BÜYÜK LAROUSSE

SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ

18

PALEO

PYCN

Milliyet

BÜYÜK LAROUSSE

SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ

18. CİLT

Paleotaxodonta — Pycnogonida

Milliyet

İnterpress Basın ve Yayıncılık A.Ş. adına
Hürrem FİLA

genel yayın yönetmeni
Adnan BENK

yayın kurulu
Oya ADALI, Nilgün AKAR, Bedia AKARSU, Engin ALÇORA, Yasemin ALPMAN, Abbas ALTUNKAŞ, Aydın ARIT, Selahattin BAĞDATLI, Mustafa BALEL, Mustafa BAYKA, Nezih COŞ, Güler DEĞİRMENCİ, Melek DENER, Turgut DEVECİ, Tamer ERDOĞAN, Sırrı ERİNÇ, Şenay ERKAN, Peyami ARMAN, Ayşegül EROL, Konur ERTOP, A.Fuat FİDAN, Tankut GÖKÇE, Öznur GÜNDOĞDU, Selahattin HİLAV, Rıfat İNSEL, Cenap KARAKAYA, M.N. KARAKÜÇÜK, Melih KIRANBAĞLI, Gülsen KORALTÜRK, Güzide KOSİFOĞLU, Dilek KÖSEOĞLU, Cevdet KUDRET, Turgut KUT, Deniz MAZLUM, Günnur ORMANLAR, Tahir ÖZÇELİK, Süleyman ÖZÇİFTÇİ, Ufuk ÖZKOLÇAK, İsa ÖZTÜRK, Mehmet SERT, Kenan SOMER, İlhami SOYSAL, Beyhan Aziz TANER, Aksel TİBET, Erdoğan TOMAKÇIOĞLU, Teoman TUNÇDOĞAN, Hale ULUSOY, Doğan ÜLGENCİ, Mara YAKOVLEVSKİ, Aydın YALKUT, Mehmet YARAŞ, Ömür YARS, Tahsin YAZICI, Dilek YELKENCİ, Melih YÜRÜŞEN

sorumlu yayın yönetmeni
Aydın YALKUT

araştırma
Despina ÇİMROĞLU ve yardımcıları Betül GÜVENSOY, Nesrin OĞRAŞKAN, Mine ÖZDİLER, Servet SABAK, Hilda SETYAN, Semra BAL

arşiv
Sevil ÇELEBİCAN ve yardımcıları Nurgül KAYA, Cansel Çolak SAVAŞ

teknik yönetmen
Nazlı TÜRKSOY

sayfa düzeni
Ömer BARANİOĞLU ve yardımcısı Çağatay AKYOL

harita
Mansus TETİK ve yardımcıları Berrin BÜYÜKANIT, Ruhi DİLGİMEN, Seval ÖZLER, Ceyda SAKARYA

düzelti
Hayrettin KARA ve yardımcıları Zeynep ATAYMAN, Fatma AYDIN, Sait GÜRAY, Aydın KARAAHMETOĞLU, Gülsüm ÖZ, Sibel TÜRKMENOĞLU

fotoğraf
Muhlis HASA ve yardımcısı Sedal ANTAY

sekreterler
Funda ARSLAN, Halime DEMİR, Nil HEPER, Kadriye KÖMÜRCÜOĞLU, Lale KURUDAĞ, Belgin SOYCAN, Satı ŞİMŞEK

dizgi
Turgay ŞIK ve yardımcıları Leyla BİRBEN, Âdem ÇALIŞKAN, Betül FERİK, Hülya HASEL, Sakine KAYA

kamera
Gelişim Yayınları kamera servisi

baskı: Milliyet Gazetecilik A.Ş.

Büyükdere Cad. Apa Ofset arkası
Levent-İSTANBUL Tel: 169 66 80 (20 Hat)

BÜYÜK LAROUSSE

SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ

olmayan tüylü solungaçlarından ve kapayıcı kaslarından da anlaşıldığı gibi ikiçenetlilerin en ilkelleridir.)

PALEOTROPİKAL sıf. (fr. *paléotropical*). Eski Dünya'nın tropikal bölgelerine ilişkin.

PALEOZOM a. (fr. *paléosome*'dan). Petrogr. **1.** Diğer öğeleri daha sonradan oluşmuş bir kayacın eski bölümü. **—2.** Anateksi olayları sırasında erimemiş bölüm.

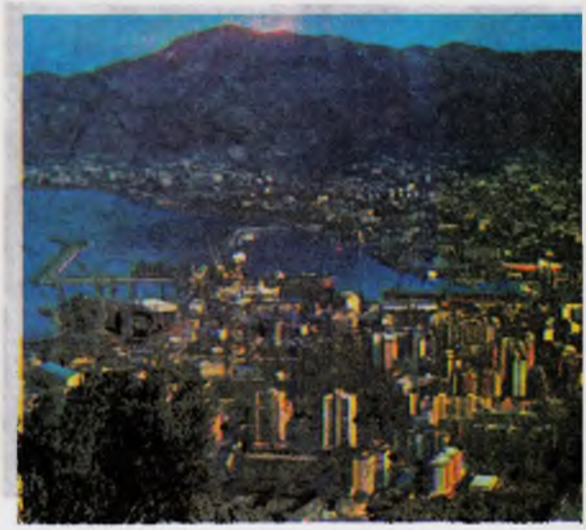
PALEOZOOLOJİ a. (fr. *paléozoologie*). HAYVAN PALEONTOLOJİSİ*'nin eşanlamlısı.

PALEOZOYİK a. (fr. *paléozoïque*). Yerbil. BİRİNCİ ZAMAN'ın eşanlamlısı.

PALERMO, İtalya'da kent, Sicilya'nın merkezi ve il merkezi, adanın kuzey kıyısında; 731 418 nüf. (1990). Kent, yanında kireçtaşlı yüksekliklerin bulunduğu, adanın kuzey-batısındaki geniş körfezin kenarlarında uzanan Conca d'Oro ovasında yayılır. Palermo zaman zaman parlak dönemler yaşamıştır. Kentin, kırsal göç ve hızlı nüfus artışının sonucu olan günümüzdeki gelişmesi ilgi çekicidir. Kentin genişlemesiyle turunçgillerin yetiştirildiği bahçeleri ortadan kaldıran birçok yapı yükselmiştir. Temel etkinlikler daha çok üçüncü kesimde yoğunlaşmaktadır: yönetim, üniversite, ticaret, turizm, liman işlevleri. Sanayi az gelişmiştir: konservecilik, hazırgiyim, makine, bina. Bununla birlikte, işsizlik sürmektedir. Liman yakınına sıkışmış eski kentte, barok üslubunda saraylar ve derme çatma evler yan yana sıralanır ve dama tahtası planına göre çığ gibi büyüyen yeni semtlerle eski kent arasında büyük çelişkiler görülür. *—Palermo ili,* 5 016 km^2; 1 264 151 nüf. (1989). Sicilya'nın en geniş ilidir: adanın kuzeyini (Madonie dağlarıyla birlikte) kaplar. Yeraltında kükürt çıkarılır. İç kesimden daha verimli olan kıyıdaki bölgelerde meyveler, bağlar, tahıllar yetiştirilir; bazı yerlerde balıkçılık ve turizm de önemlidir.

—Tar. Palermo (yun. *Panormos*, lat. *Panormus*), Birinci Pön savaşı sırasında (İ.Ö. 254) Romalılar'ın eline geçmeden önce bir fenike sömürgesiydi. Araplar'ın kenti Bizanslılar'dan almasından (831) sonra, Palermo, adanın başkenti oldu (948). Kent daha sonra, 1072'de Sicilya kontu Ruggero I'in, XII. yy.'da da imparator Friedrich II'nin yönetimi altına girdi ve Avrupa'nın önemli düşünce merkezlerinden biri durumuna geldi. Sicilya ayaklanmasıyla (1282) Anjoulular'ın boyunduruğundan kurtulan Palermo, Aragón'un egemenliği altına girdi. 1693 ve 1726 depremlerinde büyük zarar gördü. 1848 devrimi'yle birlikte 1849 mayısına kadar sürecek bir hükümet ve parlamento oluşturuldu. 27 mayıs 1860'ta Garibaldi ve Binler kenti ele geçirdiler.

—Güz. sant. Kent XII. yy.'da, üç kültürün, yunan, latin ve müslüman kültürlerinin bir arada görüldüğü olağanüstü ilginçlikte anıtlarla bezendi: harikulade mozaikleri ve roman üslubundaki sevimli avlusuyla katedral (yapımına 1174'te başlandı: XVIII. yy.'ın sonunda değişikliğe uğratıldı); mozaik ve tahta oymacılığını bağdaştıran görkemli süslemeleriyle, Normanlar'ın sarayından geriye kalan en önemli yapı olan

J.-P. Garcin-Diaf

Palermo
limandan ve kentten genel görünüş

Scala

T. Schneiders-Ziolo

Palermo'da piazza Pretoria (ortada, Francesco Camilliani ve Michelangelo Naccherino'nun yaptı anıtsal çeşme [1555-1575]; arkada, Santa Caterina kilisesi [XVI. yy. sonu])

meleklerle çevrili Pantokrator İsa **Palermo**'daki saray capellası'nın kubbesini süsleyen mozaik (XII. yy.)

Babey-Ziolo

Palermo
Saray capellası'nda büyük sahnın tavan süslemelerinden ayrıntı (1140) tutkal boya ile boyanmış tuval kaplı ağaç

Palestrina
Fortuna tapınağı'nda bulunan Nil sahneleriyle süslü mozaikten ayrıntı İ.Ö. I. yy.
Barberini sarayı, Palestrina

Giovanni Pierluigi da **Palestrina** ressamı bilinmeyen bir XVI. yy. tablosundan ayrıntı
Padri dell' Oratorio manastırı Roma

üzerinde mürekkep izleri bulunan yazıcı paleti (tahta, saz), perdah aleti (tahta, fildişi) ve boyaları ezmek için havan (sırlanmış toprak) Mısır, Yeni İmparatorluk *(Louvre müzesi, Paris)*

Saray capellası (1132-1140); bizans üslubunda Martorana kilisesi (1143); beş kubbesiyle doğulu bir görünüm veren S. Giovanni degli Eremiti kilisesi (1132); sahnı üç kubbeyle örtülü, bazilika planlı S. Cataldo kilisesi (1160). Anjou yönetiminde geçen kara yıllardan sonra kent, Aragón egemenliği altında büyük gelişme gösterdi. Bu dönemde şehircilik alanında önemli adımlar atıldı (Quattro Canti, 1600-1620). Gelişmiş bir üslupta olan (Gesù kilisesi, 1564-1633) ya da yerel bir üslup arayışını yansıtan (G. Serpotta'nın yalancımermer süslemeli oratoriumları) kiliseler ve saraylar inşa edildi. Ulusal arkeoloji müzesi zengin bir koleksiyona sahiptir (Selinus heykelleri vb.). Sicilya Ulusal galerisi (Antonello da Messina'nın tabloları; Gagini ailesinin heykelleri vb.).

• Palermo, islam uygarlığının önde gelen merkezlerinden biri olmuştur. Metinlerde kentin sanat zenginliği ve üç yüz camisi sık sık sözkonusu edilmektedir. Bu dönem yapılarının pek azı günümüze ulaşabilmiştir. Guglielmo II zamanında tamamlanmalarına karşın, esas olarak Araplar tarafından inşa edilmiş olan Zisa ve Cuba köşkleri, fatımi saray mimarlığının günümüze kadar gelebilmiş temsilcileridir. Bununla birlikte Saray capellası'nın Ortaçağ islam resminin hemen hemen tek örneğini oluşturan eşsiz tavan süslemeleri (1140) ilk sırayı alır. Bu süslemelerde açık bir Samerra etkisi (simetri, hareketsizlik, işlenen konular) görülür. İslam geleneğinin izleri kentteki birçok anıtta kendini gösterir.

Palermo taşı. Esk. Mıs. Üzerinde hiyeroglifle yazılmış ve "Horus'un hizmetkârları"ndan (efsanevi öntarih hanedanları) V. hanedan (İ.Ö. yaklaşık 3500-2500) firavunlarına kadar uzanan krallık yıllıklarını taşıyan diyorit kapaktaşı parçası. Palermo'daki Museo Nazionale'de bulunan bu önemli parçaya, genellikle *Palermo taşı* ya da *Palermo yıllıkları* adı verilmektedir. Krallık arşivlerinin bir kopyası olduğu sanılan aynı belgenin daha önemsiz öteki parçaları, başka müzelerde korunmaktadır.

PALES, eski Romalılar'ın dinsel inanışlarına göre sürülerin koruyucusu; kimi zaman bir tanrı, kimi zaman da bir tanrıçadır. Onuruna palilia şenlikleri düzenlenirdi.

PALÉS MATOS (Luis), porto rikolu yazar (Guayama 1898 - öl. 1959). İlk yapıtında çağdaşçı bir eğilim vardı. (*Azaleas,* 1915). Sonradan, renkli bir sözcük dağarcığına dayanan ve ritimlerinde içses düşmesine yer veren şiirleriyle ün kazandı (*Tuntún de pasa y grifería,* 1937).

PALESTER (Roman), polonyalı besteci (Sniatyn, Galiçya, 1907 - Paris 1989). 1945'te Paris'e yerleşti. Beş senfonisi (1935, 1942, 1948, 1951, 1972), *Requiem*'i (1947), iki piyano sonatı (1968, 1975), oda müziği yapıtları ve *Te Deum*'u (1979) önemlidir.

PALESTEZİ a. (fr. *pallesthésie;* yun. *pallein,* sallamak, ve *aisthesis,* duyu'dan). Nörol. Kemiklerin titreşimlere karşı duyarlılığı. (Bir diyapazon, deri üzerinden kemiğin yüzeyine ya da bir çıkıntısına bastırılarak incelenir.)

PALESTRİNA, İtalya'da komün; Lazio'da (Roma ili), Prenestini dağlarında; 13 100 nüf.

—Arkeol. Etrüsk prenslerine ait büyük mezarlarda, altın, gümüş, fildişi ve bronzdan doğu üslubunda olağanüstü nitelikte buluntular ele geçirildi. İ.Ö. VII. yy.'ın ikinci çeyreğine tarihlendirilen bu mezar eşyaları, Fortuna tapınağı'nda bulunmuş olan İ.Ö. 80'den kalma ve Nil sahneleriyle süslü mozaikle birlikte Barberini sarayı'ndaki (1640) Prenestino Barberiniano müzesi'nde sergilenmektedir. Mozaiğin ıskenderiyeli sanatçıların yapıtı olduğu sanılmaktadır. İ.Ö. IV.-III. yy.'lar arasında kent, kazılı bezekli bronz ayna ve cistaların önemli bir üretim merkeziydi. Günümüzde Palestrina, kat kat taraçalarıyla İ.Ö. II. yy.'da yapılmış Fortuna tapınağı ile ünlüdür.

PALESTRİNA (Giovanni Pierluigi DA), italyan besteci (Palestrina 1525 - Roma 1594). İlk müzik derslerini, Roma'daki Santa Maria Maggiore kilisesi'nde, Robin Mallapert, Firmin Lebel gibi fransız öğretmenlerden aldı. 1544'te Palestrina'ya döndü, kent katedralinde orgculuğa ve müzik okulu yöneticiliğine getirildi. Eski Palestrina piskopos-kardinali papa Julius III tarafından 1551'de Roma'ya çağrılarak San Pietro bazilikası'nda, "Cappella Giulia"nın çocuklar korusu şefliğine atandı. (Bu, frankoflaman olmayan birine verilen ilk görevlerden biridir.) İlk yapıtları, *Libro da messa* başlığı altında 1554'te yayımlandı. 1555'te, Paulus IV'ün evli müzikçilerin papalık şarkıcısı olmasını yasaklaması üzerine Pierluigi, capella yöneticisi olarak San Giovanni in Laterano kilisesi'ne girdi. 1560'ta Santa Maria Maggiore'ye atandı. 1566-1571 arasında Roma seminerinde müzik eğitimini yönetti. Bir yandan da Tivoli villası'nda, Este ailesinden kardinal İppolito'nun konserlerini düzenledi. 1571'de yeniden Giulia capellası'nın başına getirildi ve kesin olarak Roma'ya yerleşti, Oratorium'un kurucusu Filippo Neri ile ilişki kurdu. Papa Julius III, Paulus IV, Gregorius XIII, Sixtus Quintus ve Gregorius XIV'ün, Este, Gonzaga, Lorraine, Polonya, Bavyera prenslerinin ve kral Felipe II'nin takdirini kazandı, onlara missa ve motet derlemelerini gönderdi, kendisine "müziğin prensi" unvanı verildi. Üç oğlu da müzikte üstün yetenek gösterdiler Bunlardan İGİNİO, babasının elyazması olarak bıraktığı altı missa kitabını yayımlattı. 1592'de, dönemin müzikçileri, Palestrina'nın onuruna, 5 sesli yapıtlardan oluşan bir derleme yayımladılar.

Çok verimli bir besteci olan Palestrina, 4-8 sesli 104 missa, 375 motet, 68 offertorium, 65 ilahi, 35 magnificat, 4 ya da 5 ağıt, 150'ye yakın madrigal ve org için 9 *ricercare* bıraktı. Yapıtlarının büyük bölümü dinseldir. Dindışı yapıtları, 1555, 1581 ve 1586'da yayımlanmış üç derlemeden ibarettir. (Bunları bestelediğine sonradan pişman olmuştur.) Çağdaşları gibi, armonı zenginliğine önem verdi; kromatizmi de kakışmayı da reddetmedi, ama bunları, madrigal tarzındaki yazımının temeli durumuna getirmedi.

Missalarında, tüm geleneksel beste yöntemlerini, en yetkin biçimiyle kullandı. Az sayıdaki kimi missalarında, eski *cantus firmus* (gregorius ezgilerinden ya da halk müziğinden alınmış motif) uygulamasına başvurdu *(Ecce sacerdos, Ave Maria);* sayıları daha kabarık olan kimileri açınlama-missadır; geri kalanlarsa (104'ün 53'ü), çağdaşlarının (31) ya da kendisinin yapıtlarından (22) hareketle bestelediği parodi-missalardır.

Çok yaygın bir söylentinin tersine, Palestrina, Trento konsili'nin (1545-1563) isteğiyle, "dinsel müziği kurtarmış" olmasa gerek. Dindışı temaları, kendinden öncekilerden daha az kullanıldı; metnin, müzik aracılığıyla daha anlaşılır olmasına özen gösterdi.

Değişmez bir düzeni olan missalarıyla, aydınlık, derli toplu ve canlı bir belagat örneği verirken; motetlerinde, offertoriumlarında ve *Süleyman'ın neşidesi*'nden esinlenen dinsel madrigallerinde coşkun lirizmini dizginlemedi. Onun polifonisi, sözcüklerin, yaratıcı hayalgücünde canlandırdığı imgeleri yansıtır.

PALESTRO, İtalya'da komün, Lombardia'da (Pavia ili); 2 800 nüf. Fransızlar ve Piemonteliler, Avusturyalılar'ı burada yendi (30 ve 31 mayıs 1859).

PALESTRO → AHDARİYE (EL-).

PALET, -ti a. (fr. *palette*). Ressamların çalışırken ellerinde tuttukları, başparmak konacak yere delik açılmış üzerine boyalarını koydukları ve karıştırdıkları levha.

—Ambal. Aralarında kuşaklarla birbirlerine bağlı iki tabandan ya da kaidelere veya askılara oturan tek bir tabandan oluşmuş yükleme rafı. (Paletler, yükü tutmaya, korumaya ya da içindeki mallar zarar görmeksizin birçok yükü üst üste yerleştirmeye olanak veren payandalar ya da korkuluklarla donatılmıştır.)

—Antik. Öntarih döneminde Mısır'da, bazıları farları ezmeye yararken, bazıları da pandantif olarak, hem ayinde hem de evde kullanılan içi oyuk nesnelere verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ Firavunlar dönemi Mısırı'nda, papirüs üzerinde çalışan yazıcı ya da ressama yazı takımı hizmeti gören şist ya da tahta levha. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Ask. ve Sil. TIRTIL'ın eşanlamlısı.

—Balıkç. Olta iğnesinin sapındaki yassı bölüm.

—Camc. Bir sapla donatılan ve camcıların biçim vermek için kullandıkları saplı metal ya da tahta levha.

—Denizc. Kamara ve kaporta önlerine, lombar ağızlarına ayak silmek için konulan, açılmış halat tellerinden örülerek yapılan bir tür kalçete. ‖ Mürnelden yapılan ve çeşitli işlerde kullanılan ip. ‖ Bir filikayı matafora uskundurasına sıkarak bağlamada kullanılan, brandadan yapılmış parima. ‖ *Palet kafesi,* lombar ağızlarında, paletlerin konduğu ağaç kafes.

—İnş. *Pancur paleti,* bir pancurda, dıştan görünmeyi engelleyen, ama havanın geçmesine olanak veren, sabit ya da devinimli öğelerden her biri.

—Res. *Paletini hazırlamak,* yapılması düşünülen boya karışımlarına göre renkleri palet üstünde sıralamak ve yerleştirmek.

—Seram. Üzerinde bir dizi renk örneği bulunan ve pişirildikten sonra, seramikçiye renk seçiminde yol gösteren parça.

—Spor. Yüzmede ayağa takılan ve hızı artırmak için kullanılan kauçuk donatım.

—Zool. Suda ilerleme olanağı veren, ge-

niş ve yassı organ. || *Kirpikli palet*, kaburgalımedüzlerin hücre lamlarından oluşan yüzme organı. (Zarcık halinde yapışmış kirpikler ortasularda yaşayan bu hayvanların yer değiştirmesini sağlar.) || *Tarsus paleti*, bazı böceklerin yassı ve genişlemiş tarsusu.

—ANSİKL. Antik. İlkin basit bir geometrik levha olan palet, Nagada döneminin başında simgesel bir nitelik kazandı. Oyma çizgilerle süslenmiş, çevre kenarları kırpıklı, belli belirsiz bir biçim verilmiş şist paletler, bazı hayvanların (balık, kaplumbağa, koç vb.) şematik görünümlerini anımsatırdı. Daha sonra, biçim toparlandı, ortalama yükseklik 40-60 cm'ye erişti ve palet, bu hanedanlar öncesi toplumun yaşamını belgeleyen ilk mısır alçakkabartmalarının çerçevesi durumuna geldi (fauna, av sahnesi, ancak daha o zamandan düşmanı yutan bir aslan [Battlefield paleti, British Museum] ya da mağlubu çiğneyen boğayla [Louvre müzesi] simgelenen muzaffer kralın gücü). Narmer* paleti (Kahire müzesi) denilen en ünlü palet, aynı zamanda firavunlar dönemi Mısırı'nın ilk tarihsel belgesidir.

• Yazıcının paletinde, boyarmaddelerin katı biçimde yerleştirildiği iki kadehçik (oysa ressamın paletinde birçok kadehçik) vardı. Bir yarık, kalem çalarların yerleştirilmesini sağlıyordu. En lüks paletlerde, kullanıcının ve hüküm süren firavunun adlarını belirten hiyeroglifler kazınmıştı. Bazılarının boya kadehçikleri bir kartuş biçimindeydi. Bazıları da bu sicimleme kemere bağlanabiliyordu.

PALETLİ sıf. Paleti olan.
—Ask. ve Sil., Teknol. TIRTILLI'nın eşanlamlısı.
—Ayakkc. *Paletli ayakkabı*, taban köselesi ayakkabının burun ve yanlarından birkaç mm taşacak biçimde büyük kesilmiş ve bu kısmın üzerine yivler açılarak palet görünümü verilmiş pabuç.
—Oto. *Paletli araç*, TIRTILLI* ARAÇ'ın eşanlamlısı.

PALFFY-ERDÖD ailesi, macar kökenli avusturyalı asker sülalesi. *—kont* PAL, ailenin kurucusu (XIV. yy.). Macaristan'dan Viyana'ya göçerek (1380) Kutsal Roma -Germen İmparatorluğu ordusunun hizmetine girdi. —MİKLOS, öncekinin torununun oğlu (öl. 1600). 1593-1606 Türk -Avusturya savaşı'nda Nadasdy, Zriny ve Hardek adlı komutanlarla birlikte Türkler' in elindeki İstolni Belgrad (Székesfehérvár) kalesini kuşattı (1594). Budin beylerbeyi Hasan Paşa komutasındaki türk kuvvetlerini bozarak, başta Neograd olmak üzere birçok kaleyi teslim aldı. Vaç (Waitzen) önlerinde türk ordusuyla sonuçsuz bir meydan savaşı yaptı (1597). Ertesi yıl Yanık (Raab) kalesini teslim aldı (1598). Kanije'yi kuşatan türk ordusuna yardım amacıyla barut deposu ve cephaneliğin kaledeki türk tutsaklar tarafından ateşlenerek uçurulması sırasında öldü. —MİKLOS II, öncekinin torunu (1657-1732). Soylu Fugger ailesinden bir kızla evlenerek "kont" unvanını aldı. Pasarofça antlaşması'yla (1718) sona eren Türk -Avusturya savaşı sırasında sadrazam ve serdarıekrem Silahtar Ali Paşa'nın şehit düştüğü Varadin meydan savaşı'nı kazanması üzerine (1716) mareşalliğe yükseldi. —JANOS, öncekinin kardeşi (1664-1741). 1737-1739 Türk-Avusturya savaşı'na Hırvatistan banı olarak katıldı ve Niş kalesini ele geçirdi (1737). —PAL II, öncekinin torunu (1731-1798). Erdödler'den bir prensesle evlenip Palffy soyadının yanına Erdöd'ü de eklediği gibi, eşinin yurtluğunu da drahoma olarak kendi topraklarına kattı. —MİKLOS III, öncekinin torunu (1792-1871). Kırım savaşı sırasında (1853-1856) Ruslar'ın Memleketeyn'i boşaltmaya başlamaları üzerine (1854) avusturya orduları başkomutanı sıfatıyla burasını savaş sonuna kadar işgal altında tuttu. Prens unvanıyla ödüllendirildi (1867). Aile onun ölümünden sonra Erdöd ve Teanc adlarıyla iki kola ayrıldı. Erdöd kolu günümüzde varlığını sürdürmektedir.

PALGHAT, Hindistan'da (Kerala) kent, Koimbatur'un G.-B.'sında; 118 000 nüf. Nilgiri ile Anaimalai dağları arasında stratejik bir konumda bulunan *Palghat geçidi*, Malabar kıyısıyla Bengal körfezini birbirine bağlar. Ticaret merkezi. Tarımsal besin maddelerine dayalı sanayiler.

PALIT ya da **PELİT** a. Bot. PALAMUT' un eşanlamlısı.

PALİ a. Orta hint-ari dili; sanskritçeye yakın, Ortaçağ buddhacılığının din dili.
—ANSİKL. Buddha, öğretisini yaymak için yazılı dil olan sanskritçeyi değil yerel lehçeleri seçti. Böylece Kuzey Hindistan lehçelerinden oluşan pali, buddhacı kurallarını *(theravada)* kutsal dili durumuna geldi. Bunların bütünü de *tripitaka*'yı oluşturur. Tripitaka'nın Sri Lanka'dan Birmanya' ya, derin ve kalıcı bir etki yaptığı tüm Güney-doğu Asya'ya yayılması bu dil aracılığıyla olmuştur.

PALİCOUREA a. Dalların ucunda tek tek ya da yalancı kömeçler halinde rengârenk çiçekler açan çalı. (Tropikal Amerika'da iki yüz kadar türü yetişir. Kökboyasıgiller familyası).

PALİDE → PALÛDE.

PALİDEKTOMİ a. (fr. *pallidectomie*). Nöröl. Stereotaksi ile işaretledikten sonra pallidumu tahrip ameliyatı. Eskiden Parkinson hastalığının tedavisinde kullanılırdı.

PALİGORSKİT a. (fr. *palygorskite*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan, amfibol grubundan doğal magnezyum silikat.

PALİGRAFİ a. (fr. *paligraphie*). Nöropsikol. Yazıda aynı sözcüğün ya da aynı tümcenin istemsiz olarak yinelenmesi. (Çok zaman konuşmadaki yineleme [palilali] ile birlikte görülür).

PALİKAO → TİGENNİF.

PALİKAO, çince **Baliçiao,** Çin'de (Hubei) yer, Pekin'in D.'suna 12 km uzaklıkta. General Cousin-Montauban'ın (21 eylül 860) başarılı olduğu ve fransız-ingiliz kuvvetlerinin Çinliler'i yendiği savaş burada yapıldı.

PALİKARYA a. (çağdaş yun. *pallikari*, yiğit, kahraman erkek'ten). Tar. **1.** XV. -XIX. yy.'lar arasında, Türkler'e karşı savaşan yunanlı milis. **—2.** Ulusal geleneklere bağlı yunan köylüsü. **—3.** Yunan genci ya da askeri için küçümseme ile kullanılır.

PALİKOİ (*Hortlaklar* anlamında yun. sözc.). Yun. mit. Zeus'un oğulları olan ve topraktan doğan sicilyalı ikiz tanrı. Tapınmaları, Leontinoi (Lentini) bölgesindeki volkanizma belirtilerine bağlıydı.

PALİLALİ a. (fr. *palilalie*). Nöropsikol. Aynı sözcüğün ya da aynı tümcenin bir ya da birkaç kez istemsiz olarak yinelenmesiyle belirgin konuşma bozukluğu. (Bazı sözyitimli hastalarda görülür.)

PALİME, Togo'da yerleşme, demiryoluyla bağlandığı Lomé'nin K.-B.'sında; 17 600 nüf. Tarım işletmeleri bölgesinin (kahve ve kakao işletmeleri) ticaret merkezi.

PALİMPSESTUS a. (lat. sözc.; yun. *palimpseston*'dan). Üzerindeki ilk metin, kazıma ya da yıkama yoluyla silinerek, yerine yeni bir metin yazılmış parşömen elyazması.
—Antik. Üzerindeki yazı silinerek yerine yeniden yazı yazılabilen tablet. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Üzerine daha önce yazı yazılmış papirüs ya da parşömenin yeniden kullanılması Antikçağ'da başladı. Üzerindeki yazıyı silmek için papirüsü yıkamak yeterliydi. Parşömense kazınırdı. Palimpsestuslar özellikle VII.-XII.yy.'lar arasında kullanıldı. Palimpsestus incelemesi Rönesans döneminde başladı; kimyasal işlemlerle ilk yazı okunabiliyordu. Bu yöntem, başka yerden bilinmeyen antikçağ metinlerinin yeniden ortaya çıkarılmasını sağladı. Plautus, Cicero, Titus Livius, Ovidius ve Yaşlı Plinius'un ünlü palimpsestusları vardır.

PALİNGENİO STELLATO (Pier Angelo MANZOLI, **Marcello** —denir), italyan şair ve hümanist (Stellata, Ferrara, 1500'e doğr. - *ay. y.* 1543), latince içrek bir şiir olan *Zodiacus vitae*'yı (1536) yazdı.

PALİNODİA a. (geç lat. ve yun. sözc.). Ed. Antikçağ'da, şairin daha önce söylediklerini geri almak için yazdığı manzum parça.
—ANSİKL. Palinodia'nın ilk örneğini, anneleri Helene'yi karaladığı için Kastor ile Polydeukes tarafından kör edilmiş olan ve Helene'nin iffetini öven ikinci bir manzum oyun yazınca yeniden gözleri açılan Stesikhoros'nun verdiği sanılır. Palinodia genelinde bir tür eğlence ya da şakadır. Horatius (*Odlar I*, XVI) da *Palinodia*'sında bir genç kadın için söylediği tüm kötü sözleri geri almıştır.

PALİNOLOJİ a. (fr. *palynologie*; ing. *palynology;* yun. *palynein*, un saçmak, ve *logos*, bilim'den). Dünya yüzünden kalkmış bitki topluluklarının bileşimini toprakta ve özellikle turbalı topraklarda kalmış sporları ve çiçektozlarını saptamakla inceleyen bilim dalı.
—ANSİKL. "Palinoloji" terimi önceleri hava planktonu içinde bulunan çiçektozlarının incelenmesi anlamında kullanıldı (Hyde ve Williams, 1944). Oysa daha 1833'te H. Witham, ingiliz kömürlerinin içerdiği sporlar, çiçektozları ve fosil sporlar konusunda gözlemlerde bulunmuştu. İsveçli von Post 1916'da, Dördüncü Zaman turba yataklarındaki çiçektozu oranı değişimlerini belirten "çiçektozu diyagramları" yayımladı.

Palinoloji çeşitli yönlerde gelişti: bitki sporlarının ve çiçektozlarının incelenmesi (ya da sporoloji); alerji hekimliğini ve tarımı ilgilendiren, hava planktonunun incelenmesi; bal çiçektozlarının incelenmesi *(melisopalinoloji)*; arkeolojiye, Tarihöncesi'ne ve kömür ya da petrol jeolojisine hizmet eden *katmanbilim palinolojisi*.

PALİNOPSİ a. (fr. *palinopsie*). Nöropsikol. Algısal tipte görme kuruntusu. Görüntüyü yaratan cisimler ortadan kalktıktan sonra da görüntünün yeniden belirdiği sanısıyla belirgindir.

PALİNORAS a. Denizc. 0'dan 360°'ye kadar bölümlenmiş bir çemberden oluşan ve bir alidatla donatılmış kerteriz aygıtı.

PALİNURİDAE a. Yumş. bil. ZIRHLIKABUKLUGİLLER familyasının bilimsel adı.

PALİNURUS a. Böceğin cins adı. (Zırhlıkabuklugiller familyasının örnek tipi.)

Palinurus, *Aeneis*'in kişilerinden, Aineas'ın yol göstericisi.

PALİPİCORNİA a. Uzun palplı eski kınkanatlı öbeği.

PALİSAT a. (fr. *palissade*, çit'ten). Bot. *Palisat dokusu*, genellikle hep yatay duran yaprakların üst yüzündeki üstderinin altında bulunan ve yaprak yüzeyine dikey dizili uzun hücrelerden oluşan parankima. (Bu hücrelerin arasında hemen hemen hiç boşluk yoktur. Palisat dokusu bol klorofilli olduğundan fotosentezin başlıca merkezidir. Işık da burada klorofilin gelişmesine yardımcı olur.)

PALİSSOT DE MONTENOY (Charles), fransız yazar (Nancy 1730 - Paris 1814). *Les Tuteurs* (1755) adlı komedisinin Paris'te başarı kazanması üzerine, Nancy'de kral Stanisław'ın huzurunda oynanan komedisi *le Cercle*'de (1755) Rousseau'ya, sonra *Petites Lettres sur de grands philosophes*'ta (1757) Diderot'ya ve yeni komedisi *les Philosophes* (1760) ile yergi şiiri *la Dunciade ou la Guerre des sots*'da (1764) Voltaire'i kullanarak aynı felsefeyi savunanların tümüne saldırdı, bu

Lenars-Atlas-Photo

köpekli palet
şist
Önhanedan dönemi
İ.Ö. 3300-2778
Louvre müzesi, Paris

Lauros-Giraudon

Bernard Palissy'ye atfedilen seramik tabak *Louvre müzesi, Paris*

nedenle filozoflarla bozuştu. Mazarine kütüphanesi'nin yöneticiliğini yaptı ve Conseil des Anciens üyeliğinde bulundu (1789-1799).

PALİSSY (Bernard), fransız seramikçi, yazar ve bilgin (Agen 1510'a doğr. - Paris 1589 ya da 1590). Connétable Anne de Montmorency için Écouen'da, daha sonra da Catherine de Médicis için Tuileries sarayı'nda sırlı seramikten bir mağara yaptı. Gerçek örneklerinin kalıbını alarak kullandığı sürüngen, balık ve kabuklu hayvan figürleriyle süslü ve üzeri parlak bir sırla kaplı kap ve vazolarla ünlenen Palissy'nin yapıtları, öğrencileri, XIX. yy.'da da Ch. Avisseau tarafından sık sık taklit edildi. Palissy, ünlü yapıtlarında kullandığı sırların çeşitliliği ve karışımlarıyla teknik gelişmelere önemli katkılarda bulunmuştur.

Scala

Palladio
Maser'de (Treviso ili) villa Barbaro (1560'a doğr.)

Scala

Palladio
Mira'da (Venedik ili) "villa della Malcontenta" diye anılan villa Foscari (1560)

PALİURUS a. Bot. KARAÇALI'nın bilimsel cins adı.

PALK boğazı, Güney Dekkan'ı Sri Lanka adasının kuzey bölümünden ayıran ve G.'de Bengal körfezini Manaar körfezine (Hint okyanusu) bağlayan deniz kolu; genişliği 65-135 km arasında değişir.

PALLADİNO (Eusapia), italyan medyum (Minerve Murges, Abruzzi, 1854 - Napoli 1918). İspritizma seansları sırasında, fizik etkileri hissedilebilen alışılmamış gösteriler (özellikle masaları dokunmadan yerinden kaldırmak) yapması, deneylerinin gerçekliği konusunda ciddi tartışmalara yol açtı.

PALLADİO (Andrea DI PIETRO DALLA GONDOLA, —denir), italyan mimar (Padova 1508 - Vicenza 1580). Önce bir heykelcinin yanında çalıştı. 1540'a doğru hümanist Trissino kendisine Palladio takma adını verdi, koruması altına aldı ve birkaç kez (1541, 1547, 1549) Roma'ya gitmesini sağladı. Bu geziler sonrasında, Palladio Roma'nın eski anıtları konusunda bir rehber yayımladı (1554), Vitruvius'u inceledi ve 1556'da, ikinci koruyucusu Daniele Barbaro için Vitruvius'un yeni bir baskısını hazırladı. 1545'te, Vicenza'daki palazzo della Ragione'yi restore etmekle görevlendirildi ve yapıyı *Serlio* tarzında iki kemer katıyla sardı; bu, 1580'de tamamlanan ve "Bazilika" diye anılan yapıdır. Palladio, Vicenza'da, gittikçe canlanıp haretketlenen bir esinin ürünleri olan başka yapılar da yaptı: masif kabartmalı duvarlarıyla Thiene sarayı (1556); Valmarana ve Chiericati sarayları; dev korinthos düzeniyle Loggia del Capitanio (1571); son olarak da, tasarımıyla tiyatro mimarlığı tarihinde çığır açan Olimpiyat tiyatrosu (ölümünden sonra Scamozzi tarafından yapıldı). Venedik'te yaptığı kiliselerde, antik tapınak tasarımını uyarlamaya çalıştı (S. Francesco della Vigna, 1562; S. Giorgio Maggiore, 1566-1580; il Redentore, 1577 -1580). Palladio, Brenta vadisinde ya da Treviso sınır kentinde, Venedik ve Vicenza aristokrasisi için yapılmış villaların da yaratıcısıdır. Alınlık, düzen ve giriş sundurması gibi klasik öğeleri hayranlık verici bir çeşit bolluğuyla kullandığı tüm bu konutlar, planlarındaki kusursuz bakışım ve çevreleriyle olan uyumlarıyla ayırt edilir (villa Thiene, 1550; villa della Malcontenta, 1560; özellikle la Rotonda, 1550 ve sonrası).

1570'ten sonra, Palladio *Quattro libri di architettura* (Mimarlığın dört kitabı) adlı yapıtında Vitruvius'u yeniden çözümlemeye girişti. Yapımcı olarak edindiği deneyimlerle zenginleşen bu yapıtın en büyük etkisi, ingiliz palladioculuğu ve yeniklasikler üzerinde oldu.

PALLADİOCULUK a. (*Palladio*'nun adından). Palladio'yu örnek alan ve özellikle İngiltere'de İ. Jones ile gelişen mimarlık üslubu ve kuramı. (XVIII. yy. için, daha çok *yenipalladioculuk*'tan söz edilir.)

PALLADİOS, yunanlı tanrıbilimci (Galatia'da 363'e doğr. - öl. 431'e doğr.). Pontoslu Euagrios'un tilmizi, Galatia ve Bithynia'da rahip, sonra piskopos oldu. Bazı anlatılarındaki efsanevi ya da öğretici bölümlere rağmen, Doğu'daki rahiplik kurumunun tarihi konusunda en önemli yazarlardan biri sayılır. En önemli yapıtı *Historian Lausiaken*'dir.

PALLADİUM a. (lat. sözc.; yun. *Pallas, -ados*'tan *Palladion*). **1.** Antik. Pallas'ın, Truva'dan getirilip, Roma'daki Vesta tapınağı'na yerleştirilen tasviri. (Kentin ebedi yazgısıyla sıkı ilişkisi vardı.) [Eşanl. PALLADİON.] **—2.** Arkeol. Bulunduğu kenti ya da devleti koruyan herhangi bir kutsal nesne.

PALLADİUS (Rutilius), IV. yy.'da yaşamış latin tarımbilimci. *Opus agriculturae* (Tarım kitabı) adlı yapıtı tüm Ortaçağ boyunca Avrupa'da en yaygın başvuru kitabı oldu.

PALLADÜR a. (fr. *palladure*). Anorg. kim. Bazı palladyum alaşım ya da bileşiklerine kimi zaman verilen ad. (Ancak çok az kullanılır.)

PALLADY (Theodor), rumen ressam (Yaş 1871 - Bükreş 1956). Paris'te Aman -Jean ve G. Moreau'nun atölyelerinde yetişti. Fransız başkentinde elli yıldan çok çalıştı. Paris okulunun niteliklerini özümseyen Pallady renk ve ışık etkilerini incelikle kullanan, düşsel beklenti ve şiirsel bir çekicilikle yoğrulmuş özgün bir sanat ortaya koydu (nü'ler, çiçekler, manzaralar ve portreler: Romanya müzeleri, Fransa ve ABD'de özel koleksiyonlar).

PALLADYEN a. (ital. *palladiana*). İnş. Beton bir döşeme kaplamasını döktükten sonra, yüzeye mermer ya da sert taş parçaları dizmeye dayanan kaplama yöntemi. (Parçalar arasına mozaik harcı döküldükten ve silindikten sonra, yüzey granit ya da breş görünümünü kazanır.)

PALLADYUM a. (ing. *palladium; Pallas*, bir gezegenin adından). Platin grubunun hafif metali. (Simgesi Pd olan kimyasal element.) [Bk. *ansikl.* böl.]

◆ sıf. Anorg. kim. *Palladyum II*, ikideğerli palladyum bileşikleri için kullanılır. ‖ *Palladyum IV*, dörtdeğerli palladyum bileşiklerine denir.

—ANSİKL. Palladyum, atom numarası 46, atom kütlesi Pd=106,4 olan kimyasal bir elementtir. 1803'te Wollaston tarafından rodyumla birlikte bulundu.

Palladyum, rutenyum ve rodyumla birlikte platin ailesinin hafif metaller grubunu oluşturur 12,0 yoğunluğunda, yassılaştırılabilen ve 1 550 °C'a doğru eriyen beyaz bir katıdır. En belirgin özelliği, hacminin 900 katına kadar hidrojen soğurabilmesidir. Palladyum içinde tutulan hidrojen genellikle etkin hale gelir. Palladyum havada ısıtıldığında yüzeysel olarak yükseltgenir, klorla tepkimeye girer. Platin grubu metallerinden, nitrik asit içinde çözünen tek metaldir.

• *Palladyumun bileşikleri.* Palladyum iki seri bileşik oluşturur; bunlar metalin ikideğerli olduğu palladyum II bileşikleri ile dörtdeğerli olduğu palladyum IV bileşikleridir. Palladyum II bileşikleri en kararlı olanlardır. Ötekiler ancak kompleksler durumunda bulunur. Bu tuzlar, platin tuzlarıyla genellikle eşyapılıdır. Palladyum II tuzları fotoğrafçılıkta kullanılır; palladyum II klorür emdirilmiş bir kâğıt, karararak havada eser miktardaki cıva buharının saptanmasını sağlar.

• *Elde edilişi.* Palladyum uzun süre platin* cevherinden elde edildi. Günümüzde nikelin arılaştırılmasında, geri kalan anot çamurlarından özütlenir.

• *Kullanım alanları.* Arı palladyum, korozyona karşı yüksek direncinden dolayı özellikle elektrik röle kontaklarında kullanılır. Ayrıca eser miktardaki oksijeni bağlamak suretiyle isil işlem sırasında gerekli olan denetimli atmosfer gazlarında hidrojen-oksijen bileşmesini kolaylaştırmak ve kimi organik ürünleri hidrojenlemek için sıkça kullanılır. Gazların arılaştırılmasında, hidrojenin palladyum kütlesine seçimsel yayınma özelliğinden yararlanılır. Bakır ya da gümüşle oluşturduğu alaşımlar, çok sık açılıp kapanan, bundan dolayı yüksek derecede aşınmaya uğrayan malzemelerin mekanik direncini önemli ölçüde iyileştirdiğinden, özellikle korozyon etkisiyle karşı karşıya bulunan

elektrik kontaklarının yapımında kullanılır.
Diş protezinde bakır, gümüş ve çok az oranda altın ya da platinden oluşan % 45'lik bir palladyum alaşımı kullanılır.
Ayrıca % 40'lık gümüş alaşımı duyarlı elektrik dirençlerinin elde edilmesinde, % 90'lık gümüş alaşımı paslanmaz çeliğe ya da nikel alaşımlarına kaynak yapmada erime noktası yüksek kaynak dolgu metali olarak kullanılır.

PALLANTİDAİ. Yun. mit. Aigeus'un kardeşi Pallas'ın elli oğlunun adı. Aigeus'un mirasına göz diktikleri için Theseus tarafından öldürüldüler.

PALLANZA, Kuzey İtalya'da turizm ve iklimi sağlığa yararlı tedavi merkezi, Maggiore gölünün (Verbania komünü) batı kıyısında.

PALLAS, 28 mart 1802'de, alman W. Olbers tarafından, ikinci kez keşfedilen küçük gezegen. Biçimi aşağı yukarı 558 ×536×532 km'lik üçeksenli dolanıma sahip bir elipsoitinki gibidir. Yörüngesinin yarı büyük ekseni: 414 milyon km. Dolanım süresi: 1 686 gün. (→ KÜÇÜK GEZEGEN*.)

PALLAS. Yun. mit. Athena tarafından öldürülen dev. Tanrıça onun derisinden kendine bir zırh yaptı. Bunun üzerine Pallas, Athena'nın klasik lakabı oldu.

PALLAS, imparator Claudius'un azatlı kölesi ve sağ kolu (öl. İ.S. 63). Saymanlık yaparak büyük bir servet edindi. Messalina ölünce Claudius'u Agrippina ile evlenmeye ve Neron'u evlat edinmeye ikna etti, daha sonra Agrippina ile anlaşarak efendisini zehirletti. Neron Pallas'ı sürgüne gönderdi ve öldürttü.

PALLAS (Peter Simon), alman doğa bilgini ve kâşifi (Berlin 1741 - *ay. y.* 1811). Petersburg Bilimler akademisi tarafından Karadeniz ve Hazar denizi arasındaki bölgeleri, sonra Ural ve Sibirya'yı Amur'un yukarı çığırına (1768-1774) kadar inceleyen büyük bir keşif seferini yönetmekle görevlendirildi. Bu yolculuk sayesinde Pallas, çernozyomun nerelere kadar uzandığı konusunda ilk incelemeyi yaptı ve İrkutsk yakınında uzun kıllı bir gergedan fosili buldu.

PALLASTUNTURİ, Finlandiya Laponyası'nda dağ kütlesi, Muonio ile Ounasjoki vadileri arasında. Yanındaki Ounastunturi kütlesiyle birlikte bir ulusal park oluşturan kış sporları merkezi ve turizm bölgesi.

PALLAVA, eski hint hanedanı (250-910). En parlak döneminde, kuzeyde Krişna nehri, güneydeyse Kaviri arasında kalan, hint yarımadası güneyinin doğu yarısına hükmediyordu. Başkent Kançipuram'dı. Hanedanın kökeni tam olarak bilinmiyor, ama en eski Pallavalar'ın Satavahanalar'ın vasalleri oldukları söylenebilir. 890'da, kendilerine bağlı tımar sahipleri Çolalar tarafından devrildiler ve ancak 550'ye doğru önemli bir rol oynamaya başladılar.
Hanedan, VIII. ve IX. yy.'larda, Güney-doğu Asya ve Çin'le yakın ticari ve kültürel ilişkiler içindeydi.
—Güz. sant. Pallava hanedanı sanatının en belirgin özelliği, kazılarak yapılmış tapınakların (yaklş. 630'a kadar başka hiçbir mimari etkinlik saptanamamıştır) [Şiva mahzenleri: Pallavaram, Delavanur vb.], sonra da kayalara oyulmuş yapı topluluklarının (Mahabalipuram *ratha*'sı) ve inşa edilmiş tapınakların (Kançipuram'da: Kailasanatha, Vaikuntha Perumal, 750'ye doğr.) giderek önem kazanmasıdır. Zarafet ve ağırbaşlılık heykelciliğin (özellikle alçakkabartmalar) belirleyici özellikleridir. Pek az duvar resmi günümüze ulaşabilmiştir (Pannamalai, VIII. yy.'ın başı).

PALLAVAPURAM, Hindistan'da kent, Madras'ın güney-batı banliyösü. 51 000 nüf.

PALLAVİCİNİ, cenevizli serüvenci aile. —CRİSTOFORO, ailenin kurucusu (XVI. yy.). Andrea Doria'nın yanında denizciliğe başladı. Cenova ve Napoli'nin Fransızlar'dan geri alınması için girişilen deniz seferine katıldı (1528). Kanuni'nin Avusturya seferi sırasında (1532) Andrea Doria'nın kaptanlarından biri olarak saldırdığı Koron kalesini Türkler'den aldı. Böylece karaya asker çıkaran Andrea Doria'nın Patras ve İnebahtı (Lepanto) kalelerini ele geçirmesini kolaylaştırdı. Fransa'yı korumak için Korsika adasına saldırıp Bastia limanına asker çıkaran Turgut Reis, Fransızlar'la anlaşmazlığa düşerek adadan ayrıldıktan (1553) sonra kenti savunan fransız kuvvetlerini yenilgiye uğratan Cristoforo, adayı onlardan geri aldı. —GİAN CARLO, öncekinin torununun torunu (Cenova 1739 - Belgrad önleri 1789). Avusturya ordusunun hizmetine girdi. Yedi yıl savaşları'nda (1756-1763) önemli yararlıklar gösterdi. Ziştovi barışı'yla sona eren 1788-1791 Türk-Avusturya savaşı'na, kendi gibi cenevizli serüvencilerden oluşturduğu "Pallavicini birliği"nin başında katıldı ve Belgrad kuşatması sırasında yaralanarak öldü. —GİAN LUCA, öncekinin kardeşi (Cenova 1745 - Macaristan 1807). Ağabeyinin aracılığıyla Avusturya'nın hizmetine girdi. 1788-1791 Türk-Avusturya savaşı'nda Tuna donanması komutanlığına getirildi ve bazı kıyı kalelerin Türkler'den alınmasında önemli rol oynadı. Gözden düşünce (1797), Avusturya'dan Macaristan'a göçtü ve orada Pallaviciniler'in macar kolunu kurdu.

PALLAVİCİNO ya da **PELAVİCİNO** (Oberto, *marki*), italyan komutan (Piacenza - öl. Gisalecchio, Pontremoli, 1269). 1236'da Piacenza'dan sürülünce, Lunigiana'da imparator naipliğine getirildi, kendi adına bir ordu kurdu ve Cremona podestası (1250), ardından Della Torreler ile birlikte Milano senyörü durumuna geldi (1260). Birçok kenti ele geçirdiyse de, bunları sonradan yitirdi. Friedrich II'nin sadık bir müttefikiydi.

PALLAVİCİNO (Benedetto), italyan besteci (Cremona 1551 - Mantova 1601). Mantova sarayı'nda ilkin şarkıcılık, daha sonra da (Monteverdi'den önce) capella yöneticiliği yaptı. Ölümünden sonra oğlu, yapıtlarının yayımını sürdürdü. Günümüze ulaşabilenler: bir ciltlik 4 sesli madrigaller (1579), sekiz ciltlik 5 sesli madrigaller (1581-1612), bir ciltlik 6 sesli madrigaller (1587), bir ciltlik 4, 5 ve 6 sesli missalar (1603), bir ciltlik 8,12 ve 16 sesli motetler *(Sacrae Dei Laudes)* [1605].

PALLAVİCİNO (Ferrante), italyan yazar (Piacenza 1616 - Avignon 1644). Libertin bir yergi yazarıydı, Kilise'ye yönelttiği yergiler (*Il corriere svaligiato,* 1641; *Il divorzio celeste,* 1643) ve Urbanus VIII'e saldırı niteliğindeki yazıları, mezhep sapkınlığı suçundan boynu vurularak idam edilmesine yol açtı (*La Baccinata,* 1642). Çok sayıda romanı da vardır.

PALLAVİCİNO TRİVULZİO (Giorgio Guido, *marki*), italyan yurtsever (Milano 1796 - Genestrelle, Casteggio yakınında, 1878). Carbonaro olan Pallavicino Trivulzio, Confalonieri davasında (1823) 20 yıl hapis cezasına çarptırıldı ve Spielberg kalesine kapatıldı. 1848'de Fransa'nın desteğini sağlamak amacıyla Paris'e gitti. Savoia sülalesini destekledi ve 1856'da Ulusal italyan kurumu'nu kurdu. 1860'ta senatör oldu, halkoylamasını yönlendirmesi için Napoli'ye gönderildi.

PALLENBERG (Max), alman tiyatro oyuncusu (Viyana 1877 - Karlovy Vary 1934). Komik rollerde uzmanlaştı, Erwin Piscator ve Max Reinhardt gibi büyük yönetmenlerle çalıştı. Jaroslav Hašek'in romanından tiyatroya uyarlanan *Aslan asker Şvayk*'ta canlandırdığı Şvayk rolüyle ünlendi. Sinemada da oynadı. Fritzi Massary ile evliydi.

PALLENE. Yun. mit. Trakya kralı Sithon'un kızı. Taliplerinden Kleitos'a tutuldu, Kleitos'un rakibi Dryas'ın öldürülmesinde ona suç ortaklığı etti. Babası tarafından öldürülmek istendi, fakat tanrısal bir müdahaleyle kurtuldu.

J.-L. Nou-Explorer

Pallava sanatı
Mahabalipuram'da
Arcuna ratha alçakkabartması
(3 numaralı monolit)
VII. yy.

PALLİATA, konusunu Romalılar'ın yaşamından alan ve *togata* adı verilen komedinin tersine, konusunu eski Yunan'dan alan ve yunan harmanisi giyinmiş oyuncular tarafından oynanan bir komedi türünü belirten latince sözcük. Plautus ve Terentius *palliata* komedilerinin belli başlı temsilcileridir.

PALLİDUM a. (lat. *pallidus,* soluk'tan). Nöroanat. Çizgili cismin mercimeksi çekirdeğinin en küçük ve en iç bölümü. (İç orta lamina ile ikiye bölünür ve yan orta lamina ile putamenden ayrılır.) [Eşanl. GLOBUS PALLİDUS, PALEOSTRİATUM.]
—ANSİKL. Pallidumun içinden miyelinli birçok lif geçer. Pallidum hücrelerinin çoğunluğu omuriliğin hareket nöronları gibi büyük nöronlardır; aksonları, çizgili cismin götürücü sinir lifleri sisteminin en önemli bölümünü oluşturur. Pallidumun sinir lifleri sisteminin başlıcaları kuyruklu çekirdek ile putamenden gelir. Bazı bilginler, pallidumdan locus nigere doğru giden liflerin varlığını ileri sürerler (pallidum-niger lifleri). Pallidumun götürücü lifleri dört büyük demet halindedir: mercimeksi çekirdek demeti, mercimeksi çekirdek kulpu, bunların ikisinin birleşmesinden oluşan ve talamus alt çekirdeklerine doğru ilerleyen talamus demeti ve ortabeyin tavanına doğru ilerleyen pallidum-tavan demeti. Pallidum aynı zamanda Luys cismine doğru da yayılır.
Pallidum, ekstrapiradal hareket sistemiyle ilgili olup hareketlerin kontrolünde rol oynar.

PALLİS (Aleksandhros), yunanlı yazar (Pire 1851 - Manchester 1935). Demotikecilik hareketinin mücadelelerine katıldı, çocuklar için şiirler yazdı, ama asıl çevirileriyle tanındı (özellikle, ayaklanmalara yol açan *İncil* çevirisi). En önemli yapıtı, halk türkülerinin etkisini yansıtan, on beş hecelik dizeler halinde yaptığı *İlyada* çevirisidir.

PALLİUM a. (lat. sözc.). Giy. Romalılar'ın dikdörtgen biçiminde, tek parçadan oluşan yünlü mantosu. (Kullanımı, İmparatorluk'tan sonra yaygınlaştı.)

PALLİVASAL ya da **MUNNAR,** Hindistan'da (Kerala) yer, Batı Gatlar'da, Periyar ırmağının kollarından birinin kıyısında. Hidroelektrik tesisleri.

PALL MALL, Londra'da (Büyük Britanya), West End'de sokak. Savaş bakanlığı (War Office) ve Londra'nın en büyük kulüpleri bu sokaktadır.

Pall Mall Gazette *(the),* 1865'te, Londra'da George Smith tarafından kurulan günlük gazete. Adını Thackeray'ın *Pendennis* adlı romanından aldı. İmparatorluk liberalizminin yayın organıydı, W. T. Stead'in hazırladığı mülakatlarla da bu türün ilk örneklerini verdi. 1921'de *Globe* ile birleşti, 1925'te *Evening Standard*'a katıldı.

Scala

Palma il Vecchio *Kutsal Söyleşi Accademia, Venedik*

Olof Palme

T. H. Funk-Rapho

Palma de Mallorca'dan genel görünüm (ön planda, Bellver şatosu [XIV. yy.])

PALLOTTİNO (Massimo), italyan etrüskoloji uzmanı (Roma 1909). Etrüsk sanatı, etrüsk dili ve etrüsk uygarlığı üzerine birçok temel yapıt yazdı. Başlıcaları: *Etruscologia* (1942, yeni basım 1977); *la Peinture étrusque* (Etrüsk resmi) [1952] ve *Civiltà artistica etrusco-italica* (Etrüsk-italik sanat uygarlığı) [1971].

PALM (Göran), isveçli yazar (Uppsala 1931). Yalın ve somut bir dille yazdığı şiirlerinde, gündelik yaşamdaki yalnızlık deneyimini anlattı (*la Visite du chien* [fr. çev.], 1961). Aşırı solda bir sosyalist olan Palm tartışma kitapları (*l'Endoctrinement en Suède* [fr. çev.] 1968; *Une année chez LM Ericsson* [fr. çev.], 1972) da yayımladı.

PALMA → PALMA DE MALLORCA.

PALMA il Vecchio (Iacopo NIGRETTİ, —denir), italyan ressam (Serina, Bergamo, 1480'e doğr. -Venedik 1528). Giovanni Bellini'nin öğrencisi oldu. Giorgione ve Tiziano'nun etkisinde kaldı, dinsel tablolarında olduğu gibi portrelerinde de görkemli bir tarza yöneldi: *Azize Barbara çokkanatlısı* (1510'a doğr., S. Maria Formosa, Venedik), *La Bella* (Thyssen kol., Lugano) adı verilen portre.

PALMA il Giovane (Iacopo NIGRETTİ, —denir), italyan ressam ve gravürcü (Venedik 1544 - *ay. y.* 1628). Palma il Vecchio'nun yeğeninin oğlu. Bir süre Roma'da kaldıktan sonra (1568), Venedik'e geri döndü, burada yaptığı çalışmalarla manierismonun en özgün temsilcilerinden biri oldu (Crociferi capellası'nı süsleyen tuvaller, 1580'e doğr. - 1590).

PALMA (Ricardo), perulu yazar (Lima 1833 - Miraflores, Lima, 1919). Önce romantik şiir yapıtlarıyla tanındı, liberal görüşleri yüzünden Şili'ye sürüldü, Avrupa'yı dolaştı ve 1864'te Peru'ya döndü. Düzyazı olarak kaleme aldığı *Tradiciones peruanas* (1872-1918) adlı 11 ciltlik yapıtında, hafif alaycı bir üslupla, birçok fıkra ve hikâyeler anlatarak ülkesinin tüm geçmişini, özellikle de sömürge dönemini canlandırdı.

PALMA adası (La), İspanya'ya bağlı Kanarya takımadalarında ada; 662 km²; 90 000 nüf. (1990). Merkezi *Santa Cruz de La Palma*. Büyük bir volkanik yapıdır: adanın ortasındaki Caldera, yüksekliği 2 426 m'ye ulaşan çok büyük bir kraterdir. Son zamanlarda lavlarla örtülmüş olan B.'daki bölümü dışında, yamaçlar geniş çam ormanlarıyla kaplıdır. Dışsatıma yönelik önemli meyve yetiştiriciliği (muz, üzüm, badem, domates). Turizm giderek önem kazanmaktadır. Gözlemevi.

PALMACEAE a. PALMİYEGİLLER familyasının bilimsel adı.

PALMA DE MALLORCA ya da **PALMA,** Mallorca adasında liman kenti, İspanya'ya bağlı takımadanın yönetim merkezi ve Balear takımadalarının il merkezi; 302 000 nüf. (1990). Eski kent eski özelliklerini hemen hemen bütünüyle korumuş, ama eski surların yerine geniş caddeler açılmıştır. Yönetim ve ticaret dışında; birkaç sanayi dalıyla (mobilyalar, ayakkabıcılık, kumaşlar) bazı el sanatları varsa da Palma, daha çok bir turizm (büyük havalimanı) merkezidir. Limanından büyük ölçüde dışalım (yakıt, mamul ürünler ve besin) yapılmaktadır.

—Güz. sant. Kentin sanat alanındaki gelişiminin doruk noktası, gotik döneme, özellikle de Mallorca'nın bağımsız.bir hanedan tarafından yönetildiği döneme (Mallorca krallığı, 1276-1343) rastlar. Bu dönemde, eski müslüman sarayı Almudaina değişikliğe uğratıldı, Bellver sarayı inşa edildi ve katedralin (XIII.-XVI. yy.; rahipler kurulu salonunda müze) yapımına başlandı. 1426'da G. Sagrera, sütunlu güzel bir salonu bulunan *Lonja*'yı gerçekleştirdi. Diocesis müzesi ve Mallorca müzesi'nde Mallorca gotik okuluna bağlı çok sayıda resim yer alır.

PALMA Dİ CESNOLA (Alerino), italyan siyaset adamı (Rivarolo Canavese 1776 - Pire 1851). Siyasal nedenlerle Fransa'ya kaçtı (1799), orduya yazıldı. İmparatorluk döneminde, Vercelli valiliğine atandı. 1821'de Piemonte devrimi'ne katıldı ve yokluğunda ölüm cezasına çarptırılınca Cenevre'ye, İspanya'ya, son olarak da 1823'te Londra'ya kaçtı. 1827'de Yunanistan'a yerleşti, 1840'ta Syros adası ticaret mahkemesi başkanlığına getirildi. Hakkındaki ölüm cezası Carlo-Alberto tarafından kaldırılınca Piemonte'ye döndü.

PALMA Dİ MONTECHİARO, Sicilya'da kent, Agrigento'nun G.-D.'sunda; 23 100 nüf. Barok üslubunda mimari bütün. Meyve (badem ağaçları) yetiştiriciliği.

PALMANOVA, Kuzey İtalya'da (Friuli Venezia Giulia), Udine'nin G.'inde kent; 7 700 nüf. Eski venedik tahkimli yeri.

PALMAS a. ("avuç içi" anlamındaki isp. *palma*'nın çoğulu). Flamenko dansına ve müziğine eşlik eden ritmik alkışlar.

PALMAS, Batı Afrika kıyısında yüksek burun, Liberya'nın doğu kesiminde, Gine körfezinin kuzey-batı ucunu oluşturur.

PALMAS (Las), İspanya'ya bağlı Büyük Kanarya (Kanarya takımadaları) adasının başkenti; 373 846 nüf. (1990). İki yerleşme alanından meydana gelir. *Puerto de la Luz*, kıyıdaki büyük bent tarafından korunur; bir konaklama ve balıkçılık limanıdır. Günümüzde, kenarında yeni semtlerin sıralandığı uzun bir cadde, ikinci yerleşme alanı olan *Ciudad*'a kadar uzanmaktadır. Las Palmas takımadanın en büyük turizm merkezidir. XV.-XIX. yy.'dan kalma katedral ve diğer anıtlar. Eski konutlar. Casa de Colón (XV. yy.) ve Kanarya adaları müzeleri. —*Las Palmas ili*, takımadanın doğu adalarını kapsar: Büyük Kanarya, Fuerteventura, Lanzarote; 4 065 km²; 818 776 nüf. (1990).

PALMA SORİANO, Küba'da kent, Santiago'nun K.-K.-B.'sında; 41 200 nüf. Bir tarım (şekerpancarı, kakao, kahve, mısır, meyveler) ve hayvan yetiştiriciliği bölgesinin ticaret merkezi. Kahve işleme. Besin sanayileri. Mobilyalar. —Yakınında, manganez yatakları.

PALMATOPTERİS a. Yaprakları ince dilimli eğreltiotu; kömür yataklarında fosil olarak bulunur. (*Sphenopterideae* familyası.)

PALM BEACH, ABD'de (Florida) büyük sayfiye ve turizm merkezi, Atlas okyanusu kıyısında, Miami'nin K.'inde; 9 700 nüf.

PALME (Olof), isveçli siyaset adamı (Stockholm 1927 - *ay. y.* 1986). Sosyal demokrat parti üyesiydi, 1953'te Başbakan Tage Erlander'in özel sekreteri oldu. 1956'da Riksdag'a (Parlamento) seçildi ve birçok kez bakanlık yaptı. 1969 ekiminde Tage Erlander'in ardından Sosyal demokrat parti başkanı ve Başbakan oldu. Toplumsal alanda birçok önlem aldı, fakat kısa zamanda güçlüklerle karşılaştı: fiyat artışı, ihracatta azalma, bütçe açığı. Grevler ve işsizlik sorunu baş gösterdi. Eylül 1973 seçimlerinde partisi ağır bir yenilgiye uğradı, liberal (burjuva) ve sol partiler Parlamento'da eşit sayıda koltuk kazandılar, Başbakan eğreti bir çoğunlukla görevinde kaldı. 1974 haziranında liberallerle anlaşan Palme yeni bir seçime gidilmesini önledi. 1976'da sağ kanat partiler seçimi kazandı, Palme çekildi, ama parti başkanı olarak görevini sürdürdü. 1982 seçimlerinden sonra yeniden Başbakan oldu. İktisadi durgunluk ve enflasyon sorunlarını sosyal harcamaları kısmadan çözmeyi savundu. 1985'teki seçimlerde de iktidarda kaldı. Hükümetinin siyasetinde temel ilkeleri barışçılık, çevre koruma, refah devleti ve tam istihdam olarak belirtti. Enflasyonu % 8,2'ye düşürdü (1984). 28 şubat 1986'da sokakta vuruldu.

PALMELA, Portekiz'de, Setúbal'in K.'inde kent; 10 000 nüf. Şövalyelerini Mağribliler'den aldığı (XII. yy.) kaleye XVIII. yy.'da yeni surlar eklendi.

PALMER a. (mucidi J. L. *Palmer*'in adından). Kalınlıkları ya da dış çapları ölçmede kullanılan ölçü aleti.

—ANSİKL. 1848'de bulunan palmer, temelde mikrometrik bir vida, sabit bir yoklayıcı, bir tambur, sürtünmeli bir düğme ve bir gövdeden oluşur. Temel organ görevi yapan ve adımı genellikle 0,55 mm düzeyinde olan, son derece duyarlı *mikrometrik vida*'nın serbest ucunda hareketli bir yoklayıcı bulunur; *sabit yoklayıcı* ölçülecek parçalara destek görevi yapar; *tambur* elli bölüm halinde taksimatlandırılmıştır ve vida başından bağımsızdır; *sürtünmeli düğme*, yoklayıcılar ölçülecek parçaya belli bir basınçla dayanıncaya kadar vidayı çevirmeye olanak verir; nal biçimindeki *gövde* sabit yoklayıcı ile içine vidanın girdiği duyarlı sabit somunu taşır. Somun üzerinde, iki yoklayıcı arasındaki uzaklığı 0,5 mm düzeyinde gösteren, vida eksenine koşut bir taksimat bulunur. Ölçülecek parça iki yoklayıcı arasında sıkıştırıldığında yoklayıcılar arasındaki uzaklık, tambur kenarına bitişik olan taksimat üzerinde yaklaşık 0,5 mm'lik bir hata payıyla, kalan bölüm ise tambur üzerinde milimetrenin yüzde biri kadar bir yaklaşıklıkla görülür. Palmer milimetrenin yüzde biri düzeyinde bir okuma duyarlığı sağladığından, işleme sırasında parça ölçülerini denetlemek için çok yaygın olarak kullanılır.

PALMER (Samuel), ingiliz desinatör ve ressam (Londra 1805 - Reigate, Surrey, 1881). Blake'in izleyicisiydi, 1832'li yılla-

ra kadar Ortaçağ geleneğinden beslenen, düşsel küçük manzaralar yaptı (*Büyülü elma ağacı*, Fitzwilliam Museum, Cambridge). Daha sonra gerçekleştirdiği suluboya tablolar daha klasik bir anlayışın ürünüdür.

PALMER (Roundell), 1. **Selborne** kontu, ingiliz hukukçu ve siyaset adamı (Mixbury, Oxfordshire, 1812 - Petersfield, Hampshire, 1895). Solicitor general (1861 -1863), Attorney general (1863-1865) ve nihayet lord chancellor (1872-1874, 1880 -1885) oldu, ingiliz adli sisteminde reform yaptı ve 1873 tarihli yasanın kabul edilmesini sağladı; bu yasayla eski adalet mahkemeleri, Yüksek mahkeme ile İstinaf mahkemesi'nden oluşan bir üst mahkemeye bağlandı ve "Common Law" ile "Equity" arasında, eskiden beri var olan engel kalktı.

PALMER (Edward Henry), ingiliz doğubilimci (Cambridge 1840 - Sina yarımadasında 1882). Cambridge'de profesördü; Sina'da yaptığı bir araştırma gezisi sırasında Bedeviler ile ilişki kurdu. 1882'de hükümeti tarafından, Bedeviler'i Mısırlılar ile birleşmekten caydırmakla görevlendirildi; bu görevi başardı, ancak bir çarpışmada öldü. Önemli yapıtı *The Desert of the Exodus*'den (Büyük göç çölü) [1871] sonra, mısırlı Bahaettin Züheyr'in arapça şiirlerini ingilizceye çevirdi (1876-77).

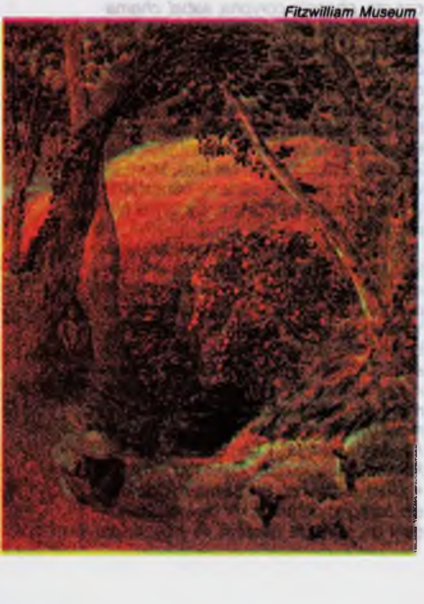
PALMER (William WALDEGRAVE), 2. **Selborne** kontu, ingiliz siyaset adamı (Londra 1859 - *ay. y.* 1942). Roundell'in oğlu. Amirallik birinci lordu oldu (1900), amiral Fisher'in reformlarını destekledi. Lord Milner'in ardından Güney Afrika yüksek komiseri, Orange ve Transvaal valisi oldu (1905-1910) ve hükümetin isteğine uygun olarak liberal bir politika izledi. İzlediği bu politika iki eyalete özerklik verilmesine ve kendisinin gitmesinden kısa süre sonra da dominyon olan Güney Afrika Birliği federasyonu'nun doğmasına neden oldu.

PALMER yarımadası → GRAHAM toprağı.

PALMERSTON (Henry TEMPLE, 3. — *vikontu*), britanyalı siyaset adamı (Broadlands, Romsey yakınında, Hampshire, 1784 - Brocket Hall, Hertfordshire, 1865). Arazi sahibi zengin bir ailenin çocuğuydu. Tory (Muhafazakâr parti) milletvekili ve Savaş bakanlığı sekreteri (1809-1828) oldu. Whig'lere yaklaştı ve lord Grey'in liberal kabinesinde Dışişleri bakanlığı yaptı (1830-1834); Melbourne (1835-1841) ve Russell (1846-1851) hükümetlerinde de aynı görevi üstlendi. Devletler arasındaki dengeyi korumaya çalıştı. Britanya'nın çıkarlarını büyük başarıyla gözetmesi krallığın en popüler adamı olmasını sağladı. 1830'da Belçika'nın Hollanda yönetimine başkaldırması sırasında Fransa'nın müdahalesini engelledi; Hollanda'ya Belçika'nın bağımsızlığını kabul ettirdi. 1834'te Büyük Britanya, Fransa, İspanya ve Portekiz'in katıldığı dörtlü anlaşma onun girişimiyle kuruldu. Bu anlaşma Fransa'nın hareket serbestliğini sınırlarken İberya'nın "meşrutiyetçi" kraliçelerinin söz sahibi olması amacını güdüyor; bir yandan da üç büyük krallık Rusya, Prusya ve Avusturya'nın ittifakına karşı bir denge oluşturuyordu. Palmerston, Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünün korunmasının İngiltere'nin çıkarına olduğuna inanıyordu. Ortadoğu siyasetini bu temel üzerine kurdu. Osmanlı devletinin reformlarla güçleneceğine de inanıyordu. Mehmet Ali Paşa isyanı üzerine Osmanlı devletinin Rusya'yla Hünkâr iskelesi antlaşması'nı imzalayarak (1833) bir savaş çıkması durumunda Rusya'dan yardım almayı ve Çanakkale boğazını kapatmayı kabul etmesine tepki gösterdi. Bu antlaşmaya dayanarak Rusya'nın, müttefik sıfatıyla Boğazlar'a asker yerleştirmesini tehlikeli bularak, Avusturya'yla birlikte, bu antlaşmayı geçersiz kılmak için görüşmeler başlattı. Fransa'nın da bu antlaşmayı onaylamadığını gören Rusya, üç büyük devleti karşısına almak istemediği için Palmerston'a antlaşmadan vazgeçtiklerini bildirdi (eylül 1839). Osmanlı devletiyle birlikte Mehmet Ali Paşa'ya da baskı yaparak önerilen koşulları kabul ettirdi. 1841'de Londra'da Boğazlar mukavelesi'nin imzalanmasına ön ayak oldu. Böylece Rusya'yı, Hünkâr iskelesi antlaşması'yla kazandığı Boğazlar'dan geçiş hakkından yoksun bırakırken, Fransa'yı da Mısır üzerindeki nüfuzundan vazgeçmeye zorladı. Uzakdoğu'da Çin'e karşı bir savaş düzenledi (1840-1842). Amacı bu ülkeyi dışa açılmaya zorlamaktı. Bir ingiliz vatandaşı olan David Pacifico'nun 1850'de Atina'da evinin yağmalanmasından sonra Yunanistan'a yaptığı kaba müdahale, sert tepkilere yol açtı. 1852 ile 1855 arasında İçişleri bakanlığı ile yetinmek zorunda kaldı, ama Kırım savaşı ve bunun beraberinde getirdiği zorluklar, halkın baskısıyla, Palmerston'un, kraliçe tarafından hükümet başkanlığına getirilmesine yol açtı (1855-1858, 1859-1865). Palmerston, Rusya'ya karşı sert bir politika izlenmesinin en büyük savunucusuydu. Rusya'nın yenilgisi ve daha sonra da ikinci Çin savaşı (1856-1860) onun son başarıları oldu. Paris kongresi'nde (1856) Rusya'yı kollayan Fransa ile arası açıldı; Napoléon III'ün, italyan bağımsızlığından yarar sağlamasını (1860) ve Almanya'nın Danimarka'yı yenilgiye uğratmasını önleyemedi. Süveyş kanalının açılması dolayısıyla (1859-1869) Fransızlar'ın Mısır üzerindeki nüfuzlarının pekişmesini de engelleyemedi.

Samuel Palmer: *Büyülü elma ağacı* (1830)
Fitzwilliam Museum, Cambridge

Fitzwilliam Museum

PALMET a. (fr. *palmette*). Mim. ve Süslem. sant. Palmiye yaprağı biçiminde üsluplaştırılmış motif, bezeme. (Bu bezeme Yunan-Roma Antikçağı'nda son derece yaygındır. Çatı örtüleri boyunca, pişmiş toprak kiremit ağızlığı biçiminde, boyanmış ya da yontulmuş alçakkabartmalar halinde rastlanır. Roman sanatı da palmeti çeşitli biçimlerde kullandı. Rönesans, klasikçilik ve yeniklasikçilik de bu motiften yararlandı.)

—Demirc. Bir parmaklık dikmesinin, bir sarmal bezeğin vb. ucunda yer alan, metal bir parçanın dövülmesi ya da basılması sonunda elde edilen küçük bezeme öğesi.

PALMEZZANO (Marco), italyan ressam (Forli 1459 - *ay. y.* 1539). Melozzo da Forli'nin öğrencisi ve yardımcısıydı, sonradan Giovanni Bellini'den etkilendi. *Kutsal söyleşiler* adlı resimlerinin fonunda, çoğunlukla nişler ve gömme ayaklı zengin bir mimari görülür.

PALMİ, İtalya'da liman kenti, Calabria'da (Reggio ili), Sant'Elia dağı eteğinde; 18 300 nüf. Tarım ve ticaret merkezi.

PALMİERİ (Matteo), italyan yazar ve hümanist (Floransa 1406 - *ay y.* 1475), tarih ve siyasetle ilgili yapıtlar ve Dante'den esinlenen bir şiir kitabı (*La Città di vita*, 1464) yazdı.

PALMİERİ (Luigi), italyan fizikçi ve meteoroloji uzmanı (Faicchio, Benevento ili, 1807 - Napoli 1896). 1850'de Vezüv gözlemevi'nin müdürü oldu. Yer manyetikliği, atmosferin elektrikliliği, tellür akımları üzerine araştırmalar yaptı.

PALMİERİT a. (fr. *palmiérite;* öz. a. Luigi *Palmieri*'den). Miner. Doğal kurşun, potasyum ve sodyum sülfat.

PALMİPES a. Avrupa denizlerinde yaşayan denizyıldızı cinsi. (Bu cinsin üyeleri bedenlerinin aşırı yassılığıyla dikkati çeker; kolları çok kısadır; genel olarak hayvan, beşgen bir kâğıda benzer.) [Eşanl. ANSEROPADA.]

PALMİRA, Kolombiya'da (Valle del Cauca yönetim bölgesi), Cali'nin K.-D.'sunda kent; 214 200 nüf. Tarım (hayvancılık ve ekim) merkezi. Tarım koleji.

PALMİRA, Suriye çölünde vaha öbeği, Badiyetüşşam'da cebel Büveyde'nin eteğinde sıralanır. Bu vahalardan Tadmor, yakınından Kerkük-Trablusgrap boruhattı geçen eski *Palmira* sitinde yer alır.

PALMİRA ya da **PALMYRA.** Tar. coğ. Palmira'nın (Suriye) başkenti, Şam ile Fırat ırmağı arasında, bir vahada Humus'a 140 km uzaklıkta.

—Tar. Eski adı *Tedmür* olan (Palmiye Kenti), bu kentten, III. binyıl'ın sonuna ait bir Kappadokia tabletinde söz ediliyor. Suriye çölünde bir vaha olan Tedmür Antikçağ'da, Mezopotamya ve Akdeniz kıyısı arasında bir ticaret merkeziydi. Amurrular'ın, Aramiler'in, kente *Palmira* (yun. *Palmyra*) adını koyan hellenleşmiş Suriyeliler'in ve Araplar'ın etkisi altında kaldı. Kuruluşundan başlayarak Roma İmparatorluğu'nun müttefiki olan Palmira devleti, roma kurumlarını benimsedi (latin hukuku). Palmira, Romalılar tarafından işgal edilen (İ.S. 106) Petra'nın yıkılmasından ve ipek yolunun karadaki kısmının kapanmasından yararlandı; böylece, hint mallarını taşıma tekelini eline geçirdi (İ.S. 127). Palmiralılar Kharaks'tan (Dicle'nin ağzı) mal yükleyip Şam'a ya da Emesus'a getiriyorlardı. Roma, palmiralı savaşçıları Tuna'da ya da Numidia'da kullanıyordu. Kentin zenginliği İ.S. II. yy.'dan sonra yapılan ya da bitirilen anıtların çokluğunu açıklar. Bu anıtlarda, II. yy. Roması'na özgü dinsel bağdaştırmacılığa tanıklık eden ve kentin tanrılarının adının anıldığı yazıtlar bulunur; Bel ve diğer tanrılar Yarhibol ve Aglibol, Baalşamin. Persler'in Kharaks'ta yerleşmesi, kentin ticaretini tehdit etmeye başladığında, Palmira önemli bir siyasal rol oynamaya başladı. Bu ticaret kenti, bir süre roma egemenliğinden sıyrılan ve yasal olarak ya da fiilen miras yoluyla devralınan ve bir Septimii ailesinin (Odenathus, kraliçe Zenobia) yararına kullanılan "ras Tedmür" unvanı aracılığıyla yönetilen bir devletin başkentiydi. Aurelianus, imparatorluk içinde hüküm süren düzensizlik sayesinde Ermenistan'a, Kappadokia'ya ve hatta Mısır'a kadar yayılmış olan kraliçe Zenobia'nın egemenliğini yıktı ve kraliçeyi hapsettirdi (272); ama, imparatorun kentten ayrılışının hemen ardından Palmira Aurelianus'a karşı ayaklandı. Bunun üzerine imparator geri döndü ve kenti yağmalattı (273). Bundan sonra yerini bir ölçüde Nisibis'e bırakan kent, Araplar tarafından yıkıldı (634).

—Arkeol. Kentin ana caddesinin sınırlarını D.'da büyük Bel tapınağı, ortada tiyat-

palmer

National Portrait Gallery

Henry Temple
3. **Palmerston** vikontu
John Partridge'ın
bir portresinden ayrıntı
National Portrait Gallery, Londra

Lauros-Giraudon

palmet biçiminde motiflerle süslü "mevsimler takvimi" diye anılan ayak
Fransa, XII. yy.
Taş müzesi, Souvigny

Chris Kutscher

Palmira
Bel tapınağı'ndan bir görünüm
(İ.S. I.-II. yy.)
arka planda, arap kalesi
(XVII. yy.)

ro ve agora, B.'da da yönetim mahallesi belirler. Caddenin uzunluğu bir kilometreden fazladır. Suriye tipi bir plana göre inşa edilmiş büyük Bel tapınağı, korinthos düzeninde gömme ayakları ve alınlıklı dikdörtgen pencereleri olan bir duvarla üç yandan çevrilmiş geniş bir düzlüğün ortasında yer alır. Asıl tapınak basamaklı bir platformun üzerinde yükselir. Yunan tapınakları gibi bir peritsylonla (15 m yüksekliğinde sütunlar) çevrili olan yapı, bitkisel motiflerle süslenmiştir; anıtsal bir kapıdan geçilerek girilen uzunlamasına cellanın her iki ucunda birer tapınma odası yer alır. Kent, revaklar, sıra kemerli sokaklar ve anıtsal kapılarla güzelleştirilmiştir.

PALMİYELER

Ama Palmira'nın asıl özgün yanı kent dışındaki nekropolislerde yer alan anıtmezarlardır. Bunlar ya katlı kule mezarlar (en eskileri İ.Ö. I. yy.'ın sonundan, en görkemlileri ise, İ.S. II. yy.'ın ortasından kalmadır) ya da içlerinde ölülerin büstlerinin yer aldığı nişlerle süslü yeraltı mezarlarıdır. Bunlar arasında en iyi korunmuş olanı (yapımına İ.S. 108'de başlanmıştır) Şam müzesi'nde yeniden kurulmuştur: mezar odasına merdivenlerden inilerek girilir; duvarlarda ölülerin konduğu oyuklar (loculus) bulunur. Dipteki duvar bir cenaze şöleni sahnesiyle süslüdür. Loculuslar, ölünün büstüyle süslenmiş birer kapakla kapatılmıştır.

Palmira heykelciliği daha çok mezar sanatına ilişkindir ve çoğu kez yazıtlar aracılığıyla tarihlendirilmiştir. Yunan-roma heykelciliğinden çok uzak olan bu üslupta gerçekçilik kaygısı yoktur; buna karşılık, gözlerdeki ifadeyle vurgulanan bir tinsellik arayışı görülür.

PALMİRA DİLİ a. Batı aramca lehçesi; Palmira'daki yazıtlar aracılığıyla belgelenmiştir. (İ.Ö. I. yy. - İ.S. III. yy.) [Bu yazıtlarda, aramcadan türemiş ve ibraniceye çok yakın özel bir abece kullanılmıştır.]

PALMİTAT a. (fr. *palmitate*). Org. kim. Palmitik asidin tuzu ya da esteri.

PALMİTİK sıf. (fr. *palmitique*). Org. kim. Formülü $CH_3(CH_2)_{14}-CO_2H$ olan doymuş yağ asidi ve bu asitten türeyen bileşikler için kullanılır. (Eşanl. HEKSADEKANOİK ASİT.)

—ANSİKL. Palmitik asit, gliseritleri biçiminde tüm yağlı maddelerde bulunur. Hayvansal yağlar ile palmiye yağı, özellikle palmitik asit bakımından zengindir (% 25 -60). Pamuk yağı dışında bitkisel yağlar, genellikle % 15'ten daha az, kolza yağıysa ancak % 3-5 oranında palmitik asit içerir. Balina yağı yani ispermeçet, temel olarak setil palmitattan oluşur. Japon mumu, hemen hemen tümüyle tripalmitinden meydana gelir.

Arı palmitik asit, 62 °C'ta eriyen, 350 °C'a doğru kaynayan, beyaz bir katıdır. Suda çözünmemesine karşın alkol, dietil oksit, kloroform ve benzende çözünür.

PALMİTİL a. (fr. *palmityle*). Org. kim. Formülü $C_{15}H_{31}CO$ olan, palmitik asitten türeyen birdeğerli kök.

PALMİTİLKOENZİM A a. (fr. *palmitylcoenzyme A*'dan). Biyokim. Doymuş bir yağ asidi olan palmitik asidin metabolizmada rol oynayan etkin çeşidi.

PALMİTİN a. (fr. *palmitine*). Org. kim. Gliserol ile palmitik asidin triesterine verilen ad.

PALMİTOLEİK sıf. (fr. *palmitoléique*). Org. kim. Formülü $C_{16}H_{30}O_2$ olan bir asit ve bu asitten türeyen bileşikler için kullanılır.

—ANSİKL. Palmitoleik aside gliseritleri durumunda yağlı maddelerin tümünde rastlanır. Bitkisel yağlı maddelerde genellikle % 1'den az, zeytinyağı ile hayvansal yağlı maddelerin çoğunda % 3-4, at yağında yaklaşık % 10 oranında bulunur. Palmitoleik asit, ispermeçet yağının başlıca bileşenlerinden biridir.

PALMİYE a. (fr. *palmier*'den). **1.** Çok az dallı ya da dalsız gövdeli (kongövde), türüne göre elsi ya da tüysü bileşik yapraklı, birçenekli ağaç. (Palmiyeler, palmiyegiller familyasını oluşturur. 4 000'den fazla türü bilinmektedir.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Palmiye cevizi*, Güney Amerika'da yetişen bir palmiye türünün *(Phytelephas macrocarpa)* cevizi ya da çok sert besidokulu meyvesi. (Meyve olgunlaşınca besidokusu sertleşir ve düğme yapımı için ihraç edilir.) || *Palmiye şarabı*, bazı palmiyelerden yapılan mayalı içki. || *Palmiye şekeri*, bazı palmiye çeşitlerinden çıkarılan şekerli madde. || *Palmiye yağı (katı)*, çeşitli palmiye türlerinin tohumlarından çıkarılan ve tereyağı nitelikleri taşıyan madde. || *Palmiye yağı (sıvı)*, palmiyenin meyvesinde bulunan ve içerdiği karoten nedeniyle kırmızı renkte olan sıvı yağ (ılıman iklimlerde katılaşır).

—Bes. san. *Palmiye özeği*, bazı palmiyelerin (felfelek) körpe filizleri. (Çoğu zaman konserve biçiminde satılır, çeşitli yöntemlerle pişirilerek soğuk ya da sıcak yenir.)

—Bot. *Mum palmiyesi*, içit ve mum elde edilen palmiye. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Şarap palmiyesi, şeker palmiyesi*, besisuyundan şeker ve şarap yapılan çeşitli palmiyelere verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Yağ palmiyesi*, meyveleri için yetiştirilen ve meyvesinden katı ve sıvı yağ elde edilen palmiye. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Böcbil. *Palmiye kurdu*, tropikal bölgelerde, palmiyeler üzerinde yaşayan hortumlukınkanatlı larvalarına verilen ortak ad.

—Mim. *Palmiye biçimli sütun*, Eski Mısır'da, başlığı üst bölümde genişleyen palmiye yaprakları biçiminde sütun.

—Tarım. *Palmiye serası*, palmiye yetiştirilen sera.

—Yağ. mad. *Palmiye çekirdeği posası*, palmiye çekirdeği yağının özütlenmesinden sonra elde edilen artık; protein bakımından fakir olduğundan diğer posalarla karıştırıldıktan sonra hayvan yemi olarak kullanılır. || *Palmiye çekirdeği yağı*, palmiye çekirdeğinde bulunan ve kopra yağıyla aynı özellikleri gösteren, laurik asit bakımından zengin (% 40) yenebilir yağ. (Bu yağlar, yaygın olarak margarin yapımında ve içerdiği sodyum tuzlarının köpürme özelliğinden dolayı sabunculukta kullanılır.)

—ANSİKL. Palmiyeler, özellikle Amerika'da, Asya'da ve Pasifik adalarında yaygın, Afrika'da seyrek yetişen tropikal bölge ağaçları ya da sarmaşık bitkileridir.

Palmiyelerin gövdesi hemen hemen hepsinde basittir (kongövde), tepesinde dipleri kınlı bir yaprak demeti bulunur. Kongövdeler cinslere göre çok değişik boyda olabilir (birkaç cm'den 30 m'ye kadar); üzeri pütürsüz ya da dökülen yaprakların sap izleriyle kaplıdır. Bazı türlerde gövde dallı *(hyphaene)*, bazılarında çok ince ve çok uzundur: yaprakların bütün kongövde boyunca yayıldığı bu türlere sarmaşık türler denir *(kalamus)*.

Yapraklar çoğunda büyük boydadır. Tam olarak ya da gövde üzerinde güdük bir parça bırakarak dökülür. Çiçekler, düzgün 3+1 tipinde erdişi ya da bireşeyli, basit ya da dallı bir başak biçiminde ve az çok odunsu bir bürgü ile sarılı (yen) bir küme halindedir. Yumurtalık üç meyveyapraklıdır ve bunlardan ikisi çoğunlukla meyve yapmaz. Meyveler genellikle drupa biçiminde ve değişik büyüklüktedir (1-50 cm) iç kısmı az ya da çok odunsudur.

Başlıca palmiye cinsleri şunlardır: *areca, ceroxylon, chamaedorea, arenga, caryota, phoenix, corypha, sabal, chamaerops, copernicia, calamus, raphia, lepidocaryum, borassus, lodoicea, latania, cocos, hyphaene, elaeis.* Kimi palmiyelerin meyveleri yenir (hurma, hindistancevizi); gövde ya da meyve lifleri de kullanılır (hindistancevizi lifi); yaprakların birçok kullanım alanı vardır; kerestesi yapılarda kullanılır. Pek çok palmiye türü, iklimi elverişli olan yerlerde park ve bahçelerde yapraklarının güzelliği için süs bitkisi olarak yetiştirilir.

Tropikal bölgelerde palmiyelerin, yerliler için çok büyük ekonomik önemi vardır. Bazı türler sanayi düzeyinde yetiştirilmekte ve dünya ticaretini beslemektedir. Yararlı palmiyeler arasında şunları sayabiliriz: koşu *(Areca catechu)*, hurma *(Phoenix dactylifera)*, hindistancevizi *(Cocos nucifera)*, metroxylon, *Borassus flabelliformis*, yağ palmiyesi *(Elaeis guineensis)*, mum palmiyesi *(Copernicia cerifera)*, *Ceroxylon andicola, Chamaerops humilis, Raphia pedunculata, Calamus rotang.*

• *Mum palmiyesi.* Bu palmiye *(Copernicia cerifera)* pütürsüz kongövdeli ve kurşuni gri renklidir. Brezilya ve Arjantin'de

bulunur. Özeği besleyici bir nişasta içerir ve bundan mayalandırılarak hoş bir içki elde edilir. Alt yüzü yere gelecek biçimde yatırılmış körpe, kuru yapraklarından "Carnauba mumu" denilen tatsız, kokusuz, çok sert bir mum akar; bu mum, vernik ve cila yapımında kullanılır.
• *Şeker palmiyesi* ve *şarap palmiyesi*. Birçok palmiyenin *(Raphia, Arenga, Borassus)* çiçek hevenklerinin genç dokularının çizilmesiyle şekerli bir besisuyu elde edilir. Bundan şeker çıkartılır yahut mayalandırarak şarap elde edilir.
• *Yağ palmiyesi*. Yağ palmiyesi *(Elaeis guineensis)* özellikle Afrika'nın tropikal ormanlarında yetişir. Bu ağaç devre devre, nemli olan zengin alüvyonları sever. Küçük drupa halindeki meyvelerinin *(palmiye cevizi)* kabuğundan ve tohumundan sıvı palmiye yağı çıkarılır.

PALMİYE HIRSIZI a. PALMİYE YENGECİ'nin eşanlamlısı.

PALMİYE KAKADUSU a. Avustralya ve Yeni Gine'de yaşayan, çok iri bedenli kakadu. (Kırmızı yanağı dışında her yanı siyahtır. İnce uzun bir sorgucu vardır. Meyve ve tohumlarla beslenir. Nemli ormanları sever. Bil. a. *Probosciger aterrimus*; papağangiller familyası.) [Eşanl. MARA KAKADUSU.]

PALMİYE MİSKKEDİSİ a. Tropikal Afrika'da yaşayan etçil memeli. (Anayurdu ağaçlı savanlar ve ormanlardır. Kedi gibi ehlileştirilebilir. Bil. a. *Nandinia binotata*; miskkedisigiller familyası.)

PALMİYE YENGECİ a. Geniş başlıgöğüslü, iri bedenli, onayaklı kabuklu. (Bil. a. *Birgus latro*; *Cenobitidae* familyası.) [Eşanl. PALMİYE HIRSIZI.]
—ANSİKL. Büyük Okyanus ve Hint okyanusu'ndaki mercan adalarında yaşayan palmiye yengecinin, akciğer işlevi gören papillalı solungaçları ve *Paguruslar*'dan ayırt edilmelerini sağlayan bir karın bağası vardır. Meyvelerini yemek için palmiye ağaçlarına tırmanır; yeraltı yuvasında barınırsa da su içinde ürer ve ikiyaşayışlı bir yaşam sürer.

PALMİYEGİLLER a. Palmiye gibi bitkileri içeren familya. (Bil. a. *palmaceae*.)

PALMOKSİLON a. (lat. *palmoxylon*). Kretase ve Üçüncü Zaman tabakalarında bulunan fosil palmiye saplarını ve odununu belirtmek için kullanılan genel terim.

PALMOTİĆ (Junije), ragusalı yazar (Ragusa 1606 - *ay. y.* 1657). Şiirler, oyunlar yazdı, Gundulić ve Bunić ile birlikte ragusa edebiyat dilini yerleştirdi.

PALM SPRİNGS, ABD'de konut ve turizm kenti, Kaliforniya'da, Los Angeles'in D.'sunda; 32 300 nüf. Çöl müzesi. Botanik bahçesi.

PALMSTEDT (Erik), isveçli mimar (Stockholm 1741 - *ay. y.* 1803). Stockholm'de rokoko üslubundaki Borsa binasını yaptı (1767-1776), bir süre Fransa ve İtalya'da kaldıktan sonra, isveç mimarlığına yeniklasik üslubu kattı. Gripsholm tiyatrosu'nu yaparken (1781) Vicenza tiyatrosu'ndan esinlendi, başkentte vâris prensin sarayını gerçekleştirdi ve gene başkent için şehircilik planları hazırladı.

PALMYRAH a. Hindistan'ın doğu kıyısında yetişen ve meyvesinin suyu alındıktan sonra kalan posası da yenebilen bir çeşit hindistancevizi ağacı.

PALNİ dağları, Hindistan'da (Tamil Nadu) dağ kütlesi, Batı Gatlar'ın G.-D.'sunda; İbeks dağında 2 750 m. Bir kırık demeti sayesinde yükselmiş Palni dağları, hepyeşil yağmur ormanlarıyla kaplıdır; topraklarının bir bölümü ekilip biçilmekte (meyve, sebze), bir bölümündeyse kereste (tekağacı) işleme şantiyeleri yer almaktadır.

PALO ALTO, ABD'de (Kaliforniya) kent, San Francisco'nun G.-D.'sunda; 55 200 nüf. Konut merkezi. Elektronik sanayisi. Üniversite (Stanford).

PALOLO a. Polinezya'daki mercan kayalıklarında yaşayan gezgin halkalısolucan türü. (Epitok eşeyli bireyleri Ay dolanımı çevrimine bağlı olarak bazen ortasulara iner, bazen yüzeye çıkar; bu durum verimli biçimde avlanmalarına olanak verir. Bil. a. *Eunice viridis*.)

PALOMAR dağı, ABD'de dağ, Kaliforniya'nın güneyinde, San Diego'nun K.-D.'sunda; 1 871 m. Gözlemevi (çapı bakımından dünyada ikinci olan, açıklığı 5,08 m olan teleskop).

PALOMBA (Giuseppe), italyan iktisatçı ve toplumbilimci (San Nicola la Strada, Caserta ili, 1908). Çalışmalarını özellikle matematiksel iktisadın geliştirilmesi ve denge kavramının derinleştirilmesi üzerinde yoğunlaştırdı. İktisadi düşünce tarihiyle ilgilendi ve bu alanda Augustin Cournot üzerine önemli çalışmalar yaptı. Gelişme iktisadı ile de ilgilenerek azgelişmiş ülkelerde iktisadi depresyon mekanizmalarını inceledi.

PALOMBİN a. Arkeol. Çok ince taneli, sıkı dokulu beyaz mermer.

PALOMİNO a. Parlak al donlu, gümüşi beyaz yeleli ve kuyruklu amerikan binek atı. (Yalnız rengi bakımından ıslah konusu yapılmış olan palomino morfolojik kesin ölçütler taşımaz ve bir ırk sayılmaz.)

PALOMİNO (Antonio), ispanyol ressam ve sanat tarihçisi (Bujalance, Córdoba, 1665 - Madrid 1726). 1688'de kralın ressamlığına atandıktan sonra Valencia'da çalıştı (Nuestra Señora de los Desemparados'un kubbesi, 1701; San Juan'ın tonozları, 1699), ayrıca Salamanca'da, Granada (1712) ve Paular cartujalarında (1723) etkinlik gösterdi. İspanyol sanatçılarının dizi halinde yaşamöykülerini içeren *Museo pictórico y escala óptica* (Resim müzesi ve optik iskala) adında önemli bir yapıt yayımladı (2 cilt, 1715 ve 1724).

PALOS burnu, İspanya'nın (Murcia ili) kıyısında yüksek burun, Cartagena'nın K.-D.'sunda. Mar Menor'u oluşturan kıyı şeridi bu burunda başlar.

PALO SANTO a. Latin Amerika'da gayak odununa verilen ad.

PALP a. (fr. *palpe*). Zool. Halkalısolucanların, yassısolungaçlı yumuşakçaların ve eklembacaklıların bedenlerinin çeşitli yerlerinde bulunan çift eklenti. (Dokunma duyusu organı görevi yaptığı sanılır.)

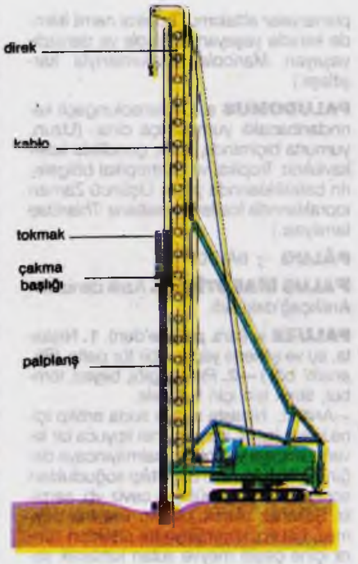
PALPASYON a. (fr. *palpation*). Tıp. Bazı patolojik belirtileri (kıvam, biçim, sıcaklık, göğüste ses titreşimlerinin iletim değişiklikleri, vb.) değerlendirmek için elin ya da parmakların dokunma duyarlılığından yararlanan muayene yöntemi.

PALPİGRADİ a. Böcbil. KÜÇÜKBÖLÜTLÜÖRÜMCEKLER takımının bilimsel adı.

PALPLANŞ a. (fr. *palplanche*). Bayınd. Bir başka parçaya geçmesini sağlayacak biçimde özel bir kesit verilmiş ahşap, çelik, beton vb. parça. (Bu profiller, çakma, titreştirme ya da püskürtme yoluyla yerlerine yerleştirilir. Genellikle, oynak, nemli ya da suya gömülü arazilerde az çok sızdırmaz yüzeyler oluşturmada kullanılır. Palplanşlar çoğu kez çeliktir ve birbirlerine kenetlenir, ama bazı ülkelerde ahşap palplanşlar hâlâ kullanılmaktadır.)

PALSE a. (fr. *palse*). Jeomorfol. Bir turbalıkta segregasyon sonucu bir buz merceğinin oluşmasıyla ortaya çıkan küçük tepe.

PALSGRAVE (John), ingiliz hümanist (Londra 1480'e doğr. - Wadenhoe, Northamptonshire, 1554). Henry VIII'in papazı, kralın kız kardeşi prenses Mary'nin eğiticisiydi, 1530'da *Lesclarcissement de la langue francoyse* (Fransız dili üzerine aydınlatıcı bilgi) adlı bir kitap yayımladı, bu yapıt en eski fransız dilbilgisi yapıtlarındandır.

palplanşların zırhlı şahmerdan kulesi yardımıyla yerleştirilmesi

metal palplanşlar

PALSTAVE a. (ing. *palstave*). İngiliz araştırmacıların yazılarında, Tunç çağında kullanılan bronz uçlu bir tür baltaya verilen ad. (Ucun dip kısmında, tahtadan kıvrık sapın sıkıca tutturulmasını sağlayan sürgülü bir düzenek vardır; bu tür baltaların birkaç örneğine su kıyısı sitlerinde rastlandı.)

P-ALTGRUP → SYLOW ALTGRUBU.

PALTO a. (orta ing. *paltok*, bir tür ceket' ten). Soğuktan korunmak için diğer giysilerin üzerine giyilen genellikle yakalı ve önü açık, uzun kollu giysi.

PALU, Doğu Anadolu bölgesinde Elazığ iline bağlı ilçe; 32 247 nüf. (1990); merkez bucağı dışında 1 bucak, 35 köy. Merkezi, Elazığ'ın yaklaşık 67 km D.-K.D.'sunda *Palu*, 7 900 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı üretimi.

PALUDAMENTUM a. (lat. sözc.). Esk. Rom. Cumhuriyet döneminde, en yüksek rütbeli general tarafından giyilen, al renkli geniş harmani. (Daha sonra, yalnızca başkomutan unvanının tek sahibi olan imparatorlar tarafından giyilmiştir.)

PALUDAN (Jacob), danimarkalı yazar (Kopenhag 1896 - Birkerod, Kopenhag yakınında, 1975). İlk romanlarında (*De vestlige veje*, 1922; *Fugle omkring fyret*, 1925) gelenekle ilerleme arasındaki kopukluk, kadının özgürleşmesi (*Markerne modnes*, 1927) gibi tekniğin getirdiği her türlü ruhsal, insansal ve kültürel yozlaşmanın karşısında olduğunu gösterdi. İki savaş arasındaki kuşağın derinlemesine bir incelemesini yapan başyapıtı *Jorgen Stein*'ın (2 cilt, 1932-33) yanı sıra denemeler ve anı kitapları da yayımladı.

PALUDAN-MÜLLER (Fredrık), danimarkalı şair (Kerteminde 1809 - Kopenhag 1870). Byron ve Heine etkisinde kaleme aldığı *Danserinden* (1833) ve *Amor og Psyche* (1834) gibi ilk yapıtlarında görülen yoğun yaşama sevincinin yerini romantizmin ilk bunalımlarına özgü hüzün aldı. Bu hava dramatik ve mitolojik şiirlerini (*Venus*, 1841) ve taşlama tarzında manzum bir roman olan başyapıtı *Adam Homo*'yu (3 cilt, 1842-1849) da etkiledi.

PALUDARYUM a. (fr. *paludarium*'dan). İkiyaşayışlıların (kurbağalar, semenderler) yetiştirilmesi için düzenlenmiş kap ya da yer.

PALÛDE ya da **PALİDE** sıf. (fars. *pālūden*, *pāliden*, süzmek, süzülmek'ten *pālūde*, *pālide*). Esk. Süzülmüş, saf hale gelmiş, durulmuş, arılaşmış.
◆ a. Bir tatlı türü. (→ PALUZE.)

PALUDİCOLA a. Tatlısularda yaşayan

planaryalar alttakımı. (Tropikal nemli iklimde karada yaşayan *Terricola* ve denizde yaşayan *Maricola* alttakımlarıyla karşıtlaşır.)

PALUDOMUS a. Öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (Uzun, yumurta biçiminde, kalın, genellikle kesik kavkılıdır. Tropikal ve yarıtropikal bölgelerin bataklıklarında yaşar. Üçüncü Zaman topraklarında fosillerine rastlanır. *Thiaridae* familyası.)

PÂLUO → BÂLUG.

PALUS MAEOTİCUS. Azak denizi'nin Antikçağ'daki adı.

PALUZE a. (fars. *pālūde*'den). **1.** Nişasta, su ve şekerle yapılan bir tür pelte. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Paluze gibi,* beyaz, tombul, titrek ten için kullanılır.
—ANSİKL. Nişasta soğuk suda eritilip içine şeker katılır; karıştırılarak koyuca bir kıvam alıncaya ve kokusu kalmayıncaya değin pişilir. Kâselere boşaltılıp soğuduktan sonra üzerine dövülmüş ceviz vb. serpilir. Şekersiz olarak pişirilip üzerine pekmez, bal vb. koyarak ya da piştikten sonra içine çeşitli meyve suları katılarak yapılan türleri de vardır.

PALYA a. Denizc. Yelkenlerin rüzgârın işlememesi nedeniyle bayrak gibi dalgalanması.

PALYAÇO a. (ital. *pagliaccio*). **1.** Eskiden panayırlarda, günümüzde de sirklerde gösteri yapan soytarı. (Bol pantolon, külah, kocaman pabuçlar vb.'den oluşan ilginç bir kılığı vardır. Genellikle akrobat ve at cambazı olan palyaçolar, gösteri aralarında sahneye çıkarak seyircileri güldürür.) **—2.** *Palyaço gibi,* gülünç olacak kadar acaip kılıklı.

Palyaçolar *(Pagliacci),* Ruggero Leoncavallo'nun 2 perdelik operası. Librettosunu da bestecinin yazdığı yapıt ilk kez 1892'de Milano'da sahnelendi. P. Mascagni'nin *Cavalleria rusticana*'sına yanıt olan *Palyaçolar,* müzikte gerçekçiliğin (verismo) başyapıtı kabul edildi ve tüm dünyada oynandı. Yapıtın başlıca temalarının kullanıldığı şarkılı prolog, gerçekle kurgunun birbirine karıştığı olay örgüsünü açıklar.
Bu opera, Türkiye'de ilk kez 1949-50 gösteri sezonunda Ankara'da sahnelendi.

PALYAÇOLUK a. **1.** Palyaçonun yaptığı iş. **—2.** Gülünç hareketler, komiklik: *Palyaçoluk edip herkesi güldürüyordu.*

PALYATİF sıf. (fr. *palliatif*). Tıp. OYALAYICI'nın eşanlamlısı.

PALYE a. (fr. *palier*). **1.** Müstahkem bir yapıda düşey bir şevin ayağındaki dolgu. **—2.** Bir dolgu barajda, yukarı ya da aşağı çığır üzerinde yapının tüm uzunluğu boyunca süren, ensiz yatay çıkıntı.
—Havc. *Palyeye geçiş,* bir uçağı yere teğet hale getirmeyi sağlayan son iniş manevrası.

Pamir'in Tacikistan'daki kesiminden bir görünüm

M. F. de Labrouhe

PALYOŞ a. İki yanı keskin, kısa ve düz kılıç.

PALYUM a. (lat. *pallium*'dan). Nörol. MANTO'nun eşanlamlısı.

PAMA a. Güney-doğu Asya ve Endonezya'da yaşayan zehirli yılan. (Bedeninde sarı ve siyah halkalar vardır. Boyu 2 m'yi bulur. Oldukça uyuşuk bir hayvandır, daha çok başka yılanlarla beslenir. Bil. a. *Bungarus fasciatus;* kobragiller familyası.)

PAMAL → PAYMAL.

PAMAY (Besalet), türk ormancı (Konya 1921). Yüksek ziraat enstitüsü orman fakültesi'ni bitirdi (1943). İstanbul Üniversitesi orman fakültesi'ne asistan oldu (1948). Aynı fakültede profesörlüğe yükseldi (1966). Fransa, İngiltere ve Almanya'da bilimsel incelemelerde bulundu. İÜ orman fakültesi'nde Park-bahçe ve peyzaj mimarlığı kürsüsü'nü (1968), Yüksek mimarlık fakültesi'nde "Peyzaj planlama" yüksek lisans dalını kurdu ve yönetti. Kendi isteğiyle emekliye ayrıldı (1981). Başlıca yapıtları; *Dursunbey-Alaçam ormanları yangın sahalarının ağaçlandırılması denemeleri* (1951), *Türkiye'deki ardıç türleri ve yayılışları* (1955), *Türkiye'de sarıçamın doğal gençleşmesi olanakları* (1962), *Türkiye ormanlarında sivilkültürel planlama* (1966), *Park-bahçe ve peyzaj mimarisi* (1971), *Kentsel peyzaj planlaması* (1978), *Büyük İstanbul'un yeşil alan sempozyumu* (1978).

PAMBAN boğazı, Hint okyanusu'nda deniz kolu, Hindistan ile Ramesvaram ya da *Pamban adası* arasında, Palk boğazının G.'inde ve Mannar körfezinin K.'inde. Genişliği yaklş. 2 km.

PAMBOİOTİA a. Esk. Yun. Athena İtonia onuruna her yıl Koroneia'da kutlanan Boiotialılar'ın federal bayramı.

PAME a. Otomang ailesinden dil; Meksika'da (Hidalgo ve San Luis Potosí eyaletlerinde) yaklaşık 2 000 kişi konuşur.

Pamela, or Virtue Rewarded, S. Richardson'un mektuplar halinde yazılmış romanı (1740). Ölen hanımının çapkın oğlunun eline düşen saf ve temiz bir kız, bu çapkını kendisiyle evlenmek zorunda bırakarak erdemini savunur. Yazarın bakireliğin korunması konusundaki görüşü, tüm Avrupa'nın ilgisini çekmiş ve burjuva romanının doğmasına yol açmıştı.

PAMİNGER, avusturyalı müzikçi aile. En ünlü üyesi olan LEONHARD (1495 - Passau 1567), Viyana'da öğrenim gördükten sonra Passau'ya yerleşti. Koyu bir Luther ve Melanchthon yandaşıydı. Tanrıbilim yazıları ve dinsel şiirler dışında dört ciltlik motet (bunlar arasında üç oğlunun birkaç yapıtı da vardır) bıraktı (1573, 1576, 1580).

PAMİO (Roberto), italyan mimar ve tasarımcı (Mestre 1937). 1967'den beri ortağı olan Renato Toso ile birlikte, cam lambalar, seramikler ve oturma elemanları yaptı. Bu iki tasarımcı, özellikle, Stilwood firmasıyla kurdukları işbirliği nedeniyle tanınır: bu firma çeşitli birimlerden oluşan mobilyalarını (Carioca [1967], Acquario [1978]) üretmiştir. Pahalı olmayan gereçleri (donatılı, tabakalı cam) yeğleyen Pamio ile Toso, açık renkli doğal ağaçları (dişbudak, kavak) boyayarak kullanan ilk tasarımcılar arasında yer alırlar.

PAMİR, Orta Asya'da, büyük bölümü Tacikistan ve Kırgızistan'a, daha küçük bölümüyse Çin ve Afganistan'a bağlı dağlık kütle. Himalaya-Alp dağ sistemine bağlı olan Pamir kütlesi, kuzeyde Fergana vadisi, güneyde Afganistan'daki yüksek Vâhan vadisi, doğuda Kaşgar havzası, batıda Semerkand havzasıyla sınırlı yüksek platolardan (4 000-5 000 m) oluşan bir kütledir. Doğudan batıya uzunluğu yaklaşık 400 km, kuzeyden güneyeyse yaklaşık 225 km'dir; Mustagh Ata tepesinin (7 546 m) bulunduğu yüksek Sarıkol sıradağıyla ikiye ayrılır. Çin'in Kırgızistan ve Tacikistan'la sınırını oluşturan bu sıradağ, aynı zamanda Amu Derya ile Tarim ırmakları arasındaki su dağılım çizgisidir. Pamir'in en yüksek noktası Çin'dedir; Kaşgar sıradağlarındaki Kongur dağı (7 719 m). Pamir, 7 500 km^2'yi aşan bir alan kaplayan buzuluyla kutup bölgelerinden sonra dünyanın en geniş buzulunu (sözgelimi Fedçenko buzulu) içerir; ayrıca çöküntü havzalarında (Karakul gibi) birçok göl de bulunur. Burası, bir bakıma, yazları, yak yetiştiren birkaç göçebe kabilenin konup göçtüğü, eski bir kervan yolunun geçtiği (bir zamanlar Marco Polo Kaşgar'a giderken bu yolu kullandı) bir *no man's land*'dir (ıssız yer). Ekonomi açısından önemi, çevresindeki çöle yakın kurak topraklara bir su haznesi görevi yapmasına neden olan yüksek yağış oranıdır (yaklaşık 500 mm). Amu Derya'yı oluşturan Pianc ve Vahş'ın sularından sulamada yararlanılmaktadır.
—Dağc. 1871'de yerbilimci Fedçenko, Pamir'in keşfine başladı. İlk "5 000"e XX. yy.'ın başında, Lenin* tepesine 1928'de ve Komünizm* zirvesine 1933'te tırmanıldı. Dağcıların tercih ettiği birkaç günlük uzun dağ yarışları için en uygun yerlerden biri Pamir'dir.

PAMİR (Hamit Nafiz), türk jeolog (Selanik 1893 - İstanbul 1976). Türkiye'de modern jeoloji biliminin kurucusu. Cenevre Üniversitesi fen fakültesi'nde, jeoloji dalında lisans yaptı. "Ural dağlarının asit kayaçları" konulu doktora tezini Birinci Dünya savaşı'nın yol açtığı olanaksızlıklar nedeniyle bitiremeden 1915 yılında yurda dönmek zorunda kaldı ve o tarihte Darülfünun'da, jeoloji profesörü olarak göreve başlayan alman jeoloğu W. Penck'e muavin (asistan) olarak atandı; onun birçok araştırmalarını türkçeye çevirdi. 1925-1933 yılları arasında hem Fen fakültesi'nde hem Orman yüksek okulu'nda jeoloji okuttu ve bu arada 1928 yılında profesörlüğe yükseltildi. 1933 üniversite reformu sırasında ord. profesör unvanıyla Jeoloji kürsüsü başkanlığına getirildi ve 1963'te, yarım yüzyıllık başarılı bir hizmetten sonra emekli oldu. Türkiye'de jeoloji bilimi ile ilgili kurum ve kişilerin örgütlenmesinde, MTA enstitüsü'nün, Türkiye Jeoloji kurumu'nun, Türk coğrafya kurumu'nun kurulmalarında etkin rol oynadı. Bu nedenlerle türk jeologlarının "büyük hoca" diye andıkları Pamir, öğretim ve araştırma faaliyetleri dışında iki kez MTA enstitüsü genel müdürlüğü (1950-1952 ve 1954-1956) görevini üstlendi; MTA'nın yayımladığı 1: 500 000 ölçekli Türkiye jeoloji haritası paftalarının hazırlanmasında katkıda bulundu. Yurtdışındaki bazı jeoloji kurumlarının üyeliğine seçildi. Başlıca yapıtları: *Umumi arziyat* (1928), *Dinamik jeoloji I ve II* (1937-1960) ve *Stratigrafik jeoloji* (çeviri, 1942).

PAMİR DİLLERİ → GALÇA.

PAMLİCO SOUND, ABD'de (Kuzey Carolina) boğaz, Atlas okyanusu'ndan, ulusal parka dönüştürülmüş (kuşbilim merkezi) kıyı şeridiyle ayrılır.

Pammakaristos manastırı kilisesi → FETHİYE CAMİSİ.

PAMPA a. (isp. *pampa*). Güney Amerika'da, hemen hemen hepsi, sert dokuca zengin ve kimisi silisleşmiş dar yapraklı buğdaygillerden 300'den fazla bitki türünün varlığıyla belirgin çayırlık ova bölgesi.

PAMPA, Güney Amerika'da bölge, Arjantin'de (Bahía Blanca enlemi) Brezilya'nın güneyine kadar (Porto Alegre enlemi) uzanır ve içerlerde Santa Fe'nin batısına kadar ilerleyerek, Uruguay topraklarının tümünü içine alır.

Bitki örtüsü ve nüfus açısından bölge iki kesime ayrılır: *sulak pampa, kurak pampa.* Sulak pampada akarsular boyunca geniş galeri ormanları görülürken akarsular arasında kalan bölgeler gür bir çayır örtüsüyle kaplıdır. Başlangıçta ispanyol halkının hayvancılık bölgesi olan sulak pampa (bazen sular birikerek birçok gölcük oluşturuyordu), bugün daha çok tarıma ayrılmıştır: sebzeler, yapay otlaklar, Montevideo ile Buenos Aires çevresinde süt hayvancılığı, Buenos Aires'in batısında et hayvancılığı ve keten; batı kenarında buğday, yonca (bir bölümü sulamayla), sığır yetiştiriciliği. Buna karşılık *kurak pampa*'da, And dağlarının eteklerine doğru ve Patagonya'da büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık ağır basar. Büyük *estancia*'ların yanı sıra küçük işletmelerin de bulunduğu sulak pampanın tersine, kurak pampada, yoğun yöntemlerle hayvancılık yapılan bölgelerde estancia geniş yer tutar. Son yıllardaki kırsal göç ve büyük toprak sahiplerinin sürekli olarak toprakları başında bulunmaması nedeniyle, Arjantin kentleri (Rosario, Santa Fe, La Plata, Mar del Plata) hızlı bir tempoyla büyümektedir. Uruguay ve Brezilya kentleriyse hem daha küçük hem de sanayi bakımından geridir.

PAMPA, Arjantin'de il, Patagonya'nın kuzeyinde; 143 440 km²; 237 000 nüf. (1989). Merkezi *Santa Rosa.* (1952-1955 arası il *Eva Perón* adını taşıdı.)

PAMPA, kanara dilinde yazan hintli şair (X. yy.). Caynacılığı benimsemiş brahman bir aileden gelen Pampa, hem subay hem şairdi. Ahlakçı görüşü benimsemiş, ince bir ruhsal çözümleme ustasıydı. *Adi Purana* ile *Pampa Bharata* adlı yapıtlarında parlak bir üslubu, keskin bir dramatik kompozisyon anlayışıyla birleştirdi; her iki yapıtın 941'de yazıldığı sanılır.

PAMPA TAVŞANI a. Arjantin pampalarında yaşayan, iri kemirici hayvan. (Bil. a. *Lagostomus maximus;* çinçilyagiller familyası; boyu 7 kg için 80 cm.) [Eşanl. VISKACA.]
—ANSİKL. Pampa tavşanı kalabalık koloniler halinde yaşar, karmaşık yeraltı yuvaları kazar. Gececidir. Çoğunlukla otçuldur ve çayırlarda yaptığı büyük zararlar nedeniyle hayvan yetiştiricilerini kızdırır: bu hayvanın doğal düşmanı olan puma pampalarda ortadan kalktığından bu yana, hayvan yetiştiricileri pampa tavşanını yoğun biçimde avlamaktadır. Pampa tavşanının kürkü, boyandıktan sonra, murmel kürkü taklidi olarak kullanılır.

PAMPERO a. (isp. sözc.; *pampa*'dan). Coğ. Soğuk, çoğunlukla sert, pampa rüzgârı. (Siklonik bir alçak basıncın geçmesinden sonra, G.-G.-B.'dan karasal bir kutup havası kütlesinin harekete geçmesiyle meydana gelir. Pampero toz kaldırabilir [*sucio*] ya da hiçbir şey taşımaz [*limpio*]).

PAMPHAGUS a. Kuzey Afrika ile Güney Asya ve Avrupa'da yaşayan iri çekirge cinsi. (*Pamphagidae* familyasının örnek tipi.)

PAMPHAİOS, attikeli çömlekçi (İ.Ö. VI. yy.). Atölyesinin çok gözde olduğu ve uzun süre etkinlik gösterdiği sanılmaktadır. Epiktetos'u yanında çalıştırdı ve bazı vazoları daha o zamandan Euphronios biçimindeydi. Öteki yapıtları Nikosthenes amforalarını anımsatmakla birlikte, kırmızı figürler tekniğiyle yapılmışlardı.

PAMPHİLA PALŒMON a. Serin ormanlarda yaşayan kelebek. (Tırtılı sinirotu ve buğdaysılarda yaşar. İstanbul çevresinde bulunur. Sekengiller familyası.)

PAMPHİLİDAE a. Böcbil. YAPRAKARISIGİLLER familyasının bilimsel adı.

PAMPHYLİA. Tar. coğ. Anadolu'nun G.'inde, Akdeniz kıyısında Lykia, Kilikia ve Pisidia arasında bölge; Antalya körfezi ile Toroslar arasındaki ovayı kapsıyordu (bugün Antalya ovası). Roma döneminde Pisidia'nın bir bölümü de Pamphylia'ya katıldı. Kestros (Aksu), Eurymedon (Köprü çayı) ve Melas (Manavgat çayı), bölgenin başlıca akarsularıdır. Attaleia (Antalya), Side, Perge, Aspendos, Korakesion (Alanya), Sillyon önemli merkezlerdir.
—Tar. Bölgede ilk insan varlığının Yontmataş dönemine değin indiği saptandı (Karain, Beldibi, Belbaşı); İ.Ö. II. binyıl'dan kazıma bezekli, siyah ve kırmızı boyalı çanak çömlek parçaları ele geçti. Bölgenin tarih çağlarının başlangıcına ilişkin bilgiler yetersizdir; ancak Hitit İmparatorluğu döneminde vasal beyliklerden biri olduğu sanılmaktadır. İ.Ö. XIV. yy.'dan başlayarak Akhalar bölgeye yerleştiler. Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasına neden olan Ege göçlerinden sonra Pamphylia' ya yeni akha toplulukları geldi. Efsaneye göre Pamphylia halkı, Truva savaşları'ndan sonra Amphilokhos ve Kalkhas yönetiminde geriye çekilen Yunanlılar'dan oluşuyordu ve bu topluluklar Kalkhas'ın ölümünden sonra Argonautlar'ın kâhini, kent kurucu Mopsos'un yönetiminde Toroslar'ı aşarak Kilikia'ya geldiler; bir bölümü de Pamphylia'ya yerleşti. Her ırktan halk anlamına gelen 'Pamphylialılar' sözcüğü, önceleri yalnızca İ.Ö. XI.-X. yy.'larda yöreye gelen dor kökenliler için kullanılırken, daha sonra bölgenin tüm sakinlerini kapsadı ve nüfusun çeşitliliğini gösterir oldu. İ.Ö. VIII.-VII. yy.'larda Aiolis ve İonia kentleri yörede koloniler kurdular ya da eski kentleri kolonileştirdiler (Side, Perge, Sillyon, Aspendos). Sideliler yunanca ile luvi dilinden gelme yerli dilinin kaynaştığı, kendilerine özgü bir dil konuşuyorlardı; ayrıca henüz çözümlenememiş özgün bir yazıları da vardı. Bölge, Lydia kralı Karun' un egemenliğinden sonra, pers istilalarıyla doğulu bir görünüm kazandı (İ.Ö. 547 -546). Side ve Aspendos'ta basılan sikkeler bu kentlerin bir ölçüde bağımsız olduklarını gösterir. Atinalı strategos Kimon, Eurymedon'un ağzında demirlemiş olan pers donanmasını büyük bir yenilgiye uğrattı (İ.Ö. 468/467). İ.Ö. 333'te Büyük İskender Lykia üzerinden Pamphylia'ya ulaştı. Yöre daha sonra Selefkiler'in ve Bergama krallığı'nın (İ.Ö. 188) egemenliğine girdi. M. Antonius Anadolu'nun G.'inde Kilikia eyaleti'ni (Provincia Cilicia) kurarak Pamphylia'yı da buraya bağladı (İ.Ö. 102). Korsanlarla savaşılırken bu bölgeler üs olarak kullanıldı. M. Antonius bölgeyi Galatia kralı Amyntas'a verdi (İ.Ö. 36-25). Claudius, Pamphylia'yı Lykia ile birleştirerek kendisine bağlı bir eyalet haline getirdi (İ.S. 43). Hadrianus dönemine değin (İ.S. 117-138) bölge askeri bir eyalet konumundayken bundan sonra Senato'ya bağlı bir eyalet oldu. Roma döneminde kentler gelişti, zenginleşti, anıtsal yapılarla donandı (Aspendos, Side, Perge, Attaleia). Bizans döneminde hıristiyanlık hızla yerleşti. VII. yy.'da arap akınlarının başlamasıyla bölgede Kibyraioton theması kuruldu. XI. yy.'da yöreye türk akınları başladı. 1207'de Gıyasettin Keyhüsrev I bölgeyi ele geçirdi. Bir süre Tekeoğulları'nın egemenliğinde kaldıktan sonra Bayezit I (Yıldırım) döneminde osmanlı topraklarına katıldı (1390). [→ Kayn.]

G. Gerster-Rapho

Buenos Aires'in (Arjantin) batısındaki sulak **Pampa**'da bir tarım işletmesi

PAMPHYLİA LEHÇESİ a. Eski yunancanın lehçesi; Pamphylia'da konuşulurdu ve Arkadhia lehçesi ile Kıbrıs rumcasına yakındı.

PAMPHYLOİ, söylentiye göre Dorlar'ı oluşturan üç kabileden biri (öteki iki kabile Dymanes ve Hylleis'ti).

PAMPİLHOSA, Portekiz'de (Coimbra yönetim bölümü) kent; 2 500 nüf. Lizbon -Porto ve Lizbon-Guarda-Salamanca-İrún yollarının ayrıldığı yerde demiryolu kavşağı.

PAMPİLLA (La), Peru'da, Lima'nın K.-B.'sında petrol limanı. Rafineri.

PAMPİNİFORM sıf. (fr. *pampiniforme;* lat. *pampinus,* yapraklı ve üzümlü asma dalı'ndan). Anat. *Pampiniform ağ,* kadında yumurtalık toplardamarlarından, erkekte sperma toplardamarlarından çıkan dalların oluşturduğu toplardamar ağı.

PAMPLONA, İspanya'da kent, Navarra ilinin merkezi; 183 825 nüf. (1990). Kent, dağlar arasındaki bir havzanın ortasında, Arga'ya egemen bir tepede kurulmuştur. Pamplona yakın tarihlerde sanayileşmiştir: otomobil, kimya ve kırtasiye sanayisi, besin sanayileri.
—Tar. Belki de adını Pompeius'a borçlu olan Pamplona *(Pompaelo)* sırasıyla Gotlar ve Mağribliler tarafından işgal edildi (738-750) ve 905'te Navarra krallığı'nın başkenti oldu. Eyalet, Katolik Fernando tarafından Navarra kralı Albret sülalesinden Juan III'ün elinden alındı; Juan III'ün Pamplona'yı yeniden ele geçirme girişimi sonuçsuz kaldı (1521). Eyalet 1808'de Fransızlar tarafından işgal edildi. Kral Joseph, Vitoria yenilgisinden (1813) sonra buraya kaçtı; bir süre sonra Bourbonlar dört aylık bir kuşatmadan sonra burayı ele geçirdiler.
—Güz. sant. Ortaçağ'da kent, genellikle Fransa'nın etkisinde kalarak sanat alanında büyük bir gelişme gösterdi. Roman üslubundaki ilk katedralin yerine XV. yy.'da, Carlos III El Noble ile karısı Eleanor'un mezarının (Tournaili J. Lomme'un yapıtı) yer aldığı günümüzdeki yapı inşa edildi. Katedralin yanında yer alan oymalarla süslü avluya açılan dikkat çekici kilise yapılarını piskopos Arnaldo de Barbazân yaptırmıştır (1318-1355). Özellikle Ortaçağ dinsel sanatı bakımından zengin Piskoposluk müzesi ve Navarra müzesi.

pampa tavşanı
(Lagostomus maximus)

PAMPOROVO ya da **VASİL KOLAROV,** Bulgaristan'da dağcılık merkezi, Rodop'ta, 1 650 m yükseltide. "Orfe" adı verilen iddialı bir turistik düzenleme projesinin merkezi.

PAMUCAK derbendi, G. Marmara bölümünde İznik'i Yenişehir'e bağlayan karayolunun, Avdan dağını aşmak için izlediği boğaz.

pamuk

PAMUK a. **1.** Koza denen meyvesinde beyaz ya da sarımtırak uzun selüloz lifler bulunan, sarı ya da pembe çiçekli otsu ya da odunsu tropikal bitki. (Bil. a. *gossypium;* ebegümecigiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Bu bitkinin tohumlarını saran ince ve yumuşak lif yumağı. **—3.** İşlenmiş pamuk. **—4.** *Pamuk atıcısı,* hallaç. || *Pamuk atmak,* yay ve tokmakla pamuğu ditmek. || *Pamuk balı,* beyaz bal. || *Pamuk bezi,* pamuktan dokunmuş bez, pamuklu. || *Pamuk gibi,* çok yumuşak ve bembeyaz şeyler için kullanılır. || *(Bir işi) pamuk ipliğiyle bağlamak,* bir işi geçici, kısa süreli bir çözümle geçiştirmek. || *Pamuk ipliğiyle bağlanmak,* aradaki ilişki ya da bağ çok zayıf olmak.

—Camc. *Cam pamuğu,* inceilikleri ve esneklikleri bakımından pamuk ipliklerine benzeyen çok ince cam liflerinden oluşmuş kütle.

—Eczc. *Hidrofil pamuk,* yağlı ve reçineli maddelerden arındırılmış pamuk elyafından oluşan ve büyük bir emici gücü olan homojen pamuk. (Hidrofil pamuk kullanımı giderek yerini gaz bezi kompreslerine bırakmaktadır.) || *Kaba pamuk,* taranarak yabancı maddelerden arınmış ve bu suretle lifleri paralel hale getirilmiş ham pamuk. Pansumanlarda koruyucu ve kompres ya da doldurma gereci olarak kullanılır.

International Harvester

pamuk toplamada kullanılan motorlu hasat makinesi

—Fişekç. *Pamuk barutu,* patlayıcı özellikleri olan nitrolanmış pamuk. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kolodyum pamuğu,* azot oranı yaklaşık % 12 olan, alkol-eter karışımı içinde tümüyle çözünebilen nitroselüloz.

—Tekst. Pamuk tohumlarının yüzeyindeki tohum tüylerinden oluşan selülozik doğal tekstil lifi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Pamuk ipliği,* dikiş ya da nakış işlerinde kullanılan, çile ya da yumak halinde satılan, düz ya da bükülmüş, mat ya da parlak iplik. || *Aminli pamuk,* pamuğu, örneğin dokunmuş bir pamuğu aşırı ölçüde alkali bir çözelti içinde aminoetilsülfürik-2 asitle işleme sokarak elde edilen ürün. (Aminli pamuk, yün için asit boyarmaddeleri bağlar, ıslanabilirliği ortadan kalkar ve çürümeye karşı dayanıklılık kazanır.) || *Asetilli pamuk,* pamuk elyafını, ipliklerini ya da dokumaları, katalizör olarak perklorit asit eşliğinde, ısıya, çürümeye ve selüloz asetatın yüzeysel oluşumu sonucunda ortaya çıkan küflenmelere karşı direncini artırmak için asetik asit anhidriti ve asetik asitle işleme sokarak elde edilen ürün. || *Kaba pamuk,* toplandığı halde bulunan ham pamuk. || *Ölü pamuk,* toplama anında, olgunluğa erişmemiş pamuk elyafı. (Ölü pamuk elyafının birçok boyarmaddeye karşı ilgisi çok azdır ve boyanmış maddelerde açık renkler halinde ortaya çıkar. Kostikleme işlemi, genellikle bu hatayı kapar.) || *Siyanoetilli pamuk,* pamuğu akrilik nitrille işleme sokarak elde edilen ürün. || *Uzun elyaflı pamuk,* elyafının uzunluğu 55 mm'ye ulaşabilen ve parlak ve sert dokumalar gerçekleştirmeyi sağlayan iyileştirilmiş pamuk çeşidi (örneğin Mısır pamuğu, menufi ya da giza).

—Yağ. mad. *Pamuk yağı,* pamuk tohumlarında bulunan ve içerdiği zehirli madde (gosipol) rafine edilerek giderilen yağ. (Dünyada, özellikle de ABD'de en fazla tüketilen besin yağlarından biridir.)

◆ sıf. İşlenmiş pamuktan yapılan.

—El sant. *Pamuk boğum,* yapma çiçek yapımında çiçeğin sapla, yaprakların dalla birleştiği yerlere pamuğu yuvarlatarak yapılan ve üzeri krepon kâğıdıyla kaplanan boğum.

—Mutf. *Pamuk helva* → KETEN HELVA*.

—ANSİKL. Bot. Pamuk genellikle piramit görünümlü çokyıllık bir çalıdır. Her biri 6 ila 9 tohum içeren 3 ila 5 bölmeli kozalar açıldığında bir tohumla onu saran liflerden oluşan kütlüyü salıverir.

Günümüzde 6 değişik genoma bağlı 26 yabani pamuk türü bilinmektedir. Eski Dünya'da yetiştirilenler diploit, Yeni Dünya'da yetiştirilenler tetraploittir. Günümüzde yetiştirilen başlıca çeşitler bu tetraploit türlerden türeyen iki büyük grupta toplanır: kökeni Orta Amerika, özellikle Meksika olan orta boy lifli çeşitler grubu *(Gossypium hirsutum)* ve kökenleri Güney Amerika ile Karayib adaları olan uzun lifli çeşitler grubu *(G. barbadense).*

Pamuk tarımı, tropikal bölgelerle yarı çöl iklimi olan sıcak yerlerde yapılır. Bazı ülkelerde, bu arada Mısır'da pamuk tarımı salt ya da çoğunlukla sulamaya dayanır. Tarımın ve hasadın elle yapıldığı gelişme yolundaki ülkelerde yaklaşık 170 milyon insan, yani aşağı yukarı bu ülkeler nüfusunun % 10'u ya doğrudan doğruya pamuk üretiminden ya da sanayisinden geçinir.

Gerard Sioen C. E. D. R. İ.

toplamadan sonra açık havada depolanmış pamukun, Salvador'daki bir fabrikada işlenmek üzere yüklenmesi

Pamuğun tarımı genellikle yıllıktır. Bitkinin gelişim süresi 120-160 gün arasındadır. Ekim için elverişli süre genellikle çok kısadır. Yabancı otların basmasından çok etkilenen pamuk daima özenli bakım ister. Çiçeklenme, ekimden 40 ila 60 gün sonra başlar ve kurak ya da soğuk gibi elverişsiz koşulların ortaya çıkışına kadar sürer. Çiçeğin açılmasıyla kozanın açılması arasında ortalama 60 gün geçer. Aynı ülkede bile bir yıldan ötekine üretim büyük değişiklikler gösterir. Ekonomik koşullar (sentetik elyafın rekabeti, üretim giderleri) ve doğa koşulları (yağmur miktarı, asalaklar) bu değişikliklerin sorumlu etmenleridir.

Pamuğun pek çok düşmanı, zararlısı ve hastalığı vardır. Başlıca hastalıklara dayanıklı çeşitler ıslah yoluyla elde edilmiştir. Yüksek verim almak için, böceklere karşı ilaçla mücadele gereklidir. Kütlünün toplanması genellikle elle yapılır. Kozalar zamanla ve yavaş yavaş açıldığından çok temiz pamuk almak için tarladan birçok kez geçmek gerekir. Bazı ülkelerde pamuk hasadı makineyle yapılır: Amerika Birleşik Devletleri, Sovyetler Birliği, İsrail ve Avustralya. El emeğinin ucuz olduğu ülkelerde kalitesini iyileştirmek için elyaf kütlüden elle çıkarılır.

Elyafı tohumdan ayırma işlemine çırçırlama denir. Uzun lifli çeşitler, ilk mekanik çırçırlar olan meşin merdanelerle çırçırlanır. Günümüzde, çırçırlama dakikada 400 devir yapan testerelerle yapılmaktadır. Orta boy lifli bir çeşidin kütlü bileşimi şöyledir: % 38 lif, % 10 tüy, % 26 çiğit kabuğu, % 26 çiğit. Makinelerle toplanmış kütlünün çırçırlanmasından sonra elde edilen pamuk lifleri temizleyicilerde arındırılır. Bundan sonra lifler 217 kiloluk standart balyalar halinde sıkıştırılır ve piyasaya verilir.

Pamuk çekirdeğinde (çiğit) % 16-22 yenebilir yağ vardır. Çiğit yağlı tohumlar arasında soyanın ardında, ayçiçeğinin önünde ikinci sırayı alır. Yağın çıkarılmasından sonra kalan küspe proteince zengindir, geleneksel olarak hayvan yemi olarak tüketilir.

Çiğitte % 40-55 arasında protein vardır ve bunun tamamı küspede bulunur. Ama, çiğitte bulunan ve gosipol denen zehirli madde, yağ alındıktan sonra kalan küspenin ya da küspe ununun insanlarca yenmesine engeldir. Gosipol içermeyen çeşitlerin elde edilebilmesi için gereken genetik araştırılmalar sürdürülmektedir.

—Fişekç. *Pamuk barutu.* Nitroselülozların patlayıcı niteliği, azot oranına bağlı olarak artar. Uygulamada azot oranının en az % 12 olması halinde, patlayıcı olarak kullanılabilen maddeler elde edilir.

Pamuk barutu üretiminde, *linters* denen, çok iyi temizlenmiş kısa lifli pamuklar kullanılır. Bu pamuk kurutulduktan sonra nitrolama işleminden geçirilir. Son yıllara dek Selwig türbinlerinde uygulanan nitrolama işlemi, günümüzde karıştırıcılarla donatılmış ve paslanmaz çelikten yapılmış nitrolayıcılar içinde gerçekleştirilir. Emdiği asit fazlasını almak için nitrolanmış pamuk, bir türbinde sıkılır; önce soğuk su, ardından sıcak suyla yıkanır. Pamuk barutunun sıcak suyla kararlılaştırılması işlemi, günümüzde otoklavlarda yaklaşık 110 °C'ta yapılır. Otoklavda tutma süresi, ürünün polimerliğinin bozulma derecesinin (ya da teknikte dendiği gibi akışmazlığının) ayarlanmasını sağlar. Pamuk barutu daha sonra, kâğıt üretiminde kullanılan aygıtlara benzeyen bir aygıt, yani konik bir inceltici de ezilir. Daha sonra pişirilmek, yani kalsiyum karbonat katılmış bir suda 100 °C'ta 1 ya da 2 saat süreyle ısıtılmak suretiyle tam bir kararlılık kazandırılır; ardından soğuk suyla yeniden yıkanarak sıkılır; böylece elde edilen ürünün bileşiminde % 25 su bulunur. Pamuk barutu bu nemlilik oranında çok az duyarlıdır ve güvenli bir patlayıcı niteliği taşır; bu nedenle nemli olarak saklanır ve taşınır.

—Tekst. Antikçağ'ın başlarından beri Mısırlılar tarafından bilinen pamuk, Avrupa'ya Fenikeliler (Sicilya) ve Araplar (İspanya) tarafından sokuldu. Uzun süre lüks bir ürün olarak kalan bu tekstil maddesinin gerçek anlamda gelişmesi ancak XVIII. yy.'ın sonunda, eğirilmesinde kullanılan mekanik iplik makinelerinin bulunmasıyla başladı.

• *Türkiye'de,* özellikle Adana ovasında pamuk ekimi çok eski dönemlerden beri yapılmakla birlikte bu ekim ancak yöresel gereksinimi karşılayabildi. XIX. yy.'ın başlarına kadar pamuk ilkel biçimde eğirilip dokundu. Elde edilen kumaşlar çok pahalı olmaları nedeniyle ancak varlıklı kişiler tarafından kullanılabildi. 1820'li yıllara gelindiğinde Çukurova'da Mısır'dakinden daha fazla alanda pamuk ekimi yapılmaya başlandı (Adana: 800 000, Mısır: 552 643 dönüm). 1830'lu tarihlerde özellikle Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa döneminde bölgede pamuk ekimine ve dokumasına verilen önem arttı. Kıbrıs ve Mısır'dan nitelikli pamuk tohumu ve pamuk ekiminde usta zenci işçiler Adana'ya getirildi. Bunun sonucu

1850'de Adana'da pamuk üretimi 50 000 balyaya ulaştı. 1853'e gelindiğinde bölgede 50 pamuk işleme yeri, 10 keçe yapımevi, 22 basmane, 40 masara yeri vardı. Şirket olarak çalışan bu işyerleri çalışmalarını bir nazırın denetimi altında sürdürdü.

1861'de başlayan Amerikan iç savaşı nedeniyle İngiltere'nin pamuğa olan gereksinimi olağanüstü artınca pamuk fiyatları hızla yükseldi. İngiltere, gereksinimi olan pamuğu sağlamak için yeni ekim alanları ararken Mısır ve Çukurova'da bu konudaki etkinliğini artırdı. Özel şirketler kurarak Osmanlılar'ın pamuk üretimini çoğaltmaları için İstanbul hükümetinden ayrıcalıklar ve ödünler elde etti: pamuktan alınan vergiler düşürüldü; dışardan bu konuyla ilgili olarak getirilecek araç gereç ve makinelere gümrük bağışıklığı sağlandı; dışsatımdan alınacak vergi düşürüldü. Birkaç yıl sonra Adana'da Fransızlar tarafından ilk çırçır (pamuk işleme) fabrikası açıldı (1864). Bu fabrikayı İngilizler'in kurdukları fabrika izledi (1865). Bir yıl sonra türk girişimci Tırpani kardeşler de bir çırçır fabrikası kurdular. 1890'a kadar, pamuk üretiminde türk girişimlerinin sayısı arttı. Avrupa'dan gerekli birçok araç gereç getirildiği gibi pamuk üretiminde olsun, dokumacılığında olsun daha çağdaş yöntemler uygulanmaya başlandı. XX. yy.'ın başlarından sonra pamuğa verilen önem daha da arttı. Amerika'dan getirtilen pamuk tohumları üreticiye parasız dağıtıldı. Dışardan getirilen makinelerin yanı sıra içerde yapılan makineler de kullanılmaya başlandı. Demiryollarının açılması pamuk üretimi ve sanayisini olumlu yönde etkiledi.

Pamuk, elyaf uzunluklarına göre çeşitli kalitelere ayrılır: 25 mm'nin altındakiler kısa elyaflı pamuk; 25-32 mm arasında olanlar orta elyaflı pamuk; 32 mm'nin üstündekiler de uzun elyaflı pamuk olarak adlandırılır. Bunlar ayrıca, temizliklerine göre de sınıflandırılır, en sık rastlanan "middling" tipi pamuk, çeşitli pamuk pazarlarında yapılan değerlendirmelerde temel alınır.

Kimyasal olarak pamuk, içinde bir miktar mum ve yağ kalıntısı bulunan arı selülozdan oluşur. Kimi koşullar altında, sudkostikle işlem gördüğünde pamuk şişer ve belirgin bir parlaklık kazanabilir (merserize pamuk). Nem oranı % 8,50'dir. Fiziksel olarak, mikroskopta incelendiğinde, pamuk, kendi üzerine kıvrılmış bir şerit biçiminde görünür. Çapı, elyafın kalitesine göre 18 ile 25 μm arasında değişir. Liflerin tokluğu 20 ile 40 cN/teks düzeyindedir.

Siyanoetilli pamuk, pamuklu bir dokuma, lifte hafif bir şişkinlik yaratan ve bir önceki tepkimeyi akrilonitrille katalizleyen bir kostik banyosundan geçilerek elde edilir, sonra dokuma asetik asitle yansızlaştırılır, yıkanır ve kurutulur. Bu işlem, selüloz polimeri üzerine % 3 ile 5 azot bırakır. Siyanoetilli elyaf, çürümeye karşı dayanıklılık sağlar, ısı ve aşınmaya karşı çok iyi dayanımın yanı sıra boyarmaddelere karşı da büyük ilgi gösterir.

• *Pamuk üretimi.* 70'li yılların ortalarından bu yana aşağı yukarı sabit olan dünya ham pamuk üretimi yaklaşık 14-15 Mt'dur. En büyük iki üretici Çin (4,8 Mt, 1991) ve ABD'dir (3,9 Mt, 1991). Eski sovyet cumhuriyetleri'nden Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan (1,4 Mt, 1989) ve Kırgızistan'ın (0,7 Mt, 1989) toplam pamuk üretimi 4,9 Mt'dur (1989). Bu ülkelerin arkasından 2 Mt ile Hindistan, 1,8 Mt ile Pakistan, 0,7 Mt ile Brezilya ve 0,6 Mt ile Türkiye gelir [1991]. ABD ve eski sovyet cumhuriyetleri dışsatımda başı çeker; Japonya, Kuzey Kore, Endonezya ve İtalya ise başlıca alıcılardır.

Türkiye, dünyadaki en önemli pamuk üreticisi ülkelerden biridir. 1982'de 489 000 ton olan pamuk üretimi, 1986'da 518 000 tona, 1991'de 655 000 tona yükselmiş, aynı yıl 145 600 ton dışsatım yapılmıştır. Güneydoğu Anadolu projesi (GAP) ile pamuk üretimi yaklaşık iki katına çıkacak, bu da, Türkiye'nin pamuk üretimindeki önemini daha da artıracaktır. Türkiye'nin pamuk üretimi, bölgeler açısından incelendiğinde, gerek ekim alanları, gerek üretim bakımından, Ege bölgesi, büyük bir paya sahiptir. Söz konusu oranlar, Ege bölgesi için sırasıyla yüzde 38,5 ve % 41,7'dir. Ege bölgesini % 37,3 ve % 34,5 ile Çukurova bölgesi izler; bu iki bölge, Türkiye pamuk ekim alanlarının % 75,8'ini, üretimin % 76,2'sini oluşturur. Türkiye'nin diğer önemli pamuk üretim bölgeleri Güneydoğu Anadolu bölgesi ile Antalya'dır. Güneydoğu Anadolu, pamuk ekim ve üretiminde % 16,5 oranında pay alırken, Antalya için bu oranlar % 6,6 ve % 6,7'dir.

PAMUK (Orhan), türk romancı (İstanbul 1952). Robert kolej'den sonra başladığı mimarlık öğrenimini yarıda bırakarak İstanbul Üniversitesi gazetecilik yüksek okulu'nu bitirdi (1976). Yaşamı ve siyasal, toplumsal sorunları tarihsel boyut içinde konu edinen romanlarıyla tanındı. İlk yapıtı *Cevdet Bey ve oğulları*'nda (1982, Milliyet yayınları roman ödülü; Orhan Kemal roman armağanı) bir ailenin tarihçesi çerçevesinde Abdülhamit II döneminden 1970'lere kadar uzanan dönemlerdeki değişimleri ele aldı. *Sessiz ev*'de (1983, Madaralı roman ödülü) 1970 sonrasındaki şiddet olaylarının bireysel, toplumsal kaynaklarını araştırdı. *Beyaz kale*'de (1985) Mehmet IV dönemi çerçevesinde batı-doğu uygarlıklarının bir karşılaştırmasını yaptı. "Her kitabı yazarken biraz farklı, biraz değişik bir şey yapmayı düşünüyorum" diyen yazar günümüzdeki olayların geçmişteki köklerini araştırmayı, tarihsel dönemleri ele alırken günümüze göndermelerde bulunmayı amaçladığını belirtir. Öykünün geçtiği dönemin ayrıntılarını yansıtmayı özellikle çekici bir çalışma alanı saydığını vurgular. *Kara kitap* adlı yapıtı 1990'da yayımlanan Pamuk, 28. Antalya Altın portakal film festivalinde, bu kitabın bir bölümünden senaryolaştırdığı ve yönetmenliğini Ömer Kavur'un yaptığı *Gizli yüz* filmi ile en iyi özgün senaryo ödülünü aldı (1991).

Pamuk Prenses ve yedi cüceler *(Snow White and the Seven Dwarfs)*, Walt Disney tarafından gerçekleştirilen (1937) ilk uzun çizgi film. Senaryo, Grimm'in, ormanda kaybolan ve yedi cüceler tarafından bulunan küçük bir prensesin serüvenlerini anlatan ünlü bir öyküsünden alındı.

PAMUKAKİ a. (*pamuk* ve yun. *-akı* küçültme eki'nden *pamuk-akı*). Daha çok işlemelerde kullanılan, üç katlı ve parlakça bir tür pamuk ipliği. (Sağlam bir ipliktir. Her türlü işlemede, özellikle beyaz işte kullanılır. Renkleri kısıtlıdır. Çile halinde ve numaralı olarak satılır.)

PAMUKBALIĞI a. Zool. Sıcak, ılık ve hatta oldukça soğuk denizlerde yaşayan kıkırdaklıbalık. (Çok yırtıcıdır. Sırtı koyu mavi-arduvaz rengi, karnı beyazımsıdır. Karın yüzündeki ağzı sivri dişlerle doludur. Ortasularda avladığı sürü balıklarıyla beslenir. Bil. a. *Prionace glauca;* harharyasgiller familyası; boyu 4,5 m'ye kadar.) [Eşanl. MAVİ KÖPEKBALIĞI, GÖK KÖPEKBALIĞI.]

Pamukbank taş, pamuk üretim ve dışsatımını özendirme ve geliştirme, her türlü bankacılık hizmetlerini yapma amacıyla kurulan özel ticaret bankası. 1955'te 17 milyon TL sermayeyle, bir grup işadamı tarafından kuruldu. Merkezi İstanbul'da olan bankanın sermayesinde, kurucu ortaklardan Çukurova grubunun ağırlıklı payı vardır. Hızla gelişerek büyük bankalar arasına katılan Pamukbank'ın, 1990 sonu itibariyle 173 şubesi, 10 temsilciliği vardır. Aynı yıl ödenmiş sermayesi 300 milyar TL, yedek akçeler ve yeniden değerlendirme fonu toplamı 249,8 milyar TL, toplam mevduatı 4 511,7 milyar TL, krediler toplamı 2 912,7 milyar TL olan bankada 3 161 kişi çalışmaktaydı.

Walt Disney (J. -L. Passek kol.)

Walt Disney'in *Pamuk Prenses ve yedi cüceler* (1937) filminden bir sahne

PAMUKÇU a. Pamuk yetiştiren ve / ya da satan kimse.

PAMUKÇU, Konya'nın merkez ilçesi Hatip bucağına bağlı köy; 157 nüf. (1990). —Yakınındaki höyükte İlk Tunç çağı, Hitit, Phrygia ve Klasik dönemlerden çanak çömlek parçaları ele geçti.

PAMUKÇUK a. *Candida* cinsinden maya mantarlarının neden olduğu hastalık. (Eşanl. KANDİDOZ.)

—Patol. *Üre pamukçuğu,* dudakların çevresinde toplanan ve idrar gibi kokan beyazımsı üre kristalleri birikimi. (Çok ciddi ve ağır olan bu belirti üreminin son döneminin geldiğinin belirtisidir.)

—Vet. *Candida albicans* türü maya mantarının genç hayvanlarda neden olduğu hastalık. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Çeşitli candida türleri içinde pamukçuğun nedeni genellikle *Candida albicans*'tır. Pamukçuk bütün organlarda olabilir ve içorganlarda da (sindirim, boşaltım, dolaşım sistemleri) görülür, hatta *C. albicans* çok ağır septisemi bile yapabilir.

Yaygın akut biçimi ile akciğer-bronş pamukçuğu nadiren görülür, pratikte her zaman öldürücüdür ve direnci kırılmış, zayıf düşmüş bir zeminde (bağışıklık düşkünlüğü) ortaya çıkar. Bronşlarda yerleşmiş biçimine, çoğunlukla genç çocuklarda rastlanır. (*Candida albicans* hem enfeksiyon, hem alerji yapıcı bir etkendir.)

Pamukçuk en çok mukozalarda ve deride çeşitli belirtilerle ortaya çıkar (ağız pamukçuğu, dil, ağız iltihapları, perleş, anit, vulvo-vajinit, balanit). Deri pamukçuklarına en sık bedenin büyük kıvrım yerlerinde (apış, kasık araları, meme altları, kaba etler arası, koltuk altları), ayak parmaklarında, tırnaklarda (oniksis), tırnak çevresinde (perioniksis) intertrigo biçiminde rastlanır. Disidroz da çoğu zaman *Candida albicans*'ın neden olduğu bir pamukçuk türüdür.

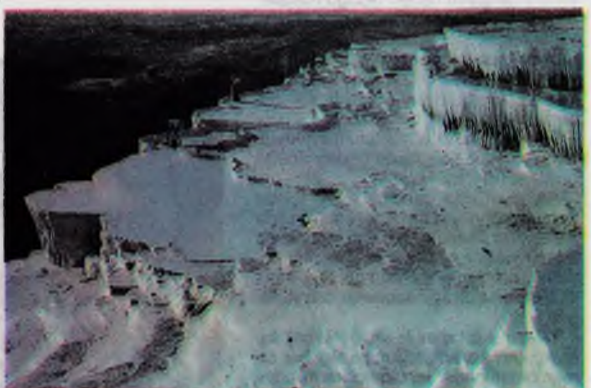
Orhan Pamuk

Pamukçuk, eskiden sadece süt çocuklarında, ihtiyarlarda ve kaşeksili kişilerde görülen nadir bir hastalıktı. Şimdi sağlık durumları çok iyi olanlarda bile sık görülen hastalıklar arasındadır. Bu tür pamukçuklar çoğunlukla tedavide kullanılan bazı ilaçların neden olduğu hastalıklar sınıfına girer. Önde gelen etkenler, tetrasiklin grubundan antibiyotikler ile gebeliği önleyici, koruyucu haplardır. Birincileri sindirim sistemi ve mukoza pamukçuklarına (ağız, makat), ikincileri cinsel ve idrar yolları pamukçuklarına (lökore, vulvo-vajinit ve temasta bulunan erkekte balanit ve üretrit) neden olur. Bu nedenler dışında, yaygın ve tedaviye dirençli her tür pamukçuk, çoğu zaman habercisi olduğu bir diyabeti araştırmayı zorunlu kılar.

C. albicans, dermatofit mantarların neden olduğu hastalıklarda kullanılan griseofulvine hiç duyarlı değildir. Mistatin, amfoterisin B (içten ya da yerel), dıştan mor kristal viyole ve imidazol gibi ilaçlara çok duyarlıdır.
—Vet. Pamukçuğun ağızda görülen türü, yapay yolla beslenen genç hayvanlarda (dana, domuz yavrusu) görülür. Erişkin hayvanlardaki enfeksiyon akciğerler ve memelere yayılabilir, hatta eteneye geçerek düşükler yapabilir. Kuşlarda, sadece ağız boşluğunu ilgilendirmeyip kursağa inerek genişlemesine neden olur.

PAMUKÇULUK a. Pamuk yetiştirme ve/ya da satma işi.

PAMUKKALE, Ege bölgesinde Denizli'nin 19 km K.'inde Büyük Menderes'in kollarından Çürüksu'nun K. kenarında, yaklaşık 400 m yükseltideki düz bir sahanlığın üzerinde ve yamacında meydana gelmiş travertenleri ve sıcak kaynakları ile ünlü dinlence yeri ve turizm merkezi. Pamukkale travertenleri, gerisindeki eski billurlu temeli, sahanlığı oluşturan Neojen çökellerinden ayıran bir fay boyunca çıkan sıcak kaynakların içerdikleri kirecin, açık havada karbondioksit gazının uçması sonucunda çökelmesiyle meydana gelmişlerdir. Sıcaklığı 35 °C dolayında olan kaynak suların içinde litrede 2,2 gram çözünmüş kireç vardır. Bunun yaklaşık 0,84 gramı traverten olarak çökelir. Kaynakların akımı dakikada 40 m³ dolayında olduğuna göre, günde yaklaşık 20 m³ kadar traverten çökelir. Travertenler kalınlıklarından çok, meydana getirdikleri saçak, havuz, taşlaşmış çağlayan biçimindeki güzel görüntüleri ile ünlüdür. Son zamanlarda doğal olanlardan başka yapay olarak da çeşitli traverten biçimleri oluşturulmaktadır. Pamukkale, antik Hierapolis kentinin kalıntıları, doğal ve yapay havuzları ve giderek artan turistik kuruluşları ile Türkiye'nin yerli ve yabancılar tarafından en çok ziyaret edilen yörelerinden biridir.

Pamukkale'den bir görünüm

PAMUKKALE kaplıcaları, Denizli'nin K.'inde Pamukkale sahanlığını D.'dan sınırlayan fay boyunca sıralanmış sıcak su kaynakları ve kuruluşlar. G.-D.-K.-B. doğrultusunda üç grup oluştururlar. En G.'de Pamukkale travertenlerini de çökelten üç kaynak yer alır. Bikarbonat, sülfat, kalsiyum, sodyum, magnezyum ve karbondioksit içeren bu kaynak sularında toplam olarak litrede 2,36 gram mineral madde vardır. Sıcaklıkları 33-35,5 °C arasındadır. Suyun radyoaktivitesi yüksek, tadı acıdır. Antikçağ'dan beri ünlü olan bu kaynaklar etrafında 1950'li yıllardan sonra birçok kuruluş açılmıştır. Akımı en yüksek olanın çevresi genişletilerek yarı yapay bir havuz haline getirilmiş ve Denizli Özel idaresi tarafından işletmeye açılmış, onu çevredeki birçok turistik kuruluşlar izlemiştir. Diğer iki kaplıca, 5 km kadar daha K.'deki Karahayıt ve Kızılleğen kaplıcalarıdır. Bunların suları da kimyasal bakımdan aynı bileşimde, fakat sıcaklıkları daha yüksektir (Karahayıt 56 °C, Kızılleğen 40 °C). Karahayıt kaplıcası yüksek akımı ile (40 l/sn) dikkati çeker. Pamukkale kaplıcaları çeşitli hastalıkların tedavisinde önerilir.

Scala

müzikçi Pan
bir Pompei resminden ayrıntı
Ulusal müze, Napoli

PAMUKLANMA a. Pamuklanmak eylemi.

PAMUKLANMAK gçz. f. **1.** Kimi kumaşlardan söz ederken, üstü ince bir hav tabakasıyla kaplanmak. **—2.** Bir yiyecek sözkonusuysa, üstü küf tabakasıyla kaplanmak. **—3.** Tozdan söz ederken, pamuğa benzeyen öbekler oluşturmak.

PAMUKLU sıf. ve a. Saf pamuk elyafıyla ya da bu elyafa çeşitli lifler karıştırılarak dokunan kumaş ya da bu kumaştan dikilmiş giysi için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ a. **1.** Yüzüyle astarı arasına pamuk yayılarak dikilen hırka. **—2.** İki tülbent arasına pamuk yayılarak kapitone yapılan çocuk bezi.
—ANSİKL. *Beyaz dokuma* denilen pamuklular bez, kutil, kreton, hasse, gömleklik, madampol, perkal, linon, patiska, muslin, benekli, laun vb. adlar alır. Hafif ve fantezi pamuklular ise tül, krep, krepon, organdi, zefir, oksford, grendöpudr, fitilli, Vichy bezi gibi adlar altında basma olarak satılır. Kalın ya da keçeleştirilmiş pamuklular da, finet, pike, molton, vatka, divitin, velutin, flanel, zenana adlarıyla bilinir. Son olarak, astar olarak kullanılan pamuklulara, satine, çin sateni, serj, pamuk broşe, lüstrin, perkalin vb. denir.
• *Türkiye'de* pamuklu dokuma üretimi, Osmanlılar döneminde el dokumacılığı biçiminde başlamış, Tanzimat döneminde makine ile üretim konusunda gelişmeler görülmüş ve özellikle ordunun gereksinimlerine dönük kamu tesisleri kurulmuştur. Ancak, bu gelişme kapitülasyonlar, siyasal bunalımlar, Avrupa ülkelerinde uygulanan daha ileri bir teknolojiye karşı rekabet olanaksızlığı vb. birçok etkenle giderek yavaşlamış ve sonunda tüm dokuma sanayisinde olduğu gibi pamuklu dokuma sanayisinde de çöküntü başlamış ve birçok fabrika kapatılmak zorunda kalmıştır. 1913-1915 sanayi sayımı sonuçlarına göre, yurtiçi talebin pamuk ipliğinde % 20,6'sı, pamuklu dokumada da % 9,5'i yurtiçi üretimle karşılanabiliyor, ülke gereksiniminin büyük bölümü dışalımla sağlanıyordu. Cumhuriyet dönemine girerken toplam iğ sayısı 82 044 olan yalnızca sekiz pamuk ipliği fabrikası vardı. Bu kapasite 1923-1960 dönemindeki sanayileşme çabalarıyla, planlı dönemin başlarında 761 120'ye yükseltildi. Bu gelişmede 1933'te kurulan Sümerbank'ın büyük payı oldu. Planlı dönemde, özellikle birinci ve ikinci beş yıllık kalkınma planlarında alınan önlemlerle pamuklu dokuma sanayisinin kapasitesi iğ sayısı itibariyle 1 450 000'e ulaştı (1972). 1987'de ise bu sanayi kolundaki iğ sayısı 3,5 milyonu aşıyordu.
Türkiye'de pamuklu dokuma sanayisinde üretim yapan çok sayıda kuruluş bulunmaktadır. Kamu üretiminin büyük bölümünü Sümerbank yapmakta, Türkiye toplam pamuk ipliği üretiminin % 8,9, pamuklu dokuma üretiminin de % 16,6'sı bu kuruluşça karşılanmaktadır (1992).
1991'de Türkiye pamuklu dokuma üretimi 1 097 000 000 m, pamuk ipliği üretimi 520 000 t olarak gerçekleşmiş, aynı yıl, pamuklu dokumada 89 000 000 m dışsatım, 56 000 000 m dışalım; pamuk ipliğinde ise 57 000 t dışsatım, 27 800 t dışalım yapılmıştır.

PAMUKLU, rumca **Tauru,** KKTC'de Gazi Mağusa ilçesine bağlı köy.

PAMUKLUBİT a. Böcbil. *Dactylopius** cinsi üyelerine verilen ortak ad.

PAMUKOVA, Marmara bölgesinde Sakarya iline bağlı ilçe; 21 023 nüf. (1990); 30 köy. Merkezi, Adapazarı'nın 37 km G.-B.'sında *Pamukova,* 10 088 nüf. (1990).

PAMUKOVA, Marmara bölgesinin D. kesiminde yüksek engebelerle çevrili tektonik kökenli ova. Sakarya nehri, Osmaneli ve Geyve boğazları arasında, bu ovanın geniş alüvyal tabanında akar. Önemli tarım alanı.

PAMUKÖREN, Aydın'ın Kuyucak ilçesine bağlı bucak; 5 713 nüf. (1990); 3 köy. Merkezi *Pamukören* (esk. *Gireniz*), 4 336 nüf. (1990).

PAMUKTAŞ a. TRAVERTEN'in eşanlamlısı.

PAMÜZD → PAYMÜZD.

PAN-, PANT(O)-, yun. *pas, pantos,* bütün, tam; birçok sözcüğün bileşimine girer.

PAN a. (fr. *panne;* lat. *penna,* kuş tüyü'nden). Tekst. Atkısı pamuktan, havları kadifeye göre daha kısa, yatık ve kesik olan, elbiselik ve döşemelik ipekli kumaş.

PAN. Yun. mit. Başlangıçta Arkadhia çobanlarının tanrısı. Gülünç görüntüsüyle Olympos tanrılarının "tüm"ünü eğlendirdiğinden bu adın (*pan,* "tüm") ona takıldığı sanılmaktadır. Klasik Yunanistan'da Pan kırlar, çobanlar ve ormanların tanrısı olduğu kadar, göründüğü zaman "panik" yaratan ürkütücü ve kaba bir cinsellik tanrısıydı. Boynuzları, kuyruğu vardı ve teke ayaklıydı; tepelerde dolaşır, sürüleri korur, nymphelerin peşine düşerdi. Filozofların etkisiyle Pan, evrenin ve Büyük Bütün'ün cisimleşmiş biçimi oldu.
—İkonogr. Tanrı genellikle boynuzlu, sakallı ve teke bacaklıdır; elinde bir syrinks ya da bir üzüm salkımı tutar. Yunan vazolarında, Hellenistik dönem heykel gruplarında (*Pan ile Daphnis,* Napoli; *Pan ile Olympos,* Floransa; *Pan, Aphrodite ve Eros,* Atina), yunan-roma alçakkabartmalarında ve Pompei'de ele geçirilen bir resimde (Napoli müzesi) canlandırıldı. Versailles'da (şatonun önyapısında) Houzeau'nun bir *Pan'ı* yer alır. Correggio bir deseninde *Pan'ı yenen Aşk* (Oxford) konusunu işledi. *Bir genç adama* (Daphnis ya da Olympos) *flüt çalmasını öğreten Pan,* G. Romano (Dresden), *Syrinks'i kovalayan Pan* da Raffaello'nun bir öğrencisi (Farnesina freskleri), Albani (Budapeşte), P. Bril (Louvre), Rubens (Buckingham Palace), G. De Lairesse (Dulwich), Van Mieris (Valenciennes), Poussin (Dresden) ve La Fosse (Orléans) tarafından resme alındı. Poussin ayrıca, *Pan'ın zaferi* (özel kol.) ve *Bir Pan terminusu önünde bacchanalia* (Londra) adlı yapıtları gerçekleştirdi.

PAN (Marta), fransız uyruklu, macar kökenli kadın heykelci (Budapeşte 1923). 1947'de Paris'e yerleşti ve ayrıcalıklı organik biçimlerin incelenmesinden hareket ederek modern malzemelerle (plastik maddeler, beton, alüminyum vb.) sade yapılı soyut heykeller gerçekleştirdi. Sanat anlayışının temel ilkesi, yapıtı oluşturan parçaların, kendi aralarında ve doğal çevreyle (Otterlo'da Kröller-Müller müzesi'nde "dalgalanan heykeller" [1961], New York'ta Central Park'taki yapıtları, 1973) ya da mimari çevreyle (kocası mimar Wogenscky'nin yapıları için gerçekleştirdiği heykeller) olan ilişkilerini ortaya çıkarmaktır.

PANACİ ya da **PANCİM,** Hindistan'da (Goa, Daman ve Diu toprağı) kent, Goa toprağının eski merkezi, Umman denizi kıyısında; 37 000 nüf. Balıkçılık ve ticaret (pirinç, kopra, kaju cevizi) limanı. Tuzlalar. Tarım araştırmaları merkezi.

PANACOCO a. Guyana'da yetişen *swartzia* cinsinden bitki. (*Siyah abanoz* da denen çok yüksek boylu bir ağaçtır.)

PANAFRİKACI sıf. ve a. Panafrikacılık yandaşı.

PANAFRİKACILIK a. Afrika halkları arasında dayanışmayı savunan öğreti ve hareket.
—ANSİKL. Panafrikacılık, William E. Burg-

hardt Dubois (1868-1963) ve Marcus Moziah Garvey (1887-1940) tarafından Afrika dışında ortaya atıldı. Bu amaçla birkaç kongre toplandı (1919, 1921, 1923 ve 1927). İkinci Dünya savaşı'ndan önce, haitili Price-Mars'ın ortaya attığı panafrikacılık düşüncesi, zencilik kavramına kesinlik kazandıran A. Césaire ve L. S. Senghor'u *Présence africaine* dergisinin kurucusu Alioune Diop çevresinde bir araya getirdi. 1950-1960 döneminde, Afrika devletlerinin bağımsızlık mücadeleleri ve bağımsızlıklarını elde etmeleri sonucunda panafrikacılık "yurduna kavuştu"; toplumsal niteliği ön plana çıkan daha belirgin bir siyasal görünüm kazandı.

Kuruluş belgesi 1963'te otuz devlet tarafından imzalanan Afrika Birliği örgütü'nün kurulması umut verici bir gelişme oldu. Portekiz sömürgeciliğinin devamını kınama konusunda ve kıtanın sürekli kanayan yarası olan ırk ayrımına karşı Afrika'nın birleşmesini sağladı. Ama başka alanlarda oldukça etkisiz kaldı. Oldukça sınırlı örgütler, OCAM (Afrika ve Mauritius Ortak örgütü), Senegal ırmağı kıyısındaki devletler örgütü (bugün Senegal ırmağından yararlanma örgütü) gibi iktisadi kuruluşlar varlıklarını sürdürdüler. Ama ilerici ülkelerle batı dünyasına bağlı devletler arasındaki ayrılık, panafrikacılık düşüncesini köstekledi. Kültürel bakımdan panafrikacılık, Dünya zenci sanatları festivali'nde (Dakar, nisan 1966) başarı kazanarak belirgin bir etki yarattı.

PANAGCEUS CRUX-MAJOR a. Batı Avrupa'da yaygın, siyah zemin üzerine kırmızı ya da turuncu lekeli koşarkınkanatlı. (Nemli yerleri, bataklıkları, taş altlarını sever. Koşarkınkanatlıgiller familyası.)

PANAGİA a. (kilise yun.'sından sözc.; tepeden tırnağa aziz anlamında yun. *panagios*'tan). Din. **1.** Ortodokslarda Bakire Meryem'in adı. **—2.** Bakire Meryem yortusu. **—3.** Genellikle haç biçiminde ve içinde Bakire Meryem'in resmini taşıyan iki kapağı olan kutu, sandık ya da madalyon.

PANAGYURİŞTE, Bulgaristan'da kent, Meriç havzasında, Sredna Gora'nın eteğinde; 18 000 nüf. Tarım merkezi. Halı. Bölgesel müze.

PANAİNOS, İ.Ö. V. yy. ortalarında yaşamış attikeli ressam, Pheidias'ın akrabası. Olympia'da Zeus heykelinin kaide süslemelerini gerçekleştirdi; Mikon ve Polygnotes ile birlikte Atina'daki *stoa Poikile*'nin resimlerle süslenmesine katkıda bulundu.

PANAİTİOS Rodoslu, lat. **Panetius,** yunan filozof (Lindos, Rodos, İ.Ö. 185'e doğr. -Atina, İ.Ö. 110'a doğr.). İ.Ö. 146'da, Roma'da, Scipio Aemilianus'un yanında bulunan Polybios'a katıldı ve 129'a doğru, Tarsuslu Antipatros'un yerine stoacı okulun başına geçti. Platoncu felsefeye, özellikle de Sokrates'e de hayranlık duyan Panaitios, bu filozofa dayanarak eski stoa ile o dönemin stoacılığını bağdaştırmaya çalıştı. Böylece uzlaştırmacılıkta önemli bir çığır açtı. Bu çığırın önemi, filozoflar arasındaki tartışmalardan Romalılar'ın duyduğu tedirginliğe son vermesinden ileri geliyordu. Panaitios, *enthymia*'yı (duygularda denge), insanın ulaşmaya çalışması, sitenin de temeli olması gereken başlıca erdem kabul etti. Dolayısıyla Panaitios'u, ilk hümanist filozoflardan biri saymak gerekir.

PANAKEİA (herkese yardım eden anlamında yun. sözc.). Yun. mit. Asklepios'un kızı olan ve ilaç olarak kullanılan bitkilerle tedavi eden iyileştirici tanrıça.

PANAKS a. (lat. *panax*). Genellikle bileşik yapraklı, çoğunlukla küçük şemsiyelerden oluşan demetler halinde poligam çiçekli ağaç ya da çalı. (Ilıman ya da yarıtropikal bölgelerde yaygındır. Ginseng elde edilen ağ ç da bir panaks türüdür. Birçok türü ılık seralarda süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bil. a. *panax;* aralyagiller familyası.)

PANAMA a. (öz. a. *Panama*'dan). **1.** Orta Amerika kökenli bir ağaççığın yaprağından örülen esnek şapka. **—2.** Sıradan hasır şapka.
—Tekst. Armürü bezayağı armürden türetilmiş, keten ya da pamuktan dokunan kumaş.

PANAMA ya da **PANAMA CİTY,** Panama Cumhuriyeti'nin başkenti ve il merkezi, Büyük Okyanus (Panama körfezi) kıyısında, Panama kanalı ağzının K.-D.'sunda, Balboa limanının yanında; 411 549 nüf. (1990). Üniversite. Bu yönetim ve ticaret kenti, 1519'da kuruldu. Tekstil ve besin sanayileri. —*Panama ili,* 11 292 km²; 1 064 221 nüf. (1990).

PANAMA CUMHURİYETİ, Orta Amerika'da devlet. Kosta Rika ile Kolombiya arasında 725 km boyunca uzanır; 77 000 km²; 2 418 000 nüf. (1990). Başkenti *Panama* (ya da *Panama City*). Resmi dili *ispanyolca.*

COĞRAFYA

Bu toprak şeridinin darlığı, *Panama kanalı*'nın da burada bulunması nedeniyle, ülkeye dünya çapında jeopolitik bir önem kazandırdı. Aslında, Panama Cumhuriyeti varlığını bu kanala borçludur.

6° 50′ ve 9° 41′ K. enlemleri arasında uzanan Panama, yarı ekvator kuşağında yer alır. Alize rüzgârlarını ve daha kurak rüzgârları almayan Büyük Okyanus yamaçları dışında, egemen bitki örtüsü sık ormanlardır. Kıstağın iskeleti çeşitli dağ yaylarından oluşur. Bol yağış alan, ormanlarla kaplı yüksek ve orta yükseklikteki dağlar, özellikle de Darien kıstağı hemen hemen ıssızdır. Yalnızca çanaklarda, alçak dağlarda ve özellikle Büyük Okyanus'a bakan kıyı ovalarında insanlar yaşamaktadır. Başlıca iki tarım bölgesi batıdadır: muz üretilen Karayibler kıyısında, Bocas del Toro: pirinç, şekerkamışı, hayvancılık ve kahve üretilen David çevresi ve Azuero yarımadasının kuzeyindeki ovalar.

Okyanuslararası kanal, karayolu ve demiryolu sayesinde canlılık kazanan orta kesim, ülkenin kalbidir. Nüfusun % 40'ı burada yaşar ve iki büyük kent de buradadır: Büyük Okyanus yamacında başkent Panama (ve eklentisi Balboa), Colón (ve gecekondu bölgesi Cristóbal). Burada üçüncü kesim etkinlikleri ve tüketime yönelik birkaç sanayi (özellikle tarıma dayalı besin sanayileri) ağır basmaktadır (ülke, çok az hidroelektrik enerjisi dışında, enerji ve maden kaynaklarından yoksundur).

Nüfusun çoğunluğunu melezler oluşturur; bu arada zenci, beyaz ve kızılderili azınlıklar vardır. Nüfus, yılda yaklaşık % 2 (1988) gibi büyük bir hızla artmaktadır (‰ 24,8'e varan yüksek doğum oranı yüzünden). Tarım kesimi, bugün de çalışan nüfusun üçte birini istihdam etmektedir.

Dışsatım (muz birinci sırayı alır [1990'da 80 milyon dolar]) dışalımın ancak dörtte birinden azını karşılar. Dışalım ve dışsatımların çok büyük bir bölümü ABD'ye yapılmaktadır. Kanaldan doğrudan ya da dolaylı olarak elde edilen gelir, dışticaret açığını kapamakta ve ülkeye Orta Amerika'nın en yüksek yaşam düzeyini sağlamaktadır.

TARİH

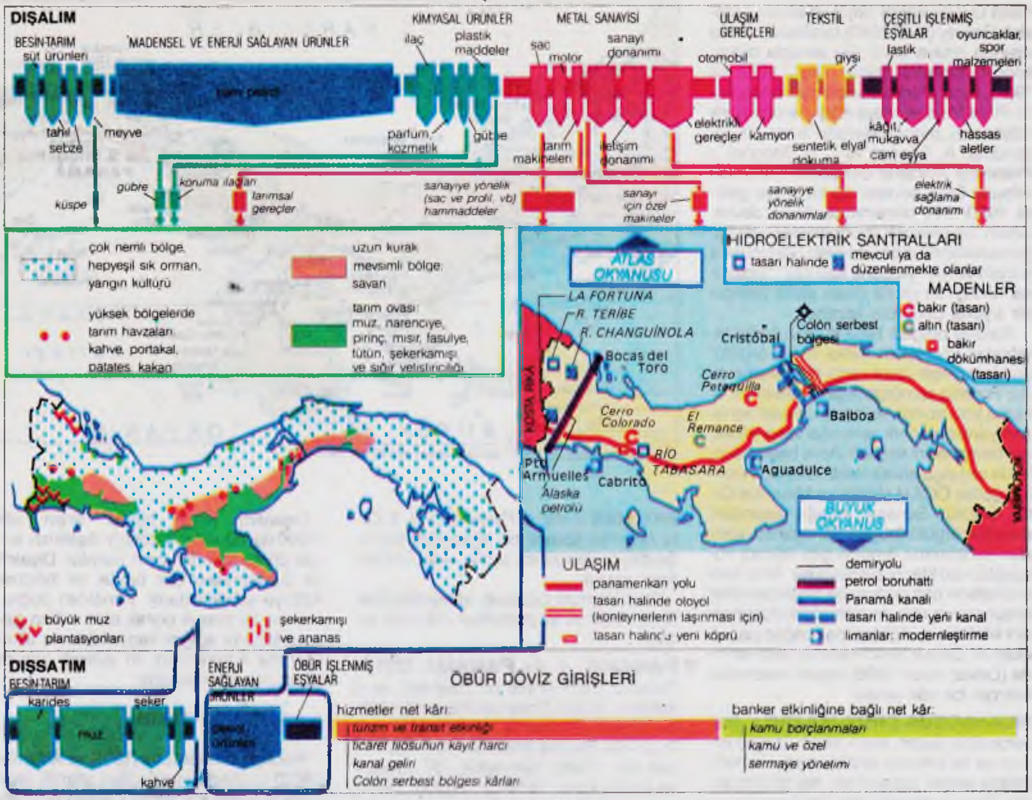
Rodrigo de Bastidas (1501) ve Kolomb (1502) tarafından keşfedilen atlantik kıyısı önce *Veraguas,* sonra *Castilla del Oro* adını aldı. Burayı yöneten Diego de Nicuesa, Nombre de Dios'u kurdu (1509-10); komşusu Balboa Pasifiği keşfetti (1513). Bölgenin yönetimi daha sonra Panama'yı (1519) kuran ve Güney ve Orta Amerika'nın Pasifik kıyısının keşfini düzenleyen, Pedrarias Dávila'ya (1514-1530) bırakıldı. Panama, İnka İmparatorluğu'nun fethinin çıkış ve bu bölgelerle İspanya arasında bağlantı noktası oldu. Pek kalabalık olmayan Kızılderililer, ya boyun eğdi ya da doğuya sürüldü. XVI. yy. sonuna kadar Manila ve El Callao gemileri, Panama'ya çin malları ve Peru'dan değerli metaller getiriyorlardı. Bu mallar, Nombre de Dios'da ve daha sonra XVII. yy.'da kalyonların yanaştığı ve İngilizler'in esir satmaya geldiği Portobelo'da yüklenmek üzere kıstaktan katır sırtında taşınarak geçiriliyordu. Bu zenginlikler yabancıların iştahını kabarttı; 1572 ve 1595'te Drake, Nombre de Dios'u işgal etti, 1671'de Morgan'ın korsanlarının yerle bir ettiği Panama, biraz daha batı-

Ch. Lenars

Panama kentinden bir görünüm

EKONOMİ

da yeniden kuruldu (1673); ingiliz amiral Vernon Portobelo'yu ele geçirdi (1739), Carlos III'ün 1770'li yıllarda, başka limanları ispanyol ticaretine açarak yaptığı ticari reform, kıstak yolunun ve Panama'nın önemini azalttı.

1535'ten 1542'ye, "Panama" ya da "Sağlam Toprak" denilen bir *audiencia*'nın başkenti olan ve 1565'ten sonra da nihayet Peru'ya bağlanan kent, Yeni Granada genel valiliğinin kuruluşu sırasında (1739) bu yönetime bağlandı. Büyük Kolombiya'nın bağımsızlığının ilanı ve kurulmasından (1819) sonra, Bogotá'ya bağlı kalmaya devam etti, ama ülkenin geri kalan bölümleriyle bağlantısı az olduğundan, kıstak bölgesi sık sık Kolombiya'dan ayrıldı (1841'de Panama kıstağı devletinin oluşması; Yeni Granada konfederasyonunun geçici olarak geri çekilmesi, 1853). Panama'nın konumu, Bolívar tarafından düzenlenen İç Amerika kongresi'nin burada toplanmasına neden oldu (1826). Kolombiya Devlet başkanı Núñez'in, Anayasa'yı askıya alıp (1883) Panama'yı eyalet devletine indirgeyen, aşırı merkezci bir başka Anayasa'yı oylatmasından önce (1886), bu bölge, Colón ve Panama arasında bir demiryolu yapılmasını sağlayan Kaliforniya'daki altına hücum (1848) ve sonra da, okyanuslararası kademeli bir kanal açmak için Lesseps'in kurduğu şirket (1880) dolayısıyla belli bir canlılığa kavuştu. (→ PANAMA kanalı.) Fransızlar'ın başarısızlığının ardından (1889) Amerikalılar yeni bir girişimde bulundular (1902). "Bin Günlük" iç savaş sonunda zayıf düşen Kolombiya (1899-1903), Washington'la görüşme masasına oturdu.

3 aralık 1903'te, Birleşik Devletler tarafından desteklenen ya da kışkırtılan bir ayaklanma patlak verdi ve bağımsızlık ilan edildi. Colón'da bulunan bir amerikan savaş gemisi, kolombiya askerlerinin müdahale etmesini engelledi. Yeni cumhuriyeti tanıyan Washington'un (6 aralık) tam yetkili temsilcisi P. Bunau-Varilla, bir okyanustan öbürüne 10 mil genişliğinde bir alanı Birleşik Devletler'e bırakan ve bu devlete, Panama topraklarında düzeni sağlamak için müdahale etme hakkı tanıyan 18 kasım 1903 antlaşması'nı imzaladı. Birleşik Devletler, bu müdahale hakkından 1936'da vazgeçti. Panama, amerikan koruması altında doğdu. Kanal çalışmaları (1904-1914), İngiliz Antilleri kaynaklı zenci el emeğinin kullanılmasını gerektirdi. Büyük bir istekle tüccarlığa başlayan bu zenciler, kentliler tarafından kötü gözle görülüyorlardı ve 1926'da göç etmeleri yasaklandı. 1940'ta, Çinliler'in ve Hintliler'in yaptığı ticareti ulusallaştırmış olan Devlet başkanı Arnulfo Arias, görevinden alınıp (ekim 1941), Hitler'e savaş ilan eden (aralık 1941) Ricardo Adolfo de la Guardia'ya bırakmadan önce, 30 000 Antilli'yi Panama yurttaşlığından çıkardı (1941).

Düzenli görüşmeler 1903 antlaşması'nın maddelerini güncelleştiriyordu, ama Amerikalılar'ın varlığı gittikçe daha fazla hoşnutsuzluk yaratıyordu (1959, 1964 ve 1966 olayları), 1965'te Birleşik Devletler'le yapılan bir anlaşma ikinci bir kanalın yapımını öngördü. Ekim 1968'de, seçilmesinin hemen ardından, Devlet başkanı Arnulfo Arias, aralık ayında yerini albay Omar Torrijos'a bırakan albay José Pinilla tarafından yönetilen askeri bir darbeyle devrildi. Demetrios Lakas'ın 1969'dan sonraki göstermelik Devlet başkanlığı döneminde ülkeyi gerçekten yöneten kişi, Omar Torrijos'tu. Ulusçu olan Omar Torrijos, Birleşik Devletler'e karşı koydu, üç antlaşma taslağını geri çevirdi, Peace Corps'la (Barış Gücü) olan anlaşmayı yenilemedi (1971), Río Hato'daki askeri üssü yeniden ele geçirdi ve kanal sorununu dünya kamuoyuna tanıttı. Sonunda 1974'te Henry Kissinger, Panama kanalının belli bir zaman içinde geri verilmesini öngören anlaşmaları imzaladı.

31 aralık 1999'dan başlamak üzere, kanal üzerinde Panama'nın tam egemenliğini tanıyan kesin anlaşma, sert tartışmalar sonunda, 1977'de general Torrijos ve Başkan Carter tarafından imzalandı ve Amerikan Senatosu tarafından 17 mart ve 18 nisan 1978'de onaylandı. 1999'a kadar kanal, Amerikalılar'dan ve Panamalılar'dan oluşan bir karma kurul tarafından yönetilecekti. Ama bir değişiklikle, Birleşik Devletler'e gerektiğinde kanalı korumak için askeri müdahale hakkı verildi. Antlaşma, 1 ekimde yürürlüğe girdiği için kanal bölgesindeki amerikan bayrağı 30 eylül 1979'da indirildi.

Ekim 1978'de general Torrijos, Cumhurbaşkanlığına Eğitim bakanı Arístides Royo'yu seçtirdi. Arístides Royo 1982'de ulusal muhafızların komutanı ve rejimin yeni güçlü adamı Rubén Darío Paredes tarafından safdışı edilmeden önce, bazı liberalleştirme önlemleri aldı. Nisan 1983'te, demokratik yönetime geçilebilmesi için Anayasa'da yapılan değişiklikler halkoyuna sunuldu. Ülkenin siyasetine yön veren Savunma kuvvetleri komutanlığına Manuel Antonio Noriega atandı (ağustos 1983). Mayıs 1984'teki Cumhurbaşkanlığı seçimini, Demokratik devrim partisi başkanı Nicolas Ardito Barletta kazandı. Barletta bütçe açığını kapatmak için birtakım tasarruf önlemleri almak zorunda kaldıysa da, protestolar, grev tehditleri karşısında bu önlemleri uygulayamadı; Noriega'nın da hükümeti, yetersizlikle, ülkeyi anarşiye sürüklemekle suçlaması üzerine istifa etti (eylül 1985). Cumhurbaşkanı yardımcısı Eric Arturo Delvalle Cumhurbaşkanı oldu. ABD basınında general Noriega'ya yöneltilen suçlamalar, ABD hükümetinin Noriega'ya karşı giriştiği kampanya izledi. Eski bir CİA ajanı olan Noriega aleyhine, kokain kaçakçılığına yardımcı olmaktan tahkikat açıldı; Noriega'nın çeşitli suçlar işlediği öne sürüldü (haziran 1986). ABD Senatosu'nun Panama'yla ilgili olarak aldığı kararlar tepkiyle karşılandı. Amerika devletleri örgütü (OAS), ABD'nin Panama'nın iç işlerine karışmasını kınadı (temmuz 1987). Şubat 1988'de Cumhurbaşkanı Delvalle'nin Noriega'yı başkomutanlıktan almak istemesi üzerine Noriega'yı destekleyen Meclis, Anayasa'ya aykırı hareket ettiği gerekçesiyle, Delvalle'yi Cumhurbaşkanlığından uzaklaştırdı ve Eğitim bakanı Manuel Soltis Palma'yı vekaleten Cumhurbaşkanlığına atadı. Bu arada ABD, Noriega'yı düşürmek için Panama'ya iktisadi önlemler uyguladı; Panama'ya ödemelerini kesti. Panama ekonomisi sarsıldı; nakit sıkıntısı nedeniyle ücretler ödenemedi, grevler yinelendi. No-

riega, Panama'da üslenen ABD Güney komutanlığı'nın kaldırılmasını istedi. ABD ise Panama kanalı antlaşmaları uyarınca komutanlığın 1999'a kadar kalacağını savundu. Çeşitli iç ve dış baskılara karşı, Noriega bazı Orta Amerika ülkelerinin desteği ve ordunun bağlılığı sayesinde yerini korudu. 3 ekim 1989'da düzenlenen başarısız darbe girişimi kanlı biçimde bastırıldı. Halk iktidarı temsilcileri meclisi'nin 15 aralıkta Noriega'yı hükümet başkanı atamasının ardından bunalım arttı ve ABD, Panama'ya bir askeri müdahale düzenleyerek Noriega'yı devirdi. Noriega Vatikan büyükelçiliğine sığındıysa da 3 ocakta teslim oldu, uyuşturucu kaçakçılığıyla ilgili suçlardan yargılanmak üzere ABD'ye götürüldü. Sivil demokratik muhalefet ittifakı başkanı Guillermo Endara Galimany başkanlık görevini üstlendi (20 aralık 1989). ABD hükümeti Panama'ya 420 milyon dolarlık bir ek yardım yapma kararı aldı. Ancak demokratik yaşama geçmekte zorlanan ve ekonomik sıkıntıları giderek artan ülkede ABD'ye karşı hoşnutsuzluk giderek arttı. 1992 temmuzunda meclis, maddeleri arasında ordunun kaldırılıp yerine polis teşkilatının kurulması gibi önerilerin de yer aldığı bir anayasa tasarısını kabul etti, ancak kasım ortalarında yapılan referandumda halkın çoğunluğu red oyu kullandı. Panama 1992 yılında Orta Amerika devletleri birliği üyeliğine kabul edildi.

EDEBİYAT

Panama edebiyatının ortaya çıkışı ülkenin 1903'te bağımsızlığını elde edişine rastlar. Modernist akım en iyi biçimde Darío Herrera'nın (1870-1914) şahsında temsil edilirken, María Olimpia de Obaldía (doğm. 1891) ve Gaspar Octavio Hernández (1893-1918) Ricardo Miró'nun (1883 -1940) yerleştirdiği ulusçu lirizmi kullandılar. İlk atılımlarını Demetrio Korsi'nin (1899 -1957) başlattığı bir yenileşme hareketi sonucu şiir, Rogelio Sinán (doğm. 1904), sonra Demetrio Herrera Sevillano (1902 -1950), Roque Javier Laurenza (doğm. 1910) ve Ricardo J. Bermúdez (doğm. 1914) tarafından dış etkilere açıldı. Yeni kuşak şiirin temsilcileri arasında şu adların anılması gerekir: Ester María Osses (doğm. 1916) ve Eduardo Ritter Aislán (doğm. 1916), Stella Sierra (doğm. 1919), Tristán Solarte (doğm. 1924), Guillermo Ross Zanet (doğm. 1930), José Franco (doğm. 1931); Edison Simons Quirós (doğm. 1933). Düzyazı alanında hikâye edebiyat türleri içerisinde en etkin tür olmuştur; Salomón Ponce Aguilera (1868 -1945) töre hikâyeleriyle, J. Valdés (1902 -1956), César A. Candanedo (doğm. 1906), Renato Ozores (doğm. 1910) gerçekçi bir anlatımla kaleme aldıkları bölgesel öyküleriyle, Rogelio Sinán ise bilinçaltı ve cinsellik temalarının ağır bastığı öyküleriyle bu dalda ürün veren başlıca yazarlardır. Günümüz düzyazıcıları toplumsal eşitsizlikleri dile getirmek için yapıtlarının malzemesini günlük yaşamdan almaktadırlar: José María Sánchez (doğm. 1918), Mario Augusto Rodríguez (doğm. 1919), Carlos Francisco Changmartín, Ramón H. Jurado ve özellikle Joaquín Beleño (1922). Daha sonraki kuşaktan dikkati çeken yazarlar arasında romancı Gloria Guardia (doğm. 1940) ve öykücü Enrique Jaramillo Levi'nin adlarını sayabiliriz.

ARKEOLOJİ

En eski arkeolojik kalıntılar olan yivli uçlar, Kuzey Amerika'da Madden gölü kıyılarında, toprak yüzeyinde bulunan 10 000 - 12 000 yıllık uçlara benzemektedir.

Cerro Mangote'de (Parita körfezi), İ.Ö. 4850-100 arasında etkin olan balıkçılar ve deniz kabuğu toplayıcıları tarafından yapılmış öğütme taşları, ezici olarak kullanılan çakıllar, kemik uçlar ve deniz kabuklarından boncuklar ele geçirildi. Gene Parita körfezinde gelişen Monagrillo kültürü, özellikle İ.Ö. 2130'a tarihlendirilen kazınmış eğrisel motifler ya da bej zemin üzerine boyanmış kırmızı şeritlerle süslü çanak çömlekle ayırt edilir. İ.Ö. 300 - İ.S. 300 ya da 500 arasında, insan figürleri ya da kenarı bir sıra insan başı motifiyle süslü yuvarlak ya da oval büyük masalarla temsil edilen taş heykelciliğiyle ünlü Barriles (adını Chiriquí ilindeki bir sitten almıştır) kültürü gelişir. Bir kuyudan inilerek ulaşılan gömü odalı mezarlarda ele geçirilen çanak çömlek, iki renkli boyalı ya da kabartma bezekli (gövde ya da kenarlara yerleştirilmiş hayvan figürleri) kaplarla ayırt edilir.

Kanal bölgesinde, açık kahverengi zemin üzerine siyah ve kırmızı boyalı çanak çömlek içeren Venado Beach mezarlarının çoğu, İ.S. 500-800 arasına tarihlendirilir. Bu mezarlar toplu kıyımların varlığını doğrular (ölenle birlikte gömülen hizmetkârlar); güçlü bir sınıf hiyerarşisinin bulunduğu bir topluma tanıklık eden bu uygulamadan, ispanyol kronik yazarları da söz eder. Coclé ilindeki Sitio Conte'de de aynı gelenek görülür. Venado Beach ve Sitio Conte'deki bazı mezarlarda altın takılar ortaya çıkarılmıştır; bunlar, orta amerika maden işlemeciliğinin ilk örnekleridir.

İ.S. 800-1525 arasında ispanyolöncesi Panama kültürleri, özellikle Coclé* ve Veraguas'ta üstün nitelikli çömlekçilik, kuyumculuk ve taş heykelciliğiyle belirlenen en parlak dönemlerini yaşamıştır. Chiriquí* çanak çömleği çok özgün tiplerle ayırt edilir.

Coclé kuyumculuk sanatında altın süs öğeleri büyük bir çeşitlilik gösterir. Veraguas kuyumculuk sanatıysa, çoğu kez insan biçimi verilmiş sayısız hayvan figürüyle belirginleşir. Veraguas mezarlarında jaguar biçiminde metateler* ele geçirilmiştir; Chiriquí'de de metatelere rastlanmışsa da bunlar daha küçük boyutlardadır.

Tonosí kasabasında (Azuero yarımadasının güneyi) rastlanan çanak çömlek türleri ve gömme usullerinin İ.S. I. yy.'ın başıyla yaklaşık İ.S. 250 arasındaki gelişimi saptanmıştır: önce kırmızı ya da beyaz sırlı ya da kırmızı zemin üzerine siyah boyalı çanak çömlek görülür. Sonra İ.S. 250-500 arasında çokrenkli bir seramikle birlikte, ölüyü cenin duruşunda doğrudan toprağa gömme uygulaması ortaya çıkar. İ.S. 500-850 arasına tarihlendirilen bir sonraki evrede rastlanan çokrenkli çanak çömlek, Coclé çokrenkli üslubuyla sıkı bir bağlantı içindedir; bu evrede ölüler ilk gömüldükleri mezarlardan çıkarılıp küllerle örtülü ikincil mezarlara konulmuştur. İ.S. 850-1500 arasındaysa çanak çömlek gri ya da pembe renklidir ve kabartmalarla bezelidir; ölüler urnaların içine konulmuş ya da yan odalı ve kuyulu mezarlara gömülmüştür.

PANAMA havzası, Doğu Büyük Okyanus'un ekvator kesiminde havza, Güney Amerika ile Orta Amerika kıyıları ve Cocos (K.'de) ile Carnegie (G.'de) sırtları arasında. Galápagos adalarından Kosta Rika kıyısına kadar genç bir sırt uzanır. Cocos ile Nazca levhaları birbirinden uzaklaşmıştır. Havzanın doğu sınırını ekvator çukurları belirler. Sıcak (kış ve yaz: 25-28 °C) ve az tuzlu (bol yağışlar [3 m'den çok] nedeniyle Panama önlerinde ‰ 28-30) sular, Niño akıntısıyla (Güney yarıküre yazı) ya da Peru ve Şili (Güney yarıküre kışı) akıntılarının kıyı uzantıları etkisiyle yer değiştirir.

Ch. Lenars

Panama kanalı dev Gatún eklüzünü aşan japon şilebi

■ **Panama kanalı,** Orta Amerika'da *Panama Cumhuriyeti*'nde okyanuslararası kanal. Atlas okyanusu'nu (Antiller denizi) Büyük Okyanus'a *(Panama körfezi)* bağlar. 1914'te açılan, 79,6 km uzunluğundaki kanalda, gemileri Antiller denizi'nden Gatún gölüne (deniz düzeyinden 26 m yüksektedir) kadar yükselten, sonra Culebra eşiğinin bir bölümünü aşırarak yeniden Büyük Okyanus'a indiren birçok eklüz sistemi vardır. En az derin yeri 12,5-13,7 m arasında değişen kanaldan yılda yaklaşık 15 000 gemi geçer (ne var ki büyük gemilerin geçmesi olanaksızdır). Bununla birlikte kanal trafiği (1980'de 170 Mt) önemlidir; hemen hemen iki yönde eşit olarak gerçekleşir ve petrol, kömür, başka madenler, tahıllar kanaldan geçirilen malların büyük bölümünü oluşturur.

—Tar. Daha XVI. yy.'da ispanyol fatihler, iki okyanusu ayıran kıstağı delmeyi düşünmüşlerdi. Zaman zaman kullanılıp unutulan kıstak yolu, Kaliforniya'daki altına hücum sırasında (1848) yeniden canlandı ve trafiğin artması, 1855'te açılan Panama -Colón demiryolunun yapılmasına neden oldu. Kanalı Nikaragua'dan açmayı tasarlayan Birleşik Devletler, İngiltere ile gelecekteki kanalın tarafsızlığını sağlayan Clayton-Bulwer antlaşması'nı imzaladı (1850). 1876'dan başlayarak, bu kez Fransızlar, Ferdinand de Lesseps'in yönetiminde bir heyet aracılığıyla elverişli güzergâhı inceleyip kademeli bir kanal için Panama yolunu seçtiler. 1876'da, bir Okyanus kanalı uluslararası sivil şirketi kuruldu; teğmen Bonaparte Wyse bu şirket adına Kolombiya'dan bir imtiyaz elde etti (1878); nihayet 1880'de, Lesseps, Fransa'daki özel tasarruflara başvuran Okyanuslararası kanal evrensel şirketi'ni kurdu.

1881'de başlayan çalışmalar, öldürücü iklim (sarıhumma, malarya) ve toprak kaymalarıyla karşılaştı; gerekli harcamaların büyüklüğü böyle verimsiz bir yatırım için yeterli miktarda hisse senedi alıcısı bulunmasına engel oldu; çalışmalar 1888 sonunda durdu ve şirket dağıtılıp tasfiye edildi (şubat 1889). 1892'de, Parlamento'da bir skandal patlak verdi. (→ PANAMA *olayı*.) 1894'te kurulan Yeni Panama kanalı şirketi, büyük bankalar aleyhinde açılmış olan adli kovuşturmaların, şirketi desteklemeleri koşuluyla durdurulmasını sağlayan Jean Bonnardel'in çabalarına rağmen işleri başlatamadı. ABD, İspanya'ya karşı yürüttüğü savaş sırasında (1898) denizde karşılaştığı güçlüklerden sonra kanalın önemini anlamıştı. Fransa'nın, Akdeniz'deki alman yayılmasına karşı siyasal ve iktisadi alanda amerikan desteğini sağlamak zorunda kalması, ABD'nin işlerini kolaylaştırdı; Bonnardel'in şirketten uzaklaştırılması (30 aralık 1899) ve şirketin mal, iş ve haklarının ABD'ye satılması kuşkusuz ancak böyle açıklanabilir (nisan 1904). Öte yandan, Hay-Pauncefote antlaşması (18 kasım 1901) ile İngiltere okyanuslararası bir kanal açma hakkından ABD lehine vazgeçti. Bu antlaşma, açılacak kanalın tarafsızlık koşullarını hafifletti. Ama Evrensel şirket'in eski mühendisi Philippe Bunau-Varilla'nın yürüttüğü mücadele sonucunda Panama yolu, Nikaragua yoluna tercih edildi (haziran 1902). Washington hükümeti, kıstağın sahibi Kolombiya ile görüşmelere başladı. Ancak,

Kolombiya'nın kötü niyetli tutumu karşısında onu Panama'nın bağımsızlığını kabule zorladı ve müzakereleri yeni Panama Cumhuriyeti ile sürdürdü. Müzakereler sonunda, Panama'nın tam yetkili temsilcisi Bunau-Varilla, ABD Dışişleri bakanı Hay ile 18 kasım 1903 antlaşması'nı imzaladı. Antlaşmaya göre, ABD kanalın iki yanında 10'ar millik bir bölgeyi sınırsız bir süreyle yönetecek; Panama'ya derhal 10 milyon dolar, dokuz yıl sonra da her yıl 250 000 dolar tutarında bir kira ödeyecek; fransız şirketiyse, hakları ve malzemesi karşılığında 210 milyon frank alacaktı. Eklüzlü bir kanal açmayı kararlaştıran amerikan askeri mühendisleri, mayıs 1904'te çalışmaları yeniden başlattılar ve devlet fonlarından yararlanarak Fransızlar'ın başaramadıkları bir işi başardılar. Albay Gorgas, su birikintilerinin üstünü petrolle örterek kanal bölgesini sağlığa zararsız duruma getirdi; albay Goethals işleri tamamladı; 3 ağustos 1914'te ilk açık deniz gemisi bir okyanustan ötekine geçti, 15 ağustosta da kanal ticari seferlere açıldı.

PANAMA kanalı bölgesi, Panama'da (Orta Amerika), iki okyanusu birleştiren kanalın iki yakasında bulunan arazi. Panama Cumhuriyeti'nin 1903'te ABD'ye bıraktığı, her iki kıyıda 8 km genişliğinde bir toprak şeridinden (yaklaşık alanı 1 675 km²) oluşan bu arazi, 1979'da yeniden Panama egemenliğine girdi. Bununla birlikte ABD, 1999 sonuna kadar askeri üslerini sökmeyecek, kanalın denetim ve savunmasını elinde tutacaktır.

PANAMA KIRIĞI a. Yerbil. Düzlemi yavaş yavaş eğrileşerek, eğimi aşağıya doğru hemen hemen yatay duruma gelen normal kırık.

PANAMA kıstağı, Orta Amerika'da Kuzey Amerika'yı Güney Amerika'ya bağlayan ve Antiller denizi'yle Büyük Okyanus arasında bulunan dil. D.'sunda Kolombiya, B.'sında Azuero yarımadasıyla Kosta Rika vardır. Yüzey şekilleri açısından, alçak bölgelerde kumtaşlarının ve kireçtaşlarının çevrelediği yaşlı ya da yanardağ kökenli sıradağlardan oluşur. Yükseltisi 200-1 500 m'ler arasında değişir. Panama körfeziyle Limón körfezi arasındaki en dar yerinde (50 km kadar) iki küçük ırmak bulunur: Büyük Okyanus'a dökülen río Grande, Atlas okyanusu'na dökülen río Chagres. Bu iki ırmak, kıvrıla kıvrıla uzanan bir eşik görünümündedir; Culebra kütlesi (87 m yükseltide Culebra geçidi yer alır ve iki okyanusu birleştiren kanalın Gaillard kolu burada oluşmuştur) sözkonusu eşiğin iki yamacını birbirinden ayırır.

Panama kongresi, 1826'da Bolívar tarafından toplanan kongre. (→ PANAMERİKANCILIK.)

PANAMA körfezi, Büyük Okyanus'un *Panama kıstağı*'nın güney kıyısında oluşturduğu körfez; B.'sında Punta Mala, D.'sunda Punta Garachiné vardır. Körfezde birçok ada (las Perlas takımadaları, Rey adası, vb.) bulunur.

PANAMALI sıf. ve a. **1.** Panama Cumhuriyeti halkından olan kimse için kullanılır. **—2.** Başına panama şapkası takmış kimse için kullanılır.

PANAMERİKAN sıf. Bütün Amerika kıtasıyla ilgili olan.

Panamerikan karayolu, gerçekleştirilmesine 1923'te, Latin Amerika cumhuriyetleri başkentlerini birbirine bağlamak amacıyla karar verilen, ama yapımına ancak 1936'da başlanan karayolu şebekesi. Diğer uluslararası önem taşıyan ulaşım yollarını da kapsamına alabilmesi için bu ad sonradan, "panamerikan ulaşım yolu sistemi" olarak resmen değiştirildi. Bu "sistem"in tamamlanmış bölümünün uzunluğu 48 000 km'ye yakın olup % 65'i asfaltlanmıştır (geri kalan bölümü henüz asfaltlanmış olmamakla birlikte yıl boyunca taşıtların geçişine elverişli durumdadır). En önemli kesinti noktası, Panama Cumhuriyeti'nin doğusundadır (*el tapón del Darién,* Panama ve Kolombiya arasında 830. km'de). Panamerikan karayolu sistemi özellikle Meksika, Orta Amerika ülkeleri ve Güney Amerika'nın pasifik yamaçlarından geçer. Fakat Santiago'yu Buenos Aires'e, Peru'yu Bolivya'ya, Arjantin'i Paraguay, Uruguay ve Brezilya'ya (ve bu sonuncusunu da Peru ve Kolombiya'ya) bağlayan enlemesine panamerikan karayollarıyla tamamlanmıştır.

Pan American World Airways (PAA), 1927 yılında kurulan amerikan havayolu şirketi. Daha 1929'da ağ uzunluğu 2 500 km'ye erişti, 1931 yılında Charles Lindbergh şirketin teknik danışmanı oldu. 1934 yılında ilk kez Büyük Okyanus'u geçti. 1949'dan 1953'e kadar oluşturduğu "Büyük Okyanus hava köprüsü" ile Kore'deki BM kuvvetlerinin ikmalini sağladı. Daha sonra büyük uluslararası havayolu şirketlerinden biri oldu. 1980'li yılların sonunda Pan AM ekonomik sıkıntıya düştü ve bazı hatlarını sattı (Delta Airlines'a). Firmanın düştüğü mali bunalıma, Körfez krizinin havayolu şirketlerini olumsuz yönde etkilemesi de eklenince şirket Delta Airlines tarafından satın alındı. Kısa süre sonra kapatıldı (1991).

PANAMERİKANCI sıf. Panamerikancılığa ilişkin.

◆ sıf. ve a. Bu kuramın yandaşı.

PANAMERİKANCILIK a. Amerikan cumhuriyetleri arasındaki ilişkileri iyileştirme ve geliştirme amacı taşıyan, kıta düzeyinde dayanışma hareketi.

—ANSİKL. Panamerikancılık, Latin Amerika cumhuriyetlerinin tanınmasını (mart 1822), sonra da onların Kutsal İttifak'a karşı savunulmasını (aralık 1823) öneren ABD Başkanı Monroe'nun konuşmalarıyla ortaya çıktı. Bolívar, Panama'da topladığı Amerikalılararası kongre'de (1826), dış siyaset için ortak bir meclisle, ortak bir ordu ve donanma kurulmasını önerdi; ama yalnızca Meksika, Orta Amerika, Peru ve Büyük Kolombiya temsilcileri kongreye katıldılar; ayrıca bu temsilciler hiçbir taahhütte bulunmadılar. O tarihlerde kıtanın geri kalan bölümüyle ilgilenmeyen ABD, bu kongreden sonra emperyalist bir siyaset izlemeye başladı. Dışişleri bakanı Blaine, Birinci Amerika devletleri konferansı'nın öncüsü oldu (Washington, 1889-90). İkinci bir konferans 1901-02'de Mexico'da toplandı; birkaç sözleşmenin imzalanması ve 1910'da Panamerikan birliği adını alan bir uluslararası büronun kurulmasıyla sonuçlandı.

1947'de Rio de Janeiro yakınındaki Petrópolis'te, amerikan devletlerinden herhangi birine yönelik saldırı durumunda karşılıklı yardım antlaşması ("Rio antlaşması" denir) imzalandı. 1948'de Bogotá'da toplanan dokuzuncu konferansta Amerikan devletleri örgütü (Organization of American States) kuruldu. ABD'yle Latin Amerika devletleri arasındaki ilişkiler her zaman bu toplantıların ana tartışma konusu oldu; komünizmin etkisi ve iktisadi ilişkiler, üzerinde durulan iki sorundu. Amerikan devletleri örgütü, amerikan siyaseti için bir paravana olarak kullanıldı. Mayıs-haziran 1982'de, Falkland adaları çatışmasında Arjantin'e karşı İngiltere'den yana tavır alan ABD, böylece Rio antlaşması'nı ihlal etmekle suçlanınca ciddi bir bunalım patlak verdi.

PANAMU, Suriye'deki iki Samal kralının adı (İ.Ö. VIII. yy.).

PANANSEFALİT a. (fr. *panencéphalite*). Nörol. **1.** Akmadde ile bozmaddeyi aynı zamanda hasta eden ansefalit. **—2.** *Subakut sertleştirici panansefalit,* kızamıktan yıllarca sonra, kızamık virüsüne bağlı olarak meydana çıkabilen nadir ansefalit türü. (Eşanl. VAN BOGAERT HASTALIĞI, SUBAKUT SERTLEŞTİRİCİ LÖKOANSEFALİT.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Subakut sertleştirici panansefalit, çocukta 4 ila 11 yaşları arasında başlar, ağır bir zekâ geriliği, miyokloniler, sara nöbetleri, genel bir kasılma biçiminde ortaya çıkar, hızla 5 ila 10 ay içinde evrimini tamamlayarak kaşeksi ve ölümle sonuçlanır. Elektroansefalogramda kuşku uyandıran dönemsel bir kompleks gösterir, kanda ve beyin-omurilik sıvısında kızamık virüsüne karşı antikorlar yüksek düzeye ulaşır.

Anatomik lezyonlar bir panansefalit görünümündedir; akmaddede yaygın bir miyelinsizleşme ve astrositli bir gliyoz, öte yandan bozmaddede mikrogliyalı bir gliyoz görülür. Elektronik mikroskopta, nöronların ve glia hücrelerinin çekirdek ve sitoplazmalarında paramiksovirüslerin (kızamık) özgül içeriklerinin saptanması teşhisi doğrular.

PANANTİ (Filippo), italyan yazar (Ronta, Borgo San Lorenzo, 1766 - Floransa 1837). Hicivler (*La civetta,* 1799) yazdı. Londra'da tiyatro müdürü oldu (*Il poeta di teatro,* 1808), *Avventure e osservazioni sulle coste di Barbaria* (1817) adlı yapıtında korsanlara tutsak düşüşünü ve Cezayir'deki köleliğini anlattı.

PANASSIÉ (Hugues), fransız müzikolog (Paris 1912-Montauban 1974). "Tek gerçek caz" saydığı geleneksel zenci cazının coşkulu bir destekçisiydi; bu tür üzerine çok sayıda deneme kaleme aldı ve amerikalı zenci caz sanatçıları için birçok Avrupa turnesi düzenledi. Caz müziğini Avrupa'da tanıtıp sevdiren ilk kişilerden biridir.

PANASSIÉ (Madeleine), fransız müzikolog (Paris 1905). 1932'den başlayarak Hugues Panassié ile birlikte (1949'da onunla evlendi) çalıştı (Fransa Hot club'ın kuruluşu). Kocasının ölümünden sonra onun çalışmalarını sürdürdü. Eşi ile birlikte hazırladığı *Dictionnaire du jazz* (Caz sözlüğü) [1971] adlı bir çalışması vardır.

PANARAPÇI sıf. Panarapçılığa ilişkin.

PANARAPÇILIK a. Arapça konuşulan ve islam uygarlığını benimsemiş tüm ülkeleri, ortak çıkarları olan büyük bir topluluk halinde birleştirmeyi amaçlayan siyasal hareket. (Bu hareket, mart 1945'te Kahire'de kurulan Arap birliği'nde ifadesini buldu.)

PANAREA, Eolie adalarından (Messina ili, Lipari komünü) biri, Stromboli ile Salina arasında; 3,3 km² (250 nüf.); yüzölçümlü volkanik bir adacıktır. Bağcılık ve zeytincilik.

PANARETOS (Mikhael), bizanslı tarihçi (XIV. yy.). Bizans kilisesi'nin Roma kilisesi'ne yanaşma eğilimi göstermesine karşı çıkarak İstanbul'dan Trabzon'a göçtü. Trabzon Rum İmparatorluğu'nu Aleksios Komnenos tarafından kuruluşundan (1204) XIV. yy. sonlarına kadar (1390) ele alan bir tarihçe kaleme aldı. Trabzon Rum İmparatorluğu tarihi için temel kaynak niteliğinde olduğundan büyük önem taşıyan yapıtı, Atina'da Lampsos yayınevi tarafından *Mikhael tu Panaretu peri ton Megalon Komnenon* (Mikhael Panaretos'un Büyük Komnenos tarihi) adıyla yayımlandı (1958).

PANARO, İtalya'da ırmak, Po'nun kolu (sağ kıyıdan); 166 km (havzası 2 292 km²). Monte Cimone yakınında doğar, Apenninler'in Toscana'daki kesimini aşar, Po ovasında akarak Modena'nın yakınından geçer. Aşağı kesiminde açılan üç derivasyon kanalından sulamada yararlanılmaktadır.

PANARTERİT a. (fr. *panartérite*). Patol. Atardamar çeperinin tüm katmanlarına yayılan iltihap.

PANASİNER sıf. (fr. *panacinaire*). Patol. Akciğerlerin alt yarısında yerleşen amfizem türüne denir. Lezyonlar, akciğer asinüslerinin tüm yapı elemanlarını ve kılcal damar ağını yaygın olarak sarar.

PANASYACILIK a. Tüm Asya halklarını, Batı egemenliğinden kurtarmak için birleştirmeyi amaçlayan ve iki dünya savaşı arasında ortaya çıkan siyasal hareket. (Nagasaki [1926] ve Şanghay [1927] konferansları.)

PANAŞE sıf. (fr. *panacher*, harman etmek'ten). Pastac. *Panaşe dondurma*, çeşitli renkte ve kokudaki dondurma türlerinin bir arada sunulduğu karışık dondurma.

PANATELA ya da **PANATELAS** (isp. *panatela*). Çapı boyuna göre küçük silindir biçiminde sigar.

PANATHENAİA a. (yun. sözc.). Esk. Yun. Atinalılar'ın, kentlerinin koruyucu tanrıçası Athena onuruna düzenledikleri büyük şenlik. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Antik. *Panathenaia amforaları*, panathenaia oyunlarında kazananlara ödül olarak verilen, ayakta ve başlık giymiş bir tanrıça Athena figürüyle süslü büyük amforalar.

—ANSİKL. Athena onuruna şenlikler düzenlenmesi kral Erikhthonios'a mal edilir; synoikia'dan sonra bunlara panathenaia adı verildi. Panathenaia, Attike'nin her yıl yapılan, siyasal ve ulusal nitelikteki ortak şenliğiydi. Peisistratos'tan başlayarak her yıl kutlanan küçük panathenaia ve Olimpiyat oyunları'ndan sonraki üçüncü yılda kutlanan büyük panathenaia olmak üzere ikiye ayrıldı. Bu şenlikler hekatombaion (temmuz) ayında düzenlenirdi. Kutsal geceden *(pannykhis)* sonra, aynı zamanda askeri bir geçit töreni olan ve Kerameikos'tan başlayan büyük ayin alayı (Parthenon frizinde tasvir edilmiştir), dört kız *(arrhephoroi)* tarafından dokunan yeni peplosu Erekhtheion'daki Athena heykeline giydirmek ve Athena Hygieia ile Athena Polias'a kurbanlar sunmak üzere Akropolis'e kadar devam ederdi. Büyük panathenaia sırasında bütün Yunanlılar'a açık yarışmalar da düzenlenirdi. Yarışmaların galiplerine ödül olarak panathenaia amforaları verilirdi.

■ **Panathenaia frizleri,** Parthenon'da, naos duvarının üst bölümünü kuşatan oymalı sarak. 159 m uzunluğundaki kompozisyon, güney-batı köşesinden başlayarak, doğu yüzünde birleşen iki diziye ayrılmaktaydı. Frizde, Athena Parthenos onuruna dört yılda bir kutlanan şenliklerin değişik evreleri canlandırılmıştır: şenlikler sırasında binicilik, beden eğitimi ve müzikle ilgili etkinlikler ve tanrıçaya yeni bir peplosun armağan edildiği bir geçit töreni yapılıyordu. Atlıların hazırlıkları batı duvarının panolarını süslerken, asıl geçit töreni bakışımlı olarak kuzey ve güneyde yer alıyordu: atlılar, arabalar, tulum, amfora ve dal taşıyıcıları, yaşlılar, gençler, kurban kesiciler. Doğuda, peplosun on iki Olympos tanrısının gözetiminde verildiği atinalı dört bakire, rahibe ve rahibin önünden sırayla geçmektedir. Dor düzenindeki tapınaklarda çok ender rastlanan bu süslemelerin, Pheidias'ın yönetiminde, İ.Ö. 442-438 arasında yapıldığı düşünülmektedir. Friz 1,02 m boyunda hafif kabartmalı mermer levhalardan oluşmaktadır. Batı frizi halen yerindeyse de alçakkabartmaların büyük bir bölümü Londra'da (British Museum), diğer bazı parçaları da Akropolis müzesi ile Louvre'da (Ergastines levhası, "La Coulonche başı" adı verilen genç erkek başı) yer almaktadır.

Panavision, profesyonel film çekimi için kamera ve objektif üreten firmanın adı.

PANAY, Filipinler'de ada, Visaya takımadasında; yaklaşık 12 500 km²; 1 600 000 nüf. Batı kıyısında yüksekliği en çok 2 050 m'ye erişen bir dağ sırası uzanır. Adanın iç kesimi kireçtaşlı platolarla kaplıdır ve halk, dik yamaçlı vadilerde ve kıyı ovalarında (özellikle bu vadilerin ağzında) toplanmıştır. Temel besin maddesi pirinçtir. Güney-batı'da (Pototan bölgesi) yetiştirilen şekerpancarı ve tütün, kuzey ve güney kıyılardaki hindistancevizi, adanın içindeki maden cevherleri (bakır) Roxas ve İloilo limanlarının ticaretine canlılık getirir.

PANAYIR a. Belli tarihlerde aynı bir yerde kurulan büyük pazar: *Hayvan panayırı.*

—Sey. oy. *Panayır oyuncusu*, panayır yerinde ya da halka açık alanlarda eğlenceli gösteriler sergileyen kimse.

Türkiye'de, Anadolu ve Trakya'nın çeşitli yerleşim birimlerinde kurulan panayırların tarihçesi çok eski dönemlere kadar uzanır. Eskiden, ekonominin kapalı bir yapıda olması, ürünlerin pazarlanmasında panayırlara önemli işlevler yüklüyordu. Bir yerleşim yerinde ve yılın belirli zamanlarında kurulan panayırların en yaygın olanları eşya ve hayvan panayırlarıydı. Panayırlar, eski etkinliklerini bir ölçüde yitirmekle birlikte, günümüzde du kurulmakta, alışveriş işlevinin yanı sıra güreş, çadır tiyatrosu, ip cambazlığı gibi çeşitli gösterilerin yer aldığı eğlence yeri işlevlerini de sürdürmektedirler. Günümüzde panayırlar belediyeler tarafından düzenlenmektedir (Belediye k. md. 63).

PANAYIRCI a. Panayırda satış yapan kimse.

PANAZTEPE. Arkeol. İzmir'in Menemen ilçesi merkez bucağına bağlı Kesik köyünde höyük. Yörede 1983'te yapılan yüzey araştırmalarından sonra Doç. Dr. Hayat Erkanal yönetiminde gerçekleştirilen kazılarda (1985) İ.Ö. II. binyıl'ın ikinci yarısına tarihlendirilen bir yerleşmede seramik fırınları, çeşitli işlikler ortaya çıkarıldı. Mezarlıkta sandık mezarların yanı sıra, 70×40 cm boyutlarında küçük kutu mezarlar, pithos ve tholos mezarlar bulundu. Bu mezarlarda Mykenai seramiğinin yerel taklitleri yanında yerli seramikler, tunç silahlar, altın, gümüş ve camdan süs eşyaları, mühürler ele geçti. Amenofis III' ün adının yer aldığı bir scarabeus, bu dönemde Mısır'ın Ege ve Hitit İmparatorluğu ile ilişkilerini belgelemesi açısından önemlidir. (→ Kayn.)

PANCAKE a. (ing. *pan*, tava, ve *cake*, pasta'dan). Pastac. İçine reçel sürülüp dörde katlanan, üzerine şeker serpildikten sonra fırında kızartılan bir tür gözleme.

■ **PANCAR** a. (ermenice *pancar*). **1.** Ispanakgiller familyasından ikiyıllık otsu bitki (birinci yıl etli bir kök verir, ikinci yıl sap sürerek tohum yapar). [Bil. a. *beta*.] (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu bitkinin şeker elde edilen kalın ve etli kökü. **—3.** *Pancar gibi*, çok kırmızı yüz için söylenir. || *Pancar gibi olmak, pancar kesilmek*, sıcaktan ya da utançtan yüzü kıpkırmızı olmak.

—İçit. san. *Pancar şırası*, ispirtoculukta şeker pancarı yongalarının sudan geçirilmesiyle elde edilen şıra. (Sonra bundan alkol elde edilir.)

—Mutf. *Pancar salatası*, tuzlu suda haşlanıp soyulduktan sonra dilimler halinde kesilen pancarların üzerine limon ya da sirke ve zeytinyağı dökülerek hazırlanan salata. (Çeşitli malzemeler ilave edilerek de yapılabilir. Daha jambonu, dil vb.'yi içine doğrayıp üzerine yumurta sarısı, zeytinyağı ve ketçaptan oluşan sos dökülerek ya da pancarlar rendelenip tahin, limon ve zeytinyağıyla karıştırılarak yapılan türleri de vardır.) || *Pancar turşusu*, sirkeli ya da tuzlu suda haşlanmış pancarları soyup dilimledikten sonra, suyuna sirke ve sarmısak katıp karıştırılarak yapılan turşu. (Hemen kullanılabileceği gibi bir iki gün kavanozda bekletilerek sarmısak ve sirkeyi iyice çekmesi sağlanabilir.) || *Pancar turşusu salatası*, ufak doğranmış pancar ve biber turşusunu biraz kırmızı biberle karıştırıp üzerine mayonez dökerek hazırlanan salata.

S. Held

Ergastines
İ.Ö. 442-438 arasında Pheidias tarafından Parthenon'da gerçekleştirildiği düşünülen **Panathenaia frizlerinden** ayrıntı
Louvre müzesi, Paris

—Tarım mak. *Pancar temizleme makinesi*, pancara yapışık kalan toprağı temizlemek için kullanılan makine. (Hayvan yemi olarak kullanılan pancarlar için, çiftliklerde, yatay bir eksen üzerinde dönen silindir biçimli bir ızgara, şeker fabrikalarında kuru olarak, sürtme ya da sallama ile pancarı temizleyen makineler kullanılır.)

—ANSİKL. Avrupa, Yakındoğu ve Kuzey Afrika kökenli olan bu cinsin bilinen 15 türünün en ünlüsü *Beta vulgaris*'tir. *Beta vulgaris*'in dört alttürü tarım bitkisi olarak yetiştirilir: pazı, yemeklik kırmızı pancar, yem pancarı ve şeker pancarı. (Bunlardan pazının yaprakları, öteki üçünün kökleri kullanılır.) Beşinci alttür, tarımsal alttürlerin atası olan ve Kuzey Avrupa kıyılarında bol miktarda yetişen yabani pancardır *(B. maritima)*. Ayrıca kırlarda kendiliğinden yetişen ve B. vulgaris'i andıran, hatta onun hastalık etkenlerine yataklık eden yabani türler de vardır (kazayağı, karapazı). Genetik ıslah, kışlama gereksinimlerini artırıp birinci yıl çiçek açma tehlikesini azaltarak, ayrıca hem yaprak, hem şeker yapma yetisini çoğaltarak şeker pancarının ikiyıllık karakterini güçlendirmiştir. Bitkisel çevrim, soğuktan etkilendiğinden, tohum ekim zamanı, çiçek açmaya neden olan düşük sıcaklık dönemlerine rast gelmeyecek biçimde ayarlanmalıdır. Ekimden yaklaşık 11 hafta sonra kök kalınlaşmaya (yumrulaşma) başlar ve şeker birikimi daha hızlanır ve bu durum eylül sonu, ekim başı olan hasat zamanına kadar sürer. Bitki fizyolojik olgunluk göstermediğinden şeker verimi, her şeyden önce, yaprakların aldığı ışık enerjisi miktarına bağlıdır. Bitkinin bu davranış özellikleri, şeker pancarının neden belirli bölgelerde yetiştirildiği konusuna açıklık kazandırır. Üretim bölgeleri şöyledir: ilkbahar ekimi ve yaz tarımı 30° kuzey enlemine kadar ılıman bölgeler, sonbahar ekimi ve kış tarımı sıcaklığı hiçbir zaman 10 °C'ın altına düşmeyen sıcak bölgeler.

Bir pancar tarlasının şeker verimi 3 bileşene göre çözümlenerek değerlendirilir: 1. ekim sıcaklığına, iklime, toprağın durumuna ve asalaklardan etkilenen filizlenme oranına göre bitki sayısı (m²'de 5 ila 10 pancar); 2. pancarın sıklığına, asalak-

Ets Matrot

makine ile şeker pancarı hasadı
(bir yaprak ayıklayıcı ile donatılmış sökme-yükleme makinesi ile taşıyıcı tarım arabası yan yana)

büyük panda
(Ailuropoda melanoleuca)
[Batı Çin, Tibet]

küçük panda
(Ailurus fulgens)
[Nepal, Yünnan arasında, Himalayalar'ın güney-doğu'sunda]

ların neden olduğu hastalıklara (serkosporiyoz, sarılık), yaz kuraklığına ve toprağın tıkızlığına bağlı olarak olumsuz etkilenebilen kök ağırlığı; 3. su oranıyla ters orantılı olarak taze kökün şeker zenginliği. İşleme sanayisini, şeker veriminden başka kalite ölçütleri de ilgilendirir. Bunlar arasında hasadın değişik yöntemlerle yapılması, gübre bileşimi ve katkısı ile bağlantılı olanlar sayılabilir. Şeker pancarı üretiminde sağlanan teknik gelişmeler çalışma zamanını çok azaltmıştır: dakik ekim ve tek kök veren tohumların kullanılması sayesinde seyreltmeye hemen hemen gerek kalmamıştır; yabancı otları ilaçla yok etme ve makineyle hasat yapma da zamandan önemli ölçüde tasarruf sağlamaktadır.

Avrupa'da, şeker pancarı üretimi, Napolyon savaşları sırasında İngilizler'ce uygulanan abluka sırasında kamış şekerinin ithalindeki duraklama yüzünden gelişmiştir; aslında Marggraf'ın pancar kökünde sakkaroz bulunduğunu saptaması 1747'lerdedir; ama üretimdeki büyük gelişme ekim sistemlerindeki ilerlemeler sayesinde 1850'den sonra gerçekleşmiştir. Türkiye'de ilk iki şeker fabrikasının (Uşak ve Alpullu) kuruluşlarıyla başlayan (1927) pancar üretimi, 1950'den sonra hızlı bir gelişme gösterdi. 1970'lerden sonra ortaya çıkan aşırı üretim yüzünden pancar ekim alanları üretim kotalarıyla ve taban fiyatlarla sınırlandırıldı. Dünya şekerpancarı üretiminin (1990'da 305,3 Mt) büyük bir kısmını başta Kazakistan olmak üzere eski sovyet cumhuriyetlerinden (1990'da 90 Mt) sağlanır. Onların ardından Fransa (29 Mt), Almanya (28,1 Mt), İtalya (13,3 Mt) ve Polonya (13,2 Mt) gelir. Türkiye'nin şekerpancarı üretimi, 1991'de 13 985 741 ton olarak gerçekleşmiştir.

Yem pancarı, şekerpancarından biraz daha önce yetiştirilmeye başlanmıştır. Avrupa'da sığırların beslenmesinde uzun süre temel eleman olan yem pancarı, tarımdaki yetersiz makineleşme, kuru madde oranındaki düşüklük gibi iki engel yüzünden, gelişen mısır karşısında gerilemiş, yerini ona bırakmıştır. Bir süreden beri genetik iyileştirmedeki ilerlemeler ve makineleşme sayesinde yeniden gelişme görülmektedir.

Pancar havası, Uşak ve çevresinde yaygın bir ezgi ve bu ezgi eşliğinde oynanan bir halk oyunu. Oyunda, pancar ekme, çekilen zorluklar ve ürün toplama sırasındaki sevinç temsil edilir.

PANCAR, İzmir'in Torbalı ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 4 449 nüf. (1990). Belediye.

Pancaratra, başlangıçta *Bhagavata*'ların bir eşi olan vişnu mezhebi; I. ve III. yy.'lar arasında, Hindistan'ın kuzey-batı'sındaki bazı kabileler arasında ortaya çıktı. Pancaratra, en yüce tanrıyı, Vişnu-Narayana'nın görünüşü olan Vasudeva-Krişna ile özdeşleştirir. Bu mezhebin kutsal kitapları da aynı adı taşır.

PANCARCI a. Pancar üreten ve / ya da satan kimse.

PANCARCILIK a. Pancar üretme ve / ya da satma işi.

Pancarlı kilise, Ortahisar'a (Ürgüp) üç km uzaklıkta, kayaya oyulmuş kilise (yaklş. XI. yy.). Dikdörtgen planlı bir sahınla, kubbeli absidadan meydana gelir. Fresklerinde dinsel konular işlenmiştir.

PANCAŞİLA (sanskritçe sözc. *panca*, beş ve *şila*, ahlak kuralı'ndan). Buddhacı keşiş ve laiklerin uymak zorunda oldukları on ahlak kuralının ilk beşi. Bu kurallar, şunları yapmaktan kaçınmayı emreder: 1. öldürmek; 2. verilmeyen bir şeyi kendine mal etmek; 3. cinsel bakımdan kötü davranışta bulunmak; 4. yalan söylemek; 5. uyuşturucu kullanmak. Normal olarak yalnızca keşişler ve keşiş adayları için zorunlu sayılan öteki beş kuralın koyduğu yasaklar da şunlardır; 6. öğleden sonra yemek yemek; 7. kendini dünya eğlencelerine kaptırmak; 8. makyaj yapmak, süs eşyası taşımak, kokular sürünmek; 9. yüksek ve gösterişli yataklarda uyumak; 10. altın ya da gümüş kabul etmek.

Pancatantra (sanskritçe *panca*, beş ve *tantra*, öğreti'den). İ.S. ilk yüzyıllarda bir araya getirilmiş sanskritçe masal ve öykü derlemesi. Bu masal ve öykülerin kahramanları doğaüstü güçleri olan kişileştirilmiş hayvanlardır. Buddha catakaları, bazı epik dramlar, puranalar, vb. gibi daha ileri tarihlerdeki kimi yapıtlar için örnek ve kaynak olmuşlardır. Birçok bakımdan, Aisopos'un masallarıyla benzerlik gösterirler.

PANCERNİK a. (alm. *Panzer* [zırhlı] sözcüğünden gelen lehçe sözc.). Tar. Zırhlı hafif polonya süvarisi (XVI.-XVII. yy.).

PANCEVO, Sırbistan'a bağlı Voyvodina özerk bölgesinde kent, Tamis ırmağı kıyısında, ırmağın Tuna'ya kavuştuğu yerin yakınında; 70 000 nüf. XVIII. yy.'da kurulmuş eski bira fabrikası. Irmak limanı ve sanayi (petrol rafinerisi ve petrokimya; elektrik gereçleri; azotlu gübre; otomobil yapımı) merkezi. Petrol yatakları.

PANCHLORA a. Sıcak bölgelerde yaşayan iri bedenli hamamböceği cinsi. (Yeşil ya da kabuklu, uzun ve dar elitralı böceklerdir. *Panchlora indica* Avrupa'da yaşamaya uyarlanmıştır. Hamamböceğigiller familyası.)

PANCİKBOL a. (ing. *punching*, vurma ve *ball*, top'tan). Spor. Boks antrenmanlarında kullanılan yumruk torbası. (Bir armut gibi, yaylı sapından asılı olan pancikbol çok hafiftir. Yumruk darbeleriyle top çok çabuk geri gelir. Boksörlerin kol hareketliliğini sürekli kılmak amacıyla kullanılır.)

PANCİM → PANACI.

PANCNAD, Pakistan'da (Pencab) ırmak; 71 km. Çinab ve Satlec'in oluşturduğu Pancnad, B.'ya doğru ilerler ve İndus'a kavuşur. *Pancnad kanalı*'nı (110 km), ırmağın yukarısında kurulmuş bir baraj besler, buğday ve pamuk tarımı yapılan bir bölgeyi sular.

Pancoast-Tobias sendromu, akciğerin tepesinde oluşan kötücül urların gelişimi sırasında görülen sendrom. (Omza, kola ve ele yayılan ağrılar, bazen elde görülen hafif felç ve sempatik sinir bozuklukları biçiminde ortaya çıkar.)

PANCRATİUM a. Birçok türü (özellikle *Pancratium verecundum*, *P. illyricum*) çiçekleri için seralarda yetiştirilen ve doğal olarak Hindistan'da ve Akdeniz çevresinde yetişen soğanlı bitki. (Türkiye'de yetişen *Pancratium maritimum* türü kum zambağı adıyla bilinir; nergisgiller familyası.)

PANCUR → PANJUR.

PANÇARAM a. (sanskritçe sözc.; kafes, yuva anlamına gelen *pancara*'dan). Tapınak katlarındaki kornişleri süsleyen küçültülmüş tapınak ya da capella taklitleri (özellikle Güney Hindistan'da).

PANÇEN-LAMA a. Dge-lugs-pa ya da "Sarı takkeliler" mezhebinin Taşilhunpo manastırı başrahibi, Tibet'in dalailamadan sonra ikinci dini önderi.
—ANSİKL. Pançen lama, Buddha Amitabha'nın bir tezahürü sayılır. Pançen lama'lar her zaman Çin hükümetinin müttefiki oldular ve çoğu kez dalai-lamalara karşı çıktılar. Nitekim, son pançen lama (1938-1989), dalai-lamanın Hindistan'a gitmesinden sonra (mart 1959) komünist rejimle uzlaştı. Tibet Özerk Bölgesi geçici hazırlık komitesi başkanı (1959-1964) olarak, nisan 1959' da ikinci Çin Ulusal kongresi'ne katıldı ve Çin Buddha derneği fahri başkanlığını üstlendi. On dördüncü dalai-lamanın gidişi sırasında (1959) üstlendiği Tibet'in dini önderliği görevinden aralık 1964'te uzaklaştırıldı.

PANÇO a. (isp. *pancho*). Ayakkc. Çoğu kez canlı renkleri olan kaba yünden yapılmış kısa bir konç ve meşinden yapılmış bir tabandan oluşan erkek ayakkabısı.
—Giy. Ortasına baştan geçebilmesi için bir delik açılmış, genellikle kare ya da dikdörtgen biçimli kalınca bir kumaş parçasından oluşan dış giyim.

PANDA a. (nepal dilinde sözc.). Hindistan ve Çin ormanlarında yaşayan iki memeli hayvanın ortak adı. (Büyük panda [*Ailuropoda melanoleuca*] ve küçük panda [*Ailurus fulgens*] bazı bilim adamlarına göre *Ailuridae*, bazılarına göre küçükayıgiller familyasına girer.)
—ANSİKL. Tibet ve Batı Çin'in yüksek kesimlerindeki soğuk, nemli, bambulu ormanlarında rahip A. David'in 1869'da bulduğu büyük pandanın boyu, genellikle, 140 kg ağırlık için 1,80 m'dir. Ağaçlardan çok yerde dolaşır; çoğunlukla bambu sürgünleriyle, ama gerektiğinde başka bitkilerin sürgünleriyle ve küçük hayvanlarla beslenir. Tutsak olduğunda da ürer. Anatomisi ve serolojisi üstüne incelemeler ayıgillerle yakın akraba olduğunu göstermiştir.

Küçük panda, uzun ve tıkız kuyruklu, beyazlı ve siyahlı güzel kahverengi-kızıl kürklü iri bir kediye benzer. Ağaççıldır: Nepal ile Yünnan arasındaki ormanlarda bulunur. Alacakaranlıkta dolaşır, yapraklar ve meyvelerle beslenir. Seroloji incelemeleri sonucunda, eski Ailurinae* oymağını, küçük pandayı içeren özel bir familyaya *(Ailuridae)* dönüştüren bilim adamları da vardır.

PANDANACEAE ya da **PANDANALES** a. *Pandanus* gibi birçenekli bitkileri kapsayan familya ya da takım. (*Pandanaceae* ya da *pandanales* tek başına hem familya, hem takım oluşturur; iki sonekle gösterilmeleri bundandır.)
—ANSİKL. Pandanaceae familyasındaki bitkiler odunsu, dikensi uzun yapraklı ağaç *(pandanus)* ya da sarmaşık *(freycinetia)* görünümünde bitkilerdir. Bireşeyli ve ikievcikli çiçekler başak şeklindedir; meyveleri (üzümsü) bileşik meyve halindedir; tohumları besidokuludur. Familyada 3 cins ve Eski Dünya'nın tropikal bölgelerinde bulunan 300 kadar tür yer alır.

PANDANTİF a. (fr. *pendentif*). Kuyumc. Bir zincire asılı olarak takılan mücevher.
—Mim. KÜRESEL BİNGİ"'nin eşanlamlısı.

PANDANUS a. Asya, Afrika ve Okyanusya'nın sıcak bölgelerinde yetişen ağaç, ağaççık ya da nadiren otsu bitki. Çoğunlukla üst tarafı dallanmış olan sap, alt tarafından kalın ek kökler çıkarır ve bunlar geliştikçe sapı yerden yukarı kaldırır. (Gövdesi iki ya da üç çatallı olan *Pandanus utilis*, 15-20 m boyunda olabilir. Madagaskar kökenlidir. Yaprakları örme sanayisinde kullanılan lifler verir; lifler çuval, hasır, dam kaplamaları yapmaya yarar. Bazı pandanus türleri süs bitkisi olarak çok makbuldür; 50 türü vardır. *Pandanaceae* familyası.)

PANDAREOS. Yun. mit. Zeus'un taşa çevirdiği Tantalos'un suç ortağı.

PANDAROS, Truva savaşında Lykialılar'ın önderi. Ünlü bir okçuydu, Menelas'ı vurarak ateşkesi bozdu. Diomedes tarafından öldürüldü.

PANDATERİA ya da **PANDATARİA.** Tar. coğ. Tirren denizi'nde yanardağ kökenli küçük ada, Cumae'nin açığında. Augustus'un kızı Julia'nın, Germanicus'tan dul kalmış Agrippina'nın ve Neron'un ilk karısı Octavia'nın sürgün yeri. Günümüzde *Ventotene.*

PANDAVA, kral Pandu'nun beş oğlunun soyadı. Kuzenleri *Kaurava*'lara karşı kazandıkları zaferi anlatan destansı şiir *Mahabharata* sayesinde ün yaptılar.

PAN DE AZÚCAR → AÇÚCAR (PÃO DE).

PANDECTAE a. (lat. sözc.; derleme anlamında yun. *pandektai*'den). Rom. huk. **1.** Eski roma hukukçularına ait kararlar derlemesi. **—2.** Digesta'nın öteki adı (büyük harfle).

Pandeli, İstanbul'un Eminönü semtinde, Mısır çarşısı üstünde lokanta. Pandeli Çobanoğlu tarafından açılan lokantanın ilk yeri, Eminönü'nden Unkapanı'na giden yol üzerinde, Zindankapı civarındaydı; 1955'te bugünkü yerine taşındı. Geleneksel türk mutfağının özenle hazırlanmış ürünleri ve Pandeli Çobanoğlu'nun kendi buluşu olan özgün yemekleriyle kısa sürede ünlendi. Pandeli Çobanoğlu'nun 1967'de ölmesi üzerine oğlu Dr. H. Çobanoğlu tarafından yönetilmeye başladı. Günümüzde aynı yerde hizmet vermektedir.

PANDEMİ a. (fr. *pandémie;* yun. *pan,* tüm, ve *demos,* halk'tan). Bütün bir anakaraya, hatta dünyaya yayılan salgın. (Günümüzde pandemiye neden olan enfeksiyonlu ve bulaşıcı tek hastalık griptir.)

PANDERMİT a. (fr. *pandermite*). Miner. Triklinik sistemde yer alan hidratlı doğal kalsiyum borat. (Tebeşire benzeyen, tıkız yapıdaki bu mineral Kaliforniya'da bulunur.)

PANDERO a. (isp. sözc.). **1.** İber yarımadasında kullanılan zilli tef. **—2.** Derinin karşısındaki bağlara çıngırakların takıldığı Roussillon tefi.

PANDHARPUR, Hindistan'da (Maharaştra) kent, Bhima ırmağı kıyısında, Şolapur'un B.'sında; 53 000 nüf. Hac merkezi (XIII. yy.'dan kalma tapınak).

PANDIL a. *Yörs.* Ahır tabanına döşenen tahta.

PANDİLİ a. Sey. oy. *Esk.* Ortaoyunu'nda tefe verilen ad.

PANDİNUS a. Etyopya'da yaşayan iri akrep cinsi.

PANDİON. Yun. mit. Efsanevi iki Atina kralının adı; biri, Erekhtheus ve Philomela'nın babasıydı; Kekrops'un oğlu ve Aigeus'un babası olan ötekiyse, iktidardan kovulmakla birlikte daha sonra Megara krallığı'na getirildi.

PANDİONİDAE a. Zool. BALIKKARTALIGİLLER familyasının bilimsel adı.

PANDİSPANYA a. (ital. *pane di Spagna,* İspanya ekmeği'nden). **1.** Mutf. Un, yumurta, şeker karıştırılarak yapılan yumuşak bir tür kuru pasta. **—2.** *Pandispanya gazetesi,* yalan yanlış haberler, uydurulmuş öyküler anlamında kullanılır (arg.).

PANDİT (Vicaya Lakşmi), hintli kadın diplomat (Allahâbad 1900 - Dehra Dun 1990). İngiltere'de okudu. 1920'de kardeşi Cavaharlal Nehru ile bağımsızlık için çalışmaya başladı. Gandhi'nin pasif direniş hareketine katıldığından, eşiyle birlikte tutuklandı (1931). Kongre partisi'ne girdi. Bağımsızlık eylemlerine katılmaktan üç kez hapsedildi (1932, 1941, 1942). Uttar Pradeş hükümetinde Yerel yönetim ve Sağlık bakanlıklarını üstlendi (1937-1939). Hindistan'ın bağımsızlığından sonra diplomatlık yaptı. BM'de hint delegasyonu başkanı (1946-1948); sonra Moskova (1947-1949), Washington ve Mexico (1949-1951) büyükelçiliklerinde bulundu. Hindistan parlamentosu'na seçildi (1952-1954, 1964-1968). Birleşmiş milletler genel kurul'na başkanlık eden ilk kadın diplomat oldu (1953-1954). Londra'da Hindistan baş temsilcisi ve İrlanda büyükelçiliği (1955-1961) ile birlikte İspanya büyükelçiliğini görevlerini de yürüttü (1958 -1961). Maharaştra valiliği yaptı (1962 -1964). 1977'de Kongre partisi'nden ayrıldı; Demokrasi için kongre partisi'ne geçti. 1978'de İnsan hakları komisyonu'nda Hindistan'ı temsil etti.

PANDİTA a. (*uzman, bilgin* anlamına gelen sanskritçe sözc.). Hindistan'da, sanskritçe ve eski akraba dillerde açıklanan geleneksel bilginin sahipleri olan uzmanlara verilan onursal unvan.

PANDOL → PANDUR.

PANDOMİM ya da **PANDOMİMA** a. (lat. *pantomimus;* yun. *pantomimos*'dan). **1.** Sanatçının duygu ve düşünceleri yalnızca el kol ya da baş hareketleriyle mimik ve davranışlarla anlattığı gösteri; sözsüz oyun. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Tanzimat ve Meşrutiyet dönemindeki tiyatroların çoğunda sözsüz, yalnızca işaretlerle oynanılan ve sahneler arasına sıkıştırılan komik skeçlere verilen ad. (PANTOMİM, PANTOMİMA da denir.) **—3.** *Pandomim kopmak,* izleyenleri güldüren, eğlendiren bir kavga çıkmak.

—Ed. Her türlü tiyatro gösterisini oluşturan öğelerden biri. (Diderot'ya göre "pandomim dramın bir parçasıdır".)

—Koregr. Olayların gelişimini sağlamak için bir baleye katılan (ya da baleyle bütünleşen) ve jestlerden oluşan ifadeli bölüm.

—ANSİKL. Kökeni, ilk kez Yunanistan'da ortaya çıkan, parodili kısa oyunlardan oluşan ve roma halkının edebi oyunlardan önce de bildiği mim türüne dayanan pandomim, İ.Ö. I. yy.'ın sonunda Roma'da doğdu; başlıca özelliği metin ile jestlerin birbirinden ayrılmasıydı; maskeli bir oyuncu, koronun seslendirdiği konuşmalar eşliğinde, ciddi ya da komik sahneleri hiç konuşmadan mimiklerle canlandırıyordu. Augustus döneminde, Pylades, Bathyllus gibi çok ünlü mim sanatçıları vardı, ama bu türün başarısı Roma İmparatorluğu' nun çöküşüne kadar sürdü.

Ortaçağ ve Rönesans'a özgü sahne oyunlarında, commedia dell'arte'de, sirklerde, hatta panayırlarda, çoğu zaman dans ve tiyatroyla birleşerek varlığını sürdüren pandomim, altın çağını XIX. yy.'da (Paris'te Boulevard du Temple lokallerinde büyük bir ün kazanan J. G. Deburau' yu özellikle anmak gerekir) ve XX. yy.'ın başlarında Fransa'da yaşadı. Günümüzdeyse bu türün en seçkin temsilcileri Étienne Decroux, J.-L. Barrault, Marcel Marceau ve Gilles Segal'dir. (→ MİM.)

PANDOMİM BALE a. EYLEM BALE*Sİ' nin eşanlamlısı.

PANDOMİMCİ a. Pandomim sanatçısı.

PANDOR → PANDUR.

PANDORA a. (mitolojik a.). İkiçenetli yumuşakça cinsi. (Çok kısa sifonu bir sir tacıyla çevrilidir; uzun bir ayağı ve solungacı vardır. Basık kavkısının ön bölümü parlak, dışı beyaz, içi sedeflidir. Denizlerin çoğunda bulunur. Üçüncü Zaman topraklarında fosillerine rastlanır. *Pandoridae* familyasının örnek tipi.)

PANDORA (*tüm yeteneklere sahip* anlamına yun. sözc.). Yun. mit. Tanrılar tarafından güçlü ve kendini beğenmiş erkekleri cezalandırmak için yaratılan kadın. Epimetheus ile evlenince, yanında taşıdığı kutuyu açtı ve içinden çıkan bütün kötülükler yeryüzüne yayıldı. Kutunun dibinde yalnızca Umut kaldı. Bu, "Pandora' nın kutusu" diye bilinen efsanedir.

PANDOREA a. Borazan sarmaşığını andıran Endonezya ve Avustralya kökenli acemborusu. (*Pandorea australis* ve *P jasminoides*kışları yumuşak geçen ülkelerde sarmaşık bitki olarak yetiştirilir.)

PANDORİNA a. Hemen hemen küresel bedenli kamçılı *Protozoa* cinsi. (Üyeleri, ortadaki küçük bir yüzey çevresinde dut biçiminde yığışmış on altı hücreden oluşur. *Pandorina morum* hem temiz suda, hem pis sularda yaşar.)

PANDU ("Solgun"), Hastinapura kralı. Öykusü *Mahabharata*'nın başında anlatılır. Prenses Kunti ve Madri'nin kocasıdır. Bir brahmanın laneti sonucu aşkın verdiği zevkler kendisine yasak edildi. Yanlış olarak Pandavalar'ın babası olduğu sanılır. Bir an için brahmanın lanetini unutarak, Madri' nin sunduğu aşkı kabul etti ve hemen öldü.

Bernand

Majeniol tiyatrosu'nun Marais festivali (1974) sırasında Paris'teki Sully konağı'nda sunduğu **pandomim** gösterisi

PANDUA, Patna'ya 30 km uzaklıkta eski hint sitesi. Bu ölü kentte Hindistan'ın en büyük camisi Mescid-i Âdine (1375'e doğr.) bulunmaktadır. Kalıntılar arasındaki anıtmezarların en önemlisi Celalettin Muhammet Şah'a aittir ve Eklaki Tomb diye adlandırılır (1414-1431).

PANDUFLA → PANTUFLA.

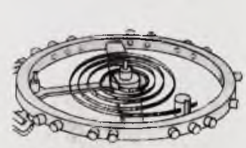
PANDUR a. (ilk pandurların silah altına alındıkları köyün adından macarca sözc.). Tar. Düzenli orduya bağlı olmayan macar piyade eri (XVI.-XVII. yy.). || Osmanlılar'da kır bekçisi, derbent muhafızı gibi görevlilere verilen ad. (Bunlar birer sene süreyle atanır, kendilerine buyrultu verilirdi.) [*Pandor, Pandol* da denirdi.]

PANDURA a. (lat. söz.; yun. *pandura*' dan). Eski bir telli-mızraplı çalgı. (Girintili çıkıntılı teknesinin altı düzdür. 5-7 çift madeni teli vardır. Eşik, pes tellerin boyunu uzatmak amacıyla eğik yerleştirilmiştir. Londralı viol yapımcısı John Rose tarafından 1562'de icat edilmiştir. XVI. ve XVII. yy.'larda Avrupa'da sürekli bas* çalgısı olarak kullanılmıştır.)

PANDURANGA, Güney Çampa'da, özellikle VIII.-IX. yy.'larda önem kazanan (Phô Hai, Hoa Lai tapınakları vb.) eyalet ve kent. Günümüzde Güney Vietnam'daki Phan Rang (Ninh Thuân) ve Phan Thiêt bölgeleri, aşağı yukarı bu eyalet ve kente karşılık düşmektedirler.

PANDURİNA a. MANDOLA'nın eşanlamlısı.

PANDURO (Leif), danimarkalı yazar (Kopenhag 1923 - Liseleje, Kopenhag yakınında, 1977). Delilik (*Rend Mig i Traditionerne,* 1958; *Autre Monde de Daniel* [fr. çev.], 1970), toplumsal çatışmalar (*De uanstaendige,* 1960), kadının ruhsal sorunları (*Øgledage,* 1961), bir kimliğin bölünmesi, dağılması ve aranması (*l'Erreur* [fr. çev.], 1964) gibi temalar, güdümlü bir yergi biçiminde, Panduro'nun mizah yönü ve ruhsal portrelerinin inceliğiyle dikkati çeken romanlarına canlılık kazandırmıştır. Tiyatro oyunları (*la Valise* [fr. çev.], 1962), öyküleri ve film senaryoları da yazdı.

balans **pandülü**

PANDÜL a. (fr. *pendule*). Sarkaç; rakkas.

—Dy. Katener askılı havai temas hattında, taşıyıcı kabloya tespit edilen ve temas telini (basit katener hattı) ya da yardımcı taşıyıcı teli (karma katener hattı) taşıyan metal çubuk. || *Küçük pandül,* karma katener hattında yardımcı taşıyıcı tel üzerinde kayan ve temas telini taşıyan bakır üzengi.

—Saatç. Esnekliğiyle halka biçimindeki balansın eşsüreli salınımlarını sağlayan Arkhimedes sarmalı biçimindeki küçük yay. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Pandül hatası,* pandülün eğrilme, yapışma ya da atlamasından kaynaklanan ve saatte işleyiş bozukluğuna neden olan hata.

—ANSİKL. Saatç. Zemberek yayının devindirici gücünden ya da sıcaklık değişmelerinden kaynaklanan bozulmaları önle-

mek, yani farklı sıcaklıklarda da aynı esnekliği korumak için pandül Elinvar'dan yapılır. İçteki ucundan ayar raketine, dıştaki ucundan da balans baskı kütüğüne bağlıdır. Pandülün etkin uzunluğu, ayar raketi içindeki yuvası ile raket anahtarı (ayarlama noktası) ve pimi arasındaki uzaklık kadardır. Bu uzunluğun raketle artırılması saatin geri kalmasına, azaltılması ise ileri gitmesine yol açar. 1675'te sarmal balansı bulan Huygens böylece saatlerde, hassas ve az yer kaplayan osilatör kullanımını da başlatmış oldu.

PANDY (Kalman), macar hekim (Okigyos 1868 - Pomaz 1944). Tıp fakültesini bitirdi; sinir hastalıkları psikopatoloji ihtisası yaptı. Budapeşte Üniversitesi tıp fakültesi'nde sinir hastalıkları ve psikopatoloji dersleri verdi. Sibiu (Nagyszeben) Psikiyatri hastanesi'ne müdür oldu. Sinir hastalıkları ve psikopatoloji alanındaki araştırma ve incelemeleriyle tanındı.

Pandy tepkimesi, beyin-omurilik sıvısında globülinlerin artıp artmadığını gösteren tepkime. Yapılışı şöyledir: 2 cm^3 beyin-omurilik sıvısı üzerine % 7 fenol eriyiğinden birkaç damla damlatılır. Globülin normal ise beyin-omurilik sıvısı matlaşır; değilse bulanıklaşarak az çok koyu bir renk alır.

PANDYA, Dekkan'da, Madura (bugün Madurai) bölgesinde hüküm sürmüş bir hanedan. Pandya adına İsa'dan önceki yüzyıllarda yer yer rastlanırsa da gerçek anlamda tarihleri İ.S. 590'a doğru başlar. Pandyalar 1070-1076 arasında yavaş yavaş bağımsızlıklarını elde ettiler. Egemenlikleri, müslümanların 1311'de Madura'yı ele geçirmelerine kadar sürdü ve 1525'e doğru Nayaklar'ın bu bölgeye gelmeleriyle kesin olarak son buldu.

—Sanat ve Arkeol. İnşa edilmiş ya da kayalara oyulmuş tapınaklar, Pallava dönemindekilerle benzerlik gösterir ve Çola tapınaklarından daha gösterişsizdir (Daraşuram'daki Airavateşvara, 1350'ye doğr.); çoğu zaman eski yapılara dev boyutlu gopuralar eklenmiştir (Cidambaram E. 1250'ye doğr.). Heykel sanatı, Çola dönemi heykelciliğiyle benzerlik gösterir. Şittannavaşal'da (cayna, IX. yy.) duvar resimleri.

PANE (Armicn), endonezyalı yazar (Kuzey Sumatra 1908 - öl. 1970). Kardeşi SANOESI (1905-1968) gibi savaş öncesi edebiyatın önde gelen kişilerindendir. 1933'te *Poedcangga Baroe* dergisinin kurucuları arasında yer aldı, bir süre Balai* Pustaka yayınevi'nde redaktör olarak çalıştı. Romantik şiirler (*Civa berciva*, 1939; *Gamelan Civa*, 1960), tiyatro oyunları (*Pucangga Baru*, 1937), öyküler (*Kisah antara manusia*, 1953), edebiyat ve sinema üstüne endonezya diliyle ve hollandaca denemeler yazdı, çeviriler yaptı (İbsen, İlya Ehrenburg). Bir töre romanı olan *Belenggu*, 1940'ta büyük bir tepkiyle karşılandı.

PANE (Gina), fransız uyruğuna geçmiş italyan sanatçı (Biarritz 1939 - Paris 1990). Önceleri resimle, sonra minimal nitelikli heykel sanatıyla uğraştı. 1968'den sonra sanata ilişkin sorunları yeniden irdeleyerek, malzemesi doğa, toplumsal ilişkiler, hatta toplumsal-siyasal gerçeklikler (*Pirinç*, 1971) olan eylemler gerçekleştirdi. Daha sonra, varlık bilincinin elde edilmesi üstünde durarak gövdesel* sanatın başlıca yaratıcılarından biri haline geldi. Çalışmalarında aynı zamanda kavramsal ve zengin anlatımlı bir dil geliştirdi: simgesel yan öğelerin ortasında beden, kesin bir biçimde, bazen de şiddet dolu bir anlayışla yürütülen eylemlerin en önemli öğesidir. Bu eylemler, fotoğraflar, filmler ya da video bantlarından, metinler, desenler ve ayrıcalıklı bir dizi eşyadan oluşan bir belgeler topluluğu yardımıyla yeniden canlandırılır. Eylemleri ya da performansları arasında şunlar sayılabilir: *Nourriture / actualités télévisées / feu* (Paris, 1971), *Je* (Brugge, 1972), *Azione sentimentale* (Milano, 1973), *Psyché* (Paris, 1974), *le Corps pressenti* (İnnsbruck, 1975), *Laure* (Brüksel, 1977), *A Hot Afternoon* (Kassel, 1977), *Petit Voyage* (Viyana, Los Angeles ve Paris, 1978-79). "Partition" (bunlar özetleyici niteliktedir) ve "multimedia" olarak adlandırdığı daha sonraki çalışmalarında, artık hareket halindeki bedeni ele almaz.

Gina **Pane**
Laure (yazara saygı)
adlı eylemden bir evre
Brüksel, 1977

Isy Brachot galerisi

PANEGYRİS a. (yun. sözc.). Esk. Yun. Bir site, ülke ya da ırka bağlı bütün halk tarafından ortak bir tapınak çevresinde yapılan toplantı. (Atina'daki panathenaia, İonialılar'ın ephesiası, Dorlar'ın karneia'sı ve tüm yunan dünyası için düzenlenen büyük oyunlar birer panegyris'ti. Bu toplantılar sırasında ticari amaçlı panayırlar düzenlenirdi; kimi konuşmacılar siyasal söylevler [*panegyrikos*] de çekerdi.)

Paneion, Panion ya da **Paneias,** Hermon dağının eteğinde tanrı Pan için yapılan tapınak. Tapınağın yeri Kutsal Kitap'ta anılan eski Dan kentinin az uzağındadır. İ.Ö. 200 yılında Selefkiler burada Lagoslar'a karşı bir zafer kazandılar. Herodes Philippus burada bir kent kurdu ve ona *Caesarea Paneas* adını verdi. Kentin bugünkü adı *Baniyas*'tır.

PANEL (ing. *panel;* esk. fr. *panel*, pano' dan). **1.** Herhangi bir konuda (bilimsel, toplumsal, siyasal vb.), konuyla ilgili kimselerin, bir dinleyici topluluğu önünde yaptıkları tartışmalı toplantı. **—2.** Alıcıların tavır ve görüşlerindeki gelişmeyi değerlendirmek amacıyla, çeşitli kesimlerden seçilmiş ve kendilerine düzenli aralıklarla sorular yöneltilen belirli kişiler topluluğu. (Panel piyasa araştırmaları ve reklam kampanyaları için kullanılan temel tekniklerden biridir.)

—Havc. Uçaklar ve gözlem balonları ile Yer'den iletişim kurmada kullanılan ekran.

—Isıt. havld. *Isıtıcı panel* ya da *ışınım paneli*, içine, konveksiyondan çok ışıma yoluyla ısı yayan ısıtıcı öğeler yerleştirilen, yassı biçimli ya da ısıtılacak hacmin (döşeme, vb.) bir yüzeyinden oluşan aygıt.

—İnş. Taşıyıcı özelliği olmayan ince bölme duvarı ya da cephe bileşeni; pano. || *Panel inşaat*, panellerin tek ya da iki kat yüksekliğinde cepheye giydirilmesiyle oluşan önüretimli inşaat.

PANEMOTEİKHOS. Tar. coğ. Anadolu'nun Pisidia bölgesinde kent. Yeri kesin değildir; ancak Sibrokles, Kremna* ile Ariassos* arasında olduğunu öne sürer. Roma sikkelerinde de adı geçen kentin Ariassos (Bademağacı) yakınında olduğu sanılmaktadır.

PANESTHİA a. Hindistan ile Avustralya arasında yaygın, iri gövdeli hamamböceği cinsi. (Hamamböceğigiller familyası.)

Paneth hücreleri (avusturyalı fizyolog Joseph *Paneth*'in [Viyana 1857 - *ay. y.* 1980] adından). Dokubil. İncebağırsağın Lieberkühn bezlerinin alt tarafında bulunan tanecikli hücreler. Peptidazı ve belki de lizozimi salgılar.

PANETTONE a. (badem kurabiyesi anlamında ital. sözc.). Kuru üzüm ve ağaçkavunu şekerlemesiyle süslenmiş, çörek hamurundan koni biçiminde pasta. (Milano mutfağı.)

PANEVEJİS, Litvanya'da kent; 126 000 nüf. (1989). Demiryolu kavşağı. Makine ve elektrikli gereç sanayileri. Cam fabrikası. Besin sanayileri.

PANFEROV (Fyodor İvanoviç), rus yazar (Pavlovka 1896 - Moskova 1960). Köy kökenliydi; denemelerinde ve piyeslerinde kolektifleştirmenin ateşli bir savunucusu olarak göründü; *Bruski* (1928-1937) adlı romanında bu görüşünü destanlaştırırken, savaş sonrası yapıtı *Mère-Volga*'da (fr. çev.) [1953-1960] aynı konuyu daha yumuşak ve ılımlı bir yaklaşımla ele aldı.

PANFİLOV, esk. **Carkend,** Kazakistan'da küçük kent. Çungarya Alatavları'nın güney yamaçlarının eteklerinde, Çin sınırı yakınında. Kulca'ya giden önemli karayolu buradan geçer.

PANFİLOV (Gleb), rus sinemacı (Magnitogorsk 1934). Kimya mühendisiydi. 1960'lı yılların başında sinemaya yöneldi ve ilk uzun metrajlı filmiyle (*V ogne broda net*, 1968) birlikte coşkulu, içten ve pek konformist olmayan anlatım biçimiyle etki uyandırdı. *Nacalo* (1970), *Prosu slova* (1975), *Tema* (1979), *Valentina, Valentina* (1980), *Vassa* (1982), *Matj (Zapreşçyonnıye Lyudi)* [1990] adlı filmleriyle ustalığını belgeledi.

PANFLÜT a. Müz. Değişik uzunlukta kamışlardan oluşan, her kamıştan en çok iki ses (herhangi bir ses ve beşlisi) elde edilen, dudaklara hafifçe dokunan kamışlara soluğun tepeden yatay olarak üflendiği flüt.

PANGAİON, Makedonya'da küçük dağ kütlesi, Rodoplar'ın kolu, Amphipolis'in K.-D.'sunda. Taşoz ile Atina arasında çekişmelere yol açan altın ve gümüş madenlerini, daha sonra makedonyalı Philippos II ele geçirdi ve büyük gelir elde etti.

Pangalanes kanalı, Madagaskar'ın doğu kıyısında kanal. Uzunluğu 600 km'yi aşan bir denizkulakları dizisini birbirine bağlar; ama, geleneksel piraguaların dışında Mahanoro'nun G.'inde kullanılamayacak durumdadır.

PANGALOS (Theodhoros), yunan siyaset adamı (Salamis 1878 - Atina 1952). Genelkurmay başkanı oldu (1919), Küçük Asya yenilgisini araştıran komisyona general olarak başkanlık etti (1922). 26 haziran 1925'te iktidarı ele geçirdi. General Kondhylis tarafından devrilen ve tutuklanan (ağustos 1926) Pangalos 1928'de serbest bırakıldı ve yeni bir darbeye kalkışınca Korfu'ya sürüldü (1930-1932). 1930'da bir gazino inşaatındaki yolsuzluğa adı karıştığı için iki yıl hüküm giydi. 1932'de Korfu'ya sürüldü. 1945'te Atina'ya döndü.

Pangaltı tiyatrosu, XIX. yy.'ın sonlarından Birinci Dünya Savaşı sonlarına değin İstanbul'un Pangaltı semtinde, çeşitli toplulukların temsiller verdiği tiyatro binası.

PANGANİ ya da **RUVU,** Tanzaniya'da ırmak, Hint okyanusu'na dökülür, Kilimancaro dağının güney yamacından inen ırmaklardan oluşur; 400 km. Kıyısında *Pangani* limanının bulunduğu küçük bir haliçle Hint okyanusu'na dökülür.

PANGA-PANGA a. VENGE'nin eşanlamlısı.

PANGEA. Yerbil. Yeryüzünün tarihinde tek ve henüz varsayım olarak kalan kıtaya verilen ad. Bu kıtanın, biri kuzey (Laurasia), öbürü güney anakara (Gondvana) olmak üzere ikiye ayrıldığı ve Mezoje'nin bunları yavaş yavaş birbirinden uzaklaştırdığı ileri sürülür.

PANGENEZ a. (fr. *pangenèse*'den). Biyol. Ch. Darwin'in öne sürdüğü üreme ve kalıtım kuramı (1868). Bu kuram her hüc-

renin küçük bir tohum taslağı ya da gemula meydana getirilebileceği ve elverişli biçimde beslenen taslağın kaynaklandığı parçaya benzer bir parça oluşturabileceği düşüncesine dayanır. (Tüm bu tohum taslakları yumurta ve spermatozoitlerde toplanır. Bu kuramdan artakalan yalnız kalıtsal karakterleri taşıyan parçacıklar [genler] kavramıdır.)

PANGERMANİZM a. (fr. *pangermanisme*'den). Germen asıllı halkları aynı siyasal otorite altında toplamayı amaçlayan ideoloji ve hareket.
—ANSİKL. Fransız devrimi'nin ve Almanya'ya yerleştirilen Napoléon sisteminin bazı ilkelerine karşı bir tepki olarak doğan pangermanizm, dünyayı yönetmenin Almanya'nın alınyazısı olduğu savını mistik bir şekilde yüceltererek (Arndt, Jahn, Fichte) önce felsefi ve dinsel bir görünüm aldı. Sonra alman nüfusunun hızlı artışından ve ülke kaynaklarının değerlendirilmesinden güç alarak F. List'le birlikte bir iktisadi yayılma siyaseti belirlendi (Ren ağızlarının ilhakı, sömürgeci yayılma, Avusturya'yla gümrük birliği) ve germen geçmişinden esinlenerek alman egemenliğinde merkezi bir Avrupa'nın kurulmasını öngören siyasal program hazırlandı (Mitteleuropa: Almanya, Avusturya, Hollanda, Belçika, Flandre, Alsace, Lorraine, Franche-Comté, İsviçre, Balkanlar, Polonya). XIX. yy.'ın ikinci yarısında hareket, zaman zaman, Nietzsche ve özellikle Houston Stewart Chamberlain'in (1899) güç verdiği, Gobineau'nun ırkçı düşüncelerinden (1853-1855) esinlendi; germen üstünlüğüne inanan bu akım, tüm germenleri ve germen asıllı halkları (İngilizler, İskandinavlar, Hollandalılar, Avusturyalılar) alman koruyuculuğu altında birleştirerek Büyük Almanya'yı meydana getirmek istedi ve doğuya doğru bir yayılma siyaseti tasarladı. Zanzibar olayından (1890) sonra Ernst Hasse'nin kurduğu (1894) *Alldeutscher Verband* adındaki dernek, avrupa ve sömürge pangermen hareketleri (Bülow, Naumann), kıtalararası pangermanizm (Basra körfezine kadar uzanan geniş bir imparatorluk hayali: Berlin -Bizans-Bağdat) ve kimi zaman da ırkçı pangermanizm (Avusturya'da Schönerer ve K. Lueger'le yahudidüşmanlığı) arasında eşgüdüm sağlamaya ve sistemli bir hale getirmeye çalıştığı bu akımların öğretisini etkili bir propagandayla yaymaya girişti *(Alldeutsche Blätter)*. Ancak derneğin etkisini abartmamak gerekir: İmparatorluk döneminde, en çok 53 000 üyesi vardı. Pangermanizm, hiç kuşkusuz Wilhelm II'nin *Weltpolitik*'ini etkiledi, ama bu etki Ch. Andler gibi bazılarının söylediği kadar güçlü değildi. Pangermanizm, 1914'te fransız, ingiliz ya da rus emperyalizminden ne daha az ne de daha çok savaş yanlısıydı. 1918 bozgunu pangermanizme yeni bir hayat verdi ve bu hareket Almanya'nın egemen ideolojilerinden biri oldu. Weimar Cumhuriyeti'nden sonra, 1928'de Alldeutscher Verband'ın 2 milyon üyesi vardı. Savunduğu tüm geleneksel görüşler, cumhuriyetçi hükümetlerin açık desteğiyle gelişti; nasyonal-sosyalizm, birçok düşüncesini pangermanizmden aldı.

PANGKALANSUSU ya da **PANGKALANSOESOE,** Endonezya'da petrol limanı, Sumatra adasının kuzey-doğu'sunda, Aru koyuyla Malakka boğazının kıyısında.

PANGKALPİNANG, Endonezya'da kent, Bangka adasında, Cava denizi kıyısında; 60 000 nüf. Kalay dışsatım limanı. Havaalanı.

PANGOLİN a. (malaycada *panggoling*). Tropikal Afrika ve Asya'da yaşayan, bedeni boynuzsu pullarla kaplı, bazı dişsiz memeli hayvanların ortak adı. (Pulluhayvanlar takımı, pullumemeligiller familyası, *Manis* cinsi.)
—ANSİKL. Pangolinlerin bedeni ve kuyruğu, dağınık kılları birbirinden ayıran, kiremit gibi üst üste binen pullarla kaplıdır. Hiç dişi yoktur. Yapışkan, ince uzun ve ileri doğru uzanabilen diliyle termitleri ve karıncaları yakalar. Tehlike sözkonusu olduğunda, tatular gibi dertop olup yuvarlanır; kuyrukları kavrayıcıdır.

pangolin

PANGONİA a. Yerküre'nin daha çok sıcak bölgelerinde yaşayan, çok gelişmiş hortumlu sığırsineği cinsi. (Boyları 20 cm'yi bulabilir; göğsü ve pigidyumu koyu mavi, karnı parlak kırmızıdır. Bazı sığır hastalıklarını bulaştırır. Birkaç türü Güney Avrupa'da yaşar. Sığırsineğigiller familyası.)

PANGULU a. (cava dilinde sözc.). D. Hint takımadalarında yaşayan müslüman halkın dini ve idari başkanlarına verilen ad.
—ANSİKL. Bu takımadalardan Cava ve Madura'da cami görevlilerine ve bunların başında bulunanlara da "pangulu" denir. Yörenin en yüksek idare memuru olan naibin yanında bir *naiplik pangulu*'su, bölge amirinin yanında da *bölge pangulu*' su olur. Naiplik pangulusu, naiplik içindeki tüm cami hizmetlilerinin başında bulunur. Pangulular nikâh törenlerine katılır, nikâh kayıtlarını tutarlar. Nikâhın camide pangulu tarafından kıyılması eski ve yaygın bir gelenektir. Boşanma ve din değiştirme olayları panguluya bildirilir. Naiplik pangulusu, hukuki konular ve vakıf malları konusunda kadılık da yapar. Zekât, panguluların ve öteki cami görevlilerinin en önemli gelir kaynağıdır. Memurluk kademeleri, pangululardan sonra sıralanır.

PANHARD, fransız mühendis ve otomobil yapımcıları ailesi. —RENÉ (Paris 1841 - La Bourboule 1908), 1886'da É. Levassor ile ortaklık kurarak Panhard ve Levassor şirketi'ni kurdu. Daimler motorunun lisansını kendilerine devredince, 1891'de Paris'i bir baştan bir başa geçen ilk benzinli otomobili yaptılar. Daha sonra babası René'nin yerine geçecek olan HİPPOLYTE'in (Hyères 1870 - Paris 1957) kullandığı bu araba, ilk Paris-Nice turistik yolculuğunu gerçekleştirdi. Sonra araba kentten kente birçok yarışa katıldı. Bu yarışların ardından şirket büyük bir atılım yaptı ve askeri araç üretimine geçerek 1899'da ilk otomitralyözü üretti. —René'nin yeğeni PAUL (Versailles 1881-Neuilly -sur-Seine 1969) ve onun oğlu JEAN (Paris 1913) markanın geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için çalıştılar. Daha 1946'da önden çekişli ve hava soğutmalı küçük Dyna arabaları serisini piyasaya sürdüler; bunların sportif tipleri pek çok yarışta başarı kazandı. Ayrıca, askeri araç alanında, her tür arazide kullanılabilen zırhlı araçları geliştirdiler ve bu araçların kullanışlı bir modeli 1959'da ordu tarafından benimsendi. Bu markayla alınan pek çok berat arasında en önemlileri şunlardır: vites kutusu (1895), panoramik görüş alanı (1933), supapların boşluğunu alma tekniği. Firma 1965'te Citroën'e katıldı.

Panhellen yarışları, tüm Yunanlılar'ı bir araya getiren dört büyük şenlik (Olimpiyat, Pythia, Kıstak, Nemea oyunları).

PANHELLENİA. Esk. Yun. Zeus Panhellenios'un onuruna yapılan şenlikler. İlk kez Hadrianus tarafından yunan ulusal duygularını yeniden güçlendirmek amacıyla Atina'da düzenlendi.

PANHELLENİZM a. (fr. *panhellénisme*). **1.** Esk. Yun. Sürekli biçimde birleşebileceklerine inanarak, bütün yunan sitelerine ortak bir hareket önermeye iten siyasal görüş. (Perikles, bütün Yunanlılar'ın ilk ürünlerini Eleusis'e sunmalarını ve herkesin Thurioi'nin kurulmasına katkıda bulunmasını istedi; Hadrianus da onları bir Panhellenion'un bünyesinde birleştirebileceğini düşündü.) **—2.** Balkan yarımadasında ve Ege denizi kıyısındaki bütün yunan halklarının ulusal bir bütünlük içinde bir araya gerilmesini amaçlayan siyasal ülkü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Balkanlar'daki ve Anadolu'daki Yunanlılar'ı bir araya getirme düşüncesi Yunanistan'ın bağımsızlığına kavuşmasından (1829) sonra gelişti ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden, İngilizler'in ve Fransızlar'ın desteğinden kuvvet aldı. Önce Girit'te Megalo idea (Büyük ülkü) propagandasıyla adanın Yunanistan'a katılması yönünde Rumlar kışkırtıldı; 1841, 1866, 1889'da adada ayaklanmalar çıktı. Rusya, İngiltere, Fransa'nın desteğiyle Yunanlılar'ın ülküsü gerçekleşme yoluna girdi. İstanbul'da mart 1881'de toplanan konferansta Tesalya'nın büyük kısmıyla Larissa'nın Yunanistan'a verilmesi Osmanlılar'a kabul ettirildi. 1896 Girit ayaklanması 1897 Osmanlı-Yunan savaşı'nın başlamasına neden oldu. Yunanistan savaştan yenik çıktı, ama İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya'nın baskısıyla Girit Yunanistan'a bırakıldı. Balkan savaşı'nda da Sırplar ve Bulgarlar'la savaşan osmanlı ordusunun bir müdahalesi olamadan Selanik ele geçirildi. Savaş sonunda imzalanan antlaşmayla (Londra, 30 mayıs 1913), Karadeniz-Midye hattı batısındaki topraklar, Ege adaları Yunanistan'a bırakıldı. Yine İngilizler'in desteğiyle başlatılan Batı Anadolu'nun işgali (1919) ve Sevr antlaşması (1920) ile gerçekleşeceği sanılan bu eski hayal, Kurtuluş savaşı (1919-1922) sonunda yıkıldı (Lozan antlaşması, 1923). Onikiada da İkinci Dünya savaşı sonrası İtalyanlar'dan alınarak Yunanistan'a verildi (Paris antlaşması, 1947).

PANHİPOPİTÜİTARİZM a. (fr. *panhypopituitarisme*). Endokrinol. Hipofizin kontrolü altındaki tüm çevre bezlerinde ve bunlara bağlı metabolizmalarda yetersizlik.
—ANSİKL. Erişkinde hipofizin zedelenmesi nedenlerinin en önde geleni kanamalı bir doğumdan sonra hipofizin nekroza uğramasıdır (Sheehan sendromu). Başka hallerde: kromofop bir adenom, Rathke cebinin embriyon artıkları üzerinde gelişmiş bir kranyofarenjiyom, hipotalamus urları gibi urlar sözkonusudur. Yok olan hormonların yerini tutacak hormonlarla yapılan tedaviler iyi sonuç verir. Çocukta, içsalgının yankısı bedensel gelişmeyi etkiler ve uyumlu bir cücelik ile sonuçlanır, bunda cinsel organlar çocuksu kalır, fakat zihinsel gelişim normal olarak sürer.

PANHORMOS. Tar. coğ. Anadolu'nun G.'inde Kilikia'dan Tyana'ya (Kemerhisar) uzanan yol üzerinde antik kent; yeri kesin değildir, ancak Prof. W. Ramsay, Tekirhan yakınlarında olduğunu bildirir.

PANİCA (Kosta), bulgar subay (Tirnovo 1855 - Sofya 1890). 1879'da Battenberg prensi Aleksandr'ı Birleşik Bulgaristan prensi ilan eden, iki Bulgaristan'ın birliği için oluşturulan gizli komitenin kurucularındandı.

PANİÇ (Milan), ABD uyruğuna geçmiş sırp iş ve siyaset adamı (Belgrad 1929). 1956'da göç ettiği ABD'de başarılı bir iş adamı oldu. Yugoslavya federasyonunun dağılma sürecinde, Milosevic tarafından göreve çağrıldı; Belgrad aleyhine dönen dünya kamuoyunu yumuşatabileceği ümidiyle başbakanlığa getirildi (temmuz 1992). Yeni devletleri tanıma, Bosna-Hersek'le anlaşma, barış ve ekonomik kalkınma yanlısı siyasetiyle, Milosevic ve sertlik taraftarı olanlara ters düştü. 1992 sonunda yapılan başkanlık seçimlerinde, tek rakip olarak Milosevic'le çekişti, ama yarışı kaybetti.

PANİHADE sıf. (fars. *pa* ve *nihade*'den *pā-nihāde*). *Esk.* **1.** Ayak koymuş, ayak basmış, ulaşmış. **—2.** Doğmuş, dünyaya gelmiş.

X-Panhard

Paul Panhard

Tass

Nikita İvanoviç **Panin** Roslin'in bir portresinden (1777) ayrıntı *Saltıkov-Şçedrin müzesi Sen-Petersburg*

PANİHATİ, Hindistan'da (Batı Bengal) kent, Kalküta'nın K.'inde; 275 359 nüf. (1991). Pirinç ticaretinin merkezi. Pamuk işleme. Sepicilik. Kimya.

PANİK a. (fr. *panique*, yun. *panikos*, ormandan geçerken korku salan ormanlar tanrısı *Pan*'ın adından). Bir kimseyi, bir topluluğu, bir kalabalığı akılcı bir nedeni olmadan ansızın saran dehşet ve bunun yol açtığı büyük şaşkınlık, kargaşa, karışıklık: *Bir panik havası. Bulaşıcı hastalık iddiası halk arasında panik yarattı. Ortalığı paniğe vermek. Paniğe kapılmak. Seyirciler alevleri görünce panik içinde kaçıştılar.*

PANİKKAR (Kavalam Madhava), hintli diplomat (Travankor, Kerala, 1895 - Maysor 1963). Hindistan'ın bağımsızlık kazanmasından önce üniversite öğretim üyeliğinden ayrılarak hükümdarlık yönetiminde görev aldı. 1930'da Londra'daki "yuvarlak masa"ya katıldı, 1947'de bağımsız Hindistan'ın BM'deki ilk delegasyon üyeliğine, ardından Çin (1948-1952) Mısır (1952-53) ve Fransa (1956-1959) büyükelçiliklerine getirildi. Tarihsel yapıtlar yazdı (*Asia and Western Dominance* [Asya ve Batı egemenliği], 1953).

PANİKÜL a. (fr. *pannicule;* lat. *panniculus*, küçük kumaş parçası). Anat. Korneada oluşan zarsı çıkıntı.

PANİKÜLİT a. (fr. *panniculite*). Patol. Derialtı yağ dokusunun iltihaplanması. (Efneksiyona bağlı olduğunda bir derialtı iltihabı; enfeksiyona bağlı olmadığı zaman bir romatizma lezyonudur [Weber-Christian paniküliti].)

PANİN, XVI. yy.'ın moskovalı hizmet adamları sınıfından gelen rus soylu aile. Büyük Petro döneminde yükselmeye başlayan bu aile, Yekaterina II döneminde çok etkili bir duruma geldi. Kont NİKİTA İVANOVİÇ (Dantzig 1718 - Petersburg 1783), şansölye Bestujev-Ryumin tarafından Danimarka sarayı'na (1747), ardından İsveç sarayı'na (1748-1760) rus elçisi olarak gönderildi. Petersburg'a döndüğünde (1760), grandük Pavel'in (gelecekteki Pavel I) vasiliğine atandı ve Pavel'in erginliğine kadar (1773) onun vasisi olarak kaldı. Bu durum sayesinde, eğitimini ve siyasal ustalığını çok beğenen geleceğin Yekaterina II'siyle ilişki kurdu. Pyotr III'e karşı düzenlenen suikasta katıldı (1762) ve grandük Pavel'in tahta çıkmasından yana olmasına rağmen, Yekaterina II'nin başlıca bakanlarından biri durumuna geldi. Yekaterina II'nin reformlarına, özellikle senato reformuna (1763-64) katkıda bulundu ve 1770'li yılların sonuna kadar rus siyasal yaşamına egemen olan saray partisinin başına geçti. Dışişleri koleji'nin başkanı (1763-1781) olarak, Fransa ve Avusturya'ya karşı Kuzey devletleri ile bağlaşmayı savundu. Düşmelerine katkıda bulunduğu Orlovlar'ın gidişinden ve 1774'ten başlayarak Potemkin'in yükselişinden sonra etkisini yitirdi. 1780'de Yekaterina II, Bezborodko'yu dışişlerinin başına getirerek Avusturya ile yakınlaşmayı onayladı. Bunun üzerine "Panin partisi", iktidarın keyfiliğini eleştirmeye, tutarlı reformlar ve bir anayasa istemeye başladı. N. İ. Panin'in sekreteri olan Fonvizin, *Nedorosl* (Küçük) [1782] adlı hiciv komedisini bu sırada oynattı. —Kardeşi kont PYOTR İVANOVİÇ (Kaluga eyaleti 1721 - Moskova 1789), Yedi Yıl savaşı sırasında dikkat çekti ve 1762'de başkomutan atandı. Rus-Türk savaşı sırasında bir baskınla Bender'i aldı (1770), ardından istifa etti. 1774'te, Pugaçev ayaklanmasını bastırmak üzere Yekaterina II tarafından yeniden göreve getirildi. —Oğlu NİKİTA PETROVİÇ (Harkov 1770 - Dugino, Smolensk eyaleti, 1837), 1796'dan başlayarak Dışişleri koleji'nin üyesi, Fransa ile yakınlaşmaya karşı ve 1801'deki Pavel I suikastının düzenleyicilerinden biriydi, o yılın sonunda da gözden düştü.

PANİNİ, hintli gramerci (İ.Ö. V. ya da IV. yy.'da Hindistan'ın kuzey-batı kesiminde doğdu). Sanskritçe dilbilgisi üstüne *Astadhyayi* ("Sekiz Bölüm") adlı bir inceleme yazdı, yapıtı oluşturan yaklaşık 4 000 sutra ya da özdeyiş (her biri kısa bir kural bildirir) kusursuz bir kesinlik ve açıklıkla birbirine bağlanır. Bütün hindu dilbilgisi anlayışlarının atası olan Panini'nin dilbilgisi de sözlü olarak aktarılmış uzun dil çözümlemelerinin ulaştığı son noktadır (Panini kendisinden önceki 68 gramercinin adını anar). Gerçek amaç yalnızca metinlerin değil, aynı zamanda veda ezgilerinin söyleyiş biçimini de mümkün olduğunca aslına uygun bir biçimde korumaktı. Yapılan işlem, dilin sesçil öğelerinin biçim ve vurgulama düzenine göre çok incelikle sınıflandırılmasıydı. Biçimbilimsel çözümleme de çok kusursuzdu: bu çözümleme kök ve dolayısıyla çekim eki ve bükün kavramlarını ortaya çıkardı. Avrupa'da ilk kez 1839'da, O. von Böhtlingk'in çevirdiği Panini'nin dilbilgisi, karşılaştırmalı dilbilgisi ve sesbilgisi üstüne incelemelerin gelişimini kesin bir biçimde etkiledi.

PANİNİ (Giovanni Paolo) → PANNİNİ.

PANİONİA → PANİONİON ŞENLİKLERİ.

PANİONİON. Tar. coğ. B. Anadolu'da İonia bölgesinde Mykale (Samsun) dağının K. yamacında İonia birliği'nin dinsel ve siyasal merkezi, Poseidon Helikonios'a adanmış kutsal alan; Aydın'ın Kuşadası ilçesi Davutlar bucağına bağlı Güzelçamlı köyündedir. Panionion'un yönetimi Priene ile Samos arasında sürekli çekişmeye yol açmışsa da rahipler sürekli preinelilerden olmuştur. Poseidon Helikonios kutsal alanı St. Elias (bugün Otomatiktepe) adlı alçak bir tepenin üzerinde bulunuyordu. Yörede, önce, Wiegand araştırmalar yaptı; daha sonra G. Kleiner'in yönettiği kazılarda (1957-1958) sunak olduğu sanılan bir yapı ortaya çıkarıldı. Tepenin G.-B. yamacında kayalara oyulmuş on bir basamaklı tiyatro benzeri bina, İonia birliği üyelerinin toplandığı yerdi. Smyrna (İzmir) Panionion'a İ.Ö. VIII. yy. başlarında katıldığına göre, bu birlik İ.Ö. IX. yy.'da kurulmuş olmalıdır. Bu birliğin sağladığı güçle İonialılar çok parlak bir kültürün yaratıcısı oldular, yerleşim ve etkinlik alanlarını genişlettiler. Pers istilası sırasında yüz yıl boyunca Panionion'un etkinlikleri aksadı, Büyük İskender döneminde yeniden bir canlanma görüldüyse de eski önemini sürdüremedi. Roma döneminde yörede küçük bir yerleşme ve kale kuruldu.

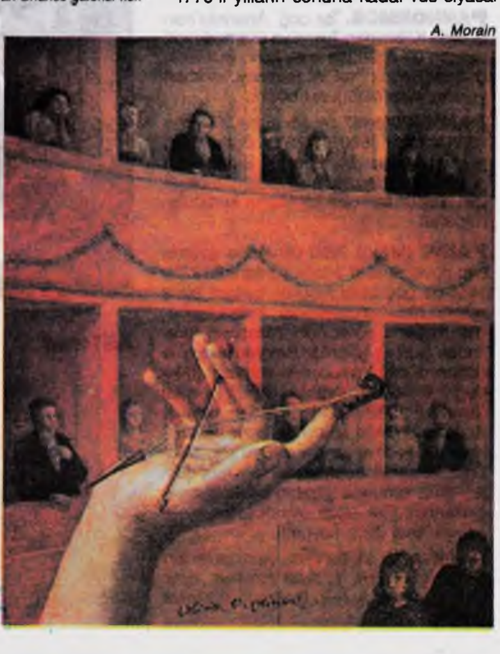
Panionion şenlikleri, Anadolu'nun B.'sında, İonia birliği'ne bağlı kentler tarafından Mykale dağındaki ortak tapınakları Panionion kutsal alanında, her yıl yapılan şenlikler. Poseidon Helikonios onuruna düzenlenen bu şenliklerde prieneli rahipler hizmet ederdi. Antik yazarlara göre bu şenliklerin başlangıcı birliğin kuruluşuna değin inmektedir (İ.Ö. IX. yy.). Diodoros, sürekli savaşlar yüzünden bu şenliklerin Efes yakınlarına aktarıldığını (Thukydides'e göre, Ephesia'ya) yazar. Büyük İskender'den sonra Roma dönemine değin şenlikler yeniden Panionion'da düzenlenmeye başladıysa da eski parlaklığına ulaşamadı.

PANİPAT, Hindistan'da (Haryana) kent, Karnal'ın G.'inde; 191 010 nüf. (1991). Pamuk ve yün işleme. Güherçile yapımı. Camcılık. Elektrikli gereçler. Hindistan'ın kaderinde rol oynayan birçok savaşın yapıldığı yer: Moğol İmparatorluğu'nun ilk dönemlerinde kendini gösteren İbrahim ile Ekber (1556) ve Marathalar'ı ezip geçen Ahmed Şah'a (1761) karşı Babür'ün kazandığı zaferler (1526).

Panique grubu, 60'lı yıllarda Paris'te kurulan ve aralarında Arrabal, Topor ve sinemacı Alexandro Jodorowsky'nin (doğm. 1930) bulunduğu sanatçılar grubu. Belli bir kışkırtma eğiliminden başka bir ilkeye sahip olmayan "panique" sanatçıları, hoşgörülü bir alaycılığı, anlamsızlığı ve aşırılığı kullandılar. Bu eğilimlere Arrabal'ın tiyatro oyunları, Topor'un "panique desenler"i ya da Olivier O. Olivier (doğm. 1931), Christian Zeimert (doğm. 1934) ve Michel Parré'nin (doğm. 1938, Malassisler'den biri) resimleri tanıklık eder.

Panique grubu *Küçük konser* (1974) Olivier O. Olivier'nin yapıtı *Jean Briance galerisi kol.*

A. Morain

PANİSLAMCILIK → İSLAM BİRLİĞİ.

PANİSLAMİZM a. (fr. *panislamisme*). → İSLAM BİRLİĞİ.

PANİZZA (Oskar), alman yazar (Kissingen 1853 - Bayreuth 1921). Münih'te psikiyatrlık yaptı, kutsal şeylere hakaret suçuyla hakkında dava açılmasına yol açan *Das Liebeskonzik* (1895) adlı dramında siyasal ve dinsel kurumların eleştirisini yaptı.

Panizza deliği, timsahlarda iki aort yayı kıvrımının bağlantısını sağlayan delik. (Bu delik aracılığıyla bol ve az oksijenli kanların bir oranda karışımı gerçekleşir.)

PANİZZİ (Antonio), italyan bilgin (Brescello, Modena, 1797 - Londra 1879). Carbonarolar'ın etkinliklerine katıldı (1821), İngiltere'ye sığındı. Londra Üniversitesi'nde italyan edebiyatı kürsüsü başkanı oldu (1828), British Museum'da yöneticilik yaptı, Rişorgimento'yu savundu. *Memoirs of sir Anthony Panizzi* (1882) adlı yapıt, mektupları esas alınarak yazılmıştır.

PANJUR ya da **PANCUR** a. **1.** Ahşap ya da metal kanatlardan oluşan ve bir pencerenin dışına takılan koruma düzeneği. (Aynaları, sabit ya da hareketli, dar, eğik paletlerden oluştuğu için, panjur, havalandırmayı ve dışarıdan görünmeden dışarıyı görmeyi sağlar.) [Bk. ansikl. böl.] **—2.** *Basit panjur*, tek bir parçadan oluşan panjur. ‖ *Katlanır panjur*, eklemlenen birçok bölümden oluşan panjur.

—Pnömol. *Göğüs panjuru* ya da *kaburga panjuru*, kaburgaların seri halinde kırılması sonucunda, göğüs kafesi iskeletinden ayrılan ve solunumda büyük bir zorluk yaratabilen göğüs parçası.

—ANSİKL. Basit panjurlar, pencerenin iki yanında duvara doğru açılan iki kanattan oluşur; katlanır panjurlarda, menteşelerle birleştirilmiş birçok kanat bulunur. Pencere açılarak içeriden açılıp kapanan ahşap ya da metal panjurlarda, ispanyolet, sürgü gibi kapatma düzenekleri bulunur.

PANKARDİT (fr. *pancardite;* yun. *pas*, tüm, ve *kardia*, kalp'ten). Kalbi oluşturan üç kat yapının (endokart, miyokart ve perikart) birlikte iltihaplanması. (Pankardite akut eklem romatizması sırasında rastlanabilir.)

PANKART a. (fr. *pancarte*). Bir yürüyüşte, bir gösteride elde taşınan ya da bir ye-

re asılan, üzerinde sloganlar yazılı tahta, karton ya da bez levha.
—Dy. Makiniste bazı bilgiler vermeye yarayan ve üzerinde açık bir biçimde ya da kısaltılmış olarak bir yazı ya da uzlaşmalı olarak seçilmiş bir işaret bulunan sabit işaret.

PANKARTLI sıf. Pankartı olan.
—Tiyat. *Pankartlı oyun,* Paris'te, parlamento kararıyla panayır tiyatrolarında her türlü sözlü temsilin yasaklanması üzerine, ilk kez 1710'da Saint-Germain fuarında ortaya çıkan tiyatro türü. (Pankartlar, her oyuncunun yeri geldiğinde izleyicilere gösterdiği sözlerden oluşuyordu.)

PANKHURST (Emmeline GOULDEN, Mrs.), ingiliz kadın hakları savunucusu (Manchester 1858 - Londra 1928). Feminist avukat Richard Pankhurst ile evlendi (1879), kadınlara oy hakkı sağlamak amacıyla Liberal parti'de, ardından bağımsız İşçi partisi'nde savaştı. Kocasının ölümünden (1898) sonra, kızları CHRİSTABEL (Manchester 1880 - Los Angeles 1958) ve SYLVİA (Manchester 1882 - Addis Abeba 1960) ile birlikte, kadınlar için barışçıl yoldan haklar sağlamaya çalışan *Women's Social and Politic Union*'u (Toplumsal ve siyasal kadın birliği) kurdu. Bu girişimin başarısızlığa uğraması, doğrudan eyleme geçmesine yol açtı. 1908-1913 arasında beş kez tutuklandı, 1914'te serbest bırakılınca ABD'de Müttefikler'den yana propaganda yaptı. 1926'da İngiltere'ye döndü ve Muhafazakâr parti'den Avam kamarası'na aday gösterildi. *My own Story* (1914) adlı bir yapıt yazdı.

PANKİEWİCZ (Józef), polonyalı ressam (Lublin 1866 - La Ciotat 1940?). Paris'teki 1889 Evrensel sergisi'ne katıldı. 1906'da Kraków Güzel sanatlar akademisi'ne profesör olarak atandı; 1925'te bu akademinin Paris şubesine müdür oldu. Nabilerle yakın ilişki kurdu (1906'dan itibaren Bonnard), izlenimci ve artizlenimci sanatı ülkesinde tanıttı. Simgeciliğe kayan bir eğilimle, iç mekân sahneleri, portreler ve manzaralar gerçekleştirdi.

PANKLASTİT a. (fr. *panclastite*). Fişekç. Azot dioksit ve karbon sülfür nitrobenzen vb. yanıcı bir sıvı karışımından oluşan sıvı patlayıcı.

PANKOW, Almanya'nın başkenti Berlin'in banliyösü, *Panke* kıyısında. 1920 yılından bu yana Berlin yerleşme alanı içinde yer alan Pankow, bir süre eski Demokratik Almanya'nın hükümet merkezi olmuştur.

PANKOW (Gisela), alman kökenli fransız hekim ve psikanalizci (Berlin 1910). E. Kretschmer'in asistanıydı. Çalışmalarının başlıca konusunu, vücut imgesinin dinamik yapılanması yoluyla psikozların çözümleyici psikoterapisi oluşturdu. Başlıca yapıtları: *Structuration dynamique dans la schizophrénie* (Şizofrenide dinamik yapılanma) [1956], *l'Homme et sa psychose* (İnsan ve psikozu) [1969] ve *l'Être-là du schizophrène* (Şizofrenin burada varlığı) [1981].

PANKOWSKİ (Marian), polonyalı yazar (Sanok 1919). Gizli direniş ordusunda *(Armia* Krajowa)* çarpışırken Almanlar tarafından tutuklandı (1942), üç yıl Auschwitz ve Bergen-Belsen'de kaldı. 1945'ten sonra Belçika'ya yerleşti, Brüksel Açık üniversitesi'nin Polonya edebiyatı kürsüsüne profesör oldu. Her iki dilde de yazan Pankowski söz oyunlarına düşkünlüğü nedeniyle sık sık eleştirildi. Gombrowicz ve S. İ. Witkiewicz'in etkisi altında yazdığı şiirsel düzyazıları (*Liberté basanée,* 1955), anlatıları (*Voilà Macuga,* 1959; *l'Œillet bleu marine,* 1965), oyunları (*Mort d'un bas blanc,* 1976) ve *le Gars de Lvov* (1988) adlı romanı, pornografiye yaklaşan bir erotizm ile kutsallıkla alayı ve öykünmeyi sevinçli bir vahşilikle birleştirir.

PANKRAS a. (*tüm* anlamına gelen yun. *pas, pantos* ve *güç* anlamına gelen *kratos* sözcüklerinden oluşan *pagkration*'dan gelen lat. sözc.). Esk. Yun. Güreş ve yumruklaşma karışımı bir beden dövüşü. (Bu dövüş, büyük bir manevi güç isteyen çok zor bir spordu. Olympia'da dövüşürken ölmek, yaşamını tam bir özveriyle hellenizm değerlerine sunmak anlamına geliyordu.)

PANKRATİK sıf. (fr. *pancratique*). Opt. *Pankratik sistem,* bir merceğin ya da bir mercek öbeğinin optik bir alet içinde yer değiştirmesiyle değişken büyütme gücü sağlayan sistem.

PANKREAS a. (fr. *pancréas;* yun. *pagkreas, pas, pantos,* tüm ve *kreas,* et'ten). Anat. **1.** Midenin arkasındaki, ilk iki bel omuru önünde bulunan ve hem iç, hem dış salgı yapan sindirim bezi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Pankreas-onikiparmakbağırsağı atardamarları,* hem pankreasa, hem onikiparmakbağırsağına ait olan atardamarlar. (Dört tanedir: sağdaki ikisi [üst ve alt], mide-onikiparmakbağırsağı atardamarının dallarıdır; soldaki ikisi, mezenter üst atardamarının dallarıdır. Bu dört atardamar pankreasın arka yüzünde birbiriyle ağızlaşır.)
—Fizyol. *Pankreas özsuyu,* pankreas tarafından salgılanan ve döküldüğü onikiparmakbağırsağında sindirimin en önemli etkenlerinden birini oluşturan özsu. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Patol. *Pankreas diyabeti,* ensülin salgısının yetersizliğine ya da yokluğuna bağlı diyabet. ‖ *Pankreas-güneş sinirağı sendromu,* pankreas kanserlerinde görülen ve sindirim bozukluklarına eşlik eden güneş sinirağı sendromu. ‖ *Pankreas iltihabı* → PANKREATİT.
—ANSİKL. Anat. Pankreas (onikiparmakbağırsağıyla çerçevelenmiştir) bir gövde ve ince uzun bir kuyruktan oluşur. Koledok kanalıyla sıkı bir bağlantısı vardır: koledok kanalı çölyak atardamarın dalları ve kapı toplardamarının kökleri ve başlangıcı ile birlikte onun içine girer. Pankreasın dış salgısı Wirsung ve Santorini kanallarıyla onikiparmakbağırsağına dökülür (Wirsung kanalı koledok kanalının yanında Vater ampulüne açılır.)
—Fizyol. Pankreas birbirinin içine sıkıca girmiş iki organdan oluşur: dışsalgıcı pankreas asinüslü bir bezdir, salgısı (pankreas özsuyu) sindirim esnasında onikiparmakbağırsağına dökülür; içsalgıcı pankreas hormonları doğrudan doğruya kana verir; bu kısım Langerhans adacıklarından oluşur; buradaki β hücreleri ensülin ve α hücreleri glukagon salgılar. Pankreas özsuyu, birçok enzim içeren alkali bir sıvıdır: 1. tripsinojen, bağırsak tarafından salgılanan bir enterokinaz bulunduğu zaman tripsini üretir. Tripsin mide özsuyunca başlatılmış protein parçalanmasını sürdürür ve proteinleri aminoasitlere dönüştürür; 2. pankreas amilazı, ozitleri ozlara çevirir; 3. lipaz, yağları hidroliz ederek gliserola ve yağ asitlerine çevirir. Pankreas özsuyu sindirim için kesinlikle gereklidir. Yetersizliği yağlı ishale (steatore) ve zayıflamaya neden olur. Özsu eksikliği sadece çok önemli lezyonlarda meydana çıkar. Bazı pankreas lezyonları kanda ve idrarda amilazın yükselmesine neden olabilir. Özsu, bez uyarıldıktan sonra onikiparmakbağırsağı tübajı ile elde edilir. Pankreasın içsalgı bölümü, Langerhans adacıklarından yapılıdır. β hücreleri ensülini, α hücreleri glükagonu salgılar. Hormonlar kana dökülür.
—Karş. anat. Omurgalıların embriyonlarında, pankreas, üç bağırsak tomurcuğu halinde belirir: pankreasın içsalgı bölümünü oluşturan sırt tomurcuğu ve iki karın tomurcuğu. Bu tomurcuklardan bazı actinopterygii'lerde olduğu gibi, bütün sırt mezenteri içine dağılmış düğümcükler biçiminde yaygın bir pankreas, ya da her birinin ayrı kanalı olan bir, iki ya da üç pankreas oluşabilir (insanda bu kanallardan iki tane vardır: Vater ampulüne açılan Wirsung ve Santorini kanalları). Bazı kemiklibalıklarda ve yılanlarda içsalgıcı pankreası ayrıdır. Öteki türlerde Langerhans adacıkları adını alan küçük hücre kümelerinden oluşur.
—Patol. Pankreas klinik muayenesi dışında, çölyak atardamar ve mezenter üst atardamarı yolu ile yapılan arteriyografi ile de incelenir. Bu yöntemle pankreası besleyen atardamarlar saydamsızlaştırılarak görünür hale getirilir. Damarların geçtikleri yollardaki biçim bozuklukları, bir kistin bulunduğu yerde damarların yokluğu, kötücül bir urdaki karmaşık damar sistemi, bir pakreatitin neden olduğu atardamar ya da toplardamar baskısı bu yoldan ortaya çıkarılabilir. Onikiparmakbağırsağının ikinci kısmına kadar sokulan bir fibroskopla onikiparmakbağırsağı papillasından şırınga edilen saydamsız bir madde Wirsung kanalını saydamsız hale getirebilir. Pankreas sintigrafisi, bir ur ya da pankreatit durumunda radyo izotopun saptanmasında bir eksilme gösterebilir. Pankreasta pankreatitler, urlar, taşlar, kistler, yalancı kistler (çoğu zaman bir travma sonucu olan sıvı birikintileri) görülebilir. Bu anomalilerin bazıları diyabetin oluşumunda önemli rol oynar.

PANKREATEKTOMİ a. (fr. *pancréatectomie*). Cerr. Pankreasın tamamen ya da kısmen çıkartılması.

PANKREATİKOJEJÜNOSTOMİ a. (fr. *pancréatico-jéjunostomie*). Cerr. Pankreas kanalını incebağırsakla ağızlaştırma ameliyatı.

PANKREATİKOTOMİ a. (fr. *pancréaticotomie*). Cerr. Pankreas kanalının açılması.

PANKREATİN a. (fr. *pancréatine*). Eczc. Domuz pankreasının etli kısımlarının düşük sıcaklıkta kurutulmasıyla elde edilen madde. (Pankreatin hidroliz yapıcı birçok enzim [tripsin, amilaz ve lipaz] içerir. Sindirim sistemi tembelliklerinde, bağırsak ve pankreas rahatsızlıklarında ilaç olarak verilir.)

PANKREATİT a. (fr. *pancréatite*). Pankreas iltihabı. (Akut pankreatitler nezlesel, kanamalı, irinli ya da kangrenli olurlar. Süreğen pankreatitler çoğu zaman safra taşları ile ilintilidir.)

PANKREATOTOMİ a. (fr. *pancréatotomie*). Cerr. Pankreasın kesilmesi.

PANKRELİPAZ a. (fr. *pancrélipase*). Biyokim. Sindirimde büyük rol oynayan pankreas özsuyu enzimlerinin tümü.

PANKREOZİMİN ya da **PANKREOZİM** a. (fr. *pancréozymine* ya da *pancréozyme*). Onikiparmakbağırsağı mukozasından salgılanan ve pankreas özsuyunun salgılanmasını başlatan hormon.

PANKROMATİK sıf. (fr. *panchromatique*). Foto. Tayfın tüm renklerine duyarlı fotoğraf katmanları için kullanılır. (Pankromatik film ve plakaların karanlıkta işlenmesi gerekir.)

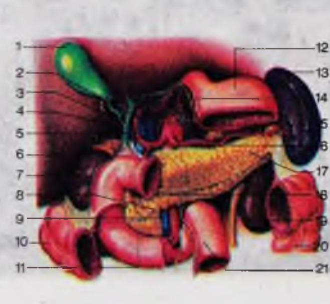
PANKRONİK sıf. (fr. *panchronique*). Dilbil. Uzun bir dönem boyunca tarihsel bir değişime uğramayan dilsel bir olgu için kullanılır.
—Biyol. *Gaudry pankronik tipi,* Birinci Zaman'dan beri fazla değişmeden süregelen bazı türlere (pleurotomaria, lingula, kiton, crania, spirorbis, pupa, blatta) denir.

PANKURONYUM a. (fr. *pancuronium'*

Wide World Photo

Emmeline **Pankhurst**

pankreas
1. Safra kesesi;
2. Alt ana toplardamar;
3. Kapı toplardamarı;
4. Koledok kanalı;
5. Karaciğer atardamarı;
6. Sağ böbrek;
7. Onikiparmakbağırsağı;
8. Mezenter toplardamarı;
9. Mezenter atardamarı;
10. Enine kalınbağırsak;
11. Pankreas (baş);
12. Mide (kesit);
13. Dalak;
14. Mide sol atardamarı;
15. Aort;
16. Dalak atardamarı;
17. Pankreas (kuyruk);
18. Pankreas (gövde);
19. Sol böbrek;
20. İnen kalınbağırsak;
21. İncebağırsak.

dan). Anestez. *Pankuronyum bromür,* kürara benzeyen sentetik madde.

PANKUŞ ya da **PANKU,** Hititler'de soylular meclisi. Bu meclisin üyeleri yüksek askeri ve idari görevlerde bulunmuş, genellikle kral ailesinin yakınlarından oluşuyordu. Yargılama yetkisi olan bu meclis veliaht seçiminde de söz sahibiydi.

PANLÖKOPENİ a. (fr. *panleucopénie*). Vet. *Kedigiller panlökopenisi,* bir parvovirüsün genç kedigillerde neden olduğu çok bulaşıcı mide-bağırsak iltihabı.

PANMASTİT a. (fr. *panmastite*). Patol. Memeyi oluşturan tüm öğeleri kapsayan ve bu organda yaygın bir flegmona neden olan özel mastit (meme iltihabı) çeşidi.

PANMİKSİ a. (fr. *panmixie*). Genet. Gametler dış ortama atıldığı için, döllenmenin rastlantıya bağlı olduğu türlerin özelliği. (Panmiksiye balıkların pek çoğunda, denizkestanelerinde ve daha başka deniz hayvanlarında, ağaçlarda ve rüzgârla tozlaşan diğer bitkilerde rastlanır.)

PANMUNCOM ya da **PANMUNJOM,** Kore'de, Gesong yakınında kasaba; Kore savaşı'nın bırakışma görüşmeleri, temmuz 1951'den başlayarak burada yapıldı. Bu görüşmeler ancak Stalin'in ölümünden sonra, 27 temmuz 1953'te bir sonuca varabildi.

PANN (Anton), rumen halkbilimci (Sliven, Bulgaristan, 1794 ya da 1796 - Bükreş 1854). Rumen köylerinin geleneklerini, halk edebiyatını konu edinen yapıtlar yayımladı: *Fabule şi istorioare* (Hayvan masalları ve küçük öyküler, 1839), *Poezii populare* (Halk şiirleri, 1846), *Proverburi sau Povestea vorbei* (Atasözleri ya da sözlü öyküler, 1847). Balkan türk ağızlarının sesbilgisi özelliklerini yansıtan bir konuşma kılavuzu düzenledi: *Dialog in trei limbi: Ruseşte, Romineşte şi Turceşte,* 1848. 40 Nasrettin Hoca fıkrasını şiirleştirdi: *Nazdravaniile lui Nastrattin Hogea* (1853).

PANNAİN (Guido), italyan besteci ve müzikolog (Napoli 1891 - *ay. y.* 1977). Napoli konservatuvarı'nda tarih dersleri verdi. Roma'da yayımlanan *Il Tempo* gazetesinde müzik yazıları yayımlandı. *La Teoria musicale di G. Tinctoris* (G. Tinctoris'in müzik kuramı) [1913], *Le Origini e lo sviluppo dell'arte pianistica in Italia* (İtalya'da piyano müziğinin kökenleri ve gelişimi) [1917], *L'Oratorio dei Filippini e la scuola musicale di Napoli* (Filippini'nin oratoryosu ve Napoli müzik okulu), *L'Opera e le Opere* (Opera ve Operalar) [1958] adlı kitapları kaleme aldı. Della Corte ile, 3 ciltlik bir *Storia della musica* (Müzik tarihi) yazdı (3. bas., 1952). Ayrıca operalar besteledi (*L'Intrusa,* 1926; *Madame Bovary,* 1955).

PANNARTZ (Arnold), XV. yy.'da yaşamış alman matbaacı. Konrad Sweynheim ile birlikte tipografi tekniğini İtalya'ya soktu. Roma'da (1467) ve Subiaco manastırı'nda çalıştı. Latin klasiklerini, daha sonra "latin harfi" diye adlandırılan yuvarlak harflerle bastı.

PANNEKOEK (Antoine), hollandalı gökbilimci ve marxçı kuramcı (Vaassen 1873 - Wageningen 1960). 1902'de Leiden Üniversitesi'nde gökbilim doktorasını verdi, 1925'te Amsterdam Üniversitesi'nde profesör oldu; Samanyolu üzerine çalışmalar yaptı. 1901'de Hollanda sosyal demokrat hareketine katıldı ve bu hareketin 1909'da ayrı bir partiyi; SDP'yi kuran sol kanadına girdi. 1906-1914 arasında Almanya'da yaşadı; parti okulunda verdiği maddecilik tarihi dersleri Prusya polisince yasaklandı. 1909'dan itibaren Bremen'de sol kesimin organı *Bremer Bürgerzeitung*'da yazdı. 1912'da kitle eylemi konusunda Kautsky ile tartıştı. 1915'te Zimmerwald hareketinde bolşeviklerden yana çıktı; solun yayın organı *Vorbote*'de, ayrıca Bremen'deki aşırı sol kanadın organı *Arbeiterpolitik*'te yazdı. Ekim devrimi'ni destekleyen Pannekoek, sovyetler uygulamasını, Almanya'daki işçi konseylerini ve fabrika konseylerini inceledi. Hollanda Komünist partisi'nin kurucularındandır. 1946'da en önemli yapıtı olan *les Conseils ouvriers*'yi (fr. çev.) [İşçi konseyleri] yayımladı.

PANNİ (Marcello), italyan besteci ve orkestra şefi (Roma 1940). John Cage'in etkisini de taşıyan yenidizisel bir üslupla soprano ve çalgı topluluğu için *Quattro Melodie* (1964), orkestra için *Pretexte (in memoriam P. Hindemith)* [1964], hangi çalgıdan kaç tane olacağı belirtilmemiş bir oda orkestrası için *Inventario da concerto* (1972) adlı yapıtları ve *La Partenza dell' Argonauta* (1976) adlı operayı besteledi. 1980'de Oakland'daki (Kaliforniya) Mill's College'da besteleme öğretmenliğine getirildi.

PANNİNİ ya da **PANİNİ** (Giovanni Paolo), italyan ressam (Piacenza 1691'e doğr. - Roma 1765). İlk resim eğitimini, doğduğu kentte Bibiena'nın resimlerinden yararlanarak yaptı; 1715'te Roma'ya gitti ve B. Luti'nin atölyesine girdi. Villa Patrizi'deki freskleriyle kısa sürede ün kazandı. Bunun ardından Quirinale ve Alberoni sarayları süslemelerinin siparişlerini aldı. Çeşitli "Vedute" ve tarihsel konulu tablolarının yanı sıra mimarlığıyla da tanındıysa da, daha çok antik kalıntıları betimleyen resimleriyle ün yaptı. Hubert Robert üzerinde büyük etkisi oldu. Pannini'nin Louvre müzesi'ndeki onu aşkın yapıtının arasında *Antik Roma görünümleri galerisi* ve *Modern Roma görünümleri galerisi* adlı ünlü tabloları da yer alır.

Lauros-Giraudon

Giovanni Paolo Pannini
***Antik Roma görünümleri galerisi* (1758)**
Louvre müzesi, Paris

Pannonhalma, Macaristan'da, Győr' ün G.-D.'sunda yer alan benedikten manastırı. X. yy. sonunda, aziz İstvan'ın babası dük Geza, İtalya'dan gelen ve hıristiyanlığın ülkedeki ilk misyonerleri olan benediktenleri buraya yerleştirdi. Bu dönemde yapılan bölümlerden günümüze yalnız yeraltı kilisesinin bazı duvarları ulaşmıştır; geri kalan bölümler daha sonra yeniden yapılmıştır.

PANNONİA. Tar. coğ. Tuna, Noricum, İllyricum ve Moesia ırmaklarının çevrelediği bölge. Pannonialılar Keltler'le karışık illyria ırkından gelme barbarlardı. Ülkeleri verimliydi, uygarlıkları Tène kültüründen gelmişti. Romalılar, Pannonia'yı İ.Ö. 35'ten İ.S. 10'a kadar süren bir dizi savaş sonunda fethettiler, burayı İllyricum'la birleştirdiler, daha sonra ayrı bir il yaptılar. Ülke kuvvetli bir şekilde askerleşti ve romalılaştı fakat buna rağmen birçok barbar ataklarına uğradı. Başlıca kentler: Vindibona (Viyana), Carnuntum (Petronell), Aquincum (Buda), Poetovia (Ptuj). Traianus ili üst Pannonia (merkezi Savaria [Szombathely]) ve alt Pannonia (merkezi Sirmium Mitrovica) olmak üzere ikiye böldü. Burası Aşağı İmparatorluk'un piskoposluğu oldu. IV. yy.'ın sonundan itibaren bölge Gotlar'ın ve Hunlar'ın kurbanı oldu.

PANNONİA havzası, yerbilimcilerin ve coğrafyacıların B.'da ve G.'de Doğu Alpler'le Dinar Alpleri, K.'de ve D.'da Karpatlar arasında kalan ve Macaristan, Kuzey Sırbistan, Doğu Hırvatistan ve Batı Romanya'yı içine alan ovalar ve çökün-tü alanları bütününe verdikleri ad. Pannonia havzası, genç Alp ve Karpat sistemlerinin dağ zincirleri oluştuğu sırada Hercynia tipinde bir yaşlı kütlenin ortadan kalktığı büyük bir gömülme kuşağıdır. Başlıca iki bölüme ayrılır: Transilvanya havzası ile, Transilvanya havzasının bir balkon gibi üzerine uzandığı, güneyde Banat (Sırbistan ve Romanya) ve Voyvodina (Sırbistan) ile devam eden Büyük Alföld havzası.

PANNUS a. (lat. *pannus,* kumaş). Oftalmol. Korneanın yüzeysel katmanında gelişen patolojik damar ağı. (Trahomun en önemli belirtilerinden biridir.)

—Romatol. *Sinovia pannusu,* perikondriumun yakınında gelişen ve eklem yüzeyine yayılıp kaplayan ve onun kaybolduğu yerlerde yerine geçen granülasyon dokusu.

PANO a. (fr. *panneau*). Üzerine tanıtma, açıklama vb. amacıyla yazı, resim vb. tutturulmak üzere hazırlanmış levha.

—Ambal. Önceden bir araya getirilmiş, bir ambalajın çeperini oluşturan tahta eleman ya da elemanlar bütünü.

—Dy. *Işıklı pano,* gece ve gündüz sürekli yanan ya da yanıp sönen ve kenarı beyaz şeritli siyah bir ekrandan oluşan renkli işaret.

—Elekt. Elektrikle çalışan aygıtların ekran, sinyal lambası vb. türlü parçalarının bir arada toplandığı bölüm.

—Eşy. Bazı aletlerin, malzemelerin yerleştirildiği ve üzerinde düzenli oyukları bulunan taşıyıcı ya da aynı amaçla bir duvara asılan ve aralıklar içeren düzenek: *Anahtar panosu.*

—Güz. sant. Sanatçı atölyelerinde, fazla ışıktan korunmaya yarayan, bir çerçeve üzerine gerilmiş beyaz bez.

—Havc. *Yapı panoları,* bir uçak gövdesinin dış biçimine tam olarak uyan ve bü-

tünü, hafif ve bükülmez bir çerçeve oluşturan elemanlar.

—İnş. ve Orm. san. Bir çatkı oluşturan düzlemsel ahşap öğe. || *Cephe panosu,* bir kat yüksekliğiyle sınırlı perdeduvar öğesi. || *Dolgu panosu,* ahşap ya da demir bir çatkıda armatürlerin arasında kalan boşlukları dolduran alçı, harç dolgu. || *Üst pano,* kapı ya da pencereyi oluşturan kanadın ya da kanatların üst bölümünde yer alan, sabit ya da açılır kapanır kasa. || *Yalancı pano,* genellikle bir kapı, bir lambri vb. panosunu çevreleyen silmenin boyayla taklit edilmesiyle oluşan pano. || *Yalıtım panosu,* yoğunluğu, ısı ya da ses iletkenliği düşük, önüretimli yassı gereç. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Mad. oc. Düşey düzlemdeki iki düzey arasında, yani taban katı ile ana galeriler arasında yer alan, yanal olarak sınırlanmış cevher alanı. (Bir pano, ulaşımı tavan ve taban yolları, başyukarılar ve ferelerle sağlanan bir işletme birimi oluşturur.) || *Pano yolları,* bir yatağın çeşitli bölümlerine giriş sağlayan ana yapıların tümü. || *Pano yolları açma,* üretim panoları oluşturmaya olanak veren ana yapıları (galeriler, başyukarılar, fereler) kazma.

—Mobc. Pencere açıklığının ön tarafına, perde rayına geçirilerek açılıp kapanabilen, hafif bir kumaştan yapılmış, tepesi büzgülü düz perde.

—Res. Üzerine resim yapmak üzere hazırlanmış bir ya da birçok ağaç levhadan oluşan yüzey; bu yüzey üzerine gerçekleştirilmiş yapıtın kendisi. (Tümüyle terk edilmeksizin, ağaç pano üzerine resim, XVI. yy.'dan başlayarak yerini tuval üzerine resme bırakmıştır.) || Resimli ya da alçakkabartmalı bir sunakarkalığının kanat ya da bölümlerinden her biri. || *Süs panosu,* süsleme amacıyla bir lambri ya da tavana yerleştirilen resim.

—Terz. Gerek genişlik vermek, gerek süslemek amacıyla bir giysiye görünecek biçimde eklenen kumaş parçası. || Birleştirilme tarzına göre bir elbisenin ya da eteğin biçimini ve bolluğunu belirleyen kumaş kanadı.

—Tiyat. Üstüne bir dekorun çizildiği, bez gerili ya da kontrplak kaplı tahta çatma. (Panolar dekorun en önemli bölümünü oluşturur.)

—ANSİKL. İnş. ve Orm. san. İnşaatta panolar, taşıyıcı öğeler değil, dolgu ya da kaplama öğeleridir. Başlıca türleri asbestli çimentolu, mantarlı, kontrplak, tanecikli, elyaflı, çimentoyla bağlanmış ahşap elyaflı panolardır.

Uzun yıllardan beri kullanılan ve günümüzde çok yaygınlaşan elyaflı panolar, yalıtkan elyaflı panoları ve sert elyaflı panoları kapsar. Yalıtkan elyaflı panolar (yonga levha), 10-30 mm kalınlığında, özgül kütleleri 250 kg / m³ düzeyinde öğelerdir. İyi bir ısı yalıtımı sağladıkları gibi, havadaki sesleri de emerler. Sert elyaflı panoların (odunlifi levha) özgül ağırlığı 800-1 000 kg/m³'tür, bu tür panoların kalınlığı genellikle fazla değildir (2,5-8 mm). İç kaplamalar için uygun olan bu panolar, kolayca kesilebilir, çivilenebilir, vidalanabilir, yapıştırılabilir ve boyanabilir. Günümüzde, doğal sert ahşabın işlenebilme özelliklerini taşıyan, orta yoğunluklu elyaflı panolar da üretilmektedir. Bunlar daha kalındır ve yoğunlukları yaklaşık 700 kg/m³-800 kg/m³'tür. Elyaflı panoların hammaddesi, öğütme işleminden geçirilmiş yakacak odun, hızardan dökülen kapak ve ıskartalar ya da şekerkamışı saplarının işlenmesiyle elde edilen liflerdir. Bu hammaddede, fiziksel (basınçlı buhar, gerektiğinde yüksek basınçlı buhar altında aniden genişletme) ya da mekanik (liflere ayırma değirmeni) yöntemlerle, sulu bir ortamda kabaca liflerine ayrılır. Elde edilen ürün, keçeleştirme, metal bir elekten süzme (ıslak yöntem) ya da lifleri kuruttuktan sonra, bir hava akımında yüzdürme (kuru yöntem) yoluyla kesintisiz bir örtü durumuna getirilir. Orta yoğunluklu panolara bir bağlayıcı da eklenir. Elde edilen örtü, panolar halinde kesilir ve bu panolar, hidrolik presin tablaları arasında, yüksek basınç ve sıcaklıkta (7 MPa ve 180-220 °C) sıkıştırılır. Odunözünü sıcakta plastikleştirme, keçeleştirme işlemiyle birlikte, klasik elyaflı panolarda liflerin kohezyonunu sağlar. (Yalıtkan panolar yalnızca kurutma fırınından geçirilir.)

Tanecikli panolar da odundan ya da başka selülozik maddelerden (örn. şekerkamışı ya da keten elyafı) yola çıkarak yapılabilir. Elyaflı panolarda olduğu gibi, yakacak odun parçaları, hızar talaşı, soyma* odun göbeği, hatta rende talaşı hammadde olarak kullanılır. Parçalama ve kurutmadan sonra, elde edilen tanecikler sentetik bir tutkala üre-formola ya da fenol -formola (kuru odun ağırlığının yaklaşık % 8'i oranında) batırılır, daha sonra ayarlama makinesinde kesintisiz bir örtü elde edilir. Panolar halinde kesilen gereç, daha sonra polimerleşmeyi, yani bağlayıcının donmasını sağlamak için sıcakta preslenir (2-3 MPa ve 150-200 °C), "Büyük tanecikli" denilen panolarda (yonga levha) sıkıştırılan parçalar yassı ve daha iridir, hatta bu parçalar istendiği gibi yönlendirilebilir. Bu da daha küçük bir ağırlık için bükülmezliği artırmaya olanak verir.

Kontrplak ve latalı panolar (ızgaralı tablalar), elyaflı panolar ve tanecikli panoların doğal ahşaba göre, nemli ortamda daha az çalışma ve düzlemin iki yönünde de aynı dayanımı gösterme üstünlüğü vardır. Bunlar, standartlaştırılmış boyutlarda, belirli ve değişmez özelliklerle, kullanıma hazır olarak piyasaya sunulur. Öte yandan, nitelikleri ya da yetersiz boyutları nedeniyle kullanılamayan bazı orman ürünlerini değerlendirmeye, ağacı kesme ve işleme sırasında ortaya çıkan alt ürünleri yeniden kullanmaya olanak verirler.

PANO a. Kızılderili dil ailesi; Amazon havzasında (Brezilya'nın batısı, Peru) Panolar tarafından konuşulur.

PANOFSKY (Erwin), alman asıllı amerikalı sanat tarihçisi (Hannover 1892 - Princeton 1968). 1926-1933 arasında Hamburg Üniversitesi'nde profesörlük yaptı, ardından ABD'ye yerleşti ve 1935-1962 arasında Princeton'daki Institute for Advanced Studies'de ders verdi. Olgucu anglo-sakson bilimleriyle karşılaşmadan önce iki koldan (A. Warburg'un tarihsel yöntemi ve E. Cassirer'in simgesel biçimler felsefesi) alman etkisi altındaydı. Sanat tarihinde "hümanist" bir anlayış geliştirdi; tiplerin ve biçimlerin geleneksel tarihini, yapıtın özünde bulunan anlamların incelenmesiyle (ikonabilim*) tamamlayarak bu alanda yönteme yenilik getirdi. Panofsky böylece, yapıtların yapısını inceleyen yaklaşımla, belli bir dönemin ve o dönemdeki sanatçıların anlayışını tanımlayan duyarlık biçimlerini inceleyen yaklaşım arasında yer alır. Başlıca yapıtları şunlardır: *Studies in Iconology* (İkonabilim incelemeleri) [1939], *Albrecht Dürer* (1943), *Abbot Suger on the Abbey Church of Saint-Denis and its Art Treasures* (Saint -Denis manastır kilisesi'nde Abbé Suger ve sanat zenginlikleri) [1946], *Gothic Architecture and Scholasticism* (Gotik mimarlık ve skolastik düşünce) [1951], *Early Netherlandish Painting: its Origin and Character* (Erken Hollanda resim sanatı: kökeni ve özellikleri) [1953], *Meaning in the Visual Arts* (Görsel sanatlarda anlam) [1953], *Renaissance and Renascenses in Western Art* (Batı sanatında Rönesans ve yenilikler) [1960].

PANOFTALMİ a. (fr. *panophtalmie*). Göz küresini oluşturan bütün dokuların, genellikle mikrop kökenli ağır iltihabı.

PANOİSTİK sıf. (fr. *panoïstique*). Böcbil. İçinde vitellin hücreleri bulunmayan böcek ovaryol'u için kullanılır. (Bu durumda tek besleyici doku folikül tabakasıdır.) [Karşt. MEROİSTİK.]

PANOLAR, Ucayali vadisinde, tropikal peru ormanında yaşayan Güney Amerika Kızılderilileri grubu. Amahuacalar, Capanahualar, Cashıbolar, Cashinahualar, Chandinahualar, Marinahualar, Matsanahualar, Mayorunalar, Pishiquibolar, Remolar, Sharanahualar, Shipibolar (Coribolar) ve Yaminahualar, çeşitli pano gruplarını oluşturmaktadırlar. Panolar, günlük yaşama yönelik tarım (manyok, mısır, pamuk), yabani bitki toplamacılığı, avcılık ve balıkçılıkla geçiniyorlardı. Temel sosyopolitik birliklerini, baldızalma çokkarılılığının yaygın olduğu anayerli konutlu akraba aileleri kapsayan hane halkı oluşturuyordu. Birçok grupların saldırısına (kölelere elkoyma amacı güden baskınlar) uğrayan Panolar, kendi toplumsal örgütlenmeleri de bir köleler sınıfının varlığını gerektirdiği için, saldırganlara şiddetle karşı koyabildiler (savaş armalarının varlığı). Hıristiyanlık ve geçim düzenlerini temelden değiştiren tarım reformu öz kültürlerinden uzaklaşmalarına yol açmıştır.

PANOPEUS. Yun. mit. Fokisli yunanlı kahraman. Truva atını yaptı.

PANOPOLİS ("Pan'ın kenti"). Tar. coğ. Yunanlılar'ın İpu ya da Hemmin (günümüzde Ahmim) kentine verdikleri ad, Yukarı Mısır'da. Kentte, Koptos ile birlikte tanrı Min'e (Yunanlılar Pan ile özdeşleştiriyorlardı) de tapıyorlardı.

PANOPS a. Şili'de yaşayan, küre biçiminde parlak mavi bedenli sinek cinsi. (*Oncodidae* familyası.)

PANOPTİK sıf. (fr. *panoptique*). Mim. Bir iç gözlem yerinden tüm iç mekânların görülebildiği bir yapı (cezaevi, hastane vb.) için kullanılır.

PANORAMA a. (fr. *panorama;* ing. *panorama;* yun. *pan,* bütün ve *horama,* görünüş'ten). **1.** Yüksek bir yerden bakıldığında gözler önüne serilen geniş manzara. **—2.** Bir soruna, bir döneme, bir etkinliğe toplu bakış; onun genel görünümü: *19. yüzyıl divan şiirinin panoraması.*

—Güz. sant. Yuvarlak planlı bir yapının iç duvarında bu duvarın eğriliğine uyarak gelişen ve yukarıdan aydınlatılarak perspektif oyunları ve gözaldatmacayla gerçek duygusu uyandıran tuval üzerine yapılmış resim. (Panoramaya bakan kişi, belirli bir yüksekliğin üstünde derin ve geniş bir ufuk algılar.) [Bk. *ansikl.* böl.] || Bir panoramanın bulunduğu yapı. || Panoramik bir görünümü canlandıran resim.

—Tiyat. Sahnenin gerisine konan ve oyundaki olayın geçtiği mekânı simgeleyen manzara perdesi ya da panosu.

—ANSİKL. Güz. sant. 1792'ye doğru Robert Baker tarafından icat edilen panorama (*Londra* panoraması, 1796'da ingiliz başkentine yerleştirildi) büyük başkentlerde, özellikle de Paris'te (*Paris görünümü,* 1799'da Montmartre bulvarında sergilendi) yaygınlaştı. İmparatorluk'tan XIX. yy. sonuna kadar, P. Prévost, Ch. Langlois, Théophile Poilpot, Detaille ve de Neuville (*Champigny* [1882] ve *Rezonville* [1883] panoramalarını birlikte gerçekleştirdiler; yapıtlar birbiri ardından Paris'te, Berry sokağının bugün yıkılmış bir binasında sergilendi), Gervex ve A. Stevens (1889 Evrensel sergisi için *Asrın panoraması*'nı birlikte gerçekleştirdiler) gibi ressamlar tarafından yapılan kent ve savaş panoramaları çok tutuldu. *Diorama*, stereorama, mareorama, georama* ve *europorama,* değişik panorama çeşitleridir. Rusya'da da değişik panoramalar gerçekleştirildi (*Borodino,* Moskova'da), *Panorama Mesdag* (1880) halen Lahey'de görülebilir.

PANORAMİK sıf. (fr. *panoramique*). **1.** Çok geniş bir görüş alanını kapsayan. **—2.** Bir soruna yöneltilen genel bir bakış için kullanılır.

—Dy. ve Oto. *Panoramik araba,* yolculara daha geniş bir görüş alanı sağlayan ve kimi zaman karoseri çatısı üzerindeki bir bölmeye yerleştirilen büyük pencerelerle donatılmış yolcu vagonu ya da otobüs.

—Foto. ve Sine. Standart boyutlardaki görüntüden daha geniş bir görüntü veren ya da elde etmeyi sağlayan şey için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İnş. Bir binanın üst bölümünde yer alan ve çevredeki yerlerin rahatça görülmesini sağlayan bir mekân için kullanılır.
—ANSİKL. Foto. ve Sine. Panoramik görüntü geniş açılı bir objektifle, çok sayıda fotoğraf işaretlenip birleştirilerek ya da panoramik bir makineyle elde edilebilir. Panoramik makinede 100° ile 180°, hatta zaman zaman 360°'lik görüş açısına denk gelen bir görüntünün kaydedilmesi için oldukça uzun bir film ışıklandırılır. 100° ile 120°'lik bir açıda fotoğraf çekmek için, objektif yarıklı bir obtüratörle eşzamanlı olarak kendi ekseni çevresinde döner ve alanı süpürür; bu objektifin alanında bulunan konu yavaş yavaş, yarığın yer değiştirmesiyle birlikte duyarlı katmana kaydedilir. 120°'den büyük alanlarda makine ve objektif dönerken makine içindeki film de sarılır; bu iki devinim tam anlamıyla eşzamanlıdır. Böylelikle duyarlı yüzey yavaş yavaş yansıyan görüntüyü kaydeder.
◆ a. Sine. Kameranın bir eksen çevresinde dönmesiyle sağlanan devinim. (Genellikle, manzara çekimlerinde olduğu gibi yatay bir panoramik kullanılır.)

PANORMOS. Tar. coğ. Anadolu'da iki limanın ortak adı. —Propontis'in (Marmara denizi) G. kıyısında antik liman. (Bugün *Bandırma.*) —Batı Anadolu kıyısında, Didyma'nın K.-B.'sında küçük liman. Bu liman, kutsal bir yolla Didyma'ya bağlanıyordu.

PANORMOS, lat. **Panormus,** Palermo'nun eski adı.

PANORPA a. (yun. *pas, pantos,* hepsi ve *horpeks,* dal, üvendire'den). Birçok bilim adamına göre ikikanatlıların ve kelebeklerin ortak atalarına benzeyen böcek cinsi. (Erkeklerin karın ucundaki şiş kıskaçlar nedeniyle *Panorpa* cinsi üyelerine "akrep sinekler" ya da "uçan akrepler" adını veren bilim adamları da vardır. Larvaları toprakta yaşayan etçil böceklerdir. *Mecoptera*'lardan akrepsinekgiller [*Panorpidae*] familyasının örnek tipi.)

panorpa cinsinin bir erkek üyesi

PANOV (Valeriy), beyaz rus dansçı (Vitebsk 1938). Sen-Petersburg Malıy tiyatrosu'nun okulunda yetişti. Oynadığı ilk büyük rol, *Petruşka*'daki Petruşka rolüdür (1961). 1963'te Kirov balesi'ne geçti, parlak bir karakter dansçısı olarak kendini kabul ettirdi. 1970'te Konstantin Sergeyev'in *Hamlet*'inin prömiyerinde başrol oynadı. Rus dansçı Galina RAGOZİNA (Arhangelsk, 1949) ile evlendi. Her ikisi 1974'te Rusya'dan ayrıldılar.

PANOVA (Vera Fyodorovna), rus kadın yazar ve gazeteci (Rostov na Donu 1905 - Sen-Peterburg 1973). Bir sıhhiye treninin personelini anlattığı heyecan verici savaş öyküsü (*les Compagnons* [fr. çev.], 1946) ile dikkatleri çekti. Yeniden kuruluş dönemini yansıtan romanlarındaki (*Krujiliha*, 1947; *Iasnıyi bereg*, 1949) manici bakış açısı nedeniyle eleştirilere uğradı; bu şemacılıktan vazgeçerek ahlak sorunlarını (*Vremena goda*, 1953) işledi. Çocukluk ve kişiliğin uyanışıyla ilgili öyküler (*Seryoja*, 1955) yazdı. 1920'lerin Rusya'sını anlattığı özlem dolu ve yarı özyaşamöyküsel *Sentimentalnıy Roman*'ı (1958) kaleme aldı, sonra tarihsel öykülerinde (*Qui meurt* [fr. çev.], 1965) ve tiyatroda (*les Adieux des nuits blanches* [fr. çev.], 1961) eski temalarına döndü.

PANSA (Caius Vibius), romalı konsül (öl. İ.Ö. 43). Praetordu (48), Sezar'ın yanında Farnas'da, ardından Galya'da savaştı. Konsüllüğe yükseldi (43), Antonius'un yönettiği sefer sırasında ağır yaralandı.

PANSIMAN → PANSUMAN.

PANSİTOPENİ a. (fr. *pancytopénie*). Hematol. Kandaki üç hücre grubunun (alyuvar, akyuvar ve trombosit) sayısında azalma.
—ANSİKL. Pansitopeninin nedeni kaynakta olabilir: ilikteki bir bozukluk (radyasyona, zehirlenmeye [özellikle ilaçla], enfeksiyona, özbağışıklığa, ilik fibrozuna vb. bağlı olarak) kan hücrelerinin oluşumunda ve olgunlaşmasında yetersizlik meydana getirir. Nedeni çevresel de olabilir (dolaşımdaki hücrelerin aşırı tahribine neden olan dalak büyüklüğü, mikroanjiyopati gibi).
Klinik belirtiler, kansızlıkla bağıntılı olduğu gibi (ileri derecede solukluk, yorgunluk, baş ağrıları) nötropeniyle (enfeksiyonlara karşı büyük duyarlılık, ateş), trombopeniyle de bağıntılıdır (purpura, kanamalar).

PANSİYON a. (fr. *pension*). **1.** Turistik yerlerde yatak başına günlük ücret ödenen, kimi zaman yemek gereksiniminin de karşılandığı ev. **—2.** Para verilerek kalınan, kimilerinde yemek de yenilen aile yanı. **—3.** *Tam pansiyon,* oda, kahvaltı ve yemekler dahil olmak üzere kiracıya yapılan hizmetlerin tümü. || *Yarım pansiyon,* oda, kahvaltı ve öğle ya da akşam yemeklerinden yalnız birini içine alan hizmetlerin tümü.
—Eğit. Milli eğitim gençlik ve spor bakanlığı'na bağlı ilk ve ortaöğretim kurumlarında parasız yatılı okuyan öğrencilerin barınma, yatma ve beslenme gereksinmelerinin karşılandığı yer. (Okul pansiyonlarının açılmasına ve yönetimine ilişkin esaslar 11 ağustos 1982 tarih ve 2698 sayılı yasa ile düzenlenir.) || Ortaöğretim öğrencilerine hizmet veren özel öğrenci yurdu.

PANSİYONCU a. Pansiyonu olan ve / ya da pansiyon işleten kimse.

PANSİYONCULUK a. Pansiyon işletme işi.

PANSİYONER a. (fr. *pensionnaire*). Ücret ödeyerek bir pansiyonda ya da bir aile yanında kalan kimse.

PANSLAV sıf. Tüm slav halklarına ilişkin.

PANSLAVCI sıf. Panslavcılıkla ilgili.
◆ sıf. ve a. Panslavcılık yandaşı.

PANSLAVCILIK a. XIX. yy.'da ve XX. yy. başında etkili olan ideoloji; tüm Slavlar için ortak bir tarihsel mirası savunan bu ideoloji, Slavlar'ın siyasal birliklerini yeniden kurmak ereğini güdüyordu.
—ANSİKL. "Panslavcılık" terimini ilk kez 1826'da slovak J. Herkel kullandı. XVII.-XVIII. yy.'lar arasında, Moskova'da yaşayan hırvat Križanić, çek filolog Dobrovsky ve şair Jan Kollár tarafından geliştirilen kültürel slavcılık* temeline dayanan panslavcılık, slav halkların federasyon ya da konfederasyon biçiminde demokratik bir topluluk oluşturma tasarılarını esinliyor ve bu tasarılar, rus dekabrist hareketine bağlı *Birleşik Slavlar derneği* (1823-1825), *Kiril ve Metodiy derneği* (1845-1847) gibi liberal ya da devrimci dernekler tarafından öneriliyorlardı. Herzen ve 1848'de Prag Slav kongresi'ni izleyen Bakunin, bu liberal ya da devrimci panslavcılığa katıldılar. "Büyük göç"ün ya da 1832'de kurulan *Demokratik Polonya derneği*'nin polonyalı göçmenleri, slav halkların kardeşliğini savunmakla birlikte, Rusya'nın büyük devlet siyasetine karşı çıktılar. Buna karşılık, osmanlı vesayetinden yeni çıkan Karadağlılar, Sırplar ve Bulgarlar gibi balkan Slavları, umutlarını "rus ağabey"lerine bağladılar ve İstanbul'un fethinden sonra ortodoksluğun başkenti durumuna gelen Moskova'nın himayesini sağlamaya çalıştılar. 1848 devrimi'nin başarısızlığa uğramasından ve 1867 avusturya-macar uzlaşmasından sonra Çekler ve Slovaklar da, Avusturya-Macaristan'da hak eşitliği sağlamak amacıyla yürüttükleri savaşımda rus desteğini elde etmek için çalışmaya başladılar.
Rusya'da, yıkıcı Kırım savaşı'ndan (1854-1856) ve Polonya ayaklanmasından (1863-64) sonra, M. P. Pogodin, A. İ. Koşelev, Danilevskiy, İ. S. Aksakov ve N. N. Strahov gibi siyasal yazarlar, imparatorluk Rusyası'nın koruyuculuğu altında tüm slav halklarının birliğini savunuyorlar, Polonyalılar ve Çekler, kültürlerinin ve dinlerinin Batı'ya bağlı olması nedeniyle bu birliğin dışında tutuluyorlardı. Panslavcı aydınlarla siyasal ve askeri yöneticilerin oluşturdukları bir baskı grubu, Aleksandr II'nin 1877-78 Rus-Türk savaşı'na sürüklenmesine yol açtı. Bulgaristan'ın bağımsızlığıyla sonuçlanan bu savaştan sonra panslavcılar, Avusturya-Macaristan'a ve Almanya'ya yakınlaşan Aleksandr III döneminde etkilerini yitirdiler. Devrimci akımın son bağlarını da kopardığı panslavcılık, XIX. yy. sonunda Rusya'da, sağ bir muhalefet hareketi durumuna geldi.
XX. yy. başında, merkezi imparatorluklara karşı savaşımlarında, o sırada Fransa'nın müttefiki olan Rusya'nın yardımına bel bağlayan çek (K. Kramář), polonyalı (R. Dmowski) ve bulgar (S. S. Bobçev) milliyetçilerin savundukları yenislavcılık ortaya çıktı (Prag [1908] ve Sofya [1910] slav kongreleri).
Birinci Dünya savaşı'nda ve savaş sonrası slav halkları arasındaki çatışmalar karşısında bu ideoloji yandaşlarını yitirdi. SSCB, Rusya'nın XIX. yy.'da yürüttüğü koruyuculuk görevini sürdürmedi. Lenin panslavcılığı gerici, emperyalist bir hareket olarak niteledi. Ancak İkinci Dünya savaşı'nda Almanya'nın saldırısına uğrayınca SSCB panslavcı ideolojiyi yeniden canlandırmaya girişti. Haziran 1941'de Komünist partisi'nin girişimiyle, Moskova'da bir panslav komitesi oluşturuldu. 1943, 1945 (Sofya) ve 1946 (Belgrad) yıllarında slav kongereleri düzenlendi. 1948'de Yugoslavya'nın Sovyet bloku'ndan ayrılmasından sonra SSCB panslavcı propagandaya son verdi.

PANSPERMİ ya da **PANSPERMİZM** a. (fr. *panspermie* ya da *panspermisme;* yun. *panspermia,* tohum karışımı'ndan). Biyol. Yaşamın bir gezegenden öbürüne geçebildiğini öne süren yaşam başlangıcı kuramlarından biri. (Tohumların dünyaya aydaki volkanların püskürmesiyle ya da meteoritlerle geldiğini ileri sürer.)

PANSPOROBLAST a. (fr. *pansporoblaste*). Enidosporidae grubunda bulunan ve ısırgan kutup kapsülleri içeren çokçekirdekli hücre.

PANSUMAN ya da **PANSIMAN** a. (fr. *pansement*'dan). **1.** Bir yaranın üzerine, travmadan ve enfeksiyondan korusun, salgıları emsin, hatta yarayı tedavi etsin diye sarılan bez ve ilaçlı madde; bu amaçla kullanılan gereçler. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Yara temizliği ve bakımı. **—3.** *Pansuman yapmak,* yarayı yıkayıp temizleyerek bakımını yapmak.
—Dişç. cerr. Dentinin iyileşmesini kolaylaştırmak ya da antiseptik bir maddenin korunmasını sağlamak için bir dişe geçici olarak yapılan dolgu. (En çok kullanılan maddeler öjenatlar, geçici harç ve gutta-perkadır.)
—Eczc. *Mide pansumanı,* hasta mide mukozasına yapışarak, onu sindirim özsularından koruyan ve ağız yolu ile alınan toz ya da toz karışımları.
—Nalbantl. *Pansuman nalı,* atın ayağında yapılan ameliyatlardan sonra, tedavi amacıyla kullanılan nal. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Bir pansumanda şu parçalar bulunur: yaraya değecek gereç, uygun şekilde katlanmış gaz bezi (kompresler); emici gereç, hidrofil pamuk ya da selüloz üstüpü; travmalara ve mikroplara karşı koruyucu gereç (parça pamuk); pansumanı yerinde tutma gereci: gaz sargı, bez sargı, çeşitli yapıştırıcılar.
Pudra, merhem, sıvı ilaçlar da çoğu zaman kullanılır (antiseptikler, antibiyotikler, nedbeleştiriciler). Birçok pansuman çeşidi vardır: kuru, bastırıcı, yaş, sürekli sıvı akıtıcı, vb.
Göz pansumanları flasterle tutturulmuş yuvarlak gaz bezleri ile yapılır.

—Nalbantl. Vidalı mahmuzlu pansuman nalı ve erkurt pansuman nalı en sık kullanılan türlerdir. Her ikisinde de kapaklar vardır, bunlar açılarak yaraya pansuman yapılır.

PANSUMANCI sıf. Pansuman yapan kişi.

PANT(O)- → PAN-.

PANT (Sumitra NANDAN), hindi diliyle yazan hintli şair (Kausani, Almora yakınında, Uttar Pradeş, 1900 - Allahâbad 1977). Çağdaş romantizmin, ulusçuluğun ve simgeciliğin en önemli temsilcilerindendi. Tagor, Gandhi, sonra Aurobindo ve daha sonra marxçılıktan etkilenen felsefesi, insanın tinselliğiyle estetik ve ahlak konusundaki özlemleri üstünde yoğunlaştı. Çok düşündürücü nitelikteki şiiri, Hindistan'a özgü imgeler ve simgeler açısından zengindir. Ünlü şiiri *Pallava* (1926) romantik öğeler taşısa da, *Guncan* (1926), *Yugavani* (1939), *Gramya* (1940) gibi öteki kitaplarında toplumsal kaygılara yöneldiği görülür.

Pantagruel *(Horribles et Épouvantables Faits et Prouesses du très renommé)*, Rabelais'nin romanı (1532). "Alcofribas Nasier" takma adıyla yayımladığı bu yapıt, bir dizi kitabının birincisidir. Pantagruel, halk efsanelerinin ünlü kahramanı dev Gargantua'nın oğlu olarak tanıtılır. Yapıt, Pantagruel'in çocukluğunu, bütün üniversiteleri gezdiği Fransa yolculuğunu, Orléans'da rastladığı ve fransızcayı bozarak alay eden limousinli öğrenciyle karşılaşmasını anlatır. Paris'e geldiğinde babası Gargantua'dan bir mektup alır: bu mektup aslında yeni bir hümanizm anlayışının özeti niteliğindedir. Paris'te tanıdığı ve "tüm yaşamı boyunca sevdiği" Panurge'ün şakaları yapıtın önemli bir bölümünü oluşturur. Kitap, Pantagruel'in Dipsodelar'a karşı savaşta gösterdiği kahramanlıklarla son bulur. Rabelais, döneminin tarihçilik anlayışını ve şövalye öykülerini alaya alan yapıtın devamını kaleme almadan önce *Pantagruel*'in ününden yararlanmak için, hümanizmin pedagojiye uygulamasını ele alan *Gargantua*'yı (1534) yazdı.

PANTALÉON a. Tellerine küçük tokmaklarla vurularak çalınan çalgı. (Büyük boyutta bir cymbalum olan bu çalgı, XVII. yy.'ın sonlarıyla XVIII. yy.'ın başlarında çok revaçtaydı. Louis XIV, 1705'te kendisine sunulan bu çalgıya, mucidinin [*Pantaléon* Hebenstreit, 1667-1750] adını verdi.)

PANTALEONİ (Maffeo), italyan iktisatçı ve siyaset adamı (Frascati 1857 - Milano 1924). Milletvekili (1901), sonra senatör (1923) oldu. Birinci Dünya savaşı'nda ve savaş ertesinde önemli bir siyasal rol oynadı. İktisatçılar onu marjinalist okula bağlarlar. "Salt iktisat"ın tanımını yaparak, matematiğin iktisat biliminde kullanılma olanak ve sınırlarını belirledi.

Pantalone, italyan komedisinin Venedik kökenli, yaşlı âşık tipi. Goldoni'nin yapıtlarında bu tip, yeni burjuva sınıfının olumlu değerlerini yaşatan yufka yürekli bir aile babası olarak canlandırılır.

PANTANAL (bataklık anlamında portekizce sözc.), Latin Amerika'nın ortasında, büyük bölümü Brezilya'da yer alan (110 000 km²; 180 000 nüf.), Paraguay ırmağının suladığı, tektonik kökenli büyük çöküntü alanı (Başlıca kenti *Corumbá*). Portekizce adının tersine, büyük bir tropikal bataklık değil, temel düzeyinin bir bölümü yağışlı mevsimde Paraguay ırmağıyla sol kıyıdan aldığı kollarının (Cuiabá, Taquari Novo) baskınına uğrayan, ağaçlı savanla kaplı, yaygın yöntemlerle hayvancılık yapılan bir ovadır. Yörede, hükümetin yardım ettiği birkaç kızılderili topluluğu vardır. Pantanal'dan bir miktar demir çıkarılır ve Corumbá'nın G.'indeki önemli Serra do Urucum manganez yataklarından biraz manganez çıkarılır.

Pantanassa kilisesi, Mistra'daki (Peloponisos) bir manastırın kilisesi; 1420'ye doğru, despot Theodoros II Palaiologos'un Başbakanı Frangopulos tarafından yapıldı. Mistra'daki birkaç kilisede daha görülen mimari bir özelliği vardır: zemin katta bazilika planıyla üst katta yunan haçı biçimindeki plan bağdaştırılmıştır. Bu sistem, dindarların yapı içinde daha kolay dolaşmasını sağlayan bazilika planıyla, yapıya saygın bir hava katan (Bizans imparatorunun temsilcisi ayine katılabilir ve kudas törenini tribünden izleyebilirdi) yunan haçı planını bir araya getirmeye olanak veriyordu. Kilisenin, 7 yüzlü bir absidadan, beşgen 2 absidiyolden ve sütunların taşıdığı kemerlerle sınırlanan iki sıra pencereden oluşan ilginç bir başucu vardır. Bölmeli bir bezeme, yapının bütününü süslemektedir.

PANTEİST a. (fr. *panthéiste*). Fels. TÜMTANRICI'nın eşanlamlısı.

PANTEİZM a. (fr. *panthéisme*). Fels. TÜMTANRICILIK'ın eşanlamlısı.

PANTELERİT a. (fr. *pantellérite;* öz. a. *Pantelleria*'dan). Petrogr. Alkali riyolit.

PANTELGRAF a. (fr. *pantélégraphe*). Fransa'da, rahip Giovanni Caselli'nin gerçekleştirdiği ve Paris ile Lyon arasında en az 1866'dan 1870'e dek işletilen ilk telekopi aygıtı. (Satır satır yapılan tarama işleminin eşzamanlılığı iki ağır sarkaçla sağlanıyordu.)

PANTELLERİA, İtalya'ya bağlı ada, Tunus ile Sicilya arasında, Sicilya'ya 100 km uzaklıkta; 83 km²; 10 000 nüf. (1991). Trapani iline bağlıdır. Yanardağ kökenli araziler, G.-D.'da hareketli bir yüzey şekli (*Monte Grande*'de 836 m), K.-B.'da ovalar ve tepeler oluşturur. Kıyı kayalık ve girintili çıkıntılıdır. Son denizdibi püskürmesi 1891'de gerçekleşmiştir. Tatlısuyu bulunmayan adada kapari ve üzüm yetiştirilir, keçi ve eşek beslenir. Balıkçılık.

PANTEON a. (fr. *panthéon;* lat. *Pantheum;* yun. *Pantheion*'dan). **1.** Yunanlılar'ın ve Romalılar'ın tüm tanrılarına adadıkları tapınak. **—2.** Yurtlarına şan vermiş kişilerin gömüldüğü ulusal anıt. **—3.** Çoktanrıcı bir dinde bütün tanrılar: *Veda panteonu.* **—4.** İspanya'da bazı krallık nekropolislerine verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. San İsidoro kilisesi yanındaki León panteonu'nda eski León krallarının (XI. yy.) kalıntıları bulunur ve yapı roman üslubunda, gösterişli bir fresk topluluğuyla bezenmiştir. İspanya'nın eski krallarının çoğu El Escorial'de kilise altında düzenlenmiş "Krallar panteonu"nda *(Panteon de los Reyes)* yatar.

Pantepoptes manastırı kilisesi → ESKİİMARET CAMİSİ.

PANTER a. Zool. PARS'ın eşanlamlısı.
—Toksikol. *Panter sendromu, Amanita pantherina* türü mantarla zehirlenme sendromu. (*Amanita muscaria*'nın muskarini ile zehirlenmeye benzer.)

PANTETEİN a. (fr. *pantéthéine*). Org. kim. Formülü
$HO^{*}—CH_2—C(CH_3)_2—CHOH—CO—NH—(CH_2)_2—CO—NH—(CH_2)_2—SH$
olan karmaşık tiyol; adenozindifosforik asit (A.D.P.) fosfatına, üzerinde yıldız bulunan oksijen atomuyla bağlı olarak bulunduğu A koenziminin hidrolizi sırasında oluşur.

PANTHEİOS sıf. (*tüm tanrılara özgü* anlamında yun. sözc.). Antik. **1.** Birçok tanrının özelliklerini kendisinde toplayan bir figür için denir. (Eski Mısır'da pantheios heykelcikleri [örneğin, bir koç başıyla bir çakal başının birleşmesinden oluşan ikibaşlı Amon] özellikle zararlı hayvanların açtığı yaralara karşı etkili birer tılsım olarak kabul edilirdi.) **—2.** Ululuğunu belirtmek üzere bir tanrının adına eklenen sıfat *(İupiter pantheios; Serapis pantheios).*

Pantheon, Roma'da anıt. Augustus döneminde (İ.Ö. 27), *Julii* ailesiyle ilişkili tüm tanrılar onuruna Agrippa tarafından yapıl-

Larousse

Physeter'i öldüren **Pantagruel** Rabelais'nin yapıtının 1744 basımı için resimleme (P. Tanjé)

dı. Titus döneminde, 80'de Campo Marzio'yu yerle bir eden yangın sırasında büyük ölçüde tahrip oldu. Domitianus'un restore ettiği, Hadrianus'un yeniden yaptırdığı ve Sofu Antonius'un tamamladığı yapı, Septimius Severus döneminde son kez onarıldı; kubbe, Hadrianus döneminden kalmadır. Tek parçalı 16 sütundan oluşan bir pronaos, eski bir kapıyla yuvarlak cellaya açılır, cellada yedi nişle sekiz aedicula almaşık olarak sıralanır; bölmeli beton kubbenin yüksekliği 43,40 m'dir. İç mekânı bir tek yuvarlak açıt aydınlatır. Pantheon, en önemli ve en iyi korunmuş antikçağ anıtlarından biridir ve 609'da Santa Maria ad Martyres'e adanmıştır. Raffaello'nun, Vittorio Emanuele II'nin ve Umberto I'in mezarları Pantheon'dadır.

PANTİCOSA, İspanya'da (Aragón, Huesca ili), Pireneler'de kaplıca merkezi, 1 639 m yükseltide, Jaca'nın K.-D.'sunda.

PANTİKAPAİON. Tar. coğ. Kerç kentinin (Ukrayna) Antikçağ'daki adı.

PANTİN, Fransa'da kanton (Seine-Saint-Denis) merkezi, Paris'in kuzeydoğu banliyösünde; 47 444 nüf. (1992). Makine ve elektrikli gereç sanayileri, besin ve kimya sanayileri.

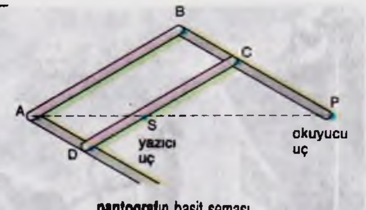
PANTODONTA a. Kısa üyelerinde küçük toynaklar bulunan, Paleosen ile Oligosen arasında oluşmuş topraklarda fosillerine rastlanan memeliler takımı. (Köpekdişleri savunma dişlerine dönüşmüştür. Otçul olduğu sanılır.)

PANTOGRAF a. (fr. *pantographe*). Belirli bir desenin farklı bir ölçekte röprodüksiyonunu yapmayı sağlayan aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Dy. Bir lokomotifte ya da elektrikli bir

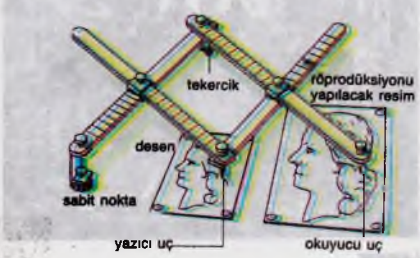
A. Thomas-Explorer

1420'ye doğru Mistra'da (Peloponisos) yapılan **Pantanassa kilisesi**

pantografın basit şeması

pantograf

otomotriste, sürtünme çubuklarıyla donatılmış arşenin düşey ötelenme hareketi yapmasına olanak veren ve sürekli olarak katenerin temas teline ya da tellerine alttan sürtünen eklemli akım alma düzeneği. (Bk. *ansikl.* böl.)

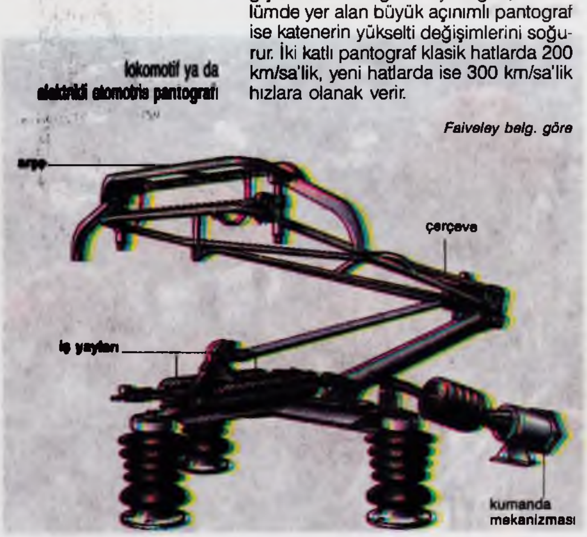
—Teknol. *Pantograf tezgâhı*, kesme takımı, bir yoklayıcının kumandasında, örneğin kalıp ve dişikalıp yapımı için, düzlemsel ya da çarpık yüzeyleri işleyen pantograflı oyma tezgâhı. (Eşanl. KOPYA TEZGÂHI.)

—ANSİKL. Dy. Pantograflar ilk kez 1895'te, ABD'deki, Baltimore and Ohio demiryolu ağında kullanıldı. XX. yy.'ın ortalarına doğru üretilen pantografların ağırlığı, kumanda aygıtı dışında 300 kg'a erişiyor ve eylemsizlikleri yüksek hızlarda, katener temas telinde önemli yükselmelere neden oluyordu. 50'li yılların sonunda, tek bir eklemli kolu olan, az yer kaplayan, hareketli bölümlerinin ağırlığı azaltılmış yeni bir pantograf tipi geliştirildi.

200 km/sa'in üstündeki hızlarda, tam akım almayı sağlamak için açınımı düşürerek eklemli sistemin ağırlığını önemli ölçüde azaltmak gerekir. Düşük açınımlı bir pantografın, değişken yükseklikli katenerle donatılmış (dolayısıyla büyük bir açınım gerektiren) hatların yanı sıra, çok hızlı bir seyir olanağı sağlayan, değişmez yükseklikli bir katenerle donatılmış yeni hatlarda da kullanılabilmesi için iki katlı pantograflara başvurulmuştur. Bu aygıtlarda üst üste yerleştirilmiş, bağımsız iki devingen öğe bulunur: üst bölümde bulunan düşük açınımlı pantograf temas telindeki biçim değişikliklerini dengelemeyi sağlar; alt bölümde yer alan büyük açınımlı pantograf ise katenerin yükselti değişimlerini soğurur. İki katlı pantograf klasik hatlarda 200 km/sa'lik, yeni hatlarda ise 300 km/sa'lik hızlara olanak verir.

lokomotif ya da elektrikli otomotris pantografı

Faiveley belg. göre

—Tek. res. Pantograf XVI. yy. sonuna ya da XVII. yy. başına doğru bulundu ve çeşitli biçimlerde geliştirildi. Pantografı oluşturan organlar, yalnız düzlemsel çizimleri değil, hacimleri de çoğaltabilecek biçimde bir araya getirildi: Collas'nın, heykelleri daha küçük ölçekte yapmaya yarayan makinesi. Standart biçimiyle pantograf, dört çubuktan oluşur: bu çubuklar A çevresinde hareket eden eklemli koşutkenarlı ABCD'yi oluşturacak biçimde birleştirilmiştir. BC çubuğu üzerine okuyucu P noktası ve CD çubuğu üzerine yazıcı S ucu, A, S, P, aynı hizada olacak biçimde tespit edilirse AP/AS oranı değişmeden kalır; öyle ki S, P'nin dış çizgilerini izlediği figüre benzer bir figür çizer. S ile P'nin birbirlerine göre konumu değiştirilerek, büyütme ya da küçültme yapılabilir. İki figür arasındaki oran D ve C eklemlerinin ve P ve S noktalarının yerleri değiştirilerek ayarlanır. P noktasına, düşey olarak kayabilen bir uç yerleştirilerek, bir yüzey üzerinde, S'nin benzer bir çizgisini vereceği bir düzey çizgisi izlenebilir.

PANTOJA DE LA CRUZ (Juan), ispanyol ressam (Valladolid 1553 - Madrid 1608). Sánchez Coello'nun öğrencisi oldu, Felipe II ve Felipe III dönemlerinde saray ressamlığına atandı ve parlak bir portre ressamı oldu (*Felipe III*, Kunsthistorisches Museum, Viyana); yaşamının son yıllarında dinsel konuları işledi ve italyan karanlıkçı akımının etkisinde kaldı (*Dirilme*, Valladolid hastanesi).

PANTOKRATOR sıf. (*sınırsız gücü olan* anlamında yun. sözc.). **1.** Zeus'a takılan lakap. **—2.** Hıristiyanların tanrısına verilen ve özellikle de bizans sanatında İsa'nın büstleri için kullanılan sıfat.

Pantokrator manastırı kilisesi → ZEYREK CAMİSİ.

PANTOL a. Halk dilinde pantolon.

PANTOLON a. (fr. *pantalon*, italyan komedi kişilerinden *Pantalone*'nin adından). Belden başlayıp bacakları ayrı ayrı sararak genellikle ayak bileklerine kadar inen giysi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Giy. *Pantolon çorabı*, boyu dizkapağının altında sona eren ince kadın çorabı. *Yarım çorap* da denir. ‖ *Binici pantolonu*, binicilerce giyilen ve paçaları baldırda iyice daralan körüklü pantolon.

—Terz. *Pantolon dikişi*, terzilerin, pantolonların yan dikişlerine kabarıklık etkisi yaratmak için kumaşa üstten çekip yana yatırarak uyguladıkları özel dikiş.

—Tıp. *Süvari pantolonu*, uyluklara ve böğürlerin üst kısımlarına yayılan selülit.

◆ sıf. Pantolon biçiminde olan.

—Giy. *Pantolon etek*, ağ kısmı bir pili ile gizlenmiş pantolon biçiminde etek.

—ANSİKL. Türkiye'de pantolon XIX. yy.'daki batılılaşma hareketine koşut olarak, ilkin batı yanlısı çevrelerde giyilmeye başlandı. Mahmut II döneminde yapılan giyim düzenlemelerinde askerlerin pantolon giymeleri öngörülmüştü. Abdülmecit döneminde devlet memurlarının da pantolon giymesi zorunlu tutuldu. Bazı çevrelerde uzun süre yadırganan bir giyim öğesi olan pantolon XIX. yy.'ın ikinci yarısında özellikle büyük kentlerde yaygınlaştı. Bununla birlikte Anadolu'da pantolon yerine şalvar, çakşır vb. kullanılıyordu. Pantolon Cumhuriyet dönemindeki kıyafet devriminden sonra daha da yaygın olarak kullanılmaya başlandı. Giderek kesimi zaman zaman değişen bir moda öğesi oldu. Dar, pilili, dubleli, geniş paçalı, bol vb. tür pantolonlar değişik zamanlarda moda oldu. Pantolon kadın giyimine de girdi. Anadolu'da özellikle kırsal kesimde hareket kolaylığı sağlayan şalvar, potur vb. giyecekler kullanılmakla birlikte, pantolon günümüzde erkek ve kadın giyiminin ana öğelerinden birini oluşturmaktadır.

PANTOLON-CEKET a. Bir pantolon ve ona uygun bir ceketten oluşan kadın kıyafeti.

PANTOLONCU a. **1.** Yalnızca ısmarlama pantolon diken terzi. **—2.** Yalnızca pantolon dikilen ve / ya da satılan mağaza. **—3.** Hazırgiyim atölyelerinde pantolon dikiminde çalışan işçi.

PANTOLONCULUK a. Pantolon dikme ve / ya da satma işi.

PANTOMETRE a. (fr. *pantomètre*'den). Eskiden arazi ölçümlerinde açı ölçmeye ve dikeyliği belirlemeye yarayan bir araç.

PANTOMİM ya da **PANTOMİMA** → PANDOMİM.

PANTON (Verner), danimarkalı mimar ve tasarımcı (Kopenhag yakınında, 1926). Önce mimar A. Jacobsen'in ortağıydı, 1955'te kendi bürosunu kurdu. Tasarladığı nesneler (mobilyalar, lambalar, yer ve duvar halıları vb.), mimarlık ürünleri ve iç düzenlemeler, biçimler, eğriler ve dolambaçlı çizgiler, gereçler ve renkler üzerine sürdürdüğü araştırmalara dayanır.

PANTOTENİK a. (fr. *pantothénique*). Biyokim. *Pantotenik asit*, $HO—CH_2—C(CH_3)_2—CHOH—CO—NH—(CH_2)_2—CO_2H$ formüllü kompleks karboksilik asit; alanından türer ve pek çok bitkisel maddede (bira mayası, fasulye, mantar) ya da hayvansal üründe (balık yumurtası, arı sütü) çok yaygın bulunan bir büyüme etkenidir. (Koenzim A'nın bileşenlerinden biridir.) [Eşanl. B5 VİTAMİNİ.]

PANTOTHERİA a. İkinci Zaman'da yaşamış fosil memeliler altsınıfı. (Yalnızca çene parçaları aracılığıyla bilinirler. Keselilerle etenelilerin ataları oldukları sanılır.)

PANTUFLA ya da **PANDUFLA** a. (fr. *pantoufle*). **1.** Keçe terlik. (İçi keçe, muflon vb. ile kaplanmış patik biçimli terliklere de bu ad verilir.) **—2.** *Arg.* Habersizce alma; çalma.

PANTUFLA a. Daha çok Şili ve Yeni-Zelanda'da yetişen süs bitkisi. (Yüz kadar tür vardır. Bil. a. *calceolus;* sıracagiller familyası.) [Eşanl. TERLİKÇİÇEĞİ.]

—ANSİKL. Alt dudağı büyük ve yuvarlak tahta pabuç gibi şişkin olan çiçekleri gözalıcı sarı ve firfiri kırmızı renktedir; küçük dalların tepesinde küme halinde bulunur. Bu bitkilerin süsleyici güzelliği onların çiçekçilik alanında büyük ölçüde değerlendirilmelerine yol açmıştır.

PANTUFLACI a. **1.** Keçe terlik yapan ve / ya da satan kimse. **—2.** *Arg.* Hırsız, dolandırıcı.

PANTUM a. (malayca *pantun*). Fransız romantikleri tarafından pantun adı verilen malaysia şiirinden alınmış sabit biçimli şiir.

—ANSİKL. Pantum fransız şiirine V. Hugo *(les Orientales)* ve Th. Gautier tarafından sokuldu, Baudelaire, Banville, Leconte de Lisle tarafından yeniden ele alındı. Pantum, çapraz uyaklı dörtlüklerden oluşur ve ikinci ile dördüncü dize sonraki dörtlüğün birinci ve üçüncü dizesiyle uyaklıdır; son dizeyse ilk dizenin tekrarıdır. Ayrıca biri ilk iki dizede, öteki her dörtlüğün son iki dizesinde olmak üzere şiirde iki koşut tema işlenir.

PANTUN a. Malaysia sözlü halk edebiyatında her dizesi dört sözcük içeren çapraz uyaklı bir dörtlü (*a b a b*) biçiminde şiir türü.

—ANSİKL. İlk iki dize doğadan alınmış bir imgeyi çağrıştırır; simgecilik ya da akışma yoluyla, şairin mesajını (çoğunlukla aşkla ilgili) içeren daha sonraki iki dizeyi hazırlar:

Kalau tuan mudik ke hulu
Carikan sahaya bunga kamboca
Kalau tuan mati dahulu
Nantikan sahaya di pintu sorga

"Yolunuz ta yukarılara düşünce
Koparıverin bana bir hintyasemini
Ve ölürseniz benden önce
Cennetin kapısında bekleyin beni".

PANTURANİZM → TURANCILIK.

PANTÜRKİZM → TÜRKÇÜLÜK.

PÁNUCO *(río)*, Meksika'da, Meksika körfezine dökülen ırmak, yaklş. 400 km. Mexico vadisinin K.'inde doğar ve Tampico'nun G.'inde denize dökülür. Yukarı çığırında sulama kanalları.

PÁNUCO, Meksika'da (Veracruz eyaleti) kent, *río Pánuco* kıyısında; 51 900 nüf. Huastecler'den kalma yıkıntılar. İspanyollar'ın ülkenin orta kesimine yaptığı birçok sefer buradan başlatıldı. Petrol işletmeleri. Şeker fabrikası.

PÁNUCO, *río Pánuco* kıyıları boyunca birçok huastec* yerleşmesinin bulunduğu arkeolojik bölge (Meksika). Çanak çömleğin incelenmesi sonucu burada klasiköncesi dönemin sonlarıyla (Pánuco I. İ.Ö. 350-100), klasiksonrası dönemin (Pánuco VI.: İ.S. 1250-1500) arasında birbirini izleyen bir dizi evre saptandı. Bu evrelerin tümünde bölgedeki Teotihuacán*, toltek*, aztek* etkilerini yansıtan küçük heykeller ele geçirildi.

PANUFNİK (Andrzej), ingiliz yurttaşlığına geçmiş polonyalı besteci (Varşova 1914 - Middlesex, İngiltere, 1991). İlk dönem yapıtlarının tümü, 1944'teki Varşova ayaklanması sırasında yok oldu. Ama sonradan üçünü yeniden yazdı (*Trajik uvertür*). 1954'te İngiltere'ye yerleşti. 1957-1959 arasında Birmingham Senfoni orkestrası'nı yönetti. Yapıtları, ancak 1977'den sonra Polonya'da seslendirildi. 8 senfoni (n° 1 *Sinfonia rustica*, 1948; n° 3 Sinfonia sacra, 1963 [Polonya'nın 1000. kuruluş yıldönümü için]; n° 5 *Sinfonia di sfere*, 1975; n° 6 *Sinfonia mistica*, 1977; n° 8 *Sinfonia votiva*, 1982), 1 piyano konçertosu (1962), 1 keman konçertosu (1971), yaylılar için 2 dörtlü (1976, 1980), 1 fagot konçertosu (1985), vb. besteledi. 1987'de otobiyografisi *Composing Myself* (Kendimi bestelemek) yayımlandı. 1990'da Polonya'ya dönerek son senfonisinin Avrupa prömiyerini yönetti.

PANURİNAE a. Timalayakuşugiller familyasından ötücükuş oymağı. (Gagaları kısa ve güçlüdür. Hepçil beslenirler. Çoğu Asya'da yaşayan yirmi kadar türü vardır. Bıyıklı baştankara [*Panurus biarmicus*] Güney Avrupa'da kıyı gölcüklerinin kenarında yuva yapar.)

PANUVEİT a. (fr. *panuvéite*'ten). Oftalmol. Gözdeki uvea zarının bütün kısımlarına yayılmış iltihap.

PANYO a. (isp. *paño*). Tek parçadan oluşan ve cinsel organı gizleyecek biçimde kalça çevresine dolanan giysi.

PANYOL a. Denizc. **1.** Bir geminin eksenine dikey olarak yerleştirilen çubuklardan her biri. **—2.** *Panyol tahtası*, gemilerde, güverteye alınan yüklerin altına yerleştirilen ya da güverte yolcuları tarafından üzerine yatak serilen ağaç kerevet.

PANZACCHİ (Enrico), italyan yazar (Ozzano, Bologna, 1840-Bologna 1904). Öyküler, denemeler ve şiirler yazdı, Carducci'nin arkadaşıydı, *Poesie* (1894) adlı yapıtı Pascoli tarafından yayımlandı.

PANZDE ya da **PANZDEH** sıf. (fars. *pānz*, beş ve *deh*, on'dan *panz-deh*). *Esk.* On beş.

PANZDEHÜM sıf. (fars. *panz-deh*'den *panz-dehüm*). *Esk.* On beşinci.

PANZEHİR a. (fars. *pād*, koruyucu ve *zehr*; *pad-zehr*'den). **1.** Herhangi bir cismin zehirli etkilerini önleyebilen, yani in vivo o cismi etkisiz duruma getirecek, fiziksel, kimyasal ya da fizyolojik bir tepkime yaratabilen madde. (Eşanl. ANTİDOT.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Bir olumsuzluğu, bir kötülüğü önleyen şey; çare: *İyi bir eğitim, kötülüğün en etkili panzehiridir.*
—Miner. *Panzehir taşı*, OPAL'in eşanlamlısı.
—Ted. *Yılan panzehiri*, zehre karşı özgül bağışıklık sağlamak üzere ısı ve formolla zayıflatılan (toksini, anatoksine dönüştürmeye benzer yöntem) ve şırınga edilerek kullanılan yılan zehri.
—Vet. *Panzehir taşı*, otçulların mide ve bağırsağında oluşan madensel taşlaşma. Eskiden panzehir değeri olduğu kabul edilirdi.
—ANSİKL. *Fiziksel panzehir tepkimesi*, madensel tuzlar ya da helmeli maddeler ağızdan alınıp zehirli cismin özümlenmesi geciktirilerek yahut zehri emen kömür yutularak elde edilir. *Kimyasal panzehir tepkimesi*, bir çökeltme ya da yansızlaştırmadır. Ya zehir henüz mide ya da bağırsakta iken (asitlerin bazlar tarafından yansızlaştırılması) ya da zehir organizmaya geçtikten sonra (kükürtlü panzehirlerin ağır madenlere etkisi) gerçekleştirilir. *Fizyolojik panzehir tepkimesi*, zehri, ters etkisi olan bir madde ile yansızlaştırmaktır. Örneğin, pilokarpinle zehirlenmede etkiyi yok etmek için atropin kullanılır.

PANZEHİROTU a. Eskiden zehirlenmelere karşı kökü kusturucu olarak kullanılan beyazımsı çiçekli çokyıllık ot. (Bil. a. *Vincetoxicum officinale;* ipekotugiller familyası.)

PANZER a. (alm. sözc.). Alman yapısı tank. (Bu sözcük, birçok bileşik sözcükte yer alır: *Panzerdivisionen* [panzer tümeni]; *Panzerarmee* [zırhlı tümen, zırhlı ordu]; *Panzerfaust* [sözcük anlamı zırhlı yumruk] ve *Panzerschreck* [tank korkusu], Almanlar tarafından 1943'ten sonra kullanılan çukur imla haklı, elde taşınabilir tanksavar silahları.)

PANZİNİ (Alfredo), italyan yazar (Senigallia, Ancona, 1863 - Roma 1939). Çok sayıda deneme, hikâye ve romanda, modernizme karşı duyduğu ve bir türlü üzerinden atamadığı tiksintiyi dile getirdi (aynı duygu *Dizionari moderno* [1905] adlı yapıtının sözlük düzeyindeki mizahında da belli belirsiz görülür). *Sei romanzi tra due secoli* (1930) ve *Romanzi d'ambo i sessi*'de (1941) bir araya getirilmiş olan en iyi hikâyeleri zaman zaman özyaşamöyküsel, zaman zaman da tarihsel nitelik taşır (*la Lanterna di Diogene*, 1907; *Viaggio di un povero letterato*, 1919; *La pulcella senza pulcellaggio*, *Il bacio di Lesbia*, 1937).

PANZOOTİ a. (fr. *panzootie*). Tüberküloz gibi bütün bir kıtaya yayılıp bütün hayvan türlerini saran enzooti.

PAO (EL), Venezuela'da (Bolívar eyaleti) madencilik merkezi, Puerto Ordaz'ın G.'inde. Demir cevheri.

PAOLA, İtalya'da komün, Calabria'da (Cosenza ili), Tirren denizi kıyısında, Cosenza'nın K.-B.'sında; 15 300 nüf. *Marina Paola*'da sayfiye merkezi.

PAOLİ (Giacinto), korsikalı yurtsever (Morosaglia 1690-Napoli 1768). Okumuş kır burjuvazisinden geliyordu, kendini Korsikalılar'ın Cenova'ya karşı ayaklanma önderi olarak kabul ettirdi (1733). Giafferi ile birlikte, ayaklanan Korsika'nın bazı kurumsal ilkelerini tanımladı. Oğlunun yönetimi, bu ilkeleri gerçekleştirdi. Theodor Neuhof ile birleşti (1736) ve onun yenilgisinden sonra, Maillebois'nın komutasındaki Fransızlar ile savaştı. 1739'da yenilerek Napoli'ye sığındı ve burada göçmen Korsikalılar'dan bir alay oluşturdu.

PAOLİ (Pasquale), korsikalı yurtsever (Morosaglia 1725 - Londra 1807). Hyacinthe Paoli'nin oğlu. Napoli'de subaydı. 1755'te Korsika'ya gitti ve 14 temmuzda başkomutan seçildi. Cenova'ya karşı ayaklanma hareketinin başına geçti; adanın içlerine çekilerek bir hükümet kurdu. Kasım 1755'te onaylattığı Anayasa "Korsika ulusu"nun hükümranlığını ilan etti. Kurduğu düzende, genel oyla seçilen temsilciler askeri şefleri ve yüksek devlet görevlilerini seçen bir Kurultay oluşturuyordu. Yürütme gücünü elinde bulunduran Paoli, eyalet meclislerinin seçtiği Yüksek konsey'in de başkanıydı. Başkenti Corte olan devletin bir üniversitesi (1765) matbaası ve donanması vardı. Devlet adına para da bastırıldı. Cenova'nın Korsika üstündeki haklarını Fransa'ya devrini öngören Versailles antlaşması'nı (1768) tanımayan Paoli, Korsikalılar'ı Fransızlar'a karşı silahlı direnişe çağırdı (mayıs 1768). Ponte-Novo'da yenilince (8 mayıs 1769) direnişten vazgeçti ve Londra'ya kaçtı (13 haziran). 1790'da Korsika'ya döndü. Ulusal muhafız birliği komutanlığına ve genel valiliğe atandı. İngiltere'nin yardımıyla yeniden başkaldırdı. Konvansiyon tarafından düşmanla işbirliği yapmakla suçlanarak yasadışı ilan edildi (nisan-temmuz 1793). 1795'te naip G. Elliot tarafından ülkeden sürüldü ve Londra'ya döndü.

PAOLO ARETİNO, italyan besteci (1508-Arezzo 1584). Yaşamını, Arezzo'daki iki kilisenin hizmetinde geçirdi: Santa Maria della Pieve ve katedral (1538-1544). Vokal yapıtları çok önemlidir: 4 sesli *Piae ac devotissimae lamentationes Hieremiae Prophetae* (1563), 5 sesli *Magnificat* (1569), 4 sesli *Responsorium hebdomadae sanctae* (1564), iki cilt tutan madrigaller (1549, 1558).

PAOLO Dİ GİOVANNİ FEİ → FEİ.

PAOLO VENEZİANO, yaklaşık 1310 -1362 arasında Venedik'te etkinlik gösteren italyan ressam. Yapıtları bizans sanatıyla benzerlik gösterir; bununla birlikte, gotik sanatın çizgiselliği ve ikonografisinden esinlenmesi nedeniyle "modern" bir sanatçı ve venedik okulunun kurucusu sayılır. (Bir çokkanatlıdan alınma *Madonna*, 1352, Louvre). Sanatındaki özenticilik (yaldız, parlak renkler), Lorenzo Veneziano gibi öğrencilerinde daha esnek bir biçimde kendini gösterir.

PAOLOZZİ (Eduardo), ingiliz heykelci ve gravürcü (Leith, Edinburgh yakınları 1924). Dadacılık ve ham sanatın etkisinde kalan yapıtı, gündelik ve kentsel dünyaya ait kalıntı ve eşyaların bronza işlenmiş izlerini taşıyan totemi andıran güçlü figürlerle ayırt edilir (*Aziz Sebastianus III*, 1958-59, Kröller-Müller müzesi, Otterlo). Bu figürler 60'lı yıllarda geometrik biçimli alacalı robotlara dönüştü (*Son ilah*, 1963, Köln). Paolozzi, ingiliz pop art'ının gelişmesinde önemli bir rol oynadı. 70'li yıllarda, biçimlerin geometrisinin düzenlemenin barokluğuyla bütünleştiği kabartmalar üzerinde çalıştı (*Niigata-Turkoma*, 1975).

PAO NGAN → BAO AN.

PAO-PEREİRA a. (portekizce *pau*, odun, ve *pereira*, armut ağacı'ndan). Eczc. Brezilya'da yetişen bir ağacın (zakkumgiller familyasından *Geissospermium læve*) kabuğu. Dekoksiyon şeklinde yüksek ateşe karşı kullanılır. (Kininin etkisine benzeyen bu etki, 1880'de Hesse tarafından elde edilen geissospermin adlı alkaloitten ileri gelir.)

PAO ROSA a. (portekizce *pau*, odun, ve *rosa*, kırmızı'dan). Daha çok Tropikal Afrika'da yetişen ve genellikle kaba dokulu, sert ve ağır, morumsu kırmızı bir odun veren ağaç. Odunu ince marangozlukta kullanılır. (Bil. a. *Swartzia fistuloïdes;* baklagiller takımı.)

PAPA a. (Kilise lat.'sinden sözc.) Roma piskoposu, Roma Katolik kilisesi'nin başı.
—ANSİKL. Katolik kilisesi'nde, İsa'nın, Kilise'sinin aziz Petrus'a dayanmasını istemiş olduğuna inanılır. "Petrus olgusu"nun sonucu olarak, dünyanın başkenti, gelecek yüzyıllar için, hıristiyan birliğinin ve katolikliğin merkezi durumuna geldi. Papa, hem Roma piskoposu, hem de Dünya kilisesi'nin başıdır. Belli başlı iki ayrıcalığı vardır: Kilise'nin en yüce yargı mercii olmak ve öğreti konusunda *ex cathedra* (bir inanç gerçeğiyle ilgili olarak) aldığı karar-

Scala

Pasquale Paoli
R. Cosway'in
bir portresinden ayrıntı
Pitti sarayı, Floransa

Tate Gallery

Eduardo Paolozzi
The City of the Circle
and the Square
boyalı alüminyum, 1963-1966
Tate Gallery, Londra

Yunanistan büyükelçiliği, Fransa

mareşal Papaghos

muhabbetkuşu
(Melopsittacus undulatus)
[Avustralya]

Jako
(Psittacus erithacus)
[Orta Afrika ormanları]

larda yanılmaz olmak. Papa, kardinaller meclisi tarafından seçilir.

PAPA, Macaristan'ın (Veszprém yönetim bölgesi) batısında kent; 32 900 nüf. XVIII. yy.'da yapılmış barok üslûbunda bütün; eski Esterházy şatosu, manastır kilisesi, evler. Ticaret merkezi.

PAPADAT-BENGESCU (Hortensia), rumen kadın yazar (İveşti, Tecuci yakınında, 1876-Bükreş 1955). Şiirler ve oyunlar yazdı, Proust etkisinde öyküler (*Concert din muzica de Bach*, 1927; *Rădăcini*, 1938) kaleme aldı.

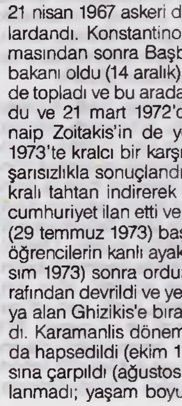
PAPADHİAMANDİS (Aleksandhros), yunanlı yazar (Skiathos 1851 - *ay. y.* 1911). Tarihsel romanların ardından, *Khristos Milionis* (1885) adlı yapıtıyla öyküde karar kıldı. Bu dalda iki yüz kadar örnek verdi. Kararlı bir biçimde tutucu ve ortodoksluğun etkisinde bir yazardı, dilde özleştirmeyle lehçeyi bir araya getiren tuhaf bir karışımla yurttaşlarının yazgısını anlattı (*E phonissa*, 1903). Papadhiamandis, görkemli bizans uygarlığına duyduğu özlemi, doğaya ve ezilmişlerin yazgısına karşı beslediği duyarlıkla birleştirdi.

PAPADHİAMANDOPULOS (İoannis) → MOREAS (İoannis).

PAPADHİMİTRİU (İoannis), yunanlı arkeolog (Skyros 1904 - Atina 1963). Mykenai'deki ikinci "mezar çemberi"ni ve Brauron*'daki Artemis tapınağı'nı ortaya çıkardı.

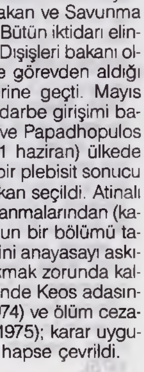
PAPADHOPULOS (Gheorghios), yunanlı subay ve devlet adamı (Eleokhorion, Peloponisos, 1919). Yarbay ve hava kuvvetleri komutanı olan Papadhopulos, 21 nisan 1967 askeri darbesini hazırlayanlardandı. Konstantinos'un ülkeden ayrılmasından sonra Başbakan ve Savunma bakanı oldu (14 aralık). Bütün iktidarı elinde topladı ve bu arada Dışişleri bakanı oldu ve 21 mart 1972'de görevden aldığı naip Zoitakis'in de yerine geçti. Mayıs 1973'te kralcı bir karşı darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlandı ve Papadhopulos kralı tahtan indirerek (1 haziran) ülkede cumhuriyet ilan etti ve bir plebisit sonucu (29 temmuz 1973) başkan seçildi. Atinalı öğrencilerin kanlı ayaklanmalarından (kasım 1973) sonra ordunun bir bölümü tarafından devrildi ve yerini anayasayı askıya alan Ghizikis'e bırakmak zorunda kaldı. Karamanlis döneminde Keos adasında hapsedildi (ekim 1974) ve ölüm cezasına çarpıldı (ağustos 1975); karar uygulanmadı; yaşam boyu hapse çevrildi.

PAPAGHOS (Aleksandhros), yunanlı mareşal ve devlet adamı (Atina 1883 - *ay. y.* 1955). Savunma bakanlığı (1935) ve 1936-1940 arasında, Metaksas hükümeti döneminde Genelkurmay başkanlığı yaptı; Epeiros'ta İtalyanlar'a karşı girişilen saldırıyı başarıyla yönettiyse de Almanlar tarafından tutsak edilerek 1945'e kadar Almanya'da gözaltında tutuldu. 1945'te Yunanistan'a dönünce mareşalliğe yükseltildi, 1949-1951 arasında, Markos yönetimindeki komünist kuvvetlerle savaşmak üzere ordunun başına getirildi. Hellen Birlik partisi'ni kurdu, 1952'de hükümetin başına geçti ve krallığın yeniden kuruluşunu sağlayan başlıca kişiler arasında yer aldı.

Ara Macao
(Meksika ile Bolivya arasında)

papağanlar

gerdanlıklı küçük papağan
(Psittacula krameri)
[Afrika, Hindistan, Malezya, Avustralya]

PAPAGOLAR, uto-aztek ailesinden bir dil konuşan Kuzey Amerika Kızılderilileri. Sonora, Arizona ve Kaliforniya eyaletlerinde yaşayan Papagolar, babayerli konutlu babasoylu klanlar biçiminde örgütlenmişlerdir. Sayıları günümüzde 10 000 olarak tahmin edilmekte ve özel koruma bölgelerinde korunmaktadırlar. Avcılık ve toplamacılıkla geçiniyor, işlenmiş pamuk dokumacılığı ve kaktüs meyvesinden yararlanarak, şaman uygulamalara bağlı büyüsel-dinsel ayinlerinde önemli bir yer tutan şarap üreticiliği de yapıyorlardı.

PAPAĞAN a. (ital. *pappagallo*'dan). **1.** Kalın ve çok kıvrık gagalı, kavrayıcı ve ince ayaklı, dört parmağından ikisi arkaya dönük duran, insan sesini taklit edebilen papağangiller familyasındaki türlerin ortak adı. (Papağansılar takımı; papağangiller familyası.) **—2.** *Tkz.* Duyduklarını ya da okuduklarını üzerinde düşünmeden, yeterince anlamadan aynen yineleyen kimse. **—3.** *Papağan gibi ezberlemek*, bir şeyi kavrayıp anlamadan sözcük sözcük ezberlemek.

—Cerr. *Papağan gagası*, küçük kemik parçalarını çıkarmaya yarayan, ucu kıvrık cerrahi aleti.

—Patol. *Papağan dili*, tifo ve ağır bulaşıcı hastalıklarda görülen kuru ve kırışık dil.

—Tarönc. *Papağan gagası*, madeleine kültürünün son evrelerine özgü bir tür kalem.

—Yumş. bil. *Papağan gagası*, kafadanbacaklıların, özellikle de notiloidlerin boynuzsu çeneleri.

—ANSİKL. Papağanların uzun bir kuyruğu vardır. Yüzeyi kemiksi yüzeyli, etli dili, insan sesini taklit etme olanağı verir. Başı hacimli, tüyleri çok renkli ve alacalıdır. Papağanlar bütün dünyanın tropikal ormanlarında bulunan ağaççıl kuşlardır; kalabalık sürüler halinde yaşarlar. Erkek ve dişi nöbetleşe kuluçkaya yatar; yavruları uzun süre yuvadan ayrılmaz. Daha çok bitkicildir; meyveler, tohumlar, çiçekler ve tomurcuklarla beslenir; yemekborularında bir kursak bulunur. Bazı türleri balözü yer ve dilleri saçaklıdır. Papağanların psişik yetenekleri gelişmiştir, ama gene de kargaların düzeyine erişemez. Çoğu Avustralya ve Yeni Gine'de yaşayan 320'yi aşkın papağan türü vardır. Küçük bedenli papağanlara "küçük papağan" ortak adı verilir. Carolina küçük papağanı *(Conuropsis caroliensis)* eskiden ABD'nin Carolina eyaletinde Great Lake'e kadar uzanan alanda yaşadı; ne var ki meyve bahçelerine büyük zarar veren bu kuşun soyu 1920-1930 arasında sürdürülen acımasız kıyım sonucu ortadan kaldırıldı. Başlıca papağan türleri arasında kakadular, loriler, muhabbetkuşları, jakolar, aralar sayılabilir.

PAPAĞANBALIĞI a. Zool. **1.** Sıcak ve ılık denizlerin en sığ kesimleriyle 50 m derinliğe kadar inen, bitkilerle, taşlarla, kumlarla kaplı diplerinde yaşayan kemiklibalık. (Bedeni yanlardan basıktır ve iri pullarla kaplıdır. Yanaklarında pul bulunmaz. Pembe bedeni yeşil ya da gri beneklidir. Akdeniz'de az bulunur. Bil. a. *Xyrichthys novacula*, lapinagiller familyası; boyu 30 cm'ye kadar.) **—2.** ISKAROZBALIĞI'nın eşanlamlısı.

PAPAĞANBALIĞIGİLLER a. Sıcak ve ılık denizlerde yaşayan, canlı renkli kemiklibalıklar familyası. (Dişleri bir gaga biçiminde kaynaşmış olduğundan mercan kayalıklarında "otlayabilir". 100'ü aşkın türünden yalnızca biri Türkiye sularında bulunur: iskarozbalığı* ya da papağanbalığı. Erkeğinin, dişisinin, yavrusunun rengi genellikle farklı olur. Birçok türün üyeleri, geceleri rahat uyuyabilmek için bedenlerinin çevresini bir mukus tabakasıyla sarar. Boyları 50 cm ile 3 m arasında değişir.

PAPAĞANGİLLER a. Papağan, cüce papağan ve kakadu gibi türleri içeren kuş familyası. (Papağanımsılar takımının tek familyasıdır. Bil. a. *Psittacidae.*)

PAPAĞANIMSILAR a. Yalnızca papağangiller familyasından oluşan kuş takımı. (Bil. a. *Psittaciformes.*)

PAPAĞANLIK a. Ruhbil. Bir kişinin anlamını bilmediği ya da benimsemediği kalıplaşmış sözleri makine gibi yinelemesi.

PAPAİN a. (fr. *papaïne*). Özgül olmayan, ama çoğu proteinin peptit bağlarının hidrolizini kataliz eden enzim.

—ANSİKL. Papain, papaya *(Carica papaya)* meyvelerinin yarılmasıyla elde edilir. Mide-bağırsak hastalıklarının ve karaciğer yetmezliğinin tedavisinde kullanıldığı gibi bağışıklık hematolojisinde de kullanılır, çünkü onun etkisinde kalan alyuvarlar, yapıştırıcı olmayan antikorların etkisiyle tuzlu asıltıda yapışabilir duruma geçer.

PAPAİOANNU (Kostas), yunan filozof (Volos 1925 - Paris 1981). Komünist parti üyesiydi, Direniş hareketi'nde etkin bir rol oynadı (özellikle aralık 1944'te Atina'da), ancak 1945'te, savaştan sonra ortaya çıkan iki komünist partiden birine girmeyi reddederek yurtdışına göçtü; 1957-58'de ülkesinde geçirdiği kısa bir dönem dışında, Paris'te yaşadı. Marxçılık uzmanı ve hegelci bir düşünür olan Papaioannu, *la Crise du marxisme* (Marxçılığın bunalımı) [1954], *İndustrie et Société* (Sanayi ve toplum) [1956], *Hegel* (1962) adlı yapıtlarını yazdı. *l'İdéologie froide*'da (Soğuk ideoloji) [1967] ise stalinciliğin mekanizmalarını ortaya koymaya çalıştı. En önemli makaleleri 1983'te yayımlanan *De Marx et du marxisme* (Marx ve marxçılık üzerine) adlı kitapta toplandı.

PAPAK a. **1.** Kafkasyalılar'ın giydiği kürkten yapılmış tepesi düz erkek kalpağı. **—2.** Rusya'da giyilen tepesi bez kaplı silindir biçiminde yüksek başlık.

—Geleneks. giy. Doğu Anadolu'nun bazı yörelerinde kullanılan, sadece gözleri açıkta bırakacak biçimde yünden örülmüş başlık.

PAPALIK a. **1.** Roma Katolik kilisesi'nde, hıristiyanların en yüksek rahibi sayılan piskoposun mevki ve yetkisi. **—2.** Katolik kilisesi önderinin makamı.

—ANSİKL. Papalık, hıristiyan birliğinin bağı ve havariler geleneğinin temsilcisi olarak oldukça erken bir tarihte ortaya çıktı. Batı İmparatorluğu'nun çöküşü (476), papayı barbar Batı'nın tam anlamıyla mutlak hâkimi durumuna getirdi. Fakat Papalık'ın dünya devletlerine bağımlı duruma gelmesi, IX. ve X. yy.'larda nüfuzunun azalmasına yol açtı. XI. yy.'da başlatılan ve gregorius reformu (Gregorius VII'nin adından) denen reform, Papalık'a eski otoritesini ve saygınlığını yavaş yavaş kazandırdıysa da, onun yine de, XII.-XIV. yy.'larda, Kutsal İmparatorluk'un müdahalelerine ve Batı'da kurulan yeni krallıkların, özellikle Fransa'nın bağımsızlık özleyişlerine karşı mücadele etmesi gerekti (hatta 1309'da papa, Capetler'in himayesi altında Avignon'a yerleşti). Batı'daki Büyük Ayrılık* (1378-1417), yerel kiliselerin isteklerini destekler bir nitelik kazandıysa da (gallikanlık), papanın kişisel otoritesini de şaşırtıcı bir biçimde güçlendirdi. Fakat papalar, Kilise'de gerekli reformu yapmayı ihmal ettiler. Bu yüzden, XVI. yy.'da protestanlar Roma'nın otoritesini tanımayı reddettiler ve böylece Kilise ikiye bölündü. Daralmış bir hıristiyanlık çerçevesi içinde Papalık, Trento konsili (1545-1563) sayesinde, üstünlüğünü pekiştirdi ve Roma kilisesi'nde zorunlu duruma gelen öğreti ve disiplin kalkınmasını gerçekleştirdi (Katolik Reformu ya da Karşı Reform). XVIII. yy.'da, italyan hükümdar papanın dünye-

vi kaygıları papalık nüfuzunun yeniden azalmasına yol açtı. 1830-1840 yıllarından başlayarak, ultramontanizm ve Birinci Vatikan konsili kararlarıyla (papanın üstünlüğü ve yanılmazlığı) [1869-1870] Papalık'ın nüfuzu yeniden canlandı ve bir değişme sürecine girmiş olan dünyada onun rolünü öğretisel bakımdan güçlendirdi. Leo XIII'ten (1878-1903) bu yana, Papalık, Roma'nın gözünde, sarsıntı geçirmekte olan bir uygarlık için giderek daha zorunlu duruma gelen bir tür İncil ahlakının sözcülüğünü yapmaya çalışmaktadır.

PAPALİNA a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin ortasularının üst kesiminde yaşayan kemiklibalık. (*Acıçaça* adıyla da bilinen bu etçil göçmen balığın boyu, sularımızda 15 cm'ye ulaşabilir. Bil. a. *Sprattus sprattus;* sardalyagiller familyası.)

PAPALOAPAN, Meksika'da (Veracruz eyaleti) ırmak; 250 km. Birçok ırmaktan oluşur ve Alvarado yakınında Meksika körfezine dökülür. Havzasında önemli düzenlemeler (sulama barajları, polder oluşturma, toprakların iyileştirilmesi) gerçekleştirildi; Papaloapan havzasında özellikle şekerkamışı ve pirinç üretilir.

PAPANDREU (Georgios), yunanlı siyaset adamı (Patras 1888 - Atina 1968). 1916'da E. Venizelos'un siyasal kabinesinin direktörlüğünü yaptı. Daha sonra Stylianos Ghonatas'ın devrimci hükümetinde İçişleri bakanlığı görevini üstlendi (ocak -ekim 1923). Venizelos'un Milli eğitim bakanıyken (ocak 1930 - mayıs 1932) eğitimde yenilikler yaptı. 1935'te daha sonra Sosyal demokrat parti adını alacak olan Demokratik parti'yi kurdu. İşgal sırasında İtalyanlar tarafından tutuklandı. Kahire'ye gitti; sürgündeki hükümetin başına geçti (nisan 1944) ve orada İtalya'da yararlık gösterecek olan dağ birliklerini kurdu. Yunanistan'a dönüşünde Ulusal birlik hükümetinin Başbakanı oldu (mayıs 1944). 1947-1950 arasında İçişleri bakanlığı yaptı. 1954'te S. Venizelos ile birlikte Liberal parti başkanı oldu. 1959'da Liberal parti'nin bir fraksiyonunu da içine alan Demokratik liberal parti'yi kurdu. 1961'de çeşitli muhalefet gruplarını bir Merkez birliği'nde toplayarak bunların önderi oldu. 3 kasım 1963 seçimlerini kazanınca bir merkezci kabine kurmakla görevlendirildi ve bu kabinede Milli eğitim bakanlığı görevini üstlendi. Ne var ki, ancak komünistler sayesinde güvenoyu alabilince bundan hoşnut olmayarak hemen istifa etti.

Papandreu 16 şubat 1964 seçimlerinde durumunu daha da güçlendirdi ve yeniden Başbakan olunca büyük bir çoğunlukla güvenoyu aldı (30 mart). Ama kendisini pek desteklemeyen Konstantinos II'nin tahta çıkışı, güttüğü dış siyasetin Enosis'e elverişli olmaması ve özellikle oğlu Andreas Papandreu'nun kabineye girmesi bir gerilim yarattı ve Başbakan Papandreu kralın isteği üzerine 15 temmuz 1965'te istifa etti. Merkezin lideri bundan böyle muhalefetin beyni haline geldi. 21 nisan 1967 askeri darbesi sırasında tutuklanan eski Başbakan ekimde serbest bırakıldı.

PAPANDREU (Andreas), yunan iktisatçı ve siyaset adamı (Sakız 1919), Georgios Papandreu'nun oğlu. ABD'ye yerleşti, amerikan yurttaşlığına geçti, çeşitli amerikan üniversitelerinde iktisat dersleri verdi (1942-1960). 1960'ta Yunanistan'a dönerek İktisadi araştırmalar merkezi'ni yönetti (1961-1964). 1963'te amerikan yurttaşlığından ayrıldı ve Peloponisos'tan (Patras) merkez milletvekili seçildi. Ertesi yıl, babasının başkanlığındaki hükümete Devlet bakanı olarak girdi (1965), ardından İktisadi koordinasyon bakan yardımcılığına getirildi. 1966'da, gizli sol subaylar grubu olan Aspidha komplosuna karışmakla suçlandı, sonunda 21 nisan 1967'deki askeri hükümet darbesini düzenleyenler tarafından tutuklandı; vatana ihanetle suçlandıysa da 24 aralıkta serbest bırakıldı. Stockholm'e, ardından Toronto'ya sığındı, ağustos 1974'te yeniden Atina'ya dönerek Panhellenik sosyalist hareket'i (PASOK) kurdu. 18 ekim 1981 seçimlerinde PASOK, Parlamento'daki 300 milletvekilliğinden 172'sini kazandı. Bunun üzerine A. Papandreu, Savunma bakanlığını da yaptığı bir hükümetin başına geçti. Muhalefetteyken savunduğu ABD üslerini kapatmak, NATO'nun askeri kanadına dönmemek ve AT'ye katılmamak gibi kararları iktidara gelince uygulamaya koyamadı; ancak Yunanistan'ın NATO'nun Ege'deki manevralarına katılmasına karşı çıktı. 1985'teki Cumhurbaşkanlığı seçiminde Karamanlis'in yeniden aday olmasını istemedi. Onun yerine önerdiği Khiristos Sartzetakis Cumhurbaşkanı seçildi. 1987'de Ege denizi'nde petrol arama girişimleri nedeniyle Türkiye'yle ilişkiler olumsuz yönde etkilendi. Yunanistan uluslararası sularda araştırma yapan türk gemisini kendi karasularında sayarak tehdit edince doğan savaş tehlikesi, Başbakan Özal ve Papandreu arasında kişisel mesajların iletilmesiyle önlendi. İki Başbakan 30-31 şubat 1988'de İsviçre'nin Davos kentinde buluştular. Aralarındaki sorunların çözülmesi için her yıl görüşmeye, iktisadi ve siyasi konularda ortak komisyonlar kurulmasına karar verdiler. Bu görüşmede doğan "Davos ruhu" türk ve yunan kamuoyunda destek buldu. Ancak Papandreu, yüksek kademe yöneticilerini ve bakanları kapsayan yolsuzluk olayları nedeniyle 1989'da eleştirilerle karşılaştı; muhalefet partileri seçime gidilmesini istediler. PASOK'un haziran 1989 seçimlerinde yenilgiye uğraması üzerine başbakanlığı sona eren Papandreu, parti genel başkanı olarak kaldı.

Papanicolaou boyası (yunan asıllı amerikalı hekim George Nicholas *Papanicolaou*'nun [1883-1962] adından), kavlayıp dökülen ur hücrelerini boyama yöntemi. Kanserin erken teşhisine yarar. Özellikle dölyatağı boynu kanserenin teşhisinde kullanılır.

PAPANİN (İvan Dmitriyeviç), ukraynalı amiral ve kâşif (Sivastopol 1894). 1937-1938'de radyotelgrafçı Krenkel, jeofizikçi Fyodorov ve biyolog Şirşov ile birlikte, kendini Kuzey kutbu yakınında başıboş bir bankize bıraktırdı, burada sekiz ay geçirdi, daha sonra Grönland kıyısı açıklarına geldi. Dört araştırmacı, 19 şubat 1938' de Scoresby Sound açıklarında bir rus buzkıran gemisince son anda kurtarıldı. Papanin 1939'da Kuzey deniz yolunun örgütlenmesini yönetmekle görevlendirildi. İkinci Dünya savaşı sırasında Kuzey taşıma seferlerinin yöneticiliğine getirilince, Arktik bölgenin donanımını ve savunmasını örgütledi. Sibirya kıyısındaki burunlardan birine adı verildi.

PAPARA a. **1.** Ekmek, peynir ve süt ya da et suyuyla yapılan bir tür yemek. **—2.** Azar. **—3.** *Papara yemek,* paylanıp azarlanmak: *Camı onlar kırdı, paparayı ben yedim.*

PAPARA a. Esk. sey. oy. Ortaoyununda zurnaya verilen ad.

PAPARRİGHOPULOS (Konstandinos), yunanlı yazar (İstanbul 1815 - Atina 1891). Alman J. P. Fallmerayer'in, yunan halkının "slavlaştırılması" konusundaki kuramlarına yanıt olarak, ısrarla hellenizmin sürmesini savunan ve 1860-1872 arasında yayımlanan anıtsal bir yapıt (*Epilogos tis Istorias tu Elliniku Ethnus* [Antikçağ'dan günümüze yunan halkının tarihi]) yazdı. Bu açıdan yapıtı, 1880 kuşağını "kökenine dönme"ye hazırlayan önemli bir bireşimdir.

PAPATSONİS (Panaghiotis), yunanlı şair (Atina 1895 - *ay. y.* 1976). Şiirlerinde (*Ekkloge A*, 1934; *Ekkloge B*, 1962), Paul Claudel ve Dante etkisini taşıyan dinsel bir hava ağır basar.

PAPATYA a. **1.** Bileşikgiller familyasından 20-50 cm yükseklikte, çok dallı, yaprakları parçalı, tüysüz çiçekleri küçük başlar biçiminde toplanmış biryıllık otsu bitki. (Bil. a. *Matricaria chamomilla.*) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Papatya falı,* bir şeye niyet tutularak "olacak, olmayacak" diye papatyanın yapraklarının teker teker koparılmasıyla bakılan fal.

—Bot. *Alman papatyası,* kömeçleri 12-20 cm çapında olan ve hemen hemen yalnız dilsi çiçeklerden oluşan papatya türü *(Anthemis nobilis).* [Bk. *ansikl.* böl.] || *Beyaz papatya,* Trakya, Ege ve Akdeniz bölgelerinde yaygın papatya türü *(Anthemis chia).* || *Boyacı papatyası,* 20-50 cm boyunda grimsi yeşil saplı, sarı çiçekli papatya türü *(Anthemis tinctoria).* Kumaş boyamada kullanılır. || *İzmir papatyası,* Batı Anadolu'da yaygın, yatık tüylü, 20-50 cm yükseklikte papatya türü *(Anthemis auriculata).* || *Köpek papatyası,* Doğu Anadolu dışında yaygın, fena kokulu papatya türü *(Anthemis cotula).* || *Sığır papatyası,* Trakya ve Kuzey Anadolu'da yol kenarlarında yetişen, 30-40 cm boyunda papatya türü *(Anthemis arvensis).*

—Boyac. *Boyacı papatyası,* doğal boyacılıkta kullanılan sarı papatya. *(Anthemis tinctoria.)* [Bk. *ansikl.* böl.]

—El. sant. *Papatya iğnesi,* papatya yapraklarını andıran bir tür işleme biçimi. (Kumaşa batırılıp yüze alınan iğnenin altından ipliği geçirip iğneyi çektikten sonra ucunu tutturarak yapılır. Giyim süslemelerinde sık kullanılan bir işleme biçimidir. Başka işlemelerle birlikte de kullanılır.

—ANSİKL. Papatya *(Matricaria chamomilla)* Türkiye'de yol kenarlarında ve boş tarlalarda bol miktarda yetişir. Çiçeklerinde taç bulunup bulunmadığına göre üç çeşidi vardır: 1. yalnız dilsi çiçeklerinde taş bulunan *chamomilla* çeşidi; 2. dilsi ve borumsu çiçeklerinde taç bulunan *pappulosa* çeşidi; 3. çiçeklerinin hiçbirinde taç bulunmayan *recutita* çeşidi. Dilsi çiçekler beyaz, bir sırada 12-20 tane ve kömecin kenarında; borumsu çiçekler çok sayıda ve kömecin ortasındadır. Çiçekler, uçucu yağ (% 0,2-1), reçine, acı madde ve fenol-lu bileşikler (flavonlar, kumarin) içerirler. Uçucu yağ içinde samazulen, terpenik ve seskiterpenik bileşikler (bisabolol, bisabololoksit, bisabolonoksit) bulunur. Gölgede kurutulmuş çiçekleri hekimlikte kullanılır.
• *Alman papatyası* Orta Avrupa'da yabani olarak yetişir. Türkiye'de yetişmez. Drog yabaniden elde edilmediğinden Fransa, Almanya, İngiltere, Belçika'da ekilerek üretilir. Türkiye'de, İstanbul'da Maltepe ve Samandıra'da yapılan deneme ekiminden kodekse uygun drog içeren ürün alınmıştır. Gölgede kurutularak hekimlikte kullanılan çiçekler özel kokulu ve acı lezzetlidir, % 0,4-1 uçucu yağ, reçine ve müsilaj içerirler.

—Boyac. Boyacı papatyasının boyarmaddesi *sorhamnetin, quarcetin* ve *myricetin'*dir. Taze ve kuru taçyapraklarından şap mordanla parlak sarı, kök boyayla portakal rengi elde edilir. Tohumları, değişik mordanlarla açık sarı renk verir. Daha çok yün ipliklerinin boyanmasında kullanılan bir doğal boyama maddesidir.

—Halk hek. Papatyanın sabahları el ve tarakla toplatılan ve gölgede ince tabakalar halinde kurutulan çiçekleri, idrar çoğaltıcı, iştah açıcı, yatıştırıcı, gaz ve safra söktürücü etki yapar. Günde birkaç kez 1-2 g toz halinde ya da % 1 infusyon biçiminde sabahları aç karnına birkaç bardak içilir. Bu infusyon dışardan yaralara ya da basur memelerine de uygulanır. Alman papatyasının % 0,5-2 infusyonu aynı amaçlarla ve aynı miktarlarda kullanılır. Alman papatyası özellikle şampuan olarak da kullanılmaktadır.

PAPAVERACEAE a. Bot. GELİNCİKGİLLER familyasının bilimsel adı.

PAPAVERİN a. (fr. *papavérine*). Org. kim. Formülü $C_{20}H_{21}NO_4$ olan ve afyondan elde edilen alkaloit. (Klorhidratı düz kaslarda spazm giderici, teofilin ve teobromin gibi kardioremal idrar söktürücü-

Camera Press

Georgios **Papandreu** (1964'te)

Camera-Press-Parimage

Andreas **Papandreu** (1974'te)

papatya *(Matricaria chamomilla)*

lerle birlikte tansiyon düşürücü ve damar genişleticisi olarak kullanılır.)

PAPAYA a. Ekvatoral ve tropikal bölgelerde yaygın biçimde yetiştirilen meyve ağacı. (Bil. a. *Carica papaya;* çarkıfelekgiller familyası.)
—ANSİKL. Papaya, dik, uzun (dalsız ya da az dallı) gövdesiyle belirgindir. Gövdenin tepesinde el parmakları biçiminde yaprak demetleri bulunur. Çiçekler, beyaz, sarı ya da yeşilimsidir. Her yaprağın koltuğundan sürekli meyve verir. Az çok yuvarlak ve etli olan meyve küçük bir karpuza benzer, içinde çok sayıda tohum bulunur. Etli kısmı yenir. Ekilerek çoğaltılan papaya, taze ve konserve olarak tüketilen meyveleri için yetiştirildiği gibi papain elde etmek için de yetiştirilir. Coğrafi üretim alanı muz ve ananas ağaçlarının aynıdır. Başlıca ticari çeşitleri Hawaii melezleridir: Solo, Sunrise, Waimanalo.

papaya *(Carica papaya)*

PAPAYA. Mit. Hitit panteonunda yeraltı tanrıçası; elinde kadınlık simgesi olarak ayna ve iğ taşır.

PAPAZ a. (yun. *pappas*'tan). **1.** Ortadoğu hıristiyanlarınca din adamlarına verilen ad. **—2.** İskambil oyununda kralları temsil eden dört kâğıttan her biri: *Sinek papazı.* (Eşanl. RUA.) **—3.** *Papaz gibi,* saçı sakalı uzun ve birbirine karışmış. || *Papaz kaçtı* → PAPAZKAÇTI. || *Papaz uçurmak,* içkili toplantı düzenlemek (arg.). || *Papaza dönmek,* saçı sakalı çok uzayıp birbirine karışmak. || *Papaza kızıp perhiz, oruç bozmak, yemek,* başkasına öfkelenip sinirlenmek, sonuçta kendisine zararı dokunacak bir iş yapmak.
—Mutf. *Papaz mancası* → KÖPOĞLU* SALATASI. || *Papaz yahnisi,* soğanla pişirilen sulu et yemeği. (Koyun eti kuşbaşından büyük parçalara ayrılıp haşlanır; suyunu çekince yağda kızartılıp arpacık soğanı, salça, birkaç diş sarmısak, tuz ve biberle pişirilir.)

PAPAZBALIĞI a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin 50 m derinliğe kadar inen kıyı kesimlerinde yaşayan kemiklibalık. (Ağzı bedeninin tam ucundadır. Hepçildir. Eti sert ve lezzetsiz olduğundan Türkiye için iktisadi değeri yoktur. Bil. a. *Chromis chromis;* papazbalığıgiller familyası; boyu 17,5 cm'ye kadar.)

PAPAZBALIĞIGİLLER a. Tropikal ve sıcak ılıman denizlerde yaşayan, küçük bedenli kemiklibalıklar familyası. (Ağızları öne doğru uzayabilir. Renkleri canlıdır. Türkiye denizlerinde bulunan tek türü papazbalığıdır. Bil. a. *Pomacentridae;* levrekbalığımsılar takımı.)

PAPAZİ a. Dokmc. **1.** Bir tür çok ince, ipekli kumaş. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Fabrika üretimi, bürümcük türü gömleklik kumaş.
—ANSİKL. Papazi kadın giysilerinin yakalarına süs olarak konurdu ya da hotoz yapılırdı. Pembe, mavi, fıstıki gibi açık renkleri vardı.

PAPAZKAÇTI a. Oy. Bir tür iskambil oyunu. (Dört ya da daha çok oyuncu tarafından, içinde tek papaz bulunan desteyle oynanır. Oyuncuların birbirlerinin elinden sırayla kâğıt çekerek oynadıkları oyunda amaç, elindeki çift kâğıtları yere atarak bitirmek ve papaz çekmemektir. Elinde papaz kalan oyuncu oyunu kaybeder.)

PAPAZLIK a. Papaz olma durumu ya da papazın görevi.

PAPAZOTU a. BİTOTU'nun eşanlamlısı.

PAPE (Jean Henri ya da Johann Heinrich), alman asıllı piyano yapımcısı (Sarstedt, Hannover, 1789 - Asnières 1875). Özgün biçimli salon piyanolarıyla (konsol piyano, yuvarlak piyano) ünlendi. Birçok buluş yaptı. Bunlardan bazıları piyano tarihine geçti (çekişlerin keçeyle kaplanması, duvar piyanosu, tellerin çaprazlanması).

PAPE-CARPENTİER (Marie), fransız kadın eğitimci (La Flèche 1815 - Villiers-le Bel 1878). Fransa'daki ilk anaokulunun (o zamanki adıyla "çocuk bakım yurdu") düzenlenmesi, yönetimi konusunda annesine yardımcı oldu. Anaokullarına öğretmen yetiştirmek amacıyla Fransa'da, ilk kez, 1848 yılında, Paris'te kurulan "École normale maternelle" adlı okulun yöneticiliğine atandı. Daha sonra, çocuk bakım yurtları genel müfettişi oldu. Eğitime en önemli katkısı, okulöncesi eğitiminin bugün de güncelliğini koruyan temel ilkelerini saptamasıdır: oyunla eğitim, elişleri yoluyla çocukların gelişmesine katkıda bulunma, araç ve gereçlerden yararlanarak eğitim ve öğretimin verimini artırma. Okul programlarında hayat bilgisi derslerinin yer almasını sağlayan da odur. Geliştirdiği yöntemlerle ilgili çok sayıda yapıtı vardır.

PAPEETE, Fransız Polinezyası'nın merkezi, Tahiti adasının K. kıyısında; 23 555 nüf. (1988). Yerleşim alanının nüfusu 80 000'i aşar (halkın büyük bölümü tahitilidir). Büyük Okyanus deneme merkezi (C.E.P.) üssünün bulunduğu Papeete, 1964'ten sonra büyük bir deniz üssü haline gelmiştir. Ayrıca önemli bir yönetim, ticaret ve turizm (ulaşımını komşu havalimanı Faaa sağlar) merkezidir.

PAPEL a. (lat. *papyrus;* isp. *papel,* kâğıt'tan). **1.** Eskiden bir liralık kâğıt paraya verilen ad. **—2.** *Arg.* Para, özellikle de kâğıt para: *Kaç papele aldınız?*

PAPELCİ a. *Arg.* Zarfçı.

PAPELCİLİK a. *Arg.* Zarfçılık.

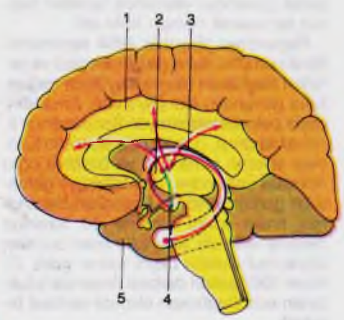
Ch. Lenars

Papeete limanından bir görünüm

PAPEN (Franz VON), alman siyaset adamı (Werl, Westfalen, 1879 - Obersasbach 1969). Prusya meclisi'nde Katolik merkez milletvekiliydi (1921-1932), Hugenberg'in ulusal partisine katıldı, Reich şansölyeliğine getirildi (haziran 1932), tutucu bir "baronlar" kabinesi kurdu. SA'lara karşı konulan yasaklamayı kaldırttı ve Prusya'daki çalkantı karşısında, Otto Braun hükümetini görevden uzaklaştırarak kendini yüksek komiser atadı. Kasım 1932 seçimlerinden sonra yerine von Schleicher' in geçmesi üzerine, Köln'de gizlice Hitler ile görüşerek Şansölyeliğin olası bir bölüşümü üzerinde anlaşmaya vardı (4 ocak 1933) ve 30 ocakta Şansölye yardımcılığına geldi. Nisan 1933'te, Prusya hükümetini Göring'e bıraktı. Roma ile konkordato görüşmelerinde bulundu (20 temmuz), ancak Hitler ile anlaşmazlığa düşmesi, 30 haziran 1934 temizliği sırasında bir süre tutuklu kalmasına yol açtı. Avusturya'da büyükelçiyken (1934-1938) Anschluss'u hazırladı. Türkiye'de büyükelçilik yaptı (nisan 1939 - ağustos 1944), Alman-Türk saldırmazlık antlaşması'nı imzaladı (haziran 1941). Nürnberg davası sırasında aklandı (1946), bir alman mahkemesi tarafından kürek cezasına çarptırıldı ve 1949'da serbest bırakıldı.

PAPENBURG, Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaleti içinde yer alan kent, Hollanda sınırı yakınında; 27 700 nüf. Metalürji. Tersaneler. Tekstil sanayisi. Şeker fabrikası. Ağaç işleme.

Papez devresi. Nörobiyol. Kısa vadeli bellekte rol oynadığı sanılan, limbik sisteme ait sinir devresi. Bu devrenin anatomisi 1937'de J. W. Papez tarafından tanımlanmıştır; denizatının korteksi beyin üçgeni yoluyla hipotalamusun memesi cismine kadar uzanır. İkinci nöron, memesi cismi talamusun ön çekirdeğine bağlar ve üçüncü aktarma yeri, limbik bölge korteksiyle bağlantı kurar. Papez bu devrenin, heyecanın kaynağı olduğunu ileri sürmüştür. Fakat kısa bir süre sonra, bu devredeki bir kesintinin, çok yakın tarihli olayların tespitini ve anımsanmasını olanaksız hale getirdiği (ileriye dönük sözyitimi), ama eski anıların canlandırılmasını pek etkilemediği anlaşılmıştır. Demek ki bu devre, heyecandan çok kısa vadeli belleğin kökenini oluşturmaktadır.

Papez devresi
1. Korteks (dairesel alan); 2. Talamusun ön çekirdeği; 3. Beyin üçgeni; 4. Mememsi çıkıntı; 5. Denizatı.

PAPHLAGONİA. Tar. coğ. Anadolu'nun K.'inde Pontos Eukseinos (Karadeniz) kıyısında bölge; B.'dan, Bithynia (Billaios [Filyos] çayı), G.'den Phrygia ya da Galatia ile sınırlıydı; D.'da Pontos'tan Halys (Kızılırmak) ile ayrılıyordu. Bu sınırlara göre kabaca Sinop, Kastamonu, Çankırı illeriyle Zonguldak ve Çorum illerinin bir bölümünü kapsıyordu. Yörenin ilk halkı Palalar'dı. Paphlagonialılar'ın da onların soyundan geldikleri sanılmaktadır. Bu halk Homeros'un *İlyada*'sında Truva savaşları'nda Truvalılar'a yardıma gelen Anadolu halkları arasında anılır ve kentlerinin Kyotoros, Sesamos, Kromna, Aigialos ve Erythinoi

olduğu belirtilir. Başlangıçta bağımsız bir bölge olan Paphlagonia, başka devletlerin egemenliği altında olduğu dönemlerde de kendi kültürünü ve dilini korudu. Roma döneminde Sinope (Sinop), Colonia Romana İulia Felix Sinope adını aldığında ve buraya romalı göçmenler yerleştirildiğinde bile bu özelliğini korudu; göçmenler yerel dili ve yazıyı kullanmaya başladı. Bölge, Karun döneminde (İ.Ö. 561 -547) Lydia'nın, Keyhüsrev II döneminde de Persler'in (İ.Ö. 547) egemenliğine girdi; İ.Ö. 333'te Büyük İskender'in imparatorluğuna katıldı, onun ölümünden sonra Eumenes'e geçti (İ.Ö. 323). İ.Ö. III.-II. yy.'larda yavaş yavaş Pontos krallığı'nın topraklarına katıldı. Mithridates VI, Pompeius tarafından yenilgiye uğratıldıktan sonra (İ.Ö. 66), Paphlagonia'nın kıyı kesimi başkent Sinope de dahil olmak üzere Bithynia eyaletine bağlandı; bölgenin iç kesimi ise yerel beylerin yönetimine bırakıldı. Bu yerel hanedanın ortadan kalkmasından sonra (İ.Ö. 6) tüm bölge Galatia eyaletine bağlandı. Roma İmparatorluğu'nun son dönemlerinde de bağımsız bir eyalet oldu (IV. yy.). Bizans döneminde arap ve iran akınlarına uğradı. XI. yy.'dan sonra Kayı boyu yöreye yerleşmeye başladı. Anadolu Selçukluları zamanında bölgede Çobanoğulları (XII. yy. -1309) ve Candaroğulları (1292-1462) hüküm sürdü. 1462'de kesin olarak osmanlı topraklarına katıldı.

PAPHOS, bugün **Kukla**, Kıbrıs'ın eski sitesi. İ.Ö. XIV. yy.'a doğru ortaya çıkan bu site XII. yy.'da Mykenaililer'in etkisi altında büyük bir kent oldu ve böylece ilk Aphrodite tapınağını kurdu. Paphos, I. binyıl'da kralları yunan adı taşıyan bir krallığın merkeziydi. İ.Ö. IV. yy.'da halk Nea Paphos'a (günümüzde Paphos'un 15 km K.-B.'sındaki Kato Paphos) yerleşti. Site daha sonra hanedanını sınırdışı bırakan Lagos hanedanının egemenliğine geçti. Yeni Paphos adanın siyasi merkezi haline geldi ve bu, şüphesiz, içindeki güzel mozaikleriyle birlikte bulunan Roma hükümdarının mezarıdır. Fakat, İ.S. IV. yy.'daki depremler kenti yerle bir etti.

PAPİ (Lazzaro), italyan yazar (Pontito, Pistoia, 1763 - Lucca 1834). Kolonilerde hekimlik yaptı, *Lettere sulle İndie orientali*'yi (Doğu Hindistan üzerine mektuplar) [1802] ve *Commentarii della rivoluzione francese*'yi (Fransız devrimi üzerine açıklamalar) [1830-1836] yazdı. Milton'ın *Paradise lost*'unu çevirdi.

PAPİAMENTO a. İspanyolca ve portekizce kökenli karma dil; Curaçao'da konuşulur. (Curaçao'nun yerel dili olan papiamentonun sözcük dağarcığı, adanın resmi dili hollandacadan çok etkilenmiştir.)

PAPİAS, XI. yy.'da yaşayan sözlükçü. Elimizde Papias'a ait, ortaçağ okullarında geniş ölçüde kullanılan bir sözlük vardır. Daha çok *Papias vocabulista* adıyla bilinen *Elemantarium doctrinae rudimentum* başlıklı bu sözlük alfabe sırasına göre düzenlenmiş geniş bir ansiklopedik derlemedir.

PAPİER COLLÉ a. (*yapıştırılmış kâğıt* anlamında fr. sözc.). XX. yy. sanatı. Tek başına ya da başka parçalarla ve çizilmiş ya da boyanmış bölümlerle birlikte bir yüzeye yapıştırılan herhangi bir kâğıt parçası; kâğıt üzerine kâğıt kolajları sözkonusu olduğunda, bu şekilde gerçekleştirilmiş yapıt.
—ANSİKL. Eylül 1912'de Braque* tarafından başlatılan *papier collé* uygulamaları, kübizmin en önemli buluşlarından biridir. Gazete, ambalaj kâğıdı ve ağacı, mermeri vb. taklit eden kâğıtlar kesilerek ya da yırtılarak bir yüzey (kâğıt, tuval vb.) üzerine yapıştırılır. Böylece, resimde canlandırılmak istenen nesne üzerine gerçek bilgiler (gereç, renk, tipografi) verilmiş ve yeni mekân ilişkileri yaratılmış olur. Kolaj*ın dadacı ve gerçeküstücüler tarafından başka bir yöne kaydırılmasından önce, fütüristler de papier collé'den yararlandılar. Arp ve N. de Staël yırtılmış kâğıtlarla *(papier déchiré)* çalıştılar. Matisse, birçok önemli yapıtında, guvaşla boyanmış ve kesilmiş *(papier découpé)* kâğıtlar kullandı.

PAPİER MÂCHÉ a. (*çiğnenmiş kâğıt* anlamında fr. sözc.). Süslem. sant. Islatılarak az çok hamur haline getirilmiş ve tutkal ya da reçine karıştırılarak biçim verilebilecek kıvama getirilmiş kâğıt. (XVII. yy.'da ve Fransız devrimi döneminde papier mâché heykeller çok yaygındı. XIX. yy.'daysa bu gereçten tepsiler ve küçük lake eşyalar yapıldı [Victoria ve İkinci Empire üslupları].)

PAPİERNİKOV (Yosef), yiddiş dilinde yazan israilli şair (Varşova 1897). 1924'te Filistin'e yerleşti, yiddiş dilinin önce Filistin'de, sonra İsrail'de tutunmasına katkıda bulunan ilk şair oldu (*Rouge sur noir* [fr. çev.], 1929; *Sous les cieux noirs* [fr. çev.], 1944; *Ma tribu en flammes* [fr. çev.], 1945).

PAPİLİONACEAE a. Bot. KELEBEKÇİÇEKLİGİLLER familyasının bilimsel adı.

PAPİLİONİDAE a. Gündüzkelebekleri öbeğinden kelebek familyası.
—ANSİKL. Kuyruklukelebekgiller adıyla bilinen bu familyanın örnek cinsi *Papilio*'nun üyeleri, iri bedenleri, parlak renkleri, alt kanatlarının ucunda bulunan kuyruklarıyla dikkati çeker. Avrupa'da birçok türü yaşayan bu cinsin Türkiye'de 5 türüne sıkça rastlanır. Kuyruklukelebek *(Papilio machaon)*, siyah benekli, sarı renklidir; alt kanatlarında göz biçiminde mavi ya da kırmızı lekeler bulunur; tırtılı, sonbaharda, rezene, havuç, kimyon üzerinde yaşar. Kanadı kuyruklukelebek *(P. podalirius)*, sarımsı beyazdır ve enine siyah şeritlidir; tırtılı kare dikende, bademağacında, şeftaliağacında, erikağacında yaşar. Çizgili kuyruklukelebeğin *(P. marcellus)* tırtılı papayaağacı üzerinde bulunur. Japon böceği *(P. Japonica)* larvası köklerle, erişkinleri çiçek ve yapraklarla beslenir. Siyah kuyruklukelebek *(P. polyxenes asterius)*, yeşil, siyah, sarı renklidir; kereviz, havuç gibi bitkilere zarar verir. *Parnassius* cinsinden apollon kelebeğine *(Parnassius apollo)* Avrupa ve Orta Asya dağlarında sık rastlanır. Ne var ki familyada yer alan 600 kadar türün çoğu tropikal ve yarıtropikal bölgede çok daha yaygındır: *P. polydamas* ve *P. homerus* Antiller'de; *P. brasiliensis* ve *P. thyastes* Güney Amerika'da; *P. œgeus* ve *P. polymestor* Hindistan'da; *P. ulysses* Molük adalarında.

PAPİLİO PODALİRİUS a. Avrupa'da yaşayan güzel kelebek. (Tırtılı meyve ağaçlarında yaşar. *Papilionidae* familyası.)

PAPİLLA a. (lat. *papilla*, kabarcık). Anat. **1.** Deri ve mukoza üzerinde görülen az ya da çok çıkıntılı etsi, küçük kabartı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Böbrek papillaları, böbrek çanağında Malpighi piramitlerinin tepelerindeki çıkıntılar (idrar borucukları buraya ulaşır). || *Dişler arası papilla*, iki komşu diş arasında bulunan üçgenimsi dişeti parçası. || *Göz papillası*, göz sinirinin retina üzerindeki çıkış noktasında meydana getirdiği küçük kabartı. || *Onikiparmakbağırsağı papillası*, bu bağırsak içinde bulunan büyük etçik (Vater ampulü).
—Böcbil. Yumuşak, küçük çıkıntı. || Bazı tırtıllarda, ipek üreten ağ memesine dönüşmüş ligula. || *Anus papillaları*, sivrisinek larvalarının ve suda yaşayan bazı ikikanatlı larvalarının anus deliğini çevreleyen, şiş ve yarısaydam küçük organ. (Kandaki klorür oranının düzenlenmesinde rol oynar.) || *Gödenbağırsağı papillası*, böceklerde, gödenbağırsağının, suyun yeniden soğurulduğu kalınlaşmış kesimi.
—Patol. *Papilla stazi*, göz papillası konjestiyonu. (Oftalmoskopla değerlendirilebilir. Çoğu zaman kafa içi bir basınç artışının belirtisidir.) || *Papilla uru*, üzeri ince kabarcıklarla örtülü ur.
—Zool. Hayvanlarda çeşitli çıkıntılara verilen ad. (Omurgalıların içkulağındaki akustik görevler yüklenen kesecik divertikülü; memelilerde tat tomurcuklarını taşıyan [*çanaksı*, *mantarsı* ya da *yapraksı* papillalar] ya da tomurcuksuz [etçillerde bol bulunan, keratinleşmiş *ipliksi* papillalar] dil yüzeyi çıkıntıları.) || *Dudak papillası*, ipsisolucanlarda ağız çevresinde bulunan duyu organı. || *Sidik papillası*, memelilerin böbreğindeki havuzcuklarda toplayıcı kanalların ağzı. || *Tutunma papillası*, tomurcuklanma sırasında salpaları birbirine bağlayan ya da tulumlularda iribaşların başkalaşması sırasında tutunmayı sağlayan üstderi oluşumu.
—ANSİKL. Anat. *Deri papillaları*, altderinin duyarlı yüzeysel tabakasını oluşturur. Papillaların içinde, atardamar ve toplardamar büklümlerinden başka Meissner ve Krause cisimcikleri denen iki dokunma cisimciği bulunur.
• *Dil papillaları*, dil mukozası üzerinde bulunur. Bunlar iki çeşittir: *ipliksi* olanlar, dokunma papillalarıdır, Krause cisimciklerini içerir; *mantarsı* ve *çanaksı* olanlar tat organlarıdır ve dilin üst yüzünde arkada dil V'sini çizerler.
• *Göz papillası*, görme siniri başlangıcının bulunduğu yerdir. Yanı başından, gözün duyu elemanlarını besleyen retina merkez atardamarı çıkar. Göz papillası, gözün görme eksenine göre biraz iç tarafta bulunur ve "kör nokta" denen duyumsuz bir bölge oluşturur.

PAPİLLASIZ sıf. Patol. Bir hastalık sürecinin sonunda, normal papillalarını yitirmiş olan dokuya denir.

PAPİLLASIZLAŞMA a. Patol. Papillalarını yitirmiş bir dokunun durumu. (Papilasızlaşma dil iltihaplarının sık görülen belirtilerinden biridir.)

PAPİLLEKTOMİ a. (fr. *papillectomie*). Cerr. Vater ampulünün (onikiparmakbağırsağının içinde bulunan papilla biçimindeki çıkıntı [büyük etçik]) çıkarılması.

PAPİLLİT a. (fr. *papillite*). Patol. **1.** Papilla iltihabı. **—2.** *Göz papilliti*, genellikle bir basınç ya da bir iltihap sonucunda beliren göz papillası ödemi.

PAPİLLOM a. (fr. *papillome*). Patol. Deri ve mukozadaki normal Malpighi ve paramalpighi hücreli papilla oluşumlarında büyük bir aşırılık gösteren ve yüzeyde çokbiçimli kabartılar oluşturan iyicil epitelyum çoğalması. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Nörol. *Koroit papillom*, çocuklarda görülen ur. Dokusal yapısı koroit ağına benzer ve hidrosefali biçiminde ortaya çıkar. (En sık yerleşim yerleri dördüncü karıncık ve köprü-beyincik açısı, üçüncü ve yan karıncıklardır. Dokusal bakımdan iyicil bir urdur, ama örümceksizar altında yayılma olasılığı vardır.)
—ANSİKL. Derideki en sık görülen papillomlar siğillerdir. Bazı enfeksiyonlu papillomlar yüzde çok sayıda görülür ve boyuna yayılabilir (tıraş olma sırasında yayılma). Makat ve cinsel organ mukozaları üzerinde horoz ibikleri ya da sivri kondilomlar meydana getirebilir. İdrar torbası papillomları da sık görülür. Kan işeme biçiminde belirerek kansere dönüşebilir. Papillomlar elektrokoagülasyon, kriyoterapi ya da lazerle tahrip edilir.
—Vet. Hayvanlarda *boynuzsu papillomlar* çok yaygındır; bunlara "siğil", "nasır", "kabartı" denir. Atlarda genellikle yayılma eğilimi gösteren küçük salkımlar biçimindedir: daha çok burun ucunda, yüzde, dudaklarda, çenelerde, cinsel organlarda olur. Sığırlarda daha çok memede, karın bölgesinde, boyunda vb. görülür. Köpekte de daha çok cinsel organlarda rastlanır (kondilom, horozibiği).

PAPİLLOMATOZ a. (fr. *papillomatose*). Patol. Deri ve mukozalarda çok sayıda pa-

W. W.

Franz von Papen

pillomun gelişmesi ile belirgin hastalık.

PAPİLLOMSU sıf. Patol. Papillom özelliği taşıyan ve papillom yapısında olan.

PAPİLLOTOMİ a. (fr. *papillotomie*). Cerr. Vater ampulünün kesilmesi.

Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz

Denis **Papin**
XVII. yy.'da yapılmış ressamı bilinmeyen bir tablodan ayrıntı

Agence Intercontinentale

Giovanni **Papini**

PAPİN (Denis), fransız fizikçi ve mucit (Chitenay, Blois yakınında, 1647 - Londra [?] 1712'ye doğr.). Protestan bir hekimin oğluydu, tıp öğrenimini Angers'de yaptı, 1673'te Paris'e gitti ve Huygens'in yardımcısı oldu. 1675'te yayımladığı *Nouvelles Expériences sur le vide, avec la description des machines qui servent à le faire* (Boşluk üzerine yeni denemeler ve boşluk yapımında kullanılan makinelerin betimlemesi) adlı kitapta araştırmalarının sonuçlarını anlattı. Huygens tarafından İngiltere'ye gönderildi, orada Boyle'un yanında çalıştı. Pnömatik makineyi ikinci bir silindirle donatarak yetkinleştirdi, boşluk etkisinden yararlanarak bir huzme tabancası gerçekleştirdi, otoklavların atası sayılan ve *Papin tenceresi* diye anılan ünlü *özütleme aygıtı*'nı yaptı; bu aygıt için güvenlik supabını buldu (1679). 1680'de Krallık fizik kurumu'na girdi. Nantes fermanı'nın yürürlükten kalkması üzerine Fransa'dan kesin olarak ayrılmak zorunda kaldı. 1687'de Hessen-Kassel Seçicisi'nin çağrısı üzerine Marburg Üniversitesi matematik kürsüsü başkanlığını üstlendi. Kassel'de birtakım ilginç aygıtlar yaptı: maden ocaklarının havalandırılması için merkezkaç vantilatör, pencere camlarını dökmek için fırın, tuz ocaklarını kurutmak için makineler, ocak körükleri. Ancak başlıca uğraşı bir buhar makinesinin yapımıydı. 1687'de yazdığı *Description et usage de la nouvelle machine à élever l'eau*'da (Suyu yükseğe çıkarmaya yarayan yeni bir makinenin betimlemesi ve kullanımı) bir pistonun almaşık devinimiyle işleyecek makineye ilişkin ilk kuramı verdi. Bu makine havayla çalışan makine tipindeydi: içinde bir pistonun devindiği düşey bir silindirin dibine ısıtılacak su konur; açık hava basıncına erişen buharının basıncı pistonu kaldırır; bu durumda buhar yoğunlaşmaya bırakılır ve piston, bir makara aracılığıyla ağırlıklar kaldırarak yeniden iner. Newcomen, pistonlu ilk buhar makinelerini İngiltere'de, ancak 1712'de kurabildi.

Papin 1707'de, Kassel'de, kanatlı çarklarla yürüyen bir gemi yaptı. Söylentinin aksine, bu gemi buharlı değildi ve çarklar kol gücüyle döndürülüyordu. Papin İngiltere'ye bu gemiyle dönmeyi düşünüyordu, bu buluşunu Fulda üzerinde denedi. Ancak, işlerini kaptırmak istemeyen kayıkçılar, Minden yakınında (Hannover) gemiyi parçaladılar. Papin İngiltere'ye döndü, burada yeni araştırmalar yapmasına karşın, parasal kaynakları giderek azaldı.

Giraudon

Denis **Papin**'in özütleme aygıtı (ya da "tencere")
Conservatoire national des arts et métiers, Paris

PAPİNEAU (Louis Joseph), kanadalı siyaset adamı (Montréal 1786 - Montebello 1871). 1808'de milletvekili seçildi, birleşme tasarısına karşı çıkmak üzere Neilson ile birlikte Londra'ya gönderildi (1823) ve 1815-1823 ile 1825-1937 arasında Meclis başkanlığı yaptı. Büyük bir hatipti, halk egemenliğine dayanan temsili bir rejim uygulanmasını istedi ve vali lord Dalhousie'nin yetkilerine karşı kanada milliyetçiliğinin haklarını yüceltti. 1834'te Meclis'ten, isteklerinin yer aldığı 92 kararın çıkmasını sağladı. 1837 ayaklanmasının hazırlayıcıları arasında yer aldı, ABD'ye, ardından Fransa'ya sığındı. 1845'te ülkesine geri döndü ve 1848'de yeniden milletvekili seçildi.

PAPİNİ (Giovanni), italyan yazar (Floransa 1881 - *ay. y.* 1956). *Il Leonardo* (1903 -1907), *L'Anima* (1911), *Lacerba* (1913 -1915), *Vraie Italie* (1919) ve *Rinascita* (1937) adlı dergileri kurdu, fütürist dönemde italyan kültürünün en önemli öncülerinden biri oldu (*Stroncature*, 1916). Kendi kendini yetiştirmiş, görünmeyeni gören ve bunalımlı kişi felsefesi en özgün biçimde özyaşamöyküsünde (*Un uomo finito*, 1912) ve şiirlerinde dile gelir (*Opera prima*, 1915; *Giorni di festa*, 1918). Şeytanı konu alan kitabı (*il Diavolo*, 1953) dinsel tartışmalara yol açmıştır.

PAPİNİANUS (Aemilius), romalı hukukçu (öl. Roma İ.S. 212). Septimius Severus döneminde mahkeme başkanıydı (203); Caracalla'nın emriyle öldürüldü. *Lex citationis* (426), bir problem karşısında büyük hukukçuların iki eşit tarafa ayrılarak değişik görüşleri savundukları durumda, Papinianus'un görüşünün egemen olacağını öngörür.

PAPİRİUS CARBO (Caius), romalı hatip (öl. İ.Ö. 119), pleb tribunusu (İ.Ö. 131). Tiberius Gracchus'un meslektaşı ve dostuydu; Caius Gracchus ile birlikte triumvir, 120'deyse konsül oldu. Caius'un katillerini övünce halkın gözünden düştü. Licinius Crassus tarafından Gracchuslar'ın suç ortağı olmakla itham edildi ve kendini öldürdü.

PAPİROLOJİ a. (fr. *papyrologie*). Mısır, yunan ve latin papirüslerini inceleyen Antikçağ tarihine bağlı uzmanlık dalı.

PAPİRÜS a. (yun. *papyros*'tan). **1.** Kol kalınlığında ve 2,5-3 m boyunda sap süren, kalın ve sürüngen köksaplı otsu bitki. (Bil. a. *Cyperus papyrus;* papirüsgiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Bu bitkinin sapından koparılarak birbirine yapıştırılan ince lamellerden eski Mısırlılar'ın yaptıkları yaprak. (Yazı yazmak için kullanılırdı.) **—3.** Papirüs üzerinde elyazması.

—ANSİKL. Papirüsler Nil kıyılarında ve Delta bataklıklarında yetiştirilirdi. Kökleri yakacak olarak, saplarındaki özek yiyecek olarak ya da mum fitili yapmakta kullanılırdı; fakat papirüs, bitkiyi "işleme"yi öğrendikten sonra, Mısırlılar'a yazı yazılan nesne olarak hizmet etmiştir (Eski İmparatorluk'un sonundan sonra İ.Ö. 2500'e doğr.). "İşleme" şöyle gerçekleştirilirdi: her sap 47 cm boyunda parçalar halinde kesilir, dokusu bıçakla levha levha kaldırılır ve çekiçle düzeltilirdi; böylece elde edilen şeritler, birbirine doksan derece aykırı iki tabaka halinde üst üste dizilir, ıslatılır, uzun süre dövülürdü. Bundan sonra şeritler çoğunlukla 20'şerlik rulolar halinde yapıştırılır, yatay lifler rulonun iç tarafında kalacak biçimde sarılırdı. Papirüsün yüzünü oluşturan bu tarafa yazıcı ruloyu aça aça yazı yazardı; arkasına yazdığı da olmuştur.

Papirüsün üzerine yazılmış metine *papirüs X* adı verilir, ve bu, ya yazılı eserin adı, ya buna sahip olan koleksiyoncunun adı, ya saklandığı müzenin adı, ya da bulunduğu yerin adı olur.

Eski Mısır'da sayısız papirüs vardı; dizleri üzerinde açılmış papirüs rulosuna yazı yazan bağdaş kurmuş yazıcı teması zaten her çağda heykeltıraşların gözde temalarından biri olmuştur. Papirüslerde her çeşit metne rastlanır. Gerçekten de o çağda papirüs, idari metinler, hesaplar, mektuplar, hukuki ya da tıbbi metinler için ideal, hafif, kullanımı kolay bir yazı gerecidir. Öte yandan papirüsler *yaşam ev***leri*'nde çırak yazıcılar için "alıştırma" yaprakları olarak işe yarıyordu; bunlar yazılarını ve bilgilerini geliştirmek için, özellikle edebi olan metinleri kopya ediyorlardı. Uzun süre kalması gereken dini metinler, daha az bozulduğu için taş üzerine yontuluyordu; fakat ölünün korunmasına özgü sihirli formüller (örneğin *Ölü***ler kitabı*) papirüs üzerine yazılıyor ve çoğunlukla mumyanın üzerine yerleştiriliyor ya da sargılar arasına sıkıştırılıyordu.

Sırf papirüsün varlığı, bu yeni malzemeye daha uygun düşen yeni bir yazı biçiminin ortaya çıkışını sağladı; hiyeroglіften türeyen bu hızlı yazıya hieratikos* denir (kamış kalemle "kısaltılmış" işaretlerin hızlı çizilmesi sonucu).

Mısır'dan sonra Yunanlılar ve Romalılar da "Mısır kâğıdı"nı kullandılar.

• *Yunan papirüsleri.* En eski yunan papirüsleri, 1752'de Herculanum'da bulundu; bunlar çoğunlukla, Cicero'nun çağdaşı, gadaralı epikurosçu Philodemos'un felsefi yazılarını içeriyordu. Daha sonra XIX. ve XX. yy.'larda Mısır'da, Oksyrynkhos'ta, çoğunluğu yunanca olmak üzere Hellenistik, Roma ve Bizans papirüsleri bulundu.

Edebi papirüsler kaybolmuş eserlerin yeniden bulunmasını sağladı: Aristoteles' in *Atinalıların devleti* (Athenaion Politeia), Bakkhylides'in *Odlar*'ı, Herodas'ın *Mimos*'u, Timotheos'un *Persai*'si, Menandros'un komedileri (özellikle Bodmer papirüsü ile *Diskolos* [*Alıngan*], *Kalkan*, *Çifte aldatma*, vb.), Kallimakhos'un şiirleri, Sophokles'in *İkhneutai*'si, vb. Hıristiyan edebiyatında uydurmalar (İsa'nın *Logia*'sı, aziz Petrus'un *İncil* ve *Mahşer*'i), hajiyografik yazılar, Ahit metinleri bulundu. Roma İmparatorluğu devrine ait çok ilgi çekici büyü metinleri de ele geçti. Satış ya da evlilik sözleşmeleri gibi edebi olmayan başka metinler aile düzeni, miras ve mülkiyet hakkında bilgiler verir; vergi ya da yerel rüsum kütükleri, Ptolemaios'un bakanları tarafından taşra memurlarına gönderilen genelgeler (Zenon papirüsleri koleksiyonunda bulunanlar gibi) ülkenin mali sistemini tanıtır; bunların yanında iş ya da aile mektupları, okul ödevi ya da ev hesap pusulaları da evle ve özel yaşamla ilgili bilgi verir.

• *Latin papirüsleri.* Mısır ve yunan papirüslerinden daha az, ama daha çeşitlidir: okul ödevleri, askeri yönetim belgeleri ve birkaç edebi yapıt.

PAPİRÜSÇÜ a. Papiroloji uzmanı filolog.

PAPİRÜSGİLLER a. Bataklıklarda ve nemli yerlerde yetişen köksaplı, dallı, gövdesi üçgen kesitli çokyıllık otsu bitkiler familyası. (Bil. a. *Cyperaceae;* yaklaşık 2 500 tür.)

—ANSİKL. Papirüsgiller yem bitkisi olarak çok düşük kalitelidir; yalnız bazı türleri süs bitkisi olarak değerlidir. Papirüs *(Cyperus papyrus)*, eski Mısır'da kâğıdın hammaddesiydi. Yerbademi denen yumrulu papirüs türünün *(C. esculentus)* yumruları sebze olarak yenir. Karatopalak türü *(C. rotundus)* ise tersine bütün sıcak bölgelerde yetişen çok arsız bir bitkidir.

PAPOVAVİRUS a. D.N.A.'lı virüs grubu. Papilom ve polyom virüsü ile maymun hücrelerinin kofullaşmasına neden olan virüsü (SV 40 virüsü) kapsar. (Bu çeşitli virüsler, bazı laboratuvar hayvanlarında kötücül dönüşümler yapabilecek niteliktedirler, bundan ötürü de virüslerle yaratılan urların incelenmesinde model olarak kullanılırlar.)

PAPPA. Tar. coğ. Anadolu'da İkonion (Konya) ile Neapolis (Karaağaç) arasında kent; Konya'nın Beyşehir ilçesi Doğanbey

bucağına bağlı Yunuslar köyünün yerindeydi. Roma döneminde *Tiberiopolis* adını aldı.

Pappatacl humması, Napoli ve Sicilya virüslerinin yaptığı tehlikesiz arboviroz. Özellikle İtalya'da ve Fransa'nın güneyinde olmak üzere Akdeniz çevresinde rastlanır ve *Phlebotomus papatasii* ile bulaştırılır. (Eşanl. TATARCIK HUMMASI.)

Pappenheim panoptik boyaması, MAY-GRÜNWALD-GİEMSA BOYAMASI'nın eşanlamlısı.

Pappuri → PAPURİ.

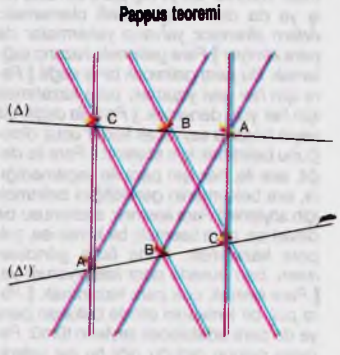
PAPPUS, iskenderiyeli matematikçi (IV. yy.). Bir XVII. yy. kopyasıyla sekiz kitabı günümüze ulaşan başlıca yapıtı *Synagoge,* yunan matematiği üstüne bilgimizin en zengin kaynaklarından biridir. Büyük bir bilgin olan Pappus, Eukleides, Arkhimedes, Apollonios, Zenodoros, Ptolemaios, vb.'nin çalışmalarını bunlara bazı özgün sonuçlar, genellemeler ve tarihsel notlar ekleyerek yorumladı. Bu incelemelerinde büyük klasik problemleri ele aldı: iki belli uzunluk arasındaki orantılı iki ortalamanın aranması, küre içine düzgün katıların yerleştirilmesi, çemberin kareleştirilmesi, açının üç eşbölümü, vb. VII. kitapta iki katlı oranın izdüşümünden yararlanarak değişmezlik teoreminin XVII. yy.'da Desargues tarafından incelenen özel bir hali ve "Pappus teoremi" yer alır. Pappus VI. kitapta gökbilimi, VIII. kitapta da matematiğin bir dalı olarak kabul edilen mekaniği işledi.

Pappus teoremi. Geom. Bir afin düzlemin Δ ve Δ' gibi farklı iki doğrusu, hiç biri $\Delta \cap \Delta'$ e ait olmamak üzere, Δ nın farklı üç (A, B ve C) noktası, Δ' ün farklı üç (A', B' ve C') noktası verildiğine göre şu gerektirme vardır:

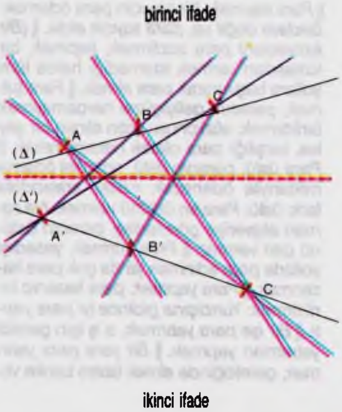
(AB') // (A'B) ve (BC') // (B'C) ⇒ (AC') // (A'C).

Aynı gösterilişlere, bu teoremin, doğrudan doğruya izdüşümsel geometriden çıkan ikinci bir ifadesi verilebilir: (AB') ile (A'B) ve (BC') ile (B'C) ve (AC') ile (A'C) doğrularının kesişme noktaları aynı bir doğru üzerindedir.

Pappus teoremi

birinci ifade

ikinci ifade

PAPREMİS. Tar. coğ. Mısır'da kent, Nil deltasında, bu kentin yakınında Libyalı İnaros, Amyrtaios'un (Sais kentinden) ve Atinalılar'ın (bağlaşıklarıydı) yardımıyla, satrap Artakserkses I (İ.Ö. 459) komutasındaki Ahemeni Persleri'yle çarpıştı. Bir kuşatmadan sonra, kentin bir bölümü Mısırlılar tarafından alındı. Fakat, 18 ay sonra, Persler ikinci defa burayı kuşattılar; Yunanlılar gemilerini yaktılar; İnaros hapsedildi, sürgün edilip, Sus'ta öldürüldü.

PAPRİKA a. (kırmızı biber anlamında macarca sözc.). Macaristan'da yetiştirilen ve kurutulan kırmızı biberden yapılmış toz halinde baharat; bu ülkenin mutfağında çok kullanılır.

PAPU a. Dilbil. *Papu dilleri,* Yeni Gine ile çevre adalarda konuşulan, Melanezya kökenli olmayan diller.

—ANSİKL. Dilbil. Papu dilleri özellikle Yeni Gine'de ve çevre adalardaki (batıda Halmahera, Alor, Timor, doğuda Santa Cruz takımadalarına kadar) kabilelerde konuşulur. 2 400 000 kişinin konuştuğu 700 dolayında dil saptanmıştır. Son çalışmalar tür açısından yaklaşık 400 dilin bir öbekte toplanabileceğini göstermiştir, geri kalanların bu dillerle ilişkisi ya kuşkulu ya da meçhuldür. Bu dillerin çoğu, bir kabile ya da küçük bir kabile topluluğu tarafından konuşulduğundan yalnızca birkaç yüz kişinin kullandığı dillerdir; bunların en önemlisi, Western Highland District'te, yaklaşık 130 000 kişi tarafından konuşulur.

PAPUA, Yeni Gine'nin güney-doğu bölümü, ingiliz (1884), sonra Avustralya (1906) himaye bölgesi. 1975'te Doğu Yeni Gine ile birlikte Papua-Yeni Gine devletini oluşturdu.

PAPUALAR → PAPULAR.

PAPUA-YENİ GİNE, ing. **Papua New Guinea,** Okyanusya'da devlet; 460 000 km²; 3 800 000 nüf. (1990). Başkenti *Port Moresby.* Papua-Yeni Gine temelde Yeni Gine adasının doğu yarısından (Papua ve Doğu Yeni Gine [1884-1914 arasında alman yönetimindeydi, 1921'de Avustralya vesayetine girdi]) ve buna eklenen Bismarck takımadalarındaki adalardan, Buka ve Bougainville'den, Admiralty adalarından ve bazı küçük adalardan oluşur.

• COĞRAFYA. Bütün topraklar dağlıktır ve birçok etkin yanardağı vardır. Bazı yamaçlarda 5 m'yi aşan yağmurlarıyla bol yağışlı ekvator iklimi ülkeye egemendir.

Asıl Papular'a, Melanezyalılar, kıyının bazı yerlerinde Polinezyalılar, hatta çevreden en kopuk bazı bölgelerde Pigmeler eklenir: ülkede yaklaşık 740 dil ve lehçe konuşulur. Papular'ın çoğu Yeni Gine dağlarında yaşar, yakılarak açılmış tarlalarda yapılan tarıma ve tatlı patates, taro, mısır, şekerkamışı üreticiliğine dayanan geleneksel yaşama biçimini korurlar. Taş baltalar ve toprak eşme sopaları günümüzde, yerlerini dışardan getirilen madenden yapılmış aletlere bırakmıştır. Toplayıcılık ve avcılık ek gelir kaynaklarıdır. Dışarıya ulaşım, toprak yollarla ve uçakla sağlanır. Dış dünyaya açılma, para iktisadına geçişi, kahve (1989'da 65 000 t) ve çay işletmelerinin kurulmasını, batı ürünlerinin ülkeye girmesini ve kıyıdaki işletmelere yönelik göçlerin başlamasını da beraberinde getirmiştir.

Bk. harita 9154

Alçak, bataklık ve sağlıksız topraklar az nüfusludur ve temel besin kaynağı, suda yetişen bir palmiyeden elde edilen sagu unudur. Sömürge döneminde hem Yeni Gine kıyısında, hem komşu adalarda (Yeni Britanya, Yeni İrlanda, Bougainville) geniş hindistancevizi bahçeleri oluşturuldu. Bunlara birkaç kakao (1989' da 40 000 t), kahve ve hevea işletmesi de eklendi. Ne var ki tarım ürünleri dışsatımları maden ürünleri satışının artmasıyla ikinci plana düşmüştür.

Başlıca kentler Rabaul, Lae ve Madang limanlarıyla Port Moresby'dir.

• TARİH. Papua-Yeni Gine iç özerkliğine 1973'te, bağımsızlığına 1975'te kavuştu ve kısa sürede, kabilelerarası rekabetten ve aşırı ulusçuluk hareketlerinden kaynaklanan iç sorunlarla karşı karşıya kaldı. Bougainville adası (1 eylül 1975) bağımsızlığın resmen açıklanmasından önce ayrıldı ve Kuzey Solomon Cumhuriyeti adını aldı. Michael Somare hükümeti kargaşaya son vermek için temmuz 1976'da eyalet statüsü vererek Bougainville'i özerk duruma getirdi. 1977 seçimlerini başbakanın partisi Pangu Pati ve müttefiki İlerici halkçı parti kazandı. Ama Michael Somare'ın siyaseti mart 1980'de ağır eleştirilere uğradı ve yerine İlerici halkçı parti başkanı sir Julius Chan geçti. Ama Michael Somare haziran seçimlerinden sonra ağustos 1982'de yeniden başbakan oldu. Bougainville adasının bağımsızlık talebi, 1988 yılında göreve başlayan Rabbie Namalin ve temmuz 1992'de başbakanlık görevini devralan Paias Wingti hükümetlerinin de en önemli sorunu olmaya devam etti.

PAPUK, Hırvatistan'da (Slavonya) dağ kütlesi, 953 m. İkinci Zaman kireçtaşlarıyla kaplı ve neojen tepelerle çevrilmiş bir billurlu çekirdekten oluşur. Orman işletmesi ve hayvan yetiştiriciliği.

PAPULA a. Zool. Bazı denizyıldızlarının örtenekleri üzerinde yer alan küçük saydam boru. (Bazı türlerde çok sayıda bulunan papulalar solunum ve boşaltım organlarıdır.)

PAPULAR ya da **PAPUALAR,** Yeni Gine ve kıyı adalarında yaşayan halkları adlandırmak için ilk Avrupalılar tarafından kullanılan terim. Melanezyalılar ve Malaya -Polinezyalılar olmak üzere, en az iki kökenden gelen bu halklar, içerdeki vadiler-

Louvre müzesi, Paris

Nespakaşuti mitolojik papirüsünden ayrıntı (tanrıça Nut, yere yatmış olan kocası Geb'den ayrılmaktadır; gök kubbenin altında Güneş-tanrı sandalında gitmektedir) XXI. hanedan, *Louvre müzesi, Paris*

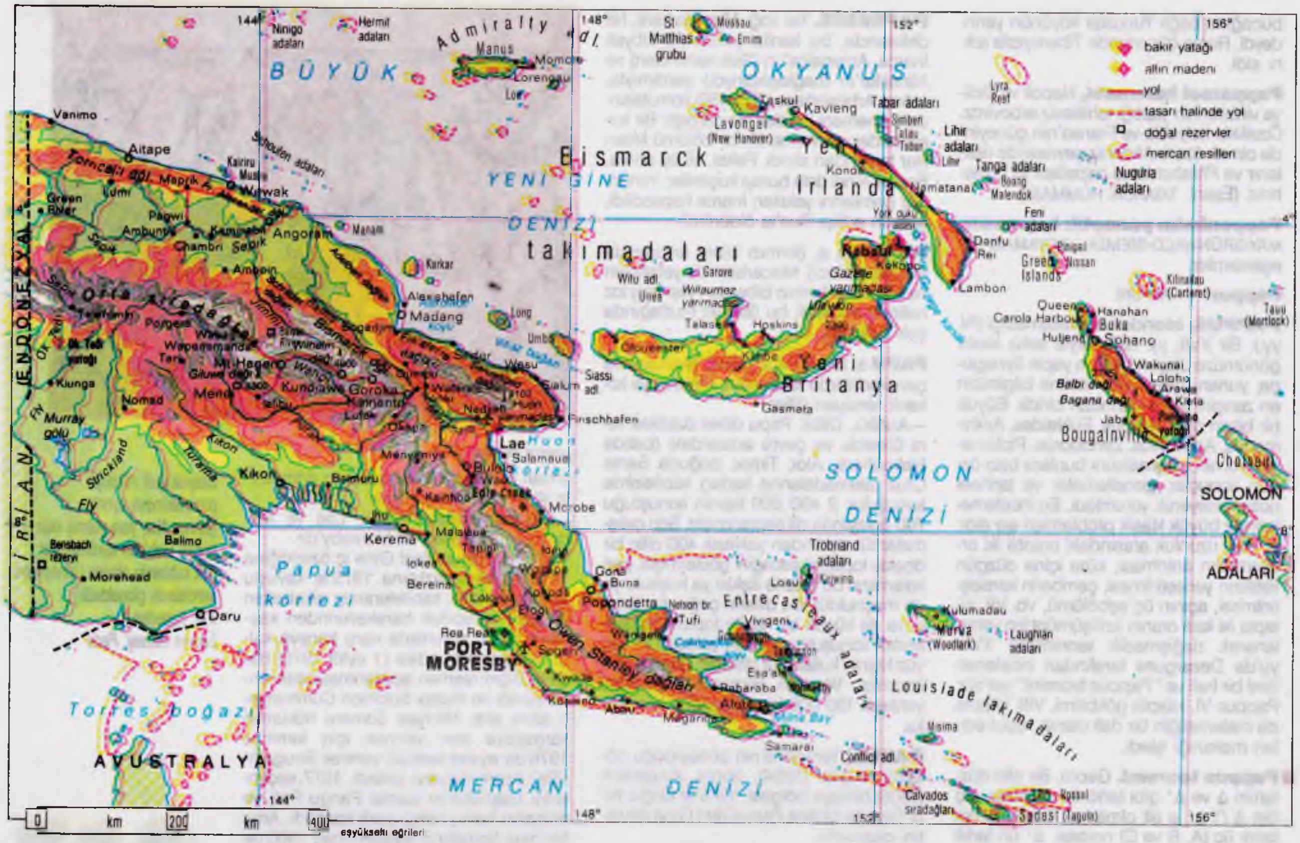

papirüs

J. Valentin-Explorer

Papua-Yeni Gine aseki kabilesinden melanezyalı Pigmeler

PAPUA-YENİ GİNE

de genellikle birbirinden kopuk yüzlerce kişilik köylerde yaşamakta; kıyılarda balıkçılıkla geçinmekle birlikte, domuz yetiştiriciliği, avcılık ve bahçecilik de yapmaktadırlar. Uzun süre birbirinden kopuk yaşayan bu halklarda, değişik ibadet şekilleri vardır. Ayinlerde insan eti yemek son bulmakla birlikte, giriş töreni uygulamaları ve "cargo cult" sürmektedir.

PAPULAS (Anastasios), yunan asker (? 1857 - ? 1935). Türk-Yunan savaşı'nda (1897) görev aldı. 1909'da askeri darbeye katıldı. Balkan savaşları sırasında generalliğe yükseldi; Epeiros'taki 5. Tümen komutanlığına getirildi. İç siyaset çatışmaları yüzünden 1917-1920 arası tutuklu kaldı. Salıverildikten sonra Anadolu'da işgal hareketine girişen yunan ordusunun komutanlığını üstlendi. Ancak 1922'de bu görevden de alındı. İç karışıklıklarda etkin rol oynadığı gerekçesiyle suçlanarak idam edildi.

PAPURA a. İki çift öküzle çekilen ağır saban.

Papuri ya da **Pappuri,** D. Anadolu'da, özellikle Kars ve Ağrı yörelerinde yaygın, bar türü bir halk oyunu. Kadın erkek birlikte oynanan oyunun, Ağrı'nın Suluçam, Diyadin, Doğubeyazıt yörelerinde kızlar tarafından halay biçiminde çeşitlemeleri de vardır.

PAPUŞ a. (fars. *pā* ve *pūş*'tan *pā-pūş*). *Esk.* Ayakkabı, pabuç.

PAPÜL a. (fr. *papulle*). Der. hast. KABARCIK'ın eşanlamlısı.

PAPÜLO-PÜSTÜL a. (fr. *papulo-pustule*). Der. hast. Üzerinde püstül bulunan papül.

PAPÜLO-PÜSTÜLÖ sıf. (fr. *papulo-pustuleux*). Der. hast. Belirtileri aynı zamanda hem papül hem püstül olan hastalıklara denir.

PAPÜLOZ a. (fr. *papulose*). Der. hast. *Kötücül atrofili papüloz,* KÖHLEMEIER-DEGOS SENDROMU'nun eşanlamlısı.

PAPYEBÜVAR a. (fr. *papier buvard*' dan). Kurutma kâğıdı.

PAPYEKUŞE a. (fr. *papier couché*'den). Kuşe kâğıt.

PAPYON a.(fr. *papillon*'dan). Bir kopça ya da lastikle yakaya tutturulan kelebek biçiminde kravat. (→ KRAVAT.)

—Giy. *Papyon düğüm,* kelebek biçiminde boyunbağı düğümü.

PAQUET (Alfons), alman yazar (Wiesbaden 1881 - Frankfurt 1944). Gazeteciydi, gezi izlenimlerini yazdı. Yapıtları arasında şiirler, özellikle savaş dönemine ilişkin öyküler ve *William Penn* (1927) gibi dramlar yer alır.

PAR a. (*eşitlik* anlamında ing. sözc.). Golf oyununda, bir delikte ya da bütün parkur boyunca kazanılan puan (scratch skor'u eşitler).

■**PARA** a. (fars. *pare,* parça'dan). **1.** Devletçe bastırılan, üzerinde itibari değeri yazılı kâğıt ya da metal ödeme aracı: *Bozuk para. Kâğıt para.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Herhangi bir ülkede kullanılan para birimi: *Mark, alman parasıdır.* **—3.** Hangi biçimde olursa olsun tüm nakit paralar, menkul değerler, mal mülk: *Çok parası var, çok zengin. Para iyi bir uşak, kötü bir efendidir.* **—4.** *Esk.* Kuruşun kırkta biri. **—5.** *Para babaları,* ellerindeki büyük parasal kaynakları kullanarak siyasi alanda etkili olan iktisadi çevreler. ‖ *Para babası,* çok zengin kimse. ‖ *Oyunda, kumarda para basmak,* belli miktarda bir paraya oynamak. ‖ *Para bozmak,* kâğıt ya da madeni bir parayı aynı değerde daha küçük kâğıt ya da madeni paralarla değiştirmek. ‖ *Para canlısı,* parayı çok seven, ona aşırı ölçüde düşkün kimse için kullanılır. ‖ *Para cicoz, para nanay,* hiç para yok (arg.). ‖ *Para çekmek,* bankaya yatırılmış paradan bir bölümünü geri almak; bir kimseden çeşitli gerekçelerle para sızdırmak: *Bugün bankadan bir milyon lira çektim. İkide bir babasına gidiyor, şunlar şunlar yapılacak, diye ondan para çekiyordu.* ‖ *Para çıkarmak,* para basarak piyasaya sürmek; bir kimse sözkonusuysa, başka yerde bulunan bir kimseye banka ya da posta kanalıyla para göndermek. ‖ *Para dökmek,* bir iş ya da şey için çok fazla para harcamak: *Bu üç gözlü evi yaptırabilmek için çok sıkıntı çekmiş, çok para dökmüştü;* bir işi yaptırabilmek için ilgililere rüşvet vermek. ‖ *Para etmek,* belli bir değeri olmak: *Para edecek bir şeyi olsa hemen satacak, bu durumdan kurtulacaktı.* ‖ *Para etmemek,* değerine göre satılamamak: *Tütünler bu yıl hiç para etmedi;* bir iş ya da durum için, etkili olamamak: *Adam direniyor, yalvarıp yakarmalar da para etmiyor.* ‖ *Para getirmek,* kazanç sağlamak: *Bu para getirecek bir iş değil.* ‖ *Para için her şeyi yapmak,* para kazanmak için her yolu denemek. ‖ *Para ile değil,* bir şeyin bedava sayılacak kadar ucuz olduğunu belirtmek için söylenir. ‖ *Para ile değil, sıra ile,* her işin para ile yapılmadığını, sıra beklemenin gerekliliğini belirtmek için söylenir. ‖ *Para kesmek,* sözkonusu bir devlet ise, para basmak; bir kimse ise, çok para kazanmak: *Daha fazla gönderemem, ben burada para kesmiyorum ya.* ‖ *Para kırmak,* çok para kazanmak. ‖ *Para pul,* bir kimsenin elinde bulunan para ya da para edebilecek şeylerin tümü: *Parasını pulunu olduğu gibi bu işe yatırdı.* ‖ *Para saymak,* bir şey için para ödemek: *Bedava değil ya, para saydık aldık.* ‖ *(Bir kimseden) para sızdırmak, kapmak,* bir kimseden vermek istemediği halde tüm yollara başvurarak para almak. ‖ *Para tutmak,* parasını gelişigüzel harcamayarak biriktirmek; sözkonusu satın alınan bir şey ise, karşılığı para olarak hesaplanmak. ‖ *Para üstü, paranın üstü,* edimsel ödeme miktarıyla ödenecek miktar arasındaki fark; üstü: *Paranın üstünü vermek. Ne zaman alışverişe gönderilse, paranın üstünü geri vermez.* ‖ *Para vurmak,* yasadışı yollarla para edinmek ya da çok para kazanmak. ‖ *Para yapmak,* para kazanıp biriktirmek: *Yurtdışına gidince iyi para yaptı.* ‖ *Bir işe para yatırmak,* o iş için gerekli yatırımları yapmak. ‖ *Bir yere para yatırmak,* gerektiğinde almak üzere banka vb.

bir yere para vermek. || *Para yedirmek,* bir işi yaptırabilmek için bir kimseye rüşvet vermek; bir kimse için gereksiz yere para harcamak: *Arkadaşına az mı para yedirdin? Para yedirmezsen işini yaptıramazsın.* || *Para yemek,* yerli yersiz para harcamak, zimmetine para geçirmek ya da rüşvet almak; sürekli para harcamak durumunda bırakmak: *Böyle para yersen, bir süre sonra beş kuruşsuz kalırsın. Para yiyerek köşeyi dönmek. Enflasyon nedeniyle inşaat umduğumuzun çok üzerinde para yiyor.* || *Paradan çıkmak,* para harcamak zorunda kalmak. || *Paran kadar konuş,* "söz hakkın sahip olduğun para ölçüsündedir" anlayışını ifade eden söz. || *Paranın gümüş olduğunu anlamak,* savurganlıktan kaçınmak gerektiğini kavramak. || *Paranın yüzü sıcak,* paranın çekiciliğini, onu geri çevirmenin olanaksızlığını belirtmek için söylenir. || *Parasını çıkarmak,* sözkonusu parayla alınan ya da parayla gerçekleştirilen bir şeyse, ödenen parayı karşılayacak kadar yarar sağlamak ya da yatırılan parayı kazanç olarak vermek. || *Parasını sokağa atmak,* değersiz bir mala ya da işe yatırmak. || *(Bir kimsenin) parasını yemek,* yaşamını kendi emeğiyle değil, başkasının parasıyla sürdürmek; asalak olarak yaşamak. || *Parasıyla rezil olmak,* harcadığı paranın karşılığını alamamak ya da rahat etmesi için para harcamasına karşın sıkıntı çekmek. || *Bir şeyi paraya çevirmek,* bir malı satarak değeri kadar para almak: *Hisse senetlerini paraya çevirmek.* || *Paraya kıymak,* yapılması ya da alınması istenen bir şey için gerekiyorsa bol para harcamaktan kaçınmamak: *Paraya kıyıp her şeyin en iyisini almak.* || *Paraya para dememek,* çok para kazanır durumda olmak; herhangi bir miktarda parayı az bulmak; hiç düşünmeden bol para harcamak. || *Parayı denize, sokağa atmak,* parayı boşuna harcamak, israf etmek. || *Parayı mezara mı götüreceksin,* parası olup da gerektiğinde harcamayanlara söylenen bir tür uyarı, eleştiri sözü. || *Parayı veren düdüğü çalar,* parasız hiçbir şey elde edilemez.

—Bank. *Para hacmi karşılıkları,* emisyon bankasının pasifinde kayıtlı para hacmi karşısında aktifinde gözüken öğeler. (Altın ve döviz, Hazine'den olan alacaklar, ekonomiye ve özel kişilere verilen krediler.)

—Bank. ve Bors. *Paraya çevirmek,* bir malı, bir taşınır değeri para karşılığında satmak. || *Bir parayı başka bir paraya çevirmek,* bir çeşit parayı başka çeşit bir parayla değiştirmek.

—Bank. ve Tic. *Para bozma makinesi,* içine konulan madeni paraları aldıktan sonra karşılığında otomatik olarak aynı değerde daha ufak para ya da jeton veren makine.

—Huk. *Para borcu,* konusu para olan borç. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Para cezası,* yasaca öngörülen belli bir paranın devlet hazinesine ödenmesini öngören ceza. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sahte para* → KALPAZANLIK.

—İkt. *Para arzı,* özellikle devletin para politikasının etkisiyle, iktisadi karar birimlerinin kullanımına sunulan para. (Bu kavram, para talebi kavramından önce ortaya çıkmıştır.) || *Para benzerleri,* kolayca (sermaye kaybına yol açmadan) ödeme araçlarına dönüştürülebilen kısa vadeli tasarruf. (Para benzerleri, vadeli mevduatı, cüzdan hesaplarını, kamu ve özel kesim tahvillerini, kamu ortaklık senetlerini, ticari senetleri ve hazine bonolarını, ücretlilerin sosyal güvenlik kurumları tarafından yönetilen tasarruflarını içerir. Para benzerleri, TC Merkez bankası'nın tasarrufundaki para hacminin bir bölümünü oluşturur.) || *Para bloku,* paraları altına çevrilebilir olmayan ortak bir paraya bağlı ülkeler topluluğu. || *Para darlığı,* emisyon hacminin daralarak, piyasadaki toplam para talebinin altına düşmesi. || *Para hacmi,* dolaşımdaki kâğıt ve ufaklık paraların ve vadesiz mevduatın tümü. (Geniş anlamıyla alındığında, para hacmi kavramı, para benzerlerini de -defterlerdeki hesaplar, tasarruf hesapları, vadeli mevduat, vb.- kapsar.) || *Para rezervleri,* bir ülkenin elinde bulunan ödeme araçlarının tümü; bir ülkenin altın ve konvertibl döviz olarak sahip olduğu servetin resmen açıklanan net tutarı. || *Para talebi,* iktisadi karar birimlerinin, ellerinde para bulundurmak konusunda gösterdikleri istek. (Özellikle Keynes tarafından iktisat bilimine sokulan bu kavram, monetaristlerce de kullanılır.) || *Paranın değer kaybı* ya da *depresiasyon'u,* ulusal paranın değerinin düşmesi. (Paranın değer kaybetmesi, uzun süreli bir enflasyonun ya da kambiyo piyasası üzerinde düşüş doğurucu bir etki yapan sürekli bir ödemeler dengesi bozukluğunun bir sonucudur. Paranın sürekli ve dirençli bir değer kaybına uğraması, bir devalüasyona yol açabilir.) || *Çift maden para sistemi* ya da *bimetalizm,* iki para standardının birlikte var olduğu para sistemi: altın standardı ve gümüş standardı. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Mal para,* gerçek değeri, üzerinde yazılı nominal değere eşit olan ya da yapıldığı maddenin değeri ile temsil ettiği satın alma gücü aynı olan ödeme aracı. (Günümüzde kullanılmayan mal paralar, eskiden genellikle gümüş ya da altından yapılırdı.) || *Metal karşılıksız para sistemi,* kâğıt parayı zorunlu dolaşıma tabi tutan ve herhangi bir kıymetli maden stoku güvencesine dayandırmayan para sistemi. || *Tek maden para sistemi* ya da *monometalizm,* bimetalizmin tersine, ancak bir tek para standardı -genellikle altın- kabul eden para sistemi. || *Tutulan para* → ANKES.

—Kâğ. san. *Para kâğıdı,* renkli baskıya elverişli ve katlanmaya dayanıklı kâğıt.

—Kamu mal. *Para değerini yükseltmek,* paranın yasal ya da itibari değerini artırmak. || *Para kirası* ya da *fiyatı,* sermaye piyasasında uzun, orta ya da kısa vadeli krediler bulabilmek için ödenmesi gereken faiz oranı. || *Taze para,* bir devlet borçlanmasında değişimi kabul edilen daha önceki borçlanmalara ait tahvillerle değil de nakit para ile ödeme.

—Parac. *Para basmak,* kâğıt ya da metali dolaşıma çıkarılmak üzere para durumuna getirmek. || *İtibarsız para,* tedavüle sürüldüğü ülkede zorunlu geçerliği olmayan ve bu bakımdan çoğu yabancı paralarla bir tutulan para. || *Patlak para,* basılırken, kenarları çatlamış para. || *Gömme para,* çevre halkasıyla orta kısmı iki ayrı madenden oluşan para. || *Ezik para,* simgesi dövülerek silinmiş para.

—Uluslarar. ikt. *Para bölgesi,* para konusunda belli bazı ortak kurallara bağlı ülkelerin tümü. (Sabit paritelere dayanan paralar, birbirlerine çevrilebilir; elde edilen dövizler bir araya getirilir ve tek bir ülke tarafından yönetilir; siyasi, iktisadi ve mali gücü en büyük olan ülkenin parası merkezi para rolü oynar. İlk para bölgesi [Sterling bölgesi] 1931'de kuruldu. Ayrıca, frank bölgesi [1945], dolar bölgesi, ruble bölgesi ve escudo bölgesi de vardır.) || *Avrupa para sistemi,* 1978'de, Avrupa Ekonomik topluluğu'na üye ülkelerin, para politikaları arasında uyum sağlamak amacıyla (özellikle bir Avrupa para birimi [ecu] oluşturmak ve bir Avrupa Para fonu kurarak) benimsedikleri sistem. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Uluslararası para sistemi,* uluslararası para ilişkilerini uyumlu duruma getirmeyi amaçlayan sistem. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Huk. *Para borcu,* kural olarak, ulusal parayla ödenir. Borçlu, başka bir para ile ödeme yapmaya zorlanamaz. Alacaklı da başka bir para ile yapılmak istenen ödemeyi kabul etmek zorunda değildir. Türk parasından, Türkiye'de dolaşımda olan metal ve kâğıt paralar anlaşılır. Metal paraların ödeme gücü sınırlıdır; alacaklı yüksek tutardaki bir alacağın tümünün metal parayla ödenmesini kabul etmek zorunda değildir. Ancak, Hazine' nin veznedarlığını yapan bankalar getirilen metal paranın tümünü kabul etmek zorundadırlar. Bazı durumlarda, para borcunun, sözleşmenin yapıldığı sırada kararlaştırılan belli bir yabancı para ile ödeneceği koşul olarak konmuş olabilir. Bu durumda borcun kararlaştırılan türden parayla ödenmesi gerekir (Borçlar k. md. 83). Ancak bu konuda Türk parasının kıymetini koruma kanunu ile bazı sınırlamalar getirilmiştir. Yabancı parayla ödeme, resmi makamların izniyle geçerli olur. Turistler ve yabancı uyruklular dövizle borç ödeyebilirler. Bunlar dışında kalan kişilerse sözleşmede aynen ödeme kaydı bulunsa bile, yabancı para olarak belirlenen borçlarını, ödeme tarihindeki değerinin türk parası karşılığını öderler. Para borçları, ödeme zamanında alacaklının ikametgâhının bulunduğu yerde ödenir. Yani para borçları, götürülecek borçlardandır. Para borcunun çekle ya da alacaklının bankadaki hesabına para yatırılması biçiminde ödenmesi, ancak alacaklının bunu kabul etmesine bağlıdır. Para borcu, "konutta ödemeli" posta havalesi ile de ödenebilir. Para borçları zamanında yerine getirilmezse, borçlu gecikme faizi ödemek zorunda kalır.

• *Para cezaları.* Türk ceza kanunu'na göre ağır ve hafif para cezaları olmak üzere iki türlüdür. Ağır para cezaları, cürüm diye nitelenen ağır suçlar için verilir. Tutarı üç bin lira ile üç yüz bin lira arasında değişir. Hafif para cezaları ise kabahatlere uygulanır. Bu tür para cezalarının tutarı beş yüz lira ile otuz bin lira arasındadır (para değerinin düşmesi nedeniyle para cezaları 21 ocak 1983 tarih ve 2790 sayılı yasa'yla 3, 9, 30, 90 kat artırılmıştır). Para cezaları 13 temmuz 1965 tarih ve 657 sayılı Cezaların infazı hakkında kanun'un 5. maddesi hükmüne göre yerine getirilir. Bu yasaya göre, en alt ve en üst sınırı gösterilen para cezalarında suçlunun iktisadi durumu, aile sorumluluğu, mesleki yaş ve sağlık durumu, cezanın sosyal etkisi ve uyarma amacı göz önünde tutulur. Mahkeme gerekli görürse, para cezasının belirli sürelerde ve belli taksitlerle ödenmesine karar verebilir. Ancak taksitlerden birinin süresinde ödenmemesi durumunda geri kalan miktarın tamamının alınması gerektiği kararda belirtilir. Taksit süresi iki yılı geçemez ve taksit miktarı dörtten eksik olamaz. Para cezasına ilişkin karar kesinleşince, C. savcılığı bir ay içinde para cezasını ödemesi için hükümlüye ödeme emri gönderir. Hükümlü ödeme emrinde belirlenen sürede para cezasını ödemezse, C. savcısının kararıyla, bir gün üç yüz lira sayılmak üzere hapsedilir. Para cezası yerine çektirilen hapis cezası üç yılı geçemez. Hükümlü isterse para cezasından çevrilen hapis yerine devlet ya da öteki kamu kurumlarında çalıştırılabilir.

Yargı organlarınca verilen ağır ve hafif para cezalarının dışında, idare organlarınca verilen para cezaları da vardır. Bu cezalara "idari para cezaları" denir. Bunları kararlaştırma yetkisi, özel yasalar tarafından, idare organlarına tanınmıştır. İdari para cezalarına örnek olarak vergi, belediye, trafik vb. konularda ödenen para cezaları gösterilebilir.

—İkt. • *Paranın işlevleri.*

1. *Para değişim aracıdır.* Para, trampayı kaldırarak değişimleri kolaylaştırır. Para, taşıyıcısına, mal ve hizmetler edinmek ya da bir borcu ödemek olanağı sağlayan bir ödeme aracı ve taşıyıcısının toplumdan belli bir miktar alacağı olduğunu gösteren ve bu alacağı maddeleştiren hukuksal bir senettir. Bu senedin başka bir kişiye verilmesi, bu kez de bu kişiyi toplum-

B. N., Paris

Kudüs atölyesinde basılmış bir israil siklosunun, bir calix ile sekiz inciyi betimleyen önyüzü
gümüş, İ.S. 67'ye doğr.
Bibliothèque nationale, Paris

B. N., Paris

Aighina'da basılmış bir stater'in bir kaplumbağayı betimleyen önyüzü
gümüş, İ.Ö. 350'ye doğr.
Bibliothèque nationale, Paris

B. N., Paris

Ptolemaios I Soter'in bastırdığı bir pentadrakmosun, yıldırımın üzerinde dikilen bir kartalı betimleyen arkayüzü; altın, İ.Ö. III. yy.'ın başı
Bibliothèque nationale, Paris

B. N., Paris

Parisii halkı tarafından bastırılan bir galya staterinin, ağzının önünde bir çiçek motifi bulunan bir erkek başını betimleyen önyüzü
altın, İ.Ö. II.-I. yy.
Bibliothèque nationale, Paris

B. N., Paris

Augustus döneminde Bergama atölyesinde basılmış bir aureusun, Zafer'i bir boğayı öldürürken betimleyen arkayüzü
altın, İ.S. I. yy.
Bibliothèque nationale, Paris

B. N., Paris

İustinos I döneminde basılmış bir İstanbul solidusunun, bir haçla haçlı yerküre tutan bir meleği betimleyen arkayüzü
altın, VI. yy.
B.N., Paris

B. N., Paris

Merovenj döneminde Paris sarayı'nda basılmış üçte bir sou'nun Clovis II'nin baş resmi bulunan önyüzü
altın, VII. yy.
Bibliothèque nationale, Paris

B. N., Paris

Kısa Pépin döneminde Maastricht atölyesinde basılmış bir karolenj denariusunun önyüzü
gümüş, VIII. yy.
B.N., Paris

Berg düklüğü'nün (Almanya) bir taler'inin, Wilhelm V'in baş resmi bulunan önyüzü
gümüş, 1578
Bibliothèque nationale, Paris

B. N., Paris

dan alacaklı duruma getirir ve onun gereksinim duyduğu mal ve hizmetleri elde etmesini sağlar.
2. *Para emtia değerlerinin biricik ölçüsüdür.* Bu işleviyle para, alışverişleri basitleştirir; kendisi dışındaki bütün metaların fiyatlarını belirlemek olanağını verir ve böylece onların değerlendirilmesini ve birbirleriyle karşılaştırılmasını sağlar.
3. *Para değer rezervidir.* Para, taşıyıcısına, bir malı para karşılığında sattığı an ile, onu başka bir mal alımı ya da borcun ödenmesi için kullanmaya karar verdiği an arasında bir süre bekleme olanağı sağlar.

Paraya çoğu kez dördüncü bir işlev daha yüklenir: *para politikası aracılığı.* Para politikası, para yaratımı olanaklarını ayarlamak ve daha genel bazı amaçların (tam istihdam, fiyat istikrarı, dış ticaret dengesi ve para değerinin korunması gibi) gerçekleşmesini sağlamak için paranın miktar ve fiyatını değiştirmeye yönelik eylemlerin tümüdür.

• *Paranın değeri.* İlk paralar, değerlerini çok sık kullanılan metalar olmalarından, yani kullanım değerlerinden alıyorlardı. Bu konuda kıymetli madenlerden (altın, gümüş) yararlanılmaya başlanması, hacimce küçük ama değeri büyük paralar elde edilmesine, bunların kolayca saklanmasına, türdeş ve bölünebilir nitelik taşımasına olanak sağladı.

Paraların bir yerden başka bir yere taşınması zorluğunu ortadan kaldırmak için, zamanla, madeni sikkelerin yerine makbuzlar dolaşıma sokuldu. Bu makbuzlar, banka kaimelerinin ya da banknotların kaynağıdır. Başlangıçta banknotlar, sahipleri dilediğinde, olduğu gibi madeni paraya çevrilebiliyordu. XIX. yy.'da, iktisadi etkinliğin gelişmesi ve mal arzının çoğalması, paraya olan gereksinimi artırdı. Banknotların miktarı bankalara yatırılan madeni mevduata oranla daha hızlı arttı. Banknotların gerektiğinde madeni paraya la değiştirilememesi tehlikesi, hükümetleri banknot çıkarma ayrıcalığını, kendi denetimlerindeki tek bir bankaya vermeye yöneltti. Böylece para, madeni temelinden ayrılarak, yalnızca güvene dayanan *itibari* para halini aldı; banknot madeni parayla değiştirilebilir olmaktan çıktı ve *zorunlu* ve *yasal* dolaşım düzenine geçildi (yani kâğıt paranın ödeme aracı olarak kabulü zorunlu oldu). Bunun yanı sıra, hesaplara geçirilen alacak kayıtlarıyla ödeme yapılması yöntemi gelişti. Para, bankalarda açılan vadesiz hesaplar arasında alacaklı bakiye transferleri biçimini aldı. Madeni para mevduatı ile kâğıt para emisyonu arasındaki bağın kopması, *kaydi para*'nın doğmasına yol açtı.

Böylece para, bütün biçimleriyle, itibari bir nitelik kazanmış oldu. Paranın değeri, çeşitli öğelere dayanıyordu; nispi nedreti (kıtlığı), halkın güveni, satın alabildiği metaların değeri. Her parasal aracın bir nominal değeri vardır. Bu değer madeni ya da kâğıt paranın üzerinde yazılıdır. Eskiden, bu nominal değerin güvencesini kıymetli bir madenin ticari değeri oluştururdu. Günümüzde ise, para biriminin değeri, üretilen ve dolaşıma çıkan metaların değeriyle orantılıdır ve onun alım gücünde ifadesini bulur. Paranın değeri düştüğü zaman, fiyatların çoğu yükselir; para birimi değer kazandığı zamansa, tersine, mal fiyatları düşer: fiyatlardaki değişiklikler genellikle para değerindeki değişiklikleri yansıtır.

• *Paranın özel nitelikleri.* Para bir likit aktiftir: az ya da çok uzun vadeli olarak herhangi bir mala dönüştürülebilir. Verimi sıfırdır. Bu bakımdan, taşıyıcılarına gelir sağlayan öteki aktiflerden (hisse senetleri ve tahviller, tasarruf mevduatı) ayrılır. Para, herhangi bir risk taşımayan (enflasyon dönemlerinde alım gücünü kaybetmesi dışında) bir aktiftir.

Para değişik biçimler gösterebilir: 1. *elden ele dolaşan para,* bir ödeme aracının bilfiil devir yoluyla dolaşıma girmesi: madeni (ya da ufaklık) paralar ve kâğıt paralar; 2. *kaydi para,* hesaptan hesaba kayıt yoluyla devredilen ve çeşitli öğelere (çek, virman, kredi kartı vb.) dayanan para.

Para konusunda Merkez bankası (Türkiye) şöyle bir sınıflandırma yapar: parasal disponibiliteler (M1): kâğıt ve madeni paralar, bankalardaki vadesiz mevduat, Merkez bankası'ndaki serbest mevduat.

Para kitlesi (M2): M1 ile mevduat bankalarındaki ticari hesapların ve vadeli tasarruf mevduatının toplamı.

Ekonominin likiditesi (M3): mevduat bankalarındaki resmi mevduat ile Merkez bankası'ndaki öteki mevduatın M2'yle toplamı.

Merkez bankası tarafından basılan ve banknotlardan (kâğıt para) oluşan para ile bütün bankaların Merkez bankası'nda bulundurmakla yükümlü oldukları alacaklı hesaplara ait bakiyelere *merkezi para* adı verilir. Bunlar, para politikasının aracını oluşturan zorunlu rezervlerdir.

• *Para yaratımı.* Para yaratımı, alacakları ödeme aracı durumuna dönüştürmekten oluşan işlemler sayesinde gerçekleşir. Demek ki para, iktisadi karar birimlerinden gelen bir "para talebi"ni karşılamak amacıyla yaratılmaktadır. Bu tür paranın karşılığı, para yaratımında bulunan birimlerin (bankalar, Hazine, TC Merkez bankası) ellerindeki, çeşitli iktisadi karar birimlerine ait alacaklardır. Para talebinde bulunanlar arasında, önce, talepleri karşılığında döviz getiren yabancı iktisadi birimler sayılabilir; bunları, giderlerini karşılamak için bankalardan ödünç para ve avanslar alan devlet izler; son olarak da, ekonomik etkinlikleri finanse etmek için istikrazda bulunan işletmeler ve kişiler gelir.

Bankalar en önemli para yaratımcılarıdır. Banka tarafından verilen kredi, onun bilançosunun aktifinde yer alır ve pasifteki karşılığı da müşteri disponibilitelerinde bir artışla dengelenir. Banka para yaratımını sınırlı tutmak zorundadır, çünkü kredilerden yararlananların hesapları mutlaka kredi veren bankada değil, başka bankada da olabilir. Banka, mevduatı artmadığı takdirde, kredi vermeyi sınırsızca sürdüremez. Bankaların para yaratımını engelleyen ikinci bir sınır da yaratılan paradan kaynaklanan bir bölüm mevduatın kâğıt paraya dönüşmesi ve böylece banka sistemi mevduatından merkez bankası parasına doğru bir kaçış olmasıdır. Bununla birlikte, bütünüyle ele alındığında sistem dengeli bir durum gösterir: bankaların nakit durumları, para piyasası aracılığıyla birbirini karşılar; faiz oranı, piyasada uygulanan fiyattır ve banka sisteminin para gereksinimlerini dile getirir. Merkez bankası, likiditeyi artırmak ve bankaların nakit durumlarını kolaylaştırmak için ya da tersine, dolaşımdaki paranın hacmini daraltmak amacıyla piyasaya müdahale yetkisini elinde bulundurur. Merkez bankası, faiz oranı üzerinde etkili olabileceği gibi, dolaşımdaki para miktarı üzerinde de etkili olabilir.

• *Paranın doğası.* Bazıları parayı, değeri "bonitas intrinseca"sından kaynaklanan bir meta saydılar. Başka bazı iktisatçılar ise onu, değerini genel uyuşmadan alan hukuksal bir senet ya da bir işaret, bir simge olarak gördüler. Günümüzde paranın açıklanmasıyla ilgili araştırmalar, daha çok, paranın miktarıyla fiyat hareketleri ve genel iktisadi etkinlik arasındaki ilişkiler üzerinde toplanmaktadır.

1. *Klasik ve yeniklasik çözümleme*'ye (XVIII. yy. sonu - XIX. yy.) göre (Cambridge okulu [İ. Fisher, A. C. Pigou] da buna katabiliriz) para "nötr"dür; ancak değişimleri kolaylaştıran bir "örtü", bir değer biçme ve basit bir ödeme aracı olarak iş görür. Bu kuram, mahreçler yasasına dayanır.

Buna karşılık, paranın fiyatlar genel düzeyi üstünde etkisi vardır. Gerçekten de, en basit biçimiyle İrving Fisher tarafından formülleştirilen (MV=PT) niceliksel para kuramına göre (genellikle Jean Bodin [1568] bu kuramın babası olarak gösterilir), banka sistemince piyasaya sunulan ve belli bir sabit hızla (V) [her birim paranın bir yıl içindeki kullanılış sayısı] dolaştığı varsayılan para miktarı (bu para stoku [M], egzojen, yani para otoritelerince kararlaştırılmış sayılır), fiyatlar genel düzeyinde (P) aynı oranda bir yükselişe yol açar; çünkü işlemlerin hacmi (T), tam istihdam durumunda, para etkenlerinden bağımsız ola-

rak belirlenen bir veridir.

A. Marshall'i izleyen Cambridge okulundan iktisatçılar (A. C. Pigou), parayla fiyat arasında bir ilişkinin varlığını da ileri sürdüler, ama bu ilişki iktisadi karar birimlerinden gelen para ankesleri talebi kavramına dayanıyordu.

2. *Keynesçi kuram* (1936), zamanı, yani belirsizliği de işin içine sokarak paranın kendi kendisi için istendiğini ve likiditesinden gelme kendine özgü bir yararı olduğu fikrini ileri sürdü (para böylece nötr olmaktan çıkıyordu). Dolayısıyla, geleceğin taşıdığı risklerin tahmini ne kadar zorsa, "likidite tercihi" (Keynes para talebine bu adı veriyordu) o kadar güçlü olur. Bunun için, iktisadi birey, bu likiditeyi elden çıkarmak için, belirsizliğin büyüklüğü ölçüsünde yüksek bir faiz oranı talep edecektir. Keynesçi kuram, para talebini üç ayrı nedene dayandırır: muamele güdüsü, ihtiyat güdüsü ve spekülasyon güdüsü (aynı zamanda hem faiz oranına hem de iktisadi karar birimlerinin öngörülerine bağlıdır).

Bu para talebi istikrarsız bir taleptir ve motor rolü oynar; para arzı ise, keynesçi kuramda, kendini para talebine uydurur. Buna göre, para stoku, önceki kuramlardan farklı olarak burada endojen karakterdedir. Öte yandan James Tobin, karar birimlerinin, riske girmek istemedikleri takdirde, portföylerini çeşitlendirdiklerini, yani aynı zamanda hem para hem de kıymetli evrak bulundurduklarını gösterdi (1958).

3. *Monetarist kuram* adı verilen ve özellikle Milton Friedman (1956) tarafından temsil edilen *Çağdaş yeniklasik çözümleme*, niceliksel para kuramını yeniden ele aldı. Salt parasal enflasyon tezi ile para stokunun egzojenliği tezini benimsemekle birlikte, monetaristler, para talebi hareketiyle öteki iktisadi olaylar arasında bir bağlantı olduğunu göstermeye çalıştılar. Çünkü, iktisadi karar birimlerinin ellerinde bulundurdukları para ankeslerindeki egzojen bir artış, kıymetli evrak (hisse senetleri ve tahviller) alımlarıyla mal ve hizmet alımlarını özendirmekte ve böylece bir talep canlanmasına, ama aynı zamanda fiyatların yükselmesi tehlikesine yol açmaktaydı.

Bu görüş açısından bakıldığında, parasal dürtülerin "gerçek" kesime geçişi, faiz oranları aracılığıyla değil, mal varlığı aracılığıyla olur. Ayrıca, para talebi bu kuramda istikrarlı (faiz oranlarına göre hafifçe esnek) olarak düşünülmüştür, çünkü sürekli gelir adı verilen ve uzun bir dönemi kapsadığı varsayılan bir gelir temeline dayandırılmıştır.

• *Para politikası.* Keynesçilere göre para politikası ikinci derecede bir önem taşır. Bunun için keynesçiler bütçe politikasını ona yeğ tutarlar. Nitekim keynesçilikte, paranın ekonominin gereklerine uymakla yükümlü olduğu düşünülür ve onun yalnızca, *paranın fiyatı*, yani *faiz oranı* aracılığıyla konjonktür üzerinde dolaylı bir etkisi olabileceği kabul edilir: para kitlesinin artırılmasıyla elde edilecek bir faiz oranı düşüşü, yatırımları hızlandırır ve çarpan etkisiyle ulusal geliri ve dolayısıyla istihdamı artırır (gerçek kesimle para kesimi arasındaki tek geçiş yolu faiz oranı değişikliğidir). Dolaşımdaki para miktarını kısıtlayıcı bir işlem, iktisadi etkinlikte gerilemeye yol açar.

Monetaristlere göre, para politikası, ekonominin düzenlenmesi konusunda belirleyici bir rol oynar. Bu politika, dolaşıma sunulan paranın miktarı aracılığıyla (monetaristlere göre para stoku doğrudan doğruya ve yalnızca para otoritelerine bağlıdır) en başta fiyatlar üzerinde etkili olur: para kitlesindeki genişleme, ulusal gelirdeki artışa uygun olmalıdır; para kitlesine düşük ve sabit bir yıllık artış temposu verilmelidir.

Hükümetler, para politikalarını yürütmek için çeşitli araçlar kullanırlar. Ekonominin likiditesi üzerinde etkili olmak için, Merkez bankası tarafından öteki bankalara uygulanan finansman yenilemeleri politikasına (open market politikası giderek senet reeskontu işlemlerinin yerini almaktadır), zorunlu rezervler politikasına ya da faiz oranları politikasına başvurulabilir. Para kitlesi karşılıkları üzerinde de etkili olunabilir. Bu etki, kredilerin denetlenmesi (faiz oranları, kredilerin süresi, genel çerçevelendirme vb.), para değerinin ve dış durumun korunması (faiz oranları ayarlamaları, borçlanma politikası, kambiyo denetimleri vb.) ve bütçe farklarının gözetilmesi ve finanse edilmesi yoluyla gerçekleştirilir.

• *Çift maden para sistemi.* Kusursuz bir çift maden para sisteminde iki maden de ölçü ayarı olarak kullanılır, başka bir deyişle, *serbest basım*'dan (herhangi bir kişinin isteği üzerine külçe, madeni para haline getirilebilir) ve sınırsız bir ödeme gücünden yararlanılır (miktarı ne olursa olsun, bir borcun ödenmesinde gerek altın gerekse gümüş para kullanılabilir). Öte yandan, yasa, her iki tür para arasında sabit bir değişim ilişkisi öngörmektedir. *Kusurlu* ya da *topal* bir çift maden sisteminde (topal ölçek) ise, yalnız bir maden ölçü ayarıdır. Örneğin, sınırsız ödeme olanağı altın ve bazı gümüş paralar için tanınmış olsa bile serbest para basımı yalnız altınla sınırlıdır.

XIX. yy'ın ilk yarısında İtalya, Fransa, İsviçre, Belçika, Yunanistan, İspanya gibi birçok Avrupa ülkesinde çift maden para sistemi altın çağını yaşadı: her iki tür paranın ticari ve yasal ilişkilerinin yakınlığı nedeniyle sistem kolaylıkla işledi. 1848'de Kaliforniya'da ve 1851'de Avustralya'da altın madenlerinin bulunması, bu madenin pazarlarda bollaşmasına yol açtı. Dolayısıyla altın-gümüş ilişkisi gümüşten yana ağırlık kazandı ve Gresham* yasası kurallarına göre "iyi para" durumunda olan gümüş dolaşımdan kalktı. Gümüşün ortadan kaybolmasını önlemek amacıyla, 1865'te, Fransa, Belçika, İtalya ve İsviçre arasında Latin para birliği'nin temeli oluşturuldu ve bir parasal anlaşma imzalandı. 1868'de Yunanistan da bu anlaşmaya katıldı.

1870'ten başlayarak durum, altından yana döndü. Nevada'daki gümüş madenleri gümüş stoklarını bir hayli yüksek düzeye çıkardı. 1871'de, Almanya altın esasını kabul etti. Bu arada, ticari değer ilişkisi gümüşün aleyhine döndü, altından paralar aranır oldu ve bu kez de altın dolaşımdan kalkma durumuna girdi. Altına oranla gümüşün değer yitirmesi, çift maden para sistemi uygulayan devletlerin serbest gümüş para basımını yasaklamalarına yol açtı. Bu da çift maden para sisteminin sonu oldu.

1878'de, hükümetler için bile olsa, 5 franklık gümüş paranın serbest basımını durduran ikinci Latin para birliği anlaşması imzalandı; ancak, gümüş yine de sınırsız ödeme gücünü korudu. Böylece, tam çift maden para sistemi yerini topal çift maden sistemine bırakmış oldu. ABD'nin ön ayak olması sonucunda, uluslararası görüşmeler yoluyla altın-gümüş ilişkisinin saptanmasından ve uluslararası bir çift maden para sisteminin kurulmasından yana girişimler yapıldı. 1878, 1881, 1892 yıllarında bu amaçla toplanan konferanslar hiçbir sonuç alınmadan dağıldı. 1816'dan beri altın standardına sadık kalan İngiltere'den sonra birçok devlet daha bu uygulamaya katıldı: 1892'de Avusturya-Macaristan, 1893'te Hindistan, 1897'de Rusya ve Japonya, 1900'de Gold specie standard ya da Gold Standard Act ile ABD.

Bu durumda, XIX. yy.'ın sonunda tek maden para sistemi zafere ulaştı. 1914'ten sonra bu tek ve çift maden para sistemlerinin yararlılık ve yararsızlıkları ile ilgili tartışmalar önemini yitirdi ve Birinci Dünya savaşı, madeni para saltanatına son verdi. 1927'de Latin para birliği dağıldı.

—İkt. tar. Osmanlı devletinin kuruluşundan önce, Anadolu ve Yakındoğu'da kurulmuş olan türk devlet ve beyliklerinin hemen hepsinde hem altından hem de gümüşten sikke basılıyordu. O dönemlerde altın gümüşten çok daha değerli olduğu için sikkelerin ayar, vezin ve değerleri altına göre belirleniyordu. İlk osmanlı sikkesi ise, 1328'de Orhan Bey zamanında, % 90 ayarında 6 kıratlık (1 203 g) gümüş sikkeler olarak kestirilerek akça-i osmani (osmanlı akçesi) adıyla piyasaya sürüldü. Osmanlı akçesi için, Selçuklular'ın ve özellikle de İlhanlılar'ın 6 kırat ağırlığındaki gümüş sikkeleri örnek alınmıştı. Akçe, "kuruş"un temel para birimi olarak alınmasına değin (1724), Osmanlı devleti ülkelerinde günlük alışverişlerde kullanılan esas sikke olarak kaldı. Eşya fiyatları, vergilerin tümü özellikle tımar, zeamet, has, vakıf topraklar üzerine konan öşürler ve resimler, memurların maaşları, askerlerin ulufeleri vb. akçe hesabıyla ödenirdi. Yani akçe hem nakitle yapılan ödemelerde kullanılan sikke hem de bu ödemelerde değer ölçme birimi olarak kullanılıyordu. Sonraları akçenin ayar ve vezninde birçok değişiklikler yapılmış, devletin mali durumu bozuldukça akçe ayarının indirilmesine gidilmiştir; akçe ayarının indirilmesine ilk kez Mehmet II (Fatih) döneminde başlandı; mali sıkıntı içinde olan devlet, askerlere verdiği gündelikleri doğrudan doğruya azaltmaktan çekindiği için, gündeliklerin miktarına dokunmadan akçelerin ağırlığını 6 kırattan 5 kırata düşürdü. Daha sonra askerin isyanı üzerine gündelikler 3 akçeden, 3,5 akçeye çıkarıldıysa da 5 kıratlık sikkeler dolaşımdan çekilmediği gibi 4,5 ve 4 kıratlık sikkeler de basıldı. Böylece, her yeni para basımında eski ve daha değerli akçeler dolaşımdan kaldırılıyor ve piyasaya eksik vezinli akçeler sürülüyordu. Bayezit II döneminde (1481-1512) mali durum daha da bozulunca yeniden akçe tahsisine gidilerek, 160 yıldan beri % 90 olan akçe ayarı da % 85'e düşürüldü. Bundan sonra da akçe ağırlığının indirilmesi sürdürülerek, Murat III döneminde (1574-1595) üç kırata, Murat IV döneminde (1623-1640) 11/4 kırata düşürüldü. Bu arada, akçenin değeri düştükçe, yabancı sikkelere karşı bir talep başladı, bu ise, avrupalı tüccarların kendi ülkelerinden daha ucuza aldıkları sikkeleri osmanlı topraklarında daha pahalıya satarak kolay bir kazanç yolu bulmalarını sağladı. XVII. yy. ortalarına doğru yabancı paralar (riyal, esedi [Hollanda] kuruşu, zolota vb.) osmanlı piyasasında geniş ölçüde yayılmaya başladı. Bu işte önemli kârlılıkların ortaya çıkması üzerine yavaş yavaş bu paraların yerine kalp paralar bastırılarak osmanlı topraklarına getiriliyordu. Osmanlılar'ın "sümn" adını verdikleri bu kalp paralar 1667'de en çok kullanılan para oldu. Birçok sarraf devlet memurlarıyla anlaşarak hazineden değerli gümüş paraları alıp kalp paralarla değiştirmeye başladı. Böylece osmanlı ülkesine 1656'dan 1669'a kadar 13 yıl boyunca büyük bir kalp para akını sürdü. 1669'da kalp paraların ülkeye girmesi yasaklandı; elinde sümn bulunan herkesin bunları hazineye teslim etmesi için ferman çıktı. Ancak, bunlara pek düşük olan gerçek değeri kadar tazminat verildiği için halk büyük zarar gördü. Kalp para girişi yasaklandıktan sonra kalp para kaçakçılığı başladı ve bu durum XIX. yy.'a kadar sürdü. Öte yandan, osmanlı ülkesi genişledikçe, çeşitli yerlerde yeni darphaneler

Osmanlı devletinde basılan ilk altın sikke Mehmet II dönemi, 1477

Ahmet III'ün "Onluk Eşrefi" altın parası

kuruluyor, biçimleri ve vezinleri birbirinden farklı çok sayıda akçe bastırılıyordu. Çeşitli değer ve nitelikteki bu sikkelerin kullanımı ise önemli güçlükler doğuruyordu. Ayrıca, para ayarının sürekli olarak indirilmesi, ülkeye giren yabancı malların fiyatlarını yükseltiyor ve bu da yerli malların fiyatlarını etkileyerek genel bir pahalılığa yol açıyordu. Hiçbir köklü önlem alınamayışı yüzünden ülke ekonomisindeki bu olumsuz gidiş sürerek Mahmut II dönemine gelindiğinde (1806-1839) ilk kuruluşunda 6 kırat olan akçe 1/2 kırata kadar inmişti. Nihayet 1820'de akçe basımına son verildi. Mahmut II döneminde, Yeniçeri ocağı'nın kaldırılması, Nizamıcedit' in kuruluşu ve çeşitli savaşlar yüzünden bozulan devlet maliyesini düzeltmek, bazı yenilikler yapmak amacıyla çok sayıda metal sikkenin dolaşıma sokulmasının yanında bunların taklitlerinin de yapılması bu tür sikkelerin sayısını daha da artırmıştı. Dönemin sonuna gelindiğinde Osmanlı devletinde yalnız gümüş paraların sayısı 35 türdü.

• *Altın sikkeler.* Osmanlı devletinde ilk altın sikke Fatih döneminde basıldı (1477). O döneme kadar dolaşımda yabancı altın paraları kullanılıyordu. Bunlar arasında florin adı verilen venedik dukası altın parası resmen kabul edilerek üzerlerine "sah" damgası basılmış ve bütün ödemelerde geçerli kılınmıştı. İlk osmanlı altın sikkesinin basımında venedik duka altınları esas alındı. Bu sikkelerin ayarları binde 993 ve vezinleri de bir dirhem 1 kırat ve 2 1/2 buğdaydı. Osmanlı altınları aynı ayar ve ağırlığı sürdürerek yüzyıl kadar dolaşımda kalmış ve ayarları çok yüksek olduğu için bunlara iki yüzyıl sonra "yaldız altın" adı verilmiştir. Ahmet III zamanında 1 000 ayarlı bir altın sikke daha basıldı. Ancak, bundan sonra altın paraların ayarı ve ağırlıkları değişerek Mahmut II ve Abdülmecit zamanlarında basılan altın paraların ayarı 830 ve 800'e düşürüldü. 1807 ile 1839 yılları arasında basılmış olan altın paraların biçimlerine, basıldıkları yerlere vb. göre çeşitli adları ve ayar ile ağırlıkları vardı. Başlangıçta osmanlı altını 100 kuruştan, gümüş mecidiye 20 kuruştan ve altın-gümüş 1/16 oranı üzerinden hesaplanıyordu. Ancak, daha sonra gümüşün altın karşısında değer kaybetmesi, altın paraların ağırlık ve ayarlarını da etkilemiş ve hükümet gümüşün değerinin düşmesi ile birlikte altın paraların ayar ve ağırlıklarını da değiştirmek ve her altının ne kadar gümüş kuruş edeceğini saptamak zorunda kalmıştı. Buna rağmen piyasada altın ve gümüş sikkeler arasında bir fark oluşmasının önüne geçilemedi. Ayrıca yeni paralar çıkarılırken eski paraların dolaşımdan kaldırılmaması piyasada çürük para sağ para sorununu çıkardı. Bunun üzerine, 1844 yılından başlayarak altın para sorunu daha ciddi bir biçimde ele alındı. Nitekim, 1846'da kurulan İstanbul bankası dış ödemeler için altın karşılığı poliçe işlemlerine girişince hükümetten altın paraların bir düzene sokulmasını istedi ve hükümetin yayımladığı bir tarifeyle para darbı artık devlet tekeline verildi. Bu tarihe kadar Anadolu'da ve imparatorluğun altına ve gümüş elde edilen çeşitli yörelerinde basılan altın ve gümüş paralar, bu tarihten sonra yalnızca İstanbul darphanesinde basılmaya başlandı. Paranın değeri onluk (desimal) sisteme çevrildi ve altın, gümüş paralar yanında öteki metal paralar da çıkarıldı. Altın paralar beşibiryerde, ikibuçukluk, yüzlük ve yarım liralık olarak bastırıldı. Ayrıca 1, 2, 5, 10 ve 20 kuruşluk gümüş paralarla 5, 10, 20 paralık nikel ve bronz paralar vardı. 1873'te altın sikkenin gümüş sikke karşılığı 101,5 kuruş, 1879'da 107 kuruş ve yıl sonunda 108 kuruşa kadar çıktı. Bunun üzerine, devlet, gümüş para basımını durdurdu ve çıkartılan bir kararnameyle altın lira para birimi olarak kabul edildi; bir altın liranın gümüş para ile 100 kuruş olduğu belirtildi. Ayrıca halkın devlete yapacağı ödemelerde gümüş paralar da kabul edilmeye başlandı. Ancak, piyasada bir altın liranın karşılığı 100 gümüş kuruştan fazla değerde işlem gördüğü için halk ödemelerini, yalnızca, piyasadan daha ucuza topladığı gümüş paralarla yapmaya başladı. Bu durum 1909'a kadar sürdü ve altın para gü-

DÇT: dolaşıma çıkarılış tarihi
DKT: dolaşımdan kaldırılış tarihi

DÇT: 1927 DKT: 1939

DÇT: 1952 DKT: 1968

DÇT: 1982 DKT: –

DÇT: 1988 DKT: –

DÇT: 1992 DKT: —

DÇT: 1993 DKT: —

müş mecidiye karşısında zaman zaman % 5'e varan bir prim yaptı. 1909'da bir altın liranın, devlete gümüş para olarak ödenmesinde 202,60 kuruşun esas alınmasına karar verildi.

• *Kâğıt para.* Mahmut II döneminin sonunda paranın değerinin iyice düşmesi alaşımı düşük para çıkarılmasını ve halkın son derece yoksullaşması yeni vergiler konmasını olanaksız hale getirmesi üzerine hükümet kâğıt para basmaya karar vererek Osmanlı devletinin ilk kâğıt parası (kaime) 1839'da basılarak dolaşıma çıkarıldı. "Kaime-i mutebere-i nakdiye" adıyla çıkartılan bu paraya 8 yıllık süre sonunda % 8 faizle ödeme güvencesi verildi. İlk kez 32 000 kese tutarında en çok 500, en az 10 kuruşluk olarak çıkarılan paraların numaralanmamış olması, biçim ve yazılarının (el yazısı) çok sade olması kısa sürede sahtelerinin yapılmasına yol açtı. Hükümet, bunun üzerine, basılmış (matbu) kâğıt para çıkardı, ne var ki bu önlem de sahte para basımını önleyemedi. Ayrıca eski paraların da piyasadan çekilmemesi önemli ölçüde bir karmaşa yarattı. İkinci kez para basımında 48 000 kese (50, 100 ve 250 kuruşluklar biçiminde) daha dolaşıma sürüldü. Üçüncü seri kâğıt para 1840'ta 50, 100, 250, 500 ve 1 000 kuruşluk olarak basıldı. Bu arada hükümet kâğıt para miktarı arttıkça faiz oranını düşürüyordu (faiz oranı % 8'den % 3'e indi). Kâğıt paraların numarasız olması hükümetin piyasaya istediği kadar para sürebilmesini kolaylaştırıyordu. Böylece, dolaşımdaki para miktarı önemli ölçüde arttı. 1852'de, öncekilerden daha küçük birimde kâğıt paralar basıldı. Önce 20, sonra 10 kuruş olarak basılan bu paralar çabuk eskiyor, kolay taklit edilebiliyordu. Kırım savaşı (1853-1856) nedeniyle çıkartılan kâğıt para yalnızca İstanbul'da değil ordunun bulunduğu yerlerde de kullanıldığı için "ordu kaimesi" adıyla tanındı. 1860'ta kâğıt para miktarı 1,1 milyar kuruşu bulmuştu. Bu paralar karşılıksız basıldığı için değerini hızla yitirdi. Hükümet, taşıyanlara % 40'ını nakit, kalanını bonoyla ödeyerek bu paraları dolaşımdan kaldırdı. 1863'te kâğıt para basma yetkisi Osmanlı bankası'na (Bank-ı osmani-i şahane) verildi. Bu bankanın çıkarttığı paralar daha çok İstanbul'da kullanıldı, genel bir kabul görmedi. Osmanlı bankası'nın 1914'e kadar bastığı kâğıt paralar ancak 1,27 milyar kuruştu. 1914'te "Tecil-i düyunu kanunu muvakkati" adıyla çıkartılan bir yasayla bankalardaki vadeli ve vadesiz mevduat da içinde olmak üzere bütün borç ve taahhütlerin vadeleri bir ay süreyle ertelendi. Bu durumda bankalardan para çekilmesi önlenmiş oluyordu. Bu yasanın hemen ardından çıkarılan bir yasayla da Osmanlı bankası'nın çıkarmış olduğu banknotlar karşılığında altın ödemek taahhüdü kaldırıldı ve bankanın kâğıt paralarına sürüm zorunluğu getirildi; birkaç ay sonra altın dışalımı yasaklandı. 1915'te hızla artan devlet giderlerini karşılamak üzere Almanya ve Avusturya hükümetlerinden 150 milyar frank tutarında borç alınarak, bu para Düyunu umumiye yönetimine verildi, karşılığında "birinci tertip evrak-ı nakdiye" adıyla 6 583 094 liralık kâğıt para çıkartıldı. Bu paranın % 100 altın karşılıklı olması ve Düyunu umumiye'nin savaş sonunda taşıyıcılarına altın ödemeyi taahhüt etmesi nedeniyle piyasada altın lirayla eşdeğerde işlem gördü. Savaş giderlerinin sürekli artması üzerine yeniden kâğıt para çıkarılmasına karar verildi. Yapılan bir anlaşmayla bu paranın karşılığı olarak alman hazine bonoları kullanıldı. Anlaşmaya göre Almanya, savaşın bitiminden bir yıl sonra karşılığını altın parayla ödeyeceği hazine bonosu vermeyi kabul ediyordu. Bu para Düyunu umumiye'ye yatırılarak karşılığında 6 milyon lira tutarında "ikinci tertip evrak-ı nakdiye" çıkarıldı. Ancak, halkın bu paraya gösterdiği güvensizlik yüzünden altın parayla kâğıt lira arasında değer farkı belirmeye, ödemelerde kâğıt para kullanılmaya, altın para giderek azalmaya ve piyasadan çekilmeye başladı. Onu gümüş mecidiyeler izledi. Bu arada halk kâğıt paralarını metal paralarla bozdurmak istemediğinden bozuk para sıkıntısı baş gösterdi. Buna çözüm olarak çıkartılan bir yasayla 1 ve 5 liralık kâğıt paralar ortadan ikiye bölünerek her biri yarım ve ikibuçuk lira değerle dolaşıma sürüldü, ancak bu da yetmeyince, 1916'da, Düyunu umumiye yönetimiyle anlaşarak çeyrek liralık kâğıt paralar çıkartıldı. Daha sonra bunlar da ikiye bölünerek piyasaya sürüldü. Ama bu önlem de bozuk para sorununa bir çözüm getiremedi. İyice karmaşık bir duruma giren osmanlı para sistemini düzeltebilmek için daha köklü önlemler alınması gerekiyordu. Bu nedenle 8 nisan 1916'da "Tevhid-i meskûkât kanunu" çıkarılarak 1 liranın 100 kuruşa eşit olduğu kabul edildi. Yasaya göre, Osmanlı devleti sikkede altını değer ölçüsü olarak kabul etti; çeşitli sikkelerin ağırlık ve ayarları belirlendi; metal paralardan yalnız gümüş, altın ve nikel paraların dolaşımı serbest bırakıldı ve ülkenin çeşitli yörelerindeki farklı para rayiçleri kaldırıldı. Yasa çıkınca yine Almanya'dan alınan hazine bonosu karşılığında 11 700 400 liralık "üçüncü tertip evrak-ı nakdiye" çıkarıldı. Bunun 1,5 milyon lirası 5 ve 20 kuruşluk olarak basılmıştı. Halk metal paraları toplayıp ödemelerini kâğıt parayla yaptığı için bu paralar da bozuk para sıkıntısını gidermeye yetmeyince, piyasaya 1 ve 2,5 kuruşluk kâğıt paralar ve para işlevi gören 5 ve 10 kuruşluk posta pulları çıkarıldı. Bundan sonra metal paralar tümüyle piyasadan çekildi ve zorunlu olarak kâğıt para sistemine geçildi.

1915-1918 yılları arasında yedi tertipte toplam değeri 192 414 914 lira olan kâğıt para basılmış, bunun 161 018 633 lirası piyasaya sürülmüştü. Daha sonra 2 090 100 lira piyasadan çekilerek altınla değiştirildi. Böylece, sürümde 158 728 533 lira kaldı. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda sürümde bulunan kâğıt para miktarı bu kadardı. Cumhuriyet hükümetine devredilen bu paralar tümüyle karşılıksızdı ve altına oranla değeri sürekli düşüyordu. Bunun yanında, piyasadaki bozuk para kıtlığı ve kâğıt paraların aşırı yıpranmış olması da derhal önlem alınmasını gerektiriyordu. 1924 ve 1925 yıllarında çıkartılan iki yasayla 25 kuruşa kadar çeşitli değerde kâğıt paralarla para yerine kullanılan pulların metal paralarla değiştirilmesi ve 5 milyon liralık yüz paralık ve 5, 10, 25 kuruşluk basılması kararlaştırıldı ve böylece dolaşımda büyük zorluklara neden olan küçük değerdeki kâğıt paralar ortadan kaldırıldı. Geriye kalan 153 748 563 liralık evrak-ı nakdiye ise yeni çıkartılan kâğıt paralarla değiştirildi. 1929'da çıkartılan bir yasayla dolaşımdaki kâğıt para miktarı 5 milyon lira artırılarak yeniden 158 748 563 liraya yükseltildi. 1930'da, 1715 sayılı yasayla Türkiye Cumhuriyet merkez bankası kurularak dolaşımdaki kâğıt paralar bu bankaya devredildi. Banka bunları kendi banknotlarıyla değiştirdi ve kendi yasasında belirtilen koşullar altında para çıkarmaya başladı.

—Nümism. Çok erken dönemde başlayan değiştokuşları gerçekleştirebilmek için bir değer ölçüsü gerekti. Erken çağlarda, metaller, işlenmiş parçalar (kazan, sacayak, şiş, bel) ya da külçeler şeklinde bu işte kullanıldı. Dar anlamda, para her zaman aynı ağırlıkta olan ve piyasaya süren yetkili merciin güvencesini taşıyan metal külçedir. Aynı ağırlıkta parçalar biçiminde metal birimlerin üretilmesi düşüncesi, İ.Ö. VII.-VI. yy.'larda Çin'de, Hindistan'da ve Küçük Asya'da ortaya çıktı. Para, bu üç bölgeden dünyaya yayılarak evrensel bir kullanıma kavuştu.

Çin paraları bakır ya da dökme bronzdandı; yuvarlak biçimli olan bu parçaların ortalarında kare bir delik, onun çevresinde de bir yazı bulunurdu. Alt ve üst katları olmayan tek bir birim olarak piyasaya sürülen bu paraların istikrarı sürekliliklerini de sağladı: bir XII. yy. parası XIX. yy.'da hâlâ kullanılabiliyordu. Bununla birlikte, daha eski bir değiştokuş aracı olan deniz kabuğu (cauris) kullanımı, XIV. yy.'a kadar metal para kullanımıyla birlikte sürdü; zaman zaman mal değişimine de dönüldü.

Hindistan'da altın, gümüş ve bakır paralar basıldı. Bunlar genellikle kare ya da dörtgen biçimindeydi.

Batı'da para kullanımı konusundaysa, arkeolojik alandaki buluntular, paranın Lydia'da ortaya çıkmış olduğunu öne süren geleneği (Herodotos) doğruladı. İlk paralar elektrumdandı (altınla gümüşün doğal alaşımı). Kral Karun'un Lydia'da kurduğu çift metal altın/gümüş sistemi, ardılları Ahemeniler tarafından sürdürüldü. Dara'nın altın *dareikos*'ları ve gümüş *siklos*'ları İskender'in istilalarına kadar kullanıldı. Küçük Asya'daki bazı yunan siteleri de elektrum ve gümüşten para bastılar. Yunanistan'da ilk gümüş paranın İ.Ö. VI. yy.'da Aighina'da ortaya çıktığı sanılır. Büyük bir olasılıkla, Atina, Korinthos, Makedonya, Trakya, Güney İtalya (Sybaris, Crotona, Metaponto) ve Sicilya'da da (Naksos, Agrigento, Siracusa) aynı dönemde gümüş para kullanılıyordu. İlk para basan siteler özgün bir ağırlık ölçüsü biriminden yararlandılar; sitelerin kolonilerinde de yayılan bu ölçü biriminin kullanıldığı coğrafi alanlar, siyasal ve ticari ilişkilerce belirlendi. Örneğin Aighina *staterler*'i, Peloponisos, Boiotia ve Ege adalarında da kullanıldı; trakya-makedonya ölçüsünün Fenike'de karşılığı vardı; akha ölçüsü denen birim Güney İtalya'da ağır basıyordu. İ.Ö. V. yy.'da Ege'ye egemen olan Atina, ağırlığı *attike* ölçüsüne göre saptanmış kendi *tetradrakhmon* ve *drahmi*'sini yaydı. Başlangıçtan itibaren attike ölçüsünü benimseyen Siracusa, para basımının ilk yıllarında Kartaca'yı etkiledi. Ağırlıkların ve birimlerin çeşitliliğinin yanı sıra siteler paralarında çeşitli tiplerden yararlanıyorlardı. Her site parasını kendi amblemiyle süslüyor, böylece parayı hangi kentin bastığı anlaşılıyordu; ayrıca, bu amblemler çoğu kez paraya adını da verirdi (Korinthos'un *tayları*, Atina'nın *baykuşları*, Aighina'nın *kaplumbağaları*). Yaklaşık 500 kral ya da hükümdarın ve 1 400'e yakın yunan kentinin para bastığı bilinir. Makedonya kralı İskender, Athena ile Zafer'in yer aldığı staterler, Herakles ve Zeus'un yer aldığı gümüş tetradrakhmonlarla attike ölçüsünü tüm imparatorluğa yaydı. İskender'in ölümünden az sonra, ardıllarının portreleri paraların üzerinde yer aldı. Böylece, para üzerinde portre sanatı Hellenistik dönemde başladı ve gelişti.

Galya'da bağımsızlık döneminde (İ.Ö. III.-I. yy.) basılan paralar kökenlerini doğrudan yunan paralarından alır. Loire'ın kuzeyinde genellikle Makedonya kralı Philippos II'nin altın staterlerinden türemiş olan paralara rastlanır; güneydeyse tersine Emporion, Rhoda (İspanya), Massalia gibi bazı yunan kolonilerinin gümüş sikkelerinden esinlenmiş paralar yaygındı. Bazı Galya halkları, dökme yöntemiyle yapılmış küçük paralar da kullanıyorlardı.

İ.Ö. IV. yy.'ın sonuna doğru İtalya'da bazı halklar, en az bir Roma livresi (yaklş. 329 g) ağırlığında ve dikdörtgen prizma biçiminde bronz külçeler *(aes)* döktüler. Ardından İ.Ö. III. yy.'da dökme, ağır bir para olan *as** ve bunun basılmış alt birimleri ortaya çıktı. Güney İtalya'da kullanılan yunan paralarından esinlenen ilk gümüş paralar *didrahmi*'lerdir; daha sonra büyük bir olasılıkla İ.Ö. 211'den itibaren, *denarius*'lar kullanılmaya başladı. Altın para çok ender olarak ivedi gereksinim durumunda basılırdı. Paraların üzerindeki figürler çok çeşitliydi (ataların, kahramanların, tanrıların portreleri; çeşitli simgeler). Parala-

Başlıca para birimleri

ülke	birim	alt birim
Afganistan	afgani	100 pul
Afrika (Güney)	rant	100 cent
ABD	ABD doları	100 cent
Almanya	mark	100 fenik
Andora	frank	100 santim
	peseta	100 céntimo
Angola	kuanza	100 ivei
Antigua	Doğu Karayibler doları	100 cent
Antiller (Hollanda —i) [Aruba, Bonaire, Curaçao, Saba, Sint Eustatius, Saint-Martin]	Hollanda Antilleri florini	100 cent
Arabistan (Suudi)	riyal	100 halalas
Arap Emirlikleri (Birleşik)	dirhem	100 fil
Arjantin	peso	100 centavo
Arnavutluk	lek	100 qintar
Avustralya	Avustralya doları	100 cent
Avusturya	schilling	100 groschen
Azerbaycan	manat ve ruble	
Bahama takımadaları	Bahama doları	100 cent
Bahreyn	Bahreyn dinarı	1 000 fil
Bangladeş	taka	100 paisa
Barbados	Barbados doları	100 cent
Belçika	Belçika frangı	100 santim
Belize	Belize doları	100 cent
Benin	C.F.A.* frangı	100 santim
Bermuda	Bermuda doları	100 cent
Beyaz Rusya	ruble	100 kapik
Bhutan	ngultrum	100 çetrum
Birmanya	kyat	100 pya
Bolivya	Bolivya pesosu	100 centavo
Bosna-Hersek	dinar	100 para
Botsvana	pula	100 thebe
Brezilya	cruzeiro	100 centavo
Brunei	Brunei doları	100 cent
Bulgaristan	lev	100 stotinka
Burkina Faso	C.F.A. frangı	100 santim
Burundi	Burundi frangı	100 santim
Büyük Britanya	sterling	100 peni
Cabo Verde	Cabo Verde escudosu	100 centavo
Caroline adaları	ABD doları	100 cent
Cayman	Cayman doları	100 cent
Cebelitarık	Cebelitarık lirası	100 peni
Cezayir	Cezayir dinarı	100 santim
Cibuti	Cibuti frangı	100 santim
Cook	Yeni-Zelanda doları	100 cent
Çad	C.F.A. frangı	100 santim
Çek Cumhuriyeti	çek kuronu	100 haleru
Çin	yüen	10 ciao
Danimarka	Danimarka kuronu (krone)	100 øre
Dominicia	Doğu Karayibler doları	100 cent
Dominik Cumhuriyeti	Dominik pesosu	100 centavo
Ekvador	sucre	100 centavo
Endonezya	rupiah	100 sen
Ermenistan	ruble	100 kapik
Estonya	estonya kuronu	100 haleru
Etyopya	bırr	100 cent
Falkland	Falkland lirası	100 pengő
Fas	dirhem	100 santim
Fiji	Fiji doları	100 cent
Fildişi Kıyısı	C.F.A. frangı	100 santim
Filipinler	Filipinler pesosu	100 centavo
Finlandiya	markka	100 pennia
Fransa	frank	100 santim
Gabon	C.F.A. frangı	100 santim
Gambiya	dalasi	100 butut
Gana	cédi	100 peseva
Gine	syli	100 cauris
Gine (Ekvator —si)	ekpwele	100 céntimo
Gine-Bissau	peso	100 centavo
Grenada	Doğu Karayibler doları	100 cent
Guadeloupe	frank	100 santim
Guam	ABD doları	100 cent
Guatemala	quetzal	100 centavo
Guyana	Guyana doları	100 cent
Guyana (Fransız —sı)	frank	100 santim
Gürcistan	marçili	... (1.1.1994)
Haiti	gurd	100 santim
Hırvatistan	hırvat kuronu	100 haleru
Hindistan	rupi	100 paisa
Hollanda	florin	100 cent
Honduras	lempira	100 centavo
Hongkong	Hongkong doları	100 cent
Irak	Irak dinarı	1 000 fil
İran	riyal	100 dinar
İrlanda	İrlanda lirası	100 peni
İspanya	peseta	100 céntimo
İsrail	şekel	100 agorot
İsveç	İsveç kuronu (krona)	100 öre
İsviçre	İsviçre frangı	100 santim
İtalya	liret	100 centesimo
İzlanda	İzlanda kuronu (króna)	100 aurar
Jamaika	Jamaika doları	100 cent
Japonya	yen	100 sen
Kamerun	C.F.A. frangı	100 santim
Kampuçya	riel	100 sen
Kanada	Kanada doları	100 cent
Katar	rial	100 dirhem
Kazakistan	ruble	100 kapik
Kenya	Kenya shillingi	100 cent
Kıbrıs	Kıbrıs lirası	1 000 mil
Kırgızistan	som	tiyin (15.5.1993)
Kiribati	Avustralya doları	100 cent
Kolombiya	Kolombiya pesosu	100 centavo
Komorlar	C.F.A. frangı	100 santim
Kongo	C.F.A. frangı	100 santim
Kore (Güney)	von	100 çon
Kore (Kuzey)	von	100 çon
Kosta Rika	colón	100 céntimo
Kuveyt	Kuveyt dinarı	1 000 fil
Küba	Küba pesosu	100 centavo
Laos	kip	100 a
Lesotho	loti	100 lisente
Letonya	lats	....
Liberya	Liberya doları	100 cent
Libya	Libya dinarı	1 000 dirhem
Liechtenstein	İsviçre frangı	100 santim
Litvanya	litas	
Lübnan	Lübnan lirası	100 kuruş
Lüksemburg	Lüksemburg frangı	100 santim
Macaristan	forint	100 filler
Madagaskar	Madagaskar frangı	100 santim
Makao	pataca	100 avos
Makedonya	dinar	100 para
Malavi	kvaça	100 tambala
Malaysia	Malaysia doları ya da ringgit	100 cent ya da sen
Maldivler	Maldivler rupisi	100 laree
Mali	Mali frangı	100 santim
Malta	Malta lirası	1 000 mil
Marshall	ABD doları	100 cent
Martinique	frank	100 santim
Mauritius	Mauritius rupisi	100 cent
Meksika	Meksika pesosu	100 centavo
Mısır	Mısır lirası	100 kuruş
Moğolistan	tugrik	100 möngö
Monako	frank	100 santim
Moritanya	ugiya	5 hum
Mozambik	metical	100 centava
Namibya	rand	100 cent
Nauru	Avustralya doları	100 cent
Nepal	Nepal rupisi	100 paisa
Nijer	C.F.A. frangı	100 santim
Nijerya	naira	100 kobo
Nikaragua	córdoba	100 centavo
Norveç	Norveç kuronu (krone)	100 øre
Orta Afrika Cumhuriyeti	C.F.A. frangı	100 santim
Özbekistan	sum	....
Pakistan	Pakistan rupisi	100 paisa
Panama	balboa	100 centésimo
Papua-Yeni Gine	kina	100 toea
Paraguay	guarani	100 céntimo
Peru	sol	100 centavo
Polinezya (Fransız —sı)	C.F.P. frangı	100 santim
Polonya	zloti	100 grosz
Portekiz	escudo	100 centavo
Porto Riko	ABD doları	100 cent
Réunion	frank	100 santim
Romanya	ley	100 bani
Ruanda	Ruanda frangı	100 santim
Rusya Federasyonu	ruble	100 kapik
Saint Lucia	Doğu Karayibler doları	100 cent
Saint-Pierre-et -Miquelon	frank	100 santim
Saint Vincent	Doğu Karayibler doları	100 cent
Salvador	colón	100 centavo
Samoa	tala	100 sene
Samoa (Amerikan —sı)	ABD doları	100 cent
San Marino	liret	100 centesimo
São Tomé e Principe	dobra	100 centavo
Senegal	C.F.A. frangı	100 santim
Seychelles	Seychelles rupisi	100 cent
Sierra Leone	leone	100 cent
Singapur	Singapur doları	100 cent
Slovakya	Slovak kuronu	100 haleru
Slovenya	tolar	....
Solomon	Solomon doları	100 cent
Somali	Somali shillingi	100 centesim
Sri Lanka	Sri Lanka rupisi	100 cent
Sudan	Sudan lirası	100 kuruş
Surinam	Surinam florini	100 cent
Suriye	Suriye lirası	100 kuruş
Svaziland	lilangen	100 cent
Şili	peso	100 centavo
Tanzaniya	Tanzaniya shillingi	100 cent
Tayland	baht	100 satang
Tayvan	Tayvan doları	100 cent
Togo	C.F.A. frangı	100 santim
Tonga	pa'anga	100 senit
Trinidad and Tobago	Trinidad and Tobago doları	100 cent
Tunus	Tunus dinarı	1 000 milim
Tuvalu	Avustralya doları	100 cent
Türkiye	türk lirası	100 kuruş
Türkmenistan	ruble	100 kapik
Uganda	Uganda shillingi	100 cent
Ukrayna	grivna	
Umman	Umman riyali	1 000 baiza
Uruguay	peso	100 céntosimo
Ürdün	Ürdün dinarı	1 000 fil
Vanuatu	vatu	
Vatikan	Vatikan lireti	100 centesimo
Venezuela	bolivar	100 céntimo
Vietnam	dông	10 hâo
Virgin İslands	ABD doları	100 cent
Wallis-et-Futuna	C.F.P. frangı	100 santim
Yemen Halk Cumhuriyeti	riyal ve dinar	100 fil
Yeni Kaledonya	C.F.P. frangı	100 santim
Yeni Yugoslavya	dinar	100 para
Yeni-Zelanda	Yeni-Zelanda doları	100 cent
Yunanistan	dirahmi	100 lepton
Zaire	zaire	100 makuta
Zambiya	kvaça	100 ngvee
Zimbabve	Zimbabve doları	100 cent

* *Communauté financière africaine* (Afrika Finans topluluğu).

rı, hayatta olan siyasal önderlerin portreleriyle süsleme uygulamasını ölümünden kısa bir süre önce Sezar başlattı; bu tür portreler daha sonra imparatorluk ikonografisinde en sık rastlanan tema durumuna geldi.

İmparatorlukla birlikte Augustus altın/gümüş (*aureus* ve denarius) çift metal sistemini başlattı. Küçük para birimleri bronzdan, daha sonra orichalcumdan (*sestertius, dupondius*) ve bakırdan (*as*) basılırdı. İmparatorluğa yayılmış atölyelerde basılan paralar bol miktardaydı ve üzerlerindeki figürlerle imparatorluğun propagandasına hizmet ederlerdi: hüküm süren imparatorların portreleri, hükümdarların yaptıkları işleri anlatan alegorik konular. Gümüş para enflasyonu İ.S. III. yy.'ın sonunda para sisteminin çökmesine yol açtı. Constantinus'un gerçekleştirdiği reformlar, altın *solidus* (311), bronz *nummus* (318), gümüş *miliarensis* (324) ve bunların alt birimleriyle roma paracılığını yeniden düzenledi. Bu sistem Batı Roma İmparatorluğu'nun, V. yy.'ın sonunda çöküşüne değin ayakta kaldı.

Germen istilalarından sonra imparatorluk paralarından geriye yalnızca altın solidus ve alt birimleri *semissis* (yarım) ve *tremissis* (üçte bir) ile en küçük bronz para olan nummus kaldı. Bu dönemde iki değişik para basımı birbirinden farklılaşmaya başladı: biri, Bizans İmparatorluğu'nun çekirdeği olan yunanca konuşulan doğu eyaletlerinde, diğeri latince konuşulan batı eyaletlerinde. Doğu Roma İmparatorluğu Constantinus'un kurduğu para sistemini tümüyle dışlamadı. VI. yy.'ın başında altın solidus ve bronz *follis*'in kullanımı yerleşti; bir süre sonra bunlara gümüş *nomisma* da eklendi. Hıristiyan simgelerinin (haç, İsa, azizler) kullanılmaya başlanmasıyla para ikonografisinde bir yenilenme görüldü.

Müslüman paraları VII. yy.'da Bizans aracılığıyla antik sistemi örnek aldı. *Dinar* altın solidustan, *fels* bronz follisten, *dirhem* de gümüş drahmiden geliyordu. İlk zamanlar müslüman paralarının üzerinde yer alan figürler bizans paralarındakilerin aynıydı; bunlara paranın basıldığı atölyeyi gösteren birkaç arap harfi eklenmişti. 696'da emevi halifesi Abdülmelik'in gerçekleştirdiği reformdan sonra müslüman para sistemi kendi özelliklerine kavuşmaya başladı. Bu paraların çevresinde dairesel bir yazı bulunur ve her iki yüzde zemin üzerinde dört satırlık dinsel bir metin yer alırdı.

Batı'da, roma paralarının kullanımı VII. yy.'ın ortasına değin sürdü. Bununla birlikte, VII. yy.'da yalnızca altın tremissis tedavüldeydi. Merkezi iktidarın zayıflaması para basma hakkının yayılmasına neden oldu: piskoposlar, mülk sahipleri, yerel birimler kendi paralarını bastılar. Merovenj döneminde Galya'da para basan 1 500 merkez vardı.

VIII. yy.'da Charlemagne, gerçekleştirdiği reformla, para basma hakkını denetim altına alarak paraya yeniden kamusal bir nitelik kazandırmaya çalıştı. Ayrıca, altın kullanımının yerine gümüş kullanımını getirdi: denarius 1/12 sou (solidus) ve 1/240 livre değerindeydi. Karolenj döneminin sonundan başlayarak *feodal* paralar, yani para basma hakkını Fransa kralıyla paylaşan büyük tımar sahiplerinin adına basılmış paralar ortaya çıktı. Denarius'un giderek değerini yitirmesi tüm Avrupa'da görülen bir olaydı. Örneğin, Almanya'da para o denli inceldi ki bir yüze basılan portreler öbür yüze de çıkıyordu (*bractea* türü tekyüzlü paralar). İşlemleri kolaylaştırmak için 1202'de Venedik'te, gümüş denarius'un üst katı olan *duka* piyasaya sürüldü; duka, Fransa'da *gros* adını aldı. XIII. yy.'a kadar altın, biriktirilen ve ender bulunan bir maden olarak kaldı; Avrupa'ya, Bizans ve müslümanlar ile yapılan ticaret yoluyla geliyordu. Durum XIII. yy.'da değişti. 1231'de Güney İtalya'da (*augustale*), ardından 1252'de Floransa'da (*florin*), 1263'te Fransa'da (*ekü*), 1344'te de İngiltere'de (*noble*) yeni bir altın para sistemi ortaya çıktı.

XV. ve XVI. yy.'larda, büyük değişiklikler görüldü. Doğu'da ve Batı'da süren altın kıtlığı, daha ağır gümüş paraların kullanılmasına yol açtı. Bu yeni paralar rönesans anlayışının izlerini taşır: paraların üzerine portrelerin basılması bireye verilen yeni değeri ortaya koyar. (Bu anlayış, madalya oyma sanatında doruğuna ulaşmıştır.) Bu tür paralar Batı'da önce, XV. yy.'da Kuzey İtalya'da (*testone*), ardından XVI. yy.'da Saksonya ve Bohemya'da (*taler*), İngiltere'de (*kuron*) ortaya çıktı. Amerika kıtasının maden açısından zenginliği, İspanyollar'ın ağır paraları basmasını kolaylaştırdı. Yeni Dünya ve Avrupa'da kullanılan ve uluslararası ticarete egemen olan *real*, Mexico ve Potosí'deki atölyelerde basılıyordu. Aynı zamanda, değerinden çok kaybeden billonanın, küçük alt birimlerinin yerini, XIV. yy.'dan başlayarak İtalya'da, XVI. yy.'dan başlayarak da Fransa ve Hollanda'da kullanılan bakır paralar aldı.

Teknik bilginin gelişme göstermesi daha hızlı ve daha emin para basma olanakları yarattı. Antikçağ'dan beri metal paralar çekiçle dövülüyordu. XVI. yy.'da Almanya'da keşfedilen sikke presi Fransa'ya da girdi, ancak para basıcıların tepkisine hedef oldu. N. Briot ve J. Varin'in ısrarla yaptıkları denemeler sonucu bu yeni teknik Fransa'ya ancak XVII. yy.'da yerleşti (1643). Kâğıt para XVII. yy.'ın sonunda İngiltere'de ortaya çıktı: ilk banknotları 1694'te İngiltere Merkez bankası bastı. Aynı dönemde fransız hükümeti de kâğıt para kullanımını benimsedi.

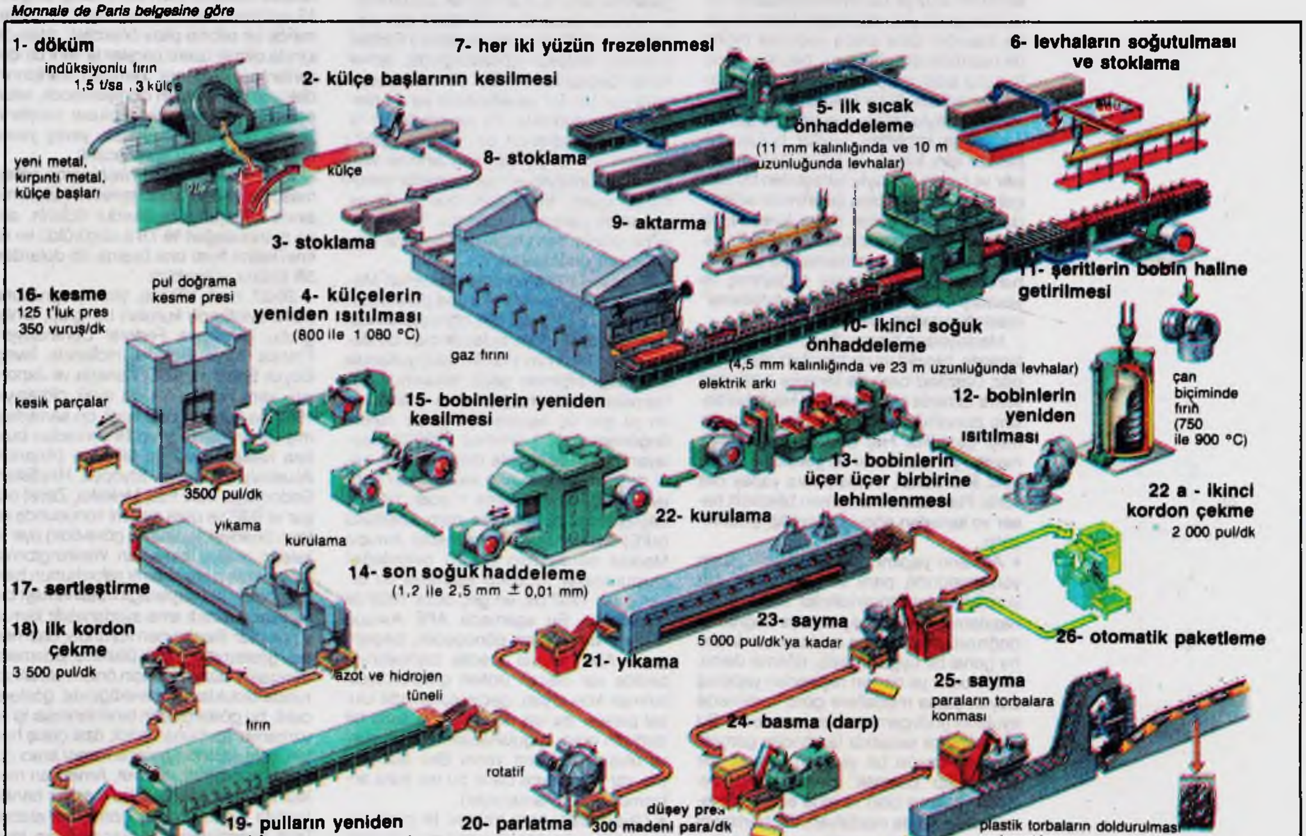
—Parac. Para yapımı, aşağıdaki işlemleri içerir:

1. *döküm*. Hammaddeler, orta frekanslı indüksiyonlu elektrik fırınlarında eritilir, yarı sürekli çalışan bir külçe döküm makinesinde uzun (yaklaşık 5 m) külçeler ya da levhalar halinde dökülür;

2. *haddeleme*. Kesme işlemiyle elde edilecek sikkelerin istenen ağırlıkta olması için, sikkeler birbirini izleyen hadde silindirleri arasından geçirilerek gerekli kalınlığa getirilir. Haddeleme işlemleri önce sıcakta, oksitlenmiş üst tabakanın frezelen-

PARA YAPIMININ AŞAMALARI

Monnaie de Paris belgesine göre

mesinden sonra da soğukta yapılır. Haddeleme işlemlerine zaman zaman ara verilerek soğuk haddede işlenirken meydana gelen şekil bozukluklarının giderilmesi için maden yeniden ısıtılır;
3. *kesme*. Şerit ya da levhalar, zımba ve matrislerden oluşan birçok aletle donatılmış preslerde kesilir. Kesme artıklarını oluşturan delikli şeritler, yeniden döküme gönderilir;
4. *kordon çekme*. Biri doğrusal ve alternatif hareket yapan, birbirine paralel iki takım ya da döner bir tamburla sabit bir yatak arasından pulları geçirmeye dayanan bu işlemin amacı, baskı sırasında arsatanın meydana gelmesi için madeni kenarlardan sıkıştırmaktır;
5. *ikinci pişirme, parlatma*. Pullar son bir pişirmeden geçirildikten sonra, pişirmeler sırasında meydana gelmiş oksitleri giderek madenin yüzeyine parlak bir görünüm kazandıran özel bir işlem uygulanır;
6. *baskı* ya da *darp*. Kusurlu olanları ayırmak için son bir elemeden geçirilen pullar, baskı işleminden sonra işi bitmiş olarak çıkar.

Duruma göre, yapım evrelerinde çeşitli tamamlayıcı işlemler yer alır:
—altın ya da gümüş paraların ağırlığına tanınan tolerans çok az olduğundan, sikkelerin kalınlığı ayarlanırken bu tolerans sınırlarına kesin olarak uymak zordur; baskıdan önce, pullar otomatik terazilerde tartılır ve ağırlıkları düşük vezinle yüksek vezin arasında olanlar iyi, ağırlıkları tanınan tolerans sınırları dışında kalanlarsa ağır ve hafif olarak ayrılırlar.
—altın ve gümüş paraların ayar kontrolü, önce levhalar üzerinde, sonra basılmış paralar arasından alınan numuneler üzerinde yapılır.

Baskı takımı, iki vurmakalıpla bir bilezikten oluşur. Su verilmiş çelikten yapılan vurmakalıpların üzerinde, paranın yüzüne ve arkasına basılacak kabartıların oyuk şekilleri bulunur; bilezikse, yine su verilmiş çelikten yapılmış halka şeklinde bir parçadır; basılacak paranın çapına göre ayarlanmış ve kenarı yine basılacak para kenarının düz ya da yivli istenmesine göre, düz ya da yivli yapılmıştır. Vurmakalıplar, bileziğin içine sıkıca geçecek biçimde hazırlanmıştır; böylece, bileziğin içine, iki kalıp arasına yerleştirilen pul, katı halde tam anlamıyla bir kalıplamadan geçer ve kenarlarıyla birlikte son biçimini alır. Kenarlarında kabartma yazılar bulunacak paralar için, bilezik üç parça halinde yapılır ve bir dış halkayla birleştirilen bu parçalar, paranın kalıptan çıkarılması sırasında birbirinden ayrılır. Buna kırık bilezik yöntemi denir. Zamanımızda, bilezikli baskının uygulanmaya başlamasıyla para kenarlarının düzgün olması sağlanmış ve yasadışı "paraların kenarlarını tırtıklama" mesleği ortadan kaldırılmıştır.

Madalyaların basımı da aynı genel yöntemlerle, bilezikli ya da bileziksiz olarak yapılır; bileziksiz baskıda kenarlar baskıdan sonra tornada biçimlendirilir. Madalya basımı genellikle birkaç kez presten geçirmeyi gerektirir. Her preslemeden sonra maden yeniden ısıtılır ve gerekirse temizlenir. İlke olarak, madalyalara yapay cila verilir. Plaketlerse, her zaman bileziksiz basılır ve kenarları eğeyle düzeltilip şekillendirilir.

• *Aletlerin yapımı*. Modern baskı (darp yöntemlerinde, para ve madalyalar için vurmakalıplar, erkekkalıplar kullanılarak hazırlanır. Bu erkekkalıplarsa ya doğrudan doğruya çelik üzerine oyularak ya da daha genel bir uygulamayla, dökme demir, nikelli bakır ya da sert reçineden yapılmış büyük çapta modellere göre, makinede oyularak (indirgeme tornası) elde edilir. Bu modeller, bir sanatkâr tarafından gerçekleştirilen özgün bir yapıttan çıkarılır. Bir vurmakalıp "basmak" için, su verilmiş çelikten yapılmış olan ve elde edilmek istenen sikke ya da madalyanın kabartılarını taşıyan erkekkalıp, preste, usulünce hazırlanmış kızgın bir çelik parçası içine daldırılarak bu çelik parçasının erkekkalıbın şeklini oyuk olarak alması sağlanır. Daha sonra, bu çelik parçası, suverme ve menevişleme işlemlerinden geçirilir. Uygulamada, para basımında, ilk erkekkalıp (anatip), bir emniyet tedbiri olarak, matris yapımında kullanılır. Bu matrislerden, daldırma işlemine benzer işlemlerle başka erkekkalıplar, bunlardan da başka matrisler vb. elde edilir. Öyle ki, sikke preslerine takılan vurmakalıpları aslında anatip erkekkalıpların üçüncü, beşinci kuşaktan ürünlerinden oluşur.

Başlangıçta, para ve madalyaların vurmakalıpları, çelik üzerine doğrudan doğruya oyulmaktaydı. Buysa, özellikle para basımında, basılan paralar arasında farklılıklara yol açabiliyordu. Daha sonra, erkekkalıplar kullanılmaya başlandı. Şekil ve yazılar önce doğrudan doğruya bu erkekkalıplar üstüne kazınıyordu; ama, bazen bu işin kısmen (örneğin yazılar) vurmakalıpları üstüne yapıldığı da oluyordu. XIX. yy.'ın ikinci yarısında mekanik indirgeme yöntemleri ortaya çıktı ve bu sayede, aynı tipten paralar arasında, yapım dönemlerinin süresi ne olursa olsun, tam bir özdeşlik sağlandı.

—Uluslarar. ikt. *Avrupa para sistemi*. Temmuz 1978'de Bremen'de ve aralık 1978'de Brüksel'de yapılan Avrupa konseyi toplantılarında kesin olarak kabul edilen bu sistem, 13 mart 1979 tarihinden başlayarak yürürlüğe girdi. Avrupa para sistemi, "para yılanı*"nın yerine kurulmuştur. Bir Avrupa para birimi, yani Ekü (ECU [*European Currency Unit*]) bu sistemin temel öğesini oluşturur: söz konusu para biriminin değeri, çeşitli topluluk paralarının ağırlıklı olarak saptanan sabit tutarları toplamına eşittir. Ekü'nün bileşiminin belli aralıklarla gözden geçirilmesi öngörülmüştür. Her para bir "temel kur" aracılığıyla Ekü'ye bağlanır (bu "temel kur" ilerde Avrupa Para fonu tarafından bildirilecektir). Temel kurlar, sabit kambiyo oranları sisteminde Uluslararası para fonu'na bildirilen paritelere benzetilebilir. İki para arasında en yüksek dalgalanma farkı % 2,25 olarak saptanmıştır. (Ancak İspanya ve Portekiz için dalgalanma % 6'ya kadar varabilir.) Farklar büyüme tehlikesi gösterdiğinde, temel kurlar değiştirilebilir. Bu da, sözkonusu para için bir tür devalüasyon ya da reevalüasyon demektir. En yüksek farkın % 75'i olarak saptanan bir "sapma eşiği", ülkeleri, kur değişikliği son sınırına varmadan müdahale etmek gerektiği konusunda uyarır. Bu sistem, çok ya da az sapan bir paranın durumunu, "para yılanı"na oranla daha kolayca saptama olanağını sağlamaktadır.

7 şubat 1992 tarihinde imzalanan Maastricht anlaşmasıyla, Avrupa para sistemi'nin (APS) tek paraya dönüştürülmesi öngörüldü. Yirmi yılı bulacak olan bu dönüşümün ilk on yılı (1979-1989) yukarıda anlatıldığı biçimde geçti. Maastrich anlaşmasının dayandığı Delors planı son on yıl için üç aşamalı bir geçiş süreci öngörmektedir. 1 temmuz 1990'da başlayan birinci aşamada mali serbesti, yani değişim kontrolunun kaldırılması sağlanacaktır. İkinci aşama 1 ocak 1994'te başlayacak, bir Avrupa para enstitüsü (APE) kurulacak ve bu enstitü Avrupa Merkez bankası'nın (AMB) çekirdeğini oluşturacaktır. Üçüncü aşamaya en erken ocak 1997'de, en geç ocak 1999'da girilecektir. Bu aşamada APE Avrupa Merkez bankası'na dönüşecek, başlangıçta AMB ulusal meclis bankalarıyla birlikte var olacak (rolleri giderek kısıtlanmak koşuluyla), geçiş sürecinde ulusal paralar da var olacak, ama sabit bir değişim oranı uygulanacaktır. Daha sonra ulusal paraların yerini Ekü alacaktır (ne var ki İngiltere daha bu tek para anlaşmasını onaylamamıştır).

• *Uluslararası para sistemi*. İlk para sistemi XIX. yüzyılda kurulmuştur. Bu sistem, o tarihte uluslararası geçerliğe sahip tek para olan altına dayanıyordu: *altın standardı** sistemi. Aslında bu, Büyük Britanya tarafından merkezileştirilen ve denetlenen bir sterling standardı sistemiydi ve Birinci Dünya savaşı'ndan sonra ortadan kalktı. 1922'de iki sistemi içeren yeni bir para düzeni kabul edildi: *altın külçe sistemi* ve *altın kambiyo sistemi*. ABD ile Büyük Britanya'nın egemenliğindeki bu düzen, sistemin işleyişini bozan para bloklarının (altın, sterling, dolar)* kurulmasını engelleyemedi.

İkinci Dünya savaşı'nın bitiminde, yeniden altın standardı sistemine ve paraların konvertibilitesine dönmenin olanaksız olduğu görüldü. Yalnızca ABD, ödemeler bilançosunun alacaklı durumda olması sayesinde, parasını çevrilebilir ve transfer edilebilir duruma getirebilirdi; merkez bankalarında pek az miktarda altın mevcudu bulunan Avrupa ülkelerinin böyle bir uygulamayı öngörmeleri olanaksızdı. Bu durumda, kalkınmaları bakımından ABD' ye bağımlı olan belli başlı Avrupa ülkeleri, doları altınla eşdeğerde bir ödeme aracı olarak kabul etmek zorunda kaldılar. Bretton Woods konferansı'yla (temmuz 1944) yürürlüğe giren bu sistem, bir çeyrek yüzyıl boyunca, uygulamada doyurucu bir biçimde işledikten sonra, 1970'li yılların başında büyük bir hızla bozuldu.

1971'den sonra, doların bunalımı şiddetlenerek uluslararası para sisteminin iyi işlemediğini göstermeye başladı. Bu bozukluk, bir yandan iç (enflasyon, bütçe açığı), bir yandan da dış (rekabet gücünün kaybolması, Vietnam savaşı) güçlüklerden ileri gelmekteydi. 15 ağustos 1971'de, Başkan R. Nixon, doların, altına ve başka rezerv araçlarına konvertibilitesini durdurdu ve ABD'nin dışalımı üzerine % 10 oranında ek vergi koydu. AET üyesi altı ülke, Amerikalılar'a karşı ortak bir tutum belirleyemediler. 23 ağustosta, florin ve belçika frangı birlikte, alman markı ise tek başına dalgalanmaya bırakıldı, italyan liretiyle ingiliz lirasının dalgalanma marjları genişletildi; Paris ise, ikili bir kambiyo piyasası kurdu. Doların yakın bir gelecekte devalüe edilmesi olasılığı doğdu. 13 eylülde, Altılar, uluslararası para sisteminde bir reform planı önerdiler: dolar da içinde olmak üzere paralarda yeni bir düzenlemeye gidilecek, kambiyo oranlarının dalgalanma marjları genişletilecek, sabit paritelere dönülecek ve ulusal paraların yerine, rezerv aracı olarak, yavaş yavaş özel çekiş hakları konulacaktı.

18 aralık 1971 tarihli Washington anlaşması, bunalımın birinci evresinin atlatılmasında bir aşama oluşturdu: doların, altına oranla değeri % 7,9'a düşürüldü ve altının resmi fiyatı ons başına 35 dolardan 38 dolara yükseltildi.

26-27 mart 1973'te, yirmiler grubuna (1972 eylülünde kurulan bu grup, Onlar grubu [Almanya Federal Cumhuriyeti, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda, İsveç, Büyük Britanya, ABD, Kanada ve Japonya], yani Fransa'nın ön ayak olmasıyla 1962'de kurulan belli başlı on sanayileşmiş ülkeyi içeren grup ile sonradan bunlara katılan öteki on ülkeden [Arjantin, Avustralya, Brezilya, Etyopya, Hindistan, Endonezya, Irak, Fas, Meksika, Zaire] oluşur ve İMF'ye para sistemi konusunda reform önerileri yapmakla görevlidir) üye ülkelerin maliye bakanları Washington'da toplanarak para sistemi reformunun hangi konuları kapsayacağını belirlemeyi başardılar. İstikrarlı ama ayarlanabilir kambiyo oranları ilkesi aynen korundu; bazı nesnel göstergeler, ilgili ülkelere ödemeler dengesini düzeltmek için önlem almak zorunda olduklarını, gerektiğinde, gösterecekti; bu göstergelerin tanımlanması işi bir uzmanlar grubuna verildi; özel çekiş hakları, yeni sistemin başlıca rezerv aracı durumuna getirildi; nihayet, Amerikan merkez bankası'ndan başka merkez bankalarında birikmiş dolar üzerinden alacakların konsolidasyonu olanaklarının incelenmesi kabul edildi.

Ocak 1976'da, *Jamaika anlaşmaları*, uluslararası parasal ilişkileri, temelden değiştirerek istikrara kavuşturmaya çalıştı. Jamaika anlaşması'nı imzalayanlar, altının para olmaktan çıkarılmasını amaçlıyorlardı. Bundan böyle, paraların belli bir miktar altın olarak tanımlanması yasaklanıyordu. Yeni sistem, rezerv aracı ve hesap parası niteliğindeki özel çekiş haklarına dayanıyordu. Özel çekiş hakkının belli bir miktar altınla tanımlanmasından vazgeçilerek, bunun yerine bir para "sepeti"ne göre değerlendirilmesi kabul edildi. Bununla birlikte, merkez bankaları, "başıboş" dalgalanmaları durdurmak için müdahale yetkisine sahiptirler. Uluslararası parasal ilişkiler, günümüzde, onlara göreli bir istikrar veren doların egemenliği altındadır. Aslında, temel sorunlara hiçbir gerçek çözüm getirilmemiştir.

1. PAR(A)-, yun. *para*, yakınında, yanında; "yanında, sınırında" *(paradoks)*, "neredeyse, hemen hemen" *(paratifo)*, anlamlarını katarak birçok bilimsel terimin bileşimine girer.
2. PARA-, lat. *parare*, korumak; bazı sözcüklerin bileşimine girer: *paraşüt, paratoner.*
3. PARA- Org. kim. Benzenin 1 ve 4 konumlarında iki kez ornatılmış türevlerinin önüne getirilen ve oligomerleri belirtmekte kullanılan önek.
—Yerbil. Başkalaşım kayacı adlarının bileşimine giren ve ana kayacın tortul özellikte olduğunu belirten önek: *paragneiss.*

PARA sıf. (fr. *para*). Der. hast. *Para grubu*, para durumunda bir ilkel amini bulunan kimyasal cisimler grubu. Örneğin, saç boyalarının karışımına giren ve akut egzamalara neden olan amin parafenilen gibi.

PARA a. Dinar'ın 1/100'ü değerinde yugoslav ufak para birimi.

PARA a. Bot. Kauçuğun bazı ticari çeşitlerinin adı.

PARÁ, Amazon'un ağızlarından biri. Amazon ile Tocantins ırmaklarının birleşmesinden oluşur.

PARÁ, Brezilya'da kent → BELÉM.

PARÁ, Brezilya'da, Amazon bölgesinin doğusunda eyalet; 1 250 000 km²; 5 001 800 nüf. (1990). Merkezi *Belém.* Eskiden toplayıcılık yapılan (kauçuk, Pará cevizi) orman, Brasilia'ya ve Brezilya'nın kuzeydoğusuna giden yeni yolların iki yanında tarıma açılmıştır ve hayvancılık yapılmaktadır; tarımla uğraşan küçük bir kesim de oluşmuştur. Serra dos Carajás'daki demir cevherinin işletilmesini (28 milyar tonluk hematit rezervleri) ve madenin İtaqui (Maranhão) limanından dışsatımını amaçlayan dev projeler yapılmış, Tucurui'de, Tocantins'in üstünde, Belém'in G.'indeki bir sanayi kompleksini besleyen büyük bir hidroelektrik santralı kurulmuştur.

Para-kredi ve koordinasyon kurulu, ekonomi ve maliye ile para ve kredi politikalarının saptanmasında ve uygulanmasında eşgüdüm sağlamak amacıyla, Başbakanlığa bağlı olarak oluşturulan karma kurul. 1980'de benzer amaç ve görevlerle kurulan Para ve kredi kurulu yeniden düzenlenerek, 1991 tarih ve 2548 sayılı kanunla Para-kredi ve koordinasyon kurulu adını aldı ve ocak 1992'den itibaren çalışmalarını yeni adıyla sürdürdü. Başlıca görevleri, ülkenin yurtiçi ve yurtdışı ekonomi, para, kredi ve maliye politikalarını saptayarak uygulanmasında eşgüdüm sağlamak ve bununla ilgili gerekli kararları almak; Bakanlar kurulu'nun ya da Yüksek planlama kurulu'nun incelenmesini istediği konularda görüş bildirmek; destekleme politikalarının esaslarını belirleyerek destekleme fiyatları konusunda tavsiyelerde bulunmak; ödemeler dengesindeki gelişmeleri izleyerek gerekli önlemleri almak; ithalattan alınacak güvence ve fonlar hakkında Bakanlar kurulu'na öneride bulunmak; kurul kararlarının uygulanmasını izlemektir. Kurul, Başbakanın görevlendireceği bir Devlet bakanının başkanlığında; Bayındırlık ve İskân Bakanı, Hazine ve dıştícaret müsteşarı, DPT müsteşarı, Merkez bankası başkanı ile Maliye ve gümrük bakanlığı müsteşarlarından oluşur.

PARAAMİNOBENZOİK sıf. (fr. *para-aminobenzoïque*). Biyokim. *Paraaminobenzoik asit (P.A.B.)*, benzoik asidin aminli türevi; bazı mikroorganizmalar için büyüme etkenidir. (B grubu vitaminlerden olup folik asidin bileşimine girer.)

PARAAMİNODİMETİLANİLİN a. (fr. *para-aminodiméthylaniline*). Kim. PARADİMETİLFENİLENDİAMİN'in eşanlamlısı.

PARAAMİNOFLAVOLİN a. (fr. *para-aminoflavoline*). Org.kim. FLAVANİLİN'in eşanlamlısı.

PARAAMİNOHİPÜRİK a. (fr. *para-amino-hippurique*). *Paraaminohipürik asit deneyi*, böbreğin çalışmasını araştırmak için kullanılan ve iki böbrekten bir dakika içinde geçen kan plazması miktarını ölçmeye yarayan deney.

PARAAMİNOSALİSİLİK sıf. (fr. *para-aminosalicylique*). *Paraaminosalisilik asit (P.A.S.)*, tüberküloz ilacı olup yakın zamana kadar izoniazitle birlikte kullanılırdı.

Paraapalaş tipi. Jeomorfol. Kısmi yontulmada kalıntı biçimlerin korunduğu engebe tipi.

PARAB → FARAB.

PARABASİS a. (*ilerlemek eylemi* anlamında yun. sözc.). Ed. Eski yunan komedisinde, oyuncuların yazarın sözcülüğünü üstlendiği bölüm.
—ANSİKL. Aristophanes'in komedilerinde rastlanan parabasis piyesin akışında bir kopukluk yaratır. Korodakiler harmanilerini çıkararak seyirciye doğru ilerler ve korobaşı seyirciye yönelerek yazarın kişisel sistemlerini, eleştirilerini, kin ve dostluk duygularını aktarır. Aristophanes bu tekniği *Atlılar*'da (Hippes) komedilerinin temsil edilmesi için neden bu kadar beklediğini açıklamak için kullanmıştır. Komediyle aynı modele göre yazılmış olan parabasis, anapaistos biçiminde küçük bir şarkıyla başlar, şairin sitemlerini içeren uzun bir konuşmayla *(pnigos)* sürer; tanrılara yakarma ya da bir od ve bir *epirrema*'nın ardından parabasisin sonuç bölümü birbirine simetrik iki parçadan (*antode* ve *antepirrema*) oluşur.

PARABATES a. (yun. sözc., *parabainein*, yanında ilerlemek'ten). Esk. Yun. Savaş arabasında, sürücünün yanında duran savaşçı.

PARABAZAL sıf. (fr. *parabasal*). Biyol. *Parabazal aygıt*, protozoa grubundan bazı protistlerde Golgi aygıtını oluşturan çok büyük tek diktiyozom.
◆ a. Parabazal aygıt.

PARABELLUM a. (alm. *Parabellum;* lat. *para bellum*, savaşı hazırla'dan). Alman ordusunda kullanılmış, büyük çaplı otomatik tabanca. (Takılan bir dipçik, silahı omza dayamayı sağlıyordu.)

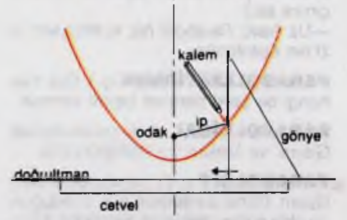
PARABİAGO, İtalya'da kent, Lombardia'da (Milano ili), Olona yakınında; 21 500 nüf. Deri işleme ve ayakkabı sanayisi.

PARABİYOZ a. (fr. *parabiose*'dan). Biyol. Hormon durumları birbirinden farklı olan aynı türden iki hayvanın birbirini ne biçimde etkilediğini incelemek amacıyla yapılan deneysel birleştirme. (İlk parabiyozu, 1860'ta Paul Bert gerçekleştirmiştir.)
—Böcbil. Karıncalarda, çokyuvalı olmayan karıncalar arasındaki trofalaksis değişimleri.

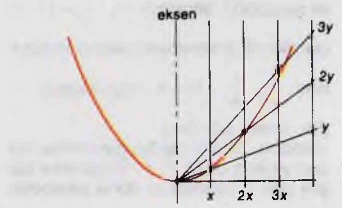
PARABOL a. (fr. *parabole*;. yun. *parabole*, karşılaştırma'dan). Geom. **1.** Bir düzlemin, bir doğrudan (D doğrultmanı) ve P de konumu değişmeyen bir noktadan (F odağı) eşit uzaklıkta olan noktalarının kümesi. **—2.** *Yarı kübik parabol*, denklemi $y^2 = x^3$ olan eğriye benzer eğri. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Geom. Parabol, dışmerkezliği 1 olan bir koniktir*. Bu eğri, doğrultmana teğet olan ve F odağından geçen çemberlerin merkezlerinin geometrik yeridir. Apsisler ekseni, parabolün ekseni ve başlangıç noktası S tepesi olan bir işaretle, bunun denklemi $y^2 = 2px$ biçimindedir; $\mathbb{R}+$ nin elemanı olan p ye parabolün parametresi denir; F nin koordinatları $(p/2;0)$ dır. Parabolün bir kutupsal denklemi $\rho = p/(1 + \cos\theta)$ dır. Bir parabol, üzerindeki her bir M noktasında bir teğet kabul eder, bu teğet, (MF) ile M den eksenine çizilen koşutun oluşturduğu açının açıortayıdır. Bu özellik parabolü nokta nokta çizmeye yarar. Parabol aynı zamanda, konumu değişmez, kesişen iki Δ ve Δ' doğrularıyla tanımlanmış bir doğru ailesinin zarfıdır (Bk. şek.).
Yarı kübik paraboller, parabol açılanları olarak elde edilebilirler. Parabolün denklemi $y^2 = 2px$ ise, buna karşılık olan yarı kübik parabolün denklemi $27py^2 - 8(x - p)^3 = 0$ olur.

odağı ve doğrultmanı bilinen bir parabolün nokta nokta çizimi

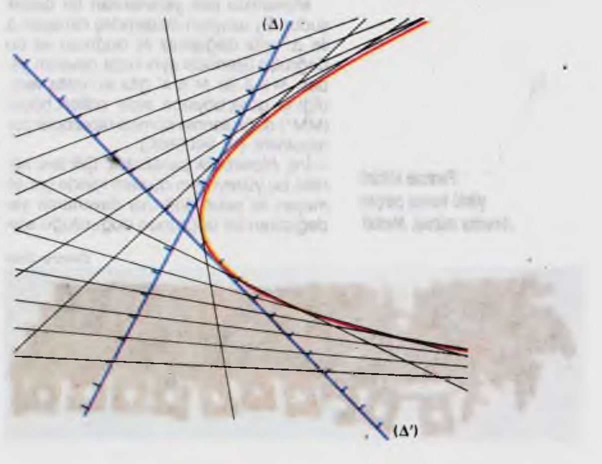

sürekli çizim

bir noktası ekseni ve tepesi bilinen bir parabolün nokta nokta çizimi

—Geom. ve Tek. res. Bir parabolün çizilmesi, merkezi odakta bulunan bir çember yayını, doğrultmana koşut ve doğrultmandan uzaklığı çemberin yarıçapına eşit bir doğruyla kestirerek elde edilebildiği gibi, eksene koşut olan ve bundan belirli bir uzaklıktaki bir doğruyu, tepeden geçen ve eğimi bu uzaklıkla orantılı olan bir doğruyla kestirerek elde edilebilir. Bir gönyenin bir dikkenarı boyundaki bir ipi, bu dikkenar boyunca bir kalemle gergin tutarak ve gönyenin öbür kenarını, doğrultman üzerinde bulunan bir cetvel boyunca kaydırarak da sürekli bir çizim yapılabilir.

parabol doğruların zarfı olarak

Réunion des musées nationaux

Paracelsus
Q. Metsys'in bir portresinden ayrıntı
Louvre müzesi, Paris

mauna paraçolu

Paracas kültürü yünlü kumaş parçası
Amerika müzesi, Madrid

Oronoz-Ziolo

PARABOLİK sıf. (fr. *parabolique*). Geom. **1.** Bir silindir için ya da kimi kesitleri paraboller olan öbür bütün yüzeyler için kullanılır. **—2.** *Parabolik metrik geometri,* eukleidesçi olmayan geometri* ‖ *Parabolik nokta,* bir S yüzeyinin M noktası, öyle ki bu noktadaki iki göstergeden her biri koşut iki doğru haline yozlaşmıştır ve bir tek doğuran gerçektir. (M, S nin parabolik bir noktası değilse, bu noktada S yüzeyi ya dışbükeydir, ya zıt eğriliklidir.)
—Fizs. mekan. *Parabolik hareket,* değişmez bir kuvvetin etkisindeki maddesel bir noktanın, bir parabol yayı boyunca yaptığı hareket. (Buna örnek olarak hava direnci göz ardı edilebilecek kadar küçük olduğunda, bir merminin hareketi gösterilebilir.)
—Isıt. havld. *Parabolik radyatör,* dönel paraboloit biçiminde parlak bir metal yüzeyin odak noktası yakınına yerleştirilen bir rezistansın elektrik akımıyla akkor haline getirilmesiyle çalışan, görünür ışımalı ısıtma aygıtı.
—Opt. *Parabolik ayna,* yansıtıcı yüzeyi dönel bir paraboloit olan ayna. (Bu ayna, odağında, ekseni üzerinde, sonsuz uzaklıktaki bir noktanın görüntüsünü verir. Parabolik aynalar, ekseni üzerinde bulunan bir yıldız için stigmatiktir, ancak, bu eksenden hafifçe uzaklaşan yıldızlar için, görüntü benek yanal olarak yayılır ve koma biçimini alır.)
—Uz. havc. *Parabolik hız,* KURTULMA* HIZI'nın eşanlamlısı.

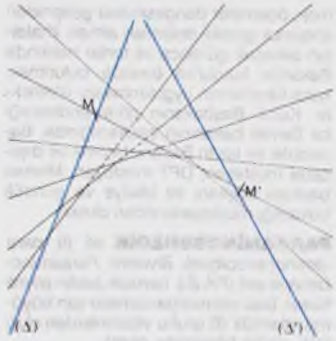
PARABOLLEŞTİRMEK g. f. Opt. Herhangi bir şeye parabol biçimi vermek.

PARABOLOİDAL sıf. (fr. *paraboloïdal*). Geom. ve Mekan. → PARABOLOİTSİ.

PARABOLOİT a. (fr. *paraboloïde*'den). Geom. *Dönel paraboloit, a = b* olduğunda elde edilen özel eliptik paraboloit. ‖ *Eliptik paraboloit,* denklemi $\frac{x^2}{a^2}+\frac{y^2}{b^2}-2z=0$ olan ikilenik. ‖ *Hiperbolik paraboloit,* denklemi $\frac{x^2}{a^2}-\frac{y^2}{b^2}-2z=0$ olan ikilenik.
(Bk. *ansikl.* böl. İnş.)
—ANSİKL. Geom. Verilen denklemler, uygun seçilmiş bir ($\Omega, \vec{i}, \vec{j}, \vec{k}$) işaretine karşılık gelir. Bu işarette bir dönel paraboloit

$$\begin{cases} y = 0 \\ x^2 - 2pz = 0 \end{cases}$$

meridyeninin ($\Omega, \vec{k}$) ekseni çevresinde dönmesiyle doğurulur. Bu dönel paraboloide dayanarak, ($\Omega, \vec{i}, \vec{k}$) düzlemi dikgen afinliği ve $\frac{b}{a}$ oranı kullanılarak eliptik paraboller elde edilir.
Eliptik paraboloit adı, denklemi $z = z_0$ ($z_0 > 0$) olan her düzlemle kesitin bir elips olmasından ileri gelmektedir; hiperbolik paraboloit adı ise yatay bir düzlemle kesitin bir hiperbol olmasından gelir.
Mimarlıkta pek yararlanılan bir özellik şudur: E_3 uzayının düzlemdeş olmayan Δ ile Δ' gibi değişmez iki doğrusu ve bu doğrular üzerinde aynı hızla devinim yapan $M \in \Delta$ ile $M' \in \Delta'$ gibi iki nokta verildiğine göre, böylece elde edilen bütün (MM') doğrularının kümesi hiperbolik paraboloittir. (→ İKİLENİK.)
—İnş. *Hiperbolik paraboloit.* Çift ters eğrilikli bu yüzeyi aynı düzlem içinde yer almayan iki sabit doğruya dayanarak yer değiştiren bir doğrunun doğurduğu söylenebilir. Demek ki, doğrusal öğelerin (levhalar, kablolar vb.) kesişmesiyle böyle eğri bir yüzeyi, ya üzerine bir yalıtım katmanı koyarak kalıcı biçimde, ya da donatılı plastik bir gereçle (çimento ya da reçine) bir kabuğun kalıbı olarak gerçekleştirmek olanaklıdır. (Hiperbolik paraboloitin ilk uygulamalarından biri, Polonyalı Maciej Nowicki tarafından tasarlanan ve 1952-53'te gerçekleştirilen Raleigh halinin [ABD] asma çatısıdır.)

hiperbolik **paraboloit**

PARABOLOİTSİ sıf. Geom. ve Mekan. Paraboloit parçası biçiminde olan, ya da bunu bir taşıyıcı olarak kabul eden. (PARABOLOİDAL da denir.)

PARABOSCO (Girolamo), italyan yazar (Piacenza 1524'e doğr. - Venedik 1557). Müzikçiydi, öyküler (*I Diporti,* 1550), komediler ve bir trajedi (*La Progne,* 1548) yazdı.

PARABUTLERİT a. (fr. *parabutlérite*'ten). Miner. Ortorombık sistemde yer alan hidratlı demir sülfat.

PARACA be. Para ile ilgili olarak, para bakımından: *Paraca sıkıntısı yok*

PARACANOV (Sarkis PARCANYAN, **Sergey** —denir), ermeni asıllı gürcü sinemacı (Tiflis 1924 - Erivan 1990). Paracanov, şarkı ve resim öğrenimi gördükten sonra Moskova'da Sinema enstitüsü'ne devam etti (1946-1952). 1965'te Ukrayna'da çevirdiği *Teni Zabytyh predkov* adlı filmle kendini kabul ettirdi. Daha sonraki filmi olan *Sayat Nova* (1968) ülkesindeki sansür nedeniyle Paracanov'un başına dert açtı. Çeşitli tasarıları geri çevrildikten sonra 1973'te tutuklandı ve 4 yıl hapis yattı. 30 Aralık 1977'de özgürlüğüne kavuşan Paracanov "perestroyka"nın getirdiği özgürlük ortamından yararlanarak çalışmalarını sürdürdü ve son olarak Lermontov'un bir öyküsünden *Âşık Garip* filmini gerçekleştirdi (1988).

PARACAS, Peru'nun güney kıyısında yarımada. Adını burada İ.Ö. 1200-İ.S.100 yılları arasında gelişen kolomböncesi bir kültüre vermiştir. *Paracas Cavernas* adı verilen en eski evresi Chavín* kültüründen etkilenmiştir. *Paracas Cavernas* mezarlığında, 6-7 m derinliğinde kuyulardan girilen, kumun içine oyulmuş mezar odaları ortaya çıkarıldı. Mezarların her birinde kumaşlara sarılmış 30-40 mumya bulundu. Burada ele geçirilen çokrenkli çanak çömlek pişirildikten sonra boyanmış ve kazınarak çizgileri vurgulanmış motiflerle süslüdür. Aynı bölgede yüksek kişilere ayrılmış olduğu sanılan büyük bir nekropolis ortaya çıkarıldı; nekropoliste, içinde kumaşlara sarılmış mumyalar bulunan 429 *fardo* (kutsal cenaze bohçası) ele geçirildi. Bunlardan bazıları kolomböncesi tekstil sanatının en güzel örnekleri arasında yer alır. Çoğunlukla dama oluşturacak biçimde yerleştirilmiş çokrenkli motiflerle süslü pamuklu kumaş parçaları olan *manto*'lar, en ilgi çekicileridir. *Paracas Necropolis* adıyla anılan değişik üsluptaki çanak çömlek, çoğu kez tek renklidir ve asmakabağı ya da meyve biçiminde kaplardan oluşur.

PARACEL adaları, çince **Şişaçundao,** Güney Çin denizi'nde Çin'e bağlı adacık öbeği, Hainan'ın G.-D.'sunda; 5,9 km². Kırlangıç yuvalarından guano toplama. Fosfat yatağı. (Bu mercan adalar üzerinde Vietnam hak iddia etmektedir.)

PARACELSUS (Philippus Aureolus Theophrastus BOMBASTUS VON HOHENHEİM, —denir), gizemsel tıbbın babası (Einsiedeln, Zürich yakınlarında, 1493'e doğr.-Salzburg 1541). 1526'da Basel Üniversitesi'ne davet edildi; Galenos, İbni Sina ve Razi'yi şiddetle eleştirdi. 1528'de Basel'den ayrıldı; çok zaman zulme uğradığı göçebe hekimlik yaşamına döndü. Paracelsus'un uyguladığı tedavinin temeli dış dünya *(büyükevren)* ile organizmanın çeşitli bölümleri *(mikrokozmos)* arasındaki uyuma dayanır. Paracelsus, özgüller öğretisine ve kimyasal tedaviye öncülük etti. Cerrah olarak, dokuları kendiliğinden onaracak olan lenf, doğal merhem ve mumı kuramı ile ünlüdür. Büyücü olarak ise, ölümsüz gençliği sağlayan bir iksir bulduğunu, uyguladığını ve *homunculus*'u yarattığını ileri sürdü.

PARACILIK a. İkt. düş. tar. → MONETARİZM.

PARACİN, Sırbistan'da kent, Kragujevac'ın G.-D.'sunda; 22 000 nüf. Ticaret ve tarım merkezi. Camcılık sanayisi. Çimento fabrikası.

PARA-COMMANDER a. (ing. *parachute*'ün kısaltılmışı *para* ve *commander,* güdümlü'den *para-commander,* güdümlü paraşüt). Havc. Güzel biçimli, teknik yönden karmaşık teçhizatlı, istenilen noktaya inmek için gerekli manevranın yapılabildiği bir serbest atlayış paraşütü. 2 000 yarda uzunluğunda (1 829 m) iplik, radyal şerit, askı ipi, bant, panel vb. malzemeyi içeren 117 parçadan oluşur. Bu tür paraşütler spor yarışmalarında ve askerlikte paraşütçü komandolar tarafından kullanılmaktadır.

PARAÇOL ya da **PRAÇOL** a. Denizc. **1.** Güverte kemerelerini alabandalara ya da iki dik levhayı birbirinden bağlamada kullanılan, çeşitli biçimlerde yapılmış takviye parçaları. **—2.** *Kemere paraçolu,* gemi kemerelerini postalara (eğrilere) bağlayan üçgen biçiminde takviye parçası. ‖ *Mauna paraçolu,* yelkenli gemilerde, ana direkler üzerine, maunalara oturaklık etmek için bağlanmış çelik ya da ağaç levha.
—Arabac. → PARAŞOL.

PARAD a. (fr. *parade*). Spor. Çeşitli spor dallarında (güreş, boks, eskrim) yapılan oyunun ya da hamlenin savuşturulması biçimi ya da eylemi.

PARADAMİT a. (fr. *paradamite*). Miner. Adamit'in ikişekillisi olan ve triklinik sistemde yer alan çinko arsenat.

PARADİ a. (fr. *paradis,* geç kilise; lat. *paradisus;* yun. *paradeisos,* bahçe'den). Bir tiyatronun en üst balkonu.

PARADİGMA a. (model anlamına gelen geç. lat. *paradigma* ve yun. *paradigma, -atis*'ten). **1.** Geleneksel dilbilgisinde, örnek olarak alınan bir sözcüğün bükünlü biçimlerinin tümü (bir adın ya da bir fiilin çekiminde olduğu gibi). **—2.** Yapısal dilbilimde, belli bir bağlam içinde birbirleriyle değiştirilebilen birimlerin tümü. **—3.** Belli bir bilim alanında, özellikle de iktisat öğretisinde, incelenecek problemlerin ve bunları inceleme tekniklerinin seçimi.

PARADİGMATİK sıf. Dilbil. (fr. *paradigmatique,* geç. lat. *paradigmaticos;* yun. *paradeigmatikos*). **1.** Bir paradigmaya ilişkin öğeye denir. **—2.** Aynı bağlam içinde birbirlerinin yerini alabilen yalın ya da karmaşık dilsel öğelerin birbirleriyle olan ilişki ya da bağlantılarına denir. (Bk. *ansikl.* böl.)
◆ a. Paradigmatik ilişkilerin incelenmesi.
—ANSİKL. Dil dizgesindeki herhangi bir

birim, çeşitli tipte paradigmatik bağıntılara girer, yani ortak özellikleri belli bir bağlamın aynı yerinde bulunabilme olan çeşitli birim dizilerine bağlanır. Örneğin [r], [p], [b] sesleri, [-ay] bağlamı içinde *ray, bay, pay* sözcüklerini ortaya çıkaracak biçimde birbirlerinin yerini alabiliyorlarsa, bu seslerin paradigmatik bir bağıntı içinde oldukları söylenebilir. Böylece bağıntıya giren öğeler, karşıtlık dizileri içinde yer alır. Konuşmacı, bu karşıtlık dizilerine dayanarak seçim yapar: yani burada gücül ("aynı anda bir arada bulunmayan") öğeler sözkonusudur; sözcelerin somut gerçekleşmesi, sentagmatik bağıntıdaki ("aynı anda bir arada bulunan öğeler") birimlerle ortaya çıkan bir seçimden kaynaklanır. Yapısal dilbilimde, paradigmatik bağıntılar, bütün dilsel çözümleme alanlarında (sesdizgesi, biçimsel yapı, sözdizimi ve anlamsal yapı) önerilen çeşitli sınıflandırmaların temelini oluşturur.

PARADİKLOROBENZEN a. (fr. *paradichlorobenzène*). Org. kim. Benzenin, çoğunlukla küremsi ya da kütlesel biçimde bulunan kristalleşmiş, beyaz renkli iki klorlu türevi; böcek öldürücü, evlerde koku giderici, tarımda parazit öldürücü olarak kullanılır.

PARADİMETİLFENİLENDİAMİN a. (fr. *para-diméthylphénylènediamine*). Kim. Formülü $NH_2—C_6H_4—N(CH_3)_2$ olan üçüncül birincil diarilamin; 41°C'ta erir, 257°C'ta kaynar; nitrozodimetilanilinin indirgenmesi sonunda elde edilir. (Azinik, oksazinik ve tiazinik boyarmaddelerin hazırlanmasında ara maddedir.) [Eşanl. PARAAMİNODİMETİLANİLİN.]

PARADİP, Hindistan'da (Orissa) liman kenti, Bengal körfezi kıyısında; 6 400 nüf. Demir cevheri dışsatımı.

Paradise Lost, Milton'ın (1667) on ilahi'den oluşan ve hıristiyanlığı konu alan destanı (1674'te on iki ilahiye bölünmüştür). Yalnızlık, başarısızlığın üzüntüsü ve körlüğünün yarattığı sorunlar içinde tasarlanan yapıt, Milton'ın yirmi yıllık politika ve devlet yaşamı sonunda şiire dönüşünü müjdeler. Tasarı Milton gibi bir protestan için şaşırtıcıdır: meleklerin başkaldırısı ve Âdem'in itaatsizliği öykülerine dayanarak Tanrı'nın insanlara davranışını haklı göstermek. Militan bir ütopyacı ve özgürlüğün ilahiyatçısı olan Milton, önceleri Kral Arthur gibi ulusal bir kahramanı konu almayı düşünür, sonra boş gururun ve zorbalığın iktidara geçtiği, doğruluğun bozguna uğradığı bir ortamda Tanrı'nın insancıllığını ve yaratışının güzelliğini övmek ister. Âdem ile Havva'nın, destanın sonunda insanlığın yazgısını paylaşmaları iyidir, çünkü cennetin kutsal güzelliklerine duyulan özlem ne olursa olsun, insan orada ancak boş bir kukla özgürlüğüyle yaşayabilirdi. Düşüş mutlu bir olaydır, İsa'nın kendini kurban edişini (Aziz Augustinus'un kanıtlamasına göre) haklı çıkardığı için değil, çabaya, sevgiye ve tarihe insancıl bir anlam verdiği için güzeldir. Yaratış da, insanı mutsuzluğun düşmanı ettiği için güzeldir. Şeytan, düşünce kendi kendinin uzamıdır, bir cehennemi cennete dönüştürüverir, der. Destansal değerlerin içselleştirilmesi, düşüncenin mutsuz direnişiyle gerçekleşir: savaşım her insanın kendi içindedir; cennetler insanın içindedir. *Paradise Regained*, (1671) adlı yapıtındaysa, Milton insanlığın bağışlanmasını engellemek için Şeytan'ın İsa'yı yoldan çıkarmaya çabalayışını anlatır.

PARADİSEİDAE a. Zool. CENNETKUŞUGİLLER familyasının bilimsel adı.

PARADİSİ (Pier Domenico), italyan besteci ve klavsenci (Napoli 1707-Venedik 1791). 1746'da Londra'ya yerleşti. Burada şan öğretmeni ve klavsenci olarak tanındı. 12 klavsen sonatı, D. Scarlatti ninkilerle, Cimarosa'nın zarif üsluplu sonatları arasında köprü oluşturur. Öte yandan Paradisi'nin sonatları, iki temalı klasik sonatın habercisidir.

PARADİSİ (Giovanni), italyan siyaset adamı ve yazar (Reggio Emilia 1760- *ay.y.* 1826). Komediler ve Manzoni'nin *İnni sacri*'sini *haber veren* şiirler yazdı.

PARADİYAFONİ a. (fr. *paradiaphonie*). Telekom. YAKIN UÇ DİYAFONİ*Sİ'nin eşanlamlısı.

PARADOKS a. (fr. *paradoxe;* yun. *paradokson*). **1.** Çoğunluğun benimsediği görüşlere aykırı düşünce: *Paradoksları savunmak.* **—2.** Kendi çelişkili yanlarıyla, mantığı hiçe sayar görünen varlık, şey ya da eylem: *Dünkü düşmanlar bugün sıkıfıkı dost olmuşlar, bu bir paradokstur.*
—Akışkan, mekan. *Hidrostatik paradoks,* sıvıyla dolu bir kabın dibine etkiyen basıncın, eşit yükseklikte, kabın biçimine bağlı olmadığını, buna karşılık sıvı ağırlığının kabın biçimine bağlı olduğunu ifade eden paradoks. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mant. ÇATIŞKI'nın eşanlamlısı.
—ANSİKL. Akışkan. mekan. Hidrostatik paradoks, bir kabın içindeki sıvının ağırlığının, kabın dibine olduğu gibi yan çeperlerine de yansıdığını göz önüne alarak açıklanır. Oysa, çeperin düzlemsel bir öğesi sıvının uyguladığı sıkıştırıcı dik bir kuvvetin etkisinde kalır; bu kuvvetin düşey bileşeni, sıvının öğe yüzeyine olan eğimine bağlı olarak ya sıfırdır *(şekil 1)*, ya yukarıdan aşağıya doğru yönlenmiştir *(şekil 2)* ya da aşağıdan yukarıya doğru *(şekil 3)* yönlenmiştir. Çeperin bütün öğelerine etkiyen sıkıştırıcı kuvvetlerin düşey bileşenlerinin bileşkesinin sıfır, aşağıya doğru ya da yukarıya doğru yönlenmiş olmasına bağlı olarak kapta bulunan sıvının ağırlığı, dibe etkiyen basınç kuvvetine eşit, bundan büyük ya da bundan küçük olacaktır.

PARADOKSAL sıf. (fr. *paradoxal*). Paradoksla ilgili, paradoks niteliği taşıyan şey için kullanılır.
—Fizyol. *Paradoksal uyku,* AYKIRI* UYKU'nun eşanlamlısı.

PARADOKSOLOJİ a. (fr. *paradoxologie*). Mant. Paradoksların çözümlenmesi.

PARADOR a. (isp. sözc.). İspanya'da devlet oteli.
—ANSİKL. İlk parador, 1926'da kral Alfonso XIII'ün kararıyla kuruldu; saray halkının yaşayacağı granitten bir bina bu amaca uygun olarak düzenlendi; sonradan bu yapı, avcılar için lüks bir barınak oldu. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra Ulusal turizm sekreterliği paradorları tüm ülkede yaygınlaştırdı. 80'li yılların başında, üç kategoriye ayrılan 85 parador vardı: tarihsel anıtlar, yenileştirilmiş eski saraylar ve spor etkinliklerine (golf, kayak vb.) yönelik paradorlar. 3 ve 4 yıldızlı olarak sınıflandırılan bu otellerde, özel sektör kuruluşlarına oranla daha düşük fiyatlar uygulanır.

PARADOXİDES a. Kuzey yarıküre ve Avustralya'da Orta Cambria döneminin niteleyici fosili olan tribolit cinsi. (Birçok dikenli plevrası, küçük bir pigidyumu vardır. Yarım çember biçimindeki başın genal uçları uzundur.)

PARADOXURİNAE a. Etçil memeli oymağı. (*Mandinia, Arctogalidia, Paguma* ve *Macrogalidia* gibi cinsleri, Binturong [*Arctitis binturong*] ve musang [*Paradoxurus hermaphroditus*] gibi türleri vardır. Miskkedisigiller familyası.)

PARAF a. (fr. *paraphe*). Adın yalnız baş harflerini yazarak atılan kısa imza.
—Uluslarar. huk. Bir antlaşma metnini resmileştirmek için, görüşmelere katılan temsilcilerin adlarının baş harflerinin yazılması. (Antlaşmanın imzalanmasından daha az resmi bir işlemdir; paraf imzadan önce yapılabileceği gibi onun yerine de yapılabilir.)

PARAFARMASİ a. (fr. *parapharmacie*). Parafarmasötik maddelerin tümüne verilen ad.

Hulton Picture Library

Gustave Doré'nin Milton'ın ***Paradise Lost*** yapıtı için hazırladığı gravür

PARAFARMASÖTİK sıf. (fr. *parapharmaceutique*). Eczanede satılan, fakat tedavide kullanılmayan maddelere verilen ad.

PARAFAZİ a. (fr. *paraphasie*). Nöropsikol. Seslerin ya da sözcüklerin değişimi ile kendini belli eden konuşma bozukluğu. (Sözyitimi sırasında görülen bu biçim bozuklukları ya morfolojik ya da anlamsal düzeyde olur. Belirli bir sınırın ötesinde konuşma anlaşılmaz hale gelir, hatta kavramsız, anlaşılmaz bir seslenmeye dönüşebilir.)

PARAFE g. f. (kısa imza koymak anlamına gelen fr. *parapher*'den). *Bir şeyi parafe etmek,* adının ve soyadının yalnız başharflerini kullanarak onu imzalamak.

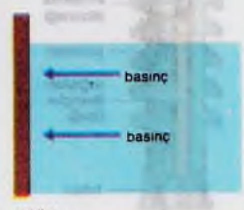
PARAFENİLENDİAMİN a. Org. kim. Fenilandiaminin üç izomerinden biri; beyaz renkli kristal bir tozdur; fotoğrafçılıkta izhar maddesi, kauçuğun kükürtlenmesinde hızlandırıcı olarak kullanılır. (Eşanl. PARAMİN.)

PARAFİMOZİS a. (yun. *paraphymosis*). Patol. Kamış ön ucunun, çapı çok küçük ve geriye çok çekik sünnet derisi tarafından boğulması. (Fimozisin ihtilatıdır.)

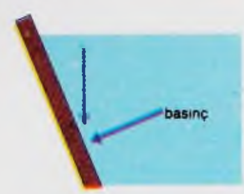
PARAFİN a. (fr. *paraffine*; lat. az tepkin anlamında *parum affinis*'ten). Org. kim. **1.** ALKAN'ın eşanlamlısı. **—2.** Doğada ya da petrolün damıtma artıklarında bulunan alkanların oluşturduğu karışım. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Petrokim. *Parafin giderme,* bir yağın içindeki parafini ayırma. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Parafin doğada *ozokerit* adı altında bulunur, ama gerçekte ham petrolün işlenmesi sırasında üretilir; çünkü parafin giderme, petrol arıtımının temel bir işlemidir; işlem sırasında parafin, çözücü ve soğuğun etkisiyle katılaşarak bir filtre üzerinde toplanır. Böylece *yağlı vaks* denen yağlı bir parafin elde edilir; ancak yeniden terletme ya da kristalleştirme yoluyla yağı giderilir; oleum (dumanlı sülfürik asit) ve renk giderici toprakla işlenerek ya da katalitik hidrojenleme yoluyla arılaştırılır.

Arılaştırılmış parafin sıvı durumda renksiz, katılaştığında tatsız, kokusuz, sert ve kırılgan, beyaz bir maddedir. Temel olarak molekül kütlesi yüksek, parafinsel doymuş hidrokarbonlardan oluşur. Molekül kütlesi 300-400 arasında değişir. Erime noktası 32-73°C, ama genellikle 48-62°C arasında bulunur. Bileşimindeki yağ oranı genel olarak % 0,5'ten azdır. Daha az saf olan ticari nitelikteki pulsu parafinin yağ oranı % 1,5-3 arasında değişir.

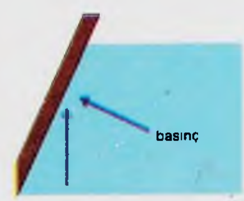
Mum yapımı, parafinin en eski kullanım alanıdır; bununla birlikte yansız olması, suda çözünmemesi, kimyasal etkenlere karşı iyi bir direnç göstermesi nedeniyle

şekil 1

şekil 2

şekil 3

hidrostatik paradoks

parafudr

değişik alanlarda kullanılır. Parafin emdirilmiş ya da parafinle kaplanmış kâğıt ve karton çeşitli besin maddeleri ile ev eşyalarının paketlenmesinde ve taşınmasında işe yarar. Parafin ayrıca tekstil, eczacılık, kozmetik ürünleri, elektrik, vb. sanayilerde yaygın olarak kullanılır.
—Eczc. Tedavide kullanılan parafin beyaz, kokusuz ve tatsızdır. Katı olup 38 ve 62°C arasında erir. Kargabüken özütü hazırlanmasında kullanılır. Yalnız başına ya da başka sıvı yağlarla ya da yağlı maddelerle birlikte, yanık ve yaraların pansumanında yararlanılır. Volkanik çamurlarla karışımı, sıcak uygulama şeklinde antiromatizmal etkilidir. Burun ve kulaklardaki biçim bozukluklarını düzeltmek için yerel olarak şırınga edilmesi parafinom tehlikesi yaratabilir.
—Petrokim. Yüksek kaliteli yağlama yağları, parafinli ham petrollerden, yani akma noktaları genellikle çok yüksek olan distilatlardan üretilir. Bu yağlayıcılar kışın –10°C ya da –15°C sıcaklıklarda akışkan halde kalmak zorunda olduğundan kullanılan distilatlardan parafinin özütlenmesi gerekir. En yaygın yöntem, çözücüyle parafin gidermedir: çözücü olarak kullanılan propan ya da metiletilketon, parafin kristallerinin yapısını, oluşma sıcaklığını, biçimini ve hızını değiştirir. Böylece süzme işlemi, yavaş dönen bez kaplı tamburlar üzerinde kolaylıkla uygulanır. Çözücü, parafini giderilmiş yağdan buharlaştırılır ve geri kazanılıp yeniden kullanılabilir; bu arada yağlı parafin ya da yağlı *vaks*, yeniden kristalleştirme işlemiyle arılaştırılabilir.

PARAFİNLİ sıf. **1.** Bileşiminde parafin bulunan şey için kullanılır. **—2.** Parafine batırılmış, üzerine parafin sürülmüş şey için kullanılır.
—Kâğ. san. *Parafinli kâğıt,* parafin ya da çeşitli mumlar emdirilmiş ya da mumla kaplanmış kâğıt ya da kartona denir.
—Org. kim. *Parafinli ham petrol,* damıtma artıklarında parafin bulunan petrol.

PARAFİNOM a. (fr. *paraffinome*). Patol. Deri altına parafin şırınga edilmesinden ötürü meydana gelen oleom. Şırınga estetik amaçla yapıldığı gibi, bazı mesleklerde parafin çok yüksek basınç altında fışkırma ile de kaza sonucu deri altına geçebilir. (Yabancı bir cisme karşı bir iltihap tepkimesinden başka bir şey olmayan yalancı bir urdur.)

PARAFİSKAL sıf. (fr. *parafiscal*). **1.** Parafiskaliteyle ilgili, parafiskaliteye ilişkin. **—2.** *Parafiskal vergi,* yükümlülerin gelirleri üzerinden zorunlu ve kesin bir biçimde alınan ve kamu çıkarıyla ilgili harcamaları değil de çok çeşitli özel harcamaları karşılamaya yarayan vergi.
—ANSİKL. Parafiskal vergiler devlet bütçesinde de, kamu kuruluşları bütçesinde de hâsılat olarak gözükmez. Bu tür vergiler araştırma giderleri, bir piyasanın örgütlenmesi, bir meslek kuruluşunun işleyişi, kamusal bir fonun finansmanı vb. harcamaların karşılanmasında kullanılır. Türkiye'de Sosyal sigortalar kurumu, Bağ-Kur, Emekli sandığı gibi sosyal güvenlik kurumlarına ödenen primler; Barolar, Mimar ve Mühendis odaları, Ticaret, Sanayi ve Ziraat odaları gibi meslek kuruluşlarına ödenen üye ödentileri parafiskal vergi sayılır.

PARAFİSKALİTE a. (fr. *parafiscalité*). Resmi daireler ve özerk kuruluşlar adına devletçe tahsil edilen vergi, harç ve ödentilerin tümü.

PARAFİZ a. (fr. *paraphyse;* yun. *para,* boyunca, yakın, ve *physa,* idrar torbası'ndan). Bot. Üstün yapılı mantarlarda asklarla ya da bazitlerle almaşık olarak dizili bulunan birhücreli kıl.
—Karş. anat. Omurgalılarda önbeyin tektumunda bulunan habenulanın ön kesiminde yer alan divertikül. (Parafiz, ikiyaşayışlılarda bir içsalgı bezi görünümündedir; amniyonlulardaysa ilkeldir.)

PARAFLOKKULUS a. (lat. *paraflocculus*). Omurgalıların eski beyinciklerinde yan bölümlerin her biri. (Kas-kiriş ve eklemlerden gelen sinir ipliklerini alırlar.)

PARAFORMALDEHİT a. (fr. *paraformaldéhyde*). Org. kim. Formaldehitin katı polimerinin yaygın adı. (Beyaz bir katı olan paraformaldehit, hastaların eşyaları ile odalarının dezenfekte edilmesinde, reçinelerin bireşiminde ve sperma öldürücü kremlerin hazırlanmasında formaldehit kaynağı olarak kullanılır.)

PARAFRENİ a. (fr. *paraphrénie*). Psik. Süreğen hezeyanlı psikoz. Başlıca özellikleri hezeyanlı temaların fantastik özellikler taşıması, imgesel zenginlikleri ve uzun süre iyi bir uyum gösterilen gerçek dünyanın yanına, fantastik bir dünyanın konulmasıdır.
—ANSİKL. Bu psikoz değişik şekillerde başlayabilir. Yıllarca sinsice gelişebileceği gibi kimi kez hızla ortaya çıkar, ama genellikle oldukça geç yaşlarda (30-45 yaşları arasında) görülür. Parafreni hezeyanı, mantık ötesi düşünceyle belirginleşir: hezeyanlı bir hikâye, anlığın bütün kategorileri dışında gelişir ve bir mitoloji şeklini alır. Bunu, mit üretimlerine ya da gerçeküstücü yapıtlara benzetebiliriz. Hastalığın temel özelliği megalomanidir ve kendine kötülük edildiği düşüncesi kozmik bir boyuta ulaştığı için o da megalomani özelliği taşır. Ama olağandışı soysop bağlantılarına ya da başkalaşıma uğrama temalarına da çok sık rastlanır. Ses duymalar, içe doğmalar, coşku halleri gibi sanrılı etkinlikler de yoğundur, ama bunlar, hayal görmelerden ve hikâye uydurmalardan daha az şiddetlidir. Bu psikoz, Kraepelin tarafından 1900 ve 1910 yılları arasında ayrı bir hastalık olarak tanımlandı.

PARAFUDR a. (fr. *parafoudre*). Elekt. ve Telekom. Kişileri ve donanımları yıldırımın ya da bir başka tehlikeli aşırıgerilimin doğrudan ya da dolaylı etkilerine karşı korumak amacıyla, elektrik enerjisi ya da telekomünikasyon hatları arasına ya da bir antenle toprak ya da şasi arasına yerleştirilen düzenek.
—ANSİKL. Elektrotekn. Bir parafudr bir yandan uçlarına bir aşırıgerilim geldiğinde akım dalgasının akıp gitmesini ve böylece de aşırıgerilimin azalmasını sağlamak, öbür yandan da genellikle disjonktörleri çalıştırmamak amacıyla, şebekedeki arıza akımının genliğini ve süresini sınırlamak zorundadır.
Bir kesim odasına yerleştirilmiş eklatörleri bulunan boşaltımlı parafudrlar, günümüzde artık kullanılmamaktadır. Bunların yerini, sızdırmaz, yalıtkan bir kılıf içine yerleştirilmiş, özeğrisi doğrusal olmayan silisyum karbürden yarıiletken dirençlerle seri bağlı eklatörlerden oluşan *değişken dirençli parafudrlar* almıştır. Normal rejimde aygıttan hiçbir akım geçmez, ama bir aşırıgerilim sırasında eklatörler devreye girerek, değerleri gerilim arttıkça azalan dirençlerden şiddeti hızla artan bir akımın geçmesine neden olur. Böylece sınırlanan aşırıgerilim azaldığında, direnç değerlerindeki hızlı artış, şebeke akımını iyice sınırlar. Manyetik alanları bir ark üflemesine yol açan elektromıknatıslar ya da kalıcı mıknatıslar birlikte kullanılarak, parafudrların kesim güçleri artırılabilir.
Bütün Ç.Y.G., Y.G., O.G. ve A.G. şebekelerinde parafudr kullanılır.

PARAFUKSİN a. (fr. *parafuchsine*'den). Org. kim. Fuksinin bileşiminde çok az nicelikte bulunan boyarmadde; fuksinden yalnızca bir metil grubunun eksik oluşuyla ayrılır. (Paratoluidinin iki molekül anilinle yoğuşması sonunda oluşur.)

PARAFUY a. (fr. *parafouille*). Bayınd. Baraj ya da eklüz gibi su tutma yapılarının temelleri altında su dolaşımını azaltmak için yerleştirilen ve fazla suların sızma yollarını uzatmaya ve yapıyı genellikle yüzeyden daha geçirimsiz olan derin katmanlar içine gömmeye yarayan düzenek. (Parafuy, beton, bitümlü beton ya da metal palplanşlardan oluşan bir duvar biçiminde yapılabilir.)

PARAGANGLİYOM a. (fr. *paragangliome*'dan). Paragangliyon uru. (Medüllosürrenalomlara benzer ve hipertansiyon olaylarına yol açabilir.)

PARAGANGLİYON a. (fr. *paraganglion*'dan). Dokubil. Birçok yönden medüllosürrenal hücrelerine benzeyen hücrelerden oluşan her çeşit yapı.

PARAGENEZ ya da **PARAJENEZ** a. (fr. *paragenèse;* yun. *paragenesis,* var olma'dan). Yerbil. Bir kayacın oluşum sürecini belirleyen mineral bileşim.

PARAGENEZİ a. (fr. *paragénésie*'den). Biyol. Birbirleriyle çaprazlanınca döl veremeyen, anababalardan biriyle birleşince döl verebilen melezlerin çaprazlanma biçimi.

PARAGLİF a. (fr. *paraglyphe*). Foto. Diyapozitif kopyanın üstüne, hafifçe kaydırılarak negatif bir fototipin basılmasıyla elde edilen ve kabartmalı resim izlenimi uyandıran görüntü. (1894'te G. B. Zanardo'nun bulduğu yöntem.)

PARAGLOBÜLİN a. (fr. *paraglobuline*'den). Biyokim. Anormal globülin. *(Esk.)*

PARAGLOSSUM a. (lat. sözc.). Böceklerin ağzında bulunan, palpe benzeyen çift eklenti. (Ligulanın iki yanında bulunan paraglossumlar altdudağa [labium] bağlıdır.)

PARAGNAT a. (fr. *paragnathe*). Biyol. Altçenesinin yan tarafında ikinci bir altçenesi bulunan ucube.

PARAGNAYS a. (fr. *paragneiss*). Petrogr. Kökeni bir tortul kayaç olan gnays.

Paragone, 1950'de Floransa'da R. Longhi tarafından kurulan aylık italyan dergisi. Sırasıyla bir sayısını sanat tarihine, bir sayısını edebiyata ayırır. A. Banti tarafından yönetilen edebiyat bölümü, edebiyata başladıkları yıllarda G. Bassani, P. P. Pasolini ve Arbasino'ya destek olmuştur.

PARAGONİMOZ a. (fr. *paragonimose*). *Paragonimus* türü kelebeklerin neden olduğu asalak hastalığı. (*P. westermanni* ve on kadar daha birçok tür.)
—ANSİKL. Kahve tanesine benzeyen erginleri, memelilerin pek çoğunda bronşlara yerleşir.
Asalak, çevrimini tamamlamak için iki ara konak kullanır: bir yumuşakça ve bir kabuklu hayvan; içinde metaserkler bulunan bu ikincisi, çiğ olarak yenildiğinde memelilere ve insana bulaşır. Asya'da sık görülen hastalık, Afrika'da ve Orta Amerika'da da vardır. Genel belirtiler ve bronş belirtileri, röntgende dolgunluklar ve yuvarlak gölgelerin bulunması ile kanıtlanır, ama balgamda yumurtaların varlığını saptayan laboratuvar, teşhis için en önemli rolü oynar.

PARAGONİMUS a. Bronşlarda asalak yaşayan ve paragonimoza neden olan karaciğer kelebeği.

PARAGONİT a. (fr. *paragonite*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan, muskovit grubundan sodyumlu mika.

PARAGÖZ sıf. Parayı çok seven, paraya aşırı derecede düşkün olan kimse için kullanılır; para canlısı.

PARAGÖZİ a. (fr. *paragueusie;* yun. *para,* boyunca, yakın, ve *geusis,* tatma eylemi'nden). Patol. Tadılan besin maddesinin niteliğinde duyum yerinde yanlışlara neden olan tat duyusu bozukluğu.

PARAGRAF a. (fr. *paragraphe;* lat. *paragraphus;* yun. *paragraphos*'tan). Bir düzyazı, bir konuşma metni ya da bir kitabın satırbaşı ile başlayan ve kendi içinde bütünlük taşıyan her bir bölümü (§ işareti ile gösterilir).

PARAGRAFİ a. (fr. *paragraphie*). Nöropsikol. Harflerde, hecelerde ya da sözcüklerde değişikliklerle belirgin yazı bozukluğu. (Yazıyitiminin bir belirtisi olan bu biçim bozuklukları, çok sayıda olduğu takdirde, jargonagrafiye de dönüşebilir.)

PARAGRAMATİZM a. (fr. *paragrammatisme*). Nöropsikol. Cümlelerin sözdizimsel dağınıklığına ya da beklenen doğru dilbilgisel biçimler yerine yanlış biçimlerin kullanılmasıyla ortaya çıkan konuşma bozukluğu.

PARAGUANÁ yarımadası, Venezuela'da (Falcón eyaleti) yarımada, Antil denizi kıyısında. Petrol rafinerileri (Amuay ve Punta Cardón). Tersaneler.

PARAGUARÍ, Paraguay'da yönetim bölgesi, Asunción'un G.-D.'sunda; 8 705 km²; 230 700 nüf. (1990). Merkezi *Paraguarí* (4 900 nüf.).

PARAGUAY *(rio)*, Güney Amerika'da uzun ırmak; 2 500 km. Chapada dos Parecis'ten doğar, Paraguay'ı aşar, Paraguay -Arjantin sınırını çizdikten sonra Paraná'ya kavuşur (sağ kıyıdan). Orta çığırında birçok kola ayrılan ırmak 1 000 km boyunca Pantanal'ı sular; suların kabarık olduğu dönemde büyük bir bataklık çanağı olan Pantanal'ın yaklaşık 80 000 km²'lik alanı sular altında kalır. Yukarı Paraguay ve sol kıyıdan aldığı kolu Cuiabá güney tropikal rejimlidir: maksimumu şubatta, minimumu temmuzda. Pantanal'deki akışta ortaya çıkan gecikme nedeniyle Puerto Sastre ve Asunción'da maksimum temmuza ve minimum ocağa kayar. Suları şubatta yükselen sağ kıyıdan aldığı Pilcomayo ve Bermejo kolları, mevsimlik düzünü yeniden değiştirir. Paraná'ya kavuştuğu yerde debisinin görece azlığı (1 097 000 km²'lik büyük bir havza için ortalama 4 500 m³/sn), Pantanal'da meydana gelen su kaybının çok yüksek olmasıyla açıklanır. Paraguay, Güney Amerika'nın içlerine girme olanağı veren iyi bir ırmak yoluysa da, ırmakla ulaşımını sağlayan bölgeler az nüfuslu ve hâlâ azgelişmiş bölgelerdir.

PARAGUAY, Bolivya, Brezilya ve Arjantin arasında yer alan G. Amerika ülkesi, 406 752 km²; 4 397 000 nüf. (1991). Başkenti *Asunción*. Resmi dil *ispanyolca*.

PARAGUAY

COĞRAFYA

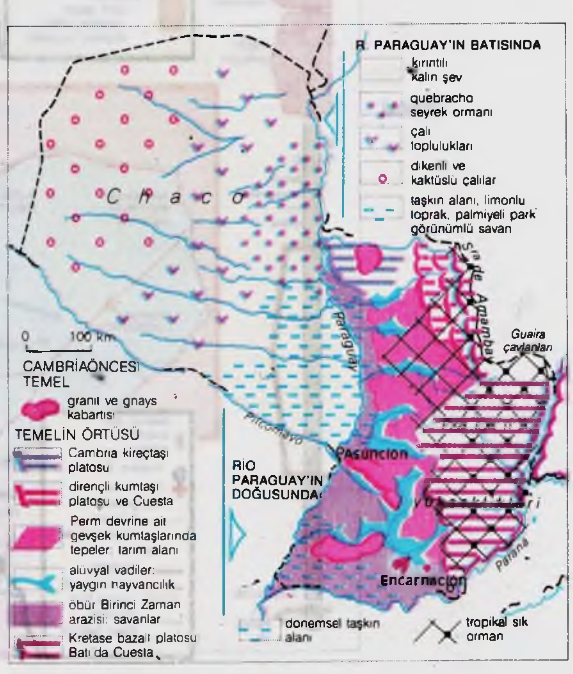
• *Doğal çevre.* Oğlak dönencesinin geçtiği Paraguay, az engebeli, Paraguay ırmağının oluşturduğu vadiyle ortadan ikiye ayrılan bir ülkedir. Doğusu kumtaşlı (arada bazalt oluşumları da bulunur) platolardan oluşur. Orta kesimde yer alan Paraná ve Paraguay ırmaklarının birleştiği ovanın büyük bölümü bataklıklarla kaplıdır. Batısı Andlar'ın eteklerinde uzanır ve buraya Paraguay Chacosu denir. İklimin temel özelliği, yazların çok sıcak olması ve özellikle de yağışlarda görülen aşırı farklılıklardır; mevsimler arasında (uzun kurak mevsim, ilkbahar ile yaz aylarında aşırı yağış kaydedilen kısa bir dönem) ve özellikle de bölgeler arasında (batıya doğru artan kuraklık) yağış açısından büyük farklar görülür; yağış farklılıkları bitki örtüsünde de çeşitlilik yaratır: D.'da, oldukça sık ormanlar; orta kesimde, çoğunlukla ağaçlı savanlar ya da galeri ormanı; Doğu Chaco'da kızıl quebracho; Batı Chaco'da bozkırlar.

• *Nüfus ve ekonomi.* Nüfusun yaklaşık % 92'sini yerliler ve melezler oluşturur, yerli dili guarani ispanyolca kadar yaygın konuşulur. Ülke nüfusu yılda yaklaşık % 3 gibi hızlı bir artış oranı göstermektedir (doğum oranı hızla artarken ölüm oranında önemli düşüşler saptanmaktadır). Nüfusun önemli bölümü kırsal alanda yaşar (% 43'ü kentlerde). Ülke nüfusunun yarısına yakını orta bölgede toplanmışken, yarı çorak geniş Chaco'da (250 000 km²'lik alanıyla ülkenin toplam yüzölçümünün yarısından fazlası) 100 000'den daha az insan vardır. Asunción ülkenin ticari, ulaşım, idari ve üretim ile tüketime dayalı başlıca temel ekonomik işlevlerinin gerçekleştirildiği yerdir; ayrıca, ülkenin öteki küçük bölge merkezleri olan Encarnación, Concepción, Villarica ve Pedro Juan Caballero ile ilişkidedir.

İki büyük komşusu Brezilya ve Arjantin'den bir ölçüde etkilenen Paraguay, 1975 yılından sonra önemli bir ekonomik atılım yapmıştır (1976 ile 1981 yılları arasında % 8'in üstünde kalkınma hızı). Tarımsal üretim, günümüzde de sanayiye hammadde sağlar ve dışsatımın önemli bir bölümünü oluşturur. Bununla birlikte, gelişmiş bir hayvancılıkla (8 milyondan çok sığır ya da büyükbaş) sağlanan geleneksel ürünler (et, deri ve post) ve orman işletmeciliği düzenli pamuk (75 000 ha ve en önemli dışsatım ürünü) ve özellikle soya ekiminin (1990'da 1,8 Mt) artması oranında gerilemiştir. Ekili alanların artması, ülkenin kuzey ve ortasındaki bölgelerde yaygın biçimde hayvancılık yapılan eski otlakların değerlendirilmesiyle ve Güney ve Doğu'daki orman alanlarının tarım alanına dönüştürülmesiyle sağlanmıştır. Hükümet, az işlenmiş bu toprakları, topraksız köylülerin herbirine 20-25 hektar olmak üzere dağıtmayı öngören bir toprak reformu programı uygulamıştır. Bu program sonunda, Paraguay'ın doğusundaki bu geniş topraklar, bazen Brezilya firmalarına para ödeyerek toprak satın alan ve İtapúa bölgesinin önemli bir bölümünü işgal eden on binlerce brezilyalı çiftçi ailesi tarafından kendiliğinden doldurulmuştur. Pamuk ve soya (Brezilya'dan gelen göçmenler soya ekimini büyük ölçüde yaygınlaştırdı) yetiştiriciliğinde elde edilen başarıya karşın, Paraguay tarımı (hem büyük tarım alanlarından [özellikle Chaco'da ve sığır yetiştiriciliği rezervlerinde], hem de küçük işletmelerden [başkent çevresinde ve Güney'de] yararlanılır) çeşitliliğini korumaktadır: tahıl (mısır), şeker kamışı (2 909 000 t [1989]), tütün (15 000 t), kahve, manyok (4 000 000 t [1989]), tropikal meyveler (turunçgiller). Orman işletmeleri, Concepción dolaylarındaki tanin fabrikalarında işlenen Chaco bölgesi Quebracho*sunu, mate*yi (1990'da 44 000 t) ve doğu ormanlarının çeşitli ağaçlarından elde edilen keresteyi sağlamaktadır. İşletilen maden ocağı yoksa da, toprak altı zenginliklerinin ancak çok az bir bölümü keşfedilmiş ve değerlendirilebilmiştir.

Enerji kesimindeki en büyük değişiklik, İtapú'da, Paraná ırmağı üstünde, Brezilya (barajın yapımını büyük ölçüde Brezilya finanse etmiştir) ile ortaklaşa gerçekleştirilen dev hidroelektrik santralıdır. Ayrıca aynı ırmağın daha alt bölümlerinde iki büyük baraj projesi uygulanmaktadır: Arjantin tarafından yapılan Yaciretá santralıyla Corpus santralı (Encarnación yakınlarında). Daha ilerde ele alınacak projelerle, Chaco bölgesinin bir bölümünü sulamak amacına yönelik olarak Paraguay ırmağı üstünde birçok barajın yapımı öngörülmektedir. Bütün bu girişimler, petrol dışalımında önemli bir azalmaya neden olacak ve böylece yeni sanayi kuruluşlarının yapımına olanak sağlayacaktır. Bunlara koşut olarak yeni dönüşüm sanayileri gelişmektedir (plastik, cam, kimya, elektromekanik). Geniş bir ulaşım ağı programı, Transchaco yolunun tamamlanmasını ve nehir taşımacılığının önemli ölçüde geliştirilmesini öngörmektedir. Ayrıca iki büyük komşusu (Arjantin ile Brezilya) Buenos Aires ve São Paulo'ya giden yoğun trafikli karayollarının yapımını desteklemektedir.

JEOMORFOLOJİK BÖLGELER

Paraguay, Brezilya'ya, Arjantin'e ve hatta ABD'ye (petrol kuyuları, uranyum madeni arama çalışmaları) mali ve teknik açıdan bağımlı olmasına ve büyük dış borcuna rağmen (dış ticaretinin çok büyük miktarlarda açık vermesine bağlı olarak) ekonomik kalkınma sürecine girmiştir.

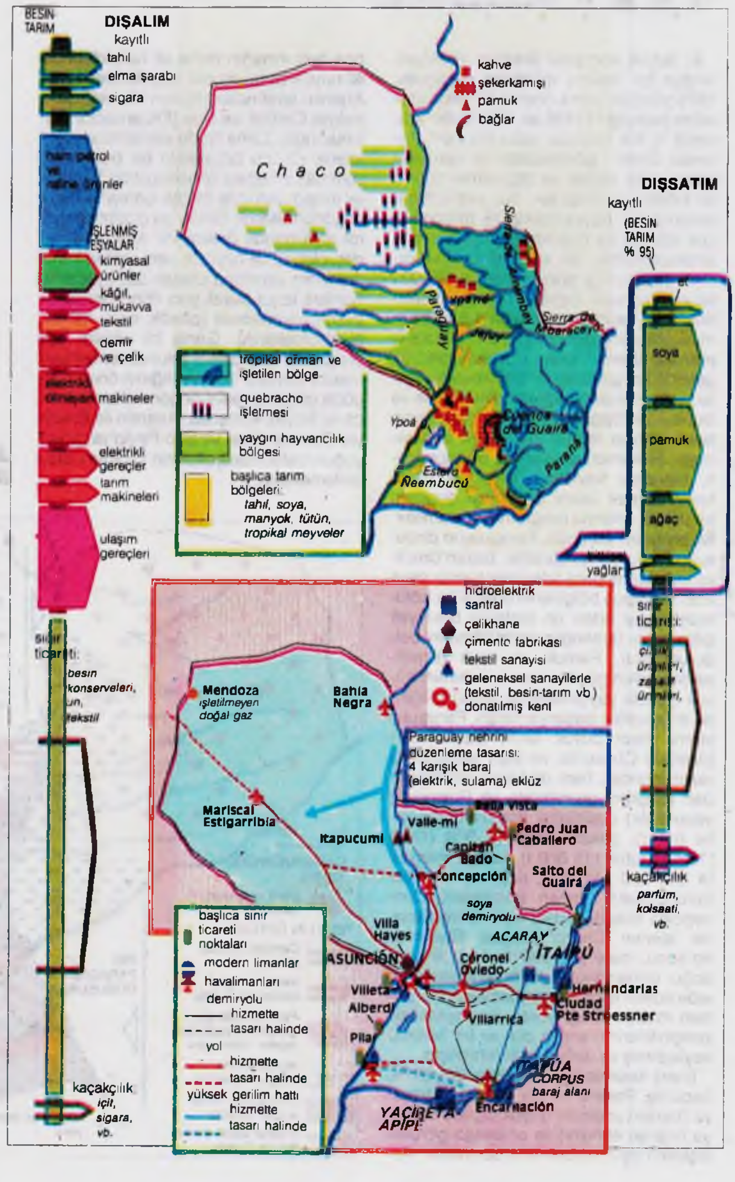
TARİH

Peru'ya ulaşmaya çalışan İspanyollar, Paraguay ırmağını ve kollarını, kaynaklarına doğru izlediler. Bununla birlikte 1520'den sonra portekizli Aleixo Garcia, Paraguay ırmağına ulaşan ilk avrupalı oldu. Karl V'in hizmetinde çalışan S. Cabot Paraná ve Paraguay'ı izledi (1528). J. de Ayolas Chaco'da öldü (1538'e doğru). Yol arkadaşı Martínez de İrala 15 ağustos 1537'de kurulan Asunción'a 1541'de Buenos Aires'ten kolonlar getirdi. Ulaşım güçlükleri nedeniyle kral, Paraguay İspanyolları'na ülkede bir temsilci olmadığı zamanlarda geçici bir vali seçme hakkını verdi (1537). Karl V'in gönderdiği A. Núñez Cabeza de Vaca'yı hapseden kolonlar (1544) Martínez de İrala'yı vali seçtiler ve Guaraniler'e *encomienda* rejimini kabul ettirdiler. O tarihten sonra yoğun bir ırk karışması başladı. Paraguay eyaleti, Río de la Plata'nın (eyaletten 1617'de ayrıldı) sömürgeleştirilmesini sağladı. Bölgeye ilk olarak 1566'da yerleşen cizvitlere, Paraná'nın doğusundaki Guarani bölgesini hıristiyanlaştırma görevi verildi. Cizvitler 1585'ten sonra ülkeye yerleştiler ve doğudaki asi Guaraniler'in hıristiyanlaştırılmasını engelleyen kölelik rejimini protesto ettiler. Generalleri Claudio Acquaviva, 1604'te (fiilen 1607'de) Paraguay'ı resmen ayrı bir eyalet haline getirdi ve Kızılderililer'i, İspanyollar'dan uzak tutarak kölelikten kurtarmak için, bölgenin dini önderini, ispanyol yerleşme merkezlerinden uzakta sabit misyonlar kurmakla görevlendirdi. İlk *reducción*'lar (yerli köyü), 1609'da Paraná'da P Lorenzana tarafından kuruldu. Kral Felipe III ve kral müfettişi, bu tesislere özel haklar tanıdılar ve 1611 emirnameleriyle cizvitlerin isteği üzerine, Kızılderililer'in *encomendero*'ya vermekle yükümlü oldukları vergiyi sınırladılar. Cizvitler göçebe Kızılderililer'i çevrelerinde topladılar ve müstahkem surlarla korunan köylerde bir araya getirdiler, her aileyi ayrı evlere yerleştirdiler, tarım işlerini örgütlediler ve hıristiyanlaştırdılar. Her reducción seçimle işbaşına gelen ve yalnızca Kızılderililer'den oluşan bir kurul tarafından yönetiliyor ve Cizvitler tarafından denetleniyordu. Toprak, sürü ve evler köyün ortak malıydı. Elde edilen ürünler herkesin emeğine göre bölüşülüyor, bir pay da hastalara, yaşlılara, öksüzlere ayrılıyordu. Pamuk ve mate işletmeleriyle, Kızılderililer'in o tarihe kadar bilmediği el sanatları, rahiplerin eseridir. Ülke yaşamında önemli rol oynayan ve krala vergi ödemeye yarayan mate, ihracatın temeliydi. İthal ya da yerel ürünler ise rahiplerin denetlediği devlet mağazalarında mübadele ediliyordu.

Özgür ve varlıklı Kızılderililer'in bu yaşayışını çekemeyen İspanyollar ve özellikle köle avcısı São Paulo Portekizlileri *(Bandeirantes)*, 1628-1635 arasında birçok reducciónu yaktılar ve Guaraniler'in Paraná boyunca yayılmasını ablukaya aldılar (Guairá'nın boşaltılması, 1631). Felipe IV cizvitlere, Guaraniler için ateşli silah alma izni verince (1639), Kızılderililer Paulistalar'ı kesin bir yenilgiye uğrattılar (1641). O tarihten sonra sayıları otuz altıyı bulan reducciónlar İspanyol Paraguayı'nın doğusuna, Uruguay ve Paraná'nın yukarı havzasına yayıldılar. Rahipler dışında beyazların girmesi yasaklanan bu reducciónlar gerçek bir Guarani Cumhuriyeti oluşturuyordu. Bu cumhuriyet Avrupalılar karşısında, birbirini dengeleyen iki sömürgenin sınırında olduğu için tutunabiliyordu: B.'da ve G.'de ispanyol, D.'da ve K.'de Portekiz sömürgeleri. 1750'de, İspanya Portekiz'e Uruguay'da yedi reducción bıraktı. Karşılığında da Sacramento sömürgesini (bugünkü Uruguay) aldı. Guaraniler ispanyol ve portekiz birliklerine karşı özgürlüklerini savundular (1753-1756) ve cizvitler suçlandı. Carlos III 1767'de, cizvitleri ülkeden çıkardı. İspanyol hükümeti, kolektif mülkiyete son vererek Guaraniler'i özgürleştirdiğini iddia etti. Aslında, yerleşen kolonlar Guaraniler'i soydular, yavaş yavaş dağıttılar ve reducciónları yıkıma sürüklediler. 1776'dan beri Peru'ya değil, La Plata genel valiliğine bağlı olan Paraguay, genel valilikten ayrılmak için (1811) Buenos Aires ayaklanmasından (1810) yararlandı. 1813'te toplanan bir kongre, Paraguay Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını onayladı.

Kendini "sürekli diktatör" ilan eden (1816) Napoléon hayranı Rodríguez de Francia yönetiminde (1814-1840) ülke, yabancılara kapandı ve tarımını geliştirdi. Francia'nın yeğeni Carlos Antonio López, 1844-1862 arasında diktatör oldu. Köleliği kaldırdı, sınırları yeniden açtı ve ülkede bir çelik sanayisi merkezi kurdu: Ybycuí. Bu merkez güçlü bir ordu kurulmasına ve 1854'te Güney Amerika'nın ilk demiryolu hattının döşenmesine olanak verdi. Carlos Antonio'nun oğlu ve halefi Francisco Solano López (1862-1870), ülkeyi korkunç bir savaşa sürükledi: *Paraguay savaşı* ya da *Üçlü ittifak* (1865-1870). Bu savaşta ittifak kuran Arjantin, Brezilya ve Uruguay, beş yıllık çetin mücadelelerden sonra Paraguay'ı ezdiler: ülke nüfusu 1 100 000'den 300 000 kişiye (ancak 20 000-30 000'i erkek) düştü. Bu olay, ülke tarihinde, Guaraniler'den sonraki ikinci soykırımdı. 1876'ya kadar işgal altında kalan ülke, Apa ırmağı kuzeyindeki bölgeyi Brezilya'ya, Misiones arazisi ile Chaco'nun bir bölümünü de Arjantin'e bırakmak zorunda kaldı. Diktatörün yerini, dört yıl için işbaşına getirilen bir Cumhurbaşkanı aldı (1870 Anayasası), ama bütün cumhurbaşkanları büyük toprak sahiplerinin hâkim olduğu iki parti (liberal ve rahip düşmanı Blanco partisi ve tutucu katolik *Colorado* partisi) arasındaki rekabetin doğurduğu hükümet darbeleriyle devrildiler. Paraguay askeri niteliklerini, özellikle Eusebio Ayala zamanında (1932-1936) Bolivya'ya karşı *Chaco* savaşı*'nda (1928-29 ve 1932-1935) ortaya koymaktan geri kalmadı. Bolivya'nın yenilmesinden sonra 1938 antlaşması'yla anlaşmazlık konusu toprakların (bu topraklarda petrol olduğu sanılıyordu) büyük bölümü, Paraguay'a verildi. İktidar yeniden milliyetçi genç subayların eline geçti: Albay Rafael Franco (1936-37), general José Félix Estigarribia (1939-40). Anayasası, 1940'ta otoriter yanı ağır basacak biçimde yeniden değiştirilen ülkede, diktatörler birbirini izledi: 1947'de, liberallerin, komünistlerin ve "Febrerista" devrimcilerinin örgütlediği bir halk hareketini, Colorado partisi'nin yardımıyla ezen general Higinio Moríñigo

EKONOMİ

(1940-1948) 1948'de safdışı edildi. On beş ay içinde altı başkan (Colorado partisi ve asker) değişti. Ülkeyi 1949'dan sonra yöneten Perón taklitçisi Colorado partisi önderi Federico Chaves, 1954'te general Alfredo Stroessner tarafından devrildi.

Bundan sonra sürekli olarak yeniden seçilen Stroessner Colorado partisi'ne dayanarak ülkede diktatörlük kurdu. Etkin polis örgütü MOPOCO'dan (Movimiento popular colorado) ayrılan Colorado partililerden komünistlere, liberallerden hıristiyan demokratlara kadar uzanan her türlü muhalefeti susturdu.

Stroessner 1988'de sekizinci kez cumhurbaşkanı seçildiyse de 1989'da general Andrés Rodriguez liderliğindeki bir darbeyle devrildi ve Brezilya'ya sığınmak zorunda kaldı. Ülkede basın özgürlüğü sağlandı ve çokpartili düzene geçildi. Mayıs 1989'da Andrés Rodriguez cumhurbaşkanı seçildi (oyların % 74,18'i). Mayıs 1991'de de serbest yerel seçimler, aynı yılın sonunda kurucu meclis seçimleri yapıldı. 1992'de anayasada değişiklikler yapılarak, 1993 yılı mayısında başkanlık ve milletvekili seçimlerinin yapılması karara bağlandı.

EDEBİYAT

Paraguay edebiyatı, gerçek gelişimini, ancak ilk önemli temsilcisi olan şair ve düzyazıcı Eloy Fariña Núñez (1885-1929) ile gösterdi. Manuel Ortiz Guerrero (1897-1933) ya da Heriberto Fernández'in (1903-1927) kurduğu *Juventud* dergisi çevresinde toplanan şairler, hâlâ modernizmden etkilenirken, öteki yazarlar, yalnızca ispanyolcada değil, ülkenin halk dili olan guarani diliyle de tam anlamıyla ulusal yapıtlar vermeye çalıştılar. Özellikle modern guarani tiyatrosunun kurucusu olarak kabul edilen ve aynı zamanda toplumsal sorunları işleyen şair Julio Correa (1890-1953) ve yerli uygarlık üzerine kitaplar yazan Natalicio González (1897-1966) bunlar arasında yer alır. José S. Villarejo (doğm. 1907) ya da Arnaldo Valdovinos (doğm. 1908) gibi yazarların belgesel yapıtlar vermesine yol açan savaştan (Bolivya'ya karşı verilen Chaco savaşı, 1932-1935) sonra, Paraguay edebiyatı, evrensel edebiyatın büyük akımlarına açıldı. Josefina Plá (doğm. 1909) lirik akımın yenilenmesine büyük katkıda bulundu. Bu akımın asıl başlatıcısı, 1947 ayaklanmasının başarısızlığa uğramasının ardından birçok çağdaşı gibi siyasal inançlarından ötürü sürgüne gitmek zorunda kalan Herib Campos Cervera (1908-1953) idi. Bu dönemde ün salan şairler arasında, toplumsal konulara eğilen Manuel Verón de Astrada (doğm. 1903), Hugo Rodríguez Alcalá (doğm. 1917), José Antonio Bilbao (doğm. 1919), Oscar Ferreiro (doğm. 1922) ve özellikle, yurt sevgisini siyasal mücadelelerin yüceltilmesiyle birleştiren (*Días roturados*, 1948) Elvio Romero'yu (doğm. 1926) anmak gerekir. 50'li yıllarda, daha çok duyguların dile getirilmesine önem veren yeni bir lirik şairler kuşağı *Alcor* dergisinde (1953'te kuruldu) bir araya geldi. Bu kuşağın başlıca temsilcileri şunlardı: José Luis Appleyard (doğm. 1927), Ramiro Domínguez (doğm. 1929), Rubén Bareiro-Saguier (doğm. 1930), José María Gómez Sanjurjo (doğm. 1930), Carlos Villagra Marsal (doğm. 1932). 1952'de çığır açan bir roman yayımlandı: *La babosa*. Yazarı Gabriel Casaccia (1907-1980), bir köyün öyküsünü anlatarak, Paraguay toplumunu, bulunduğu yabancı ülkeden, eleştirel bir gözle ele alıyordu. Onu örnek alan öteki romancılar ve öykücüler, ülkenin toplumsal ve siyasal gerçeklerini betimlerken, guarani dilini ispanyolca ile karıştırarak kullandılar. Halen sürgünde yaşayan en büyük Paraguay romancısı Augusto Roa Bastos (doğm. 1917), Jorge Ritter (doğm. 1914), Juan Rivarola Matto (doğm. 1917), Lincoln Silva, Jesús Ruiz Nestosa bunlar arasında yer alır. 60'lı yıllarda Miguel Angel Fernández ile (doğm. 1933) metafizik kaygılara yönelen şiir alanında, Francisco Pérez-Maricevich, Esteban Cabañas (doğm. 1937), J. A. Rauskin (doğm. 1941), Roque Vallejos (doğm. 1943), Adolfo Ferreiro (doğm. 1946) gibi yetenekler yetişti. Bunların çoğu, öykü de yazmaktadır.

Paraguay çayı → MATE.

PARAHELYUM a. (fr. *parahélium*'dan). Anorg. kim. Helyumun, iki elektronunun spinlerinin birbirine terskoşut olduğu allotropik bir türü.

PARAHEMOFİLİ a. (fr. *parahémophilie*). Klinik belirtileri açısından hemofiliye çok benzemekle birlikte, biyolojik açıdan ondan ayrılan kanama sendromu.

PARAHİDROJEN a. (fr. *parahydrogène*). Anorg. kim. Hidrojen molekülünde, hidrojen atomlarının iki halkasını oluşturan protonların spinlerinin terskoşut bir eşleşmesine denk düşen allotropik hidrojen.

PARAÍBA, Brezilya'nın kuzey-doğusunda eyalet, 56 372 km^2; 3 420 340 nüf. (1990). Merkezi *João Pessoa*. Sıcak ve yağışlı Atlas okyanusu cephesinde şekerpancarı işletmeleri yer alır; şekerpancarı yetiştiriciliği, Batıda pamuk ve hayvan yetiştiriciliği yapılan yarı kurak iklimli bölgenin içlerine doğru da yayılır. Eyalet, *brejo*'nun yağışlı kuşağıyla *sertão*'nun kuraklığının karşıtlaştığı serra do Borborema'nın bir bölümünü de içine alır. Yeraltı kaynaklarının hepsi işletilmez (tungsten, vanadyum ve bizmut çıkarılır). Agave ve ananas işletmeleri. Sisal üretimi.

PARAÍBA DO NORTE, Brezilya'da ırmak, bir bölümünü suladığı Paraíba do Norte eyaletinin adı bu ırmaktan gelir; 300 km. Halici MAMANGUAPE adını taşır.

PARAÍBA DO SUL, Brezilya'da ırmak; 1 100 km. Serra do Mar'dan (São Paulo eyaleti) doğar, önce G.-B.'ya doğru akar, daha sonra aniden K.-D.'ya doğru yön değiştirir. Vadisi serra do Mar'a bakan yüzüyle serra da Mantiqueira dikliği arasında uzun bir geçit oluşturur; çığırı, Rio de Janeiro eyaletinde bir deltayla son bulur.

PARAÍSO (EL), Doğu Honduras'ta yönetim bölgesi; 7 218 km^2; 255 400 nüf. (1988). Merkezi *Yuscarán*.

PARA-İNFLUENZA a. Virol. *Myxovirus para-influenzae*, özellikle küçük çocuklarda, solunum yolları enfeksiyonlarına neden olan virüs.

PARAJENEZ → PARAGENEZ.

PARAK a. *Yörs.* Hayvanların yazın konulduğu yer.

PARAKA → PARAKETE.

PARAKACI → PARAKETECİ.

PARAKAZEİN a. (fr. *paracaséine*). Biyokim. Kalsiyumun çökelmesiyle kazein üzerine labfermentin enzim etkisinden doğan protein.

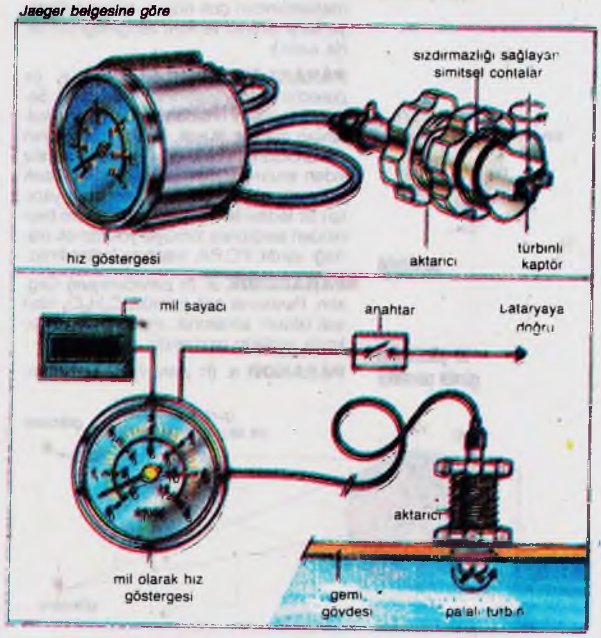
PARAKERATOZ a. (fr. *parakératose*). **1.** Dokubil. Üstderinin keratinleşme bozukluğu. Granüllü tabakanın kaybolması ve boynuzsu tabakanın bozulmasıyla belirgindir (hücreler anormal olarak çekirdeklerini korur). **—2.** Der. hast. EGZAMATİT'in eşanlamlısı.

—ANSİKL. Vet. Domuzda parakeratoz, besinlerle alınan çinkonun eksikliğinden ileri gelir. Bütün üstderide keratinli kabukların belirmesiyle ortaya çıkar. Sığırlarda, çok zengin ve yoğun besin kullanılması, işkembenin epitelyumunda değişiklik yapabilir, boynuzsu tabakanın kalınlaşmasına ve papilla hipertrofisine neden olabilir, bu da hayvanın verimliliğini azaltır.

PARAKETE ya da **PARAKA** a. (ital. *barchetta*'dan). Denizc. **1.** Geminin su yüzeyindeki hızını ölçmede kullanılan alet. (Eşanl. LOG.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Parakete atmak*, paraketeyi denize bırakmak. ‖ *Parakete denk tekeri*, parakete savlosu yardımıyla, parakete pervanesinden gelen dönüş hareketinin parakete sayacına düzgün ve doğrusal bir hareket olarak ulaşmasını sağlayan dört parmaklı demir tekerlek. ‖ *Parakete düğümü*, adi parakete savlosuna belirli aralıklarla atılan düğümlerden her biri. ‖ *Parakete hesabı*, bir geminin, herhangi bir zamanda parakete sayacına göre saptanan mevkisi. ‖ *Parakete kancası*, uskurlu paraketelerde, savloyu, parakete denk tekerine ve onun çıkmasındaki parakete sayacına takmak için, pirinçten yapılmış özel kanca. ‖ *Parakete lokması*, parakete pervanesi ile parakete savlosunu birbirine bağlayan ve pervanenin suya batmasını sağlayan mekik biçiminde pirinç parça. ‖ *Parakete pabucu*, parakete sayacını, gemi küpeştesine tutturmaya yarayan yuva. ‖ *Parakete pervanesi*, gemi süratinden kaynaklanan ileri hareketle, parakete sayacının makinesini çalıştıran, uzun bir gövdeye kavisli olarak bağlanmış dört kanatlı pervane. ‖ *Parakete savlosu*, uskurlu paraketelerde, parakete pervanesinin hareketini parakete sayacına ileten özel bükümlü halat. —Parakete tahtasına tutturulan ve parakete atıldığında kolayca açılabilmesi için bir halat dolabına sarılan ince halat. ‖ *Parakete sayacı*, bir büyük kadran ile aynı kadran üzerine yerleştirilmiş iki küçük kadrandan oluşan gösterge. (Ana kadran yüze bölünmüştür; her bölüm bir mildir. Küçük kadranlardan biri 1/10 mili, diğeri ise 1 000 mile kadar geçilen uzaklığı gösterir.) ‖ *Parakete tahtası*, yaptığı dirençle parakete savlosunun açılmasını sağlayan, üçgen biçiminde, kurşun safralı tahta. ‖ *Parakete toplamak*, denize bırakılmış paraketeyi, savlosunu çekerek gemiye almak. ‖ *Adi parakete*, safralı bir tahta ile üzerinde düğümler bulunan bir savlodan oluşan basit parakete. ‖ *Borda paraketesi*, geminin kıç tarafı yerine bordaya düşey olarak yerleştirilmiş bir bumbanın ucundan atılan mekanik parakete. ‖ *Uskurlu (pervaneli) parakete*, hız etkisiyle dönen bir pervanenin devirlerini taksimatlı bir kadran üzerine kaydeden parakete.

—Balıkç. Denizde ve tatlısularda balık avlamak için kullanılan ve uçlarına iğneler takılmış kösteklerle donanan uzun olta ipi. (Av sırasında parakete dibe oturabilir ya da mantarlarla dibe oturması engellenebilir. Paraketeyle daha çok dip balıkları, yassı balıklar, mığrıbalıkları, küçük köpekbalıkları ve tonbalığıgiller [yüzen paraketeyle] avlanır.) ‖ Balık avlamaya yarayan, özellikle bir bedenden (iğneler takılmış köstekleri taşır) oluşan her çeşit dip oltası.

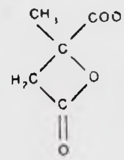
Jaeger belgesine göre

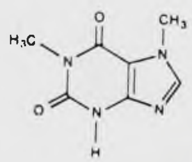
türbinli bir paraketenin ana parçaları ve çalışma ilkesi (palalı türbin her devirde hız göstergesi tarafından elektronik olarak algılanan elektrik vurumları oluşturur)

sına verilen ad. (Kösteklerin iğneleri birbirlerine takılmayacak kadar aralıklı bağlanır. Köstekler ya dibe oturacak biçimde düzenlenir ya da köstek üzerine iğneye yakın yerleştirilmiş bir mantar sayesinde su içinde dibe yakın ve yüzer durumda tutulur.) || *Parakete avcılığı*, parakete ile avlanma. || *Parakete çavalyesi*, büyük dip oltalarının içine toplandığı, kenarı mantarla donatılmış sepet. (Karışmalarını engellemek için iğneler mantara saplanır.) || *Dip paraketesi*, su dibinde duran, köstekli (üzerine iğne bağlanmıştır), mantarsız oltalar topluluğu. || *Su üstü paraketesi* ya da *yüzen parakete*, orta sularda avlanmaya yarayan, her kösteğin bedenle birleştiği yere bir mantar (ya da yüzdürücü) bağlanmış parakete.

—ANSİKL. Adi parakete, bir tarafı safralı ve su içinde sabit bir nokta oluşturan üçgen biçiminde bir şamandıra ile kazayağı biçiminde bir halatla şamandıraya bağlanan bir savlodan meydana gelir. Bu savlo, deniz milinin 1/120'sine eşit aralıklarla yerleştirilmiş düğümler taşır. Bu paraketeyi kullanmak için şamandıra arkadan geminin dümen suyuna bırakılır ve savlo açılmaya başlar; birinci düğüm geçince, 30 saniyelik bir kum saati ters çevrilir. 30 saniye içinde geçen düğüm sayısı, mil olarak saatteki hıza, yani deniz mili olarak hıza karşılık gelir. Günümüzde, bu ilkel paraketenin yanı sıra, XIX. yy.'ın ortasından bu yana kullanılmakta olan uskurlu parakete artık terk edilmiştir. Modern paraketeler üç tiptir ve üç değişik ilkeye göre çalışır: hıza bağlı basınç (Pitot tüpü), pervaneli ya da palalı bir rotorun manyetik vurumları, Doppler etkisi.

parakonik asit

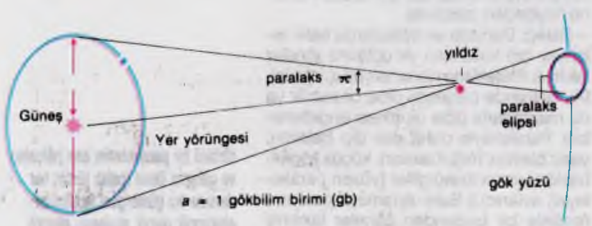

paraksantin

PARAKETECİ ya da **PARAKACI** a. Parakete ile balık avlayan kimse.

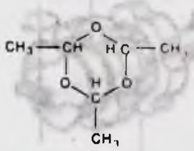
PARAKİMYA a. İLERİKİMYA'nın eşanlamlısı.

PARAKLİMAKS a. (fr. *paraclimax*). Bot. Klimaks insan tarafından tahrip edildikten sonra ortaya çıkan ve ülkeye yabancı türlerden (Akdeniz bölgesinde kaktüs, agave) oluşan nispeten kararlı bitkisel oluşum. (Paraklimaksın biyokütlesi, genellikle klimaksınkinden çok düşük, tahrip edilmeye karşı direnci ve flora zenginliği de daha azdır.)

bir yıldızın yıllık paralaksı

PARAKLOROFENİLALANİN a. (fr. *parachlorophénylalanine*). Nörobiyol. Serotoninle iletimi ortadan kaldırmak için kullanılan madde. (Kısalt. P.C.P.A.) Triptofanın 5-hidroksitriptamine dönüşümünü kataliz eden enzimi etkiler. Bu etki çok yüksek düzeyde olup, P.C.P.A. kullanılarak yapılan bir tedavi ile bir deney hayvanının beyninden serotonini tümüyle yok etmek olanağı vardır. P.C.P.A. insanda kullanılmaz.

paraldehit

PARAKONİK sıf. (fr. *paraconique*). Org. kim. *Parakonik asit*, formülü $C_5H_6O_4$ olan asit lakton; sitrakonik, mezakonik ve itakonik asitlerin izomeridir.

PARAKOR a. (fr. *parachor*). Fizs. kim. MOLEKÜL* DEĞİŞMEZİ'nin eşanlamlısı.

PARAKSANTİN a. (fr. *paraxanthine*). Biyokim. $C_7H_8N_4O_2$ formüllü dimetil-1,7 ksantinin yaygın adı; idrarda rastlanan teobromin ve teofilinin izomeridir. (Metillenmeyle kafeine dönüşür.)

PARAKSİYAL sıf. (fr. *paraxial*). Opt. YAKINEKSENEL'in eşanlamlısı.

PARAKSONİYEN sıf. (fr. *paraxonien*). Ayak ekseni 3. ve 4. parmakların (bunlar öbür parmaklardan güçlüdür) arasından geçen toynaklıların bazipotu için kullanılır. (Bu durumda, çoğunlukla, çift sayıda parmak vardır: domuzsularda 4, gevişgetirenlerde 2. Paraksoniyen hayvanlar çiftparmaklılar takımında toplanır.)

PARAKU, Benin'de kent, Borgu yönetim bölgesinin merkezi, Abomey demiryolunun son istasyonu; 100 000 nüf. (1990). Tekstil. Kaju cevizini işleme.

PARAKUZİ a. (fr. *paracousie*). Patol. **1.** Seslerin tonlama ve şiddetinin yanlış algılanması biçiminde beliren işitme bozukluğu. **—2.** *Willis parakuzisi*, işitmenin gürültülü bir ortamda iyileştiği duyusu. Özellikle otosponjiozda görülür.

PARALAKS a. (fr. *parallaxe*; yun. *parallaksis*). Gökbil. *Bir gökcisminin paralaksı*, bir gökcisminden, Yer uzaklığında yer alan, saymaca bir uzunluğun görüldüğü açı. (Eşanl. IRAKLIK AÇISI.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Foto. *Görme paralaksı*, nesnenin çok yakın olması ve gözlemcinin çekim objektifi kullanmaması durumunda bakılan nesneyle kaydedilen görüntü arasındaki sapma. || *Stereoskobik paralaks*, iki yakın nesne arasında, bir çift stereoskopun verdiği iki görüntüyü üst üste koyarak anlaşılabilen konum farkı. (Uzak düzlemlere göre kabartma duygusunu veren paralakstır.)

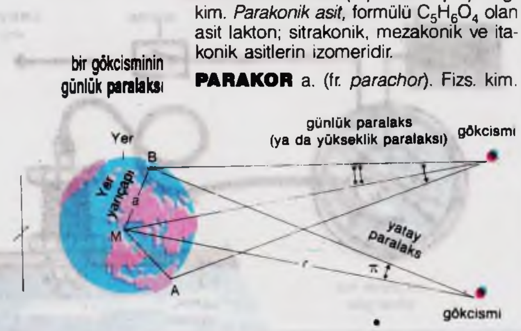
—Fotogram. *Paralaks çubuğu*, STEREOMETRE'nin eşanlamlısı.|| *Boyuna doğrusal paralaks*, çekim tabanı apsislerin ekseni olan bir stereogramda iki benzeşik nokta arasındaki apsis farkı.

—Ölçbil. *Paralaks hatası*, bir ölçü aygıtında, ölçülecek nesneden çıkan ışının taksimatlı yüzeye dik gelmemesinden kaynaklanan hata; bunun sonucunda bu yüzeyin önünde ya da arkasında bulunan gösterge hafifçe sapmış görünür.

—Psikofizyol. Görme alanında, uzayın belli bir noktasını her iki gözle birleştiren doğruların oluşturduğu ve dolayısıyla gözler arasındaki mesafeye bağlı açı. || İşitme alanında, iki kulak arasındaki uzaklık tarafından belirlenen aynı türdeki açı. (Eşanl. IRAKLIK AÇISI.)

—Topogr. Bir uzaklık ölçüm mira'sının bilinen uzunluğunu gören küçük açı. || Gözlemci yer değiştirdiğinde, bir nesnenin görünen konumunun yer değiştirmesi (bu olay, gözleme dürbününün yanlış ayarlandığını gösterir).

—ANSİKL. Gökbil. Bir gökcisminin paralaks değeri o gökcisminin uzaklığını ortaya koyar. Ayrıca paralaksların belirlenmesi gökbilimde önemli bir yer tutar. Güneş sistemindeki gökcisimlerinin (Güneş, Ay, gezegenler) kabul edilen temel ya da karşılaştırma uzunluğu Yer'in ekvatoral yarıçapıdır. İncelenen gökcisminin merkezini Yer'in merkezine bağlayan doğru ile gökcisminin ufukta bulunduğu yer yüzeyinin bir B noktasından geçen doğrunun oluşturduğu açı, gökcisminin *yatay π paralaksı*'dır. Uygulamada bu açı doğrudan ölçülemez. Değerini saptamak için gökcismi B'den ya da aynı meridyen üzerinde yer alan yer yüzeyinin bir başka noktası A'dan hedeflenir ve böylece gökcisminin öncelikle A ve B ile oluşturduğu açı saptanır. Bu yöntemle, gökcisminin merkezinin B ve Yer'in merkezi M ile oluşturduğu açı da belirlenir. Bu açı, incelenen gökcisminin *yükseklik paralaksı*'nı ya da *günlük paralaks*'ı oluşturur, çünkü bu belirleme, Yer'in kendi çevresinde dönmesinden yararlanır ve gözlemcıyı hedeflenen gökcismine göre değişik konumlara girmeye zorlar. Çok uzaktaki yıldızlar için çok uzun bir taban seçmek gerekir: bu nedenle, Yer yörüngesinin yarıçapı alınır ve belirlenen paralaksa *yıllık paralaks* denir, çünkü bu, Yer'in Güneş çevresindeki yörüngesel devinimine bağlıdır. Bu devinimin ardından, çok yakındaki yıldızlar gök yüzünde bir yıl içinde küçük bir elips çizer. Bu elipsin yarı büyük ekseni, Yer'den, yıldızın paralaksından başka bir şey olmayan bir π açısı olarak görülür. Bu, yıl boyunca yıldız doğrultusunun değişimlerini izlemeyi sağlayan klişelerden yola çıkarak trigonometrik bir yöntemle saptanır. Yer yörüngesinin yarıçapına göre yıldızların uzaklıkları her zaman çok büyük olmasına karşın paralaksları her zaman küçüktür. Güneş'e en yakın yıldız olan *Proksima Erboğa*'nın paralaksı 0,76″ dir. Ölçümlerin kesinliği, 0,01″ den daha düşük paralaksları saptama olanağı vermez. Uzaklıkları 30 parsek*'e kadar ulaşan yaklaşık 6 000 yıldızın paralaksı trigonometriyle hesaplanabilmiştir. Bunun dışında istatistik (istatistik paralaksı, yaklaşık 1 000 ıy'na kadar), tayfgözlemsel (tayfgözlemsel paralaks, yaklaşık 300 000 ıy'na kadar) ya da fotometrik (ışıkölçümsel paralaks, on milyonlarca ışık yılına kadar) ölçümlere dayanan yöntemlere de başvurmak gerekir. Yalnız Güneş'e yakın yıldızlar için kullanılmasına karşın trigonometri yöntemi temel yöntemdir, çünkü bir yıldızın uzaklığını hiçbir varsayıma yol açmadan elde etmeyi sağlar.

bir gökcisminin günlük paralaksı

PARALAKTİK sıf. (fr. *parallactique*). Gökbil. Bir gökcisminin paralaksına ilişkin.

—Topogr. *Paralaktik uzaklık ölçümü*, yatay tutulan bir uzaklık ölçüm mira'sıyla belirlenmiş belli bir tabanı gören açıyı teodolitle ölçen ve uzaklıkları ölçmekte kullanılan dolaylı yöntem. (AB taban, α da bu tabanı O noktasından gören açı olduğunda uzaklığı veren formül şöyledir:

$$OH = \frac{AB}{2} \operatorname{cotg} \frac{\alpha}{2})$$

PARALAMAK g. f. (fars. *pare*, parça' dan). **1.** *Bir hayvanı, bir insanı, bir şeyi paralamak*, parça parça etmek; parçalamak: *Kedi yakaladığı kuşu anında paraladı.* **—2.** *Bir kimsenin elini, yüzünü vb. paralamak*, yara bere içinde bırakmak. **—3.** *Bir şeyi paralamak*, onu eskitmek: *Yeni ayakkabılarını on günde paraladı.* **—4.** *Kendini paralamak*, bir şey için, bir şeyi elde etmek için büyük bir çaba göstermek. **—5.** *Yüreğini, içini paralamak*, çok üzmek.

◆ **paralanmak** edilg. f. **1.** Parça parça edilmek ya da yara bere içinde kalmak. **—2.** Eskimek, yıpranmak. **—3.** *Yüreği, içi paralanmak*, çok üzülmek.

◆ **paralanmak** dönşl. f. Bir işte aşırı bir özen göstermek, emek harcamak, bir şey ya da bir kimse için çok çalışıp çabalamak, didinmek: *Fedakâr bir anne, çocukları için paralanıyor.*

◆ **paralatmak** ettirg. f. Parça parça ettirmek.

PARALANMAK → PARALAMAK.

PARALANMAK gçz. f. Parasızlık çekerken eline para geçmek.

PARALATMAK → PARALAMAK.

PARALAURİONİT a. (fr. *paralaurionite*). Miner. Doğal kurşun oksiklorür. (Laurionit' in ikişekilli bir türü olan bu mineral monoklinik sistemde yer alır.)

PARALDEHİT a. (fr. *paraldéhyde*). Org. kim. Formülü $C_6H_{12}O_3$ olan trimetil-2,4,6 trioksan-1,3,5 stereoizomerlerin karışımının yaygın adı; asetaldehitin trimerleştirilmesiyle elde edilir. (Paraldehit, 125 °C'ta kaynayan bir sıvıdır; organik bireşimde asetaldehit kaynağı olarak kullanılır.)

PARALEKSİ a. (fr. *paralexie*). Nöropsikol. Yüksek sesle okuma sırasında sözcüklerin yapısal ya da anlamsal özelliklerini bozma ile belirgin seslenme yanlışı.

PARALEL sıf. (fr. *parallèle;* lat. *parallelus;* yun. *parallelos*'tan). **1.** Geom. KOŞUT' un eşanlamlısı. **—2.** *Paralel olarak,* bir başka şeyle aynı doğrultuda, aynı biçimde: *Bölgede barış görüşmelerine paralel olarak olumlu gelişmeler bekleniyor. Bu iki olay birbirine paralel olarak gelişti.*

—Bilş. *Paralel bilgisayar,* tek bir süreci gerçekleştirmek için aynı anda çalışan birçok hesap birimine sahip bilgisayar.

—Elekt. *Paralel eşleme,* birçok düzeneğin, tümü aynı gerilim altında olacak biçimde eşlenmesi.

—Elektrotekn. *Paralel akım,* bir paralel bağlantıdan geçen akım. || *Paralel bağlamak,* bir paralel devre yardımıyla bir bağlantı kurmak. || *Paralel bağlantı,* bir elektrik devresinin iki noktası arasında, *paralel iletken* denen bir iletken aracılığıyla kurulan bağlantı. || *Paralel bağlı devreler,* akımları ya da manyetik akıları aralarında paylaşacak biçimde yerleştirilmiş elektrik devreleri ya da manyetik devreler. || *Paralel devre,* bir paralel bağlantı oluşturan iletken. || *Paralel devre bloku,* elektrik iletkenleri arasında bir paralel bağlantı kurmaya yarayan ve yalıtkan bir düzenek taşıyan birleştirme öğesi.

◆ a. Gökbil. Gökküresi üzerinde, temel büyük koordinat çemberine koşut çember. (Duruma göre enlem, yükseklik, yükselim vb. paralelleri tanımlanır.) || Güneş, Ay ya da gezegenlerin üzerindeki ekvatora koşut çember.

—Jeod. ve Coğ. *Yer paraleli,* düzlemi ekvator düzlemine koşut olan yer modeli (küre ya da dönel elipsoit) çemberi.

—Mat. KOŞUT'un eşanlamlısı.

—Spor. Düşey direkler üzerine oturtulmuş, birbirine paralel iki tahta çubuktan (bar) oluşan jimnastik aracı. (*Simetrik bar* ya da *paralel bar* da denir.) [Çubukların uzunluğu 3,50 m, kalınlıkları 45-52 mm'dir. Ortalarında esneklik ve sağlamlık sağlayan çelik bir çubuk bulunur. Çubuklar, birbirine deveboynu denilen bir mekanizmayla yaklaşıp uzaklaşabilir. Üzerinde jimnastik yapacak olanın beden yapısı ve uygulayacağı hareketlere göre bu aralıklar 34-52 cm, ayaklar da 110-180 cm'lik yükseklikler arasında ayarlanabilir. Aracın tüm ağırlığı 250-270 kg arasındadır. Barlardan herhangi birinin tam orta noktasına 135 kg'lık bir ağırlık konulduğunda ya da asıldığında, barın 6 cm'lik bir esneme yapması ve ağırlık kaldırıldığında hemen eski durumunu alması gerekir.]

PARALELİZM a. (fr. *parallélisme*). Fels. ve Ruhbil. KOŞUTÇULUK'un eşanlamlısı.

PARALELKENAR a. Geom. KOŞUTKENAR'ın eşanlamlısı.

—Mak. san. *Watt paralelkenarı, eklemli paralelkenar,* Watt'ın, bir buhar makinesinin piston çubuğuna belli bir doğrultuda kalabilmesi için geliştirdiği düzenek.

PARALELLEŞTİRMEK g. f. Birbirine paralel duruma getirmek; koşutlaştırmak.

PARALELLİK a. **1.** Paralel iki çizginin ya da düzlemin durumu; koşutluk. **—2.** İki şey arasındaki uygunluk ya da benzerlik; koşutluk: *İki olay arasında bir paralellik kurmak. Enflasyonla ücret artışları arasındaki paralellik.*

—Denizc. *Paralellik hatası,* bir sekstantın büyük ve küçük ayna düzlemlerindeki paralellik eksikliği. || *Paralellik yayı,* bir sekstantın iki aynasının paralelliğine karşılık gelen ve derece bölümlerini gösteren yay.

PARALELOTOP a. (fr. *parallélotope*). Ceb. KOŞUTUZAM'ın eşanlamlısı.

PARALELYÜZ a. Geom. KOŞUTYÜZLÜ' nün eşanlamlısı.

PARALEPİDİDAE a. Hemen hemen bütün denizlerde 2 000 m'den derinlerde mezopelajik ya da batipelajik yaşayan kemiklibalıklar familyası. (Turnabalıkları gibi uzun bir bedenleri, iri bir kafaları, tehlikeli dişleri vardır.)

PARALI sıf. **1.** Çok parası olan, zengin kimse için kullanılır: *Paralı bir adam.* **—2.** Belli bir ücret ödenerek elde edilen hizmet için kullanılır: *Paralı eğitim. Paralı sağlık hizmetleri.* **—3.** Para kazandıran şey için kullanılır: *Paralı bir iş.* **—4.** Üzerinde yuvarlak, irice benekler bulunan kumaş için kullanılır: *Paralı basma.*

—Ask. *Paralı asker,* para karşılığında yabancı bir devlete hizmet eden asker.

—ANSİKL. Ask. tar. Paralı askerler, Roma İmparatorluğu'nun son döneminde, pek çok yedek birlikte geniş ölçüde kullanılmaya başladı. Bizans'ın ve arap devletinin temelini paralı askerler oluşturuyordu. Yüz yıl savaşı'nda Fransa kralı, derebeylik askerlerinin sayıca az oluşu nedeniyle paralı asker tutmak zorunda kalmıştı. Avrupa'da Ortaçağ'ın sonunda, özellikle isviçre ve alman birlikleri, komutanlarıyla birlikte belirli süreler için kiralanıyordu. Rönesans döneminde İtalya'da kendi adlarına prenslikleri fethedebilecek disiplinli birlikleri bulunan *condottieri* vardı.

PARALIK sıf. **1.** *Esk. Say. sıf.* + *paralık,* paranın tedavülde olduğu dönemlerde, belirtilen para değerinde olan şey için kullanılırdı: *On paralık basma almak.* **—2.** Sayı sıfatıyla, bir şeyin, bir kimsenin değersizliğini belirten deyimlerde yer alır: *Adamcağızı on paralık ettin. Üç paralık izzetinefsi olsaydı böyle davranmazdı.*

PARALİA ya da **PARALOS.** Tar. coğ. Kleisthenes'in ayaklanmasından sonra Attike'deki (Yunanistan) bir yönetim bölümü ("kıyı").

PARALİA sıf. Esk. Yun. **1.** Paralia'ya ilişkin. **—2.** *Paralia kadırgası,* salamis kadırgasıyla birlikte, Atinalılar'ın iki kutsal kadırgasından biri. (Devlet hizmetinde kullanılan bu iki kadırga, dinsel elçileri, suçluları ya da bağlı kentlerin ödedikleri vergiyi taşıyor ya da amiral gemisi hizmetini görüyorlardı.)

temel manyetik momentlerinden, yani spinlerden kaynaklanır. Dış alan yokluğunda, bu spinler düzensiz bir faz oluşturur. Dış alanla mıknatıslanma, spinleri rastlantısal olarak dağıtmaya çalışan ısıl çalkalanma ile manyetik kuvvet arasındaki çekişmenin bir sonucudur. Aralarında etkileşime girmeyen spinler için kuram, manyetik yatkınlığın $\chi = C/T$ (Curie yasası) biçimindeki bir ifadesini verir; burada C gerecin yapısına bağlı bir değişmezdir. Bağıntının 1/T çarpanına bağımlılığı, ısıl çalkalanmanın düşük T sıcaklığında neden etkisiz olduğunu açıklar. Kullanılan paramanyetik gereçlerin manyetik yatkınlıkları, oda sıcaklığında, 10^{-3} düzeyindedir. Bu değer, Curie yasası uyarınca, düşük sıcaklıkta çok daha yüksek olabilir.

PARAMARİBO, Surinam'ın başkenti, Surinam ırmağı (sol kıyıdan) halici kıyısında; 246 000 nüf. (1989). Günümüzde kent, yönetim ve önemli bir ticaret (boksit ve yöredeki tarım ürünlerinin dışsatımı) merkezidir.

PARAMARTHA, VI. yy.'da yaşamış, hintli buddhacı misyoner. Çevirileriyle, Çin'de *Yogacara* okulunun öğretilerinin tanınmasını sağladı.

PARAMASTİT a. (fr. *paramastite*). Kad. hast. Meme bezini çevreleyen dokuların iltihabı.

PARAMECİUM a. Zool. Terliksihayvan' ın cins adı.

PARAMEDİKAL sıf. (fr. *paramédical*). Tıp dışı, ama teknik ya da idari açıdan sağlıkla ilgili etkinliklerle (radyoloji teknisyenleri, diyet uzmanları, tıbbi sekreterler, vb.) ilişkisi olan mesleklere denir.

PARAMELAKONİT a. (fr. *paramélaconite*). Miner. Kuvadratik sistemde yer alan siyah doğal bakır oksit.

paralaktik uzaklık ölçümü

Fred Kohler

Surinam ırmağı kıyısındaki Paramaribo'dan bir görünüm

PARALİZİ a. (fr. *paralysie*). FELÇ'in eşanlamlısı.

PARALOJİK sıf. (fr. *paralogique*). Psik. *Paralojik düşünce,* mantıksal sistem bozukluğu; şizofrenide karşılaşılan bu bozukluğun en basit biçimi, bir sözcüğün yerine, anlambilimsel, sesbilimsel ya da mekanik bir çağrışımla bir başka sözcüğün geçirilmesidir. (Bu durumda, düşünceyle düşüncenin anlatılması arasında bir kayma, bir sapma meydana gelir.)

PARALOJİZM a. (fr. *paralogisme*). Mant. → YANILMALI* TASIM.

PARALOS → PARALİA.

PARAMANYETİK sıf. (fr. *paramagnétique*). *Paramanyetik gereç,* içindeki baskın manyetik olayın paramanyetiklik olduğu gereç.

PARAMANYETİKLİK a. (fr. *paramagnétisme*'den). Dış bir manyetik alan içine yerleştirildiklerinde, mıknatıslarca çekilecek biçimde mıknatıslanan maddelerin özelliği.

—ANSİKL. Bu tür maddelerde mıknatıslanma, dış alana koşut bir doğrultu alır. Bu mıknatıslanma, dış bir alanda dizilen atom

PARAMERA a. Böcbil. Erkek böceklerde çiftleşme organının dibi yakınında bulunan ve çiftleşmede rol oynayan çift parça.

PARAMESE a. (fr. *paramèse;* yun. *paramese* [*khorde*], lirdeki 5 telden ikincisi). Müz. Eski Yunanlılar'da, *mese*'nin üstündeki tel ya da nota.

PARAMETAZON a. (fr. *parammethasone*). Eczc. Sentetik olarak yapılan böbreküstü bezi kabuğu hormonu. Antiemflamatuvar etkilidir. (Asetat tuzu halinde romatizmal hastalıklarda ve alerjik durumlarda kullanılır.)

PARAMETRE a. (fr. *paramètre*'den). **1.** Bir istatistik kütlenin başlıca karakteristiklerini en yalın ve en kısa biçimde göstermeyi sağlayan ölçülebilir büyüklük. **—2.** Herhangi bir olayın temel özelliklerini açıklamaya yarayan değişken ve önemli öğe: *Yağmur ve karanlık, trafik kazalarını açıklamak için, diğerleriyle birlikte göz önünde tutulması gereken parametrelerdir.* || *Dağılma parametresi,* bir değişkenin aldığı değerlerin, merkezi değer çevresinde az ya da çok toplanışını genel bir biçimde gösteren parametre. || *Durum pa-*

rametresi, dağılım ölçümleri kütlesinin büyüklük derecesini gösteren parametre. (Durum parametreleri, değişken ölçümlerinin çevresinde toplandığı merkezi değerlerdir.)

—Bilş. Programlama dillerinde, bir fonksiyonun ya da bir yöntemin tanımında kullanılan ve değeri bu fonksiyon ya da yöntemin hesaplanması sırasında saptanan değişken ya da değişmez. || Bir bilişim kümesinin (bellekler, giriş-çıkış işlemcileri vb.) bileşenlerini betimleyen ve bu kümeye ilişkin işletim sisteminin kullanımı sırasında saptanan her tür değişken. || *Biçimsel parametre*, yöntemin tanımında ortaya çıkan parametre; bu parametre yöntem işletime sokulduğunda alabileceği çeşitli değerlere uygulanacak algoritmayı betimleyeme yarar. || *Etkin parametre*, yönteme başvurulduğunda ortaya çıkan ve yöntemin uygulanmak zorunda olduğu özel değere denk düşen parametre.

—Ceb. Bir cebirsel denklemin katsayılarının bağlı olabildiği, genellikle m ile gösterilen değişken; denkleme bu durumda *parametrik denklem* adı verilir.

—Geom. Parametrelenmiş bir (I, f) yayı için I yi tarayan değişken gerçek sayı; parametrelenmiş bir (A, g) yüzeyi için g fonksiyonunun iki değişkeninden her biri. || Parametrik denklemlerde gözüken gerçek değişken sayılardan her biri. (Doğru denklemi olması durumunda ancak bir parametre vardır.) || *Bir parametreye bağlı eğri* (ya da *yüzey*) *ailesi*, descartesçı denklemlerinde, noktalarının koordinatlarını ifade eden değişkenlere ilave olarak parametre denen bir başka değişken bulunan eğrilerin (ya da yüzeylerin) kümesi. (Bu parametrenin her bir değerine bu ailenin bir elemanı karşılık gelir → DEMET.) || *Bir* (C) *koniğinin parametresi*, (C) nin kutupsal denkleminde ortaya çıkan p gerçek sayısı: $\rho = p/(1 - e \cdot \cos\theta)$. (Merkezi bulunan konik*ler için, $p = b^2/a$; parabol için → PARABOL.) || *Bir doğrunun doğrultu parametreleri*, doğrultu vektörlerinden birinin bileşenleri. || *Bir eğri için parametre değiştirimi*, (I, f) parametreli yayından, aynı taşıyıcılı bir (I, g) parametreli yayına, $g = f \circ \varphi$ alınarak bir φ : I → I eşyapı uygulaması aracılığıyla geçme. || *Bir yüzey için parametre değiştirimi*, bir (U, f) parametreli yüzeyinden, aynı taşıyıcılı bir (V, g) parametreli yüzeyine, $g = f \circ \varphi$ alınarak bir φ : V → U eşyapı uygulamasıyla geçme. (Her iki halde [eğri ve yüzey] φ bir difteomorfizma ise, parametre değiştirimine kabul edilebilir denir.)

PARAMETRELEME a. Geom. Parametrelemek eylemi; parametrelenme olgusu.

—İstat. Parametreleri koyma.

PARAMETRELEMEK g. f. Geom. Bir afin uzayın bir eğrisi ya da yüzeyi için, bunları taşıyıcı olarak kabul eden parametreli bir eğri ya da yüzey belirlemek.

◆ **parametrelenmek** edilg. f. Geom. Bir afin uzayın bir eğrisi ya da yüzeyi için parametreleme eylemi uygulanmış olmak. || *Parametrelenmiş yay*, I, ℝ nin bir aralığı, f de I den E Eukleides uzayı içine sürekli bir uygulama olmak üzere (I, f) ikilisi. || *Parametrelenmiş yüzey*, A, $\mathbb{R}^2$ nin bağlantılı bir açığı, f de A dan E Eukleides uzayı içine bir sürekli uygulama olmak üzere (A, f) ikilisi. || *Basit parametrelenmiş yay*, f bir bijeksiyon olmak üzere (I, f) parametrelenmiş yayı, yani katlı noktası bulunmayan parametrelenmiş yay. || *Bir geometrik yayın parametrelenmiş temsilcisi*, bu yayı tanımlayan eşdeğerlik sınıfının herhangi bir elemanı. || *Descartesçı parametrelenmiş yüzey*, M(x, y, z) noktaları $z = g(x, y)$ biçiminde olan, E_3 ün (A, g) parametrelenmiş yüzeyi. [Bu son eşitliğe şu ad verilir: göz önüne alınan yüzeyin descartesçı denklemi ya da gösterimi.]

PARAMETRELENMEK → PARAMETRELEMEK.

PARAMETRELİ sıf. Ceb. *Parametreli denklem*, katsayılarından en az biri bir parametreye bağlı olan denklem. (Parametreli bir denklem, gerçekte bir denklem ailesi gösterir; bunu çözme cebirsel denklemleri çözmeye özdeştir, m nin belirsizliği yalnızca, m değerlerine göre türlü halleri ayırt etme sonucunu doğurur.)

PARAMETRİK sıf. (fr. *paramétrique*). İstat. *Parametrik test*, sıfır varsayımının ana kütlenin bir ya da birkaç parametrisinin değerine yönelik olduğu istatistik test. (Bunlar iki türdür: parametrenin standart bir değerle karşılaştırıldığı testler ve iki örneğin aynı kütleden mi alındığı [*aralarındaki farkın örnekleme dalgalarından mı*], yoksa iki ayrı kütleden mi geldiğini belirlemeye çalışarak ana kütle parametrelerini karşılaştıran testler. || *Parametrik olmayan testler*, alındıkları ana kütlelerin dağılımlarının bilinmediği örnekleri ya da eşlenik gözlem serilerini karşılaştırmakta kullanılan istatistik testler.)

PARAMETRİT a. (fr. *paramétrite*). Kad. hast. Dölyatağının her iki yanındaki dokuların (parametrium) iltihabı. (Parametrit geniş bağların periton kılıfının ve bu bağların tabanındaki bağdokusu yapılarının iltihaplarını kapsar.)

PARAMETRİUM a. (lat. *parametrium*; yun. *para*, boyunca, yanında, ve *metra*, dölyatağı'ndan). Anat. Karınzarının altında ve dölyatağının iki yanında bulunan bağdokusu.

PARAMETRON a. (fr. *paramétron*). Elektron. FAZ KİTLEMELİ SALINIM* ÜRETECİ'nin eşanlamlısı.

PARAMFİSTOMOZ a. (fr. *paramphistomose*). Vet. Gevişgetirenlerin, mide ve bağırsaklarında *paramphistomum* cinsinden kelebeklerin bulunmasından doğan ve çok yüksek oranda ölüme neden olan mide-bağırsak iltihabı.

PARAMİKSOVİRÜS a. (lat. *paramixovirus*). Miksovirüslerden, özellikle kabakulak virüsünü içeren virüs grubu.

PARAMİLİTER sıf. (fr. *paramilitaire*). Ordu disiplin ve yapısını örnek alan sivil kuruluşlar. için kullanılır.

PARAMİLON a. (fr. *paramylon*). Öglenalarda inklüzyonlar oluşturan karmaşık glusitli madde.

PARAMİMİ a. (fr. *paramimie*; *para*-1 ve yun. *mimia*, taklit'ten). Psik. Yüz ifadesi ile yaşanan durumun duygusal içeriği arasındaki uyumsuzluk. (Şizofreniden kaynaklanan yapmacıklı davranışın bir belirtisi sayılır.)

PARAMİN a. Org. kim. PARAFENİLENDİAMİN'in eşanlamlısı.

PARAMİYOTONİ a. (fr. *paramyotonie'* den). Nörol. *Doğuştan paramiyotoni*, başat otozomik yolla geçen ve doğumdan az sonra başlayan, ellerde ve bacaklarda kas sertleşmeleri ve gevşek felçlerle kendini belli eden, yinelenen kas kasılmalarıyla ağırlaşan, soğukla ortaya çıkması kolaylaşıp hızlanan çok ender hastalık. (Nöbetler kendi kendine geçer. Hastalığın prognozu iyicildir.) [Eşanl. VON EULENBURG HASTALIĞI.]

PARAMNEZİ a. (fr. *paramnésie*). KONFABÜLASYON'un eşanlamlısı.

PARAMO a. (isp. sözc.). Coğ. Çoğu Ekvador'da kalan, Kuzey And bölgesi kuşağı; yüksl. 3 200 m'nin üstünde. Ekime elverişliyse de doğal bitki örtüsü canlı, sık ve yüksek kümeler halindeki buğdaygil bozkırıdır. Güneye doğru Paramo, Cordillera'nın güney yamacında Peru'da ve Bolivya'da devam eder. Paramo, yüksek Andlar'da yağışlı ormanın (dış yamaçlarında yağışlı ormanla yan yanadır) devamı sayılabilir.

Paramount, aralarında Paramount'un da yer aldığı çeşitli şirketlerin 1912'de A. Zukor tarafından kurulan Famous Players çevresinde birleşmesiyle oluşan amerikan flim yapım şirketi. 1949'da, antitröst yasaların uygulanması sonucu, Paramount en önemli çalışma alanını bırakmak zorunda kaldı. 1966'dan bu yana Gulf and Western Industries'in bir şubesidir.

PARAMPARÇA sıf. **1.** Pek çok parçaya ayrılmış, parça parça olmuş şey için kullanılır. **—2.** *Bir şeyi paramparça etmek*, onu birçok parçaya ayırmak, kırmak: *Sinir krizi geçirerek eline geçen her şeyi paramparça etti.* **—3.** *Paramparça olmak*, birçok parçaya ayrılmak, kırılmak: *Vazo yere düşünce paramparça oldu.*

PARAMPET a. Denizc. **1.** Yelkenli gemiler döneminde, gemi küpeştesinde bulunan brandalıklara verilen ad. **—2.** *Branda parampet*, güverte çalımı fazla olan mavnalarda, yüklüyken orta bölüm denize çok yaklaştığından, dalgaların içeri girmemesi için her iki küpeşteye dikilen punteller üzerine gerilen branda.

PARANÁ, Güney Amerika'da ırmak. Yaklaşık 2,5 milyon km²'lik bir alanı akaçladıktan sonra río de la Plata halicinde Atlas okyanusu'na dökülür. Irmak çığırının büyük bölümü (yaklş. 3 000 km) Brezilya'dadır. Paraná, Goiás platolarından inen Paranaíba ile serra da Mantiqueira'nın doğu yamacından doğan rio Grande'den oluşur. Brezilya'da, K.-D.'dan G.-B.'ya doğru ilerleyen Paraná'nın çığırı çağlayanlarla kesilir. Urubupungá ve Sete Quedas (Guaíra) çağlayanları arasında, sağ kıyısından birçok kol (Tietê, Paranapanema, İvaí) alan ırmak, ulaşıma elverişlidir. Guaíra ile İguaçu'yu kavuşturduğu yer arasında, Paraná önce Brezilya-Paraguay sınırını çizer, sonra Brezilya'dan çıkarak Arjantin ile Paraguay arasında akar. Encarnación'dan önce çığırı gene 80 km boyunca çağlayanlarla kesilir. Paraguay ırmağını aldıktan sonra Paraná, adalarla kesilen, sık sık taşan kollara ayrılır: sular çoğunlukla 4 km genişliğinde bir yatakta akarsa da 20-30 km genişliğindeki bir ovayı da kaplayabilir. Paraná, Santa Fe' nin aşağı kesiminde K.'den G.'e doğru akmaya başlar; sonra, K.-B.'dan G.-D.'ya

Koene-Explorer

Paraná ırmağı Puerto Stroessner'de (Paraguay)

doğru akarak río de la Plata halicinin önünde bir çeşit iç deltayla son bulur.
Yukarı Paraná'nın rejimi basit tropikal tiptedir (maksimum noktasından Guaira' da şubat-mart aylarında geçer. Burada modülü 9 800 m³/sn'dir). Bol su taşıyan ve karmaşık rejimli İguaçu'ya kavuşmasından sonra, mayıs-haziranda suların inişinde bir duraklama olur ve ekimde kısa bir kabarma görülür. Corrientes'te başlıca iki kolun (Paraná ve Paraguay) toplam debisi 16 000 m³/sn'dir. Paraguay ve And eteklerinden gelen cılız kolları (Salado) rejimi çok az etkiler; rejim, Rosario'da, martta maksimum noktasından, haziranda bir durgunluk döneminden ve ekimde hızlı bir kabarma döneminden geçerek eylülde minimum noktasına iner. Eğimlerin azalması ve yüksek buharlaşma, Rosario' da debinin (yaklş. 15 000 m³/sn). Corrientes' tekinden az olmasını açıklar. Paraná, Güney Amerika'daki büyük su yollarından biridir: deniz tekneleri ırmak içinde Rosario'ya kadar girerler; daha küçük teknelerse, bütün yıl boyunca, Corrientes'e ve (río Paraguay'la) Asunción'a kadar ulaşırlar.

PARANÁ, Arjantin'de kent, Entre Ríos ilinin merkezi, *Paraná* kıyısında; 162 000 nüf. Irmak limanı. Kültür, ticaret ve sanayi (besin ve kimya sanayileri) merkezi.

PARANÁ, Brezilya'da eyalet, Atlas okyanusu ile río Paraná arasında; 199 554 km²; 9 341 569 nüf. (1990). Merkezi *Curitiba*. Sıcak ve nemli dar bir kıyı ovasının ardında, bol yağış alan serra do Mar yükselir. Yüksek kesimdeki Curitiba havzasında oldukça serin bir yarı tropikal iklim görülür. Daha B'da, Devon kumtaşlarından bir yamaç (1 200 m'ye kadar), sonra da Trias kumtaşlarıyla bazalttan oluşan, eyaletin orta ve doğu platosunun büyük bölümünü kapsayan, Paraná ırmağı vadisine doğru hafifçe eğimli ikinci bir sırt uzanır. G.'deki birkaç orman içi çayırlığı (campos de Guarapuava, Ponta Grossa) bir yana bırakılırsa, eyaletin büyük bölümü ormanlarla kaplıdır; daha önceleri hayvancılık yapılan G.'deki bu çayırlıklarda, günümüzde buğday ve soya yetiştirilmektedir. Buğday ve soya ekimi, XX. yy.'ın ilk yarısında komşu São Paulo eyaletine ilk göç eden (1930'dan sonra) avrupalı kolonların torunlarının yaşadığı (1930'dan sonra) K.'deki ve K.-B.'daki küçük kahve işletmeleri bölgesinin dönüşüm geçirmesine yol açtı. Bu küçük işletmeler, 1975'ten bu yana meydana gelen birçok don olayı nedeniyle kahve fidelerinin çoğunu yitirmişlerdir. Devletin de yardımıyla bölgenin tümü günümüzde geçici ekimlere yönelmektedir. Londrina, Maringá ve São Paulo'yu sömüren büyük bir şirketin kurduğu başka bazı daha az önemli kentlerde, günümüzde, sanayiye yönelinmektedir. Eyaletin G.-B.'sı az miktarda ama çeşitli besin maddeleri üretilen (Rio Grande do Sul'dan ve Santa Catarina'dan gelen italyan ve alman kolonların torunlarınca soyanın ekimi artık benimsenmiştir) bir bölge olarak kalmıştır. Eyaletin tümü, tarımının dinamizmi ve sanayi açısından hızla donanması (kimya, tekstil, makine sanayileri [özellikle Ponta Grossa'da]) sayesinde hızla bir iktisadi kalkınma içindeyken, Curitiba çok özgün şehircilik anlayışlarıyla göze batmaktadır.

PARANAGUÁ, Brezilya'da (Paraná eyaleti) liman kenti, serra do Mar'ın eteğinde; 51 500 nüf. Karayolu ve demiryoluyla Curitiba'ya bağlıdır. Kahve, soya dışsatımı. Besin sanayileri. Kereste sanayisi.

PARANAÍBA, Brezilya'da serra da Mata da Corda'dan (Goiás) doğan ırmak; 1 000 km. Paraná'nın kollarından biri. Paranaíba'nın çığırı bazılarından (Cachoeira Dourada) hidroelektrik üretiminde yararlanılan güzel çavlanlarla kesilir. Balıkçılık.

PARANAM, Surinam'da yer, Paramaribo'nun G.'inde. Yakınlarda çıkarılan boksitten yararlanarak alüminyum metalürjisi.

PARANAPANEMA, Güney Brezilya'da ırmak, Paraná'nın kolu (sol kıyıdan); 900 km. Serra de Paranapiacaba'dan (serra do Mar) doğar, São Paulo eyaletini sular, daha güneydeki Paraná eyaletini de São Paulo eyaletinden ayırır.

PARANAVİTANA (Senarat), sri lankalı arkeolog ve tarihçi (Metaramba, Güney ili, 1896 - Nugegoda 1972). Leiden Üniversitesi'nde doktora yaptı, Seylan Üniversitesi arkeoloji kürsüsü'nün başkanı oldu (1957-1972). Yazıtlar üstüne çok sayıda yapıtı ("Epigraphia Zeylanica" [Seylan yazıtları] koleksiyonunun yayımcısı ve yazarlarından biridir, 1929-1964), Sri Lanka arkeolojisi, tarihi ve bu ülkenin Güney-Doğu Asya ile ilişkileri üzerine önemli incelemeleri vardır.

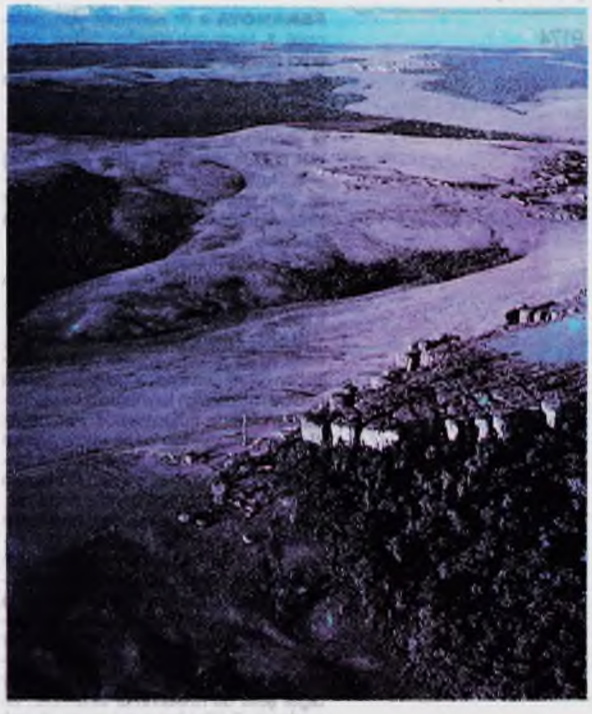
PARANDOWSKİ (Jan), polonyalı yazar (Lwów 1895 - Varşova 1978). Amatör bir Antikçağ uzmanıydı, Avrupa hümanizminin büyük geleneklerini sürdürmeye çalıştı (*Niebo w Plomieniach*, 1936), denemelerinde ve edebiyat yazılarında sanatsal yaratının gizi ve yazarlık mesleği üzerinde durdu (*Gustave Flaubert*, 1948; *Alchemia Slowa*, 1951; *Devant la porte fermée du temps* [fr. çev.], 1975).

PARANEATE a. ("sondan bir önceki" anlamında yun. sözc.). Müz. Eski Yunanlılar'da, *nete*'nin üstündeki tel ya da nota.

PARANEOPLAZİK sıf. (fr. *paranéoplasique*). **1.** Nedensel olarak evrimini sürdüren bir kanserle ilişkisi olan çeşitli patolojik görüntülere denir. Bununla beraber bu görünümlerin kötücül hücrelerin yayılması anlamını taşımadıklarını belirtmek gerekir. **—2.** *Paraneoplazik deri sendromu*, çoğunlukla organizmada bir kanserin gelişmesine bağlı olan deri hastalığı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Paraneoplazik deri hastalıkları, çoğu zaman içorganlardaki bir kanserin gelişmesine eşlik eder ya da ondan önce yahut sonra ortaya çıkar. Belirmeleri bilinmeyen derindeki bir kanseri aramaya ve çoğu zaman da onu bulmaya yarar (genellikle bronşlarda, sindirim ya da cinsiyet organlarında). Bu sendromların oluşum mekanizması, metastaz sözkonusu olmadığına göre, kuramsaldır: çünkü bu deri hastalıklarında kanserli hücreler bulunmaz. Kanser iyileştiği zaman bu hastalıklar kaybolur ve kanser yeniden gelişme gösterirse yine ortaya çıkar. Başlıca paraneoplazik deri hastalıkları: akantozis nigrikans, akrokeratoz ve dermatomiyosittir. Çok daha seyrek rastlananlar da vardır: edinsel iktiyoz, vb.

PARANEOPTERA a. Yanak alanı her zaman gelişmiş olmayan ya da sadece ucunda çatallı bir damar taşıyan yarıbaşkalaşmalı böcek öbeği. (*Psocopteroidea*, kirpikkanatlılar ve *Hemipteroidea* öbeklerini içerir.) [OLİGONEOPTERA ve POLYNEOPTERA öbekleriyle karşıtlaşır.]

PARANKİMA a. (fr. *parenchyme;* yun. *paregkhyma, -atos, paregkhein*, üzerine yaymak'tan). Bot. **1.** Üstün yapılı bitkilerde bulunan ve hepsi aynı boyda uzun ya da yıldız biçimli, kalınlaşmamış ve odunlaşmamış selüloz çeperli, az farklılaşmış canlı hücrelerden oluşan ve değişik görevler yapan temel doku. (Daha çok sapların ve köklerin, hatta yaprakların öz ve kabuk bölgelerinde bulunur.) [Eşanl. ÖZEKDOKU.] **—2.** *Depo parankiması*, sitoplazması yedek besinlerle (alöron, nişasta, inülin, lipitli maddeler, vb.) dolu olan oldukça büyük hücreli doku. || *Hava geçiren parankima*, daha çok su içindeki bitkilerde, yapraklarda bulunan ve gazların geçmesine olanak sağlayan büyük delikli doku. || *İletici parankima*, odun-soymuk demetlerinin yanında yer alan ve ince çeperli hücre dizilerinden oluşan doku. (Ongun besisuyunun iletilmesinde işe yarar.) || *Öz parankiması*, üstün yapılı bitkilerde sapların ve köklerin öz kısmını oluşturan doku. || *Özümleyici* ya da *klorofilli parankima*, karbonlu beslenmede temel rolü oynayan, klorofilce zengin doku.
—Dokubil. Farklılaşmış hücrelerden oluşan ve özgün fizyolojik bir işlevi olan doku.

Ray Halin-Rapho

Curitiba yakınlarında Paraná'dan bir görünüm

PARANOİD sıf. (fr. *paranoïde*). Psik. **1.** Şizofreniye özgü bir tür kronik hezeyan biçimi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Paranoid şizofreni*, hasta tarafından dile getirilen paranoid hezeyanın ön planda ve çözülme belirtileriyle birlikte görüldüğü klinik şizofreni biçimi.
—ANSİKL. Psik. Paranoid hezeyan, özellikle, halüsinasyon (zihinsel otomatizm) temeli üzerinde oluşmakla birlikte, sezgilere, zihinsel aydınlanmalara da oldukça sık rastlanır. Paranoid hezeyanın temaları değişik ama sayıca azdır, (mistiklik, büyüklük, kıyım, özsuçlama); bununla birlikte en sık görülenler hipokondriden kaynaklanan etki ve kişiliksizleşme düşünceleridir. Sıradan hezeyanın tutarsız, kötü sistemleştirilmiş yapısı, onun paranoyak hezeyanlardan ayırt edilmesini sağlar. Paranoid hezeyan, soyut simgesel ve giderek anlaşılmaz olan (uydurma sözcükler) bir anlatıma bürünür, çünkü çözülmenin etkisindedir.
Paranoid hezeyan, şizofreninin erken bir belirtisi olabilir. Bu durumda, paranoid hezeyan, duyusal deneyimde derin bir değişiklik biçiminde boğuntuyla yaşanır; çünkü duyulur deneyim, artık bireyin daha önce kurulmuş referans sistemleriyle uyum sağlamasına olanak vermez. Bu aşamada, paranoid hezeyanı, herhangi bir hezeyan dalgasından klinik olarak ayırt etmek her zaman olanaklı değildir. Nitekim, anglosakson yazarlar, hezeyan dalgasını ayrı bir şey olarak görmez, akut bir şizofreni olarak değerlendirirler. H. Ey'e göre, paranoid hezeyan şizofreninin her türlüsünde vardır, ama az ya da çok yoğun bir biçimde dile gelir ve yaşanır.
—Psikan. *Paranoid boğuntu*, M. Klein'e göre, şizoparanoid duruma bağlı boğuntu. (Burada özellikle yarılma ve yansımalı özdeşleşme olaylarına özgü kıyım boğuntusu sözkonusudur: ben'in ve iç nesnenin kötü olarak algılanan yanları dış nesneye yansıtılır, dış nesne de buna karşılık "self"e zorla girmeye ve orada korunan idealleştirilmiş nesneyi yok etmeye kalkışır.

PARANOYA a. (fr. *paranoïa;* yun. *paranoia*). **1.** Hezeyanlı süreğen psikoz. Ayırtedici özelliği, yorumlara dayanan ve çoğunlukla zulme uğrama tema'sını içeren sistemli ve sürekli hezeyanlı düşüncelerdir. Hezeyan dışında, bilinç tam anlamıyla yerindedir. (Eşanl. PARANOYAK HEZEYAN, PARANOYAK PSİKOZ.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Duygu bozuklukları (gurur, alınganlık, aşırı ve yanlış yorumlar) gösteren bir kimsenin sürekli saldırganlığa yol açan davranışı, tavrı.

—Psik. *Duyarlı paranoya,* Kretschmer tarafından tanımlanan ve duyarlı, çekingen bireylerde gelişen paranoya türü. (Eşanl. İLİŞKİLER HEZEYANI.)

—ANSİKL. Paranoyada, hezeyanlı temalar, sezgi ve yorumlama yoluyla yanlış öncüllerden türetilir ve sinsice gelişirler. Bunun nedeni, hezeyanın kaynağının hasta kişinin kendisinde bulunmasıdır. Paranoyak hezeyan en azından başlangıçta görece bir anlaşılabilirlik taşır, hatta bulaşıcı olabilir. Hezeyan temaları, çoğunlukla bireyin geçmişiyle ilgilidir ve "benmerkezci"dir.

Paranoyak hezeyanlardan başlıcaları tutku sanrıları (erotomani, kıskançlık hezeyanı, hak arama hezeyanı) ve hastalığın en klasik şeklini oluşturan yorum hezeyanlarıdır. Bunlar, zulme uğrama tema'sına dayanır ve birçok yorumla gelişerek hastanın bütün yaşamını yavaş yavaş kaplar ve belirlenmiş "zulümcüler"e karşı saldırgan tepkilere yol açabilir. Buna yakın bir diğer şekil de Kretschmer tarafından tanımlandı: ilişkiler hezeyanı ya da duyarlı paranoya. Bu rahatsızlık, duyarlı, çekingen, aşırı heyecanlı kimselerde görülür. Üzücü yaşantıların uzun süre birikmesinden sonra, ansızın patlak verir, zulüm tema'sını içererek ve sinir çöküntüsü üzerinde temellenerek bütün ilişkiler sistemini kaplar.

Başkan Schreber*'in yazılı yapıtının incelenmesinden yola çıkan Freud (1911), paranoyayı eşcinsel nesne seçimine karşı bir savunma olarak tanımladı. Böylece zülüm görme temalı hezeyanlarda, eşcinsel birincil önerme olan (bir erkek için) "onu (o erkeği) seviyorum" yadsınır ve "onu sevmiyorum, ondan nefret ediyorum"a dönüşür ve daha sonra ikincil olarak yansıtılarak "o benden nefret ediyor" şeklini alır. Büyüklük temaları ise, aynı önermenin bir başka yadsınmasına dayanır ve "onu seviyorum, kimseyi sevmiyorum, kendimden başka kimseyi sevmiyorum" şeklini alır. J. Lacan, paranoyak psikozun, yaşam olaylarına tepki halinde bulunan kişiliğin tümünde ortaya çıkan bir görüngü olduğunu vurgular. Ayrıca paranoyanın bireyi, imgelemsel bir zulüm görme sistemi içinde kapattığını, ama bunun altında, bilinçdışından kaynaklanan bir ceza görme isteğinin yattığını ileri sürer.

PARANOYAK sıf. (fr. *paranoïaque*). Psik. **1.** Paranoyaya ilişkin. **—2.** *Paranoyak hezeyan* ya da *psikoz,* PARANOYA'nın eşanlamlısı. ‖ *Paranoyak kişilik* ya da *karakter,* kendini, olduğundan çok daha büyük görmek, güvensizlik, özeleştiri yokluğu, saldırganlık ve ideolojik konularda (özellikle toplum düzeni sorunlarında) sert bir tutumla belirginleşen hastalıklı kişilik. Bu durum, paranoyak kişiliği, çekmek zorunda kaldığı ve pek kabullenmediği, ama istediği bir yalnızlığa, göreli bir toplumsal uyarlanamayışa iter. (Paranoyak hezeyan, paranoyak karakterde ortaya çıkar, ama bu karakterde, hezeyan her zaman görülmez.)

◆ sıf. ve a. Paranoyak hezeyanlar gösteren ya da paranoyak kişiliği olan bir kimseye denir.

PARANTEL a. (fr. *parentèle;* hısımlık, kan bağı). Med. huk. *Parantel sistemi* → ZÜMRE* USULÜ.

PARANTELİ a. (fr. *paranthélie*). Meteorol. Parheli çemberi üzerinde yer alan ve atmosferin buz kristallerinin yüzleri arasında, çok sayıda iç ve dış yansımaya uğrayan güneş ışınlarının oluşturduğu parlak görüntü.

PARANTERAL sıf. (fr. *parentéral;* yun. *para,* yanında, ve *enteron,* bağırsak'tan). Ted. Bir ilacın organizmaya sindirim yolu dışında bir yolla (deri altı, kas içi, damar içi, beyin-omurilik sıvısı) verilmesine denir.

—Eczc. *Paranteral yoldan kullanılan ilaç,* organizmaya şırınga edilmek ya da implantasyon biçiminde kullanılmak üzere hazırlanmış steril ilaç. Üç şekilde olur: iğneyle verilebilecek çözelti, emülsiyon ya da süspansiyon; perfüzyon için çözelti; iğneyle verilecek hale getirilebilen toz.

PARANTEZ a. (fr. *parenthèse*). **1.** Anlamı belirginleştirmek için cümleye yerleştirilen, ancak sözdizimsel olarak ona bağlı olmayan anlatımların başına ve sonuna konulan "( )" işareti; bu işaretlerden her biri. (Eşanl. AYRAÇ.) **—2.** *Parantez açmak, parantezi kapamak,* bir cümlede bir şeye dikkat çekmek, tamamlayıcı bir bilgi vermek için "( )" işaretini kullanmak; konu dışı bir şey eklemek ya da onu bitirmek.

—Anal. kim., Ceb., Kim. → AYRAÇ.

PARANTEZLEME → AYRAÇLAMA.

PARANTHROPUS a. Paleont. 1938'de Kromdraai'deki (Transvaal) katmanda ortaya çıkarılan sağlam *Australopithecus* biçimi. (2 milyon yaşında genç olarak tarihlendirilen bu fosilde, narin *Australopithecus*'larınkine benzeyen bir kemik düzeni görülür; iki ayak üzerinde yürüme, oldukça küremsi kafatası, yaklaşık 450 cm^3'lük kafatası hacmi; ne var ki, belirgin ön, arka ve artkafa kemiği çıkıntıları ve olağanüstü gelişmiş bir çiğneme, kemik ve diş sistemleri vardır.)

PARANÜKLEUS a. (fr. *paranucléus*'den). Biyol. Bazı böceklerde kutup yuvarlarının birleşmesiyle oluşan ve trofamniyosun oluşumunu uyaran çekirdek.

—ANSİKL. Mazıyabanarısıgillerden *ageniapsis*'te incelenen paranükleus, kaynağı ve oluşumu açısından kapalıtohumlu bitkilerdeki ikincil çekirdekle karşılaştırılabilir. Gerçekten de paranükleus dişi gametlerin kardeş hücrelerinden meydana gelir, kutup yuvarlarında yaklaşık 3 *n* sayıda kromozom bulunur ve çevresinde özel bir sitoplazmanın (trofamniyos) oluşmasını sağlar. Yumurtadaki yedek besinleri doğrudan kullanamayan embriyon bu sitoplazmayla beslenir.

PARAOOFOR a. (fr. *paraoophore*). Embriyol. Son mezonefros borucuklarının kalıntıları.

PARAOTOKTON sıf. (fr. *parautochtone* ya da *paraautochtone*'dan). Petrogr. Bir magmanın kendi kaynağından az uzaktaki bir kuşağa yerleşmesi.

PARAPEGMA a. (yun. *parapegma*). Antikçağ'da Akdeniz ülkelerinde, özellikle Ege'de, mevsimler boyunca belirli hava koşullarının meydana geldiği tarihleri gösteren ve uzun dönemler boyunca yapılmış gözlemlere dayanılarak bulunmuş verilerin kaydedildiği yapıtlar. Çoğunlukla taş üzerine kazılmış olan parapegmalar, günümüzde sayılı günleri gösteren takvimlere karşılık gelir.

PARAPET a. (fr. *parapet*). **1.** Bir köprünün tabliyesi, yüksek bir terasın ya da bir çalışma alanının çevresi boyunca yerleştirilen ve insanların boşluğa düşmesini önleyen korkuluk. **—2.** *Parapet sedde,* uçurum yanında yer alan yollar boyunca düzenlenen bir tür toprak şev.

PARAPHONE a. (yun. *paraphone*). Müz. Eski Yunanlılar'da, uyum ya da (diton ve triton için) uyum ve kakışma arası durum.

PARAPİNEAL sıf. (fr. *parapinéal*). Omurgalılarda, epifizin önünde bulunan arabeyin tektumu ya da epifiz sendromu (sürüngenlerin parietal gözünü oluşturur) için kullanılır.

PARAPİTHECUS a. Fayyum'da (Mısır) Oligosen devri topraklarında fosillerine rastlanan maymun cinsi. (Hem ilkeldir, hem cinse has özellikleri vardır. Günümüzdeki öbeklerle doğrudan soy bağı bulunmayan bir fosil maymunlar familyası oluşturdukları sanılır.)

PARAPLAZMA a. (fr. *paraplasme*'dan). Biyol. Protoplazmanın içinde bulunan cansız madde inklüzyonlarının tümü.

—ANSİKL. Paraplazma yedek besinleri, salgı ürünlerini ve artıkları içerir. İçinde, emülsiyon haline gelmiş damlacıklar ya da tanecikler halinde toplu glikojen, pigmentler, madensel cisimcikler (uratlar, kalsiyum karbonat) bulunur. Yapısı hücrenin yapısına bağlıdır (karaciğer hücrelerindeki glikojen, yağ hücrelerindeki yağ, ışınlılardaki sıvı yağ).

PARAPLEJİ a. (fr. *paraplégie*). Nörol. Genellikle bir omurilik lezyonuna bağlı olarak her iki bacakta meydana gelen felç.

PARAPODİA a. Yumş. bil. Arttansolungaçlı yumuşakçalarda ayağın yan lobu.

PARAPONYX STRATİOTA a. Böcbil. Erkeği beyazımsı, dişisi kahverengi kanatlı kelebek. (Batı Avrupa'da mayıs-eylül arasında uçuşur. Tırtılı suda, susinirotları, susümbülü ve *Stratiotes* yaprakları arasında ördüğü bir ağ içinde yaşar. Piralgiller familyası.)

PARAPOT a. (fr. *parapode*'dan). Çokkıllı halkalı solucanlarda her bölütün yan çıkıntısı. (Birçok setası, yani kitinli kılı vardır ve yüzme sırasında kürek görevi yapar.)

PARAPROTEİN a. (fr. *paraprotéine*). Biyokim. Serumda bulunabilen kriyoglobülin, romatizma etkeni ya da anormal makroglobülin gibi anormal globülin.

PARAPSİDA a. Fosil sürüngenler altsınıfı. (İhtiyozorlar takımını içerir. Temel özellikleri, tek bir şakak çukurlarının [sırt yüzünde] bulunmasıdır.)

PARAPSİKOLOG a. (fr. *parapsychologue*). Parapsikoloji uzmanı.

PARAPSİKOLOJİ a. (fr. *parapsychologie*). Ruhbil. Bugünkü bilimsel yasalar çerçevesinde yer almıyor izlenimini veren normal dışı insan yeteneklerini inceleyen bilim.

—ANSİKL. Parapsikolojinin inceleme konuları uzun zaman doğaüstü ya da yanılsama sonucu olduğu düşünülen olaylardır. Normal dışı olgulara, bilimsel bir yaklaşımla yönelmek istemesi, parapsikolojiyi, ispritizma, mistisizm ya da gizli bilgilerden ayırır. Parapsikoloji, ruhbilim sistemi içinde henüz yer almamış, ama alacak olan ruhsal işlevlerin var olduğunu ileri sürer.

Parapsikologlar, hileleri, yanılsamayı ya da bilinen bir ruhbilimsel işlevin çalışmasını (bilinçaltı algı, ruhsal koşutluk vb.) bir yana bıraktıktan ve rastlantıyı da hesaba kattıktan sonra, henüz çok yetersizce tanımlanmış bulunan ve bireyin duyu ya da kas aracılığı olmaksızın çevresindeki dünya ile iletişime girmesini sağlayabilen yetilerin var olduğunu savunurlar. Bilerek seçilmiş bulanık anlamlı "psi yetenekler" terimi altında toplanan bu özelliklerin tümü iki bölüme ayrılmıştır. Bir yanda duyudışı algı (DDA), öte yanda psikokinezi (PK). Bunların, organizmasının motor dizgesine başvurmaksızın bireyin fizik çevre üzerinde etkili olabilmesini sağladığı söyleniyor. "Psi etkileşimler"in sonuçlarının, farklı olabileceği de ileri sürülüyor. Böylece duyudışı algı, olaysal planda klasik olarak üç ayrı biçim alıyor; telepati, üstalgı ve önceden bilme. Görünürde üç farklı tipte bilgi sağlayan bu üç fenomenin ortak bir özelliği var. Yani bunların üçü de duyudışı.

1882'de, bir grup seçkin ingiliz, *Society for Psychical Research*'ü kurdu. Bu derneğin amacı, o dönemde çok revaçta olan ispritizma toplantıları sırasında ortaya çıkan, ama tartışma konusu olan normal dışı olayları topluca ve sistemli bir biçimde incelemekti. Bir kaçyıl sonra bu araştırmalar Fransa'da da Charles Ri-

chet'nin ön ayak olmasıyla *metapsişik* adı altında gelişti. Başlıca çaba, kendiliğinden ortaya çıkan olayların incelenmesi üzerinde yoğunlaşmıştı. Bu olayların bir araya toplanmasına, tanıklıkların karşı karşıya getirilmesiyle doğruluklarının sınanmasına, çeşitli varsayımların geçerliliğinin incelenmesine çalışıldı. Nihayet yalnızca bir telepati, üstalgı ya da önceden bilme görüngüsünü varsaymadan açıklanamayacak önemli sayıda öykü toplandı. W. F. Myers tarafından 1886'da yayımlanan bu ilk anketlerden birinde altı yüzden fazla kendiliğinden telepati olayı yer aldı. Daha sonra bu kendiliğinden telepatik ya da parapsikolojik olay tanıklıklarının toplanmasına devam edildi. Gerçi bu tanıklıklar duyudışı algının ya da psikokinezinin reddedilmez kanıtları olma iddiasını taşımıyorlardı, ama anlatılan deneylerde çarpıcı benzerlikler olduğunu gösteriyorlardı. Bu da olayların tümüne belirli bir tutarlılık sağlıyordu. Bu ise, deneysel bir incelemeden geçirilebilecek yeni varsayımlara yol açabilirdi.

Aynı dönemde Eleonor Piper gibi bazı büyük ispiritizma medyumları üzerinde, dönemin William James gibi büyük ruhbilimcileri uzun araştırmalar yaptılar. Araştırmalar sonucunda, bu klinikçilerin büyük çoğunluğu telepatinin varlığını kabul etti.

1920'ye doğru Fransa'da R. Warcollier, telepati üzerine derin araştırmalar yaptı. Ama modern parapskiloji büyük atılımını 30'lu yıllardan başlayarak profesör J. B. Rhine'ın Duke University'de gerçekleştirdiği çalışmalarla yaptı. Normal dışı olaylara yaklaşım, geniş bir alanda, niceliksel istatistik yöntemi ilk kez kullanıyordu. Rhine, esas olarak Zener kartı denilen beş şekilli özel oyun kartlarını kullanıyor, kartları göremeyen deneklerden, üzerlerindeki şekilleri bilmelerini istiyordu. Böylece çok sayıda tahmin yürütmeden sonra elde edilen sonuçları rastlantı ile açıklanabilecek olanlarla karşılaştırma olanağı doğuyordu. 1934'te Rhine, çeşitli deneklerden elde edilen deneysel sonuçları bir kitapta (*Extra-Sensory-Perception* [Duyudışı algı]) topladı. Sonuçlar olasılık hesaplarıyla öngörülenleri büyük ölçüde aşıyordu ve dolayısıyla klasik rastlantı itirazını mantıksal bir şekilde ortadan kaldırıyordu. Eleştirmenler tarafından ortaya atılan duyusal kaçak (sızıntı) olanağı da geçersiz gibi göründüğünden "duyudışı algı"nın varlığı öne sürüldü. Rhine, düşüncenin madde üzerinde dolaysız bir etkisi olabileceğini gösterebilmek için (buna "psikokinezi" adını verdi) zar atışları üzerinde de benzer deneysel incelemelere ve istatistik çözümlemelere girişti.

Bütün bu deneylerin sonuçları çok sayıda tartışmaya yol açtı. Önce, kullanılan istatistik hesapların geçerliliği tartışıldı. 1937'de İndianapolis istatistik kongresi Rhine'ın çözümlemelerinde hiçbir yanlışlık olmadığı sonucuna varmasına rağmen istatistiğe ilişkin yeni itirazlar ileri sürüldü. Sonuçların ve bilinçaltı duyusal algıların saptanmasında da yanlışlar olabileceği söylendi. Ama modern otomatik teknikler bu itirazları kolaylıkla yanıtlıyordu. Son olarak parapskilojinin en ciddi eleştiricilerinden birçoğu, deneyciler ve denekler tarafından bile bile hile yapılabileceğini göz önüne aldılar ve bu hileler, birçok olayda kanıtlandı.

Bugün parapsikolojik araştırma, sonuçları tekrarlanabilir yöntemler geliştirmek üzerinde özellikle durmaktadır. Çünkü parapsikolojiye bilimsel bir statü tanınmasındaki başlıca engel, tatmin edici bir kuramın olmamasının yanı sıra, herhangi bir ekip tarafından bildirilen deneysel sonuçların, başka ekipler tarafından çoğu kez tekrarlanamamasıdır.

PARAPSİKOLOJİK sıf. (fr. *parapsychologique*). Parapsikoloji ile ilgili olan.

PARAPSORİAZİS a. (fr. *parapsoriasis*). Der. hast. Eritemli pullu lekelerle belirgin süreğen deri hastalığı. (Parapsoriazisin psoriazis ile ilişkisi yoktur. Nedeni bilinmemektedir. Üç tipi vardır: damla biçimli parapsoriazis [tehlikesiz bir hastalıktır, pulları "mühür hamuru" biçiminde dökülür]; çok nadir görülen likensi parapsoriazis; plaklar halinde parapsoriazis [bunun biri tehlikesiz, biri de mantarsı mikoza dönüşebilen kötücül bir çeşidi vardır].)

PARAPTER a. (fr. *paraptère*). Böcbil. Çeşitli böceklerin kanat dibinde bulunan kitinli parça. (Parapter, kınkanatlılardaki epiplevrayı karşılar.)

PARAQUAT a. İkiçeneklilerden ve buğdaygillerden olan yabancı otları ortadan kaldırmakta kullanılan ve özellikle yapraklardan emilen çok zehirli ot ilacı.

PARAROZANİLİN a. (fr. *pararosaniline*). Org. kim. Formülü $(H_2N—C_6H_4)_3$ COH olan tris (para aminofenil) metanolün yaygın adı; asit ortamda kırmızı bir boyarmadde olan parafuksini verir.

PARAROZOLİK sıf. (fr. *pararosolique*). Org. kim. *Pararozolik asit,* AURİN'in eşanlamlısı.

PARARTHROPODA a. Kitinli örtenekli, kabuk değiştirerek büyüyen, ayakları eklemsiz, bölütlü hayvanlar altşubesi. (Çok karmaşık bir altşubedir; onikoforları, tardigratları, dilsolucanları içerir.)

PARASAGİTAL sıf. (fr. *parasagittal*'dan). Anat. Hayvanlar âlemi içinde, ön-arka düzleme (sagital düzleme) paralel bir düzlemde bulunan organ ya da yapıya denir.

PARASAL sıf. Para ile ilgili olan şey için kullanılır: *Parasal bir sorunu olmak. Parasal güçlükler içinde kıvranmak.*

—Bank. *Parasal disponibiliteler,* tüm kâğıt ve madeni paraları, özel kişilerin bankalardaki ya da Merkez bankası'ndaki hesaplarını kapsayan ödeme araçları. || *Parasal oranlar,* belli başlı kısa vadeli para piyasalarında uygulanan oranlar. (İskonto oranı, TC Merkez bankası faiz oranı, para piyasası faiz oranı.) || *Parasal kaynak transferi,* bankaların, kısa vadeli kaynaklarını, orta ve uzun vadeli kullanımlara tahsis etmek amacıyla yaptıkları işlem.

—İkt. *Parasal yanılgı,* gelir ya da tasarruf sahiplerinin, bu gelir ya da tasarruflarının reel (gerçek) alım gücünden çok, nominal tutarına önem verme eğilimleri.

PARASEFAL a. (fr. *paracéphale*). Biyol. Belirli bir yüzü olup başının ancak bir bölümü bulunan ucube.

PARASEMA a. (yun. *parasemon,* ayırtedici işaret'ten). Antik. Geminin pruvasını süsleyen yontma ya da boyama figür.

PARASEMİA PLANTAGİNİS a. Zool. NEMEOPHİLA PLANTAGİNİS'in eşanlamlısı.

PARASEMPATİK sıf. (fr. *parasympathique*). Nöroanat. *Parasempatik gangliyon,* yaşatkan sinir sistemindeki iki gangliyon tipinden biri. || *Parasempatik sistem,* yaşatkan sinir sisteminin sadece hareket ve salgılarla ilgili bölümü.

◆ a. Nöroanat. Parasempatik sinir sistemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. *Parasempatiğin merkez kısmı* nöronlardan oluşur; bu bir yandan beyin sapının içinde (Edinger-Westphal çekirdeği, tükürük çekirdekleri ve vagusun parasempatik çekirdeği), öte yandan omuriliğin kuyruksokumu bölgesinde bulunur.

Çevresel parasempatik, parasempatiğin merkez nöronlarının aksonlarından oluşur; bu aksonlar parasempatik gangliyonlarda bir aktarma yaptıktan sonra gangliyon sonrası nöronlara giderler. Bunların ulaştığı bölgeler şunlardır: gözbebeği bölgesi (parasempatik lifler kafa sinirlerinin 3. çiftiyle taşınır); gözyaşı-ağız-burun bölgesi (lifler kafa sinirlerinin 7. çiftiyle taşınır); tükürük üst bölgesi (lifler VII ek ya da Wrisberg ara sinirleriyle taşınır); tükürük alt bölgesi (lifler kafa sinirlerinin 9. çiftiyle taşınır); boyun-göğüs-karın bölgesi (buranın sinirleri vagus tarafından sağlanır); leğen bölgesi (lifler kuyruksokumu sinirlerince taşınır).

Parasempatik sistemin aracı maddesi, gangliyon öncesi liflerde olduğu gibi gangliyon sonrası liflerde de asetilkolindir, fakat, asetilkolinin gangliyon sonrası liflerdeki etkisi muskarinik denen alıcılarca sağlanır (çünkü bunları muskarin üretir), buna karşılık asetilkolinin parasempatik gangliyonlardaki etkileri maddelerin kendisince sağlanır, bu etkilere de nikotinik

Bk. resim sayfa 9176

denir. Parasempatik sistemin etkileri sempatik sistemin etkilerine karşıttır: şöyle ki bunlara yapılan uyarılar, gözbebeğini daraltır, gözyaşını akıtır, tükürük ve bronş salgılarını çoğaltır, bağırsak hareketlerini artırır, sindirim salgılarını çoğaltır, idrar torbası kaslarının kasılmasını artırır ve kamışın dikleşmesini sağlar.

PARASEMPATOLİTİK a. (fr. *parasympatholytique*). Nörobiyol. Parasempatik sistemin etkilerini tutuklayabilen kimyasal madde. (Parasempatolitikler genellikle muskarin alıcılarında etki gösterirler: atropin, skopolamin, propantelin, vb. Bu nedenle midriyoz ve uyum güçlükleri, ağız kuruluğu, kabızlık, bronş daralması, taşikardi ve idrar etme zorluklarına yol açarlar.)

PARASEMPATOMİMETİK sıf. (fr. *parasympathomimétique*). Parasempatik sistemin fizyolojik etkilerini güçlendiren kimyasal maddelere denir. (Örneğin, muskarin alıcıları düzeyinde asetilkolin gibi etki gösteren pilokarpin, özellikle göz hastalıklarında kullanılır.)

◆ a. Parasempatomimetik madde.

PARASENTEZ a. (fr. *paracentèse;* yun. *parakentesis,* iğneyle boşaltma'dan). Cerr. Sıvıyla dolu bir boşluğu iğneyle boşaltma işlemi. (Büyük miktarda asit sıvılarında karın parasentezi, kalp zarı iltihaplarında kalp zarı parasentezi, irinli ortakulak iltihaplarında kulakzarı parasentezi yapılır.)

PARASETAMOL a. (fr. *paracétamol*). Ağrı kesici, ateş düşürücü ve kas gevşetici etkileri olan sentetik ilaç.

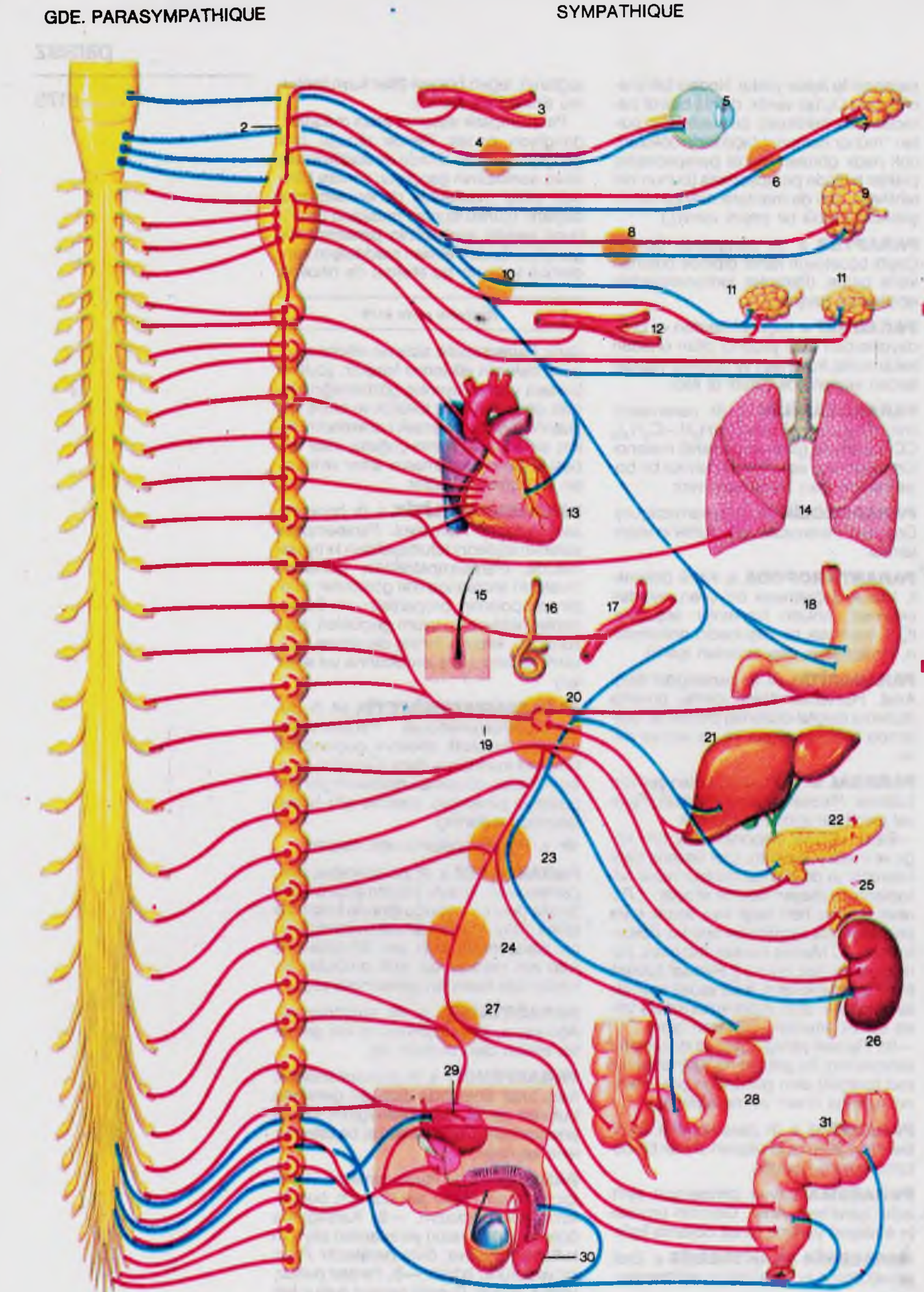
PARASFENOİT a. (fr. *parasphénoïde*). Karş. anat. Balıklarda damağın gerisinde bulunan kemik. (Sapankemiğinin hemen arkasındadır. Dörtayaklılarda bazisfenoitlerle kaynaşır.)

PARASIZ sıf. **1.** Parası olmayan kimse için kullanılır: *Hiçbir şey alamam, bugünlerde çok parasızım.* **—2.** Karşılığında ödeme yapmaksızın yararlanılan şey için kullanılır; bedava: *Giriş parasızdır. Parasız ve zorunlu eğitim.* **—3.** *Parasız pulsuz,* yoksul, züğürt: *Burada parasız pulsuz kalmıştım;* para harcamadan, bedava olarak: *Parasız pulsuz verilen şey bu kadar olur.* || *Parasız tellal,* kendine görev olarak verilmediği halde bir haberi yaymayı kendiliğinden üstlenmiş kimse.

—Eğit. *Parasız yatılı,* yeme, içme, yatma, barınma, giyim, ders kitabı ve araç-gereci gibi her türlü gereksinimi devletçe karşılanan ve geceleri okulda ya da okulun pansiyonunda kalan öğrenci. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ be. **1.** Bir ücret, bir karşılık ödenmeksizin, parasız olarak: *Sinemaya parasız girmek. Bir kimseye parasız ders vermek.* **—2.** Para olmadan, para kazanmaksızın: *Parasız yaşanmıyor.*

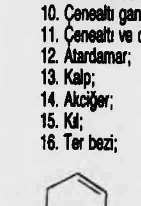
—ANSİKL. Milli eğitim bakanlığı'na bağlı ilkokul, ortaokul, lise ve dengi okullarda öğrencilerin parasız yatılı okumalarına ilişkin esaslar, 2155 sayılı *Tebliğler dergisi*'nde yayımlanan "Yatılılık ve sosyal yardımlar yönetmeliği" ile düzenlenir. Bu yönetmeliğe göre, parasız yatılı kontenjanın % 15'i, 2828 sayılı Sosyal hizmetler Çocuk esirgeme kurumu yasası kapsamına giren çocuklara, % 10'u ikamet ettikleri yerde ilkokul ve ortaokul bulunmadı-

parasempatik sistem
sempatik sistem

parasempatik ve sempatik sinir sistemlerinin şeması

1. Omurilik;
2. Omurga yanı sempatik zinciri;
3. Baş atardamarı;
4. Göz gangliyonu;
5. Göz;
6. Damak-temelkemik gangliyonu;
7. Gözyaşı bezi;
8. Görme gangliyonu;
9. Kulakaltı bezi;
10. Çenealtı gangliyonu;
11. Çenealtı ve dilaltı bezleri;
12. Atardamar;
13. Kalp;
14. Akciğer;
15. Kıl;
16. Ter bezi;
17. Çevre atardamarı;
18. Mide;
19. Büyük splanknik;
20. Çölyak gangliyonu;
21. Karaciğer;
22. Pankreas;
23. Mezenter üst gangliyonu;
24. Mezenter alt gangliyonu;
25. Böbreküstü bezi;
26. Böbrek;
27. Hipogastrik ağ;
28. Bağırsak;
29. İdrar torbası;
30. Kamış;
31. Gödenbağırsağı.

parasorbik asit

ğından öğrenim olanağından yararlanamayan çocuklara, % 25'i ise öğretmen çocuklarına ayrılır. Parasız yatılı okutulacak öğrencilerin seçme-sıralama sınavları merkezi sistem esasına göre Bilgi işlem dairesi başkanlığı tarafından yapılır. Günümüzde, 76 ile yapılmakta olan parasız yatılı sınavları şunlardır: devlet parasız yatılı ilkokul sonu (ortaokul 1. sınıf, 6 yıllık öğretmen liseleri ve kız sanat ortaokulları 1. sınıf, imam hatip liseleri 1. sınıf, Anadolu aşçılık meslek lisesi); devlet parasız yatılı ortaokul sonu (ortaokul son sınıfta okuyan öğrencilerin parasız yatılılık ve bursluluk sınavı); devlet parasız yatılı ara sınıflar (ortaokul, lise ve dengi okulların yatılılık ve bursluluk sınavı). 1991-1992 öğretim yılında yapılan devlet parasız yatılı ilkokul sonu sınavına 279 462 aday katıldı. Sınav sonunda 10 672 öğrenci başarılı oldu.

PARASIZLIK a. Para yokluğu içinde olan kimsenin durumu: *Parasızlık çekmek. Parasızlık içinde geçen zor günler. Parasızlıktan bunalmak.*

PARASİKL a. (fr. *paracycle*). Biyol. Normal üreme çevrimini düzenli olarak ve sırayla bir ağaç türünden bir başka ağaç türüne göç ederek tamamlayan bir böceğin, uzun süre aynı ağaç türünde yerleşip kalması. (*Chermesidae* familyasından yaprak bitleri, normal üreme çevriminden beş döl verir; bunlardan üçü ladinde, ikisi başka bir kozalaklı ağaçta geçer; ama aynı böcekler döllerinden birçoğunu ladinde [*chermes*] ya da çamda [*pineus*] geçirirse parasikl durumu var demektir.)

PARASİMBİYOZ a. (fr. *parasymbiose*'dan). Bir mantarla bir likenin ikincil ortakyaşaması.

PARASOLEY a. (fr. *parasoleil*). Foto. GÜNEŞLİK'in eşanlamlısı.

PARASORBİK sıf. (fr. *parasorbique*'ten). Org. kim. *Parasorbik asit*, formülü $C_6H_8O_2$ olan heksadien-2,4 oik ya da sorbik asit laktonunun yaygın adı; kuş üvezinin uçucu yağında bulunur.

PARASPAZM a. (fr. *paraspasme*). Nörol. *Sicard yüz paraspazmı*, iki taraflı yüz spazmı. (Eşanl. MEİJE ORTA YÜZ SPAZMI.)

PARASUCHİA a. Trias devrinde yaşamış fosil sürüngen öbeği. (Günümüzdeki timsahlara benzeyen bu hayvanlar suda yaşamaya uyarlanmıştı. *Archosauria*'lardan *Thecodontia*'ların bir öbeğiydiler.) [Eşanl. PHYTOSAURİA.]

PARAŞOL ya da **PARAÇOL** a. Tek atla çekilen, dört yanı açık, üstü kapalı araba.

PARAŞÜT a. (fr. *parachute*). Bir kubbeden, askı iplerinden ve bir bağlama kuşamından oluşan ve bir kimsenin ya da bir yükün atmosferde düşüşünü ya da bir uçağın pist üzerinde kaymasını yavaşlatmaya yarayan donanım. (Bk. *ansikl.* böl. Havc.)

—Ask. *Paraşütle indirme,* paraşütle donanmış personel ya da malzemenin bir hava taşıtından aşağıya bırakılması. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Havc. *Paraşüt açma torbası,* açılma kolaylığını sağlamak amacıyla komple kubbenin içine yerleştirildiği torba. (Paraşüt açıldığında bağlı bulunduğu statik kablo ile birlikte uçakta kalır, üzerinde askı iplerinin takıldığı bez halkalar vardır.) || *Paraşüt çantası,* paraşüt kuşam tertibatına bağlı olan, açma torbasını koruyan çanta. (Üzerinde statik kablo yerleştirme lastikleri ile kapaklarının ucunda can ipleri ve kapanmayı sağlayacak dört tane bez halka bulunur.) || *Paraşüt kuşam tertibatı,* kullanacak insanın boyuna göre ayarlanabilen kolanlardan yapılmış, paraşütün, açma torbasının ve paraşüt çantasının bağlı olduğu otomatik kilitle kilitlenebilen düzenek. (Kuşam tertibatında şu kolanlar bulunur: *kaldırıcı* [ya da *kalça*], *göğüs çapraz, sırt çapraz* ve *bacak.*) || *Paraşüt otomatik kilidi,* bacak ve göğüsten gelen kolonları birleştirip kilitleyen, kutu biçimindeki göğüs kilidi. || *Açma paraşütü,* ana paraşütün kubbesini çantasından çıkarmada kullanılan küçük paraşüt. (Açma paraşütü ya doğrudan paraşütçü tarafından ya da uçağa bağlı bir kolanın gerilmesiyle açılır.) || *Delikli paraşüt,* kubbesinde yönlendirilebilir delikler bulunan ve böylece hava akısını çevirerek yatay olarak yer değiştirmeyi sağlayan paraşüt. || *Dilimli paraşüt,* kubbesinde, hava akışını yönlendirerek paraşüte, rüzgârın hızına eklenen ya da bundan çıkarılan bir hız kazandıran, boylamasına ya da enlemesine dilimler bulunan paraşüt. || *Fırlatıcı paraşüt,* bir yükün uçaktan ya da taşıyıcı güdümlü mermiden fırlatılmasını sağlayan paraşüt. || *"Kanat" tipi paraşüt,* çiftkatlı dik kubbesi gerilerek bir hava yatağı oluşturan ve dolayısıyla bir planör kanadının uyduğu aerodinamik ilkelere uyan paraşüt. || *Şeritli paraşüt,* özellikle uçakları frenlemede kullanılan ve kubbesi eşmerkezli ya da birbirine dik şeritlerden oluşan paraşüt. || *Tam açılmış paraşüt,* havanın kaçmasıyla kararlılığı sağlamak için, yarımküre biçimindeki kubbesinin tepesinde yalnız bir delik bulunan paraşüt. || *Yedek paraşüt,* ana paraşütün açılmaması ya da bozuk açılması durumunda kullanılan paraşüt. (Bk. *ansikl.* böl.)

dilimli paraşüt

—Mad. oc. Çıkarma halatının kopması durumunda kabini durdurmak için yük ya da personel asansörlerine takılan güvenlik aygıtı. (Halata bağlı olarak çalışan bu aygıtlarda, halat gergin durumdayken sıkışan bir yay bulunur; halat koptuğunda serbest kalan yay, kabini kılavuzlar üzerinde durdurarak onun düşmesini önler.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Spor. *Havalanma paraşütü,* bir araç tarafından çekilerek yükselebilen delikli paraşüt türü.

—ANSİKL. Ask. Personelin paraşütle indirilmesi, bir atlama bölgesi üzerinde, malzemenin indirilmesi bir atma bölgesi üzerinde yapılır. Malzemeler (havadan taşınan birliklere özgü olan ya da olmayan silah ve taşıtlar) ve cephane, yakıt, yiyecek maddeleri, yere düştüklerinde zarar görmeyecek biçimde hazırlanır. Malzemenin paraşütle indirilmesi ilk olarak 1925'te, kuşatma altındaki Suyeda garnizonunun (Suriye) yiyecek ve su gereksinimini karşılamak amacıyla fransız havacılar tarafından gerçekleştirildi. Harekâtlarda ilk kez paraşütle personel indirenler 1930-1935 yılları arasında Ruslar oldu. Her iki yöntem de, İkinci Dünya savaşı ve bağımsızlık savaşlarında sık sık kullanıldı.

—Havc. Çok eskiden beri Çinliler tarafından büyük akrobasi şemsiyesi olarak bilinen ve bambu ile kâğıttan yapılan paraşüt, Leonardo da Vinci tarafından bilimsel olarak incelendi. 1783'te fizikçi Sébastien Lenormand, iki elinde birer şemsiye tutarak birinci kattan atladı. Blanchard ise, halkın önünde yaptığı tırmanışlarda sık sık büyük şemsiyelere astığı çeşitli hayvanları boşluğa bıraktı. Atmosferde paraşütle ilk gerçek iniş, André Jacques Garnerin tarafından 22 ekim 1797'de gerçekleştirildi. Paris'teki Mousseaux (günümüzde Monceau) parkından balonla havalanan Garnerin üzerine paraşüt gerilmiş bir sepetin içindeydi. Yaklaşık 1 000 m yüksekliğe ulaşınca, balonu sepete bağlayan ipi kesti. Balon patlarken, Garnerin, tehlikeli salınımlar yaparak Monceau ovasına indi. Salınımlara paraşütün altına giren ve buradan kaçamayan hava neden oluyordu. Lalande paraşütün tepesine "baca" denen yuvarlak bir delik açılmasını önerdi.

Uçaktan paraşütle ilk atlayış ise, Amerika Birleşik Devletleri'nde, 1 ve 10 mart 1912'de, Saint Louis'de, Jannus'un kullandığı çiftkanatlı uçaktan atlayan kaptan Berry tarafından gerçekleştirildi. 19 ağustos 1913'te fransız pilot Pégoud uçuş halindeki tekkanatlı uçağı *Blériot*'yu terk ederek, gövdenin üzerine yerleştirilmiş bir paraşütle kendini boşluğa bıraktı.

Paraşüt, Birinci Dünya savaşı başladıktan sonra yalnız uçağı ya da balonu isabet alan havacıların ve balonculanın hayatını kurtarmakla kalmamış, düşman hatlarının gerisine istihbarat görevlilerinin indirilmesinde askeri malzeme olarak da kullanılmıştır. O zamandan bu yana paraşüt, bütün ülkelerde, önce askeri kullanımda, sonra sivil donanım olarak paraşütçülük* uygulamalarında yaygınlaşmıştır.

Paraşüt, genellikle naylondan yapılan ve askı ipleriyle bir kolan sistemine bağlanan bir kubbeden oluşur. Askı ipleri, kuvvetleri, paraşütçünün vücuduna dağıtan bir kuşam tertibatını ya da eylemsiz yükler sözkonusu olduğunda bir bağlama aracını oluşturur. Kuşam tertibatı üzerine, içine kubbenin ve askı iplerinin katlama kurallarına titizlikle uyularak yerleştirildiği bez bir çanta tutturulmuştur. Kubbenin açılmasını sağlayan bu çanta, ya uçağa bağlı olan ve açıldığında paraşütün tepesindeki tutturulduğu yerden ayrılan bir kolanla ya da paraşütçü tarafından harekete geçirilen bir düzenekle açılır.

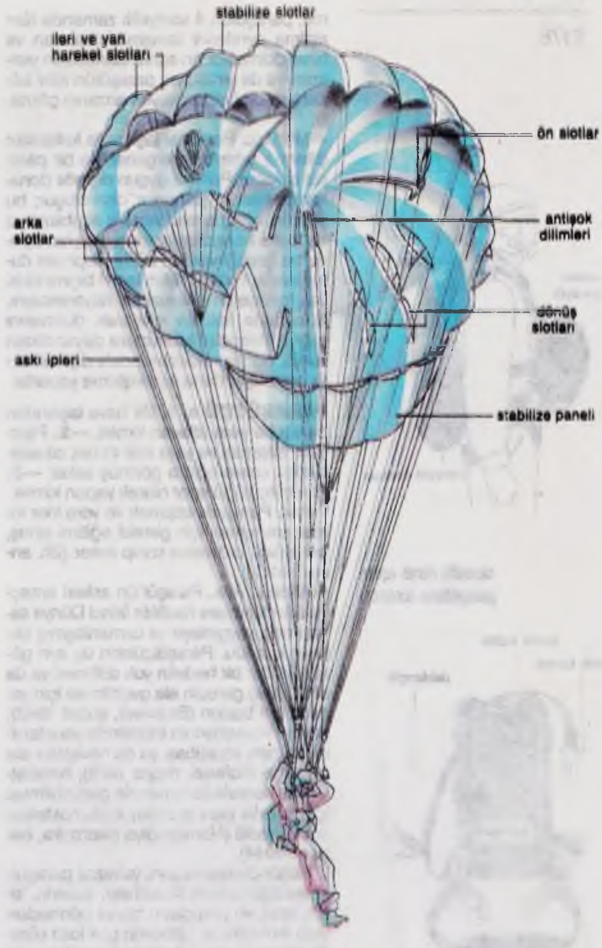
Serbest düşüşte insan vücudu yaklaşık 55 m/sn'lik (200 km/sa) bir hıza ulaşır. Paraşüt bu hızı 5 ile 8 m/sn arasında azaltır. Bu iki hız arasındaki geçiş, paraşütçünün ağırlığına ve serbet düşüş sonundaki hızına bağlı olan "açılış şoku"nu (500 ile 600 daN) oluşturur.

Kubbeler genellikle yarımküre biçimindedir ve yüzeyleri "tam açık", "dilimli" ya da "delikli" oluşlarına göre 75 ile 50 m² arasında değişir. "Kanat" tipi bir paraşütte, dik kubbenin alanı 22 m²'ye indirilmiştir. Tam açılmış paraşüt, içinde inme hareketi yaptığı hava kütlesinin yer değiştirmesinden farklı yatay bir yer değiştirmeye olanak vermez. Buna karşılık, dilimli paraşüt, hava akımına istenilen yönü vermeyi ve böylece de paraşüte 2 m/sn düzeyinde bir hız kazandırmayı sağlar. Fransız mühendis P. Lemoigne tarafından 1960'ta gerçekleştirilen delikli kubbe bu olanağı artırmıştır; bu tür paraşütlerin kubbesinin çevresinde, iniş sırasında istenildiği gibi yönlendirilen delikler bulunur. Böylece çevredeki hava kütlesinin hızına 5 m/sn'lik bir hız eklemek olasıdır; bu da, paraşüte iyi bir manevra yeteneği kazandırır ve iniş noktasının seçiminde göreli bir duyarlılık sağlar. "Olympic" adı verilen bu paraşüt, çok dar bölgelere inmeyi sağladığı ve gruplaşmayı kolaylaştırdığı için askeri amaçlı kullanımda olduğu kadar "iniş duyarlılığı" yarışmalarının ortaya çıkmasına neden olan sportif amaçlı kullanımda da büyük bir gelişme göstermiştir. Ama bu alanda, bir planör kanadının uyduğu aynı aerodinamik kurallara uyan ve 10 m/sn düzeyinde bir yer değiştirme sağlayan "kanat" tipi paraşütler git gide "Olympic" paraşütlerin yerini almaktadır.

Personel paraşütlerinde, sırt ya da ana paraşütten ayrı olarak, genellikle paraşütçünün karnında taşıdığı ve ana paraşütün gerektiği gibi ya da hiç açılmaması halinde paraşütçü tarafından harekete geçirilen bir imdat paraşütü bulunur. Paraşütü kullanan kimsenin paraşütün iyi açılıp açılmadığını anlaması ve imdat paraşütünü açması için gerekli zaman, minimal atlama yüksekliğinin 300 m olmasını gerektirir; bu yükseklik, savaş harekâtlarında ise 150 m'ye iner.

Malzeme paraşütleri, kubbelerinin gözenekliliği nedeniyle kullanılmayan ve dolayısıyla yükleri 100 kg ile sınırlı personel paraşütleri ya da 1 500 kg'a kadar yük taşıyan "ağır" paraşütler olabilir. Bunlar, yükün tipine ve ağırlığına göre ya tek başlarına ya da 2 ile 10 paraşütten oluşan salkımlar halinde kullanılır. Bununla birlikte, açıldıktan sonra kubbelerinin kapladığı alanın büyüklüğü (en çok 500 m²) ve taşımada kullanılan uçakların teknik olanakları, günümüzde indirilecek yük ağırlığını 8 ton ile sınırlar.

Paraşütler, kimi uçaklarda, inişten sonraki yuvarlanma (rule) sırasında frenleme

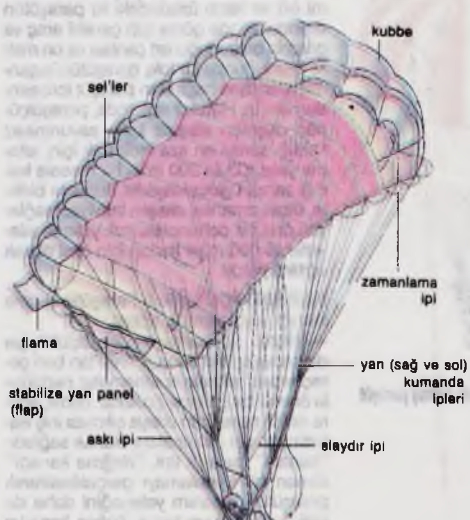

delikli paraşüt

donanımı olarak kullanılır. Yörüngeleri sonunda darbesiz olarak geri kazanılmaları gereken kimi roket başlıkları da paraşütle donatılmıştır. Son olarak, kozmonotları uzaydan getiren kapsüller de, paraşütlerin frenlemesiyle hiç bir güçlükle karşılaşmadan, toprağa ya da denize inmektedir.

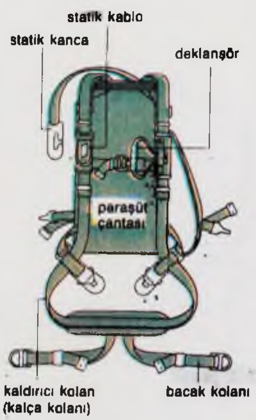
• *Yedek paraşüt.* Paraşütçü şu nedenlerle yedek paraşütü kullanılabilir: a. *doğrudan yedek açma,* ana paraşütün taşıyıcı özelliğinin kalmaması; b. *dolaylı yedek aç-*

"kanat" tipi paraşüt

otomatik olarak açılan paraşütlerin donanımı

paraşüt kuşam tertibi

tam açılmış paraşüt

ma, paraşütün 4 saniyelik zamanda tüm açılma evrelerini tamamlamasından ve hava dolmasından sonra dilimlerinin yanması ya da yırtılması; paraşütün kimi bölümlerinde beklenmeyen arızanın çıkması.

—Mad. oc. Personel taşımada kullanılan çıkarma kafeslerinde genellikle bir paraşüt bulunur. Paraşüt uygun dişlerle donatılmış eklemli "pençeler"den oluşur; bu dişlerin, ağaç kılavuzlarda iz açabilme ya da metal kılavuzları oluşturan rayları aşındırma özelliği vardır. Halatın kopması durumunda, serbest kalan lamel biçimindeki yay, pençenin kılavuzlara dayanmasını, dolayısıyla kafesin sıkışarak durmasını sağlar. Pençeler, kılavuzlara dayandıktan sonra, dönme eksenlerindeki dışmerkezlik nedeniyle daha iyi sıkıştırma yaparlar.

PARAŞÜTÇÜ a. **1.** Bir hava taşıtından paraşütle yere atlayan kimse. **—2.** Paraşütle atlamak ve yere iner inmez savaşabilmek üzere eğitim görmüş asker. **—3.** Paraşütçülüğü spor olarak yapan kimse.
—Ask. Paraşütle atlamak ve yere iner inmez savaşmak için gerekli eğitimi almış, paraşütçü brövesine sahip asker. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ask. Paraşüt'ün askeri amaçlarla kullanılması özellikle İkinci Dünya savaşı'nda yaygınlaştı ve uzmanlaşmış birlikler kuruldu. Paraşütçülerin üç ayrı görevi vardır: bir hedefin yok edilmesi ya da silah, araç gerecin ele geçirilmesi için yapılan ani baskın (Bruneval, şubat 1942); takviye kuvvetlerinin intikalinde yararlanılmak üzere köprübaşı ya da havaalanı ele geçirme (Kolwezi, mayıs 1978); hareketlerden sonraki ilerlemelerin gelişebilmesi için gerekli olan arazinin kritik noktalarının kontrolü (Normandiya çıkarması, haziran 1944).

Bu tür çarpışmaların, yalnızca paraşütçüleri ilgilendiren ilk safhası, askerin, silah, araç ve gereçlerin zayiat görmeden yere inmesini ve birliklerin çok kısa sürede tekrar bir araya gelmesini gerektirir. Bu aşamaya gelebilmek için de, yerle temas tekniğinin öğrenildiği kişisel ve kolektif bir çalışma, paraşütçünün, döne döne paraşütünü toparlayarak tekrar eski durumuna gelme becerisini kazanması ve özel taşıma torbalarını kullanmayı öğrenmesi gerekir. İkinci safhada, paraşütle indirilen malzemeyi kullanan birlikler, birbirlerinden bağımsız olarak muharebeye devam ederler. Paraşütçüler ayrıca sıkı bir askeri ve fiziksel eğitim görürler.

Otomatik ya da kumandalı paraşütle atlayış yapan askeri paraşütçünün donanımı sırt ve karın üzerindeki iki paraşütün dışında, içinde görev için gerekli araç ve gerecin bulunduğu sırt çantası ve on metre uzunluğunda bir iple, paraşütün kuşanma tertibatına bağlı olan paraşüt torbasından oluşur. Hareket sırasında, paraşütçünün düşman ateşine karşı savunmasız kaldığı süreyi en aza indirmek için, atlama yere 100 ile 200 m'lik bir mesafe kaldığı zaman gerçekleştirilir. Bununla birlikte, bazı uzmanlar, oksijen takviyesi sağlayan özel bir donanımla, çok yüksek atlayışlar (9 000 m'ye kadar) için özel olarak eğitilmişlerdir.

PARAŞÜTÇÜLÜK a. Paraşütle atlama tekniği, uygulaması, sporu.
—ANSİKL. *Spor amaçlı paraşütçülük* (ya da paraşütçülük sporu), 1960'tan beri gereçlerdeki teknolojik ilerlemeler nedeniyle önemli bir gelişme gösterdi: dilimli, sonra delikli paraşütün ortaya çıkması iniş isabetini artırıcı çalışmalara olanak sağladı: "kanatlı" paraşüt tipi, "değme kanadı" denen bir uygulamayı gerçekleştirerek paraşütün kullanım yeteneğini daha da geliştirdi. Bu uygulama, birkaç kanadın üst üste gelmesi biçiminde olup, her paraşütçü bir önceki paraşütçünün kanadıyla temas halindedir. Ama paraşütçülük sporu aynı zamanda 2 000 m'den boşluğa atlama ile paraşütün 700 m'ye doğru açılması arasında yapılan "serbest düşme" uygulamalarını da içerir. Bu uygulamalar "gösteri" kategorisine giren bireysel hareketler ya da birbirleriyle tutuşarak geometrik şekiller oluşturan kolektif (4 ya da 8 kişi) hareketlerdir. Bu uygulamaları içeren yarışmalar, uluslararası bir yönetmeliğe uygun olarak düzenlenir.

• *Türkiye'de* paraşütçülük alanındaki ilk çalışmalar Rusya'dan gelen bir öğretmenin yönetiminde başladı (3 mayıs 1935). İlk türk paraşütçü Abdurrahman Türkkuşu, paraşütle ilk atlayışını eylül 1935'te yaptı. Eskişehir İnönü ve Ankara Etimesgut havaalanlarında başlayan paraşütçülük çalışmaları, 1939'da İnönü'de uluslararası kurallara uygun *Gedikli hazırlama yuvası* adlı kursla hız kazandı ve amatör paraşütçü adaylarıda kurslara alınmaya başlandı. 1947-1950 arasında duraklama dönemine giren çalışmalar, Hava harp okulu'nun açılışıyla (1951) yeniden gelişme yoluna girdi. 1951'den sonra Cumhurbaşkanlığı muhafız alayı paraşüt bölüğü kursları ile Kara kuvvetleri kurslarının açılması, paraşütçülüğün gelişimine katkıda bulundu. Bu kursları 1963'te açılan Paraşütçülük tekâmül kursu izledi. Türk paraşütçüleri, 1964'ten sonra uluslararası yarışmalara katılmaya başladılar. 1967'den sonra Türkkuşu paraşüt okulu sportif paraşütçülükte atılım yaptı. 1969'da Birinci Türkiye paraşüt şampiyonası düzenlendi. Türk paraşütçüler, uluslararası alanda, başta 1981'de Balkan şampiyonası'nda alınan birincilik ile 1987'de Kore'deki dünya şampiyonluğu olmak üzere birçok başarı elde ettiler.

PARAŞÜTLÜ sıf. Paraşütü olan: *Paraşütlü işaret fişeği.*
—Fişekç. *Paraşütlü füze,* düşüş hızını yavaşlatmak amacıyla ucuna küçük bir paraşüt takılan işaret fişeği.

PARAT (Pierre) → ANDRAULT (Michel).

PARATA burnu, Korsika'da (Fransa) yüksekliği 60 m'ye ulaşan kayalık yüksek burun, Sanguinaires adalarının karşısında. K.-B.'sında Ajaccio körfezi yer alır

PARATAKSİ a. (fr. *parataxie*). Geom. E_3 uzayının kimi çember ve kürelerinin arakesit açıları ölçüsünün değişmezliğine ilişkin özellik.

PARATAKTİK sıf. (fr. *paratactique*). Geom. Parataksi özelliği olan nokta kümeleri için kullanılır.

PARATENİ a. (fr. *paraténie*). Asalağın gelişme göstermediği, az büyüdüğü ya da hiç büyümediği ve uzun süre arakonakta varlığını sürdürdüğü enfeksiyon biçimi.

PARATHORMON a. (fr. *parathormone*). Paratiroit bezinden salgılanan hormon. (Kalsiyumun böbrekte geri emilmesini ve bağırsaktan kana geçişini artırarak hiperkalsemiye neden olur. Aynı zamanda kemiklerin daha fazla kalsiyum emmesini sağlar. Fosforemiyi düşürür. Karşıt hormon etkinliği tirokolsitonin hormonuyla sağlanır. (Eşanl. PARATİROİT HORMONU.)

PARATİFO a. Patol. **1.** Nedeni *Salmonella typhi* değil de, *Salmonella paratyphi* olan tifo hastalığı. (Paratifo tifodan ayrı özerk bir hastalık değildir. İhtilat olasılıklarının aynı olması ve aynı tedaviyi gerektirmesiyle gerçek bir tifo olarak kabul edilir. **—2.** *Paratifo basili, Salmonella paratyphi'* nin günlük dildeki adı.

PARATİMİ a. (fr. *parathymie*). Psik. Gözlemciye anlamsız gelen (örneğin nedensiz kahkaha) ve şizofreninin ayırtedici özelliği olarak kabul edilen heyecan belirtisi.

PARATİREOPRİV sıf. (fr. *parathyréoprive*). Endokrinol. Paratiroit bezlerinin yokluğuna ya da çıkartılmasına bağlı bozukluklara (tetani, katarakt, sklerodermi) denir.

PARATİROİDEKTOMİ a. (fr. *parathyroïdectomie*). Cerr. Paratiroit bezlerinin, genellikle yalnız bir taraflı olarak kesilip çıkartılması. (Bu bezlerde bir ur bulunduğu ya da kalsiyum metabolizmasında bazı bozukluklar [Recklinghausen fibrokistik osteozu] olduğu zaman uygulanır.)

PARATİROİT a. (fr. *parathyroïde*'den). Anat. **1.** Tiroit bezine bitişik olarak (ikisi sağda, ikisi solda) bulunan ve genellikle dört tane olan içsalgı bezlerine verilen ad. (Boyları mercimek tanesinden fasulye tanesine kadar değişebilir. Kalsiyum ve fosfor metabolizmasında önemli rol oynar.) **—2.** *Paratiroit hormonu,* PARATHORMON' un eşanlamlısı.

paratiroit bezleri (arkadan görünüş)
1. Yutak; 2. Dış karotis;
3. Sol üst paratiroit; 4. Sol alt paratiroit;
5. Solukborusu; 6. Aort yayı;
7. Sağ üst paratiroit; 8. Tiroit bezi;
9. Sağ alt paratiroit; 10. Tiroit alt atardamarı;
11. Sağ köprücükaltı atardamarı.

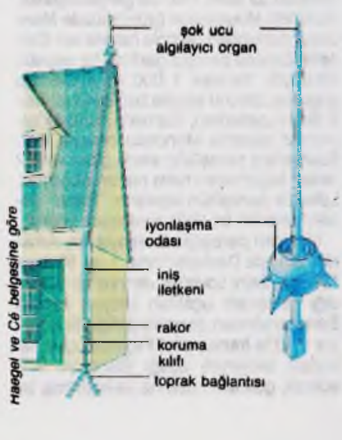
PARATİYON a. (fr. *parathion*'dan). Org. kim. Formülü
$$(C_2H_5O)_2PS—OC_6H_4NO_2$$
olan O,O-dietil-orto-para-nitrofenil fosforotiyoat'ın yaygın adı; sıvı (oleoparatiyon) ya da sulandırılmaya elverişli toz biçiminde tarımda böcek öldürücü olarak geniş ölçüde kullanılır. (Uçucu ve zehirli olması nedeniyle hazırlanması ve saklanması sırasında bazı önlemlerin alınması gerekir. Solunum, deri ve ağız yoluyla zehirler; panzehirleri atropin sülfat, iyodür ya da pralidoksim sülfattır.)

PARATOMİ a. (fr. *paratomie*). Biyol. Hayvanlarda bir çoğalma ve yenilenmenin ardından gelen sisiparlık. (Paratominin iki çeşidi vardır: şizogenez* ve şizogami*.)

PARATOMYS a. Sıçangiller familyasının *Otomyinae* altfamilyasından bir kemirici olan Karoo sıçanının cins adı.

PARATONER a. (fr. *paratonnerre*). Yapıları, yıldırımın etkilerinden korumaya yarayan düzenek. (Eşanl. YILDIRIMLIK. Esk. eşanl. SİPERİSAİKA.)
—ANSİKL. XVIII. yy. ortalarında Buffon, Romas ve Franklin'in yaptıkları incelemeler, "Franklin düzeneği" denilen ve günümüzde hâlâ kullanılan düzeneğin bulunmasıyla sonuçlandı. Çalışma ilkesi, sivri uçların* elektriksel özelliklerine dayanan paratoner (ucu, sivriliğini kaybetmemesi için bakır ve platinle kaplanmış), uzun bir

bir paratoner donanımı ve ucun ayrıntısı

iletken çubuktan ve toprağın altında yükü dağıtmaya yarayan bir sıvıya batırılmış bir bağlantı iletkeninden oluşur. Bu yöntem maliyeti yüksek olmamakla birlikte fazla güvenilir değildir. Louis Mertens'in XIX. yy.'da geliştirdiği yöntem daha pahalı olmakla birlikte daha etkilidir. Bu yöntem sivri uçların, iletkenler şebekesinin ve topraklanmış devrelerin sayısını artırarak binayı bir Faraday kafesi içine almaya dayanır. Art nouveau, bu düzenekten yola çıkarak çeşitli çatı süsleme biçimleri geliştirmiştir. Günümüzde paratonerler sivri uç radyoaktif elementlerle kaplanarak yeniden eski basit yapılarına kavuşmaktadır. Bu tür paratonerlerde radyoaktif elementler durgun havalarda düşük, fırtınalı havalarda ise yüksek bir potansiyel farkı oluşturan iyonlaşmış bir alan yaratarak atmosferden kaynaklanan yükleri ortadan kaldırır.

PARATÜBERKÜLİN a. (fr. *paratuberculine*). Bir paratüberküloz basili kültüründen elde edilen özüt.

PARATÜBERKÜLOZ a. (fr. *paratuberculose*). Vet. Gevişgetiren hayvanlarda, aside dirençli bir bakterinin (*Mycobacterium paratuberculosis* ya da Johne basili) neden olduğu inatçı ishal ve tedrici zayıflama ile belirgin, intani enterit.
—ANSİKL. Hastalık keçi ve koyunda ender olup özellikle sığırlarda görülür. Sığırlarda, klinik belirtiler (zayıflama, ishal) hiç bir zaman iki yaşından önce ortaya çıkmaz. Hastalığa yakalanan hayvan yok edilir. Teşhis, paratüberküline karşı yerel duyarlılığın saptanmasına dayanır. Aşı emülsiyonlarının şırınga edilmesiyle korunma bakımından iyi sonuçlar alınmaktadır, ama aşılı oldukları halde hayvanlar tüberkülin deneyine pozitif cevap vermektedir. Kireç ve cürüf atılarak meraların ıslahı hastalığın sıklığını azaltmaktadır.

PARAVAN → PARAVANA.

PARAVAN a. (ing. *paravane*). Ask. denizc. Bir gemiyi deniz altı mayınlarına ya da denizaltılara karşı koruyan aygıt; kablolardan oluşan ve kimi kez patlayıcılarla donatılan bu aygıt özellikle Birinci Dünya savaşı sırasında kullanılmıştır. (Akustik ve manyetik mayınların ortaya çıkışıyla kullanımdan kalktı.)

PARAVANA ya da **PARAVAN** a. (ital. *paravento*). **1.** Hava akımlarından korunmaya ya da bir şeyi gizlemeye yarayan, eklemli dekoratif panolardan oluşan perde. **—2.** Kendi adı altında başka bir kişi ya da ortaklık hesabına hareket eden ve onu kimi tehlikelerden koruyan kişi ya da ortaklık. **—3.** *(Birini) paravana yapmak*, bir kimsenin adından, yetki ve gücünden kendisine sezdirmeden yararlanmak.
◆ sıf. ve a. Bir başka kimseyi ya da şeyi koruyan saklayan, gizleyen kimse ya da şey için kullanılır: *Paravan şirket*.
—ANSİKL. Süslem. sant. XII.yy.'ın ilk yarısında japon makimonolarının üzerindeki boyama örnekler, Japonya'da paravananın bu dönemden başlayarak kullanıldığına tanıklık eder; geleneksel japon iç mekân süslemesinin temel öğesidir; sürmeli kapı, oynak bölme ya da ayaklı perde olarak kullanılabilir. Paravana, XVI.yy. sonuna doğru Avrupa'da kullanılmaya başladı.

PARAVANTRİKÜLER a. (fr. *paraventriculaire*). Memelilerde, büyük hücreli iki hipotalamus çekirdeğinden biri. (3. karıncığın orta kesimi yakınındadır ve hipotalamus - hipofiz demetinin başlangıç noktasıdır.)

PARAVİVİPAR sıf. (fr. *paravivipare*). Biyol. Yumurtlandıktan sonra yumurtanın, açılıncaya kadar ana ya da baba tarafından bir vücut boşluğunda taşınarak kuluçkalandığı yumurtlayıcı hayvan türüne denir. (Denizatı, kedibalığı, amfibyumlardan *pipa, nototrema* ve *rhinodermus* paravivipardır. Keseli memeliler paravivipar sayılmaz, çünkü bunlarda yavru doğurulmaz, ama bir kese içinde olduğu için yukarıda sayılan hayvanların kuluçka durumuna oldukça benzer.)

PARAVİVİPARLIK a. Biyol. Paravivipar hayvanlara özgü üreme biçimi.

PARAY (Paul), fransız orkestra şefi ve besteci (Le Tréport 1886-Monte-Carlo 1979). *Yanitza* adlı kantatıyla 1911'de Roma büyük ödülü'nü kazandı. Önceleri şef yardımcılığını yaptığı Lamoureux konserlerinin, C. Chevillard öldükten sonra birinci şefi oldu (1923-1928). Daha sonra Monte-Carlo operası'nın (1928-1932) ve Colonne konserleri'nin orkestrasını yönetti, 1952'de Detroit orkestrası'nı kurdu ve 1963'e değin yönetti. 1920-1960 arasında bestelenen fransız müziğinin başyapıtlarını tanıttı. Çeşitli melodilerin bir oda müziğinin ve bir *Jeanne d'Arc missası*'nın bestecisidir.

PARAY-LE-MONİAL, Saône-et-Loire'ın (Fransa) güney-batısında kanton merkezi, 10 568 nüf. (1992). Eski benedikten manastırından günümüze, XI. yy.'ın son dönemlerinde yapımına başlanan bir kilise kalmıştır.

PARAZİT a. (fr. *parasite*). **1.** Biyol. ASALAK'ın eşanlamlısı. **—2.** Bir aygıtın çalışmasını aksatan ya da yararlı bir işarete bir gürültü işareti katan elektromanyetik tedirginlik ya da gürültü.
—Radiletiş. *Parazit giderici*, kimi makinelerden ya da insan etkinliklerinden gelen elektromanyetik tedirginlikleri kaynakları yakınında, azaltmaya ve bunların yakın radyo alıcıları üzerindeki etkilerini gidermeye yarayan bir düzenek ya da alımda, doğal ya da başka kökenli elektromanyetik tedirginliklerin alıcılar üzerindeki etkilerini azaltmaya yarayan bir düzenek. (Bir otomobilde, parazit giderici düzenek 5 000 ile 20 000 ohmluk, genellikle topaklaştırılmış grafit bir dirençten oluşur; bu direnç, buji tellerinden her birine ve seri olarak, bobini ateşleme distribütörüne bağlayan kabloya bağlıdır. (Eşanl. ANTİPARAZİT.)
—Teknol. *Parazit önlemek*, bir aygıtın işleyişinin parazitler tarafından aksamaması için önlem almak.
—Telekom. *Parazit yapmak*, parazitlerle tedirgin etmek.
◆ sıf. ve a. Başkasının sırtından geçinen kimse için kullanılır; asalak.

PARAZİTEMİ a. (fr. *parasitémie*). Patol. Kanda asalak (parazit) bulunması.

PARAZİTİSİT sıf. (fr. *parasiticide*'den). Tarım ve Tıp. ASALAK* ÖLDÜRÜCÜ'nün eşanlamlısı.

PARAZİTLİK a. Başkasının sırtından geçinme; asalaklık.

PARAZİTOİT a. (fr. *parasitoïde*). Biyol. Yaşamının yalnız bir bölümünü, başka bir organizmaya bağlı olarak geçiren ve onu ancak gelişimini tamamladıktan sonra yok eden, bazen konağının kısırlaşmasına neden olan organizma. (Bu tür asalaklığa, zarkanatlı böceklerin birçoğunda ve biyolojik savaşta kullanılan ikikanatlılarda rastlanır.)

PARAZİTOLOG a. (fr. *parasitologue*). PARAZİTOLOJİST'in eşanlamlısı.

PARAZİTOLOJİ a. (fr. *parasitologie*). ASALAKBİLİM'in eşanlamlısı.

PARAZİTOLOJİST ya da **PARAZİTOLOG** a. (fr. *parasitologiste* ya da *parasitologue*). Asalakbilim uzmanı.

PARAZİTOZ a. (fr. *parasitose*). Patol. Bir asalağın (parazit) organizmaya girmesi, bulaşması. (Klinik belirtisi bulunduğu zaman açık parazitoz, bulunmadığı zaman gizli parazitoz sayılır.)
—ANSİKL. Parazitozların başlıcaları şunlardır: solucan ve kurt hastalıkları (ipsisolucanlar, yapraksolucanlar, şeritler), protozoozlar, miyazlar ve mantar hastalıkları. Larvaların ya da olgunlaşmamış asalakların yaptıkları parazitozlar ve üremenin yokluğundan ötürü henüz belirsiz olan parazitozlar, sıradan muayene ile ortaya çıkarılamazlar (bağırsak asalakları için dışkıda yumurta ya da larva aranması gibi). Organizmaya girmeyen asalaklardan ileri gelen parazitozlara ektoparazitoz adı verilir.

PARAZOA a. Bedenleri çoğunlukla bakışımsız, sinir sistemsiz ve organsız, ama *Metazoa*'lar gibi çokhücreli süngerler şubesine verilen hayvan altâlemi adı.

PARAZVANA → PIRAZVANA.

PARCİ a. Madhya Pradeş'te yaklaşık 100 000 kişi tarafından konuşulan dravid dili.

PARBHANİ, Hindistan'da kent, Maharaştra'da, Ahmednagar'ın D.'sunda; 190 235 nüf. (1991).

PARCHİM, Almanya'nın Mecklenburg-Vorpommern eyaletinde kent; Schwerin'in güney-doğusunda; 23 100 nüf. Beton. Metalürji. Besin sanayileri.

PARCOURİ a. Tropikal Amerika'da yetişen ve çoğunlukla kara damarlı, açık esmer-sarı renkte, oldukça ince dokulu, yarı sert ve yarı ağır bir odun veren ağaç. (Bil. a. *Platonia insignis*; *clusiaceae* familyası.)

PARÇA a. (fars. *pār*, parça, bölüm, ve *çe*' den *pārçe*, küçük parça, küçük şey). **1.** Kırılan, kesilen bir nesnenin ayrılan bölümlerinden her biri: *Kırılan vazonun parçalarını toplamak. Patatesleri küçük parçalar halinde doğramak.* **—2.** Bir bütünden alınan miktar: *Kumaştan bir parça kesmek. Bana pastadan bir parça daha verir misiniz?* **—3.** Genellikle tamlanan olarak kullanıldığında, bir şeyin az bir miktarı: *Bir tahta parçası. Bir kağıt parçası üzerine bir şeyler karalamak.* **—4.** Bir bütünü bir diziyi oluşturan öğelerden her biri: *Koleksiyonuna değerli bir parça daha katmak. Bu tablo, müzemizin en güzel parçalarından biridir. Kırk dört parçadan oluşan bir sofra takımı.* **—5.** Birleştirildiğinde bir nesne oluşturan öğelerden her biri: *Bir motorun ana parçası. Bir makinenin bir parçasını değiştirmek.* **—6.** Özellikle değerine ya da güzelliğine göre ele alınan bir nesne: *Bu mobilya, bir eşi daha bulunmayan bir parçadır.* **—7.** Sayı sıfatıyla birlikte kullanıldığında tane anlamına gelir: *Üç parça pirzola.* **—8.** Eti yenilen hayvanların vücutlarının herhangi bir bölümü: *Bifteğinizi hangi parçadan hazırlayalım?* **—9.** Edebi bir yapıttan alınan bölüm, metin: *Romanlardan seçilen parça-*

Giraudon

Paray-le-Monial
Notre-Dame kilisesi'nin (XII. yy.) köşeli kubbeli deambulatorium'undan ayrıntı

lar. **—10.** Bir müzik yapıtı ya da onun bir bölümü: *Mozart'ın bir parçasını yorumlamak.* **—11.** Bir sinema yapıtının tanıtım filmi, fragman. **—12.** *Arg.* Çok güzel, çok çekici kadın. **—13.** *Ay parçası, elmas parçası* deyimlerinde "ona benzer, onun gibi eşsiz" anlamında kullanılır. **—14.** *Ad + parçası,* belirtilen ada, bir aşağılama anlamı yükler: *Bir köylü parçası.* **—15.** *Parça başı, parça başına, parça hesabıyla,* belli bir tarife uyarınca yapılan işe, çıkarılan parça sayısına göre (harcanan zamanı hesaba katmayarak): *Parça başı çalışmak. Parça başına para ödeyecekti.* || *Parça bohçası,* biçkiden geriye kalan değişik kumaş parçalarının konduğu bohça. || *Parça işçisi,* ücreti parça başına verilen işçi. || *Parça parça,* parçalanmış biçimde, birçok parçaya ayrılmış olarak; bölüm bölüm || *Parça parça etmek,* küçük küçük parçalara ayırmak, bölmek: *Mektubu okuduktan sonra parça parça etti.* || *Parça pürçük,* önemsiz, sınırlı: *Çocukluğumdan o günlerle ilgili parça pürçük şeyler anımsıyorum.*

—Arit. *İç içe doğru parçaları beliti,* CANTOR-DEDEKİND BELİTİ'nin eşanlamlısı.

—Avc. Av hayvanları tablosunda yer alan hayvanların her biri.

—Camc. *Yaprak parça,* panoların bileşimine giren cam parçalarının her biri.

—Ceb. ℝ *üzerinde bir E vektör uzayının parçası,* ℝ nin [0, 1] aralığının $t \mapsto at + b(1-t)$ uygulamasındaki görüntüsü, burada *a* ile *b*, E nin elemanlarıdır. (E = ℝ içinde [*a*, *b*] parçası, sınırlı kapalı [*a*, *b*], aralığıdır, *a* ile *b* sırayla $t=1$ ve $t=0$ için elde edilen noktalardır.)

—Cerr. Bir madde yitimini örtmek için isteyerek alınan ya da kazara ayrılan doku bölümü (gref).

—Ciltç. *Parça su* → KESME.

—Elektrotekn. *Kutupsal parça,* bir makinede, çekirdeğin, çevresine ya da içine indükleyici bir sargı yerleştirilen ya da kalıcı bir mıknatıstan oluşan bölümü.

—Fels. Hegel'de, anlık yoluyla yapılan bir bölmenin sonucu.

—Geom. Bağlantılı ve sınırlı doğru parçası. (Bunun iki noktasına uçlar adı verilir. Kimi kez doğru parçası diye de kesinleştirilir. A ile B uçlarının alınıp alınmamasına göre, kapalı [AB] ya da açık]AB[ya da yalnız birinin alınmasına göre yarıaçık (]AB] ya da [AB[) olab lir. || *Daire parçası* → DAİRE. || *Küre parçası,* bir yuvarla, sınırı, yuvarın küre sınırının keseni olan yarıuzayın arakesiti. || *Sıfır parça,* uçları eşit olan parça.

—Güz. sant. Yapıt, özellikle de sanat ya da zanaat eşyası, heykel, asamblaj ya da yerleştirme.

—İşl. ikt. *Parça hesabıyla iş,* üretim süreci içinde yerine getirilecek görevleri bölen iş örgütleme biçimi.

—Kuyuc. *Kurtarılacak parça,* bir kuyunun içinde kalan ve "kurtarılması" gereken malzeme ya da malzeme parçası (kırılmış ya da sıkışmış çubuk, matkap parçası, yukarı çekilemeyen takım). [Eşanl. FİSH.]

—Küm. kur. Bir E kümesinde, yalnızca E ye ait elemanlardan oluşmuş A kümesi. (Eşanl. ALTKÜME.)

—Metalürj. İşlenerek biçimlendirilmiş ya da hiçbir işlemden geçirilmemiş metal nesne. || *Kalınlık parçası,* istenen parçanın kalınlığında olan, modelin bir yüzü üzerine yerleştirilerek az bir masrafla diğer parçanın basit bir modelini çıkarmaya yarayan öğe. || *Kalıp parçası,* konumu işaretlerle belirlenen, modelin kalıptan kolayca çıkarılamayacağı yerlere monte edilen ve yeniden kalıplama sırasında yine eski yerine yerleştirilen kuvvetlice sıkıştırılmış döküm kalıbı parçası. (Kalıbın sökülebilen bölümlerini meydana getiren kalıp parçaları, kalıpla aynı anda sıkıştırılarak elde edilir, oysa maçalar ayrıca işlenir.) || *Oynak model parçası,* kalıbın sökülmesi sırasında maça ya da kalıbın içinde kalan modelin ya da karşı eğimli maça kutusunun öğesi: oynak model parçası kalıp söküldükten sonra çıkarılır.

—Mim. *Sütun parçası,* bir sütun gövdesinde, boyları genişliklerinden fazla olan ve dikine yerleştirilen silindir biçimindeki taşlardan her biri. (*Kasnak*'ın tersi özellikler gösterir.)

—Says. çözlm. *Orantılı parçalar yöntemi,* $]a, b[$ aralığının $f(r)=0$ olan bir r değerine yaklaşmak için yaklaştırım yöntemi; bu yöntem, A(a, $f(a)$) noktasından geçen ve doğrultu katsayısı $\frac{f(b)-f(a)}{b-a}$ olan (AB) doğrusu üzerindeki C noktasının c apsisinin değerini değer olarak almaktan oluşur. ($c = a - \frac{f(a)}{f(b)-f(a)} \cdot (b-a)$ dır, yapılan $|r-c|$ yanılgısının bir üst sınırı da $\frac{M}{8m} \cdot (b-a)^2$ dir, burada $x \in [a, b]$ için $M = \text{Sup}\, |f''(x)|$ ve $m = \text{Inf}\, |f'(x)|$ tir.) [Eşanl. REGULA FALSİ.]

—Taşoc. ve İnş. Bir taş blokundan, özel bir kesme işleminden sonra bir duvar örgüsünde yer alacak biçimde ayrılmış bölüm. || *Kesme parça,* kesme işlemi tamamlanmış, yerine konulmaya hazır parça. || *Kütlesel parça,* çok büyük boyutlarda parça.

—Tekst. Bir giyim birimi. (Genellikle parça olarak, çift olarak ya da düzine olarak sayılır.)

—Terz. Birleştirilmeden önce, bir giysinin kısımlarının her biri. || Bir yırtığı onarmak ya da aşınmış bir kısmı sağlamlaştırmak için bir kumaşın ters tarafına elle, makineyle dikilen ya da ısı uygulayarak yapıştırılan kumaş.

◆sıf. **1.** Bütün olmayan. **—2.** *Parça et,* kıymaya karşıt olarak parçalar halinde bölünmüş et için kullanılır. || *Parça kumaş,* bir bütünden arta kalmış kullanılabilir uzunluktaki kumaş için kullanılır.

—Tic. *Parça satış,* perakende ticarette, müşterinin isteğine göre parça halinde (parça tavuk, parça kumaş vb.) yapılan satış.

—Tüt. *Parça tütün,* tütün yapraklarının işlenmesi sırasında ortaya çıkan ve kırık toz tütünden daha büyük (1-2 cm^2 ile 10 cm^2 arası) yaprak parçalarından oluşan tütün.

—ANSİKL. Fels. Hegel'e göre, parçaların (alm. *Teil*) ortaya konmasını olanaklı kılan işlem, ilk terimin, somut bağlantısı içindeki zenginliğini görmemizi sağlar. Hegel şöyle der: "Parçalar birbirlerinden farklıdırlar ve kendiliğinden var olan şeydirler. Ama ancak birbirleriyle olan özdeş ilişkileri içinde, ya da birlikte alındıklarında bütünü oluşturdukları ölçüde parçadırlar. Ancak bütün, parçanın karşıtı ve olumsuzlanmasıdır" (*Enzyklopädie der Philosophischen Wissenschaften* [Felsefi bilimler ansiklopedisi], 135 a).

PARÇACI a. **1.** Kumaş toplarından artan parçaları satan kimse. **—2.** Makine yedek parçaları satan kimse.

PARÇACIK a. (*parça*'dan, *-cık* küçültme ekiyle). Fiz. Fiziksel bir sistemin incelenen özelliklere oranla temel bir nitelik taşıdığı kabul edilen bileşeni. || *Parçacıklar fiziği,* maddenin, olabildiğince temel düzeydeki bileşenlerini inceleyen fizik dalı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Denizbil. Deniz suyunda asıltı halinde bulunan, ortalama çapı makromolekül ile birkaç milimetre arasında değişen, mineral ya da organik kökenli cisim.

—Yerbil. Tortul bir kayacın bileşeni.

—ANSİKL. Fiz. "Parçacık" sözcüğü fizikte genellikle, bir sistemin iç yapısı, incelenen düzeyde sistemin davranışı üzerinde etkisiz.olduğundan göz ardı edilebilen bileşenlerini belirtmede kullanılır. Nitekim, emülsiyonlar ya da katı asıltılar göz önüne alındığında "kolloidal parçacıklar"dan söz edilir; bu parçacıklar 50 Å lük (elli kadar molekül) sabun miselleri olabildiği gibi, 500 Å lük (milyonlarca atom) altın taneleri de olabilir. Bir gaz içindeki parçacıklar, atomlar ya da moleküllerdir. Atom fiziğinde parçacıklar, çekirdeği vb.'yi oluşturan elektronlar ve nükleonlardır. Makroskobik ölçekte ise, evrenbilimde, Evren gökadalardan oluşmuş bir parçacıklar kümesi olarak kabul edilir. Kuramsal bakış açısından, parçacık kavramı klasik mekanikte, maddesel nokta kavramıyla özdeşleşir. Kuvantum alanında, parçacık kavramı, kuvanton kavramıyla denk tutulur.

• *Parçacıklar fiziği.* Uzun süre temel parçacıklar fiziği olarak adlandırılan bu bilim dalı temellik kavramının mutlak bir kavram olmadığı anlaşıldıkça "temel" nitelemesini giderek yitirdi ve sadece "parçacıklar fiziği" olarak anılmaya başladı. Deneysel alanda, nükleonlara ayrışan çekirdekler, kuarklara ayrışan nükleonlar, gerçekten temel bileşenlerden oluşmuş bir sınır düzeyin varlığını ileri sürmeyi neredeyse olanaksız kılacak kadar çok belirti ortaya koymaktadır. Kuramsal alanda, karşılıklı olarak, kinetik enerji-kütle enerjisi dönüşümüne olanak veren ve dolayısıyla belli bir tepkimedeki parçacık sayısının korunumunu olanaksız kılan Einstein göreliliğinde, doyurucu bir temellik kavramının kurulması çok zordur.

Nitekim günümüzde, parçacıklar sınıflandırılırken, kararlı nesnelerle kararsız nesneler aynı düzeyde göz önüne alınmaktadır: örneğin elektron (kararlı) ve müon (kararsız) ile benzer şekilde proton (kararlı) ve nötronun (kararsız) aynı aileye ait oldukları kabul edilir.

Bu sınıflandırmalar parçacıkların görünür bireysel özelliklerinden (kütleleri gibi) çok, etkisi altında oldukları (ya da olmadıkları) büyük etkileşim sınıflarına dayanır. Günümüzde araştırılan en temel düzeyde, kuvvetli etkileşimlere katılmalarına -bunlar kuarklar, glüonlar ve bunların en sık rastlanan bileşimleridir (nükleonlar, mezonlar, vb.)- ya da katılmayarak zayıf elektromanyetik etkileşimlerin etkisinde kalmalarına (bunlar leptonlar, elektron, müon, nötrinolar, "zayıf" bozonlar ve fotonlar) bağlı olarak iki büyük parçacık kategorisi ayırt edilir. Son olarak graviton yalnız çekimsel etkileşimlere katılır.

Temel bir dikotomi, temel parçacıkları ikiye ayırır: bir yanda kendilerine bir tür süreklilik sağlayan bir korunum yasasının etkisindeki fermionlar (bunlar ancak parçacık-karşıtparçacık çiftleri halinde ortaya çıkabilir ya da yok olabilir), öbür yanda, sayıları keyfi olarak değişebilen bozonlar. Fermionlar (kuarklar, leptonlar vb.), geleneksel madde kavramının, bozonlar (glüonlar, fotonlar vb.) ise ışıma kavramının birer uzantısıdır. Gerçekte genellikle, bozonların, fermionlar arası etkileşimlerde aracılık yaptığı düşünülmektedir. Ama, bu etkileşimler, kuşkusuz bütün maddesel cisimlerin bileşiminde rol oynadığından, fermionlar ve bozonlar da, temel bileşenler olarak göz önüne alınmalıdır.

PARÇACIKLARARASI sıf. Tem. parç. Parçacıklar arasında oluşan şey için kullanılır.

PARÇACIKLI sıf. Fiz. ve Kim. Parçacıklardan oluşmuş.

PARÇACIKSI a. Fiz. Çok sayıda parçacık içeren fiziksel bir sisteme ilişkin temel uyarma. (Parçacıksı kavramı "fonon*" tipi temel kolektif uyarmaları olduğu kadar, "giyinik parçacıklar"da denilen "polaron" tipi daha bireysel uyarmaları da betimler [polaronlar, içinde yayıldığı dielektrik ortamı kutupladıkça kendi izinde oluşturduğu fononlarla "giyinik" hale gelen elektronlardır.])

PARÇACILIK a. Parça kumaş ya da yedek parça satma işi.

PARÇALAMA a. Parçalamak eylemi.

—Metalürj. Çok tıkız bir cevhere uygulanması gereken metalürjik tepkimeleri kolaylaştıran işlem. (Parçalama, genellikle basit bir kavurma işlemine dayanır.) || *Isıyla parçalama,* birbirine iyice yapışmış mad-

deleri parçalayıp ayırmak amacıyla kavurma (kızdırma) işleminden sonra uygulanan ani soğutma.
—Petr. san. KRAKİNG'in eşanlamlısı.

PARÇALAMAK g. f. **1.** *Bir şeyi parçalamak*, onu birçok parçaya ayırmak; parça parça etmek: *Kesilmiş bir koyunu parçalamak. Kâğıtları parçalamak.* **—2.** *Bir hayvanı, bir kimseyi, bedenin bir yerini parçalamak*, bir hayvanı, bir kimseyi yaralamak; paramparça etmek; öldürmek; bedenin bir yerini ağır biçimde yaralamak: *Kurtlar kuzuyu bir anda parçaladılar. Dikenler her tarafını parçalamış. Makine elini parçaladı.* **—3.** *Bir grubu (bir ülke, bir topluluk vb.) parçalamak*, onların birliğini, bütünlüğünü bozmak, onu oluşturan öğelerin birbirlerinden kopmasına, ayrılmasına neden olmak: *Ülkeyi parçalayan iç savaş. Partiyi parçalamak isteyenler var. Bu olay ailemizi parçaladı.* **—4.** *Yürek, iç parçalamak*, derin bir acı çekmek. **—5.** *Kendini parçalamak*, bir kimseyi mutlu etmek, sevindirmek için bütün olanaklarını kullanmak.
—Bes. san. Pastırmacılıkta kesilen hayvanı, yapılacak pastırma türlerine göre parçalara ayırmak. (Parçalamanın ölüm sertliği oluştuktan sonra yapılması gerekir. Aksi halde parçalama kolay ve düzgün olmaz.)
—Fırınc. *Mayayı parçalamak*, kazanda hazırlanan mayayı, su ekleyerek yoğurmak. (Böylece maya tazeliğini yitirir ve olgunlaşır.)
—Nük. müh. Bir parçalanma tepkimesi gerçekleştirmek.

◆ **parçalanmak** edilg. f. **1.** Birçok parçaya ayrılmak: *Parçalanan etler konu komşuya dağıtıldı.* **—2.** Bütünlüğü bozulmak: *Düşmanlarca parçalanan bir ülke. Bu olay nedeniyle ailemiz parçalandı. Parçalanmamalı, tam tersine bütünleşmeliyiz.* **—3.** Parça parça edilmek, ağır biçimde yaralanmak; paramparça olmak; öldürülmek: *Kurtlarca parçalanan sürüler. Arabadan düşünce dizlerim parçalandı.* **—4.** *İçi, yüreği parçalanmak*, çok üzülmek. (→ İÇ, YÜREK.)
—Çekird. fiz. Parçalanmaya uğramak.

◆ **dönşl.** f. Bir kimseyi mutlu etmek için elinden gelen her şeyi yapmak; kendini parçalamak: *Çocuklarını okutmak için parçalanıyor.*

◆ **parçalatmak** ettirg. f. *Bir şeyi parçalatmak*, onu parçalara ayırtmak, parça parça ettirmek: *Etleri parçalatmak. Bir kimseyi aslanlara parçalatmak.*

PARÇALANABİLİR sıf. Nük. müh. Parçalanmaya uğrayabilen bir atom çekirdeği ve atomun kendisi ya da böyle atomlardan oluşmuş bir madde için kullanılır. (Bu niteleme çoğu kez, çekirdeğin, yavaş nötron denen düşük enerjili bir nötronla etkileşerek parçalandığı durum için kullanılır.)

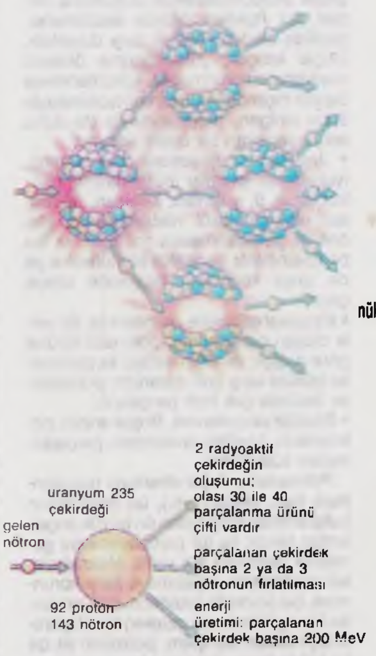
PARÇALANABİLİRLİK a. Nük. müh. Kimi atomların, bir nükleer parçalanmaya uğrayabilme özelliği.

PARÇALANIŞ a. Parçalanmak eylemi ya da biçimi.
—Ceb. *Katsayıları bir* K *değişmeli cisminden alınan, n nci dereceden bir* P *polinomunun parçalanış cismi*, K nin derecesi sonlu olan genişlemesi, öyle ki bu genişleme içinde P tümüyle birinci dereceden çarpanlara ayrılır. (Bu genişleme P nin bütün köklerini içerir, kimi yazarlar buna, P nin kökler cismi ya da tüm ayrılma cismi demeyi yeğlerler ve P nin, en az bir çarpanı birinci dereceden olmak üzere bir çarpanlar çarpımına ayrıldığı K nin her sonlu cebirsel genişlemesine parçalanış cismi derler.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Küm. kur. *Bir E kümesinin parçalanışı*, E nin, ikişer ikişer ayrık ve birleşimi E olan, boş olmayan parçalarının ailesi. (Bir küme üzerinde tanımlı bir bağıntı için eşdeğerlik sınıfları, bu kümenin bir parçalanışını oluşturur.)
—ANSİKL. Ceb. P, K[X] in n derecesi sıfırdan farklı olan, K içinde indirgenemez bulunan bir polinom ise daima bir K(α) genişlemesi kurulabilir, bu genişleme bir eşyapı uygulaması farkıyla (α nın K ye katılması) biriciktir ve P(α)=0 olduğu K[X]/P bölüm halkasıyla eşyapılıdır. K(α) da, ya P birinci dereceden n çarpana ayrılır, bu durumda K(α) aranan parçalanış cismidir, ya da P, birinci dereceden m çarpan ($m<n$) ile K(α) içinde indirgenemez olan $n-m$ nci dereceden bir P' çarpanının çarpımı biçiminde ayrılır. Bu durumda, P' ün en az birinci dereceden bir çarpanının bulunduğu sonlu dereceli bir genişleme kurulur. Art arda sonlu sayıdaki açılımlardan sonra, P nin parçalanış cismine ulaşılır. Bir polinomun parçalanış cismi kavramı bir polinomun Galois grubunun araştırmasında işe karışır. Örneğin $\mathbb{C}$ [= $\mathbb{R}(i)$] cismi X^2+1 polinomunun bir parçalanış cismidir.

PARÇALANMA a. Parçalanmak eylemi.
—Çekird. fiz. *Nükleer parçalanma*, ağır bir atom çekirdeğinin, enerji açığa çıkararak ve nötron yayımlayarak, *parçalanma ürünleri* denen, genellikle iki parçaya bölünmesi. (Yakıtı uranyum 235 atomları içeren bir nükleer reaktörde, birtakım atom çekirdekleri 2 ya 3 nötron [ortalama 2,5] yayımlayarak ve enerji vererek parçalanmaya uğrar.) [Eşanl. FİSYON.] (Bk. *ansikl.* böl.)
—Genet. *Koromozom parçalanması*, gerek bazı virüslerin, gerek çeşitli zehirli maddelerin dıştan gelen saldırısı sonucunda kromozomların kopması. (İn vitro ya da in vivo gözlenebilen nadir bir olgudur.)
—Hematol. *Alyuvarların parçalanma ile hemolizi*, dıştan gelen mekanik bir saldırı sonucu alyuvarların zamansız tahribi; başlıca hematolojik belirtisi hücre bölünmesidir. (Bu tür hemolizlere kardiyolojide kalp protezlerinin yerleştirilmesinden sonra, vücut dışı dolaşımlar süresince, kılcaldamar hastalıklarında, kötücül hipertansiyonda, gebelikte, büyük çaplı anjiyomlarda, karaciğer sirozlarında, kanserlerde ve yürüme ya da aşırı çaba hemoglobinürilerinde de rastlanır.)
—Jeomorfol. Sert bir kayaç malzemesinin, kimyasal bileşiminde değişiklik olmadan bölünmesine yol açan mekanik süreçlerin tümü. (Şu olaylar gerilmelere neden olabilir: sıcaklık değişiklikleri [sıcaklıkla kırıntılanma], art arda gelen nemlenme ve kurumalar [suyla ufalanma], kayaçlar içindeki suyun hacminin don etkisiyle artması [donla parçalanma], tuzların kristalleşmesi [tuzla ufalanma] ya da bitki köklerinin büyümesi.) || *Donla parçalanma*, sert kayaçlarda bulunan suyun hacminin donarak artması (% 9 dolayında) sonucunda bu kayaçların parçalara ayrılma süreci. (Ortaya çıkan kalıntıların boyuna bağlı olarak bu parçalanma iki türlü gerçekleşir. Mikro düzeyde donla parçalanma sonunda gözeneklerde ve ince çatlaklarda donan su, kum ve limonların oluşmasına neden olur; makro düzeyde donla parçalanmada ise büyük çatlaklarda donan su büyük kayaç parçalarının kopmasına yol açar. Birinci süreç art arda gelen hafif ya da şiddetli donma ve çözülme olaylarıyla hızlanır, ikinci süreçse don dalgasının daha derinlere işlemesini gerektirir.)
—Kim. Bir moleküldeki bir ya da daha çok bağın kopmasına neden olan kimyasal tepkime; bu molekül, parçalanma sonunda çok sayıda daha küçük molekül oluşturur.
—Polim. Makromolekül bir malzemenin, yapısal bozulmaya bağlı olarak özelliklerinin kaybolması. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Psik. Şizofrenik durumlarda her zaman rastlanan ve beden imgesinin bozulmasına dayanan fantazma. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Sil. Kusurlu bir tüfek namlusunda, atış sonrasında oluşan yarık. || Namlu atış ömrünün tükenmesiyle namluda meydana gelen paralanma. || Mermi gövdesinin (kovanın), içindeki patlayıcı maddenin etkisiyle birçok parçaya ayrılması. (Genellikle, hatalı kovan ya da patlayıcı madde kullanılmasından ileri gelir.)
—Yerbil. Tektonik kökenli bir uzama sonunda, yumuşak bir ana kayaca göre, bir kristal, bir fosil ya da bir katmanın birkaç ayrı öğeye bölünmesi. || *Yapraksal parçalanma*, bir kayacın yapraklar halinde bölümlere ayrılması. || *Yapraksal parçalanma düzlemi*, bir kayacın yapraklara ayrıldığı düzlem.
—ANSİKL. Çekird. fiz. 1938'de Hahn ve Strassmann'ın, Joliot ve özellikle de Fermi'nin çalışmalarına dayanarak buldukları parçalanma olayı, yavaş nötronların uranyum üzerindeki etkisi sayesinde uygulama alanına girdi. Nötronlarla bombardıman edilen uranyumun, orta kütleli iki element, örneğin brom ve lantan vererek bölündüğü anlaşıldı. Öte yandan kimi kez, üç çekirdeğin oluştuğu üçlü parçalanmalar da gözlemlenmiştir. Uranyumun parçalanması sırasında birçok nötron (ortalama 2 ya da 3) yayımlanır ve büyük miktarda enerji açığa çıkar. Yayımlanan bu nötronlar da yeni parçalanmalara yol açabileceğinden, uygun bir uranyum kütlesi içinde zincirleme bir tepkime oluşabilir.

Toryumdan başlamak üzere, bütün ağır elementlerin çekirdekleri, değişik olasılıklarla ve değişik gelen nötron enerjileriyle parçalanmaya uğrayabilir. Uranyum, plutonyum vb. zincirleme bir tepkime başlatmaya olanak veren zayıf bir kendiliğinden parçalanma özelliği gösterir. Uranyum 233, uranyum 235, plütonyum 239 gibi elementlerin çekirdekleri, gelen nötronun enerjisi ne olursa olsun parçalanmaya uğrayabilir; hatta parçalanma olasılığı, nötronlar çok yavaşsa, önemli ölçüde artar. Buna karşılık, uranyum 238 ancak hızlı nötronlarla parçalanabilir. Bir çekirdeğin parçalanması sırasında açığa çıkan enerji, yaklaşık 200 milyon elektronvolt yani 10^{-17} kWsa'dır. Bir gram uranyumdaki bütün çekirdeklerin parçalanması 25 000 kWsa'lık, yani 3 ton kömürün yanmasıyla açığa çıkacak kadar enerji verir.

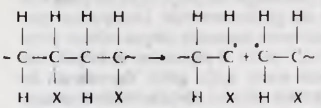
Gerçekte parçalanmanın, uyarılmış ağır çekirdeklerin çok genel bir uyarısızlaşma biçimi olduğu gösterilebilmiştir. Nitekim parçalanma, nötronlarla olduğu gibi, γ parçacıkları, hızlandırılmış protonlar ve ağır iyonlarla da gerçekleştirilebilir. Çekirdeğin, bölünmeden önce biçim değiştirdiği parçalanma sürecinin dinamik incelenmesi, bir çekirdeğin potansiyel enerjisinde, biçim değiştirmesine bağlı olarak

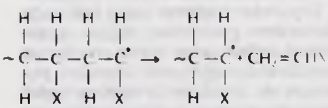
nükleer parçalanma

ortaya çıkan değişimlere ilişkin çok sayıda bilgi sağlamıştır. Bir parçalanma engelinin var olduğu gösterilmiştir. Bu engel "tünel etkisi"yle (kuvantal mekanikte betimlenen) ya da bu çekirdeğe, bir nükleer tepkimede bir uyarma enerjisi verilerek aşılabilir. Kimi durumlarda, çekirdeğin artan biçim değiştirmelerinde art arda etkili olan iki parçalanma engelinin gözlemlendiği de olmuştur.

—Polim. Makromolekül malzemelerin parçalanması, temel olarak bu malzemeleri oluşturan makromoleküllerin kopmasıyla ortaya çıkar ve hemen her durumda köksel bir mekanizmayla meydana gelir. Aşağıdaki tepkime şemasında parçalanmanın temel olayları son derece basitleştirilmiş olarak görülmektedir.

zincirin kopması

polimerliğin bozulması

Böylece oluşan serbest kökler, polimerin türüne, oksijenin, kararlılaştırıcıların, parçalanma katalizörlerinin bulunup bulunmamasına bağlı olarak zamanla değişik biçimlerde gelişebilir.

Parçalanmaya yol açan dış etkenler çok çeşitlidir:

• *Isıl parçalanma.* Organik polimerlerin tümü, düşük ya da daha yüksek sıcaklıkta ısılbozunmayla (piroliz) parçalanır. Bir polimer bu durumda türüne göre ya çıkış monomerini ya da daha karmaşık yapıda bileşikler verir;

• *Işılkimyasal parçalanma* ya da *ışıl parçalanma.* Işılkimyasal parçalanma, özellikle güneş ışığında bulunan morötesi ışımaların etkisiyle meydana gelir. Isıl parçalanmada olduğu gibi ya bir monomerin ya da daha karmaşık yapıların oluşması hızlandırır;

• *Yükseltgenle parçalanma.* Oksijenin etkisi, hangi türde olursa olsun (ısıl, ışılkimyasal) ya bir parçalanmaya yol açar ya da çeşitli hidroperoksitlerin oluşumuna neden olur. Polidien türünde elastomerler, özellikle oksijen etkisine karşı duyarlıdır. Doğal kauçuk, yükseltgenme önleyici maddelerle korunmazsa, kükürtlenmeye benzer biçimde, köprülenme tepkimesiyle önce kırılgan, parçalanmayla da daha sonra yapışkan bir özellik kazanır;

• *İyonlaştırıcı ışınımlarla parçalanma.* İyonlaştırıcı ışınımlar (hızlandırılmış elektronlar, α, β, γ ışınları, X-ışınları, nötronlar) makromolekül malzemelerde çok önemli parçalanmalara yol açar ve bu parçalanmalar genellikle köprülenme ya da zincir kopmaları biçiminde ortaya çıkar;

• *Kimyasal etkenlerle parçalanma.* Bu yolla oluşan parçalanma, polimerin türüne göre değişir; örneğin selüloz ile poliamitler asitlere karşı çok duyarlıdır; polyesterler bazlarla çok hızlı parçalanır;

• *Biyolojik parçalanma.* Birçok enzim, polimerlerin, özellikle proteinlerin parçalanmasını kolaylaştırır.

Polimerlerin, doğal etkenlerle parçalanması (ışık, oksijen, vb.), bu maddelerin kullanımında karşılaşılan en büyük engellerden biridir; bu tür parçalanmalara genellikle yaşlanma adı verilir. Makromolekül maddelerin yaşlanmaya karşı korunması, bu ürünlerin hazırlanmaları sırasında özen gösterilmesi gereken temel işlemlerden biridir; bu işlem, polimerin ya da bu ürüne kazandırılmak istenen korumanın niteliğine göre çeşitli bileşiklerin katılmasıyla gerçekleştirilir. (→ SOĞURUCU, YÜKSELTGENME* ÖNLEYİCİ, MORÖTESİ* ÖNLEYİCİ, YAŞLANMA* ÖNLEYİCİ.)

—Psik. Parçalanma fantazmaları çoğu zaman yabancılık duygusu ile birliktedir ve az ya da çok korkutucu olarak yaşanır. Bu beden parçalanmışlığı duygusu, hipokondriyak hezeyanlı temalarda, bir başkalaşım ya da organı yok sayma hezeyanında, şeytanlanma ya da zoopati şeklinde dile gelir. M. Klein'a göre bu yaşantılar, şizoparanoid durumun patolojisiyle ilişkilidir. Yani şizofren, kendisini, parçası olduğu nesnenin içinde bölük pörçük ve bütün olarak içerilmiş olarak duyar.

PARÇALANMAK → PARÇALAMAK.

PARÇALATMAK → PARÇALAMAK.

PARÇALAYICI sıf. Bir şeyi parçalara ayıran.

—Mad. oc. Heterojen maddeleri parçalamada kullanılan aygıt. (Parçalayıcı, dişlerle donatılmış birbirine ters yönde dönen iki silindirden, sabit dişli bir levha önünde devinen hareketli bir silindirden ya da mafsallı çekiçlerden oluşabilir.)

PARÇALI sıf. **1.** (*Say. sıf.* +) *parçalı*, birden çok parçadan oluşmuş şey için kullanılır: *Parçalı etek. İki parçalı mayo.* **—2.** *Parçalı bohça*, değişik renkte, değişik parçaların birbirine eklenmesiyle oluşturulan bohça. || *Parçalı bohça gibi*, birbiriyle bağdaşmaz parçalardan yapılan ya da içerisinde birbiriyle ilgisiz şeyler bulunan nesneler için kullanılır.

—Bot. İnce uzun şeritlere bölünmüş olana denir.

—Ceb. *Sonlu ve sıfırdan farklı boyutlu bir* E K-*vektör uzayının bir* K *değişmeli cismi üzerinde parçalı içyapı uygulaması*, bir *f* içyapı uygulamasıdır, öyle ki E, *f* nin görünge alt uzaylarının doğrudan toplamıdır. (Parçalı içyapı uygulamaları aşağıdaki iki özellikle ayırt edilir: 1. ancak ve ancak *f* nin bütün ayırtedici polinomları K üzerinde parçalı ise, *f* parçalıdır; 2. ancak ve ancak *f* üçgenlenir ise *f* parçalı olur.) || *Bir* K *değişmeli cismi üzerinde parçalı polinom*, katsayıları K içinde alınmış, değişmez olan ya da indirgenemez çarpanlara ayrılışı ancak birinci dereceden çarpanlar içeren polinom.

—Cerr. *Parçalı kırık*, kemiğin birçok parçaya ayrıldığı kırık.

—Denizc. *Parçalı kasa*, FALAKALI* KASA' nın eşanlamlısı.

—El sant. *Parçalı kalem*, kumaş üzerine aynı anda çift çizgi çizmeye, nokta vb. yapmaya yarayan yazmacı fırçası.

—Sesbilg. Parçaüstü birimler de denen, bürünsel düzeydeki birimlerle karşıtlaştırılan sesbirim düzeyindeki birimler için kullanılır.

—Süslem. sant. *Parçalı şemse*, eski deri ciltlerde, cildin ortasının oyularak buraya başka bir deriden hazırlanan şemsenin yerleştirilmesiyle elde edilen süsleme.

PARÇAÜSTÜ sıf. Sesbilg. Vurgu, titrem, ritm gibi parçalı birimden (ya da sesbirim) daha uzun birimleri etkileyen bürünsel öğeler için kullanılır.

PARDALOTUS a. (lat. sözc.; yun. *pardalotos*, panter gibi benekli'den). Güney -doğu Asya, Avustralya ve Okyanusya'da yaşayan ötücükuş cinsi. (Balözüyle beslenen bu kuşlar böcekleri ve yeni sürgünleri de yerler. *Dicacidae* familyası.)

PARDANTHUS a. (lat. *pardos*, leopar, ve *anthos*, çiçek'ten). Süs bitkisi olarak kullanılan süsen çeşidi. (*Pardanthus chinensis* ya da *alacalı süsen* korunaklı yerlerde yetiştirilen ve sonbaharda çiçek açan oldukça dayanıklı bir türdür.)

PARDEL a. Zool. İSPANYA VAŞAĞI'nın eşanlamlısı.

PARDESÜ ya da **PARDÜSÜ** a. (fr. *pardessus*). Serin havalarda elbise üzerine giyilen ince üstlük.

PARDO (El), İspanya'da *burg*, Madrid yakınında, Manzanares'in kıyısında. 1547' den sonra Karl V'in ava gittiğinde kalması için yeniden yapılan sarayı, Felipe IV' ün isteği üzerine Rubens dekore etmiş ve Carlos III döneminde F. Sabatini genişletmiş, general Franco bu sarayda oturmuştur. —1778'de İspanya ile Portekiz arasındaki antlaşma El Pardo'da imzalandı.

PARDO BAZÁN (Emilia, — *kontesi*), ispanyol kadın yazar (La Coruña 1851 - Madrid 1921). 1891-1893 arasında *Nuevo Teatro critico* adlı edebiyat dergisini çıkardı, bütün yazıları tek başına kendisi yazdı. Önce romanlarıyla (*Un viaje de novios*, 1881; *La Tribuna*, 1882), sonra yazıları (*La cuestión palpitante*, 1883) ve denemeleriyle (*La Literatura francesa moderna* [Modern fransız edebiyatı], 1910) İspanya'ya natüralizmi tanıttı. Ayrıca masallar ve anlatılar (*Cuentos de mi tierra*, 1888) yazdı.

PARDON ünl. (fr. *pardon*). **1.** Özür dilerim, affedersiniz. **—2.** Anlaşılmayan bir sözü yineletmek için kullanılır: *Pardon? Duyamadım.*

PARDOSA a. (yun. *pardos*, leopar'dan). Ilıman bölgelerde yaşayan, koyu renkli, gezgin örümcek cinsi. (Mercimek biçimindeki kundağını ağmemelerine asılı olarak taşır. *Lycosidae* familyası.)

PARDUBİCE, Çek Cumhuriyeti'nde (Doğu Bohemya bölgesi) kent, Labe ile Chrudimka ırmaklarının kavşağında, Hradec Králové'nin G.'inde, Polabi'nin en zengin bölümlerinden birinde; 94 000 nüf. 1543'te rönesans üslubunda yapılmış şato; aynı dönemden kalma kentsel bütün kara ve demiryolları kavşağı. Yönetim, ticaret ve sanayi merkezi: makine ve elektroteknik sanayileri, petrokimya, ecza maddeleri, besin sanayileri.

PARDUZ → PAREDUZ.

PARDÜM a. (fars. *pārdüm*). *Esk.* Paldım.

PARDÜSÜ → PARDESÜ.

PARE a. (fars. *pāre*). *Esk.* **1.** Parça, kısım. **—2.** Sayı, tane, adet: *On pare top.* **—3.** *Pare pare*, parça parça.

—*Esk.* "parça" anlamıyla birleşik sözcükler yapar: *hezar-pare* (bin parça), *meh -pare* (ay parçası; ay gibi güzel yüzlü), *sad-pare* (yüz parça), *şems-pare* (güneş parçası; güneş gibi güzel), *yeh-pare* (→ YEKPARE).

PARÉ (Ambroise), fransız cerrah (Bourg -Hersent, Laval yakını, 1509'a doğr. - Paris 1590). Tıp öğrenimine Angers ya da Vitré'de bir berber yanında başladı, Paris' te bir berber-cerrah yanında devam etti. Sonra Hôtel-Dieu'ye kendini kabul ettirdi ve orada üç yıl yardımcı olarak kaldı. 1536'da usta berber-cerrahlığa yükseldi. Mareşal Montejean'ın ordusunda cerrah olarak görev aldı. 1539'da Paris'e döndü. Savaş 1542'de yeniden başlayınca vikont de Rohan'ın yanına girdi. Lüksemburg seferinden sonra Vendôme onu Henri II'ye tavsiye etti, o da Paré'yi, cerrahları arasına aldı (1552). Kral tarafından Karl V'in kuşattığı Metz'e gönderildi, Hesdin'de Savoia dükü tarafından esir alındı ve Gravelines valisine verildi. Bacağındaki yarayı tedavi edip valiyi kurtarınca özgürlüğe kavuştu. Henri II'nin ölümünden sonra François II, Charles IX ve Henri III'ün yanında cerrahlığı sürdürdü.

Ambroise Paré, haklı olarak, "modern cerrahinin babası" diye anılır. Kol ve bacaklarda gerçekleştirilen ampütasyonlardan sonra yara yerini kızgın demirle dağlama yerine atardamarların bağlanması yeniliğini ona borçluyuz. Paré sayısız anatomi, fizyoloji ve tedavi sorunlarını çözümne kavuşturmuştur. Yapıtları: *la Méthode de traiter les plaies faites par les arquebuses et aultres batons à feu* (Arkebüzler ya da başka ateşli sopalarla meydana gelen yaraların tedavi yöntemi) [1545], *Méthode curative des plaies et fractures*

Bulloz

Ambroise **Paré**
XVI. yy. fransız okuluna ait bir resimden ayrıntı
Cerrahi akademisi, Paris

de la tête humaine, avec les portraits des instruments (İnsan kafatasındaki yara ve kırıkları, kullanılan araçların resimleri ile birlikte iyileştirme yöntemi) [1561], *Cinq Livres de chirurgie* (Beş cerrahi kitabı) [1571] vb.

PARECİS, Brezilya'da (Mato Grosso) plato. Madeira ve Juruena'nın kolları buradan doğar. Savanlar ve galeri ormanları. Kızılderililer'in (Nambicuaralar) ülkesi.

PAREDROS a. **1.** Esk. Yun. Bir konsey ya da bir mahkemede yargıç ya da savcı yardımcısı. **—2.** Çağdaş Yunanistan'da demarkhos (belediye başkanı) yardımcısı.

PAREDUZ ya da **PARDUZ** sıf. ve a. (fars. *pare* ve *dūz* 'dan *pare-dūz*, *pār-dūz*). *Esk.* Eskici, yamacı.

PAREDUZİ a. (fars. *pāre-dūz* ve *-ī*'den *pāre-dūzī*). *Esk.* **1.** Eskicilik. **—2.** Yamacılık.

PAREGORİK sıf. (fr. *parégorique;* lat. *paregoricus;* yun. *paregorikos*'tan). Eczc. *Paregorik iksir,* afyon, anason esansı, kâfur ve benzoik asit içeren ve yetişkinlerde ishale karşı kullanılan ilaç.

PAREİASAURUS a. (yun. *pareia*, yanak, ve *saura*, kertenkele'den). Avrupa ve Güney Afrika'daki Üst Perm döneminde fosillerine rastlanan kotilozor sürüngen cinsi. (Dişleri tipik otçul dişleridir. Boyu çok büyüktür: 3 m'yi bulabilir. Parasagital ayakları ayakta durmayı ve yürümeyi kolaylaştırır: omurgalıların ilk ayakta duran ve yürüyen üyeleridir.)

PAREİDOLİ a. (fr. *paréidolie*). Psik. Çok yoğun ve canlı duyusal yanılsama.

PAREİRA BRAVA a. Eczc. Brezilya kökenli *Cissampelos pareira* (menispermaceae familyası) bitkisinin kökü. İnfusyon ve sıvı özüt halinde, bir alkaloitten ileri gelen idrar söktürücü etkisi için kullanılır.

PAREJA (Juan DE), ispanyol ressam (Sevilla 1610'a doğr. - Madrid 1670'e doğr.). Velázquez'in uşağı ya da yardımcısı olan bir melezdi. Prado'da bulunan *La vocación de San Mateo*'nun (1661) ressamıdır.

PAREJA DİEZ-CANSECO (Alfredo), ekvadorlu yazar (Guayaquil 1908). Çoğunlukla kıyı kentlerinde geçen pek çok romanında, ülkesinin insanlarını güçlü bir biçimde canlandırdı (*Baldomera*, 1938; *Hombres sin tiempo*, 1941; *Las tres ratas*, 1944; *Las pequeñas estaturas*, 1970; *La Manticora*, 1974). Ayrıca tarihsel yapıtlar yazdı.

PARENC a. (fars. *pā* ve *renc*'den *pā -renc*). *Esk.* **1.** İş karşılığı ödenen ücret. **—2.** Parsa.

PARENTALİA a. (lat. sözc.; *parens, -entis,* akraba'dan). Esk. Rom. Yılda bir kutlanan ölüler bayramı. (13-20 şubat arasında kutlanan bu bayram sırasında kamu yaşamı ve özel yaşam kısmen durur, akraba ve dostlar ölülerinin mezarlarına sungular götürürdü; törenlerden sonra ziyafetler verilirdi.)

PAREO a. (tahiti dilinde sözc.). **1.** Üzerinde basılı büyük motifler bulunan ve Tahiti'de, göğsün üstünde ya da belde düğümlenerek giysi olarak kullanılan kumaş parçası. **—2.** Tahiti pareosundan esinlenen plaj giysisi.

PAREPARE, Endonezya'da, Sulavesi adasında liman kenti; 68 000 nüf. Kopra dışsatımı.

PARESTEZİ a. (fr. *paresthésie*). Nörol. Kendiliğinden ortaya çıkan, anormal, ama ağrısız, öznel duyu bozukluğu (örneğin karıncalanma ya da iğnelenme duyusu).

PARETO (Vilfredo), italyan iktisatçı ve toplumbilimci (Paris 1848 - Céligny, İsviçre, 1923). Lozan Üniversitesi'nde Walras'tan boşalan politik iktisat kürsüsüne getirildi (1893) ve onun açıkladığı marjinalist kuramı yeniden ele aldı. İktisadi optimum konusunda yeni bir tanım ileri sürdü. Buna göre, bir serbest rekabet toplumunda, üretim faktörlerinin, kendi fiyatları ile marjinal üretkenlikleri arasında eşitlik gerçekleştiğinde, azami "haz düzeyi" ortaya çıkar. Bu olabilecek durum, en iyi durum değildir ve ancak, diğer rekabet durumlarıyla ilişkili bir iktisadi optimumun gerçekleşmesini olanaklı kılar. (Ama, bir toplumun, diğer bir toplumdan üstünlüğünü kanıtlamayı sağlamaz. Pareto'nun görüşü, marjinalistlerin siyasi tasarısına karşıdır.)

Pareto'nun teorisi, çok geniş bir uygulama alanı buldu: bazı sovyet iktisatçıları, iktisadi optimum uygulamasının sosyalist ekonomide üretim güçlerinden optimum bir verim elde edilmesini sağlayacağı görüşünü benimsediler. Başlıca eserleri: *Cours d'économie politique* (Politik iktisat dersleri) [1896-97], *Manuale d'economia politica* (Politik iktisat elkitabı) [1906], *Trattato* di sociologia generale* (Genel sosyoloji incelemesi) [1916].

Pareto yasası, F dağılma fonksiyonu

$$x < x_0 \quad \text{ise} \quad F(x) = 0,$$

$$x \geqslant x_0 \quad \text{ise} \quad F(x) = 1 - \frac{x_0^{\alpha}}{x^{\alpha}}$$

ile tanımlı, sürekli bir rastlantı değişkenin yasası, burada α ile x_0 sıkı pozitif iki gerçek sayıyı göstermektedir.

PARET Y ALCÁZAR (Luis), ispanyol ressam ve gravürcü (Madrid 1746 - *ay. y.* 1799). Baba tarafından Fransa'nın Dauphiné yöresindendi; üç yıl süreyle İtalya'da kaldı. Üslubu italyan ve fransız etkilerinin izlerini taşır. En başarılı yapıtlarını 1770-1775 arasında vermiştir (*La Tienda,* 1772, Lázaro Galdiano müzesi, Madrid). Madrid sarayında gözden düşünce üç yıllığına Puerto Rico'ya sürüldü ve orada, dostluk kurduğu ressam José Campeche'yi (1751-1809) yetiştirdi. İspanya'ya döndüğünde bir süre Bilbao'da kaldı ve ancak 1785'te kendisine Madrid'e dönme izni verildi. Ressama Cantabrica limanlarının görünümlerinden oluşan bir dizi tablo sipariş edildi. Sanatçı, son önemli tablosu olan *Asturias prensinin yemini*'ni (Jura del príncipe de Asturias) [1792, Prado] gerçekleştirdi. Yaşamının son yıllarında Cervantes'in ve Quevedo'nun kitaplarını resimledi.

PAREZİ a. (fr. *parésie;* yun. *paresis,* gevşeme'den). Fizyol. Kas kuvvetinin yetersizliği.

PARFE a. (fr. *parfait*). Düz bir kalıba dökülmüş, tek kokulu (genellikle moka) donmuş krema.

PARFÜM a. (fr. *parfum*'den). Genellikle aromatik ürünler (konsantre) ile koku taşımaya ve yaymaya yarayan etil alkolün karışımından oluşan, bedene sürmek için kullanılan hoş kokulu ürün; koku.

—ANSİKL. Parf. Bir parfümün üretiminde, farklı sanayilerle ilgili olan üç aşama yer alır:

1. *Doğal hammaddelerin işlenmesi.* Hammaddeler hayvansal (amber, miskkedisi, castoreum, misk, vb.) ya da bitkisel kökenli olabilir. Bitkisel kökenli olması durumunda özüt, çiçeklerden (yasemin, gül, sümbülteber, vb.), yapraklardan (tefarikotu, nane, limonotu, vb.), tohumlardan (kişnişotu, karabiber, kimyon, vb.), odundan (santal, sedir, vb.), köklerden (sakalotu, zambak, zencefil, vb.) ve meyvelerden (bergamot, limon, portakal, vb.) elde edilir.

Hammaddenin kökenine göre kullanılan başlıca özütleme yöntemleri şunlardır:

Su buharıyla damıtma. Bu yöntem yalnız ısı etkisi altında bozunmayan ürünlere (lavanta, turnagagası, vb.) uygulanır ve bu yolla *esanslar**, yani *uçucu yağlar* elde edilir.

Uçucu çözücülerle özütleme. Çözücülerle (özellikle heksan, benzen) önce, damıtık ürün de denen *konkret** elde edilir; daha sonra alkolle işlenen bu konkret, çözünmeyen mumları giderildikten sonra *salt* esansı* verir. Bu yöntemle işlenen çiçekler özellikle yasemin, gül, sümbülteber, vb.'dir. Ancak bu yöntemle elde edilen ürünler, büyük bir yatırımı gerektiren teknik donanımların yanı sıra çok az bir üretim için milyonlarca çiçeğin kullanılması nedeniyle (örneğin 1 kg salt yasemin esansı için yaklaşık 6 milyon çiçek gerekir) son derece pahalıdır.

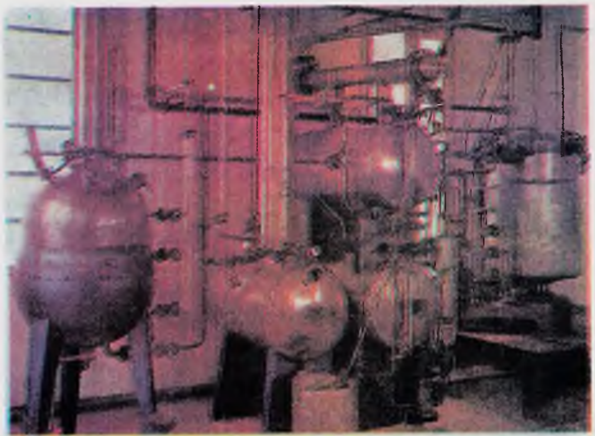
Sıkma. Bergamot, limon, portakal vb. gibi meyvelerin kabuklarından esans elde etmede bu yöntemden yararlanılır. Meyveler soyulduktan sonra kabukları, esanslarını çıkarmak üzere sıkılır.

2. *Sentetik ürünler.* Bu ürünlerden kimileri yukarıda sayılan doğal ürünlerden fiziksel yolla özütlenir; örneğin feniletil alkol (gül esansı bileşeni), linalil asetat (lavanta bileşeni), linalol (gül odunu bileşeni), vb. bunlar arasında yer alır. Sentetik ürünler, kullanılan hammaddeden ya ayırımlama yöntemiyle ya da bireşim yoluyla elde edilir.

Çok sayıda sentetik ürün, başka maddelerin yanı sıra, taşkömürü katranı, petrol türevleri, terebentin (terementi), asetilen vb. gibi maddelerden üretilir ve tanımlanmış hoş kokulu bir ürün elde etmek için özgül bir maddeye dönüştürülür. Bu durumda yağlı aldehitler, jasmonlar vb. gibi tam bireşim ürünleri sözkonusu olur.

3. *Bileştirme.* Bu yöntem, istenen etkinin elde edilmesi amacıyla, kokulu ürünlerin, genellikle başka maddelerin katılmasıyla tamamlanan bir *fon kokusu**'yla bileştirilmesi ilkesine dayanır. Bir parfüm zamanla gelişerek evrime uğrar, özgün nitelikler kazanır; bu nedenle formülünü yavaş yavaş değiştirmek gerekir. Formül bir kez elde edildikten sonra, formülün çeşitli bileşenleri titizlikle tartılıp birbirleri içinde çözündürülerek "konsantre"nin sanayisel üretimine geçilebilir.

Alkollü çözeltiler (ya da konsantrenin alkol içinde seyreltilmesi) için hacim olarak yaklaşık % 96 oranında saf alkol içeren ve olabildiğince yansız bir kokusu olan etil

Larousse-Atlas-Photo

Grasse'ta (Alpes-Maritimes) bir parfüm fabrikasında vakumla özütleme ve deriştirme donanımı

Daudier-Wallet-Explorer

bir parfümün tuşla değerlendirilmesi

Vilfredo Pareto

Luis Paret y Alcázar
Bir komedi provası
Prado müzesi, Madrid

Giraudon

Grönland'da parheli

alkol kullanılır. Alkollü çözeltiler bir kez hazırlandıktan sonra, araya "emiştirme" denen bir dönem girer; kullanılan ürün, emiştirme döneminde daha da zenginleşir. Katışkı maddelerinden arındırmak üzere uygulanan süzme işleminden sonra piyasaya sürülmeye hazır, bitmiş bir ürün elde edebilmek için yaklaşık iki ay beklemek gerekir.

PARFÜMCÜ a. Yeni parfümeri ürünleri bulan, bu ürünleri üreten ya da satan kimse.

PARFÜMCÜLÜK a. Parf. Parfümlerin üretim ve ticaretiyle ilgili ekonomik etkinliklerin tümü.

PARFÜMERİ a. (fr. *parfumerie*). **1.** Parfüm satışının yapıldığı mağaza ya da büyük süpermarketlerin bu iş için ayrılan özel reyonu. **—2.** Ana maddesi parfüm olan tuvalet ve güzellik ürünlerinin tümü ya da tüm parfümler.

PARGA, K.-B. Yunanistan'da Preveze nomosu'nda, İon denizi kıyısında kasaba. 11 300 nüf. Osmanlı döneminde Yanya vilayeti Preveze sancağının Margliç kazasına bağlıydı. Balıkçılık.

PARGAZİT a. (fr. *pargasite;* Finlandiya'daki *Pargas* adasının adından). Miner. Monoklinik sistemde yer alan, amfibol grubundan mineral türü; hornblend'e benzer.

PARGİ a. (fars. *pārgī*). **1.** Banyo ve aşevlerinde pis suların toplandığı çukur. **—2.** Fahişelik.

PARHELİ a. (fr. *parhélie;* lat. *parhelion* ve yun. *parelios*'tan). Meteorol. Hale olayında olduğu gibi, atmosferde asıltı halinde bulunan küçük buz kristalleri üzerine ışığın yansımasıyla oluşan ışık olayı.
—ANSİKL. Meteorol. Sakin havada, buz prizmalarının yan yüzleri ve altıgen buz lamellerinin tabanları, normal olarak, düşey doğrultuya göre yer alır; bütün bu yüzlerdeki yansımalar ve bu yüzlerin meydana getirdiği ikidüzlemlilerdeki kırılmalar, yatay bir çember üzerinde yer alan ve eskiden *el-mukartara* denilen bir görüntü dizisi oluşturur: bu, normal *parheli çemberi*'dir. Bu yüzler, ardışık kristallerin üst üste gelmesinden kaynaklanan düşey çizgilerle örtülü olabilir; bu çizgiler tarafından yayınan ya da kırınan ışık yine aynı doğrultudadır. Yalnızca dış yüzlerdeki yayınım ve basit yansımalar göz önüne alınsa, parlaklık değişimi, parheli çemberinin oluşturduğu ışık şeridinin tüm yüzeyinde, ancak yarım derecelik bir genişlikte sürekli olurdu; oysa kimi noktalarda, ışık yoğunlaşması ya da *yalancı güneşler* meydana gelir.
• *22°lik parheli.* Düşey doğrultuda yer alan prizmaların kaçış noktası başucudur; 60°'lik ikidüzlemliler bu yüzden, Güneş ufukta olmadıkça 22°'lik haleye uygun bir konumda bulunmazlar. Güneş'in bütün değişik yükseklikleri için, minimum kırınma düşey ayrıtlı ikidüzlemlilerde daha büyüktür ve buna denk düşen görüntü halenin dışında, parheli çemberinin altındadır: bu, Güneş tarafındaki kenarı kırmızıyla çevrelenmiş, parlaklığı ise, halede olduğu gibi sürekli azalan bir ışık lekesidir. Bu parhelinin *kuyruğu* sapma minimumunda bulunmayan prizmalar tarafından oluşturulur. Güneş'in yüksekliği 60° 45′ yı geçtiği zaman bu olaya artık olanak kalmaz.
• *46°'lik parheli.* 46°'lik haleye yakın olan parheli, altıgen lamellerin tabanları ve yan yüzleri arasındaki dik açılar hesaba katılarak elde edilir. Bu parheli ancak, tamamlanmamış bir halenin yan kollarında ve Güneş'in yüksekliği maksimum 30° 12′ olduğu zaman görülebilir. Bu parhelinin oluşumu ayrıca düşey eksenli bir ikidüzlemlide çift kırılmaya uğrayan ışığa da bağlanabilir: örneğin birinci parhelinin ikincil görüntüsü gibi. Bununla birlikte, bu olay çok ender olarak görülür ve parlaklığı azdır.

PARILDAMA a. Parıldamak eylemi.
—Astrofiz. Noktasal bir gökcisminden alınan ışıma yeğinliğindeki hızlı dalgalanma olayı; bu olay ışımanın, gözlemciye ulaşmadan önce geçtiği ortamlardaki yoğunluk dalgalanmalarından kaynaklanır. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Elektron. ve Çekird. fiz. *Parıldama algılayıcısı* ya da *sayıcısı*, bir parıldayıcı, bir ışılçoğaltıcı ve bunlara bağlı devrelerden oluşan ve parçacıkları algılamaya (ya da saymaya) yarayan düzenek. (Bu düzenek özellikle gökbilimde ve nükleer tıpta, gama görüntülemesinde kullanılır.)
—ANSİKL. Astrofiz. Görünen yıldızların parıldamasına Yer atmosferinin türbülansı yol açar: buna, *atmosferik parıldama* olayı denir. Parıldama, pulsarlar* gibi noktasal radyokaynakların radyoelektrik ışımasını da etkiler; parıldamaya yol açan yoğunluk dalgalanmaları, güneş rüzgârı ile sıkı ilişki içinde olan gezegenlerarası ortamın dalgalanmaları (bu durumda *gezegenlerarası parıldama*'dan söz edilir) ile yıldızlararası* ortamın dalgalanmalarıdır (yıldızlararası parıldama).

PARILDAMAK gçz. f. **1.** Bir şeyden söz ederken, gözalıcı ışınlar saçmak, ışık saçan parıltılar yansıtmak, ışıldamak: *Uzaklarda bir yıldız parıldıyor. Güneşte parıldayan deniz kabukları.* **—2.** Gözlerden, bakışlardan, yüzden vb. söz ederken, bir duyguyu gösterecek biçimde parlamak, ışıldamak: *Gözleri neşeyle parıldıyor.*
◆ **parıldatmak** ettirg. f. Parıldamasına neden olmak.

PARILDAMAÖLÇER a. Gökbil. Bir yıldızın ışığının parıldamasını ışıklı bir işaretle karşılaştırmaya yarayan gök dürbünü.

PARILDATMAK → PARILDAMAK.

PARILDAYICI a. Fiz. Yüklü ya da iyonlaştırıcı bir parçacığın içinden geçmesiyle, ışık yayımlayan bileşik ya da karışım.
—ANSİKL. Parıldayıcılar, ya sodyum iyodür gibi katı kristaller ya da içinde parıldayan bileşiğin moleküllerinin çözülmüş olduğu plastik maddeler ya da organik sıvılardır. Parçacıklar fiziğinde, parıldayıcının ürettiği fotonlar bir ışılçoğaltıcıyla, çakışma devreleri sayesinde parçacığın geçiş anını belirlemeye olanak veren bir elektrik darbesine dönüştürülür. Bu algılayıcılar daha kesin, ama daha yavaş mevki saptama sistemlerini harekete geçirmede ve yol zamanlarını ya da enerji kayıplarını ölçmede kullanılır.

PARIL PARIL be. Parıldayarak, ışık saçarak: *Gerdanlık parıl parıl parlıyor.*
◆ sıf. Çok parıltılı: *Parıl parıl saçlar.*

PARILTI a. **1.** Gözalıcı parlaklık. **—2.** Bir duygunun gözlere, bakışlara, yüze yansıması: *Gözlerindeki neşe parıltısı.*

PARILTILI sıf. Işık saçan yansımaları olan, parıldayan şey için kullanılır; ışıltılı, yalabık: *Parıltılı çakıl taşları.*
—Böcbil. *Madensel parlaklık*, kınkanatlılar, kelebekler gibi bazı böceklerin dış görünümündeki parlaklık. (Madensel parlaklık, dışkutikulanın ince levhalarını geçen ışığın ayrışmasıyla oluşur.)

PARILTISIZ sıf. Parıltısı olmayan, sönük, donuk.

PARİA körfezi, Venezuela'nın Atlas okyanusu kıyısında körfez, K.'deki *Paria yarımadası*'yla G.'deki Orinoco deltası arasında. Trinidad adasının açığına doğru ağzı kapalıdır ve üç boğazla (K.'de *bocas del Dragón*'lar, G.'de *boca de la Serpiente*) okyanusa bağlanır.

Pariah köpeği, Afrika, Asya, Malezya, Okyanusya ve hatta Akdeniz'in Avrupa kıyılarındaki ülkelerde rastlanan yabanıl köpeklere verilen ortak ad. Kökenleri tartışmalıdır: bu köpekler ya hep yabanıl yaşadı ya da yabanıl yaşama dönen evcil köpeklerin soyundan geldi. Boyları çakaldan biraz büyüktür.

PARİAN a. (ing. sözc.; öz. a. *Paros*'tan). Bileşiminde yüksek oranda feldispat bulunan porselen. (1844'e doğr. Copeland ve Garrett [Staffordshire] tarafından gerçekleştirildi; süt beyazı rengiyle Paros mermerinin taklit edilmesini sağlayan parian özellikle heykelcilikte kullanıldı. Minton ve Wedgwood'un işlediği bu porselen Victoria çağında İngiltere'de çok tutuldu.)

PARİCUTİN, Meksika'da (Michoacán eyaleti) etkin yanardağ, Uruapán'ın B.'sında; en yüksek noktası 2 808 m. Bir tarlanın ortasından fışkıran ilk püskürme 20 şubat 1943'te gerçekleşti.

PARİDAE a. Zool. BAŞTANKARAGİLLER familyasının bilimsel adı.

PARİETAL sıf. (fr. *pariétal*). → YANKAFA.

PARİETALES a. Bazı botanikçilerce yandan etenelenmeli bir familyalar grubuna (bixaceae, menekşegiller, böcekkapangiller, çarkıfelekgiller, hatta kabakgiller) verilen takım adı.

PARİETOGRAFİ a. (fr. *pariétographie;* lat. *paries, -etis,* duvar, ve *graphein,* yazmak'tan). İçi boş bir organın çeperlerinin röntgenle incelenmesi. (Bu yöntemde bir zamanlar çift gaz kontrastı kullanılırdı; bir taraftan karın zarına gaz şırınga edilir, öte yandan organ gazla şişirilirdi. Günümüzde parietografi ekografi muayenesi ve skanografi ile değerlendirilmektedir.)

PARİGİ (Giulio), italyan mimar, sahneleyici ve gravürcü (öl. Floransa 1635). Babası ALFONSO I'in (öl. Floransa 1590) ve Buontalenti'nin öğrencisi ve yardımcısıydı. Floransa'da, yalın ve zarif mimarlık çalışmaları yürüttü; ama daha çok, Medici sarayı'nın, gösteri ve şenliklerini hazırlaması ve bu şenlikler için, büyük bir ustalıkla yaptığı tiyatro makineleriyle ünlüdür; birçok gravür onun bu etkinliğini kanıtlamaktadır. —Oğlu ALFONSO II (öl. Floransa 1656) özellikle Boboli bahçelerinin bazı bölümlerini tamamlayarak babasının önbarok tasarımlarını sürdürmüştür.

PARİLE a. (ital. *parella*'dan). Denizc. **1.** Kaplama armozlarını kalafatlamada ve armozlar arasına kıtık sokmada kullanılan kalafatçı aleti. **—2.** İki tahta parçasını, kenarları bitişik olacak biçimde yontarak özel cıvatalarla birleştirme; bu şekilde birleştirilmiş iki tahta parçası. **—3.** *Parile makarası*, ağır işlerde kullanılan palangalarda, üç ya da daha çok dilli makara.

PARİMA a. Filika ve sandal gibi küçük tekneleri baş ve kıç taraflarından iskele ya da rıhtıma bağlamaya yarayan 3-5 burgatalık halat. (Baştakine *baş parıması*, kıçtakine ise *kıç parıması* denir.)

PARİN ya da **PARİNE** sıt. (fars. *pārīn, pārīne*). *Esk.* Geçen yılki, geçen yıl olan.

Parinaud sendromu (fransız göz hekimi Henri *Parinaud*'nun [1844-1905] adından), yöneşme felcine eşlik eden dikey göz hareketleri (yukarıya ve aşağıya) felci. (Merkezden gelen göz devindirici sinirlerdeki iki taraflı bir lezyondan ileri gelir ve böylece süpranükleer bir felç yaratır.)

PARİNE ⇒ PARİN

PARİNGUL MARE, Transilvanya Alpleri'nde kütle, Romanya'da, Făgăraş dağlarından Loviştei geçidiyle ya da Lovişte (2 518 m) çöküntüsüyle ayrılır.

PARİNİ (Giuseppe), italyan yazar (Bosisio, bugün Bosisio Parini, Como, 1729 - Milano 1799). 1754'te tarikata girdi ve Serbelloni ve Imbonati ailelerinde eğitmenlik yaptı. Yergi şiirlerinden oluşan başyapıtı *Il Giorno*'nun (1763) ilk iki bölümünün (*Il Giorno*, 1763; *Mezzogiorno*, 1765) kazandığı başarıdan sonra, Brera saray okullarında bir belagat kürsüsünün başına getirildi. Odlarının birçoğunda Aydınlatma çağı reformlarını savundu: *La vita rustica* (1757-58), *La salubrita dell'aria* (1759), aşılanmayı konu alan *L'innesto del vaiuolo* (1765), işkenceye karşı *Il bisogno* (1765), kastralara karşı *La musica* (1769). 1789'dan sonraki odlarında ise devrimci şiddete karşı bir sığınak olarak şiiri ve aşkı yüceltir. *Il Giorno* adlı yapıtının son iki bölümü (*La Sera* ve *La Notte*, 1801) reform siyasetinin başarısızlığı karşısındaki düş kırıklığı hissedilir.

PARİNİRVANA, sanskritçe *büyük silinme, bütünsel silinme* anlamına gelen ve tam nirvanayı, her türlü tenasühü kesinlikle dışlayan nirvanayı belirten sözcük. İ.Ö. 478'de Buddha Şakyamuni'nin bu duruma eriştiği söylenir.

PARİON. Tar. coğ. K.-B. Anadolu'da, Propontis'in (Çanakkale boğazı) G. kıyısında önemli liman kenti; Lampsakos ile Priapos arasındaydı. Kalıntıları Çanakkale'nin Biga ilçesi Balıklıçeşme bucağına bağlı Kemer köyünün yakınındadır. Bir Milet ve Erythrai kolonisi olduğu sanılmaktadır. Bergama krallığı'ndan sonra Roma'ya bağlandı (İ.Ö. 133). Strabon Hermokreon'un burada büyük boyutlu bir sunak inşa ettiğini yazar. Praksiteles de bir Eros heykeli yapmıştı.

pari passu hükmü, bir sözleşmede, ileride bu sözleşmeye taraf olmayan bir üçüncü kişiye bu sözleşmede belirtilen koşullardan daha elverişli koşullar tanınması durumunda bunların kendiliğinden sözleşmenin şimdiki tarafları için de geçerli olacağını belirten hüküm. Uluslararası sözleşmelerde bu hükmün kullanılması gelenekselleşmiştir. Borsacılık alanında da kullanılır.

Paripatal, *bhakti* (bağlılık) lirizmine çok yakın bir tonda ve müzik melodileri için yazılmış tamul ibadet metinleri derlemesi. Akam aşk simgelerini Tanrı aşkına dönüştürür. Sekiz büyük *Sangam** derlemesi içinde yer alır.

PARİS, Fransa'nın başkenti, Île-de-France bölgesi'nin merkezi, 25 m yükseltide; 2 152 423 nüf. (1992). 105 km² lik alana yayılan kent, aynı zamanda bir *département* oluşturur. Paris *département*'ı, geleneksel 20 *arrondissement*'ı karşılayan 20 kantona ayrılır.

COĞRAFYA

Paris, hem bir kent, hem de çok daha kalabalık bir yerleşme alanıdır (nüfusu 9 milyondan fazla). Ancak 1954'ten bu yana kent nüfusu yaklaşık 700 000 kişi azalmıştır (yani nüfusunun dörtte biri) ve bu nüfus azalmasının süreceği sanılmaktadır. Sanayi de çok gerilemiştir. Bu nedenle Paris, hizmetler kesiminin giderek daha çok ağırlık kazandığı bir kent haline gelmektedir. Arsa fiyatlarının yüksekliği konutların (giderek daha masraflı olmaktadır) yerini büroların almasını sağlamış, ama bu durum başkent topraklarındaki büyük fiyat farklılıklarını ortadan kaldıramamıştır. Ulusal planda (yönetim, maliye, lüks mal ticareti, turizm, kongre merkezi, şirket merkezlerinin yoğunlaşma alanı [savunma kutuplarının oluşturulmasından sonra bu işlevi zayıflamıştır]) ve yüksek eğitim alanında (üniversitelerin kente yerleştirilmesine karşılık yüksekokulların banliyölere, hatta bazen kırsal kesime taşınması) hâlâ çok önemli bir yere sahiptir.

Fransa nüfusunun % 18'inden çoğu Paris yerleşme alanında yaşar; ne var ki, bu yüksek oran bile, çok uzun bir gelişme dönemini izlediği için hafif bir gerileme sayılabilir. Paris gibi, yakın banliyölerinin de (komşu *département*'ları Seine-Saint-Denis, Hauts-de-Seine ve Val-de-Marne) nüfusu azalmaktadır (ama gene de nüfus yoğunlukları olağanüstü yüksektir). Hiç boş alan kalmamıştır, konutlar ve sanayi (daha az olarak gerilemiştir. Yerleşme alanındaki bu gerileme, "Büyük Taç" adı verilen *département*'lara (Seine-et-Marne, Yvelines, Essonne ve Val-d'Oise), beş yeni kent alanına (Évry, Melun-Sénart, Marne-la-Vallée, Cergy-Pontoise ve Saint-Quentin en Yvelines) yaramış, bu yerleşmeler işyerleri ve konutların yan yana sıralandığı büyüme odaklarına dönüşmüşlerdir.

Günümüzde Paris yerleşme alanı yaklaşık 2 000 km²'lik bir alanı kaplamaktadır (ortalama nüfus yoğunluğu km²'de yaklaşık 5 000 kişi [yani ulusal ortalamanın yaklaşık 50 katı] kadardır). Kentleşme, koruma altına alınmış ormanlarla yer yer kesilse de, Pontoise-Roissy-Corbeil-Essonnes-Trappes çokgeni içinde aralıksız sürmekte, Paris'e giden otoyolların ve demiryollarının ötesine taşmaktadır. Sanayi potansiyelinin büyük bölümü (otomobil ve hava taşıtları yapımı, elektrikli ve elektronik gereçler, kimya sanayii, tarıma dayalı besin sanayii vb.) ve büyük girişimler (Roissy ve Orly havalimanları, Gennevilliers liman tesisleri, yeni ticaret ve sağlık kurumları merkezi, Fleury-Mérogis cezaevi vb.) banliyölerde toplanır. Ayrıca banliyöler aynı zamanda (ve özellikle) konut alanlarıdır: blok apartmanlar ve küçük evler yan yana sıralanır (özellikle Paris yakınında).

Büyümesinin durmasına karşın, Paris yerleşmesi büyük sorunlar yaratmaktadır: özellikle ulaşım; daha yerel olarak da, çok sayıda yabancı kökenli insanın kente yerleşmesi (yerleşme nüfusunun yaklaşık % 13'ü); bütün büyük yerleşmelerde karşılaşılan güvenlik sorunları.

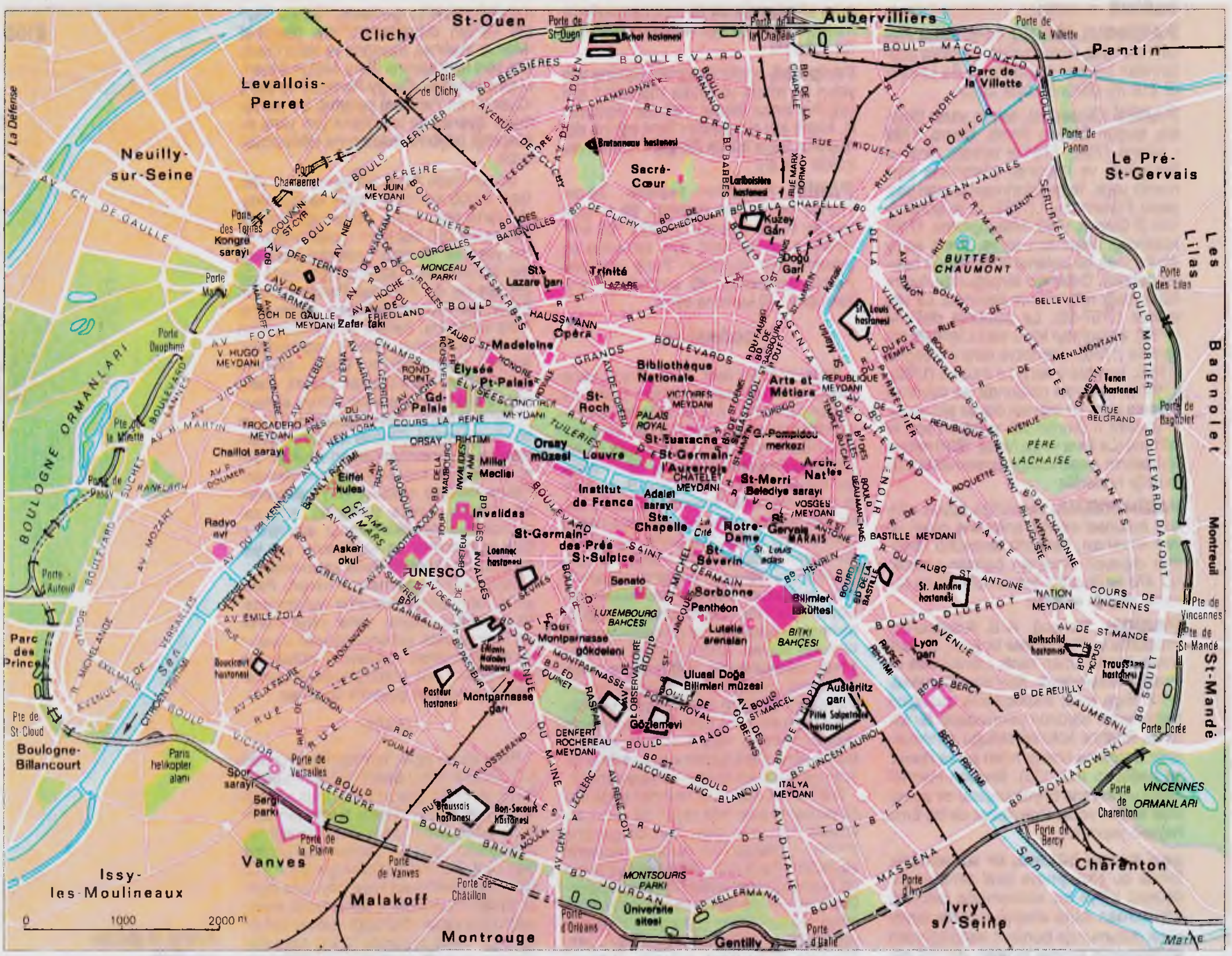
TARİH

Paris siti en az ilk Yenitaş döneminden (İ.Ö. 4000'e doğr.) beri insanların oturduğu bir yerdi (Louvre'un avlusunda yapılan kazılar). Kent, Parisii halkı tarafından Sen'in bir adası üzerinde kurulan bir kelt kasabasından doğdu. Latince adı *Lutetia* olan kent, Romalılar'ın eline geçtikten (İ.Ö. 52) sonra, Sen'in sol kıyısı boyunca yayıldı. Erken imparatorluk döneminde, imparator Julianus'un (356-360) makam yeri oldu. Hun istilası sırasında (V. yy.) azize Geneviève, burada oturanları, kentlerini savunmaya çağırdı.

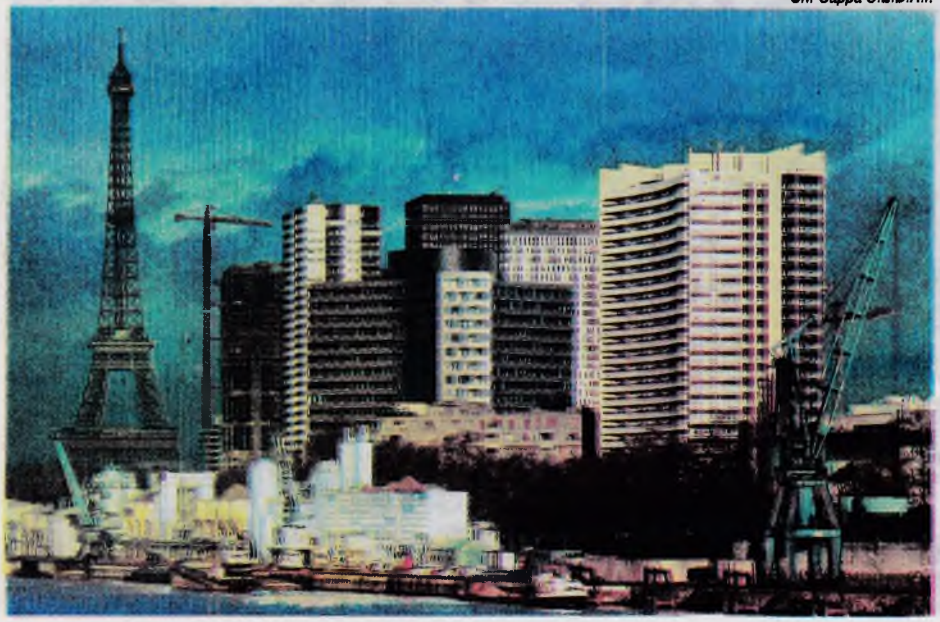
Paris'ten bir görünüm arka planda Sacré-Cœur

Sioen-C.E.D.R.I.

Paris'ten (XV. *arrondissement*) bir görünüm (solda Eiffel kulesi)

Ch. Sappa-C.E.D.R.I.

• *Geç Ortaçağ'da ve Capetler döneminde Paris.* Kral Clovis, Paris'i kendine başkent yaptı. Childebert, Cité adasında St-Etienne katedrali'ni inşa ettirdi. Parisliler, 885-86'da kendilerini kuşatan Normanlar'a karşı adalarında toplanarak direndiler. Kont Eudes, 888'de, Capet monarşisini başlatarak, kenti krallığının merkezi yaptı. Paris, krallık topraklarıyla birlikte büyüdü. Bir belediye başkanının (Prévot) yönetimine verildi. Bu belediye başkanı, Louis X zamanında krallığın bir memuru haline geldi. Manastırların çevresinde, kasabalar gelişti. Philippe Auguste'ün 1190-1213 arasında inşa ettirdiği sur, bunları çepeçevre kuşatıyordu. İnşasına 1163'te başlanan Notre-Dame katedrali, eski katedralin yerini aldı ve krallar Louvre şatosu'na yerleştiler. İktisadi etkinliklerle uğraşan kuruluşlar nehrin sağ kıyısında toplanmışlardı; 1215'te, Sainte-Geneviève tepesinde inşa edilen üniversite ise, sol kıyıda yer alıyor ve bazıları çok uzaklardan gelen binlerce öğrenciyi kendine çekiyordu. Böylece, ticaretle uğraşan kent, kralların oturduğu Cité ve üniversite mahallesi topografik olarak birbirinden ayrıldı.

XIV. yy.'da, Charles V tarafından yaptırılan ve 438 ha araziyi kuşatan yeni suruyla Paris, Fransa'nın en büyük kenti oldu. Ticari etkinlikler, *cours des miracles*'e komşu Halles ve Châtelet bölgelerinde toplandı. İktisaden güçlenen ticaret burjuvazisi, bazı siyasi istekler ileri sürmeye başladı. Belediye başkanı (Prévot), Étienne Marcel, veliahta karşı bir ayaklanmaya (1356-1358) önderlik etti. Bunu, Maillotin (1382) ve Caboche (1413) isyanları ve Üniversite'nin İngiltere kralından yana tavır alması (1420) izledi. XIV. yy.'ın başından sonuna kadar, Paris'in nüfusu iki kat artarak yaklaşık 200 000 kişiyi buldu.

• *XVI. yy.'da Paris.* Kentin büyümesi aynı tempoda devam etti. Bu durum, bazı düzenlemeleri ve yol işlerini (sokakların aydınlatılması, temizlenmesi) gerekli kıldı. Matbaacılık ve François I'in girişimleri (büyük sayıda sanatçı ve bilginin gelmesi, Collège de France'ın kurulması) sayesinde, Paris, Rönesans hümanizmi içinde yerini aldı. Buna karşılık, Din savaşları'nın yol açtığı kargaşalıklardan ve din sapkını Navarra kralı Enrique III'e (Henri IV) düşman

olan Kutsal Birlik'in eylemlerinden zarar gördü. Enrique III'ün inancından dönmesi ("Paris bir missaya değer") [1593], onun yeniden görkemli bir biçimde kente dönmesini (1594) sağladı ve kral, Dauphine meydanını yaptırarak, Place Royale'in (geleceğin Vosges meydanı) yapım çalışmalarını başlatarak kentin güzelleşmesine katkıda bulundu.

• *XVII. ve XVIII. yy.'larda Paris.* Marie de Médicis, Luxembourg sarayı'nı; Richelieu, geleceğin Palais Royal'ini (Krallık sarayı) yaptırdılar. 1670'te, surların yıkılmasıyla yeşil alanlara ve zafer taklarına yer açıldı. Marais ve Notre-Dame adası (günümüzde Saint-Louis adası) gibi büyük mahalleler kuruldu ya da onarılıp yenilendi. Anıtsal meydanlar düzenlendi: Victoires meydanı, Louis-le-Grand (günümüzde Vendôme) meydanı, Louis-XV (günümüzde Concorde) meydanı. XVIII. yy.'da, kentin büyüklüğüne uygun yaşam kolaylıkları ve rahatlıkları getirildi (ilk kez, polis örgütü başkanı La Reynie'nin [1667-1697] girişimiyle). Michel Turgot, kendi adını taşıyan planı uygulamaya koydu. Gümrük vergisi alımları için Devrim arifesinde yapılmış olan ve "Fermiers-Généraux" (mültezimler) duvarı adı verilen surlarda, Nicolas Ledoux tarafından yer yer anıtsal pavyonlar inşa edildi. XVIII. yy.'da, Paris, bir düşünce, zarafet, sanat ve aynı zamanda bir bilim ve felsefe merkezi haline geldi. Kahvelerde ve kulüplerde ansiklopedicilerin fikirleri yayılıyordu.

• *Devrimci Paris.* 1789 yılı, bir karışıklık döneminin başlangıcı oldu. Bastille'in zaptı ve 5-6 ekim olaylarıyla doruk noktasına varan bu karışıklıklar sonucunda, Paris dışında bulunan kral geri getirilerek Louvre' da oturmaya zorlandı. Böylece, Paris'in devrimdeki üstün rolü açıkça kendini gösterdi. Kulüpler (Jacobinler ve Cordelierler) ve 48 halk seksiyonu, kentin politik etkinliklerine egemen durumdaydı. Paris komünü'nün sans-culotte'ları (10 ağustos 1792), seçilmiş meclislere karşı çıkarak şiddet atmosferini iyice artırdılar (eylül 1792 kıyımları) ve terör rejimine arka çıktılar.

• *Birinci ve İkinci İmparatorluk dönemlerinde Paris.* Napoléon I zamanında Rivoli caddesi açıldı. Étoile meydanı ile Châtelet kesimi yeniden düzenlendi. Percier ve Fontaine adlı mimarlar, mimaride yeniklasikçiliği güçlendirdiler (zafer takları, Madeleine kilisesi, Vendôme sütunu). 1801' de Paris'in nüfusu 500 000'i aştı. 1815' ten sonra kentin çehresi hızla değişti. Thiers kuşağı (1841-1845) denen surlar bir dizi büyük çevre kasabasını kucaklarken, bir yandan da garlar (Saint-Lazare garı, 1843) inşa ediliyordu. 1846'da, Paris nüfusu bir milyona ulaştı. Batıdaki burjuva mahalleleri, genellikle sevimsiz ve kirli görünüşlü konut yığınlarından giderek daha belirgin bir biçimde ayrıldı.

Napoléon III döneminde, baron Haussmann, kentin merkezine yığılmış binalar arasından büyük caddeler açılmasına (La Fayette caddesi, Saint-Michel, Sébastopol, Saint-Germain... bulvarları) daha çok önem vererek başkentin yenilenmesi işine büyük katkıda bulundu. Mühendis Belgrand, lağımların sayısını artırdı. Kent, 20 *arrondissement*'a bölündü. 1871 komünü ve alman işgali (ocak 1871) Paris' in tarihine güçlü bir biçimde damgasını vurdu. III. Cumhuriyet, bir dizi anlamlı evrensel serginin açıldığı (1878, 1889, 1900), Eiffel kulesi ve metro (1899'dan başlayarak) inşaatlarının yapıldığı bir refah ve modernleşme dönemi oldu. 1896'da kentin nüfusu 2 540 000'e yükseldi. Birinci Dünya savaşı sırasında Paris, uçaklar, güdümlü balonlar ve toplar (Bertha) tarafından bombardıman edildi. Savaştan hemen sonra, banliyönün dalbudak salarak büyümesi, nüfusu istikrarlı bir hal alan başkenti ikinci plana itti.

14 haziran 1940'ta, Hitler Almanyası'nın birlikleri, açık şehir ilan edilen Paris'e girdiler. Kent, Fransa'daki alman askeri komutanlığının merkezi ve çok geçmeden de Direniş hareketinin ana üssü oldu. Yurtiçi fransız kuvvetleri (FFİ), 19 ağustos 1944'te ayaklanma başlattılar. 24 ağustosta, 2. zırhlı tümenin tankları başkentin kapılarına dayandı. 25 ağustosta başkente girildi ve "Gross Paris" alman garnizonu komutanı Choltitz, teslim belgesini imzaladı (Leclerc ve Rol Tanguy de parafe ettiler). 26 ağustosta Champs-Elysées'de yapılan geçit törenine De Gaulle de katıldı.

Paris'in mülki yönetimi

1975'e kadar, belediye başkanlığı görevleri, şehir meclisi başkanı ile polis müdürü ve Seine valisi arasında bölüştürülmüştü. 1964'te, Paris bölgesi *département*'larının parçalanması sırasında Seine valisi, Paris valisi oldu. 31 aralık 1975 tarihli yasayla, Paris kenti, aynı zamanda hem komün, hem *département* olan bir idari bölüm haline getirildi ve yönetimi Paris belediye başkanı ile Paris Şehir meclisi'ne verildi. Fakat 31 aralık 1982 tarihli yasa, komün yönetiminin merkeziyetçiliğine son vererek, yönetimi *arrondissement* meclislerine devretti.

Paris Şehir meclisi'nce 6 yıl için seçilen Paris belediye başkanı, Meclis'in kararlarını, hem komünden, hem de *département*'dan aldığı yetkilerle, hazırlar ve uygular (merkeziyetçiliğin kaldırılmasına ilişkin 2 mart 1982 tarihli yasa uyarınca). Başkan, yerel görevlerini, yasayla belirlenmiş 18 yardımcısıyla 9 yedek yardımcısına, vekâleten, bırakabilir. Belediye başkanı, idari polis yetkisine sahip değildir; bu yetki (düzen ve güvenliğin korunması), geleneksel olarak polis müdürüne aittir. Fakat, eskiden Seine ve Paris valilerine tanınmış olan polis yetkilerini kullanır (küçük yollarda düzenin sağlanması, komün binalarının bakımı vb.). Nüfus müdürü ve adli polis şefi olmak sıfatıyla bir devlet memurudur.

GÜZEL SANATLAR

İkinci İmparatorluk ve III. Cumhuriyet dönemlerinde, başkentteki eski anıtlardan birçoğu ve tarihi mahallerin büyük bir bölümü şehircilik düzenlemeleri sırasında yok oldu; buna karşılık ortaya, oldukça soylu bir kent görünümü çıktı. Galya-Roma döneminden günümüze kalan başlıca yapı, "Cluny*" kaplıcaları'dır (II. yy.'ın sonuna doğru). St-Germain-des-Prés* manastırı'nın esas yapısı ise Roman döneminden kalmadır (990'dan sonra yeniden inşa edilmiş olarak). XII. yy.'daki gelişme ve gotik sanatın doğuşu ile birlikte, Paris'te

Cl. Rivers-C.E.D.R.I.

Mouffetard sokağındaki (V. *arrondissement*) küçük dükkânlar

gerçekleştirilen yapıtlar, fransız sanatının öz örnekleri niteliğini kazandı: Notre-Dame katedrali (yapımına 1163'te başlandı), St-Germain-des-Prés kilisesi'nin koroyeri, Sainte-Chapelle, Conciergerie*'nin XIV. yy.'a ait bölümleri (Cité adasındaki saraydan geriye kalanlar). Gotik sanatın son dönem (XV.-XVI. yy.'lar) yapıtları, St-Germain-l'Auxerrois, St-Merri, St-Gervais, St-Nicolas-des-Champs, St-Séverin, St-Étienne-du-Mont* kiliseleri ile Cluny rahiplerinin konağıdır.

Rönesans, muhteşem St-Eustache kilisesi (yapımına 1532'de başlanan bu kilise henüz gotik tarzda bir yapıdır), yeni Louvre* ve J. Goujon, G. Pilon gibi heykelcilerin yapıtlarında kendini gösterir. XVII. yy.'dan kalma yapılar: hastane ve misafirhaneler (Saint-Louis, Val-de-Grâce, Salpêtrière, İnvalides), Port-Royal* manastırı, Quatre-Nations koleji (günümüzde İnstitut), Louvre'un eklentileri (ve buna bağlı olarak doğu-batı ekseni fikri), Luxembourg konağı, dört "krallık meydanı", kiliseler, capellalar (St-Gervais'nin cephesi, St-Paul-St-Louis, St-Roch, Sorbonne, Visitation [günümüzde Ste-Marie protestan kilisesi], St-Louis-en-Île, İnvalides vb.), Saint-Louis adasındaki ve Marais'deki konakların birçoğu (S. de Brosse, Lemercier, Mansart, Le Vau, Lepautre, Bruant, Bullet, J. H.-Mansart gibi mimarlar tarafından gerçekleştirilen bu yapılarda, Rubens, G. F. Romanelli, Vouet, Champaigne, La Hire, Le Sueur, Le Brun Nignard, La Fosse gibi ressamlar da çalıştılar). Yapımına 1646'da başlanan büyük St-Sulpice kilisesi, XVIII. yy.'da Oppenordt ve Servandoni tarafın-

Ch. Sappa-C.E.D.R.I.

Arsenal limanından (IV. ve XII. *arrondissement*) bir görünüm

Reutlinger

Gaston Paris

Sygma

Henri d'Orléans
Paris kontu

Paris'in seçimi
Cecchino da Verona'nın yapıtı (XV. yy.)
Bargello müzesi, Floransa

Scala

dan tamamlandı; J.-A. Gabriel, Louis-XV meydanı'nı (günümüzde Concorde meydanı) tasarladı; Askeri okul, Ste-Geneviève kilisesi (daha sonra Panthéon), Darphane, Palais Royal'in yeni külliyesi, Odéon tiyatrosu vb. inşa edildi. Bütün bu yapılar, klasik ve yeniklasik anlayıştadır. Soylu konutları özellikle Saint-Germain dış mahallesinde (Grenelle sokağındaki çeşmenin dekorları E. Bouchardon tarafından yapılmıştır) yoğunlaştı. Yüzyılın ilk yarısında rokay dekorun çarpıcı etkisi (Boffrand, de Cotte, J. Aubert... tarafından yapılan konaklar) en iyi yine burada (ve de Rohan ve Soubise konaklarında) değerlendirilebilir. XVIII. yy.'ın sonundan itibaren Büyük Bulvarlar'ın kuzeyindeki Chaussée-d'Antin kesimi şehirleşmeye açıldı (pek az örneği kalmış olan "antik tarzda" konutlar [Bélanger ve Ledoux'nun yapıtları]). Napoléon'un, mimarları Fontaine ve Percier'nin yanı sıra, Chalgrin, Brongniart ve Vignon'a (Temple de la Gloire, günümüzde Madeleine) yaptırdığı yapılardan sonra, Paris mimarisinin tarihi, seçmeciliğin" ve demir (Eiffel kulesi) ve beton mimarisinin tarihiyle kaynaştı.

Paris yapıları, içerdikleri sanat yapıtları bakımından pek (ya da artık) zengin sayılmazlar; buna karşılık, kentteki müzeler olağanüstü koleksiyonlara sahiptir: ulusal sanat müzeleri (Louvre, Orsay, Cluny, Guimet, Afrika ve Okyanusya sanatları, Art moderne [Centre national d'art et de culture Georges-Pompidou'da], Halk sanatları ve gelenekleri müzeleri); kent müzeleri (Carnavalet, Petit Palais, Cognacq-Jay, Cernuschi, Art moderne müzeleri; yarı kamusal yönetimli müzeler (Jacquemart-André ve Marmottan müzeleri [bunlar İnstitut'ye bağlıdır], Dekoratif sanatlar müzesi vb.); ulusal bilimler müzeleri (Ulusal teknik müzesi [eski St-Martin-des-Champs manastırı'nda], Doğa bilimleri müzesi ve musée de l'Homme, Buluşlar sarayı, Villette bilim ve sanayi sitesi). Çeşitli alanlarda uzmanlaşmış (halı, opera, denizcilik, Légion d'Honneur vb.) ya da büyük sanatçılarla (Hugo, Balzac, Rodin, Picasso...) ilgili müzeler de vardır. Bibliothèque nationale, çeşitli yerlerden toplanmış göz kamaştırıcı elyazma, estamp ve para koleksiyonlarına sahiptir.

PARİS. Yun. mit. Priamos ile Hekabe' nin oğlu olan truvalı kahraman. Kâhinler doğacak çocuğun Truva'nın yok olmasına neden olacağını söyledikleri için anne ve babası tarafından İda dağına bırakıldı. Kısa süre içinde yakışıklılığı ile ün salan Paris, sürülere çobanlık ederken karşısına, güzellik ödülü için yarışmakta olan Hera, Aphrodite ve Athena çıktı. Paris en güzele verilecek ödül olan altın elmayı kendisine spartalı Helene'nin aşkını vaat eden Aphrodite'ye verdi; bu nedenle Hera ile Athena Truvalılar'a kin duymaya başladılar. Öte yandan, Kassandra Paris'in kim olduğunu anladı ve Priamos, oğlunu bulmaktan sevinç duydu. Sparta kralı Menelaos kendisini ağırladı, ama Paris karısı Helene'yi kaçırdı ve Truva savaşı'nın başlamasına yol açtı; Akhilleus'u bir okla topuğundan vurarak ölümcül bir biçimde yaraladı, sonra Philoktetos tarafından öldürüldü.

—İkonogr. Bir Pompei resminde, *Helene' nin Paris tarafından baştan çıkarılışı* (Napoli müzesi), bir Antakya mozaiğinde de *Paris'in seçimi* (II. yy., Louvre) canlandırılır. *Paris ile Oinone*, Jacob Van Loo (Dresden) ve Van der Werff'in (Torino) resimlerine konu olur; *Œuvres de Christine de Pisan*'ı (Brüksel) süsleyen bir minyatürde ve G. Romano (Mantova dukalık sarayı), C. Caliari (Madrid), Cranach (Kopenhag, New York, Karlsruhe), Manuel Deutsch (Basel), Albani (Madrid), Giordano (Kopenhag, Berlin, Sen-Petersburg), Rubens (Londra, Dresden, Madrid), Watteau (Louvre), Boucher (Londra) vb'nin resimlerinde de *Paris'in seçimi* sahnesi işlenir; *Paris Akhilleus'u öldürürken*, Rubens (Berlin), *Helene'nin kaçırılışı* ise Gozzoli (Londra), G. Romano (Mantova), il Tintoretto (Madrid), Reni (Louvre), Romanelli (Paris, Mazarin galerisi) tarafından resimleştirilir. David 1788'de *Paris ile Helene* adlı bir tablo (Louvre), Canova da bir *Paris* heykeli (Sen-Petersburg) yapmıştır.

PARİS a. (truvalı kahraman *Paris*'in adından). Ilıman Avrupa'da ve Asya dağlarında yetişen, sürüngen köksaplı, çokyıllık otsu bitki. (Yaprakları, çoğunlukla dörderli çevrem halinde bir arada bulunur. Bil a. *Paris quadrifolia;* zambakgiller familyası.)

PARİS, ABD'de birçok kentin adı. En önemlisi Dallas'ın (Texas) K.-D.'sundadır; 25 500 nüf.

PARİS (Matthew), ingiliz vakanüvis ve tezhipçi (öl. Saint Albans 1259). 1217'de Saint Albans keşişiydi, 1235'te vakanüvis olarak Roger of Wendover'in yerini aldı. Aralarında *Chronica majora* (Büyük kronik) [Corpus Christi College, Cambridge] ve *Historia Anglorum* (Angllar'ın tarihi) [British Museum] adlı yapıtların da bulunduğu birçok elyazmasının yazarı ve tezhipçisidir; bu kitapların sayfa kenarlarında ya da tam sayfada, eklektik gotik üslupta gölge vurulmuş çizgimsi resim çalışmaları vardır.

PARİS (Gaston), fransız folklorcu ve filolog (Avenay, Marne, 1839 - Cannes 1903), Paulin Paris'in oğlu. Collège de France'ta profesörlük yaptı (1872), roman filolojisiyle eski fransızcaya bilimsel bir nitelik kazandırdı. Ortaçağ üzerine incelemeler yayımladı: *les Miracles de Notre-Dame* (Meryem Ana'nın mucizeleri) [U. Robert'le birlikte], *les Chansons du XVe siècle, la poésie, les légendes* (XV. yy. şanson'ları, şiir ve efsaneler). *Revue critique* ve *Romania* adlı dergilerin kurulmasında önemli bir rol oynadı. Onun çabaları sayesinde bu dergilerde ilk sözlü edebiyat derlemelerinin sonuçları yayımlandı.

PARİS (Henri D'ORLÉANS, —*kontu*) [Le Nouvion-en-Thiérache 1908), Orléans sülalesinin başı. Guise dükü Jean'ın oğlu. 1926'dan, 1886 sürgür yasası'nın yürürlükten kaldırılışı (1950) Fransa'ya dönmesini sağlayıncaya kadar sürgünde yaşadı. 1931'de Orléans-Bragança sülalesinden İsabelle ile evlendi ve on bir çocuğu oldu. 1937'de Action française ile ilgisini kestikten sonra birçok kez siyasal bir rol oynamaya çalıştı (Cezayir'de, 1942'de; 1958 buhranı sırasında), daha sonra V. Cumhuriyet döneminde general de Gaulle'ü destekledi.

Paris antlaşmaları (1947), İkinci Dünya savaşı'nı kazanan devletlerin bu savaşta Mihver müttefikleri olan İtalya, Romanya, Macaristan, Bulgaristan ve Finlandiya ile imzaladıkları antlaşmalar (10 şubat 1947). Bu antlaşmalar, özellikle savaş suçlarının cezalandırılması, naziliğin ortadan kaldırılması, savaştan zarar gören ülkelere tazminat ödenmesi ve Tuna'da geçiş serbestliğinin sağlanması yönünde güvenceleri içeriyordu.

Bu antlaşmalarla, İtalya, Fransa'ya ufak tefek bazı yerleri (Petit-Saint-Bernard, Mont-Cenis yaylası, Thabor ve Chaberton vadileri ile Tende ve Brigue); Yugoslavya' ya İstria'nın bir parçasını, Zara'yı, Pelagosa (Pelagruž) adalarını; Yunanistan'a Onikiada'yı; Arnavutluk'a Saseno'yu bıraktı; Trieste'nin bağımsız devlet olmasını kabul etti, sömürgelerinden vazgeçti ve 360 milyon dolar tazminat ödemeyi üstlendi. Romanya, Besarabya ve Kuzey Bukovina'yı kesin olarak SSCB'ye bıraktı, sekiz yıl süreyle ona toplam 300 milyon dolar değerinde mal ödemeyi kabul etti, buna karşılık Macaristan'dan Transilvanya'yı geri aldı. Macaristan, 400 milyon dolar tazminat ödemek zorunda kaldı ve Çekoslovakya' ya bıraktığı üç köy dışında, yeniden 1938' deki sınırlarını elde etti. Savaş tazminatı olarak 70 milyon dolar ödeyecek olan Bulgaristan, 1940'ta Romanya tarafından kendisine bırakılan Dobruca'yı elinde tutmakla birlikte, Makedonya ve Batı Trakya' da ilhak ettiği toprakları geri verdi. Finlandiya ise, Petsamo ve Salla bölgeleri ile Güney Karelya'yı ve Viipuri'yi kesin olarak SSCB'ye bıraktı, bu ülkeye altı yıl içinde 300 milyon dolar ödemeyi kabul etti ve Porkkala'da bir askeri üs (elli yıl için kiraya) kurmasına izin verdi.

Paris antlaşması (1259), 28 mayıs 1258'de kararlaştırılan ve 4 aralık 1259'da Louis IX ile İngiltere kralı Henry III'ün huzurunda imzalanan antlaşma. Bu antlaşmayla İngiltere kralı Aquitania düklüğü üstünde Fransa kralının hakkını yeniden kabul etti.

Paris antlaşması (1763), Fontainebleau barış görüşmelerinin (3 kasım 1762) ardından, 10 şubat 1763'te Fransa ile İngiltere arasında imzalanan ve İngiltere'nin İspanya ve Fransa karşısındaki zaferini onaylayarak Yedi yıl savaşları'na son veren antlaşma.

Paris antlaşması (1796), 15 mayıs 1796'da imzalanan fransız-piemonte antlaşması. Sardinya kralı Vittorio Amedeo III, Nice ve Savoia'yı bu antlaşmayla Fransa' ya bırakıyordu.

Paris antlaşması *(Birinci)* [1814], 30 mayıs 1814'te imzalanan ve Müttefikler'in (Büyük Britanya, Avusturya, Prusya, Rusya) Napoléon Fransası'na karşı zaferini onaylayan antlaşma. Bu antlaşmayla Fransa, Devrim ve İmparatorluk döneminde ele geçirdiği toprakları kaybederek 1 şubat 1792'deki sınırlarına çekildi.

Paris antlaşması *(İkinci)* [1815], yüz gün sonunda bozguna uğrayan Fransa ile Müttefikler (Avusturya, Büyük Britanya, Prusya ve Rusya) arasında, 20 kasım 1815'te imzalanan antlaşma.

Paris antlaşması, Kırım savaşı'na (1853-1856) son vermek üzere 7 devlet (Osmanlı İmparatorluğu, Büyük Britanya, Fransa, Piemonte [Sardinya], Rusya, Prusya ve Avusturya-Macaristan) arasında, Paris'te imzalanan barış belgesi (30 mart 1856). Viyana protokolü (1 şubat 1856) gereğince Fransa Dışişleri bakanı ve baş delegesi kont Alexandre Walewski (Napoléon Bonaparte'ın lehli kontes Maria Walewska'dan olan evlilikdışı oğlu) başkanlığında toplanan Paris barış konferansı (25 şubat 1856), 31 mart akşamına kadar ateşkes yapılmasına ve bu durumun savaşan devletler delegelerince telgrafla hemen başkomutanlıklara bildirilmesine oybirliğiyle karar verdi. Böylece 35 günlük ateşkesin 34'üncü günü imzalanan Paris antlaşması'yla son verilen bu uluslararası savaşta Türkler Tuna, Kırım, Kafkas ve Anadolu cepheleri olmak üzere 4 cephede çarpışmalarına karşın, müttefikleri İngiltere, Fransa ve Piemonte dev-

letlerinin orduları yalnız Kırım cephesinde savaştı. Ayrıca, sefer süreleri de değişikti: 1853'te Rusya'ya savaş ilan eden Osmanlı devleti, o tarihten sonra 2 yıl 5 ay 27 gün savaş durumunda kaldığı halde, 1854'te Rusya'ya karşı savaşa giren İngiltere ile Fransa, ateşkes tarihine kadar ancak 1 yıl 5 ay 6 gün tek cephede savaştılar. Öte yandan, Piemonte'nin savaşa girmesi Torino antlaşması'nın imzalanmasıyla (1855) başladığından, en az sıkıntı çeken bu italyan krallığı, ateşkese kadar sadece 9 ay 2 gün savaşta kaldı. Böyle olduğu halde, Osmanlı devletinin avrupalı müttefikleri Kırım savaşı'nın tüm onurunu kendilerine mal eden bir propaganda yaparak Türkler'i bu büyük savaşımda önemsiz bir öğe gibi göstermekten geri kalmadılar ve Türkler'in Tuna boylarında rus kuvvetlerini kesin yenilgiye uğratmaları üzerine kendilerinin Kırım'a gidebilme olanağına kavuştuklarını ve Kırım'da kazanılan zaferde türk ordusunun büyük payı olduğunu unutmuş göründüler. Sonuçta 34 madde ile 1 ek maddeden oluşan Paris antlaşması'nı konferansa katılan devlet temsilcilerinden Osmanlı İmparatorluğu adına baş delege olarak sadrazam Âli Paşa ve Paris büyükelçisi Mehmet Cemil Bey (Koca Reşit Paşa'nın oğlu); Fransa adına Dışişleri bakanı ve baş delege kont Alexandre Walewski ile Viyana büyükelçisi baron François de Bourqueney; İngiltere adına Dışişleri bakanı lord George Clarendon ile Paris büyükelçisi baron Henry Cowley; Piemonte krallığı adına Başbakan ve Maliye bakanı kont Camillo Benso Cavour ile Paris elçisi Salvatore di Villamarina; Avusturya-Macaristan adına Dışişleri bakanı kont Buol -Schauenstein ve Paris elçisi baron Joseph Hübner; Prusya adına Dışişleri bakanı baron Otto Theodor Manteuffel ile Paris elçisi Franz van Hatzfeld; yenik Rusya adına da çar yaveri general Aleksey Orlov ve Paris elçisi baron Brunnov imzaladı. Antlaşmanın başlıca maddeleri şöyle sıralanabilir: 1) antlaşmanın onaylanmasından başlayarak müttefik devletlerle Rusya arasında yeniden kurulacak olan barış sonsuza kadar sürecektir; 2) Rusya savaş sırasında Anadolu cephesinde işgal ettiği yerleri, Kars başta olmak üzere Osmanlı devletine, Müttefikler de buna karşılık Kırım'da ele geçirdikleri Sivastopol, Balaklava, Gözleve, Kamış (Kamiesch), Kerç, Yenikale, Kılburun vb. kentlerle limanları Rusya'ya geri verecektir; 3) Rusya, Besarabya'nın Kahulu (Cahul), İsmail ve Bolgrad kentlerinden oluşan bölümünü osmanlı egemenliği altında olmak koşuluyla Boğdan beyliğine bırakacak, ayrıca Tuna deltası ağızlarındaki adaları da doğrudan osmanlı yönetimine terk edecektir; 4) savaştan önceki durumunu aynen koruyacak olan Anadolu sınır çizgisini düzenlemek ve bu konuda çıkabilecek her tür anlaşmazlığı önlemek için 2 türk, 2 rus ve birer ingiliz ile fransız komiserinden oluşan ortak komisyon kurulacak ve bu komisyon antlaşmanın onay tarihinden başlayarak 8 ay içinde görevini bitirmiş olacaktır; 5) Eflak ve Boğdan voyvodalıkları osmanlı egemenliğinde olmak koşuluyla antlaşmada imzaları bulunan devletlerin ortak güvenceleri altında var olan ayrıcalıklarından yararlanmayı sürdürecekler, kefil devletlerden hiçbiri tek başına koruma iddiasında bulunmayacak, Memleketeyn'in iç işlerine karışma yetkisine sahip olmayacaklardır; 6) Sırp prensliği osmanlı egemenliğinde ve antlaşmada imzaları bulunan kefil devletlerin ortak güvencesi altında ayrıcalık fermanlarından yararlanmayı sürdürecek, Babıâli o güne kadar olduğu gibi ondan sonra da Sırbistan kalelerinde asker bulundurmak hakkını koruyacaktır; 7) tarafsızlığı ilan edilen Karadeniz'de, kıyıları olan ve olmayan hiçbir devlet savaş gemileri bulunduramayacak, Osmanlı devletiyle Rusya Karadeniz tersanelerini kaldıracakları gibi, yenilerini de yapamayacaklardır; 8) Osmanlı devleti barışta Boğazlar'ı tüm savaş gemilerine kapalı tutacak, antlaşmayı imzalayan devletler bu kurala uyacak, yalnız İstanbul'daki elçiliklerin buyruğunda bulunacak birer hafif savaş gemisine eskiden olduğu gibi izin verilecektir; 9) çeşitli ülkeler topraklarından geçen ve avrupa devletlerinin ortak güvencesi altına alınmış olan Tuna ırmağıyla ağızlarında trafik serbestisi, güvenlik ve karantina gereği dışında, hiçbir nedenle kısıtlanamayacağı için bunlara ilişkin kuralları saptayıp uygulamak üzere antlaşmada imzası bulunan 7 devletin birer delegesinden oluşan bir avrupa komisyonu kurularak Tuna ağızlarını 2 yıl içinde trafiğe elverişli duruma getirecektir; 10) Babıâli'nin birer suretini batılı devletlere sunmuş olduğu (18 şubat 1856) Islahat* fermanı, uluslararasında yarattığı olumlu etki nedeniyle onaylanacak ve Türkiye'nin Avrupa devletler topluluğuna kabul edildiği ilan edilerek antlaşmada imzaları bulunan devletler osmanlı bağımsızlığıyla toprak bütünlüğüne saygı göstereceklerini açıkça bildireceklerdir. Ayrıca, bu güvencenin tam anlamıyla uygulanmasına da ortaklaşa kefil olduklarından, bu hükümlerin bozulmasına ilişkin herhangi bir girişimi bir genel çıkar sorunu sayacaklardır; 11) antlaşmada imzaları bulunan devletler, savaş suçluları hakkında genel af ilan edecekler ve savaş tutsakları karşılıklı değiştirilecektir; 12) antlaşmada imzaları bulunan devletlerden ikisi ya da birkaçı arasında barışı bozabilecek önemli bir anlaşmazlık çıktığı takdirde, taraflar silaha sarılmadan önce öteki devletlerin arabuluculuğuna başvuracaklardır.

Osmanlı devletini ilgilendiren bu önemli maddelerden oluşan Paris antlaşması yüzünden Âli Paşa, savaşın en büyük ağırlığını taşıyan Türkiye'nin Rusya'dan çok az toprak elde ettiği ve savaşı kazanan güçlerden biri olmasına karşın ödün veren devlet durumuna düştüğü gerekçesiyle siyasal rakiplerinin, özellikle de ustası Koca Reşit Paşa'nın sert eleştirilerine uğradı.

Paris antlaşması (1856) → PARİS kongresi (1856).

Paris antlaşması (1898), Fransa'nın arabuluculuğuyla imzalanan ve İspanyol -Amerikan savaşı'na son veren antlaşma (10 aralık 1898). Bu antlaşmayla, İspanya, Küba'nın bağımsızlığını kabul ediyor, Porto Riko, Guam ve Filipinler'i ABD'ye bırakıyordu.

Paris barış konferansı, Birinci Dünya savaşı'ndan sonra yenik İttifak devletleri'yle (Türkiye, Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan) yapılacak antlaşmaların önkoşullarını saptamak üzere İtilaf devletleri'nce (Büyük Britanya, Fransa, Amerika, İtalya, Japonya, Yunanistan, Sırbistan, Romanya, Belçika, Portekiz) Paris'te düzenlenen toplantı (1919-1920). Konferans, önce 10 devletin Başbakanlar ve Dışişleri bakanlarınca temsil edildiği bir zirve toplantısı düzeyinde açıldı (18 ocak 1919). Daha sonra japon temsilcileri görüşülen sorunların kendi ülkelerini ilgilendirmediğini, küçük devletler temsilcileri de kendilerine söz hakkı tanınmadığını ileri sürerek konferanstan çekildiler. Böylece ikinci oturumunda konferans (14 şubat 1919), Fransa'nın Georges Clemenceau ve Stephen Pichon; Büyük Britanya'nın Lloyd George ile Arthur James Balfour; Amerika'nın Woodrow Wilson ve Robert Lansing; İtalya'nın da Vittorio Emanuele Orlando ile Sidney Sonnino tarafından temsil edildiği 4 büyükler toplantısına dönüştü. Milletler cemiyeti'nin temel ilkelerini karara bağlayan (28 nisan 1919), Almanya ile Versailles (28 haziran 1919), Avusturya ile Saint -Germain (10 eylül 1919), Bulgaristan ile Neuilly (27 kasım 1919) antlaşmalarını imzalayan 4 büyükler, sonunda Osmanlı devletini Paris barış konferansı'na çağırdılar (22 nisan 1920). Eski sadrazam Tevfik (Okday) Paşa başkanlığında Dahiliye nazırı Reşit (Rey) Bey, Maarif nazırı Fahrettin (Rumbeyoğlu) Bey ve Nafıa nazırı operatör Cemil (Topuzlu) Paşa'dan oluşan türk heyetine Paris'te barış antlaşmasının önkoşulları bildirildi (10 mayıs 1920). Buna göre: Trakya ve Ege bölgesi (Kırkağaç, Akhisar, İzmir, Ödemiş, Tire, Söke, Afyonkarahisar, Kütahya, Balıkesir) Yunanistan'a; Akdeniz bölgesi Antalya başta olmak üzere İtalya'ya; Kahramanmaraş'ı da içeren Güneydoğu Anadolu bölgesi Fransa'ya bırakılacak ve Doğu Anadolu'da sınırlarını Amerika Başkanı Wilson'ın saptayacağı bir ermeni devleti kurulacaktı. Ayrıca, İstanbul merkez olmak üzere İzmit, Bursa ve Çanakkale'yi de kapsayan Boğazlar bölgesinde Türkiye'nin de katılacağı bağımsız bir yönetim kurulacak ve kendine özgü bir bayrağı olacak bu yönetimin parasal işlerini Büyük Britanya, Fransa ve İtalya'nın üyesi bulunduğu bir komisyon yürütecek, türk üyeler ancak danışma niteliğinde olan görüşmelerde oy kullanabileceği gibi, devletin bütçesini de bu komisyon düzenleyecekti. Yabancı okul ve yüksekokul mezunu azınlıklar osmanlı ülkesinde her işi serbestçe yapabilecekler, bu uygulamanın kurallara uygun olarak yapılması İtilaf devletleri'nin denetiminde bulunacaktı. Osmanlı devleti silahlı kuvvetlerini sayıca azaltacak, İtilaf devletleri'nin izni olmadan tahkimat yapamayacak ve 1 600 grostonun üstünde olan tüm deniz araçlarını İtilaf devletleri'nin buyruğuna verecekti. Yürürlükte kalacak olan kapitülasyonlardan, İtilaf devletleri başta olmak üzere Yunanistan, Sırbistan, Romanya, Portekiz ve Ermenistan da yararlanacaktı.

Bildirilen barış koşullarını çok ağır bulan ve bunların hafifletilmesini isteyen türk heyeti, bu isteğinin kabul edilmemesi üzerine, koşulları reddederek İstanbul'a döndü (11 temmuz 1920). Kısa bir süre sonra yaklaşık aynı hükümleri içeren bir barış belgesi, Sevr* antlaşması olarak sadrazam Damat Ferit Paşa başkanlığında Hadi Paşa, Rıza Tevfik (Bölükbaşı) ve Reşit Halis Bey'den oluşan bir heyet tarafından imzalandı (10 ağustos 1920). Ancak, padişah Vahdettin'in bile onaylamadığı bu antlaşma, Anadolu'da Kurtuluş savaşı'nı başlatmış olan Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) ve arkadaşları tarafından türk ulusu adına kesin olarak geçersiz sayıldı. Paris barış konferansı da, yetkilerini göreve yeni başlayan Milletler cemiyeti'ne devrederek dağıldı (24 aralık 1920).

Paris camisi, Paris'in Puits-de-l'Hermite meydanında cami; 1922-1926 arasında klasik batı islam mimarisi üslubunda inşa edildi. Tek minarelidir. Büyük bir avludan girilen yapı, caminin yanı sıra bir kültür enstitüsünden meydana gelir.

PARİS havzası, Fransa'nın en geniş toprak bütününü (yaklş. 140 000 km²) oluşturan doğal yerbilimsel bölge. Paris havzası D.'dan B.'ya doğru 500 km'yi, K.'den G.'e doğru 300 km'yi aşan uzunluktadır. Hercynia kütleleriyle (D.'da Vosges, G.'de Massif central, B.'da Armorik masifi) çevrelenen ve Paris havzasını başka doğal birimlere bağlayan eşiklerle (Poitou, Bourgogne) ayrılan tortul bir çanaktır. K.'deki Artois tepeleri Paris havzasıyla Flandre ovasının sınırını çizer. Bölge, G. -D.'dan K.-B.'ya doğru basamak basamak alçalır ve Manş kıyısında uzun bir kıyısı vardır.

Paris hayatı (*la Vie parisienne*), J. Offenbach'ın 5 perdelik opereti. Librettosunu H. Meilhac ve L. Halévy'nin yazdıkları yapıt ilk kez 1866'da, Paris'te sahnelendi. İkinci İmparatorluk döneminin ince bir yergisi olan bu operet, Offenbach'ın en ünlü yapıtlarından biri olma özelliğini bugüne dek korumuştur. Operette, french cancan dansının canlı ritmi, zarif bir duygusallık kazanmıştır.

Yapıt Türkiye'de ilk kez 1986'da İstanbul'da sahnelenmiştir.

Paris komünü (temmuz 1789 - ekim 1795), Fransız devrimi sırasında Paris Belediye hükümeti. Bastille'in alınmasından sonra kurulan Paris komünü, 21 mayıs 1790 kararnamesi'yle yasal kurumlarla donatıldı. 9-10 ağustos 1792 gecesi, en devrimci yönetim bölgelerindeki vergi ödeyen ve ödemeyen yurttaşlar tarafından seçilen 82 komiser, bu yasal Komün'ün yerine, Tuileries saldırısını (10 ağustos) yöneten ayaklanmacı bir Komün'ü geçirdiler. Devletin en büyük gücü durumuna gelen bu ayaklanmacı Komün, krallık ailesinin Temple'a nakledilmesini, olağanüstü bir mahkeme kurulmasını kararlaştırdı ve Eylül katliamlarını örgütledi. Şubat 1793'ten başlayarak hébertçilerin (Pache, Chaumette, Réal, Hébert) eline geçen Komün, Girondinler'i uzaklaştırdı ve Terör dönemini başlattı. Ancak Robespierre ve Halk kurtuluş komitesi'yle anlaşmazlığa düştü ve hébertçilerin uzaklaştırılmasından (mart 1794) sonra, özerkliğini yitirdi. 9 Thermidor'dan sonra yetkileri elinden alındı ve yerini iki komisyona bıraktı ve Konvansiyon'la birlikte ortadan kalktı (ekim 1795).

Paris konferansı, amacı Vietnam savaşı'na son vermek olan sınırlı ve gizli uluslararası konferans (1968-1973). ABD Başkanı Johnson'ın girişimini Kuzey Vietnam'a amerikan hava bombardımanlarının durdurulması izledi (mart-mayıs 1968). Ön görüşmeler, ocak 1969'da Paris'teki Palais rose'da bir konferansın resmen açılışıyla sonuçlandı; konferansa katılan taraflar ABD (Averell Harriman ve ondan sonrakiler), Güney Vietnam (Trân Van Lâm), Kuzey Vietnam (Xuan Thuy, sonra Lê Duc Tho), önce Güney Vietnam Ulusal kurtuluş cephesi, sonra Geçici devrimci hükümeti denilen Vietkong'du (Trân Buu Kiem ve ondan sonrakiler). Kuliste Kissinger ve Lê Duc Tho, Güney'de ne ABD' ye ne de komünistlere bağlı olan bir üçüncü güç hükümetinin kurulmasına dayalı gizli görüşmelerde bulundular. Görüşmelerin aralık 1972'de başarısızlığa uğraması üzerine Amerikalılar Vietnam'ı yeniden bombalamaya başladı. Kısa bir süre sonra görüşmeler tekrar başladı ve 27 ocak 1973'te, amerikan kuvvetlerinin iki ay içinde çekilmesini öngören bir ateşkes antlaşmasıyla sonuçlandı. Güney Vietnam halkı, ülkenin üç siyasal kuvvetinin örgütlediği ve birkaç ülkenin güvencesinde yapılacak serbest seçimlerde kendi yazgısını belirleyecekti; bu ülkelerden Çin, Sovyetler Birliği, Büyük Britanya, Fransa ve savaşan taraflar 26 şubatta Paris'te uluslararası bir konferansta bir araya geldiler. Paris anlaşmaları aslında hiçbir zaman uygulanmadı; Güney Vietnam Başkanı Thiêu, Geçici devrimci hükümet'i ve hatta üçüncü gücü tanımayı reddetti.

Paris konferansları (1945-46), İkinci Dünya savaşı sonunda Avrupa'da ortaya çıkan sorunları çözmek için Paris'te birbiri ardınca toplanan üç konferansa verilen ad.

9 kasım-21 aralık 1945'te, İkinci Dünya savaşı'nı kazanan 18 ülke, savaştan zarar gören ülkelerin her birine ödenecek tazminat tutarı ve tazminat sorunlarıyla uğraşacak müttefiklerarası bir ajansın kurulması üzerinde anlaşmaya vardılar.

25 nisan-12 temmuz 1946'da, Fransa (Bidault), Büyük Britanya (Bevin), ABD (Byrnes) ve SSCB (Molotov) Dışişleri bakanları, Avrupa'da yeni sınırları belirlemek üzere bir araya geldiler. Bulgaristan, Macaristan ve Romanya için 1938 sınırlarının korunması, Almanya sorununun ise özel bir konferansta ele alınması üzerinde bir anlaşma sağlandı.

29 temmuz-15 ekim 1946'da *21 Ulus* konferansı adı verilen konferans, Mihver devletleri'ne karşı savaşmış olan bütün devletleri bir araya getirdi. Dört büyük devlet, burada, İtalya, Romanya, Macaristan, Bulgaristan ve Finlandiya ile yapılacak barış antlaşmaları için, kasım-aralık 1946'da New York'ta yapılması öngörülen Dörtler konferansı'na verilecek talimatları tespit ettiler.

Paris kongresi (1856), Kırım savaşı'ndan hemen sonra, Napoléon III tarafından 25 şubat 1856'da toplanan kongre. Walewski'nin başkanlığında bir araya gelen savaşçı ülkelerle (Türkiye, Büyük Britanya, Sardinya, Rusya) arabulucu devlet Avusturya, aynı gün bir mütareke imzaladıktan sonra, 28 şubatta, 1841 tarihli Boğazlar sözleşmesi'nde imzası bulunan Prusya'yı da kongreye çağırdılar. Otuz dört madde, bir ek madde ve Boğazlar, Karadeniz ve Aland adaları üzerine üç sözleşmeden oluşan 30 mart 1856 antlaşması Karadeniz'i tarafsızlaştırıyor, Aland adalarının tahkim edilmesini yasaklıyor ve Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğünü, Tuna beyliklerinin özerkliğini (bu hak Sırbistan'a da tanınacaktı) ve Tuna üzerinde ulaşım serbestliğini büyük devletlerin güvencesi altına alıyordu; Rusya Moldavya'ya yalnızca Besarabya'nın güneyini bırakıyordu. 16 nisana kadar süren kongre, uluslararası deniz hukukunun temellerini attı (14 ve 16 nisan tarihli 23 ve 24 no.'lu protokoller) ve Avrupa'ya ilişkin öbür sorunları inceledi; Cavour bundan yararlanarak İtalya'daki Avusturya egemenliğini eleştirdi ve yarımadanın birliği sorununu Avrupa'nın gündemine getirdi (8 nisan 1856). Bu kongreden en kazançlı çıkan Avrupa'nın hakemi Napoléon III oldu.

Paris müzeleri. Paris, müzelerinin zenginliği ve çeşitliliği açısından, dünyanın en önde gelen kentlerinden biridir. Bu durum da Fransızlar'ın merkezciliğinin sonucudur.

En başta Kültür bakanlığı'na bağlı ulusal müzelerden söz etmek gerekir; bunlar arasında ilk sırayı yedi bölümüyle Louvre* alır. Jeu de paume ve Orangerie müzeleri, Tokyo sarayı'ndaki Art et Essai müzesi, Grand Palais'deki ulusal galeriler (geçici sergiler) Louvre'a bağlıdır. Özerk bölümler de vardır: Asya sanatları (Guimet* ve Ennery müzeleri), Afrika ve Okyanusya sanatları (eski Koloniler müzesi), Ortaçağ sanatı (Cluny* müzesi) ve Centre* national d'art et de culture Georges-Pompidou'nun bünyesindeki XX. yy. sanatı koleksiyonları (Art moderne ulusal müzesi). Birçok ulusal müze de yalnız belli bir sanatçının yapıtlarına ayrılmıştır: Delacroix atölyesi ve Hébert, Henner, Gustave-Moreau, Rodin, Picasso müzeleri.

Paris kenti kültür işleri müdürlüğü'ne bağlı belediye müzeleri arasında şunlar sayılabilir: Carnavalet müzesi (Paris'in tarihi), Cernuschi müzesi (Asya sanatı), Petit Palais müzesi (güzel sanatlar vb.), Moda ve kostüm müzesi, Cognacq-Jay müzesi (XVIII. yy. sanatı), Zadkine müzesi, Balzac ve Victor Hugo'nun evleri, Paris kenti Art moderne müzesi (Tokyo sarayı) vb.

Çeşitli müdürlükler ve kuruluşlar aracılığıyla Milli eğitim bakanlığı'na bağlı olan müzeler arasında başlıcaları şunlardır: Cabinet des Médailles ve Cabinet des Estampes (ikisi de Bibliothèque nationale' in bünyesindedir), Musée de l'Homme* (İnsan müzesi), Buluşlar sarayı vb.

Paris okulu, 1925'e doğru, Paris'te yaşayan yabancı bestecilerin oluşturduğu grup. Fransız üslubunu benimseyen ve Viyana okulununkilerden farklı yöntemler kullanmak isteyen bu grubun çekirdeğini C. Beck (İsviçre), T. Harsányi (Macaristan), B. Martinů (Çekoslovakya), M. Mihalovici (Romanya), A. Tansman (Polonya) ve A. Çerepnin (Rusya) oluşturdular.

Paris okulu, XX. yy.'ın başında bir teşvik görmek ve sanatlarını geliştirmeye elverişli ortamı bulmak amacıyla Paris'e gelen yabancı sanatçıların tümüne verilen ad. 1904-1913 arasında Brancusi, Pascin, Modigliani, Chagall, Kisling, Krémègne, Kikoïne, Soutine ve Foujita, Birinci Dünya savaşı'ndan sonra da Lanskoy, Charchoune, Pougny, Poliakoff vb. bunlar arasında sayılabilir. İkinci Dünya savaşı'ndan beri "Paris okulu" kavramı, başkentin önemli bir sanat merkezi olarak kalmasına katkıda bulunmuş olan tüm fransız ve yabancı sanatçıları kapsayacak şekilde genişletildi.

PARİSE (Goffredo), italyan yazar (Vicenza 1929 - öl. 1986), taşra yaşamının yergisiyle modern dünyanın alegorik görünümü arasında yer alan romanlar (*Il Padrone,* 1964) yazdı.

PARİSH-ALVARS (Elias), ingiliz arpçı (Teignmouth 1808 - Viyana 1849). Dünyanın birçok yerinde, hatta Doğu ülkelerinde de konser gezileri yaptı. Daha sonra Viyana'ya yerleşti. Bestelediği birçok fanteziyi yayımladı. Türkiye gezisi sırasında derlediği halk ezgilerini *Bir arpçının Doğu gezisi* başlığı altında topladı. Arpın çalınış tekniğine önemli yenilikler getirdi.

PARİSİ (Angelo), italyan asıllı judocu (Arpino 1953), 1970'te ingiliz, 1977'de fransız uyruğuna geçti. 1972'de yarıağırda, 1977, 1983 ve 1984'te tüm kategorilerde Avrupa şampiyonu, 1980'de ağırda Olimpiyat şampiyonu oldu.

PARİSİİ. Tar. coğ. ve Tar. Galya'da başkentleri *Lutetia* olan halk. İngiltere'de, East Riding'de yerleşmiş olan diğer Parisii halkının bunlarla akraba olduğu sanılır.

PARİSİT a. (fr. *parisite;* öz. a. J. J. *Paris'* den). Miner. Heksagonal sistemde yer alan doğal seryum, lantan ve kalsiyum flüorokarbonat.

Paris-Match, 1949'da J. Prouvost tarafından kurulan haftalık fransız dergisi. Paris'te yayımlanan dergi, *Match**'ın devamı olarak çıktı. Amerikan magazin dergilerine öykünen *Paris-Match* günlük haberleri olay boyutlarıyla ele alarak ve resimlemeye öncelik vererek geniş bir okur kitlesine seslenmektedir.

PARİSU a. Hititler döneminde kullanılan bir ağırlık birimi. (Ölçüsü bilinmemektedir.)

PARİTARİZM a. (fr. *paritarisme*). İşçilerle işverenlerin ortak yönetim yöntemlerini yaygınlaştırarak toplumsal sorunları çözümlemeyi amaçlayan öğreti.

PARİTE a. (fr. *parité;* eşit, denk anlamındaki geç lat. *paritas*'tan). Arit. Bir sayı için, tek ya da çift olma hali.

—Bank., Bors. ve İkt. İki paranın temsil ettikleri kıymetli maden miktarına göre değerlendirilmesi; iki paranın kambiyo değerinin eşit olması. ‖ *Gerçek parite,* bir paranın ayar, ağırlık ve kurunun, başka bir ülkede geçerli başka bir paranın ayar, ağırlık ve kuru ile karşılaştırılması sonucu ortaya çıkan parite. ‖ *Karşılıklı parite,* bir X ülkesi parasının kambiyo değeriyle bir Y ülkesi parasının kambiyo değerinin ve Y ülkesi parasının kambiyo değeriyle X ülkesi parasının kambiyo değerinin başa baş olması.

—Fiz. Yasaları uzaysal yansımayla değişmeyen süreçler sırasında korunan fiziksel büyüklük. (Paritenin olası sayısal değerleri +1 ya da −1'dir. İncelenen olay uzaysal yansıma*yla değişmez olmayan yasalara uyduğunda paritenin korunumu gerçekleşmez, β radyoaktifliği ve zayıf etkileşimlerde genellikle bu durum sözkonusudur.) ‖ Kuvantum kuramında (özellikle atom fiziği ya da nükleer fizikte), uzaysal yansıma işleminin kendisi.

—İkt. *İki paranın paritesi,* iki paranın temsil ettikleri altın miktarları arasındaki oran; iki ülke parasının değişim değerleri arasındaki eşitlik. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Satın alma güçleri paritesi,* önce Ricardo, sonra G. Cassel tarafından geliştirilen ve iki ülke arasındaki kambiyo farklarını bu ülkelerin genel fiyat düzeyleri arasındaki oranın gelişimiyle açıklamayı amaçlayan kuram. ‖ *Yeşil parite,* avrupa paralarının, avrupa hesap birimine (ekü) oranla belirlenen değeri. (Yeşil parite çeşitli paralarla belirtilen tarım fiyatlarında, ortak tarım politikasının

ana hedefi olan birliğin kurulmasını sağlar.)

—ANSİKL. İkt. • *Paraların paritesi.* İki ülke parasının birbirine oranla paritede olması için, karşılıklı değişim değerlerinin -nominal değerlerinin değil- her iki ülkede de aynı olması gerekir. Örneğin, 1926'da 100 dolar Paris'te 4 000 frank; 4 000 frank da New York'ta 100 dolar ediyordu; böylece, iki paranın kambiyo fiyatları paritedeydi. 1976'da, kambiyo kurları dalgalanmaya bırakıldıktan sonra paralar, ilke olarak, artık altınla pariteli olmaktan çıktı. Artık paraların yalnızca birbirlerine oranla değişim kurları bulunmakta, bu kurlar da kambiyo piyasalarında ortaya çıkan arz ve talep tarafından belirlenmektedir.
• *Satın alma güçleri paritesi.* Kambiyo kurunu iki ülkenin fiyat düzeylerinin belirlediği kabul edilir. Buna göre, kambiyo kuru, bir paranın iki alım gücünü, yani ulusal piyasadaki alım gücüyle yabancı bir ülkedeki alım gücünü eşitleyecek biçimde oluşur.

PARK, -kı a. (ing. *park*). **1.** Kent içinde, halkın gezip dolaşması, hoşça vakit geçirmesi için ağaçlandırılıp, çiçeklendirilerek özel olarak düzenlenmiş yeşil alan. (Bk. *ansikl.* böl. Güz. sant.) **—2.** Taşıtlar için düzenlenmiş yer; park yeri: *Arabayı parka bırakmak.* **—3.** *Park etmek, park yapmak,* taşıtları trafik kurallarına uygun olarak yol kenarlarına ya da özel olarak ayrılmış yerlere bir süre bırakmak. (Bk. *ansikl.* böl. Huk.) **—4.** *Park yeri,* trafiğe açık yolların dışında taşıtların bırakılması için ayrılmış, oldukça geniş alan ya da kat otoparkı.

—Ask. *Park yeri,* araçların hizmete hazırlanması, manevra yapması, yüklenip boşaltılması vb. için, ambar, iskele, cephanelik gibi yerlerin yakınında hazırlanmış yer. — Araç, silah, tank vb. büyük malzemenin depo edildiği alan: *Ordu araç parkı. Topçu parkı.*

—Çevrebil. *Milli (doğal) park,* bilimsel ve estetik bakımdan az bulunan doğal ve kültürel kaynak değerleriyle koruma, dinlenme ve turizm alanlarına sahip doğa parçası. (Bk. *ansikl.* böl. Çevrebil.) || *Milli parklar kanunu,* milli ve milletlerarası düzeyde değere sahip milli park, tabiat parkı, tabiat anıtı ve tabiatı koruma alanlarının belirlenmesi, özelliklerinin ve karakterlerinin bozulmadan korunması, geliştirilmesi ve yönetilmesine ilişkin esasları düzenleyen 9 ağustos 1983 tarih ve 2873 sayılı yasa. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Tabiat parkı,* bitki örtüsü ve yaban hayatı niteliklerine sahip tabiat alanları.

—Çoc. bak. *Çocuk parkı,* küçük çocukların tehlikesizce oynayabilmelerini sağlamak amacıyla içine konuldukları, çevresinde katlanabilen parmaklıklı bir çit ya da çember biçiminde bir ağ bulunan küçük alan.

—Huk. *Park izni,* kamuya ait alanlarda özel taşıtlara tanınan park hakkı. || *Park yeri,* araçların park etmesi için kullanılan açık ya da kapalı alanlar. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Karayolu dışı park yeri,* karayolu sınır çizgisi dışında olan ve bir geçiş yolu ile taşıt yoluna bağlanan park yeri. || *Karayolu üzeri park yeri,* taşıt yolundaki ya da buna bitişik alanlardaki park yeri.

—İkt. *Bilim parkı,* bazı ülkelerde, özellikle ABD'de, yüksek teknik düzeydeki bazı etkinliklerin ve sanayilerin, araştırma merkezlerinin, üniversitelerin vb. bir araya toplandığı yer.

—Oto. Taşıtların, trafik yönetmeliğiyle öngörülen biçim ve koşullarda, trafik zorunlulukları dışında durması. || *Park etmek,* bir taşıtı, belli bir süre için bir yerde bırakmak.

—Trafik. *Park saati,* paralı bir durak yerinde, bir aracın kaldığı süreyi, içindeki bir saatle otomatik olarak hesaplayan aygıt.

—ANSİKL. Çevrebil. *Milli (doğal) park.* İlk milli park "halkın yararı ve eğlenmesi için kamu parkı ya da dinlenme yeri" adı altında tanımlanarak 1872'de Amerika Birleşik Devletleri'nde kuruldu (Yellowstone parkı). Avrupa'da ilk milli parklar yüzyılın başlarında kurulmaya başlandı (İsviçre Milli parkı, 1914; İtalya Gran Paradiso milli parkı, 1922). Türkiye'de ilk milli park 1958'de ilan edildi (Yozgat çamlığı). Türkiye'de milli parklar çerçevesi içinde doğa parkından başka, doğa olaylarının oluşturduğu bir özellik ve bilimsel değer taşıyan doğa anıtı, tehlikeye maruz ya da kaybolmaya yüz tutmuş ekosistemleri, türlerin ve doğa olaylarının oluşturduğu seçkin örnekleri içeren, kesin olarak korunması gerekli olup sadece bilim ve eğitim amaçlarıyla kullanılmak üzere ayrılmış doğa koruma alanları vardır.

1972 yılında Yeni Delhi'de toplanan Uluslararası milli parklar konulu dünya konferansı milli parkları şöyle tanımlar:
—bitki ve hayvan türlerinin, jeomorfolojik sitlerin ve hayvan ya da bitki yaşam alanlarının eğitim ve dinlenme bakımından özel bir ilgi uyandırdığı ya da buralarda çok büyük estetik değerde doğal manzaraların bulunduğu, işletme ve insan işgali ile az bozulmuş ya da hiç bozulmamış bir ya da birçok ekosistemi olan;
—bu nitelikteki bir yerde ülkenin en yetkili makamının tüm yüzeyi üzerinde en kısa zamanda her tür işletme ve işgali önlemek ya da gidermek ve parkın kurulmasına neden olmuş ekolojik, jeomorfolojik, estetik değerleri korumak için önlemler aldığı;
—buralarda ziyaretlerin sadece eğlence, eğitim ve kültür amaçlarıyla bazı koşullar altında izin verildiği az çok geniş alanlardır.

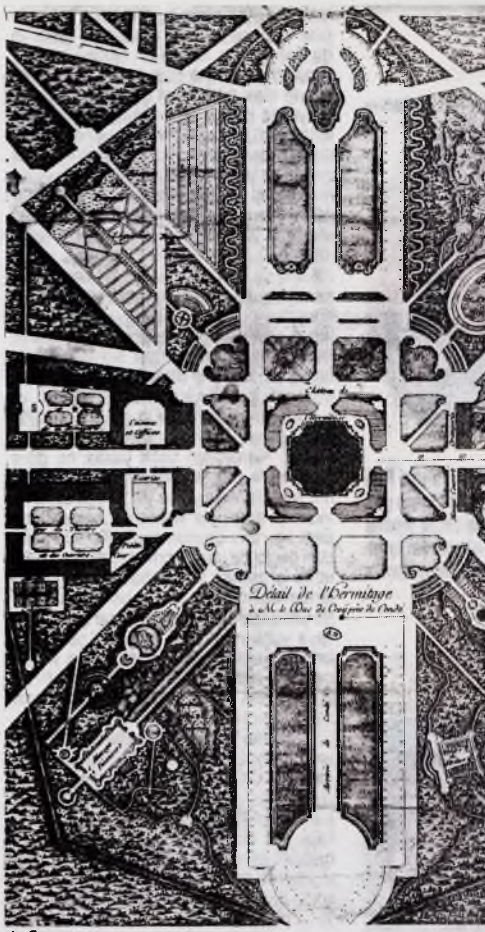
Uluslararası doğayı koruma birliği (U.D.K.B.) [Unesco'ya bağlı bir kuruluş] 1962'de Seattle'da toplanan dünya konferansında ortaya atılan ölçütlere dayanarak milli parklar ve rezervlerin bir listesini yayımlamıştır. Milli park ya da rezerv niteliğini bir arazinin taşıyabilmesi ve listeye girebilmesi için, doğal kaynaklarının insan tarafından her türlü işletmesine ve bütünlüğünün bozulmasına karşı yasal koruma altında olması gerekir. Ekonomik yönden izin verilen tek etkinlik turizmdir. Av yasaktır. Çok nadir durumlarda ve anormal hallerde zaman ve alanla sınırlı olmak koşulu ile bunlara izin verilebilir. Uzmanlar bu ölçütlere bir de milli parkların büyüklüğü, malzeme, personel, yıllık bütçe ölçütlerini eklemektedirler. Milli park alanları bakımından ABD (25,5 Mha), Kanada (11,5 Mha) ve Rusya (3,1 Mha) önde gelir.

Türkiye'de milli parkların adları, kuruluş yer ve tarihleri şöyledir:
1. Yozgat çamlığı (Yozgat, 1958)
2. Karatepe-Aslantaş (Adana, 1958)
3. Soğuksu (Ankara/Kızılcahamam, 1959)
4. Kuşcenneti (Balıkesir/Bandırma, 1959)
5. Uludağ (Bursa, 1961)
6. Yedigöller (Bolu, 1965)
7. Dilek yarımadası (Aydın/Kuşadası, Söke, 1966)
8. Sipildağ (Manisa, 1968)
9. Kızıldağ (Isparta, 1969)
10. Termessos (Antalya, 1971)
11. Kovada (Isparta, 1971)
12. Munzur vadisi (Tunceli, 1971)
13. Olimpos Beydağları (Antalya, 1972)
14. Gelibolu yarımadası (Çanakkale, 1973)
15. Köprülü kanyonu (Antalya/Manavgat, 1973)
16. Ilgaz dağı (Çankırı/Kastamonu, 1976)
17. Başkomutan parkı (Afyon, 1981)
18. Göreme (Nevşehir, 1986)
19. Maçka Altındere vadisi (Trabzon, 1987)
20. Boğazköy Alacahöyük (Çorum, 1988)
21. Adıyaman Nemrut (Adıyaman, 1988)

Milli parklar yasası'na göre, niteliğinin uygun olduğu saptanan alanlar, Bakanlar kurulu kararıyla milli park olarak belirlenir. Bu yerlerin kuruluş, işletme geliştirme planlarını Tarım, orman ve köy işleri bakanlığı hazırlar. Milli park ve tabiat parklarında, planlarına uygun olması koşuluyla, kamu kurum ve kuruluşları tarafından yapılacak proje ve yatırımlara Tarım, orman ve köy işleri bakanlığı'nca izin verilir. Bu parklarda kamu yararı olan turistik amaçlı bina ve tesisler yapmak üzere gerçek ve özel hukuk kişileri yararına intifa hakkı kurulabilir. Bu hakkın süresi kırk dokuz yılı geçemez.

Milli parklar kanunu kapsamına giren yerlerde doğal ve ekolojik denge bozulamaz; yaban hayatı tahrip edilemez. Toprak, su ve hava kirlenmesi gibi çevre sorunları yaratacak etkinlikler yapılamaz. Doğal dengeyi bozacak avlanma, otlatma, ürün yetiştirme yapılamaz. Yasada yazılı yasaklara ve zorunluluklara aykırı davrananlar cezalandırılır.

—Güz. sant. İnsanın doğayı bir yeryüzü cennetine çevirmeyi amaçladığı bahçe* ile, doğanın biçimini bozmadan düzenlemekle yetindiği, ağaçlıklı ve duvarla çevrili bir alan olan park arasındaki fark genellikle oldukça belirsizdir. Eski Mezopotamya'daki parklar ya da Ortaçağ feodallerinin parkları birer av bölgesiydi. Buna karşılık Roma, pers ya da Uzakdoğu imparatorluk parkları, ilginç makinelerle, hayvan ve kuş koleksiyonlarıyla bir mitos evrenini canlandıran çekici yerlerdi. 1300'de Artois'da kurulan Hesdin parkı ve daha sonra italyan ya da fransız parkları da benzer özellikler taşıyordu. XVIII. yy.'da Chambers ve Kent gibi yeniklasikçiler, *ingiliz bahçesi* diye bilinen "Çin tarzı" manzara parkı düşüncesini öne sürdüklerinde, benzer bir durum ortaya çıktı. Avrupa kıtasında, ağaç dikili alan, konutun çevresinde gelişir; bu manzara bahçesi, etrafını çeviren çitten dolayı park adını aldıysa da başlangıçta, çiçek tarhlarına bir geri plan oluşturmaktaydı. Bunun tersine, ingiliz önromantik anlayışı, doğal çevre-

de Ganay

XVIII. yy. ortalarında mareşal Croÿ için yapılan Ermitage parkı'nın ve şatosu'nun (Belçika, Fransa sınırı ve Condé-sur-l'Escaut yakınında) planı (yukarıda solda, meyve ve sebze bahçeleri; yukarıda sağda, "ingiliz bahçesi" ve koruluk; aşağıda solda, koruluk ve manej yeri; aşağıda sağda, "yabani ada bölümü", koruluk ve açıkhava tiyatrosu; dikey eksende şatonun [ortada] iki yanında fransız usulü tarhlar; sol ortada, şatonun eklenti binaları)

National Portrait Gallery

Mungo Park
Henry Edridge'in özgün yapıtına göre fildişi üstüne yapılmış bir minyatürden ayrıntı
National Portrait Gallery, Londra

Burnett-N.P.S.

Park Çong-hee

Üç Parka
Francesco Salviati'nin yapıtı
Pitti sarayı, Floransa

Scala

nin içinde yer almaya, pitoresk küçük yapılar ve düzenlemeler aracılığıyla garip ya da yok olmuş dünyaları canlandırmaya yöneliktir. Tanımına göre kapalı ve seçmeli bir yer olan park, kent tabyalarının üzerine ya da bunlar kaldırıldıktan sonra yerlerine kurulan ağaçlık gezi yerleriyle özdeşleşmeye, insan topluluklarını kendine çeken bir yer olmaya yüz tuttu. XIX. yy.'da manzaracı anlayış, şehirciliğin temel bir öğesi durumuna geldi; yeni kentteki yeşil alanların ve bahçe kentin habercisi oldu. 1828'de Londra'da Saint-James's parkı, Paris'te de buna benzer birçok park (Monceau) kuruldu. Bunların yanı sıra bilimsel amaçla ya da belli bir havaya duyulan özlemle çevreyi koruma amaçlı, açıkhava müzesi, hayvanat bahçesi, bölgesel ya da ulusal parklar gibi dünyanın birçok yerinde çeşitli parklar kuruldu. Sit alanları ve av bölgelerinden yana ilk girişimler 1872'den sonra ABD'de ortaya çıktı.

—Huk. Karayolları trafik yasası'na göre park, trafik zorunlulukları dışında bir durma şeklidir. Yasa yolcu ya da yük alma ve indirme amacıyla yapılan duraklamaları park kavramı dışında sayar. Kamu malından geçici bir yararlanma biçimi olan park etme işi zaman ve yer bakımından sınırlandırılabilir. Trafik yasası bu konuda belirli yasaklamalar ve sınırlamalar getirmiştir. Yaya yollarında, özel ve genel geçit yerlerinde, trafik akımını engelleyecek yerlerde, park etme yasağı işaretinin bulunduğu yerlerde, kavşak ve dönemeç içleri ve belirli yakınlıklarında, demiryollarında, kamu araçlarına ayrılmış yerlerde, karayolları üzerinde park etmenin yasak olduğu, yasasında ayrıntılı biçimde belirtilmiştir. Taşıt araçlarının belediye sınırları içindeki park gereksinimi, belediyelerce yaptırılan kapalı ve açık otoparklarla karşılanır. Karayolları genel müdürlüğü de şehirlerarası yollarda taşıt araçlarının park edebilmesi için özel cepler ve park yerleri yapmakla yükümlüdür.

PARK (Mungo), iskoçyalı gezgin (Fowlshiels, Selkirk yakınında, 1771 - Bussa, Nijerya, 1805). Edinburgh Üniversitesi'nde tıp öğrenimi gördükten sonra, ilk seyahatine çıktı ve Sumatra'ya kadar gitti. Sir Joseph Banks, onu, African Association'a tanıttı. Bu dernek, binbaşı Houghton'un ölümünden beri Nijer'e kadar Afrika içlerine girebilecek bir kâşif arıyordu. Park, 21 haziran 1795'te, Gambiya nehrinin denize döküldüğü yerden Afrika'ya girdi. Bondu, Hasso ve Kaarta'dan geçerek Segu'da Nijer vadisine ulaştı ve bunu izleyerek Sansanding'e kadar indi. Bamako'ya kadar geri döndükten sonra, Falémé vadisine, daha sonra da Gambiya'ya vardı (aralık 1797). *Travels in the interior districts of Africa...* (Afrika'nın iç bölgelerine yolculuklar) [1798] adlı kitabıyla ün kazandı. 1805'te yaptığı ikinci seyahatte Falémé'ye, oradan da Bamako'ya gitti. Bu seyahatte yol arkadaşlarının çoğu öldü. 19 kasım 1805'te Nijer'den aşağıya doğru inmek üzere Sansanding'den ayrıldı. Bussa'nın aşağı çığırındaki akıntılarda, herhalde kıyı kabileleriyle çarpışırken boğularak öldü.

PARK (Robert Ezra), amerikalı toplumbilimci ve gazeteci (Harveyville, Pensylvania, 1864 - Nashville 1944). Kamuoyunu ölçülebilir bir olay olarak gören ilk toplumbilimcilerden biriydi. E. W. Burgess ile birlikte, *Introduction to the Science of Sociology* (Toplumbilime giriş) [1921] adlı bir yapıt yazdı. Alan gözlemlerini kuramsal şemalarla birleştiren bu yapıtta, etkileşim, egemen toplumsal süreç olarak görülmekteydi.

PARK (Merle), ingiliz kadın dansçı (Salisbury, Güney Rodezya, 1937). 1954'te Sadler's Wells Ballet'a (1956'da Royal Ballet'a dönüştü) girdi, 1962'de yıldız dansçılığa yükseldi. *Coppélia, Şımarık kız, les Deux Pigeons, Laurencia, Petruşka, A Wedding Bouquet* ve *Romeo ve Juliet* (K. MacMillan versiyonu; R. Nureyev ile dans etti) gibi balelerde sahneye çıktı. 1969'da *-bir zamanlar Fanny Elssler'in dans ettiği -Cachucha*'yı yorumladı. 1971'de P. Wright'ın yapımı *Giselle*'de dans etti. J. Cranko'nun *Brandenburg 2 and 4* (1966), A. Tudor'un *Shadowplay* (1967), F. Ashton'ın *Jazz Calendar* (1968), R. Nureyev' in *la Bayadère* (1968), J. Robbins'in *Requiem Canticles* (1972 Londra temsili), yine J. Robbins'in *In the Night* (1973 Londra temsili), Jack Carter'ın *Lulu* (1976) adlı yapıtlarının prömiyerinde oynadı. 1983'te Royal Ballet School'un başına getirildi.

PARKA a. (amerikanca sözc; eskimoca'dan). Ask. Silahlı kuvvetler personelinin soğuk mevsimlerde ve bölgelerde giydikleri başlıklı, kısa, kaban biçimli üstlük. (Dışı bir ölçüde su geçirmez kumaştan yapılır; içinde müflon vardır.)

PARKA, lat. **Parca.** Rom. mit. İnsanların yaşam ipliğini büken, yumak yapan ve kesen üç cehennem tanrıçası. *Tria Fata* ("üç yazgı") olarak da anılan Parkalar yunan *Moiralar*'ının benzerleriydiler. Parkalar'a Nona, Decima ve Morta adı verilmiştir.

PARK ÇONG-HEE, güney koreli devlet adamı (Sonsan-gun 1917 - Seul 1979). 1940-1945 arasında japon ordusunda görev yaptıktan sonra, kore ordusunda mesleğini sürdürdü. Mayıs 1961'de iktidara gelen cuntanın üyesiydi. 1963'te marttan aralığa kadar Cumhurbaşkanı vekilliği yaptı ve aralıkta Cumhurbaşkanı oldu. 3 mayıs 1967'de yeniden seçildi. 17 ekim 1969'da, kendisine üçüncü kez Cumhurbaşkanı olma hakkı veren bir anayasa referandumu düzenledi. 27 nisan 1971'de gene seçildi. Ekim 1972'de sıkıyönetim ilan etti ve 21 kasımda, Anayasa'da bir değişiklik yaparak iktidarı tümüyle ele geçirdi. Park, iki kez daha Cumhurbaşkanı seçildi (23 aralık 1972 ve 6 temmuz 1978). Gittikçe artan zorbalığı yüzünden en yakınları arasında bile düşmanlar edindi ve 26 ekim 1979'da Merkezi haberalma servisi başkanı Kim Çe-kyu tarafından öldürüldü.

PARKE a. (fr. *parquet*). Düzenli bir biçimde, yan yana yerleştirilerek bir iç mekânın döşeme kaplamasını oluşturan, düzgün yüzeyli, dar, uzun ahşap parça; bu parçalarla oluşturulmuş döşeme. (Bk. *ansikl.* böl. İnş.)

—Bayınd. *Parke taşı*, genellikle yol kaplamasında kullanılan, sert taş ya da beton kübik öğe. || *Mozaik parke* → MOZAİK. || *Standart parke*, standart boyutlarda (kenar uzunluğu 14-20 cm olan küp) kesme taşı. || *Yapay parke*, kolayca yan yana getirilmelerini sağlayan geometrik biçimler verilen ve özellikle taşıtların park edildiği alanların zeminlerine döşenen beton parke taşı.

—Bors. Borsa acentalarının, müşterilerinden aldıkları emirleri yerine getirmek üzere bir araya toplandıkları ayrı, ancak herkesçe görülebilir yer. || Aynı piyasada iş gören tüm borsa acentalarının oluşturduğu topluluk.

—Camc. *Cam parke*, haddeleme yoluyla ya da herhangi bir yöntemle elde edilen ve haddeden çıktığı gibi ya da perdahlandıktan sora piyasaya sürülen, oldukça kalın (10-25 mm) yassı cam. (İnşaat sanayisinde cam parkeler, ışık geçiren döşeme ya da yüzeyler yapmak için kullanılır. Boyalı da olabilen bu camlar, çağdaş vitraycılıkta, çimento ya da sentetik reçinelerle bir araya getirilerek kullanılmaktadır.)

◆ sıf. Parkeden yapılmış döşeme yol vb. için kullanılır.

—Bayınd. *Parke yol*, yan yana dizilmiş parke taşlarından ya da yapay bloklardan oluşan taşıyıcı yüzey. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Bayınd. XII. yy.'da Avrupa'nın büyük kentlerinde yapılan ilk parke yollar, bir kum katmanı üzerine yerleştirilmiş küp biçiminde büyük taşlardan oluşuyordu. Daha sonra, parke yol yapımında ahşap da kullanıldıysa da yüzeyi çok çabuk kayganlaştığı için bundan vazgeçildi. Camlaştırılmış ve bitümlü kil parke taşları da ufalandıkları için rağbet görmedi. Gerçek anlamda parke yol kumtaşı, arkoz, granit, bazalt, porfir gibi taşlarla yapılandır.

Standart parke taşlarla yapılan yollarda, taşlar birbirine koşut olarak kum bir döşek üzerine dizilir, tokmakla vurularak yerleştirilir, yalnız kumla ya da hidrokarbonlu bir bağlayıcıyla karıştırılmış kumla derzlenir. Parke taşları trafik etkisiyle düzensiz bir biçimde gömülürse, çeşitli onarımlara başvurmak gerekir. Mozaik parke yollar, ince bir kum katmanıyla kaplanmış beton bir taban üzerine yelpaze biçiminde yuvarlak sıralar oluşturularak yerleştirilir. Derzler sert taş kırıklarıyla doldurulur ve bir bitüm emülsiyonu serilerek hafif bir silindir geçirilir.

—İnş. Geleneksel parke, meşe, çam, köknar, gürgen, kestane gibi ağaçlardan standart boyutlarda üretilmiş lamalardan oluşur (ortalama boy 0,50 m - 0,80 m, en az genişlik 0,04 m, kalınlık 22 mm); bu lamalar kısa (baş) ve uzun (yan yüzey) kenarları boyunca açılmış zıvana ve lambalarla birleştirilir. Lamalar, 26 mm kalınlığındaki ham parçaların (parke taslağı), dörtişlem makinesinde işlenmesi, kabul edilmiş ticari boyutlardan birine uygun olarak kesilmesi ve uçlarına lamba açılmasıyla oluşturulur. Lamalar çeşitli düzenlemelere göre kördöşemeye ya da doğrudan doğruya kadronlar üzerine yerleştirilip çakılır: *ingiliz parkesi*'nde lamalar kadronlara diktir ve dizilişlerine ve kadrolarla bağlantılarına göre şerit modeli, düz model, kesme taş modeli gibi adlarla anılan türleri vardır; *macar parkesi*'nde, lamalar kadronlar üzerine 45°'lik açılar oluşturacak biçimde ve gönyeburun birleştirmeyle dizilir; *balıksırtı parke*'de, düzenleme aynıdır, ama, lamalar biri ötekine dik gelecek biçimde yerleştirilir. *Bölmeli parke*, farklı ağaçlardan lamaları içerir.

Modern parkeler çok çeşitlidir ve sürekli geliştirilmektedir. Yaklaşık 100×25 cm'lik bir dikdörtgen oluşturacak biçimde bir araya getirilen ve kadronlar ya da bitüm üzerine döşenen lamalarla önüretimli panolar da gerçekleştirilir. *Mozaik parke*'de, 5,8 mm kalınlığındaki lamalar (genellikle meşe, gürgen, kimi zaman kestane ağacı ya da tropikal ağaçlar) yan yana düzenlenip bir kâğıt üzerine yapıştırılır. Parkeler, ses yalıtımı sağlayan bir gereç katmanı da içerebilir. Bunlar, özenli bir biçimde tesviye edilmiş döşeme plağı ya da çimento sap üzerine özel bir tutkalla yapıştırı-

PARKECİ a. **1.** Parke yapan ve/ya da satan kimse; parke satılan dükkân. **—2.** Parke döşeyen usta.

PARKECİLİK a. **1.** Parke yapma ve/ya da satma işi. **—2.** Parke döşeme işi.

Parker, kökleri 1888'e kadar uzanan amerikan şirketi, dolmakalem sanayisinde yeryüzünün bir numaralı firması. 1975'te Manpower şirketi'ni (geçici iş şirketi) satın aldı.

PARKER (*sir* William), ingiliz amiral (Almington Hall, Staffordshire, 1781 - *ay. y.* 1866). Devrim ve İmparatorluk savaşları sırasında yararlılık gösterdikten sonra, Çin'deki donanmanın komutanlığına getirildi (1841) ve general Gough ile birlikte Nankin önünde savaştı. Çin hükümetini barış istemeye zorladı.

PARKER (Harry Lamont), amerikalı böcekbilimci (Spartanburg, Güney Carolina, 1893 - Cannes 1979), bronzarıgiller ve biyolojik mücadele konusunda uzman. 1928-1960 arasında, Fransa'da Amerikan Tarım bakanlığı tarafından kurulan European Parasite Laboratory'nin müdürü oldu.

PARKER (Charles Christopher PARKER, **Charlie** —denir [lakabı **Yardbird** ya da **Bird**]), caz alto saksofoncusu (Kansas City 1920 - New York 1955). Daha 15 yaşında profesyonel müzikçiliğe başladı. 1937'de Kansas City'nin en ünlü orkestralarından birine, piyanocu Jay McShann'ın topluluğuna girdi. 1943'te McShann ile New York'a gitti. 1943'te Earl Hines'ın, daha sonra da Billy Eckstine'ın orkestrasında çaldı. Dizzy Gillespie, Thelonious Monk ve Kenny Clarke ile jamsession'lara katıldı. 1945'te Dizzy Gillespie ile ortak oldu. Daha sonra, Miles Davis, piyanocu Duke Jordan, davulcu Max Roach ve kontrabasçı Tommy Potter'dan oluşan bir topluluk kurdu. 1946'da Kaliforniya'ya gitti. Burada, bir sinir bunalımından sonra aşırı dozda uyuşturucu alarak komaya girdi ve Camarillo hastanesi'ne yatırıldı. 1947'de müziğe dönerek piyanocu Erroll Garner, Miles Davis, kübalı zencilerin orkestrası Machito ve yaylı çalgılarla plak doldurdu. 1953'te Toronto'da Gillespie, Bud Powell, Charlie Mingus ve Max Roach eşliğinde unutulmaz bir konser verdi.

Charlie Parker, çalgısındaki benzersiz ustalığını, ritim, armoni ve melodi yaratıcılığıyla birleştirdi. Başlıca plakları: *Billie's Bounce, Koko* (1945), *Lover Man* (1946), *Cool Blues, Embraceable You, Scrapple from the Apple* (1947), *Parker's Mood* (1948), *Bloomdido* (1950), *K. C. Blues* (1951), *Hot House* (1953), *Love for Sale* (1954).

PARKER (Alan), ingiliz film yönetmeni (İslington 1944). Genellikle Hollywood'da çalıştı. Gösterişli ve kimileri büyük ticari başarılar da kazanan filmleriyle kuşağının önemli yönetmenlerinden sayıldı. *Bugsy Malone* (1976) ile yaptığı çıkışı, ırkçı filmi *Midnight Express*'le (1978) sürdürdü. *Fame* (1980), *Erişilmez duygular* (Shoot the Moon) [1981] ve Pink Floyd'un müziği üstüne gerçekleştirdiği *Duvar* (The Wall) [1982] gibi diğer filmleriyle ününü pekiştirdi. Diğer filmleri: *Şeytan çıkmazı* (Angel Heart) [1986], *Mississippi yanıyor* (Mississippi Burning) [1988], *Come See the Paradise* (1990).

PARKERLEME a. (*Parker*'in adından). Metalürj. Metal parçaları derinlemesine işleyen fosfatlama yoluyla koruma yöntemi.

PARKERLEMEK g. f. Metalürj. Bir metali parkerleme yoluyla oksitlenmeye karşı koymak.

PARKERSBURG, ABD'de (Batı Virginia) kent, Little Kanawha ile Ohio ırmaklarının kavuştuğu yerde; 40 000 nüf. Irmak limanı. Tarım pazarı. Sanayi (metalürji, kimya ve besin sanayileri) merkezi.

PARKES, Avustralya'da (Yeni Güney Galler) kent, Sydney'in B.'sında; 8 800 nüf. Tarım ve ticaret merkezi; çelik fabrikası; makine sanayileri; besin sanayileri. —Yakınında, çok güçlü radyoteleskop. Altın madenleri.

PARKES (*sir* Henry), avustralyalı siyaset adamı (Stoneleigh, Warwickshire, 1815 - Sydney 1896). Avustralya'ya göçmen olarak geldi (1839), on yıl sonra "convict"lerin gelişine karşı savaşım vererek kendini gösterdi. *Empire* (1850) adlı gazetesinde, temsili bir hükümet için savaştı. 1854-1895 arasında, Yeni Güney Galler'de milletvekilliği, bakanlık, başbakanlık (5 kez) yaptı, zorunlu ve laik bir eğitim sistemini kabul ettirdi. Daha 1867'de bir federasyon kurulmasını savunmaya başladı, 1891'de Sydney konvansiyonu'na başkanlık etti, ancak, Commonwealth'ı örgütleyen ve ölümünden sonra kabul edilen yasayı desteklemeye yanaşmadı.

PARKİNSON a. PARKİNSON HASTALIĞI' nın eşanlamlısı.

Parkinson hastalığı (ingiliz sinir hastalıkları uzmanı James *Parkinson*'un [1755-1824] adından). **1.** İstirahat halinde titreme, kaslarda sertlik ve istemli hareketlerde azalmanın bir arada görüldüğü hastalık. Bunlar hastaya donmuş kalmış, sabit bir görünüm verir. Parkinson hastalığından sorumlu lezyonlar locus niger dolayında bulunur ve bir dopamin eksikliği yaratır. (Eşanl. PARKİNSON.) **—2.** *Yarım Parkinson hastalığı*, vücudun sağ ya da sol yarısında ortaya çıkan Parkinson sendromu.

PARKİNSONİA a. (XVII. yy.'da yaşamış ing. botanikçi J. *Parkinson*'un adından). Dikenli ağaççık. (Bil. a. *parkinsonia;* baklagiller üstfamilyası, erguvangiller altfamilyası.)

—Paleont. Değirmi kavkılı, geniş göbekli, üzeri keskin kabarık çizgili ammonit cinsi. (*Parkinsoniidae* familyasının örnek tipi.)

PARKİYA a. Tropikal bölgelerde doğal olarak yetişen çifttüysü yapraklı, kocaman yuvarlak demetler halinde bir arada toplu bulunan çok sayıda kırmızı çiçekli güzel ağaç. (Bil. a. *parkia;* baklagiller üstfamilyası, küstümotları oymağı.)

PARKUR a. (fr. *parcours*). Denizc. Yelken sporunda, bir yarışa katılan teknelerin izlemek zorunda olduğu yol. (Genellikle üçgen biçiminde olan bu parkur şamandıralarla ya da diğer işaretlerle belirlenir. Üçgenin bir kenarı, teknelere orsaya yol kazandırmak için rüzgâr yatağındadır; bu da, iyi teknelerin ve usta dümencilerin değerlendirilmesini sağlar.)

—Spor. Binicilikte üzerine belli sayıda engeller konan ve belli bir yarışmayı gerçekleştirmek için binicinin izlemek zorunda olduğu yol. || Golfte oyun alanı.

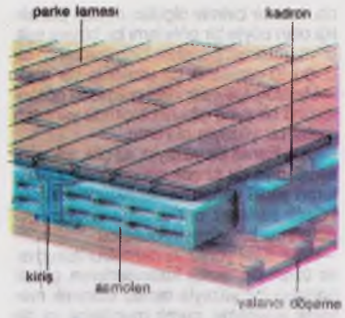
PARLAİS. Tar. coğ. Anadolu'nun Pisidia bölgesinde küçük kent; yeri çok tartışılan merkezlerdendir; ancak L. Robert, Isparta'nın Eğridir ilçesine bağlı Barla bucağı yakınlarında olduğunu saptadı. Augustus döneminde kurulan küçük bir roma kolonisidir. Sikkeleri üzerinde gemi motifi vardır.

PARLAK sıf. **1.** Parlayan, güçlü ışık veren ya da böyle bir ışığı yansıtan şey için kullanılır: *Masmavi gökyüzünde parlak güneş. Parlak saçlar.* **—2.** Başarısıyla parlayan bir kimse ya da büyük bir başarıyla kendini gösteren şey için kullanılır: *Parlak bir yazar. Parlak bir diplomat. Parlak bir geleceği var. Amerikan sinemasının parlak bir dönemi.* **—3.** Yüzeysel denebilecek parıltı, çekicilik: *Dinleyenleri parlak sözlerle oyalamak.* **—4.** Canlı, pırıltılı, ışıl ışıl renk için kullanılır: *Parlak kırmızı.* **—5.** *Arg.* Güzel yüzlü oğlan için kullanılır. **—6.** *Parlak bir gökyüzü, parlak hava,* bulutlu, sisli olmayan gökyüzü, hava. || *Pek parlak olmamak*, bir kimseden, bir şeyden söz ederken, iyi olmamak, beklenilen, istenilen gibi olmamak, yolunda gitmemek anlamında kullanılır: *Hastanın durumu bugün pek parlak değil. İşler pek parlak değil. Teklif pek parlak değil.*

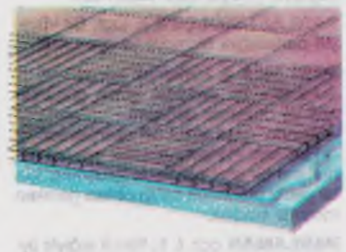
—Binc. *Parlak yürüyüş*, bir atın doğru ve görkemli yürüyüşleri için kullanılan deyim.

—Değirmenc. *Parlak pirinç* ya da *arpa*, bu tanelerin kabuklarından soyulmuş biçimi.

—Müz. Yorumcunun, özellikle teknik becerisini değerlendiren bir parça ya da pasaj için kullanılır.

ingiliz parkesinin döşenmesi

çimento şap üzerine yapıştırılmış mozaik parke

PARLAKAĞUSTOSBÖCEĞİGİLLER a. Eşkanatlı böcekler familyası. (Bil. a. *Fulgoridae.*)

—ANSİKL. Parlakağustosböceğigiller familyası üyelerinin çok küçük duyargaları gözlerin altından çıkar; yalnızca iki yalıngözleri vardır. Geniş kanatlı, kese biçiminde ya da koni gibi uzun kafalı hayvanlardır. Yerkürenin sıcak bölgelerine yayılırlar, uzun kafalarının tuhaf bir görünümü vardır; renkleri çoğunlukla canlı ve uyumludur; hemen hemen hepsi mumsu bir salgı çıkarır. *Lanternaria candelaria* fotogen bakteriler sayesinde ışık saçar *Fulgor* cinsi üyeleri *Simaruba*'ların (sedefotugiller) gövdelerinde bulunur: çünkü bu ağacın kabuğuyla aynı renkte olmaları, böceklerin düşmanlarından gizlenmesini sağlar.

PARLAKBÖCEKGİLLER a. Bedenleri madensel parıltılı kınkanatlılar familyası. (Bil. a. *Buprestidae*) [Eşanl. SÜSLÜBÖCEKGİLLER.]

—ANSİKL. Parlakböcekgillerin hemen bütün türleri odunları kemirir. Larvalarının göğüs bölütleri geniş ve yassıdır. Birçok cinsi (*Buprestis, Julodis, Chrysochroa, Capnodis, Corœbus, Agrilus,* vb.) yerkürenin her yanına yayılırsa da familya üyelerinin büyük bölümü sıcak bölgelerde yaşar.

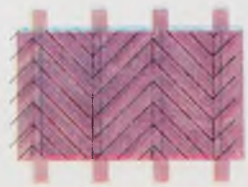
PARLAKKÖK a. Bot. Turbalı bataklıklarda yetişen ikiz soğanlı çokyıllık orkide. (Bil. a. *liparis;* salepgiller familyası.)

PARLAKKUŞGİLLER a. Tropikal Amerika ormanlarında yaşayan kuş familyası. (Böcekçil, uzun ve sivri gagalı, uçarken avlarını yakalayan kuşlardır. Bil. a. *Galbulidae;* ağaçkakanımsılar takımı.)

PARLAKLAŞMAK gçz. f. Parlak bir duruma gelmek.

PARLAKLIK a. **1.** Işık saçan, ışığı yansıtan bir şeyin niteliği; saçtığı, yansıttığı ışık: *Gökyüzünün parlaklığı. Saçların parlaklığı. Gözlerin, bakışın parlaklığı.* **—2.** İhtişam, bir anlık çekicilik: *Sözlerin parlaklığına kapılmak.* **—3.** Canlı bir rengin niteliği.

—Gökbil. *Bir gökcisminin görünen parlaklığı*, bu gökcisminin gözlem yerinden geçen görüş doğrultusuna dik bir düzlemde oluşturduğu aydınlanma. || *Bir gökcisminin mutlak parlaklığı*, bu gökcisminin ışıklı yeğinliği. (Bu parlaklık gökbilim-

macar parkesi

balıksırtı parke

"Versailles parkesi" denilen bölmeli parke

IPS

Charlie Parker

de, özel bir birimle ölçülür; mutlak parlaklığı olan böyle bir gökcismi bu birime eşittir ve görünen parlaklık birimine sahip olduğu 10 parsek'lik bir uzaklıkta yer alır.)
—Metalürj. Çevresindeki cisimlerin görüntüsünü bir ayna gibi net biçimde yansıtan metal bir yüzeyin durumu.
—Opt. Renkli bir yüzeyin, az çok ışık yansımaları ya da az çok net görüntüler oluşturan yönlü yansıtma özelliklerinin tümü. || *Optik parlaklık*, optik parlatma işlemi uygulanmış bir yüzeyin durumu.
—Tekst. Kimi yünlü ve pamuklu dokumalar üzerinde, gerek kalenderleme, gerek parlatıcı bir yüzeyle temas ettirerek mekanik apreleme, gerek mumlama ya da yağlama yoluyla elde edilen etki.

PARLAKLIKÖLÇER a. Opt. Bir yüzeyin parlaklığını ölçmeye yarayan alet.

PARLAMA a. Parlamak eylemi.
—Astrofiz. Bir yıldızda, ışınım gücünün hızlı ve düzensiz değişimi.
—Aşındc. CAMLAŞMA'nın eşanlamlısı.
—Petr. san. *Parlama noktası*, yayılan buharların bir alev eşliğinde tutuşması için bir petrol ürününün sahip olması gereken minimal sıcaklık.

PARLAMAK gçz. f. **1.** Kendi ışığıyla aydınlık saçmak: *Güneş gökyüzünde parlıyordu.* **—2.** Işık saçan yansımaları olmak; ışığı yansıtmak: *Camlar güneşte parlıyor. Gözlerinde yaşlar parlıyordu.* **—3.** Kimi etkenler nedeniyle ışık yaymak, ışık saçmak: *Terden alnı parlıyordu.* **—4.** Yanıcı bir maddeden ya da bir ısıtma aracından söz ederken, tutuşup alev almak, alevlenmek: *Benzin parlar. Soba parladı.* **—5.** Gözlerden, bakışlardan söz ederken, bir duyguyu ateşli bir biçimde dile getirmek (bu duyguyu belirten neden tümleciyle de kullanılır): *Gözleri istekle parladı.* **—6.** *(Bir özelliğiyle) parlamak*, bir kimseden söz ederken, bir topluluk içinde birden dikkat çekmek, ün kazanmak: *Zekâsıyla parlamak. Son günlerde parlayan bir oyuncu.* **—7.** Bir kimseden söz ederken, birdenbire öfkelenmek, kendini tutamaz duruma gelmek: *Söylediklerini duyunca birden parladı. Çabuk parlayan bir kimse.* **—8.** Bir kumaştan, bir giysiden söz ederken, eskime ya da ütü izi nedeniyle saydamlaşmak, ışığı yansıtır duruma gelmek.
—Avc. Kuşa gizlendiği yerden havalandığı an hemen ateş etmek.
—Binic. Atın binicisinin denetiminden çıkması.

◆ **parlatmak** ettirg. f. **1.** *Bir şeyi parlatmak*, bir yüzeyi düzgün, kaygan ve parlak bir duruma getirmek: *Mobilyaları parlatmak. Gümüş takımları parlatmak.* **—2.** Ütü yaparken, kumaş üzerinde ütü izi bırakmak. **—3.** Birlikte içki içmek: *Bir iki kadeh parlatmak.*
—Deric. Dış yüzeyi tam olarak işlenmiş deriyi, perdahlayarak cilalı ve kaygan bir duruma getirmek.
—Eldivc., Marokenc. ve Saraç. Basınç altında, sıcak ve düz bir levha ile deriye sağlamlığını ve yüzeyinin parlaklığını yeniden kazandırmak.
—Ev ekon. Gümüş eşyayı uygun bir maddeyle ovalayarak, havayla temastan oluşan oksitlenmeyi gidermek ve yeniden parlaklık kazanmasını sağlamak.
—Metalürj. Metal bir yüzeye parlak bir görünüm vermek. || Görünümünü güzelleştirmek için metal bir parçayı yüzeysel olarak yükseltgemek.

PARLAMALI sıf. Astrofiz. *Parlamalı yıldız*, SIÇRAMALI* YILDIZ'ın eşanlamlısı.

PARLAMENTER a. (fr. *parlementaire*'den). Yasama meclisi üyesi (milletvekili, senatör vb.). [Bk. *ansikl.* böl.]

◆ sıf. Parlamentoyla ilgisi olan, parlamentoya ilişkin.
—Anayas. huk. *Parlamenter usul*, anayasa, yasa ve meclis iç tüzükleri tarafından belirlenen ve bir parlamentodaki görüşme, tartışma ve çalışmaları düzenleyen kuralların tümü. || *Parlamenter rejim*, bakanların meclise karşı sorumlu olduğu kuvvetler ayrılığı ve işbirliği rejimi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Anayas. huk. • *Parlamenter rejim.* Yürütme (devlet başkanı, hükümet) ve yasama (parlamento) organları ayrıdır. Fakat bunların ortak faaliyet alanları (örneğin, yasa taslaklarının oluşturulması) ve karşılıklı silahları vardır; parlamento hükümetten hesap sorabilir (devlet başkanı sorumsuzdur), buna karşılık yürütme de parlamentoyu feshedebilir.
Parlamenter rejim, XIII. ve XVIII. yy.'lar arasında Büyük Britanya'da oluştu. Parlamentonun doğuşuyla başlayan ingiliz anayasal deneyimi parlamenter rejim mekanizmalarını biçimlendirdi. Bu dönemde, *impeachment* usulü temeli üzerinde, hükümetin sorumluluğu ilkesi gelişmekteydi. Başlangıçta sözkonusu olan, bir bakanın Avam kamarası tarafından Lordlar kamarası önünde suçlandırılmasını sağlayan bir ceza usulü uygulamasıydı. Zamanla, suçlanan bakanların istifa etmeleri yönünde gelişen uygulama, bakanların siyasal sorumluluğu mekanizmasına dönüştü. 1782 bu açıdan bir dönüm noktası oldu: Lord North'un yönetiminde olan kabine, ilk kez, toptan bir impeachment tehdidi karşısında kaldı. Bu olay parlamenter rejimin de doğuşunu haber vermekteydi. Asıl ve ilk gelişimini Büyük Britanya'da tamamlayan bu rejim, çeşitli uyarlamalarla Avrupa ülkeleri başta olmak üzere pek çok alanda uygulanmaya başladı.
Günümüzde, siyasal sorumluluk ve meclisin feshi gibi iki ortak öğeye dayanmakla birlikte, iç dengeleri bakımından birbirinden ayrılan, başlıca iki parlamenter rejim tipi vardır:
İkinci parlamenter rejim'de, yürütme fiilen iki başlıdır (devlet başkanı ve hükümet) ve bir yanda devlet başkanı öte yanda da parlamento olmak üzere başlıca iki iktidar odağı vardır; hükümet ise çifte bağımlılık ve sorumluluk içindedir. Büyük Britanya'da sınırlı monarşi dönemindeki şema buydu (kral, yürütme ve yasama yetkilerine sahipti, ama parlamentonun rızası olmadan vergi koyamıyordu). İkinci parlamenter rejimin asıl modeli Fransa'da 1814 ve 1830 berat'larıyla, 1875 anayasal kanunları ve 1848, 1869 ve 1958 anayasalarıyla oluşturulmuştur. Bugün de bu modele "Orléanscı parlamentarizm" denir. *Tekçi parlamenter rejim*'de, yürütme fiilen tek başlıdır. Devlet başkanı her türlü güç ve yetkisini yitirmiştir. İktidar odağı, tek bir noktada toplanmıştır: parlamento çoğunluğu. Hükümet de aslında bu çoğunluktan doğmuştur. Britanya'da bugün var olan rejim budur. Burada Taht, her türlü yetkisini yitirmiş, gerçek iktidar merkezi olarak yeni bir güç belirmiştir: Avam kamarası'nda çoğunluğu elinde tutan parti. Bu partinin hükümeti de, sistemin genel karargâhı ya da genelkurmayı durumundadır.
Parlamenter rejim mekanizmaları çeşitlilik, bazen de sapmalar gösterir.
1) Hükümet, bazen tek bir meclis (Büyük Britanya, Fransa'da IV. ve V. Cumhuriyet), bazen de her iki meclis önünde (Fransa' da III. Cumhuriyet; İtalya) sorumlu olup, bu mekanizma ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir. Parlamenter rejimin rasyonelleştirilme yollarından biri de budur. Aynı şey, fesih hakkı için de geçerlidir. Bu yetki takdiri olabileceği gibi şarta bağlı da olabilir; devlet başkanı ya da hükümet başkanı tarafından ya da birlikte kullanılabilir, meclislerden bir tanesini ya da her ikisini de hedef alabilir.
2) Sağlam bir parlamento çoğunluğunun bulunmadığı ve fesih hakkının da kullanılamadığı durumlarda parlamenter rejim, meclis hükümeti sistemine benzer (konvansiyonel rejim) bir sisteme dönüşebilir. Buna karşılık, güçlü bir meclis çoğunluğunun varlığı, tekçi rejimlerde (Büyük Britanya) olsun, ikinci rejimlerde olsun, yürütmenin de güçlenmesine yol açar. Bu sonuncu durumda model başkanlık rejimine yakıaşır (Fransa'da V. Cumhuriyet).
• *Parlamenterin statüsü.* Parlamenter, bir temsili vekâlet yetkisine sahiptir: bir seçim bölgesinden seçilmiş olmasına karşın, bütün ulusu temsil eder. Parlamenter görevden alınamaz; işlem ve eylemlerinden dolayı sorumlu tutulamaz. Bununla birlikte birtakım görevlere seçilemez; parlamenter sıfatıyla bağdaşmayan birtakım işleri yapamaz. Bunun karşılığında ise, parlamenter ödeneğinden ve ikili bir bağışıklıktan yararlanır: görevlerini yerine getirmede *sorumsuzluk* ve ceza kovuşturmasından onu koruyan *dokunulmazlık*.

PARLAMENTARİZM a. (fr. *parlementarisme*'den). Yürütme organının, seçimle kurulmuş yasama organlarına karşı sorumlu olduğu siyasal sistem.

PARLAMENTO a. (ital. *parlamento*). Temsil esasına dayanan, çift ya da tek meclisten oluşan yasama organı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Denizc. *Parlamento flaması*, uluslararası işaret kitabında "P" harfine karşılık gelen işaret sancağı. (Ticaret gemisinin pruva direğine çekildiğinde "mürettebat gemiye dönsün, sefere çıkılacak" anlamına gelir.)
—Tar. *Barebone parlamentosu*, ing. *Barebone's Parliament* (temmuz-aralık 1653). Hemen hemen tümü püriten olan 140 burjuva milletvekilinin oluşturduğu ingiliz kurucu parlamentosu. Cromwell, Rump parliament'i dağıtmış ve yerine bu parlamentoyu getirmişti. Adını, Cromwell'in atadığı PraiseGod Barbon'dan alan bu parlamento deneyimsizliği yüzünden aralık 1653'te dağıtıldı.
—ANSİKL. Anayas. huk. Parlamentonun temel işlevi yasa yapmak ve yürütme organını denetlemektir. Locke ve Montesquieu gibi düşünürler tarafından kuramlaştırılan ingiliz parlamentosunun tarihsel deneyimi tüm temsili rejimlerin temelini oluşturdu. Günümüzün liberal demokrasilerinde, parlamento ister tek meclisli isterse çift meclisli olsun, geleneksel ayrıcalıklarını korumaktadır: yasa yapma, bütçeyi onaylama, yürütme organını (hükümeti) denetleme. Bununla birlikte, yürütme organının eskiden sahip olmadığı kimi yetkilerle donatılması ve kimi gelişmeler, parlamentonun iktidarın dinamosu olma biçimindeki tarihsel misyonuna son vermiştir.
Parlamento, halkın temsilcilerinden oluşan bir temsilci organ olarak, temsili demokrasiyle yaşıttır. Temsili demokrasinin anavatanı olan İngiltere, modern parlamentoların da ilk örneğini vermiştir. Parlamentoların oluşumu dönemlere ve ülkelere göre değişiklik göstermiştir. Sınırlı oy sisteminin yürürlükte olduğu dönemlerde parlamentolar belli bir servete sahip kişilerin seçtiği ve yine varlıklı kişilerden oluşan bir görünüm içindeydiler. Ancak XIX. yy.'ın ikinci yarısından başlayarak, özellikle XX. yy.'da gelir durumu ve cinsiyeti ne olursa olsun herkesin seçme ve seçilme hakkı sahibi olduğu *genel oy* sisteminde parlamentoların yapısı da halkın değişik sınıflarına açılabilmiştir. Bu durum, parlamentoların toplumun farklı kesimlerini temsil eden organlar olarak, yürütme karşısında da güçlenmesini mümkün kılmıştır. Güçlenmenin en belirgin göstergesi, yürütme organının parlamento karşısında siyasal sorumluluk sahibi duruma gelmesidir. Böylece parlamentolar, yasama işlevi görmelerinin dışında, yürütmeyi denetleyen organ rolünü de elde etmişlerdir. Günümüzde ise, bazı sosyal ve politik nedenler, parlamentoların hem yasama işlevleri hem de denetim güçleri açısından bir gerilemeye işaret eder.
Bir yandan, yasaların çok özel ve teknik bilgileri gerektirir hale gelmesi, öte yandan büyük ve dağınık parlamento topluluğunun çağın öngördüğü hızlı ve uzmanlık gerektiren kararlar almadaki yetersizliği, genel kurallar koyma konusunda parlamentoların sahip oldukları tekeli de

yıkmıştır. Kanun hükmünde kararnameler ya da yasama yetkisinin devrini gösteren başka örnekler bunu kanıtlar. Örneğin, yasamanın yetki alanına giren konuları tek tek sayıp sınırlayan Fransız V. Cumhuriyet Anayasası, bunun dışında kalan alanlarda kural koyma yetkisini geniş biçimde yürütmeye tanımış bulunmaktadır. Politik nedenler de, parlamentonun hükümet üzerindeki etki ve denetimini zayıflatıcı sonuçlar doğurabilmektedir. Bunun en klasik örneği, iki partili sistemin ve parti disiplinin geçerli olduğu ülkelerde (örneğin İngiltere), meclis çoğunluğunun kendi hükümetini denetleme ya da düşürme konusunda aktif bir tutum göstermeyişidir. Parlamento çoğunluğunun bu türden özellikler kazandığı durumlarda, parlamentonun kendisi de etkili bir denetim organı olmaktan çıkmakta, hatta yürütmenin tercihlerini onaylamakla yetinen bir tartışma organı durumuna gelmektedir.

Parlamentoların yapısı açısından iki model vardır: tek meclisli ya da iki meclisli parlamento. Aristokratik geleneğe sahip ülkelerde, soyluların da ayrıca temsilinin sağlanması zorunluluğu, halkın temsilcilerini barındıran millet meclisinin yanında bir de ikinci meclisin varlığını sürdürmesine neden olmuştur. İngiltere, bunun en bilinen örneğidir (Lordlar kamarası ve Avam kamarası). Bunun gibi, federatif sistemlerde de, üye devletlerin temsili zorunluluğu, federal düzeyde iki meclisli bir yapıya yol açmıştır: bütün halkın temsilcilerinden oluşan bir meclisin yanında, üye devletlerin temsilcilerinden oluşan ikinci bir meclis (örneğin ABD'de Temsilciler meclisi ve Senato). Aristokratik ya da federatif yapılı olmayan sistemlerde de, iki meclisli parlamentolara rastlanır. Burada daha çok, tek meclisin aşırı yetkilerle donanması sakıncasına karşı duyulan tedirginlik, bu yönde bir seçimin ana kaynağıdır. Böylece, yasama meclisini iki kanatlı kılarak, birbirlerini dengeleyen bir yapılanmaya gidilmek istenir. Ayrıca, ikinci meclisin nispeten daha ağırbaşlı bir fren rolü oynayacağı ve yasaların daha iyi bir biçimde süzgeçten geçirilerek olgunlaştırılabileceği inancı da bu tercihte rol oynar. Türkiye'de 1950-60 arasındaki tek meclisin yetkilerini aştığı yolundaki inancın, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden sonra anayasalaşabilme olanağı bulması sırasında, ikinci meclis olarak Cumhuriyet senatosu'nun kurulması yoluna gidilmesi bunun bir örneğidir. Ancak, Cumhuriyet senatosu'nun 1980'e kadarki uygulama içinde kendinden beklenen işlevleri yeterince yerine getirmediği inancıyladır ki, 1982 Anayasası'nda parlamento, yine tek meclisli hale getirilmiştir.

Parlamento *(Avrupa —su)*, Avrupa toplulukları'nın meclisi. 1957 Roma antlaşması'yla topluluğa bağlı örgütlerin meclislerinin birleştirilmesi öngörüldü. Bu meclise 1958'de "Avrupa parlamenter meclisi", 30 mart 1962'de de "Avrupa parlamentosu" adı verildi. Avrupa parlamentosu'na katılan temsilciler, önceleri üye ülkelerin meclisleri tarafından seçiliyorlardı; 1979'dan sonra her ülkenin halkı tarafından tek dereceli genel seçimlerle saptanmaya başladılar. İspanya ve Portekiz'in katılmasıyla 1986'da genişleyen Parlamento'nun 518 üyesi bulunuyor. Bu üyelerin siyasal eğilimlerine göre dağılımı (ocak 1986): Sosyalistler 172, Avrupa Halk partisi (Hıristiyan demokratlar) 118, Avrupa Demokrat grubu (Muhafazakârlar) 63, Komünistler 46, Liberal demokrat grup 42, Avrupa Demokrat ittifakı 34, Gökkuşağı grubu 20, Avrupa sağı grubu 16, Tarafsızlar 7. Avrupa parlamentosu'nun üç temel yetkisi vardır: Komisyon'u ve Konsey'i denetleme (Komisyon kararlarını eleştirebilir, Konsey'e yazılı, sözlü sorular yöneltebilir); önemli kararlara katılma (hukuksal düzenlemeler, Konsey'in karar ve yönergeleri ve Topluluk'la ilgili anlaşmalar için görüş bildirme, olağanüstü durumlarda Avrupa Kömür çelik topluluğu için karar yetkisi), bütçeyi onaylama. Avrupa parlamentosu'nun işleyişi giderek ulusal parlamentoların çalışmalarına benzedi. Sürekli komisyonlar, Avrupa'nın zengin siyasal geleneğini izleyen ve ulusal niteliğinden çok siyasi yönü ağır basan gruplar biçiminde bir çalışma düzeni benimsendi. Mart 1988'de, Filistin halkına uyguladığı baskı nedeniyle İsrail'i kınama kararı alındı. Parlamento başkanları: Simone Veil (1979-1982), Pieter Dankert (1982-1984), Pierre Pflimlin (1984-1987), Henry Plumb (1987-1989), Enrique Baron Crespo (1989-1992), Egou Klepsch (1992).

Parlamento *(İyi)*, ing. **Good Parliament,** 1376'da Avam kamarası'nın ilk kez bir sözcü *(speaker)* [Peter de La Mare] aracılığıyla, parlamentonun zorunlu yıllık toplantı yapmasını, yetkilerinin artırılmasını (krallık yönetiminin harcamalarının denetlenmesi, kontlukları temsil eden şövalyelerin seçimi vb.) ve John of Gaunt'ın, Richard Lyons ve Latimer gibi rüşvetçi danışmanlarının Lordlar kamarası'na sevk edilmelerini istedikleri parlamento toplantısı.

Parlamento *(Kısa)*, ing. **Short Parliament** (13 nisan - 5 mayıs 1640), Charles I tarafından toplanan ingiliz parlamentosu. 1629 muhalifleri (Pym, Hampden) ve Oliver Cromwell'ın egemen olduğu parlamento istenen 840 000 lirayı vermeyi reddetti ve barış istedi. Bu durumdan memnun kalmayan kral parlamentoyu dağıttı ve bazı üyelerini tutuklattı. (→ *Birinci* İNGİLİZ DEVRİMİ.)

Parlamento *(Uzun)*, ing. **Long Parliament** (kasım 1640 - 6 aralık 1648). Charles I tarafından yardım sağlamak amacıyla toplanan ingiliz parlamentosu. Milletvekillerinin yarısından çoğunun, Kısa parlamento'ya seçilmiş bulunanlardan oluştuğu Uzun parlamento, ilk kez 3 kasım 1640'ta toplandı. Krala karşı muhalefeti devrime yol açtı. (→ *Birinci* İNGİLİZ DEVRİMİ.)

PARLAMENTOCU a. Tar. 1642-1648 ingiliz iç savaşı'nda Parlamento'nun yönettiği muhalefet hareketi yanlısı olanlara verilen ad.

PARLAMENTOCULUK a. Parlamenter rejim.
—Sıyas. bil. *Rasyonelleştirilmiş parlamentoculuk*, hükümetin istikrarlı ve etkin bir biçimde çalışmasını sağlamak amacıyla parlamentonun hükümetle ilişkisini sıkı esaslara dayandıran parlamenter rejim. (1949 Almanya Federal Cumhuriyeti Anayasası'yla 1958 Fransız Anayasası rasyonelleştirilmiş parlamentoculuğu benimsemişlerdir.)

PARLANDO a. ("konuşarak" anlamında ital. sözc.). Müz. Konuşma dilinin özelliklerini taklit etmeye dayalı vokal yorum yöntemi.

PARLATICI a. Parlatma özelliği olan, parlaklık veren madde, cila.
—Ev eşy. Bir bulaşık makinesinde, durulama sırasında izleri kalabilecek su damlacıklarının oluşumunu engelleyen ve bazı türleri, yıkama maddesinin alkalilik oranını sıfıra indirgeyen ürün.
—Foto. Bir fotoğrafı parlatmaya yarayan makine. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Kozmet. Bir yüzü güderiyle kaplı, tırnakları parlatmaya yarayan mekik biçiminde tuvalet aracı. ‖ *Dudak parlatıcısı*, dudaklara parlak bir renk vermek için kullanılan kozmetik ürün (preparat). [Parlatıcının bileşiminde renksiz bir ana madde, boyar maddeler, sedeflendirici bileşikler ve bir parfüm bulunur. Parlatıcı, ana maddeyi oluşturan mum ile sıvı yağ karışımının doğası bakımından rujdan ayrılır. Ana madde parlatıcının küçük bir fırçayla dudaklara sürülmesini sağlar.]
—Metalürj. Metalleri parlatan kimse. ‖ Belirgin bir parlaklık elde etmek için elektrolitik kaplama banyosuna katılan ürün.
—Tarım mak. Pirinç ya da kahve işlerken taneleri saran kabukların son izlerini yok etmek ve onlara parlak bir görünüm vermek için kullanılan cila makinesi.
—Teknol. Parlatma işleminde kullanılan takım ya da makine.
—ANSİKL. Foto. Parlatıcıda bir ısıtıcı, bir ya da iki polisajı yapılmış ve kromlanmış bakır plaka vardır. Baskılar, yüzü plakaya denk gelecek biçimde ıslak olarak yerleştirilir. Plakalar ısıtıcı öğeyle temas ettirilir. Kuruyan ve parlayan fotoğraflar birkaç dakika sonra metalden kendiliğinden ayrılır. Bu işlem için kullanılan sanayi makineleri, yavaş yavaş ve sürekli olarak dönen rotatiflerdir.

PARLATMA a. Bir yüzeyi parlak ve düzgün duruma getirme işlemi.
—Aşındc. *Değirmende parlatma*, küçük mekanik parçaları, topaklaştırılmış aşındırıcı tanecikler içeren döner bir değirmende, sulama yapmadan parlaklık kazandırma işlemi.
—Ayakkc. *Parlatma fırçası*, normal fırçalardan daha yumuşak fırça.
—Boyac. Bir boya tabakasının parlaklığını artırmak için özel tamponlarla sürekli bir mekanik sürtme sağlayarak son bir kez elden geçirme.
—Camc. Kesme camlarda keçeli çarkla ya da macun tozu kaplı ağaç çarkla yapılan son işlem. —Kesme camlarda cila parlaklığı vermek için kabı hidrofluorik asitle sülfürik asit karışımına batırma. ‖ *Ateşle parlatma*, cam kapların kenarlarındaki ve dış yüzeylerindeki pürüzlerin giderilmesi için yapılan son ısıtma işlemi.
—Deric. *Parlatma makinesi*, derileri ve sepilenmiş derileri mekanik bir biçimde parlatmak için kullanılan sepici makinesi. (Eşanl. PERDAH.)
—El sant. *Parlatma ütüsü*, yapma çiçek yapımında, çiçeğin bazı bölümlerine (taçyaprakları, yapraklar vb.), parlamasını sağlamak amacıyla uygulanan sıcak ütü.
—Foto. Banyodan çıkmış ve parlak kâğıda basılmış fotoğrafları düzgün bir yüzeye (cam ya da kromlu metal) uygulamaya dayanan işlem. (Sıcak ya da soğuk kurumaya bırakılan fotoğraflar birbirinden ayrılır ve görüntüdeki siyahların niteliğini artıran parlak ve düzgün bir yüzey elde edilir.)
—Kâğ. san. *Kalenderde parlatma*, genellikle kaşelenmiş olan bir kâğıdın ya da kartonun yüzeyine parlak bir görünüş vermek için kalenderle yapılan işlem. ‖ *Yaprak perdahlama kalenderinde parlatma*, bir yaprak perdahlama kalenderi yardımıyla kâğıdın ya da kartonun yüzeylerine düzgün, parlak bir görünüm verme işlemi.
—Metalürj. Parlatmak eylemi. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ Parlatmak amacıyla bir metal yüzeye uygulanan işlem. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ Yaldızlanmak ya da elektrolitik olarak kaplanmak istenen metallerin yüzeyini ileri ölçüde temizleme işlemi. ‖ *Parlatma çarkı*, metalografik örnekleri mekanik olarak parlatmaya yarayan aygıt; bu aygıt genellikle zımpara kâğıtları ya da aşındırıcı taşlama diskleri taşıyan döner tablalardan (dakikada 100-300 devirli) ya da çok ender olarak son derece ince bir parlaklık elde etmek üzere titreşimli tablalardan meydana gelir. (Buna parlatma aygıtı da denir.) ‖ *Parlatma çizgisi*, dış çevreden karışan iri bir aşındırıcının parlatma sırasında kazara oluşturduğu çizik. ‖ *Parlatma tozu*, genellikle çok ince öğütülmüş aşındırıcı özellikleri olan ve bundan dolayı parlatma işlerinde kullanılan toz. ‖ *Elektrolitik parlatma*, parçaların işlenmesi sırasında yüzeyde biriken ve "Bailby katmanı" denen çeşitli bileşenlerin oluşturduğu son derece ince katmanları (birkaç mikrometre ya da mikrometreden daha küçük) özel bileşimli kimyasal bir banyo yardımıyla gidermeye yönelik bitirme işlemi. ‖ *Keçeyle parlatma*, işlenecek parçayı, çok ince taneli aşındırıcıların emdirildiği bezden yapılmış aşındırıcı bir taşlama diskine tutarak parlak bir görünüm kazandırma işlemi. (Keçeyle parlatma işlemiyle ayna gibi parlak bir yü-

zey elde edilir; bu işlem özellikle bezeme amacıyla yapılan elektrolitik kaplamalara uygulanır.)
—Opt. *Optik parlatma,* optik parçalara uygulanan son yüzey işlemi; bu işlemin amacı önceki işlemlerden kalan yüzey bozukluklarını en aza indirmek (nitelikli cisimler için 20 Å'den az) ve böylece ışığın algılanabilir hiçbir yayınımına olanak vermeyen son derece kusursuz bir yüzey elde etmektir. (İşlem ayrıca, istenen kuramsal yüzeye olabildiğince yakın [teleskop aynaları için 1/10 μm'den 1/100 μm'ye kadar] geometrik bir yüzey de oluşturmalıdır.)
—Şekerc. Balmumu, yağ ve benzeri maddelerle draje ya da jölelere parlaklık verme işlemi.
—Tarım. Bazı tanelerin, özellikle çeltiğin kabuğunu çıkarma işlemi. || *Parlatma artığı,* taneler parlatıldıktan sonra ortaya çıkan ve kabuk kırıntıları içeren yan ürün.
—Tekst. Boyama işleminden geçirilmiş bir dokumayı, renk tonuna daha canlı bir parlaklık vermek için, çeşitli kimyasal etkenler katılmış bir sabun banyosuna batırmaya dayanan işlem. || Bir kâğıdı, bir kumaşı, bir deriyi parlatmak işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Metalürj. Metalografik parlatma, mekanik parlatmaya benzemesine karşın metalin yüzeyini bozmadan düzelttiği için, farklı bir işlev taşır.

Birinci evre, gittikçe incelen, örneğin 80 μm, 45 μm, 30 μm, 15μm irilikteki aşındırıcılarla (silisyum karbür) art arda uygulanan bir düzeltme evresidir. İkinci evre, 6 μm, 3 μm, 1/4 μm irilikteki alümin ya da elmas tozlarıyla gerçekleştirilir. Bu mekanik parlatmadan kaynaklanan soğuk işlem sertliği metalin yapısını ortaya çıkaran kimyasal dağlama ya da elektrolitik parlatmayla giderilir. Yumuşak alaşımlar için, çoğunlukla parlatma yapılmaksızın daha hızlı ve daha doyurucu bir yöntem olan mikrokesim aygıtı kullanılır.
• Metalürj. Bir metal yüzeyini banyoyla parlatma, yüzeydeki pürüzleri gidererek metale düzgün, parlak bir görünüm veren ve elektroliz yoluyla uygulanan bir yöntemdir. Çeliğin parlatma banyoları fosforik asit, sülfürik asit ve kromik asitten oluşan elektrolitik çözeltilerdir. Elektrolitik bir kaplamanın parlatılması ise, sonradan kimyasal ya da mekanik herhangi bir parlatma işlemi uygulanmaksızın, doğrudan elektroliz banyosundan çıkışta, parlatıcı bir ürünün katılmasına bağlı olarak parlak bir kaplamanın elde edildiği işlemdir.
—Tekst. Dokumaları parlatma işlemi, yatay kenarları yuvarlaklaştırılmış çelik bir moletle gerçekleştirilir. Molet ile bir kulis arasından geçen dokuma, daha önceden özel bir apreye batırılmıştır ve bu apre, moletin yaptığı baskıyla dokumaya parlak görünümünü kazandırır.

Diğer bir yöntem de, dokumayı, biri çukur ve buharla ısıtılmış, diğeri dolu ve kâğıt kaplı iki silindirin arasından geçirmeye dayanır. Çok kuvvetli bir basınç uygulayan bu iki silindir, makine çıkışında parlaklık kazanan dokumayı oldukça hızlı bir biçimde sürükler.

PARLATMAK → PARLAMAK.

PARLATORYO a. (ital. *parlatorio*). Bazı büyük binalarda ziyaretçiler için yapılmış görüşme odası.

PARLAYICI sıf. Kolay tutuşan, birden alev alan şey için kullanılır.

PARLAYIŞ a. Parlamak eylemi ya da biçimi.

PARLEMENT a. (fr. *parlement*). Fransa'da Ortaçağ ve Ancien Régime döneminde adli, idari ve siyasi nitelikteki kurum.

PARLER, XIV. yy.'da yaşamış alman mimarlar ve heykelciler ailesi. Tanınan ilk bireyi, mezarı Schwäbisch Gmünd'de bulunan ve Köln kökenli olduğu sanılan HEINRICH'tir. XIV. yy.'ın ortalarında oğluyla birlikte, Schwäbisch Gmünd'de Heilige Kreuz kilisesi'nin koroyerinde çalıştı.— ■ Oğlu PETER, 1353'ten öldüğü yıl olan 1399'a kadar Prag'da yaşadı. Orada ünlü Karlův-IV köprüsünü (1357) ve birkaç kilise yaptı, özellikle de Mathieu d'Arras' ın başladığı katedralin koroyerini tamamladı. Bu anıtın triforiumundaki anlatımcı büstler ve kaburgalı tonozlar büyük etki yaptı. —Peter'in birçok oğlu oldu. Bunlardan WENZEL, Prag ve Viyana katedrallerinin ve JOHANN, XV. yy.'ın başlarında Prag katedrali'nin ustabaşılığını yaptı. —Peter'in iki kardeşi vardı. MICHAEL, Prag'ta taş yontuculuğu, JOHANN VON GMÜND, Freiburg im Breisgau (1359'dan sonra) ve Basel'de ustabaşılık yaptı. —Johann Von Gmünd'ün oğlu MICHAEL VON FREIBURG, XIV. yy. sonunda, Strasbourg katedrali'nin yüksek bölümlerinde çalıştı.

Böylece, güneydeki tüm germen ülkelerinde bir "Parier üslubu" yayılmış oldu.

x

Peter Parler
Prag'da Svatj Vit katedrali'nin Svatj Venceslav capellası'nda aziz Venceslav heykeli

PARLİC (Dimitrije), sırp dansçı ve koregraf (Selanik 1919). 1945'te Belgrad operası'nda yıldız dansçılığa getirildi. Daha çok koregraf olarak etkinlik gösterdi. Belgrad'da *Romeo ve Juliet* (1949), *Orpheus* (1952), *Harika mandaren* (1957) gibi baleleri koregrafiledi. Ülkesi dışında da koregrafiler yaptı: *Chaconne* (1957; M. Miskoviç kumpanyası için), *l'Amour et son destin* (1957; marquis de Cuevas'ın Grand Ballet'si için), *Romeo ve Juliet* (1965; Marais festivali için), bir *Kuğu gölü* versiyonu (1966; Bregenz festivali için). Belgrad operası için *Don Juan de Zarissa* (1968) ve *Anna Karenina*'yı (1973) yarattı. 1970 -71 sezonunda Helsinki operası'nın bale müdürüydü.

PARMA, İtalya'da ırmak, Emilia'da, Po' nun kolu (sağ kıyıdan); 100 km. Monte Sillara'nın (Toscana Apenninler'i) eteğinde, *Parma*'da Baganza'yı alır, Casalmaggiore yakınında Po'ya kavuşur. Hidroelektrik tesisleri.

PARMA, ABD'de (Ohio) kent, Cleveland yerleşmesinin güneyinde; 92 500 nüf. Makine sanayileri.

PARMA, İtalya'da kent, Emilia'da il merkezi, *Parma ırmağı* kıyısında 174 000 nüf. (1991). 1423'te kurulmuş üniversite. Kent, Via Emilia ile Mantova-La Spezia yolunun kesiştiği önemli bir kavşak noktasında yer alır. Önemli bir ticaret merkezidir. Besin, makine ve kimya (ecza ürünleri) sanayileri. Ayakkabı. —*Parma ili*, 3 449 km^2; 395 021 nüf. (1989). Apenninler'in doruğundan Po ırmağına doğru uzanan bu bölge çeşitli kaynaklara sahiptir: tahıl tarımı ve bağcılık; hayvancılık (peynir üretimi); petrol yatakları. Bölgede birkaç kaplıca da bulunmaktadır.
—Tar. Parma İ.Ö. 525'te Etrüskler tarafından kuruldu, İ.Ö. 350'ye doğr. Galyalı Boiler'ce işgal edildi, İ.Ö. 183'te bir roma sömürgesi durumuna geldi. Po ve Cisa boğazı arasında, via Emilia üzerindeki stratejik konumu dolasıyla zengin bir bölgeye egemendi ve imparatorluk döneminde *Julia Augusta* adını aldı.

Ortaçağ'da ilkin kendi piskoposu tarafından yönetildi, IX. yy. sonunda kentte, ardından 1036'da kontlukta kontun yerini alan rahibin yetkisi, XIII. yy.'da komünün yetkisi karşısında geriledi. Heinrich IV döneminde imparatorluk kenti, 1167' de Lombardia birliği üyesi durumuna geldi. XIII. yy.'da Friedrich II tarafında yer almakla birlikte, İnnocentius IV'ün etkisine giren Rossi ailesinin 1247'de kenti egemenliği altına alması üzerine welfeler tarafına geçti. Kenti geri almaya gelen imparator, Parmalılar'a yenildi (1248). Ghiberto da Gente (1253-1259) kenti bir senyörlük durumuna getirdi; ardından soyluların önderleri olan Rossi ailesiyle, *popolani* önderleri olan Correggiolar arasında bir çekişme başladı; her iki aile de kendi egemenliğini sağlamak amacıyla kent dışındaki güçlere başvurdu, sonunda Parma Kilise'ye geri verildi (1322), sonra çeşitli yabancı egemenlikler (Bavyeralı Ludwig, Lüksemburglu Jan, Scaligerler) altında kaldı, Visconti devletine (1346), ardından Sforzalar devletine katıldı ve Milano düklüğünün yazgısını paylaştı. Papalık, yeniden tahta çıkan Massimiliano Sforza'nın kenti kendisine bırakmasını sağladı (1512).

1545'te Paulus III, Parma ve Piacenza'yı Papalık devletinden ayırarak oğlu Pier Luigi Farnese* için bir dükluk durumuna getirdi ve Farnese hanedanı 1731'e kadar sürdü. XVI. yy.'da imparatorun ve İspanya kralının, sonra XVII. yy.'da Fransa kralının bağlaşıkları olan Farneseler, her şeyden önce sanat koruyucuları, koleksiyoncu ve imarcı kimselerdi (Pilotta sarayı, Farnese tiyatrosu ve Soylular koleji). 1738'de düklük François de Lorraine'e ve Carlo I'in küçük kardeşi, Bourbon-Parmalar kolunun kurucu Filippo di Borbone'ye (1748 -1765) geçti. Louis XV'in kızı Louise Élisabeth'in ve onun fransız bakanı Tillot'nun (1759-1771) varlığı nedeniyle prenslikte fransız etkisi ağır bastı. Son olarak, dük Fernando (1765) Fransa'yla sürekli çekişmesine karşın 1802'ye kadar iktidarı korudu. 1802-1806 arasında fransız Moreau de Saint-Méry'nin yönetimine giren düklük, 1806'da patlak veren ve 1808'de sert bir biçimde bastırılan ayaklanmadan sonra, 1808'de imparatorluğa katıldı (Taro yönetim bölgesi); Guastalla düklüğü Pauline Bonaparte'a verilirken (1806), Parma unvanı Cambacérès'e, Piacenza unvanı da Lebrun'e verildi (1806). 1815 antlaşmalarıyla Parma, Piacenza ve Guastalla, sağ kaldığı sürece eski imparatoriçe Marie -Louise'e (1815-1847) bırakıldı. 1831 devrimi'yle geçici bir süre buradan kovulan Marie-Louise ölünce, 1817 Paris antlaşması'na göre Parma ve Piacenza, Fernando' nun torunu ve o zamana kadar yalnızca Lucca dükü olan Carlo II di Borbóne'ye geçti (1847-1849). 20 mart 1848'de düklük halkı, macar birliklerin bir müdahalesine karşı ayaklandı ve mayıs 1848'de, ardından mart 1849'da Piemonte'ye katılmak istedi. Carlo II, oğlu Carlo III yararına tahttan çekildi. Despotça bir yönetim uygulayan Carlo III, sonunda öldürüldü. Dul karısı Louise d'Artois, oğlu Roberto I'e naibelik ederek tutucu siyasetini sürdürdü. Naibenin uzaklaştırılmasına (9 haziran) yol açan 1859 ayaklanması, belediye görevlileri kurulu tarafından L. C. Farini adlı bir diktatör seçilmesine (18 ağustos 1859) ve kentin Piemonte'ye katılmasına (12 mart 1860 halkoylaması) yol açtı. (→ FARNESE.)
—Güz. sant. Katedral roman döneminden kalmadır. Vaftizhanenin yapımına heykel süslemelerinden de sorumlu olan Antelami* tarafından 1196'da başlandı. Rönesans'ta Parma sanat alanında ikinci parlak dönemini yaşadı. Parma'nın Correggio*'nun önderliğinde kendine özgü bir resim okulu vardı (S. Giovanni Evangelista freskleri, 1520-1523; katedralin kubbesini süsleyen *Uruç*, 1526-1529). Mimarlıkta da aynı durum sözkonusudur: il Parmigianino*'nun çalıştığı Madonna della Steccata kilisesi (1521-1539); barok zevkin habercisi Santissima Annunziata (1566'dan sonra); Vignola'nın tasarılarına göre 1561'de yapımına başlanan Giardino sarayı. Pilotta sarayı (1580'den sonra), geometrik biçimlerin ağır bastığı yalın bir mimarlık anlayışının zaferini vurgular; italyan tarzı tiyatroların tarihinde bir dönüm noktası olan Farnese tiyatrosu da (G.B. Aleotti, 1618; İkinci Dünya savaşı'ndan sonra yeniden yapıldı) buradadır. Bourbonlar döneminde, S. Rocco yapıldı (1737-1754) ve Pilotta sarayı içinde yer alan zengin Pinakotek (1752) ile Eski eserler müzesi (1760) kuruldu.

Parma manastırı *(la Chartreuse de Parme)*, Stendhal'in romanı (1839). Yapıtta, özgürlüğe âşık genç italyan aristokrat Fabrice del Dongo'nun serüvenleri çerçevesinde, Stendhal'in özgün "mutluluğu yakalama" ana teması işlenir. Beğenilme kaygısından kesinlikle uzak, dağınık bölümlerden oluşan bu roman birkaç hafta

gibi (4 kasım-26 aralık 1838) kısa bir zamanda yazılmıştır. 1840'ta Balzac'ın, kendi dergisi *Revue parisienne*'de kaleme aldığı, geniş yankı uyandıran makalesinde *Parma manastırı*'nı bir başyapıt olarak kabul etmesi, yapıtın geniş bir okur kitlesine ulaşmasını sağladı. *Parma manastırı* birçok kez filme alınmıştır.

PARMACELLA a. Pütürlü derili, ilkel kavkısı kalkan altında az çok gizli duran sümüklüböcek cinsi. (*Parmacella*'lar Akdeniz'in kıyı bölgelerinde yaşarlar. Otla beslenirler. Gece ya da alacakaranlıkta etkinlik gösterirler. Sümüklüböcekgiller familyası.)

PARMAK a. **1.** İnsanda elin ve ayağın, tırnakları taşıyan, boğumlu, serbest ve hareketli uç bölümü: *Elin beş parmağına başparmak, işaretparmağı, ortaparmak, yüzükparmağı ve serçeparmak denir. Kısa, küt parmaklar.* (Bk. *ansikl.* böl. Anat. ve Patol.)—**2.** Özellikle el parmağı: *Parmaklarını şıklatmak. Parmağı kapıya sıkışmak.* —**3.** Birtakım istekleri belirtmeye yarayan işaretparmağı: *İnsanları parmağıyla göstermek.* —**4.** Bir parmaklığın çubuklarından her biri. —**5.** Bir tekerleğin merkezinden çemberine doğru uzanan çubuklardan her biri. —**6.** *Parmak atmak*, herhangi bir konuda sorun yaratmak. ‖ *Parmak basmak*, bir noktayı vurgulayarak ilgi ve dikkatleri onun üzerine çekmek: *Özellikle bu noktaya parmak basmak istiyorum;* parmağını mürekkebe batırarak imza yerine bastırmak. ‖ *Parmak bozmak*, çocuklar arasında bir anlaşmazlık sonucu dostluğu bozarak küsüşmeye karar vermek. ‖ *Parmak hesabı, parmak usulü*, parmakların kullanılmasıyla yapılan hesap, hece ölçüsü. ‖ *Parmak ısırmak*, çok şaşırmak, şaşakalmak. ‖ *Parmak ısırtmak*, bir kimseyi şaşırtmak. ‖ *Parmak kadar*, yaşça ve bedence çok küçük çocuklar için hafifseme yollu söylenir: *Parmak kadar çocuk bu işlerin üstesinden nasıl gelsin?* ‖ *Parmak kaldı*, bir şeyin nerdeyse bitmek üzere olduğunu, az kaldığını belirtmek için söylenir. ‖ *Parmak kaldırmak*, bir toplantı ya da toplulukta elini ya da işaretparmağını kaldırarak söz istemek. ‖ *Parmak parmak*, parmak biçiminde, parmak gibi ‖ *Parmak tatlısı*, biçimi parmağa benzeyen bir tür hamur tatlısı. ‖ *Parmak üzümü*, bir tür taneli üzüm. ‖ *Parmak yalamak*, bir işten hakkı olmadığı halde çıkar sağlamak. ‖ *Parmağı ağzında kalmak*, şaşırmak, şaşakalmak. ‖ *(Bir işte) parmağı olmak*, bir işe karışmak, karışmış olmak: *Paranın verilmemesinde karşı tarafın da parmağı var.* ‖ *Parmağına dolamak*, bir konuyu ya da bir kimseyi her fırsatta ve hemen her yerde eleştirmek. ‖ *(Birini) parmağında oynatmak*, bir kimseyi dilediğince yönetmek, ona her istediğini yaptırtmak. ‖ *Parmağını bile kıpırdatmamak, oynatmamak*, bir işin yapılması için en ufak bir çaba göstermemek; bir kimsenin yardımına koşmamak. ‖ *Parmağını oynatmak*, bir işi kolayca yaptırtabilmek için rüşvet vermek, para harcamak. ‖ *Parmağını yaranın üstüne basmak*, ayrıntıları bir yana bırakıp sorunun ya da derdin asıl özünü, nedenlerini göstermek. ‖ *Parmağının ucunda çevirmek*, bir işi hiçbir güçlük ve sıkıntı çekmeden, ustalıkla yapabilmek. ‖ *Parmağının ucunu göstermemek*, kadın sözkonusuysa, vücudunun hiçbir bölümünü göstermeyecek biçimde örtünmek. ‖ *Parmakla gösterilmek*, bir şey oldukça az bulunmak, görülmek: *Bu yıl yarım ton üretenler bile parmakla gösteriliyor;* herhangi bir niteliğiyle seçkin, ünlü olmak. ‖ *Parmakla sayılmak*, çok az sayıda bulunmak. ‖ *Parmakla saymak*, parmaklar aracılığıyla hesaplamak. ‖ *Parmaklarını yemek*, bir yemeğin çok lezzetli olduğunu, beğenildiğini belirtmek için kullanılır. ‖ *Baş parmak*, → BAŞ. ‖ *Bir parmak*, koyu sıvılara daldırılıp çıkarıldığında parmağa bulaşan miktar için kullanılır: *Bir parmak bal, reçel.* ‖ *İşaret parmağı* → İŞARET. ‖ *Orta parmak*, → ORTA. ‖ *Serçe parmak* → SERÇE. ‖ *Yüzük parmağı* → YÜZÜK.

—Arabc. Tahta bir tekerlekte, göbeği janta bağlayan parçalardan her biri.

—Balıkç. Sazanbalığının ağırlığı 10 g kadar olan yavrusu.

—Ed. *Parmak hesabı*, hece sayılarının parmakla sayılması nedeniyle hece veznine verilen ad. (Eşanl. VEZN-İ BENAN.)

—El sant. *Parmak ütüsü*, bir tür çiçek ütüsü. (Yapma çiçek yapımında bazı çukur kısımların kenarlarını kıvırmada kullanılır.)

—Eldivc. *Parmak arası*, eldivenin altı ve üstü arasına, parmak araları kısmına yerleştirilen deri bant.

—Elekt. *Üç parmak kuralı*, içinden bir akım geçen ve kendine dik bir manyetik indükleme alanı içinde yer alan bir iletkene etkiyen kuvvetin yönünü saptamada kullanılan pratik kural. (Örneğin, sol elin başparmak, işaretparmağı ve ortaparmağı alfabetik sırayla düşünüldüğünde, her birine, aynı sırayla kuvvet, alan ve akım yönleri denk düşürülür. Üç parmak kuralı, Ampère adamı kuralıyla eşdeğer bir kuraldır. Yine benzer bir kural [Fleming'in üç parmak kuralı], bir manyetik indükleme alanına dik yönde devinen bir iletkende indüklenen elektromotor kuvvetin yönünü verir: sağ elin işaretparmağı alan, başparmağı ise devinim doğrultusuna çevrildiklerinde, ortaparmak elektromotor kuvvetin yönünü gösterir. Üç parmak kuralı, Lenz yasasından türetilmiştir.

—Esk. ölçbil. Eski Mısırlılar, Yunanlılar ve Romalılar'ın kullandıkları 18-19 mm uzunluğundaki uzunluk ölçü birimi.

—Fiz. ted. *Parmak masajı*, parmak uçlarıyla vurarak yapılan masaj.

—Karş. anat. Dörtayaklı omurgalıların her ayağının ucunda yan yana dizili bulunan ve akropodu meydana getiren parçaların her biri. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Kriminol. *Parmak izi*, parmağın bir zemin (özel olarak hazırlanmış bir kâğıt, ya da yağlı, renkli, yumuşak bir düzey) üzerine basılmasıyla elde edilen iz. (Parmaktaki çizgileri olduğu gibi yansıtır.) ‖ *Parmak izi incelemesi*, parmak izleriyle insanların kimliğini saptama yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Mak. san. Bir ucu, çoğu kez destek görevi yapmak üzere, bir başka parçaya değen küçük silindirsel parça.

—Marangl. *Parmak birleştirme*, kısa tahta parçalarını, uzunlukları yönünde özel bıçaklarla freze makinesinde açılan parmak biçiminde dişlerle yapılan birleştirme. (Bu dişler çok küçük ve fazla derin olmadığı zaman bu birleştirme *sıçan dişi birleştirme* adını alır.)

—Mutf. *Parmak tatlısı*, bir tür hamur tatlısı. (Hazırlanan hamurdan koparılan küçük parçalara parmak biçimi verilir, yağda kızartıldıktan sonra şerbete atılır.)

—Ölçbil. 25,4 mm'ye eşdeğer ingiliz-amerikan uzunluk ölçüsü birimi. (Anglosakson ülkelerinde bu birime *inch* adı verilir.) — Arşının yirmi dörtte biri. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Tıp. *Parmakla konuşma*, DAKTİLOLOJİ' nin eşanlamlısı.

◆ sıf. **1.** *Say. sıf.* + *parmak*, belirten sayıdaki parmağın kalınlığıyla hesaplanan yaklaşık ölçü kadar: *Eteğini iki parmak kısaltman gerekiyor. Kurşun başının bir parmak üstünden geçti. Üç parmak kalınlığında bir kemer. Üç parmak kalınlığında bir kemer.* —**2.** *Bir parmak*, koyu sıvılara batırılan parmağa bulaşan miktarı anlatır.

—Mutf. *Parmak patates*, parmak biçiminde doğranıp kızartılmış patates. ‖ *Parmak patates keseceği*, kızaracak patatesleri, aynı boyutlarda kesmeye yarayan mekanik ya da elektrikli aygıt.

—ANSİKL. Anat ve Patol. Parmakların dibi, karşılarına denk gelen tarak kemikleriyle eklemlenir, serbest ve değirmi olan uçlarının alt yüzü çok duyarlı bir deri ile, üst yüzü tırnak denen boynuzsu bir lamla son bulur.

Her elde, beş parmak vardır: başparmak, işaretparmağı, ortaparmak, yüzükparmağı, serçeparmak. Parmakların en güçlüsü başparmak, en uzunu ortaparmak, en incesi serçeparmaktır. Her parmakta üç boğum ve bunların arasında da birbirine ekli üç kemik bulunur. Birinci kemik de kendi karşısındaki tarak kemiği ile eklemlenir. Başparmakta üç değil, iki kemik vardır.

Elde, parmakların sırtında gerici (ekstensor) bir kiriş, ön yüzünde biri derinde, öbürü yüzeyde, iki bükücü (fleksor) kiriş bulunur. Kemikler arası kaslar ile solucansı kaslar parmakların birbirine yaklaşmasını ve uzaklaşmasını sağlar. Bunlardan başka, birinci tarak kemiği ile başparmak üzerine uzaklaştırıcı kasların ve başparmağın yaklaştırıcı ve karşılaştırıcı kaslarının kirişleri yapışır; bu kaslar başparmağın öteki parmaklara göre çok karmaşık hareketler yapabilmesini sağlar; özellikle öteki parmaklarla karşılaşmanın elin işlevi bakımından rolü büyüktür. Parmakların atardamarları, elin çeşitli atardamar kemer*lerinden gelir. Lenf damarları koltukaltı lenf bezlerinde son bulur. Duyu sinirleri orta, dirsek ve kol sinirlerinden gelir.

Parmaklarda çok parmaklılık ve yapışık parmaklılık gibi sayı ve biçim anomalileri görülebilir. Parmak *yaraları*, bir kirişin, özellikle fleksor kirişlerin ve bir yan sinir dalının kesilmemesi için derinlemesine ve iyice muayene edilmelidir. Bir şeyin batması ya da yaranın mikrop kapması yüzünden parmaklarda enfeksiyonlara sık rastlanır; antibiyotiklerle yapılan tedavi apse oluşumuna (parmaklarda bunlara *dolama* denir) doğru ilerlemeyi önleyebilir. Parmaklarda burkulmalar, çıkıklar nadir olmamakla beraber genellikle tehlike yaratmaz. Kırıkların tedavisi bazen zor olabilir. *Yaylı parmak* denen sakatlığın karakteristik belirtisi bükülme sırasında hareketin duraklaması, ve bunun arkasından hareketi tamamlayan ani bir sıçrayışın gelmesidir; nedeni fleksor kirişlerin kılıfları içinde bir düğümcüğün belirmesidir; tedavisi cerrahidir. Karıncalanma ve rahatsız edici bir uyuşuklukla beliren *ölü parmak* sendromu, vazomotör bir bozukluktan ileri gelir ve Raynaud* hastalığı ile hipertansiyon hallerinde görülür.

—Karş. anat. Ön ve arka ayaklarda bulunan parmaklar, bazipot iskeletin *akropod* denilen kısmına bağlı kiridyum üyenin en uç kısımlarıdır. Her parmak, sayıları 2 ile 5 arasında değişen ve bir parmak kemiği dizi formülü düzenlemeye elverişli olan, birbiriyle eklemli iskelet parçalarından oluşur. İlkel sürüngenlerin ön ayaklarının 2 -3-4-5-3 olan parmak kemiği formülü yavaş yavaş basitleşmiş ve memelilerin 2-3 -3-3-3 formülüne dönüşmüştür. Parmaklar ayakta ön kenardan başlayarak arkaya doğru (insanda içten dışa) romen rakamlarıyla numaralandırılır. I rakamlı parmak her iki ayakta ya da el ve ayakta başparmak adını taşır.

Kiridyumlu omurgalıların üyeleri çoğunlukla 5 parmaklıdır, ama ichtyosauria'da (İkinci Zaman fosil deniz sürüngenleri) olduğu gibi fazla parmaklı, örneğin bir yüz-

parmak (orta) anatomisi

Fiore

tahkimli bir kapıda asma **parmaklık** (yukarı kaldırılmış durumda)

geç halinde birleşmiş 8-9 parmaklı üyeleri olanlar da vardır. Bu fazladan parmakların izlerine, iskelet parçası olarak hem I. parmağın önünde (filde olduğu gibi başparmağın önünde) hem V. parmağın sonunda rastlanabilir.

Pterozorlarda (İkinci Zaman fosil sürüngenleri) I. parmak ve yarasalarda 5 parmağın hepsi, kanat görevi yapan deri kıvrımı patagyumu taşıyabilmek için uzamış haldedir. Suda yaşayan sürüngenlerde ve memelilerde, üyelerin yüzgece dönüşmesi parmakların kıkırdak köprülerle birleşmesinden başka, ya parmak kemiklerinin uzamasına (pleziyozorlar) ya da sayılarının artmasına (ichtyosauria, balinalar) neden olabilir.

Parmaklar, tırnak, cırnak, toynak ve bazı türlerde vantuz adı verilen boynuzsu özel fanerler taşır. Etçiller gibi yürürken ayaklarını yere basanlara digitigrad denir. (→ EL, AYAK.)

—Kriminol. Daktiloskopi de denen parmak izi incelemesi, antropometride en çok kullanılan yöntemlerden biridir. Bu yöntem, insanın yaşı ne olursa olsun, parmak izinin ve avuç içi (el ayası) izlerinin değişmediği gerçeğine dayanır. Mum ya da benzeri yumuşak bir yüzey üzerinde ya da mobilya, cam vb. üzerindeki başparmak izi, buraya dokunan eli kesin bir biçimde saptar. Bertillon'un, ingiliz Galton'dan aldığı bu yöntem, antropometrik kimlik saptamada önemli bir yer tutar. Bu teknik, suç mahallinde alınan parmak izlerinin antropometrik fişlerle karşılaştırılması biçiminde, günümüzün tüm polis örgütünde geniş bir uygulama alanı bulmaktadır.

—Ölçbil. 2,83 cm gelen parmak, başparmağın ilk boğumunun uzunluğu kadardır. Şeriatta uzunluk sorunlarının 6, 12 ve 24 oranlarına göre hesaplanması, bu nedenle arşın*ın (çarşı arşını: 680 mm) 24'e bölünmesi sonucu bu ölçü birimi ortaya çıktı. Öteki birçok islam ülkesiyle birlikte Osmanlılar'da *boğum* denilen ölçü birimi de kullanıldı. 1585'ten sonra artık kullanılmayan boğum, işaretparmağının tırnak doğrultusundaki kalınlığı kadardı ve bir boğum iki buçuk parmak uzunluğunda kabul edilirdi; Türkiye'de metre sistemi uygulanmaya başlayıncaya kadar (26 mart 1931) *ayak* ya da *kadem* denilen ölçünün birimlerinden biri olarak kullanıldı. 12 parmak 1 ayak uzunluğuna ve *hat* denilen ölçü biriminin de on ikide birine eşitti.

Parmak çocuk *(le Petit Poucet)*, Charles Perrault'nun *Histoires ou contes du temps passé* (1697) adlı yapıtında yer alan masalı.

PARMAKARALYA a. Pasifik kökenli ve parmak gibi parçalı yapraklı, ağaççık. (Birçok türü sıcak seralarda yetiştirilir. Bil. a. *dizygotheca;* aralyagiller familyası.)

PARMAKÇI a. **1.** Eskiden parmaklık yapan kimse. **—2.** *Tkz.* Kışkırtıcı, tahrikçi.

parmakotu

kazayağı **parmakotu** *(Potentilla anserina)*

dik **parmakotu** *(Potentilla recta)*

PARMAKLAMA a. Parmaklamak eylemi.

PARMAKLAMAK g. f. **1.** *Bir şeyi parmaklamak,* parmakla dokunmak; parmağını batırarak yemek. **—2.** *Tkz.* Kışkırtmak, tahrik etmek. **—3.** *Kaba. Bir kimseyi parmaklamak,* onu parmağıyla dürtmek.

PARMAKLI sıf. Parmağı olan ya da parmağı belirten nitelikte olan.

—Giy. *Tek parmaklı eldiven,* yalnız başparmağı ayrılmış olan eldiven. || *Yarım parmaklı eldiven,* parmakların ilk eklemine kadar inen eldiven.

PARMAKLIK a. Ahşap ya da metal küçük dikmelerin aralıklı olarak birleştirilmesiyle oluşan ve bir açıtı kapatmaya ya da iki mekânı ayırmaya yarayan kafes: *Bir cezaevinin pencere parmaklıkları. Gişe parmaklığı. Parmaklık gerisinden konuşmak.* (Bk. *ansikl.* böl.)

—Demirc. *Parmaklık demiri,* bir parmaklığın üst bölümünü süsleyen sivri uçlu demir. || *Parmaklık kuşağı,* bir parmaklığı oluşturan dikmeleri birleştirmeye yarayan demir başlık.

—İstihkc. *Asma parmaklık,* Ortaçağ'da, tahkimli bir yapının giriş kapısını korumak amacıyla yerleştirilmiş, dikey olarak hareket edebilen, tahtadan, daha sonraları metalden parmaklık.

—Sey. oy. Ortaoyununun sergileneceği alanda, izleyicilerle oyun yerini birbirinden ayıran bölme. (Genellikle yarım metre uzunluğundaki kazıkların arasına ip dolayarak yapılır.)

—Spor. Okçuluk sporunda kirişi çekip bırakırken parmakları korumak amacıyla kullanılan araç.

—Tıp. Mikrop kapmış ya da yaralı bir parmağı korumak amacıyla örtmeye yarayan ya da hekimler tarafından, başta gödenbağırsağı (tek parmaklı parmaklık) ve dölyolu (iki parmaklı parmaklık) muayeneleri olmak üzere çeşitli incelemelerde kullanılan kılıf. (Parmaklık kullanım amacına göre kauçuk, deri ya da plastik maddeden yapılır.)

—ANSİKL. Türk mimarlığında cami, medrese, türbe, çeşme, şadırvan ve sebillerin yanı sıra saray, köşk ve konutlarda da ahşap, taş ya da demir parmaklıkların güzel örnekleriyle karşılaşılmaktadır. Ahşap yapıların parmaklıkları genellikle ahşaptan, kâgir binalarınkiyse taş, demir ya da tunçtandır. Pencere parmaklıkları çoğunlukla yuvarlak demir çubukların birbirini dikey kesmesinden meydana gelen kare boşluklar biçimindedir ve çubukların kesiştiği bölümler, demir takozlarla güçlendirilmiştir (Bursa Ulu camisi, İstanbul Bayezit camisi vd.). Bu tür parmaklıkların birbirine geçmeli, geometrik ya da uçları kıvrık halkalı motiflerden (zülbahar) oluşan örnekleri de vardır (İstanbul Atikalipaşa camisi, Mimarsinan türbesi, Yeni cami, Topkapı sarayı Kubbealtı vb.). Camilerin hünkâr ve müezzin mahfilleri de gösterişli parmaklıklarla çevrelenir. XVIII. yy.'dan sonra dönemin beğenisine uygun olarak barok ve rokoko süslemeli parmaklıklar yaygınlaşmıştır (Nuruosmaniye külliyesi sebili). Fatih Nakşidilvalidesultan sebili empire (ampir) üsluptaki parmaklıklarıyla dikkati çeker. Mehmet II'nin (Fatih) türbesinde, sandukayı çevreleyen parmaklık da belirtilmesi gereken örneklerdendir. Geleneksel türk evinde özellikle ahşap parmaklıklar yoğun olarak kullanılmıştır (pencereler, hayatın çevresi, seki altı ile seki üstünü ayıran bölmeler vb.).

PARMAKLIKLI sıf. Parmaklığı olan; parmaklıkla çevrilmiş.

PARMAKOTU ya da **BEŞPARMAKOTU** a. Ender olarak ağacımsı, çoğunlukla çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *potentilla;* gülgiller familyası.)

—ANSİKL. Parmakotunun 300 kadar türü vardır. Bunlarda yapraklar almaşık, tüysü ya da dilimli ve 3 ila 5 yaprakçıklıdır. Sarı ya da beyaz olan çiçekler tek tek ya da şemsiye biçimli talkım halinde bulunur; 5 çanakyapraklı çanak kalıcıdır, 5 taçyaprak serbesttir ve mevsimi gelince dökülür; erkekorgan sayısı pek çoktur. Kazayağı parmakotu *(Potentilla anserina)*, dik parmakotu *(P. recta)* ve sürüngen parmakotu *(P. tormentilla)* halk hekimliğinde ishal dindirici, ateş düşürücü ve güçlendirici olarak kullanılır. Kırmızı-turuncu çiçekli melez çeşitleri süs bitkisi olarak yetiştirilir.

PARMAKSI sıf. Elin parmaklarını andırır biçimde, tüm dalları, kolları bir noktadan çıkan yapıya ya da organa denir.

PARMELİA a. Duvarların ve ağaç kabuklarının üzerinde çok yaygın liken.

PARMENA BALTEUS a. Akdeniz bölgelerinde yaşayan tekeböceği. (Larvası sarmaşık saplarında bulunur. Tekeböcegiğiller familyası.)

Parmenides ya da *İdealar üzerine,* Platon'un üç kişi arasında geçen (Zenon, Sokrates, Parmenides) diyaloğu. Sokrates Zenon'u eleştirir ve Parmenides ile tartışır. İdealar'ın ele alındığı metafizik diyaloglar (İ.Ö. 360'a doğr.) grubuna sokulan *Parmenides*'te Platon, Hegel'i de etkileyecek olan diyalektik yöntemi kurar.

PARMENİDES Elealı, yunanlı filozof (Elea, Büyük Yunanistan, İ.Ö. 515'e doğr. -İ.Ö. 440'a doğr.) Pyres'in oğlu, Ksenophanes'in öğrencisiydi. "Varlık vardır ve varlık-olmayan yoktur" temel önermesiyle batı varlık bilimini (ontolojisini) kurdu. Bunun tersini söyleyen Herakleitos'a karşıydı. *Peri physeos* (Doğa üzerine) adlı şiirinden 160 mısra günümüze kaldı. Hakikate ve sanıya ilişkin iki öğretiyi kendisine ileten Tanrıça'nın krallığına kısraklar tarafından götürüldüğünü söyleyen filozof, insanoğlunun sanrılarına dayanarak ileri sürdüğü yazgıların yanlışlığını ortaya koyan bir varlık kuramı ileri sürer.

PARMENİON, makedonyalı general (İ.Ö. 400'e doğr. - öl. Ekbatana, 330'a doğr.). Makedonyalı Philippos'un yaveri ve daha sonra İskender'in başyaverlerinden biriydi. Media valisiyken, kendisi gibi İskender'in doğu politikasına karşı çıkan oğlu Philotas bir komplo sonucu öldürüldü. Oğlunun intikamını almasından çekinen İskender Parmenion'u da öldürttü.

PARMİCAN a. (ital. *parmigiano,* Parma kentinin adından). Bir çeşit italyan peyniri.

PARMİGİANİNO (Francesco Maria MAZZOLA, **il** —denir), italyan ressam (Parma 1503 - Casalmaggiore 1540). Birçok ressam yetiştirmiş bir aileden gelir. Genç yaşta üstün bir yetenek gösterdi. Parma'da gerçekleştirdiği ilk yapıtları (S. Giovanni Evangelista'daki iki fresk dizisi, Fontanellato şatosu'ndaki *Aktaion'un öyküsü,* 1523), özellikle Correggio'nun etkisinde kalan ressamın yumuşak ve canlı yeteneğini ortaya koyar. 1524-1527 arasında Roma'da kaldı; üç başyapıt gerçekleştirdi: *Aziz Hieronymus'un düşü* (1527, Londra), *Güllü Madonna* (1528-1530, Dresden), *Uzun boyunlu Madonna* (1535'e doğr., Pitti sarayı). İl Parmigianino'nun değişken kişiliği ve daha çok manierismocu olan sanat anlayışı, garip (*Sanatçının içbükey bir aynanın içindeki portresi,* 1524, Kunsthistorisches Museum, Viyana) ya da farklı biçimlerde yorumlanabilen (*Amor,* 1534'e doğr., *ay. ypt.*) yapıtlarında da kendini gösterir. Bir süre Bologna'da kaldıktan sonra 1531'de Parma'ya dönen sanatçı, Steccata kilisesi'nin tonozlarını zarif figürlerle süsledi (vazo taşıyan kadınlar, Kutsal Kitap'tan kişiler); o dönemde gerçekleştirdiği portreler (*Antea,* 1535-1537, Napoli) sanatçının maddi ve manevi kaygılarını yansıtır. Özellikle desenlerinin kazandığı başarı ve bunların gravür yoluyla çoğaltılması sonucu, etkisi çok büyük oldu. G. Mazzola-Bedoli, il Parmigianino'nun sanatını başarıyla sürdürdü.

PARMİGİANO a. İtalya'da Lombardia ovasında inek sütünden yapılan ve rende peyniri olarak kullanılan sert peynir.

PARNAÍBA, Brezilya'nın (Piauí eyaleti) kuzey-doğu'sunda kent, *Parnaíba* ırmağının ağzı yakınında (sağ kıyıda); 57 000 nüf. Ticaret merkezi. Luís Correia'da liman (tarım ürünleri dışsatımı).

PARNAÍBA, Brezilya'nın kuzeyinde ırmak, Atlas okyanusu'na dökülür; 1 400 km. Serra da Mangabeiras'dan doğar, Piauí ve Maranhão eyaletlerini birbirinden ayırır, bataklık bir delta oluşturarak denize dökülür.

Parnasse okulu, romantiklerin duygusallığına tepki olarak kurulan, şairin duygularını yansıtmamasına, nesnelliğe, biçimsel yetkinlik ve uyuma ağırlık veren fransız şiir okulu.

Parnasse okulu şiirde olgucu (pozitivist) okulun görüşlerini benimsemişti. Değişik eğilimdeki bu şairlerin ortak yanı Th. Gautier, Leconte de Lisle, Baudelaire ve Banville'i kendilerine usta olarak tanımalarıydı. Catulle Mendès'in *la Revue fantaisiste*'nde (1861), sonra da Louis Xavier de Ricard'ın *l'Art* (1865) dergisinde bir araya gelen bu şairler yayıncı Lemaire, *le Parnasse contemporain* (1866) çıkarınca "parnasyenler" adını aldılar. Bu dergide yazanlar arasında ustaların dışında J. M. de Heredia, Sully Prudhomme, Coppée, Léon Dierx, Louis Ménard, Verlaine ve 1876'da çıkarılan Mallarmé vardı. Parnasse okulunun savunduğu bazı görüşler (sanatın sanat için olduğu, güzelin ancak güzel biçimlerle elde edilebileceği), bazı uygulamalar (dile özen, yunan-latin kaynaklarına yöneliş) türk şiirinde de etkisini gösterdi. Tevfik Fikret ve Yahya Kemal Beyatlı'da parnasse şiirinin izleri vardır.

PARNASSOS, Yunanistan'da ormanlık ve kireçtaşlı dağ kütlesi, Korinthos körfezinin K.'inde, Delphoi'nin K.-D.'sunda; 2 457 m. Boksit yatağı.

—Esk. coğ. Yamaçlarında Kastalia pınarı doğar. Korykion mağarası ve günahkârların aşağı atıldığı Phaidriades kayaları da buradadır. Delphoi gibi Apollon'a adanmış olan Parnassos, Musalar'ın dağı, şairlerin kutsal yeriydi.

—İkonogr. *Parnassos* teması üzerine en tanınmış yapıt Mantegna'nın Este ailesinden İsabella'nın Mantova'daki kişisel salonu için gerçekleştirdiği resimdir (Louvre). Gerçekte sanatçı bu yapıtında Musalar'ın (ya da nymphelerin?) dansını ve Mars ile Venüs'ü canlandırmıştır. Orpheus (ya da Linos?), Prieneli Arkhelaos'un Homeros'u canlandırdığı antik kabartmasında olduğu (Londra) gibi, şairin esinini simgeler. Raffaello bu konuyu ele alarak Rönesans hümanizminin en olgun yapıtlarından birini verdi. (Vatikan'da, Stanza della Segnatura'da bulunan fresk). Poussin'in aynı tema üzerine bir tablosu Prado'dadır.

PARNASSOS. Tar. coğ. Anadolu'da Galatia ile Kappadokia bölgeleri sınırında kent; Tatta (Tuz) gölünün K.-D.'sundan, Halys'in (Kızılırmak) kollarından birinin üzerindeydi. Eumenes, Attalos ve Ariarathes, Pontos kralı Pharnakes'e karşı yürütecekleri savaşım için burada bir araya geldiler (İ.Ö. 180). Kent Ankyra, Arkhelais, Mokissos ve Kaisareia'yı bağlayan roma yolları üzerinde yer alıyordu. Bizans döneminde piskoposluk merkezi oldu.

PARNASYEN sıf. ve a. (fr. *parnassien*). Ed. Parnasse okuluna bağlı şair için kullanılır.

PARNELL (Charles Stewart), irlandalı siyaset adamı (Avondale, Wicklow, 1846 - Brighton 1891). Büyük toprak sahibi bir protestandı. İrlanda davasını benimsedi ve 1874'te ayrılıkçı Butt partisi için bir kampanya düzenledi; 1875'te Avam kamarası'na seçildi. 1877'de Ulusal parti'nin başkanı oldu. Partiyi sıkı bir disipline soktu ve Westminster'deki tartışmalarda söz sahibi olan siyasal bir araç haline getirdi. Şiddetin her çeşidine karşı olan Parnell, parlamenter yolları akıllıca kullandı. İrlandalı Biggar'ın engelleme taktiğini benimsedi, geliştirdi ve etkili hale getirerek İrlanda sorununu kamuoyuna açıkladı.

1879'da yeni kurulan Tarım Birliği'nin önerisini kabul ederek başkanlığını üstlendi. Özellikle köylü sınıfını savundu ve kırsal alandaki kaynaşmayı bastırmak için 1880'de onaylanan yasaya karşı mücadele ettiyse de, başarılı olamadı. Kilmainham'da birkaç ay hapsedildi (1881-82).

Bk. resim sayfa 9200

Kırsal alanda terör şiddetlenmişti. İktidarda bulunan Gladstone bir uzlaşma *(Kilmainham Treaty)* önerdi ve Parnell bunu kabul edince serbest bırakıldı. Ama bir süre sonra (6 mayıs 1882) aşırıcı İrlandalılar, İrlanda işlerinden sorumlu İngiltere Devlet bakanını Dublin'de öldürdüler. Suikast, İngilizler'in hoşnutsuzluğunu artırarak baskı yasalarının uygulanmasını kolaylaştırdı ve Parnell'in siyasetinin iflas etmesine yol açtı. Bu arada, Home Rule fikrini benimseyen Gladstone, 1886'da yeniden iktidara geldi. Ama *Home Rule Bill*, Avam kamarası'nda reddedildi ve Gladstone, sorunu çözmek için ülkeye çağrıda bulunduğunda yenilgiye uğradı. İrlanda'nın özerkliğine düşman olanlar yeniden iktidara geldi (1886 yazı). 1887'de *Times* gazetesi Parnell ile suikastçıların işbirliği yaptığını gösteren belgeler yayımladı. 1888'de açılan bir dava sonunda suçlamanın düzmece olduğu kanıtlandı. Parnell, görkemli bir şekilde temize çıktı. Ancak özel yaşamındaki bir dram, siyasal kariyerini sona erdirdi; yardımcılarından O' Shea'nın karısı ile olan ilişkisi bir boşanma davasına yol açtı ve Parnell gıyaben mahkûm edildi (1890). Liberal parti'yi peşinden sürükleyen Gladstone, Parnell ile ilişkisini kesti. Öte yandan, İrlanda kilisesi Parnell'i çok sert biçimde suçladı. Parnell, ardında bölünmüş bir parti bırakarak bir yıl sonra öldü. Böylece, Home Rule'un geleceği ciddi şekilde tehlikeye düştü.

PARNİCKİ (Teodor), polonyalı yazar (Berlin 1908). Akdeniz uygarlığının kurulduğu dönemin başlarını ve Polonya tarihinin çeşitli dönemlerini konu alan tarihsel romanlarında, daha çok felsefe, sanat, din ve sözkonusu dönemin mitolojisi üzerinde durdu, gerçeği araştırma düşüncesini saplantı haline getirmiş kahramanlar yarattı (*Aecjusz, ostatni Rzymianin,* 1937; *Koniec "Zgody Narodów",* 1955; *Zabij Kleopatra,* 1968; *Muza dalekich podrózy,* 1970; *Sam wyjde bezbronny,* 1976).

PARNİS dağı, Yunanistan'da dağ kütlesi, Attike ile Eleusis havzası arasında, Atina'nın K.'inde; 1 413 m.

PARNON, çoğunlukla, **Parnonas** olarak kullanılır, Peloponisos'un (Yunanistan) güney-doğu'sunda, ıssız dağ kütlesi, Lakonia'nın doğu sınırı; 1 935 m.

PARO, Bhutan'da yer, Thimbu'nun G.-B.'sında. Bugün otomobil ulaşımına elverişli bir karayoluyla Hindistan'a bağlıdır. Havalimanı.

PAROARİA LARVATA a. Kuşç. Brezilya'da yaşayan, kardinalkuşuna benzeyen ötücükuş. (İspinozgiller familyası.)

PARODİ a. (fr. *parodie;* geç. lat. *parodia;* yun. *parodia,* öykünme'den). Ciddi bir yapıtın konusunun ya da anlatı yöntemlerinin gülünç biçimde değiştirilmesiyle ortaya konan hicivli öykünme yapıt. (Bk. *ansikl.* böl. Ed.).

—Müz. Edebi bir metnin bir melodiye ya da bilinen bir müzik parçasına uyarlanmasıyla elde edilen yapıt. (Bk. *ansikl.* böl.).

—ANSİKL. Ed. Parodi halkın yakından tanıdığı ciddi bir yapıtın gülünç bir biçimde aktarılmasıdır. Yunanistan'da daha VI. yy.'da *Batrakhomyomakhia* (kurbağalarla sıçanların savaşı) adlı anonim yapıtın *İlyada*'nın parodisi olduğu görülür; Aristophanes, komedilerinin kaynağını trajedi şairlerinin parodisinde bulur; Lukianos *Alethes Historia* adlı yapıtında tüm üsluplara parodiler yazmıştır. Romalılar bir tür edebiyat eğlencesi olan bu türe pek ilgi duymadılar. Fransız edebiyatında, Rabelais'nin bazı bölümleri, ingiliz edebiyatında, Chaucer'ın ve Marlowe'un yapıtları; ispanyol edebiyatında Cervantes'in *Don Quijo-*

Scala

il Parmigianino
Uzun boyunlu Madonna
(1535'e doğr.)
Pitti sarayı, Floransa

Scala

Parnassos
Raffaello'nun
Vatikan'daki Stanza della
Segnatura'da yer alan
bir freskinden ayrıntı
(1508-1511)

National Gallery, Dublin

Charles Stewart Parnell ressamı bilinmeyen bir tablodan ayrıntı National Gallery, Dublin

Parotia

te'si tiyatroya da özel olarak uyarlanmış olan bu türün en dikkate değer örnekleridir. James Joyce'un *Ulysses*'inde de çok sayıda parodi bölümleri yer alır.
—Müz. Parodi, kimi zaman, melodide çeşitleme kapsamına giren bazı ezgisel değişikliklere (süslemeler) yol açar. Bu yeni metin -müzikte bir değişikliğe yol açmadan- çoksesli bir yapıtın partilerinden yalnız biriyle birleşebileceği gibi, partilerin tümüyle de birleşebilir. Ama, kısmen ya da tamamen yeni bir müziği de gerektirebilir. Bu durumda, seçilen yapıt, yeni bir beste için ancak çerçevesine bağlı kalınan bir model oluşturur.

PARODİ (Giacomo Filippo), italyan heykelci (Cenova 1630 - *ay. y.* 1702). Roma'da Bernini'nin öğrencisi oldu. Puget ile birlikte Cenova barok anlayışının başlıca öncüleri arasında yer aldı. Yapıtları arasında *Vaftizci Yahya* (S. Maria di Carignano kilisesi), *Azize Marta*'nın ululanışı (S. Marta'da) heykelleri ile Cenova, Venedik ve Padova'da birçok anıt gerçekleştirdi. —Oğlu DOMENİCO (Cenova 1668 - *ay. y.* 1740), ressam ve heykelci. —GIOVAN BATTİSTA (Cenova 1674 - Milano 1730), Domenico'nun kardeşi, fresk ressamı ve heykelci.

PARODONT a. (fr. *parodonte*). Dokubil. Dişi üstçeneye ya da altçeneye bağlayan destek dokularının tümü. (İçten dışa doğru şu kısımları içerir: seman, diş yuvası -diş bağı, diş yuvası kemiği ve dişeti lifsi mukozası.)

PARODONTAL sıf. (fr. *parodontale*). Dişç. cerr. **1.** Parodont ile ilgili. **—2.** *Parodontal cep,* parodontoz sırasında dişlerin köklerinin çevresinde diş yuvası-diş bağının içinde oluşan cep.

PARODONTİT a. (fr. *parodontite*). Dişç. cerr. **1.** Parodontu oluşturan dokuların akut ya da süreğen iltihabı. Tedavi edilmezse kısmi ya da tam yıkımla sonuçlanır. **—2.** *İrinli parodontit,* diş yuvası-diş bağının ya da diş yuvası kemiğinin, bir dişeti iltihabıyla ya da hem dişeti hem akut ağız iltihabıyla birlikte irinlenmesi.

PARODONTOLİZ a. (fr. *parodontolyse*). Parodontozda görülen parodont erimesi süreci.

PARODONTOLOJİ a. (fr. *parodontologie*). Odontostomatolojinin parodontu ve patolojisini inceleyen bölümü.

PARODONTOZ a. (fr. *parodontose*). Parodontun süreğen hastalığı. Tedavi edilmediği zaman önce kısmen, sonra tamamen harap olarak dişin sallanmasına ve düşmesine neden olur.
—ANSİKL. Paradontozların tedavisi yerel (kefekilerin kazınması, dişeti bakımı, cerrahi müdahaleler: parodont ceplerinin küretlenmesi, parçalara yönelik girişimler, özonarım, vb.) ve geneldir (diyet, vitamin tedavisi, avokado ve soya özütleri içeren maddeler vb.).

PARODOS a. (yun. *parodos*). Ed. Eski yunan tiyatrosunda koronun orkestradaki yerini aldıktan sonra söylediği ilk şarkı.

PAROKSİPROPİYON a. (fr. *paroxypropione*'dan). Hipofizin arka lobu üzerinde tutuklayıcı etki gösteren sentetik ilaç. (Bazı kadın hastalıklarında kullanılır.)

PAROKSİSTİK sıf. (fr. *paroxystique*). Tıp. Doruğa varan belirtilerle ortaya çıkan hastalığa denir.

PAROKSİTON a. (fr. *paroxyton; paroksytonos*). Sesbilg. Vurgusu sondan bir önceki hecede bulunan sözcük.

PAROKSİZMA a. (bir şeyin son haddi, doruğu anlamında fr. *paroxysme*'den). Yerbil. *Tektonik paroksizma,* bir biçim değiştirmenin, özellikle de bir kıvrılmanın en önemli evresi. || *Yanardağ paroksizması,* bir püskürmenin en şiddetli evresi.

PAROLA a. (ital. sözc.). **1.** Kimi durumlarda askerlerin ya da gizli bir etkinliği sürdüren kimselerin birbirlerini tanıyabilmeleri için aralarında kararlaştırdıkları gizli bir anlamı olan söz. **—2.** Ulaşılmak istenen amacı kısaca belirten söz.
—Ask. Dışarıdan gelen kimselerin kendilerini tanıtmak ve içeri girebilmek amacıyla nöbetçilere söyledikleri önceden belirlenmiş sözcük. (İşaret ve parola bir bütün oluşturur. Nöbetçi işareti [örn. *güneş*], dışarıdan gelen kimse ise parolayı söyler [örn. *bulut*].)
—Denizc. Gemilerde ve kıyı tesislerinde, lombar ağzı ve kapı geçişlerinde personelin denetimi için sorulan kod sözcükler.

PAROMOMİSİN a. (fr. *paromomycine*). *Streptomyces rimosus*'un paromomycinus çeşidinden elde edilen $C_{23}H_{45}N_5O_{14}$ formüllü antibiyotik. Bağırsak bakterilerine ve protozoaya karşı etkilidir.

PARONİM sıf. (fr. *paronyme;* yun. *paronymos*), anlamı ayrı ama biçimi yakın sözcükler için kullanılır (örn. *yönetmelik* ve *yönetmenlik*).

PAROPTİK sıf. (fr. *paroptique*). Parapsikol. *Paroptik görme,* gözden başka duyusal aracıların yardımıyla görme. (1920'den başlayarak Jules Romains tarafından incelenen ve yakın geçmişteki deneysel çalışmalarla doğrulanan bu görüngü [fenomen] gerçek bir görünüm değil, ama bazı renklerin, dokunmaya benzer izlenimlerle algılanmasıdır. Dolayısıyla, burada, duyu dışı algıdan da farklı olan özel bir dokunsal duyarlık biçimi sözkonusudur.)

PAROREKSİ a. (fr. *parorexie*). Hem picayı hem de malacia'yı kapsayan iştah sapkınlığı.

PAROS a. Paros adasından çıkarılan mermer.

PAROS, Kyklades öbeğinde yunan adası, Naksos'un B.'sında; 195 km²; 7 300 nüf. Eskiden burada, heykeltıraşların eserleri için malzeme olarak kullandıkları şahane beyaz mermer çıkartılıyordu. Turizm merkezi.
—Tar. Marathon'da Persler'in müttefiki olan Paros İ.Ö. 489'da Miltiades tarafından kuşatıldı, ama bu kuşatma başarıya ulaşamadı. Atina'nın kurduğu iki Konfederasyon'a katılarak (İ.Ö. 477 ve 378-357) çok yüksek bir vergi ödemek zorunda kaldı. Daha sonra Ptolemaioslar ve Makedonyalılar'a boyun eğen ya da onlar tarafından korunan Paros, Yunan krallığı'na bağlanmadan önce, Rodoslular'ın (İ.Ö. III. yy.'ın sonu), Romalılar'ın (İ.Ö. 129), Bizans'ın, Venedikliler'in (IV. Haçlı seferi'nden sonra) ve Türkler'in (1537) egemenlikleri altına girdi.

PAROSMİ a. (fr. *parosmie*). Patol. Uyarana karşılık olmayan bir duyu algısıyla belirgin koklama bozukluğu. (Örneğin bir parfüm, pis bir koku gibi algılanır.)

PAROTİA a. Yeni Gine'de yaşayan cennetkuşu cinsi. (Üyeleri kadifemsi siyah tüylüdür; gerdanında madensel parıltılı bir tüy tutamı, başının her iki yanında üç uzun telek bulunur. Cennetkuşugiller familyası.)

PAROTİDEKTOMİ a. (fr. *parotidectomie*). Cerr. Kulakaltıbezinin (parotit) kısmen ya da tamamen çıkarılmasını öngören ameliyat.

PAROTİDİT a. (fr. *parotidite*). KULAKALTIBEZİ* İLTİHABI'nın eşanlamlısı.

PAROTİS a. KULAKALTIBEZİ'nin eşanlamlısı.

PAROTOİT sıf. (fr. *parotoïde*). *Parotoit bez,* bazı ikiyaşayışlıların (kara kurbağaları, semenderler) başında ve bedeninde bulunan, zehirli bir madde üreten deri salgı bezi. (Hayvan sızıntı halindeki bu zehri ne başka hayvanların bedeni içine akıtabilir, ne de püskürtebilir; ne var ki zehre dokunulduğunda deride ya da ağız mukozasında yanma, bulantı, hatta felç görülür: bu sayede de hayvan bazı düşmanlarından korunur.)

PAROVARYUM a. (fr. *parovarium*'dan). Kad. hast. Uterus borusu askısı içinde bulunan tanecikli, sarı renkte, küçük organ. (Wolff cisminin, embriyon döneminden kalma alt kısmıdır.)

PAROW, Güney Afrika'da kent, Cape yerleşme alanının kuzey-doğu'sunda; 60 100 nüf. Sağlık merkezi.

PARPA a. Kalkan balığının yavrusu.

PARPAİLLON dağı, Fransa'da, Alpler'de kütle, Yukarı Ubaye ile Embrunais arasında. En yüksek yeri 2 988 m (*Grand Parpaillon*'da). *Col de Parpaillon*'a (Parpaillon geçidi) egemendir (2 645 m).

PARPALLÓ, İspanya'da, Gandía (Valencia ili) yakınlarında mağara; burada Üst Yontmataş döneminin gravette, solutré ve madeleine evrelerine ilişkin buluntulara rastlandı. Çeşitli katmanlarda, üzeri kazınmış levhalar gibi eşyalar ele geçti.

PARPAN, İsviçre'de (Graubünden kantonu) sayfiye ve kış sporları merkezi, Ren'in kollarından birinin vadisinde, Chur'un G.'inde, yaklaşık 1 500 m yükseltide. XVI. yy.'dan kalma kilise ve şato.

PAR PAR be. Güçlü bir parıltıyı belirtir.

PARPULLAMAK g. f. Kurşun dökerek, yarayı dağlayarak ya da okuyup üfleyerek hastayı iyi etmeye çalışmak, özellikle de okunmuş su ile kuduza karşı büyü yapmak.

PARR, PAHR, BAHR ya da **BAVARO** ailesi, italyan asıllı mimarlar ailesi. En ünlü bireyleri, Silezya'ya rönesans biçimlerini (Piast şatosu ve Brzeg Belediye sarayı) getiren ve benimseten JAKUB ya da JACOPO (öl. Brzeg 1575) ile oğlu (ya da kardeşi?) FRANCİSCUS'tur (öl. Stockholm 1580). Franciscus Güstrow şatosu'nda ve 1572'de çağrıldığı İsveç'te, Uppsala şato ve katedralinde ve Stockholm'deki ilk krallık şatosunda çalışmıştır.

PARRA (Teresa DE LA), venezuelalı kadın yazar (Paris 1890 - Madrid 1936). İnce ve duyarlı bir üslubu vardı. *İfigenia* (1924) ve *Memorias de Mamá Blanca* (1929) adlı romanlarında çocukluk yıllarını anlattı.

PARRA (Nicanor), şilili şair (Chillán 1914). "Karşışiirler" kaleme aldı, acı bir ironiyle dolu yalın ve dolaysız bir anlatımla modern dünyanın saçmalığını dile getirdi (*Poemas y antopoemas,* 1954; *Versos de salón,* 1962, *Canciones rusas,* 1967; *Artefactos,* 1972).

PARRA (Violeta), şilili şarkıcı, besteci ve söz yazarı. (San Carlos, Chillán yakınında, 1917 - La Reina 1967). Annesinden birçok halk şarkısı öğrendikten sonra, ülkeyi dolaşarak halk ezgilerini topladı. Şanson türüne, yalnız ülkesinde değil, tüm Güney Amerika'da yeni bir boyut kazandırdı. Aynı zamanda ressam ve heykelciydi. Duvar halılarını sergiledi.

PARRÉ (Michel) → MALASSİS KOOPERATİFİ ve PANİQUE GRUBU.

PARRENİN (Jacques), fransız kemancı (Ferryville [bugün Menzel-Burgiba], Tunus, 1919). 1942'de kurduğu *Parrenin dörtlüsü,* çağdaş yapıtların, özellikle Viyana okulundan bestecilerin yapıtlarının yorumuyla ünlendi.

PARRHASİOS, yunanlı ressam (İ.Ö. V. yy. sonu). Efes'te doğdu. Özellikle Atina'da, çok değişik konular üzerinde çalıştı: *Yaralı Philoktetes, Telephos'un iyileşmesi, Delilik taslayan Odysseus, Demos* vb. Resimlerinin ve resimlerine yansıttığı psikolojik izlenimlerin inceliğiyle tanınır.

PARRİNGTON (Vernon Louis), amerikalı düşünce tarihçisi (Aurora, İllinois, 1871 - Winchcombe, İngiltere, 1929). *Main Currents in American Thought*'ta (Amerikan düşüncesinde başlıca akımlar) [1927 -1930'a kadar yayımlandı], ABD edebiyatında, düşüncelerin ve anlatımlarının tari-

hini inceledi. Parrington, ülkesinde, edebiyat eleştirisini, ekonomik ve toplumsal evrime bağlayan ilk kişidir.

PARROCEL (Charles), fransız ressam (Paris 1688 - *ay. y.* 1752), 1705'te atlı birliklere katıldı, Roma'daki Académie de France'ta öğrenim gördü (1712-1721) ve 1721'de Académie'ye girdi. Aynı yıl *Türk büyükelçisinin girişi ve çıkışı* adlı tablosunu (Versailles) yaptı. 1744-45'te Louis XV'e seferlerinde eşlik etti ve Fontenoy savaşı'nda bulundu; bu savaşla ilgili birçok eskizi vardır. Ayrıca çok sayıda ofort (*Binicilik okulu*, 1937) yapmıştır.

PARRONCHİ (Alessandro), italyan yazar (Floransa 1914). Önceleri kapalı olan şiiri içtenci bir yapıya kavuştu (*I giorni sensibili*, 1941; *L'apparenza non inganna*, 1966). Parronchi ayrıca sanat ve tarih üzerine incelemeler de yazdı.

PARROT (André), fransız arkeolog (Désandans, Doubs, 1901 - Paris 1980). Kudüs'teki Fransız arkeoloji okulu'nda öğrenim gördü; lutherci kiliseye bağlı bir papazdı. Irak'ta Tello ve Larsa kazılarını (1931-1967), sonra da Suriye'de Mari kazılarını (1933-1974) yönetti. Louvre okulu'nda ders verdi (1937), Louvre müzesi'nin Eski Doğu eserleri bölümü'nün başına geçti (1946), daha sonra Louvre müzesi'nin yöneticiliğine getirildi (1968). Bilimsel nitelikli (*Tello, vingt campagnes de fouilles* [Tello, yirmi kazı kampanyası], 1948; *Mission archéologique de Mari* [Mari arkeolojik kazıları], 4c., 1956-1968) ve halka yönelik (*Sumer* [Sümer], 1960; *Assur* [Asur], 1961; *l'Aventure archéologique* [Arkeolojinin serüveni], 1979) çok sayıda yapıtı vardır.

Parrot hastalığı ya da **yalancı felç** (fransız hekim Jules Joseph *Parrot*'nun [Excideuil 1829 - Paris 1883] adından), yenidoğanda görülen frengiye bağlı kemik iltihabı. Radyografide, kemikleşme bölgelerinden birkaç milimetre uzaklıkta kırıklar ve çeşitli kemik lezyonları (osteokondrit, kemikzarı iltihabı) görülür. Bu lezyonlar çoğu zaman doğuştan frenginin başka belirtilerine eşlik eder.

PARROTİA a. (alm. doğabilimci F. W. *Parrot*'un [1792-1841] adından). Görünüşü ve yapraklarıyla kayına benzeyen, ama ondan daha küçük olan İran kökenli ağaç. (İki türü bilinmektedir: *Parrotia persica* ve *P. jacquemontiana;* acıfındıkgiller familyası.)

PARRY (*sir* William Edward), ingiliz kâşif (Bath 1790 - Bad Ems 1855). 1816'da, Amerika'nın K.'inde Asya'ya bir geçit arayan kaptan Ross'un Baffin denizi'ndeki seferine katıldı. 1819'da kendisi de bir keşif gezisi düzenledi. Parry, beslenme rejimine ve iskorbüt hastalığıyla mücadeleye özel bir önem vererek Arktika bölgesinde kışlama tekniğini geliştirdi. Melville adasına yerleşerek, 1820 ilkbaharında bu yöreyi keşfetti. 1821'de düzenlenen yeni bir seferde, bu kez Ross, kışı Kuzey kutup dairesinin hemen yakınında geçirmek zorunda kaldı: İngilizler bu fırsattan yararlanarak Eskimolar üzerine ilk incelemeleri yaptılar. Parry 1827'de Spitzberg'den hareket etti ve kızak haline getirilebilen sandallar sayesinde 82° 45′ enlemine vararak kutup yolculuğunda bir rekor kırdı.

PARRY (*sir* Charles Hubert Hastings), ingiliz besteci ve müzikolog (Bournemouth 1848 - Rustington 1918). Oxford Üniversitesi'nin korosunu yönetti. Daha sonra aynı okulda J. Stainer'in yerine öğretmenliğe atandı (1900-1908). Bir yandan da Londra'daki Royal College of Music'i yönetti (1894-1918). *Studies of the Great Composers* (Büyük besteciler üzerine) [1886], *The Art of Music* (Müzik sanatı) [1893], *The Music of the XVIIth century* (XVII. yy. müziği) [1902], *Johann Sebastian Bach* (1909) gibi önemli müzikolojik yapıtlar dışında beş senfoni, piyano parçaları, oda müziği yapıtları, melodiler (17 *English lyrics* ve *Songs of Farewell* derlemesi [1916-1918]), kantatlar (*Ode on the St Cecilia Day, Blest pair of Sirens*, 1887), Victoria çağı üslubunda oratoryolar (*Judith*, 1888; *Job*, 1892; *The King Saul*, 1894) besteledi.

PARRY (Robert Williams), walesli şair (Tal-y-Sarn, Caernarvonshire, 1884 - Bangor, Gwynedd, 1956). 1910'da Eisteddfod'da kazandığı başarıdan sonra, silah arkadaşlarını konu alan elejilerden, gizemli bir lirizme yöneldi ve Waleslilerʼin kültüre ilgisizliklerini yerdi (*Cymru*, 1937; *Cerddi'r Gaeaf*, 1952).

PARRY adaları, Arktika'da Kanada'ya (Kuzey-Batı Arazisi) bağlı takımada. Melville, Bathurst, Cornwallis, Prince Patrick ve birçok adacık içerir.

PARS a. **1.** Tropikal bölgelerde yaşayan postu benekli etçil memeli. (Bil. a. *Panthera* ya da *Leo pardus;* kedigiller familyası.) [Eşanl. PANTER, LEOPAR.] (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu hayvanın postu. (Bk. *ansikl.* böl. Kürkç.) **—3.** *Çizgili pars,* Güney -doğu Asya'nın tropikal ormanlarında yaşayan, maymunlar, kemiriciler ve kuşlarla beslenen memeli. (Bil. a. *Neofelis nebulosa;* kedigiller familyası.) ‖ *Kar parsı* → KAR PARSI.

—Süslem. sant. *Pars beneği,* çintamani* motifinin bir başka adı.

—ANSİKL. Parsa bütün Afrika'da (özellikle de Büyük Sahra'nın güneyinde) ve Asya'da (İran ile Mançurya arasında) rastlanır. Kürkünün çok değişik biçimli olması birçok türe ayırt edilmesine yol açmıştır: kara panter ya da pars, türün daha çok nemli ormanlarda yaşayan bir ırkıdır. Pars daha çok ağaçta dolaşır. Özellikle geceleri, pusuya yatarak avlanır; çok iri hayvanlara bile saldırır. Avını leşçillerden korumak için bir ağaca çıkarır ve daha sonra birkaç öğün aynı avı yer. Pars insandan korkmadığından tehlikeli olabilir.

—Kürkç. Benekli kürklerin en güzellerinden olan pars kürkü, hayvanın yaşadığı yere göre (Afrika ya da Asya) koyu ya da açık sarıdır; sırt boyunca oldukça yoğun olan siyah beneklerin rengi yanlara doğru halkalar oluşturarak açılır. Washington anlaşması'na imza atan kürkçüler, yakın bir zamana kadar manto yapımında kullanılan bu deriyi artık kullanmamaktadırlar.

PARS (Mehmet Baha), türk müzikçi (Bursa 1877 - *ay. y.* 1953). İstanbul'daki Darüttedris'te ve Alliance Israélite'te öğrenim gördü. Bursa'da, çeşitli okullarda fransızca, tarih ya da müzik dersleri verdi, vilayet matbaasını yönetti. 1919-1920 yıllarında *Âlem-i musiki* adlı dergiyi çıkardı (18 sayı). Bestelerinin çoğu, türk makamlarıyla çoksesli olarak yazılmıştır. Yapıtları arasında operetler, şarkılar, marşlar ve *Nesteren* adlı bir opera vardır. Abdülhak Hamit Tarhan'ın aynı adlı oyunu üzerine bestelediği *Nesteren*, ilk türk operası kabul edilebilir.

PARS (Umur Baha), türk tenor (Bursa 1916). Mehmet Baha Pars'ın oğlu. Milano'daki Giuseppe Verdi konservatuvarı'nda şan öğrenimi gördü (1935-1940). Bir süre Ankara Devlet konservatuvarı'nda öğretmenlik yaptı. 1947'de ABD'de tekniğini geliştirdi. 1949'dan başlayarak Devlet operası'nda *Palyaçolar, Yarasa, Carmen, Don Juan, Sevil Berberi, Öp beni Kate* gibi opera ve operetlerde solist olarak rol aldı.

PARSA a. (fars. *pārse*). **1.** İzleyici önünde yapılan gösteriden sonra toplanan para. **—2.** *Parsa toplamak,* bir gösteriden ya da çalınan bir çalgıdan sonra bir kutu, tepsi vb. dolaştırarak izleyenlerden para istemek. ‖ *Parsayı başkası toplamak,* bir işten yararlanan, o işi yapan, ona emek veren değil başka biri olmak.

—Spor. Yağlı güreşte pehlivanların, karşılaşmadan sonra seyircilerden topladıkları para.

PARS PLANA a. Oftalmol. Kirpiksi cismin, kirpiksi çıkıntıların arkasında kalan, yassı arka kısmı. (Uvea zarının bir kısmını oluşturur ve koroitle devam eder; aradaki sınır *ora serrata* adını alır.)

PARS PLANİT a. (fr. *pars planite*). Oftalmol. Pars plana iltihabı.

PARSA sıf. (fars. *pārsā*). *Esk.* **1.** Sofu, dinine bağlı, dindar. **—2.** Namuslu, doğru, vicdanlı.

PARSA, Persler'in ülkesinin (bugün Fars) ve kentlerinin (Persepolis) eski yerel adı.

PARSA → BAĞYURDU.

PARSAİ ya da **PARSAYİ** a. (fars. *pārsā*° ve *i*'den *pārsā'i*). *Esk.* **1.** Sofuluk, dinine bağlılık. **—2.** Namusluluk, iffetlilik, ahlaklı olma.

PARSAL a. (fars. *pār* ve *sāl*, yıl'dan *pār -sāl*). *Esk.* Geçen yıl.

PARSAL → PARTAL.

PARSAMA → PARSUMA.

PARSAYİ → PARSAİ.

PARSEK a. (fr. *parsec*). **1.** Gökbilimde kullanılan ve yıllık paralaksı 1″ olan bir gökcisminin uzaklığına denk düşen uzaklık birimi (simgesi pc). [Parsek 3,26 ışık yılına, 206 265 astronomik* birime ya da yaklaşık 30 900 milyar km'ye eşdeğerdir. Bir yıldızın parsek cinsinden ifade edilen D uzaklığı, yaklaşık olarak $D = \frac{1}{\omega}$ bağıntısıyla verilir; burada ω, yıldızın yay saniyesi cinsinden yıllık paralaksıdır.] **—2.** *Parsek küp,* bir kenarı 1 parsek olan bir küpün hacmine denk düşen hacim birimi.

PARSEL a. (fr. *parcelle*). **1.** Üzerinde imar mevzuatına uygun bir bina yapılabilecek, sınırları belirtilmiş arazi parçası. (Eklenti, asıl binadan ayrı bir yapı sayılmadığı için, aynı parsel üzerinde binayla birlikte yapılabilir.) **—2.** *Parsel derinliği,* parsel arka cephesinin ön cephe yönüne olan ortalama uzaklığı. ‖ *Parsel genişliği,* parselin üzerinde bulunduğu yoldaki cephesinin genişliği. ‖ *Kadastro parseli,* bir taşınmaz mülkiyetinin biçimini, sınırını ve ölçüsünü gösteren en küçük arazi parçası. (Kadastro parselinde belirtilen bu nitelikler, tapu siciline kaydedilir. Kadastro parseli, birden çok imar parselini kapsar.)

—Çiçekç. İçinde aynı türden sebzelerin yetiştirildiği, genellikle kare biçiminde toprak parçası.

—Tarım. Kırsal alanda aynı tarım bitkilerini içeren ve yollarla sınırlanmış olan toprak parçası.

PARSELASYON → PARSELLEME.

PARSELLEME a. Parsellere ayırma; araziyi bölme.

—Tarım. Bir araziyi parsellere, ya da büyük bir parseli belirli sayıda küçük parsele bölme, ayırma.

PARSELLEMEK g. f. **1.** *Bir araziyi parsellemek,* onu parsellere ayırmak. **—2.** *Bir şeyi, bir yeri parsellemek,* onu yasadışı ya da kuraldışı olarak paylaşmak, elkoymak: *Büyük işletmeler kıyı şeridini parsellediler. Bakanlıktaki yüksek mevkileri parsellediler.*

◆ **parsellenmek** gçz. f. Parsellemek eylemine konu olmak: *Boğaziçi kıyıları parsellenmiş durumda.*

çizgili pars
(Neofelis nebulosa)
[Asya]

pars
(Panthera pardus)
[Afrika]

PARSELLENMEK → PARSELLEMEK.

PARSELLİ sıf. Parsellenmiş, parsellere ayrılmış olan: *Parselli arazi.*

PARSENG a. (fars. *par* ve *seng*'den *par-seng*). *Esk.* Terazinin her iki kefesini dengeye getirmek için kefelerden birine konan ağırlıklar ya da taşlar.

Parseval formülü. Mat. çözlm. *f* sürekli ve $f(\pi)=f(-\pi)$ olduğunda toplamı $f(x)$ e eşit

$$(a_n \cdot \cos nx + b_n \cdot \sin nx)$$

serisinin gerçeklediği

$$\frac{1}{2\pi}\int_{-\pi}^{\pi}[f(x)]^2 \cdot dx = a_0^2 + \frac{1}{2}(a_1^2 + b_1^2 + \dots + a_n^2 + b_n^2 + \dots)$$

bağıntısı.

PARSİ sıf. (fars. *pars* ve *-î*'den *pārsī*). *Esk.* İran ülkesiyle, İran'la ilgili, İran'a ait.

◆ a. İran'da konuşulan dil, farsça. —Dilbil. Pehlevi metinlerini arap-fars abecesine dönüştüren çevriyazı dizgesi.

PARSİLER, bugün Hindistan'ın Bombay yöresinde yaşayan zerdüşt dininden iranlı topluluk. İran, müslüman Araplar tarafından fethedilip Sasani devleti ortadan kalktıktan (642) sonra islamlığı kabul etmeyen topluluk, önce Hürmüz, ardından Diu adasına, sonra da İran'dan ayrılarak Hindistan'ın Sehvan bölgesine (785) göçtü. Kutsal ateşlerini yakıp bölgeye yerleşen Parsiler, burada yerli Hindular'la ortak bir yaşam sürmeye ve "mecusi" adıyla anılmaya başladılar. Müslüman Gucerat sultanlığı'nın bölgede egemenlik kurması üzerine Sehvan'dan ayrılmak zorunda kalan Parsiler (1490), Ahmedâbad'ın güneyindeki Barhut dağlarına sığındılar. Hint-Türk İmparatorluğu kurulduktan (1526) sonra Cambay körfezi kıyılarına, oradan da bugün en yoğun biçimde yaşadıkları Bombay ve yöresine yerleştiler. Hindistan'da ingiliz sömürge yönetiminin kurulmasından (1858) sonra daha iyi toplumsal koşullara kavuşan Parsiler, bugün de kaynaşmış ve dayanışma içinde örgütlenmiş bir topluluk durumundadır. "Muz" adı verilen zerdüşt rahiplerinin yönetiminde olan topluluğun işleri yine dinsel bir kurul tarafından yürütülür. Ateş, su ve toprağın kutsallığına inanan Parsiler, kutsal kitapları Zend'in buyurduğu ahlak kurallarına çok bağlıdırlar. Zerdüşt'ten şerh ve yorumlar içeren "iyi sözler" ile "iyi düşünceler" kitabı Avesta'ya uygun olarak son sasani hükümdarı Yezdigird'in tahta çıkışıyla tarihlenen (632) Yezdigird ya da Avesta takvimini kullanırlar. Günümüzde Hindistan ve Pakistan'da yaşayan Parsiler'in sayısı 90 000 dolaylarındadır.

İPS

Talcott Parsons

Ronan Picture Library

Birr şatosu'nun parkında (Kuzey İrlanda) William Parsons'ın dev teleskopunun yapımı (1845'te açıldı) ressamı bilinmeyen bir tablodan ayrıntı

PARSLALESİ a. Sümbülü andıran kökten sürme, dibi kınlı, yalın yapraklı, soğanlı güzel bitki. Çiçekleri bir sapın ucunda başak, salkım ya da demet halinde toplu olur. Güney Afrika'da elli kadar türü yetişir. Birçok türü soğuk seralarda süs bitkisi olarak yetiştirilir. (Bil. a. *lachenalia;* zambakgiller familyası.)

Parsonage ve Turner sendromu. Patol. Gençlerde rastlanan ve şiddetli ağrı, ayrıca büyük ölçüde kas atrofisi yapan, nevraljik omuz amyotrofisi.

PARSONS (William), 3. **Rosse** kontu, irlandalı gökbilimci (York 1800 - Monkstown, Corcaigh yönetim bölümü, 1867). 1821'den 1834'e kadar **lord Oxmantown** adıyla (1841'de babasının ölümüne kadar taşıdığı unvan) Avam kamarası'nda, daha sonra 1845'ten başlayarak, Lordlar kamarası'nda yer aldı. En büyük tutkusu gökbilimdi: bronz aynaların yapım ve perdah tekniklerini geliştirdi ve tüm yaşamını çok büyük açıklıklı teleskopların yapımına adadı. 1842-1845 arasında, XIX. yy.'ın en büyük teleskopunu yaptı: "Parsonstown'ın Leviathan'ı". Bu teleskopun yalnızca meridyen doğrultusunda hareket eden 13 m uzunluğunda bir borunun dibine takılmış yaklaşık 4 t ağırlığında ve 1,83 m çapında bir aynası vardı. William Parsons, bu alet yardımıyla o zamanlar kayıtlarda bulutsular adıyla geçen gök oluşumları üstüne derin bir incelemeye girişti. Bunlardan bazılarının ayırtedici özelliği olan sarmal yapıyı ortaya koydu; daha sonra bu cisimlerin yıldız oldukları düşünüldü, ancak galaksi oldukları anlaşıldı.

PARSONS (*sir* Charles Algernon), ingiliz mühendis (Londra 1854 - Kingston, Jamaika, 1931). 1884'te, başka ingiliz mühendislerle birlikte, dakikada 18 000 devirle dönen ve 5 B.B.'den biraz fazla bir güç üreten bir buhar türbini yaptı. 1889'da, Newcastle'da, buhar türbinleri ve elektrikli makineler üreten büyük bir fabrika kurdu. Yaptığı türbini sürekli olarak geliştirdi ve 1891'de buna bir kondansatör ekledi. 1897'de, kendi icadı türbinlerle donatılmış 44 tonluk küçük bir gemiyi *Turbinia*'yı yaptırdı; bu gemi, 34 deniz mili hıza ulaşarak bütün rekorları kırdı. Bundan sonra, Parsons türbinleri çok tutuldu.

PARSONS (Talcott), amerikalı toplumbilimci (Colorado Springs 1902 - Münih 1979). Max Weber gibi, toplumbilimin bir toplumsal eylem bilimi olduğu görüşündedir (*The Structure of Social Action* [Toplumsal eylemin yapısı, 1937]). Ama kuramında "rol", "statü" ya da "başvuru grubu" gibi kavramlara yer verir; bu kavramların tümü sosyal psikolojiden alınmıştır. İşlevselciliğe, toplumsal gerçekliğin her öğesinin ancak daha geniş bir bütün içinde anlaşılabileceği koyutunu ekler. Aynı zamanda dikkatini, görece istikrarlı kişiler arası ilişkiler bütünleri olarak tanımladığı yapılar üstünde yoğunlaştırır. "Yapısal-işlevselcilik" olarak adlandırılan, ama kendisinin "toplumsal eylem sosyolojisi" ya da "eylem kuramı" demeyi yeğlediği (*the Social System* [Sosyal sistem], 1951) kuramı, toplumsal sistem için yaptığı şu tanımlamayla açımlanır: "fiziksel özelliklerden etkilenmiş bir ortamda cereyan eden bir etkileşimler sürecindeki bireysel aktörler çoğulculuğu". Bu eylemleri yönlendiren, en yüksek doyumu sağlamaya yönelik eğilimdir; eylemlerin durumu, kültürün düzenlediği bir simgeler sistemi tarafından tanımlanır ve birbirine bağlanır; bu simgeler kültürün içinde yer alır. Parsons, toplumsal rol, toplumsal statü ve simgesel iletişim kavramlarını birbirine bağlar; simgesel iletişimi bir bilgiler bütünü olarak işlemeye çalışır. Yayımlanmış başlıca yapıtları: *Social Structure and Personality,* (Toplumsal yapı ve kişilik, 1964); *Politics and Social Structures* (Siyaset ve toplumsal yapılar, 1969); *Action Theory and the Human Conditions* (Hareket kuramı ve insanlık koşulları, 1978).

PARSONSİT a. (fr. *parsonsite;* kanadalı mineralog A. L. *Parsons*'ın adından). Miner. $Pb_2(UO_2)(PO_4)_2{,}2H_2O$ formülündeki hidratlı doğal uranyum ve kurşun fosfat. (Triklinik sistemde yer alan parsonsit'in rengi soluk kahverengiye çalar.)

PARSUA ya da **PARSUAŞ,** Orumiye gölünün G.-B.'sında yer alan ve İ.Ö. IX. yy.'da Persler'in yaşadıkları ülke.

PARSUMA ya da **PARSAMA,** Elam'ın K.'inde yer alan ve İ.Ö. VII. yy.'da Persler'in yaşadıkları ülke.

PARŞÖMEN a. (fr. *parchemin;* geç lat. *pergamena;* yun. *pergamene,* Bergama derisi'nden). Yazmaya, cilt yapımına ve daha başka işlere yarayan düz yüzeyli saydam ya da donuk malzeme. (Kireç suyundan geçirilmiş sepilenmemiş koyun, keçi, domuz ya da eşek derisinden elde edilir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Bot. Bazı bezelye ya da fasulyelerde badıçların sklerankimalı iç tabakası.

—Kâğ. san. *Parşömen kâğıdı,* sülfürik asit etki ettirilerek yüzeyi sertleştirilmiş, organik sıvıların (yağlı maddeler, sıvı yağ, gres vb.) sızmasına, suya, hatta kaynar suya karşı dayanımı artırılmış kâğıt. (PERGAMENT KÂĞIDI ya da SÜLFÜRİZE KÂĞIT da denir.)

—Tekst. *Parşömen kâğıdı,* penye yün iplikçiliğinde, flayerli çekme makinesinin üst alıcı silindirleri üzerine yapıştırılan parşömen bandı. (Bu bandın uzunluğu, silindirin çember uzunluğundan fazladır; bu fazlalık bölüm, her dönüşte yün şeridine, tozların ve şardon artıklarının dışarı atılmasını ve liflerin birbirinden ayrılmasını kolaylaştıran hafif bir sarsıntı verir.)

—ANSİKL. Hâlâ bazı parşömenciler tarafından uygulanan eski parşömen hazırlama biçimi şöyle özetlenebilir: bilinen nehir çalışmasından sonra deri, gergi tahtası (gergef) üzerine bir ip ya da takoz sistemiyle yerleştirilir; bu durumda özel bir bıçakla derinin iç yüzündeki et parçaları temizlenir; bıçağın sırtı deri yüzünün perdahlanmasında kullanılır. Daha sonra iç yüzü kireçle, dış yüzü kuru olarak süngertaşıyla zımparalanır ve deri çerçeve üzerinde zamanla kurumaya bırakılır. Çerçeveden çıkarılan deri, yüzeyindeki kabartıları ortadan kaldırmak için kazınır ve yeniden süngertaşıyla parlatılır. Ardından dış yüzü ince bir jelatinli yapışkan ya da nişasta tabakasıyla sıvanır. Günümüzde deriyi elle temizleme ve bitirme işlemlerinin yerini mekanik yöntemler almıştır; ama gergi tahtasında kurutma, hâlâ büyük dikkat gerektiren bir iştir. Çünkü deri, gerginliğe bağlı olarak beyaz, donuk ya da yarı saydam olacak biçimde kurur. Günümüzde beyaz parşömen başlıca vurmalı çalgılarda (davul, kasnak, timba, vb.), yarı saydam parşömen ise lambalarda kullanılır; parşömenin eski kullanım alanları (minyatür, bazı lüks baskılar, ciltler, vb.) bugün de geçerlidir.

PARŞÖMENCİLİK a. Parşömen hazırlama sanatı.

PARŞVANATHA, 23. Trithankara. Caynacılığın kurucusu Mahavira'nın seleflerinden biriydi. İ.Ö. VIII. yy.'da Benares'te doğdu. Mahavira'dan 250 yıl önce yüz yaşındayken öldüğü söylenir, sekiz tarikat kurduğu ve ardılı tarafından yeniden ele alınıp geliştirilen bir öğretiyi başlattığı kabul edilir.

PÄRT (Arvo), estonyalı besteci (Paide, Estonya, 1935). Matematiksel ve dizisel (orkestra için *Perpetuum mobile,* 1963) tekniklerle yazdığı dönemin ardından, kolaj tekniklerini kullandığı (çello ve orkestra için *Pro et Contra,* 1966), ya da eski çokseslilikten ve gregorius ezgilerinden (*Üçüncü senfoni,* 1971) yararlandığı yapıtlarıyla gelenekle bütünleşti. 1980'de Viyana'ya, 1982'de de Berlin'e yerleşti. Son

yapıtları: *Tabula Rasa* (1977), *Sumna* (1980), *St. John Passion* (1982), *Stabat Mater* (1985), *Festina Lente* (1989), *Miserere* (1989).

PARTAL sıf. ve a. Çok kullanıldığı için eskimiş, yıpranmış şey için kullanılır: *Partal giysiler. Evdeki partalların hepsini attık.* (PARSAL da denir.)

PARTCH (Harry), amerikalı besteci ve çalgı yapımcısı (Oakland, Kaliforniya, 1901 - San Diego, Kaliforniya, 1976). Geleneksel müziklere dönülmesinden yanaydı. Mikro-aralıkları verebilen kordofon (telli), aerofon (havalı) ve ıdyofon türünden çalgılar icat etti. Bunlar için *14 İntrusions* (1950), *Plectra and Percussion Dances* (1952), *And on the Seventh Day Petals fell on Petaluma* (1964) gibi yapıtlar besteledi. Ayrıca, Sophokles'in trajedisinden esinlenerek bestelediği *Oidipus* (1951) adlı bir operası vardır.

PARTECİPAZİO, büyük venedikli aile; IX. ve X. yy.'larda önemli bir rol oynayan bu aile, 810-942 arasında Cumhuriyet'e altı doge verdi.

PARTENEN, Avusturya'nın sayfiye ve kış sporları (yüksl. 1 051-1 730 m) merkezi, Vorarlberg'de, Bludenz'in G.-D.'sunda.

PARTENOGEN sıf. (fr. *parthenogène*'den). Genet. Partenogenezle (döllenmesiz) üreyen organizmaya denir.

PARTENOGENEZ a. (fr. *parthénogenèse*'den). DÖLLENMESİZ* ÜREME'nin eşanlamlısı.

PARTENOLOJİ a. (fr. *parthénologie*). Genç kızlık fizyoloji ve patolojisini inceleyen bilim dalı (eski).

PARTER a. (fr. *parterre*). Tiyatroda, sinemada, vb. sahnenin bulunduğu ilk kat; burada bulunan koltuklar.
—Bahç. TARH'ın eşanlamlısı.

PARTH a. (öz. a. *Parth*'tan). [Tamlayan olarak] Parthlar'a ilişkin, Parthlar'a ait.
—Deric. *Parth derisi*, Romalılar'ın kılıç kemerleri için omuz kayışı ve ayakkabı yaptıkları kırmızı deri. ‖ *Parth oyunları*, Hadrianus'un Parthlar'ı yenen Traianus onuruna düzenlediği oyunlar.

PARTH ülkesi, günümüzdeki Horasan'ı karşılayan eski İran ülkesi.

PARTHÇA a. Orta iran dili evresinde yer alan Batı İran dili.
—ANSİKL. Parthça Arsakiler döneminde parşömen üzerine yazılı birkaç belge, İ.Ö. I. ve İ.S. I. yy.'dan kalma paralar ve Sasani döneminin başlangıcındaki (224-303 arası) krallık yazıtlarının (orta farsçaları da vardır) bir çevirisi aracılığıyla tanınır. Aramca yazıdan türeyen bu metinlerdeki yazı, pehlevininkine daha yakındır. Parthçanın III. yy.'dan VII. yy.'a dek uzanan en yaygın yapıtları manicilik metinleridir ve Sincan eyaletinde Turfan'da ortaya çıkarılan VIII. ve IX. yy. elyazması parçalarında bulunur.

PARTHENEİON a. (yun. sözc.). Esk. Yun. **1.** Halk şenlikleri ya da ayin alaylarındaki genç kızlar korosu. **—2.** Bu koronun okuduğu lirik şiir.

PARTHENİAİ. Esk. Yun. Ülkelerinden kovulduktan sonra Taranto'yu kuran ya da burada yerleşen Spartalılar. Lakedaimonlular ile perioikosların evlilikdışı çocukları oldukları için yurttaş sayılamayacakları ileri sürülürdü.

PARTHENİOS. Tar. coğ. Kocaırmak*'ın (esk. Bartın çayı) Antikçağ'daki adı.

PARTHENİUM a. Kuzey Amerika ve Antiller'de yetişen otsu, çalımsı ya da ağacımsı bitki. (Yaprakları almaşıktır; çiçekleri ışınsal kömeçler halindedir; onlar da dalların ucunda ya tek tek bulunur ya da birçoğu bir arada bir demet oluşturur. *Parthenium argentatum* türü Meksika'da guayule adıyla bilinir ve kauçuk üretiminde kullanılır. Bileşikgiller familyası.)

Parthenon, Atina Akropolisi üzerinde *Athena Parthenos* tapınağı. *Athena Polias* ve site onuruna yapılmış bir mimarlık başyapıtıdır; oysa Atina'nın dinsel yaşamında ilk yeri Erekhtheion* tutar. 447-432 arasında, Perikles döneminde, Pheidias'ın yönetiminde İktinos ve Kallikrates tarafından yapıldı. Ne zaman yapıldığı bilinmeyen ve birbirini tutmayan yorumlara konu olan bir başka Parthenon'un temelleri ve etek duvarı üzerinde yükselir. Oranları tanrıça heykelini barındıracak biçimde tasarlanmıştır. Yapı tarihi boyunca ilginç olaylar yaşadı: İ.Ö. 304'te Demetrios Poliorketes kadınlarıyla birlikte batı bölümüne yerleşti; 298'de Lakhares değerli bezemelerini alıp götürdü; İ.S. VI. yy.'da *Theotokos*'a adanmış bir kiliseye çevrildi; Franklar'ın yapıya ekledikleri çan kulesini Türkler minareye dönüştürdü. Türkler'in cephanelik olarak kullandıkları yapı, 1687'de Morosini'nin Atina kuşatması sırasında isabet alarak patlayınca, tapınak ikiye bölündü. 1802'de lord Elgin, heykellerin çoğunu Londra'ya götürdü.

R. Moser-Objectif 2000

İktinos ile Kallikrates'in Pheidias yönetiminde Atina Akropolisi üzerinde yaptıkları **Parthenon** İ.Ö. 447-432

Parthenon, pentelik mermerden 8×17 sütunuyla, uzunlamasına gelişen (30,88 m× 69,50 m), dor üslubunda, peripteros bir tapınaktır. Bir dizi optik düzeltme (yatay çizgilerin eğrileştirilmesi, sütunların ekseninin eğikleştirilmesi) tapınağa büyük bir uyum katar. Başlıca bölümleri şunlardır: önünde 6 sütunluk bir sıra bulunan ve iki kanatlı bir kapıyla cellaya açılan bir *pronaos;* ortada, Pheidias'ın altın ve fildişi Athena heykelini taşıyan kaide çevresinde, dor üslubunda bir kemerlemeyle *cella;* celladan sağır bir duvarla ayrılan, ion düzeninde 4 sütunu bulunan, tanrıçanın, sonra da bütün sitenin hazinesini barındırmış, gerçek Parthenon sayılan salon, B.'da bu salonun açıldığı, pronaosla bakışımlı *opisthodomos.* Tapınak yontma bezemeler açısından çok zengindir: doğu alınlığında Athena'nın doğumu; batı alınlığında, Attike'yi ele geçirmek için Athena ile Poseidon'un yaptığı kavga; metopeler üzerinde, G.'de kentaurosların savaşı, D.'da devlerin savaşı, B.'da amazonların savaşı, Truva'nın alınması; cella dışındaki duvarların üstündeki sürekli frizde Panathenaia* alayı. Bütün bu heykel ve kabartmalar boyanmıştır.

Anıt mimar Balanos tarafından incelenmiş ve dış revak restore edilmiştir (1900-1930). Ama turist akınının ve hava kirliliğinin yol açtığı zararlar yapıyı yeniden tehdit etmektedir. Birkaç kabartma kendi yerinde, birkaçı Louvre'da ya da Akropolis müzesi'nde, birçoğu da British Museum'dadır.

PARTHENOPAİOS. Yun. mit. Atalante'nin oğlu ve Thebai önlerinde ölen yedi önderden biri.

PARTHENOPE. Tar. coğ. İtalya'da kent, Rodoslular ve Cumae Yunanlıları'nın (İ.Ö. 600'e doğru) kurduğu Parthenope'yi İ.Ö. V. yy.'da Cumaeler yakıp yıkarak kentin yakınında yeni bir kent kurdular: *Neapolis* (daha sonra Napoli* adını aldı), Parthenope'den geri kalan bölümse *Palaeopolis* adını aldı.

PARTHLAR, İranlılar'la akraba olan, İskit ülkesinde göçebe yaşadıktan ve büyük ölçüde bu ülkenin etkisinde kaldıktan sonra İ.Ö. I. binyıl'da *Parth ülkesi*'ne yerleşen ve burada savaşçı bir aristokrasi kuran halk. Parth krallığı'nın kökeni oldukça efsanevidir. İ.Ö. 250'ye doğru göçebe parth kabilelerinden birinin (Parni halkı) önderi olan Arsakes, Selefkiler'den ayrılarak bağımsızlığını ilan etti ve Arsakiler hanedanını kurdu. Arsakes'in kardeşi Tiridates'in hiçbir tarihi gerçekliği yoktur. Hanedanın başkenti önce Dara (Kelat), sonra Hekatompylos oldu. Hyrkania kısa sürede ilhak edildi. Suriye kralı Antiokhos III metbuluğunu kabul ettirdi (209-208); Roma'nın Selefkiler'i zayıf düşüren ilerlemesi, Mithridates I (171'e doğr. - 138'e doğr.) ve Mithridates II'ye (123'e doğr. - 86'ya doğr.), Parth krallığı'nı yeniden güçlendirerek egemenlik alanını uzaklara, İran (160'tan sonra) ve Mezopotamya'ya (141-140) kadar genişletme olanağını verdi. Bununla birlikte, batı yönündeki ilerleme, krallığın doğusundaki göçebelerin sürekli tehdidi yüzünden dolaylı olarak engellendi. İ.Ö. 92'de, Parthlar'la Romalılar (Sulla), Fırat kıyısında karşılaştılar, burasını aralarında sınır olarak kabul ettiler. Başkentini Ktesiphon'a taşıyan Orodes zamanında, triumvir Licinius Crassus, Parth ülkesine saldırdı, ama çöllerde yolunu kaybetti ve Carrae'de yenilgiye uğradı (53). İkinci triumviratus zamanında, parth orduları Antakya ve Kudüs önlerinde göründüler. Antonius Parthlar'a karşı bir sefere giriştiyse de Phraata'da yenildi (36). Daha sonra, hanedan karışıklıkları ve kralların güçsüzlüğü, ülkenin savaşçı niteliğini azalttı. Mezopotamya'da kervanlarla yapılan ticaret canlılık kazandı. Ama, Roma ile Parthlar, Doğu Anadolu üzerinde egemenlik konu-

L.-Y. Loirat-Explorer

Poseidon ile Apollon **Parthenon**'un doğu cephesinde bulunan Panathenaia frizinden bir parça İ.Ö. 442-438 *British Museum, Londra*

sunda anlaşmazlığa düştüler; Paetus'ün başarısızlığa uğramasına (62) karşın, Domitius Corbulo burayı fethetti (İ.S. 58-63), 63'te imzalanan bir anlaşmayla bölgeye Roma'nın metbuluğunu kabul ettirdi. Kargaşalıkların çıkması üzerine Traianus, burayı, Mezopotamya ve Asur'u işgal etti (114-116), ama Hadrianus, fethedilen bu yerleri boşalttı. Lucius Verus, uzun süre aynı yerleri baştan başa dolaştı ve Ktesiphon'u yağmaladı (163-166); Septimius Severus zamanında bu kent bir kez daha talan edildi (197). Caracalla ve ardılı Macrinus (217) olumlu sayılabilecek hiçbir sonuç sağlayamadılar. Sonunda, yerel bir pers hanedanı olan sasani Ardaşir, Parthlar'a karşı ayaklanarak onları yendi, kralları Artaban IV'ü öldürdü (224) ve Ktesiphon'a yerleşti (226).

—Arkeol. Doğu geleneklerinin batı etkileriyle ve İran dışından gelen süvarilerin (Luristan sanatının yaratıcıları) etkisiyle kaynaşması, parth sanatının temelini oluşturur. Bu sanat, gittikçe çoğalan bir biçimde milliyetçiliğe yönelmiş ve bu özelliğiyle, kendisini izleyen sasani sanatının ayırtedici yönlerinden birini belirlemiştir. Hatra gibi büyük sitler (I.-II. yy.) bir saray mimarlığının varlığını gösterir. Bu mimarlık yalnız dış görünüşüyle yunan niteliklidir; yarım sütunlu ayaklar, duvarlara gömülmüş maskelerden oluşan ve Palmira'daki örnekleri andıran dekorasyon, özellikle de dışa doğru açılan tonozlu yüksek salonlar -müslüman İran'daki eyvan* bunlardan türemiştir- tipik doğu üslubundadır. Kûh-i Hace'deki (I. ve III. yy.'lar) saray kalıntılarının gün ışığına çıkarılması, ilginç duvar resimlerinin tanınmasını sağlamıştır. Bu resimlerden bir bölümü önemli kişileri göstermekte, Bizans'a özgü, görkemli ama donuk bir anlatımla resmetme tarzını müjdelemektedir. Pek yaygın olmayan taş tamoymada ve alçakkabartmada doğu etkisi egemendir: modlaj kaygısı güdülmez ve perspektif yoktur; kabartılar az vurgulanmış, figürler cepheden görünüşleriyle ve donuk bir biçimde betimlenmiştir. Şami'de ele geçirilen bronz anıtsal heykel (İ.Ö. ya da İ.S. I. yy., Tahran müzesi) [bir kimseyi, başka örneklerde de görülen saç biçimi ve sabit bakışlarla cepheden göstermekte ve Parthlar'ın giysileri konusunda değerli bilgiler vermektedir) ve kuyumculuk ürünleri, metal işçiliğinin gelişip yetkinleşmesinde iran geleneklerini sürdürmenin büyük payı olduğunu doğrulamaktadır.

C. D. M. O., Cenevre

Parthlar
Hatra kralı Sanatruk II
taş, İ.S. I.-II. yy.
Irak müzesi, Bağdat

PARTİ a. (fr. *partie*). **1.** Bir bütünün parçası; kısım: *Gönderdiğiniz malın ilk partisi geldi. Kitapları iki partiye ayırdık.* **—2.** Oyunculardan ya da ekiplerden birinin kazanması ya da kaybetmesi için oynanması gereken vuruşların ya da yapması gereken sayıların tümü: *Bir satranç partisi yapmak.* **—3.** Kimi oyunlarda el, bir kez, bir defa: *İlk partiyi o aldı, ikinciyi ben.* **—4.** Dans edilen, içki içilen, yemek yenilen toplantı; küçük danslı toplantı: *Arkadaşlarının evine partiye gitmek.* **—5.** Çok ucuza elde edilen şey; kelepir, vurgun: *İyi bir parti yakalamak.* **—6.** *Parti çevirmek*, tavla, kâğıt oyunları vb. sözkonusuysa, bir kez oynamak. ‖ *Parti malı*, ucuz, kelepir mal. ‖ *Parti vermek*, eğlenme ya da bir şeyi kutlama amacıyla arkadaşlarını bir araya toplamak. ‖ *Partiyi kaybetmek*, elde etmeye çalıştığı bir kazancı ya da olanağı başkasına kaptırmak; başkasıyla yarışıp çekiştiği bir konuda yenilgiye uğramak. ‖ *Partiyi vurmak*, bir iş ya da girişimden büyük kazanç sağlamak: *Onlar asıl tütün işinde partiyi vurdular.*

—İşl. ikt. *Parti halinde üretim*, parça halinde üretimle seri halinde sürekli üretim arasında yer alan üretim biçimi.

—Müz. Bir ses ya da çalgı topluluğu için yazılmış bir yapıtta, bir şarkıcı ya da şarkıcı grubu, bir çalgı ya da çalgı grubu tarafından seslendirilen konsertan öğe (örn. tenor partisi, ikinci keman partisi). [Partilerin tümü partisyonu oluşturur.] (→ PARTİSYON.)

—Orm. san. Yüzdürülerek nakledilen tomruklardan bir arada bağlı olan küme.

—Oy. Bazı oyunların bir defalığı, oyunun tüm gereklerini içeren bir oyun: *Bir parti iskambil oynamak.* ‖ *Partiyi almak*, oyunun o defalığını kazanmak. ‖ *Partiyi vermek* ya da *kaybetmek*, oyunun o defalığını kazanamamak, kaybetmek.

—Tic. *Parti halinde satış*, bazı mal çeşitlerini alıcılara toplu bir biçimde sunarak bunların sürümlerini hızlandırmayı amaçlayan ticaret tekniği.

PARTİ a. (fr. *parti*). Belirli bir siyasal programı uygulamak amacıyla bir araya gelen kişilerin kurduğu örgüt, kuruluş: *Muhafazakâr parti, sosyalist parti. İktidar partisi, muhalefet partileri.* (Bk. *ansikl.* böl.)

—Siyas. bil. *Egemen parti*, çok partili sistemde, oyların mutlak çoğunluğuna sahip olmasa bile, elde ettiği oy oranlarıyla uzun süre öteki partileri çok geride bırakarak iktidarı elinde tutan siyasal parti (örneğin, Hindistan'da *Kongre* partisi). ‖ *Tek parti*, bir ülkedeki siyasal faaliyetleri ve iktidarı yasa zoruyla ya da fiilen kendi tekelinde bulunduran parti. (Tek parti, içinde yer aldığı sisteme bağlı olarak, kendi meşruluğunu değişik biçimlerde savunur: bir halk demokrasisinde proletarya diktatörlüğünün aracı ya da sınıfların ortadan kalkmış oluşunun göstergesi, faşist bir rejimde devletin sınırsız gücü ve kişisel iktidarın kaldıracı, Üçüncü dünya ülkelerinde de ulusal birliğin ve ekonomik kalkınmanın aracı olabilir.)

—ANSİKL. Siyas. bil. Maurice Duverger, kitle partileri ve kadro partileri karşılaştırmasına dayanan bir tipleme önerir. Ayrıca partiler, katı (adamakıllı hiyerarşik ve disiplinli, özellikle seçilenlerin oy disiplinine bağlı oldukları partiler) ve esnek ya da gevşek (zayıf yapılı ve seçilenlerin oy tercihlerinde serbest bırakıldığı partiler) olmak üzere de ayrılır. Partilerin sayısı ülkeden ülkeye değişebileceği gibi (tek partililik, iki, üç ya da çok partililik), konumları da farklılık gösterebilir: tek parti, egemen parti, çoğunluk partisi vb.

• *Siyasal partilerin mali kaynakları.* Bu sorun siyasal yaşamda ahlak ilkelerinin ve fırsat eşitliğinin sağlanması açısından gündeme girmiştir. Seçim harcamalarının artan maliyeti, öz kaynakların zayıflığı ve gizli mali yardımların tehlikesi göz önünde bulundurularak çeşitli yöntemler denenmiştir: bütçelerin açıklanması ve yayımlanması (Japonya, Almanya, ABD, Büyük Britanya), harcama tavanı konması (Büyük Britanya'da 1978 tarihli Representation of the People Act [Halkın temsili yasası]), bağışların sınırlanması (ABD'de 1971 tarihli Election Campaign Act [Seçim kampanyaları yasası]), seçmen başına götürü miktarda para yardımı (Almanya, 22 temmuz 1969 tarihli yasa), doğrudan (İtalya, Finlandiya) ya da dolaylı ödenek ya aidat sistemi (örneğin, İsveç'te basın aracılığıyla).

• *Türkiye'de siyasal* partiler. Siyasal partilere ilişkin başlıca kurallar Anayasa'da ve Siyasi partiler kanunu'nda yer alır. Anayasa'ya göre siyasal partiler, demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır. Siyasal partiler, önceden izin almadan kurulurlar ve Anayasa ve kanun hükümleri içinde çalışmalarını sürdürürler. Siyasal partilerin tüzük ve programları, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, millet egemenliğine, demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz. Sınıf ve zümre egemenliğini veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayan siyasal partiler kurulamaz (md. 68). Siyasal partilerin parti içi çalışmaları ve kararları demokrasi kurallarına aykırı olamaz. Cumhuriyet başsavcılığı, kurulan partilerin tüzük ve programlarının ve kurucularının hukuki durumlarının Anayasa ve yasa hükümlerine uygunluğunu, kuruluşlarından sonra izler ve öncelikle denetler. Siyasal partilerin kapatılması, Cumhuriyet, başsavcılığı'nın açacağı dava üzerine, Anayasa mahkemesi'nce karara bağlanır (md. 69).

Siyasal partilere ilişkin daha ayrıntılı düzenlemeler, 22 nisan 1983 tarih ve 2820 sayılı Siyasi partiler kanunu'nda yer alır. Bu yasaya göre siyasal partiler, milletvekili seçilme yeterliğine sahip en az otuz türk yurttaşı tarafından kurulur (md. 8). Yasada belirtilen belgelerin İçişleri bakanlığı'na verilmesiyle tüzel kişilik kazanır. Siyasal partiler, Anayasa ve yasalar çerçevesinde önceden izin almaksızın serbestçe kurulur (md. 5). Kural olarak yirmi bir yaşını dolduran, medeni ve siyasal hakları kullanma ehliyetine sahip olan her türk yurttaşı siyasal parti üyesi olabilir. (Parti üyesi olamayacak kişiler yasada gösterilmiştir.) Siyasal partilerin genel merkez örgütü büyük kongre, genel başkan, merkez karar, yönetim ve icra organıyla disiplin kurulundan oluşur. Parti genel başkanı büyük kongrede gizli oyla ve üye tam sayısının salt çoğunluğuyla seçilir. Partiyi temsil yetkisi genel başkana aittir (md. 15).

Partilerin il ve ilçelerde de örgütleri vardır. Siyasal partilerin il örgütü il kongresi, il başkanı, il yönetim kurulu ve disiplin kurulundan oluşur. İlçe örgütü ise ilçe kongresi, ilçe başkanı, ilçe yönetim kurulu ve belde örgütlerinden meydana gelir. Bir ilçede örgütlenme, ilçedeki beldelerin en az yarısında örgüt kurmayı gerektirir. Belde sayısı 3'ten azsa, sadece birinde örgüt kurmak yeterlidir (md. 20)

Siyasal partilerin seçimlere katılabilmesi için illerin en az yarısında örgüt kurmuş olması ve büyük kongresini yapmış olması ya da TBMM'de grubu bulunması şarttır. Bir ilde örgütlenme merkez ilçe dahil o ilin ilçelerinin en az üçte birinde örgüt kurmayı gerektirir (md. 36). En az yirmi milletvekili olan siyasal partiler TBMM'de grup kurabilirler (md. 22).

Siyasal partiler milletvekilliği genel ve ara seçimlerinde, adaylık için başvuran ve adaylığı uygun bulunanlar arasından, adayların saptanmasını serbest, eşit, gizli oy açık tasnif kuralları içinde, tüzüklerinde belirleyecekleri usul ve esaslardan herhangi biri veya birkaçı ile yapabilirler (mad. 37).

Siyasal partilerin disiplin kurulları tarafından verilebilecek cezalar uyarma, kınama, partiden ya da gruptan geçici veya kesin olarak çıkarma cezalarıdır. Siyasal partilerin başlıca gelir kaynakları şunlardır: 1. parti üyelerinden alınacak giriş aidatı ile üyelik aidatı; 2. partili milletvekillerinden alınacak milletvekilliği aidatı; 3. milletvekili, belediye başkanlığı, belediye meclis üyeliği ve il genel meclis üyeliği aday adaylarından alınacak özel aidat; 4. devletçe yapılan yardımlar; 5. bağışlar vb. (md. 61).

PARTİ PEHLİVAN (Mehmet), türk milis komutanı (Serez 1878 - Manisa 1941). Çerkez Ethem'in müfreze komutanıydı. Ethem'in milli orduya başkaldırması üzerine Ankara hükümetinin buyruğuna girdi. Demirci kaymakamı İbrahim Ethem'in Kuvayı milliye komutanları arasında yer aldı. Hizmetlerinden ötürü TBMM kararıyla kırmızı şeritli İstiklal madalyasıyla ödüllendirildi. Yaşamı ve kahramanlıkları Erol Toy'un *Parti Pehlivan* adlı oyununa (1970) konu olmuştur.

PARTİCİ a. Parti üyesi, yandaşı.

◆ sıf. ve a. Siyasal gücünü yalnızca bağlı bulunduğu partinin yandaşlarına çıkar sağlamakta kullanan kimse için kullanılır.

PARTİCİLİK a. Bir partiden yana olma, bağlı olduğu partinin çıkarlarını savunma, koruma ya da yandaşlarına çıkar sağlama; partizanlık: *Devlet dairelerini saran particilik anlayışı.*

PARTİKÜLARİZM a. (fr. *particularisme*). Fels. YÖRECİLİK'in eşanlamlısı.

PARTİLİ sıf. ve a. Bir siyasal partinin üyesi

olan ya da belirtilen bir partinin üyesi olan kimse.

PARTINICO, İtalya'da kent, Sicilya'da (Palermo ili), Palermo'nun B.-G.-B.'sında, 27 400 nüf. Şaraplar.

PARTİSİP a. (fr. *participe*). → SIFATFİIL.

PARTİSYON a. (fr. *partition;* "paylaştırma" anlamındaki lat. *partitio*'dan). Müz. **1.** Bir yapıtın tüm ses ve çalgı partilerini bir araya getiren defter. (Eşanl. PARTİTUR.) **—2.** Klavyeli çalgı akortçularının, akordun doğru olup olmadığını kontrol etmek için başvurduğu yöntem. (Beşli ve sekizli aralıkların peş peşe getirilmesine dayanır.) **—3.** *Partisyon durumuna getirmek,* bir müzik yapıtının partilerini, bütüncül bir okumayı sağlamak amacıyla alt alta yazmak. (Bu iş, partilerin sunuluşu ve birleştirilmesiyle ilgili -her dönemde değişen- birtakım kurallara uymak zorundadır.)

PARTİTA a. (ital. sözc.; "paylaşmak" anlamındaki *partire*'den). XVII. ve XVIII. yy.'larda, italyan ya da alman müzikçilerin, klavye için yazılan her tür parçaya (Frescobaldi'nin *partita d'intavolatura di cembalo*'su); bir dans ya da koregrafik bölüm dizisine (Froberger, Kuhnau); halk müziğinden ya da dinsel müzikten alınmış bir tema üzerine yazılan bir dizi çeşitlemeye ya da bu çeşitlemelerden birine; dans ezgileri içeren bir oda sonatına (J. S. Bach'ın koral temaları üzerine org, yalnız keman, klavsen için partita'ları); bir çalgı divertimentosuna (J. Haydn) verdikleri ad. (XIX. yy.'da kullanılmayan terim, XX. yy.'da müzik diline yeniden girdi.)

PARTİTOKRASİ a. (fr. *partitocratie*). Siyas. bil. Çok partili bir yönetimde, iktidarın tümüyle partiler arası anlaşmalara bağlı olduğu siyasal sistem.

PARTİTUR a. (alm. *partitur*). Müz. PARTİSYON'un eşanlamlısı.

PARTİZAN sıf. ve a. (fr. *partisan;* ital. *partigiano*'dan). **1.** Bir davaya, bir partiye, bir öğretiye bağlı olan ve bu davanın, partinin, öğretinin çıkarlarını ve savunusunu amaç edinen kimse için kullanılır. **—2.** Yalnız kendi yandaşlarına hak tanıyan kimse için kullanılır; partici.
—Ask. Düzenli bir ordu üyesi olmayan ve ulusal, siyasal, dinsel vb. bir ülkü için çarpışan savaşçı. || Düzenli bir ordu tarafından silah altına alınan ve askeri ya da paramiliter birliklerde görev alan savaşçı. || *Partizanlar savaşı,* genellikle düşmanın gerisinde, gönüllüler ya da bu amaçla kurulan birlikler tarafından yürütülen savaş; gerilla. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ask. Halkın iradesinden kaynaklanan partizanlar eylemi, genellikle bir ülkenin yabancı askerler tarafından işgali sırasında, ya da hükümet tarafından halkın dinsel inancına, törelerine ya da siyasal düşüncelerine son derece aykırı düşen önlemlerin uygulanması sonucu ortaya çıkar. Ortaçağ'daki Büyük Çeteler, Din savaşları sırasındaki Guise dükü partizanları, Cévennes camisard'ları (1702), 1793'teki vendée'liler, İspanya'daki gerillalar (1808-1814), 1812 seferi sırasındaki Davidov'un rus partizanları, 1870-71 komandoları Osmanlı İmparatorluğu yönetimi döneminde Balkanlar'da sırp, bulgar, yunanlı, karadağlı, arnavut ve ulah komiteciler, türk çeteciler (XIX. ve XX. yy.), Türk Kurtuluş savaşı başlangıcında Kuvayı milliye birlikleri (1919, 1920) bu tür örneklerdir. İkinci Dünya savaşı sırasında çok yaygınlaşan partizanlar savaşı, Fransa'da Direniş'in askeri eylemiyle karışıp bütünleşti; alman-sovyet sınırının gerilerinde partizanlar, sovyet komutanlığının yönetiminde birçok harekâta giriştiler. Kendi seçtikleri komutanların buyrukları altında, çok hareketli küçük birlikler biçiminde örgütlenen partizanların eylemi, halkın desteğini gerektirmekte ve istihbarat ağları, beklenmedik baskınlar, ulaşımın baltalanması ve tek tek saldırılar gibi biçimlere bürünmektedir. Marxçı-leninci kuramcılar, bu savaş biçimini özellikle inceleyerek, devrimci savaş kuramlarını geliştirdiler.

PARTİZANCA be. Bir partizana yakışır biçimde; bir partizan gibi.

PARTİZANLIK a. **1.** Partizan olma durumu. **—2.** Yandaşlarına çıkar sağlama tutumu.

PARTNER a. (ing. sözc.). **1.** Tiyatroda, sinemada, vb. karşılıklı oynanan; müzikholde, sirkte vb. birlikte gösteri yapılan kimse. **—2.** Kâğıt oyunlarında ortak olunan kimse: *Onunla partner olmak istemem, çok kötü oynuyor.* **—3.** Birlikte dans edilen kimse: *Partnerini değiştirmek. Partnerine sarılmak.* **—4.** Birlikte cinsel ilişkide bulunan kimse; yatak arkadaşı.

PARTON a. Fiz. Nükleonun varsayımsal altyapısı.
—ANSİKL. Parton modelini, çok yüksek enerjili hadronlar arasındaki çarpışmaların dinamik özelliklerini yorumlamak amacıyla 1969'da R. P. Feynman önerdi; ancak bu model, çok yüksek enerjili leptonların hadronlar üzerine, çeşitli uyarmalar ortaya çıkararak (bu durumda, noktasal yayıcıların ayırtedici niteliği olan bir kırınım şekli elde edilir) yayınımına ilişkin deneylerden elde edilen sonuçlarla birlikte önem kazandı. Daha yakın geçmişteki deneysel sonuçlardan bu modelin kuvvetli ve zayıf etkileşimlere uygulanmaya çok elverişli olduğu anlaşılmıştır.
Hadronlar partonlardan oluşuyorsa partonlar kuarklarla özdeşleştirilebilir. Temel parçacıkların yapısına ilişkin en gelişmiş modeller arasında kimileri nükleon 3 kuarklı bir yapı verir; bu yapıya, kohezyonu, kuarklar arasındaki kuvvet alanının yüksüz kuvantumları olan glüonlar tarafından sağlanan sonsuz bir kuark-karşıtkuark çiftler kümesi eşlik eder.

PARTON (Sara Payson Willis), amerikalı yazar (Portland, Maine, 1811 - New York 1872). Kısa öykülerini derlediği *Fern Leaves from Fanny's Port-Folio* (1853) ile ünlendi. ABD'nin ilk kadın köşe yazarlarından biri oldu (1855-1872). Kitapları arasında *Ruth Hall* (1855) ile *A New Story Book for Children* (1864) sayılabilir.

PARTOS (Ödön), macar asıllı israilli besteci ve viyolacı (Budapeşte 1907 - Tel-Aviv 1977). Kodály ve Hubay'in öğrencisi. 1938'de Tel Aviv'e yerleşti. 1951'de bu kentteki Müzik akademisi'nin başına getirildi. Başlıca yapıtları: 3 viyola konçertosu (1949, 1957, 1962), *Zoltán Kodály'nin bir teması üzerine çeşitlemeler* (1962), *5 İsrail şarkısı* (1962), obua ve oda orkestrası için *Arabesk* (1975).

PARTTAYM a. (ing. *part-time*). Yarım gün: *Parttaym bir iş.*

PARTULA a. (mitolojik a. *Partula*'dan). Ağaçta yaşayan, akciğerli karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (Ovovivipar olan *Partula* cinsi üyelerinin, ince uzun, sivri, yumurtamsı bir kavkısı vardır. Kavkısı çok çeşitli biçimlerde olabilir. Polinezya faunasının özelliğidir. *Partulidae* familyasının örnek tipi.)

PARULİDAE a. Zool. ORMANÖTLEĞENİGİLLER familyasının bilimsel adı.

PARULİS a. (yun. *parulis; para,* yanında, ve *ulon,* dişeti'nden). Paradonttaki bir irinlenmeden ileri gelen dişeti apsesi. (Bir paradont cebinde irin oluşup birikmesi mukozada kızarıklık, sıcaklık ve şişkinlikle birlikte apsenin toplamasına neden olur. Fistülleşme, paradonttaki apseden uzak bir yerde de meydana gelebilir; buna yılansı apse adı verilir.)

PARUTA (Paolo), venedikli tarihçi (Venedik 1540 - *ay. y.* 1598). 1579'dan başlayarak Venedik Cumhuriyeti'nin resmi tarihçisi oldu. 1513'ten 1552'ye kadar olan dönemi anlatan *İstoria Veneziana*'yı (Venedik tarihi) yazdı.

PÂRVAN (Vasile), rumen tarihçi yazar ve arkeolog (Perchiu, Bacău bölgesi, 1882 - Bükreş 1927). Daçya'nın öntarihini anlatan bir yapıt (*Getica,* 1926), tarih felsefesi denemeleri ve incelemeler (*Die Nationalität der Kaufleute im Römischen Reich* [Roma İmparatorluğu'nda tüccar sınıfının milliyeti]) kaleme aldı.

PARVATİ ("Dağın kızı"), hindu tanrıça; Himalaya'nın kızı ve tanrı Şiva'nın hem karısı, hem de *şakti*'si, yani yaratıcı enerjisiydi.

PARVİ a. (fr. *parvis*). Mim. GİRİŞ AVLU'SU'nun eşanlamlısı.

PARVOVİROZ a. (fr. *parvovirose*). Vet. Bir parvovirüsün yol açtığı hayvan hastalığı. (En önemli parvovirozlar köpekte hemorajik mide-bağırsak iltihabı, domuzda düşük yapan parvoviroz ve kedigillerde yaygın akyuvar azalmasıdır.)

PARVOVİRÜS a. (fr. *parvovirus*). Virol. DNA'lı virüs grubu. Öncelikle hayvanlarda hastalıklara (parvoviroz) neden olur. İnsanda adenovirüslerin uydusu olan virüslerle çocuklarda bazı iyicil akut mide-bağırsak iltihaplarına neden olan virüsleri kapsar.

PARVUS (İzrail Lazareviç GUELFAND, **Alexander Helphand** ya da —denir), rus sosyalist ve sanayici (Berezin 1867 - Berlin 1923). 1891'de Almanya'ya yerleşti ve SPD (Alman sosyal demokrat partisi) merkezi yayın organı *Neue Zeit* ve *Vorwärts*' de yazdı. 1893'te Prusya'dan çıkarıldı, Saksonya'da *Leipziger Volkszeitung*'da ve sonra *Sächsische Arbeiterzeitung*'da yazdı; alman sosyal demokrasisinde, toprak sorununa ilişkin tartışmalarda aşırı bir tutum benimsedi. 1898'de Bernstein'in revizyonizmine ilk karşı çıkanlardandı. 1898'de Saksonya'dan da kovuldu. Münih'e yerleşti, *Aus der Weltpolitik*'i yayımladı, slav ve kuzey edebiyatı yapıtlarını basan bir yayınevi kurdu. Rus sosyal demokrat işçi partisi'nin yayın organı *İskra*'nın Münih'te yayımlanmasına yardım etti. Bu partinin 1903'te bölünmesinden sonra menşevikleri ve bolşevikleri uzlaştırmaya çalıştı. 1904'te genç Troçki ile sıkı işbirliğine girdi ve onunla birlikte sürekli devrim kuramını hazırladı. 1905'te Petersburg sovyeti'nde çalıştı ve tutuklandı. Daha sonra Viyana'ya ve arkasından İstanbul'a yerleşti; zengin bir işadamı oldu. Savaş sırasında Almanya'yı tuttu, *die Glocke*'yı yayımladı ve daha sonra Rus devrimi'ni desteklemek istediyse de önerisi reddedildi.

PARYA a. (port. *pariá;* tamulca davulcu anlamına gelen *paraiyan*'dan). **1.** Hindistan'da, Güney Hindistan'da, tarım işçileri ve köy hizmetçilerinden oluşan kast dışı kimselere verilen ad. (Bunlara dokunmak, bir kast üyesi olan herkese yasaklanmıştır.) **—2.** Herkes tarafından aşağılanan, hor görülen kimse.

PARYPATE a. Müz. Eski Yunanlılar'da lirin en pes telinin üstündeki tele ya da notaya verilen ad.

PARYPHANTA a. (yun. *paryphes,* bir saçakla çevrili'den). İri ve güzel göbekli kavkısı, ince, parlak ve zırha benzeyen bir üst deriyle kaplı sümüküböcek çeşidi. (Avustralya ve Yeni Zelanda'da yaşar. *Rhytididae* familyası.)

PARYSATİS (öl. İ.Ö. 395'e doğr.), üvey kardeşi ahemeni kralı Dara II'nin karısı. Birçok cinayetten sorumlu tutulan bu kraliçe daha fazla sevdiği oğlu Genç Keyhüsrev'i tahta çıkarmaya çalıştı ve onu elinden geldiği sürece, Artakserkses II adıyla tahta çıkan büyük oğluna karşı korudu.

PAS a. (esk. türkç. sözc.). **1.** Demirli metallerin, temel olarak demir III hidroksitten oluşan ve nemli havada kolayca meydana gelen korozyon ürünü. (Bk. *ansikl.* böl. Metalürj.) **—2.** Bazı ağır intani hastalıklarda, dil, dudaklar ve dişetleri üzerinde beliren siyahımsı yapışkan sıvı. **—3.** Pasmantarları takımından mantarların neden olduğu çeşitli bitki hastalıklarının ortak adı.

Rhône-Poulenc Agrochimie

arpada kara pas

(Bu asalaklar genellikle pası andıran kırmızımsı, esmerimsi ya da turuncu renkte sporlanmalar meydana getirirler.) [Eşanl. KINACIK.] (Bk. *ansikl.* böl. Bitki patol.) **—4.** *Pas açmak,* paslanmış bir şeyin pasını gidererek onu parlatmaya çalışmak. || *Pas rengi,* kırmızıyla kahverengi arası renk; bu renkte olan. || *Pas tutmak, bağlamak,* paslanmak, paslı duruma gelmek.

—Bitki patol. *Beyaz pas, Albugo candida*'nın günlük dildeki adı.

—Kim. *Pas giderici,* metallerin, özellikle demir ve çeliklerin yüzeyinde oluşan pası çözerek gidermeye yarayan madde. || *Pas giderme,* demirli bir alaşımın yüzeyinde meydana gelen pası mekanik ya da kimyasal yolla uzaklaştırma. || *Pas önleyici,* metalleri, özellikle demir ve çelikleri paslanmaya karşı koruyan madde. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Metalürj. *Yeşil pas,* kimi demir, nikel, krom alaşımlarının, yüksek sıcaklıkta kuru korozyon sonucu, kromca zengin yüzeysel yeşil bileşiklerin oluşumuyla ortaya çıkan yapısal bozulma ürünü. (Yeşil pas, özellikle yükseltgen ve kükürtlü atmosferlerde meydana gelir.)

—Taşoc. Bazı granitlerde, biyotit ya da hematite bağlı olarak görülen doğal leke.

—ANSİKL. Bitki patol. Pas hastalıklarının en tanınmışları tahıl pas hastalıklarıdır: kara pas, esmer pas, sarı pas *puccinia* cinsi mantarların çeşitli türlerinin neden olduğu hastalıklardır. Pasa neden olan mantarların gelişim evreleri karışık olup bir ya da birkaç bitki türü üzerinde tamamlanır. Örneğin buğday kara pası gelişim evresini buğday ve amberparis üzerinde tamamlar.

—Kim. Demirin oksitlenmesine karşı genellikle en çok başvurulan yöntem, demir malzeme ya da eşyaların pas önleyici bir boyayla boyanmasıdır. Pas önleyici boyanın bileşiminde keten yağı (kimi zaman çin yağı, kuruyan yağ katılır), pigmentler (çinko oksit, mikalı grafit, grafit, alüminyum tozu), çözücüler, seyrelticiler ve sikatifler bulunur. En kaliteli boya, minimum düzeyde sikatif ile çok az çözücü içeren boyadır.

Demirin korunması amacıyla ayrıca bitümlü boyalardan (kimi zaman bunlara yüzeysel bir kaplama oluşturan alüminyum tozu katılır), metal kaportalarda selüloz verniklerinden, sıcakta ya da elektroliz yoluyla yapılan metal kaplamalardan (galvanizleme, kadmiyum kaplama, krom kaplama, nikel kaplama vb.) yararlanılır. Sülüğen, kurşun zehirlenmesine yol açtığından artık pek kullanılmamaktadır.

—Metalürj. Demir ve düşük alaşımlı çeliklerin oksijenli ve nemli ortamda bozulması, gözenekli bir korozyon ürünü olan pas oluşumuyla ortaya çıkar; metalin parçalanması, gözenekli pasın arasından parçanın özüne kadar iner. Demirde bulunan katışkı maddeleri, elektrokimyasal etki yoluyla pas oluşumunu hızlandırır. Demir ve çelikler, pastan korunmak için dinginleştirici katılmış bir ürünle kaplanır; bu amaçla ya boyanarak ya da koruyucu bir kaplamayla kaplanarak ortamdan yalıtılır.

PAS a. (ing. *pass,* geçme, geçiş'ten). **1.** Spor. Takım sporlarında topun, takımın başka bir oyuncusuna, ayakla (futbolda), elle (rugbi, el topu, basketbol) ya da bir oyun aleti (hokey) ile geçirilmesi eylemi. **—2.** *Pas almak,* kimi top oyunlarında bir oyuncudan gelen topu kullanmak. || *Pas geçmek,* bir şeyin üzerinde durmamak, caymak, vazgeçmek (arg.). || *Pas vermek,* sözkonusu kadın, kız ise, bakışı, davranışlarıyla erkeği umutlandırıp ona cesaret vermek.

—Oy. *Pas geçirmek,* briçte, sırası gelmeden deklare veren (konuşan) oyuncuyu, konuşmalar sonuca bağlanıncaya değin konuşturmamak. || *Pas geçmek,* o el oyuna katılmamak. —Briç vb. oyunlarda o el deklare vermemek (konuşmamak).

—Ruhbil. Hipnotizmacının karşısındakini uyutmak için elleriyle yaptığı hareket. (Bu manyetik paslarla etkilenen hayvansal bir manyetikliğin varlığını ileri süren mesmerci hipnoz tekniğinin bırakılmasıyla, bu hipnotik indükleme tekniğinin de geçerliği kalmadı.)

—Spor. *Pas vermek,* TOPU GEÇİRMEK'in eşanlamlısı.

◆ ünl. Oy. Bazı iskambil oyunlarında (örneğin, pokerde) sırası gelen oyuncunun oyuna o el katılmayacağını ya da briç vb. oyunlarda o el deklare vermeyeceğini (konuşmayacağını) ifade etmek için kullandığı söz.

PAS a. (fars. *pas*). *Esk.* **1.** Koruma, gözetme, kollama. **—2.** Gece ve gündüzün ya da yirmi dört saatin sekizde biri, üç saatlik zaman dilimi.

PAS a. ("adım" anlamında fr. sözc.). Koregr. → ADIM.

P.A.S. a. Eczc. **1.** PARAAMİNOSALİSİLİK ASİT'in kısaltması. **—2.** *Sodyum P.A.S.,* paraaminosalisilik asidin sodyum tuzu. Eskiden tüberküloz tedavisinde kullanılırdı. (Eşanl. SODYUM AMİNOSALİSİLAT.)

Pas boyası (ing. *Periodic Acid Schiff* in başharflerinden). Hematol. Kan hücrelerinin sitoplazmasındaki polisakkaritleri ateş kırmızısına boyamaya yarayan hücre boyama tekniği. Normalde, polisakkaritler hücrelerin olgunlaşmaları sırasında artar; fakat patolojik durumlarda, özellikle kötücül kan hastalıklarında, ana hücrelerin bazılarında bol miktarda bulunur ve normalde hiç bulunmadıkları kimi hücre türlerinde de (alyuvar, plazmosit) ortaya çıkabilir.

PASA a. Ekmekç. **1.** Hamurun, fırına verilmeden önce dinlenmesi için üzerinde bekletildiği, yaklaşık 2 m uzunluğunda, 30 cm enindeki tahta. **—2.** *Pasa arabası,* pasaların dizildiği dört tekerlekli, gezici masa. || *Pasa bezi,* ekmeklik hamurların ikinci fermantasyonu sırasında pasalara serilen ve kıvrımlarıyla hamurları birbirinden ayıran bez. || *Pasa olmak,* hamur sözkonusuysa, yeterince dinlenip kendini salarak pişecek duruma gelmek. || *Pasada kabarma,* ekmekçilikte, pasalar üzerinde yapılan ikinci fermantasyon. (Kabaran hamur bundan sonra fırına verilir.)

—Denizc. *Pasa etmek,* gemiye alınan kömür, cephane, kumanya vb. yükleri elden ele geçirerek taşımak. || *Denize yük pasa etmek,* fırtınalı havalarda, fazla yüklü bir geminin güvenliği bakımından güvertedeki yükün bir bölümünü denize atmak. (Bu işlem kimi durumlarda ambar yüküne de uygulanır.)

—Mad. oc. Maden ocaklarından çıkarılan kısır taş ve toprak yığını. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Mad. oc. Birçok maden işletmesinde cevherin yanı sıra, örtü kaldırma, hazırlık galerileri, lağım sürme işlemlerinden kaynaklanan kısır malzeme (taş ve toprak) de çıkarılır. Ayrıca, yıkama, ayıklama, cevher zenginleştirme vb. işlemleriyle de cevher içindeki kısır malzemeler (uranyum cevherinde ‰ 999'a ulaşır) dışarı alınır. Bu artıkların tümü, pasa ve artık (metal madenleri artıkları, metalürji işletmelerinin artıkları) yığınları oluşturan büyük yığınlar halinde toplanır. Bir pasa yığınının biçimi artıkların boşaltılma şekline bağlıdır: bu yığın düz olabilir; ancak genellikle, uzun zamandan beri çalışan ocaklarda, yüksekliği 50 ile 100 m arasında değişen koniler biçimindedir. İşletmeciler büyük miktarlardaki artık yığınının yerüstünde geniş alanlara yayılmasını önlemek için bunlardan dolgu maddesi olarak yararlanma yoluna gitmektedirler.

Eski pasa yığınlarından bazıları, teknolojik (artık malzeme içindeki minerali, daha gelişmiş cevher hazırlama sistemleriyle gerikazanma olanakları) ve ekonomik (artık malzeme içindeki mineralin değer kazanması) gelişmeler sonucu yeniden işlenebilir, bazılarıysa ucuz inşaat malzemesi olarak değerlendirilir.

PASADA → PASANDA.

PASADENA, ABD'de (Kaliforniya) kent, Los Angeles'ın K.-D.'sunda, San Gabriel Mountains'in eteğinde; 119 400 nüf. Los Angeles'ın bir konut banliyösünü oluşturan sayfiye merkezi. Duyarlı aygıtlar. Elektronik ve hava taşıtları gereçleri. NASA' nın araştırma merkezi *(Jet Propulsion Laboratory).* Norton Simon müzesi (özellikle XIX. ve XX. yy. sanatı; Degas'nın heykelleri, Klee, Kandinsky, Feininger, vb.'nin resimleri).

PASAJ a. (fr. *passage*). **1.** İçinde dükkânlar bulunan bir ya da çok katlı, üstü kapalı çarşı. **—2.** Bir yazı ya da kitaptan alınan parça.

—Binc. At terbiyesinde toplu süratli ile ön ayakların ve onlara uyan art ayakların abartmalı bir biçimde kaldırılması. Pasaj, olimpiyat oyunlarında at terbiyesi yarışmalarının hareketlerinden biridir. Ayrıca binicilik okullarında önemli hareketler arasında yer alır.

—Bors. İşletmelerin paylarını ya da hisse senetlerini, ilgilenebilecek kişilere önermek amacıyla, borsadan ya da başka bir yoldan satın alma işlemi.

—İnş. ve Şehirc. GEÇİT'in eşanlamlısı.

—Müz. → GEÇİŞ.

—Tekst. Dikişle önceden birleştirilmiş ve bir mandren üzerine sarılmış dokuma parçalarının enine durumda bir boya ağartma ya da apre banyosundan geçirilmesi.

PASAJES, İspanya'da (Guipúzcoa ili) liman kenti, San Sebastián ve Fransa sınırı yakınında; 20 700 nüf. Balıkçılık ve morina avı. Kimya ve metalürji sanayisi.

PASAK a. Kir.

PASAKLI sıf. Giyimine, düzene, temizliğe dikkat etmeyen, kirli, dağınık kimse için kullanılır.

PASAKÜL a. Denizc. **1.** Kömürlü gemilerde, kazan önüne biriken kül ve cürufun denize dökülmesi. **—2.** Bu birikintiye verilen ad.

PASAL a. *Yörs.* Hayvan bağlamak için yere çakılan kazık.

PASANDA ya da **PASADA.** Tar. coğ. Anadolu'nun G.-B.'sında, Karia bölgesinde kent; Kaunos'un (Dalyan) hemen G.'inde, Köyceğiz gölüne bağlı küçük Sülüngün gölünün G. ucundaydı. İ.Ö. V. yy.'da Attike-Delos deniz birliği'ne vergi ödüyordu. Hellenistik dönemde Kaunos'a bağlı bir demos durumuna düştü.

PASANİA a. Tropikal ve ılıman Asya'da, Pasifik adalarında ve yüz türünden biri de *(Pasania densiflora)* Kaliforniya'da yetişen hepyeşil güzel ağaç. (Kayıngiller familyası.)

—ANSİKL. *Pasania* cinsi bazı ortak yanları nedeniyle meşe ile kestane *(castanea)* arasında yer alır. Dik tırtılsı erkek çiçekleri ve uzun iplikçikli erkekorganları kestaneninkilere, dişi çiçekleri ve meyveleri meşeninkilere benzer. Bu cins bazen *quercus* (meşe) çinsi ile birleştirilir. Odunu meşe odunu gibi kullanılır. Çin ve Japonya' da *P. cuspidata*'nın meyveleri yenir. (Komşu cinsler: *lithocarpus, cyclobalanus.*)

PASANTREN a. (cava dilinde santrilerin [din öğrencileri] yeri anlamında sözc.). Cava ve Madura adalarında islam dininin öğretildiği medrese benzeri okullara verilen ad.

—ANSİKL. Birçok binadan oluşan pasantrenler, çevreden uzak köyler şeklindedir ya da köyden ayrılmış bir mahalle oluştur. Geniş bir alan üzerinde öğretmenin ve yardımcılarının evleri, dershaneler, mescit, öğrencilerin kaldıkları yer *(pondok)* ve pirinç ambarları bir aradadır. Pondoklar dikdörtgen biçimi bir alanda birbirine bitişik, karşılıklı iki sıra küçük hücreden oluşur. Böyle bir birimde bazen 200 kadar öğrenci barınır. Öğrenciler fıkıh, akait gibi dersler okur, kendi alanlarında uzman birçok hocadan farklı pasantrenleri dolaşarak öğrenim görürler. Hasat

mevsiminde öğrenciler pirinç tarlalarında çalışır ya da zekât toplamaya çıkarlar. Birçok öğrenci yoksul bir yaşam sürer ve sadakayla geçinir.

PASAPAROLA a. (ital. *passare*, geçirmek, iletmek ve *parola*, söz, parola'dan). **1.** Ask. Açık arazideki harekât, manevra ya da tatbikatta verilen komut ya da emirlerin ağızdan ağıza ulaştırılması. **—2.** *Bir sözü, bir haberi pasaparola etmek*, bir sözü, bir haberi her yana yaymak, herkese duyurmak (arg.). ‖ *Pasaparola olmak*, sözkonusu bir söz, bir haberse, ağızdan ağıza yayılmak, herkesçe duyulmak (arg.).
—Ask. denizc. ve Denizc. Bir komutun, silistre, megafon, telsiz telefon ya da telefon ile ilgilisine ulaştırılması. (Bu işlemde ışıldak ya da sancak da kullanılır.) ‖ Dahili muhabere aygıtlarının bulunmadığı dönemlerde, bir komutu ilgili kişiye ulaştırmada kullanılan personel.

PASAPORT a. (fr. *passeport*'dan). **1.** Ulusal sınırların dışına çıkabilmek ve başka ülkelere girebilmek için gerekli olan ve ilgilinin devletinin güvenlik makamlarınca verilen uluslararası seyahat ve kimlik belgesi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Bir kimsenin pasaportunu eline vermek*, o kimseyi işten atmak, kovmak (tkz.).
—Ask. denizc. Savaş sırasında, ticari gemilere verilen ve geminin kimliğini, gideceği yeri, limanını, yük cinsini ve miktarını gösteren seyir belgesi.
—ANSİKL. Huk. Türk vatandaşları ve yabancı uyruklu kişiler, Türkiye'ye girebilmek ve Türkiye'den çıkabilmek için polis yetkililerine pasaport ya da onun yerine geçen bir belge göstermek zorundadırlar. Ellerinde geçerli pasaport bulunan kişiler, Bakanlar kurulu'nun belirlediği yolcu giriş ve çıkış kapılarından Türkiye'ye girip çıkabilirler. Pasaport ya da pasaport yerine geçen bir belgesi bulunmayanlardan türk vatandaşı olduğunu kanıtlayamayanlarla yabancılar geri çevrilirler. Türkiye Cumhuriyeti sınırlarından pasaportsuz çıkanlar ya da buna girişenlerle yurda pasaportsuz girenler para ve hapis cezalarıyla cezalandırılırlar.

PASARGAD ya da **PASARGADAİ**, İran'da, Persepolis'e 78 km, Şiraz'a 130 km uzaklıkta eski kent. Büyük Keyhüsrev (İ.Ö. 556'ya doğr. - 530), imparatorluğunun başkentinin burada kurdu. Daha sonra başkent, Dara tarafından Sus ve Hemedan'a taşındı. Görkemli ama yalın mimarlığıyla dikkati çeken kentin içkalesi, koni biçimli alçak bir tepeye kurulmuş, taş kaplı çok geniş bir platformun üstünde yer alır. Yarım kalmış iki taş merdiven ve kule gibi yükselen bir cephe parçası, bu platformun çepeçevre saracak bir sarayın yapılmasına başlandığını düşündürmektedir. Ama beklenmedik bir olay nedeniyle bu saray gerçekleştirilememiş, onun yerine platformun üstüne, bazı bölümleri günümüze değin ulaşan büyük bir kerpiç duvar örülmüştür. Bu belki de İ.Ö. 330'da Büyük İskender'e teslim edilen hazinenin saklandığı yapıdır.
İçkalenin güneyinde, içinde kraliyet yapılarının yer aldığı büyük bir park uzanır. Duvarlarla çevrili olan bu parkın tek bir girişi vardır. Bu giriş yapısının üstünde kraliyet arması bulunur. Dört kanatlı, taçlı bir figürden oluşan bu arma, Asur saraylarının kapılarında rastlanan dört kanatlı koruyucu ruh betimlemesinin Ahemenilerce uyarlanmış biçimidir.
Daha güneydeki Kyros'un mezarı çok sağlam durumdadır. Beyaz renkli büyük kireçtaşı bloklardan yapılmış olan mezar, altı basamaklı bir kaide ile dikdörtgen planlı, beşik çatılı bir mezar odasından oluşur. İslam döneminde bu mezarın Hz. Süleyman'ın annesinin olduğuna inanılmış, bu nedenle kutsal sayılmıştır. Kentin en güneyindeki kayalara oyulmuş kanal biçimindeki iz, bir zamanlar Pasargad'ı Persepolis'e bağlayan yolun kalıntısıdır.

PASARİ a. Denizc. Hafif havalarda, laçka borina seyreden bir yelkenlide, tirinket yelkeninin rüzgârüstü yakasını açık tutmak için, bu yakayı griva mataforasının cundasına geçici olarak bağlamada kullanılan halat kumaş.

PASAROFÇA, sırpça **Pozarevac,** Sırbistan'da küçük kent; 33 000 nüf. Belgrad'ın yaklaşık 50 km güney-doğusunda, Morava ırmağı ile Tuna'nın kavuştuğu noktanın yakınında yer alır. Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya ve Venedik arasındaki savaşa son veren Pasarofça antlaşması, 1718 yılında burada imzalanmıştır.

Pasarofça antlaşması, 1714-1718 Türk-Venedik ve 1716-1718 Türk-Avusturya savaşlarına son vermek üzere, Osmanlı devletiyle Venedik ve Avusturya arasında imzalanan barış belgesi (21 temmuz 1718). Üç haftalık bir kuşatmadan sonra Belgrad'ı teslim alan (18 ağustos 1717) avusturya orduları başkomutanı prens Eugène'in kendisine yaptığı barış önerisini kale muhafızı Sarı Mustafa Paşa Sofya'ya ulaştığında burada bulunan Ahmet III ile hükümet erkânına iletti. Bunun üzerine Temesvár geri alınmadıkça barış yapmamakta direnen başarısız Hacı Halil Paşa azledilerek Nişancı Mehmet Paşa sadrazamlığa getirildi (26 ağustos 1717). Ancak, onun da savaştan yana olduğu anlaşılınca, görevden alındı ve yerine Nevşehirli Damat İbrahim Paşa sadrazam oldu (9 mayıs 1718). Böylece İspanya ile savaş olasılığını göz önünde tutan Avusturya'nın barışa yatkın tutumunu, önemli toprak yitimine uğrayan Venedik'in savaş yılgınlığını ve Felemenk'in (Hollanda) İstanbul elçisi baron Jakob Colyer'in arabuluculuk önerisini iyi değerlendiren barışçı Damat İbrahim Paşa, şıkkı sani defterdarı Silahtar İbrahim Ağa'yı baş delegeliğe ve şıkkı salis defterdarı Yirmisekiz Mehmet Çelebi'yi de ikinci delegeliğe atayarak barış görüşmelerinde Osmanlı devletini temsil etmek üzere Pasarofça (Passarowitz ya da Poharevats) kentine gönderdi. Kendisi de, her olasılığa karşı 50 bin kişilik bir ordunun başında Sofya'ya gelerek burada karargâh kurdu. Morava'nın sol kıyısında ve bu ırmağın Tuna'ya karıştığı noktada bulunan Pasarofça'da Avusturya'yı kont von Wirmond ile Talmann'ın, Venedik'i kont Carlo Ruzini'nin temsil ettiği delegelerle uzun süren (47 gün) görüşmeler sonunda iki antlaşma imzalandı: Avusturya ile yapılan 20 maddelik antlaşma gereğince Belgrad başta olmak üzere Semendere yöresi (Kuzey Sırbistan), Banat, Temesvár eyaleti ve bu savaşta Avusturyalılar'ın işgal etmiş oldukları Eflakı sagir (Güney-batı Romanya) Avusturya'ya bırakıldı; Venedik ile yapılan 26 maddelik antlaşma uyarınca da Çuka (Cerigo) adasıyla Dalmaçya, Hersek ve Arnavutluk'ta Venedikliler'in işgal ettikleri bazı yerler onlara bırakılırken, bu son savaşta geri alınan Mora yarımadasıyla Ayamavri, İstendil adaları, Girit'te fethedilen Suda ve başka iki kale Osmanlı devletinde kaldı. Sonuç olarak Pasarofça antlaşması Avusturya cephesi bakımından Karlofça* antlaşması'na oranla Türkıer için daha zararlı olmasına karşın, Venedik cephesi açısından daha yararlı oldu. Savaş gücünü yitirecek kadar bozulmuş bir orduyla iki cephede girişilen savaştan sonra yapılan bu barış, bazı yabancı kaynaklarda sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa için siyasal bir başarı sayıldı. (→ Kayn.)

PASAVAN a. (fr. *passavant*'dan). Huk. **1.** Türkiye Cumhuriyeti ile sınır komşusu ülkelerin sınır bölgesi içinde geçerli olmak üzere, pasaport yerine kullanılan belge. (Bunların şekli, geçerlik süresi vb. konular, yapılacak anlaşmaların hükümlerine uygun olarak, İçişleri ve Dışişleri bakanlıklarınca birlikte saptanır.) **—2.** *Pasavan kapısı*, pasavan verilmiş kişilerin geçtikleri, gümrük hattı üzerinde, valilerce saptanarak ilan edilmiş olan kapı.

PASAY, Filipinler'de kent, Manila'nın güney banliyösünde; 354 000 nüf. (1990). Konut merkezi. Uluslararası havalimanı.

PASBAN a. (fars. *pās* ve *-bān*'dan *pāsbān*). *Esk.* Gözcülük eden, bekçi.
—Esk. gökbil. *Pasban-ı felek*, Satürn gezegeni.

PASBANİ a. (fars. *pās*, *-bān* ve *-ī*'den *pāsbānī*). *Esk.* Bekçilik, gözcülük, koruyuculuk.

PASBANİ a. Müz. Türk müziğinde XVII. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

PASBAŞ a. Zool. Avrupa'nın ılıman bölgelerinde, Kuzey Afrika'da ve Arabistan'da yaşayan ördek. (*Ak gözlü ördek* adıyla da bilinen bu ördeğin başı ve boynu esmerimsi pas rengidir. Çenesinde küçük, beyaz bir leke vardır. Yerli, göçmen ve gezici kuştur. Akşehir, Eber, Marmara ve Burdur göllerinde kışladığı olur. Bil. a. *Nyroca* [ya da *Aythya*] *nyroca;* ördekgiller familyası.)

PASBUK a. (ing. *pass-book*). Bank. → BANKA* CÜZDANI.

PASCAGOULA, ABD'de (Mississippi) liman kenti, Meksika körfezi kıyısında, Pascagoula'nın denize döküldüğü yerde; 29 300 nüf. Petrol arıtma ve petrokimya. Tersaneler.

PASCAL a. (öz. a. B. *Pascal*'dan). SI basınç ölçüsü birimi (simge Pa); 1 m²'lik düzlemsel bir yüzeye dik olarak etkidiğinde, bu yüzey üzerine toplam 1 newtonluk bir kuvvet uygulayan düzgün basınca eşdeğerdir; 1 m²'lik düzlemsel bir yüzey üzerine etkidiğinde bu yüzey üzerine toplam 1 newtonluk bir kuvvet uygulayan gerilmeye eşdeğer olan gerilme ölçüsü birimi.

PASCAL a. Bilş. 70'li yılların başında tanımlanmış, özellikle tam biçimlenmiş bilimsel uygulamalara uygun programlama dili.

PASCAL (Blaise), fransız matematikçi, fizikçi ve yazar (Clermont, bugün Clermont-Ferrand, 1623 - Paris 1662). Daha 16 yaşındayken konikler üzerine bir inceleme yazdı, 1642-43'te bir hesap makinesi icat etti. Amatör olarak matematikle uğraşan babasıyla birlikte Paris Mersenne akademisi'ne kabul edildi. Toricelli'nin baromet-re deneyini farklı yüksekliklerde, özellikle de 1648'de Puy-de-Dôme'da yineledi; *Traité du vide*'i (Boşluk üzerine inceleme), ayrıca sıvıların dengesi ve havanın ağırlığı üzerine iki inceleme yazdı. Babasının ölümünden (1651) sonra kız kardeşi Jacqueline Port-Royal'e girdi, Pascal ise kibar çevrelere katıldı, Roannez dükü ve talih oyunlarıyla ilgili problemler üzerine dikkatini çeken Méré şövalyesiyle tanıştı. Pascal'e göre rastlantı geometriye dökülebilirdi. Onun olasılıklar hesabına yaklaşımı, devşirim çözümlemesine, özellikle de "Pascal üçgeni" denen aritmetik üçgene dayanır. Pascal daha sonra sikloit üzerine incelemelere başladı ve *Traité des sinus du quart du cercle* (Çeyrek çemberin sinüsleri üzerine inceleme) adlı yapıtında, Leibniz'in de yararlanacağı "karakteristik üçgeni"i buldu. 23 kasım 1654 gecesi kendini dine adamaya karar vererek Port-Royal'e çekildi ve orada, günahlarını çıkaran M. de Saci ile yaptığı konuşmaları *Entretien sur Épictète et Montaigne*' de (Epiktetos ve Montaigne üzerine konuşma) topladı. *Les Provinciales* (1656-57) adlı yapıtında cizvitlere karşı Port-Royal'deki dostlarını savunan Pascal, daha sonra, hıristiyanlığın bir savunusu olan ve bugün elimizde ancak dağınık notları bulunan *Düşünceler*'i (Pensées) yazmaya girişti. Düşünce ve anlatımın gücü ve kesinliği, çelişkinler çevresinde (iyi ve kötü, sonlu ve sonsuz, inanç ve inayet vb.)* yoğunlaşan pascalcı tartışma yönteminin en belirgin özelliğidir.

Larousse

Blaise Pascal
ressamı bilinmeyen bir tablodan ayrıntı XVII. yy.
Versailles şatosu

Pascal aritmetik üçgeni, Pascal tarafından düşünülen tablo, bu $(x + a)$ binomunun m nci kuvvetinin, yani $(x + a)^m$ nin açılımının, binom katsayıları denen katsayılarını verir. $(x + a)^m$ nin açılımının p nci sıradaki katsayısı, $(x + a)^{m-1}$ in p nci ve p^{-1} inci sıradaki katsayıları toplamına eşittir:

$$C_m^p = C_{m-1}^p + C_{m-1}^{p-1}.$$

Bu tabloda, her sayı aynı satırda bundan önceki sayı ile, aynı sütunda bu önceki sayının üstünde bulunan sayının toplamına eşittir.

1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
		1	3	6	10	15	21	28	36	45
			1	4	10	20	35	56	84	120
				1	5	15	35	70	126	210
					1	6	21	56	126	252
						1	7	28	84	210
							1	8	36	120
								1	9	45
									1	10
										1

Pascal hesap makinesi, Pascal tarafından 1642'nin sonuna doğru tasarlanmış, basit tekerlek devinmeleri yardımıyla toplama ve çarpma işlemleri yapmaya elverişli makine. 1623'te Wilhelm Schickard tarafından Kepler için gerçekleştirilen benzer bir makineden Pascal'ın haberi yoktu. Pascal, şansölye Séguier'e sunulan kesin bir modeli meydana getirmeden önce (1645'te) 50'den fazla ilkörnek inşa etti.

Lessing-Magnum

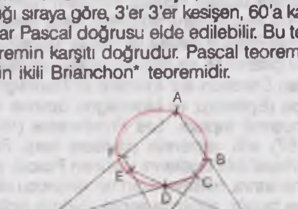

Pascal hesap makinesi (1645) musée des Arts et Métiers, Paris

Pascal ilkesi, hidrolik pres kuramının temelini oluşturan hidrostatik ilkesi. Bu ilke şöyle ifade edilebilir: "Denge halindeki sıkıştırılamayan bir sıvı içindeki her tür basınç değişimi tümüyle bütün doğrultularda yayılır."

Pascal salyangoz eğrisi → SALYANGOZ EĞRİSİ.

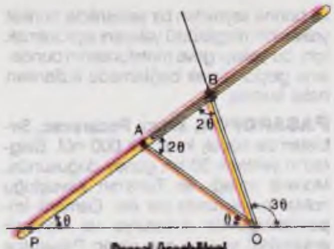
Pascal teoremi. Geom. Bir öz konik verildiğine ve bunun altı A, B, C, D, E, F noktasından en çok üç çifti çakışık noktalardan oluştuğuna göre, (AB) ile (DE), (BC) ile (EF), (CD) ile (AF) nokta çiftleriyle belirlenen üç kesim noktasının bir doğru üzerinde bulunduğunu ifade eden teorem. Verilen altı nokta için, bunların alındığı sıraya göre, 3'er 3'er kesişen, 60'a kadar Pascal doğrusu elde edilebilir. Bu teoremin karşıtı doğrudur. Pascal teoreminin ikili Brianchon* teoremidir.

Δ: Pascal doğrusu

Pascal teoremi

Pascal üçeşböleni. Geom. Bir açının üçeşbölme problemini çözmeyi sağlayan eklemli çubuklardan oluşmuş dü...

Pascal üçeşböleni
OA = AP = OB; B, PA çubuğu boyunca kaymaya zorunlu tutulmuştur

Pascal yasası. Olasıl. GEOMETRİK* YASA'nın eşanlamlısı.

PASCAL (Paul), fransız kimyacı (Saint-Pol-sur Ternoise, Pas-de-Calais, 1880 - Caen 1968). Sorbonne'da profesör oldu (1928), 1938'de bu üniversitenin genel kimya kürsüsüne getirildi ve 1945'te Bilimler akademisi'ne seçildi. Mineral kompleksler ve özellikle metafosfatlar, manyetokimya yöntemlerinden yararlanarak molekül yapıları araştırması, eşyapılı karışımlar, erime eğrileri, ikili ve üçlü karışımların damıtılması konularında çalıştı. En önemli yapıtları şunlardır: *Synthèse et catalyse industrielles* (Sanayisel bireşim ve kataliz) [1920], *Cours de métallurgie* (Metalürji dersleri) [1922], *Explosifs et gaz de combat* (Patlayıcılar ve savaş gazları) [1922], *Chimie générale* (Genel kimya) [4 cilt, 1952]. *Traité de chimie minérale* (Mineral kimya incelemesi) [13 cilt, 1932] gözden geçirildi, güncelleştirildi ve *Nouveau Traité de chimie minérale* (Mineral kimya üstüne yeni inceleme) [20 cilt, 1956-1964] adıyla yeniden yayımlandı.

PASCALİ (Pino), italyan sanatçı (Bari 1935 - Roma 1968). Ahşap çatkılar üzerine gerilmiş tuvallerden oluşan yapıtlar ("Yalancı heykeller" dizisi, 1966-67), doğal öğelerin (su, toprak, saman vb.) ağır bastığı çevre düzenlemeleri (1967), değişik gereçlerden yapılmış çeşitli nesneler (1968) gerçekleştirdi. Yapıtlarındaki temel anlayış, "doğanın yeniden kurulması" tasarısına dayanır.

PASCAL-SANİYE a. SI dinamik akışmazlık birimi (simge Pa.sn); içinde, katı, sınırsız bir düzlemsel yüzeyin kendi düzlemi içinde yaptığı doğrusal ve düzgün hareketin, göreli akış halindeki homojen ve izoterm akışkana temas eden yüzeyin metre karesi başına 1 newtonluk bir geciktirici kuvvete neden olduğu bir akışkanın dinamik akışmazlığına eşdeğerdir; katı yüzeyindeki ve sözkonusu yüzeye dik bir metrelik sapma başına akışkan hızı gradyanı 1 m/sn olduğunda, göreli akış sürekli akışa dönüşür.

PASCARELLA (Cesare), italyan şair (Roma 1858 - *ay. y.* 1940). Roma lehçesinde, emekçi halktan alan, tarihsel ve yurtsever nitelikte büyük soluklu sone dizileri (*Villa Glori*, 1886; *La Scoperta dell'America*, 1893; *Storia nostra*, 1941, 267. sonede yarım kalmıştır) yazdı.

PASCH (Moritz), alman matematikçi (Wrocław 1843 - Bad Homburg 1930). Geometride bir ilk belitleme gerçekleştirerek, ilkel kavramların varlığını ortaya koydu; koyutların bu kavramlara dayanılarak açıklanması, başka önerme ya da teoremlerin mantıksal olarak tanıtlanmasını sağlıyordu (1882).

Pasch teoremi. Geom. Bölümleme belitine denk teorem olup buna göre, bir üçgenin bir kenarını (doğru parçası olarak) kesen her doğru, bunun bir başka kenarını da keser.

PASCHALİS I *(aziz)* [Roma - *ay. y.* 824], 817-824 arasında papa. Lothar'a imparatorluk tacını giydirdi (823); Roma'daki başlıca kiliseleri onarma çalışmalarını başlattı.

PASCHALİS II ... [Rieda Ravenna, 1050'ye doğr. - Roma 1118], 1099-1118 arasında papa. Paschalis II, önce Heinrich IV ve düzmece papalarla mücadele etmek zorunda kaldı. İmparatoru aforoz etti (1102) ve oğlu Heinrich'in de tahta sadakat yeminini geçersiz saydı. Ama, Heinrich, Enrico V adıyla Romalılar'ın kralı olunca (1106) mücadele yeniden başladı. Guastalla konsili'nde kral mahkûm edildi (1106). Heinrich V taç giymeden hemen önce (13 nisan 1111) papa kendisine din adamlarını atama hakkını tanıdı, ama şubat 1112'de Roma'da toplanan konsilde sözünden döndü. Paschalis II Roma'ya kaçmak zorunda kaldı; kendi başkentine dönmeye çalışırken Sant'Angelo şatosu'nda öldü.

PASCHALİS III (Guido DA CREMA) [Crema, Lombardia, 1110'a doğru. - Roma 1168], düzmece papa. 1155'te kardinaldi, 1164'te, karısı Béatrix de Bourgogne'a taç giydirdiği Friedrich I tarafından, Alexander III'ün karşısına rakip olarak çıkarıldı.

PASCHEN (Friedrich), alman fizikçi (Schwerin 1865 - Potsdam 1947). Kızılaltı ışınların yanı sıra platinin ve akkor gazlarının tayfındaki enerjinin dağılımını inceledi. Hidrojen ve helyum tayf çizgilerinin dalga boylarını ölçtü. 1916'da X ışınlarındaki ince tayf çizgilerinin yapısını deneysel yoldan doğruladı (Sommerfeld bu yapıyı atom üstüne görelilik kuramında öngörmüştü).

Paschen-Back olayı. Atom fiz. Bir atomun tayf çizgilerinin, yeğin bir manyetik alanın etkisiyle değişime uğraması.

Manyetik alan olmadığında, bir atomun J açısal momenti (açısal momentlerin "toplamı"na özgü tam anlamıyla kuvantal kurallara göre), yörünge açısal momenti L ile spin iç açısal momenti S'nin bileşkesidir. Zayıf manyetik alanda L ve S vektörlerinin "eşleşmesi" etki altında kalmaz; alan L ve S ile ayrı ayrı değil de bunların J bileşkesiyle etkileşir. (→ ZEEMAN OLAYI.) Ama, manyetik alan daha da yeğin olduğunda, yani alanın L ve S vektörlerinin her biriyle etkileşim enerjisi, eşleşme enerjisinden büyük olduğunda aynı durum sözkonusu değildir. Alanın L ve S ile ayrı ayrı etkileşmesi nedeniyle hem atomun enerji düzeylerinde, hem de bu düzeyler arasındaki geçişleri düzenleyen eleme kurallarında bir değişiklik ortaya çıkar. Bunun sonucunda yalnız atomun tayf çizgileri yer değiştirmekle kalmaz, aynı zamanda bu çizgilerin sayısı da değişir.

PASCİN (Julius PINKAS, **Jules** —denir), ABD yurttaşlığına geçmiş bulgar ressam (Vidin 1885 - Paris 1930). Viyana, Münih (bu kentte, yergi gazetesi *Simplicissimus* için resimlemeler gerçekleştirdi) ve Berlin'de bir süre kaldıktan sonra 1905'te Paris'e giderek bu kente yerleşti. Canlı ve anlatım gücü yüksek çizgileriyle usta bir desenci olan Pascin, Paris'te ve çeşitli yabancı ülkelere (ABD, Küba, Tunus, İspanya, Portekiz) yaptığı geziler sırasında, gündelik yaşam sahnelerini, özellikle de cezbedici kadın ve kızları yansıtmaya çalıştı. Önceleri, bol renkli olan resimleri, 1920'lerden başlayarak tıpkı suluboyaları gibi, uçuk pembelerle kül rengine çalan mavileri kaynaştırarak daha duyarlı ve yumuşak bir nitelik kazandı (*Uyuyan iki kadın*, 1929, Paris şehri Art moderne müzesi). Yapıtları arasında gravürler ve kitap resimlemeleri de bulunmaktadır.

PASCO yönetim bölgesi, Orta Peru'da yönetim bölgesi; 21 854 km²; 283 000 nüf. (1990). Merkezi *Cerro de Pasco*.

PASCOİT a. (fr. *pascoïte*; öz. a. *Pasco*'dan). Miner. Monoklinik sistemde yer alan hidratlı doğal kalsiyum vanadat.

PASCOLİ (Giovanni), italyan yazar (San Mauro di Romagna 1855 - Bologna 1912). Uzun süre lise öğretmenliği yaptı. Sabırlı ve yoğun bir çalışmayla geçen üniversite kariyeri sonunda, Carducci'nin ar-

dından Bologna Üniversitesi'nde İtalyan edebiyatı kürsüsü başkanlığına getirildi. Edebiyat anlayışının özgünlüğü, kır şiirlerini topladığı *Myricae*'de (1891), sıcak bir lirizm içeren *Canti di Castelvecchio*'da (1903) ve *Poemetti*'de (1897) göze çarpar; bu sonuncu yapıtını daha sonraları *Primi Poemetti* (1904) ve *Nuovi Poemetti* (1909) diye iki kitap halinde yayımlamıştır. Son dönem yapıtlarındaysa (*Poemi conviviali*, 1904; *Odi e İnni*, 1906; *Poemi italici*, 1911; *Poemi del Risorgimento*, 1913) Carducci'nin yurtsever tarzıyla açıkça yarıştığı görülür. İşlediği temaların sınırlı oluşuna rağmen, Pascoli'nin şiiri, zenginliği, sözcük ve prozodi yaratmadaki inceliğiyle modern şiirin habercisidir. Bu durum yazarın *Carmina*'sında (1914) da ortaya çıkar.

PASCU höyüğü. Arkeol. Adana ilinde, Ceyhan'ın 20 km K.-D.'sunda höyük. Yapılan yüzey araştırmalarında Bakırtaş döneminden, İlk ve Son Tunç çağlarından, Hellenistik, Roma ve Osmanlı dönemlerinden küçük buluntular (çakmaktaşından ok uçları, obsidyenden bıçaklar, çeşitli seramik parçaları) ele geçti.

PASDAR a. (fars. *pās, gece* ve *dār*'dan *pās-dār*). *Esk.* **1.** Güvenilir, sadık kimse. **—2.** Gece bekçisi.
—Ask. İran'da Şah Rıza Pehlevi'nin düşüşünden sonra, Humeyni rejimini güçlendirmek için kurulan milis birliklerinin askerlerine, Devrim muhafızlarına verilen ad.

PASDARİ a. (fars. *pās, dār* ve *-i*'den *pās-dāri*). *Esk.* **1.** Bekçilik, gözcülük. **—2.** Yapılan bir işe bağlılık.

PAS-DE-CALAİS, Fransa'da (Nord-Pas-de-Calais bölgesi) *département*; 6 639 km²; 1 433 203 nüf. (1992). Merkezi *Arras*. Kıyı kesimi, turizm (Touquet), balıkçılık (Boulogne Fransa'nın birinci balıkçılık limanıdır) ticaret ve özellikle de yolcu trafiği (Boulogne ve özellikle de Calais'ye yönelik) sayesinde canlılık kazanmaktadır. "Boulogne çukuru", hayvancılığa ayrılmış geniş alanıyla birlikte ağaçlıklı bir yerdir. Daha çok yan sanayi dallarından oluşan sanayi, büyük ölçüde kimya sanayisi dallarına dayanır (Mazingarbe); otomobil sanayisinin kurulmasına yönelik gelişmeler vardır.

PAS DE DEUX a. (fr. *pas de deux*) → İKİLİ ADIM*.

PASDELOUP (Jules Étienne), fransız orkestra şefi (Paris 1819 - Fontainebleau 1887). Paris konservatuvarı'nda piyano öğretmenliği yaptı (1847-1850) ve koro sınıfını çalıştırdı (1855-1868). 1852'de Konservatuvar'ın Genç sanatçılar kulübü'nü kurdu (Herz salonu). 1861'de kurduğu Halk konserleri (Kış sirki) ile 1870 savaşı'ndan sonra Colonne ve Lamoureux konserleri rekabetiyle karşılaştı. Rhené-Bâton, bu konserleri 1916'dan sonra "Pasdeloup konserleri" adı altında yaşattı.

PAS DE QUATRE a. (fr. *pas de quatre*) → DÖRTLÜ ADIM*.

Pas de quatre *(le)*, romantik dansın en büyük dört yıldızı (Maria Taglioni, Fanny Cerrito, Lucile Grahn ve Carlotta Grisi) tarafından yorumlanan koregrafik divertimento. Koregrafisi Jules Perrot tarafından Cesare Pugni'nin müziği üzerine düzenlenmiştir. Prömiyeri, 1845'te Londra'da Her Majesty's Theatre'da Benjamin Lumley yönetiminde yapıldı. Dört yıldızdan hiçbirine üstünlük vermemek ve dördünü de en iyi gününde sahneye çıkarmak gerektiğinden, gerçekleştirilmesi çok güç olan bu düşünceyi de Benjamin Lumley ortaya atmıştı. Bu başarıyı ertesi yıl yenilemek isteyen Lumley, Perrot ile anlaşarak *Pas de quatre*'ın devamı olmak üzere, onun *Jugement de Pâris* adlı balesine başka bir "pas de quatre" ekletti. *Le Pas des déesses* (Tanrıçaların dansı) adı verilen bu bale, temmuz 1846'da aynı tiyatroda sahnelendi. Üç tanrıçayı Maria Taglioni, Lucile Grahn, Fanny Cerrito oynadı; Cerrito'nun kocası Arthur Saint-Léon ise truvalı Paris'i canlandırdı. *Le Pas de quatre*, koregraf Keith Lester tarafından, Ballet Rambert için 1935'te yeniden kurgulandı. Anton Dolin'in koregrafilediği ve ilk kez kendi kumpanyasının 1941'de New York'taki Majestic Theatre'da sahnelediği bir başka *le Pas de quatre* versiyonunu da London Festival Ballet sundu.

PASEK (Jan Chryzostom), polonyalı anı yazarı (Węgrzynowice 1636-1701), 1656-1688 arasında, şaşırtıcı bir esin gücü ve canlı bir üslupla kaleme aldığı *Pamietniki Jana Chryzostoma Paska* (1836) adlı tek yapıtında savaş deneyimlerini ve bir köy soylusunun gündelik yaşamını anlattı.

PASEO a. (isp. *paseo*, gezinti). Arenada, boğa güreşinden önce yapılan, cuadrillalar'ın geçit töreni.

PASFİL a. (fr. *passe-fil*). Cerr. Bir damarı bağlamak üzere çevresinden geçirilecek ipliği geçirmeye yarayan alet (künt iğne ya da eğri pens).

PASİC (Nikola), sırp siyaset adamı (Zajecar 1845 - Belgrad 1926). Belgrad'da başladığı mühendislik öğrenimini İsviçre'de, Zürich Politeknik okulu'nda sürdürürken Mihail Bakunin'le tanıştı. Sırbistan'a döndükten sonra osmanlı yönetimine karşı savaşlara katıldı (1876-1878). 1878'de meclise seçildikten sonra muhalefetin önderliğini üstlenerek, iktidara karşı olan sırp radikal partisini örgütledi ve radikallerin 1883'te Zajecar'da Milan yönetimine karşı başlattıkları Timok ayaklanmasına katıldı. Yurtdışına kaçmak zorunda kaldı. Milan Obrenovic tarafından bağışlanan ve onun tahttan vazgeçmesinden sonra ülkesine geri dönen Pasic, 1891-92'de hükümeti yönetti ve kral Petar I Karayorgiyeviç döneminde Başbakanlık yaptı (1904-1905, 1906-1908, 1912-1918). Sırp hükümetinin savaş sırasında sürgünde bulunduğu Korfu'da, Hırvatlar ve Slovenler'le Yugoslavya'nın kuruluşunu öngören paktı imzaladı (temmuz 1917). Krallık 1918'de kuruldu ve Pasic 1921'den başlayarak hemen hemen hiç aralık vermeden hükümet başkanlığını yürüttü. Yugoslavya'da, Sırpların, ülkede yaşayan diğer milletler üzerindeki hegemonyasını onaylayan ve son derece merkeziyetçi bir yönetim yapısı oluşturan 1921 Anayasası'nın baş mimarıydı. Özellikle 1918'den sonra radikal parti tutuculaşmaya, Pasic'de sertleşmeye başladı (1921'de Komünist parti'nin, 1924'te Hırvat köylü partisi'nin yasaklanması). Pasic 1926'da iktidardan çekildi.

PASİEGA mağarası, İspanya'da, Puente Viesgo komününde, Santander yakınında mağara. Yontmataş döneminden kalma çok sayıda resmin yer aldığı bu mağarada, solutré ve madeleine evrelerine ait yerleşme izlerine rastlandı.

PASİF sıf. (fr. *passif*; lat. *passivus*'tan). **1.** Olayları tepki göstermeden karşılayan, bir eyleme etkin olarak katılmayan kimse; o kimsenin tutumu için kullanılır; edilgen, edilgin: *Pasif bir insan.* **—2.** *Pasif direnme*, baskı ya da şiddet yoluna başvurmadan karşı koyma.
—Ask. *Pasif korunma* → KORUNMA.
—Denizbil. Kumlu ve depremsiz, yanında bir okyanus çukuru bulunmayan bir kıta kenarı için kullanılır.
—Dilbil. EDİLGEN'in eşanlamlısı.
—Elekt. *Pasif devre*, EDİLGEN* DEVRE'nin eşanlamlısı. || *Pasif öğe*, EDİLGEN* ÖĞE'nin eşanlamlısı.
—Fizs. kim. DİNGİN'in eşanlamlısı.
—Fizyol. *Pasif hareket*, organizmanın dışındaki bir güç tarafından gerçekleştirilen hareket (hekim, hareket tedavisi yapan teknisyen vb.).
—Patol. *Pasif belirti*, vücudun herhangi bir yerinde yerleşmiş bir hastalığın vücudun başka bir noktasında meydana getirdiği hastalık belirtisi.
—Petrogr. Bir magmanın, diyapirik yerleşmenin tersine, yeraltı alçalmasıyla yerine oturması için kullanılır.

Zlolo

Jules Pascin
Uzun saçlı Éliane (1929)
M. N. A. M., C. N. A. C.
Georges-Pompidou, Paris

◆ a. Bir mal varlığının parayla ifade edilebilen borç ve yükümlülüklerinin tümü.
—Muhs. Bir işletmenin, bir şirketin, bir derneğin bilançosunda, onun ortaklarına ve üçüncü kişilere olan harçlarının tümünü gösteren bölüm. (Pasif, öz sermayeyi [sermaye ve ihtiyatlar], karşılıkları, uzun, orta ve kısa vadeli borçları ve bazen de net kârı içerir.)

Pasific (ing. sözc.), önde, taşıyıcı iki dingili bir boji, arkada ise taşıyıcı bir dingil arasına yerleştirilmiş birbirine bağlı üç devindirici dingili bulunan, hızlı, buharlı lokomotif tipi; simgesi 231'dir. (Bu lokomotif 1923'te, Arthur Honegger'in bir senfonik şiirine esin kaynağı olmuştur.)

PASİFİK sıf. (fr. *pacifique*; lat. *pacificus*). Denizbil. **1.** Bir okyanus çukuruyla sınırlı, dengesiz ve depremsel kıta kenarı için kullanılır. **—2.** *Pasifik tipi kıyı*, DALMAÇYA TİPİ KIYI'nın eşanlamlısı.
—Yerbil. *Pasifik kenarı dağ zinciri*, kratonların kenarında oluşmuş ve Pasifik okyanusu'nu çevreleyen dağ sıraları.

Pasifik harekâtı, 1941-1945 arasında Japonya ile ABD ve müttefiklerini karşı karşıya getiren hava, deniz ve kara harekâtlarının tümü.

1937'den beri Çin'e karşı bir savaşın içinde olan Japonya, 7 aralık 1941'de Pearl Harbor'da amerikan Pasifik donanmasına bir baskın saldırısı düzenleyip onu bir süre saf dışı ederek Pasifik boyunca yayılma kararı aldı. Bunun üzerine ABD, Japonya ve Mihver devletleri'ne karşı savaşa girdi. SSCB ise Japonya ile nisan 1941'de imzaladığı tarafsızlık antlaşmasını bozmadı.

Manuel

Nikola Pašić

Savaşın, aralık 1941'den mart 1942'ye kadar süren ilk aşaması, Japonlar'ın yayılma dönemidir. Bir baskınla Wake* ve Guam*'ı ele geçiren Japonlar Noel'de Hongkong'u, 15 şubatta da Singapur'u aldılar. Filipinler dört ayda, Birmanya altı ayda ele geçirildi. Endonezya 9 martta Japonlar'ın denetimine girdi. Bu harekât, Yeni Britanya, Gilbert adaları, Solomon adaları ve Yeni Gine'nin işgaliyle uzaktan desteklendi.

İkinci dönemde (nisan 1942-1943 yazı) direnme ve adaların geri alınma girişimi örgütlendi. Mercan* denizi'nde yapılan deniz savaşı (mayıs 1942), Japonlar'ın Avustralya yönündeki ilerleyişini durdurdu, Midway* savaşı (haziran) Hawaliler'i kurtardı ve Kuzey Pasifik'te durumu düzeltti. Japonlar Yeni Gine'yi almakta inat

ettilerse de Amerikalılar onları Guadalcanal*'da durdurdular (ağustos) ve Aleut adalarından kovdular.

Üçüncü aşama, 1943 yazından 1945 yazına dek süren Müttefikler'in kesin sonuçlu karşı saldırılarının gerçekleştiği aşamadır. Bu aşama, doğudan ve güneyden gelerek Filipinler yönünde ilerleyen iki saldırı biçiminde gelişti. Bunlardan birincisi, dokuz tümenin harekâtını destekleyen güçlü hava ve deniz araçlarıyla Nimitz tarafından yönetiliyordu. Bu saldırıyla kasım 1943'ten 1944 yazına kadar Gilbert, Marshall, Caroline ve Mariana adaları geri alındı. MacArthur da güneyden on tümenle (dört amerikan ve altı avustralya tümeni) Yeni Gine'nin kuzey kıyısına saldırdı. Bu iki saldırı Leyte*'de birleşti ve buradaki deniz ve kara savaşları (ekim 1944) savaşın yazgısını belirledi. 1945 ilkbaharında İvo Cima ve Okinava'nın işgali, amerikan uçan kalelerine japon takımadalarına sürekli akınlar yapma olanağı sağladı ve Hiroşima ile Nagasaki'ye iki atom bombası atılması (6 ve 9 ağustos 1945) üzerine Japonya, savaşmaya son verdi. Sovyet ordusu, 8 ağustosta Mançurya'yı işgal etti ve bunun üzerine buradaki japon ordusu teslim oldu (21 ağustos). Arkadan da Japon İmparatorluğu, 2 eylülde, Tokyo körfezinde, *Missouri* gemisinde MacArthur'a kayıtsız şartsız teslim oldu.

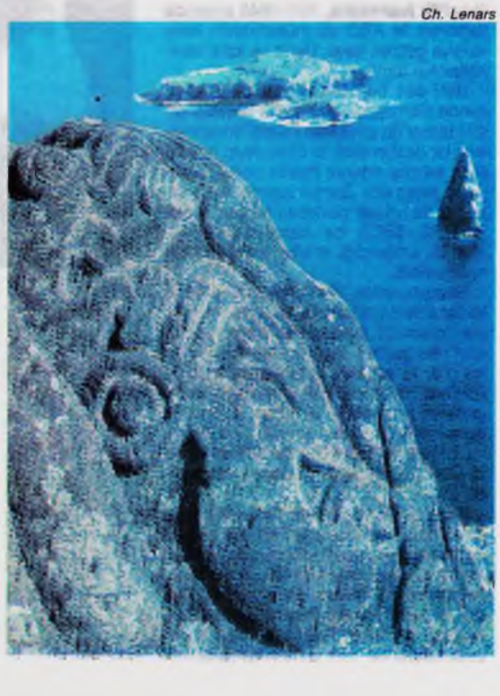
PASİFİK levhası, Büyük Okyanus'un (ya da Pasifik okyanusu) büyük bölümünün temelini kaplayan (Hint okyanusu -Avustralya levhasına ve Avrasya levhasının kuzey ucuna ait güney-batı'sı dışında) büyük taşküre levhalarından biri.

PASİFİK okyanusu → BÜYÜK OKYANUS.

Pasifik konseyi, Avustralya, Yeni -Zelanda ve ABD temsilcilerini bir araya getiren konsey (ANZUS simgesi Australia [Avustralya], New Zeland [Yeni-Zelanda] ve United States'ın [ABD] baş harflerinden oluşur); görevi Büyük Okyanus'ta siyasal gelişmeleri ve savunma koşullarını incelemekti. ANZUS, ağustos-eylül 1951'de Honolulu'da üç ülkenin katıldığı konferans sonunda, üçlü güvenlik antlaşmasıyla kuruldu (1 eylül 1951). Biri 30 ağustos 1951'de ABD ve Filipinler tarafından, öbürü 8 eylül 1951 Barış antlaşması'ndan birkaç saat sonra ABD ve Japonya tarafından imzalanan öteki iki antlaşma da savunmayı düzenledi.

Pasifik savaşı, 1879-1884'te, Şili ile Peru ve Bolivya arasında nitrat bakımından zengin sınır illerini ele geçirmek için çıkan çatışma. Aralarında gizli bir pakt bulunan Peru ve Bolivya isteklerini kolayca kabul ettireceklerini düşünerek uluslararası hakemliği reddettiler. Ancak 1881-1884 arasında Şili askeri bir harekâtla Tarapacá ve Tacna illerini ele geçirdi, Lima'yı işgal etti. Peru'yla Ancón* antlaşması'nı, Bolivya'yla da 1884 mütarekesi'ni (1904'te Barış antlaşması'na dönüştü) imzalayan Şili, Tacna ve Arica'nın yönetimini ele geçirdi. Tarapacá'yı aldı, böylece bölgenin egemen gücü durumuna geldi. Bolivya'nın elinde denize ulaşım yeri kalmadı.

Paskalya adası kuş adamları gösteren Orongo petroglifleri

Ch. Lenars

PASİFLEŞMEK gçz. f. Pasif duruma gelmek.

◆ **pasifleştirmek** ettirg. f. *Bir kimseyi, bir topluluğu pasifleştirmek,* onu etkisiz, eylemsiz duruma getirmek; pasifize etmek: *Toplumu pasifleştirmek.*

PASİFLEŞTİRME a. Pasifleştirmek eylemi.
—Elektron. Bir yarıiletkene, yüzeyinde koruyucu ya da dielektrik bir katman oluşturmak amacıyla özel bir işlem uygulama.

PASİFLEŞTİRMEK → PASİFLEŞMEK.

PASİFLİK a. Pasif olma durumu, pasif bir kimsenin, davranışlarının niteliği.
—Fizs. kim. ve Metalürj. DİNGİNLİK'in eşanlamlısı.

PASİMACUS a. Büyük siyah ya da parlak mavi bedenli böcek cinsi. (Orta Amerika'da yaşayan bu böceklerin elitraları kızıl ya da parlak yeşil parıltılı bir çerçeveyle kuşatılır. Etçil larvası, yeraltı yuvalarının girişinde pusuya yatarak avlanır. *Scaritidae* familyası.)

PASİNİ (Pace), italyan yazar (Venedik 1583 - Padova 1644). 1634'te yazdığı *Historia del cavalier perduto* adlı romanı Manzoni'nin *Nişanlılar* (İ promessi sposi) adlı yapıtına esin kaynağı oldu. Pasini, marinocu eğilimde şiirler yazdı.

PASİNLER, Doğu Anadolu bölgesinde Erzurum iline bağlı ilçe; 42 991 nüf. (1990); 58 köy. Merkezi, Erzurum'un 37 km kuzey-doğusunda *Hasankale,* 19 144 nüf. (1990). İlçe ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Tahıl, pancar, patates, ayçiçeği üretimi yapılır. Hayvancılık önemlidir.

PASİNLER ovası, K.-D. Anadolu'da Erzurum'un D.'sunda G.'de Palandöken dağlarının D. uzantısı, K.'de Kargapazarı dağları ile sınırlanan tektonik kökenli yüksek ova. Aras nehrinin kollarından Hasankale çayının akaçladığı ve Erzurum-Kars demiryolu ve karayolunun izlediği ovanın K. kenarında Pasinler ilçesinin merkezi *Hasankale* yer alır.

PASİONARİA *(La)* → İBARRURİ (Dolores).

PASİPHAE. Yun. mit. Girit kralı Minos'tan, Ariadne ve Phaidra adlı iki çocuğu oldu. Öfkelenen bir tanrıçanın verdiği cezayla bir boğaya âşık oldu. Boğayı yanıltmak amacıyla Daidalos, onun için tunç bir inek yaptı. Pasiphae, Minotauros'u doğurdu.

PASİTELES, güney italyalı yunan heykelci ve kuyumcu (İ.Ö. I. yy.). 89-88 yıllarında roma vatandaşı oldu. İupiter'in bir krizelepantin heykelini yaptı ve bir *Sanat tarihi* yazdı. "Yeniattike" grubunun başı olarak, maketlerin kesin ve ayrıntılı modlajı üzerinde durdu.

PASKAL sıf. (fr. *pascal,* paskalya ile ilgili'den). İnsanı güldüren kimse için kullanılır; soytarı.
—Sey. oy. Tuluat tiyatrosu ve ortaoyununda güldürücü erkek oyuncu. (Bu terim, bazı tuluat ve çadır tiyatrolarında bugün de kullanılmaktadır.)

PASKALLIK a. Güldürüp, eğlendiren söz ya da davranış.

PASKALYA a. (yun. *paskhalia*). **1.** Hıristiyan dininde İsa'nın dirilişini anmak üzere her yıl ilkbaharda değişik tarihlerde kutlanan yortu. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Paskalya yumurtası gibi,* aşırı ölçüde makyaj yapmış kadınlar için kullanılır.
—Mutf. *Paskalya çöreği,* mayalı hamurla yapılan bir tür çörek. (Daha çok hıristiyan azınlıklarca paskalya yortusu sırasında yapıldığından bu adı aldı. Un, bira mayası, su ya da süt, yağ, yumurta, sakız ya da mahleple yapılır; çeşitli biçimler verilerek fırında pişirilir.) ‖ *Paskalya yumurtası,* katı pişirilip kabuğu boyanmış yumurta. (Paskalya yortusu sırasında hıristiyan azınlıklarca yapılıp satılır.)
—ANSİKL. Paskalya yortusunun tarihi, 1. İznik konsili (325) tarafından ilkbahar ılım noktası (21 mart) dolunayını izleyen pazar günü olarak belirlenmişti. Dini takvimin değişen bütün tarihleri bu yortuya bağlıdır. Bunlar özellikle büyük perhiz ya da kırk günlük hazırlık dönemiyle paskalyayla başlayıp elli gün süren hamsin dönemi sonunda kutlanan hamsin yortusudur. Paskalya, kutsal hafta perşembesinin akşamı başlayıp paskalya pazarında son bulur. Perhizle geçen beş haftalık bir hazırlık dönemiyle son haftayı (kutsal hafta) kapsar. Paskalyayla ilgili çok eski birtakım ayinler ve âdetler (Paskalya yumurtası vb.) vardır.

PASKALYA adası, isp. **Isla de Pascua,** ing. **Easter Island,** Büyük Okyanus'ta çevreden kopuk ada, Polinezya topraklarının en doğusunda; 162,5 km²; 2 000 nüf. Merkezi *Hanga Roa.* Bu yanardağ kökenli toprak 538 m yüksekliğe erişir. 1888'den beri Şili sınırları içinde kalır; bir ulusal parktır ve Isla de Pascua (Aconcagua bölgesi) ilini oluşturur. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliği. Turizm (Mataveri'de havalimanı). Paskalya gününe adını veren bu adayı 1722'de Roggeveen keşfetmiştir.
—Arkeol. Ada, İ.S. V. yy.'a doğru Orta Polinezya'dan gelen göçmenler tarafından sömürgeleştirildi. Paskalya uygarlığı, büyük bir olasılıkla, diğer uygarlıklardan yalıtılmış bir biçimde ve ada halkının ataları Polinezyalılar'ın kültürünü bazı yönleriyle geliştirerek yavaş yavaş ortaya çıktı; bu durum özellikle anıtsal tapınaklarda *(ahu)* ve Rano-Raraku yanardağının eteklerinde oyulmuş, üsluplaştırılmış dev insan heykellerinde *(moai)* belirgindir. Birçok heykeli yanardağın eteklerinde, taşınmaya hazır ya da tamamlanmamış olarak bugün de görmek olanaklıdır. Paskalya adalarında yaşayanların, giderek kalabalıklaşarak, yavaş yavaş adanın kaynaklarını tükettikleri sanılır. Ağaç yokluğu, ada halkının bir bölümünün daha elverişli topraklar bulmak amacıyla yararlanabileceği açık deniz kayıklarının yapımını çok geçmeden olanaksız kıldı. XVII. yy.'da iklim koşullarının değişmesiyle, kaynakları zaten kısıtlı olan bu küçük adada, yaşam daha da kötüleşti. Bunun sonucunda, adaya Avrupalılar'ın gelişine kadar süren büyük toplumsal karışıklıklar baş gösterdi. Bu karışıklıklar sırasında, adadaki üç yüz kadar *ahu*'da bulunan *moailer* devrildi. Sözlü geleneğin son temsilcileri, gizemli işaretlerin kazınmış olduğu *rongorongo* adıyla anılan tabletlerin sırrını açıklayamadan ölmüşlerdir.

PASKALYA adası sırtı, Doğu Büyük Okyanus sırtının, Oğlak dönencesiyle 45° G. enlemi arasındaki kesimi. Ortalama derinliği: 2 800 m. Yükseklikler K.'e (Paskalya adası) nazaran G.'de (1 447 m) daha belirgindir. Sırt, Şili sırtı (3 500 - 4 000 m) ve Sala y Gomez dağlarıyla D.'ya doğru devam eder.

PASKALYA DİLİ a. Paskalya adasında konuşulan polinezya dili.

PASKEVİÇ (İvan Fyodoroviç), rus mareşal (Poltava 1782 - Varşova 1856). 1813'te tümgeneral oldu, Fransa seferlerine katıldıktan sonra Nikolay I'in gözde adamı durumuna geldi. 1825'te Kafkas ordusunun başına getirildi. Erivan'ı aldı (1827) ve İran ile Türkmençay barışı'nı imzaladı (1828); böylece Rusya Kafkasya'nın güneyine yerleşmiş oldu. 1829'da, Türk-

ler'e karşı savaştı, Erzurum'u aldı. 1831'de polonya ayaklanmasını bastırmakla görevli kuvvetlere komuta etti ve Varşova'ya girdi. Çar tarafından Polonya valiliğine ve Varşova prensliğine atandı (1832). 1849'da Polonya-Macaristan kuvvetlerini yendi ve Görgey'i, Világos'ta teslim olmak zorunda bıraktı.

PASLAMEN a. (fr. *passer la main*'den). Oy. Pokerde kâğıt dağıtma sırası gelen oyuncunun, karıp kestiği kâğıtları dağıtılmak üzere kendisinden sonraki oyuncuya vermesi. (Desteyi alan oyuncu, yeniden karıp kesmeden kâğıtları dağıtır. Kâğıdın her dağıtılışında yere para sürüldüğünden bu durumda oynanan el, iki el değerinde olur ve yerdeki para büyür. Paslamen yapmaktan amaç, oyunu büyütmek ve şans değiştirmektir.)

PASLANDIRMA a. Paslandırmak eylemi.

PASLANDIRMAK → PASLANMAK.

PASLANIŞ a. Paslanmak eylemi ya da biçimi.

PASLANMA a. Paslanmak eylemi.

PASLANMAK gçz. f. **1.** Kimi metal ya da alaşımlardan söz ederken, havadan, sudan, tuzlu sudan vb. etkilenerek üzerinde pas oluşmak, oksitlenmek: *Kapının kilidi paslanmış. Çelik tencereler genellikle paslanmıyor.* **—2.** Bir kimseden söz ederken, işsizlik, tembellik, hareketsizlik gibi nedenlerle uyuşup kalmak, canlılığını yitirmek, işe yaramaz duruma gelmek: *Burada oturmaktan paslandık, kalkın dışarıya çıkalım. İstediği gibi çalışamamaktan yetenekleri giderek paslanıyor.*

◆ **paslandırmak** ettirg. f. *Bir şeyi paslandırmak,* onun paslanmasına yol açmak.

—Metalürj. *Demirli bir metali, demir bir eşyayı paslandırmak,* bu metal ya da eşyanın yüzeyinde pas oluşturmak.

PASLANMAZ sıf. Metalürj. Gerek tuzlu çözelti gibi sıvı bir ortamda meydana gelen bir yükseltgenmeye, gerekse havada ya da yüksek sıcaklıkta oluşan kuru yükseltgenmeye karşı üstün bir dayanım gösteren bir metal ya da bir alaşım için kullanılır.

◆ a. Pazlanmaz metal.

—ANSİKL. Metalürj. Paslanmaz metal ya da alaşımların en yaygın örnekleri, yaklaşık % 13 ya da % 18 krom ve % 8 nikel içeren paslanmaz çeliklerdir. Bu tür çelikler, bıçakların (% 13 ya da 14 kromlu çelik), kimya sanayisinde kullanılan donanım parçalarının, makine, gemi ya da uçak yapımında işe yarayan sac ve çeşitli organların üretiminde değerlendirilir. Paslanmaz metaller arasında altın, platin, palladyum, iridyum gibi soy metaller ile tungsten, nikel, krom gibi kimi metaller sayılabilir. Tungsten, nikel ve kromun paslanmama özellikleri, bu metallerin yüzeylerinde oluşan ve dinginleşmelerini (pasifleşme) sağlayan koruyucu bir oksit katmanının varlığından ileri gelir.

PASLAŞMA a. Paslaşmak eylemi.

—Spor. Takım sporlarında aynı takımın iki oyuncusu arasında pas alışverişi.

PASLAŞMAK gçz. f. (*pas*'tan *pas-la-ş* [işt. eşlik ekiyle]-*mak*). **1.** Aynı takımın oyuncularından söz ederken, topu birbirine atmak. **—2.** *Arg.* Bakışlarla anlaşmak.

—Spor. Top ile oynanan takım oyunlarında oyuncuların topu birbirine geçirmesi.

PASLATMAK g. f. Paslanmasına neden olmak, paslandırmak: *Rutubet kapının menteşelerini paslatmış.*

PASŁĘKA, Polonya'da ırmak, Mazurya'da; 169 km. Batı Mazurya yüksekliklerinden doğar, Warmia'dan geçer ve Sovyet sınırı yakınında, Vistül (Zalew Wiślany) denizkulağına dökülür.

PASLI sıf. Üzeri pas tutmuş, paslanmış şey için kullanılır: *Paslı demir.*

—Pnömol. *Paslı balgam,* içinde bozulmuş kan bulunan pas renkli balgam. Pnömokokların yaptığı pnömonilerde görülür.

—Tıp. *Paslı dil,* üzeri sarımtırak beyaz bir tabakayla kaplı dil.

PASLI boğazı ya da **geçidi,** K.-D. Anadolu'da Kars-Kağızman karayolunun, Aras vadisine inmek için Erzurum-Kars platosunu G.'den sınırlayan dağları aştığı gedik (2 020 m).

PASMAN, Adriya denizi'nde Hırvatistan'a ait ada; 60 km².

PASMANTARLARI a. Bitkilerde asalak yaşayarak pas hastalığına neden olan bazitli mantarlar takımı. (Bil. a. *uredinales.*)

—ANSİKL. Pasmantarları bitkilerin yapraklarına ve saplarına dadanırlar. Hücrearası miselyumlarından çıkan emeçler konak bitkinin hücrelerine girer. Art arda değişik tiplerde sporlanmalar meydana getirirler: *uredospor* içeren pas renginde kabartılar (sporkeseleri) ve *telotospor* içeren daha koyu kabarcıklar (bunlar çimlenince bazitleri ve bazidiyosporları verir); çok küçük sporlar *(spermatyum)* içeren bir çeşit küçük tulumcuklar halindeki spermogoniler (esidiol) ve *esidiyospor* içeren turuncu renkte esidiyumlar.

Bazı türlerde bütün bu sporlanmalar aynı konak bitkinin üzerinde oluşur; bu durumda asalağa "tekkonaklı" denir. Diğerlerinde ise, iki ayrı konak gereklidir; bu durumda asalağa "çokkonaklı" denir. Örneğin buğdayda siyah pas hastalığına neden olan *Puccinia graminis* bitkinin üzerinde asalağın yayılmasını sağlayan uredosporlar ve kışı geçirdikten sonra sadece amberpariste gelişebilen bazidiyosporlar meydana getirir. Mantar bu ikinci bitkinin üzerinde spermogonileri ve esidiyumları oluşturur; bunlardan çıkan esidiyosporlar da buğdaya bulaşarak hastalığa neden olur.

PASMO a. (fr. *pasmo*). *Septoria linicola* adlı mantardan ileri gelen keten hastalığı.

PASMORE (Edwin JOHN, **Victor** —denir), ingiliz ressam ve plastik sanatçısı (Chelsham, Surrey, 1908). Kendi kendini yetiştirdi; 1937'de izlenimci akımın yeniden canlanmasında etkin olan Londra Euston Road grubu'na katıldı. Savaş sonrasında, giderek konstrüktivizme yakınlaşan bir soyutlamaya yöneldi. 1951'den başlayarak, kabartmalar, ağaç, metal ve plastik gereçleri kullandığı asamblajlar (*Synthetic construction, white and black,* 1965-66, Tate Gallery) gerçekleştirdi; mimarlık alanında da etkinlik gösterdi (Peterlee'deki [Durham yönetim bölümü] yeni kent).

Pa-sn. Ölçbil. Paskal-saniye'nin simgesi.

PASO a. (ital, *passo,* geçiyorum'dan). **1.** Kimi taşıtlarda geçerli olan ve bir kimsenin taşıma ücretinin tamamından ya da bir kısmından bağışık tutulduğunu gösteren belge **—2.** *Benden paso,* bir işten vazgeçildiğini ya da ondan usanç duyulduğunu belirtmek için kullanılır.

—İşlem. Bir takım tezgâhında bir takımın, işlenecek parçaya daldığı andan bu parçadan ayrıldığı ana dek gerçekleştirdiği iş. ‖ *Paso derinliği,* bir paso sırasında kaldırılan malzemenin kalınlığı. ‖ *Bitirme pasosu,* parçaya özellikle tam boyutunu ve düzgün bir yüzey vermek için gerçekleştirilen derinliği az paso. ‖ *Kaba paso,* kabasını almak işlemi sırasında gerçekleştirilen derin pasolu işleme.

—Kaynakç. Ana metalin kenarlarını eritmek ve gerektiğinde kaynak metali doldurmak için birleştirme boyunca gidilen yol. (Bir paso sonucunda kaynak dikişi oluşur. Ugulamada "paso" sözcüğü genellikle bir dikişi belirtir. Bu nedenle birçok dikiş içeren kaynak dendiğinde birçok pasodan oluşan kaynak anlaşılır. İlk pasoya "kök pasosu" denir, bunu izleyen pasolara ise "doldurma pasosu" denir. Yanyana oluşturulan pasolar bir "katman" oluşturur.

—Müc. Bir mücevherde, madenin kıvrılmasıyla oluşan açı. ‖ Değerli bir taşın tablaya bitişik yüzü.

PASO a. (isp. *paso,* adım). İspanyol edebiyatında, halkın sevdiği dramatik ara oyunu türü.

—Din. İspanya'da dini tören alaylarında taşınmak amacıyla yapılmış heykel grubu.

PASO DEL NORTE → CIUDAD JUAREZ.

PASO DOBLE a. ("çift adım" anlamında isp. sözc.). İspanya kökenli, 2/4'lük canlı bir ritmi olan dans. (Arena oyunlarını simgeleyen bu dansta erkek dansçı toreadoru, kadın dansçı ise toreadorun kırmızı örtüsünü temsil eder.)

PASOEROEAN → PASURUAN.

PASOK *(Panhellinion sosialistiku kinema)* [*Panhellenik sosyalist hareket*], yunan siyasal partisi. Andreas Papandreu tarafından 1974'te kurulan parti, Yunanistan'daki ABD üslerinin kaldırılmasını, NATO'nun askeri kanadına dönülmemesini savundu; Avrupa topluluğu'na katılmayı sakıncalı buldu. Ekim 1981'deki seçimlerde oyların % 48'ini alarak iktidara geldi; Papandreu Başbakan oldu. Muhalefetteyken saptanan dış politika ilkeleri iktidara geçilince unutuldu. Yunanistan AT'ye girdi; ABD üsleri kaldı; NATO askeri kanadına dönüldü (1980). 1985'teki seçim kampanyasında parti, türk askeri Kıbrıs'ta kaldıkça Türkiye ile ikili görüşmelere girilmeyeceğini ileri sürdü; Balkanlar'ın nükleer silahlardan arındırılması ilkesini savundu. Oyların % 45,8'ini alarak iktidarda kaldı. Mart 1987'de programındaki vaatlerine uygun olarak Ortadoks kilisesi topraklarına elkoyması Kilise'yle hükümetin arasını açtı. Kasım 1988'de çıkan banker Georgios Koskotas yolsuzluğu yöneticileri ve partiyi sarstı. PASOK 1989 seçimlerinde oyların ancak % 40,67'sini (128 milletvekili), 1990'da ise % 38,61'ini (123 milletvekili) elde edebildi.

PASOLİNİ (Pier Paolo), italyan yazar ve film yönetmeni (Bologna 1922 - Ostia 1975). İlk iki şiir kitabı (friuli lehçesiyle yazdığı *La meglio gioventù* ve *L'usignolo della Chiesa cattolica,* 1958) küçük burjuva "baba dili"yle arkaik ve köylü kökenli "ana" lehçesi arasındaki çelişkiyi yansıtır. Marxçılıkla tanışması bu çelişkiyi aşmasını sağlar, ama marxçılığın insanda kavrayamadığı yönlerin de bilincine varır (*La ceneri di Gramsci,* 1957). Hatta bir ara dine geri döner gibi olur (*Poesia in forma di rosa,* 1964; *Trasumanar e organizzar,* 1971). Romanlarında (*Ragazzi,* 1955 ve *Una vita violenta,* 1959) Roma'nın dışmahallelerindeki yoksul işçilerin yaşam koşullarını sosyalist gerçekçilik doğrultusunda, ama estetiği de dışlamadan eleştirel bir bakışla dile getirir. Bu yaklaşım ilk filmlerinde de göze çarpar (*Dilenci* [Accattone], 1961; *Mamma Roma,* 1962). Daha sonraki sinema çalışmaları ise, tiyatro oyunu *Calderon* (1972) gibi, çoğunlukla klasiklerin uyarlamaları olacaktır (*İl Vangelo secondo Matteo,* 1964; *İyi kuşlar kötü kuşlar* [Uccellacci e uccellini], 1966; *Kral Oidipus* [Edipo Re], 1967; *Teorema,* 1968; *Porcile,* 1969; *Medea,* 1969; *Dekameron geceleri* [Il Decamerone], 1971; *İ Racconti di Canterbury,* 1972; *Il Fiore delle mille e una notte,* 1973; *Salo,* 1975).

United Artists Corporation
J.-L. Passek kol.

Pier Paolo Pasolini
İ Racconti di Canterbury adlı filminin (1972) bir sahnesinde

PASÖR a. (fr. *passeur*). Spor. **1.** Bazı top oyunlarında pasları gerçekleştiren oyuncu. **—2.** Voleybolda pas dağıtan oyuncunun pozisyonu; mevkisi.

PASPAL a. (yun. *paspale*'den). **1.** Kalın öğütülmüş çok kepekli un. **—2.** *Arg.* Kötü cins esrar.

◆ sıf. *Arg.* Pis, dağınık, bakımsız kimse ya da o kimsenin kıyafeti için kullanılır.

PASPARTU a. (fr. *passe-partout*). Güz. sant. **1.** Gravür, desen, fotoğrafların yerleştirildiği, karton, bristol vb.'den yapılmış çerçeve. **—2.** Gravürde, ayrı bir levha (matris) üzerine kazınmış çerçeve (bu levhanın ortasındaki boşluğa, baskı sırasında, esas konunun kazılı olduğu başka bir

ler'e karşı savaştı, Erzurum'u aldı. 1831'de polonya ayaklanmasını bastırmakla görevli kuvvetlere komuta etti ve Varşova'ya girdi. Çar tarafından Polonya valiliğine ve Varşova prensliğine atandı (1832). 1849'da Polonya-Macaristan kuvvetlerini yendi ve Görgey'i, Világos'ta teslim olmak zorunda bıraktı.

PASLAMEN a. (fr. *passer la main*'den). Oy. Pokerde kâğıt dağıtma sırası gelen oyuncunun, karıp kestiği kâğıtları dağıtılmak üzere kendisinden sonraki oyuncuya vermesi. (Desteyi alan oyuncu, yeniden karıp kesmeden kâğıtları dağıtır. Kâğıdın her dağıtılışında yere para sürüldüğünden bu durumda oynanan el, iki el değerinde olur ve yerdeki para büyür. Paslamen yapmaktan amaç, oyunu büyütmek ve şans değiştirmektir.)

PASLANDIRMA a. Paslandırmak eylemi.

PASLANDIRMAK → PASLANMAK.

PASLANIŞ a. Paslanmak eylemi ya da biçimi.

PASLANMA a. Paslanmak eylemi.

PASLANMAK gçz. f. **1.** Kimi metal ya da alaşımlardan söz ederken, havadan, sudan, tuzlu sudan vb. etkilenerek üzerinde pas oluşmak, oksitlenmek: *Kapının kilidi paslanmış. Çelik tencereler genellikle paslanmıyor.* **—2.** Bir kimseden söz ederken, işsizlik, tembellik, hareketsizlik gibi nedenlerle uyuşup kalmak, canlılığını yitirmek, işe yaramaz duruma gelmek: *Burada oturmaktan paslandık, kalkın dışarıya çıkalım. İstediği gibi çalışamamaktan yetenekleri giderek paslanıyor.*

◆ **paslandırmak** ettirg. f. *Bir şeyi paslandırmak,* onun paslanmasına yol açmak.
—Metalürj. *Demirli bir metali, demir bir eşyayı paslandırmak,* bu metal ya da eşyanın yüzeyinde pas oluşturmak.

PASLANMAZ sıf. Metalürj. Gerek tuzlu çözelti gibi sıvı bir ortamda meydana gelen bir yükseltgenmeye, gerekse havada ya da yüksek sıcaklıkta oluşan kuru yükseltgenmeye karşı üstün bir dayanım gösteren bir metal ya da bir alaşım için kullanılır.

◆ a. Pazlanmaz metal.
—ANSİKL. Metalürj. Paslanmaz metal ya da alaşımların en yaygın örnekleri, yaklaşık % 13 ya da % 18 krom ve % 8 nikel içeren paslanmaz çeliklerdir. Bu tür çelikler, bıçakların (% 13 ya da 14 kromlu çelik), kimya sanayisinde kullanılan donanım parçalarının, makine, gemi ya da uçak yapımında işe yarayan sac ve çeşitli organların üretiminde değerlendirilir. Paslanmaz metaller arasında altın, platin, palladyum, iridyum gibi soy metaller ile tungsten, nikel, krom gibi kimi metaller sayılabilir. Tungsten, nikel ve kromun paslanmama özellikleri, bu metallerin yüzeylerinde oluşan ve dinginleşmelerini (pasifleşme) sağlayan koruyucu bir oksit katmanının varlığından ileri gelir.

PASLAŞMA a. Paslaşmak eylemi.
—Spor. Takım sporlarında aynı takımın iki oyuncusu arasında pas alışverişi.

PASLAŞMAK gçz. f. (*pas*'tan *pas-la-ş* [işt. eşlik ekiyle]*-mak*). **1.** Aynı takımın oyuncularından söz ederken, topu birbirine atmak. **—2.** *Arg.* Bakışlarla anlaşmak.
—Spor. Top ile oynanan takım oyunlarında oyuncuların topu birbirine geçirmesi.

PASLATMAK g. f. Paslanmasına neden olmak, paslandırmak: *Rutubet kapının menteşelerini paslatmış.*

PASŁĘKA, Polonya'da ırmak, Mazurya'da; 169 km. Batı Mazurya yüksekliklerinden doğar, Warmia'dan geçer ve Sovyet sınırı yakınında, Vistül (Zalew Wislany) denizkulağına dökülür.

PASLI sıf. Üzeri pas tutmuş, paslanmış şey için kullanılır: *Paslı demir.*
—Pnömol. *Paslı balgam,* içinde bozulmuş kan bulunan pas renkli balgam. Pnömokokların yaptığı pnömonilerde görülür.
—Tıp. *Paslı dil,* üzeri sarımtırak beyaz bir tabakayla kaplı dil.

PASLI boğazı ya da **geçidi,** K.-D. Anadolu'da Kars-Kağızman karayolunun, Aras vadisine inmek için Erzurum-Kars platosunu G.'den sınırlayan dağları aştığı gedik (2 020 m).

PASMAN, Adriya denizi'nde Hırvatistan'a ait ada; 60 km^2.

PASMANTARLARI a. Bitkilerde asalak yaşayarak pas hastalığına neden olan bazitli mantarlar takımı. (Bil. a. *uredinales.*)
—ANSİKL. Pasmantarları bitkilerin yapraklarına ve saplarına dadanırlar. Hücrearası miselyumlarından çıkan emeçler konak bitkinin hücrelerine girer. Art arda değişik tiplerde sporlanmalar meydana getirirler: *uredospor* içeren pas renginde kabartılar (sporkeseleri) ve *telotospor* içeren daha koyu kabarcıklar (bunlar çimlenince bazitleri ve bazidiyosporları verir); çok küçük sporlar *(spermatyum)* içeren bir çeşit küçük tulumcuklar halindeki spermogoniler (esidiol) ve *esidiyospor* içeren turuncu renkte esidiyumlar.
Bazı türlerde bütün bu sporlanmalar aynı konak bitkinin üzerinde oluşur; bu durumda asalağa "tekkonaklı" denir. Diğerlerinde ise, iki ayrı konak gereklidir; bu durumda asalağa "çokkonaklı" denir. Örneğin buğdayda siyah pas hastalığına neden olan *Puccinia graminis* bitkinin üzerinde asalağın yayılmasını sağlayan uredosporlar ve kışı geçirdikten sonra sadece amberpariste gelişebilen bazidiyosporlar meydana getirir. Mantar bu ikinci bitkinin üzerinde spermogonilerini ve esidiyumlarını oluşturur; bunlardan çıkan esidiyosporlar da buğdaya bulaşarak hastalığa neden olur.

PASMO a. (fr. *pasmo*). *Septoria linicola* adlı mantardan ileri gelen keten hastalığı.

PASMORE (Edwin JOHN, **Victor** — denir), ingiliz ressam ve plastik sanatçısı (Chelsham, Surrey, 1908). Kendi kendini yetiştirdi; 1937'de izlenimci akımın yeniden canlanmasında etkin olan Londra Euston Road grubu'na katıldı. Savaş sonrasında, giderek konstrüktivizme yakınlaşan bir soyutlamaya yöneldi. 1951'den başlayarak, kabartmalar, ağaç, metal ve plastik gereçleri kullandığı asamblajlar (*Synthetic construction, white and black,* 1965-66, Tate Gallery) gerçekleştirdi; mimarlık alanında da etkinlik gösterdi (Peterlee'deki [Durham yönetim bölümü] yeni kent).

Pa-sn. Ölçbil. Paskal-saniye'nin simgesi.

PASO a. (ital, *passo,* geçiyorum'dan). **1.** Kimi taşıtlarda geçerli olan ve bir kimsenin taşıma ücretinin tamamından ya da bir kısmından bağışık tutulduğunu gösteren belge. **—2.** *Benden paso,* bir işten vazgeçildiğini ya da ondan usanç duyulduğunu belirtmek için kullanılır.
—İşlem. Bir takım tezgâhında bir takımın, işlenecek parçaya daldığı andan bu parçadan ayrıldığı ana dek gerçekleştirdiği iş. || *Paso derinliği,* bir paso sırasında kaldırılan malzemenin kalınlığı. || *Bitirme pasosu,* parçaya özellikle tam boyutunu ve düzgün bir yüzey vermek için gerçekleştirilen derinliği az paso. || *Kaba paso,* kabasını almak işlemi sırasında gerçekleştirilen derin pasolu işleme.
—Kaynakç. Ana metalin kenarlarını eritmek ve gerektiğinde kaynak metali doldurmak için birleştirme boyunca gidilen yol. (Bir paso sonucunda kaynak dikişi oluşur. Uygulamada "paso" sözcüğü genellikle bir dikişi belirtir. Bu nedenle birçok dikiş içeren kaynak dendiğinde birçok pasodan oluşan kaynak anlaşılır. İlk pasoya "kök pasosu" denir, bunu izleyen pasolara ise "doldurma pasosu" denir. Yanyana oluşturulan pasolar bir "katman" oluşturur.
—Müc. Bir mücevherde, madenin kıvrılmasıyla oluşan açı. || Değerli bir taşın tablaya bitişik yüzü.

PASO a. (isp. *paso,* adım). İspanyol edebiyatında, halkın sevdiği dramatik ara oyunu türü.
—Din. İspanya'da dini tören alaylarında taşınmak amacıyla yapılmış heykel grubu.

PASO DEL NORTE → CIUDAD JUAREZ.

PASO DOBLE a. ("çift adım" anlamında isp. sözc.). İspanya kökenli, 2/4'lük canlı bir ritmi olan dans. (Arena oyunlarını simgeleyen bu dansta erkek dansçı toreadoru, kadın dansçı ise toreadorun kırmızı örtüsünü temsil eder.)

PASOEROEAN → PASURUAN.

PASOK *(Panhellinion sosialistiku kinema)* [*Panhellenik sosyalist hareket*], yunan siyasal partisi. Andreas Papandreu tarafından 1974'te kurulan parti, Yunanistan'daki ABD üslerinin kaldırılmasını, NATO'nun askeri kanadına dönülmemesini savundu; Avrupa topluluğu'na katılmayı sakıncalı buldu. Ekim 1981'deki seçimlerde oyların % 48'ini alarak iktidara geldi; Papandreu Başbakan oldu. Muhalefetteyken saptanan dış politika ilkeleri iktidara geçilince unutuldu. Yunanistan AT'ye girdi; ABD üsleri kaldı; NATO askeri kanadına dönüldü (1980). 1985'teki seçim kampanyasında parti, türk askeri Kıbrıs'ta kaldıkça Türkiye ile ikili görüşmelere girilmeyeceğini ileri sürdü; Balkanlar'ın nükleer silahlardan arındırılması ilkesini savundu. Oyların % 45,8'ini alarak iktidarda kaldı. Mart 1987'de programındaki vaatlerine uygun olarak Ortadoks kilisesi topraklarına elkoyması Kilise'yle hükümetin arasını açtı. Kasım 1988'de çıkan banker Georgios Koskotas yolsuzluğu yöneticileri ve partiyi sarstı. PASOK 1989 seçimlerinde oyların ancak % 40,67'sini (128 milletvekili), 1990'da ise % 38,61'ini (123 milletvekili) elde edebildi.

PASOLİNİ (Pier Paolo), italyan yazar ve film yönetmeni (Bologna 1922 - Ostia 1975). İlk iki şiir kitabı (friuli lehçesiyle yazdığı *La meglio gioventù* ve *L'usignolo della Chiesa cattolica,* 1958) küçük burjuva "baba dili"yle arkaik ve köylü kökenli "ana" lehçesi arasındaki çelişkiyi yansıtır. Marxçılıkla tanışması bu çelişkiyi aşmasını sağlar, ama marxçılığın insanda kavrayamadığı yönlerin de bilincine varır (*La ceneri di Gramsci,* 1957). Hatta bir ara dine geri döner gibi olur (*Poesia in forma di rosa,* 1964; *Trasumanar e organizzar,* 1971). Romanlarında (*Ragazzi,* 1955 ve *Una vita violenta,* 1959) Roma'nın dışmahallelerindeki yoksul işçilerin yaşam koşullarını sosyalist gerçekçilik doğrultusunda, ama estetiği de dışlamadan eleştirel bir bakışla dile getirir. Bu yaklaşım ilk filmlerinde de göze çarpar (*Dilenci* [Accattone], 1961; *Mamma Roma,* 1962). Daha sonraki sinema çalışmaları ise, tiyatro oyunu *Calderon* (1972) gibi, çoğunlukla klasiklerin uyarlamaları olacaktır (*İl Vangelo secondo Matteo,* 1964; *İyi kuşlar kötü kuşlar* [Uccellacci e uccellini], 1966; *Kral Oidipus* [Edipo Re], 1967; *Teorema,* 1968; *Porcile,* 1969; *Medea,* 1969; *Dekameron geceleri* [Il Decamerone], 1971; *İ Racconti di Canterbury,* 1972; *Il Fiore delle mille e una notte,* 1973; *Salo,* 1975).

United Artists Corporation
J.-L. Passek kol.

Pier Paolo **Pasolini**
İ Racconti di Canterbury adlı filminin (1972) bir sahnesinde

PASÖR a. (fr. *passeur*). Spor. **1.** Bazı top oyunlarında pasları gerçekleştiren oyuncu. **—2.** Voleybolda pas dağıtan oyuncunun pozisyonu; mevkisi.

PASPAL a. (yun. *paspale*'den). **1.** Kalın öğütülmüş çok kepekli un. **—2.** *Arg.* Kötü cins esrar.

◆ sıf. *Arg.* Pis, dağınık, bakımsız kimse ya da o kimsenin kıyafeti için kullanılır.

PASPARTU a. (fr. *passe-partout*). Güz. sant. **1.** Gravür, desen, fotoğrafların yerleştirildiği, karton, bristol vb.'den yapılmış çerçeve. **—2.** Gravürde, ayrı bir levha (matris) üzerine kazınmış çerçeve (bu levhanın ortasındaki boşluğa, baskı sırasında, esas konunun kazılı olduğu başka bir

merli ve süslü balkonlu evlerin yanı sıra çok sayıda anıt yer alır: gotik ve barok dönemlerinden kalma St. Stephan katedrali, piskoposların konutu (XVIII. yy.'ın başı), Severinskirche (bir bölümü Karolenj döneminden kalmadır), belediye sarayı (XV. yy.), eski manastır yapıları vb. Tuna'nın sol kıyısında, Oberhaus kalesi (bölge müzesi).

PASSAVANTİ (İacopo), italyan yazar (Floransa 1300'e doğr. - *ay. y.* 1357), dominiken tarikatına bağlı bir vaizdı. 1354 Perhizi'nde verdiği vaazları içeren *Specchio di vera penitenza* (Gerçek bir perhiz üzerine söylev) adlı yapıtıyla ünlendi.

PASSE (DE) → VAN DE PASSE.

PASSEMEZZO → PASSAMEZZO.

PASSER (İvan), çek film yönetmeni (Prag 1933). Ülkesinde Milos Forman'ın senaryocusu ve *Loş ışıklandırma*'nın (İntimni osvetkeni) [1985] yönetmeni olarak kendini kabul ettirdi. 1968'den sonra ABD'de şu filmleri gerçekleştirdi: *Born to win* (1971), *Law and Disorder* (1974), *There's an Ace up my Sleeve* (1975), *Cutter's Way* (1981), *Creator* (1985).

PASSERİ (Giovan Battista), italyan ressam ve sanat yazarı (Roma 1610 - *ay. y.* 1679). 1772'de yayımlanan *Vite dei pittori, scultori e architetti che hanno lavorato in Roma, morti dal 1641 al 1673* (Roma'da çalışmış ve 1641-1673 yılları arasında ölmüş, ressamların, heykeltıraşların, mimarların yaşamı) adlı yapıtı roma barok sanatçıları üzerine eldeki belli başlı kaynak niteliğindedir.

PASSERİFORMES a. Zool. ÖTÜCÜKUŞLAR takımının bilimsel adı.

PASSERİNA a. Kuzey Amerika'da yaşayan, canlı renkli, küçük bedenli ötücükuş cinsi. (Kafeste beslenmek için aranan kuşlardır. Çivitrenkli yelve [*Passerina cyanea*] böcek ve tohumla beslenir; erkeği mavi, dişisi donuk renklidir. İspinozgiller familyası.)

PASSERO burnu, İtalya'ya ait *Passero adası*'nda yüksek burun, Sicilya'ya bağlı topraklarının güney-doğu ucunu oluşturur. İngiliz amirali Byng'ın, Sicilya'daki ispanyol donanmasına karşı kazandığı zafer (11 ağustos 1718).

PASSERONİ (Gian Carlo), italyan şair (Nice yakınında 1713 - Milano 1803). Yeniklasik türde şiir kitapları (*Rime giocose, satiriche e morali*, 1776) yazdı. Özellikle XVIII. yy. toplumu üzerine yüz şarkıdan oluşan *Cicerone* (1755-1774) adlı yapıtıyla tanındı.

PASSEROTTİ → PASSAROTTİ.

PASSİFLORACEAE a. Bot. ÇARKIFELEKGİLLER familyasının bilimsel adı.

PASSİGNANO (il) → CRESTİ (Domenico).

PASSİNG-SHOT a. (*to pass*, geçmek ve *shot*, vuruş'tan ing. sözc.). Teniste, rakip oyuncunun fileye yaklaştığı durumda topu onun sağına ya da soluna atmayı amaçlayan hücum vuruşu.

PASSOS (Manuel DA SİLVA, **Manuel** — denir), portekizli siyaset adamı (Bouças 1801 - Santarém 1862). Maria II'nin liberal eğilimli bakanı; eylül 1836 devriminden sonra ilköğretimi parasız yaptı ve devlet liselerini kurdu. 1842'den sonra Cabral'in otoriter hükümetine karşı çıktı. 1851'de mareşal Saldanha'nın *Regeneração* siyasetini destekledi.

PASSY, Fransa'da (Seine *département*'ı) eski komün. Passy, Paris'te varlıklıların oturduğu en geniş bölgedir.

PASSY (Frédéric), fransız iktisatçı (Paris 1822 - Neuilly-sur-Seine 1912). Samimi bir barışseverdi. Uluslararası barış birliği'ni (1867) ve Uluslararası hakemlik derneği'ni (1870) kurdu. Milletvekili oldu (1881 -1889); Fransa'nın silahsızlanma ve hakemlik konularında önderlik etmesini istedi ve sir William Randal Cremer ile Parlamentolararası barış ve hakemlik birliği'ni kurdu. (1901'de Nobel barış ödülü'nü [Dunant ile birlikte] kazandı.)

PASSY (Paul Édouard), fransız fonetikçi (Versailles 1859 - Bourg-la-Reine 1940). École pratique des hautes études'de profesörlük yaptı. Uluslararası sesbilgisi derneği'nin (1886) ve derneğin yayın organı *Maître phonétique* dergisinin kurucularından; uluslararası sesçil abecenin hazırlanmasını da yönetti. Fransızcanın sesçil bir yazımı benimsemesinden yanaydı. *Les Sons du français, leur formacion, leur combinaizon* (Fransızcanın sesleri, oluşumları, birleşimleri) [1887], *Etude des changements phonétiques* (Sesçil değişimlerin incelenmesi) [1890], *Dictionnaire phonétique de la langue française* (Fransız dilinin sesçil sözlüğü) [1897] adlı yapıtları vardır.

PASTA a. (ital. *pasta*). **1.** Ana maddesi un, yumurta, şeker ve bazen yağdan oluşan; krema, çikolata, meyve ezmesi vb. katılarak özel bir tat verilmiş şerbetsiz hamur tatlısı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Pasta fırını*, bazı pastaları pişirmede kullanılan özel fırın. || *Pasta hamuru*, un, şeker, yumurta ve bazen yağla hazırlanan ve pastanın ana maddesini oluşturan hafif, fazla kabarmayan hamur. || *Pasta kalıbı*, içinde pastanın hamur kısmının pişirildiği, çeşitli biçimlerdeki kalıp.
—Camc. İçinde katkı maddeleri bulunan bir çözeltide çok ince demir oksit taneciklerinin asıltısından oluşan ve az taşlanmış düz camın taşlanmasında kullanılan madde. (Pasta, taşlama araçları olan keçelerin yakınına ve sürekli olarak cam üzerine dökülür.)
—Kuyuc. *Çamur pastası*, açılmakta olan bir kuyunun çeperlerine, kuyu açma çamurunun bıraktığı ince kil katmanı.
—Teknol. Sıhhi tesisatçıların, lehimleme işleminden önce, üzerine havyalarını sürttükleri sodyum borat parçası. || *Zımpara pastası*, perdah makinesinin taşlama taşlarından çıkan ve mermerin son cilasında kullanılan hamursu madde. (*Cila pastası* da denir.)
—Terz. Bazı giysi, perde vb.'ye uygulanan, kat yerine makine dikişi çekilmiş enlice kıvrım. (Perde, giysi eteklerine bezeme yanında kısaltma amacıyla da yapılır; bazı giysilerde robaya ya da omuzdan aşağıya süs öğesi olarak uygulanır.) || *Pasta yapmak*, kumaşı giysinin tersine doğru kıvırarak pili yapmak.
—ANSİKL. Pasta, içine konan madde ya da biçimlerine göre değişik adlar alır: frambuazlı, kestaneli, rulo, piramit pasta vb. Pastanın hamur kısmı, çeşitli kalıplar içinde, fırında ya da başka yöntemlerle pişirilir ve genellikle incedir. Pişme işlemi tamamlandıktan sonra arası, üzeri krema, meyve ezmesi, çikolata vb. ile bezenir.

PASTA (Giuditta NEGRİ, — denir), italyan soprano (Saronno, Milano, 1797 - Blevio, Como, 1865). Sanat yaşamına 1815'te Milano'da başladı. Daha sonra Londra'da ve Paris'te parlak başarılar kazandı. Paris'teki Théâtre-İtalien'de Malibran'ın rakibesiydi (1821). Sesiyle olduğu kadar, üstün oyun yeteneğiyle de tanınan Pasta, Bellini'nin *La Sonnambula* ve *Norma*'sının prömiyerinde oynadı.

PASTACI a. **1.** Pastane işleten kimse. **—2.** Pastane.

PASTACILIK a. **1.** Pasta yapımı. **—2.** Pastaların yapılıp satılmasıyla ilgili ticari etkinlik.
—ANSİKL. Türkiye'de tatlıcılık çok eskilere uzanmasına karşın, pastacılık çok geç tanındı. Hatta saray mutfaklarında bile bilinmiyordu. XIX. yy.'ın ortalarında İstanbul'da bazı büyük otellerde pasta yabancı ustalar tarafından yapılıyordu. Nitekim 1915'te yabancı bir konuk için saray, Tokatlıyan oteli'nden alafranga yiyecek ısmarladı. Geleneksel türk mutfağının basılı kaynaklarında pasta tariflerine rastlanmaz. Ancak 1920'lerden sonra, yemek kitaplarında alafranga tatlılar adı altında yer aldı ve pastaların adları fransızca (patbrize, patsable, pötibör, savaren, sent, honore kurabiyesi gibi) olarak kaldı.

PASTAL a. Kurutulmuş yaprak tütünlerden, aynı boy, renk ve kalitede 20-25 tanesinin elle düzeltilerek üst üste istif edilmiş hali.
—Terz. BAYRAK'ın eşanlamlısı. || *Pastal atma*, bir giysinin zincirleme üretiminde aynı parçadan birçok örnek kesmeyi sağlamak için kumaşı katlayan bir makineyle uygulanan işlem. —İki ayrı kumaşın arasına bir miktar yün ya da başka bir madde koyarak, bu parçaları, genellikle kabartmalı, bir süs deseni oluşturacak biçimde dikişle birleştirme tekniği.

PASTALI sıf. Üzerinde dikişli kıvrımlar bulunan giysi için kullanılır: *Pastalı elbise.*

PASTALI sıf. Pasta bulunan: *Çaylı pastalı bir toplantı.*

PASTANE a. (ital. *pasta* ve fars. *ḫāne; pasta-ḫāne*'den). Pasta yapılıp satılan ve kimi zaman da yenilen dükkân.

PASTAV a. (macarca sözc.). **1.** Esk. dokmc. Ucu yaldızlı çuha topu. (İstanbul ve Galata Tellaliye kanunnamesi'ne göre her topun 50 arşın [yaklaşık 34 m] olması gerekirdi.) **—2.** *Pastavla pazarlık*, toptan pazarlık.
—Esk. giy. Postal.
—Sey. oy. Ortaoyununda Pişekâr'ın kullandığı, birbirine vurulduğunda ses çıkaran tahtadan yapılmış maşa. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Tekst. *Pastav makinesi*, apre işleminde, kumaş toplarının üst üste katlanarak yığılmasını sağlayan alet. (Apre makinelerinin çıkışında bulunur. İki verim silindiri ve hareketli bir koldan oluşur) || *Pastav sehpası*, pastav makinesinden çıkan kumaşların üzerine yığıldığı alçak ve geniş sehpa. (Genellikle tahta ızgaralardan yapılmıştır.)
—ANSİKL. Sey. oy. Ortaoyununda pastavın çeşitli işlevleri vardır. Pişekâr bununla oyunu yönetir; izleyicilerin ilgisini sahneye çeker; oyuncuları uyarır; oyunla ilgili kimi sesleri çıkarır ve Kavuklu'yu bununla döver gibi yapıp bir tür güldürü öğesi oluşturur. Bazı oyunlarda Kavuklu'nun da pastav kullandığı olur.

PASTAZA, Ekvador'da il; 30 000 km^2, 36 511 nüf. (1989). Merkezi *Puyo.*

PASTEL a. (fr. sözc.; ital. *pastello*; "küçük topak, tablet" anlamında geç lat. *pastellum**'dan). **1.** Genellikle çeşitli boyalarla renklendirilmiş sulu kalsiyum karbonat hamurundan yapılan küçük çubuk biçiminde bir tür renkli kalem. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Pastelle yapılan resim.
◆ sıf. Hafif ve soluk renk, ton için kullanılır: *Pastel renkler. Pastel pembe.*
—ANSİKL. Ufalanabilir olduğu için çabuk bozulabilen (XVIII. yy.'da fiksatif kullanımı yaygınlaştı) pastel, renklerinin canlılığı ve yumuşaklığıyla tanınır; hızlı bir çalışmaya ve her türlü kullanıma (ince ya da bastırılmış taramalar, estampla kısmen ya da tümüyle yayılmış çizgiler, renklerin üst üste kullanılması) olanak verir. Sözcüğün kökeni italyanca olmasına karşın pastel büyük bir olasılıkla bir fransız buluşudur; Leonardo da Vinci, *Codex atlanticus*'ta ressam J. Perréal tarafından (1499'da Milano'da) aktarılan "bir kuru boyama yöntemi"nden söz eder. Günümüze ulaşabilen en eski örnekler (çoğu kez çizilmiş portrelerin gölgelemelerinde), Fouquet (*Juvénal des Ursins*, Berlin Estamp müzesi), Leonardo da Vinci (*Este ailesinden İsabella*, Louvre), J. ve F. Clouet, Holbein, F. Quesnel, D. Dumonstier, J. Bassano, il Baroccio, Goltzius vb.'nin yapıtlarında görülür. Genellikle maviye ya da beje çalan gri renkte kâğıt ya da karton üzerine pastel boyama, XVII. yy.'da portre tekniği olarak yaygınlaştı (Carracciler, Nanteuil, Le Brun vb.); XVIII. yy.'da da gösterişli (Vivien, Lundberg, La Tour, Perronneau, A. Labille-Guiard) ya da

Réunion des musées nationaux

le Tub (1878), Manet'nin **pasteli** *Louvre müzesi, Paris*

italyan R. Carriera'nın etkisiyle daha ince (Nattier, Boucher, Vigée) ya da içtenci (Chardin) portrelerle çok tutuldu. XIX. yy.'da pastelciler, portrenin yanı sıra manzara resimleri de gerçekleştirmeye başladılar (Delacroix, Millet); özellikle ışık ve atmosfer oyunları peşinde koşan izlenimcilerle (Boudin, Manet, Degas, Monet, Renoir) düşsel, olağandışı imgeler elde etmek isteyen simgeciler (Redon), pastelden yararlandılar. XX. yy.'da pastel birçok ressam tarafından kullanıldı (Picasso, Hartung, Atlan vb.); bunlardan bazıları yapıtlarının önemli bir bölümünü pastelle gerçekleştirdi (Szafran).

A. P. N.

Boris **Pasternak**

PASTERNAK (Boris Leonidoviç), rus yazar (Moskova 1890 - Peredelkino, Moskova yakınında, 1960). Ressam Leonid Osipoviç Pasternak'ın (1862-1945) oğludur. Marburg'da idealist felsefelerle ilgilendi (1912) ve tsentrifugalı fütüristlere katıldı (*Bliznec v Tucah*, 1914). Şiiri tümtanrıcı bir anlamda evrensel yaşama katılmanın yolu olarak gören Pasternak (*Sestra Moja zizn*, 1922; *Vtoroye Rozdeni*, 1932) epik yapıtlarında devrimci özveriyi yüceltirken (*Vysokaya bolezn*, 1924; *Devjat sot Pjatyi God*, 1926; *Leitenant Schmidt*, 1927), özyaşamöyküsel anlatılarında ve nazım olarak yazdığı bir romanında (*Vozdusnıye Puti*, 1924; *O hranaya Gramota*, 1929; *Spektorski*, 1931), yaşama tutkun ve kaba kuvvetten nefret eden bir şairin tutumuyla devrime cephe aldı. "Apolitik" ilan edilince kendini çeviriye verdi (Verlaine, Goethe, Shelley, Shakespeare); daha sonra savaş ona halkıyla uzlaşma fırsatı sağladı (*Na Rannih Poezdah*, 1943; *Zemnoj Prostor*, 1945). SSCB'de yasaklanan *Doktor* Jivago*'nun (1957) İtalya'da yayımlanması ve 1958'de Nobel ödülü'ne layık görülmesi üzerine acımasız bir kampanyayla karşı karşıya kaldı ve her türlü tarihsel bağlanmaya karşı olduğunu yineledi, son bir şiir kitabı yayımlayarak belli başlı temalarına yeniden döndü (*Kodga razguliyetsa*, 1959). Ölümünden 27 yıl sonra itibarı iade edildi.

Lauros-Giraudon

Louis **Pasteur** laboratuvarında Albert Edelfelt'in bir resminden (1885) ayrıntı *Versailles şatosu*

PASTERZE, Doğu Alpler'de buzul (uzunluğu 10 km), Avusturya'da, Hohe Tauern kütlesinde. Grossglockner'in karlarıyla beslenir.

PASTEUR (Louis), fransız kimyacı ve biyoloji uzmanı (Dole 1822 - Villeneuve-l'Étang, Marnes-la-Coquette, 1895). Bir sepicinin oğluydu, Arbois koleji'nde, daha sonra Besançon Krallık koleji'nde öğrenim gördü. 1843'te École normale supérieure'e kabul edildi. 1847'de fizik ve kimya alanlarında doktora tezlerini verdi. 26 yaşında, kristalografi üstüne yayımladığı incelemeyle bilim dünyasında ün kazandı. Birkaç yıl kristalografi, kimya ve optiği birleştiren araştırmalar yaptıktan sonra, bir kristalin dış biçimi, molekül yapısı ve polarmış ışık üstündeki etkisi arasındaki bağlantıyı buldu. Bu araştırmalarıyla stereokimyanın temelini attı.

1854 sonlarında, Pasteur Lille Fen fakültesi'ne dekan olarak atandı. 1857 ile 1863 arasında, laktik, alkolik, butirik vb. mayalanmalar üstüne incelemeleri yayımlandı. Mayalanmalara bir mikroorganizmanın neden olduğunu ve her mayalanmanın özgül bir mayayla gerçekleştiğini gösterdi. Anaerobileri, yani yaşamak için havada bulunan oksijene gereksinim duymayan mikroorganizmaları buldu. Ancak bir sorunun yanıtını vermek gerekiyordu: mikroorganizmalar, mayalanabilen bir ortamda kendiliklerinden mi doğarlar? Deneysel yöntem örneği deneyler sonucu, 1862'de, kendiliğinden üremenin bir hayal olduğunu ortaya koydu. Bu konuda, Rouen doğabilimleri müzesi müdürü Pouchet ile polemikleri ünlüdür. Pasteur, mayalanmalar üstüne yaptığı çalışmalar sırasında sirkenin oluşumunu (1862) ve şarap hastalıklarını inceledi. Şarabın *Mycoderma aceti*'nin etkisiyle sirkeye dönüştüğünü ve şarap hastalıklarına özel mayaların neden olduğunu buldu. Şarapların bozulmaması için bunları 55 °C'ta ısıtmayı önerdi *(pastörizasyon)*.

1857 sonlarında, Lille'den ayrılarak École normale'de yönetici ve bu okulun bilimsel incelemeler yönetmeni oldu. 1862'de Bilimler akademisi'ne seçildi. 1865'te, öğretmeni Jean-Baptiste Dumas kendisinden ipekböceklerini öldüren bir hastalığı incelemesini istedi. Bu araştırmalar bulaşıcı hastalıklar üstüne çalışmalarının ilk adımı oldu. Bulaşıcı hastalıkların, mayalanmalarda olduğu gibi mikroorganizmalardan kaynaklandığını düşünüyordu. İpekböceklerinde görülen "karataban" hastalığının bulaşıcı ve kalıtsal olduğunu gösterdi. Bu hastalıkla savaşmak için hücre tohumculuğu yöntemini buldu ve yok olmaya yüz tutan ipekböcekçiliğini kurtardı. Daha sonra başka bir ipekböceği hastalığını, sütleğeni inceledi ve parazitten kaynaklanan bulaşıcı bir hastalığın gelişmesinde ortamın etkili olduğunu gösterdi.

1870-71 savaşı'ndan sonra, Pasteur mayalanmalar üstüne yaptığı araştırmalara yeniden başladı: iyi bir bira üretiminin hangi koşullarda sağlanabileceğini inceledi, bu içkide görülen hastalıkları ortaya çıkardı ve pastörizasyonla bu hastalıklardan kaçınma yollarını kanıtladı. 1870 ile 1886 arasında en verimli çalışmalarını yaptı. Arkadaşları Chamberland ve Roux ile birlikte koyunlarda görülen şarbon hastalığını kendinden önce Rayer ve Davaine tarafından keşfedilen bir çomakçığın, şarbon bakterisinin yaptığını kesin olarak tanıtladı; hasta hayvanlarda kangrenli septisemiye yol açan ve anaerobi bir mikrop olan septik vibriyonu buldu; kançıbanlarının ve kemikiliği iltihabının (bugün "stafilokok" adıyla anılan mikrop) nedenini ortaya koydu; loğusa hummasının bugün "streptokok" olarak bilinen bir mikroptan kaynaklandığını belirledi.

Pasteur yıllar boyunca Tıp akademisi'nde, eski öğretilerin yandaşlarıyla savaşarak mikroorganizmaların, tıpta bulaşıcı hastalıklara neden olduğunu, cerrahide enfeksiyonun yayılmasına yol açtığını kanıtlamaya çalıştı.

Chamberland ve Roux ile birlikte, 1879'da tavuk kolerasını incelerken, hastalık yapma gücü zayıflatılmış mikroplar vererek koruyucu aşı yapma ilkesini keşfetti. Şarbon hastalığına karşı aşıyı gerçekleştirdi. Daha sonra Thuillier ile birlikte domuz kızılı mikrobunu inceledi ve bir organizmadan değişik türde başka tür bir organizmaya geçen mikrobun hastalık yapma gücünün değiştiğini gösterdi.

1881'de Roux ile birlikte kuduz araştırmalarına başladı. Bu araştırmalar sonunda iki bilim adamı kuduz bir hayvanın ısırdığı insana da uygulanabilen bir aşı elde ettiler (1885). Bu buluş Pasteur'ün zaferiydi. 1888'de Pasteur enstitüsü'nün başına geçti. İnsan ve hayvan hekimliği, cerrahi, kadın doğum ve koruyucu hekimlik, onun buluşlarıyla büyük bir atılım yaptı; kimya ve mayalanma olayına dayanan sanayi kolları, onun çalışmalarıyla yeni bir görünüm kazandı. (Fr. akad., 1881.)

Pasteur enstitüsü, Pasteur'ün kuduz üzerindeki çalışmalarından hemen sonra uluslararası yardımlarla kurulan ve 14 kasım 1884'te açılan bilimsel kurum. Pasteur enstitüsü kamuya yararlı sayılan özerk bir kurumdur; bir yönetim kurulu, bir genel kurul ve üç sene için seçilen bir müdür, üç müdür yardımcısı ve bir genel sekreter tarafından yönetilir. Merkezi Paris'tedir ve dış ülkelerde (Cezayir, Yunanistan, Madagaskar, Senegal, Tunus, Vietnam) şubeleri vardır. Pasteur enstitüsü üyelerinin görevi mikrobiyoloji ve daha genel olarak biyoloji alanındaki bilgilerin ilerlemesini sağlamak, yeni tedavi maddeleri bulmak, hazırlamak ve uygulama servislerinin çalışmalarını düzenlemektir. Aslında Pasteur enstitüsü, Fransa'nın en büyük serum ve aşı üretim merkezidir (Institut-Pasteur Production). Öte yandan özellikle mikrobiyoloji ve bakteriyoloji alanlarında bir eğitim öğretim kurumudur.

PASTEURELLA a. (L. *Pasteur*'ün adından). İnsanda ve hayvanlarda hastalık yapabilen, hem aerobi, hem anaerobi yaşayabilen, her iki kutbu boya tutan, Gram negatif basillerden oluşan bakteri cinsi. (Pasteur, çalışmalarında tavuk kolerasının mikrobu ve bu cinsin örnek tipi olan *Pasteurella multocida* türünü kullanmıştır.)

PASTEUR VALLERY-RADOT (Louis), fransız hekim (Paris 1886 - *ay y.* 1970). Anası tarafından Louis Pasteur'ün torunu. Broussais hastanesi dahiliye kliniği'nde profesörlük yaptı (1939), özellikle alerjik hastalıklar ve böbrek hastalıkları üzerinde çalıştı. Tunus hükümeti tarafından Halk sağlığı bürosu genel sekreterliğine atandı. 1951'de Paris milletvekili seçildi, 1959'dan 1965'e kadar Anayasa komisyonu'nda üyelik yaptı. Louis Pasteur üstüne kitaplar yayımladı. Ayrıca *Précis des maladies allergiques* (Alerjik hastalıklar üstüne el kitabı) [1950] ve *Précis des maladies des reins* (Böbrek hastalıkları üstüne el kitabı) [1959] adlı yapıtları da vardır.

PASTIRMA a. (*bastırmak, bastır -ma*'dan). **1.** Çeşitli işlemlerden geçirilerek tuzlanıp kurutulmuş etin üzerini çemen, tuz ve sarmısak karışımıyla kaplayıp yeniden kurutularak yapılan yiyecek. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Pastırmasını çıkarmak,*

bir kimseyi adamakıllı dövmek, hırpalamak, pestilini çıkarmak.
—Bes. san. *Birinci sınıf* ya da *seçme pastırma,* bohça (eğrice), kenar, şekerpare, but dilmesi, mehle, omuz, kürek, kapak ve povur adı verilen pastırma çeşitleri. || *Ekstra pastırma,* kuşgömü ve sırt bu çeşit pastırmalar arasında yer alır. || *İkinci sınıf* ya da *çıkıntı pastırma,* bacak, döş, etek, kavram, bez, meme, kelle ve dil adı verilen pastırma çeşitleri.
—İklimbil. *Pastırma yazı,* bazı takvimlerde 12-14 kasım arasındaki 3 günü, bazılarında ise 11-26 kasım arasındaki 16 günü kapsadığı belirtilen sayılı dönem. (*Pastırma ayazı* da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. İklimbil. Uzun süreli istatistiksel araştırmalara göre, 12-14 kasım arasındaki üç gün, sıcaklıktaki düşüşün azalması, güneşlenme süresinin artması, yağış olasılığının azlığı ile gecikmiş bir yaz niteliği gösterir ve bu nedenle *pastırma yazı* terimine uygun düşer. Buna karşılık 15-26 kasım tarihleri arasında sıcaklıkta kuvvetli bir azalma meydana gelir; hava genellikle açık, basınç yüksek ve yağış olasılığı azdır. Bu nedenle kuru bir soğuk dönem özelliği gösterir. Bu karakteristik hava şartları Avrupa'dan Amerika'ya ve D. Asya'ya kadar çok geniş bir alanda da görülür. Bu dönem Almanya'da *kocakarı yazı,* İsveç'te *Azize Brigitta yazı,* K. Amerika'da da *Kızılderili yazı* adları ile bilinir.
—Mutf. Pastırma, genellikle sığır etinden yapılır. Kesilen hayvanın eti normal ve sıcak havalarda 6-8 saat, karlı ve soğuk havalarda 4-6 saat dinlendirilir. Daha sonra kesilen ve düzeltilen etler üzerine bıçakla yarıklar açılır ve bir yanları tuzlanarak üst üste istif edilir. Birinci tuzlama adı verilen bu işlem, sıcak havalarda 24-30 saat, soğuk havalarda 24 saat sürer. Bu süre sonunda etlerin öteki yanı tuzlanır ve sıcak havada 12-18 saat, soğuk havalarda 6-8 saat bekletilir. Tuzlanan etler asılarak açık havada 3-6 ya da 7-10 gün kurumaya bırakılır. Kurutma işleminden önce etleri bol suda yıkayarak fazla tuzunu almak gerekir. İlk kurutma işleminden sonra etler birinci denkleme* işlemine tabi tutulur. Denkleme işleminden sonra terli kurutma için açık havada, sıcak günlerde 1-2 gün soğuk günlerde, önce açık sonra kapalı yerde 22-30 saat tutulur. Terli kurutma bitince ikinci denkleme adı verilen sıcak baskı işlemi uygulanır. Terli kurutma açık havada yapılmışsa, etleri günbatımında toplayıp bekletmeden ikinci denklemeye almak gerekir. Bu işlemden sonra etler gölgede kurutmak üzere birbirine değmeyecek biçimde açık havaya asılır. Sıcak havada 3-4, soğuk havada 6-7 gün bekletildikten sonra çemenleme işlemine geçilir. Etler sıcak havada 10-24 saat, soğuk havada 1-2 gün çemende yatırılır. Bu süre sonunda çemenden çıkarılıp fazlalıkları alınır ve çemenli kurutma işlemi uygulanır. Etler çemenlenmiş olarak sıcak havalarda 3-4 gün, soğuk havalarda aynı süre açık havada, 14-24 saat de kapalı yerde kurutulduktan sonra tüketime sunulur.
Gövdesi orta büyüklükte olan bir sığırdan 19, büyük gövdeli bir sığırdan 26 tür pastırma elde edilir. Pastırmalar yapıldığı ete ve etin niteliğine göre; ekstra pastırmalar (kuşgömü, sırt); birinci sınıf pastırmalar (bohça, kenar, şekerpare, but dilmesi, mehle, omuz, kürek, kapak, potuk vb.) ve ikinci sınıf pastırmalar (bacak, döş, etek, kavram, bez, meme, kelle, dil) olmak üzere gruplara ayrılır.
Pastırma kurutulmuş etten yapıldığından taze ete oranla C vitaminini tamamen, B grubu vitaminleri kısmen yitirmiştir. Protein ve mineraller yönünden taze etle aynı değerdedir. Çiğ ya da pişmiş olarak yenir.
—Tar. İ.S. III. yy.'a ait bazı roma kaynaklarında, göçebe bir yaşam süren Hunlar'ın pastırmaya benzer yarı pişmiş etler yedikleri; bu etleri atlarının eyerindeki ceplere koyup baldırlarıyla sıkıştırarak bir tür kurutma ve baskı işleminden geçirdikleri belirtilir. Oğuzlar'ın da aşağı yukarı aynı yöntemle yapılmış bir tür et konservesi yedikleri bilinmektedir. Pastırmanın Anadolu'ya gelişi, batıya göç eden Oğuzlar aracılığıyla olmuştur. Daha çok doğu illerinde yaygın olan pastırmacılık, özellikle Kayseri'de gelişmiştir. Kayseri pastırmacılığının eski bir tarihi vardır. Evliya Çelebi *Seyahatname*'de (XVII. yy.), Kayseri'nin "etleriyle ün kazanmış kimyonlu sığır pastırması"ndan övgüyle söz eder. Pastırma, Türkler aracılığıyla Rumeli'ye de geçmiş ve aranan bir yiyecek olmuştur.

PASTIRMACI a. **1.** Pastırma yapan ve/ya da satan kimse. **—2.** Pastırma satılan dükkân.

PASTIRMACILIK a. Pastırma yapma ve / ya da satma etkinliği.

PASTIRMALIK sıf. Pastırma yapmaya elverişli.

PASTİL a. (fr. *pastille*). Eczc. Az miktarda ilaç maddesi ya da aromalı madde ve hoş bir lezzet vermek amacıyla çok miktarda şeker içeren ilaç biçimi.
—Kim. müh. ve Polim. *Pastil makinesi,* pastil yapmaya yarayan aygıt.
—Polim. Belli bir biçim ve ağırlıkta kalıplanacak bir malzemenin sıkıştırılmış kütlesi.
—Şekerc. Pişmiş şeker, çikolata vb. ile hazırlanan, değirmi biçimli, düz ya da hafif şişkin yüzlü küçük bonbon.

PASTİLLEME a. Katı parçacıkların iki çelik pul arasında sıkıştırılarak topak haline getirilmesi. Toz halindeki maddelerin kuru ve sıkı biçime sokulmasını sağlar. (Bu teknik, pastil ya da tablet şeklindeki ilaçlara, saksı bitkileri için kullanılan gübrelere vb. uygulanır. Biçimlendirilecek maddelerin işlenmesinde, kalıplanacak tozları pastillemenin yararları şunlardır: doldurma çabukluğu ve kolaylığı, hatta gerekirse ön ısıtma, kalıp hacminin küçültülmesi, kalıba dökülen nesnelerdeki gözeneklerin azaltılması.)
—Şekerc. Şeker hamuru, nişasta ve kitre kullanarak birtakım nesnelerin taklitlerini yapma.

PASTİS a. (fr. *pastis;* lat. *pasticius*'tan). Alkol ve anason esansı karışımından oluşan ve su katılınca bulanıklaşarak sütsü sarı bir renk alan içki. Bir çeşit fransız rakısı.

PASTİŞ a. (fr. *pastiche*). **1.** Yanıltma ya da yerme amacıyla bir yazarın, bir ressamın üslubunun, tarzının taklit edildiği edebiyat ya da sanat yapıtı; taklit. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bir dönemin, bir türün kurallarına göre yazılmış, hiçbir özgünlüğü olmayan yapıt.
—ANSİKL. Ed. Pastişin parodiden farkı, buradaki taklidin çok başarılı oluşudur. Pastiş, bir yazarın, bir başka yazarın üslubunu taklit edebileceğini gösteren basit bir üslup alıştırması olabilir. (Öykücü F. Celalettin'in Evliya Çelebi *Seyahatname'* sinin yapması). Ama pastiş çoğu kez pastişi yapılan yazarın yazım tekniklerini ve saplantılarını vurgulayarak yergi ve eleştiri değeri taşır: Platon'un cenazelerde okunan duaların pastişini yaptığı *Meneksenos*'u, Proust'un *Pastiches* (1919), Ch. Muller ve P. Reboux'nun *À la manière de..* (1908-1913) adlı yapıtları, Fazıl Ahmet Aykaç'ın divan şiirinden ve kendi çağdaşlarının yapıtlarından yola çıkarak yaptığı pastişler bu türün dikkate değer örnekleridir. Pastiş edebi yutturmacalara da olanak verir: Antikçağ'da taklit Anakreon şiirleri; modern çağda Macpherson tarafından yazılan ve Ossian'a ait olduğu ileri sürülen yapıtlar; XV. yy.'da yaşamış keşiş Rowley'e ait olduğu iddiasıyla Chatterton'un yazdığı yapıtlar, Mérimée'nin *Théâtre de Clara Gazul* ve *Guzla* adlarındaki düzmece İllyria ezgileri; Cumhuriyet döneminde Nazan Danişment'in Rabia Hatun imzasıyla XIII.-XIV. yy. divan şiiri özelliklerini taşıyan şiirler yayımlaması.

PASTİŞÇİ a. Pastiş yazarı.

PASTO ya da **SAN JUAN DE PASTO,** Kolombiya'da kent, Nariño yönetim bölgesinin merkezi, Cordillera central'de, Galeras yanardağının eteğinde, 2 954 m yükseltide; 197 407 nüf. Ticaret merkezi. Üniversite.

PASTONCHİ (Francesco), italyan yazar (Riva Ligure, İmperia, 1877 - Torino 1953), öyküler (*Il mazzo di gelsomini,* 1913), romanlar (*Il violinista,* 1908) ve D'Annunzio'nun etkisinde şiirler (*Belfonte,* 1903; *Sul limite dell'ombra,* 1905) yazdı.

PASTOPHOROS a. (yun. sözc.). Antik. Ptolemaios döneminde, içinde bir ya da birkaç tanrının resmi bulunan naos biçiminde bir sandığı taşıyan mısırlı rahip. (Özellikle geç isis ayin usulüne özgüdür.)

PASTOR (Ludwig, *baron* VON), alman tarihçi (Aachen 1854 - İnnsbruck 1928). Roma'daki Avusturya Tarih enstitüsü müdürüydü (1901), *Geschichte der Päpste seit dem Ausgang des MA* (Ortaçağ sonundan bu yana papalar tarihi) [1886 -1933] adlı bir yapıt yazdı. 1920'den ölümüne kadar Papalık nezdinde Avusturya'yı temsil etti.

PASTORAL a. Ed. ve Tiyat. Kadın ve erkek çobanlar arasındaki duygusal ilişkileri konu alan yapıt. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Müz. Köy yaşamını yansıtan sözler ya da ezgiler üzerine bestelenmiş müzik yapıtı. || Kişileri birer çoban olan köy operası.
—Res. Kırsal bir konuyu idealleştirilmiş bir tarzda canlandıran yapıt. (Bk. *ansikl.* böl. İkonogr.)
—ANSİKL. Ed. ve Tiyat. Antikçağ'da Vergilius'la başlayan *(bucolica)* bu edebiyat türü, Adam le Bossu ile Ortaçağ'da da devam etti *(Jeu de Robin et Marion).* Bu türde başyapıtlar Rönesans döneminde de verildi: Sannazzarro'nun yer yer şiirler içeren düzyazı romanı *Arcadia* (1502), Tasso'nun *Aminta* (1573) ve Guarini'nin *Il Pastor fido*'su (1590) dramatik pastorallere örnek olarak verilebilir. Pastoral türü daha sonra İspanya'yı da etkiledi: Montemayor'un *Los siete libros de la Diana* (1559), Cervantes'in *La Galatea* (1585) adlı yapıtları, İngiltere'de yayımlanan Philip Sidney'in *The Arcadia*'sı (1580) önemli pastoral yapıtlardır. Bu tema türk edebiyatında ilk kez Abdülhak Hâmit'in *Sahra*'sında (1878) ele alındı. Doğaya yönelen (Faruk Nafiz Çamlıbel, *Çoban çeşmesi* [1926]) ya da yunan-latin yapıtlarından esinlenen şairler (Oktay Rifat, *Çobanıl şiirler* [1976]) zaman zaman aynı temaya yöneldiler.
—İkonogr. İskenderiye okulundan esinlenen Antikçağ sanatında, resim (Napoli müzesi'ndeki Pompei freskleri) ya da kabartma biçiminde pastorallere rastlanır. Ortaçağ'da kimi minyatürlerde *(Très Riches Heures du duc de Berry)* ve duvar halılarında kırsal yaşam, cana yakın bir üslupta canlandırılmıştır. Daha geç dönemde Poussin, sonra da Watteau, J. -B. Huet, özellikle de Boucher aşk öğesine yer vererek bu tür yapıtlar gerçekleştirmişlerdir.

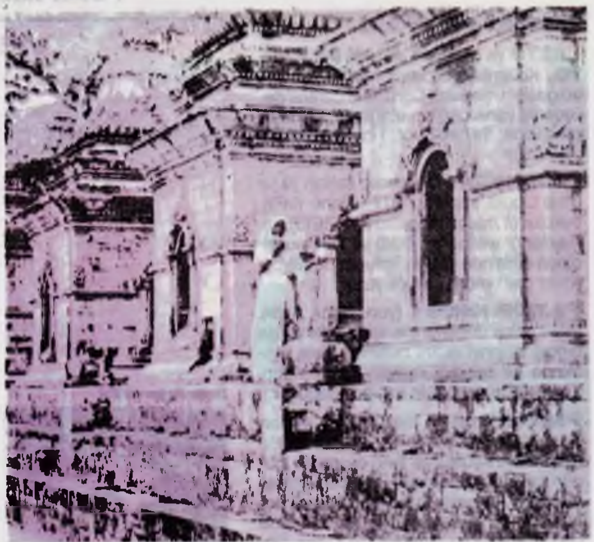
Pastoral senfoni, Beethoven'in *fa* majör altıncı senfonisi (Viyana, 1808). Programlı müzik kapsamına giren bu yapıtın beş bölümü vardır: 1. köye varıldığında şen duyguların uyanması; 2. dere kenarında; 3. köylülerin eğlenceli toplantısı; 4. fırtına; 5. çobanların sevinç şarkısı. Besteciye göre "bir tablodan çok, duyumun anlatılması" olan bu büyük yapıt, senfonik şiir türünün yolunu açtı.

Pastor fido *(Il)* [*Sadık çoban*], Guarini'nin manzum masalı, 1581'de beş perdelik piyes olarak yazıldı, 1590'da yayımlandı ve 1595'te sahnelendi. Tasso'nun *Aminta* adlı yapıtından esinlenilmiş olan yapıtta Mirtillo ile Amarilli'nin ve Dorinda ile Silvio'nun engellenmiş aşkları, sonra traji-komedinin klasik şemasına göre mutlu sonları anlatılır. —Vivaldi bu adla flüt, vi-

Boyer-Roger-Viollet

Louis Pasteur Vallery-Radot

Ch. Lenars

Pasupatinat
Bagmati ırmağının sağ kıyısında küçük tapınaklar

yel, müzet, keman ve sürekli bas için 6 sonat bestelemiştir.

PASTÖRELLOZ a. (fr. *pasteurellose*). Patol. *Pasteurella multocida*'nın yaptığı enfeksiyon.
—ANSİKL. Hayvanlarda birçok pastörelloz çeşidi görülür, ama bunların çoğu insana bulaşmaz. Başlıca pastörellozlar arasında şunlar sayılabilir: *tavuk kolerası, bulaşıcı domuz pnömonisi, gevişgetiren pastörellozu*, kemirgen *tularemi**'si.
İnsanda, pastörelloz, kedi, köpek, fare tırmalaması ya da ısırmasından ve nadiren diken batmasından sonra meydana gelen bir yarayla ortaya çıkar. Belirgin olgu ısırmadan sonra uzun süre devam eden ve bir iltihabı düşündüren ağrıdır. Tetrasiklin grubundan antibiyotikler hızla iyileşme sağlar. Aksi halde hastalık, sakatlayıcı, ağrılı bir algodistrofiye doğru ilerler.

PASTÖRİZASYON a. (fr. *pasteurisation*). Besin maddelerini fiziksel, biyokimyasal ve organoleptik özelliklerini elden geldiğince koruyarak saklamak ve sağlık koşullarına uygun bulundurmak amacıyla, hastalık yapıcı mikroorganizmalardan ve daha başka mikroplardan arındırmak için uygulanan ısıtma yöntemi.
—ANSİKL. Saklamayı belirli bir süre için sağlayan pastörizasyon, mikroorganizmaların ısı yoluyla tahribi esasına dayanır. Bunun için, var olan mikroorganizmaların sayısı, sıcaklık derecesi ve belirli sıcaklıkta tutma zamanı dikkate alınır. Pastörizasyon genellikle 100°C'ın altında gerçekleştirilir ve ısıtılan madde hemen hızla soğutulur. Besinin özellikleri göz önüne alınarak, istenen sonuçlar aynen elde ediliyorsa, daha kısa süreler ve daha yüksek derecelerde pastörize etmek, her zaman daha kârlıdır. Asit bir sıvı daha düşük ısıda pastörize edilebilir. Pastörizasyon, şişelerde ya da dökme kütle halinde yapılır. Şişelerde pastörizasyon, özellikle bira, meyve suları ve bazen de şarap için kullanılır. Şişeler kapandıktan sonra, 65-75°C'a kadar ısısı yavaş yavaş artan serpme suyun altında yirmi beş otuz dakika tutulur; sonra gittikçe soğuyan suyla soğutulur; işlemler sürekli olabilir. Satış şişeleri içinde yapılan bu pastörizasyona çok büyük makineler gerektiğinden, yerini dökme kütle halinde pastörizasyona bırakmaktadır. Bu yöntem, olduğu gibi tüketilecek süte (pastörize süt), yağ yapılacak kremaya, kurutulacak yağı alınmış süte uygulanır. Teknelerde yapılan düşük pastörizasyon (63-65°C'ta 30 dakika) giderek yerini yüksek pastörizasyona (72-75°C'ta 15 saniye) bırakmaktadır.

PASTÖRİZATÖR a. (fr. *pasteurisateur*). Sıvı besinleri pastörize etmeye yarayan aygıt.
—ANSİKL. Sütç. Süt pastörizatörleri ısı kaynağı olarak sıcak su, buhar, bazen de kızılötesi ışınlar kullanan plakalı ya da tüplü ısı aktarıcı aygıtlardır. Paslanmaz çelikten yapılan bu aygıtlar birçok bölümden oluşur: giren soğuk süt ile çıkan sıcak süt arasındaki ısı değişimini sağlayan bölüm, ısıyı istenilen dereceye getirmeyi sağlayan bölüm, bu sıcaklığın istenilen süre korunduğu bölüm, son olarak süt önce soğuk suyla sonra da buzlu suyla soğutmayı sağlayan bölüm.

PASTÖRİZE sıf. (fr. *pasteuriser*'den *pasteurisé*). **1.** Özel aygıtlarda belirli bir sıcaklığa kadar ısıtıldıktan sonra birden soğutulmak yoluyla mikropları öldürülmüş olan süt, yoğurt, margarin vb. için kullanılır. **—2.** *Bir yiyeceği pastörize etmek*, mikroplardan arındırılmış duruma getirmek.

PASTRA a. (yun. sözc.). Oy. Dört kâğıtla oynanan bir tür pişti*. (Piştide yerdeki dört kâğıttan yalnızca en üstteki, bu oyundaysa tümü açıktır.)

PASTRANA BORRERO (Misael), kolombiyalı devlet adamı (Neiva 1923). Muhafazakârdı. 1970'ten 1974'e kadar Cumhurbaşkanlığı yaptı.

PASTURE (Rogier DE LA) → VAN DER WEYDEN.

PASUH a. (fars. *pāsuḫ*). *Esk.* **1.** Karşılık, cevap. **—2.** *Pasuh-güzar*, cevap veren. || *Pasuh-şinev*, cevabı dinleyen.

PASUPATİNAT, Nepal'de ünlü hac yeri, Bagmati ırmağı kıyısında, Katmandu'nun 5 km D.'sunda. Şiva'ya adanmış tapınaklar bütünü. (En eskilerinin kuruluşu VI. yy.'a dayanır.) Ana tapınak, iki katlı (XVII. yy.'ın ikinci yarısı), çatısı yaldızlı bronzla kaplı bir pagodadır.

PASURUAN ya da **PASOEROEAN,** Endonezya'da kent, Cava adasında, Madura boğazı kıyısında; 63 400 nüf. Okul ve üniversite merkezi. Sepicilik. Tersaneler.

PASÜVAR ya da **PAYSÜVAR** a. (fars. *pā*, *pāy* ve *süvār*'dan *pā-süvār, pāy-süvār*). *Esk.* Piyade, yaya.

PASVAN a. (fars. *pās*, gece ve *vān*, koruyan'dan *pās-vān*). *Esk.* Gece bekçisi.

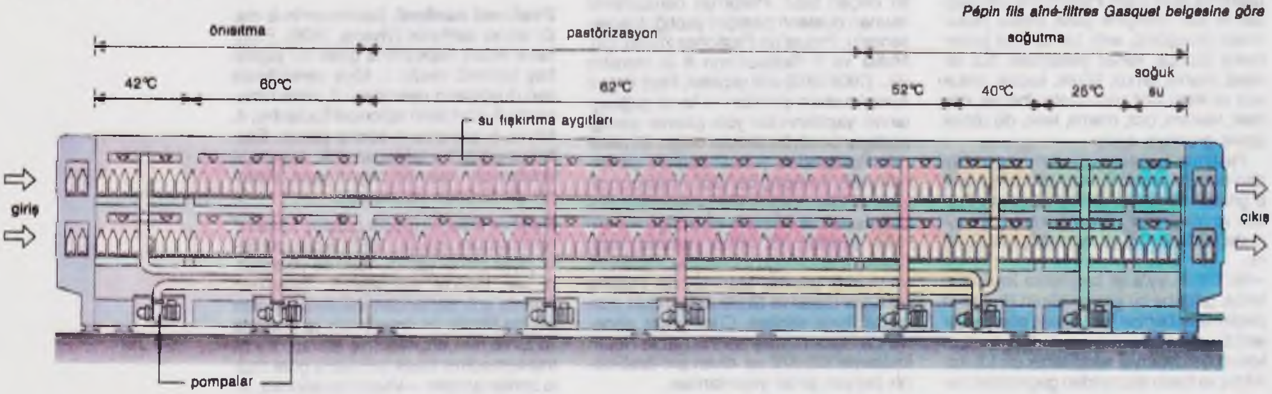
PASVİKELV, Norveç'te (Finnmark yönetim bölgesi) ırmak. Rusya-Norveç sınırını çizer.

PASYANS a. (fr. *patience*). Oy. Tek bir oyuncunun dağıtılmış olan kartları, belli bir sıra ve düzene göre, yerleştirmesine ya da kullanmasına dayanan iskambil oyunu.

PAŞ sıf. (fars. *pāşīden*, saçmak'tan *pāş*). *Esk.* "Saçan", "serpen" anlamında birleşik sözcükler yapar: *eşk-paş* (gözyaşı saçan), *güher-paş* (inci, mücevher, gözyaşı saçan), *hûn-paş* (kan döken), *şerer-paş* (yıldırım saçan), *zer-paş* (altın saçan), *ziya-paş* (ışık saçan), vb.

PAŞA a. **1.** Osmanlı devletinde yüksek rütbeli sivil görevlilerle askerlere (miralaydan yukarı) verilen resmi unvan. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Günümüzde halk arasında generale verilen ad. **—3.** *Paşa çayı*, çocuklar için soğuk su katılarak hazırlanmış çay. || *Paşa gibi yaşamak*, maddi bir sıkıntı çekmeden bolluk içinde yaşamak. || *Paşa kapısı*, eskiden hükümet konağına verilen ad. || *Paşa olmak*, içkiyi fazla kaçıranlar için halk arasında kullanılır.
—Kur. tar. *Paşa baştardası*, osmanlı donanmasında çektiri sınıfı gemilerin en büyüğü. (Uzunluğu 70 ile 80 m arasında değişen kadırga türünden bu savaş gemisinde kaptanıderya başta olmak üzere 83'ü gemici ve topçu, 216'sı savaşçı, 500'ü kürekçi 800 görevli vardı. Ayrıca, öteki savaş gemilerinden fazla olarak paşa baştardasında ayna [dürbün], kıç bayrağı ve paşa sancağı bulunurdu.) || *Paşa defterlisi*, vezir, beylerbeyi, sancakbeyi gibi yüksek rütbeli görevlilerin komutası altında bulunan ve seferde buyruğuna girdikleri paşanın adıyla anılan sivillerle askerler. (Bu yöntem 1708'de kaldırıldı.) || *Paşa gemisi*, osmanlı deniz kuvvetlerinde kaptanıderyanın buyruğundaki savaş gemisi. (Yeni bir kaptanıderya atandığında direğine sancak toka edilen gemiden makamın payesi oranında top atışı yapılırdı. Kaptanıderyalığın Bahriye nazırlığı olarak değiştirilmesinden [1867] sonra geminin adıyla birlikte bu yöntem de kaldırıldı.) || *Paşa kapısı*, Tanzimat'tan önce sadrazamların çalışmalarını sürdürdükleri konak. (→ BABIALİ.) || *Paşa kapısı erkânı* ya da *ricali*, sadrazam başta olmak üzere paşa kapısında görev yapan devlet adamları. (*Paşa kapısı kodamanları* da denirdi.) || *Paşa livası*, Rumeli beylerbeyinin oturduğu merkez sancağı. (İlk paşa livası Edirne kentiyken, Osmanlı devletinin Balkanlar'da egemenlik sınırı genişledikçe, Sofya, Filibe, Manastır da duruma göre aynı amaçla kullanıldı.) || *Paşa odası*, 21. Ağa bölüğüne 1523'ten sonra verilen ad. (Kanuni döneminde yeniçeri odalarını denetleyen sadrazam Makbul İbrahim Paşa, 21. Ağa bölüğüne geldiğinde, bu odanın aşçısı kendisine bir tas şerbet sundu. Davranışı ve şerbetin tadını çok beğenen sadrazam, aşçıya ihsanda bulunduğu gibi, odayı da korumasına aldı. Böylece 21. Bölüğe bundan sonra "Paşa odası" dendi.) || *Paşa sancağı*, Osmanlı devletinde

Pépin fils aîné-filtres Gasquet belgesine göre

pastörizasyon
bira şişeleri için pastörizasyon aygıtı şeması (kesit olarak görünüm)

Tanzimat'tan önce valilerin oturdukları eyalet merkezlerinin her biri. || *Paşa sarayı*, Osmanlı devletinde eyalet valilerinin özel ve resmi yaşamlarını bir arada sürdürdükleri büyük konaklardan her biri. (Tanzimat'tan sonra özel ve resmi yaşamın ayrılması sonucu vilayet merkezlerine resmi nitelikte hükümet konakları yapıldı.)
—Tar. *Paşa çadırı* → ÇADIR.

◆ sıf. **1.** Uslu, ağırbaşlı çocuk için kullanılır: *Paşa çocuk*. —**2.** *Paşa paşa*, kimseyi rahatsız etmeden, seve seve, istenilen, beğenilen bir biçimde: *Ben gelinceye değin burada paşa paşa oturacaksın.*
—ANSİKL. "Paşa" terimi, XIII. yy. Anadolusu halk ağzında çeşitli anlamlarda (ağabey, mülk sahibi, Tanrı'ya bir seslenme biçimi, saygın kadın vb.) kullanıldığı gibi, Anadolu Selçukluları'nda da savaşçı ve dinsel niteliği bulunan kişilere verilen bir unvan oldu. Osmanlılar'da bu unvan önce hanedandan iki kişi tarafından kullanıldı: devletin ilk sadrazamı sayılan Orhan Gazi'nin üvey ağabeyi Alaettin Paşa (1326) ve Orhan Gazi'nin büyük oğlu şehzade Süleyman Paşa (1331). Murat I döneminde (1360-1389) kazasker olan Çandarlı Kara Halil Efendi'ye paşalık unvanı verildikten (1361) sonra resmi protokole giren bu terim, vezirler, beylerbeyleri gibi yüksek dereceli görevlilere verilmeye başlandı. "Paşa" böylece "bey" üstündeki padişah kullarının unvanı olunca, şehzade takımına da bunlardan ayrı olarak "çelebi", "sultan" ve daha sonraları "efendi" dendi. Ayrıca, ulema ve Enderun'dan bazıları da saygı belirtisi olarak bu terimle anıldı: Sinan (Molla) Paşa, Muhlis (Arifi Billah) Paşa, tasavvuf şiirleriyle ünlü Âşık Paşa vb. Ancak, bu kişilerin taşıdıkları paşa sıfatı hiçbir zaman resmi bir unvan olarak değerlendirilmedi. Resmi paşalardan vezir konumuna yükselen görevliye kılıç ve kaftanla üç, beylerbeylik ve mirimiranlıkla ödüllendirilene iki, sancakbeyi olana da bir tuğ verilmesi zamanla gelenekleşti. Öte yandan, savaşlarda üstün yararlık gösteren paşalara başlarına takılmak üzere nişan anlamında çelenkler, başarılı ve gözde sadrazamlara da dokuz tuğ verildiği oldu. XVII. yy. ortalarına kadar İstanbul'da sadrazam, kaptanıderya ve bazı nişancılarla beylerbeyleri dışında paşa unvanlı devlet görevlisi bulunmazken, sonraları baş defterdar ve düzeyindeki memurlara da vezir payesiyle birlikte paşa unvanı verilmeye başlandı. XIX. yy.'da sivil ve asker rütbe düzenlemeleri sonucunda askerden miralay (albay) üstündeki rütbelilere, sivillerden de mirimiran düzeyindeki yöneticilere paşa unvanı verilmesi üzerine XX. yy. başları Osmanlı devletinde paşaların en çok bollaştığı dönem oldu. 1906'da düzenlenen resmi bir yıllığa bakılırsa, bu tarihte 41 müşir (mareşal), 54 vezir, 20 birinci ferik (orgeneral), 47 ferik (korgeneral), 155 mirimiran, 86 mutasarrıf paşa vardı. İkinci meşturiyet'ten (1908) sonra sadrazam dışında sivillere paşa unvanı verilmedi. Cumhuriyet döneminin başlarında yalnız albaydan yukarı asker rütbeleri için kullanılan bu unvan, daha sonra çıkarılan bir yasayla (1926) "paşa" yerine "general" teriminin kullanılmasının kabul edilmesi üzerine resmen kullanımdan kalktı.

PAŞA dağı, İç Anadolu bölgesinde Tuz gölünün K. ucunda yükselen dağlık kütle (1 367 m). Eosen flych'lerinden oluşmuştur.

Paşa göçtü, Kars ve çevresinde, kadın erkek birlikte oynanan bar türü bir halk oyunu. (Bağlı diziyle oynanan oyunda, Osmanlı-Rus savaşı sırasında Kars yöresinde konaklayan ordunun harekete geçişi ve komutanların uğurlanışı canlandırılır.)

PAŞA höyüğü. Arkeol. Adana'nın 18 km G.-B.'sında höyük; bir km aralıklarla iki tepeden meydana gelir. Yörede yapılan yüzey araştırmalarında, Orta Tunç ve Demir çağlarından, Hellenistik, Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinden buluntular ele geçti.

Paşabahçe cam sanayii aş, cam ürünleri üretiminde uzmanlaşmış, Türkiye Şişe ve cam fabrikaları aş'ye bağlı sanayi kuruluşu. 1935'te, 500 000 TL sermayeyle İstanbul'da (Paşabahçe), İş bankası'nca kuruldu. Başlangıçta üretim elle yapılırken, 1960'lı yılların başlarında, tesise tam otomatik bir fabrika eklendi. 1987'de, otomatik ve el imalatı birimlerindeki büyük kapasiteli fırınlar, son teknik gelişmelere göre yenilenerek tam kapasiteyle işletmeye açıldı. Üretilen başlıca ürünleri şunlardır: soda ve kristal camdan otomatik ve el imalatı ev eşyası, aydınlatma araçları, özel cam kaplar, cam parke-tuğla, cam bilya, camdan yapılmış süs eşyası ve tezyinli cam eşya. Ülke ihtiyacının büyük kısmını karşıladığı gibi dışsatım da yapan kuruluş, 1991 yılında 50'ye yakın ülkeye satış yapmış, bu dışsatım karşılığı yaklaşık 45 milyon dolar gelir sağlamıştır. Kuruluşta aynı yıl içinde çalışanların sayısı ise 3 108 kişiydi.

PAŞAELİ. Tar. coğ. Sınırları kesin olarak belirtilmeden Osmanlı İmparatorluğu'nun Trakya toprakları için kullanılan eski ad.

PAŞAKÖY, rumca **Assia,** KKTC'de Gazi Mağusa ilçesine bağlı köy.

PAŞAKÖY, Manisa'nın Saruhanlı ilçesi merkez bucağına bağlı belde: 2 696 nüf. (1990).

PAŞALAR, Bursa'nın Mustafakemalpaşa ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 855 nüf. (1990). Yörede MTA'nın yönetiminde türk-alman jeolog ve paleontologlarınca yapılan araştırma (1965-1969) ve kazılarda (1983'te başladı), Anadolu neojeni açısından önemli veriler elde edildi. Ortaya çıkarılan primat fosil dişleri (160 kadar), günümüzden on dört milyon yıl öncesine, Orta-Üst Miyosen dönemine tarihlendirildi. (→ Kayn.)

PAŞALI a. *Esk.* Bir paşanın hizmetinde bulunan kimse.
—Giy. *Paşalı kıyafeti*, bir paşanın hizmetinde bulunan kişilerin giydiği özel giysi. ("Paşalı"lar, giyim biçimleriyle halktan ayrılırlardı. Daha gösterişli olan giysilerine, *paşalı çakşırı, paşalı kavuğu, paşalı şalvarı* vb. adlar verilirdi.)

PAŞALIK a. Paşa olma durumu; paşanın sanı.
—Kur. tar. Osmanlı devletinde bir paşanın yönetimindeki yönetim birimi. (Genellikle eyalet ya da sancak niteliğinde olan paşalıklar, Tanzimat'tan sonra yapılan düzenlemeler sonucu vilayet ve mutasarrıflık konumuna getirildi. Yönetim birimi olarak daha önceden bile önemini yitirmiş olan beylerbeylik de sadece bir unvan niteliğinde kaldı. Osmanlı devletinin sonuna kadar süren paşalık, Cumhuriyet döneminde bu unvanın kaldırılması ve yönetim birimlerinin yeni adlarla anılması üzerine tarihe karıştı.)

PAŞALİMANI, İstanbul'da, Boğaziçi'nin Anadolu yakasında semt; Üsküdar ile Kuzguncuk arasındadır. Paşalimanı caddesi genişletilirken buradaki eski yalıların bir bölümü yıkılmıştır. Paşalimanı ya da Abdurrahmanağa camisi'ni Mustafa III'ün silahtarı Abdurrahman Ağa yaptırmıştır (1766).

PAŞALİMANI adası, esk. **Halone,** Marmara denizi'nin G.-B. kesimindeki Marmara takımadalarının, Marmara adasından sonra ikinci büyük adası; 21,3 km^2. Kapıdağı yarımadasından dar bir boğazla ayrılır. Çok girintili çıkıntılı biçimi ve kıyılarının uzunluğu ile dikkati çeker. Üzerinde Tuzla köyünün de bulunduğu G.-D. uzantısı, adanın esas gövdesine sonradan bir tombolo ile bağlanmış eski bir adadır. K.-B. kıyıları önünde Koyun ve Mamalı adaları yer alır. Bu nedenle adanın bu kesimi bütün yönlerden gelen fırtınalara karşı kuytu, büyük gemilerin de sokulmasına elverişli ve adaya adını veren doğal bir liman oluşturur. Jeolojik yapısında Paleozoyik'e ait çeşitli şistler en geniş yeri tutar. Üzerinde 5 köy (Paşalimanı, Harmanlı, Balıklı, Poyraz, Tuzla) bulunan ada, doğal güzelliklerine karşın, Denizyolları işletmesi'nin güzergâhı dışında kaldığı için, ulaşım yetersizliği nedeniyle gelişmemiştir.

PAŞÇENKO (Andrey Filipoviç), rus besteci (Rostov na Donu 1885 - Moskova 1972). Dokuz operasından biri olan *Kartalın başkaldırısı* (1925) ile dikkat çekti. Borodin, Glazunov ve Skryabin'in etkilerini taşıyan 9 senfoni, 3 sinfonietta, senfonik şiirler, koro ve orkestra yapıtları (Kızıl ordu kahramanlarının anısına *Requiem*, 1942; *Lenin oratoryosu*, 1957; *Barışın sesi kantatı*, 1962) besteledi.

PAŞİB a. (fars. *pāşib*). *Esk.* Merdiven; basamak.

PAŞİDE sıf. (fars. *pāşīden*'den, *pāşide*). *Esk.* Dağılmış, serpilmiş, saçılmış.

PAŞMAK → BAŞMAK.

PAŞMAKÇI → BAŞMAKÇI.

PAŞMAKÇILIK → BAŞMAKÇILIK.

PAŞMAKÇIZADE SEYİT ABDULLAH EFENDİ, türk şeyhülislam (İstanbul 1660 - Konya 1732). Eski şeyhülislamlardan Paşmakçızade Seyit Ali Efendi'nin oğlu. İlmiye'de yetişti. Sınıfının gerektirdiği çeşitli aşamalardan (müderrislik ve kadılık) geçtikten sonra İstanbul kadısı (1715), nakibüleşraf (1718), Anadolu (1721) ve Rumeli (1725) kazaskeri oldu. Patrona* Halil ayaklanması sırasında (1730) müslüman kanı dökmenin şeriata aykırı olduğunu öne sürerek ayaklanmacılara karşı kuvvet kullanılmasını engelledi. Sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa'yı azletmesi için Ahmet III'ü zorlayanların başında yer aldı. İstifa etmesine karşın, Mahmut I'in sadrazamı Silahtar Mehmet Paşa tarafından ikinci kez Rumeli kazaskerliğine atandı (1730). Mirzazade Şeyh Mehmet Efendi'nin görevden ayrılması üzerine şeyhülislamlığa getirildi (1731). Kendini beğenmişliği, sert sözleriyle çevresindeki herkesi kırması ve padişahı bile tersleyecek kadar ileri gitmesi yüzünden azledildi (1732). Hac için gittiği Mekke'den dönüşünde Konya'da oturmaya zorunlu tutuldu.

PAŞMAKÇIZADE SEYİT ALİ EFENDİ, türk şeyhülislam (İstanbul 1639 - *ay. y.* 1712). Üsküdar kadısı Paşmakçızade Mehmet Efendi'nin oğlu. İlmiye'de yetişti. Müderrislik ve kadılık gibi görevlerde bulunduktan sonra Rumeli kazaskeri oldu (1701). Mustafa II'nin tahttan indirilmesiyle sonuçlanan Edirne* vakası sırasında (1703) İstanbul'daki ayaklanmacılar tarafından Edirne'de bulunan resmi şeyhülislam Feyzullah Efendi'ye karşı zorla şeyhülislam seçilmesine ve meşihati, yasal şeyhülislamı azleden padişah tarafından da onaylanmasına karşın, bu tehlikeli durumdan kurtulmak için bir hastalık bahanesiyle göreve başlamadığı gibi, 23 gün sonra kendi yerine İmam Mehmet Efendi'nin atanması üzerine de istifa etti. Ayaklanmacıların adamı olan İmam Mehmet Efendi azledildikten sonra ikinci kez şeyhülislamlığa getirildi (1704). Anlaşmazlığa düştüğü sadrazam Çorlulu Ali Paşa tarafından azledilerek Sinop'a sürüldü (1707). Çorlulu Ali Paşa'nın azlinden sonra Ahmet III tarafından affedildi; İstanbul'a döndü ve üçüncü kez şeyhülislam oldu (1710). Fetvalarından oluşan *Fetava* adlı bir yapıtı vardır.

PAŞMAKLIK → BAŞMAKLIK.

PAŞTU a. Paştular tarafından konuşulan, Doğu İran öbeğinden hint-avrupa dili. (Eşanl. AFGANCA.)
—ANSİKL. XVI. yy.'ın başından beri, fars etkisindeki edebiyat yapıtlarıyla belgelenen paştu 1936'da, farsçanın (ya da dari) yanı sıra Afganistan'ın resmi dili oldu. Eklemeler yapılmış bir arap abecesiyle

yazılan paştuda hint, fars ve arap etkileri görülür. Eski İran dilinin kimi özelliklerini de korumuştur.

PAŞTULAR ya da **PATHANLAR,** Pakistan'ın K.-B.'sıyla Afganistan'ın güneyi ve doğusu (burada bazen Afganlar adını alırlar) arasına yerleşmiş, nüfusu yaklaşık 25 milyon olan halk. Paştular, turi kabilesi dışında (isna aşeriye şiiler) sünni hanefi müslümandırlar. Şu gruplara ayrılırlar: diğer Paştular ile etnik akrabalıklarını kabul etmeyen, keçi kılından yapılmış siyah çadırlarda yaşayan, yazları Afganistan'ın orta kesimindeki dağlarda, kışlarıysa, güney ve doğuda koyun, keçi ve develerle geçiren büyük göçebe kabilesi olan Gılzeyler; Afganistan'ın G.'inde tarımla geçinen, çoğu kez kabilelerden ayrılan Dürraniler; sulamalı tarımla (buğday, darı, sebze ve meyve) uğraşan, afgan-pakistan sınırı boyunda yaşayan "dağ kabileleri"; Peşaver bölgesinde ve Svat vadisinde, belli sürelerde toprak dağıtımı yapan ve büyük bir kabile olan (1 milyon kişi) Yusufzaylar. Klanlara bölünmüş paştu kabilesi babadan oğula geçen bir hanlıkla yönetilir. Hanın kararları değişik soydan gelen kişilerden oluşan bir kabile konseyi tarafından onaylanır. Öç alma hakkı, bazen parayla karşılanırsa da, vendettalara neden olur. Babasoylu kuzenler arasında olması tercih edilen evlilikte, kız tarafına başlık ödenir.

çayır patı
(Leucanthemum vulgare)

PAŞU-PAŞA, Güney Hindistan'da, *şaiva-siddhanta*'nın iki temel kavramını belirten sanskritçe sözc. Bu şivacılık türü, *paşu* (ruh) ile *paşa*'nın (bağlar) iki öz varlık oluşturduklarını ve üçüncü öz varlık olan *pati*'nin (Efendi, Rab), yani Şiva'nın yanında yer aldıklarını kabul eder. Şiva'nın yardımıyla bilgisizlikten kurtulan ruh, onun mutluluğuna katılır.

PAT a. ünl. (yansıma sözc.). **1.** Bir yere yassı bir şeyle vurulunca çıkan tok ses. **—2.** *Pat diye,* birdenbire ansızın yapılan hareketleri belirtir: *Kapıyı vurmadan pat diye içeriye daldı.* ‖ *Pat küt,* bir şeye, bir kimseye elle ya da sopayla art arda vurmayı anlatır: *Her sabah halıları çıkarır, pat küt dövmeye başlardı.* ‖ *Pat pat,* bir şeye el ya da yassı bir nesneyle üst üste vurmayı belirtmek için kullanılır. ‖ *Pata küte,* aşırı gürültülü ve etrafa zarar veren kavga için kullanılır.

PAT sıf. Yassı, basık burun için kullanılır.

PAT sıf. (ital. *patta*). **1.** Satranç oyununda elinde hareket ettiremediği şahı kalmış, ancak mat durumuna düşmemiş oyuncu için kullanılır. (Bu durumda taraflar berabere kalmış sayılır.) **—2.** Bu durumda bulunan şah için kullanılır.

◆ a. Hasmı bu duruma düşürmek için yapılan hamle.

PAT a. (fr. *pâte*). Eczc. *Deri patı,* deri üzerine uygulamaya özgü hamur kıvamında ilaç. (Patlar yumuşak ve koyudur. Sıvağa karışık olarak en az % 50 oranında toz madde [talk, nişasta, çinko oksit] içerir. Sulu patlarda sıvağ olarak gliserin ve su vardır.) ‖ *Tıbbi patlar,* çeşitli tıbbi ve aromalı maddeler katılmış şeker ve arap zamkından yapılan, 1 ila 3 g ağırlığında, çok koyu ve yumuşak kıvamda ilaç.
—Res. Ressam tarafından kullanılan boya hacmi, yığını. (Ortalama kalınlığı, glasi ile yüksek pat arasında olan renk tabakası basık pat adını alır.) ‖ *Dolgun pat,* tablo üzerinde çalışılan kalın boya tabakasıdır. ‖ *Kalın pat,* kalın kat boya. (Patların sağladığı kabartı ile gölge ve ışık oyunları, glasinin saydamlığıyla karşıtlık kurar.) ‖ *Yüksek pat,* kalın renk tabakası.

PAT a. (fr. *patte*). **1.** Garnitür ya da kapama parçası olarak kullanılan deri ya da kumaş bant. **—2.** *Düğmeleme patı,* kolun bilek kısmının ya da düğmeli bir giysinin açılış ya da kapanış yerinin kenarına geçirilen ve genellikle gizli bir patı örten düz iplik bant. ‖ *Omuz patı,* omuz dikişinin üzerine süs olarak geçirilen, kol ile yaka arasına tutturulan ve çoğunlukla bir yanından düğmelenen kumaş bant. ‖ *Sıkıştırma patı,* bir pantolonun paçasını, bir giysi kolunun bileğini vb. büzmeye yarayan kumaş şerit.

PAT a. Hem papatya, hem kasımpatıya benzeyen çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *Leucanthemum;* bileşikgiller familyası.)
—ANSİKL. Bazı botanikçiler bu cinsi kasımpatının *(chrysanthemum)* bir altcinsi sayar. Ama patların çoğu, örneğin çayır patı *(Leucanthemum vulgare)* kasımpatıdan çok papatyaya benzer. Çünkü patlarda da papatyada olduğu gibi kömeçler iki renklidir; kenardaki çiçekler hep beyaz, ortadaki borumsu çiçekler sarıdır.

PATA a. (ital. *patta*'dan). **1.** Oyunda berabere kalma. **—2.** *Pata çakmak,* asker gibi selam vermek (arg.). ‖ *Pata gelmek,* kâğıt oyunlarında berabere kalmak; bir şeyde ödeşmek. ‖ *Pata olmak,* karşısındakine üstünlük kazanmak.

PATA ya da **PAT** a. (sanskritçe sözc.). Kâğıt ya da kumaş üzerine yapılmış, dinsel konuları işleyen ve özellikle Bengal ve Tibet'te hazırlanan, boyanmış rulo ya da pano. (Patalar halka yönelik resmin özgün örnekleridir.)

PATA a. (ital. *patta*'dan). Denizc. *Yelken patası,* kabasorta ve sübye donanımlı yelkenlerin torsolom ve borina palangalarını seren yelkenlerinin gradin yakalarına bağlamak için iki ya da üç matafyon arasına yerleştirilen radansalı ya da çelikli kazayağı.

PATA a. Zool. KIZIL MAYMUN'un eşanlamlısı.

PATACA a. (portekizce *pataca*). Makao'nun para birimi.

Patagonya
Viedma gölünden bir görünüm
(Arjantin)

Schoenahl-Diaf

PATACHOU (Henriette RAGON, — denir), fransız kadın şarkıcı (Paris 1918). 1948'de Montmartre'da *Chez Patachou* adlı lokanta-kabareyi açtı. Seçtiği şiirler ve bunları yorumlayış tarzıyla kendini kabul ettirdi. En çok Guy Béart, Charles Aznavour, Léo Ferré ve Brassens'in şarkılarını seslendirdi. Brassens'in şarkılarını ilk okuyan ve onu sahneye çıkmaya teşvik eden (1952) Patachou'ydu.

PATAFİZİK a. (fr. *pataphysique,* [*méta*] *physique*'ten). 1894'te Alfred Jarry tarafından, Ubu ve Faustroll adlı tiplerinin uzmanı oldukları "düşsel çözümler bilimi"ni adlandırmak için yaratılan terim *(Gestes et Opinions du docteur Faustroll, pataphysicien).*

PATAGONYA, Güney Şili ve Arjantin'de bölge, ılıman ve yarıkutup iklimi enlemlerinde. Patagonya, Ateş Ülkesi ile río Colorado arasında 785 000 km²'lik bir alan kaplar ve yaklaşık nüfusu 600 000'dir. Bölge soğuk, yağışlı ve Şili'nin (Batı rüzgârlarına açık olduğundan) engebeli cephesinde ormanlıktır. Arjantin tarafında, And'lar'ın güneyde oluşturduğu engel, Büyük Okyanus'tan gelen nemli hava kütlelerinin girişini engelleyerek kuraklığa neden olur (yalnızca orta kesimde 250 mm). Bitki örtüsü bozkırlardan ya da çalılardan oluşur. Kışın, Arjantin'in Patagonya platoları, Antarktika'dan gelen, çok soğuk pampero rüzgârını alır. Doğudan batıya doğru uzanan ve rüzgârlara karşı oldukça korunan vadiler bir yana bırakılırsa, bölge yaşamaya elverişlidir (río Negro'nun suladığı meyve bahçeleri), çok yaygın yöntemlerle büyük estancia'larda yapılan yapağı koyunculuğu, Arjantin'in küçükbaş hayvan varlığının % 40'ını barındıran bölgenin başlıca kırsal etkinliğidir. Bununla birlikte, yeraltı kaynakları da önemlidir: río Turbo'nun kömürü, sierra Grande'nin demiri, Chubut ve Santa Cruz illerinin petrol yatakları. Comodoro Rivadavia limanı bir petrol terminalidir; öte yandan bölgenin bütünü, Patagonya, Pampa ve denizaşırı yerlerle bağlantıyı sağlayan Bahía-Blanca kentinin egemenliği altındadır.
—Tar. Kolomböncesi dönemde ve yaklaşık XVII. yy.'a kadar bölge, tarımla uğraşmayan, çömlekçiliği ve dokumacılığı da bilmeyen yağmacı halklar tarafından işgal edilmişti. Atlas okyanusu'na bakan yamaçlarda ilk avrupalı gezginlerin Patagonlar diye adlandırdıkları Tehuelcheler* oturuyorlardı. Guanako avlıyorlar ve yumurta, bitki kökü, yumru ve tanelerle besleniyorlardı. Barınak ya da guanako derileriyle kaplı kulübeler gibi ilkel yerlerde oturuyorlardı. Ok, yay ve taşlar silahlarını oluşturuyordu; aletleri taş ya da kemiktendi. Büyük Okyanus yamacındaysa Fuegler* yaşıyordu. 1881'de Patagonya, Şili ve Arjantin arasında paylaşıldı.

PATAGYUM a. (lat. *patagium,* şerit, saçak'tan). Zool. Bazı hayvanlarda, enseyi ön üyelere, ön üyeleriyse arka üyelere, sonra da kuyruğa bağlayan deri katı. (Böylece patagyum, hem uçan sincaplarda [*Petaurista* cinsi üyeleri, uçarsincaplar] olduğu gibi süzülerek uçma, hem de pterozorlarda ya da yarasalarda olduğu gibi kanat çırparak uçma olanağı veren bir yan zar oluşturur.)
—Böcbil. Çeşitli pulkanatlılarda bulunan, çok gelişmiş pronotum yan lobu.

PATAK a. Dayak, kötek: *Patağı yedikten sonra anlatmaya başladı.*

PATAKA → BATLAKA.

PATAKLAMA a. Pataklamak eylemi.

PATAKLAMAK g. f. *Bir kimseyi pataklamak,* ona rasgele vurmak; dövmek.

◆ **pataklanmak** edilg. f. Dayak yemek, dövülmek.

PATAKLANMAK → PATAKLAMAK.

PATAKÜLYE a. Denizc. Gabya ve babafingo çubuklarının gindozolarını donat-

mak için, bu çubukların alt uçlarına açılan dikdörtgen biçimindeki deliğe yerleştirilen yarım dilli sabit bastika.

PATAKÜTE a. Esk. giy. Müslüman olmayan yangın tulumbacılarının giydiği bir tür ipekli mintan. (Yakası kadifeli olur, önü çapraz kavuşurdu. Kadınlar tarafından da giyilmiştir.)

PATALİPUTRA. Esk. coğ. Hindistan yarımadasında, Patna yakınında site. Magadha krallığı'nın başkenti olan site bir süre burada ikamet eden buddha Şakyamuni döneminde kuruldu. Üçüncü buddha konsilinin İ.Ö. 250'ye doğr. burada toplandığı sanılmaktadır. Kent, Maurya hanedanının kurucusu Candragupta (İ.Ö. 313'e doğr. - 289) tarafından fethedildi ve güzelleştirildi. Bir süre sonra Pataliputra terk edilerek başkent, daha merkezi bir konuma sahip olduğu düşünülen Ayodhya'ya taşındı.
—Arkeol. Ganj kıyısında yer alan Pataligrama kalesi (İ.Ö. V. yy.) ve başkent Pataliputra'nın (İ.Ö. 320'ye doğr.) kalıntıları (12,5 km²): geniş bir hendek (183 m), kuleli ve mazgallı tabyalar. Saray (İ.Ö. III. yy.; kazılar henüz yetersizdir) ahemeni etkisinin izlerini taşır: 80 ayaklı salon, heykeller (sütun başlıkları, bir tahta ait parçalar). Patna yakınlarındaki Kumrahar'da, Gupta dönemine ait bir buddha tapınağının kalıntıları. Müze.

PATALYA a. Ask. denizc. Savaş gemilerinin, her iki küreği tek kişi tarafından çekilen ve birden üç çifteye kadar küreği bulunan filikası.

PATAMAR a. Denizc. Malabar kıyılarında kullanılan ve baş tarafında, üzerine üçgen yelkenler açılan, arkadaki daha kısa iki eğik direk bulunan yük teknesi.

PATAN, Nepal'de kent, il merkezi, Katmandu yakınında; 182 000 nüf. (1989). Ticaret ve tarım merkezi. Patan üç Malla krallığı'ndan birinin başkentiydi (1480-1768). Krallık (Durbar meydanı), buddha (Bodh Gaya'dan kopya edilen Mahabuddha-siha) ve brahman (Krişna tapınağı, nepal *şikhara*'sı, 1632) mimarlık sanatından güzel örnekler.

PATAN, Hindistan'da kent, Gucerat'ta, Ahmedabad'ın K.-B.'sında; 65 000 nüf.

PATANCALİ, Gonardiye ve Gonikaputra da denir, hintli yazar (İ.Ö. II. yy.). *Yoga sutras* ve *Mahabhasya* adlı iki hint klasik yapıtının yazarı ya da yazarlarından biri olarak bilinir. Dört cilt olan *Yoga sutras*'ın ilk cildinde fiziki insan gücü, ikincisinde yoga uygulaması, üçüncüsünde deneyüstü durum, dördüncüsündeyse kurtulma, özgürlük konuları ele alınmıştır. *Mahabhasya* (Büyük yorum) ünlü gramerci Panini'nin sanskritçeye ilişkin gramerinin açıklaması ve yapılan eleştirilere yanıttır. Ayrıca yapıt, o dönem günlük yaşamından örnekleri içerdiği için eski hint tarihi bakımından da önemlidir.

PATARA. Tar. coğ. Anadolu'da Lykia bölgesinin en önemli liman kentlerinden. Limanı 1,6 km uzunluğunda, 0,4 km kadar genişliğindeydi (bugün doldu). Kalıntıları, Antalya'nın Kaş ilçesi Kalkan bucağına bağlı Ovagelemiş köyünde, 10 km² gibi geniş bir alanı kaplar. Lykia birliği'nde üç oy sahibi altı kentten biri olan Patara'nın kimi yazıtlarda ve sikkelerde adı *Pattara* olarak geçer. Eski bir lykia yerleşmesi olmasına karşılık, yazılı kaynaklarda adına ilk kez İ.Ö. V. yy.'da Herodotos ve Hekataios'ta rastlanır. Büyük İskender'in ardılları döneminde önemli bir üstü. Ptolemaios II Philadelphos döneminde *Arsinoe* adını aldı. Roma İmparatorluğu döneminde de önemini korudu. Bizans döneminde Myra başpiskoposluğuna bağlı piskoposluktu. Apollon kehanet merkezi olarak ün yapan kent, aynı zamanda aziz Nicolaus'un da (Noel Baba) doğum yeriydi. İ.S. 100'lerde Lykia-Pamphylia valisi Mettius Modestus'un ailesine ait büstlerle süslü görkemli kapı, roma lahitleri, hamamlar, hıristiyan bazilikası, Vespasianus hamamları (İ.S. 69-79), korinthos düzeninde, templum in antis planında tapınak (Prof. Ümit Serdaroğlu tarafından kazıldı), tiyatro (İ.S. II. yy. ortaları), Hadrianus döneminden latince yazıtlı tahıl deposu, su kemerleri günümüze oldukça sağlam ulaşan kalıntılardır. (→ Kayn.)

PATARİNO a. (ital *patarino*). Tar. **1.** 1055'e doğru Milano'da ruhban sınıfında reform yapmak için Arialdo ve Landolfo adlı iki rahip tarafından kurulan partinin üyelerine eskiden verilen ad. **—2.** İtalyan katharı. **—3.** Din sapkını (İtalya'da).
—ANSİKL. Halkçı ve yüksek ruhban sınıfına karşı olan patarino hareketi Gregorius VII'nin büyük reform çabasına bağlıdır. Papa, Milano başpiskoposuna karşı patarinoları destekledi. Patarinolar, 1075'te dağıldılar. XII. ve XIII. yy.'larda, ruhban sınıfında reform yapmak savıyla ortaya çıkan vaudlarla katharlar da kendilerine aynı adı verdiler. Böylece, patarino sözcüğü, *din sapkını* sözcüğüyle eşanlamlı olarak, özellikle de merkezleri Milano'da bulunan İtalya katharları için kullanılmaya başladı.

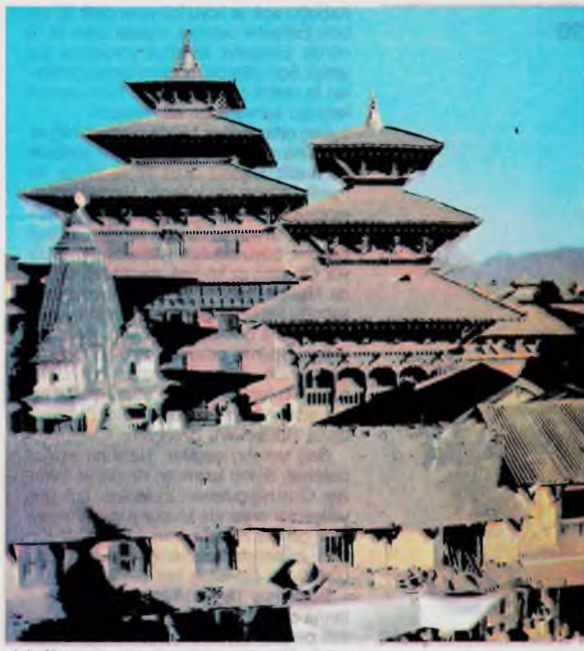
PATATES a. **1.** Yiyecek ve hayvan yemi olarak kullanılan ve nişastaca zengin yumruları için yetiştirilen bitki. (Bil. a. *Solanum tuberosum;* patlıcangiller familyası.) **—2.** Bu bitkinin yenen yumrusu. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** *Kırmızı patates,* pembemsi kırmızı renkte sıkı etli patates çeşidi. ‖ *Sarı patates,* sarı etli patates çeşidi. ‖ *Tatlı patates* → TATLI* PATATES.
—Mutf. *Patates bastısı,* soğanla kavrulmuş kıyma, ufak doğranmış patates, domates ya da salçalı suyla pişirilen yemek. ‖ *Patates çorbası,* haşlanıp püre haline getirilmiş patatesleri et suyu ile inceltip limon ve yumurtayla terbiye ederek yapılan çorba. (Et suyuyla birlikte süt de konabilir.) ‖ *Patates kızartması* ya da *patates tava,* soyulup doğranmış patatesleri kızgın yağda kızartarak yapılan kızartma türü yiyecek. (Çubuk, kibrit, kare vb. biçimlerde doğranan patates tuzlanıp bir süre bekletildikten sonra kızgın yağda kızartılır. Çeşitli et yemeklerinin başlıca garnitürlerindendir.) ‖ *Patates köftesi* → KÖFTE. ‖ *Patates oturtması,* dilimlenip kızartılmış patates ve soğanla kavrulmuş kıymayı salçalı su ya da domatesle pişirerek yapılan yemek. ‖ *Patates püresi,* haşlanmış ve ezilmiş patatesleri yağ, süt ve bazen et suyuyla karıştırarak yapılan yiyecek. (İçinde pütür kalmaması için patatesler sıcakken ezilir ya da makineden geçirilir. Et yemeklerinin yanına garnitür olarak hazırlanır.) ‖ *Patates salatası,* haşlanıp ufak ufak doğranmış patates, tuzla öldürülmüş soğan ve limon, zeytinyağı sosuyla hazırlanan salata. (İçine maydanoz, nane, domates vb. de konabilir. Sosuna hardal katılarak da yapılır.) ‖ *Patates silkmesi,* ufak boy patatesleri haşlayıp soyduktan sonra derince bir tencerede yağla kızartarak yapılan garnitür türü yiyecek. (Patateslerin dibe yapışmaması için sık sık tencereyi sallamak gerektiğinde bu ad verilmiştir. —Ufak doğranmış patatesleri kuvvetli ateşte kızarttıktan sonra içine kavrulmuş yarı yağlı kuşbaşı et atıp kendi yağıyla pişirerek yapılan yemek. (Yemek kendi yağıyla piştiğinden dibinin tutmaması için sık sık tencereyi sallamak gerekir.)
—ANSİKL. Patatesin anayurdu And dağları yöresidir. Avrupa'ya 1534 yılında getirilmiş, XVIII. yy.'ın sonlarına doğru yaygınlaşmıştır. Yurdumuzda yüz yıldan fazla bir zamandan beri yetiştirilmektedir.

Patates yumrularıyla üretilir. Bitki dondan korkar ve pek çok asalağın saldırısına uğrayabilir. Bunların en önemlisi mildiyudur *(Phytophtora infestans).* Bundan başka patates kanseri, erken yaprak yanığı, fusarium solgunluğu, halka çürüğü, uyuz gibi mantar hastalıkları, kıvrılma ve mozaik gibi virüs hastalıkları ve patates böceği gibi zararlıları vardır. Bunlara karşı çeşitli ilaçlarla savaşılır. Patates ekimi için hafif ve iyi havalandırılmış toprak gerekir. Böylesi hasadı da kolaylaştırır. Patatesin yeşil kısımlarında solanin denen zehirli bir alkaloit bulunur.

Patatesin birçok çeşidi vardır. Nişasta bakımından zengin olanlar sanayide nişasta elde etmek için kullanılır. Diğerleri yemeklik ve yemlik patateslerdir. Yemeklik patatesler pişirilmeye elverişli ve lezzetli olanlardır.

Besin olarak tüketilen patateslerin sıralamasında göz önüne alınan nitelik yetişme, yumrulaşma süresidir. Erkenci çeşitleri turfanda patatesler, geri kalanlar saklamaya, depolamaya elverişli olanlardır. Ekim alanlarını, verimi ileri derecede düşüren virüslerden korumak amacıyla sıkı sağlık koşullarına uymak zorunluğu vardır. Bitkinin gücünün düşmesini engelleyebilmek için ekim alanları soğuktan (+4 °C) korunmalıdır.

Türkiye'de yetiştirilen patateslerin erkenci çeşitleri: sarıkız patatesi, Sakarya, Kocaeli, İzmir yörelerinde yetişir. Nişasta oranı % 12'dir. Bitkinin boyu kısadır, yatmaz. Yumruların kabuğu ince ve ağırlığı 50-200 g arasındadır; Trabzon patatesi, sarıkıza benzer, Adapazarı ve İzmit'te ekilir. Mevsimine göre pazarlama alanları geniştir; Kayseri beyaz patatesi (Malta patatesi de denir), Kayseri ve Niğde'de çok yetişir. Nişasta oranı % 20'dir. Nişasta üretiminde çok verimlidir. Çiçekleri beyaz, yumruları yumurta biçimindedir. Kabuğu ince, açık kahverengidir. Hastalıklara çok duyarlıdır. Orta erkenci çeşitler; Kırklareli patatesi, yemeklik bir türdür, nişasta oranı ortadır.

J.-L. Nou

Patan tapınakları

Patara
Roma tiyatrosu
İ.S. II. yy. ortaları

patates

çiçekler

birkaç patates çeşidi

kırmızı

sarı

patatesböceğinin (*Leptinotarsa decemlineata*) erişkini, larvası ve yumurtası

Kabuğu açık ve koyu kahverengidir. Eti sarıdır; Eskişehir patatesi, nişasta oranı % 16 -18'dir. Eskişehir, Kütahya yöresinde bol yetişir. Son yıllarda modern tarım yöntemleri ile verimi çok artırılmıştır. Yumrularının kabuğu kahverengi, eti beyazdır.

Geç orta çeşitler: Niğde patatesi, Niğde' de daha çok olmak üzere başka yerlerde de üretilir. Nişasta oranı % 18-19'dur. Yemeklik ve püre için kullanılır. Hastalıklara dirençsizdir. Yumruları yuvarlak, kabuğu kahverengi, eti sarı ya da açık sarıdır; Samsun patatesi, boyu oldukça yüksektir, dikine büyür. Çiçekleri az kırmızılı, menekşeli, beyazdır. Nişasta oranı % 16-18'dir. Yumrularının kabuğu kahverengi, eti sarı, biçimi yuvarlaktır. Daha çok Samsun-Ordu yöresinde yetişir; Ödemiş patatesi, İzmir ve Ödemiş çevresinde yetişir. Ülkemizin sarıkızdan sonra en lezzetli yemeklik türü olarak kabul edilir. Nişasta oranı % 15-16,5 arasındadır. Hastalıklara dirençlidir.

Geç yetişen çeşitler: Nallıhan kırmızı patatesi, Sinop kırmızısı, Kemaliye kırmızısı, Ödemiş çukaraköz patatesi; çok geç yetişenler arasında Mucur patatesini saymak gerekir. Nişasta oranı % 16-18'dir. Kırşehir civarında fazla yetişir, Ankara'da da üretilmiştir. Yuvarlak sarı etlidir.

Bölge koşullarından çıkarak ülke koşullarına daha iyi uyan ve verimi daha yüksek patates ürünü elde etmek için Avusturya, Almanya, Hollanda gibi ülkelerden yeni tohumlar getirtilerek geniş kapsamlı çalışmalar yapılmaktadır.

Dünya patates üretimi yılına göre 230-300 Mt arasında değişir (1991'de 265 Mt). Bu üretimin % 90'ı başta Rusya ve Ukrayna olmak üzere Avrupa ülkelerince sağlanır. Rusya ve Ukrayna toplam üretimin yaklaşık % 25'ini sağlar, onların arkasından Çin, Polonya, ABD, Almanya, Hindistan, Hollanda, İngiltere, Fransa, İspanya ve Türkiye (4-4,5 Mt) gelir.

—Zootekn. Patates evcil hayvanların (domuz, gevişgetirenler) yem rasyonunda yer alır. Enerji bakımından zengin (1 kg'ı 0,2 -0,3 kg kuru ota bedeldir), azotlu madde bakımından çok fakirdir. Pişirme sindirimini kolaylaştırır. Batılı ülkelerde eskiden saklamak için kaynattıktan sonra silolama yöntemi kullanılırdı. Günümüzde gittikçe kurutarak depolama yeğlenmektedir.

PATATESBÖCEĞİ a. Böcbil. Patatese ve genellikle patlıcangillere çok zarar veren, sarı ve kızıl renkli böcek. (Bil. a. *Leptinotarsa decemlineata;* yaprakböceğigiller familyası.)

—ANSİKL. 12 mm boyunda, her elitrasında 5 siyah çizgi bulunan patatesböceği, ABD'de patatese, domatese ve öbür patlıcangillere verdiği zararla ünlüdür. 1877'de Avrupa'ya gelen patatesböceğinin erişkini ve larvası yaprakları yer; korkunç bir felakete yol açabilecek kadar hızlı ürer: yılda 3 kez. Böcekle mücadele için toplama, böcek öldürücü kullanma ve bazen de toprağı dezenfekte etme yöntemleri uygulanır.

PATAVATSIZ sıf. ve a. *Tkz.* Sözlerinin neden olacağı sonuçları düşünmeden konuşan, yersiz sözler eden kimse, o kimsenin davranışı için kullanılır.

PATAVATSIZCA sıf., be. *Tkz.* Yersizliği, uygunsuzluğuyla çevresindekileri tedirgin eden bir söz, bu biçimde yapılan konuşma için kullanılır: *Patavatsızca bir soru. Patavatsızca konuşmak.*

PATAVATSIZLIK a. **1.** Patavatsız bir kimsenin, davranışlarının niteliği. **—2.** Patavatsızca söylenen söz, yapılan konuşma: *Patavatsızlık etmek.*

PATCH (Alexander MACCARRELL), amerikalı general (Fort Huachuca, Arizona, 1889 - San Antonio, Texas, 1945). 1942'de generalliğe yükseltildikten sonra, fransız kuvvetleriyle işbirliği içinde Yeni Kaledonya'nın savunmasıyla görevlendirildi. Ertesi yıl Guadalcanal'ı tümüyle fethetti. 1944'te VII. Ordu komutanlığına getirildi ve Provence'a çıkarak (ağustos) Lattre ordusuyla birlikte Franche-Comté'yi kurtardı. Lorraine'e, ardından Alsace'a girdi, burada general Leclerc tümeninin de katılmasıyla 23 kasımda Strasbourg'u kurtardı. Mart 1945'te Worms yakınında Ren'i aştıktan sonra Bavyera'yı ele geçirdi ve İtalya'dan gelen müttefik kuvvetleriyle birleşti.

PATCHEN (Kenneth), amerikalı yazar (Niles, Ohio, 1911 - Palo Alto, Kaliforniya, 1972). Romanları (*Memoirs of a Shy Pornographer,* 1945; *Sleepers awake,* 1946) dışında, biçim özgürlüğü, lirizm ve gerçeküstücü imlerin birbirine karıştığı şiirler (*Before the Brave,* 1936; *The Teeth of the Lion,* 1942; *Because it is,* 1960; *Doubleheader,* 1966) kaleme aldı.

PATCH TEST a. (ing. *patch test*). ÜST-DERİ* TEPKİMESİ'nin eşanlamlısı.

PATCHWORK a. (ing. sözc.; *patch,* parça ve *work,* iş'ten). Dekoratif bir amaçla çeşitli renk ve türlerde kumaş parçalarının birbirine eklenmesiyle oluşturulan iş. (Bu teknik genellikle yatak örtüsü yapımında uygulanır.)

PATE a. (fr. *pâté*). Parça ya da ezme et ve sakatata çeşitli harçlar katılarak hazırlanan şarküteri ürünü. (*Dilimlenen pateler, galantinler, muslar ve ciğer ezmesi* gibi çeşitli pateler vardır.)

—Mutf. Et, balık ya da sebzeden vb. oluşan, hamura sarılarak fırında pişirilen yiyecek. || *İmparator patesi,* et kıyması, ince kıyılmış kümes hayvanı eti, soya, çin şehriyesi vb.'den oluşan, pirinçten yapılmış bir krepe sarılarak yağda kızartılan ve sıcak sunulan yiyecek. (Çin mutfağı.)

PATEL (Vallabhbhai Chaverbhai), hint siyaset adamı (Nadiad, Gucerat, 1875 -Bombay 1950). Gandhi'nin saflarında ve Hint ulusal kongresi içinde Hindistan' ın bağımsızlığı için savaştıktan sonra, bağımsızlıktan (1947) ölümüne kadar Başbakan yardımcılığı ve İçişleri bakanlığı yaptı. 1947'de Hindistan'da var olan 562 prenslik devletinin yeni ulus içinde erimesini sağladı.

PATELEKTOMİ a. (fr. *patellectomie*). Cerr. Dizkapağı kemiğinin tümünün ya da bir kısmının çıkarılması.

PATELLA a. **1.** Dizkapağı kemiğinin başka bir adı. **—2.** *Pycnogonida*'larda uyluk kemiği ile kavalkemik arasındaki bölüm.

PATELLA a. ÇİNŞAPKASI'nın bilimsel adı.

PATELLA BİPARTİTA, *iki parçalı dizkapağı* anlamında lat. sözc., dizkapağı kemiğinin, röntgende çatlak görünüm veren doğuştan anomalisini belirtir.

PATELLA VULGATA a. Balıkçıların yem olarak kullandığı yumuşakça. (Balıkçılar arasında *"deniz külahı"* adıyla bilinir.)

PATELLİDAE a. Denizde yaşayan, öndensolungaçlı yumuşakça familyası. (Kavkıları koni biçiminde, sargısız, geniş ağızlıdır. Üyeleri Üçüncü Zaman'dan bu yana yaşamaktadır. Başlıca cinsleri: *Patella, Helcion, Nacella.*)

PATEN a. (fr. *patin*). **1.** Koşullara göre yüksek ya da alçak konçlu ayakkabıların altına tutturulan plastikten ya da çelikten yapılmış lama; buz üzerinde kaymaya yarayan ayakkabı ve asıl patenden oluşan bütün; bu ayakkabılarla buz üzerinde uygulanan spor. (BUZ* PATENİ de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Tekerlekli paten,* ayakkabıya tespit edilmiş ya da kayışlar ile tutturulmuş ve üzerinde lastikten ya da poliüretandan dört küçük tekerlek bulunan madeni taban; bu tür paten, sert bir zemin üzerinde kaymayı sağlar; bu aletle yapılan spor.

—Ambal. Bir yükün tabına uzunlamasına yerleştirilmiş, yükün yerde kaymasını kolaylaştıran, genellikle uzun tahta parça.

—Dy. Vignole tipi bir rayda, taban görevi yapan ve rayın traverse oturmasını sağlayan yassı bölüm. (Ağaç traverslerde paten ya doğrudan ya da *sömel* denilen ve çelik bir sele içinde gömülü bulunan kauçuk bir levha yardımıyla ağacı dayanır; beton traverslerde, kauçuk bir sömel üzerine oturur.)

—ANSİKL. Buzla temas eden çelik lama birbirinden ufak bir oyukla ayrılan iki keskin ağızdan oluşur. Özelliklerine göre patenler değişik türlere ayrılırlar: laması, oldukça kalın ve kısa olan ve genellikle bitiminde testere uçları ya da bir sivri uç bulunan *figür patenleri;* kıvrık, kısa, ve ince bir laması olan, önünde sivri uçları olan *dans patenleri;* belli bir denge kazandıran, fakat dönüşleri kolaylaştıran uçları hafifçe kıvrık daha ince bir lamaya sahip *hokey patenleri;* daha uzun ve ince olan lamalarıyla düz bir parkurda en iyi verimi sağlayan *yarış patenleri.*

PATENİER (Joachim) → PATİNIR.

PATENT a. (ing. *patent*). İhtira berat*ı; imalat imtiyazı.

—Deniz huk. *Sağlık patenti,* sefere çıkan gemilere limanlarda verilen sağlık belgesi. (Bu belgenin, hareket ve uğrama limanlarında, geminin gideceği ülkenin konsolosunca vize edilmesi gerekir.)

—Kuyumc. *Patent damgası,* platin, altın, gümüş ya da altın kaplama gümüş eşyanın üzerine vurulan, içindeki değerli maden oranının, yasayla saptanmış ölçülerden birine uygunluğunu kanıtlayan damga.

—Metalürj. *Patent tavı,* yüksek direnç, belli bir burulma ya da katlanmanın yanı sıra özgün nitelikler göstermesi istenen çelik tellere, erimiş kurşun ya da tuz banyosunda uygulanan suverme işlemi. (Bu işlem, hızlı soğutmak suretiyle yapılan bir sertleştirmeye dayanır.)

PATER (Jean-Baptiste Joseph), fransız ressam (Valenciennes 1695 - Paris 1736). Watteau'nun öğrencisiydi; gerçekleştirdiği aşk ve kır sahneleriyle dönemin en beğenilen ressamları arasına girdi. Daha pastel renkler kullanarak ve belli bir maniyerizmin etkisiyle biçimleri uzatarak Watteau geleneğini sürdürdü. Başlıca yapıtları arasında *Bir kır şenliği* (Louvre) ve *Aslan avı*'nın (1737, Amiens) yanı sıra, Londra (Wallace Collection) ve Berlin-Charlottenburg'daki güzel tablolar sayılabilir.

PATER (Walter Horatio), ingiliz estetikçi (Londra 1839 - Oxford 1894). Quattrocento'yu incelediği ve Winckelmann üzerine bir çalışmayı içeren *Studies in the History of the Renaissance* (Rönesans tarihi üzerine incelemeler) adlı yapıtını 1873'te yayımladı. Bu incelemenin sonuç bölümünde, yaşamda başarı kazanmanın, estetik deneyime sürekli olarak karşı çıkan bir tutum benimsemenin sonucu olduğunu, o dönem için rahatsız edici bir biçimde ileri sürdü. Başka eleştirel incelemeler de yayımladı (*Appreciations with an Essay on Style* [Değer vermeler], 1889) ve *Marius the Epicurean* (Epikurosçu Marius) [1885] adlı yapıtıyla romancı olarak tanındı. Ruskin'in görüşlerini (sanatın ahlakçı yorumlanması dışında) benimseyen ve aşırı bir duyarlılığa sahip olan W. Pater, İngiliz estetizm* akımına bağlanabilir.

PATERA a. (lat. *patera*). Antik. İçmeye ya da tanrıların onuruna yere şarap vb. dökmeye (*libatio*) yarayan, ortası bombeli, ayaksız, az derin, geniş ağızlı kap. (Sağlık tanrıçası Hygieia'nın simgesiydi. Patera sözcüğü daha sonraları Roma döneminin bazı metal kapları için kullanıldı.)

PATERFAMİLİAS a. (*aile babası* anlamında lat. sözc.). Esk. Rom. Kan bağı ya da evlat edinme temeline dayanan bir ailenin reisi.

—ANSİKL. Ailenin reisi olan *paterfamilias*' ın, ailesinin bütün üyeleri ve bütün mallarının üzerinde mutlak bir yetkisi vardır, her şey

onun elindedir *(manus)*. İ.Ö. III. yy.'dan başlayarak, köleler üzerinde yetki *(dominica potestas)*, çocuklar üzerinde yetki *(patria potestas)* ve eş üzerinde yetki *(manus)* ayrımı ortaya çıktı. Paterfamilias'ın *potestas*'ı ona çocukları üzerinde yaşatma ve öldürme, satma ya da reddetme, vb. hakkını veriyordu. Paterfamilias, bütün aile malvarlığının sahibiydi ve aile *(familia)* adına bütün hukukî anlaşmaları ancak o yapabilirdi. Ayrıca, adaletin yerine getirilmesiyle ilgili bütün işleri de o yerine getirirdi. *Patria potestas*, babanın ölümü ya da yabancı bir ülkede tutsak düşerek özgürlüğünü ve yurttaşlık hakkını yitirmesi durumunda ortadan kalkardı.

PATERNALİST sıf. ve a. (fr. *paternaliste*). Paternalizm yanlısı.

PATERNALİZM a. (fr. *paternalisme*). İşçi-işveren ilişkilerinin, bir aile yaşamındaki gibi karşılıklı saygı ve sevgi ile otoriteye dayalı kurallar çerçevesinde yürütülmesi gereğini savunan anlayış. (Bu görüş XIX. yy.'da ve XX. yy. başlarında bir grup işveren tarafından uygulamaya geçirilmişti. Frédéric Le Play bunun kuramcısı oldu. Bugün de hâlâ çeşitli biçimler altında kısmen varlığını sürdüren bu anlayış, sendikalar ve işçi partileri tarafından tepki görmektedir.)

PATERNO, İtalya'da kent, Sicilya'da (Catania ilinde), Etna'nın G.'inde, Simeto vadisinin yanında; 45 100 nüf. Tarım (turunçgiller) merkezi.

PATERNO (Emanuele), **Sessa** prensi, italyan kimyacı (Palermo 1847 - *ay. y.* 1936). 1892'de Roma Üniversitesi'nde Analitik kimya kürsüsü'nün başına geçti ve 1910'da Roma'da bulunan Kimya enstitüsü'nün müdürü oldu. Analitik kimya, fiziksel kimya ve sanayi kimyası (donmaölçüm ve ışılkimya) konularında araştırmalar yaptı.

pater patriae, *vatanın babası* anlamına gelen ve Roma'nın kurtarıcılarını belirten latince sözcükler. Bu unvan, Roma'ya hizmetlerinden dolayı kendilerine duyulan minnetin simgesi olarak, İ.Ö. 2'de Augustus'a, sonra da diğer imparatorlara (örneğin Hadrianus) verildi; imparatorların resmi unvanlarından biri durumuna geldi.

PATERSON, ABD'de (New Jersey) kent, Passaic kıyısında, Passaic kentinin biraz K.'inde; 140 890 nüf. (1990). Sanayi merkezi: tekstil sanayisi, tekstil sanayisi için makineler, kimya sanayisi.

PATERSON (William), İngiliz iktisatçı (Tendwald, Dumfries, 1658 - Londra 1719). 1694'te İngiltere bankası'nı, 1695'te de Afrika'da ve Hindistan'da ticaret yapmak amacıyla İskoçya şirketi'ni kurdu. Yazılarında serbest mübadeleyi savundu.

PATERSON (Andrew BARTON, **Banjo** —denir), avustralyalı şair ve gazeteci (Narrambla, Yeni Güney Galler, 1864 - Sydney 1941). Şiir kitapları (*The man from Snowy River and Other Verses*, 1895), güç ve canlılık dolu, folklorik özellikli anonim bush şarkılarının tema ve biçimlerini yeniden işleyen ve köy yaşamını yücelten baladlarıyla geniş ölçüde tanındı. Baladlarından biri olan "Waltzing Matilda" müziklendirilmiş, Avustralya'nın resmi ulusal marşı olmuştur.

PATERSONİA a. Avustralya, Borneo ve Filipinler'de yetişen, birçenekli, köksaplı çokyıllık otsu bitki. (Çiçekleri mavi, nadiren sarıdır, çabuk dökülür. Süsengiller familyası.)

PATESİ → ENSİ.

PATET a. Orta cava klasik müziğinde makam.

—ANSİKL. Hintliler'in ragasına yakın olan patet, iki ıskala sistemine (*slendro* ve *pelog*) uygulanan ve bunları 6 patete bölen (3 *slendro patet: nem, sanga, manyura* ve 3 *pelog patet: lima, nem, barang*) bir tonalite kavramı olarak tanımlanabilir. Bunlar yapıları, çeşitli kadans formülleri ve ambitusun başlıca ıskalalarıyla ayırt edilirler. Her patet, *wayang*'daki (gölge tiyatrosu) olay akışının bir evresine ve günün belli bir anına karşılıktır.

PATETİK a. (fr. *pathétique;* geç lat. *patheticus;* yun. *pathetikos*'tan). Büyük bir heyecan duygusu yaratmaya yönelik edebiyat üslubu, türü.

PATHANKOT, Hindistan'da kent, Himaçal Pradeş'in batısında, Amritsar'ın K.-D.'sunda; 76 000 nüf.

PATHANLAR → PAŞTULAR.

PATHÉ, iki fransız sanayicinin adı: ÉMILE (Paris 1860 - *ay. y.* 1937) ve CHARLES (Chevry-Cossigny, Seine-et-Marne, 1863 - Monte-Carlo, 1957). Pathé kardeşler, Pigalle alanında bir kahve işlettikten sonra "Pathé frères" markasıyla ve horoz amblemiyle, Belleville, sonra da Chatou' da bulunan fabrikalarında Edison'un fonografına benzeyen bir fonograf yaptılar. "Fonograf salonu" (1894) ve ses alma aygıtları yapımında, silindirin yerini önce düşey (1906), daha sonra yatay kayıtlı plağın (1920) alması iki kardeşin öncülüğünde oldu; bu kuruluşlar 1928'de English Columbia Company'nin denetimi altına girdi. Charles Joinville'de, film üreten ilk fabrikayı ve baskı yapan ilk laboratuvarı (1905) kurdu. Büyük başkentlerde şubeler açtı, Vincennes stüdyolarındaki film üretiminin yönetimini Ferdinand Zecca*'ya verdi, 1909'da ilk sinema haber gazetesi olan *Pathé-Journal*'i çıkardı.

Pathet Lao, Laos'ta prens Suphanuvong tarafından 1950 yılında oluşturulan ilerici ve ulusçu hareket. Pathet Lao, sol güçleri bir araya getirerek, Kuzey Vietnam'ın da desteğiyle, Fransa'ya karşı direniş ordusunu ve ulusal bağımsızlık savaşını örgütledi. 1957'den sonra, hareket "Neo Lao Hak Sat" (Laos Yurtsever cephesi) adı altında, Suphanuvong başkanlığındaki, kesinlikle komünist eğilimli bir siyasal parti olarak eylemlerini sürdürdü. 1962'de ABD'nin desteklediği sağ güçlerle savaşırken, geçici bir ulusal birlik hükümeti oluşturma girişiminde bulunduysa da, kısa bir süre sonra yeniden Suvanna Phuma'nın merkez hükümetine ve amerikan birliklerine karşı açık bir mücadeleye girişti. 1964'ten sonra devrimci güçler ülkenin kuzeyini ve yüksek yaylaları denetimleri altına aldılar. Ülkenin geri kalan kesimlerinde giderek artan etkinlikleri, 1973'te merkezi hükümetle bir barış anlaşmasının imzalanması ve ulusal birliği temsil eden geçici bir hükümetin oluşturulmasıyla sonuçlandı. Bu hükümet, hızlı bir şekilde denetimi altına girdiği Pathet Lao'nun iktidarı ele geçirmesini sağladı. Aralık 1975'te Laos Demokratik Halk Cumhuriyeti ilan edildi ve yeni bir sosyalist rejim kuruldu. Pathet Lao, Laos Devrimci komünist halk partisi karşısında silindi. 1979' da Noe Lao Hak Sat, "Ulusal yeniden kuruluş için Lao cephesi" adını aldı.

PATHOVAR a. Bitki patol. Bir patotipi tanımlamak için kullanılan uluslararası terim.

PATIRDAMAK gçz. f. (yansıma sözc.). Patırtı sesi çıkarmak; gürültü etmek.

◆ **patırdatmak** ettirg. f. İki şeyi, özellikle de ayakları birbirine vurarak gürültü çıkartmak.

PATIRDATMAK → PATIRDAMAK.

PATIR KÜTÜR be. (yansıma sözc.). Yürüme, düşme, dökülme, vb. bir eylemin gürültülü ya da aceleyle yapıldığını ya da ortaya çıktığını belirtir: *Merdivenden patır kütür ayak sesleri geliyor.*

PATIR PATIR be. (yansıma sözc.). Patırtı sesi çıkararak gürültüyle ve birbirini izleyerek: *Dutlar ağaçtan patır patır dökülüyor.*

PATIRTI a. (yansıma sözc.). **1.** Gürültü, özellikle de sert ayak vuruşlarından çıkan gürültü: *Sokaktan gelen patırtıları dinlemek.* **—2.** Gürültülü kavga, kargaşa: *Nerde patırtı görsen, hemen ordan uzaklaş.* **—3.** Şamata, gürültü: *Patırtıyı kes de televizyonu izleyelim.* **—4.** *Patırtı çıkarmak*, kavga ya da kargaşaya yol açacak davranışlarda bulunmak. ‖ *Patırtı kopmak*, kavga ve kargaşa çıkmak. ‖ *Patırtıya pabuç bırakmamak*, önemsiz saydığı korkutmalara, yıldırmalara aldırış etmeden bildiğini yapmak, yolundan dönmemek: *Biz öyle kuru patırtılara pabuç bırakacak kişilerden değiliz.* ‖ *(Bir yeri) patırtıya vermek*, bir yerde telaş, karışıklık doğmasına yol açmak, ortalığı ayağa kaldırmak.

—Isıl mot. Bir motorun, kuru bir patlamaya benzeyen olağandışı gürültüsü.

PATIRTILI sıf. **1.** Gürültülü. **—2.** Kavgalı ya da şamatalı.

PATİ a. Kedinin ya da köpeğin özellikle ön ayaklarından her birinin uç kısmı.

PATİ a. Etol. Bir hayvanın dış çevredeki fiziksel ya da kimyasal bir etkene verdiği yer değiştirme cevabı. (Bu cevap sonucunda hayvan ya etkenlerin en güçlü olduğu yere ya da kendisi için katlanılabilir düzeyde olduğu yere gider.)

—ANSİKL. Tropizmin tersine, başlayan hareket doğrudan etken kaynağına yönelmez: pati, elverişsiz bölgeden kurtulma tepkisidir. Pati, olayı başlatan etkenin şiddeti belli bir düzeye ulaşınca gerçekleşir: ne var ki bu düzey türden türe, hatta bireyden bireye değişir; uyaranın şiddeti hayvanın katlanabilme düzeyini aştıkça tepki de giderek daha şiddetli olur.

Patiler preferendum davranışlara özgü yönelme tepkileridir; örneğin ısıya yönelme tepkileri, patilere benzeyen hareketlerden oluşur.

PATİA *(río)*, Kolombiya'da, Popayán'ın G.-B.'sında Cordillera central'den doğan ırmak. Önce G.-G.-B.'ya, sonra B.'ya akar ve Tumaco'nun K.'inde Büyük Okyanus'a dökülür; 322 km.

PATİALA, Hindistan'da kent (Pencab), bir sih prensliğinin eski başkenti; 253 341 nüf. (1991). Ticaret ve sanayi (pamuk işleme, makine, besin) merkezi.

PATİK a. (yun. *pato*, basmak'tan). **1.** Tabanı yumuşak ve ince deriden yapılmış, genellikle üstten bağlı küçük çocuk ayakkabısı. **—2.** Genellikle bebekler için yünden örülen ve çorap üstüne giydirilen giyecek.

—Koregr. BALE AYAKKABI*SI'nın eşanlamlısı.

PATİKA a. (slav dillerinden). İnce, dar yol; keçiyolu, çığır.

—Ormanc. Ağaç sayım ve ölçüm memurlarının geçişini kolaylaştırmak için ormanda açılmış olan dar keçiyolu.

PATİNA a. (ital. *patina*). Zamanla, sürekli sürtünme sonucunda ya da yapılan bazı işlemlerin etkisiyle, bir heykelin yüzeyinde görülen değişim. (Bronz sözkonusu olduğunda, doğal patina, kalınlığı ve rengi yeşile çalan maviden siyaha çalan kahverengiye kadar değişen bir sülfürlenmedir; yapay patinalar, metalin özgün renginde, çeşitli asitlerin, laka ve/ya da verniklerin yardımıyla yapılan değişikliklerdir: Floransa kızıl kahverengisi, antik yeşil, kahverenginin karamela renginden siyaha kadar uzanan çeşitli tonları.)

—Mobc. Eski mobilyalarda, aşınma, renk açılma ya da koyulaşması sonucu kendiliğinden meydana gelen görünüm. ‖ *Patina boyama*, yeni mobilyalara eski bir görünüm kazandırmak amacıyla uygulanan özel boyama tekniği. (Bu teknikle hazırlanan mobilyalar normal mobilyalardan biraz daha pahalıdır.) ‖ *Patina boyası*, patina boyamada kullanılan ve suda eriyen toz boyaları ceviz boyası ve suyla karıştırarak elde edilen özel ağaç boyası. ‖ *Patina cilalama*, patina boya yapılmış yüzeyi vernikle kaplama.

PATİNAJ a. (fr. *patinage*). **1.** Buz pateni ya da tekerlekli paten kullanılarak yapılan

IPS

general Patch

Réunion musées nation.

Ugarit'te bulunan "av" pateras
altın, İ.Ö. XIV.-XIII. yy.
Louvre müzesi, Paris

Gérard-Vandystadt

artistik patinaj
çiftler, serbest hareketler
(dünya şampiyonası, Kopenhag, 1982)

Aschendorf-Vandystadt

artistik patinaj
tek erkekler, serbest hareketler
(dünya şampiyonası, Kopenhag, 1982)

kadınlar
sürat patinajı yarışı
(Avrupa şampiyonası, Grenoble, 1981)

Aschendorf-Vandystadt

hareket. —**2.** *Artistik patinaj,* zorunlu ve /ya da serbest hareketlerden oluşan, yarışma ya da gösteri niteliğinde sunulan ve buz üzerinde gerçekleştirilen gösteri. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Sürat patinajı,* buz üzerinde yapılan sürat yarışı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Dy. Devindirici tekerleklerin, aderansa oranla çok daha güçlü bir çekim kuvveti nedeniyle kayması. (Bu durumda, devindirici tekerlekler raya yapışmadan ve lokomotifi hareket ettirmeden boşlukta döner. Bunun için lokomotiflerde patinaj detektörleri ile sözkonusu dingili durduran ve aderansı artırmak için ray üzerine kum püskürten patinaj önleme düzenekleri bulunur.)

—Mak. san. Mekanik bir bütünün bir yüzey üzerinde, örneğin bir aracın tekerleklerinin bir yol, raylar vb. üzerinde, aderans yetersizliği nedeniyle kazara kayması.

—Oto. *Patinaj yapmak,* kilitlenmiş tekerlekler sözkonusuysa, ani fren yapma sırasında dönmeden kaymak. —Bir kavramadan söz ederken, sürtünme yüzeyleri, diskin aşınmış ya da baskı yaylarının zayıflamış olması nedeniyle sürüklenmeden birbiri üzerinde kaymak.

—Teknol. *Patinaj yapmak,* bir tekerlekten söz ederken, rayın ya da yuvarlanma yüzeyinin aynı noktası üzerinde, aderans eksikliği nedeniyle ilerlemeden dönmek.

—ANSİKL. Spor. Buz üzerinde patinaj, kışları uzun süren ülkelerde (İsveç, Norveç, Rusya, Hollanda, İngiltere), çok erken dönemlerde bir bireysel ulaşım aracı olarak kullanıldı. XVIII. yy.'dan başlayarak bu etkinlik Fransa'da gerçek bir moda niteliğini aldı. Spor olarak ise, bir buz dansı olan artistik patinajı ve sürat patinajını birbirinden ayırt etmek gerekir. *Artistik buz patinajı,* zorunlu hareketlerden, serbest zorunlu (kısa program denir) ve tek erkekler, tek kadınlar ve çiftler için bir serbest program bölümlerinden oluşur. Derecelendirme, bu üç yarışmanın sonuçlarını değerlendiren bir jüri tarafından verilen, 0'dan 6'ya kadar olan puanlamaya göre yapılır. Sürat patinajı erkekler için 500 m, 1 000 m, 1 500 m, 5 000 m ve 10 000 m'lik yarışlar, kadınlar için ise 500 m, 1 000 m, 3 000 m ve 5 000 m'lik yarışlardan oluşur. (500 ve 1 000 m'lik yarışlarda 40 km/sa'ten daha yüksek dereceler kaydedilmiştir.)

Artistik patinaj 1908'den bu yana, sürat patinajının yer aldığı kış oyunlarının gerçekleştirilmesinden önce (1924), bir olimpiyat sporuydu. Artistik patinajda her yıl dünya ve Avrupa şampiyonlukları için yarışmalar düzenlenir. Türkiye'de artistik patinaj ancak eğitim aşamasındadır. Bu spor dalında İstanbul, Ankara ve İzmir'de tesisler yapılmıştır.

PATİNİR ya da **PATENİER** (Joachim), güney hollandalı ressam (Dinant ya da Bouvignes 1480'e doğr. - Anvers 1524). Q. Metsys'le ortak çalışmalar yapan ve Dürer ile ilişki kuran sanatçı, doğrudan manzara resmi çalışmaları yapmadıysa da, tablolarının ön planda yer alan dinsel sahneleri geri plandaki manzaraya bağlı kılan ilk ressam oldu. XVI. yy. flaman manzara ressamları, Patinir'in yarı gerçekçi, yarı düşsel resim anlayışını benimsediler. Sanatçının fırçasından çıktığı kesin olan ancak yirmi kadar tablo bilinmektedir ve bunların beşi imzalıdır (Prado, Anvers, Karlsruhe, Viyana müzeleri).

PATİNKİN (Don), israilli iktisatçı (Chicago 1922). Birçok yapıtından biri olan *Money, İnterest and Prices*'da (Para, faiz ve fiyatlar) [1956] ilk çalışmalarının özünü açıkladı ve global dengesi birbirleriyle mübadele edilebilen dört tip iktisadi mal (iş hizmetleri, ürünler, mallar ve hizmetler, para ve kıymetli evrak) sayesinde sağlanan bir model ortaya koydu. Öteki yapıtları: *The İsrael Economy: The First Decade* (İsrail ekonomisi: ilk on yıl) [1959], *Studies in Monetary Economics* (Para iktisadı üstüne incelemeler) [1972], *Essays On and İn the Chicago Tradition* (Chicago okulu geleneği üstüne denemeler) [1981].

PATİÑO (José), ispanyol siyaset adamı (Milano 1666 - San İldefonso 1736). Andalucía'da deniz kuvvetleri levazım komutanlığına getirildi (1717), Alberoni tarafından Sicilya seferini hazırlamakla görevlendirildi (1718). Deniz kuvvetleri ve Doğu Hindistan Devlet bakanlığı (1726), Savunma bakanlığı (1730) yaptı, Felipe V'in başdanışmanlığına getirildi (1733). Amerika ile ticarette tekellere ve kaçakçılığa karşı savaştı, Guipúzcoa (Venezuela için), Antiller ve Filipinler şirketlerini kurdu ve Casa de Contratación'u, Sevilla'dan Cádiz'e nakletti.

PATİO a. (isp. *patio*). Bir konutta, çeşitli odaların baktığı avlu; odalar, genellikle revaklar aracılığıyla, örtülü olmayan bu avluya açılır.

—ANSİKL. Altında çoğu kez bir sarnıç bulunan patio, Akdeniz iklim koşullarına uygun bir düzenlemedir. Daha III. binyıl'da Ur'da patioların bulunduğu kanıtlanmış, patio, eski Yunan ya da Afrika'daki roma evlerinin (peristylon), italyan (cortile) ve ispanyol (mağrib etkisiyle) konutlarının ayırtedici öğelerinden biri olmuştur. İspanyollar'ın Latin Amerika'daki sömürgeleştirme hareketlerine bağlı olarak patio bu kıtada da yaygınlaşmıştır.

PATİS → PATİSKA.

PATİSERİ a. (fr. *pâtisserie*'den). Pastac. *Patiseri kreması,* bazı pastaların içini doldurmak (milföy, turta vb.) üzere süt, yumurta sarısı, şeker ve unla hazırlanan, bademle kokulandırılan ve ateşte kıvam kazandırılarak pişirilen krema.

PATİSKA a. (fr. *batiste*'den). Genellikle iç çamaşırı yapımında kullanılan, bezayağı örgülü, hafif gramajlı, beyazlatılmış pamuklu bez. (Uygulanan apre türüne göre yumuşak ya da diri tutumlu olabilir.) [PATİS de denir.]

◆ sıf. Bu bezden yapılmış: *Patiska çamaşır. Patiska çarşaf.*

PATKAY dağları, Hindistan ve Birmanya sınırlarında kütle, Brahmaputra ve Çindvin vadileri arasında. G.-B.'dan K-D.'ya doğru yönelmiş kütle, Naga dağlarının ve yükseklikleri 3 000 m'ye yaklaşan birçok komşu tepenin en yüksek bölümünü oluşturur.

PATKUL (Johan Reinold), livonyalı yurtsever (Stockholm 1660 - Kazimierz 1707). Livonya valisiydi, İsveç'e karşı soyluların protestolarını destekleyerek Karl XII'nin düşmanlığını kazandı. 1694'te ölüm cezasına çarptırıldı, sürgünde yaşadı ve 1701'de Büyük Petro'nun hizmetine girdi. 1707'de Polonya kralı August II, onu Karl XII'ye teslim etti. Bunun üzerine Karl XII, onu öldürttü.

PATLAK sıf. **1.** Patlamış, patlayarak üzerinde delik, yarık vb. oluşmuş şey için kullanılır: *Patlak lastik. Patlak balon.* —**2.** *Patlak göz,* yuvasından dışarı çıkık, fırlak göz.

—Esk. giy. *Patlak dikişli,* ilmiye sınıfından olanların giydiği bir tür başlık.(Aralıklı olarak çırpma dikişle dikildiğinden halk arasında bu ad verildi. Üzerine sarık sarılarak kullanılırdı.)

—Su ür. kül. *Patlak göz,* üretilen çok genç alabalıklara bulaşan iltihaplı pankreas nekrozu gibi virüslü bazı hastalıkların belirtisi.

◆ a. **1.** Patlama sonucunda açılmış yarık: *Lastiğin patlağını bulmak.* —**2.** *Patlak vermek,* gizlenen ya da sonucu kötü olan bir olay sözkonusuysa, beklenmedik bir biçimde ortaya çıkmak.

—Denizc. Gemilerde, boya, tiner ve benzir gibi malzemeleri koymada kullanılan sactan yapılmış silindir biçiminde kap.

PATLAMA a. **1.** Patlamak eylemi; bu eylem sırasında çıkan ses: *Bir bombanın patlaması. Bu patlamalar nereden geliyor?* —**2.** Bir dengeyi, bir değişmezliği bozan ani gelişme: *Nüfus patlaması. Turizm patlaması.*

—Balis. Bir merminin, hava katmanlarına çarpmasıyla oluşan gürültü.

—Bilş. Bir öğenin verilerinin ya da bir fişlik öğelerinin belleğe dağılmış birçok parçaya ayrılması.

—Fişekç. Bir patlayıcının çok büyük bir hızla ayrışması; bir basınç dalgasının saniyede birkaç kilometreye varan bir hızla patlayıcı madde içinde yayılmasıyla ayırt edilir. (Patlama genellikle kuvvetli ve kuru bir gürültü eşliğinde meydana gelir.) [Bk. *ansikl.* böl.] ‖ *Patlama önleyici,* çabuk tutuşan bir ortamda çalışmak üzere hazırlanan ve bir iç patlamanın kırılmasını, bozulmasını ve tutuşmanın yayılmasını önleyecek bir kılıfla donatılan aygıt için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Isıl mot. YANMA* VE GENİŞLEME'nin eşanlamlısı.

—Kim. ve Fişekç. Çok kısa bir süre içinde basınçlı gazların serbest kalmasına ya da meydana gelmesine yol açan olay. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Patlama sınırları,* bir gaz karışımının kendiliğinden patladığı sıcaklık ve basıncı, patlamadığı sıcaklık ve basınçtan ayıran koşullar. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Kuramsal patlama sıcaklığı,* patlayıcı belli bir maddenin patlaması sonunda oluşan cisimlerin, iletim ya da ışımayla herhangi bir kayba uğramadığı varsayılarak denge durumuna geldiği sıcaklık. (İki tür patlama sıcaklığı vardır: birincisi, manometreli bomba gibi kapalı bir kapta ve değişmez hacimdeki patlama sıcaklığı, ikincisi, değişmez basınçtaki patlama sıcaklığıdır. Değişmez hacimdeki patlama sıcaklığı, ender olarak 1 000 °C'ın altına düşer ve 5 000 °C'ı geçebilir, oysa değişmez hacimdeki patlama sıcaklığı, bunun daha altındadır.)

—Oto. İç basıncın etkisiyle, bir tekerleğin dış ve iç lastiklerinin aniden yırtılması. (Metal kablo katlarıyla takviye edilmiş radyal karkaslar, lastiklerin patlama tehlikesini oldukça azaltmıştır; bunların yalnız bir kaza [kaldırıma sürtünme, bir engele çarpma, sönük lastikle yol alma] anında patlama olasılığı vardır.)

—Savunm. *Nükleer patlama,* parçalanabilir ya da kaynaşabilir bir maddeden son derece büyük ve şiddetli bir enerjinin açığa çıkması. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Tıp. Bazı patolojik belirtilerin beklenmedik bir zamanda aniden ortaya çıkması.
—Yerbil. *Patlama çukuru,* yerkabuğu içindeki volkanik etkinlikler sırasında çıkan gazların patlamalarla dışarı fırlatılması sonucunda yeryüzünde meydana gelen ve bir huniye benzeyen volkanik çukur. (Maarlardan farkı, lav akıntısının olmayışıdır.) [DİYATREMA da denir.]
—ANSİKL. Fişekç. Bir patlamanın yayılma hızı her zaman çok yüksektir; katı patlayıcılarda 1 ile 9 km/sn arasında (hatta biraz daha fazla) değişir. Patlayıcı gazlardaki parlama olayı, 1881'de, Mallard ve Le Chatelier ile Berthelot ve Vieille tarafından aynı zamanda keşfedildi; Berthelot ve Vieille patlamanın kararlı rejimindeki yayılmaya, *patlama dalgası* adını verdi.
D. L. Chapman (1899) ve E. Jouguet (1901'den 1905'e kadar), daha önce Riemann ve Hugoniot tarafından ortaya atılan şok dalgaları denklemlerinden yola çıkarak bir patlama kuramı geliştirdiler; günümüzde herkes tarafından kabul edilen bu kuram, *Chapman-Jouguet kuramı* ya da patlamanın *hidrodinamik kuramı* olarak bilinir. Louis Crassard, 1907'de, patlamayı, bir *şok dalgası ve yanma* olarak tanımladı, çünkü bir kimyasal tepkime (yanma) ile bir mekanik olay (şok dalgası) aynı anda gerçekleşmekte ve kimyasal tepkime sonucu ortaya çıkan enerji, dalgayı besleyerek patlayıcı madde içinde zayıflamadan yayılmasını sağlamaktadır.
Patlama anında erişilen sıcaklıklar kapalı kap içinde gerçekleşen patlama sıcaklıklarından pek farklı değildir, ama basınçlar büyük değerlere (250 kilobardan daha fazla) ulaşabilir; bu da, patlayıcı şarjının çok kısa bir sürede patladığı göz önüne alınırsa, patlayan şarjın temasıyla meydana gelen büyük tahrip etkisini açıklar.
Uyarılmış şarjın *etkiyle patlaması,* özellikle uyarıcı şarjın patlamasıyla çevreye yayılan şok dalgasından kaynaklanır; patlamanın bu mekanizmayla ulaşabildiği uzaklık, yaklaşık olarak, uyarıcı şarj kütlesinin kare köküyle orantılıdır.
• *Patlama önleyici.* Patlama önleyici sözcüğü, özellikle, grizulu maden ocaklarında kullanılmasına izin verilen elektrikli malzeme için kullanılır; lambalar ve patlayıcılar için *emniyet* ya da *güvenlik* deyimi kullanılır. Patlama önleyici malzemenin ilkesi, normal ya da arızi olarak kıvılcım ya da alev çıkaran parçaların, içerde oluşabilecek bir grizu tutuşmasının aşırı basıncına karşı koyabilecek kadar dirençli bir karter içine kapatılmasıdır. Karter, ancak dar (ağız genişliği 0,5 mm'den daha az) ve patlama gazını soğutmaya yetecek uzunlukta borularla dışarıya bağlıdır; böylece alevin dışarıya geçmesini engeller. Öte yandan, grizulu maden ocaklarında kullanılan Diesel motorlarının, egzos ve giriş boruları, hava boşaltma deliği denen, paralel ince sac levhalar arasına yerleştirilmiş bir dizi yarıkla korunur. Başka sanayi dallarında (petrol) ise, grizu dışındaki yanıcı gazlar için, özel nitelikli patlama önleyici malzeme kullanılır.
—Kim. ve Fişekç. Patlama, bir buhar kazanının ya da basınçlı (sıkıştırılmış) bir gaz tüpünün patlamasında olduğu gibi, içinde basınçlı akışkan bulunan bir kabın parçalanmasına yol açabilir. Patlama, gaz açığa çıkaran çok hızlı kimyasal bir tepkimeden ileri gelir. Böyle bir tepkimenin merkezi olan cisim, patlayıcı bir maddedir. Homojen patlamalarda çoğu kez ısının artmasıyla başlayan kimyasal tepkime, patlayıcının tüm hacmi içinde aynı anda meydana gelir; ama tepkimenin patlayıcı içinde bir dalga gibi adım adım yayılması durumunda heterojen patlamalar görülür. Heterojen patlamalar, tutuşmalı patlama ve gürültülü patlama olmak üzere ikiye ayrılır. Gürültülü patlama, tutuşmalı patlamadan 1 000-10 000 kez daha kısa süre içinde meydana gelir ve daha yüksek basınca yol açar. Açığa çıkan gaz ve serbest kalan enerji miktarı, her iki patlama türünde de aynı düzeydedir. Ancak gürültülü patlamanın tahrip etkisi daha yüksektir. Tutuşmalı patlama, daha çok ateşli silahlarda ya da değişik amaçlar için başka mekanik düzeneklerde kullanılır.
• *Patlama sınırları.* Basıncı, sıcaklığın fonksiyonu olarak veren bir çizelgede, homojen bir gaz karışımının durumu, bir noktayla gösterilir. Patlamanın kendiliğinden başladığı alanı, patlayıcı olmayan alandan ayıran bir ABCD eğrisi çizilir. Belli bir θ sıcaklığında karışımın patladığı üç üst (ya da alt) sınır basıncı vardır. Sırasıyla AB, BC ve CD birinci, ikinci ve üçüncü patlama sınırlarını gösterir.
—Savunm. *Nükleer patlama.* Kimyasal patlamadan, hem tepkime sonucu ortaya çıkan birim enerji, hem de birim kütle veya hacme karşılık gelen toplam enerji bakımından farklılık gösterir. Kimyasal bağ enerjilerinin molekül başına birkaç elektronvolt olmasına karşın (yaklaşık 10^{-18} J kadar), nükleer tepkime sonucu açığa çıkan enerjiler, çekirdek başına 10 ile 100 milyon elektronvolt (2.10^{-12} ve 3.10^{-11} J arasında) düzeyindedir.
Nükleer bir madde, eşit kütledeki kimyasal patlayıcıdan on milyonlarca kat daha fazla enerji açığa çıkarabilir. Bir de buna, tepkimelerin gelişme ritminin olağanüstü hızını eklemek gerekir: tepkime sayısının saniyenin birkaç milyarda biri kadar sürede iki katına çıkmasıyla nükleer patlama enerjisi, saniyenin milyonda birinden daha az bir zamanda açığa çıkar. Basınç birkaç yüz milyon atmosfere ulaştığı gibi, sıcaklık da on milyonlarca dereceye ulaşır. Yerel olarak açığa çıkan enerjinin bir bölümü nötronların yayılmasına neden olurken daha büyük bir bölümü elektromanyetik halde sızar. Bu ışıma çevreyi ısıtarak artar. Eğer patlama havada meydana gelirse bir alev topu oluşur. Yeraltındaysa toprağı oluşturan maddeler erir. Sonunda, bir şok dalgası ortaya çıkar. Patlamadan sonra küllerin içinde, havadaki patlama sırasında yerküreye dağılan ya da bir yeraltı patlaması sırasında

Bk. resim sayfa 9224

camlaşmış kayalarda bulunan, radyoaktif parçalanma ürünlerine rastlanır.
Bir nükleer patlamanın pek çok etkisi vardır. Patlama noktasının hemen yakınındaki maddeler tümüyle buharlaşır; biraz uzaktakilerse sıvılaşır ya da dağılır. Tamamen tahrip edilmiş bu bölgenin dışında, mekanik etkileri, ısı etkileri, nötron ışınımı etkileri ve radyoaktif serpinti etkileri görülür. Son olarak, çok daha uzaktaysa elektromanyetik etkilere rastlanır. Çeşitli etkilerin zararlı ışınları, patlamayla açığa çıkan enerjiye (özellikle havanın yoğunluğundan) ve ayrıca mekanik etki, ısı etkisi ya da nötron ışınımı etkisi gibi görece değer olarak özel bir etkiyi artırabilen nükleer yük kavramına bağlıdır.

PATLAMAK gçz. f. **1.** Çok güçlü bir basıncın ya da ısının etkisiyle şiddetli bir gürültü çıkararak dağılıp paramparça olmak; infilak etmek: *Patlayan piknik tüpünün yol açtığı facia. Havada rengârenk havai fişekler patlıyordu. Elde patlayan bomba.* **—2.** Güçlü bir baskı, ısı vb. bir nedenle parçalanmak, yırtılmak, delik deşik olmak, yarılmak: *Otomobilin lastiği patladı. Su borusu patlayınca evi su bastı.* **—3.** Birdenbire ve şiddetli bir gürültüyle ortaya çıkmak, oluşmak: *Fırtına patlayacak.* **—4.** Bir şey sözkonusuysa, dikilmiş, tutturulmuş, yapıştırılmış bölümlerinden açılmak; yırtılmak: *Ayakkabıları patladı. Bu pantolonu zayıflamadan sakın giymeye kalkma, daha ilk giyişte patlar. Pantolonun dikişleri patlamış.* **—5.** Dudak, kaş, kafa vb. sözkonusuysa, derin bir yarık ile açılmak: *Patlayan kaşa dikiş atmak. Kavgada dudağı patlamış.* **—6.** Tomurcuklardan söz ederken açılmak, yeşermek: *Tomurcuklar patladı.* **—7.** Bir olay (çoğu kez can sıkıcı bir olay) birdenbire ortaya çıkmak, kendini göstermek: *Bölgede her an savaş patlayabilir. Haber bomba gibi patladı.* **—8.** Bir kimse sözkonusuysa, öfkesini, hoşnutsuzluğunu tutamamak: *Daha ileri gitme, bir patlarsam fena olur. Yeter! Adam şimdi patlayacak.* **—9.** Bir etkinlik, bir şey sözkonusuysa, ansızın çok büyük boyutlara ulaşmak: *Bu yıl turizm patlayacak. Az gelişmiş ülkelerde patlayan nüfusun yarattığı sorunlar.* **—10.** *Bir şeyden (soyut) patlamak,* etkisi altında bulunulan olumsuz bir şeyin aşırılığını gösterir: *Sabırsızlıktan patlıyorum. Burada sıcaktan patlıyoruz.* **—11.** *Tkz. Bir fiyata, pahalıya vb. patlamak,* bir şey sözkonusuysa, o fiyata ya da pahalıya mal olmak: *Bu ev bize tam yüz milyona patladı. Mütevazı bir tatil bize artık pahalıya patlıyor.* **—12.** *Tkz. (Yemekten, içmekten) patlamak,* aşırı ölçüde yemek içmekten midesinde şişkinlik oluşmak: *Neredeyse patlayacak, hâlâ yemek istiyor.* **—13.** Yumruk, tokat vb. sözkonusuysa, genellikle yüze şiddetle indirilmek: *Burnunda patlayan yumruk bir anda yüzünü kan içinde bırakmıştı.* **—14.** *Patla!, patlayasıca!,* sabırsızlık gösteren birine söylenen ilenme sözü. ‖ *Patlama!,* "sabret, sabırsızlık gösterme" anlamında söylenen kızgınlık sözü. ‖ *Patlamış mısır,* ısının etkisiyle şişerek patlayan ve çerez olarak yenen mısır taneleri.
—Kim. Gürültü ve kıvılcımlar çıkararak şiddetle bozunmak.

◆ **patlatmak** ettirg. f. **1.** *Bir şeyi patlatmak,* onun patlamasına yol açmak: *Balonu fazla şişirip de patlatma.* **—2.** *Bir silahı, patlayıcı bir maddeyi patlatmak,* onu ateşleyerek patlamasını sağlamak, patlamasına neden olmak. **—3.** *Bir giysiyi patlatmak,* onun dikiş yerlerinden açılıp sökülmesine, yırtılmasına vb. neden olmak: *Bu dar pantolonu giymeye kalkarsan patlatırsın.* **—4.** *Bir kimseyi patlatmak,* onun canını aşırı ölçüde sıkmak, onun sabrının tükenmesine, kızmasına neden olmak; tepkilerini şiddetli biçimde göstermesine yol açmak: *Gevezeliğiyle sıkıntıdan patlattı. Davranışlarıyla adamcağızı sonunda patlattı.* **—5.** *Bir haberi patlatmak,* onu çarpıcı biçimde ortaya koymak, açıklamak, bildirmek. **—6.** *(Tokadı, yumruğu) patlatmak,* şiddetli bir tokat ya da yumruk atmak.

PATLAMALI sıf. Hava etkisiyle benzinin, petrolün, vb. hızlı yanması sonucu beslenen motor için kullanılır.
—Dilbil. → KAPANTILI.
—Isıl mot. *Patlamalı motor* → BENZİN* MOTORU.

PATLANGAÇ, PATLANGIÇ a. **1.** Kamıştan ya da içi oyuk bir ağaç dalından yapılan ve tabancaya benzeyen bir ses çıkaran pistonlu oyuncak. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Yere vurularak ya da üzerine basılarak patlatılan bir tür şenlik fişeği. **—3.** Kare biçimli kâğıdı katlayarak yapılan ve iki ucundan ileriye doğru fırlatıldığında ses

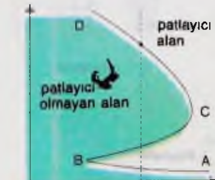
Giraudon

Joachim Patinir
***Mısır'a kaçış* temasının işlendiği küçük manzara**
Krallık güzel sanatlar müzeleri Anvers

Şlomo-Marcus-İsrail büyükelçiliği

Don Patinkin

patlama sınırları

United States Atomic Energy Commission

nisan 1973'te amerikan yapısı bir termonükleer bombanın **patlaması**

çıkartan bir çocuk oyuncağı. (İçine tebeşir tozu, un vb. konarak fırlatıldığında patlamaya benzer bir ses çıkartarak içindekileri ileriye püskürtür.) **—4.** *Ağız patlangacı,* balonlu çiklete bazı yörelerde verilen ad.

—ANSİKL. Patlangaç yapmak için, 10-15 cm uzunluğunda 4-5 cm çapında bir ağaç parçasının ortasını oyup iki ucunu tıkadıktan sonra, bu oyuğa girebilecek çapta bir dal parçası kesilir. Dal parçasıyla borunun bir ucundaki tıkaç itildiğinde, içine sıkışmış hava öteki uçtaki tıkacı fırlatır ve patlama sesini andırır bir ses çıkar. Tıkaç olarak çitlembik vb. sert taneli yemişler ya da ıslak kıtık kullanılır.

PATLANGAÇ a. **1.** Kırmızı ya da sarı çiçekler açan ve meyvesi parmakların arasına alınıp bastırıldığında bir ses çıkararak patlayan (patlangaç adı buradan gelir), 2-3 m yüksekliğinde ağaççık. (Bil. a. *colutea;* kelebekçiçeğigiller familyası.) **—2.** Bu bitkinin meyvesi.

—ANSİKL. Patlangaç Avrupa'da yaygın bir bitkidir. Ama Türkiye'de de bazı türleri *(C. arborescens, C. isria, C. insularis, C. armena, C. cilica)* doğal olarak yetişir. Yalancı sinameki de denen *Colutea arborescens* ve *C. orientalis* türleri Avrupa'da süs bitkisi olarak da yetiştirilir.

patlangaç
(Colutea arborescens)

PATLANGIÇ → PATLANGAÇ.

PATLANGIÇ, Muğla'nın Fethiye ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 11 683 nüf. (1990).

PATLATMA a. Patlatmak eylemi.

PATLATMAK → PATLAMAK.

PATLAYABİLİR sıf. Fişekç. Patlamaya elverişli bir aygıt, araç ya da maddeye denir.

PATLAYICI sıf. Patlama özelliği olan şey için kullanılır.

—Fişekç. gök gürültüsünü anımsatan büyük bir gürültü ve parlak bir ışıkla patlayabilen maddeye denir. || *Patlayıcı Berthollet gümüşü,* Berthollet'nin, yeni çökeltilmiş gümüş oksit üzerine amonyak etki ettirerek elde ettiği Ag_3N nitrür ve $AgNH_2$ karışımı. || *Patlayıcı Brugnatelli gümüşü,* gümüş fulminat. || *Patlayıcı madde,* hafif bir şok ya da alevin, çok gürültülü ve parlak ışıklı bir biçimde patlattığı başlatıcı. (Bu patlayıcılar, gram düzeyinde kütleler halinde, ilkel patlayıcılar ya da kapsül patlayıcıları olarak kullanılır.) || *Patlayıcı altınlar,* bir altın tuzu çözeltisi ya da altın hidroksit üzerine amonyak etki ettirerek elde edilen patlayıcı bileşikler. (Patlayıcı altın, altın fulminatlar XIV. yy.'da yalancı-Basile olarak adlandırılıyordu.)

—Fizs. kim. *Patlayıcı karışım,* belli oranlarda iki gazın oluşturduğu bozunarak patlayabilen karışım.

—Kim. *Patlayıcı kök* ya da *grup,* bir bileşiğin molekülünde bulunmasından dolayı, bu bileşiğe patlayıcı bir nitelik kazandıran atomsal kök ya da atom grubu. (NO_2, C ≡ C, N—Cl grupları patlayıcı köklerdir.)

—Mad. *Patlayıcı atmosfer,* havayla karıştığında patlama tehlikesi doğuran gazlar içeren ocak atmosferi. (Örneğin % 5 ile 15 oranında grizu içeren atmosfer, patlayıcı atmosferdir.) || *Patlayıcı gaz ölçme,* ocak atmosferinde havayla karıştığında patlama tehlikesi gösteren tüm gazları saptama. (Ocaktaki bir yangın sonucu açığa çıkan grizu, hidrojen ve karbonmonoksit gazları bu tür gazlardandır.) || *Patlayıcı gaz ölçme aleti,* ocak atmosferindeki, patlamaya elverişli gazların tenörünü ölçmek için kullanılan portatif alet.

◆ a. **1.** Çok kısa süre içinde, çok yüksek sıcaklıkta gaz açığa çıkaran kimyasal bir tepkimeye yatkın madde ya da böyle maddelerden oluşan karışım. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Nükleer patlayıcı,* patlama gücü, parçalanabilen ya da kaynaşabilen maddelerin ısı verici nükleer tepkimeleriyle sağlanan karmaşık düzenek.

—Mad. oc. *Patlayıcı doldurma makinesi,* lağım deliklerine patlayıcı madde doldurmaya yarayan ve bir tekne, basınçlı havayla besleme ve enjeksiyon borularından oluşan düzenek.

—Petr. san. *Patlayıcı botu,* denizde sismik yöntemle petrol araştırma sırasında patlayıcıları patlatmada kullanılan, özel olarak donatılmış bot.

—ANSİKL. Patlayıcılar ya da patlayıcı maddeler, kullanım amaçları bakımından, patlamalarından yararlı etkiler elde edilen *istemli patlayıcılar* ile, patlayıcı özelliklerine karşın çeşitli sanayilerde kullanılan *rastlantısal patlayıcılar* olmak üzere ikiye ayrılır. İstemli patlayıcılar, uygulama alanlarına göre iki grupta toplanır; bunlar tutuşarak tepkimeye giren ve ateşli bir silahın mermisinin fırlatılmasını sağlayan ya da özitimli bir silahı sürekli çalışır vaziyette tutan *itici barutlar* ya da *balistik barutlar* ya da kısaca *barutlar* ile tahrip edici etkiler meydana getiren *patlayıcı barutlar* ya da kısaca patlayıcılardır. Patlayıcı barutlar kendi aralarında birincil ve ikincil patlayıcılar olarak ikiye ayrılır; *birincil patlayıcılar,* ateşlendiğinde anında patlama konumuna geçer, *ikincil patlayıcılar* ise birincil patlayıcıların etkisiyle patlar. Bu bakımdan patlayıcı sözcüğünün çok geniş bir anlamı vardır; en geniş anlamda, patlayıcı maddelerle eşanlamlı olarak kullanılır. Dar anlamdaysa barutun karşıtı olarak tahrip edici patlayıcıları kapsar. "Barut" ile "patlayıcı" arasındaki fark, ancak uygulama açısından açıklanabilir; çünkü barut özel bir başlatıcıyla patlatılırken, buna karşın patlayıcı özel bir başlatıcıyla tutuşturulur. Patlayıcı bir madde, özgül gaz hacmi, potansiyeli, patlama sıcaklığı ve kuramsal gücüyle tanımlanır. Bu büyüklükler, pek çok patlayıcı için bir maddeden çok, bir patlama tepkimesini niteler; çünkü belli bir patlayıcı, farklı kimyasal denklemlere göre bozunabilir.

Uygulamada patlayıcı maddeler askeri ve sivil patlayıcılar (maden ocağı patlayıcıları, tarımda kullanılan patlayıcılar, vb.) olmak üzere iki gruba ayrılır; ancak aynı madde kimi zaman hem askeri, hem de sivil amaçla kullanılabilir.

Bir patlayıcı madde, nitrogliserin gibi tanımlanmış bir bileşik ya da kara barut gibi bir karışım olabilir. Patlayıcılar kimyasal olarak şu gruplara ayrılır: 1. *azotürler** ve *fulminatlar**; 2. *nitrolu patlayıcılar,* yani nitrik asit esterleri ya da tam deyimiyle nitrolu türevler; 3. *nitratlı patlayıcılar* (ana bileşeni amonyum nitrat); 4. *kloratlı* (ana bileşeni sodyum klorat) ve *perkloratlı* (ana bileşeni amonyum perklorat) *patlayıcılar;* 5. *dinamitler* (ana bileşeni nitrogliserin); 6. *kara barutlar* ve benzer karışımlar.

En önemli *başlatma patlayıcıları,* cıva fulminat ile kurşun azotürdür. Kloratlı patlayıcılar ve kara barutlar, havai fişeklerin bileşimine katılmak amacıyla az miktarda üretilir. Dinamit tüketiminin giderek azalmasına karşın, nitrat-fuel* üretimi hızla artmaktadır. Yaklaşık 1970 yılından bu yana yeni tip patlayıcılar üretilmektedir; bunlar, genellikle sızdırmaz plastik torbalar içinde saklanan *patlayıcı bulamaçlar* ile metalleri biçimlendirmede kullanılan *plaka patlayıcılar*'dır. Küçük mekanizmaların parçalarını harekete geçirmek ya da büyük ısıl motorları çalıştırmak için çeşitli türde, barutlu yakıt fişekleri kullanılır.

Türkiye'de patlayıcı maddelerin üretimi devlet tekelindedir. Maden ocaklarının açılması ve işletilmesi, yol yapımı, avcılık vb. gibi işlerde kullanılan patlayıcılar, ilgili kamu kurumlarından özel izinle sağlanır.

—Huk. Patlayıcı maddelerin üretimi, devletin denetimi altında yapılır. Ancak, barut ve patlayıcı maddelere ilişkin 9 mayıs 1955 tarih ve 6551 sayılı yasa'yla bu tür maddelerin üretimi, ithali ve satışı serbest bırakılarak devlet tekelinden çıkarılmıştır. Bununla birlikte, devletin bu tür maddeler üzerindeki denetimi sürmektedir. Ateşli silahlara ilişkin 10 temmuz 1953 tarih ve 6136 sayılı yasa'yla silah ve mühimmat yapan özel sektör kuruluşlarının denetlenmesine ilişkin 3 kânunusani (ocak) 1940 tarih ve 3763 sayılı yasa, devletin denetim yetkisine ilişkin kuralları içerir.

—Mad. oc. *Maden ocaklarında kullanılan patlayıcılar.* Özellikle yeraltı madenciliğindeki kullanım koşullarının zorluğu nede-

niyle, bu patlayıcılar ancak özgül bir ateşleme tekniğiyle patlatılmalı, çok zehirli gazlar açığa çıkarmamalı, patlayıcı bir atmosferi tutuşturmamalı, özelliklerini kaybetmeden kolayca taşınıp saklanabilmeli ve ucuza mal edilebilmelidirler. Bu sınırlamalar, yeraltı madenciliğinde her çeşit patlayıcının kullanılamayacağını gösterir. Maden ocaklarında en sık kullanılan patlayıcılar şunlardır: kartuşlu (Favier patlayıcıları) ya da kılıfsız (nitrat-fuel) olarak kullanılan nitratlı patlayıcılar, daima kartuşlu olarak kullanılan zayıf (Minex) ya da güçlü (gom) dinamitler; patlayıcı bulamaçlar (kılıfsız ya da torbalarda).

Kılıfsız patlayıcı kullanımı yeraltı işletmelerinin (nitrat-fuel) yanı sıra açık işletmelerde de (nitrat-fuel ve patlayıcı bulamaçlar) yaygınlaşmaktadır. Daha pahalı olan kartuşlu patlayıcılar ancak şu özel durumlarda kullanılır: dinamitler (lağım deliklerinde), grizu-dinamitler (kömür ocaklarında), sıvı oksijenli patlayıcılar (gelişmiş bir havalandırma donanımı bulunan ocaklarda).

Genel özelliklerinin yanı sıra, kayaç kazısında kullanılabilmeleri için patlayıcılarda şu özelliklerin de bulunması gerekir: patlayıcının kuvvetini belirten pratik kullanım katsayısı, parçalama (patlayıcının kayacı parçalama yatkınlığı), patlama hızı (kartuş boyunca), duyarlılık (darbeye, kapsüle, patlama dalgasına, basınca, suya karşı), patlama hızını ve parçalama kuvvetini belirleyen kartuşlama yoğunluğu.

Patlama sonucu açığa çıkan gazların zehirli olanları (karbonmonoksit, azot oksit dumanları) havalandırma yoluyla dışarı atılmalıdır.

Ateşleme, her lağım deliğinde bir tane bulunan ve tümü bir manyetoyla ateşlenen elektrikli fünyelerle, bütün patlayıcı şarjlarını birbirine bağlayan ve tek bir fünyeyle çalışan patlayıcı fitillerle ya da son zamanlarda uygulanmaya başlanan elektriksel olmayan sistemlerle (mekanik sistemler, saniyeli fitiller) sağlanır.

• *Patlayıcılarla yapılan kazı.* Patlayıcı şarjlarını yerleştirmek için gerekli delikler açıldığı takdirde bütün kayaçlar, özellikle de sert kayaçlar patlayıcılarla kazılabilir. Genellikle lağım delikleri içine yerleştirilen patlayıcılar, yalnız çok özel ve sınırlı durumlarda (büyük blokları parçalama) doğrudan kayaç üzerine yerleştirilerek ateşlenir.

Patlayıcının tahrip etkileri, kayaç içinde yayılmaya elverişli bir basınç dalgası (şok dalgası) oluşturan patlama tepkimesinin çok ani olmasından ileri gelir. Patlayıcının içinde genliği çok yüksek olan basınç dalgası, kayaç içinde zayıflayarak ve biçim değiştirerek yayılır ve daha düşük genlikte bir çekme dalgası oluşturur. Bu dalgaların genliği kayacın direncinden büyük olduğu sürece, patlama noktasının yakınlarında çatlaklar, hatta tam bir ufalanma meydana gelir. Bu noktadan belli bir uzaklıkta, basınç dalgası, basınca direnen kayacı kıramayacak bir duruma gelir. Ancak, serbest bir yüzeyle karşılaşırsa orada yansıyarak çekme dalgasına dönüşür ve böylece, çekmeye yeterince direnemeyen kayacı parçalar. Serbest yüzey, patlama noktasının çok uzağında değilse, iki kopma bölgesi -dolaysız dalga ve yansıyan dalga- birleşebilir ve bu durumda, patlama bir krater oluşturur.

Bu krater, dalga geçişiyle oluşan ve birbirinden çok uzakta olmayan iki kopma bölgesinin tamamen birleşmediği durumlarda da oluşur. Gerçekten de, patlama sırasında açığa çıkan gazlar, basınç dalgasıyla oluşan çatlaklara sızarak, krater oluşumuna kadar bu çatlakları açar ve uzatırlar.

Böylece, kaya kütlesini kazmak için, patlayıcı şarjını serbest yüzeye göre en iyi konumda yerleştirmek gerektiği ortaya çıkar. Patlayıcı şarj, boylamasına ise (lağım deliklerinde en sık rastlanan durum), en iyi düzenleme biçimi serbest yüzeye koşut ve şarj çapı ile istenen parçalanma oranına bağlı bir uzaklıkta olur.

Açık işletmelerde serbest yüzeye koşut delikler açmak olanaklıdır. Bu durumda, belirlenecek tek parametre, belirli bir patlayıcı şarjı için delikler arası uzaklık ya da tam tersine belirli bir delik düzenine göre kullanılacak patlayıcı şarjıdır. Bu durumda dip ve kazı şarjlarının miktarlarına göre kazılacak kayacın her tonu için 100-200 g patlayıcı kullanılır.

Yeraltı işletmelerinde en sık görülen durum ardışık atımlarla galeriler açılmasıdır; bu durumda, delikler kullanılabilir tek serbest yüzey olan arına koşut olarak delinemez. Bunun için, *orta çekme* yöntemiyle ateşleme gibi özel tekniklere başvurulur. Kuyu açmada ve daha genel olarak çıkmaz bir galeri dibinde yapılan çalışmalarda da bu tekniklerden yararlanılır. Orta çekmelerin işlevi galerinin ilerleme doğrultusunda bir serbest yüzey meydana getirmektir. Çeşitli orta çekme tipleri vardır.

Koni ya da *piramit biçimindeki orta çekme* galeri arınındaki kayacın tamamen homojen olduğu ve çatlaklı bir yapı göstermediği durumlarda uygulanır. Bu orta çekme tipinde 4-8 delik, kayaç içinde bir yerde birleşecek biçimde, arına 60-70° eğimli olarak açılır. Bu delikler ateşlendiğinde galeri arınında oldukça derin bir krater meydana gelir. Orta çekme yönteminde patlayıcı maddenin daha iyi bir etki yapmasını sağlamak için, çok sert kayaçlarda orta çekme deliklerinin bulunduğu alanın ortasında, orta çekme uzunluğunun 2/3'ü kadar kısa bir delik daha açılır, ancak bunun içine patlayıcı madde yerleştirilmeyerek boş bırakılır.

Koşut orta çekme çok sert ve çatlaklı olmayan, homojen kayaçlarda kullanılır. Bu orta çekme, birbirine koşut olarak delinmiş, arına dik delikler (genellikle 9 delik) içerir. Bu deliklerden kimilerine hiç patlayıcı madde doldurulmaz, kimileri de yarım doldurularak ateşlenir. Bu yöntemde delikler birbirine çok yakındır ve aralarındaki uzaklık genellikle 10 cm'dir. Koşut orta çekme bir atımda 5 m'ye kadar ilerleme sağlar.

Silindir biçimli ya da *büyük delikli orta çekme*'de dolu deliklere serbest yüzey görevi yapan 220 mm çapında bir ya da üç adet büyük sondaj deliği açılır; ancak, galerinin ortasında açılan bu deliklerin içine patlayıcı madde yerleştirilmez. Öbür deliklerin yeri bu geniş kesitli delik çevresinde, delik çapı kadar bir uzaklıktan başlayarak eşmerkezli olarak ya da sarmal biçiminde düzenlenir. Diğer orta çekme tiplerine göre bu orta çekmede bir atımda ilerlenen mesafe daha çok, delik sayısı daha az ve patlayıcı madde tüketimi daha düşüktür. Büyük çaplı sondaj deliğinin uzunluğu, haftalık ilerleme miktarı kadar ya da öbür deliklerin boyu kadar seçilebilir.

Coromant orta çekmesi'nde de merkezde 57 mm çapında iki delik açılıp içi boş bırakılır. Daha sonra bu deliklerin çevresine, küçük çaplı 6 delik delinir ve içleri patlayıcı maddeyle doldurulur. Bu orta çekme tipi bu özellikleriyle silindir biçimli orta çekmeye benzer. Coromant orta çekmesi küçük galeri kesitlerinde, bir ateşlemede 4 m'ye kadar ilerlemeye olanak verir ve özellikle geniş çaplı deliklerin açılamadığı eğimli galerilerin sürülmesinde kullanılır.

Kimi durumlarda orta çekme yerine, kazılacak atımın tüm yüzeyi boyunca özel bir potkopaç makinesiyle açılan 10-20 cm genişliğinde yatay bir oluktan yararlanılır.

Galeri açmada, patlayıcı madde kullanımından maksimum faydanın ve istenen kazı kesitinin sağlanması için, lağım deliklerinin arında ve belli bir düzende delinmesi gerekir. Galeri kazı kesitinin ortasında açılan ve ilk önce patlatılan deliklere *orta* ya da *orta çekme* delikleri denir. Bu delikler, çevresindeki delikler için 2. serbest yüzeyi oluşturur. *Tarama delikleri* orta çekme deliklerinin açtığı çukuru genişleten atımlardır. Orta çekme deliklerinin hemen çevresinde bulunanlara 1. tarama delikleri, bunları izleyerek patlatılan deliklere 2. tarama delikleri denir. Arının en dışında açılan lağım delikleri normal büyüklükteki bir galeri için 3. tarama deliklerini oluşturur. Bu delikler istenen galeri kesitine göre düzenlenir.

Patlayıcı tüketimi kayaçların sağlamlığına ve galeri kesitlerine (orta çekme için çok daha büyük miktarda patlayıcı şarjı gerekir) bağlıdır. Genellikle bir metre küp kayaç için 0,5-1,5 kg ya da ton başına 200 -600 g patlayıcı kullanmak gerekir.

Özellikle belirgin bir biçim aranan kimi durumlarda (örneğin sabit kalınlıkta beton tahkimat yerleştirmek ya da bir açık işletmenin basamaklarını gerçekleştirmek için) tarama delikleri yumuşak patlatmaya ("smooth blasting") olanak verecek biçimde yaklaştırılır. Aynı sonuç bir önçatlatma ("presplitting") işlemiyle de elde edilebilir; bu durumda, çatlatma delikleri, kazı delikleri ateşlenmeden önce bir kerede ateşlenerek galeri çevresini ya da taşocağı basamak yüzeyini belirleyen sürekli bir kırık oluşumu sağlanır.

PATLAYIŞ a. Patlamak eylemi ya da biçimi.

PATLET a. **1.** Terz. Bir cebin, bir iliğin vb. kenarına şerit yapmak için kumaşın iki katı arasına tutturularak dikilen biye. **—2.** Pantolonun önünde gizli patla kapatılan dikey açıklık.

—ANSİKL. XV. ve XVI. yy.'da kullanılan patlet, galyalı poturunun önündeki çıkıntılı kısımdır; diz üstü ya da diz altına kadar inen pantolonlara düğme toka ya da kordonla bağlanır. XVI. yy.'da germen etkisiyle cep olarak da kullanılmaya başlandı.

PATLICAN a. (fars. *patengān;* ar. *bādincān*'dan). **1.** Kalın saplı, uzunca geniş yapraklı, yenebilen iri mor meyveli, otsu bitki. (Bil. a. *Solanum melongena.*) **—2.** Bu bitkinin meyvesi.

—Mutf. *Patlıcan bastısı*, doğranıp tuzlu suda bekletilmiş patlıcan, kemikli ya da kemiksiz yağlıca et, soğan ve domatesle hazırlanan yemek. (Etler kavrulduktan

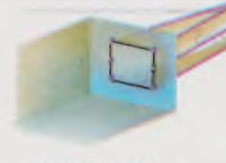

açık işletmelerde kullanılan ateşleme düzeni

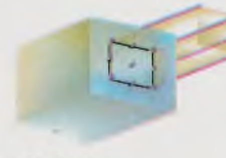
Nitro Nobel Méc.

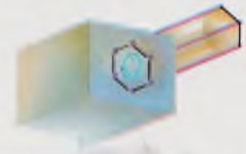
yeraltında ya da açık işletmelerde kullanılan amonyum nitrat ve fuel-oil'lu **patlayıcı** karıştırma ve doldurma donanımı

koni biçiminde orta çekme

koşut orta çekme

büyük delikli silindir biçiminde orta çekme

coromant orta çekmesi

galeride orta çekme yöntemiyle ateşleme

sonra patlıcanlar ilave edilip domates, baharat, tuz ve su ilavesiyle pişirilir.) || *Patlıcan böreği*, uzunlamasına yarılmış patlıcanın ortasına peynir, maydanoz ve dereotundan oluşan içi yerleştirip yumurtaya buladıktan sonra kızartarak yapılan yemek. (Patlıcanlar kızardıktan sonra tencereye yerleştirilip et suyuyla kısa bir süre pişirilir.) || *Patlıcan kızartması*, alaca soyulduktan sonra dilimlenmiş patlıcanları bir süre tuzlu suda beklettikten sonra kurulayıp kızgın yağda kızartarak yapılan kızartma türü yiyecek. (Patlıcan kızartmak için daha çok kemer patlıcanı yeğlenir.) || *Patlıcan köftesi*, dilimlenmiş ve kızartılmış patlıcanları, arasına köfte konup bir alta bir üste gelecek biçimde bir çubukla tutturduktan sonra, domates ya da salçalı suyla pişirerek yapılan yemek. || *Patlıcan oturtması*, dilimlenmiş ve kızartılmış patlıcan, soğanla kavrulmuş kıyma, domates ya da salçalı su ile yapılan yemek. || *Patlıcan salatası*, közde pişirilen ve püre haline getirilen patlıcana zeytinyağı, limon ve kimi zaman sarmısak katılarak hazırlanan meze. || *Patlıcan silkmesi*, kızarmış patlıcanları, kavrulmuş yağlıca kuşbaşı etle, kısık ateşte ve az suyla pişirerek yapılan yemek.

—ANSİKL. Anayurdu Hindistan olan patlıcan, biryıllık (sıcak bölgelerde çokyıllık), dik saplı, dallı, hafif tüylü ve büyük yapraklı, az ya da çok dikenli bir bitkidir. Çiçekleri mordur. Etli meyveleri, yumurta, az ya da çok silindirimsi lobut, küre ya da armut biçimindedir; yaygın olarak ekilen çeşitlerde büyük, bazı çeşitlerdeyse küçüktür. Olgunlaşmadan, yani derisi az ya da çok koyu mor iken, toplanan meyvesi pişirilerek yenir. Patlıcan Akdeniz ülkelerinde yaygın biçimde yetiştirilir ve tüketilir. Yetişirken çok sıcak ister. Şubat-mart aylarında yastıklara, nisanda da sebze bahçelerine ekilir. Temmuzda ürün vermeye başlar. Ülkemizde, uzun, kalınca, toplu, çekik ve toparlak meyveli çeşitli patlıcanlar yetiştirilir. Uzun patlıcanlar: kemer patlıcanı, 18-25 cm uzunlukta, 5-6 cm kalınlıkta oldukça verimli bir patlıcandır; İzmir Halkapınar patlıcanı; siyah arşın patlıcanı, Amasya, Tokat ve Ege bölgesinde yetiştirilir, beyaz etli, lezzetli, 30 cm boyundadır; Yalova 49 (pala patlıcanı), uzunluğu 30 cm, çapı 5-7 cm, kabuğu incedir; Kuşadası-Rodos patlıcanı, 35-40 cm uzunluğunda, 4-5 cm çapındadır, Ege bölgesinde yetiştirilir; Gönen patlıcanı, Halkapınar patlıcanına benzer, fakat daha uzun süre ürün veren bir çeşittir. Kalınca, toplu, çekik patlıcanlar: Adana mor patlıcanı, üzeri çizgilidir, erken ve son turfanda yetiştirilir; Edirne patlıcanı, açık mor renklidir, eti beyazdır; toparlak meyveli patlıcanlar: Bursa Tophane patlıcanı, kök başına 4-6 tane yuvarlak meyve verir; topan patlıcanı, İzmir yöresinde ekilir, Tophane patlıcanının ıslah edilmesiyle elde edilmiştir.

Patlıcanın besleyici değeri pek azdır, lezzeti ve özgün yapısı nedeniyle birçok çeşit yemeği yapılır.

patlıcan

pato maçı

Lacz-Lemoine

PATLICANGİLLER a. Domates, patates, patlıcan ya da tütün gibi bitişiktaçyapraklı otsu ya da çalımsı bitkiler familyası. (Solanales takımının örnek tipi olan patlıcangiller familyasında, özellikle Güney Amerika'nın sıcak ve ılıman bölgelerinde yetişen 85 cins ve 2 500 tür yer alır. Bil. a. *solanaceae*.)

—ANSİKL. Patlıcangiller genellikle biryıllık, ikiyıllık ya da çokyıllık otsu bitkilerdir. Dik çalı ya da sarmaşık biçiminde olanları da vardır. Kulakçıksız, basit almaşık yapraklı bitkilerdir; çiçekleri erdişi, düzgün ya da düzgüne yakın çoğunlukla 5'li tipte ve borumsu taçlıdır; meyve kapsül ya da üzümsüdür. Bu familya bitkilerinin bazıları alkaliotler içerir: atropin, hiyosiyamin (güzelavratotu, banotu), skopolamin (öksürükotu), nikotin (tütün, nicotiana). Bitkilerin birçoğu yiyecek (patates, patlıcan, biber, vb.) ya da süs bitkisi olarak kullanılır (petunya, şeytanipliği, köpeküzümü, tatula, güveyfeneri).

PATMORE (Coventry Kersey Dighton), ingiliz şair (Woodford, Essex, 1823 - Lymington, Hampshire, 1896). *The Betrothal* (1854) ve *The Espousals* (1856) adlı yapıtları, evlilikteki sevgi kavramı üzerine oylumlu bir şiir olan *The Angel in the House*'un (1858) ilk iki kitabını oluştururlar, daha sonra bunları tamamlayan *Faithful for ever* (1860) ve *The Victories of Love*'ı (1863) yazdı, bu yapıtların tümü, 1862'de kaybettiği karısının anısına yazılmıştır. Katolikliği seçti (1864), katolik dünya görüşünün egemen olduğu 42 serbest lirik oddan oluşan *The Unknown Eros* (1877) ile *Amelia* (1878) adlı idili kaleme aldı, daha sonra din konusunda görüşlerini dile getirdiği *Religio Poetae*'yi (1893) yazdı. Karı koca sevgisini, daha sonraları da Tanrı sevgisini yaşamın temeli sayan bu Victoria dönemi şairinin en belirgin özellikleri sevecenliği, dindarlığı ve duygusallığıdır.

PATMOS ya da **BATNAZ,** Ege denizi'nde Yunanistan'a bağlı ada, Onikiada' nın kuzeyinde; 35 km²; 2 400 nüf.

—Tar. ve Arkeol. Vahiy*'e (I, 9) dayanan bir hıristiyan geleneğine göre, Neron ya da Domitianus döneminde buraya sürgün edilmiş Yuhanna adında birinin (geleneksel olarak havari Yuhanna ile özdeşleştirilmiş olmasına karşın bu kişi illede İncil'i yazan havari olmayabilir), Vahiy kitabını yazdığı söylenir. Bir erken hıristiyanlık dönemi yapısının bulunduğu yere, imparator Aleksios I Komnenos'un bağışlarıyla zahit aziz Khristodulos tarafından kurulan Aghios İoannes o Theologhos manastırı, Yuhanna'nın yaşadığı sanılan yerde yükselir. Güçlü surlarla çevrilmiş olan manastırda, Bizans döneminden kalma birçok yapının yanı sıra, daha geç döneme ait birkaç bölüm de yer alır. Manastır, XII. yy.'dan ve Bizanssonrası dönemden kalma çok sayıda freskle süslüdür.

PATNA, Hindistan'da kent, Bihar'ın merkezi, Ganj kıyısında, Gandak'ın Ganj'a kavuştuğu yerin karşısında; 916 000 nüf. Üniversite. Ticaret ve el sanatları merkezi. Müze. —Yakınlarda, Pataliputra* harabeleri.

PATNAM, esk. **Vizagapatam,** Hindistan'da (Andhra Pradeş) kent, Bengal körfezi kıyısında; 750 024 nüf. (1991). Sanayi (tersaneler, petrol rafinerisi, kimya, jüt işleme) merkezi. Üniversite. Demir cevheri ve manganez üretimi.

PATNOS, Doğu Anadolu bölgesinde Ağrı iline bağlı ilçe; 85 698 nüf. (1990); 1 421 km²; merkez bucağı dışında 3 bucak, 84 köy. Merkezi, Ağrı'nın 78 km G.'inde *Patnos*, 33 759 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı üretimi. Hayvancılık ve hayvan ürünleri.

PATNOS KALESİ → AZNAVURTEPE.

PATO a. Binc. Hentbole benzeyen Arjantin kökenli binicilik sporu.

PATOČKA (Jan), çek filozof ve denemeci (Turnov 1907 - Prag 1977). *Kacířské eseje* (Sapkın denemeler) adlı yapıtında, Husserl'in "yaşam dünyası" *(Lebenswelt)* kavramına dayanan son felsefesinden yola çıkarak yeni bir tarih anlayışı önerdi. Tarihi, insanın kendisinin olmayan bir mekân içinde, bireyselleşmeye doğru yol alması olarak ele alıp inceledi. Patočka'ya göre, tarih, taşıdığı anlamı, değişimi içinde açığa vurur ve bu değişim ancak sürekli bir ölüm tehlikesi altında gerçekleşir: bu noktada Patočka, Heidegger'in düşüncesinin etkisindedir. Ama Patočka, insanın yazgısı konusundaki çözümlemesiyle Heidegger'i aşar. İnsanın yazgısı, insanlığı, özellikle de tüm Avrupa'yı pusuda bekleyen iki nihilizm arasındaki mücadeledir: eski uygarlıkların (Batı uygarlığı) saygınlığı karşısında felce uğramak ya da bütün değerlere umursamazca yabancılaşmak (sovyet tipi devletler). Uygarlık her yerde tekniğin damgasını taşır: oysa teknik bugüne kadar hiçbir zaman insanı kendi kendine geri vermemiştir.

77 Şartı grubu'nun kurucularından biri ve ilk sözcüsü olan Patočka, yıpratıcı sorgulamalardan geçirildi (ocak 1977), çok geçmeden de Prag'da bir hastanede öldü. Başlıca yapıtları: *Přirozený svět jako filosofický problém* (Bir felsefe sorunu olarak doğal dünya) [1936], *Kacířské eseje o filosofii dějin* (Tarih felsefesi üstüne sapkın denemeler) [1975], *Aristoteles, jeho predchůdci a dědicí* (Aristoteles, öncüleri ve mirasçıları) [1964].

PATOJEN sıf. (fr. *pathogène*). Hastalık meydana getiren.

PATOJENEZİ a. (fr. *pathogénésie*). Homeopat. Hahnemann'a göre etkili bir ilacın sağlıklı bir insan üzerinde denenmesi sonucunda ortaya çıkan patolojik belirtilerin tümü. (Çeşitli patojenezilerin derlenmesi ilaçlar kitabını meydana getirir.)

PATOJENİ a. (fr. *pathogénie*). Hastalık nedenlerinin organizmada hastalık yapma süreçlerinin incelenmesi.

PATOLOJİ a. (fr. *pathologie*). **1.** Hastalık bilimi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Deneysel patoloji*, bir hastalığın klinik, fizyopatoloji ve tedavi yönünden incelenebilmesini sağlamak üzere o hastalığı istemli olarak hayvanlarda ve bazı sıkı koşullar altında insanda meydana getirmek. || *Genel patoloji*, terimleri tanımlayan, anlamlarını saptayan, marazi olguların yasalarını belirleyen, hastalık nedenlerini, süreçlerini ve belirtilerini, hasta organdan bağımsız olarak araştıran ve sınıflandıran patoloji dalı. || *Hücre patolojisi*, hücrenin ve dokusal öğelerin marazi nedenlere bağlı çalışma ve yapı bozukluklarını inceleyen patoloji dalı. || *Karşılaştırmalı patoloji*, hem insanda, hem hayvanlarda görülen hastalıkları karşılaştırmalı olarak inceleyen patoloji dalı. || *Özel* ya da *betimlemeli patoloji*, belirlenmiş her hastalığı nozolojideki yerine göre özel olarak inceleyen patoloji dalı.

—Bot. *Bitki patolojisi*, FİTOPATOLOJİ'nin eşanlamlısı.

—ANSİKL. İç hastalıkları patolojisi ile cerrahi patoloji (dış hastalıkları patolojisi) arasındaki ayrım özellikle bir hastalığı iyileştirebilecek tedavi yöntemlerine dayanır; tarihte bu ayrımın sınırlarını her zaman o andaki bilgilerin durumu ve kullanımı saptamıştır. Örneğin, bir zamanlar, apseler ya da mikroplu hastalıklar, vb. cerrahi patolojinin kapsamına girerken, şimdi çoğunlukla ilaçlarla tedavi edilmekte, buna karşılık cerrahide elde edilen ilerlemeler kalp ve beyin gibi organların bazı hastalıklarını başarıyla tedavi olanağı vermektedir.

PATOLOJİK sıf. (fr. *pathologique*). **1.** Patoloji ile ilgili. **—2.** Bir hastalık ile ilgili, bir hastalıktan ileri gelen.

PATON (Alan Stewart), ingilizce yazan güney afrikalı yazar (Pietermaritzburg, Natal, 1903 - Durban 1988). Ünlü ve patetik bir roman olan *Ağla sevgili yurdum* (Cry,

the Beloved Country, 1948) ile birçok hikâye (*Too Late the Phalarope* [1953], 1961; *Debbie go Home*, 1961; *Instruments of thy Peace*, 1968; *The Long View*, 1968) yazdı. Paton eski liberal bakan Hofmeyr'in yaşamöykūsünü (*South African Tragedy: the Life and Times of Joan Hofmeyr*, 1946) kaleme almış ve 1967'de kaybettiği karısının bir portresini çizmiştir (*Kontakion for you departed*, 1969).

PATOS (*lagoa dos*), Brezilya'da (Rio Grande do Sul) denizkulağı. Uzunluğu 290 km, genişliği 60 km'dir.

PATOS, Brezilya'da (Paraíba) kent; 39 800 nüf. Batı sertão'nun merkezi.

PATOS, Arnavutluk'ta kent, Fier'in G.-D.'sunda; 10 500 nüf. Petrol yatağı.

PATOTİP a. (fr. *pathotype*). Bitki patol. Bir diğerinden yalnız konak sayısıyla ayrılan hastalık etkeni tipi.

PATOTOKSİN a. (fr. *pathotoxine*). Bitki patol. Bitkide hastalık yapan etken tarafından salgılanan ve tek başına hastalığın bütün belirtilerini yaratan toksin.

PATOU (Jean), fransız modacı (Paris 1887 - *ay. y.* 1936). Terziliğe PARRY adıyla başladı ve bu adı taşıyan bir dikimevi açtı. PARRY, Chanel ile birlikte iki savaş arasının en önde gelen dikimevlerinden biri oldu. 1919'da ve 1924'te elbiselerin birdenbire uzamasını gerçekleştiren Jean Patou'dur; 1924'te, ABD'den cüsseli mankenler getirterek yeni bir kadın tipi yarattı. Parfümleri arasında en ünlüsü, 1935'te piyasaya sürülen ve dünyanın en pahalı parfümü olan "Joy"dur.

PAT PAT a. (yansıma sözc.). Ev eşy. Halıları, döşeme ve perdeleri vb. döverek tozunu atmaya yarayan, örülmüş sorgun dalından yassı ve saplı alet.

PATRAİ, BADRA, BALYABADRA ya da **PATRAS,** Yunanistan'da liman kenti, Peloponisos'un kuzey-batısında, Akhaia *nomos*'unun yönetim bölümü merkezi, *Patrai körfezi* kıyısında; 155 000 nüf. Önemli liman (italyan limanlarıyla bağlantısı vardır). Tekstil sanayileri. Taşıt lastikleri. Kırtasiye. Çimento fabrikası. Besin sanayileri.
—Tar. Mora despotluğunun başkenti olarak gelişen şehir, Murat II döneminde Korinthos surunu yıkarak Mora'ya giren Evrenosoğlu İsa Bey tarafından fethedilip osmanlı topraklarına katıldı (1423). Mora despotu Theodoros Palaiologos'un geri aldığı kent (1435), Murat II'nin Mora seferi sırasında (1446) ikinci kez fethedildi ve türk egemenliği altına giren Kuzey Mora despotu Thomas Palaiologos'un yönetimine bırakıldı. Ancak, bağımsızlık sevdasına kapılan Thomas'ın türk yönetimine karşı ayaklanması üzerine Mora seferine çıkan Fatih Sultan Mehmet tarafından bir kez daha osmanlı topraklarına katılan Patrai (1458), bundan böyle Türkler'ce "Balyabadra" adıyla anıldı. Kanuni'nin Avusturya seferi sırasında (1532) türk kıyılarına saldıran Karl V'in (Şarlken) hizmetindeki cenevizli amiral Andrea Doria'nın eline geçti. Mora sancakbeyliğine atanan Yahya Paşazade Gazi Mehmet Bey tarafından Koron kalesiyle birlikte geri alındı (1534). İkinci Viyana kuşatmasıyla başlayan 1683-1699 Türk-Avusturya ve 1684-1699 Türk-Venedik savaşı'nda venedikli komutan Morosini tarafından işgal edildi (1687), 1714-1718 Türk-Venedik ve 1716-1718 Türk-Avusturya savaşı sonunda imzalanan Pasarofça* antlaşması'yla (1718) Venedikliler'ce Mora ile birlikte yeniden Osmanlı devletine bırakıldı. 1768-1774 Türk-Rus savaşı sırasında Ruslar'ın karaya asker çıkarması üzerine (1770) ayaklanan Maynotlar (Mora'nın dağlı rum halkı), Patrai'de müslüman halka karşı büyük bir kıyıma ve kırıma giriştilerse de Mora seraskeri Muhsinzade Mehmet Paşa tarafından dağıtıldılar. Yunan ayaklanmasının başlangıcı sayılan Patrai vakası'nda (1821), Patrai başpiskoposu Germanos 10 000 kişilik bir kuvvetle kaleyi kuşatarak teslime zorladı. Kent yunan ayaklanmasını bastırmakla görevlendirilen Mora valisi Kavalalı İbrahim Paşa tarafından geri alındı (1825). Navarin* baskını'ndan (1827) sonra imzalanan Londra protokolü gereğince Rusya, İngiltere ve Fransa tarafından kurulması kararlaştırılan Yunan devletine verildi. 1828-1829 Türk-Rus savaşı'na son veren Edirne* antlaşması'nın (1829) ardından tüm Mora yarımadasıyla birlikte Patrai, Babıâli'nin de bağımsızlığını onaylamak zorunda kaldığı Yunanistan'a bırakıldı (1830). Mora defteremini olarak ölen (1716) vakanüvis Naima'nın mezarı da Patrai'dedir.

PATRAS → PATRAİ.

PATRES a. (lat. sözc.). Antikçağ'da Roma senatosu üyeleri.

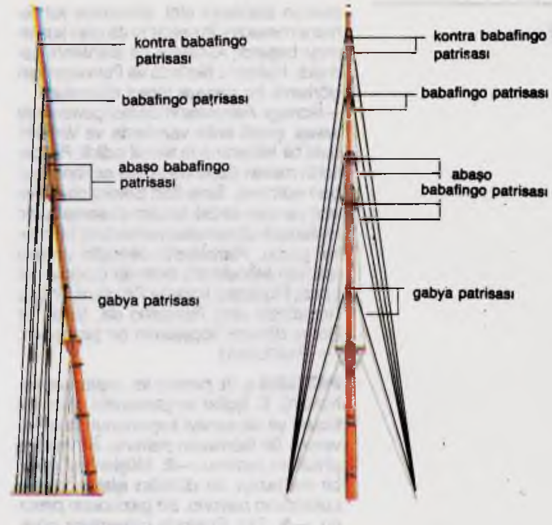
PATRİARKAL sıf. (fr. *patriarcal*). → ATAERKİL.

PATRİCİATUS a. (lat. sözc.). Tar. **1.** Roma'da patriciusların mevkii. **—2.** Patriciusların tümü.
—ANSİKL. *Roma dönemi.* Patriciusların ataları *gentes*'ti. Bunlar, başlangıçta yurttaşların tümünü oluşturuyorlardı ve ancak üyeleri *Patres* (soylu anlamında "aile babaları") olabilirlerdi. Bunlar kimi zaman eski atlı sınıfı, ama çoğunlukla da Senato'da temsil edilmiş ailelerin çocukları olarak görüldüler. Senato, kral tarafından seçilen belirli sayıda üyeyle sınırlanmadan önce, *gentes* önderlerinden ya da temsilcilerinden oluşuyordu. Başlangıçta düzenli ordu (lejyon) tamamen patriciuslardan kurulmuştu. Tam bir siyasal örgütlenmeyi temsil eden bu patriciatusun karşısına çıktı. Önceleri yurttaş olmayan ve dinsel törenlere katılamayan *plebler*, daha sonra patriciuslara karşı kralı desteklediler. Cumhuriyet dönemi boyunca, İ.Ö. 509'dan 300'e kadar iktidarı ele geçirmeye çalıştılar. Cumhuriyetin sonunda patriciatusun ayrıcalıkları artık sözkonusu değildi, çünkü bir patriciatus-plebler ortak aristokrasisi oluşmuştu. Patriciatus, bazı eski kültlerin tekelini elinde tutuyordu, *princeps senatus* yalnızca onların arasından çıkabilirdi ve yalnızca Senato'daki patricius grubu, yani *patres* onaylama yetkisine sahipti *(auctoritas)*. Cumhuriyetin sonunda patriciusların sayısı çok azdı: bu yüzden imparatorlar yetkilerini kullanarak yeniden patricius aileleri yarattılar ve Senato'da her yeni imparatora patriciatus unvanı vermek âdet oldu.

PATRİCİO (António), portekizli yazar (Porto 1878 - Makao 1930). Yurt özlemi ve ölüm temalarının işlendiği şiirler (*Poésies* [fr. çev.], 1940), öyküler (*Soirée inquiète* [fr. çev.], 1910) ve dramatik şiirler (*Pedro le Cruel* [fr. çev.], 1918; *Dinis et Isabel* [fr. çev.], 1919; *D. João et le Masque* [fr. çev.], 1924) kaleme aldı, saudosismo hareketi *(nostaljizm)* ile simgeciliği birleştirdi.

PATRİCİUS a. (lat. baba anlamında *pater*'den). **1.** Eski Roma'da patriciatus üyesi (*plebeius*'a karşıt olarak). **—2.** Constantinus'tan başlayarak Roma İmparatorluğu'nda kullanılan unvan.
—ANSİKL. Patricius unvanı hiçbir göreve karşılık düşmediği gibi kalıtsal da değildi. Patriciusun özel bir giysisi ve birçok ayrıcalığı vardı. Roma dünyası dışından krallar bu unvanı aldılar ve papalar aynı unvanı frank krallara verdiler.

PATRİK a. Din. Doğu kiliseleri'nde, bir ülkenin ya da daha geniş bir bölgenin tüm piskoposları üzerinde otoritesi olan bir merkezin piskoposuna verilen unvan. || Latin kilisesi'nde önemli ya da eski birkaç merkezin piskoposlarına verilmiş olan onursal unvan: Venedik (1451), Lizbon (1716), Kudüs (1099, sonra 1847), Goa (Doğu Hindistan'ın piskoposu, 1886). || *Batı patriği*, papanın unvanlarından biri. || *Kiliseler birliği patriği*, 451'de Khalkedon konsili'nce önce papaya, daha sonraları ise İstanbul, İskenderiye, Antakya ve Kudüs patriklerine verilmiş olan unvan.

patrisalar (yandan görünüşler)

PATRİKHANE a. (*patrik* ve fars. *ḫāne*' den *patrik-ḫāne*). Patriğin görev yeri.

PATRİKLAN a. (lat. *pater*, *-tris*, baba ve klan). Antropol. Babasoylu bir soyzinciri ilkesi uyarınca örgütlenmiş klan.

PATRİKLİK a. Patriğin görevi ya da orunu.

PATRİMONİUM a. (lat. sözc.). Rom. huk. İmparatordan imparatora geçebilen Taht'a ait malların tümü. (Patrimonium madenler, tekeller ve kamuya ait topraklardan oluşurdu ve özel bir vekil tarafından yönetilirdi.)

PATRİMUAN a. (fr. *patrimoine*). MAL* VARLIĞI'nın eşanlamlısı.

PATRİSA a. Denizc. **1.** Yelkenli gemilerde, ana direkler üzerine sürülmüş çubukları cundalarından kıç tarafa doğru meyilli tutan halatlar. **—2.** *Patrisa cevizi*, herhangi bir nedenle kopan bir patrisayı bağlamak için yapılan ceviz. || *Patrisa köşteği*, gabya ve babafingo patrisalarını gergin tutmak için, çanaklık ya da gurcata hizalarında birbirlerine ya da direğe bağlanmış ağaç kollar. || *Çifte patrisa cevizi*, kopan ya da kesilen sabit armaları sıkıca bağlamak için yapılan çift ceviz. || *Falso patrisa*, rüzgârın kuvvetlenmesi ve denizin sertleşmesi durumunda, direklerin öne arkaya eğilmesini önlemek için, direkten baş ve kıç omurga doğrultusunda gerilen patrisa.

PATRİZİ ya da **PATRİZZİ** (Francesco), italyan filozof (Cherso [Cres] adasında 1529 - Roma 1597). Ferrara'da ve daha sonra Roma'da ders verdi. Bellarmino' ya karşı, yeniplatoncu okulun son temsilcilerinden biriydi. Başlıca yapıtları: *Della historia dieci dialoghi* (Tarih üstüne on söyleşi) [1560]; *Discussiones peripateticae* (Gizemcilik tartışmaları) [1571-1581]; *Della nuova geometria lib. XV* (Yeni geometri üstüne) [1587] ve *Nova de universis philosophia* (Yeni evren felsefesi üstüne) [1591].

Scala

Patrokles'in cesedini yerden kaldıran Menelaos İ.Ö. III. yy.'da yapılmış özgün bir yunan heykelinin antik kopyası Loggia dei Lanzi, Floransa

PATROCİNİUM, patronun yanaşmalarını korumasını ve Geç İmparatorluk'ta (IV. yy. ortasından başlayarak) büyük mülk sahiplerinin *(potentes)* hazine isteklerine, her türlü haksızlığa ve dış tehlikeye karşı küçük mülk sahiplerine sağladıkları himayeyi belirten latince sözcük.

PATROKLES. Yun. mit. Akhilleus ile birlikte Truva savaşı'na katılan ve onun en yakın arkadaşı olan lokrisli kahraman. Akhilleus çadırına çekildiği bir sırada, silahlarını Patrokles'e ödünç vermeyi kabul etti; ancak Hektor, Patrokles'i öldürerek Akhil-

leus'un silahlarını aldı. Menelaos kahramanın cesedini Truvalılar'ın elinden kurtarmayı başardı; Akhilleus da silahlarını geri aldı, Hektor'u öldürdü ve Patrokles için görkemli bir cenaze töreni düzenledi.
—İkonogr. *Patrokles'in cesedi çevresinde savaş,* çeşitli antik vazolarda ve Vatikan'daki bir kabartmada temsil edildi; *Patrokles'in mezarı üzerinde truvalı esirlerin kurban edilmesi,* Torre San Severo'da (Orvieto) yer alan etrüsk lahdini süslemektedir. Hellenistik dönemden kalma ünlü bir heykel grubu, *Patrokles'in cesedini yerden kaldıran Menelaos*'u betimler (Loggia dei Lanzi, Floransa; kopyası Pitti sarayı'nda); Roma'daki ünlü *Pasquino* da, diğer bir Roma dönemi kopyasının bir parçasıdır. (→ PASQUİNO.)

PATRON a. (fr. *patron;* lat. *patronus,* sahip'ten). **1.** İşçiler ve personele göre, bir ticaret ya da sanayi kurumunun başı, işvereni: *Bir fabrikanın patronu. Bir nakliye şirketinin patronu.* **—2.** Müşterilere göre, bir mağazayı, bir dükkânı işleten kimse: *Lokantanın patronu. Bir gazinonun patronu.* **—3.** *Tkz.* Emrinde çalışanlara göre, bir servisi, bir kurumu yöneten, amir durumundaki kimse. **—4.** *Kendi kendinin patronu olmak,* işinde hiç kimseye bağlı olmamak.
—Esk. Rom. Roma'da, özgür kişilerin *(yanaşmalar)* kendisine bağlı bulundukları patricius kökenli yurttaş. || Kölesini azat etmekle birlikte, üzerindeki patronluk haklarını koruyan kişi. || Roma İmparatorluğu döneminde, ücret karşılığı öteki yurttaşları savunmayı üstlenen hatip.

PATRON a. (öncekiyle eşkökenli). Terz. **1.** Bir giysinin çeşitli kısımlarının belirli ölçüleri gözetilerek kâğıt ya da bez üzerine uygulanan çizimi. (Patron, dikilecek kumaşın üzerine yerleştirildikten sonra biçki işlemine geçilir.) **—2.** *Patron çıkarmak,* bir giysinin belirli bir modele (desen ya da bez) göre oluşturulan ilk patron örneğini hazırlamak. Diğer ortalama bedenlerin patronları bu örneğe göre kalıpçılar tarafından çıkarılır. **—3.** *Patron kâğıdı,* 5'er cm'lik karelere bölünmüş kâğıt.
—Güz. sant. Bir fresk, duvar halısı, vitray ya da mozaiğin, kalın kâğıt, karton ya da tuval üzerine çizilmiş ya da boyanmış, aslının gerçekleştirileceği boyutlardaki modeli. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Süslem. sant. El sanatlarında ve süsleme sanatlarında, bir çalışmanın çıkış noktasını oluşturan model.
—Tekst. Tekstil şeritlerini, fitillerini ve ipliklerini bobin halinde sarmada kullanılan tahtadan, kartondan ya da plastik malzemeden makara.
—ANSİKL. Güz. sant. Bir kompozisyonun, resmin yapılacağı yüzey üzerinde doğrudan çizilemediği durumlarda (freskin taze sıvası) ya da yapıtın gerçekleştirilmesi yardımcılara ya da icracılara bırakıldığı zaman (duvar halısı, vitray) sanatçı patron kullanmak zorunda kalır. Karmaşık ya da basit çeşitli yöntemlerden yararlanılarak kopya edilmek ya da aktarılmak üzere hazırlanan patronun bozulması, hatta yok olması kaçınılmazdır; günümüze bozulmadan ulaşabilmiş patronlar çok enderdir (*Raffaello'nun Atina okulu,* Ambrosiana kitaplığı, Milano). Bununla birlikte, İtalya'da XVI. yy. (L. da Vinci, Michelangelo vb.), Fransa'da da XVII. yy.'dan (Le Brun) itibaren sanatçılar, patrona özel bir önem ve başlı başına bir değer vermeye başladılar; tarihsel ve estetik yönden son derece ilginç koleksiyonlar, verilen bu değere tanıklık eder. Duvar halıcılığında patron, renkleri (XV. yy.'ın sonlarından bu yana) ya da renk işaretlerini (Lurçat yöntemine göre belirlenmiş bir renk gamının rakamları) içeren bir kopya (Simon Vouet'nin Bouillon konağı'ndaki resimlerine göre gerçekleştirilmiş *Renaud ile Armide*) ya da özgün bir yapıttır (Raffaello'nun *Resuller'in işleri;* Matisse'in *Polinezya*'sı).

PATRONA a. (ital. *padrone*'den). Esk. denizc. **1.** Osmanlılar'da, koramirale karşılık gelen rütbe. **—2.** *Patrona kadırgası,* kadırga donanması komutanının bindiği sancak gemisi.

PATRONA HALİL, kendi adıyla anılan ayaklanmanın arnavut kökenli elebaşısı (Arnavutluk 1692 - İstanbul 1730). Çok genç yaşta osmanlı deniz kuvvetlerinin hizmetine girdi. Adını aldığı patrona (bahriye feriki ya da visamiral) kadırgasında levent olarak görev yaparken gemide çıkan bir ayaklanmaya katıldığı için yakalanıp kürek cezasına (forsalık) çarptırıldı. Ancak, bir deniz savaşı sırasında batan gemiden kurtulmayı ve Niş kentine kaçmayı başardı. Burada da katıldığı ayaklanmanın bastırılması üzerine İstanbul'a kaçarak Yeniçeri ocağı'na sığındı ve 17. orta'ya yazıldı. Seyyar satıcılık yapmasını yasaklayan bölükbaşıya karşı çıktığı için yeniçerilikten atılınca, Beyazıt hamamında tellak olarak çalışmaya başladı. Çevresine topladığı baldırı çıplaklarla saraya karşı başlattığı ayaklanma (1730), sadrazam Nevşehirli İbrahim Paşa'nın öldürülmesi ve Ahmet III'ün tahttan çekilmesiyle sonuçlandı. Tahta çıkan Mahmut I'in buyruğu uyarınca aynı yıl yardakçılarıyla birlikte tuzağa düşürülerek öldürüldü. (→ Kayn.)

Patrona Halil ayaklanması, Ahmet III'ün yenilikçi sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın damgasını taşıyan ve Lale* devri diye tanımlanan döneme (1699-1730) son veren tutucu başkaldırı hareketi (1730). Batı orduları biçiminde bir "Asakir-i nizamiye" kurmaya girişen Nevşehirli İbrahim Paşa Fransa'dan askerlik uzmanları getirterek Üsküdar'da yaptırdığı kışlada yeni askeri talim ettirmeye başladı. Bu Yeniçeri ocağı'nın sadrazama küsmesine yol açtı. Ayrıca tam anlamıyla bozulmuş olan ocağa sadece ulufe almak için bir kolayını bulup kaydedilen küçük esnaf takımının sadrazamın buyruğuyla yeniçerilikten atılması, yangınlarla depremlerden yıkıma uğrayan İstanbul ve öteki kentlerin bayındırlaştırılması için konulan vergilerin artık çoğu esnaflık yapan yeniçerilerin kesesine zarar vermesi hoşnutsuzluk yarattı. Padişahla devlet erkânının Lale devri'nin özelliklerinden olan Çırağan sefaları ve helva sohbetleri de pek çok dedikoduya yol açtı. Sadrazamın önemli konumlara ve yüksek memurluklara kendi akrabalarını getirmesi, yeniçerilerin eskisi gibi gaza ganimetleri yerine İstanbul'da saray, konak, ev vb. yağmalama alışkanlığı edinmiş olması, Müteferrika matbaası'nın işlemeye başlamasının tutucu çevrelerde sert tepkiler uyandırması, özellikle İran'la sürüp giden savaşta Safeviler'in Nihavend'i ve Hemedan muhafızı Abdurrahman Paşa'nın 60 bin askerini başsız bırakıp kaçması üzerine burasını da ele geçirmeleri (1730) gibi olaylar Patrona Halil ayaklanması'nın başlıca nedenleri sayılır. Bu arada, sadrazam İbrahim Paşa'nın zoruyla İran seferine çıkmak üzere İstanbul'dan Üsküdar'daki karargâhına geçen Ahmet III, başkentten bir türlü ayrılmak istemediğinden, burada oyalanarak boşuna 57 gün geçirdi. Ayrıca, karargâhı da boş bırakıp maiyetiyle birlikte saraylar ve yalılarda eğlenceye daldı. Bu sırada Tebriz muhafızı vezir Kara Mustafa Paşa'nın 75 bin askerini bırakıp bir gece kaçması yüzünden Nadir Şah'ın Tebriz'e girdiği ve askerle halktan çoğunun Safeviler tarafından kılıçtan geçirildiği haberinin yayılması, İstanbul'da büyük bir üzüntü ve heyecana yol açtı. Saraya karşı olan tutucu çevreler olayı hemen sömürmekten geri kalmayarak, bu felakete padişahın gizli bir "hattı hümayun"unun neden olduğunu abartılı bir biçimde yaydılar. Öte yandan, devlet erkânı Anadolu yakasında olduğu için İstanbul'un başsız kalmasından yararlanan Patrona Halil, çevresine topladığı Muslu Beşe, Ali Usta, Kara Yılan, Çınar Ahmet, Emir Ali, Turşucu İsmail, Oduncu Mehmet, Laz Mustafa, Gâvur Ali, Ciğerci Ramazan gibi çoğu Arnavutlar'dan oluşan ayaktakımından yandaşlarıyla birlikte isyan bayrağını açarak dükkânların kapanmasına ve toplum yaşamının felce uğramasına neden oldu (28 eylül 1730). Olay tam bir ayaklanmaya dönüşünce Ahmet III aynı gece devlet erkânıyla birlikte Üsküdar'dan Topkapı sarayı'na geçtiyse de saray bostancıları dağılmış olduğundan önemli bir güç oluşturulamadı. Ertesi gün (29 eylül cuma) Yeniçeri ocağı'nın da ayaklanmacılara katılması, zindanlardaki hükümlülerin salıverilmeleri üzerine evlerle konaklar yağmalanmaya başlanınca, ayaklanmayı bastırma umudu ortadan kalktı. Cumartesi günü ayaklanmacılar padişahtan Nevşehirli İbrahim Paşa başta olmak üzere 37 kişinin kendilerine teslimini istediler (30 eylül). Bunun üzerine padişah, damadını azlettiğini duyurdu. Ayaklanmacılarsa, listede belirtilen kişilerin mutlaka kendilerine tesliminde ayak diretince, sarayda tutuklanan sadrazam, damatları olan kaptanıderya Kaymak Mustafa ve sadaret kethüdası Mehmet paşalarla birlikte boğdurulduktan sonra üçünün de cesedi öküz arabalarıyla Et meydanı'na gönderildi (1 ekim pazar). Ancak, Ahmet III tahta çıktığında (1703) Edirne* vakası'nı düzenleyenleri ortadan kaldırdığından kendisine güvenmeyerek tahttan indirilmesi için neden arayan ayaklanmacılar, sadrazamın ölüsünü ona ait olmadığı gerekçesiyle bir beygirin kuyruğuna bağlayıp saraya geri gönderdiler. Hemen ardından da yalancılıkla suçladıkları Ahmet III'ün padişahlık ve halifeliğinin şeriat kuralları açısından geçersiz olduğu yaygarasını kopardılar. Atalarından Sultan İbrahim'i örnek göstererek kendisini tehdit etmelerinden ve yalancılıkla suçlanmasından büyük üzüntüye kapılan Ahmet III, can güvencesi verilmek koşuluyla tahttan çekileceğini ayaklanmacılara bildirdi. Bu kararı sevinçle karşılayan elebaşılar, Kuran'a el basıp ant içtiler. Bunun üzerine tahtı yeğeni Mahmut I'e bırakan Ahmet III, şehzade dairesine çekildi (2 ekim pazartesi). 28 eylülde başlayan ve Ahmet III'ün tahttan çekilmesine neden olan Patrona Halil ayaklanması, Mahmut I döneminde de sürdü. Ayaklanmacılar, ancak şeyhülislam Mirzazade Şeyh Mehmet Efendi'den ceza görmeyeceklerine ilişkin hüccet (belge) aldıktan sonra Et meydanı'ndaki çadırlarını kaldırdılar (11 ekim çarşamba). 13 gün süren ayaklanmanın sona ermesi üzerine İstanbul'da çarşılar açılıp normal yaşama dönüldüyse de zorbalar saltanatı son bulmadı. Başlarında Patrona Halil ile Muslu Beşe bulunan ayaklanmacılar Sadâbad'da Damat İbrahim Paşa döneminde yaptırılan yaklaşık 150 kasrın hemen yakılıp yıkılmasını, hatta eski sadrazamın doğum yeri olan Nevşehir'in bile yerle bir edilmesini istediler. Padişah Sadâbad'ın yakılmayıp yalnız yıkılmasına razı olunca, Kâğıthane köşkleri ve yalıları bahçeleriyle birlikte 3 günde yağmalanarak yıkıma uğratıldı. Ayrıca, yalnız askere dağıtılması gereken cülus bahşişini, Patrona Halil kendi yardakçılarından 3 bin kişiye de dağıttırdı. Divan görüşmelerine bile katılan bu eski hamam tellağı elkoyduğu baş defterdar İzzet Ali Bey'in konağına yerleşti. Bir zamanlar kendisine veresiye et veren Yanaki adlı rum bir kasap yazıcısının da Boğdan voyvodalığına atanmasını sağladı. Mahmut I, devlet kavramıyla bağdaşmayan bu duruma bir son verilmesini buyurup ortaya da 5 bin altın koyunca, darüssaade ağası Beşir Ağa'nın girişimiyle sadrazam Silahtar Mehmet Paşa ve bir rastlantı sonucu İstanbul'da bulunan Kırım hanı Kaplan Giray I işbirliği yaptılar. Padişahın verdiği altınlarla bazı ocak ağaları satın alındı ve ayaklanmacı güruhunun elebaşılarına ustaca bir tuzak kuruldu. Patrona, vezir payesiyle Rumeli beylerbeyliği verilmek üzere saraya çağrıldı. Yardakçılarının eşliğinde saraya gelen Patrona Halil, Revan köşkünde huzura çıkmak için beklerken, elverişli yerlere gizlenmiş olan Pehlivan

Halil Ağa yönetimindeki 33 yeniçeri tarafından ansızın bastırılıp tüm adamlarıyla birlikte öldürüldü (15 kasım 1730). Kısa sürede 30 bin altın tutarında bir servet topladığı söylenen Patrona'nın öcünü alma bahanesiyle şehri yağmalamak için İstanbul'da arnavut takımının çıkardığı yeni bir ayaklanma, Silahtar Mehmet Paşa'nın yerine getirilen sadrazam Kabakulak İbrahim Paşa tarafından şiddetle bastırıldı (28 ocak 1731). [→ Kayn.]

PATRONAJ a. (fr. *patronage*). Cez. huk. Hükümlülere cezaevinden çıkışlarında karşılaşacakları güçlükleri azaltmak ve topluma uyumlarını kolaylaştırmak amacıyla yapılan yardım.

Patronato real, İspanya krallarının belli başlı kilise görevlilerini atama ya da önerme hakkı. (1523'ten başlayarak papa, bu hakkı kabul etti; bu hak, İspanya ve özellikle Amerika arazileri için geçerliydi.)

PATRONCU a. Patron hazırlayan işçi.

PATRONİ-GRİFFİ (Giuseppe), italyan yazar (Napoli 1921), melodramatik bir romantizm taşıyan psikolojik komediler (*D'amore si muore,* 1958; *Metti una sera a cena,* 1967) yazdı.

PATRONİT a. (fr. *patronite;* perulu mühendis A. R. *Patrón*'un adından). Monoklinik sistemde yer alan doğal vanadyum sülfür; bileşiminde serbest kükürt, demir ve nikel sülfürleri bulunur.

PATRONLUK a. Patron çıkarmaya uygun kâğıt, vb.

PATRONLUK a. Patron olma durumu, patron gibi davranma: *Patronluk taslamak.*

PATRONOMOS a. (yun. sözc.). Esk. Yun. Sparta'da halkın gözünden düşen ephorosların yetkisini azaltmak üzere Kleomenes III tarafından kurulan altı magistratus'a verilen ad (İ.Ö. 227).

PATTADAK bs. (yansıma sözc.). Birdenbire; beklenmedik bir biçimde: *Pattadak çıktı geldi. Pattadak yere düştü.*

PATTADAKAL, Hindistan'da köy ve arkeolojik yer; Dekkan'da Malaprabha üzerinde, Aihole ve Badami yakınlarında. Batı Çalukya sanatının ilk örneklerini (özellikle VIII. yy.'ın 1. yarısının) barındıran dinsel bir merkez olan Pattadakal'da yedi önemli Şiva tapınağının (aralarında, birbirine sıkı sıkıya bağlı ve benzer bir biçimde yapılmış olan Virupaksa ya da Büyük tapınak ve Mallikarcuna da vardır) yanı sıra birçok ikincil tapınak ve sunak bulunmaktadır. Daha güneyde yer alan Papanatha (Vişnu tapınağı) benzersiz düzenlemeleri olan bir yapıdır. Pattadakal'da ayrıca, Rastrakutalar'a atfedilen bir cayna tapınağı vardır (VII. yy.'ın son çeyreği).

PATTAKOS (Stylianos), yunan subay ve siyaset adamı (Haghia Paraskevi, 1912). 21 nisan 1967 askeri darbesi sırasında Atina Zırhlı araçlar okulu komutanıydı, başkentin kuşatılmasını sağladı ve Kollias hükümetine İçişleri bakanı olarak katıldı. Kral Konstantinos'un ülkeden ayrılması (14 aralık) üzerine, Papadhopulos başkanlığındaki hükümette Başbakan yardımcılığına getirildi. 25 kasım 1973 darbesi üzerine görevden uzaklaştırıldı. 24 ağustos 1975'te ölüm cezasına çarptırıldıysa da, hüküm infaz edilmedi.

PATTANİ, Tayland'da kent, il merkezi, Tayland körfezi kıyısında; 22 600 nüf. Balıkçılık ve balıkları tüketime hazırlama. —*Pattani ili,* 1 940 km²; 423 600 nüf.

PATTAYA, Tayland'da sayfiye merkezi. Tayland körfezi kıyısında, Tayland'ın G.-D.'sunda.

PATTE (Pierre), fransız mimar, gravürcü ve sanat yazarı (Paris 1723 - Mantes 1814). Boffrand'ın öğrencisiydi; Diderot için *Ansiklopedi*'de (Encyclopédie) çalıştı. Polemist olarak yayımladığı yapıtlar arasında *Mémoire sur la construction de la coupole projetée pour couronner l'église Sainte-Geneviève* (Sainte-Geneviève kilisesi için tasarlanan kubbenin yapımı üzerine inceleme) anılmalıdır.

PATTERN a. (model, yapı anlamında ing. sözc.). Ruhbilimciler ve toplumbilimciler tarafından kullanılan ve bireysel ya da kolektif bir davranış yapısını şematik olarak tanıtan özgül model.
—ANSİKL. Patternler, bir birey ya da bir grup tarafından bir dizi bağdaşık sınamada (testler, soru listeleri, belli bir işleme bağlı gözlemler, vb.) elde edilen sonuçların dağılımının incelenmesiyle saptanır. Başlıca kullanım alanları, ruhbilim, toplumbilim ve özellikle de dilbilimdir. Sonuçların incelenmesi, bazı yanıtların, bazı davranışların diğerlerinden daha sık ortaya çıktığını gösteriyorsa ve eğer doyurucu bir istatistik kurala uyuyorsa, bu yanıtlar ve davranışlar arasında bir ilişki kurulabilir: hem genel hem de tutarlı ve açıklayıcı (model) bir değer taşıdığında, bir pattern oluşturur.

PATTİ, İtalya'da komün, Sicilya'da (Messina ili), Patti kıyısında, adanın K.'inde; 12 300 nüf. Tarım (turunçgiller, bağlar) merkezi. — *Patti körfezi,* D.'dan Milazzo, B.'dan Calava burunlarıyla sınırlıdır: İ.Ö. 396'da Yaşlı Dionysios'un kurduğu Tyndaris'in (tiyatro, mezarlık, sur harabeleri) bulunduğu Tindari burnu, körfezi ikiye böler.

PATTİ (Adelina), italyan soprano (Madrid 1843 - Craig-y-Nos Castle, Brecon, Wales 1919). Sanat yaşamına 16 yaşında New York'ta, Donizetti'nin *Lucia di Lammermoor*'unda başladı. Avrupa ve Amerika'da tüm soprano rollerini yorumladı. O güne dek kimsenin almadığı ücretlerle çalıştı. Etkinliğini 1914'e değin konserlerle sürdürdü. Verdi'nin çok değer verdiği Patti italyan şarkıcıların pürüzsüz sesinin simgesidir.

PATTİ (Ercole), italyan yazar (Catania 1904 - Roma 1976). Romanlarında (*Quartieri alti,* 1940; *Un bellissimo novembre,* 1967; *Gli ospiti di quel castello,* 1975) büyük burjuvazi kesiminden kişileri ele alarak onların içlerini kemiren cinsel ihtiraslarını dile getirdi.

Pattinson yöntemi. Metalürj. Gümüş ve kurşunu bölümsel eritme yoluyla ayırmakta kullanılan eski yöntem.

PATTON (George Smith), amerikalı general (San Gabriel, Kaliforniya, 1885 - Heidelberg 1945). 1909'da West Point' in süvari sınıfından mezun oldu. Birinci Dünya savaşı'nda Pershing'in kurmay heyetinde görev yapan Patton, tanklar konusunda uzmanlaştı. Langres'daki amerikan zırhlı birliklerinin eğitim merkezi komutanlığına atandıktan sonra, 1918'de bir tank tugayının başında Saint-Mihiel taarruzuna katıldı ve Argonne'da yaralandı. 1939'da bir zırhlı tümenin komutanlığına getirildi ve kasım 1942'de bu birlikle Fas'a çıktı. Ordu komutanı olarak Tunus* ve Sicilya*'da yararlılık gösterdikten sonra, İkinci cephe'nin hazırlıkları için İngiltere' ye çağrıldı. Normandiya savaşı'nda III. Ordu'nun komutanlığını yapan Patton, Avranches* gediğini açarak (ağustos 1944) parlak bir başarı kazandı. Emrindeki zırhlı birliklerle bir ay içinde Aisne ve Meuse'e ulaşarak Rennes, Nantes, Orléans, Melun, Sens ve Saint-Dizier'yi Almanlar'dan kurtardı. İkinci bir hamleyle Metz'e yönelerek, 20 kasımda bu kente girdi. Ertesi ay Ardennes bölgesinde Rundstedt'in tümenlerine karşı saldırıya geçti. Mart 1945'te Mainz'ın G.'inden Ren'i aşan Patton, Thüringen'e ulaştı ve Çekoslovakya' ya girdi, 18 nisanda yüksek komutanlığın emriyle Prag'ın 90 km uzağında durdu. Bir otomobil kazasında öldü.

PATULİN a. (fr. *patuline*'den). Org. kim. $C_7H_6O_4$ formülünde antibiyotik; pek çok *aspergillus* ile *penicillium* türlerinden çıkarılır; kanser yapıcı özelliği yüzünden bakteri öldürücü olarak kullanımı yasaklanmıştır.

PATUMA a. Ayakkc. Sayanın yüzünü taban astarı köselesine ya da lastiğine vardola ile birlikte tutturmak için elle ya da makinede yapılan dikiş.

PATURSSON (Jóannes), faerøerneli şair ve siyaset adamı (1866-1946). Ulusçu faerøerne hareketinin önderi ve bu hareketin ilk bağımsız siyasal partisinin kurucusudur (1906). 1940'tan ölümüne kadar, bağımsızlık yanlısı Fólkaflokkur partisi'nin başkanlığını yaptı. —Oğlu, ERLENDUR (doğm. 1913), Cumhuriyetçi sosyalist parti'yi kurdu (Tjóðveldisflokkur, 1948) ve yerel hükümet üyesi oldu (1954-1966 ve 1970).

PÁTZCUARO, Meksika'da (Michoacán eyaleti) göl, Michoacán gölleri sularının kaynak bölgesinde. Suları hafifçe tuzludur ve yavaş yavaş kurur. Tarasklar krallığı'nın merkezi olan kıyıları günümüzde bir turizm bölgesidir.

PAU, Fransa'da *département* (Pyrénées-Atlantiques) merkezi, *Pau suyu*'nun kıyısında; 83 928 nüf. (1990). Geç dönemlerde bir akarsu geçidini denetlemek için kurulmuş olan Pau, 1950'ye kadar küçük bir kent olarak kaldı; sonra, Lacq maden yatağının gelişmesine bağlı olarak büyük ölçüde genişledi. Günümüzde, banliyöleriyle birlikte 130 000 nüfuslu bir yerleşme oluşturur. Büyük onarımlar görmüş şato (XIII.-XVI. yy.).

PAU suyu, Batı Pireneler'de ırmak, Adour'un kolu (sol kıyıdan) ve 120 km uzunluğunda. Yukarı çığırı, kollarıyla birlikte, on beş hidroelektrik santralını (en önemlileri Pragnères ve Luz-Saint -Sauveur) besler.

PAUDİSS, PAUDİTZ ya da **BAUDİTZ** (Christoph), alman ressam (Hamburg ? 1625'e doğr. - Freising 1666). Amsterdam'da Rembrandt'ın atölyesinde çalıştı. Portreleriyle, daha çok da, şiirsel bir ışıkla aydınlanan birkaç natürmort tablosuyla (bir örneği Rotterdam'dadır) ün kazandı.

PAUKER (Ana), rumen komünist (Vaslui yakınında, Moldavya, 1893 - Bükreş 1960). İlkokul öğretmeniydi, 1915'te Romanya Sosyal demokrat partisi'ne, 1921'de Romanya Komünist partisi'ne (RKP) girdi. Komünist enternasyonal'in yöneticileri arasında yer aldı. 1922'de, RKP merkez komitesine seçildi. 1928 -1934 arasında Moskova'da kaldıktan sonra Romanya'ya döndü; 1936'da on yıl hapse mahkûm oldu; 1941'de serbest bırakıldı. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra RKP siyasi bürosu üyeliğine getirildi ve hükümete girdi (1947-1952).

PAUL (Bruno), alman mimar ve dekoratör (Seifhennersdorf 1874 - Berlin 1968). *Simplicissimus*'da desinatörlük yaptıktan ve bir dekorasyon atölyesini yönettikten sonra, 1907'de güzel sanatlar ve uygulamalı sanatlar devlet okullarının yöneticiliğine getirildi. Daha yalın bir sanatı savunarak *Jugendstil*'e karşı çıktı.

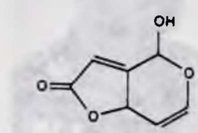
PAUL (Paul DE SAUMUR, **le Chevalier** denir), fransız denizci (Marsilya açıklarında 1597 - Toulon 1667). Malta şövalyesi oldu; Richelieu tarafından kaptanlığa atandı. İspanyollar ile yapılan savaşlarda etkin rol oynadı; Guetaria (1638), Cartagena (1643), Orbitello (1646) zaferlerine katıldı. Girit'te Osmanlılar'ın kuşatması altında bulunan Kandiye'ye yardım etmek istediyse de bir başarı elde edemeyerek geri döndü (1662).

PAUL (Hermann), alman dilbilimci (Salbke, bugün Magdeburg'a bağlı, 1846 - Münih 1921). Freiburg'da (1874), sonra Münih'te (1893) profesörlük yaptı. Yenidilbilgicilerin etkisinde kalarak yazdığı *Prinzipien der Sprachgeschichte*'nin (Dil tarihinin ilkeleri) [1880, 1920'ye kadar yeni baskıları yayımlandı], avrupa dilbilimine büyük etki yaptı. Paul, almancanın tarihi üzerine çalışmalar, almanca bir sözlük (1897)

Popperfoto Ltd

general Patton

patulin

Lapi-Roger-Viollet

Ana Pauker

Keystone

Wolfgang Pauli

Centre culturel américain

Linus Carl Pauling

Megalokonomu kardeşler

Paulos I
Yunanistan kralı

Silverstone

papa Paulus VI
(1970'te Güney-doğu Asya'ya yaptığı gezi sırasında)

ve 5 ciltlik bir almanca dilbilgisi (1916 -1920) de yayımladı. Bu yapıtların yeniden basımları günümüzde de sürmektedir.

PAUL (Mimi), amerikalı kadın dansçı (Nashville 1943). 1955 - 1960 arasında Washington Ballet ile sahneye çıktı. 1960'ta School of American Ballet'a girdi. 1961 -1968 arasında New York City Ballet'ta dans etti. 1969'da American Ballet Theatre ile anlaştı. New York City Ballet'ta Balanchine'in (*Bugaku*, 1963; *Don Quijote*, 1965; *Divertimento n° 15*, 1966 versiyonu; *Jewels*, 1967) ve Jacques D'Amboise'ın yapıtlarını (*Quatuor*, 1964; *Prologue*, 1967) yorumladı. F. Ashton'ın *Illuminations* adlı balesinin New York versiyonunda ilk kez dans etti. American Ballet Theatre'a girdikten sonra Dennis Nahat'ın *Brahms Quartet* (1969) ve *Ontogeny*'siyle (1970), *Paquita*'nın Nureyev versiyonunun (1972) prömiyerinde oynadı.

Paul-Bunnell-Davidsohn tepkimesi (P.B.D.). Hematol. Bir mononükleozik tablonun varlığı halinde uygulandığında sonuç pozitif çıkarsa enfeksiyonlu mononükleoz teşhisi koymayı sağlayan özgül tepkime. Tepkime koyun alyuvarlarını aglütinasyona uğratan heterofil antikorların varlığı esasına dayanır ve hastalığın birinci haftasından sonra bir süre pozitif olur, 3 ya da 4 hafta sonra negatifleşir. Bu da geriye dönük bir teşhisin konmasını olanaksız kılar. Aynı ilkeye dayanan, fakat lam üzerinde aglütinasyon tepkimesi daha basit gerçekleşen ve daha erken pozitif hale gelen mononükleoz enfeksiyon testi de aynı amaçla kullanılır.

Paular *(del)* **manastırı,** Madrid'in 80 km K.-K. D.'sunda, Castilla Leon'da bulunan İspanya manastırı. 1390'da kurulan ilk Castilla cartujasıydı (bugün benedikten manastır). F. Hurtado İzquierdo'nun barok sagrario'suyla birlikte gotik XV. yy. kilisesi.

PAUL-BONCOUR (Joseph), fransız siyaset adamı (Saint-Aignan, Loir-et-Cher, 1873 - Paris 1972). Avukattı; Savaş bakanıyken (1932), silahsızlanma konferansında Fransa'yı temsil etti. Ardından Başbakanlık (18 aralık 1932-28 ocak 1933), Dışişleri bakanlığı (1933-34 ve 1938), Milletler cemiyeti'nde Devlet bakanı olarak temsilcilik (1936) yaptı. Vichy'de (haziran 1940) mareşal Pétain'e anayasal yetkiler verilmesini kabul etmedi, ardından Direniş hareketi'ne katıldı. Kurucu meclis üyeliğine (1944), Cumhuriyet danışmanlığına (1946-48) getirildi, San Francisco konferansı'na delege olarak katıldı ve BM sözleşmesi'ni imzaladı (1946). Anılarını yayımladı.

PAULHAN (Jean), fransız yazar (Nîmes 1884 - Boissise-la-Bertrand 1968). 1925'ten itibaren *la Nouvelle Revue française*'i yöneterek ve eleştiriler ve denemeler yayımlayarak yazın alanında önemli bir rol oynadı. Paulhan'ın yapıtı, gücünü sözcükler ile düşünceler arasındaki ilişkiden alır: sürekli paradokslara başvurması, söz oyunlarına düşkünlüğü, bağlantıları incelikle ve acele etmeden göstermesi, hatta kimi yargılarındaki bilinçli saflık ve ince zalimlik hep buradan kaynaklanır (*les Fleurs de Tarbes*, 1941; *Clefs de la poésie*, 1944; *les İncertitudes du langage*, 1970).

PAULI (Johannes), alman yazar (Pfeddersheim, bugün Worms'a bağlı, 1450'ye doğr. - Thann 1530'a doğr.). Fransisken keşişi ve vaiz. *Schimpf und Ernst* (1522) adlı yapıtıyla büyük ün kazandı.

PAULI (Wolfgang), avusturya kökenli isviçreli fizikçi (Viyana 1900 - Zürich 1958). 1921'de Göttingen'de tezini verdi. 1922'den 1928'e kadar Kopenhag'da N. Bohr fizik enstitüsü'nde kaldıktan sonra, Zürich Politeknik okulu'nda kuramsal fizik profesörü oldu. 1940'tan 1946'ya dek ABD'de çalıştı, ancak Nobel ödülü'nü aldıktan (1945) kısa süre sonra, 1946'da Zürich'e döndü. Pauli'nin bilime en büyük katkısı, ünlü "dışlama ilkesi"dir (1925). Gerçekte bir ilke olmayan bu buluş, kuramın daha temel ilkelerinden yola çıkılarak tanıtlanabilmektedir; nitekim Pauli birkaç yıl sonra bu tanıtlamayı ortaya koydu (spin-istatistik teoremi). Pauli'nin, genel olarak 1/2 spinli kuvantonlarla ilgili kuramın tümüne katkısı büyüktür: spin hallerinin gösterilişi (Pauli matrisleri), elektronların spin-yörünge etkileşimi, düşük sıcaklıkta metallerin paramanyetizması (Pauli paramanyetizması), 1/2 spinli bir kuvantonun elektromanyetik alanla etkileşimi (Pauli denklemi) vb. Nötrino*nun varlığı varsayımını ortaya atan da Pauli'dir (1931).

PAULINE BONAPARTE → BONAPARTE.

PAULING (Linus Carl), amerikalı kimyacı (Portland, Oregon, 1901). Kimya profesörlüğü ve Kaliforniya Teknoloji enstitüsü laboratuvarı'nın müdürlüğünü yaptı. 1949'da, American Chemical Society'nin başkanı oldu. Kuvantum mekaniğini atom kimyası alanında ele alan çalışmaları ve başta karmaşık bileşikler olmak üzere moleküllerin yapısı ve kimyasal bağlar üstüne araştırmalarıyla tanındı. Özellikle, organik makromolekülleri inceledi. En önemli yapıtı *The Nature of the Chemical Bond'*dur (Kimyasal bağın yapısı) [1939]. (1954 Nobel kimya ödülü, 1962 Nobel barış ödülü.)

PAULINIA, Brezilya'da (São Paulo) kent; 21 000 nüf. Önemli petrol rafinerisi.

PAULINUS VON SANKT BARTHOLOMÄUS (Johann Philipp WESDIN, — denir), avusturyalı filolog (Hof, Mannensdorf yakınında, 1748 -Roma 1806). Karmel tarikatından bir rahip olan Paulinus, Hindistan'da 1776'dan 1789'a değin misyonerlik yaptı. Batı'daki ilk sanskritçe dilbilgisi kitabının yazarıdır: *Sindharubam seu grammatica sanscritamica* (1790).

PAULIS → İSIRO.

PAULIST a. (amerikanca sözc.). Amerika'daki dinsel bir topluluğun üyesi.
—ANSİKL. Paulistier *(Paulist fathers)*, 1858'de New York'ta P. İsaac Hecker tarafından kurulan bir saecularis rahipler topluluğudur *(Aziz Paulus misyoner topluluğu)*. Bu topluluk üyeleri, özellikle konferans, yayın ve iletişim yoluyla, kiliseler arası birliği gerçekleştirmek için çalışırlar. *Catholic Publication Society* adlı yayınevlerini 1866'da kurmuşlardır.

PAULLINIA a. (XVII. yy.'da yaşamış alman botanikçi S. *Paulli*'nin adından). Daha çok Güney Amerika'nın tropikal bölgelerinde yetişen hepyeşil, tırmanıcı ağaççık. (Almaşık olan yaprakları az çok bileşiktir. Küçük çiçekleri, yaprakların koltuğunda salkım halinde topludur. *Paullinia sorbilis*'in kahveye benzer uyarıcı özellikler taşıyan tohumları vardır. *Sapindaceae* familyası.)

PAULLUS AEMILIUS (Lucius) → PAULUS.

PAULO AFONSO, Brezilya'da, bir ulusal parkta yer, río São Francisco'nun aşağı çığırı kıyısında, Atlas okyanusu'na 200 km uzaklıkta. Yaklaşık 80 m yüksekliğindeki çavlanlar, hidroelektrik üretimi için düzenlenmiştir.

PAULOS I (Atina 1901 - *ay. y.* 1964), Yunanistan kralı (1947-1964), kral Konstantinos ile kraliçe Sophia'nın oğlu. Cumhuriyetin ilanından (1923) önce Yunanistan'dan ayrıldı, krallığın yeniden kurulması sırasında (1935) hükümdarlık prensi olarak geri döndü ve Braunschweigli Freiderike ile evlendi (1938). Arnavutluk harekâtına katıldı (1940-41) ve Yunanistan'a dönünce (1946), kardeşi Georgios II'nin ölümü üzerine tahta çıktı (nisan 1947).

PAULOS Silentiarios, bizanslı şair (İ.S. VI. yy.), İustinianos'un sarayında odacı ya da kâtip olan Paulos'tan yalnızca sekiz epigram ve Ayasofya üzerine betimsel iki şiir kalmıştır *(Ekpkrasis tes Megales Ekklesias; Ekpkrasistu Ambonos)*.

PAULSEN a. (asma ıslahçısı *Paulsen*'in adından). *Berlandieri* ve *rupestris* türü iki melez asmaya verilen ad (paulsen 1103 ve 1447). [Kirece ve kuraklığa oldukça dayanıklı asmalardır.]

PAULSEN (Friedrich), alman filozof (Langenhorn, Schleswig, 1846 - Berlin 1908). Berlin Üniversitesi'nde felsefe ve pedagoji profesörlüğü yaptı. *İmmanuel Kant* (1898) adlı yapıtı yazdı.

PAULUS (Julius) → JULIUS PAULUS.

PAULUS ya da **PAULLUS AEMILIUS** (Lucius), romalı general (öl. Cannae İ.Ö. 216). 219'da konsül oldu. İllyrialılar'ı yendi ve zafer törenleriyle karşılandı. İkinci pön savaşı'nı başlattı. 216'da yeniden konsül oldu, Cannae'de öldü.

PAULUS *(aziz)*, İsa'nın havarisi (Tarsus, Kilikia'da 5-15 arasında - Roma 62-64 arasında ya da 67). Yunanca konuşan bir Diaspora yahudisi olan Paulus (ibranice SAUL) ateşli bir ferisi, hıristiyanlığı kabul etmeden önce de, hıristiyan düşmanıydı; ancak, hıristiyanlığı benimsedikten sonra onu yaymak için vargücüyle çalıştı. Çıktığı üç yolculuğun tarihleri (46-48, 49-52 ve 53-58) kesin olmamakla birlikte, Küçük Asya, Makedonya ve Yunanistan'ı dolaştığı ve önemli kentlerde kiliseler kurduğu biliniyor. Yahudiler'in sempatisinden çok düşmanlığını çeken Paulus, paganlarla giderek daha çok ilgilenmeye başladı. İ.S. 58'de Romalılar tarafından yakalandığı sanılır; 60-62 arasında Roma'da hapis kaldı ve orada öldürüldü.

Kutsal Kitap yorumcularının tümü tarafından onaylanmamakla birlikte, Kilise aziz Paulus'un on dört mektubunu muhafaza etmiştir (*Romalılar*'a, *Korinthoslular*'a [I ve II], *Galatlar*'a, *Efesliler*'e, *Philippoililer*'e, *Kolossailiiler*'e, *Selanikliler*'e [I ve II], *Timotheos*'a [I ve II], *Titus*'a, *Philemon*'a ve *İbraniler*'e).
—İkonogr. Ribera, para ve madalyalar üzerine, keşiş aziz Paulus'un birkaç baş resmini yaptı (Louvre, Madrid, Torino); *Aziz Antonios'un keşiş Aziz Paulus'u ziyareti* teması, Pinturicchio (Vatikan), Grünewald (İssenheim çokkanatlısı), G. Reni (Berlin), Velázquez (Madrid) ve C. Vignon (Épinal) tarafından canlandırıldı.

PAULUS I *(aziz)* [Roma 700'e doğr. - *ay. y.* 767], 757-767 arasında papa. Stephanus II'nin (III) kardeşiydi, onun yerine geçtiyse de Theophylaktos adlı bir rakibi bertaraf etmek zorunda kaldı. Genç Papalık devletini Lombardlar'ın kralı Desiderio'ya ve Ravenna eksarhına karşı güçlendirmek üzere Kısa Pépin'den yardım istedi.

PAULUS II (Pietro BARBO) [Venedik 1417 - Roma 1471], 1464-1471 arasında papa. Osmanlılar'a karşı hıristiyan prensleri bir araya getirmeye çalıştıysa da başaramadı (1470). Bohemya'da, Podĕbradlı Jiri'ye karşı savaştı.

PAULUS III (Alessandro FARNESE) [Canino 1468 - Roma 1549], papa (1534 -1549). Şansı Alexander VI döneminde parladı. Alexander VI, kendisini lütuflara ve kilise unvanlarına boğdu. Parma piskoposuyken, Julius II ve Leo X, evlilikdışı çocuklarına yasallık kazandırmak zorunda kaldılar. Kardinal oldu (1493), oy birliğiyle papa seçildi. Bir Rönesans papası kimliğini korumakla birlikte (Michelangelo'yu San Pietro katedrali'ndeki çalışmaların başına getirerek Sistina capellası'ndaki fresklerin yapımıyla görevlendirdi), katolik reformuna büyük bir hız verdi (Trento konsili'nin hazırlanması ve toplantıya çağrılması [1545]; Karşı Reform yanlısı kardinallerin atanması; iç misyonlara dönük din kurumlarının onaylanması [barnabitler, 1535]; cizvitler [*Regimini militan-*

tis bullası, 1540]). Protestanlığın İtalya'ya sızmasını önlemek için Engizisyon'u kurdu (1542). Paulus III, hıristiyan birliğini yeniden kurma ve bir haçlı seferi düzenleme girişiminde başarısız kaldı. Parma dükü yaptığı oğlu Pier Luigi yararına Kilise devletlerini parçaladı. Pier Luigi'nin Karl V'in bir işbirlikçisi tarafından öldürülmesi, ölümünü çabuklaştırdı.

PAULUS IV (Gian Pietro CARAFA) [Sant'Angelo della Scala, Avellino, 1476 - Roma 1559], papa (1555-1559). 1505'te Chieti piskoposu oldu. Gaetano da Thiene ile birlikte Teatini tarikatını kurdu. 1518' de Brindisi başpiskoposu, 1536'da kardinal ve Napoli başpiskoposu oldu. Kültürlü ve erdemli bir insan olması nedeniyle papa seçildi. Düşük ahlaklı yeğeni Carlo Carafa'ya fazla güven gösterdiyse de 1559' da onu reddetti. Anglikan ayrılıkçılığı olayında beceriksizlik gösterip kırıcı davrandı. 1552'den beri askıda duran Trento konsili'ne güvenmediği için, Reform'u özellikle ahlak bozukluklarına ve gezgin keşişlere karşı savaşarak yürütmeye çalıştı.

PAULUS V (Camillo BORGHESE) [Roma 1552 - *ay. y.* 1621], 1605 - 1621 arasında papa. Reform'u Trento konsili'nin kararları yönünde geliştirmeye çalıştı. Fransa, Almanya ve Polonya'da (çetin uniatlar sorununa rağmen) başarılı sonuçlar aldı.

PAULUS VI (Giovanni Battista MONTINI) [Concesio, Brescia, 1897 - Castel Gandolfo 1978], papa (1963-1978). 1920'de rahip, 1952'de Vatikan devleti müsteşar vekili, 1954'te Milano başpiskoposu, 1958' de kardinal oldu, Kilise konsili merkez hazırlık komisyonu üyeliği yaptı. Johannes XXIII ölünce papa seçildi (haziran 1963). Bir dizi önemli gezi yaparak papaların makam yerlerinden ayrılmama geleneğini bozdu; ocak 1964'te Kudüs'e giderek İstanbul patriği Athenagoras'la buluştu ve böylece hıristiyan birliğinin yeniden oluşmasını arzuladığını gösterdi.

PAULUS (Friedrich), alman mareşal (Breitenau 1890 - Dresden 1957). 1939'da general oldu, zırhlı birlikler uzmanı olarak Reichenau'nun kurmay başkanlığını yaptı (Polonya ve Fransa seferleri). OKH birinci başkan yardımcısı olduktan sonra (kasım 1940), Rusya'nın istila edilmesi planlarını hazırladı. Güney orduları grubunun başına getirilen Reichenau'nun yerine VI. Ordu komutanlığına atandı (ocak 1942). Rus ilkbahar saldırısının Harkov önlerinde durdurulmasında rol oynadı, Volga'ya ulaştı, ama Stalingrad'ı (bugün Volgograd) temizlemeyi başaramadı, burada çembere alındı (kasım 1942). Führer kendisini mareşalliğe yükseltti ve bulunduğu yeri savunmasını emretti, ancak ne ikmal sağladı ne kuşatmadan kurtarabildi. Paulus, sağ kalan 91 000 askeriyle teslim oldu (31 ocak 1943). Tutsaklığı sırasında Hür Almanya Ulusal komitesi'ne katıldı ve sovyet propagandasına araç olmayı kabul ederek Wehrmacht'ı teslim olmaya çağırdı. 1953 yılında serbest bırakıldı. Bir süre sonra anıları yayımlandı.

François I ile Karl V'in arasında papa Paulus III
bir freskten ayrıntı, Zuccari kardeşler'in bir yapıtı (XVI. yy.'ın ikinci yarısı)
Caprarola'daki Farnese sarayı'nda (İtalya) Trento konsili salonunda

Dagli-Orti

PAULUS AEMILIUS MACEDONICUS (Lucius), romalı general, Lucius Aemilius Paulus'un oğlu (İ.Ö. 228'e doğr. - öl. İ.Ö. 160). España Ulterior'da prokonsüllük yaptı (190-189), Lusitanialılar ile savaştı ve 182'de konsüllüğe yükseldi. 181'de Liguria korsanlarını yendi. 168'de yeniden konsüllüğe getirildi, Perseus'a karşı ustaca bir sefer düzenleyerek, onu Pydna'da yendi (168). Senato'nun buyruğuyla Epeiros'u yakıp yıktı ve çok büyük bir ganimet getirdi. 164'te censor'luk yaptı.

PAULUSÇULAR a. (belki [*aziz*] *Paulus*' tan). Manicilikle ilgili ikici bir sapkın tarikat (VII.-X. yy.) üyesi. (Biri iyi, öteki kötü iki tanrısal ilkenin varlığını savunan paulusçular, bogamiller aracılığıyla katharcılığa bağlanan zincirin halkalarından birini oluşturuyorlardı.)

PAUMANN (Conrad), alman orgcu ve besteci (Nürnberg 1410'a doğr. - Münih 1473). Kördü. 1450'den ölümüne değin Münih dükünün sarayında çalıştı. Tüm Avrupa'yı dolaştı, pek çok öğrenci yetiştirdi. *Cantus firmus* üzerine 2 ya da 3 sesli tablatura biçiminde yazılmış *Fundamentum organisandi* başlıklı org metodu, döneminin en ünlü alman müzikçileri arasına girmesini sağladı.

PAU MARFİM a. (portekizce *pau*, odun, ve *marfim*, fildişi). Tropikal Amerika'da yetişen ve esmer çizgili, sarı-gri renkte, ince dokulu, sert ve ağır bir odun veren ağaç. Odunu ince marangozlukta, parke, kaplama ve torna işlerinde kullanılır. (*Aspidosperma* cinsi; zakkumgiller familyası.)

PAUMGARTNER (Bernhard), avusturyalı müzikolog ve orkestra şefi (Viyana 1887 - Salzburg 1971). Bruno Walter'in dersleriyle yetişti. Wiener Tonkunstlerorchester'in şefliğini, sonra da Salzburg'daki Akademie Mozarteum'un müdürlüğünü (1917-1938 ve 1945-1953) yaptı. Operalar ve baleler besteledi. Birçok eski yapıtı yeniden yayımladı, Mozart üzerine iki kitap yazdı (1927 ve 1940). Schubert (1943) ve J. S. Bach'ın (1950) yaşamöykülerini kaleme aldı.

PAUMOTULAR, Tuamotu (Polinezya) takımadaları atollerinde yaşayan polinezyalı, 6 000 nüfuslu kavim. Paumotular, hawaii kökenli bir malaya-polinezya dili konuşurlar. 1845'te, hıristiyan kolonların etkisiyle Paumotular'ın geleneksel toplumsal ekonomik örgütlenmeleri yıkıma uğradı. Göçebe bir yaşam sürmelerini zorunlu kılan hindistancevizi toplama onlar için çok önemliydi. Paumotular, tanrı Tane ve tanrı Tava'ya olduğu gibi, dinsel törenlerde marae* sunguları sırasında, atalarına tapınmaya da devam etmektedirler.

PAURAVA → POROS.

PAUROMETABOL sıf. (fr. *paurométabole;* lat. *param*, az, ve *metabole*, değişiklik'ten). Böcbil. Yavaş yavaş başkalaşma geçiren ve genellikle karada yaşayan böcekler için kullanılır. (Genç bireyler yapı ve yaşama biçimi bakımından erişkinlere benzerler. *Orthopteroidea, Blattopteroidea, Psocopteroidea* ve *Hemipteroidea* öbeklerinin üyeleri paurometaboldür. Bu öbekleri hemimetabollerle birlikte, heterometabolleri, yani "yarıbaşkalaşmalı böcekler"i [nemfoz evresinden geçmezler] oluştururlar.)

Lauros-Giraudon

Keşiş Aziz Paulus
José de Ribera'nın yapıtı
Louvre müzesi, Paris

PAUROPODA a. Yosunlarda, bitkisel döküntülerde yaşayan, kısa kısa aralıklarla yürüyen, çok küçük bedenli çokbacaklılar altsınıfı.

PAUSANİAS, Agisler kolundan gelen spartalı prens, Kleombrotos'un oğlu (öl. İ.Ö. 467'ye doğr.). Kuzeni Pleistarkhos reşit olana kadar naiplik yaptı, Platai'de yunan ordusuna komuta etti (ağustos 479), sonra müttefik filosunun başına geçerek Kıbrıs ve Byzantion'u işgal etti (478). Hırsı ve doğululara özgü şatafat düşkünlüğü Yunanlılar'ın hoşuna gitmedi (hatta onun Büyük Kral'la anlaşmış olmasından kuşkulandılar). İlk yargılamada aklandıktan sonra hükümdar olarak Byzantion'a yerleşti, ancak daha sonra Atinalılar tarafından Troas'a sürüldü. Ephoroslar'ın emri üzerine Sparta'ya geri döndü. Persler'le gizlice anlaştığı ortaya çıkınca, Athena tapınağı'na sığındı ve orada üzerine bir duvar örülerek ölüme terk edildi.

PAUSANİAS (öl. Tegea İ.Ö. 390'dan sonr.), Sparta kralı (445-427/426 ve 408 -394), öncekinin torunu ve Pleistoanaks' ın oğlu. Amcası Kleomenes'in vesayetinde, yurdundan sürülen babasının yerini aldı (445). 403'te Attike'ye gönderildi ve orada Lysandros'a karşı gizlice Thrasybulos'u destekledi. Geri döndüğünde yargılanarak aklandı. Ardından, Thebailiier'e karşı yapılan savaşta komutanlığı Lysandros ile paylaştı. Boiotia'yı boşaltmak zorunda kaldı (395). Yargılanma tehlikesi karşısında, Tegea'ya kaçtı.

Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz

maresal Paulus (1942'de)

PAUSANİAS, yunanlı coğrafyacı (Magnesia e Pros Sipyloi ? İ.S. II. yy.). Tüm Yunanistan ve İtalya ile Doğu'nun bir bölümünü dolaştı. Günümüze kalan tek yapıtı, on ciltlik *Ellados Periegesis* (Yunanistan betimlemesi), Eski Yunanistan ve onun topografisi, anıtları ve sanat yapıtları üzerine önemli bir bilgi kaynağıdır. Nitekim Kuzey ve Batı Yunanistan'ı bir yana bırakan Pausanias, bu yapıtta tüm Klasik Yunanistan'ı, her bölgenin mit ve inançlarını ayrı ayrı anlatır.

PAUSARİUS a. (lat. sözc.; *ara, dinlenme*

Lauros-Giraudon

Pavel I
Rusya imparatoru
S. Şçukin'in yapıtı esas alınarak çizilen portresinden ayrıntı XVIII. yy. rus okulu
Versailles şatosu

X

Cesare Pavese

Luciano **Pavarotti**'nin İstanbul konseri (1992)

anlamında lat. *pausa*'dan). Esk. Rom. İsis rahibi. (Yunan-mısır tanrılarının tasvirlerinin konduğu yerlerde ya da küçük tapınaklarda dura dura, sokaklarda ayin alayları düzenlediklerinden pausariuslara bu ad verilmiştir.)

PAUSSİDAE a. Koşarkınkanatlılara benzeyen, *Paussus* ve benzeri cinsleri içeren kınkanatlı familyası. (Garip duyargalarıyla [sonuncu eklemi büyük ölçüde genişleyerek topuz biçimini almıştır] dikkati çeken bu böcekler, tropikal ya da yarıtropikal bölgelerde karıncalarla ya da termitlerle yaşarlar. Karıncalar, *Paussidae* familyası üyelerinin özel kıllarınca hazırlanan salgıları [trikoma] çok severler. *Adephaga* alttakımı.)

PAUSSUS FAVİERİ a. Çok büyük duyargalı, *Pheidole* cinsinden karıncalarla birlikte yaşayan, kızıl bedenli, karıncasever böcek. (*Paussidae* familyasının örnek tipi.)

PAUSTOVSKİY (Konstantin Georgiyeviç), rus yazar (Moskova 1892 - *ay.y.* 1968). Önceleri romantik eğilimliydi, kaçış temalarını işlemekte ustalaştı (*Blistayuşçiye oblaka*, 1929; *les Romantiques* [fr. çev.], 1935); öykülerinde (*Jours d'été* [fr. çev.], 1937) gezilerinden esinlenerek yazdığı ve yurdunun doğal zenginliklerini yücelten romanlarında (*Kara-Bugaz*, 1932; *Kolhkida*, 1934) şiirsel duyarlığını ortaya koydu. Daha sonraları, tarihsel hikâyeler (*le Destin de Charles Lonceville* [fr. çev.], 1933; *Severnaya Povest*, 1938) ile sanatçı yaşamöyküleri (*Povest olesah*, 1948; *Zolotaya roza*, 1955), romantizmle fantastiğin karıştığı, devrimci Rusya'yı yeniden canlandıran ve dönemin rus edebiyatından ilginç bir tablo sunan bir de özyaşamöyküsü (*Raskaz zhizni*, 1945-1963) yazdı.

PAUXİ a. Tropikal Amerika'da yaşayan, siyah tüylü, iri kuş cinsi. (Gagasının üstünde yumurta biçiminde iri bir yumru vardır. Ağaçlarda yuva yapar. Meyveyle beslenir. Ağaçtavuğugiller familyası.)

PAVANA a. (ital. sözc.; Padova ile ilgili, padovalı anlamındaki *padovana*'nın halk dilindeki biçimi). **1.** İspanyol ya da Padova kökenli, 2/4 ya da 4/4'lük, ağır tempolu saray dansı. **—2.** Eşliğinde bu dansın yapıldığı melodi.
—ANSİKL. Jehan Tabourot, *Orchésographie et traité en forme de dialogue..* (1588) adlı yapıtında pavanadan, şatafatlı törenlerde ya da baloların başında yer alan soylu ve gösterişli danslardan biri olarak söz eder. Petrucci ve Attaingnant'ın dans derlemelerinde, Tabourot'nun verdiklerinden daha eski pavana örnekleri vardır.

PAVAROTTİ (Luciano), italyan tenor (Modena 1935). İtalya'dan sonra Londra'da da kendini kabul ettirdi (1963). Glyndebourne'da *İdomeneo*'da İdamante rolüne çıktı. 1965'te Scala di Milano'da çalışmaya başladı. 1968'den sonra ABD'de parlak başarılar elde etti. Lirik tenor sesinin zengin tınısı ve en tiz seslerdeki rahatlığıyla övülen Pavarotti, 1970'lerin ortalarından itibaren İl Trovatore'deki Manrico ve Turandot'taki Calaf gibi riskli rolleri de canlandırdı; tekniğinin mükemmelliğiyle bunların da üstesinden geldi. Olağanüstü bir sesi, eşine ender rastlanır bir müzikaliteyle birleştiren ve günümüzün en büyük opera şarkıcılarından biri sayılan Pavarotti, 1992' de Türkiye'de de bir konser verdi.

PAVEL I (Petersburg 1754 - *ay. y.* 1801), Rusya imparatoru (1796-1801). Petro II ile müstakbel Yekaterina II'nin oğlu. Eğitmeni ve vasisi Nikita Panin'di (1760'tan reşit olduğu 1773 yılına kadar). Onun tarafından, Büyük Petro'nun reformcu eserine saygı duyacak şekilde yetiştirildi. Babasının ölümünden sonra (1762) kendisini tahtın yasal vârisi sayan grandük Pavel, işlere karışmasını engelleyen ve onu, bir alaya kumanda ettiği Gatçina'da oturmaya (1783) zorlayan annesine derin bir hınç besledi.

1796'da iktidara gelen Pavel I, 1788 Talimatı'nda *(Nakaz)* açıkladığı yenilikçi projeden vazgeçti ve despotça bir yönetim uyguladı. Yekaterina II'ye hizmet etmiş olan birçok sivili ve askeri kovdu; ülkeyi, gözde adamlarıyla (biri de Arakçeyev'di) birlikte yönetti. Prusya'yı örnek alarak, kılı kırk yaran ve aşırı bir disiplini kabul ettirdi. Yekaterina II tarafından soylulara verilen Ayrıcalık Belgesi'nde yer alan yerel özerklik ve bedeni cezalardan bağışıklık ile ilgili hükümleri yürürlükten kaldırdı. Devrimci fikirlerin yayılmasından korkarak, ülkeye yabancı kitapların girmesini yasakladı (1800). Pavel, ona kin bağlayan senyörlerin kurbanı gibi gösterilmesine rağmen, köylülerin yaşama koşullarını düzeltmemişti. 1797 manifestosunda, pazar gününün tatil olmasının zorunlu olduğunu belirtti ve haftanın, senyör için angarya çalışması ile verilmiş toprak üzerinde çalışma arasında bölüştürülmesini istedi; ama gözdeleri, köle gibi kullandığı 600 000 köylünün yaşadığı birçok geniş araziye sahip oldular. 1797 tarihli "İmparatorluk ailesinin statüsü" ile, ilk doğan erkek evladın veraset yoluyla tahta çıkması kuralını getirdi.

Dış politikada, Akdeniz'de Malta adasını himayesine alarak (1797) ve Fransızlar tarafından işgal edilmiş olan Yunan adalarını bu durumdan kurtarmak için Osmanlılar'la birleşerek (1798-99) hem diplomatik açıdan hem deniz kuvvetleri bakımından bir saldırı politikası izledi. 1799'un başında, Suvorov'un komutasındaki bir keşif bölüğünü Kuzey İtalya'da Avusturyalılar'ın yanında savaşmaya gönderdi. Müttefiklerinin siyaseti kendisini hayal kırıklığına uğratınca birliklerini Rusya' ya geri çağırdı. Avusturya ve İngiltere ile arası bozulduktan sonra, 18 brumaire hükümet darbesinden sonra tekrar monarşinin kurulacağını umduğu Fransa'ya yaklaştı ve rus imparatorluğu limanlarında ingiliz gemilerine ambargo koydu (ekim -kasım 1800). Hindistan'a bir sefer düzenlerken Pahlen'in önderliğindeki suikastçılar tarafından öldürüldü (11 [23] mart 1801).

PAVEL KARAYORGİYEVİÇ (Sen-Petersburg 1893 - Neuilly-sur-Seine 1976), sırp prensi. Kral Petar I'in yeğeni. Aleksandr I Karayorgiyeviç'in ölümünden (1934) sonra, Petar II'nin naibi olarak iktidarı üstlendi. Sırplar'la Hırvatlar'ın ayrılmasını önlemek amacıyla, Bosna-Hersek ve Dubrovnik'i içine alan bir Büyük Hırvatistan kurdu. Hitler tarafından Almanya ile ittifaka (1941) zorlanan Pavel, karşılığında yunan Makedonya'sının bir bölümünü aldı. Ancak çok geçmeden (27 mart) bir halk ayaklanması Pavel'i ülkeden ayrılmak zorunda bıraktı.

PAVELİC (Ante), hırvat devlet adamı (Bradina, Bosna-Hersek, 1889 - Madrid 1959). 1927'de milletvekili seçildi, 1929' da yurtdışına kaçarak terörcü hırvat milliyetçi Ustasa örgütünü kurdu. Nisan 1941'de alman ve italyan denetiminde kurulan bağımsız hırvat devletinin başına getirildi ve aşırı milliyetçi bir siyaset izleyerek birçok cinayet işledi. 1945'te Tito önderliğindeki komünistlerin başarısı üzerine kaçmak zorunda kaldı.

PAVESATA a. (ital. sözc.). Tar. **1.** Güvertede olup biteni düşmandan saklamak için bir kadırganın bordası boyunca gerilen bez. **—2.** Bir sur gibi geminin çevresine yerleştirilen büyük kalkan dizisi.

PAVESE (Cesare), italyan yazar (Santo Stefano Belbo, Cuneo, 1908 - Torino 1950). Pavese zamanının büyük bölümünü Torino'daki Einaudi yayınevinde sürdürdüğü, hem edebiyat hem insanbilimleriyle ilgili çalışmalarına ayırmıştı. İntiharı üzerine bir kısım eleştirmenler onun güncesi (*Mestiere di vivere*, 1952) ve iki cilt tutan yazışmaları (1966) üzerinde durmaya başladılar.

Pavese her ne kadar yenigerçekçi kuşaktan sayılsa da ve çevirileriyle olduğu kadar, bu kuşağın gözünde bir ölçüde estetiğin amentüsü sayılan *Americana* (1942) adlı antoloji için E. Vittorini ile birlikte çalışarak, amerikan romanının yayılmasına katkıda bulunmuş olsa da, kendi romanlarında ve şiirlerinde de klasikçiliğe bağlı bir lirizm göze çarpar (*Lavorare stanca*, 1936; *Verrà la morte e avrà i tuoi occhi*, 1951). Pavese yapıtlarında zaman zaman, savaş sonrası italyan toplumunun görüntülerine yer vermiş, *Paesi tuoi*'de (1941) köylü dünyasını, *Prima che il gallo canti* (1949) ve *La bella estate*'de (1949) Kuzey'in büyük kentlerinin varlıklı sınıflarına muhalif kent proletaryası ile aydın küçük burjuvaziyi ele almıştı. Buna karşılık *Tre donne sole*'de (1949), 1950'li yılların büyük ekonomik atılımıyla, italyan toplumunun çok yakın bir zamanda değişeceğini haber verir. Ancak, Pavese'nin toplumu bu biçimde yansıtışının temelinde, kentle taşra, zenginler ile yoksullar, kötülük ile saflık arasında kurduğu mitik karşıtlıklar vardır. Nitekim Pavese, antifaşist mücadele (*il Carcere*, 1949) ya da Direniş (*il Compagno*, 1947; *La Luna e i falò*, 1950) temalarını işlerken, siyaseti her şeyden önce, özyaşamöyküsü için çıkış noktası alır. *Dialoghi con Leucò* (1947) adlı en sevdiği kitabında yer alan derin mitolojik düşünceler, Pavese'nin gerçeği ancak simgesel bir varlık olarak gördüğünü gösterir.

PAVET DE COURTEİLLE (Abel), fransız türkolog ve doğubiljimci (Paris 1821 - *ay. y.* 1889). Paris'te École des langues orientales'de okudu. Collège de France' ta türk dili profesörlüğüne atandı (1855). *Kemalpaşazade tarihi*'nden bir parçayı fransızcaya çevirdi: *Historie de la Campagne de Mohacz*. Osmanlıcanın yanı sıra, çağatayca yapıtlarla da uğraştı. Babur'un anılarını fransızcaya çevirdi: *Les Mémoires du Sultan Baber* (1871). Babur, Ebülgazi Bahadır Han, Ali Şir Nevai gibi yazar ve şairlerin yapıtlarına dayanan çağatayca bir sözlük yazdı: *Dictionnaire turc -orientale* (1870). Sözlükte, çağatayca sözcükleri arap harfleriyle verdi; topladığı çağatayca örnekleri sıraladı. *Miraçname* (1882), *Tezkire-i evliya* (1890) gibi yapıtların basımlarını yaptı. Mesudi'nin *Mürûc üz-zeheb* adlı yapıtını *Les prairies d'or* (9 cilt 1861-1867; Barbier de Meynard ile birlikte) adıyla yayımladı. *État présent de l'Empire ottoman, d'après les documents officiels* (1876; Resmi belgelere göre Osmanlı İmparatorluğu'nun bugünkü durumu) adlı yapıtı yazdı.

PAVETTA a. Karşıt yapraklı, beyaz ya da yeşilimsi çiçekli çalı. (Meyvesi küre biçiminde sulu bir meyvedir. Asya ve Afrika' nın tropikal bölgelerinde yetişen yüze yakın türü bilinir. Çok güzel kokulu çiçekleri olan *Pavetta indica* sıcak seralarda yetiştirilir. *P borbonica* da aranılan bir türdür. Kökboyasıgiller familyası.)

PAVİA a. Kuzey Amerika kökenli, bileşik

yapraklı ağaç ya da ağaççık. (Çanağı tüp biçiminde olan çiçekleri koyu kırmızıdır; kapsüllerinin üzerinde dikensi çıkıntılar yoktur. Ama atkestanesine çok benzediği için bazı botanikçilerce *aesculus* [atkestanesi] cinsinden sayılır. Atkestanesigiller familyası.)

PAVİA, İtalya'da kent, Lombardia'da il merkezi, Ticino ile Naviglio ırmaklarının kavşağında; 83 000 nüf. (1991). 1361'de kurulmuş üniversite. Bir karayolu kavşağında bulunan Pavia'da ticari etkinlikler çok önemlidir. Tekstil, makine (dikiş makineleri) ve kimya sanayileri. Kentte, yapımına 1488'de başlanan bir katedral, S. Michele'nin (XII. yy.'da yeniden yapıldı) ve S. Pietro in Ciel d'Oro'nun (aynı yüzyılda) lombard üslubunda yaptığı kiliseler, Viscontiler'in şatosu (XIV.-XV. yy; müze) vardır. Ünlü certosa* kentin 9 km K.'indedir. —*Pavia ili*, 2 965 km^2; 498 064 nüf. (1989). Pavia ili, Po ırmağının K.'inde, sulu tarıma olanak veren (pirinç, yem bitkileri) alçak bir ova üzerinde ve G.'de, meyve ağaçları, tahıllar ve bağ tarımı yapılan tepeler bölgesinde uzanır.

—Tar. *Ticinum* adıyla İnsuberler'in bir kenti olan Pavia Romalılar zamanında refah içinde yaşadı, ama 476'da Odoaker tarafından yerle bir edildi; Pavia'yı 572'de krallıklarının başkenti yapan Lombardlar kenti yeniden geliştirdiler. Charlemagne burayı 774'te ele geçirerek lombard krallığına son verdi. Otto I İtalya kralı unvanını alarak tacını burada giydi (951). Pavia, Papalık'ı destekleyen Milano'ya karşı ghibellinoların bir direnme merkezi oldu. Milanolu Viscontiler XIV. yy.'ın ilk yarısında egemenliklerini kabul ettirdiler. Bundan sonra kentin tarihi Milano'nun tarihiyle karışır. François I burada yenildi ve 1525'te hapsedildi; Lautrec 1527'de kenti yağmaladı. 1796'da Fransızlar tarafından alınan Pavia, Olona yönetim bölgesinin merkezi oldu. 1814'ten 1860'a kadar Avusturya'nın egemenliği altında olan kent, Lombardia'nın geri kalan bölümüyle birlikte İtalya krallığı'na katıldı.

Birçok konsil Pavia'da toplandı; bunların en önemlisi 1423 konsili'dir. Martinus V Konstanz konsili'nin aldığı kararlara uyarak Pavia'da genel bir konsil topladı (22 şubat 1423), fakat konsil veba salgını nedeniyle Siena'ya nakledildi.

Pavia savaşı, İtalya savaşları sırasında Pavia önünde yapılan ve François I'in İspanya imparatorluk güçlerine yenilerek tutsak edilmesiyle sonuçlanan savaş (24 şubat 1525). François I, Milano'yu ele geçirdikten (26 ekim 1524) sonra, Bonnivet' nin öğüdüne uyarak Pavia'yı zapt etmeye karar vermişti. 26 000 kişilik bir orduyla Antonio de Leyva tarafından savunulan kenti kuşatmış (27 ekim), 23 şubatta İmparatorluk kuvvetleri savaş kararı almıştı. Bu kuvvetler, Galiot de Genouillac'ın topçuları tarafından Mirabello parkı'nda darmadağın edilirken (24 şubat), kral "düşmanı yakalamak" hevesine kapıldı. Ancak bu amaçla süvarileriyle saldırırken topçu atışlarının aralıksız sürmesini engellemiş oldu. İsviçreliler'in ve Alençon dükünün kaçması yıkıma yol açtı. En iyi komutanlarını yitiren (La Trémoille, La Palice, Bonnivet öldüler), kendisi de yaralanan kral, Lannoy tarafından tutsak alındı ve Madrid'e götürüldü. François I'in annesi, oğlunun esaretten kurtarılması için Kanuni Sultan Süleyman'a başvurdu.

PAVİE (Auguste), fransız kâşif (Dinan 1847-Thourie, İlle-et-Vilaine, 1925). Luang Prabang'da konsolosken (1886), Siyam ile bu ülke askerlerinin doğuya doğru ilerlemesini durduran bir antlaşma imzaladı. Daha sonra giriştiği keşiflerle, Tonkin ile birleşmeyi sağladı. Bangkok'ta başkonsolosken, Siyam'ın Mekong adaları ve bu nehrin sol kıyısından vazgeçmesine yol açan antlaşmanın (3 ekim 1893) görüşmelerini yürüttü. Laos genel komiseriyken, bu ülkeyi düzenleyerek Çin ve Birmanya ile olan sınırlarını saptadı.

Erwin Meyer

Pavia savaşı (24 şubat 1525)
Patinir taklitçisi bir ressamın tablosu
Kunsthistorisches Museum, Viyana

PAVİLAND mağarası, Wales'de (Swansea yakınlarında) mağara; burada Cro-Magnon tipinde aşıboyalı bir insan iskeleti ele geçirildi ve moustier, aurignac, gravette ve creswell evrelerine ait birçok yerleşme ortaya çıkarıldı.

PAVKIRMAK gçz. f. *Yörs.* **1.** Tilki, çakal, vb. sözkonusuysa, ulumak, **—2.** Ateş sözkonusuysa, alev alev yanmak, alevleri bir yere doğru yönelmek. **—3.** Çok öfkelenmek.

PAVLENKO (Pyotr Andreyeviç), rus yazar (Sen-Petersburg 1899 - Moskova 1951). Pereval grubu üyesiydi, diplomatlık yaptı, *Récits asiatiques* (fr. çev.) [1929] adlı yapıtını yayımladı ve kısa bir süre sonra bunu Türkmenistan'a yaptığı geziyi anlattığı gezi yazıları (*Désert* [fr. çev.], 1931) izledi. Pavlenko film senaryolarının (*Padeniye Berlina*, 1948) yanı sıra, geleceği haber veren (*Na Vostoke*, 1937) ve yurtsever (Sçastye, 1947) "savunma" romanları da kaleme aldı.

PAVLİ adası, Marmara denizi'nin K.-D. kesiminde Kocaeli kıyısı önünde Pendik ve Tuzla koyları arasında küçük ada; eskiden piknik yeri olarak kullanılırdı, günümüzde deniz doldurularak karaya bağlanmıştır.

PAVLİ BEY Fenerli, Pavlaki Fenerli Paşa da denir, asıl adı **Paul Fenerly,** rum asıllı türk hekim (öl. İstanbul 1911). Tıp öğrenimini Paris Tıp fakültesi'nde yaptı. Mektebi tıbbiyei Şahane'de (Askeri tıbbiye) ilmi hayvanat (zooloji) hocası oldu (1857). Bir süre müze müdürlüğünde bulundu (1874-1881); mirliva rütbesine kadar yükseldi. Babı vâlâyı seraskeri teftişi insani komisyonu, Meclisi tıbbiyei mülkiye ve Meclisi sıhhiyei umumiye üyesi olarak uzun yıllar hizmet verdi. Cemiyeti tıbbiyei şahane' nin kurucu üyelerindendir.

PAVLODAR, Kazakistan'da kent, Irtiş kıyısında, Rusya sınırı yakınında; 309 000 nüf. Batı bölümü boyunca, Transsibirya demiryoluna paralel olarak uzanan demiryolu hattı Yujsib'in geçtiği önemli merkez. Tarım gereçleri. Deniz araçları yapımı. Alüminyum metalürjisi. Petrol rafinerisi. Besin sanayileri.

PAVLONYA a. (lat. *paulownia;* rus çarı Pavel I'in kızı Anna *Pavlovna*'nın adından). Çin kökenli güzel ağaç (*Paulownia imperialis*). [Mevsimi gelince dökülen büyük yaprakları, dikey koçan ya da demetler halinde mor çiçekleri vardır. Hızlı büyüyen bir ağaç olduğundan caddeleri ve parkları süslemek için kullanılır. Sıracagiller familyası.]

PAVLOV, Çek Cumhuriyeti'nde (Moravya), Breclav yakınında köy. Burada, karbon 14 yöntemiyle İ.Ö. 22 800 yılından kalma olduğu saptanan yontmataş devri açık hava yerleşmeleri ortaya çıkarıldı: yumurta biçimindeki 11 kulübeden oluşan bütün; yerel gravette'den (Pavloviyen) yapılma kemik araç gereçler: oval kesitli sivri uçlu mızraklar; kürek biçimi verilmiş mamut kürekkemikleri. Kilden birçok hayvan heykelciği bulundu. "Pavloviyen" topraklar Orta Avrupa'nın büyük bir bölümünde ve Rusya ovasına (Kostenkiy) kadar uzanan alanda yayılır.

PAVLOV (İvan Petroviç), rus hekim ve fizyolog (Ryazan 1849 - Sen-Petersburg 1936). Sen-Petersburg Tıp ve cerrahi akademisi'nden (bugün Askeri tıp akademisi) 1879'da hekim olarak çıkan İvan Pavlov, hemen fizyoloji alanında araştırma çalışmalarına girişti; kalpten çıkan sinirler hakkındaki doktora tezini 1883'te verdikten sonra, 1889'a kadar dolaşım konusunda çalışmalarını sürdürdü. Bu arada, iki yıl, Almanya'da Rudolf Heidenhain ve Carl Ludwig adlı fizyologların yanında kaldı. Sindirim işlevleri hakkında 1889'da başlattığı çalışmaları, "ruhsal salgı" olgusuna dayalı olarak onu şartlı refleks kavramının ve ona bağlı birçok olayların keşfine ve "yüksek düzeyde sinirsel etkinlik" kavramına yöneltti. Pavlov, Askeri tıp akademisi'nde beş sene farmakoloji kürsüsünde ders verdikten sonra, 1896'da, yirmi sekiz yıl ders vereceği aynı akademinin fizyoloji kürsüsüne atandı. Profesörlüğünün bu ilk devresinde çalışma koşulları oldukça sınırlıdır.

Pavlov'un geniş çaptaki ilk yayını 1897'ye rastlar: süreğen fistüller taşıdıkları halde yaşamlarında herhangi bir bozukluk olmayan görünürde "sağlam" hayvanları gözlemleyebilmek için bulduğu tekniklerle yürüttüğü önemli çalışmaları açıkladığı *Lektsiy o rabote glavnk pişçevaritelnik zelez* (Temel sindirim bezlerinin işlevleri üstüne dersler). Şartlı refleks kavramını ve onu bulmak için yaptığı deneyleri ilk kez açıkladığı ünlü konferansı *Eksperimentalnaya psikologya i psikopatologya na zivotnik*'i (Hayvanlarda deneysel ruhbilim ve psikopatoloji) 1903 Madrid Uluslararası tıp kongresin'de verdi. Bu tarihten sonra şartlı refleksi beynin işlevlerini incelemek için bir yöntem olarak kullanmaya başladı: *Estetvenniye Nauki i*

Courret

Auguste Pavie

A.P.N.

İvan Petroviç Pavlov

Novosti

Nadejda Pavlova (Moskova Uluslararası bale yarışması'nda altın madalya, 1973)

karasaplı paxillus *(Paxillus atrotomentosus)* [yenebilir, ama pek makbul sayılmaz]

Mozg (Doğa bilimleri ve beyin) [1909]. Ondan sonra uyku fizyolojisiyle ilgilenmeye başladı ve 1915'te *Uyku fizyolojisi hakkında veriler*'i yayımladı. 1904'te Tıp ve Fizyoloji Nobel ödülü'ne layık görüldü. Çalışma koşullarının çok bozulduğu Ekim devrimi'nden sonra, 1921'de Lenin'in çıkardığı özel bir kararname ile Pavlov'un yaşam ve çalışma koşulları düzeltildi ve onun için Koltuşi biyoloji istasyonu kuruldu. 1922'de *Dvadtsatiletni opit obektivnoga izuçenya vissey nervnoy deyatelnosti zivotnik* (Hayvanların üst sinirsel etkinlikleri üzerine yirmi yıllık deney), 1927'de *Lektsiy o rabote bolşik poluşari golovnoga mozga* (Beyin yarımkürelerinin işlevi üzerine dersler) adlı yapıtlarını yayımladı. Bu yapıtlarda üst düzey sinirsel etkinlikler üzerine yapmış olduğu çalışmaları topladı. Pavlov yaşamının son devresinde sinir patolojisi ile ilgilendi, deneysel nevroz kavramını geliştirdi, çalışma arkadaşlarıyla yaptığı haftalık toplantılarda çeşitli konuları ele aldı ve Pavlov'un *Çarşambaları* adı altında toplayarak yayımladı. Önemli olan son çalışması *Bolşaya Meditsinskaya Entsiklopediya* (Rusya büyük tıp ansiklopedisi) için yazdığı "şartlı refleks" maddesidir.

Pavlov'un bütün yapıtlarında birkaç temel görüş yer alır: 1. davranışa dayandırılarak, fizyoloji ile psikolojinin kaynaştırılabileceğine inandığı ve *üst düzey sinirsel etkinlik* diye adlandırdığı alana, hocası Seçenov ile hayranı olduğu Claude Bernard ve Descartes gibi öncülerin anladığı anlamda bilimsel yöntemi uygulamak; 2. bunun için, kuşkusuz laboratuvar koşullarında, fakat doğal yaşam koşullarına en yakın biçimde "sağlam" hayvanları incelemek; 3. günümüzde şartlanma diye adlandırılan büyük yasaları keşfedebilmek için görünürde küçük çaptaki şartlı tükürük salgısı olayını ortaya atılan sorunlarda kullanmak. Sherrington'un nöronun yapısı ve işlevi konusundaki buluşları Pavlov'un "yayılma" ve "yoğunlaşma" kuramının yıkımına neden olmuş, bu kuramda açıklamaya çalıştığı beynin "yakınlaşma" ile işlemesi kavramının kendinden sonra ortadan kalkması sonucu doğmuştur. Bununla beraber, bu çalışmalardan sonra ele geçen bilgiler ve "klasik" olarak nitelendirilen şartlanma kuramı her çeşit araştırmaya rağmen senelerden beri değer ve geçerliliğini ve bugün bilimsel psikoloji ve psikofizyoloji konularında bütün bilgilerimizin temelini oluşturmaktadır.

PAVLOVA (Anna), rus kadın dansçı (Petersburg 1881-Lahey 1931). 1892'de Çarlık tiyatrosu'nun dans okuluna kabul edildi. Sahneye ilk kez 1899'da çıktı. 1905'te "ballerina", 1906'da da "prima ballerina" unvanını aldı. Dönemin tüm klasik yapıtlarını yorumladı (*Firavunun kızı, Paquita, Korsan*). Birkaç yıl sonra dünyayı dolaşmak üzere eşlikçisi Adolph Bolm ile Rusya'dan ayrıldı (1908-09). 1909'da Rus baleleri ile dans etti, Vaslav Nijinski'nin ilk eşlikçilerinden biri olarak Paris'te *les Sylphides*'in (Michel Fokine'in *Chopiniana*'sı) prömiyerinde oynadı. 1911'de Londra'da yeniden Rus baleleri'ne katıldı. 1913'teki son Rusya yolculuğundan sonra Mariynskiy tiyatrosu'ndan ayrılıp kesin olarak Londra'ya yerleşti ve kendi kumpanyasını kurdu (1914).

1905'te Michel Fokine onun için, Petersburg'daki bir gala akşamı dolayısıyla Saint-Saëns'ın *Hayvanlar karnavalı*'ndan bir bölüm üzerine *Kuğu**'yu düzenledi. Bu yorumuyla Pavlova efsaneleşti. Tüm kişiliğini saran hüzün ve duygusallık, onu sanki bu dünyadan alıp götürüyordu. Saygınlığını yalnızca tekniğine borçlu değildi. Yükseime dansında olağanüstü başarılıydı, arabeskleriyse birer denge örneğiydi. Hafifliğin simgesi olan Anna Pavlova, tek başına yorumladığı *Kuğu* ile, yıldız dansçının zaferini onaylattı.

Roger-Viollet-Viollet kol.

Anna Pavlova, *Chopiniana*'da

PAVLOVA (Nadejda), rus kadın dansçı (Çeboksarı, Çuvaş Özerk Cumhuriyeti, 1956). Perm operası'nın bale okulunda yetişti. 1973 Moskova Uluslararası bale yarışması'nda, eşlikçisi Viyaçeslav Gordeyev'in (Moskova 1948) yanında dikkati çekti. Pavlova 1975'te Gordeyev ile evlendi. Aynı yıl, *Giselle* ile Bolşoy balesi'nde ilk kez sahneye çıktı.

PAVLOVCU sıf. Ruhbil. İ.P. Pavlov'a ya da görüşlerine ilişkin.

◆ sıf. ve a. Pavlovculuk yandaşı.

PAVLOVCULUK a. Ruhbil. Varlığını kısa bir dönem boyunca sürdüren ve Pavlov'un yapıtındaki bilimsel verilerden çok felsefi görünümlere bağlanmaya yönelen öğreti ya da düşünce okulu.

PAVLOVGRAD, Ukrayna'da kent, Dniepropetrovsk'un D.'sunda; 131 000 nüf. (1989). Madenkömürü merkezi. Kimya. Makine ve elektronik sanayileri. Tekstil (kenevir) sanayisi. Hazırgiyim.

PAVLOVO, Rusya'da kent, Oka kıyısında, Nijni-Novgorod'un güney-batısında yer alır; 63 000 nüf. Metalürji. Otomobil aksesuarları.

PAVLOVSKİY POSAD, Rusya'da kent, Moskova'nın D.'sunda; 66 000 nüf. Tekstil (ipek, yün, pamuk) sanayileri. Seramik. Dökümevi. Tarım makineleri.

PAVO, Tavus* takımyıldızının latince adı (kısalt. Pav).

PAVONYA a. (lat. *pavonia; pavo, -onis,* tavuskuşu'ndan). Sıcak bölgelerde yetişen otsu bitki ya da çalı. (Yaprakları az ya da çok oval ve mızrak uçludur; çiçekleri dalların ucunda tek tek ya da demet halinde bulunur, çoğunlukla alaca renkli ve beşli tiptedir. Beş türü vardır; ebegümecigiller familyası.)

PAVOR (*korku* anlamında lat. sözc.), romalı Korku tanrıçası.

PAVURYA a. Zool. Bir yengeç türü olan *Cancer pagurus*'a halk arasında verilen ad.

PAVYON a. (fr. *pavillon*). **1.** Bir kuruluşun, bir kurumun aynı alan içinde bulunan yapılarından her biri. **—2.** Bir park, bir bahçe içindeki ticari amaçla yapılmış küçük yapı: *Fuardaki mobilya pavyonlarını gezmek.* **—3.** Genellikle sabaha kadar açık olan içkili eğlence yeri.

—Mim. Planı kareye yakın yapı ya da yapı bölümü. (Bir yapı düzenlenirken, genellikle bir merkezi pavyon ve köşe pavyonları yapılarak düzenlemeye ritim kazandırılır.)

PAWLİKOWSKA-JASNORZEWSKA (Maria), polonyalı kadın yazar (Kraków 1893-Manchester 1945). Canlı, ince ve duyumsal şiirlerinde kadın ruhu ve duyarlığı ile savaş temalarını işledi (*Paris*, 1929; *le Profil de la dame blanche* [fr. çev.], 1930; *Róze ilasy plonace*, 1940; *Golab ofiarny*, 1945). Ayrıca tiyatro oyunları da yazdı.

PAWNEELER ya da **PAWNİLER,** Kuzey Amerika Prairieleri'nde yaşayan Kızılderililer. Pawneeler, bazen göçebe (avcılığın [bizon] gereklerine uygun olarak), bazen de yerleşik (toprak evlerden oluşan sürekli köyler) bir yaşam sürüyorlardı. Köylerde her aile kendi toprağını ekiyordu (mısır). Toplumsal örgütleri kıanlara ve yarımlara dayanıyordu. İçtenevlenmeli yerel gruplar, kuzey ve güney olarak ayrılmış topraklar üzerine dağılmışlardı (ayrı şef meclisleri, ayrı kamp ve tören çevreleri). Temel toplumsal birlik, soyca tekçizgili, anayerli ve kızkardeşçi çokkarılılığın geçerli olduğu geniş ailelerce sağlanıyordu.

PAWTUCKET, ABD'de kent (Rhode Island), Blackstone ırmağı kıyısında; 72 644 nüf. (1990). Elektronik gereçler. Madensel kablolar. Tekstil. Oyuncaklar.

PAX. Rom. mit. Roma'da barışı simgeleyen alegori; Roma imparatorları Pax'a siyasal bir ilgi duydular: Augustus, kendi adına *Ara* Pacis Augustae*'yi ("Augustus barış sunağı") yaptırdı; Pax, aynı zamanda İmparatorluk dönemi paralarında en sık rastlanan figürlerden biridir.

PAXİLLUS a. Etli şapkalı mantar. (Şapkası sapından ayrılmaz, kenarı çok kıvrıktır, lamelleri kolaylıkla kopar, çiğken zehirlidir, asla yenemez. Lamelleri ağızlaşarak kovucuklar yapar, borumsu bir kıvam ve yapı gösterir: bu nedenle paxilluslar, serbest lamelli mantarlarla [*agaricaceae*] borucuklu mantarlar [*boletaceae*] arasında yer alır. İçlerinde en sık rastlananı kozalaklı ağaçların altında yetişen kıvrık kenarlı paxillustur [*Paxillus involutus*]. *Papillaceae* familyası.)

pax romana →ROMA BARIŞ*I.

PAXTON (*sir* Joseph), ingiliz bahçıvan, mühendis ve mimar (Milton Bryant, Bedfordshire, 1801-Sydenham, Londra yakınında, 1865). Park tasarımları, Devonshire dükü için seralar yaptı. Londra'daki 1851 Sergisi için gerçekleştirdiği Crystal Palace ile adını duyurdu ve demir mimarlığının öncülerinden biri oldu. Aynı zamanda geleneksel mimarlığı da uyguladı (Seine-et-Marne'da Ferrières şatosu). Bahçe botaniğiyle ilgili güzel yayınları vardır (*Pocket Botanical Dictionary* [Botanik cep sözlüğü], 1840 ve 1868).

PAY a. **1.** Bölüşülmüş bir bütünden, ilgili kişilerin her birine düşen bölüm; hisse. **—2.** Eşit bölümlerden her biri: *Parayı kaç pay yaptınız?* **—3.** *Pay bırakmak,* bir şeyi oluşturma sırasında kullanılan şey üzerinde daha sonra yapılacak iş için küçük bir yer ya da fazlalık bırakmak; iki kimse arasındaki ilişkide fazla içli dışlı olmamak, araya mesafe koymak. || *(Birinden, bir şeyden) pay biçmek,* ortaya çıkan bir durumu başka bir kimsenin ya da şeyin durumuyla karşılaştırarak bir yargıya varmak. || *Pay çıkarmak,* bir durumdan, bir olaydan ders alarak tutulacak yolu belirlemek, deneyim kazanmak. || *Pay etmek,* bir şeyi bölüşmek, paylaşmak. || *Payını almak,* kendisi için ayrılmış olanı almak. || *Allah payı,* eşitlik gözetilmeden yapılan paylaştırma sonucunda bir şeyden herkesin hakkına düşen pay. || *Aslan payı* → ASLAN. || *Kul payı,* eşit olarak bölüştürülmüş bir şeyden herkesin hakkına düşen pay. || *Nefes payı vermek,* az bir süre tanımak, vermek.

—Arit. $\frac{a}{b}$ biçiminde yazılan bir kesrin *payı,* kesir çizgisinin üstündeki *a* elemanına verilen ad.

—Ask. Birliklerin harekâtı sırasında, belirli bir zaman dilimi içerisinde personel, araç ya da silah üzerinde taşınmasına ve kullanılmasına yetki verilen cephane, mühimmat ve akaryakıt miktarı.

—Avc. *Tazı payı,* geyiğin, karacanın ya da yabandomuzunun ve hatta tavşanın bedeninin belli yerlerinden kovalama köpeklerine verilen yiyecek payı.

—Ayakkc. *Alta dönme payı,* kalıba çekmek ve diğer montaj aşamalarını gerçek-

leştirmek için saya parçalarının (yüz, burun, gamba, filota) alt kenarlarında bırakılan, deriden ya da bir başka malzemeden yapılmış ek. || *Binme payı,* bir saya parçasında bırakılan ve birleştirme sırasında bir başka parçayla kaplanan, deriden ya da bir başka malzemeden yapılmış ek.
—Denizc. *Pay karşılığı denize çıkmak,* kârdan alacağı pay karşılığında sefere çıkmak. (Eskiden uygulanan bu yöntemde, geminin tamir, kumanya ve diğer masrafları çıkarıldıktan sonra kalan paranın yarısı gemi sahibi tarafından alınır, diğer yarısı ise kaptan [2 pay], koca reis [1,5 pay], güverte lostromosu [1,5 pay], aşçı [1 bir çeyrek pay] ve tayfalar [1 pay] arasında bölünürdü. Günümüzde bu sistem yalnız balıkçı teknelerinde değişik biçimde uygulanır.) || *Ambar payı,* ana direklerin, gemi içinde kalan omurgadan güverteye kadar uzanan bölümü. || *Grandi payı,* eski gemilerde, pruva direği ile grandi direği arasında kalan bölüm. || *Mizana payı,* eski gemilerde, grandi direği ile kıç kasara arasında kalan bölüm. || *Yelken payı,* ana direklerin, ana arma donanımlarının kapela olduğu yer ile ana güverte arasında kalan bölümü.
—Foto. *Işıklama payı,* belli bir konu için, ışığaduyarlı her katmanın sonuçta ortaya çıkan görüntünün bozulmaması koşuluyla dayanabileceği ışıklanma süresi. (Konunun kontrastı ne kadar güçlüyse duyarkatın ışıklama payı o kadar zayıftır.)
—Huk. HİSSE'nin eşanlamlısı. || *Pay sahibi,* HİSSEDAR'ın eşanlamlısı. || *Pay senedi,* HİSSE* SENEDİ'nin eşanlamlısı. || *Saklı pay,* MAHFUZ HİSSE*'nin eşanlamlısı.
—İkt. tar. Osmanlı döneminde, celeplerle kasaplar arasında yapılan hayvan alım ve satımı sırasında "çeşni" yoluyla seçilen kesimlik hayvan. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İşl. ikt. *Pay sahipliği,* işçilerin, işletmenin sermayesine, kâr ve zararlarına ve bazen yönetimine katılması. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Piyasa payı,* bir firmanın, bir ürün ya da ürünler grubunun toplam (yerel, ulusal, uluslararası) satış miktarı üzerinde sahip olduğu yüzde oranı.
—İşlem. *Bitirme payı,* işlenen bir parçanın belli yerlerinde, daha sonraki düzgün bitirme işlemi için bırakılan fazlalık. || *İşleme payı,* kabasını alma işlemi sırasında, bir parçanın, iç gerilmeler ya da bir ısıl işlem etkisiyle biçim değiştirebilecek bölümlerinde, daha sonra yeniden işlemek amacıyla bırakılan bitirme payı. || *Semantasyon payı,* semantasyondan önceki işleme sırasında, bir parçanın metalin ilk özelliklerini korumak zorunda olan bölümlerinde bırakılan bitirme payı.
—Metalürj. *Perçin payı,* bir başka sacla perçinlenecek sacın üst üste yerleştirilen bölümü.
—Terz. Biçkide, özel bir etki yaratmak için (kalıplanmış ya da godeli) büzgülerde, pililerde kullanılmak amacıyla ya da daha büyük bir hareket serbestliği kazandırmak için bir giyside bırakılan fazladan kumaş. || Bir giysi dikilirken, ileride boyutlarında yapılabilecek değişiklik için iç kısımda bırakılan fazladan kumaş. || Bir giysi dikilirken provadan sonra kesilmek üzere dikilecek yerin yanında bırakılan fazladan kumaş. (*Dikiş payı* da denir.) || *Pay vermek,* dikişte, bedende yuvarlak bir kısmın oturmasını sağlamak için kumaşta bolluk bırakmak.
—ANSİKL. İkt. tar. Bu dönemde, celeplerin Anadolu yakasından getirdikleri hayvanlar Uzunçayır'da, Rumeli yakasından getirilenlerse Okmeydanı'nda "Kotra" adı verilen ağıllara konulurdu. Satış yapılacağı zaman kasaplar kotraya giderek alacakları hayvanlar için etin net ağırlığı üzerinden pazarlık yaparlar, anlaşmaya varınca da çobanların ürküterek birbirine karıştırdığı kotradaki hayvanlardan 5 tanesini gelişigüzel seçerlerdi. Bu hayvanlar kesilir, derileri yüzülür ve sakatatı ayıklandıktan sonra beşi birden tartılır ve toplam ağırlık beşe bölündükten sonra hayvanların ortalama ağırlıkları bulunurdu. Bu seçilen hayvanlara "pay", yapılan işleme de "çeşni" denirdi. Çeşni için kesilen hayvanlardan elde edilen et orada hizmet eden esnafa dağıtılırdı. Bundan sonra, kasaplar kotradan gereksinimleri kadar hayvan alır ve bunları dükkânlarının arkasında bulunan özel mezbahalarda kestirirlerdi.
—İşl. ikt. İşçilerin, işletmenin kârına ya da yönetimine katılması çeşitli biçimlerde olur. Bu katılma biçimlerinden birini oluşturan pay sahipliği, dar anlamıyla, bir işletmede çalışanların o işletmenin hisse senetlerine sahip olması demektir. Bu çeşitli yollarla yapılabilir; bunlardan birincisi, şirket senetlerinin, normal prosedürle (borsadan satın alınarak) ya da özendirici yollarla (indirimli fiyatla satış, "stock option" sistemi [hisse senedi satın almada opsiyon* hakkı tanınması]) [bu bazen hisse senetlerinin bedava dağıtımına kadar varabilir] işçilerce satın alınmasıdır. Bütün bu uygulamalar ABD, İngiltere ve Almanya'da çok geçerlidir. Türkiye'de, bazı büyük kuruluşlarda bu tür uygulamalar görülmekle birlikte, özel bir yasal düzenleme henüz yapılmamıştır.

PAY a. **1.** Azar. **—2.** *Pay vermek,* yaşça küçük bir kimseden söz ederken, büyüğüne karşılık vermek, saygısızca davranmak. || *Payını almak,* kötü bir biçimde azarlanmak, paylanmak, incinmek: *Böyle yapatsan, ondan da payını alırsın sonra.*

PAY → PA.

PAY a. Nümism. → PAİ.

PAYA a. Seram. Kütahya seramik fırınlarında, raf ve tabanca* arasına konulan yumuşak dokulu hamur parçacıkları. (Paya, seramiklerin sırlı fırınlaması sırasında eriyerek akan sırçanın çevreye yapışmasını önler.)

PAYA a. Kızılderili dil öbeği; Honduras'ın kuzeyinde konuşulur.

PAYA LEBAR, Singapur'da yer, bu yerleşmenin doğusunda. Uluslararası havalimanı.

PAYAB a. (fars. *pā* ve *yāb*'dan *pā-yāb*). *Esk.* **1.** Kuvvet, güç, kudret. **—2.** Pınarın ayağı. **—3.** Su birikintisi. **—4.** Kuyu basamağı. **—5.** Sonuç, son, nihayet.

PAYAM a. Halk arasında, bademe verilen bir ad.

PAYAMLI, Şanlıurfa'nın merkez ilçesine bağlı bucak; 8 723 nüf. (1990); 30 köy. Merkezi *Dolunay,* 220 nüf. (1990).

PAYAN a. (fars. *pāyān*). *Esk.* **1.** Son, nihayet, bitim. **—2.** *Payan olmamak,* sözkonusu sevinç, zevk vb. ise sınır çizilememek, sonsuz olmak.

PAYANDA a. (fars. *pāyende,* yerinde duran'dan). **1.** Yerinden oynamış bir şeyin düşmesini engelleyen destek; dayak. **—2.** *Payanda vurmak,* payandalamak. || *(Bir yerden) payandaları çözmek,* uzaklaşmak, kaçmak, sıvışmak (arg.).
—Denizc. Kızakta ya da havuzda bulunan gemilerin devrilmemesi için yanlarına konulan ağaç destek. || Karaya çekilmiş ya da inşa halindeki bir geminin altına destek olarak konulan kütüklerden her biri.
—Havc. Bir uçağın yapısını sağlamlaştıran, örneğin kanadı gövdeye bağlayan, esnek ya da bükülmez öğe. (Esnek payandalar yalnız çekişte kullanılan çelik kablolardan oluşur. Basınçla da çalışabilen bükülmez payandalar ise, ilerlemeye karşı az direnç göstermeleri için, profillendirilmiş metal borulardan yapılır. Payandalar, günümüzde, düşük hızı aerodinamik sürüklenmenin artmasına bağlı olan hafif ve çok hafif uçaklar dışında, pratikte hiç kullanılmamaktadır.)
—Isıbil. GERGİ'nin eşanlamlısı.
—İnş. Düşey bir taşıyıcıyı (örn. duvar) pekiştirmek için vurulan eğik destek. || Ahşap bir çatkıda, kuşaklama dikmelerinin üzerinde birleştiği çapraz kuşak. || *Payanda ayağı,* itme kuvvetleri etkisi altındaki bir duvarı desteklemek ve yıkılmasını önlemek için bu duvar içine gömülen kâgir ayak. (Eşanl. DAYANMA AYAĞI.) [Yalnız gergi işlevi gören ayaktan daha taşkındır. Uçan payanda omuzlamasına da kimi zaman payanda ayağı denir.] (Bk. *ansikl.* böl.) || *Payanda takımı,* askıya alınmış bir duvarı desteklemek için kullanılan kiriş, bağın ve başlık bütünü. || *Uçan payanda,* DESTEK* KEMERİ'nin eşanlamlısı.
—Spor. Yağlı güreşte zor durumdaki pehlivanın ellerini yere dayaması. (Tek elle yapılırsa *tek payanda,* çift elle yapılırsa *çift payanda* diye adlandırılır.)
—Tarım mak. Karasabanda, okla taban demirini birleştiren parça; pullukta, oku taban demirine birleştiren iki direkten her biri.
—Teknol. Bir bütünü, hizmet dışı olduğu anlarda kararlı bir konumda tutmaya olanak veren, sökülüp takılabilir ayak. || *Payanda vurmak,* bir ya da birçok payandayla desteklemek, güçlendirmek.
—ANSİKL. İnş. Dışta yer alan payanda ayağıyla içte yer alan taşkın bir ayak, duvarla birlikte haçvari bir öğe oluşturarak duvarın hafifletilmesini sağlar. Ortaçağ'da, tonozların bir yerde toplanan itme kuvvetleri, bu düzenin yaygın olarak kullanılmasına yol açmıştır; kimi zaman uçan payandalar ve ek yükler (ağırlık kuleleri) de payanda ayaklarına eşlik etmiş, duvarda oluşturulan girintilerle gereksiz bölümler ortadan kaldırılmıştır. Bir istinat duvarında, payanda ayağı içerde yer alabilir ve doğrusal ya da yarım çember biçiminde olabilir (Romalılar'ın yaygın bir biçimde kullandıkları türler). Klasik dönemde kullanılan koltuk taşlarının ya da bir gömme ayakla bitişen sütunların da payandalama işlevi vardır.

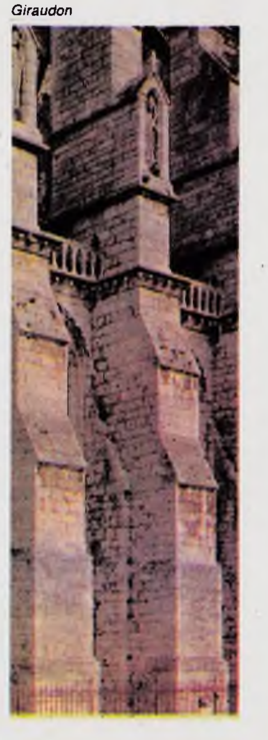
PAYANDALAMA a. Payandalamak eylemi.
—Denizc. Bir geminin altına payandalar yerleştirme.
—Psikan. Cinsel dürtülerin özkorunum dürtüleriyle karışma biçimi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Psikan. Payandalama kavramı, dürtüsel cinsellik kuramının ayrılmaz bir öğesidir. Freud, daha *Cinsellik üzerine üç deneme* (Drei Abhandlungen zur Sexualtheorie) [1905] adlı yapıtında, kısmi dürtülerin, üzerine dayandıkları bazı hayati işlevlere bağlı olduğunu; bunların başlangıçta aynı kaynaklara ve aynı nesnelere sahip olduklarını açıkladı. Nitekim, ağızcıl dürtünün tatmini, beslenme ihtiyaçlarına bağlı besinsel tatmine "dayanır". Ancak özerotik etkinlik dönemindedir ki, cin-

Lauros-Giraudon

sir Joseph **Paxton** Londra Evrensel sergisi'nin 1 mayıs 1851'deki açılışı sırasında, Crystal Palace'ın ana holü David Roberts'in bir yapıtından renkli gravür *Bibiliothèque nationale, Paris*

Giraudon

Chartres katedrali'nde **payanda** ayakları

sel dürtüler, özkorunum dürtülerinden ayrılmaya başlar. Payandalama kavramı, nesne seçiminde de işe karışır. Birey, başlangıçta özkorunum işlevlerini tatmin eden ilk nesneleri (bunlar aynı zamanda ilk cinsel nesnelerdir) kendisine sağlayan kişilere gizli gönderiler yaparak belli birtakım sevgi nesnelerini seçer. İşte bu, payandalama yoluyla nesne seçmedir. Nihayet, payandalama, bazı semptomların örgütleniş tarzını anlamamızı sağlar. Aynı zamanda hem cinsel dürtülerin, hem de özkorunum dürtülerinin giderilmesi sürecini üstlenen organ, bu iki çeşit dürtünün bir ruhsal çatışmaya yol açacak şekilde karşıtlaşması durumunda bir semptomun patlak vermesi için en elverişli yerdir.

PAYANDALAMAK g. f. *Bir yeri, bir şeyi payandalamak,* onu payandayla, payandalarla desteklemek; payanda vurmak.

—Denizc. Bir gemiyi payandalarla desteklemek.

—İnş. Ters yönde bir itme kuvveti uygulayan bir organ inşa ederek bir tonozun, bir duvarın itkisini etkisizleştirmek.

PAYANDALI sıf. Bir payandayla desteklenmiş olan.

PAYANSIZ sıf. (fars. *pāyān*'dan). *Esk.* Uçsuz bucaksız, sonsuz, sınırsız.

PAYANSIZLIK a. (fars. *payan*'dan). *Esk.* Sonsuzluk, sınırsızlık.

PAYAS → YAKACIK.

PAYBAF a. (fars. *pay* ve *bāf*, dokuyan'dan *pāy-bāf*). *Esk.* Çulha.

PAYBEND → PABEND.

PAYDA a. Arit. $\frac{a}{b}$ (b≠0) *biçimindeki bir kesrin paydası,* kesir çizgisi altında bulunan elemana yani *b* ye verilen ad. (Birçok kesrin paydası aynı ise buna ortak payda denir.)

PAYDAR → PAYİDAR.

PAYDARİ → PAYİDARİ.

PAYDAŞ a. Huk. HİSSEDAR'ın eşanlamlısı.

PAYDAŞLI sıf. Hisseli, paylı.

PAYDAŞLIK a. Paydaş olma durumu.

PAYDOS a. (yun. *pauo,* tatil etmek'ten *pausis*). **1.** İşe, bir çalışmaya ara verme: *Öğle paydosu. Okullar saat dörtte paydos.* **—2.** *Paydos borusu çalmak,* çalışılan bir işte çalışmaya son verme, işi bırakma zamanı gelmek. || *Paydos demek,* yapılagelen bir işi bırakmak, ondan vazgeçmek. || *Paydos etmek,* çalışmayı bırakmak, iş yapmayı durdurmak: *Saat beşte paydos edip dağıldık.*

—Kur. tar. Topkapı sarayı'nda Hane-i* hassa ağalarının öğleden sonra dinlenmek ve hava almak için bahçede dolaşarak çalışmalarına ara verdikleri süre.

◆ ünl. Herhangi bir işi, bir eylemi bıraktırmak için söylenir: *Konuşmaya paydos! Biraz da ders çalışalım.*

Paydos, Cevat Fehmi Başkut'un üç perdelik oyunu (1948). Oyunda, ilkokul öğretmeni Murtaza ile bakkal Hacı Hüsamettin ve muhtar ikilisi arasında geçen olaylarda, İkinci Dünya savaşı nedeniyle meydana gelen ekonomik ve toplumsal sarsıntıların yol açtığı ahlak değerlerindeki çatışma verilir. Hacı Hüsamettin ile muhtar, idealist öğretmen Murtaza'yı öğretmenlikten bıktırmak için bir define hikâyesi uydururlar; bunda başarılı olamayınca da bir çocuk dövme olayı yaratarak öğretmenlikten atılmasına neden olurlar.

PAYE a. (fars. *paye*). *Esk.* **1.** Derece, rütbe, aşama. **—2.** Bilim adamlarına verilen unvan, rütbe. **—3.** Merdivenin her bir basamağı. **—4.** *(Birine) paye vermek,* bir kimseye değer ve önem vermek.

—Kur. tar. Osmanlı devletinde görevsiz onur rütbesi. (Bu terim önce "ilmiye"de kullanıldı ve mansıp [kadro ve görev] elde edemeyenlere "payeli" dendi. Tanzimat'tan sonra mülkiye sınıfından olanlara da görevleriyle ilgisi aranmaksızın sivil payeler verilmeye başlandı. Bu tür payeler yalnız protokolde bir değer taşırdı.) || *Paye-i fetva,* Osmanlı devletinde ulemadan bir kişiye şeyhülislamlığın paye olarak verilmesi. (Şeyhülislamlar fetva verdikleri için bu terim oluştu.) || *Paye-i ilmiye,* Osmanlı devletinde "ilmiye"den olanlara özgü kadrosuzluk rütbesi. (Bu payeyi alanlara en çok bir yıllık beklemeden sonra mansıp verilirdi.) || *Paye-i mücerrede,* Osmanlı devletinde ilmiyeden yetişip sınıfların gerektirdiği çeşitli aşamalardan geçen ulema kadrolarının dışında kalarak sıralamaya girmeleri sözkonusu olmayan beşik ulemasına ve taşra müftülerine verilen onur unvanı. (Tanzimat'tan sonra İzmir [1865] ve Edirne [1878] olmak üzere yalnızca 2 onur unvanıyla sınırlı kalmak koşuluyla oluşturuldu. Ancak, İzmir ya da Edirne payei mücerredesi alan kişinin bu iki kadılıkla hiçbir ilişkisi bulunmadığı gibi, daha üst bir payeye yükselmesi de olanaksızdı.) || *Paye-i sadaret,* Osmanlı devletinde Abdülmecit tarafından yalnız Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'ya verilen onursal sadrazamlık unvanı. (Padişahın fermanıyla [1842] kendisine bu en yüksek osmanlı payesi verilen Mehmet Ali Paşa, protokolde sadrazamla eşit düzeye getirilmis oldu.)

PAYEDAR sıf. (fars. *paye* ve *dār*'dan *pāye-dār*). *Esk.* Bir rütbeye sahip olan, payesi olan, itibarlı.

PAYEDARİ a. (fars. *pāye, dār* ve *-ī*'den *pāye-dārī*). *Esk.* Payeye sahip olma, rütbesi olma, itibarlılık.

PAYELENDİRMEK g. f. *Esk.* Paye vermek.

PAYELİ sıf. *Esk.* **1.** Belli bir rütbesi olan. **—2.** *Esk.* Kendisine bilimsel bir rütbe verilmiş olan.

PAYEN → PAGAN.

PAYEN (Anselme), fransız kimyacı (Paris 1795 - *ay. y.* 1871). Çok sayıda besini, özellikle de buğday tanesini çözümledi. 1833'te Persoz ile birlikte, nişastanın şekerleşme etkeninin maya değil, mayanın salgıladığı bir diastas olduğunu buldu. Bütün bitkisel hücrelerin bileşiminin özdeş olduğunu gösterdi ve bunların temel bileşenine "selüloz" adını verdi.

PAYENDAZ sıf. (fars. *pāy* ve *endāz*'dan *pāy-endāz*). *Esk.* Ayak basan, adım atan, ayak atmış.

◆ a. **1.** Hükümdarlar geçerken, geçtikleri yere serilen halı, yolluk. **—2.** Duvar, mobilya vs. kaplamakta kullanılan bir cins kumaş.

PAYENDE sıf. (fars. *pāyende*). *Esk.* Devamlı, sürekli, kalıcı.

◆ a. Payanda.

PAYENDEGÂN çoğl. a. (fars. *pāyende*' nin çoğl. *pāyendegān*). *Esk.* Öbür dünyada ölümsüz kalacak şeyler, öbür dünya insanları.

PAYENDEGİ a. (fars. *pāyende* ve *-ī*'den *pāyendegī*). *Esk.* Devamlılık, süreklilik, kalıcılık.

PAYER, Rusya'da dağ, Ural dağlarının en yüksek doruklarından biri, kutup çemberinin altında, Vorkuta'nın G.'inde; 1 499 m.

PAYER (Julius VON), avusturyalı kâşif (Schönau, Teplitz yakınında, 1842 - Veldes, günümüzde Bled, Slovenya, 1915). Almanlar tarafından Doğu Grönland kıyılarına düzenlenen bir keşif seferine katıldıktan (1869-70) sonra, 1872-1874 arasında, Weyprecht'le birlikte, Avusturyalılar'ın *Tegetthoff* keşif seferini yönetti. Novaya Zemlya'nın ötesinde buzlar arasına sıkışan gemisi, o zamana kadar bilinmeyen bir adalar takımına kadar sürüklendi. İmparatorun onuruna Franz-Josef adı verilen bu takımadalar, Avrasya'nın en kuzey bölümünü oluşturuyordu. Kâşifler, kışı geçirdikten sonra, *Tegetthoff*'tan ayrılarak sandallarla açık denize ulaşmayı başardılar ve burada bir rus balina gemisi tarafından kurtarıldılar.

PAYERNE, alm. **Peterlingen,** İsviçre' de (Vaud kantonu) kent, Broye ırmağı kıyısında, Morat gölünün G.-B.'sında; 6 899 nüf. Bourgogne soyundan hükümdarların, özellikle de Berthe'in ün kazandırdığı Payerne, İsviçre'nin en eski kentlerinden biridir. XI.-XII. yy.'da yapılmış roman üslubunda kilise. Eski manastır. XIV. yy.'da yapılmış kilise. Saat kulesi. Makine sanayileri. Tütün hazırlama ve puro fabrikası. Ünlü sosisler.

PAYET a. (fr. *paillette*). Giysi, çanta vb. eşyanın üzerini işlemede kullanılan sedef, plastik, metal vb. malzemeden yapılmış parlak ve yassı plaka. (Genellikle yaprak, çiçek, irice bir pul vb. biçimlerinde olur. Üzerindeki delikten iğneyi geçirerek ya da bu deliğe bir boncuk tutturarak kumaş üzerine işlenir.)

—Tekst. Parlaklığı kalitesine göre değişen, dar enli hafif tafta.

PAYETLEME a. **1.** Payetle süsleme işlemi. **—2.** Kumaş üzerinde yapılan payetleme çalışmalarının tümü.

PAYGÂH ya da **PAYGEH** a. (fars. *pāy, -gāh* ve *-geh*'ten *pāygāh, pāygeh*). *Esk.* **1.** Derece, rütbe. **—2.** Pabuçluk.

PAYİDAR ya da **PAYDAR** sıf. (fars. *pāy* ve *dār*'dan *pāy-dār*). *Esk.* **1.** Kalıcı, kalımlı. **—2.** *Payidar etmek,* kalıcı olmasını sağlamak, sürekli kılmak. || *Payidar olmak,* kalıcı olmak, yok olmamak: *"...yeryüzünde hiçbiri payidar olamazdı"* (H. C. Yalçın).

PAYİDARİ ya da **PAYDARİ** a. (fars. *pāy, -dār* ve *-ī*'den *pāydārī, pāyidārī*). *Esk.* Devamlılık, süreklilik.

PAYİN a. (fars. *pāyin*). *Esk.* **1.** Aşağı taraf, aşağı. **—2.** Merdivenin ilk basamağı.

PAYİTAHT, -tı a. (fars. *pāy* ve *taht*'tan *pāy-i taht*). *Esk.* Başkent.

PAYİZ a. (fars. *pāyiz*). *Esk.* **1.** Sonbahar. **—2.** Yaşlılık.

◆ sıf. *Esk.* Eskimiş, köhnemiş, yıpranmış: *Bahar-ı payiz* (eski bahar; sonbahar).

PAYKOÇ (Zafer), türk hekim (Aydın 1915 - Ankara 1986). İÜ tıp fakültesi'ni bitirdi (1933). Ankara Numune hastanesi iç hastalıkları servisinde çalıştıktan sonra ihtisas için İngiltere'ye gönderildi (1943). Dönüşte (1946), iç hastalıkları uzmanlık sınavını vererek Ankara Numune hastanesi'ne atandı. Ankara Tıp fakültesi II. iç hastalıkları kliniği'nde doçent, aynı yerde profesör oldu (1955).

Daha çok gastroenteroloji alanında yaptığı çalışmalarla tanınan Paykoç, Türkiye'de ilk gastroentestinal endoskopi servisini geliştirerek (1959), Gastroenteroloji kürsüsü'nü kurdu; bu kürsüye başkanlık yaptı. 1958-1960 yılları arasında dekanlık görevini yürüttü. Ankara hastanesi ve Ankara Yüksek ihtisas hastanesi'nin kurucuları arasında yer aldı. Triklorasetat'ın vücuttaki metabolizması ve analjezik etkisi üzerinde incelemeler yapan Paykoç, bir süre başkanlığını yaptığı Gastroenteroloji derneği'nin de kurucularındandır. Başlıca yapıtları: *Özofaj hastalıkları* (1955); *Özofaj, mide ve duodenum hastalıkları* (1956).

PAYKÛB ya da **PAKÛB** a. (fars. *pā, pay* ve *kūb*, döven'den *pā-kūb, pāy-kūb,* ayak vuran). *Esk.* Çengi, köçek, oyuncu.

PAYLAMA a. Paylamak eylemi; azarlama, çıkışma.

PAYLAMAK g. f. *Bir kimseyi paylamak,* ona bir kusuru nedeniyle sert sözler söylemek; azarlamak, çıkışmak: *Çiçekleri kopardıkları için çocukları paylamak.*

◆ **paylanmak** edilg. f. Azarlanmak: *Paylanmak ağırına gidiyor.*

◆ **paylatmak** ettirg. f. *Bir kimseyi paylatmak,* onun paylanmasına yol açmak; azarlatmak.

PAYLANMAK → PAYLAMAK.

PAYLAŞILMAK → PAYLAŞMAK.

PAYLAŞIM a. Paylaşmak eylemi.
—İşl. ikt. *İş paylaşımı, istihdam paylaşımı,* işsizliğe yol açan büyüme hızının en aza indiği dönemlerde, çalışma süresini kısarak, kısmi süreli çalışmayı geliştirerek, kaçak işçiliğe ve bir kişinin birçok işe birden sahip çıkmasına karşı mücadele ederek vb. kolektif çalışma yükünün istihdama elverişli kişiler arasında bölüştürülmesi.
—Jeokim. *Paylaşım katsayısı,* birbiriyle denge halinde olan iki α ve β evresi arasında bölümlenmiş bir *i* elementinin C derişimlerinin K oranı (bu durumda, elementin kimyasal potansiyeli, iki evrede de aynıdır). [Belli sıcaklıkta (ve basınçta) ortaya çıkan bu oran mevcut evrelerin bileşiminden bağımsız bir değişmezdir.] (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Jeokim. *Paylaşım katsayısı.* Eser miktardaki elementlerin paylaşım katsayısı, kayaçların erimesi ya da magmaların kristalleşmesi gibi bazı jeolojik olayların belirtisi olarak değerlendirilir. Paylaşım katsayıları pratik olarak iki yoldan belirlenir: evrelerin ve her iki ortamdaki eser element oranının denge durumuna getirildiği laboratuvar deneyleriyle ya da çeşitli elementlerdeki derişimler önceden ayrılmış minerallerde ölçülerek doğal bileşimlerde gözlemlenen katsayıların belirlenmesiyle.

PAYLAŞMA a. Paylaşmak eylemi.

PAYLAŞMAK g. f. **1.** *Bir şeyi (bir kimseyle, kimselerle) paylaşmak,* onu bir ya da birçok kişiyle bölüşmek; pay etmek, üleşmek: *Kârı aralarında paylaştılar.* **—2.** *Bir şeyi (soyut) [bir kimseyle] paylaşmak,* ona ortak olmak, katılmak, onun yanında olmak: *Acınızı paylaşıyoruz. Bir kimsenin üzüntüsünü paylaşmak. Bir sorumluluğu paylaşmak.*
—Oy. Poker vb. bazı oyunlarda, oyunun başında hata yapan (örneğin, elinde açar kâğıt olmadığı halde oyuna giren) oyuncunun önündeki parayı, öteki oyuncular arasında eşit olarak pay etmek. || *Yeri paylaşmak,* bazı iskambil oyunlarında, oyunda iki oyuncunun kalması halinde karşılıklı anlaşarak yerdeki parayı pay etmek.

◆ **paylaşılmak** edilg. f. Paylaşmak eylemine konu olmak.

◆ **paylaştırmak** ettirg. f. *Bir şeyi (kişiler arasında) paylaştırmak,* onu (onlar arasında) bölüştürmek; herkese payına düşeni vermek.

PAYLAŞTIRILMA a. Paylaştırılmak eylemi.
—Med. huk. *Mirasın paylaştırılması* → MİRAS.

PAYLAŞTIRMA a. Paylaştırmak eylemi.

PAYLAŞTIRMAK → PAYLAŞMAK.

PAYLATMAK → PAYLAMAK.

PAYLI sıf. Pay edilmiş, hisseli.

PAYMAL ya da **PAMAL** sıf. (fars. *pā, pāy* ve *māl*'dan *pā-māl, pāy-māl*). *Esk.* **1.** Ayak altına alınan, düşürülen, çiğnenmiş, hakir görülmüş, küçük düşürülmüş. **—2.** *Paymal etmek,* ayaklar altına almak, küçük düşürmek. || *Paymal olmak,* hakir görülmek, onuru çiğnenmek: *"Güneş yer üstüne ger düşse paymal olmaz"* (Fuzuli, XVI. yy.).

PAYMÜZD ya da **PAMÜZD** a. (fars. *pay, pā* ve *müzd*'den *pāy-müzd, pā-müzd,* ayak teri). *Esk.* **1.** Bahşiş. **—2.** Ücret.

PAYNS (Hugues DE) → HUGUES *de Payns.*

PAYPLAYN a. (ing. *pipe-line*'dan). → BORUHATTI.

PAYREKS → PYREX.

PAYRÓ (Roberto J.), arjantinli yazar (Mercedes, Buenos Aires yakınında, 1867 - Buenos Aires 1928). Özellikle pikaresk hikâyeleriyle (*El casamiento de Laucha,* 1906; *Pago chico,* 1908; *Divertidas aventuras del nieto de Juan Moreira,* 1910) tanındı; bu hikâyelerde çıkarcı bir tipi alaylı bir üslupla çizen Roberto Payró tarihsel romanlar (*El falso inca,* 1905) ve dramlar da (*Canción trágica,* 1902; *El triunfo de los otros,* 1907; *Alegría,* 1928) kaleme aldı.

PAYSANDÚ, Uruguay'da kent, rio Uruguay kıyısında yönetim bölgesi merkezi; 76 191 nüf. Etkin ırmak limanı; besin sanayileri. Sepicilik. Tekstil sanayisi.
—*Paysandú yönetim bölgesi,* 14 016 km²; 104 500 nüf.

PAYSÜVAR → PASÜVAR.

PAYTAK sıf. ve a. (esk. fars. *padataka;* fars. *piyāde,* acemi, cahil; ar. *beydāķ*'tan). **1.** Bacakları diz bölgesinde birbirine yakın, ayaklara doğru birbirinden ayrı olan kimse ve bu biçimdeki bacak için kullanılır. **—2.** *Paytak paytak,* ördek gibi iki yana sallanarak.

◆ a. **1.** Satrançta PİYON'un eşanlamlısı. **—2.** *Yörs.* Ördek yavrusu.
—Binc. Bir atın ön ya da art ayaklarını birbirinin önüne çaprazlama basarak yürümesi.

◆ sıf. Zootekn. Ayakları içe dönük bir hayvan, özellikle de at için kullanılır.

PAYTAKLIK a. Çarpık bacaklı olma durumu.
—Binc. Çarpık bacaklı atın yürüyüş biçimi.

PAYTON → FAYTON.

PAYVEND a. (fars. *pāy* ve *vend*'den *pay -vend*). *Esk.* Köstek, engel, ayakbağı.

PAYZA ya da **PAYZE** a. Tar. Moğollar' da ayrıcalıklı kişilere verilen bir tür berat.
—ANSİKL. Büyük Moğol Hanlığı ve kollarında payzalar egemenlikleri altındaki hükümdarlarla emirler, askeri komutanlar ve yöneticilere verilirdi. Bazı durumlarda güvenilen başkaca kişilere verildiği de olurdu. Payzalar altın, gümüş, tunç ya da tahtadan yapılmış bir levha biçimindeydi. Ayrıca bir de yüksek görevlilere verilen aslan başlı payza vardı. Payza, verildiği kişiye moğol egemenliğindeki yerlerde saygı gösterilmesini sağlardı.

PAYZEDE ya da **PAZEDE** sıf. (fars. *pāy, pā* ve *zede*'den *pāy-zede, pā-zede*). *Esk.* **1.** Ayak altına alınmış, ayak altında çiğnenmiş. **—2.** *Pazede-i hüyul,* atların ayaklarının altında çiğnenmiş, ezilmiş.

PAYZEN a. (fars. *pā, pay* ve *zen*'den *pāy-zen*). *Esk.* **1.** Ayağına pranga vurulmuş kimse, mahkûm. **—2.** Hizmetçi. **—3.** Rençper.
—Esk. denizc. Yelkenli savaş gemilerinde, kürek çeken kimse. (Genellikle savaş esirleri ve ağır suçlular payzen olarak kullanılırdı.)

PAYZEN-İ SABA a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

PAZ (La), Bolivya'nın başkenti; 1 050 000 nüf. (1988). Üniversite, ulusal müze XVI. yy.'da yapılmış S. Francisco kilisesi 1548'de bir altın madeni yakınında Alfonso de Mendoza'nın kurduğu La Paz, XIX. yy.'da Peru'ya yakınlığından ve alçak topraklarının iktisadi çevrimlerinden yararlanarak, Büyük Okyanus'a giden demiryollarının son önemli istasyonu oldu. 1900'den başlayarak oynadığı temel rol hükümet merkezinin, burjuva sınıfının, yabancı sermayenin kente taşınmasını sağladı. 1974'ten sonra, bina yapımında, hizmetler kesimindeki ve sanayideki yatırımlarda büyük gelişme oldu: ama Andlar'daki bir kent olarak, Oriente'nin merkezi Santa Cruz'un gelişmesiyle ülkenin iki kutba ayrılmasından zarar gördü. Kent, Obrajes ve Calacotos güzel semtlerinin bulunduğu ılıman vadilerle, bir yandan 4 200 m'deki Alto de La Paz'ın yoksul ve soğuk banliyöleri, öte yandan da tren istasyonu, havalimanı ve fabrikalar (tekstil, besin, makine) yakınındaki yoksul banliyöler arasında 900 m'lik düzey farkı oluşturarak basamak basamak uzanır. — *La Paz yönetim bölgesi,* Cordillera central, ortadaki yüksek ova ve Doğu sıradağlarında yayılır. Merkezi, aynı zamanda Bolivya'nın da başkenti olan La Paz'dır; 134 000 km²; 1 778 000 nüf.

PAZ (La), Salvador'da yönetim bölgesi, Büyük Okyanus kıyısında; 1 224 km²; 278 719 nüf. Merkezi *Zacatecoluca.*

PAZ (La), Honduras'ta kent, yönetim böl. merkezi; 5 500 nüf. —*La Paz yönetim bölgesi,* 2 331 km²; 105 996 nüf. (1988).

PAZ (La), Meksika'da liman, Güney Aşağı Kaliforniya'nın merkezi, *La Paz körfezi* (Kaliforniya körfezi) kıyısında; 70 000 nüf. Balıkçılık. Turizm merkezi. Havalimanı.

PAZ (Juan Carlos), arjantinli besteci (Buenos Aires 1901 - *ay. y.* 1972). Kendi kendini yetiştirdiği söylenebilir. "Renovación musical" grubunun kurucu üyelerine katıldı (1929). "Conciertos de la Nueva Música"yı ("Yeni müzik konserleri") başlattı (1937). Öğretmen, müzikolog (*Schönberg o el fin de la era tonal* [Schönberg ve tonalitenin sonu], 1954; *Introducción a la musica de nuestro tiempo* [Çağımızın müziğine giriş], 1955) ve eleştirmen olarak ülkesinin müzik yaşamının canlanmasına katkıda bulundu. Başlıca yapıtları: piyano için *Üç caz bölümü* (1932), klarinet ve piyano için *Tercera composición dodecafónica* (1937), vurmalılar için *Continuidad 1953* ve orkestra için *Continuidad 1960.*

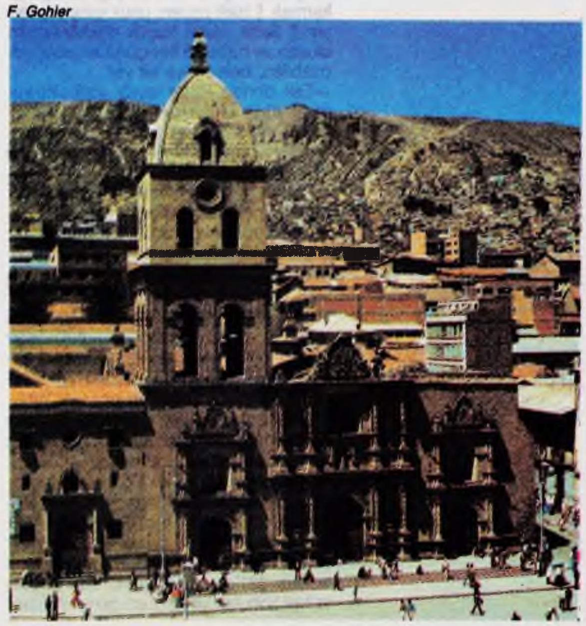
PAZ (Octavio), meksikalı yazar (Mexico 1914). 17 yaşında, yenilikçi bir dergi kurdu ve iki yıl sonra, ilk şiirlerini yayımladı. Avukat ve tarım reformunun öncülerinden biri olan babasının toplumsal kaygılarını paylaşarak, Yucatán bölgesinde genç işçiler için bir okul açtı. Daha sonraları sivil savaş onu İspanya'ya çekti ve burada Luis Cernuda, Miguel Hernández ve özellikle de César Vallejo ile dostluk kurdu. Daha sonra Meksika'ya döndü, *Taller* (1938 -1941) dergisi çevresinde toplanan gruba katıldı. 1943'te Birleşik Devletler'e gitti; daha sonraları diplomat olarak bulunduğu Paris'te (1946-1951) -burada A. Breton ile B. Péret'nin yanında gerçeküstücü harekete etkin bir biçimde katıldı- , ardından

Seghers yayınları

Octavio Paz

F. Gohier

La Paz'daki San Francisco kilisesi (XVI. yy.)

Japonya ve Hindistan'da (1952-53) hareketli bir yaşam sürdü. 1950'de bugün klasik sayılan ve Meksika üzerine düşüncelerini yansıtan *Yalnızlık dolambacı* (El Laberinto de la Soledad) adlı deneme kitabını yayımladı. Ülkesine dönünce, yoğun bir çalışmaya girdi; Hawthorne'un *La Hija de Rappaccini* adlı bir öyküsünü tiyatroya uyarladı (1956), aynı yıl şiirsel deneyim üzerine bir deneme olan *El Arco y La Lira* ve 1957'de de, uzun bir aşk şiiri olan *Piedra de Sol*'u yayımladı. Daha sonraları yolculuk anılarını ele aldı; *Libertad bajo palabra* (1960) adlı yapıtında, 1935-1957, *Salamandra*'da (1962) ise, 1958-1961 arasında yazdığı şiirlerini topladı. 1962'de Hindistan'a Meksika elçisi olarak atandı, Mexico'daki bir öğrenci mitinginin kanlı biçimde bastırılmasını protesto etmek için 1968'de görevinden istifa etti. Edebiyata ve siyasete ilişkin denemelerini kapsayan *Corriente alterna* (1967) ve Claude Lévi-Strauss (1967) ile Marcel Duchamp (1968) üzerine iki incelemeden sonra, *Ladere este* (1969) adlı yapıtında, Hindistan'da yazmış olduğu ve Doğu'nun etkisini taşıyan şiirlerini bir araya getirdi. Daha sonraki yayımlanan denemelerinde (*El mono gramática*, 1974; *In/mediaciones*, 1979; *El ogro filantrópico*, 1979), hem Meksika gerçeğinden beslenen, hem de bütün kültür biçimlerine açık olan Paz evrenselliğe yöneldi. Son yapıtları arasında *Arbol adentro* (şiir, 1987), *Convergences* (1987), *Sor juana; Her life and her world* (1988) ve *Eagle and Sun* (1990) sayılabilir. 1990 Nobel edebiyat ödülü'nü kazanmıştır.

PAZAR a. (fars. *bāzār*). **1.** Satıcıların belirli günlerde yiyecek maddelerini ve kimi malları (giysi, kap kacak vb.) satmak için bir araya geldikleri kamuya ait alan: *Pazara gitmek. Burada haftada iki gün pazar kurulur.* (Bk. *ansikl.* böl. Tic.) **—2.** Alım satım, alışveriş: *İyi pazarlar!* **—3.** Tek tip malın satıldığı üstü kapalı ya da açık yer: *At pazarı. Çiçek pazarı.* **—4.** Bir ürünü satın alan ya da satın alma gücünde olan ya da olduğu düşünülen topluluk, ülke; piyasa: *Bir pazarı ele geçirmek. Ortadoğu pazarı.* **—5.** Bir malın alıcısı olduğu düşünülen kesim; bir malın sürüm alanı; piyasa: *Bu tip eşyanın pazarı yok.* **—6.** Haftanın yedinci ve son günü: *Pazar günleri genellikle çalışılmaz. Her pazar bizi görmeye gelir.* (Bk. *ansikl.* böl. Hırist.) **—7.** *Pazar kayığı gibi*, aşırı ölçüde yolcu ve yük almış taşıtları nitelemek için kullanılır. || *Pazar ola*, "satışın bol olsun, iyi alışverişler" anlamında satıcılara söylenen iyi dilek sözü. || *Pazara çıkarmak*, bir şeyi satılığa çıkarmak. || *Halk pazarı*, ucuz satış yapılan yer. || *Sabit pazar*, küçük dükkânlardan oluşan ve haftanın her günü alışveriş yapılabilen, belediyeye ait yer.

—Esk. denizc. *Pazar kayığı*, yedi çifte kürekle yürütülen yük kayığı.

—Mil. muhs. *Pazar katsayısı*, girdi-çıktı tablolarında, *x* dalı üretiminin, *y* dalına "ihraç" edilme oranı.

—ANSİKL. Hırist. Modern toplumda pazar günü genellikle iş haftasını sona erdiren, haftanın yedinci günü olarak kabul edilir; özellikle, Uluslararası standartlar örgütü'nün (ISO) pazartesiyi haftanın ilk günü sayan, haftaların sıralanmasıyla ilgili bir tavsiye kararı vardır. Hıristiyanlara göre "Tanrı'nın günü", zaman kavramının kalktığı edebi istirahat gününü ve kudas ayiniyle İsa'nın görkemli dönüşünü haber verir. Pazar günü, II. yy.'dan itibaren, Yahudiler'in şabbat'ını izleyen gün oldu (yahudi kökenli hıristiyan cemaatleri bir süre daha bu ibadetlerini sürdürdüler). O dönemde paganların kullandığı güneş takvimindeki *güneş günü* de pazar günüyle çakışıyordu (pazar günü bazı ülkelerde her zaman "güneş günü" olarak adlandırılmıştır [Sunday, Sonntag vb.]). İmparator Constantius, 321'de *güneş günü*'nde adaletle ilgili konuları ve kolgücü gerektiren her türlü çalışmayı yasaklamıştı, ama pazar günü çalışmama alışkanlığı ancak yavaş yavaş yerleşmiştir. Hıristiyan devletlerin yasalarında da aynı gelişme görülür.

Anglosakson ülkelerinde, özellikle de İngiltere'de, püriten fikirler yüzünden pazar, uzun süre eğlencesiz bir gün olarak geçirildi. İngiliz hukukunda da, pazar günü yapılacak işler titizlikle düzenlenmiştir (1677 ve 1871 yasaları). 1931'de yayımlanan hafifletici hükümlere rağmen, pazar günü yapılacak eğlencelerle ilgili yasaklamalar hâlâ vardır; bununla birlikte, İskoçya ve Wales ülkesi dışında, İngilizler'in pazar günü de "Kıta Avrupası"nın pazar gününe benzemeye başlamıştır; gene de dans ve tiyatro salonları pazarları kapalıdır.

—Huk. *Pazar tatili*, 27 mayıs 1935 tarih ve 2739 sayılı kanun'la, daha önce cuma günü olan hafta tatili pazar günü olarak değiştirildi. (→ HAFTA* TATİLİ.)

—Tic. Gerek büyük kentlerin çeşitli semtlerinde, gerekse küçük yerleşim merkezlerinde, genellikle, haftanın belirli bir gününde kurulan pazarlarda besin maddeleri ve bazı dayanıksız tüketim maddeleri satılır. Pazarlar için bir yer (pazaryeri) tahsis etmek ve buralarda satılan malların nitelik ve fiyat bakımından denetimini yapmak belediyelerin görevidir. Bu satış yerlerinde, yakın yörelerden gelen küçük üreticiler kendi ürettikleri malları, pazarcılığı meslek edinen kişiler de toptancı halinden aldıkları malları satarlar. Satıcıların giderlerinin çok az olması nedeniyle satılan malların fiyatları da düşük olmakta, bu da, geniş bir tüketici kitlesi için pazarları oldukça çekici kılmaktadır.

PAZAR, Doğu Karadeniz bölümünde Rize iline bağlı ilçe; 37 841 nüf. (1990); 45 köy. Merkezi, Rize'nin 38 km kuzeydoğusunda, Karadeniz kıyısında *Pazar* (esk. *Atina*), 11 068 nüf. (1990). Çay fabrikası. Karadeniz balık sanayisi (balık unu ve balık yağı üretimi). Puro tütünü üretimi.

PAZAR, Ankara'nın Kızılcahamam ilçesine bağlı bucak; 3 951 nüf. (1990); 13 köy. Merkezi *Pazar*, 448 nüf. (1990).

PAZAR, Orta Karadeniz bölümünde Tokat iline bağlı ilçe; 21 625 nüf. (1990); 17 köy. Merkezi, Tokat'ın 24 km batısında *Pazar*, 5 669 nüf. (1990). Tarımsal üretim (tahıl, şekerpancarı).

Pazar postası, Cemil Sait Barlas tarafından 1950'de Ankara'da yayımlanmaya başlayan "haftalık siyasi gazete". Kültür, edebiyat ve ekonomi konularına da yer veren gazete genç kuşak yazarlarına da sayfalarını açmıştı. 1950'li yılların ortalarında "Garip" akımına karşı çıkan "İkinci yeni" şiirinin ilk örnekleri de *Pazar postası*'nda yer aldı. 1958'de yönetim merkezi İstanbul'a taşındı. 1959'da yayınına son verdi.

PAZARAĞAÇ, Afyonkarahisar'ın Çay ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 756 nüf. (1990).

PAZARBAŞI a. Eskiden pazarı yöneten kimseye denirdi; pazar kâhyası.

PAZARCI a. Belli günlerde, belli yerlerde kurulan pazarlarda mal satan kimse.

PAZARCIK, Akdeniz bölgesinin doğu kesiminde Kahramanmaraş iline bağlı ilçe; 81 644 nüf. (1990); merkez bucağı dışında 1 bucak, 77 köy. Merkezi, Kahramanmaraş'ın yaklaşık 48 km D.-G. D.'sunda *Pazarcık*, 25 154 nüf. (1990). Tahıl, pamuk, sebze ve meyve üretimi.

Pazarcık, Fevzipaşa-Malatya demiryolunun yapımından sonra doğmuş yeni bir kasabadır. Daha önce, 3 km kadar K.-D.'da, bugün Eskipazarcık adı verilen yerdeydi. Pazarcık istasyon çevresinde bir mahalle olarak kuruldu ve gelişti; 1939'da ilçe merkezi bu yeni yerleşmeye taşındı. 1970'te 10 000'e yaklaşan nüfusu 1990'da 25 000'i aştı.

PAZARCIK, esk. türkç. **Tatar-Pazarcık,** Bulgaristan'da kent, Meriç kıyısında yönetim bölümü merkezi; 76 000 nüf. Kent, sulu sanayi tarımı yapılan (pamuk, tütün, dutağacı), meyve ve sebze (seralar) üretilen bir bölgede bulunur. Bölge müzesi ve Güzel sanatlar galerisi. Konserve sanayisi. Çırçır fabrikası. Seramikler. Akümülatörler. Kauçuk. —*Pazarcık yönetim bölümü*, 4 344 km²; 328 755 nüf. (1987).

Pazarcılar, bir ortaoyunu faslı. Oyun pazaryerinde geçer. Pişekâr, iş arayan Kavuklu'ya pazarda sergi açması için sermaye bulur. Leblebici Hırbo, kökçü Arap, tömbekici Acem, yumurtacı Kayserili, kasap Mehmet Ali, Arnavut, Yahudi ve pazarbaşı kürt Hasso da pazarda sergi açmıştır. Kavuklu'nun oğlu yangın çıktığını haber verince tümü mallarını kurtarmak için koşuşur, pazaryeri karışır. Tulumbacılar ve Karakullukçu gelir, yangında Kavuklu'nun suçu olduğu anlaşılır, Pişekâr'ın araya girmesiyle Kavuklu kurtulur.

PAZARCILIK a. Pazarcının işi.

PAZARKÖY, Çanakkale'nin Yenice ilçesinde bucak; 10 110 nüf. (1990); 15 köy. Merkezi *Pazarköy*, 2 278 nüf. (1990).

PAZARKÖY, Bolu'nun Mengen ilçesine bağlı bucak; 4 909 nüf. (1990); 18 köy. Merkezi *Pazarköy*, 2 325 nüf. (1990).

PAZARKÖY → ORHANGAZİ.

PAZARLAMA a. İş örg. Tüketicilerin mal ve hizmet gereksinimlerini bilmek, tahmin etmek ve hatta bazen uyarmak ve üretim ve ticaret mekanizmalarını böylece belirlenen gereksinimlere uydurmak için yapılan işlemlerin tümü. (Eşanl. MARKETİNG.)

—ANSİKL. Günümüz iş dünyasında alıcı, işletmelerin başlıca ilgi merkezini oluşturur. Bir işletmede bir kararın alınabilmesi için, onun ticari sonuçlarının elden geldiğince kesin bir biçimde bilinmesi gerekir. Bu sonuçların müşterilerle ilişkisi bakımından önemini ölçmek için, ticari konularda incelemeler (piyasa ve motivasyon incelemeleri, reklam sonuçlarının irdelenmesi, ambalaj, fiyat incelemeleri vb.) yapacak özel servisler kurulması zorunludur.

PAZARLAMACI a. Pazarlama işiyle uğraşan kimse; pazarlama uzmanı.

PAZARLAMACILIK a. Pazarlama etkinliği.

PAZARLAMAK g. f. *Bir malı, ürünü, vb. pazarlamak*, onu satmak için uygun piyasa bulmak.

◆ **pazarlanmak** edilg. f. Bir maldan, üründen vb. söz ederken, piyasaya sürülmek.

—Bors. *Pazarlanamamış kıymetler*, nakit karşılığı yapılan bir sermaye artırımında satılmayıp elde kalan hisse senetlerine, vb. denir.

PAZARLANMAK → PAZARLAMAK.

PAZARLAR, Ege bölgesinde Kütahya iline bağlı ilçe; 13 079 nüf. (1990); 13 köy. Merkezi, Kütahya'nın 128 km G.-B.'sında *Pazarlar*, 3 846 nüf. (1990).

PAZARLAŞMAK gçz. f. Bir malın fiyatı üzerinde pazarlık ederek anlaşmak.

PAZARLI höyüğü. Arkeol. Çorum'un Cemilbey bucağına bağlı Mustafaçelebi köyü yakınında höyük. Hamit Zübeyr Koşay ve Mahmut Akok tarafından araştırıldı (1937) ve kazıldı (1938). Bakırtaş dönemine tarihlendirilen en eski kültür katmanında Alacahöyük ve Alişar'dakilerle benzer çanak çömlek parçaları bulundu. İlk Tunç çağ katmanında dağınık halde, Alacahöyük'te ele geçen çanak çömleklerin benzerlerine rastlandı; hitit katmanında tek renkli seramikler ele geçti. Höyüğün en önemli katmanını oluşturan Phrygia dönemi yerleşmesinde ahşap hatıllı, taş

ve kerpiçten yapılar ortaya çıkarıldı. Bu yapıların duvarları pişmiş topraktan renkli levhalarla kaplıydı ve bu levhalarda phrygia piyadeleri, karşılıklı dağ keçileri, aslanlar, boğalar, sfenksler resmedilmişti. Daha üst katmanlarda Klasik dönemden çanak çömlekler ve bazı bizans sikkeleri ele geçti.

PAZARLIK a. **1.** Bir şeyi daha uygun bir fiyata almak için satıcıyla yapılan tartışma, konuşma. **—2.** Olabildiğince uygun koşullar elde etmek için tarafların bütün güçleriyle yürüttükleri gizli görüşmeler: *Siyasi pazarlıklar sürmekte.* **—3.** *Pazarlık etmek*, bir şeyin fiyatı üzerinde karşılıklı önerilerde bulunup çekişmek: *Tek bir fiyat söylüyor, pazarlık etmeye yanaşmıyordu;* bir konuda anlaşma ya da uzlaşmaya varmak için görüşme yapmak. ||*Pazarlığı pişirmek*, uzun uzun pazarlık ederek fiyatta uyuşma aşamasına gelmek.

PAZARLIKSIZ sıf. Pazarlık yapılmadan: *Pazarlıksız satışlar.*

PAZARLU BEY, türk şehzade (XIV. yy.). Osmanlı hanedanının kurucusu Osman Gazi'nin üçüncü oğlu. Bizanslılar'la yapılan Pelekanon savaşı'na katıldı (1329). Komutasındaki kuvvetlerle İznik kalesini kuşattı. Ağabeyi Orhan Gazi ile birlikte İznik'in fethinde (1331) önemli rol oynadı. Orhan Gazi tarafından Karesi beyliğini fethetmekle görevlendirildi (1336). Bu yolda yapılan savaşlardan birinde öldü.

PAZARÖREN, Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesine bağlı bucak; 13 887 nüf. (1990). 33 köy. Merkezi *Pazarören*, 2 445 nüf. (1990).

PAZARSUYU, Giresun'un Bulancak ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 2 641 nüf. (1990).

PAZARTESİ, -yi a. (fars. *bâzar* ve *ertesi*'nden *pazartesi*). Haftanın ilk günü.

Pazartesi hikâyeleri *(Contes du lundi)*, Alphonse Daudet'nin yapıtı (1873). *Değirmenimden mektuplar* (Lettres de mon moulin) çizgisindeki birkaç öykünün yanı sıra esinini 1870 Fransa-Prusya savaşı ile Paris kuşatmasından alan, günü gününe yazılmış, yurtsever nitelikli öykülerden (*Son ders* [la Dernière Classe], *Casus çocuk* [l'Enfant espion], vb.) oluşur.

Pazartesi konuşmaları *(Causeries du lundi)* [1851-1862], Sainte-Beuve'ün, 1849'dan başlayarak *le Constitutionnel*' de, daha sonraları *le Moniteur* ve *le Temps*'da yayımlanan makalelerini bir araya getiren otuz dört ciltlik yapıtı; bunu *Nouveaux Lundis* (1863-1870) izlemiştir. Psikoloji incelemelerinin amacı, çeşitli zihin yapılarının bir tasnifini yapmak ve yoruma karşı yaşamöyküsünü, güttüğü amaç doğrultusunda donuk ve sınırlı kalan yapıta karşı da anekdotlarla zenginleştirdiği insanı ön plana çıkarmaktır. Bu bakış açısı üniversite eleştirisini köklü bir biçimde etkilemiştir. 1874-1875'te *Premiers Lundis* adlı yapıtta, 1830'dan önce *le Globe*'da çıkan makaleler toplanmıştır.

Pazartesi-perşembe, Musahipzade Celal'in üç perdelik komedisi. Yazarın, kendi başından geçen bir olaydan esinlenerek kaleme aldığı yapıtta, basit bir iş için devlet dairelerinde yurttaşlara çektirilen sıkıntılar; rüşvet, iltimas, dalkavukluk gibi durumlar eleştirilir. Baş kesedarlıktan kaymakamlığa, paşalığa değin yükselen Kırtasittin Efendi ile oğlu Sevadi ve damadı Temellük Çelebi'nin kişiliklerinde osmanlı kamu kurumlarının çürümüşlüğünü ve yozlaşmışlığını sergileyen yapıt, 1932'den başlayarak, aralıklarla İstanbul Şehir tiyatrosu'nda oynandı, 1936'da kitap halinde basıldı.

PAZARYERİ a. **1.** Pazar kurulması için ayrılmış alan. **—2.** Bir ülkenin ihracat yapabilme olanağı bulduğu ülke.

PAZARYERİ, Marmara bölgesinde Bilecik iline bağlı ilçe; 16 112 nüf. (1990); 333 km²; 24 köy. Merkezi, Bilecik'in 25 km G.'inde *Pazaryeri*; 6 410 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı. Hayvancılık. Orman.

PAZARYOLU, Erzurum ilinin Karadeniz bölgesinde kalan kesiminde ilçe; 9 779 nüf. (1990); 35 köy. Merkezi, Erzurum'un 136 km K.-K. B.'sında *Pazaryolu* (esk. *Norgâh*), 3 124 nüf. (1990).

PAZ DEL RÍO, Kolombiya'da (Boyaca yönetim bölgesi) kent, Doğu sıradağlarında, Tunja'nın K.-D.'sunda. Demir cevheri. Demir-çelik.

PAZ ESTENSSORO (Víctor), bolivyalı devlet adamı (Tarija 1907). La Paz üniversitesi'nde hukuk profesörü, milletvekili (1938-39 ve 1940-41), Maliye bakanı (1941 -1944), Devrimci ulusal hareket'in lideri (1949). Cumhurbaşkanı oldu (1952-1956): madenleri millileştirdi (ekim 1952) ve tarım reformuna girişti (ağustos 1953). 1956'da yeniden adaylığını koymadıysa da partisi 1956-1960 arasında iktidarını sürdürdü. 1960-1964 arasında yeniden Cumhurbaşkanı oldu, başlangıçta partisinin iki aşırı kanadı arasında hakem rolü oynamayı başardı, ama 1964'te general Barrientos tarafından devrildi. 1979 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yeniden adaylığını koydu. Ağustos 1985'te, Meclis'teki sol partilerin desteğiyle, üçüncü kez Cumhurbaşkanı oldu. Seçildikten sonra sola karşı cephe aldı. İMF ile anlaşarak yeni dış borç olanakları aradı. Sağlanan kredilerle iktisadi durumu düzeltti. 1989'da seçimi kaybederek başkanlıktan ayrıldı.

Paz madalyası (La), 1927'de Rif savaşı'nı anmak için ihdas edilen ispanyol nişanı. Kenarlarında yeşil, sarı ve kırmızı çizgiler bulunan beyaz kurdele.

PAZEDE → PAYZEDE.

PAZEN a. (fr. *basin*'den). Tekst. Genellikle bezayağı,kimi kez de 2/2 dimi örgüyle dokunan, yüzeyi havlandırılmış kumaşların genel adı. (Pazen, beyaz ya da yollu desenli olarak dokunur ve yüzeyindeki hav katmanı daha kalın ve yumuşak olan atkı ipliğinin havlandırılmasıyla elde edilir. Döşemecilikte, astar, örtü ve perde yapımında kullanılan pazenlerden çeşitli banyo takımları üretiminde de yararlanılır.)

◆ sıf. Bu kumaştan yapılmış olan: *Pazen pijama. Pazen elbise.*

PAZEND a. Pehlevi metinlerini avesta yazısına aktaran çevriyazı dizgesi.

PAZENK sıf. (fars. *pâzeng*). *Esk.* Pezevenk.

PAZI ya da **PAZU** a. (fars. *bâzû*, kol' dan). **1.** Kolun omuzla dirsek arasındaki bölümünde yer alan, şişkince kas kitlesi: *Pazısını şişirmek.* **—2.** *Pazı kemiği* → KOLKEMİĞİ.

PAZI a. Bir ekmeklik hamur topağı; beze.

PAZI a. Yaprakları sebze olarak kullanılan pancar alttürü *(Beta vulgaris* var. *cicla)*.

—ANSİKL. Tarla pancarı *(B. vulgaris)* yabani pancardan *(B. maritima)* türemiş ve üretimi ayrı yönde geliştirilmiştir: çok büyük ve çok sayıda yapraklı, saçak köklü pazı ve pancar. Pazının yaprakları ıspanak gibi pişirilerek yenir. Kalın kaba damarlı pazı çeşitlerinde 0,10 m genişliğe kadar büyüyebilen yaprak sap ve damarları beyaz, kırmızı ya da sarıdır. Avrupa'da yetiştirilen bu pazılar yabani enginar gibi hazırlanarak yenir. Hoş bir sebze olarak tanınır. Türkiye'de bunlara göre daha küçük yapraklı pazı çeşitleri yetiştirilir ve ıspanak gibi kullanılır.

Pazının tohumları halk hekimliğinde kan kesici, yaprakları kuvvet verici olarak kullanılır.

PAZIBENT ya da **PAZUBENT** a. (fars. *bâzû*, el, kol ve *-bend*'den *bâzû-bend*). Bir şeyin göstergesi olarak kola takılan enlice kuşak; kolçak.

PAZIRIK, G. Sibirya'da, Altay dağlarının D. bölümünde, Biysk'in G.-D.'sunda küçük vadi (Rusya). Burada eski bir buzul yatağı içinde, göçebe ve yarı göçebe, hayvancılıkla uğraşan bir kavme ait olduğu sanılan beş büyük kurganla birçok küçük kurgan açıldı ve incelendi. Önce Radloff (1856), daha sonra bilimsel yöntemlerle S. İ. Rudenko (1924), M. P. Griyaznov (1939), Rudenko ve Kiselev (1947 -1949) tarafından kazılan bu kurganlar genellikle İ.Ö. V.-I. yy.'lar arasına tarihlendirilmektedir. Bu kurganlar, büyük boyutlu ve yaklaşık 4 m derinliğinde bir çukurun içinde yuvarlak kalaslardan örülmüş iç içe iki oda ile bunların üzerine yerleştirilmiş yuvarlak kalaslar, kaya parçaları ve tümülüsten oluşur. Buzullar içinde korunmuş bu kurganların en eski tarihlilerinde (İ.Ö. V. yy. ya da daha önce) çok az sayıda buluntu ele geçirilmiştir (bronz bıçaklar, gemler, işlemeli kemer tokaları). Buna karşılık İ.Ö. III.-I. yy.'lara Hun dönemine tarihlendirilebilecek kurganlar olağanüstü zenginliktedir. Bunlarla G. Rusya'daki iskit krallık kurganları arasındaki benzerlik dikkati çekicidir. Ortaya çıkarılan ölüler ilginç gömme geleneklerini yansıtır (delinmiş ya da derisi yüzülmüş kafatasları, siyaha boyanmış takma saçlar ve sakallar, mumyalama). Ölülerin bedenlerinin kimi bölümlerinde hayvan ya da mitoloji konularıyla ilgili dövmeler vardır. Ele geçen koşum takımları, eyer örtüleri, eyerler (bilinen en eski örnekler), halılar, çin ipekleri ve aynaları bir yandan Çin, öte yandan İran'la ilişkileri belgelemektedir. Mezar çukurlarının kenarlarıyla, odaların arasına, kurban edilen atlar gömülmüştür; bunların bir bölümünde yüzler altın ve gümüş kakmalı maskelerle kaplıdır. Deri, keçe ve kürkten yapılmış giysiler aplike motiflerle süslüdür. Geleneksel step sanatının ayırtedici özelliklerini de yansıtan buluntular daha çok hayvan motiflidir (griffon gibi mitolojik hayvanlar ya da kurt, geyik, kuş, kuğu, aslan). Beşinci kurganda ele geçen bir halı inceliği, yüksek kalitede işçiliği, motiflerinin zenginliğiyle (süvariler, griffonlar, geyikler, haç biçimi çiçekler vb.) dikkati çeker. Silahlar iskit tiplerini sürdürür; ayrıca üçüncü kurganda bulunan bir kalkan yunan kültürünün etkilerini yansıtır. Bu dönemden sonra doğu süslemelerine özgü bir çokrenklilik ve üsluplaştırılmış bitkisel motifler dikkati çeker. Masif altın, gümüş takılar, tören eyerleri, kimi zaman altın kaplı eşyalar, müzik aletleri, keçe örtüler, tahta kap kacak, deri keseler, çeşitli giysiler, ayakkabılar, çin aynaları ve ipeklileri, oymalı ahşap figürler olağanüstü bir sanatsal ve kültürel düzeydedir. Ölülerden birinin yanında ağaçtan yapılmış dört tekerlekli bir araba bulunmuştur. Bu kurganların çevresinde görülen dikilitaşlar, megalitik bir kültürün ürünü olarak değerlendirilir. Pazırık buluntuları Sen-Petersburg Ermitaj müzesi'nde sergilenmektedir.

PAZİN, ital. **Pisino,** Hırvatistan'da köy, İstria'nın iç kesiminde. Ortaçağ'dan kalma ve barok iki kilise. Ortaçağ şatosu (Etnografya müzesi).

PAZMANY (Péter) macar rahip (Nagyvárad 1570 - Pressburg 1637). Protestan iken katolikliğe döndü, cizvit tarikatına girdi (1587), Graz'da profesörlük yaptı (1603), Estergon piskoposu, Macaristan başrahibi (1616) ve kardinal (1629) oldu, Macaristan'da katolik Reformu'nu yönetti: Viyana'da *Pazmaneum* papaz okulu'nu kurarak (1623) ve en iyi genç rahiplerini Roma'daki *Collegium germanico-hungaricum*'a göndererek ülkesine yerli bir ruhban sınıfı kazandırdı. Protestanların etkili olduğu kentlere ve özellikle Pozsony' ye (bugünkü Bratislava) cizvitleri yerleştirdi; Macaristan'ın soylu ailelerinden birçoğu yeniden katolikliğe döndüler. Nagyszombat (bugünkü Trnava) üniversitesi'nin (daha sonra Peşte'ye taşındı) kurucusu (1635) olan Pázmány, aynı zamanda macar felsefe ve tanrıbilim dilinin yaratıcısıdır. Çok renkli bir üslupla yazılmış *İsteni igazságra vezérlő kalauz* (Tanrısal hakikatin rehberi) [1613] adlı bir yapıtı ve polemik yazıları vardır.

kalın yaprak saplı,
kaba yaprak damarlı pazı

E. Lessing-Magnum

Pazırık
deri, kürk ve altın bezekli, kırmızı keçeden eyer örtüsü
İ.Ö. V. yy.
Ermitaj müzesi, Leningrad

L. L.

kardinal **Pázmány**
Georgius Szelepchény'nin bir gravüründen (1624) ayrıntı
Bibliothèque nationale, Paris

پ

pe

Giuseppe Peano

PAZU → PAZI.

PAZUBENT → PAZIBENT.

PAZVAL a. Ayakkabıcıların çalışırken ayakkabıyı dizleri üzerinde tutmak için kullandıkları kayış.

PAZVANT, -tı a. (fars. *pās*, gece, ve *bān; pās-bān*'dan). Osmanlı İmparatorluğu döneminde Rumeli'de görev yapan gece bekçilerine verilen ad.

PAZVANTOĞLU (Osman), türk derebeyi, Vidin âyanı (Vidin yakınları 1758 -Vidin 1807). Pazvantlıktan (mahalle bekçiliği) Vidin âyanlığına yükselen Ömer Ağa'nın oğlu. 1787-1792 Türk-Rus savaşı'nda Rusçuklu Hasan Paşa'nın öldürülmesi (1791) üzerine ayaklanan babasının, sadrazam ve serdarıekrem Koca Yusuf Paşa'nın buyruğuyla idam edilmesinden sonra bir süre kaçak gezdi. Savaşın bitiminde ortaya çıkıp "yamak" (sınır muhafızlığı yapan yeniçeri) yazıldı. Vidin yamakları arasında ataklığı ve cesaretiyle sivrilerek onların başına geçti. Ayaklanma çıkardıkları için kaleden kovulan Belgrad yamakları da kendisine katılınca (1795), iyice güçlenen Pazvantoğlu, Eflak ve Boğdan'a saldırıp Memleketeyn'i haraca kesmeye başladı. Rumeli'de "dağ eşkıyası" diye anılan azılı türk, bulgar, arnavut ve sırp çetelerini de çevresinde topladıktan sonra Sava ırmağından Karadeniz'e kadar Tuna boylarında bir krallık kurma hevesine kapıldı. Böylece Rusçuk, Varna, Sofya, Niş, Belgrad, Ziştovi, Niğbolu gibi önemli merkezler başlıca hedefi oldu. Kuvvetlerini 4 kola ayırarak her birinin başına Karayorgi (Yorgi Petroviç), Macar Ali, Korco Kondo adlı sırp, türk, bulgar eşkıya reislerini getirdi. Kendisi de yamaklarının başında harekete geçip Niğbolu ve Ziştovi'yi ele geçirdi (1797). Ayrıca, Nizamıcedit'e ve bu nedenle yapılan mukataa zamlarına karşı çıktığı için İstanbul'daki Yeniçeri ocağı'nın bile desteğini kazandı. Bu arada, çok zor durumdaki Babıâli, affettiğini bildirdiği Pazvantoğlu'nu bir yandan Vidin muhafızlığına atarken, bir yandan da kaptanıderya Küçük Hüseyin Paşa'yı onu cezalandırmakla görevlendirdi. Hükümet kuvvetlerinin başında saldırıya geçen Küçük Hüseyin Paşa, Vidin-Rusçuk arası bölgeye egemen olan Pazvantoğlu'na yenilerek çekildi. Bulgar Korco Kondo'nun komutasındaki kol Varna'ya girdiyse de daha sonra üstün kuvvetler karşısında yenilgiye uğrayarak püskürtüldü. Silistre eyaletinin merkezi Rusçuk'a saldıran Macar Ali kolu da yenilerek dağıldı. Semendire'yi ele geçiren Karayorgi kolu Belgrad önlerinde bozuldu ve Semendere, Bosna valisi tarafından geri alındı. Niş ve Sofya üzerine yürüyen Pazvantoğlu, Sofya'yı ele geçirdi. Ancak, bir süre sonra Sofya'yı yitirdiği gibi, Niğbolu kentini de boşaltıp Vidin'e çekilmek zorunda kaldı (1798). Bu yenilgiler üzerine İstanbul'daki Yeniçeri ocağı ileri gelenleri aracılığıyla Babıâli'den af dileyen Pazvantoğlu'nun bu istemi Selim III tarafından kabul edilerek vezir payesiyle Vidin valiliğine atandı. Hüseyin Paşa da Vidin kuşatmasını kaldırıp Mısır'da Fransızlar'a karşı savaşmak üzere İstanbul'a döndü (1799). Ancak, Nizamıcedit ordusunun başına buyruk Rumeli âyanını cezalandırmak için Kadı Abdurrahman Paşa komutasında yola çıktığını öğrenince Belgrad yamaklarını da kışkırtan Pazvantoğlu, onlarla işbirliği yaparak yeniden ayaklandı (1806). Belgrad muhafızı Hacı Mustafa Paşa'yı öldüren yamaklar, Pazvantoğlu'nun buyruğundaki Karayorgi'nin komutası altına girdiler. Üzerine gönderilen Niş valisi Hafız Paşa ordusunu yenilgiye uğratan Karayorgi, Belgrad'ı ele geçirerek Sırbistan'ın bağımsızlığına kadar savaşacağını ilan etti. 1806 -1812 Türk-Rus savaşı'nda Ruslar ve Sırplar'la birleşerek Hotin, Kili, Akkerman gibi türk kalelerinin bunların eline geçmesinde önemli rol oynayan Pazvantoğlu (1807), bir süre sonra felç olarak öldü. (→ Kayn.)

PAZZİ, Welfe partisi'ne mensup çok eski floransalı soylu aile. Yüksek memurlukların sadece lonca üyelerine verilmesini öngören kararnamenin çıkmasıyla (1293) Pazziler soyluluk imtiyazlarından vazgeçerek ticarete atıldılar ve bankaları Mediciler'in bankasıyla rekabete başladı.

En tanınmışları şunlardır: İACOPO **del Vacca,** welfelerin Montaperti'deki bayraktarıydı, 1260'ta Montaperti'de öldürüldü. ANDREA (1372-1445), Brunelleschi'ye Santa Croce'de *Pazzi capellası*'nı yaptırttı (1429-1446), PIERO, ANTONIO ve İACOPO (öl. Floransa 1478) adlı oğullarından İacopo, Pazzi tarihindeki en ünlü olay olan 1478 suikastına katıldı. İacopo'nun yeğeni FRANCESCHİNO **Pazzi** (Floransa 1444 -*ay. y.* 1478) Roma'ya yerleşti ve Sixtus IV' ten o zamana kadar hep Mediciler'e verilen Papalık'ın haznedarlığı görevini elde etti. Mediciler Pazzi ailesinin servetinin bir kısmına elkoyarak öç aldılar (1476), Franceschino daha sonra akrabalarından Pisa başpiskoposu Francesco Salviati ve papanın yeğeni Girolamo Riaro ile birlikte, papanın Romagna'da etkisini artırmasına engel olmak isteyen Muhteşem Lorenzo'ya karşı bir suikast düzenledi. S. Maria del Fiore katedralindeki bir ayin sırasında (26 nisan 1478) F. Pazzi, Bernado Bandini ile birlikte, Giuliano de Medici'yi bıçakladı, ama Lorenzo katillerin elinden kurtuldu. Floransa halkı hemen Mediciler'in tarafını tuttu; *Pazzi suikastı*'nın sorumluları tutuklandı ve bazıları derhal idam edildi: başpiskopos Salviati senyörlük sarayının pencerelerinden birine asıldı, İacopo Pazzi katledildi, Franceschino' nun karnı deşildi, Pazzi ailesinin diğer üyeleri sürüldü (bazıları XVI. yy.'da Mediciler'e katıldı); Lorenzo de Medici'nin gücü arttı ve bu arada Floransa ve Pazziler' in müttefiki Papalık ile Napoli arasında bir çatışma çıktı. —COSİMO **Pazzi** (1466 -1513) Floransa başpiskoposu oldu (1508).

PAZZİ DE'MEDİCİ (Alessandro), italyan yazar (Floransa 1483 - *ay. y.* 1530'a doğr.). Lorenzo de Medici'nin yeğeniydi. Eski Yunan'da kullanılan iambikos veznini italyancaya uyarladığı *Dido in Cartagine* adlı trajedisi ünlüdür. Aristoteles'in 1536'da yayımlanan *Poetika* adlı yapıtının önemli bir latince çevrisini de yapmıştır.

Pb Anorg. kim. *Kurşun*'un simgesi.

Pd Anorg. kim. *Palladyum*'un simgesi.

PDL (ing. *partial deletion*). *Pdl antijeni*, tüm normal alyuvarlarla, Ee lokusü için kısmen çekinik olan alyuvarlarda taşınan Rhesus sistemi antijeni. (Dd ya da Cc lokusleri tarafından oluşturulduğu sanılmaktadır.) ‖ *Anti-pdl özantikor*, pdl antijenine yönelik, özbağışık hemolitik anemiden sorumlu, IgG yapısında özantikor.

PE a. Fars abecesinin üçüncü harfi olan pa'ya osmanlıcada verilen ad. Ebcet hesabında (b) gibi iki sayısının karşılığıdır.

PEA (Enrico), italyan yazar (Seravezza, Lucca, 1881-Forte dei Marmi, Lucca, 1958). Şiirler (*Spaventacchio*, 1914) ve tiyatro oyunlarının (*La Passione di Cristo*, 1923) yanı sıra, yenigerçekçilik akımının habercisi olan, *Il romanzo di Moscardino* adı altında topladığı bir dizi özyaşamöyküsel hikâye de (*Il Volto Santo*, 1924; *Servitore del diavolo*, 1931; *Magoometto*, 1942) yazdı.

PEABODY (George), amerikalı insansever (South Danvers, Massachusetts, 1795 - Londra 1869). 1843'te Londra'da bir banka kurdu ve bu bankadan sağladığı büyük kârlarla emekçi sınıfların yararlanacağı kurumlar oluşturdu. *Peabody Education Fund* (Peabody eğitim fonu), ABD' nin güneyinde ilköğrenimin yayılmasına yol açtı.

PEACE RİVER, Kanada'da (İngiliz Kolombiyası ve Alberta) ırmak; yaklş. 1 600 km. Athabaska gölü yakınında Esir (Slave) ırmağına kavuşur. —Hidroelektrik tesisi.

PEACH BLOW a. Camc. XIX. yy. sonlarında, ABD'de üretilen pastel tonlarında renklerden meydana gelen ipeksi yüzeyli opak camlar.

Peach Bottom, ABD'de, York'un G.-D.' sunda Pennsylvania'nın güneyinde nükleer santral.

PEACOCK (Thomas Love), ingiliz yazar (Weymouth, Dorset, 1785-Lower Halliford, Middlesex, 1866). Şiirsel bir romans'tan sonra (*Rhododaphne*, 1818), kendine en uygun yol olarak parodiyi seçti ve daha sonra A. Huxley tarafından da benimsenecek olan "yergisel fikir romanı" türünü icat etti. *Headlong Hall* (1816), *Nightmare Abbey* (1818), *Crotchet Castle* (1831) adlı yapıtlarında son derece ince ve aristokratça bir sağduyu adına, romantizmin gösteriş merakıyla alay etti.

PEACOCK (George), büyük britanyalı matematikçi (Denton, Darlington yakınında, Durham, 1791-Ely 1858). Avrupa matematiğinin Cambridge'e tanıtılmasında başı çekti. Trinity College'da, daha sonra da Cambridge Üniversitesi'nde ders verdi (1837), Cambridge'de eğitim reformuna etkin olarak katıldı. 1830'da yayımlanan inceleme kitabında işlemleri saymaca simgelerle yaparak cebirin yapısını soyut yasalara dayandırdı ve böylece matematiğin bütün dallarını cebire bağlamaya çalıştı.

PEAK 29, Himalayalar'ın Nepal'deki kesiminde doruk, Manaslu öbeğinde; 7 835 m. Doruğu japon Vatanabe ve şerpa L. Tsering fethetti (1970).

PEAKE (Mervyn), ingiliz yazar (Tiencin, Çin, 1911-Clifton Hampden, Oxfordshire, 1968). Önceleri kitap resimledi, uzun bir süre kendi gerçeğini aradıktan sonra, imparatorluğunu terk eden genç bir hükümdarın barok ve fantastik dünyasını veren bir roman üçlemesi (*Titus groan*, 1946; *Gormenghast*, 1950; *Titus Alone*, 1959) yazdı. Peake ayrıca şiirler (*The Glassblowers*, 1950) ve bir tiyatro oyunu (*Wit to Woo*, 1957) kaleme almıştır.

PEALE (Charles Willson), amerikalı ressam (Queen Annes County, Maryland, 1741-Philadelphia 1827). Bağımsızlık savaşı'na katıldı ve 1786'da, Philadelphia' da, ilk büyük amerikan müzesini kurdu ("Peale Museum"). Londra'da B. West'in yanında yetişen ve başarılı bir portre ressamı olan Peale (*Washington*'ın çok sayıda tasvirini gerçekleştirdi), gözaldatmaca tekniğiyle de çalışmalar yaptı. —Oğulları RAPHAELLE (1774-1825) ile REMBRANDT da (1778-1860) ressamdı; babalarının titiz gerçekçiliğini miras aldılar. Raphaelle natürmort üzerine uzmanlaştı; yeniklasik bir portre ressamı olan (*Jefferson; Washington*, çok sayıda kopyası vardır) Rembrandt ise babası gibi bir Peale Museum (Baltimore) kurdu.

PÉAN (Jules Émile), fransız cerrah (Marboué, Châteaudun yakınında, 1830-Paris 1898). Fransa'da ilk olarak yumurtalıkların çıkarılması ameliyatını (ovariotomi) yaygınlaştırdı ve laparotomi uygulamalarını genişletti. Çağdaş cerrahiye birçok yeni yöntem ve aralarında kendi adını taşıyan pensenin de bulunduğu birçok yeni araç kazandırdı.

PEANO (Giuseppe), italyan mantıkçı ve matematikçi (Cuneo 1858-Torino 1932). Torino Üniversitesi'nde, daha sonra da Torino Askeri akademisi'nde sonsuz-küçükler hesabı üzerine ders verdi, gündelik dile başvurmadan bütün mantık ve matematik önermelerini ifade etme olanağı sağlayan bir işaretler sistemi icat etti. Çıkardığı iki dergide (*Rivista di Matematica* [1891] ve *Formulario mathematico* [1895-1908]) doğal tamsayılar aritmetiğinin, izdüşümsel geometrinin, kümeler genel kuramının, sonsuz-küçükler hesabının ve vektör hesabının belitsel ve tümdengelimsel açıklamasını yaptı. Matematikçi A.

Grassmann'ın yöntemine dayanarak geometrik hesabı geliştirmeye çalıştı. Nihayet, öğrenilmesi kolay uluslararası bir dil kurmayı tasarladı. Bu araştırmaları sonunda, sözcük dağarcığı fransızca, ingilizce ve almancadaki ortak latince sözcüklerden oluşan "bükünsüz latince"yi, yani gramersiz latinceyi ortaya koydu (1903).

Peano aritmetiği, aritmetiği belitleştirmek için Peano tarafından önerilen kuram. Peano kuramı, mantıksal olmayan biricik simgeleri, + ve ·, bir de =, S (ardıl) ve 0 olan ikinci basamaktan kuramdır. Belitler şunlardır:

$$P1 : \forall x, \forall y \left(S(x) = S(y) \leftrightarrow x = y \right)$$
$$P2 : \forall x \neg \left(S(x) = 0 \right)$$
$$P3 : \forall x \, (x + 0 = x)$$
$$P4 : \forall x, \forall y \left(x + S(y) = S(x + y) \right)$$
$$P5 : \forall x \, (x \cdot 0 = 0)$$
$$P6 : \forall x \left(x \cdot S(y) = x \cdot y + x \right)$$
$$P7 : \forall P \left(\left(P(0) \text{ ve } \forall x \left(P(x) \Rightarrow P(S(x)) \right) \right) \Rightarrow \forall x P(x) \right).$$

P7 beliti tümevarım ya da geridönüş adıyla bilinmektedir. P nin akla uygun olmayan yorumlarından (→ BERRY *çatışkısı*) kaçınmak için kümeler kuramı çerçevesinde kalmakla, Peano kuramı kategoriktir, kuramın biricik modeli (bir eşyapı uygulaması farkıyla) kuşkusuz doğal sayılar kümesidir. Birinci basamaktan aritmetiğin (yani, tümevarım belitinin, yalnızca [+, ·,=, S, ·] diliyle sınırlandığı aritmetiğin) ölçünlü olmayan sayılabilir model*lerinin, ilk bakışta pek şaşırtıcı olan varlığı, tıkızlık teoreminden hemen çıkan bir sonuçtur.

Peano eğrisi. Geom. (I, *f*), parametreli yayı, burada *f*, I=[0; 1] den dikdüzgülü (O; $\vec{OI}$; $\vec{OJ}$) işaretine bağlanmış E_2 afin düzlemi içine bir uygulamadır; bu düzlemin taşıyıcısı, köşelerinden üçü O, I ve J olan karenin bütün noktalarından geçer. "Çizim"i Cantor*'un triadik sayılarının T kümesinden yararlanarak yapılır.

Bu matematiksel "düş ürünü yaratık", Jordan'ın tanımladığı eğri kavramının pek yaygın olduğunu tanıtlamak için 1890'da Peano tarafından tasarlanmıştır. Bu eğri fraktal*lerin ilk örneklerinden biridir.

Peanuts, 1950'de amerikalı çizer Charles Schulz tarafından gerçekleştirilen çizgiroman dizisi. Saçmalığın ve felsefi düşüncenin iç içe geçtiği basit durumlar ve sade bir anlatım sayesinde köpek Snoopy ile Lucy, Charlie, Brown, Schroeder adlı çocuklar ve diğerleri bir gülmece başyapıtının kahramanları oldular.

PEARCEİT a. (fr. *pearcéite;* amerikalı kimyacı R. *Pearce*'in adından). Miner Monoklinik sistemde yer alan, sözde-heksagonal yapıda, doğal gümüş ve bakır arsenosülfür.

PEARL, ABD'de ırmak; 790 km (havzası 19 700 km²). Mississippi'nin orta-doğu kesiminden doğar, Jackson'a kadar G.-B.'ya doğru akar, sonra G.'e yönelir ve New Orleans'ın D.'sunda ikiye ayrılarak (*East Pearl* ve *West Pearl*) Meksika körfezine dökülür.

Pearl göstergesi, bir gebeliği önleme yöntemini bir yıl boyunca uygulayan 100 kadında meydana gelen gebeliklerin oranı. "Kadın yılı" olarak ifade edilir ve bir gebeliği önleme yönteminin etkinliğini değerlendirmeye yarar.

PEARL HARBOR, Oahu adasında (Hawaii adaları, Honolulu'nun K.-B.'sında) yer. 1906'da yapılmış ABD deniz üssü. 7 aralık 1941'de, japon uçakları savaş ilan edilmeden ABD'nin Büyük Okyanus deniz filosuna burada saldırdı. Filodaki 8 zırhlı, 3 kruvazör ve destroyerler savaş dışı kaldı; 159 uçak tahrip edildi. Bu saldırı ABD'nin savaşa girmesine neden oldu.

PEARLAR, PORRLAR ya da **SAMRELER,** Batı Kampuçya'da (Dangrek zinciri, Cardamom sıradağları) yaşayan halk. Mon-khmer bir dil konuşan ve eski cardomom toplayıcıları olan Pearlar, bugün balıkçılık ve çeltikçilikle geçinmektedirler. Toplumları ataerkil ve babasoyludur. Khthonios ruhlarına bağlı animist dinsel inançlarını korumaktadırlar.

Naval Photographic Center

Japonlar'ın Pearl Harbor'a saldırısından sonra (7 aralık 1941) alev alev yanan amerikan gemileri (soldan sağa: *West Virginia, Tennessee* ve *Arizona*)

PEARS (*sir* Peter), ingiliz tenor (Farnham 1910-Aldeburg, Suffolk, 1986). B. Britten'ın *Peter Grimes* adlı operasının prömiyerinde oynadı (1945). Britten yorumcusu olarak tanındı. Ayrıca J. S. Bach'ın ve çağdaş bestecilerin yapıtlarını da seslendirdi.

PEARSE (Patrick), irlandalı devrimci (Dublin 1879 - *ay. y.* 1916). Gazeteci ve şairdi. Özellikle kültür ve eğitim sorunlarıyla ilgilenerek Gael birliği'nin önderlerinden biri oldu. Dublin'de, nisan 1916 ayaklanması sırasında, İrlandalı gönüllüler grubunu yönetti, teslim olmak zorunda kaldı ve idam edildi.

PEARSON (Karl), büyük britanyalı matematikçi ve istatistikçi (Londra 1857 - *ay. y.* 1936). İstatistik biliminin kurucularındandır; uygulamalı matematik ve mekanik, daha sonra da (1911'den başlayarak) genetik okuttuğu University College'da (Londra) bu bilim dalını kurumsal bir temele oturttu. 1902'de *Biometrika* adlı dergiyi kurdu. Toplumsal darwinciliğin de öncüsüdür; genetikçi F. Galton'ın gelişim gerilemesi ve korelasyona ilişkin düşüncelerini kalıtım ve genetik araştırmaları çerçevesinde sistemli bir kuram biçiminde geliştirdi.

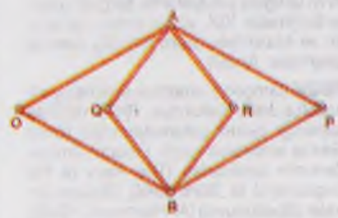
PEARSON (Lester Bowles), kanadalı siyaset adamı (Toronto 1897-Ottawa 1972). 1941'de bakanlık müsteşar yardımcısıydı, büyük uluslararası konferanslara katıldı ve 1948-1957 arasında, Saint-Laurent kabinesinde Dışişleri bakanlığı yaptı. Liberal parti başkanlığına, 1963-1968 arasında Başbakanlığa geldi, daha sonra, 1969'da yayımlanan ve gelişmekte olan ülkeler için genel bir yardım planı öngören bir rapora (*Pearson raporu*) adını verdi. (1957 Nobel barış ödülü.)

PEARY (Robert Edwin), amerikalı kutup kâşifi (Cresson Springs, Pennsylvania, 1856-Washington 1920). Kuzey kutbu fatihi. 1892'den başlayarak Grönland Eskimoları'nın yanında kaldı. 1893'te karısını da alarak yeniden onların arasına gitti ve keşif seferlerini yoğunlaştırdı. 1900'de Grönland'ın kuzey ucuna ulaşarak buranın bir ada olduğunu kanıtladı. Konferanslar ve yardımlar sonucu, kış dönemi buzlarına dayanabilecek ve bankiz üzerinde kızakla yapılacak seferler sırasında üs olarak kullanılabilecek bir gemi yaptırttı. 1906'da Grant toprağından yola çıkarak 87°6′ enlemine ulaştı. 1908'de Grant toprağında bir üs kuruldu. Oradan 1 mart 1909'da kızaklı altı grup Kuzey yoluna nöbetleşe yöneldi ve yol üzerinde son ekibin dönüşte kullanacağı yiyecek içecek depoları kuruldu. 1 nisandan sonra Peary'nin grubu, 87° enlemin ötesinde tek başına ilerledi. 6 nisan 1909'da hedefe ulaşıldı; Peary, zenci uşağı Matthew Henson ve dört Eskimo, amerikan bayrağını Kuzey kutbu'na diktiler. Ancak ciddi kanıtlar göstermeksizin daha 21 nisan 1908'de kutba ulaştığını ileri süren Frederick Cook adlı bir başka Amerikalı'yla giriştiği tartışma nedeniyle dönüşünde bu zafer bir süre gölgelendi.

PEARY toprağı, Grönland'ın buzla örtülü olmayan ve ıssız kuzey ucu (80° K. enleminin ötesinde).

PEASE (Edward), ingiliz sanayici (Darlington 1767 - öl. 1858). Etkin bir quakerdı. Özellikle George Stephenson ile işbirliği yaparak İngiltere'de buharlı tren için ilk demiryolu hattını yaptı, Stockton ile Darlington'u bağlayan bu hat 1825'te işletmeye açıldı.

Peaucellier düzeneği. Geom. Evirtici görevi yapabilen eklemli çubuk sistemi. OAPB ve QARB gibi iki eşkenar dörtgenden oluşmuştur; OQ·PQ=OQ·OR=OA² – AQ²=C (değişmez). Böylece, O değişmezse, Q ile R, O ya göre evrik şekiller çizer. 1864'te Charles Nicolas *Peaucellier* tarafından icat edilmiştir, doğrusal bir devinimi, çembersel bir devinime dönüştürür.

PEBALAR, Peba dil ailesine bağlanan, tropikal Peru ormanlarında yaşayan Kızılderililer. Putumayo ve Napo ırmaklarının sınırladığı arazilere egemen olan Pebalar'ın başlıca geçim kaynakları avcılık, balıkçılık ve ormanı yakarak açtıkları topraklar üzerinde yaptıkları tarımdır. Toplumsal örgütlenmeleri dıştanevli kalabalık aile düzenine, babasoyluluğa ve baba evinde oturmaya (geniş ortak evler) dayanır. Şamanlarda olduğu gibi seçimle başa gelen bir şef toplu avları düzenler. Pebalar, sayıları 3 000'den fazla olmayan Yameolar'ı ve Yaguaylar'ı da kendilerine katmışlardır.

PEBBLE CULTURE, *çakıl kültürü* anlamına gelen ingilizce sözcükler. "Choppers", "chopping tools" denen ve çakılların işlenmesiyle elde edilen aletlerin görüldüğü tarihöncesi endüstrilerin tümüne verilen ad. İnsanın yaptığı bu ilk aletler Yontmataş dönemi boyunca (özellikle Alt Yontmataş), yonga ve lamaların yanı sıra kullanıldı.

Keystone

Lester Pearson (1963'te)

Nadar

Robert Peary

1969 by Warner Bros-Seven Arts- H.J.-L. Passek kol.

Sam Peckinpah'ın gerçekleştirdiği *Vahşi belde* (1969) adlı filmden bir sahne

Lauros-Giraudon

Ramses II'nin, Memfis'teki Serapeum'da bulunmuş pilon biçiminde pectoralisi (Kuzey ve Güney tanrıçalarının simgeleri [Uacet yılanı ve Nehbet akbabası] ve koç başlı bir şahin figürüyle süslenmiştir) bölmeli altın ve renkli cam Yeni İmparatorluk, XIX. hanedan *Louvre müzesi, Paris*

Pécs'te Széchenyi meydanı (Belediye meclisi sarayı ve kulesi [XIX. yy.])

Roy-Explorer

PEC, türkç. **İpek,** Kosova'da (Sırbistan) kent; 111 067 nüf. Ortaçağ'da sırp patrikliği. Bizans mimari bütünleri: özellikle, Havariler kilisesi (XIII. yy.; freskler). El sanatları. Deri ve ayakkabı sanayisi. Tarımsal sanayi kombinası. Makine ve elektrikli gereçler sanayileri. —Yakınlarında Decani* manastırı.

PECHSTEİN → KATRANTAŞI.

PECHSTEİN (Max), alman ressam (Zwickau 1881-Berlin 1955). 1906'dan itibaren *die Brücke* grubunun üyesi olan Pechstein, tahta üzerine yaptığı gravürlerinde katı, tablolarındaysa daha esnek ve ılımlı bir anlatımcılık uyguladı (*At pazarı*, 1910, Thyssen kol., Lugano). 20'li yıllarda gerçekçiliğe döndü.

PECHT (August Friedrich), alman ressam ve sanat eleştirmeni (Konstanz 1814 -Münih 1903). Sıradan bir ressam, ama başarılı bir eleştirmen olan Pecht, döneminin Almanya'sındaki sanat etkinliğinin en iyi tanığıdır (uluslararası sergiler üzerine tanıtmalar, XIX. yüzyıl alman sanatçıları ve Münih'teki resim etkinliği üzerine çalışmalar. Anılar).

PECK (Gregory), amerikalı sinema oyuncusu (La Jolla, Kaliforniya, 1916). 1938'de başladığı tiyatro çalışmalarından sonra 1944'te sinemaya geçti. Önemli filmleri: *Cennetin anahtarları* (The Keys of the Kingdom) [J. M. Stahl, 1944], *Öldüren hatıralar* (Spellbound) [A. Hitchcock, 1945], *Kanlı aşk* (Duel in the Sun) [K. Vidor, 1945], *Centilmenler antlaşması* [Gentleman's Agreement) [E. Kazan, 1947], *Yellow Sky* (W. Wellman, 1948), *Roma tatili* (Roman Holiday) [W. Wyler, 1953], *Moby Dick* (J. Huston, 1956), *Mücadele tepesi* (Pork Chop Hill) [L. Milestone, 1959], *Sahilde* (On the Beach) [S. Kramer, 1959], *Casuslar* (Arabesque) [S. Donen, 1966], *Sevgilimin oyunu* (I Walk the Line) [J. Frankenheimer, 1970], *Beraber dövüşelim* (Billy-Two-Hats) [T. Kotcheff, 1973], *Old Gringo* (L. Penzo, 1989), vd. Gregory Peck, 1984'te TRT televizyonu'nda gösterilen *Mavi ve Gri* (Blue and Gray) adlı dizide Abraham Lincoln'ü canlandırmıştır.

PECKİNPAH (Sam), amerikalı film yönetmeni (Fresno 1925 - İnglewood, Kaliforniya, 1984). Kızılderili kökenliydi; deniz kuvvetlerinde savaşa katıldı, 1949'da tiyatro okumak için Hollywood'a gitti. Sonra senaryocu ve diyalog yazarı oldu. İlk iki filmi (*Ölüm arkadaşları* [The Deadly Companions], 1961; özellikle de *Ride the High Country* [1962]) eleştirmenlerce çok beğenildi ve western'in yeni ustalarından biri sayıldı. *Kahraman binbaşı* (Major Dundee) [1965], *Vahşi belde* (The Wild Bunch) [1969], *Çöl şeytanı* (The Ballad of Cable Hogue) [1969] gibi filmleri bu gözlemi doğruladı. *Köpekler* (The Straw Dogs) [1971], *Sonsuz firar* (The Getaway) [1972] gibi filmlerinde gerçekçilik duygusunu ve şiddete duyduğu eğilimi yeniden ortaya koydu. Önemli bazı filmleri: *Vahşi sürücü* (Junior Bonner) [1972], *Pat Garrett and Billy the Kid* (1973), *Şeref madalyası* (Cros of Iron) [1976] ve *Konvoy* (Convoy) [1978].

PECOPTERİDAE a. (yun. *pekos*, yapağı, ve *pteron*, kanat). Bugünkü *pecopteris* cinsi eğreltilere *(marattiaceae)* yakın fosil eğreltiler familyası. (Bu familyada yalnız bir tek organıyla bilinen türler de vardır: gövde ile bilinenler [*psaronius*] ya da sporkeseleriyle bilinenler (*acitheca, asterotheca, cyathotrachus, dactylotheca, eoangiopteris, scolecopteris, ptychocarpus, sturiella.*)

PECOPTERİS a. Paralel kenarlı pinnulaları dipleriyle yaprak eksenine bağlı olan ve her pinnulada çok belirgin bir orta damar bulunan fosil eğrelti. (Birçok türü Perm devri ve taşkömürü tabakalarında yaygındır. *Pecopterideae* familyasının örnek tipi.)

PECOS *(rio)*, ABD'de (Yeni Meksika ve Texas) ırmak, rio Grande del Norte'nin kolu (sol kıyıdan); 1 490 km (havzası 99 200 km²). Llano Estacado'yu sular.

Pecquet sarnıcı, ilk bel omurları hizasında, lenf damarlarının sona erdiği ve lenfi sol köprücükaltı atardamarına götüren göğüs kanalının başladığı geniş bölüm.

PECQUEUR (Onésiphore), fransız mekanikçi ve sanayici (Pas de-Calais'de 1792 -Paris 1852). 1818'de gökbilim aletlerinin çember kadranını bölmek için aritmetikten yararlanan bir makine tasarladı ve 1824'te Conservatoire des arts et métiers' de atölye şefi oldu. 1827'de karayolu için bir buharlı araba projesi tasarladı; bu projede ilk kez diferansiyel kullanılması öneriliyordu. Ayrıca 1848'de aletleri sıkıştırılmış havayla çalıştırma düşüncesini ortaya attı.

PÉCS ya da **PEÇUY,** esk. alm. **Fünfkirchen,** Macaristan'da kent, kentsel yönetim bölümü ve yönetim bölgesi merkezi, Hırvatistan sınırı yakınında. Macaristan'ın eski kentlerinden biridir. Aziz Stephanus 1009'da kenti piskoposluk haline getirdi ve Büyük Lajos I burada ilk macar üniversitesini açtı (1367). Önce ticaret ve tarım merkezi görevini yüklenen Pécs, Habsburglar İmparatorluğu'nun Türkler'e karşı kurduğu uç beyliklerine yönetim merkezi oldu (1543-1686 arası osmanlı yönetiminde kaldı). Roman ve gotik üslubunda yapılmış bir katedrali içeren merkezi, kiliseleri, müzeleri, yönetimsel binaları, kenarında mağazaların ve konut olarak kullanılan evlerin sıralandığı büyük caddeleri, kentin yönetim alanında yüklendiği görevlerin kanıtıdır; bu anıtsal kent merkezi, Macaristan'ın birçok büyük kırsal kentinde olduğundan çok daha önemlidir. Yakınında kömür ve boksit yataklarının bulunması kentin sanayi alanındaki gelişmesini sağlamıştır: makine ve elektrikli gereçler yapımı, petrol rafinerisi, seramik ve porselen, besin sanayileri, tütün, deri işleme, hazırgiyim.

PECTEN a. (tarak anlamında lat. sözc.). Tarak midyesinin cins adı.

PECTİNARİA a. Avrupa kıyılarında birçok topluluk halinde kuma gömülü olarak yaşayan çokkıllı solucan cinsi. (Harç halini almış kum içine koni biçiminde bir boru sokar. *Pectinariidae* familyasının örnek tipi.)

PECTİNİDAE a. Yumş. bil. TARAKLIMİDYEGİLLER familyasının bilimsel adı.

PECTORALİS a. (lat. sözc.). Antik. Firavunların ve bazı Mısır tanrılarının simgesi olan ve biçimi bir tapınak pilonunu andıran ağır pandantif.

PECULİUM a. (lat. sözc.). Esk. Rom. Efendinin köleye, işletip değerlendirmek yükümlülüğüyle verdiği malların tümü.

PEÇ a. İnş. Düzlemselliği standartlara uymayan düz bir kiremidin kusuru.

Peçatnıy dvor, Moskova'da 1563'e doğru kurulan ilk rus tipografik basımevi. *Resullerin işleri* (1564), daha sonra bir mezamir kitabı (1568) burada basıldı. 1611'de Polonya istilası sırasında yakılan, daha sonra 1614'te yeniden inşa edilen Peçatnıy dvor 1708'de bir geometri kitabı bastı ve 1712'de Petersburg'da bir şube açtı.

PE-ÇAY a. Kabartılı, soluk yeşil yapraklarıyla belirgin çin lahanası. (Yaprakların orta damarları yassı, geniş ve beyazdır. Göbek kısmı uzunca, beyaz ve gevrek olur. Bil. a. *Brassica chinensis;* turpgiller familyası.)

PEÇE a. (ital. *pezzoto*'dan). Giy. **1.** Kadınların dışarı çıktıklarında yüzlerini gizlemek için örtündükleri, seyrek dokulu kumaştan yapılmış ince örtü. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Civelek peçesi* → CİVELEK.
—Balıkç. Dalyan ve gırgır ağlarının kol başlarında bulunan sık gözlü ağ bölümü.
—Gökbil. Yıldız resimlerinin alındığı plakların üzerindeki karartı; gökyüzünün hafifçe aydınlık olmasından kaynaklanır.
—ANSİKL. Giy. Peçe, genellikle çarşafla birlikte kullanılır, yüzü bütünüyle örterdi. İlkin siyah kıldan kalınlı inceli dokunurken, daha sonraları tül peçeler çıktı. Bazı kadınların çift peçe kullandıkları da olurdu. Kalabalık yerlerde ikisi birden indirilir, erkeklerin bulunmadığı yerlerde birisi arkaya atılırdı. Yeniçeri civelekleri de peçe takardı. (→ CİVELEK* PEÇESİ.) İkinci meşrutiyet'e (1908) değin kadınların dışarıda peçesi açık dolaşmaları hoş karşılanmazdı. Cumhuriyet'ten sonra giyim konusuna getirilen yenilikler ve yasaklamalarla peçe ortadan kalktı.

Daha çok islam ülkelerinde yaygın bir örtünme öğesi olan peçe, değişik din ve ulustan insanlar arasında eskiden beri kullanılıyordu. Tevrat'a göre, kötü yola düşen kadınlar peçe kullanırdı. Romalılar'da rahipler ve gelinler peçe takardı. Thebaili kadınların gözleri açık bırakacak biçimde çift delikli peçeleri vardı. Bazı hitit kabartmalarından hitit rahiplerinin de peçe kullandığı anlaşılmaktadır. Peçe örtünme geleneği hıristiyanlarda da vardır. Özellikle kocası ya da bir yakını ölen kadınlar bir süre için peçe kullanırlar.

PEÇELEMEK g. f. *Bir şeyi peçelemek*, onu örterek gizlemek; uzaktan seçilmesini önlemek için üzerini örtmek, kamufle etmek.

◆ **peçelenmek** edilg. f. Peçelemek eylemine konu olmak.

PEÇELENMEK → PEÇELEMEK.

PEÇELİ sıf. Yüzünde peçesi olan; ya da peçesi belirtilen bir nitelikte olan.

◆ be. Peçeli olarak.

PEÇELİ BAYKUŞ a. Yerkürenin bütün

sıcak ve ılıman bölgelerinde (Uzakdoğu dışında) yaşayan, yüz diski yürek biçiminde olan, orta irilikte, yerli ya da gezici baykuş. (Bil. a. *Tyto alba;* peçelibaykuşgiller familyası.)
—ANSİKL. Peçeli baykuş insan bulunan yerleri sever ve saman ambarlarında, buğday ambarlarında ya da çan kulelerinde yaşar. Gece avlanır, bütün küçük kemiriciler ve böceklerle, kuş yavrularıyla, kurbağalarla beslenir: görüldüğü gibi yararlı bir hayvandır ve korunması gerekir. Yılda bir ya da iki kez yuva yapar ve her seferinde 4-6 yumurta üzerinde kuluçkaya yatar.

PEÇELİBAYKUŞGİLLER a. Daha çok küçük memelilerle beslenen, hep gece etkinlik gösteren baykuş familyası. (On kadar türünden yalnızca peçeli baykuş Türkiye'de bulunur. Yırtıcı kuşlardır. Bil a. *Tytonidae;* baykuşsular takımı.)

PEÇELİK a. Esk. sil. **1.** Miğferin baş çemberi çevresine tutturulan ve omuzlara kadar inen, çelik halkalardan örülü, önü açık parça. **—2.** *Peçelik çengeli,* peçelikli miğfer türünde, savaşmayan askerin peçeliğini toplayıp yüzünü açmasını sağlayan çengel.

PEÇENEK, Ankara'nın Çamlıdere ilçesine bağlı bucak; 4 956 nüf. (1990). 18 köy. Merkezi *Peçenek,* 491 nüf. (1990).

PEÇENEKLER, VIII.-IX. yy.'larda Ural' la Volga arasında, daha sonra G.-D. Avrupa ve Balkanlar'da yaşayan göçebe türk boyu. Onoklar'ın (Türgiş) bir bölümünü oluşturan Peçenekler, Batı Göktürk hakanlığının çöküşünden (VII. yy. ortaları) sonra Oğuzlar'ın baskısıyla B. Sibirya'ya çekildiler. IX. yy.'ın ilk yarısında Emba ve Ural ırmakları çevresinde yaşarken Hazar -Oğuz baskısıyla Volga'nın batısına geçtiler. Don ve Kuban bölgesindeki Macarlar'ı yerlerinden kovan ve IX. yy.'ın sonlarında Don'dan Dniepr'in batısına kadar uzanan alana yayılan Peçenekler X. yy.'ın ortalarında bir kağana bağlı olmayan sekiz boya ayrılmıştı. Peçenekler, 915'ten başlayarak komşuları Kiev prensliği topraklarına, knez Yaroslav karşısında yenilgiye uğradıkları 1036'ya kadar akınlar yaptılar. 968'de Kiev'i kuşattılar ve Bizans' la savaştan dönen knez Svyatoslav'ı Aşağı Dniepr'de yenerek öldürdüler. Bizans, Ruslar'a ve Tuna Bulgarları'na karşı dostluklarına önem verdiği Peçenekler'le iyi geçinmeye çalışmıştı. Peçenekler XI. yy. başlarında batı yönünde ilerleyen Oğuzlar'ın baskısıyla Güney'e ve Batı'ya yöneldiler ve Bulgar devletini 1018'de ortadan kaldıran Bizans'la komşu oldular; 1026, 1035, 1036'da Balkanlar'a akınlar yaptılar. 1048'de Tuna'nın kuzeyinde 11 boy halinde bulunan Peçenekler arasında baş gösteren iç savaş Peçenekler'in bir bölümünün bizans hizmetine girmesi ve hıristiyanlığı kabul etmesi sonucunu doğurdu. Bunlar sınır bekçisi olarak Bulgaristan'a yerleştirildiler. 15 000 atlı da Anadolu'daki savaşlarda kullanılmak üzere Anadolu' ya geçirildi. Ancak Peçenekler'in Bizans için bir tehdit öğesi olma durumları sürdü. 1049'da bizans kuvvetlerini ağır bir yenilgiye uğratan Peçenekler, 1050'de Trakya'yı yağmaladılar ve Edirne'yi kuşattılar. 1053'te asıl peçenek kolu üzerine yürüyen bizans ordusu yenildi ve otuz yıllık bir barış yapıldı. 1078'de Edirne'yi bir kez daha kuşatan Peçenekler, 1087'de bazı kuman boylarıyla birlikte Lüleburgaz'a kadar ilerlediler. Aynı yıl bir bizans ordusunu Silistre'de yendiler, ama ganimetin paylaşılması Kumanlar'la Peçenekler'in arasını açtı. 1090'da Peçenekler'in İzmir emiri Çaka Bey'le ittifak halinde İstanbul'u zapt etmek üzere harekete geçmeleri Bizans'ı korkuya düşürdü. Bizans tehlikeyi Peçenekler'e karşı Kumanlar'ı kullanarak atlatabildi. Meriç kıyısında Umurbey (Levunion) mevkisinde Çaka Bey'in gemilerini bekleyen Peçenekler, kuman-bizans kuvvetleri tarafından yok edildiler (nisan 1091). Bu yenilgiden sonra bir siyasal güç olmaktan çıkan Peçenekler dağıldılar. Macarlar, Ruslar, Bizanslılar, Oğuzlar, Kumanlar ile karışarak eridiler. 300 yıllık tarihleri boyunca Peçenekler, yerleşik yaşama geçemedikleri gibi, merkezi bir devlet de kuramadılar. (→ Kayn.)

PEÇENGA → PETSAMO.

PEÇERSKİY (Andrey) → MELNİKOV.

PEÇESİZ sıf. Peçe örtmemiş kadın için kullanılır.
◆ be. Peçe takmadan: *Oralarda peçesiz sokağa çıkılmaz.*

PEÇETE a. (ital. *pezzetta,* yun. *petseta'* dan). **1.** Yemek sırasında giysileri korumaya ve ağzı silmeye yarayan tek kişilik dörtgen bez ya da kâğıt. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Peçete halkası,* peçeteleri tutturmaya yarayan metalden, kemikten, plastikten vb. halka. || *Çay peçetesi,* çay sofrasında kullanılan, yemek peçetesinden küçük, genellikle süslü peçete. || *Kâğıt peçete,* kâğıttan yapılan ve bir kez kullanıldıktan sonra atılan peçete.
—Sağl. kor. *Makyaj silme peçetesi,* makyajı temizlemek için kullanılan ve katları arasında pamuğumsu bir selüloz tabakası bulunan dörtköşe bez parçası.
—ANSİKL. *Türkiye'de,* Tanzimat dönemine değin sofralarda peçete olarak yağlık*, peşkir* denen işlemeli bezler kullanıldı. Yağlıklar, genellikle ketenden yapılır ve üzeri işlemeli olurdu. Peşkiri sofraya oturanların tümü dizlerine alır, ellerini ve ağızlarını buna silerlerdi. Peşkirler dar enli ve uzun parçalar halinde dokunur, üzeri çeşitli biçimlerde işlenirdi. Batı etkisinin yoğunlaştığı Tanzimat döneminden sonra yer sofrasının yerini yavaş yavaş masa almaya başladı; masa örtüsü ve peçete kullanıldı. Kâğıt sanayisinin gelişmesiyle günlük yaşamda kumaş peçetelerin yerini kâğıt peçeteler aldı.

PEÇEVİ, asıl adı **İbrahim,** türk tarihçi (Pécs 1574 - Budin ya da Pécs 1649'dan önc.). Hizmetine girdiği Lala Mehmet Paşa'nın yanında 1593-1606 Türk-Avusturya savaşı'nın bütün olaylarına tanık oldu; bu arada siyasi görüşmelerde tercüman ya da delege olarak hizmet gördü. Lala Mehmet Paşa'nın ölümünden sonra Karlı Eli, İnebahtı, Eğriboz sancaklarının yazımıyla (tahrir) görevlendirildi. Bir süre memleketi Pécs'de kaldıktan sonra Diyarbakır defterdarlığına (1618), Rakka beylerbeyliğine, Tokat (1625), Tuna, Anadolu (1631) defterdarlıklarına atandı. Kırka sancak beyliği, İstolni Belgrad valiliği (1632-35) Bosna ve Temesvár (Timişoara) defterdarlığı görevlerinde bulundu. 1641'de devlet hizmetinden ayrıldı; kalan ömrünü Pécs ve Budin'de geçirdi.

Peçevi, osmanlı yönetimindeki Macaristan'ı konu alan tarihini 1640'ta yazmaya başladı, 1641'de Kanuni Sultan Süleyman'ın Macaristan'daki gazalarını içeren bir yapıtı Budin beylerbeyi Musa Paşa' ya sundu. Ancak Musa Paşa'nın barış dönemlerinin önemi konusundaki uyarısı üzerine yeniden ele aldığı yapıtına Kanuni'nin ölümünden kendi zamanına kadar geçen olayları da ekledi. Yapıtının yazımında daha önce yazılmış osmanlı tarihlerinin yanı sıra macar tarihçilerden de yararlandı. Mehmet III'ün tahta çıkmasından sonraki olayları ise kendi gözlemlerine dayanarak anlattı. 1520-1640 yılları osmanlı tarihinin önde gelen kaynaklardan biri olan yapıt *Tarih-i Peçevi* adıyla 1864-1866' da, yeni harflerle de 1980-1981'de yayımlandı. (→ Kayn.)

PEÇİÇ a. (hintçe sözc. [?]). Oy. **1.** Zar yerine yedi tane deniz hayvanı kabuğu ile oynanan, bazı kuralları damayı andıran eski bir oyun. (Oyuncular deniz kabuklarını yere atar, açık taraflarının alta, üste, yana gelmesine göre taş ilerletirler.) **—2.** *Peçiç taşı,* peçiç oyununda kullanılan taş.

PEÇİLİ, Çin'in ili Hıbei'nin eski adı.

PEÇİLİ körfezi, Bohai körfezinin eski adı.

PEÇİN, Muğla'nın Milas ilçesinde, ilçe merkezinin 5 km G.'inde kale. Bizans döneminde kuruldu, Menteşeoğulları döneminde yenilendi ve beyliğin merkezi olarak önem kazandı, Osmanlılar döneminde Muğla merkez olunca söndü. Ovaya hâkim sarp bir kaya üzerinde yükselen Peçin kalesinin girişi büyük bir kule ve çift surla korunmuştur. 1375 tarihli Ahmetgazi medresesi'nin ana eyvanı Ahmet Gazi'nin kubbeli türbesidir. Kalede ayrıca bir bizans kilisesinin kalıntısı vardır. Yörede önce Prof. Aşkıdil Akarca, daha sonra da Prof. J. M. Cook tarafından araştırmalar yapıldı. Bu araştırmalar sırasında, yerleşmenin eksikliğini gösteren yerli Karia yapımı öngeometrik ve geometrik çanak çömleklerin yanı sıra Attike üslubunda siyah perdahlı seramikler (İ.Ö. VII.-IV. yy.'lar) bulundu. Yörede 1974'ten beri Prof. Oluş Arık yönetiminde kazılar yapılmaktadır. (→ Kayn.)

PEÇORA, Rusya'da ırmak, Barents denizi'ne dökülür; 1 790 km. Havzası (322 000 km^2), Kuzey Urallar ile rus ovasının K.-D.'sundaki Timan sıradağlarını oluşturan yükseklikler arasındadır. Peçora, Kuzey Buz denizi'ne ortalama 4 000 m^3/sn debiyle su akıtır. Enerji kaynakları (Vorkuta'daki kömür, hidrokarbonlar), *Timan-Peçora* üretim arazisi kompleksi çerçevesinde işletilir.

PEÇUY → PÉCS.

PEDAGOG a. (fr. *pedagogue*). EĞİTİMCİ'nin eşanlamlısı.
—Antik. Efendisinin çocuklarını okula götüren köle. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Eski Yunanlılar'da *paidagogos,* kökeninde çocukları okula götürmekle, daha sonraları genellikle, bağlı olduğu ailenin çocuklarına ilk eğitimlerini vermekle görevli bir köleydi. Sözcük, latinceye *(paedagogus)* bu anlamıyla geçti. Eski Paris Üniversitesi kolejlerinin baş profesörlerine (régents) *principalis paedagogus* denirdi. Daha sonraları, başöğretmen tarafından, ücret karşılığında özel dersler vermelerine izin verilen öğretmenlere "pedagog" denilmeye başlandı. Terimin zaman zaman aldığı alaylı anlam Rönesans hümanistlerinin Ortaçağ üniversitesine yönelttikleri eleştirilerle açıklanabilir.

peçeli baykuş ve yavruları

PEDAGOJİ a. (fr. *pedagogie,* yun. *paidagogia*). Eğit. **1.** Eğitim etkinliklerinin yöntembilimi; eğitim bilimi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Belli bir alandaki eğitim etkinliği; öğretim yöntemi: *Çocuk pedagojisi.* **—3.** *Sibernetik pedagoji,* sibernetiğe dayanan ve öğretim araçları kuramı ile programlı öğretimi kapsayan pedagoji. (Bu pedagojide öğrenim, araçlar ve makineler tarafından entegre edilebilir algoritmalarla belirlenir.) || *Hedefli pedagoji,* pedagoji içeriklerini ve yöntemlerini, belli durumlara bağlı hedeflerin daha öne saptanmasına bağlı kılan pedagoji. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Eğit. Pedagoji, çoğunlukla, felsefi bir kuramsallaştırma ya da yetişkinlerin, çocukları pek göz önünde tutmadan ileri sürdükleri birtakım görüşler olmaktan ileri gidememişti. Oysa yeni pedagoji, bu yaklaşımı tersine çevirerek pedagojiyi, bütün eğitim çabalarını çocuğun belirlediği bir kuramsallaştırma haline getirdi. Nitekim günümüzde "pedagoji" terimi, eğitim etkinliklerinin yöntembiliminden başka bir şey değildir ve eğitim bilimleri içinde yer alır.

Eğitim ilişkisi ve özellikle okullardaki öğretim durumu, yani öğretmen-öğrenci bağıntısı, somut olarak, bilincine varılmayan ve hâlâ tam kavranmamış olan bir ilişkiler dinamiğidir. Pedagojik ilişkinin, kendini büyük karmaşıklık taşıyan bir sınıf-grup sorunu olarak ortaya koyması ve C. Rogers'ın güdümsüz yönlendirme görüşüyle de gerçek bir öğretim sorunu haline gelmesi, grup dinamiğiyle gerçekleşti. Eğitme işlevi de dediğimiz bu başkasını

yetiştirme yükümlülüğünün temelinde, C. Filloux'nun gösterdiği gibi birtakım örtük duygusal anlaşmalar, ayrıca da heyecan düzeyine derinden bağlı iktidar aktarmaları yatar. Pedagoji durumunun dokusunda yer alan "özdeşleştirici karşılaşmalar", "aktarımsal takılmalar" ve ayrıca bilgi karşısındaki kişisel tutumlar, kurumsal pedagojinin kuramsallaştırdığı gibi sınıfta birtakım bilinçdışı olguların hesaba katılması sorunu üzerinde önemle durmak gerektiğini vurgular. Bu pedagojinin biçimi bile, öğrenmeye, hiç kuşkusuz bir daha değişmeyecek olan ayırtedici özellikler kazandırır. Bu özellikler, bilgiye ve öğretmene bağımlılığın sürdürülüp sürdürülmemesine ve "öğrenme özgürlüğü" üzerindeki kuramsal baskının kaldırılıp kaldırılmamasına göre değişir.

Bilgiyi, bilgiye bağıntıyı ve öğretmene bağımlılığı irdeleyen pedagoji deneyimleri yapıldı. Bu deneyimler, belirli ideolojik seçeneklere bağlı olarak farklılık gösterdi. Üç farklı deneyim tipi olduğunu söyleyebiliriz. Bunların birincisi, toplumsal bütünleşmeyi amaçlayan pedagoji teknikleriyle ve gereçleriyle dikkati çeken deneyimlerdir ve tek tek gruplarda ya da ilgi merkezlerinde verilen öğrenime dayanırlar (Peter Petersen ve Jena planı, R. Cousinet, H. Parkhurst ve Dalton planı, C. Washburne ve Winnetka sistemi, M. Montessori, O. Decroly, R. Steiner, vb.). İkinci grupta, etkin bir yardıma dayanan pedagoji deneyimleri yer alır ve bunlar, karşılıklı, paylaşık ya da almaşık bir öğretime dayanır (Pestalozzi, Don Lorenzo Milani, bazı paralel okullar ve bazı üçüncü-dünyacı temel öğretim girişimleri, Freinet tekniklerine dayanan deneyimler ve kurumsal pedagoji). Üçüncü grupta ise, her şeyden önce siyasal bir tavra dayanan deneyimler kümelenmiştir. Bunlar, pedagojide psikanalizin önemi üzerinde dururlar (Vera Schmidt'in 1926'da Moşkova'da kurduğu ve 1968'de Berlin çocuk evlerine doğrudan esin kaynağı olan "laboratuvar bahçe", A. S. Neill) ya da otoriteye karşı ve özgürlükçü bir pedagojiyi savunurlar (B. Otto ve 1919'da Hamburg okul birliklerinin arkadaş-öğretmenleri, G. Wyneken'in Wickersdorf'taki "özgür okul birliği" [1906], S. Faure'un Rambouillet'deki "bütünsel kooperatif"i [1907], F. Ferrer Guardia, F. Deligny ve "büyük birlik"). Marxçı pedagoji doğrultusu da, özgürlükçü doğrultuyu tamamlayan bir görüştür. Topluluk içinde uygulanacak her gerçek eğitim serbestliği tasarısının, hem bireysel gerçeği hesaba katmayı hem de topluma, sistemli ve diyalektik bir gönderi yapmayı bir ilke olarak benimsemesi ve aynı zamanda kenarda kalmış araştırmalara ve akımlara ilgi duyması bakımından marxçı pedagojinin, bu niteliği taşıdığını söyleyebiliriz. Marxçı pedagojiye dayandığını ileri süren deneyimlerin başlıcaları, A. Makarenko*'nunkiler ve üretim yerlerine dağıtılmış ve sanayi çalışması ile fabrikada merkezileştirilmiş "okulsuz okul"dur (P. P. Blonski).

• *Hedefli pedagoji.* Bu görüşü savunanlara (özellikle R. Tyler) göre okul, otorite tarafından belirlenmiş hedeflere bağlı verim açısından ele alınması gereken bir işletmedir. Bu hedefler, gözlemlenebilir davranışlarla her seferinde ölçülen ve bütünleştirilmesi gereken edinçlerdir. Bu yöntem, bilgi konusundaki genel edinçleri planlamak bakımından ilginçtir, ama saptanabilen davranışsal sonuçlara aşırı bir ayrıcalık tanır ve bunların altındaki zihinsel mekanizmalarla ilgilenmediği gibi, güdülenmelerin oluşumunu da gözden kaçırır.

PEDAGOJİK sıf. (fr. *pédagogique*). Pedagojiyle, eğitimle ilgili: *Pedagojik formasyon belgesi.*

Pedagojik incelemeler merkezi *(Uluslararası)*, eğitimin yenilenmesi ve eğitimde deneysel yöntemlerin kullanılması amacıyla 1945'te Sèvres'de kurulan örgüt. Sèvres Deneysel lisesi'yle işbirliği yaptı, işitsel-görsel gereçlerle donatıldı. Örgüt, fransız ve yabancı eğitimcilere çeşitli staj, doküman, inceleme ve yayın olanakları sağlamaktadır. Lokalleri, eğitim ve kültürel çalışmalarla ilgili çeşitli kuruluşları barındırır: Fransız-Québec eğitim işbirliği merkezi; anababaların eğitimiyle ilgili uluslararası federasyon; Fransızca konuşulan ülkeler karşılaştırmalı eğitim derneği; Fransızca öğretmenleri uluslararası federasyonu; Sèvres dostları derneği.

PEDAHTA a. *Yörs.* Dokuma tezgâhlarında ayakla basılarak çalıştırılan ve çözgü ipliklerini aralamaya yarayan pedal.

PEDAL a. (fr. *pédale;* ital. *pedale;* lat. *pedalis,* bir ayak'tan). **1.** Ayakla devindirilen ve yatay bir eksen çevresinde salınan bir levhadan ve bu hareketi sürekli bir dönme hareketine (dikiş makinesi, bileyi makinesi vb.) ya da almaşık bir ötelenme hareketine (örneğin armoniyum) dönüştüren bir düzenekten oluşan mekanizma. **—2.** Ayağın uyguladığı etkiyi, bir makinenin kumanda mekanizmasına iletmeye yarayan levye. **—3.** Bir bisiklette, pedal düzeni kollarının ucuna bağlı olan ve üzerlerine, hareketi iletmek üzere ayakların etkidiği iki organdan her biri.

—Bisikç. *Pedal düzeni,* bir bisiklet kadrosunun alt bölümüne monte edilen ve bir mil, bir (ya da iki) ayna dişli ile pedalları taşıyan iki pedal kolundan oluşan düzenek. (Pedallar ayna dişliyi döndürür; ayna dişli de bir zincir yardımıyla bisikletin arka tekerleğine bağlı olan pinyon dişlinin dönmesini sağlar. İki ayna dişli bulunduğunda, vites, zincirin bir ayna dişliden diğerine geçmesini sağlar.) || *Pedal kolu,* pedal düzeninin, pedalı taşıyan bölümü.

—Dy. Ray boyunca yerleştirilen ve bir dingilin rayın bu noktasından geçmesiyle çalışmaya başlayan aygıt. || *Güvenlik pedalı,* bir dingil, makas iğnesi ucunun çok yakınında bulunduğu zaman, makasın manevrasına engel olan düzenek. || *İşaret kapatma pedalı* ya da *Aubine pedalı,* bir demiryolu taşıtının geçişiyle, bir işaretin kapanmasını sağlayan karşıağırlığı serbest bırakan aygıt.

—Matbaac. *Kalıp pedalı,* eskiden klişecilikte kalıp çıkarmaya yarayan makine.

—Müz. Bir müzik yapıtında uzatılan ses. (Bk. *ansikl.* böl.) || İcracının ayağıyla kullandığı, bir mekanizmayı harekete geçiren küçük kol. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Pedal klavyesi,* org pedallarının tümü.

—ANSİKL. Müz. Uzun bir pedal, genellikle tonik ya da dominant sesleridir. Pedal uzatıldığı sürece, armoniye yabancı notalar da duyurulabilirler. Bir pedal, yapıtta, ait olduğu ses bölgesine göre, *alt pedal, orta pedal, üst pedal* olarak adlandırılır. Hem güçlü, hem de durak üst üste uzatılırsa, *çift pedal* adını alır. Pedal, parçanın sonunda, onun tonalitesinin belirginleşmesine katkıda bulunur. || Arpta, pedal, tellerin uzunluğunun değiştirilmesine, dolayısıyla da kromatik gamın elde edilmesine yarar; regalde ve harmoniumda körükleri çalıştırır; orgda pes boruların ses vermesini sağlar ya da registerleri harekete geçirir; XVIII. yy. sonu ingiliz modeli ya da XX. yy. fabrika yapısı klavsenlerde, ses bölgesinin ya da tınının değiştirilmesine yarar; piyanoda, susturucuları harekete ettirerek sesin yoğunluğunun değiştirilmesini sağlar.

PEDALFER a. (fr. *pédalfer;* yun. *pedon,* toprak, *al[üminyum]* ve *fer,* demir'den). Pedol. İklimsel akaçlaması kuvvetli, demir ve alüminyum birikim katlarından oluşan, kuzey podzollarından demirli ekvator topaklarına kadar uzanan çok uyumsuz toprakların tümü.

PEDALİON a. Üyeleri *Nauplius*'ların larvasına benzeyen tekerleklikurt cinsi.

PEDALYA → PADALYA.

PEDARİLER → PADRİLER.

PEDARİUS a. (lat. sözc.; ayak anlamına *pes, pedis*'ten). Esk. Rom. Henüz magistratus curulislik yapmadığı için konuşma hakkı olmayan ve yalnız oylamaya katılan senato üyesi.

PEDASA ya da **PİDASA.** Tar. coğ. B. Anadolu'da İonia ile Karia bölgeleri sınırında kent; Bafa gölü ile Selimiye arasında, İlbir dağlarının (antik *Grion*) D. eteğindedir. İonia ayaklanması sonucunda Persler Milet'i ele geçirdikten sonra ovayı işgal etmiş, dağlık kesimleri Pedasa'ya bırakmıştı (İ.Ö. 494). İ.Ö. 180'lerde Milet'e bağlandı. 200 m uzunluğunda surlarla çevrili kentin kimi kuleleri sağlamdır. Bunlar, yörük Cerit Osman Efe XIX. yy.'da bir süre burada barındığından onun adıyla anılır.

PEDASA. Tar. coğ. Anadolu'nun Karia bölgesinde Lelegler'in kurduğu sekiz kentten biri. Adı çeşitli kaynaklarda *Pedason* (lat. *Pedasum*) ve *Pedasos* olarak geçer. Yeri tartışmalıdır: G. Bean Muğla'nın Milas ilçesine bağlı Gökçeler köyündeki kalıntıların bu yerleşmeye ait olduğunu bildirirken, A. Philippson ve Kiepert haritalarında Karacahisar'a yerleştirilmiştir. Pers komutanı Harpagos Pedasa'da büyük bir direnişle karşılaşmış (İ.Ö. 544), daha sonra pers ordusunun bir kolu burada Karialılar'ca pusuya düşürülüp yok edilmişti (İ.Ö. 499). Mausolos döneminde Halikarnassos'a bağlandı.

PEDASOS. Tar. coğ. Anadolu'da Troas bölgesinin G.'inde kent; Satnioeis (Tuzla) çayının kıyısındaydı. Homeros, kentten bir leleg yerleşmesi olarak söz eder ve kralları Altes'in Truva ile iyi ilişkiler içinde olduğunu yazar.

PEDAT a. (fr. *pédate;* lat. *pes, pedis,* ayak'tan). Akciğerleri, ambulakrum boruları bulunan, ayrı eşeyli denizhıyarı. (Karşt. APODİA.)

PEDAVRA → PADAVRA.

PEDDANA, Krişnadevaraya sarayına bağlı ve telugu dilinde yazan şair (XVI. yy.'ın birinci yarısı). Genç ve sofu bir brahman pravaranın serüvenlerini anlatan ve telugu dilinde yazılan beş büyük şiirin en önemlisi olan *Manucaritra*'yı yazdı.

PEDEK a. *Yörs.* Ahırın kapısını içerden kapatmaya yarayan kalın sırık.

PEDER a. (fars. *peder*). *Esk.* **1.** Baba. **—2.** *Peder-ender,* üvey baba. || *Peder-mande,* babadan kalma, babadan kalan miras. || *Kayın peder* → KAYINPEDER.

PEDERANE be. (fars. *peder* ve *-āne*'den *pederāne*). *Esk.* Baba gibi, babaya yakışır biçimde.

PEDERİ a. (fars. *peder* ve *-ī*'den *pederī*). *Esk.* Babalık, baba olma durumu.

PEDERNALES, Dominik Cumhuriyeti'nde kent, il merkezi, Haiti sınırı yakınında; 7 900 nüf. Ticaret ve tarım merkezi. Yakınında boksit yatakları. *—Pedernales ili,* 1 011 km²; 18 896 nüf. (1990).

PEDERSEN (Charles John), ABD'li kimya mühendisi (Pusan, Kore, 1904 - Salem, New Jersey, 1989). 1920'de ailesiyle birlikte ABD'ye geldi. Dayton (Ohio) Üniversitesi'nin kimya bölümünü bitirdi. MİT'de organik kimya dalında master yaptı. İ. E. Du Pont de Nemours şirketinde araştırmacı olarak çalışmaya başladı. Sentez yoluyla, doğal biyolojik moleküllerin benzerlerini üretmeyi başardı (1958). Bu başarısını geliştiren D. J. Cram ve J.-M. Lehm ile 1987 Nobel kimya ödülü'nü paylaştı.

PEDERSEN (Christiern), danimarkalı yazar (Helsingør 1475'e doğr. - *ay. y.* 1554). Paris'te öğrenciyken (1508-1515), *Vocabulaire latin-danois* (1510) adlı bir yapıt yayımladı ve 1514'te Saxo Grammaticus'un ilk danca çevirisini yaptı. Luthercİliği benimsemişti. 1532'de Malmö'ye yerleşti ve matbaacılığa başladı, Luther'in Kutsal Kitabı'nın danca çevirisini yayımladı (*Christian III Bibel,* 1550).

PEDERSEN (Holger), danimarkalı dilbilimci (Gelballe, Kolding yakınları, 1867 - Kopenhag 1953). Kopenhag'da profesörlük yapan (1908) Pedersen'in irlanda dilinde soluklu ses çıkarılması üzerine tezi (1897) yenidilbilgiciler çizgisinde yer alır. Karşılaştırmalı dilbilgisi alanında danca, ingilizce, fransızca ya da almanca yazdığı 30'dan çok yapıtı vardır: bu çalışmalar, hint-avrupa lehçeleri ve bunların sami ya da fin-ugur dilleriyle bağıntıları üzerine, arnavutça, ermenice, hititçe, toharca, vb. üzerinedir. Ancak dilbilime katkısı, anıtsal *Vergleichende Grammatik der keltischen Sprachen* (Kelt dilinin karşılaştırmalı dilbilgisi) [1909-1913, 2 cilt] adlı yapıtıyla, özellikle keltçe alanında önemlidir. Dilbilim tarihi üzerine bir çalışma da kaleme almıştır: *The Discovery of Language* (Dilin keşfi) [1924].

PEDERSEN (Carl Henning), danimarkalı ressam (Kopenhag 1913). Kandinsky, Klee ve Miró'nun etkileri, popüler ve ilkel sanatların keşfi, sanatçıyı 30'lu yılların sonundan başlayarak, içtenlik ve renk zenginliğini bağdaştıran masalsı ve şiirsel bir anlatımcılığa götürdü. 1940'lı yıllarda *Helhesten* dergisi ve deneysel Høst grubuyla ilişkİ kurdu, Cobra hareketinin etkinliklerine katıldı (*Horozun dansı*, 1948, Louisiana müzesi, Humlebaek). Pedersen, heykeller ve seramik süsleme çalışmaları da yapmıştır.

PEDERŞAHİ sıf. (fars. *peder, şāh* ve *-ī'* den *peder-şāhī*). Esk. topbil. Ataerkil.

PEDERŞAHİLİK a. (fars. *peder-şāhī'* den). Esk. topbil. Erkeğin egemen olduğu aile ya da toplum biçimi, ataerkil.

PEDETİDAE a. (lat. *pedes, -itis,* yaya, ve yun. *eidos,* görünüş'ten). Doğu ve Güney Afrika'da yaşayan kemiriciler familyası. (Örnek türü sıçrayan tavşandır: *Pedetes capensis.* Sincapımsılar takımı.)

PEDİASTRUM a. Az ışık alan ve ağır akan sularda, özekdeş ve düz taç biçiminde dizili 16, 32 ya da 64 hücrelik koloniler halinde bulunan yeşil suyosunu. (*Chlorophyceae* familyası.)

PEDİATRİ ya da **PEDİYATRİ** a. (fr. *pédiatrie*). ÇOCUK* HEKİMLİĞİ'nin eşanlamlısı.

PEDİATRİK sıf. (fr. *pédiatrique*). **1.** Çocuk sağlığı ve hastalıklarıyla (pediatri) ilgili. **—2.** *Pediatrik muayene,* çocuğun bir hastalık belirtisi nedeniyle ya da sağlıklı olduğu halde olağan muayene çerçevesinde tıbbi yönden incelenmesi. (Kural olarak yaşamın ilk 8 gününde çocuğun her gün, 6. aya kadar her ay ve daha sonra 9. ve 12. aylarda pediatrik muayeneden geçmesi gerekir.)

PEDİCELLİNA a. Soğuk denizlerde yaşayan *Entoprocta* şubesinden yosunhayvanı cinsi. (İnce uzun bir sapı vardır. Sürünen küçük koloniler oluşturur.)

PEDİCULİDAE a. Böcbil. İNSANBİTİGİLLER familyasının bilimsel adı.

PEDİD ya da **PEDİDAR** → BEDİD.

PEDİGRİ a. (ing. *pedigree;* fr. *pied de grue,* turna ayağı'ndan; vaktiyle İngiltere'de bir soyağacının derecelerini ya da dallarını göstermek için resmi soy kütüklerinde üç küçük düz çizgiden oluşan bir işaret yapıldığı ve bu da turna ayağına benzetildiği için bu adı almıştır). **1.** Soyağacı, evcil bir hayvanın (köpek, at, vb.) kökeni. **—2.** Bir hayvanın soyağacının kaydedildiği belge, soy kütüğü.
—Binc. Atların soy gelişimini gösteren belge.

PEDİKÜLOZ a. (fr. *pédiculose*). BİT* HASTALIKLARI'nın eşanlamlısı.

PEDİKÜR a. (fr. *pédicure,* ayak bakımı yapan kimse'den). Tırnakların deriye batmış olanlarını düzeltmek, nasırları yumuşatmak ya da çıkarmak gibi ayak bakımı işlemleri: *Pedikür yapmak, yaptırmak.*

PEDİKÜRCÜ sıf. ve a. Pedikür yapan kimse için kullanılır.

PEDİLANTHUS a. (yun. *pedilon,* ayakkabı, ve *anthos,* çiçek'ten). Tropikal Amerika kökenli, dalları genellikle etli ve dikenli, sütsü özsulu ağaççık. (Göbekli bürümler halinde toplu olan çiçekleri dalların ucunda bulunur. *Pedilanthus tithymaloides* Antiller'de ve Güney Amerika'da yetişir. Santo Domingo ipekası denen kökünden kusturucu bir drog elde edilir. Sütleğengiller familyası.)

PEDİLER ya da **BAPEDİLER,** Lesotho'da yaşayan, yaklaşık bir milyon nüfuslu, sotho grubundan halk. Tsvana kabilelerinin bir gruplaşmasından doğan Pediler ya da Sotholar, bantu yayılmasının son dalgasını oluşturur. Çiftçi ve büyük baş hayvan yetiştirici olan Pediler, kraal adı verilen dağınık ve çitle çevrili birkaç evlik küçük köylerde otururlar. Buralarda aynı ailenin üyeleri barınır. Konut babayerlidir ve akrabalık bağları, aynı topraklar üstünde yaşamanın oluşturduğu bağlar kadar güçlü değildir. Bütün bölgede olduğu gibi, burada da davar ve sığır temel bir rol oynar (özellikle evlilik karşılığı olarak). Kral, geleneksel olarak, en yüksek siyasal bütünleşme düzeyini oluşturur.

PEDİMENT a. (ing. *pediment*'tan). Jeomorfol. İnselberg tipi sarp bir yamacın eteğinde, kristalli kayaçta oluşan eğik yüzey yamaca belirgin bir içbükeylik ya da dirsekle bağlanır.
—ANSİKL. Mekanik bakımdan dayanıklı bir malzeme içinde yontulmanın oluşması günümüzde de tartışmalıdır: yarıkurak bölgelere özgü bir akışın özellikleri böyle bir biçimin bozulmadan kalmasını sağlasa da, bu yüzeyin biçimlenmesi, önceden meydana gelmiş bir hazırlama olmaksızın pek olası görünmemektedir. Şu halde problem, şevlerde olduğu gibi, geşvek kayaçların aşınması olayındaki özel koşulları gerektirir. "Pediment" terimi, sert tortul kayaçlarda (kireçtaşı ya da kumtaşı) oluşmuş, kökeni hâlâ belirsiz benzer biçimler için de kullanılmaktadır.

PEDİNUS a. (fr. *pédinus,* yun. *pedinos,* ovalarda yaşayan'dan). Elitraları benekli, küçük benekli kınkanatlı cinsi. (Karaböcekgiller familyası.)

PEDİON. Esk. Yun. Attike'nin merkezindeki verimli ova. Solon döneminde bu ova, Pedionlular hizbi ya da siyasal partisinin kendine yandaş topladığı bir merkezdi.

PEDİONOMİDAE a. (yun. *pedionomos,* ovalarda oturan'dan). Güney Avustralya'da yaşayan kuş familyası. (Örnek türü *Pedionomus torquatus*'tur. Bataklıkkuşları takımı.)

PEDİONOMUS TORQUATUS a. Güney Avustralya'da yaşayan bataklıkkuşu. (Sayısı giderek azalan bu kuş uçmayı sevmez, buğdaysılarla ve böceklerle beslenir. Gececidir. Aileye dişisi egemendir: üreme zamanında dişiler kur yapar; erkekler-se tek başlarına kuluçkaya yatar ve yavrulara bakarlar. *Pedionomidae* familyası.)

PEDİOPSİS a. Çok küçük bedenli ağustosböceklerini içeren cins. (Cüceağustosböceğigiller familyası.)

Carl Henning Pedersen'in bir yapıtı
Duna ve Krestan Krestensen kol.

PEDİPALPUS a. (lat. sözc.). Örümceğimsilerdeki duyuayağı'nın eşanlamlısı.

PEDİPLEN a. (ing. *pediplain, pedi* [ment] ve *plain,* ova'dan). Jeomorfol. J. A. Maxson ve G. H. Anderson'ın (1935), kimi zaman artık engebelerle örtülü ve pedimentlerin kaynaşmasından doğan çok geniş düzlemsel bir yüzeyi belirtmek için ürettikleri terim.

PEDİPLENLEŞME a. Jeomorfol. Kurak mevsimli tropikal bölgelerde, eğimlerini koruyarak gerileyen sarp yamaçların yerini pedimentlerin alması sonucu bir pediplen oluşması. (Bugün de tartışılan bu kuram, engebe evriminde evrensel bir süreç olarak ve Davis peneplenleşmesinin yerine L. C. King tarafından önerilmiştir.)

PEDİSEL a. (fr. *pédicelle*). Zool. KISKAÇLI DİKENCİK*'in eşanlamlısı.

PEDİYATRİ → PEDİATRİ.

PEDNELİSOS. Tar. coğ. Anadolu'da Pamphylia ile Pisidia bölgeleri sınırında kent; yeri kesin değildir, ancak G. Radet, W. Ramsay ve H. Kiepert Antalya'nın merkez ilçesi Döşemealtı bucağına bağlı Kızıllı köyü yakınındaki kalıntıların bu yerleşmeye ait olduğu görüşündedirler. Bir görüş de, Pednelissos'un, bugünkü Kozan'ın (Serik ilçesi) 2 km kuzey-doğu'suna düştüğü doğrultusundadır. Artemidoros, kenti Pisidia yerleşmeleri arasında sayar. İ.Ö. 220'lerde Selgeliler'ce kuşatıldı, bu saldırı selefki kralı Akhaios ve komutanı Garsyeris tarafından güçlükle önlendi. İ.S. II.-III. yy.'larda Zeus, Apollon, Nemesis, Tykhe, Artemis betimli sikkeler bastı.

PEDODONTİ a. (fr. *pédodontie;* yun. *pais,* çocuk ve *odus,* diş'ten). Dişç. cerr. Diş hekimliğinin çocuk dişlerinin tedavisiyle ilgilenen bölümü.

PEDOGENEZ a. (fr. *pédogenèse*'den; yun. *pais, paidos,* çocuk ve *genesis,* doğmak). Biyol. Larva (kurtçuk) haliyle çoğalan hayvanların üreme biçimi.
—ANSİKL. Bu erken partenogenez 1861'de Nicolas Wagner tarafından keşfedildi. Pedogeneze özellikle ikikanatlılarda (ma-

Pedionomus torquatus dişi

Anderson-Fournier-Explorer

Laguat yakınında pediplen manzarası (Cezayir)

Arxiu Mas

Büyük Pedro III
Aragón kralı
Felipe Ariosto'nun bir tablosundan
ayrıntı
Askeri müze, Barcelona

Giraudon

Pedro I, Brezilya imparatoru
1825'te yapılan bir tablodan
ayrıntı
Ulusal tarih müzesi
Rio de Janeiro

Giraudon

Brezilya imparatoru Pedro II'nin
bir portresinden
ayrıntı
Ulusal tarih müzesi
Rio de Janeiro

zısineğigiller, titreksinekgiller) sık rastlanır. Örneğin miastor metraloas'ın kurtçuğu, kendi bedeninde döllenmeden gelişen yumurtalar üretir. Üç hafta sonra, yumurta çatlar ve içinden dişi kurtçuklar çıkar. Önce birçok kuşak art arda birbirini izler; sonra "imago"ya yakın farklı kurtçuklar oluşur ve bunlar pupa biçiminden sonra asıl sineklere dönüşür. Yetişkinler çiftleşir ve ürettikleri yumurtaların içinden yukarıda sayılan özelliklerde kurtçuklar çıkar.

PEDOKAL a. (fr. *pédocal; pedo-* ve *ka[rbonat]*'tan). Pedol. Birikim katlarında karbonat ve özellikle kireçtaşı bulunan kurak iklim toprağı.

PEDOKLİMAKS a. (fr. *pédoclimax*). Pedol. İnsan eliyle bozulmamış belli bir ortamın ayırtedici özelliği olan ve kararlı bir toprağın bitki örtüsüyle denge halindeki profil. (Bu profil, toprağın klimaks*ıdır.)

PEDOLOG a. (fr. *pédologue*). Doğal bir nesne olarak kabul edilen toprağı inceleyen uzman.

PEDOLOJİ a. (fr. *pédologie*). Toprakları inceleyen bilim dalı. (Eşanl. TOPRAKBİLİM.) —ANSİKL. Toprak, alttaki kayaçtan miras kalan basit cansız bir dayanak değil, iklim, canlı organizmalar (fauna ve mikroorganizmalar) ve ana kayaçta bulunan mineral malzeme arasındaki karmaşık etkileşimlerin bir sonucu olan dengenin yarattığı canlı bir ortamdır. (→ TOPRAK OLUŞUMU.) Bütün canlı sistemler gibi gençlik ve olgunluk evrelerinden geçtikten sonra, toprağı ve toprak-bitki ekosistemini belirleyen denge durumuna ulaşır.

XVIII. yy.'da Van Helmont ve Saussure, XIX. yy.'da Liebig ve Boussaingault gibi öncüler, tarım kimyasının bilimsel temellerini attılar. Ancak toprakbilimi ayrı bir bilim dalı olarak ele alan rus okulu oldu; Dokuçayev (1846-1903) ve öğrencileri Sibirtsev, Glinka, Zaharov toprakbilimini gerçek kimliğine kavuşturdular; bu bilim adamları pedolojinin tanımsal ve genetik temellerini attılar, toprakların oluşumu kuşaksal yayılışında iklimin başlıca rolü oynadığını öne sürdüler. Fransız okulu A. Demolon (1881-1954) tarafından gerçek anlamda kuruldu. École des eaux et forêts müdürü A. Oudin'in teşvikiyle Nancy' de bir orman pedolojisi eğitiminin başlatılması, daha sonra gerek Fransa'da, gerekse Afrika topraklarında G. Aubert'in yaptığı çalışmalar ve P. Duchaufour'un araştırmaları toprakbilime ekolojik, morfolojik ve genetik bir yaklaşım sunan fransız pedolojinin uluslararası bir önem kazanmasına neden oldu.

Pedoloji toprağın bileşenlerinin kaynağını ve özelliklerini ele alır, bunları, ortam etkenlerine ve toprağın tarihine bağlar. Toprak profillerinin incelenmesinde, arazinin morfolojik betimlemesinden, birkaç mikron ölçeğinde altyapı incelemelerine (geçişli ve süpürmeli elektronik mikroskopiler) kadar uzanan çeşitli gözlem ölçeklerinden yararlanılır. Pedolojinin analitik temeli çok çeşitlidir: fiziksel çözümlemeler, kimyasal ve spektrometrik yolla temel çözümlemeler; yerinde yapılan mineroloji ve kristalkimyasal çözümlemeleri (X ışınlarının kırınımı); humuslu maddelerin biyokimyası ve mikrobiyoloji teknikleri.

Deneysel incelemeler de oldukça gelişmiştir: toprak minerallerinin kimyasal ve biyolojik ayrışma mekanizmalarının laboratuvar modelleriyle simülasyonu; bitki-mikroorganizma-toprak sistemlerinin incelenmesinde fitotronik teknikler; nihayet, doğal deney istasyonlarında incelemeler (lizimetri ve izotopluk).

Pedolojik araştırma alanları çok çeşitli ve geniştir: pedojenez (toprakların evrim türleri, tarihi ve bilimsel sınıflanması); tarım, ormancılık ve çevreye (kirlenme) uygulanan toprak-bitki-mikroorganizma ilişkileri. Bu iki yönüyle pedoloji, doğal ortamların bilimi olarak tanımlanan ekolojinin temel taşlarındandır.

Pedolojinin şu bilim dallarıyla da önemli bağları vardır: jeoloji (yararlı metal yataklarının oluşumu, denizaltı toprakları olarak kabul edilen bugünkü deniz çökellerinin evrimi), jeomorfoloji (yüzey biçimlerinin oluşumu ve evrimi), hidrojeoloji ve hidroloji (yerüstü ve yeraltı sularının rejimi ve niteliğinde toprakların rolü). Pedoloji yer bilimleriyle yaşam bilimleri sınırında yer alır.

Uluslararası toprak incelemeleri birliği' nin 1982'de Yeni Delhi'de yapılan XII. kongresinde, toprakların dünya çapında bir dökümünü yapma gerekliliği üzerinde önemle durulmuş ve toprak rezervlerinin, üretim kapasitelerinin ve bozulma risklerinin ancak bu yolla saptanabileceği belirtilmiştir.

PEDRARİAS DÁVİLA (Pedro ARİAS DÁVİLA, —denir), ispanyol conquistador (Segovia 1440 ? - León, Nikaragua, 1531). Yüksek castilla soyluluğundan geliyordu, Panama kıstağındaki Darién valiliğine atandı, 1514'te Amerika'ya gönderilen en güçlü donanmayı yönetti. 1514-1526 arasında, kıstak bölgesini sertlikle yönetti, başkenti Panama'da kurdu ve İspanya ile ticareti düzenledi. Daha sonra, 1526'dan ölümüne kadar Nikaragua'yı yönetti.

PEDRAS RUBRAS, Portekiz'de, Porto'nun K.-K.-B.'sında yer. Uluslararası havalimanı.

PEDRELL (Felipe), ispanyol besteci, müzikolog ve eğitimci (Tortosa 1841 - Barcelona 1922). XIX. yy.'ın sonlarındaki ispanyol müzik rönesansının mimarı olan Pedrell'in kendi kendini yetiştirdiği söylenebilir. Özellikle Katalonya'da, çok sayıda halk korosu ya da halk orkestrası kurdu; *sardane* dansı gibi kimi gelenekleri yeniden canlandırdı; opera geleneğindeki kesintiyi eleştirdi ve yeni ispanyol operasının oluşturulması gerektiğini savundu; *Por nuestra música* (1891) adlı kitabında düşüncelerini açıkladı; sayısız makale yazdı; müzikoloji kitapları kaleme aldı (*Emporio científico e histórico de organografía musical antigua española* [Eski ispanyol organoloji kitaplarından seçmeler], 1901; *Antología de organistas clásicos españoles* [Klasik ispanyol orgcularının antolojisi], 1908; *El cancionero musical popular español* [İspanyol halk şarkıları], 1922). Madrid konservatuvarı'nda 30 yıl boyunca ders verdi. Başlıca öğrencileri arasında Granados, de Falla ve H. Anglés de vardı. Çok sayıda beste yaptı. Bunlar arasında, çeşitli dillerde 12 opera (*Quasimodo*, 1875; *Cleopatra*, 1881; *Mazeppa*, 1881; *Los Pirineos*, 1891) ve senfonik şiirler de vardır. Başyapıtı, katalan üçlemesi *Els Pireneus*'tur (oratorya; Barcelona, 1902).

PEDRET ustası, Roman dönemi ressamı; Pedret kilisesi'nde (Katalonya) yaptığı duvar resimlerinden dolayı bu adla anılır; sözkonusu resimler günümüzde Barcelona ve Solsona müzeleri arasında paylaşılmıştır. Sanatçı XI. yy.'ın sonuna doğru ya da XII. yy.'ın başlarında Pireneler'in iki yamacında çalışmıştır (Saint-Lizier katedrali). Üslubu ve işlediği süsleme konuları italyan etkisini yansıtır.

PEDRETTİ (Erica), almanca yazan isviçreli kadın yazar (Šternberg, Moravya, 1930). Değişik zaman dilimlerine ait planların yan yana getirilmesi ve birbirine karıştırılmasıyla son derece ustalıkla kurulmuş düzyazı yapıtlarında ve radyo oyunlarında, anımsamanın en küçük ayrıntılarını aslına sadık biçimde verir (*Harmloses, bitte*, 1970; *Heiliger Sebastian*, 1973; *Veränderung*, 1977).

AZİZLER

PEDRO de Alcántara *(aziz)* [Pedro GARAVİTO], ispanyol fransisken rahibi (Alcántara 1499 - Las Arenas 1562). Aziz Francesco tarikatında reform yaptı. Tinsellik üstüne çeşitli yapıtlar yazdı; özellikle dua üstüne incelemesiyle [1556] büyük ispanyol mistikleri arasında yer alır. Avilalı azize Teresa'yı etkilemiştir.

PEDRO CLAVER *(aziz)*, katalan din adamı (Verdú, Katalonya, 1580 - Cartagena, Kolombiya, 1654). Cizvit oldu (1602). Latin Amerika'da Cartagena'ya gitme iznini elde etti; burada (40 yıl zenci köleler için çalıştı. 1888'de aziz ilan edildi.

PEDRO NOLASCO *(aziz)*, Merced tarikatının kurucusu (Languedoc'ta 1182'ye doğr. - Barcelona 1249 ya da 1256). Albililer'e karşı açılan haçlı seferinde Simon de Montfort'a katıldı ve Mağribliler'in Valencia krallığı'ndan ele geçirdikleri esirleri satın almak için uğraştı. Aragón kralı Jaime I'le birlikte Merced tarikatını kurdu (1218) ve bu tarikatın ilk başrahibi oldu. 1628'de aziz ilan edildi.

ARAGÓN

PEDRO I (1070'e doğr.-1104), Aragón ve Navarra kralı (1094-1104), kral Sancho I Ramírez'in büyük oğlu. Araplar ile savaştı, 1096'da Huesca'yı aldı ve Valencia'da Cid'e yardım sağladı.

PEDRO II (1176'ya doğr. - Muret 1213), Aragón kralı (1196-1213), Alfonso II Ramón'un oğlu. Las Navas de Tolosa savaşı'nda (1212) parlak bir rol oynadıysa da 1213'te Toulouse kontu Raimond VI'ya yardım amacıyla girdiği Muret savaşı'nda öldü.

PEDRO III Büyük (1239'a doğr. - Villafranca del Panadés, Barcelona, 1285), Aragón (1276-1285) ve Sicilya (Pietro I adıyla) [1282-1285] kralı, kral Fatih Jaime I'in oğlu. 1246'dan itibaren Sicilya işlerine karıştı, Sicilya kralı Manfredi'nin kızı Hohenstaufen hanedanından Costanza ile evlendi (1262) ve Manfredi ölünce (1266) karısına Sicilya kraliçesi unvanını verdirdi. O tarihten sonra Anjou sülalesinden Carlo'nun bütün düşmanlarına ve kurbanlarına destek oldu. Bir deniz imparatorluğu kurmak istediği için kardeşi Mallorca kralı Giacomo'ya metbuluğunu kabul ettirdi (Perpignan antlaşması, 1279); nihayet, Sicilya ayaklanması'ndan (30 mart 1282) sonra, Palermo kralı tacını giydi (1 eylül). Papa Martinus IV tarafından aforoz edildi ve karşısına düşmanlar çıkarıldı. Pedro III, Calabria'da Anjoulular'a karşı savaştı. Amirali Ruggero di Lauria, Anjoulu Carlo I'in oğlu Topal Carlo'yu tutsak aldı (1284). Bunun üzerine, Atak Philippe III, kuzenini desteklemek amacıyla Aragón'a girdi ve Gerona'yı kuşattı, fakat Pedro III'ün donanması deniz ulaşımını kestiği için Perpignan'a çekilmek zorunda kaldı. Artık Sicilya'nın tek hâkimi durumuna gelen Pedro III'ün bu başarısı, adanın güney İtalya'dan ayrılarak iki Sicilya krallığı'nın kurulmasına yol açtı ve Akdeniz'de kurulacak Aragón İmparatorluğu'nun habercisi oldu.

PEDRO IV el Ceremonioso (Balaguer 1319 - Barcelona 1387), Aragón kralı (1336-1387), kral Alfonso IV'ün oğlu. Mallorca ve Roussillon'u, yeğeni ve vasalı Mallorca kralı Jaime II'den geri aldı (1344), başkaldıran aragón soylularına boyun eğdirdi, Venedik ile bağlaştı, Bizans önlerinde Cenovalılar'ı yendi (1352) ve başlıca Sardinya kentlerini işgal etti (1354); ancak adayı tümüyle yola getirmeyi başaramadı. Castilla kralı Zalim Pedro'ya karşı giriştiği savaşlar sonucu, Trastamaralı Enrique'nin bağlaşığı durumuna geldi.

BREZİLYA

PEDRO I (Queluz 1798 - *ay. y.* 1834), Brezilya imparatoru (1822-1831), Portekiz kralı (Pedro IV) [1826]. Portekiz kralı João VI ile Bourbon sülalesinden Carlota Joaquina'nın oğlu. Fransız işgali yüzünden yurdundan ayrılmak zorunda kalan ailesiyle birlikte Brezilya'ya gitti (1807) ve Avusturyalı Maria Leopoldina ile evlendi (1818). Babası Lizbon'a döndüğü zaman (1821) naip-prens olarak Brezilya'da kaldı. Portekiz Corteslerinin merkeziyetçi si-

yaseti Brezilyalılar'ı memnun etmediğinden, babası adına Brezilya Anayasası'na bağlılık yemini etmiş olan (1821) Pedro, ayrılıkçılarla anlaştı: ülkenin "sürekli koruyucusu" unvanını aldı ve onun bağımsızlığını ilan ederek (7 eylül 1822) imparator oldu (12 ekim). 1823'te, kraliyet otoritesini sınırlamak isteyen Kurucu meclis'i feshetti ve Brezilya'ya yeni bir Anayasa verdi (1824). Babasının ölümü üzerine Portekiz kralı oldu (1826). Krallığa otoriter bir Anayasa getirdi ve onu, kızı Maria II'ye bıraktı; genç kraliçenin nişanlısı olan kardeşi Miguel'i de naip yaptı (1826). Pedro'nun Brezilya'ya dönmesinden sonra Miguel, mutlakıyetçilerin yardımıyla Maria II'yi tahttan indirdi ve kendisini kral ilan etti (1828). Onu fazlasıyla portekizli kalmakla kınayan muhalefetin eleştirileri sonucunda oğlu lehine brezilya tahtından feragat etmek (1831) zorunda kalan Pedro, Portekiz'i yeniden fethetti ve kardeşini Evora'da teslim olmaya (1834) zorladıktan sonra liberal reformlara girişti ve Maria II'yi yeniden tahta çıkarttı.

■ **PEDRO II** (Rio de Janeiro 1825 - Paris 1891), Brezilya imparatoru (1831-1889). Pedro I ile Avusturyalı Maria Leopoldina'nın oğlu. Babasından sonra tahta çıktı ve önceleri Bonifácio de Andrada e Silva'nın vasiliği altında hüküm sürdü. 1840'ta reşit olunca Anayasa'ya titizlikle uydu, Arjantin diktatörü Rosas tarafından tehdit edilen Paraguay ile Uruguay'ı destekledi (1851-52), daha sonra paraguaylı diktatör Francisco Solano López'e karşı Uruguay ve Arjantin'le birleşti (1865-1870). Kültürlü ve filozof bir prens olan Pedro II, olguculuğun ve masonluğun etkisinde kalarak köleliği kaldırdı (1888); bunun üzerine, Pedro II'ye karşı, köle sahiplerinden, laikleştirme önlemlerinden hoşnut olmayan rahipler sınıfından ve ordudan oluşan bir cephe kuruldu. İmparator, tahttan el çekerek (15 kasım 1889) Fransa'ya sığınmak zorunda kaldı.

CASTİLLA

PEDRO I Zalim (Burgos 1334 - Montiel 1369), Castilla ve León kralı (1350-1369). **Adil** de denir, kral Alfonso XI'in oğlu. Gözdesi María de Padilla'ya çok bağlı olduğundan, karısı Bourbonlu Blanca'yı, İspanya'ya ayak basar basmaz (1353), önce Arévalo'da, sonra da Toledo'da tutuklattırdı. Pedro, burjuvaziyi destekledi ve evlilikdışı kardeşleri olan ve ondan büyük eziyet gören Trastamaralılar'ın yanında yer alan castillalı soylulara karşı sürekli savaşım verdi. Pedro, Aragón kralıyla aralıksız çatıştı. Aragón kralı Pedro IV ise Alfonso XI'in evlilikdışı oğlu Trastamara kontu Enrique'i destekledi. Enrique, Du Guesclin'in Büyük Birlikler'ini parayla tutarak kendisini Castilla kralı ilan ettirdi (1366). Pedro, bunun üzerine, Guyenne valisi Kara Prens Edward'ı yardıma çağırdı. Trastamara'nın ordusunu Nájera'da yenilgiye uğrattı (1367), ama 1369'da Montiel'de yenildi. Kısa bir süre sonra da bir pusuya düşürülüp kafası kesildi.

PORTEKİZ

PEDRO I Adil (Coimbra 1320 - Estremoz 1367), Bourgogne hanedanından Portekiz kralı (1357-1367). Yiğit Afonso IV'ün oğluydu, Constanza de Castilla ile evlendi (1340), ardından karısının ölümünden (1345) sonra, gizlice metresi İnés de Castro ile evlendi. 1355'te Afonso IV, İnés de Castro'yu öldürttü. Pedro babasıyla barışarak, 1357'de onun yerine geçti. Hükümdarlığı döneminde, krallığın gücü egemen duruma geldi.
—Güz. sant. Kralın ve İnés'in mezarı Alcobaça'dadır.

PEDRO, Coimbra dükü, Portekiz infantesi (Lizbon 1392 - Alfarrobeira 1449). João I'in dördüncü oğluydu, yeğeni Afonso V'in küçüklüğü sırasında krallık naipliği yaptı, bir komploya kurban gitti ve Alfarrobeira savaş alanında Afonso V'e karşı savaşırken öldü. Büyük bir gezgindi; Afrika kıyıları boyunca girişilen özel seferleri destekledi.

PEDRO (Portekiz 1429 - Granollers, Barcelona yakınında, 1466), **Coimbra** dükü (1449-1466), Katalonya prensi (1463-1466), öncekinin oğlu, babasından ayırt etmek için **Condestable** denir). Babası ölünce, Castilla'ya sığınmak zorunda kaldı. Afonso V'in çağırması üzerine, kralla birlikte Fas'a gitti (1463). Ayaklanan Katalanlar tarafından prens olarak seçildi, Aragón kralı Juan II'ye yenildi. Sanat değeri yüksek birçok şiir bıraktı.

PEDRO II (Lizbon 1648 - *ay. y.* 1706), Bragança sülalesinden Portekiz kralı (1683-1706). Kral João IV ve Luisa de Guzmán'ın oğluydu. Kardeşi Afonso VI'yı iktidardan uzaklaştırdı ve kardeşinin karısı Maria Savoia'nın evliliğini iptal ettirdikten sonra, onunla evlendi. Kardeşinin ölümüne kadar naiplik etti (1668-1683). İspanya'nın portekiz bağımsızlığını tanımasını sağladı (1668). Cortesler'i toplamayarak mutlakıyetçiliği güçlendirdi ve Ericeira kontunun "colbertçi" siyasetini destekledi. Ancak bu siyaset başarılı olmadı ve Methuen antlaşması'yla (1703) sona erdi.

PEDRO III (Lizbon 1717 - *ay. y.* 1786), Bragança sülalesinden Portekiz kralı (1777-1786). Kral João V ve Avusturyalı Mariana'nın oğluydu, kardeşi José I'in kızıyla evlendi (1760) ve tahtı onunla (Mariana Victoria de Borbón) paylaştı.

PEDRO IV, Portekiz kralı (1826) → PEDRO I, Brezilya imparatoru.

PEDRO V (Lizbon 1837 - *ay. y.* 1861), Bragança sülalesinden Portekiz kralı (1853-1861). Maria II'nin oğluydu, onun yerine geçti ve 1855'e kadar babası Saksonya-Coburg-Gothalı Ferdinand'ın naipliği altında hükümdarlık etti. Aydın bir kral olarak, ülkenin eğitim bakımından gelişmesine ve teknik açıdan donatılmasına çalıştı.

DİĞERLERİ

PEDRO DE LUNA → BENEDİCTUS XIII.

PEDRO JUAN CABALLERO, Paraguay'da kent, yönetim bölgesi merkezi, Brezilya sınırı yakınında; 10 300 nüf. Kahve işletmeleri.

PEDROLİNO → PIERROT.

PEDROLO (Manuel DE), katalan yazar (Arañó, Lérida, 1918). Şiirler (*Esser en el món,* 1948) ve "saçma tiyatrosu"nun etkisinde oyunlar (*Homes i no,* 1957) yazdı. Özellikle, içinde yaşadığı topluma karşı çıktığı romanları (*Es vessa una sang fàcil,* 1952; *Cendra per Martina,* 1965; *Totes les bèsties de càrrega,* 1968; *Detall d'una acció rutinària,* 1975) ile tanındı.

PEDRUD a. (fars. *pedrūd*). *Esk.* Veda, vedalaşma, esenleşme.

PEDUBASTİS, mısırlı prens; Bubastis (Delta) kentinde doğan bu prens, Şeşonk III'ün (XXII. hanedan) hükümdarlığı sırasında, kendini Mısır kralı olarak da kabul ettirdi (817-763) [büyük Amon rahibi Harsiese II'nin desteğiyle, ilkin Delta'nın bir bölümünde, ardından Teb'de]. XXII. hanedana koşut olarak hüküm süren XXIII. hanedanı kurdu. —*Firavun Pedubastis'in kahramanlık destanı,* özellikle ülkenin iç anlaşmazlıklarını dile getiren destan.

PEDUM a. (*çoban değneği* anlamına gelen lat. sözc.). Esk. Rom. Kır tanrılarına özgü ucu kıvrık değnek.

PEEBLES, Büyük Britanya'da kent, İskoçya'da, Güney Highlands'ta, Tweed kıyısında; 6 000 nüf. Dinlenme merkezi. —Kentin 2 km aşağısında, Neidpath Castle (XIII.-XV. yy.'da yapılmış kale).

PEE DEE, ABD'de 690 km uzunluğunda ırmak. Kuzey Carolina'nın kuzey-batı'sında doğar (burada adı Yadkin'dir), G.'e doğru akar, Güney Carolina'nın doğusunu sular ve Charleston'un K.-D.'sunda Winyah körfezinde Atlas okyanusu'na dökülür.

PEEL, Hollanda'da (Limburg) bölge, Brabant ile Limburg'un sınırında. Uzun süre turbalık ve çalılık olan Peel yavaş yavaş tarla haline getirildi ve tarıma açıldı.

PEEL (*sir* Robert), ingiliz sanayici ve siyaset adamı (Peel's Cross, Lancaster yakınında, 1750 - Drayton Park, Staffordshire, 1830). Dokuma sanayisinde zenginleşti, 1790'da Avam kamarası'na girerek Pitt'in siyasetini destekledi ve 1802'de sanayide çocukların çalıştırılmasını sınırlayan ilk "Factory Act"ın ("fabrika yasası") çıkarılmasını sağladı.

■ **PEEL** (*sir* Robert), ingiliz siyaset adamı (Chamber Hall, Bury yakınında, 1788 - Londra 1850), sir Robert Peel'in oğlu. 1809'da torylerden milletvekili seçildi, 1810'da Perceval'in yönetiminde görev aldı ve İrlanda işleri müsteşarı oldu (1812 -1818), İrlanda'da "Royal Irish Constabulary" adıyla bir polis gücü örgütledi. Huskisson ve Ricardo gibi klasik iktisatçıların görüşlerine katılarak ödemelerin nakit parayla yapılması kuralını geri getiren bir yasa çıkarttı (1819). Liverpool (1822-1827) ve Wellington (1828-1830) hükümetlerinde İçişleri bakanlığı yaptı, ceza yasasını daha insancıl bir duruma getirdi, Londra bölgesi için bir polis örgütü kurdu ve önce çok şiddetli bir muhalefet gösterdikten sonra, İrlanda'da bir iç savaş tehlikesi baş göstermesi üzerine, katoliklere serbestlik tanıyan yasayı Meclis'ten geçirdi (1829). Parlamento reformuna karşı çıktıysa da, Meclis'te onaylanması (1832) üzerine, bunu bir oldubitti olarak kabul etti. Bundan sonra, toryler partisini "Muhafazakâr parti" adı altında çok başarılı bir biçimde yeniden örgütleme işine girişti. Kısa bir süre hükümet başkanlığı yaptıktan (1834-35) sonra, yeniden muhalefetin başına döndü. Bu arada serbest mübadeleci görüşleri daha güçlendi. 1841'de gene Başbakan oldu, birçok reformlar yaptı (150 sterlingin üstündeki gelirlerden gelir vergisi alma yönteminin yeniden yürürlüğe konulması, kamu borçlarının ve vergilerin azaltılması, yurttaşlık haklarından hâlâ yararlanamayan katolikler ve yahudilere bu hakların verilmesi, özellikle de korumacılık düzeninin yavaş yavaş kaldırılması). İrlanda'da kıtlık tehlikesinin belirmesi karşısında hızlı ve zorlayıcı davranmak gerektiğine karar veren ve artık serbest mübadelenin ülke çıkarlarına uygun düştüğüne inanan Peel, whiglerin de desteğiyle 1846'da "corn-laws"ı (tahıl yasaları) kaldıran yasayı Meclis'ten geçirdi; ama bu yüzden partisi parçalandı; birçokları kendisini liberal savlar uğruna sürekli "döneklik" göstermekle; Disraeli'nin liderliğini yaptığı "Genç İngiltere" grubu ise onu yalnızca günlük çıkarlarla ilgilenip insancıl sorunları göz ardı etmekle suçladı. Karşıtları birleştiler, Peel'i azınlığa düşürerek 1846 yazında istifa etmek zorunda bıraktılar.

National Portrait Gallery

sir Robert Peel
John Linnell'in
bir portresinden ayrıntı
National Portrait Gallery, Londra

PEELE (George), ingiliz şair ve tiyatro yazarı (Londra 1556 - *ay. y.* 1596). Shakespeare'in yakın öncelleri arasında en yeteneklilerinden biriydi, *pageantlar** düzenledi ve mitolojik konuları işleyen ilk pastorellerden biri olan *The Arraignment of Paris*'i (1584) ve *The Hunting of Cupid*'i (1591) yazdı. Sonra birçok dram (*Edward I,* 1593; *The Love of King David and Fair Bethsabe,* 1599) kaleme aldı.

PEELİNG a. (ing. *peeling, to peel,* soymak'tan). Özellikle yüzdeki ergenlik sivilcesi izleri gibi çukur nedbeleri silmek ya da azaltmak için deride pullanma (kavlama) sağlamak üzere başvurulan işlem.

PEENE ırmağı, Almanya'nın Mecklenburg-Vorpommern eyaletinde ırmak;

Nicolas Treatt

Patrice Chéreau'nun yönettiği Henrik İbsen'in **Peer Gynt** oyunundan bir sahne (Théâtre de la Ville, Paris, 1982)

Lauros-Giraudon

Pegasos ve Mercurius Mantegna'nın *Parnassos*'undan ayrıntı *Louvre müzesi, Paris*

Burgevin

Charles **Péguy** Jean-Pierre Laurens'ın bir portresinden ayrıntı *Péguy müzesi, Orléans*

Oder halicine dökülür. Peenmünde ırmağın batı ağzındadır; 152 km.

PEENEMÜNDE, Almanya'nın Mecklenburg-Vorpommern eyaletinde liman kenti, Peene halici kıyısında, Peene halicini sınırlayan kıyı kordonunda. 1935'ten 1945'e kadar, üretim atölyelerinin ve alman özitimli aygıtlarının (V1, V2) merkezi oldu. Almanya'nın bombalanmasına rağmen Bavyera'nın (1945) boşaltılmasına kadar burada çalışmalar devam etti.

PEER, Büyük Britanya'da Lordlar kamarası üyesi: *Kont ve peer.*
—ANSİKL. Birleşik Krallık'ta peer'ler, ruhani lordlar (anglikan başpiskoposları ve piskoposları) ve dünyevi lordlar (dükler, markiler, kontlar, vikontlar ve baronlar) olmak üzere ikiye ayrılırlar Lordlar kamarası üyesi olmak ve ancak öbür peer'lerce yargılanabilmek gibi ayrıcalıkları vardır. Kral ya da kraliçe dilediği kadar peer unvanı ve rebilir. İngiltere'deki peer'lerin hepsi Parlamento'da yer alabilirler İskoçya ve İrlanda peer'leri ise ancak temsilcilerini *(temsilci peer'ler)* Parlamento'ya gönderebilirler. Laik peer unvanları veraset yoluyla en büyük evlada geçer; kadınlara da devredilebilir. İkinci çocuklar "Commoner" (sıradan vatandaş) sayılırlar.

Peer Gynt, Henrik İbsen'in lirik ve yergili oyunu (1867). Dürüstlüğü ve sorumluluğu şiirsel bir dille öven ve Norveç folklorundan esinlenen bu yapıtında İbsen, özellikle simgesel kahramanlar yaratarak, vurdumduymazlığı, böbürlenmeyi ve özgerçeklikten yoksunluğu kınamayı amaçlar. Peer Gynt, annesi Aase'nin güzel öğütlerini dinlemeyi reddederek serüven peşinde koşan kurnaz, basit bir köylüdür. Kaçırdıktan hemen sonra terk ettiği bir kadın yüzünden evinden uzaklaşmak zorunda kalır, trollerin dünyasına girmeyi yüzsüzce reddeder ve güzel Solveig'in yumuşak başlılığını ve sadakatini hiçe sayar. O "kendi kendine yetmeyi", yani bencilliği ve gülünç kendini beğenmişliğiyle baş başa kalmayı yeğler. Bu yüzden, ona tüm ciddi engellerden sıyrılmak için nasıl "yan çizmek" gerektiğini öğreten Büyük Eğri' nin sözünden çıkmaz; ama hayatın acı gerçekleri karşısında cezasını çeker ve sonunda tek başına kalır. Basmakalıp bir Doğu atmosferinde aldatıcı serüvenlere dalan Peer Gynt, dostları ve hileyle tüm malını ele geçiren başdöndürücü güzel Anitra tarafından soyulur ve aldatılır; kendini sonsuz güce sahip bir imparator olarak bulduğundaysa, aslında bir tımarhanededir. Yaşlanmış ve her şeyden bıkmış olarak Norveç'e dönerken, bir deniz kazasında ölümle burun buruna gelir. Karaya ulaştıktan sonra karşılaştığı Düğme eriticisi, ona hiçbir işte dikiş tutturamamış bir adam olduğunu hatırlatır: hayatı başarısızlıklarla dolu olduğu için kalıba dökülmesi gerekmektedir. Ama son anda, onun gerçek kişiliğini yüreğinde koruyabilmiş tek kişi olan Solveig'in aşkı sayesinde kurtulur. Grieg'in sahne müziği sayesinde uluslararası bir üne kavuşan bu oyunun masalsı havası, İbsen'in norveçli besteci Harald Saeverud'un müziğiyle daha iyi vurgulanan, ağırbaşlı anlatımını unutturmamalıdır. Bu, Kierkegaard'ın etkisini taşıyan, içten gelen bir çağrının dramıdır, ve oyun ancak, alaycı bir düzlemde de olsa, belli başlı temalarını yeniden işlediği *Brand* ile karşılaştırıldığında tam anlamıyla anlaşılabilir. Edvard Grieg, bestelediği sahne müziğinden, en popüler iki bölümü, ilk sahneden *Aase'nin ölümü* ile, ikinci sahneden *Solveig'in şarkısı*'nı seçerek iki orkestra süiti yaptı.

PEERSON (Martin), ingiliz besteci (March, Dodington yakınında, Cambridgeshire, 1572'ye doğr. - Londra 1651). Londra'daki St Paul katedrali'nde koro şefliği yaptı. Dinsel ve dindışı yapıtlar besteledi: *Private Musicke* (1620), *Mottects or Grave Chamber Music* (1630). Ayrıca fantezileri ve viol ailesi için dans parçaları vardır.

PEETERS (Clara), flaman ressam (Anvers 1594 - ? 1657'den sonr.). Otuz dolayında imzalı natürmortu kalmıştır, bunlardan dokuzu tarihlidir (1608'den 1657'ye). Yapıtlarında, koyu fonlar üzerinde keskin çizgilerle birbirlerinden ayrılan nesneler arasında bir bağıntı kurmaya çalışır (Prado müzesi).

PEETERS, XVII. yy.'da yaşamış flaman ressam ailesi. Bu ailenin başlıca üyeleri, GILLIS I (Anvers 1612 - *ay. y.* 1653), BONAVENTURA I (Anvers 1614 - Hoboken 1652) ve JAN I (Anvers 1624 - *ay. y.* 1677'ye doğr.) kardeşlerdir. Daha çok deniz, deniz savaşları ve fırtına resimleri yaptılar.

P.E.G., POLİETİLEN GLİKOL'un kısaltması.

PEGASOS. Yun. mit. Perseus tarafından öldürülen Medusa'nın kanından doğan kanatlı at. İlkin Perseus'un binek hayvanıydı, sonra Bellerophontes tarafından ele geçirildi ve onu başarıdan başarıya koşturdu. Ancak Bellerophontes göğe kadar yükselmek istedi. Pegasos onu yere attı ve Zeus'un binek hayvanı durumuna geldi.Helikon'a attığı bir çifteyle, Hippokrene kaynağını fışkırttı.

PEGASUS a. Hint okyanusu ve Büyük Okyanus'un sıcak bölgelerinde yaşayan kemiklibalık cinsi. (Üyelerinin göğüs yüzgeçleri kanat gibi geniştir. Gelgit bölgelerindeki mikroskobik canlıları avlayarak beslenir. *Pegasidae* familyasının örnek tipi.)

PEGASUS, Kanatlıat takımyıldızının latince adı (kısalt. Peg.).

PEG-BOARD a. (*takozlu levha* anlamında ing. sözc.). Bür. ger. Kenarlarından birinde, bir ucu delinmiş belgelerin dengeli bir biçimde sınıflandırılmasını ve her biri için sayfa kenarına, üzerinde bazı numaraların bulunduğu bir bandın konulmasını olanaklı kılan çıkıntılı bir düzeni olan levha. (Böylelikle karşılaştırmalarda ve toparlamalarda kolaylık sağlanır.)

PEGLİ, İtalya'da (Liguria) sayfiye merkezi, Riviera di Ponente kıyısında, Cenova yerleşmesinin batısında. Arkeoloji müzesi ve deniz müzesi.

PEGMA a. (yun. *pegma, -atos*). Esk. Yun. **1.** Atriumda, ataların tasvirlerinin konduğu niş. **—2.** Tiyatro ve amfitiyatrolarda oyuncunun, trapezler yardımıyla sahneden kaybolmasını sağlayan iskele.

PEGMATİT a. (fr. *pegmatite;* yun. *pegma, -atos,* sabit şey'den). Yerbil. Büyük kristalli magma kayacı.
—ANSİKL. Pegmatitler genellikle granitlerin içinde bulunur ve çoğunlukla aplatitlere bağlıdır, ancak gabbroların öfötitleri gibi başka kayaçlarda da görülebilir. Bunlara dağ kütlelerinin doruklarında ya da kenarlarında rastlanır. Suyun büyük rol oynadığı gecikmiş magma evresini temsil ederler. Pnömatolitik denen minerallerde (lepidolitler, flogopitler, topaz, beril, turmalin vb.) derişmiş nadir elementleri (Li, B, F, Nb, Ta, U vb.) bol miktarda içerirler.

PEGMATİTİK sıf. (fr. *pegmatitique*). Petrogr. **1.** Büyük kristalli bir kayacın yapısı için kullanılır. **—2.** Su bakımından zengin bir sıvının kristalleşme evresi için kullanılır.

PEGNİTZ, Almanya'nın Bavyera eyaletinin güney kesiminde ırmak. Franken Jura'sından doğar, Nürnberg'i geçtikten sonra Fürth'te Rednitz ile birleşir ve Regnitz adını alarak sol kıyıdan Main'e kavuşur; 85 km.

PEGOMYİA a. (yun. *pege,* çeşme, ve *myia,* sinek'ten). Larvası yaprakları oyan sinek cinsi. (Kuzukulağısineği [*Pegomyia bicolor*] kuzukulağına, pancarsineği [*P. hyoscyami* ve *P. betae* pancara zarar verir. Sinekgiller familyası.)

PÉGOUD (Adolphe), fransız havacı (Montferrat, Isère, 1889 - Petit-Croix, Belfort yakınında, 1915). Üçüncü pilot olarak Blériot ile birlikte çalıştı ve hava akrobasisi alanında uzmanlaştı. 19 ağustos 1913'te ilk paraşütle atlamayı gerçekleştirdi ve aynı yılın 1 eylül günü, daha önce hiç kimse tarafından başarılamayan looping hareketini yaptı. M S 49 filosuna çağrıldı (nisan 1915). Pek çok zafer kazandı, ancak bir hava savaşında öldü.

PEGU Birmanya'da kent, il merkezi, Pegu ırmağı kıyısında, Rangoon'un K.-D.'sunda; 254 700 nüf. Ticaret ve tarım (ağaç, pirinç) merkezi. Kentte birçok önemli yapı vardır: Mahazedi ve Kyaikpun tapınakları ve özellikle, çok eskilerden kalma, yüzyıllar boyunca birçok kez büyütülmüş ve güzelleştirilmiş Şvemavdav tapınağı. Kalyanisima, V. yy.'da yapılmış, papazlık törenlerinin yapıldığı bir holdür; Şvethalyaung'un ikonu, yatmış ve budhanın 60 m uzunlukta dev bir heykelidir (X. yy.).

PEGU, Çinhindi'nde eski bağımsız devlet; Aşağı Birmanya'daydı ve merkezi aynı adı (eski sanskritçede *Hamsavati*) taşıyan kentti. 825'te kurulan kent, Mon krallığı'nın başkenti oldu. Bu krallık, Pagan' dan gelen birman kral Anoratha tarafından 1057'de ele geçirildi. XIII. yy.'ın sonundan 1539'a kadar ülke Taylar'ın egemenliği altında kaldı. Portekizliler tarafından keşfedilen Pegu, XVI. yy.'ın başından XVIII. yy.'a kadar birman Tungoo hanedanının (1757'de Alaungpaya tarafından yıkıldı) merkezi oldu ve Birmanyalılar'a karşı her an ayaklanmaya hazır bir mon kültürü ocağı olarak kaldı. Pegu, 1852'de, ingiliz egemenliği altına girdi.

PÉGUY (Charles), fransız yazar (Orléans 1873 - Villeroy, Seine-et-Marne, 1914). Ecole normale supérieure'de okudu. Militan bir dreyfusçu olarak, Sosyalist parti'ne yazıldı. Lucien Herr'e ve "guesdecilere" şiddetle muhalif olmakla birlikte, Jaurès'nin marxçılığını ve sosyalizmini de reddederek *Cahiers de la quinzaine*'i kurdu (1900). Gizemciliğe yürekten bağlı olduğu için 1908'de yeniden katolikliğe döndü ve birçok kez (1912-1914) Chartres'daki Notre-Dame kilisesi'ni ziyaret ederek inancını tazeledi. 1914'te Marne' dan başlatılan karşı taarruz sırasında öldü (5 eylül). Péguy'nin yapıtı XX. yy.'ın başlarında bir atılım yapan fransız tinselciliğinin canlı bir örneğidir. Soluklu nesri ve süslü dizelerinde epik, hatta peygamberce bir hava vardır. Önce *Cahiers de la quinzaine*'de yayımlanan en önemli nesir yazıları arasında *Situations*'u (1906 -07) ve *Notre jeunesse*'i (1910), hıristiyanlığa dönüşünü açıkladığı *Victor-Marie,*

comte Hugo'yu (1911), modern mitlere şiddetle saldırdığı *l'Argent*'ı (1913); şiir kitapları arasındaysa *le Mystère de la charité de Jeanne d'Arc*'ı (1910) ve *Ève*'i (1911) sayabiliriz.

PEGU YOMA, Birmanya'nın güneyinde dağ kütlesi, B.'sında İravadi ile D.'sunda Sittang, K.'inde Mandalay kentleri, G.'inde Rangoon vardır. Üçüncü Zaman' da kıvrımlanan Pegu Yoma'nın Doğu Asya takımadaları iç yayının karadaki ilk halkalarını oluşturduğu kabul edilir. Hâlâ etkinliği süren bir yanarağ (Popa dağı) kütlenin en yüksek noktasıdır; 1 519 m. Ne var ki yükseklik genelde 600 m'nin altındadır. Bölge, devlete ait tekağacı ormanlarıyla kaplıdır. Pegu Yoma'dan değerli taşlar (yeşim) da çıkartılır.

PEHBLENDE ya da **PEHBLEND** a. (alm. *pech*, zift, ve *blende*, sülfür'den). Miner. Doğal uranyum oksit. (PEKBLEND, PEŞBLEND de denir.)
—ANSİKL. Kübik sistemde yer alan pehblende, kütle ya da yumrular halinde bulunan bir uraninit UO_2 türüdür; daima belli oranda UO_3 içeren bu mineralin yoğunluğu 9,0 ve 9,7, rengi ise gri ile siyah arasında değişir. En önemli uranyum cevheridir. Pierre ve Marie Curie pehblendeyi işleyerek radyumu elde ettiler.

PEHENGİR a. (fars. *pehn-gir*'den). Marangl. **1.** Tahtanın enini düzeltmekte kullanılan doğramacı aleti. **—2.** Ağacı inceltmede kullanılan çıkrıkçı aracı. (*Mehengir, pelengir* de denir.)

PEHİN ya da **PEYİN** a. *Yörs.* Gübre.

PEHLE a. (fars. *pehle*). *Esk.* Yan, yan taraf.
—Giy. Tilki postunun yan kısımlarından yapılan kürk.
—Taşç. *Pehle taşı*, türk mezarlarında baş ve ayak ucu arasında yanlarda yer alan zeminden az yükseklikte yassı, uzun taş. (Taş lahitlerin yanlarını meydana getiren ince, uzun taşlara da aynı ad verilir.)

PEHLEVİ sıf. Dilbil. II. yy. ile islamlığın kabulü arasındaki dönemde kullanılmış, aramca kökenli orta persçe yazı dizgesi için kullanılır.
◆ a. Dilbil. ORTA PERSÇE*'nin eşanlamlısı.

PEHLEVİ, 1925'ten 1979'a kadar İran'ı yöneten hanedan. Kurucusu RIZA HAN' dır (Sevad Kûh, Mazanderan, 1878 - Johannesburg 1944). Rıza Han, 1920'de iran birliklerinin başına geçti ve ülkeyi ingiliz egemenliğine açan 9 nisan 1919 İngiliz-İran antlaşması'ndan sonra İran'ı işgal eden sovyet ordusunu püskürttü. 1921'de Tahran'a girdi ve kendisini önce Savaş bakanı, daha sonra da Konsey başkanı tayin ettirdi (1923). İngiliz ve rus birliklerinin ülkeyi terk etmesini sağladıktan sonra Parlamento'dan tam yetki aldı. Kaçar Ahmet Şah'ı tahttan indirdi (ekim 1925) ve kendini şah ilan etti (aralık 1925). Orduyu modernleştirirken ülkeyi de sanayileştirdi. İkinci Dünya savaşı'nda Almanya yanlısı bir tutum izlemesi ingiliz ve sovyet birliklerinin İran'a girmesine yol açtı (ağustos 1941) ve Rıza Şah tahtı bırakmak zorunda kaldı (eylül 1941). —Oğlu MUHAMMET RIZA (Tahran 1919 - Kahire 1980) babasının yerine geçti. Nisan 1951'de göreve başlayan Başbakan Musaddık'la 1953 şubatında anlaşmazlığa düştü. Güç denemesi şahın lehine döndü. Musaddık tutuklandı (ağustos 1953). Muhammet Rıza, ülkenin modernleştirilmesini hızlandırdı. Batı ülkeleri ve özellikle de ABD tarafından desteklendi. Rejime karşı her türlü muhalefeti acımasızca bastırdı. Bu sırada iran şiiliği, ulusal kimliğin dinsel alanda ortaya çıkışı olarak yavaş yavaş kendini gösterdi. 1979'da İran İslam devrimi zafere ulaşınca şah ülkeyi terk etmek zorunda kaldı (16 ocak) ve babası gibi sürgündeyken öldü.

PEHLİVAN a. (fars. *pehlevān*). **1.** Güreşçi. **—2.** İriyarı ve güçlü kimse. **—3.** *Pehlivan duası*, yağlı güreşte güreşe başlamadan önce cazgırın güreşçilere söylediği uyaklı ve öğüt verici sözler. ‖ *Pehlivan tekkesi*, güreş talimhanesi. ‖ *Pehlivan yakısı*, keskin yakı. ‖ *Pehlivanlar kahvesi*, eski güreşçilerin devam ettiği kahvelere verilen ad.
—Esk. sey. oy. Çeşitli oyunlar sergileyerek halkı eğlendiren sanatçı. (Bunları güreş edenlerden ayırmak için ikincilere "güreş pehlivanı" ya da "küştigir" denirdi.)
—Esk. sil. Ok atmakta hünerli, usta kemankeş.

PEHLİVAN (Nusretettin Ebu Cafer Muhammet Cihan), Azerbaycan atabeyi (öl. Rey 1186). Babası İldeniz'in ölümü (1175) üzerine yerine geçti. Arslanşah'ın ölümünden (1177) sonra yerine Tuğrul III'ü Irak selçuklu tahtına oturttu; böylece yönetimdeki gücünü korudu. Isfahan'da ayaklanan kardeşi Muhammet'i kaçmak zorunda bıraktı. Komşu küçük devletlere Tuğrul III'ün egemenliğini kabul ettirdi. Ancak Musul'un Selahattin Eyyubi'nin egemenliğine girmesini engelleyemedi. Ölünce yerine kardeşi Muzafferettin Kızıl Arslan geçti.

PEHLİVANANE be. (fars. *pehlivān* ve *-āne*'den *pehlivānāne*). *Esk.* Pehlivanca, pehlivan gibi, yiğitçe.

PEHLİVANİ a. (fars. *pehlivān* ve *-ī*'den *pehlivānī*). *Esk.* Pehlivanlık, yiğitlik.

PEHLİVANİYE, Osmanlılar zamanında Niğde'ye verilen ad.

PEHLİVANKÖY, Marmara bölgesinde Kırklareli iline bağlı ilçe; 7 096 nüf. (1990); 114 km²; 8 köy. Merkezi, Kırklareli'nin 60 km G.-B.'sında *Pehlivanköy*, 3 045 nüf. (1990). Buğday, şekerpancarı, ayçiçeği üretimi.

PEHLİVANLI, esk. **Vibik,** Erzurum'un Tortum ilçesi Şenyurt bucağına bağlı belde; 3 214 nüf. (1990). Belediye.

PEHLİVANLIK a. **1.** Güreşçilik. **—2.** Güçlü kuvvetli kimsenin niteliği.

PEHLÛ a. (fars. *pehlū*). *Esk.* **1.** Yan taraf, yan yüz. **—2.** *Pehlû-büzürg*, yanında kalabalık insan grubu bulunan, soylu kişi. ‖ *Pehlû-dar*, yardımcı, yardım eden.

PEHN ya da **PEHNA** sıf. (fars. *pehn, pehnā*). *Esk.* **1.** Eni geniş olan, enli. **—2.** *Pehna-ver*, geniş; solmuş.
◆ a. Genişlik, enlilik.

PEHPEH ünl. Beğeni, şaşkınlık, alay, vb. bir duyguyu belirtir: *Pehpeh, bugün pek güzelsin! Pehpeh, o nasıl söz öyle!*

PEHPEHLEMEK → POHPOHLAMAK.

PEHPEHLENMEK → POHPOHLAMAK.

PEHRİZ → PERHİZ.

PEİ ya da **PEİ İEOH MİNG,** çin kökenli amerikalı mimar ve şehirci (Kanton 1917). Şanghay'da, sonra da Gropius'un yönetiminde Harvard üniversitesi'nde öğrenim gördü. Kendi bürosunu 1955'te kurdu ve birçok şube açtı. Denver'daki Mile High Center'ı yaptı (1956), ABD'nin en büyük kentlerinde olduğu gibi Asya' da da (Singapur) önemli yapı toplulukları kurdu. Pei'nin tasarladığı yüksek binalar, Mies van der Rohe'nin yapıtlarına benzer (Montréal'de, Ville-Marie meydanındaki haç planlı gökdelen 1962'ye doğr. - 1965). Boulder Atmosfer araştırmaları ulusal merkezi'nin planlarını çizdi ve yapıyı çevresindeki dağlık araziyle bütünleştirdi (1967); buna karşılık, Oklahoma City'nin yeniden düzenlenmesinde, kentin siluetini egemen düşey öğelerle değiştirmeyi öngördü. Bütün tasarımları göz önüne alındığında Pei' nin ortakları Henry Cobb ve Eason Leonard ile birlikte yeni üslup ve anlayışları körü körüne benimsemekten, modernist ilkelere bağlanmaktan kaçındığı söylenebilir (Washington National Gallery of Art' ın genişletilmesi, 1978).

Ch. Lenars

Pegu
Şvegugal tapınağı

PEİCHL (Gustav), avusturyalı mimar ve desinatör (Viyana 1928). Viyana'da Atrium okulu'nu (1961), New York fuarı'nda Avusturya pavyonu'nu (1962-1964), Hacking dominiken manastırı'nı (1963) ve Meidling psikiyatri merkezi'ni (1965), Linz, Salzburg, Innsbruck ve Dornbirn radyo-televizyon stüdyolarını (1970-1973) yaptı. Mimarlık dergisi *Bau*'yu çıkardı ve bu dergide yazılar yazdı (1965-1970). İRONİMUS takma adıyla birçok gazetede karikatürler çizdi.

PEİNE, Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaletinde kent, Hannover ile Braunschweig arasında, Mittellandkanal kıyısında; 48 100 nüf. Bir demir madeni yakınında demir-çelik fabrikası. Petrol rafinerisi. Kimyasal gübre. Besin sanayileri.

Roger-Viollet-Viollet kol.

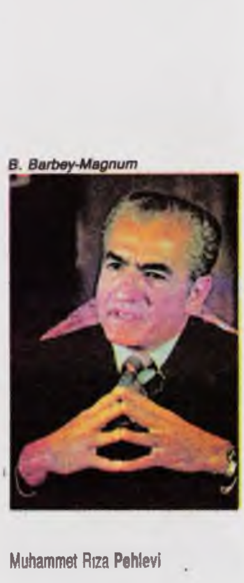

Rıza Han Pehlevi

PEİPER (Tadeusz), polonyalı yazar (Kraków 1891 - Varşova 1969). Avangard grubunun kurucusuydu, bu grubun dergisi *Zwrotnica*'nın (1922-23 ve 1926-27) yayın kurulunda çalıştı, *Nowe Usta* (1925) adlı denemesinde ve makalelerini topladığı *Tedy* (1930) adlı yapıtında, ülkesinin öncü şiir alanındaki programını belirledi: şiiri kent uygarlığının sorunları ve XX. yy. tekniğiyle sıkı sıkıya bağdaştırmak (*Une fois* [fr. çev.], 1929; *Poematy*, 1935). Peiper deneysel tiyatro oyunları (*Sixième! sixième* [fr. çev.], 1925) ve romanlar (*Christophe Colomb, l'explorateur* [fr. çev.], 1949) da kaleme almıştır.

PEİRCE (Benjamin), amerikalı matematikçi ve gökbilimci (Salem, Massachusetts, 1809 - Cambridge, Massachusetts, 1880). Daha 1833'te Cambridge Üniversitesi'nde profesör oldu, Satürn halkalarının akışkanlığını kuramsal yoldan gösterdi ve US Coast Survey'de jeodezi incelemelerini yönetti. Birkhoff'a göre Peirce, ABD'de arı matematiğin babasıdır. Peirce, o zamanlar bilinen sonlu boyutta cebirleri inceledi (*Linear Associative Algebra*, 1870), bu alana eşkuvvetli ve sıfırkuvvetli eleman kavramlarını kazandırdı.

B. Barbey-Magnum

Muhammet Rıza Pehlevi

PEİRCE (Charles Sanders), amerikalı mantıkçı, matematikçi ve gökbilimci (Cambridge, Massachusetts, 1839 - Milford, Pennsylvania, 1914). Benjamin Peirce'in oğlu. Önce, kimya, fizik, matematik ve gökbilim alanlarındaki (1863'ten 1878'e kadar Harvard gözlemevi'nde gökbilimci olarak çalıştı) araştırmalarıyla dikkati çekti. Daha sonra felsefe ve mantıkla (1879'dan 1884'e kadar bu konularda Johns Hopkins University'de ders verdi) uğraştı. Cebire, sonlu bir grubun bir matrisle düzgün gösterimi kavramını getirdi ve babasının çalışma-

larını sürdürerek, bölmenin iki anlamlılık göstermeyeceği 3 tane birleşmeli doğrusal cebir bulunduğunu kanıtladı. Felsefi yapıtları, mantık, semiyotik, kozmoloji, ontoloji ve din gibi alanları kapsar. Peirce, Frege ile birlikte, nicelendiriciler'in bulucusu olarak kabul edilir. Yazıları, yayımına 1931'de başlanan *Collected Papers*'ta toplandı. Peirce, pragmacılığın da kurucusudur. Pragmacılığı, bir terimin ya da önermenin anlamını, bunların doğurduğu sonuçların tümüyle özdeş sayan bir anlam kuramı olarak tanımladı (*How to make our İdeas Clear* [Düşüncelerimizi nasıl berraklaştırabiliriz] 1882'de yayımlanan yazı). Semiyotik araştırmalarının gerçek öncüsü de odur. Bu arada, özellikle, göstergenin nesneyle ilişkisinin benzerlik, bitişiklik ya da uzlaşım ilişkisi olmasına göre, göstergeleri ikonalar, işaretler ve simgeler olarak sınıflandırdı. Mantık alanında, ilk ilişkiler mantığını kurdu.

Peirene çeşmesi. Esk. Yun. Akrokorinthos'un hemen hemen tepesinden fışkıran kaynak; kayanın eteğinde de Aşağı Peirene akardı. Korinthoslular bu kaynağı, Akheloos'un kızı olan bir tanrıça durumuna getirdiler. Pegasos buradan su içerdi. Aşağı kaynak daha Antikçağ'da düzenlendi ve İmparatorluk dönemine kadar kutsandı. Bu kaynaktan bugün de su akmaktadır.

PEİRESC (Nicolas Claude FABRİ DE), fransız bilgin (Belgentier, Var, 1580 - Aix -en-Provence 1637). 1604'te Provence Parlamentosu danışmanı oldu, gökbilime meraklıydı, Galilei (onu Engizisyona karşı korudu) ve Gassendi'nin dostuydu. Gök dürbününü Fransa'da ilk kullananlardan biridir. Ay, Güneş, gezegenler vb. üzerine birçok gözlem yaptı. 1611'de Orıon* bulutsusunu keşfetti. Gökbilimsel gözlemleriyle, ayrıca, Fransa, İtalya ve Kuzey Afrika'nın birçok kenti arasındaki boylam farklarının daha kesin bir biçimde belirlenmesine katkıda bulundu, böylece Akdeniz'in boyutları hakkında daha tam bir bilgi edinilmesine olanak sağladı. Aynı zamanda arkeolog ve koleksiyoncu idi ve doğa bilimlerinin çeşitli dallarıyla ilgilendi.

PEİRİTHOOS, lat. **Pirithous.** Yun. mit. Tesalyalı kahraman, Zeus'un oğlu, Lapithai halkının başlıca önderlerinden biri ve Theseus'un arkadaşı. Efsanesi, birbirini tutmayan birçok anlatı içermektedir. Öbür dünyaya Theseus* onunla birlikte gitmiştir.

PEİRÓ İ BELİS (Juan), ispanyol sendikacı ve siyaset adamı (Barcelona 1887 - Paterna, Horta, 1942). Cam işçisiydi, anarko- sendikacılık görüşlerini benimsedi, 1922'de ve 1928-29'da Ulusal çalışma konfederasyonu'nun sekreterliğini yaptı. 1936-37'de Largo Caballero'nun kurduğu hükümette yer aldı; birçok konuda anarşist dostlarının francoculuğa karşı savaşında tehlikeli bir yol olarak gördüğü tutumlarına karşı çıktı. 1939'da Fransa'ya göçtü, ancak 1940'ta Gestapo tarafından tutuklanarak francocu makamlara teslim edildi ve kurşuna dizildi.

PEİSİSTRATOS, atinalı tiran (İ.Ö. 600 -527'ye doğr.). Yaşamöyküsü, bazı krallık efsaneleriyle süslenmiştir. Megaralılar'ı yenmesiyle üne kavuştu ve diakrialı çoban ve oduncularından oluşan halkçı dağ partisinin başına geçti. Solon'un karşı çıkmasına rağmen, özel koruma birliği korynephorasları (topuztaşıyan) çevresinde topladı ve bu birlik sayesinde, 560'ta Akropolis'i ve iktidarı ele geçirmeyi başardı; birkaç kez sürgüne gitmesine ve çok sayıda rakibine rağmen iktidarı elinde tuttu ve gitgide pekiştirdi; zalim bir hükümdardan çok, iyi bir vatandaş olarak ülkesini yönetti; küçük çiftçilere yardım ederek tarımın gelişmesini destekledi. Peisistratos, Atinalılar'ı, Trakya ve Hellespontos'a gitmeye ikna etti. Atinalılar, artık yetiştirmek istemedikleri buğdayı bu yörelerden sağladılar. Peisistratos'un tiranlık döneminde Atina, ilk altın çağını yaşadı: kent bir başkent görünümünü aldı; parasal düzenlemeler ve başarılı vergi sistemi sayesinde anıtlarla süslendi (Enneakrunos, Hekatompedos, Olympieion, Eleusisli Telesterion). Peisistratos, Homeros döneminin bütün eserlerini bir araya getirerek Atina'da ilk kamu kitaplığını açtırdı. Zamanında yapılan şenlikler (Dionysia, Panathenaia şenlikleri gibi) göz kamaştırıcıydı. Oğulları (Hippias ve Hipparkhos) babalarının yaptıklarını devam ettiremediler.

PEİXOTO (Floriano), brezilyalı mareşal ve devlet adamı (Maceió, Alagoas, 1839 - Floriano, Rio de Janeiro yakınında, 1895). 1889'da Pedro II'yi görevden uzaklaştıran devrim sırasında generaldi; Savunma bakanlığına, Kurucu meclis üyeliğine ve Cumhurbaşkanı yardımcılığına getirildi (1891). Fonseca'nın hükümet darbesi ve iktidardan düşüşü üzerine Başkanlığa geldi (1891); 1894'e kadar sürdürdüğü başkanlığı sırasında tehlikeli ayaklanmalarla uğraşmak zorunda kaldı.

PEİXOTOS, Brezilya'da (Minas Gerais) yer, Büyük ırmak kıyısında. Hidroelektrik tesisi.

PEJMÜRDE sıf. ve a. (fars. *pejmürde*). Dağınık, perişan kimse için kullanılır.

◆ sıf. **1.** Eski püskü, yırtık pırtık giysi için kullanılır: *Pejmürde kıyafetli bir genç.* **—2.** Solmuş, rengi ve parlaklığı gitmiş şey için kullanılır: *Pejmürde çiçekler* —*Esk. Pejmürde-hal*, üstü başı perişan, yırtık olan. || *Pejmürde-kıyafet*, eski püskü, yırtık giysili. || *Pejmürde-ruy*, solgun yüzlü.

PEJORATİF sıf. ve a. (fr. *péjoratif*). Dilbil. → AŞAĞILAYICI.

PEJUH ya da **PİJUH** a. (fars. *pejūh*, *pijūh*). *Esk.* Araştırma, soruşturma.

PEJUHENDE sıf. (fars. *pejūhiden*'den *pejūhende*). *Esk.* Meraklı olan, gizli, bilinmeyen şeyleri seven.

PEJVİN sıf. (fars. *pejvin*). *Esk.* **1.** Çirkin. **—2.** Kirli, pis.

PEK, -ki sıf. **1.** Güçlü, sağlam, sert; bek, berk. **—2.** *Pek başlı*, inatçı, dediğinden caymayan kimse için kullanılır. || *Pek canlı*, acılara dayanıklı kimse için söylenir. || *Pek gözlü*, korkusuz, atılgan kimse için kullanılır. || *Pek yürekli*, acımasız, gaddar. || *Pek yüzlü*, utanması sıkılması olmayan; karşısındakinin kırılacağını bildiği halde isteklerini yüzüne karşı rahatça söyleyebilen kimse için kullanılır.

◆ be. **1.** Gerekenden, alışılmış olandan ya da umulandan çok, aşırı: *Sorular pek kolaydı. Pek hoş bir kız. İkisi pek yakıştılar.* **—2.** *Yörs.* Hızlı olarak: *Pek yürümek, koşmak.* **—3.** *Pek pek*, olsa olsa: *Orası burdan pek pek iki saat çeker* || *Pek söylemek*, kırıcı ve sert bir biçimde konuşmak. || *Pek tutmak*, yiyecek sözkonusuysa, tok tutmak (yörs.).

PEK (Nam Cun) ya da **Nam June** PAİK, koreli sanatçı (Seul 1932). Müzik konusundaki arayışları onu Almanya'da öncü müziğin yaratıcılarına (Stockhausen, Cage, Fluxus grubu) bağladı. 1960'lardaki çeşitli etkinliklerinde ve "fluxus konserleri"nde, müzikal ve görsel öğelerle elektronik iletişim araçlarını birlikte kullandı. 1964'te ABD'ye yerleşti, 1970'lerde elektronik ses ve görüntü "kolaj"ları, performanslar (özellikle de çellocu Charlotte Moorman ile) ve çevre düzenlemeleri (*Video-Garden*, 1. versiyon 1974'te; *Video -Fish*, 1979, Art moderne ulusal müzesi, Paris) gerçekleştirerek video* sanata öncülük etti.

PEKÂLÂ be. (*pek* ve ar. *ālā*'dan). **1.** Bir onaylamayı, bir kabullenmeyi ya da bir şeyin iyice anlaşıldığını belirtir: *Pekâlâ, önerinizi kabul ediyorum. Pekâlâ, bu konu burada kapansın. Pekâlâ savunmayı yapacağız. —Herkes burada mı? —Pekâlâ, öyleyse başlayabiliriz.* **—2.** Soru sorarken ve genellikle bir karşı çıkma cümlesinden önce söylenir: *Pekâlâ, madem kesin değildi, niye söz verdin? Pekâlâ, neden hemen geri verilmedi?* **—3.** Anlama kesinlik katar: *Pekâlâ söyleyeceksin, başka çaren yok. Pekâlâ reddetmeye hakkınız var. Yalan bu, nerede olduğunu pekâlâ biliyorlar.*

◆ sıf. Benzerlerine göre aşağı bir yönü olmayan şey için kullanılır: *Pekâlâ bir halı işte, daha nesi olsun?*

PEKALONGAN, Endonezya'da liman kenti, Cava'nın kuzey kıyısında 133 000 nüf. Şeker, çay ve kauçuk dışsatımı. Tekstil sanayisi.

PEKAN a. (ing. sözc.; algonkin dilindeki *pekane*'den). Kuzey ABD ve Kanada'da yaşayan sansar. (Çok yırtıcı ve saldırgandır; tuzağa yakalandığında kurtulmak için kendi ayağını bile koparır. Koyu esmer postu makbuldür. Bil. a. *Mustela pennanti*; sansargiller familyası.)

PEKANT sıf. (fr. *peccante;* lat. *peccans, -antis*, günah işleyen'den). Tıp tar. Nitelik ya da niceliğinde aksaklık olan suyuklara, suyukçuların tıp sisteminde verilen ad.

PEKAŘ (Josef), çek tarihçi ve denemeci (Malíj Rhohozec 1870 - Prag 1937). Prag Üniversitesi'nde rektörlük yaptı; çek tarihi ve husçu dönemin kökenlerine ait önemli araştırmalarda (*Jan Žižka a Jeho Doba* [Žižka ve dönemi], 1927-1933) bulundu.

PEKARİ a. (fr. *pécari;* karayib dilindeki *begare*'den) **1.** Tropikal Amerika'da yaşayan *Tayassu* cinsinden yabani domuzların ortak adı. (Pekarigiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** "Domuz derisi" denilen deri çeşitlerinden biri; eldivencilikle kullanılmak üzere işlenir.

—ANSİKL. İki pekari türü vardır: yakalı ya da göbekli pekari (*Tayassu tajacu*) ve dudaklı pekari ya da bizam domuzu (*T. pecari*). Meksika ile Arjantin arasında yaşayan bu hayvanlar yabandomuzundan küçük, sert ve koyu renk postludur; ya boynunda beyaz gerdanlığı ya da beyaz bıyıkları vardır. Üst savunma dişlerinin ucu aşağı dönüktür. Pekariler, ormanda, birçok topluluk halinde yaşar ve tatuların terk ettiği yeraltı yuvalarına yerleşirler. Sırt kesimindeki bir bezden salgılanan pis kokulu bir sıvıyla yaşama alanlarının sınırını belirlerler. Hepçildirler: alacakaranlıkta ya da gece etkinlik gösterir, böcekleri, larvaları, kökleri ve yumruları yerler.

PEKARİGİLLER a. Pekarileri kapsayan familya. (Bil. a. *Tayassuidae*.)

PEKARNA mağarası, Brno (Çek Cumhuriyeti) yakınında tarihöncesi mağara. Yapılan kazılarla, 1890'da, moustier, gravette, aurignac ve madeleine evrenlerine ait katmanlar ortaya çıkarıldı.

PEKARSKİJ (E.K.), polonya kökenli rus türkolog (Minsk 1858 - Sen-Petersburg 1934). Harkov Veteriner okulu'nda öğrenim gördü (1877). Öğrenci hareketlerine katıldı (1878). Moskova'da gizli siyasal partilere katılmakla suçlandı; Yakutistan'a sürüldü. Yakutça öğrendi; yakut dili, folkloru ve etnografyası üzerine zengin bilgi, belge topladı (1894-1896). Sen-Petersburg'a dönmesine izin verildiğinde, rus müzesi'nin etnografya ve antropoloji bölümlerinde çalıştı (1905-1910). 13 fasikültük *Yakut dili sözlüğü*'nün (*Slovar Yukutskago yazika*) ilk fasikülü 1907'de, sonuncusu 1930'da yayımlandı (*Yakut dili sözlüğü* adıyla türkçeye çevrildi, 1945). Bu yapıtında konuşma dilinde kullanılan sözcüklerin yanı sıra destanlarda rastlanan sözcüklere, tanrıların adlarına, Yakutlar'ın yayıldığı yerlerdeki dağ, ırmak, göl, orman, köy adlarına vb. yer verdi. *Obrazısı narodnoy literaturu yakutov* (Yakut halk edebiyatı örnekleri, 1907-1918) adlı yapıtı yayımladı.

PEKBLEND → PEHBLENDE.

PEKDOKU a. Zool. Jelantinsi madde, lifler ve amipsi hücrelerden oluşan medüz mezogleası. (Eşanl. KOLLENKİMA.)
—Bot. Üstün yapılı bitkilerde, hemen hemen salt selülozdan oluşan destek dokusu.

Peke sarnıcı → PECQUET SARNICI.

PEKEA a. Güney Amerika'da yetişen *Caryocar nuciferum* ağacının meyvesi.

PEKEL (Birol), türk futbolcu (İstanbul 1938). Spora basketbolla başladı. Kısa süre sonra futbola geçerek Beylerbeyi takımında yer aldı. Yumuşak bilek hareketleriyle attığı çalım ve isabetli paslarla tanındı. Futbol yaşamını Beşiktaş (1959-1968) ve Fenerbahçe'de (1968-1972) sürdüren Birol Pekel, çeşitli kategorilerde toplam 12 kez milli oldu. Futbolu bıraktıktan sonra gazetelerde spor yazarı olarak çalıştı.

PEKER (Recep), türk siyaset adamı (İstanbul 1888 - *ay. y.* 1950). Harbiye'yi bitirdi (1907), çeşitli savaşlara katıldı. Binbaşı rütbesindeyken Harp akademisi'nden sınıf birincisi olarak mezun oldu (1919). Kurmay yarbay rütbesindeyken Anadolu'ya geçerek TBMM'nin sekreterliği görevinde bulundu (1920-1923). 1923 seçimlerinden başlayarak Kütahya ve İstanbul milletvekilliği (1923-1950), CHP genel sekreterliği (1923-1924), İçişleri (1924-1925; 1942-1943), Mübadele ve imar (1924 -1925), Maliye (1924), Savunma (1925 -1927), Bayındırlık (1928-1930) bakanlıkları yaptı. Çok partili döneme geçilme aşamasında Başbakan oldu (1946-1947). Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 12 temmuz beyannamesi'ni yayımlaması üzerine Başbakanlıktan ayrılarak (1947), İnönü'ye karşı muhalefete geçti. Kısa bir süre sonra da aktif politikadan çekilmek zorunda kaldı.

Özellikle birinci ve ikinci Saracoğlu kabinelerinde (1942-1946) İçişleri bakanlığında bulunduğu sırada partiyle (CHP) devletin ayrılmazlığı görüşünü savundu. 1923'te *Hakimiyeti milliye* gazetesinin başyazarlığını da yapan Peker'in üniversitede verdiği *İnkılap tarihi dersleri* (1935) kitap halinde yayımlanmıştır.

PEKER (Orhan), türk ressam (Trabzon 1927 - İstanbul 1978). İstanbul Devlet güzel sanatlar akademisi Bedri Rahmi Eyüboğlu atölyesi'ni bitirdikten sonra Salzburg'a giderek Oskar Kokoscha'yla çalıştı. Ayrıca çeşitli Avrupa ülkelerinde incelemelerde bulundu. 1953'ten başlayarak resim çalışmalarını Türkiye'de sürdürdü. Turizm ve tanıtma bakanlığı'ndaki görevi sırasında, Dünya turizm yılı'na ilişkin bir çalışmasıyla katıldığı Tokyo Afiş yarışması'nda onur ödülü kazandı (1959). Devlet resim ve heykel sergisi birincilik ödülü'nü (1965), Osaka'da Dünya sergisi'ndeki Türkiye pavyonu'nun iç düzenlemesi yarışmasında mimar Ragıp Buluç'la birlikte birincilik ödülü'nü de (1970) kazanan sanatçı daha sonra hükümet tarafından bu düzenlemeyi yerinde gerçekleştirmekle görevlendirildi.

Peker, dış dünya nesnelerine yer verdiği çalışmalarında, nesnelerin hem gerçekle ilintisini kesmemeyi, hem de bunların karşısında soyut bir ressam gibi davranmayı dener. *Atlar* adını verdiği resimler dizisinde, *Istakoz* gravüründe ya da ütü, kürek, horoz gibi desenlerinde bir bilgin ya da bir deneycinin çalışma yöntemlerine başvurduğu, figürü gerçekdışı değil, ancak fikizötesi bir anıştırma çerçevesi içinde yalınlaştırdığı görülür. Peker'in yapıtlarından birçoğu İstanbul Resim ve heykel müzesi'yle özel koleksiyonlarda yer almaktadır.

PEKİ be. (*pek iyi > peki*). **1.** Söylenen sözün ya da yerine getirilmesi istenen bir şeyin onaylandığını, kabul edildiğini anlatmak için kullanılır: *Yarın git bu işi hallet. —Peki, giderim.* **—2.** Daha çok soru cümlelerinde, bir itirazı ya da verilen yanıtın inandırıcı bulunmadığını belirtmek için kullanılır: *Peki ama niye ben gitmiyorum? Niye kavga ettin, peki? Peki, neden telefon etmedin?*

PEKİN sıf. Kuşkuya yer bırakmayacak kadar iyi bilinen bir şey için kullanılır; kesin.

PEKİN a. (öz. a. *Pekin*'den). [Tamlayan olarak] Pekin'e ilişkin, Pekin ile ilgili.
—Antropol. *Pekin insanı* ya da *adamı* → SİNANTROPUS.
—Dilbil. *Pekin lehçesi*, Mandarin'in, Çin'in tüm kuzey kesiminde konuşulan bir biçimi. (Ortak resmi dil olan putonghuanın temelini oluşturur.)
—Tekst. Işığı çeşitli biçimlerde yansıtan farklı armürlerin almaşıklığıyla elde edilen, parlak ve mat çizgili dokuma. (Çizgilerin etkisi, renk karşıtlıklarıyla vurgulanır. Pamuk, yün, ipek ya da karışık elyaftan dokunan pekin, elbise, gömlek, çocuk önlükleri vb. yapımında kullanılır.) || *Pekin ipeklisi*, önce Çin'de üretilen, günümüzde ise Avrupa'da taklit olarak dokunan, boyalı ipek kumaş. —Renk ya da armür etkisiyle ya da kullanılan malzemelerin (yün ve ipek, iplik ve pamuk, altın ve gümüş vb.) karşıtlıklarıyla çizgili bir görünüm verilmiş dokuma.
—Zool. *Pekin ördeği*, özellikle Amerika'da çok yaygın olarak yetiştirilen Çin kökenli ördek ırkı.

PEKİN, çincesi **Beicing** ("Kuzey'in başkenti"), Çin'in başkenti, Kuzey ovasının K. kenarında; 9 830 000 nüf. (1991). [Kent ve çevresi, 1953-1959 arasında, 17 800 km^2'lik özerk bir belediye halinde düzenlendi ve doğrudan merkezi hükümetin yetkisine bırakıldı.] Şanghay'dan sonra Çin'de ikinci kalabalık yerleşme.

• COĞRAFYA. Kentin bulunduğu küçük ova 45 m yükseltidedir ve Yongding Hı ve Çaobai Hı ırmakları ovayı sulamaktadır; ova, K.'den Büyük Ova'nın önünü kesen yükseklikların içine bir kama gibi saplanır; burada çok az geçit bulunduğundan (Nankou, Gubeikou) Pekin, asıl Çin'e giden bütün yolları denetim altında tutar. K.-D.'da ülkenin ilk sanayi bölgesiyle moğol bozkırlarının, K.-B.'daysa doğudaki zengin ovaların kesişme noktasında yer alan başkent, Çin'deki çeşitliliğin tam merkezinde bulunur.

Pekin'in gelişmesi yenidir (1920'ye doğru 1 milyon nüf. 1943'te hâlâ 2,3 milyon nüf.; ne var ki yerleşme alanında, kenti kuranların düşüncesine sadık kalınarak eşmerkezli şema sürdürülmüştür. Kentte üç bütün göze çarpar. Ortada, Surlu kent (60 km^2) kuzeydeki *(Neiçıng)* ve güneydeki Dış kenti *(Vaiçıng)* kapsar. Kenarı 6 km olan ilk kare Ming mimarisinde (XV. yy.), K.'den G.'e doğru anacaddeler, sokaklar ve sokakçıklarla küçük karelere ayrılmış, D.'dan B.'ya doğruysa yalnızca giriş katı bulunan toprak evlerle sınırlanmıştır; ortasında, İmparatorluk kenti (imparatorluk sarayını kapsayan Yasak merkezi içerir) bulunur. K.'den G.'ye doğru uzanan güçlü bir eksen bu bütüne egemendir ve G.'de kentin en geniş meydanı olan, Halk meclisi sarayı'nın ve müzelerin bulunduğu Tien'anmın meydanı'na açılır. XVI. yy.'da kurulmuş Dış kent (6 km'ye 4 km), aynı eksen üzerinde bu meydanı devam ettirir; daha halktan kişilerin, mağaza sahiplerinin, zanaatçıların evleri, Gök ve Tarım tapınakları buradadır. Bu bütünü çevreleyen surlar yakın geçmişte yıktırıldı. Surlu kent'in çevresinde üç yönetim bölümü uzanır (Haiding, Caoyang, Fıngtai):

Orhan Peker
Deniz kıyısında çocuk ve köpek yavrusu (1960)

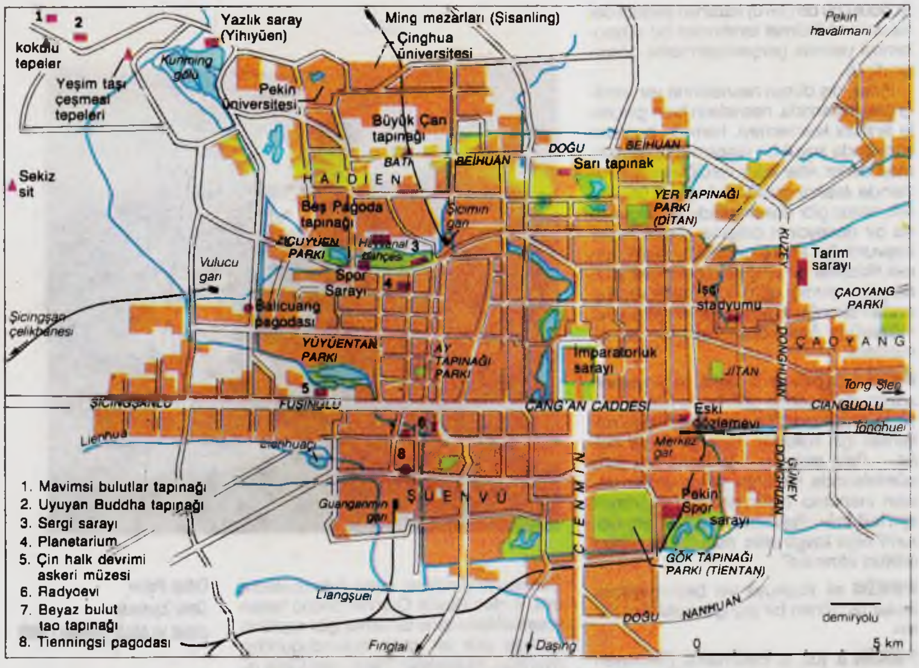

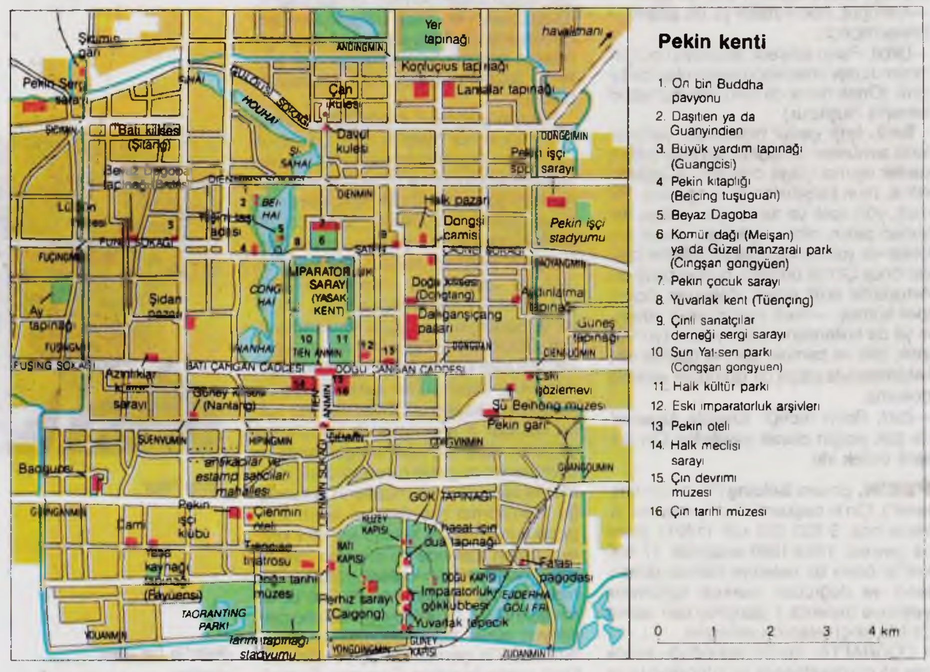
Recep Peker

Pekin'de Tien'anmın meydanı

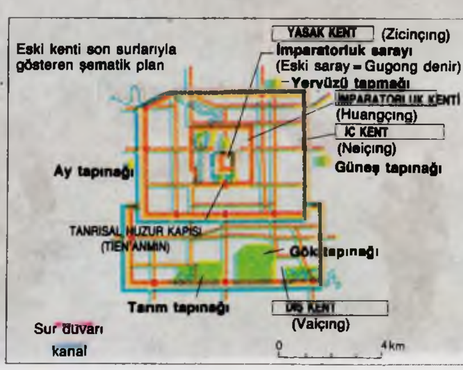
Saint-Gilles-Rush

en üstte : **PEKİN**
üstte : **TARİHİ MERKEZ**

havalimanı, hayvanat bahçesi, statlar ve elçiliklerin, özellikle de üniversitelerin ve sanayilerin bulunduğu semtlerle birlikte toplam yüzeyin % 7,6'sı. K.-B.'da Pekin ve Çinghua üniversiteleri, Academia Sinica ve birçok araştırma enstitüsüyle yüksekokullar bulunur. G.-B.'da ve D.'da fabrikalar sıralanır.

1949'a kadar imalat sanayisi düzeyini aşamayan Çin'in başkenti bu tarihten sonra hızla sanayileşti: 1960'tan başlayarak Pekin'de 1 milyon işçi ve 120 girişimde 1 000'i aşkın ücretli bulunuyordu. Bölgede, kol gücü dışında önemli kaynaklar da vardır: Longyan'ın demiri, çeşitli yerlerde (örneğin Mıntougou) antrasit ve kok kömürü (Şicingşan demir-çelik sanayisinin kurulmasına olanak verdi). Pekin sanayisinin temel özelliği çeşitliliği ve yüksek teknolojili olmasıdır: duyarlı makineler, otomobil, elektronik; pamuk, keten, yün ve sentetik iplik; kimyasal gübre. Bu etkinliklerin ve halkının gereksinimini karşılamak için Pekin'in çok büyük miktarda suya gereksinimi vardır; ırmağı olmayan, bol yağış almayan (yılda 600 mm yağmur) kent için büyük su getirme çalışmaları yapmak gerekmiş (biriktirmeli barajlar Guanting, Huaijou, Şisanling, Miyün), su ağları ve daha önceki rejimlerin bıraktığı tesisler kente su, elektrik sağlamış, ırmak rejimlerinin (felaket doğuran taşkınlara yol açıyorlardı) düzene sokulmasına ve kent çevresi tarımının (meyveler ve sebzeler, süt hayvancılığı, hatta tahıllar) geliştiği büyük banliyölerde sulama yapılmasına olanak vermiştir.

• TARİH. Savaşan krallıklar zamanında (İ.Ö. IV.-III. yy.) *Ci* adıyla, Yenler'in başlıca kentiydi. Şi Huangdi zamanında yıkıldı (İ.Ö. 226). Han sülalesi döneminde *Yen* adıyla yeniden kuruldu. Kuzey Çin'in geri kalan bölümü gibi İ.S. IV.-VI. yüzyıl arası bozkır halkları tarafından işgal edildi, ve Mujcnglar'ın başkenti haline geldi (350 -357). Sueiler (581-618) ve Tanglar (618 -907) döneminde Kuzey Çin'in, Moğollar' dan daha tehlikeli hale gelen Kuzey -doğu halklarına karşı başlıca kalesiydi. Çinli sülale Hou Çin'in Çitanlar'a bıraktığı (936) kenti Çitanlar 938'de Güney'in başkenti yaptılar (Nancing). Kenti 1122'de Curçenler işgal ettiler, Songlar'a bıraktılar (1123), yeniden aldılar (1125) ve 1153'te Merkez'in başkenti ve başlıca ikametgâhları haline getirdiler. Cengiz Han'ın Moğolları kenti 1215'te alarak yıktılar. 1260'ta Kubilay Han bölgeye yerleşti ve kentin kuzey -doğu'sunda yeni bir kent kurdurdu (1264 -1267): *Tai du* (çince, "Büyük Başkent") ya da *Hanbalık* ("Han kenti"). Çin' in merkezi olan bu kent Marco Polo'nun büyük hanla görüştüğü ve anılarında *Cambaluc* adını verdiği kenttir. Pekin'i büyük kanala bağlayan (XIII. yy. sonu) bir kanal, başkente Yangzi yoluyla pirinç getirilmesini sağlıyordu. Nancing'i başkent yapan (1368-1416'ya doğr.) ilk Ming imparatoru Pekin'e *Beiping* ("Kuzey Barışı") adını verdi. Üçüncü Ming imparatoru Yonglı (1403-1424) bu kente yerleşerek adını *Beicing*'e çevirdi ve Yasak kent ile Gökyüzü tapınağı'nı kurdu. Ciaşing, bunlara Tarım tapınağı'nı yaptırdı ve kenti yeniden başkent durumuna getirdi. Kent 1928'e kadar başkent olarak kaldı. Mançular'ın zaferinden kısa süre önce yakılan (1644) Pekin geleneksel ölçülere göre yeniden kuruldu ve yeni hanedan tarafından güzelleştirildi (Göksel barış kapısı, Yüce Uyum sarayı, kentin kuzey-batı'sında yazlık saray). XVII. ve XVIII. yy.'larda Kangşi (1662-1722) ve Çienlong (1736-1796) dönemlerinde, güney-batı kesiminde misyonerler (özellikle cizvitler) ve avrupalı teknisyenler yaşıyordu. 1860 fransız-ingiliz seferinde yaz sarayının yanmasından sonra Pekin'deki yabancı temsilcilerin oturduğu ayrıcalıklı bir semt kuruldu. Bu temsilciliklere Bokserler*'in silahlı saldırısı (haziran 1900), kente, 1901'de uluslararası bir garnizon yerleştirilmesine yol açtı. İmparatorluğun yıkılmasından (1912) sonra "savaş beyleri"nin eline geçen Pekin'i gumingdangçılar işgal ettiler (1928) ve yeniden *Beiping* diye adlandırdılar (başkent, Nancing'e nakledilmişti). Japonlar'ın ele geçirdiği (temmuz 1937) kent, 1945'e kadar onların desteklediği bir hükümet tarafından yönetildi. Pekin, komünistler tarafından yeniden ele geçirilince (ocak 1949), eski adını aldı ve yeniden başkent oldu.

• ARKEOLOJİ VE SANAT. İç kentin (Batılılar'a göre tatar kenti) merkezinde yer alan ve yapımına Yüen dönemi temelleri üzerinde 1406'da başlanan, XVI. yy.'da yenilenen, sonra XVII.-XIX. yy. arasında büyük bölümü baştan yapılan ve onarılan Yasak* kent *(Gugong)* ya da saray-kent, gökyüzünün oğlu imparatorun seçkin yerini simgeler. Genelde pek değişmemiş olan bu kent güneyden kuzeye 1 000 m ve doğudan batıya 70 m uzunluğunda büyük bir

dikdörtgen oluşturur. Dışarıya kapılarla açılan ve geniş bir su hendeğiyle çevrili yüksek bir surun kuşattığı bu dikdörtgen, güneyde, 1949'dan beri yeni Çin'in amblemi olan Tanrısal huzur kapısı ile bugünkü Tien'anmın meydanı'na açılır. Yapıların uyumlu düzeni ve üsluplardaki birliğin yanı sıra beyaz mermer teraslar, erguvan kırmızısı duvarlar ve sırlı sarı kiremitlerin yarattığı renk oyunlarıyla, Çin'in günümüze kalan bu en eski ve en geniş mimarlık kompleksi, hayranlık uyandıran bir görünüme sahiptir. Resmi bölümü ve imparatorluk daireleri bugün müzeye dönüştürülmüş, parklar halka açılmıştır. Ming ve Çingler'in kuzey-batı'da yer alan ve 1860'ta ingiliz-fransız birlikleri tarafından yıkılan gösterişli daireleri, başkentin üniversite merkezine dönüştürülmüştür. İmparatoriçe Tsişi'nin yazlık konutu olan bugünkü *Yihıyüen* (XIX. yy. sonu - XX yy. başı) eskiyi bir sis perdesi ardından yansıtır; göl ise görkeminden hiçbir şey yitirmemiştir.

İmparatorluk tapınaklarından geriye yalnızca, 1420'de Pekin duvarlarının güney-doğu'sunda kurulan Gök tapınağı *Tientan* kalmıştır. XVI. ve XVIII. yy.'larda onarılan bu tapınak çifte bir duvarla çevrilmiştir ve beyaz mermer kaplı geniş bir yolla birbirine bağlanan iki bölümden oluşur: imparatorun göğe kurban sunduğu yuvarlak sunak ve her yıl ilkbaharda imparatorun iyi mahsul için göğe yakardığı esas tapınak *(Çiniendien)*. Çatısı gök mavisi kiremitlerle kaplı yapılar, sedir ve selvi ağaçları arasında yükselir ve çin anıtsal mimarlığının en uyumlu örnekleri arasında yer alır.

Çin geleneğinden esinlenen ve görkem arayışı açısından rus etkisini yansıtan geniş yapılar arasında, Milliyetlerin kültürü sarayı, Halk meclisi sarayı, Tarih müzesi, Pekin garı vb. sayılabilir. Eski Pekin'i yenileştirme konusundaki tartışma devam etmektedir. Yeni yapılar, eski kentteki geleneksel konutların uyumunu ve bütünlüğünü şimidilik bozmamıştır; birbirini dik kesen geniş caddeler, gri tuğla duvarları kare biçimli küçük avluları gizleyen alçak evlerin sıralandığı dolambaçlı dar sokaklarla (*hutong*) kaplı dikdörtgen mahallelerin sınırlarını çizer. Bununla birlikte, 1976, depremi, bu yoğun kentsel dokunun ne denli tehlikeli ve sağlığa zararlı olduğunu ortaya çıkarmıştır.

Pekin İmparatorluk sarayı → YASAK KENT.

PEKİNEL (Güher ve Süher), türk piyano virtüozu ikiz kardeşler (İstanbul 1956). İlk piyano derslerini İstanbul'da Ferdi Statzer'den aldılar. İlk konserlerini 6 yaşındayken verdiler. 1963-1972 arasında Frankfurt Müzik okulu'nda öğrenim gördüler. Daha sonra Philadelphia Curtis İnstitut'ta ve New York Juilliard müzik okulu'nda bilgi ve tekniklerini ilerlettiler. Avrupa'nın birçok müzik festivalinde konser veren, Avrupa

Bk. resim sayfa 9254

ve ABD'de radyo ve televizyon programları yapan, Deutsche Gramofon adına plaklar dolduran, dünyanın en büyük orkestraları eşliğinde, en ünlü şeflerin yönetiminde çalan, ayrıca solo ve ikili olarak sayısız konserde dinleyici önüne çıkan Pekineller, dünyanın en ünlü birkaç piyano ikilisi arasına girdiler. Tek tek ve birlikte, birçok yarışmaya katılan ve ödüller kazanan sanatçılar, özellikle konser anındaki olağanüstü uyumlarıyla tanındılar.

PEKİNLİK a. Pekin olma durumu; kesinlik.

PEKİNUA a. (fr. *pekinois*). Pekin kökenli cüce epanyöller grubundan süs köpeği.
—ANSİKL. Yüzyıllar boyu sadece Çin imparatorlarının sarayında beslenen çok eski bir köpek ırkıdır. Pekin'in 1860'ta işgalinden sonra Avrupa'ya ingiliz askerleri tarafından getirilen pekinualar bugün çok yaygın biçimde yetiştirilmektedir. Büyük bir baş, yassı kafatası, çok kısa bir burun, uçlarında püskül halinde kıllar bulunan uzun kulaklarla belirgindir. Değişik renkte olan pekinualar, cana yakın sevecen köpeklerdir.

PEKİŞME a. Pekişmek eylemi.
—Ruhbil. Belleğe yerleştirmede rol oynadığı ve belleğe yerleştirmenin koşullarından biri olduğu varsayılan görüngü. (Bu görüngünün, algılamadaki ve sıradan ruhbilimsel etkinliklerdeki görüngülerden sonra yer aldığı öne sürülmektedir, ama temel özellikleri henüz iyice bilinmemektedir.)
—Yerbil. ve Bayınd. *Dolgu pekişmesi*, bir arazinin, bir dolgunun, kendi ağırlığının etkisiyle boşluklarda bulunan hava ve suyu gidermesiyle, kuru yoğunluğun ve buna bağlı olarak kesme dayanımının artmasına yol açan doğal olay. (Bu olay aynı sonuca özel aygıtlarla ulaşılan *sıkıştırma*'dan farklıdır. Bir arazinin doğal pekişmesi, geçici bir dolgu yüklenerek hızlandırılabilir.)

PEKİŞMEK gçz. f. **1.** Bir şeyden söz ederken, sertleşmek, katılaşmak; sıkışmak, sağlamlaşmak. **—2.** Bir şeyden (soyut) söz ederken, güçlenmek, kesinleşmek.
—Yerbil. ve Bayınd. *Pekişmiş arazi*, hava ve suyunun büyük bölümü doğal pekişmeyle atılmış arazi.

◆ **pekiştirmek** g. f. **1.** *Bir şeyi pekiştirmek*, katılaştırmak, sertleştirmek; sağlamlaştırmak. **—2.** *Bir şeyi (soyut) pekiştirmek*, onu daha kalıcı, sağlam, güçlü bir duruma getirmek: *Parti son seçimden sonra iktidarını iyice pekiştirdi. Bu davranışı onun hakkındaki düşüncemi pekiştirmekten başka işe yaramadı. Verdiği karan pekiştirmek.*

◆ **pekiştirilmek** edilg. f. Güçlü bir duruma getirilmek; güçlendirilmek.
—Mad. oc. *Pekiştirilmiş dolgu malzemesi*, dayanımını artırmak amacıyla içine % 5 ile 20 oranında çimento ya da uçucu kül katılmış dolgu malzemesi.
—Polim. *Pekiştirilmiş plastik*, sağlam bir iskeleti olan ve amorf bir matris (ana evre) içine gömülen, genellikle lifsi yapıda malzeme. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Polim. Pekiştirilmiş plastikler, yapraksı bir yapısı olan katmanlı plastikler ile kalıplanmış plastiklerden (bu malzemelerde pekiştirici, iyi bir karışım oluşturduğu reçine içinde dağılır) farklıdır. Matris olarak kullanılan makromolekülü bileşikler arasında öncelikle doymamış poliyesterler ile epoksit* reçinelerini saymak gerekir. Pekiştirme işleminde kullanılan malzemelerin lifsi bir yapıları vardır ve poliamit elyafı, pamuk elyafı, cam elyafı, karbon elyafı, bor elyafı gibi çok değişik türde olabilir. Cam elyafı, fitil ya da dokunmuş parça biçiminde kullanılır. (→ KARMA *malzemeler.*)

PEKİŞTİRİCİ a. Ruhbil. Bir koşullandırma durumunda pekiştirmeyi sağlayan uyarım.

PEKİŞTİRME a. Pekiştirmek eylemi.
—Ask. Düşmanın doğal arazi arızalarından geçişini ve ilerlemesini zorlaştırmak amacıyla, arazideki engelleyici özelliklerin çoğaltılması.
—Dilbil. Bir sözcüğün cümlede art arda yinelenmesi (örn. *Hava çok çok kötü*). ‖ Bir sözcüğün ilk hecesinin yinelenerek an-

Marise Pell

A. McKenzie

Pekin
altta
Çang'an caddesi
ikinci planda
Tien'anmın meydanı
en altta
XV. yy.'da yapılmış
Gök tapınağı bütünü
(XVI. ve XVIII. yy.'da onarıldı)

pekinua epanyöl

Pekinel kardeşler

lamının güçlendirilmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Dişç. cerr. *Pekiştirme protezi,* üstçene kemiğine ve buradaki dişlere yerleştirilen plastik ya da metal protez. (Üstçene kemiği kırığının yerine oturmasını ve oynamamasını sağlar. Ayrıca, diş-yüz ortopedisinde de pekiştirme protezleri kullanılmaktadır.)
—Ruhbil. Klasik koşullandırmada, bir uyarının koşullu tepki doğurmak konusunda edinmekte olduğu yatkınlığı daha da güçlendirme sonucu veren olay. (Bu bağlamda pekiştirme koşulsuz uyarının koşullanacak uyarıdan hemen sonra verilmesidir). || Araçsal koşullandırma kuramında, ortaya çıkışıyla, belirli bir davranışı daha güçlü ya da daha sık hale getiren olay. (Tipik bir örnek, Skinner kutusunda, farenin pedala her basışında bir parça yiyeceğin ortaya çıkmasıdır.)
—ANSİKL. Dilbilg. Pekiştirilecek sözcüğün ilk ünlüsüne kadar olan kısmı, pekiştirme ünsüzlerinden *(m, p, r, s)* hangisiyle uyuşuyorsa onunla kapatılarak elde edilen pekiştirme hecesi sözcüğün başına eklenir: *bembeyaz* (bem-beyaz), *kıpkızıl* (kıp-kı-zıl), *tertemiz* (ter-temiz), *dosdoğru* (dos-doğru), *çepeçevre* (çep-e-çevre), *tortop* (tor-top), *bumbuz* (bum-buz). Türkçede ünlü uyumlarında, ünsüz benzeşmelerinde, ikilemelerde görülen ses uygunluğu, ezgi ses benzeşmesi pekiştirmede de aranır. Bunun için pekiştirme olayı gerçekleştirilirken sözcüğün öncesi, ilk hecesi ve hece sayısı göz önünde bulundurulur. İlk hecesi ünlüyle başlayan, biten ya da sürekli ünsüzlerden biriyle kapanan sözcükler *p* ünsüzüyle pekiştirilir: *apak* (ap-ak), *epeski* (ep-eski), *ıpıssız* (ıp-ıssız), *capcanlı* (cap-canlı), *sapsağlam* (sap-sağlam). Tek heceli sözcüklerin büyük bir bölümü, *m* ünsüzüyle pekiştirilir: *bomboş* (bom-boş), *dümdüz* (düm-düz), vb. Tek heceli olmayan, ancak b ile başlayan kimi sözcüklerin de *m*'yle pekiştirildiği görülür: *bam -başka* (bam-başka), *bumburuşuk* (bum -buruşuk). *S* ünsüzüyle pekiştirilen sözcüklerse, ilk hecesi dudak ünsüzlerinden *b, p, m,* diş ünsüzlerinden *c, d, t* ve damak ünsüzlerinden k, y ile başlayanlardır: *basbayağı* (bas-bayağı), *besbeter* (bes -beter), *besbedava* (bes-bedava), *pespembe* (pes-pembe), *cıscıvık* (cıs-cıvık), *kıskıvrak* (kıs-kıvrak), vb. İlk hecesi *ç* ya da *s* ünsüzüyle başlayan sözcüklerse *r*'yle pekiştirilir: *çarçabuk* (çar-çabuk), *çırçıplak* (çır-çıplak), vb. Kimi sözcüklerde tek heceli pekiştirme yeterli görülmez. Bu durumda ünlü uyumuna göre kullanılan pekiştirme ünlüsü *-a / -e*'den biriyle ya da *r, l* ünsüzleriyle iki heceli pekiştirme oluşturulur: *yapayalnız* (yap-a-yalnız), *düpedüz* (düp-e-düz), *çırılçıplak* (çır-ıl-çıplak) gibi.

PEKİŞTİRMEK → PEKİŞMEK.

PEKİŞTİRMELİ sıf. Pekiştirilmiş olan.
—Dilbilg. Kökteki özelliğin bir üst derecesini belirten, genellikle türeme bir dilsel biçim (ad, sıfat, belirteç, fiil) için kullanılır (örn. ültramodern). [Türkçedeki pekiştirmeli biçimler için → PEKİŞTİRME.]

PEKİTME a. Pekitmek eylemi; tekit.

PEKİTMEK g. f. **1.** *Bir şeyi pekitmek,* sağlamlaştırmak, güçlendirmek, sertleştirmek. **—2.** Yapılması istenip de yerine getirilememiş bir iş için yeniden yazı yazmak, tekit etmek.

PEKİYİ a. Öğretimde not değerlendirmesinde kullanılan en yüksek başarı derecesi: *Pekiyi ile mezun olmak. Matematikten pekiyi almak.*

PEKKANEN (Toivo), fince yazan finlandiyalı yazar (Kotka 1902 - Kopenhag 1957). İşçi kökenliydi, *Tehtaan varjossa* (1932), *İsänmaan ranta* (1937) adlı romanlarında, toplumsal çatışmaları ele aldı ve bunların bireylerin kültürel gelişmeleri sonucu giderilebileceğini savundu. Başyapıtı olarak kabul edilen bir de özyaşamöyküsü yayımladı: *Lapsuuteni* (1953).

PEKLEŞİM a. Fizs. kim. Kimi kolloidal asıltılarda gözlenen ve çalkalanmayla oluşan sertleşme olayı. (Karşt. CIVIMA.)

PEKLEŞME a. Pekleşmek eylemi.

PEKLEŞMEK gçz. f. **1.** Bir şeyden (somut) söz ederken, sertleşmek, katılaşmak. **—2.** Bir şeyden (soyut) söz ederken, güçlenmek, güç kazanmak sağlamlaşmak: *İnancı pekleşmek.*

◆ **pekleştirmek** g. f. **1.** *Bir şeyi pekleştirmek,* sertleştirmek, katılaştırmak. **—2.** *Bir şeyi (soyut) pekleştirmek,* güçlendirmek, sağlamlaştırmak: *Durumunu pekleştirmek.*

PEKLEŞTİRME a. Pekleştirmek eylemi.
—Pedol. Bayındırlık ya da inşaat işlerinde, sağlam bir dayanak elde etmek için bir toprağı ya da her türlü ayrışma malzemesini pekiştirme. (Pekleştirme, sıkıştırma ve/ya da çimentolaştırma etkili kolloidal maddeler ve su katma yoluyla sağlanır.) [Eşanl. STABİLİZASYON.]

PEKLEŞTİRMEK → PEKLEŞMEK.

PEKLİK a. **1.** KABIZLIK'ın eşanlamlısı. **—2.** Sertlik, katılık. **—3.** *Peklik çekmek,* sürekli olarak kabız olmak. || *Peklik verici,* canlı dokuları sıkıştıran, salgıları azaltan maddeye denir. (En çok bilinen peklik vericiler, ishallere karşı kullanılan tanen ve türevleridir Ceviz yaprağı suyu, limon suyu deride, şap mukozalarda peklik verici olarak kullanılır.)

PEKMEZ a. **1.** Özellikle üzüm, dut vb. meyvelerin kaynatılıp koyulaştırılmasıyla elde edilen tatlı sıvı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Pekmez kaynatmak,* pekmez yapmak. || *Pekmez toprağı,* pekmez yapmak için şıra katılan ve şıradaki tortuların çökelmesini sağlayan marn cinsinden killi kireçli toprak. || *Pekmezini akıtmak,* bir kimseyi yaralamak, kanını akıtmak (arg.). || *Zile pekmezi* → BULAMA.
—ANSİKL. Pekmez, çeşitli meyvelerin, özellikle üzümün suyunu buharlaştırma yoluyla koyulaştırarak elde edilir. Pekmez % 60-80 kuru madde (şeker), organik asitler, demir, fosfor, kalsiyum mineralleri, B grubu vitaminleri ve az miktarda askorbik asit içeren değerli bir besin maddesidir. Türkiye'de dut, elma, armut, kayısı vb. meyvelerden de pekmez yapılır.
Pekmez yapmak için ilkin meyvenin suyu çıkartılır ve pekmez toprağıyla karıştırılır. Pekmez toprağının oranı, genellikle 100 kg şıra için 1 kg'dır. Şıra, pekmez toprağıyla birlikte 5-10 dakika kaynatılarak kestirilir. Bu işlem sırasında alkali reaksiyonları olan pekmez toprağı, şıradaki asitlerin önemli bir bölümünü nötrleştirir ve kolloitlerin büyük bir kısmı çökerek şıranın berraklaşması sağlanır. Bundan sonra geniş leğenlere alınan şıra, istenen kıvam elde edilinceye değin kaynatılır. Modern işletmelerde koyulaştırma vakumlama ile yapılmakta, böylece şekerin yanarak pekmezin rengini koyulaştırması önlenmekte ve yakıttan tasarruf sağlanmaktadır. Pekmez toprağıyla elde edilen pekmeze genellikle "tatlı pekmez" denir. Pekmez toprağıyla işleme sokulmamış pekmezeyse "ekşi pekmez" ya da "nardenk" adı verilir.
Anadolu'da halkın önemli bir besin kaynağı olan pekmezin güçlendirici ve kimi hastalıkları sağaltıcı bir etkisi olduğu öne sürülür. Kimi hamur işlerini ya da içecekleri tatlandırmak için, tahinle birlikte ya da tatlı niyetine tüketilir. İçine çeşitli kuruyemişler katılarak tatlı sucuk, yumurta akı katılarak bulamaç* yapılır. Bazı yörelerde pekmezden pestil yapımında da yararlanılır.

PEKMEZCİ sıf. ve a. Pekmez yapan ve/ya da satan kimse.

PEKMEZCİ höyüğü. Arkeol. Adana' nın Kozan ilçesine bağlı Pekmezci köyünde höyük; yapılan yüzey araştırmalarında Bakırtaş, Geç Hitit, Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerinden buluntulara rastlandı.

PEKMEZLİ sıf. **1.** İçinde pekmez bulunan şey için kullanılır. **—2.** Çok tatlı olan şey için kullanılır.

PEKMEZLİK sıf. Pekmez yapılmak için ayrılmış, pekmez yapmaya elverişli olan meyve için kullanılır.

PEKOE a. Siyah çin çayı. (Dalların uç tomurcuklarından elde edilene *orange pekoe,* uca yakın ilk yapraklardan elde edilene *powchong pekoe* denir.)

PEKSİMET a. (yun. *paksimadi,* galeta ya da fars. *beksimāt,* katı ekmek'ten). **1.** Protein oranı yüksek buğday unundan mayasız olarak yapılan, ekmek dilimi biçimli bir tür gevrek. **—2.** *Peksimet unu,* un, ekmek ya da çeşitli nişastalarla yapılan, ateşte kavrulduktan sonra yağlı ya da yağsız harçları kıvamlandırmaya yarayan madde.
—ANSİKL. Peksimet su oranı düşük olduğundan uzun süre dayanabilen bir besin maddesidir. Bu nedenle özellikle uzun deniz yolculuklarında eski çağlardan bu yana kullanılmıştır. Peksimet yapmak için buğday unu yeterince su ve tuzla yoğurulur; elde edilen hamur bir süre dinlendirilir. Dinlenme sırasında içindeki suyun buharlaşması için hamurun üzerine birkaç delik açılır; biçim verildikten sonra düşük ısılı fırında ağır ağır pişirilir. Bu nedenle peksimetin içindeki su oranı çok düşüktür. Örneğin ekmekte su oranı % 35-38 iken peksimette bu oran % 4'ü geçmez.

PEKSİMET adası, G.-B. Anadolu'da Fethiye körfezinin B. kıyıları önündeki adalar dizisinin en G.'inde yer alan ve körfez dışında kalan küçük ada.

PEKTAZ a. (fr. *pectase;* yun. *pektos,* sıkı, pıhtılaşmış'tan). Biyokim. Kalsiyum bulunduğu takdirde pektik maddelerin pıhtılaşmasını sağlayan çözünür enzim. (Ekşi meyvelerde, havuçta, yoncada, vb. bulunur. Meyve sularının doğal jölesi onun etkisinden ileri gelir.)

PEKTEN (Mustafa Bekir), türk hattat (İstanbul 1913). Önce Bahir Efendi'den, 1951'den sonra da Necmettin Okyay'dan nestalik yazı meşk etti ve icazetname aldı (1967). Özellikle sülüs ve nesih yazılarda başarılı oldu ve bu alanda Mustafa Halim Özyazıcı'dan yararlandı. Aklâm-ı sittede Hafız Osman, celi yazılarda Mustafa Rakım, nestalikte Yesarizade Mustafa İzzet okuluna bağlı kaldı. Özel koleksiyonlarda yapıtları vardır.

PEKTİK sıf. (fr. *pectique;* yun. *pektikos,* donabilen'den). Biyokim. Galaktanlara bağlanabilen, yüksek molekül ağırlıklı glusitlerden oluşan maddelere denir. (Etli meyvelerin et ve kabuk hücrelerinin çeperlerini oluşturur; suyla birleşerek jöleleri verir.)

PEKTİN a. (fr. *pectine;* yun. *pektos,* pıhtılaşmış'tan). Birçok bitkide, özellikle etli meyvelerde (centiyan, kiraz, elma) bulunan pelteleştirici poliholozit maddesi.
—ANSİKL. Pektinler az ya da çok metillen-

miş galaktüronik asitlerden oluşan bitkisel kökenli, glusit yapısında makromoleküllerdir. Hücre yapısındaki değişikliklerde (olgunlaşma, biriktirme) ve meyveleri işleme tekniklerinde (sıkma, süzme) büyük rol oynar. Elma küspesinden, portakal kabuğundan ya da pancardan elde edilen pektinler yoğunlaştırıcı ve pelteleştirici etkisinden dolayı ecza ve besin sanayisinde (reçel, jöle) kullanılır. Pektin tedavide kan dindirici olarak kullanıldığı gibi soğurma özelliği nedeniyle çocuk ishallerinde de kullanılır.

PEKTİNAZ a. (fr. *pectinase*). Bitkilerde bulunan ya da özellikle küfler gibi bazı mikroorganizmalar tarafından salgılanan ve pektinleri hidroliz edebilen enzim. (Pektinazlar meyve sularının [elma, üzüm] özütleme verimini artırmak ve akışmazlığını azaltmak, durulmalarını ya da derişikleşmelerini sağlamak için sanayide kullanılır.)

PEKTİZASYON a. (fr. *pectisation*). Fizs. kim. TERSİNMEZLEŞME'nin eşanlamlısı.
—Pedol. Az ya da çok sertleşmiş mikroparçacıklı topraklarda görülen, demir ve alüminyum hidroksitlerin tersinmez pıhtılaşması ve su kaybetmesi olayı.

PEKTOGRAFİ a. (fr. *pectographie;* yun. *pektos,* pıhtılaşmış, koyulaşmış, katılaşmış, ve *-grafi, graphein,* yazmak'tan). Kim. KURUMAÇEKİM'in eşanlamlısı.

PEKTOLİT a. (fr. *pectolite*). Miner. Triklinik sistemde yer alan doğal sodyum ve kalsiyum silikat.

PEKTOLİTİK sıf. (fr. *pectolytique*). *Pektolitik enzim,* pektik maddeleri etkileyip ya hidroliz ederek galaktüronik asitlere dönüştürmeye ya da metil gidermeye yarayan biyokimyasal katalizör. (Pektolitik enzimler, ya özütleme verimini artırmak ya da meyve sularının akışmazlığını azaltmak için içit sanayilerinde kullanılır. Kullanımları elma suyunun derişikleşmesini ve elma şarabının durulaşmasını sağlar.)

PEKTORİLOKİ a. (fr. *pectoriloquie;* lat. *pectus, -oris,* göğüs, ve *loqui,* konuşmak'tan). Tıp. **1.** Dinlemede, ses ve öksürüğün doğrudan doğruya göğüsten çıkıyor gibi algılanması olgusu. (Akciğerde büyük boşluklar bulunduğunu gösterir.) **—2.** *Sessiz pektoriloki,* hasta alçak sesle fısıldarken, dinleyen hekimin onun yüksek sesle konuştuğunu sanmasına neden olan özel tını. (Plevra yaprakları arasında büyük miktarda sıvı toplanmasının belirtisidir.)

PEKTOSELÜLOZİK sıf. (fr. *pectocellulosique*). Bot. Bitki hücrelerinin pektin ve selülozdan oluşan zarına denir.
—ANSİKL. Bot. Bitkilerde hayvan hücresindekine çok benzeyen sitoplazma zarından başka ve onun dışında, ana maddesi selüloz olan ikincil bir zar (selüloz zar) bulunur. Hücrenin bölünmesi sırasında pektik maddece çok zengin (% 9) ve birkaç selüloz lifçiği taşıyan ilkel bir zar oluşur. Sonra her bir yavru hücre dış yüzünde pektik zara (orta lamel) yapışık olarak selüloz lifçikleri çok bol olan ve gevşek, hatta gerekince genişleyebilen ağ biçiminde temel bir zar oluşturur ve nihayet hücre olgunluk çağına ulaştığında, lifçikleri düzenli ve birbirine bağlı, selülozca çok zengin ikinci bir zar meydana gelir. Bu zar hücrede ortaya çıkabilecek her türlü biçim bozukluğunu engeller.

Bu iki zar üzerinde, ikincisinin örtmediği ince bölgelere (noktalar) rastlanır. Buralarda, temel zarla orta lamel ince kanalcıklarla (plazmodesma) delinmiştir. Kanalcıkların bulunduğu yerlerde hücre sitoplazmaları sürekliliğini korur. Genellikle birçok plazmodesma bir noktada kümelenir.

Bazı durumlarda bu ikinci selüloz zara, değişik maddeler siner: silis, kalsiym karbonat, selüloz, odunözü, suberin, kütin, balmumu. Örneğin, kalsiyum karbonata kabakgillerde, hodangillerde ve bazı kırmızı suyosunlarında, silise atkuyruklarında, papirüsgillerde ve buğdaygillerde rastlanır. İkinci hücre zarı, canlı bir selülozlu destek dokusu (kollenkima) geliştirmek üzere yeni selüloz tabakalarıyla pekişebilir. Odunözü, temel ve ikinci zarların ve bazen de orta lamelin lifçikleri arasındaki aralıklara doluşarak destek dokuları (sklerenkima) ya da iletici ölü dokuları (odun) meydana getirir. Yağ asitleri bakımından zengin ve su geçirmez olan suberin, ikinci zarın yerine yerleşir ve geçirgensizliği yüzünden hücrenin ölümüne neden olur. Kütin ve balmumu üstderi hücrelerinin zarının dış yüzünü kaplar.

PEKTOZ a. (fr. *pectose;* yun. *pektos,* pıhtılaşmış, donmuş'tan). Biyokim. Bitkilerde rastlanan ve çeper bileşeni olarak selülozla eşlik eden glusitli kompleks. (Çözünmeyen bir madde olan pektoz ilk önceleri ham meyvelerde ortaya çıkar, olgunlaşma sırasında pektine dönüşür. Bu dönüşüm tekstil liflerinin suya bastırılması sırasında ve seyreltik asitlerle kaynatmada da oluşur.)

PEKUYSAL-KÖKNAR (Suna), türk tiyatro ve sinema oyuncusu (İstanbul 1933). İstanbul Belediye konservatuvarı'nda okurken İstanbul Şehir tiyatrosu'nun çocuk oyunlarında sahneye çıkmaya başladı (1947). 1955'te ilk filmini *(Kanlarıyla ödediler)* çevirdi. 1970'te eşi Ergun Köknar'la birlikte Üsküdar oyuncuları topluluğunun kurucuları arasında yer aldı. 1973'ten emekliye ayrıldığı 1982'ye değin yeniden İstanbul Şehir tiyatrosu'nda sahneye çıkan sanatçı *Tırpan* oyunundaki rolüyle Avni Dilligil ve Ulvi Uraz en başarılı kadın oyuncu ödüllerini kazandı (1980). Birçok televizyon ve sinema filmiyle bazı müzikallerde oynadı. Sahne çalışmalarını, özel topluluklarda ve Şehir tiyatrosu'nda, emekli olduktan sonra da bir süre devam ettirdi. *Lüküs hayat* operetindeki oyunuyla ödüller kazandı (1986-1987). Son yıllarda birçok televizyon dizisinde de rol aldı.

PEKÜNLÜ (Sadık), türk halterci (İstanbul 1938 - *ay. y.* 1973). Haltere Deniz harp okulu'nda başladı. Daha sonra çeşitli Türkiye rekorları kırarak milli formayı giydi (1967). 1971'e kadar art arda 100 Türkiye rekoru kırdı. Bir trafik kazasında öldü. Adına her yıl uluslararası halter yarışmaları düzenlenmektedir.

PELAD a. (fr. *pelade; peler,* derisi soyulmak'tan). Der. hast. **1.** Nedbe sonucu olmayan, tüysüz plaklarla belirgin deri hastalığı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Dazlaklık peladı,* genelleşmiş olan pelad.
—ANSİKL. Pelad plakları yuvarlak, beyaz, temiz, düz, parlak ve pulsuzdur. Plakların çevresinde kökleri incelmiş, uçları şişkin, özgün pelad saçları bulunur. Plaklar tek olabileceği gibi çok da olabilir. Saçlar birkaç ay içinde yeniden çıkar, çıkan saçlar genellikle beyazdır. Hastalık nüksedebilir. Sakalda görülen peladın tedavisi, saçlı deridekinden daha uzun sürer. Çocuklarda görülen pelad, bazen çıplak bir taç oluşturur ve ofiyaz meydana gelir.

Pelad bulaşıcı bir hastalık değildir. Nedeni bilinmemektedir. Bazen, dişlerdeki klmi lezyonlar (köklerde kist, granülom) tedavi edilince peladın da iyileştiği görülmüştür. Genellikle heyecan verici bir şoktan ya da sıkıntıdan sonra peladın ortaya çıkışı onun psikosomatik bir hastalık sayılmasına yol açmıştır.

Dazlaklık peladı, yalnız başı dazlaklaştırmakla kalmaz, bütün vücut kıllarının dökülmesine de neden olur. Yeniden kıllanma olasılığı da zayıftır.

PÉLADAN (Joseph, **Joséphin** — denir), fransız yazar (Lyon 1858 - Neuilly-sur-Seine 1918). Mistikti, müneccim olduğunu iddia etti, "sâr" unvanını aldı, doğalcılığa karşı çıktı ve birçok yapıtının yanı sıra *la Décadence latine*'i yayımladı (19 cilt 1885-1907).

PELAGİA NOCTİLUCA a. Yarımküre biçiminde şemsiyeli, iri medüz. (Şemsiyesini çevreleyen 8 kısa dokunacı, manubriyumu sınırlayan 4 dudak kolundan çok daha kısadır. Açık denizde çok büyük sürüler oluşturur ve geceleri parlak bir ışık saçar. *Semeostomae* alttakımı.)

PELAGİE adaları, Akdeniz'de İtalya'ya bağlı ada öbeği, Tunus ile Sicilya arasında. Agrigento iline bağlıdır. En büyük adaları Lampedusa ve Linosa'dır. Turizm.

PELAGİUS, keşiş (Büyük Britanya'da 360'a doğr. - Filistin'de 422'ye doğr.). 384'e doğru Roma'ya yerleşti, kentin Alarik tarafından yağmalanması (410) üzerine Mısır'a, oradan da Filistin'e geçti; bilgisi ve çileci yaşamıyla Filistin'de büyük bir saygınlık kazandı. Tanrıbilimsel öğretisi (→ PELAGİUSÇULUK), 412'den başlayarak aziz Augustinus'un saldırısına uğradı ve bu düşüncenin ılımlı bir biçimi olan yarıpelagiusçuluk* ile birlikte, birçok konsil tarafından kınandı.

PELAGİUSÇULUK a. Tanrıbil. Pelagius'un din sapkını öğretisi.
—ANSİKL. Hıristiyan yaşamında insan iradesinin olumlu değerini ve etkililiğini vurgulamak için Pelagius, neredeyse ikinci dereceye düşürülen Tanrı inayetinin etkisini küçümser. Böylece Âdem'in günahı, insanlığı hiçbir şekilde etkilemeyen bir kötü örnekten başka şey değildir. Bu iyimser özgürlük anlayışına göre insan, iyi ve kötü arasında her zaman bir seçim yapabilir.

PELAGONİA, Makedonya'da tektonik ova. Ovanın zeminini kaplayan neojen gölün dibi kumlarla ve kireçlerle dolmuştur. Akaçlama ve sulama çalışmaları tarımın gelişmesine olanak vermektedir (pirinç, pamuk, şekerkamışı, tütün, yem bitkileri).

Pelagonia savaşı, Bizans imparatoru Mikhael VIII'in kardeşi İoannes Palaiologos'un, Akhaia prensi Guillaume II de Villehardouin ile Epeiros despotu Mikhael II Angelos'u Makedonya'da Kastoria yakınlarında yendiği savaş (eylül 1259).

PELAGOS a. (yun. *pelagos,* deniz). Biyol. Açık denizlerde, kıyılardan ve dipten uzakta yaşayan canlı varlıkların tümü. Bunların bazıları yüzer (nekton), bazılarıysa suyun etkinliğiyle dolaşır (plankton). [Karşt. BENTOS.]

PELAGOSAURUS a. Normandiya ve Almanya'da Lias devri topraklarında fosillerine rastlanan fosil timsah cinsi. (Suda yaşamaya uyarlanmıştı. *Mesosuchia* takımı.)

PELAGOTHURİA a. Bütün denizhıyarlarının tersine ortasularda yaşamaya uyarlanmış denizhıyarı cinsi. (Ortasulara uyarlanması önemli değişikliklere yol açtı. *Pelagothuria*'lar medüze benzer, bedeni silindir biçimindedir; kırmızı ya da mor bedeninin üzerinde bir zarla birbirine bağlanan dokunaçlardan oluşan geniş bir şemsiye vardır; içorganları, normal denizhıyarlarınınkinden çok daha yalındır.

PELAJİT a. (fr. *pélagite*). Denizbil. Genellikle plankton kökenli taneciklerin yavaş yavaş yığışmasıyla tabakalanmış tortul çökeli. (Sismik yansıma profillerinde, pelajitler saydamlıklarıyla birbirlerinden ayrılır; bunların mutlaka derin deniz çökelleri olması gerekmez.)

PELAMİS PLATURUS a. Hint okyanusu ve Büyük Okyanus'ta yaşayan zehirli deniz yılanı. (Canlı renkli, yanları iyice yassı, küçük bir yılandır: denizyılanıgillerin ortasularda yaşamaya en iyi uyarlanmış türüdür. Balıkla beslenir. Vivipardır. İnsana ender saldırır. Boyu 80 cm.)

PELARGONİDİN a. (fr. *pélargonidine*). Org. kim. Saraypatı, yıldızçiçeği, sardunya ve adaçayında bulunan antosiyanidinin yaygın adı.

PELARGONİK sıf. (fr. *pélargonique*).

Suna **Pekuysal-Köknar**
Lüküs hayat operetinin (1988) bir sahnesinde

Gamma

Pelé

Pelée dağı
Saint-Pierre kıyısından görünüm

Org. kim. *Pelargonik asit,* sardunya *(Pelargonium roseum)* yapraklarından özütlenen, $CH_3—(CH_2)_7—CO_2H$ formüllü asit. (Oleik asidin yükseltgenmesi ya da undesilenik asidin alkali ortamda eritilmesi sonunda hazırlanır; tuzların sulu çözeltileri, yağda çözünebilen bileşikleri çözmekte, etil esteri konyak gibi koktuğundan likör üretiminde kullanılır.) [Eşanl. NONANOİK ASİT.]

PELAS → PALAS.

PELASGOS. Yun. mit. Pelasgoslar'a adını veren kahraman. Arkadhialılar, Argoslular ve Tesalyalılar ona çeşitli efsaneler atfediyorlardı.

PELASGOSCA a. Ege ve Balkan yörelerinde yunancadan önce konuşulduğu sanılan ve hint-avrupa ailesinden olmayan bir dile kimi dilbilimcilerce verilen ad. (Yunancanın altkatmanı olduğu ve mitolojideki kişi adlarında, özellikle de yer adlarında izleri bulunduğu sanılır.)

PELASGOSLAR. Esk. coğ. Eskiler'e göre, Hellenler gelmeden önce Yunanistan ve komşu ülkelerde (Karia, Girit, Sicilya, Güney İtalya, Etruria vb.) yaşayan ilk halk. Bu terim uzun süre, hellenöncesi halkları ve Homeros'tan önceki Yunanistan uygarlığını adlandırmak için kullanıldı. Gerçekte Pelasgoslar'ın, özellikle Tesalya'nın bir bölümünde yaşayan bir halk oldukları sanılmaktadır.

PELASPARE → PALASPARE.

PELAVİCİNO (Oberto, *marki*) → PALLAVİCİNO.

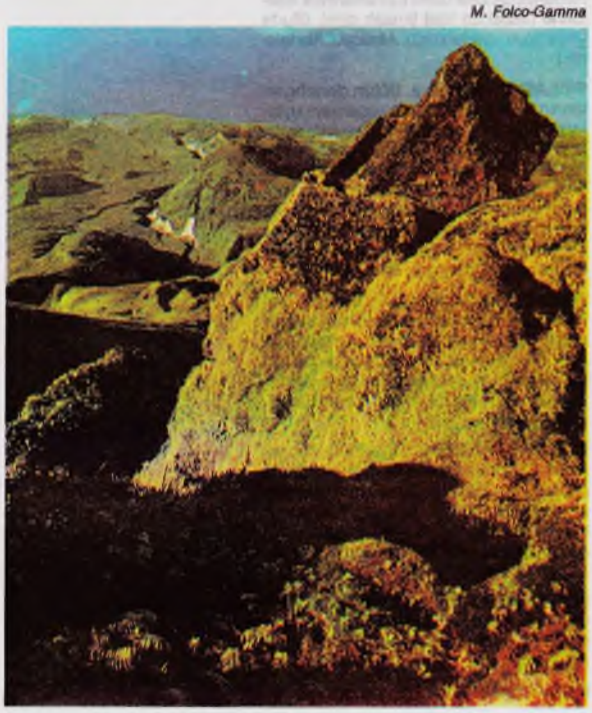
PELAYO, Asturias kralı (öl. Cangas 737). Asturias'a sığınan Vizigotlar'ın kralı seçildikten sonra Covadonga'da Araplar'ı yendi (718); bu zafer, "Reconquista"nın başlangıcı sayıldı ve birçok ispanyol yazarına esin kaynağı oldu.

PELAYO (Álvaro), lat. **Pelagius,** portekizli tanrıbilimci (Silves 1280'e doğr. - Sevilla 1350'ye doğr.). Fransisken rahibiydi (1304), Paris'te Duns Scotus'un tilmizi oldu. Johannes XXII'nin günah bağışlamakla yetkili başpapazıyken onun için bir övgü kaleme aldı. Bu yazısında Marsilio da Padova'yı eleştirdi.

PELE a. (fars. *pele*). *Esk.* **1.** Terazinin her bir kefesi. **—2.** Merdivenin her bir basamağı. **—3.** Bir çarkın dişlerinden her biri.

PELÉ (Edson Arantes DO NASCİMENTO,

M. Folco-Gamma

— denir), brezilyalı futbolcu (Três Corações, Minas Gerais, 1940). Üstün yetenekli bir hücum oyuncusuydu; 1958 Dünya kupası'nda kendini gösterdi. Sürekli olarak Santos'ta oynadı ve bu süre içinde (1958 -1974) resmi olarak tescil edilen 1 284 gol atarak futbol dünyasının kralı oldu. 1975'te New York Cosmos kulübü'ne gitti. İki kez (1958 ve 1970) Dünya kupası finalini kazanan Brezilya milli takımında yer aldı.

PELECANİDAE a. Zool. PELİKANGİLLER familyasının bilimsel adı.

PELECANİFORMES a. Zool. PELİKANSILAR takımının bilimsel adı.

PELECANOİDİDAE a. Zool. KÜÇÜKFIRTINAKUŞUGİLLER familyasının bilimsel adı.

PELECİNUS a. Böcbil. Tropikal Amerika'da yaşayan asalak arı cinsi. (Dişisinin karnı çok uzundur. *İchneumonidae* familyası.)

PELECUS CULTRATUS a. Balıkbil. Baltık ülkelerindeki ve Doğu Avrupa'da Tuna ile Hazar denizi arasındaki tatlısularda yaşayan kemiklibalık. (Bedeninin karın kesimi gemi omurgası gibi sivri ve yassıdır. Ağız yarığı yukarıya doğru ve eğridir. Acısularda bol bulunan omurgasızlar ve küçük balıklarla beslenir. Pullarından, incibalığınınkinden çok daha üstün bir koku elde edilir. Sazangiller familyası, boyu 50 cm'ye kadar.)

PELÉE dağı, Martinique'te yanardağ doruğu, adanın kuzey ucunda; 1 397 m. Pelée dağı 1792 ve 1851-1852'de bazı etkinlikler göstermişti. 1902 nisanında yeniden uyandı ve 8 mayısta yerde ilerleyen bir "kızgın bulut" ile Saint-Pierre'i yok etti. Biriken hemen hemen katı lavlar, doruk tepesi sivri (hızla yıkıldı) bir kubbe oluşturdu. 1929-1932 arasındaki bir dizi yeni püskürmede de kızgın bulutlar çıktı, eski doruktan yüz metre kadar daha yüksek bir yeni kubbe ortaya çıktı.

PELÉE TİPİ a. Yerbil. Kızgın dumanlar verebilen şiddetli patlamalarla birlikte görülen püskürme tipi.

PELEİA. Tar. coğ. Anadolu'nun Karia bölgesinde kent; Bodrum yarımadasında, Halikarnassos'un (Bodrum) K.-B.'sında, Pelen denilen yerde olduğu sanılmaktadır. Attike-Delos deniz birliği listelerinde adına rastlanmaktadır (İ.Ö. V. yy.).

PELEK a. *Yörs.* Ev ile ahırı birbirine bağlayan ufak geçit.

Pelekanon savaşı, osmanlı ve bizans kuvvetleri arasında savaş (1329). Orhan Bey'in kuşattığı İznik'e yardım etmek için imparator Andronikos III Palaiologos komutasında harekete geçen bizans kuvvetleri Pelekanon'da (Maltepe) karşılaştığı osmanlı kuvvetleri karşısında bozguna uğradı. İmparator'un yaralandığı savaşta birçok bizans soylusu da hayatını kaybetti. Bu savaşın Philokrene'de (Tavşancıl) yapıldığı da ileri sürülür.

PELEM a. (ing. *pelham*). Binc. Atların ağzına takılan kantarma türlerinden biri. İki ya da dört dizginle kullanılabilir. Sert görünüşlü biçimine rağmen atın ağzına yumuşak bir etki yapar.

PELEME a. Irmaklarda işleyen, altı düz kayık.

PELENG a. (fars. *peleng*). Esk. zool. **1.** Kaplan. **—2.** *Peleng-aheng,* kaplanca, kaplan gibi.

PELENGÂNE be. (fars. *peleng* ve *-âne*' den *pelengâne*). *Esk.* Kaplan gibi, kaplancasına, kaplana yaraşır biçimde.

PELENGİ sıf. (fars. *peleng,* kaplan ve *-î*'den *pelengî*). Çizgili ve benekli şey için kullanılır.

—Dokmc. ve Esk. giy. Üzerinde kaplan derisini andıran irice benek ve çizgiler bulunan kumaş ve giysiler için kullanılır: *Pelengi kumaş. Pelengi entari.*

PELENGİR → PEHENGİR.

PELERİN a. (fr. *pèlerine*). **1.** Yakası boyna göre, omuzdan aşağı genişleyerek inen, önden açık ve kolsuz bir tür üstlük. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** İki parçadan oluşan çarşafların başı ve bele değin üst bedeni örten parçası. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Pelerin, yakasının iki ucu bir toka ya da bağcıkla tutturularak giyilir, bedeni kollar içinde kalacak biçimde sarar. Kışlık kumaşlardan yapılanları palto olarak kullanılır, fantezi kumaşlardan yapılıp gece kıyafetinin üzerine alınanları da vardır. Genellikle arka yakasına bir kapüşon eklenir.

• Kadın çarşaflarının üst parçasını oluşturan pelerin, arkadan bir dikişle çarşafın alt parçasına tutturulur. Baştan kaymasını önlemek için üst kısmında iki bağcık vardır. Bu bağcıklar başın arkasından bağlanır, kumaş iki yandan kıvrılarak çene altında tutturulur. Peçeli ya da peçesiz olarak kullanılır. Peçe kullanılacaksa, pelerin başa bağlanmadan peçe örtülür. Alt parçadan ayrı olarak yapılmış pelerinler de kullanılmıştır.

PELESENK a. (fars. *pärseng* > *perseng*' den). **1.** Konuşma sırasında yerli yersiz yinelenen söz. **—2.** *Bir kimseyi, bir şeyi diline pelesenk etmek,* gerekli gereksiz ondan söz etmek, diline dolamak.

PELESENK a. (ar. *pelesenk*). **1.** BALSAM'ın eşanlamlısı. **—2.** Yanlış olarak balsam elde edilen ağaçlara, özellikle Mekke pelesengi (Mekke balsamı) veren balsam ağacı *(Commiphora opabalsamum)* ile peygamberağacının *(Guaiacum officinale)* odununa bazılarınca verilen ad. Bunlardan elde edilen sıvı maddeye de "pelesenk yağı" denir. **—3.** *Pelesenk ağacı* ya da *odunu,* jakaranda *(dalbergia)* türlerinin gövde ve dallarından elde edilen odun. (Griden parlak kırmızıya kadar değişen damarlı ve sert bir odundur, masif ya da kaplama olarak marangozlukta, mobilya yapımında kullanılır. Bu odundan yapılan infusyon halk hekimliğinde dahilen ağrı kesici ve antiseptik olarak, hariçen romatizma ve siyatik ağrılarına karşı kullanılır.)

—Denizc. Eski tip gemilerde, şaftın gemiden çıktığı yer olan şaft kovanlarında yatak olarak kullanılan bir tür sert ağaç.

PELET a. (fr. *pellet;* lat. *pila,* top, yuvar' dan). Eczc. İmplant olarak kullanılan komprime ilaç.

—Metalürj. Toz bir malzemenin nemlendirilerek döner bir aygıt içinden geçirilmesi sonunda elde edilen yakıaşık 1 cm çapında küresel yığışım; topak. (Kimi ince demir cevherleri, çelik üretimine girmeden önce peletler halinde topaklaştırılır.)

—Nük. müh. Birçok nükleer reaktör yakıtına verilen şekil. (Genellikle silindir biçimli olan peletler, örneğin sinterlenmiş uranyum oksitten oluşur; bunlara yakıt lokumu da denir.)

PELETİER (Jacques), fransız yazar ve bilgin (Le Mans 1517 - Paris 1582). Seslerle ilgili yazım kurallarında reform yapılmasını savundu (*Dialogue de l'ortografe* [Yazım kuralları üzerine konuşma], 1550); Ronsard ve du Bellay ile tanıştıktan sonra *Pléiade*"a katıldı (1555) ve aynı yıl *Art poétique françois*'yı (Fransız şiir sanatı) ve *l'Amour des Amours* adlı şiir kitabını (daha önce 1547'de *Œuvres poétiques*'i yayımlamıştı) yayımladı.

PELETİERİN a. (fr. *pelletiérine*). Org. kim. Tanret'in nar ağacı kabuğundan elde ettiği $C_8H_{15}NO$ formülünde alkaloit; antihelmintik (bağırsak kurdu düşürücü) olarak kullanılır.

PELETLEME a. Cev. hazl. Öğütülmüş bir cevheri, nemli, plastik topaklar ve "işlenmemiş topaklar" biçimine getirdikten sonra pişirerek dayanıklı ve taşınabilir bir hale dönüştürme tekniği.

PELEUS. Yun. mit. Aiakos'un oğlu; başı-

boş ve çalkantılı bir yaşam sürdü, kısa sürelerle krallık yaptı. İkinci evliliğini Nereus kızlarından Thetis ile yaptı; Pelion dağındaki düğünlerine tanrılar çeşitli armağanlar getirdiler. Eris ya da Geçimsizlik, üzerinde "En güzele!" yazılı altın bir elma attı. Bu elma dolaylı olarak Truva savaşı'na neden olacaktı. Evliliklerinden Akhilleus doğdu.

Pelger-Huet anomalisi. Hematol. Nötrofil alyuvarlarda çekirdek bölütlenmesinde eksiklik ya da yokluk biçiminde görülen morfolojik bozukluk. Doğuştan olan nadir olgular dışında, miyeloit kan hastalıklarında, virüs enfeksiyonlarında ve kolşisin alınmasından sonra görülür.

PELHAM, büyük ingiliz ailesi. En az XIII. yy.'dan beri soylu toprak sahibi olan bu ailenin bir kolu, PELHAM HOLLES çift soyadıyla XVIII. yy.'da Newcastle düklük unvanını aldı.

PELHAM (Henry), ingiliz siyaset adamı (1696 - Londra 1754). Pelham Holles'ın kardeşiydi. 1717'de Whig partisi'nden milletvekili seçildi. Walpole hükümetinde görev aldı ve kardeşinin desteğiyle Başbakan oldu (1743-1754). Ekonomiye önem verdi, Aachen barışı'nı imzaladı (1748). Bu anlaşma aralarında Pitt'in de bulunduğu "yurtseverler"i "genişletilmiş kabine"sine almasını engellemedi.

PELHAM HOLLES (Thomas), **Newcastle** dükü, İngiliz siyaset adamı (1693 - Londra 1768). Whigler partisindendi. Walpole tarafından Dışişleri bakanlığına getirildi (1724), Walpole'den ayrılmakla birlikte (1742), görevini 1754'e kadar sürdürdü. Bu tarihte Başbakan olarak kardeşinin yerine geçti. Pitt'in düşmanlığı, 1756' da Başbakanlıktan düşmesine yol açtıysa da vazgeçilmez bir parti önderi olarak ertesi yıl yeniden Başbakanlığa geldi. Barışa karşı olduğu için 1762'de istifa etti. Bu tarihten sonra etkinliğini muhalefette sürdürdü.

PELİADES. Yun. mit. İolkos kralı Pelias' ın kızları. Babalarını gençleştirmek için, Medeia'nın verdiği öğüde uyarak onu hafif ateşte kızarttıklarından dolayı İolkos'tan kovuldular ve Mantineia'ya sığındılar.

PELİAS. Yun. mit. İolkos kralı, Poseidon ve nymphe Tyro'nun oğlu. Kardeşi Eson'u tahttan indirdi. Yeğeni İason'un ihtirasından korkarak, onu Argonautlar seferini yönetmekle görevlendirdi. Kızları tarafından öldürüldü.

PELİD sıf. (fars. *pelid*). *Esk.* **1.** Pis, kirli, murdar. **—2.** Alçak, rezil.

PELİDİ a. (fars. *pelid* ve *-i*'den *pelidi*). *Esk.* **1.** Pislik, kirlilik. **—2.** Alçaklık, rezillik.

PELİGNİ. Tar. coğ. Apenninler'in doğu yamacında yerleşmiş Samnium halkı. Romalılar'ın düşmanı olmaktan çok, müttefikiydiler. En önemli kentleri Corfinium ve Sulmo'dur.

PELİGOT (Eugène Melchior), fransız kimyacı (Paris 1811 - *ay. y.* 1890). Tarım enstitüsü analitik kimya kürsüsü başkanı, Bilimler akademisi üyesi oldu (1852). 1835'te J.-B. Dumas ile birlikte alkol işlevinin özelliklerini ortaya koydu. Uran'ın basit bir madde değil, bir metal oksit olduğunu gözlemlemesi onun uranyumu keşfetmesine yol açtı (1841).

PELİKAN a. Pelecanus cinsinden, gagasının altında geniş bir cep kese bulunan, çok iri (uzunluğu 1,80 m'ye kadar; kanat açıklığı 3 m; ağırlığı 12 kg) kuşların ortak adı. (Pelikangiller familyası.)
—ANSİKL. Balıkla beslenen, ayaklarında 4 parmağı birleştiren bir perde bulunan, tüylerinin büyük bölümü beyaz olan pelikanların 8 türü vardır: 2 türü Amerika'da, 6 türü Eski Dünya'da yaşar. Bütün pelikanların kalın bir gövdesi, kısa bacakları (bu yüzden yürüyüşü hiç de güzel değildir) vardır; çok büyük hava kesesi sayesinde çok iyi uçabilirse de aynı kese yüzünden suda derinlere dalamazlar. Ucunda bir çengel bulunan uzun gagasında, altçeneler arasında bir cep vardır; pelikanlar bu keseyi sudaki avlarını yakalamak için kullanırlar. Pelikanların çoğu tatlısuda yaşarsa da, bazı türlerine haliçlerde ve deltalarda rastlanır. İçlerinden bir tür denizde yaşar, ama kıyıdan asla uzaklaşmaz: Amerika kıyılarındaki kırmızı gagalı pelikan *(Pelecanus occidentalis)*. Pelikanlar yerde ya da alçak ağaçlarda yuva yapar. Çıplak ve kör doğan yavruları, anababaları sindirim yolundaki besin maddelerini yeniden ağızlarına getirerek beslerler. En iyi bilinen türü pelikan ya da kaşıkçıkuşu' dur *(P. onocrotalus)*.

Pelikan *(Pelikanen)*, August Strindberg' in dramı (1907). *"Aile piyesleri"* dizisinde yer alan yapıt, aile dünyasının dayanılmazlığını anlatır ve anne imgesine şiddetle saldırır.

PELİKAN burnu, Ege bölgesinde Gediz deltasının, İzmir körfezinin iç ve dış kesimlerini ayıracak biçimde G.'e doğru uzanmış çıkıntısı. XIX. yy.'ın ikinci yarısında, Gediz nehri, bir kanalla K.'e çevrilmeden önce, buradan denize dökülüyor ve deltası, körfezi kapatacak biçimde ilerliyordu. Bu burunla, İnciraltı arasında derinlik 10 m'den biraz azdır.

PELİKANGİLLER a. Pelikanları içeren familya. (Bil. a. *Pelecanidae.* Pelikansılar takımı.)

PELİKANSILAR a. 4 parmağını birleştiren perdesiyle öbür su kuşlarından ayrılan su kuşları takımı. (Sıcak ve ılıman bölgelerde yaşayan, balıkla beslenen, iyi uçan, ama iyi yürüyemeyen kuşlardır. Yavrular uzun süre yuvada kalır. 5 familyası vardır: tropikkuşugiller [tropikkuşları], pelikangiller [pelikanlar], karabatakgiller [karabataklar], sümsükgiller [sümsükkuşları], fregatkuşugiller [fregatkuşları]. Bil. a. *Pelecaniformes* ya da *Steganopoda.*)

PELİKE a. ("ağaç kupa" anlamında yun. sözc.). Arkeol. Karın kısmı aşağı doğru genişleyen amfora.

PELİKÜL a. (fr. *pellicule*). Eczc. **1.** Salisilli kolodyum gibi tedavi edici maddeler içeren bir sıvının buharlaşma sonucu deri üstünde bıraktığı ilaçlı ince tabaka. **—2.** *Pelikül kıvamında pişmiş*, 30° Baume yoğunlukta bir şurubun derişikliği.

PELİN ya da **PELİNOTU** a. Taşlı bölgelerde yetişen, yavşan cinsinden, çok kokulu, çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *Artemisia absinthum;* bileşikgiller familyası.)
—ANSİKL. Pelinin yaprakları parçalı, grimsi ya da beyazımsı yeşil renktedir. Çiçekleri küçük kümeler halinde ve yeşilimsidir. Kuzey, İç ve Güney Anadolu'da yabani olarak yetişir.
—Halk hek. Pelinin yapraklı dalları, özel kokulu ve çok acı lezzetlidir. Uçucu yağ (% 0,5-1,3), acı maddeler (artabisin ve absintin) ve flavon türevleri içerir. İştah açıcı, kuvvet verici, ateş düşürücü, idrar söktürücü olarak kullanılır. Tozundan günde, kaşeler içinde 1-2 g, infusyonundan (% 0,5-3), balla tatlandırdıktan sonra 2-3 bardak alınır. Etkisi yüksek dozlarda görüldüğünden, içerdiği uçucu yağlar nedeniyle zehirlenmeler görülebilir. Pelin Avrupa'da absent adlı içkinin yapımında kullanılırdı. 1908 tarihinden beri bitkinin içkilere katılması yasaklanmıştır.

PELİNDABA, Güney Afrika'da (Transvaal) yer, Pretoria yakınında. Nükleer araştırmalar merkezi.

PELİNOTU → PELİN.

PELİON ya da **PİLİON,** Yunanistan'da ormanlık dağ kütlesi, Tesalya'nın güney -doğu'sunda, Volos körfeziyle Ege denizi arasında; 1 548 m. Taraçalarda ağaç yetiştiriciliği (turunçgiller, elma ve kestane). Doruklardan birinde, Antikçağ'da, Zeus Akraios tapınağı vardı; yukarıdaki mağaranın mitolojide adı geçen Kheiron'un mağarası olduğu sanılır. Devler, tanrılarla çarpıştıkları sırada Olympos'a çıkmak için Pelion'un üzerine Ossa'yı koyarlardı; bu Kentauroslar'ın evi, De Nuptiis Pelei ve Thetidos tiyatrosu, Argonautlar'ın yola çıktıkları yerdi.

PELİONYA a. (lat. *pellionia*'dan). Tropikal Asya kökenli, iki sıralı sarkık yapraklı tırmanıcı otsu süs bitkisi. (Isırgangiller familyası.)

PELİSSİER (Aimable Jean Jacques), **Malakoff** dükü, Fransa mareşali (Maromme, Seine-Maritime, 1794 - Cezayir 1864). Saint-Cyr'i bitirdi, ilk kez Ren ordusunda görev aldı (1815). Afrika ordusu kurmay subaylığına atandı (1830), Cezayir'de hizmet gördü, birinci Kabiliye seferini yönetti (1851) ve bu seferde Laguat'ı ele geçirdi (1852). Doğu ordusu başkomutanlığına getirildi (mayıs 1855), Malakoff'u almayı başardı (eylül 1855), bu başarı hemen mareşalliğe yükselmesini ve dük unvanını almasını sağladı (ağustos 1856). Londra büyükelçisi oldu (1858), Nancy öncü ordusu komutanlığına atandı (nisan 1859), Légion d'honneur'ün imparatorluk büyük şansölyesi rütbesini aldı (temmuz 1859), Cezayir genel valisi oldu (1860).

PELİSTER, Makedonya'da dağ, Bitola'nın B.'sında, 2 600 m. Bir ulusal parkın bir bölümünü oluşturur.

PELİT a. Bot. PALAMUT'un eşanlamlısı.

PELİT a. (fr. *pélite*). Petrogr. ve Yerbil. LÜTİT'in eşanlamlısı.

PELİTLİYATAK, Ordu'nun Ünye ilçesi Tekkiraz bucağına bağlı belde; 4 369 nüf. (1990). Belediye.

PELİTSIRTI geçidi, D. Anadolu bölgesinde, Erzincan-Kemah karayolunun izlediği geçit (1 225 m).

PELJESAC, Karadağ'da yarımada, Dalmaçya kıyısında; 342 km^2; 8 000 nüf. Dağlık kuzey kesimi ekilip biçilen güney kesimini rüzgârlara karşı korur; bağlar, turunçgiller, inciraağaçları, bademağaçları.

PELLA a. (isp. sözc.). Metalürj. Ağırlığının üçte ikisi kadar cıva içeren gümüş amalgamı.

PELLA a. (lat. *pellaea*'dan). Bütün Güney yarıküre'nin kurak bölgelerinde yetişen eğrelti (60 türünden birçoğu [*Pellaea falcata, P. viridis, P. rotundifolia*] süs bitkisi olarak yetiştirilir. *Polypodiaceae* familyası.)

PELLA. Esk. coğ. Makedonya'da, Ematheia'da kent; Arkhelaos döneminden (İ.Ö. 413-399) başlayarak Makedonya krallığı' nın başkenti, daha sonra Roma kolonisi. Kentin, üzerinde Athena Alkidemos tapınağı ve belki de Arkhelaos'un sarayının yükseldiği çifte bir akropolisi vardır. Ancak, en önemli kalıntılar, damalı plana göre kurulmuş aşağı kentteki evlerdir; bunların, peristylonlu birer avlusu, çoğu kez de zemini mozaiklerle (İ.Ö. IV. yy.'ın sonu

Bk. resim sayfa 9258

- III. yy.) süslü birçok salonu bulunur. Çakıllardan oluşan bu mozaiklerde, geometrik motifler ya da figürlü sahneler yer alır: bir panterin sırtına binmiş Dionysos, Helene'nin kaçırılışı, aslan avı, geyik avı vb.

PELLA. Tar. coğ. Filistin'de kent, Maverai Ürdün'de hıristiyan cemaati, birinci yahudi ayaklanması sırasında buraya sığındı (İ.S. 70 sonrası). Hıristiyanlık tarihinde Pella'ya çekilme Kudüs'teki yahudi-hıristiyan kilisesi egemenliğinin sona erdiğini gösterir.

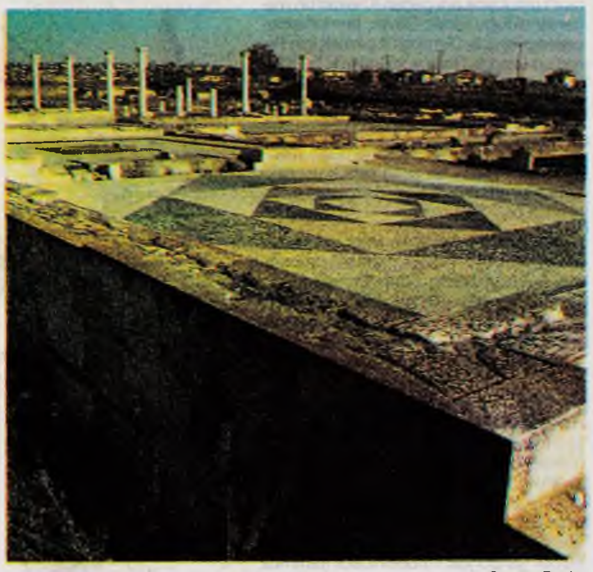
PELLA, Yunanistan'da (Makedonya) *nomos;* 2 506 km²; 126 000 nüf. Merkezi *Edessa.*

PELLAGRA a. (fr. *pellagre;* lat. *pellis,* de- ri'den). PP vitamini eksikliğinden ileri gelen ve derinin açıkta kalan yerlerinde eri-

pelikanlar

pelin

Gerster-Rapho

Pella peristylonlu ev ve çakıllardan yapılmış zemin mozaikleri İ.Ö. IV.-III. yy.

temli kabarcıklar, mide-bağırsak ve sinir sistemi bozuklukları biçiminde ortaya çıkan hastalık.

—ANSİKL. Pellagra derinin güneş gören yerlerinde (yüz, boyun, eller) deri belirtileriyle (kaşıntılı eritem, pigmentlenme, daha sonra pullanma); dil iltihabıyla (papilla atrofili parlak kırmızı renkte, yarıklı dil); sindirim bozukluklarıyla (beslenme eksikliğine yol açan süreğen ishal, kesin mide asidi yokluğu) ve zihinsel bozukluklarla (uykusuzluk, sinirsel depresyon) kendini belli eder.

Pellagra, alınan besinlerdeki PP vitamini eksikliğinden ileri gelir; bazen buna B_6 vitamini ve triptofan eksikliği de eşlik eder, çünkü triptofan B_6 vitamininin etkisiyle organizmada PP vitaminine dönüşür. Dolayısıyla, pellagra belirtileri izoniazit, östroprogestatif ve aşırı alkol kullanımına bağlı olarak ortaya çıkan B_6 vitamini eksikliklerinde de görülebilir. PP vitaminiyle (nikotinik amit) tedavi çok etkilidir.

PELLAN (Alfred), kanadalı ressam (Québec 1906 - *ay.y.* 1988). Paris'te kaldığı yıllarda (1926-1940) yavaş yavaş gerçekçi resim görüşünden uzaklaştı, kübizm ve gerçeküstücülükten etkilenerek çok sağlam bir kişisel biçeme ulaştı. Sonra Montréal'e yerleşti, Güzel sanatlar okulu'nda dersler verdi ve özellikle tiyatro dekorları yaptı. Parçalanmış biçimler ve parlak renklerle belirginleşen yapıtları, Québec Eyalet müzesi ve Ottawa Ulusal galerisi koleksiyonlarında yer alır.

Rosselin

Pierre Joseph **Pelletier** taşbaskı (ayrıntı)

PELLE (Maurice César Joseph), fransız general (Douai 1863 - Tolon 1924). Politeknik okulu'ndan topçu subayı çıktı. General Billot'nun (1896), ardından Diégo -Suarez'de albay Joffre'un kurmay heyetinde (1900) görev aldı. Berlin'de askeri ataşeyken (1909), Birinci Dünya savaşı'nın başlarında Joffre'un yanında Kurmay başkanı yardımcılığına, sonra da Kurmay başkanlığına getirildi. 153. Piyade tümeninin (1916), ardından 5. Kolordu'nun (1917) komutanlığına geçti. Çekoslovakya'daki fransız askeri kuvvetlerinin komutanlığını yaptıktan sonra (1919), 1921'de Fransa'nın olağanüstü komiseri sıfatıyla İstanbul'a gönderildi (1921). Lozan konferansı'nın ikinci bölümüne katıldı ve antlaşmayı Fransa adına imzaladı.

Pelléas et Mélisande, C. Debussy'nin 5 perdelik müzikal dramı. Librettosunu da, Maeterlinck'in aynı adlı oyunundan yararlanarak Debussy yazdı. İlk kez 1902'de Paris'teki Opéra-Comique'te sahnelenen bu operadaki kimi yenilikler tartışmalara yol açtı. Besteci, orkestraya ve orkestra leitmotiv'lerine ağırlık vererek ve prozodiyi sözlere uydurarak, o dönemin yerleşik opera anlayışına karşı çıkmıştır.

PELLEGRİNİ (Vincenzo), italyan besteci (Pesaro XVI. yy.'ın ikinci yarısı - Milano 1630). Milano duomosunda capella yöneticiliği yaptı (1611-1631). Canzoneler (*Canzoni de intavolatura d'organo fatto alla francese,* 1599); 4, 5 ve 8 sesli missalar (1603), bir magnificat (1613) besteledi. Duomoda önceli olan Giulio Cesare Gabussi'nin, kendisinin ve başka bestecilerin yapıtlarını kapsayan *Pontificalia ambrosiano ecclesiae ad vesperas* (1619) başlıklı derlemeyi yayımladı.

PELLEGRİNİ (Giovanni Antonio), italyan ressam (Venedik 1675 - *ay. y.* 1741). Bir ölçüde son Giordano ile Ricci'den kaynaklanan üslubu parlak, incelikli, olağanüstü ölçüde hafiftir. Büyük bir gezgin olan Pellegrini, Venedik okulunun saygınlığını Avrupa'ya yayan XVIII. yy. ressamlarının ilkidir. Böylelikle rokoko üslubunun İngiltere, Fransa, Avusturya ve Almanya'ya yayılmasına önemli ölçüde katkıda bulundu. 1720'ye doğru Paris'te gerçekleştirdiği süslemeler (Krallık bankası'nda Mississippi galerisi) günümüze ulaşamadı.

Pellegrini-Stieda ya da **Köhler -Stieda hastalığı,** dizin iç yan lokması çevresindeki dokuların bir travmadan sonra kemikleşmesi. Çok zaman diz burkulmasının bir ihtilatı sözkonusudur.

PELLEGRİNO dağı, İtalya'da (Sicilya), Palermo kentinin ve ovasının K.'inde yükselen tepe; yüksl. 606 m.

PELLETİER (Pierre Joseph), fransız eczacı (Paris 1788 - Clichy, Hauts-de-Seine, 1842), Paris Yüksek eczacılık okulu doğa bilimleri kürsüsü başkanı (1825); sonra bu okula müdür (1832) ve Bilimler akademisi üyesi oldu (1840). 1817'de ipeka kökünden, sonradan "emetin" adını alacak olan kusturucu bir madde özütledi. Kolesterol konusunda yaptığı çalışmalar Caventou ile birlikte gerçekleştirdiği verimli çalışmaların başlangıcını oluşturur. Strikinin (1818), brusin, veratrin (sevadik asitle birleşik) [1819], kinin (1820) gibi maddeleri birlikte buldular ve kinin sülfatın yapım yöntemini geliştirdiler. Pelletier 1832'de afyondan, narsein ve tebaini elde etti. Boya maddelerini, nemli altın kaplama yöntemlerini ve havagazı üretiminde reçine yağlarının oynadığı rolü inceledi.

PELLEW (Edward), 1. **Exmouth** vikontu, ingiliz amiral (Dover 1757 - Teignmouth, Devon, 1833). Amerika savaşı'nda, sonra Fransızlar'a karşı yapılan savaşta yararlık gösterdi (1793-1814).

PELLİA a. Sırt-karın bakışımlı ve dallanmış tallı ciğeryosunu. (Arkegonlar talın üst yüzünde yanlamasına durur. Sporkesesi yarı saydam uzun bir sap biçimindedir ve yuvarlak bir kapsülle sona erer. Bu cins ciğeryosunları genellikle ağaçların üzerinde yetişir.)

Scala

Silvio **Pellico** Luigi Norfini'nin bir tablosundan ayrıntı *Levazım başkanlığı depoları Floransa*

PELLİCER (Carlos), meksikalı şair (Villahermosa 1899 - Mexico 1977). Başlangıçta gerçeküstücülüğün etkisindeydi, renkli ve duyumcu bir dille tropikal dünyayı anlattıktan (*Colores en el mar,* 1921) sonra, çoğu kez dinsel nitelikli bir şiir anlayışına (*Práctica de vuelo,* 1956; *Material poético,* 1962) yöneldi.

PELLİCİER ya da **PELLİSSİER** (Guillaume), fransız din ve siyaset adamı (Mauguio, Hérault, 1490'a doğr. - Montferrand, Montpellier yakınında, 1568). Maguelonne piskoposu (1529); 1536'da piskoposluk merkezini Montpellier'ye taşıdı. François I'in danışmanı, 1540-1542 arasındaysa Venedik büyükelçisiydi. Usta bir diplomattı, Kanuni ile Venedik Cumhuriyeti arasında barışı sağladı (ekim 1540), ancak Venedik'i fransız-türk ittifakına katılmaya razı edemedi.

PELLİCO (Silvio), italyan yazar (Saluzzo 1789 - Torino 1854). Yurtsever ve carboneria yandaşıydı, *Zindanda* (*Le mie prigioni**, 1832) adlı yapıtında, Brno'daki Spielberg kalesinin bir zindanında, 1820'den 1830'a değin geçirdiği korkunç tutukluluk günlerini anlattı. Ayrıca Byron tarafından çevrilen *Francesca da Rimini* (1814) ile *Corradino* (1834) adlı trajedileri yazdı.

PELLİOT (Paul), fransız sinolog, türkolog (Paris 1878 - *ay. y.* 1945). Hanoi'de École Française d'Extrême-Orient'da çin dili profesörlüğüne atandı (1901). Doğu Türkistan'da kazılar yapan bir arkeoloji kurulunu yönetti (1906-1909); VI. ve XI. yy.'dan kalma çince, tibetçe, sogdca, türkçe, ibranice metinler buldu. Collège de France'ta sinoloji profesörlüğüne getirildi (1911) ve Société asiatique başkanı oldu (1936). Dil, tarih, tarihsel coğrafya konuları üzerinde çalıştı. Çin dili ve tarihi yanı sıra iran, türk, moğol dilleri tarihi, edebiyatı üzerinde de durdu. Çin kaynaklarından yararlanarak moğol ve türk dilleriyle ilgili çalışmalar yaptı; çeşitli yazılar yayımladı. *Les grottes de Touen-houang* (Dunhuang mağaraları, 1924), *Histoire des campagnes de Genghis Khan* (Cengiz Han seferleri tarihi, 1951) bu yöndeki yapıtları arasındadır. İç Asya'da konuşulan eski dilleri, eski türkçeyi (özellikle uygurca) araştırdı. Moğol dili ve tarihi açısından özel bir anlam taşıyan "Moğollar'ın gizli tarihi" üzerinde sürekli çalışması sonucu ölümünden sonra *Histoire secrète des Mongols* (1949) adlı yapıtı yayımlandı. Yine ölümünden sonra *Notes sur l'histoire de la Horde d'Or* (Altınordu tarihine ait notlar, 1949), *Histoire ancienne du Tibet* (Eski Tibet tarihi, 1961) gibi kitapları basıldı.

PELLİPARİO → NICOLO.

PELLİSSİER → PELLICIER.

PELLİZZA da Volpedo (Giuseppe PELLİZZA —denir), italyan ressam (Volpedo, Alessandria, 1868 - *ay. y.* 1907). Birbiri ardından toplumsal gerçekçiliğe ve simgeciliğe eğilim gösteren ve Angelo Morbelli'nin dostu olan sanatçı, bölmeci* italyan ressamlarının en iyilerinden biridir (*Yaşamın aynası,* Arte moderna galerisi, Torino).

PELLOUX (Luigi Girolamo), italyan general ve siyaset adamı (La Roche, Savoia, 1839 - Bordighera 1924). 1850-1870 arasındaki bütün bağımsızlık savaşlarına katıldı ve 1885'te generalliğe yükseldi. Milletvekili seçildi (1880), 1891-1893 ve 1896-97 arasında Savunma bakanlığı yaptı. 1898'de Başbakanlık ve İçişleri bakanlığına gelerek, aşırı sol partilere karşı bir bastırma siyaseti uyguladıysa da, 1900'de bu partilerin engellemeleri meclisin dağıtılmasına yol açtı. Bunun üzerine yapılan seçimlerde Pelloux yenildi.

PELMATOZOA a. Hem fosil, hem yaşayan türleri bulunan derisidikenliler altşubesi. (Tutunarak yaşayan bu hayvanlar beş sınıfa ayrılır: 1. tomurcukışınlılar; 2. *Cystoidea;* 3. *Edrioasteridea;* 4. saplıışınlılar; 5. denizlaleleri. Günümüzde, denizlerin çok derin kesimlerinde *Pelmatozoa*'ların birçok türüne rastlanır.)

PELOBATİDAE a. Zool. ÇAMURSALKURBAĞAGİLLER familyasının bilimsel adı.

PELOMEDUSİDAE a. Zool. ÇAMURSALKAPLUMBAĞAGİLLER familyasının bilimsel adı.

PELOMYXA a. Durgun ya da kokuşmuş sularda çok yaygın, çapı 3 mm'yi bulabilen çokçekirdekli amip cinsi.

PELOPİA. Yun. mit. Aigisthos'un annesi; babasının tecavüzüne uğradı, Aigisthos'u doğurdu ve Atreus ile evlendirildi.

PELOPİDAİ. Yun. Mit. Pelops'un soyundan gelenler, özellikle Thyestes ve Atreus.

PELOPİDAS, thebaili general (İ.Ö. 410'a doğr. - Kynokephaloi 364). Spartalı Phoibidas, Thebai kalesini alınca Atina'ya kaçtı (382). 379'da sürgünde bulunan bazı ki-

şilerle birlikte Spartalılar'ı Thebai'den kovdu ve demokrasiyi yeniden kurdu. Birkaç kez "boiotarkhos" seçilen Pelopidas, Epaminondas ile birlikte Thebai ordusunu yeniden düzenledi, Thebai'ye Atina'nın desteğini sağladı ve 371'de Leuktra zaferinin kazanılmasına katkıda bulundu. Tesalya'ya, İason'un ardılı Pherai tiranına karşı savaşa gönderildi, Larissa'yı ele geçirdiyse de (369) Pheraili Aleksandros tarafından tutsak alındı (368). Fakat Epaminondas onu kurtardı. Sus'a elçi olarak gönderilen (367) Pelopidas, kral nezdinde büyük başarı sağladı. 364'te Kynokephaloi'de Pheraili Aleksandros'u yendi, ama kendisi de bu savaşta öldü.

PELOPONİSOS, Mora'nın (Yunanistan) güneyinde dağlık yarımada (21 500 km²).

• *Coğrafya.* Bölge, batıda devrilmiş örtülerden, Korinthos körfezinin yukarısında yeni kırıklarla yükselmiş ve K.-B.'dan G.-D.'ya doğru uzanan kıvrımlardan, orta kesimde çökme havzalarıyla (Megalopolis) karstlı çöküntülerden oluşur: kimi az kimi çok iyi değerlendirilen Algos, Sparta ve Kalamata alüvyon ovalarını devam ettiren körfezlerin bulunduğu güney kesimiyse çökmüştür. Nüfusu 1 000 500 olmakla birlikte (1971'dekinden 18 000 fazla), bölgeden kaçış ne durmuş ne de yavaşlamıştır: yukarıda belirtilen bilanço, yalnızca üç yerleşme için pozitiftir (Patrai, Korinthos, Argos). Nüfustaki bu evrimin yanı sıra klasik akdeniz tarımıyla (tahıllar, zeytinlikler, bağlar) yaylaya çıkarak yapılan hayvancılık da gerilemektedir; çeşitli ürünlerin (kuru üzümler, bağcılık, turunçgiller) üretiminde karşılaşılan güçlükler, tarımı yoğun yöntemlerle yapma çabalarının (Eleia'daki sulama çalışmaları) ve sanayi projelerinin (tek liman Patrai'dekiler dışında) sonuçsuz kalması ve kıyı kesimindeki sürekli turizm tesislerini yetersizliği (halkı yörede tutmaya yetmemektedir) tarımdaki gerilemenin başlıca nedenleridir. Birçok bölgesel kentin etkisinde kalan, bölümlere ayrılmış bu eski ülke, linyitinden yararlanılarak üretilen elektriğini, meyvelerini ve sebzelerini tüketen Atina'nın bir parçası olmuş, Atinalılar'ın yazlık evleriyle dolup taşmıştır.

• *Tarih.* Başlıca ovalarda parlak uygarlıklar gelişirken (Argolis'te mykenai, Kuzey'de korinthos ve mykenai, Güney'de Eurotas vadisinde sparta uygarlıkları), Batı ovasında (Eleia) olimpiyat kültü oyunları ve barışı ağır basıyordu. Buna karşılık yüksek dağ ovaları öteki ovaların yaşamı dışında kalan barınak yerleriydi.

Avrupa'nın güneye doğru uzantısı olan Peloponisos'a halk kuzeyden, kültür doğudan geldi: Ege (İ.Ö. 2600'e doğr.) ve Anadolu (İ.Ö. 2400'e doğr.) uygarlıkları. İlk hint-avrupalı istilacılar olan İonialılar (2000'e doğr.) kuzeyden Mınyaslar'ın kültürünü getirdi. Onlardan sonra gelen (1600'e doğr.) Akhalar, parlak girit uygarlığını benimsediler Girit'in yakın oluşu doğu (Mykenai, Tiryns, Argos) ve güney kentlerinin (Vapheion, Pylos) üstünlüğünü açıklar. Girit'in başkenti Knossos'un yıkılmasından sonra (1375'e doğr.) kültür mirası, Peloponisos'taki mykenai uygarlığında sürdü. İ.Ö. 1200'den başlayarak yeni bir hint-avrupalı halk olan Dorlar akha merkezlerini yıktılar. Yalnız Messinia ve Arkadhia'da bağımsızlıklarını koruyabilen Akhalar'ın çoğu, İ.Ö. X. yy.'a doğru pekişen dor egemenliğinden kaçmak için Asya kıyılarına göçtüler. İstilacıların, hellenöncesi İonia ve Akhaia halklarını serf haline ya da aşağı bir siyasi konuma düşürdüğü sanılmaktadır. Spartalı eşitlerin perioikoslar ve helios; Argos vatandaşlarının gymnetes ve sikyon aristokrasisinin bu kent halkı üstündeki egemenliği bu durumla açıklanabilir. Korinthos etkisini Adriya denizi'ne doğru yayarken Spartalılar Messinia'yı büyük çabalar sonucunda ele geçirdikten sonra (743-580 ya da 610'a doğr.) Argos'un Peloponisos üstündeki egemenliğini yıktılar. 550'ye doğru fetihlerini durdurdular ve "Peloponisos birliği"ni kurdular Argos ve Akhaia kasabaları dışında Aighina ile Megara'nın da katıldığı yarımadanın öteki siteleri sparta ordusuna asker verdiler. Sparta o tarihten sonra dış etkilere kapanarak sanatı ihmal ettiyse de dindarların sofuluğu sayesinde Olympia tapınakları baştan başa süslendi. Korinthos seramik merkezlerinin en büyüklerinden biri ve Argos heykelciler kenti olmaya devam etti. Med savaşları dışında kalan Peloponisos, Plataia zaferi'ni kazanan orduyu hazırladı (479). Atina, Mantineia'da (473), Elis'te (471) ve Argos'ta (460) ortaya çıkan Sparta'ya düşman demokrasileri destekleme girişiminde bulunduysa da Peloponisoslular'ın çoğu Atina ile ilk çatışmada (457-447), sonra da Peloponisos savaşı'nda (431-421; 413-404) Sparta tarafını tuttu. Otuz yıl barışı'ndan (451-421) yararlanan Argos, sparta egemenliğinden bıkan Elis ve Mantineia, Atinalı Alkibiades'in öğütlerini dinlediler. Ama kral Agis II'nin Mantineia savaşı'nı kazanması (418) Argos'un gerilemesine yol açtı ve Peloponisos birliği'ni güçlendirdi. Atina'nın teslim olmasından sonra (404) Sparta boyunduruğunun gittikçe ağırlaşması Korinthos savaşı'na yol açtı (395-386) ama kent sonunda Sparta'ya boyun eğmek zorunda kaldı ve Spartalılar burada bir oligarşi kurdular. Leuktra bozgunu (371) Peloponisos birliği'ni bozdu. Siteler, harmosteslerini (kolonilere ya da birlik sitelerine gönderilmiş yöneticiler) kovdular ya da öldürdüler. Demokratlar geri dönmeye çalıştılar. Kurtulan Messinialılar Epaminondas'tan esinlenerek thebai ordusunun himayesi altında bir kent (Messinia) kurdular. Arkadhia kentleri de Sparta'dan bir bölüm toprak alarak Megalopolis'i kurdular (370-368). Mantineia savaşı (362) yarımadayı parçaladı ve komşularının tiksindiği Sparta'yı tek başına bıraktı. Khaironeia zaferi'nden sonra (338) Yunanistan'a hâkim olan Makedonya kralı Philippos II, Akrokorinthos'a bir garnizon kurdu. Korinthos birliği'ne katılmayan tek birlik olan (337) Sparta'nın düşmanlarını destekledi. Ünlü ya da kendi halindeki siteler yeni tapınaklar ya da tiyatrolar inşa ederken (Tegea, Nemea, Epidauros, Olympia, Bassai) Peloponisoslular topraklarını bırakarak, sitelerindeki kavgalardan kaçtılar ve paralı asker yazıldılar.

Makedonyalılar, Akrokorinthos'taki garnizonlarına rağmen, eskiden beri bir birliğin sağlanamadığı ve Sparta'nın kendisine müttefikler bulduğu Peloponisos'ta egemenlik kurmakta oldukça güçlük çektiler. İskender'e karşı genel ayaklanma (335) çabuk bastırıldı, ama 332'de kral Agis III, Megalopolis önünde öldürülmeden önce Elis'i, Akhaia'yı ve Arkadhialılar'ı ayaklandırdı. 323-322'de Argos, Elis, Messini Antipatros'a karşı Atina'ya yardım ettiler (Lamia* savaşı). Akrokorinthos Antigonos hanedanının eline geçti, ama Peloponisos Lagos hanedanının etkisi altında kaldı. Lagos hanedanı önce Argos'ta ölen Epeiroslu Pyrrhos'a karşı (272), sonra da Korinthos (265) ve Megalopolis'te (260) zafer kazanan Antigonos Gonatas'a karşı sparta ordusunun masraflarını karşıladı. Sparta, kurumlarında reform yapmayı denerken Peloponisos'ta üstünlük Akhaia birliği'ne geçti. Akhaia birliği 243'te Akrokorinthos'u aldı ama akhaialı general Aratos, Sparta kralı Kleomenes III'e karşı savaşı kazanabilmesi için yarımadayı yeniden Makedonyalı Antigonos Doson'a açtı. Kleomenes III Sellasia'da yenildi (222). İkinci Makedonya savaşı sırasında (200-197) Akhalar Romalılar'ın tarafına geçtiler. Flaminius onlara bazı siteler vererek Sparta tiranı Nabis'ten kurtardı (195). Ama, Roma, gelişmesini sınırlamak istediği birlik üstündeki denetimini ağırlaştırdı. Roma, Sparta, Korinthos, Argos ve Orkhomenos'un Akhaia birliği'nden çıkmasına izin verince Akhaia birliği savaş açtıysa da Mummius'un ordusu karşısında ezildi (146). İç savaşların ortadan kalkmasına, Neron, Hadrianus gibi hellen dostu imparatorların bölgede birçok anıt yaptırmasına rağmen Roma Akhaiası'nın bir parçası olan yarımada gerilemeye devam etti.

Alarik'in yakıp yıktığı (İ.S. 396) Peloponisos'u slav kabileleri işgal etti (İ.S. VI. yüzyıl sonu). Bu kabileler, yavaş yavaş hellenleştiler, yunan imparatorluğunun çökmesi (1204) yarımadayı İstanbul'dan ayırdı. Venedik önce Koron ve Modon'u (1204), daha sonra da Nafplion (1388) ve Argos'u (1394) işgal etti. Haçlılar Akhaia ya da Mora prensliğini kurdular (1205). Bizans'ın Peloponisos'u yeniden fethe başlaması (1262) 1430'da son buldu. İstanbul karşısında yarı özerk durumlarını koruyan despotluklar (Mister ve Patrai) Mehmet II'nin yönettiği osmanlı saldırısına dayanamadılar. Yarımada bu tarihten sonra Mora adıyla tanındı.

Peloponisos savaşı, Sparta ile Atina arasında çıkan ve İ.Ö. 431-404'te Yunanistan'ı parçalayan çatışma. Sparta, Peloponisos sitelerinden sonra Boiotialılar'ın, Fokisler'in ve Lokrisliler'in girdiği ve "Peloponisos birliği" denilen symmakhia'yı yönetmekle yetiniyordu. Ama rakibi Atina'yı da kıskanıyordu. Atina, Sparta etki alanındaki kentleri Delos birliği'ne sokmak isteyince Sparta, atina emperyalizmini yok etmeye karar verdi. Yunan dünyası ikiye bölündü ve siteler bu savaşla parçalandı. Atina'nın, ayaklanan Korinthos sömürgesi Kerkyra lehinde (433), Korinthos'un da Delos birliği'nden çıkmak isteyen Potidaia lehinde (433) müdahaleleri, Megaralılar'a Attike pazarlarını ve Delos birliği limanlarını yasaklayan kararname (432) ve Thebaililer'in Plataia'ya saldırması (431),

x

Paul **Pelliot**

Bottin

Peloponisos
Olympia yakınındaki bir kasaba

Thukydides'in *"Peloponnesoslular'la Atinalılar'ın savaşı"* ve Ksenophon'un *"Hellenika"* adlı eserlerinde geniş bilgi verdikleri bu silahlı çatışmaya yol açan nedenlerdir.

Yalnızca deniz savaşında güçlü olan Atina, Perikles'in planını benimsedi: atina donanması Peloponisos kıyılarını yakıp yıkarken Attike halkı kentin surları arkasına çekildi. Ama Peloponisoslular'ın yaptıkları seferde gerçekleştirdikleri yıkımlar surlar arkasına sığınan köylülerin maneviyatını bozdu ve 430 yazında halk arasında veba salgını da baş gösterdi. Halk başına gelen felaketlerden Perikles'i suçladı ve görevden alınıp mahkûm edilmesini sağladı (430 sonbaharı). Bu karar ertelendi, Perikles geri çağrıldı (429 ilkbaharı), ama salgın hastalığa tutularak öldü (429 yazı). Atinalılar, şerefli bir barış yanlısı olan Nikias ile aşırı savaş yanlısı olan Kleon'un taraftarları olarak ikiye bölündüler. Kleon, Sphakteria'daki bir sparta garnizonunu esir alarak büyük bir başarı kazandı (425), ama Spartalı Brasidas Atina'dan, Trakya'nın ve değerli ormanlarının kapısı sayılan Amphipolis'i aldı (424). Bir yıllık bir ateşkesten sonra (423) Amphipolis önünde çarpışmalar tekrar başladı. Burada, Brasidas Kleon'u yendi ve öldürdü, ama kendisi de savaşta öldü (422). Bu iki bağnaz önderden kurtulan Atina ve Sparta, fethedilen yerlerin geri verilmesini öngören Nikias barışı'nı imzaladılar (421 ilkbaharı). Sparta'nın müttefikleri antlaşmaya uymayı reddettiler ve Atinalı Alkibiades, Argos, Elis ve Mantineia'da Peloponisos birliği'ni parçalamak için entrikalara girişti. Ama Argoslular ve Mantineialılar, Mantineia'da Sparta tarafından yenilgiye uğratıldılar (418). Dorlu Siracusa'nın saldırdığı Segesta, Atina'nın yardımını istedi (415), Alkibiades büyük bir donanma gönderilmesini oylattı. Ama kutsal şeylere hakaretle suçlanan ve geri çağrılan (414) Alkibiades ihanet etti ve Sparta'ya sığındı; Spartalılar'ı Siracusalılar'ı kurtarmaya teşvik etti. Sicilya'daki savaş, Spartalılar Attike'de, Dekeleia'da tahkimat yaparlarken (413), atina donanmasının ve ordusunun yok olmasıyla sonuçlandı (Plemmyrion, mayıs 413 - Assinaros, eylül 413).

Alkibiades'in öğütlerine uyan Sparta, büyük bir hazineye sahip olan Pers kralıyla ittifak yaptı ve Pers kralı lehine atina hâkimiyetine karşı Ionia'nın ayaklanmasını düzenledi (412). Spartalılar'ın gözünde şüpheli kişi haline gelen Alkibiades, satrap Tissaphernes'in yanına yerleşti ve ona Atina ile ittifak yapmasını tavsiye etti. Yenilgilerden dolayı maneviyatı bozulan Atina'da 411 ilkbaharında oligarşik bir devrim (Dörtyüzler) patlak verdi. Vatanına geri çağrılmak için siyasal bir değişim bekleyen Alkibiades, sonunda demokrasiye dönülmesinden yana olduğunu açıkladı (410 ilkbaharı). Abydos (411) ve Kyzikos (410) zaferleriyle ve Khalkedon ve Bizans'ı geri alarak (408) Karadeniz buğday yolunu açtıktan sonra alkışlar arasında Atina'ya döndü (407). Pers kralı Dara II, oğlu Genç Keyhüsrev'i, Spartalılar'ı destekleme talimatıyla Asya kıyısı kumandanlığı görevine getirdi. Askerlerinin parası Pers krallığı tarafından ödenen donanma kumandanı Lysandros, Notion'da Alkibiades'in donanmasını yenilgiye uğrattı (406). Görevinden uzaklaştırılan Alkibiades, Trakya'ya sığındı. Lysandros'un yerine geçen ve Keyhüsrev'le anlaşamayan Kallikratidas, Atinalılar'ın büyük gayretleri sonucunda Arginuses'te yenildi ve öldürüldü (406). Ama Atinalılar savaştaki yaralıları kurtaramadı diye generallerini idam ettiler. Yeniden kumandanlığa getirilen Lysandros Aigos-Potamos'ta atina donanmasını yok etti (405), sonra hâlâ Delos birliği'ne üye olan ada ve limanları işgal etti. Açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalan Atina galiplerin koşullarını kabul etmek zorunda kaldı (404 nisan). Pire istihkâmları ve uzun surlar yıkıldı; Klerukhia'lar boşaltıldı, sürgünler geri çağrıldı, kent Sparta ile bir saldırı ve savunma ittifakı imzaladı ve sparta hegemonyası başladı.

Peloponisoslular birliği, modern tarihçilerin Spartalılar ile müttefiklerinin kurdukları birliğe (symmakhia) verdikleri ad. Müttefik siteler, bağımsızlıklarını korudukları gibi, Lysandros'un gelişine kadar ne vergi vermekte, ne de topraklarında garnizon bulundurmaktaydılar. Yalnızca Sparta'ya askeri birlikler veriyor ve kumanda yetkisini ona bırakıyorlardı. İ.Ö. VI. yy.'ın ikinci yarısında, sparta diplomasisi tarafından kademe kademe kurulan birlik, Tegea, Mantineia, Korinthos, Epidauros, Phleius, Troizen, Hermione, Megara, Aighina, Elis ve Pellene'den oluşuyordu. Müttefiklerin temsilcilerinden oluşan bir meclis kurulmuştu. Meclis, Sparta'da toplanıyordu, ama Spartalılar toplantıya katılmıyorlardı ve kararlar onları bağlamıyordu; ne bütçe, ne de federal magistratuslar vardı. İ.Ö. V. yy.'da güçlenen birlik (Boiotialılar'ın, Fokisliler'in ve Lokrisliler'in katılması), 431'den itibaren Atina'yla mücadeleye başladı ve Atina'nın ezilmesinden sonra (404), bir Sparta İmparatorluğu haline geldi. Birlik İ.Ö. 366'da ortadan kalktı.

PELOPONNESOS → PELOPONİSOS.

PELOPS. Yun. mit. Peloponisos'a adını veren kahraman, Tantalos'un oğlu ve Phrygia kralı. Babası onu parça parça doğradı ve bir şölende tanrılara yemek olarak sundu. Zeus onu diriltti ve Demeter'in yediği omuz yerine fildişinden bir omuz koydu. Eleia'daki Pisa'ya giden Pelops, orada kral Oinomaos'un kızı Hippodameia ile evlenmeyi başardı, kralı öldürdü ve onun yerine geçti.

PELOPSİ a. (yun. *pelas*, yakın ve *opsi*'den). Nöropsikol. Nesnelerin, olduklarından daha büyük ve bireye yaklaşır gibi göründükleri biçim değişikliği.

PELORİA a. (fr. *pélorie;* yun. *peloros,* mucize, ucube'den). Çiçeklerde :i bir eksene göre bakışımın yerini iki taraflı bakışımın aldığı çiçek anomalisi (zigomorf bir çiçeğin aktinomorf bir çiçeğe dönüşmesi).

PELORİALI sıf. Peloria olayı görülen çiçeklere denir.

PELORİTANİ, İtalya'da kütle, Sicilya'da, adanın K.-B.'sında, Akdeniz kıyısındaki Calava burnuyla Taormina yakınındaki Sant'Andrea burnu arasında; 1 374 m. Billurlu kayaçlardan oluşan ve kenarı İkinci Zaman kireçtaşlarıyla kaplı bu kütlenin vahşi bir görünümü vardır.

PELOSCOLEX a. Denizdeki çamurların içinde yaşayan halkalısolucan cinsi.

PELOSOL a. (fr. *pélosol*). Pedol. Killi malzeme üzerinde gelişmiş ve az farklılaşmış toprak. (Yapısı yüzeyde pıtraklı, derinlerde prizmatik ve geniş olan bu toprakların akaçlanması zordur; ayrıca kışın ağır ve plastik özellik gösteren pelosollar yazın sertleşir ve içinde geniş büzülme yarıkları açılır. Bu topraklarda orman ya da otlak türü bitki örtüleri görülür.)

PELOTAS, Brezilya'da (Rio Grande do Sul eyaleti) liman kenti, Lagoa dos Patos'un ucu yakınında, São Gonçalo kıyısında; 267 800 nüf. Konservecilik (etler, sebzeler ve meyveler). Ecza sanayisi.

PELTAİ. Tar. coğ. Anadolu'nun Phrygia bölgesinde kent, yeri saptanamamıştır. Ksenophon, *Onbinlerin dönüşü* adlı yapıtında Genç Keyhüsrev'in Anadolu seferi sırasında (İ.Ö. 401) Kelainai'den (Dinar) sonra Peltai adlı kalabalık bir kentten geçerek Keramon Agora'ya ulaştığını yazar. Kentin sikkelerinden bir bölümü üzerinde Maiandros'un (Büyük Menderes) adı ve betimi de bulunduğundan bu nehrin yakınında Sandıklı yöresinde olduğu sanılmaktadır. Kentin sikkeleri üzerinde yer alan betimlerden, burada Zeus, Apollon, Artemis, Athena, Asklepios, Kybele, Aphrodite, Ares gibi tanrılara tapıldığı anlaşılmaktadır. Bizans döneminde Peltai piskoposluk merkezi oldu.

PELTASTES a. (yun. sözc.). Esk. Yun. Pelta taşıyan hafif piyade. (İlk peltastesler birliği İ.Ö. IV. yy.'da göçebe kavimlerin birlikleri örnek alınarak İphikrates tarafından kuruldu.)

PELTE a. (fars. *pālide*'den). **1.** Çeşitli meyve sularını nişasta ve şekerle koyu bir kıvam alıncaya değin kaynatıp soğutarak yapılan bir tür tatlı. (Bk. *ansikl.* böl. Mutf.) **—2.** Bu kıvamda olan madde. **—3.** *Pelte gibi,* pek gevşek, pörsük şey ya da çok yorgun kimse için kullanılır.

—Fizs. kim. Akışkan bir faz içinde dağılmış gevşek bağlı yapı. (Eşanl. JEL.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Polim. Kimi polimerlerin çözünmeyen bölümü. (Eşanl. JEL.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Fizs. kim. Pelteler kimi noktalarda birbirleriyle bağlanarak üçboyutlu bir ağ oluşturan esnek polimer zincirlerinden elde edilir. Bu ağ, bir çözücü etkisiyle şişer. Nitekim bu şekilde oluşan jelatin, kollagen zincirlerinin su içindeki bir çözeltisidir. Yüksek sıcaklıkta bu çözelti, akışkan hale gelir *(sol);* ama belli bir sıcaklığın (yaklaşık 37 °C) altında, bu zincirler birbirlerine bağlanır ve belirgin, esnek bir direncin oluşması sonucu bir pelte meydana gelir. Bu sol-pelte geçişi, kavram olarak özütlemeli süzmeyle aynıdır.

Kolloidal parçacıkların birleşmesi sonunda da pelteler oluşabilir: birleşme, koşullara göre ya bir yumaklaşma (iki faza ayrılma) ya da homojen bir peltenin oluşumuna yol açar. Peltelerin çok dikkat çekici özellikleri vardır: atomsal ölçekte bir sıvıya benzerler, ama büyük ölçekte katı maddelere daha yakındırlar: her pelte kütlesinin kendine özgü bir biçimi vardır. Pratik olarak pek çok madde (besin maddeleri, kozmetik ürünleri, kimi ilaçlar, biçimi değiştirilebilen kontak camları) peltedir. Pelteler, pelte üzerinde kromatografi gibi kimi ayırma süreçlerinde büyük önem kazanır. Ayrıca gözenekli kimi malzemelerin (silis ya da alümin peltelerinden katalizör taşıyıcıları) hazırlanmasında ara evreyi oluştururlar.

—Mutf. Pelte, çilek, vişne, frenküzümü, elma vb. meyvelerden yapılabilir. Az suyla kısa bir süre haşlanan meyveler kevgire alınarak suları süzdürülür. Bu suya şeker ve nişasta katılıp koyu bir kıvam alıncaya değin kaynatılır; kaplara boşaltılıp soğumaya bırakılır. Soğuduktan sonra jölemsi bir görünüm alır.

—Polim. "Pelte" sözcüğü, değişik nedenlerden ileri gelen çeşitli olaylarla ilgilidir: 1. İkiden çok işleve sahip monomerlerden oluşan bir karışımın çoğulyoğuşması sırasında tepkime ortamı, bir süre sonra akma özelliği olmayan bir kütle görünümü alır. Bu durumda ya bir pelteleşme ya da bir tepkimenin pelte ya da pelteleşme noktasına erişmesi sözkonusudur. Bu noktadan sonra, bir polimerde iki bölüm bulunur; bunlardan biri, hiçbir çözücüde çözünmeyen pelte, diğeri, tüm çözücülerde çözünebilen *sol*'dür. Çoğulyoğuşma geliştikçe pelte oranı artar, sol oranı düşer.— 2. Köksel bir polimerleşme sırasında, ortamın akışmazlığı çok yüksek olduğundan bitiş tepkimeleri durabilir. Buna *pelte etkisi* ya da *Trommsdorff* etkisi denir.— 3. Öte yandan makromolekülü kimi çözeltilerin soğuması sırasında ortaya çıkan tıkız kütleye (pelteleşme) de kimi zaman pelte denmektedir.

PELTE a. (yun. sözc.). Esk. Yun. Hilal biçiminde oyuntuları olan tahtadan ya da deri kaplı sorgun ağacından yapılmış elips biçimli küçük kalkan. Trakya ve Anadolu'da kullanılır ve Amazonlar'a mal edilirdi.

PELTEK sıf. Dilin ön dişlere çok fazla yaklaştırılması sonucu diş ünsüzlerini kusurlu telaffuz eden kimse için kullanılır: *Peltek bir çocuk.*

—Dilbil. *Peltek diş ünsüzü* → DİŞARASI* ÜNSÜZ.

◆ be. Peltek olarak: *Türkçeyi biraz peltek konuşuyor.*

PELTEKLEŞMEK gçz. f. Peltek konuşmaya başlamak: *İçince dili peltekleşiyor.*

PELTEKLİK a. Peltek olma durumu; peltek bir kimsenin, konuşmasının niteliği.

PELTELENME → PELTELEŞME.

PELTELENMEK → PELTELEŞMEK.

PELTELEŞME ya da **PELTELENME** a. Pelteleşmek, peltelenmek eylemi.
—Bot. Bitki hücresindeki pektosellülozik çeperin orta lamelinde (pektin) görülen değişiklik. (Pektin erir, çok nem çeker duruma gelir; bu da hücreler [sporlar, çiçektozu taneleri, çok olgun meyveler] arasındaki bağlantıyı azaltır. Bazı durumlarda pektin bileşiklerinin fazla salgılanması helme [hücreler arasındaki yapışkan jöle] ya da zamk oluşumuna neden olur, bu da komşu hücreleri kaplayarak onların harap olmalarına yol açar.)
—Fizs. kim. Akışkan bir durumdan (sol) pelte durumuna geçme. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Polim. İkiden çok işlevi olan monomerler karışımının çoğulyoğuşması sırasında tepkime ortamının donması. (Bu olay tersinmezdir, olayın meydana geldiği anda pelteleşme, yani pelte noktasında bulunulduğu söylenir.)
—ANSİKL. Fizs. kim. Sol fazında pelteleşme, akışmazlığın yükselmesiyle anlaşılır. Pelte fazında akışmazlık ölçülemez, ama onun yerine bileşen moleküllerin (ya da parçacıkların) arasındaki bağlantı noktalarının yoğunluğuyla büyük oranda orantılı olan bir *esneklik modülü*'nün ortaya çıktığı görülür. Pelteleşme, çeşitli yöntemlerle gerçekleştirilir: 1. fiziksel yöntemler: sıcaklık düşmesi (jelatin-su çözeltileri); 2. kimyasal yöntemler: silisin su içinde dallı, uzun zincirler halinde polimerleşmesi.

PELTELEŞMEK ya da **PELTELENMEK** gçz. f. **1.** Bir şeyden söz ederken, pelte gibi yumuşak bir duruma, pelte kıvamına gelmek. **—2.** Bir kimseden, bedeninden söz ederken, çok yorulmak.
—Kim. *Pelteleşmiş benzin,* pelteleştirici bir etken katılarak yapışkan bir jöle kıvamına getirilmiş benzin; alev makinesinde ya da bir bombada yangın çıkarıcı madde olarak kullanılır.

◆ **pelteleştirmek** ettirg. f. Fizs. kim. Pelte kıvamına getirmek; pelteye dönüştürmek.

PELTELEŞTİRİCİ a. Bes. san. Besinlere pelte kıvamı vermek üzere kullanılan katkı. (Nişasta, pektinler, alginatlar pelteleştirici olarak kullanılabilirler.)

PELTELEŞTİRMEK → PELTELEŞMEK.

PELTİDİUM a. Kuzey denizi kıyılarında çok yaygın kürekayaklı kabuklu cinsi. (Tespihböceği gibi tostoparlak olabilirler.)

PELTİER (Jean Charles Athanase), fransız fizikçi (Ham 1785 - Paris 1845). 1834'te, kendi adını taşıyan etkiyi keşfetti (bk. bir sonraki mad.). Bir kazandan çıkan buhar huzmesinin elektriklenmesini gözlemledi (1840) ve kalefaksiyon halindeki suyun sıcaklığını ölçtü (1841).

Peltier etkisi, iki malzemenin eklem yerinden geçen bir akımın, burada, birim zamanda akımla orantılı bir ısı miktarı açığa çıkardığını ya da soğurduğunu ifade eden ısılelektrik etki. Peltier etkisinden yararlanan ve özellikle araştırma laboratuvarlarında kullanılan soğutucular da yapılmaktadır.

PELTİGERA a. Loplu, yapraksı tallı liken. (Talların alt yüzü damarlıdır ve üreme organları talın yüzeyinde kadehçikler oluşturur. *Peltigera canina* toprakta, ağaçlıklarda ve çalılıklarda çok yaygındır.)

PELTOCERAS a. Orta Jura dönemi topraklarında fosilleri bulunan, kavkısı büyük göbekli, kabarık çizgili ve kabarcıklı ammonit cinsi. (*Aspidoceratidae* familyası.)

PELTOGASTER a. Pavuryalarda asalak yaşayan, kendi kendini döllеyerek üreyen sülükayaklı kabuklu cinsi.

Pelton çarkı ya da **türbini** (amerikalı mühendis Lester Allen *Pelton*'ın [1829 -1908] adından), serbest huzmeli hidrolik etki türbini (giriş ve çıkıştaki basınç atmosfer basıncına eşittir). Çok yüksekten (300 m'den fazla) akan düşük debili çağlayanlarda kullanılır; ekseni çoğu zaman düşey, bazen de yataydır. Devingen çark, ortasında kesici bir ayrıt bulunan belirli sayıda kepçeyle donatılmıştır. Su dağıtım sistemi, bir memeden oluşan bir püskürtücüden, bir püskürtme iğnesinden ve bir saptırıcıdan oluşur. Bu türbin püskürtücüden gelen akışkan huzmesinin kinetik enerjisini mekanik enerjiye dönüştürür.

PELUSİUM ("Çamurluk"). Esk. coğ. Mısır'da kent; Nil deltasının doğu ucunda, Asya'ya giden eski askeri yolu koruyan tahkimli şato ve önemli liman. Kambiz Mısır'ı fethetmeden (İ.Ö. 525) önce Mısırlılar'ı (Psamtik III) ve müttefikleri Yunanlılar'ı burada yenilgiye uğrattı. Roma İmparatorluğu zamanında zengin bir kent durumuna gelen Pelusium'un adı daha sonra *Farama* oldu. 640'ta, Ömer'in komutanı Amrübnülas, Pelusium, Memfis ve Babil kalesini (yakınında Fustat'ı kurdu) alarak Nil vadisine egemen oldu. Nil'in Pelusium'dan geçen kolunun çamurla dolması, kentin yıkımına neden oldu. *Tel Farame* yakınında kalıntılar.

PELÜR a. (fr. *pelure;* kabuğunu soymak anlamında *peler*'den). Kâğ. san. *Pelür kâğıdı,* çok ince ve yarısaydam yazı kâğıdı.

PELÜŞ a. (fr. *peluche*). Yün, pamuk, ipek, keçi kılı ya da kuğu tüyü ile sentetik liflerden yapılan, bir yüzü çok uzun tüylü, kadifeye benzer kumaş. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Deric. Sepicinin, derinin yüzeyine bir çözelti sürmek için kullandığı pelüş kaplı tampon ya da küçük tahta parçası.
—Spor. Bir kayağın yamaçlara tırmanmayı sağlayan, takıp çıkarılabilen sentetik dokumadan yapılma kaplaması.
—ANSİKL. Tekst. Pelüş, zemini oluşturan bir atkı ve bir çözgü ile tüyü oluşturan bir atkı ya da bir çözgüden meydana gelir. Kadife ile pelüş arasındaki tek fark, kadifede tüylerin kısa, pelüşte ise uzun, yatık ve parlak olmasıdır. Kadifeler gibi, pelüşlerin de her çeşidi yapılır. Şapka yapımında kullanılan pelüşte, çözgü ham ipekten, atkı pamuktan, tüy ise pişmiş ipektendir. *Tıraşlanmış pelüş,* aynı adı taşıyan kadifeden yalnız montaj ve dokuma bakımından farklılık gösterir; *bukle pelüş* ise frize kadife üretiminde kullanılan yöntemlerle elde edilir.

PELTOGYNE a. **1.** Amerika'nın tropikal bölgelerinde yetişen ve mor odunu mobilyacılıkta ve marangozlukta kullanılan ağaç ya da ağaççık. (Erguvangiller familyası.) **—2.** *Peltogyne odunu,* Brezilya'da peltogyne ağacından elde edilen morumsu renkte, oldukça ince dokulu, yarı sert, yarı ağır odun. (Kakma işlerinde, mobilyacılıkta, marangozlukta, parke ve bazı özel eşya [bilardo ıstakası gibi] yapımında kullanılır.)

PELVEKTOMİ a. (fr. *pelvectomie*). Cerr. Küçük leğen içindeki organların çıkarılması. (Pelvektomi üç çeşittir: tüm organların çıkarıldığı pelvektomi, idrar torbasının çıkarıldığı ön pelvektomi, gödenbağırsağının çıkarıldığı arka pelvektomi. Pelvektomide, her zaman lezyonun uydusu olan tüm gangliyonlu alanların çıkarılması gerekir.)

PELVİGRAFİ a. (fr. *pelvigraphie*). Radyol. *Gazlı pelvigrafi,* gaz halinde kontrast bir madde verildikten sonra leğendeki organların radyolojik incelenmesi. (Bu teknik, ekografinin kullanılmaya başlamasından sonra gözden düşmüştür.)

PELVİMETRE a. (fr. *pelvimètre*'den). LEĞENÖLÇER'in eşanlamlısı.

PELVİMETRİ a. (fr. *pelvimétrie*'den). LEĞEN ÖLÇÜMÜ'nün eşanlamlısı.

PELVİPERİTONİT a. (fr. *pelvipéritonite*). Patol. Leğendeki anatomik yapıları örten karınzarının, genellikle kadın cinsel organlarındaki bir enfeksiyona bağlı olarak iltihaplanması.

PELVİSÜPOR a. (fr. *pelvisupport*). Cerr. Karın, leğen ya da bacaklarda yapılan bazı ameliyatlar sırasında leğeni desteklemeye yarayan aygıt.

PELVOUX, Fransa'da, Alpler'de kütle; İsère ve Hautes-Alpes *département*'larında, Romanche (K. ve K.-B.'da), Guisanne ve Durance (D.'da) vadileri arasında; *barre des Écrins*'de 4 102 m. Gnays ve granitten oluşur.

PELYCOSAURİA a. (yun. *pelikos,* ne kadar büyük ve *saura,* kertenkele'den). Permi topraklarında fosillerine rastlanan, fosil sürüngenler takımı. (İlkel özellikleri kotilozorlarınkine benzer. Özellikle Kuzey Amerika'da bulundular. 3 öbeğe ayrılırlar: ilkel *Ophiacodontia*'lar, etçil dişleriyle donanan *Sphenacodontia*'lar [*Dimetrodon*], otçul oldukları sanılan *Edaphosauria*'lar. *Pelycosauria* takımından memeli sürüngenler [*Therapsida*] türedi.)

PEMÁN (José María), ispanyol yazar (Cádiz 1897 - *ay. y.* 1981). Krallık yanlısıydı, Barcelona kontunun danışmanlığını yaptı, Juan Carlos I'in babası olan Pemán lirik şiirler, romanlar (*El horizonte y la Esperanza,* 1970); çocuklar için hikâyeler (*Cuentos sin importancia,* 1970) ve tiyatro oyunları (*El gran Cardenal,* 1950) yazdı.

PEMATANGSİANTAR, Endonezya'da kent, Sumatra adasının kuzeyinde, Medan'ın (kuzey ili) G.-G.-D.'sunda; 150 000 nüf. Ticaret ve tarım merkezi. Üniversite.

PEMBA, Hint okyanusu'nda mercan adası, Zanzibar'a bağlı Tanzaniya kıyılarının açığında; 984 km²; 206 000 nüf. Yönetim merkezi *Chake Chake* (7 500 nüf.). Başlıca ticaret ürünü karanfildir.

PEMBA, esk. **Porto Amélia,** Mozambik'in kuzeyinde liman kenti, Delgado ilinin merkezi; 16 300 nüf. Tarım ürünleri (pamuk) dışsatımı.

PEMBE sıf. (fars. *penbe*). **1.** Çok açık, beyaza yakın kırmızı renkte olan şey için kullanılır: *Pembe kazak.* **—2.** *Pembe hayaller,* kaygıdan, gerçeklikten uzak ve romantik tasarılar. ‖ *(Her şeyi, hayatı) pembe, tozpembe* görmek, her şeyi iyi görmek, her şeyin iyi yanını görmek, iyimserlik içinde olmak. ‖ *Çingene pembesi* → ÇİNGENEPEMBESİ. ‖ *Şeker pembesi* → ŞEKER. ‖ *Toz pembe* → TOZPEMBE.
—Ormanc. *Pembe odun,* Tropikal Amerika'da yetişen birçok ağacın ortak adı. (Başlıca iki çeşidi vardır: sarı ve pembe damarlı, ince dokulu, sert ve ağır bir pelesenk ağacı olan erkek pembe odun *(Dalbergia decipularis),* ince marangozlukta, kakmacılıkta ve kaplamacılıkta kullanılır; yeşilimsi sarı, çok kokulu olan, ama süslü olmayan ve damıtılarak gül esansı elde edilen dişi pembe odun *(Aniba rosae odora).*
—Tar. *Pembe incili kaftan,* Bayezit II tarafından İran'a gönderilen osmanlı elçisinin pembe incilerle süslü kaftanı. (Şah İsmail ile konuşması sırasında kendisine yer gösterilmeyen osmanlı elçisi, özel olarak yaptırdığı incilerle süslü ve çok değerli kaftanını yere sererek üzerine oturdu; sonra da olduğu yerde bırakarak Bayezit'in yanına döndü. Marino Sanuto'nun İstanbul'daki Venedik seferi ve Balyozlarının raporlarını kapsayan *Diarii* [Günlükler] adlı yapıtında da kayıtlı bulunan bu olay, sonradan Ömer Seyfettin'in aynı adlı hikâyesine konu oldu.)

◆ a. Pembe renk.

Pembe kadın, Hidayet Sayın'ın iki perdelik oyunu. İlk kez 1964-1965 döneminde Kent oyuncuları tarafından sahnelenen yapıt, kendisini terk eden kocası yüzünden bütün erkeklerden nefret eden, ağa zorbalığına karşı direnen, sonunda Murat Çavuş'la kaçmak isteyen kızını öldüren bir köylü kadının dramını anlatır. 1966'da Atıf Yılmaz Batıbeki tarafından sinemaya da aktarıldı.

PEMBE SIĞIRCIK a. Zool. Başı, kuyruğu, kanatları ve yanları dışındaki tüyleri pembe olan sığırcık. (Erkeğinin tepeliği vardır. Göçmendir. Böcekler ve meyvelerle beslenir. Bil. a. *Pastor roseus;* sığırcıkgiller familyası.) [Eşanl. SU SIĞIRCIĞI.]

PEMBELEŞME a. Pembeleşmek eylemi.

PEMBELEŞMEK gçz. f. **1.** Bir şeyden söz ederken, pembe bir renk almak: *Utançtan, heyecandan yanakları pembeleşmek. Güneşin batışında pembeleşen gökyüzü.* **—2.** Yağda kavrulan yiyeceklerden söz ederken hafifçe rengi dönmek: *Soğanları pembeleşinceye kadar kavurmak.*

◆ **pembeleştirmek** ettirg. f. Pembe bir duruma getirmek: *Soğanları biraz pembeleştir.*

PEMBELEŞTİRMEK → PEMBELEŞMEK.

PEMBELİK a. **1.** Pembe, pembemsi olanın özelliği ya da durumu: *Cildinin eşsiz pembeliği.* **—2.** Pembe yer: *Çenesinin altında bir pembelik var.*

PEMBEMSİ sıf. Pembeye yakın, pembeye çalan: *Pembemsi bir mor.*

Pembina, Kanada'da (Alberta) petrol yatağı, Edmonton'un B.'sında.

PEMBROKE, Kanada'da (Ontario) kent, Outaouais'nin oluşturduğu Allumette gölü kıyısında; 14 900 nüf. Kereste sanayileri.

PEMBROKE, Büyük Britanya'da kent, Wales'in güney-doğu'sunda, Milford Haven koyu kıyısında; 14 500 nüf. Onarım görmüş şato (XIII. yy.). Petrol rafinerisi. — Yakınlarında, *Pembroke Dock* hava-deniz üssü.

PEMBROKE (Richard DE CLARE 2. — *kontu*) → CLARE *ailesi.*

PEMBROKE (William MARSHAL *—kontu*), Wales ve İrlanda markaları senyörü (1146'ya doğr. - Caversham, Reading yakınında, 1219). Richard "Strongbow" un tek kızı ile evlendi ve bu evlilik sonucu Leinster malikâneleriyle Pembroke kontluğunu ve bu kontluğa bağlı miras yoluyla geçen mareşallik makamını kazandı. Ünlenen adı (William Marshal) bu görevinden gelir. Pembroke, Yurtsuz John'un mutlakiyetçi yönetimine karşı olmakla birlikte, kralına sadık kaldı, ama 1215'te bir iç savaş tehlikesi belirince onu boyun eğmeye razı etti. John, ölmeden önce (1216), oğlu genç Henry'yi ona emanet etti ve Pembroke'la Papalık elçisinin ortak çabalarıyla Henry III kral olarak tanındı. Naipliğe gelen Pembroke, Henry III'ün taç giymesi sırasında *Magna Carta*'yı kabul ettirdi. Böylece, muhalefet gücünü yitirdi ve naip, asilerle onların fransız müttefiklerini ezmek olanağına kavuştu (1217).

PEMBROKE kontu, Ortaçağ'da sırasıyla Clare* ailesi (1138 - 1176), *Marshal* ailesi (1176-1245), Valence* ailesi (1324'e kadar) ve Hastings ailesi (1389'a kadar) üyeleri tarafından taşınan unvan. İki Gül savaşı sırasında bir süre Jasper Tudor tarafından da taşındı, 1460'ta onun lancasterli olarak sürülmesi üzerine, yorkçu krallar tarafından Herbert ailesine verildi. 1468-1479 arasında ve 1551'den sonra bu ailenin unvanı olarak kaldı.

PEMFİGUS a. (lat. *pemphigus;* yun. *pemphiks, -igos,* kabarcık'tan). **1.** Deri ve mukozalarda kabarcıkların ortaya çıktığı ağır deri hastalığı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Hailey-Hailey ailevi iyicil pemfigusu,* başat otozomal geçişli kalıtsal, kabarcıklı hastalık.

—Zool. Koyu renkli, genellikle mumsu salgılarla kaplı, tıknaz vücutlu yaprakbiti. (*Pemphigidae* familyasının örnek tipi.)

—ANSİKL. Pemfigus kabarcıklarının oluşumu bir akantoliz süreciyle ilgilidir. Bunlar mukozada ve sağlam deride ortaya çıkan (özellikle ağız mukozasında) ve üstderi içinde yerleşen kabarcıklardır. Parmakla basılması dahi üstderinin ayrılmasına ve bir kabarcık doğmasına neden olur (Nikolsky belirtisi). Genel durum çok bozuk ve ateş yüksektir; kabarcıklar çoğalır, bazıları kabuklu ülserler bırakarak patlar, bütün deriye ve mukozalara yayılabilir; tedaviye başlanmazsa, pemfigusun tipine göre kısa ya da uzun bir süre sonra ölüm kaçınılmaz olur. Başlıca tipleri: adi pemfigus, yaygın kabarcıklı subakut pemfigus, yapraksı pemfigus (bu tip kepekli bir eritrodermiye doğru ilerler), çıkıntılı pemfigus, Senear-Usher seboreli pemfigusu (evrimi daha yavaştır), vb. İmmünofluoresans yöntemiyle özantikorların varlığının belirlenmesi özbağışık bir hastalığın sözkonusu olabileceğini düşündürmektedir. Kortikosteroitlerle yapılan tedavi hastalığın gidişini değiştirmekte ve tam iyileşme olanağı sağlamaktadır.

PEMONLAR, Güney Amerika'da kızılderili halk. Pemonlar, Arecuna, Taulebang (Roraima bölgesi) ve Camaracoto gruplarını kapsar. Caribce ailesinden bir dil konuşan bu halk Guyana ve Brezilya'da olduğu gibi Bolívar'ın (Venezuela) güney -doğu'sunda ve orta kesiminde de dağınık halde yaşar. Besin bitkileri yetiştirerek ve avcılıkla geçimlerini sağlarlar. Ama bunların yeterli olmadığı mevsimlerde maden ocaklarında çalışırlar. Toplumsal örgüt biçimleri birçok ailenin (poligami geçerlidir) birliğine dayanır. Başlarındaki bir şefin ve arabulucunun yönetiminde, yerel bir grup oluştururlar. Pemonlar, şamanlık kurallarına uymakla birlikte, katoliklikten büyük ölçüde etkilenmişlerdir.

PEMPHİGİDAE a. Eşkanatlılardan yaprakbiti familyası. (Ağaçların ya da ağaççıkların yapraklarında ya da genç dallarında mazılar oluştururlar; çiftleşmeden döl verenler yıllık bitkilerin ya da odunsu bitkilerin köklerinde gelişir. Günümüzde, elma pamuklubiti ya da kanlıbit [*Eriosoma lanigerum*] ile mücadelede bronzrenkliarıgillerden *Aphelinus mali*'den yararlanılmaktadır.)

PEMPHREDON a. (yun. *pemphredon, -onos*). Odun içinde yuva yapan, küçük, siyah bedenli yabanarısı cinsi. (*Pemphredon lugubris* yuvasını avladığı küçük eşkanatlılarla, özellikle de bitkibitleriyle doldurur. *Pempredonidae* familyasının örnek tipi.)

PEN a. (ing. sözc.). Ask. havc. Bir askeri havaalanında, bir taksiyolun kenarında yer alan ve üzerinde toplu halde uçaklar bulunan, betonlanmış dairesel bölgelerin her biri. (Genellikle iki ya da üç uçak alır.)

PEN kulüpleri (ing. *Poets, Essayists, Novelists;* şairler, denemeciler, romancılar sözcüklerinin kısaltması), amacı bütün ülkelerin yazarları arasında ilişkiler kurmak, dayanışma ve görüş alışverişi sağlamak olan uluslararası kuruluş. Her yıl dünyanın önemli bir kentinde bir kongre düzenler. Catherine Amy Dawson Scott'un (1865-1934) ön ayak olmasıyla Londra'da kurulan (1921) federasyona 1951'de kurulan Türk PEN kulübü de üye oldu. Türk PEN'inin başkanlığını sırasıyla H. E. Adıvar, R. H. Karay, Y. N. Nayır yaptı. 1981' de kapanan kulüp 1988'de yeniden kuruldu; başkanlığına Yaşar Kemal getirildi. 1991'de görevi Ş. Yurdakul devraldı.

PENA a. (lat. *penna,* telek'ten). Mandolin, gitar gibi telli çalgıları çalmaya yarayan fildişinden, mikadan vb. yapılmış üçgen araç.

PENA (Cornelio DE OLİVEİRA), brezilyalı yazar (Petrópolis 1896 - Rio de Janeiro 1958). *Frontière* (fr. çev.) [1935] adlı romanında fantastik bir dünyayı, *Deux Romans de Nico Horta*'da (fr. çev.) [1939] ise ikizler sorununu işledi, daha sonraları sosyal belge niteliğinde yapıtlar (*la Fille morte* [fr. çev.], 1954) verdi.

Peña Colorado, Meksika'da (Colima eyaleti) demir cevheri yatağı, Manzanillo' nun K.'inde.

PENAEİDAE a. Zool. KAMÇILIGARNELGİLLER familyasının bilimsel adı.

PENÆUS a. Çok iri, yenebilen karides cinsi. (Az derin tropikal sularda yaygın bu kabuklular, günümüzde dünyanın çeşitli bölgelerinde yetiştirilmektedir. Birçok türü vardır.)

PEÑAFİEL, İspanya'da kent, Castilla Leon'da (Valladolid ili), Duero ile Duratón'un kavşağında; 5 000 nüf. 1307'de veliaht Juan Manuel'in ve 1445'ten sonra Pedro Girón'un (Calatrava'nın öğretmeni) yeniden yaptırdıkları şato. S. Pablo manastırı'nın mücear (XIV. yy.) ve plateresco (XVI. yy.) üslubundaki kilisesi.

PENAFİEL, Portekiz'de (Porto yönetim bölümü) kent, Sousa ile Tâmega arasındaki bir tepede; 8 000 nüf. XV.-XVIII. yy.'lardan kalma anıtlar ve evler, madenler.

PENAG a. Tuhfei Hattatin'e göre mürekkep hokkalarının dibine konulan likanın bir başka adı.

PENAGÂH ya da **PENAHGÂH** a. (fars. *penāh* ve *-gāh*'tan *penāh-gāh*). *Esk.* Sığınılacak yer, sığınak.

PENAH a. (fars. *penāh*). *Esk.* **1.** Sığınma: *Âgûşun idi penahım evvel"* (A. H. Tarhan). **—2.** Sığınılacak yer, sığınak. **—3.** *Penah-averde,* sığınmış.

PENAN a. (fars. *penāh*). *Esk.* "Herhangi bir şeyin koruyucusu ya da bir kimsenin sığınağı, koruyucusu" anlamında bileşik sözcükler yapar: *adalet-penah* (adaletin koruyucusu, adil kimse), *cihan -penah* (dünyanın koruyucusu olan), *hilafet-penah* (halife, hilafetin koruyucusu), *nezaret-penah* (nazır), *risalet-penah* (Hz. Muhammet), *vezaret-penah* (vezir) vb.

PENAHGÂH → PENAGÂH.

PENAHİ sıf. (fars. *penāh* ve *-ī*'den *penāhī*). Esk. dilbilg. "Herhangi bir şeyin koruyucusuyla ilgili" anlamında bileşik sıfatlarda kullanılır: *hilafet-penahi* (halifeyle ilgili).

PENAHİ Darendeli, asıl adı **Mustafa Müslim Ocak,** türk halk şairi (Darende, Malatya, 1847 - İstanbul 1942). "Nihani" mahlasıyla divan edebiyatı yolunda şiirleri olan Salih Efendi'nin oğludur. Medrese öğrenimi gördü. Sevgi, özlem konularını işledi; insanların çelişkili davranışlarına, tu-

Claude Bernard galerisi

Alicia Penalba
Büyük kıvılcım
bronz, 1957
özel kol.

bir penaltı atışı
(Fenerbahçe-Sarıyer arasındaki
1988-1989 sezonu lig maçı)

tarsızlıklarına taşlamalar yöneltti. Koşmalarının yanı sıra, aruzla yazılmış şiirleri de vardır.

PENALBA (Alicia), arjantinli kadın heykelci (San Pedro, Arjantin, 1913 - Saint -Geours-de-Maremne, Landes, 1982). 1948'de Fransa'ya yerleşti. Heykelciliğini bitkisel biçimler ("Totemler" dizisi, 1953) ve güçlü mimari yapılar (*Büyük çift*, 1962, Kröller-Müller müzesi, Otterlo) doğrultusunda geliştirdi; ritimlere ve devingenliğe öncelik verdi (çok öğeli duvar yontuları: *Sonsuza doğru*, 1973-1975). Gereç olarak beton ya da poliyester kadar kil, bronz, taş da kullandı; 1964'ten başlayarak takı tasarımları gerçekleştirdi.

PENALTI a. (ing. *penalty*). **1.** Futbolda, futbolcu tarafından kendi ceza alanı içinde, FİFA'ca belirlenen 9 kuraldışı hareketten birinin yapılmasıyla uygulanan ceza atışı. (Bu atışta top kalenin orta noktasının tam karşısında 11 m uzaklıktaki penaltı noktasına yerleştirilir ve atış hakemin atış komutuyla uygulanır. Atış anında ceza alanında yalnız atışı kullanacak oyuncuyla rakip kaleci bulunur. Atış kullanılmadan önce oyuncular kendilerine avantaj sağlamak için ceza alanına girerse ya da kaleci gol çizgisinden öne çıkarsa atış tekrar edilir.) **—2.** *Penaltı noktası*, penaltının uygulandığı nokta. (11 m uzaklıkta, kale merkezinin tam karşısındadır.)

PENANO, esk. **Prince of Wales**, Malaysia'da ada, Malezya'da (Penang eyaleti), Malakka boğazında; 294 km². Malezya yarımadasından ve *Penang eyaleti*'nin kıta bölümünden *Penang boğazı* ile ayrılır. Orta kesimdeki dağlık bölge ekilip biçilen kıyı ovalarıyla (kauçukağacı, karanfilağacı, sebzeler ve meyveler) çevrilidir. Adanın güney-doğu'sunda bulunan havalimanı (Bayan Lepas), özellikle elektroniğe ayrılan bir sanayi bölgesinin kurulmasına neden oldu. Kıyıda sayfiye ve turizm merkezleri. Başlıca kenti *George Town*.

PENANG, Malaysia'da eyalet, Malezya'da, Malakka boğazı kıyısında; 1 033 km², 1 142 200 nüf. (1989). Merkezi *George Town*. Penang adasının bir bölümünü, çevredeki küçük adalar öbeğini ve kıtadaki bazı toprakları içerir. Geleneksel tarım ürünlerine (pirinç, kauçuk, hindistancevizi) serbest bölgelerin sanayi ürünleri de eklenir: Penang adasında elektronik, kıta bölümünde tekstil ve gemi yapımı.
—Tar 1786'da Kedah sultanıyla anlaşan İngilizler tarafından işgal edilen Penang, 1800'de ingiliz protektorası durumuna geldi. 1826'da Boğaz bölgesindeki sömürgelerden (Straits Settlements) biri oldu. Bu sömürgelerin dağılmasından (1946) sonra, Malezya federasyonu'na girdi (1948).

PENANG boğazı, *Penang adası*'nı Malay yarımadasından ayıran deniz kolu; genişliği 3-16 km arasında değişir.

PEÑARROYA-PUEBLONUEVO, İspanya'da (Córdoba ili) kent, sıerra Morena'nın kenarında; 16 000 nüf. Kent sanayisinin gelişmesini sağlayan madenkömürü yatağı; kurşun rafinerisi; gübre; kırtasiye.

PENARTH, Büyük Britanya'da liman kenti, Wales'in güney kıyısında, Cardiff in G.'inde; 24 000 nüf. Sayfiye merkezi.

PENASLAR ya da **PENATES** a. (lat. sözc. *penus*, erzak'tan). Esk. Rom. Romalılar'da, evlerin en mahrem köşesini koruyan tanrılar; bu tanrıların heykelleri. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Penaslar, başlangıçta, teldolabın iki tanrısı ve evin koruyucularıydılar. Lar'la birlikte ev tanrıları grubunu oluşturuyorlardı. Tahtadan, kilden, balmumundan ya da fildişinden yapılmış küçük heykelleri atrium'da larların durduğu köşede *(lararium)* yer alırdı. Yemeklerde önlerine yiyecek konulurdu. —Ayrıca *devlet penasları* da vardı. Devletin koruyucusu olan bu penaslara Vesta tapınağında saygı gösterilirdi; burada *penum* adı verilen özel bir mihrapları vardı.

PENBE a. (fars. *penbe*). *Esk.* **1.** Pamuk. **—2.** Yumuşaklığı pamuğa benzeyen şey. **—3.** *Penbe ipliği*, pamuk ipliği. || *Penbe -dar*, pamukla doldurulmuş yastık. || *Penbe-dehan*, çok konuşmayan, suskun, sessiz. || *Penbe-der-guş*, uyarılara aldırış etmeyen, kalın kafalı. || *Penbe-riz*, pamuk eğirme aleti.

PENBE → PEMBE.

PENBEZAR a. (fars. *penbe* ve *-zār*'dan *penbezār*). *Esk.* **1.** Pamuk tarlası. **—2.** Bir cins yumuşak ve ince gömleklik bez.

PENBEZEN a. (fars. *penbe* ve *zen*'den *penbe-zen*). *Esk.* Pamuk atan kimse; hallaç.

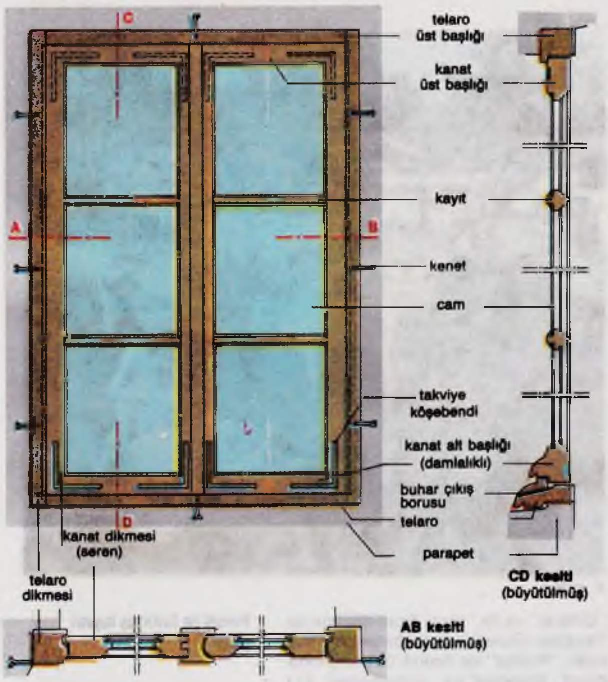
PENC → PENÇ.

PENCAB, Hindistan'da ve Pakistan'da bölge, Himalayalar, Sindhu (İndus) ırmağı, Yukarı Ganj ovası ve Tar çölü arasında.
• *Coğrafya*. Adı "beş ırmaklı ülke" (bunlar Chelum, Ravi, Satlec, Çinab ve Beas'tır) anlamına gelir. Bu ırmaklar geniş bir dağ eteği ovası oluşturmuş ve dağ etekleri de ırmaklararası kesimlerin *(doab)* birbirinden ayırdığı geniş vadi şeritlerinin alüvyon kütleleriyle yarılmıştır. Sivalik sıradağlarının kenarında, Terai'nin nemli kesimi, yerini, tehlikeli sel taşkınlarının *(ço)* getirdiği çakılların yayıldığı alanlara bırakır. Oldukça soğuk kışlı karasal iklimin egemenliğindeki Pencab, Hindistan'ın çorak bölümündedir: yerine göre 300-600 mm yağmur alır. Bunun sonucunda gerileyen doğal bitki örtüsü, dikenli çalılara ve yalancı bozkırlara dönüşmüştür. Antikçağ'ın ilk dönemlerinden bu yana, melanezya-hintli tipi bir yana bırakılırsa, Pencab'da hep beyaz ırktan halklar yaşadı. Bu halklar, İ.Ö. III. binyıl'da ülkeye buğday ekimini soktu; buğday Hindistan'ın kuzey-batı'sında günümüze kadar temel besin maddesi olarak ekilip biçildi. Bu tarihsel olgu, Pencab bölgesindeki tarımın coğrafi yanlışını açıklar: buradaki temel ürün ilkbahar buğdayıdır *(rabi)*: oysa yaz buğdayı *(harif)* ekimi ancak ikinci derece önem taşımaktadır. 1860'tan bu yana, Himalayalar' dan inen ırmakların yatağı değiştirilerek yapılan sulamanın gelişmesi, Pencab'ın büyük bölümünü yeşil bir ülkeye dönüştürmüş, buna karşılık sulama sularından gelen tuzun tarlalarda tabakalanmasına yol açmıştır. Yüksek verimli meksika buğdayının ekilmeye başlanması Pencab'ın "yeşil devrim"i gerçekleştirmesini büyük ölçüde kolaylaştırmıştır.
• *Tarih*. Daha İ.Ö. III. binyıl'da gelişmiş bir durumda olan Pencab, Hellen ve Roma dönemlerinde, özellikle sanat alanında, Yunanlılar'ın etkisinde kaldı. Ülke, uzun süre, çeşitli ari klanlar arasında bölüşüldü. İstilacıların geçiş bölgesi olması nedeniyle müstahkem kent ve kasabalar gelişti, sırasıyla Hunlar'ın (VII. yy.), Gazneliler' in (XI. yy.) ve Afganlar'ın gelip geçişine tanık oldu; Afganlar buraya müslümanlığı soktular. Mezheplerinin varlığı XV. yy.'a kadar uzanan Sihler, Hint-Türk İmparatorluğu' nun çöküşünden (XVIII. yy.) sonra bir konfederasyon topluluğu kurdular. Lahor'a yerleşen Sihler'in başlıca önderi Rancit Singh İngilizler'le ittifaka girdi (1809), sağlam bir askeri ve idari düzen kurarak iktidarını pekiştirdi. Ölümünden (1839) kısa süre sonra, miras kavgalarının yol açtığı karışıklıklar ve İngilizler'in ülkeye göz dikmesi sonucunda Pencab, Hindistan İngiliz şirketi'nin eline geçti (Sihler savaşı, 1846 ve 1849). 1937'de bağımsız bir eyalet durumuna geldi, 1947'de Hindistan (Doğu Pencab) ve Pakistan (Batı Pencab) arasında bölüşüldü.
• *Edebiyat* → PENCABI.
• *Sanat ve arkeoloji*. İlk Yontmataş dönemi, Soan (Ravalpindi) ve Beas (Himaçal Prades, Hindistan) vadilerinde görülen, chelles -acheul tipindeki "Soan" kültürü ile, "Ortataş" ya da "yeni" Soan dönemi de, Sanghao (Ravalpındi) mağarası ile temsil edilir. "Yenitaş" ise önemli bir iz bırakmamıştır. Harappa*'da, indusöncesi (İ.Ö. 2500'den önce), indus (2300'e doğr. - 1750) ve indussonrası (1800'e doğr. -1400; İran-Kafkasya çanak çömleği ile benzerlik gözlemlenir; bu kültür, Pencab' ın Hindistan'daki kesimine kadar uzanır: Bara, Rupar) kültürleri ortaya çıkarıldı. Yörenin önemi, Veda dönemi metinleriyle kanıtlanmışsa da bu dönemden hiçbir yapı bilinmemektedir (1050'ye doğr.- 600 arasında ortaya çıktı). Taksila* (art arda kurulmuş üç site: V. yy.'a doğr., II.-I. yy.'lar, İ.S. I. yy.) ve Çarsadda'da (iki site: İ.Ö. IV. yy. ve II. yy.'a doğr.), Pers işgali döneminden (VI.-V. yy.'lar) kalıntılar yer alır. Çeşitli eşyalar ve hint-yunan sikkeleri, Persler, Yunanlılar ve Parthlar (Taksila) ile ilişkilere tanıklık eder. Aşoka kurumlarına karşın büyük bir olasılıkla buddhacı yapıların hiçbiri İ.S. I. yy.'dan önceye tarihlendirilemez (bakır üzerine yazıt, Taksila). Tümü Gandhara okuluna bağlanır (Peşaver ve Svat bölgeleri; Kuşana egemenliğindeki ilk iki dönem [I.-IV. yy.'lar] tam anlamıyla Gandhara etkisi altındadır; son dönem ise [IV. yy.'ın sonu - VII. yy.], mahayananın ilerleyişini ve Gupta etkisini ortaya koyar). VIII. -IX. yy.'larda, buddhacı etkinliklerin sona erişi ve sanat alanında bir çöküş gözlemlenir (Peşaver). Kangra bölgesinde (Hindistan), *şikhara*'lı brahman tapınakları yapılmıştır; Masrur'da bir monolit vardır (VIII. yy.). İslam sanatı, özellikle bir taşra üslubuyla (Multan, 1150-1325) ve moğol sanatı (Lahor, 1627'ye doğr. -1707) ve onun devamı olan sih sanatıyla (Amritsar [Hindistan]: Altın tapınak, 1764) temsil edilir. Albüm resmi bu dönemde gelişme göstermiştir.

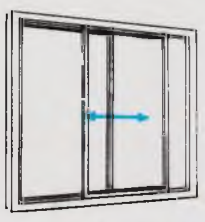

F. Kohler

Pencab'da büyükbaş hayvan pazarı

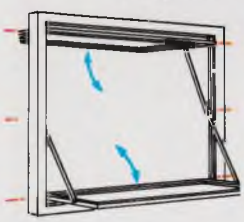
PENCAB, Hindistan'da eyalet; 50 362 km²; 16 789 000 nüf. Merkezi *Çandigarh*. Pencab'ın Hindistan ile Pakistan arasında paylaşılması (1947) ve daha sonra da Haryana'nın ayrılmasıyla (1966) oluştu. Bu bölünme sonucunda, eyaletteki dinsel cemaatlerin dağılımı şöyledir: % 60'ı sih, % 37'si hindu, % 1'i müslüman. Halk, birbirine çok yakın ama yazıları farklı iki dil konuşur: hindi ve pencabi (bu sonuncusu daha çok Sihler'in dilidir). Sihler'in çoğunlukta olması Pencab'ı çok dinamik bir eyalet haline getirmektedir. Okuma-yazma oranı % 41'dir. Pencab, Hindistan'da tarımsal gelişmenin gerçekleştiği yerdir. Bir dizi kente (Cullundur ve Ludhiana gibi) canlılık getiren sanayileşme, tarım aletleri ve tüketim malları üreten birçok küçük atölye sayesinde gerçekleşmiştir. Amritsar hem başlıca kent, hem de Sihler'in dinsel merkezidir.

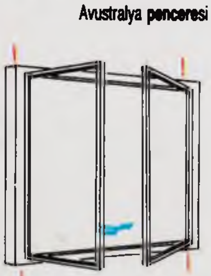
iki kanatlı klasik bir pencereyi (ahşap) oluşturan öğeler

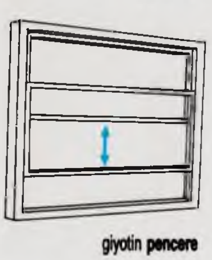
sürme pencere

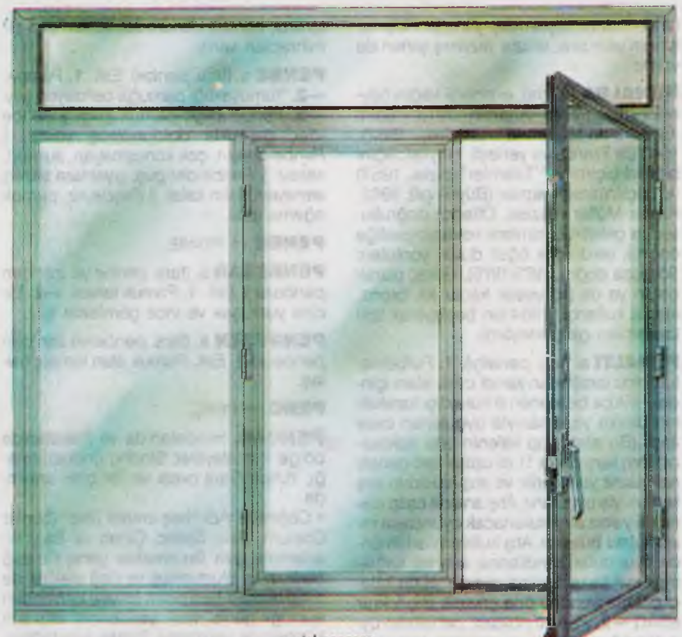
Avustralya penceresi

fransız penceresi

giyotin pencere

metal pencere

PENCABİ a. Pencab'da (Hindistan ve Pakistan) konuşulan Hint-ari dili.

—ANSIKL. Dilbil. Doğu pencabi (Hindistan'da 23 milyon kişi tarafından konuşulur) ve batı pencabi (Pakistan'da 66 milyon kişi tarafından konuşulur) olarak ikiye ayrılır. Pencabi ya Sihler'in kullandığı gurumuhi, ya arap-fars ya da nagari harfleriyle yazılır. Prakrit şauraseniden türeyen pencabının çeşitli biçimleri, komşu dillerden az çok etkilenmişlerdir. Başlıca türleri: kuzey-batıdakı pothvari, Lahor ve Amritsar'da machi, Calandar bölgesinde doabi ve kuzeyde dogri, Sihler dillerine genellikle halsi derler.

—Ed. Pencabi edebiyatta, biri sih eğilim, öteki müslüman eğilim olmak üzere, iki eğilim görülmektedir. En eski sih yapıtı, *Adi Granth* (Kutsal kitap, 1604) adlı bir şiir derlemesidir. Çağdaş sih yazarlar arasında, Bhai Vir Singh (1872-1956), Puran Singh (1882-1932) ve Nanak Singh sayılabilir. Sufi eğilimi temsil eden özellikle iki yazar vardır: Ferit (1173-1266) ve Madho Lal Hüseyin (1539-1599). Madho Lal Hüseyin, sih ve müslüman pencabi edebiyatta çok gelişmiş bir edebi tür olan *kafi* ile ünlüdür (kıtalardan ve halk şarkıları ritminde bir nakarattan oluşan kısa şiirler). Büyük müslüman şairler arasında, Bülhe Şah (1680-1753), Hire Rancha efsanesini uyarlayan Veris Şah ve Sohini Mehinval efsanesini uyarlayan Fazl Şah gibi şairler yer almaktadır.

PENCAH sıf. (fars. *pencāh*). *Esk.* Elli.

PENCAP → PENCAB

PENCARİ, Benin'in kuzey-batı'sında ırmak, Oti'nin yukarı çığırında. Atakora sıradağlarına paralel olarak, K.-B.'ya doğru akar, sonra geniş bir dirsek çizerek G.-B.'ya döner, Benin ile Burkina Faso sınırını çizdikten sonra Togo'ya girer. Benin'deki (2 787 km²) bir ulusal parka Pencari'nin adı verilir.

PENCE a. (fars. *penc*, beş'ten *pence*). *Esk.* **1.** → PENÇE. **—2.** Mektupların, resmi yazıların altına imza gibi konulan özel işaret. **—3.** *Pence-der pence,* kuvvet denerken parmakları birbirine kenetleme, bağlama. || *Pence-zen,* el uzatan, el veren; saldıran; imza atan. || *Pence-i aftab, pence-i hurşid,* güneşten yayılan ışınlar. || *Pence-i ahen-destane,* demir gibi, kuvvetli el. || *Pence-i çenar,* çınar ağacının yaprakları. || *Pence-i duzdide,* İran takviminde artık beş gün. || *Pence-i elmas, pence-i pulad,* kuvvet denemesi yapan sporcuların kuvvetli elleri. || *Pence-i igtisab,* gasp etmenin eli, pençesi.

—Esk. bot. *Pence-i girye,* salkımsöğüt. || *Pence-i meryem* → SİKLAMEN.

PENCERE a. (fars. *pencere*). **1.** Bir yapının duvarına açılan ve iç mekâna doğal ışığın girmesini, dışarının görünmesini ve gereğinde havalandırmayı sağlayan camlı açıt. (Bk. *ansikl.* böl. İnş. ve Mim.) **—2.** Görüş, anlayış, bakış biçimi: *O olayla önünde yeni bir pencere açıldı.* **—3.** *Bakılacak yüze pencere bırakmak,* ileride tekrar ilişki kurulacağı düşüncesiyle bir tartışmada kırıcı olmaktan kaçınmak. || *Pencerede olmak, pencereye çıkmak,* bir pencerenin aralığında durarak dışarı bakmak.

—Anat. Kulakdavulu çeperinin içteki yanında bulunan ve içkulak ile ortakulağı birleştiren iki deliğe verilen ad: üzengi kemiğinin tabanıyla kapanana *oval pencere,* ince bir zarla (ikinci kulakzarı) kapanana *yuvarlak pencere* denir. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Cerr. Araştırma amacıyla açılan delik.

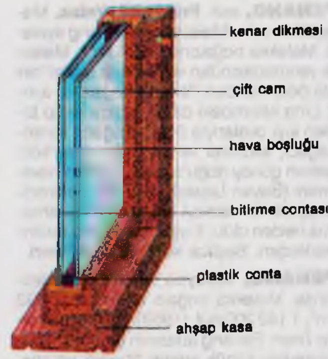
—Fiz. Bir alette, bir ışımayı geçirmeye yarayan ve bu ışımaya karşı saydam bir lamla korunan açıklık. (Örneğin germanyum pencereli kızılaltı alıcısı.)

—Gezbil. *Atmosfer penceresi,* içindeki Güneş ışınımı bir gezegenin atmosferi tarafından soğurulmayan elektromanyetik tayf aralığı. (Yer atmosferi, görünür alanda 0,38 ile 0,78 μm, radyo alanında ise yaklaşık 1 mm ile 15 m arasında iki pencereye sahiptir.)

—Havc. *Sekstant gözetleme penceresi,* bir uçak gövdesinin üst bölümünde yer alan ve seyrüsefer personelinin astronomik konumlama yapmasını sağlayan saydam kubbe.

—Isıl mot. İki zamanlı bir motorda, silindir çeperlerine açılan giriş, egzos ya da süpürme deliği. (Dört zamanlı supapsız motorlarda, yalnızca, istenilen zamanda kayan gömlekler tarafından açılan giriş ve egzos pencereleri bulunur.)

—İnş. *Pencere eteği,* döşemeden pencere denizliğine kadar yükselen sağır bölüm. || *Akordiyon pencere* ya da *katlanır pencere,* birbirine eklemlenmiş panolardan oluşan ve telaro başlıkarındaki yatay yuvalar içinde kayarak açılan pencere. || *Ara pencere,* yapının dış duvarına değil, iki iç mekân arasındaki duvara açılmış pencere. || *Avustralya penceresi,* üst üste, enlemesine iki kanattan oluşan ve koşut düzlemlere göre, kanatlarının biri dışa açılırken, öteki içe açılan pencere. (Eklemlenme eksenleri, düşey yanlara tespit edilmiş pimler aracılığıyla kayar ve iki ayarlama kolu kanatların açılmasını sağlar.) || *Baskül pencere,* kanadı, yatay pimler üstünde dönen pencere. (Eksen, pencere yüksekliğinin ortasında yer alır ve suyun içeri girmesini önlemek için alt bölüm dışarı doğru açılır.) || *Bileşik pencere,* sabit bölümlerle birbirinden ayrılmış birçok kanattan oluşan pencere. || *Blok pencere,* kanat ve telaroların, bütün açma-kapama organlarının, koruma düzeneklerinin, lento, dikme, şev, ısıtma ve havalandırma düzeneklerini oluşturan çerçevenin, hep birlikte önüretimli olarak yapıldığı blok. || *Çift pencere,* ısı ve/ya da ses yalıtımı sağlamak üzere, aralarında hava boşluğu bulunan, birbirine koşut camlı iki yüzeyden oluşan pencere. || *Düşey eksenli pencere,* ekseni pencere açıklığının ortasında ya da üçte birlik bölümünde yer alan düşey pimler üzerinde dönerek açılan pencere. || *Fransız penceresi,* yan dikme boyunca yerleştirilmiş düşey bir eksen çevresinde dönerek içeri doğru açılan tek ya da çift kanatlı pencere. || *Hazır pencere,* fabrikada telarosuyla birlikte hazırlanan önüretimli pencere. || *İngiliz penceresi,* yan dikme boyunca yerleştirilmiş düşey bir eksen çevresinde dönerek dışarı doğru açılan tek ya da çift kanatlı pencere. || *İtalyan penceresi,* enlemesine düzenlenmiş kanatların levye kolları yardımıyla ve sabit ya da düşey kayıtlar içinde kayan üst yatay eksen üzerinde dönmesiyle genellikle dışa doğru açılan pencere. ||*Kanada penceresi,* enlemesine düzenlenmiş kanadın levye kolları yardımıyla düşey yuvalarda kayması ve alt yatay eksen üzerinde dönmesiyle genellikle içeri doğru açılan pencere. || *Körük pencere,* enlemesine düzenlenmiş kanadı genellikle içeri doğru açılan ve yatay olan ekseni alt başlıkta yer alan pencere. || *Sürme pencere,* kanadı ya da kanatları lambalı bir kasa içinde yatay ötelenmeyle açılan pencere. || *Yalancı pencere,* sağır pencere. || *Yüksek pencere,* bir kilisede ana sahnın üst bölümüne açılan ve iç mekâna dolaysız ışık girişini sağlayan pencere.

çift camlı bir pencereden ayrıntı

—Mak. san. Bir parçaya, içinden başka bir parçanın, bir akışkanın, bir sökme takımının vb.'nin geçebilmesi için açılan delik. || Bir pompanın gövdesinde yer alan ve suyun besleme borusu içine akmasına olanak veren açıklık.
—Ormanc. Bıçkı ve soyma makinelerinde bıçakla baskı çubuğu arasında bulunan ve kaplama yaprağının geçmesine yarayan aralık. (Pencerenin açıklığı ile kaplama yaprağının kalınlığı arasındaki oran baskı derecesini belirler.)
—Sine. Kameranın ya da göstericinin içine yerleştirilen dikdörtgen biçiminde açıklık. (Filmin hizasına ve filmle objektif arasına yerleştirilen pencere, görüntünün sınırlarını belirler. Perdede filme alınmış görüntünün [hiçbir zaman tam olarak net olmayan] kenarlarının görünmesini engellemek için göstericinin penceresi çekim penceresinden biraz küçüktür.) || *Pencere yöntemi*, iki planı birbirine bağlarken ikinci planın bütün perdeyi kaplayacak biçimde sınırları hareketli bir görüntü olarak ortaya çıkmasına dayanan yöntem.
—Yerbil. Bir sürüklenme örtüsünde, temelin görülmesine olanak veren, aşınmayla meydana gelen delik; haritada sürekli bir anormal dokanakla sınırlanmıştır.(Tektonik bir pencere, yalnızca aşınmanın eseri olduğunda vadiler bölgesine ya da yapısal çatıda bir kubbeleşme varsa yüksek bölgelere karşılık gelir. Anormal dokanak tam değilse *yarı-pencere*'den söz edilir.)
—ANSİKL. Anat. Kulakdavulundaki oval ve yuvarlak pencereler seslerin ortakulaktan içkulak sıvılarına iletilmesini sağlar. Ses dalgası, kulakzarı-kemikçikler zinciri aracılığıyla, normal olarak oval pencerede devinen üzengi kemiği tabanını harekete geçirir ve sıvılar sıkışmaz olduğundan, labirent sıvıları için bir genişleme yolu olarak yuvarlak pencerenin zarında tersine bir hareket yaratır.
—İnş. Kâgir bir yapıda, pencere boşluğuyla kapı boşluğu, yan ve üst bölümleriyle aynıdır; *pencere eteği* diye adlandırılan ve pencere altında, denizlikten döşemeye kadar uzanan ince duvar, bu iki açıt arasındaki farklı bölümdür. Pencerenin *kanat* adı verilen açılır bölümlerini duvara bağlayan sabit kasaya *telaro* denir. Kanatlar *kayıt*'larla bölmelenerek, kanat yüzeyi daha küçük cam levhalarından oluşturulabilir. Kullanılan türe göre, bir pencerede şu öğeler yer almalıdır: dönmeyi ve açılıp kapanmayı sağlayan *demir düzeni* (menteşe, mandal, ispanyolet); sızdırmazlık ve yeterli yalıtım sağlamak için, hem kanatlar arasında uygun birleştirmeler, hem de alt bölümde *denizlik*. Çift pencereler ya da çift camlı pencereler, pancurlar, storlar bir yandan bu yalıtımı iyileştirirken, bir yandan da mahremiyet ve güvenlik sağlarlar.

Pencerelerin biçimi ve düzenlemesi, iklim koşullarına, tekniklere, kullanılan gereçlere göre büyük farklılıklar gösterir. Ortaçağ'a kadar ve günümüzde sıcak ülkelerde pencere, kafesli bir açıttır. Kuzey bölgelerinde pencerenin suya ve soğuğa karşı sızdırmaz bir engel işlevi görmesi zorunlu olduğundan, aydınlatma işlevi ikinci planda kalır. Batı'da, Ortaçağ kiliselerinde, pencereler vitray panolardan oluşur. Bununla birlikte, konutlar havalandırma kaygısı ve camın pahalı bir gereç olması nedeniyle, uzun süre üstünkörü bir biçimde kapatılmıştır. Başlangıçta, kanat, kasa lambası içine basit bir biçimde eklemlenirdi. Üst üste ya da yan yana iki kanat, taş bir ara başlık ya da ara dikme konulmasını gerektirdi; ara başlıkla ara dikmenin keşismesiyle dört kanatlı pencere ortaya çıktı. XVII. yy.'da, ara kayıt, kanatlardan birine bağlanan ve *ispanyolet*'i taşıyan basit bir pekitme öğesine dönüştü. Günümüzde, metal ve beton strüktürlerin sunduğu yeni olanaklar, pencere düzenini tümüyle değiştirdi. Türlerin çoğalmasının yanı sıra, geniş pencereler yapılmasını sağlayan betonarme lentoların, mekanik kumandalı metal doğramaların ve çok çeşitlenen cam gereçlerin sağladığı olanaklar belirtilmelidir. Balkonlara açılan ve etek bölümleri bulunmayan camlı açıtlar, kanatları göz önüne alındığında pencere-kapılardır. Perdeduvar adı verilen takma cephe tekniğinde pencere, yeniden Ortaçağ'daki işlevine kavuşmuş ve bağımsız bir klimatizasyon yardımıyla yarı saydam bir ekrana dönüşmüştür.
—Mim. Pencere, daha Antikçağ'ın erken dönemlerinde Yunanlılar'ca biliniyordu. Önceleri, lento ve yan dikmeler ağaçtan yapılırdı; sonra, ahşabın yerini taş aldıysa da, bu öğeler eski biçimlerini korudu. Konutlarda, zemin katın, hatta çoğunlukla üst katın sokağa bakan cephelerinde, doğal ışığın girmesi için basit yarıklar açılırdı. Gerçek anlamda pencereler iç avlulara bakardı. Pompei evi gibi Roma evi de bu düzenlemeyi korumuştur. Roma döneminde silmeler ve kimi zaman aşırıya varan heykeller, pencerelerin ve kamu anıtlarının çevresini süsler. En dar pencerelerin hiçbir kapatma düzeniyle donatılmadığı, ışık ve havanın serbestçe bu yarıklardan girdiği sanılmaktadır. Daha büyük pencerelerse ahşap kanatlarla kapatılırdı. Yarısaydam taşlar ve cam da, Pompei'deki örneklerden anlaşıldığı gibi, yaygın olarak kullanılırdı. Roma döneminde, camın yerine ahşap ya da taş kafesler yeğlendi. XIII. yy.'da büyük cam yüzeyler pencerelerin biçimini önemli ölçüde değiştirdi. Kemerler, gülçeler büyük bir desen zenginliğiyle kesişerek bölmeler oluştururdu. Ortaçağ'da cam, kamu yapılarında kullanılmadan önce, özel konutlarda rağbet gördü. Ancak, XVI. yy.'ın sonuna kadar çok yaygınlaşmadı. Çoğu kez, pencerelerin önüne halatlardan, demir ya da bakır tellerden oluşturulmuş bir kafes gerilir, hatta kayıtlar üzerine yağlı kâğıt ya da mumlu bezler yapıştırılırdı. Kentlerde, birinci ve ikinci katlar büyük pencerelerden ışık alırdı. Şato pencerelerinin önüne, çoğu kez kalın bir dokuma gerilirdi. XIII. yy.'dan sonra, pencere boşlukları daha büyük yapılmaya başlandı: açılıp kapatılması daha kolay olan kanatlar tasarlandı ve pencere süsleri, mimari dekorasyonun en özenli ve zarif yapıtları arasına girdi.

J. Mellaart, Çatalhöyük kazılarında pencereye rastlanmamasına karşılık burada damın hemen altına yerleştirilmiş hava pencereleri olduğu kanısındadır; Hacılar' ın VI. katmanındaysa (İ.Ö. 5500), dikdörtgen biçiminde, 0,55 m genişliğinde bir pencere saptamıştır. J. Garstang da Mersin Yümüktepe kazılarında Üst Bakırtaş dönemi surlarında atış mazgalı işlevinde pencereler belirlemiştir. Kültepe'de, karum yapılarından birinde (İ.Ö. II. binyıl başları), soğaka bakan taştan bir duvarda 42 cm genişliğinde bir pencere ortaya çıkarıldı. Boğazköy kazıları Hititler'in anıtsal yapılarındaki pencerelerin (hititçe luttai) biçimlerini ve düzenlerini aydınlatmaktadır. Tapınak I'de var olduğu sanılan en az kırk pencereden on ikisi saptanmıştır. Bunlar dikdörtgen biçimindedir ve taş ya da kerpiç duvar içinde pervazlı ahşap sövelidir; ayrıca zemine yakınlıklarıyla da dikkati çekerler. Mısır ve asur kabartmalarında yer alan hitit kalelerinde pencereler dikdörtgen biçimindedir, bunlar yapıların üst katlarında ya da alt katta kapı yüksekliğinin üstünde gösterilmiştir. G.-D. Anadolu'da Tel Açana, Zincirli vb. yerleşmelerde pencereye rastlanmaması nedeniyle (yalnızca Zincirli'de Kalamur sarayı'nda bir odada bakışık düzende ikişer pencere saptandı) tavanın hemen altında açılmış aydınlık pencerelerinin yapıldığı sanılmaktadır.

Türk mimarlığında pencereler düz atkılı, yuvarlak ya da sivri kemerlidir. Anıtsal yapılarda, özellikle camilerde pencereler kemer düzenine uygun olarak bakışıktır; açılabilen alt pencereler dıştan parmaklıklı, içten ahşap kanatlıdır. Üst pencereler ise alçı ve renkli cam süslemelidir (revzen). Yuvarlak kemerli pencereler genellikle kubbe kasnaklarında uygulanmıştır. Büyük kâgir yapılarda duvarın taşıma gücünü zayıflatmamak için pencereler destek kemerlerin içine açılırlar.

Türk evinde pencereler çoğunlukla sofaya, avluya ya da bahçeye açılırlar. Bunların sayısı, boyutları yöreden yöreye değişmekle birlikte, genellikle ikisi-üçü yan yana düzenlenen, uzun dikdörtgen biçiminde, düşey sürmeli pencereler yaygındır. Sokak yönündeki zemin katı duvarları sağırdır ya da küçük pencerelidir. Üst katlardaysa bu kaygı azalır, ancak parmaklıklar, kafeslerle evin içinin dışardan görülmesi önlenir. Ayrıca odaların yazlık ya da kışlık oluşları da pencerelerin sayısını ve boyutlarını etkiler (yazlık mekânlarda büyük, kışlık bölümlerdeyse küçük ve dıştan kapaklı pencereler yeğ tutulur). Ayrıca başoda gibi özenle döşenen odalarda, duvarların üst bölümünde tepe ya da kafa penceresi denilen revzenli pencereler bulunur.

—Tar. *Prag'da pencereden fırlatma olayları*, 30 temmuz 1419'da, husçu devrimin başlangıcında, vaiz Jan de Želiv'in yönettiği halk, kral Venceslav IV yanlısı yedi katolik meclis üyesini, belediye sarayının pencerelerinden aşağı attı (birinci pencereden fırlatma olayı). 23 mayıs 1618'de, bazı bohemyalı soylular, başlarında Thurn kontu olduğu halde, Hradčany'de (krallık sarayı) dört vali muavininin müzakere için

Bk. resim sayfa 9266

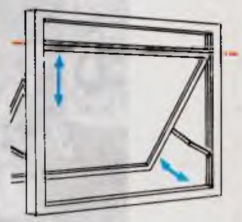
toplanmış oldukları salonu bastılar. Slavata ve Martinic adlı iki vali muaviniyle Fabricius adlı bir kâtip, pencereden şatonun hendeğine atıldılar. Ancak, atılanlar bir gübre yığını üstüne düştüklerinden hafif yaralarla kuruldular. Bu ikinci pencereden fırlatma olayı, Otuz yıl savaşı'nın başlamasına neden oldu.

PENCERE KIRLANGICI a. Kuzey yarıküre'nin büyük bölümünde yaşayan kırlangıç. (Göçmendir. Bil. a. *Delichon urbica;* kırlangıçgiller familyası; uzunluğu 14 cm.) [Eşanl. EV KIRLANGICI, KENT KIRLANGICI, UN KIRLANGICI.]

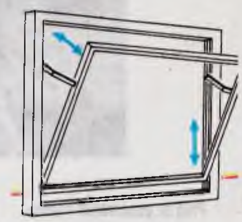
PENCHAYAT a. Nepal ve Hindistan köylerinde kökeni çok eskilere uzanan yerel meclis. (Penchayatlar 1958'den sonra kuramsal olarak Hindistan köylerinin kalkınmasıyla görevlendirildi.)

PENCİDÛ → PENCÜDÜ.

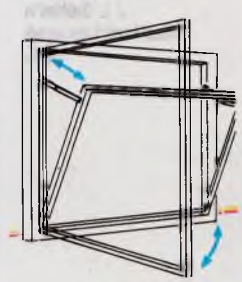
PENCİKENT, Tacikistan'da Semerkand'ın 68 km ötesinde bulunan arkeolojik yer. Bu büyük sogd kentinin kalıntıları gezildiğinde, tapınakların, soylu evlerinin ve zanaatçı mahallelerinin planla-

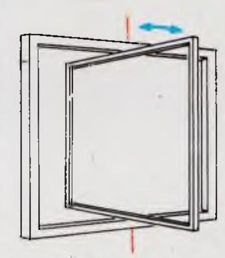
italyan penceresi

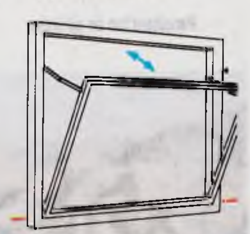
kanada penceresi

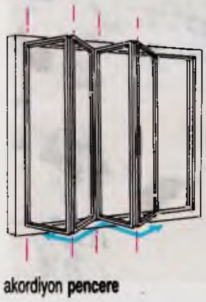
karma pencere

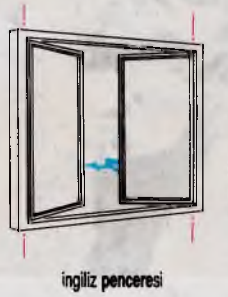
düşey eksenli pencere

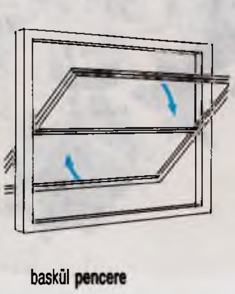
körük pencere

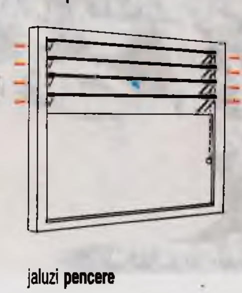
akordiyon pencere

ingiliz penceresi

basküll pencere

jaluzi pencere

Bavaria-Verlag

Prag'da pencereden fırlatma olayları, 23 mayıs 1618 Matthäus Merian'ın J. L. Gottfried'in *Tarihsel kronik*'i için yaptığı gravür

rını zeminde okumak mümkündür. Yapılar, ahşap ve kurutulmuş toprak tuğlalarla gerçekleştirilmişti. VII. yy.'dan kalan oymalı ağaç süslemelerin bazı öğeleri ve sogd şövalyelerinin destanını anlattığı sanılan duvar resimlerinin geniş bölümleri kurtarılabilmiştir (bunların bir bölümü Ermitaj, bir bölümü Semerkand müzesi'ndedir).

PENCİSE → PENCÜSE.

PENCİYEK → PENCÜYEK.

PENCK (Albrecht), alman coğrafyacı (Leipzig 1858 - Prag 1945). Önce Viyana (1885), sonra Berlin Üniversitesi'nde (1906 -1926) öğretmenlik yaptı; önemli bir jeomorfoloji kitabı yazdı *Morphologie der Erdoberfläche* (Yeryüzü morfolojisi) [1894]. E. Brückner ile birlikte yazdığı *Die Alpen im Eiszeitalter* (Buzul çağında Alpler) [1901-1909] adlı yapıtında, 4 önemli buzullaşma tanımladı (günz, mindel, riss ve würm) ve Dördüncü Zaman'ın süresini 600 000 yıl olarak hesapladı. Ayrıca Almanya, Hollanda, Belçika (1885-1889) ve Tuna (1891) üzerine monografiler kaleme aldı. Berlin Denizbilim enstitüsü'nü yönetti; bu kentin coğrafya derneğine başkanlık etti; pek çok koleksiyonun yayımlanmasını sağladı; milyonda bir ölçekli uluslararası dünya haritasının hazırlanmasına katkıda bulundu. —Oğlu WALTER (Viyana 1888 - Stuttgart 1923), 1912-1915 yılları arasında Arjantin'de jeolog olarak görev yaptı. 1915'te İstanbul'a geldi; Darülfünun'un Arziyat (jeoloji) bölümü'ne müderris atandı. 1918'e kadar süren bu görevi sırasında B. Anadolu'da araştırmalarda bulundu; İstanbul ve Çanakkale boğazlarının oluşumunu ve jeomorfolojilerini inceledi. *Die morphologische Analyse* (Morfolojik çözümlemeler) [1924] adlı bir jeomorfoloji kitabı kaleme aldı; yer şekillerinin oluşumunda tektonik süreçlerin önemli rol oynadığını öne sürdü. Türkiye ile ilgili başlıca yapıtları: *Bau und Oberflächenformen der Dardanellenlandschaft* (Çanakkale boğazı yöresinin yapısı ve yüzey şekilleri) [1917], *Die tektonischen Grundzüge Westkleinasiens* (Batı Anadolu tektoniğinin ana çizgileri) [1918], *Grundzüge der Geologie des Bosporus* (İstanbul boğazı jeolojisinin ana çizgileri) [1919].

PENCPA a. (fars. *penc* ve *pā*'dan *penc -pā*). *Esk.* **1.** Yengeç. **—2.** Yengeç burcu.

PENCŞENBİH → PERŞEMBE.

PENCÜDÜ ya da **PENCİDÜ** sıf. (fars. *penc* ve *dü*'den *penc ü dü*, beş ve iki). Oy. Tavlada zarlardan birinin beş, ötekinin iki gelmesi durumu.

PENCÜM ya da **PENCÜMİN** sıf. (fars. *pencüm, pencümin*). *Esk.* Beşinci.

PENCÜSE ya da **PENCİSE** sıf. (fars. *penc* ve *se*'den *penc ü se*, beş ve üç). Oy. Tavlada biri beşi, öteki üçü gösteren zar çifti.

PENCÜYEK ya da **PENCİYEK** sıf. (fars. *penc* ve *yek*'ten *penc ü yek*, beş ve bir). Oy. Tavlada biri beşi, öteki biri gösteren zar çifti.

PENCZ (Georg), alman ressam ve gravürcü (Nürnberg 1500'e doğr. -Leipzig 1550), nürnbergli bir burjuvaydı, Dürer'in okulunda yetişti, iyi bir portre ressamı oldu (*Jörg Herz*, 1545, Karlsruhe); özellikle dinsel ya da mitolojik esinli yapıtlarında italyan etkisi görülür.

PENÇ sıf. (fars. *penc*). *Esk.* Beş.
—Esk. gökbil. *Penç biçare,* Merkür, Venüs, Mars, Satürn ve Jüpiter gezegenleri.
—İsl. *Penç erkân,* beş temel; müslümanlığın beş şartı (kelime-i şahadet, namaz, oruç, hac, zekât).
—Süslem. sant. Tezhipte kullanılan, açılmış gülü andıran, beş yapraklı küçük motif. (*Pençberg* de denir.)
—Tasav. *Penç erkân,* alevilik ve bektaşilikte adayın cemaate kabul edilmesi için birbiri ardınca katıldığı beş tören: cem ayin erkânı, sorulama erkânı, ikrar verme -musahip tutma erkânı, koldan kopan erkânı, dârdan indirme erkânı.

PENÇE a. (fars. *pence*'den). **1.** Yırtıcı hayvanların ön ayakları ile ucu sivri ve aşağı doğru kıvrık olan tırnaklarının oluşturduğu kısım: *Kartal pençesi. Aslan pençesi.* **—2.** Kurtulma olanağı bulunmayan, acımasız, büyük güç: *Adaletin pençesi.* **—3.** *Pençe atmak,* sözkonusu yırtıcı bir hayvansa, ön ayaklarıyla saldırıp vurmak; bir kimseyse, kendi gücüne güvenerek hakkı olmayan bir şeyi elde etmeye çalışmak. ‖ *Pençe pençe (olmak, kızarmak),* yer yer parça parça kırmızı (olmak, kızarmak): *Yanakları pençe pençe kızarmıştı.* ‖ *Pençe pençeye gelmek,* öldüresiye, dövüşmek. ‖ *Pençe vurmak,* pençelemek; ayakkabıya pençe yapmak. ‖ *Pençesine düşmek,* yasadışı yollarla iş yapan biri sözkonusuysa, yakalanmak: *Yaptıklarının cezasını çeker, nasıl olsa bir gün kanunun pençesine düşer.*
—Ayakkc. Ayakkabının tabanını oluşturan kösele. (Pençe, yerle temas eden *taban,* ara kısım olan *dolgu,* ayakla temas eden *üst pençe* ve gerektiğinde yerinden çıkarılabilen *astar* bölümlerinden oluşur.) ‖ *Gizli pençe,* değiştirildiği belli olmayacak biçimde yapılmış bütün pençe. ‖ *Üst pençe,* pençenin astarla temas eden yüzü. ‖ *Yarım pençe,* ayakkabı tabanının ön yarısı değiştirilerek yapılan pençe.
—Kur. tar. Veziriazamlar, eyalet valileri, beylerbeyi ve sancak beylerinin resmi yazışmalarda imza yerine kullandıkları alamet. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Müz. *Pençe düzeni,* RUZBA* DÜZENİ.
—Nalbantl. Parke yolda ya da kaldırımda çalışan hayvanlarda, perçin, kaynak ya da vidayla nalın sünbük bölümüyle birleştirilen çelik parça.
—Patol. *Pençe el,* dirsek sinirinin felci, kesilmesi ya da yaralanması sonucu elde ortaya çıkan pençe biçimi görünüm.
—Saraç. Elle dikilmeden önce dikiş yerlerini işaretlemek için kullanılan dişli alet. ‖ *Mahmuzlu pençe,* üzerine basınç uygulanarak kullanılan, uzun bir sapa tespit edilmiş dişli rulet. ‖ *Vurmalı pençe,* üzerine tokmak vurularak dikiş yerlerini işaretlemeye yarayan bir tür çelik tarak.
—Tasav. *Pençe-i âl-i âbâ,* Hz. Muhammet, Ali, Fatma, Hasan ve Hüseyin'den oluşan beş kişilik Ehlibeyt*; bu adların, el pençesi biçiminde, sağ elin başparmağından başlamak üzere sırayla yazıldığı levha. (Bu tür levhaların hakkedilerek yazılmış olanları da vardır. Buna, bektaşilerde "mühür" denir.)
—ANSİKL. Kur. tar. "Pençe" teriminin, alametin el pençesini andırmasından dolayı ortaya çıktığı sanılmaktadır. Osmanlılar' da bu anlamda ilk pençe XV. yy.'ın ortalarına doğru kullanılmaya başlandı. İlk pençelerde kural olarak baba ismi de yazılırken XVII. yy.'dan sonra bu gelenek kalktı. Hepsi de tek kavisli olan pençeler arap harfleriyle yazılı belgelerin sağ, batı dilleriyle yazılı belgelerin sol tarafına çekilirdi. Sadrazamların buyrultularına pençe koymaları Keçecizade Mehmet Fuat Paşa'nın sadrazamlığına kadar sürdü (1861). Bu tarihten sonra sadrazamlar kendi adlarına sadaret mührü kazıttılar.

PENÇELEME a. Pençelemek eylemi.

PENÇELEMEK g. f. **1.** *Bir şeyi, bir kimseyi pençelemek,* pençesiyle vurmak, yakalamak, kapmak. **—2.** *Ayakkabıyı pençelemek,* pençe vurmak, ona yeni bir pençe çakmak ya da yapıştırmak.
—Avc. Avcı hayvandan söz ederken, avını pençeleriyle tutmak. ‖ Doğan için kullanıldığında, uçarken avına pençeleriyle vurmak.

◆ **pençelenmek** edilg. f. Pençelemek eylemine konu olmak ya da pençelemek eylemi yapılmak.

◆ **pençeleşmek** işt. f. **1.** Pençe pençeye gelmek, boğuşmak. **—2.** *Bir kimseyle, bir şeyle pençeleşmek,* bir kimseyle kıyasıya dövüşmek; bir şeyle büyük bir çaba göstererek mücadele etmek: *Dev gibi dalgalarla pençeleşmek.*

◆ **pençeletmek** ettirg. f. Ayakkabıya pençe yaptırmak.

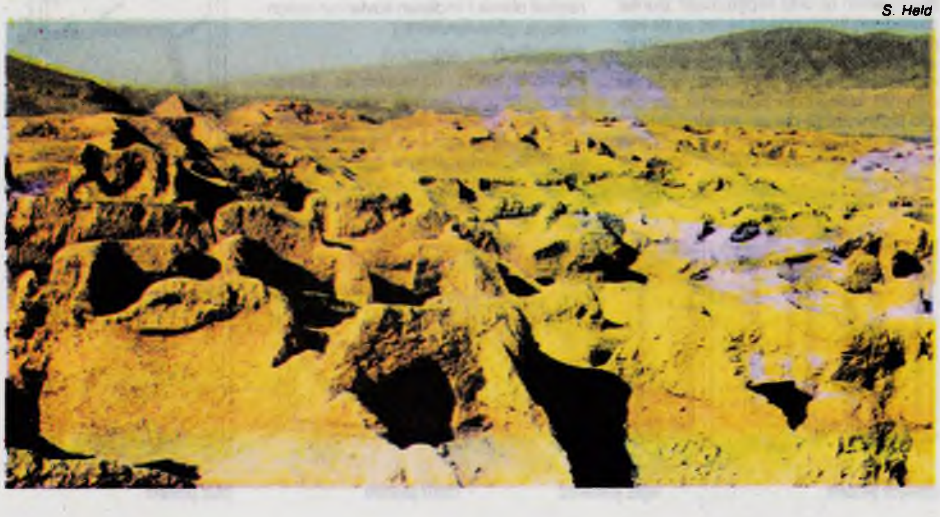
PENÇELENME a. Pençelenmek eylemi.

PENÇELENMEK → PENÇELEMEK.

PENÇELEŞME a. Pençeleşmek eylemi.

PENÇELEŞMEK → PENÇELEMEK.

S. Held

Pencikent'ten bir görünüm

PENÇELETME a. Pençeletmek eylemi.

PENÇELETMEK → PENÇELEMEK.

PENÇELİ sıf. **1.** Pençesi olan hayvan için kullanılır. **—2.** Pençe vurulmuş ayakkabı için kullanılır. **—3.** Güçlü kuvvetli, tutduğunu koparan kimse için kullanılır. **—4.** Herkese sataşma alışkanlığı olan kimse için kullanılır; sataşkan.
—Tar. Padişah mührü ile damgalanmış.

PENÇELİ KURBAĞA a. Güney Afrika'da yaşayan ikiyaşayışlı kurbağa. (Bil. a. *Xenopus laevis;* peteklikurbağagiller familyası.)
—ANSİKL. Sudan çıkmayan, suya çok bağımlı bu hayvanların iribaşları mikrofajdır ve bakışımlı iki spirakulumla donanır. Erişkinde dil ve gözkapağı bulunmaz. Pençeli kurbağa gebelik testinde kullanılır (Hogben testi): gebe kadının idrarı kurbağaya zerk edildiğinde kurbağada yumurtlama olur. Bu tepki, fare ve tavşandakine oranla çok daha az olur.

PENÇETE a. (ital. *pencetta*'dan). Kasapl. Sığır etinin, karın bölgesinin uç kısımlarında bulunan birçok parçasına verilen ad.

PENÇGÂH a. Müz. Türk müziğinde bir makam. (Rast makamına bayati makamı ve pençgâh beşlisi eklenerek oluşturulmuştur. Rast beşlisiyle, rast [*sol*] perdesinde sona erer.)

PENÇGÂH a. Müz. XVII. yy.'dan önce NEVA PERDESİ'ne verilen ad.

PENÇGÂH-I ASIL a. Müz. Türk müziğinde bir makam. (Rast makamının, geçki öğesi olarak pençgâh beşlisi eklenmiş biçimidir. Repertuvardaki pençgâh yapıtların çoğu bu bileşimdedir.)

PENÇGÂH-I ZAİT a. Müz. Türk müziğinde bir makam. (Pençgâh makamının, pençgâh beşlisinin ağır bastığı ve rast beşlisi yerine pençgâh beşlisiyle sona eren biçimidir.)

PENÇİK a. (fars. *penç*, beş'ten). Tar. **1.** Osmanlılar'da gümrük yönetimi tarafından belli bir vergi karşılığı kölenin sahibine verilen ve sahiplik hakkını belgeleyen senet. **—2.** Satılmak amacıyla tutsak pazarına çıkarılan tutsağın boynuna asılı, üzerinde künyesi yazılı madalyon.
—Kur. tar. *Pençik emini*, Osmanlılar'da pençikçi*lerden önce pençik resmini toplayan görevli. (Bu görevliler İstanbul ve Gelibolu'da oturur, seferlere katılmazlardı.) || *Pençik kadısı*, pençikçilerden önce pençik resmini toplayan görevli. (Bunlar, akıncılarla birlikte seferlere katılırlardı.) || *Pençik kanunu*, pençik resminin toplanması ve pençik oğlanları ile ilgili hükümleri içeren yasa. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Pençik oğlanı*, Osmanlılar'da akınlar ve savaşlarda alınan tutsaklardan devletin payına düşen hıristiyanlara verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Pençik resmi*, akınlarda ve savaşlarda tutsak edilenlerin sahiplerinden alınan vergi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. *Pençik kanunu*, Murat I döneminde Karamanlı Kara Rüstem, savaş tutsaklarının beşte birine devlet adına elkonmasını, öteki tutsak sahiplerinden vergi alınmasını önerdi (1361). Bu öneri kabul edilerek yasallaştı. Akıncıların elde ettikleri tutsaklar, pençikçiler tarafından saptanır, akıncılara belirli tutarda tutsak bırakıldıktan sonra geriye kalanlardan genç ve sağlıklı olanlar tanesi 300 akçeden devlet tarafından satın alınırdı. Daha sonra yasada değişiklikler yapılarak tutsaklar yaş, cins ve sağlık durumlarına göre birtakım sınıf ve gruplara ayrıldı. Her sınıf ve gruba giren tutsaktan sınıf ve grubuna göre vergi alınmaya başlandı. İstanbul'da cariye satışlarından alınan bir fındık altını (23 ayar ve 3,457 5 g ağırlığında kesilen para) tutarındaki vergiye de "pençik resmi" denirdi.
• *Pençik oğlanı*, hıristiyan tutsakların beşte birine "pençik" adı altında devlet adına elkonulması uygulamasına XIV. yy.'ın ikinci yarısından sonra başlandı. Karamanlı Kara Rüstem, Rumeli'de elde edilen tutsaklardan genç, güçlü ve eli işe yatkınlardan beşte birini ayırarak bunları Gelibolu'da önce gemicilik işlerinde çalıştırdı. Daha sonra pençik oğlanları türk-islam gelenek ve göreneklerini öğrenmeleri amacıyla belli bir bedel karşılığında Anadolu'daki türk köylülerinin yanına verildi. Türk-islam gelenek ve göreneklerini öğrenenler birer akçe yevmiye ile Acemi ocağı'na alındılar.
• *Pençik resmi*, başlangıçta akıncı kadıları, pençikçi, pençik emini denilen görevlilerce alındı. Pençik yasası'na göre, yaş, cins ve sağlık durumlarına göre tutsaklardan alınan pençik resimlerinin tutarları şöyleydi: süt çocukları (şirho) için 10-30 akçe, 3-8 yaş arası çocuklar (beçće) için 100 akçe, 8-12 yaş arası çocuklar (gulamçe) için 120-200 akçe, ergenlik çağındakiler (gulam) için 250-270 akçe, daha yaşlılar (sakallı ve pır) için 150-200 akçe, sakatlar için 130-150 akçe, kadınlar için 120-150 akçe.

PENÇİKÇİ a. (fars. *penc*, beş'ten). Kur. tar. **1.** Osmanlılar'da akınlarda ve savaşlarda alınan tutsaklar için, tutsak sahibinden belirli bir vergi ya da ele geçirdiği tutsakların beşte birini hükümet adına alan görevli. (Bunlar, elkoydukları tutsakların ad ve eşkalini bir deftere geçirir, akıncı komutanı ile birlikte bu tutanağı mühürler ve başkente gönderirlerdi. Defterlere tutsakların adları, babalarının adları ve belirgin dış görünümleri kaydedilirdi. Pençikçilere *Pençü yekçi* de denirdi.) **—2.** *Pençikçi başı*, pençikçilerin başkanı, yönetici ve sorumlusu.

PENÇİKLİ sıf. (fars. *penc*, beş'ten). *Esk.* Pençik adı verilen senetle satılan köleler için kullanılır.
—İkt. tar. *Pençikli kul*, Osmanlı döneminde, esir ticareti yapanlar tarafından satılarak pençik resmi alınan esirlere verilen ad. (Esir satışlarında önceleri, maktu bir vergi [bir fındık altını] alınırken, 1800'den sonra, satış bedellerinin yüzde üçü oranında bir resim alınmaya başlandı. Pençikli kul deyimi, esir ticaretinin yasaklanmasıyla ortadan kalktı.)

PEND a. (fars. *pend*). *Esk.* **1.** Öğüt, nasihat: *"Tut pendini bu Eşrefoğlu Rûmî'nin kim"* (E. Rumi, XVI. yy.). **—2.** *Pend etmek*, öğüt vermek, nasihat etmek.

PENDA (öl. 655), angl Mercia kralı (632' ye doğr. - 655). Paganlık savunucusuydu, Aşağı Severn'e doğru yerleşen anglosakson halkından Hwicceler'i egemenliği altına aldı, Midlands'deki öteki küçük angl krallıkları eline geçirerek, güçlü Mercia krallığı'nı kurdu (632). Gwynedd kralı Cadwallon ile birleşerek Northumbrıalı Edwin'i Hatfield Chase'de yendi ve öldürdü (632-633). Northumbrialı Oswald'ı (641) ve East Anglia'yı (654) yendiyse de Winwaed'de (Leeds yakınında) Oswiu'ya yenilerek öldürüldü (655).

PENDELER, Zaire'de, Kasai ve Kvilu nehirleri bölgesinde yaşayan halk. Pendeler, klanlara (soylular ve vasaller) dayanan bir toplum düzenine sahiptirler; anasoylu altkollara ve yerel köy bölümlerine ayrılırlar. Daha çok kadın emeğine dayanan bir geçim tarımı (darı, kocadarı, manyok, fasulye) ve savan avcılığı (avlanma hakkı soylu klanların tekelindedir) yaparak ve ormandan (palmiye, kola ağacı) yararlanarak yaşarlar. Bağımsız şefliklere ayrılmış olan Pendeler, atalara ve ölülere taparlar ve dinsel törenleri sırasında bale ve maskeli danslar yaparlar.

PENDERECKİ (Krzysztof), polonyalı besteci (Dębica 1933). Daha 1959'da Polonyalı besteciler birliği'nden bir ödül kazandı. 42 yaylı çalgı ve vurmalılar grubu için *Anaklasis* (1959-60) adlı yapıtıyla Donaueschingen'de dikkat çekti (1960). Daha sonra 32 yaylı çalgı için *Threnos* (1960), *1. Yaylılar dörtlüsü* (1960), *Mezmur* (elektronik müzik, 1961), 48 yaylı çalgı ve manyetik bant için *Polymorphie* (1961) ve orkestra için *Fluoresans* (1961) gibi yapıtları besteledi. Tüm bu yapıtlar, Penderecki'nin çalgıların tınısına duyduğu derin ilginin tanığıdırlar: lusterlar ve mikro-aralık kümelerinin kullanılması, solist partilerinin artırılması, alışılmamış tel ve yay teknikleriyle yeni ses renklerinin aranması, yoğunluk ve derinlik kavramlarına önem verilmesi ve gürültüler üreten öğelerin müziğe katılması. Çok geçmeden insan sesinin işlenmesinde de yeniliklere başvurdu. Daha 1958'de, *Davut'un mezmurları* ile diziselcilik ve gregorius ezgilerinin tekniği arasında ilk sentezi gerçekleştirmeye çalıştı. Bu yolu, daha sonraki yapıtlarından *Stabat Mater*'de de izledi (1962); bu yapıtı sonradan *Aziz Luka'ya göre çile*'ye ekledi (1966). Bu büyük yapıtı orkestra için *De natura sonoris I* (1966), *Dies irae* (1967), *2. Yaylılar dörtlüsü* (1968) ve üç perdelik opera *Loudun'un şeytanları* (1969) izledi. Penderecki, 1970'lerde, bir tür yeniromantizm çerçevesinde kalan yenilikler geliştirdi ve bunları germen müziğinden alınmış öğelerle birleştirdi. Bu dönemde, metni eski slavon dilinde olan *Utrenja* (ya da *Rus missası*), *Canticum canticorum Salomonis* (1973), *1. Senfoni* (1973), *Magnificat* (1974), orkestra için *Yakup uyandığında* (1974), 2 perdelik opera *Paradise Lost* (1978), *Te Deum* (1979), *2. Senfoni* (1980) gibi yapıtlar verdi. 1980'lerde, müzikte yenilik arayışlarının sonuna gelindiğine ve yapılması gerekenin, tüm Batı müziği tarihi boyunca kullanılmış tekniklerin bir sentezini yaratmak olduğuna inanan Penderecki, bu görüşünü *Leh requiem*'i (1984) ile örnekledi.

PENDİK, Marmara bölgesinde İstanbul iline bağlı ilçe, anakent sınırları içinde, Anadolu yakasında; 295 651 nüf. (1990); 6 köy. Merkezi, *Pendik* (antik. *Pantikhion* [lat. *Pantichium*]). Tersane.
—Arkeol. 1961'de Ş. A. Kansu, 1963'te İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesi prehistorya kürsüsü, 1981'de Edibe Uzunoğlu yönetiminde aynı kürsü tarafından gerçekleştirilen kazılarda Fikirtepe* ile çağdaş, Bakırtaş döneminden bir yerleşme saptandı. Elde edilen buluntular yerleşmenin saz evlerden ve kulübelerden oluştuğunu ortaya koydu. Ayrıca çakmaktaşından ve obsidyenden aletler, kemik ve boynuzdan araçlar, kazıma çizgi ya da üçgen bezekli çanak çömlekler ele geçti. 1973'te İstanbul Arkeoloji müzeleri'nce Çınardere mevkisinde yapılan kazılarda Bizans döneminden bir yapılar topluluğu (manastır, büyük kilise, capella, mezar odası, su yolu, zeytinyağı ve şarap atölyeleri) ortaya çıkarıldı.

pençgâh makamının bileşimi

pençeli kurbağa

Krzysztof Penderecki (1973'te)

Pendik'ten bir görünüm

Pendik hayvan hastalıkları merkez araştırma enstitüsü, Pendik'te hayvan hastalıklarını araştırmak, incelemek ve tedavi yollarını saptamak amacıyla kurulmuş enstitü. Sığır vebası hastalığının salgın olduğu 1910 yılında, bu hastalığa karşı aşı ve serum hazırlamak üzere Bakteriyolojihanei baytari'nin kapasitesini genişletmek gerekti ve enstitünün bugünkü arsası alınarak temeli atıldı. Sultanahmet'teki bölüm Pendik'e taşındı (1914). Cumhuriyet döneminde gelişme gösteren enstitü, bugün merkez binaları, laboratuvarlar, lojman, ahırlar, ambar, ağıl gibi binaları içeren geniş bir işletme konumundadır. 1960'ta CENTO ve İCA teknik yardımlarıyla brucellose laboratuvarı; 1965'te Birleşmiş milletler özel fonu adına yürütme organı FAO'nun işbirliği ve teknik yardımlarıyla koyun hastalıkları laboratuvarı faaliyete geçirilmiştir. Önceleri adı Pendik veteriner kontrol ve araştırma enstitüsü olan kuruluş, 1986'da bugünkü adını aldı. Kurumun başlıca görevleri: İstanbul, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne, Kocaeli, Sakarya illeri veteriner örgütleriyle işbirliği halinde niteliği anlaşılamayan ve teşhiste tereddüde düşülen hastalıklarda, gönderilen materyali laboratuvarda incelemek; hastalığın baş gösterdiği bölgeye uzmanlar göndermek; gümrük veteriner örgütünün göndereceği hayvansal maddelerin laboratuvar muayenesini yapmak; bilimsel konferans, seminer, kurs vb. düzenlemek; bulaşıcı hayvan hastalıkları ve zoonoz hastalıklara karşı aşı, serum ve biyolojik maddeler hazırlamaktır.

Lauros-Giraudon

Penelopeia ile Odysseus
çokrenkli pişmiş toprak
yunan sanatı
İ.Ö. V. yy.'ın ilk yarısı
Louvre müzesi, Paris

Pendik tersanesi ve ağır sanayi tesisleri müdürlüğü, gemi yapımı ve onarımı alanında faaliyet gösteren Türkiye Gemi sanayii aş'ye bağlı kuruluş. 1969'da Pendik Kaynarca koyunda temeli atılan tersane, 1982'de I. kademede işletmeye açılmıştır. Yılda 16 000 ton çelik işleme ve 60 000 DWT inşa kapasitesine sahip olan tersanenin, devam etmekte olan II. kademe yatırımı 1994 sonunda tamamlandığında, kapasitesi 48 000 t çelik işleme ve 240 000 DWT gemi inşa değerine ulaşacaktır. Ülkemizin en büyük tersanesi olan Pendik tersanesinde 170 000 DWT'a kadar gemiler inşa edilir, 1991'de hizmete alınan 300x70 metrelik kuru havuzunda gene 170 000 DWT'a kadar gemilerin havuzlama tamiri yapılır. Tersanede her türlü çelik konstrüksiyon yapım ve montajı ile oksijen, asetilen ve argon gazı, sualtı ve su üstü gemi boyası üretimi ve galvanizleme işlemi de yapılmaktadır.

Pendik veteriner kontrol ve araştırma enstitüsü → PENDIK HAYVAN HASTALIKLARI MERKEZ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ.

PENDNAME a. Ed. NASİHATNAME'nin eşanlamlısı.

Pendname, Güvahi'nin yaşamda başarılı olmak, rahat etmek için öğütleri, ahlak kurallarını, din ve tasavvuf ilkelerini derleyen türkçe mesnevisi (1526). Güvahi, iranlı şair Feridettin Attar'ın aynı addaki öğüt kitabından (*Pendname,* türkçeye çev. M. Nuri Gencosman, 1946) yararlanmış, ancak yapıtında kendi başından geçen ya da gördüğü, çevresinden dinlediği olaylara da geniş yer vermiştir. Öğütlerin dayandırıldığı 60 kadar fıkra ve hikâye, 500 kadar atasözü yapıtın yerel rengini zenginleştirir. .

PENDO mağarası (El-), İspanya'da, Santander yakınlarında mağara; burada, moustier evresinden (vascon endüstrisi) Üst Yontmataş dönemine kadar uzanan çeşitli yerleşmelerin izleri bulundu.

PEND OREİLLE, ABD'de (İdaho) göl, Kayalık Dağlar'ın vadilerinden birinde; 324 km². Columbia'nın kolu Clark Fork River bu göle dökülür ve gölden çıkınca *Pend Oreille* adını alır.

PENDSE (Şripad Narayan), marathi dilinde yazan hintli yazar (Dapoli 1913). Romanlarının konusu genellikle, balıkçıların ve işçilerin anlattığı doğum yeri Konkan'da geçer. Başlıca yapıtları: *Garambi ka Bapu,* 1952 ve *Rathancakra,* 1962).

PENDZİKİS (Nikos Ghavril), yunan yazar (Selanik 1908). İç monoloğun, Ponge'unkine benzer manyak bir betimleme düşkünlüğüyle at başı gittiği garip kitaplar yazdı (*le Roman de Mme Ersi* [fr. çev.], 1966). Tümü kendine özgü, sınıflamaya gelmeyen ve hiçbir ussal çözümlemeye sığmayan yapıtında, bizanslı kronograflara ve Doğu Kilise babalarına sık sık göndermelerde bulunan Pendzikis, "Selanik okulu"nun seçkin yazarlarından biridir.

PENEK a. *Yörs.* Ahır ve kümeslerde dışarıya gübre atmaya yarayan küçük pencere.

PENELOPE a. (yun. *penelops, -opos,* çamurcun'dan). Tropikal Amerika ormanlarında yaşayan koyu renk tüylü kuş cinsi. (Sesi güçlü, gagası çengelli ve güçsüzdür. Ağaçlarda yuva yapar. Ağaçtavuğugiller familyası.)

PENELOPEİA. Yun. mit. İkarios'un kızı, Odysseus'un karısı ve Telemakhos'un annesi. Odysseus'un yirmi yıl süren yokluğuna karşın ona sadık kaldı ve sarayına yerleşerek onunla evlenmek isteyenlerin tüm önerilerini geri çevirdi. Kayınpederi Laertes için dokuduğu kefeni bitirmeden kimseyle evlenmeyeceğini duyurmuştu. Ancak, gündüz dokuduklarını gece söküyordu.
—İkongr. Penelopeia, kendisiyle evlenmek isteyenlerin arasında kefen dokurken canlandırıldı: yunan vazoları; Pinturicchio (Londra), J. Bassano (Rennes), L. Giordano (Escorial), M. Corneille'in (Versailles) resimleri. İl Primaticcio'nun yaptığı sanılan bir tablo Penelopeia'yı Odysseus ile birlikte otururken gösterir (Toledo, ABD).

PENEPLEN a. (ing. *peneplain*). Jeomorfol. Genel taban düzeyine doğru eğimli ve hafifçe dalgalı, kimi zaman artık engebelerin (monadnocklar) egemen olduğu yüzey. (Terimi öneren W. M. Davis'e [1889] göre peneplen, çevrimin son biçimini temsil eden aşınma düzleminden farklı olarak ne düzlemseldi, ne de yatay: Davis, çok alçak tepelerden oluşan bu sistemin, çevrimin ancak sondan bir önceki evresini oluşturabileceğini düşünüyordu.)

PENEPLENLEŞME a. (ing. *peneplanation*'dan). Jeomorfol. Su bölümlerinin, akarsuların denge profiline ve genel bir taban düzeyine yaslanan, hafifçe dalgalı bir sınır yüzeyine doğru sürekli indirgenmesi sonucu, bir peneplenin gerekleşmesi.
—ANSİKL. W. M. Davis tarafından ortaya konan peneplenleşme kuramı "normal" aşınım ve aşınım döngüsü kavramlarına dayanır. Davis'in önerdiği kavramların gözden düşmesi, su bölümlerinin ve akarsu çığırlarının kademeli olarak alçalması sonucu engebe evrimi ilkesini olumsuz yönde etkiledi. Oysa, tropikal bölgelerde sürdürülen araştırmalar bazı pediplenlerin (evrimleri tamamen başka türlü olmalıdır) yanı sıra, gerçek peneplenlerin de var olduğunu göstermektedir; bu peneplenler büyük bir olasılıkla, ayrışma ve ufalanmayla meydana gelen döküntü mantosunun, iç madde aktarımlarıyla yol açabileceği ve doğal olarak yüzeysel aşınımın da katkıda bulunabileceği bir torbalaşma hareketiyle oluşmuşlardır.

PENES a. (macarca sözc.). Ziynet altınına benzetilmiş sarı tenekeden pul.

PENESTES a. Esk. Yun. Tesalya'da kölelerle özgür insanlar arasında yer alan bir toplumsal kategorinin üyesi.
—ANSİKL. Çeşitli akhaialı öğelerden oluşan penestesler, belki de Tesalya'nın ilk halkıydılar; dor istilacılar tarafından köleleştirilmişlerdi. Savaşçı soylular sınıfı karşısında, toprağı işleyen ve oldukça ağır bir vergi ödeyen bir köylü sınıfı oluşturuyorlardı. Ancak toprağa bağlı değillerdi, satılamaz ve öldürülemezlerdi. Penestesler, kölelerin tersine, silah taşıyabilir, hatta orduda süvari olarak hizmet görebilirlerdi.

PENETRANS a. (fr. *pénétrance*). Taşıyıcı kişilerin fenotipinde bulunan başat genin (ya da çekinik homozigot) yüzde olarak görülme sıklığı.
—ANSİKL. Penetrans ve belirginlik genotiple ve çevreyle bağıntılıdır. Bütün çekinik homozigotlar bir fenotipte, bütün başat homozigotlar ayrı fenotipte ve bütün heterozigotlar özdeş olduğu zaman penetrans tamdır. Belli bir genotipteki kişilerin % 100'den azında bu bireyler sınıfına özgü fenotip varsa, penetrans tam değil ya da azdır denir.
Genlerin çoğunun mutlak penetransı vardır. İnsan patolojisinde, bazı başat genlerde penetrans azalması görülebilir, bu da bir "kuşak atlama" biçiminde ortaya çıkar, örneğin dede hastalıklı, baba sağlam, oğul gene hastalıklıdır. Oysa bu durum bir istisnadır. Toplumda çok yaygın bir kavram olan "kuşak atlama"lar bir genetik yasası değil, bir istisnadır.

PENETRASYON a. (fr. *pénétration*). Bayınd. İÇİRME'nin eşanlamlısı.

PENETROMETRE a. (fr. *pénétromètre*). Bayınd. Bir bitümün, bir toprağın ya da dayanıklı başka bir ürünün sertliğini içirme deneyi uygulayarak ölçen aygıt. || *Penetrometre iğnesi,* temelleri taşıyacak zeminlerin dayanımını belirlemeye yarayan aygıt. (Belirli bir yükseklikten düşen bir ağırlığın üzerine vurduğu bir iğnedir. Bu iğnenin toprağa gömülmesine bakılarak, bir karşılaştırma çizelgesi yardımıyla, zeminin yüzeysel dayanımı çıkarılır.)

PENEV (Boyan), bulgar edebiyat eleştirmeni (Şumnu 1882 - Sofya 1927). Bulgar edebiyatı üzerine, *Paisiy Hilendarski* (1910), *G. S. Rakovski* (1917), *Hristo Botev* (1920) gibi önemli yapıtlar ve özellikle anıtsal bir *Istoriya na Notava Bulgarska Literatura* (Yeni bulgar edebiyatı tarihi) yazdı. XVII. yy.'dan 1878'e kadar Bulgaristan'daki edebiyat etkinliğinin eşsiz bir panoraması olan bu yapıt ölümünden sonra, 1930-1936 arasında yayımlandı.

PENFİELD (Wilder Graves), kanadalı nörolog (Spokane, Washington eyaleti, 1891 - Montréal 1976). 1924'te New York'ta nörositoloji laboratuvarını ve 1928'de Montréal'daki McGill üniversitesi'nin nöroloji bölümünü kurdu. Yaşamını saranın cerrahi tedavisinin incelenmesine adadı. Birçok beyin cerrahıyla birlikte insanda beyin korteksinin elektrikle uyarıya karşı davranışını inceledi. Özellikle duyumsal ve devimsel alanların topografik dağılımını ayrıntılı olarak saptadı; alın ve şakak-yankafa korteksi alanlarındaki konuşma merkezlerini inceledi.

PENFİELDİT a. (fr *penfieldite;* amerikalı mineralog S. L. *Penfield*'in adından). Heksagonal sistemde yer alan doğal kurşun oksiklorür.

PENG DEHUAİ → PING DIHUAİ.

PENGHAUAR a. (hindi dilinde sözc.). Cava, Sumatra ve Borneo'da yetişen, *cibotium* cinsinden ağacımsı çeşitli eğreltilerin dallarından elde edilen ve kan dindirici tampon olarak kullanılan sarımtırak ipeğimsi kıllar.

PENGÖ a. Eski macar para birimi; bugün artık forint kullanılmaktadır.

PENGUEN a. Güney yarıküre'de bulunan, bütünüyle suda yaşamaya uyarlanmış, kanatları yüzme organına dönüştüğünden uçamayan denizkuşlarının ortak adı. (Penguenler takımı; penguengiller familyası.)
—ANSİKL. Yalnızca Güney yarıküre'de yaşayan penguenler kalın bedenli, kısa boyunlu, perdeli ayaklı hayvanlardır. Kürek biçimini almış kanatlarıyla yüzerler; ayaklar dümen görevi yapar. Uyluğun leğene

eklemlenmesi nedeniyle insan gibi bedeni dik olarak yürür. Pul gibi sık küçük tüylerden oluşan tüyleri beyaz ve siyahtır; bazen arada sarı kesimlere de rastlanır. Tüy değiştirmesi çok hızlıdır. Hepsi de balıklar, yumuşakçalar ve kabuklularla beslenir. Kayalık ya da sarp kıyılarda ürer (imparator penguenlerse, bankizlerde çok kalabalık koloniler oluşturarak ürerler). Yerde derme çatma bir yuva yapar ya da yeraltı yuvaları kazar; bir ya da iki yumurta üzerinde kuluçkaya yatar (imparator penguenler, ayak üstü durup, karın derilerinde bir kıvrımla yumurtaları üzerine otururlar). Kalın ana tüyleriyle yumurtadan çıkan yavrular, "çocuk yuvası" gibi bir araya toplanıp Güney yarıküre kışını bankiz üzerinde geçirdikten sonra tüy değiştirip denize ulaşırlar.

Penguenlerin 17 türü vardır. Bunların altısı *Eudyptes* cinsinde toplanır. Başlıca cinsleri *Aptenodytes, Spheniscus* ve *Pygoscelis*'tir. Yayılma alanları yalnızca soğuk bölgelerle sınırlı kalmaz. Antarktika bankizi üzerinde imparator ya da kayzer penguen *(Aptenodytes forsteri)*, Papua pengueni *(P papua)* bulunur. Antarktika çevresi adaları kral penguen *(A. patagonica)*, Adélie pengueni *(p. adeliæ)* ve Macellan penguenini *(S. magellanicus)* barındırır. Yeni-Zelanda'da küçük mavi penguene *(Eudyptula minor)*, antipot penguenine *(Megadyptes antipodes)*, Güney Afrika'da gözlüklü penguene *(S. demersus)*, Güney Amerika'nın batı kıyılarında Peru penguenine *(S. humboldti)* ve nihayet Galápagos takımadalarında da Galápagos penguenine *(S. mediculus)* rastlanır.

PENGUENLER a. Suda yaşamaya uyarlanmış, teleksiz kanatları yüzme paletlerine dönüşmüş, ayakları perdeli ilkel kuşlar takımı. (Tek familyası penguengillerdir. Bütün türleri Güney yarıküre'de yaşar. Bil. a. *Sphenisciformes*.)

PENGUENLER adası, Crozet takımadalarında ada.

Penguin Books Ltd., 1936'da Allen Lane tarafından Londra'da kurulan ve Harmondswoth'ta (Middlessex) açılan ingiliz yayınevi. Edebiyat metinleri ya da insanbilimleri üzerine yazılan denemeleri, *Penguin, Pelican, Puffin, Peregrine* vb. gibi çeşitli dizilerde doğrudan doğruya cep kitabı boyunda yayımladı. 1970'te Lane' in ölümünden sonra, Longman'la ortaklık kurarak Pearson Longman Ltd. grubuna katılan firmanın, bir kitapçı dükkânları şebekesi vardır.

PENG ZHEN → PING CIN.

PENHA, Brezilya'da kent, Rio de Janeiro yerleşmesinin kuzey-batı'sında; 287 000 nüf.

PENİ a. (ing. *penny*'den). Büyük Britanya, İrlanda, Falkland adaları ve Cebelitarık'ta kullanılan ingiliz lirasının 1/1 000'i değerinde bozuk para birimi (d ile simgelenir). [Peni önce gümüşten, Charles II'den (1660-1685) itibaren bakırdan ve 1860'tan bu yana bronzdan basıldı.]

PÉNICAUD (Léonard, **Nardon** —denir), fransız mine sanatçısı (Limoges 1470'e doğr. - öl. 1542'ye doğr.). Limoges kökenli ünlü bir sanatçı ailesinin ilk üyesi. Louvre'daki yapıtları arasında, aziz Petrus ve aziz Paulus'un arasına yerleştirilmiş bir *Pietà* bulunan üçkanatlı, *Meryem'in taç giyişi*'ni canlandıran bir levha sayılabilir. —JEAN I'in de Louvre'da yapıtları bulunur *(Arınma)*. —JEAN II, Dürer'den esinlenen bir *Kırbaçlama* sahnesi çizdi. —JEAN III (öl. 1585'e doğr.), bir *Muştulama*'nın yanı sıra *Luther* ve *Erasmus*'un portrelerini yaptı. —PIERRE (Limoges 1515 - öl. 1590' dan sonr.), vitray ve mine sanatçısıydı. Başlıca yapıtları: *Mezara konulmuş İsa, Fırtınayı dindiren Neptunus, Ariadne, Iuno* (Louvre).

PENICHE, Portekiz'de liman kenti, Estremadura'da (Leiria yönetim bölümü), Carvoeiro burnu kıyısında; 15 000 nüf. Hisar. Barok kilise. Balıkçılık (böcek, sardalye, ton). Konserve fabrikaları.

PENİCİLLİUM a. Asklımantarları andıran ve konidi aygıtı fırçaya benzeyen basit mantar. (Penicilliumlar küf yapan önemli mantarlardandır; depolardaki meyvelerde küf yaparak büyük zararlara neden olur; ama bazı peynirlerin [rokfor, camembert] yapımında da işe yarar; ayrıca penisillin gibi antibiyotik maddeleri de o yapar.)

PENİCİLLUS a. (lat. *penicillum*, boya fırçası'ndan). Denizde yaşayan, uzun borulu ikiçenetli yumuşakça cinsi. (*Clavagellidae* familyası.)

—ANSİKL. *Penicillus*'ların küçük, ikiçenetli bir kavkısı, kavkı çeperinde bulunan uzun, silindir biçiminde kabuksu bir borusu vardır; uzun borusu çoğunlukla bir kum taneleri tabakasıyla kaplıdır ve üst ucu süzgeç gibi küçük delikler taşıyan bir diskle son bulur. Bu hayvanlar kumsala dik olarak gömülü yaşarlar. Sıcak denizlerde (Kızıldeniz, Cava kıyıları, Avustralya, Yeni Zelanda, Çin) bulunan yirmi kadar türü vardır. Miyosen topraklarından başlayarak fosillerine rastlanır.

PENİN a. (fr. *pennine; Pennin Alpleri*'nden). Miner. KLİNOKLOR'un eşanlamlısı.

Peninsular and Oriental Steamship Navigation Company, 1834'te "Peninsular Service Company" adı altında kurulan ingiliz deniz taşımacılık şirketi. Etkinliğine İngiltere ile İber yarımadası arasında posta taşımacılığı yaparak başladı. 1840'tan sonra bu hizmeti Mısır, Hindistan, Çin ve Avustralya'yı da kapsayacak biçimde genişletti. XIX. yy.'ın ikinci yarısı boyunca Marsilya'nın iktisadi refahına büyük katkıda bulundu. 1914'te, "Peninsular and Oriental", Hindistan yolunda çalışan başka bir taşıma şirketi olan "British India" ile birleşti. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra etkinliği geriledi.

PENİR a. (fars. *penîr*). *Esk.* Peynir: *Nan ü penir* (peynir ve ekmek).

PENİS a. (lat. *penis*). Anat. İnsanda ve üstün yapılı memeli hayvanlarda, dikilgen çiftleşme organı, erkeklik organı. (→ KAMIŞ.)

—ANSİKL. Psikan. Melanie Klein'a göre, çocuk tarafından en ilkel aşamada, bütüncül nesne olarak baba değil, kısmi nesne olarak babanın penisi bilinip tanınır. Melanie Klein, başlangıçta, ağızcıl dürtülerin egemenliği altında, meme ve penisin birbiriyle nasıl karıştırıldığını; çocuğu, memeden penise iten ağızcıl hareketin, erkek çocukta edilgen eşcinselliğe, kızda ise heteroseksüelliğe nasıl yöneltti̇ğini gösterdi. Ama kızlarda olduğu gibi erkek çocuklarda da penisle ve daha sonra da erkeklerle olan ilişkilerde memeye ve terkediliş tarzına bir temel bağımlılık vardır. Belli bir bölünmenin bir "iyi" ve bir "kötü" meme ayırması gibi, benzer bir bölünme de bir "iyi" ve bir "kötü" penis ayırır.

Melanie Klein'dan sonra bazı yazarlar, memede bir erkek parçası bulunduğunu ve bunun da girişi yasaklayan memebaşı olduğunu söylediler. Gerçekten de, memeye girmek için ısırmayla yapılan saldırılar, memebaşına yöneliktir. Bu saldırılar penise kaydığında erkek çocukta baba tarafından iğdiş edilme tedirginliğini, kız çocuksa ise gizlice sakladığı şeyden zorla yoksun kılınma kaygısını doğurur.

Penis çekemezliği, olumsuz görünümünde, memeye yönelik kıskanç ve yıkıcı saldırılardan kaynaklanır. Ama Freud, "penis çekemezliği" deyince kız çocuğun kendine ait bir penise sahip olma isteğini kasteder. Melanie Klein ise, bu çekemezliği, memenin eşdeğerlisi olarak penisi alma isteğine bağlar (bu, ilkel ağızcıl dönemin bir isteğidir). Ayrıca, kız çocuğun, üreme organlarının alıcı özelliği dolayısıyla üreme dürtülerinin de aynı yöne nasıl çevrildiğini gösterir. Kız çocuğu, babanın penisini alarak ondan bir çocuk sahibi olmayı, penis, bebek ve dışkı arasındaki çocukluk eşdeğerlendirmesi uyarınca tasarlar. Demek ki Klein'a göre kız çocuğun kendine ait bir penise sahip olma isteği, baba penisini içselleştirme konusundaki ilk istekten kaynaklanmaktadır.

Meme içindeki penis imgesinin gelişmesiyle (bu, ana babanın birleşmesinin ilkel şeklidir) çocukta, annenin vücudunun içinin penisle dolu olduğu kavramı ortaya çıkar. Melanie Klein'a göre ve Freud' un betimlediği penisli kadın, fallik kadın vücudu içi penislerle dolu bir annedir. Çocuk, fantazmalarında bu penislere saldırır. Bu anneyi tehlikeye atma ya da klostrofobi boğuntuları gibi birçok sonuç doğurur. Kökenleri, babanın penisinin içeatımına dayanan üstbenin istemleri sonunda, memenin ve annenin onarılması süreci başlayabilir. Penise atfedilen sonsuz güç, zamanla hem meme hem de penis için gerçekten onarıcı olan edime, yani ana ile babanın cinsel birleşmesi edimine yerini bırakır.

PENISCOLA, Akdeniz kıyısında İspanya kenti (Castellón eyaleti). İberler tarafından kuruldu, daha sonra Fenikeliler tarafından işgal edildi; deniz kıyısında kayalık bir burun üzerinde olağanüstü bir konumu vardır. XIII. yy.'da templierler tarafından yapıldığı sanılan şato, XIV. yy.'da Montesa şövalyeleri tarafından geri alındı ve XV. yy.'da Pedro Martínez de Luna (düzmece papa Benedictus XIII) tarafından yeniden elden geçirildi.

PENİSİLAMİN a. (fr. *pénicillamine*). Org. kim. Formülü

$$HS—C(CH_3)_2—CH(NH_2)—CO_2H$$

olan amino-2 metil-3 merkapto-3 butanoik asidin yaygın adı; D enantiyomeri, penisilinlerin hidrolizi sonunda elde edilen özgün bir üründür. (Wilson hastalığında ve romatizmalı poliartritin kimi ağır türlerinde kullanılır.)

PENİSİLANİK sıf. (fr. *pénicillanique*). Eczc. *Amino-6-penisilanik asit* ya da *A-6 PA*, çeşitli penisilinlerin türediği çekirdek.

PENİSİLİN a. (ing. *penicillin;* lat. *penicillium*'dan). **1.** *Penicillium notatum* ve *P. chrysogenum* gibi çeşitli penicillium türlerinden yalıtılarak elde edilen, betalaktaminler grubundan, $C_{16}H_{18}N_2O_4S$ formüllü antibiyotik. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Aminopenisilanik asitten yararlanılarak yapılan antibiyotiklerin genel adı.

—ANSİKL. İlkel mantarların (küf mantarları) bakteriler üzerinde antagonist etki gösterdiği daha önce fransız askeri hekimi E. Duchesne tarafından bulunmuştu (→ ANTİBİYOTİK), ama penisilinin keşfi 1928'de Fleming'in *Penicillium notatum* kültürleri üzerinde yaptığı gözlemlere dayanır. 1943'te soğutma tekniğiyle kültürden alınan suyun deriştirilmesi penisilinin teda-

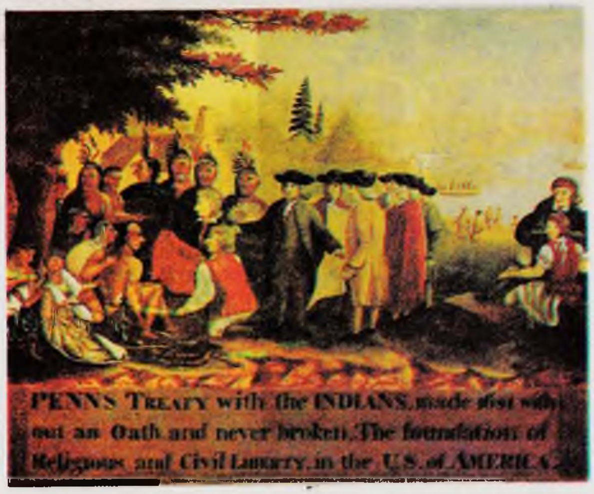

Réunion des musées nationaux

Nardon **Pénicaud**
Melekler ve Çile'nin simgeleriyle birlikte görülen
Meryem ve aziz Yuhanna'nın arasında
çarmıha gerilmiş İsa
mine resim, 1503
Cluny müzesi, Paris

imparator **penguen**

Lauros-Giraudon

William Penn 1681'de Pennsylvania'da Kızılderililer ile bir antlaşma yaparken ressamı bilinmeyen tablo (1840'a doğr.)
Sanat müzesi, Philadelphia

vide kullanılmasını ve sanayi ürünü olarak hazırlanmasını sağladı. 1954'ten sonra mantar yalnız ortamın yüzeyinde değil, derinliğinde de yetiştirilebildi, bu da verimi artırdı. Mantardan penisilin elde edilmesi çok nazik bir işlemdir; her türlü mikrop ve pislik bulaşmasından sakınmayı

United Artists Corporation - J.-L. Passek kol.

Marlon Brando (solda) ve Jack Nicholson yönetmenliğini Arthur Penn'in yaptığı *Bozgun* (1976) filminin bir sahnesinde

gerektirir. Saf penisilin potasyum, sodyum, ya da kalsiyum tuzlarına dönüştürülür. Bütün penisilinler amino 6 penisilanik asit (A-6 PA) türevidir. 1959'da Doyle ve Robinson bu asidi sanayide üretmeyi başardılar. Bu çekirdekten yararlanılarak, yarı sentetik türevler hazırlanabileceği gibi çekirdeğe yeni moleküller eklenerek sentetik penisilinler de yapılabilir; bu yöntemle hazırlanan yüz kadar penisilinin ancak bazıları tedavide kullanılır.

çakıl taşıyan motorlu peniş

Berenguier

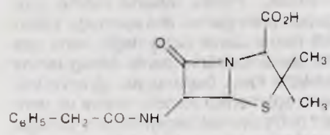
Penisilin türevi olarak dört grup ilaç vardır:
1. G grubu penisilinler (benzilpenisilin tipi). Bu bileşikler Gram+ ve yüksek dozda Gram− bakterilere karşı etkilidir. Penisilinaz etkisiyle bozuldukları için ağız yoluyla alındıklarında etki gösteremezler. Çeşitli aminlerle birlikte olursa G penisilinleri prokain penisilinin gösterdiği gibi retard etki gösterir. Penisilin-retarla bir penisilin tuzunun karıştırılması sonucu "bipenisilin" elde edilir ve böyle kullanıldığında hem tedavi için, hem tedaviyi sürdürmek için gerekli doz bir arada şırınga edilebilir;
2. V grubu penisilinler (fenoksi-metil-penisilin tipi). Daha çok Gram+ ve biraz da Gram− bakterilere karşı etkilidir, ağızdan alınabilir. Penisilinaz etkisine de duyarlıdır;
3. M grubu penisilinler (metisilin tipi). Penisilinaza dayanıklıdır, ağızdan alındığında etki göstermez, ama aynı gruptan olan izoksazolil penisilin komprime olarak verilebilir;
4. A grubu penisilinler (ampisilin tipi). Gram+ ve Gram− bakterilere karşı etkilidir, damardan ya da ağızdan verilebilir, penisilinaza duyarlıdır.

Penisilinler, kandaki derişimleri az olduğunda bakteriyostatiktir, ama derişimleri arttığında bakterisit olur ve bu etki mikrobun türüne ve kullanılan bileşiğe göre değişir. Bakterisit etki, mikropların çeperini oluşturan mukopeptitlerin biyosentezinde rol oynayan enzim sistemlerinin işlemez duruma getirilmesiyle gerçekleşir.

Penisilinlerin doz ölçüleri sodyum benzil-penisilat'ın uluslararası bir ölçeğe göre antibiyotik etkinliğine bakılarak belirlenir. Bu ölçü enternasyonal ünite* (U. İ., unité internationale) olarak ifade edilir.

Penisilin şişelerinde 100 000 enternasyonal ünite ile 5 milyon enternasyonal üniteye dek değişen miktarlarda penisilin bulunur. Tüm penisilinler normal sıcaklığa dayanıklıdır ve G grubundan olan penisilinler 5 yıl tazeliğini korur.

Penisilinle tedavi sırasında oluşan İgM ya da İgG doğasında bir antipenisilin antikor vardır. Ancak, damardan yüksek dozda penisilin verilmesi sonucu, yalnız İgG tipindeki antikorların doğrudan pozitif Coombs testi ile bağışıksal-alerjik bir hemolitik anemiye yol açtığı sanılmaktadır.

penisilin

PENİSİLİNAZ a. (fr. *pénicillinase*). Bakteriyol. Bazı bakterilerde bulunan ve penisilini tahrip eden enzim.
—ANSİKL. Penisilinle tedavi edilen bir hastadan alınan bir parçadan bakteri elde etmek istendiğinde kültür ortamına penisilinaz eklenmesi gerekir; antibiyotik bu enzim tarafından tahrip edileceğinden, bakteri ortamdaki besinlerden faydalanarak gelişir. Tedavide penisilinaz penisilinden ileri gelen alerjik tepkileri tedavi etmek için kullanılır.

PENİSİLİNEDİRENÇLİ sıf. Bakteriyol. Penisilinin etkisine duyarlı olmayan ya da artık duyarlılık göstermeyen bakteriye denir.

PENİSİLİNEDİRENÇLİLİK a. Bakteriyol. Penisiline direnç gösteren bir bakterinin doğal ya da edinsel durumu.

PENİSİLİNEMİ a. (fr. *pénicillinémie*). Tıp. Kanda penisilin bulunması ve oranı.

PENİŞ a. (fr. *péniche*). En az 16 m genişliğindeki kanallarda kullanılan tekne. (Eskiden yedekte çekilerek götürülen penişlerin hemen hemen tümü günümüzde motorludur. Dedveyt tonları ise seyredebildikleri derinliğe bağlıdır. 1,80 m'lik bir derinlik için 250 t olabilir.)

PENJİNA, Rusya'da ırmak, Uzakdoğu'da, Kamçatka'nın B.'sında; 713 km (havzası 73 500 km^2). *Penjina körfezi* aracılığıyla Ohotsk denizi'ne dökülür.

PENN (William), ingiliz quaker (Londra 1644 - Jordans, Buckinghamshire, 1718). Jamaika'yı fetheden amiral William **Penn**' in (öl. 1670) oğlu; quakerlere katıldı ve kovuşturmadan kurtularak Charles II'den, dindaşlarını götürüp yerleştiği toprakların (bu topraklara "Pennsylvania*" adı verildi) imtiyazını almayı başardı (1681). Philadelphia kentini kurdu. Dört *Frames of government* (Devlet yapısı) [1682, 1683, 1696, 1701] ile Kızılderililer'e ilişkin yasası, Pennsylvania anayasası'nın temelini oluşturdu ve liberal görüşleriyle amerikan kurumlarına örnek oldu. W. Penn, quakerciliğin Amerika'daki başlıca örgütleyicisidir.

PENN (Aleksandr), israilli şair (Nijne-Kolıymsk, Rusya, 1906 - Tel-Aviv 1972). İlk şiirlerini rusça yayımladı. 1927'de Filistin'e yerleşti. 1935'ten başlayarak şiirini siyasal sosyalizm yoluna adadı (*Sur le chemin* [fr. çev.] ve Rusya'da yayımlanan ilk israilli şair oldu (1965).

PENN (İrving), amerikalı fotoğrafçı (Plainfield, New Jersey, 1917). Yalın ve yoğun portreler, kuvvetli çizgileriyle tüm bir sanatçı kuşağını etkilemiş olan çok ustaca ışıklandırılmış moda fotoğrafları çekti. Başlıca yapıtları: *Moments Preserved* (1960), *Worlds in a Small room* (1974), *Flowers* (1980) ve *Passage*'dır (1991).

PENN (Arthur), amerikalı film yönetmeni (Philadelphia 1922). Televizyon için çalıştıktan ve birçok tiyatro oyunu sahneledikten sonra, 1958'de alışılmışın dışında bir western olan *Solak silahşör*'ü (The Left-handed Gun) çevirdi. Sonraki filmlerinde özgün yeteneğini sergiledi: *Karanlığın içinden* (The Miracle Worker) [1961], *Mickey One* (1964), *Kaçaklar* (The Chase) [1965], *Bonnie ve Clyde* (Bonnie and Clyde) [1967], *Alice's Restaurant* (1969), *Küçük dev adam* (Little Big Man) [1970], *Night Moves* (1975), *Bozgun* (The Missouri Breaks) [1976], *Four Friends* (1981), *Alabama* (1983), *Target* (1985), *Dead of Winter* (1987), *Hello Actors Studio* (1987), *Penn and Teller Get Killed* (1989).

PENNA (Sandro), italyan şair (Perugia 1906 - Roma 1977). Klasik yapıda ve son derece müzikal bir nitelik taşıyan az sayıdaki şiir kitabından oluşan yapıtı, Yunanistan'a duyduğu yakınlığın verdiği "yaşama sevinci"ni dile getirir (*Una strana gioia di vivere*, 1956; *Croce e delizia*, 1958; *Stranezze*, 1976 ve *il viaggiatore insonne*, 1977).

PENNATULACEA ya da **PENNATULİDEA** a. Zool. DENİZTELEKLERİ takımının bilimsel adı.

PENNELLA a. Kürekayaklı kabuklu cinsi. (Larvası serbest yaşar. Çok ilkel olan erişkini önce bir kafadanbacaklıda, sonra balinada asalak yaşar; kürekayaklılar takımının en iri türlerinden biridir: boyu 20 cm'ye ulaşabilir.)

PENNER, Hindistan'da (Karnataka ve Andhra Pradeş) ırmak; 560 km. Bangalor'un K.'inde Dekkan platosundan doğar, önce K.'ye, sonra D.'ya yönelir ve Coromandel kıyısında, Nellor'un yukarısında, Madras'ın 160 km K.'inde Bengal körfezine dökülür.

PENNİ a. 1/100 markka değerinde Finlandiya parası.

PENNİ (Giovan Francesco), **il Fattore** —denir, italyan ressam (Floransa 1488'e doğr. - Napoli 1528), Raffaello'nun büyük süsleme çalışmalarında (Farnesina, Vatikan'ın Loggia ve Odaları) ona yardım etti.

PENNİ (Luca), **Romanus** —denir, ital-

yan ressam (Floransa 1500 / 1504'e doğr. - Paris 1556). Giovan Francesco Penni' nin kardeşi. Raffaello ile Perin del Vaga' nın öğrencisi olan Penni, Lucca'da, Cenova'da ve özellikle Fransa'da, Fontainebleau sarayı'nın dekorasyonunda çalıştı. Yapıtlarından yapılan gravürler sayesinde XVI. yy.'ın ikinci yarısının fransız sanatçılarını etkiledi.

PENNİNES TÜRÜ a. Yerbil. En belirgin özelliği, hem sert tabanı hem de onun örtüsünü içeren derin örtülerdeki *(pennines örtüleri)* yaşıtşistli yatık kıvrımlar olan tektonik tür.

PENNİNG a. Eski Hollanda parasının adı.

PENNİNLER, Büyük Britanya'da dağ zinciri; İskoçya sınırıyla Trent ırmağı arasında; uzunluğu 280 km, genişliği 50-80 km. Ekseni K.-G. yönünde olan, batıya doğru kırıklı ve asimetrik kıvrımlı, karbon devrinden kalma kumtaşları ve kireçtaşları içeren geniş bir hercynia antiklinalidir. Dorukları (Cross Fell'in en yüksek tepesi 893 m), yarı yatay platolardan oluşur. Yükseltisi çoğunlukla 200 m'nin altında olan boğazlar (Tyne gap, Stainmore, Aire gap), sıradağların kolayca aşılmasını sağlar. Landlar ve turbalıklarla kaplı ıssız doruklar, küçükbaş hayvan yetiştiriciliğine elverişlidir ve dağın eteklerine yığılmış durumdaki sanayi kentleri için su haznesi işlevi görür.

PENN NUTH (Samdeç), kampuçyalı siyaset adamı (Phnom Penh 1906 - Paris 1985). 1948-49, 1952-1955, 1960-1962 ve 1968-69 yıllarında Başbakanlık yaptı, daha sonra Lon Nol hükümetine karşı Norodom Sihanuk tarafından kurulan Kampuchea Ulusal birlik kraliyet hükümetinin başına getirildi (1970). Ancak 1975'ten sonra Kızıl Khmerler'in tutsağı durumuna geldi. 1979'dan sonra Sihanuk yanlısı bir siyaset izledi, ardından Fransa'ya sığındı.

PENNSYLVANİA, ABD'nin kuzeydoğusunda eyalet; 117 412 km^2; 11 924 710 nüf. (1990). Merkezi *Harrisburg.* Apalaş sistemine bağlı dağlara dikey konumdaki Pennsylvania, Allegheny platosunun bazı bölümlerini, Apalaş doruklarını ve vadilerini, Great Valley'i, Blue Ridge'i (burada yüksekliği azdır) ve Piedmont'un ucunu kapsar. Ohio ve Susquehanna ağları, doruklar ve platolar arasına gömülür. Çöküntülerde ılıman olan karasal iklim, yüksek kesimlerde ve kuzeyde daha serttir (uzun karlı kış).

Pennsylvania, XIX. yy.'daki göçten yararlandı. 1940'a kadar nüfus bakımından ikinci sıradayken daha sonra Kaliforniya ile Texas'ın gerisinde kaldı. Çok yüksek işsizlik oranıyla birlikte görülen bu duraklama, geleneksel sanayilerin (tekstil ve demir-çelik) bunalıma girmesinin sonucudur. Eyalet demir-çelik bakımından ülkede hâlâ birinci sırayı almaktadır (28 Mt); eyalette antrasit (5 Mt) ve bitümlü kömür (80 Mt) de çıkarılır; kimya, makine, besin sanayilerinin yanı sıra yüksek teknoloji gerektiren yeni sanayiler de Scranton-Wilkes -Barre, Harrisburg (karayolu kavşağı ve eyalet merkezi), York, Bethlehem-Allentown, Lancaster, Reading ve özellikle de Philadelphia ve Pittsburgh bitişikkentlerinde ve yerleşme alanlarında toplanır.

Alçak vadilerde, meyve, sebze yetiştiriciliği ve süt hayvancılığı (Dairy Belt) yapılmaktadır.

—Tar. Avrupalılar geldiği sırada İroquoi' ların egemenliği altındaki Algonkin Kızılderilileri'nin işgal ettiği araziyi Henry Hudson keşfetti (1609). Susquehanna ırmağını bulan ise Étienne Brulé'dir (1615). Bölgede geçici ticaret acentaları kuran İngilizler ve Hollandalılar kürk ticareti yaptılar. Yerleşme hareketleri isveç tesisleriyle (1638) başladı. Hollandalılar bu tesisleri ilhak ettiler (1655), ama 1664'te İngilizler tarafından uzaklaştırıldılar. Kişisel mülk olarak bu bölgeyi alan W. Penn (1681 fermanı), Avrupa'daki din bağnazlığına karşı burasını sığınak haline getirerek demokratik bir hükümet kurunca, çok sayıda kolonu (Almanlar, Hollandalılar, İngilizler, İskoçlar, İrlandalılar, fransız huguenotları) Pennsylvania'ya geldi. Göç olayını izleyen iktisadi kalkınma ve Kızılderililer'le iyi geçinme siyaseti sayesinde Pennsylvania zenginleşirken 1682'de kurulan Philadelphia ABD kolonilerinin ticaret ve fikir başkenti haline geldi. Pennsylvania, ABD devrimi sırasında önemli rol oynadı; birinci ve ikinci Kıta kongreleri (1774 ve 1775 -1781) Philadelphia'da toplandı ve Bağımsızlık bildirisi burada imzalandı (4 temmuz 1776). 1790'da kurulan eskisinden daha tutucu rejim, federalizmi destekledi.

Pennsylvania sistemi, suçlunun cezasını gece ve gündüz bir hücrede tek başına çekmesi esasına dayalı ceza infaz sistemi.

PENNSYLVANİA ÜSKATI a. Yerbil. Kuzey Amerika Karbon devrinin üskatı. (Eşanl. PENSİLVANİYEN.)

PENNY → PENİ.

PENOLOJİ a. (fr. *pénologie*). Huk. Cezaları ve cezaların uygulanma biçimlerini inceleyen bilim dalı.

PEÑON DE VÉLEZ DE LA GOMERA, Fas'ta (El-Huseyma ili) yer, Rif'in Akdeniz kıyısında, küçük bir adada. 1508 -1528 arasında, bir ispanyol presidio'suyken, XVI. ve XVII. yy.'da korsan ini haline geldi.

lan araç. (Pulun elle tutulduğunda kıvrılıp değerini yitirmemesi, üzerinde parmak izi vb. istenmeyen izler kalmaması için koleksiyoncularca kullanılır.) [*Pul maşası* da denir.]

—Süslem. sant. *Yapma çiçek pensi,* uçlarıyla yapma çiçeklerin taçyapraklarını kalıplamaya yarayan bir tür cımbız.

—Terz. Bir giysinin bazı kısımlarını oturtmak ya da ona gerekli kabarıklığı kazandırmak amacıyla, kumaşın tersinden daraltılarak dikilen bölüm.

—Tıp. Bazı organları tutmaya ya da sıkmaya yarayan alet. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Tıp. Yaylı pensler çok küçük nesneleri tutmakta kullanılır; özellikle nazik kısımların diseksiyonunda yararlı olur (diseksiyon pensi).

Basınçlı pensler nesneleri kuvvetlice ve hep yerinde tutmaya yarar; damarları sıkıştırarak kanamaları durdurmak (hemostatik pens) ve urları parçalamak için de kullanılır.

En çok kullanılan modeller Péan, Terrier, Kocher ve Museux tipleridir.

PENSACOLA, ABD'de (Florida) liman kenti, *Pensacola koyu*'nda (Meksika körfezi kıyısı); 57 600 nüf. İç savaş sırasında büyük savaşlara yol açan önemli deniz üssü. Kaleler (XVIII. ve XIX. yy.). Askeri hava-deniz araçları müzesi. Kimya sanayisi. Kereste sanayisi. Turizm.

PENSE a. (fr. *pince*). **1.** Al. tak. Her biri, bir ucunda bir çene, bir gaga vb., öbür ucunda bir sap taşıyan eklemli iki koldan oluşmuş ve tutmaya, sıkmaya, kesmeye, soymaya vb. yarayan el aleti. **—2.** *Çapraz pensesi,* testerelere çapraz vermede kullanılan kerpeten türü. ‖ *Mühür pensesi,* çeneleri arasına, bir eşyayı mühürlemeye yarayan kurşun disklerin yerleştirildiği pense. ‖ *Üniversal pense,* birçok pensenin (kargaburun, yankeski ve tornavida) işini yerine getirebilen pense.

—Camc. *Camcı pensesi,* bir cam parçasının kenarını ve kesimini düzeltmekte kullanılan camcı aleti.

—Deric. *Düzeltme pensesi,* derileri kurutmak amacıyla çerçeveye germeye yarayan bir kancası bulunan pense. ‖ *Su pensesi,* sepicilerin ırmağa batırılmış derileri tutmak için kullandıkları büyük kerpeten. ‖ *Yarma pensesi,* yarma makinesinde deriyi tutup germek için kullanılan kıskaç.

—Kaynakç. *Tenekeci pensesi,* lehimlenmek istenen parçaları birbiri üzerine oturtmaya yarayan pense.

—Marokenc. *Açma pensesi,* fermuarları ya da yüksükleri açmak amacıyla kullanılan iki oynak saplı alet. ‖ *Sıkıştırma pensesi,* çanta fermuarlarını takmak, perçin çivilerini ezmek, bağcık deliklerini takmak için kullanılan özel pense.

R. Frerck-Click-Chicago

Pennsylvania
eyaletin orta kesimindeki tarım alanından bir görünüm

PENONOMÉ, Panama'da kent, Coclé ilinin merkezi, *río Penonomé* kıyısında; 5 000 nüf. Ticaret ve tarım merkezi.

PENRİTH, Büyük Britanya'da (Cumbria) kent, Carlisle'ın G.-D.'sunda; 11 200 nüf. XVI. yy.'da yapılmış bir şatonun yıkıntıları ve başka bazı yapıtlar. Lake District gezinti merkezi.

PENS a. (fr. *pince*). Böcbil. Kulağakaçanlar, *Japyx*'ler, ikikanatlılar, *Panorpa*'lar gibi bazı böceklerin karın ucunda bulunan boynuzsu organ.

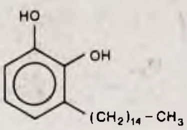
—Mak. san. *Pensle tespit,* mekanik bir sistemin, pensli bir düzenek yardımıyla sabitleştirilmesi. ‖ *Sıkma pensi,* bir parçanın ya da bir takımın silindirsel bir bölümünü dıştan ya da içten sıkmaya olanak veren, bir ya da birçok doğurucusu boyunca kısmen yarık dönel parça. (Pensin sıkılması, sıkıştırılabilir ya da genişletilebilir olmasına bağlı olarak, kapanmasına ya da açılmasına denk düşer ve bu işlem, pensin üzerindeki konik bir parçaya, vidalama yoluyla eksenel bir çekme hareketi uygulayarak gerçekleştirilir; daha sonra vida ters yönde çevrildiğinde, pensin esnekliği, gevşetme işlemine olanak verir.) [Eşanl. TESPİT PENSİ.]

—Pulc. *Pul pensi,* pul tutmak için kullanılan araç.

Pensées sur la comète, Pierre Bayle'in yapıtı (1694). 1680'de görünen kuyrukluyıldız dolayısıyla, 1682'de önceleri *Lettre sur la comète* başlığıyla yayımlanan bu çalışmayla Bayle, göktaşlarının yaşamımız üzerinde hiçbir etkisi olmadığını kanıtlamak ister; metafizikten politikaya kadar bütün sorunları ele alır ve o dönem için gözü pek sayılabilecek iki sav ileri sürer: bir tanrıtanımaz dürüst bir insan olabilir ve tanrıtanımazlardan oluşan bir toplum var olabilir.

Penshurst Place, İngiltere'de, Kent'te, Tonbridge'in G.'inde şato. Yapımına XIV. yy.'da başlanan yapının dikkat çekici, gotik bir düzenlemesi vardır; ahşap çatılı büyük salon; teraslı bahçeler.

PENSİLVANİYEN a. (fr. *pennsylvanien*). Yerbil. PENNSYLVANIA ÜSKATI'nın eşanlamlısı.

pentadesilpirokatekol
tetrahidrouruşiol

PENSLİ sıf. Pensi olan.
—Elektrotekn. *Pensli amperölçer,* yalnızca, bir amperölçere paralel bağlı bir ikincil sargı taşıyan bir tür akım transformatörü. (Aletin gövdesinden dışarı doğru çıkarılmış manyetik devre, bir pens gibi açılıp kapanabilecek biçimde yapılmıştır; içinden alternatif akım geçen ve tek sarımlık bir birincil sargı oluşturan bir iletken, pens içine alındığında, hattı kesmeye, dolayısıyla normal bir amperölçerde olduğu gibi seri bağlantıya gerek kalmadan, akımı ölçmeye olanak verir.)

PEN SOVAN, kampuçyalı siyaset adamı (Takeo eyaleti, 1936). Khmer komünist partisi içindeki, Kızıl Khmerler'e karşı ve vietnam yandaşı hızbin yöneticilerindendi, 7 ocak 1979'da vietnam kuvvetleriyle birlikte Phnom Penh'e geri döndü. Khmer devrimci halk partisi'nin genel sekreteri olarak, 1981'de birkaç aylık bir süreyle Başbakanlığa getirildi, aynı yılın aralık ayında bütün görevlerinden alındı.

PENT(A)- [fr. *pent(a)-;* yun. *pente,* beş'ten]. Pek çok sözcüğün bileşimine giren, özellikle kimyada beş kez ornatılmış bileşik adları türetmeye (örneğin *pentaklorobenzen*) ya da beş işlevi olan bileşikleri belirtmeye (örneğin *pentaminler, pentafoneller,* vb.) yarayan önek.

PENTAALKOL ya da **PENTALKOL** a. (fr. *pentaalcool*). Org. kim. PENTOL'ün eşanlamlısı.

PENTABROMÜR a. (fr. *pentabromure*). Kim. Molekülünde beş brom atomu bulunan bromür.

PENTACLETHRA a. Tropikal Afrika'da yetişen ve tohumlarından çeşitli işlere yarar katı bir yağ elde edilen ağaç. (Küstümotugiller familyası.)
—ANSİKL. Kabuklu tohumların yağ oranı % 31 ila 38'dir; kabuksuz tohumlarda % 25 ila 28 protein ve % 39 ila 51 yağlı madde bulunur. Owala yağı denen bu yoğun yağ beslenmede, sabunculukta ve stearin yapımında kullanılır. Küspesi kokusu yüzünden hayvan beslenmesinde kullanılmaya elverişli değildir; ama iyi bir gübredir.

PENTACME a. Tropikal Asya'da yetişen ulu ağaç. (30 m yüksekliğindeki *Pentacme siamensis*'ten çeşitli işlerde ve fıçı yapımında kullanılan çok iyi bir sanayi odunu elde edilir. *Dipterocarpaceae* familyası.)

PENTACRİNUS a. Denizlerin derin kesimlerinde yaşayan, derisidikenlilerden denizlalesi cinsi. (*Pentacrinitidae* familyasının örnek tipi.)
—ANSİKL. Trias devriyle Üçüncü Zaman toprakları arasında fosillerine rastlanmaya başlayan *Pentacrinus*'ların çanağı, halka halka sırlı uzun bir sap üzerindedir ve on kolla çevrilidir. Bu zarif hayvanlar 25-2 000 m derinlikler arasında yaşarlar; tatlı yeşil renktedirler ve yer yer gerçek deniz dibi çayırları oluştururlar. Erişkinlerinin serbest yaşamasına karşın yavruları bir yere tutunarak yaşayan bazı denizlalelerine (örneğin *Antedon*'lar) *pentacrinus larvası* denir. Gerçek derin deniz *Pentacrinus*'ları, yaşamları boyunca, deniz dibinde sağlam bir nesneye yapışmış saplarına tutunarak dururlar.

PENTADEKAN a. (fr. *pentadecane*). Org. kim. Formülü

$$CH_3—(CH_2)_{13}—CH_3$$

olan doymuş hidrokarbon.

PENTADESİL- (fr. *pentadecyl-*). Org. kim. Bir molekülde pentadesil kökünün varlığını gösteren önek.

PENTADESİL a. (fr. *pentadecyle*). Org. kim. Pentadekandan türeyen $C_{15}H_{31}—$ formülünde birdeğerli kök.

PENTADESİLPİROKATEKOL a. (fr. *pentadecylpyrocatechol*). Org. kim. Pirokatekolün, formülü $C_{15}H_{31}—C_6H_3(OH)_2$ olan türevi. (Tek önemli izomeri, zehirli amerikan sarmaşığı *Toxicodendron radicans*'ın alerji yapıcı bileşenlerinden biri olan pentadesil-3 pirokatekol ya da tetrahidrouruşiol'dür.

PENTADESMA a. Batı Afrika'da yetişen 20 m yüksekliğinde ağaç. (Tohumlarından elde edilen kalın sıvı yağ [lamy ya da kanga yağı] stearin yapımında kullanılır. Bil. a. *Pentadesma butyracea;* guttiferaceae familyası.)

PENTADİEN a. (fr. *pentadiène*). Org. kim. C_5H_8 formülünde, pentandan türeyen dienli hidrokarbon. (En önemli izomerleri,

$$H_2C = CH—CH = CH—CH_3$$

formüllü pentadien-1,3 sis ve trans ya da piperilenlerdir.)

PENTADİNAM sıf. Bot. On erkekorganından beşi diğerlerinden uzun olan çiçeklere ya da bitkilere denir.

PENTADRAKMOS a. (yun. sözc.). Nümism. Beş drahmi değerinde eski gümüş yunan parası.

İPS-P.P.P. kol.

Pentagon 'un (Washington) havadan görünüşü

PENTAERİTRİTİL a. (fr. *pentaerythrityle*). Eczc. *Pentaeritritil tetranitrat* ya da *PETN,* koroner ve çevresel damarları genişleten, tansiyon düşürücü nitrat türevi. (Koroner yetmezliğinde ve kalp krizini önlemek amacıyla kullanılır.)

PENTAERİTRİTOL a. (fr. *pentaérythritol*). Org. kim. Formülü $(HOCH_2)_4C$ olan tetra(hidroksimetil)-metan'ın yaygın adı. (Formaldehitin kireçli ortamda asetaldehit üzerine etkimesi sonunda hazırlanan pentaeritritol, sentetik reçine, ilaç ve patlayıcı üretiminde ara madde olarak kullanılır; tetranitratına pentrit* denir.)

Pentagon, Washington'da 1942 yılından beri dairelerinin bulunduğu binanın biçimi (*pentagon,* beşgen) nedeniyle, ABD Silahlı kuvvetler genelkurmay başkanlığı ve Savunma bakanlığı'na verilen ad.

Pentagram, sanayi, mimarlık ve grafik tasarımı alanlarında ilginç ürünler yaratmış ingiliz tasarımcılar grubu. Başlıca üyeleri Colin Forbes (doğm. 1928), Kenneth Grange (doğm. 1929), Theo Crosby (doğm. 1925) ve Alan Flechter'dir (doğm. 1931).

PENTAKLOROFENOL a. (fr. *pentachlorophénol*). Org. kim. Fenolün, formülü C_6Cl_5OH olan beş klorlu (pentaklorlu) türevi; böcek ve zararlı ot öldürücü olarak kullanılır.

PENTAKLORÜR a. (fr. *pentachlorure*). Kim. Molekülünde beş klor atomu bulunan klorür.

PENTAKORD a. (fr. *pentacorde;* yun. *pentakhordon*'dan). Beşli uyum temeline dayalı beş seslik müzik sistemi.

PENTAKOSİOMEDİMNOS a. (yun. sözc.; yun. "beş yüz" anlamında *pentakosioi* ve *medimnos*'tan). Esk. Yun. 500 medimnosluk (yaklaşık 260 hl) bir tahıl ürününe eşdeğerde bir geliri bulunan atinalı.
—ANSİKL. Pentakosiomedimnoslar, Atina'da Solon'un düzenlemesindeki dört yurttaş sınıfından ilkini oluştururlardı. Ağır yükümlülükler taşır, en yüksek görevlere atanırlardı. Şövalyeler gibi süvari olarak hizmet görür, ama atlarını kendileri sağlarlardı. Demokrasinin gelişmesiyle ayrıcalıkları gittikçe silindi.

PENTAKTULA a. (lat. *pentactula*). Denizhıyarlarının son larva biçimi. (Pentaktula kendini denizin dibine bırakır ve burada erişkine dönüşür.)

PENTAMETİLEN a. (fr. *pentaméthylène*). Org. kim. Formülü $—(CH_2)_5—$ olan ikideğerli kök. (Pentametilen bromür, fosfor pentaklorürün N-benzoil piperidin üzerine etkimesi sonunda elde edilir; organik bireşimde kullanılır.)

PENTAMETİLENDİAMİN a. (fr. *pentaméthylènediamine*). Org. kim. KADAVERİN'in eşanlamlısı.

PENTAMETİLENGLİKOL a. (fr. *pentaméthylèneglycol*). Org. kim. PENTANDİOL-1,5'in eşanlamlısı.

PENTAMETONİUM a. (fr. *pentaméthonium*). Damarları genişleterek atardamar basıncını düşüren ve sinir gangliyonlarını etkileyen, $(CH_3)_3N^+—(CH_2)_5—N^+(CH_3)_3$ formüllü, dördüncül amonyumlar sınıfından kimyasal ilaç.

PENTAMETROS sıf. (yun. sözc.). Esk. ölçbil. Beş heceden oluşan dize için kullanılır.
◆ a. Pentametros dize. (Her zaman bir heksametrostan sonra kullanılır; daktylos pentametros, heksametrosla birlikte bir eleji distikos meydana getirir.)

PENTAMİDİN a. (fr. *pentamidine*). Tripanozomiyaz ve leishmanyozların tedavisinde damardan şırınga edilerek kullanılan sentetik ilaç.

PENTAN a. (fr. *pentane*). Org. kim. **1.** Formülü CH_3—$(CH_2)_3$—CH_3 olan doymuş hidrokarbon. **—2.** C_5H_{12} formüllü doymuş hidrokarbonlara verilen genel ad. (Pentanlara, petrolün hafif kesimlerinde rastlanır; normal pentan [CH_3—$(CH_2)_3$—CH_3] 36 °C, izopentan [$(CH_3)_2CH$—CH_2—CH_3] 29 °C, neopentansa [$(CH_3)_4C$] 10 °C'ta kaynar.)
—Petrokim. *Pentan giderici*, bir hidrokarbon karışımındaki pentanı ayırmada kullanılan ayırımlama kolonu. || *Pentan gidermek*, bir hidrokarbon karışımını daha az uçucu hale getirmek için içindeki pentanı ayırmak.

PENTANDİOİK sıf. (fr. *pentanedioïque*). Org. kim. *Pentandioik asit*, GLUTARİK* ASİT'in eşanlamlısı.

PENTANDİOL a. (fr. *pentanediol*). Org. kim. Formülü $C_5H_{10}(OH)_2$ olan ve pentandan türeyen diol. (Tek önemli izomeri, pentandiol-1,5 ya da pentametilenglikol [HO—$(CH_2)_5$—OH], tetrahidrofurfuril alkolün hidrojenolizi sonunda hazırlanır; plastikleştirici, gerilimetkin madde ve hidrolik akışkanların bileşeni olarak kullanılır. Plastik sanayisinde değerlendirilen esterleri, gerilimetkin madde olarak işe yarar.)

PENTANDİON a. (fr. *pentanedione*). Org. kim. Formülü $C_5H_8O_2$ olan ve pentandan türeyen diketon. (Tek önemli izomeri, pentandion-2,4 ya da asetilaseton*dur.)

PENTANOİK sıf. (fr. *pentanoïque*). Org. kim. *Pentanoik asit*, VALERİK* ASİT'in eşanlamlısı.

PENTANOL a. (fr. *pentanol*). Org. kim. AMİL* ALKOL'ün eşanlamlısı.

PENTANON a. (fr. *pentanone*). Org. kim. Formülü $C_5H_{10}O$ olan ve pentandan türeyen keton. (Pentanon-3 dioik asit, aseton-dikarboksilik asittir.)

PENTAPOLİ MARİTİMMA, Bizans İtalyası'nda eyalet. Adından Rimini, Pesaro, Fano, Senigallia ve Ancona piskoposluklarını birleştirdiği anlaşılmaktadır. Sınırları içinde başka kentler de vardı.

PENTAPOLİS a. (yun. sözc.). Tar. Beş siteden oluşan siyasal birlik ya da ittifak.
—ANSİKL. Tar. En ünlü pentapolisler şunlardır: 1. *Sirenayka* ya da *Libya pentapolisi:* Kyrene, Apollonia, Ptolemais, Teukhira ya da Arsinoe, Sirenayka Berenikesi (İ.Ö. IX. yy. - VII. yy.); 2. *Dor pentapolisi:* İstanköy, Knidos, Lindos, İalysos, Kamiros (eskiden Halikarnassos'u içine aldığı zaman bir heksapolisti); 3. *Filistin pentapolisi:* Sodom, Gomorra, Adama, Seboim, Sohar (Segor) [İ.Ö. XIX. yy.]; 4. *Filistiler pentapolisi:* Gazze, Aşdod, Askalon, Gat, Ekron (yani başlıca beş Filisti kenti; İ.Ö. XII.-XI. yy.); 5. *Phrygia pentapolisi:* W. Ramsay Sandıklı ovasındaki Otrus (Emirhisar), Bruzos (Karasandıklı), Stektorion (Alamescit'in hemen G.-B.'sı), Hieropolis (Koçhisar) ve Eukarpia (?) kentlerinin bir pentapolis oluşturduklarını yazar.

PENTARAFYA a. (lat. *pentarhaphia*'dan). Antiller'de yetişen ve birçok türü kırmızı ya da yeşil çiçekleri için seralarda yetiştirilen güzel küçük ağaççık. (*Gesneriaceae* familyası.)

PENTARKHİAİ a. Tar. Kartaca'da siyasal etkinliğin belirli bir dalında uzmanlaşmış beş yüksek görevliden oluşan kurul. (Üyeleri Senato'dan seçilirdi.)

PENTARKHOS a. Kartaca pentarkhiai'sı üyesi.

PENTAS a. BEŞİZÇİÇEĞİ'nin eşanlamlısı.

PENTASTEMON a. SAKALÇİÇEĞİ'nin eşanlamlısı.

PENTASTOMA a. Eklembacaklılarla halkalısolucanlar arasında sınıflandırılan, insanlarda porosefaloza (*Porocephalus* neden olur) ve hayvanlarda linguatüloza (dilkurdu [*Linguatula serrata*] neden olur) yol açan omurgasız cinsi.

PENTASTOMİDA a. Zool. DİLSOLUCANLAR sınıfının bilimsel adı.

PENTASTYLOS sıf. (yun. *pentastylos*). Cephesinde beş sütun bulunan ya da beş sütun sırası içeren bir yapı için kullanılır.
◆ a. Pentastylos yapı.

PENTASÜLFÜR a. (fr. *pentasulfure*). Kim. Molekülünde beş kükürt atomu bulunan sülfür.

PENTATİYONAT a. (fr. *pentathionate*). Anorg. kim. Formülü $M_2S_5O_6$ olan tuzların genel adı; M, birdeğerli bir metali gösterir.

PENTATİYONİK sıf. (fr. *pentathionique*). Anorg. kim. *Pentatiyonik asit*, formülü $H_2S_5O_6$ olan ve tek başına elde edilemeyen kararsız asit.

PENTATLON a. (geç. lat. *pentathlum*, yun. *pentathlon*'dan). **1.** Beş ayrı daldaki (100 m engelli, gülle atma, yüksek atlama, uzun atlama, 800 m koşu) yarışlardan oluşan bayanlar arası atletizm yarışması. Bugün bu yarışmanın yerini heptatlon (yedili yarışma) aldı (200 m ve cirit atma bunlara eklenmiştir). **—2.** *Modern pentatlon*, binicilik, eskrim, atıcılık, yüzme ve krostan oluşan spor dalı. (Sıralama her yarışta elde edilen puanların toplanmasıyla belirlenir.)
—Ask. *Pentatlon parkuru*, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra, askerlerin beden eğitimini sağlamak amacıyla hazırlanan ve bir dizi engelden oluşan 500 m uzunluğunda parkura verilen ad. (Pentatlon parkurunda, yüksekliğine [ip merdiven, irlanda masası, mail duvar, üçlü kiriş], derinliğine [italyan çukuru] ve uzunluğuna [parmaklık, dikenli tel engeli] engeller bulunur.)
—Esk. Yun. Beş dalda (stat koşusu, uzun atlama, disk ve cirit atma, güreş) yapılan atletizm yarışmaları. (Bu yarışmalar örneğin Olimpiyat oyunları'nda yapılırdı. En az üç dalda birinci olan kişinin yarışmanın galibi olarak ilan edildiği sanılır.)

PENTATLONCU a. Pentatlon dalında yarışan atlet.

PENTATOMA a. Ağaçların ve ağaççıkların yapraklarında yaşayan bitkibiti cinsi. (Başlıca türleri: ağaçbiti [*Pentatoma rufipes*] ve *P Juniperina*. Kalkanlıyarımkanatlıgiller familyasının örnek tipi.)

PENTATOMİDAE a. Böcbil. KALKANLIYARIMKANATLIGİLLER familyasının bilimsel adı.

PENTATONİK sıf. (fr. *pentatonique*). Müz. Yarım-tonluk aralıklar içeren (emitonik) ya da içermeyen (anemitonik) beş seslik ıskala. (İkinci türden pentatonik ıskala, her tür armonik etkinin dışındadır. Öbür türü ise, melodik hareketin yönüne göre, zayıf derecelerin atlanıp kuvvetli derecelerin kullanılmasının sonucudur.)

Pentaur'un şiiri, Ramses II'nin Hititler'e karşı kazandığı Kadeş (Asi [Orontes] üzerinde) zaferini anlatan mısır metni (İ.Ö. 1293'e doğr.). Saray şairi Pentaur'un yazdığı bu metin, şaşırtıcı bir dinsel lirizme sahip epik bir şiirdi.

PENTAZOSİN a. (fr. *pentazocine*). Yarı sentetik morfin türevi. (Analjezik etkisi morfininkinden daha azdır, ama morfin kadar da zehirli değildir.)

PENTECOST ya da **PENTECÔTE adası,** Vanuatu takımadasının kuzey bölümünde ada; 438 km²; 11 336 nüf (1989). Kopra ve kahve üretimi.

PENTECOSTALİSM a. (ing. sözc.). 1906'da ABD'de doğan ve Amerika'da gelişen protestan akım. (5-8 milyon arasında pentecostalism yanlısı bulunduğu sanılmaktadır.)

PENTEKONTA a. (yun sözc.). Esk. Yun. **1.** Elli ere komuta eden subay. **—2.** Atina'da, bir savaş gemisinde ikinci kaptan olarak görev yapan ve çoğu kez trierarkhos'un yerini alan subay.

PENTEKONTOROS a. (yun. sözc.). Arkeol. Eski yunan donanmasında kullanılan elli kürekli gemi.

PENTEKOSTE a. (yun. *pentekoste*). → HAMSİN.

PENTEKOSTYS a. (yun. sözc.). Esk. Yun. Sparta ordusunda genellikle lokhos' un dörtte biri olan elli kişilik bölük.

PENTELİK sıf. (fr. *pentélique;* öz. a. *Pentelikos*'tan). Pentelikos'taki taş ocaklarından çıkarılan beyaz bir mermer için kullanılır.

PENTELİKOS. Tar. coğ. Attike'de, İ.Ö. V. yy.'da Atinalılar'ın anıtlarında kullandıkları beyaz mermerin çıkarıldığı dağ. En kaliteli mermerlerin çıkarıldığı tabaka Antikçağ'da tükendi.

PENTEN a. (fr. *pentène*). Org. kim. Formülü C_5H_{10} olan ve pentandan türeyen etilensel hidrokarbon.

PENTERES a. (beş sıralı anlamında yun. sözc.). Esk. Yun. Beş sıralı küreği bulunan gemi.

PENTETERİS a. (yun. *penteteris, -idos*). Esk. Yun. İki Büyük oyun arasındaki dört yıllık süre. (Dönemin başında ve sonundaki iki eksik yıl da katılarak beş yıl olarak hesap edilirdi.)

PENTEVRİYEN a. (fr. *pentévrien*'den). Yerbil. PENTHİEVRE KATI'nın eşanlamlısı.

PENTHESİLEİA. Yun. mit. Amazonlar kraliçesi ve Ares'in kızı. Truva'nın yardımına koştu ve Akhilleus tarafından öldürüldü. Akhilleus, güzelliğine hayran kaldı, ölümüne ağladı.

PENTHEUS. Yun. mit. Thebai kralı, Ekhion ve Agave'nin oğlu. Kadmos'un yerine geçti ve Dionysos kültünün Thebai' ye girmesine karşı çıktı. Ancak bir bacchanalia sırasında Agave vahşi bir hayvan öldürdüğünü sanarak oğlunu parça parça etti.

PENTHİEVRE KATI a. Yerbil. Cambria-öncesi'nin üst bölümünün katı. (Eşanl. PENTEVRİYEN.)

PENTİCTON, Kanada'da (İngiliz Kolombiyası) kent, Okanagan gölünün G.'inde; 21 300 nüf. Meyve konserveciliği ve şişeleme. Kereste sanayisi. Turizm.

PENTİL- (fr. *pentyl-*). Org. kim. Bir molekülde pentil kökünün [(C_5H_{11})—] varlığını gösteren önek.

PENTİL a. (fr. *pentyle*). Org. kim. **1.** AMİL'in eşanlamlısı. **—2.** *Pentil alkol*, AMİL* ALKOL'ün eşanlamlısı.

PENTİT ya da **PENTİTOL** a. (fr. *pentite* ya da *pentitol*). Org. kim. Formülü,
HO—CH_2—$(CHOH)_3$—CH_2OH
olan ve beş alkol işlevi taşıyan pentan türevlerinin genel adı. (Dört stereoizomer pentitol vardır; bunlardan ikisi, yani ksilitol ile adonitol [ribitol], polarılmış ışığı döndürme gücünden yoksundur [mezo bileşikleri]; öteki ikisi, yani sağa ve sola döndüren arabitoller, enantiyomerlerdir. Pentitollerin hepsi, ilgili pentozlardan indirgeme yoluyla elde edilir. Yalnız adonitole doğada, kandamlasında [*Adonis vernalis*] rastlanır.)

PENTLAND FİRTH, Büyük Britanya kıyılarında boğaz, İskoçya ile Orkney adaları arasında; yaklaşık 23 km uzunluğunda, 10-13 km genişliğindedir.

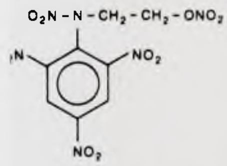
PENTLANDİT a. (ingiliz kâşif J. B. *Pentland*'ın adından). Miner. Doğal nikel ve demir sülfür. (Kübik sistemde yer alan pentlandit önemli bir nikel cevheri oluşturur.)

PENTOBARBİTAL a. (fr. *pentobarbital*). Eczc. Vücuttan yavaş yavaş atılan barbitürik.

PENTODON a. Sıcak bölgelerde yaşayan, üyeleri *Dynastes*'lere benzeyen bokböceği cinsi. (*Pentodon punctaus*'un larvası bağların köklerini kemirir. Yaprakduyargalıgiller familyası.)

PENTOKİNAZ a. (fr. *pentokinase*). Biyokim. Adenozin-trifosfatın bir fosforil kökünün bir pentoz üzerine aktarılmasını özgül olarak katalizleyen enzim.

PENTOL a. (fr. *pentol*). Org. kim. Beş alkol işlevi olan bileşik. (Eşanl. PENTAALKOL ya da PENTALKOL.)

pentril

PENTOLİT a. (fr. *pentolite; pen[tril]* ve *to-lit*'ten). Pentrit ve tolit karışımından oluşan patlayıcı.

PENTOT a. (fr. *pentode; pent[a]*, beş ve *[électr]ode*, elektrot'tan). Beş elektrotlu vakum tüpü.

—ANSİKL. Pentot bir katot, üç ızgara ve bir anot içerir. Birinci ızgara genellikle kumanda ızgarası olarak kullanılır; ikincisi, ızgara-anot sığasının olumsuz etkisini büyük ölçüde zayıflatarak ızgara-ekran görevi görür; son olarak "yok edici" ızgara denen ve katotun potansiyelinde tutulan üçüncü ızgara, anotun ızgara-ekrana doğru gerçekleşen ikincil yayımın etkilerine karşı koyar; ızgara-ekran, anotunkinden küçük ya da ona eşit bir pozitif potansiyel taşır. Pentotlar, yüz binlerce ohmu, hatta megaohmları bulabilen yüksek iç dirençleriyle ayırt edilir.

PENTOXYLON a. Hindistan'da Jura devrinde yaşamış, gövdesi çok özekli, sikadofit açıktohumlu bitki. (*Pentoxylales* takımının örnek tipi.)

PENTOZ a. (fr. *pentose*). Org. kım. Formülü $C_5H_{10}O_5$ olan ve pentandan türeyen ozların genel adı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Biyokim. *Pentozlar yolu*, PENTOZLAR DÖNGÜ*SÜ'nün eşanlamlısı.

—ANSİKL. Org. kim. Pentozların en önemlileri, $HOCH_2—(CHOH)_3—CHO$ formülü aldopentozlardır; bunlar ribozlar, arabinozlar, ksilozlar ve liksozlar olmak üzere dört enantiyomer çifti halinde sınıflandırılır. (→ OZ.) En sık rastlanılanlar, ribonükleik asitler ile pek çok nükleozitte bulunan D-riboz, arapzamkı ve kiraz ağacı reçinesinde bulunan L-arabinoz, saman ve odun ksilanlarında bulunan D-ksilozdur. L-ramnoz ile D-fukoz ise, L-mannoz ile D-galaktozdan peş peşe türeyen, çeşitli doğal holozitler ile heterozitlerde bulunan metilpentozlardır.

PENTOZAN a. (fr. *pentosanne*). Org. kim. Pentozların, formülü $(C_5H_9O_4)_n$ olan çoğulyoğuşma ürünlerinin yaygın adı. (Başlıca pentozanlar, bitkisel reçinelerde rastlanan arabanlar ile ksilanlardır.)

PENTOZİDAZ a. (fr. *pentosidase*). Biyokim. Bir pentozun indirgen işlevinden yararlanarak ozit bağlarının hidrolizlenmesini özgül olarak katalizleyen enzim.

PENTOZİT a. (fr. *pentoside*'den). Kim. Pentozlarla (genellikle riboz, arabinoz ve ramnoz) üretilen ozitlerin genel adı.

PENTOZÜRİ a. (fr. *pentosurie*). Biyokim. İdrarda pentoz bulunması. (İdrarla pentozun atılması anormaldir. Bazen salt vejetaryen beslenme rejimlerinde görülür.)

—Patol. *Nedeni bilinmeyen pentozüri*, özellikle Orta Avrupa ve Lübnan'da yaşayan yahudi toplumlarında görülen ve otozomal çekinik yolla soydan geçen, iyicil kalıtsal metabolizma hastalığı.

PENTREMİTES a. Tomurcukışınlılar sınıfından fosil derisidikenli cinsi. (Çiçek tomurcuğu biçimindeki çanakları, Üst Silures dönemi, Devon ve özellikle de Karbon devri topraklarında bulundu.)

PENTRİL a. (fr. *pentryl*). Fişekç. Formülü $C_8H_6N_6O_{11}$ olan N-nitro N-hidroksiletil trinitro-2, 4, 6 anilin nitrata verilen ad. (Güçlü bir patlayıcı olan pentril patlatıcılarda kullanılır.)

PENTRİT a. (fr. *pentrite*). Fişekç. Pentaeritritol tetranitrattan $C(CH_2ONO_2)_4$ oluşan patlayıcı.

PENTY a. Bretagne'da, bir köyün dışında, genellikle deniz kenarında yer alan ve arduvaz kaplı eğimli çatısıyla ayırt edilen küçük ev.

PENYE a. (fr. *peigné*, taranmış'tan). Tekst. **1.** Tarama işleminden geçirilmiş iplik, tekstil malzemesi. **—2.** Birbirine paralel tekstil elyafından oluşturulan ve penye iplik yapımında kullanılan şerit. **—3.** Penye ipliklerden üretilmiş dokuma.

PENYUAR a. (fr. *peignoir*). **1.** Hafif kumaştan yapılmış, uzun kollu, geniş biçimli, önden çapraz olarak birleşen sabahlık. **—2.** Kuaförde ya da bir güzellik enstitüsünde, giysileri korumaya yarayan bir tür uzun kollu önlük.

PENZA, Rusya'da kent, Moskova'nın güney-doğusunda, Sura (Volga'nın kolu) kıyısında; 543 000 nüf. (1989). Makine sanayisi. Elektronik. Bisikletler ve motosikletler. Kereste ve kâğıt sanayisi. Müzik aletleri.

PENZANCE, Büyük Britanya'da liman, Cornwall'ın güney-batı ucunda, Mount's Bay kıyısında; 20 000 nüf. Müzeler (arkeoloji ve deniz). Sayfiye ve turizm merkezi. —Yakınlarda, eski Saint Michael's Mount manastırı.

PENZİAS (Arno), amerikalı radyogökbilimci (Münih 1933). 1961'de Bell Laboratories'e girdi, önceleri radyoiletişim alanında araştırmalar yaptı, Echo* ve Telstar* uydularıyla gerçekleştirilen deneylere katıldı. 1965'te rastlantısal biçimde, R. Wilson ile birlikte, gök dibinin 3 kelvinlik ışıl ışımasını buldu. Büyük patlamanın (big* bang) kozmolojik kuramını doğrulayan bu buluş ve Penzias'ın yorumu, R. Wilson ile birlikte, 1978 Nobel fizik ödülü'nü kazanmasını sağladı. Daha sonra etkin bir biçimde milimetrik radyogökbilimin geliştirilmesi ve yıldızlararası moleküllerin incelenmesi çalışmalarına katıldı.

Arno Penzias

PENZOLDT (Ernst), alman yazar (Erlangen 1892 - Münih 1955). Kır ve küçük kentler dünyasını, duygulu bir ironiyle ve hıristiyan bir hümanizm açısından betimledi (*Die Powenzbande*, 1930).

PEON a. (isp. *peón*). Orta ya da Güney Amerika'da kızılderili köylü, tarım işçisi.

PEONİDİN a. (fr. *péonidine*). Org. kim. Şakayıkta bulunan bir antosiyanidinin yaygın adı.

PEORİA, ABD'de (İllinois) liman kenti, İllinois'in orta çığırı kıyısında; 113 500 nüf. (1990). Bir tarım bölgesinin merkezi olan Peoria, aynı zamanda bir üniversite ve sanayi (demir-çelik, tarım makineleri, kimya ve besin sanayileri) kentidir.

PEOT a. (ibranice sözc.). Yahudi. Bazı dindar Yahudiler'in şakaklarında bıraktıkları saç buklelerine verilen ad. (Peotlar Doğu Avrupa ya da Doğu yahudi topluluklarının bazı üyeleri ve hasid topluluklarının yandaşları tarafından da bırakılır.)

PEOTA a. (venedik lehçesinde sözc.). Adriya denizi'nde kullanılan, büyük ve çok hafif gondol.

PEPE ya da **PEPEME** a. Dudak sesleriyle başlayan sözcükleri, heceleri birden söyleyemeyen, yineleyerek kesik kesik konuşan kimse.

PEPE (Florestano), italyan yurtsever (Squillace, Calabria, 1778 - Napoli 1851). Önce Partenopea Cumhuriyeti'ne, sonra kral Joseph'e ve Murat'ya hizmet etti. General, Napoli valisi (1815), 1820'de devrimci hükümetin üyesi oldu. Sicilya'nın ayrılmasına karşı çıktı, ılımlı politikası beğenilmedi ve istifa etmek zorunda kaldı.

PEPE (Guglielmo), italyan milliyetçi (Squillace, Calabria, 1783 - Torino 1855). Pepe Florestano'nun erkek kardeşi. Championnet'ye hizmet edip Fransa'ya sığındıktan sonra, italyan lejyonuyla İtalya seferine katıldı (1800). Napoli'yi ayaklandırmaya çalıştı (1802), mahkûm oldu ve sonra affedildi (1805). Kral Joseph ve Murat'ya hizmet etti; baron unvanını aldı (1810); tümgeneral (1813) oldu. Napoli isyanını yönetti (temmuz 1820). Ama Rieti'de Avusturyalılar tarafından yenilgiye uğratıldı (7 mart 1821).

PEPE MEHMET PAŞA → MEHMET PAŞA Pepe.

PEPEÇURA ya da **PAPAÇURA** a. *Yörs.* Şeker katılmış kokulu kara üzüm suyunu nişasta, buğday ya da mısır unundan biriyle koyulaştırarak yapılan bir tür pelte. (Daha çok D. Karadeniz bölgesine özgü bir tatlıdır.)

PEPEL, Sierra Leone'de liman; Freetown'ın K.-D.'sunda. Lunsar'da çıkarılan demir madenleri demiryoluyla Pepel'e taşınarak burada gemilere yüklenir.

PEPELEME a. Pepelemek eylemi.

PEPELEMEK gçz. f. Pepe gibi konuşmak.

PEPELİK ya da **PEPEMELİK** a. Pepe olma durumu.

PEPELLER, yaklaşık 100 000 (1990) nüfuslu ve dil bakımından batı atlantik grubuna bağlı Gine-Bissau halkı. Tarım, hayvancılık ve ticaretle geçinir, geniş aileler biçiminde çitle çevrili semtlerde yaşarlar. Siyasal iktidar güçten yoksun reisliklerin elinde toplanmıştır. Genellikle anayerlidirler. Toplumsal katmanlaşmadan uzak ve görece eşitlikçi bir biçimde örgütlenmişlerdir.

PEPEME → PEPE.

PEPEMELİK → PEPELİK.

PEPERİNO a. (ital. *peperino;* geç lat. *piperinus*, klas. lat. *piper,* karabiber'den). Petrogr. Volkanik tüf ya da breş. (Özellikle Roma bölgesinde bulunan, külrengin-de, yumuşak ve gevrek, yer yer karabiber taneleriyle kaplanmış gibi taneli görünümlü bir kayaçtır. Cumhuriyetçi Roma'nın önemli büyük yapıları bu malzemeyle inşa edilmiştir.)

PEPERİT a. (fr. *pépérite*). Petrogr. Karabiber tanelerini andıran volkanik cam sferolitler içeren kireçtaşı ya da marn.

PEPEROMYA a. Bütün sıcak bölgelerde, özellikle de Amerika'da yetişen biryıllık ya da çokyıllık otsu bitki. (Peperomyanın 400 türü, yapraklarındaki renkli benekler ve lekeler nedeniyle süs bitkisi olarak aranan bitkilerdir. Bil. a. *peperomia;* karabibergiller familyası.)

PEPEYİ (Haluk Nihat), türk şair (Selanık 1901 - İstanbul 1972). Mülkiye mektebi'ni bitirdi (1921). Öğretmenlik, bucak müdürlüğü (1922-1924), kaymakamlık, İstanbul' da vali muavinliği (1939-1940) görevlerinde bulundu. Emniyet genel müdürlüğü (1946-1947); Siirt, Erzurum (1943), Antalya (1945), Kütahya (1950) valiliği yaptı. Kütahya (1954) ve İstanbul'dan (1957) milletvekili seçildi. Hece ölçüsüyle yazan Faruk Nafiz, Orhan Seyfi çizgisini izledi. Şiirlerinde sevgi ve kahramanlık temalarını işledi. "Şah İsmail ile Gülizar", "Tahir ile Zühre" gibi halk hikâyelerini şiir diliyle anlattı (*Geçmiş zaman masalları*, 1928; *Türk destanına giriş*, 1934). Yakın dönemin olaylarını konu edinen çağdaş destanlar yazdı (*Çanakkale destanı*, 1936; *Mütareke destanı*, 1938).

PEPİ, VI. hanedandan iki firavunun adı (İ.Ö. 2420'ye doğr. - 2260), ehramları Sakkare'dedir. Bu iki firavunun saltanat dönemleri arasında, Pepi I'in oğlu ve Pepi II'nin ağabeyi olan Merenre'nin kısa süreli saltanatı yer alır. —PEPİ I, yaklaşık yarım yüzyıl saltanat sürdü, hareketli ve güçlü bir hükümdardı, aynı zamanda imar işlerine büyük bir önem verdi (Tanis, Bubastis, Abydos, Koptos, Denderah tapınakları); Asya yönünde ticari ve askeri seferleri

artırdı: Sina yarımadasında, Kenan ülkesindeki Berberiler'e karşı ve Nübye'ye. —PEPİ II, tahta çıktığında 6 yaşındaydı, 94 yıl saltanat sürdü (dünya tarihinde bilinen en uzun saltanat süresi). Afrika'nın içlerine doğru uzanan seferler tertip etti (özellikle Hirhuf* seferleri), fakat saltanatının sonlarına doğru, yaşlı kralın zayıf düşmesi, güçlü bir soylu sınıfının yurt yönetiminde söz sahibi olması ve gittikçe bağımsızlaşan bazı monarklar, merkezi iktidarın temellerini yavaş yavaş kemiren birtakım sorunlar ortaya çıkardılar. Pepi II' nin ölümünden sonra ülke, anarşi içine düştü (birinci ara* dönem).

PÉPİN Herstallı (Genç PÉPİN, —denir) [635/640'a doğr. - Jupille 714], Austrasia saray yöneticisi. Austrasia yönetimini ele geçirdi, sonra Tertry'de yendiği (687) Neustrialılar'ı egemenliği altına aldı ve Frank krallığı'nın birliğini sağladı. İstilacı Frieslandlılar'ı uzaklaştırdı. Yerine gayrımeşru oğlu Charles* Martel geçti.

PÉPİN, Kısa —denir (Jupille 715'e doğr. - Saint-Denis 768), saray yöneticisi (maire du palais) [741-751], sonra Franklar'ın kralı (751-768). Charles Martel'in küçük oğlu; önce Neustria, Bourgogne ve Provence'ın hükümdarıydı (Austrasia ağabeyi Carloman'ın [741-747] payına düşmüştü). Carloman tahttan çekilince (747) Frank krallığı'nın tek hâkimi oldu. Papa Zacharias'ın onayıyla, merovenj kralı Childerich III'ü tahtından indirerek kendini Franklar'ın kralı seçtirdi ve aziz Bonifacius tarafından kutsandı; böylece Karolenj hanedanını kurmuş oldu. Papa Stephanus II, Lombardlar'a karşı onun desteğini sağlayabilmek için Pépin'i ve iki oğlunu kutsadı. Lombardlar'ı yenen Pépin, Ravenna eksarhlığını "aziz Petrus"a adadı (Kilise devletleri'nin kuruluşu]). Müslümanlardan Septimania'yı (752-759), dük Waifre'den (760-768) de Aquitania'yı aldı. Ölmeden önce topraklarını oğulları Carloman ile, geleceğin Charlemagne'ı Charles arasında bölüştürdü.

PÉPİN I (803 - Poitiers 838), Aquitania kralı (817-838). Sofu Louis ile Ermengarde'ın ikinci oğlu olan Pépin, krallık unvanını aldığında (817), zaten Aquitania'yı yönetiyordu. Kardeşleri Lothar ve Ludwig gibi, en küçük kardeşleri Charles'ı kıskanan Pépin, birkaç kez babasına başkaldırdı (830, 831, 833) ve topraklarının genişletilmesi karşılığında babasına bağlılığı kabul etti.

PÉPİN II (823'e doğr. - Senlis 865'e doğr), Pépin I'in oğlu ve ardılı. Sofu Louis'nin vasiyetiyle amcası Kel Charles'a bırakılan, ardından Verdun antlaşması'yla (843) paylaşılan Aquitania için amcasıyla mücadele etti. Norman korsanlarıyla işbirliği yaptı. Esir düştü (852-854, sonra 864) ve hapiste öldü.

PEPLİS a. (lat. *peplis;* yun. *peplis*'ten). Avrupa'da, Afrika'nın kuzeyinde ve ılıman Asya'da yetişen, nemli yerleri seven, pembe çiçekli biryıllık otsu bitki. (*Lythraceae* familyası.)

PEPLOS a. Esk. Yun. Vücudu saran ve üst kısmı gövde üstüne kapanan dikdörtgen kumaştan yapılmış yünlü kadın giysisi. (Bu giysi iki tokayla omuzlara tutturulur, sağ tarafı ya açık bırakılır ya da tokalarla kapatılırdı. Peplos genellikle yaka kısmının az çok kabarık durmasını sağlayan bir kemerle giyilirdi.)
—Virol. Bazı virüslerin üzerinde bulunan kılıf (her zaman bulunmayabilir).

PEPOLİ, XI. yy.'dan beri Bologna'ya yerleşmiş bulunan soylu italyan ailesi. —XIV. yy.'da ROMEO (öl. Avignon 1324) ve oğlu TADDEO (öl. 1347) welfe partisi lideriydiler. —XIX. yy.'da, Pepoli ailesinden iki kişinin sivrildiği görülür: CARLO (Bologna 1796 - *ay. y.* 1881), yurtsever ve yazar, Leopardi'nin dostu; V. Bellini'nin *Puritanis*'inin (1835) librettosunu yazdı ve kendi şiir ve düzyazı yapıtlarını yayımladı (1880); —GIOACCHINO NAPOLEONE (Bologna 1825 - *ay. y.* 1881), ana tarafından Murat' nın torunu. Avusturyalılar'a karşı İtalya'nın bağımsızlığı mücadelesine katıldı. Maliye bakanı (1859), Romagna meclisi'nde milletvekili (1860), Tarım bakanı (1862) oldu; 1863'te tam yetkili temsilci olarak, eylül 1864 anlaşması'na imza koydu. 1868'de senatör oldu.

PEPON a. (fr. *pépon;* yun. *pepon,* kavun, salatalık'tan). Kavun, karpuz, hıyar gibi tek boşluklu, çeperden eteneli ve çeperi etli meyvelere verilen ad.

PEPPERMİNT a. (ing. *peppermint; pepper,* biber, *mint,* nane'den). Özellikle kokteyllerde kullanılan nane likörü.

PEPPİNG (Ernst), alman besteci (Duisburg 1901 - Berlin 1981). 1953'ten başlayarak Berlin Yüksek müzik okulu'nda besteleme dersleri verdi. Özellikle Rönesans çokseslliliği ve Luther koraliyle ilgilendi. Protestan dinsel müziğinin başlıca çağdaş temsilcileri arasına girdi (3 senfoni, *Te Deum,* motetler, *Çile*'ler).

PEPSİN a. (fr. *pepsine;* yun. *pepsis,* pişme, olgunlaşma'dan). Bütün hayvanların mide özsuyunda bulunan ve yiyeceklerdeki proteinlerini soğurabilir ve özümlenebilir maddelere dönüştürmeye yarayan sindirim enzimi.
—ANSİKL. Pepsin proteinlerin aromatik aminli asitlerinin aminli ve karboksilik gruplarının bağları üzerinde etki gösterir. En uygun etki pH'si 1,7 ile 2,2 arasında, yani çok asitli ortamda yer alır.
—Eczc. Tıpta kullanılan pepsin domuzun mide mukozasından elde edilir. Mide yetmezliğine karşı ve mide-onikiparmakbağırsağı ülserlerinde yara iyileştirici olarak kullanılır.

PEPSİNOJEN a. (fr. *pepsinogène*). Biyokim. Mide fundusunun başlıca hücrelerince salgılanan ve etkin olmayan pepsin öncüsü. (Asit ortamda pepsinojen pepsine dönüşür; bir defa başladıktan sonra bu dönüşüm süreci özkataliz tepkimesine yol açar.)

PEPSİS HEROS a. Zarkanatlıların en irisi. (Kanat açıklığı 10 cm'yi bulabilir. Parlak siyah, kadifemsi mavi ya da ipeksi yeşil renklidir. En iri örümceklere bile saldırarak avlar. Sokması çok acı verir. *Pepsis* cinsi üyeleri Amerika'ya yayılır. *Pompilidae* familyası.)

PEPTİDAZ a. (fr. *peptidase*). Biyokim. Peptitler ve polipeptitler üzerinde etkin olan, ama daha karmaşık proteitler üzerinde etkin olmayan proteolitik enzim. (Peptidazlar sindirim sırasında pepsin ile tripsinin etkisini uzatır.)

PEPTİDİK sıf. (fr. *peptidique*). Biyokim. **1.** Peptide ilişkin olan. **—2.** *Peptidik bağ,* iki aminoasit arasındaki bağ; birinci aminoasidin karboksil grubu ile ikinci aminoasidin aminli grubu arasından bir su molekülünün atılmasıyla meydana gelir.

PEPTİK sıf. (fr. *peptique;* lat. *pepticus;* yun. *peptikos,* sindirime yardımcı olan' dan). *Peptik ülser,* bir mide ameliyatından (gastro-enterostomi ya da kısmi mide çıkarılması) sonra mide ya da incebağırsak mukozası üzerinde ortaya çıkan ülser.

PEPTİT a. (fr. *peptide*'den). Bir peptit bağı ile birleşmiş kısıtlı sayıda aminli asitler birliğinden oluşan hafif molekül ağırlıklı peptit. (En önemlisi glutatiyondur.)

PEPTİTOGLİKAN a. (fr. *peptidoglycane*). MÜREİN'in eşanlamlısı.

PEPTOJEN sıf. (fr. *peptogène*). Fizyol. Mide özsuyu salgısını kolaylaştırma ya da artırma özelliği olan maddeye denir.
◆ a. Peptojen madde.

PEPTON a. (fr. *peptone*). Biyokim. Proteolitik bir enzimin (pepsin, papain, pankreatin, vb.) et, balık, fibrin, kazein, kan gibi proteinli bir maddeyi etkilemesi sonucunda ortaya çıkan aminoasit ve polipeptit karışımı. (Peptonlar sindirim bozukluklarında ve bazı besin kaynaklı alerjik tepkileri önlemek için duyarsızlaştırıcı olarak tavsiye edilir.)

PEPTONAT a. (fr. *peptonate*). *Demir peptonat,* demir klorürün bir pepton çözeltisinde etkimesiyle ortaya çıkan bileşik. (Demir eksikliğine bağlı kansızlıklarda kullanılan demirli, tonik ve onarıcı bir ilaçtır.)

PEPTONLAŞMA a. Biyokim. Bir proteolitik enzimin etkisiyle proteinlerin peptinlere dönüşmesi.

PEPUSCH (Johann Christoph), alman besteci (Berlin 1667 - Londra 1752). 1700' e doğru Londra'ya yerleşti. Müzikle ilgili çeşitli görevlerde bulundu. Chandos dükünün müzik yönetmenliği de bunlardan biridir. *The Beggar's Opera* adlı opera -baladı 1728'de büyük başarı kazandı. 1735'te, genç müzikçiler yetiştiren Londra Eski müzik akademisi'ni yeniden düzenledi. Operalardan başka kantatlar, odlar, anthem'ler, sonatlar ve konçertolar besteledi.

PEPUZA. Tar. coğ. Anadolu'nun Phrygia bölgesinde kent; yeri kesin değildir, ancak Kiepert haritasında Işıklı gölünün B.'sında, Büyük Menderes nehrinin K.'inde, Uşak' ın Karahallı ilçesinin G.'inde gösterilmiştir. Hierokles kentin piskoposluk merkezi olduğunu bildirir.

PEPYS (Samuel), ingiliz yazar (Londra 1633 - Clapham, Londra yakınında, 1703). Amirallik sekreteri ve Royal Society'nin başkanıydı, 1660-1669 arasındaki Londra' nın yaşamı üzerine bir *Diary* (Günlük) yazdı. Gizli harflerle yazılan ve John Smith (1819-1822) tarafından çözülen bu günlük, 1825'te yayımlandı. Günlüğünde Charles II'nin taç giymesini, Londra'daki veba ve yangını anlatan ve özellikle de bir burjuva ailesinin iç dünyasını aktaran Samuel Pepys, tuhaflığını, kendini gösterme merakını, çapkınlık serüvenlerini, örnek memur gayretkeşliğini ortaya koyuyor ve çağının müzik yaşamı üzerine birçok bilgi veriyordu.

PER, -rri a. (fars. *per, perr*). *Esk.* **1.** Kanat. **—2.** Kuş kanadındaki iri, büyük tüyler. **—3.** *Perr ü bal,* kol ve kanat. ‖ *Per-aver,* hızla uçan. ‖ *Per-küşa,* uçucu.

PER a. (fr. *paire*). Oy. ÇİFT'in eşanlamlısı.

PER- (fr. *per-*). Kım. En büyük yükseltgenme derecesini gösteren önek.

PERA, İstanbul'un Bizans döneminde yerleşim alanı olmayan Beyoğlu kesimine, karşı yaka, öte anlamında verilen ad. (→ BEYOĞLU.)

Pera Palas, İstanbul'da, Tepebaşı'nda otel. Ortakları arasında uluslararası Wagon-lits'in de bulunduğu bir şirket tarafından bir italyan mimara yaptırıldı (1892). Osmanlı dönemindeki ilk çağdaş otel olarak kabul edilir. Birçok ünlü kişinin uğrak yeri olan otel, özellikle mütareke yıllarında ününün doruk noktasına erişti. Atatürk' ün kaldığı oda Cumhuriyet'ten sonra müzeye dönüştürüldü. Otel, ilk kiracısı (sonra sahibi) olan Bogosaki'den sonra birçok

Bk. resim sayfa 9276

vakıf ve şirket arasında el değiştirdi. Günümüzde bir şirket tarafından işletiliyor. Otelin mülkiyeti ise ortaklaşa Darüşşafaka, Darülaceze ve Verem savaş derneği'nindir.

PERACARİDA a. *Malacostraca* altsınıfından kabuklular üsttakımı. (Üyelerinin temel özelliği, göğüs ayaklarına eklenmiş kuluçka odası görevi yapan yapracıklardır [yumurta olgunlaştırma keseleri].)

PERAGALLO (Mario), italyan besteci

Scala

peplos
Agorakritos'un
Demeter heykeli
(Paros'ta Pheidias atölyesi)
mermer, İ.Ö. 420
Eleusis müzesi

National Portrait Gallery

Samuel **Pepys**
John Hayls'ın
bir portresinden ayrıntı
National Portrait Gallery, Londra

Pera Palas
İstanbul

(Roma 1910). Besteciliğe, gerçekçi *(verismo)* üslupta operalarla (*Ginevra degli Almieri*, 1937; *Lo Stendardo di San Giorgio*, 1941) başladı. 1947'de diziselciliğe yöneldi (*Keman konçertosu*, 1954; orkestra için *Forme sovrapposte*, 1959). Uluslararası çağdaş müzik derneği'nin İtalya şubesinin sekreterliğini (1950-1956), sonra da başkanlığını (1956-1960, ikinci kez 1963) yaptı. 1950-1954 arasında Accademia Filarmonica Romana'nın sanat yönetmeniydi.

PERAİA ("karşı, öteki ülke"). Tar. coğ. Thasos (Taşoz) Peraiası (Trakya kıyısı), Samos (Sisam) Peraiası (İonia kıyısı), Rodos Peraiası (Karia kıyısı) vb. bir kıyıya yakın adaların kıtasal topraklarına verilen ad. —Ürdün'ün D.'sunda Ammonoğulları'nın eski ülkesine Hasmonlar zamanında verilen ad. Peraia, siyasal çalkalanmalar sonunda, Maverai Ürdün'ün orta çığırından, Lut gölüne kadar olan Ürdün arazisini kapsadı.

PERAK, Malaysia'da ırmak, Malezya'da; 270 km. Perak, Tayland ve Malezya sınırındaki dağlardan doğar, G.'ye doğru akar ve Malakka boğazında son bulur. Hidroelektrik tesisler (Çenderoh).

PERAK, Malaysia'da eyalet, Malezya'nın kuzey-batısında; 21 005 km^2; 2 143 000 nüf. (1988). Merkezi *İpoh*. Perak havzasını kapsar. Kıyıda pirinç, hevea ve hindistancevizi yetiştiriciliği. Zengin maden kaynakları: kalay, kurşun, çinko. —Tar. XVI. yy.'da müslüman olan bu prenslik 1765'te (1650'den başlayarak burada yerleşmiş olan) Hollandalılar ile, 1818'de de İngilizler ile antlaşmalar imzaladı. Sultan 1874'te ingiliz himayesini kabul etti ve 1957'de ülke, Malaysia Federe Devletleri'nden biri oldu.

PERAKENDE sıf. (fars. *perakenden*, dağılmak'tan *perākende, perakender,* dağıtmak'tan). **1.** *Esk.* Düzenli olmayan, dağınık şey için kullanılır. **—2.** Bir malın tüketicinin ihtiyacına göre tek tek ya da birkaç parça olarak satılmasına dayanan satış biçimi için kullanılır: *Perakende satışımız mevcuttur. O dükkân toptancıdır, perakende satış yapmaz.* (Karşt. TOPTAN.) **—3.** Bu biçimde alınan ya da satılan şey için kullanılır: *Perakende mal.*
—*Esk.* *Perakende-dil, perakende-hatır,* üzüntülü, üzülmüş gönül. ‖ *Perakende-gu,* saçma sapan, anlamsız konuşan.
—Ask. Hastalık vb. nedenlerle olduğu kadar başka hizmetler dolayısıyla eğitimden ve asıl görevinden ayrı kalmış erata verilen ad.
—Ask. denizc. Eskiden savaş gemilerinde yardımcı ve özel işlerde kullanılan emir eri, yazıcı, kumanyacı, aşçı, terzi, büfe görevlisi erlere verilen genel ad. ‖ *Perakende bölüğü,* büyük savaş gemilerinde, perakende erlerinden kurulan bölük.
—İkt. tar. Eskiden dağınık alacak ve borçların yazıldığı deftere verilen ad.
—Tic. *Perakende ticaret,* toptan ya da yarı toptan mallar satın alıp bunları, tüketicilerin gereksinimine göre küçük miktarlarda yavaş yavaş satmak biçiminde yapılan ticaret.
—Verg. huk. *Perakende satış vesikaları,* birinci ve ikinci sınıf tüccarların fatura vermek zorunda olmadıkları durumlarda, özellikle küçük bedeller karşılığı yapılan satışlar için verdikleri belgeler. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Verg. huk. Vergi usul kanunu'na göre, perakende satış vesikaları şu belgelerden oluşur: kasa ya da satış fişleri; kasa ya da satış fişlerinin dökümünü içeren günlük bordrolar; makineli kasaların kayıt ruloları, rulosuz makinelerde günlük satış toplamının yapıldığı fişler; işletme vergisi yükümlülerinin bu vergiyle ilgili olarak düzenledikleri perakende satış belgeleri; sinema, plaj ve yolcu taşımacılığı gibi işletmelerde biletler. Perakende satış vesikası vermek zorunda olup da bunları kullanmayanlara, kullanmadıkları her belge için özel usulsüzlük cezası kesilir.

PERAKENDECİ a. Perakende satış yapan tüccar. (Karşt. TOPTANCI.)

PERAKENDECİLİK a. Perakende olarak yapılan alışveriş.

PERAMELİDAE a. Zool. KESELİPORSUKGİLLER familyasının bilimsel adı.

PERAN → PERRAN.

PERANEMA a. Mekik ya da silindir biçiminde hücreli kamçılı protist cinsi. (Bir yutak organı, bu organın da iki kamçısı vardır; kamçılardan biri önde sürüklenir. Durgun sularda çok yaygın olan bu hayvanlar öglenalarla beslenir. *Peranemidae* familyasının örnek tipi.)

PÉRARD (Albert), fransız fizikçi ve ölçübilimci (Neuilly 1880 - Valence 1960). Uluslararası ağırlıklar ve ölçüler bürosu'nun müdürü oldu (1936), Bilimler akademisi üyesiydi (1943), ışık girişimlerinden yararlanarak sanayi tipi kalibreleri ölçmek için kullanılan bir yöntem tasarladı, tekrenkli ışımaları inceledi, atmosfer havasının 0 °C ile 100 °C arasında kırılmasıyla ilgili bir formül buldu.

PERARSENAT a. (fr. *perarseniate*'tan). Anorg. kim. Formülü $MAsO_4$ olan tuzların genel adı; M, birdeğerli bir metali gösterir.

PERASETİK ya da **PEROKSOASETİK** sıf. (fr. *peracétique*'ten). Org. kim. *Perasetik* ya da *peroksoasetik asit,* formülü $CH_3—CO—O—OH$ olan perasit.
—ANSİKL. Arı durumda tek başına elde edilemeyecek kadar kararsız olan perasetik asit, suyun asetil peroksit, hidrojen peroksidin asetik anhidrit ya da oksijenin asetaldehit üzerine etkimesi sonunda oluşur. Özellikle oksijenin asetaldehit üzerine etki ettirilmesinin, asetik asidin sanayisel üretiminde büyük bir önemi vardır. Tüm perasitler gibi perasetik asit de kuvvetli bir yükseltgendir. Karma anhidriti, yani asetil peroksit ($CH_3—CO—O—O—CO—CH_3$) patlayıcı, katı bir maddedir.

PERASİT a. (fr. *peracide*). Org. kim. Genel formülü R—CO—O—OH olan organik peroksi- ya da peroksoasitlerin genel adı.
—ANSİKL. Perasitler, kararsız olmaları yüzünden çok ender olarak tek başlarına elde edilebilir, ama buna karşın metakloroperbenzoik asit ile paranitroperbenzoik asit, piyasada satılabilecek kadar kararlıdır. Hidrojen peroksidin asit anhidritleri ya da suyun açil peroksitler (RCO—O—O—COR) [bu bileşikler, baryum peroksidin asit klorürlere (RCOCl) etkimesi sonunda elde edilir] üzerine etkimesiyle hazırlanan perasitler, çok özgül yükseltgenlerdir; alkenleri epoksitlere, aminleri amin oksitlere, sülfürleri sülfoksitlere, aldehitleri asitlere ve ketonları esterlere dönüştürürken bir oksijen atomu aktarırlar.

PERATİA. Tar. coğ. Karadeniz'in K.'inde ülke; XIII. yy.'da Trabzon rum imparatorları "Trapezos, İberya ve Peratia'nın kralı" unvanını taşırdı.

PERBENZOİK ya da **PEROKSOBENZOİK** sıf. (fr. *perbenzoïque*'ten). Org. kim. *Perbenzoik* ya da *peroksobenzoik asit,* formülü $C_6H_5—CO—O—OH$ olan asit; çoğunlukla alkenleri epoksitlere dönüştürmekte kullanılır.

PERBORAT ya da **PEROKSOBORAT** a. (fr. *perborate*'tan). Anorg. kim. Bileşiminde, boratlara göre daha çok oksijen bulunan tuzların genel adı. (Soğukta suyla bozunarak hidrojen peroksit veren bu maddeler [örneğin sodyum perborat, $NaBO_3 \cdot 4H_2O$], öteki pertuzlar gibi kimi çamaşır sularında ve eczacılıkta kullanılır.)

PERBROMÜR a. (fr. *perbromure*). Anorg. kim. Molekülünde, normal bromür molekülüne göre daha çok brom bulunan bromür (MBr_3, MBr_5, MBr_7).

PERCE kayası, Kanada'da Gaspésie (Québec) kıyısında yalıyar. Yüksekliği 88 m'dir; doğal kemerler içerir. Turistik yer.

PERCEVAL (John), 2. **Egmont** kontu, ingiliz siyaset adamı (Londra 1711 - *ay. y.* 1770). Kral George III'e yaklaşmak amacıyla whig partisinden ayrıldı, böylece amirallik birinci lordu oldu (1763-1766).

PERCEVAL (Spencer) ingiliz siyaset adamı (Londra 1762 - *ay. y.* 1812). John Perceval'in oğlu. 1796'da whiglerden milletvekili seçildi, Pitt'in politikasını destekledi ve torylere yaklaştı. 1807'de Portland hükümetinde Maliye bakanı, 1809'da da onun yerine Başbakan oldu. Kişisel çabasıyla İngiltere'nin 1810-11 bunalımını atlatmasını sağladı.

Perceval ya da **Graal kontu,** Chrétien de Troyes'nin yarım kalmış ve Avrupa'ya özgü bir miti anlatan, sonuncu romanı (1190'dan önce). Annesinin itirazlarına aldırmayan Perceval şövalyeliği seçer ve kral Arthur'un sarayında şövalyeliğe hak kazanır. Graal şatosu'na vardığında gizemli bir ayine tanık olur ve o sırada, utangaçlığı ve sesini çıkarmayışı yüzünden, kralı sağlığına ve ülkesini berekete kavuşturacak sınavda başarısız olduğunu öğrenir.

PERCHE, Fransa'da bölge, Normandiya, İle-de-France ve Maine sınırlarında. Orne, Sarthe ve Eure-et-Loir *département*'ları arasında paylaşılmıştır.

PERCHMAN a. (ing. sözc.). Sine. ve TV. Bir çekim sırasında konuşan kişiye doğru, üzerinde mikrofon olan bir sırık tutan görevli.

PERCİDAE a. TATLISULEVREĞİGİLLER familyasının bilimsel adı.

PERCİER (Charles), fransız mimar ve dekoratör (Paris 1764 - *ay. y.* 1838). 1786'da Akademi büyük ödülü'nü kazandı, Roma'da, Peyre'nin atölyesindeyken tanıştığı arkadaşı Fontaine ile buluştu. Devrim sırasında Fontaine ile birlikte, antik üsluptan esinlenen mobilyalar tasarladı (bunlar Jacob tarafından üretildi) ve

Opera için dekorlar hazırladı. İki mimarın birlikte gerçekleştirdikleri ilk önemli yapı, Malmaison'un Birinci konsül için konut olarak düzenlenmesidir; daha sonra Carrousel zafer takını yaptılar, Louvre ve Tuileries saraylarında önemli işlerle görevlendirildiler. Napoléon I döneminde düzenlenen tüm ulusal şenliklere de emekleri geçti. Empire üslubunun ustaları sayılan Percier ve Fontaine, birlikte mimarlık derlemeleri yayımladılar. (→ FONTAİNE.) Percier, ayrıca Horatius'un ve La Fontaine' in (Didot) birer kitabını resimledi, 1812' den sonra özellikle eğitimci olarak çalıştı.

PERCİFORMES a. LEVREKBALIĞIMSILAR takımının bilimsel adı.

PERCOİDEA a. Levrekbalığımsılar takımından, tatlısu levreği, çipura, tatlısu melekbalığı ve gularya gibi türleri içeren alttakım. (Birçok familyası vardır.)

PERCOPSİDAE a. (yun. *perke,* tatlısu levreği, ve *ops,* göz'den). Kuzey Amerika' nın tatlısularında yaşayan kemiklibalık familyası. (Üyeleri, sırtındaki yağ yüzgeciyle alabalığa, sırt, anus ve karın yüzgeçlerinin ışınlarıyla tatlısu levreğine benzerler. Su böcekleri ve küçük kabuklularla beslenirler.)

Percussions de Strasbourg *(les),* fransız vurmalı çalgılar topluluğu. 1961'de kuruldu. Başlangıçta "Groupe instrumental à percussion de Strasbourg" ("Strasbourg Vurmalı çalgılar grubu") olan adını 1966'da değiştirdi. Hemen hemen tüm ülkelerin 100'ü aşkın vurmalı çalgısını (idyofonlar ve deriliLer) kullanan bu grup, Avrupa'da tektir. Çağdaş besteciler, bu grup için özel bir dil ve repertuvar oluşturdular.

PERCY, Kuzey İngiltere'de baronlar ailesi. Fatih William'ın arkadaşlarından William of **Percy** (1030'a doğr.-1096) tarafından kuruldu; Fatih William aileye Yorkshire ve Lincolnshire'de büyük bir fief verdi. XIV. yy.'dan başlayarak Percy ailesi Neville ve Cliffordlar'ın da önüne geçerek Kuzey İngiltere'nin en önemli ailesi oldu. Ailenin üyeleri, sık sık İskoçya markalığının muhafızlığını üstlendiler.

PERCY (Henry DE), ingiliz soylu (1272'ye doğr. - 1315), Robert Bruce'un zaferleri sonucunda İngiltere'ye geri püskürtülünceye kadar, Edward I'in iskoçya siyasetinin en etkin uygulayıcılarından biriydi. Durham piskoposundan topraklar satın aldı. Bunlar arasında özellikle Alnwick, zamanla ailenin ana yerleşim merkezini oluşturdu. —Oğlu HENRY (1299'a doğr. - 1352), 1346'da İskoçyalılar'a karşı Neville's Cross zaferini kazandı.

PERCY (Henry), 1. **Northumberland** kontu, ingiliz soylu (1342 - Bramham Moor 1408). Neville ailesinden bir kadınla evlenerek bölgesel gücünü artırdı. Oğlu "Hotspur" ile birlikte, 1399'da Richard II' nin yerine lancasterli Henry IV'ün geçmesiyle sonuçlanan devrimde belirleyici bir rol oynadı. Ancak çok geçmeden oğlu ile kral arasında bir anlaşmazlık doğdu. Henry IV'e karşı başlatılan bir ayaklanma sırasında öldürüldü. Bu yüzden unvan ve mallarına elkondu.

PERCY (*sir* Henry), **Hotspur** denir, ingiliz soylu (1364 - Shrewsbury yakınında 1403), öncekinin büyük oğlu. 1399'da babasıyla birlikte Richard II'ye karşı lancesterli Henry'nin yanında yer aldı. Henry IV Doğu İskoçya markalarını koruma görevini, ardından Kuzey Wales'deki yargılama yetkisini ona verdi. Percy yeni başarılar kazandıysa da kralın hizmetlerini yeterince değerlendirememesi üzerine 1402' de onunla bozuşarak babasını da kendi isyanına sürükledi. Richard II'nin yaşadığını ileri sürerek Cheshire'ı ayaklandırmaya girişti; ancak krallık ordusu tarafından Shrewsbury yakınında yenilgiye uğratıldı ve öldürüldü (temmuz 1403).

PERCY (Henry), 2. **Northumberland** kontu, ingiliz soylusu (1394 - Saint Albans 1455), sir Henry Percy'nin oğlu. 1406'da elinden alınan bütün unvanlarını ve ailesinin mallarını 1414'te Henry V ona geri verdi. Bu davranıştan dolayı minnet duyan yeni earl, bundan böyle ateşli bir lancester yandaşı oldu; Saint Albans'da yorkçular tarafından öldürüldü. —İki oğlu, HENRY, 3. **Northumberland** kontu (1421 - Towton 1461) ve sir RALPH (1425 - Hedgley Moor 1464), yorkçulara karşı mücadele ederken (ikincisi Edward IV' e karşı bir ayaklanmada) öldüler. Edward IV, onların malına elkoydu ve kontluğu, Montagu lordu olan John Neville*'e verdi. Ama Nevilleler'in bağlılığı şüpheli olduğu ve Kuzey' de Percyler'in gücü devam ettiği için kral 1470'te HENRY'ye 4. **Northumberland** kontluğunu (1446-1489) geri vermeyi tercih etti. Bu kont, 1485'te Henry VII ile birleşti ve görev başındayken öldürüldü.

PERCY (Hugh SMİTHSON), 1. **Northumberland** dükü (3. kuşak), ingiliz siyaset adamı (1715-1786). Evlilik yoluyla Percyler'in mirasçısı oldu. Parlamento kararıyla onların adını alarak İrlanda lord-lieutenant'ı oldu (1763-1765), George III'ü çok etkiledi.

PERCY (Thomas), ingiliz bilgin (Bridgnorth, Shropshire, 1729 - Dromore, İrlanda, 1811). *Reliques of Ancients English Poetry* (Eski ingiliz şiirinin kutsal emanetleri) [1765] adlı yapıtıyla balad modasını başlattı ve romantik şairleri etkiledi. Dromore piskoposluğuna atandı (1782), İzlanda *Edda'*larının *Northen Antiquities'*de yayımlanan (1770) ilk ingilizce çevirisinden başka, çinceden, ibraniceden ve ispanyolcadan çeşitli çeviriler yaptı.

PERCYLİT a. (fr. *percylite;* ingiliz mineralog J. *Percy'*nin adından). Miner. Kübik sistemde yer alan hidratlı doğal kurşun ve bakır oksiklorür.

PERCZEL (Mór), macar general (Bonhyhád, Tolna, 1811 - *ay. y.* 1899). Askeri mühendisti, 1840'ta milletvekili seçildi. 1848 devrimi sırasında, gönüllülerden kurulu bir birliğin başına geçti ve Jelačić komutasındaki hırvat birliklerini yendi. Kendisi de yenilince, düzenli macar ordusuna katıldı, ama 1849'da ayrıldı. Tisza gerisine püskürtüldü, Görgey tarafından görevden uzaklaştırıldı. Ancak, yeniden on bin asker toplayarak Dembiński ile birleşti ve Temesvár'da yararlık gösterdi. Macar bozgunundan sonra yurtdışına gitti, 1867'de Macaristan'a döndü, milletvekili seçildi.

PERÇEM a. (fars. *perçem*). **1.** Kâkül. **—2.** Zootekn. Yelenin üst ucundan, iki kulak arasından alna düşen kıl demeti: *Atın kızıl perçemleri.* **—3.** Eskiden başlarını kazıtan erkeklerin tepede bıraktıkları saç tutamı. **—4.** Mızrağın, bayrağın, vb. tepesine takılan püskül.

—Esk. berbl. *Sine perçemi,* erkeklerin göğüs kıllarını kazıtıp yalnızca ortada bıraktıkları kıl tutamı. (XVIII. yy. sonundan başlayarak yaygınlaşan "cezayir kesimi" adlı giyim biçiminin tamamlayıcı öğelerindendi. Ortada bırakılan kıllara nazar boncuğu, inci vb. geçirilir; göğsünde kıl olmayanlar yapıştırma sine perçemi kullanırlardı. Kabadayılar, bıçkınlar arasında moda olmuş bir süslenme biçimiydi.) ‖ *Tepe perçemi,* erkeklerin saçlarını kazıtıp yalnızca tepede bıraktıkları saç tutamı. (Orta Asya' da yaşayan bazı kabileler arasında ve Uzakdoğu'da yaygın bir saç biçimiydi.)

PERÇEMLİ sıf. **1.** Perçemi olan; perçem bırakmış kimse için kullanılır. **—2.** Yelesi uzun at için kullanılır. **—3.** Tepesine püskül takılmış mızrak, bayrak vb. için kullanılır.

PERÇEMLİ DOMUZ a. Bazen ırmak* domuzuna verilen ad.

PERÇİN a. Düz parçaları birleştirmede kullanılan sökülmez öğe; bir ucu şişkin, öbür ucu, birleştirilecek parçalara açılmış delikten sokulduktan sonra ezilen silindir bir çubuktan oluşur. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Al. tak. *Perçin baskısı,* içbükey bir kalıp taşıyan ve bir perçinin çekiçlenmiş ucunu yuvarlaklaştırmada kullanılan alet.

—Denizc. Çelik gemi inşaatında, sac levhaları birleştirmede ya da postalara bağlamada kullanılan ve bir ucunda konik ya da yarım küre biçiminde bir baş bulunan silindirsel demir çubuk. ‖ *Perçin zımbası,* perçin çivilerini çıkarmada kullanılan bir tür çelik zımba.

—El sant. Dövme ya da döküm tekniğinde hazırlanmış metal parçaları çivi ile birleştirme yöntemi. (İslam maden sanatında perçin bakraç, kazan gibi eşyaların oynak kulplarının gövdeye takılmasında, mangal gibi büyük eşyaların ise ayrı parçalar halinde dökülen bölümlerinin birleştirilmesinde kullanılmıştır.)

—Kaynakç. *Alevle perçin sökme,* perçinleri, kesici bir hamlaç yardımıyla, perçin yuvalarının kenarlarını bozmadan sökme. (Onarımda ve demontajda kullanılır.)

—Mak. san. *Perçin altlığı,* tahta üzerine daha geniş bir yüzeyde oturmasını sağlamak için, perçin başı ile tahta arasına konan metal levha.

—Nalbant. Mıhın, tırnağa oturmasını sağlayan küt ve kalkık ucu. ‖ *Perçin bıçağı,* nalı sökmeden önce perçinleri açmak, tırnakla nal arasına yerleştirilip tokmakla üstüne vurularak nalı gevşetmek ve sivri ucu ile tırnakta kalan kırık mıh parçalarını çıkarmak için kullanılan bıçak. ‖ *Perçin yuva bıçağı,* perçin başlarının gömülmesi için tırnağa yuva açmaya yarayan tek ya da çift ağızlı çelik bıçak.

—Teknol. *Perçin çekici,* başın biçimlendirilmesi sözkonusu olmadığında, perçinlemek için kullanılan çekiç. ‖ *Perçin dikişi,* bir birleştirme gerçekleştirmiş perçinlerin dağılım biçimi. ‖ *Perçin keskisi,* kazancıların, perçinleri sökmede kullandıkları alet. ‖ *Perçin sökmek,* perçinlerini çıkarmak; perçinlenmiş parçaları ayırmak. ‖ *Çatal perçin,* ucu, birbirinden ayrılarak alta doğru kıvrılan iki parçaya bölünmüş perçin. (Çatal perçin, karton, kumaş, keçe, deri vb. gibi malzemelerden yapılmış parçaları birleştirmede kullanılır.) ‖ *Delik perçin,* oyuk olan ucu, içine uygulanan bir basınç kuvvetiyle dışa doğru taşırılan perçin. ‖ *Yarık perçin,* çubuğu, yerleştirme anında kıvrılabilecek şekilde yarılmış, yuvarlak başlı perçin türü. ‖ *Yuvarlak başlı perçin,* başı bir küre kapağı biçiminde olan perçin.

—Terz. Kumaşın, derinin gerilme noktalarını sağlamlaştırmaya yarayan çifte metal parça.

—ANSİKL. Mak. san. Perçin, yumuşak çelik ya da demir içermeyen bir alaşımdan yapılır. Bağlantıyı sağlamak için çubuk, birleştirilecek parçalara açılmış ve üst üste getirilmiş deliklere sokulur. Daha sonra çıkıntı bölüm ezilir ve uzunluğu, çubuk çapının 1,3 ile 1,7 katı arasında değişen bir baş biçiminde çekiçlenir. Bu durumda parçalar sıkışır ve bu sıkışmanın sağladığı aderans, perçin bir kayma kuvvetinin etkisinde kalmamak koşuluyla birleştirmenin sağlam olmasına olanak verir. Çapı 10 mm'ye kadar olan çelik perçinler ısıtılmadan takılır; 10 ile 30 mm çapındaki perçinleri takmak için bunları 800 ile 900°C'a, kadar ısıtmak gerekir. Perçinin şişkin bölümü bir karşı perçin baskısının üzerine yerleştirilir ve öbür uçta perçin baskısı ya da oyuk matris, basınç yoluyla perçin başını oluşturur. Bu işlem sırasında, birleştirilecek parçaları bir işkenceyle sıkmak gerekir.

Kalıplanmış mastarlı perçin (çubuğu dolu) en yayın perçin türüdür. *İçi boş boru biçimli perçin,* biri erkek, biri dişi, iki tamamlayıcı parçadan oluşur; bu parçalar basınç yoluyla birbirinin içine girer ve bu da ezme ve bir baş oluşturma işlemini ortadan kaldırır. *Patlamalı perçin'*de çubuğun ucu oyuk ve patlayıcı maddeyle doludur; bu patlayıcı, perçin yerleştirilirken patlatılır ve bu da perçin baskısı kullanı-

mını gereksiz kılar. Bu perçin türü, uçak yapımında, özellikle erişilmesi güç yerlerde çok kullanılır.

PERÇİNLEME a. Perçinlemek eylemi.
—Mak. san. İki öğeyi ezerek, sökülmeyecek biçimde birbiri üzerinde birleştirme.
—Nalbantl. Yerinden çıkmasını önlemek için, çakılan mıhın başını ve ucunu tırnağa yatırma.
—Teknol. Çeşitli öğeleri perçinlerle birleştirmeye dayanan işlem. || *Perçinleme makinesi*, perçin takmada kullanılan makine.

PERÇİNLEMEK g. f. **1.** *Bir şeyi perçinlemek*, perçinle tutturmak. **—2.** Bir çivinin, bir perçinin vb. geçtiği nesnenin öbür yüzünden çıkan ucunu kıvırmak ve ezmek. **—3.** İki ya da daha çok parçadan birini uygun olan diğer parça üzerinde ezerek birleştirmek. **—4.** *Bir şeyi (soyut) perçinlemek*, sağlamlaştırmak, güçlendirmek.
—Mak. san. Bir parçayı, gireceği deliğin kenarındaki küçük çıkıntılardan yararlanarak diğer bir parçayla birleştirmek.

◆ **perçinlenmek** edilg. f. Perçinlemek eylemine konu olmak.

◆ **perçinleşmek** dönşl. f. Arkadaşlık, dostluk, vb. bir ilişki sözkonusuysa, güçlenmek, sağlamlaşmak, pekişmek.

◆ **perçinleştirmek** ettirg. f. Bir dostluğun, bir arkadaşlığın vb. perçinleşmesini sağlamak.

PERÇİNLENME a. Perçinlenmek eylemi.

PERÇİNLENMEK → PERÇİNLEMEK.

PERÇİNLEŞME a. Perçinleşmek eylemi.

PERÇİNLEŞMEK → PERÇİNLEMEK.

PERÇİNLEŞTİRMEK → PERÇİNLEMEK.

PERÇİNLİ sıf. Perçinle sağlamlaştırılmış.

PERDAH a. (fars. *berdaht*). **1.** AÇKI'nın eşanlamlısı. **—2.** Tıraştan sonra tersine yapılan ikinci tıraş. **—3.** *Perdah etmek*, tıraştan sonra usturanın tersine sürülerek yüzü iyice sakaldan temizlemek. || *Perdah vurmak, perdah etmek*, parlatmak; azarlamak (esk.).
—Camc. Mekanik olarak üretilmiş bir düz cama yapılan son işlem. || *Perdah makinesi*, yatay bir düzlemde, cam yüzeyine belirli bir basınçla basarak dönen ve sürekli olarak beslenen aşındırıcı bir çamur aracılığıyla camı işleyen araç. (Perdah makinesi, çapı cam yaprağın eninden biraz büyük olan ve kum çamuruyla beslenen bir metal taşından oluşur. İnce perdahlama makinesi ise demir oksit [perdahlama kırmızısı] ya da seryum oksit bulamacı ile beslenen bir dizi keçe diskten oluşur. Bu makinelerin meydana getirdiği dizi, sürekli olarak ilerleyen cam şeridi durmaksızın işleyen bir perdahlama ya da ince perdahlama zinciri oluşturur. Twin yöntemlerinde makineler iki tanedir ve aynı anda cam şeridin hem üst, hem alt yüzeyleri işlenir.)
—Deric. PARLATMA* MAKİNESİ'nin eşanlamlısı. || Parlatma makinesinin akik ya da cam merdanesi.
—El sant. Bakırcılıkta, düz yüzey sağlamak amacıyla yapılan çekiçleme işlemi. || *İnce perdah*, bakırcılıkta kaba son biçimini vermek için belli bir sıraya göre yapılan çekiçleme işlemi. (*Düz perdah* da denir.) || *Kaba perdah*, taslak haline getirilen kabın yüzeyini düzeltmek için sıra gözetmeden rasgele yapılan çekiçleme işlemi. || *Kara perdah*, belli bir sıraya göre ve çok sık çekiç vuruşlarıyla yapılan perdahlama işlemi. || *Perdah vurmak*, düz yüzey sağlamak amacıyla çekiçleme yapmak.
—Etnol. ve Tarönc. *Perdah aleti*, genellikle, sert ya da yumuşak taştan yapılan ve çoğunlukla, kesme taştan bir aracın pürtüklü yüzeyini düzleştirmeye yarayan alet. (Perdah aleti sert ve pürtüklü bir taştan olabilir; yumuşak bir taştan ise, üstüne iri taneli kum yayılır, kumdaki sert parçacıklar yumuşak taşa saplanır ve aşındırıcı görevi yapar. Avrupa'da perdah aletinin ortaya çıkışı, Yontmataş çağından Cilalıtaş çağına geçişi belirler.)
—İnş. *Perdah kalemi*, bir heykeli (taş, toprak ya da alçı), bir silmeyi, bir sıvayı kazımaya yarayan alet. (Uçları bir tür keskin ıspatula oluşturan, S biçiminde hafifçe kıvrılmış çelik bir çubuktur.)
—Metalürj. Bir kalıbın kumunu düzeltmeye yarayan kalıpçı aracı. (Değişik yüzeyleri düzeltmekte kullanılan çeşitli biçimlerde perdahlar vardır.)
—Seram. Genellikle pişirilmiş sırlı yüzeye menevişli ve metalik bir görünüm kazandırmak amacıyla, sıvı halinde ince bir metal (altın, gümüş, platin, bakır) tabaka sürdükten sonra indirgeyici hafif ateşle sabitleştirilen süsleme tekniği. (Luster, lüster ya da sır üstü tekniği de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Burgos perdahı*, altın renkli zeminde harelenmeler yaratan pembe benekler serpili, kükürt ve altın karışımlı perdah.
—Taşoc. *Perdah makinesi*, mermer atölyelerinde kullanılan ve yontulacak parçaların istenilen ölçüye getirilmesi için üzerinde aşındırıldığı, düşey bir eksen çevresinde dönen kumtaşından bir taşlama taşından oluşan makine. (SİLME MAKİNESİ de denir.)
—ANSİKL. İlk kez IX. yy'da Abbasiler'de görülen bu teknik Fatımiler döneminde Kahire'de, Selçuklular zamanında da (XII. yy.) Rey, Kaşan, Rakka'da uygulandı; XIV. yy.'da Moğollar'la birlikte son buldu. Anadolu'da çok az uygulanan perdah tekniğinde çinilere Kubâdâbad sarayı'nda rastlanır. Arap-ispanyol çinilerinde üstün bir düzeye ulaşan perdah tekniği, XVI. yy.'da İtalya'da, yakut kırmızısı perdahlarıyla ünlü Deruta ve Gubbio çinilerinde kullanıldı. XVIII. yy. sonunda John Hancock'un da katkısıyla Josiah Wedgwood tarafından yeniden ele alınan ve ilgi gören "Burgos" perdahı, İngiltere'de (Staffordshire) ve Fransa'da (Sarreguemines) tüm XIX. yy. boyunca kullanıldı (Jersey çinileri). Clément Massier ve Félix Massoul gibi seramikçilerin yapıtlarının en belirgin özelliği olan bu yöntem, çağdaş seramik süslemesine de (Van Lith) girmiştir.

PERDAHÇI a. **1.** Kimi şeyi perdahlayan, parlatan işçi; açkıcı. **—2.** *Arg.* Bir kimseyi süslü sözlerle kandırmaya çalışan kimse.

PERDAHÇILIK a. Perdahlama işlemi.

PERDAHLAMA a. Perdahlamak işi.
—Aşındc. *Perdahlama makinesi*, mermer, tahta, deri, vernik vb. gibi malzemeleri yapıştırma aşındırıcılar yardımıyla, titreşim ya da dönme hareketiyle perdahlamaya olanak veren makine. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Camc. Taşlanmış camı saydamlaştırma işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.) —Deric. Deriyi parlatma işlemi.
—Heykc. Sert bir gerecin yüzeyindeki pürüzleri azaltma ya da giderme işlemi. (Mekanik perdahlama kum, süngertaşı, zımpara gibi parlatma maddeleriyle; kimyasal perdahlama asitlerle yapılır.)
—İnş. Alçı üzerindeki pürüz ve çapakları gratuvarla temizlemek eylemi. || Bir kesme taşın, bir mermer levhanın yüzüne daha düzgün ve pürüzsüz bir görünüm vermek için bunların yüzeylerini işlemek eylemi.
—İşlem. Üzerinde hareketli bir organın (piston, conta vb.) kayacağı bir yüzeyi parlatmak amacıyla yapılan bitirme işlemi. (Perdahlama, alıştırma, bitirme, polisaj gibi işlemlerle mekanik olarak; etkime ya da elektrolitik kaplama gibi işlemlerle kimyasal olarak gerçekleştirilebilir.)
—Kâğıtç. Perdahlı bir kâğıt elde edebilmek için genellikle kâğıt makinesi dışında uygulanan işlem.
—Metalürj. Model çıkarıldıktan sonra bir kalıbın iç yüzeyini temizleme ve düzeltme işlemi. (Daha düzgün ve ince yüzeyli parçalar elde etmek için modelin bıraktığı pürüz ya da pürtükler bu yolla yok edilir. Perdahlama oluklu keski, ıspatula ve perdahlama aygıtlarıyla yapılır.) || *Perdahlama katmanı*, metallerin mekanik olarak parlatılması sonunda oluşan (parça kaldırmaksızın) ve dolayısıyla soğuk işlem sertliğine uğrayan çok ince yüzeysel bölge. (Bu sert katman, metalografik inceleme sırasında büyük sorunlar yaratır, ama kimi makine parçaları için yararlıdır [mekanik parlatma].)
—ANSİKL. Aşındc. *Tamburlu perdahlama makinesi*'nde biri dönme, öbürü ekseni üzerinde gel-git hareketi yapan iki hareketli merdane ya da tambur üzerinde, aşındırıcı bir kâğıt sarılıdır. Perdahlanacak parça bir sonsuz bantla mekanik olarak merdanelerin altına gönderilir. Kontrplak üretiminde, levhalara büyük tamburlu perdahlama makinelerinde bitirme işlemi uygulanır. *Diskli* ya da *zımparalı perdahlama makinesi*'nde, aşındırıcı kâğıt, düşey bir diskin jantına ya da dar yüzüne bağlıdır. Bu durumda parça elle tutulur. Bu tip kimi makineler portatiftir ve uzaktan bir kurulma teli aracılığıyla ya da aygıt içindeki bir motorla kumanda edilir (döner diskli ya da titreşen balatalı portatif perdahlama makineleri).
Bantlı perdahlama makinesi'nde dış yüzeyi aşındırıcı olan bir bez ya da kâğıt bant kullanılır. Parça bant düzlemine koşut bir tablaya bağlanır ve temas, hareket halindeki kolanın arka yüzüne etkiyen bir bastırıcıyla sağlanır. *Geniş bantlı perdahlama makinesi*'nde, perdahlanacak eşya, tamburlu perdahlama makinesinde olduğu gibi, mekanik olarak tahrik edilir, ama genişliği çalışma genişliğine denk düşen aşındırıcı bant, iki ya da üç karşılık silindiri arasında dolaşır; malzeme üzerine temas, bir temas silindiri ya da sabit bir balatayla sağlanır. Bütün durumlarda, tahta ve aşındırıcı tozlarının emilerek uzaklaştırılması kesin bir zorunluluktur.
—Camc. Perdahlama, keçelerine kırmızı demir oksit bulamacı emdirilmiş, cam yüzeyine sürten metal disklerden oluşan perdah araçlarıyla yapılır. Perdahlama hem çok ince bir aşındırma, hem de camın yüzeyini yeniden biçimlendirmeye yönelik bir moleküsel yer değiştirmeyle gerçekleşir. İkinci yüzü perdahlamayı amaçlayan ikinci bir paso, camı kesinlikle saydam duruma getirir. Daha sonra yıkama makinesinden geçirilen camın üstündeki her türlü iz ve katışkılar giderilir.

PERDAHLAMAK g. f. **1.** *Bir şeyi perdahlamak*, onu parlatmak. **—2.** *Sakalı perdahlamak*, sakalı ikinci kez tersinden tıraş etmek. **—3.** *Arg. Bir kimseyi perdahlamak*, onu süslü sözlerle kandırmaya çalışmak; bir kimseye küfretmek.
—Deric. Derilere, parlatma bıçağı ya da makineleriyle son parlaklığını vermek.
—İnş. Perdah kalemiyle bir silmenin, bir heykelin yüzeyini işlemek.
—Müc. Değerli bir taş üzerindeki yontma izlerini uygun bir çarkla, ya da bir maden üzerindeki eğe izlerini tur aletiyle silmek.

◆ **perdahlanmak** edilg. f. Perdahlamak eylemine konu olmak.

PERDAHLANMAK → PERDAHLAMAK.

PERDAHLAYICI a. Tarönc. Perdahlamada kullanılan, ucu iyice parlatılmış kemik alet (Üst Yontmataş).

PERDAHLI sıf. Perdah vurulmuş, parlatılmış.
—İnş. *Perdahlı alçı*, yüzeyi perdahlanarak pürüzlerden, çapaklardan arındırılmış alçı.
—Kâğıtç. *Bir yüzü perdahlı*, SİLİNDİR* PERDAHLI KÂĞIT'ın eşanlamlısı.

PERDAHSIZ sıf. Perdah vurulmamış, parlatılmamış.

PERDAHT a. (fars. *perdahten*'den *perdaht*). *Esk.* **1.** Parlama, cila, parlaklık. **—2.** Düzeltme, temizleme.
—Süslem. sant. *Perdaht yolu*, yazma ki-

taplarda başlıklarla levhaların kenarlarındaki süslemelere verilen ad.

PERDAHTE sıf. (fars. *perdahten*'den *perdahte*). *Esk.* **1.** Parlamış, cilalanmış, parlatılmış. **—2.** Temizlenmiş, düzenlenmiş.

PERDAZ sıf. (fars. *perdahten*'den *perdaz*). *Esk.* "Düzenleyen, tertip eden" anlamlarıyla bileşik sözcükler yapar: *gazel-perdaz* (gazel düzenleyen), *kaside-perdaz* (kaside düzenleyen, kaside yazan), *latife-perdaz* (latife düzenleyen, güzel konuşan), *nazire-perdaz* (nazire düzenleyen, nazire yapan, nazire söyleyen), *nükte-perdaz* (nükte yapan, nükteli konuşan), *sühan-perdaz* (güzel söz söyleyen, güzel konuşan) vb.

PERDE a. (fars. *perde*). **1.** Işığı süzerek geçirmek ya da engellemek, görüşü, soğuğu ya da gürültüyü engellemek için bir açıklığın, genellikle de pencerelerin önüne gerilen sabit olmayan dekoratif kumaş parçası. **—2.** Projeksiyonla yansıtılan fotoğraf ya da filmleri göstermeye yarayan kumaştan, plastikten vb. beyaz yüzey: *Sinema perdesi.* **—3.** İki yeri, iki bölgeyi birbirinden ayıran bölme: *Tahta perde.* **—4.** Tiyatro sahnesinin, kimi zaman da sinema ekranlarının önünde kaldırılan ve indirilen, açılıp kapanan büyük gergi. **—5.** Bir tiyatro oyununun, perdenin inmesi ya da sahnenin kararmasıyla birbirlerinden ayrılan ana bölümlerinden her biri: *Bir perdelik, iki perdelik oyun.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—6.** Görüşü engelleyen, engel oluşturan şey: *Bir sis perdesi.* **—7.** Oftalmol. KATARAKT'ın eşanlamlısı. **—8.** Doğruyu, gerçeği engelleyen şey: *Esrar perdesi. Yalan söylediğini anlayınca gözlerindeki perde kalktı.* **—9.** *Perde arkası,* bir şeyin görünmeyen gizli yanı. || *Perde arkasından,* bir olayı yönetenin kendisi olduğunu gizleyerek, gizlice. || *(Bir şeyin üzerine) perde çekmek,* gizlemek isteyerek belirsizlik içinde bırakmak, bir şeyi artık düşünmemek, ondan söz etmemek. || *(Gözüne) perde inmek,* katarakt nedeniyle görme yetisini yitirmek; aksu inmek, akbasmak. || *Perde kurmak,* karagöz oyununa başlamak. || *Perde perde,* azar azar, yavaş yavaş: *Sesi perde perde yükseliyordu.* || *Perdelerini açmak,* tiyatro sözkonusuysa, yeni mevsim için oyunlarına başlamak. || *Perdesi yırtık, sıyrık,* utanma duygusunu yitirmiş, ar damarı çatlamış kimse için kullanılır.

—Anat. ve Sesbilg. *Damak perdesi,* damağın arkasına uzanarak genizi yutağın ağız bölümünden ayıran, kas ve zar karışımı çeper. (Eşanl. YUMUŞAK DAMAK.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Balıkç. İri balıkları avlamak için kullanılan sağlam, güçlü ağ. || *Perde ağı,* bir çeşit ağ. (Suyun içine gerilen bu ağ, kıyıya dikey bağlanan bir örtüden ve dipten başlayarak kesintisiz uzanan sık gözlü ağlardan oluşur.)

—Bayınd. Bir arazide yüzeyden başlayarak yapılan ve kazı yapıldıktan sonra yüzeyleri desteklemeye, sızdırmazlık sağlamaya yarayan ve bazı durumlarda taşıyıcı işlevi gören duvar. (Bk. *ansikl.* böl.) || Bir karayolunun, bir kanalın üstündeki şev. || *Geçirimsiz perde* ya da *ince perde,* bitümlü beton ya da plastik beton gibi bükülebilir ve geçirimsiz bir gereçten oluşan ince parafuy. || *Koruyucu perde,* kaya dolgu ya da toprak barajda, sızdırmaz çekirdeğin ya da iç sızdırmazlık ekranının iki yanına yerleştirilen kaya dolgu ya da toprak kütle. (Düşey merkezi çekirdekli barajlarda, koruyucu perdelerin önemi hemen hemen aynıdır. Eğik çekirdekli barajlarla aşağı çığırdaki koruyucu perde, yapının ana bölümünü oluştururken, yukarı çığırdaki perde, yalnız çekirdeği korumaya yarar.) || *Püskürtme perdesi,* birbirine yakın açılmış bir dizi kuyu içine püskürtme yapılarak ve böylece arazide sızdırmaz bir ekran oluşturularak işlenmiş arazi bölgesi. (Bu ekran, palplanşlar yardımıyla ya da püskürtme uygulanarak doğal yerinde bulunan bir arazide [alüvyonlar] ya da bir dolguda gerçekleştirilebilir.) || *Yerinde dökme perde,* kalıplar içine dökülmüş betondan oluşan duvar.

—Bot. Meyveyapraktan oluşan ve bazı meyveleri birçok bölüme ayıran lam. (Meyvenin merkezine kadar geldiğinde "tam" sayılır. Meyveyapraktan oluşmayan perdelere *"yalancı perde"* denir [turpgillerin meyveleri].)

—Cerr. *Yağ perdesi,* bir karın lipektomisi sırasında çıkartılan yağ dokusu.

—Denizc. Bir geminin ana güvertesi altında kalan kısmı, enine ve boyuna bölümlere ayıran sızdırmaz düşey sac bölmelerden her biri. || *Perde güvertesi,* sızdırmaz perdelerin son bulduğu, en üstte yer alan devamlı güverte. (Sızdırmaz bölmeler, teknenin dibiyle bu güverte arasında bulunur.) || *Perde kapısı,* sızdırmaz perdenin üzerine açılan ve bir bölmeden diğerine geçmeyi sağlayan sızdırmaz kapı. || *Perde kaplaması,* yük gemilerinde, yüklerin sacla temasını önlemek için, perdelerin ambarlara bakan yüzeylerine vurulan ağaç kaplama. || *Perde takviyesi,* alınan bir yara sonucu, sızdırmaz bölmeye giren suyun, perdeler üzerine yaptığı basınca karşı koymak için, perde saclarına belirli aralıklarla tutturulan çelik profiller. || *Arzani perde,* alabandadan alabandaya kadar uzanan, omurga düzlemine dik perde. || *Çarpışma perdesi,* bir geminin pruvasında yer alan ve bodoslamadan çarpışma durumunda su girmesini önlemeye yarayan sızdırmaz perde. || *Makine perdesi,* bir geminin makine dairesini diğer bölmelerden ayıran perde. || *Yangın perdesi,* yangının yayılmasını önlemek için yalıtkan bir maddeyle donatılmış perde.

—Esk. giy. Yüze örtülen şey, peçe.

—Foto. Bir odak obtüratörünün siyah bir kumaş şeridinden ya da metal lamlardan oluşan parçası: bu parça duyarlı yüzeyi ışıktan korur ve deklanşöre basıldığında ışıklanmayı sağlamak üzere açılır.

—İnş. ve Bayınd. Toprak, kâgir ya da ahşap bir yapıyı desteklemek için tokmakla gömülen kazık ya da palplanş sırası. || Metal dikme ve kirişlerden oluşan, yüksek bükülmezlik özelliğine sahip destek levhası. || *İngiliz perdesi,* aynı levhanın sökülüp takılabilir öğelerden oluşan türü.

—Kim. müh. ve Akışkan. mekan. *Yön değiştirici perde,* hareket halindeki bir cismin doğal akışını engelleyen düzenek. (Yön değiştirici perdeler, bir değiştirici içinde karşıakımla dolaşan ürünlerin çevrintili akışını [türbülans] sağlar.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Mad. oc. *Havalandırma perdesi,* hava akımını yönlendirmek ve denetlemek için kullanılan, plastik, bez ya da tahta bölme.

—Metalürj. *Alev perdesi,* denetimli bir atmosfer altında çalışan bir metalürji fırınının ağzında, hava girişini önleyen alevli gaz ağı.

—Müz. Kimi telli çalgılarda, seslerin net ve falsosuz çıkmasını sağlamak amacıyla sapa sarılan bağırsak ya da naylon tel (tanbur, lavta, bağlama, viol ailesi) ya da sapa yapıştırılan tahta, fildişi ya da madenden ince çubuk (gitar, mandolin vb.). [Her perde, bir eşik işlevi görür ve telin titreşen uzunluğunu belirler. Perdeler, tüm seslere, "boş tel" tınısı verir.] || Bir çalgının sapındaki perdelerden birine basılarak elde edilen ses. (Bu anlam zamanla genişlemiş ve terim, müzikte kullanılan seslerden her birini belirtir olmuştur) || Eski kuramsal kitaplarda MAKAM'ın eşanlamlısı. || *Perde aralığı,* telli-perdeli bir çalgıda, iki perde arasındaki yer. (Gitar, lavta, mandolin gibi perdeli batı çalgılarında perde aralığı, kromatik yarım-ton değerindedir.) || *Perde oluğu,* tambur, bağlama, lavta gibi perdeli çalgılarda, perdeler sapa sıkıca sarıldıktan sonra, kirişin ya da misinanın düğümlenmesini kolaylaştırmak amacıyla, sapın yan yüzüne boydan boya açılan sığ yarık.

—Oftalmol. Gözlerden birinin görmesini tam olarak engellemek amacıyla gözlük camının arka yüzüne konan plastik kapak. (Perdelenmeyen gözün görme keskinliğini artırmak amacıyla görme keskinliğini azaltan göz hastalıklarının tedavisinde kullanılır.)

—Sey. oy. Gölge oyununda görüntülerin yansıtıldığı, ince ve beyaz kumaştan yapılmış gergi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Perde açmak,* karagöz oyunu dilinde gergiyi kurmak. || *Perde gazeli,* gölge oyununda Karagöz görünmeden önce Hacivat'ın söylediği gazel. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Perde kurmak,* karagöz oyunu dilinde oyuna başlamak.

—Sine. *Beyaz perde,* genel olarak sinema: *Beyaz perde yıldızları.* || *Geniş perde,* boyutları olağanın dışında olan sinema perdesi. (Geniş perdenin kullanımı standart film genişliğinin karşısına Scope ve 70 mm'lik boyları, orta ve küçük salonların karşısına da büyük salonları çıkarmıştır) || *Bir yapıtı, bir olayı beyaz perdeye aktarmak,* sinemaya uyarlamak, onlardan hareketle bir film yapmak.

—Soğut. san. *Hava perdesi,* dışarıya açılan bir soğuk hava deposu kapısının tüm genişliğince yukarıdan aşağıya doğru üflenen hava katmanı. (Hava perdesi, dışardan kapının açılması sırasında soğuk hava çıkışını ve daha sıcak, genellikle de daha nemli olan dış hava girişini sınırlama görevi yapar.)

—Su yapı. *Sızdırmazlık perdesi,* bir barajın sızdırmazlık ekranını doğal olarak yeterli geçirimsizliği bulunan toprak katmanlarına kadar uzatan, genellikle düşey yeraltı yapısı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Tarım. *Yeşil perde,* iki mülk ya da iki tarla arasındaki sınırı belirleyen ağaç ve ağaççık dizisi. (Ağaç perde de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Tiyat. *Perde yolu,* sofitada, perde halkalarının hareket ettiği demir çubuk ya da korniş. || *Dekor perdesi,* sofitadan indirilen bez dekor panosunun adı. || *Demir perde,* sahneyle seyirci bölümünü ayıran, güvenlik gereği (örneğin yangın halinde) indirilen ve yerleştirilmesi zorunlu olan metal perde. || *Fransız perdesi,* yukarı doğru kalkarak açılırken tamamı yükselen perde. || *Giyotin perde,* yukardan aşağıya doğru inen perde. || *İtalyan perdesi,* her iki yandan çaprazlama olarak açılan perde. || *Polichinelle perde,* tabana yerleştirilen bir direğin çevresine dolanarak açılan perde. || *Yunan* ya da *alman perdesi,* perde yolu üzerinde kaydırılarak ortadan iki yana açılan perde.

—Zool. Perdeayaklı hayvanlarda parmakları birleştiren zar. (Perde, ayakların yüzgeç gibi kullanılabilmesini kolaylaştırır. Dalgıçkuşlarında *saçaklı perde,* kazda *üçparmaklı perde,* pelikanda *dörtparmaklı perde* bulunur.)

—ANSİKL. Anat. ve Sesbilg. *Damak perdesi.* Ortalama 4 cm uzunluğunda ve 1 cm kalınlığındadır. Arka ucunda bir uzantı bulunur: küçük dil. Bu uç her yandan iki kıvrımla devam eder ve bademciklere dek uzanır. Genizsil ünlü ve ünsüzler oluşturulurken damak perdesi aşağı iner ve böylece hava akımının bir bölümü, sözkonusu seslerin özel tınısı için gerekli ek bir tınlatıcı işlevi gören geniz boşluğundan geçer.

—Bayınd. Gerçekleştirilecek yapının ve arazinin özelliklerine göre, yerinde dökme perde, önüretimli beton perde ya da karma perde yapılır. Yüzeylerin durağanlığını sağlamak için destekler, payanda ayakları ya da genel bir uygulamayla, kazı yapılan yeri kuşatan toprağa ankre edilmiş gergiler kullanılır.

Yerinde dökme perdeler üç aşamada gerçekleştirilir: çamur basarak korunan temel çukurunun kazılması; bir armatür kafesinin bu çukur içine yerleştirilmesi; açma çamurunu sıkıştırarak çukurun betonlanması.

Önüretimli perdeler'de duvar, yan yana getirilmiş betonarme panolardan oluşur; bu panolar, çimento şerbetiyle doldurulmuş çukur içine indirilir ve gerekli du-

rumlarda perdeye sızdırmazlık da kazandıran mekanik düzeneklerle sağlamlaştırılır.

En sık kullanılan *karma perdeler,* iki aşamada gerçekleştirilir: genellikle düzenli aralıklarla çukur içine indirilen metal profillerden oluşan düşey istinat öğelerinin yerleştirilmesi, ardından düşey dayanaklar arasında iksa levhaları (ahşap, çelik ya da beton) yardımıyla çukurun kazılması. Bu tür perdeler ancak kuru arazilerde kullanılabilir.

Başka bazı perde türleri, yalnız sızdırmazlık ekranı işlevi görür. Kalınlıkları birkaç cm ile 2-3 m arasında değişebilir. Bu perdeler, bentonit, plastik beton ya da kil -çimento karışımı bir şerbetle oluşturulur.

—Kim. müh. ve Akışkan. mekan. Yön değiştirici perdeler, yarım su bentlerine benzer ve koşullara göre bir boru içine zikzak biçimde yerletirilmiş metal, tahta, hatta kâgir parçalardan oluşurlar; hareket halindeki herhangi bir cismin hızı, bu engellere çarparak düşer.

Betoniyerlerde, yüklenen malzemeleri parçalayarak tam bir karışımın elde edilmesini sağlayan yön değiştirici iç perdeler bulunur. Fabrikalarda, dumanların dışarı atıldığı boru donanımlarında, katı parçacıklarla yüklü buharların atmosfere ulaşmadan önce bu maddelerden arındırılmasında, ısı değişimini artırmak amacıyla ısıtma aygıtlarında dolaştırılan sıcak gazların yolunu uzatmak için yön değiştirici perdelerden yararlanılır. Suyun debisini düşürmek ve göçmen balıkların ardışıl çabalarla akıntıya karşı yüzme güçlüklerini yenmelerini sağlamak amacıyla balık merdivenleri üzerine yön değiştirici perdeler yerleştirilir.

—Sey. oy. Perdenin "ayna" da denilen beyaz kısmı mermerşahiden, kenarları çiçekli bezden yapılır. İlkin boyutları 2×2,5 m iken daha sonra 1,80 × 0,80 m olmuştur Esteriden mermerşahi, kenardaki çiçekli beze on iki ilik düğme ile tutturulurdu. Bunun bir bektaşi simgesi olabileceği öne sürülür. Daha sonraları bu iki kısım birbirine dikildi.

• *Perde gazeli,* karagöz oyunlarında mukaddime bölümünün önemli bir öğesini oluşturur. Perde gazelinde karagöz oyununun bir öğrenek yeri olduğu, felsefi ve tasavvufi anlamı, kurucusu ve hatta kimi teknik özellikleri hakkında bilgi verilir. Kimi zaman devletin yönetim biçiminden söz edilir, padişaha yakarış yer alır.

—Su yapı. Sızdırmazlık perdesi, kalın bir alüvyon katmanı içeren vadilerde seddeler yapılmasını sağlar; bir parafuy duvarından, killi betondan, yerinde dökme bir duvardan ya da püskürtme yoluyla yapılmış bir perdeden oluşabilir.

—Tarım. Avrupa'da yeşil perdeleri oluşturan bitki türleri genellikle meşe, karaağaç, kayın, gürgen, mürver, akçaağaç, akdiken, fındık, ışığan gibi ağaç ve çalılardır. Bunların oranı, araziye göre değişir. Dikim, ağaç ve ağaççıklara göre değişmek koşuluyla sonbaharda yapılır. Perde ilk yıldan başlanarak budanır ve yeni sürgünler birbirinin içine geçmeye başlar. Dalların birbirine geçmesi sıklaşır, yoğunlaşır ve böylece geçilmez yüksek bir çit oluşur. Budama, esas itibariyle her yıl ölü mevsimde yapılır. Perde, düzlükte tarla hizasında dikilebilir, ama çoğu yerde hafif bir sırt yapılarak onun üzerine dikilir. Bunun için ölü mevsimde sınıra hendek açılır ve hendeğin toprağı bir yana yığılarak sırt yapılır. Açılan hendek tarlanın akaçlanmasına da yarar. Ağaçlıklı ekeneklerin bulunduğu bölgelerde yeşil perdelerin genişliği birkaç metreye ulaşabilir. Bunlar, bölgelere göre büyük bir çeşitlilik gösterir. Yeşil perde her şeyden önce çit görevi yapar; ayrıca yakacak ve yapacak odun da verir.

Yeşil perde Türkiye'de ancak ağaçlıklı sulak ovalarda görülebilen nadir bir olgudur. Bir de Orta ve Doğu Anadolu bölgelerinde, bazen meyve bahçelerinin ve tarlaların çevresinde 1-2 m yüksekliğinde kerpiç duvarların gerisinde, çoğunlukla bir, bazen iki sıradan oluşan ağaç perdeler görülür; buralarda daha çok sivri kavak, söğüt ve iğde gibi ağaç türleri kullanılır. Güneybatı Anadolu'da turunçgillerin yetiştirildiği bazı yörelerde de portakal, mandalina, limon, vb. bahçelerini, kuzeyden gelen soğuk kış rüzgârlarına karşı korumak amacıyla yayvan servi, sivri servi, demirağacı kullanılır.

—Tiyat. Yunalılar'da oyun, koronun araya girmesiyle kesilen bölümlere ayrılırdı. Önce tiyatro türünün tümünü belirtmek için kullanılan bu kavrama bugünkü anlamını Latinler kazandırdı. Oyunun perdelere bölünmesi (her perde kendi içinde sahnelere ayrılır), klasik dönem kuramcıları tarafından kural haline getirildi. Bu bölünme, dramatik sürenin ayarlanmasına ve gösterilmeyen olayların aralarda hayal edilmesine olanak tanıyordu. Modern yapıtlarda, piyesin süreci günlere, tablolara ya da doğrudan sahnelere ayrılır, hatta, sinemanın etkisiyle sekanslara da bölünebilir.

PERDEARASI a. Müz. Bir lirik ya da tiyatro gösterisinin perde aralarında çalınmak üzere yazılan çalgı müziği. (Bir sahne müziğiyle bütünleşebilir.)

PERDEAYAKLI sıf. Zool. Ayaklarında perde bulunun.

◆ a. Eskiden, suda yaşamaya uyarlanmış, ayakları perdeli kuşlara verilen ad. (Penguenleri, dalgıçkuşlarını, pelikanları, kazsıları, martımsıları içeren bu öbeğin üyeleri arasında ayaklarındaki perde dışında hiçbir ortak yan yoktur.)

PERDEBİRUN sıf. (fars. *perde* ve *bīrūn*'dan *perde-bīrūn*). *Esk.* Ağzına geldiği gibi, düşünmeksizin, açık saçık konuşan.

PERDEBİRUNANE be. (fars. *perde, bīrūn* ve *-āne*'den *perde-bīrūnāne*). *Esk.* Açık saçık, arsızca, hayasızca.

PERDECİ a. **1.** Perde diken ve/ya da perdelik kumaş satan kimse. **—2.** Sahne perdelerini açıp kapamakla görevli kimse. —Kur. tar. PERDEDAR'ın eşanlamlısı.

PERDECİLİK a. Perde dikme ve/ya da satma işi.

PERDEDAR sıf. ve a. (fars. *perde* ve *dār*'dan *perde-dār*). Esk. gökbil. *Perdedar-ı felek,* Ay.

—Kur. tar. Osmanlılar'da padişah, vezir, vali, komutan vb.'nin resmi dairelerinin kapısı önünde bekleyen görevli. (Resmi dairelerin kapısındaki perde nedeniyle görevli bu adla anılırdı.) [Eşanl. PERDECİ.] || *Perdedar-ı harem,* Osmanlılar'da harem dairesinin perdecisine verilen ad.

PERDEDARİ a. (fars. *perde, dār* ve *-ī*'den *perde-dārī*). *Esk.* Perdedarlık, perdecilik.

PERDEDUVAR a. Çelik ya da betonarme bir binada taşıyıcı olmayan kılıf; takma, giydirme cephe.

—ANSİKL. Kolon-kiriş sistemiyle ya da betonarme hücrelerin yan yana getirilmesiyle inşa edilen bir binada cephe, her türlü taşıyıcı işlevden arınarak bir ekrana, saydamsız ya da yarısaydam bir kılıfa dönüşebilir. Bir kafesle gerginleştirilen öğeler birkaç kat boyunca ya da her kata asılabilir ve yarı perdeduvarda bağımsız bir pencere eteği de eklenebilir. Bu kılıf, iç duvarların ya da dikmelerin önüne ya da arkasına takılabilir. Klima cihazlarının yerleştirilmesini zorunlu kılan tümüyle cam bir kılıf, kafeslerin ve kullanılan gereçlerin çizgileriyle hareketlendirilen, öğelerin aynı biçimde yinelendiği son derece düzenli bir yüzey elde edilmesini sağlar.

düşey taşıyıcılardan bağımsız takma cephe

düşey taşıyıcılara bağımlı takma cephe

PERDEDUVARLAR

pano cephe

yarı perdeduvarlı cephe

PERDELEME a. Perdelemek eylemi.

—Spor. Basketbolda bir oyuncunun aynı takımdan topa sahip olan arkadaşının serbest kalması için, vücuduyla rakip oyuncunun yolunu kesmesine dayanan hareket.

PERDELEMEK g. f. **1.** *Bir şeyi perdelemek,* önüne perde çekmek; örtmek. **—2.** *Bir durumu, bir olayı, vb. perdelemek,* onun anlaşılmasını engellemek; gizlemek, maskelemek.

—Ask. Durmakta olan ya da hareket halindeki bir birliğin, cephe, yan ve gerilerini kavrayacak biçimde beklenen düşman harekâtına karşı alınan önlem. (Perdeleme kuvveti, görevin uygulanması sırasında düşmanla teması sağlamak, keşif ve gözetlemeye önem vermek, sürekli rapor göndermek, erken uyarı ve haber ulaştırarak perdeleme görevini yürütmekten sorumludur.) || *Perdeleme kuvveti,* perdeleme hizmetini yürütmekle görevli birlik. (Bu kuvvet, düşman ile muharebeye girmekten kaçınarak görevini yapar.)

—Spor. Perdeleme eylemi.

◆ **perdelenmek** edilg. f. Perdelemek eylemine konu olmak.

PERDELENME a. Perdelenmek eylemi.

PERDELENMEK → PERDELEMEK.

PERDELİ sıf. **1.** Perdesi olan ya da perdeyle örtülmüş şey için kullanılır. **—2.** Doğarken başında zar bulunan; duvaklı.

—Müz. Perde sağlamak için parmaklarla basılacak yerleri olan çalgı için kullanılır.

—Sey. oy. *Perdeli ortaoyunu,* XIX. yy.'da batı tiyatrosunun etkisiyle palanga* yerine perdeli sahnede sergilenen ortaoyununa verilen ad. || *Perdeliye çıkmak,* perdeli ortaoyununda rol almak; sahneye çıkmak. (Tuluat tiyatrosunda da kullanılmış bir terimdir.)

—Zool. Öğeleri bir elin parmakları ya da yelpazenin çubukları gibi birbirinden uzaklaşan ve aralarında perde bulunan organlara (özellikle parmaklarının arasında perde bulunan hayvan ayakları) denir.

PERDELİK sıf. **1.** Perde yapmaya uygun nitelikteki kumaş için kullanılır. **—2.** *Say. sıf. + perdelik,* belirtilen sayıda perdeden oluşan tiyatro oyunu için kullanılır: *İki perdelik oyunlar yazmak.*

—Müz. Telli çalgılarda sapın, titreşen telin uzunluğunu belirlemek üzere icracının sol elinin parmaklarıyla bastığı bölümü. (Perdelik, aşınmasını önlemek amacıyla, fildişi, kemik, bağa, sedef, abanoz gibi sert maddelerle kaplanabilir. Kimi çalgıların perdeliklerinde, bağırsak/naylon telden ya da madenden perdeler bulunabilir.) [Eşanl. TUŞ.]

PERDENDOSİ be. ("kaybolarak" anlamında ital. sözc.). Müz. Sesin şiddetini, sessizliğe varıncaya dek azaltmaya çağıran yorum terimi.

PERDESERA ya da **PERDESERAY** sıf. (fars. *perde* ve *serā, serāy*'dan *perde-serā, perde-serāy*). *Esk.* **1.** Saz çalan, sazende, çalgıcı. **—2.** Şarkı söyleyen, şarkıcı.

PERDESİZ sıf. **1.** Perdesi olmayan. **—2.** Utanması sıkılması olmayan kimse için kullanılır

PERDESİZLİK a. Utanmazlık.

PERDİDO dağı, İspanyol Pireneleri'n-

de (Aragón) doruk, Gavarnia buzyalağının G.-D'sunda; 3 355 m.

PERDİKARBONAT ya da **PEROKSODİKARBONAT** a. (fr. *perdicarbonate*'tan). Anorg. kim. Formülü $M_2C_2O_6$ olan bileşik; M, birdeğerli bir metali gösterir.

PERDİKKAS I, Makedonya kralı (İ.Ö. VII. yy.'ın ilk yarısı). Argos kökenliydi; Makedonya'yı ele geçirdi ve Argeadai hanedanını ve uzun süre krallığın başkenti olan Aigai kentini kurdu.

PERDİKKAS II (öl. İ.Ö. 413'e doğr.), Makedonya kralı (450'ye doğr.-413). Kardeşlerini haklarından yoksun bırakarak krallık içinde birliği sağladı. Peloponisos savaşı'nda Makedonya'nın bağımsızlığını korumak amacıyla önce Atina, sonra Sparta ile ittifak yaptı.

PERDİKKAS III (öl. İ.Ö. 359), Makedonya kralı (365-359). Kardeşi Aleksandros II'yi öldüren zorbaya karşı kaba kuvvet kullanarak iktidarı ele geçirdi. İllyrialılar'a karşı savaşırken öldürüldü.

PERDİKKAS, makedonyalı general, Büyük İskender'in komutanlarından biri (öl. İ.Ö. 321). Philippos'un muhafız birliğinde bulundu, sonra İskender ile birlikte Asya'ya gitti. Fatihin ölümünden sonra, khiliarkhos unvanını aldı, bütün Doğu üzerinde tam yetkiyle donatıldı, aynı zamanda ordunun komutasını ve veliaht Arrhidaios'un vasiliğini üstlendi. İskender'in kurduğu imparatorluğun birliğini korumak istiyordu, ancak, öbür diadokhoslar kendisine başkaldırdılar. Ptolemaios I Soter'i itaate zorlamak istedi, fakat Mısır'a yaptığı sefer sırasında Seleukos tarafından öldürüldü. Ölümünden sonra imparatorluk (Triparadisos'ta) yeniden paylaşıldı.

PERDİKS ("Keklik"). Yun. mit. Daidalos'un kız kardeşi, Talos'un annesi (Talos da genellikle Perdiks olarak adlandırılırdı). Öğrencisi Talos'un becerikliliğini çekemeyen Daidalos, onu öldürttü.

PERDİTANS a. (fr. *perditance*). Elekt. Bir elektrik hattının iletkenleri arasına paralel bağlı olduğu düşünülen ve hattın yalıtım kayıplarını göstermeye yarayan saymaca iletkenlik.

PERDÖVİTES a. (fr. *perte de vitesse*, hız kaybı'ndan). Havc. Uçuş halindeki bir uçağın hızı, tutunması için gerekli hızın altına düştüğünde bu uçağın bulunduğu dinamik konum.
—ANSİKL. Havc. Pilot, genellikle çok yüksek uçuş açısından kaynaklanan perdövitesi, dümenler üzerindeki hava etkisinin azalmasından anlar; bu olay için "kumanda boşalması" deyimi kullanılır. Eğer bu durum uzar ya da kötüleşirse birkaç saniyede uçağın dengesi bozulur ve uçak, kanat ya da kuyruk üzerinde kayar ya da dikey dengesizlik yaratır. Birçok kazanın nedeni olan bu olaylar, uyarıcı düzenekler (hız göstergeleri) ya da güvenlik düzenekleriyle (Constantin fırıldakları ve yarıklı kanatlar) önlenir. Otomatik pilotlar da, uçağın bu uçuş durumuna geçmesini önleyen düzeneklerle (büteler) donatılmıştır.

pereme (XIX. yy.)
Deniz müzesi, Paris

Deniz müzesi

PERE a. (fars. *pere*). *Esk.* **1.** Uç, kenar. **—2.** *Pere-i bini*, burnun uç noktası. || *Pere-i deşt*, ovanın kıyısı, ovanın eteği. || *Pere-i kûh*, dağın eteği.

PERE a. (fr. *perré; pierre*, taş'tan). Bir yapıyı koruyan ve suların yapıya zarar vermesini önleyen ya da bir şeyin topraklarının göçmesini engelleyen duvar, kuru taş kaplama.
—ANSİKL. Pereler, genellikle, dolgu şevlerini azaltmak ya da gevşek yarmaların şevlerini yerinde tutmak için istinat duvarları olarak kullanılır. Çoğu kez, köprü ayaklarını koruyan topraklar, suların çarpmasıyla aşınıp bozulmasın diye, köprülerin kenarlarına da pereler yapılır.

PERE (Nevin), türk soprano (Bursa 1935). Ankara Devlet konservatuvarı'nda şan öğrenimi gördükten sonra Ankara Devlet operası'na girdi (1960). 1968'e değin çalıştığı bu kurumda *Tosca, Manon, Carmen* gibi operalarda başrol oynadı. Avrupa'nın çeşitli merkezlerinde konserler verdi ve Bulgaristan'da kazandığı başarı nedeniyle "Altın sanat defteri"ni imzalayan ilk türk sanatçı oldu.

PEREC (Georges), fransız yazar (Paris 1936 - *ay. y.* 1982). İnsan olmanın zorluklarını yansıtabilmek için, romanlarında birtakım biçimsel zorlamalara başvurdu (*Şeyler* [Les Choses], 1965; *la Disparition*, 1969; *Un cabinet d'amateur*, 1979; *la Vie, mode d'emploi*, 1978).

PEREDA (Antonio DE), ispanyol ressam (Valladolid 1608 - Madrid 1678). 1635'te, Carducho, Velázquez ve Zurbarán ile birlikte, Buen Retiro'nun süsleme çalışmalarına (*Cenova'nın kurtuluşu*, Prado'da) katıldı. Sonraları, özellikle manastırlar ve kiliseler için çalıştı (*Meryem'in evlenmesi*, St.-Sulpice kilisesi, Paris). Pereda, natürmort alanında da büyük ustalık gösterdi ve insanın ölümlülüğünü şiirsel bir dille işledi (*Genç soylunun düşü*, San Fernando akademisi, Madrid).

PEREDA (José María DE), ispanyol yazar (Polanco, Santander, 1833 - Santander 1906). Romanlarının hemen hepsinde idealleştirdiği Santander'i anlatır (*Bocetos al temple*, 1876; *Sotileza*, 1884; *La Puchera*, 1889).

PEREGRİNİ (Matteo), italyan yazar (Loiano, Bologna, 1595 doğr. - Roma 1652). Seneca'dan esinlenerek birçok siyasal deneme yazdı (*Il savio in corte*, 1624) ve ılımlı bir barok anlayışının kuramcısı oldu (*Delle acutezze*, 1639).

PEREGRİNUS a. Esk. Rom. Hukuk açısından Roma vatandaşı olmayan herkese verilen ad.
—ANSİKL. Peregrinus, başlangıçta, düşman olmayan yabancıydı. İmparatorluk döneminde, ne vatandaş, ne de latin olan roma uyruğu oldu; anayurduna göre değişen bir statüdeydi; ama ne olursa olsun siyasal haklardan, *conubium* ve *commercium* haklarından yoksundu. İ.Ö. 242'de, Roma'da yaşayan yabancılarla ilgili davalara bakmak için Roma'da bir peregrinus praetorluğu kuruldu. Bu da peregrinus hukukunun başlangıcını oluşturdu. *Jus gentium* uygulaması yavaş yavaş hukuki alanda çeşitli yerel koşulların yerini aldı. İ.S. 212'de, Caracalla fermanı, peregrinus sınıfını nerdeyse tümüyle ortadan kaldırdı.

PEREİOPOT a. (fr. *péréiopode*). Zool. Kabukluların göğsünde bulunan yürüme ayağı. (Onayaklılarda, karın yüzünde bulunan en büyük eklentiler pereiopotlardır; pereiopotların öndeki çiftinde büyük kıskaçlar bulunabilir [karides, ıstakoz].)

PEREİRA, Kolombiya'da kent, Risaralda yönetim bölgesinin merkezi, Manizales'in G.-B.'sında; 309 000 nüf. Bir kahve işletmeleri bölgesinin ticaret merkezi. Besin ve tekstil sanayileri.

Antonio de Pereda
Genç soylunun düşü
San Fernando akademisi, Madrid

PEREİRA (Nuno Álvares), **Portekizli Scipio** da denilen portekizli siyaset adamı (Sernache do Bom Jardim 1360 - Lizbon 1431). Soyluları João I'i desteklemeye ikna etti (1385) ve Castillalılar'a karşı Valverde'de kesin bir zafer kazandı. Kızı Beatriz, kralın evlilikdışı oğlu ve Bragança sülalesinin gelecekteki önderi olan Afonso'yla evlendi. Pereira, 1423'te Lizbon'daki Karmel manastırı'na çekildi.

PEREİRA (Manuel), portekizli heykeltıraş (Porto 1588 - Madrid 1683). 1624'ten sonra Madrid'de birçok kilisenin ön cephesi için çalıştı ve Cartuja de Miraflores için çokrenkli ve dev bir *Aziz Bruno* heykeli yaptı. San Fernando akademisi'nde (Madrid) yer alan bir başka Aziz Bruno heykeli başyapıtı sayılır.

PEREİRA DOS SANTOS (Nélson), brezilyalı film yönetmeni (São Paulo 1928). 1955'te ilk filmi olan ve italyan yenigerçekçiliğinden etkilenen *Rio 40°*'yi gerçekleştirdi. *Rio zone Nord* (1957) ile, sonradan gelişecek olan "cinema nôvo" nun öncülüğünü yaptı. 1963'te kendisine dünya çapında bir ün kazandıran *Kara hayatları* (Vidas secas) çevirdi. Öteki filmleri: *El justicero* (1967), *Fome de amor* (1968), *Um asilo muito louco* (1970), *Como era gostoso o meu Francês* (1971), *Quem é Beta?* (1973), *Na Estrada da vida* (1981), *Memórias do Cárcere* (1984), *Jubiaba* (1985).

Nevin Pere
***Carmen* operasının**
bir sahnesinde

PEREKEŞ a. (fars. *perre* ve *keş*'ten *perre-keş*). Kur. tar. Yatakları yan yana serilmiş yeniçerilerden her birine verilen ad. (Bunların adları, ocak defterlerinde de birbirini izlerdi. Sözcük, yeniçeriler arasında *kardeşlik* anlamına da kullanılırdı.)

PEREKOP, Ukrayna'da kasaba. Kırım yarımadasını Ukrayna ovasına bağlayan kıstağa bu kasabanın adı verilir.
—Tar. Eski bir yunan sömürgesi (Taphros). Ortaçağ'da *Tozla* olarak adlandırıldı, XVI. yy.'da Kırım hanı tarafından tahkim edildi, 1783'te kesin olarak bir rus kenti durumuna geldi. Kırım'ın girişine egemen bir durumda bulunan Perekop kıstağı, önemli bir askeri rol oynadı. Kasım 1920'de Vrangel burada kesin yenilgiye uğradı. Ekim 1941'de Almanlar tarafından aşılan kıstak, nisan 1944'te Talbuhin tarafından geri alındı.

Père-Lachaise mezarlığı ya da **Doğu mezarlığı,** Paris'te, birçok ünlü kişinin (La Fontaine, Molière, Géricault, Chopin, Balzac, Nerval, Musset, Auguste Comte, Delacroix, İngres, Michelet, Rossini, Bizet, Daumier, Blanqui, Alphonse Daudet, Oscar Wilde, Apollinaire, Marcel Proust, Sarah Bernhardt, Eluard, Colette, Edith Piaf vb.) mezarının bulunduğu büyük mezarlık.

PERELMAN (Eliezer) → BEN YEHUDA.

PEREME a. Esk. denizc. Osmanlılar döneminde, Ege ve Marmara denizi'nde yük taşımada kullanılan, başı ve kıçı çok yüksek, gövdesi çok kavisli yelkenli tekne.

X.-J.-L. Passek kol.

Nélson Pereira dos Santos
Como era gostoso o meu Francês
(1971)
filminin çekiminde

(Boyu 13,50 m, eni ise 4 m olan, kenarlarında fırtına küpeştesi bulunan peremelerin donanımı iki yamuk yelken ile iki floktan oluşurdu.)

PEREMECİ (Osman Nuri), türk eğitimci ve yazar (Şumnu 1874 - Edirne 1945). Ortaöğrenimini Şumnu'da tamamladıktan sonra İstanbul'da sınav vererek tarih öğretmeni oldu. Bulgaristan'ın çeşitli yerlerinde öğretmenlik yaptı. Bulgaristan Türk muallimler cemiyeti'ni kurdu (1906). Türkiye'ye göç ettikten (1927) sonra çeşitli ortaöğretim kurumlarında tarih öğretmenliğini sürdürdü. Başlıca yapıtları: *Pedagoji* (1931), *Edirne tarihi* (1940), *Tuna boyu tarihi* (1942), *Atalar sözleri* (1943).

PEREN a. (fars. *peren*). Esk. gökbil. Ülker yıldızı.

PEREND a. (fars. *perend*). *Esk.* **1.** İpekten yapılmış düz, nakışsız kumaş, atlas. **—2.** Kılıç ya da hançer cevheri.

PERENDE a. (fars. *perr, per,* kanat ve *-ende*'den *perrende, perende*). **1.** Havada çark gibi 360° dönerek atılan ters ya da düz takla. (Özellikle jimnastikte ve yüzmenin atlama [kule, tramplen atlama] dallarında uygulanır. Yerde ya da tramplen üzerinde sıçradıktan sonra, dizler göğse çekilerek vücudun kapanmasıyla, boşlukta kendi ekseni etrafında dönme esasına dayalı olarak uygulanır. Perende öne doğru yapılırsa *düz perende,* geriye doğru yapılırsa *ters perende* diye adlandırılır.) **—2.** *Birinin yanında perende atamamak,* herhangi bir konuda biriyle yarışamamak; o kimseyi aldatamamak.
—Tasav. *Şems-i perende,* sufilerin "mana âlemine yaptığı uçuştan ötürü" (Eflaki, *Menakıb ül-arifin*) *uçan şems* anlamına Şems-i Tebrizi'ye verdikleri ad.

Lochon-Gamma

Şimon Peres (1981'de)

René Jacque

André Breton, Paul Eluard, Tristan Tzara ve Benjamin Péret (soldan sağa) [1920'ye doğr.]

PERENDEBAZ sıf. ve a. (fars. *perende* ve *bāz*'dan *perende-bāz*). Perende atarak çeşitli gösteriler sergileyen hünerci için kullanılır; akrobat, canbaz. (Şenliklerde ya da sarayda hünerlerini sergileyerek bahşiş toplarlardı.)

PERENNİBRANCHİA ya da **PERENNİBRANCHİATA** a. Zool. SÜREKLİSOLUNGAÇLILAR alttakımının bilimsel adı.

PERES (Şimon), israilli siyaset adamı (Polonya 1923). 1934'te Filistin'e göç etti. Ben Gurion'un arkadaşı ve ilk Sina harekâtının düzenleyicilerindendir. Milletvekili ve Savunma bakanı yardımcısı (1959) oldu. 1965'te Ben Gurion'la dayanışma içine girerek istifasını verdi; Gurion ve M. Dayan'la birlikte, Mapai'den ayrılarak Rafi'yi kurdu ve genel sekreteri oldu. 1968'de iki partinin yeniden birleşmesinden oluşan İşçi partisi'ne girdi ve 1969'dan 1977'ye kadar çeşitli bakanlıklarda bulundu. Savunma bakanlığı yaptı (1974-1977), vekâleten Başbakan oldu (nisan-mayıs 1977). İşçi partisi'nin başına getirildi (haziran 1977) ve Likud cephesi'nin iktidara gelmesinden (1977) sonra muhalefetin en önemli temsilcisi oldu. Eylül 1984'te İşçi partisi'nin Likud cephesi'yle kurduğu Ulusal birlik hükümetinin başına geçti. Koalisyon anlaşması gereği, 1986'da Başbakanlıktan ayrıldı; Dışişleri bakanı oldu. 1988'de kurulan yeni koalisyon hükümetinde maliye bakanlığını üstlendi. Filistin konusunda başbakan İzak Şamir'le anlaşmazlığa düşünce hükümetten uzaklaştırıldı. Haziran 1992 seçimlerinde partisi seçimleri kazanınca bir kere daha Dışişleri başkanı oldu.

Keystone

Marguerite Perey

PERESE a. **1.** Duvarcıların doğrultu bulmakta kullandıkları çekül ipi. **—2.** Durum, derece, kerte: *İşin bu pereseye gelmesini istemezdik.* **—3.** *Peresesine düşmek, getirmek,* tam zamanını, sırasını seçmek; biçimine getirmek. || *Pereseye almak,* göz önüne almak. || *Pereseye getirmek,* taşları, tuğlaları, kirişleri aynı sıra üzerinde uç uca dizmek.

PERESKİA a. Yuvarlak ağaçsı gövdesinde gerçek yapraklar çıkan ve bu yaprakların koltuğunda iğne demetleri bulunan kaktüs. (Uçlarda bulunan çiçekleri küçük, tekerleksi, beyaz ya da pembedir. Meyvesi etlidir. *Pereskia aculeata* türüne "Barbados frenküzümü" denir. Bu cins tropikal Amerika ve Antiller kökenlidir.)

PERESKİYOPSİS a. (lat. *pereskiopsis*). Kaktüsgillerden hepyeşil yapraklı bitki. (Meksika'da yetişen *Pereskiopsis spathulata* pereskiyaya benzer.)

PERESLAVL-ZALESKİY, esk. ve XV. yy.'a kadar **Pereyaslavl,** Rusya'da kent, Moskova ile Yaroslav arasında, Pleşçeyevo gölü kıyısında; 25 000 nüf. Kent 1152'de Suzdalia'da kuruldu ve Pereyaslavl prensliğinin başkenti oldu (1175-1302). Eski rus kenti görünümünü korudu. Dinsel anıtlar: Kuzey'in en eski kiliselerinden biri olan katedral (1152) ve manastırlar.

PEREST sıf. (fars. *perestiden*'den *perest*). *Esk.* "Tapan, aşırı şekilde seven" anlamlarıyla bileşik sözcükler yapar: *Ateş-perest* (ateşe tapan), *bade-perest, mey-perest* (içkiye tapan, aşırı içki seven), *büt-perest* (→PUTPEREST), *hod-perest* (kendini seven, kendini beğenmiş), *Huda-perest* (Tanrı'ya tapan), *ikbal-perest* (dalkavuk), *menfaat-perest* (menfaatine düşkün, çıkarcı), *zen-perest* (kadınlara düşkün, zampara) vb.

PERESTAR a. (fars. *perestār*). *Esk.* **1.** Hizmet eden, hizmetçi. **—2.** Kul, köle. **—3.** Dalkavuk. **—4.** *Perestar-ı hayal,* şair.

◆ sıf. Tapınan, tapan, tapıcı.

PERESTARANE be. (fars. *perestār* ve *-āne*'den *perestārāne*). *Esk.* Kölelere, hizmetçilere yakışır biçimde.

PERESTARİ a. (fars. *perestar* ve *-ī*'den *perestārī*). *Esk.* **1.** Hizmetçilik. **—2.** Kulluk, kölelik. **—3.** Tapıcılık. **—4.** Dalkavukluk.

PERESTENDE sıf. (fars. *perestiden*'den *perestende*). *Esk.* **1.** Tapan, tapınan, ibadet eden. **—2.** Taparcasına seven.

PERESTERAN çoğl. a. (fars. *perester*'in çoğl. *perresterān*) *Esk.* **1.** Hizmet edenler, hizmetçiler. **—2.** Kullar, köleler. **—3.** Tapanlar, tapıcılar. **—4.** Dalkavuklar.

PERESTİDE sıf. (fars. *perestiden*'den *perestide*). *Esk.* Taparcasına sevilen, sevgili.

PERESTİŞ a. (fars. *perestiden*'den *perestiş*). **1.** Tapma, tapınma. **—2.** Taparcasına sevme. **—3.** *Perestiş etmek,* sevmek, tapmak.

PERESTİŞKÂR sıf. (fars. *perestiş* ve *-kār*'dan *perestişkār*). *Esk.* **1.** Tapan, taparcasına seven. **—2.** Seven, saygı besleyen.

PERESTİŞKÂRAN çoğl. a. (fars. *perestişkār*'ın çoğl. *perestişkārān*). *Esk.* **1.** Tapanlar. **—2.** Taparcasına sevenler.

PERESTİŞKÂRANE be. (fars. *perestiş, -kār* ve *-āne*'den *perestişkārāne*). *Esk.* Taparcasına, büyük bir sevgiyle.

PERESTİŞKÂRİ a. (fars. *perestiş, -kār* ve *-ī*'den *perestişkārī*). *Esk.* Taparcasına sevme, aşırı düşkünlük.

PERESTROYKA a. (yeniden yapılanma anlamında rusça sözcük). SSCB devlet başkanı M. Gorbaçov'un, Sovyetler Birliği dağılıncaya kadar (1991) uygulamaya çalıştığı reform politikasının iki temel ilkesinden biri.
—ANSİKL. Gorbaçov, 27 ocak 1987'deki parti Merkez komitesi'nin toplantısında sunduğu raporda yönetimi eleştirdi. Gelişme hızının düştüğünü, sorunların biriktiğini, yönetimde tıkanıklıklar olduğunu; bu durumun ekonomiyi, sosyal, kültürel ve düşünsel yaşamı etkilediğini, yeniden yapılanmanın nesnel bir zorunluluk olduğunu ileri sürdü. Devrimci nitelikte dönüşümler ve önlemlerin gerektiğini açıkladı. Yeniden yapılanmayla yığınların yaratıcılığını, inisiyatiflerini kullanmasını engelleyen frenleyici mekanizmalar yıkılacak, tepeden inme idarecilik yerine, her ekonomik birimin kâr-zarar durumuna göre sorumluluğu geçerli olacak, ücretler "eşitlemeci" değil, emeğin niteliği ve niceliğine göre, sosyalist dağılım ilkelerine uygun olarak saptanacaktı. Demokratik merkeziyetçiliğe ağırlık veren leninci ilkeler benimsenecek, sovyet halkının daha iyi koşullarda çalışma ve yaşama beklentilerini karşılamak için sosyal çevre geliştirilirken bir yandan da toplumun sosyalist ahlak kurallarından sapması önlenecekti. Yayın organlarının yoğun desteğiyle perestroyka uygulamasına geçildi. Yönetici kadrolarda değişiklikler yapıldı; yolsuzluklar açıklandı, rejim muhaliflerı üzerindeki baskılar kaldırıldı, kilise-devlet ilişkileri iyileştirildi, özel girişime izin verildi. Perestroyka politikası 1988'de parti konferansında da onaylandı, ama SSCB'nin dağılmasını ve komünist rejimin yıkılmasını önleyemedi.

PERESTÛ KADIN, Abdülmecit'in dördüncü kadını (öl. İstanbul 1904). Küçük yaşta annesini kaybeden Abdülhamit II'yi büyüttü. Silivrikapı'da Bâlâ tekkesi sebilini ve çeşmesini yaptırdı.

PERESVETOV (İvan Semenoviç), XVI. yy. rus politika yazarı. Litvanya asıllıdır. Çar İvan IV'ün hizmetine girdi ve ona 1549'da, içinde Fatih Sultan Mehmet hakkında yazılmış alegorik hikâyeler ve arzuhaller bulunan iki kitapçık sundu. Laik siyasal düşüncenin temsilcisiydi; mutlak monarşinin savunuculuğunu yaptı.

PÉRET (Benjamin), fransız şair (Rezé, Loire-Atlantique, 1899 - Paris 1959). A. Breton'un sadık dostu ve en ateşli gerçeküstücülerden biri olan Péret, başyapıtı sayılan *le Grand Jeu*'de (1928) dilin olanaklarını saf, alaycı ve ayrıntılı bir biçimde değerlendirdi. Şiirleri, denemeleri ve yergi yazılarıyla, yaşamı boyunca hep bir arada düşündüğü devrim (*le Déshonneur des poètes,* 1945) ve şiir için çalıştı.

PERETZ (İsaac Leib), yiddiş dilinde ve ibranice yapıtlar kaleme almış polonyalı yazar (Zamość, Lublin yakınında, 1852- Varşova 1915). Toplumcu bağımlılık döneminden (*Monişş,* 1888; *Feuilles de jours de fête* [fr. çev.], 1894) sonra, düşünsel ve dinsel alanda gelenekçi anlayışa döndü.

PEREVERZEV (Valeryan Fyodoroviç), rus edebiyat eleştirmeni (Bobrov, Voronej yakınında, 1882 - Moskova 1968). XIX. yüzyıl uzmanı (*Dostoyevskiy,* 1912; *Gogol,* 1914) olarak, Plehanov gibi, yapıtı oluşturan bütün öğeleri sınıf faktörüne indirgeyen, marxçı bir şiir anlayışını tanımladı. Pereverzev okulunun çevresinde çıkan şiddetli polemik (1929-30), yazarın revizyonizm ile suçlanarak tutuklanmasına neden oldu (1938).

PEREY (Marguerite), fransız kadın fizikçi (Villemomble 1909 - Louveciennes 1975). Paris Radyum enstitüsü'nde Marie Curie'nin özel asistanlığını yaptı (1929), Ulusal bilim araştırmaları merkezi'nde çalıştı (1940), 1949'dan başlayarak Strasbourg Fen fakültesi'nde nükleer fizik profesörü olarak görev yaptı. Çeşitli doğal ve yapay radyoaktif maddelerin fiziksel, kimyasal ve biyolojik özelliklerini araştırdı. 1939'da atom numarası 87 olan kimyasal element fransiyumu buldu.

PEREYASLAVEC (Valentina), amerikan yurttaşlığına geçen rus asıllı kadın dansçı ve eğitimci (Ukrayna'da 1907). 1927'de Harkov operası'nda yıldız dansçılığa yükseldi. Vaganova'nın derslerini izlemek için Leningrad'a gitti. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra ABD'ye yerleşti. 1951'de American Ballet Theatre School'da öğretmenliğe getirildi.

PEREYASLAV - HMELNİTSKİY, esk. ve 1943'e kadar **Pereyaslav,** Ukrayna'da kent, Kiev'in G.-D.'sunda; 25 000 nüf. Kiev devletinin kentiyken Pereyaslav prensliğinin başkenti oldu (XI. yy.'ın 2. yarısı), Moğollar'ca yakılıp yıkıldı (1239). 1654'te, Doğu Ukrayna'yı Moskova'ya bağlayan antlaşmayı imzalayan kazak hetmanı Hmelnitskiy'in anısına kente Pereyaslav-Hmelnitskiy adı verildi.

PEREYASLAVL → PERESLAVL-ZALESKİY.

PEREYON a. (fr. *pereion*). Eklembacaklılarda (kabuklular), TORAKS'ın eşanlamlısı.

PÉREZ (Antonio), ispanyol devlet adamı (Madrid 1540'a doğr. - Paris 1611). Devlet bakanı ve Felipe II'nin özel danışmanıydı. Don Juan'ın sekreteri Escobedo'nun entrikalarını casus gibi izledi ve onu öldürttü (31 mart 1578). Ölüm cezasına çarptırıldı, Aragón'a sığındı ve kralla kaçağı koruyan aragón kurumları arasında bir çatışmaya yol açtı. Fransa'ya, ardından İngiltere'ye çekildi.

PÉREZ DE AYALA (Ramón), ispanyol yazar (Oviedo 1880 - Madrid 1962). İleri görüşlü bir tiyatro eleştirmeniydi (*Las Máscaras,* 1917-1919), bilgince ve alaylı bir üslupla romanlar yazdı (*La Pata de la raposa,* 1912; *Belarmino y Apolonio,* 1921). Ayrıca şiir kitapları kaleme aldı (*La paz del sendero,* 1903; *El Sendero innumerable,* 1916; *El Sendero andante,* 1921).

PÉREZ DE CUELLAR (Javier), perulu diplomat (Lima 1920). İsviçre (1964 -1966), ardından Moskova (1969) büyükelçiliği yaptı, 1971'de Birleşmiş milletler Peru daimi temsilciliğine ve K. Waldheim'ın Kıbrıs özel temsilciliğine (1975-1977) atandı, daha sonra Afganistan ve Pakistan'da birçok özel görev üstlendi (1981). Ocak 1982'de K. Waldheim'dan sonra BM genel sekreterliğine getirildi, ekim 1986'da aynı göreve ikinci kez seçildi. G. Afrika'nın Namibya'da halka baskıya son vermesi ve geri çekilmesi için girişimlerde bulundu (1987). Girişimleriyle İran-Irak savaşı'nda tarafların ateşkesi kabul etmelerine yardımcı oldu. Kıbrıslı türk ve rum yöneticileri New York'ta bir araya getirerek uzlaştırmaya çalıştı (1988). Görevi 1991 yılında sona erdi.

PÉREZ DE GUZMÁN (Alonso), **el Bueno** denir, ispanyol savaşçı (León 1256 - sierra de Gaucín, Málaga, 1309). Tarifa'da Mağribliler tarafından kuşatıldı, fakat teslim olmadı. Cebelitarık yakınındaki çarpışmalarda ağır yaralandı ve öldü.

PÉREZ DE GUZMÁN (Fernán), **Batres** senyörü, castillalı kronikçi (1376'ya doğr. - 1460'a doğr.). Aragón'da elçilik yaptı (1421), Mağribliler'e karşı savaştı (1431), kralın önünde kavga ettiği için hapse atıldı. Batres'teki topraklarına çekilince, *Loores de los claros varones de España* adlı uyaklı bir kronik ile, *Mar de historias* adlı bir tarihi portreler dizisi kaleme aldı.

PÉREZ DE HİTA (Ginés), ispanyol yazar (Mula? 1544'e doğr. - Murcia 1619'a doğr.). İki bölümden oluşan (1595 ve 1604?), *Historia de los bandos de loszegries y abencerrajes, caballeros moros de Granada, y de las guerras que hubo en ella* adlı ünlü yapıtın yazarıdır. Birinci bölüm, Granada Mağriblileri'nin iç bölünmelerini, hükümranlıklarının başlangıcından, başkentin 1492'de düşmesine kadar olan süreci anlatır. Hita, yapıtındaki tarihsel temele renkli romanesk bir bölüm de katmıştır. İkinci bölüm Felipe II döneminde Mağribliler'in ayaklanmasını anlatır.

PÉREZ DEL PULGAR (Hernán), **El de las Hazañas** ("Kahramanlık adamı") denir, ispanyol savaşçı (Ciudad Real 1451 - Granada 1531). Mağribliler'e karşı elde ettiği başarılar nedeniyle kral tarafından şövalye unvanı verilerek ödüllendirildi. Karl V'in emriyle 1527'de *Breve Parte de las hazañas del excelente nombrado Gran Capitán*'ı (Gonzalo Fernandez de Córdoba'nın gençliğindeki kahramanlıkları) yazdı.

PÉREZ DE MONTALBÁN (Juan), ispanyol yazar (Madrid 1602 - *ay. y.* 1638). Tiyatro piyeslerinde Lope de Vega'nın etkisi görülür. Dinsel içerikli oyunlar *(Autos sacramentales)* ve tarihsel temalar işleyen dramlar kaleme aldı (*La Monja Alférez; Los Amantes de Teruel,* 1638). Yanlışlıkla Lope de Vega'ya mal edilen epik bir şiirin (*Orfeo,* 1624) ve hikâye kitaplarının (*Para todos,* 1632) yazarıdır.

PÉREZ DE OLİVA (Fernán), ispanyol hümanist (Córdoba 1494'e doğr. - *ay. y.* 1533). Paris (1523-1525) ve Salamanca üniversitelerinde ders verdi, Salamanca'da rektörlük yaptı. Sophokles, Euripides ve Plautus'tan çeviriler ve Castilla düzyazısının ilk örneklerinden olan *Diálogo de la dignidad del hombre* adlı bir diyalog bıraktı.

PÉREZ GALDÓS (Benito), ispanyol yazar (Las Palmas, Kanarya adaları, 1843 - Madrid 1920). Gazeteci olan Pérez Galdós, *la Nación*'da (1865), Dickens'ın *Pickwick* adlı romanının ilk çevirisini yayımladı. 1870'te *la fontana de oro* adlı bir roman yazdı ve töre romanlarıyla (*Doña Perfecta,* 1876; *Misericordia,* 1897) ilk büyük başarılarını kazandı. *Episodios nacionales*'in (Ulusal oluntular) kırk üç cildiyle XX. yy. İspanyası'nın ulusal destanını yarattı; bu yapıt birçok bakımdan Balzac'ın *İnsanlık komedyası*'nı (la Comédie humaine) çağrıştırır ve birçok başyapıt içerir (*Bailén,* 1873; *Zaragoza,* 1874, *Zumalacárregui,* 1898; *España sin rey,* 1908). Galdós'un töre romanları arasında şunlar sayılabilir: *la Familia de León Roch* (1878); *Fortunata y Jacinta* (1886-87); *Miau* (1888); *Angel Guerra* (1890-91). Yapıtlarındaki mizah ve iyimserlik karışımı nedeniyle Dickens ile karşılaştırıldı, gerçekçiliği ve natüralizmi açısından Flaubert ve Zola'ya yakın görüldü. Galdós'un tiyatro yapıtları da vardır (*Elektra,* 1901; *Casandra,* 1905).

PÉREZ JİMÉNEZ (Marcos), venezuelalı asker ve devlet adamı (Michelena 1914). 1948'deki hükümet darbesinden sonra kurulan askeri cunta üyesi olan Pérez, 1952 ile 1958 yılları arasında Cumhurbaşkanlığı yaptı, fakat gerçekte sınırsız yetkileri olan bir diktatördü. 1958'de iktidardan düşürüldü ve ABD'ye gitti. 1963'te ülkesine iade edildi, 1968'de serbest bırakıldı ve ülkesinden kesin olarak ayrıldı.

PÉREZ MİNİK (Domingo), ispanyol yazar (Santa Cruz de Tenerife 1905). Edebiyat eleştirmeniydi. İspanyol tiyatrosu ve romanı üzerine birçok inceleme yayımladı. Kanarya adalarında gerçeküstücü grubu kurdu, bu grubun tarihini yazdı (*Facción surrealista española de Tenerife,* 1975) ve ünlü dergisi *Gaceta de arte*'yi (1932-1936) çıkardı.

PÉREZ PUJOL (Eduardo), ispanyol hukukçu (Salamanca 1830 - Valencia 1894). *Historia de las instituciones sociales de la España goda* (Gotik İspanya'da toplumsal kurumlar tarihi) [1896] adlı yapıtı yazdı.

PÉREZ RODRIGUEZ (Carlos Andrés), venezuelalı devlet adamı (Rubio, Táchira, 1922). "Demokratik eylem" partisi'nin yöneticisi ve Rómulo Betancourt'un eski bakanıydı. 1974'ten 1979'a kadar Cumhurbaşkanlığı yaptı. 1975'te demir madenlerini ve 1976'da petrol sanayisini millileştirdi.

PÉREZ VİLLAAMİL (Jenaro) → VILLAAMIL.

PERFECTUM a. (lat. sözc.). Dilbil. Latince dilbilgisinde bitmişlik görünüşünü anlatan fiil biçimleri dizgesi.

PERFORAJ a. (fr. *perforage*). Pulc. Tabakalardaki ve anma bloklarındaki pulların, birbirlerinden kolayca ayrılabilmeleri için aralarının düzgün bir biçimde zımbalanması.

PERFORASYON a. (fr. *perforation*). Sine. ve Foto. FILM* DELİĞİ.

PERFORMANS a. (iş, fiil anlamında ing. *performance*'dan). Çağ. sant. EYLEM'in eşanlamlısı.
—Oto. ve Havc. Motorlu bir taşıttan, bir hava taşıtından beklenilen şeyleri belirten niteliklerin tümü. (Motorlu bir taşıtın performansları, anlık hızlanmayı, maksimum hızı ve fren yapma etkisini belirleyen yavaşlamayı ya da negatif anlık hızlanmayı kapsar. Bütün bu nitelikler yol üzerinde kontrol edilebilir. Bir hava taşıtının performansları ise seyir hızını, maksimum hızı, yükselme hızını, yakıt ikmali yapmadan gidebileceği uzaklığı, kalkış ve iniş mesafelerini vb. kapsar.)
—Soğut. san. ve Isıbil. *Performans katsayısı,* ETKİNLİK* KATSAYISI'nın eşanlamlısı.
—Spor. Sporcuların atletik ve psikolojik özelliklerinin düzeyini belirleyen verimlilik.
—Zootekn. Bir hayvanda görülen büyüme hızı, süt verimi gibi fenotipik karakterlerin değeri. (Performans denetimi damızlık hayvanların seçimini sağlar.) || *Performans testi,* BIREYSEL DENETIM* in eşanlamlısı.

PERFORMİK ya da **PEROKSOFORMİK** sıf. (fr. *performique*'ten). Org. kim. *Performik asit,* formülü HCO—O—OH olan perasit; çoğunlukla alkenleri glikollere dönüştürmekte kullanılır.

PERFOSFAT ya da **PEROKSODİFOSFAT** a. (fr. *perphosphate*'tan). Anorg. kim. Formülü $M_4P_2O_8$ olan tuzların genel adı; bu formülde M, birdeğerli bir metali gösterir.

PERFOSFORLU sıf. Anorg. kim. Bileşiminde olabildiğince en yüksek oranda fosfor bulunan bir madde için kullanılır.

PERFRİNGENS a. (fr. *perfringens,* lat. *perfringere,* kırmak, tahrip etmek'ten). Bakteriyol. Gazlı kangrenlerin birçoğunda başka mikroplarla birlikte rastlanan *Clostridium perfringens* bakterisinin özgül adı. (Gram pozitif ve tam anaerobi bir bakteridir.)

PERFÜZYON a. (fr. *perfusion*'dan; lat. *perfusio*). Ted. **1.** İğne, intranül ya da sonda yardımıyla bir çözeltinin damar yoluyla kana katılması. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** DAMLA-DAMLA'nın eşanlamlısı.
—ANSIKL. Çözeltilerin perfüzyonu anestezide, ameliyat sırasında anestezik ilaçları vermekte olduğu gibi reanimasyonda da kullanılır. Etkili maddelerin damar yoluyla vücuda girmesini ve hidroelektrolit kan dengesinin yeniden kurulmasını sağlar. Ağızdan beslenmenin yetersiz, etkisiz ya da sakıncalı olduğu durumlarda, perfüzyon biçiminde verilen çözeltiler şeker, yağ ve protein gereksinimlerinin yanı sıra gerekli vitaminlerin de organizmaya girmesini sağlar.

PERGÂL → PERGÂR.

PERGÂLE a. (fars. *pergale*). *Esk.* **1.** Parça. **—2.** Kaba iplikten yapılan dokuma.

Javier **Pérez de Cuellar**

Algar

Benito **Pérez Galdós**
Sorolla'nın bir tablosundan ayrıntı

Perge Sütunlu yol Antalya

—**3.** *Pergâle-paş,* parça saçan; testere.

PERGÂLVAR → PERGÂRVAR.

PERGAMENA → AK DERİ*.

PERGAMENT a. (ital. *pergamena*'dan). Kâğ. san. *Pergament kâğıdı,* PARŞÖMEN* KÂĞIDI'nın eşanlamlısı.

PERGAMİNO, Arjantin'de (Buenos Aires ili) kent, Rosario'nun G.'inde; 46 600 nüf. Zengin bir tarım bölgesinin ticaret merkezi. Tarım araştırmaları merkezi.

PERGAMON ya da **PERGAMOS** → BERGAMA.

PERGÂR ya da **PERGÂL** a. (fars. *pergār, pergāl*). Esk. mat. Pergel.

PERGÂRVAR ya da **PERGÂLVAR** sıf. (fars. *pergār, pergāl* ve *-var*'dan, *pergarvār, pergālvar*). *Esk.* Pergele benzer, pergel biçiminde.

PERGE. Tar. coğ. Anadolu'nun Pamphylia bölgesinde kent, kalıntıları Antalya'nın merkez ilçesine bağlı Aksu bucağının K.'indedir. Büyük bir ticaret yolu üzerinde bulunan yerleşme, o dönemde gemilerin işleyebildiği Kestros (Aksu) ırmağına da bir yolla bağlıydı. Pergeliler kentlerinin Truva savaşı'ndan sonra, Amphilokhos, Mopsos ve Kalkhas'ın önderliğinde G.'e inen yunan halklarınca kurulduğuna inanıyorlardı. Ancak kentin adına ilk kez İ.Ö. IV. yy.'da rastlanır. İ.Ö. 333'te Büyük İskender buraya geldiğinde Pergeliler kendisine Phaselis'e kadar yol gösterecek kılavuzlar vermişlerdi. Perge daha sonra Selefkiler'in egemenliğine girdi (İ.Ö. III. yy.), Bergama krallığı'na bağlandı (İ.Ö. II. yy.). Aziz Paulus kenti iki kez ziyaret etti. İ.S. I.-III. yy.'larda Roma egemenliği altında en parlak dönemini yaşadı, görkemli yapılarla donandı (özellikle Bithynia valisi M. Plancius Varus'un kızı Plancia Magna döneminde). Perge'de başta Artemis Pergaia olmak üzere Zeus, Apollon, Athena, Hephaistos, Hermes, Aphrodite, Asklepios, Dionysos, Serapis, Tykhe gibi tanrılara tapılıyordu. Bizans döneminde Sillyon ile birlikte tek bir başpiskoposluk olarak birleşti, ancak daha sonra Attaleia (Antalya) başpiskoposluk oldu.

İlk yerleşim alanı kentin D.'sundaki akropolis üzerindeydi, daha sonra G.'deki eteklere yayıldı ve tepelerle çevrili düzlükte gelişti. Hellenistik dönemde surlarla çevrildi, ancak Roma döneminde bu surların dışına taştı. Bizans döneminde istila kaygısıyla yeniden akropolis içindeki sınırlarına çekildi.

—Arkeol. Prof. Arif Müfid Mansel* yönetiminde 1946, 1953-1957 ve 1967-1975 arasında gerçekleştirilen kazılar, onun ölümünden sonra Prof. Jale İnan tarafından sürdürüldü. Akropolis ve aşağı kent olarak iki bölümden oluşan yerleşmede pek çok yapı ve çeşitli buluntular ortaya çıkarıldı. Kentin D.'sundaki yassı tepe üzerindeki akropolis, yerleşmenin çekirdeğini oluşturmakla birlikte kalıntılar daha çok Bizans dönemindendir. Perge K.-G. ve D.-B. dorultusunda uzanan sütunlu iki ana caddeyle eş büyüklükte olmayan dört kesime ayrılıyordu ve bu caddelerin ortasından su kanalları geçiyordu. Hellenistik dönemde inşa edilen surların bir bölümü oldukça sağlamdır. Mimari kalıntıların en önemlisi yunan-roma üslubundaki tiyatrodur. İ.S. II. yy.'ın ikinci yarısında inşa edilen bu yapı on beş bin kişilikti. İki katlı sahnenin görkemli bir görünüşü vardı, dar podyum mitolojik konulu kabartmalarla süslüydü. Antikçağ'dan günümüze en sağlam ulaşmış örneklerden biri olan stadion (İ.S. II. yy.), on iki bin kişi alacak kapasitedeydi (günümüzde açık hava müzesi olarak düzenlenmektedir). Kentin önemli yapılarından biri olan agora 65×65 m boyutlarındadır. Kentin genişlemesi sırasında inşa edilen bu yapı dükkânlar ve odalarla çevrilidir. 1968'deki kazılarda agoranın hemen yanında sütunlarla çevrili bir başka yapı ortaya çıkarılmıştır. Yerleşmenin G.-B.'sındaki roma hamamının çeşitli bölümleri kazılmıştır; 1968-1969'da ortaya çıkarılan propylaion Helios, Selena, Dionysos, Pan, Eros kabartmalarıyla süslüdür. İyi durumda olan palaestra imparator Claudius'a adanmıştı. Artemis Pergaia'nın yanı sıra Septimius Severus ve ailesine adanan anıtsal nymphaionun sağlam durumda ele geçen heykelleri Antalya Bölge müzesi'ndedir. Kentin en görkemli anıtlarından biri G.'de, agora yakınındaki kapıdır. Hellenistik dönemde inşa edilen ve günümüze sağlam ulaşan iki yuvarlak kulesi bulunan bu yapının avlusu at nalı biçimindedir. Bu avlu İ.S. 120-122'de Plancia Magna tarafından gösterişli bir biçimde değiştirilmiş, cephesi iki kat halinde korinthos düzeninde sütunlar ve nişlerle süslenmiştir. Üst katlardaki nişlerin içinde yer alan heykellerin günümüze ulaşan kaidelerinde kentin kurucuları Mopsos ve Kalkhas'ın yanı sıra M. Plancius Varus ve oğlu C. Plancius Varus'un adları yer almaktadır. Zemin kattaki nişler içinde de Hermes, Aphrodite, Pan, Dioskurlar vb.'nin heykelleri bulunuyordu. Plancia Magna döneminde avlunun K.'ine ayrıca Antalya'dakine benzer, iki katlı, üç girişli bir takkapı inşa edilmiştir. Bu yapının nişlerinde de Roma imparatorlarının ve imparatoriçelerinin heykelleri yer alıyordu (Antaya Bölge müzesi). At nalı biçimindeki avlunun G.'inde yer alan büyük avluda ele geçen üç heykel de (ikisinin Plancia Magna'ya ait olduğu sanılmaktadır) aynı müzededir. Bu yapıtlar ve 1982'de ortaya çıkarılan Antoninuslar döneminden Aphrodite ve Athena heykelleri Perge'nin Roma döneminde heykeltraşlık alanındaki gelişmişliğini yansıtır. Kentin G.'inde ortaya çıkarılan dor düzenindeki küçük tapınağın hangi tanrıya ait olduğu anlaşılamamıştır, Perge'nin baş tanrıçası Artemis Pergaia'nın ion düzenindeki tapınağı ise bugüne değin bulunamamıştır. Agoranın hemen G.'indeki bazilika da kentin etkileyici anıtlarındandır. Nekropoliste üç yol boyunca ortaya çıkarılan mezarlar arasında otuz kadar heykelli lahit bulunmaktadır (Antalya Bölge müzesi). Plancia Magna'nın agoranın G.'inde, K.-G. doğrultusunda uzanan ana yolun D.'sundaki mezarı ise çok yıkıktır. Perge'de kazıların yanı sıra onarım çalışmaları da sürmektedir. (→ Kayn.)

PERGEL a. (fars. *pergāl*). **1.** Bir uçlarından eklemli iki koldan oluşan ve çember çizmeye ya da uzunlukları taşımaya yarayan çizim ya da ölçme aleti. —**2.** *Pergelleri açmak,* geniş adımlarla yürümek (arg.).

—İnş. *Taşçı pergeli,* uçlarında sivri birer demir bulunan ve stereotomi ayrıntılarını yere çizmeye yarayan demir ya da ağaç büyük cetvel.

—Masonl. Masonlukta çeşitli anlamları olan simge. (Kutsal kitapları [Kuran, Tevrat ve İncil)] ve Gönye ile birlikte üç "Büyük Işık'tan biridir.)

—Saraç. Deri şeridini istenen kalınlıkta çizip kesmekte kullanılan, her iki kol ucu sivri alet.

—Seram. *Pergel çekmek,* tabak kenarlarını pergelle çizmek. (Kütahya çini atölyelerinde pergel kullanımı 1935'te başladı.) || *Pergele getirmek,* çarkta çamurun yalpalamasını, sağa sola vurmasını önlemek.

—Tek. res. ve Mak. san. *Elips pergeli,* elips çizmeye yarayan alet. || *Oran pergeli,* kollarının yerine derecelendirilmiş yassı cetveller takılmış pergel. || *Ölçek pergeli,* menteşenin yerini kollar boyunca hareket eden bir düğmenin aldığı dört sivri uçlu pergel. (Kolların göreli uzunluğu aynı oranda değiştirilerek verilen boyutlarla istenilen ölçüde orantılı uzunluklar elde edilebilir.) || *Taşıma pergeli,* iki kolu da sivri bir uçla biten ve uzunlukları taşımaya yarayan pergel. || *Üçeşbölme pergeli,* bir açıyı üç eşit parçaya bölmeye yarayan alet. || *Yaylı pergel,* sivri ucu bir yay üzerine takılmış olan nokta pergeli.

PERGEL, 1752'de La Caille tarafından tanımlanan ve Erboğa ile Güney üçgeni arasında yer alan güney takımyıldızı. Az parlak yıldızlardan oluşur; en önemli yıldızı α, 3,4 kadirdendir; ancak bu takımyıldızda *Circinus X-1* denilen ve bileşenlerinden biri bir kara delik* olduğu sanılan bir çift yıldıza denk düşen yeğin bir X ışınım kaynağı vardır. (→ GÖK haritası.)

PERGELLEMEK g. f. Pergelle ölçmek.

PERGİNE VALSUGANA, İtalya'da komün, Trentino'da (Trento ili), Fersina kıyısında; 13 600 nüf. Kent, aynı adı taşıyan bir boğazla Adige vadisini Brenta vadisine bağlayan geçide egemendir. Eski kale şato.

PERGOLA a. (ital. *pergola*). Kazıkların üstüne bindirilmiş putrellerden oluşan bir çeşit çardak.

—Bağc. *Pergola yöntemi,* herek başına bir ya da iki omca olmak üzere geniş aralıklarla dikilmiş 2 m ve daha yüksek boyda asmalardan oluşan bağ yetiştirme sistemi. (Asmalar, yerden 2-2,5 m yükseklikteki bir demir tel kafes üzerinde büyür. Yapraklar alttan üzüm salkımlarının sarktığı bir çardak oluşturur.)

PERGOLESİ (Giovanni Battista), italyan besteci (Iesi 1710 - Pozzuoli 1736). Babası pergolalı (Marche bölgesinde) bir tarım uzmanıydı. Doğduğu kentte keman öğrenen Pergolesi, büyük olasılıkla 1723 sonunda Napoli'ye gönderildi, burada özellikle Francesco Durante'den ders aldı. Komik sahneler içeren *La Conversione di San Guglielmo d'Aquitana* adlı dinsel dramı ve *La Morte di San Giuseppe* adlı oratoryoyu besteleyerek öğrenimini tamamladı. Kural gereği bu yapıtlar seslendirildi. Ama gerçek dinleyici önüne ilk kez 1732'de ilk operası *Salustia* ile çıktı. Aynı yıl, napoli lehçesiyle yazılmış *Lo Frate'nnamorato* adlı güldürüsü büyük ilgi gördü. 1733'te sahnelenen *Il Prigionier superbo* adlı opera serianın bir parçası olan, 1738'de de tek başına yeniden oynanan *La Serva padrona* adlı intermezzo buffası, bugüne değin seyircinin ilgisini hiç kaybetmedi. Bu yapıtın 1752'de Paris'te sahnelenmesi, italyan ve fransız üsluplarını

çubuklu

çizim uçları değiştirilebilen teknik resim pergeli

çeşitli mesleklerde kullanılan birkaç pergel türü

taksimatlı

yaylı

taşıma pergeli

savunanlar arasında "la Querelle des bouffons" ("Soytarıların kavgası") denilen çekişmeye yol açtı. Aynı şekilde *Livietta e Tracollo* intermezzosu da, librettosunu Metastasio'nun yazdığı *Adriano in Siria* (1734) adlı opera seriadan ayırt edildi. Pergolesi'nin son operası *Olimpiade*' nin (1735) konusunu da Metastasio verdi. 1732'den sonra, sürekli olarak Roma' ya davet edilmekle birlikte, Napoli'de capella yöneticiliği görevlerinde bulundu. *Fa majör missası* 1732'de Napoli'de, bir başkası da 1734'te Roma'da seslendirildi. Sağlığı, veremden iyice bozulunca, Cappucini manastırı'na çekilen Pergolesi, orada *Stabat Mater*'i tamamladı. 26 yaşında öldü. *La Serva padrona*'dan büyük kazanç sağlayan yayımcılar, Pergolesi'nin ölümünden sonra, onun olmayan yapıtları onun adıyla yayımladılar. Pergolesi'nin eski külliyatındaki 148 yapıttan yalnızca 30'u gerçekten onun sayılabilir. Stravinski'nin, *Pulcinella*'yı bestelerken yararlandığı yapıtların çoğu, Pergolesi'nin değildir. Bununla birlikte Pergolesi, yaşadığı dönemde, özellikle de dinsel yapıtları (*Stabat Mater*, birçok *Salve Regina*) ve kantatlarıyla *(Orfeo)* olağanüstü ilgi görmüştür. Opera seria türünde geleneği izleyen besteci opera buffa türüne, bir sevecenlik ve bir hafiflik getirdi; başarısının uzun ömürlü olması da bundandır.

PERGÛNE sıf. (fars. *pergûne*). *Esk.* Yakışıksız, çirkin.

PERHAŞ a. (fars. *perḫāş*). *Esk.* **1.** Savaş, kavga. **—2.** *Perhaş-ı dil-hıraş,* dehşet verici, korkunç savaş. || *Perhaş-cu,* kavga arayan. || *Perhaş-hah, perhaş-hor,* savaş isteyen.

PERHEKSİLİN a. (fr. *perhexiline*). Eczc. Koroner damarları genişletici etki gösteren sentetik ilaç. (Maleat halinde kullanılır.)

PERHİZ a. (fars. *perhîz*). **1.** Besinlerin sağlığı koruma ya da tıbbi tedavi amacıyla seçilerek alınması: *Sütlü yiyeceklere dayalı bir perhiz.* **—2.** Bir süreliğine hiçbir besin almama ya da kısıtlı beslenme: *Doktor sıkı bir perhiz verdi. Hastayı perhize sokmak.* (Eşanl. DİYET, REJİM.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—3.** *Perhiz yapmak,* sağlığını korumak ya da zayıflamak amacıyla belirli şeyleri yememek ya da kısıtlı beslenmek. || *Perhiz yiyeceği,* glusit, lipit, protit miktarı ya da enerji değeri azaltılmış yiyecek. || *Perhizi bozmak,* yememesi gereken şeyleri yemeye başlamak.
—Hırist. Katolikler için, Büyük perhizin ilk gününden Paskalya gününe kadar devam eden perhiz süresi.
—ANSİKL. Perhizin genellikle iki öğesi vardır: 1. alınan besin miktarının kısıtlanması; 2. bazı besinlerin kesilmesi. Örneğin süt perhizinde süt dışındaki tüm besinler yasaklanır; tuzsuz perhizde, tuz dışında tüm besinler ya da bunların çoğu alınabilir; diyabetlilerin perhizinde azaltılan şekerdir; kanlarında azotun artmış olduğu hastalarda ise etli ya da azotlu maddelerce zengin besinler kısıtlanır. Glutene dayanıksızlık durumlarında da tahılların yenilmesi yasaktır.

PERHİZCİ a. Esk. mutf. Osmanlı döneminde konaklarda ocakbaşı*nın yardımcısı konumunda olan ve bazı özel yemekleri hazırlayan aşçı. (*Kuşhaneci, ince aşçı* da denir.)

PERHİZKÂR sıf. (fars. *perhîz* ve *-kār*' dan *perhîzkār*). *Esk.* **1.** Nefsini tutan, perhizli. **—2.** Haram olduğu bilinen şeylerden kaçınan.

PERHİZKÂRANE be. (fars. *perhîz*, *-kār* ve *-āne*'den *perhîzkārāne*). *Esk.* **1.** Perhizli olana yakışır şekilde. **—2.** Sofucasına, dindarca.

PERHİZKÂRİ a. (fars. *perhîz*, *-kār* ve *-î*' den *perhîzkārî*). *Esk.* **1.** Perhizli olma, perhiz yapma. **—2.** Haramdan kaçınma, sofuluk.

PERHİZLİ sıf. Perhiz yapan, yapması gereken kimse için kullanılır: *Perhizli hasta.*

PERHİZSİZ sıf. Perhiz yapması gerekmeyen kimse için kullanılır: *Perhizsiz hastalar için ayrı yemek çıkıyor.*

PERİ a. (fars. *perî*). **1.** Doğaüstü güçlere sahip olduğuna inanılan düşsel dişi varlık. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Güzelliğiyle, inceliğiyle dikkati çeken kadın. **—3.** *Peri gibi,* çok güzel kadın ya da kız için kullanılır. || *Peri hastalığı* → PERİHASTALIĞI. || *Periler ülkesi,* büyülü, olağanüstü, düşsel ülke. || *Perileri bağdaşmak,* uyuşup anlaşmak, iyi geçinmek. || *Perisi hoşlanmamak,* bir kimseden söz ederken, bir başkasına karşı yakınlık ve sevgi duymamak; kanı kaynamamak.
—*Esk. Peri-çehre,* peri yüzlü. || *Peridar,* perili. || *Peri-efsa,* büyücü. || *Peri-peyker, peri-ru,* güzel yüzlü. || *Peri-şekl,* periye benzeyen. || *Perivar, periveş,* peri gibi.
—Tiyat. *Peri oyunu,* olağanüstü öğelere ve büyüye dayanan tiyatro oyunu. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ed. Halkların çoğunda doğaüstü varlıklara inanıldığı görülür. Bu varlıklar insanların yaşamına karışır, onlara uğur ya da uğursuzluk getirecek güçler bağışlamak üzere, dünyaya geldikleri sırada yanlarında bulunur ve iyilik ya da kötülüklerini insanlara sürekli duyururlar: Yunanlılar'da Ausonius'un *Tria fata* adını verdiği perilere dönüşen *moirai* ya da parkalar, İskandinavlar ve Germenler'de troller, elfler ve koboldlar bu tür yaratıklardır. Perilere ilişkin efsaneler daha sonraları edebi temalara dönüştü. Bunlar XVII. yy.'da, Ch. Perrault'nun etkisiyle ve XIX. yy.'da tutuldu.
Divan şiirinde sevgili, güzelliği bakımından periye benzetilir (*"Kamer çehre, peri ru, tende canım"* [Ay çehreli, peri yüzlü, tenimde can olan sevgili], Hacı Arif Bey' in uzzal makamındaki şarkısına kendi yazdığı güfte). Peri, göze görünmez, insandan kaçar; âşık, periye benzeyen sevgilisinin kendisinden kaçmaması için yalvarır (*"Kaçma âşıktan peri yüzlüm, vefalar vaktidir"* [Hayali]).
Masal yaratıkları arasında peri padişahı, peri kızları yer alır: masal kahramanı, peri padişahının sarayına uzun serüvenlerle ulaşır ve ondan bir yardım sağlar. Issız yerlerde, ormanlarda, su başlarında insanların karşısına çıkan peri kızları bazen bir kötülüğe uğramış, keçi, kurbağa biçimine sokulmuştur. Kendilerini kurtaran delikanlılarla evlenirler. İyilik perileri iyi yürekli yoksul kızlara olağanüstü güzellik verir; gezdiği yerin çayır çimen olması, ağlarken gözlerinden inci mercan dökülmesi, yıkandığı suların altın kesilmesi gibi üstün nitelikler kazandırır. Buna karşılık kötülere kötülük yaparlar. Bazen kötülük perilerinden insanlara kötülük gelir; masal kahramanları yaptıkları iyilikler yardımıyla bunlardan kurtulmayı başarır.
—İsl. Eski iran dinlerinde perilerin kötülük kaynakları olduklarına, hastalık ve yıkımlara yol açtıklarına inanılırdı. Benzer inançlar Cahiliye* devrindeki Araplar'da, Türkler'de, bunların dışında birçok kültürlerde de vardı. Tektanrıcı dinler, doğaüstü tek güç kaynağının Tanrı olduğunu bildirmekle birlikte, bu tür inançlar gene de varlıklarını sürdürdü. İslam dininde cin* denilen gizli varlıklar kabul edilmekle birlikte, özel olarak peri inancına yer verilmez; ayrıca iyilik ve kötülüğün Tanrı'nın gücüne bağlı olduğu, bir inanç ilkesi olarak benimsenir. Ancak, eski iran kültürü başta olmak üzere islam öncesi inançlara dayanan *peri, alkarısı, albastı* gibi batıl inançlar zamanla islam topluluklarını da etkiledi; bayılma, sara, felç, loğusalık humması vb. sinirsel ya da mikrobik hastalıkların bu tür düşsel varlıklardan kaynaklandığına inanıldı. Yıkıntılarda, su başlarında, kuytu ve izbe yerlerde perilerin bulunduğu, bu tür yerlerin periler tarafından beklenip korunduğu sanıldı. Örneğin, islam öncesi Anadolu inançlarında bulunan perilerin en önemlisi su perisi Salmakis' in Bodrum yakınlarında aynı adla anılan pınarı koruduğuna inanılırdı. Bazı melankolik hastaların peri kızlarını sevdiklerine ve bu tür hastaların ancak okutmakla kurtulabileceklerine günümüzde hâlâ halk arasında inanılır.
—Tiyat. Peri oyununun ayırtedici niteliği olan olağanüstülük öğesinin, klasik repertuvarın gerek dramatik, gerek lirik dallarında önemli bir yeri vardır; Shakespeare'in *Bir yaz gecesi rüyası* (A Midsummer Night's Dream) gibi Mozart'ın *Sihirli flüt*'ü de (Die Zauberflöte) peri oyunları kapsamına girer. Bu tür, XIX. yy.'da fransız bulvar tiyatrolarında hokkabazlık ve sahne hileleriyle zenginleşti. Sonradan peri oyunu daha çok çocuk tiyatrolarına yöneldi. Günümüzde, "peri oyunları" geleneğini sinema sürdürmektedir (Walt Disney).

PERİ-, etrafında, çevresinde anlamında yun. *peri*'den, birçok terimin bileşimine girer.

PERİ (Jacopo), italyan besteci (roma 1561 - Floransa 1633). Şarkıcıydı. Medici sarayının müzikçileri arasına girdi. Daha sonra "principale direttore della musica" ("baş müzik yöneticisi"), 1618'de de "camerlengo generale" oldu. Bardi ve Corsi'deki Camerata'ya katıldı. *Stile rappresentativo*'nun ya da Eski Yunanlılar'ın lir eşliğinde şiir okuyuşlarını örnek alan recitativo'nun gerçek yaratıcısı, Caccini'den çok Peri'dir. Birçok opera besteledi: *Dafne* (1594; 1598'de sahnelendi) ve *Euridice* (1600); aralarında tek ses için yazılmış, aryalarla recitativoların karşıtlık oluşturduğu madrigaller de bulunan lirik parçalarını bir kitapta topladı (*Le varie musiche* [...] *con alcune spirituali,* 1609).

PERİ (Giandomenico), italyan şair (Arcidosso, Grosseto, 1564 - *ay y.* 1639). Kendi kendini yetiştirmiş olan Peri halk şiirinden esinlenmiştir (*Fiesole distrutta,* 1619).

PERİ suyu, D. Anadolu bölgesinin Yukarı Fırat bölümünde akarsu; 280 km. Şakşak dağının G.-D. yamaçları ile Bingöl dağlarının K. yamaçlarından inen derelerin birleşmesiyle oluşarak B.'ya yönelir, daha sonra G.-B.'ya dönerek Akpazar yakınında Keban barajına dökülür. Bol su geçirir (ort. akım 67 m^3/sn). İlkbahar yağmurları ve eriyen kar suları ile beslendiğinden ilkbaharda en çok (nisan ort. akım 422 m^3/sn), yaz sonunda en az (eylül ort. akım 17 m^3/sn) su geçirir.

PERİADENİT a. (fr. *périadénite*). Patol. Lenf düğümü çevresindeki bağdokusu iltihabı.

PERİAKTOS a. (yun. sözc.). Esk. Yun. Sahne üzerinde bir eksen etrafında döndürülebilen ve dekorun değişmesini sağlayan tiyatro aygıtı. (Periaktos prizma şeklinde birleşmiş üç çerçeveden oluşurdu. Her birinin üzerinde değişik bir dekor bulunurdu.)

PERİANDROS, İ.Ö. 627'den 585'e kadar Korinthos tiranı. Babası Kypselos, Bakkhiadai ailesinin Korinthos'taki dor aristokrasisini devirmişti. Periandros, ticarete ve sanata büyük önem verdi. Özgün çalışma için zararlı olan köleliğe dayalı çalışmanın rekabetini engellemek için köle alım satımını yasakladı, Kerkyra ve Epidauros'u ele geçirdi ve Korinthos'un kalkınması doğrultusunda önemli adımlar attı. Korinthos kıstağının açılması projesinin ona ait olduğu sanılmaktadır. Oğlu Lykophron'un düşmanlığına rağmen, hakemlik etmesini istettirecek ve Yunanistan'ın Yedi Bilgin'i arasına girmeyi başaracak kadar becerikliydi. Bununla birlikte, bir öfke ve sefahat anında, karısı Melissa'yı öldürdü.

PERİARTERİT a. (fr. *périartérite*). Patol. **1.** Atardamarları saran dokunun iltihaplı

Müzik konservatuvarı, Napoli

Giovanni Battista **Pergolesi**
L. Vaccaro'nun bir portresinden ayrıntı
Müzik konservatuvarı kitaplığı, Napoli

Peride Celal

Nelly Bariand

peridot kristali (Mısır'da çıkarılmıştır) [boyu: 3 cm]

Versailles şatosu

Casimir Perier
L. Hersent'in yapıtından bir portre (ayrıntı)
Versailles şatosu

tepkisi. **—2.** *Düğümlü periarterit,* birçok organa, özellikle böbreklere, kaslara ve sinir sistemine yayılarak genel durumda büyük değişikliklere neden olan yaygın ve nekroz yapıcı ağır anjeit çeşidi. (Eşanl. KUSSMAULMAIER HASTALIĞI.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Düğümlü periarterit, bağışıklık komplekslerine bağlı bir hastalık sayılır. Dokubilimsel olarak, atardamar çeperinin orta tabakasında fibrinsi bir nekroz ve hasta atardamarları saran iltihaplı bir granülom dikkati çeker. Periarterit alevlenmelerle ilerleyen, birçok atardamar alanına yayılabilen ağır bir hastalıktır. Bu çokyönlülük hastalığın çeşitli belirtilerini açıklar: tansiyon yüksekliği, kalp lezyonları, çevresel sinir lezyonları, böbrek, bronş-akciğer hastalıkları, özellikle astım, kas lezyonları. Tedavi kortikosteroit ilaçlara dayanır.

PERİARTRİT a. (fr. *périarthrite*). Patol. Bir eklem çevresindeki kiriş ve kaslarla eklemi saran seröz keselerde beliren ve genellikle, kemik-eklem sistemine zarar vermeyen eklem çevresi romatizması.
—ANSİKL. Periartritin yerleştiği başlıca yerler önce omuz, sonra kalçadır. Nedeni bazen bir travmadır, ama romatizma ya da yakındaki bir hastalık da sorumlu olabilir. Tedavi her şeyden önce genel ya da yerel ilaç uygulamasına ve kineziterapiye dayanır. Kiriş ya da aponevroz kopması halinde (döndürücü kas kılıfının kopması) ameliyata da başvurulabilir.

PERİBACASI a. Jeomorfol. Yamaçlarda sellenme sularının neden olduğu farklı aşınma sonucunda oluşan sütun, piramidal sütun görünüşlü yer biçimleri.
—ANSİKL. Sütunların yüksekliği birkaç cm ile 20-30 m arasında değişir. Tepelerinde çoğu kez küçük ya da büyük bir taş ya da üzeri düz bir blok (perimasası) koruyucu bir şapka gibi yer alır. Peribacaları gevşek ve ince unsurlu, ama aynı zamanda iri taşlar, bloklar ya da aşınmaya dirençli bir ara katman içeren oluşuklarda meydana gelirler. Killi, milli kırıntılı tortul çökeller ile iri bloklar ve lav katmanları içeren volkanik tüfler, pericabalarının oluşumuna özellikle elverişlidir. Ayrıca yamaçların dik, bitki örtüsünün seyrek, yağış şiddetinin fazla olması peribacalarının oluşumunu kolaylaştırır. Türkiye'de pericabalarının en gelişmiş, turistik bir önem kazanmış olduğu yöre Ürgüp kasabasının K.-B.'sında Neojen tüfleri içinde açılmış olan Göreme vadisidir.

PERİBLASTULA a. Biyol. Eklembacaklıların blastulası. (Temel özelliği çevresel ve kesintisiz bir blastodermi olmasıdır.)

Peribleptos manastırı ve kilisesi, İstanbul'un Samatya semtinde bizans yapıları; Romanos III Argyros tarafından inşa ettirildi (1031-1034). Sulu manastır olarak da tanınan bu yapılar uzun süre Rumlar tarafından kullanıldıktan sonra Ermeniler'e verildi (bu konuda kaynaklarda farklı tarihler verilmekte, Mehmet II, 1553 ya da İbrahim'in gözdesi ermeni asıllı Şivekâr Kadın döneminde Ermeniler'e tahsis edildiği bildirilmektedir). 1782 yangınından sonra 1828'de yenilendi.

PERİBOEA a. Sümbüle benzeyen, fakat çiçekkapı sert ve taneleri kapçıksız olan otsu bitki. (Zambakgiller familyası.)

PERİBOEA ya da **PERİBOİA.** Yun. mit. Birçok kadın kahramanın adı. Bunlardan biri de Oineus'un karısıydı.

PERİBONKA ya da **PERİBONCA,** Kanada'da (Québec) ırmak; 480 km. Saint-Jean gölüne dökülür.

PERİBSEN, II. hanedanın altıncı firavunu (İ.Ö. 2750'ye doğr.). Krallığın koruyucu tanrısı olarak Horus'un yerine Seth'i koymayı denediyse de bu dinsel "devrim" çok kısa ömürlü oldu. Mezarı Sakkare'de, kenotaphionu ise Abydos'tadır.

PERİBÜKAL sıf. (fr. *péribuccal*). Zool. Hayvanların ağzını çevreleyen. (Peribükal bölgesi çok farklılaşmışsa peristom adını alır.)

PERİCERYA a. Portakal ağaçlarına büyük zarar veren koşnil cinsi. (Biyolojik mücadele ilk defa bu böceklere karşı başarıyla uygulandı: bu koşnillere karşı doğal düşmanları olan bir uğurböceği türü [*Rodalia cardinalis*] kullanıldı.)

Périchole *(la),* J. Offenbach'ın 3 perdelik opera buffası. Librettosunu, P. Mérimée'nin *le Carrosse du Saint-Sacrement* adlı yapıtından yararlanarak H. Meilhac ve L. Halévy'nin yazdığı yapıt, ilk kez 1868'de Paris'teki Variétés tiyatrosu'nda sahnelendi.

PERİCİK a. **1.** Kilit dili. **—2.** Perihastalığı.

PERİCOLİ (Niccolo) → TRIBOLO.

PERİCROCOTUS a. Asya ve Malezya ormanlarında öbekler halinde yaşayan, küçük bedenli ötücükuş cinsi. (Parlak renkli, ağaççıl, böcekçil kuşlardır. 10 kadar türü vardır. Tırtılyiyengiller familyası.)

PERİDE sıf. (fars. *periden,* uçmak'tan *peride*). *Esk.* **1.** Uçmuş, yükselmiş. **—2.** Solmuş, rengi uçmuş. **—3.** *Peride-reng,* rengi kaçmış, rengi solmuş.

PERİDE CELAL, soyadı **Yonsel,** türk romancı (İstanbul 1916). İstanbul'da Saint Pulchérie fransız okulu'nda öğrenim gördü. Bir süre İsviçre'de, daha sonra ataşelik sekreteri olarak Berlin'de bulundu. Basın-yayın kurumu'nda yabancı işçilerle irtibat bürosu'nda görev yaptı. Gazetelerde çalışarak röportajlar, öyküler, tefrika romanlar yayımladı. Romanlarında geniş kitlelere seslenecek yolda sevgi, serüven temalarını işledi: *Sönen alev* (1938), *Yaz yağmuru* (1940), *Kızıl vazo* (1941), *Ben vurmadım* (1942) vb. Zamanla toplumsal konulara daha geniş yer veren, gözlemlere, çözümlemelere dayanan yapıtlar kaleme aldı. Yapıtlarında genellikle kadınların sorunları üzerinde durmayı yeğledi: *Evli bir kadının günlüğünden* (1971), *Üç yirmi dört saat* (1977, Sedat Simavi vakfı edebiyat ödülü'nü Fazıl Hüsnü Dağlarca ile paylaştı). Öyküleri *Jaguar* (1978), *Bir hanımefendi'nin ölümü* (1981), *Pay kavgası* (1985) adlı yapıtlarındadır. Diğer romanları şunlardır: *Üç kadın* (1987), *Kurtlar* (1990; 1991 Orhan Kemal Roman ödülü).

PERİDERM a. (fr. *périderme*). **1.** Hidraların *Gymnoblastida* öbeğinden kolonilerin hidra sapını ya da graptolitlerin kolonilerinde rhabdosomayı örten kutikula. (Hidraların *Calyptoblastea* öbeğinde "periteka" adını alır.) **—2.** Bot. Saplarda ve köklerde mantarsı felloderm tabakasının çoğalmasından doğan mantar ya da felloderm kütlesi.

PERİDİNİA a. Denizde yaşayan, klorofilli ya da klorofilsiz kamçılı protistler sınıfı. (Üyelerinin temel özelliği, selülozlu bir teka, sarı ya da kahverengi geçici bir boyarmadde ve iki kamçıyla [uçta bulunan devinimi, ortada bulunansa yön değiştirmeyi sağlar] donanmalarıdır.)
—ANSİKL. Bazı bilim adamlarının *Dinoflagellata* ya da *Dinifera* adlarını da verdikleri bu sınıfın üyeleri planktonun temel öğeleridir. Şaşılacak kadar çok çeşitleri vardır: bazıları kürekayaklı kabukluların asalağıdır; bazıları amipsi hareketlerle yakaladığı sert avları yutar; bazılarında medüzlerdekine (örneğin *Noctiluca*'lardakine) benzeyen dalayıcı organlar vardır; bazılarıysa fosforışıldır. Birçok bilim adamı süngerler dışında kalan bütün çokhücrelilerin bu sınıftan türediğini kabul eder.

PERİDİNİIDAE a. Üyeleri küre ya da çokgen biçiminde bedenli kamçılı *Protozoa* familyası. (Çoğunlukla açık olan kemerinde bir yakısı bulunabilir. *Peridinia* sınıfının örnek familyası.)

PERİDİNİUM a. (yun. *peridinein,* fır dönmek'ten). Kamçılı protist cinsi. (*Peridiniidae* familyasının örnek tipi olan bu cinsin beş yüzü aşkın türü vardır; türleri yaşama ortamı koşullarına bağlı olarak çok değişik olabilir. Hem tatlısularda, hem denizde yaşarlar ve çoğunlukla parıltı halinde ışık saçarlar.)

PERİDOT a. (fr *péridot*). Miner. $(MgFe)_2 SiO_2$ formülündeki doğal demir ve magnezyum silikat; kimi zaman *peridot*un eşanlamlısı olarak da kullanılan *olivin* en yaygın türüdür.
—ANSİKL. Peridot bazı bazik kayaçlarda bol miktarda rastlanan bir mineraldir. Ortorombik sistemde kristalleşen bu mineral, genellikle yeşilimsi renkte, yarısaydam ve cam parlaklığındadır. Kuyumculukta kullanılan doğu peridotu çok serttir ve hafif sarımsı, çok güzel bir yeşil rengi vardır; bir forsterit cevheri türüdür.

PERİDOTİT a. (fr. *péridotite*). Petrogr. Özellikle peridotlardan, az ya da çok büyük oranda ortopiroksenlerden, klinopiroksenlerden ya da her ikisinden ve biyotitten oluşan magma kayacı.
—ANSİKL. Peridotitler, genellikle magma birikintileri olarak düşünülür. Cambriaöncesi'nde, kimi volkanlar, günümüzde bilinen akıntılardan çok yüksek ısıl bir akı olan peridotit akıntıları (komateitler) oluşturmuştur. Peridotit mantosu, % 15 düzeyinde erime oranları oluşturan bazalt magmalarının kaynağı olarak değerlendirilir.

PERİDÜODENİT a. (fr. *périduodénite*). Onikiparmakbağırsağını çevreleyen karınzarı iltihabı. (Bağdokusu uzantılarına ve komşu organlarla yapışıklıklara neden olur.)

PERİDÜRAL sıf. (fr. *péridural*). **1.** Omurgada kemik kanalıyla sertzar arasındaki boşluğa yerel anestezide kullanılan bir ilacın şırınga edilmesiyle elde edilen yerel ve bölgesel anesteziye denir **—2.** *Peridüral şırınga,* BEL* İĞNESİ'nin eşanlamlısı.

◆ a. Peridüral şırınga ya da anestezi.
—ANSİKL. Peridüral anestezi sinir köklerini yalnız sertzardan çıkış yerlerinde etkiler ve birçok bölüte yayılan iki taraflı kas tutulmasına yol açar. Sempatik ve duysal, hatta sempatik, duysal ve devimsel tam bir tutulma sağlar. Şırınga genellikle bel hizasından yapılmakla birlikte, boyun ve göğüs omurları hizasından da yapılabilir; bel hizasında yapılan peridüral anestezi tipine bel iğnesiyle anestezi adı verilir. Ponksiyon iğnesi içinden geçirilen bir sondadan, ameliyatın uzadığı durumlarda yeniden anestezik madde vermek ya da ağrı tedavisinde analjezik ilaçlar uygulamak olanağı vardır. Bu anestezi tipinin birçok kullanım alanı olmakla birlikte en önemlileri ortopedi, karın, sinir ve özellikle önceden planlanmış bir sezaryen sözkonusuysa kadın doğum ameliyatlarıdır. Solunum yetersizliği olan, şişman, alkolik, şeker hastası ya da acil bir girişim gerekiyorsa, midesi dolu hastalarda da aynı biçimde kullanılır. Kalbi hasta olanlarda, şok, alerji, deri enfeksiyonu hallerinde ve kan sulandırıcılarla tedavi edilen hastalarda kullanılmaması gerekir.
—Vet. Sığırlarda, doğumu kolaylaştırmak için, sağrı kuyruk eklemi hizasından (yukarı epidüral), ya da 1. ila 2. kuyruk eklemi hizasından (aşağı epidüral) anestezik madde şırınga edilerek peridüral anestezi yapılır.

PERİDYUM a. (lat. *peridium*'dan; yun. *peridein,* sarmak). Bot. Amberparisin üzerinde oluşan ve buğday pasının esidiyosporlarına yataklık eden kadehçik.
—Mantarbil. Üstün yapılı mantarların şapkası. || Domalan gibi yeraltında yetişen asklımantarların dış tabakası: düz peridyumlu mantarlar ve pütürlü peridyumlu mantarlar diye iki çeşidi vardır.

PERİEGESİS a. (çevresinde dolaştıran, kılavuz anlamında yun. sözc.). Esk. ed. Okurlara, bir bölgenin tüm ilginç özellikleri, kaynakları ve topografyası üzerine bil-

giler veren coğrafya kitabı. (Birçoğu günümüze ulaşmış olan bu gezi yazıları çoğu kez manzum olarak kaleme alınıyordu.)

PERİER, fransız sanayici, tüccar ve siyaset adamları ailesi. —CASİMİR **Perier** (Grenoble 1777 - Paris 1832). Banque de France'ta genel kurul üyeliği ve babasının bankasında yöneticilik yaptı. Restauration devrinin siyasal yaşamında önemli bir rol oynadı (1817 yılında milletvekili oldu, 1822, 1824, 1827'de yeniden seçildi); liberal milletvekillerini kendi etrafına topladı ve Villèle kabinesinde, daha sonra da Polignac'a karşı muhalefet yaptı. 1830 devrimi sırasında önemli bir görev üstlendi, Orléans dükünün adaylığını destekledi ve iktidara geçerek olaylara son vermesine (9 ağustos) katkıda bulundu. Direniş* partisi'nin önderi olarak Laffitte'in siyasetine karşı çıktı ve onun yerine Başbakanlığa, ardından İçişleri bakanlığına getirildi (13 mart 1831); basını ve dernekleri susturarak ve iç karışıklıkları önleyerek (Kanüler isyanı, kasım-aralık 1831), siyasal kargaşaya ve direnişlere son vermeye çalıştı. Koleradan öldü. —Oğlu, AUGUSTE **Casimir-Perier** ve torunu, JEAN **Casimir-Perier***, III. Cumhuriyet'in başlangıcında önemli rol oynadılar.

PERİES (Lester James), seylanlı sinemacı (Colombo 1919). *Reveka* (1956), *Gamperaliya* (1963), *God King* (1973), *Baddegama* (1979), *Yuganthaya* (1984) adlı filmleriyle ülkesinin en iyi yönetmeni olarak tanındı.

PERİFİTON a. (fr. *périphyton*). Biyol. Üstün yapılı su bitkilerinin üzerinde ya da çevresinde onlara yapışık olarak yaşayan su organizmalarının tümü.

PERİFLEBİT a. (fr. *périphlébite*). Patol. Toplardamarları saran dokunun iltihabı. (Burada sözkonusu olan periflebitler, damar çevresindeki iltihabın muayeneyle belli olduğu yüzeysel toplardamar iltihaplarıdır.)

PERİFOLİKÜLİT a. (fr. *périfolliculite*). Kıl keseciğinin çevresindeki dokunun iltihabı. (Özellikle kan çıbanlarında genellikle bir kesecik iltihabıyla birlikte bulunur.)

PÉRİGNON (*dom* Pierre), Saint-Varme tarikatından benedikten rahip (Sainte-Menehould 1639 - Hautvillers manastırı, Épernay yakınında, 1715). Manastırının kilercisiydi; şampanya üretiminde her zaman düzenli bir köpük elde etme olanağını sağlayan bir yöntem buldu ve çeşitli üzüm ürünlerinin karışım ve dozajını geliştirerek şampanya kalitesini geliştirdi.

PÉRİGORD, Fransa'nın güney-batı'sında bölge, günümüzdeki Dordogne *département*'ının büyük bölümünü kaplar. Massif central'ın kenarındaki Périgord, İsle, Vézère ve Dordogne (buna bazen *Yeşil Périgord* adı da verilir) vadilerinin yardığı bir kireçtaşlı platolar bölgesidir.

PÉRİGORD ENDÜSTRİSİ a. (Fransa da Périgord'dan). Üst Yontmataş dönemi başlarının Aurignac kültürüyle çağdaş, İ.Ö. 32 000-20 000 arasına tarihlendirilen endüstri evresi. (Eşanl. PERİGORDYEN.)

—ANSİKL. Périgord endüstrisinin ilk evresinin (châtelperron evresi), moustier endüstrisinde görülen kimi aletlerden türediği sanılır. Üst périgord endüstrisi (gravette kültürü), İ.Ö. 26 000'den başlayarak tüm Orta ve Güney Avrupa'da, İspanya, Fransa ve Belçika'da gelişme gösterdi; bu endüstri, birçok yerel evrenin varlığına karşın, tipoloji bakımından büyük bir türdeşlik gösterir ve böylece aynı dönemde görülen aurignac kültüründen kesinlikle ayrılır.

Gravette kültürü, adını Dordogne'daki Gravette sığınağından alır; ancak, bu kültürün gelişme süreci daha çok Ferrassie, Pataud ve Laugerie-Haute (Dordogne) sığınaklarından yapılan kazılarla bilinir.

Périgord endüstrisindeki aletler, Fransa'da özellikle bir kenarı kırık ve küt olan uçlarla (Gravette uçları) ayırt edilir. Bu aletler arasında, aurignac kültürüne özgü tiplere çok ender rastlanması, birbiriyle çağdaş bu iki kültür arasında teknolojik ilişkiler sorununu ortaya koyar. Son kazılar, bu farklı iki kültürün, karşılıklı olarak birbirlerini etkilemeden varlıklarını sürdürdüklerini doğrulamıştır. Üst périgord endüstrisi ve ondan sonra gelen önmadeleine kültürü, büyük bir olasılıkla orta ve üst madeleine kültürlerinin kökenini oluşturur.

PERİGORDYEN sıf. (fr. *périgordien*). Tarönc. PÉRİGORD ENDÜSTRİSİ'nin eşanlamlısı.

PERİGUEUX, Fransa'da *département* (Dordogne) merkezi, Paris'in G.-G.-B.'sında; 38 848 nüf. (1992).

İsle vadisinde ağaçlı yüksekliklerin eteğinde gelişen kent, nüfusu 60 000'i aşan bir yerleşim alanının çekirdeğidir. Üçüncü kesim etkinlikleri (yönetim, tarım, sağlık kurumları) oldukça önemli olan kent sanayi sayesinde (demiryolu atölyeleri, tarıma dayalı besin sanayileri, posta pulu basımı vb.) daha da gelişti.

PERİHAN a. (fars. *peri* ve *ḫān*'dan *peri-ḫān*). *Esk.* Perilerin padişahı.

PERİHAN sıf. (fars. *peri* ve *ḫān*'dan *periḫan*). *Esk.* Perileri çağıran, büyücü.

PERİHASTALIĞI a. Sara ve isteri gibi kimi hastalıklara halk arasında verilen ad.

PERİHELİ a. (fr. *périhélie*). Gökbil. GÜNBERİ'nin eşanlamlısı.

PERİHEPATİT a. (fr. *périhépatite*). Karaciğeri örten karın zarının iltihabı.

Peri hippikes (*Binicilik üzerine*), Ksenophon'un İ.Ö. 362'den önce yazdığı teknik kitap. *Peri hippikes*, Ksenophon'un binicilik öğretmeni olacak bir gence öğütler verdiği *Hipparkhos* adlı eseri ile birlikte yazarın ikinci derecedeki eserlerinin bir bölümünü oluşturur. Bu kitap, Yunanlılar'ın atları yetiştirme, terbiye etme ve at binme şekilleri hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Peri Hypsus (*Yüce üzerine*), haksız olarak Longinos'a mal edilen retorik incelemesi. Hiç kuşkusuz İ.S. I. yy.'da yazılmış olan bu yapıt, edebiyat klasikçiliğinin üslup tekniklerine karşı çıkar ve "yüce"ye ulaşmayı sağlayan şeyin, biçimsel kurallara saygı değil, yazarın duygularındaki yükseklik olduğunu ileri sürer. Usdışına, tutkulu coşkuya üstünlük tanıyan inceleme, II. yy.'daki "ikinci sofistik" adı verilen edebiyat tepkisinin esin kaynağını oluşturdu ve Rönesans yazarlarının hayranlığını kazandı.

PERİJÁ ya da **LOS MOTİLONES** (*sierra de*), Venezuela Andları'nın batı kolu, Kolombiya sınırında; en yüksek noktası 3 750 m.

PERİJE a. (fr. *périgée*). Gökbil. YERBERİ'nin eşanlamlısı.

PERİKARDEKTOMİ a. (fr. *péricardectomie*). Cerr. Sıkıştırıcı perikart iltihaplarında uygulanan ve perikardın torba biçimindeki lifsel kısmının çıkarılmasını sağlayan ameliyat.

PERİKARDİT a. (fr. *péricardite*). Patol. Perikart iltihabı.

—ANSİKL. *Akut* ya da *subakut perikardit*'in nedeni, olguların çoğunda ortaya çıkarılmasa da, genellikle bir virüs hastalığına bağlıdır. Bazen de veremden ileri gelir; günümüzde daha seyrek olarak, akut eklem romatizması çerçevesinde de perikardit gelişebilir.

Tüm olgularda, akut perikarditin başlıca belirtileri göğüs ağrısı, perikartta sürtünme sesi, elektrokardiyogram değişiklikleri ve özellikle, ekokardiyogramda perikartta sıvı görüntüsünün ortaya çıkmasıdır. Perikart yaprakçıkları arasında kısa sürede ve bol miktarda sıvı toplanması özel bir klinik tabloya neden olur: tamponlama*. *Kronik sıkıştırıcı perikardit* genellikle eskiden geçirilmiş bir vereme bağlıdır. Perikart sert ve genişleyemeyen bir torbaya dönüştüğü için, kalp karıncıklarının diyastolda genişlemesi ve kalbin doluşu engellenir. Olguların çoğunda perikardektomi yapma zorunluğu doğar.

—Vet. Perikardit, birçok mikroplu hastalığın (kan yoluyla) belirtisi olabilir. Sığırlarda, diyaframı geçtikten sonra perikarda ulaşan yabancı cisimler, perikarditin en sık görülen nedenidir.

PERİKARDİYOTOMİ a. (fr. *péricardiotomie*'den). İçerdiği sıvı birikimini boşaltmak için perikardın kesilmesi.

PERİKARP a. (fr. *péricarpe;* yun. *perikarpion*'dan). **1.** Meyvede tohumu ya da çekirdeği saran çeper. (Perikarp üç bölümden oluşur: epikarp [deri ya da kabuk], mezokarp [et ya da öz] ve endokarp [iç kabuk ya da çekirdek]. Genellikle yumurtalığı altdurumlu bitkilerde [örneğin elma] döllenmeden sonra çiçek tablasının etlendiği sık görülen bir haldir. **—2.** Yosunlarda kapsülün çeperi.

PERİKART a. (fr. *péricarde*'dan; yun. *perikardion*). Anat. Kalbi saran lifsel seröz torba. (Eşanl. KALP DIŞZARI.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Patol. *Perikart sürtünmesi*, perikarditlerde, kalp dinlendiğinde duyulan ses. Yeni bir meşin parçasının ya da ipek kâğıdının buruşturulması sırasında çıkan seslere benzetilebilir.

—ANSİKL. Perikart iki kısımdan oluşur: biri doğrudan doğruya miyokarda değen ve derin olan perikart seröz zarı; ötekisi lifsel yapıda ve yüzeysel olan lifsel perikart torbası.

Perikart zarı, iki yapraktan oluşur ve aralarında birbiri üzerinde kaymayı kolaylaştıran gücül bir boşluk bulunur.

Lifsel perikart torbası seröz zarın dışında ikiye katlanan kalın bir zardır; altta onu aşarak diyaframın merkezine uzanır, üstte ise büyük damarlarla devam eder.

PERİKARYON a. (fr. *péricaryone*). Biyol. Nöronda çekirdeği saran ve çeşitli sinir uzantılarının (aksonlar ve dendritler) çıktığı bölüm. (Perikaryon, çekirdekten ve öteden beri bilinen hücre içi organitlerden başka, Golgi aygıtını ve optik mikroskopta "Nissl cismi" halinde görülen bol miktarda endoplazma retikulumunu içerir.)

PERİKERATİK sıf. (fr. *périkératique*). Oftalmol. Keratitlerde, korucayı çepeçevre saran damar çemberine denir.

PERİKLAZ a. (fr. *périclase*). Miner. MgO formülündeki doğal magnezyum oksit. (Kübik sistemde kristalleşen bu mineral Somma'daki [Vezüv] dolomi bloklarında sekizyüzlü yeşil tanecikler biçiminde bulunur.)

PERİKLES, atinalı strategos ve devlet adamı (İ.Ö. 495'e doğr. - Atina 429). Demokratların lideri Ksanthippos'un ve Alkmenodai ailesinden Agariste'nin oğlu. Damon'un, Klazomenaili Anaksagoras'ın ve Elealı Zenon'un öğrencisiydi. Otuz yaşlarına doğru, demokratların lideri Ephialtes'in yanında siyasal yaşama atıldı; adalet karşısında aristokrat Kimon'a karşı çıktı (463) ve Areopagos'a karşı girişilen mücadeleye katıldı. Ephialtes'in öldürülmesinden sonra, partisinin lideri oldu ve strategos olarak devleti yönetti. Bu göreve, 443 ile 429 arasında on beş kez yeniden seçildi. Atina'da, siyasal yaşamın demokratikleştirilmesine çalıştı. Arkhonun, bütün yurttaşlara açık olması; birçok magistratusluğun kura ile seçilmesi; buleuteslere, prytanislere, arkhonlara, heliasteslere, yurttaşlara ve kırsal alandaki metoikoslara bir ödenti verilmesi; gösterilerin, yerli halk için bedava olması gibi yenilikler yaptı. Ama ekklesianın oturumlarında bulunan yurttaşlara ödenti vermedi ve bu kurulun mevcut yasalarla çatışan kararlarını geçersiz kılmak için "yasaya aykırılık davaları" açtı. Atina'yı, Korinthos, Aighina, Sparta ve müttefikleri Boiotialılar ve Persler ile karşı karşıya getiren çatışmada (459-446), askeri hare-

Fleming

Perikles
Kresilas'ın bir yapıtının antik bir kopyası mermer
British Museum, Londra

kâtların çoğunu yöneten Perikles, en azından 454'ten (zafere sonuçlanan sikyon seferi) başlayarak, sonuna kadar savaştan yana olduğunu uzun süre söyledi. Ama Persler'le Kallias (449) ve Sparta ile Otuz yıl (446) barışı yapıldıktan sonra hâlâ bağımsız olan yunan sitelerine Atina'nın hegemonyasını kabul ettirmek için barışçıl yöntemleri uygulama; kültür ve toplumsal alanlarda başarılar gerçekleştirme yolunu seçti. Miletoslu mimar Hippodamos'u, abderalı filozof Protagoras'ı, halikarnassoslu tarihçi Herodotos'u getirttiği Atina, "Perikles yüzyılı" ile uygarlığının doruğuna erişti. Mimar Pheidias'ın, Sophokles'in, Euripides'in, sofistlerin ve Sokrates'in öğretilerinin, Aspasios yönetimindeki topluluğun dönemiydi bu. Ülkeden uzaklaştırılmış olan (443'e doğr.) Melesias'ın oğlu aristokrat Thukydides'in sistemli muhalefetinden kurtulan Perikles (kendisine "Olymposlu" lakabı verilecekti), yurdunu, bütün yurttaşlara yiyecek ve iş veren örnek bir demokrasi haline getirdi. Herhangi bir yabancının oğlunu sivil haklardan yoksun kılan 451 yılı yasasıyla, ayrıcalıklardan yararlananların sayısını kısıtladıktan sonra büyük yapım işlerine girişti: Pire istihkâmı, üçsıra kürekli 100 gemi inşa edilmesi, Akropolis inşaatı, Attike anıtları. Bunlar için yapılan büyük masraflar yüzünden Perikles, Atina konfederasyonu'nun hazinesinden para çekmek ve müttefikleri üzerinde Atina emperyalizminin yükünü artırmak zorunda kaldı. Bu amaçla, 448-447'den başlayarak Trakya Khersonesos'unda, Euboia'da (Eğriboz) ve adalarda klerukhia sistemini geliştirdi, ama müttefikler bundan hoşnut kalmadıkları gibi gelirlerinin bir bölümünden de oldular. Perikles, Euboia'nın bağımsızlık özlemlerini engelledi (kent Delos birliği'nden çıktı [haziran 446'ya doğr.]) ve Trakya'da Brea'da bir koloni kurdu; hiç kuşkusuz, panhellenik düşüncelerinin sonucu olarak Güney İtalya'da Thurium'un kurulmasıyla sonuçlanan sefere daha 444-443'te katkıda bulundu; ayrıca, Sisamlılar'ın ayaklanmasını bastırdı (440-439) ve onlara demokratik bir yönetim kabul ettirdi. 437'de komutası altındaki güçlü bir donanmayla Pontos Eukseinos'ta (Karadeniz) dolaştı. Amacı, buğday ve balık bakımından bu bölgeye gittikçe bağımlı hale giren Atina'nın gücünü göstermekti. Nihayet, Hagnon'un, Trakya'yı denetimde tutabilmek için Amphipolis'i kurması (436) hiç kuşkusuz, Perikles'in ön ayak olduğu bir işti.

Sparta ile çatışma çıkacağını kestiren Perikles, Atina'yı ve yandaşlarını bu olaya hazırladı, Korinthos'a karşı Kerkyra'yı destekledi (433), Korinthos'un ve Sparta'nın yardımını isteyen Potidaia'nın ayaklanmasını bastırmaya çalıştı. Attike pazarlarını ve Konfederasyon limanlarını Megaralılar'a yasaklayan (432) ve Peloponisos* savaşı'nın (431) çıkmasına yol açan kararnamenin de Perikles'in girişimiyle çıkarıldığı sanılıyor. Ne var ki bu arada, bir muhalefet ortaya çıktı. Perikles'e düşman olanlar ve hayal kırıklığına uğramış hırslı kişiler, Kleon gibi sabırsız emperyalistler, sürgünden dönmüş olan Thukydides'in çevresinde toplanan oligarkhesler, etkili olmaya başladı. Perikles'in dostları olan Pheidias, Anaksagoras ve hatta evinde konuk ettiği Miletoslu Aspasia aleyhine davalar açıldı. Ama halk Perikles'e güvendi ve savaşın daha başında, Atina surlarının içine kapandı. 430 yılının yazında, Perikles, Epidauros bölgesini yakıp yıktı, ama Atina'da veba baş göstermişti bile. Perikles, kışın Peloponisos savaşı'nın ilk kurbanlarını öven ünlü nutkunu söyledi. Halkın yılgınlığından yararlanan rakipleri, kendisine emanet edilmiş gizli fonların hesabını veremediği için Perikles'i 50 talanton para cezasına çarptırdılar. Ama Atinalılar Perikles'i yeniden strategos seçtiler (429 ilkbaharı). Ne var ki Perikles vebaya yakalanarak öldü (eylül 429).

PERİKLES, atinalı general (İ.Ö. 450'den sonra doğdu). Perikles ve Aspasia'nın oğlu, Arginuses'de zafer kazanan strategoslardan biri (İ.Ö. 406). Ölüleri gömmeyi ihmal ettiği için ölüm cezasına çarptırıldı.

PERİKLİN a. (fr. *péricline*). Miner. Kendine özgü bir ikizlenme gösteren beyaz albit türü.

PERİKLİNAL sıf. (fr. *périclinal*). Yerbil. Bir kıvrımın kendi ekseni doğrultusundaki bitimi için kullanılır.

PERİKLYMENOS. Yun. mit. Neleus'un oğlu; her biçime girebilme ayrıcalığı vardı. Arı biçimine girerek saldırdığı Herakles tarafından öldürüldü.

PERİKOLİT a. (fr. *péricolite*). Kalınbağırsağı saran karınzarının iltihabı.

PERİKONDRİT a. (fr. *perichondrite*). Patol. Kıkırdaklarda ağır değişimlere neden olan perikondriyum iltihabı.

PERİKONDRİYUM a. (lat. *perichondrium*'dan). Anat. Eklem dışı kıkırdakları örten damarlı ve lifli zar.

PERİLAMPA a. Üyelerinin dış görünüşü sineğe benzeyen küçük zarkanatlı cinsi. (Rengi morumsu parıltılıdır. Tırtılsineklerinde ve asalakarılarda, hatta tırtıllarda asalak yaşar. *Perilampidae* familyasının örnek tipi.)

PERİLEN a. (fr. *pérylène*). Org. kim. Formülü $C_{20}H_{12}$ olan çokhalkalı aromatik hidrokarbon; taşkömürü katranından elde edilir ve boyarmadde üretiminde kullanılır.

perilen

PERİLENF a. (fr. *périlymphe*). İçkulakta kemik labirent ile zar labirent arasındaki hücre dışı alanlarda bulunan sıvı. (Zar labirent onu endolenf denen öteki labirent sıvısından ayırır.)

PERİLİ sıf. Kötü ruhlar barındırdığına inanılan, tekin olmadığı düşünülen yer için kullanılır: *Perili köşk.*
—Koregr. *Perili bale,* tüm mizansen olanaklarından ve makine hilelerinden yararlanılan ve doğaüstü öğelere büyük önem verilen bale (Perrault'nun masalına dayanan *Külkedisi;* Shakespeare'in oyununa dayanan *Bir yaz gecesi rüyası*).

PERİLİDAĞ, D. Anadolu'da Balık gölünün K.-B.'sında yükselen dağlık kütle (2 887 m).

PERİLİTUS BİCOLOR a. Kınkanatlıların yaprakböceğigiller familyası üyelerinde asalak yaşayan zarkanatlı böcek. (*Braconidae* familyası.) [Eşanl. PERİLİTUS RUTİLUS.]

PERİM, Güney Yemen'de yanardağ kökenli küçük ada, Kızıldeniz'in G.'inde, Arabistan kıyısına 3 km ve Afrika kıyısına (Babülmendeb boğazıyla ayrılır) 20 km uzaklıkta; 13 km².

PERİMASASI a. Jeomorfol. Tepesinde geniş ve düz blok bulunan peribacası.

PERİMETRE a. (fr. *périmètre*'den). Oftalmol. Kendi ekseni etrafında hareketli, 30 cm yarıçaplı bir çemberden oluşan ve görme alanını ölçmeye yarayan aygıt.
—Tıp. *Kafatası perimetresi,* olası gelişim bozukluklarını (örneğin hidrosefaliyi) ortaya çıkarmak amacıyla doğumdan önce (ekografiyle), doğumda ve yaşamın ilk aylarında alınan kafatası çevresi ölçümü.

PERİMETRİ a. (fr. *périmétrie*). Oftalmol. **1.** Çevresel görme alanının perimetreyle ölçülmesi. **—2.** *Otomatik perimetri,* algılama testleri önceden programlanmış bir perimetreyle görme alan*ının kaydı. (Aygıt görme alanının kesin konumunu çıkartarak, sonuçlarını kendi kendine kaydeder.)

PERİMETRİT a. (fr. *périmétrite*). Kad. hast. Dölyatağı boynunu çevreleyen karınzarı altı hücre dokusunun iltihabı. (Perimetrit, ya dölyatağı boşluğunu ya da dölyatağı boynunu ilgilendiren bir enfeksiyon sonucunda gelişir. Bir araya toplanarak dölyatağı geniş bağında flegmona da neden olabilir.)

PERİMİZYUM a. (lat. *perimysium*'dan). Dokubil. Çizgili kasların birincil (iç perimizyum) ya da ikincil (dış perimizyum) demetlerini çevreleyen gevşek bağdokusu.

PERİNATALOJİ a. (fr. *périnatalogie*). Yenidoğanın fizyoloji ve patolojisini doğumdan önce, doğum sırasında ve doğumdan sonraki birkaç gün boyunca inceleyen tıp dalı.

PERİNÇEK (Doğu), türk siyaset bilimci ve siyaset adamı (Gaziantep 1942). Ankara Üniversitesi hukuk fakültesi'ni bitirdi (1964). Fikir kulüpleri federasyonu genel başkanı seçildi (1968). Arkadaşlarıyla birlikte *Aydınlık* dergisini (1968), *İşçi-köylü* gazetesini (1969) yayımladı. 12 Mart 1971 askeri darbesinden sonra tutuklanıp (1972) yargılandı; 20 yıl hapse mahkûm oldu. Genel afta (1974) hapisten çıktı. Türkiye İşçi köylü partisi'ni (TİKP) kurup, genel başkanlığını üstlendi (1978). Günlük *Aydınlık* gazetesini çıkardı ve başyazarlığını yaptı (1978-1980). 12 Eylül 1980 harekâtından sonra yeniden tutuklandı; gazetesi kapatıldı; partisi feshedildi. Yargılanarak hapse mahkûm oldu; salıverilince (1985) *2000'e doğru* dergisinin genel yayın yönetmenliğini yaptı (1988). 1991'de Sosyalist parti genel başkanlığına seçildi, ancak kasım 1991 genel seçimlerinde parlamentoya giremedi. Yapıtları: *Türkiye'de siyasi partilerin iç düzeni ve yasaklanması rejimi* (1968), *Bozkurt efsaneleri ve gerçek* (1976), *Kemalist devrim* (1977), *Toplum ve devlet* (1986).

Doğu Perinçek

PERİN DEL VAGA (Pietro BUONACCORSİ, — denir), italyan ressam (Floransa 1501 - Roma 1547). Floransa'da R. del Ghirlandaio'nun öğrencisiydi; Roma'da, G. Romano ve G. F. Penni'yi tanıdı; bu sanatçılar Perin del Vaga'yı Raffaello ile tanıştırdılar. Penni'nin resim taslaklarından yola çıkarak, Vatikan locaları'nda bulunan *Davut* ve *Yeşu*'nun öyküleri adlı çalışmaları yaptı. Cenova'da, Doria sarayı'nda gerçekleştirdiği freskleriyle, roma maniérismoculuğunun yeni motiflerini kitlelere tanıttı. 1537'de tekrar Roma'ya gitti ve bu kentte, Paulus III (San Angelo şatosu'nun dekorları) ya da kardinal Farnese'nin verdiği siparişler sayesinde dönemin önde gelen sanatçılarından biri olarak ününü pekiştirdi.

PERİNE a. (fr. *périnée*). Anat. APIŞARASI'nın eşanlamlısı.

PERİNEFRETİK sıf. (fr. *périnéphrétique*). Patol. **1.** Böbreğin çevresinde yerleşen hastalıklara denir. **—2.** *Perinefretik flegmon,* böbrek çevresindeki bağdokusunun irinli iltihabı.

PERİNEFRİT a. (fr. *périnéphrite*). Nefrol. Böbreğin hücreli ve yağlı dokulardan oluşan dış kılıfının iltihaplı ya da irinli lezyonlarıyla belirgin hastalık.

PERİNEOPLASTİ a. (fr. *périnéoplastie*). Kad. hast. Apışarasındaki normal anatomik yapıları eski haline getirmeye yarayan ameliyat. (Cinsel organ düşüklüklerinde ya da bir doğum sonrasında ortaya çıkan önemli biçim bozukluklarında uygulanır.)

PERİNEORAFİ a. (fr. *périnéorraphie*). Kad. doğ. APIŞARASI* DİKİMİ'nin eşanlamlısı.

PERİNEOTOMİ a. (fr. *périnéotomie*). Kad. hast. Apışarasının bir neşter ya da makasla kesilerek açılması. (Perineotomi, dölyatağı ve yumurtalıklara aşağı yoldan girilerek yapılan bazı ameliyatlarda giriş yolunu genişletmek için kullanılır.)

PERİNEREİS a. Daha çok kaya yarıklarında bulunan çokkıllı halkalısolucan cinsi. (Mayıs ayında dolunay zamanı çiftleşmek için kalabalık kümeler halinde bir araya gelirler. *Nereidae* familyası.)

PERİNEVRİYUM a. (lat. *perineurium*'

dan). Dokubil. Sinir liflerinin oluşturduğu demetleri zar şeklinde saran ince bağdokusu tabakası, sinir demeti kılıfı.

PERİNGİA a. Öndensolungaçlı yumuşakça cinsi. (Kavkısı çok farklı olabilen bu hayvanlar, Avrupa kıyılarındaki acısularda yaşarlar; bazı türlerine ender olarak tuzlalarda da rastlanır. *Hydrobiidae* familyası.)

PERİNTHOS, bugün **Marmara Ereğli*si.** Tar. coğ. Trakya'da Marmara denizi kıyısında önemli liman kenti. İ.Ö. 600'lerde Samoslular'ca (Sisam) kuruldu. İ.Ö. 341'de Makedonya kralı Philippos tarafından işgal edildi. III. yy. sonlarında *Herakleia** adını aldı. Kentin akropolisi Marmara denizi'ne uzanan büyük bir yarımada üzerinde, antik liman ise Mola burnundadır. Yörede Nuşin Asgari yönetiminde yapılan araştırmalarda (1981, 1984-1986) ele geçen roma sikkelerinden, kentte özellikle Septimius Severus döneminde Severiana, Philadelphia, Pythia, Aktia adlarıyla oyunlar düzenlendiği belirlendi. Nekropoliste Roma döneminden lahitler, steller, Erken Hıristiyanlık döneminden bir hypogeum bulundu.

PERİODONT a. (fr. *périodonte*). Dokubil. Dişi çepeçevre saran dokuların tümü (diş-diş çukuru bağı, diş çukuru kemiği, çene kemiği, kemikzarı, dişeti ve dişetinin lifsi mukozası).

PERİOİKOS a. (yun. sözc.). Esk. Yun. Bir sitede yaşayan ve vatandaşlık hakkından yararlanamayan, ama köle ya da emir kulu da olmayan kimse.

—ANSİKL. Lakonia'daki perioikoslar çiftçi, sanayici ve tüccardı. Sparta egemenliği altındaki toprakların çevresindeki zengin kasabalarda yaşarlardı. Toprak edinmekte ve devretmekte özgürdüler; yerel özerk kurumları vardı ama Sparta harmostesleri ve ephoros'ların gizli polisi tarafından gözaltında tutulurlardı. Vergi ödemek ve askerlik yapmak zorundaydılar. Hellenistik dönemden itibaren bağımsızlıklarına kavuşmaya çalıştılar ve Romalılar tarafından boyunduruktan kurtarıldılar; bundan sonra Eleuthero-Lakones (Hür Lakonialılar) konfederasyonu'nu kurdular.

PERİONİKSİS a. (lat. *perionyxis*). Der. hast. Tırnak çevresindeki deri kıvrımlarının, irin sızacak biçimde iltihaplanması. (Perioniksis bir mikroptan ya da *Candida albicans* türü bir mantardan ileri gelir. Genellikle tırnak da birlikte iltihaplanır [oniksis].)

PERİOST a. (fr. *périoste*). **1.** Anat. KEMİKZARI'nın eşanlamlısı. **—2.** Anat. ve Cerr. *Periost dışı*, periosta dokunan, ama onun dışında olana denir.

PERİOSTEOJENEZ a. (fr. *périostéogenèse*'den). Anat. ve Dokubil. Kemikzarından kemik oluşması.

PERİOSTİT a. (fr. *périostite*). KEMİKZARI* İLTİHABI'nın eşanlamlısı.

PERİOSTOZ a. (fr. *périostose*). İltihaplı olmayan ve eksostoza dönüşebilen kemikzarı lezyonu.

PERİÖZOFAJİT a. (fr. *péri-œsophagite*). Patol. Yemekborusu çevresindeki hücre dokusunun iltihabı.

PERİPATETİSYEN sıf. ve a. (fr. *péripatéticien*'den). → GEZİNİMCİ.

PERİPATETİZM a. (fr. *péripatétisme*) → ARİSTOTELESÇİLİK.

PERİPHAS. Yun. mit. Efsanevi Atina kralı. Erdemleriyle ün kazandı, tanrılaştırıldı ve bunu kıskanan Zeus tarafından kartala dönüştürüldü.

PERİPHETES. Yun. mit. Hephaistos' un oğlu topal dev. Epidauros yakınından geçen yolcuları koltuk değneğiyle öldürdü. Theseus da onu öldürdü.

PERİPLAZMA a. (fr. *périplasme*'dan). Biyol. Böcek yumurtasının çevresindeki ince sitoplazma tabakası. (Karşt. OVOPLAZMA.)

PERİPNÖMONİ a. (fr. *péripneumonie*). *Bulaşıcı keçi peripnömonisi*, bulaşıcı sığır peripnömonisi mikrobuna benzer bir mikrobun yol açtığı ve onunla aynı lezyon ve belirtileri olan bulaşıcı hastalık. || *Bulaşıcı sığır peripnömonisi*, bir mikoplazmanın (*Mycoplasma mycoides* var. *mycoides*) yol açtığı, bronş ve alveol iltihabı ile başlayıp akut plevra iltihabı ile devam eden bulaşıcı sığır hastalığı.

—ANSİKL. Çabucak geniş bir alana yayılan, % 100'e yakın bir bulaşmayla çok yüksek oranda (% 50) ölüme neden olan peripnömoni, bu yüzyılın başında Avrupa'da ortadan kalkmıştır. Fakat enzooti halinde, Doğu Avrupa, Asya ve Afrika'da hâlâ görülmektedir. Yasal olarak bulaşıcı sayılan hastalıklardandır.

PERİPROKT a. (fr. *périprocte;* yun. *peri*, çevre, ve *proktos*, anus'tan). Zool. Denizkestanelerinde madrepor levhasını, beş eşey deliğini, üst levhaları vb. içeren anus bölgesi.

PERİPROSTATİT a. (fr. *périprostatite*). Patol. Prostatı saran hücre dokusunun iltihabı.

PERİPTEROS sıf. (yun. *peripteros*). Mim. Her yanından duvarlar boyunca revak oluşturan bir sütun sırasıyla kuşatılmış bir yapı için kullanılır.

◆ a. Peripteros yapı.

—ANSİKL. Antikçağ'da en yaygın peripteros, *heksastylos*'tur: cephede 6 sütun bulunur (Olympia'da Zeus tapınağı, Delphoi' de Apollon tapınağı, Atina'da Theseion). Yuvarlak peripteros, *monopteros* adını alır (Olympia'da Philippeion, Roma'da Vesta tapınağı). Peripteros, Fransa'da Napoléon döneminde yeniden ilgi gördü: Paris' te Madeleine kilisesi ve Borsa binası.

PERİREKTİT a. (fr. *périrectite*). Gödenbağırsağına komşu bağdokusunun iltihabı.

PERİSANTRİK a. (fr. *péricentrique*). Genet. *Perisantrik evirtim*, santromerin ara bölüt içinde kaldığı kromozom evirtimi.

PERİSELEN a. (fr. *périsélène*). Gökbil. AYBERİ'nin eşanlamlısı.

PERİSİGMOİDİT a. (fr. *périsigmoïdite*). Kalınbağırsağın sigmaması bölümünü örten karınzarının iltihabı.

PERİSİKLİK sıf. (fr. *péricyclique*). Org. kim. ÇEVREHALKALI'nın eşanlamlısı.

PERİSİSTİT a. (fr. *péricystite*). İdrar torbasını saran hücre dokusunun iltihabı.

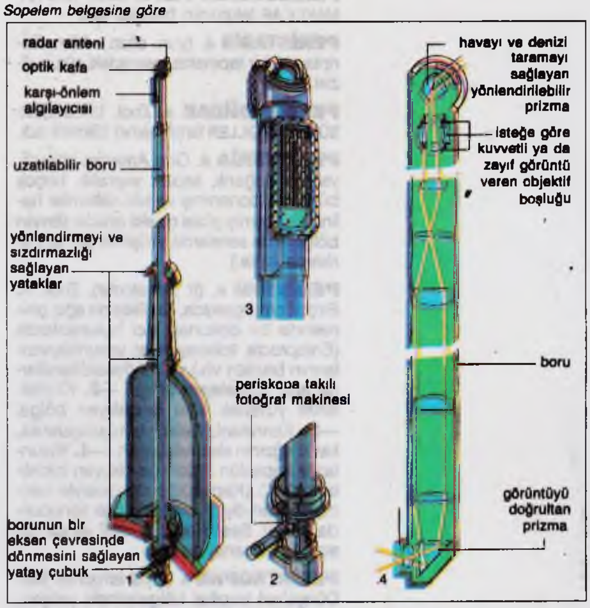
PERİSKELİS a. (yun. *periskelis, -idos*). Antikçağ'da el ya da ayak bileğine ya da oyluğuna takılan halka. (Bütün eski uygarlıklarda [Doğu'da, Yunanistan'da ve sonra Roma'da] periskelislerin kullanımı yaygındı. Bunlar, kumaş şeritler ya da değerli metal takılardı ve koruyucu bir işlevleri vardı.)

PERİSKOP, -pu a. (fr. *périscope;* yun. *periskopein*, çevreye bakmak'tan). **1.** Mercekler ile tam yansımalı prizmalardan oluşan ve bir engelin üstünden görmeyi sağlayan optik aygıt. (Periskop, Birinci Dünya savaşı sırasında siperlerde kullanılmıştır.) **—2.** Optik sistemle donatılmış bir yuva içinde kayan ve dalmış bir denizaltının su yüzeyini görmesini sağlayan metal boru. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Ask. denizc. *Periskop derinliği*, bir denizaltıya periskopunu kullanma olanağı veren derinlik (15 m'den az).

—ANSİKL. Denizaltıların periskopları, bir servomotorla çalışan ve birbiri içinde hidrolik olarak kayan değişik çaplı borulardan oluşur; bu boruların içinde de, ışınları gözlemcinin gözüne yansıtan ve aygıta yaklaşık 45°'lik bir görme alanı sağlayan, biri tepede, diğeri aşağıda iki prizma vardır. Genellikle çiftgözmercekli bir optik aygıt, büyütmeyi, değiştirmeyi ve başucunda görünen gökyüzünü incelemeyi sağlar. Ama, XIX. yy.'ın sonunda denizaltılarda kullanılmaya başlayan periskoplarda büyük iyileştirmeler yapıldı; 1945-1960'ta 8-9 m olan açılabilir toplam uzunlukları günümüzde 14-15 m'ye çıkmıştır. Periskopların sağladığı gece görüntüsü, ışık yeğinleştirmede (borular) ve ısıl görüntülemede kullanılan elektronik sistemlerin eklenmesiyle İkinci Dünya savaşı'ndan bu yana büyük bir gelişme göstermiştir. Günümüz denizaltılarında genellikle iki periskop bulunur: biri gözetleme ve araştırma periskopu, diğeri hücum periskopu. 360°'lik fırdönme ve doğrudan yatay gözlemleme çemberlerine karşın periskoplar, radar karşısında üstünlüklerini yitirmiştir. Görüş mesafesinin sınırlı olması dışında, periskop, suyun üzerinde iz bıraktığından, periskop dalışı yapan bir denizaltının yerini kolayca belli eder. Periskoplardan, kıyı topçuluğunda, karada da yararlanılır.

Sopelem belgesine göre

denizaltı periskopu
1. Gözetleme periskobuna toplu bakış;
2. Nişan aygıtının ayrıntısı;
3. Optik kafadan, radar anteninden ve karşı-önlem algılayıcısından oluşan üst bölüm;
4. Bir periskobun şematik kesiti.

E. C. P. armées

bir hücum periskopunun kumanda odası

PERİSOREUS a. Esmer tüylü, kestane kargasına benzeyen (ama daha küçüktür) ötücükuş cinsi. (Avrupa ve Amerika'nın kuzey bölgelerindeki ormanlarda yaşar. Kargagiller familyası.)

PERİSPERMA a. Bot. Bazı tohumlarda (karabiber, pancar) yumurtalıktaki evinin

gelişmesinden doğan ve yedek besin maddeleri yüklenen doku.

PERİSPHİNCTES a. Büyük göbekli, kesintisiz çok kabarık çizgili ammonit cinsi. (Birçok fosiline Üst Jura dönemi topraklarında rastlanır. *Perisphinctidae* familyasının örnek tipi.)

PERİSPLENİT a. (fr. *périsplénite*). Patol. Dalak bölgesindeki karınzarının iltihabı.

PERİSPORİACEAE a. Bitkilerde karabaklık hastalığına neden olan askımantarlar familyası.

PERİSPORİALES a. Bitkilerde asalak yaşayan bazı mantar türleri ile *penicillium* ve *aspergillus* gibi çok yaygın bazı küf mantarlarını içeren askımantarlar takımı.

PERİSSODACTYLA a. Zool. TEKPARMAKLILAR takımının bilimsel adı.

PERİSTASİS a. (yun. sözc.). Mim. Peripteros* bir tapınakta, çevredeki sütun dizisi.

PERİSTEDİİDAE a. Zool. DİKENLİÖKSÜZBALIĞIGİLLER familyasının bilimsel adı.

PERİSTERİA a. Orta Amerika kökenli, yalancı soğanlı, sapsız yapraklı, birçok bürgüyle donanmış ve sıkı salkımlar halinde birleşmiş güzel çiçekli orkide. (Ilıman bölgelerde seralarda yetiştirilir. Bil. a. *Peristeria elata*.)

PERİSTOM a. (fr. *péristome*). Zool. **1.** Birçok omurgasızda, özellikle de ağız çevresinde bir dokunaç tacı bulunanlarda (*Entoprocta*, kolsuayaklılar, yosunhayvanlarının bazıları vb.) ya da derisidikenlilerde ağzı çevreleyen bölge. **—2.** Kirpiklilerde yuvarlak ağzı çevreleyen bölge. **—3.** Karındanbacaklı yumuşakçalarda, kavkı ağzının serbest kenarı. **—4.** Yosunlarda kapsülün ağzını çevreleyen çıkıntıların tümü. (Kapakçığın düşmesiyle meydana çıkan diyaframın yırtılması sonucunda oluşur. Basit [*leucobryum*] ya da çift sıra da [*funaria*] olabilir.)

PERİSTROPHE a. (fr. *péristrophe*). Eski Dünya'nın tropikal bölgelerinde yetişen, yaprakıarı bütün, çiçekleri tek ya da iki bürgüyle çevrili serbest talkımlar halinde toplu olan otsu bitki. (*Acanthaceae* familyası.)

PERİSTYLON a. (yun. *peristylon;* lat. *peristylum*). **1.** Bir yapıyı, bir avluyu, bir meydanı vb. çepeçevre ya da bir bölümüyle kuşatan revak. (Dış ya da iç peristylon'dan söz edilir, kesintisiz dış peristylon, peripteros* bir yapıyı tanımlar.) **—2.** Dönüş yapmayan cephe revakı ya da revaklı önyapı.

PERİŞAN sıf. (fars. *perişān*). **1.** Dağılmış bir durumda olan, dağınık, düzensiz, karmakarışık şey için kullanılır: *Üstü başı perişandı. Perişan saçlar.* **—2.** Acınacak bir durumda olan, zavallı kimse için kullanılır: *Perişan bir çocuk.* **—3.** *Perişan etmek*, bir yeri dağıtmak, düzenini altüst etmek; bir kimseyi acınacak, yardıma muhtaç bir duruma sokmak. || *Perişan olmak*, sözkonusu bir yerse, dağılmak, düzeni bozulmak, bir kimseyse, acınacak, yardım edilecek bir duruma gelmek.
—Esk. *Perişan-hal*, düşkün, biçare. || *Perişan-hatır*, aklı karışmış.

PERİŞANİ a. (fars. *perişān* ve *-ī*'den *perişānī*). *Esk.* Perişanlık.
—Esk. giy. *Perişani sarık*, dağınık ve düzensiz sarılmış sarık. (Bir dönem moda olmuş bir sarık sarma biçimiydi.)

PERİŞANLIK a. **1.** Dağınıklık, düzensizlik. **—2.** Zavallılık, acınacak durumda olma.

PERİTEKA a. (fr. *périthèque*'ten). Zool. *Calyptoblastea* takımından hidra kolonilerindeki polipleri ve hidra saplarını örten kalın kutikula. (*Gymnoblastida*'lardaki peridermin homoloğudur.)

PERİTEKTİK sıf. (fr. *péritectique*). Metalürj. **1.** Sıvı bir metalin soğuması sırasında meydana gelen, katı fazın sıvı fazla tepkimeye girmesi sonucu bir başka katı fazın ortaya çıkması olayıyla belirginleşen eşsıcak ve tersinir bir tepkime için kullanılır $(S + K_1 \rightarrow K_2)$. **—2.** *Peritektik nokta*, peritektik tepkimenin oluştuğu sıcaklık ve bileşime denk düşen nokta. || *Peritektik sıcaklık*, peritektik tepkimenin meydana geldiği sıcaklık.

PERİTEKTOİT sıf. (fr. *péritectoïde*). Metalürj. **1.** Peritektik bir tepkimeye benzeyen, ancak yalnız katı fazlar arasında meydana gelen tersinir bir tepkime için kullanılır $(K_1 \rightarrow K_2 + K_3)$. **—2.** *Peritektoit nokta*, peritektoit tepkimenin oluştuğu sıcaklık ve bileşime denk düşen nokta. || *Peritektoit sıcaklık*, peritektoit tepkimenin meydana geldiği sıcaklık.

PERİTELUS a. (yun. *peritelein*, tamamlamak'tan). Bedeni, mermer damarı gibi gözüken beyazımsı pullarla kaplı hortumlukınkanatlı cinsi. (*Peritelus sphaeroides* meyve ağaçlarında yaşar, bağların yeni sürgünlerini yer. Hortumlukınkanatlıgiller familyası.)

PERİTESYUM a. (lat. *perithecium*'dan). Bot. Askımantarlarda (*pyrenomycetales* grubu) askları taşıyan şişe biçimindeki sporkeseleri topluluğu.

PERİTİFLİT a. (fr. *pérityphlite*). Patol. Körbağırsağı saran karınzarının iltihabı.

PERİTON a. (lat. *peritonaeum*'dan). KARINZARI'nın eşanlamlısı.

PERİTONEOSKOPİ a. (fr. *péritonéoscopie*). Önceden hava verilerek şişirilmiş periton boşluğunun, karnın içini aydınlatmaya ve böylece içorganları görmeye yarayan bir endoskopla araştırılması.

PERİTONİT a. (fr. *péritonite*). KARINZARI* İLTİHABI'nın eşanlamlısı.

PERİTRİCHA a. Zool. ÇEVREKİRPİKLİLER takımının bilimsel adı.

PERİTROFİK sıf. (fr. *péritrophique*). *Peritrofik zar*, bazı böceklerde, orta bağırsaktaki besinleri çevreleyerek iyi çiğnenmemiş parçacıklardan koruyan epitelyum kökenli zar.

PERİÜRETERİT a. (fr. *péri-urétérite*). Patol. Üreteri saran dokuların iltihabı.

PERİVİSERİT a. (fr. *périviscérite*). Patol. İçorganları saran karınzarının iltihabı.

Periyapuranam, altmış üç şiva aziziyle ilgili efsaneyi (XII. yy.) konu alan tamul hikâyesi. Şiva bütüncesinin son kitabı *(Panniru Tirumuraikal)*: Çola döneminin dinsel ve toplumsal yaşamını dile getirir. Düzyazı versiyonunu Arumuka Navalar (1822 -1876) kaleme almıştır.

Periyar ulusal parkı, Hindistan'da ulusal park, Kerala'nın güney-doğu'sunda; 777 km². Batı Gatlar'da, 900-1 800 m yükseltiler arasında yayılır; faunası çok zengindir. Batı Gatlar'dan doğan *Periyar ırmağı* doğal parktan geçerek K.'ye doğru akar, sonra K.-B.'ya ve B.'ya yönelir, Alvaye'i sular, Koçin'in yaklş. 25 km K.'inde Malabar kıyısında denize dökülür.

PERİYODAT a. (fr. *periodate*). Anorg. kim. **1.** Periyodik asidin tuzu. **—2.** *Periyodat asidi*, PERİYODİK* ASİT'in eşanlamlısı.

PERİYODİK sıf. (fr. *périodique*). Belirli zamanlarda, düzenli aralarla yinelenen şey için kullanılır; süreli: *Olaylar periyodik olarak tekrarlanıyor. Periyodik yayın.*
—Anorg. kim. *Periyodik asit*, formülü HIO_4 olan, normal iyodik aside göre daha fazla oksijen içeren asit. (Eşanl. PERİYODAT ASİDİ.)
—Kim. DÖNEMLİ'nin eşanlamlısı.
—Tıp. Belli aralıklarla gelen.

◆ **periyodikler** çoğl. a. Belirli ve düzenli aralarla çıkan yayın: *Periyodiklerin sınıflandırılması. Periyodikler bölümünde arayın!*

PERİYOT a. (fr. *période*). Dönem.
—Arit. ve Mat. çözlm., Fiz., Fizs. kim., Fizs. mekan. ve Geom., Yerbil. DÖNEM'in eşanlamlısı.
—Denizbil. Bir okyanus dalgası için, birbirini izleyen iki dalga sırtının ya da dalga çukurunun aynı yerden geçişi arasındaki zaman farkı.
—Denizc. *Yalpa periyodu*, bir geminin serbest yalpa hareketinde iskeleden sancağa ya da tersine bir salınımı tamamlamak için geçen ve saniye olarak ifade edilen zaman.
—Geom. DEVİR'in eşanlamlısı.
—Müz. Bir müzik cümlesinin, melodik (yalın sesler ya da akorlar dizisi) ya da ritmik açıdan tutarlı bir bütün oluşturan parçası.
—Ormanc. Koru ormanı amenajmanında bir kesim alanının yenilenmesi için gerekli zaman. (Periyot genellikle 20-30 yıl arasında değişir. Bu süre tüm ormanın yenilenme süresinin bir parçasıdır.)

PERİZAD bIş. sıf. (fars. *peri* ve *zad*'dan *peri-zād*). *Esk.* Periden doğmuş; peri gibi güzel olan.

PERK (Jacques), hollandalı şair (Dordrecht 1859 - Amsterdam 1881). Derin bir duyarlık taşıyan aşk şiirleri yazdı (*Guirlande de sonnets à Mathilde* [fr. çev.], 1882).

PERKAL a. (ing. *percale;* fars. *pergāle*'den). Tekst. Kaba iplikten dokunan, hasseden daha ince, havsız pamuklu dokuma.

PERKARBONAT ya da **PEROKSOKARBONAT** a. (fr. *percarbonate*). Anorg. kim. Formülleri M_2CO_4 (peroksomonokarbonat) ve $M_2C_2O_6$ (peroksodikarbonat) olan pertuzların genel adı. (Soğukta suyla bozunarak hidrojen peroksit veren bu maddeler, öteki pertuzlar [persülfatlar, peroksoboratlar (perboratlar)] gibi ağartma maddesi ve antiseptik olarak kullanılır.)

PERKENDE a. Esk. denizc. Osmanlı donanmasında kullanılan, yelken ve kürekle yürütülen çektiri sınıfı gemi. (18 ya da 19 çifte kürekle yürütülen perkende, kalite ve firkate gibi muhabere hizmetlerinde kullanılırdı.)

PERKİN (*sir* William Henry), ingiliz kimyacı (Londra 1838 - Sudbury, Harrow yakınında, 1907). 1856'da Hofmann'ın asistanı oldu ve aynı yıl anilinden ilk boyarmaddeyi elde etti (movein). 1874'te Harrow'da bir anilin boyaları fabrikası kurdu. Salt bilimsel kimya alanındaki araştırmalarını daha sonra da sürdürdü. —Oğlu, WILLIAM HENRY *Junior* (Sudbury 1869 - Oxford 1929), başta kâfur, terpenler ve alkaloitler olmak üzere, organik bireşim alanında çalışmalar yaptı.

PERKİNSİELLA a. Zararlı eşkanatlı böcek cinsi. (*Delphacidae* familyası.)

PERKİN WARBECK → WARBECK (Perkin).

PERKİTMEK g. f. *Bir şeyi perkitmek*, o şeyi sağlamlaştırmak, pekitmek.

PERKLORAT a. (fr. *perchlorate*). Anorg. kim. Perklorik asidin tuzu. (En çok kullanılan perkloratlar, oksijenitin bileşeni olan *potasyum perklorat* $[KClO_4]$ ile düşük sıcaklıkta yalnız gaz ürünler açığa çıkararak infilak eden ve kuvvetli bir patlayıcı olan *amonyum perklorat*'tır $[NH_4ClO_4]$.) || *Perklorat asidi*, PERKLORİK* ASİT'in eşanlamlısı.

PERKLORATLI sıf. Anorg. kim. Bileşiminde bir perklorat bulunan ya da perklorat kökenli olan bir madde için kullanılır.

PERKLORİK sıf. (fr. *perchlorique*). Anorg. kim. *Perklorik anhidrit*, formülü Cl_2O_7 olan bileşik. || *Perklorik asit*, $HClO_4$ formülünde asit. (Klor, bu bileşiklerin her ikisinde de maksimum yükseltgenme derecesinde [+7] bulunur.) [Eşanl. PERKLORAT ASİDİ.]

PERKLORİL a. (fr. *perchloryle*). Anorg. kim. ClO_3 formülünde, katyon rolü oynayabilen birdeğerli kök.

PERKLOROBENZEN a. (fr. *perchlorobenzène*). Org. kim. HEKSAKLOROBENZEN'in eşanlamlısı.

PERKOLASYON a. (fr. *percolation*). Tarım. Topraksız büyüyen bitkilerde besleyici sıvının bitki içindeki dolaşımı.

PERKOLATÖR a. (fr. *percolateur*; lat. *percolare*, süzmek'ten). Süzme kahve içilen kahvelerde fazla miktarda kahve yapmaya yarayan silindirik aygıt.

PERKOTE. Tar. coğ. Anadolu'nun Troas bölgesinde, Lampsakos (Lapseki) ile Arisbe* arasında kent; Homeros'un *İlyada*'sında adı geçen çok eski yerleşmelerdendir. Kesin olmamakla birlikte Umurbey'in 10 km kadar D.'sundaki Erdağ tepesinin yamaçlarında, Sindal ve Beybaş köyleri arasındaki kalıntıların bu kente ait olduğu sanılmaktadır. Herodotos İ.Ö. 497'de Çanakkale boğazı üzerindeki öteki kentlerle birlikte Dara'nın komutanı Daurises tarafından ele geçirildiğini yazar. Sapa bir yerde olan bu kent İ.Ö. V. yy.'da terk edilerek, Umurbey'e bağlı Sindal ve Gökköy köyleri arasındaki yörede yeni bir yerleşme kuruldu ve eski kente *Palaiperkote* dendi. İ.Ö. 334'te Büyük İskender'in uğradığı Perkote Strabon döneminde önemini yitirmişti.

PERKROMAT ya da **PEROKSOKROMAT** a. Anorg. kim. **1.** CrO_5 formülünde bir perokside denk düşen mavi renkli bir anyon. (Bu anyonun, kromik asidin hidrojen peroksit üzerine etkimesiyle sağlanan oluşumu, hidrojen peroksidi tanımaya yarar.) **—2.** *Perkromat* ya da *peroksokromat asidi*, formülü H_3CrO_8 olan ve tek başına elde edilemeyen kararsız asit. (Eşanl. PERKROMİK ASİT.)

PERKROMİK ya da **PEROKSOKROMİK** sıf. (fr. *perchromique*'ten). Anorg. kim. PERKROMAT* ASİDİ'nin eşanlamlısı.

PERKSENİK sıf. (fr. *perxénique*). Anorg. kim. *Perksenik asit*, formülü H_4XeO_6 olan asit; ksenonun oksijenli bir türevidir.

PERKUNAS, pagan Litvanyalılar'ın ve Letonlar'ın baş tanrısı; insanların babası, yüce tanrı olan gök gürlemesinin kişileştirilmiş biçimidir. İdolünün önünde *zniç* denen kutsal ateş durmadan yanardı. Perkunas kültü Ortaçağ'ın sonlarına kadar sürdü.

PERKÜSYON a. (fr. *percussion*'dan). Tıp. **1.** Vücudun bir bölgesine vurarak ortaya çıkan sesi dinleme esasına dayanan klinik araştırma yöntemi. **—2.** *Doğrudan perküsyon*, doğrudan hastanın bedenine vurularak uygulanan perküsyon. ‖ *Dolaylı perküsyon*, araya yabancı bir cisim (genellikle hekimin parmağı) konarak uygulanan perküsyon. (Perküsyonla elde edilen dinleme farkları çok çeşitlidir; bunlara sonorite, submatite, matite, timpanizm, vb. gibi adlar verilir. Perküsyon en çok akciğer ve karın muayenesinde, sıvı toplanmalarını ortaya çıkarmak için kullanılır.)

PERKÜTİ-REAKSİYON a. (fr. *percuti-réaction*). Deri yoluyla uygulanan ve günümüzde terk edilmiş bulunan, tüberkülin alerjisi testi.

PERL (Yosef), ibranice yazan musevi yazar (Tarnopol, Galiçya, 1773 - öl. 1839). Haskala hareketinin öncülerindendi. Liberal yahudi okulları ağını kurdu, rus ve avusturyalı yetkililer nezdinde ülkesinin yahudi cemaatlerini temsil etti. İbranice ilk yergi kitabının (*Megalle Temirin*, 1819) yazarı olan Perl, hasidlik yaşam tarzını alaya aldı ve ikinci bir yapıtında (*Bohen Zaddik*, 1838) yahudi toplumunun tüm kesimlerini eleştirdi.

PERLA a. Böcbil. Karın kesiminde iki ipliksi çıkıntı bulunan, kırmızımsı ya da esmer böcek. (*Plecoptera* takımının *Perlidae* familyasının örnek tipi.)

PERLAK, Sumatra'da (Endonezya) bölge, adanın kuzeyinde, Malakka boğazının kenarında. Petrol üretimi. Başlıca kenti *Pangkalanbrandan*.

PERLAS takımadası (*las*), Panama körfezinde takımada; 400 km²; 3 000 nüf. Balıkçılık (balıklar ve incili istiridyeler). Pirinç, mısır ve hindistancevizi yetiştiriciliği.

PERLATÖR a. İçine örme telden yapılmış delikli bir parça yerleştirilen ve çıkan huzmenin hızını kesmek ve sıçramaları önlemek amacıyla bir musluğun ucuna takılan parça.

PERLE sıf. (inci görünümünde anlamında fr. *perlé*'den). Kâğıtç. *Perle kâğıt*, yüzeyine makine perdahlı bir kâğıdın yüzeyinden daha düzgün ve daha parlak bir görünüş vermek için kalenderlenmiş kâğıt.

—Tekst. *Perle iplik*, üzerinde yer yer camsı malzemeden yapılmış küçük inciler taşıyan iplik.

PERLEMUTER (Vlado), fransız yurttaşlığına geçmiş polonyalı piyanocu (Kowno [bugün Kaunas] 1904). 1951-1974 arasında Paris konservatuvarı'nda ders verdi. Özellikle Ravel'in yapıtlarının yorumlanmasında uzmanlaştı. Birlikte çok çalıştığı bu besteci üzerine, Hélène Jourdan-Morhange ile bir kitap yazdı: *Ravel d'après Ravel* (Ravel Ravel'i anlatıyor) [1953].

PERLEŞ a. (fr. *perlèche*). Dudak köşelerinin, genellikle iki taraflı olarak çatlaması, iltihaplanması ve sulanması biçiminde beliren deri hastalığı. (Bir streptokoktan ya da *Candida albicans* enfeksiyonundan, mekanik bir nedenden [takma diş] ya da alerjiden ileri gelebilir. Frenginin ikinci döneminde de tek taraflı ve çok bulaşıcı bir yalancı perleşe rastlanabilir.)

PERLİS, Malaysia'da eyalet. Malezya'da; 795 km²; 179 700 nüf. (1988). Merkezi *Kangar*. K.'inde Tayland, G.-D.' sunda Kedah eyaleti ve Malakka boğazı vardır. Besin maddeleri tarımı (pirinç) dışında tek gelir kaynağı kalay yataklarıdır.

—Tar. Perlis 1721'de Kedah'tan ayrıldı. 1909'da sultanlığın metbuluğu Siyam'dan Büyük Britanya'ya geçti. 1948'de Malezya'ya katıldı.

PERLİT a. (fr. *perlite*; *perle*, inci'den). Petrogr. Perlitik dokulu, su bakımından zengin camsı riyolit.

—Metalürj. Mikroskop altında incelendiğinde, incilerin yüzeyindeki çizgiler gibi görünen katmanlı bileşen. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Perlit dönüşümü*, austenitten perlit oluşumunu sağlayan dönüşüm.

—Soğut. san. Özellikle sıvılaştırılmış gaz depolama tanklarında ısı yalıtıcısı olarak kullanılan ve riyolitten, yüzeyleri camlaşmış çok küçük tanecikler biçiminde elde edilen malzeme.

—ANSİKL. Metalürj. Perlit, iki fazdan meydana gelen bir karışımdır; aralıkları mikrometreden daha küçük olan ferrit ve sementit (Fe_3C) katmanlarının, art arda sıralanmasından oluşur; perlit, alaşımlı ya da alaşımsız çeliklerin hemen tümünde bulunur, özellikle Fe—C alaşımlarında denge durumunda % 0,8 karbon içerir, ancak bu oran, alaşım elementlerinin katılması ve hızlı bir soğutmayla düşer. Perlit, ısıl küreleştirme ya da yuvarlaştırma işlemi sonucu, daha yumuşak olan küre durumunda bir perlite (ferrit zemini üzerinde karbür küreleri) dönüşür. Öte yandan, kimi demirdışı alaşımlar da perlit bileşeni verir.

PERLİTLİ sıf. Metalürj. **1.** Yapısında perlit bulunan. **—2.** *Perlitli çelik*, yapısının çoğunluk fazı perlit olan çelik. ‖ *Perlitli dökme demir*, yapısının çoğunluk fazı perlit olan dökme demir.

PERLİTİK sıf. (fr. *perlitique*). Petrogr. Soğuması, camda, incileri andıran küresel düzlemlere göre bir büzülmeye neden olmuş volkanik bir kayacın dokusu için kullanılır.

PERLON a. (tesc. edil. a.). Polim. Kimyasal poliamit elyafı.

Perls boyası. Hematol. Alman hekim M. P. *Perls* (1843-1881) tarafından bulunan ve kan hücrelerinde demir aranmasına yarayan kimyasal boyama yöntemi. Demirin varlığı, Prusya mavisiyle hepsi maviye boyanan küçük taneciklerin, lekelerin ya da yaygın bölgelerin görünmesinden anlaşılır.

PERM ya da **PERMİE DEVRİ** a. Yerbil. Birinci Zaman'ın, yaklaşık 40 milyon yıl süren ve hercynia dağoluşunun yerleşmesiyle son bulan sistemi. (Eşanl. PERMİYEN.)

—ANSİKL. Sistem iyi tanımlanmamıştır ve kimi zaman Karbon devrine (Permokarbonifer), kimi zaman da İkinci Zaman'a (Permotriyas) bağlanır; sınırları da tartışmalıdır. Bu sistemde canlılar dünyası kıtasal bölgeleri işgal etmeyi sürdürmektedir, ancak aynı zamanda gerçek bir bunalım gelişmekte ve birçok grubun kaybolmasına ve azalmasına yol açmaktadır. Bu bunalım, büyük bir olasılıkla önemli paleocoğrafya ve paleoklima değişikliklerinden (iklimin kuraklığının artması, deniz alanlarının azalması ve tuzluluk oranının artması) ileri gelmektedir. En önemli olay, sistemin sonuna doğru, Alp evriminin gerçek anlamda başlangıcı olan Tetis kırığının yerleşmesidir.

PERM, 1940'tan 1957'ye kadar **Molotov,** Rusya'da kent, Kama kıyısında, Kamges hidroelektrik santralındaki büyük biriktirmeli barajın yukarısında; 1 048 000 nüf. 1780'de kurulan kent, yakınında çıkarılan bakır sayesinde gelişti. Batı Urallar'ın başlıca sanayi kutbu olan Perm, kereste işleme, makine ve kimya (damıtma ve petrokimya) sanayilerini bir araya toplar.

PERM. Tar. coğ. Eski rus kaynaklarının Ural dağlarının batısında bulunan ve Volga ile Kama'dan, güneydeki Peçora'ya kadar yayılan bölgeye verdiği ad.

PERM DİLLERİ a. Dilbil. Yaklaşık 1 milyon kişi tarafından konuşulan ve komi ile votyak'ı kapsayan bir fin-ugur dil grubuna denir.

PERMA ya da **PERMANANT** a. (fr. *permanente*). **1.** Berbl. Saça belirli bir süre dayanacak biçimi kazandırmayı sağlayan işlem. Saça indirgen bir madde (genellikle tiyoglikolik asit) uygulanarak kimyasal tepkime yoluyla moleküller değişime uğratılır; ardından uygulanan yükseltgeme işlemiyle saçlar, istenen kıvırcıklık derecesine göre başlangıçtaki katı molekül biçimini yeniden kazanır. **—2.** *Perma ilacı*, permanın ilk evresinde kullanılan indirgen sıvı.

PERMANGANAT a. (fr. *permanganate*). Anorg. kim. **1.** Permanganik asidin tuzu. **—2.** *Permanganat asidi*, PERMANGANİK* ASİT'in eşanlamlısı.

—ANSİKL. Eczc. Çok sulandırılmış (genellikle 1/10 000) potasyum permanganat solüsyonunun yükseltgen özelliklerinden antiseptik yıkamalarda ya da jinekolojide ve deri hastalıklarında yerel banyolar yapmakta yararlanılır. Permanganat ayrıca dezenfektan olarak ve suyun temizlenmesinde de kullanılır.

PERMANGANİK sıf. (fr. *permanganique*). Anorg. kim. *Permanganik anhidrit*, formülü Mn_2O_7 olan manganez heptaoksit. ‖ *Permanganik asit*, manganez heptaokside denk düşen ve tek başına elde edilemeyen $HMnO_4$ formülünde kararsız asit. (Eşanl. PERMANGANAT ASİDİ.)

PERMEAMETRE a. (fr. *perméamètre*'den). Jeofiz. GEÇİRGENLİKÖLÇER'in eşanlamlısı.

PERMEANS a. (fr. *perméance*). Manyet. MANYETİK GEÇİRİM*'in eşanlamlısı.

PERMEAZ a. (fr. *perméase*). Hücrenin çevresinden emilen besleyici küçük mo-

perla

suda yaşayan larvası

Malvaux

Constant Permeke
Köylü erkek ve köylü kadın (1928)
füzen ve yağlıboya
özel kol.

lekküllerin "pompalanma"sını ve bunların hücreye girmesini sağlayan bakteri ve protist enzimi.

PERMEÇE, PİRİMEÇE ya da **PÜRMEÇE** a. Denizc. Demir üzerinde ya da şamandırada yatan bir gemiyi saldırmak ve istenilen yönde geçici olarak tutmak için, bu geminin kıç omuzluklarından, şamandıraya, denizde bulunan kendi zincirine ya da başka bir gemiye uzatılan halat.

PERMEDİ, arnavutça **Përmeti,** G. Arnavutluk'ta Viyosa ırmağının yukarı çığırında Yunanistan sınırı yakınında kasaba. Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Yanya vilayeti Ergiri sancağına bağlı kaza merkeziydi.

Bildarchiv der Öst. Nationalbibliothek

Balthasar Permoser
Prens Eugène'in tanrılaştırılması
mermer, 1721
Barok müzesi
Viyana

PERMEKE (Constant), belçikalı ressam ve heykelci (Anvers 1886 - Oostende 1952), flaman anlatımcılığının önde gelen sanatçılarından biridir. 1909-1912 arasında ikinci Sint-Martens-Lathem grubunun üyesi olan sanatçı, simgeci bir izlenimcilikten, 1914'te yaralandıktan sonra tahliye edildiği İngiltere'de anlatımcılığa dönüşen, sentetik bir gerçekçiliğe yöneldi (*Yabancı*, 1916, Brüksel Krallık müzeleri). Ülkesine dönüşünde, kübizm ve zenci sanatıyla karşılaşması, sanatının iki boyutluluğa yönelmesine neden oldu (*Kermes*, 1921, Anvers müzeleri). 1929'da kesin olarak yerleştiği Jabbeke'de (oradaki evi Permeke müzesi'ne dönüştürüldü) genelde koyu renkleri tercih etmesine karşın, zaman zaman daha açık renkler kullanmaya başladı. Manzaralar, köy sahneleri (*Toprağı kazan köylü*, 1934, Anvers), nüler, deniz manzaraları gereç zenginliği ve anıtsallıklarıyla dikkati çeker. Permeke'nin heykellerinde (1935'ten sonra heykel yapmaya başlamıştır) ve büyük boy füzen çalışmalarında da aynı ustalık görülür. Belçika'daki müze ve koleksiyonlarda sanatçının çok sayıda yapıtı bulunmaktadır.

PERMİ a. (fr. *permis*). **1.** Ulaştırma işletmelerinin kimi kişilere indirimli ya da parasız yolculuk yapabilmeleri için verdikleri belge. **—2.** İkt. Döviz kısıtlaması uygulanan ülkelerde, dışalımı ya da dışsatımı yapılacak mallarla yurtdışına çıkarılacak dövizler için devletçe verilen izin belgesi. (Örneğin, Türkiye'de, TC Merkez bankası aracılığıyla yapılan döviz transferleri için verilen izinlere *döviz permisi*, bedelsiz dışalım yapılabilmesi için alınan izne *ithalat permisi* denir.) **—3.** Devlet demiryolları'nda çalışanlara özgü paso.

PERMİE DEVRİ → PERM.

PERMİNPHY a. (tesc. edil. a.). Metalürj. Nikel (% 78), demir ve molibdenden (değişik oranlarda) oluşan, özgün manyetik özellikleri nedeniyle kullanılan alaşımların ticari adı.
—ANSİKL. Göreli manyetik geçirgenlikleri 140 000 - 400 000 arasında değişen bu alaşımlardan bir dizi (1'den 6'ya kadar) vardır. Histerezislerinin ve gideren alan kuvvetlerinin zayıf olması nedeniyle manyetik bakımdan yumuşak bir malzeme olarak pek çok elektromanyetik aygıtın yapımında kullanılır: ölçü aygıtlarının manyetik çekirdekleri, transformatörler, yükselteçler, ekranlama malzemeleri (katot tüpleri, kablolar).

PERMİYEN a. (fr. *permien*). Yerbil. PERM ya da PERMİE DEVRİ'nin eşanlamlısı.

PERMOKARBONİFER sıf. ve a. (fr. *permo-carbonifère*). Yerbil. Altbölümlere ayrılması zor ve birbirine benzeyen fasiyesleri olan Perm ve karbon çevrimi sistemlerini birlikte belirten terim.

PERMOLİBDAT a. (fr. *permolybdate*). Anorg. kim. M_2MoO_8 bileşiklerine verilen genel ad; burada M, birdeğerli bir metali gösterir. (Bu bileşikler, asit ortamda sarı, alkali ortamda kırmızı renkli olarak elde edilir.)

PERMONOKARBONAT ya da **PEROKSOMONOKARBONAT** a. (fr. *permonocarbonate*). Anorg. kim. Formülü M_2CO_4 olan peroksokarbonat; M, birdeğerli bir metali gösterir.

PERMOSER (Balthasar), alman heykelci (Kammer bei Traunstein 1651 - Dresden 1732). Viyana'da ve 14 yıl kaldığı sanılan İtalya'da yetişti; 1689'da Dresden'e saray heykelcisi olarak çağrıldı. Zwinger'in yapımında, italyan barok sanatından oldukça etkilenerek Pöppelmann ile birlikte çalıştı. En tanınmış yapıtlarından biri *Prens Eugène'in tanrılaştırılması* (Barok müzesi, Viyana) adlı heykel grubudur.

PERMOTRİAS a. (fr. *permo-trias*). Yerbil. Altbölümlere ayrılması zor benzer fasiyesleri olan permi ve trias sistemlerini içeren terim.

PERMÜTASYON a. (fr. *permutation*). Ceb. DİZİLİM'in eşanlamlısı.

PERMYAKLAR, Ural dağlarında yaşayan fin-ugur halkı. Votyaklar ve Komiler' in akrabasıdırlar. 1372'de, kutsal kitapları Permyaklar'ın diline çeviren ve bu dil için bir alfabe hazırlayan Rusya piskoposu aziz Stephanus tarafından hıristiyanlaştırıldılar.

PERNAMBUCO, esk. **Fernambouc** → RECİFE.

PERNAMBUCO, Brezilya'da eyalet; 98 281 km²; 7 603 176 nüf. (1990). Merkezi *Recife*. Kuzey-batı Brezilya'daki iki iklim alanının karakteristik bölgelerinde yayılır. Doğuda eskiden ormanlarla kaplı olan sıcak ve yağışlı kuşak *mata* ("orman"; şekerpancarı işletmeleri, büyük şeker fabrikaları ve Brezilya'da yakıt olarak kullanılan susuz alkol damıtımevlerini kapsar). Kıyı bölgeleri ve hindistancevizi yetiştirilen bölgeler, balıkçıların, toplayıcıların ve çokürünlü tarımla uğraşan çiftçilerin topluluklarını içerir. Batıda, zaman zaman kuruyan bir akarsu ağı ve dikenli çalılardan *(caatinga)* oluşan bir bitki örtüsünün bulunduğu yarı çorak bir bölge yayılır. Bu bölge, yaygın yöntemlerle hayvancılık ve pamuk tarımı (besin maddeleri yetiştiriciliği nemli vadi tabanlarında ve bol yağış alan yüksek kesimlerde [*brejos*] yapılır) merkezidir. Bu iki bölgenin birleştiği yerde, billurlu taban üzerindeki kalın topraklardaki *agreste*'de çok çeşitli bir kırsal yaşam ve oldukça dinamik orta büyüklükteki kentlerde (Arcoverde, Pesqueira, Belo Jardim, Caruaru) tarıma dayalı besin sanayileri bulunur. Önemli uygulamalar tasarlanmıştır ya da gerçekleştirilmektedir: sertão'da sulama yapılan birçok yöre; Recife'in G.'indeki Suape'da büyük bir liman kompleksi (petrokimya sanayileri ve petrol depolama, kimyasal gübre, tarıma dayalı besin sanayisi, alüminyum ve gemi yapımı).

PERNAMBUK a. (fr. *pernambouc*). Tropikal Amerika'da yetişen ve koyu renk noktalı, ince dokulu, yarı sert ve yarı ağır, kırmızı-turuncu bir odun veren ağaç. Odunu ince marangozlukta, gemi inşaatında ve keman yayı yapımında kullanılır. (Bil. a. *Guilandina echinata*).

PERNAVUT → GAZİLER.

PERNETYA a. Tasmanya, Yeni-Zelanda ve Ateş Ülkesi'nden Meksika'ya kadar Latin Amerika dağlarında yetişen çok küçük ağaç. (Yaprakları küçük, almaşık, tırtıklı, hepyeşil ve meşin gibi serttir. Beş bölmeli üzümsü yuvarlak bir meyvesi vardır. Bil. a. *pernettya;* fundagiller familyası.)

PERNİK, 1949'dan 1962'ye kadar **Dimitrovo,** Bulgaristan'da kent, yönetim bölümü merkezi, Sofya havzasında, Yukarı Struma kıyısında, başkentin G.-B.'sında; 87 000 nüf. Modern sanayiler (termik santral, yüksek ısılı fırınlar, çelik fabrikası, makine yapımı) sayesinde canlılık kazanan eski madenkömürü merkezi. *—Pernik yönetim bölümü;* 2 385 km²; 175 000 nüf.

PERNİS, Rotterdam'ın banliyösü, Meuse'ün sol kıyısında. Petrol arıtma ve petrokimya.

PERNİSİYÖZ sıf. (fr. *pernicieuse*). **1.** Patol. Özellikle ağır bir tablo gösteren hastalığa denir. **—2.** *Pernisiyöz anemi*, Biermer* hastalığının eski adı (tedavi edilebildiğinden beri kullanılmamaktadır). ‖ *Pernisiyöz nöbet*, *Plasmodium falciparum*'un neden olduğu sıtmada görülen çok ağır durum.

PERNİTRİK ya da **PEROKSONİTRİK** sıf. (fr. *pernitrique*'ten). Anorg. kim. *Pernitrik* ya da *peroksonitrik asit*, formülü HNO_4 olan ve tek başına elde edilemeyen kararsız asit.

PERNİYAN a. (fars. *perniyān*). *Esk.* **1.** İpekten yapılmış, bir cins işlemeli kumaş. **—2.** Nakışlı atlas. **—3.** *Perniyan-huy*, güzel ve nazik huylu.

PERNO a. (ital. *perno*). Ambal. Bir makaranın üzerine döndüğü mil.
—Denizc. Makaralarda, tabla ile makara dilinin merkezinden geçen eksen (makara dili bu eksen üzerinde döner). [BORNO da denir.]

PERO. Yun. mit. Neleus ile Khloris'in güzelliğiyle ünlü kızı. Neleus, İphiklos'un sürülerini kendisine getirene kızını vereceğini vaat etmişti. Ulu Melampus, sığırları ele geçirerek Pero'yu kardeşi Bias'a verdi.

PERO a. (ital. *pero*). Müc. ARMUDİ'nin eşanlamlısı.

PEROBA a. Acemborusugiller familyasından, Tropikal Amerika'da yetişen birçok ağacın ortak adı. (Sarı perobanın [*Paratecoma peroba*] açık yeşil-esmer renkte, açık havada koyulaşan odunu ince ve kaba marangozlukta, fıçı, parke ve köprü döşemesi yapımında ve pembe perobanın [*Aspidosperma peroba*] pembe, açık havada koyulaşan, ince dokulu, yarı sert ve yarı ağırdan ağıra kadar değişen odunu dış marangozluk, ince marangozluk, doğramacılık, kaplamacılık ve gemi yapımında kullanılır.)

PEROKSİASİT ya da **PEROKSOASİT** a. (fr. *peroxyacide* ya da *peroxoacide*). Kim. OH grubunun, O—OH grubuyla yer değiştirdiği oksoasitlerin genel adı. (Perasetik asit [$CH_3CO—O—OH$] ve Caro'nun persülfürik asidi [$HOSO_2O—OH$], peroksoasitlerdir. Hidrojen peroksitten (oksijenli su) türeyen peroksoasitler, ender olarak tek başlarına elde edilebilecek ka-

dar kararlıdırlar ve hidrojen peroksitle yakın özellikler taşırlar. Organik peroksoasitlere PERASİT*LER de denir.)

PEROKSİDAZ a. (fr. *peroxydase*). Biyokim. Peroksitlerin, özellikle oksijenli suyun etkin oksijen atomunu kullanarak bir alttepkeni yükseltgeyen tetrapirol koenzimli enzim (yapısı, hemoglobindeki heminin yapısına benzer ya da onunla özdeştir). [Peroksidazlara alyuvarların hemoglobininde, akyuvarlarda (miyeloperoksidaz), taze sütte ve özellikle bitkiler âleminde (yaban turpu) rastlanır.]

PEROKSİT a. (fr. *peroxyde*). Kim. **1.** Bileşiminde, normal oksitlere göre daha çok oksijen bulunan oksitlerin genel adı. **—2.** Hidrojen peroksidin iki ornatmalı türevlerine verilen genel ad. || *Peroksit tuzu*, PERTUZ'un eşanlamlısı.

—ANSİKL. Peroksit terimi, hidrojen peroksit (H_2O_2) türevleriyle sınırlı olarak kullanılmalıdır. Gerçek peroksitler, sodyum peroksit (Na_2O_2), baryum peroksit (BaO_2) ve benzoil peroksittir [$(C_6H_5CO—O)_2$]. Buna karşılık, azot dioksit olarak adlandırılması gereken azot peroksit, gerçek bir peroksit olmadığı gibi, azotun en fazla oksijenli bileşiği de değildir, karşın N_2O_6 gerçek bir peroksittir. Gerçek peroksitler, kolayca oksijen açığa çıkardıkları için tedavide antiseptik ve kabuk bağlatıcı olarak kullanılırlar. En çok kullanılanları oksijenli su, yani hidrojen peroksit, mide-bağırsak antisepsisinde yararlanılan magnezyum peroksit, yara ve ülserli durumlarda kabuk bağlatıcı olarak faydalanılan çinko peroksittir.

PEROKSİTLEME a. Kim. **1.** Bir atom ya da bir molekülü, elden geldiğince maksimum yükseltgenme derecesine çıkartmaya dayanan kimyasal tepkime. **—2.** Gerçek anlamda bir peroksit ya da başka bir deyişle bir hidrojen peroksit türevi veren kimyasal tepkime. (Eşanl. PERYÜKSELTGEME.)

PEROKSİTLEMEK g. f. Kim. Peroksitleme işlemine uğratmak.

PEROKSİZOM a. (fr. *peroxysome*). Biyol. Lizozomlarla özdeş yapıda olan, ama asit hidrolaz içermeyen hücre organiti. (Peroksizomların aşırı hidrojen peroksit üretimine karşı koruyucu bir rol oynadığı sanılmaktadır.)

PEROKSO sıf. (fr. *peroxo*). Kim. Peroksit köprüsü (—O—O—) taşıyan bileşikler için kullanılır.

PEROKSOASETİK → PERASETİK.

PEROKSOASİT → PEROKSİASİT.

PEROKSOBENZOİK → PERBENZOİK.

PEROKSOBORAT → PERBORAT.

PEROKSODİFOSFAT → PERFOSFAT.

PEROKSODİKARBONAT → PERDİKARBONAT.

PEROKSOFORMİK → PERFORMİK.

PEROKSOKARBONAT → PERKARBONAT.

PEROKSOKROMAT → PERKROMAT.

PEROKSOMONOKARBONAT → PERMONOKARBONAT.

PEROKSONİTRİK → PERNİTRİK.

PEROKSOSÜLFAT → PERSÜLFAT.

PEROKSOSÜLFÜRİK → PERSÜLFÜRİK.

PEROMEDUSAE a. Üyelerinin şemsiyesi çok süslü olan medüz takımı. (*Acalephae* öbeği.)

PEROMYSCUS a. Kuzey Amerika'da yaşayan, *Apodemus* cinsi üyeleri iriliğinde ama büyük kulakları ve yanak cepleri olan kemirici cinsi. (Elli kadar türü vardır; cırlaksıçangiller familyası.)

PERON a. (fr. *perron*). **1.** Garlarda, tren ve metro istasyonlarında, demiryolu boyunca uzanan, yolcuların dolaşmaları ve vagonlara girip çıkmaları için düzenlenmiş yüksekçe yer; vagon düzeyinde yükleme ve boşaltma yapmaya yarayan ve demiryolu boyunca uzanan platform. **—2.** Garajlarda otobüslerin hareket edeceği bölümlerden her biri: *8,15 İzmir otobüsüne yirminci perondan bineceksiniz.* **—3.** Eskiden evlerin kapısının önünde bulunan birkaç basamaklı üstü kapalı ve camekânlı yer.

—Dy. *Alçak peron*, bir basamak yardımıyla yolcu vagonlarına girmeyi sağlayan peron (yüksekliği 0,38 m). || *Orta yükseklikte peron*, seviyesi alçak peron ile yüksek peron arasında olan peron (yüksekliği 0,5-0,55 m). || *Yükleme peronu*, aynı seviyede bir yükleme yapmak için iki demiryolu ya da bir demiryolu ile bir karayolu arasında yer alan, üstü genellikle kapalı, yüksek alan. || *Yüksek peron*, yolcu vagonlarının taban yüksekliği ile hemen hemen aynı seviyede olan peron (yüksekliği 1-1,10 m).

—Hidrol. Bir çağlayandaki basamakların tümü.

PERON (Juan Domingo), arjantinli devlet adamı (Lobos, Buenos Aires, 1895- Buenos Aires 1974). 1913'te yedek subaydı; 1930 hükümet darbesine katıldı. 1939-1941 arasında italyan ordusunu inceledi ve faşist yöntemleri öğrendi. 1941'de albay oldu, haziran 1943 darbesinde yer aldı, Farrell'in Savaş başkanlığını da üstlendi ve sendikaların desteğini elde etti. Hemen ardından Başkan yardımcısı oldu. *Descamisados*'un ("mintansızlar") ve sendikaların desteklediği Peron tutuklandı (9 ekim 1945), ancak yandaşları tarafından kurtarıldı (17 ekim). Yandaşlarının başına geçmiş olan Eva Duarte ile evlendi (21 ekim). Komünistlerin ve sağın muhalefetine rağmen Başkan seçildi (24 şubat 1946), işçilerin korunmasına, sosyal adalete, güdümlülüğe dayanan ve kendi deyişiyle kapitalizm ve sosyalizm arasında "üçüncü bir yol" olan "adaletçiliği" savundu. Kadınlara oy hakkı verdi, mart 1949 Anayasası'yla, 1951'de yeniden seçilebilme olanağını yarattı ve general unvanını aldı (1950). Her yere kendi adamlarını yerleştirdi, *La Prensa*'yı kendi gazetesi haline getirdi ve polis devletine dayanan bir diktatörlük kurdu. İktisadi alanda, Miranda'nın danışmanlığı altında (1946-1949) demiryollarını, Ulusal bankayı ve dış ticareti millileştirdi, pesoyu devalüe etti, dış borçları ödedi, ticari bir devlet filosu kurdu, birçok ticari anlaşma imzaladı ve beş yıllık bir sanayileşme planını başlattı (1947). Ancak kredi bulmak için, tarımcıları ürünlerini devlete düşük fiyatla satmaya zorladı ve daha sonra bu ürünleri büyük kârlarla ihraç etti. Bunun üzerine tarımcılar üretimi kıstılar ve tahıl ithal etmek zorunluğu doğdu. İktisadi önlemlerin çoğu başarısızlığa uğradıysa da, Peron toplumsal alanda, çok ileri bir sosyal siyaset izlemeyi bildi. Bu siyaset İkinci Dünya savaşı sırasında biriktirilen dövizlerle karşılandı. Karısının yardımıyla işçilerin işletme kârlarına ortak olmalarını sağladı, 60 yaşın üstündeki işçilere emeklilik hakkı verdi, dış siyasette, bloklar arasında tarafsız kaldı, İspanya'yla yakınlaşmayı ve bir Latin Amerika federasyonu kurmayı tasarladı.

11 kasım 1951'de yeniden seçildi, 1954'ten itibaren önce Kilise'nin (1955'te aforoz edildi), sonra da ordunun muhalefetiyle karşılaştı. Ordunun desteği, işçilere ve orta sınıflara dayanan bir rejim açısından çok önemliydi. Deniz, hava kuvvetlerinin ayaklanmasının ardından eylül 1955'te ülkeyi terk etti. Madrid'e sığındı ve buradan, 1963'ten beri sendikalarla birlikte tek bir parti altında toplanan yandaşlarını yönetti. General Lanusse'nin izniyle 1972 kasımında Arjantin'e döndü. Aynı yılın aralık ayında tekrar İspanya'ya gitti. Mart 1973 seçimlerinde peroncu aday Hector Cámpora Başkan seçildi. Peron Arjantin'e döndü, Cámpora istifa etti, 23 eylül 1973'te Başkanlığa Peron seçildi. Yeni karısı İsabel Martínez (Eva Peron 1952'de ölmüştü), Başkan yardımcısı oldu. Şiddet hareketleriyle baş etmek zorunda kaldı, Devrimci halk ordusunun saldırılarına göğüs gerebilmek için sağ peronculuğa yöneldi. 1 temmuz 1974'te öldü, Başkanlığı karısı devraldı.

G. Sioen-C. E. D. R. İ.

Pernambuco
Recife'in kuzeyindeki Olinda'dan bir görünüm

PERON (Eva), kızlık adı **Duarte,** arjantinli kadın siyasetçi (Los Toldos, Buenos Aires, 1919 - Buenos Aires 1952). Şarkıcıyken Peron'la ilişki kurdu ve 1945'te onunla evlendi. Sosyal yardım işlerinde Peron'a yardımcılık etti ve Çalışma bakanlığını fiilen yönetti. Emekçi kadın partisi'ni kurarak, en yoksulların *(descamisados)* koruyucusu olarak görünmek istedi. Yığınların sevgilisi durumuna geldi; ağustos 1951'de, ordunun muhalefeti karşısında, Cumhurbaşkanı yardımcılığını geri çevirdi.

PERON (María Estela MARTÍNEZ, **İsabel** —denir), arjantinli kadın siyasetçi (La Rioja ili, 1931). Peron'un sekreteriydi (1958), 1961'de onunla Madrid'de evlendi. Eylül 1973'te Peron tarafından Başkan yardımcısı seçtirildi. Kocası ölünce, peroncu hareketin sağ kanat temsilcisi olarak, Cumhurbaşkanı oldu (temmuz 1974). Özel danışmanı López Riga'nın çok fazla etkisinde kaldı ve terörizmin ve ekonomik sorunların (1975 başında % 300 enflasyon) yıkıma uğrattığı bir ülkede baskı politikası izledi. Bir şiddet ve skandal ortamı içinde giderek iyice yalnızlaşan Peron, sonunda ordu tarafından devrildi (mart 1976); İspanya'da yerleşti. 1983 yılında ülkesinde demokratik yönetime geçilince Başkan Alfonsin'in daveti üzerine Buenos Aires'e geldi. Peroncu partiye Alfonsin'i desteklemesi için çağrıda bulundu (aralık 1983); daha sonra İspanya'ya döndü. 1985 yılında Peronist parti başkanlığından istifa ettiğini açıkladı.

PERONCU sıf. Peronculukla ilgili.

◆ sıf. ve a. Peron yandaşı.

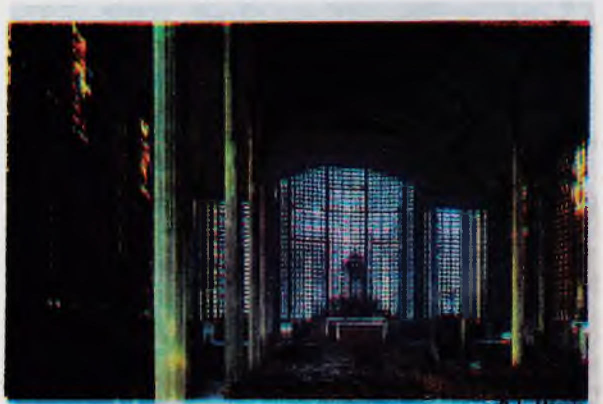
PERONCULUK a. (öz. a. *Peron*'dan). Peron'un justicialismo öğretisinden kaynaklanan siyasal uygulama.

PERONEA a. Meyve ağaçlarına zarar

Keystone

Juan ve Eva Peron
Juan Peron'un yeniden iktidara geçişinin beşinci yıl kutlamaları sırasında (24 ekim 1950)

P.-L. Magnin

Auguste Perret
Raincy'de Notre-Dame kilisesi
(1920-1924, betonarme)

veren yaprakbüken cinsi. (*Peronea [Acleris] variegana* ve *P. contaminata* çok tehlikelidir. Pulkanatlıların yaprakbükengiller familyasından.)

PERONOSPORA a. Bitkilerde mildiyu hastalığına neden olan, peronosporales takımından mantar. (*Peronospora parasitica* turpgillerde, *P. viciæ* baklagillerde, *P. schachtii* pancarda, *P. destructor* soğanda hastalığa neden olur.)

PERONOSPORALES a. Bitkilerde mildiyu, külleme, beyaz pas hastalıklarına neden olan oomiset mantarlar takımı. (*Peronosporales* tür bakımından zengin bir takımdır. Eşeysiz olarak zoosporanjlarla çoğalır ve duruma göre ya zoospor ya da doğrudan miselyum oluşturur; eşeyli çoğalmaları gametanjilerle olur.)

PER OS bağ. (lat. *per os*, ağız'dan). Bir ilacın verilmesinden bahsederken, ağız yoluyla.

PEROSİ (Lorenzo), italyan besteci (Tortona 1872 - Roma 1956). Papaz unvanı aldı. Cassino dağı manastırı'nda, Venedik San Marco kilisesi'nde ve Sistina'da capella yöneticiliği yaptı. Dinsel müzikte reform yapan Perosi, bu sanata yeniden yalınlık kazandırdı; kırk dolayında missa (bunlar arasında bir de *Requiem* vardır), birçok mezmur ve motet, ilahiler, İtalya'da türe önemli yenilikler getiren 13 oratoryo (bunlardan *Son yargı* önemlidir), org parçaları, orkestra *(Keman konçertosu)* ve oda müziği yapıtları besteledi.

PÉROT (Alfred), fransız fizikçi (Metz 1863 - Paris 1925). Paris'te bulunan Conservatoire des arts et métiers'de deney laboratuvarının müdürlüğünü üstlendi (1901). Meudon gözlemevi'nde gökbilimci ve fizikçi olarak çalıştı (1908), Politeknik okul'da fizik profesörü oldu (1909), C. Fabry ile birlikte lamları yarıgümüşlü bir girişimölçer yaptı ve bu aygıtla uluslararası metrenin değerini dalga boyu olarak saptadı. İki bilim adamı, görelilik kuramının da öngördüğü gibi güney tayfının kırmızıya doğru saptığını doğruladılar. Pérot ayrıca, dielektrik değişmezleri ölçtü, astrofizik üstüne çalışmalar yaptı ve gazların ışıldama özelliğini gösterdiği koşulları inceledi.

PÉROTİN, 1190-1200 arasındaki etkinlikleri belgelenmiş fransız besteci. Coussemaker'in *Anonyme IV* adı altında yayımladığı bir elyazmasında, *magister* (üstat), *discantor optimus* (en iyi discantus'çu), *Perotinus magnus* diye anılır. Léonin'in yapıtlarını yeniden düzenledi, ayrıca dört *organa* (bunlardan *Viderunt* ve *Sederunt* önemlidir) ve üç *conductum* ona atfedilir.

PEROUTKA (Ferdinand), çek yazar ve gazeteci (Prag 1895 - New York 1978). 1924'ten Dachau'ya ve Buchenwald'a sürülüşüne kadar, haftalık siyaset ve kültür dergisi *Přítomnost*'u yönetti ve ülkesinin alman işgalinden kurtuluşundan hemen sonra derginin yönetimini yeniden ele aldı. Peroutka, *Comment sommes-nous?* (fr. çev.) [1924], *Oui et Non* (fr. çev.) [1932] adlı denemelerin yanı sıra Çekoslovakya Cumhuriyeti'nin kuruluşunu anlatan *la Construction de l'Etat* (fr. çev.) [5 cilt, 1933 -1938] adlı bir inceleme kaleme aldı. 1948'de sığındığı ABD'de *le Nuage et la Valse* (fr. çev.) [1976] adlı bir roman yazdı.

PEROVSKAYA (Sofya Lvovna), rus kadın devrimci (Petersburg 1853 - *ay. y.* 1881). Halkçıydı; Zemlya i Volya (1878) ve Narodnaya Volya (1879-1881) örgütlerinin üyesi oldu. Aleksandr II'ye karşı düzenlenen suikastı hazırlayanlara katıldı. Ölüm cezasına çarptırıldı ve idam edildi.

PEROVSKİT a. (fr. *pérovskite;* rus politikacı L. A. *Perovskiy*'in adından). Miner. $CaTiO_3$ formülündeki doğal kalsiyum titanat. (Ortorombik sistemde yer alan bu mineral özellikle Urallar'daki kristalle şistlerde bulunur.

PEROZ a. (fr. *pérose*). Genç kuşlarda görülen ve manganez yetersizliğinden ileri gelen kemik distrofisi. Ayak bileğinde biçim bozukluğuna neden olur, aşil kirişi çıkar ve ayak dışa doğru eğrilir.

PERPENNA (Marcus Ventus), romalı general (öl. Osca, bugün Huesca, İ.Ö. 72). 82'de praetor oldu, Marius'un, ardından Aemilius Lepidus'un tarafını tuttu, Aemilius Lepidus'un sağ kalan arkadaşlarını İspanya'ya götürdü (77), orada Sertorius'u öldürttü. Kısa bir süre sonra Pompeius kendisini yendi, öldürttü.

PERPERENE. Tar. coğ. Anadolu'nun Mysia bölgesinde, Bergama'nın K.-B.'sında kent; Bergama'nın Kozak bucağına bağlı Aşağıbey köyü yakınındadır. Şarabıyla ünlü kentte Dionysos, Asklepios, Demeter, Athena, Apollon, Zeus, Aphrodite kültleri bulunuyordu (yörede bu tanrıların betimlerinin yer aldığı sikkeler ele geçti). Bizans döneminde piskoposluk merkezi oldu.

PERPİGNAN, Fransa'da Pyrénées-Orientales'in yönetim merkezi; 108 049 nüf. (1992). Têt'in suladığı, sebze ve meyve yetiştirilen verimli bir ovanın ortasında bulunan bu geleneksel "huerta" kentinde, aynı zamanda, önemli kültür etkinlikleri (Katalonya ya da Roussillon'un kuzeyindeki bölgenin anakent alanı, üniversite, sinema festivali) ve giderek artan bir turizm ağırlığı (İspanya'ya giden yolda konaklama yeri olması; Akdeniz'e ve dağlık bölgeye yakınlığı) vardır.

PERR → PER.

PERRAN, PERRENDE ya da **PERAN** sıf. (fars. *perrān, perrende, perān*). *Esk.* Uçan, uçucu.

PERRAULT (Claude), fransız hekim, fizikçi ve mimar (Paris 1613 - *ay. y.* 1688). Tıp öğrenimi yaptı, Bilimler akademisi üyeliğine seçildi (1666). 1667'de, Louvre'un doğu cephesine eklenecek revağı görüşmek için oluşturulan komisyona seçildi. Kardeşi Charles, bu revağın onun yapıtı olduğunu ileri sürerse de, Boileau bunu yalanlamıştır. 1673'te ünlü Vitruvius çevirisini yayımladı. 1675'e kadar, iki kardeşin mimarlık çalışmalarına önemli katkıları bulunduğu (Paris gözlemevi, Versailles düzenlemesi vb.) kesindir. Daha sonra Claude kendini bilimsel araştırmalara adadı, Eskiler ve Yeniler tartışmasına katıldı.

PERRAULT (Charles), fransız yazar (Paris 1628 - *ay. y.* 1703). Claude Perrault'nun kardeşi. Yapılar genel denetçisiyken Fransız akademisi'ne girdi (1671) ve *le Siècle de Louis le Grand* (Büyük Louis devri) adlı yapıtıyla Eskiler Yeniler tartışmasını başlattı. Özellikle Boileau ile giriştiği uzun bir tartışmanın ardından *Parallèles des Anciens et des Modernes*'i (Eskiler ile Yeniler'in karşılaştırılması) [1688-1698], daha sonra da *les Hommes illustres qui ont paru en France pendant le XVII*[e]. siècle'i (Fransa'nın XVII. yy.'da yetiştirdiği ünlü adamlar) [1697-1701 yayımladı]. Ama asıl ününü çocukları eğlendirmek için kaleme aldığı *Masallar** (Histoires ou Contes du temps passé) [1697] ile kazandı.

PERRE. Tar. coğ. Anadolu'nun Kommagene bölgesinde kent; Samosata'nın (Samsat) K.-K.-B.'sında, Pirin yakınlarındaydı. Bizans döneminde piskoposluk merkeziydi.

PERRÉAL (Jean), **Jean de Paris** denir, fransız ressam (1483'ten başlayarak bilinir - öl. 1530). Aynı zamanda mimar, dekoratör, şair ve hümanist olan bu ressama ilişkin günümüze ulaşmış pek çok belgeye göre, sanatçının başlıca koruyucuları kral Charles VIII, Louis XII ve François I, kraliçe Anne de Bretagne olmuştur. Bununla birlikte, Charles Sterling, Perréal'in elinden çıktığı kesin olan bir minyatürü 1963'te yayımlayıncaya kadar, sanatçının hiçbir kesin yapıtı bilinmiyordu; bu minyatür, Perréal'in François I'e adadığı bir şiirini süslemekteydi (*Complainte de Nature à l'alchimiste errant*, 1516; elyazması Sainte-Geneviève kitaplığı'nda, minyatür Marmottan müzesi'ndedir). O güne dek "Charles VIII ustası"na mal edilen yapıtlar, (*Charles VIII* ve *Anne de Bretagne*'ın minyatür tarzında portreleri, Paris, Bibliothèque nationale; birkaç tezhip ve desen) bu buluşun ardından Perréal'in yapıtları olarak belirlenebildi. Bu yapıtlar Perréal'in ünü oranında yetenekli olmadığını gösterdi; ancak sanatçı bu türün XVI. yy.'daki büyük ustalarının habercisi olan bir dizi hoş portre gerçekleştirmişti.

PERRÉGAUX → MUHAMMEDİYE (EL-).

PERRENDE → PERRAN.

PERRENİK sıf. (fr. *perrhénique*). Anorg. kim. Formülü Re_2O_7 olan bir anhidrit ile, tuzlarına *perrenatlar* denen $HReO_4$ formülünde bir asit için kullanılır.

PERRET kardeşler, önce taş işleme ustalığı, sonra yapı müteahhitliği yapan CLAUDE MARIE'nin (Sennecey-le-Grand, Tournus yakınında, 1847 - Paris 1905) oğulları olan fransız mimarlar. 20 yaşında Paris'e giden baba Perret, komüncü olduğu için ölüm cezasına çarptırıldı, Brüksel'e sığındı, Laeken şatosu'nun seralarında çalıştı, 1880'de ülkesine dönerek Paris'e yerleşti.

■ Perret kardeşlerin en ünlüsü AUGUSTE'tür (İxelles 1874 - Paris 1954). Guadet'nin öğrencisiydi, babasıyla birlikte çalışmak için E.N.S.B.A'dan ayrıldı. École spéciale d'architecture'de dersler verdi (1928), Uluslararası mimarlar birliği UİA'nın onur başkanlığına getirildi (1946). *Contribution à une théorie de l'architecture* (Bir mimarlık kuramına katkı) [1952] adlı bir aforizma derlemesi yayımladı. —Yine Guadet'nin öğrencisi olan GUSTAVE (İxelles 1876 - Paris 1952) ve CLAUDE (İxelles 1880 - Paris 1960), 1905'te ağabeyleriyle *Perret frères béton armé* (Perret kardeşler betonarme) adlı şirketi kurdular. Bu şirketin *A. G. Perret* imzalı planlarını gerçekleştirirken karşılaşılan teknik sorunları çözme işini, özellikle Gustave üstlendi. Claude ise, daha çok yönetimle ilgilendi.

Perret kardeşler daha 1898-99'da Saint-Malo'da Casino municipal'in yapımında betonarme kullandılar. Paris'te, Franklin sokağı'nda bulunan yapı (1903) önemli bir dönüm noktası sayılır; beton ilk kez yardımcı ve gizlenmiş bir gereç olmaktan çıkarak, yapının iskeletini oluşturmaktaydı. 1907'de, Ponthieu sokağı'nda yaptıkları garaj, çıplak cephesiyle "dünyada estetik betonu kullanmada ilk girişim" olarak sunuldu. 1911-1913'te, Champs-Elysées tiyatrosu, klasik anlayıştaki cephe süslerine karşın modern mimarlık için yeni düşünce ve yöntemlerin neler olabileceğini özetliyordu.

Perret kardeşlerin çok sayıdaki yapıtı arasında, Raincy kilisesi (1922), Montmagny kilisesi ve Grenoble yön kulesi (1925), École normale de musique'te konser salonu (1929), Bayındırlık müzesi (1937-38) anılabilir. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra A. Perret, Marsilya'daki eski li-

man (Vieux-Port) için yeni düzenleme planını hazırladı (1951); 1946'da le Havre kentinin yeni imar planlarını hazırlama görevi de ona verilmişti.

Auguste Perret, döneminde, uluslararası üsluptan etkilenmemiş ender mimarlar arasındadır (bu üslubu romantik buluyordu). Akıcılığın göklere çıkardığı düşünceye, yani gerecin olduğu gibi gösterilmesi düşüncesine bağlı kalmış, betonu, büyük bir ahşap çatkı gibi işlemiş, modern tekniklerle klasik üsluplara saygının bağdaşabileceğini göstermiştir. Conservatoire national des arts et métiers'de bulunan Perret koleksiyonu, Perret kardeşlerin 21 000 çizimini içerir.

PERREUX-SUR-MARNE, Fransa'da kanton (Val-de-Marne) merkezi, Paris'in doğusunda, Marne'ın sağ kıyısında; 28 540 nüf. (1992). Elektrik gereçleri.

PERRHEBİ. Tar. coğ. Tesalya'nın kuzeyinde yaşayan halk; Dor istilasıyla, G.'ye doğru, Euboia'ya (Eğriboz) kadar püskürtüldüler. Boiotialılar'a bağlı olan bu halk ilk Delphoi amphiktyoniasına dahildi.

PERRİN (Jean), fransız fizikçi (Lille 1870 - New York 1942). Paris Fen fakültesi'nde fiziksel kimya dersleri verdi (1898), 1910'da da bu fakültede profesör oldu. Daha 1895'te katot ışınları üstünde çalıştı; ünlü bir deneyle bu ışınların, negatif elektrik yüklü taneciklerin yörüngesini oluşturduğunu gösterdi. X ışınlarıyla ilgilendi, daha sonra emülsiyonları, Brown devinimini, ince lamları araştırarak Avogadro sayısını çeşitli yollardan buldu ve böylece atomların varlığı konusunda kesin bir kanıt ortaya koydu. 1901'de atomu, minyatür bir Güneş sistemine ilk benzeten bilim adamı oldu. Birinci Dünya savaşı sırasında sesten yararlanarak yer belirleme problemiyle ilgilendi ve çeşitli akustik düzenekler tasarladı. Daha sonra bilimsel çalışmalarına yeniden başladı; özellikle ışığın kimyasal tepkimeler ve fluorışı olaylarındaki rolünü inceledi. Hem kuramcı hem de deneyci olan Perrin 1920'de, hidrojenle termonükleer tepkimelerde hidrojenden oluşan helyum arasındaki kütle farkından yola çıkarak Güneş'in yaydığı ışımayı saptadı. Ulusal bilim araştırmaları merkezi'nin (CNRS) kurulmasına büyük katkıları oldu. Bilimi halka tanıtabilmek için Palais de la Découverte'i kurdu (1937). 1923'te Bilimler akademisi'ne seçildi. 1936 eylülünde Léon Blum hükümeti tarafından Bilimsel araştırma müsteşarlığına atandı. 1940'ta ABD'ye gitti ve New York'ta bulunan fransız üniversitesinin yönetimini üstlendi. (1926 Nobel fizik ödülü.)

PERRİN (Francis), fransız fizikçi (Paris 1901), Jean Perrin'in oğlu. Sorbonne'da fizik kuramları profesörü oldu (1933). 1941 -1944 arasında New York'ta bulunan Columbia Üniversitesi'nde misafir profesör olarak görev yaptı, 1944'te Cezayir Danışma meclisi delegeliğini üstlendi. 1946'da Collège de France'ta Atom ve molekül fiziği profesörlüğüne atandı, Bilimler akademisi'ne üye oldu (1953), 1951-1970 arasında atom enerjisi yüksek komiserliği görevinde bulundu. Fiziksel kimya alanında yaptığı ilk çalışmalarda çözeltilerin fluorışısını, daha sonra büyük moleküllü çözeltilerin dielektrik dağılımını ve ışığın renk renk yansılanan ortamlarda yayınımını inceledi. Daha sonra nükleer fiziğe yöneldi. Daha 1939'da F. Joliot-Curie ve ekipleriyle birlikte zincirleme nükleer tepkimeleri sürdürme ve bundan enerji elde etme olasılığını kuramsal olarak ortaya koydu ve gerekli kritik boyutları hesapladı.

PERRİSİA a. (fransız böcekbilimci E. *Perris*'in adından). Her türü bir cins ya da tür bitkide yaşayan mazisineği cinsi.

PERRON (Edgar DU) → DU PERRON.

PERRONCİTO (Edoardo), italyan parazitolog (Viale d'Asti, Piemonte, 1847 - Pavia 1936). Özellikle Sankt Gotthard geçidini açan işçilerdeki kansızlığın ankilostomiyaza bağlı olduğunu ortaya çıkararak önemli bir buluş yapmıştır.

PERRONET (Jean Rodolphe), fransız mühendis (Suresnes 1708 - Paris 1794). 1750'de Bayındırlık genel denetçiliğine, 1763'te kralın başmühendisliğine getirildi; 1765'te Bilimler akademisi'ne seçildi. Birçok köprü tasarladı ve bunların uygulamasında görev aldı: Sen üzerinde Mantes, Nogent ve Neuilly köprüleri (1768 -1774); Oise üzerinde Pont-Sainte-Maxence (1774-1785); Paris'te Concorde köprüsü (1787-1791) vb. Köprü ayaklarının suların akışına gösterdikleri direnci azaltmak için bunları inceltmeyi düşündü. Trudaine ile birlikte kurduğu École des ponts et chaussées'yi ölümüne kadar yönetti.

PERRONNEAU (Jean-Baptiste), fransız ressam (Paris 1715 - Amsterdam 1783). Akademi'ye 1746'da ressam, sonra da resmen portre ressamı olarak kabul edildi. Düzenli bir biçimde Salonlar'a katıldı ve pastel çalışmalarına başladı. Ondan on yaş büyük olan Quentin de La Tour, kaçıcı bir yüz ifadesini hızla kâğıda geçirmeye olanak sağlayan bu tekniğin yararlarını anlamıştı. Perronneau ise, hoşluktan çok kalıcılığı aradı, figürlerin duruşları, resmin atmosferi ve değerleriyle ilgilendi. Pastelin yanı sıra yağlıboya çalışmaları yapması ve daha melankolik bir kişiliğe sahip olması, sanatçının, La Tour'un karşı koyamadığı kolaylığa kaçma eğilimine kapılmamasını sağladı. Rakibinin atölyesini dolduran zengin müşteriler kendisinden uzaklaştığından, Perronneau da, döneminin birçok fransız sanatçısı gibi, yurtdışına siparişler aramaya gitti. İtalya ve Hollanda'ya yolculuklar yaptı ve bu ülkelerde birçok kez kaldı. Fransa'da, Bordeaux ve Orléans'da çalıştı (*Daniel Jousse'* un portresi ve Güzel sanatlar müzesi'nde bulunan öteki yapıtlar). Yaşlılık izlerinin ihtişamlı bir dekorun ardından sezildiği *Mme de Sorquainville'in portresi*'nin (1749, Louvre) bir başyapıt olduğu üzerinde görüş birliğine varılmıştır.

PERROT (*sir* John), ingiliz siyaset adamı (Harroldston, Pembroke yönetim bölümü, 1527'ye doğr. - Londra 1592), bir olasılıkla Henry VIII'in evlilikdışı oğlu. 1570 -1573 arasında Munster Lord-President'iydi, yanık toprak taktiğini uygulayarak Fitzgerald'ı boyun eğmek zorunda bıraktı. İrlanda Lord-Deputy'liğine getirildi (1584 -1588), Ulster'deki İskoçyalılar'a karşı savaşım verdi ve ingiliz hükümranlığını Connachta'ya kadar yaydı.

PERROT (Jules Joseph), fransız dansçı ve koregraf (Lyon 1810 - Paramé 1892). Bir dansçı için uygunsuz bir vücudu vardı. Ama yükselme dansındaki olağanüstü başarısı nedeniyle "Uçan dansçı" diye adlandırıldı. 1833'te Napoli'de tanıştığı Carlotta Grisi'ye âşık oldu. Her ikisi, Paris operası'ndan sonra Viyana, Münih ve Napoli'de sahneye çıktılar. Perrot, Londra'da (1842-1848) *Ondine* (1843), *Esmeralda* (1844), *le Pas de quatre* (1845), *Catarina ou la Fille du bandit* (1846), *Lalla Rookh ou la Rose de Lahore* (1846) gibi yapıtları sundu. 1841'de, yalnızca Jean Coralli'nin koregrafilediği *Giselle*'in en lirik bölümlerini düzenledi. 1848'de La Scala di Milano'da *Faust*'u koregrafiledi. 1848 -1859 arasında dansçı ve bale yöneticisi olarak Petersburg balesi'nde çalıştı.

PERROT (Georges), fransız arkeolog (Villeneuve-Saint-Georges 1832 - Paris 1914). Ankara'daki *Augustus tapınağı*'ndaki yazıtların (Augustus'un vasiyeti) kopyasını çıkardı. Mimar Chipiez ile birlikte on ciltlik *Histoire de l'art dans l'Antiquité*'yi (Antikçağ sanat tarihi) [1881-1914] yayımladı ve Salomon Reinach ile birlikte *Revue archéologique*'i yönetti.

PERROUX (François), fransız iktisatçı (Lyon 1903 - Stains 1987). Lyon (1928) ve Paris (1935) hukuk fakültelerinde profesörlük yaptı, 1944'te Uygulamalı iktisadi bilimler enstitüsü'nü kurdu ve 1955'te Collège de France'ın İktisadi ve toplumsal olayları inceleme kürsüsü'ne getirildi. Yapıtları: *le Problème du profit* (Kâr sorunu) [1926]; *Capitalisme et Communauté de travail* (Kapitalizm ve çalışma ortaklığı) [1938]; *la Valeur* (Değer) [1943]; *le Revenu national, son calcul et sa signification* (Ulusal gelir, hesaplanması ve anlamı) [1947]; *le Plan Marshall ou l'Europe nécessaire au monde* (Marshall planı ya da dünyaya gerekli Avrupa) [1948]; *les Comptes de la nation* (Ulusal hesaplar) [1949]; *l'Europe sans rivages* (Kıyısız Avrupa) [1954]; *l'Économie du XXe siècle* (XX. yy. iktisadı) [1961]; *Unités actives et mathématiques nouvelles. Révision de la théorie de l'équilibre économique général* (Yeni etkin ve matematik birimler. Genel iktisadi denge kuramının revizyonu) [1975]; *Pour une philosophie du nouveau développement* (Yeni gelişmenin felsefesine katkı) [1981]. F. Perroux, fransız iktisadi düşüncesine dikkate değer bir yenilik getirdi ve son derece verimli bazı yeni

Bk. resim sayfa 9296

kavramlar ortaya attı ya da geliştirdi. Çözümlemelerinde özellikle, iktisadi karar birimlerinin eşitsizliği, iktidar ve egemen olma kavramlarını kullandı ve iktisadi denge mekanizmalarının formüle bağlanmasını köklü bir biçimde eleştirdi. Perroux, katılım toplumu kavramını da aydınlatmıştır.

PERRUCCİ (Andrea), italyan yazar (Palermo 1651 - Napoli 1704). Şiirler yazdı, İspanyollar'a özgü *comedias de santos* türünden etkilenerek kaleme aldığı *Il vero lume tra le tenebre* (1698) adlı dramıyla üne kavuştu. Ayrıca tiyatro sanatı üzerine bir inceleme yazmıştır (1699).

PERRY, ABD'de (Ohio) yer, Erie gölü kıyısında, Cleveland'ın K.-D.'sunda. Nükleer santral.

PERRY (Ralph Barton), amerikalı filozof (Poultney, Vermont, 1867 - Cambridge, Massachusetts, 1957). Smith College'de ve Harvard'da (1902-1946) felsefe okuttu. James gibi pragmacı olan Perry, mutlak idealizme karşı çıktı. Ona göre, gerçekte yansız ve mekanik olan doğaya yaşamın anlam verdiğini, demokratik uyumu ve toplumsal ilerlemeyi savundu. Yapıtları: *The Approach to Philosophy* (Felsefeye giriş) [1905], *The Thought and Character of William James* (W. James'in düşüncesi ve karakteri) [1935], *The Humanity of Man* (İnsanın insanlığı) [1956].

PERRY (Frederick John), ingiliz tenis oyuncusu (Stockport 1909). Üç kez Wimbledon (1934'ten 1936'ya kadar) ve

Manuel

Jean **Perrin**

Keystone

Francis **Perrin**
ve **İrène Joliot-Curie**
(ilk fransız atom pilinin kontrol tablosu önünde [1948])

Lauros-Giraudon

Jean-Baptiste **Perronneau**
Mme de Sorquainville'in portresi
(yağlıboya, 1749)
Louvre müzesi, Paris

Forest Hills (1933, 1934 ve 1936), bir kez Roland-Garros (1935) ve Avustralya (1934) turnuvalarını kazandı. Ayrıca Büyük Britanya Davis kupası tek erkeklerde art arda dört kez (1933'ten 1936'ya) şampiyon oldu.

PERS, İran*'ın eski adı. Yunanlılar bu adla Persler'in anayurdunu belirtirlerdi *(Parsa, Persia, Fars)*. Romalılar'dan sonra Batı da pers ya da pers soyundan geldiklerini ileri süren hanedanların egemenliğindeki İran'ı Pers diye adlandırdı. Günümüzde bu ülke, yabancı kökenli bu adı kaldırarak eski adı Iran'ı yeniden aldı (1935).

Daniel Franck

François Perroux (1978'de)

PERS (Ciro DI), italyan yazar (Pers şatosu, Friuli, 1599 - San Daniele, Friuli, 1663). Sıkıntılı bir iç dünyayı yansıtan barok şiirler (*Poesie*, 1666) ve *L'umiltà esaltata o vero Ester regina* (1664) adlı bir trajedi kaleme aldı.

PERSANO (Carlo PELLİON, — *kontu*), italyan amiral ve siyaset adamı (Vercelli 1806 - Torino 1883). Kırım'da yararlılık gösterdi, Napoli kentinin Garibaldi yanlısı hareketini destekledi ve Ancona'nın girişini zorlayarak Lamoricière'i teslim olmak zorunda bıraktı (1860). 1862'de Donanma bakanı oldu. Tegetthoff'un 1866'da Lissa' da bozguna uğrattığı italyan zırhlı filosuna komuta etti ve 1867'de görevinden alındı.

PERSÇE a. Dilbil. *Orta persçe*, orta farsça dönemine ait batı iran dili. (Eşanl. PEHLEVİ.) || *Eski persçe*, Ahemeni İmparatorluğu'nun (İ.Ö. VI.-IV. yy.) yazıtlarıyla belgelenen eski iran dili. Eski persçe orta farsçayla farsçanın atasıdır. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. *Eski persçe*'ye Ahemeni kralları (özellikle Dara I ve Kserkses) döneminde kazılmış yazıtlarda rastlanır. Bunların en önemlisi Dara'nın Bisütun'da kaya üstüne kazılmış ünlü yazıtıdır. Bu yazıtlar soldan sağa doğru çivi yazısıyla değişik ve özgün bir dizgeyle yazılmıştır: biri sözcüklerin ayrımını belirten 37 göstergelik bir yazı düzeni kullanılmıştır. Kayıtların çoğunda, eski persçe metnin elamca ve babil dilindeki çevirileri de yer alır. XIX. yy. ortalarında bu metinlerin okunmasıyla büyük bir bütün oluşturan Mezopotamya çivi yazısı kullanılmış metinlerin çevirisi gerçekleşebilmiştir.

Orta persçe Sasani İmparatorluğu'nun (İ.S. 226-651) ortak, edebiyat, din ve yönetim diliydi. Bu dil, çeşitli belgelerde (mühür, para, papirüs, resmi kayıtlar), zerdüştçü toplumlarda (parsis), elyazması metinlerin saklandığı özellikle dinsel nitelikli (mezdeki) edebiyatta görülür. XX. yy. başında, Şinciang'daki Turfan'da bulunan maniciliğe ilişkin elyazması parçalarda da bu dilin örneklerine rastlanmıştır. Orta persçe bir dönemde başka bir iran diliyle rekabet içindeydi: parthça Sasani döneminin başında, krallık belgeleri genellikle üç dilde yazılırdı: orta persçe, parthça ve yunanca. Manicilik yapıtları dışında orta persçe metinlerde aramcadan türeyen ve ünlülere yer vermeyen, aramca ideogramların yoğun olduğu bir yazı kullanılmıştır. Harfler, özellikle mezdeki metinlerde, bulanık niteliktedir ve yorumu çok güçtür. Yazısı çok daha açık seçik olan manicilik metinleri kolaylıkla çözülmüştür. Sasani uygarlığının başlıca dili olan orta persçeden ermenice, süryanice ve arapçaya birçok sözcük geçmiştir. İslamiyet döneminde orta persçe farsça biçiminde sürmüştür. Bugün elimizde bulunan pehlevi metinlerin çoğu, islamiyet döneminde yazılmıştır. Örneğin *Avesta*'nın pehlevi dilindeki yorumu *Zend, Bundahişn*, Dinkard** zerdüştçülerin islamiyet dönemindeki ürünleridir. Bu dinsel metinlerin dışında, öğretici yapıtlar da vardır. Pehlevi edebiyatının dev yapıtları ancak çeviriler aracılığıyla bize ulaşmıştır. Örneğin *Kralların Kitabı* ile *Kelile* ve Dimne* masalları.

PERSE a. (fr. *Persée*). Gökbil. KAHRAMAN'ın eşanlamlısı.

PERSEA a. Asya ve Amerika'nın tropikal bölgelerinde yetişen ağaç (ya da bazen ağaççık). [Yaprakları almaşık ve serttir; çiçekleri koçan şeklinde toplu, çiçek kılıfı kısa borucuklu ve ayası hemen hemen eşit altı bölümlüdür. Meyvesi genellikle büyük ve etlidir. Tropikal Amerika'da yetişen *Persea gratissima*, avokado ağacıdır. *Persea* cinsi 1 000'den fazla türü içerir. Defnegiller familyası.]

PERSEİDLER, radyan noktası Kahraman takımyıldızında bulunan göktaşlarının atmosfere girişiyle meydana gelen meteor ve göktaşı yağmuru. Swift-Tuttle dönemsel kuyrukluyıldızının (1862 III) artıkları olan Perseidler, 22 temmuz ile 18 ağustos arasında gözlemlenebilir, 12 ağustosta maksimum yeğinliğe ulaşır.

PERSEİT a. (fr. *perséite*). Biyokim. *Persea* cinsi bazı bitkilerde (örneğin avokado) bulunan polialkol.

PERSENK, -gi a. (fars. *pār-seng*, terazide dengeyi sağlamak için hafif gelen kefeye konan ağırlık). Konuşurken gereksiz yere yinelenen söz. (*Lakırdının persengi* de denir.)

PERSEPHONE ya da **KORE,** Romalılar'da **Proserpina.** Yun. mit. Yunan tanrıçası, Zeus ile Demeter'in kızı. Daha genç kızken (Kore), Hades onu kaçırdı ve Persephone adı altında ölüler ülkesinin kraliçesi yaptı. Üzüntüsünden deliye dönen Demeter, toprağa bereket vermeyi kesti. Zeus'un buyruğu üzerine Hades, yılın bir bölümünde Persephone'yi annesine iade etmek zorunda kaldı. Attike'de Eleusis'te yapılan gizli ayinlerde, her yıl Kore'nin gün ışığına çıkışı kutlanırdı. Tanrıça, kışı toprağın altında geçiren buğday tanelerinin simgesidir. Bu mitin kökeninin Yenitaş dönemine, Girit'e uzandığı sanılmaktadır.

PERSEPOLİS, Ahemeniler'in krallık ikametgâhı **Parsa**'nın yunanca adı (Şiraz'ın 60 km. K.-D.'sunda). Büyük Keyhüsrev'in ardılı Dara I, İ.Ö. 513'te Persepolis'in planını tasarladı ve kuruluş çalışmalarını başlattı. Bu çalışmalar ölümünden sonra Kserkses I ve Artakserses I tarafından sürdürüldü. İ.Ö. 330'da Büyük İskender'in iran yaylasını istilası sırasında yapıların hepsi yandı. Daha sonra sit boş kaldı. 1931'den itibaren burada bilimsel kazılar yapılmaya başlandı.

Binalar - kabul salonları, saraylar, idari binalar, büyük giriş kapıları - kısmen yapay, kısmen dağa oyulmuş bir set üstünde yükseliyordu. İ.Ö. 520-515 yılları arasında inşa edilmiş bu sete Kserkses kapısına çıkan çift devirli büyük bir merdivenle ulaşılıyordu. Sağlam kalan Kserkses kapısının ötesinde büyük kabul salonları (Dara'nın apadana'sı, Yüz Sütunlu salon) ve saraylar (Dara'nın, Kserkses'in) bulunuyordu. Setin geri kalanında idare binaları yer alıyordu. Bütün bu yapılarda aynı mimari birim kullanılmıştı. Bu birim, Keyhüsrev tarafından Pasargad'da inşa ettirilen yapılarda kullanılan ve kökenini I. binyıl başında Kuzey-batı İran'da aramak gereken hypostyloslardı (tavanı sütunlar tarafından taşınan salonlar). Yapısal öğeler taştandı (kapıların ve pencerelerin dikme ve kirişleri, merdivenler, sütunlar, üstüne önemli yapıların inşa edildiği setler), ama genelde bugüne ulaşmamış olan duvarların geri kalan kısmı, pişmemiş tuğladandı.

Mimari öğelerin birçoğu Anadolu'dan gelmişse de (silme, sütun başlıklarının bezeme kıvrımları), bir kısmı da Mısır'dan (mısır silme oluğuyla süslü kapı kirişleri) ya da Mezopotamya'dan (koruyucu ejderler) alınmıştır. Aynı seçmecilik, kapı dikmelerini, merdiven paravanlarını süsleyen oymalarda da görülür. Bu yüzeyler mitolojik sahneleri, sungu taşıyanlar topluluğunu ya da muhafız askerleri ve kralı temsil eden birçok ince kabartmayla süslenmiştir. Bu mimari ve süsleme anlayışı ve uygulaması, belli bir siyasal amacı yansıtır. Bütün bu alıntılar, mimari ve bezek aracılığıyla, bazı ahemeni prensleri tarafından arzulanan şeyi, yani doğu dünyasının değişik bölgelerinin kaynaşmasını simgeler.

PERSEULOZ a. (fr. *perséulose*). Kim. *Perseit*'in bir sorboz bakterisi yardımıyla yükseltgenmesi sonunda elde edilen şeker.

PERSEUS, Kahraman* takımyıldızının latince adı (kısalt. Per).

PERSEUS. Yun. mit. Yunanlı kahraman, Zeus ile Danae'nin oğlu. Dedesi Akrisios, Perseus ile annesi Danae'yi bir sandığa kapatıp denize attırdı. Seriphos kralı Polydektes, kazazedeleri kurtarıp ağırladı; Perseus'a Medusa'nın başını kesmesini emretti. Perseus, kurbanının kanından doğan Pegasos'a binerek kaçtı. Etyopya'da bir kayaya bağlı bulunan ve bir deniz canavarı tarafından tehdit edilen Andromede'yi kurtardı ve onunla evlendi. Polydektes'i Medusa başıyla taşlaştırdı. Daha sonra Akrisios'u istemeden öldürdü; böylece dedesinin engellemek istediği kehanet gerçekleşmiş oldu.

—İkonogr. Perseus antik sanatta sıkça canlandırıldı (Lakonia bronzları, resimli vazolar, Selinus'taki metope). B. Cellini, Medusa'nın başını tutan Perseus'u betimleyen bronz bir heykel yaptı (Floransa, Loggia dei Lanzi). *Andromede'nin kurtarılışı* teması, bir Roma kabartması (musei Capitolini) ve bir Pompei freskinde işlendi; ayrıca Signorelli, Piero di Cosimo, Tiziano, Genç Palma, G. Cesari, Saraceni, Rubens, Rembrandt, Lemoyne ve Ch. A. Coypel tablolarında, Puget (Louvre), Frémin ve Thierry heykellerinde bu konuyu ele aldılar. *Perseus'un Phineus'a karşı mücadelesi* teması, L. Giordano, B. Flémalle, Nattier tarafından canlandırıldı. Ayrıca, 1875'te Burne-Jones'a sipariş edilen re-

Ch. Lenars.-Atlas-Photo

Persepolis
Dara I'in teceresi (küçük saray)
İ.Ö. VI. yy. sonu

sim dizisinden de (resimler Stuttgart müzesi'nde, büyük boy hazırlık guvaşları Southampton'da) söz etmek gerekir.

PERSEUS, Proklos tarafından anılan yunanlı matematikçi, İ.Ö. III. yy.'da yaşadığı ve bir simitin düzlemsel kesitleri olarak tanımladığı eğriler olan sarım kesitlerini incelediği sanılmaktadır.

PERSEUS (İ.Ö. 212'ye doğr. - Alba Fucens 165'e doğr.), Makedonya'nın son kralı (179-168). Roma tarihçileri (Polybios tarafından yeniden kaleme alınan tarih), Perseus'a düşmanca bir tutum benimsemişlerdir ve hatta onun bir piç olduğunu ve Romalılar'dan yana olan ve babası Philippos V tarafından öldürülen (181) üvey kardeşi Demetrios'un tahtın tek yasal vârisi olduğunu iddia ederler. Bununla birlikte, 179'da, güçlük çekmeden tahta çıktı ve Yunanlılar'ın güvenini kazanmayı başardı; ama bu Senato'yu tedirgin etti. 171'de, bir suikasttan tam zamanında kurtulan Bergamalı Eumenes II tarafından ikna edilen Romalılar, Perseus'a savaş ilan ettiler. Askeri bakımdan güçsüzlüğünün farkında olan Perseus, savunmada kaldı. Fakat 22 haziran 168'de, Paulus Aemilius, hareket kabiliyeti az olan Makedonya ordusunu Pydna'da yok etti; herkes tarafından ihanete uğrayan Perseus Semadirek'e sığındı ve ardından, zafer kazanan komutana teslim oldu. Tahttan indirilen Perseus, Paulus Aemilius'un zafer töreninde hazır bulundu ve tutsaklık yaşamı sırasında öldü.

Pershing, NATO kuvvetlerinin 1964-1987 arası Avrupa'ya yerleştirdiği nükleer başlıklı balistik güdümlü mermiler.

NATO tarafından 1958'de Avrupa'da hizmete sokulan Redstone güdümlü mermilerinin yerini alması tasarlanan Pershing silah sistemi üzerindeki çalışmalar, 1959'da amerikan ordusunca başlatıldı. Bir düşman saldırısına, karşılık verme süresini en aza indirmek için, katı propergollü bir güdümlü merminin kullanılması kararlaştırıldı. Ayrıca, güdümlü mermi ateşleninceye kadar sistemin daha iyi korunmasını garantilemek için hareketlilik esas olarak alındı: güdümlü mermi, engebeli arazide, saatte 60 km hız yapabilen bir tank şasisi üzerine yerleştirildi. Bu sistem, NATO tarafından 1964'te, AFC'de bulunan amerikan ve alman kuvvetlerinde hizmete sokuldu: sözkonusu olan, erimi 750 km ile sınırlandığı için yalnız Avrupa'da kullanılabilecek olan balistik karadan karaya Pershing I silah sistemiydi. 1969'da, sistemde çeşitli geliştirmeler yapıldı: tank şasisi yerine tekerlekli bir taşıtın seçilmesi, birçok güdümlü mermiyi sırayla fırlatan bir düzeneğin benimsenmesi. Ancak güdümlü merminin teknik tasarımında bir değişiklik yapılmadı. Bu yeni sisteme Pershing I A adı verildi. Aralık 1979'da, ilk sovyet güdümlü mermileri SS-20*'lerin ortaya çıkışından iki yıl sonra, NATO bakanlar kurulu, kuvvetler arasında denge sağlamak amacıyla 1984'ten başlayarak 108 Pershing II (AFC'ye yerleştirildi) ve 464 GLCM Cruise* güdümlü mermisinin (Büyük Britanya'ya 160, İtalya'ya 112, AFC'ye 96, Belçika'ya 48, Hollanda'ya 48 tane yerleştirildi) hizmete sokulmasına karar verildi. Erimleri 1 800 ile 2 500 km arasında değişen bu iki yeni sistem, sovyet topraklarının içine çok isabetli vuruşlar yapabilecek güçteydi. Bu mermilerin hedeflerini ise havaalanı ve askeri taşıtlar oluşturuyordu.

Pershing II güdümlü mermisinin en büyük teknik özelliği, radarla hedefi saptayabilen ve giriş evresinde savaş başlığına pilotaj komutlarını verebilen bir terminal güdüm sistemini içermesiydi. 7 400 kg toplam ağırlığına karşın, 1 800 km'lik erimi, birkaç kilotonluk nükleer başlık gücüyle Pershing II, dünyadaki, en son güdüm sistemiyle ve manevra yapabilen bir başlıkla donatılmış ilk balistik güdümlü mermiydi. (→ MARV.) İlk Pershing II'ler (AFC) ve GLCM'ler (Büyük Britanya, İtalya) 1 Ocak 1984'te, amaca uygun olarak kabul edilmişti. ABD ve SSCB arasında imzalanan INF antlaşması (8 aralık 1987) üzerine Pershing füzeleri söküldü.

PERSHING (John Joseph), amerikalı general (Laclede yakınında, Lynn County, Missouri, 1860-Washington 1948). Alsace asıllıydı, West Point'ten süvari subayı olarak mezun oldu, Kızılderililer'e karşı girişilen harekât ve İspanyol-Amerikan savaşı'nda (1898) Küba'nın kuşatılmasında bulundu. Filipinler'deki isyanın bastırılmasına katıldı (1900-1904), Japon karargâhında ataşe olarak Rus-Japon savaşı'nda bulundu (1905). 1913'te Filipinler'de general olarak görev aldı, ülkede barışı sağladı ve 1915'te Meksika seferini yönetti. İlk defa 1918 nisanında Seicheprey'de (Meurthe-et-Moselle) savaşan birlikleri Foch tarafından müttefik orduların genel savaş düzeni içine yavaş yavaş sokuldu ve Belleau ormanı (haziran), Soissons (temmuz) ve Saint-Mihiel'de (eylül) yararlık gösterdi. Gouraud ordusuyla irtibat halinde olan Pershing, Argonne ve Meuse arasında savaşa girişti ve kasımda Sedan'a ulaştı. *My Experiences in the World War* (Savaş anılarım) [1931] adlı bir kitap yazdı.

PERSİA ya da **PERSİS.** Tar. coğ. İran'da bölge, Persler'in esas ülkesi olduğu için Yunanlılar bölgeye Persia adını verdiler. Günümüzde *Fars*.

PERSİMMON a. Orta Amerika'da ve Amerika Birleşik Devletleri'nin güneyinde yetişen ağaç. (Esmer-sarı ya da siyah damarlı grimsi mavi odunu ince dokulu, sert ve ağırdır. Darbelere karşı olağanüstü dayanıklı olduğundan dokuma mekiği ve golf sopası yapımında kullanılır. Bil. a. *Diospyros virginiana;* abanozgiller familyası.)

PERSİS → PERSİA

PERSİUS, latin hiciv şairi (Volterra İ.S. 34-Roma 62). Etrüsk kökenli ve atlı sınıftan bir ailedendi; on iki yaşında Roma'ya geldi ve stoalı birçok filozofun derslerini izledi. Bunlardan Cornutus sırdaşı ve dostu olmuştur. Seneca'nın edebiyatçılar çevresine girdi ve Lucanus'la şair Caesius Bassius ile ve kuzini Arria'nın eşi filozof Thrasea ile dostluk kurdu. Caesius Bassius'un yayımlatacağı altı *Saturae**, bir tragedya ve kısa şiirler bırakarak çok genç yaşta öldü. Persius'un ahlak alanındaki uzlaşmazlığı, katı ilkelere sahip genç kişilerde görülen ödün tanımaz erdemi, hicivlerine, stoa felsefesinin etkisini taşıyan yeni bir hava verdi.

PERSLER, İ.Ö. IX. ve VII. yy. arasında, İran'ın batısında üç bölgede ortaya çıkmış ari halkı. Bu bölgelerin, pers halklarının yurtları mı ya da göç uğrakları mı olduğu bilinmiyor. Bölgeler şunlardır: Parsua (Urmiye gölünün güney-batısı'nda), Parsuma ya da Parsama (Elam'ın kuzeyinde) ve Parsa (bugünkü Fars). Ahemeniler'in ilk dönemleri ve ulusal hanedan hakkındaki bilgiler efsanelere dayanmaktadır, ama diğer kaynaklardan edinilen bilgiler, pers krallarının sırasıyla Elam'ın, Asur'un ve Medler'in egemenliği altında yaşadıklarını gösteriyor. 553'te Anzan (Parsa'da) kralı Keyhüsrev II, Med kralı Astyages'e karşı ayaklandı ve onu esir aldı (550); imparatorluğunu kendi topraklarına kattı ve buna Lydia (547) ve Babil (539) krallıklarını ekledi. Hayatının sonuna doğru hemen hemen bütün İran'a hükmediyordu. Kambiz II, Mısır'ı fethetti (525). Parsa'nın çorak dağlarına yerleşmiş olan Persler, askeri alanda, zengin Doğu ovalarının halklarından çok üstün olduklarını kanıtladılar ve pers soyluları krallarına bağlılıklarını gösterdiler.

522-521'de Bardıya'nın (gerçek ahemeni ya da düzmece?) ayaklanmasının yol açtığı buhrandan sonra Dara I (522-486) Doğu imparatorlukları modelini benimseyerek, henüz az gelişmiş olan halkının egemenliğini kurdu. Doğu'da ve Batı'da ahemeni topraklarını genişletti, ama en dikbaşlıları Asya'daki Yunanlılar olan Anadolu kıyılarındaki halkların ayaklanmalarını bastırmak için altı sene uğraştı (499-493). Daha sonra kral, hâlâ bağımsızlığını koruyan ve Asya'daki Hellenler'e yardım etmiş olan Avrupa'daki yunan devletleriyle çarpışmaya girdi. İlk med savaşı Marathon bozgunuyla (409) sonuçlandı. İkinci med savaşı'nın (480-479) sonucu ise daha da kötü oldu.

Bu yenilgiler, 5 milyon kilometre kareye hükmeden bir kral için o kadar önemli değildi. Ama pers halkı ve soylular, Doğu'nun rahat hayatının bozucu etkilerine kendilerini kaptırmaktaydılar. Ahemeni kralı, yerine bir başkasının tahta çıkmasını hazırlayan ve bazen bu işi çabuklaştıran harem entrikalarının döndüğü saraylarından hemen hemen hiç ayrılmamaya başladı. Satraplar muazzam büyüklükteki eyaletlerinde güçlerini kötüye kullanmaya ve özellikle, taktikleri pers askerlerininkinden çok üstün olan yunan askerleri toplayabilen Batı satrapları başta olmak üzere, sık sık ayaklanmaya başladılar. Bu arada Ahemeniler, iç savaşlarla zayıflayan Yunan dünyasını hor görüyorlardı. Artakserkses I (465-424), Atina İmparatorluğu'nun yayılmasını durdurmayı başardı (Kallias barışı, 449). Dara II (423-404), Atinalılar'ın Spartalılar tarafından bozguna uğratılmasını sağladı (404). Atinalılar Asya'daki yunan sitelerini pers kralına bırakmayı sonunda kabul ettiler (387). Onbinlerin* seferi (401-400), Mısır'ın ayrılması (404'e doğru-341) ve satrapların ayaklanması, Artakserkses II'nin (404-358) güçsüz bir hükümdar olduğunu gösterir, buna karşın Artakserkses III (358-338), ayaklanmaları bastırmayı başardı (343). 336'da Dara III'ün tahta çıkmasıyla son bulan bir dizi saray entrikası, Makedonyalılar'ın, 334'te İskender'in sürdürdüğü Küçük Asya'nın fethine girişmelerine yol açtı. Yenik düşen Dara III, yanındaki satraplar tarafından öldürüldü (330). [→ İRAN.]

Persler *(Persai)*, Aiskhylos'un trajedisi (İ.Ö.472). Dramatik gücünden çok şairin yurtsever coşkusunun canlılık kattığı bir dizi lirik tablodan oluşan oyun, Kserkses'in Salamis'te uğradığı bozgunu anlatır ve Yunanistan'ın zaferini yüceltir. Aiskhylos'a göre, Büyük Kral, gururu ve haddini bilmezliği yüzünden tanrıların kurbanı olmuştur.

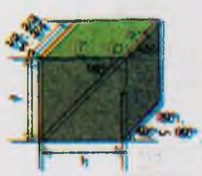
Scala

"Andromede'yi kurtaran Perseus"
Piero di Cosimo'nun
bir resminden ayrıntı
Uffizi müzesi, Floransa

Larousse

general Pershing

bir küpün kavaliyer perspektifi

bir küpün izometrik perspektifi

PERSONA GRATA sıf. (sevgi ve saygıyla karşılanan kişi anlamında lat. sözc.). Diplom. Güven mektubunu sunduğu devlet tarafından memnuniyetle karşılanan diplomasi temsilcisi için kullanılır. (Karşt. PERSONA NON GRATA.)

PERSONALES a. Bot. MASKELİLER'in bilimsel adı.

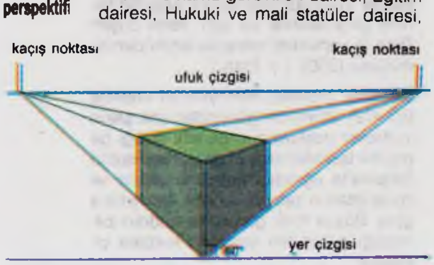
PERSONEL a. (fr. *personnel*). **1.** Özel ya da kamu kuruluşunda çalışan kişi, görevli. **—2.** Bu kuruluşlarda çalışanların tümü. **—3.** *Personel işleri* → ÖZLÜK* İŞLERİ. || *Personel kanunu*, devlet memurlarının hukuki durumlarını düzenleyen yasaya verilen genel ad; resmi adıyla Devlet memurları kanunu. || *Personel rejimi*, kamu personelinin hukuki statülerini, hak ve yükümlülüklerini ve öteki özlük işlerini düzenleyen hükümler. (Yargıçlar, askerler gibi ayrı bir personel rejimine bağlı olanlar dışında, genel olarak personel rejimini Devlet memurları kanunu düzenler.) || *Personel servisi*, personele ilişkin özlük işleriyle görevli daire. || *Geçici personel* → GEÇİCİ. || *Kamu personeli*, devlet ve öteki kamu kuruluşlarında çalışan kişi. || *Sözleşmeli personel*, özel bir meslek bilgisine ve uzmanlığa gerek gösteren zorunlu ve ayrıcalıklı durumlarda geçici ya da sürekli olarak sözleşmeyle çalıştırılan ve işçi sayılmayan kamu görevlisi. (Sözleşmeli personel çalıştırabilmek için Bakanlar kurulu'ndan izin alınması gerekir.)

—Ask. *Personel istihkak ilmühaberi*, Silahlı kuvvetler'de başka birliğe atanan personelin üzerinde bulundurduğu ayakkabı, elbise vb. askeri eşyanın sayısını ve miadını bildiren çizelge. || *Personel sınıfı*, Silahlı kuvvetler'in personel hizmetlerini yürütmekle görevli yardımcı sınıf.

—İşl. ikt. Bir işyerinde görev alan ve çalışmalara çeşitli derecelerde katılan kişilerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Büro personeli*, bir işletmenin büro işlerini yapmakla görevli kişilerin (muhasebeci, veznedar, sekreter, daktilo, satış elemanı vb.) tümü. || *Sevk ve idare personeli*, işyerinin yönetiminden sorumlu, imza yetkisi olan üst kademe yöneticileri. || *Teknik personel*, üretime yön veren ve belli bir teknik eğitimden geçmiş elemanlar. (Ustabaşı ve şefler de bu kesime girer.)

Personel başkanlığı *(Devlet)*, kamu hizmetlerinin düzenli, süratli, etkin ve ekonomik biçimde yürütülebilmesi için; devletin personel politikasının, devletin ve öteki kamu kuruluşlarının görev ve yetkilerinin; memur ve öteki kamu görevlilerinin bağlı olacakları personel rejiminin; ülkenin kültürel, sosyal ve ekonomik koşullarına ve hukuki esaslarına uygun biçimde düzenlenmesini, personel rejimleri arasında uyum, denge ve eşgüdümün sağlanmasını, uygulamada görülecek aksaklıkların giderilmesini, mevzuatın değişen koşullara göre geliştirilmesini, kamu personelinin hizmet öncesi ve hizmetiçi eğitimlerini sağlamak ve bu konulardaki uygulamanın denetlenmesi için gerekli bütün mevzuat çalışmalarının bilimsellik ve tarafsızlık ilkelerine göre yürütülmesine yardımcı olmak amacıyla kurulmuş, Başbakanlığa bağlı kamu kuruluşu. 1960'ta kurulan Devlet personel başkanlığı, 8 haziran 1984 tarih ve 217 sayılı kanun hükmünde kararnameyle yeniden düzenlenmiştir. Ana hizmet birimleri; Kadro ve kamu görevlileri dairesi, Eğitim dairesi, Hukuki ve mali statüler dairesi,

bir küpün merkezsel ya da klasik perspektifi

Teşkilat ve yönetimi geliştirme dairesi, Personel kayıtları ve bilgi işlem dairesi, Yardımcı birimleri idari ve mali işler dairesi başkanlıkları ile Personel şubesi müdürlüğü ve Savunma uzmanlığı'dır.

Personel başkanlığı *(Hava kuvvetleri)*, Hava kuvvetleri'nin personel, genel idare, seferberlik, moral ve yasalara dayanan hizmetlerini yapan kuruluş.

Komutanlık ana karargâhında kurmay başkanlığına bağlı olarak görev yapar ve başında general rütbesinde bir subay bulunur. Hava kuvvetleri bünyesinde bulunan her çeşit yer ve uçucu birliklerin yönetimlerine yön verecek yönetmelikler bu başkanlıkça hazırlanır. Ayrıca barışta ve savaşta birliklerin personel ihtiyacını saptayarak temin eder ve seferberlik planları hazırlayarak yıllık tatbikatlar düzenler. Türkiye'deki havaalanları arasında kurye seferlerini ilgili makamlarla birlikte yapar. Personelin yıllık tayin, terfi ve emeklilik işlemleri de bu başkanlıkça hazırlanır.

PERSOZ (Jean-François), fransız eczacı ve kimyacı (Cortaillod, Neuchâtel'in kantonu, İsviçre, 1805 - Paris 1868). 1835-1850 arasında Strasbourg Eczacılık okulu'nun müdürlüğünü yaptı. 1850'de Sorbonne'da ve École normale supérieure'de kimya dersleri verdi. 1833'te Payen ile birlikte diyastazları (bugün enzim olarak adlandırılan maddeler) buldu ve bunların nişastayı hidrolizleyici etkisini ortaya koydu. Boyarmaddeleri inceledi ve fosfordan zehirlenme olayını saptadı. Asetikasitten metan elde etmeye dayanan ve bugün klasikleşmiş bir tekniği de ona borçluyuz.

PERSPEKTİF a. (fr. *perspective;* ortaçağ lat. *perspectiva*'dan). Hacmi bir düzlem üzerinde canlandırmayı sağlayan kuralların tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Geom. *n* boyutu sonlu olan bir E izdüşümsel nokta uzayının, S kutuplu (ya da tepeli) bir izdüşümü, bu izdüşüm, E nin S den farklı her M noktasına, $(SM)\cap P=\{M'\}$ olacak biçimde, $n-1$ boyutlu izdüşümsel bir P doğrusal katlı uzayının bir M′ noktasını eşlik ettirir. || Çoğu kez, önceki uygulamanın, S yi içermeyen $n-1$ boyutlu bir Q izdüşümsel doğrusal katlı uzayıyla kısıtlanması. (Bundan dolayı birebir örten bir uygulamadır.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Kavaliyer perspektif*, EĞİK İZDÜŞÜM*'ün eşanlamlısı.

—Güz. sant. *Hava perspektifi*, bir resimde, tasvirin uzak öğelerine yakın olduğu düşünülen öğelerin yalnızca değer ve renklerini azaltarak elde edilen derinlik etkisi. || *Kavaliyer perspektif* ya da *koşut perspektif*, bakış noktasının sonsuzda yer aldığı gösterim sistemi (koşut kaçış çizgileri bir noktada birleşmezler). || *Merkezsel* ya da *klasik perspektif*, gösterilecek nesnelerin tek ve değişmez bir bakış noktasından başlayarak düşey bir düzlem üzerine izdüşümü (koşut çizgiler bir kaçış noktasına doğru birbirine yaklaşır).

—Mim. ve İç dekors. *Perspektifi vurgulanmış yapı* ya da *perspektifli yapı*, gerçekte olduğundan daha geniş, derinlemesine bir mekân etkisi yaratacak biçimde, eğik çizgilerle tasarlanmış yapı bölümü.

—Şehirc. Dümdüz uzayıp giden büyük yol.

—ANSİKL. Geom. Afin Eukleides uzayında, değişik iki hal ayırt edilebilir.

1. *Bakış noktası* adı verilen kutup, sonsuzda varsayılır. Bu, uzay geometri şekillerine ilişkin el kitaplarında sık sık rastlanan haldir; bunları içeren, genellikle düzlem olan yüzeye, *tablo* adı verilebilir. Uzayın $(O,\vec{i},\vec{j},\vec{k})$ dikdüzgüsel afin işaretinin $(O',\vec{i'},\vec{j'},\vec{k'})$ görüntüsü bilindikçe, bundan bütün görüntüler çıkarılabilir.

$(\vec{i},\vec{j})$ ile doğurulan doğrultu, tablonun düzlemine eşlik eden doğrultunun aynı ise, $\vec{k}$ nin $\vec{k'}$ görüntüsü çoğu kez, öbür iki $\vec{i'}$ ve $\vec{j'}$ görüntüleriyle 45°'lik açı yapar ve düzgüsü, $\vec{i}$ ve $\vec{j}$ nin iki görüntüsü $\vec{i'}$ ve $\vec{j'}$ nün düzgülerinin yarısına eşittir; bu durumda: *kavaliyer* perspektiften söz edilir.

$\vec{i}$, $\vec{j}$ ve $\vec{k}$ ile sırayla doğurulan doğrultulardan her biri, tablonun doğrultusuyla aynı açıyı yaparlarsa, üç görüntü ikişer ikişer 120°'lik açılar yapar ve görüntüler arasındaki uzaklıklar, ilk uzaklıklara göre $\sqrt{\frac{2}{3}}$ ile çarpılmış olur, bu durumda *izometrik* perspektiften söz edilir; bundan mimarlıkta ve teknik resimde çok yararlanılır, bu yararlanma afin özelliklerin ve uzunlukların basit dönüşümünün değişmezliği nedeniyledir.

Öncekinden daha genel bir hal, izdüşümün tablonun düzlemi üzerinde dikgen olarak yapıldığı aksonometrik perspektiftir.

2. Kutup sonlu uzaklıktadır. Koşut doğrular tablonun aynı bir noktasına (kaçış noktası) yakınsar, metrik ve afin özellikler ise değişirler. Değişmez özelliklerin araştırılması, geometricileri "sonsuzdaki nokta" ve "sonsuzdaki doğru" aynı biçimde izdüşümsel doğru, düzlem ve uzay kavramlarına götürmüştür.

Analitik olarak perspektif, koordinatların bir homografik dönüşümüyle yansıtılır. Çoğu kez bu yöntem, konikler için küçültülmüş biçimler elde etmede ilgi çekicidir.

—Güz. sant. Üç boyutlu bir mekânın bir düzlem üzerine aktarılması, çeşitli deneysel ya da uzlaşmalı yöntemlerin doğmasına yol açtı. Yine de, bu teknik, özellikle klasik estetiğin gelişmesine bağlı olarak gelişti. Klasik estetikte varlıklar ve nesneler, *görünüş* noktası*, *bakış noktası* ya da *izdüşüm merkezi* diye adlandırılan sabit bir noktadaki gözlemcinin gördüğü gerçek mekâna benzetilmek istenen bir mekânda yer alır. Bakış -tek bir gözü ya da başka bir deyişle, beynin tek bir noktaya indirgediği iki gözle bakışı hesaba katar- *görme piramidi** adı verilen bir piramitle temsil edilebilir. Bu piramidin tabanı, ressam ya da seyirci için, figüratif düzlem ya da *figüratif plan*'a, yani *resim düzlemi*'ne karşılık gelir; piramidin yüksekliğine, tepeden, yani bakış noktasından çıkan sanal çizgiye *temel görme ışını** denir. Yine sanal olan, resim düzleminde görme ışınına dik yatay çizgi (yalnız deniz kenarında gözlenebilir) *ufuk* çizgisi*'dir. Bakış noktası ve temel görme ışını, ufuk çizgisi üzerinde *asal kaçış* noktası*'nın ve *uzaklık* noktaları*'nın yerini belirler. Resim düzleminin alt kenarı *yer* çizgisi* adını alır.

Bakış noktası resim düzleminden sonlu bir uzaklıktaysa, perspektifin *merkezsel* olduğu söylenir. Bu durumda temel görme ışınından geçen düzlemlerde yer alan çizgiler dışında, resim düzlemine koşut olmayan tüm çizgiler kaçış çizgileridir. Bakış noktasının sonsuzda yer alması durumunda, her türlü kaçış etkisi ortadan kalkar ve perspektif, *kavaliyer* ya da koşut perspektif adını alır (mekândaki koşut çizgiler resim düzleminde de koşuttur).

Olası kaçış noktalarının sayısı sonsuzdur. Başlıcaları asal kaçış noktası ve iki uzaklık noktasıdır (ufuk düzleminde yer çizgisiyle 45°'lik bir açı oluşturan eğik çizgilerin yakınsadığı noktalar). Uzaklığın seçimi, nesnelerin perspektif olarak canlandırılırken uğradıkları biçim değiştirmelerini en çok etkileyen etkendir (uzaklık azaldıkça kaçış etkileri daha da belirginleşir). Perspektif olarak canlandırılmış bir resme bakan kişinin doğal manzaraya bakması durumunda göreceğine aykırı düşmeyen bir resim görebilmesi için, kuramsal olarak gereken (ancak ender olarak yerine gelen) koşulun, temel görme ışınına eşit bir uzaklıkta (yani, kaçış noktasının, uzaklık noktalarının birinden ya da ötekinden bulunduğu uzaklıkta) durması olduğunu da belirtmek gerekir.

Batı'da yaygın olarak kullanılmasına ve deneysel bir biçimde az çok doğru olarak uygulanmasına rağmen, klasik perspektif, dayandığı ilke bakımından doğal görüşü hiç de karşılamaz. Kaldı ki, kuralları bir çırpıda belirlenmemiştir ve kimi gösterim biçimlerinin de sistemli bir biçim-

de perspektife başvurmaları için hiçbir neden yoktur. Antikçağ'ın en eski dönemlerinden beri, çeşitli öğeleri bir düzenleme içinde konumlandırmak ve derinlemesine genişleme yanılsamasını verebilmek için birçok yöntem kullanılmıştır (yukarı doğru üst üste sıralama yoluyla [basamaklama] derinlik duygusu yaratmak, önden ve yandan görünüşleri ya da planlarla görünüşleri bir araya getirmek [yalancı kısaltma], kavaliyer perspektif vb.). Doğu sanatlarında, uzaktaki cisimlerin perspektif olarak canlandırılmasında, batı perspektifine çok benzeyen bir teknik kullanılır: nesneler uzaklaştıkça boyları az çok düzenli bir biçimde azaltılır (Leonardo da Vinci buna "küçültme perspektifi" adını vermiştir), ters perspektife (çizgiler gözden uzaklaştıkça birbirlerine yaklaşacaklarına uzaklaşırlar) ve kavaliyer perspektife başvurulur.

Antikçağ'da, yunanlı ressamların geometrik perspektif kurallarını ana hatlarıyla bildikleri sanılmaktadır. Bununla birlikte Vitruvius'un bir metninden, kaçış noktasının önemi bilinse bile, resim düzlemi ve uzaklık kavramları henüz gelişmediği için, kaçış doğrularının uyduğu ilkenin iyi tanınmadığı anlaşılmaktadır. Roma resminde gözlenebildiğine göre antik perspektif, kavaliyer perspektifle birçok ufuk çizgisi kullanan kaçış perspektifinin uzlaştırılmasına dayanıyordu.

Ortaçağ'da, doğu çözümleriyle Antikçağ'dan devralınan çözümler çok anlamlı bir biçimde bağdaştırıldı: resim düzlemini ikiye bölen düşey bir "kaçış ekseni" boyunca, daha sınırlı bir alanda ("kaçış alanı") ya da düzenlemenin önemli bölümlerinin her birine göre dağıtılmış birçok kaçış noktalı sistemler kullanıldı.

İtalya'da, daha XIV. yy.'da ve özellikle quattrocento'da, Brunelleschi, Masaccio ve Alberti, ardından Leonardo da Vinci ile, klasik perspektif gerçek anlamda kuruldu ve XVI. yy.'dan başlayarak tüm batı resmine dört yüzyıl boyunca egemen oldu (elbette, sanatçı, düzenlemesi için gerekli gördüğü durumlarda, saptanmış ilkelerden uzaklaşabiliyordu).

XIX. yy.'ın sonunda, klasik geometrik perspektif avangard sanatlarda vazgeçilmez bir teknik olma özelliğini yitirmeye başladı. Doğayı model alarak çalışan izlenimciler, perspektifi reddetmemekle birlikte, sağladığı bütün olanaklardan yararlanmaya da sistemli bir biçimde özenmediler. Cézanne ile perspektif, M. Merleau-Ponty'nin "yaşanmış" perspektif adını verdiği türe doğru gelişti ve modern sanatta mekânı hissetme sorunu ön plana çıktı. Yanılsamaya gerçek görüntüsünü verme konusundaki bilinçli istek bir yana bırakılırsa (metafizik resim, gerçeküstücülük, hatta akademik gelenek), perspektif, artık figüratif gösterimler için belirleyici bir teknik olma özelliğini yitirmiştir: Picasso, Bacon gibi sanatçılarla ya da yeni figüratif sanatın çeşitli eğilimlerinde figüratif gösterim artık perspektifin boyunduruğu altında değildir.

PERSSON (Axel Waldemar), isveçli arkeolog (Skane 1888-Uppsala 1951). Klasik filoloji öğrenimi gördü. Uppsala Üniversitesi'nde klasik arkeoloji ve Antikçağ tarihi dersleri verdi. Asine (1922-1924), Dendra (1926-1939), Anadolu'da Mylasa (1938, 1948) ve Labranda (1948) kazılarını yönetti. Önemli yapıtları: *The Royal tombs at Dendra near Midea* (1931), *New tombs at Dendra* (1942).

PERSÜLFAT ya da **PEROKSOSÜLFAT** a. (fr. *persulfate*'tan). Anorg. kim. Bir persülfürik asidin tuzu.

PERSÜLFÜR a. (fr. *persulfure*). Anorg. kim. Bileşiminde, normal sülfüre göre daha çok kükürt bulunan sülfür. (H_2S_2 formüllü hidrojen persülfür, persülfürlerin en belirgin örneğidir.)

PERSÜLFÜRİK ya da **PEROKSOSÜLFÜRİK** sıf. (fr. *persulfurique*'ten). Anorg. kim. Formülleri S_2O_7 olan bir anhidrit, $H_2S_2O_8$ olan bir asit (*peroksodisülfürik* asit) ve H_2SO_5 olan Caro asidi (*peroksomonosülfürik* asit) için kullanılır.
—ANSİKL. Persülfatlar, peroksodisülfürik asitten türer. Ağartma etkeni olan bu bileşikler, fotoğrafçılıkta negatif klişelerin zayıflatıcısı olarak kullanılır.

Caro asidi, kristalleşmiş olarak bulunur; oldukça kararsızdır, oksijen ve sülfürik aside bozunur.

PERSÜLFÜRLEME a. Anorg. kim. Sülfürlü bir bileşiğe fazladan kükürt bağlama.

PERŞEMBE a. (fars. *penc* ve *şenbih*'ten, *penc-şenbih*, beşinci gün'den). Haftanın dördüncü günü.

PERŞEMBE, Orta Karadeniz bölümünde Ordu iline bağlı ilçe; 44 128 nüf. (1990); 226 km²; 39 köy. Merkezi, Ordu'nun 15 km K.-B.'sında *Perşembe* (esk. *Vona*), 9 963 nüf. (1990). Fındık, mısır, sebze ve meyve üretimi. Balıkçılık.

PERŞEMBE limanı, esk. **Vona limanı,** Doğu Karadeniz kıyısında, Çam burnu ile Ordu arasında yer alan girinti.

PERŞEMBE, Zonguldak'ın Çaycuma ilçesine bağlı bucak; 27 496 nüf. (1990); 24 köy. Merkezi *Perşembe*, 1 792 nüf. (1990).

PERŞÖRON a. (fr. *percheron*). Perche bölgesi kökenli soğukkanlı fransız at ırkı.
—ANSİKL. Perşöronlar Fransa'da en yaygın soğukkanlı çekici at ırkıdır. Dış ülkelere de önemli ölçüde satılmıştır. Eskiden beri büyük ve küçük olmak üzere iki tip perşöron yetiştirilmektedir. Büyük tiplerde cidago yüksekliği 160-170 cm, canlı ağırlık 1 000 kg kadardır. Küçük tiplerde cidago yüksekliği 155-160 cm, canlı ağırlık 550 kg kadardır. Kanaatkâr, dayanıklı ve çok iyi koşum hayvanı olan bu hayvanların küçük tiplerine eskiden posta arabalarında çok kullanıldıkları için posta atı da denir. Perşöron birçok Avrupa ülkesine, İngiltere'ye ve daha çok da Amerika Birleşik Devletleri'ne, hatta Japonya'ya çok sayıda götürülmüş ve saf olarak yetiştirilmiştir. Önceleri kır don beğenilirken sonraları yağız don tercih edilmiştir. Perşöronlar günümüzde diğer soğukkanlı at ırklarında olduğu gibi kasaplık olarak da kullanılmaktadır.

perşöron

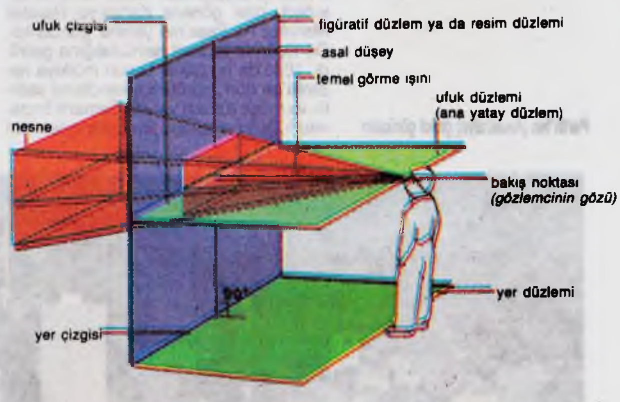

PERT (*Program Evaluation and Review Technique* ya da *Program Evaluation Research Task*'in [program değerlendirme ve gözden geçirme tekniği ya da araştırma program değerlendirmesi] kısaltması), belirli bir projenin, verilen süre içinde yerine getirilmesinde kullanılan planlama yöntemi. 1958'de, amerikan deniz kuvvetleri tarafından Polaris füzelerinin yapımında ortaya konan bu yöntem, şebeke şeklindeki bir projenin kritik yönlerini araştırmaya dayanır. Yöntem, proje gerçekleştirilirken, alınan yolu her an bilmeye, karşılaşılan kaçınılmaz aksiliklerin gerçek etkisini anında görmeye, projenin bitiş tarihi üzerindeki etkilerini önceden kestirmeye ve böylece, zamanında gerekli kararlar almaya olanak verir.

PERTAB ya da **PERTAV** a. (fars. *per-*

klasik (merkezsel) perspektif
Nesnelerin tek ve değişmez bir bakış noktasından başlayarak düşey bir düzlem (resim düzlemi) üzerine merkezi izdüşümü; bu düzleme dik olan doğrular asal kaçış noktasına doğru yakınsar.
Masolino da Panicale'nin Castiglione Olona vaftizhanesi (İtalya) için yaptığı freskin (*Büyük Herodes'in ziyafeti*, 1435) perspektif şeması.

tek ve değişmez bir bakış noktasından başlayan merkezi perspektif

Alessandro Pertini

tâb, pertâv). *Esk.* **1.** Bir şeyin üzerine atılma, sıçrama: *"Bitab o kadar ki germ-i şebtâb / Öptüm heyecanla etti pertâb"* (A. H. Tarhan). **—2.** İleriye atılmak için hız alma. **—3.** Uzağa düşen ok vb. şey.

PERTARİTO ya da **PERTARİDO** (öl. 688), Lombardlar'ın kralı (661 ve 671 -688). Babası Aribèrto I'in yerine geçti. Kardeşi Godeberto, iktidarı onun elinden almaya çalışırken Benevento dükü Grimoaldo tahta elkoydu (662). Grimoaldo ölünce yeniden iktidara geçti (671). Hükümdarlığı sırasında, Lombardlar katolikliği benimsedi ve Bizans İmparatorluğu ile kesin bir barış imzalandı (680'e doğr).

PERTAV → PERTAB.

PERTAVSIZ a. (fars. *pertavsûz*). *Esk.* Büyüteç.

PERTEK, Doğu Anadolu bölgesinde Tunceli iline bağlı ilçe; 18 833 nüf. (1990); 947 km^2; merkez bucağı dışında 3 bucak, 44 köy. Merkezi, Tunceli'nin yaklaşık 51 km G.-B.'sında *Pertek,* 5 428 nüf. (1990). Baklagiller, meyve üretimi.

PERTEV a. (fars. *pertev*). *Esk.* **1.** Parlaklık, ışık, ışıltı: *"Reng reng etti çerağındaki pertev bezmi"* (Nedim, XVIII. yy.). **—2.** *Pertev-bar,* ışık yüklü, ışıklı. || *Pertev-efşan* ya da *pertev-feşan,* ışık saçan. || *Pertev -endaz, pertev-nisar,* ışık veren. || *Pertev -şaş,* aydınlatan. || *Pertev-riz,* ışık yağdıran, döken. ||*Pertev-suz* → PERTAVSIZ. || *Pertev -zen,* aydınlık veren, ışıklandıran: *"Mihr-i ruhsarı olup sinesine pertev-zen"* (Nedim, XVIII. yy.).

PERTEV PAŞA (Mehmet), türk vezir (öl. İstanbul 1574). Enderun'da yetişti. 12 yıl kadar yeniçeri ağalığı yaptı. Rumeli beylerbeyliğine (1554), kubbealtı vezirliğine (1555) getirildi. Zigetvar seferi (1566) sırasında Göle (Gyla) kalesini zapt ettiğinde ikinci vezirdi. Kıbrıs seferi sırasında donanma serdarlığına atandı. İnebahtı savaşı'nda (1571) gemisi batırılan Pertev Paşa, canını güçlükle kurtardı. İstanbul'a döndükten sonra ikinci vezirlikten alındı.

PERTEV PAŞA (Mehmet Sait), türk devlet adamı (Darıca 1785-Edirne 1837). Divanı hümayun kaleminde yetişti; 1824'te beylikçi, 1827'de reisülküttap oldu. Mora ayaklanması dolayısıyla İngiltere, Fransa ve Rusya'nın verdiği notaların reddedilmesinde etkili oldu ve Rusya'ya, savaş açılmasını savundu. Savaşın yenilgiyle sonuçlanması üzerine mümkün olduğu kadar uygun koşullarla barış yapılmasına çalıştı (Edirne antlaşması, 1829). 1830'da azledildi, özel görevle Kahire'ye Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın yanına gönderildi. Dönüşünde sadaret kethüdalığına getirildi. 1836'da bu görev Umurı mülkiye nezareti'ne dönüştürülünce kendisine vezirlik ve müşir rütbesi verildi. Osmanlı İmparatorluğu'nun en güçlü kişilerinden biri durumuna geldi ve halk arasında "tuğsuz padişah" diye anıldı. Ancak bu, başta eski reisülküttap Akif Paşa olmak üzere rakiplerini harekete geçirdi. Pertev Paşa, devletin uğradığı bütün felaketlerin sorumlusu gösterilmek istendiği gibi, bir darbe yaparak veliaht Abdülmecit'i tahta çıkaracağı yolunda dedikodular yayıldı. Sonunda Pertev Paşa, azledilerek Edirne'ye sürüldü (1837) ve bir süre sonra da boğduruldu.

PERTEV PAŞA (Ethem) → ETHEM PERTEV PAŞA.

Pertevniyal lisesi, İstanbul'da ortaöğrenim düzeyinde öğretim kurumu. Günümüzdeki binanın yerinde Osmanlılar döneminde Aksaray'da Valide camisi yanında padişah Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Sultan adına yaptırılan (1872), sıbyan mektebi ve rüştiye düzeyinde öğretim veren Mahmudiye mektebi vardır. Büyük Aksaray yangınında yanan okul (1911) bu tarihten sonra öğrenimini Sineklibakkal yakınlarındaki bir konakta sürdürdü. Aynı yere, mütevelli Osman Bey tarafından beton bir bina yaptırıldı (1930). İlkokul olarak düşünülen bu bina, aynı yıl Pertevniyal adıyla liseye dönüştürüldü. Daha sonraki yıllarda ek binalarla okul genişletildi ve öğrenci sayısı çoğaldı. 1974 yılında ortaokul kısmı liseden ayrılarak Oruçgazi ortaokulu adıyla öğrenime başladı. Günümüzde Pertevniyal lisesi'nde öğrenim, okulun eski yerinde sürdürülmektedir.

PERTEVNİYAL SULTAN, Mahmut II' nin kadını (öl. İstanbul 1883). Mahmut II' nin ikinci ikbaliyken Abdülaziz'i doğurdu ve beşinci kadın efendiliğe yükseldi. Abdülaziz tahta çıkınca valide sultan oldu (1861). Abdülaziz'in tahttan indirilmesi (1876) ve ölümü üzerine inzivaya çekildi. İstanbul, Aksaray'da bir cami (Valide camisi), mektep, çeşme yaptırdı.

PERTH, Büyük Britanya'da kent, İskoçya'da, Tay kıyısında Dundee'nin aşağı kesiminde; 43 000 nüf. St John kilisesi (XII. ve XV. yy.). Müze. Turizm merkezi. Damıtımevleri.

■**PERTH,** Avustralya'da kent, Batı Avustralya eyaletinin merkezi; 1 193 100 nüf. (1990). Kent 1829'da, denize 20 km uzaklıkta, Swan River yakınında kuruldu; hemen hemen ıssız bir bölgede, çevreden kopuk durumda bulunması kentin gelişmesini XIX. yy.'ın sonuna kadar yavaşlattı. Altının, sonra başka cevherlerin bulunması ve toprakların tarıma açılması, Avustralya'nın bu bölümünün kalabalıklaşmasını sağladı ve Perth bölgenin ticaret ve yönetim merkezi oldu. Sanayiler Fremantle limanı yakınında kuruldu (rafineri, demir-çelik, alüminyum, nikel).

PERTH kontu ve **dükü** → DRUMMOND.

PERTH AMBOY, ABD'de (New Jersey) kent, Newark'ın G.'inde; 38 900 nüf. Kaolin üretimi çömlekçilik sanayisinin kentte kurulmasına yol açtı. Kent, New York' un yayılma alanı içindedir. Çelik fabrikası. Makine sanayileri. Petrol rafinerisi.

PERTHES (Friedrich Christoph), alman yayımcı (Rudolstadt 1772-Gotha 1843). Hamburglu yayımcı Johann Georg Justus Perthes'in yeğeniydi. 1822'de Gotha' ya yerleşti, burada bir yayınevi kurdu. Ulusçu ve romantik çevrelere bağlı olan Perthes, Napoléon işgaline direniş hareketini etkilemiştir.

Perthes (*Editions* **Justus**), 1785'te Gotha'da, Johann Georg Justus Perthes tarafından kurulan alman yayınevi. 1816' dan sonra Gotha* almanağını bastıysa da, asıl ününü coğrafya yapıtları sayesinde elde etti. 1953'te firma Darmstadt'a taşındı.

PERTİ (Giacomo Antonio), italyan besteci (Crevalcore, Bologna, 1661 - Bologna 1756). Bir süre Parma'da yaşadı. 1690' da Bologna'daki S. Pietro'nun, 1696'da da S. Petronio'nun capella yöneticiliğine getirildi. Bir okul kurdu ve aralarında Pistocchi, G. B. Martini, Torelli gibi bestecilerin de bulunduğu müzikçiler yetiştirdi. Yapıtlarının bir bölümünü *Cantate morali e spirituali* (1688), *Messa e salmi concertati a 4 v. con strumenti e ripieni* (1735) başlıkları altında yayımladı.

PERTİCA a. Alt Devon tabakalarında fosil olarak bulunan eğrelti. Bir ana eksenle ondan çıkan ikili dallanmalara (dikotomi) bakılırsa sphenophyllales takımındaki bitkilerin atası sayılabilir. (Bil. a. *Pertica quadrifaria;* rhyniales takımı.)

PERTİCARİ (Giulio), italyan yazar (Savignano, Bologna, 1779-Pesaro 1822), yeniklasik şiirler ve edebiyat eleştirileri yazdı. V. Monti'nin damadıydı.

PERTİGALETE, Venezuela'da yer, Antiller denizi kıyısında. Çimento fabrikası.

PERTİLE (Aureliano), italyan tenor (Montagnana 1885 - Milano 1952). Sanat yaşamına 1911'de başladı. Amerika turnesinden sonra Toscanini tarafından La Scala di Milano'ya alındı (1921). Burada Boito (1924) ve Mascagni'nin *Nerone* (1935) adlı operalarının prömiyerinde başrol oynadı. Üstün yetenekli bir yorumcu olan Pertile, Wagner'den modern bestecilere ve büyük romantik kahramanlara uzanan bir repertuvarı seslendirdi. 1945'ten başlayarak Milano konservatuvarı'nda ders verdi.

PERTİNAX (Publius Helvius) [Alba Pompeia, Liguria, 126-Roma 193], Roma imparatoru (193). Azat edilmiş bir kölenin oğluydu, Marcus Aurelius'un desteğiyle yükseldi: konsül (175 ve 192) ve kent praefectusu oldu, Roma'yı Commodus'lardan kurtaran (193) suikastçılarca imparator seçildi. Üç aylık bir saltanatın sonunda praetoriumlar tarafından öldürüldü.

■**PERTİNİ** (Alessandro), italyan devlet adamı (Stella, Liguria, 1896 - Roma 1990). 1918'de Sosyalist parti'ye katıldı. Faşist rejim tarafından izlendi ve 1945 yılına kadar ya yeraltında çalıştı ya da hapishaneye girdi. Cumhurbaşkanı seçilmeden (1978) önce İtalyan sosyalist partisi genel sekreteri, senatör, sonra milletvekili ve Meclis başkanı (1968-1976) oldu. 1985'te Cumhurbaşkanlığı süresi dolan Pertini, kamuoyu yoklamalarında, halkın görevini sürdürmesini istediği ortaya çıktığı halde, yeniden aday olmayacağını açıkladı ve dönem sonunda ayrıldı.

PERTİT a. (fr. *perthite*). Petrogr. Yüksek sıcaklıkta homojen (hipersolvus) sodyum -potasyumlu bir kristal evresinin düşük sıcaklıkta (subsolvus) sıvı ayrılması sonucunda oluşan sodyum feldispatlı ve potasyum feldispatlı karma kristal.

PERTİTANAT a. (fr. *pertitanate*): Anorg.

Valentin-Explorer

Perth'ten (Avustralya) genel görünüm

kim. Formülü M_2TiO_4 olan tuzların genel adı; M, birdeğerli bir metali gösterir.

PERTİTİK sıf. (fr. *perthitique*). Petrogr. Sodyumlu ve potasyumlu evrelerin ayrılmasıyla ortaya çıkan bir alkali feldispatın çizgili yapısı için kullanılır.

PERTUSARİA a. Desteğine (kayalar ya da ağaç kabukları) yapışık ince kabuklar halinde bulunan liken.

PERTUSATO burnu, Korsika adasının (Fransa'ya bağlıdır) güney ucunda burun. Deniz feneri.

PERTUZ a. Kim. Perasitlerin alkalilerle verdiği bileşiklerin genel adı. (Örneğin persülfat, peroksoborat, vb.) [Eşanl. PEROKSİT TUZU.]
—ANSİKL. Pertuzlar, yükseltgen maddelerdir; sulu sıcak çözelti içinde oksijen açığa çıkararak bozunurlar. Sodyum perborat, dokumaların boyalarını sökmede, boyarmaddeleri yeniden yükseltgemede, nişastayı çözündürmede ve klor giderme işleminde kullanılır; ayrıca deterjanların bileşimine girer.

PERTÜRBASYON a. Telekom. TEDİRGİNLİK'in eşanlamlısı.

PERTZ (Georg Heinrich), alman tarihçi (Hannover 1795-Münih 1876). Hannover' de arşiv yetkilisi (1816), Berlin'de kütüphane müdürü (1842) oldu; 1823'ten 1873'e kadar *Monumenta Germaniae historica*' nın yayımını yönetti.

PERU, Güney Amerika'da, Büyük Okyanus kıyısında devlet; 1 285 215 km²; 23 330 000 nüf. (1990). Başkenti *Lima*. Resmi dili *ispanyolca*.

COĞRAFYA

doğal çevre

Dünyanın çok az ülkesinde böylesine çelişkili bir doğal yapı vardır. Bulunduğu enlem bakımından tropikal bölgede (18° G. enleminde) yer alan Peru'nun iklimi And dağları kütlesi ve Humboldt (ya da Peru) soğuk su akıntısı (kıyıdan geçer) nedeniyle değişikliğe uğrar. Peru'da üç farklı iklim bölgesi vardır: kıyı kesiminde *(costa)*, And dağları *(sierra)* ve Amazon ormanları (*montaña* ya da *selva*).

2 000 km'den uzun kıyı kesimi, kayalık mahmuzlar, çölsü şevler, kumul alanları ve And dağlarından inerek çölde çok sayıda vaha meydana gelmesini sağlayan ırmakların püskürme konileriyle kesilen dar bir kıyı ovası yer alır. İklim bulunulan enleme göre serindir (Lima'da yıllık sıcaklık ortalaması yaklaşık 18 °C'tır ve sıcaklık genliği azdır), yağışlar çok azdır (100 mm'nin altında), buna karşılık nem oranı (sis biçimindedir; *neblina, garúa*) çok yüksektir ve çölün yeşermesini sağlar (*lomas* bitki örtüsü).

Andlar iki yüksek havzayı ve güneyde de *Altiplano* denilen geniş bir platoyu kuşatan iki sıradağa ayrılır. Vadiler (özellikle de Amazon ağı içindekiler) oldukça belirgin yarıklar oluştururlar. Doğudaki sıradağ daha yüksektir (Huascarán, Huandoy, Salcantay, Ausangate). Batıdakinin güney kesimindeyse yüksek yanardağlar vardır ve buradaki geçitler de yüksektir: Lima-Huancayo yolu üstündeki Ticlio'da 4 800 m. Bu yörede depremler de çok sık olur. İklim, çok belirgin iki yağışlı mevsim içeren tropikal iklimdir.

Yükseltiye bağlı olarak birçok ekoloji katmanına rastlanır: *yunga* (2 500 m'ye kadar; çöl bitkileri, dikenli bitkiler, akasyalar katmanı); *quechua* (2 500-3 400 m yükseklikler arasında, ılıman bir katmandır; *quechua* bitki örtüsü mısır, çeşitli ağaççıklar ve günümüzde de okaliptüslerden oluşur); *suni* katmanı (3 900 m yükseltiye kadar olan bölge: bitki örtüsü çeşitli yumrulu bitkiler, patates ve quinoa'dan oluşur); daha üstteki *puna* katmanı (özellikle kırsal alan görünümünde yararlı bozkırlardan oluşur); sonra döküntülerin ya-

PERU

yıldığı kesimin ardından, 5 000 - 5 300 m yükseltinin ötesindeki kar katmanı *janca*.

Ormanlar dağların Amazon'a bakan yamacını kaplar *(Ceja de montaña)*; orman örtüsü, yüksek tepelerde sis yüzünden cılızlaşırsa da, aşağılarda, yer yer ekin alanlarıyla kesilmesine (koka, kahve, kakao, çay ya da yağ palmiyesi) karşın, gür ve yüksek ağaçlıdır. Montaña ülkenin yarısını kaplar. Engebeli dağ eteğini, Amazon (Marañón) ve kollarınca (Huallaga, Ucayali, Madre ve Dios) akaçlanan geniş bir ova izler. İklim sıcak ve nemlidir; yöreyi sık ve hepyeşil bir orman (XIX. yy.'da kauçuk elde edildi) kaplamaktadır.

nüfus

Düşük olan yoğunluk ortalaması, belli bazı yerlerde toplanmış olan nüfusun gerçek dağılımını yansıtmaz. Kıyıdaki vahalar, And sıradağlarının bazı havzaları ve Titicaca gölü kıyıları genellikle çok kalabalıktır. Bu durum, 1969 toprak reformuna rağmen tarımsal yapıda süregelen eşitsizliklerle daha da ağırlaşmıştır. Dağ eteği vadileri boyunca ya da Iquitos, Pucallpa ve Puerto Maldonado illeri çevresinde yerleşimin ilerlemesinden sonra, yalnızca ormanlık bölgelerin boş kaldığı görülmektedir. Nüfus 1876'dan beri dokuz kat, 1940'tan bu yana da yaklaşık üç buçuk kat artmıştır. 1989'da % 2,5 olan yıllık nüfus artışı çok yüksektir. Yıllık doğum oranının ‰ 33,5 civarında olmasına karşılık, ölüm oranı düşüktür (‰ 8,7) ama çocuk ölümleri oranı yüksektir. Ortalama yaşama umudu erkek için 60,8, kadın için 64,7 yıldır. And'lardan Amazon'a uzanan dağ eteklerine ve özellikle de bugün nüfusun % 60'ını barındıran (1940'da % 30) kıyı bölgelerine doğru göçler, 40 yıldan beri yoğunluğunu giderek artırmıştır ve özellikle nüfusun % 63'ünün toplandığı kentlere yönelmektedir. Ayrıca resmi kuruluşların, ticaretin ve sanayi üretiminin büyük kısmının toplandığı başkentte aşırı bir büyüme görülür. Başkentin ardından Arequipa, sonra da kuzey kıyılarında yer alan ve eski inka başkenti Cuzco ya da Huancayo'yu geride bırakan Trujillo, Chiclayo, Piura ve hat-

PERU
DOĞAL BÖLGELER

GELİŞME PLANI

ta son zamanlarda kurulan Chimbote kentleriyle Puno-Juliaca yerleşim bölgesi gelir. İspanyollar tarafından kurulan bu illerin sömürge döneminden kalma merkezleri, boş arsalar ve *barriada* ya da *pueblo joven* denilen fakir konutlardan oluşan bir kuşakla çevrilidir. Yaşam düzeyi düşük ve sosyal eşitsizlikler büyüktür. Nüfus, hem fiziksel hem de kültürel olarak melezleşmiş durumdadır (ormanda yaşayan yerli grupların dışında).

[illegible]

Önce ingiliz (guano ve yün), sonra da (XX. yy.'da) kuzey amerika çıkarlarına ve sermayesine bağımlılık, kıyı kesiminin ve başkent Lima'nın ayrıcalıklı olarak gelişmesini sağlamış, kolomböncesi döneminin en kalabalık bölgesi olan sierrayı ise ihmale uğratmıştır. Bu dışa bağımlılık sistemi, içeride yerlileri sömürerek yaşayan kent melezlerinin egemenlik sistemine tekabül etmekteydi. 1956'dan başlayarak, kıyı kesimindeki sanayi ve ticaret burjuvazisi, ABD'nin öğütlediği İlerleme ve ittifak çerçevesi içinde bir gelişme programı uygulamayı denedi. 1968-1979 döneminde büyük ölçüde borçlanılarak yürürlüğe konulan refromlardan sonra ülke, özellikle 1980'de sivillerin iktidara dönüşüyle birlikte, İMF tarafından dayatılan neoliberal bir ekonomi politikasını benimsemek zorunda kaldı (ücretlerin, harcamaların ve kamu sübvansiyonlarının kısılması, vergilerin yükseltilmesi, üretiminin yeniden ihracata yönelmesi). Çalışan nüfusun % 34,4'ü hâlâ tarımla uğraştığı halde, tarımın GSMH içindeki payı % 9,2'ye düştü (1990). 1969'da yapılan tarım reformundan önce 1 000 ha üstündeki büyük malikâneler (tarım işletmelerinin % 0,2'si), toprakların % 70'ini ellerinde bulunduruyorlardı. Bir yanda, kıyı kesimindeki vahalarda yer alan ve ücretli işçi ve yarıcılar kullanarak şekerkamışı, pamuk ya da pirinç yetiştiren, genellikle çok modern ve üretken haciendalar; öbür yanda ise, sierraların, küçük bir toprak parçasına sahip ve çeşitli angaryalara tabi "kolon" çiftçilerinin işgücüyle, kapasitesi altında işletilen tarım ve ekstansif hayvancılık alanları bulunuyordu. Tarım işletmelerinin % 90'a yakınının toprağı 5 ha'dan küçüktü (toplam tarım alanlarının % 4'ü); yerlilerin kişisel mülkiyetine ya da intifa hakkına sahip oldukları bu topraklarda, giderek daha çok kent pazarlarına dönük yiyecek maddeleri ve Amazon kıyısındaki dağeteklerinde de kahve ve kakao üretilmekteydi. Tarım reformu, kıyı kesimindeki sulu toprakların mülkiyetini 150 ha olarak sınırladı. Çeşitli ortaklık kurumları oluşturuldu: tarım üretim kooperatifleri, toplum yararına etkinlik gösteren tarım şirketleri, hizmet kooperatifleri, mülkiyeti topluma ait işletmeler (bunlar çoğunlukla büyük arazileri ve buralarda çalışan işçileri bir araya topluyordu). Ancak, bu tarım reformu "çiftçi" statüsü verilen topluluklara az miktarda toprak dağıttı ve üreticiler aleyhine işleyen ticari devrelerde hiçbir değişiklik yapmadı. Pahalı sulama çalışmaları gerçekleştirildi, ama şeker üretiminde var olan üretim düzeyinin korunmasına ve pirinç, kahve, pamuk üretiminin artmasına rağmen, kentlerin büyümesi ve quinoa gibi protein bakımından zengin tahılların ve yerel buğdayın aleyhine olarak ithal un kullanımını teşvik eden yeni tüketim modelleri yüzünden, besin maddeleri sıkıntısı baş gösterdi. Aynı şekilde, süt, et ve yağlı bitkiler de yetersiz kaldı.

1970'te, Peru, balıkçılıkta dünyanın en önde gelen ülkesiydi (12 Mt) ve balık unu sanayisi, başta Chimbote ve El Callao olmak üzere birçok liman kentinin temel iktisadi etkinliğini oluşturuyordu; ancak aşırı avlanma kaynakların kurumasına yol açtı. Bugün avlanan balık miktarı oldukça azalmıştır (1988'de 5,7 Mt) ve bu da daha çok insanların tüketimine ve özellikle ihracata yöneliktir. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra kentlerde, özellikle Lima'da, yerli ve yabancı sermayenin katkısıyla tüketim sanayilerinde artış oldu. Bu sanayiler, hidroelektrik üretiminin, iç pazardaki genişlemeden hız alan yol yapımlarının gelişmesinden yararlandı. Son yıllarda halkın satın alma gücünün azalmasıyla birlikte sanayiler, artık özellikle And paktı çerçevesinde olmak üzere, ihracata yönelmektedir. Askeri iktidarların gerçekleştirdiği reformlar (kambiyo ve kredi işlemlerinin kontrol altına alınması, çeşitli millileştirmeler, işletmelere işçilerin ortak edilmesi) zaman zaman yabancı sermayenin cesaretini kırdı. Ara malları ve donanım malları üretimi, inşaat sektörünün sürekli dinamizmiyle beslenen demir-çelik (Chimbote) ve çimento sanayileri dışında geriledi. Turizm, Cuzco, Puno, Lima, Arequipa, Beyaz Cordilleralar gibi merkezlerde büyük bir gelişme gösterdi. Gelişen üçüncü sektör GSMH'nin % 57'sini (çalışan nüfusun % 48'i) sağlar. Bakır önemini her zamanki gibi korumaktadır (1991'de 381 200 t, dünya altıncı). Dünya satış fiyatlarındaki düşüşe bağlı olarak, demir çıkarımında azalma vardır. Kurşun, çinko, gümüş ve ormanlardaki alüvyonlardan altın üretimi gelişmektedir. Selva'dan çıkarılan ve And sıradağlarını aşan bir boruhattıyla kıyı kesimine ulaştırılan petrol (1990'da 7 Mt), ulusal ihtiyaçları karşılamaktadır. Ticaret ve ödemeler dengesinin günümüzdeki açıkları, dış borçların azaltılmasına ve özellikle de işsizlik oranı yüksek bir nüfusun yaşam düzeyinin iyileştirilmesine olanak vermemektedir. Hükümet, karayolları yaparak ve bir tarımsal yerleşim politikası uygulayarak, bölgelerin iktisadi entegrasyonunu sağlamak için projeler gerçekleştirmeye çalışmaktadır. 1990'da başlatılan aşırı liberal ekonomi siyasetinin ne noktaya varacağı henüz belli değilken, 1992 baharındaki sivil darbe, ülke ekonomisini bir kere daha sarsmıştır.

TARİH

ilk uygarlıklar

Ülke, biribirinden farklı üç bölgeden oluşur: kıyı bölgesi, yüksek yaylalar ve orman. İklim koşulları sayesinde kalıntıların arkeolojik yönden, korunmasına en elverişli olanlar ilk iki bölgedir. Kıyı ve yaylalar üç kesime ayrılır: kuzey, merkez ve güney.

En eski bulgular, 22 000 yıl geriye dayanıyor. Bunlar, yaylalardaki Ayacucho*, Toquepala ve Lauricocha* adlı yerleşim merkezleriyle ilişkilidir. Bu bölgede, İ.Ö. yaklaşık olarak 7 500 yıl öncesine ait başka yerleşim merkezleri de bulunuyor. Yerleşim merkezleri, genellikle mağara ve barınaklardır. İçlerinde, kayalara yapılmış resimler ve avcılara ait olduğu sanılan kemik ve taştan yapılmış araç ve gereçler bulundu. Yerleşik balıkçıların oturduğu kıyı bölgesinde, çağımızdan 5 000 ile 4 000 yıl öncesinde tarım bitkileri yetiştirildiği biliniyor (fasulye, kabak ve pamuk). Yaylalarda, aynı dönemde, quinoa (yenebilir bir cins buğdaysı) ve kabakgiller tarımı yapılıyor ve hint domuzu gibi hayvanlar ve belki de lama yetiştiriliyordu. Ama, kara ve deniz avcılığı ve toplamacılık da önemli etkinliklerdi.

İ.Ö. 1800'e doğru, Orta Andlar'da oluşma dönemi başladı (İ.Ö. 1800-200); kıyının orta kesiminde ve Kotosh'ta da çanak çömlek yapımı ortaya çıktı. Peru'nun diğer bölgelerinde bu etkinlikler daha geç başladı. Tezgâh dokumacılığı, bu dönemde gelişti. Aynı dönemde, dinsel merkezler de inşa edildi.

İ.Ö. X. yy.'da Chavín* kültürü gelişti. Bu kültürün kedi türünde bir hayvana tapmayla ilişkili olduğu sanılıyor. Chavín üslubu, kıyıda Paracas*'ta olduğu gibi, yerel sanatı'da etkileyerek, geniş bir alanda hızla yayıldı.

İ.Ö. 200'e doğru, ilk ara dönemin başında (İ.Ö. 200-İ.S. 600) Chavín'in birleştirici etkisi zayıfladı ve yerel kültürler gelişti: Moche* (kuzey kıyıda), Nazca* (güney kıyıda) Lima* (orta kıyı bölgesi), Recuay* (kuzey kıyı ve yüksek yaylalar). El sanatlarında ve özellikle çömlekçilik ile dokumacılıkta, büyük bir sanatsal ve tek-

nik gelişme gerçekleşti. Savaş, çeşitli devletlere, gittikçe artan bir nüfusu beslemek için gerekli olan tarıma elverişli yeni topraklar elde etmeyi sağladı.

İ.Ö. 600 ya da 700 yıllarına doğru, bölgesel kültürler ortadan kalktı ve Huari -Tiahuanaco'nun yayılma dönemi başladı. Bu uygarlığın etkileri, Peru'nun kıyı kesiminin büyük bir kısmı ile yüksek yaylalarına, aynı zamanda Şili'nin kuzeyine ve Arjantin'in kuzey-batı'sına kadar yayıldı. Bu dönem, Huari* (Peru'da) ve Tiahuanaco* (Bolivya'da) kentlerinin de gösterdiği gibi, büyük bir kentsel gelişme dönemi oldu. Bu kentler bir önceki dönemde de vardı, ama bu kadar önemli boyutlara erişmemişlerdi. 1000 yılına doğru Huari -Tiahuanaco etkisi kayboldu ve 1200 ile 1400 arasında, Chimú* krallığı (kuzey kıyıda) ya da Chincha krallığı (güney kıyıda) gibi, genişleme siyaseti güden bölgesel devletler ortaya çıktı. Chancay* (orta kıyı kesimi) kültürü de aynı döneme aittir. Yerel üsluplar gelişti, ama bunlar, ilk aradöneminkiler gibi nitelikli değildi. Özellikle çanak çömlek, atölyelerde büyük sayılarda imal ediliyordu. Buna karşılık kuyumculuk, İnkalar*'ın yanında çalışan Chimú kuyumcuların ününün de kanıtladığı gibi, yetkin bir düzeydeydi.

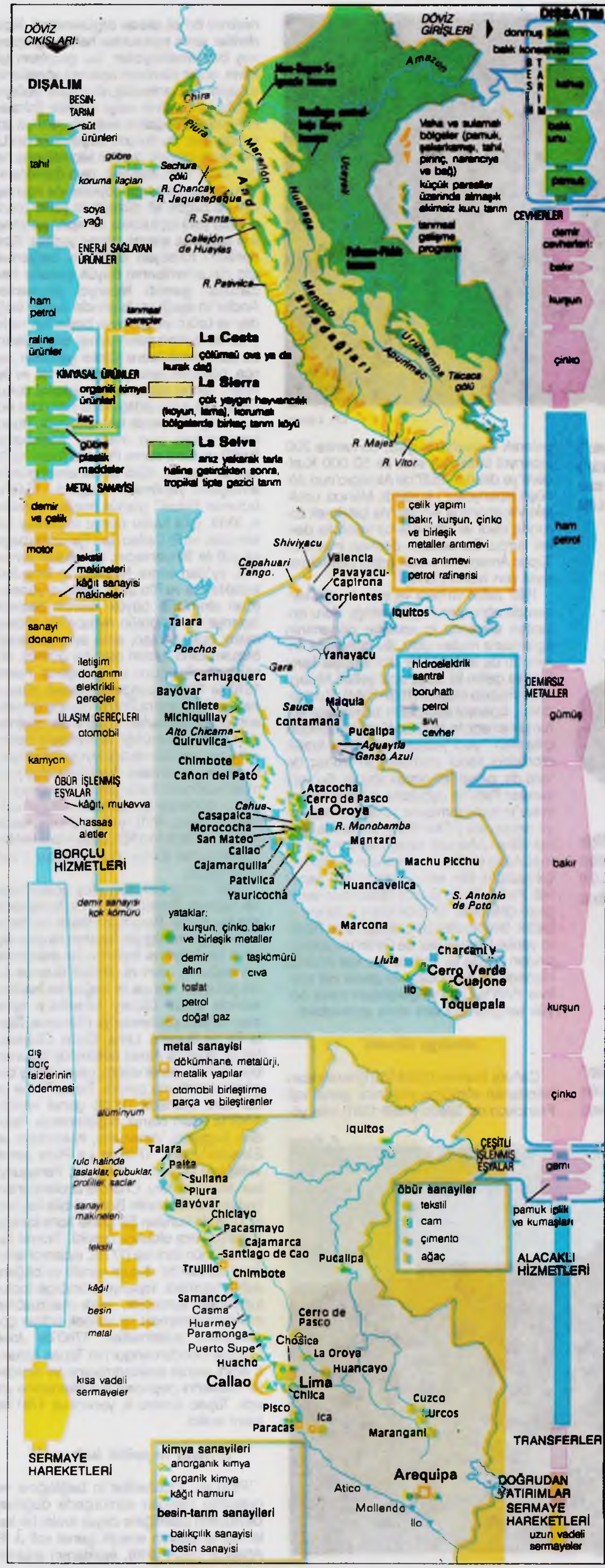
İnkalar'ın yayılması, geniş toprakların fethine girişen Pachacutec* ile 1438'de başladı. 1490'da imparatorluk, Ekvador ile Kolombiya arasındaki sınırdan Şili'de Maule ırmağına kadar yayılıyordu; Bolivya'nın yüksek yaylaları ile Arjantin'in kuzey -batı'sı da bu imparatorluğa bağlıydı. Ama ispanyol fetihleri, İspanyaöncesi Amerikası'nın ilk büyük imparatorluğuna son verdi.

ispanyol fethi

Devletini iki oğlu Atahualpa (Quito) ve Huáscar (Cuzco) arasında bölüştüren Huayna Cápac ölünce (1525'e doğr.), iç savaş İnka İmparatorluğu'na büyük zarar verdi. Balboa'dan beri, Panama İspanyolları, daha güneyde altın bakımından zengin bir ülkenin bulunduğunu biliyorlardı ve bazıları kıyı bölgesini keşfe gittiler.

Üç İspanyol, Francisco Pizarro, Diego de Almagro ve Hernando de Luque, serüvene atılmak üzere Panama'da bir araya geldiler. Guayaquil'e kadar uzandıkları ilk verimsiz girişimden sonra, Karl V tarafından 1529'da, kuşatılıp alınması gereken *Castilla la Nueva*'nın valiliğine ve başkomutanlığına Pizarro'nun atanması üzerine hep birlikte geri döndüler. 1531'de 180 asker ve 27 atla karaya çıktılar ve uzun bir yürüyüşten sonra 15 kasım 1532' de Cajamarca'ya vardılar; bu kentte, kardeşiyle iç savaşa girişmiş olan ve 40 000 kişilik bir ordunun başında bulunan Atahualpa, tanınmayan bu bir avuç insanın gelişine göz yumdu. Çok cesurca bir hareketle Atahualpa'yı tutsak alan Pizarro, kısa süre sonra Cuzco'ya girdi. İnka iç savaşında Pizarro, kardeşinin buyruğu ile öldürülen Huáscar'ın taraftarlarıyla birleşti; kısa süre önce fethedilen güneydeki etnik gruplar -özellikle Kañariler- İnkalar'a karşı Pizarro'ya katıldılar, bunlara verilen özgürlük vaadi, serflerin ya da *yanacona*'ların ayaklanmasına neden oldu. Efsanevi bir fidye ödemesine ve vaftiz olmasına rağmen Atahualpa'nın Pizarro tarafından öldürtülmesi (ağustos 1533), Pizarro ile yerli müttefikleri arasındaki birliği güçlendirdi.

Pizarro İnkalar'dan oluşan kukla bir grup aracılığıyla hüküm sürdü ve kentler kurarak ispanyol varlığını örgütlemeye başladı. Bu kentlerden biri, 1535'te kurduğu ve başkent yaptığı "kralların kenti" Lima'dır. Ganimetin paylaşılması konusunda ispanyol istilacılar arasında rekabet başladı ve çatışmayı ancak, Almagro'nun güneye ve Şili'ye gidişi önlemiş oldu. 1533'te yerli halk ayaklandı. İnka kralı Manco Cápac II kaçmayı başardı ve Yucay'da topladığı büyük bir orduyla geri

Ch. Lenars

bir kumaşa sarılı ("manto") insan mumyası ("fardo") Paracas kültürü, İ.Ö. I. binyıl sonu *Antropoloji müzesi, Lima*

Vautier-Decool

insan başı biçiminde vazo çokrenkli, pişmiş topraktan Nazca uygarlığı, 300'e doğru-900 *Pigorini müzesi, Roma*

Tambo Machay'da "İnka hamamları" denen binalardan bir görünüm (Cuzco civarı)

F. Kohler

gelerek Cuzco'yu kuşattı; bu kentte 200 İspanyol birkaç ay süre ile 50 000 Kızılderili'ye direndi. 1537'de Almagro'nun dönüşü İspanyollar'ı kurtardı; Manco, uzaktaki Vilcabamba Andları'na çekilmek zorunda kaldı ve Vitcos'te bir yeniinka devleti kurdu. Bu devletin direnişi, inka kralı Túpac Amaru I'in tutsak edilip öldürülmesiyle son buldu (1572).

1537 zaferi ve fakir ve zorlu bir Şili karşısında uğranılan hayal kırıklığı, Peru istilacıları arasında iç savaşlar döneminin açılmasına neden oldu. Bu dönemde, İnkalar'ın da karıştığı bir dizi savaşta karşı karşıya gelen iki karşıt taraf şefleri Almagro ile Pizarro öldüler (1537-1544). Kızılderililer'i, ispanyol istilacıların zulmünden korumak amacıyla 1542'de Karl V tarafından çıkartılan "yeni yasalar"'la birlikte, krallık otoritesini kabul ettirmek için Nuñez de Vela da, genel vali olarak atandı. Bu yeni yasaları Peru'da uygulama girişimi, İspanyollar'ın ayaklanmasına yol açtı. Savaş on yıl devam etti (1544-1554); bu arada, genel valinin Añaquito savaş meydanında ölmesinden (1542), İspanya'dan ayrılıp bağımsızlığını ilan eden Pizarro'nun genel vali Pedro de La Gasca tarafından yenilgiye uğratılarak 1548'de idam edilmesine kadar, birçok olay gerçekleşti. Son Pizarro yanlısı Hernández de Girón'un yenilgisinden (1554) ve Cañete markisi Andrés Hurtado de Mendoza'nın genel vali sıfatıyla 1555'te Lima'ya gelişinden sonra büyük kargaşa dönemi sona erdirilebildi.

sömürge dönemi

Cañete markisi (1556-1561) tarafından hazırlanan sömürge sistemini, genel vali Francisco de Toledo (1569-1581) inka yönetimini örnek alarak örgütlendirdi. Kızılderililer, tarım toplulukları halinde gruplaşmış bulunmaktaydılar; bu grupların bir kısmı, onları sömüren ispanyol yöneticinin vesayeti *(encomienda)* altındaydı; öbürleri kabile yönetimine vergi ve *mita* (İnkalar'ın kurduğu angarya sistemi) vermek zorundaydılar. Bu durum, birçok İnka'nın Lima ya da kıyıdaki ovalara kaçmalarına neden oldu. İnka soyluları, bazı özelliklerini koruyarak, sömürge soylularıyla kaynaştılar ve birçok alt düzeydeki şefler *(caciqueler)* yerli topluluklar ile ispanyol yönetimi arasında aracılık görevi yaptılar. Kızılderililer'i hıristiyan kültürüne bağlamak için din adamlarının büyük çabalar harcamaları gerekti. İspanyol göçmenler, Andlar'ın aşağı yaylalarında zeytin, buğday ve üzüm yetiştirmeye başladılar ve kıyıda kurdukları şekerkamışı işletmelerinde çalıştırmak üzere köleler getirttiler; ayrıca, boyacılık sanatıyle ilgili ürünler, ev eşyaları, dinsel süslemeler, meksika dokumaları, vb. satın aldılar. Ama Peru'nun büyük zenginliği yeraltı kaynaklarıydı. Huancavelica'daki cıva madeni, Meksika'da (1567) ve daha sonra Peru'da (belki 1572'den en geç de, 1585'ten itibaren) gümüş amalgamı yapılmasını sağladı. 1545'te bulunan Potosí* gümüş madeni yatakları, XVIII. yy.'a kadar dünya üretimine hâkim oldu ve El Callao'dan Panama (başlıca yol) ile Tehuantepec (Huatulco'nun ve XVI. yy.'dan sonra Navidad'ın limanları) kıstaklarına ve Río de la Plata'ya yönelen ticari akımların büyük kısmını besledi. İspanya'nın ve bütün Avrupa'nın ekonomisini ayakta tutan, ama aynı zamanda bozulmasına neden olan bu gümüş, sömürge topluluğunu zenginleştirdi. Fakat, 1610 ile 1630 arasında en yüksek düzeyine eriştikten sonra Potosí gümüş üretimi, erişilebilen damarların tükenmesi, işletmenin teknik yetersizliği ve kızılderili halkın *mita*'nın uygulanmadığı kıyıya, tarım işletmelerine ve kentlere (özellikle Lima) kaçması yüzünden hızla çöktü. Ücretli işçi sınıfının doğması bu süreci durduramadı. Üstelik nüfus, XVII. yy.'ın sonuna kadar azaldı ve 1525 ile 1600 arasındaki felaket döneminden sonra 10 milyondan 1 milyona düştü.

XVIII. yy.'da nüfusun artış göstermesine rağmen Potosí yeniden kalkınamadı, zira bu arada, Peru'nun Pasifik ve Panama kıstağı aracılığıyla İspanya ile olan ilişkileri kesilmişti ve İspanya ile aralarında tek bağlantı, uzun ve tehlikeli Buenos Aires yoluydu. Avrupa ile bağlantısı kesilen, aslında bütün Güney Amerika'yı içine alan ve yedi *audiencia*'ya (Panama, Santa Fe de Bogotá, Lima, Quito, Charcas, Şili ve Buenos Aires) bölünmüş bulunan büyük Peru genel valiliği, yavaş yavaş bugünkü sınırlarına çekildi. Tierra Firme ya da Yeni Granada (1718) genel valiliği, 1740'ta kesin olarak örgütlenerek Peru'dan bugünkü Venezuela, Kolombiya ve Ekvador'u aldı. 1776'da La Plata genel valiliğinin (Arjantin, Uruguay, Paraguay) kurulmasıyle Peru, Charcas *audiencia*'sını (yukarı Peru, şimdiki Bolivya) bile kaybetti. 1778'de kurulan Şili genel komutanlığı, Lima'ya karşı oldukça özerkti. Ticaret özgürlüğünün ilanı ise (1778), ispanyol sınırlarını sarsan bir durum yarattı ve bağımsızlığı hazırladı. İspanyol sömürge topluluğundaki ayrımcılık, vergi mevzuatının modernleştirilmesi ve yüksek adliye görevlilerinin suiistimalleri, 1780'de José Gabriel Condorcanqui'nin Túpac Amaru II adını alarak ayaklanmasına ve kızılderili kütlelerini peşinden sürüklemesine yol açtı. Túpac Amaru II, yenildi ve 1781'de idam edildi.

kurtuluş ve politik bağımsızlık

Peru'yu, Kızılderililer'in bağlılığına ve onlardan çekinen sömürgede doğmuş beyazların pasifliğine dayalı kralcı bir kale haline getiren enerjik genel vali J. F. Abascal (1804-1816), ayaklanan arjantin ordusunu püskürttü. Ama Cádiz ayaklanmasından (1820) sonra San Martín, Arjantinliler'in ve Şilililer'in başında saldırıya geçti; ayaklanan Lima'ya girerek Peru'ya bağımsızlığını kabul ettirdi ve "Koruyucu" unvanını aldı (28 temmuz 1821), ancak, Guayaquil'de Bolívar ile yaptığı anlaşmadan (temmuz 1822) sonra, eylül 1822'de bundan vazgeçti. "Kurtarıcı" ilan edilen (eylül 1823) Bolívar'ın ordusu, kralcı ordunun imhasını tamamladı (Junín ve Ayacucho, 1824); son ispanyol garnizonu olan Callao garnizonu ocak 1826'da teslim oldu. Bundan sonra, büyük mülk sahipleri ile askeri *caudillo*'lar, ispanyol yönetiminin yerine iktidarı ele aldılar, devlet çöktü ve Kızılderililer'in yaşadığı ve kendi kaderine terk edilen dağlık kesim ile oradaki topluluklar, özgürlükçü yasalar lehine topraklarından oldular.

Daha o tarihte, siyasal kargaşa ülkede yer etti; Bolívar ülkeyi kaderi ile başbaşa bırakmadan (eylül 1826) önce bile iki yıl içinde iki Cumhurbaşkanı değişti. Bu arada Peru birçok kararname ve anayasaya tanık oldu. Aşağı ve Yukarı Peru arasındaki geleneksel bağlar, mareşal Santa Cruz'un bir Peru-Bolivya konfederasyonu kurmasına olanak sağladı (1836), ama bu birliği şili ordusu dağıttı (1839). İki defa Cumhurbaşkanı seçilen Ramón Castilla (1845-1851 ve 1855-1862) diktatörlüğünü kabul ettirdi, Kızılderililer'den vergi alınmasını ve zencilerin köleliğini kaldırdı ve ulusal ekonomiyi geliştirdi. Avrupa sermayelerinin guano (kuş gübresi) ve güherçile ile ilgilenmesi, ülkeye çok kötü muamele gören çinli işçilerin getirilmesine yol açtı (1849'dan itibaren). Borç ödemeleriyle ilgili bir sorun, ispanyol donanmasının guano bakımından zengin olan Chinchas adalarını işgal etmesine (1864), ardından El Callao'yu topa tutmasına (1866) yol açtı; sonunda İspanya sömürgeyi yeniden fethetme hayalinden vazgeçmek zorunda kaldı. Tarapacá eyaletinin güherçileleri, Şili ile Pasifik savaşı'nın çıkmasına neden oldu ve bu savaşta Şili, Bolivya'yı (1879-80) ve Peru'yu (1879-1883) yendi. Peru, Tarapacá eyaletini Şili'ye bıraktı. Ama Şili, Tacna ve Arica eyaletlerini de işgal ederek, halkoylaması yapılıncaya kadar bu eyaletleri on yıl elinde tuttu. Aslında sorun, ancak 1929'da Şili'nin Tacna'yı geri vermesi ve Arica'yı kendisine saklamasıyla çözüldü. Brezilya (1909) ve Kolombiya (Leticia trapezinin bırakılması, 1934) ile daha az önemli sınır çatışmaları olumlu sonuca bağlandı; buna karşılık, Ekvador ile anlaşmazlık (Marañón'un kuzeyindeki bölge) iki ülkeyi karşı karşıya getiren savaşa ve anlaşmazlık konusu amazon arazilerinin büyük bir kısmında (200 000 km²) Peru'nun egemenliğini onaylayan Rio de Janeiro antlaşması'na (1942) rağmen, gerçek bir çözüme bağlanamadı. Ocak 1981'de, sınır olayları, petrol yönünden zengin olan bu bölge yüzünden iki ülkenin yeniden karşı karşıya gelmesine yol açtı.

Pasifik savaşı ve Şili işgali, Nicolás de Piérola (1879-1881 ve 1895-1899 arasında Cumhurbaşkanı) tarafından caudillocuğun kaldırılması ve modernleşmeye önem verilmesi sonucunda politik gelenekleri altüst etti. Panama kanalının açılışı, Birinci Dünya savaşı ve amerikan etkisinin artması, toplumsal değişimi çabuklaştırdı: kentlerin büyümesi, Kızılderililer'in yaşadığı dağların kalkınması, vb. gibi. Maden işletmesi XX. yy.'ın başında yeniden gelişti. A. B. Leguía (1908-1912 ve 1919-1930 arasında Cumhurbaşkanı), Birinci Dünya savaşı'ndan sonra, şiddet yerine rüşveti yeğleyen, Lima oligarşisine rağmen modernleşmeyi sürdüren ve yeni toplumsal gruplara dayanmayı deneyen bir diktatörlük kurdu. Ama bolluk döneminde ortaya çıkan Leguía rejimi, 1930 buhranını atlatamadı. 1924'te V. R. Haya de la Torre'nin Meksika'da kurduğu ve Meksika devrimi'nden esinlenen, ABD'ye düşman olan marxçı eğilimli APRA'yla

(Alianza Popular Revolucionaria Americana) [Amerikan devrimci halk birliği] yeni bir siyasal etken ortaya çıkmış oldu. APRA'nın yeri, sonraki yarım yüzyıl siyasal yaşamının başlıca sorununu oluşturdu. Leguía'nın iktidardan düşürülmesi, Lima'da, kıyı bölgesinde ve kuzey sıradağlarında ve işçiler ile orta sınıf arasında çoğunluğa sahip APRA ile o tarihten sonra ordu mensuplarıyle işbirliği yapan oligarşi arasında ilk kuvvet denemesine neden oldu. 1931'de general Luis Sánchez Cerro, Cumhurbaşkanlığına getirildi ve ayaklanan APRA (Trujillo, 1932), kanlı bir bastırma hareketine uğradı. General Cerro'yu zafere ulaştıran seçimler 1936'da iptal edildi ve Cumhurbaşkanlığı, ülkenin modernleştirilmesini sürdüren ve anayasal düzeni gitgide güçlendirmeye çalışan bankacı Manuel Prado Ugarteche'ye (1939-1945) kaldı. Bunun üzerine, Haya de la Torre amerikan düşmanlığı tutumunu hafifleterek reformcu bir çizgi tutturdu ve José Luis Bustamante Rivero'yu (1945 -1948) destekledi. Oligarşinin düşmanca eylemlerine uğrayan bu Başkan, yeniden baskı ve kötü muamele gören APRA'dan ayrıldı, ama yine de, 1948'de general Arturo Odría'yı (1948-1956) iktidara getiren bir askeri darbe sonucunda devrildi. 1956'da yapılan serbest seçimler sonunda APRA'nın desteklediği, Prado Ugarteche yeniden zafer kazandı. Yeni bir parti olan ve Fernando Belaúnde Terry tarafından kurulmuş bulunan Halk hareket partisi, APRA'nın oylarının bir kısmını kendi tarafına çekmeye çalıştı, ama 1962 seçimlerini Haya de la Torre kazandı ve ordu, bu halkoylamasını iptal etmek ve 1963'te Belaúnde Terry'yi seçtirmek için duruma yeniden elkoydu. Bu Başkan, reformcu bir eylem izlemeyi denedi, ama, sağcı, solcu ya da aşırı solcu düşmanlarının koalisyonu, eylemini etkisiz hale getirdi. 1965'te Movimiento de la İzquierda Revolucionaria (MİR) [Devrimci sol hareketi] ile APRA'cıların kışkırttıkları gerilla hareketi, ordu tarafından bastırıldı. Ama, ordunun müdahalesine ve general Juan Velasco Alvarado'nun başkanlığında (1968) bir askeri cuntanın oluşmasına, aslında, parasal kriz ve politik çıkmaz neden oldu. Bundan sonra, askeri hükümet, iktidara gelir gelmez petrol şirketlerini devletleştirerek milli ve devrimci bir politika uygulamaya başladı. Bu tutum, ülke ile ABD arasında büyük bir gerginliğe neden oldu ve amerikan balıkçı gemilerine denetim uygulanması (1969) ise, durumu daha da ciddileştirdi. Peru, aynı zamanda SSCB ve diğer sosyalist ülkelerle yeniden diplomatik ilişkiler kurdu.

Cunta, büyük mülk sahiplerinin topraklarını kamulaştırarak (1969) bir tarım reformuna girişti; ayrıca madenleri ve diğer bazı yabancı ve perulu şirketleri millileştirdi (1970). 1970'te yayımlanan Genel sanayi yasası, hükümetin kararlarını belirtiyordu. Böylece sınai işletmelerin çoğu denetim altına alındı ve Peru'daki amerikan yatırımları sınırlandırıldı; işçiler kârdan pay aldılar ve daha sonra, kamu sektöründen ayrı olarak "sosyal" adı altında bir sektör kuruldu. Bu sektörde çalışan işçiler, işletmelerin yönetimine de katılıyorlardı.

Reformların yol açtığı büyük masraf, karışıklıkların yeniden başlamasına neden oldu: eğitim sendikasıyla anlaşmazlık, sıkıyönetimin ilanı (1973), sivil muhafızların bir grevinden sonra şubat 1975'te Lima'da çıkan ve yüze yakın insanın ölümüne neden olan ayaklanmalar gibi. 29 ağustos 1975'te general Francisco Morales Bermúdez, Velasco Alvarado'nun yerine geçti ve alınan sert önlemler hoşnutsuzluğu artırdı. 1976'da "sol", % 44 devalüe edildi; grevler ve ayaklanmalar yeniden baş gösterdi. Uluslararası para fonu tarafından zorunlu kılınan deflasyon önlemleri, bazı reformlardan vazgeçilmesini gerektirdi: işçilerin işletme yönetimine katılmaları, bazı millileştirme kararları, yabancı şirketlerin petrol aramalarının yasaklanması, vb. gibi. 1977'de yeni sert önlemler alındı ve 1978'de iki genel grevde birçok kimse öldü.

Askeri dönemin sonu, 1978'deki Kurucu meclis seçimleri ile başladı. Bu seçimde, hem APRA hem de Halk hareket partisi kazandı. Mayıs 1980'de, Belaúnde Terry, oyların % 43,6 çoğunluğu ile Cumhurbaşkanı seçildi; okuma yazma bilmeyenler ilk defa oy kullandılar. Demokrasiye dönüş, çok zor ekonomik ve toplumsal koşullar altında cereyan ediyordu (enflasyon, satın alma gücünün azalması, birçok grev). 1982-83'te, "Işıklı yol" hareketinin kışkırttığı maocu gerillaların eylemlerini artırmaları, rejimin daha da sertleşmesine yol açtı. Bu arada, bir askeri tepki tehdidi ortaya çıktı.

Ekonomik durumu düzeltmek için, işçi sendikalarının direnişlerine, grevlerine rağmen, IMF ile anlaşmaya varıldı; kredi sağlandı (mart 1984). Enflasyonun % 125'e ulaştığı ortamda devlet personeli de greve gitti (haziran); hükümet sıkıyönetim ilan etti. 1984 yılı içinde üç Başbakan değişti. Cumhurbaşkanı Belaúnde gerillalarla mücadele görevini polisten alıp orduya verdi. Nisan 1984'te yapılan Cumhurbaşkanı seçimini sosyal demokrat Alan García Pérez kazandı. Başbakan García, dış borç ödemelerini, dışsatımın % 10'u ile karşılayabileceklerini açıklayınca, ABD buna tepki olarak ekonomik ve askeri yardımı kesti (ağustos 1985). Dış borç ödemeleri altı ay süreyle donduruldu. 1 000 sol değerine eşit yeni bir para birimi "inti" çıkarıldı (ağustos 1985). Bir yandan gerillalara karşı mücadele sürdürüldü. Ekim 1987'de bankaları, mali kurumları devletleştiren yasa kabul edildi. 1988 başında bunalım yeniden başgösterdi. Cumhurbaşkanı García mart 1988'de "savaş ekonomisi" olarak tanımlanan kemer sıkma programını uygulamaya koydu. Buna rağmen enflasyonu düşüremediği gibi sendikalardan da tepki gördü (grevler). Ekim 1990'da yapılan başkanlık seçimlerini Alberto Fujimori kazandı.

Fujimori'nin aşırı liberal ekonomik politikası enflasyonun hızla düşürülmesini ve döviz rezervlerinin tekrar oluşturulmasını sağladıysa da, bu uygulamanın sosyal faturası ağır oldu. 1992 nisanında Fujimori anayasayı askıya aldı, parlamentoyu dağıttı ve bütün yetkileri elinde topladı. Halkın ve ordunun desteğine sahip olan başkana karşı kasımda yapılan darbe girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. 22 kasımdaki Kurucu meclis seçimlerini Fujimori'nin desteklediği liste kazandı; yeni bir anayasa hazırlayacak ve 1995'e kadar görev yapacak olan meclis 1 ocak 1993'te açıldı. İnsanların herşeyden çok barış ve düzene susadıkları ülkede çoğunluk, antidemokratik uygulamalarına rağmen, Işıklı yol ve Tupac Amaru gerillalarına ağır bir darbe indirmeyi başaran Fujimori'yi desteklemeye devam etti.

EDEBİYAT

Şair Juan del Valle Caviedes'in (1652'ye doğr. - 1695 ?) mirasçısı olan Felipe Pardo y Aliaga (1806-1868) ve Manuel Ascensio Segura (1805-1871) yergi türünü zenginleştirdiler. Mariano Melgar (1791 -1815), sevimli aşk şiirlerinde romantik duyarlığın habercisi oldu. Carlos Augusto Salaverry (1830-1891), Clemente Althaus (1835-1881), Luis Benjamín Cisneros (1837 1904) gibi şairler geç romantik kuşağın temsilcileriydi, ama bu dönemin en büyük yazarı Ricardo Palma'dır (1833-1919). Palma fıkraları, efsaneleri ve töreleriyle ülkesinin tüm geçmişini canlandırdığı yeni bir edebiyat türü olan *Tradiciones peruanas*'ı yarattı. Palma'nın iki kadın romancı rakibi vardı: Mercedes Cabello de Carbonera (1845-1909) ve Clorinda Matto de Turner (1854-1909). Bunlardan ilki natüralist anlayışta bir roman (*Blanca Sol,* 1889) yazdı, ikincisiyse savunmasını üstlendiği Kızılderililer sorununu işleyen roman *Aves sin nido* (1889) ile dikkati çekti. Köleleştirilmiş yerli halkın haklarıyla ilgilenen bir başka yazar da, kalıplaşmış değer ve düşünceleri umursamayan, denemeleriyle makalelerinde sert bir tartışmacı olarak ortaya çıkan ve şiirleriyle de modernizm akımına öncülük eden Manuel González Prada (1848-1918) [*Páginas libres*] idi.

Modernist kuşağın temsilcileri, güçlü ve coşkun şiirleriyle Latin Amerika'nın en büyük şairleri arasında yer alan José Santos Chocano (1875-1934) ve inceliklerle dolu bir üslubu olan José María Eguren' dir (1882-1942). Bu kuşak Jose Gálvez Barrenechea (1885-1957) gibi şairler de yetiştirmesine rağmen, yerli halkın yaşamını çok iyi betimleyen *(Cuentos andinos)* Enrique López Albújar (1872-1966), kırsal kesim temalarında *(El caballero Carmelo)* ustalık gösteren Abraham Valdelomar (1888-1919) ve hem ince bir şair, hem de parlak bir denemeci olan Ventura García Calderón (1886-1959) [*la Venganza del cóndor*] öykü alanında en nitelikli ürünlerini verdiler. Marxçı kuramcı José Carlos

Vautier-Decool

Arequipa'daki Compañía kilisesi'nin sunakarkalığı (XVII. yy.) oymalı ve yaldızlı ağaç

Vautier de Nanxe

Virgen del Cisne
ressamı bilinmeyen tablo (XVIII. yy.)
Cuzco okulu
Koloni sanatı ulusal müzesi, Quito

Fred Kohler

Cajamarca katedrali'nin plateresco üslubunda cephesi (XVII. yy.)

Mariátegui (1895-1930), düşünce yaşamında önemli bir rol oynadı, yazılarıyla ve kendi kurduğu *Amauta* (1926) dergisiyle, kızılderili sorununu kesin bir biçimde ortaya koyan ve toplumsal kaygıları dile getiren yapıtların yazılmasına ön ayak oldu. Mariátegui'nin çağdaşı ve aynı siyasal inançları benimseyen César Vallejo (1892-1938), şiir alanında ağır bastı; insanoğlunun yazgısı karşısında duyduğu boğuntuyu dile getiren şiirleri perulu şairler üzerinde büyük etki yaptı. Bunlar arasında, Alberto Hidalgo (1897-1967), César Moro (1904-1956), Xavier Abril de Vivero ve Enrique Peña Barrenechea (doğm. 1905), Martín Adán (1908-1985), Emilio Adolfo Westphalen (doğm. 1911). Avrupa'daki edebiyat araştırmalarında etkisi görülen estetik çalışmaların yanı sıra, toplumsal sorunlara da eğildiler. Ressam ve romancı olarak da tanınan Jorge Eduardo Eielson (doğm. 1921), Javier Sologuren (doğm. 1922), tiyatro adamı ve denemeci Sebastián Salazar Bondy (1924-1965), Blanca Varela (doğm. 1926), Carlos Germán Belli doğm. 1927), Leopoldo Chariarse (doğm. 1928) ve Francisco Bendezú (doğm. 1928), her şeyden önce estetik sorunlarla uğraştılar. Oysa, Gustavo Valcarcel (doğm. 1921), Alejandro Romualdo Valle (doğm. 1926), Washington Delgado (doğm. 1927), Juan Gonzalo Rose (doğm. 1928) ve Pablo Guevara (doğm. 1930) toplumsal içerikli bir şiire yöneldiler.

Yerli kültür akımının gelişmesiyle, kızılderili dünyası ve sorunları üzerinde duran romancılar ortaya çıktı: Ciro Alegría (1909-1967), etnolog ve dilbilimci olarak yerli toplumların değerlerini belirten José María Arguedas (1911-1969), toplumsal eleştiriye fantastik öğeyi de katan Manuel Scorza (1928-1983). Yerli kültür akımı dışında, başka anlatıcılar, ulusal gerçeğin çeşitli yönlerini betimlediler: Arturo Demetrio Hernández (doğm. 1903), Amazon ormanına, Francisco Vegas Seminario (doğm. 1903), José Díez-Canseco (1904-1949) ve Fernando Romero (doğm. 1908), kıyı kesimlerine ilişkin yapıtlar verdiler.

"1950 kuşağı" yazarları, ingiliz-amerikan anlatım tekniklerinden yararlanarak değişim halindeki kent dünyasını ve özellikle Lima ile gecekondularını betimlediler: Julio Ramón Ribeyro (doğm. 1929) ve Enrique Congrains Martín (doğm. 1932) çoğu kez Faulkner'ı hatırlatan öykülerinde, özellikle kırsal kesimle ilgilenen Eleodoro Vargas Vicuña (doğm. 1924) ve Carlos Zavaleta (doğm. 1928) da aynı kuşağın yazarlarıdır. Son yılların düzyazısında, *Kent ve köpekler* (La ciudad y los perros, 1962) gibi romanlar yazan Mario Vargas Llosa (doğm. 1936) ve *Julius*'ta (1970) yüksek sosyeteyi canlandıran Alfredo Bryce Echenique (doğm. 1939) gibi yazarlar dikkati çekti. Oswaldo Reinoso (doğm. 1932) ve Luis Loayza (doğm. 1934) ise, gençlik sorunlarıyla ilgilendiler.

İki yetenekli şairin (Javier Heraud [1942-1963] ve Juan Ojeda [1944-1974]) genç yaşta ölmelerine rağmen, günümüz şiiri şu şairlerle dinamizmini sürdürmektedir: Rodolfo Hinostroza (doğm. 1941), Antonio Cisneros (doğm. 1924), Jorge Pimentel (doğm. 1944), Cesareo Martínez (doğm. 1945), Elqui Burgos (doğm. 1946) ve Jorge Najar (doğm. 1946), Abelardo Sánchez León (doğm. 1947), Tulio Mora (doğm. 1948) ve Enrique Verastegui (doğm. 1950).

Scala

Perugia palazzo dei Priori (XIII.-XV. yy.) Fontana Maggiore (1278)

GÜZEL SANATLAR

Fetihten sonra Peru, ispanyol barok sanatının egemenliği altına girdi; bununla birlikte, yerli zanaatçıların katkı ve etkileri, düşsel yönü kuvvetli süsleme temalarıyla, bu sanata, fetihten önceki dönemi yakından anımsatan özgün bir nitelik kazandırdı. En önemli yapılar, Cuzco*, Lima*, Arequipa, Cajamarca ve Pomata (Puno ili) [XVIII. yy.] kiliseleridir. XVI.-XVII. yy.'larda Cuzco'da, bir resim okulu gelişti; bu okula bağlı sanatçılar inka ileri gelenlerinin portrelerini ve inka simgeleriyle hıristiyan temalarının bir arada bulunduğu dinsel tablolar gerçekleştirdiler.

XVII. ve XVIII. yy.'larda, altının bolca kullanıldığı görkemli bir süsleme sanatı gelişti: karmaşık oymalarla süslü sunakarkalıkları ve mobilyalar, aşırı süslü çerçeveler ve kumaşlar. Seramik, giysi ve dinsel eşyalarda halk sanatı, ispanyol ve kolomböncesi sanatların karışımı olma özelliğini korudu.

XIX. yy. resim sanatı, José Gil de Castro'nun portreleri, F. Laso, İ. Merino, F. Fierro'nun halk yaşamından sahneleriyle anılmaktadır. 30'lu yıllarda, Lima'da, José Sabogal ile bir rönesans hareketi başgösterdi; soyut tarzda çalışan Fernando de Szyszlo ve yeni figüratif akıma bağlı Fernando Oruellas gibi sanatçılar, bu harekete katıldılar. Heykelci Alberto Guzmán (1971 Bourdelle ödülü) Fransa'da iyi tanınmaktadır.

Peru balsamı. Eczc. San Salvador ağacından *(Myroxylon pereire)* çıkarılan, hoş kokulu sıyahımsı esmer, şurup kıvamında sıvı. Bacak ülserlerini, eskarları ve yanık yaralarını nedbeleştirmek üzere kullanılır. Aynı zamanda asalak öldürücüdür.

PERU çukuru, Güney Amerika'da okyanus bölgesi (Lima çöküntüsünde [eski Milne-Edwards çöküntüsü], 6 262 m.) Nazca levhasının Güney Amerika kıtası altına dalması sonucu oluşmuştur.

PERU VE ŞİLİ akıntısı ya da **HUMBOLDT akıntısı,** Güney Amerika kıyısı boyunca, Niño ile karşılaşmasını sağlayan cepheye kadar akan, ekvator bileşenli serin (kışın: sıcaklık 20° C'ın altında; yazın 20-25 °C) akıntı. Az tuzlu (‰ 33,5-35) yüzey suları, orta derinlikteki suları yüzeye doğru çıkaran bir rezürjans ve ıraksama hareketinden etkilenir. Yüzey akıntısının ortalama debisi: 10 milyon m^3/sn. Birkaç yüz metre derinlikteki Gunther akıntısı, suları G.'e doğru sürükler. Soğuk suların yükselmesi kıyı bölgesinde havanın durağanlaşmasına (sisler), göreceli bir kuraklığa ve sulardaki canlıların büyük ölçüde çoğalmasına neden olur. Düzensiz aralıklarla meydana gelen yerel ısınmalar ya da Niño akıntısı sularının gelmesi, çok miktarda ya da tufan gibi yağmurların yağmasına, planktonların seyrekleşmesine, balıkların ve kuşların ölmesine yol açar. Burası bol miktarda hamsı avlanan ve guano elde edilen bir bölgedir.

PERUGİA, İtalya'da kent, Umbria'da il merkezi; Tevere ırmağıyla Trasimeno gölü yakınındaki bir tepede; 149 261 nüf. (1990). Kültür (biri 1308'de kurulmuş iki üniversite), ticaret ve turizm merkezi. Besin ve tekstil sanayileri. Eczacılık maddeleri. —*Perugia ili*, 6 334 km^2; 593 843 nüf. (1989). Orta Apenninler'de yayılan, ekonomisi özellikle tarıma (tahıllar, bağcılık, hayvancılık) dayalı dağlık bir ildir.

—Tar. Etrüsk kökenli bir kent olan Perugia, Roma'ya karşı Samnitler'le birleşti. I.Ö. 310 ve 295'te (Sentino savaşı) Roma'ya yenildi ve municipium durumuna getirildi. 41'de (Perugia savaşı) Octavius, Antonius'u burada kuşattı ve kent yakılıp yıkıldı. Trebonianus Gallus döneminde sömürgeleştirilen kent *(colonia Vibia Augusta)*, İmparatorluk döneminde parlak bir gelişme gösterdiyse de Totila tarafından ikinci bir kez yakılıp yıkıldı (İ.S. 548). XI. yy.'da Komün durumuna geldi, gruplararası savaşlarına sahne oldu (Oddi'ye karşı Baglioni) ve 1534 ya da 1540'ta Papalık devletlerine katıldı. 1798-1814 arasında, Trasimeno'nun yönetim merkeziydi.

—Arkeol. ve Güz. sant. Etrüsk ve Roma dönemi surlarıyla (Marzia, Augustus kapıları...) iki tapınağın kalıntıları. Birçok nekropolis ve hypogeum (İ.Ö. IV.-I. yy.); Volumni hypogeumu'nda, aralarında ender bir bronz örneğin de yer aldığı bir dizi mezar urnası ele geçirildi. 1566'da kent yakınlarında, ünlü *Arringatore* (hatip) heykeli (Floransa, Arkeoloji müzesi) bulundu. Etrüsk ve roma eşyalarının sergilendiği zengin müze.

PERUGİNO (Pietro VANNUCCI, **il** — denir), italyan ressam (Città della Pieve, Perugia, 1445/1450'ye doğr. - Fontignano, Perugia, 1523). Floransa'da Verrocchio'nun öğrencisiydi; düzenlemenin açık seçikliği ve bakışımlılığı, resim mekânının

geniş bir görüntü verecek tarzda yapılandırılmasında Piero Della Francesca'dan esinlenerek rahat ve uyumlu bir sanat geliştirdi. İl Perugino'nun Sistina capellası'nda gerçekleştirdiği *Anahtarların aziz Petrus'a teslimi* (1481) konulu freskte bu resim anlayışı ağır basar; 1504'te sanatçı tarafından, büyük bir olasılıkla Perugia katedrali'ndeki San Giuseppe capellası için yapılan *Meryem'in evliliği* adlı tablonun (Caen müzesi) önemi ve çekiciliği gene bu anlayıştan kaynaklanır. İl Perugino, 1496-1500 arasında, Perugia'daki Collegio del Cambio'da kâhin kadın ve kahraman figürlerinden oluşan tarihsel bir dizi gerçekleştirdi; bu diziyi *Nativitas* ve *Görünme* konulu iki resimle tamamladı. 1505'te, Este ailesinden İsabella'nın hizmetine girdi ve onun Mantova'daki "studiolo"su için, *Aşk ile İffet'in çarpışması* (Louvre) konulu tabloyu yaptı. İl Perugino yapıtlarında, tatlı, hoş tipler ve yüzler, hafif manzaralar, öğrencisi Raffaello'nun da hayranlığını uyandırmış kesin bir uyum elde etmeye çalışmıştır.

PERUK, PERUKA a. (fr *perruque*'ten). Doğal saçlardan ya da sentetik liflerden hazırlanmış yapma saç.
—ANSİKL. Mısırlılar başlarını tıraş ederler, ama törenlerde ve dışarı çıktıkları zaman, örülmüş bitkilerden ya da bitkilerin sert liflerinden hazırlanmış peruklar takarlardı. Sümerler, Asurlular, Medler de bu uygulamayı sürdürdüler. Roma'da erkekler dazlaklıklarını gizlemek, kadınlarsa karmaşık saç tuvaletleri gerçekleştirmek için peruk takarlardı. Bu kullanım Bizans'ta ve XII. yy.'a kadar Ortaçağ'da uygulandı. XVI. yy.'da Avrupa'da üzerine saçların bir iğneyle tutturulduğu ince deriden peruklar yapıldı. XVII. yy.'da anıtsal peruklar giyiliyordu.

PERUKA → PERUK.

PERULU sıf. ve a. Peru halkından olan.

PERUN, Slavlar'ın Yıldırım tanrısı; Kiev ve Novgorod'da, özellikle savaşçılar tarafından kutsanıyordu. İskandinav Thor'un benzeriydi.

PERUTZ (Max Ferdinand), avusturya asıllı ingiliz kimyacı (Viyana 1914). 1937'de Cambridge Üniversitesi'nde çalışmaya başladı. Tıp araştırmaları enstitüsü'nde Molekül biyolojisi bölümü'nün müdürü oldu. Bu tarihten sonra hemoglobin araştırmalarına yöneldi. 1947'de Cambridge'e gelen yardımcısı Kendrew ile birlikte X-ışınlarının kırınımıyla çözümleme yöntemi yardımıyla, hemoglobinin başka bir globül proteini olan miyoglobinin üç boyutlu yapısını ortaya koydu. Bu iki araştırmacı, 1962 Nobel kimya ödülü'nü kazandı. Bazı yapıtları: *Proteins and Nucleic Acids: Structure and Function* (1962), *Atlas of Haemoglobin and Myoglobin* (G. Fermi ile birlikte, 1981), *Ging's ohne Forschung besser* (1983), *Is Science Necessary: Essays on Science and Scientists* (1989), *Mechanisms of Cooperativity and Allosteric Control in Proteins* (1990).

PERUZ HANIM, soyadı **Terzakyan,** ermeni kökenli türk kantocu (Sivas ? - ?). 1880'lerde sahneye çıktı. Yaşamı üstüne fazla bilgi yoktur. Bir süre çeşitli topluluklarda oynadı. Daha sonra şarkı ve dansa ağırlık verdi. Kısa zamanda büyük üne kavuştu. Kantolarını kendisi yazıyor ve besteliyordu. 1900'lü yıllarda eski yerini koruyamamasına karşın Birinci Balkan savaşı (1912-1913) öncesine değin sahneye çıktığı sanılan Peruz Hanım'ın kantoları *Neşei dil* adıyla yayımlandı (1908).

PERUZE → FİRUZE.

PERUZZİ, floransalı aile; XIII. yy.'dan başlayarak ünlenen ve Floransa'ya etkin siyaset adamları veren bu aile, XIV. yy.'da Mediciler tarafından gölgede bırakıldı. Tüccarlar ve bankacılardan oluşan Peruzziler, hükümdar ve prenslere borç para veriyor ve buna karşılık ticari ayrıcalıklar sağlıyorlardı. Etkinliklerinin Güney İtalya, Fransa ve İngiltere'ye kadar yayılmasına rağmen, 1343'te iflas ettiler.

■ **PERUZZİ** (Baldassare), italyan mimar, mühendis ve ressam (Siena 1481 - Roma 1536). Yaşamı boyunca Roma'da ve San Pietro şantiyesinde, daha 1503'te Bramante'nin, 1520'de de A. da Sangallo'nun hizmetinde çalıştı. Bununla birlikte 1515'te Carpi'de de etkinlik gösterdi (katedral; S. Niccolo'nun sahnı). 1527'de Karl V'in ordularınca Roma'nın yağmalanması üzerine her şeyini yitirdi. 1527-1532 arasında Siena'ya sığındı, burada kaleleri restore etti, Belcaro şatosu'nu yaptı ve villalar tasarladı. Ustası Pinturicchio ve dostu Sodoma ile birlikte, Vatikan'ın dekorasyonuna katıldı, 1508-1511 arasında Farnesina* villası'nı yaptı. 1532'den sonra yalın, manierismocu bir üslupla Massimo alle Colonne sarayı'nı yeniden yaptı.

PERÜKÂR a. (fr. *perruquier*'den). *Esk.* Berber.

PERVA a. (fars. *perva*). **1.** Korku; çekinme, sakınma. **—2.** *Pervası olmamak*, korkusu, çekinmesi olmamak: *Benim kimseden pervam yoktur* **—3.** *Esk.* İlgi, rağbet, özen.

PERVÂN, Afganistan'da Kâbil'in K.'inde il; 10 530 km²; 755 300 nüf. Merkezi *Çârikâr.*

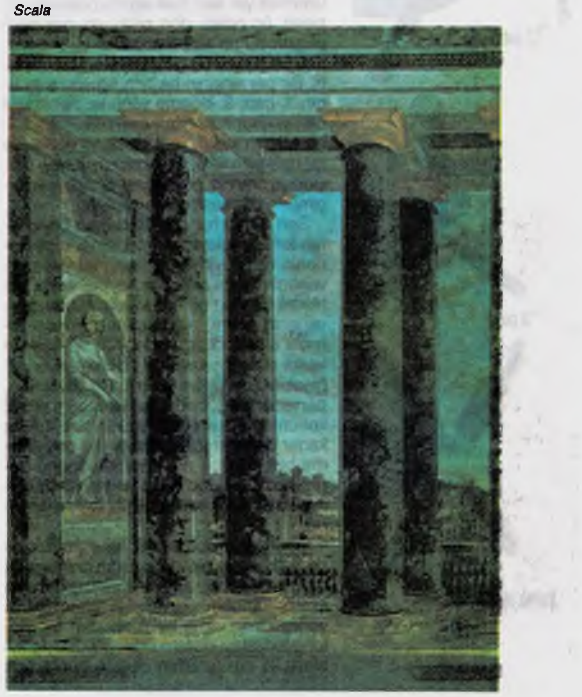
PERVANE a. (fars. *pervâne*). **1.** Genellikle karanlıkta ortaya çıkarak ışık çevresinde toplanan gecekelebekleri *(Heterocera)* öbeğinden pulkanatlılara halk arasında verilen ortak ad. **—2.** Gemilere, torpidolara, uçaklara takılan ve bir motorla çalıştırılan itme, çekme ya da tutunma aygıtı. (Gemi pervanesine USKUR da denir.) [Bk. *ansikl.* böl. Havc. ve Denizc.] **—3.** *Pervane gibi*, sürekli olarak dönen şeyler için kullanılır; birinin yanından hiç ayrılmayan kimseler için söylenir: *Etrafında pervane gibi dönüyor, ne isterse hemen koşturuyordu.* || *(Birine) pervane olmak*, büyük bir sevgi ve ilgiyle birine bağlanarak yanından ayrılmamak.
—*Esk. Pervanevar, pervaneveş*, pervane gibi: *"Yana yana kıldılar pervane-veş mahv-i vücud"* (Kâzım, XIX. yy.)
—Ask. havc. *Pervane toplu motor*, pervane göbeğinden ateş eden otomatik bir topla donatılmış uçak motoru.
—Denizc. *Pervane çıkmaları*, çift pervaneli gemilerde, geminin kıç omuzluklarına, su kesiminin hemen üstüne, pervanelerin seviyesine yerleştirilen ve küçük deniz taşıtlarının pervanelere sokulmasını önleyen kavisli çıkmalar. (Eşanl. USKUNDURA.) || *Pervane evi*, baş, kıç bodoslaması ile omurga arasında yer alan ve içinde pervane dönen boşluk. || *Pervane piçi*, pervane kanatlarının pervane göbeğiyle oluşturduğu açı. || *Çift pervane*, geminin kıç bodoslamasının her bir yanına çift olarak takılmış pervaneler. || *Dikey pervane*, suya dikey olarak giren ayarlanabilir palalarla donatılmış yatay bir diskten oluşan pervane. (İstenen herhangi bir yöne doğru itici bir güç sağlar ve böylece de gemiye büyük bir manevra kabiliyeti verir.) || *Manevra pervanesi*, enine bir tünel içine yerleştirilen ve bir motorla tahrik edilen pervane; geminin yanal yer değiştirmesini sağlar. (Bu pervane, gemilerin limanlarda manevra yapmasını ve römorkör yardımı olmadan yanaşmasını kolaylaştırır. Ayrıca kimi balıkçı gemilerine ya da okyanus araştırması yapan gemilerin, harekât alanlarında hareketsiz kalmasını sağlar. Bu nedenle, kimi gemilerde bir ya da birçok manevra pervanesi bulunur.) || *Padıl pervane*, yandan çarklı eski gemilerde kullanılan pervane tipi. || *Piç kontrollü pervane*, palaların pervane göbeğiyle yaptığı açı hidrolik bir mekanizma yardımıyla değiştirilebilen ve böylece de değişik hız kademeleri elde etmeyi sağlayan pervane. (Bu pervane makinenin aşırı aşınmasını önler. Geminin durdurulması gerektiğinde pervanenin piç açısı sıfır dereceye getirilir ve pervane döndüğü halde gemide ileri ya da geri bir hız oluşmaz.) || *Pruva pervanesi*, dar ve iskarça limanlarda çalışan araba varuplarının baş tarafında bulunan pervane.
—Havc. *Pervane esintisi*, bir pervanenin kardığı hava tarafından tedirgin edilen uzay bölgesi. (Flaplar ve yatay dümenler pervane esintisinden etkilenebilir.) || *Pervane redüktörü*, itici ile pervane arasında yer alan ve devindirici milin dönme hızını, pervanenin en iyi çalışabileceği hıza dönüştüren dişlilerin tümü. (Dönme hızı çok yüksek olan türboproplarda, pervane redüktörü fazla yer tutar ve çok daha karmaşıktır.) || *Pervane regülatörü*, bir pervanenin dönme rejimini kontrol eden uzaktan kumandalı aygıt. || *Boşluk pervanesi*, palalarının hücum kenarı sivri ve keskin, kaçış kenarı ise kalın ve kesik olan, özel profiliyle boşluk oluşmasını ya da bundan yararlanılmasını sağlayan, dönme hızı yüksek pervane. || *Değişken adımlı pervane*, adımı, direnç çiftini değiştirecek şekilde ayarlanabilen pervane. || *Karinalı pervane*, halka biçiminde bir karina içine

Scala

İl Perugino
Zeytinlikte dua
(1490 yıllarında yapılmış resim)
Uffizi müzesi, Floransa

Scala

Baldassare **Peruzzi**
Roma'daki Farnesina villası'nın "perspektifler salonu"ndaki fresklerden ayrıntı
(1508-1511)

Chantiers de La Ciotat

bir petrol tankerine monte edilmiş 6 palalı pervane

uçak pervaneleri

Dowty Rotol belgesine göre

2 palalı

3 palalı

karma malzemeden yapılmış 4 palalı

yerleştirilen, gürültüyü azaltmak ve verimi iyileştirmek için çapı küçültülmüş pervane. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Tersinir pervane,* makine aynı yönde dönmesini sürdürürken, eksenleri çevresinde dönen palaları ileri, durma ve geri konumlara geçebilen pervane.

—Kur. tar. Büyük Selçuklular'da, Anadolu Selçukluları'nda ve İlhanlılar'da has, tımar, zeamet gibi dirlikler ile ilgili olarak çıkarılan fermanlara verilen ad.

—Mak. san. İçinden geçen akışkana bir basınç enerjisi ve bir kinetik enerji kazandıran türbomakine.

—ANSİKL. Havc. ve Denizc. Pervane, sürekli bir dönme hareketi yapan helisel bir yüzeyden oluşan ve daldırıldığı akışkanda, somun içindeki vida gibi ilerleyen bir mekanizmadır; pervane böylece takılı olduğu taşıtı sürükler. Helisel yüzey genellikle süreksizdir: pervane, helisel bir yüzey üzerinde yer alan belli sayıda paladan (çift palalı, üç palalı, dört palalı vb. pervane) oluşur; bu palalar, devindirici bir mil üzerine bağlanan bir göbeğe monte edilmiştir. Bir pervanenin başlıca öğeleri şunlardır: 1. çap; 2. dönme yönü ve pervaneyi belirtmekte kullanılan helikoitin adımı; 3. bu adımın kesiri, yani palaların yüzeyi ile bu helikoitin tam bir sarımının yüzeyi arasındaki oran; 4. pala sayısı; 5. palaların biçimi ve dik kesitlerinin profilleri.

Sert bir somun içinde dönen bir vidanın tersine, işleyen bir pervanede pervanenin her deviriyle ilerleyen taşıt ile pervanenin adımı arasında kayma ya da gerileme denilen bir fark vardır. Ayrıca, pervanenin adımı, bütün çapı boyunca zorunlu olarak düzgün değildir ve palanın kendi ekseni çevresinde dönmesiyle değişebilir (değişken adım). Bu durumda, pervanenin göbeğinde, palaların açısal konumunu istenildiği ölçüde ters adıma kadar değiştirmeyi sağlayan bir mekanizma bulunur; bu da, dönme yönünü değiştirmeden, itme etkisi yerine bir frenleme etkisi oluşturmayı sağlar (ters manevra).

• Uçaklarda, pervaneler kanadın önüne yerleştirilmişse çekici, kanadın arkasına ya da gövdenin en arkasına yerleştirilmişse iticidir. Tandem pervaneler, arka arkaya yerleştirilmiş, ama birbirlerinden bir motor gövdesi ya da tüm uçak gövdesiyle ayrılmış iki pervaneden oluşur; bunlar, çift düzdönüşün rahatsız edici etkisini gidermek için birbirlerine ters yönde döner. Eşeksenli pervaneler (ya da çift pervane), birbirlerine ters yönde dönen, ama biri diğerinin hemen arkasına yerleştirilmiş pervanelerdir; bunlar, ayrı motorlardan çıkan eşeksenli millerle ya da hız düşürücü özel bir dişli kutusuyla tahrik edilir: eşeksenli pervaneler, verimi bir miktar artırarak pervanelerin çapını sınırlamak amacıyla çok güçlü donanımlar (10 000 B.B. ve daha fazla) için kullanılır.

Pala sayısı genellikle 2 ile 5 arasında değişir; göbek içinde bulunan elektrikli ya da hidrolik adım değiştirme mekanizmasının karmaşıklığı nedeniyle de bu sayının artması güçtür; palalar ağaçtan (küçük uçaklarda) ya da metalden (hafif alaşımlardan) yapılır; ama, 70'li yıllarda, titreşim ve gürültü düzeyinin azaltılmasını sağlayan karma malzemeden yapılmış, çok daha hafif ilk pervaneler ortaya çıkmıştır. Pervane adımı üzerine etki eden ve hem motorun işleyiş koşullarını hem de pervanenin işleyiş parametrelerini hesaba katan, tümüyle otomatik ayar mekanizmaları, dönme rejimini sabit tutarak pervaneden maksimum verim elde etmeyi sağlar. Bir motorun arızalanması durumunda, pervane otomatik olarak direnç küçültme konumuna geçer (ilerlemeye karşı direnci azaltmak için palalar rüzgâr yatağına çevrilir) ya da pervaneye uygun bir adım verilerek, minimum sürüklenmeyle pervanenin dönmesi sağlanır. Çok pervaneli uçaklarda, rahatsız edici vuruntuları önlemek için dönme rejimini duyarlı biçimde eşzamanlı hale getiren tamamlayıcı bir sistem kullanılır.

Bir pervanenin aerodinamik işleyişi, bir kanadınkine benzemekle birlikte çok daha karmaşık mekanizmalara bağlıdır. Birbirini izleyen birçok kuram ortaya atılmıştır, "burgaçlı kuram" denilen son kuram, deneylerde gözlemlenen olayları doyurucu bir biçimde açıklamayı ve özellikle de bir pervanenin ayırtedici özelliklerini tam bir kesinlikle hesaplamayı sağlar. Türbojetlerin ortaya çıkmasıyla belli bir süre önemini yitiren pervane, nakliye uçaklarında daha sistemli bir biçimde kullanılması amaçlanarak yeni incelemelere konu oldu, çünkü pervanenin mükemmel olan itme verimi yakıttan tasarruf etmeyi sağlıyordu. Özel profilli, karma malzemeden yapılmış eğri palalar (yatağan biçiminde), pervaneden, 700-750 km/sa'lik seyahat hızlarında yararlanmayı sağladı. Bunun ötesinde, ötelenme hızı ile dönme hızının bileşimi, palaların ucunda sesinkine çok yakın hızlar oluşturur ve bunun ilk sonucu olarak verim büyük ölçüde düşer. Uzmanlar, amerikalı yaratıcıları tarafından "propfan" adı verilen bu pervanenin, gündemde olan sorunları çözüldükten sonra 1990'a doğru hizmete girebileceğini tahmin etmektedir.

Karinalı pervane. Karinalı pervane kuramı, bu pervaneyi özellikle kendi imalatı hava yastıklı trende kullanan Bertin şirketi'nin çalışmalarıyla önemli ölçüde gelişti. Çalışma biçimi bakımından bu pervane, çift akılı bir türbojet motorunun fanına benzer; Turbomeca şirketi, Astafan adı altında, klasik iki akılı türbojet ile karinalı pervane arasında bir halka oluşturan değişken adımlı bir fanı çalıştıran bir türbojet tipi gerçekleştirdi.

• Fransız Duquet, 1727'den başlayarak Arkhimedes vidasının gemilere uygulanmasını önerdi ve bu öneri 1768'de Paucton tarafından yeniden ele alındı. 1775'te, Bushnell'in inşa ettiği yumurta biçimindeki küçük denizaltı *Tortue,* biri itmeye, diğeri dalmaya yarayan iki pervaneyle donatılmıştı; Fulton'un *Nautilus*'u da (1800), icatçısı tarafından *ayrık kanatlı volan* diye adlandırılan iki kollu bir pervaneyle çalışıyordu. Ama, gemilerde itici olarak pervanenin kullanılmasında en önemli pay dört kişinindir: 1839'da *Arkhimedes*'te pervaneyi deneyen ingiliz F. P Smith; 1837'de *Francis B. Ogden* gemisine pervaneyi uygulayan isveçli (daha sonra amerikan uyruğuna geçti) John Ericsson; fransız Frédéric Sauvage ve Augustin Normand. Yekpare ve tam bir sarmaldan oluşan Sauvage'ın pervanesi çok ağırdı ve fazla yer kaplıyordu. Augustin Normand, bu pervaneyi birçok palaya ayırdı. Bu uygulama büyük bir başarı kazandı ve *Corse* avizosu, Normand pervanesiyle 10 deniz millik bir hıza ulaştı.

Günümüzde kullanılan pervaneler, bir dönme milinin kesik konisel ucuna takılan bir dönme göbeğinin çevresine eşit aralıklarla dağıtılmış 2 ile 6 (kimi petrol tankerlerinde 7) paladan oluşur. Kimi pervaneler tek parçadır; diğerlerinde ise, göbeğe takılan ve yönleri sabit olabilen ya da uygun bir kumanda mekanizmasıyla değiştirilen bağımsız palalar bulunur. Pervanelerin üretiminde, dökme demir, çelik ve özellikle de çok dayanıklı özel bronzlar kullanılır. Pervane, kendisini taşıyan milin ucuna, kamalanmış ya da kamalanmamış olarak takılır. Hidrolik bir somunun kullanılması, ön ısıtma yapmaksızın pervanenin milin ucuna iyice oturmasını sağlar. Palaları ayarlanabilen pervaneler, römorkörlerde olduğu gibi, rüzgâra göre sık sık yön değiştirmesi gereken gemilerin verimini iyileştirmiştir. Kimi pervaneler, akışkanın akışını düzgünleştiren bir lülenin içine yerleştirilir; lüle ve pervaneden oluşan bütün, gemiye bağlıdır, ama su içinde yönlendirilebilir. Bu sistem, küçük gemilerde kullanılır. Çok hızlı gemilerin pervanelerinin büyük bir hızla dönmesi gerektiğinden, bu tür gemilerde kullanılmak üzere boşluk pervaneleri geliştirilmiştir. Çok hızlı uçakların kanat profillerinden esinlenerek palaların profillerinin arkası kesilmiştir. Böylece küçük tonajlı gemiler 100 deniz milinin üstüne çıkabilir.

PERVANE, esk. **Pervana,** Trabzon'un Araklı ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 1 917 nüf. (1990).

PERVANEBALIĞI a. Zool. Bazen aybalığı*'na verilen ad.

PERVANEBALIĞIGİLLER a. Zool. Bazen aybalığıgiller familyasına verilen ad.

PERVANECİ a. (fars. *pervāne*'den). Selçuklular'da arazi defterlerine bakan divan görevlisi.

—ANSİKL. Bu görevli, has ve tımar ile ilgili menşur ve beratları hazırlar ve tevcihatı yapardı. Menşur ve beratlara da "pervane" denirdi. Hazine, divan, tımar ve armağanlar hakkındaki fermanları incelemek ve gerekeni yapmak da pervanecinin görevleri arasındaydı. Osmanlılar'da aynı görevi yapanlara "tevkii" ya da "nişancı" denirdi.

PERVANEGÂN çoğl. a. (fars. *pervane*' nin çoğl. *pervānegān*). *Esk.* Pervaneler, ışığın çevresinde uçan kelebekler.

PERVANELER a. Gecekelebekleri*'ne halk arasında verilen ad.

PERVANELİ sıf. Pervanesi olan.

PERVANEOĞULLARI, Sinop ve çevresinde Anadolu selçuklu veziri Muinettin Süleyman Pervane'nin oğulları tarafından kurulan beylik (1277-1322). Sinop, Trabzon Rum İmparatorluğu'nun elinden alındıktan (1266) sonra malikâne olarak Muinettin Süleyman Pervane'ye verilmişti. Pervane adına Sinop'u yöneten oğlu Muinettin Mehmet, babası Moğollar tarafından öldürülünce (1277) bağımsızlığını ilan etti. Yine de Moğollar'a bağlı kaldı ve onlarla iyi geçinmeye çalıştı. Moğollar'a karşı bir hareketin hazırlıkları içindeyken ölen Muinettin Mehmet Bey'in ardılı Mesut Bey (1297-1301) Bafra ve Samsun'u ele geçirerek beyliğin sınırlarını genişletti. Gazi Çelebi (1301-1322) Kefe'ye bir sefer yaptı (1313); Sinop'a girmek isteyen Cenevizliler'i püskürttü (1322). Hükümdarlığının son yıllarında Candaroğlu Süleyman Paşa'ya bağlanan Gazi Çelebi, erkek çocuk

bırakmadan ölünce, toprakları Candaroğulları beyliğine katıldı.

PERVANESİZ sıf. Pervanesi olmayan.

PERVARİ, Siirt ilinin Doğu Anadolu bölgesi sınırları içinde kalan kesiminde ilçe; 26 871 nüf. (1990); 1 459 km^2; merkez bucağı dışında 1 bucak, 37 köy. Merkezi, Siirt'in 92 km D.'sunda *Pervari*, 5 178 nüf. (1990). Tuz yatakları. Hayvancılık ve hayvan ürünleri, özellikle bal.

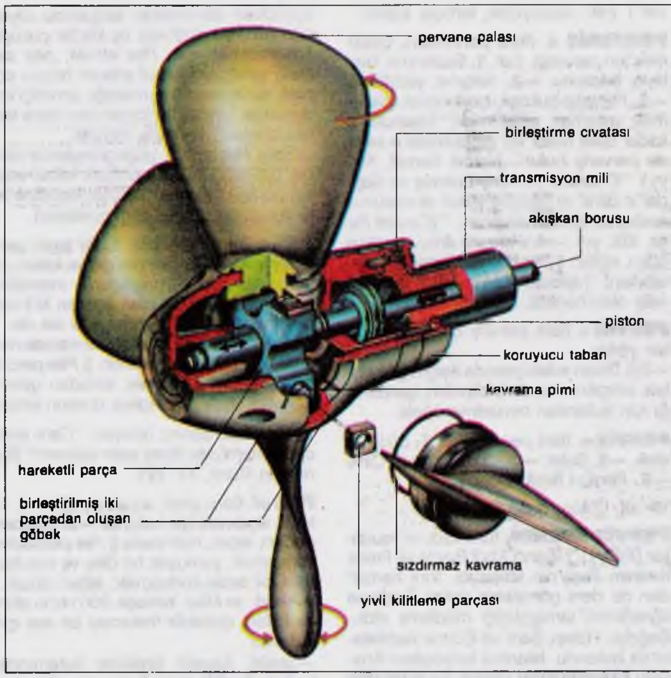
PERVASIZ sıf. **1.** Hiçbir şeyden sakınması, çekinmesi olmayan, korkusuz kimse için kullanılır. **—2.** Utanması, çekinmesi olmayan saygısız kimse için kullanılır.

◆ be. Korkusuzca ya da saygısızca: *Pervasız görünmek. Pervasız konuşmak.*

PERVASIZCA sıf., be. Pervasız bir kimseye uygun biçimde; korkusuzca ya da saygısızca.

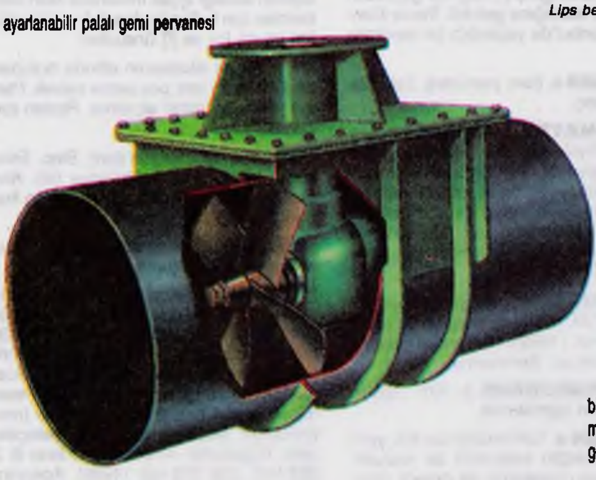
PERVASIZLIK a. Korkusuzluk, çekinmezlik; saygısızlık.

PERVAZ a. (fars. *pervāz*). Kapı ve pencere boşluklarını ya da şömineleri çevreleyen, ahşap, taş, mermer ya da başka gereçlerden taşkın kenarlık. (Kapı ya da pencerede, kasanın sıvayla birleştiği çizgiyi örten, silmeli ya da düz bir kenarlıktır. Şöminelerde de, mermer ya da ahşap pervazlar kullanılmaktadır.)
—*Esk.* **1.** Kanat açma; uçma. **—2.** *Pervaz etmek*, uçmak: *"... çiçeklerin, otların arasından bir kelebek gibi pervaz ederek geçti"* (H. Z. Uşaklıgil). **—3.** Hücre. **—4.** Dolap.
—Ciltç. Kitap kapaklarının iç yüzünde, mukavvanın kenarına koşut bir çerçeve oluşturan tıraşlanmış deri parçası.
—Marangl. Kimi yapı ve mobilya öğelerinin çevresine ya da birleşme çizgisine uzunlamasına eklenen ince, dar tahta. (Pervaz marangozlukta, basit çakma dolap kapaklarının çevresine, ahşap tavan kenarlarına ve tahtaların birleşme çizgisi üzerine çakılır; ayrıca bezeme amacıyla da kullanılabilir. Kenarları düz ya da kordonlu olabilir.)
—Nalbantl. *Kenar pervazı*, nalın iç kenarının tırnağa doğru yatırılan bölümü.
—Süslem.sant. Yazı levhalarının kenarlarına yapılan süsleme. (Bu süsleme renkli boyalarla yapılabileceği gibi tek renkli kâğıt yapıştırılarak da [tek pervaz] elde edilebilirdi. Tek pervazın yanına başka bir renkte ikinci bir kâğıt yapıştırıldığında buna *çift pervaz* denirdi.)
—Terz. Giysilerde kenar temizlemek amacıyla yaka, kol, etek kenarlarına yüzden dikilip tersine katlanarak tutturulan dar kumaş parçası. (Yaka, kol pervazlarının giysinin kesimine uygun olması gerekir. Giysinin kenarını kasmaması, esnemesi için daha çok verev kumaştan pervaz kesilir. Etek pervazının verev kumaştan olması gerekmez, dar ve uzun bir şeritten oluşur. Etek pervazı olarak ekstrafor da kullanılır.)
◆ sıf. "Uçan", "uçucu" anlamında bileşik sözcükler oluşturur: *"bâlâ-pervaz* (yüksekten uçan; atıp tutan, çok atan), *bülend-pervaz* (iddiacı) vb.

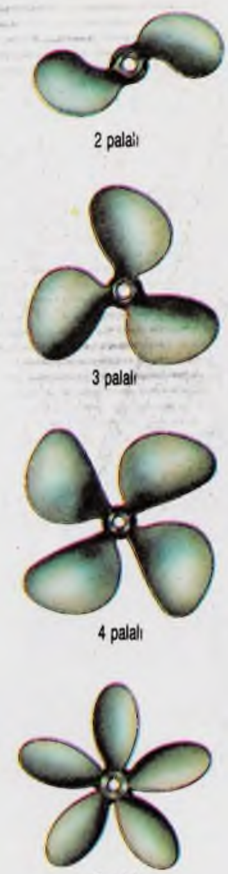
ayarlanabilir palalı gemi pervanesi

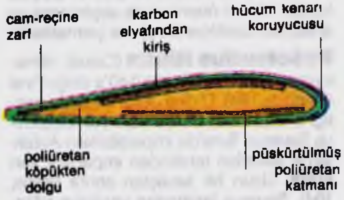
Lips belgesine göre

bir lüle içine monte edilmiş gemi pervanesi

gemi pervaneleri

Dowty Rotol belgesine göre

karma malzemeden yapılmış bir palanın kesiti

Hamilton Standard belgesine göre

PERVAZE a. (fars. *pervāze*). *Esk.* **1.** Kır yemeği. **—2.** Gece eğlencelerinde yakılan ışık. **—3.** Altın ya da gümüş yaprakların kırıntısı.

PERVAZEGER sıf. ve a. (fars. *pervāze* ve *-ger*'den *pervāzeger*). *Esk.* Altın ve gümüş yaprakları işleyen usta.

PERVAZGÂH ya da **PERVAZGEH** a. (fars. *pervaz* ve *-gāh*, *-geh*'ten *pervazgāh*, *pervazgeh*). *Esk.* Uçulacak yer.

PERVEANS a. (fr. *pervéance*). Elektron. Bir diyotta, uzay yükünün sınırladığı katot akımı değerinin, anot geriliminin 3/2. kuvvetine oranı. (Perveans, Child-Langmuir yasasında ortaya çıkan G değişmezidir: $I = GU^{3/2}$; burada I katot akımı, U anot gerilimini belirtir.)

PERVER sıf. (fars. *perverden*, beslemek'ten *perver*). *Esk.* "Besleyen", "koruyan", "büyüten", "seven", "eğiten" anlamında bileşik sözcükler oluşturur: *bende-perver* (kölesini koruyan, gözeten), *deha-perver* (deha eğiten, dâhi yetiştiren), *din-perver* (dini koruyan, yayan), *figan-perver* (acıyı büyüten, acı uyandıran), *fukara-perver* (yoksulları gözeten, besleyen), *hamiyet-perver* (iyi yürekli, hamiyetli), *hayal-perver* (hayalci), *iltifat-perver* (öven, güzel sözler söyleyen), *nizam-perver* (düzeni koruyan), *sükûn-perver* (durgun, sessiz), *vatan-perver* (vatansever), vb.

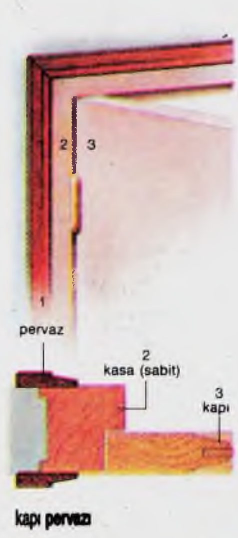
PERVERAN çoğl. a. (fars. *perver*'in çoğl. *perveran*). *Esk.* **1.** Besleyenler, yetiştirenler. **—2.** Koruyanlar, sevenler.

PERVERDE sıf. (fars. *perverden*, beslemek'ten *perverde*). *Esk.* **1.** Beslenmiş, büyütülmüş: *"Öyle bigâne rahat ü habe, bir ümmid-i cinanla perverde"* (Tevfik Fikret). **—2.** Eğitilmiş, yetiştirilmiş. **—3.** *Perverde etmek, eylemek*, beslemek, büyütmek, yetiştirmek. **—4.** *Perverde olmak*, beslenmek, büyütülmek; yetiştirilmek: *"Nân u nimet-i devlet-i aliyye ile perverde olmuş olan"...* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

PERVERDİGÂR sıf. (fars. *perverd*, besleyen ve *-gār*'dan *perverdgār*). *Esk.* Besleyen, gözeten Tanrı için kullanılır (bu anlamda büyük harfle yazılır): *"Verme yol oğluma yâ Perverdigâr"* (Ahmedi, XIV. yy.).

PERVERENDE sıf. (fars. *perverden*, beslemek'ten *perverende*). *Esk.* Besleyen, büyüten yetiştiren.

PERVERİ a. (fars. *perver* ve *-ī*'den *per*

kapı pervazı

veri). *Esk.* Besleyicilik, terbiye, eğitim.

PERVERİŞ a. (fars. *perverden*, beslemek'ten *perveriş*). *Esk.* **1.** Beslenme; besleyiş, besleme. **—2.** Yetişme; yetiştirme. **—3.** *Perveriş bulmak*, beslenmek, beslemek; yetişmek, yetiştirmek: *"İnsanda ne kadar rakîk hisler var ise cümlesi o sayede perveriş bulur"* (Namık Kemal, XIX. yy.). *"O tarafta perveriş bulmuş ve Bağdat'ın dâhil ve hâricine vukuf ve malumat kesbeylemiş olan zevattan..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy). **—4.** *Perveriş âmuz*, terbiye eden, eğiten. || *Perveriş-yab*, beslenen, yetiştirilen: *"Hellenlerin Mora'sında perveriş -yâb olan hurâfât..."* (Mehmet Tevfik).

PERVİN a. (fars. *pervîn*). Esk. gökbil. Ülker yıldızı.
—Ed. Divan edebiyatında âşığın gözyaşları, sevgilinin benleri, küpeleri, gerdanlığı için kullanılan benzetme öğesi.

PERVİZ a. (fars *perviz*). *Esk.* **1.** Süzgeç, elek. **—2.** Balık. **—3.** Güzellik. **—4.** Cilve **—5.** *Perviz-i felek*, Güneş.

◆ sıf. Üstün, galip.

PERVİZ EFENDİ, türk kadı ve kazasker (XVI.yy.). Nişancı Abdi Bey'in ve Frenk İbrahim Paşa'nın kölesiydi. İbni Kemal' den de ders gördükten sonra medrese öğrenimini tamamlayıp müderris oldu. Bağdat, Halep, Şam ve Edirne kadılıklarında bulundu. İstanbul kadısıyken Anadolu kazaskerliğine (1566); bu görevden de Mekke kadılığına getirildi. Perviz Efendi'nin İstanbul'da yaptırdığı bir medrese vardır.

PERVİZEN a. (fars. *pervizen*). *Esk.* Kalbur, süzgeç.

PERVOMAYSK, Ukrayna'daki iki kentin adı. Bunlardan biri Yelizavetgrad'ın güney-batısında yer alır (59 000 nüf.; makine sanayileri, besin, plastik, hazırgiyim ve mobilya sanayileri); diğeri Lugansk'ın batısındadır (46 000 nüf.; kömür üretimi, elektromekanik, betonarme, ayakkabıcılık).

PERVOURALSK, Rusya'da kent, Orta Urallar'da, Yekaterinburg'un B.'sında; 142 000 nüf. (1989). Madencilik gereçleri. Çelik borular. Betonarme.

PERYÜKSELTGEME a. Kim. PEROKSİTLEME'nin eşanlamlısı.

PERZERİN a. Türk müziğinde XIX. yy.'ın sonlarına değin kullanılan bir makam. (Günümüze ulaşabilmiş tek örneği, Mandoli Artin'in sazsemaisidir.)

PES ünl. (fars. *best*, kâfi, yeter'den). **1.** Yenilginin kabul edildiğini belirtmek için söylenen söz. **—2.** Bir kimsenin hayret uyandıran davranışları karşısında söylenen söz: *Pes doğrusu, üç kişi bir çocuğa bakamadılar.* **—3.** *Pes etmek, pes demek*, yenilgisini kabul ederek boyun eğmek; bir kimsenin kurnazlığı, şirretliği konusunda "ancak bu kadar olur, daha fazlası olamaz" kanısına varmak.
—Spor. *Pes etmek*, yağlı güreşlerde rakibin üstünlüğünü ve yenilgiyi kabul ederek güreşi bırakmak. (Rakibin kispetine elle vurularak pes edildiği açıklanır.)

PES a. (fars. *pes*). *Esk.* **1.** Bir şeyin gerisi; arka. **—2.** *Pes-mande*, geriye kalan; artan, artakalan: *"...İngilizlerin memâlik-i Kafkasya hakkında olan arzuları bi't-tabi pes-mânde olmak lâzım geldi ise de..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). || *Pes-mande-hor*, artık yiyen, artıkla geçinen. || *Pes-perde*, perde arkası. || *Pes-rev*, arkadan gelen; hizmetçi, uşak. || *Pes-idivar*, duvarın arkası.

◆ be. *Esk.* Sonra, öyleyse: *"Cem eyledim kafilemi pes dosta sefer eyleyem"* (Eşrefoğlu Rumi, XV. yy.).

PES sıf. (fars. *pest*, alçak, aşağı'dan). **1.** Hafif, alçak ses için kullanılır. **—2.** *Pes perdeden*, alçak, hafif sesle. || *Pes perdeden konuşmak*, yumuşak bir dille ve oldukça hafif bir sesle konuşmak; alttan almak.
—Akust. ve Müz. Yaklaşık 200 Hz'in altında kalan, işitilebilir frekansta bir ses için kullanılır.
—Sesbil. Akustik özellikler kuramında, tayfının özelliği alçak frekanslar olan sesbirimler için kullanılır: örn. [u] ve [o] ünlüleri ya da [p] ve [f] ünsüzleri.

◆ a. Müzik ıskalasının altında bulunan zayıf frekanslı ses; pes sesler cetveli: *Pesleri yükseltip, tizleri alçaltma. Pesten tize geçme.*

PESAD a. (fr. *pesade*'dan). Binc. Eski, klasik binicilik hareketlerinden biri. Atın şahlanır gibi art ayakları üzerinde ön kısmını kaldırıp durması.

PESADEST a. (fars. *pesadest*). *Esk.* Veresiye yapılan alışveriş.

PESARO, İtalya'da kent, Marcheler'de il merkezi, Adriya denizi kıyısında, Foglia'nın denize döküldüğü yerde; 91 000 nüf. Sforza sarayı ve kalesi (XV.-XVI. yy.). Müze (resimler, majolikalar). Ticaret, sayfiye ve turizm merkezi olan Pesaro'nun önemli birkaç sanayisi vardır (motosikletler, mobilya, seramik). Balıkçılık. (esk. *Pisaurum*). *—Pesaro e Urbino ili;* 2 893 km^2; 335 773 nüf. (1989). Apenninler ile deniz arasında yayılır ve Foglia ile Metauro havzalarını kapsar.

Larousse

Pesaro'nun majolika tabağı (XVI. yy.) "Samson ve Filistiler"
Seramik ulusal müzesi, Sèvres

—Seram. Pesaro'daki seramik üretimi, daha XV. yy.'da metinlerle belgelenmesine rağmen, 1540-1566 arasında küçük şekillerle süslenmiş Urbino üslubuyla bezenen majolikalar ortaya çıkıncaya kadar bilinmiyordu. Tarihçi Giambattista Passeri, Deruta üslubuyla yapılmış birçok cilalı fayansı Pesaro'ya atfetti. XVIII. yy.'da Antonio Casali ve Filippo Antonio Callegari, burada çin porselenleri taklidi fayanslar yaptılar. XIX. yy.'da Pesaro, Rönesans dönemi italyan majolikalarının taklidinde uzmanlaştı.

PESAVEND a. (fars. *pesavend*). Esk. ed. Uyak.

PESBASE → BESBASE.

PESCADORES adaları, çince **Pınghu,** Tayvan boğazında, Tayvan'a bağlı takımada; 127 km^2. Yanardağ kökenli ve çok kuru iklimli olması nedeniyle, ancak cılız bir tarım (tatlıpatates, mısır, darı) yapılabilmekte ve halkının büyük bölümü balıkçılıkla geçinmektedir. Fosfat yatakları.
—Tar. XVII. yy.'da Hollandalılar, 1885'te Fransızlar tarafından işgal edilen Pescadores takımadaları, 1895-1945 arasında japon egemenliğinde kaldı.

PESCARA, İtalya'da (Abruzzi) ırmak; 145 km (Aterno ile birlikte). Adriya denizi'ne dökülür. Yukarı çığırı (Aterno), yön değiştirerek Sulmona çöküntüsünde Pescara adını alır. Bundan sonra ırmak K.-D.'ya akar, sıradağı enine aşar, ovada büklümler çizer ve Pescara'da denize dökülür. Elektrik santrallarını besler.

PESCARA, İtalya'da kent, il merkezi, Adriya denizi kıyısında, *Pescara* ırmağının denize döküldüğü yerde; 132 000 nüf. Kent, ırmağın iki yakasında bulunan iki yerleşmenin (Pescara ve Castellammare Adriatico) birleşmesinden oluşur. Ticaret, turizm, sayfiye merkezi. Makine sanayileri. Ecza ve besin sanayileri. *—Pescara ili*, 1 225 km^2; 285 500 nüf. Maiella ve Gran Sasso'dan denize kadar uzanan, killi tepeleri içeren bir bölgede yer alır.

PESCASSEROLİ, İtalya'da (Abruzzi) komün, Aquila ilinin güney-batı'sında; 2 100 nüf. Abruzzi Ulusal parkı'nın merkezi. Müze ve hayvanat bahçesi. Kış sporları merkezi.

PESCE (Gaetano), italyan mimar ve tasarımcı (La Spezia 1939). 1969'da düzleştirilmiş ve vakum altında paketlenmiş poliüretan kullanarak koltuklar yarattı; düz halde satılan bu koltuk, paket açıldığında, hava girişiyle biçimini almaktaydı. 1972'de "Golgotha" marka masa ve sandalye, ilk defa, polyestere batırılmış camyününden oluşuyordu. Pesce, daha sonra, seri halde üretilen, ama elle yapılan biçim ya da renk değişiklikleriyle hepsi birbirinden farklılaştırılan mobilyalar üzerinde çalıştı. Aynı anlayış içinde, kalıp içine hava girişiyle biçimleri değişen kitaplık bölmeleri yaptı. 1975'ten beri Strasbourg Güzel sanatlar okulu'nda mimarlık profesörü olan Pesce, 1981'de burada bir tasarım atölyesi kurdu. Mimari önerilerinde alışılmamış ve anlatımcı özellikler ön plana çıkmaktadır.

PESCENNİUS NİGER (Caius), romalı general (Aquinum 135/140'a doğr.-Fırat üzerinde 194). Didius Julianus tahta geçtiği sırada (193) Suriye valisiydi. Septimius Severus Tuna'da imparatorken Antakya'da askerleri tarafından imparator ilan edildi. Uzun bir savaştan sonra (İssos, 194), Severus tarafından yenilgiye uğratıldı ve öldürüldü.

PESCHİERA DEL GARDA, lat. **Piscaria Ardelica,** İtalya'da (Veneto, Verona ili) komün, Mincio'nun bir adasında, Garda gölünün ağzında; 9 200 nüf. XVI. yy.'da Avusturyalılar'ın eline geçen Peschiera'yı haziran 1796'da Fransızlar işgal etti. 4 mayıs 1799'da Kray'ın aldığı Peschiera'yı ocak 1801'de Fransızlar geri aldı. Mayıs 1815'te Avusturyalılar'a karşı şiddetle direnen Peschiera, haziran 1848'de Sardinyalılar'ın eline geçti ve 1866'da İtalya'ya katıldı. Caporetto'dan sonra, Peschiera'da toplanan konferansta italyan, fransız ve ingiliz sorumlulu Veneto'yu bırakmama ve Piave kıyısında direnme kararı aldılar (8 kasım 1917).

Mehmet Pesen
Bacılı kompozisyon, 1984

PESCİA, İtalya'da kent, Toscana'da (Pistoia ili), Pescia ırmağı kıyısında; 18 900 nüf. Ticaret merkezi. Çiçek yetiştiriciliği.

PESEK a. Diş kiri, diş pası.

PESELLİNO (Francesco Dİ STEFANO, —denir), italyan ressam (Floransa 1422'ye doğr.- *ay. y* 1457). Filippo Lippi ile Fra Angelico'nun çalışmalarından etkilendi, zarif ve süslü bir üslupla sandık panoları (*cassoni*), dindışı ya da dinsel esinli tablolar yaptı (*Azizlerle birlikte teslis*, Londra, National Gallery).

PESEN (Mehmet), türk ressam (İstanbul 1923). İstanbul Devlet güzel sanatlar akademisi Bedri Rahmi Eyüboğlu atölyesi'ni bitirdi (1948). Çeşitli okullarda, uzun yıllar Haydarpaşa lisesi'nde resim öğretmenliği yaptı. Birçok karma sergiye ve Avrupa başkentlerinde düzenlenen Çağdaş türk ressamları sergisi'ne (1963) katıldı; kişisel sergiler açtı. Resim çalışmalarını iki yıl (1963-1965) Kıbrıs'ta sürdürdü. *Kapadokya, Kurtuluş savaşı destanı, Yurtta sulh cihanda sulh* vb. yapıtlarında ulusal geleneği yaşatan yerel doğa ve insan motiflerinden yararlanan Pesen'in resimlerinde minyatür, ulusal ve çağdaş bir yorumla, öyküsel ve lirik bir form kazanır. UNİCEF kartpostallarında imzası bulunan tek türk sanatçı olarak ün yapan Pesen, UNİCEF ile Strasbourg Üniversitesi'nin ortaklaşa düzenledikleri Barış yılı uluslararası kartpostal yaratım yarışması'nda ikinci büyük ödülü kazandı (1987). Yapıtları, bazı kamu kuruluşlarıyla özel koleksiyonlardadır.

PESEND a. (fars. *pesendiden*, beğenmek'ten *pesend*). *Esk.* **1.** Beğeni, takdir, beğenme: *"Dün ü gün Eşrefoğlu Rûmî derdin artar pesendin"* (Eşrefoğlu Rumi, XV. yy.). **—2.** *Pesend etmek, eylemek*, beğenmek, takdir etmek.
—El sant. *Pesend işi*, sayılı bir nakış türü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Süslem. sant. Yazma kitapların ilk sayfalarına, sure ya da konu başlarına altın yaldızla yapılıp zer mühre ile parlatılmış süsleme.
—ANSİKL. Pesend işi, iğneyi üç iplik alttan, üç iplik üstten geçirip dönüşte üstten gidilen yerleri alttan, alttan gidilenleri üstten işleyerek yapılır. Düz ya da verev olarak uygulanabilir. Genellikle değişik renkte iplik kullanılarak yapılır, birbirine geçen renkler ebruli bir görünüm oluşturur. Özellikle çiçek motiflerinin içine uygulanır. Her iki yüzü de aynı görünümde olduğundan daha çok çift yüzü de kullanılan çevre, mendil vb. eşyaya uygulanmıştır. XVI. yy. saray işlemelerinde çok görülen bir işleme biçimidir.

PESEND sıf. (fars. *pesendiden*, beğenmek'ten *pesend*). *Esk.* "Beğenmiş", "beğenen" anlamında bileşik sözcükler oluşturur: *avam-pesend* (herkesin beğendiği), *dil-pesend* (gönlün, kalbin beğendiği), *hod-pesend* (kendini beğenen), *müşkül-pesend* → MÜŞKÜLPESENT.

PESENDANE be. (fars. *pesend* ve *-âne*'den *pesendâne*). *Esk.* "Beğenecek biçimde", "beğenmişçesine", "beğeneceği gibi" anlamında bileşik sözcükler oluşturur: *dil-pesendane* (gönle yakın gelecek, gönlün beğeneceği biçimde), *hod-pesendane* (kendini beğenmişçesine) vb.

PESENDİ Hacı, asıl adı **Ali,** türk halk şairi (Kütahya 1841-? 1913). Bir süre medrese öğrenimi gördü. Keçecilik, çiftçilik yaptı. Saz çalıp şiir söylemedeki yeteneğiyle Âşık Arifi'nin dikkatini çekti; onun tarafından yetiştirildi. Eskişehir mevlevi dergâhı postnişini Hasan Dede'ye bağlandı. Şiirleri Kütahya ve çevresinde yayıldı.

PESENDİDE sıf. (fars. *pesendiden*, beğenmek'ten *pesendide*). *Esk.* Beğenilmiş olan, seçilen.

PESENDİDE a. Müz. Selim III'ün bulduğu makamlardan biri. (Nişabur makamının, rast beşlisiyle sona eren biçimidir.)

PESER a. (fr. *pessaire;* yun. *pessos*, pelit yüksüğü, tampon'dan). Kad. hast. **1.** Dölyatağını normal konumunda tutmak için dölyoluna yerleştirilen kauçuk halka. (Dölyatağı prolapsusu ya da retroversiyonu için ancak geçici bir tedavi olabilir.) **—2.** Gebeliği önleyici diyafram (esk.).

PESETA a. (isp. *peseta*). **1.** XVII. yy.'da basılan ve iki real değerinde gümüş ispanyol sikke. **—2.** İspanya ve Kanarya adaları'nın 1868'de écu'nün yerine geçen para birimi. (Birçok gümüş [5 peseta] ve altın [10, 20, 25 peseta] sikkelerden oluşuyor ve 100 céntimosa bölünüyordu.) **—3.** *Gine pesetası*, EKPWELE'nin eşanlamlısı.

PESEVA a. Gana'nın bir bölümünde kullanılan 1/100 cedi değerindeki bozuk para.

PESİMİST, -ti a. (fr. *pessimiste*). → KOTÜMSER.

PESİMİZM a. (fr. *pessimisme*). → KÖTÜMSERLİK.

PESİN sıf. (fars. *pes*'ten *pesîn*). *Esk.* Sonuncu, sonda bulunan: *Sada-yı pesin* (en son seda, ses).

PESLEŞME a. Pesleşmek eylemi.

PESLEŞMEK gçz. f. Sesten söz ederken, pes duruma gelmek.

◆ **pesleştirmek** ettirg. f. Müz. Bir çalgının akordunu, alışılmıştan daha pes olarak yapmak.

PESLEŞTİRMEK → PESLEŞMEK.

PESO a. (isp. *peso*). **1.** XV. yy.'dan başlayarak İspanya'da basılan sekiz real değerinde altın sikke. **—2.** Arjantin, Bolivya, Şili, Kolombiya, Küba, Dominik Cumhuriyeti, Gine-Bissau, Meksika, Filipinler ve Uruguay'ın para birimi.

PESPAYE sıf. (fars. *pest*, aşağı ve *paye*'den *pes-pâye*). Alçak, soysuz, aşağılık kimse; bu kimseye yakışır şey için kullanılır: *Pespaye bir insan. Pespaye bir kılık. Pespaye sözler.*

PESPAYELİK a. **1.** Aşağılık, alçak bir kimsenin, ona özgü şeyin niteliği. **—2.** Aşağılık, adi davranış: *Pespayelik etmek.*

PESPEMBE sıf. (*pembe*'den pekiştirerek). Pembeyi vurgulamak için kullanılır, çok pembe.

PESSAC, Fransa'da kanton (Gironde) merkezi, Bordeaux'nun güney-batı banliyösü; 51 424 nüf. (1992). Gravelar'da, Lande'ların yanı başında, çok güzel kırmızı şaraplar. XVII. yy.'dan kalma Haut-Brion şatosu. Üniversite merkezi. Darphane atölyesi. —*Monteif*'de Le Corbusier'nin kurduğu semt (1925).

PESSANHA (Camilo), portekizli şair (Coimbra 1867-Makao 1926). Verlaine'in etkisinde kaldı, simgeciliği Portekiz'e tanıttı ve bu akımın en iyi temsilcilerinden biri oldu. Az ama özlü yapıtlar veren Pessanha, *Clepsidra* (1920) adlı yapıtıyla yenilikçi "Orpheu" hareketinin yazarları, özellikle de Fernando Pessoa üzerinde derin bir etki bıraktı. Ayrıca çevirileri ve çin edebiyatıyla uygarlığı üzerine incelemeleri (*China*, 1944) vardır.

PESSİNUS. Tar. coğ. Anadolu'nun Phrygia (sonra Galatia) bölgesinde kent, kalıntıları Eskişehir'e bağlı Sivrihisar ilçesi merkez bucağındaki Ballıhisar (esk. Bâlâhisar) köyündedir. Phrygia tanrıçası Kybele'nin tapınak kenti olarak döneminin en önemli kutsal merkezlerindendi. Galatlar'ın işgali sırasında bile kentin rahiplerine sınırlı bir bağımsızlık tanınmıştı. İ.Ö. 204'te Kybele'nin kült heykeli Roma'daki tapınağına taşınırken kentin ünü doruğuna ulaştı (İ.Ö. 204). Augustus döneminde Galatia eyaletine bağlandı (İ.Ö. 25).
—Arkeol. İlk kez XIX. yy.'da Charles Texier tarafından araştırılan Pessinus'ta 1967'den başlayarak Pierre Lambrechts yönetiminde gerçekleştirilen kazılarda, 6 × 11 sütunlu peripteros planındaki Kybele tapınağı, otuz basamaklı olduğu sanılan tiyatro (İ.S. I. yy.), agoranın revakları (İ.S. I. yy.), Geç Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinden mezar taşlarının bulunduğu mezarlık, bir km uzunluğunda, çok geniş bir su yolu ortaya çıkarıldı. Yörede kazılar Prof. John Devreker yönetiminde sürdürülmektedir (1988). [→ Kayn.]

PESSOA (Fernando António Nogueira), portekizli şair (Lizbon 1888 - *ay. y.* 1935). Güney Afrika'da yetişti; Cape Üniversitesi'nde okudu ve böylece iki dili de en iyi şekilde öğrendi. Daha sonra, Schopenhauer'dan, Nietzsche'den ve fransız simgecilerinden etkilendi. Daha 13 yaşında ingilizce şiirler yazmaya başlayan sanatçı, Lizbon'da, çeşitli şirketlerin ticari muhabiri olarak silik bir yaşam sürdü.

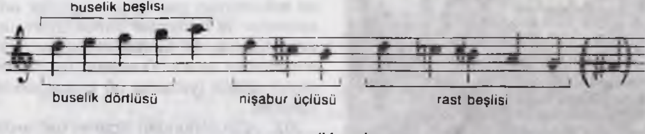
Pessoa, farklı bakış açılarını kişileştiren üç ayrı kahraman yarattı (Ricardo Reis, Álvaro de Campos ve Alberto Caeiro) ve bütünüyle kendi yaşantılarından yararlanarak, kahramanlarından her biri için ayrı bir yaşamöyküsü, ayrı bir fizik görünüş ve üslup tasarladı: bunlar çoğu Pessoa'nın ölümüne kadar yayımlanmadan kalan ve kurguları birbirine taban tabana karşıt olan, tümüyle özgün yapıtlardır. Bir latince uzmanı olan Ricardo Reis, epikurosçu bilgeliği hayatın gelip geçiciliğine karşı bir sığınak olarak görür ve yazılarında Horatius'u örnek alırken, dekadanlığı *(Opiario)* seçen Álvaro de Campos, makine uygarlığı üzerine Walt Whitman tarzında (*Ode triunfal, Ode maritima*) bir şarkı söyleyebilmek için modernizme yönelir ve sonunda iç sıkıntısına ve umursamazlığa gömülür; buna karşılık, her ikisinin de "usta"sı olan Alberto Caeiro (ona göre gerçek, öznel izlenimlere yer bırakmaz ve dışsallığın ta kendisidir), metafiziğe karşıt bir tutum alır ve "nostaljizm"i reddeder. Fernando Pessoa'ya gelince, o, duygularını incelerken de, konularını seçerken de, ödünsüz ve berrak bakışıyla dikkati çeker. Duyguları ve sezgileri doruk noktalarına kadar izleyerek onlara bir nesnellik kazandırmayı bilir. Bilinçle bilinçdışının, içtenlikle yapmacığın diyalektiği Pessoa'nın sanatında önemli bir yer tutar.

Yeni portekiz şiiri üzerine bir dizi makale yayımlayarak Pessoa'nın tanınmasını sağlayan *A Águia* dergisi olmuştur (1912). Pessoa burada "nostaljizm"e bağlanıyor ve daha sonra Mário de Sá-Carneiro, Almada Negreiros vb., ile birlikte "modernizm"i Portekiz'e tanıtabilmek amacıyla "nostaljizm"den uzaklaşıyordu. *Renascença* dergisinde yayımlanan ve 1914'te "paulizm"i yaratan yapıtlarının ardından Pessoa, *Orpheu* dergisini yönetti ve dekadancı simgecilikten "kesişmecilik"e ve "duyumculuk"a *(Odes de Álvaro de Campos)* uzanan araştırmalarını sürdürdü. 1917'de, *Portugal Futurista* dergisi Pessoa'nın şiirlerinin yanı sıra, Álvaro de Campos'un fütürist manifestosu *Ultimatum*'u yayımladı. Metafizik kaygılarla dolu *Antinous* ile *35 sonnets* 1918'de yayımlandı ve bunları, milliyetçi bir zihniyetle kaleme alınmış şiir kitapları, *English Poems, I, II, III* (1921) ve *Mensagem* (1933) izledi. Sanatçının ölümünden sonra da, *Obras comp-*

Gülbenkyan vakfı

Fernando Pessoa Almada Negreiros'un bir resminden ayrıntı ***Gülbenkyan vakfı, Lizbon***

pesendide makamı

Gamma R. A.

dom Hélder **Pessôa Câmara** (1968'de)

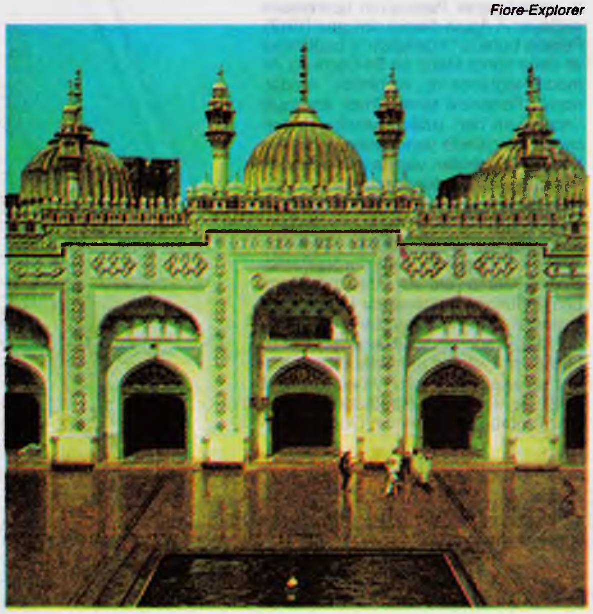
L. L.

Johann Heinrich **Pestalozzi** Dequevauviller'in bir gravüründen ayrıntı *Bibliothèque nationale, Paris*

Peşaver Mehabet Han camisi (1630)

Fiore-Explorer

letas'ı ile *Poesías de Fernando Pessoa* (1942), *Poesías de Álvaro de Campos* (1944), *Poemas de Alberto Caeiro* (1946), *Odes de Ricardo Reis* (1946), *Mensagem* (yeniden basım 1945) ve *Páginas de Doutrina Estetica* (1946) adlı yapıtında toplanan makaleleri ve denemeleri yayımlandı.

PESSÔA CÂMARA (Hélder), brezilyalı piskopos (Fortaleza 1909). 1931'de rahipliğe başladı, Rio de Janeiro piskopos yardımcılığına (1952), Olinda ve Recife başpiskoposluğuna getirildi (1964). Azgelişmiş ülkelerin sorunlarını dile getirdiği Vatikan II konsili'nde, yoksulları ve ezilenleri savundu. Zora başvurmadan yapısal bir reform yapılmasını öneren Eylem, Barış, Adalet hareketini kurdu (1968), cüretli toplumsal reform yandaşlarına sağladığı destekle brezilya siyasal yaşamında önemli bir rol oynadı.

PEST, -ti sıf. (fars. *pest*). *Esk.* **1.** Alçak, hafif ses için kullanılır; pes. **—2.** Aşağı, kötü: *"Âlâlara âlâlanırız pest ile pestiz"* (Bağdatlı Ruhi, XVI. yy.). **—3.** *Pest-baht,* talihi kötü. ‖ *Pest-fıtret, pest-tinet,* yaradılışı kötü, aşağılık yaradılışlı. ‖ *Pest-paye* → PES-PAYE. ‖ *Pest-perdeden* → PES. ‖ *Pest-sada,* hafif, alçak ses.

PESTALOZZİ (Johann Heinrich), isviçreli pedagog (Zürich 1746 - Brugg 1827). İtalyan asıllı bir cerrahın oğluydu; papaz olan büyükbabası tarafından yetiştirildi. Rousseau'nun *Émile ya da Eğitim üzerine* ve *Toplum sözleşmesi* adlı yapıtlarından derin bir şekilde etkilendi ve daha sonra Fransız devrimi'nin de etkisinde kaldı. Neuhof'ta eğitim amaçlı bir tarım işletmesine yatırım yaptı ve iflas etti (1779). Stanz'da bir yetimhanede çalıştı. Ardından, önce Burgdorf, sonra Münchenbuchsee ve nihayet Yverdon'da (1805) bir tür deneysel eğitim merkezi yönetti. Yverdon'daki enstitüsü tüm Avrupa'da ün kazandı. Bu enstitü, üniversiteye kadar bütün eğitim düzeylerini kapsıyordu; 250 kadar öğrencisi ve bir de öğretmen okulu vardı. 1825'te son bir deneme için Neuhof'a geri döndü. Yöntemleri, okullarda etkili olmaya başlamıştı. Pestalozzi'nin pedagojisi, her şeyden önce yoksul çocuklara yönelikti ve bir yandan mesleksel ve tarımsal eğitime, öte yandan karşılıklı öğretime dayanıyor, ayrıca çalışma yoluyla sağlanan disipline, beden eğitimine, elişlerine, oyunlara büyük önem veriyordu. Pestalozzi'nin görüşleri ve yöntemleri "yeni eğitim"de yer aldı. Yapıtları: *Lienhard und Gertrud* (1781-1787), *Figuren zu meinem ABC-Buch oder zu den Anfangsgründen meines Denkens* (Benim alfabem için ya da düşüncemin başlangıç nedenleri için figürler) [1797], *Wie Gertrud ihre Kinder lehrt* (Gertrud çocuklarını nasıl yetiştiriyor?) [1801], *Buch der Mütter* (Annelerin kitabı) [1803].

PESTAÑA NÚÑEZ (Ángel), ispanyol anarko-sendikacı lider (Santo Tomás de las Ollas, León, 1886 - Barcelona 1937). 1918'den başlayarak CNT* içinde önemli bir rol oynadıktan sonra, "anarşistler" karşısında sendikacılığı savundu. 1932'de CNT'den çıkarıldı. 1934'te kısa ömürlü bir sendikacı parti kurdu.

PESTEL (Pavel İvanoviç), rus devrimci (Moskova 1793 - Petersburg 1826). Rus ordusunda albaydı, Kamu yararı birliği (1816) ve Güney derneği (1821-1825) kurucuları arasında yer aldı. *Ruskaya Pravda* (Rus gerçeği) [1824] başlıklı raporunda, cumhuriyeti ve toprakların büyük bir bölümünün köylülere parasız dağıtılmasını savundu. Dekabrist ayaklanma (aralık 1825) sırasında, Muravyev-Apostol ve Bestujev-Ryumin Ukrayna'da bir ayaklanma girişiminde bulunurlarken tutuklandı. Ölüm cezasına çarptırıldı ve idam edildi.

PESTENKERANİ sıf. (fars. *pest,* aşağı, alçak ve *kerāne,* uç; *pest-ten kerāne*'den *pestenkerani*). *Tkz.* Değersiz, saçma, boş: *Pestenkerani sözler, işler.*

PESTEREK a. Kâğıtç. MÜHRE* TAHTASI' nın eşanlamlısı.

PESTİ a. (fars. *pest* ve *-i*'den *pesti*). *Esk.* Alçaklık, adilik.

PESTİL a. **1.** Yufka biçiminde kurutulmuş meyve ezmesi: *Kayısı pestili.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Pestil gibi,* hareket edemeyecek kadar güçsüz, bitkin ve yorgun düşmüş kimse için kullanılır. ‖ *Bir kimseyi pestile çevirmek,* bir kimseyi aşırı ölçüde yorup güçsüz düşürmek. ‖ *Pestili çıkmak,* çok yorulmak. ‖ *(Birinin) pestilini çıkarmak,* bir kimseyi iyice yormak ya da çok dövmek.

◆ sıf. Yorgun, güçsüz kimse için kullanılır. —Tüt. *Pestil tütün,* yaprak tütünler işlenirken fire olarak çıkan yaprak ve damar parçalarının hamur haline getirilip silindirden geçirilmesiyle elde edilen kâğıt biçiminde tütün.

—ANSİKL. Pestil dut, üzüm, erik, zerdali vb. meyvelerden yapılabilen, besin değeri yüksek bir yiyecektir. Pestil yapmak için meyve suyu pekmez toprağıyla ya da olduğu gibi kaynatılır ve kaynama sırasında içine % 5-10 oranında nişasta, buğday unu ya da her ikisinin karışımı katılır. Nişasta meyve suyunun çirişlenmesini ve jelatinleşmesini sağlar. İstenen koyuluk elde edilince karışım, bezler üzerine ince bir tabaka halinde yayılır ve güneşte kurumaya bırakılır. Birkaç gün güneşte kaldıktan sonra bezin altı ıslatılarak pestilin bezden ayrılması sağlanır.

Pekmez toprağı atılmadan yapılan erik, zerdali pestilleri daha kalın ve mayhoştur.

Pestil sade olarak, arasına çeşitli kuru yemişler konarak ya da hoşafı yapılarak yenir. Anadolu'nun birçok yöresinde yaygın bir yiyecektir.

PESTİLLEŞMEK gçz. f. Yorgun, güçsüz bir duruma gelmek.

PESTİSİT a. (ing. *pesticide*). Bitkilerin bakımı ve korunması için kullanılan kimyasal ürün.

◆ sıf. Tarım bitkilerine zarar veren hayvansal ve bitkisel asalaklara karşı kullanılan kimyasal maddelere denir. (→ TARIM* KORUMA İLACI.)

—ANSİKL. "Tarım koruma ilaçları" olarak da adlandırılan pestisitler, *fungisitler, ensektisitler* ve *herbisitler* olmak üzere üç ana gruba ayrılır; fungisitler mantarlarla, ensektisitler zararlı böceklerle, herbisitler zararlı otlarla (yabancı ot) mücadelede kullanılır.

XIX. yy.'ın sonundan itibaren bağlarda görülen mildiyu hastalığına karşı Bordeaux bulamacından (göztaşı) yararlanılmasına karşın, özellikle İkinci Dünya savaşı'ndan sonra aynı amaçla çok sayıda sentetik ürün hazırlanarak kullanılmaya başlandı. Pestisitlerin ileri ülkelerdeki tüketimi etkin madde oranı bakımından ton olarak kısa süre içinde büyük bir artış gösterdi. Bu yaygın kullanımın doğal çevre ve insan sağlığı bakımından yaratacağı olumsuz sonuçlar, önceden farkına varılamadığı için denetlenmemiş, ancak DDT' nin zehirleyici etkilerinin kanıtlandığı 70'li yıllardan sonra bu tür maddelerin kullanımı ve satışı, kimi kurallara bağlanmıştır. Bu moleküllerin doğada uzun süre kalabilmesi, seçiciliklerinin olmaması ve besin zincirleri boyunca birikme yetenekleri yüzünden, kimi bölgelerde yararlı türlerin yok olmasına, ekosistemlerdeki dengenin bozulmasına ve bu tür ürünlere karşı direnç gösteren yeni soyların türemesine yol açmıştır.

Öte yandan uzun zamandan beri herbisitlerin kullanıldığı tarımsal alanlarda bu ilaçlara karşı dirençli zararlı otların hızla çoğaldığı dikkati çekmektedir. Bu maddelerin besinlere ve yeraltı sularına bulaşması, özellikle organoklorlu ürünler gibi kimi pestisitlerin teratojen ve kanser yapıcı etkilerinin ortaya konmasından sonra insan sağlığı açısından göz ardı edilemez bir tehlike oluşturduğu saptanmıştır. Bu tür ciddi sakıncaları ortadan kaldırmak için araştırmacılar, daha seçici, özellikle biyolojik olarak hızla parçalanabilen yeni pestisitler üzerinde çalışmaktadır. Biyolojik mücadele tekniklerinin gelişmesi, pestisit kullanımını geniş ölçüde sınırlayacaktır.

PESÜS a. (fars. *pih,* yağ ve *sūz,* yakan; *pih-sūz*'dan). İçinde yağ yakılan toprak kandil.

PESZİNDE sıf. ve a. (fars. *pest* ve *zinde*'den *pest-zinde*). *Esk.* Artakalan, artakalan şey (fr. *survivance, survivant* karşılığında kullanılmıştır.): *"Ve daha safil nevilerden pes-zinde olarak kalmış"* (F. Köprülü).

PEŞ a. (fars. *pes*'ten). **1.** Arka: *Birinin peşine takılmak, peşinden gitmek.* **—2.** *Peş peşe,* arka arkaya, ara vermeden: *Peş peşe film çevirmek.* ‖ *Peşi sıra,* arkası sıra, ardından. ‖ *Bir kimsenin peşinde (olmak),* onu arıyor, ondan bir şey istiyor (olmak). ‖ *Bir şeyin, bir işin peşinde,* istenilen, sürekli olarak izlenilen şeyi, işi belirtir: *O şimdi para peşinde.* ‖ *Bir kimsenin peşinde dolaşmak, gezmek,* amacına ulaşmak için o kimseyi izlemek, onu bir şeye razı etmeye çalışmak: *Şimdi de tapuyu alabilmek için adamın peşinde dolaşıyor.* ‖ *(Bir kimsenin) peşinde, peşinden gitmek,* bir kimseyi izlemek; bir kimsenin görüş ve düşüncelerini benimseyerek onun izinden gitmek. ‖ *(Bir şeyin) peşinde,* peşinden koşmak, bir şeyi elde etmek için uğraşmak. ‖ *(Bir kimsenin) peşinden koşmak,* bir kimseyi bir şeye razı etmeye çalışmak; onunla bir gönül ilişkisine girmek istemek. ‖ *(Bir kimseyi, bir grubu) peşinden sürüklemek,* bir kimseden söz ederken, bir başkasını, bir grubu etkileyerek arkasından gelmesini sağlamak. ‖ *(Bir kimsenin) peşinden yürümek,* bir kimseyi izlemek; bir işi ya da isteği gerçekleştirmek için sürekli olarak çaba göstermek. ‖ *Bir kimsenin peşine takılmak,* her gittiği yerde izlemek, takip etmek: *Peşime üç adam takıldı, çok korktum.* ‖ *Peşini bırakmak,* bir kimseyi, bir işi izlemekten, o kimseden, o işten vazgeçmek.

—Sey. oy. *Peş tahtası,* türk gölge oyununda, gerginin arkasına çepeçevre iplerle tutturulmuş, üzerinde sıra sıra delikler bulunan rafa verilen ad. (Bu rafa gergiyi ve figürleri aydınlatacak olan mum, çıra vb. konur. Üzerindeki deliklere *hayal* ağacı* denilen çatal sopalar geçirilir. Perdeye birden çok görüntü yansıtılacağından, hareketsiz duracak olan figürlerin ucundaki sopa, peş tahtasına geçirilmiş hayal ağacının çatalı içine yerleştirilir.) [*Destgâh* da denir.]

PEŞ a. (fars. *piş*'ten). *Esk.* Osmanlı giysilerinde etek kesimini genişletmek amacıyla yanlara eklenen üçgen biçiminde kumaş parçası.
—Denizc. Herhangi bir yelkenin kavisli olarak kesilmiş yaprağı.
—El sant. → KOL.
—Mim. Mukarnaslarda badem*i oluşturan üçgen yüzeyler.

PEŞAVER, Pakistan'da kent, Kuzeybatı sınırı ilinin merkezi; 2 000 000 nüf. (1989). Üniversite. Sehr-i Behlül ve Taht-ı Bahi'den gelme, Gandhra sanatının göz kamaştırıcı koleksiyonunu kapsayan müze. Hindu tapınağı haline dönüştürülen buddha manastırı. Moğol Mehabet Han'ın yaptırdığı cami (1630). Yakınında, II. yy.'dan kalma çok büyük bir stupa'nın yıkıntıları. Peşaver, Hayber geçidiyle Afganistan yoluna egemen, stratejik bir yerdir. Ticaret ve el sanatları merkezi. —Yakınında, afgan mülteci kampı.
—Tar. Strabon, Arrhianos ve Ptolemaios'ta, buddhist[i] Gandhara devletinin başkenti olarak geçer. Şehir ve içinde bulunduğu bölgede o dönemden kalma çok sayıda stupa ile Yunan-Buddha karışımı bir üslupla işlenmiş taştan sanat yapıtları günümüze kadar gelmiştir. Bir ara Hint-Türk devletinin egemenliği altına giren şehir, bu devletin çökmesi üzerine afgan hükümdarı Ahmet Şah Durrani'nin (1747-1773) eline geçti. Afgan devleti zayıflayınca, Pencab Sihleri burasını aldılar. Nihayet İngilizler 1849'da Afganistan'la yaptıkları bir savaş sonunda Peşaver'i ele geçirdiler. Şehir, 1901'de kurulan Kuzey-batı sınır eyaletinin başkenti oldu. Hayber geçidine 20 km uzaklıkta bulunan *Peşaver,* 1925'te Hayber demiryolunun açılması ile bir kat daha önem kazandı. Her gece kapanan on altı kapısı bulunan şehirde, Timurlular döneminden kalma cami, kale ve gezi yerleri vardır. Aynı zamanda önemli bir alışveriş merkezi olan Peşaver, özellikle Kıssahani adı verilen pazarı ile ün kazanmıştır.

PEŞBLEND → PEHBLENDE.

PEŞE ya da **PEŞŞE** a. (fars. *peşe, peşşe*). *Esk.* **1.** Sivrisinek. **—2.** *Peşe-bend* ya da *peşşe-bend*, cibinlik. || *Peşe-gir* ya da *peşşe-gir,* sivrisinek avlayan, tutan; aylak.

PEŞENCE → LİKA.

PEŞENG, iran ulusal destanında Menuçihr'in babası, Feridun'un kızı Mahaferid'in kocası, Feridun'un kardeşinin oğlu, Turan ülkesi hükümdarı Zadşam'ın oğlu, Feridun'un torunu ve Efrasyab'ın babası olarak gözükür.

PEŞENK a. (fars. *pişâheng*, ileri karakol'dan). *Esk.* **1.** Bir hayvan sürüsünün başı. **—2.** Yol gösteren kimse, bir kabile ya da kervana kılavuzluk eden kimse.

PEŞİMAN sıf. (fars. *peşimân*). *Esk.* Pişman, pişman olmuş: *"Gelir hem bezme tenhâ hem peşîmân gösterir kendin"* (Nedim, XVIII. yy.). *"Gül mevsiminde tevbe-i meyden benim gibi / Zannım budur ki sen de peşîmânsın ey gönül"* (Nedim, XVIII. yy.).

PEŞİN sıf. (fars. *pişin*). **1.** Satın alma anında derhal ve tümü ödenen para için kullanılır: *Peşin parayla alışveriş etmek. Satışlarımız peşindir.* **—2.** İşi yapmadan önce verilen ücret, aylık için kullanılır: *Peşin parayla çalışmak.* **—3.** *Peşin cevap,* sonradan söylenecek bir sözü daha baştan söylemek. || *Peşin hüküm,* önyargı. || *Peşin pazarlık,* geleceğe dönük şeyler üzerinde önceden konuşarak anlaşmaya varma.
◆ be. **1.** Satın alırken tüm karşılığını nakit ya da çekle ödeyerek: *Bir malı peşin almak.* **—2.** İşi yapmadan, tamamlamadan: *Ücretini peşin almak.* **—3.** Önceden, peşinen: *Peşin söyleyeyim, bu hata bir kez daha bağışlanamaz.* **—4.** Ederini önceden vermek koşuluyla: *Kiranın bir yıllığını peşin istiyorlar.* **—5.** *Peşin peşin,* peşin olarak: *Peşin peşin söyleyeyim ki ben orada kalamam.*

PEŞİNAT a. (fars. *pişin*'den osm. *peşinât*). Önceden, peşin olarak verilen para: *Ev için ne kadar peşinat ödediniz?*

PEŞİNATSIZ sıf. Peşinat almadan: *Peşinatsız vadeli satışlar. Bugünlerde peşinatsız ev bulmak çok zor.*

PEŞİNCİ sıf. ve a. Bir malı peşin parayla alan ya da satan kımse için kullanılır.

PEŞİNEN be. (fars. *pişin*'den *peşinen*). Peşin olarak, en baştan, önceden: *Her şartınızı peşinen kabul ediyorum.*

Peşitto ya da **Peşitta** (*basit* anlamına gelen aramca sözc.), süryanice Kutsal Kitap çevirilerinin en eskisi. En eski bölümü II. yy. sonu ya da III. yy. başına uzanır. Bugünkü biçimiyle V. yy.'da tamamlandı.

PEŞİZ ya da **PEŞİZE** a. (fars. *peşiz, peşize*). *Esk.* **1.** Akçe, mangır. **—2.** Katırboncuğu. **—3.** Balık pulu. **—4.** Peçiç oyunu.

PEŞKEŞ a. (fars. *piş*, ön ve *keş*, çeken'den *pişkeş*). **1.** *Esk.* Armağan. **—2.** *Peşkeş çekmek,* başkasının malını kendininmişçesine bir kimseye armağan olarak sunmak; yersiz ve uygunsuz bir amaçla verilmemesi gereken bir şeyi birine vermek: *Onu bana peşkeş çekerek kandıracağını mı sanıyorsun?*
—Tar. → PİŞKEŞ.

PEŞKİR a. (fars. *piş* ve *gir, piş-gir*). **1.** Yemek yerken kullanılan mendil biçimindeki bez; peçete. **—2.** El, yüz kurulamaya yarayan her türlü bez; havlu.
—Folk. *Peşkir atmak,* peşkiri, oturanların dizlerine gelecek biçimde sofra üzerine atmak. (Bir tür hüner gösterisi sayılır, sofraya hizmet edecek hizmetkârlardan iyi peşkir atanlar yeğlenirdi.)
—Kur. tar. *Peşkir ağası,* Osmanlı saraylarında havlu ve peşkirlere bakan görevli. (Has odada miftah ağasına bağlıydı. Bu görev 1833'te kaldırıldı.) || *Peşkir gulamı,* Osmanlılar'da saraylarda has odadaki görevlilerden biri. (*Peşkiri* adı da verilen bu görevli, padişah yemeğini bitirdikten sonra sofrayı kaldırıp altın sini ve kaşıkları yıkardı. Bu görev de 1833'te kaldırıldı.)
—Oy. *Peşkir çekmek* ya da *peşkir demek,* maça kızı oyununda, kâğıtlar dağıtıldıktan sonra o oyunda hiç el almayacağını söylemek. (Oyunculardan biri ya da birkaçı peşkir çekebilir. Oyuncu el almamayı gerçekleştirebilirse puanından 35 sayı [1 kafa] düşülür, aksi halde 35 ceza puanı alır.)
—ANSİKL. Peşkir, genellikle keten ipliğiyle el tezgâhlarında dokunur. Eni yaklaşık 50 cm, boyu 70-80 cm kadardır. Yer sofrasında oturanların dizlerine çepeçevre sermek üzere 2-2,5 m boyunda dokunanları da vardır. Genellikle iki ucu işli ve kendinden püsküllüdür. Bazılarının işlemesi dokuma sırasında yapılır, bazılarınınkiyse sonradan sırma, sim, ipek vb. ile işlenir. Peşkirin kendinden motifli olanları da vardır. Bunlara *tatar havlusu* denir. Peşkirler bugün genellikle üzerindeki değerli nakışlar ve dokuması nedeniyle antika birer süs eşyası olarak kullanılmaktadır.

PEŞKİRBAŞI a. Kur. tar. Osmanlı sarayındaki kiler koğuşunun on iki eskisinden birine verilen ad. (Padişahın yiyeceği ekmekleri saklamak, koğuşlarda suç işleyen oğlanları kiler kethüdasına teslim etmekle görevliydi. Bu görev 1833'te kaldırıldı.)

PEŞKİRCİ a. Peşkir dokuyan ve / ya da satan kimse.
—Kur. tar. Osmanlılar'da sarayda peşkirlerle ilgili işlere bakan görevli.

PEŞKUVAZ → KASNAK.

PEŞLENME a. Ger. day. ÇARPILMA'nın eşanlamlısı.

PEŞLİ sıf. Giy. **1.** Peşi olan giysi için kullanılır. **—2.** *Peşli entari,* üst kısmı bedene uygun, etek kısmı yan dikişlere üçgen biçimli peşler eklenerek genişletilmiş entari. (Peşler, yan dikişlere eklenerek eteğin bol ve dökümlü durması sağlanır.) || *Peşli kuka,* alt kısmı geniş kuka. || *Dört peşli,* eteğinin yan dikişlerine, ön ve arka ortasına peş eklenerek genişletilmiş giysi. (Üçgen parçalar biçiminde kesilen peşler, sivri kısımları üste, tabanı alta gelecek biçimde yerleştirilerek dikilir.)

PEŞM a. (fars. *peşm*). *Esk.* **1.** Yapağı, yün. **—2.** Keten helvası. **—3.** *Peşm-i devat,* mürekkep hokkasına konan lif.

PEŞMELBA a. (fr. *pêche;* şeftali ve öz. a. *Melba*'dan). → MELBA.

PEŞMERGE a. (fars. *piş*, ön ve *merg,* ölüm'den *peş-merge*). **1.** Öncü, savaşçı, fedai. **—2.** 1970'li yıllarda Irak'a karşı ayaklanan kürt partizanlara, sonra, 1992' de Kuzey Irak'ta kurulan Özerk Kürdistan yönetimi askerlerine verilen ad.

PEŞMİN ya da **PEŞMİNE** sıf. (fars. *peşmin, peşmine*). *Esk.* Yünden yapılmış: *"Şeb-i gamda giriban-çâk-ı hicrânım ki düşümde / Döner târ-ı ketane hırka-i peşmîne-i mehtâb"* (Namık Kemal, XIX. yy.).
◆ a. Yün ve kıldan dokunan bir kumaş. (Peşminenin iyi kalitelisi sadrazamlar, düşük kalitelisi de dervişler için sarık ya da hırka yapımında kullanılırdı.)

PEŞREV ya da **PİŞREV** a. (fars. *piş* ve *rev*'den *piş-rev*). Müz. Türk müziğinde enstrümantal bir form. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Ed. Türkülü halk hikâyelerinde türküler arasında okunan mani.
—Esk. sil. Ucu demir yerine kemikten yapılmış (soya) menzil oku. —Bir tür şarapnel. (Açıktaki kişiler üzerine yakın mesafeden atışlarda kullanılırdı.)
—Spor. Yağlı güreşlerin başlamasından hemen önce pehlivanların ellerini çırpıp kispetlerine vurarak, ritmik hareketlerle yürüyerek yaptıkları gösteriye verilen ad.
—ANSİKL. Klasik fasılda baş taksimle kâr ya da 1. beste arasında, günümüzdeyse faslın başında çalınan peşrev, *hane* denilen bölümlerle, her haneden sonra yinelenen ve *teslim* ya da *mülazime* denilen nakarattan oluşur. Peşrevlerin büyük çoğunluğu dört hanelidir. Üç ve beş haneli peşrevler de vardır. Birinci hane ve teslim, peşreve adını veren makamın tüm özelliklerini yansıtır. Öteki hanelerde, makam tizde ya da peste genişletilebileceği gibi, tümüyle farklı makamlara da geçilebilir. Ama hane sonlarının, teslime hazırlık olmak üzere, baştaki makama yaklaşmasına dikkat edilir. Kimi peşrevlerde, bağımsız bir teslim yoktur; ama, hiç olmazsa hanelerin son cümlesi aynıdır. Peşrevlerin ölçülmesinde en çok kullanılan usuller hafif, darbıfetih, berefşan, zencir, devrikebir, fahte, çenber ve muhammestir. Bunlar dışında, seyrek olarak frenkçin, devrirevan, lenk fahte, düyek, sofyan gibi usuller de kullanılmıştır. Bu formun en güzel örneklerini Tanburi Büyük Osman Bey (*Hicazkâr, Yegâh, Saba, Uşşak, Nihavent, Hüzzam, Nişabürek* peşrevler), Tanburi Cemil Bey (*Ferahfeza, Muhayyer, Neva, Mahur, Şedaraban, Kürdilihicazkâr* peşrevler) ve Refik Fersan (*Hicaz, Şedaraban, Sultaniyegâh, Acemaşiran, Nihavent* peşrevler) vermiştir. Birer peşrev bestecisi sayılmayan, ama repertuvara çok parlak peşrevler kazandıran besteciler de anılmalıdır: Benli Hasan Ağa (*Rast*), Kantemiroğlu (*Sazkâr*), Gazi Giray Han (*Mahur, Bayatiaraban, Acemaşiran, Hüzzam*), Zeki Mehmet Ağa (*Ferahnâk*), Tanburi Ali Efendi (*Suzidil*), İsmail Hakkı Bey (*Acemkürdi, Ferahfeza*), Numan Ağa (*Bestenigâr* ve *Şevkefza*), Dilhayat Kalfa (*Evcârâ*), Kemani Ali Ağa (*Şehnaz*), Kemani Tatyos Efendi (*Rast, Suzinâk*), Rauf Yekta (*Mahur*), Suphi Ezgi (*Gerdaniye*).

PEŞREVLENME a. Peşrevlenmek eylemi.

PEŞŞE → PEŞE.

PEŞTAHTA a. (fars. *piş-tahta*'dan). *Esk.* **1.** İşyerlerinde kucakta masa gibi kullanılan küçük sandık ya da çekmece. **—2.** Genellikle sarrafların üzerinde para saydıkları tahta: *"Her esir peştahtaya para sayılarak satın alınmaz"* (R. C. Ulunay).

Illustration belo.

8020 mareşal Pétain M. Baschet'nin pasteli

Larousse

Petar I Karayorgiyeviç Sırbistan kralı 28 haziran 1903'te *Petit Journal*'de yayımlanan bir resimden ayrıntı *Bibliothèque nationale, Paris*

PEŞTAMAL a. (fars. *dest* ve *māl*'dan *dest-māl*). **1.** Hamamda örtünmek için kullanılan uzun ve enli dokuma örtü. **—2.** Kimi zanaatlarda iş başındayken bele bağlanan dokuma örtü. **—3.** Kimi yörelerde başa örtülen dokuma örtü. **—4.** *Peştamal kuşanmak,* bir zanaatta usta olmak.

—Giy. *Dolay peştamal* ya da *dolaylık peştamal,* dış giyim olarak kullanılan ve iki parçadan oluşan peştamallarda, vücudun alt bölümüne sarılan parça. (Bazı yörelerde önlük olarak kullanılan peştamallara da bu ad verilir. Genellikle pamuk ipliğinden dokunur.) ‖ *Futa peştamal* → FUTA. ‖ *Hamam peştamalı,* hamamda, vücudun nemini almak için kullanılan, genellikle pamuk ipliğinden dokunmuş peştamal. (İpek ipliğinden dokunanları da vardı. Bunlar kurulandıktan sonra sarınmak için kullanılırdı.) ‖ *Makaslı peştamal,* üzerindeki makas biçimli desenler nedeniyle bazı futa* peştamallara verilen ad. *Taraklı peştamal* da denir. ‖ *Tahtalı peştamal,* üzerinde enlemesine renkli ve kalınca bantlar bulunan peştamala, bazı yörelerde verilen ad.

—Kur. tar. *Peştamal kuşanmak,* bir loncaya bağlı esnafın, kalfalıktan ustalık aşamasına geçerken, düzenlenen özel bir törenle ustalık simgesi olarak beline peştamal bağlanması. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Giy. Keten, ipek ya da pamuk ipliğinden dokunan dikdörtgen biçimli bir kumaş parçası olan peştamal, eski çağlardan bu yana bir örtünme ve giyim aracı olarak kullanılmıştır. Hamamda kurulanmak amacıyla, önlük ya da bir tür üst giyim olarak kullanılır. Hamam peştamalları suyu emmesi için pamuk ipliğinden dokunur. Genellikle çubuklu ya da karelidir ve dar kenarlarına kendi ipliğinden püskül yapılır. İpekten dokunan hamam peştamalları, kurulandıktan sonra sarınmak içindir. Eskiden bir tür gösteriş öğesi sayılan bu tür peştamallar günümüzde yerini daha işlevsel olan pamuklu peştamallara bırakmıştır. Bazı yörelerde, özellikle Karadeniz bölgesinde, peştamal kadınlara önlük işlevi görür. Geniş kenarından bele dolanan bu peştamalların renkleri yörelere göre farklılıklar gösterir. Çoğunluğu çubukludur ve çubuklarda kullanılan renklerden bunu takanın hangi yöreden olduğu anlaşılır. Anadolu'nun bazı yörelerinde peştamal bir dışarı giysisi olarak da kullanılır. Bu tür peştamallar iki parçalıdır ve birisi bele dolanır, öteki başa alınır. Yakın zamana değin, daha çok el tezgâhlarında dokunmasına karşın bugün fabrikalarda da peştamal üretilmektedir.

—Kur. tar. Fütüvvet örgütlerindeki "şet*" bağlama geleneği, fütüvvetin bir uzantısı olan loncalarda peştamal kuşanma biçimini aldı. Bir loncaya bağlı olan zanaat, çıraklık ve kalfalık dönemlerini başarıyla tamamladıktan sonra ustalığa geçerken bu tören yapılırdı. Törende, peştamal kuşanacak olanın ustası ve o zanaatın önde gelenleri kalfayı bir sınavdan geçirir, kalfa sınavı kazanırsa beline peştamal kuşatılır ve böylelikle kalfalıktan ustalık düzeyine geçmiş olurdu. Tören sırasında loncaya bağlı olanlar birlikte yemek yer, çeşitli eğlenceler düzenlerdi.

PEŞTAMALCI a. Eskiden, peştamal, havlu vb. dokuyan ve / ya da satan kimse.

PEŞTAMALLIK a. Eskiden işlek bir dükkânı kiralamak isteyenin o dükkânı işletene ödediği para; hava parası.

—Tic. Başkasına devredilen ya da kiralanan bir işyerinin yeri, ünü vb. özellikleri göz önünde tutularak açıktan ödenen para. (Eskiden sanatında ustalaşan kişilere, bu sanatın ustaları tarafından peştamal kuşatılır, bu kişilerin ayrı bir dükkân açmak istedikleri zaman tutacakları yerin özelliklerine göre ödedikleri paraya da peştamallık denirdi.)

PEŞTEMAL → PEŞTAMAL.

PET a. **1.** POLİETİLENTEREFTALAT'ın kısaltması. **—2.** *Pet şişe,* polietilenglikolteftalattan yapılan şişe. (→ POLYESTER.)

PETA, fr. *peta;* yun. *penta,* beş'in bozulmuş biçiminden, önüne geldiği birimi 10^{15} ≐ $(1\ 000)^5$ ile çarpan SI öneki (simgesi P).

PETAH-TİKVA, İsrail'de kent, Tel-Aviv-Yafa'nın D.-K.-D.'sunda, 1878'de Yarkon vadisinin güneyindeki sağlığa zararlı toprakları değerlendirmek için kurulmuş eski tarım kolonisi; 144 000 nüf. (1990). Sanayi (tarım makineleri, tekstil, sabun fabrikası, meyve konserveciliği) merkezi. —Yakınında, tarım işletmeleri (limon ve portakal bahçeleri).

PÉTAIN (Philippe), Fransa mareşali ve fransız devlet adamı (Cauchy-à-la-Tour 1856 - Port-Joinville, Yeu adası, 1951). 1878'de Saint-Cyr askeri okulu'ndan mezun oldu. Birinci Dünya savaşı'nın başında generalliğe yükseltildi, Marne savaşı'na katıldı, Artois'da (mayıs 1915), ardından Champagne'da (eylül 1915) yararlık gösterdi, sonra Verdun savaşı sırasındaki harekâtların (1916) komutasını üstlendi. Chemin des Dames bozgunundan sonra başkomutanlığa atanınca, Flandres'da (temmuz 1917) ve Malmaison'da (ekim) sınırlı hedeflere yönelik harekâtlar düzenleyerek birliklerin moralini düzeltmeyi başardı. 1918'de komutanlıktaki başarısı nedeniyle mareşalliğe yükseltildi.

İkinci Dünya savaşı öncesine kadar çeşitli idari görevlerde bulunduktan sonra, 1939'da Fransa'nın Franco nezdindeki büyükelçiliğine atandı. Almanlar karşısında alınan ılk yenilgilerden sonra hükümet başkanlığına getirildi (16 haziran 1940) ve Almanya ve İtalya'yla mütareke imzaladı (22 haziran). Meclis tarafından tam yetkili kılınan Pétain Devlet başkanı oldu (11 temmuz). Montoire'da Hitler ile karşılaştıktan sonra, bir yandan işbirliğine yönelik bir siyaset izlemeye başladı, bir yandan da içte hiyerarşiye ve otoriteye dayalı bir yönetim kurmaya yöneldi. Müttefikler'in Kuzey Afrika çıkarmasından (kasım 1942) ve tarafsız bölgenin işgalinden (11 kasım) sonra yönetim ve yargıyla ilgili yetkilerini Laval'e bırakmak zorunda kaldı (17 kasım). Almanlar tarafından Vichy'de tutuklandı (1944). 1945'te ölüme mahkûm edildiyse de, hemen ardından cezası Yeu adasında ömür boyu sürgüne çevrildi.

PETAL a. (fr. *pétale*). TAÇYAPRAK'ın eşanlamlısı.

PETALİNG JAYA, Kuala Lumpur'un (Malaysia) sanayi banliyösü. Kauçuk sanayisi. Bira fabrikası.

PETALİSMOS a. Esk. Yun. Siracusa'da uygulanan, oyların zeytin yaprakları üzerine yazıldığı bir ostrakismos biçimi. (Sanığın sürgünü 5 yıl sürmek zorundaydı.)

PETALİTE a. (fr. *pétalite*'ten). Miner. Monoklinik sistemde yer alan doğal lityum alüminosilikat.

PETALODİ a. (fr. *pétalodie*). Bot. Erkekorganların anormal olarak taçyaprağa (petal) dönüşmesi.

PETALOSTEMON a. Kuzey Amerika'da yetişen ve dalların ucunda ya da yaprakların karşısında başak halinde pembe, mor, firfiri ya da beyaz çiçekler açan tektüysü yapraklı otsu bitki. (Baklagiller familyası.)

PETALOT a. (fr. *pétalode;* yun. *petalodes,* yaprak biçiminde'den). Zool. Düzensiz denizkestanelerinde ambulakrum katının bölümlerinden her biri.

PETANGE, Lüksemburg'da (Esch-Alzette kantonu) komün, Esch-sur-Alzette'in K.-B.'sında; 12 100 nüf. Metalürji.

KARADAĞ

PETAR I PETROVİC NJEGOS (Njegos 1747'ye doğr. - Cetinje 1830), Karadağ piskopos-prensi (1782-1830). Amcası Sava'nın ardılıydı; Osmanlılar'a, ardından Fransızlar'a karşı Rusya ile bağlaştı ve 1797-1814 arasında Fransızlar'ı Kotor ağızlarından kovmaya çalıştıysa da, bu eski Venedik sömürgesini Avusturya'ya bırakmak zorunda kaldı (1814). İlk yazılı Karadağ yasasının yayımlanmasını sağlamıştır (1798).

PETAR II PETROVİĆ NJEGOŠ (Njegoš 1813-Cetinje 1851). Karadağ'ın son piskopos-prensi (1830-1851). Amcası Petar I'in yerine geçti; kabilelerin temsilcisi 12 üyeden oluşan ve hem yasama, hem de yargı gücünü elinde bulunduran bir Senato kurarak (1831) devlet örgütünü geliştirdi. Aydın bir hükümdar ve yetenekli bir şairdi. Okullar açtı, ülkesindeki ilk matbaayı ve jandarma örgütünü kurdu. İtalya ve Avusturya ile ilişkilerini iyi tutmakla birlikte, Rusya'nın da kışkırtmasıyla, Osmanlılar'a karşı düşmanca bir siyaset izledi.

SIRBİSTAN VE YUGOSLAVYA

PETAR I KARAYORGİYEVİÇ (Belgrad 1844 - *ay.y.* 1921), Sırbistan kralı (1903-1918), daha sonra Sırp, Hırvat ve Slovenler'in kralı (1918-1921). Prens Aleksandr'ın oğlu ve Karayorgi'nin torunuydu; babasını iktidardan uzaklaştıran devrim sonunda (1858) sürgün edildi; Cenevre ve Fransa'da yaşadı. Saint-Cyr askeri okulu'nu bitirdikten sonra fransız ordusu saflarında savaştı (1870-71); ardından, Bosna-Hersek'in Osmanlılar'a karşı giriştiği ayaklanma hareketine katıldı (1875), Karadağ prensi Nicolas'ın büyük kızı Zorka ile evlendi (1883). Kral Aleksandr Obrenovic'in öldürülmesinden (1903) sonra iktidara getirilen Petar I, parlamenter bir rejim kurdu ve ülkesini, Avusturya'nın etkisinden kurtarmak için Rusya'ya dayandı; Sırplar'ın birleştirilmesi politikasını yeniden benimsedi. Her iki Balkan savaşında sağladığı başarıdan sonra, Avusturya'nın istilasına karşı koymak zorunda kaldı (1914) ve iktidarı oğlu Aleksandr'a emanet etti. Sırplar'ın, Hırvatlar'ın ve Slovenler'in kralı ilan edilince (1918), Belgrad'a ağır hasta olarak döndü (1919) ve naipliği oğluna bıraktı.

PETAR II KARAYORGİYEVİÇ (Belgrad 1923 - Los Angeles 1970), Yugoslavya kralı (1934-1945). Aleksandr I'in oğluydu, prens Pavel'in naipliği altında hüküm sürdü. Naibin alman yanlısı siyasetine karşı düzenlenen 27 mart 1941 hükümet darbesiyle fiilen iktidarı eline geçirdiyse de, kısa süre sonra, Hitler'in istila ettiği (nisan) ülkesinden ayrıldı. Londra'ya sığındı, 29 kasım 1945'te cumhuriyet ilan edilen Yugoslavya'ya bir daha dönemedi ve ABD'ye yerleşti.

PETASOS a. (yun. *petasos*). Antik. Yunanlılar'ın kullandıkları geniş kenarlı şapka.

PETAURİSTA a. (lat. sözc.; yun. *petauristes,* ip cambazı'ndan). Orta ve Güney Asya'nın yüksek ormanlarında yaşayan dev bedenli uçarsincap cinsi. (Kedi büyüklüğünde, geniş patagyumlu, uzun ve gür kuyruklu hayvanlardır. 5 türü bilinir. Yerliler lezzetli eti için avlarlar. Sincapgiller familyası.)

PETAURİSTİNAE a. Avrasya'da yaşayan "uçar sincaplar" oymağının bilimsel adı. (35 türü vardır; patagyumları sayesinde süzülerek uçabilirler; türlerinin çoğu *Petaurillus* cinsi üyeleri gibi Endonezya-Malezya'da yaşayan küçük bedenli hayvanlardır. Hepsi de gecedir ve bitkilerle beslenir. Sincapgiller familyası.)

PETAURUS a. (yun. *petauron,* sırık'tan). Avustralya'da yaşayan uçan keseli cinsi. (Patagyumu ve uzun kuyruğu sayesinde ağaçtan ağaca süzülebilirler. *Petauridae* familyasının örnek tipi.)

PETAVRA → PADAVRA.

PETEK a. **1.** Toplum halinde yaşayan zarkanatlı böceklerin, yavru yetiştirmek ve bal depo etmek üzere hazırladıkları düzgün altıgen ağızlı yuvacıklar topluluğu. (Bal arılarında petekler balmumundan yapılır, kovanda yukardan aşağıya doğru sarkar ve peteğin her iki yüzünde petek gözleri [gümeç] bulunur; yaban arılarında petekler yoğrulmuş elyaftan yapılır, yatay durur ve yalnız bir yüzünde petek gözü bulunur.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Petek gözü,* arıların balmumundan yaptıkları peteği oluşturan küçük gözlerden her biri. (Eşanl. GÜMEÇ.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Suni petek,* her iki yüzüne petek gözlerinin altıgen tabanları kalıpla basılmış yaprak halinde petek taslağı. (Arılar çerçevelere takılan suni peteğin iki yüzünde bu taslaktan başlayarak kısa sürede petek gözlerini tamamlar; böylece balmumundan ve zamandan tasarruf sağlanır.)
—Böc bil. Böceklerde, petek gözlerdeki yüzeyciklerin her biri. (Petek gözlerde saydam tabaka çok sayıda peteğe ayrılır; böylece, her merceğin arkasında özel bir görüntü oluşur. Her görüntüyü bir retinula algılar. Petek ve retinula bir temel göz ya da yüzeycik oluşturur.)
—Havc. Aerodinamik bir havatünelinin girişine yerleştirilen ve kolektör içindeki hava türbülansını azaltmaya yarayan düzenek. (Genellikle çokgen bölmelerden oluşan peteğin etkisi ince metal ızgaralar yardımıyla artırılır.)
—İnş. *Baca peteği,* BACA* FENERİ'nin eşanlamlısı.
—Jeomorfol. Sert bir kayaçta oluşan santimetre boyutunda oyuk. (Bu tür oyuklar düzenli bir biçimdeyse, oluştukları çeperlere sünger görünümü verirler. Peteklenme bu ölçekte, tanelerin çözülmesinin ürünüdür.) || Hektometre ya da kilometre boyutunda oyuk. (Bu tür petek, kristalli temelde kolay ayrışan kayaçların yüzeylediği ya da fayların kesiştiği yerlerde farklı aşınma sonucu meydana gelen çanaklardır. Örneğin Kozak ve Orhaneli plütonları bu şekilde çevrelerine göre daha çok aşınarak çukurlaşmıştır.)
—Mim. Osmanlı minarelerinde, şerefeden külaha kadar olan bölüm. || Osmanlı mimarlığında bacaların külah bölümünün altında yer alan çıkıntılı parça.
—Tekst. *Bal peteği kumaş,* üzerinde petek gözünü andıran ortası çukur, eşkenar dörtgen biçimli desenler bulunan özel armürlü kumaş. (Bu tür kumaş daha çok pike, sofra örtüsü, peçete vb. yapımında kullanılır.)
—Terz. *Bal peteği* → BALPETEĞİ.
◆ sıf. Petek biçiminde olan.
—Böcbil. *Petek göz*→ GÖZ.
—Tekst. *Petek dokuma,* üzerinde dokumayla oluşturulmuş küçük petek motifleri bulunan, genellikle pamuklu dokuma.
—ANSİKL. Kovan petekleri pek çok sayıda petek gözünden oluşur (30 litrelik bir kovanda, peteklerin iki yüzünde yan yana dizili olmak üzere 65 000 kadar petek gözü bulunur).
Kesiti hep düzgün altıgen biçiminde olan petek gözleri, değişik bölgelerde yer yer bulunmak üzere iki ayrı büyüklükte olur:
1. *işçi arı petek gözleri,* 12-13 mm derinlikte, 5 mm genişliktedir; sayıca pek çok olan bu gözler işçi arı üretmeye (yumurta, larvalar ve nemfler) ve bal ve çiçektozu biriktirmeye yarar;
2. *erkek arı petek gözleri,* 15 mm derinlikte ve 6,5 mm genişliktedir; erkek arı üretmeye ve gerektiğinde bal ve çiçektozu depo etmeye yarar.
Bu iki tip petek gözü dışında arılar, genellikle petek boyunca çıkıntı yapan, dikey konumda, anaarı petek gözleri yaparlar (ana memeli petek); yüksük biçiminde sarkan bu gözlerin ortalama uzunluğu 2 cm ve çapı 8 mm'dir. Bu gözler ancak yeni bir anaarıya ihtiyaç olduğu zaman, yani anaarı oğul verme sırasında yeni oğulla gittiği ya da yaşlanarak yumurtlayamaz duruma geldiği zaman yapılır. Bu son durumda topluluk bir "kurtarma yetiştirmesi"ne başvurur, özel besin kullanarak, özel olarak yapılan bir petek gözünde bir işçi arı larvasını anaarı larvasına dönüştür. Yavru petek gözlerinin ağzı, yavruları beslemeye gerek kalmadığı anda, biraz bombeli bir kapakçıkla kapatılır. Bal petek gözleriyse, bal normal kıvamını bulunca biraz çökük ve çok ince bir kapakçıkla kapatılır.
Petek gözlerinin kesitleri düzgün altıgen biçimindedir, ama dipleri piramit biçiminde yer alan üç eşkenar dörtgen düzleminden oluşur. Üç düzlemin her biri, peteğin öteki yüzünde yan yana dizili üç gözün dibinin üçte birine denk düşer.
Normal konumda, yani dikey duran bir petekte petek gözleri yatay düzleme göre biraz eğiktir, böylece ağızlan diplerinden biraz yukarıda durur.
Arılar petekleri genellikle birbirine paralel yaparlar; kalınlıkları yaklaşık 3 cm'dir; biçim ve büyüklükleri bulundukları kovana göre değişir. Çerçeveli kovanlarda, petekler çerçevelerle sınırlıdır; bundan dolayı hem aynı biçimde, hem düzgün olurlar. Yumurta, larva ve nemf dolu olan petek gözleri genellikle kovanın orta kısmında bulunur. Bunlara "yavru peteği" denir. Yavru peteklerinin iki yanında ve üstünde bulunan petekler bal ve daha az miktarda çiçektozu biriktirmek için kullanılır. (Arıcı bal alacağı zaman bu bal peteklerini çıkarır, ama arılarına gelecek bal yapma mevsimine kadar yaşamlarını sürdürebilmeleri için yeteri kadar bal peteği bırakmaya da özen gösterir.)

PETEK GÜVESİ a. Arı kovanlarında peteklere delikler açarak zarar veren iki asalağın ortak adı.
—ANSİKL. Petek güvesi biri büyük, biri küçük iki kelebeğe denir (büyüğü *Galleria mellonella,* küçüğü *Achroia grisella*). En zararlısı büyük olanıdır. Zararı yapan da kelebeğin larvasıdır. Kelebekler geceleyin kovana girerek, dip tahtası üzerinde bulunan mum kırıntılarına ya da varsa boş gümeçlere yumurta bırakır. Bunlardan çıkan larvalar peteklerde tüneller, galeriler açar, ağ yaparlar. Bu sırada gümeçlerdeki arı larvaları sakatlanır. Zayıf kovanlarda arılar bunlarla başa çıkamaz, kovanı bırakıp kaçar. Kuvvetli kovanlarda arılar güvelerle savaşır, onları öldürür, dışarı atarlar. Petek güvesiyle mücadele için kovanları temiz ve kuvvetli tutmak gerekir. Ayrıca ilaçla da mücadele yapılabilir (paradiklor benzen, karbon disülfit, klorosol, metil bromit vb.).

PETEKGÖZ a. Böcbil. → PETEK GÖZ*.

PETEKLENME a. Jeomorfol. Peteklerin oluşumu.

PETEKLİ KURBAĞA a. Güney Amerika'da su içinde yaşayan kurbağa. (Bil. a. *Pipa pipa;* peteklikurbağagiller familyası; boyu 20 cm.)
—ANSİKL. Petekli kurbağaların erişkinleri yaşamları boyunca suda kalırlar. Başları üçgen ve yassı, arka ayakları geniş perdelidir. Dilleri yoktur, gözkapakları gelişmez. Dölleme sırasında erkek, yumurtaları dişinin sırtına yerleştirir; dişi, yumurtaları sırtındaki kapalı deri kesecikleri içinde olgunlaştırır ve bütün larva gelişmesi bu kesecikler içinde gerçekleşir. Petekli kurbağalar, Amerika'nın ekvator iklimli bölgelerindeki bataklıklarda yaşar ve böceklerle beslenirler.

PETEKLİKURBAĞAGİLLER a. Zool. Afrika ve Güney Amerika'da yaşayan amfibyumlar familyası. (Bütünüyle suda yaşayan üyelerinin dili ve gözkapakları yoktur. Akciğerleri yavaş yavaş gelişmektedir. Ayakları perdelidir. Bil. a. *Pipidae.*)

PETÉN, Guatemala'da yönetim bölgesi, ülkenin kuzey bölümünde; 35 854 km²; 227 481 nüf. (1989). Merkezi *Flores.* Yucatán yarımadasının güney bölümündeki bölgelerde yayılan Petén, kireçtaşlı alçak platolardan ve ovalardan oluşur; tropikal ormanlarla ya da savanlarla kaplıdır. Nüfus yoğunluğu km²'ye 6 kişidir. —*Büyük Petén gölü* ya da *Petén-Itzá,* yönetim bölgesinin orta kesiminde bulunur (100 km²).
—Arkeol. Bu bölge maya topraklarının orta kesiminde yer alır. Klasik maya uygarlığı (İ.S. 250-950) büyük bir olasılıkla Petén'deki tropikal ormanda ortaya çıktı. Bu dönemde gelişen Tikal*, Piedras Negras, Uaxactún*, Yaxchilán* gibi önemli kentler, hâlâ kısmen açıklanamamış nedenlerle X. yy.'da terk edildi. Klasiksonrası dönemin son evrelerinde (1250-1500) Petén'deki tek önemli merkez Tayasal, Chichén İtzá*'dan kovulan İtzá*lar tarafından kuruldu; İspanyollar, bu Petén sitesini ancak 1697'de alabildiler.

PETER ORSEOLO (1011-1046), Macaristan kralı (1038-1041 ve 1044-1046), **Alman** da denir. Evlenme yoluyla İstvan I'in yeğeni olan Peter Orseolo, İstvan I'den sonra taç giydi, fakat Sámuel Aba'nın yönettiği putperest ve alman düşmanlarının ayaklanması sonucu tahttan indirildi (1041). İmparator Heinrich III'ün desteğiyle tahtına kavuştuysa da, yerine Andras I'i getiren rakipleri tarafından gözleri kör edildi.

kovanda petek gözleri

Peter Pan *(Peter Pan, or the Boy who would not grow up),* J. M. Barrie'nin, çocuk edebiyatı klasiklerinden biri olan anlatısı. Sonraları oyun olarak yazılmıştır (1904). [Walt Disney tarafından, 1953'te çizgi filme uyarlandı.]

Peter Schlemihl *(Peter Schlemihls wundersame Geschichte),* Chamisso'nun öyküsü (1814). Peter Schlemihl, Fortunatus'un tükenmek bilmez para kesesine karşı gölgesini şeytana satmayı kabul eder. Ancak bu servetin, gölgesinin kaybının yerini tutmadığını görür, ruhuna karşı ona gölgesini geri verecek yeni bir anlaşmayı reddeder ve para kesesini atar. Bu olaydan sonra bir tür günahlarının bedelini ödeme yolculuğuna çıkar. Mutluluğu olmasa bile huzuru bulduğundan, yaşamının geri kalan kısmını doğa bilimleri öğrenimine adamaya karar verir. Peter Schlemihl alman romantizminin en güzel ve en garip anlatılarından biridir.

PETERBOROUGH, Büyük Britanya'da (Cambridgeshire) kent, Nene kıyısında; 115 000 nüf. Ahşap tavanlı, önemli roman üslubunda katedral (XII. yy.; cephesi [XIII. yy. başı] ve koroyeri [XV. yy. sonu] gotik üslubundadır); mezar anıtları. Müze. Elektrikli gereçler. Besin sanayileri.

PETERBOROUGH, Kanada'da (Ontario) kent, Otonabee ve Trent kanalı kıyısında; 61 000 nüf. Sanayi (un fabrikaları, elektrikli aygıtlar, denizcilik gereçleri, kereste sanayisi) merkezi.

PETERBOROUGH AND MONMOUTH *kontu* → MORDAUNT (Charles).

J.-P. Leloir

Oscar Peterson (1968'de)

Max Erlanger de Rosen

Marius Petipa

Peter Grimes, B. Britten'ın 3 perdelik operası. Librettosunu, G. Crabbe'ın *The Borough* (1810) adlı yapıtından yararlanarak Montagu Slater'ın yazdığı opera, ilk kez 1945'te Londra'da Sadler's Wells tiyatrosu'nda sahnelendi. Tenor Peter Pears için yazılmış olan bu büyük çaplı destan, denizciler dünyasını konu alır Bestecisine ilk başarıyı getiren opera, onun kesin olarak lirik yapıtlara yönelmesini sağladı.

PETERHEAD, Büyük Britanya'da liman kenti, İskoçya'nın kuzey-doğu kıyısında; 15 000 nüf. Balıkçılık. Termik santral. Forties yataklarından gelen boruhattının bitim yeri.

PETERHOF → PETRODVORETS.

PETERLEE, Büyük Britanya'da (Durham) kent, Durham'ın D.'sunda, Kuzey denizi yakınında; 23 000 nüf. 1948'de kurulan yeni bir kenttir.

PETERLİNGEN → PAYERNE.

Peterloo katliamı, 16 ağustos 1819'da, Manchester'da yapılan bir gösterinin polis tarafından kanlı bir şekilde bastırılmasına verilen ad. Grevdeki Lancashire pamuk işçileri, bir toplantı yapma kararı aldılar: polis birliği, göstericiler üstüne rasgele ateş açtı ve 400'den fazla işçiyi yaraladı. "Peterloo katliamı" bir simge halini aldı ve ingiliz işçilerinin grev hakkı ve sendikaların yasallaşması için verdikleri mücadelenin başlangıcı oldu. Sözkonusu haklar, Büyük Britanya'da 1824'te kabul edildi. "Peterloo" adı, olayın geçtiği yeri (Saint Peter's Field) hatırlatır ve aynı zamanda Waterloo'ya yapılan bir imayı belirtir.

PETERMANN (August), alman coğrafyacı ve haritacı (Bleicherode 1822 - Gotha 1878). Potsdam'da Berghaus'un öğrencisiydi, A. von Humboldt'un haritacısı oldu, Edinburgh ve Londra'da kaldığı sırada (1845-1854) yayımladığı haritalarla kendini tanıttı. 1854'te Gotha'da Justus Perthes coğrafya enstitüsü'ne girdi ve burada kendini *Atlas Stieler*'in yayımlanması işine verdi. 1855'te, Gotha'da, büyük coğrafya dergilerinden biri olan *Petermanns Mitteilungen*'i kurdu. Petermann, aynı zamanda, Afrika'da gerçekleştirilen birçok alman keşif seferiyle (örneğin Barth-Richardson seferi) Grönland'a yapılan ilk alman keşif seferinin düzenlenmesine öncülük etti.

Peters, 1800'de Leipzig'de kurulan müzik yayınevi. Önce "Müzik bürosu" adıyla tanındı. 1814'te firmayı satın alan Carl Friedrich *Peters* (Leipzig 1779-Sonnenstein 1827), ona kendi adını verdi. İlk yayınları arasında J. S. Bach'ın klavsen yapıtları, Haydn ve Mozart'ın oda müziği parçaları ve Spohr, Weber, Hummel gibi bestecilerin yapıtları vardı. Yöneticilerinden ikisi, 1860'ta işbaşına geçen Julius Friedländer ve 1863'te onun yerini alan Max Abraham (1831-1900), klasik yapıtların ucuz basımlarını yaparak firmanın ülke dışında da tanınmasına katkıda bulundular. Biri Londra'da (1938), öbürü New York'ta (1948) olmak üzere iki şube açan firma 1940'ta Litolff yayınları'nı kendininkilere kattı. 1950'den beri merkezi Frankfurt am Main'da olan ve kataloğuna Liszt, Grieg, Wagner, Brahms, Wolf, Mahler, R. Strauss gibi bestecilerin yapıtlarını da ekleyen firma, müzikoloji çalışmalarına dayanılarak düzeltilmiş notalar yayımlamada uzmanlaştı. 1971'de Belayev, 1974'te de Schwann yayınları'nı satın aldıktan sonra birçok çağdaş yapıt yayımladı.

PETERS (Carl), alman gezgin ve sömürgeci (Neuhaus an der Elbe 1856 - Woltorf, bugün Peine'e bağlı, 1918). Berlin'de Alman sömürgeleştirme derneği'ni kurduktan (1884) sonra Doğu Afrika'da üç gezi yaptı (1884, 1887 ve 1890-91) ve Alman Doğu Afrikası'nda ingiliz-alman sınırını saptamakla görevli komiserliklerden birine getirildi. 1899-1901 arasında Doğu Afrika'yı dolaştı.

PETERSBURG, ABD'de (Virginia) kent, Richmond'un G.'inde, James River ırmağının bir kolu kıyısında; 41 000 nüf. Irmak limanı ve tarım pazarı. Tütün imalat evleri. Kereste sanayisi.
—Ask. tar. Haziran 1864'te federal kuvvetler burada Güneyliler'e yenildilerse de, nisan 1865'te, Lee'nin teslim olmasına ve İç savaş'ın sona ermesine yol açan kanlı bir savaştan sonra kenti ele geçirdiler.

PETERSBURG → SEN-PETERSBURG.

Petersburg İmparatorluk (bugün *ulusal*) **porselen imalathanesi,** imparatoriçe Yelizaveta'nın girişimiyle 1744'e doğru kuruldu, 1758'e kadar Dimitriy Vinogradov tarafından yönetildi. Bu dönemden ancak birkaç küçük heykel ve enfiye kutusu kalmıştır. Çeşitli hükümdarların, daha sonra sovyet devletinin himayesinde sürekli faaliyet gösterdi. Kraliçe Yekaterina II'den başlayarak bu atölyelerde Meissen ve Sèvres porselenlerinden esinlenerek lüks takımlar imal edilmeye başlandı. XVIII. yy.'ın sonundaysa, konularını rus folklorundan alan küçük heykeller yapıldı. (Çok çeşitli markalar kullanılmıştır.)

Petersburg'un sonu (*Konets Sankt -Peterburga*), yönetmenliğini Vsevolod Pudovkin'in yaptığı sovyet filmi. 20'li yıllarda Sovyetler Birliği'nde gerçekleştirilen devrimci nitelikteki büyük filmlerden biri. İşçi olan dayısını ziyaret eden bir köylü genci, çarlık otoritesinin çöküşüne, iç savaşın korkunçluğuna ve Ekim devrimi'nin başarıya ulaşmasına tanık olur. Filmin, hızlı ve özenli bir kurgunun ürünü olan, hem gerçekçi hem de simgesel sahneleri, ideolojik bir kanıtlamanın öğeleri görünümündedir.

PETERSEN (Niels Matthias), danimarkalı tarihçi ve filolog (Sanderum, Odense yakınında, 1791-Kopenhag 1862). Kopenhag'da profesördü; İskandinavya'da yeradıbilim araştırmalarını başlattı ve *Det Danske, Norske og Svenske Sprogs Historie* (Danimarka, norveç ve isveç dilleri tarihi) [1829-30] ile *Danmarks Historie i Hedenold* (Putperestlik döneminde Danimarka tarihi) [1834-1837] adlı yapıtlar yayımladı. İzlanda sagalarını çevirdi ve Ibsen'i etkiledi.

PETERSEN (Nis), danimarkalı yazar (Vamdrup 1897- Laven 1943). Düzensiz bir yaşam sürdü ve kaygı dolu şiirler yazdı (*Nattens Pibere*, 1926); *Til en Dronning*, (1935). Başyapıtı, *Sandalmagernes Gade* (1931) adlı tarihsel romanıdır.

PETERSFELS mağarası, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde mağara, Engen yakınında. Madeleine kültürünün son dönemine ilişkin çeşitli tabakaları kapsar.

PETERSON (Oscar Emmanuel), kanadalı caz piyanocusu (Montréal 1925). En büyük cazcılara eşlik etti. Yapımcı Norman Granz ile anlaşarak 1949'dan itibaren sürekli olarak JATP konserlerine katıldı. 1952'de Ray Brown (bas) ve İrving Ashby (gitar) ile oluşturduğu ilk üçlüde, Ashby'nin yerini çok geçmeden Barney Kessel, 1953'te Herb Ellis, 1970'lerde de Joe Pass aldı. Parlak bir virtüoz olan Peterson, Nat King Cole, Erroll Garner ve Art Tatum'un üsluplarını birleştirerek değişken bir üslup geliştirdi. Başlıca plakları: *At Carnegie Hall* (1950), *Blues Etude* (1965), *Tracks Piano solo* (1970), *The Paris Concert* (1978).

PETERVARADİN → PETROVARADİN.

PETEŞİ a. (fr. *pétéchie;* ital. *petecchia*). **1.** Purpuraya özgü, nokta ya da mercimek biçiminde küçük deri kanaması. **—2.** *Peteşi humması*, başta riketsiya hastalıkları olmak üzere peteşi yapan çeşitli intani hastalıkları belirten eski terim.

PETGİR a. (fars. *petgir*). *Esk.* Kıl elek.

PETIR I (öl. 969), Bulgaristan çarı (927 -969). Babası Simeon I'in ardılıydı, Romanos I Lekapenos ile barış yaptı (927) ve torunu Maria'yı ona veren Romanos, kendisini çar olarak tanıdı. Hükümdarlık dönemi, bulgar gerilemesinin başlangıcına rastlar. Nikephoros II Phokas, onun otorite yoksunluğundan (sırp ayaklanması, bogomil sapkınlık) yararlanarak, Kiev prensi Svyatoslav'ın yardımıyla Bulgar devletine saldırdıysa da, bazı bulgar soyluları tarafından gizlice desteklenen prensin başarılarından kaygılanarak, Petır I ile barış yaptı. Çok geçmeden de Petır I öldü.

PETIR II ASEN (öl. 1197), Bulgaristan kralı (1196-1197). Bulgaristan'ın bağımsızlığı için, kardeşi İvan I'e yardım etti ve onun ölümünden sonra tahta geçti, fakat ertesi yıl öldürüldü.

PETİDİN a. (fr. *péthidine*). 1939'da bulunan tamamen sentetik ilk morfin türevi. (İstenmeyen etkileri morfininkine benzerse de, petidinin ağrı kesici etkisi daha kısa süreli ve daha az güçlüdür. O da yasal olarak uyuşturucu madde sayılır.)

PETİNZADE (Mehmet Atıf), **Patinaki** de denir, türk tarihçi (Hanya, Girit, 1831 -*ay. y.* 1908). Hanya İstinaf mahkemesi ve Muhaceret komisyonu başkanlıklarında bulundu. Girit isyanı sırasında adadaki türk halkın temsilcisi olarak İstanbul'a gönderildi. Genel dünya tarihi niteliğindeki *Hülasat üt-tevarih* adlı kitabı yayımlandı (2 c, 1872). Ayrıca, Hanya'da çıkan *İntibah* gazetesinde de *Üss ül-esas hükm ül -hüküme* adlı yapıtı tefrika edildi.

PÉTION (Anne Alexandre SABES, — denir), haitili devlet adamı (Port-au-Prince 1770 -*ay. y.* 1818). Toussaint-Louverture'ün başlattığı ayaklanmaya katıldı (1791), sonra onunla anlaşamayarak Fransa'ya sığındı (1801-02). 1806'da Dessalines'in iktidardan uzaklaştırılmasında rol oynadı ve 1807'de adanın güneyinde cumhuriyet ilan etti. Buna karşılık Christophe da adanın kuzeyini elinde bulunduruyordu. 1807'den ölümüne kadar Cumhurbaşkanlığı görevini sürdürdü.

PÉTION DE VİLLENEUVE (Jérôme), fransız siyaset adamı (Chartres 1756 -Saint-Émilion 1794). Konvansiyon başkanlığına (20 eylül 1792), birinci Halk kurtuluş komitesi üyeliğine getirildi. Girondinler'i destekledi ve 2 haziran 1793'te Montagnardlar'ın darbesiyle Konvansiyon'dan kovuldu. Buzot ve Barbaroux ile birlikte, Normandiya'yı ayaklandırmaya giriştiyse de, Vernon yenilgisinden sonra Bordeaux bölgesine kaçtı ve burada sıkıştırılınca intihar etti. Anıları *(Mémoires)* 1866'da yayımlandı.

PETİPA (Marius), fransız dansçı, koreograf ve bale yöneticisi (Marsilya 1818 - Petersburg 1910). Joseph Lucien Petipa'nın kardeşi. Babası Jean Petipa'nın sınıfında dans ve müzik öğrenimine başladı. Daha sonra Auguste Vestris'ten de ders aldı. Bordeaux operası'nda ve Madrid Krallık tiyatrosu'nda dans etti; davet üzerine 1847'de Petersburg'a gitti ve yaşamının sonuna değin orada kaldı. 1858'de Çarlık dans okulu'nda öğretmenliğe getirildi, ertesi yıl, Jules Perrot'nun ardından, Çarlık tiyatrosu'nda bale yöneticiliğine de atandı. İlk büyük başarıyı, Th. Gautier'nin *le Roman de la momie* adlı yapıtından yararlanarak düzenlediği *Firavunun kızı* ile kazandı (1862). 1869'da Çarlık tiyatrosu'nun dans ve sahne okulunu tümüyle denetimi altına aldı, burada fransız balesini benimsetti.

Erkek dansına yeniden rağbet kazandıran Marius Petipa, artık yalnızca bir taşıyıcı olmayan erkek dansçı için sololar düzenledi; dansçı çiftini ön plana çıkardı. Çiftler için, eşlerden her birinin teknik olanaklarını değerlendiren çeşitlemeler ve pas de deux'ler yazdı. Petipa ile, saf dans ve ustalık gösterileri öne çıktı ve mim göl-

gede kaldı. Ülkeye gelen yabancı yıldızların etkisini slav ruhuyla bağdaştırmayı başardı. Daha sonra rus dans okulu da, bu temel üzerinde biçimlendi.

Petipa'nın Çaykovskiy ile işbirliğinden bir başyapıt doğdu: *Uyuyan güzel* (1890). *Fındıkkıran*'ı tasarladığında hastaydı, asistanı Lev İvanoviç İvanov'un koregrafiyi tamamlamasına (1892) izin verdi. İvanov ile düzenlediği *Kuğu gölü* eksiksiz olarak ilk kez 1895'te sahnelendi. Bu arada Petipa, İvanov ve Cecchetti ile birlikte *Külkedisi*' nin koregrafisini yaptı (1893). Besteci Glazunov'un müziği üzerine *Raymonda*'yı (1898), J. Schenk'in müziği üzerine *Mavi sakal*'ı (1896) ve Riccardo Drigo'nun müziği üzerine de *Arlecchino'nun milyonları*'nı (1900) düzenledi. 1906'da anılarını yayımladı.

PETİT (Alexis Thérèse), fransız fizikçi (Vesoul 1791-Paris 1820). 1818'den 1820' ye dek Petit ve Dulong, cıvanın mutlak genleşmesini belirlemek üzere bir yöntem tasarladılar. Aynı dönemde katıların özgül ısılarını ölçtüler ve kendi adlarını taşıyan ünlü yasayı açıkladılar. (→ DULONG VE PETİT YASASI.)

PETİT (Roland), fransız dansçı ve koregraf (Villemomble 1924). Paris operası'nın dans okulunu bitirdikten sonra bir süre önemsiz rollerde sahneye çıktı. 1941'de Janine Charrat ile tanıştı ve birçok gösteride onunla dans etti. İlk koregrafisini (bir solo olan *le Saut du tremplin*) kendisi yorumladı (1942). 1948'de Paris balesi'ni kurdu, bu topluluk için *les Demoiselles de la nuit* (1948), *l'Œuf à la coque* ve *Carmen* (1949) gibi baleleri düzenledi. 1965'te Paris operası'na döndü ve *Notre -Dame de Paris*'nin prömiyerinde dans etti. Bu topluluk için 1968'de Olivier Messiaen' ın müziği üzerine *Turangalîla*'yı hazırladı. 1969'da Schönberg'in *Pelléas et Mélisande*'ını düzenledi ve Ottawa'da *Kraanerg*'i (müz.: Xenakis) sundu. 1969-1975 arasında, karısı Zizi Jeanmaire ile Casino de Paris'yi yönetti. Proust'un *Geçmiş zaman peşinde*'sinden esinlenerek *les İntermittences du cœur*'ü koregrafiledi (1974). Daha sonra Bizet'nin müziği üzerine *l'Arlésienne*'i düzenledi. *Fantastik senfoni* üzerine koregrafilediği pas de deux'den (1975) sonra bir *Coppélia* versiyonu ile *Septentrion* ve *Nana*'yı (1976) sundu. Son yapıtları: *Fascinating Rhythm* (1977), *la Chauve -souris* (1979), *le Fantôme de l'Opéra* (1980), *les Amours de Franz* (1981).

PETİTE-TERRE adaları, Antiller'de küçük takımada, bağımlı olduğu Guadeloupe'un D.'sunda.

PETİT-GOÂVE, Haiti Cumhuriyeti'nde (Batı yönetim bölgesi) liman kenti, Gonâve kanalı kıyısında; 5 500 nüf. Kahve ve kakao dışsatımı.

PETİTJEAN → SİDİ-KASIM.

PETİTPİERRE (Max), isviçreli devlet adamı (Neuchâtel 1899). Neuchâtel milletvekili (1937), Devletler konseyi üyesi (1942) ve federal danışman oldu. San Francisco konferansı delegesi ve üç kez konfederasyon başkanı seçildi (1950, 1955, 1960).

PETİT-SUİSSE a. (fr. *petit-suisse*). Bol kremalı inek sütünden yapılan 30 g'lık küçük silindir biçiminde ve hamur kıvamında peynir.

Petition of Right, "haklar dilekçesi" anlamına gelen ve İngiliz parlamentosu' nun her iki meclisi (Lordlar ve Avam kamaraları) tarafından 1628'de kral Charles I'e sunulan metin. Burada yasal yönetimin işleyişiyle ilgili çeşitli yasalar, özellikle de Parlamento'ya, Avam kamarası'na vergi koyma konusunda yetki tekeli tanıyan yasalar hatırlatılıyordu. Ayrıca keyfi vergileme, yasadışı hapse atma, sıkıyönetim yetkisini aşırı ölçüde kullanma gibi, yasalara aykırı düşen uygulamalara da karşı çıkılıyordu. 1628 haziranında kral bu metni onaylayarak ona yasa (statü) gücü kazandırdı. Böylece XV. yy.'ın sonundan beri ilk kez olarak ingiliz monarşisinin yetkileri anayasal bir sınırlamaya bağlanmış oluyordu.

PETKA a. *Arg.* **1.** Kıç, geri. **—2.** *Petkası sıkmak,* kendine güvenmek.

Petkim (Petrokimya aş), tüzelkişiliği olan, çalışmalarında özerk ve sorumluluğu sermayesi ile sınırlı bir iktisadi devlet teşekkülü. Petrokimya ve lastik sanayisini ilgilendiren konularda kuruculuk ve işletmecilik yapmak, üretim, satış, dışalım ve dışsatım politikalarını saptamak ve bu çalışmaları verimlilik ve kârlılık ilkelerine göre yürütmek amacıyla TPAO tarafından kuruldu (1965). Merkezi Ankara'dadır. 250 milyon TL olan kuruluş sermayesinin % 55'i TPAO, % 25'i Emekli sandığı ve % 20' si OYAK tarafından karşılandı. 1970'te, Yarımca petrokimya kompleksi'nin yapımı tamamlanarak etilen, polietien, klor alkali, VCM, PVC birimleri üretime geçti. Tesise, 1972'de DDB (dodesilbenzen), 1973'te ek etilen ve polietilen, 1974'te karbon siyahı, 1975'te ek klor alkali, polistiren ve stiren, 1976'da da ek VCM ve PVC birimleri eklendi. 1977'de, sermayesinin tümü Petkim'e ait olan ve SBR ile CBR kauçukları üreten Petkim kauçuk aş ana şirketle birleşti. Yarımca tesislerindeki üretimin petrokimya ürünlerine olan iç talebi karşılayamaması üzerine, İzmir'de, Aliağa* petrokimya kompleksi'nin yapımına başlandı (1974). 1 828 000 ton petrol türevleri üretebilecek kapasiteyle kurulan tesis 1987'de işletmeye açıldı.

Petkim, 1986'da yürürlüğe giren "Kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi hakkındaki kanun"a dayanılarak özelleştirme kapsamına alındı. Petkim'in özelleştirilmesi Bakanlar kurulu'nca 11 eylül 1987 tarih ve 87/12184 sayılı kararla hükme bağlandı. Bu arada, Petkim'e bağlı olan Aliağa ve Yarımca petrokimya müesseseleri birbirinden tümüyle ayrılarak ALPET (Aliağa petrokimya san. ve tic. aş) ve YARPET (Yarımca petrokimya san. ve tic. aş) adlarını aldılar.

Petkim-İş (Türkiye Petrol ve kimya sanayii işçileri sendikası) [DİSK]. 1965'te, petrol işkolunda çok sayıda işyerini kapsayan birçok sendikanın birleşmesiyle kuruldu. 1975'e kadar bağımsız olarak etkinlik gösterdi, sonra DİSK'e katıldı. 1976'da DİSK üyesi Kimya-İş ve hemen ardından Atom-İş sendikaları kendilerini feshederek Petkim-İş'e katıldılar. 1980' den sonra DİSK'le birlikte yargılanan sendika, 1991'de DİSK hakkındaki kapatma kararının kaldırılması ve yöneticilerinin beraat etmesi sonucu, diğer sendikalar gibi tekrar faaliyete geçmiştir.

PETKO PAŞA → MARİNOV (Petko).

PETKOV (Dimitır), bulgar siyaset adamı (1858 - Sofya 1907). 1884'te Ulusal-liberal parti'nin başkanı, 1903'te Başbakan oldu, Rusya ile iyi geçinme politikası izledi, şubat 1907'de bir deli tarafından öldürüldü. — Oğlu NİKOLA DİMİTROV (1889 - Sofya 1947), 1936'da Çiftçi partisi'nden milletvekili oldu, Boris III'ün siyasetine karşı mücadele etti, alman işgali sırasında tutuklandı (1941), ama kaçtı. Çiftçi birliği partisi başkanı, Vatan cephesi hükümetinde Başbakan yardımcısı (1944) oldu, Moskova'da SSCB ile mütareke görüşmelerini yürüttü, komünistlerle anlaşmazlığa düştü, görevinden çekildi (ağustos 1945), daha sonra idam edildi.

PETLİYURA (Simon Vasiliyeviç), ukraynalı siyaset adamı (Poltava 1879-Paris 1926). Ulusal ukrayna hareketinin militanıydı; "Ukrayna Halk Cumhuriyeti"ni ilan eden (kasım 1917) Rada tarafından kurulmuş "genel sekreterlik"in Askeri işler sekreteri oldu. 1918 kasımında kurulan Ukrayna direktuvarı'nın üyesi, 1919 şubatında başkanı oldu, başkomutanlık görevini de bırakmadı. 1919 nisanında birliklerini bozguna uğrattığı bolşeviklere karşı ve 1919 ekiminde yenildiği Denikin'in beyaz ordusuna karşı aynı zamanda savaşan Petliyura, Polonya ile bir ittifak imzaladı. Polonya'nın Kiev'i işgali sırasında (mayıs -haziran 1920) ayrılıkçı son ukrayna hükümetini kurdu; daha sonra yurtdışına kaçtı. Paris'te, sivil savaş sırasında Ukrayna'da yapılan yahudi katliamlarının öcünü almak isteyen bir yahudi tarafından öldürüldü.

PETNİ a. *Yörs.* Ahırda tekne ya da oluk biçiminde yapılmış hayvan yemliği; hayvanların su içtikleri taş ya da ağaç tekne; yalak.

PETNİSSOS ya da **PİTNİSSOS.** Tar. coğ. Anadolu'nun Galatia bölgesinde kent, Strabon'un aktardığına göre Tatta (Tuz) gölünün K.-B.'sındaydı. Pessinus başpiskoposluğuna bağlı bir piskoposluk merkeziydi.

PETOBROGE. Tar. coğ. Anadolu'nun Galatia bölgesinde kent, Lagania* yakınlarındaydı. Yeri kesin değildir.

PETOSİRİS, yüksek rütbeli taşra görevlisi ve Hermopolis'te tanrı Thot'un başrahibi; ikinci pers egemenliği döneminde yaşadı (İ.Ö. IV. yy.). Mezarı (1920'de kum altından çıkarıldı) Hermopolis'in güneyinde, Tuna el-Cebel adlı bugünkü köyün karşısındadır Mezarın üzerindeki yazıtlar, istilacının neden olduğu zor durumu anlatır. Dara III'ün İssos'taki yenilgisinden sonra Petosiris, bütün Mısırlılar gibi, Büyük İskender'i bir kurtarıcı olarak karşıladı; özellikle, Persler'in Hermopolis tapınağı'nda neden oldukları zararları onarttı. Ancak, mezardaki yazıtlar daha çok bilgelik metinleri *(Petosiris'in öğretileri)* aracılığıyla bilinir (bu metinler kimi zaman, Kutsal Kitap metinlerini hatırlatır). Mezarı süsleyen kabartmalarda, mısır sanatındaki alışılagelmiş öğelere, belli bir yunan estetik anlayışını katma kaygısı görülür.

PETŐFİ (Sándor), macar şair (Kiskőrös 1823 - Segesvár, bugün Sighişoara, 1849). Aktör, çevirmen, haftalık bir derginin yazı işleri müdürü ve asker olarak yıllarca gezip dolaştıktan sonra, 1844'te, onu üne kavuşturan ve kahramanlıkla gülünçlüğün iç içe geçtiği *A helység kalapacsa* adlı şiirinin yer aldığı ilk şiir kitabını yayımladı. Romantik masala örnek olan, popüler epik şiiri *János vitéz* (1845) ve diğer şiir kitapları ününü pekiştirdi; doruk noktasına *Felhők*'de (1846) ulaşan kötümser bir dönemin ardından, Petőfi ölümsüz aşk şiirleri ve olağanüstü siyasal şiirler kaleme aldı (*Szeptember végén,* vb.). 15 mart 1848' de, Ulusal müze'nin merdivenlerinde *Talpra, magyar!* adlı şiirini okuyarak Habsburglar'a karşı macar devrimini başlattı. Milletvekili seçimlerinde aday gösterildiyse de seçilemedi; bunun üzerine gönüllü olarak kurtuluş savaşına katıldı ve yaverliğine getirildiği general Bem'in korumasına rağmen en ön saflara atıldı ve en güzel şiirlerinden birinde dilediği gibi *(Egy gondolat bánt engemet...)*, Segesvár mu-

Colette Masson

Roland Petit (1976'da)

Roger-Viollet-Viollet koll.

Simon Vasiliyeviç **Petliyura** (1919'da)

Petkim
Aliağa petrokimya kompleksi
İzmir

Petőfi müzesi

Sándor Petőfi

Titus - C. E. D. R. I.

Petrarca
Floransa okulundan ressamı bilinmeyen bir portre (ayrıntı)
Uffizi müzesi, Floransa

harebesinde kahramanca çarpışarak öldü. Şiirlerinin yanı sıra, çeviriler, iki oyun, bir roman ve altı öykü yazdı. Macaristan'ın en büyük şairi sayılan ve sonraki kuşaklar üzerindeki etkisi büyük olan Petőfi, aynı zamanda ulusal bağımsızlık mücadelesinin de simgesi olmuştur.

Petőfi derneği, Rákosi'nin stalinci siyasetine karşı olan genç macar aydınlarının oluşturdukları grup. Bu grup, 1956 Budapeşte olayları sırasında İmre Nagy'nin yeniden iktidara gelmesinde büyük rol oynadı.

PETRA. Tar. coğ. Arabistan'da kent, Lut gölünün G.'inde, günümüzde Ürdün'dedir. Baharat yolu üzerindeki bu kent, ulaşılması güç bir yerde bulunması sayesinde bir baharat deposu ve Nabatiler'in başkenti oldu. İ.Ö. 312'den beri varlığını sürdüren kent, İ.Ö. I. yy. ile İ.S. I. yy. arasında altın çağını yaşayarak anıtlarla bezendi. Petra Traianus devrinde roma topraklarına katıldı ve bir roma ili oldu (İ.S. 106).
—Arkeol. XIX. yy.'da bulunan Petra'dan geriye yalnızca kayalara oyulmuş zengin mezarlar kalmıştır; mezarların, sütunlar, nişler ve heykellerle süslü cepheleri vardır. Hazine adıyla anılan mezar tapınağının cephesi iki katlıdır ve çift alınlıklıdır; üst katın orta bölümünde, içinde büyük bir olasılıkla eskiden bir heykelin yer aldığı bir tür kubbeli ve silindir biçimli yapı yükselir. Büyük bir ana salon ile iki yan odadan oluşan anıtın önünde, korinthos başlıklı altı sütundan oluşan bir peristylon bulunuyordu. Kentte ayrıca, Roma döneminden kalma büyük bir tiyatro ve kenan etkisi taşıyan bir tapınak yükselirdi; tapınakta, kurban kesmek için bir sunak, çeşitli sunu masaları ve giriş yolunun iki yanında yükselen dikilitaşlar vardı.

PETRA VELİKOVO zaliv→ BÜYÜK PETRO körfezi.

PETRARCA (Francesco), italyan şair ve hümanist (Arezzo 1304 - Arqua, Padova, 1374). Montpellier ve Bologna'da hukuk öğrenimi gördükten sonra din adamı oldu ve Avignon sarayı'na yerleşti. 1353'e kadar Avignon'da kaldı ve orada Ste-Claire kilisesi'nde Laure de Noves (Laura) ile tanıştı (1327): idealleştirdiği bu aşk, Petrarca'yı yaşamı boyunca etkiledi. Diplomatik görevlerle Kuzey Avrupa'ya, daha sonra da Roma'ya gitti ve yolculukları sırasında araştırmalarına devam etti. 1341'de Roma'da Campidoglio'da törenle şair tacını giydi. Avignon'a dönüşünde (1342) derin bir dinsel bunalıma düştü; kardeşi Gherardo'nun manastıra girmesi üzerine bu bu bunalımı daha da arttı. Gündelik başarıların boşluğuna inanan Petrarca, Vaucluse'deki evine giderek daha çok çekilmeye başladı. Manevi yaşamındaki bu değişim, İtalya'nın geleceği ve Roma kilisesi'ni yeniden canlandırmak için duyulan ve gittikçe güçlenen kaygılarla aynı döneme rastlar. Boccaccio'nun Floransa Üniversitesi'nde ders verme önerisini geri çeviren Petrarca, Visconti ailesinin hizmetine girdi, ardından 1367'de Padova'ya Francesco da Carrara'nın yanına gitti. Bir yandan yolculuklara çıkmayı sürdürürken, bir yandan da incelemelere ve ibadete daha çok zaman ayırdığı yaşlılık yıllarında, her zaman önem verdiği geniş kültürel ilişkilerini mektuplaşmalarla daha da geliştirmeye çalıştı.

Çağdaşlarının gözünde Petrarca her şeyden önce bir hümanistti: eski yazmaları buldu ve temize çektirdi, tarihsel (*Rerum memorandarum* [Unutulmayan şeyler], 1344) ve felsefi (*De vita solitaria* [Yalnız yaşam üzerine], 1346-1356; *De otio religiosorum* [Dinsel aylaklık]) incelemeler yayımladı. Latince yapıtlarının felsefi özü daha çok *Secretum* (Sırlar)'dadır [1342 -1358]. Bu yapıt, klasik kültür ile dinsel inanç arasında geniş bir sentez kuran, diyalog şeklinde kaleme alınmış bir itiraftır. Petrarca'nın latince yapıtları arasında ayrıca, Scipio Africanus'un kişiliğini ele alan ve Roma'nın zaferini yücelten *Africa* adlı epik şiir (1338-1342), *De viris illustribus* (Ünlü kişiler) [1338'den sonr.], *De remediis utriusque fortunae* (Alınyazısına karşı ilaçlar) ve düzyazı ya da manzum mektuplar vardır. Ancak Petrarca asıl ününü halk dilinde (toscana lehçesi) yazdığı ve *Canzoniere*'de (1470) bir araya getirilen *Rime sparse* ve *I Trionfi*'ye borçludur. Elejilerden oluşan bu yapıtta Petrarca, daha sonra petrarcacılığın en önemli unsurlarından biri haline gelecek olan antitez oyunlarına başvurarak, dünya zevkleri ile çileci yaşama duyduğu yakınlık arasında nasıl bocaladığını anlatır. Ayrıca, gerçekleşmesi olanaksız bir aşkı büyük bir ustalıkla ölümsüz bir imgeye dönüştürerek, insan hayatını Tanrı'nın sonsuzluğunun bir yansıması haline getirir ve böylece gizemcilik ile kişisel bir yaşantıyı birleştiren modern lirizmin kurucusu olur. Petrarca'nın yapıtı, batıdaki tüm klasikçi eğilimlerin örnek aldığı Dante'nin gerçekçiliği karşısında bir seçenek oluşturmuştur.

PETRARCACILIK a. Ed. İdealleştirilmiş aşk konusunun en ince ayrıntılarına girerek Petrarca'nın üslubunu taklit etme.
—ANSİKL. Petrarcacılığı hiç olmazsa, XV. yy.'ın sonundan itibaren, Petrarca'nın *Canzionere*'sinden (1470) ayrı düşünmek olanaksızdır; Lorenzo de Medici ile *Amorum libri tres*'de (1469-1476) Boiardo bu yapıttan esinlenmişlerdi. XVII. yy.'a kadar petrarcacılık avrupa edebiyatında (Bembo, Michelangelo, Tasso, Ronsard, Du Bellay, Lope de Vega, Gongora, Camões, Wyat, Surrey, Sidney, Spenser ve Shakespeare) önemli bir rol oynadı. *Asolani*' de Petrarca'nın aşk anlayışı ile Ficino'nun yeniplatonculuğunu kaynaştıran Bembo' nun ardından, Maurice Scève'in *la Délie*' si (1544) ve Antoine Héroet'nin *Parfaite Amie* (1542) adlı yapıtları da Pléiade'ın petrarcacılığına zemin hazırladı (Du Bellay'in *l'Olive*'i [1549] ve Ronsard'ın *les Amours*'u [1552]). Desportes ile Fransa' da son bir atılım yapan (1580) petrarcacılık, Marino'da yapmacıklığa dönüşerek kaybolmaya yüz tuttu.

Petrarcacılık aşkı belli bir anlatım sistemine bağlar: sevgilinin portresi, güzelliğinin, manevi niteliklerinin övülmesi, varlığının ve yokluğunun doğurduğu acıların anlatılması, kadını erişilmez bir varlık yapar ve bu varlık, Petrarca'nın Laure'u gibi, ölümünden sonra mistik bir varlığa dönüşür. Bu yüceltme petrarcacılık ile yeniplatonculuğun birleştiğini gösterir. Petrarcacılığın belli bir üsluptan retorik anlayışı, soneye ve ana dile verilen öncelikten ayrı düşünülemez. Uzayıp giden mecazlar, bilgince antitezler, abartmalar, söz oyunları, nükteler, Shakespeare'in sonelerine, Sidney'in ayrıntılı betimlemelerine, hatta yalnızca aşk temasıyla sınırlı kalmaksızın Góngora ve Camões'in yapıtlarına kadar girmiştir. Petrarca'yı taklit, bu şairlerde, yalnızca gösterene dayanan bir yazının ilk örneklerinden biri olarak ortaya çıkar.

PETRASSİ (Goffredo), italyan besteci ve eğitimci (Zagarolo, Palestrina yakınında, 1904). Santa Cecilia akademisi'nde (1934-1936) ve Roma konservatuvarı'nda (1939-1959) ders verdi. Stravinski, Casella ve Hindemith'ten etkilendi, ama barok ve rönesans dönemlerinin mirasına da bağlı kaldı (*Mezmur IX*, 1936). Geçmişle bugünün bu bileşimi, en ünlü yapıtlarından olan *Coro di morti*'de (1941), klavsen ve 10 çalgı için *Sonata da camera*'da (1948) çok belirgindir. Çalgı yapıtlarının en önemlileri, 8 *Orkestra için konçerto*'dur (1934-1972). Öbür yapıtlarından *La Follia di Orlando* (bale, 1943; ilk kez 1947'de sahnelendi), *Il Cordovano* (opera, 1949) ve San Juan de la Cruz'un metni üzerine *Noche oscura* (kantat, 1951) anılmaya değer.

PETRAŞEVSKİY (Mihail Vasiliyeviç), rus devrimci (Petersburg 1821 - Belskoye, Sibirya'da, 1866). Dışişleri bakanlığı'nda çevirmendi. Fourier yanlısıydı. 1845'te, bir kulüp kurdu; bunun haftalık toplantılarına ("cuma toplantıları"), başta Dostoyevskiy ve Saltıykov-Şçedrin olmak üzere, bazı ilerici aydınlar devam ediyordu. 1848 sonunda, köylüleri sosyalist devrime hazırlamak amacıyla bir gizli dernek kurmak istedi. 1849'da tutuklandı ve kulübünün öteki yirmi üyesiyle birlikte idama mahkûm edildi. Fakat, sonra affedilerek ömür boyu küreğe gönderildi.

PETREA a. Sarılgan dik gövdeli, meşin gibi sert yapraklı, dalların ucunda ya da ucuna yakın uzunca salkım halinde mor, firfiri ya da mavimsi çiçekli güzel ağaççık. (Bu cins tropikal ve yarıtropikal Amerika kökenlidir. Mineçiçeğigiller familyası.)

PETRESCU (Cezar), rumen yazar (Hodora 1892 - Bükreş 1961). *Gîndirea* (Düşünce) dergisinin kurucusudur; XX. yy. rumen toplumunun geniş, epik bir freskini çizen roman ve öykülerinde, kırsal kesimin sorunlarını (*Apostol*, 1933; *1907*, 1938 -1943), kapitalist sanayileşmeyi (*Aurul negru*, 1934), dört bir yana yayılan kenti (*Duminica orbului*, 1934; *Carlton*, 1944), taşra yaşamının sıkıcılığını ve savaş yıllarını (*Ochü strigoiului*, 1942) anlatır.

PETRESCU (Camil), rumen yazar (Bükreş 1894 - *ay. y.* 1957). Oyunlar (*Suflete tari*, 1925; *Danton*, 1931; *Bălcescu*, 1949) ve romanlar (*Patul lui Procust*, 1933; *Un Om intre Oameni*, 1953-1957) yazdı. Düşünsel yönü güçlü ve açık seçik bir üslupla kaleme alınmış yapıtlarındaki ruhsal çözümlemeler Proust'un tarzını çağrıştırır.

PETRİ (Olaus)→ OLAUS PETRİ.

PETRİ (Elio), italyan film yönetmeni (Roma 1929 - *ay. y.* 1982). Etkin siyasal yaşamı 1949'da *L'Unità* gazetesinde sinema eleştirmeni olmasına neden oldu ve bu sırada pek çok sinema kulübünü teşvik etti ve belgesel filmler gerçekleştirdi. Aynı zamanda G. Puccini, C. Lizzani ve özellikle yardımcısı olduğu G. De Santis için senaryolar (*Roma Ore undia*, 1952; *Giorni d'amore*, 1954; *Uomini e lupi*, 1957) yazdı. İki kısa metrajlı filmden sonra (1960), 1961'de ilk filmini gerçekleştirdi:

Petra
dor düzeninde, urnalı 772 numaralı mezar (İ.Ö. I. yy. - İ.S. I. yy.) [önünde İ.S. V. yy.'dan kalma anıtsal bir merdiveni taşıyan tonozlar yer almaktadır]

Hureau-Atlas-Photo

L'assassino. Bu filmde siyasal ve toplumsal gerçekliği eleştirel bir biçimde sergiledi. Bu tutumunu öteki filmlerinde de daha yoğun bir biçimde sürdürdü: *I giorni contati* (1962), *Il maestro di Vigevano* (1963), *Onuncu kurban* (La decima vittima) [1965], *A ciascuno il suo* (1967), *Çılgın ruhlar* (Un tranquillo posto di campagna) [1968], *Indagine su un cittadino al di sopra di ogni sospetto* (1969), *La classe operaia va in paradiso* (1971), *La proprieta non e piu un furto* (1973), *Todo modo* (1976), *Buone notizie* (1979).

Pétri ağı. Siber. Ardışıl bir otomatik sistemin çalışma koşullarını gösteren yönlü graf; düğümler ve yönlü dallar, sırasıyla sistemin durumlarını ve durumlar arasındaki geçişleri gösterir.

Petri kutusu (alman bakteriyolog Julius Richard *Petri*'nin [Barmen 1852-Zeitz 1921] adından). Bakteriyol. Bakteriyolojide katı ortamlarda kültür yapmak amacıyla kullanılan çok yassı silindir biçiminde cam ya da plastik kutu.

PETRİARENA (Juan Francisco) → XENPELAR.

PETRİCOLA a. Denizlerin çoğunda kireçtaşlarına, mercanlara, sertleşmiş killere gömülü yaşayan ikiçenetli yumuşakça cinsi. (Solungaçları birbirine eşit değildir. Kavkısı yumurta biçimindedir. *Petricobidae* familyasının örnek tipi.)

PETRİÇ, Bulgaristan'ın güney-batı'sında kent; 20 000 nüf. Tarım (dut ağacı, pamuk, tütün, bağ, haşhaş, şeftali, domates seraları) merkezi.

PETRİE (*sir* William Matthew Flinders), ingiliz arkeolog ve mısırbilimci (Charlton 1853 - Kudüs 1942). Kazı teknik ve yöntemlerini geliştirdi. Özellikle de tarihöncesi ve öntarih uygarlıkları için, çanak çömlek parçalarını sınıflayarak bir kronoloji elde etme düşüncesini ortaya attı. Yapıtları: *History of Egypt* (Mısır tarihi) [1894-1905], *Methods and Aims in Archaeology* (Arkeolojide yöntemler ve amaçlar) [1904], *Ancient Gaza* (Eski Gazze) [1931-1938].

PETRİNİ (Antonio), italyan kökenli mimar (Trento 1624 ya da 1625 - Würzburg 1701). 1651'de Würzburg'a yerleşerek piskopos-prenslerin ve Mainz Seçicisi'nin mimarı oldu. İtalyan üslubunda kiliseler, Würzburg'un iki düşkünler yurdunu, şatolar vb. yaptı.

PETRİTSKİY (Anatoliy Galaktiyonoviç), ukraynalı ressam (Kiev 1895 - *ay. y.* 1964). 20'li yıllardaki ukrayna avangardının en iyi temsilcilerinden biri olan sanatçı tüm tarzlarda (resim, tiyatro dekoru, kabartma, grafik sanatı) çalıştı ve halk sanatını avrupa resminin en modern deneyimleriyle birleştirmeyi başardı.

PETRO I Büyük (Moskova 1672 - Petersburg 1725), Rusya çarı (1682-1725) ve imparatoru (1721-1725). Çar Aleksey Mihailoviç ile ikinci karısı Natalya Narişkina'nın oğluydu. Üvey kardeşi Fyodor III'ün ölümünden sonra (nisan 1682) çar ilan edildi. Ama Miloslavskiy ailesi *streltsıy*'ı (çar koruma birlikleri) ayaklandırarak hasta ve zayıf bir çocuk olan İvan V'i "ağabey-çar" ilan ettiler. Sofiya'nın naipliğini yaptığı bu çocuk 1696'da öldü. Annesi ile birlikte köye gönderilen "genç-çar" Petro, "eğlendiriciler"den oluşan iki birlik kurdu; bunlar daha sonra kurulacak düzenli ordunun Preobrajenskiy ve Semenovskiy alayları haline geldi. Doğuştan yetenekli ve her zaman yeni bilgiler edinmeye tutkun olan Petro, yabancı teknisyenlerin okuluna devam etti ve bunların, Moskova'daki *Nemetskaya Sloboda* mahallesini sık sık ziyarete gitti. 1689'da, Sofiya'nın bir suikast hazırlamakta olduğunu öğrenen Petro, birlikleriyle Moskova'yı kuşattı ve naibeyi iktidardan çekilmek zorunda bıraktı. Aynı yıl içinde Eudoksiya Fyodorovna ile evlenmiş olmasına rağmen sarayda çok az kalıyor, yurt yönetimini annesi ile "boyar"lara bırakıyordu. Hollandalı ustaların yanında gemi inşasını öğrendi (1688-1693). Türkler'e karşı İkinci Viyana kuşatması'ndan (1683) sonra oluşturulan kutsal ittifaka katıldı; Azak kalesine karşı giriştiği başarısız bir seferden (1695) sonra, bir donanma yaptırdı ve ertesi yıl bu donanma ile kaleyi almayı başardı. 1697-98'de, resmen F. Lefort, F. A. Golovin ve P. B. Voznitsıyn tarafından yönetilen "büyük bir elçilik heyeti" ile birlikte Batı Avrupa'ya bir geziye çıktı. Bu heyet, Kurzeme'ye Brandenburg'a, Hollanda'ya, Büyük Britanya'ya, daha sonra Avusturya'ya gitti; bu ülkelerin saraylarını ziyaret ettikten başka, Rusya'nın hizmetinde çalışabilecek değişik uzmanlarla anlaşmalar yaptı. Viyana'da iken streltsı'nin ayaklandığını öğrenen Petro I, hemen Moskova'ya döndü ve ayaklanmayı kanlı bir biçimde bastırdı (1698). Bu tarihten sonra, kendisini, olağanüstü bir coşku ve güçle, Rusya'nın değişimini gerçekleştirmeye verdi. Ülkenin modernleşmesi ve batılılaşması uğrunda İvan IV döneminde başlatılan girişimleri, sistemli biçimde sürdürdü. İsveç'le yapılan savaşın (1700-1721) ortaya çıkardığı zorunluklara öncelik vererek yenilikçi atılımlarına devam etti. 1699'da, İsveç'e karşı hazırlanan bir koalisyonda Polonya, Saksonya ve Danimarka ile ittifak kurdu. Bir yıl sonra, Osmanlı İmparatorluğu ile barış imzaladı (İstanbul antlaşması) ve kuzeyde savaşa girişti (1700-1721). Karl XII karşısında, Narva'da uğradığı yenilgiden sonra (1700) süvari ve topçu birliklerini yeniden düzenledi. B. P. Şeremetyev, daha 1702'de Livonya ve İngriya'da zaferler kazandı. 1705'te yürürlüğe konan mecburi askerlik yasası sayesinde, düzenli bir ordu kurdu ve kazak kabile reisi Mazepa ile birleşen Karl XII'yi Poltava'da bu orduyla (1709) yendi; 1710'da Vıyborg'u, Karelya'yı, Revel'i ve Riga'yı işgal etti. 1711'de Karl XII'nin yanında savaşa girmiş olan Osmanlılar karşısında Prut nehri üzerinde güç duruma düştü ve Azak'ı geri vermek zorunda kaldı. (→ PRUT SAVAŞI, PRUT ANTLAŞMASI.) Bundan sonra bütün kuvvetlerini Baltık'ta topladı. 1714'te, M. M. Gallitzin Finlandiya'yı fethetti ve Apraksin komutasındaki donanma Hangö'de düşmanı yendi. Büyük Britanya'nın baskısını ortadan kaldırmak amacıyla, 1717'de Paris'e giderek Fransa ve Prusya ile bir anlaşma imzaladı. İsveç'le 1718'de başlayan barış görüşmeleri Nystadt antlaşması'yla sonuçlandı (1721) ve Rusya, Baltık kıyılarında elde ettiği toprakları korudu.

Petro, ülke içinde, geleneklerin, göreneklerin ve kültürün hızla batılılaşmasını zorla kabul ettirdi; Rusya'nın siyasal, toplumsal ve ekonomik kurumlarına o denli bir reform uyguladı ki, bazı tarihçiler bundan "Petro devrimi" olarak söz ederler. 1700'de, dünyanın kuruluşuna dayanan eski kronolojinin yerine Hıristiyanlık döneminin başlangıcı ile Julius takviminin kullanımını kabul ettirdi. 1703'te, daha sonra yeni siyasal kurumların merkezi ve ülkenin başkenti olan (1712) Petersburg kentinin yapılmasını emretti. Bu kurumlar arasında Senato'yu (1711) ve dokuz uzmanlık kurulunu (1717-18) sayabiliriz. Bu kurullardan biri, 1700 yılından beri patriği bulunmayan Moskova patrikliğinin yerine geçen ruhani kurul ya da Kutsal Sinod'dur. Yönetim yeniden düzenlendi ve ülke sekiz eyalete ayrıldı (1708). Devletin yapmasını istediği işlerin gerçekleştirilmesi için Büyük Petro, soyluların *(dvoryanin)* ömür boyu sürekli hizmet görmelerini (hizmet göremeyecek duruma gelinceye kadar) zorunlu kıldı. Görevlerinin gerektirdiği batı eğitimini görmeleri için de, okullar, akademiler ve kurumlar açıldı. *Payeler cetveli* (1722) ile askeri ve sivil hizmete göre belirlenen tek bir soyluluk hiyerarşisi saptandı.

Ekonomi alanında ise Petro, ticareti ve sanayi etkinliğini geliştirmek amacıyla merkantilist yöntemler uyguladı. Ailenin mal varlığı için tek vâris gösterme zorunluluğunu getiren veraset yasası (1714), soyluların bir kısmını sanayiye yöneltmek amacını güdüyordu. Kentlerde, soylular dışındaki sınıflar da yeni bir yönetim kurumu aracılığıyla ticari işletmeler ve imalathaneler kurmaya teşvik edildiler. Bu yeni kurum, 1720-21'de, "belediye başkanı sarayı"nın (1699'da kurulmuştu) yerini alan merkezi belediyedir *(glavnıy magistrat)*. Her sınıftan girişimcilere (bunlar çoğunlukla eski tüccarlardı) tanınan ayrıcalıklar, "Maden ocakları ayrıcalığı" (1719) ve "İmalathaneler kurumu yönetmeliği" (1723) ile yasalaştırıldı. El emeği bulma konusunda girişimcilerle toprak sahiplerini karşı karşıya getiren anlaşmazlığı çözmek amacıyla devlet, 1721'de, girişimcilere topraklı veya topraksız serfleri satın alma ayrıcalığını tanıdı.

Büyük Petro güttüğü bu politikayı, saltanatı süresince gitgide artan mali baskıyı çeken, kişi başına vergiyi (1724'te yürürlüğe kondu) ödemek zorunda olan ve silah altına alınan, kentlerle kanalların yapımında ya da maden ocaklarında zorla çalıştırılan halkı çok büyük bir çaba harcamak zorunda bırakarak gerçekleştirebildi. Halkın hoşnutsuzluğu, ayaklanmalar (1705'te Astrahan'da, 1707-08'de Don yöresinde, Bulavin'in Kazaklar'ı başkaldırmaya teşvik etmesi) sırasında açıkça belirdi. Bu arada bazı çevreler ve özellikle eski dindarlar, çarın şahsında, Deccal'ı görüyorlardı. Gelenekçi Moskovalılar, Petro'nun büyük oğlu Aleksey Petroviç'in çevresinde toplandılar; Aleksey Petroviç ölüme mahkûm edildi, ancak yargı yerine getirilmeden öldü (1718).

Büyük Petro, Rusya'yı, güçlü bir ordusu ve donanması olan, özellikle Urallar'da gelişen bir metalürji ve maden endüstrisine sahip bir imparatorluk (1721) haline getirdi. Baltık kıyılarını fethederek ve geleneksel kültüre bağlı halk kitlelerinden artık kopmuş olan seçkin aydınları kısa sürede batılılaştırarak, bu imparatorluğu Avrupa'ya yöneltti. 1722'de imparatorun vârisini, yine imparatorun belirlemesi gerektiğini belirten bir buyruk çıkarmıştı; ama vârisini belirlemeden ansızın öldü. İmparatorluk yönetimi, karısı Yekaterina I'e verildi.

—İkonogr. Petersburg'da birini B. C. Rastrelli'nin, öbürünü Yekaterina II'nin siparişi üzerine Falconet'nin yaptığı ve çarı at üzerinde canlandıran iki heykeli vardır. İkincisi bronzdan yapılmış (1766-1778) görkemli bir anıttır ve anlayış yönünden, daha öncekilerden çok farklıdır. Çarın atı, Lemoyne ve Bouchardon'un atları gibi, dikdörtgen bir kaide üzerinde sakin sakin giden bir at değil, granit bir kayanın üzerinde şaha kalkmış azgın bir attır. Binici, zafer kazanmış bir savaşçı değil, halkının iyiliği için çaba gösteren biridir. Havaya kalkmış eli, başkentine, kargaşadan sıyrılmasını emreder gibidir.

Lauros-Giraudon

Büyük Petro I
Rusya imparatoru
P. Gobert'e atfedilen bir portreden ayrıntı
Versailles şatosu

PETRODOLAR a. (fr. *petrodollar*). Petrol satan ülkelerden gelen dolar. (Bu ülkeler, ticaret bilançoları fazlalıklarının bir bölümünü genellikle kısa vadeli plasmanlarda kullanırlar. Bu yeniden devreye sokuş, petrol satın alan ülkelerde büyük iktisadi dengesizliklerin ortaya çıkmasını önler. Sözkonusu işlem, uluslararası bankacılık sistemi kanalıyla gerçekleştirilir.)

PETRODROMUS a. (lat. *petrum*, taş, kayaç, ve yun. *dromos*, yarış'tan). Tropikal Afrika ormanlarında yaşayan dev bedenli böcekçil cinsi. (Sıçrarhortumlugiller familyası.)

PETRODVORETS, esk. **Peterhof,** Rusya'da kent, Sen-Petersburg'un batısında, Finlandiya körfezinin güney kıyısında; 43 000 nüf. Büyük Petro, Petrodvorets'i yazlık kent olarak kurdurdu. Saray, parklar ve çeşmeler XIX. yüzyıla kadar tamamlandı ya da çeşitli değişikliklere uğratıldı. İlk saray Yekaterina II devrinde Rastrelli tarafından Versailles örnek alınarak büyütüldü (1747-1752). "Trianon"-

B. Moreau-Explorer

Petrodvorets parklar, çeşmeler ve Finlandiya körfezini büyük çavlana bağlayan kanal XVIII. yy.

lar, A. Leblond ve J. Braunstein'in yaptığı Montplaisir (1714), küçük saray Marlı (1721) ve Ermitaj'dan oluşur. 1830-1840 arasında, Nikolay I için ingiliz tarzında düzenlenen Aleksandriya parkı, "çiftliği", "çiftlik evi" ve gotik üslubunda yapılmış kilisesi. İkinci Dünya savaşı sonrasında büyük ölçüde yeniden düzenlenen imparatora ait eski toprakların hepsi müzeye dönüştürüldü.

PETROFABRİK a. (fr. *petrofabric*). Yerbil. KAYAÇ DOKUSU"nun eşanlamlısı.

PETROGALE a. Avustralya'nın kayalık bölgelerinde yaşayan küçük kanguru cinsi. (Kuyrukları ince uzundur; tabanlarındaki yastıkçıklar kabarcıklı olduğundan kaygan kayaçlar üzerinde koşma olanağı verir. Kangurugiller familyası.)

PETROGLİF a. (fr. *pétroglyphe;* "taş" anlamında yun. *petra* ve "oymak" anlamında yun. *glyphein*'den). Taş üstüne yapılan oyma. (Yenitaş'tan günümüze çok çeşitli dönemlerde genellikle dinsel amaçlarla yapılmış olan petrogliflerin sayısı oldukça fazladır; Sahra, İtalya, İskandinavya, Karelya, Sibirya, Necef, Brezilya vb.'de petrogliflere rastlanır.)

PETROGRAD, Sen-Petersburg kentinin 1914-1924 arasında taşıdığı ad.

PETROGRAF a. (fr. *pétrographe*). Petrografi uzmanı.

PETROGRAFİ a. (fr. *pétrographie*). Yerbil. Yerbilimin, kayaçların betimlenmesini ve sistematiğini amaçlayan dalı. (Bu terimin yerini yavaş yavaş kayaçların oluşumsal yapısını da içeren *petroloji* terimi almaktadır.)

—ANSİKL. Petrografi, 1815'te Cordier'nin minerolojiyi ayrı bir bilim dalı olarak ele almasıyla gerçek anlamda doğdu; Cordier, örneğin bazalt gibi sıkı kayaçların farklı kristalli minerallerden oluştuğunu göstermişti. Petrografi, mineralleri optik özellikleriyle tanımayı sağlayan kutuplayıcı mikroskopun icat edilmesinden sonra hızla gelişti. Modern petrografi ya da petroloji, incelenen malzemeye (tortul, volkanik, plütonik kayaçlar, başkalaşım kayaçları) ya da uygulanan çözümleme tipine (deney, jeokimya, termodinamik vb.) göre ayırt edilen birçok bilim dalını bir araya getirir.

PETROİCA a. Güney-doğu Avustralya'nın nemli ormanlarında yaşayan, sinekkapan cinsi. (Göğsü pembe-turuncudur. Sinekkapangiller familyası.)

PETROJENEZ a. (fr. *pétrogenèse*'den). Yerbil. **1.** Kayaçların oluşum süreci. **—2.** Bu süreçlerin incelenmesi.

PETROKİMYA a. (fr. *pétrochimie*'den). Petrolden organik kimyasal ürünler elde etmede kullanılan sanayi yöntemlerinin tümü.

—ANSİKL. Petrokimya, ilk kez 1920'ye doğru, ısıl kraking işlemiyle oluşan arıtma gazlarının içerdiği propilenden, izopropanolun bireşim yoluyla elde edilmesi sonucu ABD'de ortaya çıktı. Gerçek gelişmesi ise, büyük miktarlarda sentetik kauçuk üretimine duyulan gereksinim nedeniyle İkinci Dünya savaşı yıllarında olmuştur. 1941'de, ilk buharla kraking üniteleri ABD'de (yılda 15 000 t etilen) ve Büyük Britanya'da (yılda 6 000 t etilen) bulunuyordu. Daha sonra, bir buhar reaktörü çevresine toplanmış olan ve birçok kimyasal ürün elde etmeyi sağlayan birimlerden meydana gelen petrokimya kompleksleri gelişti. Tesislerin boyutlarının büyümesi durmadı, bu da üretilen ton başına yatırımları azalttı. Böylece, buhar reaktörlerinin yıllık üretimleri 1941'de 10 000 t'u, 1981'de ise 500 000 t'u geçti. Plastik malzemeler, deterjanlar, sentetik elyaf, sentetik kauçuklar gibi pek çok yeni petrol ürünü ortaya çıktı ve 1990'lara gelindiğinde, dünyada tüketilen 3 000 Mt'dan fazla ham petrolün yaklaşık % 5'i petrokimya sanayisince kullanılır oldu.

• *Petrokimyanın hammaddeleri.* Petrokimya sanayisinde, doğal gazlardan ve ham petrolden elde edilen gaz ya da sıvı hidrokarbonlar kullanılır. *Doğal gaz* temel olarak metandan oluşur, ancak kimyasal bireşimler için çok iyi hammaddeler oluşturan daha ağır hidrokarbonlar da (etan, propan, butan) içerir. Sıvı hidrokarbonlar arasında, özellikle, kaynama sıcaklığı 35 °C ile 175 °C arasında değişen ve ham petrolün damıtılmasından elde edilen hafif bir benzin olan *nafta* kullanılır. Gitgide ağırlaşan ham petrollerin pazara girmesi ve ağır yüklerin fazlalığı, *mazot*'un daha sık kullanılmasına yol açtı. Son olarak, kimi özel kimyasal uygulamalarda (karbon siyahı, elektrotlar vb.), daha ağır ürünler, artıklar, kok da kullanılır.

• *Petrokimya yöntemleri.* Temel hammaddelerin, büyük tüketici sektörlerce kullanılan bitmiş ürünlere dönüştürülmesi ardışık aşamalarda gerçekleştirilir; bu aşamalarda birinci, sonra ikinci kuşak denilen ara ürünler kullanılır. Birinci kuşak ara ürünler, etilenik hidrokarbonların (etilen, propilen, buten, butadien) ve aromatik hidrokarbonların (benzen, toluen, ksilenler) yanı sıra hidrojen, amonyak ve metanolden meydana gelir. Bunlar daha sonra ikinci kuşak çok daha büyük ara ürünlere dönüşür; bu kuşağın kimyasal yapısı genellikle daha karmaşıktır ve kimi kez birçok bireşim aşaması gerektirir (stiren, vinil klorür, etilen oksit, tereftalik asit, heksametilendiamin vb.); bu aşamalarla, ara ürünler plastik malzemelere, elyafa, deterjanlara vb. dönüştürülür. Birinci kuşak ara ürünlerin üretiminde kullanılan üç yöntem petrokimyanın temelini oluşturur. *Buharla reforming* yöntemi, gaz ya da sıvı hidrokarbonları, *bireşim gazı* denilen, bir hidrojen ve karbonmonoksit karışımına dönüştürmeyi sağlar. Bu gaz daha sonra katalitik olarak metanole dönüştürülür. Ayrıca, bu gazdan, birçok tepkimede kullanılan (hidrojenlemeler) ve bir katalizör eşliğinde azotla tepkimeye girerek amonyak oluşturan hidrojen özütlenir. İkinci yöntem olan *buharla kraking,* su buharı eşliğinde, etan ile mazot arasında değişen çeşitli yükleri 750 ile 1 000 °C arasında ısıl olarak krakinge tutmaya (ya da ısılbozunmaya uğratmaya) dayanır. Böylece, yüke ve işlem koşullarına bağlı olarak değişik oranlarda olefinler (etilen, propilen, butenler), diolefinler (buten ve butadien) ve aromatikler (benzen, toluen ve ksilen) bakımından zengin bir benzin elde edilir. Son olarak, üçüncü temel yöntem *katalitik reforming*'dir. Bir benzinin parafin ve sikloalkan hidrokarbonlarını aromatik hidrokarbonlara dönüştürmek için platin tabanlı bir katalizörden yararlanılır. Bu yöntem, benzinlerin oktan indisini iyileştirmek için kullanılır. Oluşan bu hidrokarbonlar petrokimyada, çözücülerle özütlemeyle, molekül elekleri üzerinde kristalleştirme ya da yüzde tutmayla ve ayrıca ayrımlamalı damıtmayla ayrılır.

Birinci kuşak ara ürünlerden yola çıkarak petrokimya sanayisi ikinci kuşak ara ürünleri üretir. Az işçiyle sürekli olarak çalışan, çok büyük kapasiteli ünitelerde (genellikle 0,1 Mt/yıl'dan fazla), organik kimyanın birçok işleminden (yükseltgemeler, hidratlamalar, alkillemeler, klorlamalar, nitrolamalar vb.) yararlanır. Son yirmi yıl boyunca, bu tesislerin boyutlarının gelişmesi durmamıştır.

• *Başlıca petrokimya ürünleri.* 1930'da, ABD'de, organik ürünlerin % 6'sı petrolden ve karbon, bitki ya da hayvan artıklarından elde ediliyordu, günümüzde ise tüketilen organik bileşiklerin % 95'ten fazlası petrol kökenlidir. Petrokimya ürünlerinin, polimerler, gübreler ve ve deterjanlar için çok özel bir önemi vardır, ancak çözücülerde, plastikleştiricilerde, katkı maddelerinde, pestisitlerde vb.'de de kullanılır.

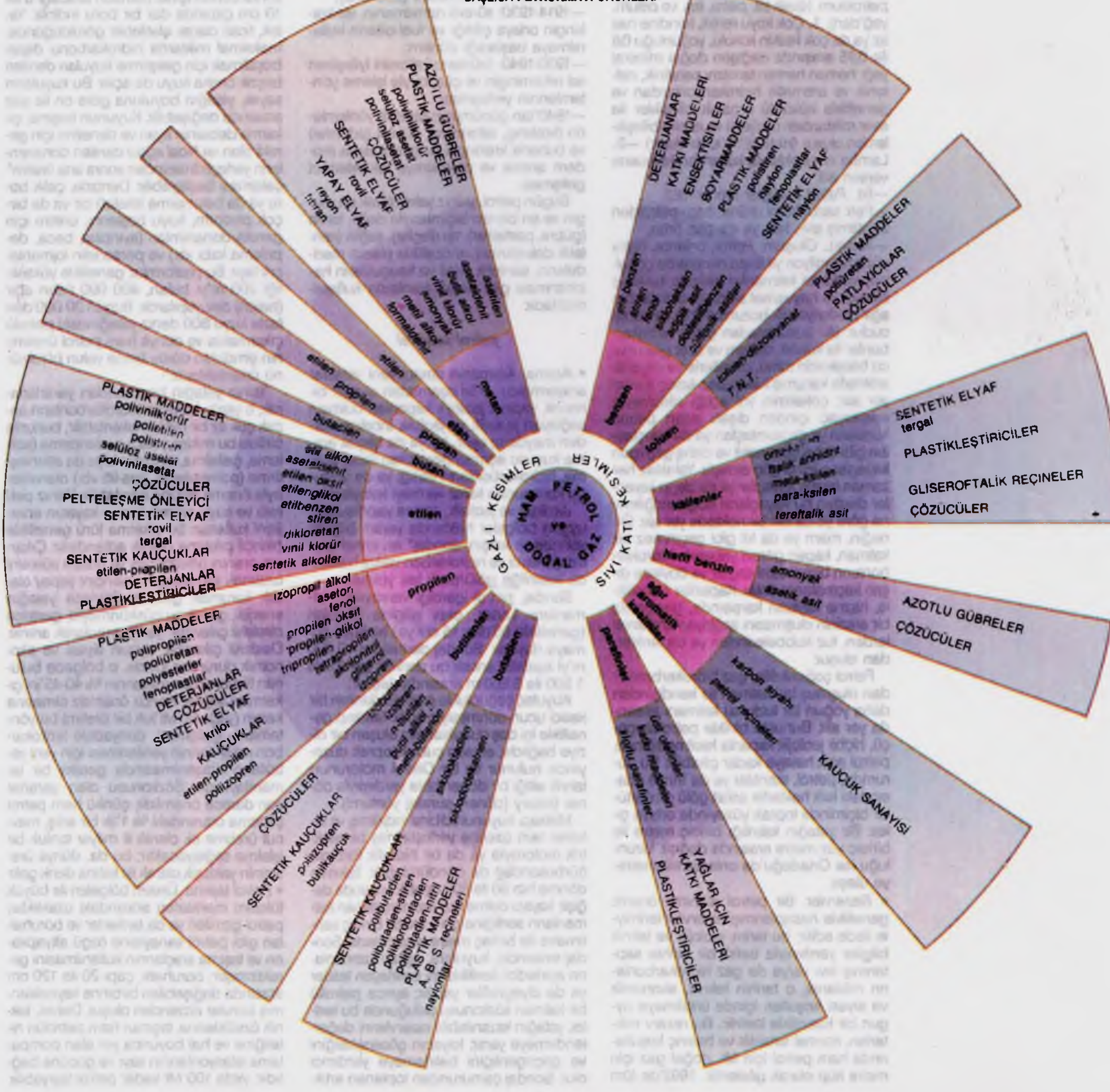
Organik *polimerler,* dünyadaki petrokimya üretiminin yarıdan fazlasını karşılar ve şu maddeleri kapsar: plastik maddeler (dünya üretimi 1980'de 56,5 Mt), sentetik elyaf (10,5 Mt) ve bireşim elastomerleri (8,5 Mt). *Plastik maddeler*'den kimileri (polietilen, polipropilen) doğrudan buharla kraking işlemiyle elde edilen ana ürünler, yani monomerler (etilen, propilen, buten), kimileri ise (polistiren, polivinil-klorür, polyesterler) olefinlerden elde edilen sentetik monomerler olarak kullanılır. Çok sayıda başka polimer de petrokimyadan çıkmıştır: fenol-formaldehit ve üre-formaldehit reçineler, poliüretanlar, ABS reçineleri, poliimitler, polisulfonlar vb.

Sentetik elyaf, büyük ölçüde bitkilerden ya da hayvanlardan elde edilen doğal elyafın (yün, pamuk, ipek vb.) yerini almıştır. En önemlileri poliamitler (naylon), polyesterler, akrilik ve modakrilik elyaf, kloroelyaf, polipropilen elyaftır.

Bireşim elastomerleri, butadienden (başlangıçta, butadienin sodyumla polimerleştirilmesiyle: buna), butadien-stiren eşpolimerinden (başlangıçta GRS [Government Rubber Styrene] deniyordu ve günümüzde SBR'den [Styrene Butadiene Rubber]) elde edilebilir. Otomobil lastiği yapımında yararlanılan SBR, günümüzde en çok kullanılan elastomerlerdir. Ziegler-Natta katalizörleriyle stereodüzenli polimerleştirmenin gelişmesi, *polibutadien* sis 1,4 ile *poliizopren* sis 1,4'ü bireştirmeyi sağlamıştır. Etilenin ve propilenin dienik bir termonomerle eşpolimerleşmesi, yükseltgenmeye ve aşınmaya karşı iyi bir direnç göstermesiyle belirginleşen yeni bir elastomer olan EPDM'nin (etilen propilen dien monomer rubber) ortaya çıkmasına neden olur. Çok az miktarlarda üretilen diğer elastomer, özel kullanımları karşılamaya yönelik özel kauçuklardır; örneğin *nitril kauçuğu,* yani butadien ve akrilonitril

eşpolimeri ile *neopren*, yani polikloropren.
Sentetik deterjanlar, yavaş yavaş sabunun yerini almaktadır. Bunlar, organik bileşiklerin çok geniş bir kategorisinde yer alır: gerilimetkin maddeler. 1980'deki dünya deterjan üretimi 15 Mt'dur. Bu bileşikler susever gruplarının türlerine göre anyonik, katyonik ve iyonik olmayan deterjanlar olarak ayırt edilir. Anyonik deterjanlar arasında yer alan ve nehirlerdeki mikroorganizmalardan etkilenmeyen bir ürün olan dallı zincirli sodyum sülfonat dodesilbenzenin yerini günümüzde doğrusal zincirli biyolojik olarak parçalanabilen dodesilbenzen almıştır. Diğer anyonik deterjanlar arasında, sülfonlu alfa olefinler ve etoksisülfatlı alkoller de yer alır. İyonik olmayan deterjanlar, özellikle yağ alkolleri ya da alkilfenol polietoksilatlaria temsil edilir. Katyonsal gerilimetkin maddeler, genellikle dörtlü amonyum tuzlarıdır; bir öncekilerden çok daha az miktarlarda üretilen bu maddeler, bakterisit ve fungisit özellikleri bakımından önemlidir.
Azotlu gübreler'in (1980'de, aktif madde olarak ifade edilen dünya üretimi, 59,5 Mt) tümü, hidrojen (buharla reforming süreciyle elde edilen hidrokarbonlardan çıkan) ve havadaki azottan oluşan amonyaktan türetilir. Burada sözkonusu olan sülfat, nitrat, amonyum fosfatlar ve amonyağın karbondioksit ile tepkimesinden elde edilen üredir.
Ayrıca çözücüler, plastikleştiriciler, çeşitli katkı maddeleri, pestisitler vb. de petrokimyanın alanına girer. Böylece, petrokimya, ham petroldeki hidrokarbonların karmaşık hidrokarbon karışımlarından yola çıkarak on kadar hidrokarbon üretir ve bunları yüz kadar ara ürüne dönüştürür; bu ara ürünlerle, çeşitli uygulamalar için binlerce molekülün bireşimini gerçekleştirir.
• *Türkiye'de* kuruluşu oldukça yeni bir sanayi dalı olan petrokimya sanayisi, 1965'te, Petkim*'in kurulmasıyla hızla gelişti ve giderek önem kazandı. Petkim'in dışında, bu sanayi kolundaki önemli bir başka gelişme de 1961'de Goodyear ve Uniroyal, 1962'de Türk Pirelli olmak üzere üç taşıt lastiği fabrikasının kurulması ve 1967'de Sasa'nın, 1968'de Sifaş'ın sentetik elyaf üretimine geçmesiyle başladı. Petkim'in, 1970'te, işletmeye açılan Yarımca petrokimya kompleksi kısa sürede büyüyüp gelişerek, Türkiye petrokimya ürünleri üretiminin önemli bir bölümünü karşılar duruma geldi. Bu arada, yurtiçi sentetik kauçuk talebinin tümüyle yerli üretimle karşılanabilmesi amacıyla kurulan Petkim kauçuk aş de üretime geçti (1971). Bütün bu gelişmeler, 1970'li yıllarda hızla artan yurtiçi talebi karşılamaya yetmeyince, İzmir'de bir petrokimya tesis daha kurulmasına karar verilerek, Türkiye'nin en büyük sanayi yatırımlarından biri olan Aliağa* petrokimya kompleksi 1987'de işletmeye açıldı. Türkiye'de üretilen petrokimya ürünleri ülke gereksiniminin bir bölümünü karşılamakla birlikte, bu ürünlere olan talebin hızla artması, dışalımın da artmasına yol açmaktadır. 1991'de Türkiye petrokimya sanayisinde bazı maddelerin üretimi: benzen 78 000 t, toluen 15 000 t, ksilen 86 400 t, polivinil klorür 131 600 t, polietilen 256 100 t, polistiren 19 600 t, polipropilen 65 000 t, polivinil asetat 34 500 t, plastikleştiriciler 34 000 t, Stiren butadien kauçuğu 25 400 t, Cis-polibutadien kauçuğu 9 000 t, ftalik anhidrit 26 600 t, stabilizatörler 1 800 t, karbon siyahı 32 200 t, etilen glikol 66 100 t, kaprolaktam 17 700 t, akrilonitril 52 200 t, dimetil tereftalat 94 500 t, te-

BAŞLICA PETROKİMYA ÜRÜNLERİ

reftalik asit 53 700 t, dodesil benzen 5 800 t, akrilik elyaf 133 000 t, poliamid elyaf 1 100 t, poliester elyaf 38 900 t, polipropilen elyaf 27 700 t, poliamid iplik 21 000 t, poliester iplik 84 400 t, polipropilen iplik 18 900 t.

PETROKİMYACI a. Petrokimya alanında uzmanlaşmış kimse.

PETROKREPOST (1702-1944 arasında **Schlüsselburg**), Rusya'da kent, Sen-Petersburg bölgesinde, Neva ile Ladoga gölünün birleştiği yerde. 1323'te Novgorod'un Oreşek adıyla kurduğu kenti İsveçliler işgal edince (1611-1702) Noteburg adını verdiler. Büyük Petro geri aldığında (1702) adı Schlüsselburg'a dönüştürülen kent, Petersburg ile Kronştadt'ın kurulmasından sonra stratejik önemini yitirdi. Siyasal tutukluların kapatıldığı kalesi 1905'te bir cezaevi merkezi haline getirildi (içerdeki tutuklular 1917 devrimi'nde serbest bırakıldı). W. von Leeb komutasındaki alman kuvvetlerinin aldığı (eylül 1941) Schlüsselburg, Wehrmacht'ın Leningrad (bugün Sen-Petersburg) kuşatmasında rol oynadı. 12 ocak 1943'te rus ordusu kenti geri aldı.

PETROL, -lü a. (fr. *pétrole*, ortaçağ lat. *petroleum*, klasik lat. *petra*, taş, ve *oleum*, yağ'dan). **1.** Çok koyu renkli, kendine has az ya da çok keskin kokulu, yoğunluğu 0,8 ile 0,95 arasında değişen doğal mineral yağ; hemen hemen tamamı parafinik, naftenik ve aromatik hidrokarbonlardan ve genellikle kükürtlü organik bileşikler ile eser miktardaki oksijenli ve azotlu bileşiklerden oluşur (HAM PETROL de denir.) **—2.** Lamba ve ocaklarda kullanılan kerosene verilen ad.

—İkt. *Petrol eşdeğer ton* → TEC.

—Petr. san. *Petrol ürünü*, ham petrolden türetilmiş sıvı, katı ya da gaz ürün.

—ANSİKL. *Oluşum*. Petrol, onlarca, hatta yüzlerce milyon yıl önce denizlerde çoğalmış ve tortul katmanlar halinde birikmiş bitkisel ve hayvansal su organizmalarının ağır bakteriyolojik bozunmasının bir sonucudur. Bu bozunmadan çıkan hidrokarbonlar ile kükürt, oksijen ve azot gibi uçucu bileşiklerin tümü, çökellerle ve organik artıklarla karışmış halde *ana-kayaç* içinde yer alır; çökelimin yol açtığı sıkışmayla ana-kayaç içinden dışarı sızan petrol, kumların ya da kumtaşları ya da kireçtaşları gibi daha gözenekli ve daha geçirgen kayaçların içine göç etmiştir. Yataklar, her zaman *hazne kayaçlar* ya da *depo kayaçlar* denilen bu kayaçların doğal dağılımına göre ya da tek bir noktada yer alır. Örneğin, marn ya da kil gibi geçirimsiz bir katman, kapan görevi yaparak, hidrokarbonların birikmesini sağlar ve böylece dışarı kaçmalarını önler. Kapanlar genellikle, hazne kayacın karşısında, geçirimsiz bir arazinin oluşmasını sağlayan antiklinallerden, tuz kubbelerinden ya da kırıklardan oluşur.

Petrol çoğunlukla, gaz hidrokarbonlardan oluşmuş bir katman ile kendisinden daha yoğun bir tuzlu su katmanı arasında yer alır. Bununla birlikte petrolün göçü, hiçbir jeolojik kapanla kesilmediğinde, petrol açık havaya kadar çıkabilir. Bu durumda, petrol, sızıntılar ya da Trinité adasındaki kırk hektarlık asfalt gölü gibi örtüler biçiminde toprak yüzeyinde ortaya çıkar. Bir yatağın kalınlığı birkaç metre ile birkaç yüz metre arasında değişir. Uzunluğu ise Ortadoğu'da onlarca kilometreye ulaşır.

• *Rezervler*. Bir petrol alanının önemi, genellikle *hesaplanmış rezervler* terimiyle ifade edilir; bu terim, jeolojik ve teknik bilgiler yardımıyla belirli bir tarihte saptanmış sıvı ve/ya da gaz hidrokarbonların miktarını, o tarihin teknik, ekonomik ve siyasi koşulları içinde üretilmeye uygun bir kesinlikle belirtir. Bu rezerv miktarları, normal sıcaklık ve basınç koşullarında ham petrol için Mt, doğal gaz için metre küp olarak gösterilir. 1992'de tüm dünyadaki hesaplanmış ham petrol rezervleri 135 milyar tondur ve bu rezervlerin büyük kısmı Ortadoğu (% 65,5), ABD, Meksika ve Kuzey denizi'ndedir.

• *Tarihçe*. Nuh'un gemisini sıvamakta bitüm kullanıldığı Kutsal Kitap'ta belirtilmektedir (Yaradılış VI, 13-14). Mezopotamya halkları yapılarda harç olarak ya da gemileri kalafatlamakta bitüm kullanıyordu. Plinius'un yazılarında bitüm, öksürük, diş ağrıları, kanamalar ya da romatizmalar için derde deva olarak gösterilmektedir. XVIII. yy.'dan itibaren Rusya ve Alsace'ta petrol damıtıldığı halde, ilk sondaj, "albay" Drake'in Titusville'de (Pennsylvania), 27 ağustos 1859'da, 23 m derinlikten petrol çıkartmasıyla, XIX. yy.'ın ikinci yarısına rastlar; bu kara altına hücumun başlangıcıydı. Teknik gelişmenin büyük aşamaları şöyle sıralanabilir:

—1860-1885: gazyağı dönemi (diğer damıtma ürünleri hemen hiç kullanılmıyordu);

—1885-1900: petrol yağlarının, yavaş yavaş sanayide ve evlerde yağlama yağı olarak kullanılan bitkisel yağların yerini alması;

—1900-1914: benzin dönemi (otomobilin yaygınlaşması yeni petrol yataklarının bulunmasını ve işletilmesini gerektirdi);

—1914-1930: sürekli damıtmanın, ısıl krakingin ortaya çıktığı ve fuel-oillerin kullanılmaya başladığı dönem;

—1930-1940: ürünlerin kalitesini iyileştiren ısıl reformingin ve çözücüyle işleme yöntemlerinin yerleşmesi;

—1940'tan günümüze: katalitik yöntemlerin (kraking, reforming, kükürt giderme) ve buharla krakingin kullanılmasıyla modern arıtma ve petrokimya tekniklerinin gelişmesi.

Bugün petrol, yalnız yakıt olarak en yaygın ve en bilinen biçimleriyle değil, tarım (gübre, pestisitler), tıp (ilaçlar), sağlık (sentetik deterjanlar) ve özellikle plastik maddelerin, sentetik elyaf ve kauçukların hazırlanması gibi çeşitli alanlarda kullanılmaktadır.

petrol sanayisi

• *Arama*. Aramanın amacı yeni yataklar araştırmaktır ve iki aşamadan oluşur: birincisi, yapısal jeolojik kapanları bulmayı sağlayan jeolojik ve jeofizik incelemelerden meydana gelir; bir ya da birçok arama kuyusu açmayı gerektiren ikinci aşama, hidrokarbonların varlığı ya da yokluğu konusunda karar vermeyi kolaylaştırır.

Jeolojik ve jeofizik, arama yapmaya en uygun bölgeler hakkında yararlı bilgiler vermesine karşın, sondaj* en temel arama yöntemi ve hidrokarbon varlığı hakkında kesinliğe götürecek tek yoldur.

Sondaj, petrol içerdiği varsayılan katmanlara kadar, çapı gitgide küçülen (genellikle 90'dan 15 cm'ye) bir kuyu açmaya dayanır. Sondaj derinlikleri 10 000 m'yi aşabilir, ancak bu derinlik genellikle 1 500 ile 3 500 m arasında değişir.

Kuyular, çoğunlukla *matkap* denilen bir kesici ucun dönmesiyle açılır. Matkap genellikle içi boş çubuklardan oluşan bir diziye bağlıdır; en son çubuk toprak düzeyinde bulunur ve bir Diesel motorunun tahrik ettiği bir döner tabla yardımıyla döner (rotary [döner] sondaj yöntemi).

Matkap, kuyunun dibine indirilmiş ve takımın tam üzerine yerleştirilmiş bir elektrik motoruyla ya da bir hidrolik türbinle (türbosondaj) de döndürülebilir. Takımın dönme hızı 30 ile 500 dev/dk arasında değişir, kayacı delme hızı ise, parçalanan katmanların sertliğine göre saatte birkaç santimetre ile birkaç metre arasındadır. Sondaj sırasında, kuyulara, aşılan katmanların ayırtedici özelliklerini belirleyen testler ya da *diyagrafiler* yapılır; ayrıca petrollü bir katman sözkonusu olduğunda bu testler, yatağın kazanılabilir rezervlerini değerlendirmeye yarar, kayacın gözenekliliğini ve geçirgenliğini belirlemeye yardımcı olur. Sondaj çamurundan toplanan artıkların analizi aşılan katmanlar hakkında bilgi verir.

Geleneksel yatakların tükenmesi, Arktika ve/ya da deniz bölgelerindekiler gibi, erişilmesi zor tortul havzalarda aramalar yapmaya yöneltmiştir. Meksika körfezinde, 10 m su derinliğinde, 1947'de başlayan denizde petrol arama çalışmaları önce sakin ve sığ denizlerde (Basra körfezi, Afrika kıyıları, Hazar denizi) sürmüş, sonra Kuzey denizi ya da Labrador gibi daha derin ve daha fazla zorluk çıkaran bölgelere kaymıştır. Günümüzde sondaj çalışmaları, genellikle 200-300 m su derinliklerinde gerçekleştirilir, ancak kimi sondajlar yaklaşık 1 500 m su derinliğine kadar iner (Kanada); şu anda deniz dibi petrol rezervlerinin payı dünyadaki hesaplanmış rezervlerin dörtte birini aşmaktadır ve sondaj platform*ları ile gemilerinin tasarımına ilişkin yeni tekniklerin gelişmesiyle bu oranın önemli ölçüde artması beklenmektedir. Denizlerde yapılan sondajların maliyeti, yerbilimsel ve okyanusbilimsel koşullara göre 1 ile 15 oranında değişmektedir.

• *Yatakları geliştirme ve üretime geçirme*. Arama sondajı sırasında üretime elverişli bir katmana rastlandığında, kuyu bir *kaplama* yerleştirilerek takviye edilir; daha sonra bunun içine, petrolün akacağı 6 ile 10 cm çapında dar bir boru indirilir. Yatak, ticari olarak işletilebilir görüldüğünde, maksimal miktarda hidrokarbonu dışarı boşaltmak için geliştirme kuyuları denilen birçok başka kuyu da açılır. Bu kuyuların sayısı, yatağın boyutuna göre on ile yüz arasında değişebilir. Kuyunun başına, çıkarma debisinin ayarı ve denetimi için gerekli olan ve *Noel ağacı* denilen donanımların yerleştirilmesinden sonra ana üretim* çalışması başlayabilir. Denizde, çelik boru ya da betonarme iskeletli bir ya da birçok platform, kuyu başlarını, üretim için gerekli donanımları (ayırıcılar, baca, depolama kabı vb.) ve personelin lojmanlarını taşır. Bu platformlar, genellikle yüksekliği 200 m'yi bulan, 400 000 t'dan ağır (beton) dev yapılardır. Bugün 20 000'den fazla kuyu 800 deniz yatağındaki petrolü çıkarmakta ve dünya ham petrol üretiminin şimdiden dörtte birine yakın bölümünü üretmektedir.

Yalnız yatağın basıncından yararlanarak, o yerde bulunan hidrokarbonların ancak çok az bir miktarı çıkarılabilir; bununla birlikte bu miktar, yatağı canlandırma (asitleme, çatlatma, delme) ve/ya da etkinleştirme (pompalama, gas-lift vb.) olanaklarıyla önemli ölçüde artırılabilir. Yalnız petrolü ve suyu emmiş hazne kayacın enerjisini kullanan bu çıkarma türü genellikle *birincil çıkarma* olarak adlandırılır. Çıkarma oranını iyileştirmek ve üretim süresini uzatmak için yatağın basıncını yapay olarak korumak gerekir. Böylece yatağın enerjisi, gerek su püskürtmeyle, gerekse *destekli çıkarma**'ya başvurularak artırılır. Destekli çıkarma, uygun siyasi ve ekonomik durumlar içinde, o bölgede bulunan hidrokarbon miktarının % 40-45'ini çıkarmayı sağlar. Henüz önemsiz olmasına karşın (yılda 50 Mt'luk bir üretim) bu yöntemlerin gelişmesi, dünyadaki hidrokarbon rezervlerinin yenilenmesi için yeni yatakların araştırılmasında gerekli bir tamamlayıcıdır. Sözkonusu olan yararlar son derece önemlidir, çünkü ham petrol çıkarma oranındaki % 1'lik bir artış, mevcut üretime ek olarak 6 milyar tonluk bir işletme sağlayacaktır; bu da, dünya üretiminin yaklaşık olarak iki katına denk gelir.

• *Petrol taşıma*. Üretim bölgeleri ile büyük tüketim merkezleri arasındaki uzaklıklar, petrol gemileri ya da *tankerler* ve *boruhatları* gibi petrol sanayisine özgü altyapıların ve taşıma araçlarının kullanılmasını gerektirmiştir; boruhattı, çapı 20 ile 120 cm arasında değişebilen birbirine kaynaklanmış borular dizisinden oluşur. Debisi, teknik özelliklerine, taşınan ham petrolün niteliğine ve hat boyunca yer alan pompalama istasyonlarının sayı ve gücüne bağlıdır; yılda 100 Mt kadar petrol taşıyabilir.

Dünya ham petrol üretimi (bin ton olarak)

ülke ve ilk üretim yılı	1978	1988	1989	1990	1991
• ABD 1859	479 702	453 607	425 664	411 838	419 673
Almanya 1880	5 059	3 937	3 770	3 605	3 487
Angola/Cabinda 1972	7 198	22 641	24 000	23 960	24 962
• Arjantin 1907	23 515	24 314	24 955	24 168	24 745
Arnavutluk 1933	2 000	3 000	3 000	1 985	1 639
• Avustralya 1933	20 056	24 500	22 721	27 687	25 263
• Avusturya 1860	1 813	1 216	1 211	1 238	1 366
• BAE*	89 240	80 434	96 559	110 040	127 300
• Abu Zabi* 1962	70 009	58 187	72 828	84 956	-
• Dubay* 1969	18 157	18 547	20 860	21 402	-
• Res ül-Hayma* 1984	-	550	398	400	-
• Şerce* 1974	1 074	3 150	3 472	3 282	-
• Bahreyn 1932	2 656	2 497	2 321	2 228	2 096
Barbados 1978	37	65	60	60	63
Benin 1982	-	246	200	200	141
Birmanya 1934	1 410	775	700	781	658
• Bolivya 1950	1 499	1 208	1 208	930	1 033
• Brezilya 1940	8 274	28 784	30 660	32 500	31 886
• Brunei 1913	11 460	7 180	8 014	7 950	7 329
Bulgaristan 1955	240	280	280	270	60
• Büyük Britanya 1919	54 006	114 409	74 887	81 860	92 612
• Cezayir* 1956	57 195	50 509	55 208	58 300	59 325
Çekoslovakya** 1919	120	140	130	113	130
Çin 1939	104 050	135 000	136 937	137 679	139 600
• Danimarka 1972	432	4 734	5 530	5 595	7 042
• Ekvador* 1917	10 284	15 913	14 629	14 583	14 891
• Endonezya* 1893	81 259	63 992	65 710	71 670	84 500
Fas 1943	24	19	-	-	-
Fildişi Kıyısı 1980	-	646	350	350	161
Filipinler 1979	-	436	250	362	212
• Fransa 1918	1 968	3 728	3 627	3 368	2 952
Gabon* 1957	10 562	9 515	11 802	13 493	14 732
Gana 1979	-	-	-	-	-
Guatemala 1978	43	150	150	169	171
Hindistan 1889	10 993	31 569	33 569	31 703	32 684
• Hollanda 1943	1 520	4 271	3 814	3 876	3 719
• Irak* 1927	125 881	127 139	139 397	100 860	13 394
• İran* 1913	264 492	112 434	143 902	157 080	165 297
İspanya 1967	980	1 483	1 038	795	1 030
İsrail 1956	700	12	12	10	10
İsveç 1982	1	2	-	-	-
• İtalya 1933	1 488	4 838	4 353	4 753	4 413
Japonya 1975	542	589	559	540	686
Kamerun 1978	625	8 295	8 140	8 230	7 575
• Kanada 1862	74 671	93 660	90 652	90 963	89 880
• Katar* 1949	23 712	16 668	20 423	20 900	20 600
• Kolombiya 1921	7 014	18 202	20 574	22 600	21 059
• Kongo 1969	1 610	7 038	7 970	8 000	7 409
• Kuveyt* 1946	108 420	75 195	94 934	60 600	9 432
Küba 1976	115	750	800	736	817
• Libya* 1961	97 929	50 438	57 518	70 980	75 500
Macaristan 1937	2 200	1 900	1 900	1 970	1 800
• Malaysia 1968	10 840	26 732	29 528	28 584	30 911
• Meksika 1901	66 178	145 209	144 961	146 678	151 811
• Mısır 1911	25 050	44 500	46 540	45 175	46 259
Nijerya* 1958	93 610	69 033	79 021	79 021	96 400
• Norveç 1971	16 957	56 651	91 813	93 471	93 123
Pakistan 1947	488	2 346	2 589	3 042	3 359
• Peru 1896	7 791	7 025	6 588	6 830	6 198
Polonya 1874	450	140	130	140	160
Romanya 1857	13 724	10 000	9 000	7 930	6 792
• SSCB** 1963	572 500	624 000	607 000	569 000	515 416
Surinam 1985		140	115	198	196
Suriye 1968	8 932	14 266	16 000	20 292	25 029
• Suudi Arabistan* 1936	422 427	260 679	270 589	335 720	426 970
• Şili 1929	1 285	1 550	1 500	980	940
• Tayland 1882	11	1 768	2 535	1 816	1 970
Tayvan 1976	220	118	140	100	99
Trinidad ve Tobago 1908	11 854	7 691	7 778	7 833	7 638
Tunus 1966	4 982	4 908	4 930	4 512	5 191
Türkiye 1948	2 887	2 564	2 876	3 717	4 364
Umman 1967	15 594	29 647	30 764	33 056	35 478
• Venezuela* 1917	115 696	96 694	96 778	113 810	128 494
• Vietnam 1986		675	1 000	2 482	3 950
Yemen 1986		8 300	10 850	10 780	10 782
• Yeni Zelanda 1978	575	1 300	1 500	1 657	1 890
Yugoslavya** 1943	4 077	3 700	3 500	3 620	2 770
• Yunanistan 1981	-	1 118	913	821	843
Zaire 1975	1 145	1 494	1 400	1 350	1 477
• Dünya toplamı	3 094 468	3 030 666	3 116 522	3 144 653	3 151 884
• OPEC	1 500 707	1 028 643	1 148 459	1 207 057	1 236 835

* OPEC üyesi ülkeler.
** Eski Çekoslovakya, Eski SSCB ve Eski Yugoslavya.
• Sıvılaştırılmış gaz dahil.

Dünya petrol rezervleri (milyon ton olarak)		
Ülkeler	1973	1992
ABD	5 023	3 581
Avustralya	289	208
BAE	2 833	13 384
Büyük Britanya	682	1 200
Cezayir	1 528	1 255
Çin	2 660	3 274
Endonezya	1 365	898
Gabon	104	100
Hindistan	114	836
Irak	3 957	13 643
İran	8 868	12 668
Kanada	1 392	762
Katar	955	509
Kuveyt	9 945	12 824
Libya	4 148	3 111
Meksika	382	6 998
Mısır	167	614
Nijerya	2 046	2 442
Norveç	273	1 500
Suudi Arabistan	19 918	35 176
Umman	682	580
Venezuela	1 869	8 063
Başta Rusya olmak üzere eski sovyet cumhuriyetleri (toplam olarak)	10 232	7 776
Dünya toplamı	86 096	135 613
OPEC	-	104 283

1886'da, 2 500 t kapasitelik ilk tankerin hizmete sokulmasından bu yana, dünya petrol filosu çok büyük gelişmeler göstermiştir. 1990'larda deniz yoluyla yapılan ham petrol taşıması, tonaj bakımından, bütün taşınan mallarla birlikte, deniz ticaret trafiğinin yarıya yakınını oluşturur. Petrol talebinin artması ve ton başına taşıma maliyetlerini düşürme çabası, taşıma gücü birkaç yüz bin dedveyt tonu aşan dev petrol tankerlerinin gelişmesini kolaylaştırmıştır. Bugün petrol filosu, çoğunlukla yeni yapılmış dev gemilerden oluşur. Büyük limanların çoğu, bu dev gemilere hizmet verebilmek için donanımlarını yenilemek zorunda kalmıştır: Fransa'da. Le Havre'ın 25 km uzağındaki, Antifer yapay limanı, 1976'dan bu yana, 500 000 t'dan fazla kapasiteli tankerlere hizmet vermektedir.

• *Arıtma.* Petrol piyasasında, kendi aralarında yalnız fiziksel özellikleri (yoğunluk, akışmazlık, vb.) bakımından değil, daha çok kimyasal bileşimleri bakımından farklılaşan yataklar kadar değişik ham petrol nitelikleri bulunur. Petrol, bir yataktan diğerine değişen oranlarda dört temel hidrokarbon (parafinler, olefinler, naftenler ve aromatikler) türünün yanı sıra petrolün ham halde kullanılmasını pratik olarak imkânsız hale getiren kükürt, merkaptanlar, tuzlu su, oksijenli ve/ya da azotlu bileşikler ile eser miktarda metaller içerir. Öte yandan, petrol piyasası, belirgin ayırtedici özelliklere sahip belli sayıda petrol ürünü (benzinler, kerosen, mazot, fuel-oiller, yağlama yağları) talep eder. Arıtma, ham petrolü en düşük maliyetle işleyerek bitmiş ürünlere dönüştüren sanayisel işlemlerden ve yöntemlerden oluşan bir bütündür. Laboratuvarda yapılan hazırlık çözümlemesi, incelenen ham petrolden elde edilebilecek bitmiş ürünlerin niceliği ve niteliğini belirlemeyi sağlar; "hafif" yani düşük yoğunluklu bir ham petrolden daha fazla benzin, "ağır" ham petrolden ise daha fazla fuel-oil ya da bitüm üretilir. Arıtmanın temel işlemi *kesintisiz ayırımsal (bölümsel) damıtma*'dır; bu yolla elde edilen ürünlerin çoğu, niteliklerinin iyileştirilmesi için ek işlemlerden (ağır benzine uygulanan *katalitik reforming*, mazota uygulanan *hidrojenle kükürt giderme*) geçirilir. Sonuçta, tüketicilerin gereksinimlerine cevap veren bir dizi ürün elde edilir: yakıtlar, özel benzinler, çözücüler ve çeşitli ürünler.

Petrol dışalımları ham petrol (H) ve petrol türevleri (T) milyon ton olarak						
Ülkeler		1978	1987	1989	1990	1991
ABD	H	312,8	229,2	286,5	292,4	290,3
	T	-	77,6	107,6	102,7	
Almanya	H	95,7	63,8	66,1	71,9	89,1
	T	48,8	50,9	43	41,1	48
Avusturya	H	8	6,2	5,9	6,8	7,1
	T	3,6	3,5	3,6	2,3	2,2
Belçika	H	33,8	27,8	29,7	25,1	32,9
	T	8,7	11,4	11,9	12	11,7
B. Britanya	H	68	41,5	49,5	53,8	54,3
	T	11,6	8,6	9,5	10,5	10
Danimarka	H	7,7	4,9	5,2	4	5,1
	T	10,7	5,7	4	3,8	4,3
Finlandiya	H	10,5	10,7	8,8	9	9,9
	T	3	4,4	3,9	3,4	3,2
Fransa	H	115,6	66,4	70,6	72,8	74,1
	T	9,5	31,2	28,7	27,4	30
Hollanda	H	55,2	48,2	51,1	45,5	47,1
	T	13,6	34,4	38	40,8	36
İrlanda	H	2,2	1,5	1,6	1,9	1,7
	T	3,7	2,9	2,7	3,4	3,5
İspanya	H	46,9	44,3	49,9	49,9	52,8
	T	2,2	7,3	8,4	10,7	11,8
İsveç	H	16,2	15,3	15,6	16,9	17,1
	T	12,5	7,4	6,5	6,5	6,7
İsviçre	H	3,9	3,9	3	3,1	4,5
	T	9,3	7,5	8,2	8,9	7,9
İtalya	H	108	67,4	68,3	78,2	83,3
	T	6,7	23,8	24,5	22,5	19,5
İzlanda	H	0	0	0	0	-
	T	0,6	0,6	0,5	0,5	0,5
Japonya	H	-	159	178	194,3	-
	T	-	44,2	56,4	43,7	-
Lüksemburg	H	-	-	-	-	-
	T	1,4	1,3	1,5	1,6	1,8
Norveç	H	7,9	2,6	0,6	1,5	1
	T	2,8	3,3	3,8	3,6	3,6
Portekiz	H	6,2	8	10,3	11,2	10,3
	T	1,1	2,1	3,9	3,1	4,2
Türkiye	H	12,5	20,1	18,6	20,1	17,6
	T	2,7	1,4	1,8	2,7	2,1
Yunanistan	H	12,6	16,2	15,2	15,9	14,1
	T	3,8	2,6	3,7	5,4	5,6

Bununla birlikte, klasik ham petrollere uygulanan sıradan bir damıtma, piyasanın istediği oranlar içinde, petrol ürünlerinin nicel talebini karşılamayabilir. Bu durumda, başka rafinerilerle bitmiş ürün alışverişi yapmak ya da klasik arıtma yöntemlerine dönüştürme birimleri eklemek gerekir. Bunlar arasında en çok kullanılanlar, ağır ürünlerin molekül yapılarını parçalayarak "hafif" ürünler elde etmeyi sağlayan *katalitik kraking, ısıl kraking* ve *hidrokraking* yöntemleridir. Piyasa gitgide, ağır kesimlerin yerine, başka enerjilerle doğrudan rekabet eden ve yavaş yavaş bunların yerini alan hafif ya da orta kesimleri talep etmeye başlamıştır. Bunun sonucunda da, çeşitli bitmiş ürün kategorilerinin arz ve talebi arasında büyüyen bir dengesizlik meydana gelmektedir; bu dengesizlik, ancak ağır fuel-oillerin bir kısmını daha hafif ürünlere dönüştürmek için uygulanan dönüştürme yöntemlerinin gelişmesiyle azaltılabilir. Petrol sanayisi tarafından arıtma yöntemine zorunlu kimi uyarlamaların yapılması çok büyük yatırımlar gerektirir.

• *Bitmiş ürünleri depolama, taşıma ve dağıtma.* Petrol ürünlerini dağıtmada kullanılan yapılar, rafinerilerin ve tüketim merkezlerinin yerlerinin yanı sıra bu ürünlerin cinsine ve piyasalarının özelliklerine bağlıdır. Rafineriler önceleri, doğrudan, üretim yerlerinde kuruluyor (Pennsylvania, Kafkasya, Romanya, İran vb.) ve bitmiş ürünler tüketici ülkelerin kıyı depolarına deniz yoluyla taşınıyordu. Daha sonra, kimi ülkelerin kendilerine özgü bir arıtma sanayisi oluşturmak istemesi, boruhatlarıyla taşımanın gelişmesi ve arıtma sanayisinin giderek artan karmaşıklığı, tüketici ülkelerde, önce büyük deniz limanlarında, sonra doğrudan büyük tüketim merkezlerinin yakınında rafinerilerin kurulmasına büyük ölçüde katkıda bulundu. 1991'de, dünya arıtma kapasitesinin % 23'ü Kuzey Amerika'da, % 19'u Batı Avrupa'da, % 8,6'sı Çin ve Japonya'da bulunurken, yalnız % 6,5'i Ortadoğu'daydı.

Depolama iki gereksinimi karşılar: talepteki mevsimlik dalgalanmalar (normal olarak yazın daha fazla benzin ve kışın daha fazla fuel-oil tüketilir) ya da ham petrol teminindeki değişimler göz önüne alındığında, depolama, tüketicilerin gereksinimlerindeki düzeni sağlar ve büyük miktarlarda aktarma yaparak bitmiş ürünlerin taşıma maliyetini düşürür. Basit tanklardan çok büyük yeraltı depolamalarına kadar pek değişik biçimler alabilir. Örneğin Fransa'da 1 000 m^3'ten az ve

100 000 m³'ten fazla kapasiteli 500'den fazla *depo* vardır. Fransız rafinericiler, yasal olarak 90 günlük bir tüketime karşılık gelen, *güvenlik* stoklarını sürekli olarak dolu tutmak zorundadır; batı ülkelerinin çoğunda buna benzer yasalar vardır. Maliyeti düşük olan *kütlesel taşımacılık*'tan, tek bir ürünü büyük miktarlarda kullanan, elektrik santralları, fabrikalar, havalimanları vb. gibi tüketicilere, genellikle *doğrudan* teslimde yararlanılır; bu durumda boruhatları, deniz, ırmak (kabotaj gemileriyle) ve demiryolu (sarnıç vagonlarla) taşımacılığı, büyük tankerler (35 t) en uygun taşıma araçlarıdır. Benzin istasyonları için yakıtlar ya da özel ısıtmalarda kullanılan ince fuel-oil gibi *küçük miktarlardaki mal teslimi*'nde taşıma, yalnız, son kullanıcıya ulaşabilecek tek araç olan tankerlerle gerçekleştirilir.

Teslim edilen ürünlerin, nitelikte olduğu kadar nicelikte de gösterdiği çeşitlilik, güçlü bir ticari ve teknik örgütlenme ile özel dolaşım ağları gerektirir. Böylece propan ve butan, toptancı müşterilere konteynerlerde ve genel tüketime tüplerde; yağlayıcı yağlar, fıçı ya da bidonlarda; bitümler, fıçı ya da torbalarda; parafin, karton kutularda; özel benzinler, bidonlarda ya da cerikanlarda satılır. Buna karşılık, yakıtlar ve yanıcılar müşterilere, benzin satışı için yol üzerine kurulmuş, benzin istasyonları ya da gemilere mazot vermek için liman ya da kıyılardaki depolar aracılığıyla "dökme" olarak teslim edilir.

• *Gelecek.* 1973'ten önce, petrol, bol ve ucuz bir enerji kaynağı olarak görünüyordu: böylece, sanayileşmiş ülkelerin ekonomik gelişmesine büyük bir katkıda bulundu. O tarihten sonra ortaya çıkan birinci petrol şoku, petrolün gerçekte, sınırlı kaynakları olan ve bununla birlikte vazgeçilmez, tükenebilir bir enerji kaynağı olduğunu gösterdi. Bugünkü tüketim hızıyla dünya rezervleri 1981'de ancak 30 yıllık bir üretime denk geliyordu. Gitgide daha zor bölgelerden (derin denizler, Arktika bölgeleri vb.) çıkarılması ya da yatakların gitgide daha pahalı yöntemlerle işletilmesi, petrolü giderek pahalılaşan bir enerji kaynağına dönüştürdü. Ama özellikle, taşımacılık ve petrokimya gibi kullanım alanlarında yerinin doldurulamaması nedeniyle, petrol hâlâ vazgeçilemez bir enerji kaynağıdır.

Bu gerçekler karşısında, sanayileşmiş ülkelerin çoğu enerji tasarrufu yapmak ve başka enerji kaynaklarının gelişmesini teşvik ederek enerji bilançolarını yeniden düzenlemek için kararlı politikalar uygulamaya başlamıştır.

petrolün coğrafyası

Dünya petrol üretimi 1974'e kadar sürekli olarak artmıştır (1900'de 20 Mt, 1920'de 97 Mt, 1939'da 284 Mt, 1950 de 525 Mt, 1960'ta 1 050 Mt, 1970'te 2 336 Mt, 1974'te 2 850 Mt). Daha düzensiz bir gelişme göstermeye başlamadan önce, 1979'da 3 200 Mt'a yaklaşmış, ancak 1982'de 2 700 Mt'a kadar inmiş sonra tekrar artarak, 1992'de 3 152 Mt'a ulaşmıştır. Buna bağıntılı olarak da, on iki kadar olan üretici ülke sayısı, 70'in üzerine çıkmış durumdadır.

Petrol sanayisi, piyasayı kontrol etmek için bir araya gelen önemli ölçüde merkezileşmiş ve bütünleşmiş güçlü kapitalist şirketlerin kurulmasıyla hızla gelişti (1928'de, Achnacarry anlaşmaları'ndan doğan *Uluslararası petrol karteli*). 50'li yılların sonundan itibaren büyük şirketlerin rolü (Exxon [Standard Oil Company of New Jersey'in vârisi], Royal Dutch Shell ve BP'nin [British petroleum Company] egemen olduğu), etkileri 1970 yılından sonra büyük ölçüde artan "bağımsızların" ve özellikle ulusal şirketlerin gösterdiği gelişme karşısında azalmıştır. Bugün, çıkarmanın büyük bölümü üretici ülkeler tarafından kontrol edilmektedir. Uluslararası şirketler, işletmeci, kimi kez dönüştürücü (arıtma) ya da taşımacı (tanker filosu) olarak etkinlik göstermektedir. Bunlar genellikle holdingler haline dönüşerek, başka enerji (kömür, uranyum) ve sanayi sektörlerine hatta üçüncü işlere yatırım yapmaktadır.

E. Adams Contact

petrol
Suudi Arabistan'da bir kuyuya uygulanan sondaj

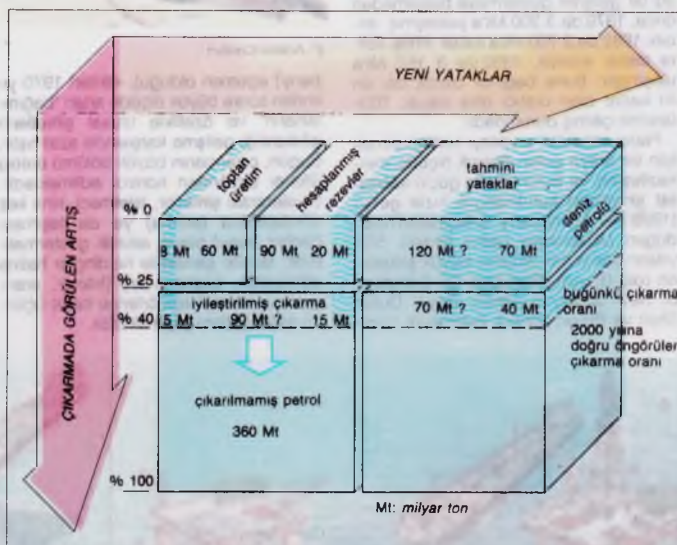

Deniz dibi yataklarını işletmede kullanılan çeşitli sistemler. A. Basit demirleme hattıyla depolama. B. Bir kolektör yardımıyla deniz dibindeki kuyu başlarına bağlanmış yandalgıç bir üretim platformunda kullanılan petrol depolama ve yükleme sistemi. C. Soluğan dalgaya göre değişmez otomatik ayarlı düşey çelik halatlarla demirlenmiş yandalgıç platform. D. Üretim, depolama ve boşaltma şamandırası. 1. Kazıklarla sabitleştirilmiş taban plakası; 2. Üniversal contalı eklem; 3. Taban plakasını su kesimindeki depoya bağlayan düşey kolon; 4. Döner mil (conta); 5. Su kesimindeki depoya bağlanan iki kollu bükülmez pal... halatı; 6. Sabit mevkili petrol depolama tankeri; 7. Petrolü yüzeye taşıyan esnek boru; 8. Deniz dibindeki kuyu başını esnek boruya bağlayan çelik boru; 9. Altı kuyu kolektörü; 10. Borularla birleştirilmiş çevre kuyular; 11. Üretim koruma borusu (riser); 12. Yandalgıç üretim platformu; 13. Kolektörü, depolama ve yükleme şamandırasına bağlayan boru; 14. Depolama ve yükleme şamandırası; 15. Petrolü kısa mesafelere taşıyan tanker; 16. Taban plakası; 17. Sondaj borusu ile diğer boru ve kabloların geçtiği koruma borusu sistemi; 18. Gergin kablolarla palamarlama sistemi; 19. Üzerinde üretim tesisleri bulunan yandalgıç yüzer platform; 20. Atmosfer basınçlı odalarda toplama merkezi; 21. Yüzer üretim birimi.

B. Gerard-A. N. A.

Katar'da kuyu başı gazlarının yakıldığı bacalar

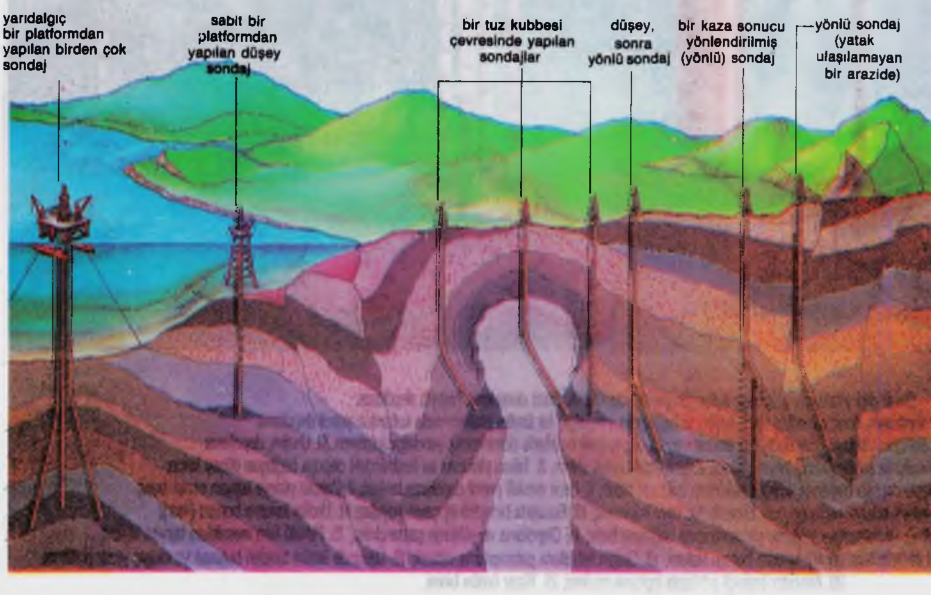
petrol rezervleri ve petrol çıkarma

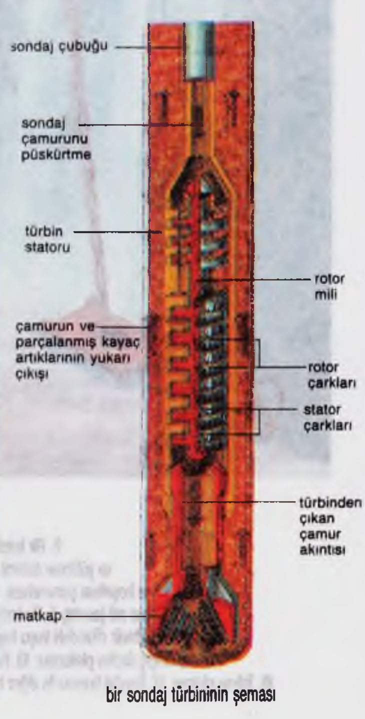
Üretici ülkelerin sayısı artmış olmakla birlikte, üretimin önemli bir bölümü, bu ülkelerin birkaçı tarafından sağlanır.1991 yılı rakamlarıyla Rusya 470 Mt, Suudi Arabistan 427 Mt ve ABD 419 Mt petrol üreterek, dünya üretiminin % 42'sini karşılamıştır. Onları toplam 409 Mt ile diğer Ortadoğu ülkeleri, 390 Mt'la Latin Amerika, 339 Mt'la Afrika, 332 Mt'la Uzakdoğu ve 229 Mt'la Avrupa izler. Bu ülkeler içinde ancak 151 Mt ile Meksika, 139 Mt'la Çin ve 128 Mt'la Venezuela, tek başına önemli bir üretim kapasitesine sahiptir. Ayrıca kendi tüketimlerinin büyük bir bölümünü ya da tamamını karşılayabilen (nitelik bakımından olmasa bile hacim bakımından) ve kimi kez sanayileşmiş büyük ülkeler olan diğer üreticileri de (Kanada [90 Mt] ya da kısa bir süreden bu yana Büyük Britanya [92 Mt]) göz ardı etmemek gerekir. Buna karşılık, gelişmiş ülkelerin çoğu, petrol üretmez ya da çok az üretir: bu duruma Japonya (ancak 686 000 t) ile Avrupa'dan İtalya (4,4 Mt), Almanya (3,5 Mt'dan az) ve Fransa (3 Mt) örnek olarak gösterilebilir.

Yukarıdaki verilerden de anlaşıldığı gibi üretim coğrafyası ile tüketim coğrafyası arasında, gitgide büyüyen bir dengesizlik vardır. ABD, yalnız çokuluslu büyük şirketlerin etkinliğiyle değil, kendi toprakları üzerindeki sınırlı çıkarma alanı içinde de uzun süre petrol sahnesine egemen olmuştur: 1960'ta dünya petrol üretiminin üçte birini sağlıyordu. Bu pay günümüzde yarı yarıya azalmıştır (kısmen Alaska'nın katkısıyla mutlak değerde görülen artışa karşın). Ama üretim, artık ulusal gereksinimleri karşılayamaz hale geldiğinden ABD, 1991'de petrol ithal eden ülkeler arasında birinci sıradaki yerini korumuş (290 Mt ham petrol) ve onu Japonya (194 Mt) ile Avrupa ülkeleri (Almanya 89 Mt, İtalya 83 Mt, Fransa 74 Mt, B. Britanya 54 Mt) izlemiştir. Avrupa ve Japonya, öncelikle Ortadoğu'dan, sonra Afrika ve Latin Amerika'dan petrol alır. Uluslararası petrol ticareti, yapılan üretimin yaklaşık olarak yarısını kapsar. Dışsatımların büyük bir bölümü (son yıllarda azalan bir paya karşın) OPEC üyesi ülkeler (Petrol* ihraç eden ülkeler örgütü) ile bunların başında yer alan Suudi Arabistan tarafından yapılır (1990'da dünya satışlarının yarıdan fazlası). OPEC dışında, 1975'ten bu yana dünyanın birinci üretici ülkesi durumuna gelen Rusya ile Meksika büyük ihracatçı ülkelerdir.

Uluslararası petrol ticareti denizyoluyla (→ PETROL TANKER*İ) ya da kimilerinin uzunluğu bir kaç bin kilometreyi bulan (Sibirya yataklarından başlayarak ya da Kanada İnterprovincial'i) borularla (→ BORUHATTI) karadan yapılır. Petrol uzun süre ucuz bir enerji olarak kalmıştır; bu da, petrolün dünya enerjisi bilançosu içinde sürekli olarak artan ve hâlâ ağırlıklı olan payını açıklar. (→ ENERJİ.) Çıkarılan ham petrolün özelliklerine göre az çok değişen varil fiyatı, 1970'te ortalama 1,8 dolardı (1960'tan sonra sabit fiyatta ha-

yatak tipine göre sondaj sistemleri (kesit görünüm)

bir sondaj türbininin şeması

fif bir düşme bile görüldü). 1970'ten sonra nispeten ağır bir şekilde yükseldi (1973 haziranında, 2,9 dolar), ve 4. İsrail-Arap savaşı'ndan sonra bir sıçrama yaptı (1974 ocağında, 11,7 dolar). İkinci petrol şoku 1979-80'de meydana geldi ve bir varil petrolün fiyatı; 1979 ocağı ile 1980 kasımı arasında 13,3 dolardan 32 dolara fırladı. Bu fiyat artışı, kuşkusuz, yatakların çoğunda ve özellikle Ortadoğu yataklarındaki çıkarma maliyetlerinin yükselmesiyle ilişkili değildi. Bu her şeyden önce "siyasi" bir fiyattı (arıtmadan sonra tüketime uygulanan fiyat gibi), yine de teknik bakımdan daha pahalı ama siyasi bakımdan daha güvenli yeni yatakların (deniz dibi yatakları başta olmak üzere) değerlendirilmesine, bununla rekabet edecek başka enerji kaynaklarının geliştirilmesine ve petrol şoklarıyla orantılı ekonomik krize bağlı olan tüketimin azaltılmasına yardımcı oldu. Bu koşullara, üretimdeki artış da eklenince petrol fiyatları 1981'den başlayarak yavaş yavaş azaldı. 1991 yılında bir varil ortalama 21 dolardan işlem gördü. Dünya petrol rezervlerine gelince, 1991'de hesaplanmış rezervler yaklaşık 136 000 Mt'du (1991'in üretim hızıyla işletme süresi 40 yıldan fazla); bunun 90 000 Mt'a yakını Ortadoğu'da, 8 000 ile 9 000 Mt'u Rusya'da, 2 500 ile 3 500 Mt'u ise Çin'de bulunuyordu. Durumu kaygı verici olan ABD, 3 500 Mt'u biraz aşan rezervleriyle, (şimdiki üretim hızıyla işletme süresi 10 yıldan az), rezervleri 7 000 Mt'a yaklaşan güney komşusu Meksika'dan daha az petrol rezervine sahiptir.

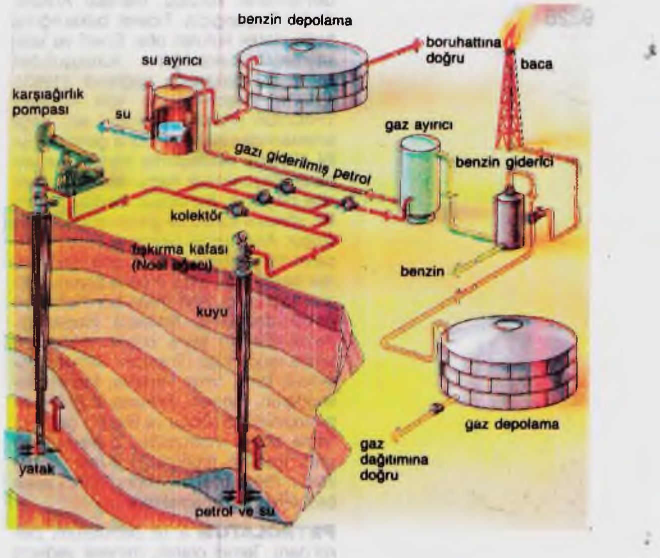
• ***Türkiye*'de petrol arama çalışmalarına ilk kez 1897'de başlandı, ilk petrol kuyusu ise 1900'de "European Petroleum Company" adlı yabancı bir şirket tarafından Horadere'de açılarak günde 2 varillik petrol elde edildi. 1916 ve 1917 yıllarında da rus işgali altında olan Hasankale, Katranlı ve Kurşat'ta petrol üretildi. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra, 1926'da çıkartılan 792 sayılı Petrol yasası'yla ülke sınırları içindeki bütün petrol arama yetkisi devlete bırakıldı; bu işi yürütme görevi de 1935'te kurulan Maden tetkik ve arama enstitüsü'ne (MTA) verildi. Enstitü, ilk kuyuyu G.-D. Anadolu bölgesi'nde Basbirin'de açtı. (1 351 m derinliğe kadar inildikten sonra, kuyu kuru olarak kapatıldı (1936). 1940'ta Raman-I kuyusunda ilk bulgu yapıldı, ancak, ekonomik ölçüde petrol ilk kez Raman-8 kuyusundan sağlandı (1947). Raman'ın ardından Garzan petrol alanını da bulan (1951) MTA'nın petrol arama çalışmaları, 1954'te 6326 sayılı Petrol yasası çıkartılıncaya kadar sürdü. Petrol arama ve üretme işlerinde devlet tekelini kaldırarak yerli ve yabancı özel kuruluşlara önemli özendirici önlemler getiren yeni yasayla birçok özel şirkete petrol arama izni verildi. Bu arada, Türkiye petrolleri ao (TPAO) kurularak (1954), MTA'nın bulduğu petrol alanları bu kuruluşa devredildi. 1955-60 yılları arasında özel şirketlerin çalışmaları, daha çok, jeofizik ve jeolojik araştırmalarla sınırlı kaldı; planlı dönemde ise petrol üretimi hızla arttı. Ancak, 1970'lere doğru, yabancı şirketlerin ve özel girişim kuruluşlarının petrol konusundaki çalışmaları, bu kuruluşların Türkiye'de petrol aramaktan çok, petrol bulunması olasılığı fazla olan alanları spekülatif amaçlarla ellerinde tuttukları doğrultusunda eleştiriler almaya başladı. Bunun üzerine, 1971'de kurulan reform hükümeti tarafından çıkartılan 1702 sayılı Petrol reformu kanunu ile, eski yasa bir ölçüde değiştirilerek kamu kesiminin yetki alanı genişletildi. 1974'te, dünya petrol fiyatlarının hızla artması, zaten döviz kıtlığı çeken Türkiye'de önemli darboğazlar yarattı; petrol dışalımı sınırlandırıldı; petrolü girdi olarak kullanan ekonomik kesimlerde üretim düştü; fiyatlar yükseldi.**

Bugün, Türkiye'de, Trakya bölgesinde 2, Adana'da 1 ve Güneydoğu Anadolu bölgesi'nde 51 petrol alanı vardır. Petrol rezevlerinin % 99,4'ü Güneydoğu Anadolu bölgesi'nde bulunmaktadır. Türkiye'nin görünür petrol rezervi 150 milyon ton, muhtemel rezervi ise 1 milyar tondur. Üretilebilir rezervi olan 66 milyon tonun dışındaki rezervleri 5 000 m'nin altında bulunmakta ve bu rezervlerden yararlanabilmek konusunda önemli ekonomik ve teknik sorunlarla karşılaşılmaktadır.

Türkiye'de halen, ikisi yabancı sermayeli (Mobil ve Shell), biri yerli (Ertan) olmak üzere üç özel kuruluş ve bir kamu kuruluşu (TPAO) petrol üretimi yapmaktadır. Toplam ham petrol üretiminin 1965'te % 46'sı, 1970'te % 30'u, 1975'te % 37'si, 1980'de % 40'ı, 1990'da % 72,4'ü TPAO tarafından gerçekleştirilmiştir. 1990'da, Türkiye petrol üretimi 3 753 610 tondur. Bunun 2 716 118 tonu TPAO tarafından, 1 037 492 tonu da özel şirketler (yerli ve yabancı) tarafından üretilmiştir. Aynı yıl 22 milyon ton olan iç talebin 17 500 000 tonu dışalım yoluyla karşılanmış, bir başka deyişle, yerli üretim tüketimin ancak % 20'sini karşılayabilmiş, ham petrol gereksiniminin % 80'i dış ülkelerden sağlanmıştır.

Türkiye, 1955'e kadar petrol ürünleri alıcısı bir ülke iken, 1955'te Batman, 1961'de İpraş, 1962'de Ataş, 1972'de Aliağa ve 1986'da Orta Anadolu rafinerilerinin hizmete girmesiyle, ham petrol alıp kendi rafinerilerinde petrol ürünleri üreten bir ülke konumuna girmiştir. (→ RAFİNERİ.) 1991'de Türkiye petrol ürünleri üretim miktarları şöyle olmuştur: LPG 655 000 t, benzin 2 771 986 t, nafta 1 139 703 t, jet yakıtı 874 144 t, gazyağı 150 746 t, motorin 6 331 677 t, solvent 6 222 t, fuel-oil 8 444 387 t, asfalt 818 995 t. Aynı yıl, petrol ürünleri dışsatımı 321 400 milyon TL, dışalımı ise 635 500 milyon TL olarak gerçekleşmiştir (1988 fiyatlarıyla). Dışalımı yapılan petrol ürünleri arasında LPG, motorin, fuel-oil ve mineral yağın ağırlıklı bir yeri vardır.

—Huk. Ülke ekonomisindeki büyük önemi nedeniyle petrolün aranması ve işletilmesi özel bir yasaya bağlanmıştır. 7 mart 1954 tarih ve 6326 sayılı Petrol kanunu' na göre Türkiye'deki petrol kaynakları devletin "hüküm ve tasarrufu" altındadır (md. 1). Petrol arama ve işletme için devletin izni gerekir. Türkiye'de devlet adına petrol arama ve işletme hakkı Türkiye petrolleri anonim ortaklığı'na aittir. Ortaklık bu hakkı doğrudan doğruya ya da uzman kuruluşlar aracılığıyla kullanır. Kuruluş amacına uygun olmak koşuluyla, sermayesinin yarısından çoğu doğrudan doğruya ya da dolayısıyla devlete ait olan kamu kuruluş ve ortaklıklarına devlet adına, Bakanlar kurulu kararıyla belge verilebilir. Petrol yasası'na göre belge, arama, keşif, "inkişaf" ve "istihsal"den başka bir işlem için bu yasaya göre verilen izindir. Petrol yasası'ndaki ilkelere uygun olmak koşuluyla, sermaye şirketlerine ya da yabancı devletler mevzuatına göre sermaye şirketi niteliğindeki özel hukuk tüzelkişilerine Bakanlar kurulu kararıyla arama ve işletme izniyle belge verilebilir. Petrol yasası'nın ve petrol ürünleriyle ilgili öteki mevzuatın uygulanmasıyla görevli olmak üzere Enerji ve tabii kaynaklar bakanlığı'na bağlı Petrol işleri genel müdürlüğü kurulmuştur. Petrolle ilgili arama, işletme vb. işlemlere ilişkin gerekli izinleri almak için Petrol işleri genel müdürlüğü' ne başvurmak gerekir. Petrol işleri genel müdürlüğü petrol hakkı ile ilgili kararlarını on beş gün içinde *Resmi gazete*'de ilan eder. Genel müdürlükte petrolle ilgili her türlü izin ve belgenin kaydedildiği bir petrol sicili tutulur. Petrol kanunu'na göre Türkiye, Bakanlar kurulu kararıyla petrol bölgelerine ayrılır. Bir bölge üç milyon hektardan aşağı olamaz. Bir bölgenin tümü ya da bir kısmı, Bakanlar kurulu kararıyla işletmeye açılabilir. Karasuları dışında denizlerde arama ve işletme izni verilmesi Bakanlar kurulu kararına bağlıdır. Bir arama sahası elli bin hektar, bir işletme sahası ise yirmi beş bin hektardır. Bir bölgede bir tüzelkişi aynı zamanda en fazla sekiz arama iznine sahip olabilir. Arama izninin süresi dört yıldır. Bu süre deniz aramalarında yüzde elli oranında artırılabilir. İşletme izni süresiyse yirmi yıldır. Arama, işletme ve üretimden başka petrolle ilgili işlemler için verilen belgelerin süresi de otuz yıldır.

yüzeydeki bir petrol kuyusunun donanımı (yatak işletme)

Petrol ihraç eden ülkeler örgütü (OPEC), eylül 1960'ta, ham petrol fiyatlarındaki düşüşü durdurmak amacıyla Venezuela'nın girişimiyle oluşturulan örgüt. 5 kurucuya (Venezuela, İran, Irak, Suudi Arabistan ve Kuveyt) daha sonra sırasıyla Katar (1961), Libya, Endonezya (1962), Abu Zabi (1971'den sonra Birleşik Arap Emirlikleri) (1967), Cezayir (1969), Nijerya (1971), Ekvador (1973) ve Gabon da (1975) katıldı. 1970'ten, özellikle 1973'ten sonra petrol fiyatlarında önemli artışlar sağladılar ve ayrıca petrol üretiminin denetimini ele geçirdiler. Örgüte üye olan ülkelerin üretimleri, yıldan yıla önemli değişiklikler göstermekle birlikte, dünya petrol üretiminin yaklaşık yarısını karşılamaktadır. Petrol dışsatımındaki payları ise bunun çok daha üstündedir. OPEC, varlığı kanıtlanmış ham petrol rezervlerinin yaklaşık üçte ikisini (ve buna ek olarak doğal gaz rezervlerinin üçte birini) elinde bulundurmaktadır. Ne var ki, sanayileşmiş ülkelerin petrol talebinin azalmasına yol açan iktisadi bunalım, OPEC üyeleri arasındaki çıkar ayrılıklarını artırmakta, bu da, kartelin bütünlüğünü tehlikeye düşürmektedir. Kuzey denizi'nden petrol çıkaran ülkelerin rekabeti de OPEC'in petrolünü ucuzlatmasına neden olmuştur.

1987'de üretimi sınırlayarak petrolü saptadığı fiyatla satmayı başaran OPEC, 1988'de Avrupa'nın isteminin azalması üzerine fiyatları düşürmek zorunda kaldı. Bu sayede üretim ve dışsatımını tekrar arttırabildi. 1988'de 665 Mt olan dışsatımı, 1990'da 825 Mt'a yükseldi.

Petrol işleri genel müdürlüğü, petrol politikası konusunda hükümete danışmanlık yapmak, Petrol kanunu ve petrol ürünleriyle ilgili mevzuatı uygulamak amacıyla kurulmuş genel müdürlük. Enerji ve tabii kaynaklar bakanlığı'na bağlı, katma bütçeli tüzelkişiliği olan bir kamu kuruluşudur.

Ana hizmet birimleri şunlardır: Arama ve üretim dairesi başkanlığı, Rafineri ve pet-kim dairesi başkanlığı, Fiyat işleri şube müdürlüğü, Petrol ürünleri planlama ikmal şubesi müdürlüğü ve Fon işleri şubesi müdürlüğü.

Petrol ofisi aş, petrol ve petrol ürünlerinin sivil ve askeri gereksinimlere göre bölgeler arasında dengeli bir biçimde dağıtılmasını ve yurtiçinde ya da yurtdışında depolanıp pazarlanmasını sağlamak amaçlarıyla kurulan kamu kuruluşu. 1941'de, 3780 sayılı Milli koruma kanunu'nun 4648 sayılı yasa'yla değişik 6. maddesine dayanılarak 2/15 169 sayılı Bakanlar kurulu kararıyla, Petrol limited'in varlık ve hizmetleri

devralınarak kuruldu. Merkezi Ankara'dadır. Başlangıçta Ticaret bakanlığı'na bağlı olarak kurulan ofis, Enerji ve tabii kaynaklar bakanlığı'nın kuruluşundan sonra bu bakanlığa bağlandı (1963). 1984'te, Başbakanlık'ın ilgili kuruluşu TPAO'nun (Türkiye petrolleri ao) bağlı ortaklarından biri durumuna getirildi. Eylül 1990'da özelleştirme kapsamına alınarak Başbakanlık kamu ortaklığı idaresine bağlandı. Kuruluşun merkez organları yönetim kurulu ile genel müdürlükten oluşur. Ana hizmet birimleri şunlardır: Ticaret dairesi başkanlığı, Madeniyağ dairesi başkanlığı, Satış organizasyonu dairesi başkanlığı, ANT (Nato boruhatları ve petrol depolama tesisleri) başkanlığı. Petrol ofisi'nin taşra örgütü olarak 10 bölge müdürlüğü (Trabzon, Samsun, İstanbul, İzmit, İzmir, Antalya, Mersin, İskenderun, Batman, Ankara); 2 ANT bölge müdürlüğü (Doğu ve Batı); 1 gemi işletme bölge müdürlüğü; 2 madeniyağ gres tesisleri müdürlüğü (İzmit, İzmir) vardır. Petrol ofisi ürünlerini 5 000'i aşkın bayi eliyle pazarlamaktadır.

PETROLATUM a. (fr. *pétrolatum; petrol*'den). Temel olarak, mineral yağlarla görece önemli oranlarda bileşmiş, mikrokristal yapıda mumlardan oluşan yarı katı ürün. (Ticari olarak "vazelin" adı verilen madde, petrolatumun arılaştırılması sonunda elde edilir.)

PETRÓLEA, Kolombiya'da (Norte de Santander yönetim bölgesi) yer, Cúcuta'nın K.'inde. Boruhattıyla Antiller denizi'ne (Coveñas) bağlanan petrol üretim merkezi.

Petrol-İş sendikası (Türkiye Petrol, kimya, ilaç ve lastik işçileri sendikası [Türk-İş.]), 1950 yılında, İstanbul Akaryakıt işçileri sendikası adıyla kuruldu. 1952'de Türk-İş'e katıldı. 1956'da, şubelerinin ülke düzeyinde çoğalmasıyla bugünkü adını aldı. 1966'da, Paşabahçe grevindeki eylemleri nedeniyle Türk-İş yönetimi tarafından geçiçi ihraç cezası aldı, bir yıl sonra yeniden üyeliğe kabul edildi. 1971'de Türk-İş içinde beliren sosyal demokrat harekete katılarak '12'ler raporu'nun hazırlanmasında katkıda bulundu. 1993 başında 24 şubesi olan sendikanın 60 000 üyesi vardır.

PETROLCÜ a. **1.** Petrol sanayisinde işletmeci, yatırımcı, üretici. **—2.** Petrol sanayisinde, özellikle de hidrokarbon araştırmasında ve üretiminde çalışan kimse.

PETROLİNİ (Ettore), italyan komedi sanatçısı (Roma 1886 - *ay. y.* 1936). Roma lehçesiyle skeç ve parodiler yazmıştır (*Chicchignola*, 1931; *Romani de Roma*).

PETROLOJİ a. (fr. *pétrologie*). Yerbil. Kayaçların dağılımı, yapıları, bileşimleri, özelliklerinin yanı sıra bunlara ilişkin deneysel çalışmaları ele alarak kayaçların oluşum mekanizmalarını inceleme. (Esk. eşanl. LİTOLOJİ.)

PETROMYİDAR a. Daman sıçanını içeren familya.

PETROMYZONTİDAE a. BOFABALIĞIGİLLER familyasının bilimsel adı.

PETRONİLA (1135-1173), 1137'den başlayarak yasal Aragón kraliçesi. Keşiş Ramiro II'nin kızıydı, iki yaşındayken nişanlandığı Barcelona kontu Ramón Berenguer IV ile 1151'de evlenerek Aragón mirasına kondu. Bu birlik, katalan hanedanının kurulmasıyla sonuçlandı ve Aragón'u bir Akdeniz devleti durumuna getirdi. Dul kalan Petronila, oğlu Alfonso II'nin küçüklüğü sırasında (1162-1164) naibelik etti.

PETRONİUS (Caius Arbiter), latin yazar (öl. Cumae İ.S. 66). Pison'un ihanetini öğrendikten sonra Neron'un intihara zorladığı, zevk düşkünü ve zeki senatörle aynı kişi olduğu sanılan Petronius, *Satyrikon** adlı yapıtın yazarı kabul edilir.

PETROOKSİPİTAL sıf. (fr. *pétro-occipital*). Anat. Kavernos sinüsten doğan ve iç jugular toplardamara açılan toplardamar sinüsü.

PETROPAVLOVSK, Kazakistan'da kent, Yukarı İşim kıyısında; 223 000 nüf. (1987). Besin, makine ve elektrikli gereçler sanayileri. Transsibirya demiryolunun geçtiği istasyon.

Petropavlovsk kalesi, rusça **Petropavlovskaya krepost,** Sen-Petersburg kalesi. Neva nehrinin ağzını korumak amacıyla Zayaçi adası üzerinde inşasına 1703'te başlandı. Kalenin içinde, 1712-1733 arasında, Petropavlovsk katedrali yapıldı (bu katedrale daha sonra Romanovlar gömülmüştür). Kale, Büyük Petro zamanından başlayarak siyasi mahkûmların hapishanesi olarak kullanıldı. Ay biçimindeki Alekseyeviç istihkâmında (günümüzde yıkılmıştır), 1797-1884 arasında, pek ağır koşulları olan bir hapishane bulunuyordu. Trubetskoy burcu hapishanesi ise, 1870-1872'de inşa edilmiştir. Kale, 1924'te müze haline getirildi.

PETROPAVLOVSK - KAMÇATSKİY, Rusya'da liman kenti, Uzakdoğu'da, *Kamçatka yarımadası*'nın G.-D. kıyısında; 269 000 nüf. (1989). Balıkçı fabrika gemileri üssü. Balık konserveciliği. Gemi onarımı. Yanardağbilim enstitüsü.

PETRÓPOLİS, Brezilya'da (Rio de Janeiro) kent, serra dos Orgãos'ta, 810 m yükseltide; 242 000 nüf. (1991). Bir tarım bölgesinin ticaret merkezi. Tekstil sanayisi. Kent, imparator Pedro I'in dinlenme yeriydi, 1894-1903 arası Rio de Janeiro eyaletin merkezi oldu. Katedral; İmparatorluk sarayı (günümüzde müze).

PETROSANİ, Romanya'da, Transilvanya'da (Hunedoara bölgesi) kent; 43 900 nüf. Jiu kömür havzasının ticaret ve kültür merkezi. Maden enstitüsü. Maden müzesi.

PETROSSA → PİETROASA.

PETROSELİNİK sıf. (fr. *pétrosélinique*'ten). Org. kim. *Petroselinik asit,* formülü $CH_3—(CH_2)_{10}—CH = CH—(CH_2)_4—CO_2H$ olan sis oktadeken-6 oik asidin yaygın adı; oleik asidin izomeridir, maydanozdan *(Petroselinum hortense)* elde edilir.

PETROSELLİNİ (Domenico Ottavio), italyan yazar (Corneto, bugün Tarquinia, 1683-1747'ye doğr.), 1713'te, Accademia degli Arcadi'nin bölünmesini konu alan bir şiir (*Il Giammaria ovvero l'Arcadia liberata*, 1892) yazdı.

PETROSYAN (Tigran Vartanoviç), ermeni satranç oyuncusu (Tiflis 1929). Birçok kez SSCB şampiyonu oldu ve birçok turnuvada birinci geldi. 1963-1969 arası dünya şampiyonluğunu elinde tuttu.

PETROSYAN (Levon Ter), ermeni siyaset adamı (Halep 1945). 1946'da ailesiyle birlikte Ermenistan'a göçetti. Erivan Üniversitesi'nde okudu. Doğu kültürleri uzmanı ve üniversite öğretim üyesi oldu. 1988'de siyasete atıldı. Karabağ'ı Ermenistan'a bağlamaya yönelik etkinliklerde bulunmak ve gösteri düzenlemek suçuyla tutuklandıysa da, 1989'da serbest bırakıldı. Mayıs 1990'da parlamento üyeliğine seçildi. Aralık 1991'de Ermenistan devlet başkanlığına getirildi.

PETROŞANİ, Romanya'da (Transilvanya, Hunedoara bölgesi) kent; 43 900 nüf. Jiu kömür havzasının ticaret ve kültür merkezi. Maden enstitüsü ve müzesi.

PETROV (Osip Afanasiyeviç), rus bas (Yelizavetgrad 1806 - Sen-Petersburg 1878). Glinka'nın *İvan Susanin*'inden (1836) Rimskiy-Korsakov'un *Pskovitianka*'sına ve Musorgskiy'in *Boris Godunov*'uan (1874) değin yeni rus bestecilerinin tüm operalarındaki bas rollerini ilk kez yorumladı. Ayrıca milliyetçi genç bestecilerin, özellikle de Musorgskiy'in etkinliklerini destekledi.

PETROV (İvan İvanoviç), rus bas (İrkutsk 1920). Sanat hayatı 1943'te Moskova'da başladı. 1954'te Fransa'da sahneye çıktı. Daha sonra tüm Batı'yı dolaştı. Eski ve modern rus yapıtları gibi italyan ve fransız operalarını da yorumladı.

PETROVARADİN ya da **PETERVARADİN,** Sırbistan'a bağlı Voyvodina özerk bölgesinde kent, Tuna kıyısında, Novi Sad'ın karşısında. Eski hisar (XVIII. yy.'da büyük ölçüde genişletildi).

Petrovaradin savaşı, Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya arasında meydan savaşı (5 ağustos 1716). Karlofça antlaşması (1699) ile yitirilen toprakları yeniden ele geçirme siyasetini izleyen sadrazam Silahtar Ali Paşa, Mora'yı Venedik'ten geri almıştı. Bu Avusturya'nın Venedik'le bir ittifak anlaşması yapması sonucunu doğurdu. Avusturya'nın, Mora'nın Venedik'e geri verilmesini istemesi üzerine Osmanlı İmparatorluğu Avusturya'ya savaş açtı. Prens Eugène de Savoie komutasındaki avusturya kuvvetleri (64 000) osmanlı ordusunu (120 000) Petrovaradin'de karşıladı. Beş saat kadar süren savaş Osmanlılar'ın kesin yenilgisiyle sonuçlandı. Bu arada Silahtar Ali Paşa bozulan askeri cesaretlendirmek isterken alnından vurularak öldü.

PETROVİĆ (Nadežda), sırp ressam (Čačak 1873 - Valjevo 1915). Münih'te eğitim gören ressam, gerçekçilikten kalkarak fovizmin kendine özgü bir yorumuna ulaştı. Hayattayken tanınmayan sanatçı, günümüzde modern sırp resminin öncülerinden biri olarak görülmektedir (Belgrad müzeleri ve koleksiyonları).

PETROVİC (Aleksander), sırp film yönetmeni (Paris 1929). Prag'daki sinema eğitiminden sonra Belgrad'da sanat tarihi diploması aldı. 1948'den başlayarak bir çok belgesel gerçekleştirdi ve Radyo, televizyon, tiyatro ve film akademisi' nde profesör oldu. Önemli filmleri: *Dani* (1963), *Tri* (1965), *Mutlu çingeneler de gördüm* (Skupljaci perja) [1966], *Bice skoro propast sveta* (1968), *Majstori Margarita* (1972), *Grupni portret sa damom* ya da *Gruppenbild mit Dame* (1977).

PETROVİC-NJEGOS, Karadağ'da piskopos prensler (vladika) hanedanı; 1697'de vladika seçilen DANİLO (Njegusi 1670'e doğr. - Cetinje 1735) tarafından kuruldu. Hanedanın sonraki üyeleri arasında şu kişiler yer alır: SAVA (Njegusi 1700'e doğr. - Stanjevici 1781), Danilo'nun yeğeniydi. 1735-1781 arası vladikalık yaptı. —PETRO I (Njegusi 1747 - Cetinje 1830). Sava'nın yeğeni, 1782-1830 arası piskopos prenslik yaptı ve Karadağ'ın ilk yazılı yasalarını çıkardı (1796). —PETRO II (Njegusi 1813 - Cetinje 1851). Karadağ'ın son piskopos-prensi (1830-1851). [→ PETAR II PETROVİC NJEGOS.] —DANİLO I (Njegusi 1826 - Kotor 1860), amcasının ölümünden sonra iktidara gelen Karadağ laik prensi (1851-1860); yaptığı reformlar nedeniyle aşiretlerin öfkesini çekti ve 1860'ta öldürüldü. —NİCOLAS I (Njegusi 1841 - Antibes 1921), prens (1860-1910), Karadağ kralı (1910-1918) [→ NİCOLAS I], Karadağ Karayorgiyeviçler zamanında Yugoslavya'ya katıldığından hanedan sonra erdi (1918).

PETROVSKİY (İvan Georgiyeviç), rus matematikçi (Sevsk, Briansk bölgesi, 1901 - Moskova 1973). Hilbert'in, 6. dereceden bir eğrinin, birbirinin dışına yerleştirilmiş on bir ovalden oluşmasının olanaksızlığını ortaya koyan varsayımını tanıtladı ve bu tanıtlama, eğriler ve cebirsel yüzeyler topolojisi üstüne yapılan önemli araştırmaların çıkış noktası oldu. Petrovskiy'in ısı denklemi konusundaki çalışmaları, olasılıklar kuramına uygulandı. Kısmi farklı denklem sistemlerini inceledi ve sınıfladı.

PETROVSK - ZABAYKALSKİY, Rusya'da kent, Baykal gölünün D.' sunda; 28 000 nüf. Transsibirya demiryolu kentten geçer. Demir cevheri ve demirçelik. Camcılık. Besin sanayileri. Kereste.

PETROV-VODKİN (Kuzma Sergeyeviç), rus ressam ve kuramcı (Hvalıynsk, Saratov yöresi, 1878 - Sen-Petersburg 1939). Rusya, Almanya, Fransa ve İtalya'da gördüğü öğrenim sonucu, italyan Rönesansı'nın gelenekleriyle simgeci ve izlenimci görüşü kaynaştıran bir sanat anlayışına ulaştı (*Kırmızı atın banyosu*, 1912, Tretyakov galerisi, Moskova).

PETROZ a. Seram. **1.** Kütahya atölyelerinde, seramik tornasında biçimlendirme sırasında kullanılan, tahtadan yapılmış, kenarları düzgün ve keskin alet. **—2.** Seramik tornasında tabak ve çanak yapımı sırasında, iç yüzeyin düzeltilmesinde kullanılan bakır ya da çinkodan yapılmış, ucu eğri bıçak.

PETROZAVODSK, Rusya'ya bağlı Karelya Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti, Onega gölü kıyısında; 270 000 nüf. (1989). Kereste (mobilya) sanayisi. Takım tezgâhlar. Gemi yapımı. Mika işleme. Demiryolu kavşağı. Büyük Petro'nun 1703'te kurduğu dökümevi kentin kökeni oldu.

PETRU Rareş (öl. 1546), Boğdan voyvodası (1527-1538, 1541-1536). Avusturya ile ittifak halinde osmanlı egemenliğine karşı ayaklandı, ama Boğdan üzerine sefere çıkan Kanuni Sultan Süleyman karşısında Erdel'e kaçmak zorunda kaldı (1538). Daha sonra İstanbul'a giderek kendisini affettirdi ve ikinci kez Boğdan voyvodalığına atandı.

PETRUCCİ (Pandolfo), Siena tiranı (Siena 1452 - San Quirico 1512). Tüccardı; uzun bir süre için yurdundan sürüldü, dönüşünde (1487) senyörlüğü ele geçirerek Siena hükümdarı olmayı başardı (1502). Yeniden sürgüne gönderildiyse de, Louis XII'nin müdahalesiyle tekrar yurduna döndü (1503). Siena'yı güzelleştirmek için çok çaba harcadı. —Oğlu ALFONSO (Siena 1492 - Roma 1517), 1511'de kardinal oldu, papa Leo X'a karşı suikast tertiplemekle suçlanarak (muhtemelen) hapse atıldı ve boğduruldu.

PETRUCCİ (Ottaviano), italyan müzik yayımcısı ve basımcısı (Fossombrone 1466 - Venedik 1539). Nota basımında hareketli tipografik karakterleri ilk kez kullandı. Venedik'e yerleşti, doge Urbino'dan destek gördü. 1498'de, kendi nota basım yöntemini uygulamak için yirmi yıllık bir ayrıcalık elde etti. 15 mayıs 1501'de ilk yayımını çıkardı: çoksesli fransız, italyan, flaman ve ispanyol şarkılarını kapsayan *Harmonice Musicae Odhecaton*. Bu derlemeden sonra birçok dinsel ve dindışı vokal yapıt, lavta tablaturaları, missalar ve motetler yayımladı. 1511'de Venedik'ten ayrılan Petrucci, Fossombrone'ye yerleşti ve etkinliklerini 1520'ye değin burada sürdürdü.

PETRU OERCEL (öl. 1590), Eflak voyvodası (1583-1585). Yanında çalıştığı Fransa elçisinin aracılığıyla ve Osmanlı devletine dörtte biri peşin 80 000 altın vermeyi üstlenerek eflak voyvodalığına atandı. Ancak, alışık olduğu fransız âdetlerini Eflak'ta uygulamaya kalkışması tepkiye yol açtı. Boyarlar'ın şikâyeti üzerine azledilince Eflak hazinesinden aldığı 400 000 altınla Lehistan'a kaçtı. Daha sonra bağışlanacağı umuduyla İstanbul'a döndü, ama Yedikule'de boğduruldu.

PETRUCELLİ DELLA GATTİNA (Ferdinando), italyan yazar (Moliterno 1815 - Paris 1890). Yurtsever, tarihsel bir roman (*Malina di Taranto*, 1841) ve 1848 Napoli devrimi'ne ilişkin bir kroniğin yazarıdır.

PETRUS *(aziz)*, İnciller'e göre on iki havarinin başı, roma geleneğine göre ilk papa sayılır (64-67 arasında Roma'da öldü). Adı **Simun**'du (Yeni Ahit metinlerinde kullanılan Simun Petrus deyimi buradan gelir). Petrus adı (yunanca *Petros*), İsa tarafından havariye verilen ve Matta İncili'ne göre (XVI, 13-19) onu Hıristiyan kilisesi'nin temeli yapan aramca *Kefa*'nın yunancasıdır.

■ —İkonogr. Aziz Petrus, Batı'da genellikle, saçları dökük ve kısa kıvırcık sakallı olarak tasvir edilir; havarilerin ihramını ya da papaların pallium ve tiarasını giyer; elinde İsa'nın verdiği yetkinin simgesi olarak anahtarlar vardır; XVIII. yy.'da sık sık, İsa'yı inkâr edişini simgeleyen horozla birlikte görülür.

Aziz Petrus'u canlandıran yapıtlar arasında şunlar sayılabilir: Vatikan bazilikası'ndaki, bronzdan oturan Petrus heykel (V. yy.'dan kalma mermer bir heykelin daha sonra yapılan bir kopyasıdır); Moissac ve Arles'daki roman üslubunda alçakkabartmalar; Âzir'in mezarına ait bir baş (Louvre); Chartres, Peterborough, Bamberg, Evora, Regensburg, Halberstadt katedrallerini ve Nürnberg'deki Sankt Sebaldus ve Solesmes'deki Saint-Pierre kiliselerini süsleyen heykeller; G. Sagrera (Palma de Mallorca), P. Vischer (aziz Sebaldus'un kabri, Nürnberg), Duquesnoy (Brüksel) gibi sanatçıların yaptığı çeşitli heykeller. Aziz Petrus, Laterano'daki *Triclinium* mozaiğinde (800) ve Moulins Ustası'nın (*Moulins üçkanatlısı*'nın bir kanadı), Grão Vasco (Viseu), Dürer (*Dört havari*, Münih), J. Bassano (*Aziz Petrus ile Aziz Paulus*, Modena), Herrera (Dresden), Ribera (Madrid), il Guercino (*Aziz Petrus' un gözyaşları*, Louvre) [bu konu G. de La Tour tarafından da işlenmiştir, Cleveland], Rembrandt (*Aziz Petrus'un inkârı*, Amsterdam), Jouvenet (Rouen), El Greco'nun (Toledo katedrali, el Escorial) [sanatçı diğer bir tablosunda azizi Paulus ile birlikte resmetmiştir (Sen-Petersburg, Stockholm)] tablolarında tasvir edildi.

Aziz Petrus'un yaşamından alınmış sahneler, Nantes katedrali ve Ripoll'daki alçakkabartmalarda, Monreale mozaiklerinde, Cimabue (Assisi), Masolino, Masaccio ve Filippino Lippi'nin (Floransa'daki S. Maria del Carmine kilisesi) fresklerinde, K. Witz (Cenevre) ve Zurbarán'ın (Sevilla) sunakarkalıklarında, vitraylarda (Bourges, Lyon, Tours, Ferrières-en-Gâtinais), XV. yy.'da yapılmış (Beauvais) ya da Raffaello'nun resim taslaklarından esinlenmiş duvar halısı dizilerinde işlenmiştir (Resullerin işleri).

PETRUS AUREOLUS → PIERRE AURIOL.

PETRUS LOMBARDUS, lombard tanrıbilimci (Novara 1100'e doğr. - Paris 1160). Parlak bir tanrıbilim profesörüydü, 1159'da Paris piskoposluğuna getirildi. En önemli yapıtı olan *Libri quattuor sententiarum* (Dört hikmet kitabı) Ortaçağ'ın sonuna kadar tanrıbilim eğitiminin temelini oluşturdu.

Petruşka, 1636'dan bu yana bilinen, rus kukla tiyatrosunun başlıca kişisi. Yenilmezliği, kahramanlığı, kamburluğu ve güleç kişiliği yüzünden, rus tiyatrosunun bütün kuklalarına onun adı verildi.

■ **Petruşka,** konusu Igor Stravinski ve Aleksandr Benois, müziği Stravinski, koregrafisi Michel Fokine tarafından hazırlanmış 1 perdelik, 4 tablolu bale. İlk kez 1911'de Paris'te Rus baleleri tarafından Châtelet tiyatrosu'nda sahnelendi. Başlıca rolleri Tamara Karsavina, Vaslav Nijinski ve Enrico Cecchetti yorumladılar. Yapıtın öyküsü kısaca şöyledir: Petersburg'daki Amirallik meydanı'nda düzenlenen karnavalda bir kuklacı, sihirli flütüyle üç kuklaya can verir. Bunlardan biri olan Petruşka, koket Balerin'e âşık olur; Balerin'i baştan çıkaran Zenci, rakibi Petruşka'yı öldürür. Ama Petruşka'nın ruhu, kukla tiyatrosunun üstünde dolaşır. —1965'te, Peter Van Dijk'in *Petruşka* versiyonu Paris operası'nda sahnelendi. Maurice Béjart da bir versiyon hazırladı (Brüksel, 1977).

PETSALİS (Athanasios PETSALIS DHIOMIDHIS, **Thanassis,** —denir), yunanlı yazar (Atina 1904). Galsworthy türünde efsanevi romanlar yazdı. Konularını hem çağdaş dünyadan (*Maria Parni*, 1933) hem geçmişten (*Oi Mavrolykoi*, 1947-48) aldı. Bu son yapıt XVI.-XVIII. yy. arasında yaşamış bir yunan ailesinin öyküsüdür. *I Kampana tis Agias-Triadas* (1942) adlı yapıtında küçük bir kilisenin öyküsünden (1304'ten 1885'e) yola çıkarak yunan tarihinin bir freskini çizdi.

Scala

aziz Petrus Ravenna'da (İtalya) Ariusçuların vaftizhanesi kubbeyi süsleyen mozaikten (V. yy. sonu) ayrıntı

PETSAMO, rusça **Peçenga,** Rusya'da liman, Laponya'da, Kuzey Buz denizi kıyısı yakınında. 1944'te Finlandiya, limanı Ruslara bıraktı. Çokmetalli (nikel, bakır, kobalt) önemli maden yatağı.

PETTEN, Hollanda'da (Kuzey Hollanda) yer, Kuzey denizi kıyısında Alkmaar'ın K.-B'sında. Kimya sanayisi. Euratom'un kullandığı nükleer araştırmalar merkezi.

PETTENKOFER (Max VON), alman kimyacı ve sağlık koruma uzmanı (Lichtenheim, Neuburg yakınında, 1818 - Münih 1901). Safrayı, idrarı, çeşitli sağlık koruma sorunlarını, solunum, beslenme vb. konularını araştırdı. Sanayi alanında, altının arıtılması, platinin eritilmesi, vb. üzerine araştırmalar yaptı. 1890'dan 1899'a dek Bavyera Bilimler akademisi başkanlığını yürüttü, intihar etti.

Pettenkofer tepkimesi. Biyokim. Sakkaroz ve sülfürik asit katılınca safra tuzlarının menekşe rengi alarak idrarda belirmesi.

PETTERSSON (Hans), isveçli denizbilimci (Forsthälla 1888 - Göteborg 1966). Oceanografiska İnstitutet'i (Göteborg) kurdu, *Albatross* seferine (1947-48) başkanlık etti.

C. Masson

***Petruşka*'dan bir sahne** (dansçılar: N. Pontois, R. Nureyev ve Ch. Jude koregrafi: Serge Golovine [Michel Fokine'e dayanarak] (Paris, şubat 1976)

National Portrait Gallery

5. Lansdowne markisi Henry Petty Fitzmaurice
Henry Walton'un bir portresinden ayrıntı
National Portrait Gallery, Londra

petunya

P. - L. Magnin

Anton Pevsner
Barış sütunu
bronz, 1954
M.N.A.M., C.N.A.C. Georges-Pompidou, Paris

PETTİFORD (Oscar), amerikalı caz kontrabasçısı ve çellocusu (Okmulgee, Oklahoma, 1922 - Kopenhag 1960). Sanat yaşamına Roy Eldridge'in yanında başladı. New York'un 52. caddesinde Dizzy Gillespie ile ilk be-bop grubunu yönetti. Jimmy Blanton'ın vârisi sayılır. En büyük cazcılarla birçok plak doldurdu. Yaysız olarak şaşırtıcı bir ustalıkla çello çalan Pettiford ilk büyük caz çellocusudur. Başlıca plakları: *Happy Go Lucky Local* (1946), *Oscalypso* (1950), *Leverne Walk* (Stan Getz ile, 1959).

PETTORUTİ (Emilio), arjantinli ressam (La Plata 1894 - Paris 1971). Avrupa'da bulunduğu sırada (1913-1914), zaman zaman soyuta kaçmakla birlikte, fütürizm ve kübizmden etkilendi. Modern resmi Güney Amerika'ya yayanlardan biridir.

PETTY (*sir* William), ingiliz cerrah, iş adamı ve iktisatçı (Romsey, Hampshire, 1623 - Londra 1687). İrlanda'daki İngiliz birliklerine hekim oldu (1652) ve J. Graunt' un çalışmalarından etkilenerek önemli bir istatistik uzmanı haline geldi. Merkantilist akımından yana olmakla birlikte, iktisadi dolaşım hakkındaki irdelemesiyle fizyokratların ve aynı zamanda, değer kuramıyla ve kişisel çıkara ve nüfus hareketlerine verdiği önemle klasik liberal akımın öncüsüdür. Başlıca yapıtları: *Treatise of Taxes and Contributions* (Vergiler ve resimler hakkında) [1662], *Political Arithmetick, The political Survey or Anatomy of Ireland* (Siyasi aritmetik, İrlanda'nın siyasi görünümü ya da anatomisi) [1672].

PETTY FİTZMAURİCE (William), 2. **Shelburne** kontu, 1. **Lansdowne** markisi, ingiliz siyaset adamı (Dublin 1737 -Londra 1805). Önceleri Bute'ü ve Kralın dostları partisi'ni destekledi, ama çok geçmeden bunlardan ayrılarak Pitt'in dostu oldu. Pitt'in hükümetinde Dışişleri bakanlığına getirildi (1766-1768), fakat amerikan kolonilerine karşı uzlaşmacı tutumu yüzünden görevden uzaklaştırıldı. Amerika siyaseti, North'un düşmesine yol açan yıkımla sonuçlanınca, Petty, Rockingham'ın kabinesine (1782) girdi, o ölünce de yerine Başbakan oldu. Ceza yasalarını tümüyle kaldırarak İrlanda'ya somut ödünler verdi ve Amerika'daki kolonilerin bağımsızlığını önlemeye olanak bulunmadığını kabul etti; ama, barış antlaşmasını imzalamak üzereyken düşürüldü (1783).

PETTY FİTZMAURİCE (Henry), 5. **Lansdowne** markisi, ingiliz siyaset adamı (Londra 1845 - Newton Anmer 1927), Lansdowne 3. markisi Petty Fitzmaurice Henry'nin torunu. Liberaldi, Gladstone'un yanında çalıştı, ama İrlanda sorununda onunla bozuştu. Kanada (1883-1888) ve Hindistan (1888-1893) genel valiliklerinde bulundu, en etkili birlik yanlılarından biri oldu. Salisbury ve Balfour hükümetlerinde Savunma (1895-1900) ve Dışişleri (1900 -1905) bakanlıkları yaptı. Fransız-ingiliz anlaşmazlıklarını çözümledi, 1904'te Delcassé'yle "Entente cordiale" anlaşmasını imzaladı. Asquith hükümetinde yer aldı (1915-16) ve 1917'de uzlaşma barışı görüşüne katıldı.

PETUNSE a. (fr. *pétunsé*'den) Çin porseleni yapımında kullanılan feldispatlı ve mikalı kayaç.

PETUNYA a. Yaprakları almaşık, basit, bütün ve genellikle küçük olan biryıllık ya da çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *petunia;* patlıcangiller familyası.)
—ANSİKL. Petunyanın çiçekleri sap ucunda ya da yaprakların koltuğunda bulunur ve uzun saplı olur. Tacı, huni ya da silindirimsi boru biçiminde, lopları kısa ve geniştir; meyve bir kapsüldür. Süs için yetiştirilen çeşitleri çoğunlukla melez kökenlidir ve kokar çiçekli petunya *(Petunia axillaris)* ile mor çiçekli petunyadan *(P. violacea)* türemedir. Petunyalar yazın bahçeleri, pencereleri ve balkonları süslemek için çok kullanılan bitkilerdir.

PÉTURSSON (Hallgrimur), izlandalı şair (Holar 1614 - Ferstikla 1674). 1644'te papaz oldu, birçok dinsel şiir yazdı, ama en çok, İzlanda lutherci şiirinin başyapıtı kabul edilen *Passiusálmar* (1666) adlı yapıtıyla tanındı.

PÉTURSSON (Hannes), izlandalı şair (Sandárkrókur 1931). Rilke'den ve alman şiirinden etkilenerek temsilcilerinden biri sayıldığı "atomcu şairler"den uzaklaştı. *Poèmes* (fr. çev.) [1955] adlı yapıtından sonra, birçok şiir kitabı (*Rimblöd*, 1971) ve öykü yayımladı.

PETZ ya da **PEZ** (Johann Christoph), alman besteci (Münih 1664 - Stuttgart 1716). Operalar (*Trajano İmperator Romano*, 1696; *Il Riso d'Apolline*, "teatral serenat", 1701), senfoniler (*Duplex genius*..., 1696), sonatlar, mezmurlar, kantatlar besteledi.

PETZİT a. (fr. *petzite;* öz. a. W. *Petz*' den). Miner. Kübik sistemde yer alan doğal gümüş ve altın tellürür.

PETZOLD (Johann Christoph) → PEZEL.

PETZVAL (Joseph), avusturyalı mühendis ve matematikçi (Szepesbéla, Macaristan, bugün Spisská Belá, Slovakya, 1807 - Viyana 1891). 1840'ta ilk çift fotoğraf objektifini yaptı ve anastigmat önleyicilik ve alan düzlemselliği koşulunu belirledi.

PEUCER (Kaspar), lutherci alman tanrıbilimci (Bautzen 1525 - Dessau 1602). Wittenberg'de ders verdi, kayınpederi Melanchathon'un ardından rektörlüğe getirildi (1560). Calvinciliğe yaklaşan tanrıbilimsel görüşleri yüzünden, on iki yıl hapis yattı (1574-1586). Melanchthon'un yapıtlarını yayımladı.

Peugeot S.A., fransız sanayi şirketi. Başlangıcı, Jean-Pierre ve Jean-Frédéric Peugeot kardeşlerce 1810'da Montbéliard yakınında kurulan bir dökümhaneye kadar uzanır. İki kardeş, önceleri testere, sonra da başka bazı çelik aletler ürettiler. 1888'de velosiped, 1892'de de otomobil üretmeye başladılar (1913'te, 9 338 arabayla fransız otomobil üretiminin yarıdan fazlası). Peugeot firması, İkinci Dünya savaşı'nın neden olduğu geçici bir duraklama dönemi bir yana bırakılırsa, düzenli bir biçimde gelişti. Savaştan sonra, çelik, makine ve aletler, bisiklet ve motosiklet üreterek etkinliklerini çeşitlendirdi. 1976' da, *Citroën S.A.* ile birleşerek *PS.A. Peugeot Citroën*'i oluşturdu. Böylece oluşan grup, 1978'de, *Chrysler Corporation*'ın Avrupa filyallerini satın aldı ve 1980'de de *Automobiles Talbot* firması, *Automobiles Peugeot* ile birleşti. Aynı yıl, *PS.A. Peugeot Citroën* yeniden *Peugeot S.A.* oldu. 1992'de yeniden *P.S.A. Peugeot-Citroën* adına döndü. Firma 1991 yılında ürettiği 2 234 911 araba (1 840 000'i binek otomobili) ile dünyada 7. sırayı aldı.

PEUKESTES, makedonyalı general. İskender kendisine İran satraplığını verdi. Ülkenin dilini ve kıyafetini benimsedi. Yerel aristokrasinin desteğine ve bağlaşığı Eumenes'e karşın düşmanı Antigonos tarafından görevinden uzaklaştırıldı (İ.Ö. 316).

PEUTİNGER (Konrad), alman hümanist ve antikacı (Augsburg 1465 - *ay. y* 1547). Adı *Peutinger tablosu* dolayısıyla ün kazandı. Bir antikçağ yol haritasının (III. ya da IV. yy.) Ortaçağ'da yapılmış kopyası olan bu tabloyu Celtis XV. yy.'ın sonunda bulmuş ve 1507'de Peutinger'e vermişti. Harita Viyana'dadır.

Peutz-Jeghers-Touraine sendromu. Der. hast. SİNDİRİM SİSTEMİ POLİPOZU İLE BİRLİKTEKİ AĞIZ ÇEVRESİ LENTİJİNOZ*U'nun eşanlamlısı.

PEVENSEY, Büyük Britanya'da (East Sussex) kent, Hastings'in B.'sında; 2 150 nüf. 1066'da Fatih William *Pevensey körfezi*'nde karaya çıktı. Bir roma kalesinin ve Ortaçağ şatosunun (Normanlar'ın yaptırdığı [yakl. 1080] kale) kalıntıları.

PEVSNER (Anton ya da Antoine), fransız uyruğuna geçmiş rus ressam ve heykelci (Orel 1886-Paris 1962). Önce Kiev ve Petersburg'da, daha sonra Paris'te (1911 -1914) sanatını geliştirdi; Paris'te tam bir soyutlamaya yöneldi (*Soyut biçimler*, 1913, Museum of Modern Art, New York). Moskova'da kardeşi Gabo* ile birlikte *Realistic Manifesto*'yu (Gerçekçi manifesto) [1920] yazarak konstrüktivizmin geliştirilmesinde etkin bir rol oynadı. Bu yıllarda heykel çalışmalarına başladı; 1923'te temelli Paris'e yerleştikten sonra bu çalışmalara daha çok ağırlık verdi. Bu dönemden başlayarak yapıtları, birbirine kesin bir biçimde eklemlenmiş düzlemler ve "yüzey açılımları"ndan oluşan, uzamsal ve dinamik yapılarla (bakır, bronz vb.) belirginleşir (*Projection dynamique au trentième degré*, 1950-51, Art moderne ulusal müzesi, Paris).

PEVSNER (*sir* Nikolaus), ingiliz uyruğuna geçmiş alman sanat tarihçisi (Leipzig 1902 - Londra 1983). 1927-1932'de, manierismocu ve barok dönemlerin italyan resim sanatı üzerine bir inceleme yayımladı. 1929'dan başlayarak İngiltere sanat tarihi üzerine uzmanlaştı, nazizmin ortaya çıkışıyla birlikte bu ülkeye yerleşti. Cambridge (1949-1955) ve Londra'da ders verdi, "Pelican History of Art and Architecture"i yönetti, İngiltere'deki anıtlar üzerine 25 ciltlik bir çalışmanın yanı sıra, önemli inceleme kitapları kaleme aldı: *Pionneers of Modern Design* (Çağdaş tasarımın öncüleri) [1936 ve 1960], *Ana çizgileriyle Avrupa mimarlığı* (An Outline of European Architecture) [1942], *The Englishness of English Art* (İngiliz sanatının ingilizliği) [1956], *Çağdaş mimarlığın ve çağdaş tasarımın kaynakları* (The Sources of Modern Architecture and Design) [1968] vb.

PEY a. (fars. *pay*). **1.** Bir sözleşmede, yüklenen tarafın ötekine, anlaşmalarının kanıtı olarak verdiği para: *Pey almak. Pey vermek.* (Hukukta *pey akçesi* denir.) [Eşanl. KAPARO] (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Pey sürmek,* artırmayla satılacak bir şey için önceden belli bir miktar para önermek. ‖ *Peyi tutulmaz,* ciddiye alınmaz, güvenilmez. —Huk. *Pey süren,* açık artırmaya katılarak fiyat veren kişi.
—ANSİKL. Huk. Pey akçesi sözleşmenin yapıldığı sırada verilir. Bununla taraflar kendilerinin sözleşmeyle bağlandıklarını gösterecek bir kanıt sağlamış olurlar. Pey akçesinin, kural olarak asıl borçtan ayrı bir niteliği vardır ve asıl borca karşılık tutulmaz. Bu kural aksine örf ve âdet ya da anlaşma olmadıkça geçerlidir. Pey akçesi borç ilişkisinin kurulduğuna bir kanıt olmak üzere verildiği için asıl borçla sıkı bir bağlantısı vardır. Asıl borç herhangi bir nedenle geçerli olmazsa, bunu kanıtlamak için verilmiş pey akçesinin de ödenme nedeni kalmaz. Geçerli olmayan bir sözleşme için verilmiş olan pey akçesi, sebepsiz zenginleşme hükümleri gereğince geri istenebilir.

PEY a. (fars. *pay,* ayak'tan). *Esk.* **1.** Art, peş: *"Atılmış on kişi yüzlerce düşmenin peyine"* (Tevfik Fikret). **—2.** İz, işaret. **—3.** *Pey-a-pey, pey-der-pey, pey-ender-pey,* birbiri ardınca; azar azar: *"Pey-â-pey sunma cam ü kılma ol servi revan ser-hoş"* (Fuzuli, XVI. yy.).

PEY ya da **PEYE** a. *Yörs.* Ahır.

PEYAM, PEYGAM ya da **PEYEM** a. (fars. *peyam, peyğam, peyem*). *Esk.* **1.** Haber, bilgi: *"Köyün lika-yı hâmûşunda bir peyâm arıyor"* (Tevfik Fikret). *"Ben ki peygamın eyleyem İsâl"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—2.** *Peyam-aver, peyam-res* ya da *peygam-aver, peygam-res, peyem-res,* haber getiren, haberci. ‖ *Peyam-ber, peygam -ber* ya da *peyem-ber* → PEYGAMBER.

PEYDA sıf. (fars. *peyda*). **1.** *Esk.* Belli,

açık, ortada olan. **—2.** *Peyda etmek*, ortaya çıkarmak; kazanmak, edinmek. ‖ *Peyda olmak*, çıkmak, ortaya çıkmak, meydana gelmek: *Birden karşımızda iki adam peyda oldu.*

PEYDAHLAMAK g. f. (fars. *peyda*'dan *peyda-[h]-la-mak*). **1.** *Bir şey peydahlamak*, ortaya genellikle istenmeyen ya da uygun görülmeyen bir şey çıkarmak, böyle bir şeyi edinmek: *Bu huyu da yeni peydahladı.* **—2.** *Tkz. (Bir kimseden) bir çocuk peydahlamak*, gayrimeşru bir çocuk doğurmak.

◆ **peydahlanmak** edilg. f. Ortaya çıkarılmak, edinilmek.

PEYDAHLANMAK → PEYDAHLAMAK.

Peydayişi hat ve hattatan, Hacı Mirza Abdülmuhammet Alizadei Hanı İrani'nin (öl. 1935) hat ve hattatlara ilişkin yapıtı. İslam yazısının oluşumu ve bu yazıyı geliştiren ünlü arap hattatlarının yanı sıra iranlı hattatlarla ilgili bilgiler aktaran bu kitap, 1927'de Kahire'de basılmıştır ve günümüzde de kaynak eser olarak önemini korumaktadır.

PEYDERPEY be. (fars. *pey* ve *-der*'den *peyderpey*). Yavaş yavaş, bölüm bölüm: *Siz şimdi bunu alın, ödemeyi sonra peyderpey yaparsınız.*

PEYE → PEY.

PEYEM → PEYAM.

PEYER (Bernhard), isviçreli paleontolog (Schaffhausen 1885 - Zürich 1963). Balık fosilleri üzerine önemli çalışmalar, 1924'ten sonra da, Lugano gölünün kıyılarında kazılar yaptı (eksiksiz bir plakodont iskeleti, pterodactylusların [*tanystropheus*] habercisi olan bir dinozor iskeleti, birçok deniz sürüngeni iskeleti).

Payer plakları (isviçreli anatomi bilgini Hans Conrad *Peyer*'in [Schaffhausen 1653 - *ay y.* 1712] adından), bağırsak mukozasında, kapalı keseciklerden oluşan ve özellikle incebağırsağın son kısmıyla kalınbağırsağın sağ yarısında görülen, lenfoit doku oluşumları.

PEYGAM → PEYAM.

PEYGAMBER a. (fars. *peyġām*, haber, ve *ber*, veren'den *peyġām-ber*). **1.** Tanrı'nın buyruklarını insanlara bildiren, ileten kimse; elçi, resul, nebi, yalvaç. **—2.** Hazreti Muhammet. (Bu anlamda büyük harfle başlatılır.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—3.** *Peygamber ağacı* → PEYGAMBERAĞACI. ‖ *Peygamber çiçeği* →PEYGAMBERÇİÇEĞİ. ‖ *Peygamber gibi*, herkesin iyiliğini isteyen, kötülük düşünmeyen kimse için kullanılır: *Peygamber gibi adam.* ‖ *Peygamber öküzü*, anlayışı kıt, vurdumduymaz, ahmak (yörs.).

—ANSİKL. İsl. Farsçada "haber getiren" anlamındaki "peygamber" ya da "peyamber" sözcüğünün Kuran ve hadislerde geçen arapça karşılığı "nebi" (haberci) ve "resul"dür (elçi). Türkçede daha çok *peygamber* terimi kullanılır, ayrıca tekil olarak Peygamber, Hz. Peygamber ya da Resulullah (Allah'ın elçisi) denildiğinde özel olarak Hz. Muhammet kastedilir. Bazı islam bilginleri *nebi* ve *resul* sözcüklerinin eşanlamlı olduğunu belirtirlerse de, çoğunluğun benimsediği yaygın görüşe göre, ister yeni bir din kurmuş ve kitap getirmiş olsun, ister önceki bir dini ve kitabı yaşatmakla görevlendirilmiş bulunsun, bütün peygamberlere *nebi* denildiği halde, *resul* terimi yalnızca yeni bir din kuran ve kitap getiren peygamberlere denir. Buna göre Hz. Davut, Hz. Musa, Hz. İsa, Hz. Muhammet hem nebi hem de resul; Yakup, Yusuf, Süleyman, İsmail gibi peygamberler ise yalnızca nebidir.

Kuran'a göre Allah, her ümmete bir peygamber göndermiştir (XII, 47). Kuran'da bu peygamberlerin bazılarının adları anılırken, kendilerinden söz edilmemiş bulunan daha başka peygamberlerin de bulunduğu belirtilir (IV, 164). Kuran'da şu 25 peygamberin adı geçer: *Âdem, İdris, Nuh, Hud, Salih, İbrahim, Lut, İsmail, İshak, Yakup, Yusuf, Eyüp, Şuayıp, Musa, Harun, Davut, Süleyman, İlyas, Elyesa, Zülkifl, Yunus, Zekeriya, Yahya, İsa, Muhammet.*

Kuran'da adları geçen *Lokman, Zülkarneyn* ve *Üzeyir*'in peygamber mi yoksa veli mi oldukları konusu tartışmalıdır. Bazı islam bilginleri de Tanrı'nın kendilerine melek ve vahiy göndermediği Musa'nın annesi (Kuran'da adı geçmeyen *Yokebed*) ile İsa'nın annesi *Meryem*'in de peygamber olduklarını savunurlar.

İslam inancına göre, peygamberlerin temel işlevleri zaman zaman yoldan çıkan, Hak dinlerini, kitaplarını ve peygamberlerini unutan, inkârcılık, müşriklik, putataparlık gibi yanlış inançlara saplanan, iyilik ve erdemlerden uzaklaşan, insan onuruna yakışmayan ve Tanrı'nın hoşnutluğuna uymayan yanlış, kötü ve haksız işlerle kirlenmiş insan topluluklarını bütün bunlardan kurtararak inançta, ahlak ve yaşam biçiminde, toplumsal ilişkilerde en iyi ve en doğru yol ve yönteme çağırmaktır. Bu amaçla Tanrı bazı peygamberlere geniş içerikli kitaplar, bazılarına da daha küçük boyutlarda sayfalar (suhuf) göndermiştir. Peygamber Musa'ya gönderilen kitap Tevrat, Davut'a Zebur, İsa'ya İncil ve Hz. Muhammet'e ise Kuran'dır. Kendilerine suhuf gönderilenler ise Âdem, Şit, İdris ve İbrahim peygamberlerdir. Bu kitaplar içinde Kuran'ın dışındakiler ya tümüyle kayboldukları ya da özgünlüklerine insan eli karıştığı ve değiştirildikleri (tahrif) için geçerli olmaktan çıkmıştır. Yalnız Kuran değiştirilmekten kurtulduğu, günümüze dek özgün durumuyla geldiği ve bundan sonra da kaybolması ya da değiştirilmesi olanaksız bulunduğu için geçerli tek kitaptır; bundan böyle artık başka bir peygamber gelmesine de gerek yoktur.

Kuran'da Allah'ın birliği (tevhit), en çok ağırlık verilen konulardan biridir. Bu nedenle, "Üzeyir Allah'ın oğludur" diyen yahudiler ile "İsa Allah'ın oğludur" diyen hıristiyanlar Kuran'da şiddetle eleştirilir (IX, 30). İslam inancına göre, ilke olarak bütün peygamberler insandır. Ancak, Tanrı, onları seçkin kılmış, elçi olarak görevlendirmiş, kendilerine vahiy göndermiş ve onları bazı üstün ve olağanüstü niteliklerle donatmıştır. Akaid kitaplarında bu niteliklerin başlıcaları şöylece sıralanır: *ismet* (günahsızlık), *emanet* (güvenilirlik), *fetanet* (zekâ ve akıl), *tebliğ-i şeriat* (Allah tarafından bildirilen dini ümmetine duyurma).

PEYGAMBERAĞACI a. Antiller'de ve Venezuela'da yetişen, 10-15 m yüksekliğinde ağaç. (Bil. a. *Guaiacum officinale*; yabanikimyongiller familyası.)

—ANSİKL. Peygamberağacı gayak cinsinden esmer yeşil renkte, ağır ve sert odunlu bir ağaçtır. (→ GAYAK.) Odunu halk hekimliğinde yonga ve talaş haline getirilip kaynatılarak suyu terletici ve uyarıcı olarak kullanılır. Eskiden frengiye karşı yaygın olarak kullanılmıştır.

PEYGAMBERANE be. (fars. *peyġām -ber* ve *-āne*'den *peyġām-berāne*). *Esk.* Peygambere yakışacak biçimde.

PEYGAMBERBALIĞI a. Zool. DÜLGERBALIĞI'nın eşanlamlısı.

PEYGAMBERÇİÇEĞİ a. **1.** Genellikle yuvarlak ya da uzun kömeç halinde ve üzeri kuru derimsi pullarla kaplı bileşik çiçekli, bıyıllık ya da çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *centaurea*; 500'den fazla tür; bileşikgiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Sarı peygamberçiçeği*, gelindüğmesi (*C. solstitialis*).

—ANSİKL. Türkiye'de ekinler arasında ve yol kenarlarında yetişen mavi çiçekli peygamberçiçeği (*Centaurea cyanus*), Güneybatı ve Batı Anadolu'da yaygındır. Yöresel olarak ak behmen, zerdali dikeni adıyla da anılan sarı çiçekli peygamberçiçeği (*C. behen*) Doğu Anadolu'da; çobankaldıran, timurdikeni de denilen pembe çiçekli peygamberçiçeği (*C. calcitrapa*), Kuzeybatı Anadolu'da; çayır peygamberçiçeği (*C. jacea*) Kuzeydoğu Anadolu'da yaygındır.

—Halk hek. Mavi çiçekli peygamberçiçeğinin (*Centaurea cyanus*) kurutulmuş çiçekleri renk maddeleri, sabit ve uçucu yağlar, acı maddeler içerir. İnfusyon (% 5) halinde ağızdan ishal kesici, kuvvet verici, iştah açıcı, göğüs yumuşatıcı olarak kullanılır. Dıştan saç kepeklenmesine karşı ve göz hastalıklarında uygulanır.

PEYGAMBERDEVESİ a. Pusuya yatarak avlanan, çok hareketli, küçük ve üçgen kafalı, ön bacaklarıyla avını yakalayan etçil böcek. (Bil. a. *Mantis religiosa;* peygamberdevesigiller familyası.)

—ANSİKL. Peygamberdevesi ön bacaklarını birbiri üzerinde kıvırarak tutar; göğsü hemen hemen dik durur. Uzun bedenli, yeşil ya da sarımsı renkli, iri gözlüdür; böcekleri beklemek için gizlendiği yapraklar arasında güçlükle seçilir; avlarını yakalayıcı bacaklarının tibiaları ve femurları arasında tutunarak yer değiştirmeden yavaş yavaş yer. Çiftleşmeden sonra dişinin erkeği yediği olur.

PEYGAMBERDEVESİGİLLER a. Peygamberdevesi gibi türleri içeren böcek familyası. (Bil. a. *Mantidae; Dictyoptera* takımı.)

—ANSİKL. Peygamberdevesigiller familyası, yerkürenin sıcak bölgelerinde yaşayan yüzlerce tür içerir. Peygamberdevesigiller çok yırtıcı böceklerdir. Dişiler, havayla karşılaşınca katılaşan bir mukoza salgısıyla çok sayıda yumurtasını birbirine yapıştırarak "yumurta zarfı" adı verilen bir çeşit kundak oluşturur.

PEYGAMBERİ a. (fars. *peyġām-ber* ve *-ī*'den *peyġam-berī*). *Esk.* Peygamberlik.

◆ sıf. Peygamberle ilgili.

PEYGAMBERLİK a. **1.** Peygamberlerin, Tanrı buyruğunu insanlara duyurma görevi. **—2.** Peygamber olma durumu.

PEYGAMBERVARİ sıf. (fars. *peyġam -ber* ve *vārī*'den *peyġāmbervarī*). *Esk.* Peygamber gibi, peygamberce.

PEYGÂR a. (fars. *peygār*). *Esk.* Savaş, kavga.

PEYGARE a. (fars. *peyġāre*). *Esk.* Haksız yere suçlama, iftira.

PEYGULE a. (fars. *peyġūle*). *Esk.* **1.** Köşe, bucak: *Peygule-i nisyan* (unutulma köşesi). **—2.** *Peygule-güzin, peygule-nişin*, bir köşeye çekilen, dünyayla ilgisini kesen. ‖ *Peygulezar*, kuytu yer, ıssız köşe.

PEYİN → PEHİN.

PEYK, -ki a. (fars. sözc.). UYDU'nun eşanlamlısı.

—*Esk. Peyk-i felek*, Ay.

—Kur. tar. Osmanlılar'da ilk dönemde habercilere (ulak), muhafızlara, daha sonraki dönemlerde bazı törenlere gösteri amacıyla katılan görevlilere verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ sıf. **1.** Daha güçlü bir başka devlete her bakımdan (ideolojik, politik, ekonomik, askeri) bağlı olan devlet için kullanılır; uydu. **—2.** Bir başkasına bağımlı olan, onun peşinden giden kimse için kullanılır; uydu.

—*Esk.* Haber taşıyan, haber getiren. ‖ *Peyk-i ecel*, Azrail.

—ANSİKL. Peykler hakkındaki ilk bilgiye Fatih kanunnamesi'nde rastlanır. İlk zamanlar bunlar olağanüstü koşma yetenekleriyle tanınmış postacı sınıfını oluştururlar. Görevleri, genellikle padişahların iradelerini gerekli yer ve kişiye ulaştırmaktı. Zamanla, gösterişli giysileri, başlarındaki süslü sorguçlarıyla osmanlı sarayının görkemini ve gösterişini simgeleyen birer görevli durumuna geldiler. Padişah saraydan dışarı çıkınca, peykler, alayın en önünde yürür, en yüksek rütbeli zabitleri olan peykbaşı* ise, solakbaşı ile birlikte padişahın rikabında (üzengisinin yanında)

peygamberçiçeği
(Centaurea cyanus)

peygamberdevesinin başından bir ayrıntı

peygamberdevesinin açık kanatları

peygamberdevesi

yer alırdı. Sayıları 40 kişiyken XVI. yy.'da 80'e, daha sonra 150 'ye kadar çıktı.

Peykler, bu iş için küçük yaştan yetiştirilir, güçlü, kuvvetli, yakışıklı olduğu kadar çevik olmalarına da ayrı bir özen gösterilirdi. Formda kalabilmek amacıyla sürekli beden eğitimi yaparlardı. Bazı peyklerin İstanbul'dan Edirne'ye koşar adım iki günde gidebildikleri bilinir.

Terfi eden peykler kapıkulu süvarisi olurlar, her yıl en kıdemlilerine müjdecibaşı*lık görevi verilirdi. Solaklar, bostancı hasekileri ile birlikte peykler de 1828'de kaldırıldı; bunlardan yetenekli olanlar Hademei* rikabı hümayunu hassa adlı kuruluşta görevlendirildiler.

PEYKÂN a. (fars. *peykān*). *Esk.* **1.** Temren: *"Anun tek âbnûs ok lâyıkı fûlâd peykândır"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—2.** Sevgilinin kirpiği: *"Eksik olmaz elemi sinede peykân olıcak"* (Vasfi, XVI. yy.).

PEYKBAŞI a. Kur. tar. Osmanlılar'da peyklerin en yüksek rütbeli zabiti. (Sefer nedeniyle düzenlenen törenlerde alayın başında yer alır, başına değerli taşlarla süslenmiş bir taç giyer, yine değerli taşlarla bezenmiş bir sadak [tirkeş] taşırdı. Peykbaşına *serpeykânı hassa* da denirdi.)

PEYKÇE, İ.S. ilk yüzyıllar içinde yarımadadaki hegemonyayı elde etmek için savaşan üç kore krallığından biri. İ.Ö. 18'de kurulan Peykçe krallığı, güçlü komşuları Silla ve Koguryo krallıklarına karşı hemen hemen sürekli bir savaş durumu içindeydi ve Japonya'ya yaklaşmaya çalıştı. Kendilerini buddhacılığa ve çin klasiklerine vermiş aydınları Japonya'ya göndererek, takımadaları çin uygarlığına açılmaya yöneltti. 660-668'de Peykçe, Silla'nın bağlaşıkları olan Çinliler'in darbeleri altında yok oldu ve başkenti Gyongcu yerle bir edildi. Buddhacılık, bu devletin sanatını (özellikle heykel sanatı) çok etkiledi; birçok stupa bunu hâlâ göstermektedir.

PEYKE a. (fars. *pay* ve *-gāh*'tan *paygāh*). Genellikle eski evlerde, kahvelerde bulunan, duvara bitişik, alçak ve tahta sedir; kerevet.

PEYKER a. (fars. *peyker*). *Esk.* Yüz, çehre, surat: *"Her habâb-i eşkime bir aks salmış peykerim"* (Fuzuli, XVI. yy.).

◆ sıf. "Yüzlü", "çehreli" anlamında bileşik sözcükler kurar: *mah-peyker* (ay yüzlü), *peri-peyker* (peri yüzlü), *zen-peyker* (kadın yüzlü) vb.

Peykler medresesi, Edirne'de Mehmet II (Fatih) döneminde yaptırılan medrese (XV. yy.), Üçşerefeli cami'nin arkasındadır. Günümüzde oldukça yıkık olan medresede, avlu üç yandan beşik tonoz örtülü revaklarla çevrilidir; yan yana yerleştirilmiş kubbeli iki dershanenin önü ise revaksızdır. İki renkli taştan, yüksek taçkapısı ilginçtir.

PEYKLİK a. Peyk olma durumu; bağımlılık, uyduluk.

PEYLEK a. Esk. sil. YELEK'in eşanlamlısı.

peynir
(mahzende rokfor istifi)
[Cambalou, Aveyron, Fransa]

Halin-Zefa

PEYLEME a. Peylemek eylemi.

PEYLEMEK g. f. *Bir şeyi peylemek,* parasını önceden vererek onu kendisine ayırtmak.

◆ **peylenmek** edilg. f. Peylemek işine konu olmak.

◆ **peyleşmek** işt. f. Karşılıklı pey alıp vermek.

PEYLENMEK → PEYLEMEK.

PEYLEŞMEK → PEYLEMEK.

PEYMA ya da **PEYMAY** sıf. (fars. *peymūden*, ölçmek'ten *peymā*, *peymay*). *Esk.* "Ölçen", "tartan" anlamında bileşik sözcükler oluşturur: *bad-peyma* (rüzgâr ölçen; hızlı giden; başıboş serseri), *bade-peyma* (içki ölçen; sarhoş), *badiye-peyma* (çölü ölçen; bedevi, çölde dolaşan), *paymane-peyma* (şarap ölçen; sarhoş) vb.

PEYMAN a. (fars. *peyman*). *Esk.* **1.** Yemin, ant: *"Anınla böylece ahdetmişiz peymanımız vardır"* (Nedim, XVIII. yy.). **—2.** *Peyman-şiken,* yemin bozan.

PEYMANE a. (fars. *peymāne*). *Esk.* **1.** Şarap bardağı, büyük kadeh: *Renk aldı özge âteşimizden şerâb ü gül / Peymâne söylesün bunu gülzâr söylesün"* (Y. K. Beyatlı). **—2.** *Peymane-keş,* şarap içen. || *Peymane-şiken,* kadeh kıran; sofu. || *Peymane-şikest,* kadehi kırık. || *Peymane-i muhabbet,* aşk kadehi.

PEYMAY → PEYMA.

PEYMUDE sıf. (fars. *peymūden*, ölçmek' ten *peymūde*). *Esk.* Ölçülmüş.

PEYNİR a. **1.** Sütün, süt serumunun, süt kremasının ya da bunların karışımının pıhtılaşmasıyla elde edilen besin maddesi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Peynir mayası,* sütü pıhtılaştırarak peynir elde etmek için kullanılan enzim. || *Peynir süzgeci,* sepetçi söğüdünden, kamıştan ya da metalden yapılan ve peynir süzmeye yarayan süzgeç. || *Beyaz peynir* → BEYAZPEYNİR. || *Çerkez peyniri* → ÇERKEZ. || *Dil peyniri* → DİLPEYNİRİ. || *Eritme peyniri* → ERİTME. || *Kaşar peyniri* → KAŞAR. || *Kelle peyniri* → KELLE. || *Krem peynir,* kuru maddesinde en az % 45 süt yağı bulunan ve özel ambalajlar içinde satılan yumuşak peynirlerin ortak adı. || *Lor peyniri* → LOR. || *Mihaliç peyniri,* KELLE* PEYNİRİ'nin eşanlamlısı. || *Otlu peynir,* peynir pıhtısına kokulu otların karıştırılmasıyla elde edilen ve salamura yapılarak ya da tulum peyniri gibi kuru olarak tüketilen peynir. || *Taze peynir,* yeni yapılmış ve olgunlaştırma işlemi görmemiş her çeşit peynir. || *Tel peyniri,* yağı alınmış sütten yapılan ve tel tel ayrılabilen imansız peynir. (Taze olarak ya da kurutulup tuluma basıldıktan sonra tüketilir.) [Yöresel olarak buna *çeçil* ya da *civil* peynir de denir.] || *Tulum peyniri,* bez içine konup baskı altında süzülerek tulumlara (son zamanlarda plastik bidonlara) basılan ve olgunlaştırıldıktan sonra satışa sunulan yağlı peynir. || *Yağlı peynir,* kuru maddesinde en az % 30 süt yağı bulunan her çeşit peynir. || *Yarım yağlı peynir,* kuru maddesinde en az % 20 süt yağı bulunan her çeşit peynir. || *Yavan peynir,* kuru maddesinde % 20'den az süt yağı bulunan peynir, imansız peynir.

—Mutf. *Peynir turtası,* tuzlu su hamuruna yumurta ve gravyer peyniri katarak fırında pişirilen turta.

—ANSİKL. Peynir inek, koyun, keçi, manda sütünden, bazı ülkelerde de deve, eşek, kısrak, rengeyiği gibi başka hayvanların sütünden yapılır. XIX. yy.'ın ortalarına kadar, başlı başına bir sanayi olmadan önce çiftliklerle ve aile işletmeleriyle sınırlıydı. Peynir yapımı başlıca üç evrede tamamlanır: 1. peynir mayasının etkisi ya da laktik mayaların ekşitmesi sonucu sütün pıhtılaşması; 2. elde edilen pıhtının kendiliğinden ya da parçalama, karıştırma, sıkıştırma, pişirme gibi işlemlerden geçirilerek süzülmesi; 3. süzülmüş pıhtının, güdümlü mikrop mayalanmalarıyla olgunlaştırılması.

Pıhtılaşma sırasında laktik mayalarla ekşimenin, süzülmeyi kolaylaştırmak ve hızlandırmak için kullanılan araçların ve olgunlaşma yöntemlerinin çeşitlendirilmesiyle pek çok çeşit peynir yapılabilir.

Taze peynir, olgunlaştırma işleminden geçmemiş peynirdir; kısa sürede yenilerek ya da peynir tatlısı (höşmerim) gibi yiyeceklerin yapımında kullanılarak tüketilir.

Olgunlaşmış peynirler peynirlerin çoğunluğunu oluşturur ve çok çeşitlidir:

—*yumuşak peynirler,* pıhtısı kendiliğinden süzülen peynirlerdir. Olgunlaştırma şekillerine göre çok çeşide ayrılır: bizde beyazpeynir, lor, dilpeyniri, eritme peyniri, vb; Avrupa ülkelerinde: kabuğu küflü (*penicillium* cinsinden beyaz) yumuşak peynirler (camembert, vb.); kabuğu tuzlu suyla yıkanmış peynirler (munster, vb.); kabuğu mavi küflü (*Penicillium glaucum*) küflü peynirler (rokfor, vb.).

—*sert peynirler,* pıhtısı parçalanıp kalıba konarak sıkıştırılmak suretiyle elde edilen peynirlerdir: bizde, kaşar, kelle peyniri, tulum peyniri, vb.; Avrupa'da gravyer, vb.

Türkiye'de 1991 sonu itibariyle, 150 000 t beyazpeynir, 35 000 t kaşar peyniri ve 35 000 t diğer peynirlerden üretilmiştir. Beyazpeynirde 1 000 t dışsatım, 1 400 t dışalım; kaşar peynirinde 100 t dışsatım; 400 t dışalım; diğer peynirlerdeyse 1 100 t dışsatım, 1 200 t dışalım yapılmış, böylece bütün peynir çeşitlerinde dışalım dışsatımdan fazla olmuştur.

• *Peynir mayası.* Peynir mayası, gevişgetirenlerin daha sütten kesilmemiş yavrularının şirdeninden salgılanan bir enzimdir. Peynir mayası için sağlam ve hastalıksız buzağı ya da kuzunun şirdeni kullanılır. Şirden kurumak için sıcak ve gölge bir yere asılır. Kurutulan şirden tuzlu suya yatırılarak mayası özütlenir. Bundan da doğal maya, ticarette satılan şişe mayası, toz ve tablet maya yapılır. Halk arasında peynir mayası adı ile bilinen maddelerin içinde belirli miktarda kimozin enzimi bulunur ve bunun oranı mayanın kuvvet derecesine göre azalıp çoğalır. Peynir mayasının kuvveti, 1 cm³ mayanın 35 °C'ta ve 40 dakikada pıhtılaştırabildiği sütün gram olarak miktarıyla belirtilir: 1/5 000, 1/8 000 gibi. Sanayide ayrıca *Endothia parasitica, Mucor persillus Lindt, Mucor miehei* gibi küf mantarlarından elde edilen maya da kullanılmaktadır. Bunlar da öteki mayalar gibi sıvı ya da toz halinde satılır.

PEYNİRCİ a. Peynir yapan ve / ya da satan kimse.

—Tıp. *Peynirci hastalığı,* peynir kabuklarındaki mantarların solunum yoluyla vücuda girmesinden ileri gelen ve peynircilerde görülen bağışıklık sistemiyle ilgili akciğer hastalığı.

PEYNİRCİLİK a. Peynir yapma ve / ya da satma işi.

PEYNİRCİOĞLU (Hamdi), türk mühendis (Yanya 1908 - İstanbul 1982). İstanbul Yüksek mühendis mektebi'ni bitirdikten (1931) sonra Berlin'de doktorasını verdi. 1944'ten başlayarak İstanbul Teknik üniversitesi'nde profesör olarak görev yaptı. İTÜ rektörü (1948-1949), İnşaat fakültesi dekanı (1950-1952) oldu. 1955'ten emekliye ayrıldığı 1978 yılına değin zemin mekaniği ve temel inşaat kürsüsü ordinaryüs profesörü olarak görev yapan Peynircioğlu'na TÜBİTAK hizmet ödülü verildi (1977). Başlıca yapıtları: *Köprüler* (3 c, 1940-1943), *Zemin mekaniği* (1951), *Türkiye'de mühendislik öğretiminin tarihçesi* (1967).

PEYNİRDİŞİ a. Kimi zaman yaşlılıkta çıkan diş.

PEYNİRHANE a. (fars *penir* ve *ḫāne'* den *penir-ḫāne*). Peynir yapılan yer.

PEYNİRLEŞME a. Peynirleşmek eylemi.

PEYNİRLEŞMEK gçz. f. Sütten söz ederken kesilmek, peynir durumuna gelmek.

PEYNİRLİ sıf. İçine ya da üzerine peynir konulmuş hamur işi ya da yemek için kullanılır: *Peynirli poğaça. Peynirli omlet.*

PEYNİRSİ sıf. Patol. **1.** Peynir kıvam ve görünümünde olan lezyona denir **—2.** *Peynirsi nekroz,* tüberküloz basilinin etkinliğinden doğan ve çıplak gözle tekdüze ve beyazımsı olarak gözlenen doku nekrozu. (Mikroskobik olarak, yumuşamadan önce,

özel boyalarla gösterilebileceği gibi, ağsı ve elastik liflerin sağlam kaldığı, eozinofil alyuvarların da olaya katıldığı tam bir nekrozdur. Hiçbir zaman gerileyip ortadan kalkmaz; kesecikler le ya da bağdokusuyla sarılır ve bazen de dışa boşaltılabilir, bazen de peynirsi kollajen bir yapıya ya da kireçlenmiş bir odağa dönüşebilir.)

PEYNİRSİZ sıf. İçine ya da üzerine peynir konulmamış, peynir bulunmayan.

PEYNİRŞEKERİ a. Ağızda kolay eriyen, donuk beyaz ya da karışık renkli, yuvarlakça şekerleme.

PEYO (Pierre Culliford, —denir), belçikalı çizgi film ressamı (Brüksel 1928 - *ay.y.* 1992). Bir çizgi film stüdyosunda çalışırken değişik kahramanlar yarattı. Özellikle 1957 yılında yaratmış olduğu ve "Schtroumpfs" adını verdiği mavi renkli küçük afacanlarla dünya çapında üne kavuştu. Her ülkede başka bir ad takılan bu çizgi film kahramanları, TRT'de "Şirinler" adıyla seyirciye sunuldu.

PEYOTL a. (ing. *peyotl;* nahuatl dilinden). Dikensiz bir kaktüs olan *Lophophora williamsii*'nin yerli adı. Yalnız Meksika ve Texas'ın dar bir dağlık bölgesinde yetişir. Güçlü bir halüsinojen olan meskalin bu kaktüsten elde edilir.

PEYPUS gölü → ÇUDLAR gölü.

PEYREFITTE (Roger), fransız yazar (Castres 1907). Roman ve öykülerinde gençlik döneminde ve diplomatlığı sırasında yakından tanıdığı kimi çevrelerin aksaklıklarını dile getirdi (*les Amitiés particulières,* 1944; *les Ambassades,* 1951; *la Fin des ambassades,* 1953; *les Fils de la lumière,* 1961; *Des Français,* 1970; *l'Enfant de cœur,* 1978). Ayrıca Büyük İskender üzerine çok geniş kapsamlı bir tarihsel çalışma yayımladı (1977-1981). Son yapıtları şunlardır: *L'illustre écrivain* (1982), *La Soutane rouge* (1983), *Voltaire, sa Jeunesse et son Temps* (1985), *L'innominato, nouveaux propos secrets* (1989).

PEYREV sıf. ve a. (fars. *pey* ve *rev*'den *pey-rev*). *Esk.* **1.** Bir kimseyi izleyen, onun ardı sıra giden: *"Bir çîn-i cebîn ederse izhâr, / Peyrev, gazab-i cenâb-i kahhâr"* (A. H. Tarhan). **—2.** *Peyrev olmak,* peşi sıra gitmek: *"Umera dahi peyderpey ona peyrev olmuşlardır"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

PEYREVİ a. (fars. *pey-rev* ve *-i*'den *pey-revi*). *Esk.* Birine uyma, ardından gitme.

PEYREVLİK a. (fars. *pey-rev*'den). *Esk.* Birini izleme, onun peşinden gitme: *"Nedimâ hâme-i mahdûma pey-revlik midir bilmem"* (Nedim, XVIII. yy.).

PEYVEND a. (fars. *peyvend*). *Esk.* **1.** İlgi, ilişki, bağ: *"Bağla bir dil-dâre gönlün gayrdan peyvend kes"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—2.** Ulaşma, erişme.

PEYVEST sıf. (fars. *peyvesten,* ulaşmak'tan *peyvest*). *Esk.* **1.** Ulaşan, erişen, kavuşan. **—2.** *Peyvest olmak,* kavuşmak, erişmek: *"Bir hıyabandır ki hasret kûy-ı cânândan geçer / Her geçen cânâna peyvest olmadan cândan geçer"* (Y. K. Beyatlı). **—3.** *Dest-i kerem-peyvest,* cömertlik eli, keremle dolu el. ‖ *Ebed-peyvest,* ebediyete, sonsuzluğa ulaşmış.

PEYVESTE sıf. (fars. *peyvesten,* kavuşmak'tan *peyveste*). *Esk.* **1.** Kavuşmuş, erişmiş: *"Peyveste değil mi aşka ilmi?"* (A. H. Tarhan). **—2.** Birbirine birleşmiş: *"Peyveste ebrûvânını yâd eyleyip senin.."* (Nedim, XVIII. yy.). **—3.** *Peyveste olmak,* ulaşmak, yetişmek.
◆ be. Daima, hep.

PEYVESTE KADIN, Abdülhamit II'nin ikinci ikbali (öl. Paris 1924). Şehzade Abdürrahim Efendi'yi doğurdu. Osmanlı hanedanının Türkiye'den çıkarılması üzerine Paris'e gitti.

PEYVESTEGÂN çoğl. a. (fars. *peyveste*'nin çoğl. *peyvestegan*). *Esk.* Ulaşmış olanlar, kavuşanlar.

PEYVESTEGİ a. (fars. *peyveste* ve *-i*'den *peyvestegi*). *Esk.* Ulaşma, erişme.

PEYZAJ a. (fr. *paysage*). **1.** Manzara. **—2.** Güz. sant. Konusu kır, doğa olan tablo. (→ MANZARA.)

PEYZAJ MİMARI a. BAHÇE MİMARI'nın eşanlamlısı.

PEZ (Johann Christoph) → PETZ.

PEZ (Bernhard), avusturyalı tarihçi (Ybbs, Aşağı Avusturya, 1683 - Melk 1735). Melk'teki benedikten manastırına girdi; rahiplik yemini etti (1700) ve manastır kitaplığının başına getirildi (1713). Benedikten tarikatının tarihiyle ilgili çok önemli çalışmalar bıraktı.

PEZDEVİ (Ebülhasan Ali bin Muhammet) **Fahrülislam,** hanefi mezhebi fıkıh bilgini (öl. Semerkand 1089). Maveraünnehir bölgesi din bilginlerinin ileri gelenlerindendi. Din alanındaki geniş bilgisinden ötürü ona, islamın övüncü anlamına gelen Fahrülislam unvanı verildi. Hanefi fıkhıyla ilgili on ciltlik *el-Mebsût* adlı bir yapıtı vardır.

PEZEL ya da **PETZOLD** (Johann Christoph), **Pezelius** da denir, alman besteci (Glatz 1639 - Bautzen 1694). Leipzig'te kemancılık yaptı (1664-1681). Daha sonra gittiği Bautzen'de birçok çalgı yapıtı yayımladı: *Musica vespertina Lipsiaca* (1669), *Hora decima musicorum.., Musicalische Arbeit zum Ab-blasen, Bicinia variorum instrumentorum* (1675), *Delitiae musicales...* (1678), *Fünff-stimmigte blasende Music* (1685), üflemeli çalgılar için 76 parça, *Opus musicum sonatorum,* yaylılar için 25 sonat. Yayımlanmış tek vokal yapıtı, 3-5 ses ve 2-5 çalgı için yazdığı *Jahrgang über die Evangelia*'dır (1678). Ayrıca birkaç inceleme yazdı.

PÉZENAS, Fransa'da kanton (Hérault) merkezi, Hérault alçak ovasında; 7 921 nüf. (1992). Kentte güzel evler içeren eski bir semt vardır.

PEZEVENK a. (fars. *pejvend*'den). *Kaba.* **1.** Bir fahişenin erkeklerle cinsel ilişki kurması işinde aracılık yapan ve bundan gelir sağlayan kimse; muhabbet tellalı. **—2.** Bir kimseye söylenen ağır bir hakaret sözü.

PEZEVENKLİK a. *Kaba.* **1.** Pezevengin yaptığı iş. **—2.** Dönekçe ve uygunsuz davranış.

PEZİR sıf. (fars. *pezireften*'den *pezir*). *Esk.* "Kabul eden", "onaylayan", "kabul edilebilir" anlamında bileşik sözcükler oluşturur: *şifa-pezir, deva-pezir* (ilaç kabul eder; çaresi olan), *hitam-pezir* (sona eren), *ıslah-pezir* (ıslah edilebilir), *sükûn-pezir* (suskun, durgun), *terbiye-pezir* (terbiye edilebilir) vb.

PEZİRA a. (fars. *pezîrâ*). *Esk.* **1.** Kabul eden, kabul edilebilir olan: *"Sûretâ gerçi bir heyûlâdır / Liyk her sûreti pezîrâdır"* (Nedim, XVIII. yy.). **—2.** *Pezira-yı hitam,* son bulan.

PEZİRE a. (fars. *pezire*). *Esk.* Karşılayış, karşılama.

PEZİRİŞ sıf. (fars. *pezireften*'den *peziriş*). *Esk.* Kabul edilmiş.

PEZİZA a. (yun. *pedzis*'ten). Hafifçe bombeli küçük bir disk ya da ayaklı yahut ayaksız bir kupa biçiminde olan yenebilir etli asklımantar.
—ANSİKL. Pezizalar genellikle toprakta yetişir, ama ağaç kabuklarının ya da yere düşmüş dal parçalarının üzerinde yetişenleri de vardır. Çeşitli renkte olurlar: esmer, beyaz, kırmızı ya da turuncu. Başlıca türleri şunlardır: *kesecikli peziza,* sapı yoktur ve dumanlı yerlerde sık demetler halinde yetişir; *kırmızı peziza,* ince saplıdır, ağaçların üzerinde yetişir, iç kısımları canlı kırmızı, dış kısımları gri renktedir; *eşek kulağı peziza,* esmerdir ve kenarından yarılmış küçük bir külah görünümündedir.

PEZO a. (isp. sözc.). PESO'nun eşanlamlısı.

PEZZA (Michele) → FRA DIAVOLO.

PFÄFERS, İsviçre'de (Sankt Gallen kantonu) komün, Ren'in kolu Tamina'nın yukarısında; 1 800 nüf. Kaplıcalar (37,5 °C; kalsiyum bikarbonatlı sular, komşu Ragaz vadisine götürülerek değerlendirilmektedir).

PFAFF (*baron* Simon DE PFAFFENHOFEN. **Simon** — denir), 1758'de fransız vatandaşlığına geçen avusturyalı heykelci (Viyana 1715 - Avallon 1784). 1750'de düelloda rakibini öldürünce Fransa'ya sığındı, Abbeville'e yerleşti ve Artois kontunun heykelcisi görevini aldı. Valloires (Somme) manastırı kilisesi'nin tahta oymaları, heykelcinin en önemli yapıtıdır.

"Şirinler"in yaratıcısı Peyo

PFAFF (Johann Friedrich), alman matematikçi (Stuttgart 1765 - Halle 1825). Helmstedt üniversitesi'nde profesör oldu (1788-1810) [öğrencileri arasında Gauss da vardı], aynı görevi Halle üniversitesi'nde sürdürdü (1810-1825); *Pfaff biçimleri kuramı* adıyla anılan bir yöntem geliştirdi; bu yöntemle, birinci dereceden diferansiyel bir denklemi, integralleme probleminin değişkenli diferansiyel denklem sistemleri için genelleştirdi. XX. yy.'ın başında E. Cartan bu kurama bugünkü biçimini verdi.

Pfaff determinantı (öz. a. J. F. *Pfaff*'tan). Ceb. *Tersbakışımlı bir matrisin çift basamaktan bir determinantının Pfaff determinantı,* karesi determinanta eşit olacak biçimde, matrisin katsayılarından oluşmuş polinom.(Ters bakışımlı $\begin{pmatrix} 0 & a \\ -a & 0 \end{pmatrix}$ matrisinin Pfaff determinantı *a* dır, çünkü $\begin{vmatrix} 0 & a \\ -a & 0 \end{vmatrix} = a^2$ dir. Tek basamaktan tersbakışımlı bir determinant sıfırdır.)

PFAFFENHOFFEN, Almanya'nın Bavyera eyaletinde kent, İlm kıyısında; 10 000 nüf. Şerbetçiotu ticareti. Besin ve ilaç sanayileri. Avusturya ile Fransa-Bavyera (nisan 1745) ve Fransa ile Avusturya (nisan 1809) kuvvetleri arasında çatışmalar.

PFÄFFIKON, İsviçre'de (Zürich kantonu) kent, Zürich'in D.'sunda, *Pfäffiker See* kıyısında; 8 300 nüf. Bölge müzesi.

PFAHL, Almanya'nın Bavyera eyaletinde, Böhmerwald'de bir kırıkta bulunan maden damarı. Uzunluğu 100 km'yi aşan bir kayalık ve tepe dizisi oluşturur. Gerçek bir dyke örneğidir.

PFALZ (lat. saray anlamına gelen *palatium*'dan), Kutsal İmparatorluk'ta hükümdarın, ardından saray kontlarının malikânesi; XII. yy.'da bu ad, yalnız *Ren saray kontu*'nun mülkleri için kullanıldı. 945'ten başlayarak genellikle Hermann'ın (945 -996) soyundan gelenlerin taşıdığı bu saray unvanı, 1156'da Friedrich Barbarossa tarafından kardeşi Konrad'a verildi. Konrad, o sırada Pfalz'ın temelini oluşturan Rheinland Franken'inin sahibiydi. Welfeler'e (1195), ardından Bavyeralı Ludwig I'e (1214) geçen bu malikâne, Bacharach, Alzey, Neustadt (Hardt) ve Weinheim allelularını (özgür topraklarını) kaplıyordu. Ludwig II, 1266'da Nordgau'daki (gelecekteki *Yukarı Pfalz*) Staufen topraklarını, 1288'de de Heidelberg şatosu ve kentini ele geçirdi. Pavia barışı'yla Ren ve Nordgau fiefleri Wittelsbachlar'ın küçük koluna kaldı (1329); iki kol arasında sırayla kullanılması gereken seçicilik unvanı, Yukarı

kırmızı peziza
(Plectania coccinea)

turuncu peziza
(Peziza aurantia)

adi peziza
(Acetabula vulgaris)

Pfalz'ın merkezi Heidelberg'in Louis XIV'ün birlikleri tarafından alınması (1693) XVII. yy.'dan kalma bir fransız gravüründen ayrıntı *Bibliothèque nationale, Paris*

Pfalz'ı kendisine bıraktıran imparator Karl IV tarafından Pfalz prensine verildi (Altın mühürlü ferman, 1356). Heidelberg Üniversitesi'nin (1386) kurucusu olan Seçici Robert I (1353-1390), Zweibrücken, Mosbach ve Simmern'i ele geçirdi. Romalılar'ın kralı (1400-1410) Robert III (1398-1410), Yukarı Pfalz'ı geri aldı. Ölümü üzerine, ailesi ve mülkleri dört kola bölündü: a) *Seçici Pfalz* (1559'da son buldu); b) *Yukarı Pfalz* (1448'de son buldu); c) *Simmern-Zweibrücken* (birçok kol oluşturdu); d) *Mosbach* (1499'da son buldu). Seçici Philipp (1476-1508), Bavyera'nın elinden Neuburg düklüğünü aldı (1505).

Reform karşısında Pfalz, calvinciliğin üstün geldiği Friedrich IV (1583-1610) dönemine kadar, iki protestan mezhep arasında kararsızlık içinde kaldı. Daha önce Simmern kontu (1559-1576) Friedrich III, Heidelberg Üniversitesi'ni imparatorluktaki calvinci propagandanın merkezi durumuna getirmişti (1556); 1559'da büyük kolun mülkleriyle seçicilik unvanı ona kaldı ve küçük oğlu Johann Kasimir ile birlikte, Fransa, Hollanda ve Almanya'daki Din savaşlarına müdahale ettiler. 1620'de Friedrich V'in (1610-1632) Bohemya sorununda yitirdiği seçicilik unvanı ve toprakları, Bavyera dükü Maximilian'a verildi (1623) [→ OTUZ YIL SAVAŞLARI]; Westfalen antlaşmalarıyla (1648), Friedrich V'in oğlu Karl-Ludwig'e (öl. 1680), seçicilik unvanı ve Rheinland Pfalzı'ndan (Aşağı Pfalz) başka bir şey geri verilmedi; Yukarı Pfalz, Bavyera'ya kaldı. Otuz yıl savaşları sırasında canavarca yakılıp yıkılan Rheinland Pfalzı, nüfusunun dörtte üçünü yitirdi; ayrıca fransız ordusunun yol açtığı 1673; 1674 ve 1689 yıkımlarına da uğradı. Simmern soyunun sona ermesi (1685) üzerine, seçicilik katolik Zweibrücken-Neuburg koluna geçtiyse de ülke, baldızı Pfalz prensesinin haklarını savunan Louis XIV'ün birlikleri tarafından işgal edildi (1688-1697). Zweibrücken-Neuburg soyunun da sona ermesiyle (1742) Pfalz, Sulzbachlı Karl-Theodor'a geçti. Daha sonra Bavyera da Karl-Theodor'a kaldı (1777). Pfalz, Devrim savaşlarından sonra, Fransa (Ren'in sol kıyısı), Baden ve Hessen-Darmstadt (sağ kıyı) arasında paylaşıldı. 1815 antlaşmalarıyla, eskisinden farklı ve Ren'in sol kıyısıyla sınırlı bir *Bavyera Pfalz*'ı kurularak topraklarının kalan kısmı Hessen ve Prusya arasında bölüşüldü. Mayıs-haziran 1849'daki cumhuriyetçi ayaklanma dışında Pfalz, 1918'e kadar Bavyera'nın yazgısını paylaştı. Saarland yararına parçalandı (1919) ve 1946'da Rheinland-Pfalz Land'ına katıldı.

PFÄNDER (Alexander), alman filozof (İserlohn 1870 - Münih 1941). Husserl'in mantıksal ve bilimkuramsal görüngübilim okuluna bağlandı. Başlıca yapıtları: *Motive und Motivation* (Güdü ve güdülenim) [1911], *Zur Psychologie der Gesinnungen* (Duyguların psikolojisi) [1913-1916], *Logik* (Mantık) [1912], *Die Seele des Menschen* (İnsan ruhu) [1933].

PFAU (Ludwig), alman siyaset adamı, yazar ve sanat eleştirmeni (Heilbronn 1821 - Stuttgart 1894). Güney Almanya demokratik hareketine katıldı, 1852'de Paris'e gitti, burada kendini sanat eleştirmenliğine adadı. 1865'te Almanya'ya dönünce, Prusya'ya ve prens Bismarck'a karşı bir Stuttgart gazetesinin yönetimini üstlendi. *Kunst und Kritik* (Sanat ve eleştiri, 1888) başlıca yapıtlarından biridir.

PFEFFEL (Gottlieb Konrad), alsaceli yazar (Colmar 1736 - *ay y.* 1809). 1773'te Louis XV'in izniyle, kraliyet askeri okullarına kabul edilmeyen protestan gençler için Colmar'da bir askeri okul kurdu. 1803'te Bonaparte tarafından Colmar protestan consistorium'u başkanlığına atandı (*Fabeln*, 1783), şiirler (*Die Tabakspfeife*) ve öyküler *Fabeln und Poetische Erzahlungen*, 1825) yazdı.

PFEFFER (Wilhelm), alman doğabilimci (Grebenstein, Kassel yakınında, 1845 - Leipzig 1920). Tübingen'de botanik profesörü (1878), sonra Leipzig Üniversitesi botanik enstitüsü müdürü (1887) ve Saksonya krallığı'nın özel danışmanı oldu. Bitki embriyolojisi ve fizyolojisi konularında birçok kitap yazdı. Gözenekli saksıların içine kimyasal yöntemlerle yerleştirilmiş yapay zarlar kullanarak sulu çözeltilerin geçişme basıncını ölçtü *(Pfeffer hücresi)*.

PFEİFFER (Franz), isviçreli germenbilimci (Bettlach, Solothurn yakınında, 1815 - Viyana 1868). Viyana'da profesörlük yaptı, birçok ortaçağ alman edebiyatı metnini yayımladı, *Deutsche Klassiker des Mittelalters* (Ortaçağ alman klasikleri) koleksiyonunu kurdu.

Pfeiffer basili (alman doktor Richard *Pfeiffer*'in [Zduny, Poznań, 1858 - Bad Landeck, Silezya, 1945] adından). Bakteriyol. Pfeiffer tarafından 1892'de bulunan ve gribin (influenza) mikrobu sayılan mikroorganizma. İnce, hareketsiz, Gram boyası almayan ve besiyerlerine ancak hemin ve maya mantarı özütü eklendiğinde üreyen bir kokobasildir. Gribin bir virüsten ileri geldiği anlaşıldığından beri onun mikrobu sayılmamaktadır.

Pfeiffer olgusu. Bağışıkbil. Bazı mikroplara (kolera mikrobu, tifo basili vb.) karşı bağışıklık kazandırılmış tavşan ya da kobayın karınzarı altına bu mikroplar şırınga edildiğinde, akyuvarlar işe karışmadan, sözkonusu mikropların hareketsizleşip tahrip olması.

PFENNİG a. (alm. sözc.). Parac. FENİK' in eşanlamlısı.

PFİSTER (Albrecht), alman basımcı (1410'a doğr. - Bamberg 1465'e doğr.). Bamberg'de bir basımevi kurdu; kitaplarında ağaç üzerine gravür tekniğiyle resimler kullanan ilk kişidir.

PFİTZNER (Hans), alman besteci ve orkestra şefi (Moskova 1869 - Salzburg 1949). Koblenz, Berlin, Münih ve Strasbourg konservatuvarlarında ders verdi, ayrıca belediye tiyatrolarını ve senfoni orkestralarını da yönetti. Richard Strauss ile birlikte "alman romantiklerin sonuncusu" sayılan Pfitzner, çok sayıda vokal yapıt (liedler, koro parçaları, kantatlar [bunlar arasında *Von deutscher Seele* ve *Das dunkle Reich*'ı anmak gerekir]), dramatik (*Der arme Heinrich*, 1895; *Die Rose vom Liebesgarten*, 1901; *Das Christ-Elflein*, 1906; *Palestrina*, 1917; *Das Herz*, 1931), 3 senfoni, 4 konçerto, oda müziği yapıtları besteledi. Yazıları (*Gesammelte Schriften*, 1926) ve mektupları (1955) yayımlandı.

PFLİMLİN (Pierre), fransız siyaset adamı (Roubaix 1907). Avukat, Aşağı Rhin milletvekili (1946-1967). IV. Cumhuriyet döneminde birkaç kez bakan oldu. 1956-1959 arasında Cumhuriyetçi halk hareketi'nin başkanlığını yaptı, inanmış bir Avrupa birliği yanlısıydı, Cezayir'de liberal bir siyaset izlenmesi görüşünü savundu. IV. Cumhuriyet'in son Başbakanı olan Pflimlin, 28 mayıs 1958'de istifa etmek zorunda kalarak yerini general de Gaulle'e bıraktı ve sonra onun 2 haziranda kurduğu hükümete Devlet bakanı olarak girdi. Ocak 1959'da hükümetten ayrıldı ve Strasbourg belediye başkanı oldu (1959-1983). Avrupa parlamentosu başkanlığı yaptı (1984-1987).

Pflüger kordonları (alman fizyolog Eduard *Pflüger*'in [Hanau 1829 - Bonn 1910] adından). Embriyol. Döl hücresinin epitelyumunda bulunan ve alttaki mezoderme girerek, genetik cinsiyete göre, yumurtalıkları ya da sperma yapıcı borucukları veren silindirik tomurcuklar.

Pflüger kutup uyarımı yasası. Nörobiyol. Boydan boya elektrik akımına tutulan bir sinirin her bir bölütünün değişik oranda uyarılacağını öngören yasa: sinir, katot yakınında daha fazla (katelektrotonus), anot yakınında daha az (anelektrotonus) uyarılır.

PFORR (Franz), alman ressam ve desinatör (Frankfurt am Main 1788 - Albano, Lazio, 1812). İlk resim bilgilerini önce hayvan resimleriyle tanınan babası Johann Georg, daha sonra amcası Tischbein'den aldı, 1805'te Viyana'ya giderek Overbeck ile birlikte Lukasbund'u kurdu (→ NASIRALILAR); 1810'da birlikte Roma'ya gittiler. Pforr, dekoratif ve kesin bir üslupla, tarihsel konulu küçük tablolar yaptı (*Rudolf von Habsburg'un Basel'e girişi* ve *Sulemi kadın ile Meryem*, Städel enstitüsü, Frankfurt).

PFORZHEİM, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde kent, Kara Orman'ın K.'inde; 109 600 nüf. (1989). Ren vadisini Franken Jurası'na bağlayan yol üzerinde eski konaklama yeri. Eski kiliseler. Aralarında Takı müzesi'nin de bulunduğu müzeler. Önemli takı ve duvar saatçiliği merkezi. Optik. Duyarlı aletler. Metal işleme. Makine yapımı. Fransızlar'ın Württemberg düküne karşı kazandığı zafer (1692).

PFYFFER D'ALTİSHOFEN (Louis), isviçreli savaşçı (Luzern 1524 - *ay. y.* 1594). 1553'te Fransa'nın hizmetine girdi, 1562'de bir isviçre alayının başına getirildi, protestanlarca tehdit edilen Charles XI ve Catherine de Médicis'nin Paris-Meaux yolculuğunda koruma görevini üstlendi. Moncontour savaşı'nda (1569) önemli bir rol oynadı. 1570'te İsviçre'ye döndü, 1571'de Luzern yüksek yöneticiliğine getirildi ve ölünceye kadar bu görevde kaldı.

PFYFFER D'ALTİSHOFEN (Casimir), isviçreli siyaset adamı (Roma 1794 - Luzern 1875). Hukuk profesörü, Büyük konsey (1826) ve Kurucu meclis (1838) üyesiydi. Yurttaşlık ve ceza yasalarının hazırlanmasına katıldı. Luzern Liberal partisi'nin başkanı oldu. Sonderbund sırasında federal başyargıçlık yaptı. Federal mahkeme'ye (1851 ve 1853) ve Ulusal konsey'e (1854) başkanlık etti.

P-GRUP a. (fr. *p-groupe*). Ceb. p asal bir sayı olduğuna göre, basamağı p nin bir kuvveti olan sonlu grup.

—ANSİKL. p-gruplar, sonlu gruplar kuramında çok önemli rol oynarlar; özellikle, basamağı bir p asal sayısıyla bölünebilen her G sonlu p-grubu, en azından bir Sylow* p-altgrubudur. G nin Sylow p-altgruplarının sayısı, bu durumda modülo p, 1 e uygundur. Sonlu gruplar kendi Sylow p-altgruplarına göre sınıflandırılabilir. Sonlu bir G grubunun bütün Sylow p-altgrupları eşleniktirler ve G nin her p-altgrubu, G nin bir Sylow p-altgrubunun bir altgrubunun bir eşleniğidir; dolayısıyla G nin her p-altgrubu, bir Sylow p-altgrubu-

nun içinde bulunur. Bir *p*-grubunun önemli özelliklerinden biri bunun çözülebilir olduğudur; ayrıca bu *p*-grubun basamağı 1 den büyükse merkezi bayağı değildir ve bir $\{e\}=G_0 \subset G_1 \subset G_2 \subset \ldots \subset G_n = G$ altgrup dizisi vardır, öyle ki G_i, G içinde seçkindir ve G_{i+1}/G_i *p* nci basamaktan çevrimseldir (Jordan-Hölder dizisi).

pH a. (*p*, potansiyel, ve *H*, hidrojen'den). Fizs. kim. Bileşiminde hidrojen iyonları bulunan bir çözeltinin asitlik-bazlık durumunun, $pH = -\log_{10}[H^+]$ bağıntısıyla tanımlanan ölçümü; bu bağıntıdaki $[H^+]$, çözeltinin H^+ iyonları bakımından derişimini gösterir. (pH'nin analitik kimya [titre etme işlemleri, kompleksler, redoks sistemleri], biyoloji [denizlerin pH'si, kanın pH'si], tarım [toprağın pH'si] vb. gibi değişik alanlarda büyük bir önemi vardır.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Biyokim. Kan pH'si dar sınırlar içinde değişir, kandaki, akciğerlerdeki ve böbreklerdeki güçlü düzenleyiciler sayesinde 7,3 ila 7,45 arasında oynar. Normal durumda idrar pH'si hafifçe asittir (pH 6,2); tükürük asittir (pH 5,7). Mide özsuyu çok asittir (pH 2), oysa bağırsak özsuyu alkalidir (pH 7,3).

—Bot. Topraktaki pH bitkilerin dağılımını kısmen belirler. pH'ye *lakayt* denen bitkiler (civanperçemi, kuşekmeği) aşırı pH değişikliklerine dayanabilirler. *Asitsever* (ya da *asidofil*) bitkiler çok asitli toprakları (4-5) sever (kuzukulağı [çobanüzümü], açalya, ormangülü). Orta asitli topraklarda (5-6) kartallı eğrelti, kısamahmut, cezayir menekşesi, kestane, karabuğday, çavdar yetişir. *Nötrofil* bitkiler pH'sı hemen hemen 7 olan topraklarda yaşar (manisalalesi, azaret, frenkmaydanozu, parıs, ayı sarmısağı, sukaranfili, güzelavratotu). *Bazifil* (ya da *bazofil*) bitkiler pH'sı 7'nin üstünde olan topraklarda yetişir (akasma, şımşır, uyuzotu, öksürükotu). Bazı bitkiler bütün gelişmeleri boyunca aynı pH'ye gereksinme duymazlar; örneğin buğday pH'si 5-6 olan bir toprakta çimlenemez, ama olgun döneminde bu toprakta büyüyebilir.

—Fizs. kim. pH kavramının temelini oluşturan kuramlar ASITLİK-BAZLIK maddesinde verilmiştir. pH, pratik olarak 1-14 arasında yer alan bir derecelemeyle açıklanır. pH'nin 7 olması çözeltilerin yansızlığını (örneğin arı suyun pH'si 7'dir), 7'nin altında olması çözeltilerin asidik (örneğin hidroklorik asidin onda bir normal çözeltisinin pH'si 1'dir), 7'nin üzerinde olması çözeltilerin bazik (örneğin sodyum hidroksidin onda bir normal çözeltisinin pH'si 13'tür) niteliğini gösterir.

—Tarım. Toprağın pH'si kireç durumunu yansıtır. Bu nedenle, bitkilerin beslenmesinde, topraktaki besleyici iyonların özümlenebilmesinde ve tutulmasında çok önemlidir. Toprağa kireç verilip verilmemesi için başvurulacak başlıca ölçüt odur.

PHACOPS a. Dışbükey glabellası öne doğru çok genişleyen, iri gözlü trilobit cinsi. (Silures ve Devon devri topraklarında fosilleri bulunur. *Phacopidae* familyasının örnek tipi.)

PHACUS a. Durgun tatlısularda yaygın oglena cinsi.

PHADİSANE. Tar. coğ. Fatsa*'nın Antikçağ'daki adı.

PHÆODARİA a. *Actinopoda* sınıfından ışınlı *Protozoa* takımı. (İki kutuplu yassı küre biçimindeki orta kapsülü, protein yapısında iki zarla sınırlıdır.)

PHÆOGENES NİGRİDENS a. Avrupa'da yaşayan asalakarı. (Mısır piralinin krizalitlerinde asalak yaşar. 1924'te ABD'ye girmiştir. *İchneumonidae* familyası.)

PHAETON ("Parıldayan"). Yun. mit. Başlangıçta Helios'un bir sıfatıyken, daha sonra Helios'un oğlunu belirtmeye başladı. En yaygın efsaneye göre, Phaeton babasının arabasını ele geçirdi, ancak çok yaklaştığından nerdeyse Yeryüzü'nü tutuşturacaktı. Zeus, Phaeton'u yıldırımıyla çarptı ve Eridanos ırmağına attı.

—İkonogr. Roma lahitlerinde, Phaeton efsanesi ile ilgili sahnelere rastlanır (Kopenhag, Floransa). *Apollon'dan Güneş arabasını kullanmak için izin isteyen Phaeton,* Poussin (Berlin), Le Sueur (Louvre), Jouvenet (Rouen) ve Solimena (Prag'da tavan resmi) tarafından canlandırıldı; *Phaeton'un düşüşü* ise G. Romano'nun Te sarayı'nda (Mantova) gerçekleştirdiği bir freske, Rubens'in bir taslağına (Brüksel), Tintoretto (Modena), L. Carracci (Bologna) ve Rottenhammer'in (Kassel) tablolarına, G. Moreau'nun büyük boy bir suluboya çalışmasına (1878, Louvre) esin kaynağı oldu.

PHAİAKLAR. Yun. mit. Skheria (*Kerkyra*) adasında yaşayan efsanevi halk. Odysseus, bir fırtına sonucunda bu adanın kıyılarına sürüklenince Nausikaa ve Alkinoos tarafından barındırıldı. Zeus kentlerini dağlarla çevreleyerek Phaiaklar'ı cezalandırdı.

PHAİDON Elisli, İ.Ö. 400'e doğru yaşamış yunanlı filozof. Sokrates'in dostuydu ve ölümüne kadar tutukevinde onun yanında kaldı. Sokrates'in son anlarını Platon, onun ağzından anlatılır. Phaidon, daha sonra Elis'e döndü ve orada, Megara okulununkilere yakın görüşleri savunan bir okul kurdu.

Phaidon, Platon'un diyaloğu. Yapıtta, yaşamının son anlarında, çevresinde öğrencileriyle Sokrates canlandırılır. Phaidon'un ağzından anlatılan öykünün konusu, ruhun ölümsüzlüğü üzerine bir tartışmadır. Sokrates, ruhu kendi kendine kavuşturduğu için ölümün iyi bir şey olduğunu ve gerçek filozofun biricik uğraşının da ölüme yönelmek olduğunu gösterir. Ruhun ölümsüzlüğü, dinsel gelenekle kanıtlanır. Canlı, ölüden doğmaktadır ve ruh, özellikle tanrısal olana, doğası gereği biricik ve çözülüp dağılmaz olana benzemektedir. Ayrıntılı bir mitle, ölümden sonra ruhların başına gelenler açıklanır. Ruhu bütün bedensel bağlardan kurtaran arınma, ruhun tanrısalı seyretme düzeyine çıkmasını sağlar ve ruh kendini tanrısala benzetir. Baldıran zehrini getiren köle gelince, konuşma yarıda kalır. Sokrates zehri içer ve ağlaşan dostları arasında huzur içinde son nefesini verir.

PHAİDRA. Yun. mit. Minos ile Pasiphae'nin kızı, Ariadne'nin kız kardeşi, Theseus'un karısı. Üvey oğlu Hippolytos'a âşık oldu, ama reddedilince, onu tecavüze yeltenmekle suçladı. Hippolytos ölümle cezalandırıldı, Phaidra da kendini astı.

Phaidra, Racine'in trajedisi (1677). Konusu, geceyle gündüzün, Labirent kralı Minos ile Güneş'in kızı Pasiphae'nin çatışması, günahın bilincine varıldığı halde, doğru olanı yapmanın olanaksızlığıdır. Oyun, tutkusunun kölesi olan Phaidra'nın kişiliği üzerine kurulmuştur. Günahlarının bilincinde olan, ama bunların sorumluluğunu üstlenemeyen Phaidra, Kader'in elinde oyuncak olur ve yitip gider. Lirizmi ve yunan trajedisine özgü kutsallık kavramını dile getirmesi bakımından, Racine'in "yunan" geleneğine en bağlı oyunudur.

Phaidros, Platon'un diyaloğu. Yalnız iki konuşmacı (Sokrates ve Myrrinuslu Phaidros) arasında geçer. Güzellik ve aşk konularının ele alındığı diyalogda Phaidros, Lysias'ın aşk üzerine bir konuşmasını Sokrates'e okur. Sokrates, genç adamın hayranlığını alaycı bir biçimde paylaşır. Ama sonra konuşmayı eleştirir ve kendi bildiği biçime sokar. Bundan sonra da, bir mit aracılığıyla aşk üzerindeki kendi kişisel görüşlerini açıklar. Sokrates'e göre, daha önceki yaşamda özleri görmüş olan ruh, yeryüzünde, bunların yansısını, güzel vücutlarda ve güzel ruhlarda yeniden bulur; aşkın etkisiyle tanrısala yükselir. Diyaloğun ikinci bölümünde, sofistlerin retoriğine karşı, doğrunun bilgisine ve diyalektiğe dayanan bir retorik savunulur.

Scala

Phaeton'un düşüşü
bir roma lahdini süsleyen friz
mermer
Uffizi müzesi, Floransa

PHAİNARETE, Sokrates'in annesi; ebeydi (İ.Ö. V. yy.).

Phainomena (*Olaylar*), Aratos'un, iki kitap halindeki öğretici şiiri (İ.Ö. III. yy.). İlk kitap, çağının astronomik bilgilerini sunar, ikincisi meteoroloji üzerine bir açıklama niteliğindedir. Bilimsel bir iddiası bulunmayan ve daha özgün çalışmaların çevirisi olan bu yapıt, latinceye Varro ve Cicero tarafından çevrildi ve Vergilius'u etkiledi. Değeri, açık seçikliğinde biraz katı olan üslubunun zarafetinden kaynaklanır.

M.-L. Maylin

Phaistos kursu
kil, İ.Ö. 1650'ye doğr.
Arkeoloji müzesi, Kandiye

PHAİSTOS. Esk. coğ. Girit'in güney-batı'sında kent. Tarihi Yenitaş döneminin başlarına değin uzanır. İ.Ö. 2000'e doğru, Mısır'la yapılan ticaret sayesinde Phaistos zenginleşti. Özellikle saray kalıntılarıyla tanınan kent bir yolla Knossos'a bağlıydı. Büyük bir olasılıkla daha İ.Ö. XIX. yy.'da, *çizgisel yazı* (Hagia Triada tabletleri) ilk kez burada kullanıldı. Üzerinde 45 değişik türde 210 işaret bulunan, kilden yapılmış *Phaistos kursu* (İ.Ö. 1650'ye doğr.) Antik-

Bernand

Racine'in *Phaidra*'sından (Phèdre) bir sahne
sahneye koyan Jean Rougerie
(Sylvia Monfort'un Nouveau Carré tiyatrosu, Paris, mart 1982)

çağ'ın en gizemli yapıtlarından biridir. İ.Ö. XV. yy.'da kent, istilacılar tarafından yıkıldı.

—Arkeol. İlk saray İ.Ö. 2000-1700 arasına tarihlendirilen birkaç yapım evresi içerir; bu saray, eğimli bir arazi üzerine kurulmuş olduğu için duvarları büyük ölçüde korunmuş, ilk saray komplekslerinin incelenmesinde önemli bilgiler sağlamıştır. İ.Ö. 1450' ye doğru yıkılan ikinci saray, Knossos sarayı'ndan daha küçük, ancak daha uyumludur. Her iki saray da aynı temel bölümleri içerir: anıtsal bir tiyatro, orta avlu, megaron, çok iyi korunmuş ambarlar vb. Phaistos Orta Minos döneminde çok güzel bir seramiğin üretim merkeziydi.

PHAJUS ya da **PHAİUS** a. (yun. *phaios*, esmer, gri). Asya, Tropikal Afrika ve Malezya bölgesinde yetişen orkide. (Phajuslar ağaçların üzerinde ya da yerde yetişen büyük yapraklı ve bir mahmuz taşıyan büyük güzel çiçekli epifit otlardır. Yirmi kadar bilinen türü genellikle süs bitkisi olarak sıcak seralarda yetiştirilir.)

PHALABORWA, Güney Afrika'da madencilik (fosfat, bakır) merkezi, Transvaal' ın kuzey-doğu'sunda.

PHALACROCORACİDAE a. Zool. KARABATAKGİLLER familyasının bilimsel adı.

PHALÆNOPSİS a. (yun. *phalaina*, kelebek ve *opsis*, görüntü'den). Malezya ve Hindistan'ın alçak bölgelerinde yetişen, çok güzel epifit orkide. (Çokyıllık, çok kısa saplı ve yalancı soğansız olan bu bitkiler geniş yapraklıdır ve yaprakları azdır. Büyük, güzel ve kısa saplı olan çiçekleri gevşek salkımlar halinde topludur.)

PHALAKRON → FALAKRON.

PHALANGERİDAE a. Zool. KUSKUSGİLLER familyasının bilimsel adı.

PHALANGEROİDEA a. Keseli memeliler alttakımı. (Eski kuskusgiller familyasının üyelerini kapsar.)

PHALANGİDEA a. Zool. OPİLİONIDEA takımının bilimsel adı.

PHALANSTERİUM a. Zool. Ağaçsı koloniler halinde yaşayan çanhayvanları öbeğinden *Protozoa* cinsi.

PHALANTHOS. Yun. mit. Lakonialı kahraman, Taranto'nun kurucusu.

PHALARİS a. Bot. KANYAŞ'ın bilimsel adı.

PHALARİS, Agrigento tiranı (İ.Ö. 570'e doğr. - 554). Silah altına aldığı işçilerin desteğiyle iktidarı ele geçirdi. Zalimliğiyle ünlendi. Sicani halkıyla savaşarak kentinin topraklarını genişletti, Kartaca'ya karşı Himera'yı savundu.

PHALERA a. (yun. *phaleros*, beyaz lekeli'den). Kızıl, gri ve sarı kareli iri kelebek cinsi. (*Phalera bucephala*'nın tırtılı söğüt, meşe, huşağacı ve gürgende yaşar. Dişlikelebekgiller familyası.)

PHALERA a. (lat. sözc.; yun. *phalara*'dan). Antik. Romalı askerlere nişan olarak verilen yuvarlak levha.

PHALERİA a. Kumlu kıyılarda çoğunlukla ölü balıkların altında rastlanan kınkanatlı cinsi. (Karaböcekgiller familyası.)

PHALEROH. Tar. coğ. Themistokles'in Pire limanını yaptırmasına kadar, Atina'ya liman görevi yapan kullanışsız gemi demirleme yeri. Munikhıa koyunun doğusundaydı.

PHALEROS. Yun. mit. Phaleron'a adını veren kahraman. Argonautlar'dan biriydi, Kentauroslar'la savaştı.

PHALİROH → FALİRON.

PHALLAGOGİA a. Esk. Yun. Bir phallus' un törenle taşındığı Priapos şenlikleri.

PHALLOPHORİA a. Esk. Yun. Phallusların törenle taşındığı şenlikler (özellikle Dionysos kültünde ve Roma İmparatorluğu döneminde).

Abbas-Gamma

Pham Van Dông (1979'da)

PHALLOSTETHİDAE a. Malezya'da durgun tatlısularda yaşayan, çok küçük bedenli balık familyası. (Çiftleşme organları hem erkekte, hem dişide boynun altındadır; içdöllemeyle ürer; dişi embriyonlu yumurtalar yapar.)

PHALLUS a. (lat. *phallus*; yun. *phallos*, erkek cinsel organı'ndan). → FALLUS.

—Antik. Sertleşmiş erkeklik organının, erkekliğin ve dölleme gücünün simgesi olarak gösterimi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Mantarbil. *Phallus impudicus*, oyuk saplı, dayanıksız, çok delikli, yuvarlak petek görünümünde şapkalı, pis kokulu bazitlimantar. (*Köpek phallusu* daha incedir ve kırmızı şapkalıdır.)

—ANSİKL. Antik. Birçok antikçağ dininde doğanın dölleyici güçlerinin simgesi olarak phallusa tapılırdı. Phallus antik Küçük Asya, Mısır, Yunanistan ve Hindistan'da önemli bir rol oynadı. Kimi zaman Dionysos ya da Şiva *(linga)* kültünde olduğu gibi bir tanrının simgesi, kimi zaman ikonografik bir nitelik (Min, Priapos), kimi zaman da basit bir muskadır (metalden, deriden vb.). Dionysos kültünde phalluslar *Phallophoria* törenleri sırasında düzenlenen alaylarda taşınırdı. Zaman zaman koruyucu bir simge olarak Roma evlerinin cephesinde ve Ortaçağ kiliselerinde de phalluslara yer verilirdi.

PHALLUSİA a. Bütün dünyada çamurlu deniz diplerinde çok yaygın olarak yaşayan, üyelerinin üstü kabarcıklı tulumlu cinsi.

PHAM QUYNH, vietnamlı siyaset adamı ve yazar (Hanoi 1892 - Huê 1945). *Dông-duong Tapchi* dergisinde (Çinhindi dergisi) çalıştıktan sonra, 1917'de *Nam -Phong* dergisini kurdu ve 1934'te kapanana kadar bu dergiyi yönetti. Çeviriler (Descartes, Corneille, Maupassant) ve incelemeler yaptı, ülkesinde batı düşüncesinin yayılmasına ve vietnam dilinin zenginleşmesine katkıda bulundu.

PHAM VAH DÔNG, vietnamlı siyaset adamı (Ho Duc, Annam, 1906). 1925'ten başlayarak Hô Chi Minh ile birlikte çalıştı, Fransızlar tarafından zindana atıldı (1929 -1936), Vietminh'in kurucularından biriydi (1941). Lao Dông politbüro üyesi olarak silahlı direnme örgütünde her zaman Hô Chi Minh'in yanında yer aldı. Geçici Vietminh hükümeti'nde Maliye bakanlığına getirildi (ağustos 1945), Fontainebleau konferansı'nın (temmuz-eylül 1946) başlıca görüşmecilerinden biriydi. 1954'te Cenevre konferansı'nda Vietminh'i temsil etti ve 1955'te Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nin Başbakanlığına getirildi. 1961' e kadar Dışişlerini de yönetti ve 1976-1987 arasında Birleşik Vietnam'ın Başbakanlığını yaptı.

PHAN BÔİ CHÂU, vietnamlı militan aydın (Nghê An eyaleti 1867 - Huê 1940). Aydınlar ayaklanmasının (1885-1896) başarısızlığa uğramasının ertesinde, *Cân Vuong* (Krallığa destek) hareketinden sağ kalanlarla Phan Châu Trinh ve Huynh Thuc Khang gibi milliyetçileri bir araya getirdi. Japonya'da, milliyetçilerle (Liang Çiçao, Sun Yat-sen, Okuma) görüştü ve prens Cuong Dê'yi de oraya götürdü (1906). *Viêt-nam Duy Tân Hôi*'yi (Vietnam Yenileştirme derneği) kurdu. Bu derneğin amacı, sömürgeci boyunduruktan kurtulmak, yasal krallığı (Cuong Dê'yi krallığa getirerek) yeniden kurmak ve Japonya örneğine göre ve onun yardımıyla çağdaşlaşmaktı. Phan Bôi Châu silahlı savaşımdan yanaydı, yorulmak nedir bilmeden ülkeler arasında mekik dokudu, yergi yazıları yazdı, Şanghay'da tutuklanarak Vietnam'a geri getirildi ve ölüm cezasına çarptırıldı (1925). Geniş bir halk kampanyası, fransız yetkilileri yumuşaklık göstermek zorunda bıraktı ve Phan Bôi Châu, Huê'de ömür boyu evinde gözaltına alındı. Yaşamının sonuna doğru, Fransa ile bir işbirliği siyasetini savundu.

PHAN CHÂU TRİNH, vietnamlı militan aydın (Tay Loc, Quang Nam eyaleti, 1872 - Saigon 1926). Milliyetçi bir subayın oğluydu, Huê'de memurluk yaptı (1903), istifa etti, yolculuklar yaptı ve Phan Bôi Châu'ya katıldı. Cumhuriyet yandaşı bir milliyetçi ve yenilikçi olarak, ülkesinin Fransa ile işbirliği içinde özgürleşmesinden yana savaşıma girişti. 1906'da genel vali Beau'ya bir açık mektup yazarak, Fransa' nın feodalizmi desteklediği Vietnam'daki tehlikeli durum üzerine dikkatini çekti. Halkın tuttuğu bir hatip ve yergi yazarıydı, quôc-ngu'nun (vietnam dilinin latinleştirilmesi) yaygınlaştırılmasını savundu. 1908' de Trân Quy Cap ve Huynh Thuc Khang ile birlikte tutuklandı, şiddete teşvik gerekçesiyle ölüm cezasına çarptırıldı. Protestolar karşısında Poulo-Condor zindanına sürüldü. 1911'de kısmi affa uğrayarak Paris'te sürgüne gönderildi. 1925'te Vietnam'a geri döndü.

PHANEROGLOSSA a. Eskiden, dilleri bulunan ikiyaşayışlı kurbağalar takımına verilen ad. (Dilleri bulunmayanlara *Aglossa* denirdi.)

PHANEROPTERA a. Donuk yeşil renkli çekirge cinsi. (Çalılıklarda, kırlarda, orman açıklıklarında yaşar. Çeşitli ağaçların yapraklarıyla beslenir. *Phaneropteridae* familyasının örnek tipi.)

PHANES, orpheusçuluk öğretisinde yaratıcı tanrı. İki çift gözü, altın kanatları olan, çift eşeyli ve başının üstünde bir yılan olan bir tanrı biçimde tasvir edilir.

PHANEUS a. İri bedenli bokböceği cinsi. (Çoğunlukla metalik renklidir. Başında ve göğsünde çeşitli boynuzlar bulunur. Güney Amerika'da yaygındır. Yaprakduyargalıgiller familyası.)

PHAN KÊ BİNH, vietnamlı yazar (Hà -dông 1875 - *ay. y.* 1921). Çinçeden çeviriler yaptı, Vietnam'da gazeteciliğin gelişmesinde ve quôc-ngu'nun basitleştirilmesinde önemli rol oynadı, ayrıca *Viêt-nam phong tuc* (Vietnam'ın töreleri ve görenekleri) [1915] adlı incelemeyi yazdı.

PHAN KHÔİ, vietnamlı gazeteci ve yazar (Quang-Nam 1887 - Hanoi 1959). Çin kültürünün çok etkisinde kaldı, *Nam -Phong* dergisine (1917-1919) katkıda bulundu, bir Vietnam kültüründen söz edilip edilemeyeceği konusunda Pham Quynh ile polemiğe girdi ve sürekli antikonformist tavrıyla dikkat çekti.

Phänomenologie des Geistes *(Die)* → TİNİN GÖRÜNGÜBİLİMİ.

PHANOMYONG ya da **BANOMYONG** (Pridi) ya da **LUANG PRADİT MANUTHAM,** taylandlı siyaset adamı (Ayuthya 1900 - Antony 1983). Demokratik ve toplumcu reformlardan yanaydı, mutlak monarşiye son veren 1932 hükümet darbesini hazırladı, ancak komünizmle suçlandı ve 1933-1934 arasında ülkeden uzaklaşmak zorunda kaldı. İçişleri bakanı olunca (1934), önemli yönetimsel ve idari reformlara girişti; Maliye bakanlığı sırasında (1936, 1939, 1941), feodal nitelikli salma vergisini kaldırdı ve bir vergi yasası çıkardı; Dışişleri bakanlığı sırasındaysa (1936, 1939), Paris ve Londra ile görüşmeler yaparak krallığın uluslararası düzlemde tam denkliğini sağladı. Buna karşılık naipliği sırasında (1941-1945), Japonya'yla işbirliğine karşı çıktı ve gizlice "Özgür Taylar" direnişini örgütledi. Başbakan oldu (mart-ağustos 1946), kral Ananda Mahidol'un anlaşılmaz ölümünden sonra istifa etti. Pibul Songgram'ı iktidara getiren bir hükümet darbesiyle (kasım 1947) işbaşından uzaklaştırıldı, iktidarı geri almaya giriştiyse de (26 şubat 1949) başaramadı. Çin'e, ardından Fransa'ya sığındı (1970).

PHANOREİA. Tar. coğ. Anadolu'nun Doğu Karadeniz bölümünde, Niksar ovasının bulunduğu kesime Antikçağ'da verilen ad.

PHANOS → OTHONİ.

PHAN RANG, Vietnam'da kent, Annam kıyısında eski il merkezi. Tarım ürünleri pazarı.

PHAN THİÊT, Vietnam'da kent, Thuân Hai ilinin merkezi, Annam'ın güney kıyısında; 76 600 nüf. Ticaret merkezi. Balıkçı limanı. Balığı tüketime hazırlama. Yapı gereçleri.

PHAON. Yun. mit. Lesboslu yaşlı ve çirkin salcı; Aphrodite'nin verdiği bir merhemle güzelleşti ve Sappho'nun sevgilisi oldu.

PHAONİA a. Larvası bozulmuş bitkisel maddelerde gelişen sinek cinsi. (*Fannia* cinsi üyelerine benzerler. Sinekgiller familyası.)

PHARAMOND, ilk frank kralı. Bir efsaneye göre, Truvalı Priamos'un soyundandı. VIII. yy.'da adı duyulan bu kral, XVIII. yy.'da bile hâlâ tarih incelemelerine konu olmaktaydı.

PHARAN ya da **FARAN.** Tar. coğ. Sina yarımadasında kent, eski adı *Pharan Phoinikon*. Piskoposluk olduğu sırada (IV. yy.) bölgede pek çok manastır vardı.

PHARETRONES a. (yun. *pharetra*, sadak'tan). Yalın yapılı, küçük bedenli kireçli sünger öbeği. (Birinci Zaman ile Üçüncü Zaman sonu topraklarında bulunan bütün fosilleri bu geniş öbek içinde yer alır.)

PHARMACOPHAGUS a. (Malezya'da yaşayan kelebek cinsi. (Tırtılı zehirli bitkiler üstünde yaşadığından erişkinini düşmanları yemez. Altcinslerindeki dişiler zehirsizdirler. *Pharmacophagus*'lara benzediklerinden düşmanlarından korunurlar; kelebekgiller familyası.)

PHARNABAZOS, İ.Ö. 388'e kadar Phrygia satrapı. 411-408 arasında Peloponisos savaşı'nda Atinalılar'a saldırdı, 399-394 arasında satraplığını Spartalılar'a karşı savundu. Pers donanmasının desteğiyle Spartalılar'ı Knidos'ta yendi (394). Artakserkses II'nin buyruğuyla yaptığı seferlerde Mısır'ı yeniden ele geçirmeyi başaramadı (İ.Ö. 385-383 ve 374'e doğr.)

PHARNAKEİA. Tar. coğ. Giresun'un Pontos kralı Pharnakes döneminde aldığı ad.

PHARNAKES I, Pontos kralı (İ.Ö. 185-169). Sinope'yi (Sinop) ele geçirerek (İ.Ö. 183) Amaseia'nın (Amasya) yerine başkent yaptı. Pontos krallığı'nın topraklarını Kerasos'a kadar genişletti. İ.Ö. 180'de Galatia'yı, daha sonra da Kappadokia'yı işgal etti. Roma'nın barışı sağlamak üzere araya girmesi sonuç vermedi, ancak Bergama, Bithynia ve Kappadokia krallarının her yandan saldırması sonucunda barış yapmak zorunda kaldı. İşgal ettiği yerleri boşalttı ve savaş tazminatı ödedi.

PHARNAKES II (İ.Ö. 97'ye doğr. - İ.Ö. 47), Kimmerios Bosporos kralı (63-47), büyük Mithridates'in oğlu. 63'te babasının öldürülmesinde rol oynadı ve kendini orduya Bosporos kralı ilan ettirtti. Roma halkının müttefiki olmasına karşın ona ihanet etti, Domitius Calvinus'u Nikopolis'te yendi (74), Kappadokia'nın bir bölümü olan Pontos'u yeniden ele geçirdi, Bithynia'ya kadar ilerledi. Zela yakınında Sezar'a yenildi (47), kısa bir süre sonra da öldürüldü.

PHAROS. Tar. coğ. Akdeniz'de ada, Mısır kıyıları yakınında, Nil deltasının batısında. Çok elverişli coğrafi konumu, Antikçağ'ın deniz ulaşımında bu adaya büyük üstünlük sağladı.

Yeni Mısır İmparatorluğu döneminde, Girit'le ticaretin büyük önem kazanması üzerine, kral Tutmosis III (İ.Ö. 1460'a doğr.), Pharos adasında büyük bir liman yaptırdı (2 100 m'lik bir dalgakıranın koruduğu, 700 m'lik bir mendirek denize uzanır: gemi demirleme yerinde, malların boşaltıldığı ve yüklendiği 14 m genişliğinde rıhtımlar 60 ha'lık havuzlar boyunca uzanır); Pharos kısa sürede Ege ticaretinin başlıca üslerinden biri oldu. Ada, aynı zamanda, Tir ve Sidon'dan Afrika kıyılarına (Sirenayka, Kartaca) giden finike gemilerinin de yolu üzerindeydi. İ.Ö. 285'te, bir dalgakıranla İskenderiye kentine bağlandı. Ptolemaios Philadelpos'un Knidoslu Sostratos'a* yaptırttığı kulenin (1302'de yıkıldı) tepesinde, geceleri ateş yakılırdı: bu ateş dünyadaki ilk deniz feneri uygulamasıydı.

Pharsalia ya da **Bellum civile** (*Pharsalia* ya da *İç savaş*), Lucanus'un 10 kitaptan oluşan bitmemiş destanı (İ.S. 60'a doğr.). Sezar ile Pompeius arasındaki iç savaşı konu alan manzum yapıt, Rubico nehrinin geçilmesinden İskenderiye savaşı'nın başlangıcına kadar, Roma Cumhuriyeti'nin sonunu belirleyen çatışmanın kronolojik sırasını izler. Olağanüstünü bir yana bırakıp tarihsel olaylar üstünde duran Lucanus, böylece epik türde bir yenilik yapar. Yapıtta, Sezar ve Pompeius'tan çok, Uticalı Cato, cumhuriyetçiliği ve stoacı bilgeliği simgeler. Destan, aşırı retorikçiliğine rağmen, özellikle Lucanus'un geniş hayal gücünü, fantastik betimleme zevkini ve güçlü anlatımını göstermesi bakımından değerlidir.

PHARYNGOMYİA a. Larvası geyiğin yutağına tutunarak yaşayan sinek cinsi. (Mavisinekgiller familyası.)

PHARYNOGOBDELLA a. Uzun ve az kaslı yutaklı, çenesiz sülük cinsi. (Tatlısu yumuşakçalarına, planaryalara ya da toprak kurtlarına saldırırlar. Sülükler sınıfı.)

PHASCOGALE a. Güney Avustralya'da yaşayan, böcekçil, küçük bedenli keseli memeli cinsi. (Ağaççil ve gececidir; böceklerle, arada sırada da kuşlar ve küçük keselilerle beslenir. Keselisansargiller familyası; boyu 40 cm.)

PHASCOLARCTİDAE a. Zool. KOALAGİLLER familyasının bilimsel adı.

PHASCOLOMİDAE a. Zool. VOMBATGİLLER familyasının bilimsel adı.

PHASCOLOSOMA a. Kıyıdaki kumlara gömülü yaşayan kurt. (Dokunaç tacı sırt yüzünde kesintiye uğrar. *Sipuncilida* şubesi.)

PHASELİS. Tar. coğ. Anadolu'da, Lykia bölgesinin D.'sunda, Antalya körfezinin kıyısında kent, kalıntıları Antalya'nın merkez ilçesi Kemer bucağına bağlı Tekirova köyündedir. Denize uzanan bir yarımada üzerinde yer alan kent İ.Ö. VII. yy. başlarında bir Rodos kolonisi olarak kurulmuştur. K., K.-D. ve G.-B.'da üç limanı bulunan yerleşme, Attaleia'nın (Antalya) kuruluşuna değin yörenin başlıca ticaret limanıydı. İ.Ö. 468'de Kimon tarafından pers egemenliğinden kurtarıldı. Attike-Delos deniz birliği'nce vergiye bağlandı. Lykia ayaklanmasında Mausolos'un yanında yer aldı ve onunla bir antlaşma imzaladı (İ.Ö. 360). Büyük İskender'e savaşsız teslim oldu (İ.Ö. 333). Ptolemaios'tan sonra (İ.Ö. 309), Antiokhos III'ün (İ.Ö. 197) eline geçti. İ.Ö. 189'da Rodos'a bağlandı, ancak İ.Ö. 167'de bağımsızlığına kavuştu. Bu tarihten sonra Lykia birliği'nde yer aldı. Korsanlarca gerçekleştirilen yıkımlar Romalılar döneminde onarıldı.

—Arkeol. İlk kez kaptan Francis Beaufort tarafından saptanan (1811) kalıntılarda 1883-1884 ve 1908-1913 arasında yüzey araştırmaları yapıldı. 1968'de H. Schäger, Jörg Schäfer ve Paul Knoblauch tarafından gerçekleştirilen çalışmalarla yerleşmenin topografik planı belirlendi. 1982'de Prof. Cevdet Bayburtluoğlu'nun yönetiminde başlatılan kazılarda çoğu Roma ve Bizans döneminden çeşitli yapılar ortaya çıkarıldı. Kentin belli başlı yapıları K.-D. ile G.-B. limanlarını birleştiren, düzgün taş döşeli liman caddesi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu yapılar arasında tiyatro, Hadrianus döneminden agora, Hadrianus'un kente gelişi anısına inşa edilen takkapı, hamam-gymnasion yapı topluluğu, hangi tanrıya ait olduğu belirlenemeyen bir tapınak, Domitianus agorası, su kemerleri, surların bir bölümü, liman kalıntıları belirtilebilir. (→ Kayn.)

Phaselis tiyatro
Tekirova, Antalya

PHASİA CRASSİPENNİS a. Geniş kafalı, yassı karınlı, çok geniş kanatlı sinek. (Larvası çeşitkanatlılarda asalak yaşar. Tırtılsineğigiller familyası.)

PHASİANELLA a. (yun. *phasianos*, sülün'den). Karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (*Phasianellidae* familyasının örnek tipi.)

—ANSİKL. *Phasianella*'lar, uzun ve dar ayaklı, derin bir yarıkları olan küçük hayvanlardır. Kavkıları çeşitli desenlerle bezelidir. Çok hareketli olan bu hayvanlar daha çok güney denizlerinde yaygındır; Miyosen devri topraklarından başlayarak fosillerine rastlanır.

PHASİS. Tar. coğ. Kholkis'de ırmak. Antikçağ'da Avrupa ve Asya'nın sınırı sayılırdı. Günümüzdeki adı *Rion*'dur.

PHASMA a. (görünme, görme anlamına yun. sözc.). Tropikal bölgelerde yaşayan, taraksı, çok uzun, hem erkeği hem dişisi kanatlı, elitraları kısa ve yumurta biçiminde olan değnekçekirgesi cinsi. (Kanatsız biçimleri de vardır. *Cheleutoptera* takımı; değnekçekirgesigiller familyasının örnek tipi.)

PHASMİDAE a. Böcbil. DEĞNEKÇEKİRGESİGİLLER familyasının bilimsel adı.

PHASMOPTERA a. Zool. CHELEUTOPTERA öbeğinin eşanlamlısı.

PHAUSİS SPLENDİDULA a. Böcbil. LAMPRORHİZA SPLENDİDULA'nın eşanlamlısı.

PHECDA, Büyükayı* takımyıldızının γ yıldızına verilen ad ya da *Ursae majoris*' in γ yıldızı. Kadiri: 2,5. Tayf tipi AO. Uzaklık yaklaşık 160 ıy.

PHEÇBURİ → PHETBURİ.

PHEDRE → PHAİDRA.

PHEİDİAS, yunanlı heykelci (İ.Ö. 490-431'e doğr.), atinalı Kharmides'in oğlu. Başlangıçta resimle uğraştığı, sonra 470'ten hemen önce Myron ve Polykleitos ile birlikte, Hegias'ın yönetiminde çalıştığı sanılır. Büyük bir olasılıkla, Plataia tapınağı için Athena'nın dev bir heykelini, Delphoi'de Miltiades'in onuruna bir anıt, sonra Akropolis'te Athena Lemnia heykelini ve Perikles'in ısmarladığı anıtsal bronz Athena Promakhos heykelini gerçekleştirdi. Kesin metinlerden bilinen *Zeus* Olympios heykeli, Pheidias'a ün sağladı: altın ve fildişinden yapılmış tanrı, zengin süslemeli bir taht üzerinde gösteriliyordu; heykelin yüksekliği 10 m'ydi. Parthenon'a konulmak üzere altın ve fildişinden yapılan *Athena Parthenos* heykeli ise, 438'e doğru tamamlandı; uzun bir harmani giyen tanrıça sol elinde bir mızrak, sağ elinde bir "Zafer" tutmaktaydı. "Varvakeion Athenası" (Atina Ulusal müzesi) adıyla anılan bir

E. Tweedy

Pheidias
Atina Akporopolisi'nde yer alan Parthenon'un batı frizinde bulunan bir parçayı süsleyen atlılar mermer, İ.Ö. 447-432
British Museum, Londra

II. yy. kopyası, küçük boyda olmasına karşın, bu dev heykeli andırır.

Pheidias, Perikles tarafından Parthenon'un süslemelerini gerçekleştirmek ve yapım çalışmalarını denetlemekle görevlendirildi. tapınağın metopları, frizi ve alınlıklarını süsleyen kabartmalar Pheidias ve yardımcıları tarafından yapıldı. *Parthenos* heykelinin yapımına ayrılan fildişinin bir kısmını almakla suçlanan Pheidias, Perikles yandaşlarının düşmanlığı sonucunda büyük bir olasılıkla Atina'yı terk etti. Pheidias mermere o zamana dek görülmemiş bir esneklik ve hareket kazandırdı, insan yüzüne soylu ve dingin bir güzellik verdi.

PHEİDOLE a. Evlere giren, kızıl ya da sarımsı renkli, küçük bedenli karınca cinsi. (*Myrmicidae* familyası.)
—ANSİKL. *Pheidole*'lerin yuvalarında, özel, cinsliksiz bireyler (askerler) bulunur; bunların savunmadaki rolü pek önemli değildir: asıl görevleri sert besinleri parçalara ayırmaktır. *Pheidole pallidula* Akdeniz bölgesinde çok yaygındır.

PHEİDON, Temenidai ailesinden Argos tiranı (İ.Ö. VII. yy.). Çekişme içinde olduğu Spartalılar'ı Hysiai'de yendi (669); Pisa'nın yararına Eleialılar'ı Olympia'dan çıkardı ve kısa bir süre Peloponisos'a egemen oldu.

PHELİPAEA a. Köklerde asalak yaşayan yapraksız otsu bitki. (Çiçekleri bürgüsüz, büyük, tek tek çan biçiminde çanaklı ve geniş karınlı boru biçiminde taçlıdır. Bu bitki kenevirde, tütünde ve bahçe çiçeklerinde bulunur ve onlarda ciddi zararlara neden olur. Canavarotugiller familyası.)

PHELLODENDRON a. Mantar veren Asya ağacı. (*Phellodendron amurense, Ph. sachalinense, Ph. japonicum, Ph. lavallei* süs bitkisi olarak da yetiştirilir. Mantar ağacı da denen *Ph. amurense* türünün mantarı linoleum yapımında kullanılabilir. Sedefotugiller familyası.)

PHELLOS. Tar. coğ. Anadolu'nun Lykia bölgesinde kent, kalıntıları Antalya'nın Kaş ilçesi merkez bucağına bağlı Çukurbağ köyü yakınındaki Felen dağı üzerindedir. Yazıtlara göre lykia dilindeki adı *Vehinda* idi. Kentten ilk kez İ.Ö. 500'lerde Hekataios söz eder. Lykia birliği zamanında, Hellenistik dönemde ve Gordianus III zamanında sikke bastı. Bizans listelerinde piskoposluk merkezi olarak geçer. Çok köşeli taşlardan örülü K. surlarının bir bölümü ile lykia tipi mezarlar başlıca kalıntılardır.

Phellos
genel görünüm
Felenyayla-Antalya

PHELSUMA a. (öz. a. Van *Phelsum*'dan). Madagaskar ve Mascareignes adalarında yaşayan, ağaççıl, küçük bedenli geko cinsi. (Gündüzcüdür. Renkleri canlıdır. Hızla renk değiştirebilir. Gekogiller familyası.)

PHENACODUS a. (yun. *phenaks, -akos,* aldatıcı, ve *-odus, -ontos,* diş'ten). Kuzey Amerika'da Paleosen ve Eosen devri topraklarında fosillerine rastlanan, ilkel, toynaklı, memeli cinsi. (Hem eksiksiz dişlerinin [bunodont] hem de beşparmaklı, toynaklı ayaklarının fosili ele geçirilmiştir. Tekparmaklıların atası sayılan bu hayvanlar şişeklemliler takımının örnek tipidir.)

PHENAX a. (yun. *phenaks,* aldatıcı'dan). Karın kesiminde çok iri, mumsu bir iplik demeti bulunan eşkanatlı böcek cinsi. (Parlakağustosböceğigiller familyası.)

PHENGODUS a. Amerika'da yaşayan, tarak biçiminde uzun duyargalı, fosforışıl organlı kunduzböceği cinsi.

Phénomène bureaucratique *(le)* [*Bürokrasi olgusu*], M. Crozier'nin yapıtı (1964). Yazara göre, bürokratik olgu, "yöntemlerin yavaşlığını, ağırlığını, tekdüze işleyişini, karmaşıklığını, örgütlerin karşılamaları gereken gereksinimlere uyarlanamamalarını ve bu yüzden de örgüt üyelerinin, müşterilerinin ya da uyruklarının duydukları yoksunlukları" çağrıştırmaktadır. Ama M. Crozier sözkonusu olguyu özellikle gelişmiş sanayi toplumlarının ayırtedici özelliği olarak kabul etmekte ve toplumsal örgütlenmede, kaynağını yalnızca yetkinin verdiği girişkenlik yeteneğinden alan gerçek koşut hiyerarşilerin ve fiili iktidarların varlığını ortaya koymaktadır.

Phénoménologie de la perception *(la)* [*Algının görüngübilimi*], Merleau-Ponty'nin iki tezinden biri; birincisi *la Structure du comportement* (Davranışın yapısı) [1942] olan sözkonusu tezlerin bu ikincisi, 1945'te yayımlandı. Görünüşe rağmen bu iki yapıt, salt ruhbilimi incelemekle kalmamakta, ayrıca bütün felsefe sorunlarını da ele almaktadır. Öznellik statüsü, yalnızca ruhbilim verilerine uygun düşmektedir. Ancak bilim adamında, öznel bir bilgiye de örtük bir yönelim vardır. Böylece, Husserl'in görüngübilimi gibi Merleau-Ponty'nin görüngübilimi de, yeni bir akılsallığa ulaşmaktadır. Merleau-Ponty'ye göre soyut hareket ve somut hareket, *Zeigen* (göstermek) ve *Greifen* (kavramak), seçikçe anlaşılmalıdır; çünkü cisim için cisim olmanın, bilinç için bilinç olmanın birçok biçimi vardır. Temel ve ana görüngü, "benim kendime verilmiş" olmamdır. Bu da şu anlama gelir: benim genel durumum, yabancı bir zorunluluk gibi benim dışımda kalmaz ve ben de bir nesne gibi onda kapanıp kalmam. Böylece görüngübilimsel görüş, hem dogmacılığı, hem de kuşkuculuğu aşar.

PHEOPHYCEAE a. (yun. *phaios,* esmer, gri, ve *phykos,* deniz yosunu'ndan). Çokhücreli esmer suyosunları sınıfı.
—ANSİKL. Hemen hemen hepsi denizlerde yaşayan esmer suyosunları sınıfı (pheophyceae), fukus (varek ya da goemon), sargassum ve laminarya gibi büyük suyosunlarını kapsar. Görünüş bakımından çok çeşitli olmalarına karşılık, bu grup, pigmentleri, yedek maddeleri, çeperlerinin (alginatlar) yapısı, hatta gelişmiş formlarında sabitleşerek basitleşen üreme evreleri bakımından homojendir; örneğin, fukuslar hayvanlarda olduğu gibi sadece gametleri sağlayan çok daralmış bir haplofaza sahiptirler. Pheophyceae sınıfı, özellikle soğuk sularda deniz biyokütlesinin en büyük kısmını oluşturur. Bu suyosunlarının bazıları (örneğin macrocystis) çok büyüktür ve bütün laminaryalar gibi bunlar da yararlanılmak üzere yetiştirilebilir. Tam anlamıyla kireçleşmiş hiçbir esmer suyosunu ve güvenilir fosili bulunmadığından bu grubun kökeni saptanamamaktadır.

PHERAİ ya da **PHERAE.** Esk. coğ. Tesalya'da (Yunanistan), efsaneye göre İason ve Admetos'un yaşadıkları kent. İ.Ö. IV. yy.'da, tiranları (İason, Aleksandros) Tesalya'ya egemen olmaya çalıştılar.

PHEREKRATES, yunan komedi yazarı (İ.Ö. V. yy.'ın ikinci yarısı). Kaba hicvi bir yana bırakarak kimi zaman aşırı fanteziye kaçan yeni konular buldu. En ünlü oyunu *Agrioi* (420), doğal yaşamı öven hayalcileri yerer.

PHEREKYDES, yunanlı filozof (Syra adasında-İonia'da İ.Ö. VI. yy.) *Theogonia* (Tanrıdoğum) ya da *Pentenykhos e Heptomykhos* (Yedi kıvrımlı mağara) adlı bir yapıt yazdı ve dünyanın, içinde tanrıların yer aldığı kıvrımlardan oluştuğunu ileri sürdü.

PHEROPSOPHUS a. (yun. *pherein,* taşımak, ve *psophos,* gürültü'den). Sıcak ülkelerde yaşayan, genellikle kızıl renkli, iri bedenli koşarkınkanatlı cinsi. (Bütün *Brachynus**'lar gibi, çok güçlü bir cırlama sesi çıkarır, deriyi yakan bir sıvı fışkırtır.)

PHETBURİ ya da **PHEÇBURİ,** Tayland'da, Bangkok'un G.-B.'sında aynı adı taşıyan ırmak üzerinde kent ve il merkezi; 35 000 nüf. Birbiri ardından kurulmuş üç kentin kalıntıları: mon (heykeller), khmer (tapınak) ve tay (XVI. yy. surları, bazılarında XVII. ve XVIII. yy.'lardan kalma duvar resimleri bulunan birçok tapınak, kral Mongkut'un yaptırdığı yeniklasik üslupta saray, 1851-1868) kentleri. —*Phetburi ili*'nin yüzölçümü 6 225 km^2'dir ve nüfusu 351 400'dür.

PHİ a. Yunan abecesinin yirmi birinci harfi (ϕ, φ); eski yunancada, soluk vermeyle gerçekleşen bir [p]'yi, modern yunancada da [f]'yi belirtir.

PHİALE a. (yun. sözc.). Antikçağ'da kullanılan, metal ya da pişmiş topraktan yapılmış kutsal tören kabı. (Derinliği azdır, ayaksız ve genellikle kulpsuzdur. İçten ortası bombelidir [omphalos], dıştan bu bombenin geldiği yer parmak yerleşecek biçimde girintili yapılmıştır. Çoğunlukla omphalosun çevresi kabartma motiflerle süslüdür. Hellenistik dönemden başlayarak kimi örneklerde omphalos büst biçimini almıştır. Doğu kökenli olduğu sanılan phiale, Phrygialılar'da Kybele tapınımlarında da kullanılıyordu.)

PHİALİDİUM a. (yun. *phialidion,* küçük kupa). Kraspedonlu medüz cinsi. (*Obelia*'lara benzerler.)

PHİBALOSOMA a. Sunda adalarında yaşayan, iri bedenli (30 cm uzunluğunda) değnekçekirgesi cinsi. (Değnekçekirgesigiller familyası.)

PHİDİPPOS. Yun. mit. Herakles'in torunu, Thessalos'un oğlu. Truva savaşı'na katıldı, sonra Tesalya'ya yerleşti.

PHİGALİA ya da **PHİGALEİA.** Esk. coğ. Peloponisos'ta (Arkadhia) kent; İ.Ö. VI. yy.'da bir süre Spartalılar'ın eline geçti, daha sonra bağımsızlığına kavuştu. Güçlü bir sur ve bazı tapınak kalıntıları. Yakınında, at başlı bir Demeter'in kutsal mağarası ve Bassai* tapınağı vardır.

PHİGALİA PEDARİA a. Dişilerinin kanatları körelmiş, tırtılı çeşitli orman ağaçlarında yaşayan pervane. (Mühendispervanegiller familyası.)

PHİLA, Antipatros'un kızı (İ.Ö. 351'e doğr. - 287'ye doğr.). Önce Krateros, sonra Demetrios Poliorketes ile evlendi. Antigonos I Gonatas'ın annesi oldu. Zeki bir insan, kadınlık ve krallık erdeminin simgesi olan Phila, Demetrios iktidardan düşünce intihar etti.

PHİLADELPHEİA. Tar. coğ. Lagoslar

(Suriye) ve Attaloslar'ca kurulan kimi yunan kentlerinin ortak adı. En önemlisi Anadolu'nun Lydia bölgesindeki Hermos Philadelpheia'sıydı (bugün Alaşehir). Attalos II tarafından kurulan kent (İ.Ö. II. yy. ortaları), Tiberius döneminde (İ.Ö. I. yy. ortaları) bir depremle yıkıldı. İ.S. I. yy.'da Asya (Asia) eyaletinde kurulan yedi kiliseden biri bu kentteydi ve hıristiyanlar burada uzun süre zulüm gördü.

PHİLADELPHİA, ABD'nin kuzey-doğusunda kent, Pennsylvania'da; 1 585 577 nüf. (1990); anakent alanında 5 899 345 nüf. (1990). William Penn'in 1682'de Pennsylviania'ya eyalet merkezi olarak kurduğu kent, Delaware ile Schuylkill ırmaklarının kavşağında yer alır. Sömürge döneminde Philadelphia'ya birçok ingiliz (Quakerlar) ve alman göçmen geldi, gelişen kent önemli bir kültür merkezi oldu. Bu dönemden kalma birçok anıt ve güzel ev hâlâ ayaktadır. Kent ayaklanma hareketinde önemli rol oynadı, ilk kongreler (1774 ve 1775) burada toplandı, Bağımsızlık bildirisi burada imzalandı (4 temmuz 1776). 1790-1800 arasında ABD'nin başkenti olan Philadelphia, XIX. yy.'da, köleliğe karşı, püriten ve tutucu bir kentti. Bu dönemde islav ve Akdeniz ülkelerinden (özellikle son göç dalgası sırasında) çok sayıda göçmen Philadelphia'ya geldi. Pennsylvania, eyalet merkezliğini Harrisburg'a ve ABD'nin birinci limanı olma özelliğini de New York'a kaptırdıysa da, büyük bir sanayi merkezi oldu: metalürji, makine yapımı (takım tezgâhları, tersaneler, demiryolu gereçleri yapımı), kimya sanayileri (rafineri, petrokimya), tekstil (kimyasal iplik, yün ve pamuk ipliği; hazırgiyim) ve besin sanayileri. Philadelphia limanı ABD'nin 4. büyük limanıdır (70-75 Mt). Hizmetler kesimi, günümüzde, öbür kesimlerden daha ağır basmaktadır: yönetimsel ve kültürel (üniversiteler, müzeler) işlevler.

Philadelphia konvansiyonu (1787), George Washington başkanlığında, mayıs-eylül arasında toplanan ve temmuz 1776'da bağımsızlıklarını ilan eden on üç Kuzey Amerika eyaletinin ortak kurumlarını yeniden örgütlemekle görevlendirilen kurucu meclis. Eyaletler tarafından seçilen 74 delegenin 55'i Philadelphia'ya katıldı ve 39'u yeni Anayasa'yı imzaladı.

Konvansiyon üyeleri, çalışmalarının başından itibaren kuvvetlerin üçe ayrıldığı ulusal bir hükümetin kurulmasını öngören bir kararı benimsediler. Ancak o sırada üç gücün en önemlisi olarak değerlendirilen yasama gücünün biçimi, küçük eyaletler temsilcileriyle büyük eyaletler temsilcileri arasında uzun bir tartışmaya yol açtı. Connecticut tarafından sunulan uzlaşma, hem halk egemenliğini (Temsilciler meclisi), hem de eyaletleri (Senato) temsil edecek bir kongre kurulmasını sağladı. Başkanlığın düzenlenmesi de aynı anlayış içinde kararlaştırılarak, başkanın iki dereceli bir oylamayla seçilmesi kabul edildi. 1787-1790 arasında eyaletler, Philadelphia'da kabul edilen metni peşpeşe onayladılar. Anayasa, 1789'da yürürlüğe girdi.

Philadelphia müzeleri. PHİLADELPHİA MUSEUM OF ART, ABD'nin en zengin müzelerinden biridir. Müzede çok değişik bölümler yer alır: geniş arkeoloji koleksiyonları (Uzakdoğu ve Ortaçağ Avrupası'nın yeniden kurulmuş mimari alanları), amerikan süsleme sanatları ve mobilyaları bölümü vb. Avrupa resimlerini içeren salonlar dikkate değer (John G. Johnson, P. A. B. Widener vb. koleksiyonları). Özellikle XX. yy. sanatı iyi temsil edilmiştir. A. E. Gallatin (Léger, Picasso) ve Arensberg koleksiyonları (kübizm; M. Duchamp'ın yapıtının tümü, Brancusi). UNİVERSİTY MUSEUM OF PENNSYLVANİA, çeşitli ülkelerden getirilmiş (özellikle Mezopotamya, Eski Mısır, Çin ve Kolomböncesi uygarlıklar) arkeoloji yapıtlarını içerir. PENNSYLVANİA ACADEMY OF FİNE ARTS, 1805'te açıldı; XIX. yy. amerikan resim ve heykel sanatlarının eksiksiz bir koleksiyonunu sunar. Kentin dolaylarında, Merion'da BARNES FOUNDATİON yer alır. (→ *Albert Coombs* BARNES.)

Photri

Philadelphia'nın Museum of Art'tan görünümü

PHİLADELPHOS, bazı Hellenistik dönem hükümdarlarının lakabı. (→ PTOLEMAİOS II, ARSİNOE II ve ATTALOS II.)

PHİLAİ, mısır dilinde **Pilak,** Mısır'da, Nil'in birinci çavlanının yukarısında, tapınaklarıyla ünlü ada. Yapımına Nektanebo I zamanında Philai adasında başlanan Ptolemaioslar dönemi tapınağı, 1902'de ilk Asuan barajının kurulmasından sonra, yılın büyük bir bölümü sular altında kalıyordu. Yüksek barajın yapılmasıyla tapınak kısa bir süre içinde tümüyle yok olacaktı; bu nedenle yerinden sökülerek yakındaki Agilkia adacığında yeniden kuruldu. Yeni yapının açılışı mart 1980'de yapıldı. Ebu Simbel'dekinden sonra Nübye'nin en önemli tapınağıdır. Ada, her yıl Nil'in kabardığı mağarayı ve Osiris'in son uykusuna yattığı Abaton*'un bulunduğu, insanların girmesi yasak Biggeh adacığını da kapsayan dinsel bir merkezdi. Osiris'in karısı büyük büyücü İsis için yapılmış mimari kompleksin merkezinde bu tanrıçaya adanmış bir tapınak bulunur. Tapınağın özgün bir girişi vardır. Pilonlardan birinin önünde çok geniş avlu uzanır. Birbirine koşut olmayan iki anıtsal kapının arasında bir mammisi vardır, burada İsis oğlu Horus'u dünyaya getirir. Sonra sütunlu salona geçilir. Salonun gerisinde ise, on iki oda ile bir kriptanın yer aldığı kapalı tapınak bulunur. Tapınağın üstünde, Osiris'in mezar capella'sının yer aldığı bir teras vardır.

Adada, tören alayları sırasında İsis'in kayığının konduğu, zarif sütunlarla süslü ünlü Traianus köşkü ile çok özel bir işlevi olan Hathor tapınağı gibi başka yapılar da vardır. Kızarak Nübye topraklarına giden "Uzaktaki tanrıça" Hathor, sakinleştikten sonra Mısır'a geri dönerken Philai'de konuk edildi. Mısırlılar'ca "çağrı tapınağı" diye adlandırılan bu yapının duvarları, tanrıçayı neşe içinde tutmak için dans ve müzik sahneleriyle süslenmiştir. Philai, hıristiyanlığın Mısır'da yaygınlaşmasından sonra açık kalan tek tapınak olmuştur. Gerçekten de, duvarlarına kazınmış olan son "pagan" yazıtı İ.S. 473 tarihlidir.

PHİLALETHES (*gerçeğin dostu* anlamında yun. sözc.). XVII. yy.'da yaşamış iki simyacı yazar İRENAEUS ve EUGENİUS'un takma adı (bazılarına göre, bu iki yazar aynı kişidir). Modern batı simyasının klasik yapıtlarından biri olan *l'Entrée ouverte au palais fermé du roi* (ingilizce orijinali 1669, fr. çev. 1754) İrenaeus Philalethes'in imzasını taşır. *The Marrow of Alchemy* de (1654) yine aynı yazarındır. Oysa, *Anthroposophia theomagica* (1650), *Anima magica abscondita* (1650), *Lumen de lumine* (1651), *Magia adamica* (1650) ve *Euphrates, or the Waters of the East* (1655) adlı yapıtlar, Eugenius Philalethes imzasıyla yayımlanmıştır.

PHİLANDER a. (yun. *philos,* dost, ve *anderon,* nemli yer'den). Güney Amerika'nın ormanlık bölgelerinde yaşayan, hepçil, küçük bedenli opossum. (Yeraltı yuvalarında ya da ağaçlarda dallarla yaptığı yuvalarda yaşar. Keçelisıçangiller familyası.)

PHİLBY (Harry Saint John Bridger), ingiliz siyasetçi ve doğubilimci (Badula, Sri Lanka, 1885 - Beyrut 1960). Önce Irak'ta, sonra Arabistan'da ingiliz ajanı olarak çalıştı. 1926'da Cidde'ye yerleşti ve müslümanlığı seçti (1930). Abdülaziz III bin Suud'un danışmanlığını yaptı ve Arabistan'daki araştırmaları için ondan destek gördü. Arap dünyası hakkında birçok yapıt yayımladı.

PHİLEAS, İ.Ö. VI. yy.'da yaşamış yunanlı coğrafyacı. Atina'da doğdu, günümüze yalnızca bazı bölümleri ulaşan *Periplus* adlı kitabı yazdı.

Philebos, Platon'un diyaloğu. Bu diyalogda Sokrates, akıl ile hazzı karşılaştırarak, en yüce iyiliğin hangi tarafta olduğunu araştırır. Haz, geçip giden anın dar sınırları içinde kapanıp kalır; akla, mantığa uygun yaşamsa, insanın bütün eğilimlerine doyum sağlamaz. Sonuç olarak, haz ve aklı eşit olmayan dozlarda birbirine karıştırmak gerekir.

PHİLEMON, yunanlı komedi yazarı (İ.Ö. 360'a doğr. - Pire İ.Ö. 263'e doğr.). Siracusa kökenli olduğu sanılır; Atina'ya yerleşti, orda Menandros ile rekabet etti. Yeni komedinin önemli örnekleri arasında bulunan ve bugün kaybolmuş olan oyunları, Plautus ve Terentius tarafından taklit edilmiştir.

PHİLEMON ile **BAUKİS** → BAUKİS.

PHİLEPİTTA a. (yun. *philos,* dost, ve *pitta,* zift'ten). Madagaskar'daki ormanaltlarında yaşayan, küçük bedenli ötücü-

Kérébel-Dial

Philai
İsis tapınağı'nın ikinci pilonu
Ptolemaioslar dönemi

B. N., Paris

önyüzünde Philetairos'un portresi bulunan bir tetradrakhmon Bergama atölyesi gümüş, İ.Ö. III. yy. *Bibliothèque nationale, Paris*

Giraudon

François André Philidor A. de Saint-Aubin'in, Genç Ch. N. Cochin'in yapıtından bir gravürü (ayrıntı) *özel kol.*

Agnès Varda

Gérard Philipe (Ulusal halk tiyatrosu'nda) *Cid* rolünde [Paris 1951])

kuş cinsi. (Pıtlalara benzerler. Meyve ve böceklerle beslenirler. Madagaskarpittasıgiller familyasının örnek tipi.)

PHİLES (Manuel), bizanslı şair (Efes 1275 - İstanbul 1345). Saray şairiydi, uzak yörelerde görevlendirildi, dönemin olayları üzerine şiirler, öğretici şiirler, diyaloglar ve Palaiologoslar'ın saray yaşamı üzerine değerli bilgiler içeren epigramlar yazdı.

PHİLETAİROS, Attaloslar hanedanının kurucusu olan yunanlı (öl. İ.Ö. 263/262). Lysimakhos'un hizmetine girdi, onun adına Bergama'yı yönetti. Seleukos için Lysimakhos'a ihanet etti; Antiokhos I döneminde, Lysimakhos'un hazinesinin 9 000 talantonunu kullanarak yavaş yavaş bağımsızlaştı ve yeğeni Eumenes'e bir krallık bıraktı.

PHİLETAS İstanköylü, iskenderiyeli şair (İstanköy [Kos] İ.Ö. 340'a doğr.). İskenderiye'de Ptolemaios II Philadelphos'un öğretmeni oldu. Zamanının Theokritos gibi genç şairleri üzerindeki etkisi sonucu, Propertius'un da örnek aldığı bir şiir okulunun öncüsü ve ustası durumuna geldi. Yapıtlarından ancak elli dolayında dize kaldı.

PHİLHYDRUS a. Tatlısuların çamurlarında yaşayan kahverengi ya da kızıl renkli, küçük bedenli suböceği.

PHİLİA. Tar. coğ. İstanbul'un Avrupa yakasında, Karadeniz kıyısında bulunan Karaburun'un (Hadımköy bucağında) Antikçağ'daki adı.

PHİLİA ya da **FİLİA,** Kıbrıs'ta, Lefkoşa'ya yaklaşık 25 km uzaklıkta köy. Philia'daki en eski yerleşim, İlk Tunç I'den kalmadır. Ele geçirilen çanak çömlek, yerel üsluplardan farklıdır ve Anadolu'daki Tunç II çanak çömleğini andırmaktadır. Kıbrıs'ın yerli uygarlığından farklı olan bu uygarlık ("Philia uygarlığı" da denir), Morfu (Güzelyurt) körfezi çevresinde yayılmıştır ve kazılarda ele geçen buluntular, Kıbrıs'ın Batı Anadolu ile ilk ilişkilerini ve büyük bir olasılıkla İ.Ö. 2300'e doğru bu bölgeden gelen kolonların varlığını belgelemektedir. Gömme biçimi ve mezarlardan çıkarılan eşya da Anadolu etkisini doğrulamaktadır. Kayalara ya da doğal mağaralara oyulmuş oval kuyulardan oluşan mezarlarda, bol miktarda armağan (çanak çömlek ve bronz eşyalar) ele geçmiştir.

PHİLİDOR (DANİCAN, —denir), müzikçi fransız aile. Birçok üyesi XVII. yy. başıyla Devrim arasında kralın orkestrasına girmiştir: ANDRÉ (1647'ye doğr. - Dreux 1730), Saray bandosu'na ve Oda orkestrası'na girdi. Nota çoğaltmakla ve Saray'ın müzik kitaplığını yönetmekle görevlendirildi. (→ PHİLİDOR* KOLEKSİYONU.) Marşlar, divertimentolar, mascheratlar ve çalgı yapıtları besteledi. —JACQUES (Paris 1657 - Versailles 1708), André'nin oğludur. Flüt parçaları besteledi ve 1725'te Tuileries'de Dinsel konserler'i başlattı. —FRANÇOİS ANDRÉ (Dreux 1726 - Londra 1795), André'nin küçük oğludur. Besteci ve satranççı olarak tanındı. A. Campra'nın dersleriyle yetişti. Dinsel konserler'de bir büyük moteti seslendirildi: *Lauda Jerusalem* (1754). 1756'da oyun müziği bestelemeye başladı. Operakomikleri, çağının en iyileri arasındadır: *le Maréchal ferrant* (1761), *le Sorcier* (1764), *Tom Jones* (1765). Lirik trajedisi *Ernelinde* (1767), başta anlatı ve orkestralama olmak üzere, çeşitli alanlarda türe önemli yenilikler getirdi. Son yapıtlarıyla fransız ve italyan üsluplarının uyumlu bir sentezini oluşturdu. Bu yapıtlar, Gluck'un Paris'te sahnelenen ilk yapıtlarının etkisini de taşır. Satranç şampiyonu olarak, tüm Avrupa'yı dolaştı, *Analyse du jeu des échecs* (Satranç oyununun çözümlenmesi) [1749] başlıklı bir de kitap yazdı. Birkaç kez Londra'ya gitti ve uzun süre kaldı. Horatius'un odları üzerine bestelediği *Carmen saeculare* (1779) ve *Ode anglaise* (*An Ode on His Majesty's Recovery,* 1789) gibi önemli koral yapıtları vardır. Devrimci düşüncelere yakınlık duymasına karşın devrimcilere yaranamadı ve İngiltere'ye giderek etkinliklerini orada sürdürdü.

Philidor koleksiyonu, çoğu fransız bestecilerin vokal yapıtlarına, küçük bir bölümüyse italyan müzikçilerin bestelerine ait elyazması ve basılı nota koleksiyonu (XVII. yy.'ın sonu - XVIII. yy.'ın başı). François Fossard'ın oluşturmaya başladığı koleksiyonu, 1684'ten başlayarak kralın müzik kitaplığını yöneten André Danican Philidor zenginleştirdi. Bir bölümü Louis XIV'ün kitaplığında kalırken, bir bölümü de onun oğlu Toulouse kontunun kitaplığına geçti. Kralda kalanlar, Devrim'den sonra, Versailles belediye kitaplığı'na ve Paris konservatuvarı'nın kitaplığına verildi. Konservatuvardaki bölüm, daha sonra Bibliothèque nationale'e devredildi. Yaklaşık 300 ciltten oluşan "Toulouse koleksiyonu", kral Louis-Philippe'e düştü; onun ölümünden sonra Paris'te satıldı (1852). Ciltlerin çoğunu W. Hope aldı; bunlar sonradan Tenbury'de' . (İngiltere) St Michael's College'ın kitaplığına geçti. 1978'deki bir müzayedede dağılan bu koleksiyonun bir bölümü Bibliothèque nationale'e döndü. Philidor koleksiyonu, fransız klasik müziğini (motetler, histoire sacrée'ler, lirik trajediler, baleler, divertimentolar, kantatlar) inceleyenler için, var olan belgelerin en önemlisidir.

PHİLİNE a. Yumş. bil. Denizbademi* ortak adıyla bilinen yumuşakçaların cins adı.

PHİLİPE (Gérard), fransız tiyatro ve sinema oyuncusu (Cannes 1922 - Paris 1959). 1945'te A. Camus'nün *Caligula*'sını yorumladı. Jean Vilar ile birlikte Avignon festivali'ni gerçekleştirdi. Ulusal halk tiyatrosu'nda *le Cid*'i, ardından Kleist'in *Prens von Homburg*'unu (1951), Musset'nin *Lorenzaccio*'sunu (1953), Shakespeare'in *Richard II*'sini (1954), Hugo'nun *Ruy Blas*'ını (1954) ve gene Musset'nin *On ne badine pas avec l'amour*'unu (1959) büyük başarıyla oynadı. Coşkusu ve çok yönlü yeteneğiyle kuşağının en iyi kahraman jönprömiyesi oldu. Sinemada yeteneğini daha iyi sergileme olanağını buldu: *Budala* (İdiot) [G. Lampin; 1946], *İçimizdeki şeytan* (le Diable au corps) [C. Autant-Lara, 1946], *Parma manastırı* (la Chartreuse de Parme) [Christian-Jacque, 1947], *Şeytanın güzelliği* (la Beauté du diable) [R. Clair, 1949], *Kahraman âşık* (Fanfan la Tulipe) [Christian-Jaque, 1951], *Gece güzelleri* (les Belles de nuit) [R. Clair, 1952], *Kırmızı ve siyah* (le Rouge et le Noir) [C. Autant-Lara, 1954], *Monsieur Ripois* (R. Clément, 1954), *Hileli aşk* (les Grandes Manœuvres) [R. Clair, 1955], *Pot-Bouille* (J. Duvivier, 1957), *Montparnasse 19* (J. Becker, 1958) ve *Tehlikeli alakalar* (les Liaisons dangereuses) [R. Vadim, 1959].

PHİLİPHAUGH, İskoçya'da, Selkirk bucağının batı bölümünde arazi. 1645 eylülünde Montrose'un krallık ordusu burada David Leslie yönetimindeki covenante kuvvetleri tarafından yok edildi.

Philip Morris İncorporated, 1919'da Virginia eyaletinde amerikan şirketi olarak kuruldu, fakat kökleri Londra'da 1847'ye kadar uzanan ticaret ve sanayi şirketi. Amerikan piyasasının ikinci sigara üreticisi, ama uluslararası piyasanın en önemli sigara şirketidir (Philip Morris, Benson and Hedges, Chesterfield vb. markaları); aynı zamanda, ABD'nin birinci bira imalatçısı ("Miller Brewing Co.") ve dünyanın üçüncü alkolsüz içki üreticisidir.

HESSEN

PHİLİPP Yüce (Marburg 1504 - Kassel 1567), Hessen landgrafı (1509-1567), landgraf Wilhelm'in oğlu ve ardılı. 1524'te Reform akımına katıldı, ayaklanan köylüleri sindirdi (1524). Saksonya Seçicisi Johann ile bir savunma bağlaşması imzaladı (mart 1526) ve imparatordan din özgürlüğü sağladı (Speyer diyeti, 1526). Marburg'da ilk protestan üniversitesini kurdu (1527) ve 1526 imtiyazlarının Karl V tarafından yürürlükten kaldırılması karşısında (Speyer diyeti, 1529), alman ve isviçreli protestanları bir araya getirmek girişimi sonuçsuz kaldı (Marburg kolokyumu, 1529), ancak Melanchton'un yararsız imtiyazlarına da karşı olduğunu gösterdi (Augsburg diyeti, 1530). Smalkalde birliği'nin (aralık 1530 - mart 1531) önderi durumuna geldi ve bu birlik, ekim 1531'de Bavyera'nın, mart 1532'de François I'in desteğini kazandı. Protestan tanrıbilimcilerin onayını sağlayarak iki kadınla birden evlenmesi (1540) hoşnutsuzluğa yol açtı. Mühlberg'de imparatora yenilip tutsak düştü (1547) ve ancak 1552'de serbest bırakıldı.

PHİLİPPA Hainautlu (1314'e doğr. - Windsor 1369), Hainaut ve Hollanda kontu Willem I'in (ya da III) ikinci kızı. 1328'de Edward* III ile evlendi. Philippa de Hainaut'nun güçlü ailesiyle akraba olmak, 1338'de Fransa'ya karşı savaşa giriştiğinde Edward III'ün çok işine yaradı. İngiltere'de çok sevilen Philippa de Hainaut, krallığın iktisadi etkinliklerini canlandırdı (Tyne kömürcülüğü, Norwich [buraya bir flaman kolonisi yerleştirdi] dokumacılığı). Calais halkı lehine müdahalesi de ünlüdür.
—Güz. sant. Westminster'de bulunan mezarındaki heykeli, Jean de Liège'in yapıtıdır.

BOURGOGNE

PHİLİPPE I DE ROUVRES (Rouvres 1346 - ay. y. 1361). Bourgogne dükü (1349-1361). Babası Philippe Monsieur'nün ölümünden sonra doğdu; Eudes IV ve Bourgogne ve Artois kontesi Jeanne'ın torunu. Kendisine Boulogne ve Auvergne kontluklarını bırakacak olan (1360) annesi Jeanne de Boulogne'un (ve onun ikinci kocası İyi Jean II'nin) vesayeti altında hüküm sürdü. 1357'de, Louis de Mâle'in kızı Marguerite de Flandre'la evlendi. Birinci dereceden vâris bırakmadan ölmesi (1361), topraklarının parçalanmasına yol açtı: Bourgogne düklüğü, Atak, Philippe'e; Artois ve kontluk Flandre kontunun dul eşi kontes Marguerite de France'a; Auvergne ve Boulonnais Montfort kontu Jean de Boulogne'a kaldı.

PHİLİPPE II Atak (Pontoise 1342 - Hal 1404), Bourgogne dükü (1363/64 - 1404). Lakabını, Poitiers savaşı'nda (1356) gösterdiği cesaret sayesinde kazandı. Burada esir düştü. Serbest bırakıldıktan sonra, kendisine yurtluk olarak Touraine (1360) ve Bourgogne düklüğü (1363) verildi. Marguerite de Flandre ile evlendi, kayınpederi Louis de Mâle'den miras yoluyla Flandre, Rethel, Nevers, Bourgogne (Franche-Comté) ve Artois kontluklarını aldı. 1380'de, genç Charles VI'nın vasilerinden biri oldu ve bundan yararlanarak Flandre üzerindeki otoritesini güçlendirdi (Gent'in, Rozebeke'nin boyun eğmesi, 1382). 1388'de iktidardan uzaklaştırıldıysa da 1393'te kralın delirmesi üzerine yeniden iktidarı ele aldı. Birtakım siyasal evlilikler yoluyla Bourgogne sülalesinin yayılmasını sağladı. Champmol manastırı'ndaki mezarı (Dijon müzesi) bir heykeltıraşlık başyapıtıdır.

PHİLİPPE III İyi (Dijon 1396 - Brugge 1467), Bourgogne dükü (1419-1467). Korkusuz Jean ile Marguerite de Bavière'in büyük oğlu, Montereau'da öldürülen babasının yerine geçti (eylül 1419). Bu cinayetin öcünü almak için, İngilizler'le ittifak yaptı, Dauphin'i haklarından yoksun bırakan Troyes antlaşması'na (1420) katıldı, Charles VI ölünce (1422) Henri VI'yı Fransa kralı olarak tanıdı. Ama öncelikle topraklarını genişletmeyi düşünüyordu, bunu da birtakım intikal, bağış ve satın al-

malarla büyük ölçüde başardı (Boulonnais, Picardie, Hainaut, Zeeland, Friesland, Lüksemburg). Böylece, dağınık ülkelere sahip "büyük Ponant dükü" oldu. Arras antlaşması'yla (eylül 1435), Charles VII ile arasını düzeltti ve Fransa kralına karşı her türlü vasallık bağından kurtuldu. Doğu toprakları nedeniyle imparator, kuramsal olarak kendisine bağımlı kalıyor, ancak ona Lotharingia kralı unvanını vermeye yanaşmıyordu. 1422-1462 arasında şansölyelik yapan Nicolas Rolin gibi hukukçuların katkılarından yararlanan dükün gelişmiş kurumları vardı (bir Büyük Meclis, dört Sayıştay). Gösterişli bir sanat koruyucusu olarak, Van Eyck, Van der Weyden, Memling gibi büyük flaman sanatçıları korudu. Altın Post tarikatını kurdu (1429). Son yılları, ünlü "Sülün ziyafeti"nde (1454) söz verdiği gibi, Türkler'e karşı bir haçlı seferi düzenlemek için boşuna çabalamakla geçti. Charles VII ile ilişkileri bozuldu. Dauphin'e sığınma hakkı tanıdı (1456), ama Dauphin Louis XI adıyla kral olunca (1461) kendisine nankörlük etti. Ömrünün sonuna doğru, ülkenin yönetimini oğlu Atak Charles'a bıraktı.

FLANDRE

PHİLİPPE D'ALSACE (1143'e doğr. - Akkâ 1191), Flandre kontu (1168-1191). Philippe Auguste'ün vasisi ve naibi olan Philippe d'Alsace, yeğeni İsabelle de Hainaut'yu genç kralla evlendirdi, ama drahoması olan Artois'yı vermeyi reddetti. Üçüncü haçlı seferi sırasında vebadan öldü.

FRANSA

PHİLİPPE I (1053'e doğr. - Melun 1108), Fransa kralı (1060-1108), Henri I ile Kievli Anna'nın oğlu. 1059'da, babasının sağlığında taç giydi ve 1060'ta onun yerine geçti. Başlangıçta, amcası Flandre kontu Baudouin V'in vasiliği altında saltanat sürdü (1060-1066). 1071'de, Kassel'de Robert yenildiyse de, Vermandois'nın bir bölümüyle Gâtinais ve fransız Vexin'ini krallık topraklarına katmayı başardı. Vasalı durumundaki Normandiya dükü Fatih William I'in güçlenmesi karşısında Anjou ve Flandre kontlarıyla ittifak kurdu ve Robert Courteheuse'ü önce babası William I'e, sonra da kardeşi İngiltere kralı (1087-1096) Kızıl William II'ye karşı ayaklanmaya kışkırttı. Hollandalı Bertha'yı boşayıp Bertrade de Montfort ile evlenince papa Urbanus II tarafından aforoz edildi. 1098'de, oğlunu (geleceğin Louis VI'sı) tahta ortak etti.

■ **PHİLİPPE II Auguste** (Paris 1165 - Mantes 1223), Fransa kralı (1180-1223), Louis VII ile Adèle de Champagne'ın oğlu. Babasının sağlığında taç giydi (1179), 1180'de kral oldu, ilk karısı İsabelle de Hainaut'nun çeyizi olarak Artois'yı elde etti (1180). Derebeylerinin çıkardığı bir ayaklanmayı başarısızlığa uğratarak Amiens ve Vermandois'yı topraklarına kattı (1185). Fakat, asıl tehlike Plantagenetler'den geldi. Philippe, Henry II'nin oğullarının isyanına arka çıktı ve onu Azay-le-Rideau'da onur kırıcı bir antlaşma imzalamak zorunda bıraktı (1189). Aslan Yürekli Richard ile birlikte Üçüncü haçlı seferi'ne katıldı, ama daha sonra iki kralın arası açıldı. Batıya ilk dönen (1191) Philippe, imparator tarafından tutsak edilen Richard'a karşı bazı düzenlere girişti. 1194'te tutsaklıktan kurtulan Richard, Fransa kralına saldırdı ve onu iki kez yendi (Fréteval, 1194; Courcelles, 1198), ama 1199'da öldürüldü. Onun yerine kardeşi Yurtsuz John tahta geçti. Philippe Auguste, Yurtsuz John'un krallığını ancak bazı toprak tavizleri karşılığında tanıdı (Normandiya Vexin'inin bir bölümü, Evreux ülkesi, Berry [Goulet barışı, 1200]). Daha sonra bir bahaneyle fieflerinin fethine girişti, Normandiya'yı (Château-Gaillard ve Rouen'ın alınışı, 1204), Maine'i, Anjou'yu, Touraine'i, Poitou'nun büyük bir bölümünü, ardından da Auvergne'i işgal etti. Yurtsuz John, imparator Otto von Braunschweig, Flandre kontu ve Boulogne kontu ile büyük bir ittifak oluşturdu. Fakat Roche-aux-Moines' da yenildi; müttefikleriyse Bouvines*'de bozguna uğradılar (1214). Philippe, ikinci karısı Danimarkalı İngeburge'yi boşayıp Agnès de Méran ile evlenmeye kalkışınca, papa İnnocentius III, Fransa'yı aforoz etti (1200). Bunun üzerine kral, boyun eğer ve İngeburge ile uzlaşır gibi göründü.

■ **PHİLİPPE III Atak** (Poissy 1245 - Perpignan 1285), Fransa kralı (1270-1285), Louis IX ile Marguerite de Provence'ın oğlu. Önce İsabelle d'Aragon ile (1262), sonra Marie de Brabant ile (1274) evlendi. Sonraki karısının teşvikiyle danışmanı Pierre de La Brosse'u astırdı (1278). Amcası Alphonse de France'tan Toulouse kontluğu ile Poitou ve Auvergne'i miras yoluyla aldı (1271). Venaissin kontluğu'nu papa Gregorius X'a bıraktı (1274). Amcası Anjoulu Carlo'yu Aragón kralı Pedro II' ye karşı destekleyerek Sicilya ayaklanması katliamının ardından askeri müdahalede bulundu (1282) ve Aragón haçlı seferini yürüttü. Filosu, Las Hormigas'ta yok edildi (1285), kendisi de hastalanarak öldü.

PHİLİPPE IV Güzel (Fontainebleau 1268 - *ay. y.* 1314), Fransa kralı (1225 -1314), Atak Philippe III ile İsabelle d'Aragon'un oğlu. Gerçekçi ve kurnaz bir politikacıydı, çevresine topladığı "hukukçular" (Pierre Flote, Guillaume de Nogaret, Enguerrand de Marigny), roma hukukundan, mutlak krallık yetkisi fikrini çıkarmayı başardılar. Karısı Jeanne de Navarre, çeyiz olarak ona Champagne'ı getirdi. Flandre'a yaptığı ve görünüşte kentlerden yana ve Flandre kontuna karşı girişimi genel bir ayaklanmaya yol açtı. Kent milisleri, krallık birliklerini Courtrai'de yendiler (11 temmuz 1302), ama sonra Mons -en-Pévèle'de yenildiler (18 ağustos 1304) ve haraca bağlandılar. Bu arada Güzel Philippe, Barrois'nın bir bölümünü, 1312' de de Lyon kentini topraklarına kattı.

Güzel Philippe ile papa Bonifatius arasında şiddetli bir anlaşmazlık patlak verdi. Anlaşmazlık, 1296'da, kral tarafından fransız ruhban sınıfından alının vergiden *(décime)* çıktı, 1301'de, Pamiers piskoposu Bernard Saisset'nin kral tarafından ihanetle suçlanıp tutuklanmasıyla büsbütün şiddetlendi. Bonifatius VIII, tam kralı aforoz etmeye hazırlanırken Anagni'de Nogaret ve romalı Colonna ailesi tarafından düzenlenen bir saldırıya uğradı (1303). Fransız Clemens V'in papa seçilmesi (1305) ve Bonifatius VIII'in kararlarını yadsıyarak, 1309'da Avignon'a yerleşmesi, Fransa kralı için tam bir zafer oldu.

Ülke içinde, monarşi daha güçlü bir biçimde merkezileştirildi. Birkaç kez toplanan üç sınıfın meclisleri arasında hiçbir çekişme olmadı. Krallık şansölyeliğinin ve eyaletlerde kral adına görev yapan yüksek memurların (baillis, seneşaller) rolü arttı. Parlamento işleri uzmanlık kazandı. Marigny, Hazine'yi yeniden örgütledi; ama düzenli vergi toplama girişimlerine kral, istikrazlara, para işlemlerine ve keyfi önlemlere başvurmaktaydı (Yahudiler'in ve Lombardlar'ın sürülmesi ve mallarına elkonulması [1306]). Belki Templierler olayı da böyle açıklanabilir. Çok zengin bir tarikat olan Templier tarikatı, kralın bankeri ve ikrazcısı durumundaydı. 1307'de tarikatın belli başlı yöneticileri en ağır suçlamalarla tutuklandılar. Papa Clemens V tarafından gerektiği gibi savunulmayan tarikat yöneticilerinden birçoğu, adaletsiz bir yargılamadan sonra, 1310'da, son kalanlar da 1314'te yakılarak idam edildi.

■ **PHİLİPPE V Uzun** (1293'e doğr. - Longchamp 1322), naip, sonra Fransa kralı (1316-1322), Güzel Philippe IV'ün ikinci oğlu. Kardeşi Louis X ölünce (1316) devlet büyükleri tarafından naip atandı. Kardeşinin karısı hamileydi, fakat doğan yeğeni Jean I ancak beş gün yaşadı. Bunun üzerine Uzun Philippe, Louis X'un kızı Jeanne'ı tahttan dışlayarak kendini kral ilan ettirdi (1317). Louis X zamanında başlamış olan feodal tepkilere ve Flandre savaşı'na son verdi. Bir sayıştay meclisi kurdu (1320), üç sınıfın temsilcilerinden oluşan meclise zaman zaman danıştı.

Bk. resim sayfa 9342

PHİLİPPE VI DE VALOİS (1293 - Nogent-le-Roi 1350), Fransa kralı (1328 -1350). Charles de Valois'nın (Philippe IV' ün kardeşi) oğlu; erkek vâris bırakmadan ölen (1328) son doğrudan Capetli Güzel Charles IV'ün ardılı olarak baronlar tarafından kral tanındı. Böylece, taht üzerinde hak sahibi kadın adaylar (Louis X'un kızı Jeanne, Güzel Philippe'in kızı İsabelle, İngiltere kralı Edward III'ün annesi) bertaraf edilmiş oldu. Gösteriş meraklısı ve maceracı bir insan olan Philippe VI, kontlarına karşı ayaklanan flaman kentlerini Kassel'de ezdi (1328). 1337'de, Edward III, kendini Fransa kralı ilan etti: böylece Yüz* yıl savaşları başlamış oldu. Fransızlar'ın yenilgileri birbirini izledi (denizde L'Écluse [1340], karada Crécy-en-Ponthieu [1346] yenilgileri; İngilizler'in Calais'yi ele geçirmeleri [1347]). İktisadi kriz (kötü ürün, enflasyon) ülkeyi pençesine aldı. Veba, Avrupa'nın öteki ülkelerinde olduğu gibi, Fransa'da da halkı kırıp geçiriyordu. Parasız kalan Philippe VI, birçok kez États Généraux'yu toplantıya çağırdı, geçici önlemlere başvurdu, tuz vergisini yaygınlaştırdı. Bununla birlikte, bu yıkım döneminde Fransa'nın sınırları genişlemekten geri kalmadı: Viyana *Dauphin*'inden Dauphiné; Mallorca kralından Montpellier satın alındı.

İSTANBUL LATİN İMPARATORLARI

PHİLİPPE I DE COURTENAY (1243' e doğr. - 1283), Doğu Roma imparatoru unvanını taşıdı (1273-1283). Baudouin II ve Marie de Brienne'in oğlu. 1261'de yeniden Yunanlılar'ın eline geçen İstanbul'a hiçbir zaman kavuşamadı. Anjoulu Carlo I'in sarayında yaşadı.

PHİLİPPE II D'ANJOU-TARENTE (1280'e doğr. - 1331), Akhaia prensi (Philippe I) [1307-1313], sonra Doğu Roma imparatoru unvanını taşıdı (1313-1331). Sicilya kralı Carlo II'nin oğludur; 1313'te Doğu Roma imparatoriçesi Catherine II de Valois ile evlendi; onun topraklarını Yunanlılar'dan geri alamadı.

PHİLİPPE III D'ANJOU -TARENTE (1323'e doğr. - 1373), Akhaia prensi (Philippe II) [1364-1373]. İstanbul Doğu Latin imparatoru unvanını taşıdı (1364 -1373). Kardeşi Robert II'nin yerine geçti. İstanbul Yunanlılar'ın egemenliğinde olduğundan, öncelleri gibi onun imparatorluğu da ancak unvan olarak kaldı.

DİĞERLERİ

PHİLİPPE DE CHAMPAİGNE → CHAMPAİGNE.

PHİLİPPE (Charles-Louis), fransız yazar (Cérilly, Allier, 1874 - Paris 1909). Bourbonnaisli bir zanaatçının oğluydu; doğalcılıktan çok gerçekçiliğe yakınlık duyan Charles-Louis Philippe, küçük memuriyetinin sağladıklarıyla yetindi ve olduğundan farklı gözükmeyi hiçbir zaman istemedi; duygu ve sezgileri ölçülü ve yalın bir dille doğrudan aktarmayı amaçlayan romanlarında kendi yaşantılarını dile getirdi (*la Mère et l'Enfant*, 1900; *Montparnasseli Bubu* [Bubu de Montparnasse], 1901; *Père Perdrix*, 1902; *Marie Donadieu*, 1904).

PHİLİPPENVİLLE → SKİKDA.

Giraudon

İyi **Philippe III** Bourgogne dükü Van der Weyden'in bir portresinden (1450'ye doğr.) ayrıntı *Güzel sanatlar müzesi, Dijon*

B. N., Paris

Auguste **Philippe II** Fransa krallığı tacını giyerken Jean Fouquet'nin *Grandes Chroniques de France*'tan (1460'a doğr.) alınmış bir minyatüründen ayrıntı [*Bibliothèque nationale, Paris*]

Lauros-Giraudon

Fransa kralı Atak **Philippe III** Saint-Denis bazilikası'ndaki yatık heykelden ayrıntı (1298-1307 arasında yapılmıştır)

B. N., Paris

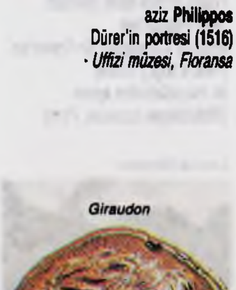
Fransa kralı Uzun **Philippe V** ın cülus töreni *Grandes Chroniques de France*'takı (1375'e doğr.-1379) bir minyatürden ayrıntı *Bibliothèque nationale, Paris*

Giraudon

aziz Philippos Dürer'in portresi (1516) · *Uffizi müzesi, Floransa*

Giraudon

Makedonyalı Philippos II'nin Apollon'un baş resmi bulunan bir staterinin yüzü altın, İ.Ö. IV. yy. *Bibliothèque nationale, Paris*

PHİLİPPİKOS BARDANES, ermeni kökenli Bizans imparatoru (711-713). Khersonesos'ta ayaklandı (710) ve İustinianos II Rhinotmetos'u devirdi, ama imparatorluğu savunamadı. Saltanatı döneminde Bulgarlar İstanbul'a değin ilerledi, Araplar ise Küçük Asya'yı yağmaladı. Philippikos, askeri bir ayaklanma sonucu devrildi.

Philippikoslar, Demosthenes'in Makedonyalı Philippos'a karşı yazdığı dört söylevden oluşan dizi. İlk söylev (İ.Ö. 351), Makedonya kralının hırslı tutumu karşısında, Atinalılar'ı uyanık olmaya çağırır. İkinci söylevde (344-343), hatip, halkı makedonyalı casuslara karşı uyarır ve onlara Sparta ile birleşmelerini öğütler. Üçüncü söylev (341), Philippos'un emperyalist amaçlarına karşı koyamayan Yunanlılar'ın alçalışını anlatır. Yazarın kaleminden çıktığı tartışmalı olan dördüncü söylevde (340) Demosthenes, Makedonya'ya karşı Persler ile bir yakınlaşmayı önerir. *Philippikoslar* edebiyatta polemik türünün örneklerinden biri olarak kalır.

PHİLİPPOİ, lat. **Philippi.** Esk. coğ. Makedonya'da, Ege denizi yakınında kent. İlk adı *Krenides*'ti. Makedonya kralı Philippos kenti Traklar'dan alarak (İ.Ö. 358) yeniden kurdu. Philippoi Pangaion dağındaki altın madenlerinin işletim merkeziydi. Aziz Paulus ikinci yolculuğu sırasında bir süre burada kaldı. Kentte antik kalıntılar (tiyatro, forum, hamam), özellikle de birkaç etken hıristiyanlık dönemi bazilikası ve altıgen planlı bir yapı bulunur. VI. yy.'da yeniden elden geçirilen bu yapı, birkaç bölümü kazılarla ortaya çıkarılan görkemli bir piskoposluk kompleksinin parçasıydı.

Philippoi savaşı (İ.Ö. 42), Philippoi ovasında gerçekleşen savaş. Bu savaşta Antonius ve Octavius, Sezar'ın katilleri Brutus ve Cassius'u yendiler Yenilenler intihar ettiler.

PHİLİPPOPOLİS → FİLİBE.

PHİLİPPOS a. Makedonyalı Philippos II ve ardılları tarafından bastırılan, 8,6 g ağırlığındaki altın para. (Diğer hükümdarlar aynı adı değişik paralara vermişlerdir: İyi Philippe tarafından XV. yy.'da Brabant'ta basılan altın florinler ve İspanyalı Felipe II'nin bir yüzyıl sonra Hollanda'da piyasaya çıkardığı gümüş paralar da aynı adı almışlardır.)

■ **PHİLİPPOS** *(aziz),* İsa'nın havarisi (I. yy.). İnciller'de adı çok az geçer. Bir söylentiye göre, Domitianus ya da Traianus döneminde Phrygia'da din uğruna ölmüştür.

—İkonogr. Aziz Philippos'un alışılan simgesi, martyr haçıdır. Dürer'in (Floransa), el Greco'nun (Toledo), Ribera'nın (Madrid) ve Ph. de Champaigne'in (Louvre) resimlerinde; Nanni di Banco'nun (Floransa, Orsammichele), P. Vischer'in (St. Sebald'ın tereke sandığı, Nürnberg), Bouchardon'un (Paris, St-Sulpice) ve Thorvaldsen'in (Kopenhag katedrali) heykellerinde yer alır. Yaşamının iki safhası, S. Maria Novella'da (Floransa) Filippino Lippi tarafından betimlenmiştir.

PHİLİPPOS I, selefki kralı (İ.Ö. 94-83). Antiokheia'da hüküm sürdü. Arap oymakları ve Parthlar'la anlaşarak Şam'da kral olan kardeşi Demetrios III'ü yenilgiye uğrattı. Tigranes III'e yenilerek kaçtı.

PHİLİPPOS II, son selefki kralı (İ.Ö. 68-64). Pompeius tarafından tahttan indirildi ve Selefkiler'in toprakları Roma'ya bağlandı.

PHİLİPPOS I (İ.Ö. VII. yy. sonu), Makedonya'nın üçüncü kralı, Argeios I'in oğlu ve ardılı.

■ **PHİLİPPOS II** (İ.Ö. 382'ye doğr. - Aigai 336), Makedonya kral naibi (359), ardından Makedonya kralı (356-336). Amyntas III ve Eurydike'nin üçüncü oğluydu; üvey babası Aloroslu Ptolemaios tarafından rehine olarak Thebai'ye gönderildi (368-365) ve orada yunan kültürünü çok iyi özümledi. Onu geri çağıran kardeşi Perdikkas III, 359'da öldürüldü. Yeğeni Amyntas IV adına naiplik yapan Philippos, düzeni yeniden sağlayarak, birçok taht iddiacısını kovdu ve komşu halklar olan Illyrialılar'la Paionialılar'a boyun eğdirdi. Amphipolis'i (357) ve Pydna'yı (356) ele geçirerek, krallığın deniz kıyısındaki engellerini kaldırdı ve Pangaion dağındaki altın madenlerini Traklar'ın elinden aldı (356); ardından yeğeninin ayağını kaydırarak kendini kral ilan etti. Makedonya'nın sınırlarını eski durumuna getirdikten ve hatta genişlettikten sonra, bu sınırları Philippoi ve Philippopolis sömürgeleriyle sağlamlaştırdı. İyi bir generaldı. Soyluların sevgisini kazanmasını bildi; orduyu örgütleyerek, soylulardan oluşan bir muhafız birliği ve bir de falanj* kurdu. Yunanistan'da kentler arasındaki uyumsuzluktan ustaca yararlanarak egemenliğini kabul ettirdi; verdiği değerli armağanlar ve yaptığı parlak vaatlerle, özellikle İsokrates tarafından temsil edilen makedonyacı bir partiyi destekledi. Makedonya kralının hayati çıkarlarını baltaladığı Atina, Philippos'un en tehlikeli düşmanı olan Demosthenes'in öğütlerini dinlemedi. Üçüncü Kutsal* savaş (356-346) krala, Tesalyalılar'ı buyruğu altına almak (353) ve amphiktyonia konseyi üzerinde egemenlik kurma (346) olanağını sağladı. Olynthos'u savunamayan (348'de alındı) Atina, Philippos'la görüşmede bulunmayı kabul etti (Philokrates barışı, 346); ayrıca Fokisliler'i, amphiktyonia konseyindeki iki oylarını kendisine bırakmaya zorlayan Philippos, saldırılarını Peloponisos'a kadar sürdürmekten de geri kalmadı (344). Trakya'nın fethinden (342-340) sonra Perinthos'u, ardından Byzantion'u (340-339) kuşatmaya da başarı sağlayamadı ve Atina'ya giden yiyecek maddeleri ve değerli mallarla yüklü gemilere elkoydu. Boğazlara yönelen bu tehlike, Atina'yla açık savaşa yol açtı (340). Tuna kavimlerine karşı çetin bir seferden (339 yazı) sonra, Amphissa'ya karşı yeni bir kutsal savaşa girişen ve Fokisliler'in suç ortaklığından yararlanan Philippos, Boiotia kapılarındaki Elateia kalesini işgal etti (ekim 339). Tehlike, Thebai ile Atina'nın bağlaşmasına yol açtıysa da bunlar, Khaironeia'da yenildiler (338 yazı). Philippos, Atina'nın gücünü gözeterek Korinthos'ta panhellenik bir kongre topladı (338'in sonu) ve bu kongrede toprakların statu quo'sunun korunması kararlaştırıldı, hakemliğe başvurmak zorunlu bir duruma getirildi ve Peloponisos, Sparta'yı kesinlikle yok etmek amacıyla, Argos, Megalopolis ve Messinia arasında paylaştırıldı; özellikle de Philippos'un barış zamanında *hegemon*'u, savaş zamanındaysa *strategos autokrator*'u olacağı sürekli bir hellen kentleri birliği kuruldu. Haziran 337'deki toplantıda Philippos, Persler'e karşı savaş açılmasını sağladı ve Parmenion, Küçük Asya'yı istila etti. Ancak Philippos, Pausanias adlı bir muhafız tarafından öldürüldü. Gerçekte tam olarak anlaşılamayan cinayetin nedeni, çoğunlukla karısı ve Büyük İskender'in annesi olan Olympias'ın kıskançlığına bağlanmaktadır. Philippos'un veraseti, Büyük İskender'e geçti.

PHİLİPPOS III, Makedonya kralı → ARRHIDAIOS.

PHİLİPPOS IV (İ.Ö. 315 - Elateia İ.Ö. 297). Makedonya kralı (297), Kassandros'un büyük oğlu ve ardılı.

■ **PHİLİPPOS V** (İ.Ö. 237'ye doğr. - 179), Makedonya kralı (221-179). Demetrios II'nin oğluydu, vasisi Antigonos Doson'un yerini aldı. Çok yetenekli bir generaldi, Müttefiklerin Aitolialılar'a karşı giriştikleri savaş sırasında (220-217) yararlık gösterdi. Triphylia'yı ve Fthiotis Thebaisi'ni ilhak etti (İnebahtı barışı, 217) ve İllyria kıyısına yerleşmiş olan Romalılar'ı oradan kovmayı düşündü; 215'te Annibal ile ittifak kurdu. Birinci Makedonya savaşı'nda (216-205), Apollonia'ya baskın girişimi (214) başarısızlığa uğradıysa da, Roma'nın kurduğu koalisyona başarıyla direndi. Aitolialılar ant içerek ayrı bir barışa söz verince (206), İtalya'daki sorunları henüz bitmemiş olan Roma da Phoinike ile görüşmelere girişerek (205) Atintania'yı ve Adriya denizi'ne giriş yollarını ona bırakmak zorunda kaldı. Ptolemaios IV'ün ölümünden (204) sonra, Mısır'ın gerilemesinden yararlanan Philippos V, Antiokhos III ile anlaşmaya vararak (203) Ege'deki ve Asya kıyısındaki birçok yunan kentini ele geçirdi. Rodoslular ve Attalos I ile savaşmak zorunda kaldı; Sakız-deniz savaşı'nı kazanan bu düşmanlar, Roma'nın desteğini sağladılar (İkinci Makedonya savaşı, 200-197). T. Quinctius Flamininus gelinceye kadar (198) Philippos V direndiyse de (Abydos'un alınması, Atina kuşatması), Kynokephaloi'de ona yenildi (haziran 197). Tempe konferansları izleyen 196 barışıyla, Orestis ve Yunanistan'daki tüm mülkleri kralın elinden alındı. Kendisine yardımcı olmadığı için Antiokhos III'e karşı hınç duyan Philippos V Roma ile ittifak kurdu (195), Nabis'e karşı (195), ardından Suriye kralına ve Aitolialılar'a karşı (192-189) Roma'dan yardım gördü. Ancak ona Demetrias'tan ve Magnetesler'in ülkesinden başka bir şey vermeyen Senato, hâlâ onun düşmanlarını destekliyordu. Bunun üzerine Philippos, öç alma hazırlıklarına girişti ve Romalılar'ın desteklediği küçük oğlu Demetrios'u zehirleterek tahtını büyük oğlu Perseus'a bıraktı.

PHİLİPPOT (Michel Paul), fransız besteci (Verzy 1925). Ses mühendisi, ORTF'de (Fransız radyo televizyon kurumu) bilim danışmanı ve müzik servisleri sorumlusudur 1970'te Paris konservatuvarı'nda besteleme öğretmenliğine atandı. Brezilyada São Paulo eyaletinde müzik fakültesi dekanlığı yaptı. Besteci olarak, dizisel okulun mantıksal uzantılarını bulmaya çalıştı: *1. piyano sonatı* (1947), *Somut -müzik etüdü nº 1, nº 2, nº 3* (1952, 1958, 1962), *2. piyano sonatı* (1973), *Yaylılar dörtlüsü* (1976), *Viyola ve piyano parçası* (1978). İgor Stravinski üzerine bir kitap yazdı (1965). Başka bir incelemesi daha vardır: *Diabolus in musica, analyse des Variations Diabelli de Beethoven* (Beethoven'ın Diabelli çeşitlemelerinin çözümlenmesi) [1978].

PHİLİPPSBURG, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde kent, Ren nehrinin bir kolu kıyısında, Mannheim ve Karlsruhe arasında; 5 900 nüf.

—Tar. İlkin *Udenheim* olarak adlandırılan kent, 1618-1623 arasında burada oturan ve kenti tahkim ettirten Speyer piskoposu Philipp'in adını aldı: Germen imparatorluk kuvvetlerince ele geçirildi (ocak

1635), sonra Enghien dükü tarafından bir kez daha işgal edildi (1644). Westfalen antlaşmaları (1648) uyarınca Fransızlar buraya bir garnizon yerleştirdiler, ancak 1679 barışı ve Ryswick antlaşması'yla (1697) kentten el çektiler. 1799'da yeniden işgal ettiler, 1800'de kent parçalandı, ardından Baden grandüklüğüne katıldı (1803). Prusyalılar badenli devrimcileri burada ezdiler (22 haziran 1849).

PHİLİPPSON (Alfred), alman coğrafyacı (Bonn 1864 - *ay. y.* 1953). Türkiye'nin, özellikle B. Anadolu'nun jeolojisine ve coğrafyasına büyük katkıları oldu. Uzun yıllar Bonn Üniversitesi coğrafya profesörü olarak görev yaptı ve bu görevden emekli oldu (1932). Fiziki coğrafya, özellikle jeoloji ve jeomorfoloji konuları ile uğraştı. XIX. yy.'ın sonları ile XX. yy.'ın başlarında arazi çalışmaları için seçtiği Yunanistan, Ege adaları ve B. Anadolu'da uzun yıllar süren araştırmalar yaptı. Bu arada B. Anadolu'nun jeoloji haritası ile antik yerleşmeleri de gösteren 1/300 000 ölçekli ilk topografya haritasını meydana getirdi. B. Anadolu'nun o dönemdeki coğrafi durumuna ilişkin gözlemler içeren gezi notları ile aynı bölgenin jeomorfolojisi, bitki örtüsü ve nüfus coğrafyası konusunda bilimsel dergilerde yayımlanan makaleleri büyük değer taşır. Türkiye ile ilgili başlıca yapıtları: *Kleinasien, Handbuch der regionalen Geologie* (1918); *Reisen und Forschungen im westlichen Kleinasien* (I-V, 1910-1915); *Topographische Karte Westkleinasiens* 1:300 000 (1913); *Das Vulkangebiet von Kula in Lydien, die Katakekaumene des Alten* (1913); *Zur morphologischen Karte des westlichen Kleinasien* (1920); *Das Agaeische Meer und seine Inseln* (1959).

PHİLİPPUS Marcus Julius (Trachonitis'te, Arabistan, 204'e doğr. - Verona 249), Roma imparatoru (244-249). Gordianus III döneminde praefectus praetorıumdu; imparatoru askerlere öldürterek onun yerine geçti (244). Pek elverişli olmayan koşullarda Persler'le barış yaptı ve Roma'nın birinci kuruluş yıldönümünü kutladı (248). Tuna lejyonları tarafından imparator ilan edilen Decius tarafından yenildi ve öldürüldü.

PHİLİPP VON SCHWABEN (1117'ye doğr. - Bamberg 1208). Friedrich Barbarossa'nın oğlu. Önce Würzburg piskoposuydu (1191'e doğr.), daha sonra kardeşi Heinrich VI kontes Matilde'nin mülklerini, ardından 1196'da Schwaben düklüğünü kendisine verdi. Bizans imparatoru Isaakios Angelos'un kızı Eirene ile evlendi, 1198'de ghibellinolar tarafından kral ilan edildi ve Köln piskoposu tarafından kral ilan edilen rakibi Otto von Braunschweig' in Aachen'de taç giymesinden kısa bir süre sonra, Mainz'da taç giydi. Bir süre sonra da öldürüldü.

PHİLİPS (Peter), ingiliz besteci (Londra 1560 ya da 1561 - Brüksel 1628). 1582-1585 arasında İtalya'da yaşadı. 1590'da Anvers'e, 1597'de de Brüksel'e yerleşti. Brüksel'de Krallık capellası'nda org çaldı. *Fitzwilliam Virginal Book*'ta, 1580-1605 arasında bestelediği 19 parça yer alır. *Melodia olympica* (Anvers, 1591, 1594, 1611) adlı antolojisindeki madrigallerde belirgin bir italyan etkisi görülür. Ayrıca 6-8 sesli birçok madrigal (Phalese'de yayımlanmıştır) ve dinsel müzik derlemesi vardır: 5 sesli *Cantiones sacrae* (1612; 8 ses için ve sürekli bas ile org için ayrı düzenlemeleri de yapılmış ve basılmıştır); *Gemmulae sacrae, Deliciae sacrae.*

PHİLİPS (John), ingiliz şair (Bampton, Oxfordshire, 1676 - Hereford 1709). Bir Milton paradosi (*The Splendid Shilling,* 1705), *Georgies*'e öykünen bir şiir (*Cyder,* 1708) ve tütünü savunan bir yapıt yazdı.

Philips, elektrikli ev aletleri, radyo ve televizyon aygıtları, lambalar ve gelişmiş elektronik donanımları gibi oldukça geniş bir dizi oluşturan elektrikli gereçlerin yapımı ve satım alanlarında etkinlik gösteren çokuluslu Hollanda şirketi. Şirketin kökenleri, 1891'de Eindhoven'de Philips&Co. (kurucularının adından) firma unvanıyla kurulan bir karbon lifli elektrik lambaları fabrikasına dayanır. 1912'de Philips akkor lamba fabrikaları anonim şirketi adını alan kuruluş,• Birinci Dünya savaşı sırasında Hollanda'nın tarafsız kalması nedeniyle 1922'de kuruluşun genel müdürü olan kurucu üyelerden Anton Frederik **Philips'** in (Zaltbommel 1874 - Eindhoven 1951) yönlendirmeleriyle büyük ve hızlı bir ilerleme kaydetti. Savaştan hemen sonra, dünyanın en büyük akkor elektrik lamba dışsatımcılarından biri haline gelen kurum, önce elektron tüpü yapımına, 1927' den başlayarak radyo yapımına girişti, aynı zamanda da geniş bir yatırım ağı kurmaya yöneldi. Günümüzde grup, dünyada elektrikli gereç yapımı alanında 2., sınai şirketler alanında ise 28. sıradadır.

Türk Philips aş. Philips N. V'nin Türkiye şubesi. 1930'da kuruldu. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra gelişmeye başlayarak Dolapdere'deki montaj atölyesini Levent'te bir fabrikaya dönüştürdü (1956). 1965'te İzmit'teki (Kocaeli) ampul fabrikasını işletmeye açtı. Kuruluş, Türkiye'de televizyon, radyo, elektrik süpürgesi, buzdolabı, müzik seti, elektronik mutfak baskülleri vb. elektrikli ev araçları ile aydınlatma araçları üretmektedir.

PHİLİPSBURG, Saint-Martin'in (Küçük Antiller) Hollanda'ya bağlı bölümünün yönetim merkezi.

PHİLLİP (Arthur), ingiliz denizci (Londra 1738 - Bath 1814). Gemi kaptanı olarak, Avustralya'ya gönderilen 750 convict-lik ilk konvoya komuta etti (1787) ve Botany Bay'a ulaştı; ancak buradaki koşulların sağlığa uygun olmaması nedeniyle daha kuzeye, Port Jakson'a yerleşti. Daha sonra Port Jackson, Yeni Güney Galler oldu, Phillip de bu ülkenin genel valiliğine getirildi (1788-1792). Yolculuğu sırasında başından geçenleri bir kitap halinde yayımladı.

PHİLLİPS (Stephen), ingiliz şair ve oyuncu (Summertown, Oxford, 1864 - Deal, Kent, 1915). Önceleri simgeci şiirler (*Poems,* 1897), sonra manzum dramlar (*Herod,* 1901; *Ulysses,* 1902; *Nero,* 1906) yazdı ve *Paolo and Francesca* (1900) adlı yapıtı nedeniyle Shakespeare'e benzetildi. Yapıtları Edward zamanında, Elizabeth dönemi tiyatrosuna duyulan özlemi ve yenihellenizmin karşılaştığı güçlükleri yansıtır.

Phillips eğrisi, yeni-zelandalı iktisatçı A. *Phillips* (1914-1975) tarafından ortaya konulan ve işsizlik oranıyla enflasyon arasında ters orantılı bir ilişki kuran eğri. (Bu eğrinin anlamı günümüzde çok tartışma götürür sayılmaktadır.)

Phillips Petroleum, petrol araştırmaları, üretimi ve satışı yapan amerikan şirketi. Petrol sanayisinin bütün kollarında faaliyet gösterir; doğal gaz, sıvılaştırılmış gazlar ve helyum üretir ve satar. Kuzey denizi'nde yapılan petrol araştırmalarının menfaatlerini elinde bulundurmaktadır.

PHİLLPOTTS (Eden), ingiliz yazar (Abu dağı, Racastan, 1862 - Broad Clyst, Devon, 1960). Çoğunluğu Devon'ı konu alan 100 ciltten fazla yapıt verdi; bunlar arasında romanlar (*Sons of the Morning,* 1900, *Widecombe Fair,* 1913), özyaşamöykülerı (*The Waters of the Walla,* 1950), oyunlar (*The Farmer's Wife,* 1917), şiir kitapları (*The Enchanted Wood,* 1948) vardır.

PHİLOCALUS HARFLERİ sıf. Paleogr. DAMASUS* HARFLERİ'nin eşanlamlısı.

PHİLODEMOS, epikurosçu okuldan yunanlı filozof (Gadara, Koile Syria, İ.Ö. 110'a doğr. - öl. İ.Ö. 28'e doğr.). İ.Ö. 70'te Roma'ya gitti ve özellikle Napoli'de yaşadı. Cicero'yu tanıdı, Calpurnius Pison'a hocalık etti. Yunanca yazılan yapıtları, felsefe, müzik ve şiirle ilgiliydi. Epikurosçu okula bağlı bir filozof olarak, doğrulanabilmek için yinelenebilen gözlemlere başvuran bir kuramı tutuyor, stoacıların biçimciliğini ve Akademia'nın kuşkuculuğunu reddediyordu. Müziğin ve şiirin, dinsel bir etkiden kaynaklanabilecekleri düşüncesini eleştirdi.

PHİLODİNA a. Tatlısu bitkilerinde yaşayan tekerleklikurt cinsi. (*Philodinidae* familyası.)

PHİLODOKSOS a. (yun. sözc.). Fels. Filozoftan farklı olarak, şeylerin özünün incelenmesiyle değil, şeyler üzerindeki kanılarla uğraşan kişi.

—ANSİKL. Platon şöyle yazar: "Bakışlarını birçok güzel şey üzerinde gezdirmekle birlikte güzelin kendisini görmeyen ve onları bu seyre dalmaya götürmek isteyen kimseyi izleyemeyen, birçok doğru şey görüp adaletin kendisini görmeyenler [...] her şey üzerinde fikir yürütürler, ama hiçbir şeyi bilmezler [...]. Yalnız üzerinde fikir yürütülen şeyleri tutarlar ve severler, buna karşılık değişmez özlerin seyrine yanaşmazlar [...]; dolayısıyla onlara filozof değil de philodoksos demekle haksızlık etmiş olmayacağız" (*Devlet* [he Politeia e peri tes dikes], 460 a).

PHİLODROMUS a. Batı Arupa'da bulunan, *Thomisus*'lara benzeyen örümcek cinsi. (*Thomisidae* familyası.)

PHİLOKALEİA. Tar. coğ. Giresun'a bağlı Görele ilçesinin Antikçağ'daki adı.

PHİLOKHOROS, yunanlı tarihçi (Atina İ.Ö. IV. yy. ortası - 260'a doğr.). Kimi parçaları günümüze ulaşan bir Attike yazıtları derlemesinin ve bir atthis'in yazarı. Lagoslar'a bağlılığı nedeniyle Antigonos Gonatas'ın emriyle öldürüldü.

PHİLOKRATES, İ.Ö. IV. yy.'da yaşamış atinalı. Olynthos'un alınmasından sonra, Demosthenes ve Aiskhines ile birlikte, Makedonyalı Philippos'a yollanan bir elçilik kurulunda yer aldı. Kralın Fokis hakkındaki tasarılarını destekledi, ihanetle suçlandı. 346'daki *Philokrates barışı* Atina için büyük bir diplomatik bozgun oldu. Philokrates sürgüne gitti.

PHİLOKSENİA a. (konukseverlik gösterme anlamına gelen yun. sözc.). Bizans ikonografisinde, Mambre vadisinde üç meleğe konukseverlik gösteren İbrahim ve Sara'yı betimleyen sahne. (Teslis'i simgeleyen bu sahnenin en ünlü betimlemelerinden biri Ravenna'daki San Vitale tapınağı'nın kuzey duvarını süsler [VI. yy.].)

PHİLOKTETES. Yun. mit. Oiti dağında oturan Maliahlılar'ın efsanevi kralı. Okçuluğuyla ünlüydü, Truva savaşı'na katıldı, fakat bir yılan tarafından sokulunca yarasının çıkardığı kötü koku yüzünden, Odysseus'un da önerisiyle terk edildi. On yıl sonra Makhaon tarafından iyileştirildi, Truva önlerinde yapılan son savaşlara katıldı ve Paris'i öldürdü.

Philoktetes, Sophokles'in trajedisi (İ.Ö. 409). Hastalanan Philoktetes Yunanlılar tarafından ıssız bir adaya terk edilmiştir. Ama Yunanlılar, bir kâhinden Truva'nın ancak, Akhilleus'un oğlu Neoptolemos'un ve Herakles'in hedefini şaşırmayan yayına sahip olan Philoktetes'in desteği sağlanabilirse ele geçirilebileceğini de öğrenirler. Neoptolemos Odysseus ile birlikte adaya gider ve orada yaralı kahramanın güvenini kazanır. Piyes, herkesin çıkarı adına yapılması gerekeni (Yunanlılar için zaferi kazanmak) ve amaca ulaşmak için kullanılacak araçları (yayı ele geçirebilmek için Philoktetes'i aldatmak) konu edinir. Siyasal yasa ile ahlaksal yasa arasındaki bu çatışmaya, ona güvenmiş olan kahramanı aldattığı için utanç duyan Neoptolemos'un vicdan muhasebesi eklenir, kişilerin duyguları trajedinin akışını yönlendirir. Trajedinin düğümü ise, Herakles'in ara

B. N., Paris

üzerinde Makedonya kralı **Philippos V'in** baş resmi bulunan bir tetradrakhmon'un yüzü gümüş, İ.Ö. III.-II. yy. *Bibliothèque nationale, Paris*

ya girerek Philoktetes'e Yunanlılar'ı izlemesini buyurmasıyla çözülür.

PHİLOLAOS, yunanlı hekim ve gökbilimci (Crotone İ.Ö. V. yy.'ın 2. yarısı). Onun hakkında bilinenler, Platon'un *Phaidon* adlı yapıtına, bir de daha sonra yaşamış bir din bilgini olan Aitios'a ve Aristoteles'e dayanmaktadır. Philolaos, pythagorasçılığı yaymak için önce Thebai'ye, sonra Taranto'ya gitmiştir. Ona göre evrenin merkezinde Dünya değil, Güneş'ten başka büyük bir ateş kütlesi bulunmaktadır. Dünya bu ateşin etrafında büyük bir hızla döner; biz onu görmüyorsak, bunun nedeni yaşadığımız dünyanın her zaman onun öte yanında bulunmasıdır. Bu merkezi ateşin daha yakınında, Dünya ile aynı anda dönen bir karşı dünya (yun. *antikhthon*) vardır. Bu "karşı-Dünya" kavramı eskiçağ ve ortaçağ evrenbilimcilerini uzun süre uğraştırmıştır.

PHİLOMELA. Yun. mit. Atina kralı Pandion'un kızı ve Prokne'nin kız kardeşi. Kayınbiraderi Tereus ona tecavüz ettikten sonra konuşmasını engellemek için dilini kesti. Philomela başına gelenleri bir duvar halısı dokuyarak kız kardeşine anlatınca, Prokne öcünü aldı. Tereus tarafından kovalanan iki kardeş, Prokne'yi kırlangıç, Philomela'yı da bülbüle (ya da tam tersi) dönüştüren tanrılar tarafından kurtarıldılar.

PHİLOMELİON, lat. **Philomelium,** bugün **Akşehir.** Tar. coğ. Anadolu'da, Phrygia ile Lykaonia bölgeleri sınırında kent. Phrygia tiranı Philomelos tarafından kurulan yerleşme önceleri Sultan dağının K. yamaçlarındaydı. Kente ilişkin en eski belgeler İ.Ö. II. ya da I. yy.'da basılmış tunç sikkelerdir. İ.Ö. I. yy.'da Kilikia eyaletine bağlı olan kent, Sezar döneminde yeniden Asya (Asia) eyaletine bağlandı. Roma döneminde bastığı sikkeler üzerinde birçok memur adının bulunması dikkati çeker. Bizans döneminde Anatolikon themasında yer alıyordu. Hıristiyanlık döneminde piskoposluk merkeziydi.

PHİLOMETOR (*annesini seven* anlamında yun. sözc.), birçok Hellenistik dönem hükümdarının lakabı: Mısır kralları Ptolemaios VI ve Ptolemaios X; selefki kralı Antiokhos VIII ve Bergama kralı Attalos III.

PHİLON, Megara okulundan yunanlı mantıkçı (İ.Ö. IV. yy.'ın ikinci yarısı). Özellikle içermenin anlamı konusunda Diodoros Kronos'la yaptığı polemikle ünlüdür. Philon'un yorumu ("philoncu" içerme) şöyledir: "*p*, *q*'yü içerir" önermesi, ancak "*p*" önermesi doğru, "*q*" önermesi yanlış olduğu zaman yanlış ve bütün öteki durumlarda doğrudur. Bu yorum çağdaş dönemde egemenlik kazandı ve Russell ile Whitehead'ın *Principia Mathematica* adlı ortak yapıtlarında, "içeriksel" içerme adıyla yeniden ortaya çıktı.

PHİLON Larissalı, yunanlı filozof (Larissa İ.Ö. 148-140'a doğr. - Roma İ.Ö. 85 -77'ye doğr.). Atina'da Klitomakhos'un görüşlerini benimsedi. İ.Ö. 110'a doğru yeni Akademia'nın başında onun yerini aldı. Mithridates savaşı sırasında Roma'ya sığındı ve Cicero'yu etkiledi.

PHİLON İskenderiyeli, yunan diasporasından yahudi filozof (İskenderiye İ.Ö. 13-20 arası - *ay. y.* İ.S. 50'ye doğr.). Ayrıcalıklı bir yahudi aristokrasi üyesiydi, hem yahudi, hem yunan eğitimi gördü. İskenderiye'deki yahudi topluluğun önde gelen kişisi olarak, Yahudiler'in siyasal statüsünü görüşmek üzere, 40 yılında Roma'ya, Caligula'ya bir elçilik misyonu götürdü. Birçok İskenderiyeli Yahudi'nin, hellenistik felsefe öğretileri yararına geleneksel inançlardan vazgeçtiğini görünce, Kutsal Kitap düşüncesiyle bu felsefenin, özellikle de Platon felsefesinin birbirlerini tamamladıklarını göstererek onları yeniden ortodoksluğa döndürmeye çalıştı; bunun için de Torah'ı, alegori yöntemine göre yorumladı. İbraniler'e mektup'ta az çok sezilen düşüncesi, hıristiyan İskenderiye okulunda (İskenderiyeli Klemes, Origenes) ve dolayısıyla patristik düşünce üzerinde güçlü bir etkide bulundu.

PHİLON Bybloslu (Herennius), yunanlı tarihçi (İ.S. 64'e doğr - 141). *Historian tes Phoinikes* (Fenike tarihi) adlı bir kitap ve bir derleme (*Peri Paleon kai hus Hekaste Auton Endoksus Enenge* [Kentler ve yetiştirdikleri ünlü kişiler üzerine]) yazdı. Eusebios bu yapıttan çok sayıda parça aktardı.

PHİLONCULUK a. İskenderiyeli Philon'un felsefe öğretisi.

PHİLONİCUS a. (yun. *philoneikos*, kavgacı'dan). Kıyılardaki kumlarda yaygın, çok saldırgan, böcekçil sinek. (Avcısinekgiller [*Asilidae*] familyası.)

PHİLONTHUS a. (yun. *philos*, dost, ve *onthos*, hayvan dışkısı, gübre). Mantarlarda yaşayan kısakanatlıböcek cinsi. (*Philonthus æneus*, ilkbaharda hemen her yerde bulunan, parlak bronz renklerle bezelidir; mavi ya da yeşil *Ph. c anipennis*, ormanda ağaçlardaki manta ıarda yaşar. Cinste çok sayıda tür bulunur. Bazıları mantar yetiştirilen yerlere dadanır.)

Philopappos anıtı, İ.S. 114-116 arasında, Museion tepesinde, Atinalılar'ın velinimetleri Kommagene prensi C. Julius Antiochos Philopappos onuruna yaptıkları anıtsal mezar. Philopappos'un heykeli onarılmış cephenin duvarını süsler.

PHİLOPHYLLA a. Kerevizsineklerinin cins adı. (*Philophylla heraclei* maydanozgillerde yaşar; kanatları kahverengi çizgilidir. Larvaları kereviz yapraklarını deler. Meyvesineğigiller familyası.)

PHİLOPOİMEN, Akhaia birliği strategosu (Megalopolis İ.Ö. 253 - Messini 183). Plutarkhos onu hellenik özgürlüğün son kahramanı durumuna getirdi ("Yunanlılar'ın sonuncusu"). Genç yaşta, Yunanlar arasındaki savaşlara katıldı, Sellasia'da yiğit bir asker olduğunu gösterdi (222), ardından Girit'e gitti ve 210'da oradan dönerek akhaia ordusunu yeniden kurdu. 207'de, Sparta tiranı Makhanidas'ı yendi (Mantineia); 188'de, Sparta surlarını yerle bir etti, nüfusun bir bölümünü Akhaia' ya sürdü ve geri kalanını da sattı. Roma' nın onu kınaması üzerine, Roma'nın destekledigi Messini ayaklanmasını da cezalandırttı. Tutsak düştü ve kendini zehirlemek zorunda kaldı.

PHİLOPONOS, yunanlı filozof (İskenderiye 490'a doğr. - 566). Hıristiyan bir ailenin çocuğuydu. Dilbilgisi öğreniminden sonra, 510'da Ammonios'un izleyicisi oldu. Yazılarının on sekizi günümüze kaldı; on dört yazısı da alıntılardan bilinir. Atina okulunun kapatıldığı 529 tarihinde, Proklos'a karşı *Proklu Peri Aidiotetos Kosmu* (Dünyanın sonsuzluğu üzerine) adlı incelemesinde, dünyanın zaman içinde yaratıldığını ileri sürdü. En önemli yapıtı, Teslis'te biçimsel bir birlikten başka bir şey olmadığını ve üç özden oluştuğunu (üçtanrıcılık) savunan *Diatetes*'tir (özgür istenç ya da birlik üzerine). 680'de Philoponos' un yapıtları sapkın olarak mahkûm edildi.

PHİLOSCİA a. (yun. *philos*, dost ve *skia*, gölge'den). Yosunlarda ve taşların altında bulunan tespihböceği cinsi. (*Oniscidae* familyası.)

PHİLOSOPHEMA a. (yun. sözc.). Fels. Aristoteles'te, bilimsel ya da felsefi akılyürütme.

Philosophenbuch *(Das)* [*Filozofun kitabı*], 1896'da yayımlanan ve Nietzsche' nin bazı metinlerini bir araya getiren bir derleme; yapıtta özellikle "Son filozof" (1872), "Uygarlık doktoru" (1873) ve "Bilim ve bilgelik uzlaşmazlığı" (1875) gibi birkaç metni bir araya getirilen yazar, nesneleri adlandırma sürecini inceler (bu süreç, akılcı düşünürün haberi olmadan, bilinçdışı akılyürütmeye temel olmaktaydı.)

Philosophiae Naturalis Principia Mathematica *(Doğa felsefesinin matematik ilkeleri)*, İ. Newton'ın yapıtı (1686 -87). Bu yapıtta Newton, mekaniğin temel kavramlarını (kuvvet, kütle, ivme, dinamik vb.) ortaya koyar, dinamiğin temel yasasını ("bir cismi devindiren kuvvet, kütlesiyle devinim ivmesinin çarpımına eşittir"), kendi devinim kuramı ve dünya sistemini açıklar.

Philosophia prima sive Ontologia methodo scientifica pertractata (*İlk felsefe* ya da *bilimsel ontoloji yöntemi*) [1729], Wolff'un yapıtı. Varlıkbilim ya da ilk felsefe, varlık olarak varlığın bilimidir. Bu yapıtta Wolff, mutlak akılcılık öğretisini savunur.

Philosophie als strenge Wissenschaft *(Sağlam bilim olarak felsefe)*, Husserl'in metni; 1911'de yayımlanan bu metinde filozof bütün bilimleri temellendirebilecek evrensel bir varlık görüngübiliminin zorunluluğunu dile getirir. Olgucu, deneyci ya da ruhbilimci doğalcılık ile tarihsel göreceliğin yanlışlıklarını sergilenir. Bundan dolayı sözkonusu görüngübilim bir ruhbilim değildir ve Husserl'in anladığı anlamda bir bilim olmak ister. Husserl'e göre bilim, nesnel bir geçerlik öğesi ve tarihdışı bir doğruluk düşüncesi içerir. Bilincin önsel tümeli, varlığın tümelliğini kapsar.

Philosophie der Arithmetik *(Aritmetik felsefesi)*, Husserl'in yapıtı (1891). Bu yapıttan başlayarak yazar, görüngübilimin, her bilimsellik durumundaki bir özeyöneliklik yapısı olduğunu ileri sürdü. Nitekim sayı konusunda, öznel bir üretimle saf bir biçimin kendinde varlığı arasındaki çelişkili ilişkiyi ortaya çıkardı. Bu yapıtıyla Husserl, 1900'de yazdığı *Logische Untersuchungen* (Mantık araştırmaları) adlı yapıtını haber veriyordu.

Philosophische Untersuchungen (ya da) **Philosophical İnvestigations** *(Felsefe araştırmaları)*, Ludwig Wittgenstein'ın iki bölümden oluşan yapıtı; birinci bölümü 1936-1945 arasında, ikinci bölümü 1947-1949 arasında yazılan yapıt, 1953'te iki dilde yayımlandı. Bu yapıtla yazar mantıksal atomculuk kuramından, özellikle Russell'ın mantıksal atomculuğundan kopar. Wittgenstein'a göre, bir sözcük ya da bir önermenin, ancak onlardan önce var olan bir sistem gereğince bir anlam taşıdıkları olgusu üzerinde durmak gerekir; bu bakımdan dile egemen olmak bir tekniğe egemen olmaya benzer.

Philosophiske Smuller eller en Smule Philosophi *(Felsefe kırıntıları)*, Kierkegaard'ın yapıtı (1844); Kierkegaard bu yapıtı, dinsel nitelikte yapıtlar yazdığı Anti-Climacus takma adının tersine, Climacus takma adıyla yazdı. Bu yapıtında yazar, hıristiyanlığın, akılcılıktan üstün olarak gördüğü akılsal olmayan niteliği adına, hegelciliğe karşı savaşıma girişir. Ona göre erek, Tanrı'nın insana yerleştirdiği düşüncelerin doğumunu kolaylaştırmaktır; ama bu ereği ancak İsa üstlenebilir; insanın doğruluğa eriştiği an, gerçek dine döndüğü andır. Bu an, İsa'nın dünyasal varlığına bağlı tarihsel bir an olduğu için, tarihi aşan ve bütün kuşaklara ulaşan bu özelliğin tarihsel doğruluğunun kabulü, ancak imanla olanaklıdır.

PHİLOSTRATOS Atinalı, yunanlı sofist (Limni 175'e doğr. - 249'a doğr.). Atina'da retorik dersleri verdi, sonra Roma' da yaşadı. Günümüze kalan yapıtları: *Ta Eis tan Tyanea Apollonion* (Tyanalı Apollonion'un yaşamı), *Bioi Sophiston* (Sofistlerin yaşamları), *Gymnastikos* (Beden eğitimi üzerine) ve yetmiş üç mektup.

PHİLOTHEOS KOKKİNOS (? - 1380'e doğr.), İstanbul patriği (1353-54 ve 1364 -1376). Aynaroz dağında keşişken, kezikiacılığı savundu. Piskoposluğa getirilince, kendini palamasçılığın savunmasına adadı.

PHİLYRA. Yun. mit. Okeanos'un kızı. Kendisine âşık olan Kronos'tan kaçmak için kısrak biçimine girdi, fakat aygır biçimini alan tanrının tecavüzünden kurtulamadı ve kentauros Kheiron'u dünyaya getirdi.

PHİNEUS. Yun. mit. Trakyalı efsanevi kral ve kâhin. Farklı kaynakların ileri sürdüğü değişik nedenlerden dolayı, tanrılar tarafından körlükle cezalandırıldı. Ayrıca Harpyalar'ın gazabına uğradı.

PHİZ (Hablot Knight BROWNE, —denir), ingiliz desinatör ve ressam (Londra 1815 - Brighton 1882). Özellikle Dickens'ın kitapları için yaptığı resimlemelerle tanınır.

PHLÆOMYİHAE a. (yun. *phleos*, bir çeşit bitki, ve *mys*, fare'den). Güney-doğu Asya'da yaşayan, ağaççıl ve bitkicil kemirici oymağı. (Bazı cinslerinin kuyrukları kavrayıcıdır. Boyları genellikle büyüktür. Sıçangiller familyası.)

PHLEA a. (yun. *phloios*, ağaçkabuğu'ndan). Brezilya'da yaşayan, çok yassı ve hemen hemen yapraksı bedenli bitkibiti cinsi. (Ölü bir yaprağa benzerler. Kalkanlıyarımkanatlıgiller familyası.)

PHLEBOBRANCHİA a. Topluca yaşayan, yalın bedenli tulumlu takımı. (Tulumlular altsınıfı.)

PHLEBOTOMUS a. (lat. sözc.; yun. *phlebotomos*'tan). İnsanda asalak yaşayan ve çeşitli hastalıklar bulaştıran sivrisinek cinsi. (Güvemsisivrisinekgiller familyası.)

—ANSİKL. Tatarcık *(Phlebotomus papatasi)* türü Türkiye'de çok yaygındır. *Phlebotomus*'lar çok küçük (boyları 2,5 mm'den küçük), koyu renkli, bedenleri ve kanatları kıllarla kaplı sivrisineklerdir; yalnızca dişileri kan emer, sokmaları çok acı verir ve kaşındırır. Geceleri etkinlik gösteren bu sıvrisinekler bulaşıcı hastalıkları taşırlar: pappataci humması (arbovirüs); Eski Dünya'daki deri ve içorgan leishmanyozu (*Leishmania* cinsinden *Protozoa*'lar); *Lutzomyia* cinsinden sıvrisineklerse, Yeni Dünya'da rastlanan deri ve mukoza leishmanyozunu ve bartonellozu bulaştırırlar.

PHLEGMATİA ALBA DOLENS a. (*beyaz ağrılı şişlik* anlamında lat. deyim). Patol. İlk belirtiler ortaya çıkar çıkmaz tedaviye başlanmadığı zaman görülen ve önemli derecede ilerlemiş olan flebit çeşidi.

PHLEGYAS. Yun. mit. Tesalya'nın efsanevi kralı, Ares'in oğlu. Apollon kızını baştan çıkarınca, Delphoi tapınağı'nı ateşe verdi. Tartaros'a atılarak cezalandırıldı.

PHLEİUS. Esk. coğ. Peloponisos'ta, Sikyon'un G.'inde kent; dönem dönem oligarşi ya da tiranlık rejimleri altında yaşadı; IV. yy.'da bir süre (20-30 yıl) demokrasıyle yönetildi. Akhaia birliği içindeydi.

PHLORİNA → FLORİNA.

pH-METRE a. (fr. *pH-mètre*'den). Anal. kim. pH-ÖLÇER'in eşanlamlısı.

PHNOM PENH, Kampuçya'nın başkenti, Yukarı Mekong, Aşağı Mekong, Tonle Sap ve Bassac'ın kavşağında, sağ kıyıdaki bir alüvyon kabartısında. Kentin nüfusu 1990'da 1 000 000 dolayındaydı. Fransız himaye dönemindeki kent planını (geniş boş alanlar, geniş anacaddeler) koruyan Phnom Penh'de, hem kampuçya sanayisinin önemli bölümü (çeltik fabrikası, bıçkıevleri, tütün, taşıt lastiği), hem de el sanatları (uzun süre Çinliler'in elindeydi) etkinlikleri toplanır. Tonle Sap kıyısındaki ırmak limanı ülkenin en büyük limanı, Poçentong'daki havalimanıysa en büyük havalimanıdır Önemli khmer sanatı müzesi.

—Tar. Efsaneye göre, bir kadın *(Penh)* tarafından kurulan kent, prens Ponhea Yat'ın Siyam'ın baskısı karşısında Angkor'u bırakmasından (1434) sonra başkent oldu. XVI. yy.'ın başında Ang Şan I, Lovek'e yerleşmek üzere Phnom Penh'i terk etti. Norodom I zamanında yeniden başkent oldu (1864). Lon Nol'ün hükümet darbesini izleyen 1970-1975 savaşı sırasındaki mülteci akınıyla büyüyen kent -nüfusu 0,5 milyondan 3 milyona çıktı- kuşatıldı, bombardıman edildi, erzak gereksinimi önce gemilerle, sonra hava köprüsüyle karşılandı, sonunda 17 nisan 1975'te Khmer ulusal birliği krallık hükümeti adına Kızıl Khmerler'ce işgal edildi. Bunlar, halkı zorla boşalttılar. Phnom Penh, 1979'a kadar hemen hemen ıssız kaldı. Vietnam yanlısı rejimin kurulmasından sonra, nüfusu yavaş yavaş arttı.

PHOBOS. Yun. mit. Ares'in tören alayında yer alan Korku tanrısı.

PHOBOS, Mars'ın 1877'de amerikalı Asaph Hall tarafından keşfedilen uydusu. Yörüngesinin yarı büyük ekseni 9 380 km. Yıldız dolanım süresi 0,319 g, yani 7 sa 39 dk. 1971-72'de amerikan uzay araçları Mariner 9, daha sonra, 1976'dan başlayarak Viking Orbiter 1 ve Viking Orbiter 2, Phobos'un ayırtedici fiziksel özelliklerini saptadılar. Mars'ın diğer uydusu Deimos* gibi bu uydu da, yüzeyi göktaşı kraterleriyle kaplı, Mars'ın çevresinde eşzamanlı olarak dönen, düzensiz biçimli kayalık bir bloktur (yaklaşık 27×21×19 km'lik üçeksenli dolanıma sahip bir elipsoit) ve büyük bir olasılıkla yakalanmış bir küçük gezegendir.

PHOCÆNİDAE a. (yun. *phoke*, fokbalığı, *ainos*, korkunç ve *eidos*, görünüm'den). Domuzbalıklarını içeren memeli balinalar familyası. (Bu familya genellikle yunusgiller familyasına sokulur.)

PHOCİDAE a. Zool. FOKGİLLER familyasının bilimsel adı.

PHOEBE, Satürn'ün, 1898'de amerikalı W. H. Pickering tarafından keşfedilen, en dıştaki dokuzuncu uydusu. Yörüngesinin yarı büyük ekseni 12 954 000 km. Yıldız dolanım süresi 550,45 g. Bu uydu, gezegene olan büyük uzaklığı, geri dolanımı ve yörüngesinin büyük dışmerkezliğiyle Satürn'ün diğer uydularından ayrılır: kuşkusuz Phoebe, Satürn'ün çekimine yakalanmış bir küçük gezegendir. 1981'de, amerikan sondası Voyager 2 ile alınan fotoğraflar uydunun, kendi çevresinde yaklaşık 9 saatte dönen, yüzeyi loş ve kırmızımsı, 220 km çapında hemen hemen küresel bir gökcisimi olduğunu ortaya çıkarmıştır.

PHOEBUS, Apollon'un öbür adı ya da sıfatı. (→ PHOİBOS.)

PHOENİCOPTERİ a. Zool. FLAMANLAR takımının bilimsel adı.

PHOENİCOPTERİDAE a. Zool. FLAMANGİLLER familyasının bilimsel adı.

PHOENİCOPTERİFORMES a. Zool. FLAMANLAR takımının bilimsel adı.

PHOENİCULİDAE a. Zool. IBIKSIZÇAVUŞKUŞUGİLLER familyasının bilimsel adı.

PHŒNİX a. (yun. *phoiniks*'ten). Hurma ağacı ile on beş kadar başka tropikal Asya ve Afrika palmiye türünün bilimsel cins adı.

—ANSİKL. Phœnixler yüksek kongövdeli ya da kongövdesiz, tüysü yapraklı, ikievcikli palmiyelerdir. Çiçekleri sarı renkli, bireşeyli, dallı ve sarkık bir hevenk halinde topludur; hevengin dışı meşin gibi sert bir yenle kaplıdır. Yumurtalık üç meyveyapraklıdır. Bunların yalnız biri gelişerek etli ve çekirdekli bir meyve verir. Türlerden biri, hurma ağacı *(Phœnix dactylifera)* çok büyük önem taşır. Başka türleri ise bahçe ve saksı bitkisi olarak yetiştirilir *(Ph. canariensis, Ph. acaulis, Ph. humilis, Ph. reclinata)*.

PHŒNİX, Ankakuşu* takımyıldızının latince adı (kısalt. Phe).

PHOENİX, Orta Büyük Okyanus'ta takımada, Polinezya'da; 55 km². Kiribati adalarının bir bölümüdür.

PHOENİX, ABD'de kent, Arizona'nın merkezi, Salt River'ın Roosevelt barajından sulanan bir vahasında; 983 400 nüf. (1990). Bir madencilik ve tarım yönetim bölümünün ortasında bulunan Phoenix, bir sanayi (elektronik, besin sanayileri ve üniversite) kenti ve turizm merkezidir.

Ch. Lenars

Phnom Penh
Krallık sarayı'nın (1964) dans binası

PHŒODON a. Metalik mavi ya da yeşil renkli, yumurtamsı bedenli yaprakböceği cinsi. (*Phœdon cochleariae* tereotuna zarar verir; zaman zaman turpa, karnabahara, şalgama, hardala da saldırır. Yaprakböceğigiller familyası.)

PHOİBE. Yun. mit. Titan, Uranos ile Gaia'nın kızı. Koios ile birleşmesi sonucu, Leto dünyaya geldi.

PHOİBOS ("Parlak"). Yun. mit. Güneş tanrısı Helios ya da Apollon'a takılan ad.

PHOİNİKS. Yun. mit. Fenikeliler'e adını veren kahraman, Europe'nin babası.

PHOİHİKS a. Parac. 1829'dan 1833'e kadar Yunanistan'da kullanılan ve drahminin karşılığı olan gümüş para.

PHOİHİKS. Tar. coğ. Anadolu'nun Karia bölgesinde yerleşme; Marmaris'in G.-B.'sında, Taşlıca (esk. Fenaket) köyünün yerindeydi. Strabon'a göre aynı adı taşıyan tepenin üzerinde bulunuyordu. Rodos peraiası'na bağlı olan kentten çok az kalıntı vardır (akropolis surları, yazıtlar).

Phoinissai, Euripides'in trajedisi (İ.Ö. 409 ya da 408). Oyunda daha önce Aiskhylos'un ele aldığı *(Hepta epi Thebas)* büyük tema, düşman kardeşler Eteokles ile Polyneikes arasındaki kardeş kavgası işlenmiştir. Sophokles'ten (*Kral Oidipus* [*Oidipus tyrannos*], *Antigone*) sonra Phoinissai'de de Oidipus efsanesinin tümü dile getirilmiştir. İki oğlunu barıştırma çabaları boşa çıkan İokaste tipinin vurgulanması, kişilerin daha insancıl, daha az katı, ama öncekilere (İokaste, Antigone, Oidipus) oranla fazla yüceltilmeden verilmesi ve şairin davasında haklı olan, ama Thebai'ye saldırarak suç işlemiş bulunan Polyneikes'e duyduğu yakınlık Euripides' in getirdiği başlıca yeniliklerdir. Koro, Apollon kültüne adanmak üzere Yunanistan'a gönderilmiş tirli kadınlardan oluşur. Olay yönünden çok yüklü oluşu, oyunun dramatik bütünlüğüne zarar vermektedir.

PHOKAİA, bugün **Foça.** Tar. coğ. Anadolu'nun Ege kıyısında ionia kenti; Hermos (Gediz) ırmağının ağzında kurulmuştur. Antik yazarlar kentin, Atinalılar ve Phokisliler'ce, Kyme kentinin verdiği topraklar üzerinde kurulduğunu yazarlar. Kazılarda ele geçen İ.Ö. IX. yy.'dan tekrenkli seramikler kentin ilk ahalisinin Aiolisliler olduğunu ortaya koymuştur. Daha sonra Teos ve Erythrai'den İonialılar geldi (İ.Ö. IX. yy. sonları) ve kent Panionion'a katıldı. Verim-

Zigrossi, Vatikan müzesi

Phokion
mermer, yunan sanatı
Pio Clementino müzesi, Vatikan

sız bir alanda bulunmasına karşılık Phokaia'nın iki güzel limanı vardı: *Naustathmos* ve *Lamptrai*. Denizci ve tüccar oluşlarıyla ünlü olan kent halkı Naukratis'le (Mısır) gelişmeye başlayan ionia ticaretinde etkin rol oynadılar. Çanakkale boğazı üzerinde Lampsakos'u (Lapseki) ve Karadeniz kıyısındaki Amisos'u (Samsun) kurdular. Ancak Miletos'la başa çıkamayınca B. Akdeniz'e yöneldiler ve en güçlü kolonilerini bu kesimde oluşturdular: Massalia (Marsilya), Alalia (Korsika), Emporion (Ampurias). Hatta elli kürekçili gemilerle Atlas okyanusu kıyılarında da koloniler kurmayı denediler. Kent İ.Ö. 546'da Keyhüsrev'in komutanı Harpagos tarafından ele geçirildi; Phokaialılar kitleler halinde Batı Akdeniz'deki kolonilerine göç ettiler (özellikle Alalia, Massalia, İtalya). Kral Tartessos'un yardımıyla, B.'nın maden yataklarını bir tekelde toplamayı amaçlayan bir thalassokratia örgütlediler; ancak İ.Ö. 535'te Alalia açıklarında (bugün Aleria) Etrüskler ve Kartacalılar'dan oluşan birliğe yenildiler. Phokaialılar Lade savaşı'na ancak üç gemiyle katılabildiler, ama denizcilikte usta olduklarından yunan filosunun komutanlığı phokaialı Dionysios'a verildi. Üyesi oldukları Attike-Delos deniz birliği'nden İ.Ö. 412'de ayrıldılar. Daha sonra Selefkiler'in, Attaloslar'ın egemenliğine girdiler. Pompeius Phokaia'ya bağımsızlığını tanıdı. Erken hıristiyanlık döneminde kent piskoposluk merkezi oldu. 1275'te Cenevizliler burada bir kale kurdular.
—Arkeol. Yörede ilk yüzey araştırmaları ve kazılar fransız arkeolog Félix Sartiaux tarafından gerçekleştirildi (1913, 1920). Prof. Ekrem Akurgal kentin Arkaik dönem yerleşmesini ortaya çıkardı (1951-1955). Herodotos'un sözünü ettiği güzel kent surlarından günümüze hiçbir şey ulaşmamıştır. Yarımadanın ucunda, ortaokulun bulunduğu kesimde yapılan kazılar sırasında ele geçen mimarlık buluntularının, Ksenophon ve Pausanias'ın sözünü ettiği Athena tapınağı'na ait olduğu sanılmaktadır. İ.Ö. VI. yy.'ın ikinci çeyreğinde inşa edilen tapınağın buluntuları İzmir Arkeoloji müzesi'nde sergilenmektedir. Kazılarda öngeometrik seramiklerin yanı sıra, geometrik bezemeli örnekler ve siyah figürlü yunan seramikleri bulunmuştur. Kentin 7 km D.'sunda yer alan 4,5 m yüksekliğindeki anıtmezarın İ.Ö. IV. yy.'da yerel bir tiran için inşa edildiği sanılmaktadır. Anadolu mimari geleneklerinin karışımını (Lydia, Lykia, Phrygia) yansıtan bu anıt iki kat arasındaki basamaklı bölümüyle de ahemeni etkileri taşır. Kent içinde bulunan ve Şeytan hamamı diye bilinen anıtmezar kayalara oyulmuş lydia mezarlarına benzer.

PHOKAS (öl. 610), Bizans imparatoru (602-610). Yüzbaşıyken askeri bir ayaklanmayla iktidara getirildi, imparator Maurikios'un boynunu vurdurttu. Saltanat dönemi, pers istilaları ve sonu gelmez suikastlarla geçti. 610'da Herakleios tarafından devrildi ve halk tarafından öldürüldü.

PHOKAS, Kappadokia kökenli bizanslı aile. İtalya'da Araplar'a ve Bulgarlar'a karşı savaşan general NİKEPHOROS **Phokas'**la ün kazandı (IX.-X. yy.). —General'in iki oğlu LEON (öl. 919) ve BARDAS (X. yy.), basileusların başarılı yardımcıları oldular. —Bardas'ın iki oğlundan biri imparator NİKEPHOROS* II olurken, öteki oğlu LEON (öl. 971), curopalateslik görevine yükseldi. —Leon'un oğlu BARDAS **Phokas** (öl. 989), Ioannes I Tzimiskes'e karşı ayaklandı ve iki kez imparatorluğunu ilan etti (971 ve 987-989).

yumuşak bir kayaçta yerleşmiş Pholaslar

Pholas

PHOKİON, atinalı strategos ve devlet adamı (İ.Ö. 402'ye doğr. - Atina 318). Platon'un öğrencisi, Ksenokrates'in dostuydu; ancak, her şeyden önce asker ve soylular partisinin yöneticilerinden biri olarak, Khabrias'ın komutasında, Naksos muharebesine (376) ve toplumsal savaşa katıldı. 350'ye doğru, Euboia'yı (Eğriboz) Makedonyalılar'a karşı korudu. 340'ta Khersonesos'a yerleşmiş olan Makedonyalılar' dan kurtulması için Bızans'a yardım etti. Demosthenes'e karşı ne pahasına olursa olsun barış yanlısı olduğu için Makedonya ile anlaşmayı önerdi. Lamia savaşı'ndan sonra Antipatros'un koyduğu koşulları yumuşatmayı başardı. Atina'dan Makedonya garnizonunu geri çekme konusunda, makedonyalı vali Nikanor'u destekledi. Demokratik hükümetin yeniden iktidara gelmesi ve sürgündekilerin geri dönüşü baldıranla ölüme mahkûm edilmesine neden oldu.
—İkonogr. Poussin 1648'de Phokion'un sonu temasını Plutarkhos'un yazdığı biçimiyle iki tablosunda işledi: *Phokion'un cenazesi* ve *Phokion'un külleri* (özel kol., Büyük Britanya). J. Odevaere *Phokion'un ölümü* ile (E.N.S.B.A.) 1805'te Roma büyük ödülü'nü kazandı.

PHOKOS. Yun. mit. Fokis'e adını veren kahraman. —Sisyphos'un torunu, Antiope'nin deliliğini geçirdikten sonra onunla evlendi.

PHOLADOMYİA a. Uzunca ya da yürek biçiminde kavkılı ikiçenetli yumuşakça cinsi. (Kavkısı ışınsı kabarık çizgilerle bezelidir. Atlas okyanusu'nun ve Büyük Okyanus'un çok derindeki çamurlarında yaşar; İkinci ve Üçüncü Zaman topraklarında fosillerine rastlanır. *Pholadomyidae* familyasının örnek tipi.)

PHOLAS a. (derinlikte oturan anlamında yun. sözc.). Bütün denizlere yayılan, Üçüncü Zaman topraklarından başlayarak fosillerine rastlanan ikiçenetli yumuşakça cinsi. (*Pholadidae* familyasının örnek tipi.)
—ANSİKL. *Pholas* cinsi üyeleri güçlü bir fosforışı yayarlar; kayaçlara ya da tahta parçalarına gömülü yaşarlar ve liman tesislerine bazen büyük zararlar verirler. Deniz kenarındaki kayaçlara ve çamura 15 -30 mm çapında, bütünüyle silindir biçiminde delikler açarlar.

PHOLCUS a. (yun. *pholkos*, bulanık, çarpık bacaklı'dan). Uzun, ince gövdeli, bacakları olağanüstü uzun ve ince bacaklı örümcek cinsi. (*Pholcus phalangioides*, Avrupa'da, evlerde ve kapalı yerlerde yaygındır. Dişisinin zehir çengelleri içinde kozası bulunur. *Pholcidae* familyası.)

PHOLİDOSAURUS a. (yun. *pholis, -idos*, pul, ve *saura*, kertenkele'den). Batı Avrupa'da Üst Jura dönemiyle Eosen devri arası topraklarında fosillerine rastlanan fosil timsah cinsi. (Çok uzun rostrumu nedeniyle gaviale benzer. *Mesosuchia* alttakımı.)

PHOLİDOTA a. Zool. PULLUHAYVANLAR takımının bilimsel adı.

PHOLİOTA a. Sapının üst tarafında bir halkası bulunan esmer sporlu bazitlimantar. (*Agariacaceae* familyası.)
—ANSİKL. Bazı türleri yenilebilir. Bunlar arasında eğri büğrü sarı şapkalı buruşuk ve yer yer beyaz bir tozla kaplı *buruşuk pholiota* ile ağaçların diplerinde üreyen *kavak pholiotası* sayılabilir. Avrupa'da çok eskiden beri üretilen kavak pholiotası kavakların gövdesi üzerinde ürer ya da organik artıklarla doldurulmuş yataklarda yetişir. Üretim küçük çapta gerçekleştirilir. Buna karşılık sadece Uzakdoğu'da üretilen *Pholiota namko*'nun bir dereceye kadar ekonomik değeri vardır. Bu mantar *Pleurotus ostreatus* ile birlikte yetiştirilir ve taze ya da konserve halinde pazara çıkarılır. İleri derecede oduncul olan *Gymnopilus spectabilis* gibi yenilemeyen pholiotalar hayvan besini olarak kullanılacak tarım alt ürünlerinin parçalanmasında ya da protein bakımından zenginleştirilmesinde yararlanmak üzere yapılan deneylerde kullanılmaktadır.

buruşuk **pholiota**lar
(Rozites caperata)

kavak **pholiota**sı
(Agrocybe ægerita)

PHOLOS. Yun. mit. Herakles'i konuk eden ve ona tüm kentaurosların ortak malı olan şarabı içiren kentauros. Bu olaya kızan kentauroslar Herakles'e saldırdılar, Herakles de onların çoğunu öldürdü.

PHOMA a. Önemli bir asalak mantar grubunun bilimsel cins adı. (*Phoma foveata*, yumruların çimlenmesi sırasında ortaya çıkan patates kangrenine neden olur. *Ph. betae* pancarın körpe filizlerine zarar verir.)

PHONG SALY → FONG SALİ.

PHORADENDRON a. Ökseotuna benzer bitki. (Bu cinsin Amerika'da yetişen yüze yakın türü vardır. Bunlar ağaçsı ikiçenekliler üzerinde asalak olarak yaşayan köksüz, karşıt yapraklı yeşil bitkilerdir. Ökseotugiller familyası.)

PHORBAS. Yun. mit. Lapithai soyundan tesalyalı kahraman. En yaygın inanışa göre Rodos'a yerleşmişti.

PHORİDAE a. Böcbil. KAMBURSİNEKGİLLER familyasının bilimsel adı.

PHORKYS. Yun. mit. Deniz tanrısı, Pontos ile Gaia'nın oğlu. Kız kardeşi Keto ile evlenmesinden Gorgonalar ve başka birkaç canavar dünyaya geldi.

PHORMİDİUM a. Bazen yaygın koloniler halinde kümelenen, ince iplikli mavi suyosunu.

PHORMİON, atinalı strategos (öl. İ.Ö. 428'e doğr.). Peloponisos savaşı sırasında yararlık gösterdi (Potidaia ablukası, 432; Naupaktos [İnebahtı], 429). Ancak başarısından yararlanamadı, bir mahkemede hesap vermek zorunda kaldı.

PHORMOSOMA a. (yun. *phormos*, sepet, ve *soma,-atos*, beden'den). Derin denizlere (Atlas okyanusu, Büyük Okyanus, Japon denizi) özgü denizkestanesi cinsi. (Testumu birbirine eklemlenmemiş levhalardan oluşur; bu sayede bedenleri esnek ve yassı olur. Renkleri mordur. *Echinothuriidae* familyası.)

PHOROCERA a. Meşede bulunan kelebek tırtıllarda asalak yaşayan tırtılsineği cinsi.

PHORODON a. Bir türü erik ağacına, bir başkası kenevire çok zarar veren bitkibiti cinsi. (Yaprakbitigiller familyası.)

PHORONEUS. Yun. mit. İlk insan, İnakhos'un oğlu; Argos kralı oldu ve insanlara ateşten yararlanmayı öğretti.

PHORONİDA a. FORONİDLER şubesinin bilimsel adı.

PHORORHACHOS a. (yun. *phoros*, taşıyan ve *rhakhos*, diken'den). Patagonya'da Miyosen devri topraklarında fosiline rastlanan, dev bedenli fosil kuş cinsi. (Kanatsızdı, çok güçlü ve çok büyük bir gagası vardı: bazı örneklerde gaga uzunluğu 70 cm'yi bulur. *Stereornithiformes* takımı.)

PHOSPHÆNUS a. Zool. Körelmiş elitralı, küçük ve parlak bedenli kurt cinsi. (*Phosphænus hemipterus*'un erkekleri yaygındır; dişilerineyse ender rastlanır. Ateşböceğigiller familyası.)

PHOTİNUS a. Amerika'da yaşayan, Akdeniz bölgelerindeki *Luciola*'ya benzeyen ateşböcegi cinsi. (Ateşböceğigiller familyası.)

PHOTİOS, bizanslı tanrıbilimci (İstanbul 820'ye doğr. - ? 895), İstanbul patriği

(858-867 ve 877-886). Sarayda önemli bir kişiydi, İstanbul'un kuşatılması (858) üzerine görevden alınan İgnatius'un yerine geçti. Bu değişikliği beğenmeyen papa Nicolaus I, kendisini patriklikten çıkarınca, imparator, Photios'un yanında yer aldı (863). Bunun üzerine Nicolaus I, Bulgaristan'a misyonerler göndererek İstanbul patriğini tanımadığını gösterdi (866). Photios, kınama mektuplarını getiren papalık elçilerini tutuklatıp, İstanbul'da toplanan bir konsilin papayı aforoz etmesini ve papalıktan çıkarmasını sağladıysa da (867) çok geçmeden kendisi de Basileios I tarafından patriklikten uzaklaştırılarak yerini İgnatius'a bıraktı; böylece, Roma ve Bizans arasındaki birlik yeniden kuruldu. Bununla birlikte, İgnatius ölünce (877), Photios yeniden onun yerine geçti, papa Johannes VIII tarafından da tanındı (879), 886'da imparator Leon VI, Photios'u kesin olarak patriklikten uzaklaştırdı. Photios, Doğu ayrılığı tarihinde Roma'nın karşısına *ortodoksluk* savunucusu olarak çıkan ilk kişiydi; ona göre *filioque*, yani Kutsal Ruh'un, Baba'nın yanı sıra Oğul'dan da geldiği inancı Roma'nın en büyük yanılgısıydı. Ayrılık ancak XI. yy.'da, Kerularios'la birlikte açıkça ortaya çıktıysa da genellikle Photios'un yazılarına dayandırıldı. Photios'tan günümüze araştırma yapıtları (*Bibliotheke*'si, o zamandan beri genellikle kaybolan yapıtlar konusunda yaptığı eleştiri bakımından değer taşır), felsefe ve tanrıbilim yapıtları (*Ta Amphilokhia* [Amphilokhia'ya yanıtlar], 867-874; Credo'nun latince "doldurulması"nın ilk ayrıntılı eleştirisi olan *Logos Peri tes tu Hagiu Pneumatos Mystaggogias*), söylevler ve mektuplar kaldı. IX. yy.'da Bizans'ın siyasal, toplumsal ve dinsel yaşamına damgasını vuran Photios, "bizans hümanizmi"nin kurucusu sayılır.

PHOTOBLEPHARON PALPEBRATUS a. Hint okyanusu'nda yaşayan kemiklibalık. (Gözünün arkasında, bir salgıbezi bulunur. Bazı ortakyaşar bakteriler irisin arkasındaki bu salgıbezine yerleşerek bir ışık organı görevi yaparlar.)

PHOTURİS, Amerika'da yaşayan, ışık aygıtının güçlülüğüyle dikkati çeken kınkanatlı cinsi. (*Photuris greeni*'nin kanatsız dişisi, başka türlerin ışıklı çağrılarını taklit ederek erkekleri çağırır ve yer. Birçok türü vardır. Ateşböceğigiller familyası.)

pH-ÖLÇER a. Anal. kim. pH'nin elektrometrik olarak ölçülmesini sağlayan aygıt. (Eşanl. PH-METRE.)

pH-ÖLÇÜM a. pH'nin ölçülmesi.
—ANSİKL. Bir çözeltinin pH değerinin yaklaşık olarak saptanmasını sağlayan en hızlı ölçüm tekniği; rengi, çözeltinin pH'sine göre değişen maddelerin, yani renkli belirteçlerin kullanılmasına dayanır. Özellikle çeşitli belirteçlerin emdirildiği kâğıtların kullanılması, sulu bir çözeltinin pH'sinin yaklaşık yarım birim bir farkla belirlenmesini sağlar.

Daha kesin bir sonuç elde etmek için pH'nin genellikle gerilimölçüm yoluyla belirlenmesi yoluna gidilir. Bu amaçla hidrojen, kinhidron ya da çoğu kez bir cam elektrot (gerilimi çözeltinin pH'siyle doğrusal olarak değişen gösterici elektrot) ile genellikle kalomel elektrot denen bir karşılaştırma (referans) elektrotu (doymuş $Hg—Hg_2Cl_2—KCl$) arasındaki potansiyel farkı ölçülür; kalomel elektrotun, cam elektrottan daha yüksek olan gerilimi değişmez. Bu iki elektrot arasında görülen potansiyel farkı, bir milivoltölçerle saptanır. pH'si bilinen çözeltilerle bir ayarlama yapıldıktan sonra, çözeltinin pH değeri kesin olarak bulunur.

Bir pH-ölçer asitlik-bazlık niceliğinin belirlenmesi sırasında, örneğin potansiyometrik titre etmede, pH'nin gelişiminin sürekli olarak izlenmesini sağlar. Eşdeğerlik noktasının konumunu saptamak üzere öncelikle bir titre etme eğrisi çizilir ve böylece ilgili hacimölçümsel bir titre etme işleminde kullanılacak renkli pH belirteci tayin edilir.

PHRAATES → FERHAT.

PHRACTOLÆMUS a. Orta Afrika'nın çamurlu sularında yaşayan, akciğere dönüşmüş gaz kesesi aracılığıyla doğal havayı soluyan balık cinsi. (Bu cinsin sınıflandırmadaki yeri belli değildir.)

PHRAGMATİPHİLA TYPHAE a. Zool. NONAGRİA TYPHAE'nin eşanlamlısı.

PHRAGMATŒCİA CASTANEÆ a. Tırtılı kamışların sapında gelişen kelebek. (Keçigüvesigiller familyası.)

PHRAGMİDİUM a. Ahudududa, gülde ve gülgillerin daha birçoğunda pas hastalığına neden olan mantar. (Pasmantarları takımı.)

PHRAGMOCERAS a. Kafadanbacaklı cinsi. (Yay biçimindeki dar ağızlı kavkısının fosillerine Silures katmanlarında rastlanır. *Tetrahranchiata* takımı; *Phragmoceratidae* familyasının örnek tipi.)

PHRAGMOPEDİLUM a. *Cypripedium* cinsinin (salepgiller) bir altgrubu. Bazı botanikçilerce cins sayılır.

PHRA NARET → NARESUEN.

PHRAORTES → FREVERTİŞ.

PHRASİNG a. (anlatım, redaksiyon anlamında ing. *phrasing*). Topruhbil. ve Topbil. Bir soru dizisindeki itemlerin saptanması, özellikle bir çalışma grubunun, seçilen terimlerin uygunluğu, sözcük ve anlatımların herkesçe anlaşılabilirliği üzerinde tartışmasına ve ifadede her türlü ikianlamlılığın ortadan kaldırılmasına dayanır.

PHRATRİA a. (yun. sözc.). Esk. Yun. İonia ve dor Yunanlıları'nda aşiretin bölümü.
—ANSİKL. Esk. Yun. Daha Akhalar döneminde, birçok ailenin bir phratria oluşturdukları görülüyordu. Atina'da phratrialar, Zeus Phratrios ve Athena Phratria'ya tapan, kendilerine özgü tanrıları olan ve *apaturia* bayramı sırasında babaları tarafından phratriaya sunulan yurttaş oğullarını kabul eden dinsel topluluklar oluşturuyorlardı. Sparta kabilesinin dokuz phratriası vardı.

PHRİCTUS STİLİFER a. Meksika'da yaşayan eşkanatlı böcek. (Yeşil üst kanatlarında kırmızı benekler vardır; alt kanatları canlı kırmızı renklidir. Kafasında garip bir çıkıntı bulunur. Parlakağustosböceğigiller familyası.)

PHRİKSOS. Yun. mit. Boiotialı kahraman, Athamas'ın oğlu. Phriksos kız kardeşi Helle ile birlikte Zeus'a kurban edileceği sırada altın postlu bir koça binerek uçup kaçmayı başardı. Kolkhis'e geldi, burada koçunu kurban etti ve değerli postu bir ejderhanın korumasına bıraktı.

PHRONESİS a. (yun. *phronesis*). Fels. DOĞRU* GÖRÜŞ'ün eşanlamlısı.

PHRONİA a. Larvası çürümüş odunda yaşayan sinek cinsi. (Mantarsineğigiller familyası.)

PHRONİMA a. (yun. *phronimos*, akıllı, sağduyulu). Yaşamının bir bölümünü ortasulardaki gömleklilerde ya da sifonoforlarda geçiren kabuklu cinsi. (Kabuklupireler takımı.)

PHRURARKHOS a. Esk. Yun. Sitenin ya da güç yoluyla elde tutulan yabancı bir sitenin toprakları üzerindeki bir kaleye savunma amacıyla yerleştirilmiş bir garnizonun *(phrura)* komutanı.

PHRYGANEA a. (lat. *phryganius*; yun. *phryganon*'un küçültmeli hali *phryganion*, ufak ölü tahta'dan). Pervaneye benzeyen, saydamsız, tüylü kanatlı böceklere verilen ortak ad. (Güvemsiler takımının *Phryganeidae* familyası üyelerine, özellikle de örnek tipi *Phryganea* cinsi üyelerine bu ad verilmektedir.)
—ANSİKL. *Phryganea*'nın larvaları derelerde ya da göllerde gelişir, suyun altında, üzerine kavkı parçaları, bitki döküntüleri yapışmış bir kundak içinde sürüklenirler. İçlerindeki böceklerin çıkmasından sonra kundaklar yer yer birikerek gerçek çökeller (Üçüncü Zaman'ın *Phryganea*'lı ya da *İndusia*'lı) kireçtaşları oluştururlar. Kanat açıklığı 6 cm'yi bulan *Phryganea grandis*, yazın gölcüklerin kıyısında oldukça yaygındır.

PHRYGİA ya da **FRİGYA.** Tar. coğ. Anadolu'da bölge; sınırları çeşitli dönemlerde değişmekle birlikte, Antikçağ'da kabaca Sangarios (Sakarya) ile Maiandros (Büyük Menderes) ırmaklarının yukarı çığırındaki plato çekirdek olmak üzere, Ankara'nın G.-B.'sıyla, Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar illerinin tümünü, Denizli'nin K.'ini, Uşak'ın D.'sunu kapsadığı söylenebilir. Bölgenin en önemli yerleşmeleri Gordion, Midas kenti (Yazılıkaya), Pessinus'tu. Phrygia krallığı'nın Kimmerler tarafından yıkılmasından sonra, Persler'in, Büyük İskender'in, Selefkiler'in Bergama krallığı'nın egemenliğine girdi. Roma döneminde önce Asya (Asia) eyaletine bağlandı (İÖ. 133), Augustus döneminde de Galatia eyaleti sınırları içinde yer aldı (İ.Ö. 25). Phrygia Ege kıyılarıyla Önasya arasında ulaşım ve ticaret açısından önemli bir konumdaydı ve ünlü Kral yolu buradan geçiyordu.

PHRYGİA a. (öz. a. *Phrygia*'dan). [Tamlayan olarak] Phrygia'ya ilişkin; Phrygia ile ilgili.
—Dilbil. *Phrygia dili*, Antikçağ'da Phrygia'da konuşulan eski hint-avrupa dili. (Phrygia dili, yunan harflerinin kullanıldığı iki yapıt dizisiyle öğrenilmiştir. Bu dizilerdeki yazıtların bir bölümü İ.Ö. VII.-V. yy.'lardan, öteki bölümü de İ.Ö. III.-IV. yy.'lardan kalmadır.)
—Müz. *Phrygia makamı*, eski Yunanlılar'da eski ıskalalardan biri (Platon'a göre); aktarım tonlarından biri ve bu tondan kaynaklanan oktav durumu *(re-re)*. ‖ IX. yy.'dan sonra, *mi-mi* oktavına denk düşen ve bitiş sesi *mi* olan 3. kilise makamı.

PHRYGİALILAR, Anadolu'da eski bir kavim. Hitit İmparatorluğu'na son veren göçler sırasında ve Truva savaşı'ndan sonra Trakya'dan geldikleri sanılmaktadır (İ.Ö. XII. yy. başları). Dalgalar halinde gelen bu halk, Marmara denizi kıyılarına, daha sonra Phrygia adını alacak olan bölgeye ve D.'ya (Pazarlı, Alacahöyük, Boğazköy vb.) dek yayıldılar. Yerli halkın bir kesimi onlarla kaynaşırken, bir kesimi de Toroslar'ın G.'ine, Kahramanmaraş yöresine çekildiler. Asur kaynaklarında adı geçen ve Phrygialılar'ın bir kolu olduğu sanılan Muşkiler* dışında bu kavim ancak İ.Ö. VIII. yy.'da kral Midas* döneminde adını duyurabildi. Gordion* başkent, Midas kenti (Yazılıkaya) ve Pessinus* dinsel merkezler olarak ün yaptı. Midas B. Anadolu kıyılarındaki yunan kentleriyle de iyi ilişkiler kurarak, Kyme kralı Agamemnon'un kızıyla evlendi (bu ilişkiler Gordion'da ele geçen çanak çömlek vb. buluntularla da kanıtlanmaktadır). İ.Ö. VII. yy. başlarında Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya giren Kimmerler, B.'ya ilerlediler, Gordion'u yakıp yıktılar; Midas intihar etti (İ.Ö. 696 ya da 676). Midas'ın ölümünden sonra Phrygialılar siyasal bir güç olmaktan çıktılar. İ.Ö. 600'lerde Lydialılar'ın, İ.Ö. 546'da Persler'in, daha sonra da Büyük İskender'in, Selefkiler'in, Attaloslar'ın egemenliğine girdiler. Kappadokialılar'dan sonra Galatlar'ın karşısında gerilediler (İ.Ö. 275'e doğr.). Sonunda Romalılar'ın egemenliğini tanıdılar. Kültür ve geleneklerini uzun süre koruyabilen bu halk (phrygia dili V. yy.'da hâlâ konuşuluyordu), Kybele ve Attis tapınımıyla yunan-roma dünyasını büyük ölçüde etkilemiştir.
—Güz. sant. Phrygia sanatında geç hitit, urartu, asur ve yunan sanatlarının etkileri görülür. Afyonkarahisar-Eskişehir arasında yoğunlaşan kaya anıtları (Midas kenti, Ayazini, Arslantaş, Yazılıkaya), tümü üsler

Ulusal kitaplık, Madrid

İstanbul patriği Photios
İoannes Skylitzes kroniği'nin XIII. yy.'dan kalma bir elyazmasındaki minyatürden ayrıntı
Ulusal kitaplık, Madrid

phryganea

kundaksız (üstte) ve kundaklı (altta) larva

kundak çeşitleri

Lauros-Giraudon

phylakterion
Rohanlı Usta'ya mal edilen ve Muştulama meleğini canlandıran bir panodan ayrıntı XV. yy.'ın başı *Belediye müzesi, Laon*

(Gordion çevresinde) ve Gordion, Pazarlı, Alişar, Alacahöyük, Boğazköy'de ortaya çıkarılan yapılar dönemin mimarlığını ve yapı tekniğini aydınlatmaktadır. Gordion ve Pazarlı kazılarında ortaya çıkarılan, çeşitli renklerde insan ve hayvan figürleri ve geometrik motiflerle süslü pişmiş topraktan levhalar, yapıların duvarlarını süslüyordu. Beşik çatılı bir yunan tapınağının ön cephesini andıran kaya anıtlarının tanrıça Kybele'nin tapınaklarını simgelediği sanılmaktadır. Bu anıtların tümü D.'ya dönüktür. Üç ayaklı kazanlar, yonca ağızlı güğümler, kepçeler, phialeler, kendilerine özgü bir biçim kazandırdıkları fibulalar Phrygialılar'ın maden sanatlarındaki ustalıklarını kanıtlar. Tek renkli, siyah ya da gri astarlı, perdahlı seramikler de metal kapların biçim ve bezemelerinden esinlenmiştir. Çokrenkli, geometrik motifli ya da aslan, geyik gibi figürlerle süslü seramikler biçim zenginlikleriyle dikkati çeker: yandan emzikli ve süzgeçli, dik, yüksek kulplu kaplar Phrygialılar'a özgüdür. İ.Ö. VII. yy.'a tarihlendirilen Kululu ve Palanga heykelleriyle, Boğazköy'de ele geçen Kybele ve müzisyenler heykeli (İ.Ö. VI. yy.) phrygia sanatının ilginç örnekleridir. Ülkenin ağaç yönünden zengin oluşu, ahşap işçiliğinin gelişiminde de etkili olmuştur. Çivi kullanmaksızın, geçme olarak birbirine tutturulmuş çeşitli eşyalar ve panolar geometrik bezemeli oymalarla süslenmiştir. Phrygialılar fildişi oyma sanatında da kendilerine özgü bir üslup geliştirmişlerdir. Antikçağ yazarları pek çok müzik aletinin de bu ulus tarafından bulunduğunu bildirirler (simbal, syrinks, üçgen).

phyllium

PHRYHE, yunanlı kibar fahişe (Thespiai İ.Ö. IV. yy.). Atina'da flüt çalardı, gözde bir hetairos, ölümünden sonra da bırkaç efsanenin konusu oldu. Quintilianus'a göre dinsizlikle suçlandı ve heliastesler karşısında Hypereides tarafından savunuldu. Tam mahkûm edilmek üzereyken, hatip müşterisinin harmaniyesini sıyırdı ve kadının güzelliği yargıçları yumuşattı. Praksiteles'in metresiydi, Aphrodite heykelleri için ona modellik etti.

PHRYNİKHOS, atınalı trajedi yazarı (İ.Ö. VI. yy.'ın sonu-öl. Sicilya'da İ.Ö. V. yy.'ın başı). Yapıtlarını Aiskhylos'tan hemen önce verdi, trajedinin kurucuları arasında sayılır. Oyunlarından dokuz bölüm başlığı ve çok kısa bazı parçalar kaldı.

PHRYNİKHOS ARABİOS, İ.S. II. yy.'da yaşamış yunan gramerci ve hatip. Koyu bir attikecilik yanlısıydı; bugüne bazı parçaları ve Photios'un hazırladığı uzun bir özeti kalmış olan *Scphistike paraskeue* (Sofistliğe hazırlık) adlı bir yapıt yazdı.

PHRYHİS, Midillili yunan müzikçi (İ.Ö. V. yy.). Nomoslar besteleyen yenilikçiler okulunun önderi kabul edilir. Kitharacı olarak 446 panathenaia şenliklerinde birincilik ödülünü kazandı. Kithara eşlikli nomos'u geliştirdi ve 9 telli bir kitharayla çaldı.

PHRYHİUM a. (yun. *phrynion*'dan). Malay takımadalarında ve tropikal Afrika'da yetişen köksaplı, çokyıllık otsu bitki. (Yaprakları uzun saplıdır. Çiçeği üçlü tipte, çanakyaprakları dar ve taçyaprakları genellikle çanakyapraklardan kısadır; çiçekler kılıf gibi duran bürgü yapraklarıyla donanmış bir sapın ucunda, başak biçiminde ya da sapsız başlar halinde yer alır. *Marantaceae* familyası.)

PHRYNOMERİDAE a. (yun. *phrynos*, karakurbağası, ve *meros*, bölüm'den). Afrika'da palmiye yaprakları arasında yaşayan küçük bedenli kurbağa familyası. (Termitler ve karıncalarla beslenirler. Hepsi de *Phrynomerus* cinsinde toplanan 6 türü vardır.)

PHRYNOSOMA a. (yun. *phrynos*, karakurbağası, ve *soma, -atos*, beden'den). Meksika'daki ve ABD'nin G.-B.'sındaki çorak bölgelerde yaşayan, karıncalarla beslenen, dikenli küçük bedenli iguana cinsi. —ANSİKL. Bedeni bodurdur; hızla koşup küçük sıçramalar yaparak yer değiştirir. Çoğunlukla kendini kuma gömer; renkteşleşme yeteneği çok yüksektir. Derisi, kemiksi oluşumlardan destek alan dikenlerle kaplıdır. Tehlikeye düştüğünde, düşmanına kan damlaları fışkırtır. Bazıları vivipardır ve kuluçkaya yatar.

PHRYXUS a. Birçok tırtıl türünde asalak yaşayan sinek cinsi. (Tirtılsineğigiller familyası.)

PHTİOTİDA → FTHIOTIS.

PHUC YEN, Vietnam'da kent, eski il merkezi, Hanoi'nin K.-K.-B.'sında.

PHUKET → FUKET

PHU KHANH, Vietnam'da il, Hô Chi Minh-Ville'in K.-D.'sunda; 9 880 km²; 1 463 000 nüf. (1989). Merkezi *Nha Trang*.

PHU LAHG THUONG, Vietnam'da kent, eski il merkezi, Hanoi'nin K.-D.'sunda. Tekstil.

PHU LY, Vietnam'da kent, eski il merkezi, Hanoi'nin G.'inde. Tekstil sanayileri.

PHURHOİ → FURNI

PHU THO, Vietnam'da kent, Kızıl Irmak kıyısında, eski il merkezi, Hanoi'nin K.-B.'sında. Kimyasal gübre. Bıçkıevleri. Çay işleme. Besin sanayileri.

PHYCOMYCETES a. Bot. SIPHOMYCETES'in eşanlamlısı.

PHYE (İ.Ö. VI. yy.), Peisistratos yandaşlarının Athena diye tanıttıkları alımlı ve uzun boylu atınalı çiçekçi kadın. Sürgünlerinden birinden dönen Peisistratos'u arabasıyla Atina'ya getirdi.

PHYLACTOLEMATA a. (yun. *phylaktikos*, saklayan, ve *lemma*, zarf). Tatlısularda yaşayan yosunhayvanı sınıfı. (Koloni halinde yaşayan, vivipar hayvanlardır: her embriyon bir yumurta zarfı içinde olgunlaşır ve sonbaharda uyuyan tomurcuklar ya da statoblastlar oluştururlar [bunlar ilkbaharda yumurtadan çıkar].)

PHYLAKOPE, bugün **Fylakopi**, Milo adasında (Yunanistan, Kyklades) yerleşim yeri. Zenginliğini obsidyen ticaretine borçlu olan Phylakope'de İlk Tunç çağından Dor istilasına kadar (İ.Ö. 1100'e doğr.) art arda kurulmuş üç kyklades yerleşmesinin kalıntıları bulundu. Surlarla tahkim edilmiş olan bu yerleşmelerde Mykenai döneminden kalma bir saray ve fresklerle süslenmiş evler (uçan balıklar, balıkçıların geçidi) ortaya çıkarıldı.

PHYLAKTERİOH a. Ortaç. uyg. ve Güz. sant. Ortaçağ ressamlarının, tablolarında yer alan kişilerin sözlerini aktarmakta kullandıkları üzeri yazılı şerit. —ANSİKL. Ortaç. uyg. ve Güz. sant. Ortaçağ'ın hıristiyan sanatçıları canlandırmak istedikleri kişilerin söyledikleri sözleri aktarmak için phylakteriondan yararlandılar. Phylakterion, ilgili kişi tarafından taşınabildiği gibi canlandırılan sahnenin arka kısmında da yer alabilir; çizgi-romanda kullanılan balonun atası olarak kabul edilir.

PHYLARKHOS a. (yun. sözc. kabile anlamına gelen *phyle*'den). Esk. Yun. **1.** Çeşitli kentlerde kabile başkanı ya da magistratus. **—2.** Atina kabilelerinden birinin başkanı. (Her yıl seçilen phylarkhoslar, meclislere ve törenlere başkanlık eder, süvari birliklerini yönetirlerdi.)

PHYLARKHOS, yunanlı tarihçi (Atina, Naukratis ya da Sikyon, İ.Ö. III. yy.). Trogus Pompeius ve Plutarkhos'un yararlandıkları bir *Historiai* (272'den 220'ye değin) yazdı.

PHYLE. Esk. coğ. Attike'nin kuzeyinde demos ve kale. Thrasybulos ve kendisiyle sürgün edilen 70 Atinalı kaleyi baskınla ele geçirdiler ve buradan Otuzlar'a meydan okudular (İ.Ö. 404). Güzel kalıntılar.

PHYLEUS. Yun. mit. Augias'ın oğlu. Herakles'in tarafını tuttu, onun tarafından Eleia tahtına getirildi.

PHYLLACTİHİA a. Fındık ve dişbudak ağaçlarında küllemeye neden olan mantar. (*Erysiphaceae* familyası.)

PHYLLAHTHUS a. Yassı dallı (kladot) ağaç, ağaççık ya da ot yapısında 500 kadar bitki türünün cins adı. (Yapraklar çoğunlukla almaşık olarak kladotların kenarlarında dizilidir. Çiçekler, küçük, genellikle bireşeyli talkım ya da yumak biçiminde topludur. Meyve kapsül biçimindedir. *P. acidus*'un meyvesi Martinique'te *süret* adı altında komposto olarak tüketilir. Bu bitkilerin hepsi tropikal bölgelerde yetişir. Sütleğengiller familyası.)

PHYLLİROA a. Arttansolungaçlı karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (Bedeni uzun, yanlardan basıktır; geniş başı iki uzun dokunaçla donanır; ne ayağı, ne de solungaçları vardır. Akdeniz'de, Atlas okyanusu ve Büyük Okyanus'ta yaşarlar: ortasularda bulunurlar; gececi ve fosforışıldırlar. *Phylliroidae* familyasının örnek tipi.)

PHYLLİS. Yun. mit. Trakyalı prenses. Bir deniz kazası sonucunda ülkesine gelen ve Theseus'un oğlu olan Demophon'a âşık oldu. Sevgilisi Atina'ya gitmek zorunda kaldı, geri dönmeyince, Phyllis umutsuzluğa kapılarak kendini astı.

PHYLLİTES a. Paleobot. Adları henüz saptanmamış ikiçeneklilere özgü her türlü fosil yaprak izi.

PHYLLİUM a. Yaprağa çok benzeyen böcek. (*Cheleutoptera* takımı; *Phyllidae* familyasının örnek tipi.) —ANSİKL. *Phyllium*'lar, tropikal bölgelerde yaşayan garip böceklerdir: bedenlerinin sırt ve karın kesimleri yassı, geniş bedenli, uzun bacaklı, çok damarlı elitralı hayvanlardır. Üstünde yaşadıkları yapraklara benzerler. Boyları 10 cm'yi bulur. Larvaları turuncu ya da kırmızıdır.

PHYLLOBİUM a. Çeşitli tohumlubitkilerin ya da sphagnumların yapraklarında yaşayan karacıl suyosunu. (*Chlorophyceae* familyası.)

PHYLLOBİUS a. İlkbaharda meşe, ıhlamur, karaağaç, gürgen ve meyve ağaçlarında bol bulunan kınkanatlı böcek cinsi. (Polijajdir. *Phyllobius oblongus*, kahverengi bedenli, kızıl elitralı, gündüzleri meyve bahçelerinde dolaşan [bazen kalabalık sürüler halinde] bir böcektir. Hortumlukınkanatlıgiller familyası.)

PHYLLOCARİDA a. Fosil ve günümüzde yaşayan deniz kabukluları üsttakımı (Başlığöğüs kabuğunun arka kesimi yarıktır.)

PHYLLOCERAS a. Kavkısı hafif göbekli ya da göbeksiz, birleşme çizgileri yapraksı ammonit cinsi. (Çok sayıda türü vardır: fosillerine Lias ile Kretase katmanlarında rastlanır. *Phylloceratidae* familyasının örnek tipi.)

PHYLLOCLADUS a. Malezya ve Filipinler'den Tasmanya ve Yeni-Zelanda'ya kadar yaygın, altı ağaç ve çalı türünü içeren kozalaklı bitki cinsi. (Yapraklar çok az gelişmiştir; yaprak görünümündeki organlar aslında kladottur. Porsukgiller familyası.)

PHYLLODACTYLUS a. Sıcak ılıman ve tropikal bölgelerde yaşayan, küçük bedenli geko cinsi. (İnce parmaklı geko [*Phyllodactylus europaeus*] Avrupa'da, kabarcıklı geko [*P. tuberculosus*] Kaliforniya ile Meksika'da bulunur. Öbür türlereyse daha çok tropikal ormanlarda ve ekvator ormanlarında rastlanır. Gekogiller familyası.)

PHYLLODECTA VİTELLİNÆ a. Bazen sorgun ağaçlığına büyük zararlar veren kınkanatlıböcek. (Yaprakböceğigiller familyası.)

PHYLLODOCE a. Gezgin, ince uzun bedenli çokkıllı halkalısolucan cinsi. (Çok bölütlüdürler. Başlarında 4 duyarga, 2-4 çift dokunaç siri, dikensiz bir hortumları ve tekkürekli parapotları, sırtlarında ve karınlarında [yapraksı] sirleri vardır. *Phyllodocidae* familyası.)

PHYLLODROMİA a. Dünyanın hemen her yerinde, fırınlarda, mutfaklarda, tahıl satan dükkânlarda bulunan hamamböceği cinsi. (Alman hamamböceği ya da küçük hamamböceği [*Phyllodromia germanica* ya da *Blatella germanica*] türü iyi bilinir. *Ectobiidae* familyası.)

PHYLLOGNATHUS SİLENUS a. 30 mm uzunluğunda parlak kahverengi bedenli, akşam uçuşan yaprakduyargalı böcek. (Larvası bağlara zarar verir; yaprakduyargalıgiller familyası.)

PHYLLOMEDUSA a. Güney Amerika'da yaşayan ağaçkurbağası cinsi. (Baş parmağı öbür parmaklarını karşılar. Ormanda yaşar. Gölcüklerin yanındaki ağaç yaprakları içinde yuva yapar ve gölcüğe düşen yumurtadan çıkmış iribaşları yer. Ağaçkurbağasıgiller familyası.)

PHYLLOMORPHA a. Yapraksı gövdesi garip biçimde loplara ayrılmış bitkibiti cinsi. (Çok güneşli yerlerdeki dolamaotları üzerinde yaşar. Saçaklıyarımkanatlıgiller familyası.)

PHYLLONYCTERİNAE a. Karayibler'de yaşayan, meyve ve bal özüyle beslenen yarasaları içeren oymak. (Gündüzleri kalabalık topluluklar halinde mağaralara sığınırlar. *Phyllostomatidae* familyası.)

PHYLLOPERTHA a. (yun. *phyllon*, yaprak, ve *perthein*, tahrip etmek'ten). Ilıman bölgelerde yaşayan, küçük bedenli bokböceği cinsi. (Çoğunlukla bronz renkli bedenli, kulamsı renkli elitralıdır. Yaprakduyargalıgiller familyası.)

PHYLLOPHAGA PLEEİ a. Böcbil. Tropikal bölgelerde yaşayan mayısböceği. (Antil adalarında yağmur mevsiminde çoğalırlar ve geceleri muz ağaçlarının ya da başka bitkilerin yapraklarını yerler. Yaprakduyargalıgiller familyası.)

PHYLLOPODA a. Zool. YAPRAKAYAKLILAR öbeğinin bilimsel adı.

PHYLLOPTERYX a. Sıcak denizlerde yaşayan, gövdesinde çok sayıda yapraksı deri eklentisi bulunan denizatı cinsi. (Bedenindeki bu eklentiler sayesinde yosunlar arasında düşmanlarından gizlenir. *Syngnathidae* familyası.)

PHYLLOSCOPUS a. Yeşilimsi kahverengi üzerine limon sarısı kareli tüylü, küçük bedenli ötücükuş cinsi. (Sinekkapangiller familyası; boyu 11-12 cm.)
—ANSİKL. *Phylloscopus* cinsi üyeleri Avrupa ve Asya'daki ormanlarda, korularda, orman içi açıklıklarında yaşar, böceklerle beslenirler. Kuzey bölgelerindeki türler sonbaharda Tropikal Afrika'ya göç ederler. Türkiye'de 5 türüne rastlanır: dağ* ötleğeni, orman* ötleğeni, söğüt* ötleğeni, yeşil* ötleğen, *Phylloscopus collybita*.

PHYLLOSİPHON a. Yılanyastığının yapraklarında asalak yaşayan yeşil suyosunu.

PHYLLOSOMA a. Kabuklulardan zırhlıkabuklugiller (böcekler) ve *Scyllaridae* familyalarının ortasularda yaşayan, saydam ve yassı bedenli larva biçimleri.

PHYLLOSPONDYLİİ a. Avrupa ve Kuzey Amerika'da Permokarbonifer dönemi topraklarında fosillerine rastlanan fosil amfibyumlar üsttakımı. (Üyeleri semendere benziyordu. Üsttakımda yer alan bazı fosillerin [sözgelimi *Branchiosaurus*'lar] *Labyrinthodonta*'ların larva biçimleri oldukları sanılır.)

PHYLLOSTACHYS a. Himalayalar'dan Uzakdoğu'ya kadar uzanan bölgede yetişen yatay köklü ve çeşitli boyda (20 m'ye kadar) bambu. (*Phyllostachys bambusoides* türü Çin'de, *Ph. aurea* türü Japonya'da yetiştirilir. Buğdaygiller familyası.)

PHYLLOSTOMATİDAE a. Tropikal Amerika'da yaşayan yaprak burunlu yarasa familyası. (Bu familya, 7 oymağa dağılan çok çeşitli maddelerle beslenen [böcek, et, meyve, balözü] 150 tür içerir. Kanat açıklığı 75 cm olan vampir yarasa [*Vampyrum spectrum*] bu familyaya girer; adı vampir olmakla birlikte bu yarasa kan emmez, kuşlar ve kemirgenlerle beslenir.)

PHYLLOTHECA a. Yaprakları bir kılıf oluşturacak biçimde diplerinden sapla kaynaşmış olan fosil atkuyruğu. (Paleozoik ve Jura katmanlarında bulunur.)

PHYLLOXERA a. Böcbil. ASMABİTİ'nin cins adı.

PHYLLURUS a. Avustralya ormanlarında yaşayan, ağaççıl, küçük bedenli geko cinsi. (Kuyruğu, bir deri saçağı biçiminde genişler. Gekogiller familyası.)

PHYLOBASİLEUS a. Esk. Yun. Attike'nin eski düzeninde dört İonia boyunun krallarına verilen ad. (Bunlar eupatrides' lerdi. Kleisthenes kendilerine yalnız dinsel görevleri ve bunlarla ilgili yargı yetkisini bıraktı.)

PHYMATİDAE a. Böcbil. TUZAKÇIYARIMKANATLIGİLLER familyasının bilimsel adı.

PHYSA a. Akciğerli karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (*Physidae* familyasının örnek tipi.)
—ANSİKL. *Physa*'ların kavkısı sarmal, sola eğik, ince, parlak ve saydamdır; hayvanın çenesinin üstünde lifsi bir uzantı bulunur; örteneği parçalıdır ve kavkının son sargısının dış yüzüne değen parmaksı uzantıları vardır. Tatlısularda yaşayan bu hayvanlar bütün dünyaya (Jura devri sonlarında oluşmuş katmanlardan başlayarak fosillerine rastlanır) yayılırlar.

PHYSALİA a. (yun. *physalis*, *-idos*, kabarcık'tan). Ilık ve sıcak denizlerde epipelajik yaşayan, iri bedenli sifonofor cinsi. (*Physophora* alttakımı.)
—ANSİKL. Bütün sifonoforlar gibi *Physalia*'lar da hızlı üreyen bir medüzdür; her biri çok çeşitli biçimlerdeki birçok polip içeren bir dizi cormidium kapsar. Yüzme çanı çok iri, yanardöner parlak renkli bir pnömatofora dönüşür. Avlanmalarını sağlayan, çok dalayıcı iplikçiklerin boyu 4 m'ye ulaşır.

PHYSCİA a. Yassı talı bulunduğu yüzeyde bir çeşit rozet oluşturan liken.

PHYSETERİDAE a. Zool. İSPERMEÇETBALİNASIGİLLER familyasının bilimsel adı.

PHYSİANTHUS a. Çiçeklerinde böcekleri yakalamaya özgü bir ökse bulunan tırmanıcı bitki. (İpekotugiller familyası.)

PHYSİGNATHUS a. Avustralya ve Yeni Gine'de bulunan, iri bedenli kertenkele cinsi. (Ot ve meyveyle beslenirler. Yarı ağaçta, yarı suda yaşarlar. Agamagiller familyası.)

Physiologos, alegorik olarak hayvanları, bitkileri ve taşları anlatan yunan yapıtı (II. yy.'ın ikinci yarısı). Yapıt, Ortaçağ'daki tüm bestiarium*lara kaynaklık etmiştir.)

PHYSKOS, bugün **Marmaris.** Tar. coğ. Anadolu'nun Karia bölgesinde, Rodos peraiası'nda kent, adına yörede bulunan çeşitli yazıtlarda rastlanmıştır. Lindos'a bağlı bir yönetim birimiydi. Büyük İskender zamanında Rodos'un egemenliğindeydi. Kentin akropolisi Asartepe'deydi.

PHYSOPHORA a. Üst yüzme çanları pnömatofora dönüşmüş sifonoforlu hidra alttakımı. (Genellikle pnömatoforları birçok yüzme çanından oluşan nektozom izler. *Physophora*'lar sıcak ve sıcak ılıman denizlerde epipelajik yaşayan hayvanlardır.)

PHYSOPSİS a. Madagaskar ve Tropikal Afrika'daki tatlısularda yaşayan tatlısu ıstakozu cinsi. (*Physa*'lara benzerlerse de örteneklerinde parmaksı uzantılar yoktur; kavkısı yumurta biçiminde, kaygan, alt kesimi kesit kolumelalıdır. *Physopsis*'ler yassısolucanların arakonaklarıdır. Tabaksalyangozugiller familyası.)

PHYSOSTİGMA a. Tropikal Afrika'da yetişen, tırmanıcı sarılgan gövdeli, almaşık yapraklı, firfiri kırmızı çiçekli otsu bitki (*Physostigma venenosum*). Tohumuna kalabar baklası denir.

PHYTELEPHAS a. Kalın, dik ya da yatık kongövdeli, dikensiz cüce palmiye. Yaprakları uzun, tüysü, çiçekleri iki yenle sarılı basit koçanlar üzerinde çok sayıda topludur. (Peru ve Kolombiya'da on beş kadar türü vardır. Kolombiya kökenli *Phytelephas macrocarpa* türünün tohumlarının boynuzsu albumeninden bitkisel fildişi ya da korozo elde edilir.)

PHYTOBİUS a. Nemli ya da su altında kalan çayırlarda, hatta su bitkilerinde yaşayan, yuvarlak bedenli hortumlukınkanatlı cinsi.

PHYTOCORİS a. Ağaç gövdelerindeki bitkibitlerini yiyen, grimsi bedenli böcek cinsi. (Köryarımkanatlıgiller familyası.)

PHYTODECTA VİRMİNALİS a. Söğütte, titrek kavakların sürgünlerinde, üvez ağacında yaşayan, küçük bedenli yaprakböceği. (Yaprakböceğigiller familyası.)

PHYTOECİA COERULESCENS a. Küçük bedenli tekeböceği. (Tekeböceğigiller familyası.)

PHYTOFLAGELLUM a. Klorofilli, kamçılı protist.

PHYTOLACCA a. Tropikal ya da yarı tropikal bölgelerde yetişen çokyıllık ot, ağaççık, bazen dik ya da tırmanıcı ağaç. (Yapraklar tam ve almaşıktır. Çiçekler yaprakların karşısında salkım halinde topludur; meyveler yuvarlak, etli, mor kırmızıdır. *Phytolacca dioica* hızlı gelişen, 8-10 m boyunda bir ağaçtır. Arjantin'de pampada yetişir ve ombu adıyla tanınır. *Amerika üzümü* diye de bilinir. Şekerciboyasıgiller familyasının örnek tipi.)

PHYTOLACCACEAE a. Bot. ŞEKERCİBOYASIGİLLER familyasının bilimsel adı.

PHYTOMETRA GAMMA a. Zool. PLUSİA GAMMA'nın eşanlamlısı.

PHYTOMONADİNA a. Suda serbest yaşayan, birhücreli ya da özel biçimlerde (örneğin *Pediastrum*'larda 16, 32, 64, ya da 128 hücre) bir araya gelmiş 2*n* hücreli *Protozoa* takımı ya da sınıfı. (Genellikle klorofilli ve kendibeslektir; bazen renksiz ve dışbeslek de olabilir. Çok çeşitli biçimlerde üreyebilir. Az çok kirli sularda yaşar)

PHYTOMYZA a. Ilıman bölgelerde yaşayan sinek cinsi. (Larvası çok çeşitli bitkilerin yapraklarında delikler açar. *Agromyzidae* familyası.)

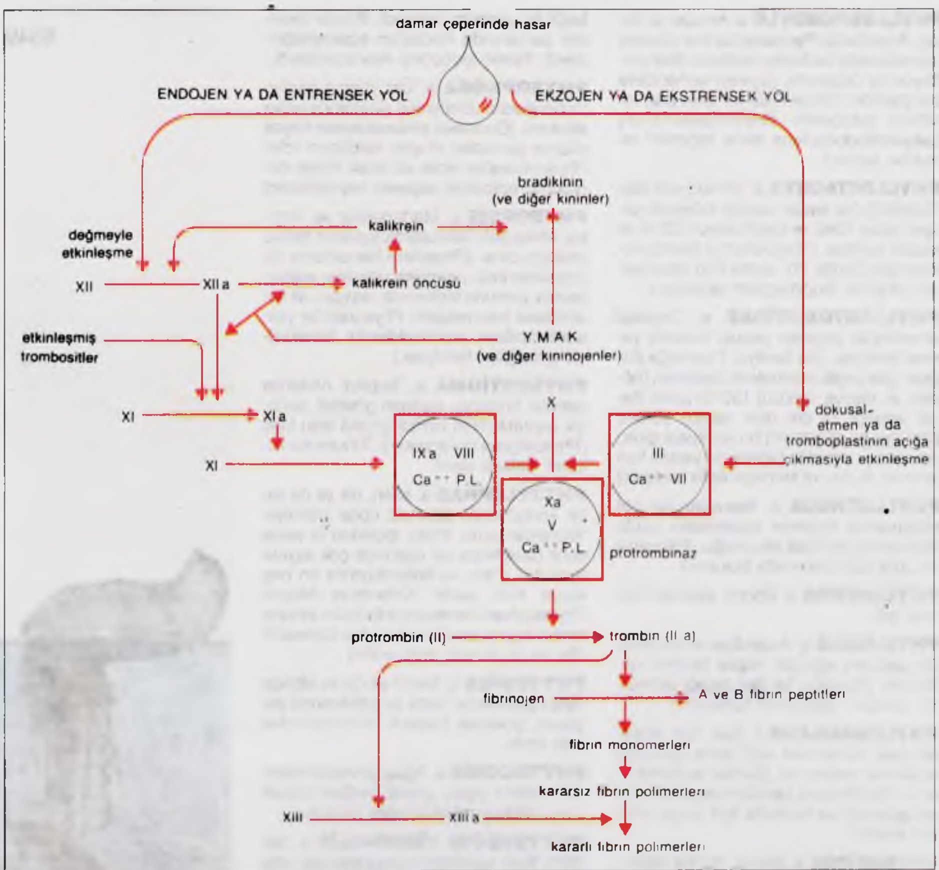
PHYTONOMA a. Çeşitli bodur bitkilerde, özellikle de baklagillerde çok yaygın, pullu bedenli hortumlukınkanatlı.

PHYTOPHAGA a. BİTKİCİLLER öbeğinin bilimsel adı.

PHYTOPHTHORA a. (yun. *phyton*, bitki, ve *phthorios*, tahrip etmeye özgü'den). Siphomycetes grubundan olan ve çok sayıda bitki asalağı türünü içeren mantar cinsi. (*Phytophthora infestans* patates mildiyusunun etkenidir; *Ph. omnivora* tohum-

Physalia

kanda pıhtılaşma
Pıhtılaşma etmenleri romen rakamlarıyla gösterilmiştir. Romen rakamından sonra gelen "a" harfi o pıhtılaşma etmeninin etkinleştiğini gösterir. Ca++ kalsiyumu; P. L. genellikle trombosit kökenli fosfolipit etmeni Y. M. A. K.'yi, yani yüksek molekül ağırlıklı kininojeni gösterir. Bradikininin öncüsü olan Y. M. A. K.'ye Fitzgerald, Williams, Flaujeac ya da Washington etmeni de denir. Y.M.A.K. etmen XI'i, etmen XI a'ya ve kalikrein öncüsünü kalikreine dönüştüren XII a'nın etkinliğine koenzim olarak katkıda bulunur. Kalikrein etkisiyle kininojenlerin kininlere dönüşmesi pıhtılaşma ile iltihap arasında bağlantı olduğunu gösterir. Etmen XI'in etmen XI a'ya dönüşümü kollajen ya da A. D. P. ile etkinleşmiş trombositlerin etkisiyle de gerçekleşebilir. Kalikrein öncüsüne Fletcher etmeni de denir.

larda erime, *Ph. cambivora* kestanede mürekkep hastalığı; *Ph. fragariae* çilekte "kırmızı leke" yapar; *Ph. palmivora* kakao meyvelerini tahrip eder; başka bir tür de turunçgillerde zamklaşmaya neden olur vb. *Peronosporales* takımı.)

PHYTOSAURİA a. PARASUCHIA'nın eşanlamlısı.

PIHTI a. (fars. *puhte*'den). Sıvı haldeki organik bir maddeden (kan ya da süt) elde edilen yarı katılaşmış madde kütlesi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Sütç. Sütün pıhtılaştırılması sonucunda elde edilen suda erimez kütle. || *Pıhtı yıkanması*, peynircilikte, pıhtıdaki laktoz miktarını düşürmek amacıyla peynir altı suyuna su katılması.
—ANSİKL. Hematol. Kan pıhtısı, suda eriyen fibrinojenin, yapısı içinde kan hücrelerini ve serumu hapseden ve suda erimeyen ağsı bir fibrin şebekesine dönüşmesi sonucu meydana gelir. Pıhtı tam olarak oluştuktan bir süre sonra büzüşür ve içindeki serumu dışarı atar (pıhtı büzüşmesi). Pıhtı, daha sonra fibrinolitik enzimlerin etkisiyle, kısa ya da uzun bir süre sonra sıvılaşır (pıhtı erimesi).

PIHTILANMA a. Pıhtılanmak eylemi.

PIHTILANMAK gçz. f. Pıhtılaşmak.

PIHTILAŞMA a. Kanın sıvı durumdan yarı katı duruma geçmesi (çözelti-yarı katı dönüşümü). [Bk. *ansikl.* böl. Fizyol.]
—Fizs. kim. Fiziksel (sıcaklık değişimi) ya da kimyasal işlemlerle (asitlik değişimi, tuz katılması vb.) hazırlanan bir kolloidin ya da bir polimer çözeltisinin iki ayrı faza ayrılması. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Fizyol. *Aşırı pıhtılaşma*, kanın pıhtılaşması sırasında trombin oluşum hızının anormal artışı. (Trombozları kolaylaştırdığı sanılmaktadır.)
—Hematol. *Pıhtılaşma etmeni I*, FİBRİNOJEN'in eşanlamlısı. || *Tüketim pıhtılaşma bozukluğu*, pıhtılaşma etmenlerinin anormal tüketimine bağlı olarak yaygın damar içi pıhtılaşması gibi uygunsuz biçimde doğan bir pıhtılaşma süreci sonucunda ortaya çıkan pıhtılaşma. (Biyolojik olarak, pıhtılaşma etmeninde, özellikle etmen V'te ve fibrinojende azalma, trombosit sayısında azalma ve fibrinojenin parçalanma ürünlerinin ortaya çıkması ile belirgindir.) [Eşanl. KOAGÜLOPATİ.]
—Sütç. Sütün mayalanması sonucunda kazein peltesinin oluşumu.
—ANSİKL. Fizs. kim. Pıhtılaşma terimi, çok eskiden beri bilinir ve çok çeşitli etkilerle ortaya çıkar. 1. pıhtılaşma, kolloidal asıltılarda bileşenlerin parçacıklarının birbirlerini çekerek temas etmeleri ve birbirleriyle tersinmez olarak kaynaşmaları sonunda görülür. Birbirini iten yüklü parçacıkların pıhtılaşması bunun çarpıcı bir örneğidir. Bir çözeltiye tuz katıldığında, elektrostatik itmeler azalır ve parçacıklar birbiriyle temas ederek yumaklaşır (→ YUMAKLAŞMA) ya da büyük bir olasılıkla pıhtılaşır; 2. biyolojik moleküllerin (proteinler gibi) çözeltilerinde, pıhtılaştırma etkeni, molekülleri tıkız durumdan daha gevşek bir duruma getirerek yapılarını değiştirir; yapısı bozulan bu moleküller, daha sonra kendi aralarında birleşerek çöker. Pıhtılaşma, genellikle kent sularının işlenmesinde uygulanan ilk aşamadır.
—Fizyol. *Kan pıhtılaşması*. Bu değişim, plazma fibrinojeninin, ince bir ağ halinde polimerleşerek kan hücreleri ile serumu hapseden, suda erimez fibrine dönüşmesinden ileri gelir. Fibrinojenin fibrine dönüşmesi, trombinin enzim etkinliğinin sonucudur; trombinin kendisi de ya kanın endotelyumsuz bir yüzeye değmesi (endojen ya da özsel [entrensek] etkinleşme yolu) ya da bazı doku ürünlerinin etkisiyle (ekzojen ya da dışsal [ekstrensek] etkinleşme yolu) başlayan birçok enzim tepkimelerinin sonucudur. Böylece ekzojen ya da endojen olsun bir dizi etkinleşmeden sonra etkinsiz protrombini etkin trombine dönüştüren protrombinaz oluşur. Pıhtılaşma mekanizmaları için gerekli çeşitli zincir parçalarına pıhtılaşma etmenleri denir. Bu etmenlerin her biri romen rakamıyla belirlenen bir sayıyla gösterilir: I, fibrinojen; II, protrombin; III, dokusal etmen; IV, kalsiyum; V, proakselerin; VI, adlandırılmamıştır; VII, prokonvertin; VIII, antihemofilik A etmeni; XI, plazma tromboplastin öncesi ya da PTA; XII, Hageman etmeni; XIII, fibrini sabitleştiren etmen.
—Patol. *Yaygın damar içi pıhtılaşma*, kanın damar içinde uygun olmayan bir biçimde pıhtılaşması. Bazı patolojik durumlarda dolaşımda trombinin ortaya çıkmasına bağlı olduğu sanılmaktadır. Mikroskobik pıhtıların oluşumu sonucu fibrinolitik sistem etkinleşir ve pıhtılaşma bozukluklarının eklenmesiyle ortaya çıkan ikincil fibrinoliz önemli kanamalara neden olabilir.

PIHTILAŞMAK gçz. f. Pıhtı durumuna geçmek, koyulaşmak; kesmik haline gelmek: *Kan pıhtılaştı, koyulaştı. Pıhtılaşmış süt.*

◆ **pıhtılaştırmak** ettirg. f. **1.** Koloidal bir çözeltiyi tersinmez biçimde iki faza ayırmak: *Peynir mayası sütü pıhtılaştırır.* **—2.** *Kanı, sütü pıhtılaştırmak*, pıhtı durumuna getirmek, koyulaştırmak, dondurmak.

PIHTILAŞTIRMA a. **1.** Pıhtı oluşturma. **—2.** *Tedavi amacıyla damar içi pıhtılaştırma*, ameliyat edilecek uru besleyen kan damarlarını tıkamak üzere atardamarların içine çok ince kateterler sokularak çok küçük bitkisel balmumu bilyalar şırınga etme tekniği. (Bu yöntemle "kurutulan" ur bir kanama tehlikesi olmadan ameliyat edilebilir.)
—Sütç. Peynircilikte sütü laktik asit ya da maya ile pıhtı haline getirme eylemi. (Pıhtı sonradan süzülür.) || *Pıhtılaştırma deneyi*, peynir yapılacak sütün niteliğini saptamak üzere yapılan deney. (Sütten alınan bir örnek, etüve konularak kendiliğinden pıhtılaşmaya bırakılır ve bunun için geçen zaman ölçülür, böylece elde edilen pıhtının özelliği hakkında bilgi edinilir.)

PIHTILAŞTIRMAK → PIHTILAŞMAK.

PIHTILI sıf. Pıhtısı olan.

PILI PIRTI a. **1.** Eski ve işe yaramaz eşya. **—2.** Hafifseme amacıyla eşya anlamında da kullanılır. **—3.** *Pılıyı pırtıyı toplamak*, bir yerden gitmek amacıyla eski püskü nesi varsa eşyaların tümünü birlikte toplamak: *O olaydan sonra pılıyı pırtıyı toplayıp buradan gitti.*

PILIR höyüğü, Sivas'ta, Hafik gölünün K.'inde höyük. 1945'te Kılıç Kökten tarafından saptandı ve araştırıldı. Höyükte, Klasik, İlk Tunç çağ ve Bakırtaş dönemlerinin altında, Yenitaş dönemi özellikleri gösteren çanak çömlekler, çakmaktaşından minik uçlar, obsidyenden aletler, değirmen taşları, idoller ele geçti.

PINAR a. **1.** Yerden kaynayarak çıkan su, kaynak. **—2.** Bu suyun çıktığı yer, kaynak; memba. **—3.** *Pınar başı*, su başı. **—4.** *Göz pınarı* →GÖZPINARI.
—Anat. *Etene kan pınarları*, etene içinde kanla dolu aralıklara verilen ad. || *Gözyaşı pınarı*, gözkapaklarının iç açıları hizasında meydana getirdikleri yarı elips biçimindeki aralık. || *Kan pınarları*, sertzar içindeki toplardamarlar boyunca görülen toplardamar boşlukları.
—Hidrol. *Kesintili pınar*, çoğu kez düzenli zaman aralıklarıyla, almaşık olarak akan ve kesilen kaynak. (Bu almaşıklık, sifonun taşmasından ve içindeki suyun azalmasından kaynaklanır.)

PINAR (Selahattin), türk besteci (İstanbul 1902 - *ay. y.* 1960). İtalyan ticaret mektebi'ndeki öğrenimini, müzik uğruna yarım bıraktı. On iki yaşında ut öğrenmeye başladı. Sonra tamburu yeğledi. Darülfeyz-i musiki'nin (bugünkü Üsküdar musiki cemiyeti) kurucuları arasındaydı. Hiçbirisinden düzenli ders almamakla birlikte, Bestenigâr Ziya Bey, Kaşıyarık Hüsamettin Bey, Kâzım Uz, Ali Rifat Çağatay gibi ünlülerden yararlandı. Genç yaşta, hanende, tamburi (gerçekte, yaşamı-

nın sonuna değin iyi bir tamburi olamamıştır) ve besteci olarak tanınmaya başladı. Ölümüne değin çeşitli gazinolarda çaldı ve söyledi. Döneminin en sevilen bestecilerindendir.

Repertuvardaki 86 yapıtının 4'ü saz eseri (2 peşrev, 2 sazsemaisi), geri kalanı şarkıdır. Ayrıca birçok film müziği de yazmıştır. Lirik ve içten anlatımlarıyla ayırt edilen şarkılarında son derece kişisel bir üslup vardır. XX. yy. bestecileri arasında, Selahattin Pınar ölçüsünde, özgün bir üslup geliştiren tek besteci Sadettin Kaynak'tır. Kendinden önce kullanılan motifleri ve melodileri yinelememek için özen göstermiş, bu yüzden, müzikal söylemi, yer yer akıcılığını yitirmiştir.

Üslubunu en iyi yansıtan şarkıları şunlardır: *Yalancıdır hep aynalar...; Aşkınla yanan gönlüme busenle şifa sun* (kürdilihicazkâr) -*Ümidini kirpiklerine bağladı gönlüm; Gecenin matemini aşkıma örtüp sarayım; Aşkınla sürünsem...; Sormadın halimi hiç...* (hüzzam) - *Anladım sevmeyeceksin beni...; Gönül yarasından acı duyanlar...; Bir bahar akşamı rastladım size* (hicaz) - *Kalbim yine üzgün...; Delisin, deli gönlüm...* (bayati) - *Dile düştüm...* (karcığar) - *Geçti ömrüm, yine ben o bin dert ileyim; Hâlâ yaşıyor kalbimin en gizli yerinde* (nihavent) - *Bakışı çağırır...* (muhayyerkürdi) - *Ben yürürüm yâne yâne* (neva) - *Söylemek istesem gönüldekini...; Aylar geçiyor...; Yalnız benim ol...* (rast) - *Gözyaşlarınız kalbime toplanmış emeldi* (evç) - *Söndü yâdımda...* (evcârâ) - *Hayâl deryâsına ben bazı bazı...* (hüseyni) - *Gönül derdi çekenleri...* (hicazkâr) - *Beni de alın koynunuza hatıralar* (hisarbuselik) - *Ayrılık yarı ölmekmiş* (nişabürek).

PINARBAŞI, İç Anadolu bölgesinde Kayseri iline bağlı ilçe; 47 882 nüf. (1990); 3 328 km²; merkez bucağı dışında 3 bucak 113 köy. Merkezi, Kayseri'nin yaklaşık 100 km D.'sunda *Pınarbaşı* (esk. *Aziziye*), 11 364 nüf. (1990). Hayvancılık. Tahıl, şekerpancarı üretimi. Kilim dokumacılığı.

PINARBAŞI, Batı Karadeniz bölümünde Kastamonu iline bağlı ilçe; 7 596 nüf. (1990); 25 köy. Merkezi, Kastamonu'nun 92 km K.-B.'sında *Pınarbaşı,* 1 555 nüf. (1990).

PINARBAŞI, Adıyaman'ın Çelikhan ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 511 nüf. (1990). Belediye.

PINARBAŞI, Marmara bölgesinin G.-B. kesiminde, Çanakkale'nin yaklaşık 40 km G.-D.'sunda köy; 557 nüf. (1990). Truva ovasının G. kenarını sınırlayan yamaçların eteğinde Eski Menderes çayı yakınındadır. Birçok karstik kaynak.

kesintili pınar

taşan sifon

kesilen sifon

PINARBAŞI, Malatya'nın G.-B.'sında bol sulu kaynak; Malatya bahçelerini sulayan Derme suyunu besler.

PINARBAŞI, rumca **Krini,** KKTC'de Girne ilçesine bağlı köy.

PINARBAŞI → ORTAKLAR.

Pınarbaşı hanı, Eğirdir-Denizli yolu üzerinde yer alan, Anadolu Selçukluları dönemine ait kervansaray; emir Mübarizettin Ertokuş tarafından yaptırılmıştır (1220). Avlulu hanlar planında olan yapı çok yıkık durumdadır.

PINARBAŞI höyüğü. Arkeol. Niğde'de, Bor ilçesinin 5 km K.-B.'sında Pınarbaşı mevkisinde höyük. İan Todd tarafından saptandı ve araştırıldı (1964-1966). 1982'de Uğur Silistreli yönetiminde gerçekleştirilen kazılarda İ.Ö. I. binyıl'a (Demir çağı) tarihlendirilen I. katmanın islam mezarlığıyla tahrip edildiği belirlendi. Bunun altındaki II. katmandaysa Yenitaş dönemine tarihlendirilen obsidyenden yapılmış kesici ve delici aletlerle silahlar, el yapımı çok çeşitli çanak çömlekler ele geçti. İnce, siyah hamurlu, iyi perdahlanmış bazı kapların üzerinde stilize insan yüzü ve boğa, geyik gibi hayvan kabartmaları işlenmiştir.

PINARGÖZÜ mağarası, Antalya'nın K.'inde, Beyşehir gölünün B.'sında yükselen Dedegöl dağlarının yamaçlarında İkinci Zaman kireçtaşları içinde açılmış mağara. Türkiye'nin en uzun (yaklaşık 6 km) mağaralarından biri olan Pınargözü mağarasından çıkan bir akarsu, Beyşehir gölüne dökülür. Dar ve içinde sifonlar yaparak akan yeraltı akarsuyu olması nedeniyle girilmesi zordur.

Pınargözü mağarası
Antalya

PINARHİSAR, Marmara bölgesinde Kırklareli iline bağlı ilçe; 24 763 nüf. (1990); 581 km²; 16 köy. Merkezi, Kırklareli'nin 29 km G.-D.'sunda Yıldız dağları'nın eteklerini izleyen tarihi yol üzerinde *Pınarhisar,* 11 236 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı, ayçiçeği üretimi. Hayvancılık. Çimento fabrikası.

PINARLAR, Denizli'nin Tavas ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 953 nüf. (1990). Belediye.

PINARLAR, Tunceli'nin Pertek ilçesine bağlı bucak; 5 744 nüf. (1990); 17 köy. Merkezi *Pınarlar,* 809 nüf. (1990).

PINARLI, rumca **Vitsada,** KKTC'de Gazi Mağusa ilçesine bağlı köy.

PING CIN ya da **PENG ZHEN,** çinli siyaset adamı (Şanşi eyaleti 1902). 1926'da Çin Komünist partisi'ne girdi, tutuklandı ve altı yıl hapis yattı. Halk kurtuluş ordusu'nun Pekin'e girişinden (31 ocak 1949) sonra Pekin KP komitesi sekreterliğine ve kentin belediye başkanlığına getirildi (1951-1966). 1945'te parti Merkez komite ve Siyasi büro üyesi oldu. Çin delegasyonu başkanı olarak Romanya Komünist partisi'nin Bükreş'teki kongresine (haziran 1960) katıldı ve Hruşçev'in Çin'e karşı yöneltti̇ği suçlamalara karşı çıktı. Eylül 1965'te, henüz düşünce ve sanat alanlarıyla sınırlanan Kültür devrimi'nin incelenmesiyle görevlendirildi, ancak savları kınandı; bunun üzerine Pekin parti komitesinden çıkarıldı ve bütün görevlerinden alındı (1966). Dörtlü Çete'nin uzaklaştırılmasından sonra, 1979'da saygınlığına yeniden kavuşarak Merkez komite ve Siyasi büro'daki eski görevlerini geri aldı. Haziran 1983'te Ulusal halk meclisi daimi komite başkanlığına getirildi. Kasım 1987'de Siyasi büro'daki görevine, nisan 1988'de de Ulusal halk meclisi daimi komitesi başkanlığına seçilemedi.

PING DIHUAİ ya da **PENG DEHUAİ,** çinli asker ve siyaset adamı (Şaoşan, Hunan, 1898 - öl. 1974). Çin Komünist partisi'ne girdi (1928), Kızıl ordu'nun başlıca yöneticilerinden biri durumuna geldi. Uzun Yürüyüş (1934-35), Çin-Japon savaşı (1937-1945) ve Kuzey-batı Çin'i ele geçirdiği üçüncü Çin İç savaşı (1946-1949) sırasında Cu Dı'nın yardımcısıydı. 1950'de Kore'deki çin birliklerini yönetti; savaşa son veren Panmuncon antlaşmalarını Çin adına imzaladı (temmuz 1953). Ulusal savunma bakanlığı ve hükümet Başkan yardımcılığına (1954), parti Siyasal büro üyeliğine getirildi (1955), aynı yıl mareşalliğe yükseltildi. Ağustos 1959'da, Ulusal savunma bakanlığını Lin Biao'ya bıraktı. Sovyet örneğine göre kurulan bir ordudan yana olduğu için, çin ordusunun Lin Biao tarafından savunulan aşırı siyasallaştırılmasına karşı çıktığı sanılır. Kültür devrimi sırasında, ocak 1966'da kızıl muhafızlar tarafından tutuklanınca intihar girişiminde bulundu. 1978'de saygınlığına yeniden kavuşturuldu.

PINGHU → PESCADORES adaları.

PIR a. (yansıma sözc.). **1.** Kuş kanatlarının çıkardığı sesi anlatmak için kullanılır (sondaki *r* sesi uzatılarak ya da sözcük yinelenerek kullanılır): *Kuş pır diye uçtu gitti.* **—2.** Bir yerden hemen uzaklaşma, kaçıp gitme düşüncesini anlatır: *Okulu bitirince, pır!* **—3.** *Pır pır etmek,* ışıktan söz ederken, yanar söner gibi olmak; kalbi heyecanla çarpmak.

PIRAÇİRE a. Denizc. **1.** Eskiden Ege denizi'nde kullanılan, iki direkli, yan yelkenli (sübye donanımlı), baş bodoslamaları dik talimarlı; kıçları kuruzlu, narin yapili tekne. (Ayrıca bu yelkenlinin uzun cıvadrasına iki flok çekilirdi.) **—2.** *Pıraçire yelkeni,* pıraçire tipi teknelerde kullanılan, aşırmasız sabit yan yelken. (Genellikle yamuk dikdörtgen biçimindedir.)

Selahattin Pınar

Pınarhisar'dan bir görünüm

PIRANGA → PRANGA.

PIRASA a. Yetiştirilerek sebze olarak tüketilen bitki. Yapraklarının dip tarafta silindir oluşturan kın biçimindeki beyaz ve gevrek kısmı makbuldür. (Bil. a. *Allium porrum;* zambakgiller familyası.)
—Mutf. *Pırasa paçası,* pırasanın haşlanmış beyaz kısımlarını doğrayıp üzerine beyaz sos, zeytinyağı ve tahin karışımı dökerek yapılan bir tür yemek.
—ANSİKL. Pırasa, gömlekli soğanı çok uzun olan ikiyıllık bir bitkidir. Doğrudan toprağa ekilebildiği gibi fideden de yetiştirilebilir. Yurdumuzda kışlık sebzeler arasında ön sıralarda yer alır. İklim koşullarına dayanıklılıkları, olgunlaşma süreleri ve ekim zamanları göz önüne alınarak sınıflandırılan birçok çeşidi vardır: erkenci İnegöl pırasası, daha çok Bursa ve İnegöl yörelerinde yetişir; soğuğa dayanmaz. Sonbaharda olgunlaşır olgunlaşmaz toplanması gerekir. İnce, uzun, beyaz ve lezzetlidir.
Kartal beyaz kamış pırasası, İstanbul, Bursa, Adana, Antalya yörelerinde yetiştirilir. İnegöl pırasasından daha dayanıklıdır. Beyaz bölümü 40-45 cm kadardır. Bunlardan başka yazlık ve kışlık bazı yerli ve yabancı çeşitler de vardır.
—Halk hek. Eskiden pırasa tohumlarından hazırlanan macunlar cinsel gücü artırmak için kullanılırdı. Bitkinin balgam söktürücü, idrar artırıcı, sindirime yardımcı etkileri vardır. Beyaz kısmı pişirilmeden yenildikçe etkilidir.
—Mutf. Pırasa, başlıca kış sebzelerindendir. Havuç ve pirinçle zeytinyağlısı; kuşbaşı et ya da kıymayla sıcak yemeği yapılır; bazı sebze çorbalarına katılır. Beyaz kısımlarını haşlayıp ayırdıktan sonra içine kıyma, soğan, baharat ve tuzlanan malzemeyi koyup sararak dolması; haşlanmış beyaz kısımlarını tiftikleyip topak yaptıktan sonra un ve yumurta karışımına bulayarak mücveri ve paçası yapılır. Bazı yörelerde börek içi olarak da kullanılır.
◆ sıf. *Pırasa bıyıklı,* uzun, gür ve sarı bıyıklı kimse için kullanılır. || *Pırasa saçlı,* saçları uzun ve düz olan.

pırasa

PIRASA adası, esk. **Prasonisi,** Ege denizi'nde küçük ada. Çandarlı körfezi girişinin orta kesiminde, Aliağa'nın 10 km K.-B.'sında Tavşan adası yakınında.

PIRASYA a. (ital. *braccio*'dan). Denizc. **1.** Yelkenli gemilerde, yelken serenlerinin cundalarına donatılan ve bunları rüzgâra göre ayarlamada kullanılan selviçe. **—2.** *Pırasya etmek,* rüzgârın yön değiştirmesi sırasında ya da tiramola ederken, yelken serenlerini pırasyalarla rüzgâra göre ayarlamak. || *Pırasya sapanı,* pırasya tornolarını takmak için, seren cundalarına kapela edilen radansalı sapan. || *Gabya pırasyası,* gabya yelkenini rüzgâr yönüne çevirmede kullanılan selviçe.

PIRAZVANA ya da **PARAZVANA** a. (fars. *bırazban*). Bıçak, kılıç gibi şeylerin kabzanın içinde kalan bölümü.
—Esk. denizc. Osmanlılar'da gemilerin sancak direklerine çekilen Kuran'ın içine konulduğu ceviz kabuğu biçimindeki gümüş kutunun kapağındaki gümüş çember.
—Güz. sant. Hattatlıkta kullanılan kalemtıraşlarda, bıçakla sapın birleştiği bölümdeki pirinç, altın ya da gümüşten yapılmış bağlama bileziği.

PIRDÖNDÜ a. *Yörs.* Hayvan yularında kullanılan demir halka.

PIRILDAK a. Ask. Kara kuvvetlerinde ve özellikle deniz kuvvetlerinde, kısa mesafeler arasında ışık yakıp söndürerek haberleşme yapılmasını sağlayan araç.
—Denizc. Gece ışıkla işaretleşmede kullanılan bir tür ışıldak.

PIRILDAKÇI a. Ask. Silahlı kuvvetlerde pırıldak denilen haberleşme araçlarını kullanan personel. (Pırıldakçılardan birisi manyeto kolunu çevirerek gerekli elektrik akımını oluştururken, öteki özel maniple-yi kullanarak iletilmesi istenen haberi işaret halinde karşıya ulaştırır.)

PIRILDAMA a. Pırıldamak eylemi.

PIRILDAMAK gçz. f. Yanıp sönen yansımaları olmak; ışıldamak.

PIRIL PIRIL be. Pırıldayarak: *Saçları güneşte pırıl pırıl parlıyor.*
◆ sıf. **1.** Çok pırıltılı: *Pırıl pırıl bir güneş.* **—2.** Çok temiz, cilalanmış vb. olması nedeniyle ışıldayan bir yer, bir eşya için kullanılır: *Pırıl pırıl tabaklar, kaşıklar. Yerler pırıl pırıldı.* **—3.** Yeni, yepyeni: *Pırıl pırıl araba.* **—4.** İyi bakılmış, düzenli, temiz bir yer için kullanılır: *Pırıl pırıl bir lokanta.* **—5.** Kusursuz, eksiksiz bir kimse, bir şey için kullanılır: *Pırıl pırıl bir öğrenci. Pırıl pırıl bir zekâ.*

PIRILTI a. Pırıldayan bir şeyden yansıyan ışıltı.
—Miner. Renkleriyle ayırt edilen mineral maddelerin özelliği. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Müc. Bir elmasta, tabladan içeri giren bir ışığın külahın façetalarından yansıma özelliği.
—ANSİKL. Miner. Pırıltı, cismin yansıttığı ışığın yeğinliğine ve cismin yüzeyinde oluşan çeşitli yapı değişimlerine bağlıdır. Başlıca şu pırıltı türleri ayırt edilir: *metal pırıltısı,* metallere özgü bir pırıltıdır ve çoğu zaman metaller ile metalsileri ayırt etmeye yarar; *cam pırıltısı; adamantin pırıltısı,* metal pırıltısı ile cam pırıltısı arasında bir geçiştir (mineralojide ışık kırma gücü çok yüksek olan minerallerin çoğunda, örneğin, elmas, zirkon, kurşun karbonat vb.'de bu pırıltı görülür); *sedef pırıltısı* (İzlanda spatı, mika, yaprak halinde alçıtaşı); *ipek pırıltısı,* çok sıkışık mineral liflerinin topaklaşmasından ileri gelir; *yağ pırıltısı,* kırık yüzeyleri yağla ovulmuş gibi parlayan kimi minerallerde (yağlı kuvars) görülür; *reçine pırıltısı,* kimi asfalt türlerinde ve opallerde gözlemlenir.

PIRILTILI sıf. **1.** Pırıltısı olan, parlak, ışıltılı. **—2.** Süslü, özenli.

PIRLAK a. Avc. Yırtıcı kuşları av sahasına çekmek için kullanılan çığırtkan kuş. (Avcılar, bu kuşu bir kafes içinde av yerine bırakarak avlarını beklerler.)

PIRLAMAK gçz. f. **1.** Kuşlardan söz ederken, herhangi bir şeyden ürküp kaçmak, hızla uçmak. **—2.** Bir kimse sözkonusuysa, bulunduğu yerden hemen hızla uzaklaşmak, kaçmak.
◆ **pırlanmak** gçz. f. Sözkonusu kuş yavrusuysa, uçmaya çabalamak.

PIRLANGIÇ a. Ses çıkararak dönen topaç.

PIRLANMAK → PIRLAMAK.

PIRLANTA a. (ital. *brillante*'den). **1.** Müc. Bir mücevher olarak monte edilmek üzere 57 ya da 58 façetalı yontulmuş, yuvarlaklaştırılmış elmas. (Bu tür yontma, XVI. yy.'ın sonlarında, venedikli Vincenzo Peruzzi tarafından bulundu.) **—2.** Çok değerli kimse: *Annesine söz yok, bir pırlantadır o.* **—3.** *Pırlanta gibi,* her yönden çok iyi, üstün nitelikleri bulunan kimseleri nitelendirmek için kullanılır: *Pırlanta gibi bir çocuk.*
◆ sıf. Üzerinde pırlanta olan: *Pırlanta yüzük.*

PIRNAL ya da **PIRNAR** a. (yun. *prinos* ya da *pireni*'den). **1.** Odunu sağlam ve dayanıklı bir tür yeşil meşe. **—2.** *Pırnal kömürü,* pırnal çalısından yapılan, beğenilen bir kömür türü.

PIRNALLIK a. Akdeniz havzasında kireçli arazide çalılarla ve otsu bitkilerle karışık pırnallarla kaplı yer.
—ANSİKL. Pırnallık, kireçli topraklarda yetişen hepyeşil pırnal ormanlarının yozlaşmasıyla oluşur. Yazın çok sıcak bir iklimde, yangın ve aşırı otlatma, ormanın tahribine neden olur ve pırnallıkla sonuçlanan gerileme evresi nadir olarak duraklar. Pırnallığın flora açısından karakteristik öğelerinin başında 2 m boyunda küçük bir ağaç olan kermes meşesi *(Quercus coccifera)* gelir. Bundan başka yaprakları hepyeşil, sert ve güneşsever birçok ağaççık ve çalı (laden, çitçalısı, sakızağacı, lavanta, mersin, akçameşe, biberiye, vb.) bu bitki örtüsünü oluşturur. Pırnallık kuru sert topraklarda daha sık ve dikenlidir. Biraz gevşek ya da marnlı topraklarda ise daha seyrektir; pırnallık da gittikçe yozlaşarak sonunda kurakçıl buğdaygillerden oluşan otlaklara dönüşebilir.

PIRNAR → PIRNAL.

PIRPI a. Yılan sokmasına karşı iyi geldiğine inanılan bir tür taş; yılantaşı.

PIRPIRI a. (yun. *porphyris,* hilat'tan).
—Esk. giy. Yeniçeri salma erlerinin giydiği, kırmızı çuhadan yapılmış bir tür cüppe.
◆ sıf. *Arg.* Hovarda, çapkın, uçarı.
—Esk. giy. *Pırpırı kıyafet,* yeniçeriliğin son dönemlerinde yeniçeri esnafı arasında moda olmuş giyim biçimi. (Uçarılığı, bıçkınlığı simgeleyen bu giyinme biçiminin en abartılı örneği, *Cezayir* kesimi*'ydi. Çıplak tene giyilen cepken, sıne perçemi, dövmeli kol ve bacaklar, topukları açıkta bırakan ayakkabı ya da yalın ayak gezme vb. bu giyinme biçiminin öğelerindendi.)

PIRPIT sıf. Eski püskü, işe yaramayan şey için kullanılır.
—Dokmc. El tezgâhlarında dokunmuş bir tür kaba yünlü, şayak.
—Esk. giy. Yağlı güreş yapanların giydiği, koyun derisinden yapılmış bir tür kispet. (Daha çok acemiler giyerdi.) —Bazı pehlivanların güreşirken giydikleri kalın bez ya da keçi kılından yapılmış, bazı yerlerine meşin geçirilmiş dizlik.
—Spor. Aba güreşinde pehlivanların giydiği kalın bezden ya da keçi kılından dokunmuş, diz bölgesi meşinden yapılan pantolon.

PIRTI a. **1.** Eski püskü ya da değersiz eşya; pılı pırtı. **—2.** *Yörs.* Basmadan, ketenden yatak, yorgan yüzü, giysilik kumaş. **—3.** *Yörs.* Ufak tefek ev eşyası.

PIRTIK → YIRTIK* PIRTIK.

PIRTLAK sıf. **1.** Bulunduğu yerden dışarıya fırlamış; patlak, pörtlek: *Pırtlak gözlü.* **—2.** Kabuğundan kolayca dışarı çıkabilen meyve için kullanılır; pörtlek: *Pırtlak erik, üzüm.*

PIRTLAMA a. Zool. Oyuk bir organ için kullanıldığında, eldiven gibi ters dönerek çıkıntı oluşturma.

PIRTLAMAK gçz. f. (yansıma sözc.). Yumuşak bir şeyden söz ederken, bulunduğu yerden dışarı çıkmak, fırlamak, sarkmak.
—Zool. Bir pırtlama yapmak.

PISAK (Mustafa Nevzat), türk eczacı ve kimyacı (Dera, Gönen, Balıkesir, 1879 -İstanbul 1968). Tıbbiyei askeriye idadisi'nden sonra girdiği Mektebi tıbbiyei şahane'yi eczacı-kimyager olarak bitirdi (1903). Tıbbiye'ye bağlı Eczacılık okulu'nda biyokimya, toksikoloji ve eczacılık bilgisi derslerini üstlendi (1911); profesörlüğe yükseltildi (1919). Üniversite reformu sırasında (1933) emekliye ayrıldı.
Tıp fakültesi'nin ilk farmakoloji hocalarından olan Pısak, Türkiye'de eczacılık eğitiminin yerleşmesi için çaba harcadı. 1919'da kurduğu özel laboratuvar, ilaç sanayisinin doğuşuna öncülük etti. Bu laboratuvar daha sonra gelişerek Mustafa Nevzat Pısak ilaç sanayii aş'ye dönüştü.

PISIRIK sıf. ve a. Kendine güveni olmayan, yüreksiz, çekingen, beceriksiz kimse için kullanılır: *O pısırık adam böyle bir şey yapamaz.*

PISIRIKLAŞMAK gçz. f. Giderek pısırık olmak.

PISIRIKLIK a. **1.** Pısırık bir kimsenin niteliği. **—2.** Pısırık bir kimseye yakışır davranış.

PISMAK → PUSMAK.

PIŞPIŞLAMAK g. f. *Bebeği pışpışlamak*, kucakta yavaş yavaş sallayarak uyutmaya çalışmak.

PIT, -tı (yansıma sözc.). **1.** Küçük bir şeyin yere ya da bir şeyin üzerine düşmesiyle çıkan çok hafif, belli belirsiz ses. **—2.** *Pıt pıt*, sürekli biçimde pıt sesi çıkararak. || *Yüreği pıt pıt atmak*, sözkonusu bir canlıysa, korku ve heyecan yüzünden yüreği sürekli olarak çabuk çabuk çarpmak: *Bir uluma sesi duydu, yüreği pıt pıt atmaya başladı.*

PITIRDAMAK gçz. f. Pıtırtı çıkarmak, pıtırtı etmek.

◆ **pıtırdatmak** ettirg. f. Bir şeyin pıtırdamasına yol açmak.

PITIRDATMAK → PITIRDAMAK.

PITIR PITIR be. (yansıma sözc.). Düzenli biçimde pıtırtı çıkararak: *Yukarıdan pıtır pıtır kum dökülüyor. Pıtır pıtır yürümek.*

PITIRTI a. (yansıma sözc.). **1.** Birbirini izleyen çok hafif, belli belirsiz ses dizisi: *Ayak pıtırtısı. Aşağıdan bir pıtırtı geliyor, inip bakar mısın?* **—2.** *Pıtırtı etmek*, hafifçe bir gürültü olmasına yol açmak.

PITRAK a. **1.** Anadolu'da yaygın olarak yetişen, 15 ile 100 cm boyunda, çok dallı, üzeri dikenli ya da dikensiz biryıllık otsu bitki. (Bil. a. *Xanthium;* bileşikgiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Bu bitkinin dikenli meyvesi. **—3.** *Pıtrak gibi*, dallar üzerinde meyvelerin aşırı ölçüde çok ve sık olarak bulunduğunu belirtmek için kullanılır: *Dallarda bademler pıtrak gibiydi.*
—Pedol. Zaman zaman toprak parçacıklarından oluşan bir yığışımı tanımlayan, ama nicel olarak belirlenmemiş terim.
—Tekst. *Pıtrak bıçağı*, pamuk iplikçiliğinde, elyaf üzerindeki yabancı maddeleri temizlemek için batör üzerine takılan, iki ya da üç metal bıçak taşıyan ve çok hızlı dönen metal mil. || *Pıtrak silindiri*, uzun, bükülgen iğnelerle donatılmış döner bir silindirden meydana gelen ve elyafın tarak iğneleri tarafından tutulmasını kolaylaştıran organ. || *Pıtrak temizleme*, yün elyafına yapışmış yabancı maddeleri temizlemek işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.) — Dokunmuş ya da yapağı halindeki yünü bitkisel maddelerden temizlemek eylemi. || *Pıtrak temizleme işçisi*, eskiden, elle pıtrak temizleyen kimse. || *Pıtrak temizleyici*, yünü, mekanik olarak pıtraklardan temizlemede kullanılan makine.
—ANSİKL. Bot. Adi pıtrağın *(Xanthium spinosum)* yaprakları parçalı ve sapsızdır; meyvesi 10-15 mm uzunluğunda, oval biçimde ve serttir; meyvenin üzeri çengelli, sarı renkli sık dikenlerle kaplıdır. Pıtrak otlaklarda, ekin tarlalalarında yetişen zararlı otlardandır. Dikenli meyvelerini yapıştığı yerden, özellikle koyunların yününden ayırmak zordur. Büyük pıtrağın *(X. strumarium)* gövdesi dikensizdir, meyvesi daha iri ve dikenlidir.
Her iki pıtrağın da yaprakları halk hekimliğinde idrar artırıcı, terletici ve yatıştırıcı olarak kullanılır.
—Tekst. Koyunların otladığı kimi bölgeler (özellikle Güney Amerika), yaprakları ve meyveleri dikenli çeşitli bitkilerle kaplıdır; "pıtrak" denilen bu bitkiler, koyunların sırtındaki yağlı posta takılır. Yün, iplik ya da dokuma haline getirilirken, bu parçacıklar iyice ayıklanıp temizlenmezse, boyama işlemi sırasında önemli hatalar meydana gelir. Eskiden pıtrak temizleme elle yapılırdı. Günümüzde ise pıtrak temizleme genellikle, *pıtrak temizleyici* aygıtlar taşıyan taraklarla, tarama sırasında gerçekleştirilir. Bu aygıtlardan kimileri, çok hızlı dönen ve üzerinde kıvrık ince uçlar bulunan silindirler yardımıyla büyük pıtrakları tutar; bu uçlara çarpan pıtraklar, takılır ve aygıtın altındaki sac hunide toplanır. Yüne daha çok yapışan, yassı pıtrakları temizlemede başka tip aygıtlar kullanılır: yün tülbenti, birbiri üzerine bastıran oluklu silindirler arasından geçirilir ve içinde yassı pıtraklar ezilerek tarama sırasında daha kolay temizlenmesi sağlanır.

PITRAKLI sıf. Pedol. Bir toprağın, 5 ile 10 mm çapında yuvarlak, düzgün olmayan ve çok gözenekli topaklar halindeki yapısı için kullanılır; bu yapı, çok verimli orman topraklarının ayırtedici özelliğidir.

PIYRIM PIYRIM sıf. İyice eskimiş, yıpranmış şey için kullanılır: *Giysileri pıyrım pıyrımdı.*

Pİ a. **1.** Yunan abecesinin on altıncı harfi (Π, π); dudaksıl, titreşimsiz bir kapantılıyı gösteren fenike dilindeki *pe*'den türemiştir. **—2.** Yunanlar'ın on altıncı sırayı gösteren sayı işaretidir, sağ üste konmuş vurguyla (π') değeri 80 ve sol alta konmuş vurguyla ($,\pi$) değeri 80 000 olur.
—Arit. Bir daire çemberinin çap uzunluğuna oranı olan, π ile gösterilen üstün gerçek sayı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Fiz. Mezonların en hafifi ve kuvvetli etkileşimlerin ana vektörü olan temel parçacık. (Eşanl. PİON.)
—Kim. *π bağı*, molekülsel π yörünge kuşağından kaynaklanan kimyasal bağ. || *π kompleksi*, bir molekülün dolu bir molekülsel π yörünge kuşağıyla, diğer molekülün boş bir molekülsel yörünge kuşağının etkileşimi sonucu iki molekül arasında oluşan bileşme. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Molekülsel π yörünge kuşağı*, bir bakışım düzlemi olan molekülsel yörünge kuşağı.
—Mat. $\prod_i$ terimleri i ile indislenmiş, sonlu ya da sonsuz bir çarpımı gösterir.
—ANSİKL. Arit. π nin dönemli olmayan ondalık açılımı (3, 141 59 ...), 2^{23} (8 388 608) ondalık duyarlıkla bilinmektedir (Tamura Yoşiaki ve Kanada Yasumara, 1983), bu değer E. Salamin tarafından geliştirilmiş bir algoritmayla bilgisayarda hesaplanmıştır. Fizikteki ölçülerin duyarlığı 10^{-12} yi geçmediğine göre, böyle bir duyarlık gerekli değildir; günlük yaşamda genellikle, π nin 3,14 e eşit eksik yaklaşık değeri, ya da $\frac{22}{7}$ oransal ya da π^2 nin 10 a eşit yaklaşık değerleri kullanılmaktadır.
π sayısı, aynı biçimde bu sayının ondalık değerlerinin araştırılması, matematikçilerde bütün tarih boyunca ilgi uyandırmıştır; önce geometride yararlı oluşundan, daha sonra çözümlemede seriler ve sürekli kesirler dolayısıyla, en son da üstün sayı oluşunun incelenmesi bakımından (1882 de Lindemann tarafından tanıtlanmıştır) ona karşı bu ilgi duyulmuştur.
Henüz çözülmemiş sorulardan biri, π nin ondalık rakamlarının rastlantısal olup olmayışıdır. π sayısı devamlı biçimde matematikte (daire çemberi, dairenin alanı, açıların radyan türünden ölçüsü, mod $2k\pi$ uygunluğu, integraller, seriler, olasılıklar, vb.) ve fizikte geçmektedir.
π nin ondalık rakamlar dizisi, bilgisayarların iyi işlemesini "denetlemek"te kullanılır.

• *π yi ilgilendiren birkaç formül.*

$$\frac{\pi}{64} = \frac{3}{4}\,\mathrm{Arc\,tg}\,\frac{1}{18} + \frac{1}{2}\,\mathrm{Arc\,tg}\,\frac{1}{57} - \frac{5}{16}\,\mathrm{Arc\,tg}\,\frac{1}{239}$$

$$\left.\begin{aligned} \frac{\pi}{4} &= 4\,\mathrm{Arc\,tg}\,\frac{1}{5} - \mathrm{Arc\,tg}\,\frac{1}{70} + \mathrm{Arc\,tg}\,\frac{1}{99} \\ \frac{\pi}{4} &= 2\,\mathrm{Arc\,tg}\,\frac{1}{3} + \mathrm{Arc\,tg}\,\frac{1}{7} \\ \frac{\pi}{4} &= 5\,\mathrm{Arc\,tg}\,\frac{1}{7} + 2\,\mathrm{Arc\,tg}\,\frac{3}{79} \end{aligned}\right\}\text{(Euler)}$$

$$\frac{\pi}{4} = 1 - \frac{1}{3} + \frac{1}{5} - \frac{1}{7} + \dots \quad \text{(Leibniz)}$$

$$\frac{\pi}{4} = \frac{2\times4\times4\times6\times6\times8\dots}{3\times3\times5\times5\times7\times7\dots} \quad \text{(Wallis)}$$

$$\left.\begin{aligned} \pi &= 16\,\mathrm{Arc\,tg}\,\frac{1}{5} - 4\,\mathrm{Arc\,tg}\,\frac{1}{239} \;\text{(Machin)} \\ \pi &= 24\,\mathrm{Arc\,tg}\,\frac{1}{8} + 8\,\mathrm{Arc\,tg}\,\frac{1}{57} + 4\,\mathrm{Arc\,tg}\,\frac{1}{239} \;\text{(Störmer)} \end{aligned}\right\}\text{bilgisayarla hesaplamak için ayrıcalıklı formüller}$$

$$n! \sim \left(\frac{n}{e}\right)^n \sqrt{2\pi n} \quad \text{(Stirling)}$$

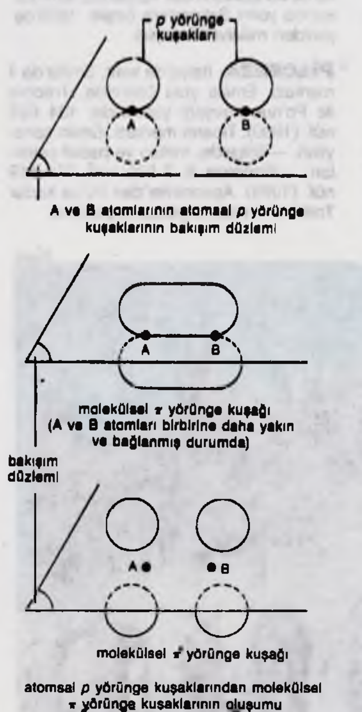
π bir Liouville sayısı değildir ve

$$q = 2 \text{ için } \left|\pi - \frac{p}{q}\right| \geqslant q^{-21}$$

dir. π nin sürekli kesirler halinde açılımı:

$$\pi = 3 + \cfrac{1}{7 + \cfrac{1}{15 + \cfrac{1}{1 + \dots}}} = [3, 7, 15, 1, 292, 1, 1, 1, 2, \dots].$$

dir. Bunlar: $3, \frac{22}{7}, \frac{333}{106}, \frac{355}{113}, \dots$ lere indirgenir.
—Kim. Molekülsel bir π yörünge kuşağının en basit örneği, biri A, diğeri B atomu üzerinde merkezileşmiş atomsal iki p yörünge kuşağının yanal teması sonunda oluşan bir yörünge kuşağıdır. Bu bakışım düzlemleri çakışıyorsa, atomsal yörünge kuşaklarının kaynaşması en iyi koşullarda gerçekleşir ve bundan türeyen molekülsel yörünge kuşakları, bakışım düzlemlerini korur. Atomsal iki yörünge kuşağından molekülsel iki yörünge kuşağı elde edilir: en düşük enerjili yörünge kuşağı olan π yörünge kuşağı, A ve B'den elektron alan yörünge kuşağıdır; π bağının oluşumuyla birlikte bir enerji açığa çıkar ve bu yörünge kuşağına *bağlayıcı* yörünge denir. π yörünge kuşağı, başlangıçtaki atomsal yörünge kuşaklarından daha yüksek enerjilidir ve normal olarak boş kalır. Yörünge kuşağı, elektronlar tarafından doldurulduğunda enerji soğurulması ve molekülün kararsızlaşması sözkonusudur. π

A ve B atomlarının atomsal p yörünge kuşaklarının bakışım düzlemi

molekülsel π yörünge kuşağı (A ve B atomları birbirine daha yakın ve bağlanmış durumda)

molekülsel π^* yörünge kuşağı

atomsal p yörünge kuşaklarından molekülsel π yörünge kuşaklarının oluşumu

Algar

Francisco Pi y Margall

J.-P. Leloir

Édith Piaf (aralık 1962'de)

Piacenza mermer ve tuğladan yapılmış Belediye sarayı (XIII. yy. sonu)

Scala

yörünge kuşağına *bağlanmazlık* yörüngesi denir.

Yalnız bir π bağından kaynaklanan iki atom arasındaki bağ modeline rastlanmaz. Bir π bağıyla bir σ bağı her zaman üst üste çakışabilir; örneğin etilendeki ($H_2C{=}CH_2$) çifte karbon-karbon bağının bir σ bağı ile bir π bağının çakışması olduğu kabul edilir.

Bir π elektron çifti, yani molekülsel bir π yörünge kuşağını dolduran elektron çifti, genellikle koyalca kutuplanır. Bu nedenle dış kökenli bir parçacık karşısında, amonyaktaki (NH_3) azot atomunun kullanılmayan elektron çiftiyle aynı rolü oynayabilir; aynı durum, fosfindeki (PH_3) fosfor atomunun elektron çifti için de geçerlidir. Bununla birlikte bir π elektron çifti içeren bir M molekülü ile boş bir yörünge kuşağı içeren bir P parçacığının birleşmesi sonunda oluşan π komplekslerinin varlığını kanıtlamak oldukça zordur; yalnız tek bir örnekte P parçacığının atomsal ya da molekülsel yörünge kuşağında yer alan elektronları, M'nin doldurulmamış π yörünge kuşağıyla etkileşime girebilecek nitelikte bir bakışıma sahipse, yani P, bir geçiş metali atomu içeriyorsa, bu kuraldışı durum görülebilir. Bu tür durumlarda ancak π kompleksleri gözlenebilir. Bunun tarihsel olarak bilinen ilk örneği, 1828'de Zeise tarafından tanımlanan, ama yapısı ancak 1949'da anlaşılabilen $(H_2C{-}CH_2)\overset{\ominus}{P}t\,Cl_3\overset{\oplus}{K}$ kompleksinin durumudur. Bu tür π kompleksleri kimyasal tepkimeleri geçiş metalleriyle katalizlemede önemli bir rol oynar.

Pİ Y MARGALL (Francisco), ispanyol devlet adamı ve yazar (Barcelona 1824 - Madrid 1901). Sanat tarihçisiydi, anlayışı nedeniyle Kilise kitaplarını mahkûm edince, siyasete ve gazeteciliğe geçti (1854). *La Reacción y la Revolución*'da (Gericilik ve devrim) proudhoncu görüşleri savundu, avukat oldu (1859). Haziran 1866 ayaklanmasından sonra Fransa'ya gitti, 1868 devrimi'nden sonra geri döndü. Barcelona'dan milletvekili seçildi (1869), federalist cumhuriyetçi olarak ortaya çıktı, Amedeo'nun tahttan çekilmesinden (şubat 1873) sonra geçici hükümette İçişleri bakanı, ardından Cumhurbaşkanı oldu (haziran). Carlista ve kantoncu ayaklanmalar karşısında, temmuz ayında yerini Salmerón'a bıraktı. 1886'da yeniden milletvekili seçildi.

PİACENZA, İtalya'da kent, Emilia'da il merkezi, Emilia yolu üzerinde, Trebbia ile Po'nun kavşağı yakınında; 104 023 nüf. (1990). Ticaret merkezi. Besin sanayileri. —Bölgede, metan ve petrol yatakları. —*Piacenza ili*, 2 590 km²; 271 119 nüf. (1989). Apenninler'den Po'ya kadar Trebbia'nın her iki yakasında uzanır.

—Tar. Romalılar'ın Gallia Cisalpina'da kurdukları (İ.Ö. 218) koloni. Önce Annibal'e (İ.Ö. 218) sonra Hasdrubal'e (207) karşı direndi, ama Keltler ve Ligürler tarafından tahrip ve yağma edildi (200). Roma municipium'u olan (İ.Ö. 90) Piacenza, imparatorluk döneminde tahkim edildi ve güzelleştirildi. Komün oldu (XII. yy.). Friedrich Barbarossa'ya boyun eğdi (1161), Lombardia birliği'ne katıldı. Konstanz barışı'nın önkoşulları burada imzalandı (30 nisan 1183). İkinci Lombardia birliği'ne katılan (1226) Piacenza'da Innocentius IV bir üniversite kurdu (1248). Halk kuvvetleri komutanı Oberto Pallavicino kenti fethetti (1254), daha sonra Anjoulu Carlo'ya bıraktı (1270). Alberto Scotti'nin yönetimine giren (1290) Piacenza, 1332'den sonra birçok kez el değiştirdi ve kısa bir Cumhuriyet döneminden (1447-48) sonra Milano'nun mülkü oldu (1448-1511). Önce Louis XII (1499), sonra Leo X (1512) tarafından ele geçirilen Piacenza'yı papa Paulus III, "Parma ve Piacenza düklüğü" yaparak oğlu Pier Luigi Farnese'ye verdi (1545). Antonio Farnese'nin ölümünden sonra düklük, İspanya kralı Felipe V ile İsabel Farnesio'nun oğlu Carlos III'e geçti (Viyana antlaşması 1731). Ama Carlos III, İki Sicilya kralı (Carlo I) olunca 1738 antlaşması uyarınca, Piacenza Avusturya'ya verildi. Aachen barışı'yla Carlos III'ün kardeşi Filippo'ya verildi (1748). Ferdinando I, Bonaparte ile anlaşınca, kent Suvorov tarafından işgal edildi (mayıs 1799), sonra Murat tarafından geri alındı (mayıs 1800). Madrid antlaşması'yla (1801) Fransa'ya katıldı ve Napoléon, Maliye nazırı Lebrun'e Piacenza dükü unvanını verdi (nisan 1808). İmparatoriçe Marie-Louise, Parma ve Piacenza düşesi oldu (1816 -1847). Bourbonlar'a verilen düklük 1848 karışıklıklarından sonra yeniden kurulduysa da haziran 1859 ulusal ayaklanması son dük Roberto'yu unvanından vazgeçmek zorunda bıraktı ve Piacenza mart 1860 plebisitiyle Piemonte'ye verildi. Bundan sonra Piacenza Parma'nın yazgısını paylaştı.

—Güz. sant. Eski Sant' Antonio kilisesi, XI. ve XII. yy.'da onarıldı ve genişletildi; 1107'de kutsanan San Savino'nun kriptası gözalıcı bir mozaik döşemeyle süslüdür. Roman üslubundaki katedralin yapımına 1117'de başlandı. XIII. yy.'ın sonunda, italyan gotik üslubunun en güzel sivil yapılarından biri olan komün sarayı yapıldı. Rönesans döneminde Alessio Tramello, Avusturyalı Margherita'nın anıtmezarının (1596) bulunduğu S. Sisto kilisesi'ni (1499'dan başlayarak) ve yunan haçı planlı Madonna di Campagna kilisesi'ni (1522'de başlandı; il Pordenone'nin freskleri) yaptı. Farnese ailesi, 1558'den sonra Francesco Paciotto'ya, sonra Vignola'ya bir saray yaptırttı; ancak bu saray tamamlanamadı. Piazza dei Cavalli'de barok heykel sanatının iki başyapıtı yükselir: Alessandro Farnese (1625) ve oğlu Ranuccio'nun (1620) F. Mochi tarafından yapılan at üstündeki heykelleri. Farnese sarayı'nda komün müzesi (arkeoloji, resim, heykel); modern sanat galerisi; Collegio Alberoni'deki tablolar ve duvar halıları.

Piacenza karaciğeri, 1877'de Piacenza yakınında bulunan, büyük bir olasılıkla İ.Ö. II. yy.'dan kalma bir koyun karaciğeri biçiminde etrüsk bronzu. Kurbanların içorganlarına bakarak kehanette bulunanlara *(haruspex)* yardımcı olmak amacıyla, tanrı adları kısaltılmış olarak heykelin üzerine yazılmıştır. Adlar, Etrüskler'in başlıca on altı yönüne göre konumlandırılmış ve tanrıların gökyüzünde kaldıkları yerleri belirten haneler içine konmuştur.

PİACENZA KATI a. Yerbil. ASTİ* KATI'nın eşanlamlısı.

Piacere dell'onestà *(Il)*, Pirandello'nun üç perdelik komedisi (1917). Ahlaksız gibi görünen bir adamın, bir ailenin namusunu ne pahasına olursa olsun koruyacağı tutar, sonunda kendi oyununa kendi kapılır.

Piacevoli Notti *(Le)*, Murano adasında, 13 karnaval gecesinde soylu hanım ve beylerden oluşmuş bir toplulukta, Straparola tarafından anlatıldığı varsayılan biri 25 (1. kitap, 1550), öteki 48 (2. kitap, 1553) öykü ve hikâyeden meydana gelen yapıt. Çeşitli uzunluklarda, değişik nitelikte öğelerden oluşan kitap, canlılığını halk masalları geleneğinden alır.

PİAF (Édith Giovanna GASSION, **Édith** —denir), fransız kadın şarkıcı (Paris 1915 -ay. y. 1963). Bir sokak şarkıcısıyken, Gerny's adlı kabarenin müdürü Louis Leplée tarafından yeteneği fark edildiğinde yirmi iki yaşındaydı. "Môme Piaf" ("Minik Serçe") adıyla lanse edilen ve 1937'de ABC'de şarkı söylemeye başlayan Édith Piaf, kısa sürede halkın sevgisini kazandı. Sağlığı bozulmakla birlikte, etkileyici sesiyle, son günlerine kadar aşkın yüceliğini ve yalanlığını, alınyazısını, mutsuzluğu ve umudu dile getirdi. Şarkılarından birkaçının sözlerini kendisi yazdı *(la Vie en rose, l'Hymne à l'amour)*. Ama daha çok Raymond Asso *(Mon légionnaire)*, Michel Emer *(l'Accordéoniste)*, Henri Contet *(Padam-padam)*, Georges Moustaki *(Milord)*, Charles Dumont *(Non, je ne regrette rien)* ve Marguerite Monnot'nun şiirlerini seslendirdi. *Au bal de la chance* (Talih balosunda) ve *Ma vie* (Yaşamım) adlı kitaplarında yaşamını anlattı. Kız kardeşi olduğunu ileri süren Simone Berteaut'nun yazdığı *Piaf* adlı roman, *Kaldırım serçesi* adıyla türkçeye çevrildi. Ayrıca, Başar Sabuncu'nun *Kaldırım serçesi* adlı oyunu, Gülriz Sururi-Engin Cezzar topluluğu'nca sahnelendi (1983).

PİAGET (Alexis Marie), isviçreli siyaset adamı (Lyon 1802-Neuchâtel 1870). Neuchâtel'de avukatlık yaptı, Prusya kralına karşı ayaklanmayı yönetti (şubat 1848), geçici hükümete başkanlık etti ve Anayasa'yı yazdı. Fransa ve İngiltere'nin arabuluculuğuyla, mayıs 1857'de Neuchâtel'in bağımsızlığının tanınmasını sağladı.

PİAGET (Jean), isviçreli ruhbilimci ve pedagog (Neuchâtel 1896-Cenevre 1980). Biyoloji okudu, ama Bergson'un *l'Évolution créatrice*'inden (Yaratıcı evrim) etkilenerek, zekâya ve yaşama, bilincin ilerlemelerine ve bunların ereklilikleriyle ilişkin sorunlarla erkenden ilgilendi. Böylece, tüm yaşamını kapsayan bir tasarı ortaya çıktı. Bu tasarı, bilimlerin tarihi ya da kavramların oluşumu boyunca, insan bilgisinin geçirdiği serüveni saptamak ve gelişmelerindeki yasaları araştırmaktı. Piaget, insan bireyindeki "oluşma"sını ve gelişmesini ele alarak *(genetik ruhbilim)* bilgiye özgün bir biçimde yaklaştı. Buna koşut olarak, genetik bilimkuram ile, bilmenin art arda gelen yapılarını çözümlemeye ve rastlantılar ötesinde, daha soyut ve daha genel bir kavramlaştırma doğrultusunda olduğuna her zaman inandığı bir zihinsel kurgunun ilkelerini saptamaya çalıştı. Çok sayıda yapıtları arasında şunları sayabiliriz: *Une forme verbale de la comparaison chez l'enfant* (Çocukta, karşılaştırmanın sözsel bir biçimi) [1921], *le Langage et la pensée chez l'enfant* (Çocukta, dil ve düşünce) [1923], *le Jugement et le raisonnement chez l'enfant* (Çocukta, yargı ve akılyürütme) [1925], *la Représentation du monde chez l'enfant* (Çocukta, dünyanın tasarımı) [1926], *le Jugement moral chez l'enfant* (Çocukta, ahlaksal yargı) [1932], *la Naissance de l'intelligence* (Zekânın doğuşu) [1936], *la Formation du symbole* (Simgenin oluşumu) [1946], *Psychologie de l'intelligence* (Zekânın ruhbilimi) [1947], *Introduction à l'épistémologie génétique* (Genetik bilimkurama giriş) [1950], *les Transformations des opérations logiques* (Mantıksal işlemlerin dönüşümleri) [1952], *les Mécanismes per-*

ceptifs (Algısal mekanizmalar) [1961], *l'Équilibration des structures cognitives* (Bilişsel yapıların dengelenmesi) [1975], vb. Piaget, çeşitli şekillerde katkıda bulunduğu ve 1955'te kurulmuş olan ve kendisinin Cenevre'de başında bulunduğu Uluslararası bilimkuram merkezi'nin etkinliklerinin ürünü olan 40 ciltlik "Genetik bilimkuram incelemeleri" koleksiyonunu da yönetti. Öte yandan, P. Fraisse ile birlikte yönettiği, büyük önem taşıyan 9 ciltlik *Traité de psychologie expérimentale*'i (Deneysel ruhbilim incelemesi) de unutmamak gerekir. Son ve önemli katkılarından biri N. Chomsky ile dil ve öğrenmeye ilişkin sorunlar üzerine yaptığı tartışmadır *(Langage et Apprentissage)*. Daha önce sözü edilenlerin dışında, özümleme ve uygunlaşma, koruma; gelişme, denge ve dengeleme evreleri, vb. kavramları da Piaget'ye borçluyuz. Piaget'nın etkisi önemli olmuştur ve bu etki günümüzde de sürmektedir.

PİA MATER → İNCEZAR.

PİAN a. (tupi dilinde sözc.). Der. hast. Tropikal bölgelerde, *Treponema pertenue*'nin neden olduğu treponematoz. (Eşanl. FRAMBEZYA.)
—ANSİKL. Pian özellikle Afrika'da ve Karayibler'de yerleşik bir hastalıktır. Hastalığa neden olan *Treponema pertenue*, yapısı ve serolojisi bakımından frengi mikrobuna *(Treponema pallidum)* benzer, ama pian zührevi bir hastalık değildir. Frengi gibi o da üç devrede gelişir: ilk lezyon çocukluk çağında (hasta bir kişi ile temastan sonra) özellikle bacaklarda, ahududuya benzer kabartılı *(ana-pian, frambezya)* tek bir ur biçiminde görülür. Birkaç hafta sonra, ikinci devrede, dağınık, az ya da çok büyük makküllü-papüllü ya da papüllü lezyonlar (*pianit* ve *pianomlar*) ortaya çıkar. El ayası ya da tabanlarda lezyonların yerleşmesiyle aşırı bir keratinleşme ve derin çatlaklar oluşur, ağrılı ülserasyonlar meydana gelir (buna *yengeç* adı verilir; bu adın nedeni yürüyüşün çok biçimsiz oluşudur). Bu devrede kemik lezyonları da görülebilir. On seneye yakın bir süre sonra başlayan üçüncü devre, deride kapanmayan yaralar ve gomlar ile kendini belli eder, ama asıl olan kemik lezyonlarıdır. Bunların içinde en ağır olanları gun-du ve gangoza'dır. Pian içorganlarda lezyonlara neden olmaz. Penisilin etkilidir.

PİAN-BOİS a. Deri-mukoza leishmanyozu.

PİAN DEL CARPİNE (Giovanni da) → GIOVANNI DA PIAN DEL CARPINE.

PİANİSSİMO be. ("en hafif biçimde" anlamında ital. sözc.; "hafifçe" anlamındaki *piano*'dan). Müz. Ses şiddetinin çok azaltılması gerektiğini belirten yorum terimi. (Bu sözcük, genellikle *PP* biçiminde kısaltılır.)

PİANİT a. (fr. *pianide*'den). Pianın ikinci devresine özgü, kuru ve pullu küçük leke ve kabarcıklar halinde deri lezyonu.

PİANKHİ, Napata (Sudan'da) kralı (İ.Ö. 751'e doğr.-716). Amon'a tapan ve Libya dynasteslerinin boyunduruğundan kaçmak için Napata'ya sığınan Mısırlılar'ın soyundan geldiği sanılır (Piankhi, mısırlı adıdır). İ.Ö. 750'ye doğru, Piankhi Yukarı Mısır üzerinde egemenlik kurmayı başardı; ardından kuzeye yöneldi, Hermopolis ve Memfis'i ele geçirdi, sonunda Aşağı Mısır hükümdarları da ona bağlılık andı içtiler. 4. çavlandan denize kadar Nil vadisine egemen duruma geldi; ayrıca, *kuşi* denilen XXV. sülaleyi de kurdu. Amon'a tapmakla birlikte, kentlerin yerel tanrılarına da saygılı davrandı ve Heliopolis'te kendini tanrı Re'ye Mısır kralı ilan ettirdi. Ancak bilinmeyen bir nedenle Napata'ya geri döndü ve başarısı geçici kaldı. Yerine İ.Ö. 716'da Şabaka geçti.

PİANO be. ("hafifçe" anlamında ital. sözc.). Ses şiddetinin azaltılması gerektiğini belirten yorum terimi. (Bu sözcük, genellikle *P* harfiyle kısaltılır.)

PİANO (Renzo), italyan mimar (Cenova 1937). Milano'da F. Albini'nin öğrencisiydi (1960-1962). Mimari tasarımın teknik sorunları konusunda uzmanlaştı, bir süre L. İ. Kahn ile çalıştı, üç Olivetti fabrikasının doğal ışıkla çatıdan aydınlatılması konusunu inceledi (İtalya'da İvrea ve Crema, ABD'de Harrisburg, 1968-1970), Osaka'da İtalyan sanayisi pavyonu'nu yaptı (1970). 1970-1977 arasında R. Rogers ile çalışarak onunla Novedrate'de (Como, 1971-1973) bir işhanı yaptı ve Paris'teki Centre national d'art et de culture Georges-Pompidou için açılan proje yarışmasında birincilik ödülünü kazandı. O. Arup'un da katkılarıyla 1971-1975 arasında gerçekleştirilen bu merkezde, çelik taşıyıcı yapı, Archigram grubu'nun anlayışı doğrultusunda mekanik bir işlevselciliği dile getiriyordu. Ancak Piano, en ileri teknikleri, her yapının kendine özgü, toplumsal, işlevsel ve estetik amacı doğrultusunda göz önüne alan bir "zanaatkâr" olmaya özen gösterdi.

PİANOFORTE a. (ital. sözc.; "hafif hafif" anlamındaki *piano* ile "kuvvetli" anlamındaki *forte*'den). Piyanonun eski adı. (Başlangıçta "tokmaklı klavsen" diye adlandırılan çalgıya, *pianoforte* adı, 1720'ye doğru, sağladığı nüans olanakları dolayısıyla verildi. 1850'den sonra, sözcüğün ikinci bölümü kullanılmadı.)

PİANOLA a. (Aeolian Co. tarafından üretilen çalgının tesc. edil. a.). Pnömatik piyano modeli.

PİANOM a. (fr. *pianome*). Der. hast. Pianın ikinci devresinde görülen, akıntılı ya da kanamalı, kabuklu, çıkıntılı ve pembe renkli iri kabarcıklar halinde deri lezyonu.

PİANOMLAŞMA a. Der. hast. Pianıdın piyanoma dönüşmesi.

PİANOSA, İtalya'da kireçtaşlı ada. Tiren denizi'nde, Elbe adasının G.'inde 10 km² Campo nell'Elba (Livorno ili) komününe bağlıdır. Tarım çalışmaları yapılan açık cezaevi.

PİANURA PADANA → PO ovası.

Piarco, Trinidad adasında uluslararası havalimanı, Port of Spain yakınında.

PİARTRİT a. (fr. *pyarthrite*). Patol. Eklem boşluğunda irin toplanmasıyla belirgin eklem iltihabı; irinli artrit.

PİASAVA a. (fr. *piassava*; port. *piaçaba*'dan). Çeşitli palmiye yapraklarının saplarından elde edilen tekstil elyafı.
—ANSİKL. Fırça yapımında kullanılan piasava (sert ve siyah lifsi kordonlar), gerçekte, palmiyeler familyasındaki çeşitli bitkilerden elde edilir: *Raphia vinifera*, *Attalea funifera* (Bahia piasavası), *Caryota urens* (kitul*) ve *Leopoldinia piassaba* (Pará piasavası).

PİAST, Mieszko I (960'a doğr.-992) döneminde ilk Polonya devletini kuran ve özellikle Bolesław I (992-1025), Bolesław II (1058-1079), Władysław I Łokietek (1320-1333) ile Büyük Kazimierz III döneminin sonuna kadar ülkeyi yöneten (1370) Polonya hanedanı. Bolesław 1025'te imparatordan krallık yüksek orununu aldı.

PİATİGORSKY ya da **PYATİGORSKİY** (Gregor), amerikan yurttaşlığına geçmiş rus çellocu (Yekaterinoslav 1903 - Los Angeles 1976). 1924-1928 arasında Berlin Filarmoni orkestrası'nın solist çellocusuydu. Büyük bir virtüoz olarak dünya çapında ün kazandı. Los Angeles Üniversitesi'nde, Philadelphia'da Curtis İnstitute'de (1941-1949) ders verdi.

PİATRA NEAMT, Romanya'da kent, Moldavya'da (Bacau bölgesi), Bistrita vadisinde; 115 782 nüf. (1989). Moldav üslubunda kilise (1498). Arkeoloji ve tarih müzesi. Sentetik iplik, kırtasiye ve besin sanayileri. Bıçkıevleri. Mobilyalar. Yapılarında 1407'de kurulmuş, XVI. yy.'da yeniden yapılmış Bistrița manastırları.

Renzo Piano ve Richard Rogers: Novedrate'de (Como, 1971-1973) işhanı (çelik borulardan oluşan üçboyutlu bir taşıyıcı yapıya asılmış, serbest düzenli iç mekân; bodrumda ısıtma ve havalandırma santralları, tavanlar arasında hava akısı)

PİAUBERT (Jean), fransız ressam (Feydieu, Gironde, 1900). Başlangıçta üsluplaştırılmış bir figüratif sanat anlayışıyla çalıştı; 1926'dan sonra yoğun ve ölçülü bir lirizm ortaya koyan bir soyutlamaya yöneldi. Çok geçmeden, yoğun gereçlerden (1960'tan bu yana kum karıştırarak) yararlanarak toprak renginin çeşitli tonlarının ağır bastığı tuvaller gerçekleştirdi; bu yapıtlar kozmik esinli bir şiirsellik ortaya koyar. Gravürler ve taşbaskılar da (J. Cassou, A. Bosquet gibi şairlerin kitaplarını resimlemiştir) gerçekleştirmiş olan Piaubert, vitray çalışmaları, duvar halıları ve tiyatro dekorları da yaptı.

Saunat - Gamma

Jean Piaget

PİAUÍ, Brezilya'nın kuzey-doğusunda eyalet; 250 934 km²; 2 799 919 nüf. (1990). Merkezi *Teresina*. Eyaletin, Atlas okyanusu kıyısında, Parnaiba ırmağının döküldüğü dar bir cephesi vardır. Tortul platolar güney bölümünü kaplar. Sıcak iklimin temel özelliği, yaygın yöntemlerle hayvancılık ve ağaçsı pamuk ekimi yapılan güney-doğu bölümünde sık sık görülen kuraklıktır. Yağ palmiyesi *(babaçu)* ve mum palmiyesi *(carnaúba)* kırsal kesim nüfusunun bir bölümünü besler. Kıyıda önemli bir fosfat yatağı bulunmuştur.

PİAVE, İtalya'da, Veneto'da ırmak; 220 km; havzası 4 100 km². Adriya denizi'ne dökülür. Avusturya sınırındaki Peralba dağının eteğinden doğan Piave, K.'den G.'e doğru Cadore'yi akaçlar, Belluno havzasını sular, boğazlar aracılığıyla Venedik

Jean Piaubert
Feu d'argile (1963)
W. Fleni kol., Paris

Scala

Piazza Armerina beden eğitimi giysileriyle genç kızlar Casale villası'nda On kızlar odası'nda bulunan mozaikten ayrıntı İ.S. IV. yy.

Manuel

Charles Émile Picard

Alpleri'ni aşar, sonra ovada birçok büklüm çizer, Venedik deniz kulağının K.'inde Adriya denizi'ne dökülür. Hidroelektrik ve sulama tesisleri.

—Ask. tar. Birinci Dünya savaşı'nda Piave bırkaç kez önemli bir rol oynadı. Caporetto savaşı'ndan sonra italyan orduları burada sağlam bir cephe oluşturarak haziran 1918'deki Avusturya saldırılarına karşı koydular, ekim ayında da Vittorio Veneto saldırısının gerçekleşmesini sağladılar.

PİAZZA a. (ital. *piazza*, meydan). Mimarı bir bütünle bağlantılı, yayalara ayrılmış serbest alan (XX. yy.).

PİAZZA (Antonio), italyan yazar (Venedik 1742-Milano 1825). Goldoni tarzında komediler ve XVIII. yy. sonu Venedik'indeki edebiyat çevrelerini yansıtan romanlar yazdı.

PİAZZA ARMERİNA, İtalya'da kent, Sicilya'da (Enna ili), Gela kıyısında; 20 300 nüf. XVII. yy'da yeniden yapılmış katedral ve başka anıtlar. Tarım ve turizm merkezi. —6 km uzaklıkta, büyük olasılıkla IV. yy.'da yapılmış Romalılar'dan kalma Casale villası'nda ılginç mozaık döşemeler (3 000 m²'den çok). İkonografi repertuvarı (av sahneleri, Herakles'in işleri, büyük avludaki madalyonlar vb.) kullanılan teknikler ve tema düzeni afrikalı mozaık atölyelerine özgüdür.

PİAZZETTA (Giovanni Battista), italyan ressam (Venedik 1682 - *ay. y.* 1754). Bologna'da G. M. Crespi'nin yanında yetişti; 1750'de Venedik Akademisi müdürlüğüne getirildi. Işık-gölge etkisine geri dönüş ve halk yaşamına ilgi, sanatının başlıca özellikleridir. G. B. Tiepolo'yu etkiledi. Yapıtları arasında, *Bayraktar* (Dresden), *Rebeka ile Eliezer* (Brera, Milano), *Plajda aşk* (Köln), *Kâhin kadın* (Akademi, Venedik), *Meryem'in yükselişi* (Louvre) sayılabilir. Dikkat çekici desenlerinin büyük bir bölümü Venedik akademisi'ndedir.

Giovanni Battista Piazzetta *Kâhin kadın* ya da *Falcı kadın* *Akademi, Venedik*

Scala

PİAZZİ (Giuseppe), italyan gökbilimci (Ponte in Valtellina 1746-Napoli 1826). Palermo gözlemevi'ni kurdu (1791), 1 ocak 1801'de, Mars ile Jüpiter arasında küçük bir gezegen olan Ceres* 'i buldu.

PİAZZOLLA (Astor), arjantinli bandoneoncu, besteci ve orkestra şefi (Mar del Plata, Arjantin, 1921 - Buenos Aires 1992). 1924-1937 arasında New York'ta yaşadı, burada bandoneon öğrendi. 19 yaşındayken Carlos Gradel için *El dia me quieras* filminin müziğini besteledi. 1942'de kendi adına ilk tango orkestrasını kurdu ve oda müziği ve büyük orkestra yapıtları bestelemeye başladı. 1954'te Paris'te Nadia Boulanger'den ders aldı; Boulanger onu kendi müziğini ("çağdaş Arjantin müziği" olarak tanıttığı, klasik müzik ve caz etkisiyle zenginleşmiş modern tango) çalmaya teşvik etti. 1967'de şair Horatio Ferrer'in metni üzerine *Maria de Buenos Aires,* 1971'de de *El Pueblo Joven* operetlerini besteledi. 1988'de 16. İstanbul festivali'ne katıldı. Başlıca plakları: *Révolution du tango, Gerry Mulligan-Astor Piazzolla, Tangos futurs.*

PİBCORN a. Wales'de bir tür gayda.

PİBUL SONGGRAM (Luang), taylandlı asker ve devlet adamı (Bangkok 1897 -Tokyo 1964). Savunma bakanı oldu (1934), 1938'de Başbakan olunca bir diktatörlük rejimi kurdu. 1940-1942 arasında, Kampuçya'nın doğu eyaletlerini ülkesine katmak amacıyla Japonlar'la ittifak yaptı, 1945'te tutuklandı. Kasım 1947 hükümet darbesine katılarak, nisan 1948'de yeniden Başbakanlığa geldi, 1957'ye kadar iktidarda kaldı.

PİCABİA (Francis), fransız ressam ve yazar (Paris 1879-*ay. y.* 1953), babası kübalı, annesi fransızdı. Başlangıçta başarılı bir izlenimciydi (1903-1908); soyutlama (*Kauçuk*, suluboya, 1909, Art moderne ulusal muzesi, Paris) ile kübist etkiyi bağdaştıran arayışlarla sanatını yeniledi ve sonunda, açınlanmış ve dinamik biçimlere ulaştı (*Udnie, amerikalı genç kız, ya da Dans*, 1913, *ay. y.*, *Sevgili Udnie'mi anılarımda görüyorum*, 1914'e doğr., Museum of Modern Art, New York). Apollinaire ve Duchamp ile dostluk kuran Picabia, bu son sanatçıyla birlikte, New York'ta, 1915'ten başlayarak önce Stieglitz'in *291* adlı dergisinde, sonra da kendi dergisi *391*'de (1917-1924), dadaöncesi etkinliklerini ortaya koydu. Yazılarında (*Cinquante -Deux Miroirs*, 1914-1917, *Pensées sans langage*, 1919), desenlerinde ve cinsel simgelerle yüklü mekanik biçimli ("mécanomorphe") tablolarında (*Aşk gösterisi*, 1917, özel kol.), Paris'te dada grubu içinde 1920'den başlayarak geliştireceği mizah ve alaycılık (*Jésus-Christ Rastaquouère*'in metinleri, 1920; *l'Œil cacodylate*, 1921, Art moderne ulusal müzesi, Paris), daha o zamandan sezilir. Sanatın her türlü donmuş biçimine karşı çıkan Picabia, dadacı akımla, sonra da gerçeküstücülükle kendi arasına belli bir mesafe koyarsa da bu akımların yaratıcı ve kışkırtıcı anlayışlarının somut bir örneğini oluşturur. Lüks ve hareketli bir yaşam sürerken, sanatsal etkinliklerini çok çeşitli yönlerde geliştirdi: *Relâche** balesinin ve *Entr'acte** adlı ara oyununun (René Clair tarafından filme alındı) hazırlanmasına katıldı, kolajlar yaptı (*Tüyler*, 1924-1927, özel kol.), çeşitli şiir kitapçıkları yazdı. Çok değişik figüratif üsluplarda çalışmalar yaptı; art arda klasik nitelikli "İspanyollar", renkli "Canavarlar" (*Karnaval*, 1924-1927, özel kol.), "Saydamlıklar" (değişik figürlerin üst üste bindirilmesi: *Atrata*, 1929, özel kol.), alışılagelmiş gerçekçilikte, bazen de garip (40'lı yılların başı) tuvaller ve soyut arayışlar (*Volucelle II*, 1922, özel kol.; *Gücün tehlikesi*, 1947-1950, *ay. y.*) gerçekleştirdi.

PİCADOR a. (isp. sözc.). Boğa güreşlerinde hayvana mızrakla saldıran atlı.

Christian Sappa

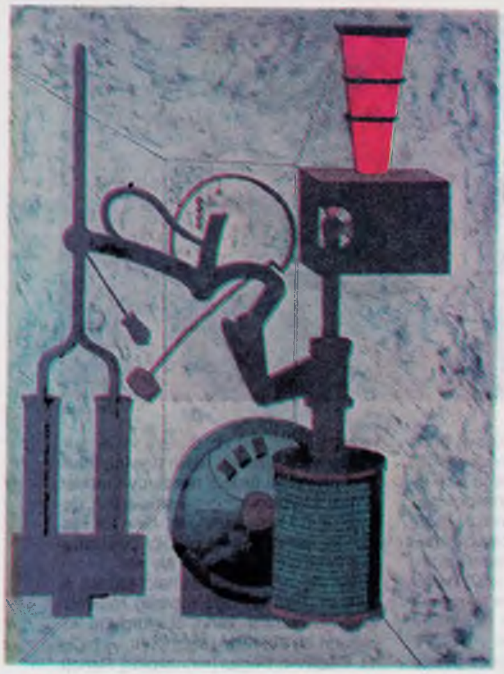
picadorun müdahalesi

PİCANDER (Christian Friedrich, HENRİCİ —denir), alman şair (Stolpen 1700 - Leipzig 1764). Oyunlar, taşlamalar ve kantikler yazdı, J. S. Bach'ın en önemli libretto yazarıydı, onun için kantat metinleri, bu arada *Aziz Matta'ya göre çile*'yi *Noel oratoryosu*'nu yazdı.

PİCARD (Jean), fransız gökbilimci ve jeoloji uzmanı (La Flèche 1620-Paris 1682). Anjou'daki Rillé manastırı'nın başrahibiydi, kurulduğu yıldan başlayarak Bilimler akademisi'nin üyesi oldu (1666) ve Versailles şatosu'nun inşası sırasında La Hire ile birlikte yerölçümü çalışmalarıyla görevlendirildi. Adrien Auzout ile birlikte devingen telli mikrometreyi gerçekleştirdi ve daha sonra iki bilim adamı açı ölçme aletlerinde, pinüllü basit alıdatların yerine dürbünler yerleştirdiler. Bu iki teknik buluş sayesinde astronomi ölçümlerinde, o dönem için ulaşılması zor bir duyarlık elde edildi. 1673'te Paris gözlemevi'ne girdi, burada Cassini ve Rømer ile birlikte çalıştı. Amiens'in G.'inde Sourdon ile Paris' in G.'inde Malvoisine'den geçen meridyen yayını ölçmesi (1669-70), La Hire ile birlikte, Fransa'da pek çok kentin coğrafi koordinatlarını saptamak için yaptığı jeoloji çalışmaları (1679-1682) sayesinde ünü arttı. Günümüzde de kaynak olarak yararlanılan iki kitabı vardır: *Mesure de la Terre* (Yerin ölçümü) [1671] ve *Traité [illegible]ivellement* (Nivelman üstüne inceleme) [1684].

PİCARD (Charles Émile), fransız matematikçi (Paris 1856 - *ay. y.* 1941). Sorbonne'da çözümleme ve yüksek cebir (1886) profesörü oldu. Bilimler akademisi üyeliğine seçildi (1889), daha sonra École centrale des arts et manufactures' de ders verdi (1894-1937). Kendi kuşağının en önemli matematikçilerinden biridir; bulduğu iki teorem sayesinde düzgün analitik fonksiyonların bir sınıflarnasını gerçekleştirdi, cebirsel yüzeyler üstüne yaptığı incelemede Poincaré'nin, aşırıgeometrik ve aşırı Fusch fonksiyonlarıyla ilgili çalışmalarını derinleştirdi. Doğrusal diferansiyel denklemler kuramıyla cebirsel denklemler kuramını karşılaştırarak ardışık yaklaştırımlar yöntemini geliştirdi, genelleştirdi ve böylece diferansiyel denklemlerde integrallerin varlığını tanıtladı. Çözümlemeyi, esneklik, ısı ve elektriklik kuramlarına uyguladı.

Picard teoremi. Mat. çözlm. $\{z/0 < |z| < \varepsilon\}$ halkasında holomorf olan f fonksiyonuyla elde edilen görüntüsünün, bütün $\mathbb{C}$ düzlemi ya da 0, f nin esaslı yalıtılmış te-

Lauros Giraudon

Francis Picabia
Aşk gösterisi (1971)
özel kol., Chicago

Lauros Giraudon

Francis **Picabia**
Udnie, amerikalı genç kız, ya da Dans (1913)
Art moderne ulusal müzesi, Paris

Lauros-Giraudon

Pablo **Picasso**
Kentauros (bronz, 1948)
[*özel kol.*]

Pablo **Picasso**
Akrobatlar ailesi (1905)
guvaş, suluboya
pastel ve çini mürekkebi
Kunstmuseum, Göteborg

Giraudon

kil noktası olursa bir tek noktası çıkmış bütün ℂ düzlemi olduğunu ifade eden teorem.

PİCARDİE, Fransa'da yönetimsel ve iktisadi bölge; 19 411 km^2; 1 810 687 nüf. (1992). Merkezi *Amiens*. Aisne, Oise, Somme *département*'larından oluşur. Tarihsel Picardie'yle yaklaşık olarak aynıdır (tarihsel Picardie Île-de-France [G.' de] ve Champagnie'in [G.-D.'da] bazı bölümlerini de içeriyordu).

• *Tarih*. XVI. yy.'da Picardie devletini oluşturan ülkeler, Philippe Auguste döneminde, birer kral temsilcisi tarafından yönetilen iki bölgeye (Amiens ve Vermandois) ayrılmıştı. XII. - XIV. yy.'lar arasında yavaş yavaş krallık topraklarına katılan Picardie, Yüz Yıl savaşları sırasında Somme kentleriyle Fransa kralları arasında çekişme konusu oldu (1435 ve 1465/1467).

Atak Charles ölünce (1477), Louis XI'in kesin olarak tümüyle yeniden ışgal ettiği ülkeyi, Maximilian, Arras antlaşması (1482) ile ona bıraktı. 1790'da, Picardie, Somme ilinin tümüyle Aisne ve Oise illerinin büyük bölümünden oluşuyordu. Birinci Dünya savaşı sırasında, Picardie, 1914 (Denize koşu savaşı), 1916 (Somme* savaşı) ve 1918'de (Montdidier* savaşı) çarpışmalara sahne oldu.

PİCARDİE LEHÇESİ a. Oïl dili lehçesi; Picardie, Artois ve Belçika Hainaut'sunun bir kesiminde konuşulur.

PİCASSO (Pablo Ruiz), ispanyol ressam, desenci, gravürcü ve heykelci (Málaga 1881-Mougins 1973). Dehasını genç yaşta ortaya koyan ve çok uzun ömürlü bir yaratıcılık gösteren sanatçı, biçimden biçime girdiği halde, yine de tutarlı kalan yenilik ve arayışlarıyla, XX. yy. sanatını tümüyle etkiledi. Yaşamı boyunca birçok kez kent ve atölye değiştirdi (Paris, Güney Fransa vb.), çalkantılı bir aşk hayatı sürdü. Hayat arkadaşları, yaşamında ve sanatında önemli bir rol oynadılar: Fernande Olivier, Eva Gouel, Olga Hoklova, Marie-Thérèse Walter, Dora Maar, Françoise Gilot, Jacqueline Roque.

Picasso, akademik eğitimini (La Coruña, Barcelona ve Madrid'de) tamamlayınca, ispanyol sanatının özgünlüğünü korumuş bir yanına (Ortaçağ sanatı, el Greco) ilgi duydu ve XIX. yy.'ın en son yıllarında, Barcelona sanat çevrelerinde, Munch, Steinlen ve Toulouse-Lautrec'in yapıtlarını keşfetti. Yapıtın ruhbilimsel içeriğini ön plana çıkararak, anlatımda çeşitli denkliklerden yararlandı: mavi, maddi ve manevi çöküntüyü simgeliyor ("mavi dönem" [1901-1904]: *Ütücü kadın*, 1903, Guggenheim Museum, New York), pembe ise cambazların yaşamını hatırlatıyordu ("pembe dönem" [1904-05]: *Cambazlar*, National Gallery, Washington). Ancak, 1904'te Paris'e yerleştikten sonra, sanatında geniş çaplı bir değişiklik meydana geldi: üslubunda ve konularında 1906-07' den başlayarak görülen yeniliğin kökeninde, iber, sonra da "zenci" heykelciliğinin örneklerinden yararlanarak esas olana ulaşmayı amaçlayan bir plastik anlayışına yönelmesi, çeşitli sanatçılarla (Matisse, Derain, Braque) ya da yapıtlarıyla (Ingres, Cézanne, Gauguin) karşılaşması yer alır. Bunun sonucunda, nesnelerin köşeli parçalara bölünmesiyle daha da belirginleşen bir geometrileştirmeyle (*Horta de Ebro'da fabrika*, 1909, Ermitaj, Sen-Petersburg; *Kadın başı*, bronz, 1909, Picasso müzesi, Paris) ayırt edilen dolambaçsız ve devrimci bir anlayış doğdu (*Avignonlu* genç kızlar*, 1906-07); bu anlayış, Braque'ın çalışmalarıyla birleşerek, kübizm*e vardı. Figür ve natürmortlarda (hemen de salt bu konular işlendi), hacimlerin parçalanması gözlemlenir; bu parçalanma düzlemler halinde bir yapılanmayı sağlar ve çok geçmeden soyutlamanın sınırlarını zorlayacak (renkler kahverengi ve gri tonlarına, biçimler birkaç işarete indirgenmiştir) bütüncül bir görüşe (*D. H. Kahnweiler'in portresi*, 1910, Art Institute, Chicago) olanak verir. Gerçeklikle bağıntı kurma sorununa, 1911'den başlayarak, resim mekânına rakam, harf ya da sözcüklerin sokulması, ardından gazete ya da duvar kâğıdı parçaları, ağaç ya da hasır taklitleri gibi gerçek öğelerin resimle bütünleştirilmesi (*Hasır iskemleli natürmort*, 1912 ilkbaharı, Picasso müzesi, Paris) gibi yeni çözümler getirilir. Savaşın sonuna dek, papier* collé'ler (*Şişe, bardak ve keman*, 1912-13, National Museum, Stockholm) ve ağaç ya da metal öğelerle yapılan asamblajlar (*Bass şişesi, bardak ve gazete*, 1914, Picasso müzesi, Paris), kübist biçim dağarcığında sıkça kullanılan nesnelere bireşimci bir yaklaşım önerir.

Ancak, savaşın bitmesiyle birlikte, İtalya'yı keşfetmesi (1917) ve Diaghilev ile uzun bir işbirliğinin de (*Parade* [1917], *Pulcinella* [1920], *Mercure* [1924] vb. balelerinin dekor ve kostümleri) yardımıyla sa-

Giraudon

Dora Maar'ın portresi (1937)
Picasso müzesi, Paris

PABLO PİCASSO

natçı, geleneksel esinli, eskiye dönmeye hevesli ve anıtsal görünümlü bir resme yöneldi (*Pan flüt*, 1923, Picasso müzesi, Paris). Bununla birlikte, kübist deneyimleri unutmak şöyle dursun (*Üç müzikçi*, 1921, Museum of Art, Philadelphia), bunların çok sayıda, hatta birbirine karşıt uzantılarını gerçekleştirdi: biçimlerin parçalanıp bölünmesi, gerçeküstücü etki altında, düzlemlerin "fırtınalı" bir bireşimini olduğu kadar (*Dans*, 1925, Tate Gallery, Londra; *Çarmıha geriliş*, 1930, Picasso müzesi, Paris) anıtsal hacimlerle erotik ve acımasız bir oyunu gerçekleştirmeyi de (*Deniz kıyısında figürler*, 1931, *ay. y.*, Paris) sağladı; bu üsluplaştırma, bir yandan J. González'in yardımıyla 1928-29'dan başlayarak gerçekleştirdiği yarı soyut demir konstrüksiyonlarda, öte yandan 1932-33

Kaçırma (1920)
karakalem, guvaş
ve pastel
özel kol.

Giraudon

yıllarının yusyuvarlak kadın baş ve büstlerinde görülür. İspanyol iç savaşı ve İkinci Dünya savaşı sırasında, nesne ve yüzlerdeki biçim bozulmaları daha belirginleşir (*Bir iç mekândaki kadınlar*, 1936, *Uzanmış büyük nü*, 1943, Picasso müzesi, Paris), yüzler kaygılı (*Ağlayan kadın*, 1937, *ay. y.*), trajik (*Guernica**, 1937) bir ifade kazanır ya da klasik yapım tekniğinin de yardımıyla, zamandışı bir patetikliğe bürünür (*Koyunlu adam*, bronz, 1944, Picasso müzesi, Paris). Sanatçının siyasal açıdan bağlanmasıyla (1944'te Komünist parti'ye girer) ve yeniden belli bir dinginliğe kavuşmasıyla (*Yaşama sevinci*, 1946, Picasso müzesi, Antibes), bu dönem sona erer. Güney Fransa kıyılarını tanıması ve bir daha ayrılmamak üzere buraya yerleşmesiyle Picasso, denemelerini çeşitlendirir: sıradan nesnelerin (*Dişi maymunla yavrusu*, 1952, Picasso müzesi, Paris) ya da geometrik öğelerin ("Yıkananlar" dizisi, 1956, *ay. y.*) bir araya getirilmesiyle gerçekleştirilen heykeller, kesilmiş ve boyanmış saclar, çok sayıda desen ve gravür, Vallauris'de çömlekçilik ve seramik çalışmaları vb. Resim alanında, kendisinin ya da çağdaşlarının yapıtlarından (Matisse'e göndermeler yaptığı *Cannes atölyesi*, 1956, *ay. y.*, Paris) sağladığı katkılarla, plastik dilin çeşitliliğini araştırır; geçmişin büyük yapıtlarını sorgular (Delacroix'ya göre "Cezayirli kadınlar" [1954-55], Velázquez'in "las Meninas"ına göre "Nedimeler" [1957], Manet'ye göre "Kırda yemek" [1960-61] vb. dizileri) ve bu sorgulamayı, doğrudan resim üzerine (bunların en yetkin örneği ressam ve modeli teması üzerine yaptığı çalışmalardır), dolayısıyla da hem yaratıcılık, hem de ressam ve kadın üzerine girıştiği çeşitlemelere birer bahane olarak ele alır.

Barcelona, Antibes (Grimaldi şatosu) ve Paris'te (Salé konağı) Picasso müzeleri vardır. Sanatçının kendi oluşturduğu koleksiyon ise (Kortejler ustası [XVII. yy.], Corot, Cézanne, Degas [monotipler], Renoir, H. Rousseau, Braque, Miró, Matisse vb.'nin yapıtları) Louvre'a bağışlanmıştır.

Meninalar'ın (1957)
versiyonlarından biri
Picasso müzesi, Barcelona

Giraudon

PİCATHARTA a. Ekvator Afrikası'ndaki ve Gine ile Gabon arasındaki mağaralarda yuva yapan, iri bedenli ötücükuş cinsi. (Bedeni siyah ve beyaz, kafası sarı ya da kırmızıdır. İyi uçamaz. Yarasaların guanosuna gelen böceklerle beslenir. *Picathartidae* familyasının örnek tipi.)

Piccadilly, Londra'nın büyük anacaddelerinden biri, Hyde Park ile Regent Street arasında.

PİCCARD (Auguste), isviçreli fizikçi (Basel 1884 - Lozan 1962). Brüksel Üniversitesi'nde profesör oldu (1922), stratosfere çıkan ilk insandır. Kendi yaptığı bir balonla pek çok kez uçtu (1931-32) ve 16 000 m'yi aşarak yükselti rekorunu kırdı. Batıskafıyla denizaltında çok derin yerlere dalış yaptı (kimi kez oğlu JACQUES [Brüksel 1922] ile birlikte). — İkiz kardeşi JEAN FELIX (Basel 1884 - Minneapolis 1963), amerikan vatandaşı oldu, bir stratosfer balonuyla 17 500 m yükseltiye çıktı.

PİCCİNATO (Luigi), italyan mimar ve şehircilik uzmanı (Legnano, Verona, 1899). Akılcı anlayış doğrultusunda yapıtlar verdi, ancak özellikle çağdaş şehircilik alanındaki çalışmalarıyla tanındı: Sabaudia'nın imarı, Arezzo, Palermo ve Catania kentlerinin nâzım planları. Türkiye'ye davet edildi ve İstanbul İmar ve planlama müdürlüğü'nde danışman olarak İstanbul ve çevresinin nâzım planını hazırladı (1958-1961). 1958'de, hazırlanmış olan İzmir nâzım planı üzerine gerekli düzeltmeleri yapmak üzere İzmir'e gitti, yeni bir planlama bürosu kurulmasını önerdi ve bu önerisi benimsendi (1959'da kurulan büroya danışman olarak isviçreli Albert Bodner atandı). 1960'ta Bursa nâzım planını hazırladı.

PİCCİNİNO (Niccolo), italyan condottiero (Callisciana, Perugia, 1386 - Cusago, Milano, 1444). Sırasıyla Mantova'nın, Floransa'nın, Milano dukası Filippo Maria Visconti'nin (1426) hizmetine girdi; Visconti adına Floransalılar'ı (1430) ve Venedikliler'i (1431-32) yendi, Bologna'yı aldı (1434). Monteluro'da Francesco Sforza'ya yenildi (1443). —Oğlu İACOPO (Perugia 1423 - Napoli 1465), Ambrosia Cumhuriyeti'ne (1448), Venedik'e (1453) hizmet ettikten sonra, sırasıyla Adil Alfonso V (1456), Jean d'Anjou (1460) ve Aragón kralı Fernando'nun (1463) hizmetine girdi; Fernando çevirdiği entrikalar nedeniyle İacopo'yu boğdurttu.

PİCCİNNİ (Niccolo), italyan besteci (Bari 1728 - Paris 1800). Napoli'de Leo ve Durante'nin öğrencisi oldu. *Le Donne dispettose* adlı ilk operasını bu kentte besteledi (1754). Bunu, Metastasio'nun librettosu üzerine bestelediği opera seria *Alessandro nell'Indie* (1758) ve Goldoni'nin librettosu üzerine bestelediği *La Cecchina ossia La buona figliuola* (1760) izledi. Bu yapıt, yarı-karakter operası denilen türün doğmasına yol açtı. Yaklaşık on yıl içinde, elli kadar opera daha besteledi. Ünü, P. Anfossi tarafından gölgelenmeye başlayınca Marie-Antoinette'in davetini kabul ederek Paris'e gitti. Burada, Marmontel'in librettosu üzerine bestelediği *Roland*'ı sahnelletti (1778). Gluck'un, *Armide* adlı yapıtını sahneletmeye gelmesinden az sonra ünlü gluckçular-piccinniciler kavgası başladı. İki bestecinin kişisel ilişkisi her zaman sevgi dolu olmakla birlikte, yandaşları, yazılarıyla bu kavgayı iyice körükledi. İtalyan müziğini temsil eden Piccinni, bir italyan kumpanyasının başına geçti. Gluck'un *İphigénie en Tauride* adlı yapıtından iki yıl sonra, aynı adlı operasını sahneletti (1781). *Didon*'u yazdığı dönemde (1783), karşısına yeni bir rakip olarak Sacchini çıkarıldı. Devrim'in başında Napoli'ye dönen Piccinni, daha sonra Venedik'e sığındı, *La Griselda*'sını burada besteledi (1793). 1798'de yeniden Fransa'ya gitti. Ölümünden az önce Paris konservatuvarı'nda öğretim müfettişliğine atandı. Yarı-karakter operasının (bu türün getirdiği yenilikler, fransız opera komiğinde kullanılmıştır) tartışılmaz ustası olan Piccinni, dinsel yapıtların yanı sıra çalgı yapıtları da besteledi.

Piccio (il) → CARNOVALİ (Giovanni).

PİCCOLİ (Michel), fransız tiyatro ve sinema oyuncusu (Paris 1925). İlk büyük rolünü 1963'te Jean-Luc Godard'ın *le Mépris* filminde oynadı. Bazı filmleri: *le Journal d'une femme de chambre* (L. Buñuel, 1964), *Gündüz güzeli* (Belle de jour) [L. Buñuel, 1966], *Samanyolu* (la Voie lactée [L. Buñuel, 1968], *Tatlı günler* (les Demoiselles de Rochefort) [J. Demy, 1966], *Kanlı âşıklar* (les Noces rouges) [Claude Chabrol, 1973], *Tutku* (Passion) [J.-L. Godard, 1982], *Péril en la Demeure* (M. Deville, 1984), *Mon beau-frère a tué ma soeur, la Puritaine* [Jacques Doillon, 1986], vb.

PİCCOLO a. ("küçük" anlamında ital. sözc.). **1.** Flütten bir oktav daha tiz akortlanmış küçük yan flüt. (Orkestranın en tiz sesli çalgısı olan ve eski fifrenin yerini alan piccolonun ses alanı, üç oktavdan birkaç ses eksiktir.) **—2.** 1 ayaklık, ağızlı org takımı. (En kısa borulu takımdır ve orgun en tiz seslerini verir.)

PİCCOLO (Lucio), italyan yazar (Palermo 1903 - Capo d'Orlando, Messina, 1969). G. Tomasi di Lampedusa'nın kuzeni, Sicilya görünümünden esinlenerek metafizik şiirler yazdı (*Canti barocchi e altre liriche*, 1956; *Gioco a nascondere*, 1960).

Piccolomini, Schiller'in dramı → WALLENSTEIN.

PİCCOLOMİNİ, Roma kökenli italyan ailesi. XIII. yy.'da Siena'ya yerleşti. Welfe yanlısıydı; özellikle XIII. yy.'da savunduğu partinin yazgısını paylaştı.

PİCCOLOMİNİ (Alessandro), italyan yazar ve din adamı (Siena 1508 - ay. y. 1578). Bir süre başıboş bir yaşam sürdükten ve *La Raffaella* (1539) adlı gençlere yönelik bir yapıt yazdıktan sonra din adamlığını seçti. Siena piskopos yardımcısı oldu (1574), büyük bir bilgin olarak, Aristoteles üzerine yorumlar, bir gökbilim yapıtı ve psikolojik komediler (*L'amor costante*, 1536; *Alessandro*, 1543) yazdı.

PİCCOLOMİNİ (Ottavio), **Amalfi** dükü, **Kutsal İmparatorluk** prensi (Pisa 1600 - Viyana 1656). İspanya'nın hizmetindeyken, imparatorun hizmetine geçti (1627) ve Wallenstein komutasında Lützen'de savaştı (kasım 1632), ardından İsveçliler'in Bohemya'ya doğru ilerlemelerini durdurdu (1633). Wallenstein'ın gizli tasarılarını imparatora açıklayarak öldürülmesini sağladı (şubat 1634). Nördlingen'de (6 eylül 1634) süvari birliği komutanlığı yaptı, İspanyollar'la birlikte Picardie'yi istila etti (1636), Thionville'de Feuquières'i yendi (haziran 1639) ve İspanya kralından Amalfi dükü unvanını aldı. Bohemya'ya çağrıldı, burada Banér komutasındaki İsveçliler'i durdurdu, ancak Breitenfeld'te Torstensson'a yenildi (kasım 1642). Hollanda'daki ispanyol kuvvetlerine komuta ettikten (1643-1648) sonra, imparator tarafından feldmareşalliğe yükseltildi, Güney Almanya'da bir kez daha İsveçliler'le savaştı. 1645'te Kutsal İmparatorluk prensi unvanını aldı.

PİCENTES ya da **PİCENTİNİ.** Esk. coğ. Picenum halkı. Merkezi *Asculum* (bugün Ascoli Piceno). İ.Ö. 268'de Roma egemenliğine girdi.

PİCENUM. Esk. coğ. İtalya'da, Apenninler ile Adriya denizi arasında bölge. Umbrialılar, sonra efsaneye göre, ülkeye adını veren bir yeşil ağaçkakanın *(picus)* yol gösterdiği Sabini halkı bölgeye yerleşti. İ.Ö. 268'de Roma'nın egemenliği altına girdi. Başlıca kentleri *Ancona* ve *Asculum*.

PİCHEGRU (Charles), fransız general (Arbois 1761 - Paris 1804). 1793'te generalliğe yükseltildi. Ren ordusunu yönetti (1793), Hooglede savaşı'nı kazandı (1795), Hollanda'yı istila etti, Amsterdam ve Lahey'i aldı (ocak 1795). Jura milletvekili olarak Beş Yüzler Meclisi'ne seçildi (1797), muhalefet lideri ve Meclis başkanı oldu. 18 fructidor (4 eylül 1797) tasfiye hareketi sırasında sürgün cezasına çarptırılıp Guyana'da Sinnamary'ye götürüldü, ama buradan kaçıp Londra'ya gitti (haziran 1798). Kralcı oldu, Cadoudal komplosuna katıldı ve gizlice Paris'e geldi. Ele verildi (28 şubat 1804), tutuklandı ve Temple'a hapsedildi. Hücresinde boğulmuş olarak bulundu (6 nisan).

PİCHİNCHA, Ekvador'da yanardağ, Quito'nun K.-B.'sında; 4 701 m. *—Pichincha ili*, 19 543 km^2; 1 914 235 nüf. (1989). Merkezi *Quito*.

PİCHLER (Antonio), italyan cevher oymacısı (Bressanone 1697 - Roma 1779). Önceleri kuyumculuk yaptı; Napoli'de köşe yontmayı ve oymayı öğrendi, daha sonra Roma'ya giderek bu kentte çalıştı. Antik konuların çok güzel taklitlerini gerçekleştirdi. Oğullarından üçü cevher oyma sanatında büyük başarı gösterdiler.— GIOVANNİ (Napoli 1734 - Roma 1791), babasının yanında yetişti, daha çok Roma ve İngiltere'de etkinlik gösterdi, birçok kame ve mühürtaşı gerçekleştirdi *(Helene başı)*. —LUİGİ (Roma 1773 - ay. y. 1854), kardeşi Giovanni'nin öğrencisi oldu. 1818'de, Viyana akademisi'nde oymacılık profesörlüğüne getirildi. Bu kentte, imparatorluk koleksiyonunda bulunan tüm antik cevherlerin cam hamurundan kopyalarını yaptı. Cevher üzerine oyduğu portreler arasında, *Canova*'nın portresi (cabinet des Médailles, Bibliothèque nationale, Paris) sayılabilir. —GIUSEPPE (Roma 1776 - ay. y. 1829'a doğr.) daha çok antik cevherlerin kopyalarını gerçekleştirdi.

PİCHLER (Adolf), avusturyalı yazar (Erl, Kufstein yakınında, 1819 - İnnsbruck 1900). 1848'de Güney Tirollular'ın ayaklanması sırasında gösterdiği yararlıktan dolayı, imparatordan soyluluk unvanı aldı. Doğduğu bölgeden esinlenerek yazdığı epik şiirlerden (*Zaggler Franz*, 1887) ve hikâyelerden (*Allerlei Geschichten aus Tirol*, 1867) oluşan yapıtları vardır.

PİCİDAE a. Zool. AĞAÇKAKANGİLLER familyasının bilimsel adı.

PİCİFORMES a. Zool. AĞAÇKAKANIMSILAR takımının bilimsel adı.

Pick hastalığı (alman hekim F. *Pick*'in [1867-1926] adından), yaşlılık öncesi bunama. Elli yaşlarında başlar ve birkaç yıl içinde, durgunluk, ilgisizlik, dikkat bozuklukları ve düşünce birikiminde azalma ve davranış aykırılıklarıyla tam bir bunamaya dönüşür. Aşırı uyarılganlık ve oburluk, hatta tutukluk ve amimi evreleri halinde gelen alın lobu belirtileri her zaman vardır. Tümcelerin, şarkıların yinelenmesiyle belirgin sterotipiler de hep vardır. Hasta nerede olduğunu ya da nereye gittiğini başlangıçta az çok bilir, ama buna karşılık hasta olduğunu hiç bilmez. Hastalığın evrimi ilerleyicidir ve üç ila altı yıl sürer. Elektroansefalogram normaldir. Tomodansitometri, yan karıncıklarda şakak boynuzlarının ön bölümleri ile alın boynuzlarındaki iki yanlı olarak bir gelişmeyle birlikte beynin alın ve şakak bölgelerinde bir atrofinin varlığını ortaya çıkarır. Doku incelemesinde önemli ölçüde nöron azalmasıyla birlikte astrosit tepkimesi görülür; bazı korteks nöronları sitoplazmalarının şişmesi, çekirdek ortasının solukluğu ve çekirdeğin yana kaçması ile özel bir görünüm alır. Bundan başka, Ammon boynuzlarında "gümüşle boyanan topaklar" halinde sitoplazma içi inklüzyonlar bulunur.

PİCKENOY (Nicolaas ELIASZ —denir), hollandalı ressam (Amsterdam 1590'a doğru - ay. y. 1655'e doğr.). Değişik meslek gruplarından kişilerin çok sayıda portresini yaptı (*Amsterdam ıslahhanesi yöneticileri*, bugün Rijksmuseum'da). Ayrıca Louvre'da sanatçıya ait birkaç erkek portresi vardır.

PİCKERİNG, Kanada'da (Ontario) yer. Toronto'nun K.-D.'sunda, Ontario gölü yakınında. Nükleer santral.

PİCKERİNG (Edward), amerikalı gökbilimci (Boston, Massachusetts, 1846 - Cambridge, Massachusetts, 1919). 1877'den ölümüne dek, Harvard Üniversitesi gözlemevi'nde müdürlük yaptı. Yıldız ışıkölçümünü, fotoğrafını ve tayfgözlemini kapsayan pek çok çalışmasıyla ün kazandı ve astrofiziğin öncülerinden biri oldu. En önemli çalışması, yıldızları tayflarına göre sınıflamaya dayanan ve günümüzde bütün dünyada benimsenen sistemdir. İlk çift yıldız Mizar'ı tayfölçümle keşfetti (1889). —WILLIAM HENRY (Boston, Massachusetts, 1858 - Mandeville, Jamaika, 1938), Edward'ın kardeşi Mars'ın fotoğraflarını ilk kez çekmeyi başardı (1888), Satürn'ün uydularından biri olan Phœbé'yi keşfetti (1898) ve Harvard'da fotoğraflarla gök atlası hazırlama çalışmasının öncülerindendir. Pek çok gezegeni, özellikle de Mars'ı gözlemledi. Lowell'den bağımsız olarak, Neptün'den daha uzakta bir gezegenin var olduğunu öne sürdü ve bunun ayırtedici özelliklerini hesapladı.

PİCKERİNG (William Hayward), Yeni-Zelanda kökenli amerikalı mühendis (Wellington 1910). Elektronik ve güdümlü füze alanlarında uzmandı, 1954-1976 arasında Pasadena'daki Jet Propulsion La-

A. Fildier kol.

Auguste Piccard (1954'te)

Parc Film - J.-L. Passek kol.

Catherine Deneuve ve Michel Piccoli Michel Deville'in *Benjamin* (1967) adlı filminin bir sahnesinde

Harris

Ottavio Piccolomini Franchois Van Halle'nin bir portresinden ayrıntı *Bibliothèque nationale, Paris*

boratory'yi yönetti ve bu sırada Ranger*, Surveyor* ve Mariner* uzay sondası programlarını geliştirdi.

PİCKERİNGİT a. (fr. *pickeringite*; öz. a. J. *Pickering*'ten). Miner. Monoklinik sistemde yer alan hidratlı doğal alüminyum ve magnezyum sülfat.

PİCKFORD (Gladys Mary SMITH, **Mary** —denir), amerikalı sessiz sinema oyuncusu (Toronto 1893 - Santa Monica 1979). Sinemaya çok genç yaşta, D. W. Griffith'in yönetiminde başladı. 1919'da Chaplin ve daha sonra evleneceği Douglas Fairbanks ve Griffith ile United* Artists Corporation'ı sonra, 1936'da Pickford-Lasky'yi, son olarak da 1945'te Pickford Productions'ı kurdu. Amerikalılar tarafından "Our Mary" olarak adlandırılan Mary Pickford, dinamik ve tanrı vergisi yeteneği ve canlılığıyla ün yaptı. Başlıca filmleri: *Simple Charity* (1910), *A Good Little Devil* (1913), *Cinderella* (1915), *Madame Butterfly* (1915), *la Petite Princesse* (1917), *Dady Long Legs* (1919), *The Little Lord Fauntleroy* (1921), *My Best Girl* (1927), *Coquette* (1929), *Kiki* (1931), *Secrets* (1933).

X- J.-L. Passek kol.

Mary Pickford
D. W. Griffith'in
The New York Hat (1912) adlı
filminin bir sahnesinde

Pick-Herxheimer hastalığı (deri hastalıkları uzmanı Avusturyalı Philipp Joseph *Pick* [1834-1910] ve alman Karl *Herxheimer*'in [1861-1944] adından), özellikle Alsace'ta ve Orta Avrupa'da görülen deri hastalığı. Kol ve bacaklarda, özellikle bacakların germe yüzlerinde atrofiye eğilimli döküntülü plaklarla belirgindir. Lezyonlar kol ve bacakların tümüne yayılır ve maydana gelen atrofi bir daha düzelmez. (Eşanl. KÖRELTİCİ KRONİK AKRODERMATİT.)

PİCK-UP a. (ing. sözc.). Çekird. fiz. KAÇIRMA'nın eşanlamlısı.

Pickwick sendromu, ileri derecede şişmanlık, süreğen solunum yetersizliği, sürekli uyku hali, kaslarda sarsılma, yüzde morartı ve sağ kalp yetersizliğinin bir arada bulunduğu sendrom.

Pickwick'in maceraları *(The Posthumous Papers of the Pickwick Club)*, Ch. Dickens'ın romanı (1837). Birtakım sivri akıllı küçük burjuvalar dünyayı keşfe çıkarlar; Dickens, pikaresk geleneğini daha ılımlı bir biçimde sürdürerek burjuvaların ve halktan kişilerin (uşak Sam Weller) aptallığını, biraz da yakınlık duyarak, betimlemenin tadını çıkarır. Seçimleri, hapishaneleri ve kanun adamlarını hicveder ama burada sözkonusu olan öfkesiz bir hiciv, dramsız bir gerçekçiliktir.

PİCO adası, Asor takımadalarının batı bölümünde ada; 433 km²; 20 000 nüf. Merkezi *Lajes do Pico*. Takımadanın en yüksek doruğu (*Pico yanardağı*'nda 2 351 m) bu adadadır.

Scala

Giovanni **Pico Della Mirandola**
ressamı bilinmeyen bir portreden ayrıntı
Palatina galerisi, Floransa

PİCO DELLA MİRANDOLA (Giovanni), italyan hümanist ve filozof (Mirandola, Modena eyaleti, 1463 - Floransa 1494). Bir prens ailesinin çocuğuydu, Bologna Üniversitesi'nde hukuk okudu, ardından Floransa ve Padova'nın hümanist çevrelerine girdi. Floransa'da Ficino ile tanıştı, Padova'da Elia del Medigo'dan kabala konusunda bilgiler edindi. 900 "tez"den oluşan bir kitap yayımladı ve bu tezleri tartışmak için bütün filozofları bir araya getirmek istedi. Bu tezlerden yedisinin tanrıbilimciler tarafından yasaklanması üzerine kaçmak zorunda kalarak, sonunda Floransa'da Muhteşem Lorenzo'nun himayesine sığındı. Ayrıca şu yapıtları yazdı: *De hominis dignitate* (1485); *Heptaplus* (1489) [Yaradılış'ın kabalacı yorumu] ve *De ente et uno* (1492) [Ficino'nun platonculuğunun eleştirisi]. Ondan kalan birçok mektupta, bütün felsefeleri büyük bir hoşgörüyle ele aldığı (ona göre hepsinde bir doğruluk payı vardı) ve padova aristotelesçiliğiyle floransa platonculuğunu uzlaştırmak istediği görülmektedir. Kendisine gelince, bütün alanlarda (büyü, metin yorumlaması vb.) özgür bir araştırma hakkı istemesi dışında, düşünce ve zihinsel sevgi yoluyla insanın, çokluktan tanrısal birliğe yükselebileceğini ileri süren bir yeni-platonculuğu benimsiyordu.

PİCON (Gaétan), fransız eleştirmen ve denemeci (Bordeaux 1915 - Paris 1976). Malraux'nun dostu, *Arts et Lettres* adlı sanat ve edebiyat dergisinin yöneticisiydi (1959-1966); Malraux (1945), Bernanos (1948), Balzac (1956), Proust (1968) üzerine incelemelerin, *Panorama de la nouvelle littérature française* (Yeni fransız edebiyatının panoraması, 1949), *Introduction à une esthétique de la littérature* (Bir edebiyat estetiğine giriş, 1953-1955) adlı yapıtların yazarı.

PİCÓN-SALAS (Mariano), venezuelalı yazar (Mérida 1901 - Caracas 1965). J. V. Gómez döneminde Şili'de sürgünde yaşadıktan sonra profesörlük ve diplomatlık yaptı. Parlak bir denemeciydi, edebiyat, tarih ve toplumbilim konularında birçok eleştiri kitabı ve öyküler yayımladı (*Viaje el Amanecer*, 1943; *De la Conquista a la Independencia*, 1944; *Regreso de tres mundos*, 1959).

PİCÓN Y BOUCHET (Jacinto Octavio), ispanyol yazar ve sanat eleştirmeni (Madrid 1852 - ay. y. 1923). Gerçekçi romanlar yazdı (*Lázaro*, 1882; *El Enemigo*, 1887; *Dulce y sabrosa*, 1891; *Sacramento*, 1910; *Juanita Tenorio*, 1914). Birçok eleştirel incelemesi arasında *Apuntes para la historia de la caricatura* (1878) ve *Diego Velázquez* (1899) sayılabilir.

PİCO RİVERA, ABD'de (Kaliforniya) kent, Los Angeles'in güney-doğu banliyösünde; 53 500 nüf. Otomobil sanayisi.

PİCOTE, Portekiz'de köy, Doueo vadisinde, İspanya sınırında, Miranda do Douro' nun G.-G.-B.'sında. Hidroelektrik tesisi.

PİCOTİT a. (fr. *picotite*; fransız bilgin *Picot* [*de la Peyrouse*]'nun adından). Miner. Ortorombik sistemde yer alan doğal alüminyum, krom, demir ve magnezyum oksit; siyah bir spinel türüdür.

PİCQUART (Marie Georges), fransız general (Strasbourg 1854 - Amiens 1914). Saint-Cyr askeri koleji'nde okudu (1872 -1874), Cezayir'de hizmet gördü (1879), sonra Tonkin ve Annam'a gönderildi. Dreyfus davasında önemli bir rol oynadı (1894). Ordudan çıkarıldı (1898), yargılanmanın yenilenmesinden (1906) sonra yeniden ordu kadrolarına alındı, generalliğe atandı, Clemenceau kabinesinde (1906-1909) Savunma bakanlığına getirildi.

PİCQUİGNY antlaşması, Picquigny'de, Louis XI ile Edward IV arasında yapılan görüşme (29 ağustos 1475) sonucunda imzalanan antlaşmaların tümü. Atak Charles'a yardım etmek için Fransa'ya çıkan (temmuz 1475) İngiltere kralı Edward IV, onunla anlaşamadı ve erzak sıkıntısı baş gösterince Louis XI ile görüşüp anlaşmayı kabul etti. İki kral Picquigny' de bir dizi anlaşma imzaladılar: yedi yıllık mütareke; Fransa'dan çekilmeleri için İngilizler'e 75 000 altın ekü tutarında bir tazminat (ve ayrıca yılda 50 000 altın ekülük bir gelir). Bundan başka, Dauphin Charles'ın, daha sonra İngiltere kralının kızı Elizabeth ile evlenmesi de kararlaştırıldı. Bu anlaşmalar Yüz yıl savaşı'na fiilen son verdi.

PİCROMERUS a. (yun. *pikros*, uç ve *meros*, oyluk). Karnabaharlar üzerinde tırtılları avlayan, siyah ve kırmızı lekeli, gri -kahverengi bedenli böcek cinsi. (Kalkanlıyarımkanatlıgiller familyası.)

PİCTET (Adolphe), isviçreli dilbilimci (Cenevre 1799 - ay. y. 1875). 1841'den başlayarak Cenevre'de profesör olan Pictet, başlıca yapıtı *les Origines indo-européennes ou les Aryas primitifs, essai de paléontologie linguistique*'te (Hint-avrupa kökenleri ya da ilkel Ariler, dilsel paleontoloji denemesi) [1859-1863, 2 cilt], hint-avrupa sözcük dağarcığını, Ariler'in dağılmalarından önceki kültürlerine bağlamak istedi. Keltçenin hint-avrupa dil ailesinden olduğunu ilk ortaya koyanlardandı (*De l'affinité des langues celtiques avec le sanscrit* [Kelt dillerinin sanskritçeyle yakınlığı üstüne], 1837).

PİCTET (Raoul Pierre), isviçreli fizikçi (Cenevre 1846 - Paris 1929). 1877'de Cailletet ile aynı zamanda, oksijen ve azot gibi, o zamana kadar sürekli gaz olduğu sanılan kimi gazlara, aynı anda basınç ve düşük sıcaklık uygulayarak bunları sıvılaştırmayı başardı. Düşük sıcaklıklarda kimyasal afinliklerin ortadan kalktığını gösterdi. Pictet'nin tasarladığı ve karbondioksit gazının kullanılmasına dayanan ilk soğutma makinesi 1875'te Fransa'da yapıldı.

PİCTLER, lat **Picti**, irlanda dilinde **Cruithin**, welsh dilinde **Prydyn.** Esk. coğ. Kısmen keltleşmiş İskoçya halkı. Geç İmparatorluk döneminde Pictler, Scotlar'la birlikte, Roma Bretagne'ının tehlikeli görüldüğü komşularıydı. Erken Ortaçağ'da birleşik bir krallık oluşturdular. *Picti* ("boyalı adamlar") adı kendilerine dövmeleri nedeniyle Romalılar tarafından verildi. *Broch* ya da *pictish towers* adı verilen kaba saba kuleler ve yeraltı konutları yaptılar.

PİCTON, Yeni-Zelanda'da liman kenti, Güney adasının kuzey-doğu kıyısında, Cook boğazı yakınında; 2 700 nüf. Konserve fabrikaları. Gemi yapımı.

PİCTOR, Ressam* takımyıldızının latince adı (kısalt. Pic).

PİCTOU, Kanada'da (Nova Scotia) kent, Northumberland boğazı kıyısında; 4 600 nüf. Gemi yapımı. Taşıt lastikleri. —Yakınında, kömür yatağı ve termik santral.

PİÇ sıf. ve a. **1.** Evlilikdışı doğan çocuk (genellikle aşağılayıcı bir anlam taşır). **—2.** *Kaba.* Terbiyesiz, arsız çocuk: *Piçin biri çiçeklerimi koparmış.* **—3.** Bir şeyin küçüğü; aslına benzemeyeni. **—4.** *(Bir işi) piç etmek,* bir işi bozup çıkmaza sokmak, tadını keyfini kaçırmak: *Anlamsız sorularla konuşmanın akışını bölüp piç etmişti* (tkz.). || *Piç kurusu,* "yaramaz ve soysuz" anlamında çocuklar için kullanılan, kimi-leyin de sevme, okşama yollu söylenen söz: *Haydi oradan piç kurusu diye bağırdı* (tkz.). || *Piç olmak,* boşa gitmek ya da işe yaramaz bir duruma gelmek: *Hiçbir iş yapmadık, bugünümüz de piç oldu.*

◆ sıf. Mad. oc. *Piç damar,* çalışılması ekonomik olmayan çok ince (maksimum birkaç santimetre) damar. —İşletme halindeki bir katmanın yakınında bulunan ince kömür katmanı.

◆ a. Ağ. yet. ve Bağc. Eski ağaç ve asmalardaki uyur tomurcuklardan çıkan ve genellikle meyve vermeyen filiz. (Piçler aşılanmış anaçların kendinden ya da aşı kalemi üzerinden de çıkar.)

PİÇ a. (fars. *piç*). *Esk.* **1.** Büklüm, kıvrım. **—2.** *Piç ü tab,* sıkıntı ve üzüntü. || *Piç-a-piç, piç-ender-piç,* kıvrım kıvrım, dolaşık.

PİÇAN sıf. (fars. *piçan*). *Esk.* Kıvrım kıvrım olan, büklümlü.

PİÇİDE sıf. (fars. *piçide*). *Esk.* **1.** Karışmış, karmakarışık olmuş. **—2.** *Piçide -muy*, saçı kıvrılmış, karışmış.

PİÇİDEGİ a. (fars. *piçide* ve -*i*'den *piçidegi*). *Esk.* Dolaşık olma, dolaşıklık.

PİÇİŞ a. (fars. *piçiş*). *Esk.* Kıvrım, büklüm.

PİÇLEŞMEK gçz. f. *Tkz.* Bir şeyden söz ederken, yozlaşmak, bozulmak.

PİÇLİK a. **1.** Piç olma durumu. **—2.** *Kaba.* Beklenmedik kalleşçe davranış: *Piçlik etti, onun yüzünden rezil olduk.*

PİÇOTA → PİÇUTA.

PİÇPA a. (fars. *piç* ve *pa*'dan *piç-pa*). Esk. zool. Yengeç.

PİÇPAYN a. (ing. *pitch-pine*, çam reçinesi'nden). Kuzey Amerika'dan Avrupa'ya getirtilip satılan çeşitli çam kerestesine verilen ad.

PİÇTAB a. (fars. *piç* ve *tab*'dan *piç-tab*). *Esk.* Telaş, sıkıntı, heyecan.

PİÇUTA ya da **PİÇOTA** a. Zool. Palamutbalığı*nın boyu 65 cm'den büyük olanlarına verilen ad.

PİDASA → PEDASA.

PİDE a. (yun. *pitta*'dan). **1.** Mayalı hamurdan yapılan yassı ekmek: *Ramazan pidesi.* **—2.** Üzerine çeşitli harçlar konularak pişirilen pide (harcını belirten bir tamlayanla da kullanılır): *Kıymalı, yumurtalı pide* (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** *Pide gibi*, yamyassı.

—Ekmekç. *Ak pide*, üzerine yumurta sürülmeden beyaz olarak pişirilmiş pide. || *Çakıl pidesi* → ÇAKIL. || *Ramazan pidesi*, ramazan ayında çıkarılan pide. (Bazısı üzerine yumurta sürülüp çörek otu serpilerek pişirilir. Kepekli undan yapılanları esmerimsi renktedir.) || *Yumurtalı pide*, üzerine yumurta sürülerek pişirilmiş pide. — İçine yumurta kırılarak pişirilmiş pide. (Piştikten sonra üzerine tereyağı sürülür.)

PİDE adası → KAŞIK adası.

PİDECİ a. **1.** Pide yapan ve / ya da satan kimse, pide satılan yer. **—2.** Müşterilere çeşitli pideler sunulan lokanta.

PİDELİ sıf. Pideyle yapılan.

—Mutf. *Pideli kebap*, küçük doğranıp et suyuyla ya da yoğurtla ıslatılmış pide üzerine şişkebabı koyarak hazırlanan yemek. (Pide tereyağıyla yağlanıp fırında gevretilir. Küçük parçalara ayrılıp et ya da tavuk suyu [kimi yerde yoğurt] dökülerek yumuşatılır, üzerine şişten çıkarılmış etler konup kırmızı biberli yağ gezdirilir.)

PİDGİN a. (ing. *pidgin*, *business*'in [ticaret, iş], çincenin etkisiyle aldığı biçim). **1.** Çeşitli uzakdoğu dillerinin ingilizceyle ilişkisinden doğan karma diller. **—2.** İnsanların anadili olmadan, yalnızca sınırlı iletişim gereksinimlerine yarayan ve belli bir dilin yalınlaştırılmasıyla oluşan dil dizgesi.

—ANSİKL. "Pidgin" sözcüğü önce, XIX. yy.'da Çin kıyılarında (özellikle Hongkong ve Şanghay'da) Çinliler'le İngilizler ve lehçe ayrılıkları nedeniyle anlaşamayan Çinliler arasında iletişim sağlamak amacıyla kullanılan ingilizcenin yalınlaştırılmış bir biçimini belirtirdi. Daha sonra "Pidgin", Güney denizlerinde Yeni Gine çevresinde kullanılan ve bichlamar adıyla da bilinen ingilizce türlerini belirtti. Biçimsel sözdizim açısından kökten bir yalınlaşma sözkonusudur. Sözcük dağarcığı "temel" biçimine indirgenmiş pidgin, sesçil açıdan çok yüklü bir özellik taşır (örn. ingilizce *I don't / didn't / won't go, I'm not going*, vb. için *mi no go*). Bu bildirişim aracının gelişimi, alman sömürgesi olduğu dönemlerde Yeni Gine'de "indentured labour"un kurulmasıyla aynı zamana rastlar: feshedilmesi olanaksız bir anlaşma imzalayan adamlar yaşadıkları bölgelerden uzaklara çalışmaya gittiklerinden, Yeni Gine'nin dilsel çeşitliliği karşısında pidgin tek anlaşma aracı durumuna geldi. Ancak bu kişiler köylerine döndükleri zaman bu dil saygınlık kazandı. Çünkü bu dil hem kabileden çıkma olanağını veriyor, hem de yetkililerle ilişki kurmayı sağlıyordu. Dil öylesine yaygınlaştı ki, bugün bağımsız olan Papua -Yeni Gine'de en çok insan tarafından konuşulan ve ulusal bir nitelik kazanan bir dil konumuna geldi.

Genellikle, toplumdilbilim düzleminde bir pidgin, belli bir dilin indirgenmesi, yalınlaştırılması, vb. ile elde edilen, zaman, konuşan kişiler ve düzeyler açısından sınırlı bir bildirişime yarayan ve hiç kimsenin anadili olmayan bir dil dizgesi olarak tanımlanabilir. Kreoller*e göre ayırıcı niteliği bu sonuncu özelliktir. Ancak, Yeni Gine'deki durum, bir pidgin'in kimsenin anadili olmadan genel bir bildirişim dili olabileceğini göstermiştir. Bu nedenle, gerçek ayrım iç biçimle dil düzeylerinin sınırlı olmalarıdır. Başka bir deyişle, tüm konuları ve olanaklı tüm düzeyleri aktarabilecek "eksiksiz" dillerle kimi işleri (örn. ticaret) gerçekleştirmekle sınırlı toplumsal bir çevrede belli konuları birkaç düzeyde (bazen tek bir dil düzeyinde) anlatan "sınırlı" dillerden söz etmek daha doğru olur. Konuların, dil düzeylerinin ve dilbilgisi düzenlerinin sınırlılığı birbiriyle bağlantılıdır. Bu pidgin yalnızca "tuzu ver!" deme olanağı veren bir dilse ve "bana tuzu verebilir misiniz?" denemiyorsa bunun nedeni, fiilin bükünlü olmayışı ve bu cümle yapısının kullanıldığı durumlarda nezaketin gereksizliğidir. Zaman, coğrafya ve dil açısından sınırlı olan pidgin yalnızca kendilerini belirten adlar açısından zengindir: sabir, lingua franca, ticaret dili, karma dil, vb. En eski pidgin, hiç kuşkusuz, Ortaçağ'dan XIX. yy.'a dek Akdeniz limanlarında ticaret dili olarak kullanılan lingua francadır. Lingua franca roman dilleri kökenlidir. Portekizliler aracılığıyla Afrika kıyılarına yayılan bu dili kimileri modern kreollerin kökeni olarak görür.

PİDOUX (Pierre), isviçreli müzikolog (Neuchâtel 1905). 1932 - 1948 arasında Lozan'da, daha sonra da Montreux'de orgculuk yaptı. 1946'da Lozan'da ilahiler üzerine bir kurs verdi. Protestan kilisesi'nin duaları ve şarkıları, özellikle de *le Psautier huguenot du XVI*[e] *siècle* (2 cilt, 1962) ve Goudimel'in 150 mezmuru üzerine yayınları vardır.

PİDURUTALAGALA, Sri Lanka'nın en yüksek doruğu, Nuvara Eliya'nın K.-K.-B.'sında; 2 524 m.

PİECK (Wilhelm), alman devlet adamı (Guben, Brandenburg, 1876 - Berlin 1960). Marangozluk, Ağaç işçileri sendikası sekreterliği yaptı (1894). Sosyal demokrat parti'ye girdi (1895), savaş sırasında barışçılığı savundu ve Hollanda'ya kaçtı (1916). Spartakus grubuna katıldı ve Komünist parti merkez komite üyeliğine getirildi (aralık 1918). Reichstag'a milletvekili seçildi (1928), III. Enternasyonal yürütme komitesi üyeleri arasında yer aldı (1928), Fransa'ya (1933), ardından SSCB'ye (1939) sığındı. Ulbricht'le birlikte SSCB'de merkez komiteyi yeniden kurdu ve Özgür Almanya hareketinin başına geçti (1943). Berlin'e dönünce (1945), Grotewohl ile birlikte, Sosyal demokrat (SPD) ve Komünist (KPD) partilerin birleşmesinden (nisan 1946) oluşan Birleşik sosyalist parti'nin (SED) başına geçti. Anayasa'yı hazırlayan 3. Halk kongresi'ni yönetti ve Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin Başkanlığına seçildi (ekim 1949); sonra da üst üste yeniden seçildi.

Pied dans la main, koregrafide GERME'nin eşanlamlısı.

PİEDMONT, ABD'de bölge, B.'daki Apalaş doruklarıyla D.'daki kıyı ovası arasında uzanan bir platodur. Piedmont'un, K.'ine göre daha geniş olan G.'inde, Apalaş tepeleri kenarında yer alan Triyas devrinde oluşmuş çöküntü, New Jersey eyaletinde, kıyı ovası yakınına kadar uzanır. Plato (ovadan birkaç on metre daha yüksektir) kıyı ovasına doğru yavaş yavaş alçalır *(Fall Line)*; Apalaşlar'dan inen ırmakların açtığı vadiler platoyu parçalara ayırır.

Piedmont, karışık ürünler yetiştirilen, daha çok kırsal bir bölgedir: tahıllar (buğday, mısır), Güney'de tütün ve büyükbaş hayvancılık. Sanayi, özellikle Fall* Line boyunca gelişmiştir.

PİEDRA a. (isp. *piedra*, taş). Kıllara ve saçlara özgü mantar hastalığı.

—ANSİKL. *Ak piedra*, *Trichosporon cutaneum*'un neden olduğu bir kıllı deri hastalığıdır. Bütün dünyada görülür, ama çok seyrektir. Sakal ve bıyık kıllarına yapışık açık renkli yumuşak düğümcüklerin varlığı ile belirgindir. *Kara piedra*, Güney -doğu Asya'da ve Güney Amerika'da görülür; *Piedrai hortai* türü bir asklımantardan ileri gelir ve kutikulanın altında sert ve kara düğümler meydana getirir.

PİEDRAS NEGRAS, esk. **Ciudad Porfirio Díaz,** Kuzey Meksika'da kent, río Bravo kıyısında, Eagle Pass amerikan kentinin karşısında; 41 000 nüf. Metalürji. Otomobil parçaları.

PİEKARY ŚLĄSKİE, Polonya'nın güney-batı'sında kent, Yukarı Silezya sanayi bileşik kentinin kuzey-doğu kenarında; 64 000 nüf. Hızla gelişmesi, kömür ve demirsiz maden cevherlerini (çinko ve kurşun) çıkarma etkinliklerine bağlıdır.

PİEMONTE, İtalya'nın kuzey-batısında bölge; 25 399 km²; 4 394 000 nüf. (1991). Merkezi *Torino*.

• COĞRAFYA. B.'sında ve K.'inde Fransa ve İsviçre sınırları, G.'inde Liguria, D.'sunda Lombardia bulunan Piemonte, 6 ilden oluşur: Torino, Vercelli, Novara, Cuneo, Asti ve Alessandria. İtalyan ekonomisinin güçlü merkezlerinden biri olan bu bölge, bütünlüğünü tarihten alır. Aslında, doğal çerçeve çok çeşitlidir. Bölgenin üç tarafı dağlarla (yüzölçümünün % 48'i) çevrilidir. G.'de Apenninler, ovanın yanında birden bire yükselen Alpler'le birleşir. Bu iki dağ bütünü arasında, Langhe'ler, Monferrato, Po tepeleri gibi Üçüncü Zaman dağları ya da buzultaş (Rivoli, Canavese) tepeleri (yüzölçümünün % 32'si) bulunur. Po ve Alessandria ovaları birikinti bölgeleridir.

Ekonomi canlıdır. Tarım önemini korur: yüksek verimli tahıl üretimi (buğday, mısır, pirinç); sebze (biber) ve patates; meyvecilik ve bağcılık; kereste ve büyükbaş hayvancılık. Sanayi kesiminde, önemli hidroelektrik kaynakları, kereste, kâğıt, besin ürünleri (çikolata, likör, şarap) sanayileri sayılabilir. Bununla birlikte sanayinin başlıca etkinlikleri, Torino ve Cuneo'daki tekstil (özellikle Biella'da yün, Torino'da hazır-giyim), kimya ve kauçuk sanayileri ve son olarak da başta Torino'daki otomobil sanayisi olmak üzere makine sanayisidir. Turizimi, ticareti ve mali etkinlikleri, Fransa ve İsviçre arasında geçişi sağlayan otoyolları, geçitleri ve Valle d'Aosta tünelleriyle, üçüncü kesim de önem kaşımaktadır.

Yerleşme düzeni, Torino merkez odağı çevresindeki birimlerden oluşur. B.'daki Alpler Piemonte'ye elektrik ve iş gücü sağlar; ekonomileri geçit yerinde bulunmaları ve turizm (Sestriere) sayesinde canlanır. Güneydeki tepeler, ağaç yetiştirilen ve bağcılık yapılan (Asti) kesimler dışında oldukça verimsizdir. Po ovasında, Cuneo'dan Torino'ya kadar uzanan alanda, sebze üretimi önemlidir ve bazı sanayilere rastlanır. D.'da ekonomi daha güçlüdür. Kuzeye doğru, Simplon yolu üzerindeki Ossola dağlık çıkıntısında (Toce vadisi) hem turizm hem sanayi bulunur. Dağın sınırında, bağcılık sayesinde zenginleşen kırsal kesim ve İvrea (elektromekanik) ya da Biella (yün) gibi uzmanlaşmış sanayi merkezleri yer alır. En güneydeki Ales-

Keystone

Wilhelm Pieck

Florepress

Piemonte
• Barolo bağları
(Cuneo ili)

Lipnitzki-Roger-Viollet

Gabriel Pierné

Piero Della Francesca
Nativitas (1470'e doğr. - 1480 ?)
National Gallery, Londra

Snark International-Édimédia

sandria yöresinde sanayi bitkileri yetiştirilir. Po ovasında, Vercelli pirinç ekim bölgesi ve çeşitli sanayileri (makine, tekstil, yayımcılık) kapsayan Novara yer alır. Ortada eski bölge merkezi ve hem yönetim hem de üniversite merkezi olan Torino, Fiat tesisleri sayesinde İtalya'nın önemli bir sanayi odağı ve çok büyük bir sanayi kentidir. Bu etkinlikler, abartmasız, göç akınlarının "italyan Prusyası" adı verilen Piemonte'ye yönelmesine yol açmıştır.

• TARİH. Bugünkü Piemonte bölgesi, Roma döneminde Transpadana Galyası'na ve Liguria'ya katıldıktan sonra, önce Odoaker'in (476-493), ardından da Theodorich'in (493-526) eline geçti ve 555'te yeniden Bizanslılar'ca fethedildi. Lombardlar bölgeyi düklüklere ayırdılar, frank döneminde bu düklükler kontluklara (İvrea, Torino, Vercelli, Asti, Novara, Bredulum ve Auriate kontlukları) dönüştürüldü. IX. yy' da gitgide artan güvensizlik karşısında (sarazen ve macar akınları), "ülke" İvrea markisinin yönetimi altında birleşti (X. yy.); daha sonra, asıl İvrea markalığı ile Torino ve Liguria markalıkları arasında yeniden bölündü (950'ye doğr.). XI. yy.'da, Torino markisi Olderico Manfredi, İvrea markalığını egemenliği altına aldı. Kızı Adelaide, Savoialı Odon ile evlendi, ama Adelaide ölünce (1091) Piemonte (içinde bir sürü derebeyi kaynaşıp duruyor ve komünlerin oluşumunu geciktiriyordu), Savoia sülalesinin elinden çıktı. Savoialılar, XII. yy. boyunca ve XIII. yy.'ın başında Piemonte'yi yeniden ele geçirmeye çalıştılar. Ama Piemonte ancak 1419'da kesin olarak Savoia*'ya bağlandı.

Piemonte ırkı, italyan sığır ırkı. (Yukarı Po vadisi kökenli açık gri donlu bir ırktır. Et üretimi için yetiştirilir.)

PİEMONTE LEHÇESİ a. Kuzey italyanca lehçesi; Piemonte'de konuşulur.

PİEMONTİT a. (fr. *piémontite*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan, epidot grubundan hidratlı doğal kalsiyum, manganez, alüminyum ve demir silikat.

PİENİNY, Polonya'da (ve bir bölümü Slovakya'da), İç Karpatlar'ın en kuzeydeki bölümü. Kireçtaşlı toprakaltı, karst olaylarının sık görüldüğü küçük, özgül (sürüklenme parçaları) bir bütündür. Yüksekliğin az olmasına karşın (982 m), düzey farkları genellikle fazladır (300 m'ye kadar). Çam ve gürgenden oluşan orman örtüsünün bölgeye verdiği dağlara özgü görünüm, ırmak boğazlarındaki geçitlerle (9 km'lik Dunajec boğazı gibi) daha da belirginleşir. Bu doğal topluluğu koruyan ulusal parkın (22 km²) bitki örtüsü, Üçüncü Zaman'a özgü artık floralar içerir ve park içinde 50 ha'lık bir jeolojik rezerv bölgesi bulunur. İlginç özellikleri ve canlı bir dağ folklorunun varlığı, Pieniny'yi bir turizm bölgesine dönüştürmüştür.

PİENZA, İtalya'da komün, Toscana'da (Siena ili), Orcia yakınında; 3 900 nüf. Papa Pius II'nin doğduğu yer; papa, B. Rossellino aracılığıyla kenti bütünüyle Floransa'ya özgü bir mimarlık bütünü haline getirdi.

PİERCE (Franklin), amerikalı devlet adamı (Hillsboro, New Hampshire, 1804 - Concord, New Hampshire, 1869). Avukatken önce Kongre'ye (1833), sonra Senato'ya (1837-1842) girdi. Demokratlar tarafından ABD Başkanı seçildi (1852-1856). Kölelikle ilgili 1850 uzlaşmasını ısrarla savunan Pierce, köleliği kaldırmak isteyenlere karşı koyamadı.

PİERİA. Tar. coğ. Yunanistan'da, Pinios (Tesalya), Olympos ve Haliakmon arasında kalan bölge. Başlıca kenti *Pydna*. Orpheus'un efsanevi ülkesiydi. —İskender'in ölümünden sonra, Makedonyalılar, Orontes bölgesine de "Pieria" adını verdiler. —Günümüzde, Yunanistan'ın Makedonya'daki bir yönetim bölgesi de (nomos) bu adı taşır; 86 200 nüf. Yönetim merkezi *Katerine* (Katerini).

PİERİDAE a. Böcbil. LAHANAKELEBEĞİGİLLER familyasının bilimsel adı.

PİERİDES. Yun. mit. Kendilerine Pieria' da tapınıldığı için Musalar'a verilen ad. — Musalar ile rekabet etmek istedikleri için saksağana dönüştürülen dokuz genç kız.

PİERİS a. Hepyeşil almaşık yapraklı, dalların ucunda beyaz salkım çiçekli ağaççık. (Kuzey Amerika'da, Hindistan'da ve Asya'nın doğusunda yetişen on kadar türü bilinir ve bunların birçoğu bahçelerde yetiştirilir. Fundagiller familyası.)

PİERLOT (Hubert, *kont*), belçikalı siyaset adamı (Cugnon 1883 - Brüksel 1963). Katolik senatör (1926-1946), İçişleri bakanı (1934-35), Tarım bakanı (1936-1938). 1939'da önce katolik ve sosyalist, sonra katolik ve liberal bir kabine kurdu. Ordunun teslim olmasından (28 mayıs 1940) sonra, Londra'ya geçti ve sürgündeki hükümeti yönetti. 8 eylül 1944'te Brüksel'e dönen Hubert Pierlot, ulusal birlik hükümetinde değişiklik yaparak üçü komünist olmak üzere yurtiçindeki Belçikalılar'dan da kabinesine bakanlar aldı. Yasadışı hareketleri bastırmak, maliyeyi sağlığa kavuşturmak (Maliye bakanı C. Gutt'un giriştiği deney) ve savaşın sürdürülmesini örgütlemekle uğraştı. 7 şubat 1945'te istifa etti.

PİERMARİNİ (Giuseppe), italyan mimar (Foligno 1734 - *ay y.* 1808). Vanvitelli ile birlikte çalıştıktan sonra Milano'ya yerleşti, bu kentte 1779'da kralın mimarlığına atandı. Birtakım sarayların yanı sıra La Scala tiyatrosu'nu (1776-1778), Monza krallık villasını (1780) ve Cassano d'Adda' da Borromeo sarayı'nı yaptı. 1776'da kurulan Brera akademisi'nde mimarlık dersleri verdi, fransız egemenliği boyunca (1796-1814) yeteneklerini ortaya koyan bir mimar kuşağının yetişmesine katkıda bulundu.

PİERNÉ (Gabriel), fransız besteci ve orkestra şefi (Metz 1863 - Ploujean, Finistère, 1937). 1882'de, *Edith* adlı kantatıyla Roma Büyük ödülü'nü kazandı. Üstadı César Franck'ın ardından Ste-Clotilde kilisesi'nde orgculuk yaptı (1890-1898). 1903'te Colonne konserlerinin yardımcı şefliğine atandı. Tüm türlerde yapıt verdi, zarafetle ustalığı birleştirdi. Orkestra müziği dalında başlıca yapıtları: *Saray balesi* (1901), *Fransisken manzaraları* (1920), *Bir köy teması üzerine divertimento* (1932), *Lorraine rapsodisi* (1936). Bu bağlamda, solistli senfonik yapıtlarını da (piyanolu *Fantezi-bale*, 1885, *Piyano için do minör konçerto*, 1887; piyano için *Konser etüdü*, 1887; arplı *Concertstück*, 1903; kemanlı *Bask fantezisi*, 1927) anılmalıdır. Çok sayıda lirik yapıt besteledi: *On ne badine pas avec l'amour* (1910), *Sophie Arnould* (1927), *Fragonard* (1934). Aynı zamanda bale müzikleri de yazdı: *Cydalise et le Chèvre-pied* (1923), *Impressions de music-hall* (1927), *Giration* (1934). Çok sayıda melodisi ve bazılarını çocuk sesi için yazdığı koro parçaları vardır. *L'An mil* (1897), *la Croisade des enfants* (1902), *Les Enfants à Bethléem* (1907), *Saint François d'Assise* (1912) gibi oratoryolarıyla, Fransa'da, Franck ve Honegger arasındaki dönemin en önemli oratoryo bestecisi sayıldı. Oda müziği dalında da birçok yapıt yazdı: *Sonata da camera* (1927), saksofonlar dörtlüsü için *Bir halk ronde'u üzerine giriş ve çeşitlemeler* (1930), 5 çalgı için *Aşk ülkesine yolculuk* (1951).

PİERO DELLA FRANCESCA, italyan ressam (Borgo San Sepolcro, 1416'ya doğr. - *ay. y.* 1492). Floransa'da Domenico Veneziano'nun öğrencisi oldu ve onunla birlikte S. Egidio'daki günümüze ulaşmamış olan fresklerin yapımında çalıştı (1439-40). Sanat yaşamının geri kalan bölümü Ferrara, Urbino, Rimini hükümdar saraylarında ve Borgo San Sepolcro, Arezzo gibi Apennin kasabalarında geçti. Ancak, Piero'nun dehası taşra zihniyetinin çok ötesindedir. Üslubu, XV. yy. ortalarındaki renk ve mekân kaygılarının en yetkin sentezini oluşturur. *İsa'nın vaftizi* (Londra), *Kırbaçlanma* (Urbino) ya da Masaccio tarzında ciddi ve buyurgan kişilerin yer aldığı *Aziz Augustinus çokkanatlısı* (Borgo San Sepolcro için yapıldı; bugün çeşitli yerlere dağılmıştır) gibi yapıtlarında geometri anlayışı ve renklerin yoğunluğu doruk noktasına ulaşmıştır. S. Francesco d'Arezzo'

Scala

Piero Della Francesca
Gerçek haçın bulunuşu
Arezzo'daki
San Francesco kilisesi'nde
1452-1459 arasında
gerçekleştirilen
Haçın öyküsü dizisinden
bir fresk

daki ünlü *Haçın öyküsü* dizisinde (1452 -1459) sağlam biçimler ve güçlü tipler şaşırtıcı bir çeşitlilik gösterir (*Âdem'in ölümü, Saba melikesinin Süleyman'ı ziyareti, Muştulama, Constantinus'un düşü, Constantinus'un Maxentius'a karşı zaferi, Gerçek haçın bulunuşu* vb.). *Diriliş* freskinin (Borgo San Sepolcro resim müzesi) bu diziden az sonra yapıldığı sanılır. Piero, 1465'te yaptığı bir çiftkanatlıda (Uffizi), Federico da Montefeltro'yu Battista Sforza ile birlikte betimledi; yine Urbino dükü için gerçekleştirdiği *Senigallia Madonnası* adıyla anılan Meryem tablosu, sanatçının flaman resmi üzerine belli bir bilgisi olduğunu gösterir. 1474'e doğru, Urbino dükünü diz çökmüş olarak canlandırdığı *Meryem azizlerle birlikte* (Brera) adlı tabloyu gerçekleştirdi. Melozzo da Forlì ve Signorelli gibi sanatçıları etkileyen Piero zamanla unutuldu; sanatı, XX. yy. başlarında yeniden keşfedilmek durumunda kaldı. Piero Della Francesca'nın, ayrıca, perspektif üzerine bir incelemesi ve "saf cisimler" üzerine bir çalışması vardır; öğrencisi L. Pacioli, bu son çalışmadan yararlanmıştır.

PİERO Dİ COSİMO (Piero DI LORENZO. —denir), italyan ressam (Floransa 1461/62 - *ay. y.* 1521). Adını, ustası Cosimo Rosselli'den almıştır. Sırasıyla, Filippino Lippi, Ghirlandaio, Signorelli, Leonardo'dan esinlendi; flaman sanatında kullanılan yöntemlerden de haberliydi; resimde ışık olaylarına önem verdi, kargaşa ve heyecan yüklü bir mitolojiyi canlandıran garip ve düşsel temaları işledi (*Prokris'in [?] ölümü*, Londra; *Prometheus*, Münih ve Strasbourg) ya da insanlığın ilkel ve yabanıl dönemlerini yansıttı (Oxford ve New York'ta bulunan *Mitoloji sahneleri*). Ayrıca sunak tabloları, portreler ve mobilyalar için panolar gerçekleştirdi.

PİEROLA (Nicolás DE), perulu devlet adamı (Cumaná 1839 - Lima 1913). Avukattı; albay Prado'nun kaçışından (aralık 1879) sonra kendini diktatör ilan etti. Bolivya ile birlikte Şili'ye karşı savaşı sürdürmek istedi, ancak yenilgiye uğradı, ordu tarafından iktidardan uzaklaştırıldı ve ABD'ye sığındı. 1895-1899'da yeniden Başkan olan Piérola, malı durumu düzeltti, tek dereceli seçim düzenini ve zorunlu askerliği getirdi.

PİERRE, ABD'de kent, Güney Dakota'nın merkezi, Missouri kıyısında; 12 000 nüf.

DOĞU LATİN İMPARATORLARI

PİERRE I ve **PİERRE II DE COURTENAY** → COURTENAY.

BRETAGNE

PİERRE I Mauclerc (öl. 1250). Dreux kontu, Bretagne dükü (1213-1237), Robert II de Dreux'nün oğlu. 1213'te Bretagne kontu Gui de Thouars'ın kızı Alix'le evlendi. Kızıl Jean'ın vasisi sıfatıyla 1213'te Bretagne'a egemen oldu. 1225'e kadar Philippe Auguste ve Louis VIII'in sadık yardımcısıydı. 1237'de Kızıl Jean I erginlik çağına gelince, Pierre Mauclerc Kutsal toprakları ziyarete gitti. Louis IX ile birlikte Mısır'a yolculuğa çıktı ve dönüşte öldü.

DİĞERLERİ

PİERRE D'AİLLY → AILLY (Pierre D').

PİERRE AURİOL, lat. **Petrus Aureolus,** fransız filozof (Quercy 1280 ? - öl. 1322). Fransisken tarikatındandı. Bologna (1312), Toulouse ve Paris'te (1317-1320) ders verdi. 1321'de Aix başpiskoposu oldu. Felsefesi, özgünlüğü dolayısıyla, skolastiklere uygulanan sınıflandırmalara girmez. Bilgi alanında, akılla kavranabilir özlerin varlığını kabul etmez. Ona göre kavram, zihnin nesneyle kaynaşmasının sonucudur. Ama biz, her nesnenin tekilliğini kavramayız; görünüşü aracılığıyla özünü kavrarız. Böylece Auriol, Platon'dan (doğuştan fikirler), Aristoteles'ten (önceden var olan düşünce kategorileri) ve İbni Sina'dan farklı düşünür. En önemli yapıtı, *Tractatus de Principiis naturae*'dir (Doğanın ilkeleri üstüne inceleme) [tamamlanmamıştır].

PİERRE l'Ermite, Orderic Vital'e göre adı **Pierre d'Achères**'dir, fransız vaiz (Amiens 1050'ye doğr. - Neufmoustier, Huy yakınında, 1115). Ermiş ve hacı olduğu söyleniyordu. Papa tarafından haçlı seferleri için vaizlikle görevlendirildiği öne sürülmekle beraber, vaazlarını Clermont konsili'nden sonra verdiği bilinmektedir. Hitabet gücü sayesinde, başıboş serserilerin katıldığı, başarısızlıkla sonuçlanan bir haçlı seferi düzenledi (1096). İzmit'te Godefroi de Bouillon'a katıldı (1097).

Pierre ile Jean *(Pierre et Jean)*, Guy de Maupassant'ın romanı (1888). Maupassant kitabının önsözünde sanat anlayışını, ruhbilimsel çözümlemeyi anlatının nesnelliğiyle bütünleştirme olarak tanımlar.

Pierre Loti kahvesi, İstanbul'da, Eyüp sırtlarında şark kahvesi. Adını fransız romancısı Pierre Loti*'den (1850-1923) aldı. Loti, Türkiye'de bulunduğu sıralarda bu kahveye sık sık geldiği ve mekânı tasvir eden yazılar yazdığı için kahve bu adla anıldı. Bir süre bakımsız kalan kahve, 1984'ten sonra Haliç ve çevresinin temizlenip düzenlenmesi sırasında, aslına uygun biçimde onarıldı.

PİERREFONDS, Kanada'da kent, Québec'te, Montréal yerleşmesinin batısında; 38 000 nüf.

PİERRELATTE, Fransa'da kanton (Drôme) merkezi, Tricastin'de, Donzère boğazının G.'inde, Rhône yakınında; 11 918 nüf. (1992). Nükleer yakıtlar alanında çok önemli bir sanayi merkezidir.

National Gallery

Piero di Cosimo
Kentauroslar ile Lapithai halkının savaşı
National Gallery, Londra

Scala

Pietà, Tiziano'nun Palma il Giovane tarafından tamamlanan son yapıtlarından biri (1576) *Akademi, Venedik*

PİERRO (Albino), yerel dilde yazan italyan şair (Tursi, Matera, 1916). Lucania'nın en eski lehçelerinden tursi'yi kullanarak şiirlerindeki büyülü havayı daha da vurguladı (*Metaponto*, 1963; *Nd'u piccarelle di Turse*, 1967; *Famme dorme*, 1971).

PİERROT a. (öz a. *Pierre*'in küçültmelisi). Fransız tiyatrosuna ve sonra pantomimaya (büyük harfle) geçen italyan komedi kahramanı.

Pierrot lunaire, Albert Giraud'nun, O. E. Hartleben tarafından almancaya çevrilen şiirleri üzerine Arnold Schönberg'in bestelediği 21 şiirlik çevrim. 1912'de, kadın şarkıcı Albertine Zehme adına, az sayıda çalgı için bestelenen ve şarkıyla konuşma arasında gidip gelen bu yapıt, yüzyılımızın tüm müzikçilerini derinden etkileyen *Sprechgesang*'ın kökeninde yatar. —Glen Tetley, Schönberg'in partisyonu üzerine aynı adlı bir bale koregrafiledi. Bu yapıt, ilk kez 1962'de New York'taki Fashion Institute of Technology'de, Linda Hodes ve Robert Powell tarafından sahnelendi.

PİERSON (Nicolaas Gerard), hollandalı siyaset adamı (Amsterdam 1839 - Hemstede 1909). Maliye bakanı (1891-1894 ve 1897-1901) oldu. Gelir vergisini kabul ettirdi. İktisat konusunda kitaplar yazdı.

PİESMA a. (basınç anlamında yun. sözc.). Yassı, küçük bedenli böcek cinsi (*Piesma quadrata*, bütün Avrupa'ya yayılmıştır ve şekerpancarına büyük zarar vermesinin yanı sıra virüslü bir hastalık da bulaştırır. Dantelliyarımkanatlıgiller familyası.)

PİEST'ANY ya da **PÍST'ANY,** Slovakya'da (ülkenin batı kesiminde) kaplıca merkezi. Váh ırmağı kıyısında; 26 000 nüf. Makine ve besin sanayileri.

PİETÀ a. ("acıma" anlamında ital. sözc.). Meryem'i üzgün, kimi zaman yalnız, kimi zaman başka kişilerle (aziz Yuhanna, azize Meryem vb.) ve dizinde ölmüş İsa'yı taşırken gösteren resim ya da heykel. —ANSİKL. Pietà Ortaçağ halk ya da seçkin sanatının en dokunaklı konularından biridir. XV. yy.'da Almanya ve Fransa'da (Bayel *Pietà*'sı, XVI. yy. başı) pietà heykelleri yaygındı. İspanya'da pietà grubu, kutsal hafta *paso*'larında canlandırıldı. Michelangelo dört pietà gerçekleştirdi. Resimde XV. yy. fransız primitiflerinin bir grup yapıtını saymak gerekir: *Yuvarlak küçük pietà* (Louvre), J. Malouel'e atfedilen *Yuvarlak pietà*, *Aziz Bruno tarikatından bir bağışçı ile Pietà* (Londra), *Pietà* (Troyes). Fouquet'ye mal edilen Nouans-les-Fontaines *Pietà*'sı, L. Brea'nın yaptığı Cimiez sunakarkalığı *Pietà*'sı, Villeneuve-lès-Avignon *Pietà*'sı (bugün Louvre'da). İsa'yı bir kilise bağışçısıyla birlikte, azize Meryem ve aziz Yuhanna arasındaki Meryemana'nın dizleri üstünde gösteren bu başyapıtın (1,63 m × 2,18 m) E. Quarton tarafından yapıldığı sanılır. Konu İtalyanlar tarafından da sıkça işlendi; Fra Angelico, C. Crivelli, Tura, Giovanni Bellini, Perugino, Correggio, Sebastiano del Piombo, Tintoretto, J. Bassano, Bronzino, Annibale Carracci ve Rosso bunların en ünlüleri ▸ Van der Weyden, Bouts, Dürer, H. Baldung (*Baba ve Ruhülkudüs ile Pietà*, Londra), Van Dyck, Tournier (Toulouse) ve Delacroix da (Saint-Denis-du-Saint-Sacrement kilisesi, Paris) bu konuyu ele almışlardır. (→ YAKINMA.)

PİETARSAARİ, Finlandiya'da liman kenti, Botten körfezi kıyısında; 20 000 nüf. Kereste dışsatımı.

PİETERMARİTZBURG, Güney Afrika'da kent, Natal'ın merkezi, Umsunduzi ırmağı kıyısında; 133 809 nüf. 1839'da, Cape Town'dan gelen Boerler'in kurduğu kent, bir ticaret ve sanayi (alüminyum metalürjisi, mobilyalar) merkezidir.

PİETERSBURG, Güney Afrika'da (Transvaal) kent; 27 000 nüf. Bir tarım (meyveler, büyükbaş hayvanlar) ve madencilik (kromit, elmas, kum ve silis) merkezi. Bölgedeki Moustier katmanıyla aynı adı taşıyan *(Pietersburgiyen)* tarihöncesi sit. —Yakınında, zenci üniversitesi.

PİETRA LİGURE, İtalya'da sayfiye merkezi, Liguria'da (Savona ili), Riviera di Ponente kıyısında; 11 400 nüf. Çiçek yetiştiriciliği. Tersaneler.

PİETRASANTA, İtalya'da kent, Toscana'da (Lucca ilinde), Apua Alpleri'nin eteğinde; 25 200 nüf. Katedral (XIV. yy.). Mermer işleme (sanat ve sanayi için). Marina'da sayfiye merkezi.

PİETRO Veronalı *(aziz)*, italyan dominiken rahibi (Verona 1203 - Seveso San Pietro, Milano yakınında, 1252). Aziz Dominicus'un ilk izleyicilerinden biriydi. Lombardia katharlarını doğru yola getirmeye çalıştı; İnquisitore oldu (1232), Como-Milano yolu üzerinde öldürüldü, daha 1253'te aziz ilan edildi.

PİETRO I, Sicilya kralı (1282-1285) → PEDRO III Büyük, Aragón kralı.

PİETRO II D'ARAGÓNA (Calascibetta 1305 - *ay. y.* 1342), Sicilya kralı (1337-1342). Kral Federico II'nin oğlu. 1321'de yönetimi babasıyla paylaşmaya başladı. Napolili Roberto'nun birkaç saldırısını (1338, 1339, 1341) ve Palizziler'in ülke içinde yürüttükleri iç savaşları göğüslemek zorunda kaldı.

PİETRO DA CORTONA (Pietro BERRETTINI, —denir), italyan ressam ve mimar (Cortona 1596 - Roma 1669). Floransa'da Baccio Ciarpi'nin öğrencisiydi, 1612'de onunla birlikte Roma'ya gitti. 1624-1626 arasında Santa Bibiana kilisesi'nde yaptığı fresklerle üne kavuştu, Bernini ve Borromini ile birlikte Roma barok sanatının önde gelen sanatçılarından biri haline geldi. Forum'daki Santi Luca e Martina kilisesi (bu kilise için dışbükey bir cephe tasarladı) yeni tarzın ilk örnekleri arasındadır (1634). 1656-57'de Santa Maria della Pace için, yarım daire biçiminde dışbükey bir revağı, üst katta da içbükey bir girintisi bulunan bir cephe tasarladı. 1658-1662 arasında, S. Maria in Via Lata'nın üst üste yerleştirilmiş revaklarla süslü cephesini gerçekleştirdi. Aynı zamanda süsleme ressamı olarak, derin perspektifli tavan kompozisyonlarıyla tanındı: *Barberini ailesi'nin zaferi*, Barberini sarayı (1636-1639); Floransa'daki Pitti sarayı'nda birçok salonun süslemeleri (1637-1647); Roma'daki S. Maria in Vallicella'nın tavan ve kubbe süslemeleri (1647-1651); Pamphili sarayı tonoz süslemeleri (*Aineias'ın öyküsü*, 1651-1654).

Scala

Pietro da Cortona *Barberini ailesinin zaferi* ya da *Tanrısal inayetin ihtişamı* (1636-1639) Roma'daki Barberini sarayı'nın büyük salonunun tavanı

PİETRO d'Abano, italyan hekim ve filozof (Padova yakınında Abano, 1257 - Padova 1315'e doğr.). Öğretisi italyan felsefesinin başlangıç noktası sayılır. *Conciliator* adlı yapıtında zamanının doğa hakkındaki düşüncelerini bağdaştırmaya çalışmıştır. Gerekircilik yanlısı olduğundan din sapkınciliği ile suçlanmıştır.

PİETRO di Martino da Milano ya da **PİETRO da Milano,** italyan mimar ve heykelci (öl. Napoli 1473). Napoli'de Castelnuovo zafer takının çalışmalarını yönetti ve Anjou dükü René tarafından, madalyon yapımcısı olarak Fransa'ya gönderildi.

PİETRO MARTİRE di Anghiera, italyan yazar (Arona 1459 - Granada 1526). Aragónlu Katolik İsabel'in sarayı üzerine mektuplar ve bir büyük keşifler tarihi (*De orbe novo decades*, 1530) yazdı.

PİETROASA, esk. **Petrossa,** Romanya'da (Ploieşti bölgesi), Buzău'nun G.-B.'sında köy. 1837'de burada kupalar, fi-

bulalar, bilezikler, kolyeler vb.'den oluşan 25 altın eşya (bir kısmı Bükreş Ulusal müzesi'nde) ele geçirildi. V. yy.'ın ikinci yarısına tarihlendirilen bu hazinenin bir got kralına ait olduğu sanılmaktadır. Bu eşyaların bir bölümü yunan-roma sitelerinde üretilmiştir; İran etkisinin izlerini taşıyan bir bölümü ise, Sînnicolaul* Mare hazinesindeki parçaları andırır.

PİEVE Dİ CADORE, İtalya'da turizm merkezi, Veneto'da (Belluno ili), Piave'nin yukarı vadisinde; 4 500 nüf. Val d'Ampezzo'nun girişindeki tarihsel *Cadore.*

PİEYRE DE MANDİARGUES (André), fransız yazar (Paris 1909 - ay.y. 1991). Romanlarında (*Marbre,* 1953; *la Motocyclette,* 1963; *le Deuil des roses,* 1983; *Tout disparaîtra,* 1987) ve oyunlarında (*İsabella Morra,* 1974) gerçeküstücülüğün etkisinde kalan sanatçı, masal ve şiirlerinde (*le Musée noir,* 1946; *Sous la lame,* 1976) fantastik ile gündelik yaşamı bir araya getirdi. Sanat üzerine denemelerinde ise (*Belvédère* adlı dizi, 1958-1971) gizemcilik ağır basar.

PİEZODİALİZ a. (fr. *piézodialyse*). Kim. Suyun tuzunu giderme yöntemi; bu yöntemde iyonların zardan geçişi, basınç etkisiyle sağlanır (Piezodializ, suyun zardan geçtiği ters osmoz sırasında meydana gelir)

PİEZOELEKTRİK sıf. (fr. *piézoélectrique*). Piezoelektriklik özelliği gösteren; piezoelektrikliğe ilişkin.
—Elektroakust. ve Telekom. *Piezoelektrik filtre,* çoğu kez kuvarstan piezoelektrik bir kristal ya da bir seramik içinde yontulmuş rezonatörlerden oluşan elektriksel filtre. (Eşanl. KUVARSLI FİLTRE.)

PİEZOELEKTRİKLİK a. Mekanik gerilmelerin etkisinde kaldıklarında, kütleleri içinde bir elektrik kutuplanması ve yüzeylerinde elektrik yükleri oluşan (doğrudan etki) ve bir elektrik alanı etkisinde kaldıklarında, iç kuvvetlerin etkisiyle biçim değiştiren (ters etki) kimi kristallerin ortaya koydukları olay.
—ANSİKL. Doğrudan etkiyi Pierre ve Jacques Curie (1880), ters etkiyi ise G. Lippmann buldu ve inceledi. Piezoelektrik malzemeler, bakışım merkezi bulunmayan, doğal ya da bireşimsel, mineral ya da organik kristallerdir. Bir sıkışma ya da bir kayma kuvveti etkisiyle, artı yüklerin ve eksi yüklerin ağırlık merkezleri birbirinden ayrılır. Böylece kristal kütlesi içinde temel dipoller ve bunların etkisiyle de, karşılıklı yüzler üzerinde, zıt işaretli yükler oluşur. İki malzeme grubu ayırt edilir: doğal olarak piezoelektrik malzemeler (kuvars, turmalin) ve ferroelektrik malzemeler denen ve kutuplanma sonrasında piezoelektrik özellikler gösteren malzemeler (tekkristalli malzemeler biçiminde lityum tantalat, lityum nitrat ve yönlenmiş mikrokristaller biçiminde kutuplanmış seramikler ya da polimerler). Bu malzemeler içinde en çok kullanılan kuvars ve lityum tantalattır. Önceleri doğal, ama günümüzde hemen hemen tamamen bir bireşim ürünü olarak elde edilen kuvars, kristal eksenlerine göre çok kesin doğrultular boyunca, özel biçimli ve boyutlu lamlar biçiminde kesilir. Böyle bir lam, metal elektrotlarla kaplanarak bu elektrotlara alternatif bir elektrik gerilimi uygulandığında, ters piezoelektrik etkiyle, bir salınım üreteci gibi davranır. Bu düzenek, lamın boyutlarına, biçimine, kesimine bağlı olarak, 1kHz ile 130 MHz arasında değişebilen geniş bir mekanik frekans aralığında salınımlar üretebilir. Büyük titreşim genlikleri elde etmek için, düzenek, rezonans halinde, bu değerlerden biri üzerinde çalıştırılır. Piezoelektrikliğin uygulamaları, mekanik gerilmelerin elektrik işaretlerine ya da elektrik işaretlerinin mekanik gerilmelere dönüştürülmesine bağlıdır (basınç, kuvvet ya da ivme algılayıcıları, elektroakustik türdönüştürücüler). Piezoelektrik salınım üreteçleri ve rezonatörler elektronikte sesötesi titreşim üreteci ve alıcısı (frekans üreteçleri, frekans etalonları, kuvarslı filtreler, geciktirme devreleri) olarak ve kuvarslı saatlerin yapımında kullanılır.

PİEZOGRAF a. (fr. *piézographe*). Ölçbil. Piezoelektrik bir algılayıcı yardımıyla basıncı ya da titreşim kuvvetini ölçmeye olanak veren aygıt. (Bu aygıtta ölçülecek basıncın ya da titreşim kuvvetinin etkisinde kalarak bunu elektrik gerilimine dönüştüren bir kristal ya da piezoelektrik bir seramik bulunur; uygun bir biçimde yükseltilen bu gerilim bir salınımçizer yardımıyla gözlemlenir ve kaydedilir.)

PİEZOGRAFİ a. (fr. *piézographie*). Piezografla yapılan grafik kayıt. (Piezografi fizyolojide atardamar basıncının ve değişimlerinin ölçülmesinde ve kas kasılmasının incelenmesinde kullanılır.)

PİEZOMETRE a. (fr. *piézomètre*'den). **1.** Ölçbil. Sıvıların sıkışabilirliğini ölçmeye yarayan alet. **—2.** Hidrol. Piezometrik düzeyi ölçmeye yarayan aygıt.

PİEZOMETRİ a. (fr. *piézométrie*). **1.** Ölçbil. Basınçların, özellikle de yüksek basınçların ölçümü. **—2.** Fiz. Sıvıların sıkıştırılabilirliğini konu alan fizik dalı.

PİEZOMETRİK sıf. (*piézométrique*). Hidrol. *Piezometrik yüzey,* HİDROSTATİK DÜZEY*'in eşanlamlısı.

PİEZOOKSİT a. (fr. *piézoxyde*'den). Elektron. Kurşun zirkonat titanat kökenli, kristal yapılı piezoelektrik oksit. (Özellikle sesötesi uygulamalarda ve gazları ateşlemede, mekanik enerjiyi elektrik enerjisine dönüştürmek ya da tersi bir işlem gerçekleştirmek için kullanılır.)

PİFUCUN, "Balta vuruşu biçiminde kırışık" anlamına gelen ve geniş köşeli, keskin bir fırça vuruşunu belirten, çince resim terimi. Li Tang'ın sanatından kaynaklanan pifucun Ma Yüen ve Şia Guei ile doruğuna ulaştı.

PİGAFETTA (Antonio), italyan yazar ve gemici (Vicenza 1480'e doğr. - 1534). İspanyolca ve Venedik lehçesi karışımı bir italyancayla kendisinin de katıldığı Macellan seferinin bir öyküsünü yazdı.

PİGALLE (Jean-Baptiste), fransız heykelci (Paris 1714 - ay. y. 1785). Mme de Pompadour'un koruması sayesinde, çeşitli yapıtların, özellikle de *Aşk ve dostluk* konusunu işleyen heykel grubunun (mermer, 1758, Louvre) siparişini aldı. Pigalle, koruyucusunu bir *Dostluk* alegorisi heykelinde canlandırdı. Sanatçının başyapıtı, Maréchal de Saxe'ın Strasbourg'da St Thomas kilisesi'ndeki anıtmezarıdır (1753 -1776). Pigalle'in XVIII. yy.'ın en ünlü heykelcilerinden biri sayılmasında, küçük çocuk heykel gruplarının, *(Kafesli küçük kız, Kuşlu küçük kız)* büyük katkısı olmuştur.

Pigalle meydanı, Paris'te (Fransa) meydan, Clichy bulvarı kenarında. Çevresindeki birçok kabareyle, Montmartre tepesinin yakınında. Paris'in turizm merkezlerinden biridir.

PİGEONİT a. (fr. *pigeonite;* Minnesota' daki *Pigeon Point* yerleşim biriminin adından). Miner. Doğal magnezyum, demir ve kalsiyum silikat. (Piroksenler grubundan olan bu mineral monoklinik sistemde yer alır.)

PİGGYBACK a. (ing. sözc.). Ülkesi dışında dışsatım ve pazarlama ağları kurmuş bir firmanın, kendi ürettiği malları tamamlayacak mallar üreten küçük ve orta boy işletmeleri, komisyon karşılığında bu ağların hizmetlerinden yararlandırması.
—Taşımacılık. Hızlı bir yükleme ve taşıma sağlamak amacıyla platformlar halinde düzenlenmiş vagonlara, karayolu römorklarının yüklenmesiyle oluşturulan karma tren-yol taşımacılığı sistemi.

PİGHADHİA, Yunanistan'da kent, Karpathos (Onikiada) adasının yönetim merkezi, adanın doğu kıyısında.

PİGİDYUM a. (lat. *pygidium*). Zool. **1.** Halkalısolucanlarda ve eklembacaklılarda, anusun bulunduğu, sölom boşluksuz bedenin son bölütü. (Eşanl. TELSON.) **—2.** Trilobitlerde, birbirine kaynaşmış arka bölütler bütünü. **—3.** Böceklerde, son karın bölütünün üst bölümü.

PİGME a. (fr. *pygmée*). Antropol. Yetişkin erkek boyu ortalaması 150 santimin altında olan bir topluluğun bireyi.
—ANSİKL. Gerçek pigme topluluğu, Zaire'nin kuzey-doğu'sundaki ekvator ormanının bir bölümü olan İturi ormanında yaşayan Mbuti etnik grubudur. Birçok antropolog, Mbutiler gibi, erişkinlerinin boy ortalaması, komşu halklarınkinden daha az olan ve geçimlerini genellikle avcılık ve toplamacılıkla sağlayan Orta Afrika topluluklarını belirtmek için de "pigme" terimini kullanır.

PİGMELER (yun. *pygmaios,* bir dirsek yüksekliğinde). Yun. mit. Mısır'ın güneyinde boyunun kısalığıyla tanınan bir halka verilen ad. Pigme teması eski mısır sanatında da işlenmiştir.

PİGMELER, Afrika'nın ekvator ormanında üç ayrı grup halinde yaşayan halklar (doğudakiler [Mbutiler], ortadakiler [Orta Afrika, Cumhuriyeti'nin Tsvalar'ı ve Binga*lar'ı] ve batıdakiler [Gabon, Kamerun]). Pigmeler ormana dağılmış 120 000 kadar bir nüfusa sahiptirler. Pigme olmayan komşularından, et karşılığında muz, yerfıstığı, vb. alırlar ve bazen onların dilini ya da toplumsal kurumlarını benimserler. Komşularıyla sıkı bir ilişki içindedirler. Erkekler avla uğraşırken kadınlar yenecek bitki kökleri toplarlar. Geçici kamplarda, yaşlıların gözetimi altında yaşarlar ve topluca avlanırlar.

PİGMENT a. (fr. *pigment*'den; lat. *pigmentum,* boyayıcı madde). Çoğunlukla protein yapısında olan ve bulunduğu dokulara renk veren boyalı madde. (Bk. *ansikl.* böl. Bot. ve Fizyol.)
—Boyac. *Pigment oranı,* bir boyada ya da benzer preparatlarda bulunan pigmentlerin tümü.
—Der. hast. *Pigment yitimi,* deri hastalığına ya da genel bir hastalığa bağlı olarak derinin renk kaybetmesi.
—Kim. ve Boyac. Bilinen asıltı ortamlarında pratik olarak çözünmeyen, kimi optik, dekoratif ya da koruyucu özellikleri nedeniyle kullanılan, genellikle ince toz halinde madde. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Pigment macunu,* pigmentlerin kimi öğütme sıvılarıyla birlikte öğütülmesi sonunda elde edilen macun.
—Tekst. *Pigment boyama,* lifleri, ana maddesini reçine oluşturan bir bağlayıcı içinde asıltı halinde bulunan ince bir pigment katmanıyla kaplamaya dayanan boyama ve baskı yöntemi. (Çok ince olan ve açık renklerde bile, özellikle ışık haslığı çok kararlı nüanslar elde etmeyi sağlayan organik pigmentler kullanılır. Bağlayıcı, içine kimi kez ısılyoğuşur bir reçine katılan termoplastik bir reçineden oluşur. Isıl bir işlem, reçineleri bağlar; böylece reçineler pigmentin liflerin yüzeyinde tutulmasını sağlar.)
—ANSİKL. Bot. *Bitkisel pigmentler.* Bitkiler kendilerine renk veren çeşitli pigmentleri içerir; bunlar arasında en başta gelen ve işlev bakımından çok önemli olan pigment, üstün yapılı bitkilerin karbonlu beslenmesini (fotosentez) ve onlar aracılığı ile de hayvanların beslenmelerini sağlayan klorofil*dir. Yapraklarda klorofile birlikte ksantofil (sarı pigment) ve sonbaharda yaprakların ölmesi sırasında, klorofilin yok olması ve kendi miktarlarının artması sayesinde görünür hale gelen karotenimsi (kırmızı) pigmentler bulunur. Çiçeklerin ve meyvelerin pigmentlenmesi, ya plastların taşıdığı (domatesteki ve safran çiçeklerindeki likopeni) ya da kofulların içerdiği eriyik halindeki maddelerden ileri gelir: ortamın asitliliği ile rengi değişen antosiyanin (telgrafçiçeği, üzüm vermemiş asmaların yaprakları, gül, ebegümeci, petun-

Bernand

Jean-Louis Barrault
Pierrot kıyafetiyle Baptiste rolünde
(Prévert ve Kosma'nın pantomiması)
[Marigny tiyatrosu, Paris 1946]

Marion Kalter

André Pieyre de Mandiargues
(1981'de)

Lauros-Giraudon

Jean-Baptiste **Pigalle**
Aşk ve dostluk
mermer, 1758
Louvre müzesi, Paris

Lauros-Giraudon

Édouard Pignon
Ölü işçi (1952)
özel kol.

Adam Pijnacker
Kayın ağaçlı ve kuşlu dağlık manzara
Louvre müzesi, Paris

Réunion des musées nationaux

ya, sardunya çiçekleri) ve flavonlu bileşikler (acıbaklada lüteolin, kırmızı yüksükotunda digitrisin, süpürgeçalısında ve sarı süsende soflavon). Antosıyaninlerin, flavonların, betasıyaninlerin ve hatta karotenimsi maddelerin bireşimi fitokrom* tarafından düzenlenir. Suyosunlarında klorofilin yanı sıra fikoeritrin (kırmızı suyosunları), fikoksantin (esmer suyosunları), fikosiyanin (mavi suyosunları) bulunur. Bu pigmentler klorofilin emdiği ışık dalgalarından daha kısa dalgalardan suyosununun yararlanmasını sağlar.

—Fizyol. Hayvansal pigmentlerin başlıcaları şunlardır: derideki melanin, hemoglobin (kanın kırmızı pigmenti) ve türevleri, safra ve idrar pigmentleri. Bunların çoğu oksijenin taşınmasında rol oynar.

—Kim. ve Boyac. Pigmentler türlerine göre organik pigmentler, anorganik pigmentler, metal pigmentler ve organometal pigmentler olmak üzere dört ana gruba ayrılır: *organik pigmentler*, azolar, ftalosiyaninler, antrakinonlar, kinakridonlar, tetrakloro-izo-indolinonlar, vb.'dir; *anorganik pigmentler*, bir oksit, bir metal tuzu (kurşun, bakır, kadmiyum, cıva tuzu, vb.) ya da çeşitli siyah maddelerden (hayvan kömürü, is karası, karbon siyahı, asetilen siyahı, vb.) oluşur; *metal pigmentler*, ikiye ayrılır: birincisi alüminyum, bakır, nikel, çinko vb.'den oluşan metal kökenli pigmentler; ikincisi paslanmaz çelikler, bronz vb.'den oluşan alaşım kökenli pigmentlerdir; *organometal pigmentler*, ya bir metal kompleksinden (örneğin bakır ftalosiyanın) ya da organik bir asitle tuzlaştırılmış bir metalden (örneğin kurşun siyanamit) meydana gelir. Pigmentler boyacılıkta özellikle korozyonu ve kirlenmeyi önlediği, yüzeyde oluşan ince boya filmine kimi nitelikler (kısmi yanmazlık, parlaklık, ışıldama, fosforışıllık vb.) kazandırdığı için kullanılır; ayrıca elastomerler, beton vb. gibi katıları renklendirmeye yarar.

PİGMENTASYON a. (fr. *pigmentation*). PIGMENTLENME'nin eşanlamlısı.

PİGMENTLENME a. Fizyol. ve Patol. **1.** Pigment oluşumu. (Eşanl. PİGMENTASYON.) **—2.** Organizmanın bazı noktalarında pigment birikimi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Antropol. ve Biyol. İnsan topluluklarında deri pigmentlenmesi en değişken karakterlerden biridir. İnsan türünün deri renginin değişikliğinde melanin baş rolü oynar. Zaman zaman rol oynayanlar: altderinin kılcal damarlarındaki hemoglobin miktarı (damarların büzülmesi ve anemi halinde solukluk, atardamara kan hücum ettiğinde kırmızılık, toplardamar stazlarında morartı) ve sarıdan kırmızıya kadar değişik renklerde besin kökenli pigmentler (karotenoit). Fazla güneşte kalmak bütün insan gruplarında deriyi esmerleştirir, ama güneş görmeyen vücut bölgelerinin pigmentlenmesi ve esmerleşme yeteneği büyük ölçüde genetik olarak belirlenir. Derinin pigmentlenmesi bugün reflektometri* ile saptanmaktadır.

Güneş görmeyen deri bölgelerinin pigmentlenmesi dünya çapında ele alınırsa, bunun güneş ışınlarının şiddetiyle bağıntılı olduğu görülür, çünkü en koyu renkli derilere yıllık ortalama ışın alımının en yüksek olduğu yerlerde rastlanır. Bununla beraber en çok ışın alan Amerind halk toplulukları Tropikal Afrikalılar'dan, Hindistan'ın güneyinde yaşayanlardan ve Avustralya yerlilerinden daha az koyu renklidir. Bu gözlemler, insan türündeki deri rengi dağılımının geniş kapsamlı bir genetik ayıklanmayla gerçekleşmiş olduğu varsayımını doğurdu; buna göre güneşlenmenin az olduğu yerlerde daha açık renkli deri rengi, çok olduğu yerlerde de koyu deri rengi yerleşti. Tropikal bölgede insan türü ortaya çıktığında herhalde koyu renkliydi; daha az güneşli bölgelere göç eden insanlarda deri rengi yavaş yavaş açıldı. Bunun aksine, uzak kuzeyden tropikal bölgelere göç eden Amerindler'de deri yeniden koyulaşmaya başladı, ama Eski Dünya'da görülen ileri derecedeki düzeye ulaşamadı (ya da henüz ulaşmamış durumda). Böyle bir ayıklanmaya neden olabilecek etmenler ileri sürülmüş, özellikle güneşin morötesi ışınlarının etkisiyle derinin derin tabakalarında, etkin olmayan bir öncüden yararlanılarak birleştirilen D vitamini üzerinde durulmuştur. Melanin, morötesi ışınlarını süzdüğünden, melanin çokluğu, az güneş gören bölgelerde D vitamini eksikliği tehlikesini artırır, o da raşitizme neden olur; çok güneşli bölgelerde melanin çokluğu D hipervitaminozu tehlikesini artırır ve deri lezyonlarına (özellikle kanser) neden olabilir. Bazı araştırmalar, açık renkli derilerin donmaya karşı daha dirençli olduğunu göstermektedir. Kuzey Asya halklarının deri rengindeki sarılığı özel bir pigmentten değil, daha kalın bir korun tabakasının içindeki melaninin görünüşünden ileri geldiği sanılmaktadır. Bu halklar, örneğin Amerindler ve Eskimolar çok büyük bir esmerleşme yeteneğine sahiptirler.

PİGMENTLİ sıf. Patol. **1.** Pigmenti olan ya da pigment içeren. **—2.** *Pigmentli ben*, melanositlerden oluşan ben. || *Pigmentli siroz*, kalıtsal ya da edinsel nedenlere bağlı hemokromatoz. Özellikle içorganlarda demir birikmesi, deri renginde koyulaşma, yavaş ilerleyen siroz ve daha ileri dönemlerde, şeker hastalığına yol açar. || *Pigmentli ur*, pigment içeren ur (örneğin melaninli ur).

PİGMENTOFAJ a. (fr. *pigmentophage*). Patol. Fagositozla yutulmuş pigmentli inklüzyonlar içeren hareketli bağdokusu hücresi.

PİGMENTSİZLİK a. Biyol. Yüzeylere renk veren pigmentlerin (hayvanlarda melanin, bitkilerde klorofil) yokluğu ya da yetersizliği. (Genetik kökenli olan tam pigmentsizlik ya da albinizm hayvanlar ve insanlar için zararlı değilse de, yeşil bitkiler için öldürücüdür.)

PİGMİ a. (fr. *pigmy*). Şiş gerdanlı güvercin tipi.

PİGNA (Giovanni Battista NICOLUCCI, **il** — denir), italyan yazar (Ferrara 1530 - *ay. y.* 1575), Machiavelli'nin *Hükümdar*'ındaki (Il Principe) tezleri çürüten bir kitap ve roman üzerine bir inceleme yazdı (1554).

PİGNATA a. (fr. *pignata*, "tencere" anlamındaki ital. *pignatta*'dan). Deriliter sınıfından, Provence bölgesine özgü, bir halk çalgısı. (Sürtmeli bir davul olan bu çalgıda kamıştan bir sürtme çubuğu vardır. Deri, pişmiş topraktan bir kap üzerine gerilir. Çubuk, ıslak bir süngerle sürtülür.)

PİGNON (Édouard), fransız ressam (Bully-les-Mines 1905). İşçiydi; çalışma ve eğitim amacıyla Paris'e gitti (1927). 1937'de tanıştığı Picasso'dan etkilenerek önce sağlam bir resim mekânı kurmaya çalıştı, 1950'den sonra da, yine bu sanatçının etkisiyle, güçlü biçimleri canlı renklerle bağdaştıran daha anlatımcı bir dinamizme yöneldi. "Gerçeği arama" (*Quête de la réalité*, 1966'da yayımladığı bir kitabın adı, 1974'te *A contre-courant* adlı ikinci bir kitap yayımladı) kaygısına uygun düşen temalar seçti ve önce toplumsal gerçeklere (*Ölü işçi*; bu konuda iki değişik yapıtı vardır [1936 ve 1952]), sonra da doğaya lirik bir bakışla yönelerek, bunların duygusal karşılıklarını ("Horoz dövüşleri", "Harmanlar", "Muharebeler", "Dalgıçlar", "Nüler" vb. dizileri) ele aldı. Sanatçı, mimarlıkla bütünleşen seramik süslemeler de gerçekleştirdi (*XX. yüzyıl*, Argenteuil, 1970; *Dalgıçlar*, Marsilya, 1973; vb.). Ayrıca, tiyatro dekor ve kostümleri tasarladı.

PİGNOTTİ (Lorenzo), italyan yazar (Figline Valdarno, Floransa, 1739 - Pisa 1812). Hekimdi, bilimsel konularda geniş kitle için kitaplar, *Favole e novelle* (1782) adlı bir masal ve öykü derlemesi, önromantiklikten esinlenerek şiirler (*La tomba di Shakespeare*, 1779) yazdı.

PİGOMEL a. (fr. *pygomèle*). Biyol. Göbek altı bölgesinde fazladan bir ya da iki kol ya da bacağı olan ucube.

PİGOPAJ a. (fr. *pygopage*). Biyol. Birbirine kabadan yapışık iki gövdeli ucube.

PİGOSTİL a. (fr. *pygostyle*). Zool. Kuşlarda, kuyruksokumu kemiği.

PİGOU (Arthur Cecil), ingiliz iktisatçı (Ryde, Wight adası, 1877 - Cambridge 1959). Marshall'ın fikirlerini yaymak için büyük çaba gösterdi. Cambridge okulu denen iktisat okulunun, yeniklasik çizgiyi sürdüren ustalarından biri sayılır. Daha çok, refah ekonomisini ve gelirlerin bölüşümü düzeyinde belli bir devlet müdahalesinin zorunluluğu konusunu inceledi. Birçok noktada, özellikle işsizlik teorisi konusunda Keynes'e karşı çıktı. Başlıca yapıtları: *The Economics Welfare* (Refah ekonomisi) [1920], *The Theory of Unemployment* (İşsizlik kuramı) [1933], *Employment and Equilibrium* (İstihdam ve denge) [1941]. Gelirde bir düşüşün, talepte bir artışa yol açabileceğini belirten "Pigou etkisi"ni ortaya koydu.

PİH a. (fars. *pīh*). *Esk.* Gözdeki çapak.

PİJADE (Mosa), sırp siyaset adamı (Belgrad 1890 - Paris 1957). Gazeteci ve ressamdı. 1920'de Komünist parti'ye üye oldu, Bağımsız işçi partisi'nin kurucuları arasında yer aldı (1923), 1925-1939 arası hapis yattı. Bu sırada Tito'yla

tanıştı, 1941'de onun direniş eylemine katıldı. Halk komitelerini örgütledi ve Ulusal kurtuluş komitesi'nin başkan yardımcılığına seçildi (1943). 1945'ten sonra partide ve devlet yönetiminde önemli görevlere getirildi; 1946 barış konferansı'na katıldı ve çeşitli uluslararası görevler aldı.

PİJAMA a. (fr. *pyjama;* ing. *pyjamas;* fars. *pā*, ayak ve *cāme*, giysi; *pā-cāme*, pantolon'dan). **1.** Bir pantolon ve ceket ya da tünikten oluşan yatak giysisi. **—2.** Hindistan'ın bazı bölgelerinde giyilen bol pantolon.

PİJNACKER ya da **PYNACKER** (Adam), hollandalı ressam ve gravürcü (Pijnacker, Delft yakınında, 1622 - Amsterdam 1673). İtalya'da yaşadı; bu ülkenin sanatının etkisinde kalarak, ön planları çok canlı (ağaçlar, insanlar) manzaralar çizdi: *Doğan güneş manzarası* (Louvre), *Bir italyan gölünün kıyıları* (Amsterdam).

PİJNAS ya da **PYNAS** (Jan), hollandalı ressam (Haarlem 1583/84 - Amsterdam 1631). Oldukça naif ve canlı bir dille dinsel konulu tablolar yaptı; Elsheimer (Roma'da onun etkisinde kaldı) ve Lastman ile birlikte, genç Rembrandt onu da örnek aldı. —Kardeşi JACOB (Haarlem 1585'e doğr. - Delft 1650'den sonra), Kutsal Kitap ya da mitolojiden alınma sahnelerle süslenmiş manzaralar (*İyi Samiriyeli*, Louvre) gerçekleştirdi; Breenbergh bunların etkisinde kaldı.

PİJPER (Willem), hollandalı besteci ve eğitimci (Zeist 1894 - Leidschendam 1947). 1930-1947 arasında Rotterdam konservatuvarı'nı yönetti. Önce Mahler, sonra Debussy'den etkilendi. Sonunda, özlü ve kesin anlatımlı kişisel bir üsluba ulaştı. En iyi yapıtlarını 1920-1933 arasında besteledi. Bunlar, genç besteciler üzerinde derin etki bıraktılar. Daha sonra gençliğindeki yeniromantik üsluba döndü. Başlıca yapıtları: *Senfoni nº 2* (1921), özellikle de *Senfoni nº 3* (1926), *Altı senfonik epigram* (1928), piyano (1927), çello ve keman konçertoları, oda müziği parçaları (piyano sonatı, 1930; 3 piyano sonatinası 2 piyano için sonatlar, 1935; 5 yaylılar dörtlüsü vb.), lirik dramlar (*Halewijn*, 1933). Ayrıca oyun müzikleri, liedler ve koro parçaları besteledi.

PİJUH → PEJUH.

PİK a. Metalürj. **1.** DÖKME* DEMİR'in eşanlamlısı. **—2.** Birinci ergitme sonunda elde edilen dökme demir külçesi. (Pikler, genellikle yüksek fırının dibinde, döküm alanı içinde açılmış kum çukurlarına akıtılır.)

PİK a. (fr. *pique*). Oy. MAÇA'nın eşanlamlısı.

PİK a. (fr. *pic*, tepe, uç'tan). Denizc. **1.** Bir geminin kıçındaki bayrak serenine açılan üçgen yelken. **—2.** *Pik giz kandilisası*, pik yelkeninin abaşo yakasının bağlandığı sereni kaldırıp indirmeye yarayan kandilisa. || *Pik payı*, bocurum yelkeninin üst yakasının bağlandığı giz sereninin, geminin kıç tarafından taşan bölümü. || *Pik yakası*, ÇÖRDEK* YAKASI'nın eşanlamlısı. || *Pik yelkeni*, grandi yelkeninin üzerine, giz ile direğin üst bölümü arasına açılan yelken. || *Baş pik*, yan yelken donanımlı yelkenlilerde, pruva direğindeki randa yelkeni üzerine çekilen pik yelkeni. —Bir geminin en ucundaki safra bölmesi.

PİKA a. (lat. *pica*). Psik. ALLOTRİOFAJİ' nin eşanlamlısı.
—Vet. Hayvanlarda görülen beslenme davranışı sapıklığı. (Pika ruhsal bozuklukların belirtisi olabilir, ama çoğu zaman, yetersiz beslenmenin [kalsiyum-fosfat dengesizliği, protein, demir, bakır ya da kobalt eksikliği] ya da çevre koşullarındaki bir kusurun sonucudur. Pikaya yakalanmış kümes hayvanları, akacak kan damlacıklarını emebilmek için hemcinslerinin tüylerini yolar; bu davranış bir alışkanlık haline gelebilir.)

PİKA a. (fr. *pica*). Büyük Britanya'da, anglosakson etkisindeki ülkelerde ve ABD'de kullanılan tipografi ölçüsü. (Pika, ingiliz-amerikan standartlarına göre 12 puntonun, yani 4,217 mm'nin karşılığıdır. Fransız ölçüsü yelpazeyse 4,512 mm'dir.)

PİKAJ a. (fr. *piquage*). Ofset ve tifdruk baskı tekniğinde dizili metinlerin ve resimlerin, film çekimine gönderilmek üzere bir sayfa ya da tablo oluşturacak biçimde karton üzerine yerleştirilmesi.
—Bayınd. ve İnş. ŞİŞLEME'nin eşanlamlısı.
—Tekst. Fasone dokuma üretiminde kullanılan kartonları delmek eylemi; bu işlemin sonucu. || *Pikaj makinesi*, tek darbeyle bir karton üzerine delikler açmada kullanılan makine.

PİKAJ a. (fr. *picage*). Dantelcinin işleyeceği deseni parşömen kâğıdına tutturması.

PİKAJCI a. Matbaac. Pikaj işleriyle görevli kişi.

PİKANT sıf. (acı, sert, keskin anlamında fr. *piquante*'tan). Mutf. *Pikant sos*, beyaz şarap ve sirkeyle kıvama getirilmiş arpacık soğanına, dana etsuyu, kornişon, kapari vb. katılarak hazırlanan sos; sirke, şeker ve zencefille hazırlanan mayhoş sos (çin mutfağı).

PİKAP a. (ing. *pick-up; to pick up*, toplamak'tan). **1.** Plaklar üzerine kaydedilmiş sesleri işitilebilir hale getiren aygıt; plak okuyucu. (Eşanl. PLAKÇALAR.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Oto. Üstü açık, kapaklı bir kasası olan hafif hizmet taşıtı.
—ANSİKL. Bir pikapta, dakikada 45 devir, 33 1/3 devir ve 16 devir yapan plakları ve hatta kimi aygıtlar için, dakikada 78 devirlik eski kayıtları dinlemeye olanak veren, birçok hız kademesi olan bir motor bulunur. Okuma kolu, ucunda safir ya da elmas bir okuma iğnesi bulunan bir kafa taşır. Ayrıca, mono ve stereo plaklar için öngörülmüş farklı okuma kafası türleri vardır. Pikap, bir yükselteç ve bir ya da birçok hoparlörden oluşmuş kompakt bir bütün biçiminde olduğunda, *elektrofon* adını alır.

PİKARESK sıf. (fr. *picaresque;* isp. *picaresco, picaro*, serseri, serüvenci'den). Toplumun alt kesimlerinden (serseri, uşak, piç) gelen ve yaşadığı serüvenler sırasında toplumun kurulu düzenini eleştirme fırsatı bulan bir kahramanın öyküsünü anlatan yapıtlara denir.
—ANSİKL. XIV. yy.'da Hita'nın *Libro de buen amor*, daha sonra da Rojas'ın *La Celestina** (1499) adlı yapıtlarında öncülüğünü yaptıkları pikaresk romanda, bir serserinin *(picaro)* öyküsü anlatılır. Bütün dünyayı serseriliğin bakış açısından yansıtan bu tür, İspanya'da gerçekçi edebiyatın ilk örneklerinden birini vermiştir (Mateo Alemán'ın *Lazarillo de Tormes*'i [1553] ve *Guzmán de Alfarache*'si [1599], Francisco de Quevedo'nun *El Buscón*'u [1626] ve Vélez de Guevara'nın *El diablo cojuelo*'su [1641]). Bu edebi tür Thomas Nashe'nin *The Unfortunate Traveller*'i (1594), Lesage'ın *Gil Blas*'ı (1715-1735), Defoe'nun *Moll Flanders*'ı (1722), Fielding'in *Jonathan Wild*'ı (1743), Smollett' in *Roderick Random*'u (1748) ve Almanya'da Grimmelshausen'in *Simplicissimus*' uyla (1699) Avrupa'da da çok tutuldu. Bu belirgin örnekler dışında, pikaresk kişi ve pikaresk anlatının, oluntudan oluntuya geçen yapısı bugün de sürdürülmektedir: Thomas Mann'ın *Bekenntnisse des Hochstaplers Felix Krull* (1954) adlı yapıtı, ABD' de Saul Bellow ve John Barth'ın yapıtları ve latin amerika edebiyatı bu anlayışa örnek olarak gösterilebilir.

PİKE a. (fr. *piqué*). Tekst. **1.** Birbiri üzerine uygulanan ve kabartma desenler oluşturacak biçimde noktalarla birleştirilen iki dokumadan meydana gelmiş pamuklu kumaş. **—2.** "İğne ardı" denilen elişine benzer desenlerle süslü, kalın pamuklu kumaş. **—3.** Bu kumaştan yapılmış yatak örtüsü.
—Balıkç. Balık için, yakalanmadan oltaya vurma.
—Havc. Bir uçağın, çok büyük bir açıyla yaptığı hızlı iniş. (Pike sırasında, uçak çok büyük aerodinamik kuvvetlerin etkisinde kalır; bu da uçağın parçalanmasına neden olabilir. Bu nedenle pilot, her uçağa göre belirlenmiş sınır hızı aşmamak için pike açısını sürekli olarak denetlemelidir.) || *Pike yapmak*, uçaktan söz ederken, dikine inmek.
—Müz. *Pike yapmak*, icra tekniğinde, bir notayı canlı biçimde seslendirip rezonansını kısa kesmek. (Notanın üzerine konan [ı] işaretiyle belirtilir.)
—Oy. Bilardoda, topa, masaya dik bir şekilde yapılan vuruş. || *Pike çekmek*, istekayı bilardo masasına dik tutarak topa vurmak. (Bu vuruşta top bantlara çarparak ya da çarpmayarak birkaç kavis çizer.)
◆ sıf. Pikeden yapılan: *Pike elbise*.
—Ask. havc. *Pike bombardıman*, bir hedefe saldıran ve doğrulmaya başlamadan önce bombalarını bırakan bir bombardıman uçağının isabetini artırmak için yaptığı hızlı inişe dayanan havadan bombardıman yöntemi.
—El sant. *Pike* ya da *puantiye bezeme*, islam maden sanatında (özellikle X. yy.'da Büveyhiler'de) görülen, zeminin hiç boş yer bırakmayacak biçimde küçük noktalarla doldurulmasından oluşan süsleme biçimi.
—Müz. *Pike nota*, canlı ve ayrık olarak seslendirilen nota.
—Spor. *Pike atlayış*, artistik patinajda, bir patenin dört köşe ucundan ve diğer patenin ucundan destek alarak yapılan atlayış.
—Tekst. *Pike tafta*, dantel taklidi ipekli dokuma türü. (AJURLU TAFTA da denir.)

PİKE (Kenneth Lee), amerikalı dilbilimci (Woodstock, Connecticut, 1912). Michigan Üniversitesi'nde profesör oldu, Orta ve Güney Amerika (Meksika, Guatemala, Peru, Ekvador), Afrika (Gana, Nijerya), Filipinler ve Yeni Gine yerli dilleri üzerinde çalıştı. *Language in Relation to an Unified Theory of the Structure of the Human Behavior* (İnsan davranışının yapısı üstüne birleşik kuramla dilin bağıntısı) [1954 -1960, 3 cilt] adlı yapıtında sergilediği özgün bir dilbilim kuramı hazırladı: *tagmemik*. Bu kurama göre her dilsel öğe (tagmem), değiştirim olanaklarıyla tanımlanabilir. Dil önce, ayrık bir birim olan bir "parçacık", parçalanamayan bir devamlılık olan bir "dalga" ve her öğenin bağlamıyla ilişkide bulunduğu bir "alan" olarak incelenmektedir. Pike aynı zamanda, sesbilgisi ve sesbilimle de ilgilendi: *Phonetics* (Sesbilgisi) [1943], *Phonemics* (Sesbilim) [1947], *Tone Languages* (Titremli diller) [1948].

PİKERMİ, Yunanistan'da (Attike) köy, Marathon yakınında, Mesogea ovasında, Hymettos ve Pentelikos'un D.'sunda. Adı *Pikermi faunası*'na verilen Üçüncü Zaman'dan kalma zengin fosil yatağı.

PİKERYA a. (fr. *piqueria*'dan). Amerika' nın sıcak bölgelerinde yetişen karşıt yapraklı, koçan ya da yalancı şemsiye halinde toplu, beyaz çiçekli otsu bitki ya da çalı. (Meksika'da yetişen *Piqueria trinervia* türü kışın çiçek açmasıyla ünlüdür. Bileşikgiller familyası.)

PİKET a. (fr. *piquet*'den). Oy. **1.** İki kişi tarafından otuz iki kâğıtlık iskambil destesiyle oynanan bir oyun. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Piket kâğıt* ya da *piket kâğıdı*, piket oyununda kullanılan otuz iki kâğıttan oluşmuş iskambil destesi. (Piket kâğıdında en küçük sayı yedilidir). || *Hırsız piketi*, dört kişiyle oynanan bir tür piket. || *Normandiya piketi*, üç kişiyle oynanan bir tür piket. || *Rulikon piketi*, toplam dört el kâğıt oynayarak ve yalnızca ilk ve son ellerde kâğıtları çiftleyerek oynanan bir tür piket. || *Yazılı piket*, sayı indirme biçiminde oyna

nan ve bazı kuralları farklı olan bir tür piket.

—ANSİKL. Piket oyununda en büyük kâğıt as, en küçük kâğıt yedilidir. As on bir puan, resimli kâğıtlar on, ötekiler üzerlerindeki noktalar değerindedir. Genellikle yüz ya da yüz elli puan üzerinden oynanır. Kontrada ise iki yüz bir puan kazanan oyunu bitirmiş olur. Kâğıt dağıtan ikişer ya da üçer kâğıt olmak üzere her oyuncuya on iki kâğıt verir. Yerdeki sekiz kâğıt, oyuncuların ellerinden çıkarmak istedikleri değersiz kâğıtların yerine alınır. İlk oyuncu yerdeki kâğıtların beşini, kâğıt dağıtan ise üçünü alır. Oyun kozsuz olarak küçük kâğıtlardan başlanarak oynanır. As ve resimli kâğıtlar dışında elindeki iki kâğıdı oynayan ve elinde kalan on kâğıt içinde resimli kâğıt bulunmayan on puan kazanır. Elinde aynı renkte kâğıt bulunup bunları dizebilenler, sıraladıkları kâğıdın sayısına göre, 3, 4, 16, 17, 18 puan alırlar. Aynı tür üç kâğıdın bir arada bulunması üç; 7, 8, 9 dışındaki kâğıtlardan dördünün bir araya gelmesi on dört puan kazandırır. Alınan her puan rakibin elindeki üçlü ya da dörtlü sıranın alacağı puanı değersizleştirir, bu şekilde alınan puanlar birbirini götürdüklerinden yazılmaz. Karşıdaki oyuncu hiç sayı almadan otuz ya da daha çok puan kazanan altmış sayı yapmış olur; rakibi oyuna başlamadan elinde otuz sayı olan oyuncu, doksan puan kazanır. Kaput hiç el almamak anlamındadır ve kaput yapan oyuncu, oyunu hiç almadan bitirebilirse kırk puan kazanır.

PİKİ a. (isp. *pichí*). Arjantin ve Patagonya pampalarında yaşayan, *Zædus* cinsinden küçük bedenli tatuların ortak adı. (Kemerlihayvangiller familyası.)

PİKİÇİYEGO a. (yerel adı *pichi ciego*'dan). Arjantin'de yaşayan *Chlamydophorus* ve *Burmeiste* cinsinden tatuların ortak adı. (Sıçan iriliğinde, kalın kürklü, gevşek kalkanlı, güçlü ön pençeli, kazıcı hayvanlardır. Böcekler ve kurtlarla beslenirler. Daha çok gececidirler. Kemerlihayvangiller familyası.)

PİKİNE, Senegal'de, Dakar'ın K.-D.'sunda kent; 140 000 nüf. Konut merkezi. Pamuk iplikçiliği ve dokumacılığı.

PİKLAJ a. (fr. *picklage*). Deric. SALAMURA'nın eşanlamlısı.

PİKNİK a. (ing. *picnic*). **1.** Kırda yenen yemek; kır yemeği. **—2.** *Piknik yapmak*, kırda yemek yemek.

—Eşy. *Piknik tüpü*, piknikçilerin yemek pişirmek, ısınmak ve aydınlanmak için kullandıkları küçük bütan gazı tüpü.

PİKNİK sıf. ve a. (fr. *pycnique*). Ruhbil. Kretschmer biyotipolojisinde, orta bir boy, geniş bir yüz, kalın bir boyun ve güçlü bir göğüsle belirginleşen bir fiziksel yapı tipi için kullanılır. (Genellikle siklotimik mizaca bağlı ve manyakodepresif psikozla pozitif bir bağlılaşım içinde olduğu söylenir. Leptozom tipin karşıtıdır.)

PİKNİT a. (fr. *picnite*). Miner. Bohemya ve Saksonya'nın kalay madenlerinde kuvars ve mikayla bir arada bulunan, uzun kristaller halindeki topaz türü.

PİKNOKLİN a. (fr. *pycnocline*). Hidrol. Denizlerde ve göllerde düşey yoğunluk gradyanı çok yüksek katman. (En belirgin piknoklinler yüzeydeki sıcak suyla onun altındaki soğuk su dokanağında [termoklinler] ya da yüzeysel olarak tuzdan arınmış suyla az seyreltik derin su arasındadır [holoklinler]. Bu süreksizlik yüzeyi boyunca dalgalı su devinimleri görülebilir.)

PİKNOMETRE a. (fr. *pycnomètre*'den). Ölçbil. YOĞUNLUK* ŞİŞESİ'nin eşanlamlısı.

PİKNOMETRİ a. (fr. *pycnométrie*). Ölçbil. Yoğunlukların ölçümü.

PİKNOZ a. (fr. *pycnose;* yun. *pyknosis*, yoğunlaşma, tıkız kütle'den). Patol. Hücrelerde, kromatinin yoğunlaşarak homojen bir görünüme neden olmasıyla belirgin çekirdek değişimi. (Piknoz, çekirdeğin yozlaşma ve ölüm işaretidir.)

PİKO a. (fr. *picot*). El sant. **1.** Bir işi kumaşa tutturmak, kenar temizlemek, işlemeyi ya da danteli süslemek, zenginleştirmek amacıyla elde ya da makinede yapılan düz ya da motifli sarma işi. (Her türlü işe uygulanır.) **—2.** *Piko bağlama*, makrame işlerinin kenarlarına ya da desen aralarına uygulanan bir bağlama biçimi. (Makrame ipliklerini ana ipliğe bağlamak, bezemek ve kenarları tutturmak amacıyla yapılır.) || *Düz piko*, motifsiz, düz sarma işi. —Makrame işlerinde makrame ipliklerini ana ipliğe bağlamaya yarayan düz bağlama biçimi. || *Fisto piko*, kenarda dilimler ya da çıkıntılar oluşturacak biçimde uygulanmış düz piko. —Makrame işlerinin kenarlarına uygulanan fisto görünümlü, dilimli bağlama biçimi. || *Fiyonk piko*, makrame işlerinde bezemek amacıyla desen aralarına ve kenarlara uygulanan fiyonk görünümlü bağlama biçimi. || *Küpe piko*, kenarda küpe biçimli halkalar oluşturacak biçimde yapılmış piko. (*Yuvarlak piko* da denir.) —Makrame işlerinde desen aralarını süslemek amacıyla çift taraflı çıkıntılar ya da halkalar oluşturacak biçimde yapılan bağlama. || *Rokoko piko*, kenarlarına rokoko işi uygulanarak yapılmış piko. (*Başak iğnesi piko* da denir.) || *Zincir piko*, bazı makrame işlerine uygulanan zincir görünümlü bağlama biçimi.

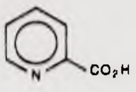
—Şeritç. Bir süs şeridinin kenarını süsleyen küçük dişli dikiş.

—Terz. *Pikolu kenar baskısı*, çok ince bir kumaşta, kumaşın kenarını dıştan içe doğru yuvarlayarak bir çırpma dikişiyle ya da kıvrımının altından tutturarak yapılan kenar baskısı.

PİKO-, fr. *pico-*, ital. *piccolo*, küçük'ten, önüne geldiği birimi 10^{-12} ye bölen SI öneki (simgesi p) [örneğin *pikofarad*, simgesi pF].

PİKOCU a. Piko yapan kimse ya da piko yapılan işyeri.

PİKOLAMİN a. (fr. *picolamine*). Hızlı, kuvvetli ve uzun süreli yerel analjezik etkisinden dolayı, travmalara ve romatizmaya bağlı ağrıları dindirmek için kullanılan sentetik ilaç. (Eşanl. PİRİDİL-3-METİLAMİN.)

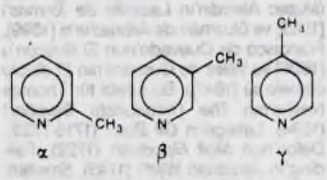

pikolik asit

PİKOLİK sıf. (fr. *picolique*). Org. kım. *Pikolik asit*, formülü $C_5H_4NCO_2H$ olan piridin α-karboksilik asidin yaygın adı; α-pikolin yükseltgenerek elde edilir.

PİKOLİN a. (fr. *picoline*). Org. kim. Formülü $CH_3—C_5H_4N$ olan metilpiridinlerin yaygın adı.

—ANSİKL. Org. kim. α, β ve γ olmak üzere üç pikolin vardır, bunların her üçü de kemik yağı ile taşkömürü katranında piridinle birlikte bulunur.

Sırasıyla pikolik, nikotinik ve izonikotinik asitlere kolayca yükseltgenirler. α-pikolin ve γ-pikolinlerdeki CH_3 grubu, aldehit ve ketonlarla kolayca yoğuşma tepkimesine girer, bu bakımdan asetondaki CH_3 grubuna denk bir tepkinliği vardır.

—Fizyol. Pikolin, genel bir uyuşukluğa ve sinir merkezlerinin duyarlığında azalmaya neden olan karmaşık etkili bir sinir zehiri gibi davranır görünmektedir. Bu duyarlığın ortadan kalkması ölümle sonuçlanır.

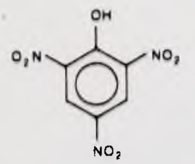
PİKORNAVİRÜS a. (lat. *picornavirus*). Virol. İnsanda enterovirüs ve rinovirüs cinslerine rastlanan RNA'lı bir virüs grubundaki virüslerin her biri.

PİKRAL a. (fr. *picral*). Metalürj. Çeliklerde kullanılan klasik metalografi dağlama etkeni; pikrik asidin alkollü çözeltisinden oluşur. (Pikral, hangi işlem uygulanırsa uygulansın çeliklerin yapısının anlaşılmasını sağlar. Nitralle benzer etkiler gösterir.)

PİKRAMİK sıf. (fr. *picramique*). Org. kim. *Pikramik asit*, amino-2 dinitro-4,6 fenolün yaygın adı; pikrik asidin bölümsel indirgenmesi sonunda elde edilir ve azo boyarmaddelerin üretiminde kullanılır.

PİKRAMİN ya da **PİKRAMİT** a. (fr. *picramine* ya da *picramide*'den). Org. kim. Trinitro-2,4,6 anilinin yaygın adı; amonyağın pikril klorür üzerine etkimesi sonunda elde edilir.

PİKRAT a. (fr. *picrate*). Org. kım. Pikrik asidin tuzu, esteri ya da kompleksi. (Pikratlar, darbe ya da aleve karşı pikrik asitten daha duyarlıdır ve daha kolay patlar. Günümüzde yalnızca amonyum pikrat $[C_6H_6N_4O_7]$, patlayıcılar sanayisinde kullanılmaktadır.)

pikrik asit

PİKRİK sıf. (fr. *picrique;* yun. acı anlamında *pikros*'tan). Org. kim. *Pikrik asit*, trinitro-2,4,6 fenolün yaygın adı; acı bir tadı vardır ve adını bu özelliğinden almıştır.

—ANSİKL. Nitrik asidin pek çok madde (yün, ipek, indigo) üzerine etkimesi sırasında oluşan pikrik asit, fenolün sülfürik asit içinde nitrolanması sonunda hazırlanır. 122°C'ta eriyen açık sarı bir katıdır. Suda az, alkolde çok çözünür; ipeği, yünü sarıya boyar. Kuvvetli bir asittir, çünkü ilgili anyonun eksi yükü, fenoldekinden daha ileri düzeyde yöresizleşmiştir. Bazlarla, kristalleşen tuzlar verir; bu özelliğinden yararlanılarak organik bazlar ile potasyum iyonlarını tanımada (suda az çözünen potasyum pikrat biçiminde) kullanılır.

Kuvvetli bir elektron alıcısı olan pikrik asit, çokhalkalı aromatik hidrokarbonlarla (naftalen, antrasen, vb.) yanlış olarak pikratlar denen alıcı-verici türünde, kolayca kristalleşen kompleksler oluşturur.

Pikrik asit, fosfor pentaklorürle pikril klorüre, amonyum sülfürle pikramik aside, kalsiyum hipokloritle kloropikrine dönüşür.

Elde edilen renkler, pek dayanıklı olmadığından pikrik asit, boyarmadde olarak artık kullanılmamaktadır. Buna karşılık *melinit* adı altında çoğunlukla dinitrofenol ya da trinitrokrezolle karıştırılarak patlayıcı bileşen durumunda top mermilerinin yapımında kullanılır. Ayrıca amonyum tuzundan patlayıcı olarak yararlanılır.

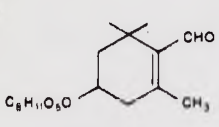
—Eczc. % 1'lik pikrik asit çözeltisi, yüzeysel yanıkların, donma eritemlerinin ve zonanın tedavisinde dıştan sürülerek kullanılır.

PİKRİL a. (fr. *picryle*). Org. kım. Birdeğerli trinitro-2,4,6 fenil kökünün yaygın adı. (Pikril klorür $[(O_2N)_3C_6H_2Cl]$, fosfor pentaklorürün pikrit asit üzerine etkimesi sonunda elde edilir; amonyakla tepkimeye girerek pikramini verir.)

PİKRİS a. (lat. *picris*, yun. *pikrios, -idos*, acı marul'dan). Dar, sert ve dişli yaprakları hemen hemen tümüyle sapın dibinde rozet biçiminde kümelenmiş olan otsu bitki. (Sarı çiçekleri kömeç halinde topludur. Bileşikgiller familyası.)

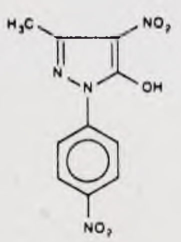
PİKRİT a. (fr. *picrite*). Petrogr. Ferromagnezyumlu mineraller (özellikle olivin) bakımından zengin, ultrabazik ve melanokrat magma kayacı.

PİKRİTİK sıf. (fr. *picritique*). Petrogr. Olivin bakımından zengin bir magma kayacı için kullanılır.

pikrokrosin

PİKROKROSİN a. (fr. *picrocrocine*). Org. kim. Formülü $C_{16}H_{26}O_7$ olan heterozit; safran bitkisinin acı maddesini oluşturur; suyla ayrıştırıldığında glukoz ile safranalı verir.

pikrolonik asit

PİKROLONİK sıf. (fr. *picrolonique*). Org. kim. *Pikrolonik asit*, formülü $C_{10}H_8N_4O_5$ olan paranitrofenil-1 metil-3 nitro-4 hidroksi-5 pirazolün yaygın adı; bazlarla tuz, aromatik hidrokarbonlarla çeşitli

kompleksler elde etmek ve dolayısıyla bu bileşikleri tanımak amacıyla pikrik asit gibi kullanılır.

PİKROMERİT a. (fr. *picromérite*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan hıdratlı doğal magnezyum ve potasyum sülfat.

PİKROTOKSİN a. (fr. *picrotoxine*). Balıkotunda *(Anamirta cocculus)* bulunan çok zehirli madde.

PİKROTOKSİNİN a. (fr. *picrotoxinine*). Org. kim. Pikrotoksinin zehirli özünü oluşturan $C_{15}H_{16}O_6$ formülünde seskiterpensel bileşik.

PİKSEL a. (ing. *pixel*). Foto., Telekom. ve TV. Bir görüntünün en küçük öğesi. (Bu öğe renk ya da yeğinlikle etkilenebilir ya da fotoğraf, telekopi, televizyon gibi belli bir işlemle ötekilerden ayırt edilebilir.) [Eşanl. GÖRÜNTÜ ÖĞESİ.]

PİKSODAROS (öl. İ.Ö. 335), Hekatomnos'un sonuncu oğlu ve Mausolos'un kardeşi. Ada'yı tahttan indirdikten sonra Karia kralı oldu.

PİKTOGRAFİ a. (fr. *pictographie*). Yazılı iletişim amacıyla piktogram kullanımı.

PİKTOGRAM a. (fr. *pictogramme*; "boyalı" anlamında lat. *pictus* ve "harf" anlamında yun. *gramma*'dan). **1.** Kavramları, dildeki biçimini dikkate almadan şekiller ya da simgeler aracılığıyla anlatan resimsel öğe. (Bu ilkel yazı biçimine [ya da "önyazı"ya] Kızılderililer'de, Eskimolar'da ve Sibirya'daki bazı kavimlerde rastlanır.) **—2.** Demiryollarında, havaalanlarında yolculara bilgi vermek, harita üzerinde nesne ve olayları göstermek vb. amacıyla kullanılan standartlaştırılmış şematik işaret ya da desen.

PİKTOHARİTA a. Haritc. Bir hava fotoğrafının, tram kullanmadan, görüntünün düzensiz bir yapıya göre çok ince noktalar halinde ayrışmasını sağlayarak elde edilen röprodüksiyonu.

PİL a. (fars. *pil*). Esk. **1.** Fil. **—2.** *Pîl-bâlâ*, fil yüksekliğinde, çok yüksek. || *Pîl-ten*, fil bedenli; iriyarı. || *Pîl-sem*, güçlü. || *Pîlvar*, file benzeyen, fil gibi. || *Pîl-zehre, pîl-zur*, fil kuvvetinde; çok güçlü. || *Pîl-i âb-keş* ya da *pîl-i havayı*, su içmiş fil ya da hava fili, yağmur bulutu.

PİL a. (fars. *pil*). Esk. **1.** Ökçe, topuk. **—2.** Çadır iplerinin tutturulduğu küçük kazık. **—3.** Çelik çomak oyunu.

PİL a. (fr. *pile*). **1.** Elektrotekn. Kimyasal bir tepkimede ortaya çıkan enerjiyi, doğrudan elektrik enerjisine dönüştüren aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Pili bitmek*, gücü tükenmek, takati kalmamak.

—Elektrotekn. *Etalon pil*, gerilim etalonu olarak kullanılan pil. || *Güneş pili*, FOTOPİL'in eşanlamlısı. || *Kuru pil*, elektroliti akışkan olmayan pil. || *Yakıt pili*, kendi dışında depolanmış bir yakıt-yakıcı karışımının kimyasal enerjisini doğrudan elektrik enerjisine dönüştüren statik enerji çevirici. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Yarım pil*, tek bir elektrot ve bunu çevreleyen elektrolitik bir çözeltiden oluşan bütün.

—Nük. müh. *Atom pili*, grafit bloklarından ve uranyum çubuklarından oluşmuş bir yığın görünümündeki ilk nükleer reaktörlere verilen ad.

—ANSİKL. Elektrotekn. *Elektrik pili*. Bir elektrik pili, bakışımsız bir voltametre içeren bir iletkenler zincirinden oluşur. İlk pili Volta gerçekleştirmiştir (1800); bu pil, asitli suya batırılmış yuvarlak çuha ya da karton parçalarıyla birbirinden yalıtılmış bir çinko ve bakır disk dizisinden oluşuyordu; son bakır diski son çinko diske bağlayan metal telden bir akım geçiyordu; Cruikshank, bu pilin sakıncalarını (asitli suyun akarak parazit bağlantılara neden olması) gidermek için, asitli su yatağına yatırılmış bir sütundan oluşan *gözlü batarya*'yı geliştirdi. 1826'da Becquerel, bu pillerde ortaya çıkan gerilim düşümüne, kontaklardaki yapı değişikliğinin ve özellikle, pozitif elektrot üzerinde, elektroliz etkisiyle toplanan hidrojen kabarcıklarının neden olduğunu açıkladı. Elektrotlardaki bu kutuplanmayı azaltmak için, elektrolit içine kutuplanma gidericiler, yani hidrojen birikimini ortadan kaldırma yeteneği olan yükseltgenler katmak gerekiyordu. Böylece, sıvı (kromik asit, potasyum bikromat, nitrik asit) ve katı (kurşun dioksit ya da manganez dioksit) kutuplanma gidericiler içeren piller yapıldı. 1842'de Poggendorff, daha sonra sırasıyla Grenet, Ducretet ve Trouvé'nin yetkinleştirecekleri *potasyum bikromatlı pil*'i tasarladı. Bu pillerin klasik tipte olanları şöyle yapılır: pozitif kutup görevi yapan iki karni kömürü levhası, bir çinko lamın (negatif) her iki yanına yerleştirilir; daha sonra bütün, asit bir potasyum bikromat çözeltisine daldırılır. Metal levha çözeltiye daldırıldığında, aşağıdaki tepkimeler uyarınca bir akım doğar: çift bir potasyum ve krom sülfat oluşurken, oksijen açığa çıkar; bunun hidrojenle bileşmesi kutuplanmayı önler. Gerilimi 2 V olan bu piller yüksek bir akım debisi sağlıyordu. *Bunsen pili*'nde (1843), kutuplanma giderici olarak nitrik asit kullanıldı.

Tek bir katı kutuplanma giderici içeren pillerin en pratiği *Leclanché öğesi*'dir (1868); bu pil türü, bir amonyum klorür çözeltisi içinde yer alan ve negatif kutbu oluşturan bir çinko çubuğu içerir; merkezde, gözenekli bir kap ya da kumaş bir çeper içinde bir karni kömürü levhası (pozitif kutup) bulunur; bu levha karşısında, basınç yoluyla manganez dioksit topaklaştırılmıştır. Bu pil 1,5 V'luk bir gerilim vermesine karşın ancak zayıf akımlar üretebilir. Kesikli kullanımlar için uygun olan bu pili Féry yetkinleştirdi. *Féry pili*'nde negatif elektrot, kabın dibine yatay olarak yerleştirilmiş bir çinko levhadan oluşur; pozitif elektrot, katalizör rolü oynayan gözenekli kömürdendir; elektrolit bir amonyum klorür çözeltisidir; havanın, sıvı üst katmanlarında çözünen oksijeni, kutuplanma giderici görevi yapar. Aynı ilkeden yola çıkarak, günümüzde çok kullanılan ve *kum pil* denen, elektrolitleri, soğurucu ya da jelatinli bir maddeyle akışmaz kılınmış piller de üretilmiştir.

Öte yandan, farklı iki metal lamı, her birini tuzlarından birinin çözeltisi içine daldırarak, *kutuplanmaz* denen, iki sıvılı piller de geliştirilmiştir. Bu türün ilk örneği olan ve 1836'da ortaya çıkan *Daniell pili*, çinko sülfat içine daldırılmış bir çinko çubuğu (negatif kutup) içeren bir kaptan oluşur. Bu kabın içindeki ikinci bir gözenekli kap, doymuş bir bakır sülfat çözeltisi içinde yer alan bakır bir çubuk (pozitif kutup) içerir. Bu pilin verdiği gerilim 1,08 V'tur.

Derişim pilleri kutuplanmaz pillerin başka bir türüdür ve aynı metalden yapılmış ve bu metalin bir tuzunun farklı derişimdeki çözeltilerine daldırılmış iki elektrottan oluşur. Gerilim, çözeltilerin derişimine bağlıdır; pil bir devreye bağlandığında, yani akım verdiğinde, negatif kutbu oluşturan, düşük derişimli çözelti içindeki elektrot çözünürken, pozitif kutbu oluşturan öbür elektrotun kütlesi artar, dolayısıyla derişimler eşitlenme eğilimi gösterir.

Gazlı piller'de (Grove, Gaugain, Zeuger), elektrotlar basınç altındaki bir gaz içinde yer alır.

Çözeltilerin pH ölçümleri, derişim pillerinden türeyen pillerle (hidrojen elektrotlu, yani H^+ iyonu açısından farklı derişimlerdeki çözeltiler içine daldırılmış, hidrojen bir atmosfer içindeki platin bir lamdan oluşan piller) gerçekleştirilir. Pillerin, gerilim, direnç gibi değişmezleri bilinen yöntemlerle ölçülebilir; karşılaştırma yöntemlerinde, *Daniell* pili, *Latimer Clark* pili, *Weston* pili gibi, kutuplanmaz piller olan etalon pillerden yararlanılır; bunların içinden Weston pili, sodyum amalgamı (negatif kutup), kadmiyum sülfat, cıva II sülfat, cıva (pozitif kutup) biçiminde sıralanmış bir dizi maddeden oluşur ve gerilim 20 °C'ta, 1,018 30 V'tur.

Günümüzde pillerin güvenirliğini, ömürlerini ve kütlesel enerjileri artırmaya yönelik çok sayıda araştırma yürütülmektedir. İncelenen öğeler arasında, lityumlu piller, cıva oksit-kadmiyum pilleri, çinko-hava pilleri, organik elektrolitli piller ve katı elektrolitli piller sayılabilir.

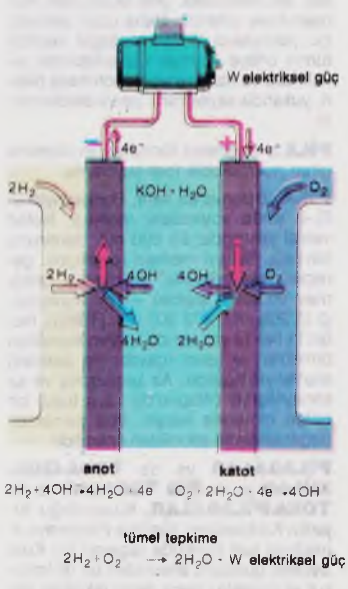
Piller kuramı. Helmholtz, tersinir piller için, pil içindeki enerji alışverişine dayanan termodinamik bir kuram tasarladı. Pilin geriliminin, her elektrotun ilişkin çözeltiyle temasından ve elektrot çözeltiye ve çözeltiden elektrota doğru olan iyon geçişinden kaynaklandığını kabul ederek, sonuçlarla doyurucu bir biçimde uyuşan iyon kuramları (Nernst) kurulabilmiştir. (→ ELEKTROKİMYA, YÜKSELTGENME-İNDİRGENME.)

Sınai uygulamalar. Doğru akımda, düşük gerilimli düşük bir güç vermelerine ve sağladıkları enerji, şebeke enerjisininkinden çok daha pahalı olmasına karşın, pillerin, kolayca taşınabilir özerk üreteçler olma üstünlüğü vardır. Uygulamaları, askeri alanda (güdümlü ve balistik mermilerin, torpidoların itme sistemleri) olduğu kadar sivil alanda da (yedek donanımları, radyo alıcıları, teypleri, tıraş makinelerini, kameraları, aydınlatma düzeneklerini, oyuncakları vb. beslemede) oldukça yaygındır. Saatlerin, elektronik oyunların ve cep hesap makinelerinin gelişmesiyle, minyatür pillere yeni pazarlar açılmıştır.

• *Yakıt pili*. Temel olarak, bir elektrolitle ayrılmış iki elektrottan (anot ve katot) oluşur. Kimyasal tepkimenin ayırtedici niteliği olan elektron düzeni, bir ısıl makinedeki olaylardan farklı olarak, uzayda, eşanlı ve birbirini tamamlayan iki tepkime halinde gelişir: hidrojen-oksijen pili özel haline karşılık gelen şekilde de görüldüğü gibi, anot üzerinde yakıtın yükseltgenme tepkimesi ve katot üzerinde yakıcının indirgenme tepkimesi. Bu iki elektrot arasında böylece, dış bir devreyi elektrik enerjisiyle beslemeye olanak veren ve verimin göstergesi olan bir potansiyel farkı oluşur. Bu potansiyel farkı, kuramsal olarak, yalnız tümel tepkimenin serbest entalpi değişimleriyle sınırlıdır ve dolayısıyla Carnot çevriminin sınırlamalarından etkilenmez.

Gerçekte, yakıt pili, hem akümülatörün hem de ısıl motorun ayırtedici niteliklerini taşır. Yüksek verim (% 50 ile 80 arası) ve sessiz çalışma üstünlükleriyle akümülatöre, anlık yeniden dolma, büyük özerklik, büyük kütlesel güç ve kendi gerikazanımına olanak verecek bir sıcaklık düzeyindeki ısıl enerji sağlama üstünlükleriyle ısıl motora benzer.

Bu özgün niteliklerden, uzay uygulama-

bir yakıt pilinin (hidrojen-oksijen) çalışma ilkesi

Réunion musées nation.

üzerine **piktogramlar** kazınmış sümer tableti (kölelerin adlarını belirten mülkiyet belgesi; kölelerin sahibi bir elle simgelenmiştir) kireçtaşı, IV. binyıl sonu *Louvre müzesi, Paris*

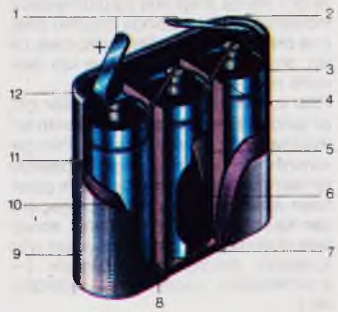
GDEL. PILE

Mazda belgesine göre

yuvarlak elektrik pili
1. Nikel kaplı pirinç kapsül (+ kutup);
2. Sızdırmaz kılıf;
3. Amalgamlanmış çinko (– kutup);
4. Elektrogözenekli kâğıt;
5. Sızdırmazlık contası;
6. Dış temas levhası;
7. Kutuplararası yalıtım levhası;
8. Kutuplanma giderici kütle;
9. Mikrogözenekli kömür çubuk;
10. Çelik kap;
11. Sızdırmaz üst elektrot.

Mazda belgesine göre

yassı elektrik pili
1. Kalaylanmış pirinç lamlar;
2. Pirinç kapsül (+ kutup);
3. Mikrogözenekli kömür çubuk;
4. Arabağlantı teli;
5. Elektrogözenekli kâğıt;
6. Kutuplanma giderici kütle;
7. Kutuplararası yalıtım levhası;
8. Bölmeleme kartonu;
9. Çelik kap;
10. Polistren kılıf;
11. Amalgamlanmış çinko (– kutup);
12. Sızdırmaz kapak.

larından, özellikle sovyet Gemini ve amerikan Apollo uçuş programlarında ve uzay mekiklerinde uzun süredir geniş ölçüde yararlanılmaktadır. Bu niteliklerin, maliyet ve dayanıklılık sorunları, ekonomik gereksinimlere yanıt verebilecek biçimde çözümlenmek koşuluyla, bu üreteçlere geniş sınai ufuklar açacağı düşünülmektedir. Bu amaçla, katalizörlerin özelliklerinden yararlanarak, elektrotlardaki tepkimelerin hızını artırmak için önemli araştırmalar yapılmaktadır.

Günümüzde, yakıt-yakıcı ikilisine (hidrojen-oksijen, hidrojen-hava, metanol-hava, hidrazin-hava vb.), elektrolitin yapısına (asit, bazik, karbonatlı, karma oksitli), sıcaklık düzeyine (düşük, orta ya da yüksek sıcaklık) bağlı olarak ayırt edilen birçok pil türü inceleme aşamasındadır. Araştırmaların ilerleme düzeyi, bu pil kategorilerine bağlı olarak oldukça farklılık göstermektedir. Bu pil kategorileri arasında sinai gelişmeye en yakın olanları, yoğun elektrik üretimi için kullanımı düşünülen, asit elektrolitli, orta sıcaklıktaki hidrojen-hava pilleridir. Daha uzun vadede, bu yakıt-yakıcı ikililerinin özgül katalitik türrini ortaya koymak başarılabilirse, alkol-hava ve hatta hidrokarbon-hava pilleri, yukarıda sayılanların yerini alabilecektir.

PİLA a. Boghead kömürlerinin yapısına giren mikroskobik fosil suyosunu.

PİLA, Polonya'da kent, Pomeranya'nın G.-B.'sında voyvodalık merkezi, Notec vadisi yakınında; 65 000 nüf. Demiryolu kavşağı. Sanayi merkezi (demiryolu gereçleri, elektroteknik, alüminyum dökümevi ve keten işleme). —*Pila voyvodalığı* (8 205 km²; 472 900 nüf. [1989]), Notec'in her iki yakasında uzanır; toprakları ormanlar ve tarım (çavdar ve patates) alanlarıyla kaplıdır. Az kentleşmiş ve az sanayileşmiş (Wapno'da kaya tuzu) bir bölge olmasına karşın, boş zamanları değerlendirme etkinlikleri önemlidir.

PİLAGÁLAR ya da **TOBA-GUAZÚLAR** va da **BİG TOBALAR** ya da **TOBA-PİLAGÁLAR,** Kuzey-doğu Arjantin Kızılderilileri; özellikle Pilcomayo ırmağının sağ kıyısında yaşayan bu Kızılderililer, guaicuru ailesinden bir dil konuşur ve özellikle ustaca savaş teknikleri geliştiren toba* alt gruplarından birini oluştururlar. Yalnız başkanlarına çokkarılılık izni verilen Pilagálar tekeşlidir.

PİLAKİ a. (yun. *pilakı*). Mutf. İçine soğan, sarmısak, maydanoz, havuç gibi malzeme katılarak hazırlanmış zeytinyağlı yemek. (Barbunya, fasulye gibi kuru yiyecekler yanında; kefal, kırlangıç, palamut, uskumru, midye, istiridye gibi deniz ürünlerinden de pilaki yapılır.)

◆ sıf. ve a. *Arg.* Aptal, bön.

PİLASTR a. (fr. *pilastre*). Mım. GÖMME AYAK*'ın eşanlamlısı.

PİLÂTRE DE ROZİER (François), fransız kimyacı ve balon pilotu (Metz 1754-Wimille, Pas-de-Calais, 1785). 21 kasım 1783'te, Arlandes markisi ile birlikte, bir montgolfierle, ilk insanlı uçuşu gerçekleştirdi. Muette şatosundan, Louis XVI ve saray erkânı önünde havalanan iki pilot 20 dakika sonra, Paris'te bugün place d'İtalie yakınında bulunan Butte-aux-Cailles'a sağ salim indiler.

PİLATUS, İsviçre'de kireçli kütle, Luzern gölüyle Luzern kentinin yanında yükselir; 2 129 m. Bir kremayer demiryoluyla doruğa çıkılabilmektedir.

PİLATUS (Pontius), romalı şövalye (İ.S. I. yy.). 26-36 arasında Yahudiye procurator'uydu. 1961'de Kaisareia'da bulunan bir yazıtta *praefectus* (vali) olarak anılıyordu. Bu unvan, eyalet legatusunun altında bir makamı belirtirdi. Sert ve beceriksiz yönetimi görevinden alınmasına neden oldu. İsa'nın ölüm kararını verdi. Bununla birlikte, Tiberius'un kendisini on yıl görevde tutmasına bakılırsa, birtakım nitelikleri olmalıydı. Yaşamının geri yanı hakkında hiçbir bilgi yoktur. Bir söylentiye göre, Vienne'de (Galya) sürgünde ölmüştür.

—İkonogr. Pilatus'u sorumlu olmadığını göstermek üzere ellerini yıkarken gösteren İsa'nın yargılanma sahnesi, Junius Bassus'un lahdi üzerinde (Vatikan), S. Apollinare Nuovo'daki (Ravenna) bir mozaikte, Naumburg katedrali'nin jübesinde (XIII. yy.), Duccio'nun *Maestà*'sının bir panosunda (Siena) ve Honthorst (Londra), Mathias Stomer (Louvre) ve Munkácsy'nin (özel kol., ABD ve Louvre) tablolarında canlandırılmıştır.

PİLAV a. (fars. *pulāv, pilev*'den). **1.** Mutf. Pirinç, bulgur, arpa şehriye ya da kuskustan birini yağ, tuz ve belirli oranda suyla pişirerek yapılan yemek. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Pilavdan dönenin kaşığı kırılsın*, bir işte bıkıp yorulmadan sonuna değin gidileceğini, uğraşıp didinileceğini anlatmak için söylenir.

—Mutf. *Acem pilavı*, pirinç, tereyağı, etsuyu ya da su, tuz ve unla yapılan bir tür pilav. (Haşlanıp süzülen pirinç tencereye alınarak üzerine kızgın tereyağı gezdirilir. Tencere ve kapağın kenarları hamurla sıvanarak ağır ateşte ya da fırında demlendirilir.) ‖ *Azerbaycan pilavı*, içine iç bakla ve dereotu katılarak hazırlanan bir tür pirinç pilavı. ‖ *Başlı pilav*, içine haşlanıp didilmiş baş eti konarak pişirilen pirinç pilavı. ‖ *Buhara pilavı*, kuşbaşı doğranmış koyun eti, havuç ve dövülmüş bademle pişirilerek hazırlanan pirinç pilavı. ‖ *Bulgur pilavı* → BULGUR. ‖ *Düğün pilavı* → DÜĞÜN. ‖ *Hamsili pilav*, hamsiyle pişirilmiş iç pilav. ‖ *Hicaz pilavı*, kuşbaşı koyun eti, safran ve nohutla pişirilmiş pirinç pilavı. (Etler yahni gibi pişirilip pilavın ortasına konarak da yapılır. İçine rendelenmiş portakal kabuğu da konabilir.) ‖ *İç pilav*, küçük doğranmış ciğer, çam fıstığı, kuş üzümü, baharat konarak hazırlanmış pirinç pilavı. (Tavuk, hindi, kuzu vb.'nin içine doldurularak da pişirilir.) ‖ *İstanbul pilavı*, badem, kabuksuz antepfıstığı, haşlanmış bezelye, safran, zerdeçal ve baharatla hazırlanan pirinç pilavı. ‖ *Kaşgar pilavı*, kuşbaşı et, havuç, fıstık, üzüm ve çeşitli baharatla hazırlanan pirinç pilavı. (Et pişirildikten sonra tencereye bir kat haşlanmış pirinç, bir kat öteki malzemelerle karıştırılmış et koyup kısık ateşte pişirilerek yapılır.) ‖ *Kuskus pilavı*, kuskus, yağ, su ve tuzla hazırlanan pilav. ‖ *Meyhane pilavı*, taze ve kuru soğan, acı biber, çeşitli baharat, maydanoz ve domatesle hazırlanan bulgur pilavı. ‖ *Mısır pilavı*, içine yağda kızartılmış ufak köfteler atılarak pişirilmiş pirinç pilavı. ‖ *Nohutlu pilav*, haşlanmış nohutla pişirilmiş pilav. ‖ *Özbek pilavı*, pişirilip kurutulmuş etle hazırlanan pirinç pilavı. (Etler pişirilip kurutulduktan sonra tencerenin dibine yerleştirilir. Haşlanan pirinçler üzerine konup birlikte kısık ateşte pişirilir; kıvılcımlı kül üzerinde dinlendirilir. İçine karanfil, tarçın, kakule vb. baharat da konabilir.) ‖ *Patlıcanlı pilav*, ufak doğranıp yağda kızartılmış patlıcan, salça, tuz ve baharatla yapılan zeytinyağlı pirinç pilavı. ‖ *Perde pilavı*, dibine katı yağla badem sıvanmış tencerede, yufkaya sarılarak pişirilen pilav. (Tencerenin ağzı hamurla sıvanıp kısık ateşte pişirilir.) ‖ *Rodos pilavı*, içine yumurta katılarak hazırlanmış hamuru nohut büyüklüğünde parçalara ayırıp et suyunda haşladıktan sonra içine kavrulmuş kıyma katılarak pişirilen pilav. ‖ *Şehriye pilavı*, arpa şehriyeyle pişirilmiş pilav. ‖ *Şehriyeli pilav*, pirince kavrulmuş arpa ya da tel şehriye katılarak pişirilen pilav. (Şehriye kavrulduktan sonra içine pirinçler atılıp tekrar kavrulur, suyu eklenerek kısık ateşte pişirilir.) ‖ *Tavuklu pilav*, didilmiş tavuk eti, tavuk ciğeri vb. katılarak pişirilmiş pirinç pilavı. ‖ *Türkistan pilavı*, tencereye bir kat haşlanmış pirinç, bir kat tereyağı koyup kısık ateşte pişirilerek yapılan pilav. ‖ *Yumurtalı pilav*, haşlanmış pirinçlerin üzerine çırpılmış yumurta döküp kısık ateşte pişirilerek yapılan pilav.

—ANSİKL. Mutf. Pilav başlıca dört yöntemle hazırlanır: salma, haşlama, süzme ve kavurma. Salma yöntemiyle pilav yapımında pirinçler kaynar suya atılır ve suyunu çekince yağı konarak demlendirilir. Haşlama yöntemi ilkin pirinçlerin üzerine sıcak su dökülür ve su soğuyuncaya değin bekletilir; daha sonra pirinçler süzülüp suyu katılarak pişirilir. Süzme pilav, pirinçleri haşladıktan sonra süzüp içine yağ, tuz ve baharatını katarak yapılır. Kavurma yöntemiyle pilav yapımında ise pirinçler yağda kavrulduktan sonra, üzerine su konularak pişirilir. Pilav piştikten sonra, pirinçlerin kabarması için bir süre tencerenin ağzına kâğıt ya da bez yayılarak dinlendirilir. Taneleri lapalaşmamış, pişkin pirinç pilavı makbuldür. Bunun için pirincin eski, konan suyun belli ölçüde olması gerekir. Konacak su miktarı genellikle bir ölçü pirince bir ya da bir buçuk ölçü su olarak ayarlanır. Haşlama türü pilavlara çoğunlukla bire bir oranında su konur, salma pilavda ise bu ölçü bire bir buçuktur.

Pilav, içine karides, midye, nohut, havuç, tavuk eti, bezelye, domates, patlıcan, et, şehriye vb. çok değişik malzeme katılarak da pişirilir. Birlikte pişirildiği ya da yapıldığı malzemeye göre midyeli pilav, havuçlu pilav, bulgur pilavı, kuskus pilavı vb. çeşitli adlar alır.

Doğu mutfağına özgü bir yemek olan pilav, türk mutfağının da başlıca yemeklerindendir. Daha ucuz olması nedeniyle Anadolu'da daha çok bulgur pilavı yeğlenir. Kuskus pilavı daha çok D. ve G.-D. Anadolu'da yaygındır.

PİLAVCI a. Eski saray ve konak mutfaklarında pilav türü yiyecekleri yapmakla görevli aşçı. (Ocakbaşı*na bağlı olarak çalışırdı.)

PİLAVLIK sıf. Pilav yapmaya uygun pirinç, bulgur, vb. için kullanılır.

PİLBAN a. (fars. *pil* ve *bān*'dan *pil-bān*). *Esk.* Fil bakıcısı; fil sürücüsü.

PİLBARA, Avustralya'da (Batı Avustralya) madencilik (özellikle demir) yönetim bölümü, Hint okyanusu kıyısında.

PİLCOMAYO, Güney Amerika'da ırmak, Paraguay'ın kolu (sağ kıyıdan); 2 500 km. Bolivya Andları'ndan doğar. Çığırının büyük bölümü, yarı çorak Chaco'da akar ve ırmak burada kurur. Arjantin ile Paraguay'ın sınırını çizer. Arjantin

kıyısında ulusal park (2 850 km²).

PİLE a. (fars. *pile*). *Esk.* İpek kozası.

PİLE, rumca **Phyla,** G. Kıbrıs rum kesiminde Larnaka ilçesine bağlı köy.

PİLEFLEBİT a. (fr. *pyléphlébite*). Patol. Kapı toplardamarı flebiti.

PİLEOPSİS a. *Capulus* cinsinin eski adı.

PİLETA mağarası, İspanya'da, Benaoján'da (Málaga ili) Tarih öncesi dönemden kalma mağara. Burada Fransa-Cantabrica türü resimler ortaya çıkarıldı; Pileta mağarası bu tür resimlerin bulunduğu en güney noktadır.

PİLETROMBOZ a. (fr *pyléthrombose*). Patol. Kapı toplardamarı trombozu.

PİLEUS a. (lat. sözc.). Antik. Yunanlılar'a Romalılar'dan geçen, koni biçiminde keçe başlık. (Azat edilen kölelere verilen bu başlık özgürlüklerinin simgesiydi.)

PİLEVER a. (fars. *pile* ve *ver*'den *pilever*). *Esk.* Çerçi.

PİLEVERİ a. (fars. *pilever* ve *-i*'den *pileveri*). *Esk.* Çerçilik.

PİLEVNELİ (Mustafa), türk ressam (İstanbul 1940). Devlet tatbiki güzel sanatlar yüksekokulu dekoratif resim bölümü'nü bitirdi (1961), aynı okulda öğretim üyesi oldu. Eğitimini Stuttgart ve Salzburg'da sürdürdü. Tarabya, Büyük Ankara oteli, AKM (1965), Arkeoloji müzesi resim yarışması (1975), 19. DYO Resim yarışması (1985) birincilik ödüllerini kazandı. Suluboyalarında figüratif anlatımcılığa şiirsel yoğunluk kazandırmayı denedi. Seramik, mozaik, fresk vb. tekniklerle de ilgilendi, Cumhurbaşkanlığı sanat madalyası'nı hazırladı (1979). Marmara üniversitesi Güzel sanatlar fakültesi'nde resim bölümü başkanı (1985-1989) ve öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

Pilgrim Fathers, 1620'de Amerika'daki Plymouth'a (Massachusetts) yerleşen ilk kolonlara verilen ad. Azınlık Leiden (Hollanda) kilisesi'ne, çoğunluksa İngiltere kilisesi'ne bağlıydı. Önceleri *Azizler* ya da *Forefathers* olarak adlandırılan kolonlara, 1793'te *Pilgrims,* ardından 1820'de *Pilgrim Fathers* adı verildi.

Pilgrim's Progress *(The),* J. Bunyan'ın alegorik yapıtı (1678). Christian (Hıristiyan), Destruction (Yıkım) kentinden kaçar, Evangelist'in (İncilci) kılavuzluğunda umutsuzluk bataklığıyla karşı karşıya gelir; Ölümün Gölgesi vadisini, Kendini Beğenmişlik kentini geçer, yalnızca onun için aralanacak olan Celestial City'nin (Göksel kent) Göksel kapısına, yani halk püritanizminin gücü karşısında gerçek dünyanın saydamlığına erişir. Bu roman birçok kuşağın el kitabı olmuştur.

PİLİ ya da **PLİ** a. (fr. *pli*'den). Terz. **1.** Bollaştırmak ya da süslemek amacıyla, düzenli aralıklarla kumaşı katlayıp üst üste getirerek yapılan kıvrım. (Kumaş, istenen pili biçimine göre katlandıktan sonra üzeri belli bir noktaya kadar dikilerek ya da dikilmeden, ütülenerek yapılır. Giysilere, perde vb. ev eşyalarına uygulanır.) **—2.** *Akordiyon pili* → AKORDİYON. ‖ *Bozulmaz pili* → BOZULMAZ. ‖ *Kanun pili,* aralarında boşluklar bırakılarak yapılmış küçük pilikaşe. (Pilikaşenin tersi kanun pili görünümündedir. Pili payı dikiş ya da teyelle tutturulup kumaş iki yana eşit olarak yatırıldıktan sonra ütülenerek yapılır.) ‖ *Serbest pili,* yalnızca üst kısmından tutturulmuş, alt kısmı serbest bırakılmış pili. ‖ *Tek taraflı pili,* kumaşı belli aralıklarla tek yönde katlayarak yapılan pili. ‖ *Ütü pilisi,* dikilmeden, yalnızca üzerine ütü bastırarak yapılmış pili.
—Örg. *Pili yapmak,* istenilen pili genişliğine göre, tribonun her iki yüzünde, bir ya da iki şişi devre dışı bırakarak örmek.
—Tekst. Kumaş üzerinde herhangi bir atkı ya da çözgü ipliğinin gergin olması nedeniyle oluşan buruşukluk. —Apreleme işlemi sırasında kumaşın yanlış katlanması sonucunda ortaya çıkan kırışıklık. ‖ *Pili açmak,* apreleme işlemlerinde, hidrolik presle baskılanan kumaşın kenar kırışıklıklarını ortadan kaldırmak için, kartonları kaydırarak ilk basılan kenarları ortaya getirmek. —Tambur üzerine uzun süre sarılı kalan kumaşlarda pili oluşmasını önlemek için, bunları başka bir tambura, ilk kenarlar ortaya gelecek biçimde sarmak.
◆ sıf. Bu biçimde kıvrım ile oluşan: *Pili etek.*

PİLİBHİT, Hindistan'da kent, Uttar Prades'te, Bareyli'nin K.-D.'sunda; 68 000 nüf.

PİLİCA, Polonya'nın orta kesiminde ırmak, Vistül'ün sol kıyıdan kavuşan en büyük kolu; 342 km. Kraków ile Częstochowa arasındaki Küçük Polonya platosundan doğar, Tomaszów Mazowiecki'ye kadar K.'ye doğru akar; burada K.-D.'ya doğru dönerek Mazovya çanağının ortasına ulaşır. Varşova'nın G.'inde Vistül'e kavuşur. Polonya'nın orta kesimindeki bölgelerin ve özellikle de Łódź yerleşmesinin su eksiğini gideren başlıca kaynaktır.

PİLİÇ a. **1.** Tavuğun küçüğü, genci. **—2.** Cinsel olgunluğa ulaşmamış erkek ya da dişi tavuk. **—3.** Eti için üretilen tavuk. (Bk. *ansikl.* böl.) **—4.** *Piliç gibi,* sevimli, güzel genç kız için söylenir (arg.).
—Kırs. inş. *Piliç* ya da *yarka kümesi,* toplu üretim için civcivlerin ilk sekiz ila on hafta süresince yetiştirildikleri kümes.
—ANSİKL. Eti için üretilen piliçlerin başlıca özelliği hızlı büyümedir. Bu hayvanlar ağır ya da yarı ağır damızlık tavuklarla ağır horozlardan elde edilir. Islah çalışmaları sayesinde, canlı ağırlık 7 haftalık (kesim çağı) bir piliçte 2 kg'a ulaşır. Yem tüketim indisi, yani 1 kg canlı ağırlık kazandırmak için gerekli besin miktarı 2 kg dolayındadır.
Civcivler, toprak üstünde 1 m²'ye 15 tane hesabıyla piliç kümeslerinde yetiştirilir. Dört haftalığa kadar ve küspe ayçiçeği temel alınarak, bunlara çeşitli vitaminler ve madensel maddeler, hatta hayvan yağı (içyağı) eklenerek hazırlanmış protein (% 22-23) ve enerji bakımından zengin (kg başına 3 100 - 3 200 kilokalori) yemle beslenirler. 4. haftadan 7. haftanın sonuna kadar enerji bakımından öncekine göre daha zengin (kg başına 3 200 - 3 300 kilokalori), fakat proteinden az zengin (% 20) bir yem yer. Bu özellikler tahılların oranı artırılıp küspelerin oranı azaltılarak elde edilir. Birinci devre süresince kümeslerin sıcaklığı 25-27 °C olmalıdır. Son devrede ısıtma azaltılır ya da tamamen kesilir.
Piliçlerde görülen hastalıkların çoğu asalak hastalıkları, özellikle koksidiyozlardır.
—Mutf. Piliç ızgara, kızartma, buğulama, haşlama olarak ya da kâğıtta pişirilir. Yahnisi, güveci, şişi, dolması da olur. İyi bir pilicin eti gevrek ve yumuşaktır. Pilicin taze olduğu, göğsünün iki yanından bastırıldığında göğüs kemiğinin etten ayrılmasından, derisinin düz ve beyaz oluşundan, kuyruk çıkıntısının beyaz ya da hafif pembe renginden anlaşılabilir. Üzerinde sırta değin uzanan bir yağ topağı bulunur.

PİLİDYUM a. (lat. *pilidium;* yun. *pilidion,* küçük keçe başlık'tan). *Nemertes*'lerin mikroskobik, kirpikli larvası. (Trokoforlara benzerler.)

PİLİKAŞE a. (fr. *pli* ve *caché, pli-caché*'den. Terz. Birbirine ters yönde yapılmış iki tek yönlü pilinin, kumaş yüzeyinde karşı karşıya getirilmesiyle oluşturulmuş pili. (Tek olarak ya da birden çok uygulanabilir. Genellikle açılmaması için belli bir noktaya kadar içten ya da dıştan dikilir.)

PİLİLEME a. Pililemek eylemi.
—El sant. *Pilileme ütüsü,* yapma çiçek yapımında bazı parçalara uygulanan esnetme ütüsü. (Genellikle taç yapraklara uygulanır. Bir ucundan tutulan yaprak, sıcak pensle yukarı doğru çekilerek esnetme sağlanır.)

PİLİLİ ya da **PLİLİ** sıf. Pilisi olan, pili yapılmış.
—Tekst. *Pilili kumaş,* KIVRIMLI* KUMAŞ'ın eşanlamlısı.

Pilin Pikong ("Lin'i [Lın Biao] eleştirmek, Kongzi'yi [Konfuçius'u] eleştirmek" anlamında). Çin'de ocak 1974'te Kültür devrimi'nde ortaya çıkan ve Lin Biao'yu eleştirme yoluyla geleneksel konfuçius ideolojisini kınayan siyasal hareket.

PİLİON → PELİON.

PİLİ-PİLİ a. Çok acı biberin toz halinde çekilerek uzun süre yağda bekletilmesi ya da tohum halinde sirkeye yatırılmasıyla elde edilen baharat.

PİLİPİNO a. Dilbil. TAGALOGCA'nın eşanlamlısı.

PİLİS kütlesi, Macaristan'da tepeler Vác'ın dirseğinde Tuna'nın yanında yükselirler; 757 m. K.'de Estergon'a doğru çıkıntı yapar ve Buda tepeleriyle G.'e doğru devam eder.

Pilkington Brothers, dünyanın en büyük dört düzcam üreticisinden biri olan ingiliz işletmesi. Liverpool yakınında Saint Helens'e yerleşmiş olan şirket, 1820'de Richard ve William Pilkington tarafından kuruldu, daha sonra ardılları tarafından yönetildi. 1959'da sir Alastair Pilkington'ın geliştirdiği "Float glass process" (→ YÜZDÜRME CAM*), bir anda dünyanın bütün düzcam fabrikalarını geride bıraktı. B. S. N.-Gervais-Danone'dan, bu firmanın batı-alman şubesini satın alarak (1979) Avrupa'daki durumunu sağlamlaştırdı. Bugün Avrupa düzcam pazarının % 30'unu denetimi altında bulundurmaktadır.

Mustafa **Plevneli**
Süreç başlangıcı

Mustafa **Pilevneli**

Pillar of Fire, iki tablolu bale. Konusunu ve koregrafisini Antony Tudor, müziğini Arnold Schönberg, dekor ve kostümlerini Jo Mielziner hazırladı. İlk kez 1942'de, New York Metropolitan Opera'da Ballet Theatre tarafından sahnelendi. Başlıca rolleri Lucia Chase, Nora Kaye, Anabel Lion, A. Tudor yorumladı.

PİLLİ sıf. Pil takılan, pille çalışan: *Pilli bebek. Pilli radyo.*

PİLLİK a. *Yörs.* Hındı.

PİLLOW-LAVA a. (ing. *pillow-lava; pillow,* yastık ve *lava,* lav'dan). Yerbil. YASTIK LAV'ın eşanlamlısı.

PİLMAR, rumca **Plomarion,** Ege denizi'nde Midilli adasının G. kıyısında kasaba. Balkan savaşı'ndan önce Cezair-i Bahr-i Sefid eyaleti Midilli sancağına bağlı kaza merkeziydi.

PİLNYAK (Boris Andreyeviç VOGAU, **Boris** —denir), rus yazar (Mojaysk 1894 - ? 1937). Simgecilere özgü biçimsel ara-

A. Froissardey-Atlas-Photo

Luksor'da Amon-Re tapınağı'nın **pilonu**
Yeni İmparatorluk, XIX. hanedan

Lauros-Giraudon

Germain **Pilon**
Üç güzeller
Henri II'nin kalbinin korunduğu mezar anıtı
mermer
(yaldızlı ağaç urna)
Louvre müzesi, Paris

yışlarını sürdürerek, daha ilk öykülerinde taşra yaşamının uyuşukluğunu dile getirdi (*Par le dernier vapeur, l'Herbe* [fr. çev.], 1918-1920) ve *Golyı god* (1921) adlı yapıtında, temel ve arındırıcı bir güç olarak gördüğü devrimi, bir mahşer görüntüsü içinde betimledi. Bolşevikliğe "asyalı" gözüyle baktığı (*Tempête, la 3e Capitale, Machines et loups* [fr. çev.], 1922-1925) ve daha sonraki öykülerinde açıkça cephe aldığı için (*le Conte de la lune non éteinte* [fr. çev.], 1927; *Acajou* [fr. çev.], 1929) sert eleştirilere uğradı. Romanlar (*Volga vpadayet v Kaspiyskoye more*, 1930) ve röportajlar (*O.K.*, 1933) yazdı. 1937'de tutuklandı.

PİLO (Karl Gustaf), isveçli ressam (Runtuna, Södermanland, 1711 - Stockholm 1793). Kopenhag Güzel sanatlar akademisi'nde (1740-1772) ve 1777'de Stockholm Güzel sanatlar akademisi'nde müdürlük yaptı. Öncelikle bir portre ressamı olan Pilo, zarif bir rokoko üslubuyla yapıtlar verdikten sonra sıcak renklerin ve ışık ile gölgenin egemen olduğu, daha o zamandan önromantik sayılabilecek resimler yaptı.

PİLO (Rosalino), italyan devrimci (Palermo 1820-San Martino, Palermo yakınında, 1860). Soylu bir aileden geliyordu. 1848'de Palermo'daki yurtsever gösteriye katıldı ve İtalyan devrimi'nin başlangıcını oluşturan ayaklanma eylemini hazırladı. Sicilya geçici hükümetinde yer aldı ve bu hükümet düşünce Cenevre'ye giderek orada Mazzini ile ilişki kurdu. Ateşli bir komplocu olan Pilo, ayaklanmayı Napoli'ye de yaymak için Pisacane seferini hazırladı. 1858'de, Londra'da Mazzini'nin yanına gitti, ama 1859'da tekrar Sicilya'ya dönerek burada devrim hazırlığına girişti ve böylece "1000'lerin seferi"ni kolaylaştırdı. Bir çatışma sırasında öldürüldü.

Pilobolus Dance Theater, Dartmouth College'ın (Vermont, ABD) dört öğrencisi tarafından 1971'de kurulan topluluk. Günümüzdeki topluluğun 6 üyesi, mim, akrobasi ve dansı mizahla yoğurarak özgün bir gösteri türü yarattılar. Topluluk, koregrafileri, dekorları, kostümleri ve kimi zaman müzikleri kendisi hazırlamaktadır. Repertuvarından seçmeler: *Ciona* (1973), *Monkshood's Farewell* (1974), *New Work* (1975), *Ocellus* (1977), *Untitled* (1977), *Walkyndon* (1978), *Molly's not dead* (1980), *Bonsai* (1982).

PİLOCARPUS a. Jaborandi ağacının bilimsel adı.

PİLOKARPİN a. (fr. *pilocarpine*). Eczc. Çeşitli jaborandi (sedefotugiller familyası) türlerinden özütlenen $C_{11}H_{16}N_2O_2$ formüllü alkaloit. (Tüm salgıların artmasına ve göz içi basıncının düşmesine yol açar. Nitrat biçiminde özellikle glokom tedavisinde kullanılır.)

PİLOMATRİKOM ya da **PİLOMATRİKSOM** a. (fr. *pilomatricome* ya da *pilomatrixome*). Der. hast. MALHERBE EPİTELYOMASI'nın eşanlamlısı.

PİLOMOTOR a. (fr. *pilomoteur*'den). Fizyol. KIL* DİKLEŞTİRİCİ'nin eşanlamlısı.

PİLON a. (fr. *pilon*). Teknol. VURMA KOL*U'nun eşanlamlısı.

PİLON a. (fr. *pylône*; yun. *pylon, -onos*, kapı sundurması, giriş sofası). Bir inşaatı (köprü tabliyesi vb.), havai bir hattın iletkenlerini taşıyan, temel üzerine kurulmuş, metal ya da betonarme düşey öğe.
—Arkeol. Mısır'da firavunlar döneminde, tapınakların ana giriş kapısını çevreleyen anıtsal yapı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Şehirc. Statik açıdan bir işlevi olmayan ve dekoratif amaçlarla yapılan bir tür anıtsal ayak. (Çoğu kez, bir caddenin, bir köprünün girişinde iki yana yerleştirilir.)
—ANSİKL. Arkeol. Pilon, yamuk biçiminde iki büyük kütleden oluşur; bu kütlelerin arasından birinci büyük avluya geçilir. Pilon, gerisinde kalan tapınak bölümlerini gizleyecek kadar yüksek yapılır. Tanrıbilimsel bakımdan, ufuktaki iki dağı, Güneş'in doğduğu ışık bölgesini simgeler. Pilonun içinde, salonlar ve tepesine kadar çıkılmasını sağlayan bir merdiven yer alır. Dış cephesi, genellikle, kaos kuvvetlerini dize getiren firavunun (dünya düzeninin simgesi) görüldüğü savaş sahneleriyle süslenmiştir. Bu cephe, aynı zamanda, büyük flama direkleriyle de bezenmiştir. Karnak, on pilonuyla özel bir örnek oluşturur; bu pilonlardan her biri, ayrı bir tapınağın önünde yükselir.

PİLON (Germain), fransız heykelci (Paris 1528'e doğr. - *ay. y.* 1590). Bir heykelcinin oğluydu; daha 20 yaşındayken, François I'in Saint-Denis'deki mezarının süslemelerini gerçekleştirmek üzere krallık şantiyelerine alındı. 1561'de, Henri II'nin kalbini taşıyan *Üç güzeller* heykel grubunu (Louvre) gerçekleştirdi. 1565-1570 arasında, il Primaticcio'nun yönetiminde, Saint-Denis'deki Valois hanedanı capellası'nın süslemelerini yapmakla görevlendirildi: burası için, *Mezardan çıkan İsa* (Louvre), *Acılı Meryem* (pişmiş toprak örneği Louvre'da, mermer örneği de St-Paul-St-Louis kilisesi'ndedir), bronzdan dört adet dua eden figür ve Henri II ile Catherine de Médicis'nin hayranlık uyandıran mermer yatık heykellerini (Saint-Denis bazilikası) gerçekleştirdi. Bu resmi heykelcilik görevinin yanı sıra, çeşitli portreler de yaptı: bu türde başyapıtı, R. de Birague'ı dua ederken canlandırdığı heykeldir (1584-85, Louvre). Ayrıca, *Valentine Balbiani* anıtı (*ay. y.*) ve *Jean de Morvillier*'nin büstünü de (Orléans müzesi) saymak gerekir. *Vücudunda İsa'nın yara izleri görülen Francesco d'Assisi* (St-Jean-St-François kilisesi, Paris) ve Le Mans'daki N.-D.-de-la-Couture kilisesi'nde bulunan *Meryem* de onun yapıtıdır. 1572'de darphanenin baş denetçiliğine getirildi, 1575'e doğru olağanüstü güzellikte bir bronz madalya dizisi gerçekleştirdi.
Sanat yaşamının ilk yıllarında Fontainebleau okulunun etkisi altında kalan Germain Pilon, çok geçmeden doğayı titizce incelemeye girişti. J. Goujon ile birlikte, XVI. yy.'ın en büyük fransız heykelcilerinden sayılır.

PİLONCU a. Metalürj. Büyük demirhanelerde demirci ustasının buyruklarına uyarak vurma kolunu (pilon) çalıştıran kimse.

PİLOR a. (fr. *pylore*; yun. *pyloros*, kapıyı koruyan'dan). Mide ile onikiparmakbağırsağını (düodenum) birleştiren delik. (Eşanl. MİDE* KAPISI.)
—Karş. anat. *Pilor bezi*, pilor yakınına açılan ve mukus salgılı sindirim enzimi de içeren mide bezi. ‖ *Pilor uzantısı*, bazı kıkırdaklıbalıklarda ve actinoptrygii grubundan birçok balıklarda pilorun yakınında, birkaç taneden binlerce taneye kadar değişik sayıda görülebilen ve sindirim enzimleri salgılayan parmak biçimli evajinasyon.

PİLOREKTOMİ a. (fr. *pylorectomie*). Cerr. Mide kapısının (pilor) kesilip çıkarılması.

PİLORİT a. (fr. *pylorite*). Patol. Mide kapısı (pilor) mukozasının iltihabı.

PİLORİZM a. (fr. *pylorisme*). Patol. Genellikle mide mukozasının komşu bölgelerindeki ülserler nedeniyle mide kapısında (pilor) ortaya çıkan, spazmlı daralma.

PİLOROPLASTİ a. (fr. *pyloroplastie*). Cerr. Mide kapısından (pilor) geçişi yeniden sağlamak için mide kapısının darlığını giderme ameliyatı.

PİLOROSPAZM a. (fr. *pylorospasme*). Patol. Mide kapısı (pilor) spazmı.

PİLOROTOMİ a. (fr. *pylorotomie*). Cerr. Mide kapısı (pilor) ameliyatı. (Bu terim, özellikle bebeklerde mide kapısı darlığı halinde tedavi olarak uygulanan mukoza dışı pilorotomi anlamında kullanılır.)

PİLOS → PYLOS

PİLOSELLA a. Çoğu zaman tam ya da hafifçe dişli, çok tüylü yaprakları ve yapraklı stolonları olan şahinotu *(hieracium)* alt cinsi. (13 tür; bileşikgiller familyası.)

PİLOT a. (fr. *pilote*). **1.** Bir hava taşıtını kullanmak ve yönetmekle görevli kimse. (Hava, deniz ya da kara kuvvetleri bünyesinde bulunan pilotların askeri pilot brövesine sahip olması zorunludur.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Pilot olmak*, kendinden geçecek ölçüde sarhoş olmak *(arg.)*.
—Ask. havc. *Askeri pilot brövesi*, bir subayın, astsubayın uçak ya da helikopterle uçabileceğini onaylayan bröve.
—Denizc. *Otomatik pilot*, insan müdahalesi olmadan, bir geminin belirli bir kerterizde yol almasını sağlayan mekanik ya da elektronik düzenek. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Havc. *Pilot okulu*, pilot adaylarının brövelerini alabilmek için eğitildikleri ve uçuş talimi yaptıkları kurum. ‖ *Otomatik pilot*, bir hava taşıtının manevrasını ve seyrüseferini mürettebat olmaksızın sağlayan cayroskobik düzenek. ‖ *Tecrübe pilotu*, yeni bir hava taşıtının performansını ve davranışını denetleyen pilot. ‖ *Ticari hat pilotu*, ticari bir hat üzerinde uçan bir uçağı kullanan pilot.
—Müz. Klavyeli çalgıların mekanizmasında ara parça. (Klavsende, klavyelerin birleştirilmesini sağlar; piyanoda, tuşu çekice ve ayrıca susturucu sistemine bağlar; orgda boruların supap kapağını hareket ettirir.)

◆ sıf. **1.** Deneme niteliğindeki şey için kullanılır. **—2.** İkt. *Pilot bölge*, belirli bir konuda uygulanması düşünülen bir kalkınma modeli ya da bir politikayı sınırlı bir denemeye tabi tutmak amacıyla seçilen özel bölge. (Pilot bölge çalışmaları, uygulamaların yaygınlaştırılması durumunda alınacak sonuçları ve ortaya çıkabilecek sorunları belirleyebilmek amacıyla yapılır. Örneğin, halk sağlığı konusunda yararlı olacağı düşünülen yeni bir sistemin, seçilen bir yörede uygulanmaya konması bu tür bir çalışmadır.) ‖ *Pilot üretim*, bir üretim alanında yeni piyasaya sürülecek bir ürünün nitelik, maliyet vb. konularda ortaya çıkabilecek sorunları önceden saptayabilmek amacıyla deneme niteliğinde yapılan üretim. (Pilot üretim, gerçek üretim koşulları altında yapılabileceği gibi gerçek üretim sürecinin ufak bir modeli kurularak da yapılabilir. Bu tür üretim sonucunda çıkan aksaklıklar giderildikten sonra gerçek üretime geçilir.)
—Denizc. *Pilot kaptan*, bir kılavuz istasyonunu yöneten emekli deniz subayı ya da uzakyol kaptanı.

—Meteorol. *Pilot balon*, yerden bir teodolit ya da radar yardımıyla gözlemlenen yörüngesi rüzgârın hızını ve doğrultusunu gösteren küçük çaplı balon.
—ANSİKL. Ask., Ask. denizc. ve Ask. havc. Hava ve Deniz harp okullarından mezun olan Hava ve Deniz kuvvetleri pilotları Çiğli-İzmir Anajet eğitim üssü'nde yetiştirilir. Üç devre halinde uygulanan uçuş eğitiminde başlangıç devresi pervaneli hafif uçaklarla, orta ve tekâmül uçuş devreleri de eğitim jet uçaklarıyla (T-37, T-33 ve T-38 tipi) gerçekleşir. Başarı gösterenlere askeri pilot bröveleri verilir.

Kara harp okulu'ndan mezun olan Kara kuvvetleri pilotları Güvercinlik-Ankara Kara kuvvetleri uçuş okulu'nda eğitimlerine başlar. Başlangıçta hafif pervaneli uçaklarla eğitim gördükten sonra çift motorlu pervaneli uçaklarla tekâmül eğitimini tamamlar ve askeri pilot brövelerini alırlar.

Ayrıca Türk hava kurumu'nun Türk kuşu tesislerinde yetiştirilen sivil pilotlar uçuş saatine bağlı olarak iki kişilik uçaklardan 8-10 kişilik uçaklara kadar hafif hava taşıtlarını kullanabilirler.
—Denizc. *Otomatik pilot*. Gezi yelkenlilerinde otomatik pilot, etkin rüzgâr yatağına ayarlanmış bir fırıldaktan oluşur ve yardımcı dümen yelpazesi üzerinde hız düşürmeyle hareket eder. Rüzgâra göre yönde beliren her sapma bir düzeltme gerektirir; bu düzeltme, gemiyi rotasına sokmayı amaçlayan yelpaze tarafından gerçekleştirilir. Rüzgârın her yön değiştirmesi, dümen sisteminin yeniden ayarlanmasını gerektirir; bu da, yelken donanımının yeni rüzgâr yönüne çevrilmesine yol açar. Mekanik itmeli gemilerde, kerteriz seçmede rüzgârdan bağımsız olarak çalışan otomatik pilot, referans ayarlamasını ya yer manyetik kuzeyine ya da gemideki cayropusulanın kuzeyine göre yapar. Doğrultuya göre rotada görülen her sapma, algılanan rotanın değişiminin ters yönünde, yelpazenin hidrolik kumandaları üzerine etki eden bir sinyalle kendini gösterir. Gemi bir kez el dümeniyle kerterizine oturtulduğunda, otomatik pilot çalışmaya başlar. Düzeltmeler, denizin durumuna göre yapılır.

PİLOTAJ a. (fr. *pilotage*). **1.** Bir helikopteri, bir uçağı kullanmak eylemi. **—2.** *Aygıtla pilotaj*, uçaktan yerin doğrudan görülmediği durumlarda, yalnız aygıtlarla gerçekleştirilen pilotaj. (1928'de Fransa'da Lucien Rougerie tarafından bulunan bu yöntem, pilota sürekli olarak uçağın konumunu ve burnunu göstermek için cayroskopların [yapay ufuk ve yön cayroskopu] kullanılmasını gerektirir.) || *Otomatik pilotaj*, bir uçağın, insan müdahalesi olmadan geçici olarak otomatik pilotla kullanılması ve böylece, belirli bir yörüngeyi otomatik olarak izlemesi. || *Uzaktan kumandalı pilotaj*, bir uçağın, dümenleri harekete geçiren servomotorlarla ve yerden ya da başka bir uçaktan radyoelektrik iletimle kumanda edilen pilotajı. (Bu pilotaj, pilotun yerini alan ya da ona yardım eden otomatik pilotajdan farklı olarak, uçakta insan bulunmasını gerektirmeyen bir uzaktan güdümdür.)
—Siber. YÖNLENDİRME'nin eşanlamlısı.

PİLOTLUK a. Bir hava taşıtını kullanmak işi; pilotun mesleği.

PİLOTY (Karl VON), alman ressam (Münih 1826-Ambach 1886). Taşbaskıcı Ferdinand Piloty'nin (1786-1844) oğlu ve öğrencisi. Alman tarihinden, özellikle de Wallenstein'ın yaşamından çeşitli temaları işledi. Münih akademisi müdürlüğü yaptı (1874); ülkesinin sanatını etkiledi. Yapıtlarında idealizmle gerçekçi gözlemi birleştirdi (Münih müzeleri).

PİLPAY → BİDPAİ.

PİLPAYE a. (fars. *pilpāye*). İnş. → AYAK.

PİLPUL a. Din. Talmud geleneklerini inceleyen diyalektik yöntem. Ortaya çıkabilecek bütün durumları gözden geçirerek görünür çelişkilerin uzlaştırılmasına çalışarak, belli bir yasanın bütün uygulama olanaklarının incelenmesine dayanan bu yöntemin yol açtığı aşırılıklar nedeniyle pilpul terimi, sonunda yunan sofizmi gibi aşağılayıcı bir anlam kazandı.

PİLSEN → PLZEŇ.

PİLSUDSKİ (Józef), polonyalı mareşal ve devlet adamı (Zułowo, Litvanya, 1867-Varşova 1935). Harkov'da tıp öğrencisiyken, beş yıllığına Sibirya'ya sürgüne gönderildi; dönüşünde (1892), Polonya Sosyalist partisi saflarında etkinlik gösterdi, Łódź'da tutuklandı (1900), Petersburg'a nakledildi ve oradan kaçarak Kraków'a sığındı. 1904-1905 rus devrimi sırasında Polonya'daki terörcü eylemi yönetti; çok geçmeden Sosyalist parti'nin Polonya'nın bağımsızlığı amacına yönelik devrimci fraksiyonunu kurdu ve "bağımsızlık yanlısı" bir gönüllüler örgütü oluşturdu. 6 ağustos 1914'te bu gönüllüler, merkezi imparatorlukların saflarında savaşan Polonya lejyonlarını meydana getirdiler. 1916'da Avusturyalılar ve Almanlar tarafından kurulan kukla hükümetin askeri bölüm başkanıydı ve Rus devrimi'nin yol açtığı kaynaşma sonucu, Magdeburg'da Almanlar tarafından gözaltına alındı (22 temmuz 1917). 10 kasım 1918'de Varşova'ya dönünce, Naiplik konseyi'nce kendisine diktatörlük yetkileri verildi ve şubat 1919'da, Devlet başkanlığı ve başkomutanlık unvanları, birinci Polonya diyeti tarafından onaylandı. 1920'de mareşal olarak, Polonya-Sovyet savaşı'ndaki askeri harekâtı yönetti ve Kiev'i işgal harekâtının başarısızlığa uğramasından sonra, general Weygand başkanlığındaki fransız askeri misyonunun yardımıyla Varşova surları önünde durumu yeniden düzeltti. 1922'de siyasal yaşamdan ayrıldıysa da 1926'da Varşova'da askeri bir darbe sonunda iktidarı yeniden ele aldı. Gerek hükümet başkanı, gerek Savunma bakanı olarak, ölünceye kadar tam bir yetkiyle yönettiği Polonya'nın gerçek önderiydi.

Popperfoto Ltd

mareşal Piłsudski

PİLTDOWN, Büyük Britanya'da (East Sussex), Uckfield'in K.-B.'sında yerleşme alanı. 1912'de Charles Dawson ve Arthur Smith Woodward burada insan kemikleri buldular. Arthur Smith Woodward bu kemiklere *Piltdown adamı* adıyla tanınan *Eoanthropus dawsoni* adını verdi. *Eoanthropus*'un kalıntıları çok gelişmiş bir kafatasıyla gerçek maymunlara özgü bir çeneyi çelişik bir biçimde bir araya getirmesi nedeniyle sayısız tartışmalara yol açtı. Fluor yöntemine dayanan en yeni kronolojik incelemeler kafatası parçalarının en çok birkaç binyıllık olduklarını ortaya koydu. Bir orangutan çenesi olan çenenin bir aldatmaca olduğu, dişlerin yapay olarak aşındırıldıkları, bu hileyi yapanın Dawson olduğu sanılır.

PİLUM a. (lat. sözc.). Sil. Kargı ya da genellikle atma silahı olarak kullanılan sivri uçlu ağır mızrak. (Pilum, eskiden romalı lejyon askerlerinin saldırı silahlarından biriydi.)

PİLUMNUS, yeni doğmuş çocukları koruyan eski roma tanrısı. Alameti olan dilek tokmağı, tahıl hasadının simgesiydi.

PİLUMNUS HİRTELLUS a. Alın bağası ince dişli, çok kıllı yengeç.

PİLYE a. (fr. *pilier*). Jeod. Daha çok I. ve II. derece nirengi ağında kullanılan, üzerine teodolit gibi yüksek duyarlıkta bir gözlem aletinin kurulup gözlem yapıldığı, çevresinde yere basarak dolaşan gözlemcinin ağırlığından etkilenmeyecek, rahatça gözlem yapılabilecek boyut ve nitelikte, genellikle silindir biçiminde, merkezlendirmesi yapılmış, taş ya da betondan, toprakaüstü yapıt.

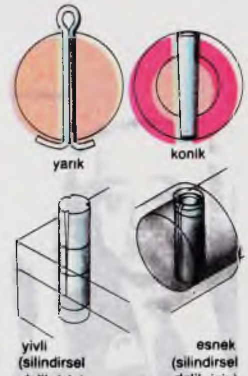
PİM a. (ing. *pin*'den). Al. tak. Çeşitli mesleklerde, değişik biçimlerde (başlı ya da başsız, daire ya da kare kesitli vb.) bızlara ya da çivilere verilen ad.
—Mak. san. Mekanik bir parçaya yarı yüksekliğine dek sokulan ve büte, dayanak ya da marka görevi yapan çivi biçiminde küçük silindirsel parça. || *Pim çakma*, bir pimi, iç içe geçmiş iki silindirsel parça arasında sökülmez bir birleştirme sağlamak amacıyla, zorla sokma. || *Pim deliği*, bir somuna, içinden bir pim geçirmek üzere açılmış oyuk; somunun takıldığı vidadan da geçen bu pim, bunların, titreşimler etkisiyle gevşemelerini önler. || *Makaslama pimi*, temas halindeki iki cismin içine sokulan ve bunların arasındaki kayma kuvvetine karşı koymaya yarayan çivi biçimli silindirsel parça. || *Merkezleme pimi*, üzerine, bir başka parçaya göre konumu kesin olarak belirlenmek istenen bir parçanın takıldığı kalibreli pim. (İlişkin delikler, karşı delik açma yoluyla yapılmalıdır.)
—Oto. *Aks pimi*, çevresinde, direksiyon simidinin yaptığı etkiyle ön tekerlek aks mesnedi dönen mil.
—Saatç. Bir çarkın ya da döner bir parçanın orta düzlemine dikey olarak tutturulmuş metal çubuk. || *Balans pimi* ya da *aks pimi*, maşa diliyle hareket eden, genellikle taştan yapılmış pim. || *Kumanda pimi*, balans arşağı üzerinde bulunan ve elektrikli saatlerde, devreyi geçici olarak kapatmayı sağlayan pim.
—Teknol. Kimi öğelerin uç bölümlerinden, bütünün sökülebilir, sağlam bir birleştirme oluşturması için geçirilen küçük metal parça. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Pim zımbası*, bir pimi, gömülü olduğu delikten çıkarmada kullanılan çelik takım. || *Güvenlik pimi*, kesme kuvvetleri etkisinde çalışan ve anormal bir kuvvet halinde kopması, daha önemli ya da daha pahalı başka bir parçanın zarar görmesini önlemeye olanak veren metal mil. || *Vidalı pim*, dönme hareketi yapan iki eşmerkezli parçayı birbirine bağlamaya yarayan, genellikle prizmasal, metal parça. (Yarı yüksekliğine dek, milin bir doğrucusu boyunca açılmış bir yuvaya geçen vidalı pim, daha sonra, dış parçanın [dişli, makara vb.] deliğine açılmış bir kanal içinde kayar.)
—ANSİKL. Teknol. Pimler, makine yapımında, içinden geçtikleri küçük boyutlu iki organı, birbirine göre sabitleştirmede kullanılır. Sıkı geçirilen *silindirsel pimler*, kimi kez bir sıkıştırma ya da çekme vidası taşıyan *konik pimler*, esnek biçim değiştirme özelliği bulunan *yivli pimler* ve uçları, yerleştirme işleminden sonra kıvrılan *yarık pimler* vardır.

konik, sıkıştırma vidalı

konik, çekme vidalı

çeşitli pim türleri

PİMA a. Uto-aztek ailesinden kızılderili dili; Pimalar tarafından konuşulur.

PİMALAR, özellikle Arizona'nın güneyinde ve Sonora'nın (Meksika) kuzeyinde yaşayan ve bir uto-aztek dili konuşan Kuzey Amerika Kızılderilileri. Pima toplumu, beş babasoylu totemci fratriye ayrılıyordu. Bu fratrilerde, erkeğin karısıyla birlikte onun kız kardeşleriyle de evli sayılması biçiminde bir çokkarılılık geçerliydi. Pimaların toplum yapıları, babayerli geniş ailelere (her aile kendi topraklarını işletirdi) ve bir yetkiler hiyerarşisine dayanıyordu. Bu hiyerarşi gereğince, yetkiler bazen soydan gelme bir kabile şefinin, bazen bir şefler meclisinin, bazen de köy şeflerinin elinde bulunurdu. Pimalar, akrabası oldukları Papagolar gibi, kaktüs yemişinden şarap yaparlardı. Bu şarap, yarı büyüsel, yarı dinsel ayinlerinde önemli bir rol oynardı. Günümüzde Pimalar'ın sayısı yaklaşık 7 000'dir.

PİMARİK sıf. (fr. *pimarique*). Org. kim. *Pimarik asit*, formülü $C_{20}H_{30}O_2$ olan diterpenik asit; sandarakopimarik asidin stereoizomeridir; sahil çamı reçinesinden çıkarılır, ısıtıldığında dönüşerek kolofanı verir.

PİMELEA a. Avustralya ve Yeni-Zelanda'da yetişen ağaç ya da ağaççık. (Karşıt yaprakları genellikle çok küçüktür. Pembe ya da beyaz renkteki çiçekleri, silindirimsi boru biçiminde bir örtüyle kap-

vidalı pim

lıdır ve erdişidir. İki erkekorgan bulunur. Meyvesi küçük bir drupadır. 80 tür. *Thymeleaceae* familyası.)

PİMELİA a. (yun. *pimeles*, iri'den). Oldukça iri bedenli, elitraları dikenli kınkanatlı cinsi. (Genellikle siyahtırlar. *Pimelia bipunctata* Akdeniz kıyısında yaşar. Karaböcekgiller familyası.)

PİMELİK sıf. (fr. *pimelique;* yun. *pimele*, katı yağ'dan). *Pimelik asit*, formülü $HOCO—(CH_2)_5—COOH$ olan heptandioik asidin yaygın adı; yağlı maddelerin yükseltgenmesi sonunda bulundu.

PİMELİT a. (fr. *pimélite*). Miner. Killer ailesinden hidratlı doğal nikel silikat; küçük amorf kütleler ya da yeşil renkli sıvalar halinde bulunur.

PİMELODİDAE a. (yun *pimelodes*, yağlı'dan). Tropikal Amerika'nın tatlısularında yaşayan yayın balığı familyası. (Üyelerinin uzun bıyıkları, iyice kemikleşmiş yassı kafaları vardır. *Pimelodus clarias* ya da *microglanis* cinsi türleri akvaryumda beslenir.)

PİMENTA a. YENİBAHAR'ın eşanlamlısı.

PİMLİCO, Londra'da (Büyük Britanya) semt,Thames'in kuzey kıyısında, Chelsea ile Westminster arasında.

PİMPLA a. Üyeleri birçok bitkicil larvada asalak yaşayan zarkanatlı cinsi. (*Pimpla pomorum*, elmaya zarar veren *Anthonomos*' un asalağıdır; *P instigator* ise meşelere zarar veren keselitırtıllarda asalak yaşar.)

PİN ya da **PİNNİK** a. *Yörs.* Tavuk kümesi.

PİNACEAE a. Bot. ÇAMGİLLER familyasının bilimsel adı.

PİNACOCERAS a. Üçüncü Zaman oluşumlarında bulunan ammonit. (*Pinacoceras metternichi*'nin çapı 1 m'yi bulur, hatta geçer. *Pinacoceratidae* familyasının örnek tipi.)

PİNAKAN → PİNAKOLON

PİNAKİ a. Oy. Tek deste kâğıtla oynanan bir tür iskambil oyunu. (Kuralları remi ve blumla benzerlik gösterir. Oyunun amacı eldeki kâğıtların tümünü açarak bitirmektir. Bu durumda öteki oyuncular ellerindeki iskambillerin değeri kadar kötü puan alır. İkililer joker yerine geçer, elde kalırsa 20 kötü puan yazar.)

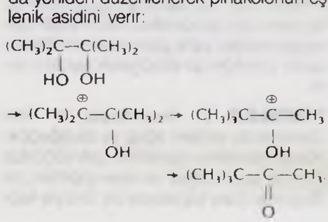
PİNAKİOLİT a. (fr. *pinakiolite*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan doğal magnezyum ve manganez borat.

PİNAKOL ya da **PİNAKOLİN** a (fr. *pinacol* ya da *pinacoline*). Org. kim. **1.** Formülü

$$(CH_3)_2C(OH)—C(OH)(CH_3)_2$$

olan dimetil-2,3 butandiol-2,3'ün yaygın adı; asetonun magnezyum amalgamıyla indirgenmesi sonunda elde edilir. **—2.** Öteki ketonlardan benzer şekilde elde edilen bakışımlı çift üçüncül diollerin genel adı. (Pinakol, kuvadratik plakalar biçiminde kristalleşen [adını buradan alır] altı su moleküllü hidrat biçiminde bulunur. Orta asitli bir ortamda [anilin bromhidrat], su giderme işlemine uğratıldığında dimetil-2,3 butadien-1,3'ü verir. Çok asitli ortamda [sülfürik asit], su giderme ve "pinakolik konum değiştirme" denen yeniden düzenlenmeyle birlikte aynı anda meydana gelir ve tepkime sonunda pinakolon elde edilir.)

PİNAKOLİK sıf. (fr. *pinacolique*). Org. kim. Pinakole değgin, pinakolle ilgili. (*Pinakolik yeniden düzenlenme* ya da *pinakolik konum değiştirme*, çok eskiden beri bilinen yeniden düzenlenmelerden biridir. Pinakol, çok asitli ortamda bir hidroksil grubu yitirerek karbokatyona dönüşür; karbokatyon da yeniden düzenlenerek pinakolonun eşlenik asidini verir:

Antoine Pinay

Keystone

Gregory Goodwin Pincus (1967'de)

Bu tür bir tepkimenin pek çok örneği vardır.) [Buna pinakolik çevrilme de denir.]

PİNAKOLİN → PİNAKOL.

PİNAKOLON ya da **PİNAKAN** a. (fr. *pinacolone* ya da *pinacane*). Org. kim. Formülü $(CH_3)_3C—CO—CH_3$ olan dimetil-2,2 butanon-3'ün yaygın adı; pinakolün asitli ortamda yeniden düzenlenmesi sonunda elde edilir.

PİNAKOSİT a (fr. *pinacocyte*). Süngerlerin dış örtüsünü oluşturan, yassı üstderi hücresi.

PİNAKOTEK a. (fr. *pinacothèque;* lat. *pinacotheca;* yun. *pinakotheke*'den). **1.** Atina Akropolisi nin girişinde eskiden tabloların sergilendiği Propylai salonu. **—2.** Almanya ve İtalya'da resim müzelerine çoğu zaman verilen ad.

PİNAKS a. (geç lat. *pinax*, tahta üzerine resim'den). Esk. Yun. üzerinde boyama ya da kabartma bir süsleme bulunan pişmiş topraktan levha. (Lokrisliler'in pinaksları ünlüdür.)

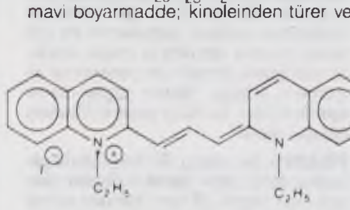
PİNAN a. (fr. *pinane*). Org. kim. Trimetil-2,6,6 bisiklo (3,1,1) heptanın yaygın adı; iskeletine pinenlerde rastlanır.

PİNANGA a. (malayca *pinang*'dan). Tüysü ya da yarık yapraklı, koçan biçiminde toplu, bireşeyli çiçekli sarı ya da parlak kırmızı renkte oval meyveli büyük palmiye (Asya'da ve tropikal Okyanusya'da elli kadar türü yetişir).

PİNARA. Tar. coğ. Anadolu'nun Lykia bölgesinde kent, Ksanthos'un (Kınık) 17 km kadar K.-K.-B.'sındaydı. Kalıntıları Muğla'nın Fethiye ilçesi Esen bucağına bağlı Minare köyünün yakınındadır. Yörede ele geçen lykia dilindeki yazıtlarda adı *Pinale* olarak geçer. Ksanthoslular tarafından kuruldu. Büyük İskender'e savaşsız teslim oldu (İ.Ö. 333). Lykia birliği'ne bağlı olan kent İ.Ö. II. yy'da sikke bastı. Hıristiyanlık döneminde piskoposluk merkeziydi. Akropolis surları, sarnıçlar, aşağı kentte küçük bir tiyatro ya da odeon, büyük yunan tiyatrosu, agora, sayısız kaya mezarları, ev biçiminde bir anıtmezar (duvarlarında dört lykia kentini gösteren kabartmalar vardır) başlıca kalıntılardır.

PİNAR DEL RÍO, Küba'da kent, il merkezi, sierra de los Organos'un eteğinde; 116 500 nüf. (1989). Besin sanayileri. —*Pinar del Río ili*, adanın batı ucundadır; 10 860 km²; 684 725 nüf. (1989).

PİNASİANOL a. (fr. *pinacyanol*). Org. kim. Formülü $C_{25}H_{25}IN_2$ olan morumsu mavi boyarmadde; kinoleinden türer ve

fotoğraf emülsiyonlarında duyarlılaştırıcı olarak kullanılır.

PİNATİPİ a. (fr. *pinatypie;* geç lat. *pinax*, tahta üstüne resim'den). Foto. Bikromatlı bir jelatinin, bir klişenin altında ışıklandıktan sonra aldığı ışık yeğinliğine bağlı olarak su emmesi sonucu az ya da çok şişmesine dayanan baskı yöntemi.

PİNAY (Antoine), fransız siyaset adamı (Saint-Symphorien-sur-Coise, Rhône, 1891). Temmuz 1950 - ocak 1952 arasında Bayındırlık bakanlığı yaptı. Sonra Başbakan olarak merkez sağ bir hükümet kurdu ve ayrıca Maliye bakanlığını da üstlendi (6 mart - 23 aralık 1952). Enflasyonla mücadele etmek, fiyatları istikrara kavuşturmak ve devlet maliyesini kalkındırmak için önemli önlemler aldı. Bazı başarılar elde etmesine rağmen, Çinhindi'nde ve Kuzey Afrika'da durumun ağırlaşması üzerine istifa etmek zorunda kaldı. Şubat 1955 - ocak 1956 arasında Dışişleri bakanlığı yapan A. Pinay, general de Gaulle'ün iktidara dönmesi üzerine Maliye bakanı oldu (haziran 1958 - ocak 1960), frangın değerini % 17,5 oranında düşürdü ve "ağır" frangı çıkardı.

PİNCHBECK a. (bulucusunun adı *Pinchbeck*'ten). Bileşiminde % 12-15 oranında çinko bulunan, renginin altına benzemesi nedeniyle ucuz mücevhercilikte kullanılan pirinç. (Bu alaşıma kimi zaman SİMİLOR da denir.)

PİNCİO, Roma'nın (İtalya) tepelerinden biri, kentin kuzey ucunda. Pinciler'in evlerinin ve Lucullusların bahçelerinin yerinde, Villa Medici'nin kenarında günümüzde, mimar Giuseppe Valadier'nin 1809-1814 arasında düzenlediği bir bahçe vardır. Buradan bakıldığında, kentten geniş bir kesit görülebilir.

PİNCTADA a. Tropikal denizlerde yaşayan, kavkısının içi iyice sedefli ikiçenetli yumuşakça cinsi. (En iri ve en yaygın türü *Pinctada margaritifera*'dır; *Pteriidae* familyası.)

PİNCUS (Gregory Goodwin), amerikalı hekim ve biyolog (Woodbine, New Jersey, 1903 - Boston 1967). 1956'da, ağız yoluyla alınan ilk doğum kontrol hapı*nı hazırladı.

PİNDA a. Hindu cenaze törenlerinin başlıca sungusu olan küre biçiminde pirinç pastası.

PİNDAMONHANGABA, Brezilya'da (São Paulo eyaleti) kent, Paraíba do Sul vadisinde; 70 500 nüf. Metalürji. Kâğıt sanayisi.

PİNDAR a. (fars. *pindār*). *Esk.* **1.** Öyle sanma, zannetme. **—2.** Böbürlenme.

PİNDAR (John WOLCOT, **Peter** — denir), ingiliz şair (Dodbrooke, Devon, 1738 - Londra 1819). Jamaika'da hekimdi, siyasal yergiler yazdı. Manzum hiciv türünün ustalarından biridir. (*Lyric Odes to the Royal Academicians*, 1782-1785; *The Lousiad, an Heroi-Comic Poem*, 1785-1795).

PİNDARİ a. (fars. *pindar* ve *-i* 'den *pindari*). *Esk.* Böbürleniş.

PİNDAROS, yunanlı lirik şair (Kynokephaloi, Thebai yakınında, İ.Ö. 518 - Argos ? İ.Ö. 438). Thebaili bir soylunun oğluydu, öğrenimini Atina'da tamamladı. 20 yaşında, ilk büyük lirik şiiriyle hemen ün kazandı (onuncu *Pythionikon*, 498). Med savaşları sırasındaki rolü karanlık kalmakla birlikte, Salamis'ten sonra (480), içinde aighinalı gemicilerin kahramanlıklarıyla ilgili bir övgünün de bulunduğu beşinci *İsthmia*'yı ve 478'e doğru da barışın erdemlerini öven sekizinci *İsthmia*'yı yazdı. Bundan sonraki 20 yıl içinde zaman zaman Sicilya'ya, Hieron'a yolculuklar yaptı ve ününün doruğa ulaştığı bu dönemde zafer odlarının büyük bölümünü yazdı. Son yapıtının sekizinci *Pythıonikon* olduğu sanılır (446). Vatanından uzakta şan ve şeref içinde öldü.

Pindaros'un yapıtı 17 kitaptan oluşur. "Partisyon", yani müzik ve orkestra bölümü yok olmuştur. Günümüze ulaşan *Epinikoi** ya da *Zafer odları* (*Olympia, Pythionikon, Nemea* ve *İsthmia*), 45 şiir ile metin aktarmaları ya da papirüsler yoluyla saklanmış, çeşitli parçaları içeren dört kitaptan oluşur. Ruhun yücelişi, dinsel coşku, kutsallık duygusu ve anlatımın görkemi bu derin şiirin en önemli özelliğidir. Pindaros ile koral lirizm en kusursuz anlatımına ulaşır. Destanın yerini alan pindaros lirizminin ardından yeni bir sanat, dram gelir.

—Ed. *Pindaros dili*, Pindaros'un yarattığı edebi dil. (Ana dili olan boiotia lehçesi yerine Pindaros, midillili [Lesbos] şairlerden alınmış aiolis biçimleri ile homeros biçimlerinin karıştığı ve koral lirizminin geleneksel dili olan bir dor lehçesini benimsedi. Pindaros'un dilinin özelliklerine Theokritos

gibi edebi dor lehçesini kullanan şairlerde de rastlanır.)

PİNDAROSÇULUK a. Pindaros'un lirizmini taklit.

PİNDEMONTE (İppolito), italyan yazar (Verona 1753 - *ay y.* 1828). Yeni klasikçilikle önromantizm arasında bocalayan şiirler (*Stanze di Polidete Melpomenio,* 1779; *La fata morgana,* 1784) ve trajediler (*Ulisse,* 1777; *Arminius,* 1804) yazdı. *Odysseia*'nın bir çevirisini yaptı (1822). Foscolo, *Dei Sepolcri* adlı şiirini ona adadı.

Pinder sirki, ingiliz kökenli sirk. XIX. yy. sonunda ve 1926-27 mevsimlerine kadar çok ünlüydü. 1928'de sirkin ticaret unvanını satın alan fransız Charles Spiessert, sirk çadırını büyüterek, gösterilerden önce görkemli bir şehir turu düzenleyerek, programlarını müzikhol sanatçılarının katkıları, şampiyonların gösterileri, su pantomimleri, buz oyunları, vb. ile ilgi çekici bir duruma getirerek, kuruluşa uluslararası bir nitelik kazandırdı. 1972'de sirk, Jean Richard'a geçti.

PİNDOLOL a. (fr. *pindolol*). Miyokarttaki beta-adrenerjik alıcıları engelleyici kimyasal ilaç. (Tansiyon yüksekliğinin ve kalp ritmi bozukluklarının tedavisinde kullanılır.)

PİNDOS, Doğu Yunanistan'ı Batı Yunanıstan'dan ayıran, kireçli, marnlı, kumtaşlı dağ kütleleri bütünü; en yüksek yeri Arnavutluk yakınında 2 636 m'dir. Issızdır; bugün bile aşılması güç bir set oluşturur.

PİNE a. (fars. *pine*). *Esk.* Ayakkabı yaması.

PİNEAL sıf. (fr. *pinéal;* lat *pinea,* çam kozalağı'ndan). Zool. *Pineal cisim,* bazı çenesizlerde, balıklarda (kıkırdaklıbalıklar) ve sürüngenlerde (noktalı kamadiş, kertenkeleler) epifiz evajinasyonu sonucu gelişen ışığa duyarlı tek sayıda organ.

PİNEALOM a. (fr. *pinéalome*). Epifizin parankima hücrelerinden gelişen ur.

Pineapple Poll, 1 perdelik, 3 sahneli bale. Konusunu ve koregrafisini, William S. Gilbert'in *The Bumboat Woman's Story* adlı yapıtından esinlenerek John Cranko hazırladı. Müziği, Arthur Sullivan'dan alındı ve Charles Mackerras tarafından düzenlendi. Osbert Lancaster'in dekor ve kostümleriyle, ilk kez 1951'de Londra'da, Sadler's Wells Theatre Ballet tarafından sahnelendi. Başlıca rollerde Elaine Fifield, David Blair ve David Poole oynadı.

PİNE BLUFF, ABD'de (Arkansas) kent, Arkansas kıyısında, Little Rock'un G.'inde; 56 500 nüf. Ticaret ve sanayi (pamuk, kereste, kâğıt) merkezi.

PİNECEM, Teb'de iki büyük Amon rahibinin adı. PİNECEM I, XXI. sülalenin kurucusu rahip kral Herihor*'un torunu ve Psusennes* I'in damadıydı; Psusennes I kendisini tahta ortak edince (İ.Ö. 1054 -1009), daha çok Thebais üzerinde hüküm sürdü. Özellikle Karnak ve Medinet Habu tapınaklarında büyük çalışmalara girişti ve yağmacılar tarafından bozulan Yeni İmparatorluk döneminden kalma bazı kral mumyalarının onarılmasını sağladı. — PİNECEM II ise, kral Siamon*'un (İ.Ö. 1000 -984) çağdaşıydı.

PİNEDUZ a. (fars. *pine* ve *düz*'dan *pine -düz*). *Esk.* Eskici, yama diken, ayakkabı tamircisi.

PİNEDUZİ a. (fars. *pine-düz* ve *-i*'den *pine-düzi*). *Esk.* Yama yapma, ayakkabı tamir etme işi, eskicilik.

PİNEK a. *Yörs.* Tünek.

PİNEKLEMEK geçz. f. (fars. *pinek,* uyku, uyuklama'dan) **1.** Uyuklamak, uyukluyormuş gibi miskin miskin oturmak: *Kahvede pinekleyen iki yaşlı adamdan başka kimse yoktu.* **—2.** Bir yerde hiçbir iş yapmadan oturmak: *Bütün gün evde pinekleyip duruyordu.*

PİNEL a. Rüzgârın estiği yönü göstermesi için direk şapkalarının üzerine yerleştirilen alet. (Eskiden, yelkenli ve buharlı gemilerde kullanılan bu alet, günümüzde yalnız sportif ve gezi yelkenlilerinde görülür).

PİNEL (Philippe), fransız hekim (Gibrondes, bugün Jonquières yakınında, Tarn, 1745 - Paris 1826), modern psikiyatrinin kurucusu. İdeologlar grubuna girmiş, kendi metodunu sistemli ve bilinçli bir girişim olan klinik üzerine kurmuştur. Pinel deliliği, organik hastalık anlamında hastalık sayar: beyin, akıl ve ruhun merkezi olduğuna göre, delilik, fizyolojik ve ruhsal nedenlerden ileri gelen bir sinir hastalığıdır. Bu alandaki marazi belirtileri dört büyük sınıfa ayırır: mani, melankoli, çılgınlık ve idiyosi. Pinel, "ruhsal tedavi"yi, o sıralarda rağbet görmeye başlayan bedensel tedavilere tercih eder: deliyi, hastalığı meydana getiren yaşam çevresinden ayırarak, baba gibi davranacak bir hekimin sıkı disiplini altında bir tedavi kurumuna kapatmak. Bu görüş başta Fransa olmak üzere birçok ülkede akıl ve ruh hastalarıyla ilgili yasalara temel oluşturmuştur. Pinel'in başlıca yapıtları şunlardır: *Nosographie philosophique* (Felsefi nozografi), *Traité médico-philosophique sur l'aliénation mentale ou la manie* (Akıl ve ruh hastalığı ya da mani üstüne tıbbi-felsefi inceleme) [1801].

PİNEMEK a. *Yörs.* Tünemek.

PİNEN a. (fr. *pinène;* lat. *pinus,* çam'dan). Formülü $C_{10}H_{16}$ olan ve çam reçinesinden elde edilen monoterpensel hidrokarbon.

—ANSİKL. Pinenin, α-pinen ve β-pinen (ya da nopinen) olmak üzere iki izomeri vardır (→ MONOTERPEN); bunların her ikisi de çıkış maddesine göre sağa ya da sola döndüren antipotlar biçiminde çeşitli terebentin esaslarında (neftyağında) değişik oranlarda bir arada bulunur ve asitli ortamda konum değiştirerek koşullara göre borneol ya da terpineolu verirler. Böylece kâfur, borneol üzerinden sanayisel olarak üretilebilir. Pinenler uygun sıcaklıkta osimen ve limonen halinde izomerleşir.

PİNE POİNT, Kanada'da (Kuzey-Batı Arazisi) yer, Büyük Esir gölünün yakınında. Maden (kurşun ve çinko) çıkarma.

PİÑERA (Virgilio), kübalı yazar (Cárdenas 1912-Havana 1979). Gombrowicz'i çevirdi ve Amerika'da saçma tiyatronun habercilerinden biri oldu. Şiirler (*Las Furias,* 1941; *La isla en peso,* 1943) yazdı, acı alaylı öykülerinde ve romanlarında (*Pequeñas maniobras,* 1963; *Presiones y diamantes,* 1967) kara mizahı işledi.

PİNERO (*sir* Arthur Wing), portekiz asıllı ingiliz oyun yazarı (Londra 1855 - *ay. y.* 1934). Henry Irving'in kumpanyasında oyuncu olabilmek için hukuk öğrenimini bırakarak tiyatro için farslar yazmaya başladı (*The Magistrate,* 1885; *Dandy Dick,* 1887). Duse'nin desteğiyle İbsen'i uyarladı ve feminizm ve salon dramı arasında kararsız kalan oyunlar yazdı (*The second Mrs. Tanqueray,* 1893; *Iris,* 1901). Son yapıtlarını ve özellikle James Barrie'nin tarzında çocuklar için yazdığı peri oyunu *The Enchanted Cottage*'ı da (1922), büyük başarı kazanan *Sweet Lavender*'deki (1888) duygusallıkla işledi.

PİNEROLO, İtalya'da kent, Piemonte'de (Torino ili), Chisone vadisinin ağzında; 37 500 nüf. XV. yy.'da yapılmış gotik üslubunda katedral ve başka anıtlar. Cavalleria müzesi. Tekstil. Makine sanayileri. Kimya. Basımevi. —Yakınında, talk ve grafit ocakları. —Tar. Piemonte'nin kilit noktası olarak kabul edilen bu müstahkem kent, Fransa ve Savoia arasında çekişme konusu oldu. 1536-1574, 1630-1696 ve 1798-1814 yılları arasında fransız egemenliği altındaydı. Kent şatosu devlet hapishanesi olarak kullanıldı; Fouquet, Lauzun ve Demir Maske buraya hapsedildi.

PİNETOWN, Güney Afrika'da (Natal) kent, Durban'ın büyük batı banliyösünde; 23 000 nüf. Sanayi (ecza, kereste, römork ve karavan yapımı), ticaret ve konut merkezi.

PİNGÂN a. (fars. *pingan*). *Esk.* Fincan, kan çekmek için kullanılan fincan, küçük tas.

PİNGÂNÇE a. (fars. *pingan* ve *-çe*'den *pingançe*). *Esk.* Küçük fincan.

PİNGAUD (Bernard), fransız yazar ve gazeteci (Paris 1923). Yapıtında, bir çiftin ilişkisi aracılığıyla yazı ile dünya arasındaki ilişkiyi (*l'Amour triste,* 1950), bildirinin ve anlamın ötesinde biçim ve ilgisizlik konusunu (*le Prisonnier,* 1958), kişinin kendi benliğinin ve çocukluğun çözümlenmesini (*la Voix de son maître,* 1973) irdeledi. Stéphane Cordier ile *l'Arc* dergisini kurdu (1958), *Temps modernes*'de de çalıştı.

PİNGDİNGŞAN ya da **PİNGDİNG-SHAN,** Çin'de kent, Hınan'ın ortasında; 441 000 nüf. (1990). Kömür madenleri. Kimyasal gübreler.

PİNGDONG, Tayvan'da kent, yönetim bölgesi merkezi, Gaoşiong'un K.-D.'sunda; 207 970 nüf. (1990). Kâğıt hamuru.

pingebat → PINXIT.

PİNGET (Robert), fransız yazar (Cenevre 1919). İlk romanlarında (*Mahu ou le Matériau,* 1952; *Graal Flibuste,* 1956; *Baga* 1958; *le Fiston,* 1959) ve tiyatrosunda (*Lettre morte,* 1960), herhangi bir anlatının olanaksızlığını vurguladı. *l'Inquisitoire*'da (1963) konuşmanın, söyleşinin boşunalığını belirttikten sonra, *Quelqu'un*'de ve tiyatro oyunu *Autour de Mortin*'de (1965), hiçbir neden olmadığı halde ("Açıklama mı? Eksik olsun") hayatta dikiş tutturamayan insan tipini ele aldı. Pinget'de insan sesleri hiçbir zaman birbirine kavuşamaz; onları algılarsınız ama hemen donup kalıverirler. Kendilerinden başka dayandıkları hiçbir şey yoktur (*Passacaille,* 1969; *Cette voix,* 1975; *Monsieur Songe,* 1982). Şair Michaux ile yeni roman arasında yer alan Pinget, el yordamıyla yapılan, ama düzenlenmiş bir buluşun, bilinçli olarak kişilikten sıyrılmanın ve durumun olay örgüsünün yerini aldığı ve bir kayıp sürecinin ustasıdır. *L'Apocryphe*'de (1980), her şeyin birbirine karışmasını, kitabın kendi kendini yok etmesini vurgular. Ancak her yapıtı, bir bakıma yıkımın, sözcüklerden gelen gücün, "simgelerle yüceltme"nin, "geri gelen çocukluk"un, kısacası yazıyla "gerçekleştirilen düş"ün öyküsüdür. Son yapıtları: *Monsieur songe* (1982), *Le harnais* (1984), *L'Ennemi* (1987).

PİNGO a. (eskimoca sözc.). HİDROLAKOLİT'in eşanlamlısı.

PİNGPONG a. (ing. sözc.). → MASATENİSİ.

Ping-pong *(le),* Arthur Adamov'un oyunu (1955). Her şey "Dünyanın merkezi aygıtı" adı verilen bir para makinesinin çevresinde döner. Kişiler ancak bu merkezi nesneye göre var olurlar ve varlık nedenleri ancak bu merkezle açıklanabilir. Bir ömrü makinenin baskısı altında geçiren gençler, artık yaşlanmışlar ve yenilginin simgesi haline gelmişlerdir: ölümü beklerken pingpong oynamaya devam ederler. Makine oyunu kazanmıştır.

PİNGŞİANG ya da **PİNGXİANG,** Çin'de kent, Ciangşi'nin doğusunda; 410 400 nüf. (1990). Kömür. Demir-çelik.

PİNGUECULA ya da **PİNGUİCULA** a. (lat. *pinguiculus,* tombul, *pinguis,* yağlı). Patol. Korneaya yakın bir bölgede konjonktiva üzerinde oluşan bir beyaz sarımtırak ur. (En çok küçük bir mercimek büyüklüğünde olan ve kornea kenarı dışında bulunan bu ur ne iltihaplanır, ne de görmeyi engeller; yağdan değil, bağdoku ve epitelyum hücreleri yığınından oluşmuştur.)

pinel (denizcilik)

Sygma

general Pinochet Ugarte (1974'te)

Larousse

Pinokyo
Claude Morand'ın Fernand Nathan yayınları için Walt Disney'in filminden yaptığı uyarlamadan resimleme

orta boy pinşer

PİNGXIANG → PİNGŞIANG

PİNHAN sıf. (fars. *pinhān*). *Esk.* Gizli, örtülü: "*Levh ü kalem yoğidi ben anda pinhân idim*" (Eşrefoğlu Rumi, XV. yy.).

PİNHEİRO FERREİRA (Silvestre), portekizli filozof ve siyaset adamı (Lizbon 1769 - *ay. y.* 1846). Devrimcilerle yakınlığından kuşkulanıldı ve Coimbra üniversitesi'ndeki kürsüsünden ayrılmak zorunda kaldı. Londra'ya, ardından Fransa'ya sığındı, diplomatik görevlerde bulundu. Bakanlık yaptı (1821-1824), mutlakıyetin yeniden kurulmasına karşı çıktı, Paris'e çekilerek 1843'e kadar orada kaldı. Çok ve çeşitli yapıtlar yazdı. Başlıcaları: *Essai sur la psychologie* (Ruhbilim üzerine deneme) [1825] (fr. çev.); *Principes du droit public, constitutionnel, administratif, et des gens* (Kamu, anayasa, idare ve devletler hukukunun ilkeleri) [1834] (fr. çev.).

PİNHEL, Portekiz'de (Guarda yönetim bölümü) kent; 2 500 nüf. Eski kale.

PİNİOS, Salamvrias ya da **Titarisios** da denir, Yunanistan'da ırmak, Pindos'tan doğar, Tesalya'yı akaçlar ve Ege denizi'ne dökülür; 200 km.

PİNİT a. (fr. *pinite*). Miner. Kordierit'in bozunmasıyla oluşan mika.

PİNJARRA, Avustralya'da (Batı Avustralya) yer, Perth'in G.'inde. Alümin fabrikası.

PİNK a. (hollandaca sözc.). Eskiden Akdeniz'de kullanılan, şebeke benzeyen ancak hatları daha ince olan tekne. (Yamuk yelken taşıyan üç direkle donatılmış olan pink 200 ile 300 t arasındaydı.)

PİNK a. (ing. *pink*, pembe). Seram. Kalsiyum oksit, kalay oksit ve krom oksit ile hazırlanan ve XIX. yy.'ın başında İngiltere'de elde edilen renk. Pembeyle canlı kırmızı arasında çeşitli tonları bulunur.

Pink Floyd, ingiliz pop müzik topluluğu. Mimarlık öğrenimi görmüş gençler tarafından 1966'da kuruldu. Topluluğun adı, tanınmayan iki bluescudan, Pink Anderson ve Floyd Council'den alındı. Önceleri grubu, gitarcı Syd Barrett yönetti. Grup için tedirgin edici ve şaşırtıcı parçalar besteleyen Barrett, sonradan çıldırdı. 1968'de onun yerini yine gitarcı David Gilmour aldı. Pink Floyd, kesin biçimini Roger Waters (besteci ve basçı), Richard Wright (klavye) ve Nick Mason (davul) ile aldı. *Space" rock* ya da *senfonik rock* türünde, karmaşık ve teknik açıdan çok özenli bir müzik yapan grup, 1970'lerde pop müziğin her türünü görülmemiş biçimde etkiledi. 1983'te dağılan Pink Floyd'un Roger Waters dışındaki üyeleri 1987'de yeniden bir araya geldiler. Başlıca plakları: *More* (1969), *Ummagumma* (1969), *Atom Heart Mother* (1970), başyapıtları *Dark Side of the Moon* (1973), *Wish you were Here* (1975, Syd Barrett'in anısına), *The Wall* (1979) ve *Momentary Lapse of Reason* (1987). *The Wall* adlı albümlerinden esinlenilerek 1981'de aynı adlı bir film yapıldı.

PİNNA a. (lat. sözc.; yun. *pinna*'dan). Sıcak ve ılık denizlerde yaşayan ikiçenetli, iri bedenli yumuşakça cinsi. (*Pinna*'lar üçgen, uzun, çıkıntılı ya da bombeli, sivri tepeli kavkılıdır; Akdeniz'de yaşayan *Pinna nobilis* gibi bazı türlerinin uzunluğu 70 cm'yi bulur. Çok bol ve çok ince olan bisuslarından Güney İtalya'da eldiven yapımında yararlanılan ipeksi bir kumaş dokunmaktadır.)

PİNNEBERG, Almanya'da kent, Hamburg'un büyük kuzey-batı banliyösünde; 37 100 nüf.

PİNNİK → PİN.

PİNNİPEDİA a. Zool. YÜZGEÇAYAKLILAR takımının bilimsel adı.

PİNNOTHERES a. İkiçenetli yumuşakçaların (midyeler) ve tulumlular'ın beden kıvrımlarında ortakyaşar bir yaşam süren, küçük bedenli yengeç cinsi.

PİNNULA a. (lat. *pinnula*, küçük kanat, yüzgeç). Bot. Eğreltinin tüysü bileşik yapraklarını oluşturan yaprakçıkların her biri. —Zool. Derisidikenlilerin denizlaleleri öbeğinde, kolların eklentileri. (Denizlalelerinin kollarını oluşturan birçok halka ya da eklemin her birinin üzerinde bir yumuşak pinnula vardır. Pinnulalar kolda almaşık olarak sıralanarak kol boyunca iki pinnula dizisinin oluşmasına yol açarlar. Her pinnulada bir eşey bezi vardır: hayvan olgunlaşınca bu bez yırtılarak eşeysel ürünler ortaya çıkar.)

PİNNULARİA a. (lat. *pinnula*, küçük kanat, yüzgeç). Suların yüzünde ya da nemli toprak üzerinde yaşayan diyatome.

PİNO (Marco DAL), **Marco da Siena** denir, italyan ressam ve mimar (Costa al Pino, Siena, 1525'e doğr. - Napoli 1537'ye doğr.). Perin del Vaga ve Daniele da Volterra'nın çalışma arkadaşı ve dostuydu. Roma'da ve Napoli'de çalıştı.

PİNOCHET UGARTE (Augusto), şilili subay ve devlet adamı (Valparaíso 1915). Fransız kökenli bir ailenin çocuğuydu. 1933'te askeri okula girdi ve bir şili heyetiyle ABD'de kaldıktan sonra, 1970'te tümgeneralliğe yükseltildi. Ağustos 1973'te, bakan olan general Prats'ın yerine, Şili Silahlı kuvvetler başkomutanlığına getirildi. Bunun üzerine askeri bir cuntanın başına geçti, Başkan Allende'yi devirdi, 11 eylülde iktidarı ele aldı ve solu acımasızca ezen bir diktatörlük kurdu. Bütün partilerin etkinliği durduruldu ve hükümet iktisadi bir kemer sıkma siyaseti uyguladı. Mart 1974'te cunta, Anayasa'yı yürürlükten kaldırdı ve belirsiz bir süre iktidarda kalacağını açıkladı. Aralık ayında Cumhurbaşkanlığına atanan general Pinochet, düzenlediği bir referandumda oyların % 75'ini kazanarak eylemini onaylattı; bunun üzerine çekingen bir özgürleştirme sürecini başlattıysa da çok geçmeden durdurdu. 1980'de, sıkıyönetim henüz yürürlükteyken, oy verenlerin % 67'si, iktidarı 1990'a kadar ona bırakan bir anayasa tasarısını kabul ettiler. Bununla birlikte, 1983'ten sonra, iktisadi yaşamın iyice bozuluşu karşısında, general Pinochet'ye karşı geniş bir muhalefet hareketi başladı. Yönetime karşı gösterileri önlemek için kasım 1984'te sıkıyönetim ilan etti. Eylül 1986'da bir suikasta uğradıysa da kurtuldu. Ocak 1987'de sıkıyönetimi kaldırdı. Mart 1987'de siyasi partilerin kurulmasına izin verdi. İktidarda bir dönem (sekiz yıl) daha kalmak istediği için halkoyuna başvurdu. Oylama sonucunda % 54,6 olumsuz yanıt çıkınca, dönem sonu mart 1990'a kadar iktidarda kalacağını açıkladı. Mart 1990'da da 16 yıllık iktidarı, seçimle gelen sosyal demokrat Patricio Aylwin'e bıraktı. Fakat Genelkurmay başkanlığını 8 yıl sürdüreceğini açıkladı.

Pinokyo, çocuk romanı (*Le Avventure di Pinocchio: storia di un burattino*). İtalyan yazar Collodi bu yapıtında küçük bir çocuğa dönüşmüş bir kuklanın serüvenlerini anlatır (1880-1883). Yazar pedagojik amaçlarla kahramanın itaatsizliklerini, onu korkunç deneyimlerden geçirerek cezalandırır. Walt Disney, Pinokyo tipini bir çizgifilm (1940) ile geniş kitlelere tanıtıp sevdirmiştir.

PİNOS (*İsla de*) → JUVENTUD adası.

PİNOSİTOZ a (fr. *pinocytose*; yun. *pinein*, içmek, ve *kytos*, hücre'den). Biyol. Canlı hücrelerin sıvı maddeleri damlacıklar halinde sindirme yöntemi. (Damlacık önce hücre zarı tarafından sarılır, sonra bir kofulun içine alınır ve lizozomların enzim etkisiyle sindirilir.)

PİNOT a. (fr. *pinot*'dan). Fransa'da, özellikle Bourgogne bölgesinde yetiştirilen tanınmış asma çeşidi.
—ANSİKL. Bağc. Pinot sadece Fransa bağlarında (Bourgogne, Mâconnais, Champagne) değil Ren havzasında, Almanya ve Macaristan'ın büyük bir bölümünde de yetiştirilir.

Kara pinot ya da *ince pinot* en iyi Bourgogne şarap ve şampanyalarını verir. Oldukça güçlü bir asma çeşididir. Üzümü puslu, etli sulu ve çok tatlıdır.

Beyaz pinot, Alsace'ta yetiştirilen seçkin bir pinot çeşididir. *Gri pinot*, öncekilerden meyvesinin pembemsi renkte olmasıyla ayrılır. Daha başka yerel çeşitleri de vardır.

PİNPİRİK sıf. Yaşlı ve güçsüz bir kimse için alay yollu söylenir.

PİNPİRİKLİ sıf. ve a. Aşırı titiz, her şeyi ince eleyip sık dokuyan, her şeyden kuşkulanan kimse için kullanılır.

PİNPON sıf. ve a. *Arg.* Çok yaşlı, beli bükülmüş kimse için kullanılır.

PİNS adası, Okyanusya'da ada, bağlı olduğu Yeni Kaledonya'nın 50 km G.-D.'sunda; 135 km², 1 095 nüf. 1872-1879 arasında, Komün'ün adi suçluları için ceza yeri oldu. Daha sonra, buraya, forsaların günlük işlerini yapmaları için güçsüz ya da çok yaşlı suçlular, en sonunda da sürülen sabıkalılar gönderildi.

PİNSA a. Kuyumc. → ARMUDİ.

PİNSAPO a. (isp. *pinsapo*). Fas'ta ve İspanya'nın güneyinde dağlarda yetişen göknar türü (*Abies pinsapo*).

PİNSK, Beyaz Rusya'da kent, Pripet kıyısında, Polesiye'de; 119 000 nüf. (1989). Tuhafiyecilik. Keten işleme. Kereste. Besin sanayileri. Makine sanayileri. Kent *Pinsk* ya da *Pripet bataklığı* adı verilen çok geniş bir bataklık bölgesindedir.

PİNSKİ (David), yiddiş dilinde anlatımlı israilli yazar (Mogilev, Beyaz Rusya, 1872 - Hayfa 1959). Yazarlığa hikâyelerle başladı. ABD'ye gitti (1899) ve orada *Zukunft* adlı aylık bir edebiyat dergisi yayımlayarak basın dünyasına girdi. 1949'da İsrail'e yerleşti. Natüralist dönemde realist olan Pinski, simgeciliğe ve romantizme doğru evrimler geçirdi. 70 kadar piyes (*la Famille Tsvi* [fr. çev.], 1903; *le Trésor* [fr. çev.], 1906; *le Juif errant* [fr. çev.], 1926) ve aralarında 1880'li yıllarda ABD'ye göç etmiş yahudi bir ailenin üç kuşağını betimleyen *Noyak Edon*'un (1931) bulunduğu romanlar yazdı.

PİNŞER a. (alm. *Pinscher*, grifon). Almanya kökenli süs köpeği ırkı.
—ANSİKL. İki tip pinşer vardır: orta boy pinşer, dar ve uzun yüzlü, kesik ve dik kulaklı, parlak ve kısa kıllı, değişik fakat çoğu zaman kızıl sarı lekeli, siyah donludur.
Cüce pinşer, çok küçük bir köpektir (3 ila 4 kg). Ya tek renkli kumral ya da siyah ve kızıl sarı lekelidir. Avrupa'da çok tutulan bir ırk olup, orta boy pinşerin küçülmüş bir çeşididir.

PİNT a. (ing. *pint*). Ölçbil. **1.** Büyük Britanya'da yaklaşık 0,57 litre, ABD'de ise 0,47 litre değerinde olan hacim ölçüsü. **—2.** Fransız Kanadası'nda bir çeyrek galon.

PİNTA a. (fr. *pinta*; isp. *pintar*, boyamak'tan). KARAT'ın eşanlamlısı.

PİNTADOİT a. (fr. *pintadoïte*). Miner. Hidratlı doğal kalsiyum vanadat.

PİNTASSİLGO (Maria DE LURDES), portekizli kadın siyasetçi (Abrantes 1930). 1974'te birkaç kez bakan oldu, Unesco'da görev yaptı. Portekiz tarihinde ilk kadın başbakan oldu (1979). Devlet başkanı danışmanlığı yaptı (1981-1985).

PİNTER a. **1.** Bir ceple son bulan hunili ağ. **—2.** *Kanatlı pinter*, her iki ucunda birer girişi olan, çift hunili pinter.
—ANSİKL. Pinter, baş tarafı (giriş) birbirinden ayrı ve kanat biçiminde uzanan, eşit aralıklarla daralan ya da daralmadan devam eden, ağ gözleri çemberlere tutturulmuş bir ağdır. Bir huniyle uzatılan çıkış bölümü balıkların kaçmasını engeller. Pinterin sürüklenmemesi ve dibe iyi oturması için, kanatların başlarına ve hıninin sonuna yerleştirilen birer kazık ağı dibe sabıt-

leştirilir. Akıntılı yerlerde kullanıldığında, ağzı akıntıya karşı gelecek biçimde yerleştirilir. Pinterle, karides, ıstakoz, yengeç ve kerevit avlanır; ama zaman zaman dip balıklarının da pinterle yakalandığı olur.

PİNTER (Harold), ingiliz oyuncu ve oyun yazarı (Londra 1930). Sinema senaryoları yazdı (özellikle J. Losey için), radyo oyunculuğu yaptı; Dylan Thomas ile Beckett'in hayranıydı. İnsanlarla iletişim kurmanın zorluğundan yola çıkarak oyunlarında, bilinmeyen dış güçlerin, sözler ve güncel durumlar aracılığıyla sürekli olarak yok etmeye çalıştıkları güven verici kapalı mekân temasını işledi (*The Birthday Party*, 1957; *Gitgel dolap* [The Dumb Waiter], 1959; *Kapıcı** [The Caretaker], 1960; *The Collection*, 1962; *Oda* [The Room], 1962; *The Lover*, 1962; *The Homecoming*, 1970; *Old Times*, 1970; *Issız topraklar* [No Man's Land], 1975; *Betrayal*, 1978). Pinter saçma tiyatrosunun bir ustası olarak tanınır; özellikle ütopyasız ve öfkesiz bir evrenin ve yılgınlığın yol açtığı yıkımları nevroz düzeyinde işlemiştir. Pinter Mart 1985'te Arthur Miller'la birlikte PEN adına Türkiye'yi ziyaret ederek birçok yazar, bilim adamı ve sendikacıyla görüştü. Türkiye'deki izlenimlerinden esinlenerek yazdığı, işkenceyle ilgili *One for the Road* (Bir tek daha) ve dil yasağını konu alan *Mountain Language* (Dağ dili) adlı kısa oyunları 1989'da türkçeye çevrilerek tek bir kitap olarak basıldı. İlk romanı *The Dwarfs* 1990'da yayımlandı.

PİNTİ sıf. ve a. Aşırı derecede cimri kimse için kullanılır: *Pinti bir adam. Pintinin biri.*

PİNTİLEŞMEK gçz. f. Pintice davranır duruma gelmek.

PİNTİLİK a. **1.** Pinti kimsenin niteliği, eli sıkılık, cimrilik. **—2.** Pinti bir kimseye yakışır davranış: *Pintilik etme de, şu çocuğun istediğini alıver.*

PİNTO (Ferñao Mendes), portekizli gezgin ve yazar (Montemor-o-Velho 1510'a doğr. - Almada 1583). 1537'de Doğu Hindistan'a giderek orada yirmi yıldan fazla kaldı. Çin ve Japonya betimleri aynı zamanda gerçekçi ve edebi esinlidir; eleştirel tutumu ve pikaresk anlatımı ile başyapıtı *Peregrinaçaõ*'yu (1614), XVI. yy. Portekizi'nin en ilginç gezi kitabı durumuna getirdi. Kurgu ile gerçeğin ustaca kaynaştığı bu yapıt, yazarın serüven dolu yaşamını yansıtır.

PİNTO HASTALIĞI, KARAT'ın eşanlamlısı.

PİNTURİCCHİO (Bernardino DI BETTO, [II] —denir), italyan ressam (Perugia ? 1454 - Siena 1513). İl Perugino ile birlikte Sistina capellası'nda çalıştı (1481-1483). İnnocentius VIII sanatçıyı, Belvedere sarayı'nın bir bölümünün, Alexander VI ise, Vatikan'daki Borgia dairelerindeki altı salonun süslemelerini (1492-93) yapmakla görevlendirdi. Pinturicchio, ayrıca, Sant 'Angelo şatosu'nda çalıştı ve S. Maria in Aracoeli kilisesi'nde birçok fresk yaptı; bunlardan biri de *Aziz Bernardino'nun ölümü*'dür. 1502'de kardinal Piccolomini sanatçıyı Siena katedrali'ndeki kitaplığı (*Libreria Piccolimini*) fresklerle süslemekle görevlendirdi. Pano üstüne yaptığı çalışmaları arasında, Perugia'daki Ulusal galeri'de yer alan *Meryem Ana sunakarkalığı* (1595) sayılabilir. Pinturicchio'nun tüm yapıtlarında canlı ve pitoresk bir süsleme anlayışı görülür.

PİNUL a. (fr. *pinnule;* lat. *pinnula*, küçük kanat'tan).
—Topogr. Bir alidatın her iki ucuna dik olarak yerleştirilmiş küçük metal levha: birinin üzerinde küçük gözlem delikleri, diğerinde ise, genellikle eğim derece bölüntüleri ve düşey bir gözleme kılı vardır.

pinxit, pingebat, bir tabloda ressamın imzasının yanında yer alan ve resmi yapan kişi anlamına gelen latince sözcükler: *Raffaello pinxit.* (Kısaltılmış biçimleri, PINX, PING. Röprodüksiyon gravürlerde de görülürler.)

PİNYİN a. (*hanyu pinyin zimu*'dan çince seslenme dizgesi). Çin yazısını latin abecesine aktarma dizgesi. (Çin Halk Cumhuriyeti'nde 1958'de benimsendi.)
—ANSİKL. Pinyin, harflerin Pekin lehçesiyle (ya da Kuzey mandarini) seslendirilmesine dayanır. Tüm Çin'e yayılan bu dizge ortak bir konuşma dilinin (*putonghua*) yaygınlaşmasını sağladı. Pinyin Batı'da, yabancıların kendi sesçil alışkanlıklarına dayanarak tasarladıkları değişik çevriyazı türlerinin yerini almaktadır. Bu türlerin başlıcaları: Anglosaksonlar'ın kullandığı Wade -Giles dizgesi; Almanlar için Lessing'in dizgesi ve Fransa'da kullanılan Uzakdoğu fransız okulunun (U.F.O.) dizgesi. Bu nedenlerle pinyin yazısının hem uluslararası düzlemde ve hem de Çin'de kullanılması (gazete başlıklarında, afişlerde, yol panolarında, vb.) gibi çifte yararı vardır.
Birkaç örnek vermek gerekirse: Mao Zidong ya da Mao Zedong (pinyin), Mao Tsö-tong (U.F.O.), Mao Tsê-tung (Wade -Giles); Cou Inlai ya da Zhou Enlayi (pinyin), Tcheou Ngen-Lai (U.F.O.), Chou Enlai (Wade-Giles).

PİNZA (Ezio), italyan bas (Roma 1892 - Stamford, Connecticut, 1957). Sanat yaşamına 1914'te başladı. 1921'den itibaren Scala di Milano'da sahneye çıktı, birçok yapıtın dünya prömiyerinde başrol oynadı. 1926-1948 arasında New York Metropolitan Opera'da çalıştı. Dünyanın en büyük opera merkezlerinde dinleyici önüne çıktı. Salzburg'da Bruno Walter'in yönetiminde *Figaro'nun düğünü*'nde ve *Don Giovanni*'de oynadı.

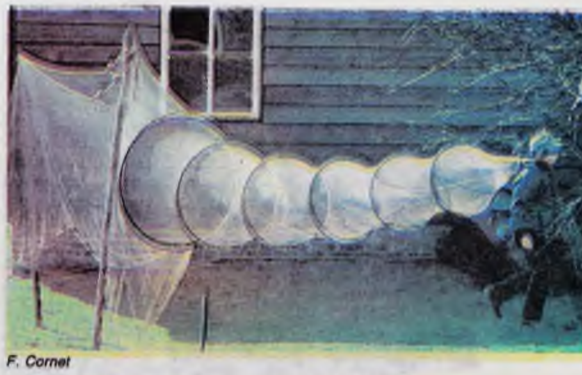
PİNZGAU, Avusturya'da (Salzburg ili) bölge, Hohe Tauern'lerin kuzey yamacının eteğinde. Yukarı Salzach vadisinden oluşur. Merkezi *Zell am See.*

Pinzgau sığırı, Avusturya'nın yüksek bölgelerinde yetiştirilen, süt ve et verimi bol dağ sığırı ırkı. (Çok özel bir donu vardır: sırt ve karnında birer beyaz çizgi vardır, geri kalan kısmı koyu kırmızıdır.)

PİNZÓN (Martín Alonso Yáñez), ispanyol denizci (Palos de Moguer, Huelva, 1440 - La Rábida, Huelva, 1493). 1492'de Kolomb'un üç gemisinden biri olan *Pinta*'ya komuta etti; diğer gemileri hep geride bıraktı ve hatta, altı hafta boyunca Kolomb'dan ayrıldı. Dönüşte de Kolomb'un önündeydi. — Kardeşi VİCENTE YÁÑEZ (öl. 1519'a doğr.), Kolomb'un ilk yolculuğunda *Nina*'yı yönetti. 1499-1500'de yönettiği seferde ilk kez Amerika kıyılarını dolaşarak ekvatoru geçti ve Brezilya'nın Santo Agostinho burnu yakınına ulaştı. 1508'de Díaz de Solís ile birlikte, Doğu'ya bir geçit bulmak amacıyla Amerika kıstağını geçti.

Piobert-Lüders kuşağı. Metalürj. Bir akma eşiğiyle sona eren üst esneklik sınırındaki metal ya da alaşımların (örneğin yumuşak çelik) mekanik zorlanmaları sırasında görülen biçim değişikliğinin yoğunlaştığı bölgeler. Bu bölgeler birbirine koşut doğrularla, yani *Piobert-Lüders çizgileri*'yle sınırlanmış bantlar biçiminde ortaya çıkar. Bir çekme deneyi sırasında plastik biçim değiştirme, genellikle deney çubuğunun uçlarından birinin yakınında Piobert-Lüders bandı biçiminde başlar, daha sonra bu bandın yayılımıyla öteki uca doğru gider. Bu faz, bir çekme eğrisinde yumuşak çelikler için akma eşiği denen, sabit bir gerilme altında meydana gelir.
Soğuk çekme sırasında Piobert-Lüders bantlarının ortaya çıkmasını önlemek için otomobil karoserilerinin yapımında kullanılacak saclar, skin-pass (ince geçi) denen hafif bir haddeleme pasosundan geçirilir.

PİOLA (Domenico), italyan ressam (Cenova 1627 - ay. y. 1703). Doğup büyüdüğü kentin kilise ve villalarını fresk ve tablolarla donattı. 1673'ten sonra damadı G. De Ferrari'nin etkisinde kaldı.

F. Cornet

pinter

PİOLTELLO, İtalya'da kent, Lombardi a'da, Milano'nun D. banliyösünde; 29 900 nüf. Sanayi (besin, makine ve elektromekanik, kimya, seramik, hazırgiyim) merkezi.

PİOMBİNO, İtalya'da kent, Toscana'da (Livorno ili), *Piombino körfezi* kıyısında; 39 300 nüf. XIV. yy.'dan kalma kilise. Demir -çelik sanayisi. Demiryolu gereçleri. Elbe adasıyla bağlantılı yolcu limanı. —Kıyıda, daha K.'de, *Populonia*'nın (Etrüskler'den) kalıntısı.
—Tar. Pisa başpiskoposlarının mülkü olan Piombino, Galeazzo-Visconti tarafından Gherardo d'Appiano'ya bırakıldı (1399) ve imparator Rudolf II tarafından prenslik haline getirilerek (1594) İacopo VII Appiano' ya verildi; daha sonra da Ludovisiler'e (1634) ve Boncompagniler'e (1701) geçti. 1736'da Piombino prensliğini ele geçiren İki Sicilya kralı, Floransa antlaşması (28 mart 1801) ile onu Fransa'ya bıraktı ve Fransa da 26 ağustos 1802'de kenti resmen ilhak etti. Napoléon, Piombino'yu, imparatorluk fiefi olarak, Lucca prensliği ile birlikte, kız kardeşi Elisa Baciocchi'ye verdi (mart 1805). Toscana ile birleştirilmesinden (mayıs 1808) sonra Piombino, Akdeniz yönetim bölgesine katıldı; Viyana kongresi'nde (1815), avusturyalı Toscana grandüküne verildi.

Harold Pinter

PİOMBO (Sebastiano DEL) → SEBASTİANO DEL PIOMBO.

PİON a. (fr. *pion; pi* ve [*electr*]*on*, elektron'dan). Fiz. Pİ'nin eşanlamlısı.

Pioneer, amerikan uzay sondaları ailesi. Amerikan Pioneer programı üç büyük aşama geçirmiştir:

Scala

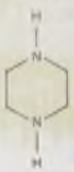

Pinturicchio
Azize Caterina'nın
(Lucrezia Borgia'nın
yüz hatlarıyla tasvir edilmiştir)
imparator Maxentius'un huzurunda
tartışması'ndan ayrıntı
Vatikan'daki Borgia dairelerini süsleyen
fresklerden (1492-93) biri

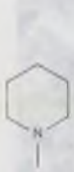
TRW

3 mart 1972'de fırlatılmadan önce **Pioneer** 10 uzay sondasına bir manyetometrenin yerleştirilmesi

1. *Ay'ın incelenmesi.* 1958 ile 1960 arasında, çok hafif olan (yaklaşık 40 kg) Pioneer sondaları Ay'ın üzerinden uçmaya ya da Ay'ın çevresinde yörüngede dolanmaya yönelikti. Pioneer 1,2 ve 3'ün uçuşları başarısızlıkla sonuçlandı, yalnız Pioneer 4, 1959 martında Ay'ın 60 500 km yakınından geçmeyi başardı.
2. *Gezegenlerarası uzayın incelenmesi.* 1960'tan 1968'e kadar, NASA, gezegenlerarası uzayı incelemek amacıyla, Güneş'in çevresine, Yer'inkinden az farklı yörüngelere 5 Pioneer sondası yerleştirdi. Yaklaşık 60 kg ağırlıkta olan ve sürekli bir dönme hareketiyle dengede kalan bu çok basit uydular kusursuz olarak işledi ve uzun süre kullanıldı: 1965'te fırlatılan Pioneer 6, 1982'de hâlâ çalışmaktaydı.
3. *Gezegenlerin incelenmesi.* Gezegenleri incelemede kullanılan Pioneer'lar (1972'den sonra fırlatılan) basitliğiyle, sürekli bir dönme hareketiyle dengede kalmasıyla ve daha ucuz olmasıyla aynı dönemde uzaya fırlatılan Mariner*, Viking* ya da Voyager* sondalarından ayrılıyordu. 3 mart 1972'de fırlatılan Pioneer 10, Jüpiter'in üzerinde uçan ilk uzay aracıydı (1973). Bir yıl sonra yola çıkan Pioneer 11 de Jüpiter'in üzerinde uçtu, ama Satürn'e doğru yoluna devam ederek 1979'da bu gezegenin üzerinden geçen ilk sonda oldu. Gezegenleri incelemede kullanılan son iki Pioneer, Pioneer Venüs 1 ve 2'nin hedefi Venüs gezegeniydi. Pioneer Venüs 1, 1978'de, Venüs'ün çevresinde yörüngeye oturdu ve radarlı bir yükseltiölçerle bu gezegenin topografyasıyla ilgili incelemeleri yaptı. Pioneer Venüs 2 ise, Venüs atmosferi içine 4 kapsül bıraktı. 1958 ile 1978 arasında, toplam 13 Pioneer sondası başarıyla fırlatıldı.

piperazin

piperidin

PİONOSYLLİS a. Avrupa'nın Atlas okyanusu kıyılarında çok yaygın, küçük bedenli çokkıllı halkalısolucan cinsi. (*Syllidae* familyası.)

PİONTEK (Heinz), alman yazar (Kreuzburg 1925). Bir doğa şairi olarak roman, öykü ve şiirlerinde varoluş sorunlarını irdeledi (*Die Furt*, 1952; *Kastanien aus dem Feuer*, 1963; *Tot oder lebendig*, 1971; *Dichterleben*, 1976; *Jutlas Neffe*, 1979; *Was mich nicht laslässt*, 1981; *Helldunkel*, 1987; *Werkswahl in 2 Bärden*, 1990; *Nach Markus*, 1991; *Morgenwache*, 1991). 2 cilt halinde otobiyografisini yayımladı (*Zeit meines Lebens*, 1984; *Stunde der Überlebenden*, 1989).

PİOPHİLA a. (yun. *pion*, *-onos*, yağlı, ve *philos*, dost'tan). Evlerde sıkça görülen, parlak siyah renkli, küçük bedenli sinek cinsi. (Larvası yağlı maddelerde, özellikle de peynirde gelişir. En yaygın türü peynir sineğidir [*Piophila casei*]. Peynirsineğigiller [*Piophilidae*] familyası.)

PİOTRKÓW TRYBUNALSKİ, Polonya'da kent, Lódź'un G.-D.'sunda, voyvodalık merkezi; 77 000 nüf. XVIII. yy. sonuna kadar diyet dinsel kurulların merkezi olan kent bugün bir sanayi (madencilik ve özellikle camcılık makineleri üretimi, tekstil [pamuk], kereste [mobilyalar] sanayisi) merkezidir. —*Piotrków Trybunalski voyvodalığı*'nın (6 266 km^2; 637 500 nüf. [1989]) özellikle kuzey-batı kesimi (Lódź tımarındaki kentler ve köyler tekstile yöneldiler) sanayileşti. Başka yerlerde, kaynakları sınırlı olan tarım (çavdar, patates) ve küçük sanayiler (kereste, yapı gereçleri) ağır basmaktadır.

PİOVANO ARLOTTO → ARLOTTO (Piovano).

PİOVENE (Guido), italyan yazar (Vicenza 1907 - Londra 1974). Katolik gazeteci ve roman yazarı. Antonio Fogazzaro geleneğinde yeri olan ve karmaşık vicdani sorunlar üzerinde odaklanan ince ruhbilimsel çıkmazları irdeledi (*Lettere di una novizia*, 1941; *Le furie*, 1963; *Le stelle fredde*, 1970; Romanzo americano, 1980). Röportaj sanatında da ustalığını kanıtladı (*De America*, 1953; *Viaggio in Italia*, 1957).

PİPA a. 4 ya da 5 telli, armut biçiminde lavta. (Sağ elin parmaklarıyla ya da bir mızrapla çalınır. Yaklaşık iki bin yıl önce Çin'e giren bu lavta türü, Tanglar döneminde [618-907] orkestra çalgısıyken, sonraları sevilen bir solist çalgı durumuna geldi. Kore'de *pipa*, Japonya'da *biva* ve Vietnam'da da *tiba* diye adlandırılmıştır.)

PİPAL a. Binlerce yıldan beri Hindistan'da kutsal sayılan büyük incir ağacı (*Ficus religiosa*). Brahmanlığın yaşam ağacıdır. Budistlere göre, Buddha bu ağacın altında ilahi uyanışa erdi. Yalnızca çile çekenler bu ağacın meyvelerini yiyebilirler. Bu ağaç, gölgesinde dinsel düşüncelere dalanlara doğaüstü güçler sağlar.

PİPEBUZON a. (fr. *pipébuzone*'dan). Antienflamatuvar ve analjezik etkilerinden dolayı kullanılan pirozollu ilaç.

PİPEKOLİN a. (fr. *pipécoline*). Org. kim. Formülü $CH_3—C_5H_9NH$ olan metilpiperidinlerin yaygın adı; pikolinlerden hidrojenleme yoluyla türetilirler.

PİPELİNE a. (ing. *pipe*, boru ve *line*, hat'tan *pipe-line*). Petr. san. BORUHATTI'nın eşanlamlısı.
—Bilş. BORU* YOLLU BİLGİSAYAR'ın eşanlamlısı.

PİPEMİDİK sıf. (fr. *pipémidique*). *Pipemidik asit*, stafilokoklara ve Gram negatif bakterilerin çoğuna karşı öldürücü etki gösteren sentetik ilaç.

PİPENZOLAT a. (fr. *pipenzolate*). Eczc. *Pipenzolat bromür*, dördüncü ammonyumlar sınıfından, antiasit, salgı azaltıcı, antispazmodik etkili kimyasal ilaç.

PİPER (Eleonor), amerikalı ispritizmacı medyum (Nashua 1859 - New York 1950), normaldışı yetenekleri birçok ruhbilimci (özellikle William James) tarafından incelendi.

PİPER (John) büyük britanyalı ressam, tiyatro dekoratörü ve eleştirmen (Epsom 1903). 1934-1937 yılları arasında Paris'te 1933'te tanıdığı Hélion, Arp ve Braque'ın etkisinde soyut resim çalışmaları yaptı ve *Axis* adlı dergiyi yayımladı. Savaş sırasında resmi sanatçı niteliği kazandı, daha sonra yeniromantik eğilimli topluluğun öncülerinden biri oldu. Tate Gallery'de çok sayıda yapıtı vardır.

PİPERACEAE a. Bot. KARABİBERGİLLER familyasının bilimsel adı.

PİPERALES a. Tropikal bölgelerde yetişen ağaç ya da çalı halinde bitkiler takımı. (Karabibergiller, *chloranthaceae* ve *saururaceae* familyalarını kapsar.)

Piper Alpha, Kuzey denizi'nde, Aberdeen açıklarında yer alan en eski petrol platformlarından biri. Occidental Petroleum şirketi'ne (ABD) ait olan bu platform, kompresöründe meydana gelen bir kaçak nedeniyle 6 temmuz 1988'de patladı. İki gün boyunca devam eden yangında 166 kişi öldü, 64 kişi ise kurtuldu.

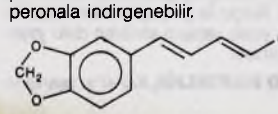
PİPERAZİN a. (fr. *pipérazine*). Org. kim. **1.** Formülü $C_4H_{10}N_2$ olan heksahidropiperazinin yaygın adı. (Piperazin, etanolaminden su, etilendiaminden amin giderilerek elde edilir.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Benzeşik bileşiklerine verilen genel ad.
—ANSİKL. Eczc. Piperazin farmakopelerde adipat ve sitrat hidratı halinde yer alır. Oxyuris ve bağırsaksolucanları üzerindeki etkisi nedeniyle kullanılır. Felce uğrattığı asalak, bağırsağın sığamsal hareketleriyle dışarı atılır. Piperazinin yağ asidi tuzları suda az çözünür olduğundan bağırsaktaki etki uzar. Ürit asitle birleşince çözünen ve kolayca dışarı atılabilen bir bileşik oluşturduğu için uzun süre gut hastalığının ve idrar yolları taşlarının tedavisinde kullanılmıştır.

PİPER-CUB a. (amerikanca sözc.; *Piper*, bu uçakları üreten şirketin adı ve *cub*, küçük uçak'tan). Hafif keşif uçağı (İkinci Dünya savaşı).

PİPERİDİN a. (fr. *pipéridine*). Org. kim. **1.** Formülü $C_5H_{11}N$ olan heksahidropiridinin yaygın adı; başka maddelerin yanı sıra, adını aldığı piperinin hidrolizi sonunda elde edilir. (Cahours tarafından karabiberde bulunan piperidin, normal olarak piridinin hidrojenlenmesiyle elde edilir. Çoğunlukla organik bireşimde kullanılan oldukça kuvvetli bir bazdır [pK_A=11,1]. Parçalanarak halka açılabilir, özellikle tam bir metilleme yoluyla azot atomu uzaklaştırıldığında piperilen oluşur. **—2.** Benzeşik bileşiklerine verilen genel ad.

PİPERİDOLAT a. (fr. *pipéridolate*). Sindirim mukozası üzerinde antispazmodik ve analjezik etki gösteren sentetik ilaç.

PİPERİK sıf. (fr. *pipérique;* lat. *piper*, karabiber'den). Org. kim. *Piperik asit*, formülü $C_{12}H_{10}O_4$ olan (metilendioksi-3',4' fenil)-5 pentadienoik asidin yaygın adı; piperinin hidrolizi sonunda elde edilir ve piperonala indirgenebilir.

piperin X = NC_5H_{10}
piperik asit X = OH

PİPERİLEN a. (fr. *pipérylène*). Org. kim. Piperidinin parçalanması sonunda elde edilen hidrokarbon. (Piperilen, bir pentadien-1,3'tür.)

PİPERİN a. (fr. *pipérine;* lat. *piper*, karabiber'den). Org. kim. Karabiberin, formülü $C_{17}H_{19}NO_3$ olan acı maddesi; suyla ayrıştırıldığında piperidin ile piperik asidi verir.

PİPERİTON a. (fr. *pipéritone*). Org. kim. Formülü $C_{10}H_{16}O$ olan ve kâfur kokulu yağ biçiminde bulunan keton.

PİPERONAL a. (fr. *pipéronal*). Org. kim HELİOTROPİN'in eşanlamlısı.

PİPERONİL sıf. (fr. *pipéronylique*'ten) Org. kim. *Piperonil alkol*, formülü $C_8H_8O_3$ olan ve piperonala benzeyen alkol.

PİPERONİLİK sıf. (fr. *pipéronylique*) Org. kim. *Piperonilik asit* formülü $C_8H_6O_4$ olan ve piperonala benzeyen asit.

PİPET a. (fr. *pipette; pipe*, pipo'dan). Kim. **1.** Herhangi bir sıvıdan örnek almaya yarayan, genellikle dereceli ve hacmi belli aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Pipetle almak*, pipet yardımıyla bir sıvıdan örnek ayırmak.

—ANSİKL. Kim. En basit ve en çok kullanılan pipet, ince uzun cam (ya da plastik) bir borudur. Pipetin alt ucu, örneği alınmak istenen sıvının içine daldırılır ve üst ucundan emilerek sıvının boru içine dolması sağlanır. Daha sonra bu uç, işaret parmağıyla kapatılır. Pipet sıvıdan çıkarıldığında, alt ucu üzerine etkiyen atmosfer basıncı nedeniyle içindeki sıvı akmaz. Parmak kaldırılarak sıvı istenen yere boşaltılır.

PİPHAT a. Geleneksel tayland orkestrası.

—ANSİKL. Piphatta, *pinai* adlı çift dilli bir üflemeli çalgı (*piphat* adı buradan gelir), on altı gongluk iki takım (gonglar hinthurması ağacından yapılmış çember biçimindeki bir çerçeveye şeritlerle yatay olarak asılmıştır), sandal biçiminde iki ksilofon, iki derili yatay bir davul (çıplak ellerle çalınır), bir çift iki derili yuvarlak davul (biri erkek biri dişi) ve kimi zaman da bakırdan bir çift küçük timbal yer alır. Bu orkestra, halk törenlerinde ya da Saray'da kullanılmıştır. Ayrıca danslı dramlara ve gölge tiyatrosuna eşlik de eder. Buna benzer birer topluluk Kampuçya'da *pinpeat* ve Birmanya'da *patvaing* adını taşır.

PİPİ a. Çocuk dilinde erkek cinsel organı.

PİPİDAE a. Zool. PETEKLİKURBAĞAGİLLER familyasının bilimsel adı.

PİPİNO (773 ya da 777 - Milano 810), İtalya kralı (781-810). Charlemagne ve Hildegard'ın ikinci oğluydu. 781'den başlayarak babası tarafından, Corbie başrahibi Adalard'ın naipliği altında İtalya kralı atandı. Buyruğunda bir saray ve frank yasalarını yarımadaya sokmakla görevli bir idari personel vardı. 806 paylaşımında babasından, İtalya'dan başka Alamanya ve Bavyera'yı da aldı. Bizanslılar'a karşı savaşmakla görevlendirilerek Venedik takımadasını ele geçirdi (809). Ölümünden sonra, ilkin *missi dominici* (Adalard) tarafından yönetilen İtalya krallığı, sonunda oğlu Bernardo*'ya geçti.

PİPİSTRELLUS a. (ital. *pipistrello;* lat. *vespertilio,* yarasa'dan). Bütün dünyada bulunan, kısa kulaklı yarasa cinsi. (Yassıburunluyarasagiller.)

—ANSİKL. *Pipistrellus* cinsinin 40 kadar türü vardır. En küçük yarasalardan biri olan *Pipistrellus pipistrellus* (8 g ağırlık için 5 cm), güneş batınca böcek avlamak için ortaya çıkar ve kısa kısa uçuşlar yapar. *Pipistrellus*'lar gündüzleri çatılara, ağaç ya da kaya kovuklarına gizlenirler. Kışın uyuşukluk dönemine girerler.

PİPİZA a. Larvası bitkibitleriyle beslenen, çayırlarda yaşayan sinek cinsi. (*Syrphidae* familyası.)

PİPKOV (Panayot), bulgar besteci (Plovdiv 1871 - Sofya 1942). Sofya operası'nda koro şefliği yaptı. Operetler ve piyano parçaları besteledi. —LYUBOMİR, besteci, piyanocu ve orkestra şefi (Loveç 1904 - Sofya 1974), öncekinin oğludur. Paris'te öğrenim gördü. 1944-1948 arasında Sofya'daki Bulgar ulusal operası'nı yönetti. 1948'de aynı kentteki Ulusal müzik akademisi'nde öğretmenliğe atandı. Senfoniler, orkestra yapıtları, oda müziği parçaları ve yeniklasik üslupta operalar (*Yana'nın dokuz kardeşi,* 1937; *Momçil,* 1948) besteledi.

PİPKRAKE a. Jeomorfol. Yerdeki toprak tanelerini kaldıran yüzeysel bir buz iğnesinden oluşan, desimetre boyutunda geçici engebe.

PİPO a. Ucunda, içine tütün doldurulan ve tütünün dumanını içine çekmek için ateşlenen bir lülesi bulunan çubuk; bu araçla içilen tütün.

—Camc. Camcı tezgâhı üzerinde ya da yeniden ısıtma fırınında işlenecek cam eşyayı tutmaya yarayan, uzun bir sap ve yaylarla donatılmış demir çubuk. ‖ ÜFLEME ÇUBUĞU*'nun eşanlamlısı.

—Tüt. *Pipo ağızlığı,* kehribar, boynuz ya da plastik maddelerden yapılan ve piponun ucuna takılan ağızlık. ‖ *Pipo kaşığı,* pipoları temizlemek için kullanılan aygıt. ‖ *Pipo lülesi,* pipoda tütünün doldurulup yakıldığı kısım.

PİPOTİYAZİN a. (fr. *pipothiazine*'den). Sinirlerde tutukluğu giderici etkileri olan fenotiyazinler grubundan nöroleptik.

PİPPİ (Giulio) → ROMANO (Giulio).

PİPPİNİDLER, Austrasia saray nazırı Landenli Pépin (öl. 640) ve Metz piskoposu aziz Arnoul'un (öl. 640'a doğr.) soyundan gelen ve 751'de son merovenj hükümdarı yerine Kısa Pépin kendisini kral seçtirmesiyle Karolenj hanedanını kuran autsrasialı aile. (→ KAROLENJLER.)

PİPRİDAE a. Zool. MONOGİLLER familyasının bilimsel adı.

PİPUNCULİDAE a. Böcbil. KOCAKAFALISİNEKGİLLER familyasının bilimsel adı.

PİQUÉ a. (fr. piqué). Vücut ağırlığını, yere doğrudan doğruya, pointe ya da demi-pointe durumunda basan ayağın bacağına geçirmeyi sağlayan hareket.

PİQUET (Nelson), brezilyalı otomobil yarışçısı (Rio de Janeiro 1952). 1981, 1983 ve 1987'de üç kez dünya sürücüler şampiyonu oldu.

PİR a. (fars. *pîr*). **1.** *Esk.* İhtiyar, yaşlı, koca: *"Reyinle eder zemini teshîr / Gerdun-ı kühen dedikleri şir"* (Nedim, XVIII. yy.). **—2.** Bir tarikatı kuran, bir sanatın, bir mesleğin kurucusu olan kimse. **—3.** *Bir şeyin piri,* belirtilen işte çok uzun yıllardır çalışan, büyük bir deneyimi, ustalığı olan kimse: *O, bu işin piridir.* **—4.** *Pir aşkına, pir yoluna,* bir ülkü uğrunda hiçbir karşılık beklemeden gerçek bir sevgi ve inançla: *Gece gündüz demeden pir aşkına çalışıyordu.* ‖ *Pir ola,* "yaşa, var ol" anlamında şaka yollu söylenen beğenme sözü.

—*Esk. Pir ü berna,* yaşlı ve genç, herkes: *"Kim varsa vatanda pîr ü bernâ / Hep gitmeyi eyliyor temennâ"* (A. H. Tarhan). ‖ *Pir ü pak* → PİRÜPAK. ‖ *Pir-i aşk,* aşkta usta olan, aşk ustası: *"Pir-i aşka kulluk et cânâne cân etsin seni"* (Niyazi-i Mısri, XVII. yy.). ‖ *Pir-i fani,* yaşlı ve zayıf kimse. ‖ *Pir-i felek,* Dünya; Satürn. ‖ *Pir-i harabat,* yaşlı meyhaneci, dünya tutkularından el çekmiş kimse; doğru yolu gösteren. ‖ *Pir-i Kenan,* Hz. Yakup. ‖ *Pir-i kühen,* yaşlı, kocamış. ‖ *Pir-i serendib,* Hz. Âdem.

—Ed. *Pir-i mugan* (zerdüşt dininden olanların piri), divan şiirinde meyhaneci, âşıklara doğru yolu gösteren kimse, mürşit. (→ MUGAN.) ‖ *Pir zen* (yaşlı kadın, kocakarı), divan şiirinde insanın başına kötü işler açan felek; soğuğu yüzünden istenmeyen kış mevsimi. (*Pire-zen* de denir.)

—Esk. ask. Osmanlılar'ın düşman bölgelerinde ele geçirdikleri yaşlı erkek esirlere verdikleri ad.

—Tasav. Tarikat kurucusu, yayıcısı ya da önderi. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ be. *Bir + fiil + pir + fiil (aynı fiil),* eylemin şiddetini ve gücünü vurgular: *Bir konuştu, pir konuştu. Bir söyledi, pir söyledi.*

—ANSİKL. Tasavvuf inancına göre, Tanrı yoluna koyulmuş olan pir, kendisi dinsel yönden tehlikeli ve yanlış yolları bildiği gibi, müritlerine de bildiren, onları koruyan, doğru yolu bulmalarına ve o yolda ilerlemelerine yardımcı olan kişidir. Bu nedenle ona yol gösterici anlamına *mürşit* de denir. Pir, hem kendisi Tanrı bilgisine ulaşmış (arif-i billah), Tanrı sevgisini kazanmış kişidir, hem de bu makamlara başkalarının da ulaşmasına öncülük eder; bu nedenle bir anlamda Hz. Peygamber'in vekili sayılır. Her tarikatın bir piri vardır ve tarikatlar çoğunlukla adlarını pirlerinin ad ya da unvanlarından, lakaplarından alırlar (örn. mevleviliğin piri Mevlana Celalettin Rumi, bektaşiliğin piri Hacı Bektaş Veli, bayramiliğin Hacı Bayram Veli'dir). Bazı tarikatlarda (örn. halvetilik) tarikat kurucusuna *pir-i evvel* (ilk pir), tarikatın yayılmasını sağlayana da *pir-i sani* (ikinci pir) denir.

Eski iran edebiyatında şarap ateşe, meyhane de ateşin yakıldığı yere (ateşgede) benzetilmiş; bu anlayışın etkisiyle tasavvufta tanrısal ateşin tutuştuğu feyiz yeri olan tekkeye *meyhane* ya da *ateşgede,* dergâhta tanrısal aşkı sunan mürşide de *pir-i mugan* denilmiştir.

Eski fütüvvet kurumunda esnaf loncalarından her birine bir velinin öncülük ettiğine inanılır ve ona "pir" denirdi (örn. demircilerin piri Davut, terzilerin piri ise İdris peygamber olarak kabul edilir).

PİR AHMET, Karamanoğulları beyi (öl. Bayburt 1474). İbrahim Bey'in oğlu. Babasının hastalığı sırasında Konya'da hükümdarlığını ilan etti. Babasının ölümü üzerine (1484) onun veliaht seçtiği İshak Bey'le mücadele etti; Osmanlılar'ın yardımıyla İshak Bey'i yenerek beyliğe tek başına egemen oldu. Yardımları karşılığında Akşehir, Beyşehir ve Ilgın'ı Osmanlılar'a bıraktı. Ama Venedik ve Akkoyunlular'la anlaşması, Fatih Sultan Mehmet'in Konya'yı zapt etmesiyle sonuçlandı. Larende önünde Mahmut Paşa'ya yenilen Pir Ahmet Tarsus'a kaçtı; kardeşi Kasım Bey'le birlikte Osmanlılar'a karşı mücadeleyi sürdürdü. İshak Paşa karşısında yenilgiye uğrayınca yardım sağlamak için akkoyunlu Uzun Hasan'ın yanına gitti. Onun verdiği 30 000 kişilik kuvvet Osmanlılar karşısında başarılı olamayınca yeniden Uzun Hasan'a sığındı. Uzun Hasan'ın yanında Otlukbeli savaşı'na katıldı (1473). Daha sonra Osmanlılar'la mücadeleyi sürdürmek üzere İçel'e döndü. Gedik Ahmet Paşa karargâhı Ermenek'i ve ailesini bıraktığı Minan kalesini ele geçirince çaresizlik içinde önce Tarsus'a, sonra bir kez daha Uzun Hasan'ın yanına gitti. Kendisine dirlik olarak verilen Bayburt'ta oturdu.

PİR ALİ BEY, Akkoyunlu beyliğinin kurucusu Kara Osman (Kara Yülük) Bey'in kardeşi (XIV. yy. sonu - XV. yy. başı). Kara Osman'ın beyliğini tanıdı. Timur'un hizmetine girerek Ankara savaşı'nda (1402) Yıldırım Bayezit'e karşı savaştı.

PİR BUDAK, karakoyunlu vali (öl. 1466). Karakoyunlu beyi Cihan Şah'ın oğlu. Bağdat valisi iken babası Diyarbakır seferine çıkınca Tebriz valiliğine getirildi (1450). Ancak, Tebriz'de başarı gösteremeyince yeniden Bağdat valisi oldu. Bu görevdeyken Irak-ı acem, Fars eyaletleri ile Isfahan, Şiraz kentlerini karakoyunlu topraklarına kattı. Fars eyaleti valiliğine atanmasından yararlanan Müşaşalar'ın reisi Hille, Kerbela, Vasıf ve Necef'i ele geçirdi. Pir Budak, Müşaşalar'ı sığındıkları Behbehan kalesinde yendi; reislerini öldürdü ve kaybedilen kentleri geri alarak Irak'a yeniden egemen oldu (1454). Giriştiği taht kavgasında babası Cihan Şah tarafından öldürüldü.

PİR MEHMET, türk halk şairi (XVIII. yy. sonu - XIX. yy.). Eskişehir'de Seyitgazi bektaşi tekkesi şeyhiydi. Anadolu ve Rumeli'deki bektaşi tekkelerini dolaştı; Mahmut II bu tekkeleri kapattıktan sonra cemaatin dağılmasını önledi. Nefeslerinin yanı sıra aruzla şiirleri de vardır.

PİR MEHMET BAHATTİN Erzincani, türk mutasavvıf, din bilgini (Erzincan ? - *ay. y.* 1474). Halveti şeyhi Seyit Yahya Şirvani'nin halifesidir. Manzum *Makamat ül-arifin ve maarif üs-salikin* (1468) adlı yapıtıyla tanınır.

PİR SULTAN ABDAL, asıl adı **Haydar,** türk halk şairi (Banaz, Sıvas, XVI. yy.). Yaşamıyla ilgili ayrıntılı bilgi yoktur. Kendi şiirleriyle Pir Sultan adını kullanarak ona bağlı olanların yazdığı şiirlerden ve hakkındaki söylentilerden çıkarılanlara göre Anadolu'daki alevi topluluğundandı. XVI. yy.'da bu topluluk dünyaya adaleti getirecek on ikinci imam Mehdi'nin İran'da egemenlik süren Şah İsmail'in oğlu Şah Tah-

pipistrellus

F. Gohler

Asmatlar'ın kullandığı pirague (Batı Yeni-Gine, Endonezya)

masp (hükümdarlığı: 1524-1576) olduğuna inanıyordu. Bu inançla Sıvas yöresinde Osmanlı devletine karşı girişilen hareketlere Pir Sultan'ın da katıldığı, hatta harekete önderlik ettiği ileri sürülür. Bu yüzden Sıvas valisi Hızır Paşa tarafından tutuklandı; bir süre zindanda kaldı, İstanbul'dan gelen emirle idam edildi. Şiirleri özellikle alevi-şii topluluğu içinde yayıldı; bu topluluğun büyük saydığı yedi tarikat şairinden biri oldu. Onun söylediği ya da ona mal edilen şiirlere (örn. *"Açılın kapılar şaha gidelim"*, *"Koca başlı koca kadı"*) dayanan efsaneler yaygındır. Halk şiiri geleneğinin en usta temsilcilerindendir. Şiirlerinde tarikat inançlarını, inancı uğruna giriştiği savaşımı anlattı. Devlet düzeninin bozukluğunu, yöneticilerin zulmünü, haram yiyen, inançlarıyla eylemleri birbirine uymayan kadıları yerdi. İnancıyla düşüncesi yolunda yaşamını feda eden bir destan kişisi niteliği kazandı. Öte yandan aşk, doğa gibi konularda coşkulu ürünler de verdi. Tarikat inancını konu edinen, Ali'ye, On iki imam'a bağlılığı dile getiren şiirleri alevi ve bektaşilerin törenlerinde ezgiyle okundu. Çağdaşları ve daha sonra gelen halk şairleri üzerinde derin etkisi görüldü. (→ Kayn.)

bağ pirali ya da dürmece *(Sparganothis pilleriana)*

PİRA sıf. (fars. *pirāsten,* süslemek'ten *pirā*). *Esk.* "Süsleyen", "bezeyen" anlamında bileşik sözcükler oluşturur: *belagat -pira* (belagati süsleyen; güzel ve süslü konuşan), *nazar-pira* (bakışı süsleyen; göze güzel görünen), *nükte-pira* (nükte süsleyen) vb.

PİRACİCABA, Brezilya'da (São Paulo eyaleti) kent, *Piracicaba* kıyısında, São Paulo'nun K.-B.'sında; 218 500 nüf. Sanayi (besin ve makine sanayileri) merkezi.

PİRAGUA a. (isp. sözc.). Pagayia ya da yelkenle yürütülen ve Afrika ile Okyanusya'da kullanılan çok hafif tekne.

mısır pirali ya da darı güvesi *(Pyrausta nubilalis)*

PİRAHEN ya da **PİREHEN** a. (fars. *pirāhen, pirehen*). *Esk.* **1.** Gömlek: *"Bir şeb bizi sevketse felek mevid-i aşka / Vuslat tutuşur şûle-i pîrâhenimizden"* (Y. K. Beyatlı). **—2.** *Pirahen-i ismet,* namus gömleği; namus perdesi. ‖ *Pirahen-i kefen,* kefen gömleği, kefen. ‖ *Pirahen-i mesmum,* zehirli gömlek; idam edilecek olanlara giydirilen gömlek: *"Zahm urur cismime pirahen-i mesmum gibi"* (Nedim, XVIII. yy.).

PİRAHMET, Gümüşhane'nin merkez ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 673 nüf. (1990). Köydeki Pirahmet türbesi (1550), kare planlı iki katlı bir yapıdır; içten tonoz bingili kubbe, dıştan piramit biçimi çatıyla örtülüdür. Üst kat namazgâh, alt kat mezar odasıdır.

PİRAL a. (fr. *pyrale;* yun. *pyrallis,* ateşte yaşayan hayvan'dan lat. *pyra[l]is*). Piralgiller famil... bek.

—ANSİKL. Mısır p... *(Pyrausta nubilalis* ya da *Pyralis nubilalis),* kanat açıklığı 23-30 mm arasında değişen, genellikle kahverengiye çalan gri ya da sarımsı beyaz renkli bir böcektir. 18-20 mm uzunluğundaki larvası, mısır ve daha az olmakla birlikte fasulye, kocadarı, şerbetçiotu ekinine büyük zararlar verir. Dişisi, yaprakların alt yüzüne yaklaşık 300 yumurta bırakır; güney ülkelerinde yılda iki kuşak yetişebilir. Hasattan sonra, özel aletlerle sapların parçalanması, tırtılların bir bölümünü yok eder.

Dürmece adı da verilen *bağ pirali (Sparganothis pilleriana)* yazın ortaya çıkar. Dişisi yaprakların üst yüzüne 300'e varan yumurta bırakır: yumurtadan çıkan çok küçük tırtıllar hemen bir iplikçik salgılarlar ve kendileri bu iplikçiğin ucunda asılı dururlar; rüzgâr dürmece tırtıllarını omçalara taşır. Omçaya ulaşan tırtıl bir koza örerek içine girer ve ancak bir sonraki ilkbaharda kozasından çıkarak yapraklara ve çiçek salkımlara ulaşır; yaprakları ya da çiçek salkımlarını bir iplikçik örtüsüyle çevreleyen tırtıllar, örtünün koruyuculuğunda rahat rahat bağı tahrip ederler. İki ay sonra yeni kelebeklere dönüşürler.

PİRALGİLLER a. Tırtılı ekinlerde asalak yaşayan (pirallerin çoğu ve bazı güveler gibi) kelebek familyası. (Bil. a. *Pyralidae.*)

—ANSİKL. Erişkinlerin ön kanatları üçgen, arka kanatları kukumavpervanelerinki gibi daha çok yuvarlaktır; ama bedenleri kukumavpervanelerden daha incedir ve dinlenme anında kanatlarını sırtları üzerinde düz tutarlar. Hemen hemen hiç tüysüz tırtılları ekinler için çok tehlikeli asalaklardır: mısır pirali ya da darı güvesi *(Pyrausta [Ostrinia] nubilalis;* fasulye pirali *(Etiella zinckenella);* şekerkamışı pirali *(Diatraea saccharalis);* kahve pirali *(Dichocrocis crocodora);* un güvesi *(Ephestia [Anagasta] kuehniella);* üzüm ya da tütün güvesi *(E. elutella);* incir güvesi *(E. [Cadra] cautella);* buğday ya da kuru meyve güvesi *(Plodia interpunctella),* harnup güvesi *(Myelois ceratonia).*

PİRAMEN ya da **PİRAMUN** a. (fars. *pirāmen, pirāmūn*). *Esk.* Çevre, dolay, etraf: *"Bir ihtirâmdır bu semâvî cemâline / Pirameninde zelzeleler pür-sükûn olur"* (Tevfik Fikret).

PİRAMİDAL sıf. (fr. *pyramidal*). Piramit biçiminde olan.

—Geom. PİRAMİTSİ'nin eşanlamlısı.

—Nöroanat. Korteks-omurilik yoluyla, yani piramidal yolla ilgili olan. ‖ *Piramidal demet* ya da *sistem* ya da *piramidal yol,* KORTİKOSPİNAL* YOL'un eşanlamlısı. ‖ *Piramidal hücre,* beyin korteksine özgü sinir hücresi.

—Nörol. *Piramidal hipertoni,* kas sertliği. ‖ *Piramidal sendrom,* piramidal yolun kesintiye uğraması sonucu ortaya çıkan belirtilerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Nörol. Piramidal sendrom şu belirtileri içerir: 1. bacaklarda kısaltıcı kaslarda, kollarda ekstensor kaslarda daha belirgin olan ve istemli hareketleri engelleyen bir felç ya da parezi; 2. bacaklarda uzatıcı kaslarda, kollarda kısaltıcı kaslarda daha belirgin olan esnek ya da spazmlı bir hipertoni; 3. polikinetik olan ve dizkapağında klonus, ayakta saramsı titreme yapan kemik-kiriş reflekslerinde artma; 4. deri reflekslerinde bir değişme, karın ve kremaster reflekslerinin ortadan kalkması ve arandığı zaman taban derisi refleksinin (Babinski refleksi) varlığı. Bu belirtilerin tümü, piramidal sendromun spazmlı evresinde görülür. Oysa sendrom birdenbire, örneğin bir beyin kanamasından sonra yerleşmişse hipotonik olduğundan felç gevşektir, kemik-kiriş refleksleri kaybolmuştur, bir Babinski alametinin varlığı piramidal yolda bir lezyonun gerçekleşmi... ...yolun herhangi bir noktasında ortaya çıkan bir lezyon piramidal sendrom yaratır. Lezyon korteks-soğanilik düzeyindeyse piramidal sendrom, lezyonun karşı tarafındadır (bir yarı felç ya da hemiparezi biçiminde ortaya çıkar). Lezyon omurilikteyse sendrom lezyonla aynı taraftadır. Lezyon tümsek çıkıntının üst tarafında bulunuyorsa sendroma karşı tarafta bir de merkezi yüz felci eklenir. Lezyon tümsek çıkıntıda ise yüz felci, aynı tarafta ve çevreseldir. Buna karşılık, omurilik ve soğanilikteki lezyonlarda yüz felci görülmez.

PİRAMİT a. (fr. *pyramide;* lat. *pyramis, -idis;* yun. *pyramis, -idos*'tan). **1.** Firavunlar döneminde Mısır'da mezar anıtı olarak kullanılan, üçgen biçiminde dört yüzü olan, dikdörtgen tabanlı, tepesi sivri büyük yapı. (Bk. *ansikl.* böl. Arkeol.) **—2.** Kolomböncesi dönemde Meksika'da, tapınağı taşımak için yapılmış yükselti. (Bk. *ansikl.* böl. Arkeol.)

—Ağ. yet. Bazı meyve ağaçlarına (armut, elma) verilen biçim.

—Anat. Birçok anatomik elemana verilen ad. ‖ *Karın piramit kası,* karın doğru kasının, çatıkemiğinden ak çizginin göbek altı kısmına kadar uzanan uydusu. ‖ *Lalouette piramidi,* tiroit kıstağının üst kenarında bulunan çıkıntı. (Her zaman bulunmayabilir.) ‖ *Malpighi ve Ferrein piramitleri,* böbrek parankiması kesitinde görülen üçgen biçimli bölgeler. ‖ *Piramit kemik,* el bileği kemiklerinin birinci sırasının üçüncü kemiği. ‖ *Timpan boşluğu piramidi,* kulakdavulu boşluğunun küçük çıkıntısı. (İçinde üzengikemiği kası bulunur.) ‖ *Uyluk piramit kası,* kuyruksokumu kemiğinin dış yanından büyük trokanterin iç yüzüne uzanan kas.

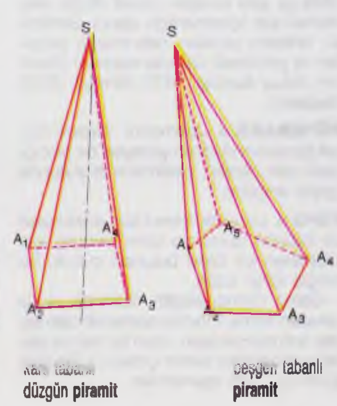
—Camc. Camcıların üzerinde pencere camlarını taşıdıkları askı.

—Çevrebil. *Beslenme piramidi,* bir beslenme zincirinde, bireylerin sayısı (sayılar piramidi), kütle (kütleler piramidi) ya da enerji verimi (enerji piramidi) bakımından çeşitli bileşenler arasındaki sayısal bağıntıları gösteren grafik. (Bu grafikler, bir türden ötekine aktarılışta çok büyük madde ve enerji kaybı olduğunu göstermektedir. Bu nedenle insanoğlu besinini, ton balıkları ya da kuşlar gibi avcılığa başvurarak değil, yeşil sebzelerden ya da otçul hayvanlardan [birincil tüketiciler] elde etmeye yönelmiştir.)

—Çiçekç. Bazı çit ya da sıralı kenar ağaçlarında iğ biçiminde uzamış olanlara denir (piramit kavak, servi).

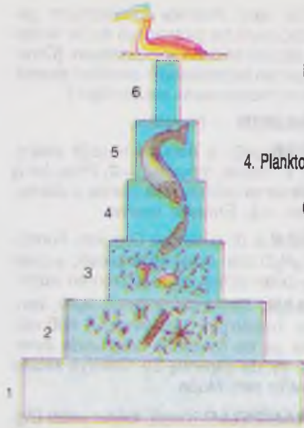
—Ed. *Piramit metinleri,* Mısır'da, V.-VI. hanedan hükümdarlarının mezar odalarına oyulmuş hiyerogliflerden oluşan metinler. (Mezar kültünün bir parçası olan bu metinler, özellikle büyülü sözler ve formüllerin ölüye aktarılmasıyla, ölümden sonra yaşamı sağlamaya yönelik büyüsel araçlardır.)

—Geom. Bir π düzleminde bulunan $A_1, A_2, \ldots, A_n$ $(n \geqslant 3)$ ve π ye ait olmayan SA_iA_{i+1} üçgenlerinin (yüzeyler) $(i = n$ ise,

kare tabanlı düzgün piramit

beşgen tabanlı piramit

kütleler piramidi
1. Su;
2. Fitoplankton;
3. Zooplankton;
4. Plankton yiyici balıklar;
5. Etçil balıklar;
6. Dalgıçkuşları.
sayılar piramidi

BESLENME PİRAMİTLERİ

sayılar piramidi
1. Buğdaygiller;
2. Böcekler (çekirge);
3. Amfibyumlar; (kurbağlar);
4. Sürüngenler; (yılanlar);
5. Yırtıcı kuşlar;

$i+1=1$) ve $A_1,\ldots, A_n$ çokgeninin birleşimi olarak elde edilen çokyüzlü. (S, $A_1,\ldots,A_n$ bu piramidin köşeleridir; S piramidin tepesi $A_1,\ldots,A_n$ de tabanıdır. Her bir $[SA_i]$ ya da $[A_iA_{i+1}]$ bunun bir ayrıtı, $A_1,\ldots,A_n$ ve SA_iA_{i+1} ler yüzleridir, SA_iA_{i+1} ler yan yüzlerdir. Piramidin $n+1$ köşesi, $n+1$ yüzü ve $2n$ ayrıtı vardır.) || Önceki yüzeyle sınırlanan katı cisim. || Sonlu herhangi boyuttaki bir E Eukleides uzayında, bir {S} teklisi ile E nin bir H aşırı düzleminde bulunan bir H tıkız kümesinin birleşiminin dışbükey zarfı ($S \subset H$). [Bu durumda S tepeli ve K tabanlı bir piramitten söz edilir.] || *Düzgün piramit,* tabanı düzgün bir çokgen ve tepenin dik izdüşümü tabanın merkezinde bulunan piramit.

—Isıbil. *Seger piramidi,* az ya da çok ateşe dayanıklı seramik maddelerinin karışımından oluşan parça; erime noktası bileşimine bağlı olarak değişen bu parça, sıcaklığın azaldığı anı gözlemleyerek fırındaki parçaların pişme durumunu denetlemeyi sağlar. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Metalürj. Vickers ya da Knoop sertliğini ölçmeye yarayan piramit biçimli elmas delici.

—Nöroanat. *Soğanilik piramidi* ya da *ön piramit,* orta çizginin iki tarafında, soğaniliğin ön yüzünde, ön yan yarık ile soğanilik zeytini arasındaki, iyice belirgin, uzunlamasına kabartı. (Derinde kortikospinal ya da piramidal demete tekabül eder.)

—Perspekt. *Görme piramidi,* klasik geometrik perspektifte, bakış noktası ile resim düzleminin tanımladığı görme uzayı. (Resim düzlemi piramidin tabanını, bakış noktası tepesini, temel görme ışın*ı eksenini oluşturur.)

—Sirk. *İnsan piramidi,* jimnastikçilerin bir piramidi andıracak biçimde birbirlerinin sırtlarına binerek gerçekleştirdikleri akrobatik tepe.

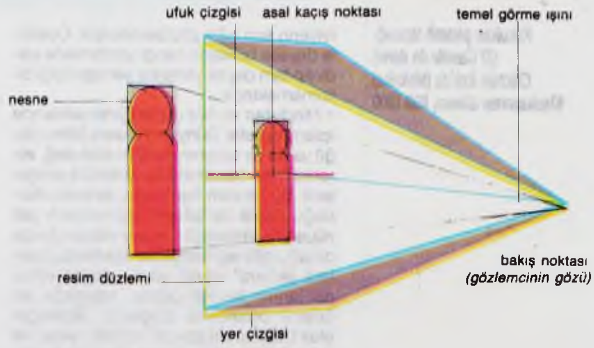
—ANSİKL. Arkeol. • *Mısır.* Bilinen ilk piramit olan Sakkare*'deki kral Coser* piramidinin (III. hanedan) yüksekliği 60 m'dir. Tuğladan yapılmış olan (kaplama taşları bugün yok olmuştur) bu piramidin her yüzünde altı basamak bulunur; bunlar büyük bir olasılıkla, firavunun Güneş tanrının krallığına çıkacağı dev merdiveni çağrıştırmaktadır. Coser piramidinin, Mısır dinindeki temel simgeyi, yani dünya yaratıldığında ortaya çıkan okyanustan yükselen ve üzerinde yeryüzündeki ilk yaşam biçiminin görüldüğü en eski tepeyi canlandıran, üst üste konmuş bir dizi mastaba olarak tasarlandığı sanılmaktadır. Gerçekten de bu toprak yığınının, mastabaların içini oluşturan şey olduğu düşünülebilir, dış kaplamanın tuğlalarıyla gizlendikten sonra da, bu yığın büyüsel gücünü sürdürüyordu. Coser piramidi, özünde değişmeyen yaşamın bu simgesinin dev boyutlu ilk örneğidir. Hiyeroglif yazılı metinlerde piramit "sonsuzluk konutu" olarak adlandırılmıştır. Coser'in ustabaşısı İmhotep'e, yalnız bu görkemli yapı kümesini değil, ilk taş örgü yapı örneğinin inşasını da borçluyuz. Piramidin tek başına bir yapı olmadığını, aksine, firavunu sonsuza dek yalnız bırakmayacak soyluların ve kraliçelerin mezarlarını da kapsayan bir mezar kompleksinin merkezini oluşturduğunu unutmamak gerekir.

Sakkare'de piramit, mezarın yalnızca üst yapısını oluşturur; yeraltında kalan bölümdeyse, firavun ve ailesinin mezar odaları, çeşitli odalar -bunlardan biri Coser'i *hebsed* bayramı (kralın tahta çıkışının yıldönümü şenlikleri) törenlerinin gereklerini yerine getirirken gösteren ünlü alçakkabartmalarla süslüydü- ve mezar eşyasının (burada kaymaktaşı ve çeşitli sert taşlardan yapılmış 40 000'den fazla vazo ele geçirildi) yerleştirilmiş olduğu birçok depo bulunuyordu. Oda ve geçitlerin bazıları, kamış demetlerini betimleyen mavi fayans panolarla (Kahire müzesi) süslenmişti. Basamaklı piramit, ruhların dolaşması için yapılmış tapınma mekânları mastabaları ve öteki yapılarıyla çok karmaşık, simgesel bir mimarlık anlayışının ürünüdür.

Piramit mimarisi doruk noktasına Eski İmparatorluk döneminde ulaştı. III. hanedan döneminde basamaklı başka piramitler yapıldı (ne yazık ki bunlar günümüze çok kötü durumda ulaşmışlardır); buna karşılık, IV. hanedan döneminde, birçok yapı inşa ettiren ve basamaklı (ancak bunlar dışardan görülmez) yeni bir piramit türü yaratan "iyi kral" Snefru ile kesin bir gelişme görüldü. Sakkare'nin güneyinde, Meydum*'da, piramidin dört yüzü belli bir eğimle bugün yok olmuş olan tepe noktasına doğru yükselir. Dahşur*'da bulunan iki başka piramit de bu firavuna mal edilir.

Bunlardan ilkinde şaşırtıcı bir özellik görülür: yarı yüksekliğin biraz altında, yan yüzlerin eğimi birdenbire artar; bu da piramidi birbirinden ayrı iki bölümden oluşuyormuş gibi gösterir 100 m yüksekliğindeki ikinci piramitse, çok geniş tabanlı ve "düz" yüzlüdür.

Piramitlerin en ünlüsünü, Snefru'nun oğlu Keops* yaptırmıştır. Bu tür yapıların en yetkin örneği sayılan büyük Keops piramidi, IV. hanedan döneminin iki başka firavununun, Kefren* ve Mikerinos*'un yaptırdığı diğer iki piramitle birlikte, Sfenks, mezar tapınakları ve mastabalarla tamamlanan Gize*'deki ünlü anıtsal topluluğu oluşturur. Antikçağ'da dünyanın yedi harikasından biri sayılan büyük piramidin yüksekliği 147 m (bugün 138 m), bir kenarının uzunluğu ise 227 m'ydi; yapı yaklaşık 4 hektarlık bir alana oturuyordu. Yüzleri, Turah'tan çıkarılan kireçtaşıyla kaplıydı. Bugün kaplama hemen hemen tümüyle yok olmuştur. Piramidin konumlandırılması titizlikle hesaplanmıştır: yüzler neredeyse tamı tamına dört ana yöne bakmaktadır. Anıtın kütlesi içinde üç oda bulunmaktadır. Bunların en yüksekte olanına (lahit odası) ünlü büyük geçitten ulaşılır. Tümüyle granitten yapılmış bu odanın tavanı üzerinde, mezar odasına binen yükü azaltmak amacıyla benzeri olmayan bir düzenek inşa edilmiştir.

GÖRME PİRAMİTİ

Keops'unkinden daha dar, ancak hemen hemen onun kadar yüksek olan Kefren piramidinin tepe kaplamalarından bir bölümü günümüze kadar ulaşabilmiştir. Mikerinos piramidi ise diğer ikisinden çok daha küçüktür; yüksekliği 66 m'yi geçmez. Hiçbir iç bezeme içermeyen bu üç anıtın öteki ortak özellikleri şunlardır: kuzey yüzündeki giriş, lahdin bulunduğu mezar odası, onun önündeki giriş odası ve bu odaya açılan eğimli geçit. Ayrıca bu üç anıtın çevresinde, kraliçelere ait küçük piramitlerin bulunduğunu da belirtmek gerekir.

Kral Unas'ın (V. hanedanın sonu) piramidi, mimarlık ve boyut bakımından kayda değer bir özellik taşımazsa da, önemli bir yenilik getirir: *piramit metinleri;* bunlar, iç duvarlara oyulmuştur ve eski Mısır'daki en eski dinsel metin derlemesini oluşturur.

Eski İmparatorluk'tan sonra, Mısırlılar IV. hanedan dönemindekiler kadar büyük piramitler yapmadılar; ancak, mezar mimarlığında bu yapı biçiminin kullanımı sürdü. Orta İmparatorluk döneminde krallar mezarlarını, çok karmaşık bir iç düzene sahip, gerçek anlamda birer labirent* olan piramitlerin altına inşa ettirmeyi sürdürdüler. Mentuhotep (XI. hanedan) Deyr*ül-Bahri'deki mezar tapınağının üzerine bir piramit yaptırdı. Yeni İmparatorluk'un ilk yıllarında, Teb'de hâlâ tuğladan küçük piramitler yapılıyordu; bununla birlikte, mezar mimarlığında piramitçiklerin görülmesine rağmen, bu mimarlıkta piramit biçimi terk edildi; bu biçime ancak birkaç yüzyıl sonra Napata* ve Meroe*'de yeniden başvuruldu.

• *Mısır piramitlerinin yapımı.* Mısırbilimciler arasında, kullanılan yöntemler bakımından en çok kabul gören sav, rampa ve iskelelerden yararlanıldığıdır. Gerçekten de birçok yerde (Meydum, Ebû Gurâb, Kefren'in mezar tapınağı vb.) bu tür tuğla iskelelerin ve rampaların izlerine rastlandığı sanılmaktadır. Ancak, mısırlı ustabaşıların kullandıkları olağanüstü tek-

Martin Guillou-Explorer

Kukulkán piramit tapınağı (*El Castillo* da denir) Chichén İtzá'da (Meksika) Klasiksonrası dönem, 950-1500

niklerin sırrı hâlâ çözülememiştir. Özellikle devasa blokların hangi yöntemlerle kaldırılıp tam olarak yerlerine yerleştirildiği bilinmemektedir.

• *Hindistan ve hint uygarlığının etkisinde kalan bölgeler.* Dünyanın ekseni (Meru dağı) ya da bir tanrının mekânı olan dağ, evrenbilimde basamaklı bir piramitle simgelenir. Bu kavram her yerde, tanrının oturduğu dağla bir tutulan tapınakların çatı düzenini etkilemiştir: kuzey mimarlığında olduğu gibi eğrisel çatılar (genelde, bunlara şikhara* denir) ya da dravid vimana*'larının kat kat çatıları, tapınağın en önemli bölümünü oluşturur. Tapınağın etek bölümü de (*cagati:* toprak, evren ve *pitha:* kaide, altlık), daha basit bir biçimde de olsa aynı düşünceyi çağrıştırır (Hindistan dışındaki bölgelerde özellikle de "dağ-tapınak" diye adlandırılan büyük krallık tapınakları için yapılmış görkemli piramitler biçimindeki etekleriyle khmer sanatında bu bölüm büyük önem taşır). Bakong'dan (881) Angkor Vat'a (1113'ten sonr.) kadar geliştirilen sistem, hayranlık uyandıran bir mimari başarıya ulaşır. Daha XIII. yy.'ın sonunda Tayland'da *prang*'lar, yani kutsal kalıntıların saklandığı kuleler için benzer bir formül geliştirilmeye başlanmıştır. Bu yapı türünün en yetkin örneği Thonburi'deki Vat Arun'dur (1842). Daha küçük boyutlarda olsa da, Nepal mimarlığında da basamaklı piramitlere rastlanır (Katmandu: Talecu Bhavani tapınağı, 1576; Bhadgaun: Bhagavati tapınağı, Nyatapola tapınağı, XVII. yy. sonları). Güney Hindistan'da, kutsal öğretiyi almış (bu yüzden de öldükten sonra yakılmayan) Şiva inananlarına ayrılmış olan mezarlar küçük boyutlu, basamaklı piramitlerdir; cayna rahipleri için de aynı tip mezarlar yapılmıştır (Mudabidri, Karnataka). Buddhacılıkta ise, kat kat sıralanmış çok sayıda terası olan özel bir stupa* türü tasarlanmıştır (Lauriya, Nandangarh, Bihar). Bu tip Güney-doğu Asya'da oldukça yaygındır: Cava'da (olağanüstü nitelikteki Barabudur*), özellikle Birmanya'da (Pagan*: Şvesandav, 1060'a doğr., Mingalazedi, 1284 vb.; Mingun: yuvarlak planlı Sinbyume, 1816 vb.). Pagan döneminden başlayarak bu çözüm, üzerinde bir şikhara (Dhammayangyi, 1167'ye doğr., Sulamani, 1183) ya da bir stupanın (Abeyadana, 1090'a doğr.) yer aldığı büyük tapınakların tasarlanmasında da etkili oldu.

• *Kolomböncesi dünya.* Bu tür yapılar Orta Amerika'da çok yaygındır. Daha Orta Klasiköncesi dönemde (İ.Ö. 1000-300) La Venta*'da bunlara rastlanır; piramitler Orta Meksika'da da çok erken bir dönemde ortaya çıkmıştır. Cuicuilco* piramidinin yapımına (Mexico kenti) İ.Ö. VI. ya da V. yy.'da, Cholula* piramidinin yapımına da İ.Ö. II. yy.'a doğru başlanmıştır.

Klasik dönemde (İ.S. 250-950) Teotihuacán*'da (Mexico vadisi) dev boyutlu Güneş piramidi ile (64 m yüksekliğinde) daha küçük boyutlu Ay piramidi yapıldı. El Tajín* tören merkezindeki Nişli piramit ile Tikal* (tapınak I piramidi), Palenque* (Yazıtlı piramit) ya da Uxmal* (Kâhin piramidi) gibi maya kentlerinde yer alan, kimi zaman ölçüsüzce yükselen piramitler de aynı döneme aittir. Klasiksonrası dönemde de (İ.S. 950-1500) Tula*, Chichén* İtzá ve Tenochtitlan*'da piramitler inşa edildi.

Genellikle basamaklı olan Orta Amerika piramidinin, sıkıştırılmış toprak bir nüvesi ve onu saran taş bir dış kaplaması vardır. Biçim bozulmalarını önlemek amacıyla kimi zaman payandalar eklenmiştir (Teotihuacán'daki Güneş piramidi). Piramitlerin büyük bir bölümü, çeşitli dönemlerde üst üste yapılmış değişik yapılardan oluşur. Bunlar, iç mekânı genellikle oldukça dar olan ve taş ya da dayanıksız gereçlerle yapılmış bir tapınağın yapı eteğini oluştururlar; bazıları ise, Palenque'deki Yazıtlar tapınağı gibi aynı zamanda mezar işlevini de görüyordu.

Güney Amerika'da daha ender olarak görülen piramit biçimli yapıların boyutları hiçbir zaman Orta Amerika'daki piramitlerinkine ulaşmaz. Ara dönemde (İ.Ö. 200 - İ.S. 600), Peru'da kerpiç piramitler inşa edildi; bunlar dinsel yapılara altlık görevini görüyorlardı. Kıyının orta kesiminde (Rimac vadisinde, Lima kültürüne bağlanan Maranga piramidi) olduğu gibi kuzey kıyıda da (la Moche vadisinde, moşika* kültürüne bağlanan Güneş ve Ay piramitleri) bu tür yapılar gerçekleştirildi.

• *Avrupa sanatı.* Süsleme amaçlı küçük bir yapı olarak piramitlere XVIII. yy. manzara bahçelerinde (örneğin Chambourcy'de, Franconville'de, Monceau parkı'nda) rastlanır. Birinci İmparatorluk döneminde, dikilitaşla birlikte, en çok kullanılan süs öğelerinden biridir.

—Isıbil. *Seger piramitleri.* Bunlar, kuvars, feldispat, kalsiyum karbonat ve kaolen karışımından oluşan farklı biçim (çubuk, halka, piramit vb.) ve boyutlarda (2-6 cm) katı maddelerdir, ergime noktaları 580 °C ile 2 050 °C arasında yer alan bir dizi oluştur. Seger konileri temelde seramik sanayisinde kullanılır.

PİRAMİTÇİK a. Arkeol. Eski Mısır dikilitaşlarında ve piramitlerinde tepelik olarak kullanılan küçük piramit. (Genellikle hiyeroglif yazılarla ve Güneş'le ilgili simgelerle süslenen piramitçiğin kendine özgü bir değeri vardır. Yeni İmparatorluk döneminin bazı mezarlarının üstünde piramitçikler yer alır.)

Piramitler savaşı → EHRAMLAR SAVAŞI.

PİRAMİTLİ sıf. Miner. *Piramitli fasiyes,* piramit biçimli birçok dizi oluşumuna yol açan kristal biçimlerinin tümü.

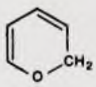
PİRAMİTSİ sıf. Geom. Doğrultmanı bir çokgen olan bir konik yüzey için kullanılır. (PİRAMİDAL de denir.)

—Güz. sant. *Piramitsi kompozisyon,* genel biçimiyle bir piramidi ya da bir ikizkenar üçgeni andıran kompozisyon. (Örneğin yunan tapınaklarının alınlıkları piramitsi kompozisyonlarla süslenmiştir.)

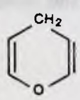
PİRAMUN → PİRAMEN.

PİRAN çoğl. a. (fars. *pîr*'in çoğl. *pîrân*). *Esk.* **1.** Yaşlılar, ihtiyarlar. **—2.** Pirler, bir iş ya da sanat dalında usta olanlar, o dalı kuranlar. **—3.** Ermişler, erenler.

PİRAN a. (fr. *pyranne*). Org. kim. Formülü C_5H_6O olan ayrıkhalkalı bileşik; *α-piran* ve *γ-piran* olmak üzere iki izomeri vardır.

α-piran

γ-piran

PİRAN, Slovenya'da liman kenti, İstria'da, Trieste'nin G.-B.'sında; 6 500 nüf. Gotik ya da rönesans üslubunda evler. XVII. yy.'da yapılmış Sv. Corciya kilisesi ve vaftiz yeri. Müze.

PİRANDELLO (Luigi), italyan yazar (Agrigento 1867 - Roma 1936). Pirandello'nun tiyatrosu, Brecht'inkinden de önce, modern dramaturginin yenilenmesini sağlayan en sistemli girişimdir. Oysa Pirandello oyun yazarlığına 50'sine yakın bir yaşta başlamıştır ve tiyatro alanındaki etkinliği, hikâyeler, romanlar ve şiirler içeren yapıtının ancak üçte birini oluşturur. Yine Brecht gibi yapıtları çağdaşlarınca dar anlamıyla algılanmış, hatta tiyatro eleştirmenleri, oyunlarının tümünü, yaşam ve biçim, us ve delilik arasında diyalektik bir çatışmaya, "pirandelloculuk" adını verdikleri, felsefi bir içeriğe indirgemeye yeltenmişlerdir. Yedi romandan (*L'esclusa,* 1901; *Aşkta sıra beklenir mi?* [Il turno], 1902; *Müteveffa Mattia Pascal* [Il fu Mattia Pascal], 1904; *I Vecchi e i Giovani,* 1909; *Karının kocası* [Suo Marito], 1911; *Si gira,* 1915; *Uno, nessuno e centomila,* 1926) ve *Novelle per un anno*'da bir araya getirilmiş 242 hikâyeden (1894'ten 1937'ye kadar yayımlandı) oluşan, anlatı türündeki yapıtları oyunlarını besleyen başlıca kaynaktır: gerçekten de 28 oyununun konusu, önceden yazdığı hikâye ya da romanlarından aktarılmıştır.

Riga

Luigi Pirandello Henri de Nolhac'ın deseni (1931)

Anlatı türündeki yapıtlarından bağımsız olarak yazdığı oyunlarında dramatik gerilimi sağlayan ikileşmedir. Pirandello'nun tüm yapıtı iki büyük tema çevresinde düzenlenmiştir: *ayna* teması (Pirandello'nun, hem kendi bedeninden nefret etme, hem de başkasının söylemine, özellikle de karısının paranoyak hezeyanlarına yabancılaşma biçiminde yaşadığı ikileşme deneyiminin simgesi) ve *ikizlik* teması. Pirandello'nun tüm yapıtı bu ikileşme sistemi göz önünde bulundurularak okunmalıdır. Bu sistem "tiyatro içinde tiyatro" üçlemesinde (*Altı* kişi yazarını arıyor* [Sei personaggi in cerca d'autore], 1921; *Ciascuno a suo modo,* 1924; *Bu akşam tuluat yapıyoruz* [Questa sera si recita a soggetto], 1930) doruğuna ulaşır. Bu üçleme, her türlü gösterinin koşulları üzerine, en ince noktasına kadar irdelenmiş eleştirel bir düşünce geliştirir: gösteri, bir yandan tiyatronun yapısına giren çeşitli öğelerin ilişkilerini, öte yandan tiyatronun toplumla olan ilişkisini kurallara bağlayan sistemin dışında yer alamaz. Buna göre Pirandello'nun tiyatrosu, imkânsız bir gösterinin gösterisinden başka bir şey değildir (*Mengene* [La morsa], *Sicilya limonları* [Lumie di Sicilia], 1910; *Uçarı* [Liolà], 1916; *Size öyle geliyorsa öyledir* [Cosi è (se vi pare)], *Il Piacere* dell'onesta,* 1917; *Eskisi gibi, eskisinden üstün* [Come prima, meglio di prima], 1920; *IV. Henri* [Enrico IV], *Çıplakları giydirmek* [Vestire gli ignudi], 1922; *La vita che ti diedi, L'Altro figlio,* 1923; *Sagra del signore della nave,* 1925; *La nuova colonia,* 1928; *Lazzaro,* 1929; *Come tu mi vuoi,* 1930; *Sogno [ma forse no],* 1931; *Kendini bulmak* [Trovarsi], 1932; *Non si sà come,* 1935; *I* giganti della montagna,* 1937). Ayrıca birçok şiir kitabı (*Mal giocondo,* 1889; *Pasqua di Gea,* 1891; *Pier Gudro,* 1894; *Elegie renane,* 1895; *Scamandro,* 1909; *Fuori di chiave,*

1912) ve denemeleri (*Arte e scienza*, 1908; *L'Umorismo*, 1908) vardır. (Nobel edebiyat ödülü, 1934.)

PİRANE be. (fars. *pir* ve *-āne*'den *pirāne*). *Esk.* Yaşlı kimseye yakışır biçimde.

PİRANESİ (Giovanni Battista), italyan gravürcü ve mimar (Mogliano Veneto 1720 - Roma 1778). Amcası mühendis Lucchesi'den mimarlık dersleri aldıktan sonra, 1740'a doğru Roma'ya gitti, burada Giuseppe Vasi'den ofort tekniğini öğrendi. 1743'te Venedik'e döndü, bu tarihten sonra *Prima parte d'Architetture e Prospettive*'yi (Mimarlık ve perspektifin birinci bölümü) ve *Capricci*'yi yayımladı. 1745'te bir daha ayrılmamak üzere Roma'ya yerleşti ve *Carceri d'invenzione*'yi (Hayali hapishaneler), dev boyutlu ve göz aldatıcı ünlü gravür dizisini yaptı (1745 -1760). Bu gravürler romantizmi müjdeliyordu. Piranesi'nin mimarlık alanındaki etkinliği pek önemli değildir (S. Maria del Priorato kilisesi'nin yeniden yapımı), ama *Vedute di Roma* (Roma'dan görünümler), *Antichità romane* (Roma'daki Antikçağ anıtları) [1756] ve *Vedute di Paestum* (Paestum'dan görüntüler) [1778] gibi çok sayıda büyük boy levha içeren derlemeler yayımlamak yoluyla, antikçağ zevkinin Avrupa'da yayılmasına katkıda bulundu. 1761'de *Magnificenza e architettura dei Romani* (Romalılar'ın görkemi ve mimarlığı) adlı kuramsal bir inceleme yayımladı. Gerçekleştirdiği dekoratif sanat levhalarında Piranesi, anıtların yeniden yapımı ve çeşitli süsleme motifleri konusundaki önerilerini sergileyerek yeniklasik sözlük dağarcığını oluşturdu; derlemelerinde Mısır'dan da esinlendi ve böylece Empire üslubunun gelecekteki kurallarını çizdi. Piranesi'nin yapıtları her ne kadar birbirine benzerse de başlangıçta açık renk olan levhalarının, yavaş yavaş katışıksız siyahın dramatik karşıtlıklarını benimsediği söylenebilir; bu yapıtlarında gösterdiği dev perspektifleri besleyen yalnız düş gücü değil, aynı zamanda arkeolojidir.

Piranesi, Roma'da Académie de France'ın sanatçılarıyla yakın ilişkiler kurdu: mimar ve desinatör Jean Laurent Legeay' den (1710'a doğr. - 1786'dan sonr.) öneriler aldı, Clérisseau, Challe vb. üzerinde etkileri oldu. Fransız romantizmi onun çizdiği kalıntılara hayranlık duydu, ama yavaş yavaş unutuldu. Ancak XX. yy. başında yeniden anımsandı ve 1918'de yapıtlarının kataloğu yayımlandı. Bakır oymalarından büyük bir bölümü Roma Bakır gravürler müzesi'ndedir. —Çocuklarından FRANCESCO (Roma 1758 - Paris 1810), *Vedute di Paestum*'un yayınına katıldı, başka bazı çalışmalarını da tamamladı.

PİRANHA a. (portekizce sözc.). Tropikal Amerika tatlısularında yaşayan, yırtıcılığıyla ünlü *Serrasalmus* cinsinden kemiklibalıkların ortak adı (*Characidae* familyası).
—ANSİKL. *Serrasalmus* cinsinin 20 türünden 4'ü çok tehlikeli yırtıcılardır: küçük boylarına (20-40 cm) karşın, avlarını parçalama olanağı veren sivri dişleri sayesinde iri memelilere (büyükbaş hayvanlar, atlar), hatta insanlara bile saldırırlar. Piranhalar kalabalık sürüler halinde yaşarlar; bir yaradan akan kan bu yırtıcı balıkları çekmeye yeter. Piranhaları yerli halk yer, akvaryumseverlerse bütün dünyada bu balıkları beslerler. Baş düşmanları timsahın giderek azalması nedeniyle Amazon havzasında piranhaların sayısı artmaktadır.

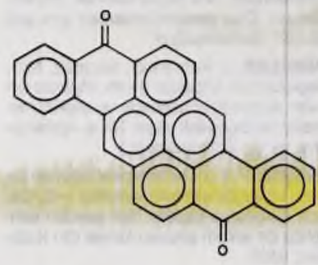
PİRANLI sıf. Org. kim. Yapısında α-piran ya da γ-piran halkası bulunan bileşikler için kullanılır.

PİRANOGRAF a. (fr. *pyranographe*). Meteorol. Kaydedici piranometre.

PİRANOMETRE a. (fr. *pyranomètre*' den). Meteorol. Gökyüzünün yatay bir yüzey üzerine düşen ışımasını ölçen aygıt.

PİRANOZ a. (fr. *pyrannose*). Org. kim. Ozların halkalı izomerleri olan yarıasetallerin genel adı; bu bileşiklerdeki halka, altılı karbon zincirinden oluşur ve pirandan türer. (Glukoz, galaktoz, normal olarak piranozlar biçiminde bulunur.)

PİRANTRON a. (fr. *pyranthrone*). Org. kim. Formülü $C_{30}H_{14}O_2$ olan indantrensel boyarmadde; pamuğun turuncuya boyanmasında kullanılır.

pirantron

Giraudon

Piranesi
Carceri d'invenzione'nin
(1745-1760)
XIII. levhası
ofort
Bibliothèque nationale, Paris

PİRARGİRİT a. (fr. *pyrargyrite*'ten). Miner. Gümüşlü damarlarda bulunan doğal gümüş antimon sülfür ya da *antimonlu kırmızı gümüş*. (Ag_3SbS_3 formülündeki bu mineral romboedrik sistemde kristalleşir.)

PİRARUCU a. Brezilya yerlilerinin arapayma'ya verdikleri ad.

PİRASTE sıf. (fars. *pirāsten*, donatmak' tan *pirāste*). *Esk.* Donatılmış, düzenlenmiş.

PİRAT a. Denizc. İki kişilik, sportif amaçlı bir tür küçük yelkenli. (Donanımı pena tipi bir ana yelken ile bir floktan oluşan bu teknenin sınıf işareti bir baltadır. Günümüzde, genellikle yelken eğitiminde kullanılır.)

PİRATİNERA a. BROSİMUM'un eski eşanlamlısı.

PİRAYE a. (fars. *pirāye*). *Esk.* **1.** Süs. **—2.** *Piraye-bahş, piraye-dar, piraye-saz*, süsleyen, bezeyen.

PİRAYENDE sıf. (fars. *pirāyende*). *Esk.* Süsleyen, donatan, bezeyen.

PİRAYİŞ a. (fars. *pirāyiş*). *Esk.* **1.** Süs, ziynet. **—2.** Düzen, nizam.

PİRAZİN a. (fr. *pyrazine*). Org. kim. **1.** Formülü $C_4H_4N_2$ olan paradiazinin yaygın adı; iskeletine pteridinler, purinler vb. gibi pek çok doğal üründe rastlanır. (Pirazin, 53 °C'ta eriyen, 115 °C'ta kaynayan bir katıdır.) **—2.** Bu bileşiğin türevlerine verilen genel ad.

PİRAZİNAMİT a. (fr. *pyrazinamide*'ten). Org. kim. Pirazinoik asidin, formülü $C_5H_5N_3O$ olan amidi; verem basilleri üzerinde etkin olan ve bireşim yoluyla elde edilen kimyasal bir ilaçtır.

PİRAZİNOİK sıf. (fr. *pyrazinoïque*). Org. kim. *Pirazinoik asit*, formülü $C_5H_4N_2O_2$ olan asit; pirazinden türer; amidine, pirazinamit denir.

PİRAZİZ, Doğu Karadeniz bölümünde Giresun iline bağlı ilçe; 17 643 nüf. (1990); 18 köy. Merkezi, Giresun'un 25 km batısında *Piraziz*, 7 685 nüf. (1990).

PİRAZOL a. (fr. *pyrazole*). Org. kim. **1.** Formülü $C_3H_4N_2$ olan diazol-1,2'nin yaygın adı; iskeletine kimi ilaç ve boyarmaddelerde rastlanır. **—2.** Bu bileşiğin türevlerine verilen genel ad.

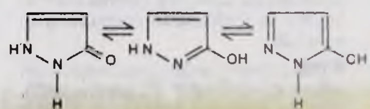
PİRAZOLİDİN a. (fr. *pyrazolidine*). Org. kim. **1.** Formülü $C_3H_8N_2$ olan tetrahidrojenli pirazol. **—2.** Bu bileşiğin türevlerine verilen genel ad.

PİRAZOLİN a. (fr. *pyrazoline*). Org. kim. **1.** Formülü $C_3H_6N_2$ olan iki hidrojenli pirazolların genel adı. **—2.** Bu bileşiğin türevlerine verilen genel ad.

PİRAZOLLU sıf. Pirazol içeren ilaca denir.

PİRAZOLON a. (fr. *pyrazolone*). Org. kim. **1.** Formülü $C_3H_4N_2O$ olan okso-3 pirazolinin yaygın adı; çeşitli tautomerler, özellikle de hidroksipirazol biçiminde bulunur. **—2.** Bu bileşiğin türevlerine verilen genel ad. (Hidrazinlerin β-keton esterleri üzerine etkimesi sonunda elde edilen pirazolonlar, boyarmadde ya da ilaç [örneğin antipirin] olarak kullanılır.) || *Pirazolon boyarmaddesi*, diazo tuzlarının ya da hidrazin türevlerinin pirazolonlu bileşikler üzerine etkimesi sonunda oluşan ve azolara benzeyen boyarmadde. Renkleri sarıdan kırmızıya dek değişen bu dizinin en tipik boyarmaddesi, tartrazin*dir.

pirazolonun
tautomer biçimleri

oksopirazolidin hidroksipirazoller

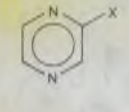
piranha

baştan ayrıntı

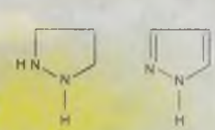

PİRDOP, Bulgaristan'da (Sofya yönetim bölümü) kent; 10 000 nüf. Medet ve Zlatica madenleri yakınında bakır metalürjisi.

PİRE a. **1.** İnsanda ve memelilerde asalak yaşayan böceklerin ortak adı. (Pireler takımı; piregiller [*Pulicidae*] familyasının örnek tipi.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Pire gibi*, hareketli, çevik kimseleri nitelendirmek için kullanılır: *Pire gibi bir çocuk.* || *Pire için yorgan yakmak*, küçük bir zarardan kurtulma uğruna çok daha büyük zarara uğratacak davranışlarda bulunmak. || *Pireyi deve yapmak*, önemsiz bir şeyi ya da olayı büyüterek abartmak: *Her şeyi değiştirip pireyi deve, habbeyi kubbe yapardı.* || *Pireyi gözünden, çakalı dizinden vurmak*, usta bir nişancı olmak ya da olmayacak şeyleri başarmakta ustalık göstermek.
—Böcbil. *Cumudiye piresi*, bir sıçrarkuyruklu türü olan, yüksek enlemlerde buzlar üzerinde yaşayan *İsotomu saltans*'a verilen ad. || *Kar piresi*, bir sıçrarkuyruklu türü olan *Entomobrya* [*Oegleria*] *nivalis*'e verilen ad. || *Köpek piresi* → KÖPEK* ·PİRESİ. || *Kuzey sıçan piresi*, birçok hastalığı insana bulaştıran pire türü. (Bil. a. *Nosopsyllus* [ya da *Ceratophyllus*] *fasciatus*.) || *Su piresi*, *Daphnia* cinsi üyelerinin ortak adı.
—Tıp. *Pire riketsiyozu*, FARE* TİFÜSÜ'nün eşanlamlısı.
—ANSİKL. Pireler, ağız parçaları hançer biçiminde olduğundan, üzerinde yaşadıkları hayvanların derisini delebilirler. Gövdesi yassı ve kanatsız, derisi meşin gibi sert, bacakları sıçramaya elverişli, tırnakları kavrayıcıdır: bu özellikleriyle pireler, asalak yaşamaya çok iyi uyarlanmışlardır. Solucansı, uzun bedenli larvaları (sirke), canlıların yaşadığı tozlu yerlerde, döşemelerin yarıklarında ipeksi bir koza içinde yaşarlar. Dişiler hep erkeklerden daha iri olur. Kırmızımsı kahverengi insan piresi' nin *(Pulex irritans)* boyu 4 mm'yi bulur; ke-

pirazin X = H
pirazinamit X = $CONH_2$
pirazinoik asit X = COOH

pirazolidin pirazol

köpek **piresinin** *(Ctenocephalus canis)* başı ve öngöğsü

insan **piresi** *(Pulex irritans)*

insan **piresinin** yumurtası, larvası, kozası içindeki nemfi (kesit halindeki görünümü)

piren

Pireneler Bagnères-de-Luchon (Haute-Garonne) çevresinden bir görünüm

di *(Ctenocephalus felis)* ve köpek *(C. canis)* piresi daha küçüktür; başka pireler yediuyuklayan, bahçeuyuklayanı, tarlafaresi *(Nosopsyllus fasciatus)*, kuşlar *(Ceratophyllus hirundinis)* vb. üzerinde yaşarlar. Sıçan piresi *(Xenopsylla cheopis)* gibi bazı türler kabarcıklı veba, yarasa tifüsü ve tülaremi bulaştırır (birçok kemirici bu hastalıkların yuvasıdır). Tavşan piresinin dişisi, ancak gebe tavşan üzerinde yaşarsa cinsel olgunluğa erişir ve tavşanın doğurmasından kısa süre önce gebe tavşan üzerinde ya da sekiz günlükten küçük yavrular üzerinde çiftleşir.

PİRE, esk. yun. **Peiraius,** yun. **Pireas,** Yunanistan'da kent, Atina'nın limanı, başkentin merkezine 10 km kadar uzaklıkta; 196 389 nüf. Çok hızlı gelişen kentin planı dama tahtasına benzer; 1870'te nüfusu ancak 11 000'di. Yunanistan'ın başlıca ticaret limanı ve büyük bir sanayi merkezidir: tersaneler, tekstil, kimya, makine ve besin sanayileri.

—Tar. Med savaşları sırasında, eski liman Phaleron donanmayı barındırmak bakımından çok dar gelince, Pire, Atina'nın limanı oldu. Pire yarımadasında, Kephisos ırmağının ağzında yer alan Pire, Themistokles, Kimon ve Perikles tarafından yaptırılmış olan "Uzun Duvarlar"la Atina'ya bağlıydı ve *Kantharos* (askeri liman), ona bitişik bir ticaret limanı olan *Zea* (tahıl limanı) ve güneydeki *Munikhia*'dan oluşuyordu. Geceleri, başlıca giriş geçidi zincirlerle kapatılırdı. Miletli Hippodamos tarafından düzenli bir plana göre kurulmuş olan Pire, salt ticari etkinliklere ayrılmış kozmopolit bir kentti. İ.Ö. 404'te Lysandros tarafından yıkıldı, Konon yeniden yaptırttı (393'e doğr.); Sulla, İ.Ö. 86'da yeniden yıktı. Basit bir kasabaya dönüşen Pire, giderek adını bile yitirdi ve 1835'e kadar *Porto Leone* diye anıldı.

PİRE (Dominique Georges), belçikalı din adamı (Dinant 1910 - Louvain 1969). 1928'de dominiken tarikatına girdi. İkinci Dünya savaşı sırasında, gizli ordunun papazlığını yaptı. 1949'da "Gönül Avrupası"ndan yana bir savaşıma atıldı, kendini mültecilere ve yersiz yurtsuz insanlara adadı; ayrıca Uluslararası Mahatma -Gandhi gençlik merkezi'ni kurdu (1960). [1958 Nobel barış ödülü.]

PİREHEN → PİRAHEN.

PİREKAPAN → PİREOTU.

PİREKIRAN a. Pire öldürmeye yarayan ilaç.

PİRELENDİRMEK → PİRELENMEK.

PİRELENMEK gçz. f. **1.** Üzerini pireler sarmak. **—2.** Pirelerini ayıklamak, pirelerden temizlenmek. **—3.** *(Bir kimseden, bir şeyden) pirelenmek,* o kimsenin söz ve davranışlarından kötü bir şeyler sezinlemek; işkillenmek: *Bu adamdan pirelendim, çok tutarsız davranıyor. Bir kimsenin sözlerinden, bakışlarından pirelenmek.*

◆ **pirelendirmek** ettirg. f. *Bir kimseyi pirelendirmek,* onu huylandırmak, işkillendirmek: *Onu pirelendirmemek için çok dikkatli davranmalıyız.*

PİRELER a. Kan emici, kanatsız, tümbaşkalaşmalı böcekler takımı. (Ayaksız larvaları süprüntüler üzerinde ve erişkini memelilerde dışasalak yaşar. Bil. a. *Aphaniptera* ya da *Siphonaptera*.)

PİRELİ sıf. **1.** Üzerinde pire bulunan bir canlı ya da bir şey için kullanılır. **—2.** Çabuk kuruntuya kapılan, her şeyden kendince bir anlam çıkaran kimse için kullanılır; işkilli.

Pirelli, italyan oto lastiği üretim grubu. 1872'de, Milano'da Giovanni Battista *Pirelli* (Varenna, Corno ili, 1848 - Milano 1932), lastik hortum, lastik kayış, kauçuklu kumaşlar, yağmurluklar, tuhafiye eşyaları üreten bir fabrika kurdu. Ürün çeşitleri giderek çoğalan fabrikada, 1901'de otomobil lastikleri üretimine başlandı. Zamanla Pirelli İspanya, İngiltere ve öteki Avrupa ülkelerinde; Güney ve Kuzey Avrupa'da; Avustralya, Afrika, Japonya ile Türkiye'de şirketler kurarak İtalya dışına yayıldı. Bugün 18 ülkede 140 fabrikası ve 70 000 personeli bulunan dev bir uluslararası şirket olan Pirelli grubu, sanayi ve ticari etkinliklerinin yanı sıra, aynı ürünlerle ilgili olarak mühendislik alanında da çalışmalarda bulunmaktadır: Rusya, Irak, Tunus ve Çin'de birçok fabrikayı donanımı ile birlikte kurarak işletilmek üzere devretmiştir. Pirelli grubunun toplam üretiminde kablo üretimi % 43 (dünyada 1. sırada), oto lastiği üretimi % 42 ve çeşitli imalat (kauçuklu kumaş, tekstil, kâğıt, vb.) % 15 pay almaktadır.

Türk-Pirelli lastikleri aş, adını aldığı çokuluslu kuruluşun % 51 sermaye katkısıyla kurulan aş (1960), Türkiye'de kurulan ilk oto lastiği fabrikası olan Kocaeli'deki tesisleri günde 20 ton lastik üretebilecek kapasiteyle 1962'de üretime geçti. Bu kapasite sürekli artarak günde 140 tona ulaştı. Şirketin ortakları ve sermaye payları şöyledir: Pirelli grubu % 51, İş bankası % 26, Koç grubu % 9, Tegenso grubu % 6, Erenyol grubu % 4 ve Eczacıbaşı % 4. Türk-Pirelli lastikleri aş, Avrupa, Afrika, Amerika ve Ortadoğu'da birçok ülkeye satış yapmakta ve Türkiye lastik pazarının yaklaşık % 30 kadar bir bölümüne sahip bulunmaktadır. Kuruluşta 1991' de 1 190 kişi çalışmaktaydı.

PİREN a. (fr. *pyrène*). Org. kim. Formülü $C_{16}H_{10}$ olan ve taşkömürü katranında bulunan aromatik, çokhalkalı hidrokarbon.

Pirene ırkları • *Pirene çoban köpeği* → ÇOBAN.

• *Pirene dağ köpeği,* büyük boy, güzel ve görkemli, sürüleri kurt ve ayılara karşı koruyan köpek ırkı. Evlerin korunmasında da kullanılır.

• *Pirene matini,* ispanya çoban köpeği ırkı.

Pirene keçisi, uzun siyah, gri ya da kahverengi kıllı, büyük boy keçi ırkı. Süt ve et hayvanıdır. Serrana çeşidi Pireneler' den Andalucía'ya kadar yayılmıştır.

PİRENELER, Batı Avrupa'da, Akdeniz' de Gaskonya körfezi arasında uzun dağ zinciri. İspanya ile Fransa sınırı arasında batıdan doğuya doğru 430 km boyunca uzanır; genişliği 10 ile 145 km arasında değişir. En yüksek dorukları Aneto (3 404 m), Perdido (3 355 m) ve Vignemale'dir (3 298 m). Pireneler'in temel özelliği, çok çeşitli kayaçlardan (granitler, kireçtaşları, kumtaşları, başkalaşmış kayaçlar) oluşmasıdır; kayaçların çeşitliliği yamaçlarda da farklılıklar yaratır; İspanya'ya bakan yamaçlar daha az eğimli ve basamaklıdır; Fransa'ya bakanlarsa daha sarptır ve boyuna vadilerden yoksundur. Tek engebe, ender rastlanan buzullardır. Batıda ılıman, yazları sıcak (okyanus rüzgârını alır) ve bol yağışlı, doğuda ılık kışlı, sıcak yazlı ve az yağışlı, iç kesimde soğuk ve uzun kışlı karasal bir iklim egemendir.

Bitki örtüsü hem iklimden, hem de yükseltiden etkilenir: 2 000 m'ye kadar gürgen, meşe ve iğne yapraklılar, 2 000 - 2 500 m'den sonra gür çayırlara rastlanır. Sıradağdan doğan ırmaklar arasında, güney yamaçlarından doğanlar (Aragón, Gállego, Cinca, Segre, Ter ve Llobregat) daha çok Akdeniz'e, kuzey yamacından doğanlarsa (Adour, Garonne, Ariège) Atlas okyanusu'na dökülür. Pireneler'in faunası birçok ulusal parkla korunmaktadır. Fransa ile İspanya arasındaki karayolu ulaşımı çok güçtür. Puymorens, Somport, Perche geçidi ve Perthus geçidi yolları en önemli karayollarıdır.

Pireneler iktisadının temeli tarıma (tahıllar, meyve, zeytin, üzüm), hayvancılığa (küçükbaş, büyükbaş) ve yeraltı kaynaklarına (mermer, talk, doğal gaz, demir cevheri, boksit) dayanır. Elektrik üretimi ve turizm gelirleri de önemli boyutlara ulaşmaktadır.

Pireneler antlaşması ya da **barışı** (7 kasım 1659), Bidassoa nehri üzerindeki Faisans adalarında Mazarin ve Luis Méndez de Haro tarafından imzalanan antlaşma. 1656'da başlatılıp yarıda kesilen ve Turenne'in Dunes'de kazandığı zaferden (1658) sonra yeniden başlayan görüşmeler sonunda imzalanan bu antlaşma, Fransa ile İspanya arasında 24 yıldır süren savaşı sona erdiriyordu. Antlaşma uyarınca İspanya, Roussillon, Yukarı Cerdanya, hemen hemen bütün Artois ile Hollanda sınırındaki çeşitli yerleri Fransa'ya bırakmakta; Fransa ise, Lorraine'i oranın dükü Charles IV'e geri vermekte, ama Bar ve bazı stratejik noktaları elinde tutmaktaydı. Condé affediliyor ve mal ve unvanları geri veriliyordu. Louis XIV, İspanya infantası Marie-Thérèse ile evlenecek ve Marie-Thérèse 500 000 altın ekü tutarında bir çeyiz karşılığında İspanya tahtı üzerindeki haklarından vazgeçecekti.

PİRENİN a. (fr. *pyrénine*). Dokubil. Çekirdekçiği ya da çekirdekçikleri oluşturan protein yapısında madde.

PİRENNE (Henri), belçikalı tarihçi (Verviers 1862 - Uccle 1935). Gent Üniversitesi'nde profesördü (1886-1930), tarih bilimine yenilikler getirdi (özellikle Ortaçağ'

da kent kurumlarının ve seçkinlerin incelenmesi, öncülerinden biri olduğu kent demografisi, eski sanayi). *Annales*'in ilk yazı kurulunda üye olan (1929) Pirenne, olgucu denilen okuldan ayrılma eğilimini destekledi. Belçika birliğinin savunucusu olarak, özellikle Birinci Dünya savaşı sırasında Belçika ulusunun kimliğinin bilincine varmasına katkıda bulundu. Çok sayıdaki yapıtlarından bazıları: başyapıtı sayılan *Histoire de la Belgique* (Belçika tarihi) [7 cilt, 1899-1932], *Ortaçağ kentleri* (Les Villes du Moyen Âge, 1927). Ölümünden sonraysa, *Histoire de l'Europe des invasions au XVIe siècle* (İstilalardan XVI. yy.'a Avrupa tarihi) [1936], *Muhammet ve Charlemagne* (Mahomet et Charlemagne) [1937], *les Villes et les institutions urbaines* (Kentler ve kent kurumları) [1939] yayımlandı.

PİRENOMİSET a. (fr. *pyrénomycète*). Genellikle şişe biçiminde spor keseleri (peritesyum) olan ve bu keseleri küçük boyda bir gözenekle dışarı açılan askılı mantar. (Çavdarmahmuzu bir pirenomisettir.)

PİREOTU a. **1.** Parçalı yapraklı, soluk pembe ya da morumsu pembe renkte kömeç çiçekli, 25-50 cm yükseklikte otsu bitki. (Bil. a. *Tanacetum coccineum* ya da *Pyrethrum roseum;* bileşikgiller familyası.) [PİREKAPAN da denir.] **—2.** *Dalmaçya pireotu*, parçalı yapraklı, kömeçleri beyaz çiçekli, çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *T.* ya da *Pyrethrum cinerariifolium.*)

—ANSİKL. Pireotu Kafkasya ve Kuzeydoğu Anadolu'da dağlarda yetişir. Dalmaçya pireotu Türkiye'de bulunmaz, Yugoslavya ve Arnavutluk'ta yetişir.

Pireotunun kurutulmuş kömeçleri toz haline getirilerek halk hekimliğinde kullanılır. Bileşiminde uçucu bir yağ (% 5) ve böcek öldürücü bileşikler (piretrin) bulunur. Piretrin soğuk kanlı hayvanlar için çok zehirli, sıcak kanlı hayvanlar ve insan için az zehirlidir. Pireotu, Erzurum'un Olur ilçesinde dağlardan toplanıp kurutulduktan sonra el değirmenlerinde toz haline getirilir. Eskiden özellikle Oltu ilçesinden ticarete çıkarıldığı için "Oltu tozu" adıyla da tanınmaktadır. Pireotunun tozu böceklere ve pirelere karşı gerekli yerlere serpilir.

Dalmaçya pireotu bu amaçla birçok ülkede yetiştirilmektedir. Türkiye'de de yetiştirme denemeleri yapılmış, ama yaygınlaşmamıştır.

PİRES (Diogo), **Yaşlı** —denir, XV. yy. ikinci yarısında yaşamış portekizli heykeltıraş. 1481'de, bugün Porto yakınındaki Leça de Palmeira kilisesi'nde bulunan *Meryem ve Çocuk İsa*'yı yaptı. Coimbra yakınındaki São Marcos manastır kilisesi'ndeki şatafatlı Fernão Teles de Meneses mezarının da onun yapıtı olduğu sanılır.

PİRES (Diogo), **Genç** —denir, 1511-1535 yıllarının belgelerinde rastlanan portekizli heykeltıraş. En önemli yapıtı (1514-15), Leça do Balio kilisesi'ndeki João Coelho' nun mezarı ve aynı yapıdaki görkemli vaftiz kurnalarıdır. Augustinusçu Santa Cruz manastırı'ndan gelen ve manüel üslubunun başyapıtı olan büyük meleğin de onun yapıtı olduğu sanılır (Coimbra müzesi).

PİRES (José Cardoso), portekizli yazar (Lizbon 1925). Kuzey Amerika hikâyelerinden esinlenilerek yazılmış olan öykülerini (*Os Caminheiros*, 1946; *Histoires D'amour* [fr. çev.], 1952; *Jeux de hasard* [fr. çev.], 1963) ve daha yoğun biçimde hikâyelerini (*l'Ange ancré* [fr. çev.], 1958), *l'Invité de Job* (fr. çev., 1963) adlı romanını ve başyapıtı olan *le Dauphin*'i (fr. çev., 1968) toplumsal kaygılar belirler. Faşizm, devrim ve portekizli yazarın sorunları üzerine denemeleri de vardır (*le Livre de Marialva* [fr. çev.], 1960; *Et maintenant, José?* [fr. çev.], 1977).

PİRETERAPİ → PİROTERAPİ.

PİRETRİN a. (fr. *pyréthrine*). Eczc. Pireotunun, solucan ilacı ve tarım koruma ilacı yapmaya yarayan ana maddesi. (Piretrolonun esteri olan iki çeşit piretrin vardır: krizantemik asit [piretrin I] ve krizantemdikarboksilik asit [piretrin II]. Piretrinler veteriner hekimlikte ve fitofarmaside kullanılır. Asalak öldürücü şampuanların bileşimine de girer.)

■ **PİRETROLON** a. (fr. *pyréthrolone*). Org. kim. Formülü $C_{11}H_{14}O_2$ olan doymamış keton-alkol; piretrinlerde esterler biçiminde bulunur.

PİRETTİ (Giancarlo), italyan tasarımcı (Bologna 1940). Bologna Sanat enstitüsü'nden mezun oldu, Castelli şirketi'ne girdi ve burada, katlandığında yassı bir biçim alan kromeçelikten yapılmış, oturma ve dayanma yerleri saydam plastikten "Plia" sandalyesini yarattı (1969). Büroda kullanılması düşünülen bu sandalye öyle bir başarı kazandı ki, konutlara da girdi ve çeşitli versiyonları yapıldı. 1979'da, Piretti, Emilio Ambasz ile birlikte, vücudun çeşitli duruşlarına uyarlanabilen "Vertebra" koltuk dizisini çizdi.

PİREZEN ya da **PİRZEN** a. (fars. *pîre*, *pîr*, yaşlı ve *zen*'den *pîre-zen*, *pîr-zen*). *Esk.* Yaşlı kadın, kocakarı.

PİRGHOS → PYRGOS.

PİRHAN, rumca **Pirga**, KKTC'de Gazi Mağusa ilçesine bağlı köy.

PİRHELYOGRAF a. (fr. *pyrhéliographe*'tan). Meteorol. Kaydedici pirhelyometre.

PİRHELYOMETRE a. (fr. *pyrhéliomètre*'den). Meteorol. Doğrudan gelen güneş ışımasını büyük bir duyarlılıkla ölçen laboratuvar aygıtı.

PİRİ a. (fars. *pîr* ve *-î*'den *pîrî*). *Esk.* Yaşlılık: *Hırs-ı piri* (yaşlılık hırsı).

PİRİ MEHMET PAŞA, türk sadrazam (öl. Edirne 1532). Ünlü müderris Cemalettin Aksarayi'nin soyundan bir ulema ailesine mensuptu. Medrese öğrenimini Amasya'da tamamladı. Bayezit II'nin tahta çıkması üzerine İstanbul'a gitti. Sofya, Silivri, Serez, Galata kadılıklarında bulundu. Fatih Sultan Mehmet imaretinin mütevellisi iken ilmiye mesleğinden ayrıldı; hazine defterdarlığına atandı. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran seferine (1514) baş defterdar olarak katıldı; savaş meclisinde ertesi günü beklemeden hemen savaşa başlanması yolundaki düşüncesiyle padişahın dikkatini çekti. Çaldıran zaferinin ardından ikinci vezir Dukakinzade Ahmet Paşa ile birlikte Tebriz'in alınmasıyla görevlendirildi. Sefer dönüşünde azledilen Mustafa Paşa'nın yerine üçüncü vezirliğe atandı (1514). Sadrazam Hersekzade Ahmet Paşa ile birlikte azledildi (1516); ama bir ay sonra padişah Mısır seferine çıktığında İstanbul muhafızlığına atandı. Şam'a çağrılarak idam edilen Yunus Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi (1518). Yavuz Sultan Selim'in ölümüne (1520) kadar yerini korudu; Kanuni Sultan Süleyman tahta çıkınca da görevinde bırakıldı. Belgrad'ın alınmasında, Rodos'a sefer açılmasında etkili oldu. Ancak rakibi ikinci vezir Ahmet Paşa'nın etkisiyle padişah yanındaki saygınlığı azaldı. Sonunda İstanbul'a sürgün edilen Mısır ileri gelenlerinden rüşvet almakla suçlanarak görevden alındı (1523) ve 200 000 akçalık vezirlik hasları ile emekli edildi. Piri Mehmet Paşa, bundan sonra Silivri'deki çiftliğine çekildi. Sadrazam İbrahim Paşa'nın kazaskerlik vaat ederek elde ettiği oğlu Edirne kadısı Mehmet Efendi tarafından zehirlenerek öldürüldüğü ileri sürülür.

İstanbul'da, Silivri'de, Aksaray'da cami, mescit, medrese vb. hayır eserleri yaptıran Piri Mehmet Paşa değerli bir devlet adamı olarak tanınmıştı. (→ Kayn.)

PİRİ REİS, asıl adı **Piri Muhittin,** türk denizci (Gelibolu 1465'ten sonr. - Kahire 1554). Akdeniz'de korsanlık yapan amcası Kemal Reis'in yanında yetişti. 1487'de Kemal Reis'le birlikte İspanya'daki müslümanların yardımına gitti; 1491-1493 arasında Sicilya, Sardinya, Korsika'ya ve G. Fransa kıyılarına yapılan akınlara katıldı. Osmanlı devletinin hizmetine girdi; Venedik savaşı'nda (1499-1502) gemi komutanlığı yaptı. Amcasının ölümünden (1511) sonra Gelibolu'da hazırlamakta olduğu yapıtı üzerine çalıştı; 1513'te bir dünya haritası çizdi. 1516-1517 Mısır seferinde donanmada görev aldı; bu arada Yavuz Sultan Selim'e haritasını sundu. 1521'de ünlü yapıtı *Kitab-ı bahriye*'yi tamamladı; 1522'de Rodos seferine katıldı. Mısır'a giden sadrazam İbrahim Paşa'nın gemisine kılavuz atanması (1524) ona İbrahim Paşa ile tanışma olanağını sağladı. 1525'te yeniden düzenlediği yapıtını İbrahim Paşa aracılığıyla Kanuni Sultan Süleyman'a sundu. 1528'de bir harita daha yaptı.

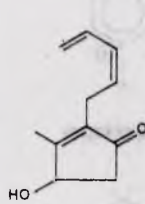
1547'de mısır kaptanlığına atanan Piri Reis, 1548'de Aden'i Portekizliler'den geri aldı. 1552'de Portekizliler'in elindeki Maskat'ı zapt etti; ardından Hürmüz kalesini kuşattı, ama ele geçiremedi. Basra'da, fırtınadan zarar gören gemilerinin tamiri ile uğraşırken Portekiz donanmasının yaklaştığını haber alınca, emrinde bulunan üç kadırga ile Süveyş'e hareket etti (1553). Donanmayı sahipsiz bırakmakla suçlandı ve İstanbul'dan gelen ferman uyarınca idam edildi. (→ Kayn.)

■ **Piri Reis haritası,** üzerinde yerli-yabancı birçok yayım yapılan ünlü Atlas okyanusu ve kıyıları haritası. Topkapı sarayı'nın müze olarak düzenlendiği sıralarda Milli müzeler müdürü olan Halil Ethem (Eldem) tarafından 1929'da bulundu. Haritayı doğubilimci P. Kahle ve coğrafyacı E. Oberhummer ayrıntılı biçimde bilim dünyasına tanıttılar. Haritanın önemi ve gördüğü büyük ilgi, yapıldığı dönem için çok sağlıklı kartografik bir belge olması, XVI. yy.'da türk denizcilerinin ve deniz coğrafyacılarının yüksek ve güncel bilgi düzeyini kanıtlaması ve ayrıca Kristof Kolomb' un 1498 tarihli kaybolmuş haritasının içerdiği bilgileri de kapsamasının sonucudur. Harita, Atatürk tarafından da incelenmiş ve 1935'te Milli eğitim basımevi'nde bir tıpkıbasımı yapılmış, bunu daha sonra Seyir, hidrografi ve oşinografi dairesi'nce yapılan değişik ölçekte birkaç baskı izlemiştir. Harita 1513'te Gelibolu'da ünlü türk amirali Piri Reis tarafından, ceylan derisi üzerine, renkli olarak özenle çizilmiş ve 1517'de Mısır'da Yavuz Sultan Selim'e sunulmuştur. Boyutları 61×67 cm ve ölçeği yaklaşık 1:11 600 000 dolayında olan harita özgün bir yapıttır ve aslında Eski Dün-

J.H. Manuel

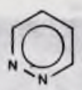
Henri Pirenne

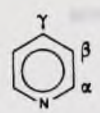
piretrolon

Piri Reis haritası (1513)
Topkapı sarayı müzesi kütüphanesi, İstanbul

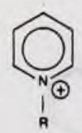

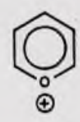
piridazin

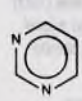
piridin

piridinyum katyonu

pirilyum katyonu

pirimidin

Mehmet Akif **Pirim**

ya kıtalarını da gösteren, kapsadığı alan daha geniş olan bir haritanın günümüze kadar ulaşabilmiş B. parçası olduğu sanılmaktadır. Harita kenarında, Piri Reis'in kendi elyazısıyla yaptığı açıklamalardan anlaşıldığına göre telifinde 20 kadar eski haritadan, B. kesimi için Kristof Kolomb'un haritasından, kaybolmuş olan D. parçası için de Portekizliler'in yaptığı 4 yeni haritadan yararlanılmış ve kendi ifadesi ile "işbu harti misalinde harti asır içinde kimesnede yoktur" diye tanımladığı harita meydana gelmiştir. Gerçekten, Piri Reis' in haritası aynı yüzyılda J. Schoener'in 1515 tarihli, S. Münster'in 1540 tarihli daha yeni dünya haritalarından çok daha sağlıklı, hatta denizciler için önemli olan kıyı ve denizle ilgili ayrıntılar bakımından Ortelius'un 1570 ve Mercator'un 1587 tarihli haritalarından da daha üstündür. Haritanın çiziminde Piri Reis zamanının deniz haritacılığı geleneklerine uymuş, kentleri ve kaleleri kırmızı, ıssız yerleri kara çizgilerle, gizli kayaları + işareti ile, deniz içindeki taşlıkları, kıyıdaki kumlukları kırmızı noktalarla belirtmiştir. Haritada özellikle B. Afrika ve İber yarımadası kıyıları ile G. Amerika'nın K.-D. kıyıları o zamanın şartlarına göre şaşılacak bir doğrulukla gösterilmiştir. Buna karşılık Antil adalarının boyutları ve biçimleri aynı derecede isabetli değildir. G. Amerika'da, olasılıkla o dönemde çok yaygın olan G. kıtası (La Terra australis) varsayımı nedeniyle Atlas okyanusu'nu G.'den çevirecek şekilde fazlaca uzatılmıştır. Harita kenarları bu kıyılardaki ülkelerin özelliklerine ilişkin resimlerle süslenmiş, bazıları rivayete dayalı açıklamalarla doludur.

Piri Reis'in Atlas okyanusu ile ilgili ikinci bir haritası daha vardır. Birincisinden 15 yıl sonra telif edilmiş olan bu harita 68×69 cm boyutundadır ve deve derisi üzerine 8 renkle çizilmiştir. Topkapı sarayı kütüphanesi'nde bulunmuş olan bu harita Asor (Açores) adaları ile Antiller ve Orta Amerika kıyıları arasında K. Atlas okyanusu'nu kapsamaktadır. İlginç olan, bu haritada Antil adaları ile ilgili boyut ve biçim hatalarının iki arada edinilen bilgilerden yararlanılarak düzeltilmiş olmasıdır. Bu durum, 1521'de zamanının en mükemmel portulanlarından biri olan *Kitab-ı bahriye*'yi yazan Piri Reis'in sürekli olarak yenilikleri izleyen ve bilgisini güncelleştirmeye çalışan bir bilim adamı olduğunu ortaya koyar. (→ Kayn.)

PİRİBEDİL a. (fr. *piribédil*). Eczc. İçorganlarda damar daraltıcı, çevresel ve beyin atardamarlarında ise damar genişletici olarak çifte etki gösterebilen kimyasal ilaç.

PİRİDAZİN a. (fr. *pyridazine*). Org. kim. **1.** Formülü $C_4H_4N_2$ olan ortodiazinin yaygın adı. (208 °C'ta kaynayan bir sıvıdır.) **—2.** Bu bileşiğin türevlerine verilen genel ad.

PİRİDAZON a. (fr. *pyridazone*). Eczc. Ateş düşürücü ve ağrı kesici etkileri olan antipirin türevi maddeler topluluğu. (En sık kullanılan iki piridazon, amidopirin ve noramidopirindir. Ancak kuvvetli antaljik etkilerine rağmen kanda komplikasyonlara [agranülositoz] yol açmaları yüzünden bunların kullanılma olanağı azdır.)

PİRİDİL-3-METİLAMİN a. (fr. *piridyl-3 -méthylamine*). PİKOLAMİN'in eşanlamlısı.

PİRİDİN a. (fr. *pyridine*). Org. kim. **1.** Formülü C_5H_5N olan ayrıkhalkalı aromatik bileşik; bir azot atomunun, benzenin bir CH grubuyla yer değiştirdiği altı zincirli bir halka içerir. (Piridin bir azindir.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Bu bileşiğin türevlerine verilen genel ad.

—ANSİKL. Anderson'un kemik yağından elde ettiği piridine taşkömürü, turba ve şist katranlarında, ayrıca moleküllerinde piridin iskeleti taşıyan nikotin ya da sinkonin gibi pek çok doğal maddenin bozunma ürünlerinde rastlanır. Piridin, 115 °C'ta kaynayan bir sıvıdır; su ve pek çok organik çözücüde çözünür, kendine özgü bir kokusu vardır.

Piridinin elektron yapısı benzen*inkine benzer; ancak azot atomunun varlığı, π elektron bulutunu açık olarak kutuplar. Bu nedenle elektroncul pek çok tepken, aminlerde olduğu gibi azot atomuna etki eder; piridin zayıf bir bazdır ($pK_A = 5{,}2$), üçüncül aminlerin bilinen tepkimelerini verir (*piridinyum* tuzları, oksit vb.'nin oluşumu). Buna karşılık, karbon atomları üzerindeki elektroncul ornatma tepkimeleri zordur ve β konumunda gerçekleşir; aynı şekilde piridin halkasının yükseltgenerek parçalanması, benzen halkasının parçalanmasından daha zordur.

Nükleofil ornatma tepkimeleri (hidroksitlerin ve alkali amidürlerin, organolityum bileşiklerinin etkisi) ile nükleofil katılma tepkimeleri (karmaşık hidrürlerle ve alkali metallerle ya da hidrojenle indirgeme) görece daha kolaydır, α ve γ konumlarında meydana gelir. Piridin tam hidrojenlendiğinde piperidini verir.

Piridinin belirgin zehirleyici bir özelliği vardır; bununla birlikte organik bireşimde ara madde ve özellikle çözücü olarak kullanılır.

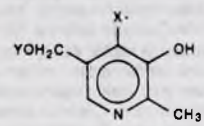
—Eczc. Piridinin damar genişletici ve öpneik etkileri vardır. Astım nöbetlerinde bu-ğu şeklinde kullanılır.

PİRİDİNKARBOKSİLİK sıf. (fr. *pyridinecarboxylique*). Org. kim. Piridin halkası üzerine bağlanmış bir ya da daha çok CO_2H grubu taşıyan ve piridin türevlerinin yükseltgenmesi sonunda elde edilen asitler için kullanılır. (Nikotinik ve izonikotinik asitler gibi kimilerinin önemli kullanım alanları vardır.)

PİRİDİNSEL sıf. Org. kim. Piridine ilişkin ya da piridini andıran.

PİRİDİNYUM a. (fr. *pyridinium*'dan). Org. kim. Piridinin azot atomu üzerine bir katyonun (hidrojen iyonu, karbonyum iyonu, vb.) bağlanmasıyla oluşan katyonların genel adı; katyon böylece piridin halkasına ortak değerlik bağlarıyla bağlanır. (Bu katyonlar, aromatiktir.)

PİRİDOKSAL a. (fr. *pyridoxal*). Org. kim. **1.** Formülü $C_8H_9NO_3$ olan ve piridinden türeyen aldehit. **—2.** *Piridoksal fosfat*, α-aminoasitlerin α-ketoasitlere dönüşümü sırasında transaminazların amonyak alıcısı rolünü oynayan koenzimi.

piridoksal X = CHO, Y = H
piridoksal fosfat $X = CHO, Y = PO_3H_2$
piridoksamin $X = CH_2NH_2, Y = H$
piridoksamin fosfat $X = CH_2NH_2, Y = PO_3H_2$
piridoksin $X = CH_2OH, Y = H$
piridoksik asit $X = CO_2H, Y = H$

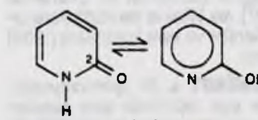
PİRİDOKSAMİN a. (fr. *pyridoxamine*). Org. kim. **1.** Formülü $C_8H_{12}N_2O_2$ olan ve piridinden türeyen amin. **—2.** *Piridorsamin fo fat*, α-ketoasitlerin α-aminoasitlere dönüşümü sırasında transaminazların amonyak vericisi rolünü oynayan koenzimi.

PİRİDOKSİK sıf. (fr. *pyridoxique*). Org. kim. *Piridoksik asit*, piridinden türeyen $C_8H_9NO_4$ formülünde asit; piridoksal, piridoksamin ve piridoksinin metabolitidir.

PİRİDOKSİN a. (fr. *pyridoxine*). Org. kim. Formülü $C_8H_{11}NO_3$ olan ve piridinden türeyen dialkol. (Piridoksin, transaminaz tepkimelerinde yer alan piridoksal-piridoksamin çiftinin ilaç olarak kullanılan bir biçimidir [B6 vitamini].)

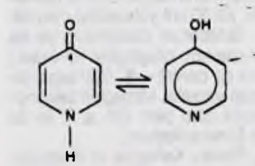
—ANSİKL. Piridoksin, klorhidrat durumunda, pek çok aminoasit, glusit ve lipidin metabolizmasında koenzim olarak tepkimeye girer; bira mayasında, ette, balıklarda ve pirinç kepeğinde bulunur ve temel olarak pirinç kepeğinden üretilir; ayrıca bireşim yoluyla da hazırlanabilir. Vücuttaki eksikliği ya da hiç bulunmaması, nöropsişik bozukluklara, cilt hastalıklarına ve sindirim sistemin-de rahatsızlıklara yol açar.

PİRİDON a. (fr. *pyridone*). Org. kim. **1.** Formülü C_5H_5NO olan ve piridinden türeyen ayrıkhalkalı bileşiklerin genel adı. **—2.** Bu bileşiklerin türevlerine verilen genel ad. (α- piridon [okso-2 dihidropiridin] ve γ-piridon [okso-4 dihidropiridin] olmak üzere iki tür piridon vardır. Bunların her ikisi de hidroksipiridin tautomeri biçiminde bulunabilir; α-piridonlar, bazik olmayan laktamlardır, α-pironlara hidrolizlenebilirler; hafifçe bazik olan γ-piridonlar ise, α-piridonlardan daha kararlıdır.)

oxo-2 dihydropyridine — hydroxypyridine

γ-piridon
(tautomer biçimleri)

oxo-4 dihydropyridine — hydroxypyridine

PİRİDOPİRİMİDİN a. (fr. *pyridopyrimidine*). Kim. KOPAZOLİN'in eşanlamlısı.

PİRİDOSTİGMİN a. (fr. *pyridostigmine*). Eczc. ve Psik. Miyasteni tedavisinde kullanılan antikolinesteraz ilaç.

PİRİLYUM a. (fr. *pyrylium*'dan). Org. kim. **1.** Formülü $C_5H_5O^+$ olan katyon; pirandan bir hidrür iyonunun (H^-) kopması sonunda oluşur. **—2.** Bundan türeyen katyonların genel adı. (Pirilyum katyonları, piridinyum katyonları ve piridinler gibi aromatiktir. Genellikle renkli olan bu katyonlar, ya bitkisel pigmentler [antosiyaninler] ya da sentetik boyarmaddeler [pironinler, rodaninler, fluoreseinler] olarak bulunur.)

PİRİM (Mehmet Akif), türk güreşçi (Pazar, Rize, 1968). Güreşe 1985'te Rize Çay-kur kulübünde başladı. Ertesi yıl grekoromende 52 kg Türkiye gençler şampiyonu oldu. 1986 yılından itibaren Halk bankası spor kulübü'nde güreşti. 1988'de Toprak mahsulleri ofisi'ne geçti. 1988 ve 1989 yıllarında, grekoromende 57 kg Türkiye gençler şampiyonu, 1990'da Türkiye şampiyonu oldu. 1991 yılında 62 kg'a çıkarak bir kere daha Türkiye şampiyonluğunu elde etti. Aynı yıl Atina'da yapılan 11. Akdeniz oyunları'nda ve 1992 Barcelona Olimpiyatları'nda 62 kiloda şampiyon olarak altın madalya aldı.

PİRİMEÇE → PERMEÇE.

PİRİMİDİN a. (fr. *pyrimidine*). Org. kim. **1.** Formülü $C_4H_4N_2$ olan metadiazinin yaygın adı; halkasına tiamin, sitozin, timin, urasil ve purinler gibi pek çok doğal üründe rastlanır; nükleotitlerin, nükleik asitlerin ve birçok enzimin bileşimine girer, bu bileşiklerin hücre metabolizmasında temel bir rol oynar (Pirimidin, 22 °C'ta eriyen, 123 °C'ta kaynayan bir katıdır; belirgin baz özellikleri taşır: $pK_A = 1{,}3$.) **—2.** Bu bileşiğin türevlerine verilen genel ad.

PİRİMKUR a. Kur. tar. Voynuk* örgütünde küçük rütbeli subay.

PİRİNA a. **1.** Birinci ya da ikinci sıkmadan sonra kalan ve içinde bol yağ bulunan zeytin küspesi. Hayvan yemi ya da kompost gübre olarak kullanılır. **—2.** *Pirina yağı*, pirinadan bir çözücü ile çıkartılan yağ.

PİRİNÇ a. (fars. *birinc*). **1.** Sıcak bölgelerde çok yaygın biçimde yetiştirilen ve insan beslenmesinde çok kullanılan tahıl. (Bil. a. *oryza;* buğdaygiller familyası.) [Eşanl. ÇELTİK.] (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu bitkinin kabuksuz tohumu. **—3.** *Pirinç unu*, pirincin öğütülmesiyle elde edilen un. || *(Birinin) pirinci su kaldırmamak, götürmemek*, çok söz götürmeyen, alıngan, çabucak kırılıp darılan biri olmak; kendisinden beklenen ya da istenen özveriye katlanacak durumda olmamak. || *Pirincin taşını ayıklamak* → AYIKLA* PİRİNCİN TAŞINI. || *Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan olmak*, daha çok kazanç elde etme uğruna elindekini de yitirmek.

—Bes. san. *Ağartılmış, işlenmiş* ya da *cilalanmış pirinç*, kabukları tamamen çıkarılmış pirinç. || *Dibek pirinci*, dibekte dövülerek kabuklarından ayrılmış, fakat cilalanmamış pirinç. || *Kabuklu pirinç*, dövülmüş fakat kavuzcuklarından ayrılmamış, işlenmemiş çeltik. (Kabuklu pirinç, kavuzcuklarından ayrılmış esmer pirinçten [kargo] ve işlenmiş beyaz, cilalı, parlak pirinçten, kabuklu oluşuyla ayrılır.) || *Kargo pirinç*, soyulmuş, kabukları çıkarılmış pirinç.

—Eczc. *Pirinç suyu*, pirinç tanelerinden elde edilen dekoksiyon. (Bağırsakların çalışmasını düzeltir.) || *Pirinç unu*, lapa için kullanılan un. (Antienflamatuvar ve yumuşatıcı etkisi vardır.)

—El sant. *Pirinç iğnesi*, kanaviçe iğnesinin üzerine başka renk iplikle uygulanan çapraz işleme.

—Hat. *Pirinç aharı*, hattatlarca kâğıtların aharlanmasında kullanılan, pirinç ununun kaynatılmasıyla elde edilen bulamaç.

—Kâğ. san. *Pirinç kâğıdı*, ekmekağacının özeğinden ya da bambu sürgünlerinden yapılan kâğıt.

—Mutf. *Pirinç çorbası*, pirinci salçalı ya da domatesli suda haşlayarak yapılan çorba. (Pişmeye yakın yağı atılır, üzerine kıyılmış maydanoz serpilir. Terbiyelisi de olur. Genellikle kırık pirinçten yapılır.) || *Pirinç lokması*, sütle haşlanmış pirinçle yapılan bir tür tatlı. (Pirinç sütle haşlanır; süzülüp yoğurulur ve hamur haline getirilir. Küçük lokmalar halinde yuvarlanır; önce yumurtaya, sonra galeta ununa bulanarak kızartılır ve soğuk şuruba atılır.)

—Örg. *Yarım pirinç*, ilmekleri yüzden bir ters bir düz, arka sırada yalnızca ters örerek yapılan örgü deseni.

—Seram. *Pirinç tanesi*, özellikle Çinliler tarafından kullanılan seramik bezeme işlemi. (Hamur gözenekler oluşturacak şekilde delinir; emaye kaplanan gözenekler, parçanın kalınlığı içinde yarı saydam tanecikleri andıran desenler oluşturur.)

—Şapkac. *Pirinç hasırı*, pirinç saplarının, örülerek şapka yapımında kullanılan odunsu kısmı.

◆ sıf. Örg. *Pirinç örgü*, ilk sırada ilmekleri bir ters bir yüz örüp arka sırada yüz örülmüşleri ters, ters örülmüşleri düz örerek yapılan örgü desen.

—ANSİKL. Bot. ve Tarım. Yirmi kadar türü içeren *oryza* cinsi her başakçıkta tek çiçek ve altı erkekorganı bulunmasıyla belirgindir. Kenarları üst üste binişmiş ve çok gelişmiş iki iç kavuzcuk karyopsu tamamıyla sarar. Böyle kaplı olan pirince *çeltik* denir.

Yetiştirilen pirinçlerin çoğu, en önemli tür olan Asya kökenli *Oryza sativa* ve Afrika kökenli *O. glaberrima* türlerindendir. *O. sativa*'nın birçok çeşidi vardır, melezleme ya da değişinimle durmadan yeni çeşitler de üretilmektedir. Tarım pirinçleri üç alttüre ayrılır: kısa ve yuvarlak taneli *japonica;* uzun ve ince taneli *indica;* kalın kaba taneli *javanica.*

Su pirinci özenli bir sulama ve çapalamayı gerektirir. 24 saat su içinde bırakılmış taneler tavalara çok sık ekilir. 15-20 gün sonra 20-30 cm boya erişen fideler çeltik tarlalarına aktarılır. Bitki hemen hemen olgunlaşıncaya kadar tarla su altında tutulur. Hasat zamanı gelince su boşaltılır ve tarla kurutulur. Kullanılan çeşitlere göre 3-6 ay sonra hasat yapılır. Yeteri kadar sulama yapılmışsa, ürün kaldırılır kaldırılmaz yenisini ekme ve dolayısıyla yılda birden fazla ürün alma olanağı doğar.

• *Dünya üretimi.* Dünya çeltik üretimi 510 Mt kadardır (1991). Bunun % 90'ı musonların estiği Asya ülkelerinde elde edilir. Bu yörede çeltik tarlaları âdeta büyük bir dama tahtası görünümü alır, her yıl topraklar planlanır, hazırlanır, büğetler, arklar gözden geçirilip onarılır ve fideler suyun içine dikilir. Güney-doğu Asya'nın alüvyonlu alçak ovalarında yılda iki, hatta üç ürün alma olanağı vardır. Gayretli bir çalışma ile biçimlendirilen ve sulanan teraslar sayesinde yamaçlarda da pirinç tarımı yapılır. Nüfusu az olan ve çok yağmur alan bölgelerde, akarsuya bağlı pirinç tarımı, ormanlarda yangında açılan yerlerde de yapılmaktadır.

Bilinen pek çok çeşidine rağmen bol su ve sıcaklık isteyen pirinç tarımı sıcak bölgelere özgüdür. Ilıman bölgelerde, yazların oldukça uzun ve sıcak geçmesi koşuluyla, yaz tahılı olarak yetiştirilir (Japonya, Akdeniz havzası). İkinci Dünya savaşı'ndan beri, pirinç üretimi Asya dışında, özellikle Amerika ve Afrika'nın tropikal bölgelerinde büyük bir gelişme göstermiştir. Yerli halkın beslenmesini amaçlayan bu gelişme ABD, Güney Amerika (Brezilya, Şili, Arjantin) ve Güney Avrupa'da (İspanya) tarımın makineleşmesi sayesinde çok ileri bir düzeye ulaşmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin üretimi de büyük bir ilerleme göstermiştir. Tarım yöntemlerindeki büyük değişiklikler nedeniyle pirinç verimi de çok değişiktir. Güney-doğu Asya ülkelerinde, ince tarım teknikleri kullanılmasına rağmen ortalama verim genellikle düşüktür (Hindistan, Bangladeş ve Filipinler'de 2 t/ha). Gübreleme ve ıslah edilmiş çeşitlerin kullanımı sayesinde büyük ilerleme sağlanmaktadır. Örneğin Çin'de ortalama verim 4,2 t/ha, Kore'de 6 t/ha, Japonya'da 5,2 t/ha'dır. İspanya'nın elde ettiği verim dünya rekoru sayılabilir (6,3 t/ha) [FAO; 1980]. Makineleşmiş pirinç tarımı yapan ülkelerde, fide kullanılmadan, doğrudan toprağa ekim yapılmakta ve verim çok düşük olmamaktadır (ABD 5 t/ha, Avustralya 5,3 t/ha). Bu farklara rağmen dünyada pirinç üretiminde Çin (182 Mt) ve Hindistan (108 Mt) başta gelir; onları Endonezya, Japonya, Bangladeş, Tayland ve Birmanya izler. Türkiye'nin üretimi 130 000 - 200 000 ton arasındadır. Sözkonusu Asya ülkelerinde pirinç temel besin maddesi olduğundan, tüketim çok yüksek düzeyde gitmekte, ihracat için ya hiç pirinç kalmamakta ya da çok az kalmaktadır. Bunun dışında, iklimdeki düzensizlikler, bir yıldan ötekine üretimde büyük değişikliklere neden olmaktadır.

Bu koşullarda, pirinç ticareti dünya ticaretinin çok küçük bir kısmını oluşturmaktadır (% 3). Bununla beraber bu ticaret İkinci Dünya savaşı'ndan önceki yıllara göre çok değişik bir görünüm almıştır.

Ch. Lenars

Cava'da (Endonezya) **pirinç** fidesi ekimi

Camargue'da (Fransa) **pirinç** tarımı

Kerssonbrock

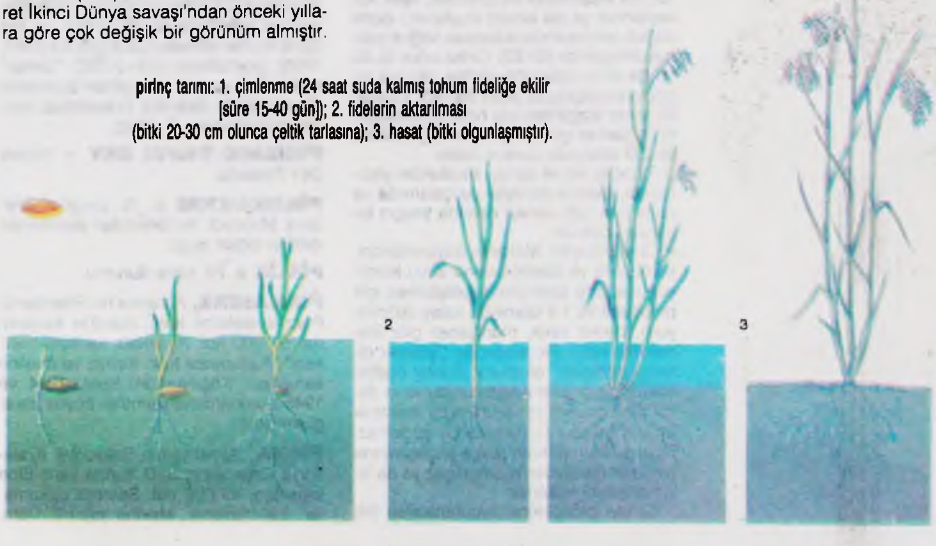
Günümüzde başlıca ihracatçı ülkeler Tayland (4,5 Mt), ABD (2,3 Mt) ve Pakistan'dır (1,2 Mt). En büyük ithalatçı ülkeler ise şunlardır: İran (1 Mt), Avrupa (0,8 Mt), Suudi Arabistan (0,5 Mt), Birleşik Arap Emirlikleri (247 000 t), Brezilya (0,6 Mt) ve Afrika kıtasının tümü (2,9 Mt).

Türkiye'de 1930 yıllarına kadar yerli pirinç çeşitleri üretilmiş, bu tarihten sonra getirtilen yabancı çeşitler tarıma girmiştir. Tane boyuna göre sınıflandırılan bu çeşitler şunlardır: uzun taneliler: bersani, Carnoroli, vialone, nero, amberbu; orta boylu taneliler: kasımbeyazı, sarıçeltik, akçeltik, sarıkılçık, maratelli; kısa taneliler: mısır çeltiği, italyan, japon ve amerikan kısa tane çeltikleri.

Türkiye'de pirinç ekimi 1936 yılında yayımlanmış 3039 sayılı yasa ile düzenlen-

1.pirinç

pirinç tarımı: 1. çimlenme (24 saat suda kalmış tohum fideliğe ekilir [süre 15-40 gün]); 2. fidelerin aktarılması (bitki 20-30 cm olunca çeltik tarlasına); 3. hasat (bitki olgunlaşmıştır).

miştir. Yasaya göre, pirinç (çeltik) ekimi il ve ilçelerde kurulacak çeltik kurullarından alınacak izne bağlıdır.

—Mutf. Pirinç nişasta yönünden zengin, hazmı kolay bir besindir. Türk mutfağında pirinçten çeşitli yemekler yapılır. Pilav ve lapa bunların başında gelir. Dolmalara, sebze yemeklerine, bazı tür köftelere ve çorbalara konur. Sütlaç, zerde, pirinç lokması vb. tatlılarda da kullanılır. Pirinç unu çeşitli tatlılar yanında (muhallebi vb.) bebek mamalarına da konur.

Yapılacak yemek ya da tatlıya göre değişik pirinç türleri kullanılır. Bunlara, yapıldığı yemeğin adına ve niteliğine göre pilavlık, dolmalık, kırık pirinç vb. adlar verilmiştir.

PİRİNÇ a. (fars. *piring*'den). Metalürj. **1.** Bakır-çinko alaşımlarının genel adı; sanayide kullanılan pirinç alaşımlarında çinko oranı % 5-42 arasında değişir. (Eşanl. SARI.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Pirinç kaplama*, bir parçanın yüzeyine ince bir pirinç katmanını elektroliz yoluyla çökeltmeye dayanan işlem. || *Pirinç kaplamak*, pirinç kaplama işlemi uygulamak.

◆ sıf. Bu alaşımdan yapılan şey için kullanılır: *Pirinç takılar. Pirinç karyola.*

—ANSİKL. Eskiden "sarı bakır" olarak adlandırılan pirinç, bakırın en çok kullanılan bir alaşımıdır. Tarihsel kökeni, İ.Ö. VI. yy.'a dek uzanır. Pirinçlerin en önemli üstünlükleri şunlardır: çok değişik biçimlerde işlenmelerine olanak sağlayan dövülebilirliği ve sünekliği, mekanik dayanımı, atmosfer korozyonuna karşı direnci, ergitme ve kalıplama kolaylığı, özellikle ucuz bir metal olan çinkonun katılması nedeniyle maliyet fiyatının düşük olması.

Öte yandan, kimi pirinçlerin parlaklığı ve rengi, bunların mücevhercilikte kullanılmasını sağlar: çinko katıldığında bakırın rengi, kırmızıdan altın pembesine, çinko oranı % 30-40'a yaklaştığında sarıya döner.

Pirinç dökümünün en önemli özelliği, çinkonun kolayca yükseltgenerek beyaz çinko oksit dumanları çıkarmasıdır; bu yüzden banyo yüzeyini titizlikle korumak gerekir. Pirinçler, bileşimlerine göre soğukta ya da sıcakta işlenebilir. Tekfazlı pirinçler (% 38'e kadar çinko), özellikle soğukta biçim değiştirirler; bu yüzden bu malzemeler soğuk çekme işlemine yatkındır. % 38'den çok çinko içeren ikifazlı pirinçler ($\alpha+\beta$), özellikle sıcakta biçim değiştirirler, bu nedenle sıcak dövmeyle kalıplamaya (ya da dökmeye) daha elverişlidirler.

• *Adi pirinçler.* Bileşiminde % 20'ye kadar çinko bulunan pirinçler adi pirinçlerdir; mücevhercilikte, kuyumculukta ve küçük süs eşyalarının yapımında kullanılırlar (Paris bronzu, yalancı altın, tombak). Çinko yüzdesi % 28-36 arasında olanlar, dövülerek yassılaştırılabilen alaşımları oluşturur; bu alaşımların en önemlisi, fişek kovanlarının ya da lamba duylarının derin soğuk çekmesinde kullanılan soğuk çekme pirinçleridir (67-33). Çinko oranı % 40 ya da 40'ın üzerinde olanlar, otomat pirinçlerini meydana getirir (60-40); otomatik takım tezgâhlarında hızla işlenmelerini sağlamak için bileşimlerine, genellikle % 2-3 oranında kurşun katılır.

Pirinçler, ev ve sanayi muslukları yapımında, elektrik sanayisi parçalarında ve daha pek çok sanayi dalında yaygın biçimde kullanılır.

• *Özel pirinçler.* Mekanik dayanımlarını, korozyona ve özellikle deniz suyu korozyonuna karşı dirençlerini geliştirmek için pirinçlere % 1-5 oranında kalay, alüminyum, demir, nikel, manganez gibi elementler katılır. Bu alaşımlar, "yüksek dirençli pirinçleri" oluşturur. Bunlar özellikle işlenmiş ürünler (yoğuşturucu ve ısı değiştirici boruları) ya da üstün bir mekanik dayanımın yanı sıra yüksek bir sızdırmazlık gerektiren döküm parçaları biçiminde (vanalar, musluklar, basınçlı gaz ya da sıvı karterleri) kullanılır.

Sanayi pirinçlerine uygulanabilen tek ısıl işlem tavlamadır. Pirinç artıkları ve hurdaları (kırpıntı, talaş, döküntü), yeniden kazanma işleminin uygulanmasını gerektirecek kadar değerlidir; özellikle haddelenmiş metal çubuk hazırlamada pirinç üretimine % 80-90'a varan düzeyde katkıda bulunurlar. Bu bakımdan pirinç, ekonomik açıdan da ilginç bir malzemedir.

Larousse

Elbe adasında (İtalya) çıkarılan pirit
özel kol.

PİRİNÇ KUŞU a. Kuzey Amerika'da büyük çayırlarda yaşayan kuş. (Ender olarak Avrupa'da da görülür. Yazın böceklerle, sonbaharda tanelerle beslenir ve pirinç tarlalarına büyük zarar verir. Bil. a. *Dolichonyx oryzivorus*, amerikasarıasmasıgiller [*Icteridae*] familyası.)

PİRİNÇBİTİ a. Tropikal bölgelerde tahıllara, özellikle de pirince zarar veren hortumluböcek. (Bil. a. *Calandra oryzae;* hortumluböcekgiller familyası.)

PİRİNÇLİK → YOLBOYU.

PİRİNÇSİ sıf. Patol. **1.** Pirinç tanesi görünümünde olan. **—2.** *Pirinçsi dışkı*, kolerada görülen dışkı. (Eşanl. RİZİFORM.) || *Pirinçsi taneler*, bazı kiriş-sinovia iltihaplarında gözlenen fibrin yapısında cisimler.

PİRİPAK → PİRÜPAK.

PİR-İ REVŞEN ya da **RUŞEN** → BAYEZİT ENSARİ.

PİRİSTÛ ya da **PİRİSTÛK** a. (fars. *piristū, piristūk*). *Esk.* Kırlangıç.

PİRİT a. (fr. *pyrite;* lat. *pyrites;* yun. *pyrites*'ten). Miner. **1.** Kübik sistemde kristalleşen FeS_2 formülündeki demir sülfür. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Beyaz pirit*, MARKASİT'in eşanlamlısı.

—ANSİKL. Miner. Piritin özgül ağırlığı 4,83 ile 5,2, sertliği de 6 ile 6,5 arasında değişir. Pirit kristalleri metal parlaklığındadır; son derece parlak olan bu kristallerin çakmağı ateşleme özelliği vardır. Pirit hidroklorik asitten etkilenmez, buna karşılık nitrit asitte ayrışır. Sülfürik asit üretiminde kullanılan piritin kavrulmasıyla elde edilen demir oksit (pirit külleri) cevher olarak değerlendirilir.

PİRİTLİ sıf. Miner. Bileşiminde pirit bulunan.

—Esk. sil. *Piritli batarya*, içinde, tüfek zembereğinin çakması ya da dokunmasıyla kapsül fitilinin barutunu ateşleyen bir pirit parçası bulunan ateşli silah bataryası.

PİRİZADE MEHMET SAHİP MOLLA → SAHİP MOLLA Pirizade.

PİRİZADE OSMAN SAHİP EFENDİ, türk şeyhülislam, şair (İstanbul 1710 - *ay. y.* 1770). İbni Haldun'un *Mukaddime*'sini türkçeye çeviren şeyhülislam Sahip* Molla Pirizade'nin oğlu. Medresede okuyarak müderris oldu. Anadolu kazaskerliğine (1751), Osman III'ün başimamlığına (1755), Rumeli kazaskerliğine (1756) atandı. Bir ara Gelibolu'ya sürgün edildi. Mustafa III'ün kızının doğumunda bağışlanarak İstanbul'a döndü (1761). İki kez daha Rumeli kazaskerliğine getirildi (1762, 1765). Şeyhülislam oldu (1768). "Sahip" mahlasıyla yazdığı bazı şiirleri babasının *Divan*'ındadır (İstanbul Üniversitesi merkez kütüphanesi, T. 1710).

PİRİZADE YAHYA BEY → YAHYA BEY Pirizade.

PİRJEOMETRE a. (fr. *pyrgéomètre*'den). Meteorol. Yer tarafından yayımlanan ışımayı ölçen aygıt.

PİRLİK a. Pir olma durumu.

PIRMASENS, Almanya'nın Rheinland-Pfalz eyaletinde kent, Hardt'ın kenarında; 51 500 nüf. Ayakkabı sanayisi merkezi. Uluslararası fuar. Kimya ve makine sanayileri. Kâğıt-karton. Kent, 1944 ve 1945 bombardımanlarından büyük zarar görmüştür.

PIRNA, Almanya'nın Saksonya eyaletinde, Dresden'in G.-D.'sunda kent, Elbe kıyısında, 49 000 nüf. Sentetik dokumalar. Elektroteknik. Makine yapımı. Cam fabrikası. Mobilya. Kumtaşı. XVI. yy.'da gotik üslubunda yapılmış Unsere Damen kilisesi. Friedrich II, 1756'da, burada Saksonlar'ı yendi.

PİROARSENAT a. (fr. *pyroarséniate*'tan). Anorg. kim. Formülü $M_4As_2O_7$ olan tuzların genel adı; M, birdeğerli bir metali gösterir. (Eşanl. DİARSENAT.)

PİROARSENİT a. Anorg. kim. *Piroarsenit asidi*, formülü $H_4As_2O_5$ olan yoğuşuk asit. (*Diarsenit asidi* de denir.)

PİROAURİT a. (fr. *pyroaurite*). Miner. Doğal demir ve magnezyum karbonat. (Romboedrik sistemde yer alan bu mineralin rengi sarıya çalar.)

PİROBORİK sıf. (fr. *pyroborique*). Anorg. kim. *Piroborik asit*, formülü $H_2B_4O_7$ olan yoğuşuk asit. (Eşanl. TETRABORİK ASİT.)

PİROELEKTRİK a. (fr. *pyroélectrique*). Sıcaklık değişimiyle oluşan elektrik. (Turmalin, kalemin, borasit, skolesit, prehnit, topaz, strüvit, tartarik asitler vb. gibi kimi hemiedr kristaller, bir sıcaklık değişimine uğradıklarında elektriklenir: ana eksenin uçlarından biri artı, öbürü eksi elektrikle yüklenir.)

◆ sıf. Piroelektrikle ilgili.

PİROFANİT a. (fr. *pyrophanite*). Miner. Romboedrik sistemde yer alan, $MnTiO_3$ formülündeki doğal manganez titanat.

PİROFİLİT a. (fr. *pyrophyllite*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan $Al_2S_{14}O_{10}(OH)_2$ formülündeki hidratlı doğal alüminyum silikat.

PİROFOR a. (fr. *pyrophore;* yun. *pyrophoros*, ateş saçan'dan). Anorg. kim. Havada kendiliğinden alevlenen madde. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Anorg. kim. Potasyum sülfat, çok fazla miktarda toz kömürle bozundurulduğunda, potasyum polisülfür, potasyum oksit ve kömürden oluşan, yüksek bir yanma özelliği taşıyan ve *Gay-Lussac piroforu* denen bir karışım elde edilir. Öte yandan aynı şekilde demirle de piroforik bir madde hazırlanabilir; demir III oksit, orta sıcaklıkta hidrojenle indirgendiğinde gözenekli, siyah bir toz elde edilir; bu toz normal sıcaklıkta havaya fırlatıldığında alevlenir; buna *Magnus'un piroforik demiri* denir.

PİROFORİK sıf. (fr. *pyrophorique*). Anorg. kim. Havada kendiliğinden alevlenen ya da bir yere hafifçe sürtüldüğünde kıvılcımlar çıkaran bir madde için kullanılır. (Elektrik fırınında, çakmak taşı olarak kullanılmak amacıyla çeşitli piroforik alaşımlar [seryum ve demir, magnezyum ya da alüminyum] hazırlanır.)

PİROFOSFAMİK sıf. (fr. *pyrophosphamique*) Anorg. kim. *Pirofosfamik asit*, formülü $(HO)_3P_2O_3NH_2$ olan fosforlu ve aminli asit.

PİROFOSFAT a. (fr. *pyrophosphate*). Anorg. kim. **1.** Pirofosforik asidin tuzu. **—2.** *Tiamin pirofosfat*, KOKARBOKSİLAZ'ın eşanlamlısı.

PİROFOSFORİK sıf. (fr. *pyrophosphorique*). Anorg. kim. *Pirofosforik asit*, formülü $H_4P_2O_7$ olan asit. (*Pirofosfat asidi* de denir).

PİROFOSFORİL a. (fr. *pyrophosphoryle*). Anorg. kim. Formülü P_2O_3 olan dörtdeğerli kök.

PİROFOSFORÖZ sıf. (fr. *pyrophosphoreux*'den). Anorg. kim. Fosforöz asitten kısmi su giderme yoluyla elde edilen $H_4P_2O_5$ formülünde bir asit için kullanılır. (*Difosfit asidi* de denir.)

PİROGALLİK sıf. (fr. *pyrogallique*). Org. kim. *Pirogallik asit*, PİROGALLOL'ün eşanlamlısı.

PİROGALLOL a. (fr. *pyrogallol*). Org. kim. Formülü $(HO)_3C_6H_3$ olan trihidroksi -1,2,3 benzenin yaygın adı. (Pirogallol, 133 °C'ta eriyen bir katıdır; gallik asitten 200 °C'a doğru karboksil giderilerek elde edilir. Alkali çözeltileri hızla oksijen soğu-

rarak, purpurogallin oluşumuyla esmerleşir. Bu nedenle gazları çözümlemede (oksijeni belirlemede) kullanılır. Pirogallol ayrıca saç boyası ve fotoğrafçılıkta izhar maddesi olarak işe yarar. Kolşisin, lignin, meskalin gibi pek çok doğal ürünün hammaddesidir. (Eşanl. PİROGALLİK ASİT.)

PİROGRAF a. (fr. *pyrographe*). Süslem. sant. Dağlamada kullanılan alet.

PİROGRAVÜR a. (fr. *pyrogravure*). Süslem. sant. → DAĞLAMA.

PİROJEN sıf. (fr. *pyrogène*). Patol. Ateşin yükselmesine neden olan.

◆ a. Patol. Pirojen madde.

PİROKATEKOL ya da **PİROKATEHİN** a. (fr. *pyrocatéchol* ya da *pyrocatéchine*'den). Org. kim. Formülü HO—C_6H_4—OH olan ortodihidroksıbenzenin yaygın adı.

—ANSİKL. Kaşunun kuru kuruya damıtılması ya da protokatehik asidin karboksilinin giderilmesi sonunda oluşan pirokatekol, normal olarak ortodiklorobenzen ya da ortoklorofenolün alkali ortamda hidroliziyle elde edilir. Pirokatekol 104 °C'ta eriyen, 245 °C'ta kaynayan beyaz bir katıdır; fenollerin tüm özelliklerini gösterir. Başta, kendisini ortobenzokinona dönüştüren gümüş oksit olmak üzere birçok maddeyi indirger. Bu özelliğinden dolayı fotoğrafçılıkta izhar maddesi olarak kullanılır. Ftalik anhidritle ısıtıldığında bir alizarin ve histazarin karşımı verir. Gayakol, eugenol, safrol, vanilin, heliotropin, piperik asit, adrenalin gibi önemli pek çok doğal ürünün ana maddesidir. (Kimi zaman *pirokateşin* de denmektedir.)

PİROKLASTİK sıf. (fr. *pyroclastique*). Petrogr. Volkanik püskürtülerden oluşmuş bir kayaç için kullanılır.

PİROKLASTİT a. (fr. *pyroclastite*). Petrogr. Her tür volkanik püskürtü (küller, tüfler, ignimbritler vb.).

PİROKLOR a. (fr. *pyrochlore*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan doğal kalsiyum niobat. (Siyenitte ve bazı volkanik kayaçlarda bulunur.)

PİROKOLODYUM a. (fr. *pyrocollodion*'dan). Azot oranı % 12,45-12,75 arasında değişen ve eter-alkol karışımında tümüyle çözünen nitroselüloz türü.

PİROKOPAL a. (fr. *pyrocopal*). Polim. Isılbozunma işlemine uğratıldığında ağırlığının % 15-30'unu yitiren ve sikatif yağlarda çözünen kopal zamkı.

PİROKROİT a. (fr. *pyrochroïte*). Miner. Romboedrik sistemde yer alan hidratlı doğal manganez oksit.

PİROKSEN a. (fr. *pyroxène*). Miner. Genel formülü (Ca, Mg, Fe)SiO_3 olan ve ortorombik *(ortopiroksen)* ya da monoklinik *(klinopiroksen)* sistemde kristalleşen doğal kalsiyum, magnezyum ve demir (bazen alüminyum) silikat. (Piroksenler püskürük kayaçların önemli bileşenleridir.)

PİROKSENİT a. (fr. *pyroxénite*). Petrogr. Özellikle piroksenlerden oluşmuş başkalaşım kayacı.

PİROLA a. ARMUTOTU'nun eşanlamlısı.

PİROLACEAE a. MONOTROPACEAE'nin eşanlamlısı.

PİROLAMİDOL a. (fr. *pyrrolamidol*). DEKSTROMORAMİT'in eşanlamlısı.

PİROLAR, tropikal peru ormanında yaşayan, yaklaşık 5 000 nüfuslu Aravak Kızılderilileri. Yakılmış tarlalarda yapılan tarım, avcılık ve balıkçılıkla geçinen Pirolar'ın bu ortaklaşa etkinlikleri, köyler halinde toplanan babayerli aileler tarafından yürütülür. Bu köyleri yöneten kalıtsal başkanlar, geçimlik ekonomilerine bağlı görevlerin dağılımı ve kabileler arası savaşların örgütlenmesiyle ilgilenirler. İnançları, şamancı uygulamalar ve büyücülük etkinlikleri biçiminde ikili bir görünüme bürünür.

PİROLİT a. (fr. *pyrolite*). Petrogr. Bazalt toleiitik ile dunit'in, üst mantonun bileşiminde bulunan 1/3 oranındaki kuramsal karışımı. (Bu tür bir karışımın erimesi, basınca bağlı olarak toleiitik ya da alkali tipinde bazaltlı sıvılar verir.)

PİROLİZ a. (fr. *pyrolyse*). Fizs. kim. ISILBOZUNMA'nın eşanlamlısı.

PİROLUZİT a. (fr. *pyrolusite*'ten). Miner. MnO_2 formülündeki doğal manganez dioksit. (Kuvadratik sistemde yer alan piroluzit sözdebiçimli manganitten başka bir şey değildir; manganez cevheri olarak ve camı renksizleştirmek için kullanılır.) [Eşanl. CAMCI SABUNU.]

PİROMANİ a. (fr. *pyromanie*). Bazı bireyleri yangın çıkarmaya sürükleyen saplantılı itki. (Gerçek bir saplantının bütün özelliklerini taşıyan bu itki, bu tür yangın çıkarıcılar arasında bu nitelikteki ilk belirti değildir.)

PİROMANYETİK sıf. (fr. *pyromagnétique*). ISILMANYETİK'in eşanlamlısı.

PİROMEKANİK a. (fr. *pyromécanique*). Piroteknіyi ilgilendiren mekanik uygulamaların tümü. (Patlayıcılar yardımıyla madenlerin perçinlenmesi, kaynak, kesme, kaplama, şekillendirme vb. işlemlerini kapsar.)

PİROMELLİK ya da **PİROMELLİTİK** sıf. (fr. *pyromellique* ya da *pyromellitique*). Org. kim. *Piromellik* ya da *piromellitik asit*, benzen-tetrakarboksilik-1,2,4,5 asidin yaygın adı; prenitik ve melofanik asitlerin izomeridir; mellik asidin ısılbozunması sonunda elde edilir.

PİROMERİD a. (fr. *pyroméride*). Petrogr. Camsı ve sferolitik riyolit.

PİROMETALÜRJİ a. (fr. *pyrométallurgie*). Mad. oc. Bir ısıl işlemden yararlanan ekstraktif metalürji yöntemi.

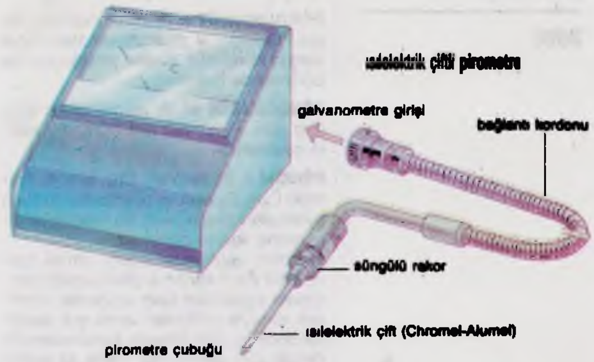
—ANSİKL. Pirometalürji yöntemi genellikle üç aşamada gerçekleştirilir: 1 kavurma (kükürt giderme), kalsinasyon, topaklaştırma işlemlerinden birinin ya da bunların bir arada uygulandığı ilk işlem; 2. bir ergitme ya da buharlaştırma işlemi olan temel işlem; ergitme işleminde katışkı maddeleri izabe cürufu ya da arındırma cürufuyla giderilir; metal, buharlaştırma işlemiyle gangtan ayrıldıktan sonra yoğuşturulur; 3. elde edilen ham metali arındırma işlemi; bu işlem kuru olarak ya da elektrolitik yolla gerçekleştirilebilir.

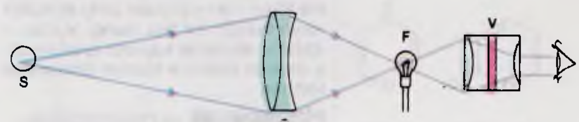
PİROMETASOMATİK sıf. (fr. *pyrométasomatique*). Yerbil. Plütonik bir kütlenin dokanağında bulunan ve magmadan çıkan ısının, gaz ya da sıvı maddelerin etkisiyle dönüşen bir kayaç için kullanılır.

PİROMETRE a. (fr. *pyromètre*'den). Ölçbil. Yüksek sıcaklıkları ölçmek için kullanılan alet.

—Metalürj. *Féry pirometresi*, yüksek sıcaklıkları ölçmek amacıyla metalürji, dökümcülük ve ısıl işlemde kullanılan optik pirometre.

—ANSİKL. Yüksek sıcaklıkların ölçümü ilk kez çömlek, seramik ve cam imalatçıları tarafından geliştirildi; bunlar, hassas olmayan ama kendi ihtiyaçlarını karşılayan ölçme yöntemleri buldular: kilden bir koninin çekmesi (Wedgwood), belli ölçülerde kuvars, kaolen, feldispat ve kalsiyum karbonat karışımlarının ergimesi (Seger piramitleri), metalden ya da ateşe dayanıklı malzemeden yapılmış bir çubuğun bir göstergeye aktarılan genleşmesi (Brongniart). Alışılagelen sıcaklıkölçüm yöntemleri, yüksek derecelere doğru iyi sonuç vermez, çünkü özelliklerinin tekrarlanabilmesi için ateşe dayanıklı ve pek değişime uğramayan malzemelerin kullanılması şarttır. Platin dirençli termometre bu derecede platinin ergimesi yüzünden 1 770 °C'ı aşan sıcaklıklar için geçerli değildir; ayrıca, platinin etkilenmesi nedeniyle 1 000 °C'tan başlayarak niteliklerinin çoğunu kaybeder. Ateşe dayanıklı bir kılıfla (pirometre çubuğu) korunan ve yine ateşe dayanıklı iki metal ya da alaşımdan (çeşitli oranlarda rodyum ve platin) oluşan pirometre çiftleri 2 000 °C'a kadar oldukça sağlam bilgi verebilirler. Optik yöntemler, 1 000 °C'ın üstündeki sıcaklıkları ölçmek için en elverişli yöntemlerdir. Isıtılmış bir cisimden yayımlanan ışınımların rengi bu cismin sıcaklığı hakkında bilgi verir. Camcılar, çömlekçiler ve dökümcüler bu yöntemi kullanırlar ve "koyu kırmızı", "canlı kırmızı", "kiraz kırmızısı", "beyaz" gibi terimlerle fırının 600 °C, 800 °C, 1 000 °C ya da 1 400 °C olduğunu belirtirler.

Prolabo belgesine göre

görünmez filamanlı monokromatik bir pirometrenin ilke şeması

Optik pirometreler üç tiptir:

1. *Görünmez filamanlı monokromatik pirometre.* Bir O objektifi, bir lambanın elektrik akımı geçirilerek akkor haline getirilen filamanı üzerinde, sıcaklığı ölçülecek K kaynağının görüntüsünü oluşturur. Görüntü ve filaman ancak dar bir tayf bandını geçiren kırmızı bir C camının arkasından bir gözmerceğiyle incelenir. Filaman, kaynağın görüntüsünün oluşturduğu aydınlık fonda kaybolacak biçimde elektrik akımı ayarlanır. Bu deney sıcaklığı bilinen kaynaklarla yapılarak, bu kaynaklardan her biri için filamanın kaybolmasına neden olan akımın yeğinliği ölçülür ve alet ayarlanır. 1 500 °C dolayındaki bir sıcaklık 1 °C yaklaşıklıkla belirlenebilir.

2. *Isılelektrik monokromatik pirometre.* K kaynağının yayımladığı ışınım, yukarda da açıklandığı gibi V filtresiyle süzülür ve bir ısılelektrik fotosel üzerine düşürülür. Işınımın gücü, demeti kısmen kapatan bir diyafram yardımıyla azaltılabilir. İki kaynağın sıcaklıklarını karşılaştırabilmek için aynı ısılelektrik akımını oluşturan diyafram açıklıklarının oranı belirlenir. Bu yöntemin pek esnekliği yoktur, fakat çok kesin sonuçlar verebilir.

Monokromatik pirometre, altının gazlı termometreyle ölçülen ergime sıcaklığından (1 064,43 °C) hareketle, uluslararası sıcaklık ölçeğinin genelleştirilmesi için Uluslararası ağırlıklar ve ölçüler konferansı'nda kabul edilmiştir.

3. *Toplam ışınımlı pirometre.* Yakınsak bir mercek ya da içbükey aynadan oluşan optik bir sistem, kaynağın görüntüsünü ışımayı soğuran karartılmış küçük bir metal diskin üzerine düşürür. Diskin ısınması bir dizi pirometre teliyle ölçülür. Işımayla taşınan enerji yerine, disk üzerine tespit edilmiş küçük bir ısıtıcı direncin verdiği enerjinin kullanıldığı bir karşılaştırma yönteminden yararlanılabilir. Bu durumda, ışımayla aynı ısınmayı sağlayan elektrik gücünü ölçmek yeterlidir.

PİROMETRİ a. (fr. *pyrométrie*). Ölçbil. Yüksek sıcaklıkların ölçümü.

PİROMİDİK sıf. (fr. *piromidique*). *Piromidik asit*, Gram negatif bakterilere karşı antibiyotik etki gösteren ve idrar yolları enfeksiyonlarının tedavisinde kullanılan, kinolonlar grubundan kimyasal ilaç.

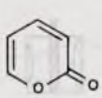
PİROMİNERALÜRJİ a. (fr. *pyrominéralurgie*). Cev. hazl. ISIL CEVHERHAZIRLAMA'nın eşanlamlısı.

PİROMORFİT a. (fr. *pyromorphite*). Miner. Heksagonal sistemde yer alan doğal kurşun klorofosfat. (Galen yataklarının üst bölümünde bulunur.)

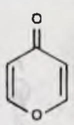
PİROMUSİK sıf. (fr. *pyromucique*'ten). Org. kim. *Piromusik asit*, FUROYİK* ASİT'in eşanlamlısı.

PİRON a. (fr. *pyrone*). Org. kim. **1.** Formülü $C_5H_4O_2$ olan ve piranlardan türeyen ayrıkhalkalı bileşik. **—2.** Bu bileşiklerin türevlerine verilen genel ad.

—ANSİKL. α-piron ve γ-piron olmak üzere iki tür piron vardır; α-piron α-pirandan, γ-piron γ-pirandan türer. α-pironlar, amonyak etkisiyle pridonları veren çok tepkin laktonlardır, dien bireşim tepkimelerinde dienler gibi davranırlar. Daha az tepkin maddeler olan γ-pironlar, pirilyum tuzları veren belirgin bir baz niteliği taşırlar. α -pironun iskeletine kumarin türevlerinde, γ -pironun iskeletine kromon türevlerinde rastlanır.

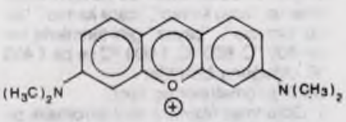
α-piron

γ-piron

PİRONCULUK → PYRRHONCULUK.

PİRONİN a. (fr. *pyronine*). Org. kim. Ksantilyum tuzları olan ve pironin G gibi, rodamin sınıfından bir grup boyarmaddeye verilen ad; bakteriyolojide boyarmadde olarak kullanılırlar.

pironin G

PİROP a. (fr. *pyrope;* lat. *pyropus;* yun. *pyropos;* kırmızı renk'ten). Miner. Kübik sistemde yer alan doğal alüminyum ve magnezyum silikat. (Kor kırmızısı renginde *Bohemya grenası*'dır.)

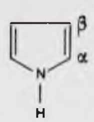
PİROPLASMOZ a. (fr. *piroplasmose;* lat. *pirum, armut,* ve yun. *plasma* ya da *plasis,* biçimlendirme'den). Vet. AĞRIMA'nın eşanlamlısı.

PİROSELENİT a. (fr. *pyrosélénite*). Anorg. kim. Formülü $M_2Se_2O_5$ olan tuz; M, birdeğerli bir metali gösterir.

PİROSFER a. (fr. *pyroshère*). Jeofiz. → ATEŞKÜRE.

PİROSMALİT a. (fr. *pyrosmalite*). Miner. Heksagonal sistemde yer alan doğal demir ve manganez klorosilikat.

PİROSMANAŞVİLİ (Niko), gürcü ressam (Mirzaani, Kahetya, 1862 - Tiflis 1918). Kendi kendini yetiştiren bu sanatçının yapıtları, döneminin Kahetya'sındaki yaşamın kapsamlı ve canlı bir tablosunu çizer (Tiflis müzesi).

pirrol

PİROSTİLPNİT a. (fr. *pyrostilpnite*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan doğal gümüş ve antimon sülfür.

PİROSÜLFAT a. (fr. *pyrosulfate*). Anorg. kim. **1.** Pirosülfürik asidin tuzu. **—2.** *Pirosülfat asidi,* PİROSÜLFÜRİK* ASİT'in eşanlamlısı.

pirrolidin

PİROSÜLFİT a. (fr. *pyrosulfite*). Anorg. kim. **1.** Pirosülfit asidinin tuzu. **—2.** *Pirosülfit asidi,* PİROSÜLFÜRÖZ* ASİT'in eşanlamlısı.

PİROSÜLFÜRİK sıf. (fr. *pyrosulfurique*). Anorg. kim. *Pirosülfürik asit,* formülü $H_2S_2O_7$ olan asit. (Eşanl. PİROSÜLFAT ASİDİ.)

PİROSÜLFÜRİL a. (fr. *pyrosulfuryle*). Anorg. kim. Formülü S_2O_5 olan ikideğerli kök.

PİROSÜLFÜRÖZ sıf. (fr. *pyrosulfureux*'den). Anorg. kim. *Pirosülfüröz asit,* formülü $H_2S_2O_5$ olan asit; sodyum tuzuna piyasada metabisülfit denir. (Eşanl. PİROSÜLFİT ASİDİ.)

PİROŞKİ a. (rusça sözc.). Sıcak ordövr olarak ya da borç çorbasının yanında servis edilen, içi et, balık ya da lahana ile doldurulmuş küçük börek. (Rus mutfağı.)

PİROT, Sırbistan'da kent, Nişava kıyısında yer alır; 29 000 nüf. Halılar. Mobilyalar.

PİROT höyük, Malatya'nın yaklaşık 40 km D.'sunda, merkez ilçeye bağlı Kıyıcak (esk. Pirot) köyünde höyük, çift konili olması nedeniyle İkiz höyük olarak da anılır. Özgen Karaca yönetiminde başlayan kazılarda (1978) İlk Tunç çağ'dan Bizans dönemine uzanan bir yerleşme belirlendi. Fırat nehrine bakan K. kesimde üç yapı katı halinde bizans yerleşmesi ortaya çıkarıldı. Roma yerleşmesinin altında Hititler dönemine tarihlendirilen bir depo yapısında küpler, huniler, yonca ağızlı testiler ele geçti. İlk Tunç çağ katmanlarında Karaz türünde çanak çömlekler bulundu. Damga ve silindir mühürler, XII. yapı katında ortaya çıkarılan bir duvar resmi ve boynuzdan yapılmış çekiç ilginç buluntulardır. (→ Kayn.)

PİROTEKNİ a. (fr. *pyrotechnie*). **1.** Patlayıcılar bilimi. **—2.** Patlayıcıları ve piroteknik bileşimleri kullanma sanatı.

PİROTEKNİK sıf. (fr. *pyrotechnique*). **1.** Pirotekniye ilişkin. **—2.** *Piroteknik bileşimler,* gerçek patlayıcılardan farklı olarak, ışıklı, aydınlatıcı, renkli, sis çıkaran, vb., gösteriler yapmaya yarayan karışımlar.

PİROTERAPİ ya da **PİRETERAPİ** a. (ing. *pyretherapy*'den). Ted. ATEŞ* TEDAVİSİ'nin eşanlamlısı.

PİROTİT a. (fr. *pyrrhotite*). Miner. FeS formülündeki doğal demir sülfür. (Heksagonal sistemde yer alan pirotit ferromanyetik bir özellik gösterir.)

PIROUETTE a. (fr. sözc.). Koregr. FIRILDAK'ın eşanlamlısı.

PİROZİS a. (fr. *pyrosis;* yun. *pyrosis,* iltihap'tan). Patol. Midenin yukarı bölgesinden başlayıp yemekborusunu izleyerek boğaza dek çıkan ekşi bir sıvıyla ve geğirmeyle birlikte duyulan yanma duygusu. (Pirozis, en çok diyafram fıtığı, yemekborusu iltihapları ve hava yutmaya bağlı olarak, mide özsuyunun yemekborusuna gelmesinden ileri gelir.)

PİR PANCAL, Batı Himalaya'da Chelum ile Bias arasında kütle. Keşmir vadisinin batı aklanını oluşturur, *Pir Pancal geçidi*'nden geçen geleneksel Sindhu (İndus) yolu, yerini, büyük ölçüde, G. ucu Pakistan'da bulunan Chelum vadisi yoluna bıraktı. D.'da, Banihal geçidinden Hindistan'a giden başka bir yol daha yapılmıştır.

PİRQUET (Clemens VON), avusturyalı doktor (Hirschstetten, Viyana yakınında, 1874 - Viyana 1929). Derinin tüberküline karşı olan tepkisini inceleme tekniğini geliştirdi ve mikrop kapmış bir organizmanın duyarlılık durumunda değişiklik anlamında kullandığı "alerji" terimini 1906'da ortaya attı.

PİRRİ ENDÜSTRİSİ a. Avustralya'nın G.-D.'sunda, bakışımlı, yaprağı andıran bir uç türü *(Pirri ucu)* ve geometrik biçimli mikrolitlerle ayırt edilen Tarihöncesi endüstri evresi. (Devon Downs ve Fromm's Landing'de yapılan tarihlendirmeler İ.Ö. 2850-1750 arasında değişmektedir.)

PİRRİL a. (fr *pyrryle*). Org. kim. Pirrolün α ya da β konumundaki karbon atomları üzerinde bir hidrojen atomunu yitirmeleri sonunda türeyen birdeğerli köklerden her biri (α ya da β).

PİRRO (André), fransız müzikolog (Saint-Dizier 1869-Paris 1943). Franck ve Widor'un dersleriyle yetişti. Schola cantorum'da ders verdi. Guilmant ile birlikte *les Archives des maîtres de l'orgue* (Orgun büyük ustaları) [1894-1914] adlı yapıtı yayımladı. Stanislas koleji'nde önce orgculuk, sonra da capella yöneticiliği yaptı. *L'Esthétique de J.-S. Bach* (J. S. Bach'ın sanatı) başlıklı çalışmasıyla Sorbonne Üniversitesi'nden doktor unvanını aldı (1907). R. Rolland'dan sonra, onun yerine Sorbonne'da ders verdi (1912-1937, 1930'da "profesör" oldu). Eski müzik yapıtlarından yaptığı sayısız transkripsiyon dışında önemli kitaplar yazdı: *l'Orgue de J.-S. Bach* (Bach'ın orgu) [1895], *Descartes et la musique* (Descartes ve müzik) [1907], *Dietrich Buxtehude* (1913), *Schütz* (1913), *les Clavecinistes* (Klavsenciler) [1924], *l'Art des organistes* (Orgcuların sanatı) [1926], *l'Histoire de la musique de la fin du XIV*[e] *à la fin du XVI*[e] *s.* (XIV. yy.'ın sonlarından XVI. yy.'ın sonlarına değin müzik tarihi) [1940].

PİRROL a. (fr. *pyrrole;* yun. *pyr,* ateş ve lat. *oleum,* yağ'dan). Org. kim. Formülü C_4H_5N olan beşgen halkalı, heterosiklik bileşik (pirrol, monoazol denen bir azoldür.)

—ANSİKL. Runge'nin 1834'te taşkömürü katranında ve kemik yağında bulduğu pirrol, 131 °C'ta kaynayan bir sıvıdır. Suda az, organik çözücülerde çok çözünür. Pirrolün aromatikliği, azot atomunda uygun bir elektron çiftinin bulunmasından kaynaklanır; bu bakımdan pirrol bazik değildir, çünkü elektron çifti, bir hidrojen iyonu bağlamak için aromatik yapıdan ayrılmaz; bu nedenle pirrol bir asittir, çünkü NH grubundan bir hidrojen iyonunun ayrılması, yükü yöresizleşmiş bir anyonun oluşumuna yol açar. Pirrolün kimyasal özellikleri, fenole çok yakındır: çok kolay olan elektroncul ornatmalar, α ve β konumlarında gerçekleşir. İskeletine safra pigmentleri, porfirinler, klorofiller gibi pek çok doğal üründe rastlanır.

PİRROLİDİN a. (fr. *pyrrolidine*). Org. kim. **1.** Formülü C_4H_9N olan tetrahidropirrolün yaygın adı. (Pirrolidin, 87 °C'ta kaynayan bir sıvı ve kuvvetli bir bazdır [pK_A=11,3]; tetrametilendiamin klorhidratın ısılbozunması sonunda elde edilir ve organik bireşimde kullanılır.) **—2.** Bu bileşiğin türevlerine verilen genel ad.

PİRROLİN a. (fr. *pyrroline*). Org. kim. Formülü C_4H_7N olan dihidropirrollerin yaygın adı.

PİRSAL sıf. (fars. *pîr* ve *sāl*'dan *pîr-sāl*). *Esk.* Kocamış, yaşlı.

PİRSSONİT a. (fr. *pirssonite;* amerikalı mineralog L. V. *Pirsson*'un [1860-1919] adından). Miner. Ortorombik sistemde yer alan hidratlı doğal kalsiyum ve sodyum karbonat.

PİRUET a. (fr. *pirouette*). Binc. At terbiyesinde bir atın, binici ile birlikte art ayakları üzerinde ön ayaklarını aralıklı hareketlerle sağa ya da sola doğru hareket ettirerek yarım ya da tam daireyi tamamlaması.

PİRUHİ a. (rusça *pir,* ziyafet, *pirogi,* ziyafette yenen yemek'ten). Mutf. Bir tür hamur yemeği. (Hamur açılıp küçük parçalara ayrılır, ortasına kıyma ya da peynirli iç konup muska biçiminde kapatıldıktan sonra haşlanır. Suyu süzülerek tepsiye alınıp üzerine sarmısaklı yoğurt ve kızgın yağ gezdirilir. Mantının daha büyükçe yapılmış bir türüdür. Daha çok tatarböreğine benzer.)

PİRUVAT a. (fr. *pyruvate*). Org. kim. Piruvik asidin tuzu ya da esteri.

PİRUVİK sıf. (fr. *pyruvique*). Org. kim. *Piruvik asit,* formülü $CH_3—CO—CO_2H$ olan α- ketopropiyonik ya da propanonoik asidin yaygın adı.

—ANSİKL. Sakarozun mayalanması ya da tartarik asidin potasyum hidrojen sülfatla ısıtılması sonunda elde edilen piruvik asit, 165 °C'ta kaynayan bir sıvıdır; su, eter ve alkolle karışabilir, ancak karıştığında bozunur. Oldukça belirgin bir asit özelliği taşır (pK_A=2,5). Glusitlerin, lipitlerin, protitlerin metabolizmasında her aşamada yer alan temel bir ara maddedir.

PİRUVİKOKSİDAZ a. (fr. *pyruvicoxydase*). Biyokim. Hayvanlar âleminde piruvik asidin yükseltgenmesini katalizleyen enzim.

PİRUZ sıf. (fars. *pirūz*). *Esk.* Uğurlu, hayırlı: *Ruz-i piruz,* (uğurlu gün). [→ FİRUZ.]

PİRUZ ya da **FİRUZ,** sasani pers kralı (459-484), Yezdigird II'nin oğlu. 457'de kardeşi Hürmüz III'e karşı ayaklanarak, onu yendi ve öldürdü (459). 466'da kıtlığı yenmek için yabancı ülkelerden yiyecek maddeleri satın almak zorunda kaldı ve birçok sert önleme başvurdu. Eftalit Hunlar'a karşı iki sefer düzenledi; bu seferlerden birincisinde, ordusu çölde yok oldu ve ikincisinde de kendisi öldü.

PİRUZE → FİRUZE.

PİRUZİ a. (fars. *pirūz* ve *-ī*'den *pirūzī*). *Esk.* Uğurlu, kutlu olma.

PİRÜPAK sıf. (fars. *pir* ve *pāk*'tan *pir-ü-pāk*). Tertemiz, lekesiz.

PİRVA. Mit. Hitit panteonundaki hint-avrupa kökenli tanrılardan biri; "at üzerindeki tanrı" olarak biliniyordu.

PİRYOL a. Eskiden kullanılan ve üzerinde kubbeli bir kapağı bulunan bir tür büyük cep ya da küçük masa saati. (Bu saatlerde maşa bulunmaz ve balans doğrudan çelik çarka bağlanır.)

PİRZEN → PİREZEN.

PİRZOLA a. (ital. *braciola*'dan). **1.** Kasaplık büyükbaş ve küçükbaş hayvanların, bir omurla birlikte kesilmiş etli kaburgası. **—2.** *Pirzola takımı,* kasaplık hayvanın 10 kaburgasından oluşan yarım göğüs kafesi. || *Kemiksiz pirzola,* sığır ya da dana pirzolasının kemiksiz olanı. || *Pojarski pirzola,* kıymadan yapılıp pirzola biçimi verilen ve peksimet ununa bulanarak ya da bulanmadan tavada pişirilen dana eti ya da tavuk etinin beyazı. || *Sığır, dana, koyun, keçi, domuz pirzolası,* bu hayvanların etinden yapılan pirzola. (Bunlar kaburganın uzunluğuna göre, önden arkaya doğru *uzun pirzola, orta pirzola* ve *kısa pirzola* diye çeşitlere ayrılır.)

PİRZOLALIK a. Pirzola yapmaya uygun.

PİS sıf. **1.** Leke, toz, kirle kaplı olan şey için kullanılır; kirli: *Pis bir masa. Pis bir oda.* **—2.** Kendinde pislik, kir bulunan şey için kullanılır: *Bu çeşmenin suyu pistir, içilmez.* **—3.** Kötü, çirkin oluşuyla bir kimsede itme, tiksinti, iğrenme uyandıran şey ya da kimse için kullanılır: *Şu pis huyundan ne zaman vazgeçeceksin? Çok pis bir ilişki.* **—4.** Can sıkıcı, üzücü, boğucu olan şey için kullanılır: *Birine pis bir oyun oynamak. Pis bir duruma düşmek. Pis bir iş yaptılar.* **—5.** İğrenç kabul edilen ya da edebe aykırı niteliği yüzünden utanç verici olduğu düşünülen şey için kullanılır: *Pis bir sözcük kullandı. Pis bir el hareketi.*

—Bot. *Pis tütün,* kuraklık nedeniyle çiçek açamamış tütünlerden elde edilen ve zayıf dokulu, küt uçlu yapraklardan oluşan düşük kaliteli tütün.

—Oy. *Pis yedili* → YEDİLİ.

◆ be. **1.** Etrafını, bulunduğu yeri kirleterek: *Çok pis çalışıyor.* **—2.** *Pis pis,* kötü, hoşa gitmeyecek biçimde: *Durduğu yerden bize pis pis bakıyor. Yüznumara pis pis kokuyor.* || *Pis pis düşünmek,* sıkıntı ve üzüntü içinde derin derin ne yapacağını kestiremeden düşünmek. || *Pis pis gülmek,* bir kimseyi sinirlendirecek biçimde arsız arsız gülmek: *Karşımıza geçmiş, pis pis gülüyor.*

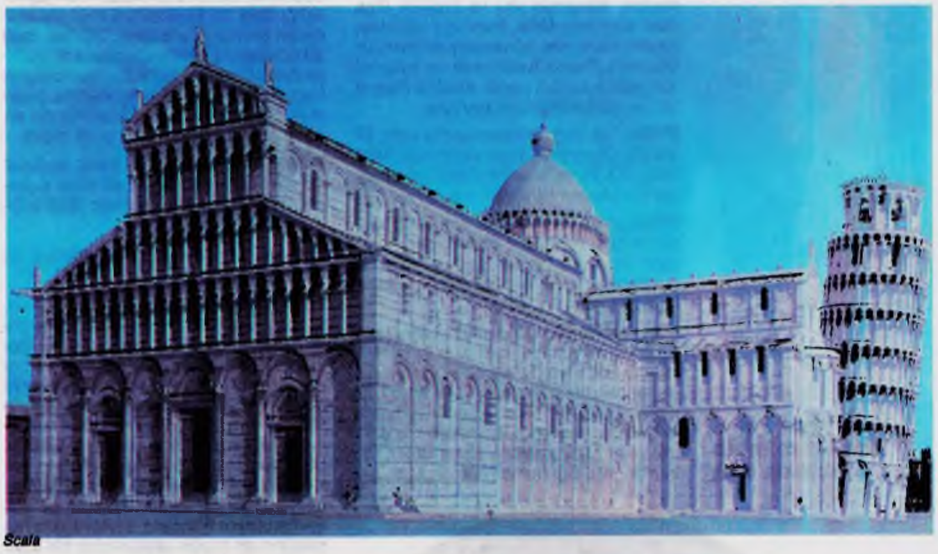
◆ a. **1.** Temiz, düzenli olmayan ya da hoşlanılmayan kimse: *Pise bak!* **—2.** *Pisi pisine,* anlamsızca, boşuna, boş yere: *Doğrusu pisi pisine ölmek istemem.*

PİS a. (fars. *pīs*). Esk. tıp. **1.** Bedende beyaz lekeler oluşması hastalığı. **—2.** Bu hastalığa tutulmuş kimse.

PİSA, İtalya'da kent, Toscana'da il merkezi, Arno'nun aşağı çığırı kıyısında; 104 300 nüf. 1343'te kurulmuş üniversite. Karayolu, demiryolu ve havayolu ulaşım kavşağı. Makine sanayisi. Tekstil. Cam sanayisi. —*Pisa ili,* 2 448 km²; 387 800 nüf. Arno'nun bütün aşağı havzasını ve Toscana tepelerinin batı bölümünü içine alır. Geçim kaynakları daha çok tarıma dayanır.

—Tar. Efsaneye göre Pisalı (Eleia) Yunanlılar ya da Etrüskler tarafından kurulan Pisa, Romalılar'la bağlaşarak (İ.Ö. III. yy.) Kuzey İtalya'nın fethi için onlara kara ve deniz üssü hizmeti gördü. Sömürgeleştirildikten (İ.Ö. 180) sonra Octavius döneminde *colonia Opsequens Julia Pisana* adını aldı. Kıyıdan 12 km içerde bir haliç limanı olarak, Toscana'nın çıkış yeriydi; geniş bir tarım bölgesinin merkezinde yer aldığından, Apenninler'in kuzeyindeki ülkelerle ve Roma'yla sıkıntısız ilişkiler sürdürüyordu. Güçlü bir tüccarlar cumhuriyeti durumuna geldi, tüm IX. ve X. yy.'lar boyunca Tirren denizi'ni egemenlikleri altına alan Sarazenler'e karşı savaşan ilk kent oldu. 1004 ya da 1005'te Pisa'yı yağma eden son sarazen baskınlarını, Messina boğazında bir pisa zaferi, ardından Pisalılar'ın deniz gücünün yayılmasını sağlayan seferler izledi; Sarazenler Sardinya'dan uzaklaştırıldı (1015-16), arap donanması Palermo limanında yok edildi (1063). Pisa piskoposluğunu papa, başpiskoposluğa yükseltti ve Pisalılar, Akdeniz'in batı havzasından çıkarak, birinci haçlı seferine katıldılar. Başpiskopos Daimberto Haçlılar'ın Kutsal yerler'e yerleşmelerine katkıda bulunmak amacıyla (1099) yüz yelkenliden oluşan büyük bir filoyu yönetti. Kenti yönetmek için seçilen konsüllerin (1094) varlığına karşın, Pisalılar Kilise'ye her zaman çok bağlı kaldılar. XII. yy.'da Pisalılar, Antakya'da (Antiokheia) bir semtin, Lazkiye'de bir başka semtin ve İstanbul'da bir üçüncü semtin (1111) kendilerine verilmesini sağladılar. İbiza ve Mallorca'nın fethinden (1114) sonra Pisa, büyük bir akdeniz devleti durumuna geldi. Pisa denizcileri İskenderiye'de, Suriye ve Filistin'deki yedi kentte, İstanbul'da ve Napoli'de ticaret merkezleri kurarak bu kentlerde ve bütün Batı Akdeniz havzasında ticaretin büyük bir bölümünü ellerine geçirdiler. Sonunda Pisa, Korsika ve Sardinya'yı da egemenliği altına aldı. Bu büyük ticaret, sanayi işletmelerinin kurulmasına yol açtı ve kent büyümek zorunda kaldığı gibi, Arno ağızlarının kumla dolması da ikinci bir limanın *(Porto Pisano)* kurulmasını gerektirdi. Soylulardan, armatörlerden ve tüccarlardan oluşan yönetici sınıfın genişlemesi, tek bir yöneticinin, bir "podesta"nın atanmasını zorunlu duruma getirdi. Çok zengin ve ghibellino bir kent olan Pisa, önemli bir sanat ve kültür merkeziydi; Burgundio Pisano (öl. 1193) İstanbul'dan, Batı'daki tüm roma hukuku rönesansının temeli olan *Digeste* elyazmasını getirdi. Ancak görkemini kıskanan komşu kentler Lucca, Floransa ve Cenova, Pisa'ya karşı birleştiler. Tüm XII. yy. boyunca Pisa, onlara direndi ve imparatora bağlandı. Ama daha 1171'de Pisa siyasetini tek başına yürütecek güçte değildi ve Floransa ile birleşmek zorunda kaldı. Aynı zamanda yünlü kumaşçılıktaki gelişme de kurumların değişmesine yol açıyor, iktidar halkın eline geçiyordu. 1241'de pisa donanması, Friedrich II'yi mahkûm edecek konsil için kardinalleri Roma'ya götüren cenova donanmasını ele geçirerek, ghibellinolar yararına bir zafer daha kazandı. Ancak Friedrich II'nin ölümünden (1250) sonra, güçlü bir imparatorun desteğini yitirerek gerilemeye başladı. La Meloria'da Cenova, pisa filosunu yok etti (1284) ve binlerce tutsak aldı. Bunun üzerine ciddi iç bunalım tehlikeleriyle karşı karşıya kalan Pisa (Ugolino Della Gherardesca oluntusu), La Meloria yenilgisinin altından kalkamadı ve deniz üstünlüğünü Cenova yararına yavaş yavaş yitirdi (1300'de Korsika, Cenova'nın eline geçti). XIV. yy.'da Pisa'da, kişisel senyörlük rejimi kuruldu. Floransa, 1406'da Pisa'yı, 1421'de de Porto Pisano'yu ele geçirdi. Bunun üzerine Pisa, dış ticareti yeni bir kent olan Livorno tarafından sağlanan Floransa devletinin basit bir kenti durumuna geldi. Fransa'ya katıldı (1807-1814), Méditerranée *département*'ının ilçesi oldu, daha sonra Toscana grandüklüğüne, ardından 1860'ta yeni İtalya krallığı'na bağlandı.

—Güz. sant. Kentin denizlerdeki üstünlüğüne bağlı olarak sanat alanında da bir gelişme görüldü. Roman üslubundaki katedral (XI. yy. sonu - XII. yy.'ın ikinci yarısı) bu gelişmeyi simgeler; silindir biçimli iki yapı, katedralle birlikte ünlü bir mimari bütün oluşturur: 1153'te Diotisalvi tarafından tasarlanan, ama ancak XIV. yy.'da tamamlanabilen vaftizhane ve yapımına 1173'te başlanan campanile ("Eğri kule"). Sırakemerlerle (gömme ya da ayrık) zengin bir biçimde süslenmiş üç yapının yükseldiği alanın gerisinde campo* santo yer alır; bu, dışta sırakemerler, içte revaklarla süslü dikdörtgen biçimli bir avlu görünümündedir. Vaftizhanenin oymalarının tamamlanmasında, buradaki kürsüyü gerçekleştiren (1260), Nicola* Pisano ile katedraldeki kürsüyü yapan (1302-1310) oğlu Giovanni* çalıştılar. Komün olduğu dönemde kentin merkezini oluşturan ve daha sonra Cavalieri meydanı adını alan

Scala

Pisa
katedral (XI. yy. sonu, XII. yy. ikinci yarısı [cephe XIII. yy.]; kubbe XIV. yy.]) ve çan kulesi ("Eğri kule" [XII. yy. sonu - XIII. yy. sonu])

M. Schoenahl-Diaf

Pisac kutsal mahalleden bir görünüm

meydanı Vasari, XVI. yy.'da yeniden düzenledi; 1561'de Cosimo I de Medici tarafından kurulan Aziz Stephanus tarikatının sarayı ve kilisesi bu meydana açılır. Roman ya da gotik üslubunda başka kiliseler. Eski San Matteo manastırı'nda ulusal müze: XIII.-XIV. ve XV. yy. Toscana (S. Martini, Masaccio vb.) ve özellikle Pisa (San Martinolu Usta, Traini vb.) okulu resimleri; daha geç dönemlere ait tablolar; Giovanni Pisano (vaftizhane ve katedral için yaptığı birçok yapıt), Andrea Pisano vb.'nin gerçekleştirdiği heykeller.

PİSA. Tar. coğ. Peloponisos'ta kent, Eleia'da, Olympos'un çok yakınında. Kent halkı, İ.Ö. VI. yy.'a kadar Olimpiyat oyunları'nın yönetimini elinde tuttu.

PİSA ya da **PİSSA.** Tar. coğ. Anadolu'da Phrygia ile Pisidia bölgeleri sınırında kent; Hoyran gölünün B.'sında, Isparta'nın Senirce ilçesine bağlı Büyükkabaca köyünün yerindeydi.

Pisa griffonu, islam maden sanatının özgün örneklerinden biri olan tunç hayvan heykeli; Pisa Campo Santo'da bulunduğundan bu adla anılır. 102 cm boyundaki bu anıtsal heykel uzun süre Fatımiler'e ya da müslüman İspanya'ya mal edilmiş, son incelemelerle XI. yy.'da K.-D. İran'da yapıldığı hemen hemen kesinleşmiştir. Gövdesi çeşitli bölümlere ayrılarak farklı motiflerle (geometrik formlar, palmet, kuyruğunun ucu palmet biçiminde aslan, başı ve gövdesi profilden, kanatları cepheden kartal vb.) süslenmiştir.

Scala

Bıldırcınlı Madonna, Pisanello'ya atfedilen resim *Castel Vecchio, Verona*

Pisa konsili (25 mart - 7 ağustos 1409), Batı'daki ayrılığa son vermek için toplanan konsil. Gregorius XII ve Benedictus XIII'ün yetkilendirdikleri kardinallerle toplanan konsil, karşısına çıkmayı kabul etmeyen her iki papayı da görevden uzaklaştırarak Alexander V adını alan (26 haziran) Petros Philargos'u (Pietro di Candia) seçti; ancak her iki pontifex de konsilin geçerliğini kabul etmeyerek yerlerinde kaldılar ve ayrılık daha da büyüdü.

PİSAC, Peru'nun güneyindeki yüksek topraklarda yer alan inka kenti (1400 -1533). Yamaçları tarım sekileri olarak düzenlenmiş bir tepenin üstünde kurulan kentte, düzgün sıralar halinde yerleştirilmiş dörtgen bloklardan yapılmış taş binalar vardır.

PİSACANE (Carlo), italyan siyaset adamı (Napoli 1818 - Sanza 1857). Subaydı, Lombardia seferinden sonra İtalya'dan ayrılmak zorunda kaldı, Lugano'da Mazzini ile tanıştı. Yüzbaşı rütbesiyle lombardia tümenine katıldı (aralık 1848), cumhuriyet ilan edilince, Roma'da orduyu örgütlemekle görevlendirildi, ancak hareketin başarısızlığa uğraması üzerine yeniden Lozan, Londra, son olarak da Cenevre yolunu tuttu; Cenevre'de Mazzini'nin yayımladığı *İtalia del Popolo*'nun etkin yazarlarından biri durumuna geldi. 1857'de, öteki arkadaşlarıyla birlikte *Cagliari* adlı gemiye bindi. Capri'de gemiden inen topluluk Napoli krallığı'nda bir ayaklanma çıkarmak istediyse de Bourbon birliklerinin eline düştü ve Pisacane kurşuna dizildi.

PİSAGUA, Şili'de liman kenti, İquique'nin K.'inde; 5 000 nüf. Eski nitrat dışsatım limanı; liman Peru'nunken 1883'te Şili'ye katıldı.

PİSAN (Christine DE) → CHRİSTİNE DE PİSAN.

PİSANELLO (Antonio PİSANO,—denir), italyan ressam ve madalya sanatçısı (Pisa 1395'ten önce - öl. 1455'e doğr.). Stefano da Verona'nın yanında yetişti ve ondan ritim anlayışını ve incelikli çizgilerini aldı. Daha sonra birlikte çalıştığı Gentile da Fabriano sanatçıya yapmacıklı renklerini ve ince manierismoculuğunu aktardı. Uluslararası gotik üslubun zarifliğiyle, anlatıma dayalı bir gerçekçiliği bağdaştırarak tablolarında ender rastlanan bir şiirselliğe ulaşan Pisanello, ilk Rönesans hareketinin en büyük ustalarından biri sayılır. 1425'te Gentile da Fabriano ile birlikte Venedik'e gitti; daha sonra, Roma'ya geçerek, yapımına Gentile'nin San Giovanni in Laterano'da başlamış olduğu freskleri (1431-1433; XVII. yy.'da tahrip olmuşlardır) tamamladı. Ancak Pisanello en yetkin yapıtlarını Verona'da gerçekleştirdi: sanatçıya atfedilen *Bıldırcınlı Madonna* (Castel Vecchio); *Muştulama* (S. Fermo Maggiore'de fresk), özellikle de *Aziz Georgius ile prenses* (S. Anastasia'da fresk, 1433-1438 arası). İtalya'daki tüm saraylara, Mantova'ya, Milano'ya, Rimini'ye çağrıldı, dönemin hükümdarlarının eşsiz güzellikte portrelerini gerçekleştirdi: *Este ailesinden Lionello* (Accademia Carrara, Bergamo), *Este ailesinden bir prensesin portresi* (Louvre); buna karşılık Gonzaga ailesinden Luigi, Sigismondo Malatesta, Filippo Maria Visconti gibi birçok tanınmış kişinin suretleri, daha çok madalya sanatındaki ustalığı sayesinde günümüze ulaşabilmiştir. Napoli'ye de giderek Aragón kralı Alfonso'nun suretiyle süslü birçok madalya gerçekleştirdi. Metalin geniş ve temiz yüzeyler halinde işlenişi, profillerin güzelliği, uyumlu düzenlemelerle ve zaman zaman gerçekdışına varan bir fantezi anlayışıyla, madalya sanatını doruğuna ulaştırdı. Pisanello'nun ayrıca çok sayıda deseni vardır; olağanüstü bir konu ve anlatım çeşitliliği gösteren bu yapıtlar, modele göre çizilmiş kesin etütler ya da başlı başına bir değer taşıyan kompozisyonlardır (Louvre [Paris], Ambrosiana [Milano], Albertina [Viyana], British Museum [Londra]).

PİSANİ, venedikli aile; bu aileden üç de amiral çıktı: NİCCOLO (XIV. yy.), venedik donanması baş kaptanlığına getirildi (1351), Cenovalılar'a karşı savaşta parlak bir başarı göstererek Alghero'da onları yendi (1353); —Oğlu VETTORE (Venedik 1324 - Manfredonia 1380). Anzio burnunda Cenovalılar'ı yendi (1378), Pola karşısında yenildi (1379), ancak ertesi yıl Cenova donanmasını çember içine alarak teslim olmak zorunda bıraktı (1380); —ANDREA (öl. Korfu 1718), Mora'yı Türkler'e bırakmak zorunda kaldı (1715), ancak Korfu ve Butrinto karşısında başarı kazanarak Pasarofça antlaşması'nda (1718) buraların Venedik'in elinden çıkmamasını sağladı.

PİSANİ DOSSİ (Carlo Alberto) → DOSSİ (Carlo).

PİSANİT a. (fr. *pisanite;* italyan mineralog F. *Pisani*'nin adından). Miner. (Fe, Cu)SO_4, $7H_2O$ formülündeki hidratlı doğal demir ve bakır sülfat; bakırlı bir melanterit türüdür.

PİSANO (Antonio) → PİSANELLO.

PİSANO, pisalı ya da Pisa yöresinden çeşitli sanatçıların adı → ANDREA PİSANO ya da ANDREA DA PONTEDERA, GIOVANNİ PİSANO, GİUNTA PİSANO, NİCOLA PİSANO, NİNO PİSANO.

PİSAREV (Dmitriy İvanoviç), rus edebiyat eleştirmeni (Znamenskoye, Lipetsk bölgesi, 1840 - Dubbeln, bugün Yurmala, Letonya, 1868). Materyalist düşünceden etkilendi, bir bildiri dağıtma eylemine karışarak dört yılını kale hapsinde geçirdi ve makalelerinin çoğunu bu süre içinde yazdı. Başarılı bir polemikçi, estetiğin, ilerlemenin düşmanı olduğu ve parazit bir sınıf yarattığı düşüncesiyle, yararlı ve toplumsal olmayan her sanata karşı çıktı; hedef olarak Puşkin'i seçti (*Borba za zihzn* [Estetiğin yıkımı], 1865). Riga körfezinde boğularak öldü.

PİSARONİ (Benedetta Rosamunda), italyan kontralto (Piacenza 1793 - ay. y. 1872). Erkek sesini andıran kalın sesi, son derece güçlüydü. Kusursuz bir sanatçı olan Pisaroni, kontraltolar için seyrek olarak rol ya da parti yazılmasına son verdi. Rossini'nin yapıtlarında parlak başarılar elde etti (*Ermione* 1819; *La Donna del Lago,* 1819).

PİSAURA a. Eski Dünya'nın sıcak ve ılıman bölgelerinde yaşayan çok hareketli örümcek cinsi. (Bütün Avrupa'ya yayılan *Pisaura mirabilis,* kozasını zehir çengelleri arasında taşır; ama yavrusunun kozadan çıkma zamanı gelince, otların arasında, kubbe biçiminde geniş bir kundak yaparak kozayı içine koyar ve yavru kozadan çıkıncaya kadar titizlikle korur. *Pisauridae* familyasının örnek tipi.)

PİSBIYIK sıf. ve a. Bıyıkları gür olmayan ve biçime girmeyen kimse için söylenir.

PİSBOĞAZ sıf. ve a. Ne bulursa yiyen kimse için kullanılır.

PİSBOĞAZLIK a. Pisboğaz kimsenin niteliği; pisboğaz bir kimseye yakışır davranış.

PİSCATOR (Erwin), alman tiyatro yönetmeni ve yöneticisi (Ulm 1893 - Starnberg 1966). Seyircilere birbirleriyle bağıntıları bulunan estetik, toplumsal ve siyasal sorunları kavratmak için en cesur teknik yenilikleri (döner sahne, katlı dekor, sinema projeksiyonu, halka hitap) kullandı. Berlin'de Volksbühne'nin yöneticisiyken en büyük başarısını Hašek'in *Aslan asker Şvayk*'ı (Dobrý voják Švejk) ile kazandı.

ABD'ye göç etti, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra Avrupa'ya döndü ve Berlin'de Am Kurfürstendamm tiyatrosu'nu yönetti (1962-1966).

PİSCES, Balıklar* takımyıldızının latince adı (kısalt. Psc).

PİSCHEL (Richard), alman hint dili ve kültürü uzmanı (Breslau 1849 - Madras 1908). Kiel, Halle ve Berlin'de sanskritçe ve karşılaştırmalı dilbilgisi profesörü; buddhacılık, eski hint edebiyatı ve Vedalar üstüne (K. Geldner ile birlikte yazdığı *Vedische Studien* 1888-1901) çok sayıda çalışması vardır. Özellikle prakritleri inceledi; en önemli yapıtı *Grammatik der Prakritsprachen*'dır (Prakrit dillerinin grameri) [1900; 1973'te yeniden basıldı].

PİSCİDİA a. Jamaika ve Antiller'de çok yaygın olan ve buralarda *uyuşturucu ağaç* adıyla bilinen tropikal Amerika ağacı (Jamaika'da *dogwood*). [Gölcüklere ve derelere atılan *Piscidia erythrina* kabuğu balıklar üzerinde uyuşturucu etki gösterir. Kelebekçiçekligiller familyası.]

PİSCİS AUSTRİNUS, Güneybalığı* takımyıldızının latince adı (kısalt. Ps A).

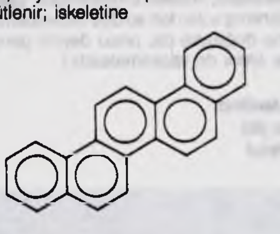
PİSCO, Peru'da (İca yönetim bölgesi) liman kenti, İca'nın K.-B.'sında; 50 300 nüf. Damıtımevi.

PİSCOP, Fransa'da (Val-d'Oise) komün, Montmorency ormanının kenarında; 480 nüf. Montmorency devrinin tanımlanmasına olanak veren tarihöncesi siti.

PİSEK, Çek Cumhuriyeti'nde (Güney Bohemya) kent, Ceské Budejovice'nin K.-B.'sında, Otava kıyısında, 28 100 nüf. Krallık şatosu (XIII.-XVII. yy.; haraptır). Sur kalıntıları. XIII. yy.'da yapılmış kilise. Gotik üslubunda köprü. Barok üslubunda belediye konağı ve eski evler. Tekstil. Müzik aygıtları (akordiyonlar).

PİSEMSKİY (Aleksey Feofilaktoviç), rus yazar (Rameniye, Kostroma ili, 1821- Moskova 1881). Serbest aşkı savunan ilk romanı *Boyarşçina*, sansür tarafından yasaklandı ve ancak 1858'de yayımlandı. *Le Mollasse* (fr. çev.) [1850] ile ve özellikle serflik düzeninin yıkılmasından önceki rus törelerini sergileyen *Tiysyaça duş* (1858) ile büyük başarı kazandı. Realist bir tiyatro oyunu olan *Gorkaya sudbina* (1859) ününü daha da artırdı. Giderek daha tutucu olan son kitapları, radikallerin tepkisini çekti (*Vzbalamuçennoye more*, 1863; *les Petits Bourgeois* [fr. çev.], 1877).

PİSEN a. (fr. *picène*). Kim. Formülü $C_{22}H_{14}$ olan çokhalkalı aromatik hidrokarbon; linyit katranı ve petrol artıklarından özütlenir; iskeletine

triterpensel pek çok bileşikte rastlanır.

PİSENDEL (Johann Georg), alman kemancı ve besteci (Cadolzburg 1687 - Dresden 1755). Dresden sarayı'nda önce kemancı (1712), sonra da capella yöneticisi oldu (1730). Vivaldi, Albinoni, Telemann gibi büyük bestecilerin değer verdiği bir virtüoz olan Pisendel, italyan ve fransız üsluplarını birleştiren keman konçertoları besteledi.

PİSET a. (fr. *pissette*). Kim. PÜSKÜRTEÇ'in eşanlamlısı.

PİSİ a. Çocuk dilinde kedi; pisipisi.

PİSİBALIĞI a. Zool. Ilık, serin ve soğuk denizlerin 300 m derinliğe kadar inen diplerinde yaşayan, yassı bedenli kemiklibalık. (Bil. a. *Platichthys luscus;* pisibalığıgiller familyası; boyu 45 cm'ye kadar.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Atlas okyanusu pisisi*, Atlas okyanusu'nun kıta sahanlığında yaşayan, sol yanına yatan, bakışımsız bedenli kemiklibalık. (Bil. a. *Limanda limanda;* pisibalığıgiller familyası; boyu 40 cm'ye kadar.)

—ANSİKL. Sol yanlarına yatarak duran bu balıkların ağzı bedenin tam ucunda, biraz yukarı dönük durumdadır. Gözler bedenin sağ yüzündedir. Kumlu, çamurlu, çakıllı dipleri sever. Dipte ya da dibe yakın yerlerde bulduğu omurgasızlarla ve küçük balıklarla beslenir.

PİSİBALIĞIGİLLER a. Sol yanına yatan, bakışımsız bedenli, ağzı bedeninin ucunda bulunan kemiklibalık familyası. (Göğüs yüzgeçleri birbirine eşit değildir. Dişleri güçlüdür. Birçok türünün ticari değeri vardır. Türkiye sularında bulunan türleri: beneklipisi*, dere* pisisi, pisibalığı*. Bil. a. *Pleuronectidae*.)

PİSİDES (Georgios) → GEORGİOS PISIDES.

PİSİDİA. Tar. coğ. Anadolu'da Göller yöresini kapsayan bölge (Burdur ve Isparta illeriyle, Antalya'nın K.-B.'sını içine alır); hitit belgelerinde *Pitassa* adıyla anılan yörenin bu bölge olduğu sanılmaktadır. G.'de Pamphylia, G.-B.'da Lykia, B.'da Lydia, K.'de Phrygia, D.'da İsauria ile sınırlıydı. Yüksek dağ kütleleriyle (Toroslar) kaplı olan bölgede deniz düzeyinden yükseklik ortalama 1 000 m'den fazladır. Çoğunlukla kalker yükseltiler ya da tepelerle çevrili kesimlerde yer alan göller (Eğridir, Kovada, Beyşehir, Suğla, Burdur, Kestel vd.) bölgenin yerleşimini önemli ölçüde etkilemiştir. Aşılması güç dağlarla çevrili olan, denizden içerde bulunan, ana yolların uzağında yer alan bölgede yerel kültür uzun süre korunabilmiştir (W. Ramsay Roma döneminde bile yerli kültürün yaşadığını, yöre halkının kendi dillerini konuştuklarını yazar). Tarihöncesi dönemlerden beri (Kapalı* İn mağarası, Baradis*, Hacılar*, Suberde*, Erbaba* vd.) yerleşim alanı olan bu bölgenin hitit kaynaklarında sık sık adı geçen Arzava* ülkeleri kapsamı içinde olduğu sanılmaktadır. Bu kesimde Anadolu'nun hint-avrupa kökenli en eski halkı olan Luviler* oturuyordu. Homeros destanlarında ve Herodotos tarihinde adı geçmeyen Pisidia ve Pisidialılar'dan ilk kez Ksenophon söz eder; o da halkına ilişkin bilgi vermez, yalnızca Pisidialılar'ın Persler döneminde çapulculuk yaptıklarını, İran satraplarının onlara karşı sefer düzenlemek zorunda kaldıklarını belirtir. Arrianos Büyük İskender'in Pisidia'daki savaşlarını anlatır, ama halkıyla ilgili bilgi aktarmaz. Strabon bölgenin kentlerini sayar (Selge, Sagalassos, Pednelissos, Adada, Tymbriada, Kremna, Amblada, Anabura, Termessos vd.) ve Pisidialılar'ın Phrygialılar, Lydialılar ve Karialılar'la komşu olduklarını yazar. Gerçekten de Phrygialılar ve daha sonra Lydialılar en güçlü dönemlerinde bile Pisidia'ya tümüyle egemen olamamışlardır. Pisidia dilinde belgenin azlığı bu dilin çözümlenmesini güçleştirmiştir, ancak lydia ve phrygia dilleriyle yakınlığı olduğu sanılmaktadır. İ.Ö. 546'da bölge Persler'in eline geçmiş, ancak Pisidialılar üzerinde kesin egemenlik kurulamamıştır. Büyük İskender'den sonra (İ.Ö. 334-333), Antigonos'un yönetimine giren (İ.Ö. 307) Pisidia, İpsos savaşı'ndan sonra Selefkiler'e bağlandı (İ.Ö. 301); Apameia barışı ile (İ.Ö. 188) Bergama krallığı'na verildi. Augustus döneminde Galatia eyaletine bağlandı (İ.Ö. 25); bu dönemde bölgedeki önemli kentler kolonileştirildi (Antiokheia, Kremna, Olbasa, Komama). Vespasianus döneminde Lykia ve Pamphylia ile birlikte yeniden örgütlendi (İ.S. 74). Roma İmparatorluğu zamanında başlangıçta yavaş gelişen kentleşme özellikle II. yy.'da hız kazandı; kentler yeni yapılarla donandı. Diocletianus'un yeni düzenlemesinden sonra bölge Asiana (Asya, Lykia, Pisidia) eyaleti içinde yer aldı. Bizans döneminde önce Thrakesion, daha sonra da Anatolikon themalarına bağlandı. (→ Kayn.)

PİSİDİUS a. (küçük bezelye anlamında lat. sözc.). İkiçenetli yumuşakça cinsi. (Hayvanın genellikle bir sifonu [anal] vardır; kavkısı çok küçük, yumurtamsı, az çok çivi biçimindedir; ılıman bölgelerin tatlısularında yaygındır [Orta Avrupa göllerinin derinliği 300 m'ye kadar inen kesimlerinde]. *Pisidiidae* familyasının örnek tipi.)

PİSİKÜLTÜR a. (fr. *pisciculture*). BALIK ÜRETİMİ'nin eşanlamlısı.

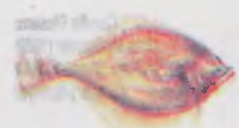
PİSİPİSİ a. Çocuk dilinde kedi; pisi.

◆ ünl. Kedileri çağırmak için söylenen söz.

PİSİPİSİOTU a. Tarla ve yol kenarlarında yetişen yabani arpa türü *(Hordeum murinum)*. [Fazla kılçıklı olduğundan kuruot halinde yembitkisi olarak kullanılmaya elverişli değildir. Yöresel olarak arpa çimi ve sıçan arpası da denir.]

PİSKOPİ adası → TİLOS.

PİSKOPOS a. (lat. *episcopus;* yun. *episkopos*'tan). **1.** Katolik ve Doğu kiliselerinde en yüksek ruhani unvana sahip ve genellikle bir dini bölgenin ruhani yönetimini üstlenmiş olan kilise adamı. **—2.** Birçok protestan kilisesinde yüksek rütbeli din adamı. || *Anakent piskoposu*, BAŞPİSKOPOS'un eşanlamlısı. || *Piskoposlar piskoposu*, Roma piskoposu, papa.

bir pisibalığı türü
Atlas okyanusu pisisi
(Limanda limanda)

PİSKOPOSÇULUK a. Piskoposlar topluluğunun papadan üstün olduğunu ileri süren kuram. (XI., XII. ve XIII. yy.'larda, özellikle Avignon papalığı döneminde, papalık otoritesinin gitgide artan merkezileşmesine karşı bir tepki olarak ileri sürüldü. Papaya karşı krallığın bağımsızlığını güvence altına almak isteyen gallikanlar ve jansenlusçular tarafından benimsendi. Vatikan konsili [1870], papanın yanılmazlığını ileri sürerek bu kuramı reddetti.)

PİSKOPOSHANE a. (yun. *piskopos* ve fars. *ḫāne*'den, *piskopos-ḫāne*). Piskoposun bulunduğu bina; piskoposluk.

PİSKOPOSLUK a. **1.** Piskoposun makamı; bir piskoposun görevinde kaldığı süre. **—2.** Piskoposlar topluluğu. **—3.** Piskoposun görevi ya da orunu.

PİSKOPU, rumca **Episkopi,** G. Kıbrıs rum kesiminde Limasol ilçesine bağlı köy.

PİSLEMEK gçz. f. *(Bir yere) pıslemek*, (oraya) büyük ya da küçük aptesini etmek; kirletmek.

◆ g. f. *Bir şeyi, bir yeri pislemek*, onu pis duruma getirmek; pisletmek, kirletmek.

◆ **pislenmek** edilg. f. Pis duruma gelmek; pisliğe bulanmak.

◆ **pisletmek** ettirg. f. *Bir yeri, bir şeyi pisletmek*, onu pis, kirli duruma getirmek; kirletmek: *Etrafı pisletmek. Elini yüzünü pisletmek.*

PİSLENMEK → PİSLEMEK.

PİSLETMEK → PİSLEMEK.

PİSLİK a. **1.** Kir: *Oda pislik içindeydi.* **—2.** Dışkı: *Sokaklar hayvan pisliği dolu.* **—3.** Pis olan şeyin durumu: *Banyonun pisliği.* **—4.** Pis olma durumu: *Bu pisliğin sebebi ne?* **—5.** Kötü, zararlı davranış, iş ya da durum: *O adamın yaptığı pislikleri herkes biliyor. Bir kimseyi pislikten kurtarmak.* **—6.** *(Bir yeri) pislik götürmek*, aşırı ölçüde pis olmak. || *Pislik paçasından, paçalarından dökülmek, akmak*, bir kimseden söz ederken, çok pis ve kirli olmak.
—Deric. Yolma ve kireçlemeden sonra temizleme işlemi sırasında derinin dış yüzeyinden mekanik yöntemlerle temizlenen pigment, yağlı maddeler, kireçkaymağı ve tüy parçaları karışımı.

PİSLİKBÖCEĞİ a. Böcbil. BOKBÖCEĞİ'nin eşanlamlısı.

Lauros-Giraudon

Camille Pissarro
Elma toplayanlar (1886)
Ohara Museum of Art
Kuraşiki (Japonya)

PİSLİKBÖCEĞİGİLLER a. Böcbil. YAPRAKDUYARGALIGİLLER familyasının eşanlamlısı.

PİSLİKBÖCEKLERİ a. BOKBÖCEKLERİ öbeğinin eşanlamlısı.

PİSLİKÇİL → DIŞKICIL.

PİSLİKSEVER → DIŞKISEVER.

PİSOLİT a. (fr. *pisolithe* ya da *pisolite;* lat. *pisum,* bezelye ve - *lithe*'den). Yerbil. Boyu 2 mm'nin üzerinde (iri oolit), kimyasal kökenli, yapısı eşmerkezli, yumurta biçiminde kireçli taşlaşma.

PİSOLİT a. (fr. *pisolithe*). *Pisolithus* cinsinden mantar. (*Pisolithus tinctorius* türü bazı kozalaklılarla mineral beslenmeye yardımcı olduğundan onlarla ortak yaşar. Köklerinde bu pisolit bulunan fidanların yetiştirilmesi ağaçların gelişimini iyileştirme amacıyla özellikle ABD'de bir sanayi halini almıştır)

PİSON → CALPURNİUS PİSON.

PİSSA → PİSA.

PİSSARRO (Jacob Abraham, **Camille** —denir), fransız okuluna bağlı danimarka uyruklu ressam (Charlotte Amalie, Saint Thomas adası, Antiller [o dönemde Danimarka'ya aitti], 1830 - Paris 1903). Büyük izlenimcilerin en yaşlısı olan Pissarro, Corot'dan yola çıkarak, birkaç yıl içinde Seurat'nın sanatına vardı; sanat yaşamı boyunca, yetenekli bir öğretici olarak çevresindekileri eğitti. Antiller'deki Saint Thomas'a yerleşmiş Bordeaux kökenli bir yahudinin oğluydu; 1842-1847 arasında Passy'de öğrenim gördükten sonra babasının yanında ticaret hayatına atıldı. 1852'de ailesiyle ilişkileri bozulunca danimarkalı ressam Fritz Melbye ile birlikte Venezuela'ya gitti. Bu ülkede yaptığı romantik üslupta birkaç desen ve lavi çalışması bilinmektedir. Sonunda babasından sanat öğrenimi görme iznini koparınca, 1855'te Fransa'ya gitti. Öğrenimi süresince en çok, Fritz'in kardeşi Anton Melbye'nin öğütlerinden, F. E. Picot, H. Lehmann, İsidore Dagnan'ın atölyelerinde gördüklerinden ve kendisini açık havada çalışmaya iten Corot'dan etkilenmiştir. Bu sırada Chintreuil ile tanıştı. İsviçre akademisi'ne gidip geldiği sırada Monet (1858 ya da 1859), Cézanne ve Guillaumin ile (1861) karşılaştı. İlk kez 1859'da *Bir Montmorency görünümü* ile Salon'a kabul edildiyse de 1861, 1863 ve 1867'de başvurusu reddedildi. Paris banliyösünün birçok semtinde oturdu: Chennevières, La Roche-Guyon, La Varenne, 1866'da yerleştiği Pontoise ve 1869'da taşındığı Louveciennes. Buralarda gerçekleştirdiği tablolarda 1830 okulundan giderek uzaklaşan bir üslup görülür. Cumaları Manet'nin, perşembeleri de Zola'nın yönetiminde Guerbois kahvesi'nde yapılan toplantılara katıldı. Pissarro, *Pontoise'dan bir manzara* (Museum of Modern Art, New York) adlı tablosunu 1868'de sergilediğinde Zola, *Salon*'una şu notu düşer: "Camille Pissarro çağın üç ya da dört ressamından biridir; güçlü ve geniş fırça darbeleriyle çalışır." 1870'te gerçekleştirdiği tablolarındaki (*Louveciennes'de yolcu arabası*, Louvre-Orsay müzesi) titrek ve yumuşak ışık, Monet, Sisley ve Renoir ile hemen hemen aynı zamanda temelini attığı izlenimciliğe bağlanır. 1870 savaşı'nda ailesinin bir bölümünün yaşadığı Londra'ya sığındı. Durand-Ruel ile tanışması (sanatçının tuvallerini sergileyecektir) ve Constable, Turner gibi ingiliz manzaracılarının yapıtlarını ve hazırlık çalışmalarını derinlemesine incelemesi bu kentte kaldığı dönemin en önemli iki olgusudur. *Sis* (1874, özel kol.) gibi yapıtlarında bunların etkisi gözlemlenir. 1872 nisanı ile 1884 nisanı arasında önce Pontoise'a, sonra da (aralık 1882) Osny'ye yerleşti. Cézanne, Guillaumin, Vignon, daha sonraları da Gauguin sık sık sanatçıyı görmeye geliyordu. İzlenimciler arasında, birlikte düzenledikleri sekiz ortak serginin tümüne birden katılan tek sanatçı olan Pissarro, bu sergilerin hazırlık çalışmalarına da büyük ilgi gösteriyordu. Bunlar, iddialı yapıtlarının yanı sıra yelpazelerini (1879'dan başlayarak) ve ofort çalışmalarını da sergilemesine olanak sağlıyordu. Uzun süre az bilinen gravürleri (bunlar Degas tarafından çok beğenilmiştir), kurukazıma çalışmalar ve taşbaskılar da içerir. Bir bölümünü Mayenne'de, dostu Ludovic Piette'in evinde gerçekleştirdiği (*Montfoucault'da kaz çobanı kızlar,* 1875, özel kol., ABD) manzara resimleri, izlenimciliğe bağlanmakla birlikte çoğu kez klasik bir yapı ortaya koyar. Th. Duret'nin teşvikiyle başladığı figür çalışmaları, 1880'li yıllarda ağırlık kazandı. Bu çalışmalar toplumla ilgili bilgiler de içerir: *Köylü küçük hizmetçi kız* (1882, Tate Gallery). 1884'te Éragny'ye yerleşen Pissarro, ekim 1885'te tanıştığı Seurat tarafından geliştirilen renkleri birbirinden ayırma tekniğini 1886-1890 arasında tutkuyla uyguladı (*Rouen'da Île Lacroix,* 1888, Philadelphia; *Başak toplayan kadınlar,* 1889, Basel). Son dönemi, katı bir izlenimciliğe geri dönüşle ayırt edilir: Rouen ve Dieppe'e bakışlar, Éragny manzaraları, Paris'in kuşbakışı görünümleri (*Théâtre-Français meydanı,* 1898, Los Angeles). Çocuklarından beşi resimle uğraştı: LUCİEN (→ LUCİEN PİSSARRO*); — GEORGES, GEORGES MANZANA denir; — FÉLİX, JEAN ROCHE denir (Pontoise 1874 - Kew, Londra yakını, 1897); — LUDOVİC-RODOLPHE, LUDOVİC-RODO denir (Paris 1878 - *ay. y* 1952); —PAUL-ÉMİLE, PAULÉMİLE denir (Éragny 1884 - öl. 1972).

PİSSARRO (Lucien), 1916'da ingiliz uyruğuna geçen fransız ressam ve gravürcü (Paris 1863 - Heywood, Somerset, 1944). Camille Pissarro'nun büyük oğludur; 1886-1890 arasında yeniizlenimci sanatı uyguladı; 1890'da İngiltere'ye yerleşti ve grafik alanda etkinlik gösteren bir basımevi kurdu. Camden Town Group'un (1911) kurucularından biridir.

PİSSODES a. (zift rengi anlamında yun. sözc.). Larvası kozalaklı ağaçların fidanlarına çok zarar veren hortumlukınkanatlı cinsi.

—ANSİKL. *Pissodes hercyniae* yumurtalarını genellikle ağacın tepesindeki ince kabuğun altına bırakır; larvalar odunu her yönde oyarlar; *P. piceae,* daha çok köknar kütüklerinin iç kesimini tercih ederler; *P. pini*'nin larvaları, yumurtadan çıkmalarından sonra, çam ağacının alt kesimindeki kalın gövde bölümünde, dallarda ve dalcıklarda dehlizler açar; *P. notatus,* işletmelerdeki çam ağaçlarına saldırır; *P. validirostris,* oluşmakta olan çam kozalaklarının dibine üç yumurta bırakır (tırtılı kozalağın iç bölümünü kemirir, taneleri tahrip eder). *Pissodes*'lerin zararı, ormandaki ağaçlar çeşitlendirilerek azaltılabilir.

PİSSU a. Tuvaletlerden gelen, katı cisimlerle karışmış kirli su. (Banyo lavabo ve küvetlerinden, mutfak eviyelerinden gelen kullanılmış suları kirli su diye nitelendirmek daha doğruysa da, pissu deyimi genellikle ikisini de kapsamaktadır.)

İlk olimpiyatların yapıldığı **pist**
(İ.Ö. IV. yy.)
Atina

Atatürk havalimanı
uçuş **pisti**
İstanbul

PİST, -ti a. (fr. *piste*). **1.** Dans etmek ya da bazı gösterileri gerçekleştirmek için sahne olarak kullanılan, genellikle daire şeklinde düz alan: *Sirk pisti. Bir gece kulübü pisti.* (Bk. *ansikl.* böl. Sirk.) **—2.** Havc. Bir havaalanında, kalkış ve iniş sırasında (kalkış ve iniş pistleri), park yerlerine gidip gelmede (ara yollar) uçakların kullandığı takviye edilmiş, sert arazi kuşağı. (Bk. *ansikl.* böl. Ask. havc. ve Havc.)
—Elektroakust. ve Bilş. *Kayıt pisti,* manyetik bir kayıt ortamı (disk ya da şerit) yüzeyinin, işaretlerin kaydına ayrılmış bölümü.
—Havc. *Pist turu,* bir uçağın havaalanından kalkıp inişe geçecek konuma gelene kadar alan üstünde yaptığı kısa uçuş.
—Spor. Bazı spor (atletizm, kayak, atçılık, bisiklet, eskrim) karşılaşmalarının yapıldığı (elips biçiminde) alan ya da güzergâh: *Hipodrom pisti. Pist ve yol yarışlarında dünya şampiyonu olan bisikletçi.* || *Pist açıcı,* bir yarış parkurunu ilk izi oluşturma ya da ölçü olacak bir süre belirleme amacıyla, yarışmacılarla aynı koşullar altında tamamlayan erkek ya da kadın kayakçı. || *Pist dışı kayak,* pistler dışında gösteri amacıyla yapılan kayak. || *Pist sorumlusu,* kayak pistlerinin bakımı, işaretlenmesi ve gözetimi ile görevli kişi. || *Pist yarışçısı,* pist yarışlarına katılan bisikletçi. || *Helikopter pisti,* yalnızca helikopterlerin inip kalkmaları için düzenlenmiş pist. (Bu tür pistler askeri amaçlarla olduğu gibi sivil amaçlarla da yapılır; güvenlik örgütleri, büyük hastaneler, turistik oteller, büyük iş merkezleri vb. için de özel helikopter pistleri inşa edilmektedir.)
—ANSİKL. Ask. havc. Beton pistlerin maliyetinin yüksek olması ve çeşitli külfetler getirmesi, ayrıca hava hücumları sırasında, pistleri tahrip etmede kullanılan ve etkinliği gitgide artan silahlara (klasik bombalar, taktik nükleer bombalar, havadan yere roketler, dağılmalı bombalar) karşı dayanıksızlığı, bu pistlerin savaş durumunda kullanılmalarını sınırlamaktadır. Kimi ülkelerin hava kuvvetleri bu zorlukları düşey kalkış ve inişli (İngilizler'in Harrier'si) ya da kısa kalkış ve inişli uçaklarla yenmeyi denedi. Düşük basınçlı lastikler ve tutunma artırıcı düzenekler sayesinde birçok av ya da modern hücum uçağı basit karayollarından ya da tamamlanmamış pistlerden havalanabilmektedir. Bununla birlikte, bu tür pistlere inişler hâlâ tehlikelidir.
—Havc. Yol tekniklerine göre yapılan ve genişliği 30-100 m olan pistlerin, genellikle bitümlü bir kaplamayla ya da büyük beton plaklarla örtülmüş kuvvetli temelleri vardır. Kimi pistler ise öngerilmeli betondan inşa edilir.
—Sirk. Pistin 13 m ile 13,50 arasında değişen çapı, daire içinde dönen hayvanın hafif eğik bir pozisyon almasını sağlar, bu da bazı atlı gösterilerin yapılmasını kolaylaştırır. Sirk pistleri sıkıştırılmış toprak ve talaştan yapılır ya da zeminleri hindistan cevizi ya da sisal bir halı ile kaplanır. Amerika'daki çoğu büyük sirklerde gösterilerin aynı anda yapıldığı birbirine bitişik üç pist bulunur.

PİST, -ti ünl. (yansıma sözc.). Kediyi kovmak için söylenir.

PİSTAN a. (fars. *pistan*). *Esk.* **1.** Kadın göğsü, meme: *"Aceb pistanına benzer mi dikkat üzre bir baksam"* (Nedim, XVIII. yy.). **—2.** *Pistan-ı mader,* ana göğsü, ana memesi.

PİST'ANY → PIEŚTANY.

PİSTARİZMA a. Ayakkc. **1.** Saya kalıbına tutturulup dengeye getirildikten sonra, kalıp altına kıvrılan saya kenarlarının kalıbın biçimini tam olarak alabilmesi için yapılan dövme işlemi. (Eşanl. POUNDİNG.) **—2.** *Pistarizma makinesi,* pistarizma yapmaya yarayan makine. || *Pistarizma yapmak,* pistarizma işlemini gerçekleştirmek.

PİSTE a. (fars. *piste*). *Esk.* **1.** Fıstık: *"Naz ile piste-i memekin sundu lebleri"* (Nedim, XVIII. yy.). **—2.** Ağız. **—3.** *Piste-i handan,* ağzı açık fıstık; antepfıstığı.

PİSTER a. (fars. *pister*). *Esk.* Yatak, döşek: *"Pister-i hâb-ı safâ bir tûde sünbüldür bana"* (Namık Kemal, XIX. yy.).

PİSTİA a. Dünyanın sıcak bölgelerinde yetişen, kökten yaprak süren ve yaprakların koltuğunda sapsız tek çiçekler açan yüzücü su bitkisi. (Sıcak seralarda yetiştirilen *Pistia stratiotes* türü, acayip görünüşü nedeniyle *su salatası* adıyla da anılır. Yılanyastığıgiller familyası.)

PİSTICCİ, İtalya'da komün, Basilicata'da (Matera ili), Basento yakınında; 17 300 nüf. Tarım merkezi. —Yakınında metan yatakları.

PİSTİL a. (fr. *pistil*). Çiçekte birçok meyveyaprağın bitişip kaynaşmasından oluşan, çiçeğin dişi parçalarının tümü. Dişiorgan.

PİSTOCCHİ (Francesco), italyan besteci ve şarkıcı (Palermo 1659 - Bologna 1726). Bir "harika çocuk"tu. 1667'de *Capricci puerili* adı altında "çocuksu" kaprisleri yayımlandı. Bologna'daki San Petronio kilisesi'nde sopranoluk yaptıktan sonra, 1675'te Ferrara operası'nda şarkıcılığa başladı. Daha sonra Parma, Ansbach ve Viyana saraylarında çalıştı, italyan tiyatrolarında sahneye çıktı. 1705'te Bologna'da bir şan okulu kurdu. Papaz oldu ve yaşamının sonuna değin şan dersleri verdi. Operalar, oratoryolar ve aryalar besteledi.

PİSTOİA (il) → CAMMELLİ (Antonio).

PİSTOİA, İtalya'da kent, Toscana'da il merkezi, Ombrone Pistoiese kıyısında, Apennin'in eteğinde; 91 000 nüf. Karayolu ve demiryolu kavşağı. Tekstil ve hazırgiyim. Deri ve ayakkabı sanayisi. Besin sanayileri. Kereste sanayisi. Mobilya. — *Pistoia ili;* 965 km²; 264 900 nüf.
—Tarih. Önce bir roma sitesiydi (*Pistoriae* ya da *Pistorium*), Catilina burada yenilgiye uğradı ve öldürüldü (İ.Ö. 62) XI. yy.'da komün olan Pistoia, iç çekişmelerden zarar gördü ve 1331'de, kentteki bankaların iflası üzerine, düşmanı olan Floransa'nın eline geçti.
—Güz. sant. Pisa roman sanatının etkisiyle, sıra kemerlerle süslü çokrenkli bir mimarlık gelişti: katedral (XII.-XIII. yy.; XIII.-XV. yy.'dan kalma ünlü gümüş sunak), vaftizhane (yapımına roman döneminde başlandı, 1359'da tamamlandı), S. Giovanni Fuorcivitas (yapımına XII. yy.'da başlandı), S. Bartolomeo in Pantano ve S. Andrea (XII. yy.) kiliseleri. Son kilisenin 1301'de tamamlanan kürsüsü, Giovanni Pisano'nun başyapıtıdır. Kent, sanat alanında Floransa'nın koruması altındaydı (*Madonna dell'Umiltà,* 1494-1519; kubbeyi 1561'de Vasari gerçekleştirmiştir). XIII.-XIV. yy.'dan kalma komün sarayında, belediye müzesi.

PİSTOLE a. (fr. *pistolet*) → TABANCA.

PİSTOLETTO (Michelangelo), italyan sanatçı (Biella 1933). Yapıtları, 60'lı yılların başından itibaren, geniş ölçüde kavramsal nitelikli yeni bir figüratif anlayış içinde yer aldı. Metalik oymalar (yansıma olayının devreye girmesi), 70'li yıllarda da plastik yüzeyler (saydamlık olayı) üzerine aktardığı fotoğraflarla, imgeyle gerçeğin, bireyle ortamın karşılıklı etkileşimleri üzerinde durdu. Aynı şekilde, 60'lı yılların sonunda, nesneleri, asamblajları ve gösterileriyle (Zoo topluluğu) "yoksul sanat"a katkıda bulundu. I. Uluslararası İstanbul Çağdaş sanat sergileri (1987) bünyesinde Aya İrini'de açılan sergiye iki yapıtıyla katıldı: *Paçavraların Venüs'ü* (1967) ve *Adamın sırtı* (1962-1982).

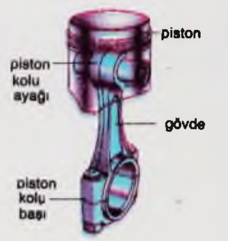
PİSTON a. (fr. *piston;* ital. *pistone; pistare,* ezmek, havanda dövmek'ten). **1.** Farklı basınçlardaki iki akışkan arasında hareket eden ve devindirici bir kuvvet iletmeye yarayan katı bir bölmeden oluşmuş makine organı. (Bk. *ansikl.* böl. Mak. san.) **—2.** Bir kimseyi kayıran, ona arka çıkan kimse; arka, iltimas.
—Isıl. mot. *Döner piston,* almaşık bir hareket yapacak yerde, bir stator içindeki bir eksen etrafında dönen ve özel biçimi sıkıştırma odalarının hacimlerinde meydana gelen değişmeyi belirleyen piston. || *Serbest piston,* yalnızca gazların basıncıyla hareket eden ve biyel aracılığıyla krank miline bağlı olmayan piston.
—Mak. san. *Piston kolu,* uçlarından eklemli iki parça arasına, koşut eksenler boyunca bir hareket iletmeye yarayan düz çubuk. (Eşanl. BİYEL.)
—Müz. XIX. yy.'ın başlarında Silezyalı Blühmel tarafından bulunmuş, kimi bakır üflemeli çalgılarda, icracının, çalgısının tüpünü istediği gibi uzatarak sesleri kesin olarak çıkarmasını ve kromatik ıskalanın tüm derecelerini elde etmesini sağlayan mekanizma.
—Oto. *Piston kolu,* pistonu krank mili muylusuna bağlayan ve pistonun düz hareketini devindirici bir harekete dönüştüren kalıplanmış, dövme ya da dökme parça. (Eşanl. BİYEL.)
—Polim. *Dalıcı piston,* enjenksiyon presinin, kalıplanacak malzemeyi kalıp içine püskürtmeye yarayan bölümü.
—Sil. *Gaz pistonu,* otomatik bir silahta, namludan çıkan gazın etkisiyle çalışan ve bağlı olduğu mekanizmayı harekete geçiren silindir biçiminde oynak parça.

◆ sıf. Pistona benzeyen; piston görevi yapan: *Piston vida.*
—ANSİKL. Mak. san. Piston, silindirsel bir boşlukta, yani *silindir* içinde kayar ve yüzlerinden biri (*basit etkili* piston) ya da ikisiyle (*çift etkili* piston) silindir içinde bulunan basınç altındaki bir akışkana (sıvı ya da gaz) temas eder. Bu akışkan pistona enerji verebilir (buhar makinesi, kriko), pistondan enerji alabilir (pompa, kompresör) ya da almaşık olarak her iki işlevi yapabilir (patlamalı motor). Piston genellikle, ya kayar bir bileğizin kılavuzladığı bir *çubuk* aracılığıyla ya da doğrudan iki iç çıkıntı içinde yataklanmış bir piston pimiyle, bir biyele bağlıdır.
Sızdırmazlık, esnek segmanlar ve yağ kazıyıcı segmanlarla sağlanır; bunlar, piston çevresi boyunca açılmış oyuklara kısmen yerleştirilen ve dış yüzeyleri silindire temas eden, dikdörtgen kesitli metal halkalardır. Pistonlar çoğu kez dökme demir, kalıplanmış çelik ve otomobiller için, hafif alaşımlardan yapılır. Patlamalı motorların pistonları sözkonusu olduğunda, dip bölüm ya da *etek,* pistonun çeşitli bölümleri arasındaki sıcaklık farklarından kaynaklanan genleşme değişimleri göz önüne alınarak, hafif konik biçimde yapılır. Etek içine gömülü yarıklar ya da soğutucu kütleler, ısı dağılımında istenen düzgünlüğü sağlamaya çalışır.

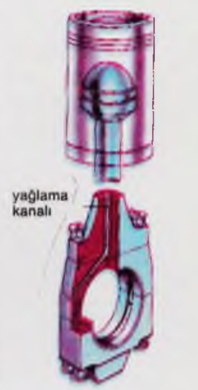
PİSTON (Walter), amerikalı besteci (Rockland, Maine, 1894 - Belmont, Massachusetts, 1976). Nadia Boulanger'nin öğrencisi. Harvard Üniversitesi'nde ders verdi. *The İncredible Flutist* (1938) adlı bale dışında, çeşitli konçertolar, 8 senfoni (1937-1965), yaylılar için 5 dörtlü (1933-1962) besteledi. Kimileri onu "amerikan Brahms'ı" diye nitelemiştir.

PİSTONFON a. (fr. *pistonphone*). Akust. Pistonu, frekansı ve genliği bilinen almaşık bir hareket yapan ve küçük boyutlu kapalı bir odada ayarlanmış bir akustik basınç elde etmeye olanak veren aygıt.

PİSTONLAMA a. Cev. hazl. Bir pistonun oluşturduğu etkiyle bir sıvının yaptığı düşey, almaşık hareket; asıtlı halindeki katı maddeleri ağırlıklarına göre sınıflandırmayı sağlar. (Bu işlem, bir pistonlama teknesinde gerçekleştirilir.)
—Petr. san. Bir kuyuda, bir pistonu kabloyla aniden yukarı çekerek işletilen katmanda basınç düşüklüğü yaratmaya dayanan işlem.

patlamalı bir motorun **piston** kolu

bir Diesel motorun **piston** kolu (deniz motoru)

içten yanmalı bir motorun **pistonu**

PİSTONLU sıf. **1.** Pistonu olan şey için kullanılır. **—2.** *Tkz.* Arkası güçlü, iltimaslı kimse için söylenir.

PİSTON-VİDA a. Polim. Bir piston etkisi yaratmak üzere ötelenme devinimi yapan bir tür Arkhimedes vidası. (Plastik sanayisinde bu sistemden enjenksiyon presi kalıbına, malzeme püskürtmekte yararlanılır; piston-vida günümüzde hemen tümüyle eski basit pistonlu preslerin yerini almıştır; çünkü malzemenin en iyi biçimde plastikleşmesini, presin yüksek bir verimle çalışmasını ve daha homojen kalıplanmış parçaların elde edilmesini sağlar.)

PİSTOR ("Ekmekçi"), Roma'yı kuşatan Galyalılar'ı uzaklaştırmak için halka bir kurnazlık esinleyerek kenti açlık tehlikesinden kurtaran İupiter'e takılan lakap.

PİSTRUCCİ (Benedetto), italyan madalyacı (Roma 1784-Windsor 1855). Napoléon I ailesinin İtalya'daki madalyacısıydı, imparatorluk yıkılınca Londra'ya yerleşti ve 1828'de orada Darphane baş oymacılığına getirildi. George III paralarının vurmakalıplarını, Waterloo savaşı anısına yapılan büyük madalyonu, George IV madalyasını ve kraliçe Victoria'nın taç giyme madalyasını da o yaptı.

PİSUAR a. (fr. *pissoir*). Genel binalarda erkeklere ayrılmış tuvaletlere tek ya da grup halinde yerleştirilen ve işemeye yarayan sıhhi tesisat gereci.

PİSUERGA, İspanya'da ırmak, Castilla Leon'da, Duero'nun kolu (sağ kıyıdan); 250 km. Valladolid ve Simancas'yı sular.

PİSYE. Tar. coğ. Anadolu'nun G.-B.'sında karia yerleşmesi; Muğla'nın 9 km kadar B.-G.-B.'sında, Yeşilyurt (esk. *Pisiköy*) bucağındadır. Rodos peraiası'nda yer alıyordu; kısa bir süre Philippos V tarafından işgal edildi. Pisye, Pladasa'yı da kapsayan koinonun merkeziydi. Kimi yapı parçaları ve küçük bir tiyatro başlıca kalıntılardır.

PİŞ a. (fars. *piş*). *Esk.* **1.** Ön, ön taraf: *"Pîşinde ettiler beşiğin, gark-ı ibtihac, / Bir bûse-i medid ile tecdid-i izdivac"* (Tevfik Fikret). **—2.** *Piş-i çeşm, piş-i nazar, piş-i nigâh*, göz önü: *"Garibdir, ne zaman geçse pîş-i çeşmimden / Ufukta bir mütemevvic bulut, ya bir yelken"* (Tevfik Fikret). *"Cümlesini birer birer pîş-i nazarından geçirdi"* (Namık Kemal, XIX. yy.). *"Pîş-i nigâhında o mai gece ile bu siyah gece tekabül etdi"* (H. Z. Uşaklıgil).

PİŞAÇA a. Dilbil. DERDCE'nin eşanlamlısı.

PİŞADEST a. (fars. *piş*, *-ā-* ve *dest*'ten *piş-ā-dest*). *Esk.* **1.** Peşin parayla yapılan alışveriş. **—2.** Bir işin çalışıldıktan sonra ödenen ücreti.

PİŞAHENG sıf. (fars. *piş* ve *āheng*'den *piş-āheng*). *Esk.* Öncülük eden, öne düşen.

PİŞAN a. (fars. *piş*'ten *pişān*). *Esk.* En ileri, en ön.

PİŞANİ a. (fars. *pişānī*). *Esk.* **1.** Alın. **—2.** *Pişani-bend*, alın bağı, alna bağlanan bant. ‖ *Pişani-der*, yüzsüz.

PİŞBAZ sıf. (fars. *piş* ve *bāz*'dan *piş-bāz*). *Esk.* Birini karşılayan, karşılayıcı.

PİŞBENT a. (fars. *piş* ve *bend*'den *piş-bend*). **1.** Önlük. **—2.** Öne gerilen şey, perde.
—Esk. sey. oy. Önünde kuklaların oynatıldığı ve gösteriden sonra içine kuklaların konduğu sandık. (Pişbent önlük, perde anlamına geldiği halde, özellikle İran'da önünde kukla oynatılan sandığa bu ad verilmişti. Bu sandığın önünde gündüzleri el kuklası, geceleri ipli kukla oynatılıyordu. Tasavvufi anlamda içinde çeşitli gariplikleri ve değişik istekleri barındıran insan kalbini simgeliyordu.)

PİŞBİN sıf. (fars. *piş* ve *bin*'den *piş-bin*). *Esk.* İleriyi gören, temkinli, öngörüşlü.

PİŞBOP → BEBERUHİ.

PİŞDAR a. (fars. *piş* ve *dār*'dan *piş-dār*). *Esk.* **1.** Öncü, önder. **—2.** Önde giden asker, öncü: *"...bir ordu ile Horasan'a yürüdüyse de ehemmiyetsiz bir pişdar çarpışmasından sonra..."* (F. Köprülü).
—Ask.tar. Osmanlı döneminde, düşman bölgesine karşı yürüyüşe geçen birliklerin keşif ve güvenlik hizmetlerini yürütmek, çatışma halinde ana birliğe zaman kazandırmak amacıyla ileriye sürülmüş bulunan birlik.

PİŞDARLIK a. (fars. *piş-dar*'dan). *Esk.* Önderlik, liderlik.
—Ask.tar. Öncülük hizmetine ayrılan birlik ya da müfrezenin üstlendiği görev.

PİŞE sıf. (fars. *pişe*). *Esk.* "Alışmış, huy edinmiş" anlamlarıyla bileşik sözcükler yapar: *cefa-pişe* (can çekişen), *fesad-pişe* (fesatlık eden), *hasenat-pişe* (iyilik eden), *hüner-pişe* (hünerli, marifetli), *kerem-pişe* (cömert davranan), *şekavet-pişe* (eşkıyalığa alışkın) vb.

PİŞE a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış, yedi delikli bir tür ney. (BİŞE de denir.)

PİŞEGÂH ya da **PİŞEGEH** a. (fars. *pişe* ve *-gāh*, *-geh*'ten *pişegāh*, *pişegeh*). *Esk.* İşyeri, fabrika vb.

PİŞEGÂN çoğl. a. (fars. *pişe*'nin çoğl. *pişegān*). *Esk.* **1.** İşler, meslekler, sanatlar. **—2.** Huylar, âdetler.

PİŞEGER a. (fars. *pişe* ve *-ger*'den *pişeger*). *Esk.* Zanaatkâr, zanaatçı, işçi.

PİŞEGERİ a. (fars. *pişeger* ve *-ī*'den *pişegerī*). *Esk.* İşçilik, zanaat.

PİŞEĞEN sıf. Kolay pişen: *Pişeğen nohut.* (PİŞEK, PİŞKİN de denir.)

PİŞEK → PİŞEĞEN.

PİŞEKÂR ya da **PEŞEKÂR** a. (fars. *pişe*, iş ve *kār*, yapan'dan *pişe-kār*). *Esk.* Sanatkâr, oyuncu.

Pişekâr ya da **Peşekâr,** ortaoyununun iki baş kişisinden biri. Oyunu başlatan ve yönlendiren kişi konumundadır. Oyunun anlatılmasını ve düzenlenmesini de üstlenmiştir. Bilgiç, her kalıba giren, iyi konuşmayı, görgü kurallarını bilen, ölçülü, ağırbaşlı, sırasında anlaşmazlıklara çözüm getiren esnek bir kişiliği simgeler. Karagözdeki Hacivat tiplemesinin bir benzeridir. Bilgisi yüzeyseldir; ama her konudan anlar; nabza göre şerbet vermeyi bilir; çıkan sözkonusu olduğunda kimi kusurları ve aykırılıkları görmezden gelir. Mahallenin muhtarı, çöpçatanı ve arabulucusudur. İş yapmaktan çok girişimde bulunup başkalarını çalıştırarak kazanç sağlamayı yeğler; dolambaçlı konuşmayı sever.

Giyimi şöyledir: başında sivri ve dilimli yeniçeri külahı, üzerinde şal sarık; belinde şal taklidi kuşak; sırtında keten ya da ipekten çubuklu ya da yollu entari, altında şalvar, en üstte (genellikle kahverengi) biniş. Entarisinin kenarları yırtmaçlıdır, yürüyüşü kolaylaştırmak için ön eteğinin uçları kemerin içine sokulmuştur. Ayağında çedik ya da mest pabuç, sağ elinde pastav* bulunur.

Oyunu baştan sona yöneten Pişekâr, Kavuklu'nun güldürücü hareket ve sözlerine olanak hazırlar, elindeki pastavı oyun kişilerine vurur gibi yaparak bir güldürü öğesi oluşturur.

Terlikçi Ahmet Efendi, Abdi Efendi, Tosun Efendi, Uzun Halil Efendi, Kambur İzzet Efendi, Kadı Ağa, Mutaf Mustafa Efendi, Mehmet Çavuş, Frenk Mustafa Efendi, Asım Efendi, Küçük İsmail tanınmış Pişekâr'lardan birkaçıdır. Son yıllarda Eyüp Sabri Efendi ve Tevfik İnce, İsmail Dümbüllü karşısında Pişekâr rolünü üstlenmişlerdi.

PİŞEVER a. (fars. *pişe* ve *-ver*'den *pişever*). *Esk.* Zanaatçı, usta, işçi.

PİŞGÂH ya da **PİŞGEH** a. (fars. *piş*, *-gāh* ve *-geh*'ten *pişgeh*, *pişgāh*). *Esk.* Ön, huzur.

PİŞGİR a. (fars. *piş* ve *gir*'den *piş-gir*). *Esk.* Peşkir, havlu, peştamal.

PİŞHAN a. (fars. *piş* ve *-ḫān*'dan *piş-ḫān*). *Esk.* Sofrabaşı.

PİŞHANE a. (fars. *piş* ve *ḫāne*'den *piş-ḫāne*). *Esk.* **1.** Evin çıkıntısı; balkon, cumba. **—2.** Bir yere gidilmeden önce gidilecek yere gönderilen çadır, eşya.

PİŞHAYME a. (fars. *piş* ve *ḫayme*'den *piş-ḫayme*). *Esk.* Padişaha ya da vezirlere ait olan divan çadırı.

PİŞİ a. (fars. *piş* ve *-ī*'den *pişī*). *Esk.* Öne geçme, üstünlük, ilerleme.

PİŞİ a. Mayalı hamurdan yağda kızartılarak yapılan bir yiyecek (üzerine toz şeker, marmelat vb. konarak yenir).
—ANSİKL. Folk. Kandillerde, ölümden sonraki yedinci, kırkıncı, elli ikinci günlerde ya da ölüm yıldönümlerinde pişi yapıp dağıtmak Anadolu'da yaygın bir gelenektir. Bununla ölüleri anmak ve ruhlarını hoşnut etmek amaçlanır. Kökeni şaman inanışlarına değin uzanan çok eski bir geleneğin uzantısıdır.

PİŞİK a. Apışarası ve koltukaltı gibi sürtünmeye elverişli yerlerde terin yakmasıyla beliren kızartı. (→ İNTERTRİGO.)

PİŞİM a. Pişmek eylemi ya da biçimi.
—Sabunc. Özellikle Marsilya yöntemiyle yapılan kesikli sabunlaştırma işlemlerinde, sabunlaşmayı sağlamak üzere uygulanan bitirme işlemi.
—Seram. Biçimlendirilmiş ve kurutulmuş seramikleri, sertleştirerek sağlamlaştırmak üzere bir fırında ateşin etkisinde bırakma.
◆ sıf. → PİŞİRİM.
—ANSİKL. Sabunc. Pişim, Marsilya yöntemiyle sabun üretiminde üçüncü evreyi oluşturur. Tuzlanmış sabun, alkali bir çözeltiyle alınır, alkalilik oranı minimum noktaya düşünceye ve sabunlaşmamış kesimlerin artık kalmadığını gösterinceye dek kaynatılır. Homojen bir kütle elde etmek için çok seyreltik elektrolitler kullanılmışsa, tuz katılarak yeni bir tuzlama işlemi uygulanır.

Hamurlaşma istenilen biçimde gerçekleşmişse, pişime gerek kalmaz; bu bakımdan bu işlem, modern sürekli sabunlaştırma yöntemlerinde artık pek uygulanmamaktadır. Pişimin ikinci bir etkisi, su oranını düşürmeye yarar.

PİŞİN sıf. ve be. (fars. *pişīn*). *Esk.* **1.** Peşin, önceden ödenen, önceden verilen. **—2.** Eski, önceki, evvelki.

PİŞİNİ sıf. ve a. (fars. *pişīn* ve *-ī*'den *pişīnī*). *Esk.* Daha önce yaşayan adam, eski devir insanı.

PİŞİRİCİ a. Fırınlarda ekmeği pişirme işiyle uğraşan işçi.
◆ sıf. Bir şeyin pişmesini sağlayan.

PİŞİRİLME a. Pişirilmek eylemi.

PİŞİRİLMEK → PİŞMEK.

PİŞİRİM ya da **PİŞİRİMLİK** sıf. *Sayı sıf.* + *pişirim*, *pişirimlik*, bir kez pişirmeye yetecek ölçüyü belirtir: *İki pişirim kahvemiz kaldı. Bir pişirimlik tarhana.* (PİŞİM de denir.)

PİŞİRİŞ a. Pişirmek eylemi ya da biçimi.

PİŞİRME a. Pişirmek eylemi. (Başlıca pişirme yolları şunlardır: doğrudan [kaynatma] ya da dolaylı olarak [benmari] suda pişirme; yağda pişirme [kızartma, sote], ateşte doğrudan pişirme [ızgara, kebap], kapalı kapta pişirme [buğulama veya buharda pişirme].)
—Bes. san. *Pişirme dairesi*, konserve fabrikalarında konserve yapılacak maddelerin (et, balık, sebze, meyve, vb.) haşlandığı, pişirildiği ya da kızartıldığı atölye.
—Ekmekç. Ekmek yapımının son aşaması.
—Kâğ.san. Lifli bir hammadeye, genellikle kimyasal ürünler katılmış su içinde ısıl işlem uygulama. ‖ *Pişirme çözeltisi*, YEŞİL LİKÖR'

ün eşanlamlısı. || *Pişirme kazanı*, kâğıt hamurunu hazırlamak için, içinde odunların ya da çeşitli bitkilerin pişirildiği kap.
—Şekerc. Şekerin vakum altında şurup halindeyken yoğunlaştırılarak kristalleştirilmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Teknol. Bir malzemenin yapısını, sıcaklığı artırarak dönüşüme uğratma. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Tekst. Ham ipek ipliklerinin ve dokumaların zamkını gidermeyi amaçlayan işlem. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Yağ. mad. *Pişirme kazanı*, yağ sanayisinde, presleme ya da çözücüyle özütleme yoluyla tohumların yağlarını çıkarmadan önce bu tohumları ısıl bir işlemden geçirmeden kullanılan aygıt.
—ANSİKL. Şekerc. Şeker "pişirme kazanı" denilen kurutma aygıtları içinde pişirilir. Bu işlem iki aşamada gerçekleştirilir: önce belirli sayıda kristal tanecikleri oluşturulur, sonra bu taneciklerin büyümesi sağlanır.
—Teknol. Yapı malzemeleri (kireç ya da alçı taşı, karo, çanak, çömlek, çimento vb.), ürüne bağlı olarak bir *su giderme* (alçı taşı), bir *karbonat giderme* (kireç taşı), yüksek sıcaklıklarda bir *bileşme* (seramikler, çimentolar) ya da bir *camlaşma* (emayeler, camlar) elde etmek amacıyla pişirilir. Pişirilecek ürünün yapısına, kullanılan yakıta, erişilmek istenilen sıcaklığa vb. bağlı olarak değişik biçim ve boyutlarda fırınlardan yararlanılır.
—Tekst. Pişirme, zamkın (serisin) sabunlu sıcak çözeltilerde çözünürlüğüne dayanır. İşlem, ya 90°C sıcaklıktaki bir sabunlu su çözeltisiyle dolu bir banyoda ya da kaynama noktasına gelmiş bir banyodan çıkan bol miktarda sabun köpüğüyle gerçekleştirilir. Bu işlem çile halindeki ipek ipliklerine uygulanır ve banyonun yoğunluğuna göre yarı pişmiş, pişmiş ya da yumuşak ipek elde edilir. Ayrıca, doğrudan doğruya ham ipek iplikleriyle üretilmiş dokumalar üzerine de uygulanabilir. Pişirme, % 25-28 oranında bir ağırlık kaybına neden olur; bu kayıp genellikle, ipeğe uygulanan ağırlaştırma işlemiyle dengelenir.

PİŞİRMEK → PİŞMEK.

PİŞİRTMEK → PİŞMEK.

PİŞKADEM a. (fars. *piş*, ve ar. *kadem*'den *piş-kadem*). Tekkelerde ayinden önce tören hazırlığı yapmakla görevli kişi. (Şeyhin yardımcısı sayılan pişkademlere, mevlevilikte *tarikatçı* denilirdi.)

PİŞKEŞ a. (fars. *piş* ve *keş*'ten *piş-keş*). *Esk.* Hediye, armağan, peşkeş.
—Tar. Osmanlılar'da asttan üste verilmesi gelenekleşmiş meşru hediye. (Sadrazamların "iydiye", "nevruziye" adlarıyla padişah ve yakınlarına sunduğu hediyeler bir pişkeşti. Hükümdarlar arasında alınıp verilen hediyelere de pişkeş denirdi.)

PİŞKEŞÇİ a. (fars. *piş-keş*'ten). **1.** Bir yere gelen armağanların hesabını tutmakla görevli kimse. **—2.** *Pişkeşçi-i şehriyari*, osmanlı saraylarında gelen armağanları belgeleyen ve bunların hesaplarını tutan görevli. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Bunlar Ortakapı kapıcılarının ya da Dergâh-ı âli kapıcılarının en üst düzey yöneticileriydi. Divan'da, elçilerin getirdikleri armağanları (pişkeş ya da peşkeş) vezirlere gösterirlerdi. Yüksek rütbeli devlet görevlerine atananlara padişahın huzuruna kabulleri sırasında yol gösteren pişkeşçiler, bu hizmetlerine karşılık belli bir armağan ya da para alırlardı. Ayrıca tahtacılık, İzmir muhzırbaşılığı, kassamı askeri ve nahiye muhzırlıkları gelirleri de onlara verilirdi. Bunun dışında devletten her yıl iki kat elbiselik çuha ve pastırmalık alırlardı.

PİŞKİN sıf. **1.** Gereğince ve tam olarak pişmiş şey için kullanılır: *Pişkin bir kek. Pişkin ekmek.* **—2.** Saygısızca ve görgü kurallarını hiçe sayarak davranabilen kimse, bu kimseye özgü davranış için kullanılır; yüzsüz, yırtık: *Ne pişkin adam, arkadaşının her şeyini kendi malıymış gibi kullanıyor.* **—3.** Herhangi bir işe alışmış, deneyim kazanmış kimse için kullanılır: *Hepsi de mesleğini seven, bu işlerde pişkin adamlardır.* **—4.** *Yörs.* İyice olgunlaşmış meyve için kullanılır: *Pişkin bir kavun.* **—5.** Halk dilinde, pişeğen.

PİŞKİN (Halide), türk tiyatro ve sinema oyuncusu (Tiran 1906-İstanbul 1959). Milli sahne topluluğu'nda başlayan (1925) oyunculuğunu Darülbedayi'de (İstanbul Şehir tiyatrosu) sürdürdü. Aralıklı olarak Raşit Rıza, Naşit (Özcan), Sadi Tek topluluklarında çalıştı; kendi adına kurduğu toplulukla Anadolu'da turneye çıktı. Birçok filmde, radyo piyeslerinde oynadı. Musahipzade'nin komedilerindeki osmanlı saraylısı, dadı, kaynana vb. tipleri canlandırmaktaki ustalığıyla tanındı.

PİŞKİNCE sıf. Biraz pişkin: *Pişkince bir ekmek.*

◆ be. Pişkin bir kimseye yakışır biçimde: *Bana kalırsa biraz pişkince davranıyor.*

PİŞKİNLİK a. **1.** Pişkin olma durumu, niteliği: *Ekmeğin pişkinliğine diyecek yok.* **—2.** Pişkin, yüzsüz bir kimsenin niteliği; pişkince davranış, vurdumduymazlık, yüzsüzlük: *Bu kadar pişkinliğe de pes doğrusu.* **—3.** *Pişkinliğe vurmak*, kendisine karşı gösterilen soğukluğu, kötü davranılıp önem verilmemesini anlamazlıktan gelmek: *Onların bu tutumu karşısında pişkinliğe vurmuş, hiç oralı olmamıştı.*

PİŞMAN sıf. (fars. *peşimān*). **1.** Yaptığı bir davranıştan, bir işten ya da aldığı bir karardan ötürü kendisine kızan, üzüntü duyan kimse için kullanılır; nadim: *Acele ettiğim için çok pişmanım. Teklifi kabul etmediğin için pişman mısın?* **—2.** *(Bir kimseyi) pişman etmek*, bir kimsenin pişmanlık duymasına neden olmak: *Geldiğime de geleceğime de beni pişman ettiler.* || *(Bir şeyden ötürü, bir şeye) pişman olmak*, işlenen hatadan ötürü içten üzülmek; aynı hataya bir daha düşmemeye ya da bu hatasını düzeltmeye niyeti olmak: *Yalan söylediği için pişman olmak. Ona gittiğime pişman oldum.*

PİŞMANİYE a. Mutf. Kavrulmuş unu ağdaya yedirerek yapılan, tel tel görünümlü bir tür helva. (Bazı yörelerde *tel helvası* da denir.)
—ANSİKL. Pişmaniye tereyağı, un ve şekerle yapılır. Un tereyağında hafifçe kavrulur. Şeker eritilip ağda haline getirilir ve irice bir simit biçimi verilir. Geniş bir siniye konan kavrulmuş un, eritilmiş tereyağıyla karıştırılır, ortasına ağda yerleştirilir. Sininin çevresine oturan birkaç kişi simit biçimli ağdayı unla birlikte çevirerek unu ağdaya yedirirler. Çevirme işlemi tüm unun ağdaya yedirilmesine değin sürer. Halka halindeki ağdanın kopmamasına özen gösterilir. Yeterince çevrilen helva tel tel olur ve birbirinden ayrılır. Çevirme sırasında yapılan küçük bir yanlışlık emeklerin boşa gitmesine neden olabilir. Bu nedenle helvaya "pişmaniye" adı verildiği söylenir.
Pişmaniyenin anavatanının İran olduğu ve buradaki adının *peşmek* olduğu öne sürülür. Anadolu'da özellikle İzmit'te yapılan pişmaniyeler ünlüdür. İzmit'te bilinen ilk pişmaniye ustasının Kandıralı Hayri Usta olduğu, pazara yönelik üretiminin de Hacı Agop adlı bir ermeni şekerci tarafından başlatıldığı bilinmektedir. İlkin daha çok ermeni şekerciler tarafından üretilen pişmaniye, bugün çok sayıda imalathanede yapılmaktadır.

PİŞMANİYECİ a. Pişmaniye yapan ve / ya da satan kimse.

PİŞMANLIK a. Bir şeyi yapmış ya da yapmamış olmanın verdiği acı; nedamet: *Bir kimseyi aldatmanın pişmanlığı. Pişmanlığını ifade edecek kelime bulamadı.*
—Cez.huk. *Pişmanlık yasası*, 5 haziran 1985 tarih ve 3216 sayılı "bazı suç failleri hakkında uygulanacak hükümlere dair kanun". (Bk. *ansikl.* böl.)
—Verg. huk. Beyana dayanan vergilerde kaçakçılık, kusur ve ağır kusur niteliğindeki yasaya aykırı hareketlerini ilgili makamlara, kendiliğinden, dilekçe ile haber veren yükümlülerin vergilerini cezasız ödemelerini sağlayan hak. || *Pişmanlık dilekçesi*, yasanın verdiği pişmanlık hakkından yararlanabilmek için yükümlülerin vergi dairesine verdikleri dilekçe. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Cez. huk. Yasa, 11 haziran 1985 tarihli *Resmi gazete*'de yayımlandı ve aynı gün yürürlüğe girdi. İki yıl süre için çıkarılan yasanın yürürlük süresi daha sonra uzatıldı. Yasanın amacı, siyasal nitelikteki yasadışı örgütlerin ortaya çıkarılmasını kolaylaştırmaktır. Yasa, bu tür örgüt üyesi olan ve siyasal nitelikli suç işleyen kişilerin örgütü ve örgütün elemanlarını ihbar etmeleri halinde, koşullara göre, cezalarının indirilmesini ya da tümüyle kaldırılmasını öngörmektedir.
—Verg.huk. Vergi usul kanunu md. 271'e göre, pişmanlık dilekçesi veren yükümlülere şu koşullarda kaçakçılık, kusur ve ağır kusur cezaları kesilmez: dilekçenin verilmesinden önce bir muhbirin durumu ilgili makamlara bildirmemiş olması; yükümlünün dilekçeyi vermesinden önce ilgililerin bir vergi incelemesine başlamamış olmaları; eksik ya da yanlış yapılan bir vergi beyanının yükümlünün durumu haber verme tarihinden başlayarak 15 gün içinde tamamlanması ya da düzeltilmesi; yükümlüce haber verilen ve ödeme süresi geçmiş bulunan vergilerin, ödemenin gerektiği her ay ve kesri için yüzde iki gecikme zammıyla birlikte haber verme tarihinden başlayarak 15 gün içinde ödenmesi.

PİŞME a. Pişmek eylemi.
—Polim. Kalıplanacak polimerin ısı etkisi altında sertleşmesi. || *Pişme süresi*, sıkıştırmayla kalıplama yönteminde, kalıbın kapatılması ile parçanın kalıptan çıkarılması arasında geçen süre.

PİŞMEK gçz. f. **1.** *(Araç tümleci +) pişmek*, besinlerden söz ederken, yenebilecek duruma gelmesi, bir nesneden, bir maddeden söz ederken, özel bir kullanıma elverişli duruma, kıvama kavuşması, katılaşması için ısının etkimesine bırakılmış olmak: *Sebzeler, kaynar ve tuzlu suda pişmelidir. Bu çömlekler bin dereceye yakın bir ısıda pişer.* **—2.** *Tkz.* Bir kimse sözkonusuysa, sıcaktan aşırı derecede rahatsız olmak, bunalmak: *Burada pişiyoruz, şu pencereleri açın biraz.* **—3.** Bedenin bir bölümünde pişik oluşmak: *Çocuğun altı pişmiş.* **—4.** Bir kimse sözkonusuysa, bir işe alışıp acemilikten kurtulmak; olgunlaşmak, bilgi ve deneyim kazanmak: *Biraz daha pişince, babası atölyenin yönetimini ona bırakacak. İşin içinde pişmek.* **—5.** Bir düşünce, bir eylem, bir işten söz ederken, gelişmek; bir sonuca, bir çözüme kavuşabilecek aşamaya gelmek: *Bu düşüncenin pişmesini beklemek gerek. Bu iş de artık pişti sayılır. İşin pişmesi için sabırlı olmak.* **—6.** Meyve sözkonusuysa, olgunlaşmak, yenecek duruma gelmek: *Kayısılar dalında biraz daha pişip tatlılaşmadan koparmayın.* **—7.** *Pişmiş armut gibi (birinin) eline düşmek* → OLMUŞ. || *Pişmiş aşa soğuk su katmak*, olumlu bir biçimde bitmek üzere olan bir işi bozacak bir davranışta bulunmak. || *Pişmiş kelle gibi sırıtmak*, dişlerini gösterecek biçimde anlamsız, aptalca gülmek.
—Hidr. bağl. *Pişmemiş bölüm*, bir kirecin, çimentonun, alçının, normal olarak pişirme sırasında meydana gelen tepkimeleri sağlamak için yeterli sıcaklığa çıkarılmamış bölümü.
—Kâğ. san. *Pişmemiş bölüm*, kimyasal ve yarıkimyasal hamurların üretimi sırasında, odunların ya da bitkilerin, odunözleri giderilmemiş ya da çok az giderilmiş bölümü. (Pişmemiş bölümler, elekler ya da temizleyiciler yardımıyla hamurdan ayrılır.)
—Tekst. *Pişmiş ipek*, ileri derecede pişirme işleminden (zamk ya da serisin giderme) geçirilmiş ipek.

Halide **Pişkin**

◆ **pişirmek** ettirg. f. **1.** *Bir besini (araç tümleci+) pişirmek,* onu ısının etkimesine bırakarak yenecek duruma getirmek: *Balığı, sebzeleri pişirmek. Fırında, közde patates pişirmek. Hafif ateşte yahni pişirmek. Yemeği harlı ateşte, bir sosu benmari usulüyle pişirmek.* **—2.** *Bir şeyi pişirmek,* onu özel bir kullanıma elverişli duruma getirmek için ısı etkisiyle sertleştirmek, değişimlere uğramasını sağlamak: *Porseleni fırında pişirmek. Sırlı çanak çömleği pişirmek.* **—3.** *Bir şeyi pişirmek,* o şey üzerinde çalışarak onu iyice öğrenmek: *Dersi pişirmek;* o şeyi olgun ve gelişmiş duruma getirmek, derinleştirmek, yoğunlaştırmak: *Tasarınızı iyice pişirdikten sonra kesinleştiriniz.* **—4.** *Bir kimseyi pişirmek,* o kimseye deneyim, bilgi kazandırmak, onu olgunlaştırmak: *Yaşadığı yıkım ve felaketler onu iyice pişirdi.* **—5.** *Bir kimseyi pişirmek,* bir ısı kaynağı ya da giysi vb. sözkonusuysa, o kimseyi rahatsız edip bunaltacak kadar ısıtmak, yakmak: *Bu yün kazak beni pişirdi.* **—6.** *Pişirip kotarmak,* bir işi eksiksiz biçimde yapıp bitirmek, tam olarak sonuçlandırmak.

◆ **pişirilmek** edilg. f. Pişirmek eylemine konu olmak.

◆ **pişirtmek** ettirg. f. *Bir şeyi (araç tümleci+) [bir kimseye] pişirtmek,* onu pişirmek eylemini (o kimseye) yaptırmak: *Kuru fasulye pişirtmek. Balığı fırında ve ağır ateşte pişirtmek. Aşçıya börek pişirtmek.*

Pişmişkale, Midas kenti (Yazılıkaya, Eskişehir) diye anılan phrygia anıtının 2 km kadar K.-D.'sunda kale. A. Gabriel'in yönettiği Midas* kenti kazıları sırasında (1937-1939) araştırılan kalede kayalara oyulmuş odalar (burada phrygia yazıtları ele geçti), ambarlar, yeraltı merdivenleri saptandı. Bizans dönemindeki sınır karakolu işlevini Osmanlı döneminde de sürdürdü. Pişmişkale'nin yakınlarında aynı işlevde başka kaleler de vardır (Doğanlı, Kümbet, Yapıldak).

PİŞMÜZD a. (fars. *piş* ve *müzd*'den *piş-müzd*). *Esk.* Pey olarak sürülen, pey olarak verilen para.

PİŞNEMAZ a. (fars. *piş* ve *nemāz*'dan *piş-nemāz*). *Esk.* Namaz kıldıran kimse, imam.

PİŞNİHAD a. (fars. *piş* ve *nihād*'dan *piş-nihād*). *Esk.* **1.** Temel, esas, asıl. **—2.** Kanun, töre, usul, yöntem.

PİŞREV → PEŞREV.

PİŞTAHTA → PEŞTAHTA.

PİŞTİ a. Oy. **1.** Bir tür iskambil oyunu. (*Pastra* da denir) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Pişti yapmak,* pişti oyununda yerde tek kalmış iskambil kâğıdını benzeri kâğıtla alarak on sayı kazanmak. ‖ *Blöflü pişti,* piştinin bir türü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Pişti iki ya da dört kişiyle ve elli ikilik iskambil destesiyle oynanır. En eski iskambil oyunlarındandır. Oyunun başlangıcında her oyuncuya dörder kâğıt dağıtılır; yere de üst üste gelecek biçimde dört kâğıt konur. Dağıtanın sağındaki oyuncuda vale ya da en üstteki kâğıdın benzeri varsa, yerdeki iskambilleri alır; yoksa yere herhangi bir kâğıt atar. Oyunculardan biri yerdeki kâğıtları aldıktan sonra, onun yanındakinin attığı kâğıt yerde tek kalır, sırası gelen oyuncuda bu kâğıdın benzeri varsa pişti olur ve yapana 10 sayı yazılır. Alınan kâğıtların çeşitli değerleri vardır. Karo onlusu 3, sinek ikili 2, birliler ve valeler birer sayıdır. El sonunda kâğıtların yarıdan bir fazlasını alana ayrıca üç puan ("kâğıt üç" denir) yazılır. Genel olarak bir pişti partisi 151 sayı üzerinden oynanır.

• *Blöflü pişti,* piştiden farkı, oyuncuların ellerinde yerde kalmış tek kâğıdın benzeri olmasa bile varmış gibi blöf yapabilmeleridir. Öteki oyuncular isterlerse kapalı olan kâğıdı görebilirler. Bu durumda eğer gerçekten pişti olmuşsa, yapan oyuncuya 20, değilse açılmasını isteyen oyuncuya 20 puan yazılır. Kâğıdın açılması istenmemişse, pişti yapılmış kabul edilir ve yapana 10 puan yazılır. Bir blöflü pişti partisi genellikle 251 ya da 551 sayı üzerinden oynanır.

PİŞTOV a. (ital. *pistola*). Esk. sil. Çakmaklı ya da zemberekli ateşleme düzeneği olan, yuvarlak iri kabza başlı, uzun namlulu tabanca. (*Lehçei osmani*'de bel piştovu, cep piştovu, kubur piştovu, döner piştov, piştov dokuz patlar vb. türleri olduğu bildirilen bu silah ya beldeki silahlığa sokularak ya da at üstünde, eyerin baş tarafına sağa ya da sola asılan deri kuburluklarda taşınırdı.)

PİŞÜVA → PİŞVA.

PİŞVA ya da **PİŞÜVA** a. (fars. *pişvā*). *Esk.* Önderlik, liderlik eden, reis.

—Tar. Marathalar'da bir tür vezirlik unvanı.

PİŞVALIK a. (fars. *pişvā*'dan). *Esk.* Önderlik, liderlik.

PİŞVAYAN çoğl. a. (fars. *pişvā*'nın çoğl. *pişvāyān*). *Esk.* Önderler, liderler, başkanlar.

PİŞVERİ a. (fars. *pişe-ver* ve *-ī*'den *pişeveri*). *Esk.* İşçilik, zanaat.

PİTA a. (isp. sözc.). *Agave americana,* sarısabır ve özellikle furcreae'den çıkarılan elyaf.

PİTA, Gine'de kent, il merkezi, Futa-Calon'da; 12 000 nüf. —*Pita ili,* 4 000 km²; 227 912 nüf.

PİTANE, bugün **Çandarlı.** Tar. coğ. Anadolu'nun Aiolis bölgesinde, Phokaia'nın (Foça) K.-D.'sunda kent, Kaikos (Bakırçay) çayının ağzında bulunuyordu. Tarihte önemli bir konumu olmamasına karşılık arkeolojik buluntularıyla adını duyurdu. XIX. yy.'da ve Prof. Ekrem Akurgal tarafından yapılan (1959) kazılarda kentin nekropolisinde Mykenai çanak çömleği, öngeometrik ve geometrik vazolar, İ.Ö. 625-500 arasına tarihlendirilen çeşitli seramikler, Khios (Sakız) seramikleri ve İ.Ö. VI. yy.'ın ilk yarısından Doğu üslubunda vazolar ele geçti. (eserlerin büyük bir bölümü İstanbul Arkeoloji müzeleri'nde sergilenmektedir). Bu mezarlık Arkaik döneme ilişkin ölü gömme geleneklerini yansıtması açısından da önemlidir: ölüler yakılarak külleri küp ya da vazolara konuyor, bu kapların ağızları bir taşla kapatılıyordu. Batı Anadolu'nun en güzel kalelerinden biri de buradadır. XIII.-XIV. yy.'larda Cenevizliler'ce yaptırılan kale XV. yy.'da Osmanlılar tarafından onarıldı (1815 ve 1955'te yeniden elden geçirildi).

PİTCAİRN, Fransa'ya bağlı Gambier takımadalarının G.-D.'sunda yanardağ kökenli küçük ada, Polinezya'da; 4,6 km²; 60 nüf. Tarım. Balıkçılık. El sanatları. Posta pulu. Carteret'nin 1767'de bulduğu ada Büyük Britanya'ya bağlıdır. Halkı *Bounty* haydutlarla Tahitililer'in soyundan gelir.

PİTCH a. (ing. sözc.). Golfte, vuruştan sonra topun olduğu yerde kalması.

—Yerbil. Bir düzlemin yatayıyla (doğrultu) bu düzleme aktarılmış her doğrusal yapı (çizik, çiziklenme) arasındaki açı.

PİTCH LAKE, ABD'de, asfaltla dolu doğal çöküntü, Trinidad adasında, Paria körfezini G.'den sınırlayan yarımadanın kuzey kıyısı yakınında. Petrol çıkarımı.

PİTEÅ, İsveç'te (Norrbotten) liman kenti, *Pite älv*'in denize döküldüğü yerde; 38 600 nüf. Makine yapımı. Bıçkıevi. Selüloz fabrikaları. Kırtasiye. —*Pite älv,* Botten körfezine dökülen bu ırmak Sulitjelma kütlesinden doğar; 370 km (havzası 11 200 km²). Hidroelektrik tesisleri.

PİTEKANTROPUS → PITHECANTHROPUS.

PİTEKOİT sıf. (fr. *pithécoïde*'den; yun. *pithekoeides,* maymun). Dıştan maymun görünümünde olan.

PİTEKOLOBİYUM a. (lat. *pithecolobium*'dan). Başak ya da kömeç biçiminde çiçek açan ve çiçeklerinden düz ya da yassı, deri gibi sert, kalın ya da etli badıçlar oluşan ağaç ya da ağaççık. (Yaklaşık 100 tür; küstümotugiller familyası.)

PİTESİZM a. (fr. *pithécisme*). İnsanın doğuştan maymuna benzemesi biçiminde ucubelik.

PİTEŞTİ, Romanya'da kent, Muntenia'da, Argeş yönetim bölümünün merkezi; 177 776 nüf. (1991). Geleneksel etkinliklere (kereste, tekstil, besin sanayileri, poligrafi ve makine sanayileri), 1965'ten sonra yeni dallar (elektrikli gereçler, kimya, otomobil yapımı) da eklendi.

PİTHANA, nesalı hitit kralı (İ.Ö. XVIII. yy.). Kussaralı Anitta*'nın babası. Adına Kültepe'de ele geçen bir tablet üzerinde rastlandı.

PİTHECANTHROPUS a. (modern bilimsel lat. sözc.). *Homo erectus* türüne ait ve *homo* cinsinin en eski temsilcileri arasında sayılan insan fosili.

—ANSİKL. 1891'de hollandalı hekim E. Dubois, Trinil'de (Cava) Solo vadisinin Alt Pleyistosen'inde bir kafatası tepesi, bir uyluk kemiği ve iki de diş buldu. 1894'te bunların betimlemesini yayımladı ve büyük maymunlarla insan arasındaki aracıyı bulduğuna inanarak bu fosile *Pithecanthropus erectus* adını verdi. Gerçekte *Pithecanthropus,* insanın bütün özelliklerini göstermekle birlikte, bazı özellikleri henüz çok arkaik bir nitelik taşıyordu. Kafa kapasitesi düşüktü (775-900 cm³), güçlü kaş kemerler taşıyan kafa tavanı kalın, uzun ve basık, artkafa bölgesi köşeliydi; yüz, çeneden yoksun bir altçeneyle birlikte, büyüktü; dişler büyük olmakla birlikte tamamen insan dişleriydi; uyluk kemikleri, *Pithecanthropus*'un iki ayaklı olduğunu gösteriyordu.

1937-1940 arasında G. von Koenigswald, yeni bir *Pithecanthropus* dizisi buldu. *Pithecanthropus*'lar günümüzde, en eskileri belki 1,5 milyon yıllık, en yenileri 500 000 yıllıktan az onlarca birey aracıyla tanınmaktadırlar. Bu uzun dönem boyunca grubun evrimi, kendini özellikle beyin kapasitesindeki bir artış, ama genel kafa yapısındaki dikkate değer bir değişmezlikle ortaya koymaktadır.

PİTHİVİERS, Fransa'da *arrondissement* (Loiret) merkezi, Œuf kıyısında; 9 596 nüf. (1992).

PİTHOİGİA a. (yun. sözc.). Antikçağ'da herkesin yeni şaraptan bol bol tattığı Dionysos onuruna düzenlenen Anthesteria şenliğinin ilk günü.

PİTHOM ("Tanrı Atum'un evi"). Tar. coğ. Mısır'da, Delta'nın doğu kenarında kent, bugünkü İsmailiye'nin 25 km batısında. Kent Ramses zamanında çok gelişti. İncil'e göre, İbraniler bu kentin yapımında çalıştı.

PİTHOS a. (yun. sözc., çoğl. *pithoi*). Oval gövdeli, içine yağ ya da tahıl konulan büyük küp. (Pithoslar çoğunlukla kısmen toprağa gömülürdü.)

PİTHYUSSAİ. Tar. coğ. İbiza ve Formentera adaları (Balear takımadaları).

PİTİATİZM a. (fr. *pithiatisme;* yun. *peithein,* inandırmak ve *iasthai,* tedavi etmek, iyileştirmek'ten). Psik. Telkin etkisiyle beliren, yinelenen ya da yok olan fizik bozuklukların tümü. (Bu terim, organik bir temeli olan sinir sistemi bozukluklarını, hiçbir organik temeli olmayan ve hipnoz türü bir telkinle başlatılıp tedavi edilebilen sinir sistemi bozukluklarından ayıran bir çözümlemeye dayanan A. Babinski tarafından ortaya atıldı. Histerik görüngüleri her türlü sinir hastalığından ayıran Babinski, onları pitiatizm etkisi olarak değerlendirdi.)

PİTİPİTİ be. Zorlukla, yavaş yavaş yürüyerek.

PİTİRİYAZİS a. (fr. *pityriasis;* yun. *pityriasis, pityron,* buğday kepeği'nden). Der. hast. **1.** İnce bir pullanmayla belirgin deri hastalığı. **—2.** *Baş pitiriyazisi,* saçlı derinin, çoğu zaman kaşıntıyla birlikte kuru ya da yağlı pullanması (geleneksel olarak buna kepeklenme denir). ‖ *Gilbert pembe pitiriyazisi,* döküntülü-pullu iyicil deri hastalığı. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Kırmızı kıl kökü pitiriyazisi,* kıl foliküllerinde kırmızı, boynuzsu kabartılardan oluşan plaklar halinde belirgin kalıtsal deri hastalığı. (Özellikle parmakların sırt tarafında görülür ve buna bir pullanma eşlik eder.) ‖ *Pitiriyazis versikolor, Pityrosporum orbiculare* türü bir mantardan ileri gelen deri hastalığı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Vet. Deri normal durumunu korumakla birlikte bol miktarda kepeklenme ve kıl dökülmesiyle belirgin hastalık.

—ANSİKL. *Gilbert pembe pitiriyazisi.* Bir mevsim hastalığıdır (özellikle ilbahar ve sonbaharda görülür), genç erişkinlerde olur ve devri olarak gelişir, nedeni bilinmemektedir. İlk lezyon, büyük çapta eritemli ve pullu oval bir plaktır, ilk *madalyon* adı verilir. Birkaç gün sonra, yüzden gayri, bütün vücuda yayılmış pembe lekeler halinde daha küçük madalyonlar şeklinde bir döküntü ortaya çıkar. Bunlar birkaç dalga halinde birbirini izler. Kaşıntısız ya da pek az kaşıntılı olan döküntü 6 hafta kadar sürer ve kendi kendine iyileşir.

• *Pitiriyazis versikolar.* Çok sık rastlanan yüzeysel bir deri hastalığıdır. Çoğu zaman harita şeklinde göğüs kafesinde ve omuzlarda ortaya çıkan açık kahverengi lekeler bütün vücuda da yayılabilir. Bir tırnak darbesi üstderiden bir parça kaldırır: karakteristik yonga belirtisi. Güneşte bir süre kalınırsa, lekeler, koyulaşmış sağlam deri üzerinde beyaz olarak görülebilir. Buna *renksiz pitiriyazis versikolor* denir. Hastalık lipofil bir maya mantarından *(Pityrosporum orbiculare)* ileri gelir. Bunun ipliksi biçimi olan *Malassezia furfur* üstderinin boynuzsu tabakasına asalak olarak yerleşir. Bulaşma, özellikle plajlarda gerçekleşir, ama bazı deriler buna dirençlidir. Tedavi çeşitli yerel mantar ilaçlarına ve selenyum sülfüre dayanır.

PİTİRİYAZİSİMSİ sıf. Der. hast. Pitiriyazise benzeyene denir.

PİTKARNİYA a. (lat. *pitcairnia;* ingiliz hekim W. *Pitcairn*'in adından). Tropikal Amerika'da yetişen sapsız bitki. (Yaprakları çok değişik biçimlerde, şeridimsi, mızrağımsı ve türüne göre birçoğunda dikenli kenarlıdır. Parlak kırmızı renkte olan çiçekleri genellikle bir çiçeksapının tepesinde basit salkım, yalancı şemsiye ya da kömeçler halinde toplu bulunur. 130 tür; ananasgiller familyası.)

PİTLOCHRY, İskoçya'da turizm merkezi, Perth'in K.-K.-B.'sında, Tummel vadisinde; 2 500 nüf.

PİTMAN (*sir* İsaac), ingiliz icatçı (Trowbridge, Wiltshire, 1813-Bath, Somerset, 1897). Bir stenografi yöntemi buldu.

PİTNİSSOS → PETNİSSOS.

PİTOËFF (Georges), fransız oyuncu ve tiyatro yönetmeni (Tiflis 1884 - Cenevre 1939). 1912'de Sen-Petersburg'da tiyatroya başladı, 20'li yıllarda Paris'te çeşitli tiyatrolarda (les Arts, le Vieux-Colombier, les Champs-Élysées, les Mathurins), sahne yönetmenliğine olan büyük yeteneğini geliştirdi. Çehov'u tanıttı, Pirandello'yu yüceltti ve Anouilh'u kabul ettirdi. — Karısı LUDMİLLA (Tiflis 1895-Rueil 1951), İbsen'in *Bir bebek evi*'ndeki (Et dukkehjem) Nora, Shaw'un *Ermiş Jeanne* (Saint, Joan) adlı yapıtındaki Jeanne rolleriyle bugün de en usta yorumculardan biri sayılır. —Oğulları SACHA (Cenevre 1920 - Paris 1990) kendi topluluğunu kurdu (1949). Genet'nin ve Ionesco'nun araştırmalarıyla ilgilendi ve çağdaş yapıtlar (Hugo Claus, Musil, Husson, Anna Langfus) sahneledi.

PİTON a. (lat. *Python;* yun. sözc., Apollon'un öldürdüğü yılanın adından). **1.** Eski Dünya'da yaşayan bazı sarılıcı, iri yılanların ortak adı. (Boagiller familyası; *Pythoninae* oymağı) **—2.** *Reinhardt pitonu* → REİNHARDT PİTONU.

—Denizbil. Tepesi sivri koni biçiminde denizaltı dağı.

—ANSİKL. Pitonlara bütün tropiklerarası kuşaklarda, Senegal'den Avustralya'ya kadar uzanan alanda, Güney-doğu Asya'da rastlanır. Boyları uzun, kuyrukları kısadır; arka üyelerinin tırnak biçiminde kalıntıları vardır. Hepsi de yumurtlayarak ürer. Kısa boylu türler ağaççıldır. Gececi olan pitonlar gündüzleri gizlenir, gece olunca avlanmak için dışarı çıkarak memelileri, su hayvanlarını avlarlar; yayılan sıcaklıklara karşı duyarlı duyu organları (kafalarında bulunan çukurlar) sayesinde sıcakkanlı avlarını bulurlar. Afrika'da, kaya pitonu (*Python sebae,* boyu 7 m; Senegal ile Cape ili arasında); kral piton (*P. regius;* boyu 2 m; Sudan'da) ve Angola pitonu (*P. anchietae*) yaşar. Hindistan'da, kaplan* piton (*P. molurus;* boyu 6 m), Endonezya-Malezya'da ve Filipinler'de kafesli piton (*P. reticulatus;* boyu 10 m'yi bulabilir; köpeklere, antiloplara, yabandomuzlarına saldırır) bulunur. Güney-doğu Asya ve Avustralya'da, diğer 5 cinse (örneğin *Liasis* ya da *calabaria*) giren birçok piton türü vardır. Hiçbir piton mecbur olmadıkça insana saldırmaz.

Pullu, parlak derisi kolayca işlenebilir ve marokencilikte makbul sayılır.

PİTONİ (Giuseppe), italyan besteci (Rieti 1657-Roma 1743). Assisi ve Rieti'den sonra Roma'da da (sırasıyla San Marco'da, San Apollinare'de [1686], San Lorenzo'da, San Giovanni in Laterano'da ve San Pietro'da [1719]) capella yöneticiliğinde bulundu. Yaptığı çok sayıda beste, döneminde çok ünlüydü. Bunlardan yalnızca 2 sesli motetleri yayımlandı (1697). Sayıları oldukça kabarık olan oratoryoları, dinsel yapıtları (200'ü aşkın missa, 700 dolayında mezmur, 200 motet, magnificatlar, 200'ü aşkın ilahi vb.) ve incelemeleri elyazması olarak kaldı. Engin kontrapunto bilgisi sayesinde, birçok ses ve birçok koro için (dört koro için 16 sesli *Dixit,* üç koro için 12 sesli missalar vb.) yapıtlar besteledi.

PİTORESK, -ki a. (fr. *pittoresque*). **1.** Durumu, görünüşü vb. bir nedenle resim konusu olmaya elverişli olan bir görünüm, bir nesne vb. için kullanılır: *Pitoresk bir köy manzarası. Pitoresk bir ortaçağ sokağı.* **—2.** Özgün, ilginç, etkileyici anlatı kişileri vb. için kullanılır: *Değişik bir kesimi anlatan bir romanın pitoresk kişileri.* **—3.** Canlı, renkli, gözalıcı, bir tablo izlenimi bırakan şey için kullanılır: *Pitoresk bir üslup.*

—Güz. sant. XVIII.-XIX. yy.'larda Büyük Britanya'da, bahçe düzenleme sanatında ve konak mimarlığında görülen bir eğilim için kullanılır. (Bu eğilimin ayırtedici özellikleri, bakışımsızlık, ışık oyunları, doğanın "vahşi" bir görünümünü elde etmedir; Claude Lorrain ya da Dughet'nin resimlerinden esinlenen klasik özellikleri, romantik anlayışta gelişmeler izler.)

PİTOS a. (isp. sözc.). Kimi flamenko danslarına eşlik eden ve ritim veren parmak şaklatması.

PİTOT (Henri), fransız mühendis ve fizikçi (Aramon, Languedoc, 1695 - *ay. y.* 1771). Çok sayıda geometri incelemeleri ve 1731'de fransız hükümetinin benimsediği *Théorie de la manœvre des vaisseaux*'yu yayımladı. Bilimler akademisi'ne üye seçildi (1724), Languedoc devletlerinin başmühendisi oldu (1740), başta Montpellier'deki Saint-Clément sukemeri olmak üzere çok sayıda yapı inşa etti. Bugün Midi kanalı denen Languedoc kanalının müdürü oldu. Hidrolik makinelerin randımanı ve pompalar kuramı üstünde araştırmalar yaptı, *Pitot tüpü*'nü icat etti; bu tüp bir akışkandaki basıncı ölçmeye yarar ve statik bir basınç priziyle birlikte kullanıldığında bir akışkanın ve özellikle havanın akış hızını hesaplamakta kullanılır.

PİTRA (Jean-Baptiste), fransız tarihçi ve rahip (Champforgueil, Saône-et-Loire, 1812 - Roma 1889). Solesmes'de benedikten manastırına girdi (1841), Saint-Germain-des-Prés'nin başrahipliğine getirildi (1843). Kilise babaları'nın yaşam ve yapıtları koleksiyonunun *(Patrologies)* yayımında abbé Migne'in başlıca yardımcısı oldu, sonradan Doğu kilise hukukuna yöneldi. Kardinalliğe atandı (1861), yunan ayin ilahiciliğinin bütün ustalıklarını ortaya koydu (1863). Roma kilisesi kütüphaneciliğine (1869), Frascati kardinal-piskoposluğuna (1879), ardından Porto kardinal-piskoposluğuna (1884) getirildi, İznik öncesi yunan Kilise babaları'nı ve bizanslı melodosları incelemeyi sürdürdü. Tarih ve kilise incelemelerinin yeniden ele alınmasını sağlayan öncülerden biri olarak kabul edilir.

PİTRES (Albert), fransız hekim (Bordeaux 1848 - *ay. y.* 1928). Sinir merkezlerinin fizyolojisi, omuriliğin ikincil yozlaşmaları, çevresel nevritlerin klinik ve deneysel incelenmesi, vb. üstüne önemli çalışmalar yaptı.

Pitres kuralı, Pitres tarafından 1895'te ortaya atılan ve birden fazla dil bilen sözyitimli hastaların iyileşmeye yüz tutunca ilkin hastalıktan önce en iyi bildikleri dili, yani genellikle anadillerini konuşmaya başladıklarını öngören kural. Bu kuralın istisnası pek çoktur.

PİTT (William), 1. **Chatham** kontu, BİRİNCİ PİTT denir, ingiliz siyaset adamı (Londra 1708 - Hayes, Kent, 1778). Daha genç yaşta Whig partisi'nin Robert Walpole'a muhalif olan kanadıyla ilişki kurdu. Whig partisi'nden milletvekili seçilince (1735) Walpole'a ve onun yasadışı yöntemlerine, İspanya'ya karşı güçsüzlüğünü de ortaya dökerek şiddetle saldırdı. Walpole'un 1742'de iktidardan düşmesinde önemli rol oynadı. Walpole'u konu ederek George II'yi de eleştirdi, Carteret'nin Hannover siyasetinin içyüzünü açıklaması, kralla arasındaki uçurumu derinleştirdi. Ancak Pitt'in saygınlığı ve ünü çok büyüktü; askeri bozgunların ardından patlak veren hükümet bunalımı, 1746'da George II'yi, Pitt'in yeni Pelham kabinesinde ordunun genel harcamalarından sorumlu bir görevde yer almasını kabul etmek zorunda bıraktı. Ancak her zaman görüldü-

Lipnitzki

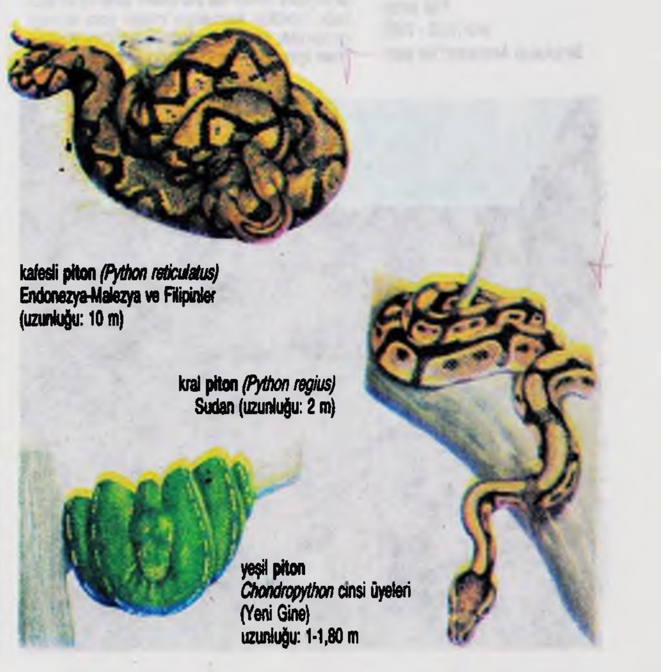

Ludmilla ve Georges Pitoëff

Bilimler akademisi

Henri Pitot

kafesli piton *(Python reticulatus)* Endonezya-Malezya ve Filipinler (uzunluğu: 10 m)

kral piton *(Python regius)* Sudan (uzunluğu: 2 m)

yeşil piton *Chondropython* cinsi üyeleri (Yeni Gine) uzunluğu: 1-1,80 m

National Portrait Gallery

William **Pitt**
1. Chatham kontu
William Hoare'un atölyesinde
yapılmış tablodan ayrıntı
(1754'e doğr.)
National Portrait Gallery, Londra

Lauros-Giraudon

İkinci Pitt denilen
William **Pitt**
Versailles şatosu

Pitti sarayı
avlu (1560 - 1568)
Bartolomeo Ammannati'nin yapıtı

ğunun tersine Pitt, bu görevden hiçbir çıkar sağlamadı. Pelham'ın yerini alan Newcastle (1754), Pitt'e etkili bir görev vermeyi reddedince, o da ilkelerine aykırı bir Avrupa siyasetinin sorumluluğunu taşımak istemeyerek görevden ayrıldı (1755).

1756'da bir dizi yenilgiden, özellikle de Minorca'nın elden çıkmasından sonra Yedi yıl savaşı başladı. Halkın heyecanı, Pitt' in hükümetin başına geçmesini ve savaşın bütün sorumluluğunu yüklenmesini sağladı (1756 ve 1757). Pitt, fransız güçlerini oyalayacak yararlı bir müttefik olan prusyalı Friedrich II'yi (Büyük) açıkça desteklemeyi, ama kuvvetlerinin büyük bölümünü denizlerde ve deniz ötesinde tutmayı tasarlıyordu. Başlangıçtaki başarısızlıklara karşın enerjisi, genç ve yetenekli yöneticileri yanına alması, İngiltere'nin gücünü tazeledi. Bu güç, kısa sürede başlıca iki bölgeye yöneltildi: Hindistan (Bengal'in, Robert Clive tarafından fethi [1757]) ve Amerika (Louisbourg'un [1758], Québec'in [1759], Montréal'in [1760] alınması). Daha 1760'ta zafer kazanılmıştı. Ancak aynı yıl George II öldü ve ülkeyi kendisi yönetmeye kararlı olan yeni kral George III, bu can sıkıcı Başbakandan kurtulmak istedi. Pitt'i gözden düşürmek için barış gerekiyordu. Oysa 1761'de, bir fransız-ispanyol ittifakının gelişmekte olduğunu gören Pitt, savaşın İspanya'yı da kapsayacak şekilde genişletilmesini önerdi. Kral ve bakanların çoğu buna karşı çıkınca da istifa etti. Bununla birlikte, İspanya savaşa girdi ve tam bir yenilgiye uğradı. Ancak, bir an önce barışa kavuşmak isteyen ve açıkça Choiseul tarafından yönlendirilen ingiliz hükümeti uzlaşmayı kabul etti. Pitt Paris antlaşması'nı (1763) büyük bir ihanet olarak niteleyerek eleştirdi: bu uzlaşmaz tutumu, Kuzey Amerika kolonilerinin işine yarayan tavrı nedeniyle zaten ürkmüş bulunan whiglerin çoğunun ondan uzaklaşmasına yol açtı. Üstelik Pitt, George III'e, Wilkes olayında da muhalefet etti. Bununla birlikte kral, kamuoyunun baskısı karşısında Pitt'i göreve çağırdı; o da, tanınmamış ve deneyimsiz kişilerden oluşan bir hükümet kurdu. Pitt, birkaç hafta sonra ruhsal bir çöküntüye uğradı. Hükümet Pitt'in yöntemlerini benimsemeyen ve Grafton ile Townshend'in peşinden giden hiziplerin etkisinde kaldı ve Amerika'daki kolonilere karşı yıkıcı bir provokasyon siyaseti uyguladı. Pitt, devlet işleriyle yeniden ilgilenebilecek duruma geldikten sonra, yokluğunda yapılan işleri kınadı ve istifa etti (1768). Bu arada Chatham kontu olan ve Lordlar kamarası'na giren Pitt, enerjisini Amerika bunalımı üzerinde topladı. Lordlar kamarası'ndaki son konuşmasında, imparatorluğun birliğini kurtarmak için çağrıda bulundu (7 nisan 1778).

Scala

PİTT (William) [İKİNCİ PİTT denir], ingiliz siyaset adamı (Hayes, Kent, 1759 - Putney, Londra yakınında, 1806), öncekinin oğlu. 1781'de "bağımsız whig" olarak Parlamento'ya girdi, durmadan Amerika savaşı'nı eleştirdi. Bundan ötürü, North' un devrilmesinden sonra, Shelburne kabinesine Maliye bakanı (1782 - 83) olarak girdi. Fox-North koalisyonuna düşmanlığı da, hemen kralın düşmanlığı kadar hükümetlerinin kısa sürmesine katkıda bulundu. 1783'te Başbakanlığa geldi. Halkın desteğine güvenerek, 1784'te kendisini pek tutmayan Parlamento'yu dağıttı ve yeni seçimlerde büyük bir çoğunluk sağladı.

İngiltere tarihinin en kritik dönemlerinden birini kapsayan ilk hükümeti on yedi yıldan uzun sürdü (1783 - 1801). İlk işi, Amerikan savaşı'ndaki yenilgilerle sarsılan devleti yeniden kurmaktı. Bilgili bir iktisatçıydı, 1786'da Walpole'unkinden daha güvenli bir kamu borçları amortisman fonu oluşturarak ağır biçimde borca boğulan maliyenin dengesini yeniden kurdu. Mali başarısı, A. Smith'in savunduğu liberal öğretilerden esinleniyordu; 1786'da gene aynı anlayışla Fransa ile bir ticaret anlaşması imzaladı. Hindistan'daki sömürgeleri de yeniden örgütledi; 1784'te çıkardığı bir yasayla, sorumlulukları Taç ve şirket arasında paylaştırdı. İstenen seçim reformunu gerçekleştiremediyse de, en azından yönetiminin değeri, bozulmuşluğa karşı yürüttüğü savaşım, kendisine hükümet gücünün yeniden kurulmasını sağlayan bir otorite kazandırdı. Ancak, çok geçmeden, Fransız devrimi'yle başlayan yeni bir bunalım patlak verdi.

Pitt ilkin devrimci Fransa'ya karşı, rakip bir krallıktaki mutlakıyetin sarsılmasından hoşnutsuzluk duymayan hoşgörülü bir yansızlık gösterdi. Ancak fransız yayılmacılığı onu kaygılandırmakta gecikmedi; fransız düşüncelerinin britanya halkları arasında tehlikeli çalkantılara yol açması da bu kaygısını artırdı. Ocak-şubat 1793'te Fransa'yla bozuşma, bitmez tükenmez bir ideolojik ve ulusal savaş anlamına geliyordu. Ülkeyi bölen bu pahalı, umut kırıcı savaş, Pitt tarafından kusursuz bir biçimde yönetildi. İngiliz deniz üstünlüğünü korumaya büyük özen gösteren Pitt, Fransa' ya karşı birbiri ardından kurulan koalisyonların yaratıcılığını yaptı. Burke'nin öğretisel açıklamalarıyla yaptığını eylemiyle yaparak yeni bir tory partisini doğuran coşkunluklara yol açtı.

Savaş çabasını, İngiltere ve İskoçya'daki toplumsal karışıklıklardan, hatta 1797'deki ciddi donanma ayaklanmalarından çok, irlanda ulusçuluğunun taşkınlığı tehlikeye düşürüyordu. 1798 ayaklanmalarının bastırılmasından ve fransız sefer birliğinin dağıtılmasından sonra Pitt, İrlandalılar'a bazı özgürlükler vermenin ve özellikle katolikleri özgürleştirmenin zorunlu olduğu sonucuna vardı. Ancak hiçbir ayrılığa yol açmamak için daha önce adanın, ingiliz krallığı içindeki siyasal bütünleşmesinin tamamlanması gerekiyordu. Kabul ettirmeyi başardığı Birlik, 1800'de ilan edildi. Ama George III katoliklerin özgürleşmesine karşı çıkınca, Pitt düş kırıklığına uğrayarak istifa etti (1801).

Onu izleyen Addington kabinesinin gevşekliği, Amiens antlaşması'nı (1802) izleyen temelsiz barışın kuşkulu gözlemcileri olan Pitt ve dostlarının sert muhalefetine yol açtı. Savaşın 1803'te yeniden başlaması ve istila tehlikesi, dirençli bir insan olan ve ülkesini 1806'da ölene kadar aynı güçlükle yöneten Pitt'i yeniden iktidara getirdi (1804). Donanma yararına gösterdiği çabaların karşılığını Trafalgar'daki kesin zaferle (1805) gördüyse de çok geçmeden öldü.

Britanya'nın birliğini Pitt tamamladı; Başbakanın anayasal işlerini, Walpole'dan çok o biçimlendirdi. George III'ün çılgınlık bunalımları da bu işlevin gelişmesine ve parlamenter kurumların oluşturulmasına büyük bir katkıda bulundu. Çağdaş Birleşik Krallık, İkinci Pitt hükümeti döneminde biçimlendi.

PİTTAGİLLER a. Pittaları içeren familya. (Bil. a. *Pittidae.*)

PİTTAKOS, Trakya kökenli Midilli tiranı ve Yunanistan'ın Yedi Bilge'sinden biri (İ. Ö. 650'ye doğr. - 570'e doğr.). İç savaşa son verdi ve savurganlığı önleme yasaları çıkardı. On yıllık bir tiranlıktan (595'e doğr. - 585'e doğr.) sonra, sürgündeki soylular için bir genel af çıkararak iktidardan çekildi.

PİTTHEUS. Yun. mit. Pelops'un oğlu Troizen kralı; bilgisi ve kâhinlik yetenekleriyle ünlüdür.

PİTTİ, ticaretle zengin olmuş, floransalı aile. Birçok yüksek memur yetiştirdi. Mediciler'in rakibiydi, ancak, XVI. yy'da nüfuzunu kaybetti. Başlıca üyeleri: BUONACCORSO (Floransa 1354 - *ay. y.* 1430'dan sonr.), başından geçen olayları (1412 - 1430) *Cronica* (Kronikler) adı altında kaleme aldıysa da tamamlayamadı; — LUCA (Floransa 1394 - *ay. y.* 1472), ailesinin mali ve siyasi gücünü göstermek amacıyla Pitti sarayı'nı yaptırmaya başladı. Ama, vârisleri sarayı Cosimo de Medici'nin karısı Leonora'ya sattılar (1549).

Pitti sarayı, Floransa'da, Arno'nun sol kıyısında saray. XV. yy.'ın ikinci yarısında banker Luca Pitti için yapıldı: mimarının Alberti ile Brunelleschi'nin öğrencisi Luca Fancelli olduğu ve Fancelli'nin yapıyı ustalarının planlarına göre gerçekleştirdiği sanılır. Bir yüzyıl sonra, Cosimo I de Medici zamanında, Ammannati güzel iç avluyu ekledi (1560-1568). Tribolo, sarayın arkasında ünlü Boboli bahçelerini düzenlemekle görevlendirildi (1550). XVII. yy.'da G. da San Giovanni, F. Furini ve Pietro da Cortona, prens dairelerindeki büyük tarihsel freskleri gerçekleştirdiler. XVII. ve XVIII. yy.'larda (yan kanatlar) ve XIX. yy.'ın ilk yarısında çeşitli eklemeler yapıldı. Büyük kabartmalardan oluşan cephede benzer biçimli üç sıra pencere bulunur. Avlunun dibinde, heykellerle süslü bir mağara vardır. Mediciler'in koleksiyonlarından büyük bir bölümü Pitti sarayı'ndadır (mücevher hazinesi [Argenti müzesi] ve özellikle Galleria palantina'daki resimler [Filippo Lippi, Ghirlandaio, il Perugino, Raffaello, Fra Bartolomeo, Andrea del Sarto, Tiziano, Rubens vb.]). Sarayda başka koleksiyonlar da bulunmaktadır *(Arte moderna galerisi).*

PİTTİDAE a. Zool. PİTTAGİLLER familyasının bilimsel adı.

PİTTONİ (Giambattista), italyan ressam (Venedik 1687 - *ay. y.* 1767). S. Ricci ya da G. E. Tiepolo'yu hatırlatan aydınlık, uçucu, zarif ve canlı bir üslubu vardır. 1758'de Venedik akademisi'nde Tiepolo'dan boşalan başkanlık görevini devraldı. (Venedik kilise ve müzelerinde çok sayıda yapıtı vardır.)

PİTTOSPORACEAE a. Kulakçıksız almaşık yapraklı, 5'li tipte, ikieşeyli, üst yumurtalıklı, toplu ya da yalın çiçekli ve tırmanıcı, kokulu ağaçlar ya da çalılar familyası. (Rosales takımından olan bu familyada Eski Dünya'nın sıcak bölgelerinde yetişen 9 cinse dağılmış 200 kadar tür bulunur. Başlıca cinsler: *pittosporum, marianthus, cheiranthera, billardiera.)*

PİTTOSPORUM a. (lat. *pittosporum;* yun. *pitto,* zift, ve *sporos,* tohum'dan). Genellikle hepyeşil, bütün ve almaşık yapraklı, beyaz, yeşilimsi sarı ya da koyu kırmızı renkte tek tek ya da yalancı şemsiye halinde toplu çiçekli çalı ya da ağaççık. (*Pittosporaceae* familyasının örnek tipi.)

PİTTSBURGH, ABD'de (Pennsylvania) kent; 369 879 nüf. (1990); anakent alanında 2 242 798 nüf. (1990). 1754'te Ohio'nun yukarı kollarının kavşağında kurulan kent, Amerikan bağımsızlık savaşından hemen sonra kalabalıklaşma-

ya başladı. XIX. yy.'da, sanayi devrimi ve göç, kenti büyük bir sanayi merkezi haline getirdi: Apalaşlar'daki kömürden, Superior gölündeki demir cevherinden ve Michigan'daki kireçten yararlanılarak demir-çelik sanayisi geliştirildi. Pittsburgh, Chicago'dan sonra, Cleveland'dan önce, ABD'nin başlıca demir-çelik merkezlerinden biri oldu; kent ulaşımı, Ohio ırmağı ve sık bir demiryolu ağı sayesinde sağlandı. Makine, elektrikli gereçler ve gemi sanayisi hemen hemen yalnızca metalürjiye yönelik sanayi etkinliklerini tamamladı ve Pittsburgh'da günümüzde görülen güçlükleri yarattı. Topografya nedenlerinden ötürü Pittsburgh, ABD'nin düzenli planlı ender kentlerinden biridir. Carnegie enstitüsü'nde sanat müzesi.

—Tar. *Duquesne kalesi* (adı, 1754'te bu kaleyi yaptıran fransız valinin adından gelmektedir), Forbes ve Washington'ın 9 000 adamına karşı, Lignières ve 300 adamı tarafından savunuldu. Beş haftalık bir direnişten sonra Lignières, kaleyi yaktı ve boşalttı (kasım 1758). Forbes tarafından *Pitt kalesi* olarak adlandırılan bu kalenin yakınında, 1765'ten başlayarak Pittsburgh kenti gelişti. 1780'de Virginia'dan Pennsylvania'ya geçen kent, 1845'te bir kaza sonucu yandı. 1856'da Cumhuriyetçi parti, Seward'ın başkanlık ettiği bir Konvansiyon olarak burada örgütlendi.

PITTSFIELD, ABD'de (Massachusetts) kent, eyaletin batısında, Housatonic vadisinde; 52 000 nüf. Elektrikli aygıtlar. Kâğıt. Tekstil. Plastikler.

PİTUİSİT a. (fr. *pituicyte*'ten). Dokubil. Hipofizin arka lobundaki glia hücresi.

PİTURİ a. Yeni Kaledonya'da yetişen ve uyuşturucu ve midriyaz yapıcı niteliklerinden dolayı yaprakları sakız gibi çiğnenerek kullanılan küçük ağaç. (Bu nitelikler bileşimindeki piturin ya da nor-nikotin adlı bir alkaloitten ileri gelir. Bil. a. *Duboisia hopwoodi;* patlıcangiller familyası.)

PİTURİN a. (fr. *piturine*'den). Pituri yapraklarındaki alkaloit.

PİTÜİTER sıf. (fr. *pituitaire*). Anat. **1.** Hipofizle ilgili olan. **—2.** Burun çukurları mukozasıyla ilgili olan. **—3.** *Pitüiter çukur,* temelkemiğinin üst yüzünde, hipofizi barındıran çukur. || *Pitüiter bez,* HİPOFİZ'in eşanlamlısı. || *Pitüiter zar,* burun boşluklarını kaplayan ve koku duyumunu algılama yeri olan zar.

PİTYMYS a. (yun. *pitys,* çam, ve *mys,* sıçan'dan). Nemli yerlerde yaşayan, toprakta sürünerek yer değiştiren, gri ve küçük bedenli tarlafaresi cinsi. (Cırlaksıçangiller familyası.)

PİTYOGENES CHALCOGRAPHUS a. Yalnızca köknarda yaşayan ve odunla kabuk arasında yıldız biçiminde dehlizler açan kabukböceği.

PİTYROSPORUM a. (yun. *pityron,* buğday kepeği, ve *sporos,* tohum'dan). Der hast. *Pityrosporum orbiculare,* deride çürükçül olarak yaşayan yağsever maya mantarı. (Asalak ve lifsi biçimi *Malassezia furfur* adını alır ve pitiriyazis versikolora neden olur.) || *Pityrosporum ovale,* saçlı deride kepekli pitiriyaziste (baş pitiriyazisi) ve seboreli deri hastalıklarında sık rastlanan yağsever maya mantarı.

PİTYUS. Tar. coğ. Karadeniz'in K. - D. kesiminde, Kolkhis bölgesinde kent, Suhum ile Soçi arasındaydı. Milet kolonisi olan kent, Roma İmparatorluğu döneminde Kuzey ile Doğu arasında bir ticari antrepo konumundaydı.

PİTYUSSA. Tar. coğ. Anadolu'nun G. kıyısında kayalık adacık, İncekum burnunun (antik Sarpedon) yakınındaki Dana ya da Kargıncık adası olduğu sanılmaktadır. Adanın K.- B.'sı boyunca yapı kalıntılarıyla lahitler bulunmaktadır.

PİU be. (*daha* anlamında ital. sözc.). Müz. Hız ya da nüans terimlerinden birinin önüne geldiğinde terimin anlamını güçlendirir *(piu lento, piu forte).*

PİURA, Peru'da kent, yönetim bölgesi merkezi, *Piura ırmağı* kıyısında; 324 500 nüf. (1990) İspanyolların Peru'da kurdukları (1532) ilk kenttir. Ticaret (pamuk pazarı) ve turizm. —*Piura yönetim bölgesi,* 33 067 km²; 1 494 000 nüf. (1990).

PİUS II (Enea Silvio PİCCOLOMİNİ) [Corsignano, bugün Pienza, 1405 - Ancona 1464], 1458-1464 arasında papa. Papalığı döneminde en büyük amacı İstanbul'u ele geçiren Türkler'e karşı bir haçlı seferi düzenlemek oldu. Bu amaçla hıristiyan prensleri Mantova'da toplayarak ikna etmeyi düşündüyse de çağrıya gelen birkaç kişi sefer açmaya yanaşmadı (haziran 1459). Aynı amaçla yunanlı kardinal Bessarion'u Almanya'ya yolladı (1460). Ancak oradaki yerel çatışmalar bir haçlı ordusu oluşturulmasını engelliyordu. Macaristan ve Venedik onun gayretiyle Osmanlı devletine karşı bir ittifak imzaladılar Bourgogne dükü İyi Philippe onun başında bulunacağı seferi destekledi. Pius, bu sefer sonunda Osmanlı devletini nasıl böleceğini de planladı. Haçlı ordularının toplanmasının kararlaştırıldığı Ancona'ya geldiği zaman, orada iki venedik gemisinden başka bir şey bulamadı. Ancona'da beklerken öldü.

PİUS V (aziz) [Antonio GHİSLİERİ] (Bosco Marengo 1504 - Roma 1572). 1566 - 1572 arasında papa. Kilise reformuyla etkin bir biçimde ilgilendi (hatta reformu Roma'ya kadar yaygınlaştırdı). İngiltere kraliçesi Elizabeth'i aforoz etti ve tahttan indirmeye kalkıştı (1570), Mary Stuart'ı destekledi. Tüm hıristiyan prensleri Türkler'e karşı birleştirmek isteyen Pius V, Venedik ve İspanya ile Kutsal İttifak'ı kurdu; bu ittifaka bağlı ve Avusturya prensi don Juan'ın komutasındaki donanma Türkler'i İnebahtı'da yendi (1571).

PİUS VI (Giannangelo BRASCHİ) [Cesena 1717 - Valence, Fransa, 1799], 1775 - 1799 arasında papa. Koruyucusu Clemens XIV'ten sonra papa seçildi. Fransız devrimi patlak verince, kararsız tutumu fransız rahiplerin şaşkınlığını daha da artırdı. Louis XVI'nın idam edilmesine gizlice karşı çıkmasına rağmen. 5 temmuz 1796'da Fransız Cumhuriyeti'ni tanıdı. Buna karşılık Directoire da Kilise devletleri'ni Bonaparte'ın askerlerine istila ettirmekten geri kalmadı. Bonaparte, ağır Tolentino antlaşması'nı papaya kabul ettirdi (19 şubat 1797). Çok geçmeden, Roma'da bir

Bk. resim sayfa 9402

fransız generalin öldürülmesini bahane eden Directoire, bu kenti alarak orada Roma Cumhuriyeti'ni ilan ettirdi (15 şubat 1798). Papa tutsak edildi, Siena'ya, Floransa'ya, Parma'ya, Torino'ya götürüldü ve 13 temmuzda Valence kalesine kapatıldı, altı hafta sonra da burada öldü.

PİUS VII (Gregorio Luigi Barnaba CHİARAMONTİ) [Cesena 1742-Roma 1823], 1800 - 1823 arasında papa. Venedik conclave'ında, üç ay süren gizli pazarlıklardan sonra, Pius VI'nın ardılı seçildi (14 mart 1800). Temmuz 1800'de Pius VII Roma'daydı; Marengo galibi Bonaparte, bir konkordato görüşmesi için ilk önerilerini ona burada yaptı. 16 eylül 1803'te İtalyan Cumhuriyeti'yle bir antlaşma imzalandı. 1804'te Pius VII, imparator Napoléon I'i kutsamak için Paris'e geldiyse de (2 aralık), papalık konutunu Fransa'ya taşımayı kabul etmedi. Fransız İmparatorluğu'yla sürtüşmeler başladı: fransız birliklerinin Ancona'yı işgali, İtalya'nın Bonaparte yararına parçalanması, papanın Kıta ablukasına katılmayı kabul etmemesi gibi olaylar, birer anlaşmazlık nedeniydi. 2 şubat 1808'de, general Miollis'in birlikleri Roma'yı işgal etti. Bunun üzerine papa, kendini tutsak sayarak her türlü görüşmeden kaçındı. 17 mayıs 1809'da papanın devletleri, Fransız İmparatorluğu'na bağlandı; papa da buna imparatoru aforoz eden *Quum memoranda* bullasıyla karşılık verdi (10 haziran). 6 temmuzda Radet, papayı tutukladı ve Floransa, Grenoble ve Nice üzerinden Savona'ya götürdü; bu sırada Napoléon, kardinalleri ve tarikat başkanlarını Paris'e çağırdı. Tek başına bırakılan Pius VII, boyun eğmedi ve yeni piskoposları kilise kurallarına uygun olarak yetkilendirmeyi kabul etmedi. Bununla birlikte, usanarak ve belki de imparatorun verdiği sözlere aldanarak, 1811 "İmparatorluk konsili" delegasyonunu kabul etmeye razı oldu. 20 haziran 1812'de, çok hasta olan Pius VII, Fontainebleau'ya geldi. 25 ocak 1813'te Napoléon, "Fontaine-

Lauros Giraudon

Giambattista **Pittoni**
Eliezer ile Rebeka
Güzel sanatlar müzesi, Bordeaux

Scala

Aziz **Pius V**
ressamı bilinmeyen bir tablodan ayrıntı
XVI. yy.
Museo civico, Piacenza

Pittsburgh'da
Ohio ırmağının
yukarı kollarının kavşağı

Silberstein-Rapho

Algar

papa **Pius VI**
ressamı bilinmeyen bir tablodan ayrıntı
Lazaro Galdiano müzesi, Madrid

L.L.

papa **Pius IX**
A. Etex'in yaptığı büst
özel kol.

bleau konkordatosu" denilen ve çok gallikan bir nitelik taşıyan bir konkordatoyu zorla imzalattı. Napoléon I ve Marie-Louise'in nikâhının dinsel kutsamasına katılmayı kabul etmeyen kara kardinaller tarafından uyarılan papa, 24 martta bu konkordatoyu kınadı. İmparatorun karşılaştığı güçlükler, çatışmayı yatıştırdı ve 25 mayıs 1814'te Pius VII, Roma'ya geri döndü.

Pius IX (Giovanni Maria MASTAİ FERRETTİ) [Senigallia 1792 - Roma 1878], 1846 - 1978 arasında papa. Roma sorunu ve İtalyan birliği karşısında çok çekingen davrandı. 29 nisan 1848'de, Avusturya'ya karşı bir savaşa katılmayı kabul etmedi; 15 kasımda, bakanı Rossi öldürüldü; 24 kasımda, Pius IX Roma Cumhuriyeti ilan edilirken Gaeta'ya kaçtı. Belirsizlik dağıldı ve Pius IX italyan yurtseverlerin gözünde, kendi mülkünün bütünlüğünü savunan bir gerici durumuna geldi. Fransızlar'ın ondan yana müdahalesi (1849), bu izlenimi daha da güçlendirdi. Roma'ya dönen (nisan 1850) Pius IX, otoriter bir rejim kurdu ve kendi Dışişleri bakanı hükümetin gerçek başkanı, italyan cizvitlerin dergisi *Civilta cattolica* (1850) da hükümetin yarı resmi organı durumuna geldi.

Yirmi yıl boyunca, papa ve Piemonte arasında Cavour'un ustalığıyla Napoléon III'ün ikili siyasetinin temel bir rol oynadıkları bir savaşım sürdü ve bu savaşım, Roma'nın alınmasına (20 eylül 1870) ve Papalık devletleri'nin İtalya krallığı'na katılmasına yol açtı. (→KİLİSE DEVLETLERİ ve İTALYA). Garanti yasası'na (mayıs 1875) rağmen papa, kendini Vatikan'da tutsak olarak görüyordu. Maddi düzeyde yitirdiği otoriteyi, manevi düzeyde yeniden kazandı. Ultramontizm, gallikanlık ve josephçiliği kesin olarak yendi ve Almanya'daki Kulturkampf bunalımı, ancak roma anlayışının güçlenmesiyle sonuçlanabildi.

Katolik kilise'nin zulmedilen papaya karşı gösterdiği yürekten bağlılık, hıristiyanlığı sürekli olarak Roma'ya yöneltti ve Papalık otoritesine o zamana kadar görülmemiş bir saygınlık kazandırdı. Pius IX, ulusal kiliselere güçlü müdahalelerde bulundu.

Pius X *(aziz)* [Giuseppe SARTO] (Riese, Venezia, 1835 - Roma 1914), 1903 - 1914 arasında papa. Kilise'nin iç yaşamında önemli reformlar yaptı, Kilise hukukunu baştan başa elden geçirtti. İstemeden de olsa, siyasal ve öğretisel tutkulara kapıldı: Fransa'da Kilise ve Devlet'in ayrılmasına (1905) karşı çıktı. 1954'te azizler arasına katıldı.

Pius XI (Achille RATTİ) [Desio 1857 - Roma 1939], 1922 - 1939 arasında papa. Milano başpiskoposluğuna getirildi ve kardinalliğe yükseltildi (1921). 6 şubat 1922'de Benedictus XV yerine papalığa seçildi. Felsefi-siyasi sistemler karşısında Pius XI, Action française'in kınanması (1926), faşizmin (1931), nazizmin (1937), tanrıtanımaz komünizmin (1937) aşırılıklarının eleştirilmesi gibi, dünya çapında önem taşıyan belgelerde yansıyan kararlı bir tavır takındı.

Bir diplomat olarak Pius XI, Roma ile yeniden diplomatik ilişkiler kuran Fransız Cumhuriyeti ile *modus vivendi* (1924), İtalya ile Vatikan devletinin kurulmasına yol açan Laterano antlaşmaları'nın imzalanması (1929), aralarında Almanya (1933) ve 1919 - 1921 barış antlaşmalarıyla kurulan devletlerin çoğu da bulunan 18 ülkeyle konkordato gibi bazı siyasal sorunları çözüme bağladı.

Pius XII (Eugenio PACELLİ) [Roma 1876 - Castel Gandolfo 1958], 1939 - 1958 arasında papa. Pius XI'in Dışişleri bakanlığına getirildi (1930), papa olarak onun yerini aldı (2 mart 1939). Barışı korumak için, savaş patlak verince hıristiyanca bir barışın koşullarını saptamaya çaba gösterdi. Bununla birlikte bazıları, yahudi halkına karşı nazilerin giriştikleri soykırım karşısında "Pius XII'nin sessiz kalması"ndan yakındılar. Savaştan sonra komünist ülkeler blokunun oluşması, bu devletlerin Roma ile ilişkilerinin kesilmesine yol açtı: 1942 Noel mesajı ve 1 temmuz 1949 Sant' Uffizio kararı marxçılığın kınanmasına resmi bir nitelik kazandırdı.

PİVA a. (ital. *piva*, gayda). Bir gayda havası eşliğinde yapılan, oldukça hızlı tempolu ortaçağ italyan halk dansı. (Piva, daha 1416'da Domenico da Ferrara tarafından betimlenmiştir.)

PİVALİK sıf. (fr. *pivalique*). Org. kim. Pivalik asit, formülü $(CH_3)_3C—CO_2H$ olan trimetilasetik asidin yaygın adı; valerik asidin izomeridir; pinakolonun (adını bu bileşikten alır) yükseltgenmesi sonunda elde edilir.

PİWARSKİ (Jan Feliks), polonyalı ressam ve gravürcü (Wlostowice 1795 - Varşova 1859). Hayatının büyük kısmını öğretmen olarak Varşova'da geçirdi, konusunu günlük hayattan alan tablolar ve manzara resimleri yaptı. Özellikle gravür üstünde çalıştı.

PİVO a. (eksen, mil anlamında fr. *pivot'* dan). Dişç. cerr. *Pivo çivisi*, bir ya da birçok öğesi bulunan sabit bir protezin (Richmonds kuronları, yalancı kesik dişler, vb.) daha iyi tutunmasını sağlamak için diş kanalına yerleştirilen silindirimsi ya da konik silindirimsi madeni çivi. (İnlay ya da onlay tarzı protezlerin tespitinde daha ince ya da diş içi pivo çivileri kullanılır.) || *Pivo çivili diş*, kanal içi pivo çivisiyle diş köküne oturtulan sabit protez.

PİVOT a. (öncekiyle eşkökenli). Spor. **1.** Basketbol ve hentbolda hücum çizgisinin ortasında oynayan oyuncu. **—2.** *Pivot adımı*, basketbolda pas vermeden ya da şut atmadan önce bir ayak yerde sabitken diğer ayakla çeşitli yöne atılabilen adım.

PİVOTÉ sıf. (fr. pivoté). Koregr. *Pivoté adım*, salon dansında, bir yön değişikliğinin ardından, ayak tabanına ya da topuğa dayanılarak atılan adım.

PİXERÉCOURT (René Charles Guilbert DE), fransız oyun yazarı (Nancy 1773 - *ay. y* 1844). *Les Petits Auvergnats* (1797) adlı komedisi tanınmasını sağladı. *Victor ou l'Enfant de la forêt* (1798), *Coelina ou l'Enfant du mystère* (1800), *les Ruines de Babylone* (1810), *Christophe Colomb* (1815), *la Fille de l'exilé* (1819) ile de ünü büyüdü. 1830'dan sonra Brazier, Mélesville, V. Ducange (*Latude ou Trente-Cinq Ans de captivité*, 1834) ile ortak çalışmalar yaptı. *Melodramın babası* olarak adlandırılan Pixerécourt bu türün XIX. yy. başlarında çok tutulmasını sağladı, dram sanatının bu sevilen türünü çağdaşlarının beğeni ve alışkanlıklarına uygun olarak biçimlendirdi.

PİYADE a. (fars. *piyāde*). **1.** Kara kuvvetlerinin taarruz, savunma ve geri harekeler için yetiştirilen, özel silah ve teçhizatla donatılan ve yaya olarak muharebeye katılan muharip sınıfı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu sınıftan olan asker: *Piyade subayı. Piyade astsubayı. Piyade eri.*

—*Esk.* **1.** *Piyade kaldırımı*, yaya kaldırımı, yayalara ayrılan yol. **—2.** *Piyade-gû*, yayalıkla ilgili, yayaya ait olan. || *Piyade-rev*, yaya yürüyen.

—Ask. *Piyade birliği*, piyade sınıfı subay, astsubay ve erleri ile piyade sınıfı silah, araç ve gereçlerinden oluşan birlik. || *Mekanize piyade*, kadrosuna tekerlekli ya da tırtıllı zırhlı muharebe araçları verilerek, hem yaya hem de hareket halinde muharebe edecek biçimde yetiştirilmiş piyade birliği.

—Esk. denizc. Bir çift kürekle çekilen büyük kayık.

—Esk. sey. oy. *Piyade çadırları*, XVII. yy.' dan önce bir tür kukla oyununa verilen ad. || *Cemaati piyade çadırları*, bir tür kukla oyunu sergileyen hünercilere verilen ad.

—Kur. tar. *Piyadei hümayun neferatı*, Osmanlılar'da sarayın piyade sınıfı sandallarında hizmet görenler. (Sandalcılarla birlikte 43 kişiydiler ve Kayıkhane ocağı'na bağlıydılar.)

—Oy. Satrançta PİYON'un eşanlamlısı.

—ANSİKL. Ask. Yakın muharebede etkin bir sınıf olan piyade taarruzda düşmana yaklaşarak onu yok etmek ya da tutsak alarak etkisiz duruma getirmekle, savunmada ise düşman hücumunu etkisiz duruma sokmakla görevlidir.

Bu temel görevlerini yerine getirirken savunduğu ya da ele geçirdiği bölgeyi elinde tutabilecek biçimde eğitilir ve örgütlenir. Giriştiği harekât sırasında hava saldırılarına karşı sınırlı da olsa savunma yapabilir; araçları sağlandığında uçar birlik ve hava harekâtına katılabilir; tank birlikleriyle görevlendirildiğinde tankların gücünü tamamlayıcı öğe olarak harekâtta yer alır. Ayrıca "gayri nizami harp" için de hazır bulunur ve gayri nizami kuvvetlere karşı da harekât düzenleyebilir.

Piyade sınıfı temelde yaya bir muharip güç olduğu için hareket yeteneği sınırlıdır. Bu sakıncayı gidermek için piyade birlikleri zırhlı araçlarla (mekanize piyade) ve hava araçlarıyla desteklenirler.

PİYADELER, Manisa'nın Alaşehir ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 193 nüf. (1990).

PİYAF a. (fr. *piaffer*'den). Binc. At terbiyesinde atın ön ve art ayaklarını, ileri yürümeksizin durduğu yerde belli bir tempo içerisinde yukarıya kaldırıp indirmesi.

PİYALE a. (fars. *piyāle*). *Esk.* **1.** Şarap bardağı kadeh. **—2.** *Piyale-gir*, kadeh tutan. || *Piyale-keş*, *piyale-nuş*, içki içen. || *Piyale-keşi*, *piyale-nuşi*, içki düşkünlüğü.

Piyale, Ahmet Haşim'in şiir görüşünü açıklayan bir önsözün (Şiir hakkında bazı mülahazalar) yer aldığı şiir kitabı (1926). Yapıtta renkli imgelerle bezenmiş, anlatımı yoğun, dili oldukça sade son dönem şiirlerinin ("Merdiven", "Havuz", "Karanfil") yanı sıra gençlik şiirleri ("Şiir-i kamer") yer alır. Önsözde şair anlamca kapalı bulunduğu için tepki görmüş şiirleri ("Bir günün sonunda arzu") dolayısıyla kendini savunur. Şiirde konunun yalnızca bir araç olduğunu, şiirin anlaşılmak için değil yalnızca duyulmak için yazıldığını, sözden çok müziğe yakın olduğunu vb. belirtir. Bu yargılar onu Bremond'un ilkelerini belirlediği arı şiir anlayışına bağlar.

PİYALE PAŞA, türk kaptanıderya (Tolna ?-İstanbul 1578). Mohaç meydan savaşı'ndan (1526) sonra devşirilerek Enderun'da yetiştirildiği söylenir. Sarayda belirli aşamalardaki görevlerde bulundu ve kapıcıbaşı oldu (1547). Gelibolu sancakbeyi görevindeyken Koca Sinan Paşa'nın ölümü üzerine kaptanıderyalığa getirildi (1554). Ertesi yılın baharında 60 gemi ve Karlı ili sancak beyi Turgut Reis ile birlikte fransız donanmasına yardım etmek amacıyla Akdeniz'e açıldı. Önce G. İtalya'da çizmenin ucundaki Reggio kalesini ele geçirdi; ardından fransız donanmasıyla birleşerek Piombino'yu kuşattı. Türk donanması ile fransız donanması arasındaki anlaşmazlık üzerine kış aylarına doğru İstanbul'a döndü. Ertesi yıllarda da Akdeniz'e açılarak önce Oran'ı (1556), sonra Bizerte'yi (1557), sonra da Mallorca adasında Ciudadela'yı (1558) ele geçirdi ve bu etkinlikleri nedeniyle Cezayir beylerbeyi payesini aldı. Papalık başta olmak üzere İspanya, Malta, Cenova ve Napoli türk donanmasının Akdeniz'de üst üste kazandığı başarılar karşısında Osmanlılar'a karşı ortak bir donanma oluşturdular. Bu donanma Cerbe (Gerba) adasını ele geçirdiyse de Turgut Reis'in yardımına yetişen Piyale Paşa kısa süre sonra adayı Haçlılar'dan geri aldı (1560). Aynı yıl İstanbul'a

döndü. Şehzade Selim'in (sonradan Selim II) kızı Gevherhan ile evlenerek saraya damat oldu. Bir süre sonra Akdeniz'de bu kez İspanyollar'ın Peñon de Vélez adasını aldı (1564). Ertesi yıl girişilen Malta kuşatmasında başarı elde edilemediği gibi Turgut Reis şehit düştü; Piyale Paşa da yaralandı (1565). Ancak, Piyale Paşa ertesi yıl Sakız adasını osmanlı topraklarına kattı (1566). Kıbrıs*'ın alınmasında önemli rol oynadı (1570). Ertesi yıl ikinci vezir oldu ve veziriazamlık sırası kendisine geldiği sırada öldü.

Piyale Paşa; İstanbul'un Kasımpaşa semtinde kendi adıyla anılan bir cami, bir mescit, medrese ve tekke yaptırmıştır.

PİYALE PAŞA Uzun, türk kaptanıderya (öl. İstanbul 1644). Enderun'da yetişti. Tersane kethüdalığına getirildikten (1631) sonra Karadeniz'de korsanlık yapan çok sayıda kazak çayka*sını batırarak imparatorluğun K. kıyılarını başarıyla korudu. Kaptanıderyalık görevini de bir yıla yakın üstlenen veziriazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın azli üzerine mirimiran (beylerbeyi) rütbesiyle kaptanıderya oldu (1642). Vezir rütbesine yükseldi (1643). Ertesi yıl donanmayla Akdeniz'e açıldı. Dönüşünde Cezayir dayısı Mehmet Dayı'nın padişaha yolladığı armağanlardan bir bölümünü kendisine sakladığı iddiasıyla Sultan İbrahim'in buyruğuyla öldürtüldü.

Piyalepaşa ya da **Tersane camisi,** İstanbul'un Kasımpaşa semtinde cami. Mimar Sinan'ın kaptanıderya Piyale Paşa için inşa ettiği (1573) bu yapıda eski ulu camiler planını değişik bir görüşle uygulayarak, dikdörtgen planlı ana mekânı iki büyük sütunu bağlayan kemerlere oturan altı kubbeyle örtmüş ve mekânı yanlara doğru tonozlarla genişletmiştir. Üç yandan iki katlı revaklarla çevrili yapıda, minare cephenin ortasına, ana eksen üzerine yerleştirilerek girişler iki yana kaydırılmıştır. Camiyle birlikte inşa edilen türbe (1577), medrese-tekke, hamam, sübyan mektebi ve çarşıdan, yalnızca türbe ve hamam günümüze ulaşmıştır.

PİYAN a. Denizc. *Piyan bağı,* üzerine çok yük binecek arma kasaları yapmada ve makara sapanlarını bağlamada kullanılan bağ. || *Piyan cevizi,* gerdel saplarının çıkmaması ve halat başlarına yapılan piyanların açılmaması için yapılan ceviz. (Eşanl. GERDEL CEVİZİ.) || *Alaportekiz piyan,* iki halatı bir ispavloyla birleştirmek için yapılan bir tür piyan bağı. (Alaporteкiz piyan halatların kaymasını önler.) || *Çıma piyanı,* çıma liflerinin açılıp dağılmaması için çıma uçlarına yapılan bir tür piyan bağı. || *Düz piyan bağı,* üzerine az yük binecek kasalar yapmada kullanılan bağ. (Piyan voltaları düz ya da birbirine değecek biçimde sıkıştırılmış durumdadır.) || *Kuruz piyanı,* kuruz kasalar üzerine yapılan piyan.

PİYANC → AMU DERYA

PİYANGO a. **1.** Üzerinde numara basılı biletlerin içinden kazanan numaraların kura ile belirlendiği ve o numarayı taşıyan bileti satın almış olan kimsenin ikramiye kazandığı şans oyunu: *Piyangodan para kazanmak. Piyango bileti.* **—2.** Beklenmedik durum ya da olay: *Bu işte de piyango bize çıktı.* **—3.** *Piyango çekmek,* talih oyunu için düzenlenmiş biletlerden birini dizili olduğu yerden çekerek almak. || *Piyango vurmak,* aldığı piyango biletine ikramiye çıkmak; hiç ummadığı, beklemediği bir yerden büyük bir kazanç elde etmek ya da bir olanağa kavuşmak.

—ANSİKL. Türkiye'de ilk piyango uygulamaları, resmi bir nitelik taşımamakla birlikte Donanma* cemiyeti tarafından başlatıldı. Armağanları, halkın ve kuruluşların verdiği hediyelerden oluşan bu çekilişler büyük ilgi gördü. Bunun üzerine devlet tahvillerinin satışını özendirmek için piyango uygulamasına geçildi. Bu uygulama, tahvil alanlar arasında gerçekleştirilen kura biçiminde olmaktaydı. Cumhuriyet'in ilanından sonra 9 ocak 1926 tarihli ve 710 sayılı yasa'yla karşılığı nakit olarak ödenmek üzere piyango düzenleme hakkı, Türk tayyare cemiyeti'ne verildi. Bu piyangonun amacı, elde edilen gelirle türk hava gücünün gelişmesine katkıda bulunmaktı. Türk tayyare cemiyeti bu hizmeti 1940'a değin sürdürdü. 11 temmuz 1939'da Milli piyango idaresi kuruldu ve örgütlenmesini tamamladıktan sonra piyango uygulamalarını düzenlemek bütünüyle bu kuruluşun görevi oldu.

Milli piyango idaresi'nin yanı sıra bir dönem bankalar da piyangolar düzenlemekteydi, daha sonra bu uygulama kalktı. Günümüzde bazı spor kuruluşları, dernekler vb. de gelir sağlamak amacıyla özel piyangolar düzenlemektedirler.

—Huk. Piyangoya ilişkin yasal düzenleme, 5 temmuz 1939 tarih ve 3670 sayılı "Mili piyango teşkiline dair kanun"la yapılmıştır. Yasaya göre, Türkiye'de karşılığı nakit olmak üzere piyango çekilişi hakkı yalnız Milli piyango idarisi'ne aittir. Her türlü piyango çekilişi, oyunu, talih oyunları, müşterek bahis kurulması ve düzenlenmesi konusunda Piyango idaresi görevlidir. Karşılığı eşya olan piyangolar, özel bir tüzüğe göre düzenlenir. Eşya piyangosu düzenleme iznini valiler verir. Hükümetçe izin verilmiş olmadıkça piyango hiçbir alacak hakkı doğurmaz. İzin verilmemiş olan durumlarda piyango için de kumara ilişkin hükümler uygulanır (Borçlar k. md. 506).

Piyango idaresi *(Milli),* 11 temmuz 1939 tarihli ve 3670 sayılı yasa ile kurulmuş, Maliye ve gümrük bakanlığı'na bağlı kuruluş. Türk silahlı kuvvetleri'ni güçlendirme vakfı'na gelir sağlamak amacıyla piyango çekilişleri düzenleyen kuruluşun 24 ilde 29 şubesi vardır. Bilet satışı sabit ve gezici bayilerle yapılmaktadır. 1970'ten başlayarak yılda düzenli 35 çekiliş yapmakta, yılbaşı, bayram vb. günlerde özel çekilişler düzenlemektedir. Gelirinin % 1'i Çocuk esirgeme kurumu'na bağışlanmakta, bir bölümü de tıp gereçleri sağlama, kimi sanatsal etkinliklere katkıda bulunma vb. sosyal amaçlı harcamalara ayrılmaktadır. 1985'ten başlayarak ekstra çekiliş adlı yeni bir çekiliş düzenleyen kuruluş, Avrupa Devlet piyongoları (ALELE) ve Uluslararası devlet piyangoları birliği'ne (AİLE) üyedir.

PİYANGOCU a. Piyango bileti satan kimse ya da piyango bileti satılan yer.

PİYANİST a. (fr. *pianiste*'ten). Piyano çalan kimse; piyanocu.

PİYANLAMAK g. f. Denizc. Bir halatın çımasını açılmaması için ispavlo ya da gırcalayla sarmak.

PİYANO a. (ital. *pianoforte*'nin kısaltılmış biçimi *piano*'dan). **1.** Klavyeli-telli çalgılar sınıfından bir çalgı. **—2.** *Duvar piyanosu* (*konsol piyano* da denir), telleri ve armoni tablosı düşey olan piyano. || *Elektrikli piyano,* rezonansı, çalgının mekanizmasına dahil olan ya da dışardan bağlanan yükselteçlerin sağladığı piyano. (İki tür elektrikli piyano vardır: geleneksel bir mekanizması ve metal çerçeveye bağlanmış kısa telleri olan, ama armoni tablası bulunmayan *elektroakustik piyano* ile, salınım üreteçleri sayesinde çalışan *elektronik piyano.* Bu üreteçlerin, çözümlendikten sonra yeniden birleştirilen indüklenmiş akımları, hoparlörlerde elektronik titreşimlere dönüşür ve çekiçlerin vurduğu ya da mızrabın çektiği tellerin tınısı elde edilir.) || *Hazırlanmış piyano,* tellerinin arasına, çalgının tınısını değiştirecek nesnelerin (çiviler, tahta, maden ya da kauçuk parçaları) yerleştirildiği piyano. || *Kuyruklu piyano,* telleri ve armoni tablası yatay olan piyano. || *Mekanik piyano,* 1880'e doğru Amerika'da icat edilen otomatik piyano. (Üzerinde dişler bulunan tahta bir silindir, bir zemberekle döndürülür ve çekiçleri hareket ettirir.) || *Pnömatik piyano,* pirinç bir cetvelin (*panflüt* denir) delikleriyle uyuşan karton bir rulonun deliklerinden çalgının içine hızla giren havanın basıncıyla çekiçlerin hareket ettiği otomatik piyano. Yerini, kimi zaman bir elektrik motoruna bırakan iki pedal, rulonun dönmesini sağlar. Freiburglu Edwin Welte'nin gerçekleştirdiği ilk model (Welte-Mignon) 1904 tarihini taşır.

—ANSİKL. Modern sınıflandırmaya göre piyano kitharalar sınıfına girer. Gerçekten de telleri, kolu olmayan bir gövdenin içindeki bir ses (ya da armoni) tablasına koşut olarak tınlar.

Bu çelik, pirinç ya da bakır sargılı çelik teller, sabit iki nokta arasına gerilmiştir. Tellerin bir ucu, şasi bölümündeki kasanın kenarına yerleştirilmiş metal pimlere, bir ucu da, somyeye (akort çivisi tahtası da denir) gömülmüş (kuyruklu piyanolarda klavye tarafına yerleştirilmiş) olan akort çivilerine takılmıştır. Teller, onları alttan kaldıran, gruplara ayıran ve bir düzlem oluşturmalarını sağlayan baş eşikle, eğimi, tellerden her birinin titreşen uzunluğunu belirleyen eşik arasında titreşirler. Ses tablasına yapıştırılan ve tahtadan bir balkonla takviye edilen eşik, yükselttiği titreşimleri balkona iletir. Klavyenin tuşları (85-88 nota), keçeyle kaplanmış çekiçleri ve tellerin titreşimini durduran susturucuları hareket ettiren mekanizmaya kumanda eder. Başlangıçta çok basit olan bu mekanizma, zamanla yetkinleşmiş, mekanizmaya, güç, hız, yumuşaklık ve sağlamlık kazan-

A. F. P.

papa Pius XII

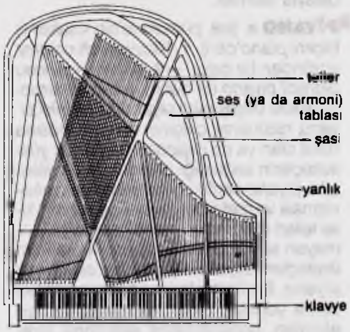

alaporteкiz piyan

Piyalepaşa camisi
Kasımpaşa-İstanbul

Büyük Larousse

bir kuyruklu **piyano**nun üstten görünüşü

dıran ara parçaların sayısı artmıştır. Çekicin, tele vurduktan sonra tek bir hareketle yerine dönmediği bir mekanizmayı, 1821'de S. Érard geliştirdi. Bu yeni mekanizmada çekiç, dönüş yolunun yalnızca yarısını kateder ve bir lama yay sayesinde, tuş, tümüyle ilk durumunu almadan, aynı güçle tele yeniden vurmak üzere harekete geçebilir. "Çift itme dilli" diye nitelenen bu sistem, günümüz kuyruklu piyanolarındaki sistemin kökeninde yatar. Bu sayede notalar, çok hızlı olarak yinelenebilir. Eski kuyruklu piyanolarda, daha yetkin olan bu mekanizma yoktu; bu piyanolarda, mekanizmanın tüm parçalarının ilk durumlarını alması ve çekici yeniden hareket ettirebilmesi için parmağın tuştan kaldırılması gerekirdi.

Teller, ses tablası ve mekanizma, tellerin gerilimine (orta boy bir kuyruklu piyanoda yaklaşık 13 t) dayanmasını sağlayan döküm şasiyle berkitilmiş ahşap bir kasa içinde yer alır. Piyanonun, nüans yapmayı sağlayan iki de pedalı (yumuşak ve güçlü) vardır. "Ton pedalı" denilen ve 1862'de kuyruklu piyanoya eklenen üçüncü bir pedal, akorların uzatılması için tuşları basılı olarak tutuyordu. Konsol piyanoda, bu üçüncü pedal, genellikle surdindir.

Birçok piyano modeli vardır. En eskisi, klavsene benzetilmiş kuyruklu piyano biçimidir. XVIII. yy. sonunun dörtgen piyanolarından (yanlış olarak kare piyano denilmiştir) ve XIX. yy. başının büyük dik piyanolarından sonra, 1830'a doğru, bazıları çok küçük boyutlarda olan duvar piyanoları yapıldı. 1848 devrimi'ne değin, salon piyanosu modası, birtakım mobilya parçalarını (konsol, tek ayaklı yuvarlak masa vb.) taklit eden piyanoların yapılmasına yol açtı. Sanayi devriminden sonra yalnızca kuyruklu piyano ve duvar piyanosu üretildi.

İlk piyano, İtalya'da XVII. yy.'ın sonunda B. Cristofori tarafından yapıldı. Cristofori, Ortaçağ cymbalumunun ve klavikordun da dayandığı, "tellere vurulması" ilkesini yeniden ele aldı. Yaptığı çalgının klavyesi, iki karşıt nüans (*piano* ve *forte*; çalgının ilk adı olan *pianoforte* de buradan gelir) elde etmeyi sağlıyordu.

Bu tarihten sonra, klavsenin yerine, değişik şiddette sesler verebilen bir çalgının konması düşüncesi hızla yayıldı. Fransa'da J. Marius, 1716'da planlarını hazırladı. Saksonya'da G. Schröter, ilk piyanosunu 1717'de yaptı. Cristofori'nin buluşundan esinlenen alman G. Silbermann, 1720'den başlayarak birçok çalgı gerçekleştirdi. Onun öğrencileri (Friederici, Zumpe, Stein) İtalya'da, İngiltere'de, Avusturya'da XVIII. yy.'ın büyük yapım okullarını kurdular. Fransa, bu yeni çalgıyı ancak Devrim'den sonra kabul etti.

Büyük ve bugüne değin geçerliğini koruyan buluşlar, XIX. yy.'da gerçekleşti: "çift itme dili" denilen mekanik (1821), döküm şasi (1825), çekiçlerin keçeyle kaplanması (1826), duvar piyanolarında tellerin çaprazlama yerleştirilmesi (1833).

Piyano, biri profesyonellerin, öbürü amatörlerin dünyası olmak üzere iki ayrı dünyaya mal oldu. Konserlerde, ünlü bir virtüözun çaldığı piyano, üretimlerini tanıtmak için, büyük yapımcıların (Erard, Pleyel, Pape, Bösendorfer, Gaveau, Herz) girişimlerine açık yeni salonların boyutlarına uyarlandı. Burjuvaların evlerinde, salonun mobilyalarından biri olarak evsahibinin toplumsal başarısının göstergesi sayıldı. Halk piyanoya, olağanüstü ilgi gösterdi.

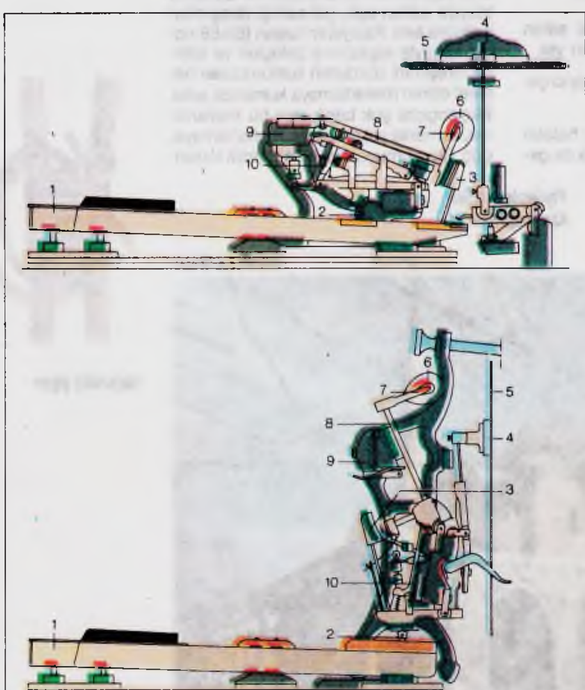
1850'den sonra, piyano üretimi, standartlara bağlandı. Lüks piyanolar yapan zanaatkârlar tarihe karıştı ve büyük amerikan ve japon firmaları kuruldu (Steinway, 1853; Baldwin, 1873; Yamaha, 1887); bunlar, orta büyüklükteki üreticileri, kendileriyle rekabet edebilmek için birleşmek zorunda bıraktılar. Çalgının ses hacmini artırmak amacıyla kimi değişiklikler daha yapıldı.

İkinci Dünya savaşı'ndan sonra, piyano, büyük tüketim ürünlerinin ticaretine katıldı. Piyano üretimi, genellikle, prefabrike öğelerden, özellikle de mekaniklerden başlayarak sınaileşmiştir. Büyük markalar, son işlemler düzeyinde birbirinden ayrılırlar. Ama Batı pazarı, önemli güçlüklerle karşı karşıyadır. Érard ve Gaveau 1960'ta birleştikten sonra 1961'de Pleyel, 1971'de de Schimmel tarafından satın alındı. 1966'da Kimball'ın aldığı Bösendorfer fabrikası, ertesi yıl, anonim ortaklığa dönüştü, hisselerin çoğunu Jasper Corporation aldı. Baldwin ve Bechstein, 1968'de aynı şirketler topluluğuna katıldılar.

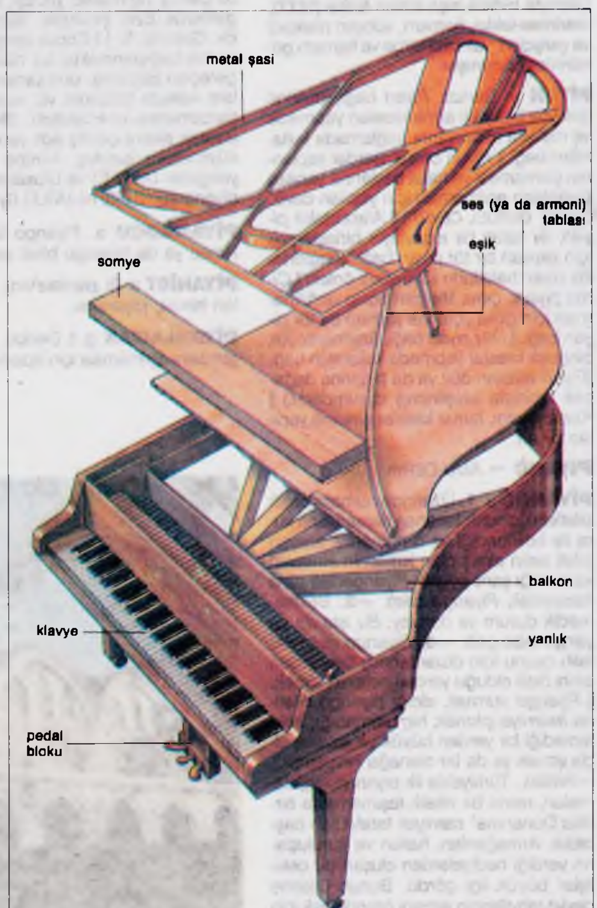
PİYANOCU a. **1.** Piyanist. **—2.** Piyano yapan, satan, akort eden ya da onaran kimse.

PİYASA a. (ital. *piazza*'dan). **1.** Bir ticaret alanının tümünü kapsayan alışveriş işlemleri: *Tütün piyasası. Kelepir otomobil piyasası.* **—2.** Bazı ürünlerin ticaretinin yapıldığı kent ya da ülke: *Londra başta gelen malı piyasalardan biridir.* **—3.** Bir ürünü satın alan ya da satın alma gücü olan müşterilerin tümü gibi düşünülen bir ülke, bir topluluk; pazar: *Bir piyasayı ele ge-*

bir kuyruklu **piyano**nun (üstte) ve bir duvar piyanosunun (altta) mekanizmaları
1. Tuş; 2. Pilot;
3. Yakalayıcı; 4. Susturucu,
5. Tel; 6. Keçe;
7. Çekiç (ya da tokmak) çekirdeği;
8. Çekiç kolu; 9. Çekiç bağlantı bloku;
10. İtme dili çubuğu.

bir kuyruklu **piyano**nun çeşitli öğeleri

çirmek. Brezilya piyasası. **—4.** Bir ürünün potansiyel alıcısı olarak düşünülen herhangi bir halk kesimi; bir malın sürüm alanı; pazar: *Bu tür malın piyasası yok.* **—5.** Belli bir etkinliğin sürdürüldüğü alan: *Edebiyat piyasası.* **—6.** Eğlenmek amacıyla bir yol üzerinde bir aşağı bir yukarı gezinme. **—7.** *Piyasa etmek,* bir yerde gidip gelmek, gezinmek, dolaşmak: *İşten çıkan memurlar kasabanın bu caddesinde piyasa ederler.* ‖ *Piyasa işi,* sıradan, hiçbir özelliği olmayan, kalitesiz iş. ‖ *Piyasaya çıkmak,* ortaya çıkmak, satışa sunulmak. ‖ *Piyasaya düşmek,* sözkonusu aranılan bir malsa, bollaşmak, çok bulunur olmak; bir kadınsa, kötü yola düşmek.

—Bank. ve Bors. *Banka dışı piyasa,* eskiden emisyon kurumunun (Merkez bankası) ıskonto oranlarına göre daha düşük oranlar üzerinden sağlam ticari senetlerin değiştirildiği piyasa; günümüzde, reeskont bankalarının, merkez bankasının aracılığı olmaksızın, kendi hesaplarına yaptıkları takas işlemleri. (Türkiye'de reeskont işlemleri uygulamada daha çok Merkez bankası'yla yapılmaktadır.) ‖ *Kesin satışlı piyasa,* teminatın kayıtsız ve şartsız olarak yapılmasını gerektiren piyasa. ‖ *Mali piyasa,* sermaye piyasası ve para piyasasını içeren uzun ve kısa vadeli fon alışverişlerinin yapıldığı piyasa. (Bu piyasalarda tasarruf sahipleri, yatırımcılar, bankalar, aracı kurumlar, borsalar ve öteki ilgili kuruluşlar bulunur.) ‖ *Opsiyonlu piyasa,* alıcıyla satıcı arasında varılan anlaşmanın yerine getirilmesi ya da getirilmemesine ilişkin seçim yapma olanağı tanıyan piyasa. ‖ *Para piyasası,* kısa vadeli fon arz edenlerle fon talep edenlerin bir araya geldikleri piyasa. (Geniş anlamda, bankaların toplayabilecekleri tüm kısa vadeli kaynakların oluşturduğu piyasa; teknik anlamda ise bankaların verdikleri kredileri -kendilerini yeniden finanse etmek amacıyla- mobilize etmelerine yarayan piyasa.) [Bk. *ansikl.* böl.] ‖ *Peşin ödemeli piyasa,* günün kuru üzerinden ve satış bedeli ile satılan menkul kıymetlerin ya da malların hemen ödenmesi ya da teslim edilmesi koşuluyla yapılan satış. ‖ *Primli piyasa,* tarafların, miktarı önceden kararlaştırılmış bir primin ödenmesi karşılığında, satışı iptal etmelerine ya da devretmelerine olanak tanıyan piyasa. ‖ *Resmi piyasa,* borsa acentalarının ya da bu acentaların aracılığıyla özel kişilerin borsada resmen kote edilmiş menkul kıymetleri alıp sattıkları yer. ‖ *Şartlı piyasa,* alıcıya ya da satıcıya seçme olanağı tanıyan vadeli borsa alım satımlarının tümü. ‖ *Vadeli piyasa,* ancak belirlenmiş bir vadenin bitiminde bedeli ödenmek ve teslim edilmek koşuluyla menkul kıymet ya da mal satışı. (Bu, genellikle hayali bir piyasadır, çünkü teslim ya da ödeme yapılmasını isteyebilecek taraflar genellikle kur farklarını göz önüne alarak işi tasfiye ederler.)

—Bors. *Piyasa tablosu,* mali analizciler tarafından kullanılan ve menkul kıymet plasmanlarının riziko artış derecesini gösteren tablo. (Bu, rizikolu plasmanın verimi, rizikosuz plasmanlara oranla normalde daha yüksek bir verim sağlaması gereken çok rizikolu aktifler üstüne bilgileri içeren bir tablodur.)

—Ed. *Piyasa romanı* → HALK* ROMANI.

—El sant. *Piyasaya çalışmak* → TÜCCAR*A ÇALIŞMAK.

—İkt. Arz ve talebin karşı karşıya geldikleri kuramsal yer. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Piyasa araştırması,* belli bir ürünün ya da bir iktisadi etkinlik dalının ya da hatta bir ülkenin ürünlerinin sürüm alanlarıyla ilgili tahminlere dayanan inceleme. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Piyasa değeri* → RAYİÇ DEĞER*. ‖ *Piyasa dışı,* ticari üretim alanı içinde yer almayan ve özellikle aileler ve küçük topluluklar tarafından yürütülen iktisadi etkinliklerin tümü. ‖ *Piyasa ekonomisi,* doğal mekanizmaların, her türlü tekel ya da devlet müdahalesi dışında, tek başına arz ve talep arasında sürekli bir denge sağlamaya yöneldikleri örgütlenme sistemi. ‖ *Piyasa fiyatı,* bir malın piyasaya arz edilen miktarıyla o maldan talep edilen miktarını birbirine eşit kılan fiyat. ‖ *Mali piyasa,* bir menkul değerler borsası ve çeşitli bankaları olan kent; böyle bir kentteki borsa acentalarıyla bankerlerin tümü. ‖ *Ticari piyasa,* bir emtia borsası olan kent. ‖ *Uluslararası mali piyasa,* uluslararası finans akımlarının buluştuğu ve finans kuruluşları aracılığıyla yeni bir dağıtıma tabi tutulduğu yer. (Bir yerin uluslararası mali piyasa olması için, sermayeleri kendine çekebilmesi ve onlara yatırım olanakları sağlaması gerekir.)

—Tic. *Piyasa tepkisi,* bir işletmenin satışlarını artırmak için aldığı çeşitli önlemler karşısında müşterilerin gösterdikleri davranış.

—Topbil. *İş piyasası,* bir bölgede, bir ülkede ya da bir etkinlik alanında iş arzı ile talebinin durumu. (Bk. *ansikl.* böl. İş topbil.)

—ANSİKL. Bank. *Para piyasası.* Bu, başlangıçta, bankaların günlük trezoröri fazlalıklarını ve açıklarını aralarında takas etmek amacıyla oluşturdukları bir piyasaydı. Önceleri çok kısa vadeli işlemler yapan para piyasası, zamanla genişleyerek uzun vadeli işlemleri de kapsamına aldı. Ödünç verme işlemi eğer 24 saatlik bir süre için yapılmışsa, buna uygulanan faiz oranına "günlük faiz oranı"; bir aylık bir süre için yapıldığında uygulanacak faiz oranına da "aylık faiz oranı" denir.

Türkiye'de, reeskont, ıskonto ve faiz oranlarını saptamak Türkiye Cumhuriyet merkez bankası'nın (TCMB) görevidir. Banka, bazı koşulların yerine getirilmesi kaydıyla, bankalarca ıskonto edilmiş senetleri reeskonta kabul ederek ya da bankaların verdikleri senetler karşılığında avans vererek onlara kaynak sağlayabilir. 1970'te, TCMB yasası'nda yapılan bir değişiklikle Banka'ya, orta vadeli reeskont ve avans işlemleri yapma yetkisi tanınarak önemli bir değişiklik getirilmiştir; buna göre Merkez bankası, bankalar tarafından verilen vadelerine en çok sekiz yıl kalmış olan senetleri kabul edebilmekte ya da karşılığında avans verebilmektedir. Merkez bankası, reeskont kredilerinin limitini değiştirerek bankaların plasman hacimlerinin, reeskont oranlarını değiştirerek de kredi hacminin daralıp genişlemesini sağlayarak bunları, para politikasının etkin bir aracı olarak kullanabilmektedir.

• *Para piyasasında örgütleniş biçimi.* Para piyasasında işlem yapmasına izin verilen kuruluşlardan bazıları yapıca ödünç verici niteliktedir: etkinlikleri fon toplamaktan oluşan kuruluşlar bu sınıfa girer (Emekli sandığı, Toplu konut fonu; teşvik ve yatırım kredileri açan çeşitli devlet ve kamu kuruluşları). Bazıları da yapıca ödünç alıcı niteliktedir: orta ve uzun vadeli krediler veren bankalar, halk mevduatı toplamaya yetkili olmayan kredili satış ya da finansal kiralama (leasing) işlemlerinde uzmanlaşmış finans kuruluşları. Bankalar, genellikle, kimi zaman ödünç verici, kimi zaman da ödünç alıcıdırlar, yani iki işlemi birden, ama farklı sürelerde olmak üzere yaparlar.

Para piyasası, borsa piyasasından farklı olarak, belirli bir yerde bulunmaz; her iş günü sonunda arz ve taleplerin telefon ya da teleksle karşılaştırılması yoluyla işler.

• *Para piyasasının etkinliği.* Para piyasasında yapılan işlemler, kararlaştırılmış bir fiyat üzerinden (yani taraflar arasında serbestçe saptanan bir faiz oranına göre) gerçekleştirilen yakın ya da uzak vadeli likidite değişimlerinden oluşur. Gerçekte, sermaye devirlerine genellikle -güvenlik sağlamak amacıyla- bir alacak devri (geçici ya da kesin) eşlik eder. Bu alacaklara "senet" ya da "kıymetli evrak" denir. Bu güvencelerin niteliği (1. sınıf senetler ve 2. sınıf senetler), ikrazın süresiyle birlikte, işleme uygulanan koşulları da belirler.

Para piyasası işlemlerinin çeşitli biçimleri bulunur: senet alım satımları, röpor* yapılması (bankaların, kaynak gereksinimleri dolayısıyla ellerindeki senetlerin bir bölümünü kısa bir süre için başkasına devretmesi), bir muhabir banka hesabına salt bir kayıt geçirilmesi vb. Uzun süre en çok kullanılan işlem biçimini oluşturmuş olan röpor işlemi, belirli bir süre sonra yeniden satın almak kaydıyla yapılan bir satıştan başka bir şey değildir.

İlke olarak, para piyasalarında faiz oranları, serbest pazarlık koşulları altında, arz ve talep yasasına göre oluşur. Böylece para piyasası, faiz oranlarının düzenlendiği bir merkezdir; faiz oranlarında önceden görülemeyecek değişikliklere karşı güvence sağlar.

• *Merkez bankasının müdahaleleri.* Emisyon kurumu, değişik müdahale biçimleriyle, her zaman, para piyasasının faiz oranları üzerinde etkili olabilir. Faiz oranlarında bir yükselişi önlemek için, bankaların emrine ek sermayeler sunar. Tersineyse, istikrazcı olarak piyasaya girer. Para piyasasının Merkez bankasına olan bu bağımlılığı, rezervler oluşturma zorunluluğuyla daha da güçlendirilir. Bunun sonucunda, para piyasası tümüyle Merkez bankasının istikrazcısı durumuna gelir.

Emisyon kurumunun müdahaleleri başlıca üç biçimde olur: reeskont kurumları aracılığıyla günü gününe yapılan işlemler yoluyla; devlet ya da özel kesim tahvillerinin kesin alımlarıyla; son olarak da, devlet ya da özel kesim tahvillerinin röpor olarak yatırılması biçiminde.

Para piyasası, bir ulusun mali hayatında önemli bir rol oynar. Para piyasası, yabancı piyasaların etkisinden uzak kalamaz, çünkü bankaların uluslararası etkinlikleri, karşılıklı para piyasalarına ve kambiyo kurlarına bağlı birtakım koşullarla kambiyo piyasasında trezoröri işlemlerine girişmelerine olanak sağlar. Bunun için, Merkez bankası, iç para piyasasındaki faiz oranlarını dilediği düzeyde tutmakta her zaman serbest değildir. Bunlar, çok yüksek ya da çok düşük saptandığında, istenmeyen kısa dönem sermaye girişlerinin -ya da çıkışlarının- özendirilmesi tehlikesi doğar.

—İkt. Kuramsal bakımdan kusursuz bir piyasada ancak tek bir fiyatın oluşması gerekir. Bu durum da üç koşulu zorunlu kılar: 1. *yerde birlik,* çünkü, ayrı yerlerde bulunan iki piyasada, aynı ürün için aynı anda iki ayrı fiyat oluşabilir. (İki yer ancak aralarında yeterince sıkı ilişki bulunursa, başka deyişle en ufak bir fiyat farkı hemen birinden ötekine arz ve talep transferine yol açarsa ve böylece uygulamada bir fiyat eşitliği gerçekleşirse aynı piyasanın parçaları sayılabilirler.) Yer birliği, her alıcı ya da satıcının, uygulanan fiyat hakkında tam bir bilgiye sahip olmasını sağlar; 2. *zamanda birlik,* çünkü, aynı ürünün iki ayrı zamanda iki ayrı fiyatı olabilir. Alıcı ve satıcılar tarafından öngörülen fiyat değişiklikleri, erken ya da geç alım ve satımlara yol açabilir. Eğer bu farklı anlar birbirine yeterince yakınsa, bu erken ya da geç alım ve satımlar kurlarda bir eşitlenme doğurur ve böylece zamanda birlik gerçekleşir; 3. *üründe birlik,* çünkü, aynı yerde ve aynı anda, birbirinin eşi olmayan iki malın fiyatları farklı olabilir. Ürün birliği, yalnızca nesnel bir birlik (aynı öz niteliklerine sahip olma) değil, aynı zamanda psikolojik bir birlik olmalıdır (hiçbir alıcının, belli bir satıcının malını yeğlemesi için özel bir nedeni olmamalıdır). Alıcı yalnızca fiyata bakarak karar vermeli ve böylece en ufak bir fiyat farkı, derhal talebin bir satıcıdan başka birine kaymasına yol açmalıdır.

Kuşkusuz, gerçekte kusursuz (tam) bir piyasa yoktur; ancak az ya da çok kusurlu somut piyasalar vardır. Bazı piyasalar, kusursuzluğa (tamlığa) olabildiğince yaklaşık bir biçimde örgütlenmiştir (kıymetler borsası, emtia borsası gibi). Başka bazı örgütlü piyasalar ise, buralarda alınıp satılan ürünlerin türdeş olmaması nedeniyle çok kusurlu olmakla birlikte, arz ve taleplerindeki yoğunluk yine de bunları ku-

sursuzluğa yaklaştırır (örgütlenmiş besin maddeleri piyasaları, merkezi haller).

Piyasaları, onları oluşturan farklı somut yerler arasındaki bağlılık derecesine, yani arz ve taleplerin bir yerden başka bir yere transferindeki kolaylık derecesine göre de sınıflandırabiliriz (örneğin, mahalle piyasası, İstanbul piyasası, Türkiye piyasası ve dünya piyasası zorunlu olarak aynı fiyatları uygulamazlar, çünkü alan genişledikçe transferler daha güçlükle yapılır).

Çağımızda piyasalar, rekabetin işlemesini önleyen olaylara göre de sınıflandırılmaktadır: tekelci piyasa ya da oligopol piyasa, tekelci rekabet piyasası, monopson piyasa, çift yanlı tekelci piyasa; vb.

• *Piyasa araştırması.* Bu araştırmaların amacı, üretimi tüketicilerin taleplerine uydurmaktır. Burada sözkonusu olan şey, piyasaların giderek daha çok bölümlere ayrıldığı bir ticaret dünyasında, işletmenin erişmeyi amaçladığı müşteri kitlesini "hedef" olarak almak ve buna isabetle ulaşmak için bazı niceliksel (potansiyel müşterilerin sayısı, yaş gruplarına, toplum ve meslek kategorilerine göre dağılışı; yeri yurdu; alım gücü; rekabet vb.) ve niteliksel (zevkler, özleyişler, satın alma davranışları vb.) ölçütler kullanmaktadır. Bu araştırmalarda, ya daha önceden var olan bazı verilere (firma içi [satış istatistikleri] ya da firma dışı [meslek odalarının istatistikleri, genel ekonomik ve demografik veriler] belgeler), ya da en başta anket ve örnekleme yoluyla olmak üzere, özel olarak toplanmış verilere dayanan çözümleme yöntemleri kullanılır.

—İş topbil. *İş piyasası.* Arz ve talep yasasına bağlı olan bu kavram, gerek işveren, gerekse işçi olarak eşit haklara sahip bireyler arasında bir rekabet serbestliği içerir. Bu görüş, konunun uzmanlarını, birbirine karşıt iki tip toplum ayrımı yapmaya götürmüştür; bunlardan biri iş piyasasının gerçekten var olduğu liberal toplum, öteki de herkesin yerinin bürokratik planlama yoluyla belirlendiği ve bu nedenle de iş piyasasının gerekli olmaktan çıktığı sosyalist toplumdur.

Gerçekte sosyalist ekonomide de iş piyasası biçimleri vardır. Örneğin, bütün sosyalist ülkelerde farklı etkinlik dalları (metalürji, tekstil, inşaat, vb.) arasında, eşit nitelikli işçiler için, önemli ücret farkları bulunduğu görülür. Bu farklar genellikle Batı'daki kadar belirgin olmasa da aynı yönde gelişir (öncü sanayiler, kimya ve metalürjide ücretler, tekstil ya da besin sanayisindekilere oranla daha yüksektir).

Öte yandan, liberal toplumda kuramsal olarak düşünüldüğü biçimde bir iş piyasası yoktur. Bu toplumda bir iş piyasası değil, birbirinden büyük ölçüde bağımsız çeşitli istihdam yolları vardır. Örneğin, işçilerin milliyetleri, onların şu ya da bu mesleğe alınmalarında rol oynar; nitekim, Fransa'da Türkler, Mauritiuslular ve Pakistanlılar genellikle kaçak olarak konfeksiyonculukta; afrikalı zencilerse temizlik, taşıma, depolama ve bulaşıkçılıkta çalıştırılırlar. Öte yandan, bunların sayısını sınırlayan ya da rekabeti ortadan kaldırıcı hukuki önlemler alınmasını zorunlu kılan bazı ücretli kategorileri de iş piyasasında ortaya çıkmaktadır. Son olarak çeşitli istihdam havzalarında genç işsizlerin durumuyla ilgili araştırmalar, birbirine paralel birçok şebeke ve örgütün, istihdam arayışında piyasanın serbest bir biçimde işlemesini engellediğini ortaya çıkarmıştır.

PİYASSİLİ → BASİLİS.

PİYASTOS a. (yun. *piastos*'tan). **1.** Yakalama, tutma. **—2.** *Piyastos etmek,* bir kimseyi yakalamak, tutmak. **—3.** *Piyastos olmak,* bir kimse tarafından yakalanmak, tutulmak.

PİYATA a. (ital. *piatto*). Düz ve büyük yemek tabağı.

◆ sıf. Yassı.

PİYAZ a. (fars. *piyâz*). **1.** Haşlanmış kuru fasulyeye ince doğranıp tuzla ovulmuş soğan ve maydanoz vb. katılarak yağ,limon ya da sirke ilave edilmiş salata. **—2.** Kebap, ızgara köfte, balık vb. yemeklerin yanına konulan, ince doğranmış ve tuzla öldürülmüş maydanozlu soğan. **—3.** *Arg.* Pohpohlama, övücü sözler söyleme: *Piyaza ne gerek var, zaten istediğini vereceğim.* **—4.** *Piyaz doğramak,* bir çıkar için bir kimseyi aşırı ölçüde övgüye boğmak (arg.).

—Esk. bot. Soğan. ||*Piyaz-ı kûhi,* dağ soğanı.

PİYAZCI a. **1.** Piyaz yapıp satan kimse. **—2.** Piyaz yenilebilen lokanta.

◆ sıf. ve a. Yüze gülen, dalkavuk, pohpohçu.

PİYAZLAMAK g. f. **1.** *Eti piyazlamak,* pişirmeden birkaç saat önce soğanla ve karabiber, tarçın vb. baharatla ovup bir süre bekletmek. **—2.** *Arg. Bir kimseyi piyazlamak,* bir çıkar sağlamak amacıyla birini aşırı övmek, pohpohlamak.

PİYEDÖPUL a. (fr. *pied-de-poule*). Birbirine benzer çözgü ve atkı etkileri kullanarak, dimi armürle gerçekleştirilen yünlü ya da pamuklu dokuma. (Bu dokumanın yüzeyinde tavuk ayağına benzer izler oluşur.)

PİYELEKTAZİ a. (fr. *pyélectasie*). Nefrol. Havuzcuğun genişlemesi.

PİYELİT a. (fr. *pyélite*). Patol. Havuzcuk iltihabı.

PİYELOGRAFİ a. (fr. *pyélographie*). Havuzcuk radyografisi. (Bu yöntemde saydam madde ya üreter yoluyla [gerilek piyelografi], ya doğrudan [deri yoluyla] ya da ameliyat sırasında verilir.)

PİYELOGRAM a. (fr. *pyélogramme*). Damar yoluyla ürografi ya da piyelografi yöntemiyle saydamsızlaştırıldıktan sonra röntgenle elde edilen havuzcuk görüntüsü.

PİYELONEFRİT a. (fr. *pyélonéphrite*). Nefrol. **1.** Böbrek parankimasında mikroplara bağlı bir hastalıkla, böbrek leğeninde bir ihtihabın ve bir idrar enfeksiyonunun bir arada görülmesi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Yükselen piyelonefrit,* idrar yollarındaki bir engele ya da idrar torbasından üretere doğru idrar kaçması gibi idrar boşalması işlevindeki bir aksaklığa bağlı olarak parankimada oluşan böbrek hastalığı. (Eşanl. YÜKSELEN NEFRİT.) || *Ksantogranülomlu piyelonefrit,* özel ve çok nadir tek taraflı böbrek parankiması hastalığı. Anatomik olarak içlerinde köpüğümsü lezyonlar bulunan iltihaplı ve fibröz lezyonlarla kendini belli eder. (Böbrek büyümüştür ve olguların çoğunda mercan şekilli bir taş ve bir idrar enfeksiyonu vardır.)

—Vet. *Enfeksiyöz sığır piyelonefriti,* havuzcuk ve onunla ilgili böbrekte başlayıp sonra üreter ve idrar torbasına yayılabilen irinli iltihap. (Bir korinebakteriyumdan ileri gelen hastalık, güç işeme ve irinli idrarla kendini belli eder.)

—ANSİKL. *Akut piyelonefrit.* 39 °C kadar yükselen ateş, titremeler ve tek taraflı bel boşluğu ağrıları ile kendini belli eder. Çoğunlukla Gram negatif bakterilerin yaptığı (kolibasil, proteus, vb.) bir idrar enfeksiyonu vardır. Uygun bir antibiyotikle yapılan tedavi kısa sürede şifa ile sonuçlanır.

Röntgen muayeneleri, tıkayıcı bir taşı, idrar yollarındaki bir şekil bozukluğunu, üreterde, prostatta ya da üretradaki bir engeli ve nihayet idrar torbasından üretere doğru idrar geri tepmesini ortaya çıkarır. Fakat, özellikle kadınlarda görülen akut piyelonefritlerin pek çoğunun nedeni henüz belli değildir.

• *Süreğen piyelonefrit,* süreğen böbrek parankiması hastalıkları arasında yer alır ve yinelenen bir idrar enfeksiyonu ile birlikte bir idrar yolları anomalisi sonucu ortaya çıkar.

PİYELOSTOMİ a. (fr. *pyélostomie*). Cerr. İdrarın deri yoluyla akmasını sağlamak için havuzcuktan dışarı yol açma ameliyatı.

PİYELOTOMİ a. (fr. *pyélotomie*). Cerr. Genellikle içindeki böbrek taşını çıkartmak amacıyla, havuzcuğu açma ameliyatı.

PİYEMON a. (fr. *piémont*; ital. *Piemonte*'den). Jeomorfol. DAĞETEĞİ'nin eşanlamlısı.

PİYES a. (fr. *pièce*). Ed. ve Tiyat. OYUN' un eşanlamlısı.

—Muhs. Aylık vaziyet cetvelleri için kullanılan sözcük.

PİYETEN a. (fr. *piétin*). Vet. Koyunların ve keçilerin ayağında birçok mikroptan (*Spirochetae pernortha* ile birlikte bulunan *Spherophorus necrophorus, Spherophorus nodosus*) ve tırnak altı dokusunda iltihaba, tırnağın etten ayrılmasına, topallamaya neden olan salgın hastalık. (Aşısı vardır.)

PİYETİZM a. (fr. *piétisme*). Protestan din akımı. Dindarlığın yenilenmesini amaçlayan bu akımın en belirgin özelliği, ruhun kurtuluşu için, her şeyden önce bireysel düzeyde duyguya ve manevi yaşama verdiği önemdir.

—Tar. *Piyetizm dönemi,* Rusya'da 1815 - 1820 arasındaki dönem; bu dönemde çar Aleksandr I, alman piyetizminin ve Mme de Krüdener'in etkisi altında kalarak, liberal bir siyaseti benimseyen mistik bir hıristiyanlığı kabul etti.

PİYOBASİL a. (fr. *pyobacille*). Piyobasilozun mikrobu. (Bil. a. *Corynebacterium pyogenes.*)

PİYOBASİLOZ a. (fr. *pyobacillose*). Vet. Gevişgetirenlerde ve domuzda görülen ve piyobasilden ileri gelen hastalık.

PİYODERMİT a. (fr. *pyodermite*). Der. hast. **1.** Deride ortaya çıkan irinli her çeşit akut enfeksiyon. (Çakmak, irinli akne, sikozis, kan çıbanı, antraks, ektima.) **—2.** *Vejetan piyodermit,* irinli kabarcıkları et çıkıntılarına dönüşmüş olan piyodermit. (Özellikle büyük deri kıvrımlarında ve doğal deliklerin çevresinde görülür.)

PİYOFTALMİ a. (fr. *pyophtalmie*). Patol. Gözde irin toplanması.

PİYOHEMİ a. (fr. *pyohémie*). Patol. Hastalık yapıcı mikropların önce bir yere yerleşip sonra kana geçerek içorgan serozlarında, eklemlerde ve parankimalarda çok sayıda irinleşmeye neden olmalarıyla belirgin marazi bozuklukların tümü. (Asepsinin yaygınlaşmasından sonra piyohemi nadiren görülür olmuştur.)

PİYOKİST a. (fr. *pyocyste*'ten). Patol. İrinle dolu kist.

PİYOKOLESİSTİT a. (fr. *pyocholécystite*). Patol. Safra kesesinin irinli iltihabı.

PİYOKTANİN a. (fr. *pyoctanine*'den). Eczc. Antiseptik etkilerinden dolayı gözdamlası, kollutuar ve deriye sürülebilir solüsyonlar (metilen mavisi, metil moru ve yeşili, eozin [kırmızı], fluoresein [turuncu], vb.) biçiminde kullanılan ve birbirinden farklı kimyasal yollarla birleştirilen boyarmaddelere verilen genel ad.

PİYOLABİRENTİT a. (fr. *pyolabyrinthite*). Patol. İrinli labirentit.

PİYON a. (fr. *pion*). **1.** Satrançta oyuna başlarken ön sıraya dizilen ve her oyuncuda sekiz adet bulunan küçük taşlardan her biri. (Eşanl. PİYADE, PAYTAK, ER.) **—2.** Kötü, tehlikeli bir işte öne sürülen, kullanılan kimse.

—Ask. Büyük birlik karargâhlarında düzenlenen planlı tatbikat ve harp oyunlarında, birlikleri, silahları göstermek amacıyla kullanılan mukavva ya da ince tahtadan ve çalışılan harita ölçüsüne uygun olarak yapılmış işaretlere verilen ad.

PİYONEFRİT a. (fr. *pyonéphrite*). Nefrol. Böbrek parankimasının irinli iltihabı.

PİYONEFROZ a. (fr. *pyonéphrose*). Patol. Böbrek ve havuzcuğun irinli iltihabı

PİYONER a. (fr. *pionnier*'den) eski SSCB'de devrimci piyonerler örgütü (*Vsesoyuznaya piyonerskaya organizatsiya*) üyesi; görevi, çocukları ve erginleri (10-15 yaş arası) Komsomol içinde komünist anlayışa göre yetiştirmekti.

PİYOPNÖMOPERİKART a. (fr. *pyopneumopéricarde*'dan). Patol. Perikart boşluğunda irin ve gaz toplanması.

PİYOPNÖMOTORAKS a. (fr. *pyopneumothorax*). Patol. Plevra boşluğunda hava ve irin bulunması.

PİYORE a. (fr. *pyorrhée*). Patol. İrin akması.
—Dişç. *Diş yuvası piyoresi*, PARODONTOZ'un eşanlamlısı. || *Diş-diş yuvası piyoresi*, İRİNLİ PARODONTİT'in eşanlamlısı.

PİYOSALPENKS a. (fr. *pyosalpinx*) Kad. hast. Yumurtalık borusunun içinde irin toplanması.
—ANSİKL. Piyosalpenks, salpenjitin özel bir anatomik biçimidir. Ya sıradan ya da cinsel yolla bulaşan mikropların neden olduğu leğen içi bir enfeksiyonun yayılmasıyla ani olarak ya da süreğen bir salpenjitin yeniden mikrop kapıp "alevlenmesi" ile ikincil olarak gelişir. Boru boşluğunda irin bir kez toplandıktan sonra, antibiyotiklerin etkisi olamaz ve borunun ameliyatla çıkarılması zorunlu hale gelir.

PİYOSİT a. (fr. *pyocyte*). Patol. İrinin içinde görülen akyuvar ya da doku hücresi.

PİYOSİYANİK sıf. (fr. *pyocyanique*). *Piyosiyanik basil*, *Pseudomonas aeruginosa*'yı günlük dilde belirten terim. (Piyosiyanik basil suda ve vücut boşluklarında bol miktarda bulunur. Çoğaldığı bakteri kültürlerine ve patolojik ürünlere renk veren piyosiyanin ve piyoverdin gibi yayılgan pigmentleri bireştirir. Yara ve yanık irin ve enfeksiyonlarında sık rastlanan bir mikroptur.)
◆ a. Piyosiyanik basil.

PİYOSİYANİN a. (fr. *pyocyanine*). Piyosiyanik basilin ürettiği mavi renkli yayılıcı pigment.

PİYOTORAKS a. (fr. *pyothorax*). Pnömol. **1.** Göğüs içinde irin toplanması. **—2.** *Diyafram altı piyotoraks*, diyaframın altında, karın zarının üst kısmında ortaya çıkan ve diyafram plörezisi belirtilerine benzer belirtiler veren, kistli ve irinli peritonit.

PİYOVERDİN a. (fr. *pyoverdine*). Bakteriyol. Piyosiyanik basilin (*Pseudomonas aeruginosa*) ürettiği yeşil renkli yayılgan pigment.

PİYÜRİ a. (fr. *pyurie*'den). Patol. İdrarda irin bulunması. İdrar yolları enfeksiyonlarının belli başlı alametidir. (Bir piyüride mikrop bulunamaması [mikropsuz piyüri] böbrek vereminı düşündürmelidir.)

PİZARRO (Francisco), ispanyol conquistador (Trujillo 1475'e doğr. - Lima 1541). Yoksuldu, okuma yazma bilmezdi. İtalya savaşlarına katıldı ve birkaç seferden sonra serüvencileri çeken Yeni Dünya'ya gitti. Darien kıstağından Büyük Okyanus'a giren kaptan Núñez de Balboa'nın yanındaydı. Ama gerçek meslek yaşamı elli yaşında başladı. O tarihte Panama'daydı; Almagro ve Luque adlı bir rahiple birlikte Peru'yu fethetmeyi tasarladı. Kasım 1524'te, 114 kişiyle denize açıldı ve Birú ırmağının ağzında karaya çıktı. Sefer tam bir felaketle sonuçlandı. Pizarro üç yeni sefer girişiminde bulunduktan sonra, Almagro ile buluşmak üzere Panama'ya dönmek zorunda kaldı. Mart 1526'da bataklık ve ilerlemeye elverişsiz bir kıyıyı izleyerek yeni bir sefere çıktı. Kafile *El Gallo* adasında konakladı. Ponce de León, cesareti kırılanları geri getirmek için buraya bir görevli gönderdi. 1528'de, İspanya'ya dönen Pizarro, Karl V'e tasarılarını açıklama olanağını buldu. Kardeşlerini kendisiyle birlikte gelmeye ikna etti. Ocak 1531'de, Pizarro'nun komutasındaki birlik San Mateo'ya (bugünkü Ekvador'un kuzeyinde) çıktı ve uç cordillera ile K'den G'ye bölünmüş olan İnka krallığı'na karşı mücadeleye girişti. krallığın merkezi kutsal Cuzco kentiydi. İspanyollar, Cajamarca sitesine değin ilerlediler. hile ve şiddet kullanarak kenti ele geçirdiler. Kral Atahualpa yenildi altı-yedi bin Kızılderili Pizarro'nun yüz elli süvarisi tarafından katledildi. Katolik İspanya kralına karşı ayaklanma düzenlemekle suçlanan Atahualpa, ölüme mahkûm edildi. conquistadorlar Atahualpa'nın Cuzco tapınaklarını yağmalayarak kralın efsanevi hazinesini ele geçirdiler (1533). Pizarro, Güneş imparatorluğunun zayıf yanlarını bulmak ve kullanmak için esnek bir siyaset izledi. İnkalar' ın kısa bir süre önce egemenlikleri altına aldıkları halkların ayaklanmasından ve hanedan mücadelelerinden yararlandı. Atahualpa öldürüldükten hemen sonra, galipler arasında ilk ayrılıklar başladı. Almagro, Cuzco'ya egemen olduğunu ileri sürüyor. Pizarro ise başkenti Ciudad de los Reyes'i (Lima) kurmak için canla başla çalışıyordu. Almagro, 1537'de, Cuzco'ya bir baskın düzenledi. Hernando Pizarro'ya yenildi, esir düştü ve öldürüldü (1538). Ama çok geçmeden Almagro'nun intikamı alındı. Francisco Pizarro, Almagro'nun oğlu tarafından Lima'da tuzağa düşürülerek öldürüldü (26 haziran 1541).

PİZZA a. (ital. sözc.). Genellikle domates, ançüez, zeytinle süslenerek çok çeşitli şekillerde yapılan pide. (İtalyan mutfağı.)

PİZZETTİ (İldebrando), italyan besteci (Parma 1880 - Roma 1968). Yapıtlarında özellikle gregorius müziğinden ve ortaçağ çokseslilliğinden yararlandı. Malipiero ve Casella ile birlikte, romantizme de, gerçekçiliğe de sırt çeviren ulusal bir müziğin yeniden doğması için çalışanlara katıldı. Floransa, Milano ve Roma'da ders verdi. Yaşamı boyunca eleştirmen, orkestra şefi ve müzikolog (Gesualdo'nun madrigallerini yayımladı) olarak da yoğun etkinlik gösterdi. Özellikle tiyatro için besteler yaptı, D'Annunzio'nun *La Nave*'si (1908), *Agamemnon* (1930) ve *Edipo a Colono* (1936) için fon müzikleri, aralarında *Fedra* (1915), *Uccisione nel duomo* (1958) ve *Clitennestra*'nın (1965) da bulunduğu birçok opera besteledi. Ayrıca, Falla, Bartók, hatta Debussy gibi çağdaşlarının arayışlarına benzer kaygılar yansıtan enstrümantal yapıtları vardır.

PİZZİCATO a. (ital. sözc.). Bir yaylı çalgının çalınış tekniğinde, tellerinin parmakla çekilmesi. (Eşanl. ÇEKME.)

pK a. Fizs. kim. Belli bir sıcaklıkta bir elektrolitin kuvvetini belirten değişmez.
—ANSİKL. Formülü MA olan bir elektrolit,

$$MA \rightleftarrows M^+ + A^-$$

denklemine göre iyonsal bir ayrışmaya uğradığında, elektrolit zayıfça ayrışmışsa, kütle etkisi yasasını gösteren denklem,

$$\frac{[M^+][A^-]}{[MA]} = K$$

biçiminde yazılabilir; bu bağıntıda köşeli ayraçlar molar ya da iyonsal derişimleri; K, elektrolitin yalnız sıcaklığa bağlı olarak değişen *iyonlaşma değişmezi*'ni gösterir. Bu değişmez genellikle çok küçük olduğundan, pH'de olduğu gibi K'yı de $pK = -\log_{10}K$ bağıntısıyla göstermek uygundur; sayı ne kadar küçükse, elektrolit o kadar ayrışıyor demektir.

Sulu çözelti halinde bir asit için (Brønsted'e göre) tepkime şöyle yazılır:

$$\text{asit} + H_2O \rightleftarrows \text{baz} + H_3O^+$$

ve

$$K = \frac{[\text{baz}]\cdot[H_3O^+]}{[\text{asit}]\cdot[H_2O]}$$

Seyreltik çözeltide suyun derişimi büyük ölçüde sabit kaldığından, bağıntı aşağıdaki şekilde yazılır:

$$K_A = \frac{[\text{baz}]\cdot[H_3O^+]}{[\text{asit}]}$$

bu bağıntıda K_A, asitlik değişmezini gösterir. Bu durumda asit-baz çiftinin kuvvetini göstermek için $pK_A = -\log_{10}K_A$ bağıntısı kullanılır. Asit ne kadar kuvvetliyse, K_A o kadar büyük, pK_A da o kadar küçük olur. Kuvvetli bir aside zayıf bir baz, zayıf bir aside kuvvetli bir baz denk düşer.

P.K., POSTA KUTUSU'nun kısa yazımı.

PKK (Partiye Karkere Kürdistan), Türkiye kürtlerinin bağımsızlığı (ya da kendi deyişleriyle kültürel özerkliği) için silahlı mücadele yürüten örgüt. Üyeleri, partinin lideri Abdullah Öcalan*'ın Apo lakabından dolayı, basında ve halk arasında *Apocular* diye de anılır. PKK'nın lideri Abdullah Öcalan 1978 yılında, bazı doğulu gençlerle birlikte Kürdistan Ulusal kurtuluş ordusu adıyla gizli bir örgüt kurdu. Bir süre sonra Kürdistan işçi partisi adını alan bu örgüt, özellikle Kürtlerin yoğun bulunduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu illerinde faaliyet göstermeye başladı; Kürt bağımsızlık hareketine karşı çıkan Kürtlere, MHP'lilere ve TİKP'lilere karşı yıldırma amaçlı eylemler düzenledi, cinayetler işledi.

Öcalan ve kurmayı takibe uğrayınca eylül 1980'den önce yurt dışına kaçtı; Lübnan'da Bekaa vadisinde bir kamp yeri edindi (1979). PKK 1984'ten sonra silahlı gücünü artırarak Türkiye'de halka, devlet görevlilerine ve silahlı kuvvetlere karşı kırsal kesimde ve kentlerde, kanlı terör eylemleri uygulamaya başladı. 1990'lara gelindiğinde 5 000 ila 10 000 arasında silahlı eylemcisi olduğunu öne süren PKK, terörün ve ayrılıkçı hareketin baş temsilcisi durumundaydı. Güneydoğu illerinde olağanüstü hal ilan edildi ve askeri birlikler artırılarak eylemcilerin faaliyeti önlenmeye çalışıldı. 1992'de Kuzey Irak'ta Özerk Kürdistan yönetimi kurulduktan sonra, bu yönetimin de onayı ve işbirliğiyle PKK kamplarına karşı Kuzey Irak'ta askeri harekâta geçildi. Bir kısım PKK'lı İran'a kaçarken bir kısmı da Özerk Kürdistan kuvvetlerine teslim olmak zorunda kaldı. Bunun üzerine PKK 20 mart 1993'ten 15 nisan 1993'e kadar tek taraflı ateşkes ilan ettiğini açıkladı, süreyi daha sonra uzattı ve siyasal diyalog önerisinde bulundu. Türk hükümeti ateşkesi memnunlukla karşılamakla birlikte, kayıtsız şartsız teslimde ısrarlı olduğunu vurguladı.

P.K.P., POLSKIE KOLEJE PANSTWOWE' nin (*Polonya Devlet demiryolları*) simgesi.

PI^A sistemi, trombositlere özgü ve PI^{A1} ve PI^{A2} gibi iki antijenden oluşan kan gruplarının tümü. Genotiplerde rastlanma oranı şöyledir: PI^{A1} PI^{A2} % 28, PI^{A2} PI^{A2} % 3. PI^{A1} antijeninin özel bir bağışıklık oluşturma yeteneği vardır ve anti-PI^{A1} antikoru en sık yenidoğanın ve kan naklini izleyen dönemin trombopenili purpuralarından sorumludur.

PL/1 a. (ing. PROGRAMMİNG LANGUAGE NUMBER 1, 1 numaralı programlama dili'nden kısaltma). Bılş. Her tür uygulamaya uyarlanmış ve çeşitli bilgisayarların kullanımı için geniş ölçüde yaygınlaşmış, simgesel programlama dili.
—ANSİKL. 1966'ya doğru tanımlanan PL/1, fortran ve cobol dillerinin olanaklarını, algol dilininkine yakın bir sözdizimi çerçevesinde bir araya getirir. Bu dil, gerçek zaman çalışmalarını programlamada ve özellikle bir işletim sisteminin programlarını yazmada kullanılabilir. Bununla birlikte, bu dilin, bir derleme programı gerçekleştirilerek tam olarak uygulamaya konması güçlü bilgisayarlar ve uyarlanmış işletim sistemleri gerektirir. Küçük boyda bilgisayarlar için, daha az komut ve olanağa sahip, daha sınırlı PL/1 altprogram çeşitleri vardır.

Algar

Francisco Pizarro
XVI. yy.'dan kalma
ressamı bilinmeyen bir tablodan ayrıntı
Amerika müzesi, Madrid

PLA (ing. *Programming Logic Array,* programlanabilir lojik dizi'den). Elektron. Çalışması programlama yoluyla düzenlenen, VE fonksiyonlarına ve VEYA fonksiyonlarına sahip entegre devre; ROM'lar ile birlikte, karmaşık işlevleri gerçekleştirmede kullanılır. (Eşanl. PLD.)

PLA (Josep), katalan yazar (Palafrugell 1897 - Llofrin, Gerona, 1981). Gazeteciydi, edebiyat çalışmalarının malzemesini, genellikle gazetecilik deneyimi, yaşamı ve yaptığı yolculuklardan çıkardı (*Enric Casanovas,* 1920; *Rùssia,* 1925; *Llanterna màgica,* 1926; *Viatge a Catalunya,* 1934). İç savaş sırasında, ulusçu hükümetin basın servisinde çalıştı. 1940'tan sonra *Destino* adlı haftalık dergide yazdı. Önce ispanyolca yapıtlar (*Historia de la segunda repúplica española,* 1940-41; *La huida del tiempo,* 1945), ardından katalanca yapıtlar (*El vent de garbí,* 1952; *Nocturn de primavera,* 1953) kaleme aldı; ana teması zamanın akışı olan *Les hores* (1953) ve *Notes per a Sílvia*'yı (1974) da katalanca olarak yazmıştır.

Place *(The),* 1969'da Robin Howard* tarafından kurulan ve London Contemporary Dance Theatre'ın ve bu topluluğa bağlı okulun merkezi durumuna gelen tiyatro.

PLACE (Francis), ingiliz siyaset adamı (Londra 1771 - *ay. y.* 1854). 1807'de radikal reformcu Francis Burdett'ın adaylığını destekledi ve Londra'nın en etkili radikal reformcularından biri olarak ortaya çıktı. Koalisyonlar üzerindeki 1799 yasası'nın 1824-25'te kaldırılmasına yol açan ve 1832 seçim reformu yasası'nın çıkarılmasını sağlayan siyasal kampanyalar düzenledi.

PLACE (Victor), fransız diplomat ve asurbilimci (Paris 1822 - *ay. y.* 1875). Musul' da konsolosluk yaptı; Hursabad'da Botta'nın kazılarını sürdürdü (1851-1855) *Ninive et l'Assyrie* (Ninova ve Asur) [1866 -1869] adlı çalışmayı yayımladı. Botta ile birlikte Louvre'daki Asur galerisini kurdu.

PLACEMENT a. (fr. *placement*). Koregr. Klasik dans pozisyonlarının öğretiminde harekete iyi bir başlangıç kazandırmak için vücudun en uygun durumu (ayak, omuz ve basen kaslarının kasılması) almasını sağlayan en önemli temel hareket.

PLACENTİA, Newfoundland'ın (Kanada) güney-doğusu'nda liman kenti, Avalon yarımadasında, *Placentia koyu* kıyısında; 2 200 nüf. Balıkçılık. Eski fransız yerleşmesi (1626).

PLACENTİCERAS a. Kretase devri topraklarında bulunan, az göbekli, disk biçiminde kavkılı ammonit cinsi.

PLACETAS, Küba'da kent, Santa Clara'nın D.-G.-D.'sunda; 32 300 nüf. Tütün sanayisi.

PLACİDİA → GALLA PLACİDİA.

PLACOBDELLA a. Sürüngenlerde, memelilerde, dolayısıyla da insanda asalak yaşayan, ileriye uzanabilen hortumlu sülük cinsi. (*Rhynchobdelliformes* takımı.)

PLACODERMA a. Birinci Zaman, özellikle de Devon devri topraklarında fosillerine rastlanan, deri zırhı gelişmiş fosil balık sınıfı.

—ANSİKL. *Placoderma* sınıfı üyeleri çeneli, bedenlerinin ön bölümü deri kökenli kemiksi levhalarla, geri kalan bölümleriyse pullarla kaplı balıklardır. Baş hareketlidir; göğüs yüzgeçleri çoğunlukla iğnelere dönüşmüştür. Placodermalar kıkırdaklıbalıkların olası ataları sayılırlar ve iki altsınıfa ayrılırlar: *Antiarchia** (örnek tipi *Bothriolepis*); *Arthrodira** (örnek tipi *Coccosteus*).

PLACODONTİA a. Zool. PLAKONOTLAR takımının bilimsel adı.

PLACU, Endonezya'da yer, Sumatra'nın G.-D.'sunda, Palembang'ın yakınında, Musi kıyısında, Petrol rafinerisi.

PLAÇKA a. (arnavutça sözc.). Çapul, vurgun.

PLAÇKACI a. Çapulcu, vurguncu.

PLAFON a. (fr. *plafond*). Bank. ve Tic. **1.** Belirli bir iş için saptanan oranın en üst düzeyi. **—2.** *Alım plafonu,* mal alımlarında en yüksek alım miktarı. || *Fiyat plafonu,* bir satın alma işleminde uygulanan en yüksek fiyat. || *Kredi plafonu,* bir bankanın belirli bir kredi türünde dağıtılabileceği krediler tutarının ya da bir müşterisine verebileceği toplam kredinin üst sınırı.

PLAGGEN ya da **PLAGEN** a. (aşağı alm. *Plaggen*). Pedol. Siyah ve çok humuslu, kalın ve katmanlı kat; insanın, yüzyıllar boyunca kimi kumlu topraklara funda ve eğreltiotu toprağı keseklerini ya da bitkisel döküntüleri üst üste yığmasıyla oluşmuştur.

PLAGİANTHUS a. Avustralya ya da Yeni-Zelanda'da yetişen, genellikle bütün yapraklı, yaprakların koltuğunda demet ya da yumak halinde kümelenmiş 5'li tipte ve çanaksız küçük beyaz çiçekli otsu bitki ya da ağaççık. (Ebegümecigiller familyası.)

PLAGİARİUS a. (lat. sözc.). Rom. huk. Başkasının esirlerini çalan, saklayan ya da satan veya özgür kişileri esir hale getiren kişi.

PLAGİONİT a. (fr. *plagionite*'den). Miner. Monoklinik sistemde yer alan doğal kurşun antimonsülfür.

PLAİD a. (ing. sözc.). **1.** İskoç ulusal giysisinde palto yerini tutan büyük yün kumaş parçası. (Renkleri canlı yünlü kumaştan yapılan ve kareli deseniyle, sahibinin ait olduğu klanı simgeleyen bu giysi, özel bir tarzda omuzdan bele kadar sarılır.) **—2.** Boyu eninden uzun olan ve uçlarında püskülleri bulunan ekose kumaştan örtü. **—3.** Eskiden günlük giysinin üstüne giyilen, kolları ve pelerini olan geniş yol giysisi.

PLAİDT, Almanya'nın Rheinland-Pfalz eyaletinde kent, Eifel'de. Eski Yenitaş döneminin şeritli üslubuna bağlanan bir seramik süsleme üslubuna adı verilen tarihöncesi siti. Tarakla basılmış şeritlerden oluşan Plaidt üslubu, Ren'in aşağı çığırı havzasına yayıldı ve Rössen* tipi Orta Yenitaş döneminin "sokma" seramiğinin öncüsü oldu.

PLAİNE a. (fr. *plaine*). Tar. Konvansiyon' da Gironde ve Montagne arasında kararsızlık gösteren ve "Marais" de denilen milletvekillerini adlandırmak için kullanılan terim.

PLAİNFİELD, ABD'de (New Jersey) kent, Watchung dağlarının eteğinde; 45 500 nüf. Konut ve sanayi (makine ve elektrikli aygıtlar sanayileri) merkezi.

PLAİNVİEW, ABD'de (Texas), Lubbock yakınında kent; 20 000 nüf. İçbükey dipli ve paralel düz çizgi halinde kenarlı yapraksı sivri uçlu bir alet tipiyle aynı adı taşıyan tarihöncesi siti. *Plainview uçlarının,* yivli tiplerle (Clovis, Folsom) saplı üçgen tipler (Scottsbluff, Eden, Gypsum Cave) arasında bir ara evre olduğu sanılır. Kuzey Amerika'da çok yaygın bu sivri uçlu aletlerin kökeni, İ.Ö. VII.-V. binyıl'lara iner.

PLAJ a. (fr. *plage*). **1.** Denize girmek, denizle ilgili etkinliklerde bulunmak için özel olarak düzenlenmiş kıyı: *Plaja gitmek. Güzel bir plaj. Plaja giriş ücretlidir.* **—2.** *Doğal plaj,* sahillerde denize girmeye elverişli durumda bulunan sığı ve düzgün, genellikle kumluk yer. **—3.** *Plaj çantası,* içine plajda kullanılan eşya ve giyeceklerin konduğu çanta. || *Plaj kıyafeti,* plajda giyilen mayo, elbise, terlik vb. kıyafetlerin tümü.

—Coğ. KUMLA'nın eşanlamlısı.

PLAJİOKLAZ a. (fr. *plagioclase*). Miner. Doğal sodyum ve kalsiyum alüminosilikat. (Plajioklazlar, triklinik sistemde yer alan ve her iki dilinimi tam dik olmayan feldispatlardır. Kayaçları oluşturan en önemli minerallerdendir. Başlıca türleri şunlardır: albit, oligoklaz, labrador, anortit. Plajioklazlar hidrolizle kolayca bozunur ve kil halinde ayrışarak bileşimine girdiği kayaçları çok kırılgan yapar.)

PLAJİYOSEFALİ a. (fr. *plagiocéphalie*'den). Biyol. Kafatasının bakışımsız biçim ve yapı kusuru.

PLAK a. (fr. *plaque*). **1.** Her iki yüzünde uygun bir okuma tekniğiyle işitilebilir hale getirilebilecek bir ses kaydı bulunan termoplastik malzemeden (PVC) yapılmış dairesel levha: *Plak dinlemek.* (Bk. *ansikl.* böl. Elektrotekn.) **—2.** Metal yaprak; plaka. **—3.** *Plak bozulmak,* bir kimseden söz ederken, onun artık can sıktığını belirtmek için söylenir (arg.).

—Der. hast. *Mukoza plağı,* frenginin ikinci devre lezyonu.

—Dişç. *Diş plağı,* dişlerin aralıklarına, çukur çizgilerine çökelen ve diş minesini kaplayan sıva. (Diş plağı, tükürük, yiyecek, özellikle şeker artıkları ve bakterilerin [özellikle laktobasil ve streptokoklar] karışımıdır. Genellikle, dişetinin kenarlarına ve dişin taç kısmına sıvaşır. Diş çürüklerinin oluşmasında önemli rol oynar.)

—Elektroakust. *Doğrudan ham plak kaydı,* bir mikrofondan ya da ses üreten bir aletten gelen elektromanyetik işaretlere asetat kaplı alüminyum bir levha üzerine, özel bir kaydedici kafayla sarmal biçimde bir iz kazıyarak kayıt yapma işlemi. || *Düşey* ya da *derinlemesine plak kaydı,* ses izlerinin kayıt ortamı yüzeyine dik oldukları mekanik kayıt işlemi. || *Ham plak kaydı,* ara manyetik ortam kullanılarak yapılan plak kaydı. || *Üniversal* ya da *bağdaşık plak kaydı,* bir plağın, hem monofonik hem de stereofonik araçlarla okunabilmesine olanak verecek biçimde, yani hem düşey hem yanal olarak gerçekleştirilen kaydı. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Yanal plak kaydı,* ses izlerinin kayıt ortamının devinim yönüne dik, yüzeyine ise koşut oldukları mekanik kayıt işlemi.

—Elektrotekn. *Ana plak* ya da *ana kalıp,* bir ya da birçok yavru kalıp gerçekleştirmeye yarayan, kabartmaları orijinal plağınkilerle özdeş olan ve baba kalıptan yola çıkılarak elde edilen nikel ya da bakır parça. || *Baba plak* ya da *baba kalıp,* orijinal bir plaktan yola çıkılarak elde edilen, üzerinde orijinal plağın kabartmalarının negatifi bulunan ve bir ya da birçok ana kalıp gerçekleştirmede kullanılan nikel ya da bakır parça. || *Döküm plak,* kaydedilmiş bir plaktan yola çıkılarak gerçekleştirilmiş yavru kalıplar aracılığıyla, termoplastik bir maddenin dökümüyle elde edilen plak. || *Orijinal plak,* doğrudan ham plak kaydıyla elde edilen ve bir baba plak ya da gerektiğinde bir yavru plak oluşturmada kullanılan plak. || *Video plak* → VİDEOPLAK. || *Yavru plak* ya da *yavru kalıp,* ana kalıptan yola çıkılarak elde edilen, üzerinde ana kalıp kabartmalarının negatifi bulunan ve döküm plak üretiminde kullanılan nikel parça.

—İnş. *Plak kaplama,* ince ve geniş yüzeyli gereçlerle yapılan zemin ya da cephe kaplaması. || *Yalıtım plağı,* dış duvarlarda kullanılan yalıtkan kaplama öğesi.

—Nörobiyol. *Plak mikropotansiyeli,* bir asetilkolin kesecığinin içeriğini salıvermesiyle devimsel plak düzeyinde ortaya çıkan küçük kutupsuzlaşma. || *Devimsel plak,* karşısında kumanda siniri ucu bulunan ve hepsi birlikte sinir-kas bağlantısını oluşturan iskelet kası lifinin biçimsel ve işlevsel farklılaşması. || *Plak potansiyeli,* sinirsel bir dürtüyle uyarıldığında, devimsel plağın her iki yanında beliren ölçülebilir elektrik potansiyeli. (Bk. *ansikl.* böl.)

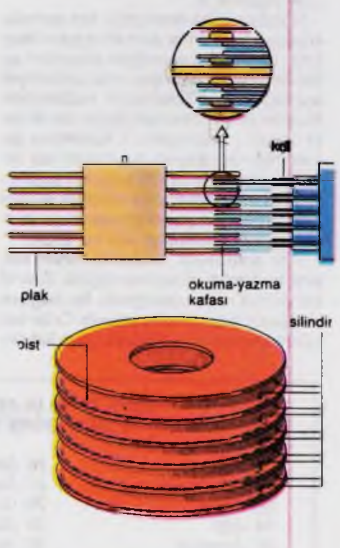
—Nörol. *Yaşlılık plağı,* yaşlılık bunaması ve Alzheimer hastalığı sırasında beyin kabuğunun (özellikle alın lopları ve Ammon boynuzu) yüzeysel tabakalarında gözlenen doku lezyonu. (Çevre kısmı yozlaşmış dendrit

uçlarından çoğalmış mikrogliadan oluşan, ortası amiloit madde özellikleri taşıyan ve gümüşlü boyaları tutan, 50 mikron çapında yuvarlakça bir kütle gibi görünür.)
—Spor. KİL GÜVERCİN*'in eşanlamlısı.
—Tıp. Deri ya da mukoza üzerinde değişik renk gösteren küçük bölge, leke. || Yassı bir biçimde olan küçük tanecik, pulcuk.
—Zool. → LEVHA.
—ANSİKL. Elektroakust. *Üniversal plak kaydı.* Üniversal kayıtlı bir plak, iz genişliği elektronik kontrol yoluyla azaltılan stereofonik bir kayıttır. Ses alımı sırasında, bir bağlılaştırıcı, mikrofon düzeneğinin zıt fazlı işaretleri sistematik bir biçimde verecek kanalları sağlayıp sağlamadığını belirtir. Kayıt sırasında, bir sınırlayıcı, karşıt fazdaki işaretlerin genliklerini ve aynı zamanda, çok kısa süreli ve çok büyük genlikli bölümleri azaltır. Böylece, tam anlamıyla bağdaşık plaklar elde edilir. Plakların büyük bir çoğunluğu, depolama ve dağıtımı basitleştirmek amacıyla, üniversal plak kaydı yoluyla üretilir. Monofonik bir plağın izleri, yanal olarak kaydedilir; derinlik sabittir; okuma kafasının sivri ucu yanal olarak esnek, düşey olarak ise sert bir yapıya sahiptir. Stereofonik bir plaktaki izlerin genişlik ve derinlikleri ise iki kanalın fazlarına bağlı olarak değişir. Durgun durumunda ilk genişlik yaklaşık 70 μm'dir. Bu genişlik, güçleri zıt fazlı işaretler sözkonusu olduğunda 25 μm'ye, hatta 25 μm'nin de altına inebilir. Bu tür bir plağın monofonik bir aygıtta dinlenmesinden iyi bir sonuç alınması, ancak üniversal bir kayıt sözkonusuysa olanaklıdır.
—Elektrotekn. Ham plak kaydı sırasında iz çizgisinde oluşturulan kalıcı değişimler, ses kayıt ortamını oluşturur. Kayıttan sonra, üniversal ses salınımlarını taşıyan izler elde edilir. İz çizgisindeki değişimler, çizgiyi yalnızca derinliğine etkiliyorsa, kayıt düşeydir. Yanal plak kaydı, yalnızca izin, derinliği sabit kalan yüzey çizgisinin biçimini etkiler. Santimetre başına düşen iz sayısı, kayıt uzunluğuna göre değişebilir. Ses şiddeti çok yükseldiğinde, ardışık iki izin üst üste binmesini önleme zorunluluğunca belirlenen bu büyüklük, plağın kayıt süresini büyük ölçüde etkiler. "Adım", değişmez ya da değişken olabilir; adımın değişken olması durumunda, izler arasındaki açıklık, modülasyonun şiddetine bağlı olmakta ve böylece plağın bir yüzünün süresi hissedilir ölçüde artırılabilmektedir. Ses plaklarının dönme yönü, saatin dönme yönü olarak kabul edilmiştir; kayıt, plağın dış kenarından başlar.

Plaklar, şu yönleriyle birbirlerinden ayrılabilirler: 1. 17, 25 veya 30 cm olan çaplarıyla. Profesyonel kullanıma ayrılmış 40 cm'lik plaklar da vardır; 2. dönme hızlarıyla: dakikada 78, 45, 33 1/3 ve 16 2/3 devir; 3. Yapıldıkları malzemeyle: doğrudan ham plak kaydına olanak tanıyan, ince bir nitroselüloz kökenli asetat bileşiğiyle kaplı dairesel bir alüminyum levhadan oluşan, vernikli ya da yumuşak plaklar; gomalaktan ya da PVC'den, metal bir yavru kalıp yardımıyla sıcak sıkıştırmayla elde edilen sert plaklar; 4. merkezinde bulunan deliğin çapıyla: 78 ve 33 devirlik plaklar için 7,3 mm; 45 devirlik plaklar için 38,5 mm; 5. iz genişliği ve oyma adımıyla: normal ya da standart iz çiziminde santimetrede, 150 μm genişliğinde 35 iz bulunur. Sıkıştırılmış iz çizimi ya da mikroiz kullanılması durumunda ise, bir santimetreye 60-70 μm genişliğinde, ortalama 100 iz sığdırılabilir. Kuramsal yönden, Edison tarafından önerilen silindirden daha az doyurucu olsa da (merkeze olan uzaklığı bağlı olarak dönme hızının değişmesi nedeniyle), plak, oldukça ekonomik bir biçimde çok yüksek sayıda basılabilmesi, sağlam oluşu, rahat evrilip çevrilebilmesi, röprodüksiyon niteliği ve plakların oluşturulabilmesine olanak tanıyan, az yer kaplaması gibi çok sayıda pratik özelliğiyle kendisini ticari olarak kabul ettirmiştir.

• *Tarihçe.* Ses plaklarının evriminde değişmez iki eğilim ayırtedici niteliktedir: kayıt kapasitesinin ya da süresinin artması ve röprodüksiyon niteliğinin yükselmesi. Plağın tarihinde, iki büyük dönem tanımlanabilir: plak kayıtta doğrudan akustik enerjinin kullanıldığı mekanik dönem; akustik enerjinin önce, kayıt iğnesinin daha kesin ve duyarlı olarak çalışmasını sağlamak amacıyla yükseltilecek olan elektrik enerjisine dönüştürüldüğü elektriksel dönem.

Mekanik kayıt. Ses kayıt ortamı olan bir plak düşüncesi, 1877'lerde, Charles Cros'un Bilimler akademisi'ne yazdığı mektupta büyük bir açıklıkla dile getirildi. Amerikalı bir teknisyen olan Emile Berliner, Ch. Cros'un düşüncesini hayata geçirmeyi başardı. 1887'de, yanal plak kaydı kimyasal yolla gerçekleştirilen bir çinko plağa kayıt yapması işlemiyle ilgili bir berat verildi. Bu kayıtların röprodüksiyonunu sağlamak için tasarlanan aygıt da "gramofon" olarak isimlendirildi. Plak, 1888'de Philadelphia Franklin enstitüsü' ne sunuldu, ama, sınai boyutlarda üretilebilmesi için gerekli, uygun bir baskı sistemi geliştirilinceye dek, araştırmayla dolu 5 yılın geçmesi gerekti. Ebonitten yapılan bu ilkel plakların çapları 17 cm'ydi; iki dakika sürüyor ve dakikada 70 devirlik bir hızla dönüyorlardı. Bu hızın, daha sonra kayıt pikaplarını çalıştırmada eşzamanlı elektrik motorlarının kullanılmaya başlanmasıyla birlikte, dakikada 78,26 devir olması kararlaştırıldı. 1897'nin sonunda, Berliner, sıkıştırılması zor olan eboniti terk ederek, onun yerine gomalak kökenli bir bileşik kullanmaya başladı. Bu malzeme, 1948'de viniltli mikroiz plakların ortaya çıkışına dek, plak sanayisi tarafından kullanılan hemen hemen tek malzeme oldu.

Manyetik plaklar. Birinci ve sonuncu plakların birer yüzü, öbürlerinin iki yüzü üzerinde eşmerkezli manyetik pistler vardır. Üstüste getirilen ve okuma-yazma kafaları altında aynı anda dönen her pist dizisi bir silindir oluşturur.

1896'da, E. R. Johnson, ilk yaylı motorlu gramofonu gerçekleştirdi. Ayrıca, Berliner'in kayıt yöntemlerini de geliştirmeye çalıştı. Böylece, Bell ve Tainter' in mum üzerine orijinal kayıt yöntemine geri döndü, ama, metal baskı matrislerinin yapımını ancak 1899'da gerçekleştirebildi.

1904 yılı, farklı görüşte bir girişime sahne oldu. Büyük Britanya'da, W. Michaelis, düşey kayıtlı bir plak formülü ve "Neofon" adı verilen bir röprodüksiyon aygıtı önerdi. Bu girişim 1906'dan başlayarak Pathé kardeşlerin düşey kayıtlı plakları benimsedikleri ve "Pathefon" adıyla bu plaklar için yapılmış bir röprodüksiyon aygıtını ürettikleri Fransa'da da yayıldı. Pathé, 1920'de yanal kayıda geçti.

Elektriksel kayıt. Mikrofonla ses alımı, yükseltme ve elektriksel kayıt işlemlerinden oluşan bir kayıt yöntemini ilk kez Lionel Guest ve H. O. Merriman adında iki amatör ingiliz denedi. Resmi olarak bu yöntemle gerçekleştirilen ilk plaklar 1920'de ortaya çıktı. Benzer çalışmalar, aynı dönemde, Amerika'da, J. P. Maxfield ve H. C. Harrison'un yönetimi altında Bell Telephone Laboratories teknisyenlerince yürütüldü. Bell Telephone Laboratories' in ticari organı olan Western Electric Co 1924'te, üzerinde 100-5 000 Hz'lik bir ses aralığına yayılmış frekansların uygun bir biçimde kaydedildiği bir plağı ve H. C. Harrison'un gün ışığına çıkardığı ve dinamik örneksemeler ilkesinden yola çıkarak tasarlanan üstel hunili bir mekanik röprodüksiyon aygıtı üretebilecek düzeye geldi. Kısa zamanda, bütün plak yapımcıları elektriksel kaydı benimsediler. Teknik alanda önemli ilerlemeler gerçekleştirildi. Kayıt niteliği kavramı önem kazandı ve 1942'ye doğru, National Association of Broadcasters, yüzey gürültüsünün tiz seslere kayıt sırasında ağırlık verme yoluyla azaltıldığı bir formülü benimsetmeye çalıştı. Elektriksel okuma ve röprodüksiyon yöntemleri 1934'lere doğru yaygınlaştı. Radyo reklamlarında ortaya çıkan "Hİ-Fİ" (yüksek sadakat) terimi, plağa da uygulanmaya başladı.

1947'den başlayarak, manyetik bant üzerine yapılan kayıtlar, plak sanayisinde, özgün kayıt ortamı olarak kullanılmaya başladı; kayıt işlemi, daha sonra laboratuvarlara kaydı. Bu yöntem, 1949'dan başlayarak tüm dünyada benimsendi.

Yine de, 78 devirlik gomalak plaklar, röprodüksiyon niteliğini düşüren yüzey gürültülerinden etkileniyordu ve otomatik plak değiştirici aygıtların varlığına rağmen, maksimum 4 dakika olan süre de yetersiz kalmaktaydı. Bu olumsuzlukları giderebilmek için, amerikan Columbia firmasından Peter Goldmark, sık izli (veya mikroizli) vinilik reçineden yapılmış ve dakikada 33 1/3 devirlik hızla dönen bir plak geliştirdi. Süreleri 25-30 dakikayı bulan bu plaklar elektriksel, piezoelektrik ya da manyetik ilkelere göre çalışan pikaplarda okunuyordu. Çok hafif olan bu pikaplarda, ucunda yarıçapı 25 μm'lik bir başlık olan bir okuyucu iğne bulunmaktaydı.

1949'da, Victor şirketi 17 cm çapında sık izli ve 7 dakika boyunca dakikada 45 devirlik bir hızla dönebilen bir plak geliştirdi. Daha sonra stereofonik plakların sahneye çıkışı yeni gelişmelere ortam hazırladı. (→ STEREOFONİ.)

Mikroiz plakların üstün niteliği geniş bir ticari ve sanatsal etkinliğe yol açtı ve bu dönemde 30 cm çapında ve 16 devirlik plaklar bile piyasaya sürüldü.

Değişik üstünlükler sunan başka plak basım teknikleri de (enjeksiyon, mikrofüzyon vb.), olmasına karşın bunlar henüz sınai alanda benimsenmemiştir.

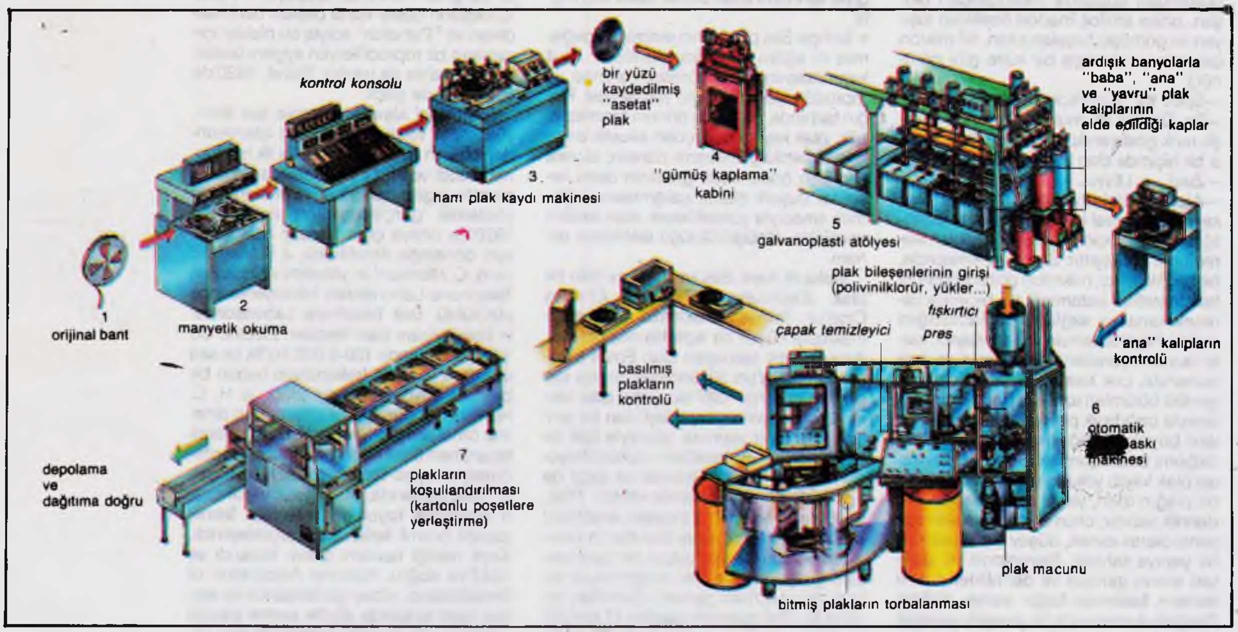
Kusursuz bir ses niteliği sunan ve uzun süre saklanabilen sert plaklardan başka (yarısaydam) maddeden basılmış, genellikle küçük çaplı (15-17 cm) ve dakikada 33 1/3 ya da 45 devirlik bir hızla dönen, son derece ince ve yumuşak plaklar da boy göstermeye başladı. Akustik nitelikleri plastiklikleriyle sınırlanan bu plaklar, çok hızlı bir biçimde ve büyük miktarlarda, baskı tekniğine benzer yöntemlerle çoğaltılabilirler. Sesli "basın", bu plakların temel kullanım alanını oluşturur.

• *Teknoloji.* Modern plakların özgün kayıtları bir manyetik bant üzerine yapılır. Manyetik kaydın yalnızca gerçekten kullanılabilir olan bölümlerinin bırakıldığı montaj işleminden sonra, ısıtılmış bir ka-

Polygram - Larousse

otomatik
plak baskı makinesi
(çubuğun ucunda, hammadde)

Polygram belgesine göre

Bir mikroiz plakın (33 dev.-30 cm) çeşitli üretim aşamaları: 1. Kayıt stüdyosundan gelen 2 kanatlı, orijinal manyetik bant; 2. Bandın, bir plak kaydı makinesine bağlı manyetik bir okuyucuda okunması; 3. "Asetat" bir ham plağın bir yüzünün kaydı (nitro selüloz bir vernikle kaplanmış dairesel alüminyum levha); 4. Bir galvanoplasti atölyesinde asetat bir ham plağın "gümüşle kaplanması" (1/1 000 mm'lik gümüş bir zarla kaplanan) yüzey iletken hale gelir; 5. "Baba" kalıplar (kabartma izler), "ana" kalıplar (çukur izler) ve son olarak, baskıda kullanılacak "yavru" kalıplar elde etmeye yarayan ardışık galvanoplasti banyoları; 6. Ardışık 4 işlem gerçekleştiren otomatik bir makineyle plakların baskısı: hammaddeyi (plak ağırlığında polivinilklorür) fışkırtma ve önlü arkalı merkezi etiketleri koyma, 150-180 °C'ta ısıtılmış bir kalıpta baskı yapma ve soğutma, çapak temizleme, sonra plağı kâğıt ya da naylon bir poşete koyma; 7. Plakları ambalajlama ve depolama.

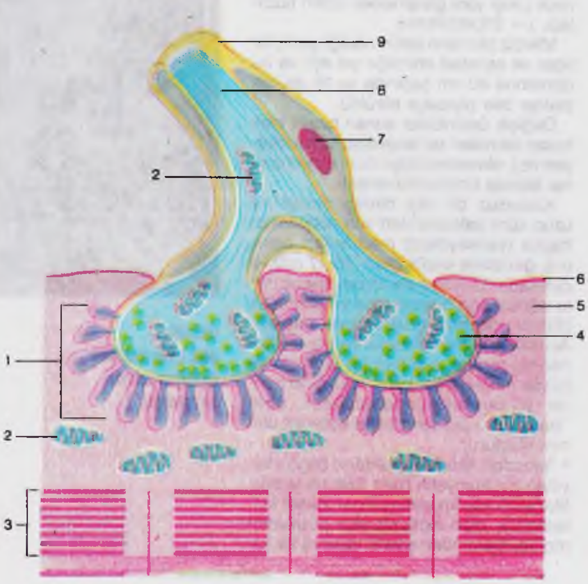
zıma ucu aracılığıyla, verniklenmiş bir plağın (asetat ya da neosir plak) oyulması işlemine başlanır. Bu iğne, sarmal biçimli bir iz oluşturmaya yarayan radyal bir yer değiştirme düzeneği ya da oyma köprüsüyle desteklenen bir oyucu kafa aracılığıyla harekete geçirilir. Neosir üzerinde bulunan ve özenle kontrol edilen kayıtlar özgün plağı oluşturur. Özgün plaktan yola çıkarak galvanoplasti yoluyla, baskı matrislerinin yapımı gerçekleştirilir. Bu baskı matrislerinin merkezinde, plağın merkez deliğini açacak olan bir broş bulunur. Baskı matrisleri, daha sonra, buharla ısıtılması ya da suyla soğutulması olanaklı olan bir prese ikişer ikişer bağlanır. Sonra da, biçimlendirilecek olan madde, izlerin yeterli kesinlikte işlenebilmesine olanak tanıyacak ölçüde bir basınç uygulayacak olan ısıtılmış matrislerin arasına konur. Belirli bir süre geçtikten sonra ise, matrisler soğutulur; biçimlendirilmiş olan madde katılaşır, pres açılır ve artık tamamlanmış olan plak dışarı alınır.

—Nörobiyol. *Devimsel plak,* kas zarındaki sayısız kıvrımlarla, sinir-altı aygıtını oluşturur; bu da sinaps yarığıyla aksondan ayrılır. Devimsel plağın işlevi plak potansiyeli aracılığıyla kas kasılmasını sağlamaktır. Bundan dolayı devimsel plağın zarı iki çeşit önemli protein içerir: 1. katyonlara geçirgenliği denetleyen ve iyonofor adı verilen proteinlerle birlikte bulunan asetilkolin alıcıları; 2. asetilkolini fizyolojik etkisini gösterdikten sonra etkisizleştirmeye yarayan asetilkolin esteraz adlı bir enzim.

Plak potansiyeli, iskelet kasındaki kassinir bağlantısı düzeyinde ölçülür. Sinir lifi bir sinirsel uyarı yaydığında, bu bağlantı asetilkolin keseciklerini salıverir. Onlar kas hücresinin zarına tutunarak onun katyonlara karşı geçirgenliğini değiştirirler. Böylece sodyumun girişi ve potasyumun çıkışı sonucu zarda kutupsuzlaşma meydana gelir.

Bir asetilkolin kesecığinin içeriğinin açığa çıkması bir plak mikropotansiyeli doğurur, bu yaklaşık olarak 20 000 asetilkolin molekülünün tutulması demektir. Birçok asetilkolin keseciği aynı anda salıverildiğinde, mikropotansiyeller birbirine eklenerek plak potansiyelini oluşturur, bu da komşu kas hücresinin zarını uyararak kas lifinin kasılmasına yol açan bir kas etkinliği akımı yaratır.

devimsel plak
1. Devimsel plak;
2. Mitokondriler;
3. Kas lifleri;
4. Kesecik;
5. Sarkoplazma;
6. Sarkolemma;
7. Glia hücresi çekirdekleri;
8. Sitoplazma;
9. Akson.

■ **PLAKA** a. (ital. *placca*). **1.** Bir aracın kaydedildiği trafik şube ya da bürosunun bulunduğu ili, aracın sıra numarasını gösteren ve aracın belli bir yerine takılması

TÜRK KARA ULAŞTIRMA ARAÇLARININ İLLERE GÖRE KOD NUMARALARI

01	Adana	26	Eskişehir	51	Niğde
02	Adıyaman	27	Gaziantep	52	Ordu
03	Afyon	28	Giresun	53	Rize
04	Ağrı	29	Gümüşhane	54	Sakarya
05	Amasya	30	Hakkâri	55	Samsun
06	Ankara	31	Hatay	56	Siirt
07	Antalya	32	Isparta	57	Sinop
08	Artvin	33	İçel	58	Sivas
09	Aydın	34	İstanbul	59	Tekirdağ
10	Balıkesir	35	İzmir	60	Tokat
11	Bilecik	36	Kars	61	Trabzon
12	Bingöl	37	Kastamonu	62	Tunceli
13	Bitlis	38	Kayseri	63	Şanlıurfa
14	Bolu	39	Kırklareli	64	Uşak
15	Burdur	40	Kırşehir	65	Van
16	Bursa	41	Kocaeli	66	Yozgat
17	Çanakkale	42	Konya	67	Zonguldak
18	Çankırı	43	Kütahya	68	Aksaray
19	Çorum	44	Malatya	69	Bayburt
20	Denizli	45	Manisa	70	Karaman
21	Diyarbakır	46	Kahramanmaraş	71	Kırıkkale
22	Edirne	47	Mardin	72	Batman
23	Elazığ	48	Muğla	73	Şırnak
24	Erzincan	49	Muş	74	Bartın
25	Erzurum	50	Nevşehir	75	Ardahan
				76	Iğdır

zorunlu olan levha. (Araçlar, plaka olmadan karayollarına çıkamazlar. Buna uymayan sürücülerle işletme sahipleri çeşitli hafif para ve hafif hapis cezasıyla cezalandırılırlar. Plakaların cins, biçim, ölçü renk ve yazılarının Emniyet ve Karayolları genel müdürlüklerince hazırlanacak esaslara uygun olması gerekir.) **—2.** İnce metal levha, plak.
—Aktar. *Yükleme-boşaltma plakası,* bir kara taşıtının arkasına takılan ve paletli ya da paletsiz yükleri kaldırmak için hidrolik krikolara teşpit edilen takviyeli metal plaka. ("Hizmet dışı" konumda, taşıt kasasının arka kapağı olarak kullanılır.)
—Camc. Üzeri bir ya da birkaç, saydam ya da ışıkgeçirmez renkli cam katmanıyla kaplı renksiz cam. (Antikçağ'dan beri bilinen bu teknik XIX. yy.'ın başında Bohemya'da yeniden canlandırıldı. Genellikle, bu şekilde yapılmış kristal eşyalar daha sonra tıraşlanmakta, böylece çentiklerin içinden gözüken renksiz cam dekoratif bir etki yaratmaktadır.) [Eşanl. ÇİFT CAM.] || *Düzletme plakası,* üzerinde şişe diplerinin ya da ağır dipli kadeh damlalarının düzletildiği ham demirden plaka.
—Dy. *Esneme plakası,* genellikle metal armatürlere tespit edilen ve ikincil süspansiyon yayları ile boji şasisi ya da kasa arasına yerleştirilen kauçuk parça. (Bu parçanın, yanal esnekliği süspansiyon yayının esnekliğini artırır.)
—Foto. *Duyarlı plaka,* ışığa duyarlı bir duyarkatla kaplanmış cam levha.
—Isıbil. *Ocak kapı plakası,* ocak kapısının arkasına yerleştirilen ve katı yakıtlı bir sobanın ocağını önden sınırlayan, düşey ya da eğik plaka ya da ızgara.
—Kâğıtç. *Kenar sınırlama plakaları,* KENAR ÇITA*LARI'nın eşanlamlısı.
—Mak. san. *Birleştirme plakası,* yan yana yerleştirilmiş iki metal yaprağa perçinlenerek, bu yaprakların oluşturduğu ek yerini örten metal yaprak. || *Ek taban plakası,* yere tespit edilerek bir tabla oluşturan ve kimi takım tezgâhlarında (alın torna, delik işleme tezgâhı vb.) kullanılan düzeltilmiş dökme demirden plaka. || *Koruma plakası,* ya bir hareketi sınırlamaya ya da bir parçanın yer değiştirmesi sırasında öbür parçayla temas etmesini önlemeye yarayan, yassı metal parça.
—Matbaac. Prese konmuş ciltleri birbirinden ayırmaya ve sıkıştırmaya yarayan küçük tahta, mukavva ya da plastik levha. || *Ofset plaka,* uygun bir biçimde işlenmiş bir yüzü, fotomekanik kopya yoluyla baskı öğelerinin aktarmasını alabilen metal yaprak. (Bu durumda, ofset yönteminin baskı "kalıbı"nı oluşturur.) || *Sarılır plaka,* üzerinde hafif kabartma olarak baskı görüntüsünün bulunduğu ince bir metal ya da plastik yapraktan oluşan ve bir presin merdanesine sarılıp tespit edilen tipo baskı kalıbı.
—Metalürj. Kalınlığı 10 mm'nin üzerinde olan düz ürün. || *Bağlama plakası,* pres döküm kalıbının düz öğelerinden biri; bu öğeler üzerine bir kalıbın biri sabit, diğeri hareketli iki bölümü bağlanır. || *İtici plaka,* kesme ya da zımbayla delme işlemlerinde bir pres takımında sabit (kalıp kenarına monte edilir) ya da hareketli (zımbanın kenarına takılır, yay, esnek pul ya da kauçuklarla hareket ettirilir) öğe; zımbayı banttan ya da içine girdiği parçadan çıkarmaya yarar. || *Kaldırma plakası,* modeli kalıptan ayırmak amacıyla, içine bir tirfonun (çekici) vidalanabildiği model üzerine bağlanmış plaka. || *Kalıptan çıkarma plakası,* basınç altında uygulanan dökümde kalıp çıkarıcıları taşıyan plaka. || *Model takma-çıkarma plakası,* bir modeli kalıp boşluğundaki yerine takmaya ya da sökük çıkarmaya yarayan metal plaka. || *Sarsma plakası,* sarsmak amacıyla üzerine dayanılan ve modelin içine gömülmüş olan metal plaka. || *Üfleme plakası,* maça kutusu üzerine yerleştirilen plaka; maça kumunun sertleştirilmesi için gaz, memeler aracılığıyla buradan gönderilir. || *Yay plakası,* yay lamalarının yapımında kullanılan yuvarlak yüzeyli ya da bir yüzünde bir oluk, karşı yüzünde bir nervür bulunan plaka.
—Ulaş. *Geçici plaka,* kayıt işlemleri tamamlanıncaya kadar, karayolunda geçici olarak kullanılacak araçlara, ilgili trafik şube ve bürosundan verilen plaka. (Geçici plakanın verilebilmesi için mali sorumluluk sigortası yaptırılmış olması gerekir. Geçici plakalara ilişkin esaslar yönetmelikte saptanır.)

PLAKACI a. Plaka yapıp satan kimse.

PLAKA-FİLM a. Plaka boyutunda kesilmiş, film şasisinde cam plaka yerine kullanılan yarı sert fotoğraf filmi.

PLAKAJ a. (fr. *placage*). Jeomorfol. İnce ve pek yaygın olmayan örtü kalıntısı.

PLAKALI sıf. Plakası olan, üzerinde plaka bulunan ya da belirtilen plakaya sahip olan.

PLAKASIZ sıf. Plakası olmayan, plakası bulunmayan.

PLAKÇALAR a. PİKAP'ın eşanlamlısı.

PLAKE sıf. (fr. *plaqué,* yapışık'tan). Müz. *Plake akor,* "arpejli akor"un karşıtı olarak, tüm sesleri aynı anda icra edilen akor.

PLAKET a. (fr. *plaquette*). Bir olayın anısına ya da bir başarısı nedeniyle bir kimseye verilen küçük metal levha.
—Hematol. TROMBOSİT'in eşanlamlısı.
—İşlem. Yüzleri ile kenarları arasındaki arakesitler kesici ağızları oluşturan, metal karbürden ya da seramikten küçük takım. (Uygun, yani ters yüz edilebilir ve kolayca değiştirilebilir bir takım taşıyıcıya lehimlenen ve plaket taşıyıcı denilen bir destek üzerine tespit edilen plaket, birçok frezeleme, tornalama ve delik işleme çalışmalarında çok sık olarak kullanılır.) [Eşanl. UÇ.]
—Mak. san. Kalınlığı çapına göre az olan, silindirsel mekanik parça.
—Teknol. Bir gözlük çerçevesinin buruna oturan bölümü.

PLAKETOFEREZ a. (fr. *plaquettophérèse*). Hematol. Trombositleri kanın diğer öğelerinden ayırma işlemi.

PLAKLI sıf. Plak biçiminde olan.
—Der. hast. *Plaklı döküntü, pigmentlenme,* büyük ve düzensiz büyük plaklar biçiminde döküntü, pigmentleme.

PLAKMODEL a. (fr. *plaque-modèle*). Metalürj. Döküm kalıpçılığında model oluşturmak üzere mekanik kalıplama makinelerinde kullanılan baskı.
—ANSİKL. Metalürj. Plakmodellerin yüzeyi, kalıpların üzerinde oyuk olarak belirmesi gereken marka adı, döküm numarası, vb.'nin kabartma olarak çıkarılmasını sağlar. Bu plakalar genellikle metalden (çelik, dökme demir, bronz, alüminyum alaşımı, kurşun-kalay alaşımı) yapılır; bununla birlikte kimileri alçı ya da karma malzemeden (alçı ve metal parçalar) olabilir. Kalıplama işleminin biçimine ve karmaşıklığına bağlı olarak değişik tipte pek çok plakmodel vardır: *tersinir plakmodel,* her iki yüzünde de aynı profil bulunan bu modellerde, dökümü yapılacak parçanın bütün biçimleri plakanın eksenine göre bakışımlı olarak yerleştirilir; *klişe,* elde edilecek markanın genellikle pek çok biçimini taşıyan tersinir bir plakmodel türüdür; bir klişenin modeli oluşturan yüzü kum kalıba, diğer yüzü bir kokil kalıp üzerine dökülür; *çift plakmodel,* bu plakmodel türünde, kalıbın bir tarafının modelini meydana getiren yalnız bir yüz bulunur; bu da iki ayrı plakanın yapımını gerektirir; plakalardan biri kalıbın üstündeki, diğeri altındaki kalıp biçiminin elde edilmesini sağlar; *çift yüzlü plakmodel,* yüzlerinden biri kalıp üstünün, diğeri kalıp altının profilini taşıyan çift yüzlü bir plakmodeldir; böylece iki ayrı çift plaka yapımına gerek kalmaz. Plakmodeller tek parça halinde yapılabildiği gibi, üzerine parçanın yarım modellerinin, ayrıca besleme kanallarının bağlandığı bir tabladan da oluşabilir.

Larousse

yükleme-boşaltma **plakası**

PLAKMODELCİ a. Metalürj. Plakmodel hazırlayan kimse.

PLAKODONTLAR a. Yarı yarıya suda yaşayan fosil sürüngen takımı. (Orta Avrupa'daki Trias katmanlarında fosillerine rastlanan bu hayvanlar *Sauropterygii*'lere benzerler. Dişleri çiğneyici plakalara dönüşmüş olduğundan yumuşakçalarla beslenebiliyordu. Bil. a. *Placodontia*.)

PLAKOİT sıf. (fr. *placoïde*'den). Zool. *Plakoit pul,* DERİ DİŞÇİĞİ*'nin eşanlamlısı.

PLAKOT a. (fr. *placode*'dan; yun. *plakodes,* yassı, yassılaşmış). Embriyol. Embriyonda gözün ya da kulağın ektoblasttan türeyen kısımlarını veren baş bölgesi (*göz plakodu* ve *kulak plakodu*).

PLAMENAC (Dragan), amerikan yurttaşlığına geçen yugoslav müzikolog (Zagreb 1895). 1939'da ABD'ye yerleşti, çeşitli üniversitelerde ders verdi. Faenza codex'ini yayımladı. Bourgogne şansonları üzerine ciddi araştırmalar yaptı. Ockeghem'in tüm yapıtlarını baskıya hazırladı.

PLAN a. (fr. *plan*). **1.** Bir bütünün çeşitli öğelerinin mekândaki düzenlenişini şematik olarak gösteren çizim: *Elindeki planı izleyerek bir mobilyayı monte etmek. Adres biraz karmaşık, sana yolun planını çiziyorum.* **—2.** Bir bölgenin, bir şebekenin, vb. grafik gösterimi, haritası: *Metro planı. Kanalizasyon şebekesinin planı.* **—3.** Bir şeyin, bir metnin, bir yapıtın vb. başlıca bölümlerinin, çeşitli öğelerinin genel düzeni: *Yazınızın planı çok iyi, şimdi bunu geliştirin.* **—4.** Bir amaca ulaşmak için önceden tasarlanan işlemlerin düzenli sıralanışı; bu biçimde hazırlanmış tasarı: *Planımızda oraya gitmek yoktu.* **—5.** *Plan kurmak, plan yapmak,* bir amaca ulaşmayı ya da onun gerçekleşmesini sağlayacak şeyleri düşünüp tasarlamak; bir kimseyi kötü bir duruma sokacak ya da düşürecek bir düzen hazırlamak. || *Arka planda,* geride önemsiz. || *Birinci planda, ilk planda,* ilk olarak, her şeyden önce: *Derslerin birinci planda gelir. İlk planda yapılacak işler.*
—Ask. *Atış planı,* topçu atışlarını hazırlamak için yapılan büyük çaplı plan. || *Başlangıç planı,* harekât alanı düzeyinde hazırlanan, manevranın genel düşüncesini ve gerçekleştirilme biçimini gösteren plan. (Kara ve hava ordu komutanlıklarının, yapılacak harekâtlarla ilgili kararları almalarını sağlar.) || *Engel planı,* istihkâm sınıfı tarafından hazırlanan ve üzeri daha sonra örtülebilecek biçimde yapılmış düzenlemeleri ayrıntılı olarak gösteren plan. || *Harekât planı,* manevra planının diğer adı. || *İstihbarat planı,* komutanın karar verebilmesi için gerekli bilgilerin dökümünün yapıldığı belge. (*Genel plan,* belirli bir düşman karşısında her zaman geçerlidir; *özel plan* ise belirli bir görevi yerine getirmek için gerekli bilgileri özetler.) || *Kanat planı,* hava atışlarında, silahın ve uçağın atış sırasındaki ve daha sonraki konumunu gösteren plan. || *Keşif planı,* istihbarat planın-

Walter belg. göre

işleme frezesinde kullanılan **plaketler**

dan sonra hazırlanan ve düşman hakkındaki bilgi ve ipuçlarını ve bunları toplayacak organları belirten belge. || *Kışla yerleşme planı,* bir kışlanın özelliklerini ve içinde bulunanların dağılımını ayrıntılı olarak gösteren çizelge. || *Manevra planı,* düşman ve dost birliklerin olanak ve yeteneklerini, bunlarla ilgili kararları ve alınması gereken önlemleri belirten, kurmay heyetince hazırlanmış belge. (Harekât emri bunun bir özetidir.) || *Ordugâh yerleşme planı,* bir ordugâhın araziye göre aldığı konum. || *Özel plan,* özel bir meseleye göre hazırlanan plan. (*Taktik planlar* [silahın yerleştirilmesi, nükleer atışlar, aşma, arazinin düzenlenmesi vb.], *düşmanla ilgili planlar* [keşif, istihbarat] ve *lojistik planlar* vardır.) || *Savunma planı,* hassas bir noktayı korumak için (özel savunma planı) ya da bir bölgede düzen sağlamak için (genel savunma planı) gerekli önlemlerin tümünü belirten belge. || *Seferberlik planı,* seferberlik durumunda ihtiyatta bulunanların yapması gerekenleri belirtmek için hazırlanmış ve tüm orduları ilgilendiren belge.

—Bors. *Hisse senetleri opsiyon planı,* bir işletmenin, kendi hisse senetlerini satın almaları için ücretlilerine tanıdığı opsiyon koşullarını düzenleyen program.

—Denizbil. *Dalga* ya da *soluğan planı,* bir dalga (ya da soluğan) sırtının kıyıya yaklaşırken art arda ulaştığı konumlar bütününü gösteren harita. (Temel sırt çizgilerine dağılmış noktalardan, soluğan dikgeni adı verilen dik çizgiler çıkılır. Dalga planları bütün kıyı çalışmalarında yaygın olarak kullanılır; elle çizilebildiği gibi, günümüzde bilgisayarlarla da çizilmektedir. Dikgenlerin birbirine yaklaşması ya da birbirinden uzaklaşması, belli bir dalga yönü için, deniz enerjisinin yoğunlaştığı (kıyıda aşınarak gerileme) ya da yayıldığı (birikme) kıyı noktalarını belirtir.

—Denizc. *Boylam plan,* bir geminin boylam ekseninden geçen düzeyin planı. || *Enlem plan,* bir geminin en geniş yerinden geçen düzeyin planı. || *Kalıp planı,* geminin su hatlarını gösteren plan. || *Karina planı,* teknenin su altında kalan bölümünün boylam görünüşü. || *Su kesimi planı,* karinanın deniz yüzeyiyle kesiştiği bölümün planı. || *Yelken donanımı planı,* yelkenlerin ayrıntılarını ve kuvvet merkezlerini gösteren plan. || *Yükleme planı,* geminin boylam kesiti üzerinde, ambar ve tavlonlardaki çeşitli yük denklerinin ve bunları ayırt etmeye yarayan işaretlerin ve gidecekleri limanların renkli olarak gösterildiği plan. (Bu plan, boşaltma limanlarındaki acentaların, yüklerin boşaltılması için gerekli önlemleri önceden almasını sağlar.) [İSTİF PLANI da denir.]

—Güz. sant. Bir resim ya da kabartmada, figür ve nesnelerin yerleştirilmiş olduğu ve en yakından (*ön plan*) en uzağa (*geri plan*) kadar verilmek istenen çeşitli derinlik derecelerini karşılayan hayali dikey yüzeylerden her biri.

—Haritc. *Plan göstergesi,* harita ya da plan üzerindeki noktaların koordinat değerlerini okumada ya da koordinat değerleri bilinen noktaları bir altlık üzerine, bilinen bir ölçekte aktarmada kullanılan, kenarları değişik ölçeklere göre bölüntülü, çoğun dikdörtgen, kare, (L) biçiminde, plastik ya da metal ölçüm gereci. (*Plan müşiri* de denir.)

—Havc. *Uçuş planı,* her pilotun uçuştan önce doldurmak zorunda olduğu belge. (Uçuş planına, özellikle izlenecek yol ve yükseltiye ait bilgiler, hava taşıtının künyesi, pilotun adı, kalkış saati, hava taşıtının hızı, mürettebat ve yolcu sayısı vb. yazılır.)

—İda. huk. ve Şehirc. *Bölgesel plan,* bölge düzeyinde yapılan, ulusal plan ile mikro plan arasında olduğu gibi, köy ile kent, tarım ile sanayi arasında köprü işlevi gören plan. || *İmar planı* → İMAR. || *Kırsal yerleşim planı,* kırsal yörelerin gelişme perspektiflerini tanımlayan plan. || *Koruma amaçlı imar planı,* tarih ya da sanat değeri taşıyan yapılar içeren bir bölgenin sınırları içinde toprak kullanımının nasıl olacağını gösteren plan. || *Mevzii imar planı,* bir kentin küçük bir bölgesini düzenlemek için hazırlanmış fiziksel plan. || *Nâzım plan* → NÂZIM. || *Şehircilik planı,* kentsel yerleşmeye ilişkin her türlü plan.

—İkt. Belli bir iktisadi ya da toplumsal sorunun çözümünü amaçlayan bir projenin uygulanması için bazı özel sorumlular ya da daha çok, kamu otoriteleri tarafından alınan önlemlerin tümü. (Planlar ya iktisadi hayatın tümünü [kalkınma, modernleşme, genişleme planları gibi], ya sınırlı bir iktisadi etkinlik kesimini [dışsatımı destekleme planı gibi] ya da bir bölgeyi [bölgesel kalkınma planı] kapsar.) || *Plan sözleşmesi,* kamu makamlarıyla ulusallaştırılmış işletmeler arasında imzalanan ve bu işletmelerin gelişme çizgisini belirleyen sözleşme. || *Kalkınma planı,* Türkiye'de planlamayla ilgili tahminleri içeren belge ve planlamanın uygulama çerçevesi (kalkınma planlarının düzenlenmesinden *Devlet planlama teşkilatı* sorumludur).

—Mim. ve İnş. Bir yapının, bir yapı topluluğunun ya da bir yapı bölümünün, yatay bir kesite göre genellikle yerdüzlemsel grafik gösterimi. || İnşa edilmiş bir yapının, bu gösterimde ortaya çıktığı ya da içinde yaşayanlarca algılandığı biçimiyle düzenlemesi.

—Muhs. *Muhasebe planı,* işletmelerin hesapları konusunda kurallar ve ilkeler saptayan belge. (*Muhasebe standartları* da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Ormanc. *Basit işletme planı,* belirlenen amaca ulaşmak için (çalışma, kesim, dikim) ormanda zaman ve mekân içinde alınması gereken basit önlemlerin tümü. || *Kesim planı,* bir ormanın yenilenme ömrü içinde, her yıl kesim yapılacak yüzeyi ve kesim hacmini gösteren plan. || *Odun planı,* belli bir ağaç türünde, değişik odun öğelerinin (damarlar, lifler, delikçikler, vb.) yerleşim biçimi. (Odun planı her tür için değişiktir ve küçük bir odun parçasına bakılarak türü tanımayı sağlar.)

—Sil. *Plan yelpazesi,* topografik çalışmalarda ve eskiden silahların tevcih istikameti için kullanılan, derecelere bölünmüş yelpaze.

—Sine. *Sekans plan,* bütün bir sekansı kamerayı durdurmadan, ancak her sahneyi uygun biçimde yeniden çerçeveleyerek çekilen plan. (Bu yolla genellikle çok uzun bir tek plan elde edilir; geleneksel çekimde ise sekans bir dizi plana bölünür; daha sonra bu planlar kurgu sırasında bir araya getirilir.)

—Sine. ve TV. Bir sinema filminin parçası. (Bir film bir dizi plandan, her plan da özdeksel olarak aynı çekim sırasında kameranın kaydettiği bir dizi kesintisiz görüntüden oluşur.) || *Amerikan planı,* oyuncuları başlarından dizlerine kadar gösteren plan. || *Boy planı,* bir ya da daha fazla oyuncuyu ayakta gösteren plan. || *Geniş plan,* tüm dekoru içine alan plan (yalnız bir bölümü gösteren yarı genel çekime karşıt olarak). || *Yakın plan,* bir yüzü ya da bir nesneyi gösteren plan.

—Şehirc. *Kaba plan,* inşa edilebilir hacimlerin dış çizgilerini tanımlayan grafik belge.

—Tek. res. Bir nesnenin, bir makinenin, bir binanın yatay izdüşümü. (İzdüşümle gösterilen noktaların düzey kotları desen üzerinde belirtildiği zaman, plana *ölçülendirilmiş* plan ya da *plankote* denir.) || *Grafik plan,* mekanik bir parçanın yapımı için gerekli bütün malzeme bilgilerini, biçimleri ve boyutları gösteren desen. || *Perspektif plan,* büyüklükleri, perspektif çizim nedeniyle uğradıkları değişikliklerle veren plan.

—Tiyat. Sahnenin derinlemesine bölümlerinden her biri. (Sahne ağzına koşut olarak her plan kendi arasında bölümlere ve ara bölümlere ayrılır.)

—Topogr. *Topografik plan,* belli bir arazi parçasının genellikle büyük ölçekli, tam ve ayrıntılı gösterimi.

—ANSİKL. Cumhuriyet'in kurulması ile hızlı bir kalkınma ve sanayileşme çabası içinde olan Türkiye'de, 1923-1931 arasındaki dönem, uygulanan ekonomi politikaları açısından liberal bir nitelik taşır. Ancak, gerek bu uygulamalardan umulan sonuçların alınamaması, gerekse 1929 iktisadi bunalımının olumsuz etkileriyle artan sorunlar devletin etkin bir müdahale politikası uygulamasına ve sanayide devlet işletmeciliğine başvurmasına yol açtı. 1930'ların başında devlet yatırımlarını planlı bir biçimde yönlendirmek gereğini duyan yönetim kadrosu, bir sanayi planı hazırlanması için çalışmalara başlayarak ilk planlı devletçilik uygulaması olan Birinci sanayi planı hazırlandı.

• *Birinci beş yıllık sanayi planı (I. BYSP).* 1933-1937 yıllarını kapsayan bu planın hazırlanmasına yönelik ilk çalışmalar, 1929'da ödemeler dengesi açığının kapatılması ve sanayileşmeyi hızlandırıcı yöntemlerin saptanması konusunda Âli iktisat meclisi'nin görevlendirilmesi üzerine 1930'da bu meclisin ekonomik durumla ilgili bir rapor hazırlamasıyla başladı. Bu raporda dışalım yerine yerli üretime ağırlık verilmesi, dışsatımın artırılması öneriliyor ve bu konudaki olanaklar araştırılıyordu. 1932'de dönemin Başbakanı İsmet İnönü yatırımlar için dış kaynak sağlamak amacıyla Sovyetler Birliği'ne gitti. Bu gezi sırasında Türkiye'ye gelmesi için çağrıda bulunduğu Prof. Orlof başkanlığındaki sovyet planlama uzmanı bir kurul Türkiye'ye geldi ve türk uzmanlarının da katılmasıyla ilk sanayi planı hazırlanmaya başlandı. 1933'te tamamlanan bu plan iki bölümden oluşuyordu. Birinci bölümde dokuma, maden, selüloz, seramik, kimya sanayisi dallarında kurulması düşünülen 20 fabrika hakkında raporlar; ikinci bölümde de İktisat vekâleti'nin yeniden kurulması hakkında öneriler yer alıyordu. 1933 başlarında, dönemin İktisat vekili Celal Bayar, bir denge oluşturmak üzere ABD'den de, planlama uzmanları olan Walker D. Hines ve arkadaşlarını Türkiye'ye çağırdı ve hazırlanan raporlarda bazı değişiklikler yapıldıktan sonra, planın uygulaması işi yeni kurulan Sümerbank'a verildi. Planın uygulamasına geçildikten sonra maden çıkarımını ve elektrik üretimini geliştirmek üzere, 1935'te, Maden tetkik ve arama enstitüsü (MTA), Elektrik işleri etüt idaresi (EİEİ) ve Etibank kuruldu. Türkiye'de devletçilik uygulamasının en başarılı örneklerinden biri olan I. BYSP dokuma, madencilik, kâğıt, seramik ve kimya dalları olmak üzere başlıca beş kesimi kapsıyordu. Bu dönemde kurulan başlıca tesisler şunlardır: dokuma sanayisinde Bakırköy, Kayseri, Ereğli, Nazilli, Malatya iplik ve dokuma ile Iğdır iplik fabrikaları; Karabük demir sanayii; İzmit kâğıt sanayii, taş ve toprağa dayalı sanayi kolunda Kütahya seramik, Paşabahçe şişe ve cam ve bazı çimento fabrikaları; kimya sanayisi kolunda Gemlik suni ipek, İzmir süperfosfat, Isparta gülyağı fabrikaları; Keçiborlu kükürt sanayii. Yurtdışından alınan malları ülkede üretmek temel ilkesiyle hazırlanan birinci sanayi planında öngörülen yatırımlar umulandan çok daha kısa sürede sonuçlandırıldı, ancak harcamalar tahminleri büyük ölçüde aştı; başlangıçta 44 milyon TL olarak düşünülen yatırımlar için dönem sonunda 100 milyon TL harcanmıştı. Birinci sanayi planı uygulandığı sırada bu planın kapsamadığı sanayi kesimleri için de bir program hazırlanması gerekliliği doğunca, daha 1936'da, İkinci sanayi planı'nın hazırlanmasına başlandı.

• *İkinci beş yıllık sanayi planı (II. BYSP).* 1938-1942 yıllarını kapsayacak biçimde hazırlanan 2. sanayi planında, ilk planda kurulmasına başlanan ara ve yatırım malları sanayilerinin tamamlanması; madencilik, elektriklendirme ve liman yapımı gibi alt yapı yatırımlarına ağırlık verildi. Ancak 1938'de yürürlüğe giren bu plan, İkinci Dünya savaşı'nın gündeme gelmesiyle ertelenmek zorunda kalındı. Bu planın 1950'ye kadar tamamlanabilen tesisleri

Guleman krom, Ergani, Murgul, Kuvarshan bakır, Divriği demir gibi madencilik tesisleri ile Karabük demir-çelik işletmelerine eklenen demir boru fabrikası oldu. Her iki sanayi planının en önemli ve daha sonra uygulanacak kalkınma planlarından ayırıcı özelliği ekonominin bütününü değil, yalnızca devlet yatırım ve sanayilerini kapsamalarıdır. Bu planların uygulanmasıyla sanayi yatırımları önemli ölçüde artmış ve yatırımların büyük bölümü ülkenin kendi kaynaklarından sağlanmıştır. 1939' da her iki plan için yapılan toplam harcama 145 milyon TL, yararlanılan dış kaynaklar Sovyet Rusya'dan alınan 10 milyon dolarlık faizsiz bir kredi ile İngiltere'den sağlanan 16 milyon sterlinlik bir krediden ibarettir.

Savaş sonrasında, İktisat vekâleti başmüşaviri Kemal Süleyman Vaner başkanlığında oluşturulan bir kurula yeni bir plan hazırlama görevi verildi. Ancak 1947'de tamamlanan ve daha çok *Vaner planı* adıyla anılan bu plan, iç ve dış politik gelişmeler nedeniyle uygulanamadı. 1950' de işbaşına gelen Demokrat parti iktidarı liberal bir ekonomi politikasında plana yer olmadığı tezini savunarak plansız bir ekonomi görüşüne sahip çıkmış ve türk ekonomisi 1960'ların başına kadar bir plana bağlı kalmaksızın yürütülmüştür. Ancak, 1950'lerin sonunda ekonomik durum iyice kötüleşip Türkiye dış borçlarını ödeyemez hale gelince, ekonominin bir plan çerçevesinde yürütülmesi için iç ve dış çevrelerin yoğun baskısıyla dönemin hükümeti tarafından Başbakanlığa bağlı bir İktisadi müşavirlik kurulu oluşturuldu ve bir kalkınma planı hazırlamak üzere hollandalı iktisatçı Prof. Jan Timbergen ile yardımcısı J. Koopmans Türkiye'ye çağrıldı. Bu plan üzerinde çalışmalar sürerken, 27 Mayıs 1960 devrimi ile DP iktidarı devrildi. 27 Mayıs'tan sonra planlama çalışmaları daha ciddi olarak ele alındı. İlk iş olarak 91 sayılı yasa'yla Timbergen'in danışmanlığında Devlet planlama teşkilatı (DPT) kuruldu (1960) ve 1961 Anayasası'yla (md. 41) kalkınma planları yapmakla görevlendirilen devlet, Türkiye'deki planlama çalışmalarını yürütme işini DPT' ye verdi. Böylece Türkiye'de uzun bir aradan sonra yeniden planlı bir ekonomi dönemine geçildi. DPT kurulduktan sonra, ilki 1963-1967 dönemini kapsayan 5'er yıllık 4 kalkınma planı uygulandı, 1985'te ise V. BYKP yürürlüğe girdi. Bu planların hepsinde ekonomik büyüme ön planda tutulmuş; kalkınma ile gelir dağılımı, istihdam, yatırımların bölgelerarası dağılımı, kentleşme arasındaki ilişki ikinci planda kalmıştır. Planlarda uzun dönem stratejileri, bu stratejiler içinde yer alan ve beş yıllık dönemi kapsayan orta vadeli planlar ile yıllık uygulama programlarının oluşturduğu kısa vadeli planlar olmak üzere perspektif olarak üç farklı zamana göre karar verilmektedir. Uzun dönemli stratejilerin ilki 15 yıllık bir süreyi oluşturan (1963-1977) üç plan dönemini kapsamak üzere hazırlanmış, ancak, ilk iki planın uygulanmasından sonra bu strateji bırakılarak yerine 22 yıllık (1973-1995) yeni bir uzun dönem stratejisi benimsenmiştir. Ayrıca her yıl için de plan uygulamasıyla ilgili programlar düzenlenmektedir. Türkiye'de kalkınma planları 16 ekim 1962 tarihli ve 77 sayılı kanun gereğince TBMM genel kurulu'nca onaylandıktan sonra yasa niteliği kazanmaktadır.

• *Birinci beş yıllık kalkınma planı (I. BYKP).* 1963-1967 yıllarını kapsayan bu planda, türk ekonomisi için % 7'lik bir kalkınma hızı öngörülmüş, büyüme hızı tarım kesiminde % 4,2, madencilikte % 9,3, sanayide % 12,3, enerjide % 13, ulaştırmada % 10,5 ve hizmetler kesiminde % 6,8 olarak saptanmıştır. Kamu kesimi için bağlayıcı, özel kesim için yol gösterici olan bu planda asıl olarak devlet kesimine önem verilmiştir. Özel kesim içinse sanayi yatırımlarını özendirici önlemler (gümrük vergileri, yatırım indirimleri, hızlandırılmış amortisman vb.) getirilmiştir. Bu plan dışa fazla bağımlı olmayan bir ekonominin yaratılmasını hedef almış; vergi, toprak ve kamu yönetiminde reformlar yapılmasını öngörmüştür. Ancak ekonominin yapısına ilişkin öngörüler ve reform önerileri gerçekleşmemiştir. Birinci plan döneminde yılda ortalama % 6,6 gelişme hızı sağlanmış, bu hız bir yandan plan hedefi gerisinde kalırken bir yandan dönem boyunca % 4,6 ile % 8,8 oranında değişen bir dalgalanma göstermiştir. Gelişme hızındaki dalgalanmaların temel nedeni tarım kesimindeki gelişmenin yıldan yıla büyük farklılıklar göstermesidir. Ekonomik kesimlerin GSMH içindeki payları sanayi kesiminde 1962'de % 15,4'ten 1967'de % 19'a çıkarken, tarımın payı % 38,1'den % 32,5'e düşmüştür. Dışalımda öngörülen artış % 0,5 oranında aşılmış, dışalımın bileşiminde ise yatırım malları öngörülenin gerisinde kalırken ara malı dışalımı hedeflenenin üstünde gerçekleşmiştir. Dışsatımda ise plan hedefleri % 12 oranında aşılmıştır. Bunun başlıca nedeni, tarım malları stoklarının dışsatım yoluyla eritilmesidir. Bu dönemde % 33,6 olarak gerçekleşen kamu kesimi yatırımlarının payı öngörülen % 59,9'a ulaşamazken, % 46,4 oranında gerçekleşen özel kesim yatırımları payı % 46,4 olarak gerçekleşerek hedef alınan % 40,1'i aşmıştır.

• *İkinci beş yıllık kalkınma planı (II. BYKP).* 1968-1972 yılları arasında uygulanan bu planda temel ekonomik hedef olarak milli gelirin yılda ortalama % 7 oranında büyümesi öngörülmüştür. Sanayi kesimi için üretimin yılda ortalama % 12 oranında artırılması ve GSMH'daki payının % 16,3'ten % 20,5'e çıkartılması hedef alınmıştır. Tarım kesiminde öngörülen büyüme hızı % 4,1; hizmetlerde % 7,8 olmuştur. Bu planda da birinci planda olduğu gibi "ithal ikameci sanayileşme"yle dayanıklı tüketim malları ve ara malları üretimine ağırlık verilmiş ve yatırımların yılda % 14 oranında artırılması hedef alınmıştır.

Planda, dayanıklı tüketim mallarını yerli ve yabancı özel sermayenin, ara ve yatırım mallarını ise kamu kesiminin üretmesi öngörülmüş ve özel kesimi özendirici önlemlere önemli bir yer verilmiştir.

İkinci plan döneminde % 7 olarak hedeflenen büyüme hızı % 6,9 oranında gerçekleşmiş, sanayi kesiminde öngörülen ölçüde büyüme sağlanamadığı için plan hedefinin (% 12,0) altında kalmıştır (% 7,8). Ancak sanayi üretimi içinde tüketim mallarının payı % 52,9'dan % 46,6'ya düşerken, ara mallarının payı % 35,4'ten % 39,4'e, yatırım mallarının payı ise % 11,7'den % 14'e çıkarak olumlu bir gelişme göstermiştir. Kesimler arasındaki gelişme daha çok hizmetler kesiminde görülmüş (% 7,7), tarımda ise % 3,1 olarak gerçekleşmiştir.

İkinci plan döneminde sabit sermaye yatırımlarında kamu kesimi beklenenin üstünde bir başarı göstererek dönem sonu için hedef alınan oran % 52,6 olduğu halde gerçekleşme % 53,1'i bulmuş; özel kesimin payı ise öngörülen % 47,4'ün altında kalarak % 46,9 olarak gerçekleşmiştir. 2. plan döneminde, dışsatımdaki artış öngörülen % 7,2'yi aşmakla birlikte sanayi ürünlerinin dışsatım içindeki payı dönem içinde % 18'den ancak % 21,5'e çıkabilmiş, bu konuda beklenen yapısal değişme gerçekleşmemiştir. Dışalımda ise plan hedefi aşılmıştır.

• *Üçüncü beş yıllık kalkınma planı (III. BYKP).* 1973-1977 yılları arasında uygulanan bu plan, Türkiye'de siyasal ve toplumsal bir bunalımın yaşandığı ve 12 Mart müdahalesinin olduğu, ayrıca, Türkiye -AET ilişkilerinin yoğunlaştığı bir dönemde hazırlanmıştır. Bu açıdan kalkınma yeni bir stratejiye dayandırılmak istenerek I. BYKP'de öngörülen 15 yıllık uzun dönem stratejisi, süresini doldurmadan terk edilmiş ve 22 yıllık yeni bir uzun dönem stratejisi hazırlanmıştır. 1970'te, AET ile imzalanan bir katma protokole göre, Türkiye -AET Gümrük birliği'nin 1995'te gerçekleşmesi kararlaştırılmıştır. Bu yüzden Türkiye'nin Topluluk'a tam üyelik sağlamaya yönelik olarak hazırlanan uzun dönem stratejisinde erişilecek başlıca ekonomik ve sosyal hedefler bu açıdan ele alınarak saptanmıştır.

Yeni stratejide, 1995 için hedef alınan gelişmişlik düzeyine ve ekonomik yapıya ulaşmada ilk aşama olan üçüncü plan döneminde, sanayi kesimi katma değerinin faktör fiyatlarıyla yılda ortalama % 11,2'lik bir hızla artması hedef alınmış, tarım kesimi katma değerinin yılda ortalama % 3,7; hizmetler kesiminin ise % 7,7 oranında artması öngörülmüştür. Bu gelişmeler sağlandığı takdirde, faktör fiyatlarıyla GSYİH'da 1972-79 yılları arasında sanayinin payının % 22,6'dan % 22,8'e yükseleceği; tarımın payının % 28,1'den % 23,4'e düşeceği, hizmetler kesiminin payının ise % 49,3 iken % 49,8 olacağı hesaplanmıştır. Ayrıca sanayi kesiminin GSYİH artışına katkısı % 36,3'ü, tarım kesiminin katkısı ise % 12,8'i bulacaktır.

Dönem sonunda hedeflenen büyüme oranı % 7,9 iken gerçekleşme oranı % 6,5 olmuştur. Sabit sermaye yatırımlarının GSMH'ya oranı % 21,9 olarak öngörülmüş, ancak % 20,2'ye ulaşabilmiştir. Yatırımlarda kamu kesiminin payı % 51,4 gerçekleşme ile öngörülenin (% 56,4) gerisinde; özel kesiminki ise % 48,9 gerçekleşme ile beklenenin (% 43,6) üzerinde olmuştur. 1977'de imalat sanayisi içinde tüketim malları üretiminin payı % 49, ara malları ve yatırım mallarının üretim payları ise % 37,7 ve % 13,3 olarak gerçekleşmiştir.

Üçüncü plan dönemi sonunda 1974'te başlayan dünya petrol fiyatlarının hızla yükselmesine koşut olarak iç fiyatların da yükselmesi, işçi dövizlerinin giderek azalması, dışsatımın hedeflenen değerlerin üstünde, dışalımın ise altında olması nedeniyle, sanayi çalışamaz bir duruma gelmiştir.

• *Dördüncü beş yıllık kalkınma planı (IV. BYKP).* Bu plan 1979-1983 yıllarını kapsamaktadır. Türkiye ağır bir ekonomik ve sosyal bunalım içindeyken hazırlanan IV. BYKP, hazırlık çalışmalarının uzun sürmesi ve plan taslağının iki ayrı hükümet tarafından değiştirilmesi gibi nedenlerle bir yıllık gecikmeyle uygulamaya konulabilmiş, 1978 yılı geçiş dönemi olarak kabul edilmiştir. 1977'den itibaren ödemeler dengesindeki darboğazlar, dışalımda transfer gecikmelerinin başlaması, bu arada fiyat artışlarının hızlanması gibi ekonomide başlayan tıkanıklıkları gidermek üzere, 1978-1979 yıllarında kısa vadeli bazı önlemlere başvurulmuştur. Bu önlemler arasında gerekli olan dışalımın yapılabilmesi için kısa vadeli borçların ertelenmesi yoluna gidilmiş, ancak dış kaynak teminindeki güçlükler ve iç harcamaların denetim altına alınamaması gibi nedenlerle üretim yavaşlamış ve fiyatlar hızla artmıştır. Özellikle de sanayinin gereksinimi olan hammadde, ara malı dışalımındaki tıkanıklıklar sanayide kapasite kullanım oranlarını önemli ölçüde düşürmüş ve yatırımları aksatmıştır. 1970'lerin sonlarında işlerliği ve etkinliği büyük ölçüde azalmış bulunan ekonomiye yeni bir hız verebilmek amacıyla 24 ocak 1980'de "ekonomik istikrar tedbirleri" alınmıştır. 24 Ocak kararları adıyla da anılan bu önlemler başlıca üç hedefte yoğunlaşmıştır; fiyat artışlarını önlemek, piyasa ekonomisini gerçekleştirmek, ekonomiyi dışa açarak döviz gelirlerini artırmak. Ancak, 1978 ara yılı ve (1979-1983) IV. plan döneminde GSMH büyüme hızı, program ve planda öngörülen hedeflerin çok altında kalmıştır: ara yılı için öngörülen büyüme hızı % 7,8, gerçekleşme ise % 3 olmuş; IV. plan için beklenen büyüme hızı % 8 iken gerçekleşme yılda ortalama % 2,1'dir (1979'da eksi % 0,4, 1980'de eksi % 2).

Bu yıllarda ekonomideki gerilemeler özellikle sanayi kesimindeki üretim düşük-

bir planaryanın morfolojisi

planaryalar

lüğünden kaynaklanmıştır. Nitekim 1978 için sanayide öngörülen büyüme hızı % 8 iken gerçekleşme ancak % 3,7 olmuş ve IV. planda sanayi kesimi için öngörülen büyüme hedefi olan % 9,9 oranına karşılık gerçekleşme ortalama yıllık % 1,7 gibi çok düşük bir düzeyde kalmıştır.

• *V. Beş yıllık kalkınma planı (1985-1989).* 1983 genel seçimlerinden sonra hazırlanan beşinci plan 1984'ü ara yılı kabul ederek 1985-1989 yıllarını kapsamak üzere uygulamaya konuldu. 1984 ara yılı için % 5,1 olarak hedef alınan yıl-da ortalama kalkınma hızının V. Plan döneminde % 6,6 dolayında artması öngörüldü. Tarım kesimi üretiminin yıllık ortalama artış hızının % 3,6, sanayinin % 7,5, hizmetlerinse % 6,4 olması hedef alındı. Bu gelişmelere göre, tarım kesiminin 1984'te toplam üretimi içinde % 15,8 olan payı 1989'da % 13,7'ye düşecek; sanayi kesiminin payı ise 1984'te % 47,8'den 1989'da % 50'ye yükselecek; hizmetler kesiminin 1984'te % 36,4 olan payı 1989'da % 36,3 dolayında kalacaktı. Plan hedeflerini gerçekleştirebilmek için sabit sermaye yatırımları yılda ortalama % 8,5 dolayında artacaktı. Özel sabit sermaye yatırımları artış hızı % 10,9; kamu sabit sermaye yatırımları artış hızı ise % 6,8 dolayında olacaktı. 1984'te sabit sermaye yatırımları içinde özel kesimin payının % 39,9 iken 1989'da % 44,5 düzeyine yükselmesi; sabit sermaye yatırımlarının GSMH içindeki payının ise aynı dönemde % 18,9'dan % 20,9'a çıkması beklenmekteydi. Toplam sabit sermaye yatırımlarının kesimlerarası dağılımında ise imalat sanayisi (% 20,92), ulaştırma (% 18,57), konut (% 15,20), enerji (% 14,89) ve tarım (% 11,37) kesimleri önde geliyordu. V. Plan döneminde hedef olarak verilen yatırımların gerçekleşmesi için tasarrufların yılda ortalama % 9,9 dolayında artması, özel tasarruf artış hızının % 10,7, kamu tasarrufları artış hızının da % 8,2 olması öngörülmüştü. V. BYKP'da, dışsatımın (1983 fiyatlarıyla) yılda ortalama % 10,6, (cari fiyatlarla) % 15,73 artması ve 1984'te 7 milyar dolardan 1989'da 14,5 milyar dolara yükselmesi öngörülmüştü. Bu hedefin gerçekleşmesinde en büyük pay, imalat sanayisine (yılda ortalama % 11) aitti; onu tarım (% 9,1) ve madencilik (% 8,4) izliyordu. Farklı dışsatım hızları sonucunda, imalat sanayisinin toplam dışsatımdaki payının 1989'da % 82,8'e yükselmesi bekleniyordu.

Uygulamada plan hedeflerine tam olarak ulaşılamadı. Tarımda kalkınma hızı, keskin bir dalgalanma gösterdi (1984'te % 3,5; 1985'te % 2,4; 1986'da % 7,9; 1987'de % 2,1; 1988'de % 8; 1989'da % -10,8). Sanayide hiçbir yıl % 3'ün altına düşmemekle birlikte 1987'ye kadar hızlı bir artış gösterirken (1985'te % 6,3; 1986'da % 8,7; 1987'de % 9,6) son iki yılda çok düştü (% 3,1). Hizmet sektöründe de aynı durum yaşandı (ilk üç yıl % 4,1). V. BYKP'da GSMH artışı da yukarıdaki sektörel sürece uygun olarak ilk üç yılda artış gösterirken son iki yılda düşmüş, özellikle 1989'da % 2'nin altına inmiştir. Bu plan döneminde yatırımların ortalama % 8,5 dolayında artması öngörülmüşken artış % 1,18 oranında gerçekleşmiştir. İlk iki yıl % 3,3 olan yatırım payı son iki yıl sıfırın altına düşmüştür (1988'de % -1,6; 1989'da % -0,6). Bu noktalar göz önünde tutularak VI. BYKP'ında yatırımların özendirilmesi için önlemler alınmıştır.

Roger Planchon (diz çökmüş, solda) yazarlığını, yönetmenliğini yaptığı ve oynadığı *l'Infâme* adlı oyunda (Montparnasse tiyatrosu, Paris, şubat 1970)

Traatt

• *VI. Beş yıllık kalkınma planı (1990-1994).* VI. plan döneminde de, daha önce olduğu gibi, tarımın GSMH'daki payının yıldan yıla azaltılması öngörüldü (1990'da % 18,1; 1991'de % 16,8; 1992'de % 16,5; 1993'te % 16,2). Buna karşılık hizmetlerin payı hemen de sabit tutulurken (1991'de % 53,7; 1992 ve 1993'te % 53,6) sanayinin payının artırılması hedef alındı (1990'da % 29,3; 1993'te % 30,2). V. plan döneminde düzenli artış gösteren (1985'te 8 milyar, 1989'da 11,6 milyar dolar) dışsatımın bu dönemin sonuna doğru 17 milyar dolara çıkarılması planlandı. V. BYKP döneminde dışalım ilk 3 yılda ortalama 11 milyar dolar olarak gerçekleşirken son 2 yılda 14 milyar doları aştı. VI. plan döneminde dışalımın daha da artacağı ve dönem sonuna doğru 20 milyar doların üstüne çıkacağı tahmin edildi. Her iki dönemde de dışsatımın sektörel dağılımında 1. sırayı dokuma-giyim, 2. sırayı tarım, 3. sırayı demir-çelik, 4. sırayı kimya sektörü aldı. Dokuma-giyimin V. plan döneminde dışsatımdaki payı ortalama % 26,3 dolayında gerçekleşti; VI. plan döneminde bunun % 35'e yükselmesi öngörüldü. Her iki plan döneminde de dışsatımın islam ülkelerine yönelik payı giderek azalırken (1985'te % 42,8; 1990'da 19,3) OECD ülkelerine yönelik payı giderek arttı (1985'te % 51,6; 1990'da % 68).

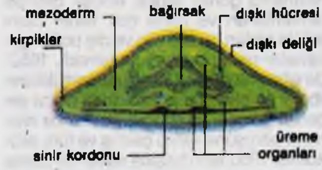
—Muhs. *Muhasebe planı.* Resmi makamların iktisadi konulara gittikçe daha da çok karışması yönündeki gelişme ve milli muhasebe ile ilgili çalışmaların gösterdiği ilerleme, özel muhasebelere tekdüze bir düzen verilmesini kesinlikle gerekli kıldı. Bu konuda ilk araştırmalar SSCB'de, beş yıllık planların uygulamaya konulması sırasında yapılmıştı. Hitler Almanyası, 1938'de, "Göring planı" denen bir planı zorunlu kıldı. ABD'de çeşitli muhasebe planları hazırlandı; işletmeler bunları, gereksinimleri elverdiği ölçüde kendi istekleriyle kabul ettiler.

Türkiye'de, muhasebeler belirli standartları olan ortak bir plana göre tutulmamakta, düzenlemeler muhasebecilerin anlayışına bırakılmakta, bu ise işletmeler arası karşılaştırmalarda büyük karmaşıklıklara ve belirsizliklere yol açmaktadır. Bu konuda İktisadi devlet teşekkülleri, Devlet planlama teşkilatı, Sermaye piyasası kurulu, Yüksek denetleme kurulu ve Bankalar birliği gibi kamu kuruluşları ile Muhasebe uzmanları derneği' gibi meslek kuruluşlarının, muhasebede belirli standartların oluşumu ve yaygınlaşması için gösterdikleri çabalar bir ölçüde etkin olmuşsa da, bu çalışmalar, yasal düzenlemelerle desteklenmediği için, dağınık girişimler olarak kalmış ve kurumsallaşma sağlanamamıştır. 1989'un başında, Sermaye piyasası kurulu (SPK), uluslararası ilkeleri göz önünde tutarak, sermaye piyasasında çalışan şirketlerin uygulayacağı muhasebe planlarını (ya da standartlarını) saptamış ve bir tebliğ hazırlayarak Hazine müsteşarlığı ve Maliye bakanlığı'na sunmuştur. 29 ocak 1989'da Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren tebliğ, yalnızca SPK kapsamındaki şirketleri bağlayıcı niteliktedir.

PLANAR a. (ing. *planar; plan,* düzlem' den). Toplaç, taban ve verici öğeleri aynı düzlemde bulunan tranzistorların yapım yöntemi; bu tür tranzistorlarda taban bölgesi toplaç içinde verici bölgesi ise, taban bölgesi içinde yer alır.

PLANARYA a. (lat. *planaria*). Planaryagiller familyasından yapraksı yassısolucanlara verilen ad. (Suda serbest yaşayan, bedenlerini kıvırarak ya da titreşen kirpiklerini oynatarak hareket eden bu hayvanlar türbelarlar sınıfının *Tricladidea* takımındandır).

—ANSİKL. Planaryalar tatlısularda, denizlerde ya da toprakaltlarında yaşarlar. Ağızları, bedenin ortasında, karın yüzündedir; yutakları, üçdallı bir bağırsağa açılır. Erdişi eşeylik organları çok karmaşıktır. Planarya, bir kapsülün ya da kozanın içinde toplanan döllenmiş yumurtalarını yumurtlar. Yırtıcı hayvanlardır: yutaklarını bedenlerinden dışarı çıkartarak avlarını yakalarlar. Planaryaların yenilenme gücü çok fazladır.

bir planaryanın çeşitli organlarını gösteren enine beden kesiti

PLANCHE (Gustave), fransız edebiyat eleştirmeni (Paris 1808 - *ay. y.* 1857). Romantiklerle dost oldu, *Globe*'da (1830), *l'Artiste*'te (1831), *Revue des Deux Mondes*'da yazılar yazdı. Fransız ve ingiliz edebiyatıyla sanat eleştirisindeki sert tutumu ve katı yargılarıyla tanındı.

PLANCHÉ (James Robinson), ingiliz yazar (Londra 1796 - *ay. y.* 1880). *Oberon'* un librettosunun (müzik Weber'in) yanı sıra dramlar ve *The History of British Costumes*'u (İngiltere'de kostümün tarihi) [1834] yazdı.

PLANCHON (Roger), fransız tiyatro yönetmeni, müdürü ve oyun yazarı (Saint-Chamond 1931). Lyon'da Théâtre de la Comédie'yi (1952-1957) kurdu, sonra Villeurbanne'da Théâtre de la Cité'nin yöneticiliğini yaptı, 1972'den sonra Robert Gilbert ve Patrice Chéreau ile birlikte yeni Théâtre national populaire'in yönetiminde görev aldı. Epik tiyatronun brechtçi anlayışının, Elizabeth dönemi dramının, Altın çağ adı verilen dönemde kaleme alınmış ispanyol oyunlarının ve Piscator'un tekniklerinin etkisini taşıyan oyunları, seyircinin dikkatini, kişilerin toplumsal davranışı üzerinde odaklaştırır (Molière'in *George Dandin* ve *Tartuffe*'ü; Marlowe'un *Edward II'* si). Brecht, Gatti, Shakespeare gibi yazarların yapıtlarından sahneye koyduğu piyeslerin dışında, Planchon'un kişisel yapıtları, toplumsal ve edebi kuralların alaylı bir eleştirisi (*la Contestation et la mise en pièces de la plus illustre des tragédies françaises "le Cid" de Pierre Corneille*, 1969; *le Cochon noir*, 1973) ve şiddet üzerine derin bir gözlem (*Gilles de Rais*, 1976) ile edebiyatla çılgınlık arasında bağlantılar (*Par d'obscurs chemins*, 1982) niteliğindedir.

PLANCI a. Plan yapan, plan hazırlayan kimse.

PLANCILIK a. Plancının işi ya da işleri planlama eğilimi.

PLANCİA MAGNA, romalı kadın (İ.S. II. yy.'ın ilk yarısı), Bithynia valisi Marcus Plancius Varus'un kızı. Perge*'nin gelişiminde ve yeni yapılarla donanmasında önemli katkıları bulunduğu, ele geçen yazıtlardan anlaşılmaktadır.

PLANCK (Max Karl Ernst Ludwig), alman fizikçi (Kiel 1858 - Göttingen 1947). Tezinde, Clausius'un, ısının mekanik kuramı üzerine çalışmalarından esinlenerek, termodinamiğin ikinci yasasını inceledi

(1879). 1885'te Kiel Üniversitesi'nde profesör olan Planck, kimi fiziksel-kimyasal ve termoelektrik olayları yorumlamada entropi kavramından yararlandı. 1897'de termodinamik üzerine bir elkitabı yayımladı; bu kitap, otuz yılı aşkın bir süre bir başvuru kaynağı olarak kullanıldı. 1889'da Berlin Üniversitesi'nde profesörlük yaptı, elektromanyetik ışımanın ("kara cisim" ışıması) ısıl denge koşullarını inceledi; klasik istatistiksel mekanik bu olayı açıklayamamıştı. Bu incelemeden sonra Planck, kendi adını taşıyan -ve daha sonra pek de umutlu olmadığını söylediği- varsayımı ortaya attı; buna göre "kara cisim" boşluğunun çeperleri ile hapsettiği ışıma arasındaki enerji alış-verişleri, ancak süreksiz bir biçimde ve enerji tanecikleriyle gerçekleşebilir. Planck, kuramını 14 aralık 1900'de, Berlin'deki Alman fizik derneği'ne sundu. O gün, kuvantal kuramın ilk yapı taşının konduğu tarih olarak kabul edilebilir. 1905'te, Planck, Einstein'ın elektromanyetik ışımanın kuvantalanması üzerine düşüncelerinin ne denli önemli olduğunu kavradı. Einstein'ın akademik alanda ilerlemesi ve genel anlamda Almanya'da modern fiziğin düzenlenmesi ve geliştirilmesi için büyük çaba gösterdi. Ancak kuramsal alanda, kuvantal fiziğin olasılıkçı yorumunu asla kabul etmedi. (1918 Nobel fizik ödülü.)

Planck değişmezi. Fiz. *h* ile gösterilen temel değişmez.

PLANÇETE a. Topogr. Arazide harita alımı çalışmalarında üç ayaklı bir sehpaya takılan ve üstüne çizim kâğıdının tutturulduğu çizim tablası.
—ANSİKL. Topogr. Gözlemci, plançeteyi tam olarak yatay konuma getirdikten sonra istasyon noktasını çok ince bir toplu iğneyle belirler ve pusulayla plançeteye yön verir. Düzeyleyici alidat, eğimölçerli cetvel ya da holometrik alidatla nişan noktalarının doğrultusunu gözler; sonra haritaya bunları kurşunkalemle çizer ve uzaklıklarını ölçtükten sonra ışın göndererek noktaları yerleştirir; bunların yükseltilerini ya kendisi belirler ya da denetler. Daha sonra arazinin en belirgin hatlarını, yakın çevredeki ayrıntıları, eşyükselti eğrilerini çizer ya da gerekiyorsa profilleri ölçer. Plançete alımı yöntemlerinde duyarlık, grafik yanılgıya bağımlıdır; duyarlı topografya alımlarında takeometre kullanımı tercih edilirse de, küçük ya da orta ölçekli doğrudan plan ve harita alımında uzun süredir yararlanılan plançete yöntemi, fotogrametrik alımların tamamlanmasında bugün de kullanılmaktadır.

PLANERİT a. (fr. *planérite*). Miner. Hidratlı doğal alüminyum fosfat.

PLANET a. (fr. *planète*). Gezegen.
—Mak. san. *Planet hareketi,* bir mekanizmadaki eksantrik hareket.
◆ sıf. *Planet dişli,* diferansiyel ya da episikloit bir dişli düzenindeki dişlilerden her biri.

Planeta, 1949'da José Manuel Lara Hernández tarafından Barcelona'da kurulan ispanyol yayınevi. Çeşitli edebiyat dizileri, ansiklopediler, tarih ve güzel sanatlara ilişkin yapıtlar yayımlamaktadır. Katalan kültürünü yaymak amacıyla 1952'de *Planeta*, 1956'da *Ramon Llull* ödüllerini kurdu. Yayınevi *Atenco de Sevilla* (1969) ve *Olimpia* (1970) ödüllerini de desteklemektedir.

PLANETARİUM a. (fr. *planétarium*). Gökyüzündeki başlıca öğeleri, gökcisimlerinin hareketlerini, yıldızlı göğün çeşitli dönemlerdeki görünümünü, kimi gökbilim olaylarını yarıküresel bir kubbe üzerinde ışıklı izdüşümlerle göstermeye yarayan aygıt.
—ANSİKL. Jena'da, alman firması Carl Zeiss tarafından gerçekleştirilen ilk planetarium 1925 yılında Münih'e yerleştirildi. Bugün, dünyanın dört bir yanında, özellikle ABD'de, Almanya'da, Fransa'da, Japonya'da vb. binden fazla planetarium vardır.

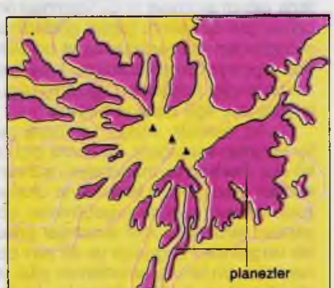
Pedagojik bakımdan çok önemli bir aygıt olan planetarium, yeryüzünün herhangi bir noktasında bulunan bir gözlemciye, hangi enlemde olursa olsun, gökyüzünün geçmiş ya da gelecek herhangi bir tarihteki görünümünün yansıtılmasını sağlar. En modern aygıtlarda, betimleme, merkezinde yer alan son derece parlak, noktasal bir ışık kaynağının aydınlattığı ve ekranı oluşturan yarıküresel bir kubbe üzerine doğrudan ya da optik bir sistem arasından yansıtılan delikli bir küreyle elde edilir. Ayrıca bu küre, Yer'in hareketlerinden kaynaklanan görünümlerin mekanizmasını birkaç dakikada yansıtmak için gerekli ivmeyle, gökcisimlerinin hareketlerini (günlük hareket, yıllık hareket, yüzyıllık hareketler) oluşturan hareketleri meydana getirir. Yıldızlar noktasal bir görünüme sahiptir ve gerçekte olduğu gibi parlar; ayrıca, göreli parlaklık farklılıkları da gerçeğe uygundur. Mikroişlemciler tarafından kumanda edilen servomotorlar planetleri yönetmeyi sağlar.

Elektroniğin ve bilişimin olanaklarından yararlanan en modern planetariumlar, gök mekaniği gösterilerinin, konusu son gökbilim keşifleri ya da uzayla ilgili haberler olan bir görsel-işitsel kurgu ya da film gösterisiyle tamamlandığı gerçek "uzay tiyatroları"dır.

PLANETER a. (fr. *planétaire*). Gökbil. **1.** Gezegenlerin Güneş çevresindeki hareketlerini betimlemede kullanılan aygıt. **—2.** Bir planetariumu izdüşümlerle gösteren aygıt.

PLANETESİMAL a. (fr. *planétésimale*). Gökbil. Genç bir yıldızı çevreleyen bir bulutsu içindeki bir maddenin bölgesel yoğuşmasından kaynaklanan ve daha sonraki gelişimi, yakalama sonucu bir gezegenin oluşumuna yol açan küçük katı cisim.

PLANEZ a. (fr. *planèze*). Jeomorfol. Üçgen biçiminde eğik plato; üçgenin tepesi yukarı çığırdadır ve bir stratovolkanın lav akıntılarında ışınsal hidrografik arterlerle kesilmiştir (E. de Martonne'un terimi aldığı Cantal yöresinde olduğu gibi).

planezler
ve Cantal stratovolkanının
ışınsal hidrografik ağı

PLANHOL (Xavier DE), fransız coğrafyacı (Paris 1926). Paris Üniversitesi (Sorbonne) coğrafya enstitüsü'nden 1946'da mezun oldu. İstanbul'daki Fransız arkeoloji enstitüsü'nün desteğiyle Türkiye'de doktora çalışmalarına başladı. Bu arada Nancy Üniversitesi coğrafya enstitüsü'ne öğretim görevlisi olarak atandı. 1956'da "Pamphylia ovasından Pisidia göllerine" konulu tezi ile doktor payesini kazandı. 1960'ta profesörlüğe yükseltildi ve Nancy Üniversitesi coğrafya enstitüsü müdürü oldu. Uzun yıllar bu görevde bulunduktan sonra Paris Üniversitesi (Sorbonne) coğrafya enstitüsü profesörlüğüne ve Denizaşırı bilimler akademisi üyeliğine atandı. Günümüzde bu görevini sürdürmektedir. Bilimsel çalışmalarını Türkiye ve daha sonra İran üzerinde yoğunlaştırdı ve bu ülkelerin daha çok beşeri ve dini coğrafyaları konusunda birçok yayın yaptı. Türkiye'ye olan dostluğu ve türk coğrafyacıları ile yakın ilişkisi nedeniyle meslektaşları arasında "Türk Planhol" olarak ünlüdür. Başlıca yayınları: *De la plaine pamphylienne aux lacs pisidiens* (doktora çalışması, Paris, 1958), *Isparta gölcüğü* (A. Ardel ile, İ.Ü. Fen fak. mecmuası, B, c. 16, no. 1, 1951); *Le Monde İslamique, Essai de Géographie religieuse* (İslam dünyası, dinsel coğrafya denemesi) [1957]; *Les terrasses de la plaine pamphylienne et le rajeunissement de Taurus* (Pamphylia taraçaları ve Toroslar'ın gençleşmesi) [Lab. de géographie de Rennes, 1962].

PLANİDYUM a. Böcbil. Aşırıbaşkalaşmalı asalak zarkanatlılarda ve bazı tırtılsineklerinde asalak yaşayan gezici larva.

PLANİMETRE, ALANÖLÇÜM'ün eşanlamlısı.

PLANİMETRİ a. (fr. *planimétrie*). Topogr. Planı yapılacak bir arazinin her noktasının yatay bir düzlem üzerindeki izdüşümünü belirtme.
—Haritc. Arazinin çeşitli ayrıntılarını harita üzerinde, yatay izdüşümleriyle gösteren işaretlerin tümü.

PLANİNA a. (*dağ* anlamında sırp-hırvat dilinde sözc.). Dinar sıradağları bölgelerinde, ormanlar ve otlaklarla kaplı doruk ve yüksek düzlükler. (Bu terim çoğunlukla bir sıradağ ya da kütle adıyla birlikte kullanılır.)

PLANİPENNİA a. *Mantispa, Hemerobius* cinslerini, karıncaaslanlarını ve yakın biçimlerini kapsayan sinirkanatlı takımı.
—ANSİKL. *Planipennia*'ların kanatları, dinlenme durumundayken gövdelerinin üzerinde bir çatı gibi kıvrılır; kanatlardaki sinirler kenarlar yakınında çatallaşır. Karada yaşayan böceklerin genellikle campodea biçiminde olan larvaları etçildir: bazen "kovalayarak", bazen de "pusuya yatarak" avlanırlar; ağız parçaları çiğnemeye uygundur ve ağız dışında sindirime

Ullstein GmbH

Max Planck

Strasbourg gözlemevi

Strasbourg planetariumu
(ocak 1982'de açıldı)

uyarlanmıştır. Nemfler ipek bir koza içinde bulunur. *Planipennia* takımı beş alttakıma ayrılır: *İthonoida, Coniopterygoida, Osmyloida,* (*Osmylus, Mantispa* cinsleri), *Hemeroboida* (*Hemerobus* cinsi) ve *Myrmeleonoida* (karıncaaslanları).

PLANİSFER a. (fr. *planisphère*). DÜZLEMKÜRE'nin eşanlamlısı.

PLANKEİT a. (fr. *planchéite*'ten). Miner. Ortorombik sistemde yer alan hidratlı doğal bakır silikat.

PLAN-KOPYA → OZALİT.

PLANKTON a. (alm. *Plankton;* yun. *plagktos,* gezici, devingen'den). **1.** Sularda edilgen halde yüzen hayvan ve bitkiler topluluğu; olası etkin yer değiştirmeler (daha çok dikey) her zaman küçük genliktedir. (Bitkisel plankton [fitoplankton] çoğunlukla birhücreli suyosunlarından oluşur: serbest ya da toplu diyatomeler, coccolithophoraceae, silikoflagelleae; her elemanın boyu mikrondan birkaç millimetreye kadar değişir. Hayvansal plankton [zooplankton] daha çok protistlerden, kabuklulardan, knidlilerden, yetişkin çağda etkin olarak yüzen çeşitli hayvan gruplarının yumurta ve larvalarından oluşur.) **—2.** *Hava planktonu,* atmosferde rastlanan, uçma özelliği olmayan, fakat rüzgârın ve hava akımlarının etkisiyle uzun zaman yerden ya da su yüzeyinden uzakta kalan, küçük boyutta canlı varlıklar topluluğu. (Bunlar daha çok bakteriler, sporlar, çiçektozları, örümcek yavruları, bitki bitleridir.)

PLANKTONCUL sıf. Zool. Planktonla beslenen hayvanlar için kullanılır.

PLANLAMA a. **1.** Planlamak, bir şeyi belli bir plana göre düzenlemek eylemi. **—2.** İkt. İktisadi ve toplumsal gelişmenin devletçe bir plan çerçevesi içine alınması. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Devlet planlama teşkilatı* (DPT) → PLANLAMA TEŞKİLATI (Devlet).
—İş örgüt. Bir işletmede, bir dairede vb. bir işi düzenlemek ve başlatmakla görevli servis ya da büro. ‖ *Planlama tablosu,* bir grup personelin ya da makinenin görevlerini ve nasıl kullanılacağını gösteren tablo.
—Nüfbil. *Aile planlaması,* doğumların planlanmasını sağlamaya yönelik yöntemlerin tümü; bu yöntemlerin halk arasında yayılmasını amaçlayan bilgi ve eğitim kurumu.
—ANSİKL. İkt. Kapitalist ekonomiye sahip ülkelerde, planlamaya başvurulması ilke olarak kabul edilmeyen bir şeydir: kuramsal açıdan "liberal" ekonominin, iktisadi etkinliğin örgütlenme ve düzenleme süreci olarak anlaşılan planlamaya gereksinimi yoktur, çünkü piyasa ve fiyat mekanizmaları, istihdam ya da dış ticaret dengesi gibi makroekonomik büyük dengelere ulaşmayı kendiliğinden sağlar. Devlet, kişisel girişimlerin herhangi bir özel sınırlamayla karşılaşmaksızın serbestçe yürütülebilmesini olanaklı kılmak üzere, çok çok, bazı kamu hizmetlerinin (adalet, polis, ortak donatım vb.) işleyişini sağlamakla yetinmelidir.

Bununla birlikte, XIX. yy. ortalarından başlayarak devletin bazı iktisadi gelişme kesimlerinde rol alabileceği ve alması gerektiği anlaşıldı. Bu kesimlerden biri, örneğin, ulaşım yolları alanıydı: karayollarının yapımı ve bakımı devletçe gerçekleştirildi ve birçok ülkede demiryolları ağı, ancak özel şirketlerin tahvillerine ve hisse senetlerine devletçe verilen garanti sayesinde (tasarruflarla) finanse edilebildi. Daha sonra da, devlet müdahalesi, rekabet koşullarının kurulmasını ya da yeniden canlandırılmasını sağladığı ölçüde destek gördü ve piyasa ve fiyat mekanizmalarındaki bozukluklara karşı mücadele sözkonusu olduğu zaman haklı sayıldı.

Ekonominin belli bir plana göre yürütülmesi düşüncesi, sanayi ve bankacılık alanlarında çok geniş bir merkezileşme hareketinin doğması karşısında, büyük tekelci grupların egemenliği altındaki çağdaş kapitalizmin, yalnızca piyasa ve fiyat mekanizmaları aracılığıyla iktisadi gelişmeyi düzenli bir biçimde sağlayamayacağının anlaşılması üzerine ortaya çıktı. Ama, kapitalist yapıların egemen durumda oldukları ülkelerde uygulanan planlamanın, merkezileştirilmiş ekonomiye sahip, üretim araçları kolektif mülkiyet altında olan ve iktisadi gücün devletleştirilmiş bulunduğu ülkelerdeki planlamayla karıştırılmaması gerekir. Örneğin eski Sovyetler Birliği ve Doğu bloku ülkelerinde, planlama demek, ekonominin doğrudan doğruya devlet tarafından yönetilmesi demekti: plan merkeziyetçi, emredici ve ayrıntılı bir biçimde bütün işletmelerin etkinliğini yönetirdi. Kapitalist ülkelerde ise, tersine, büyüme hedeflerine istikrar, tam istihdam ve sosyal adalet içinde erişebilmek için planlar, devletin elindeki bütün araçların (para ve kredi, kamu maliyesi vb.) uyumlu bir biçimde harekete geçirilmesinden başka bir amaç taşımazlar.

Komünist veya koyu sosyalist rejimlerde uygulanan planlamaya *otoriter planlama* adı verilir. Ayrıca *ampirik* ya da *deneysel planlama* vardır. Bunu iki biçimde anlayabiliriz: 1. devlet ya da iktisadi etkinlik kesimlerince toplanan bazı bilgilere dayanarak kısa ve orta vadeli iktisadi evrimin tahminini amaçlayan merkezi programlama (Belçika ya da Birleşik Krallık'ta olduğu gibi); 2. özel işletmeler ve kamu kuruluşları tarafından, genel iktisadi gelişmenin orta vadeli bir projeksiyonunu elde etmek ve böylece bu işletmelerle kuruluşların etkinliğini düzenlemek üzere uygulamaya konulan işlem ve tekniklerin tümü (ABD ve Almanya'da olduğu gibi). Fransa, *esnek ve hedef gösterici bir planlama* sistemini, sosyalist ekonomiye sahip ülkeler dışında ilk uygulayan sanayileşmiş ülkedir.

• *Planın uygulama araçları.* Bu araçlardan bazısı doğrudan doğruya devletin nizami (inşaat ve şehircilikle ilgili mevzuat gibi) ya da mali (hazine ve bütçe kanalıyla) etkinliğiyle ilgilidir; devletin disiplin kurabilmesi ya da örnek gösterebilmesi için bunların ayrıntılı ve güçlü araçlar olması gerekir. Öteki bazı araçlarsa devlete, kendi dışındaki iktisadi karar birimlerinin (yerel kuruluşlar, işletmeler, aileler), kendi istekleriyle, plan tarafından belirlenen hedeflere uygun bir biçimde hareket etmelerini sağlayacak koşulları yaratma olanağı veren araçlardır: örneğin, işletmeleri daha fazla yatırım yapmaya ve bu yatırımları öncelikle özel bir yatırım çabası gösterilmesi öngörülen sanayi dallarına ve bölgelerine yapmaya özendirici araçlar. Ama, planın belirlediği politikanın uygulanıp uygulanmaması, ilgili bakana bağlıdır.

Devlet, özellikle, iktisadi ve sosyal gelişme fonları aracılığıyla, bir banka gibi etkili olur. Devletin bu müdahalesi, sübvansiyonlar (bazı çalışma kesimlerine, uluslararası rekabet gücüne erişebilmeleri için yapılan yardımlar), mali avantajlar (meslek vergisinden bağışıklık ya da yeni donanımlar için istisnai amortisman gibi) ya da nihayet ve özellikle devlet tarafından verilen krediler sayesinde gerçekleşir. Bu etkinlikler, bütçeye bazı harcamalar yüklenmesine yol açtığından, bütçe tahsisatlarının plan politikası ve onun uygulanmasının esaslı bir bölümünü oluşturması çok doğaldır.

Planlama teşkilatı *(Devlet),* ulusal kaynakların verimli bir biçimde kullanılması, kalkınmanın hızlandırılması, ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel planlama hizmetlerinin etkin, düzenli ve uyumlu bir şekilde görülmesi için uzun süreli kalkınma planlarıyla yıllık programlar hazırlamak, bunların uygulanmasını izlemek amacıyla kurulmuş, Başbakanlığa bağlı kuruluş.

1960 yılında kurulan Devlet planlama teşkilatı, 17 temmuz 1991 tarih ve 437 sayılı kanun hükmünde kararname'ye göre, Planlama teşkilatı müsteşarlığı ile Yüksek planlama kurulu'ndan oluşur. Müsteşarlığın ana hizmet birimleri şunlardır: İktisadi planlama genel müdürlüğü, Sosyal planlama genel müdürlüğü, Kalkınmada öncelikli yöreler ve bölgesel kalkınma genel müdürlüğü, Koordinasyon genel müdürlüğü, Avrupa topluluğu ile ilişkiler genel müdürlüğü.

Devlet planlama teşkilatı kalkınma planı ile yıllık programları hazırlamak ve benzeri konularda çalışmalar yapmak üzere müsteşarın önerisi ve başbakanın onayı ile geçici olarak çeşitli çalışma grupları kurabilir.

PLANLAMACI sıf. Planlamacılıkla ilgili olan.
◆ sıf. ve a. Planlamacılık yanlısı.
—Şehirc. Bölgeleri ve kent yerleşmelerini planlama alanında incelemeler yapmak ve bu incelemeler yardımıyla planlar hazırlayıp uygulamak konusunda uzmanlaşmış kişi.

PLANLAMACILIK a. İktisadi, siyasal, vb. etkinliği planlama eğilimi.

PLANLAMAK g. f. **1.** *Bir şeyi planlamak,* onu belli bir plana ve belli yöntemlere göre düzenlemek: *Ekonomiyi planlamak.* **—2.** *Bir süreyi, çalışmaları planlamak,* belli bir plana göre, onları önceden düzenlemek: *Tatilini planlamak.* **—3.** *Bir şeyi, bir şey yapmayı planlamak,* onu önceden düşünerek hazırlamak; ne zaman, nasıl yapılacağını önceden saptamak: *Bugün sinemaya gitmeyi planlamıştık.*
◆ **planlanmak** edilg. f. Önceden saptanmış, planlanmış olmak: *Çalışmalar planlandığı gibi yürümüyor.*

PLANLANIŞ a. Planlanmak eylemi ya da biçimi.

PLANLANMA a. Planlanmak eylemi.

PLANLANMAK → PLANLAMAK.

PLANLI sıf. **1.** Önceden saptanan bir plana göre yapılan, yürütülen, düzenlenen şey için kullanılır: *Planlı kalkınma.* **—2.** Önceden tasarlanmış, ölçülü, hesaplı davranış: *Planlı bir hareket.* **—3.** Zamanını ve işlerini önceden planlayan kimse için kullanılır: *Planlı bir insan.*
—İkt. *Planlı ekonomi,* kaynakların kullanımının devlet tarafından belirlendiği ve denetlendiği ekonomi. (→ PLANLAMA.)

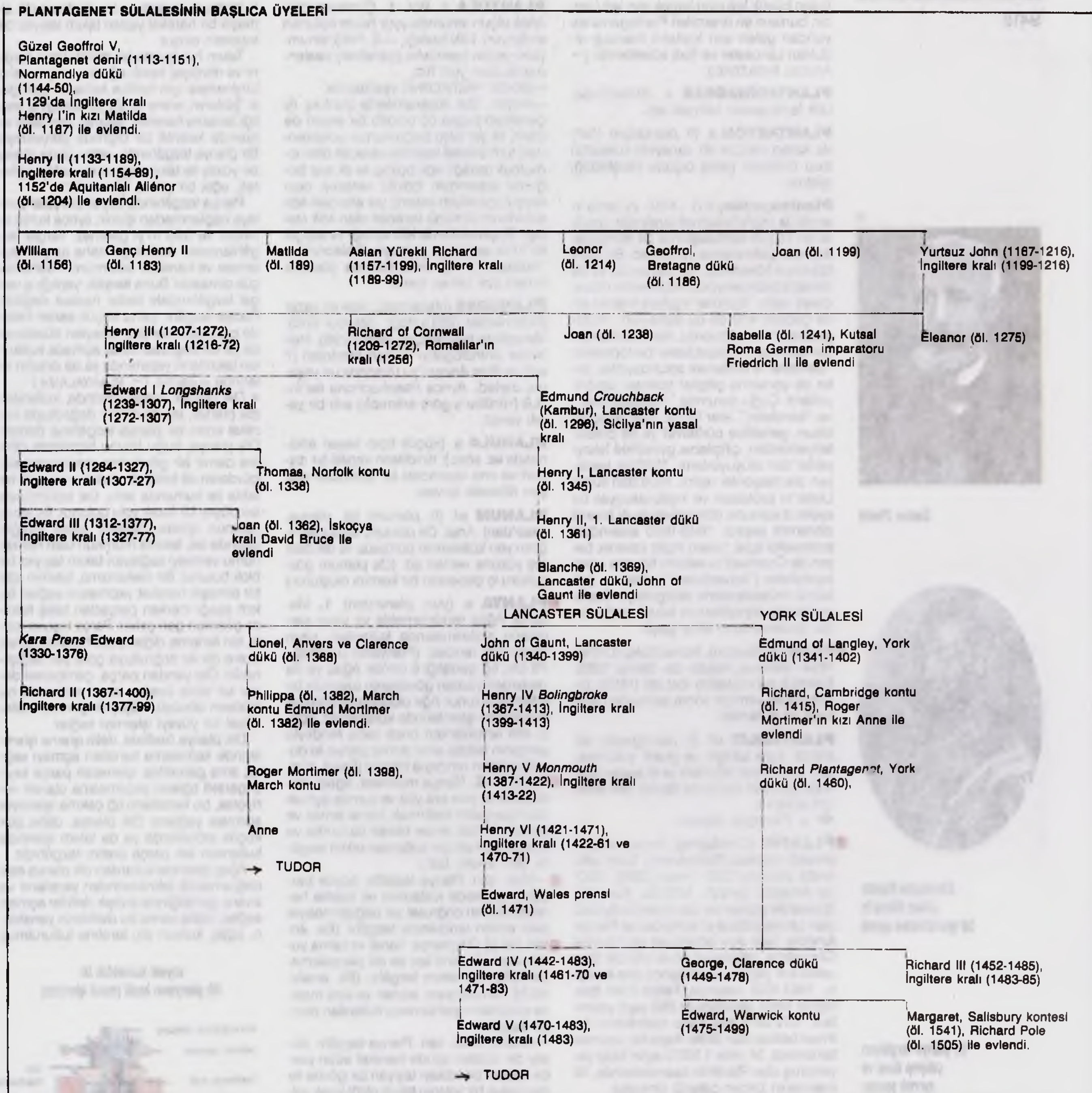
PLANORBİDAE a. Zool. TABAKSALYANGOZUGİLLER familyasının bilimsel adı.

PLANORBİS a. Tabaksalyangozu* türlerini içeren cins.

PLANOSOL a. (fr. *planosol*). Pedol. Mevsim farkları çok büyük olan sıcak bölgelerde (Afrika ve Güney Amerika) sıkça rastlanan toprak; daha çok killi bir ana kayaç üzerinde gelişir, sertleşmiş ve prizma biçiminde bir kat üzerinde, geçiş olmadan oturan beyazlaşmış kil ve demir bakımından çok fakirleşmiş yüzeysel katı olan profili en belirgin özelliğidir.

PLANOTOPOKİNEZİ a. (fr. *planotopokinésie;* yun. *planos,* şaşkınlık, *topos,* yer, ve *kinesis,* hareket'ten). Nöropsikol. Giyinmede apraksi, belli bir planda yönelme yetersizliği ve hesaplama bozukluklarından oluşan sendrom. (Bu bozuklukların ortak özelliği, mekânda yön belirlemeyi gerektiren hareketlerin yerine getirilmesinde güçlük yaratmalarıdır.)

PLANÖR a. (fr. *planeur*). **1.** Atmosfer akımlarından yararlanarak havada yol alan ve planör uçuşlarında kullanılan motorsuz hava taşıtı. **—2.** *Motorlu planör,* kalkışta ya da atmosfer akımı olmadığında sınırlı manevralarda kullanılmak üzere küçük bir yardımcı motorla donatılmış planör.
—Ask. havc. *Nakliye planörü,* çekilerek uçurulan, motorsuz hava taşıtı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ask. havc. Nakliye planörü, İkinci Dünya savaşı sırasında, önemli hedefleri ele geçirmek ve şaşkınlık yaratmak için düşman hatlarının gerisine birlikler ve hafif malzeme taşımada kullanılmıştır. Almanlar, 1940 mayısında, bu hava taşıtlarını Albert kanalı üzerindeki Eben-Emael kalesini alırken ve bir yıl sonra da Girit harekâtlarında kullandılar. Müttefikler ise birçok kez, özellikle Normandiya çıkarmasında (haziran 1944), Arnhem'e yapılan hücumda (eylül 1944) ve Ren'i geçerken (mart 1945) planörden yararlandı. Helikopter alanında gerçekleştirilen gelişmeler, planörlerin askeri amaçlarla kullanımını ortadan kaldırmıştır.

PLANÖRCÜ a. Planör kullanan; kullanmasını bilen kimse.

PLANÖRCÜLÜK a. Planörcünün yaptığı iş.

PLANSIZ sıf. **1.** Belli bir planı olmayan; programsız: *Plansız bir yapılaşma.* **—2.** Önceden tasarlanmamış, ölçüsüz, hesapsız. **—3.** Zamanını ve işlerini planlamayan kimse için kullanılır.

PLANSİCHTER a. (alm. *Plansichter*). Değirmenc. Buğday tanelerinin öğütülmesiyle elde edilen ürünleri eleyerek büyüklüklerine göre ayıran aygıt.
—ANSİKL. Çeşitli büyüklükte taneciklerden oluşan bir karışım elendiğinde, tane büyüklükleri farklı iki öbek oluşturulur. Başlangıçtaki karışımın ve daha sonra her elemeden elde edilen öbeklerin (genellikle bunlardan bir tanesinin) art arda elenmesiyle, sözkonusu karışım istenildiği kadar bölümlere ayrılabilir. Plansichter bu ayırma işlemini bir tek aygıt içersinde gerçekleştirmektedir. Aygıtın başlıca parçaları, bir düzlemsel elek ile, eleği geçen taneleri toplayan bir tabla ya da alıcıdır. Bu parçalardan on iki ile yirmi dört adedi üst üste yerleştirilerek, yatay dairesel bir silkeleme sağlayan bir sütun meydana getirilir. İşlenecek ürün aygıtın üst bölümüne gelir. Elekten çıkan her öbek, kanallar yardımıyla, istenilen ayırma işlemine uygun eleğe (ya da elek grubuna) gönderilir ve son ürün olarak dışarıya alınır. Birkaç sütun (sayıları altıya kadar çıkabilir) bir "sandık" içersinde bir araya getirilerek sıkıca tespit edilir: bu sandık aynı zamanda dağıtım kanallarını ve silkeleme mekanizmalarını da içine alır. Bütün bu parçalar bükülebilir çubuklar üzerine asılmıştır. Her kolon başka bir ürünü işleyebilir.

PLANŞ a. (fr. *planche*). **1.** Grav. Estamp çıkarmak için kazıma işleminin yapıldığı ahşap ya da metal levha. **—2.** Kazınmış bir planş yardımıyla basılmış estamp; prova baskı.

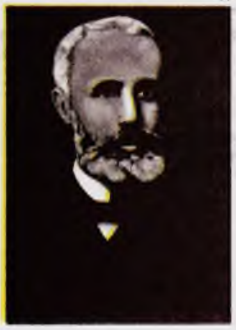
PLANTAGENET, Anjou kontu Geoffroi V'in soyunu belirten takma ad. Bu soy, onun oğlu Henry II'den başlayarak 1154'ten (Henry II'nin tahta çıkışı) 1485'e (Richard III'ün ölümü) kadar bütün İngiltere krallarını kapsar. Anjou sülalesinin, Richard II ile (1399'da tahttan indirildi) son

bulan büyük kolunun birçok yan kolu vardır; bunların en önemlileri Plantagenet soyundan gelen son kralların mensup oldukları Lancaster ve York sülaleleridir. (→ ANJOU, İNGİLTERE.)

PLANTAGİNACEAE a. SİNİROTUGİLLER familyasının bilimsel adı.

PLANTASYON a. (fr. *plantation*). Kahve, kakao, kauçuk vb. sanayide kullanılan bazı bitkilerin geniş ölçüde yetiştirildiği işletme.

Plantasyonlar, XVI. - XVIII. yy.'larda İrlanda'da ingiliz hükümeti tarafından örgütlenen büyük kamulaştırma ve sömürgeleştirme işletmelerine verilen ad. Bir plantasyonun kökeninde, her zaman bir ya da birkaç büyük senyörün mülklerinin müsaderesi vardı. Topraklar İngiltere kralının eline geçiyor, kral da bu toprakları "müteşebbisler"e dağıtıyordu. Kendilerine toprak dağıtılan müteşebbisler bu toprakları "bendeler"e kiralamak zorundaydılar; onlar da yanlarına çiftçiler bulmayı üstleniyorlardı. Çoğu durumda "müteşebbisler" ve "bendeler", ister ingiliz, ister iskoçyalı olsun, genellikle püritenler ya da presbiteriyenlerden, çiftçilerse genellikle İskoçyalılar'dan oluşuyorlardı. 1556'da başlayan plantasyonlar rejimi, 1609'dan sonra Ulster'in protestan ve ingiliz-iskoçyalı bir eyalet durumuna dönüşmesiyle ilk önemli dönemini yaşadı. 1649-1660 arasındaki cromwellci işgal, bazen ingiliz askerler, bazen de Cromwell'in seferini finanse eden kapitalistler ("Adventurers") yararına, çok büyük müsaderelerle belirginleşti. Böylece irlanda topraklarının büyük çoğunluğu, protestanların eline geçti.

Gaston Planté

PLANTÉ (Gaston), fransız fizikçi (Orthez 1834 - Bellevue, Hauts - de - Seine, 1889). Elektrikli akümülatörü icat etti (1859); bu alet ancak yirmi yıl sonra sanayide geliştirildi ve kullanıldı.

PLANTİGRAT sıf. (fr. *plantigrade;* lat. *planta*, ayak tabanı, ve *gradi*, yürümek'ten). Zool. Ayak tabanları ve el ayaları üzerinde yürüyen hayvanlar (ayılar, primatlar) için kullanılır.
◆ a. Plantigrat hayvan.

Christophe Plantin
Johan Wierix'in
bir gravüründen ayrıntı

PLANTİN (Christophe), fransız kökenli anversli matbaacı (Saint-Avertin, Tours yakınında, olasılıkla 1520 - Anvers 1589). 1550'de Anvers'e yerleşti, 1559'da, Karl V'in Brüksel'de yapılan cenaze töreninin öyküsü olan *La magnifique et somptueuse Pompe funèbre, faite aux obsèques de Charles Cinquième, célébrées en la ville de Bruxelles* adlı yapıtını yayımlayınca üne kavuştu. 1563-1568 arasında, Felipe II'nin desteğiyle klasik yazarlara ait 260 yapıt yayımladı, 1572'de Kutsal Kitap metinlerinin bilimsel baskısı olan *Biblia Regia*'nın yayımını tamamladı. 34 yılda 1 500'ü aşkın kitap yayımlamış olan Plantin'in basımevlerinde, 16 makinenin birden çalıştığı olmuştur.

PLANTULA a. Bot. **1.** Çimlenmeden önce olgun tohumda uyur halde bulunan embriyon, bitki taslağı. **—2.** Hâlâ tohumdaki yedek besinlerle (çenekler) beslenmekte olan yeni filiz.
—Böcbil. YASTIKÇIK'ın eşanlamlısı.
—ANSİKL. Bot. İkiçeneklilerde plantula, iki çenekten başka üç bölütlü bir eksen de içerir: ilk yer üstü boğumunun yukarısındaki tüm bitkisel kısımları verecek olan *tomurcuk taslağı;* kök boynu ile ilk sap boğumu arasındaki bölütü verecek olan *sapçık* (çenekaltı eksen); yer altındaki kök sisteminin tümünü verecek olan *kök taslağı*. Birçeneklilerde kök taslağı ve sapçık bir kınla sarılmıştır (sırasıyla "koleoriz" ve "koleoptil"). Açıktohumlularda plantula ikiden çok çenek içerir.

PLANUDES (Maksimos), bizanslı yazar (Nikomedeia 1260'a doğr. - İstanbul 1310). Venedik'te büyükelçilik yaptı (1296). *Hellenike Anthologia*'yı (Yunan antolojisi) [7 cilt] ve *Bion Aisopu*'yu (Aisopos'un yaşamı) derledi. Ayrıca *Psephophoria kat'İndus* (Hintliler'e göre aritmetik) adlı bir yapıtı vardır.

PLANULA a. (küçük fıçıcı keseri anlamında lat. sözc.). Knidlilerin kirpikli bir dışderi ve orta kesimdeki bir içderiden oluşan diblastik larvası.

PLANUM sıf. (fr. *planum;* lat. *planus*, yassı'dan). Anat. *Os planum*, kalburkemiğinin yan kütlelerinin pürüzsüz ve dik olan dış yüzüne verilen ad. (Os planum gözçukuru iç çeperinin bir kısmını oluşturur.)

PLANYA a. (yun. *plane*'den). **1.** Marangl. Ağaç rendelemekte ve uzun parçaların alıştırılmasında kullanılan, uzun marangoz rendesi. (Planyanın uzunluğu 75 cm, tığ genişliği 6 cm'dir. Ağaç ya da demirden yapılan gövdesinin üzerinde bir tutamak bulunur. Ağır olduğundan normal rendeleme işlemlerinde kullanılmaz. Ağacı elle rendelerken önce kaba rendeyle parçanın kabası alınır, sonra planya ile düzeltilir; işlem rendeyle bitirilir.) [Eşanl. KÜŞTERE.] **—2.** *Planya makinesi*, ağacı rendelemenin yanı sıra yüz ve cumba açmak uzun parçaları alıştırmak, kenar almak ve pahlandırmak, ender olarak da lamba ve kordon açmak için kullanılan takım tezgâhı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mak. san. *Planya tezgâhı*, büyük parçaları işlemede kullanılan ve kesme hareketi takımın doğrusal yer değiştirmesiyle elde edilen rendeleme tezgâhı. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Dik planya*, kanal ve kama yuvası açmada, kimi kez de dik planyalamada kullanılan takım tezgâhı. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Pah planyası*, sacları ve kimi makine parçalarını pahlamada kullanılan planya tezgâhı.
—ANSİKL. Mak. san. Planya tezgâhı, düşey bir düzlem içinde hareket eden parça taşıyıcı bir tablayı taşıyan bir gövde ile manivelalı bir volanın tahrik ettiği kızak yollu bir biyel yardımıyla bu düzleme dik almaşık bir hareket yapan takım taşıyıcı bir kızaktan oluşur.

Takım her kursta bir miktar talaş kaldırır ve dönüşte, kesici ağzının parçaya sürtünmemesi için hafifçe kalkarak geri gelir. Tablanın, enine ya da yüksekliğine yaptığı ilerleme hareketi, takımın geri gelişi sırasında kesintili bir biçimde gerçekleşir. Bir planya tezgâhında, yatay ya da düşey bir yüzey ile takım taşıyıcının kafası eğilerek, eğik bir yüzey işlenebilir.

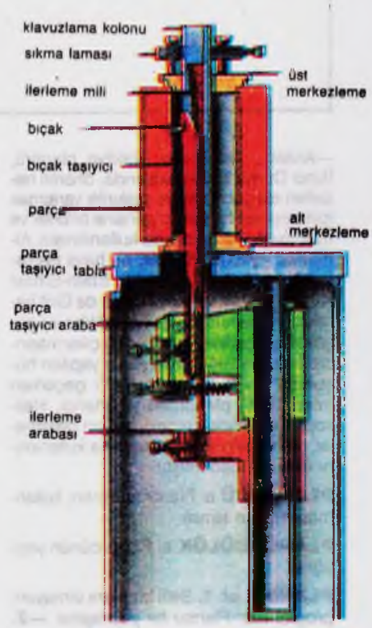
Planya tezgâhında büyük parçalar puntaya bağlanmadan işlenir; ayrıca kursu sınırlıdır ve 0,80 m'yi geçmez. Vargel tezgâhlarından üstünlüğü daha az yer kaplaması ve hareketli bölümünün daha küçük olmasıdır. Buna karşılık, yaptığı iş vargel tezgâhındaki kadar hassas değildir. Planya tezgâhı, yalnız küçük seriler halinde parçaların ve düz yüzeyleri düzeltmede ya da doğrusal kanal açmada kullanılan takımların yapımında ya da onarım işlerinde kullanılır. (→ PLANYALAMA.)

• *Dik planya*. Metal işlerinde, kullanılan dik planya, takımı düşey doğrultuda hareket eden bir planya tezgâhına benzer. Dik planya, kuğu boynu biçiminde dökme demir bir gövdeden meydana gelir; gövdenin alt bölümünde takım taşıyıcı bir tabla ile kumanda kolu, üst bölümünde ise düşey bir kızak yolu bulunur. Bu kızak yolunun içinde, hareket eden kızağın ucunda ise, takıma mümkün olan her konumu vermeyi sağlayan takım taşıyıcı bir blok bulunur. Bir mekanizma, takımın ağır bir almaşık hareket yapmasını sağlar; takım aşağı inerken parçadan talaş kaldırır, çıkarken geri çekilir. Parça taşıyıcı tabla, biri ilerleme, diğeri paso hareketi olmak üzere dik iki doğrultuya göre yer değiştirebilir. Öte yandan parça, çembersel döner bir tabla üzerine tespit edilebilir; bu tablanın dönüşü, düşey doğuruculu silindirsel bir yüzeyi işlemeyi sağlar.

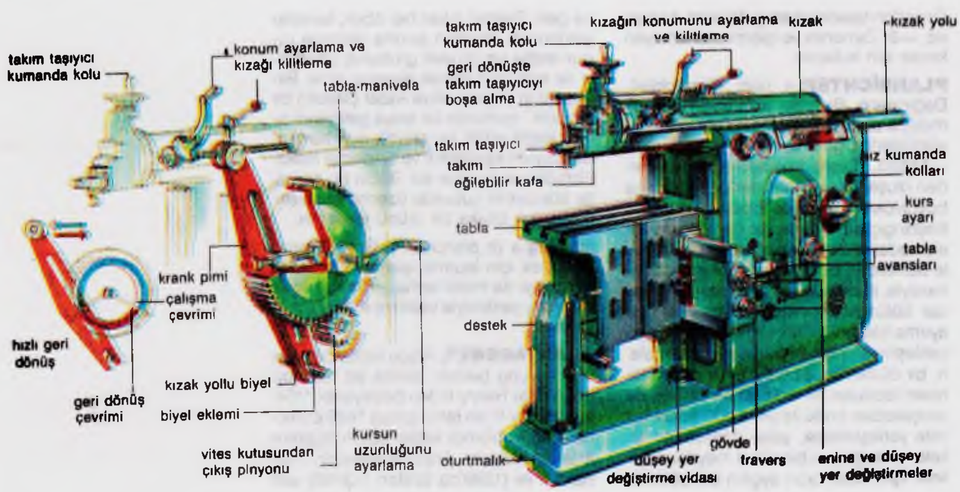
Dik planya özellikle, delik işleme işlemlerinde kamalama kanalları açmayı sağlar, ama genellikle, işlenecek parça sayısı gerekli tığların yapılmasına olanak veriyorsa, bu kanalların tığ çekme işlemiyle açılması yeğlenir. Dik planya, daha çok küçük atölyelerde ya da takım işlerinde kullanılan tek parça üretim tezgâhıdır.

Ağaç işlerinde kullanılan dik planya eski doğramacılık tekniklerinden yararlanır ve zıvana genişliğinde ardışık delikler açmayı sağlar; daha sonra bu deliklerin yanakları, ağaç, kursun dip tarafına tutturulmuş

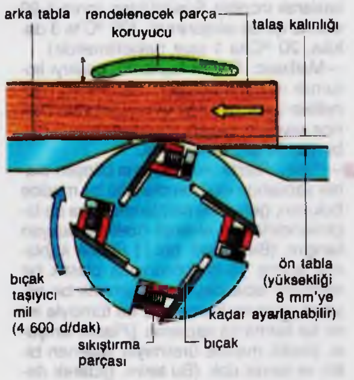
sayısal kumandalı bir
dik planyanın kesiti (metal işlerinde)

bir planya tezgâhının
çalışma ilkesi ve
ayrıntılı şeması

delginin altında gezdirilerek düzleştirilir; uçlar bir kumanda koluyla çalıştırılan bir ıskarpelayla çaplanır. Diğer tezgâhlar, birbirinden zıvana boyu kadar uzakta bulunan iki ıskarpelayı çalıştırır; kalem denilen üçüncü takım, hızlı almaşık bir hareketle yavaş yavaş zıvananın dibini oyar. Zincirli dik planya ise, genellikle düşey olan bir kılavuz yataktan meydana gelir; bu yatağın üzerinde, kesici baklaları olan bir zincir 4 ile 5 m/sn'lik bir hızla yer değiştirir. Zıvananın dibi zorunlu olarak yarı küreseldir.
—Marangl. Planya makinesi dökümden yapılmış bir gövde, iki metal tabla, bıçakları taşıyan bir mil ve 2-4 kW gücündeki bir motordan oluşur. Tablaların boyu 100 ile 250 cm, genişliği 30 ile 90 cm arasında değişir. Üzerinde 2 ile 4 bıçak taşıyan mil dakikada 3 600 ile 6 000 devir yapar. Rendeleme işlemi ön tabla üzerine yerleştirilen iş parçasını bıçaklara doğru ilerletmeye dayanır. Ön ve arka tablalar arasındaki yükseklik farkı, planyalama düzlemini ve talaş kalınlığını belirler. Tablaların yüksekliği, volanlar ve sonsuz vidalarla, tablaları, bulundukları iki eğik düzlem boyunca kaydırarak ayarlanır. Ön tabla üzerine bağlanmış siper, iş parçasının rendelenmiş yüzünü, dayanarak ilerletmeye ve komşu yüzeyi dik olarak ya da istenen açıda düzgünce rendelemeye yarar. Planya makinesi ağaçişleri sanayisinin temel makinelerinden biridir.

bir planya makinesinin kesit görünümü

PLANYACI a. Bir planya tezgâhında çalışan işçi.

PLANYALAMA a. Mak. san. Genellikle düzlemsel bir yüzeyi, bir parçanın ya da bir takımın göreli olarak yaptığı doğrusal ve almaşık yer değiştirme hareketiyle işleme.
—ANSİKL. Planyalama bir parçanın sabit bir takım önünde hareketiyle (bu vargel tezgâhının çalışma ilkesidir) ya da bir takımın sabit bir parça üzerinde hareketiyle (planya tezgâhı ve dik planyada olduğu gibi) yapılır. Takımın gidiş kursu sırasında kaldırdığı talaş dönüş kursu sırasında, yüzeye sürtünmemesi amacıyla atılır.
Planyalama, çeşitli işlemlerden oluşur. *Tornalama*, düzlemsel yatay bir yüzeye uygulanan planyalama işlemidir; kabasını alma işlemi, hafif eğri uzun bir kesici ayrıta sahip ve işlenecek yüzeye koşut konumda bulunan bir torna takımıyla, yan yana ardışık pasolar yapılarak gerçekleştirilir; bunu izleyen bitirme işlemi sonrasında bir *düzlem* elde edilir. Bir pleyit yüzeyi gibi büyük düzlemsel yüzeyleri işlemede, frezelemeye yeğlenen bu yöntemde, işleme duyarlığı milimetrenin yüzde birine erişebilir. *Düzeltme takımı*, tablaya göre dik ya da eğik bir konumda çalıştırmaya dayanır. Zıvana deliği açma işleminde, takım kendi doğrultusunda, örneğin bir kanal açmak için parçaya girer.

PLAPPART a. 1421'de Bern, Luzern, Fribourg ve Zürich'te basılan 2,34 g ağırlığında, içinde biraz gümüş bulunan para. (XVI. yy.'ın sonunda değerini yitirmiş, tedavülden kaldırılmıştır.)

PLASE a. Oy. At yarışlarında ilk üç sıradan herhangi birini alacak atı tahmin etme esasına dayalı müşterek bahis.
—Spor. Top ile oynanan oyunlarda, özellikle futbolda topa kavis verilerek yapılan hafif vuruş.
◆ sıf. Binc. En az sekiz atın koştuğu bir yarışta, ilk üç sıradan birini ve dört ile yedi atın koştuğu bir yarışta ilk iki sıradan birini alan at için denir.

PLASEBO a. (lat. *placebo*, hoşa gideceğim'den). **1.** Bir ilacın yerine, o ilaçla aynı koşullarda ve aynı biçimde verilen etkisiz ve zararsız madde. (Plasebo, bir ilacın gerçek etkisini anlamak için yapılan deney sırasında, hastanın psikolojik durumunun işe karışmasını önlemek amacıyla verilir.) **—2.** *Plasebo etkisi*, farmakolojik ya da tedavi edici özelliklerinden bağımsız olarak telkin yoluyla etki yapan her türlü yöntem ya da maddenin etkisi.

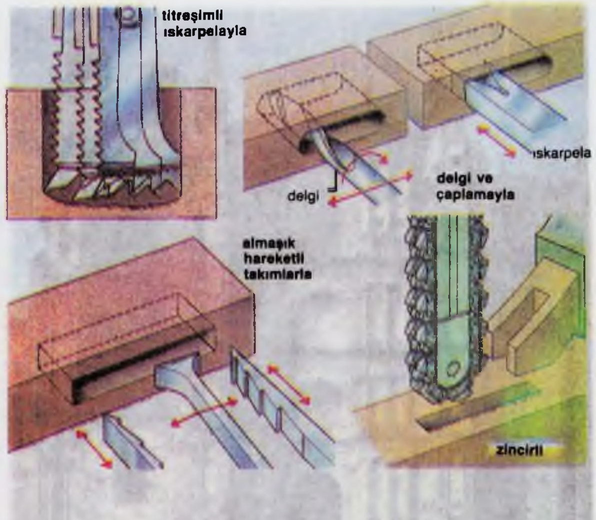
PLASELEMEK g. f. Spor. Futbol, tenis ve masa tenisinde topa kavis vererek istenilen yere atmak.

■ **PLASENCİA**, İspanya'da kent, Extremadura'da, Cáceres'in K.-K.-D.'sunda; 27 200 nüf. 1498'de başlayan ve yarım kalan önemli gotik ve plateresco üslubunda (1558'de bitirilen kuzey yüzü) katedral: XIII. ve XIV. yy.'dan kalma eski yapının, batıdaki dört sütun kirişine bağlanmıştır; eski papaz meclisi salonu, roman üslubundaki

Bk. resim sayfa 9420

Salamanca katedrali'nden esinlenilen bir cimborio ile kaplıdır; XV. yy.'da roman üslubunda yapılmış Ortaçağ surlarının kalıntıları ve başka anıtlar. Tütün imalathanesi.

PLASENTA a. (fr. *placenta*). Anat. ETENE'nin eşanlamlısı.
—Biyol. *Plasenta gelmemesi*, SON* GELMEMESİ'nin eşanlamlısı. || *Plasenta oluşumu*, dölüt ve yardımcı organlarıyla gebe anne arasında, kimyasal değiş-tokuşların gerçekleştiği yaygın ve sürekli bir bağlantı yüzeyinin oluşması. (Bk. *ansikl.* böl. Biyol. ve Vet.) || *Plasenta yetersizliği*, plasentanın patolojik durumu. (Plasenta yetersizliği, damar anomalilerine bağlı olarak doğrudan doğruya kendisinden kaynaklanabileceği gibi tansiyon yüksekliği, şiddetli kansızlık ya da solunum yetersizliği gibi annedeki bazı bozukluklardan da ileri gelebilir. Eğer akutsa [plasentanın erken ayrılması], dölütün ölümüne neden olabilir; eğer süreğense, gelişme bozukluğu ve oksijen eksikliğine yol açar.)
—ANSİKL. Biyol. Memeliler dışında, başta amfibyumlar ve balıklar olmak üzere birçok vivipar ya da ovovivipar hayvanda etene oluşumu solungaçlardan ya da göbek kesesinden başlar (örneğin *mustelus* ve *carcharias* cinsi köpekbalıkları). Yumurtlayan türlerde de kuluçka düzeninde bir tür plasenta oluşumu gözlenebilir (amfibyumlardan *pipa* ve *rhinoderma*, ya da balıklardan denizatı). Ancak bu durumda yavruların beslenmesinden dişi kadar erkek hayvan da sorumludur.
—Vet. Plasentanın dölüt tarafına bakan yüzündeki parmaksı uzantılar (villuslar) türlere göre çok değişik yapıdadır.
Memelilerde şu biçimler gözlenir:
1. *Yaygın plasenta oluşumu* (*epiteliyokoriyal* tip), domuzumsularla toynaklılarda bulunur. Plasentanın anne ve dölüte ait bölümleri çok geniş bir yüzeyde yan yana oluşmuştur;
2. *kotiledonlu plasenta oluşumu* (*sindezmokoriyal* ya da *konjonktivokoriyal*), gevişgetirenlerde bulunur. Dölüt bölümündeki parmaksı uzantılar kotiledon adı verilen küçük yığınlar halindedir;
3. *bölgeli plasenta oluşumu* (*endoteliyokoriyal*), etçillere özgüdür. Dölüt bölümünün parmaksı uzantıları dölütü kemer biçiminde sarar;

ağaç planyalama

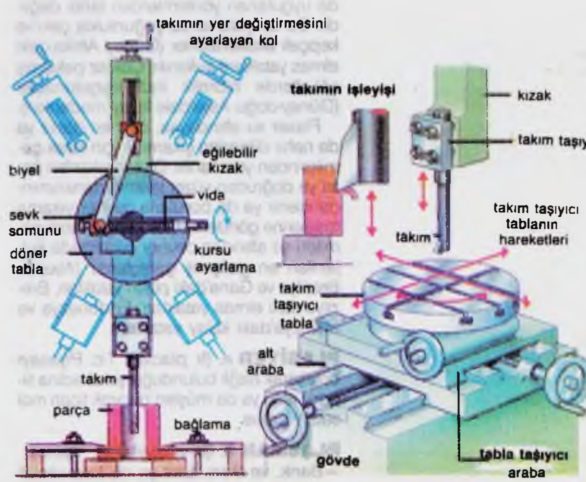
4. *disk biçiminde plasenta oluşumu* (*hemokoriyal*), kemirgenlerde ve primatlarda görülür. Parmaksı uzantılar daire biçiminde kümelenmiştir.

PLASENTOGRAFİ a. (fr. *placentographie*). Kad. doğ. Gerek yumuşak ışınlarla, gerek aorta saydamsız madde şırınga

planya makinesi

edildikten sonra yapılan etene grafisi. (Bu teknik, kadın-doğum dalında ekografinin kullanıma girmesinden sonra gözden düşmüştür.)

PLASER a. (ing. *placer*'den). Mad. oc. Genellikle alüvyonlardan oluşan, kırıntılı tortul yatak.
—Cev. hazl. ALÜVYON'un eşanlamlısı.
—ANSİKL. Plaserler, çoğunlukla az ya da çok pekişmiş çökeller biçiminde bulunur. Bunlar, ağır metallerin, çoğu zaman, akarsular, deniz ve rüzgârın etkisiyle birikme-

biyelli ve tabla manivelalı bir dik **planya**nın kesiti ve ayrıntılı görünüşü (metal işlerinde)

Oronoz-Ziolo

Plasencia üslubuyla yapılmış katedralin kuzey cephesi (1558'de bitirildi)

sine yol açan uzun bir jeolojik sürecin sonucudur. *Kalıntı plaserler,* kayaçların yerinde kimyasal bir bozulmaya uğrayarak, bileşimlerindeki hafif minerallerin taşınması, ağır metallerin ise geride kalması sonucunda oluşurlar. *Rüzgâr etkisiyle oluşan plaserler,* rüzgârın kayacı aşındırarak hafif mineralleri sürüklemesi, ağırlarını ise bırakmasıyla oluşan plaserlerdir. *Kumsal plaserleri,* önceden var olan plaserlerin ya da kayaç kütlelerinin dalgaların etkisiyle aşınması sonucu ağır metallerin birikmesinden kaynaklanır. *Denizaltı plaserleri*'nin işletilebilir mineral kaynakları olarak önemi henüz anlaşılmaya başlamıştır. Bu plaserlerden, tane halinde elde edilebilen cevherler şunlardır: doğal ağır metaller (altın, platin), pek fazla ayrışamayan ağır mineraller (kasiterit, manyetit, monazit), değerli taşlar (elmas, mücevhercilikte kullanılan taşlar). Kumsal plaserleri bilinen tek rutil, ilmenit, zirkon, monazit yataklarıdır.

• *Plaserleri işletme yöntemleri.* Plaserlerin işletilmesi, çökellerdeki metal ya da mineral tanelerini gerikazanmaya dayanır. Kazı işleminden sonra en hafif kısır maddeleri ayıklamayı sağlayan bir deriştirme işlemi uygulanır. İşletme yöntemleri plaserin yapısına ve su seviyesine olan konumuna bağlıdır; geçen yüzyılda altın arayıcılarının, altınlı alüvyonlarda kürekle gerçekleştirdikleri işletme yöntemi günümüzde yerini tarak gemileriyle yapılan mekanik işletmeye bırakmıştır.

Plaser suyun altında değilse kullanılan işletme yöntemleri, klasik açık işletmelerde uygulanan yöntemlerden farklı değildir. Bu tür yataklarda çoğunlukla çekme kepçeli ekskavatörler (Güney Afrika'daki elmas yatakları) kullanılır. Çok az pekişmiş çökellerde hidrolik kazı uygulanabilir (Güney-doğu Asya'daki kalay madenleri).

Plaser su altındaysa, cevheri deniz ya da nehir dibinden çıkarmak için tarak gemilerinden yararlanılır. Dipten çıkarılan posa ya doğrudan yüzer işletme donanımında işlenir ya da borularla cevher yıkama tesislerine gönderilir. Çok kepçeli tarak gemileri su altından cevher çıkarmada kullanılan en gelişmiş gereçlerdir (Alaska, Brezilya ve Gana'daki platin yatakları, Brezilya'daki elmas yatakları, Endonezya ve Malezya'daki kalay yatakları).

PLASİYER a. (fr. *placier*). Tic. Piyasayı dolaşarak bağlı bulunduğu şirket adına sipariş alan ya da müşteri bularak ticari mal satan kimse.

PLASMAN a. (fr. *placement*). Yatırım.
—Bank. ve Bors. *Likit* ya da *kısa vadeli plasmanlar, para benzerleri* (vadeli mevduat ve bankalardaki cüzdan hesapları, konut tasarrufları, vadeli hazine mevduatı, vb.) ile tasarruf sandıklarına ya da hazine bonolarına yapılan plasmanlar. || *Plasman senetleri,* bir şirketin, başka bir şirket sermayesine katılımını temsil eden, ama bu şirketin etkinliklerini denetleme amacı taşımayan senetler.

PLASMODİİDAE a. Gelişmesi dört evrede tamamlanan sporlu birhücreliler familyası. (Bu familya, yalnız *plasmodium* cinsini içerir ve bu cinsin birçok türü insanlarda ve sıcakkanlı ya da soğukkanlı, omurgalı, çeşitli hayvanlarda asalak yaşar.)

PLASMODİOPHORA a. Birçok turpgillerle lahanada mazıya neden olan cıvıkmantar.

PLASMOPARA a. Bağ mildiyusu ile benzeri mantarların bilimsel cins adı. (*Peronosporales* takımı.)

PLAST a. (fr. *plaste*). Bitkilere özgü hücre organiti. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Bot. *Plast zarı,* bitki hücresindeki her plastı saran özgül zar.
—ANSIKL. Plastlar çift kat zardan oluşur; iç zar kendi üzerine katlanarak lamelleri oluşturur. Klorofil taşıyan plastlar ya da kloroplastlar toprak üstündeki organlarda gelişir. Bunlardaki lamel sistemi karmaşıktır ve klorofilin biriktiği, fotosentez tepkimelerinden başlıcalarının yer aldığı granalarda yoğun olarak bulunur. Nişasta yapanların ve depolayanların (amiloplastlar) yapısı kloroplastlarınki kadar karmaşık değildir. Göbek denilen bir noktanın çevresinde farklı biçimlerde hidratlanan nişasta burada üst üste tabakalar halinde depolanır. Kromoplastlarda karotenoit pigmentler ya lipit yuvarlarında erimiş halde bulunur, ya ipliksi bir desteğe (borucuklar) tutunur ya da nişastayla birlikte yer alır. Proteoplastlar proteinli maddeleri ipliksi demetler halinde depolar.

Çok genç hücrelerde (sürgendokular) plastların öncüleri (proplastlar) mitokondrilere çok benzer, yalnız iç lamel sistemiyle onlardan ayrılır.

PLASTER a. (ing. *plaster*). Yara üzerine yapıştırılan ilaçlı bant.

PLASTİ a. (fr. *plastie;* yun. *plastos; plassein,* biçim vermek'ten). Cerr. **1.** Normal anatomik biçimleri ya da fizyolojik işlevleri yeniden sağlamaya yarayan cerrahi müdahale. (Eşanl. PLASTİK AMELİYAT) **—2.** *Yumurtalık borusu plastiği,* kısırlık halinde yumurtalık borularının geçirgenliğini sağlayan cerrahi müdahale.

PLASTİJEL a. (fr. *plastigel*). Polim. Polivinilklorürün, pelteleştirme etkenlerinin katıldığı plastikleştiriciler içindeki dağılımı. ("Plastijel" terimi giderek daha az kullanılmaktadır; aslında plastisol ile plastijel arasındaki fark, pek net ve açık değildir; plastisol* durumunda granül gerçek bir değişime uğramaz ve bu durumda bir hamur sözkonusudur; oysa plastijel durumunda dokunun değişmesi önemli boyutlara ulaşabilir.)

PLASTİK sıf. (fr. *plastique;* lat. *plasticus,* yun. *plastikos*'tan). **1.** Kalıba dökülmeye, biçim verilmeye elverişli olan şeyler için kullanılır. **—2.** Plastik maddeden yapılmış olan eşya için kullanılır: *Plastik tabak.*
—Bahç. *Plastik sera,* plastik maddeden saydam ve ince bir örtüyle kemer biçiminde kaplanan ve bitkileri koruyan küçük tünel.
—Biyol. *Plastik maddeler,* hayvanlarda ve insanlarda olduğu kadar bitkilerde de vücudun çeşitli kısımlarının büyümesinde ve yapımında rol alan karbon, hidrojen, oksijen, azot ve daha az ölçüde kükürt ve fosfor gibi maddeler.
—Cerr. *Plastik cerrahi,* biçim bozuklukları, kaza, organ çıkartılması, vb. gibi durumlarda normal biçim ve dokuların yeniden oluşturulmasını konu edinen cerrahi dalı. || *Plastik ameliyat,* PLASTİ'nin eşanlamlısı.
—Deric. *Plastik kap,* cilalı bir görünüm kazandırmak için plastik esaslı bir tabaka ya da sıvayla kaplı deri.
—El sant. *Plastik halka oyası,* plastikten yapılmış halkaların (özellikle, perde halkalarının) üzerini tığla örüp çeşitli biçimlerde birbirleriyle birleştirerek yapılan oya.
—Fişekç. *Plastik patlayıcı,* pentrit ya da heksojen ile uygun bir plastikleştiriciden oluşan, camcı macunu kıvamında patlayıcı madde. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Fizyol. *Plastik besinler,* proteinler, madensel maddeler. (Bunun karşıtı enerji sağlayıcı besinlerdir, ancak ayrım kesin bir farka değil, belli bir üstünlüğe dayanmaktadır.)
—Fotogram. *Plastik görüntü,* MODEL'in eşanlamlısı.
—Güz. sant. HEYKELSİ'nin eşanlamlısı. || Plastik sanatlar alanında, yapıtın salt biçimsel nitelikleriyle (çizgilerin, biçimlerin, kabartmaların, renklerin oyunu) ilgili olana denir. || *Plastik sanatçı,* özellikle salt biçimsel arayışlar çerçevesinde plastik sanatlarla uğraşan sanatçı.
—İnş. *Plastik kaplama,* bireşim yoluyla elde edilen plastik gereçlerin sürülmesi ya da püskürtülmesiyle oluşan kaplama.
—Marangl. *Plastik tutkal,* sentetik reçineden elde edilen tutkal. (Beyaz tutkal ya da formika tutkalı da denen plastik tutkal, ahşap ve formikayı yapıştırmada kullanılır. Bilimsel adı polivinilasetat (PVA) tutkalıdır. Su katılarak inceltilir. Sürüldükten sonra 5-20 dakika içinde sıkıştırılmalı, 100 °C'ta 3 dakika, 20 °C'ta 1 saat bekletilmelidir.)
—Matbaac. *Plastik kaplama,* baskıyı korumak ve daha parlak göstermek için genellikle basılı bir kâğıt ya da kartonun üzerine saydam, plastik maddeden yapılmış bir jelatin geçirme işlemi.
—Polim. *Plastik madde,* ana bileşen olarak yapısında makromoleküllü bir madde bulunan, genellikle kalıplanmaya ya da biçimlendirilmeye elverişli özelikler taşıyan karışım. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Plastik kaplama,* erimiş ya da çözünmüş plastik bir maddeyi tabancayla püskürterek bir eşyanın yüzeyini kısmen ya da tümüyle ince bir katmanla kaplama. ||*Plastik kimyası,* plastik madde üretimiyle ilgilenen bilim ve teknik dalı. (Bu terim, giderek daha az kullanılmaktadır; çünkü kapsadığı etkinliklerin tümü, makromolekül kimyasının bir bölümü olarak kabul edilmektedir.)
—Yerbil. Plastiklik özelliğinde bir kayaç, bir arazi için kullanılır.

◆ a. Organik ve sentetik olarak yapılan madde.
—Güz. sant. Yalnız kendi başlarına ele alınan biçimlerin estetik etkisi. (Resim ve heykelcilikte saf plastik, doğanın görüntülerini taklit etme sanatından ayırt edilir.)
—ANSIKL. Fişekç. *Plastik patlayıcı,* uygun tane boyutlarına göre ayrıldıktan sonra, heksojen ya da pentritin, genellikle bir Werner* malaksörü içinde, plastikleştirici bir maddeyle uzun süre yoğrulması sonunda elde edilir. Plastik patlayıcı daha sonra, yaklaşık 500 g ağırlığında tıkız kalıplar halinde biçimlendirilir.

Ancak bir patlatıcı yardımıyla faaliyete geçen plastik patlayıcıların, yüksek tahrip güçleri vardır. Sudan etkilenmedikleri için, susuz ortamlarda olduğu kadar sualtında ya da nemli yerlerde yapılan çalışmalar için de elverişlidirler. Özellikle istihkâm birlikleri tarafından yolları, köprüleri, barajları, ulaşım sistemlerini tahrip etmek için kullanılırlar. Kıvamlı olmaları nedeniyle kolayca küçük parçalara ayrılabilirler; kâgir yapıların ya da metal parçaların oyuklarına, bir kap ya da kılıfa gerek kalmadan oldukları gibi yerleştirilebilirler.
—İnş. *Yapıda kullanılan plastik gereçler.* Bireşim yoluyla elde edilen maddelerin yapıda kullanımı, uzun süre elektrik aksesuarlarıyla sınırlıydı; zamanla, bu madde-

ler ince yapıyı da kapsamına aldı: örtü, sıhhi tesisat ve bitirme işleri (boyalar, vernik ve tutkallar, döşeme plakları ve kaplama levhaları, soğuk akışkanlar için boru ve oluklar, genleşme derzleri, sızdırmazlık filmleri vb.). Kimyasal dengenin kararsızlığına bağlı olarak pek güvenilir olmamaları, ısıya karşı dirençlerinin düşük olması, elektrostatik etki nedeniyle tozları çekmeleri ve maliyetlerinin yüksek oluşu (katmanlı malzeme elde hazırlanır) bu gereçlerin kaba inşaatta da kullanılmasını engellemiştir. Oysa, 50'li yılların mimarlığı bu yönde girişimlerde bulunmuştur (ABD'de B. Fuller ya da R. W. Hamilton, İngiltere'de Smithson'lar, Fransa'da Ionel Schein ve Yves Magnant). Gerecin esneklik modülünün düşük olması zaten geleneksel yapım yöntemlerinin uygulanmasına olanak vermez; ince katlar halinde kullanılan bu ürünleri biçimleriyle çalıştırmak gerekir: katlanmış levha, çift eğrilikli kabuk (örneğin Yves Chaperot'nun uygulamaları). En geçerli çözümler, büyük mekânları geçici bir süre için örtmede kullanılan şişirilmiş bir kılıf ya da çadır gibi gerilmiş bir kabuk biçimindeki zarlardır. Daha 1964'te Lozan'da (F. Vischer ve H. Hossdorf), 1967'de Montréal'de, ardından Osaka'da ve Münih Olimpiyat köyü'nde (F. Otto ile), sergi pavyonları ve spor sahaları için bu türlü zarlar kullanılmıştır. Öte yandan, yalıtkan olmayan sanayi gereçlerinin istilası karşısında enerji tasarrufunun gerekliliği, taşıyıcı yapıları ısı yalıtkanlık katsayısı yüksek ürünlerle kaplamayı zorunlu kılmıştır. Elyaflı kaplamalara, polistiren ve poliüretan köpüklerinin, taneler biçiminde, levhalar halinde ya da püskürtülerek uygulanması eklenmiştir. İster açıkça görülsün, isterk fark edilmesin, plastiklerin yapıdaki işlevi genelleşmek eğilimindedir.

—Polim. *Plastik maddeler. Tarihçe.* Plastik maddelerin gelişmesi, makromolekül kimyasının gelişmesine sıkı sıkıya bağlıdır. Bununla birlikte, plastik maddelerin üretilmesi ve ticari ürünler haline dönüştürülmesi, yapılarının tanınmasından, hatta bilim dünyasının *makromolekül* denen dev moleküllerin varlığını kabul etmesinden çok önce gerçekleşti.

Goodyear, 1839'da doğal kauçuğu kükürtle işleyerek sertleştirdi; 1845'te Schönbein selüloz nitratı buldu: J. W. Hyatt 1870'e doğru, selüloz nitrattan kimyasal olarak selüloidi elde etti (bu bileşik, tüm plastik maddelerin ana bileşeni olan iki bileşiğin, yani selülozun bir türevi olan makromoleküllü bir madde ile bir plastikleştiricinin [kâfurun] birleştirilmesi sonunda oluşturuldu). 1860'a doğru Walton linoleumu buldu. 1845-1922 (1922 yılı Staudinger'i makromolekül kavramını anlamaya ve tanımlamaya yönelten çaışmaların başlangıç tarihidir) yılları arasında plastik maddelerin üretim ve biçimlendirilmesiyle ilgili önemli teknikler geliştirildi: 1872'de enjeksiyon presi, 1879'da vidalı fışkırtıcı, 1880'de bir metakrilatın polimerleştirilmesi, 1894'ten az sonra selüloz asetatın ilk sanayisel ürünleri, 1901'de alkit reçineleri, 1909'da bakalitler denen fenol reçineleri ve 1915'te de ilk sentetik elastomer bulundu.

1939'a dek çok yavaş ilerleyen makromolekül kimyasının, bu tarihten sonra hızlanmasıyla birlikte temel tekniklerin yanı sıra art arda yeni ürünler bulundu: polivinilklorür (1931), doymamış polyester reçineleri (1933), polimetilmetakrilat (1934), poliamitler (Carothers, 1935), ilk hortum ve boru üfleme makinesi (1935), ABS ve düşük yoğunluklu polietilen (1936), epoksit reçineleri (1946), politetrafluoroetilen ve yüksek yoğunluklu polietilen (1954), polikarbonatlar (1957), poliimitler (1962), polifenilenoksit (1964).

• *Bugünkü durum.* 1925'te 80 000 t olan dünya plastik üretimi, 1978'de 60 Mt'a ulaştı. 1990 verilerine göre dünya plastik üretiminde ilk sırayı 28 113 000 t'la ABD almakta, bu ülkeyi sırasıyla Japonya (12 649 000 t), Almanya (9 371 000 t), Fransa (4 298 000 t), Hollanda (3 428 000 t), İtalya (3 015 000 t), Belçika (2 932 000 t), İspanya (2 078 000 t) gibi ülkeler izlemektedir. Tüketici ülkeler arasında ise ilk sıralarda ABD (26 116 000 t), Japonya (11 455 000 t), Almanya (8 605 000 t), İtalya (4 225 000 t), Fransa (3 827 000 t), Büyük Britanya (3 499 000 t), Kanada (2 081 000 t), İspanya (2 192 000 t) ve Belçika (1 491 000 t) yer almaktadır. Kişi başına düşen yıllık plastik tüketimiyse şöyledir: Belçika 151 kg, Almanya 137 kg, Avusturya 117,9 kg, ABD 104 kg, Danimarka 100 kg, İsveç 96,5 kg, Japonya 92,6 kg, Finlandiya 81 kg, Kanada 78,5 kg, İtalya 74 kg, Fransa 68 kg. Plastiklerin ayırtedici özelliklerinden birinin hafiflik olduğu dikkate alınırsa (çeliğin özgül kütlesi, örneğin polietilenin özgül kütlesinin yaklaşık 8 katıdır), bu değerlerin metal tüketim rakamlarının bir hayli üzerinde olduğu görülür.

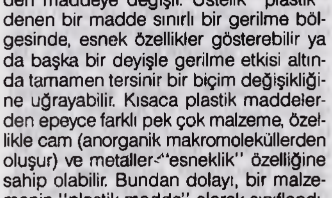
• *Bileşimi.* Bir plastik maddenin bileşiminde, bu maddenin gerçek yapısını meydana getiren makromoleküllü bir madde bulunur. Bununla birlikte bu ana maddeye, çok çeşitli katkı ürünleri katıldığında bu ürünlerin sayısı, niceliği ve etkisi önemli oranda değişir. Bu katkı ürünleri ya da maddeleri için → YÜK, BOYARMADDE, MORÖTESİ ÖNLEYİCİ, YAŞLANMA ÖNLEYİCİ, PLASTİKLEŞTİRİCİ, KARARLILAŞTIRICI.

• *Özellikleri.* Plastik maddeler, esneklik özellikleri bakımından elastomerlerin karşıtıdır; çünkü elastomerler, üzerlerindeki gerilmenin kalkmasından hemen sonra ilk biçim ve boyutlarına az-çok yeniden tümüyle dönerler. Bu nedenle "plastik" sıfatının kullanımına büyük bir özen göstermek gerekir; "plastik" pek çok nesne, üzerlerindeki gerilme kalkar kalkmaz eski biçimlerini yeniden kazanır ya da her tür biçim değiştirmeye karşı direnir; ancak yeterli bir kuvvet etkidiğinde kopar. Gerçekte bir maddenin plastikliği, belli bir sıcaklık bölgesinde ortaya çıkar ve maddeden maddeye değişir. Üstelik "plastik" denen bir madde sınırlı bir gerilme bölgesinde, esnek özellikler gösterebilir ya da başka bir deyişle gerilme etkisi altında tamamen tersinir bir biçim değişikliğine uğrayabilir. Kısaca plastik maddelerden epeyce farklı pek çok malzeme, özellikle cam (anorganik makromoleküllerden oluşur) ve metaller "esneklik" özelliğine sahip olabilir. Bundan dolayı, bir malzemenin "plastik madde" olarak sınıflandırılması, görece bir uzlaşmaya dayanır. Plastik maddelerin çoğunun, en azından makromoleküllü bölümlerinin organik kökenli olduğu söylenebilir; bununla birlikte organometal polimerler üzerindeki inceleme ve araştırmalar, yadsınamaz bir önem taşımaktadır.

Bir plastik malzemenin mekanik davranışı, temel olarak bu malzemenin yapısında bulunan makromoleküllü maddenin türüne bağlıdır. Bununla birlikte, katkı ürünleri ve özellikle dolgu yükleri, plastik bir maddenin niteliklerini önemli ölçüde değiştirir. Şekilde verilen eğriler (ideal), makromoleküllü arı bir maddeye (ya da polimer) özgüdür. Çekme eğrilerinin gidişi (gerilme/uzama), aynı malzeme için bu eğrilerin kaydedildiği ortamın sıcaklığına bağlıdır. Gerçekte çok farklı mekanik özellikler gösteren iki bölgeyi birbirinden ayıran bir sınır sıcaklığı vardır; "camsı geçiş" sıcaklığı denen bu sıcaklık, makromoleküllerin serbestlik derecelerindeki bir değişime denk düşer: camsı geçiş sıcaklığının altında tümüyle "donmuş" olan makromoleküller, bu noktanın hemen üzerinde kimi parçasal devinimlerle canlanır. Camsı geçiş sıcaklığı amorf bölgelere özgüdür.

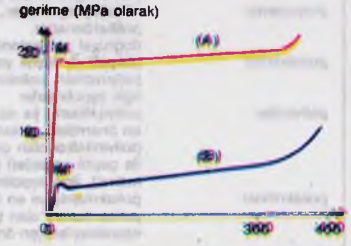
Camsı geçiş sıcaklığının altındaki mekanik davranış, tipik bir davranışı gösteren şekil 1'deki eğriyle verilmiştir. Gerçek bir esnekliğe denk düşen doğrusal bölümü, bir kopma izler.

plastik bir maddenin camsı geçiş sıcaklığının altındaki mekanik davranışı

şekil 1

Camsı geçiş sıcaklığının üzerindeki mekanik davranış, şekil 2'deki eğrilerle verilmiştir; burada tipik iki polimerin davranışı görülmektedir: bunlardan biri (A), yüksek kristallilik derecesinde, diğeri (B) görece, daha düşük kristallilik derecesinde iki polimere aittir. Eğrilerin ilk bölümleri (OM, OM') doğrusaldır ve gerçek bir esneklik bölgesine denk düşer. Bu bölge genellikle % 10'un altındaki uzamalarla sınırlıdır ve görünür esneklik sınırı olan bir noktayla (akma noktası) [M ya da M'] sona erer. Bu ilk bölgeden sonra eğimin azaldığı gözlenir ve uzama önemli oranda artar; bu ikinci bölgeye "plastiklik" (kalıcı biçim değiştirme) bölgesi denir. Belli bir uzamadan sonra, üzerinde çekme denemesinin yapıldığı çubuk kopar. Gerçek esneklik alanı, kristalli bölgelerde yer alan zincir parçalarının değerlik açılarının açılmasına (ya da kapanmasına) denk düşer. M ya da M'nün ötesinde yer alan eğri parçası (plastik alan), zincirlerin amorf bölgelerde kaydığını gösterir. Bu durumda ağdalı bir akış, yani bir *akma* sözkonusudur.

şekil 2

plastik bir maddenin camsı geçiş sıcaklığının üzerindeki mekanik davranışı
(A) kristallilik oranı yüksek polimer
(B) kristallilik oranı görece düşük polimer

Kimi plastik maddelerin mekanik özellikleri

	özgül kütle (kg/m³)	çekme dayanımı (MPa)	kopma uzaması (%)
polietilen (düşük yoğunluklu)	920	10-25	90-200
polietilen (yüksek yoğunluklu)	960	22-38	15-60
polipropilen	910	30-40	200-500
poliamit-6,6 (naylon)	1 130-1 150	60-80	60-100
dolgu yüklü fenoplast	1 400-1 450	40-50	0,4-0,8
dolgu yüklü üreformaldehit	1 400-1 500	40-80	0,5-1
politetrafluoroetilen (1)	2 130-2 220	20-32	200-400
polivinilklorür (PVC) [2]	1 400	40-60	10-20
polimetilmetakrilat (3)	1 180-1 200	50-70	2-10

(1) Ticari adlarından biri teflon.
(2) "Bükülmez" olarak nitelenen plastikleştirilmemiş PVC.
(3) Ticari adlarından biri pleksiglas.

Önemli plastik maddelerin sınıflandırılması

(Ayraç içindeki sayılar polimerin, tablonun altında verilen ticari adını göstermektedir.)

sınıf	*ana maddeyi oluşturan makromoleküllü bileşik*
ısılyumuşarlar	
selüloz plastikleri	esterler (nitratlar, selüloz asetatlar ve asetobutiratlar) eterler (metil-,etil-,benzil- ve hidroksietilselülozlar)
poliamitler	poliundekanamit ya da poliamit-11 (1) poliheksametilen adipamit ya da poliamit-6,6 (2) poliheksametilen sebasamit ya da poliamit-6,10 poli-ε-kaprolaktam ya da poliamit-6 (3)
polyesterler	alifatik polyesterler, polietilenglikoltereftalat (4) polikarbonatlar, doğrusal poliüretanlar
poliolefinler	yüksek ve düşük yoğunluklu polietilenler, polipropilen, polistiren, ilgili eşpolimerler
poliviniller	polivinilklorür ya da PVC, polivinilidenklorür (5), en önemlileri politetrafluoroetilen (6), polivinilasetat polivinilalkol olan çeşitli fluorlu polimerler ile çeşitli asetalleri (formal, asetal, butiral), ilgili eşpolimerler
poliakrilikler	poliakrilatlar ve en önemlileri polimetilmetakrilat (7), poliakrilonitril olan çeşitli polimetakrilatlar ile eşpolimerleri (en önemlisi ABS'dir) ve poliakrilamit
ısılsertleşirler*	
fenoplastlar	fenolformaldehit, fenol-furfuralaldehit rezorsinol-formaldehit reçineleri ile bir ya da daha çok fenol ya da aldehitlerin katılmasıyla hazırlanan değişik biçimleri
aminoplastlar	üreformaldehit ile melaminformaldehit reçineleri
poliüretanlar	üçboyutlu malzemeler (örneğin köpükler)
polyesterler	doymamış polyesterler, dialil polikarbonatlar, gliseroftalik reçineler
poliepoksitler	bir sertleştiriciyle (8) tepkime sonunda
polisiloksonlar (silikonlar)	ikiden çok işlevi olan monomerlerden ya da ağlaşmayla doğrusal polisiloksanlardan hazırlananlar

(1) Rilsan. (2) Naylon. (3) Perlon. (4) Tergal. (5) Vinil ve viniliden klorür eşpolimerleri, piyasada Saran adı altında tanınır. (6) Teflon. (7) Pleksiglas. (8) Araldit.
* Daha çok bir sertleştirme katalizörü ve çeşitli katkı ürünlerinin katılmasından sonra hazırlanan plastik maddeler.

Sayfa 9421'deki tabloda kimi plastik maddelerin ayırtedici mekanik özellikleri yer almaktadır.

Plastik maddelerin çekme dayanımı, metallerinkiyle karşılaştırıldığında zayıf görünebilir (çeliklerin çekme dayanımı, 400 -430 MPa). Bu durum, plastik bir eşyanın hacminin artmasına neden olabilir, ancak özgül kütle değerlerinin düşüklüğü göz önüne alındığında, özellikler-ağırlık oranı, örneğin çekme dayanımı/özgül kütle oranı, plastikler için üstün bir durum yaratır. Üstelik, kimi lifsi yüklerin katılması, bu özelliklerin önemli ölçüde artırılmasını sağlar. (→ PEKİŞTİRİLMİŞ* PLASTİK, KARMA* MALZEME.)

Plastik maddelerin kimi özellikleri büyük ölçüde sıcaklığa ve bu maddelere katılan dolgu yüklerine bağlıdır: nitekim darbeye karşı direnç, bunlardan biridir; bununla birlikte esnek ürünlerin çoğunun (polietilen, polipropilen, plastikleştirilmiş polivinilklorür) darbelere karşı yüksek bir dayanım gösterdiği söylenebilir. Daha sert olan reçineler (fenoplastlar, aminoplastlar) darbeye karşı sınırlı bir dayanım gösterir; buna karşılık polikarbonatlarınki olağanüstüdür. Plastik maddelerin sertliği, kırılganlık, bükülmezlik, esneklik ve kopmaya karşı dayanım gibi başka niteliklerden kaynaklanan karmaşık bir özelliktir.

Plastik maddeler genellikle iyi bir yalıtkandır, ama bu özellikleri akımın türü (doğru akım, alternatif akım), gerilim ve frekansa göre değişir. Özgül dirençleri çoğunlukla dielektrik sertlikleri ve yitim açılarıyla tanımlanır. Bunlara ayrıca, bireşim sırasında kullanılan katalizörlerden ileri gelen mineral kalıntıların, bu maddelerin yalıtkanlık özelliklerini ciddi biçimde bozduğunu da eklemek gerekir.

Plastik maddelerin genellikle iyi birer elektrik yalıtkanı olması, tüm uygulamalarda aranılan bir nitelik değildir. Örneğin statik elektrik tutma yatkınlığı, rahatsız edici (mikroçizgili plaklar ve vernikli mobilyalar üzerindeki tozlar), hatta zarar verici sonuçlar doğurabilir (kimi atölyelerde patlama ya da yangınlara yol açan ani boşalmalar).

Plastik maddelerin çözücü ya da tepken maddeler karşısındaki davranışları yapılarına, uğratıldıkları işlemlere, içerdikleri katkı ürünlerine bağlı olduğundan kimyasal olarak genel kurallar koymak son derece zordur. (→ ŞİŞME, ÇÖZÜNÜRLÜK.)

• *Isıl davranışları.* Makromolekül maddeler, ısıl davranışları yönünden iki ana gruba ayrılır: 1. *ısılyumuşarlar,* ısıtıldıklarında önce yumuşar, sonra hamursu bir kıvam alır, daha sonra akışkan hale gelirler. Soğutulduklarında yeniden katılaşırlar. Akışkanlaştırma işlemi, birçok kez yinelenebilir; 2. *ısılsertleşirler,* ısıtıldıklarında geçici olarak yumuşarlar, ama daha sonra tersinmez bir biçimde sertleşirler; çözücü ve kimyasal tepkenlere karşı ısılyumuşarlardan çok daha az duyarlıdırlar.

Bu iki plastik madde türü arasında kesin bir sınır yoktur; nitekim doymamış bir polyester, elde edildiği andan itibaren ısılyumuşar bir malzemedir. Ağlaştırıcı her türlü etkiden uzak tutulduğu sürece bu özelliğini korur; buna karşılık çeşitli başlatıcılar yanında (örneğin peroksitler) ağlaşma tepkimesine uğrayarak ısılsertleşir bir malzeme özelliği kazanabilir.

Diğer özellikler için → ERİME, CAMSI GEÇİŞ.*

• *Kalıplama teknikleri.* Plastik maddelere uygulanan başlıca kalıplama teknikleri sıkıştırmayla kalıplama, enjeksiyon, fışkırtma, şişirmeli-fışkırtma, haddeleme vb.'dir.

• *Türkiye'de,* plastiklerin kullanımı 1880'de, ilk kez dışalımı yapılan çubuk Galalit'ten ağızlık, tespih, şemsiye ve kalem sapları ve çeşitli süs eşyalarının imaliyle başladı. 1925'te, levha halindeki plastiklerin dışalımıyla plastik düğmeler; 1935'te, hidrolik preslerde bakalitten elektrik malzemeleri, radyo kutuları, sigara tablaları, kahve fincanları vb. eşyalar yapılmaya başlandı. 1939'a kadar çubuk, levha ve külçe halindeki plastik hammaddelerinin dışalımı yılda 120 t dolayındaydı. İkinci Dünya savaşı yıllarında dışalımda doğan güçlükler, yeni kurulmakta olan bu sanayi kolunun bir durgunluk dönemine girmesine yol açtı. 1950'den sonra dışalım olanaklarının artmasıyla polistiren, polietilen, polivinilklorür, asetat selüloz, selüloit gibi plastik hammaddelerinin dışalımı da önemli ölçüde artarak 1955'te 1 100 t iken 1959'da 6 700 t'a yükseldi. Plastik sanayisindeki en hızlı gelişme planlı dönemde oldu. Talebin tümüyle yerli üretimle karşılanması ilkesinin benimsendiği bu dönemde, Türkiye petrokimya sanayisinin de kurulması dışalımı önemli ölçüde azaltırken, yurtiçi talebin hızla artması da yeni çeşitlerin yapımı için gelişmiş tekniklerin kullanımını zorunlu kıldı; işletmeler daha modern makineler kullanarak buzdolabı gövdeleri; elektrik süpürgesi, tıraş makinesi vb. eşyaların aksamı; asbestli yer döşemeleri; arazi sulama, temiz ve pis su boruları; büro malzemeleri ve duvar kaplamaları üretmeye başladılar. 1970'lerin başlarında metal, cam ve tahta yerine plastik kullanımının yaygınlaşması bu sanayi kolundaki gelişmeye hız kazandırdı ve 1970'lerin sonunda daha önce kullanılan plastik hammaddelerinin yanı sıra melamin, poliüretan, ABS gibi hammaddelerin kullanımı da yaygınlaştı.

Türkiye'de, 1985 Genel sanayi ve işyerleri sayımına göre plastik işleme sanayisinde 184 büyük (10 ve daha fazla kişi çalıştıran) ve 3 906 küçük işyerinde çalışanların yıllık ortalaması, 11 011'i büyük işyerlerinde olmak üzere toplam 20 122 kişidir. 1990'da 546 000 t ürünün işlendiği sektörde 1991 yılı hammadde kullanım miktarı 579 000 t'a ulaştı. Termoplastik girdilerin tüketiminde ithalatın payı 1990'da % 34,9, 1991'de % 40 oldu.

—XX. yy. sanatı. *Sanatta kullanılan plastik gereçler.* Sanatçılar çok çeşitli plastik gereçlerden yararlanırlar: polistiren (özellikle polistiren köpüğü), polimetilmetakrilat (Pleksiglas, Altuglas, Perspeks vb.), polivinilklorür, polyester ve epoksi reçineler, poliüretanlar (katı köpük), asetat selüloz (Rodoit) vb. Çağdaş niteliğinin dışında plastik, görünüm, kıvam, saydamlık ya da renk konularında çeşitli çalışma olanakları da sağlar (termoplastik plastik ya da ısılsertleşir plastik); başka gereçlerin yerine geçebildiği gibi (Niki de Saint-Phalle, hiperrealist heykelciler), kendine özgü anlatım nitelikleri ya da taşıdığı sanatdışı yananlamdan ötürü de kullanılabilir. Bu son özelliği en önemlisidir. Plastiğin bu özelliğinden yararlanan ilk sanatçılar Gabo, Pevsner, Moholy-Nagy, sonra Archipenko olmuştur. Kinetik sanatı uygulayanlar ve J.-C. Farhi ya da Sara Holt gibi sanatçılar, ışık ve renk deneylerinde plastik gereçlerden yararlandılar; minimal sanat heykel-

Jean-Claude Farhi'nin polimetilmetakrilattan **plastik** heykelleri (1980) *özel kol.*

Mandolini-Walter-Beaubourg galerisi

cileri plastikte kişiliksiz bir saflık buldular (Larry Bell). Diğer bazı sanatçılar için plastikler, başka yöntemlerle başlatılmış olan araştırmalara yeni gelişmeler getirme olanağı tanıdı (César, Arman, Dubuffet, M. Pan, G. Singer vb.).

PLASTİKÇİ a. Polim. **1.** Plastik kimyası alanında çalışan bilim adamı ya da teknisyen. **—2.** Plastik maddeleri biçimlendiren kimse.

PLASTİKÇİLİK a. Değişik alanlarda kullanmak üzere, plastik maddelerin dönüştürülmesiyle ilgilenen bilim ve teknik dalı.

PLASTİKLEŞTİRİCİ a. Polim. **1.** Bir polimere, camsı geçiş sıcaklığını düşürmek, dolayısıyla bükülmezliğini azaltmak ve biçimlendirilmesini kolaylaştırmak üzere katılan bileşik. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bir reçine ya da kauçuğu mekanik olarak plastikleştirmeye yarayan aygıt. (Plastikleştirici ürün, çevresinde bir dizi ayrıt bulunan konik bir rotor ile yine konik olarak işlenmiş sabit bir gövdenin arasındaki boşluktan geçirilir.)

—Hidr. bağl. Harçların ve betonların plastikliğini, kararlılığını ve homojenliğini iyileştirmek için bunlara eklenen katkı maddesi.

—ANSİKL. Polim. Plastikleştiriciler, kimi plastiklerin, özellikle polivinilklorürün kullanım olanakları bakımından önemli bir rol oynar. Bir plastikleştirici, bileşimine katıldığı malzeme tarafından geri kusulmamalı ya da bu malzemeyle temas halinde olan bir başka malzemeye göç etmemelidir (bağdaşırlık); ayrıca ne çok uçucu olmalı, ne de bitmiş bir eşya durumunda sürekli temas halinde bulunduğu sıvılar içinde (özellikle su) çözünmemelidir. Plastikleştiricinin kusma* ya da göç* etme yoluyla malzemeden ayrılması, çevre kirliliğine yol açtığı gibi plastikleştirilmiş malzemenin özelliklerini de her zaman değiştirebilir. Bir plastikleştirici, kısaca malzemenin kullanım özelliklerini bozmamalıdır (bir yalıtkan için dielektrik değişmezi, yüksek ya da düşük sıcaklıkta üstün verim, vb.).

Plastikleştiriciler, bir polimerle bağdaşırlık durumlarına göre üç gruba ayrılır: 1. *birincil* (ya da *gerçek*) *plastikleştiriciler,* bir polimerle her oranda kolayca karışır ve malzeme tarafından geri kusulmazlar; 2. *ikincil plastikleştiriciler,* gerek kendi türleri, gerekse katıldıkları ürünün türüne bağlı olarak bir polimerle ancak belli oranlarda bağdaşır, malzemeye düşük sıcaklıkta bir esneklik kazandırarak gerçek plastikleştiricinin bir başka polimere göç etmesini önlerler; 3. *seyrelticiler,* kendi aralarında bağdaşmamalarına karşın, gerçek bir plastikleştiricinin yanında kusursuz bir uyum gösterirler; kullanılacak gerçek plastikleştiricinin miktarını azaltarak plastikleştirilecek malzemenin maliyet fiyatını düşürürler.

PLASTİKLEŞTİRME a. Polim. Bir polimerin zincirleri arasına bir plastikleştiricinin yerleştirilmesine dayanan işlem.

—ANSİKL. Plastik malzemelerin temel maddeleri olan makromolekül maddeler, camsı geçiş sıcaklığı denen bir sıcaklıkla özgün nitelikler kazanır; bir polimer, bu sıcaklığın altında sert ve kırılgan, bu sıcaklığın üzerinde, görece kristalli bir yapısı varsa kalıcı biçim değiştirme özellikleri, amorf bir yapıya sahipse kauçuğumsu esneklik özellikleri gösterir. Bu camsı geçiş sıcaklığı (çok önemlidir, çünkü bir malzemenin belli bir sıcaklıktaki mekanik özellikleri ve biçimlendirilme olanakları tümüyle bu sıcaklığa bağlıdır) doğal olarak bir polimerin yapısıyla çok yakından ilgilidir. Bununla birlikte belli yapıdaki bir polimer için bu sıcaklık, plastikleştirici denen bir maddenin katılmasıyla düşürülebilir; plastikleştiricinin molekülleri, polimerin makromolekülleri arasına yerleşerek makromolekülleri az çok birbirinden uzaklaştırır, parçaların serbestliğini artırarak zincirler arasındaki etkileşimi azaltır.

PLASTİKLİK a. **1.** Ger. day. Bir katının kalıcı biçim değiştirme bölgesindeki özelliği. **—2.** Katının bu biçim değiştirme halindeki davranışını açıklamayı ve öngörmeyi konu alan deneysel kökenli kuram. (Bu kuram, yapının esneklik bölgesi ötesinde yüklenmesi halinde esneklik ve gereç dayanımı kuramlarının bir uzantısını oluşturur.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—3.** *Plastiklik eşiği,* kalıcı biçim değiştirmelerin ortaya çıktığı iç kuvvet ya da gerilmelerin değeri.

—Bayınd. *Plastiklik indisi,* yol jeotekniğinde Atterberg* limitleriyle tanımlanan özelliklerden biri.

—ANSİKL. Ger. day. Plastik biçim değiştirme yasaları bir yüzyıldan fazla bir zamandan bu yana incelenmektedir (Tresca yasası, 1864); bununla beraber bunların pratik yapı hesaplarına uygulanması, güvenlikten yana esnek olmayan davranışların kimi yönlerinin göz önüne alınmasını sağlayan birkaç basitleştirilmiş kuralla sınırlı kalmıştır. Günümüzde, bilişim alanında gerçekleştirilen ilerlemeler, plastik davranışı düzenleyen yasaları doğrudan kavramaya olanak vermekte ve böylece son dayanım halinde, iç kuvvetlerin incelenmesi için daha elverişli bir araç oluşturmaktadır.

PLASTİLİN a. (fr. *plastiline*). Kim. Bileşimine kolofan ve terebentinin yanı sıra sıvı yağ katılan, ayrıca boyarmaddelerle renklendirilen ham mumdan hazırlanmış model çıkarma maddesi.

PLASTİRAS (Nikolaos), yunanlı general ve siyaset adamı (Kardhitsa, Tesalya, 1883-Atina 1953). Küçük Asya seferinde albay olarak sivrildi (1920-1922). Kondhylis ve Ghonatas ile birlikte yönettiği ayaklanma, Konstantinos I'in tahttan ayrılmasına yol açtı (eylül 1922). 1924'te, etkili üyelerinden biri olduğu Devrim komitesi'nden çekildi. Metaksas'a karşı (1933), ardından Venizelos'tan yana (1935) başarısız ayaklanmalardan sonra Fransa'ya sığındı ve yokluğunda ölüm cezasına çarptırıldı. Papandreu'nun ELAS'a karşı savaşım çağrısını kabul etti (aralık 1944) ve Mgr. Damaskinos tarafından Başbakanlığa atandı (ocak-nisan 1945). Kralcıların güvensizliği yüzünden çekilmek zorunda kalmasına rağmen yeniden hükümete girdi (1950 ve 1951-52). İlerici ulusal birlik'i (EPEK) kurdu.

A. F. P.

Nikolaos Plastiras

PLASTİSOL a. (fr. *plastisol; plasti* [*que*], plastik ve *sol*'den). Polim. Polivinilklorür tozunun bir ya da daha çok plastikleştirici içinde dağılması sonunda oluşan hamur.

—ANSİKL. Polimerleştirme yoluyla emülsiyon halinde hazırlanarak kullanılan polivinilklorürün (PVC) tane boyutu, çok ince (en çok 5μm, en ideali 1-1,5 μm) ve düzgün olmalıdır. Tanelerin molar kütlesi ve yüzey durumu, plastikleştirici içinde dağılan polimerin bir çözelti yerine bir asıltı oluşturmasına uygun olmalıdır. Bu amaçla yalnızca kimi plastikleştiriciler (trikrezil fosfat, oktil ftalat, oktil sebaçat, klorlu bifenil türevleri, vb.) kullanılır; çünkü bir plastikleştirici, polimerin soğukta pelteleşmesine yol açmamalıdır. Plastisole çoğu kez pigmentler*, kararlılaştırıcılar* vb. gibi çeşitli katkı* ürünlerinin yanı sıra özellikle pekiştirici yükler de katılır. Titizlikle kontrol edilen bir sıcaklıkta uygulanan karıştırma ve öğütme işleminden sonra, plastisol kalın bir şurup kıvamında elde edilir.

Dokuma parçaları ve kâğıdın plastikle kaplanmasında kullanılan plastisoller, özel kalıplama teknikleriyle biçimlendirilir: 1. *daldırmayla kalıplama,* bu yöntemle plastik eldivenler, tıbbi gereçler, damlalıklar, vb. elde edilir; 2. *döndürmeyle kalıplama,* bu yöntemden özellikle kalın çeperli, ama boyutsal duyarlılığı düşük çeşitli eşyaların yapımında yararlanılır; 3. *dökümle kalıplama,* bu teknikte plastisol, önceden 100 °C'a dek ısıtılmış bir kalıba dökülür; kalıbın iç çeperleri üzerinde ince bir katman oluşur; ürün fazlası alındıktan sonra kalıplama, 160 °C'ta uygulanan bir pişirme işlemiyle tamamlanır.

PLASTOFERRİT a. (fr. *plastoferrite*). Elektron. Termoplastik bir bağlayıcıya karıştırılan ferrit tozu bileşiği; bileşenlerden birinin manyetik özellikleriyle öbürünün mekanik özelliklerini birleştirir.

PLASTOLİT a. (fr. *plastolite*). Fişekç. Ana maddesi perklorat ve sentetik plastik olan patlayıcı madde. (G. Maire tarafından özitmede kullanılan barut külçelerinin yapımı için geliştirildi.)

PLASTOMER a. (fr. *plastomère*). Polim. Az ya da çok esnek biçim değişikliğine uğradığında, görece önemli ölçüde kalıcı bir biçim değişikliği gösteren malzeme. (ELASTOMER'in karşıtı.)

PLASTOSOL a. (fr. *plastosol*). Pedol. Eski aşınma yüzeyleri üzerinde gelişmiş, kütlesel yapılı, gri ve alacalı, killi limon, paleosol (örn. Ardennes ve Rheinisches Schiefergebirge'de şistli kütle).

PLASTOTİPİ a. (fr. *plastotypie*). Bir dizgiden ya da fotogravür klişesinden kalıp alma yoluyla plastik ya da kauçuk baskı klişesi elde etme yöntemlerinin tümü.

—ANSİKL. Daha 1879'da Jannin, Paris'te, selüloit klişe yapımını denemişti. Ancak kalıp almada olduğu gibi plastik klişelerde de plastiklerin önemli bir oranda kullanılması 1930'da başlar.

Kalıp alma tekniği, galvanotipininkiyle aynıdır. Dizgi ya da klişe üzerine ısılsertleşir bir plastik dökülür. Daha sonra klişeler de bir termoplastiğin (vinilit ya da selüloz asetat) dökümü ve polimerleşmesi ya da iskeletli ya da iskeletsiz bir kauçuk yaprağın vulkanizasyonla sertleştirilmesi yoluyla elde edilir.

PLASTRON a. (fr. *plastron,* ital. *piastrone,* zırhlı gömlek, *piastra,* sırtı koruyan zırh'tan). Cerr. İltihaplı bir süreç sonucunda gelişen ve elle yoklandığı zaman fark edilen sertlik bölgesi (örneğin apandisit plastronu).

—Spor. Eskrimde, silah hocasının bireysel çalışma için giydiği, içine kıtık doldurulmuş ceket.

PLATA (La), Arjantin'de kent, Buenos Aires ilinin merkezi, *Río de la Plata* yakınında, Buenos Aires'in G.-D.'sunda; 611 000 nüf. 1882'de kurulan La Plata, federal merkezle bir bitişikkent oluşturur. Yönetim, düşünce (üniversite, etnografya ve doğal bilimler müzeleri, gözlemevi) ve sanayi (petrol rafinerisi, demir-çelik sanayisi, tekstil ve besin sanayileri) merkezi. Limanı, Ensenada kasabasında kurulurdur. 1952'den 1955'e kadar, kent *Ciudad Eva Perón* adını taşıdı.

PLATA *(Río de la),* Güney Amerika'da Paraná ve Uruguay ırmaklarının haliçi; 35 000 km². Uruguay ile Arjantin'i birbirinden ayırır. Haliç hızla alüvyonla dolduğu için sürekli taraklama yapmak gerekmektedir.

PLATA (La), Sucre'ün (Bolivya) 1839'a kadarki adı.

PLATACANTHOMYİDAE a. DİKENLİUYUKLAYANGİLLER familyasının bilimsel adı.

PLATACİDAE a. (yun. *plataks, -akos*'dan). Hint okyanusu - Büyük Okyanus bölgesinin ılıman sıcak ve tropikal yörelerinde yaşayan hepçil kemiklibalıklar familyası. (Bedeni üstten ve alttan yassıcadır; sırt ve kuyrukaltı yüzgeci çok gelişmiştir. Levrekbalığımsılar takımı.)

PLATAİA, Boiotia'da, Kithairon ve Asopos arasında yer alan kent. Thebai egemenliğini kabul etmeyerek Atina himayesine girdi (İ.Ö. 519) ve Atina'nın sadık müttefiki olarak kaldı. Plataialılar, Marathon'da (490) ve Artemision'da (480) savaştılar; Persler tarafından yakılan kentleri (eylül 480), surları önünde yapılan savaştan (ağustos 479) [Bk. bir sonraki madde]

J. Guillard-Scope

Plateau d'Assy
Notre-Dame-de-Toute-Grâce kilisesi'nin (1937-1950) Lurçat'nın bir duvar halısıyla süslenmiş (*Mahşer*, 1947) koroyeri

Boeing Aircraft

uçak navlununu aktarmada kullanılan, tekerleklerle donatılmış ayaklı **platform**

Oronoz-Ziolo

Salamanca Üniversitesi'nin **plateresco** cephesinden (1520'ye doğr.-1525) ayrıntı

sonra, tüm Yunanlılar'dan bağımsızlık güvencesi aldı. Toprakları kutsallaştı ve her dört yılda bir Yunanistan uğruna ölen savaşçıların onuruna bir özgürlük bayramı düzenlemek görevini üstlendi. Ancak bu küçük kent, Atina ve Thebai arasında bir anlaşmazlık nedeni olarak kaldı ve Thebaililer'in Plataia'ya karşı düzenledikleri başarısız girişim (nisan 431) Peloponisos savaşı'na yol açtı. İki yıl boyunca (429-427) kuşatılan Plataia alındı ve yerle bir edildi; Atina'ya sığınabilen Plataialılar, orada yurttaşlık hakkı kazandılar (Hippokrates kararnamesi, 427), ardından Khalkidike'ye yerleştiler (420); Lysandros tarafından oradan kovulunca da (405) yeniden Atina'ya dönmek zorunda kaldılar. 386'dan sonra bölgeyi işgal eden Spartalılar, kenti yeniden kurdurarak (381) eski halkını oraya çağırdılar. Spartalılar gittikten (374) sonra Thebaililer, Plataia'yı yeniden alıp yerle bir ettiler (373) ve Plataia halkı bir kez daha Atina'ya döndü. Makedonyalı Philippos II kenti kurtardı ve yeniden kurdu (İ.Ö. 338'de, Khaironeia'dan sonra).

Plataia savaşı, İkinci Med* savaşı sırasında Yunanlılar'ın Persler'e karşı kazandıkları kara zaferi (İ.Ö. 479 ağustosu). Spartalı Pausanias komutasındaki konfedere yunan ordusu, Asopos'un K.'inde yer alan Mardonios komutasındaki pers ordusuna saldırdı. Saldırısı durdurulan Pausanias birlikleri, erzak ve su yollarının kesilmesi üzerine, Kithairon ve Plataia'ya doğru çekilmek zorunda kaldılar. Persler bu durumdan yararlanarak saldırıya geçtiler ve lakedaimon birliklerinin bulunduğu sağ kanada yüklendiler; ancak Mardonios öldürülünce, göğüs göğüse savaşmada üstün olan yunan hoplitesler, pers (sağ kanatta) ve boiotialı (sol kanatta) düşmanlarını ortadan kaldırarak merkezlerinin de bozguna uğramasına yol açtılar. Çok geçmeden mağlupların müstahkem ordugâhı ele geçirildi ve böylece Hellas kurtarıldı. Bu savaş başarısını kutlamak için Yunanlılar, Delphoili Apollon'a, halkalarında Persler'e karşı savaşan bütün halkların adları yazılı tunç bir yılanla desteklenen altın bir sacayak adadılar.

PLATALEİDAE a. KAŞIKLIBALIKÇILGİLLER familyasının bilimsel adı.

PLATANA → AKÇAABAT.

PLATANACEAE a. Bot. ÇINARGİLLER familyasının bilimsel adı.

PLATANİSTİDAE a. IRMAKYUNUSBALIĞIGİLLER familyasının bilimsel adı.

PLATANNA a. XENOPE'nin eşanlamlısı.

PLATANO a. **1.** Meyveleri pişmiş olarak yenen muz çeşidi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Tekstil muzu abakanın (*Musa textilis*) ya da meyve muzunun (*Musa paradisiaca*) yapraklarından elde edilen lifli madde.
—ANSİKL. Platanolar bütün tropikal bölge ormanlarında bulunur, ama yoğun değişinimler nedeniyle Orta Afrika'da çeşitleri pek çoktur (50'den fazla). Uzun süreli nadaslarla ormanlarda, manyok, mısır, yılanyastığı gibi yiyecek ürünlerle birlikte yetiştirilir ve yerli halkın geleneksel beslenme sisteminde önemli yer tutar. Bazı çeşitleri 40 cm'den uzun meyve verir (boynuz). Özellikle Afrika'da geleneksel mutfakta her çeşidin kendine özgü bir kullanımı vardır.

PLATEAU (Joseph), belçikalı fizikçi (Brüksel 1801 - Gent 1883) Gent Üniversitesi'nde fizik ve gökbilim profesörü oldu (1835), 1843'te kör oldu, buna karşın 1871'e dek ders vermeyi sürdürdü. 1828' de ağtabaka duyularının kalıcılığını keşfetti ve buna dayanarak fenakistiskopu icat etti (1832). İnce sıvı lamlarda görülen kılcal olayları ilk kez inceledi (1861); elde edilen yüzeylerin alanının minimum olduğunu gösterdi.

Plateau problemi. Mat. çözlm. Verilen bir çevre üzerine dayanan en küçük alanlı yüzeyin aranması. Bunun kuramsal çözümü karışıksa, metal bir telle maddeselleştirilen çevre, bir sabun çözeltisi içine daldırılarak kolayca çözüm modelleri elde edilir.

PLATEAU eyaleti, Nijerya'da eyalet; 4 279 700 nüf. (1990). Merkezi *Jos.*

PLATEAU D'ASSY, Fransa'da Passy komününde (Haute-Savoie) yer. Arve vadisinin yanında, 800-1 500 metre yükseltiler arasında basamak basamak uzanan, iklimi sağlığa yararlı tedavi ve turizm (kış sporları) merkezi. Dönemin en büyük sanatçılarının (Léger, Lurçat, Rouault, Chagall, Bazaine, vb.) bezediği M. Novarina kilisesi (1937-1950).

PLATEN (August PLATEN-HALLERMÜNDE, —*kontu*), alman şair (Ansbach 1796-Siracusa 1835). Siyasal görüşü liberal (*Polenlieder,* 1849), sanat anlayışıysa tutucuydu; romantiklere karşı iki yergili komedi yazdı: "yazgıcı dram"lara bir parodi niteliğindeki *Die verhängnisvolle Gobel* (1826) ve Heine ile İmmermann'ı yeren *Der romantische Oedipus* (1829). Lirik şiirde her şeyden çok biçime önem verdi. Arapça ve farsça öğrenmiş olan Platen ilk kitabında gazel* şemasını benimsedi (*Ghaselen,* 1821). Ama sanat sanat içindir anlayışının en yetkin örneğini *Sonette aus Venedig*'de (1825) verdi.

PLATERESCO sıf. ve a. (isp. *plateresco; platero,* kuyumcu'dan). XVI. yy.'da İspanya'da gelişen sanatsal üslup için kullanılır.
—ANSİKL. Plateresco üslup, İspanya'da (ve buradan çıkarak Latin Amerika'da) Rönesans'ın dekoratif alanda bir yorumu olarak ortaya çıkmıştır. Bu üslubun özelliği, Rönesans bezeme motiflerinin gotik dönemin sonunda İspanya'da egemen olan zengin ve görkemli bezeme anlayışıyla (İsabel *üslubu*) bağdaştırılmasıdır. Plateresco üslup mimarlıktan endüstri sanatlarına kadar bütün sanat dallarında görülür. (Plateresco deyimi, bu üslubun ilk olarak kuyumcular [*platero*] tarafından kullanıldığı gibi yanlış bir değerlendirmeden doğmuştur.)
Plateresco mimarlık, az çok Rönesans' tan etkilenmiş olan bütün ispanyol mimarlığını kapsar. XV. yy. sonlarında Lorenzo Vázquez'in yapıtlarıyla başlayan bu üslup, El Escorial'da görülen yalın üslup anlayışına dönülünceye kadar sürer. Platerescomun en belirgin örnekleri, Toledo'daki Santa Cruz hastanesi, Sevilla belediye sarayı, Salamanca ve Alcalá de Henares üniversitelerinin cepheleridir.

PLATFORM a. (fr. *plate-forme*). **1.** Yerbil. Kristal tabanı, çok az biçim değiştirmiş uyumsuz bir tortul örtüyle kaplı olan bir kalkanı belirtmek için E. Suess'in kullandığı terim (1888) [örn. rus platformu]. **—2.** Yüksekçe yer. **—3.** Bir siyasal programın, bir hak talebinin temelini oluşturan fikirler bütünü: *Seçim platformu.*
—Aktar. Yükleri tek tek ya da toplu olarak aktarmak için kullanılan ayaklı ya da tekerlekli, ağaç ya da metal tabla. ‖ *Ayaklı platform,* bir yükü, taşıtı ya da personeli belli bir düzeye çıkarmak için kullanılan ve üretim tipine göre tabanı ya da kenarları hidrolik ya da elektrikli aygıtlarla donatılan, genellikle metalden yapılmış kasa. ‖ *Yük platformu,* mekanik aygıtlarla aktarmak, taşımak ya da depolamak amacıyla bir "yük birimi" oluşturmak için tabanına belli miktarda yük toplanabilen hareketli düzenek.
—Ask. denizc. Mavna taşıyabilen ve denizle bağlantısı kıçtaki bir kapıyla sağlanan bir geminin içindeki denize indirilebilir iskele. ‖ Savaş gemilerinde, helikopterlerin inip kalması için düzenlenmiş küçük alan.
—Bayınd. Karayolu, banket, kaldırım ya da pistlerin kapladığı yüzey. ‖ *Kazık platformu,* bir kazık temelde, kazık başlarını örten döşeme.
—Camc. *Çekme platformu,* çekme makinelerinden daha yükseğe yerleştirilmiş, makineler arasında bağlantı kuran ve üretim sırasında çekilen cam yaprağına kolayca müdahale etmeyi sağlayan servis sahanlığı. (Genellikle iki ya da üç platform katı vardır; en alttaki birinci platformdur.)

—Denizbil. *Buz platformu,* denizde uzanan yüzer buzul tabakası. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Delta platformu,* deltanın üst tabakalarının çökelmesiyle oluşan ve su altında bulunan bölümü. (Üzerinde ağız setleri ya da önkıyı setleri bulunabilir.) || *Kıta platformu* ya da *sahanlığı,* kıta bloklarının ve adaların en alçak deniz seviyesinden, eğimin belirgin biçimde arttığı derinliğe (100 -500 m arasında; ortalama 130 m) kadar uzanan su altındaki üst bölümü. || *Kıyı platformu,* kıyıda denizin yol açtığı aşınma ve birikintilerin oluşturduğu yalın ya da bileşik sahanlıklar alanı. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Öndelta platformu,* bir delta alnının karşısında bulunan deniz (ya da göl) dibi bölümü. (Fosil bir deltanın taban ya da üst tabakalarından oluşabilir.)

—Denizc. *Kazan platformu,* üzerinde kazanın bulunduğu döşeme. || *Makine platformu,* üzerinde makine personelinin dolaştığı, sintine kemerlerinin üstündeki panyol saclarının oluşturduğu döşeme.

—Dy. Balastı taşıyan bir demiryolunun tabanı. || Buharlı lokomotiflerde personelin ocak ve dumanlık önünde çalışmasına olanak veren alan.

—İnş. Bir inşaata taban işlevi gören, üstünde çoğu kez bir taştemel bulunan, sıkıştırılmış ve düzleştirilmiş teras. || Bir yapıda örtü işlevi gören küçük teras. || *Hollanda platformu,* bir yapının, sıkıştırılabilir ya da kazılabilir, çok derin bir toprak katmanı üstüne dayandırılması gerektiğinde kullanılan, kafeslerden ya da berkitme yastıklarından oluşan temel türü.

—Kuyuc. Deniz dibinde sondaj kuyuları açmada kullanılan yapı. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Arıtma platformu,* bir rafineriyi ve ek tesislerini kurmak ya da geliştirmek için düzenlenmiş yer. || *Üretim platformu,* bir deniz dibi yatağını işletmede (işleme, depolama vb.) kullanılan yapay ada.

—Mad. oc. *Delik açma platformu,* kazı arını önüne yerleştirilen ve üzerinde delme aletleri bulunan, birkaç metre kare genişliğinde metal platform.

—Sil. Bir topu, atış yapacak duruma getirmek için düzenlenmiş yer. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Spor. *Çıkış platformu,* bir yarışmanın başlangıcında yüzücünün üzerinde yer aldığı numaralı küp.

—Uz. havc. Tam kararlı yörünge taşıtı.

—ANSİKL. Denizbil. • *Buz platformu.* Yüzer platformlar buzul buzundan ve daha ender olarak da kar buzundan oluşur. Buz platformlarının kalınlığı birkaç yüz metreye ve çok büyük genişliğe (Ross ve Weddell denizlerinde yüzlerce kilometre) ulaşabilir. Buz platformları, buzdağlarının oluştuğu buz yalıyarına (ya da set) kadar bir salınım ve ilerleme hareketi gösterirler. Pozitif bilançolu platformlar, üstten (kar) ve alttan (donma noktasına ulaşan deniz suyunun donması) büyürler. Negatif bilançolu platformlar, deniz suyunun (erime düzeyi), rüzgârın ya da yüzeysel akışın etkisiyle gerilerler.

• *Kıta platformu.* Çeşitli genişlik, derinlik ve engebelikte olabilir. Genç dağların eteğinde dar ve kuvvetli eğimlidir; ovaların ve tortul havzaların önündekiler daha geniş ve az eğimlidir. Ama bu kurallara uymayan birçok örnek vardır. Kıta platformu, aşınım uyumsuzluklarıyla birbirinden ayrılmış birçok tortul dizisinin birikmesinden oluşur. Karalar üzerindekine benzeyen yapısal yüzey şekilleri (cuestalar, sırtlar, tektonik çanaklar) bir yana bırakılırsa, kıta platformlarının yüzeysel biçimlenmesi, kıyı, akarsu, karst ya da buzul etkilerinin birleşmesiyle deniz düzeyindeki son salınımlar sırasında oluşmuştur. Deniz düzeyinin günümüzdeki durumunu almasından bu yana, kayalık bankların ve ırmak ağızlarının yakınında denizaltı kumulları ve kırıntılı birim şekilleri meydana gelmiştir.

• *Kıyı platformu.* İki çeşidi vardır: 1. *aşınım platformu,* dalga aşındırması (dalga aşındırması platformu) ya da korozyon (korozyon platformu) etkisiyle kayaçlar üzerinde gelişir. Bunlar genellikle birikim platformlarıyla devam eder (ya da birlikte görülür); 2. *birikim platformları,* karasal ya da biyojen gereçlerin birikmesiyle oluşur ve genellikle ilerleyen bir şevle (ya da cephesi ile) son bulur. Aşınım platformlarının üzerinde, olukçuklarla yarılmış ya da gelgitlerle oyulmuş döküntüler ve kayalar (direnci ya da konumu nedeniyle) bulunabilir.

—Kuyuc. Platformlar, genellikle sığ sularda sondaj yapmada kullanılan *sabit* platformlar ve sayıları gitgide artarak, 1982 başında 550'yi aşan *hareketli* platformlar olarak ikiye ayrılır. Hareketli platformlar, deniz dibine oturan ve belli bir derinlikte (50-55 m) sondajlar yapmayı sağlayan *dalgıç* ya da *ayaklı* platformlar ile deniz dibine çelik kablolarla demirlenen ya da bir dinamik konumlandırma sistemiyle donatılan ve yüzlerce metreden fazla derinliklerde sondaj yapmayı sağlayan *yarıdalgıç* ya da *yüzer* platformlar'dan meydana gelir.

—Sil. Önce kalaslardan, sonra metal parçalardan yapılan sabit ya da sökülüp takılabilir platformlar Birinci Dünya savaşı sırasında kullanılmıştır. 1939'da kullanılan Arbel platformu ise 27 modeli 75'lik topların Zher yönde atış yapmasını sağlıyordu.

PLATH (Sylvia), amerikalı kadın yazar (Boston 1932 - Londra 1963). *The Bell Jar* (1966) adlı romanında bir intihar girişimini anlattı ve böylece kendi yazgısını da çizmiş oldu: romanının yazımından üç yıl sonra hayatına son verdi. Erken yaşta keşfedilen bir yetenekti, Smith College'dayken birçok şiir ödülü almıştı. İngiliz şairi Ted Hughes ile evlendi (*The Colossus,* 1960). *Ariel* (1965), *Three Women* (1968), *Crossing the Water* (1971), *Winter Trees* (1971), mektupları ve öyküleri (*Johnny Panic and the Bible of Dreams,* 1977) Ted Hughes'in yönetiminde yayımlanmıştır.

PLATHELMİNTHES a. Zool. YASSISOLUCANLAR şubesinin bilimsel adı.

PLATİ → YASSIADA.

PLATİBAZİ a. (fr. *platybasie*). Patol. Artkafa lokmalarını ve bazen, artkafa deliğini çevreleyen tüm yapıların yassılaşması yüzünden kafatası tabanında meydana gelen biçim bozukluğu. Kafatası tabanı yassılığı.

PLATİKA a. Zool. → ÇAÇA.

PLATİN a. (fr. *platine;* isp. *platina, plata,* gümüş'ten). **1.** Elementlerin dönemli sınıflandırılmasında VIII. grupta yer alan değerli metal; altın ve elmasla birlikte yaşlı kayaçların artıklarında bulunur. (Simgesi Pt olan kimyasal element.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *İridyumlu platin,* % 90 platin % 10 iridyumdan oluşan alaşım; ısıl elektrik çiftleri ile metrik sistemde ölçü aletlerinin ayarlandığı örneklerin yapımında kullanılır.

—Çamaşır san. İlmik yapmak üzere, dokuma tezgâhının iğneleriyle birlikte kullanılan yassı küçük metal parça (toplayıcı platin, biçimverici platin, kesici platin).

—Fizs. kim. *Platin köpüğü* ya da *platin süngeri,* amonyum kloroplatinatın kavrulması sonunde elde edilen ve dikkat çekici katalitik özellikleri olan süngerimsi platin.

—Isıl. mot. KESİCİ'nin eşanlamlısı.

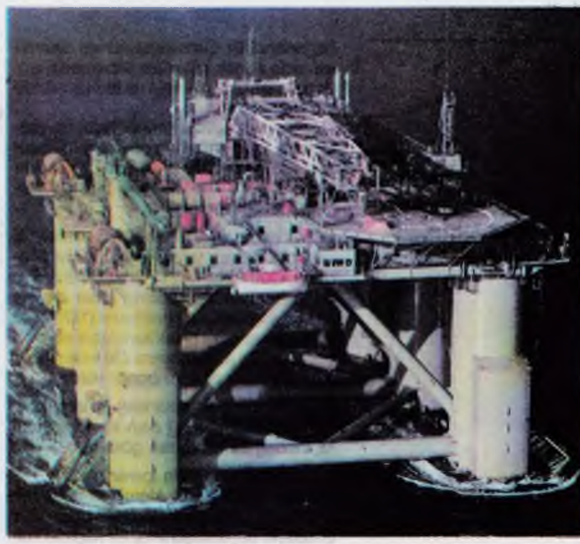
—Mad. oc. *Platin cevheri metalleri,* platin cevheriyle bir arada bulunan soy metaller (Başlıcaları, osmiyum, iridyum, palladyum, rodyum ve rutenyumdur.)

—Tekst. Dik dokuma tezgâhlarında, gücü tellerini ve dokuma tezgâhının ayakçalarını aşağıya çeken yassı ve kare biçimli kurşun ağırlık.

◆ sıf. Anorg. kim. *Platin II,* ikideğerli platin bileşikleri için kullanılır. || *Platin IV,* dörtdeğerli platin bileşikleri için kullanılır.

—ANSİKL. Kim. ve San. Platin, oldukça yumuşak, dövülerek yassılaştırılabilen, sünek, kopma dayanımı yüksek, beyaz-gri bir katıdır. Özellikle çok ince ufalandığında (platin süngeri, platin sıyahı), gazları geçirir ve yüzeyine yakın alanda gazları, bilhassa hidrojeni önemli ölçüde yoğunlaştırır; bu sırada ısı açığa çıkararak akkor hale gelir ve dolayısıyla patlayıcı karışımların tutuşmasına yol açar.

Platin hiçbir sıcaklıkta yükseltgenmez; ancak sıcakta klor, kükürt, fosfor, arsenik, silisyum elementleriyle, ayrıca kurşun ve çinko gibi kolay ergiyen metallerle bileşir. Tek tek hiçbir asitten etkilenmez, yalnızca kral suyunda (altın suyu) çözünür.

Mitsui Shipbuilding Co. Ltd.

yarıdalgıç sondaj **platformu**

• *Platin bileşikleri.* Platin, bileşiklerinde iki- ve dörtdeğerli olarak bulunur. *Platin II klorür ($PtCl_2$),* platin IV klorürün bozunması sonunda oluşan yeşil bir tozdur; hidroklorik asitte çözünerek, tuzlarına kloroplatinat II denen karmaşık asidi (H_2PtCl_4) verir. Ayrıca amminoplatinat II adı verilen amonyumlu pek çok kompleks meydana getirir.

Atom numarası		78
Atom kütlesi		195,09
Ergime sıcaklığı		1 772 °C
Kaynama sıcaklığı		~3 800°C
Özgül kütlesi		21,4 g/cm³
Yükseltgenme dereceleri		+2, +4
Elektron biçimlenmesi		[2, 8, 18, 32, 8] $5d^96s^2$
İzotopları		188-199
Doğal platin	^{190}Pt	% 0,006
	^{192}Pt	% 0,78
	^{194}Pt	% 32,8
	^{195}Pt	% 33,7
	^{196}Pt	% 25,4
	^{198}Pt	% 7,23

Platin IV klorür ($PtCl_4$), kral suyunun metal üzerine etkimesi sonunda oluşur, bu sırada kloroplatinik asit ya da heksakloroplatinat asidi (H_2PtCl_6) biçiminde bulunur; bu asidin potasyum ve amonyum tuzları çözünmez; bu özellikten, kimyasal çözümlemede ve platin üretiminde yararlanılır. Ayrıca dörtdeğerli platin tuzlarına denk düşen amonyumlu birçok kompleks, yani amminoplatinat IV bileşikleri verir.

Platin üzerine potasyum siyanür etki ettirildiğinde potasyum platinosiyanür ($K_2[Pt(CN)_4]$) elde edilir. Baryum tuzu, radyoskopide kullanılan fluorışıl ekranların hazırlanmasında işe yarar.

Platin üreten en önemli ülkeler, Güney Afrika Cumhuriyeti, SSCB ve Kanada'dır. Platin, aynı grupta yer alan diğer metallerle (iridyum, osmiyum, rutenyum, rodyum, palladyum) birlikte, özellikle nikel, demir ve bakırın ağırlıklı olarak bulunduğu cevherlerden uzun ve karmaşık işlemler sonunda elde edilir.

Platin, kimya sanayisinde arı ya da rodyum alaşımı halinde katalitik özellikleri nedeniyle kullanılır: amonyağın nitrik aside yükseltgenmesi, hidrosiyanik asit, vitamin, parfüm vb. üretimi, hidrokarbonların reforming tepkimeleri. Elektrik ve elektronik sanayilerinde kontakların, elektrik dirençlerinin, ısıl elektrik çiftlerin yapımında

değerlendirilir. Cam sanayisinde cam elyafı elde etmek için düse yapımında, optik cam üretiminde pota ve tank imalinde kullanılır.

Platin ve alaşımları cerrahlıkta, diş protezinde, laboratuvar ya da duyarlı fiziksel araçların (iridyumlu platinden örnek ayar metresi) yapımında günümüzde de yaygın olarak kullanılmaktadır.

PLATİNA (Bartolomeo SACCHİ, **Il** —denir), italyan yazar ve hümanist (Piadena, Cremona, 1421 - Roma 1481). Papa Sixtus IV'e ithaf edilmiş *Liber de vita Christi ac omnium pontificum* (1474) adlı yapıtının yanı sıra ahlak konularını ele alan birçok kitabı *(De principe, De vera nobilitate, De falso et vero bono)* vardır.

PLATİNAT a. (fr. *platinate*). Anorg. kim. Formülü $M_2[Pt(OH)_6]$ olan karmaşık tuz; M, birdeğerli bir metali gösterir.

PLATİNLİ sıf. Platin içeren.
—Foto. *Platinli kâğıt,* kloroplatinit, demir oksalat ve potasyum klorattan oluşan bir çözeltiyle duyarlılaştırılmış bir kâğıdın kullanıldığı eski bir fotoğraf basma yöntemi. (Elde edilen görüntü metal platinden oluşur.)

PLATİNOİT a. (fr. *platinoïde*). Platin cevher*i metallerinin genel adı.

PLATİNOTİPİ a. (fr. *platinotypie*). Görüntünün platin tarafından oluşturulduğu baskı işlemi.

PLATİON a. (fr. *plation; plat,* düz ve *ion,* iyon'dan). Elektron. Izgara yerine, bir yön verme öğesi görevi yapan (bir ayna gibi çalışan) dolu bir lamel taşıyan elektron tüpü.

PLATİRİNİYEN sıf. ve a. (fr. *platyrhinien*). Antropol. Burunsal indisi canlıda 85'e, kafatasında 51'e eşit ya da daha yüksek olan kimse için kullanılır.

PLATİSPONDİLİ a. (fr. *platyspondylie*). Patol. Omur gövdelerinin doğuştan yassılığı. (Sırtta kamburluk ve cücelikle olur ve Morquio hastalığında görülür.)

PLATNER (Warren), amerikalı mimar ve tasarımcı (Baltimore 1919). İthaca'da, Cornell Üniversitesi'nde mimarlık öğrenimi gördükten sonra, Eero Saarinen ile çalıştı. 1963-1967 arasında, Knoll şirketi'nin yaratıcı geliştirme grubuyla birlikte çelik tellerden bir mobilya yaptı.

PLATO a. (fr. *plateau*). Jeomorfol. YAYLA'nın eşanlamlısı.
—Denizbil. *Kenar platosu,* kıta yamacını kesintiye uğratan ve farklı eğimdeki iki diklikle sınırlanan büyük sahanlık. (Kenar platosu çoğu kez, tektonik olarak alçalmış ve ya çok derin ya da kıyıdan çok uzak olduğundan tortul gereçlerle yeterince beslenmeyen, bu nedenle de kıta sahanlığı ile aynı düzeyde olmayan çanaklardan oluşur.)

Platon (solda) geometri dersi verirken Pompei'nin kırsal yöresindeki bir villadan alınmış bir mozaikten ayrıntı *Napoli Ulusal müzesi*

Giraudon

—Koregr. *Sahne platosu,* sahnenin önüne doğru eğimli, belli bir esnekliği olan tahta zemin.

PLATON, yunanlı filozof (Atina İ.Ö. 427'ye doğr. - *ay. y.* 348-347). Soylu bir ailenin çocuğuydu; Sokrates'in ölümüne kadar (399), onun derslerini izledi. Sonra Mısır, Kyrene ve Güney İtalya'yı kapsayan bir yolculuğa çıktı; orada, matematikçiler ve pythagorasçılarla tanıştı. Sicilya'da Siracusa tiranı Dionysios'un yeğeni Dion ile dost oldu. 387'ye doğru Atina'ya döndükten sonra Akademia adlı okulu kurdu. 367'ye doğru yeniden Siracusa'ya gitti; orada, yeni tiran Genç Dionysios'u adil bir yönetime döndürmek istediyse de başaramadı. 361'de giriştiği üçüncü bir deneme gene başarısızlıkla sonuçlandı. Ölümünden sonra Akademia'nın başına yeğeni Speusippos geçti.

Platon'dan önceki ya da onun çağdaşı düşünürlerin yapıtlarından elimizde yalnızca parçalar bulunduğu halde, Platon'un yazılı yapıtının tümüne sahibiz (ayrıca Aristoteles sayesinde, Akademia'daki sözlü derslerin bir bölümünü biliyoruz; ancak bunların, yazılı *diyaloglar*'daki herkese açık öğretiden oldukça farklı olduğu anlaşılmaktadır). Platon'un yapıtı son derece canlı ve çekici diyaloglar biçimindedir; diyalogların çoğu, Platon'un, düşüncesini canlandırmak ve derinleştirmek istediği hocası Sokrates ile çeşitli konuşmacıları bir araya getirir. Platon'a ait olduğu kabul edilen 28 diyaloğun tarihlerini belirlemek kolay değildir; ancak, dış ve özellikle de iç ölçütler (üslubun ve düşüncenin gelişimi), uzmanların zamanla üç gruplu bir sınıflama üzerinde uyuşmalarını sağladı. İlk diyaloglar ya da *sokratesçi diyaloglar*'da, *Sokrates*'in savunması* ve *Kriton**'da mahkemesi ve ölümü anlatılan Sokrates'in kişiliği temeldir. Bu diyaloglarda, alaya almaya ve inatçı bir sorgulamaya dayanan sokratesçi yöntemin ahlak ve eğitim sorunları dolayısıyla nasıl uygulandığı görülür (*Küçük Hippias*, Kharmides*, Lakhes* ya da *peri andreias, Lysis* ya da *peri philias, Euthyphron**). *Gorgias*, Menon*, Kratylos*, Euthydemos* ya da *eristikos* ve *Meneksenos** ise, olgunluk dönemi diyalogları'nın yer aldığı gruba geçişi sağlayan ayrı bir bütün oluştururlar ve bu diyaloglar. en ünlü, edebi bakımdan en güzel ve platonculuğu klasik biçiminde (İdealar, ruh ve aşk kuramları, ideal sitenin betimlenmesi) dile getiren diyaloglardır (*Şölen** [To symposion], *Phaidon*, Devlet** [Politeia e peri tes dikes], *Phaidros**). Üçüncü grup, yani yaşlılık dönemi yapıtları ya da *diyalektik diyaloglar,* Sokrates'in gitgide daha az yer aldığı, daha teknik diyaloglardır. Platon bu diyaloglarında (*Theaitetos*, Parmenides*, Sofist** [Sophistes], *Devlet* adamı* [Politikos e peri basileias], *Philebos**), İdealar kuramının güçlüklerine çözüm bulmaya çalışır. *Timaios**'da (ya da *peri physeos*) evrenle ilgili görüşlerini ortaya koyan Platon, *Kritias** ve *Yasalar** (Nomoi) adlı diyaloglarını tamamlayamadan öldü. Platon'un elinden çıktığı tartışmalı olan *Mektuplar* (on üç tane) [Mektup VII, Platon'un felsefe yaşamının başlangıcı üzerine değerli bilgiler verir], bu bütünü tamamlar.

• *Filozof ve sitenin bunalımı.* Platoncu felsefe, Atina'da derin bir siyasal ve manevi bunalım döneminde doğdu. Peloponisos savaşları ve Spartalılar karşısında alınan yenilgi, atina demokrasisinin sonu olmuştu. Yeniden kurulduğundaysa, demokrasi dürüst Sokrates'i ölüme mahkûm etti. Geleneksel dinsel ve manevi değerler çöktü, doğa ile toplumsal saymacalar arasındaki karşıtlıktan kendilerine pay çıkaran sofistler aracılığıyla görecilik egemen oldu. Platon'un ilk diyaloglarında anlattığı biçimiyle, Sokrates'in öğretisi tümüyle olumsuzlayıcıdır. Bu öğreti, son kesinlikleri de söküp atar: tartışma sırasında köşeye sıkıştırılan cesur asker, cesaretin, dindar kimse de, dindarlığın ne olduğunu bilmediklerini kabul ederler. Çeşitli, değişken ve çelişik sanıların tutsağı olan insan, neden söz ettiğini de, ne yaptığını da bilmemektedir. Bununla birlikte, kendinde var olan, sürekli ve evrensel "gerçeklikler"e (şeylere, varlıklarını, anlamlarını ve değerlerini kazandıran onlardır), farkında bile olmadan her zaman atıfta bulunmak olanaksız olsaydı, dil de, düşünce de, eylem de var olmayacaktı. Sokrates'in görünüşte yıkıcı olan alaycılığının amacı, aslında, insanı "uyandırmak" ve yaşamını duyumlara, isteklere ve sanılara indirgemek isteyen insana, bunlarla ancak yanılsamalarla dolu, aldatıcı bir dünyaya ulaşılabileceğini göstermektir. Gerçek yaşam bunlarda değildir. Bu durumda, gizemli bir deneyim mi kalıyor bize? Platon'un önemi, sokratesçi sezgiyi, insanın sahip olduğu bütün düşünsel olanaklarla birlikte ele alıp üzerinde *düşünmesinden* ileri gelir. Platon, bu sezgiyi, doğru olanı, yani gerçeği dile getiren bir söylem olarak ortaya çıkmak isteyen bir *logos* (söz ve düşünce) aracılığıyla ifade eder. Bu "felsefi" söylem, Batı'nın kurgusal (spekülatif) düşüncesinin büyük bir bölümünün temelidir.

• *İdealar kuramı.* Olgunluk dönemi diyaloglarında Platon'un çabası, anlamlı her söylemde örtük olarak bulunan bu "özler"e bir statü kazandırmaktır. Platon bu özleri, hem duyulur dünyadan, hem de bilgiye yönelen insan zihninden bağımsız gerçeklikler olarak görür (platonculuğun ayırtedici özelliği de bu savdadır). Duyulur şeylerin, varlıklarını borçlu oldukları ve dolayısıyla ne iseler o olmalarını sağlayan modeller ya da paradigmalar, işte bu İdealar ya da biçimlerdir. Ve bu biçimler, en yetkin bilinebilirlik oldukları ölçüde İdealardır ve hatta, gerçekten bilinebilir olan tek şey de budur. Çünkü gerçek bilgi, ancak gerçeğin bilgisidir ve biricik gerçeklik de İdealardır. Platoncu idealizm, bir İdealar gerçekçiliğidir.

İdealar dünyasına yükselmek yalnızca düşünsel bir çabayı gerektirmez. Oraya ulaşmak için, bedenin ve duyusal dünyanın tutsağı olan; görünüşü gerçek sanan kişinin tepeden tırnağa değişmesi gerekir (mağara* miti). Bu değişme yukarıya doğru bir ilerleyiştir. Birtakım düşünce deneyimleri ve duygu yaşantıları, bize bu yükselişin seçkin örneklerini verir. Örneğin matematik, çizgileri ya da cisimleri değil, özleri inceler. Güzel bedenlere duyulan arzu da, bir *yükselen diyalektik*'le bizi, o arzunun kaynağında bulunan ve tek gerçek aşk nesnesi olan kendinde güzel'e kadar ulaştırır (*Şölen, Phaidros*). Filozof, "varsayımlar"dan "varsayımlar"a geçerek, "varsayımsal olmayan"a, "varlığın ve özün ötesi"ndeki koşulsuz temele, varlığın, değerlerin ve bilginin ilkesine ulaşacaktır ve bu da, İyi İdeası'ndan başka bir şey değildir: Platon'un *Devlet* diyaloğunda "akıllakavranan güneş" dediği İyi İdeası'ndan, ancak birtakım benzetmelerle söz edilebilir. Böyle bir yükseliş, insan ruhunun, bedene gömülmüş olmakla birlikte, duyulur dünyayı aşabilmesi ve doğruya ulaşabilmesini sağlayan İdealar dünyasıyla ilişkili olması sayesinde gerçekleşir. Ölümsüz olan ruh, bir bedenle birleşmeden önce İdealar'ı seyretmiştir. Ruh ile İdealar arasındaki bu ilk bağ önceden kurulmamış olsaydı, hiçbir bilgi edinemezdik. Yani bilmek, anımsamaktır *(Menon, Phaidros).*

İdealar kuramı, Platon'un yaşlılık dönemi diyaloglarında aşmaya çalışacağı şu güçlüklerle doluydu: kurama göre, İdealar'ın kendi dünyaları var ve onlar diğer şeylerden ayrı. Peki bu durumda, duyulur dünya onlarla nasıl ilişki kuruyor; onlara nasıl katılıyor? Platon *Philebos* diyaloğunda, her duyulur nesnenin, sınırlı ile sınırsızın bir karışımı olduğunu ve bunların birliğini de ruhun sağladığını kabul etti. Öte yandan, düşüncenin (*logos*'un) var olabilmesi için, İdealar'ın belli bir ölçüde birbirlerine katılmaları, bir "cinsler bile-

şimi" de gerekliydi. Yalnızca varlığın var olduğu boşluksuz bir dünyayı düşünmek olanaksızdı: bir şey ancak, bir başka şey olmaması dolayısıyla var olabiliyordu; varlık varlık-olmayan özdeşlik de başkalık'ı gerektiriyordu *(Sofist, Theaitetos).*

• *İdeal site.* Platon'a göre filozof, tek başına esenliğe ulaşamaz. Ancak diğer insanları da kurtararak, adalet fikrine göre düzenlenmiş bir sitenin kurulmasına öncülük ederek kendi kurtuluşunu sağlayabilir. Böyle bir sitede filozoflar, kral olacak ve özel bir eğitimden geçmiş "koruyucular"ın yardımıyla, toplumda, bilge kişinin, içtepilerini aklın egemenliğinde tuttuğu zaman benliğinde sağladığı düzene benzer bir düzen kuracaktı. Platon'un *kallipolis*'ini (güzel site) bir "ütopya"dan çok (*Devlet*, Thomas More'dan bu yana tüm ütopyacı kurgulara temel oluşturmuş olsa da), var olan ve kusurlu siteleri değerlendirmeye ve onların gerçek adalete olan uzaklıklarını ölçmeye yarayan bir paradigma, bir İdea olarak görmek daha doğrudur.

—İkonogr. Silanion, Platon'un, bütün Antikçağ'da ün kazanmış bronzdan bir heykelini yaptı (IV. yy.). Bugün Holkham Hall' da (Holkham, Norfolk) bulunan, Roma dönemine ait bir başka heykel, Silanion' un yapıtının bir kopyası olabilir. Vatikan, Berlin, Siracusa ve Terme müzesinde (Roma) de Platon'un büstleri vardır.

Platon çokyüzlüleri, yüzleri düzgün ve hepsi aynı boyda olan, köşelerin her birindeki çokdüzlemli açıları da düzgün olan beş katı cisim ya da çokyüzlü. (Bu çokyüzlüler, dörtyüzlü, küp, sekizyüzlü, onikiyüzlü ve yirmiyüzlüden oluşur.)

PLATONCU sıf. Platon'a ve felsefesine ilişkin.

◆ sıf. ve a. Platonculuk yanlısı.

PLATONCULUK a. Fels. **1.** Platon ve tilmizlerinin sistemi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bilkur. Matematiğin kökeni sorununu, Platon'un bu konudaki görüşlerine az çok yakın bir biçimde ele alan düşünce tarzı. (Platoncu matematikçi, bizim bilgimizden bağımsız mantıksal-matematiksel özlerden oluşan "ideal" ve nesnel bir dünyanın varlığını [ampirik anlamda olmamak üzere] kabul eder ve matematiği insan zihninin gelişigüzel bir *icadı* olarak değil de, bu özlerin hassalarının aşamalı bir biçimde *keşfi* olarak görür. Nitekim Frege ve Gödel gibi matematikçiler, bir tür platonculuğu savunmuşlardır.)

—ANSİKL. Fels. Platonculuk, Platon'un *Diyaloglar*'ındaki öğretiyi yorumlayarak, onu çeşitli biçimler altında sürdürdü. İ.Ö. III. ve II. yy.'larda Yeni Akademi (Arkesilas ve Karneades), stoacı dogmacılığa tepki olarak, öğretiyi bir tür olasıcılık yönünde geliştirdi. Platonculuk, bu haliyle Roma'da kendine çok elverişli bir zemin buldu. İ.Ö. I. yy.'ın sonlarına doğru, Atina ve İskenderiye'de aristotelesçilikten, stoacılıktan, özellikle de yenipythagorasçılık ve hermesçilikten etkilenen bir *orta platonculuk* gelişti. Böylece *yeniplatonculuk* için zemin hazırlanmış oldu (bu akımın öncüsü Ammonios Sakkas, asıl kurucusuysa Plotinos'dur [İ.S. III. yy.]). Porphyrios, İamblikhos, Proklos ve Damaskios V. yy.'ın başlarına kadar bu okulun tanınmasını sağladılar. Öte yandan, Kilise Babaları da yapıtlarında genellikle Platon'a başvurdular; hatta aziz Augustinus, hiçbir pagan filozofun Platon kadar hıristiyanlığa yakın olmadığını söyledi (nitekim, augustinusçuluk aracılığıyla bir tür hıristiyan platonculuğu, XVII. yy.'a kadar etkisini sürdürdü). Ortaçağ'da platonculuk, canlılığını Bizans'ta korudu (Mikhael Psellos [XI. yy.] ve XV. yy.'ın başlarında, hermesçiliğin, orpheusçuluğun ve pythagorasçılığın etkisinde bir platoncu akımı İtalya'ya sokan Gemistos Plethon). Araplar da, Platon'u okudular (ama Aristoteles'i daha iyi biliyorlardı) ve gerek İbn Gabirol, gerekse yahudi kabalası yeniplatonculuktan esinlendiler. Batı'da yalnızca *Timaios** okundu ve yorumlandı; XIII. yy.'ın öğreti alanındaki büyük sentezleriyse, belli başlı kavramlarını aristotelesçilikten aldılar. Bununla birlikte, Chartres okulunun (XII. yy.) platoncu olduğu söylenebilir ve Dionysios Areiopagosçu ile Proklos'un, XIV. yy.'da Meister Eckhart'ı ve rheinlandlı mistikleri etkiledikleri kesindir. Ama Platon'a parlak bir biçimde yeniden bağlananlar, XV. yy.'ın italyan, daha doğrusu floransalı hümanistleri oldu (Platon'un bizanslı Yunanlılar tarafından getirilen metinleri, latinceye çevrildi). Rönesans'ın en ünlü platoncuları, Nikolas von Kuës, Floransa akademisi'ni yöneten Marsilio Ficino ve Pico della Mirandole'dir. XVI. yy.'da, Patrizi, Paracelsus, Telesio, Bruno, Charles de Bouelles, Yuda Leon gibi filozoflar; John Colet, Thomas More, Erasmus ve Lefèvre d'Étaples gibi hümanistler platonculuğu benimsediler. Ficino'nun ortaya koyduğu "platonik aşk" kavramı, şairlerin esin kaynağı olurken (Maurice Scève, Louise Labbé, Spenser, Michelangelo), platoncu ve yeniplatoncu metinler de Botticelli, Raffaello, Michelangelo gibi ressamları etkiledi. Modern fizik de, platoncu matematikçilikle yeniden Kepler ve Galilei'ye bağlanarak, Aristoteles'in niteliksel biliminden uzaklaştı. XVII. yy.'dan itibaren platonculuk, Cambridge "platoncular"ı bir yana bırakılırsa, bir akım olarak ortadan kalkmış olmakla birlikte, bugün dahi birçok filozof üzerinde etkisini hissettirmektedir.

PLATONİK sıf. (fr. *platonique;* lat. *platonicus,* yun. *platonikos*'tan). İdeal bir aşk, her tür cinsellikten arınmış bir tutku için kullanılır.

PLATONOV (Andrey Platonoviç KLIMENTOV, —denir), rus yazar (Voronej 1899 - Moskova 1951). Felsefi yazılarında insan doğa ilişkilerini, emeğin işlevi ve insanların kendi aralarındaki ilişkileri sorguladı (*Epifanskiye şljuzıy*, 1927; *Artisans des prés* [fr. çev.], 1928; *Origines d'un maître* [fr. çev], 1929), yergili metinlerinde bürokratik eğilimleri eleştirmesi (*Villegrad* [fr. çev.], 1926; *En réserve* [fr. çev.], 1931), sosyalizm düşmanı olarak tanınmasına yol açtı ve bu yüzden özgün, ama son derece trajik yapıtlarının (*la Fosse* [fr. çev.], 1930; *Djann*, 1936) okuyucuya ulaşması gecikti.

Platt önergesi, ABD Dışişleri bakanı Elihu Root'un teşvikiyle senatör Orville H. Platt tarafından verilen ve mart 1901'de Küba'daki amerikan birliklerinin çekilmesini düzenleyen yasada değişiklik yapılmasını öneren önerge. Kübalılar'ın kendi anayasalarına koymaya zorlandıkları bu metinle, ABD, Guantánamo deniz üssünü, askeri müdahale hakkını ve küba egemenliğini kısıtlayan başka haklar kazanıyordu. Öteki Latin Amerika ülkeleriyle yapılan antlaşmalara örnek olan bu önerge Küba bakımından, Guantánamo'nun bırakılması dışında, 1934'te yürürlükten kaldırıldı.

PLATTDEUTSCH a. (alm. sözc.). Dilbil. Geç almanca lehçelerinin oluşturduğu bütüne verilen ad.

PLATTE, ABD'nin (Nebraska) orta kesiminde ırmak, Missouri'nin kolu (sağ kıyıdan); 500 km (havzası 233 000 km²). Kayalık Dağlar'dan doğan ve küçük *North Platte* kentinin biraz aşağısında birleşen *Kuzey Platte* ile *Güney Platte*'den oluşur.

PLATTEN (Friedrich, **Fritz** —denir), isviçreli siyaset adamı (Sankt Fiden, Sankt Gailen yakınında, 1883 - Sibirya 1942). 1912'de İsviçre Sosyal demokrat parti sekreteriydi, Zimmerwald ve Kienthal konferanslarına katıldı ve 1917'de Lenin ve öteki rus devrimcilerin Almanya üzerinden Rusya'ya doğru yolculuklarının örgütlenmesinde büyük bir rol oynadı. 1921'de İsviçre Komünist partisi'ni yönetti. 1923'ten başlayarak Rusya'ya yerleşti. 1938'de tutuklandı ve hapiste öldü. 1962'de saygınlığına kavuşturuldu.

PLATTİ (Giovanni), italyan klavsenci, şarkıcı ve besteci (Venedik 1700'e doğr. - Würzburg 1763). Büyük bir klavsen virtüozuydu. Nürnbergli yayımcı Haffner, iki ciltlik *İtalyan tarzında klavsen sonatları*'nı, altı klavsen konçertosunu ve klavsen eşlikli altı yan flüt sonatını yayımladı.

PLATTNERİT a. (fr. *plattnérite;* alman kimyacı K. F. *Plattner*'in adından). Miner. PbO_2 formülündeki doğal kurşun dioksit. (Kuvadratik bakışımlı olan plattneritin rengi siyahtır.)

PLATYBELODON a. Asya'da Üst Miyosen dönemi katmanlarında fosilleri bulunan garip *Mastodon* cinsi. (Altçenesi uzun, içbükey bir kürek biçimindedir; kesicidişleri düz ve keskindir.)

PLATYCARYA a. Dikey duran kozalak biçimindeki dişi çiçekleriyle belirgin Çin cevizi çeşidi *(Platycarya strobilacea).* [Ilıman iklimde yetişebilir. Fosil meyveleri Londra'da eosen tabakasında bulunmuştur. Cevizgiller familyası.]

PLATYCEPHALİDAE a. Zool. YASSIKAFALIGİLLER familyasının bilimsel adı.

PLATYCERAS a. Öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (Silures ile Permi devirleri arasında oluşmuş topraklarda fosillerine rastlanır. *Platyceratidae* familyasının örnek tipi.)

PLATYCERCUS a. Avustralya ve Yeni -Zelanda'da yaşayan, canlı renkli, küçük bedenli papağan cinsi. (Kuyruğu uzun ve kat kattır. Tohumlarla beslenir. Otuz kadar türü vardır.)

PLATYCNEMİS a. Yassı bacaklı, bronz yeşili kareli beyazımsı renkli kızböceği cinsi. (*Platycnemis pennipes* ırmakların kıyısındaki çayırlarda çok yaygındır. *Agrionidae.*)

PLATYCODON a. Japonya ve Kuzey Asya'da yetişen ve çançiçeğine çok benzeyen, büyük mavi çiçekli, yumru köklü çokyıllık otsu bitki. (Çançiçeğigiller familyası.)

PLATYCRİNUS a. Birinci Zaman topraklarında fosillerine rastlanan denizlalesi. (Derisidikenliler şubesi.)

PLATYCTENİDEA a. Yassı bedenli kaburgalımedüz takımı. (Uzun süre kaburgalımedüzlerle yassısolucanlar arasında bir ara evre sayıldılar.)

PLATYGASTER a. Küçük bedenli, asalak zarkanatlı cinsi. (Çok sayıda tür içeren bu cins bütün dünyaya yayılır. *Platygasteridae* familyasının örnek tipi.)

—ANSİKL. *Platygaster* cinsi üyeleri damarsız kanatlı böceklerdir; larvaları, mazısineği larvalarının bedeninde gelişir. Bu larvalar, kürekayaklı bazı kabuklularınkine benzeyen bir ilk evreden ("siklopoit") geçerler.

PLATYMERUS a. *Reduviidae* familyasından böcek cinsi. (Sinirleri etkileyen bir zehir içeren salyasını 30 cm uzaktaki kuşlara ve sürüngenlere büyük bir isabetle fışkırtır. Sözkonusu zehir göze rastladığında körlüğe yol açabilir.)

PLATYNEREİS a. Suyosunları arasında çok yaygın, tüpçül, çokkıllı halkalısolucan cinsi. (Eşeyli evresinin çokbiçimliliği başlıca özelliğidir. *Nereidae* familyası.)

PLATYPSYLLA a. Körelmiş altçeneli, gözsüz, küçük bedenli kınkanatlı böcek cinsi. (*Platypsylla castoris,* Avrupa ve Kuzey Amerika'da kunduzlar üzerinde dışasalak yaşar. Bedeni yassı ve açık kızıl renklidir. Bu böcek, suyun içinde bile kunduzun kürkünden ayrılmaz; duyargaları solunum organlarına dönüşmüştür. *Leptinidae* familyası.)

PLATYPUS a. Hayvanbilimcilerin ve avustralyalı bilim adamlarının gagalımemeliye verdikleri ad.

PLATYPUS CYLİNDRUS a. Silindir biçiminde uzun bedenli, yassı alınlı, kızıl ya

da kahverengi kınkanatlı (kesilmiş meşelerde derin dehlizler kazar. *Platypodidae* familyasının örnek türü. *Platypus* cinsi üyeleri çeşitli ağaçların odununda yaşar. Pireneler'de ve Korsika'da bulunan *P. oxyurus* kozalaklı ağaçlar sever.)

PLATYRHİNİ a. YASSIBURUNLUMAYMUNLAR alttakımının bilimsel adı.

PLATYSTEMON a. Kaliforniya kökenli ve yalın çiçekli, biryıllık otsu bitki. (Kimi ülkelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bil. a. *Platystemon californicus;* gelincikgiller familyası.)

PLATYSTERNİDAE a. Kaplumbağa familyası. (Tek türü *Platysternon megalocephalum,* avrupa bataklık kaplumbağasına benzer; bedeni yassı, başı büyüktür. Güney-doğu Asya dağlarındaki sel yataklarında yaşar.)

PLATZER (Ignác František), çek heykelci (Plzeň 1717 - Prag 1787). Braun ve Brokoff'tan sonra Platzer, Bohemya'nın büyük barok heykelcileri dönemini kapadı. Rokoko klasikçiliğine daha yakın, daha az patetik bir üslubu vardır. Gerçekleştirdiği büyük heykeller, Malá Strana'daki (Prag) Svatj Mikulaš kilisesi'ni (1750-1760), Piccolomini sarayı'nı (1760), Prag'daki Başpiskoposluk sarayı'nı ve Viyana'daki Schönbrunn sarayı ve bahçelerini süsler. —Oğlu IGNÁC FRANTIŠEK (1756-1828) de heykelciydi.

Plautus alle

PLAUEN, Almanya'nın Saksonya eyaletinde kent, Chemnitz'in güney-batısında; Beyaz Elster ırmağı kıyısında; 79 000 nüf. Eski anıtsal kalıntılar ya da anıtlar. Müze. XII. yy.'da Sorablar'ın kurduğu Plauen XII. yy.'da Bohemya'ya, 1466 yılında Saksonya'ya bağlandı. Sanayi (tekstil fabrikaları, makine ve elektroteknik sanayileri) merkezi.

PLAUSTRELLUM a. Antikçağ'da hayvan koşularak tahılları dövmekte kullanılan alet.

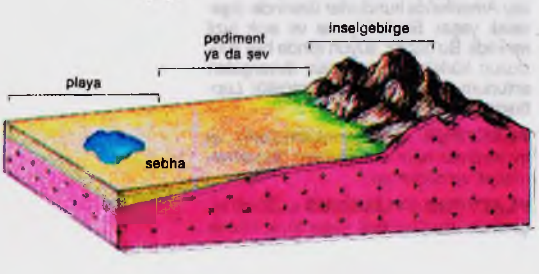
PLAUTUS (**Maccius** ya da **Maccus**), latin komedi yazarı (Sarsina, Umbria, İ.Ö. 254'e doğr. - Roma İ.Ö. 184). Umbria kökenliydi, çok genç yaşta Roma'ya giderek birçok işte çalıştı, bu arada oyunculuk ve tiyatro topluluğu yöneticiliği de yaptı. 210'dan sonra Roma'da başarıyla oynattığı birçok komedinin 21 tanesi günümüze kadar ulaşmıştır (*Amphitryon, Asinaria**, *Çömlek** [Aulularia], *Bacchides**, *Tutsaklar** [Captivi], *Casina**, *Cistellaria, Buğday** *kurdu* [Curculio], *Epidicus**, *İkizler** [Menaechmi], *Tecimen** [Mercator], *Palavracı** *asker* [Miles gloriosus], *Hortlak** [Mostellaria], *Persa, Kartacalı** [Poenulus], *Pseudolus**, *Urgan** [Rudens], *Stichus, Üç** *akçelik kişi* [Trinummus], *Truculentus, Vidularia*).

Plautus'un oyunları, yeni yunan komedisinden (Menandros, Philemon, Diphilos) esinlenen *palliata* komediler olmakla birlikte, iğreti yunan kılığı altında birçok roma gerçekliğini yansıtıyordu. Bu komedilerin klasik bir teması vardı: genç bir erkeğin, anababası bilinmeyen ya da köle bir genç kızla engellenen aşk maceraları; genç kızı satın almak için gerekli parayı sağlamak üzere, genç erkeğin babasını ya da gülünç bir kişiyi aldatan bir kölenin kurnazlıkları. Bütün oyunlarda karşılaşılan aşırı pitoresk kişiler (budala ya da öğütçü ihtiyar, kibar fahişe, *leno* [açıkgöz ve kinik köle taciri], palavracı asker, Scapin'in atası dolapçı köle), daha o zamandan commedia dell'arte tiplerini haber veriyordu. Bununla birlikte, Plautus yunan tiyatrosunun konularından onları alabildiğine değiştirerek yararlanmasını da bildi. Her şeyden önce bir sahne adamıydı ve amacı her türlü seyirciyi eğlendirmekti. Komedilerine öyle coşkulu bir hareket kazandırmıştı ki, seyirci bu oyunlardaki entrikanın inanılmazlarını ya da konvansiyonlarını unutuyordu. Entrika oyuna, mantık gösteriye feda edildi. Plautus'un komik gücü, farsla olduğu kadar töre komedisiyle de bağdaşıyordu. Hareketli sahnelerin ve monologların birbirini izlemesi, beklenmedik durum değişmeleri ya da soytarılıklar ilgiyi sürekli olarak canlı tutuyor ve komik gerçekçilik, bazı bazı lirizm ya da fantastik karşısında siliniyordu. Genel olarak olay, efendileri üzerinde gerçek bir egemenlik kuran ve saygıdeğer ihtiyarları aldatmak başarısını gösteren kurnaz ve herşeye çare bulan kölenin kişiliği çevresinde düğümleniyordu. Plautus güldürüsünün iğneleme gücü, büyük ölçüde durumdaki bu altüst olmalara dayanıyor, gerçek yaşamda hor görülen bir kişi aracılığıyla Roma'da saygı ve etki uyandıran bir şeyi gülünçleştiriyor ve fantezi örtüsü altında trajik konuları derinliğine işliyordu.

PLAUTUS ALLE a. Arktika yalıyarlarında kalabalık topluluklar halinde yuva yapan küçük bedenli deniz kuşu. (Kışı Batı Avrupa kıyılarında geçirir. Dalıcımartıgiller familyası, boyu 20 cm.)

PLAYA a. (isp. *playa,* plaj). Jeomorfol. Belli belirsiz bağlandığı bir şev ya da pedimentin aşağı çığırında yer alan alüvyal yayılım ovası. (Böyle bir son birikim çanağının merkezinde çoğunlukla bir sebha oluşur.)

playa

PLAY-BACK a. (ing. *play-back*). Sine. ve TV. Oyuncuların daha önce kaydedilmiş bir sese dudak ve vücut hareketleriyle kendilerini uydurması. (Müzikal komediler çoğunlukla bu yöntemle gerçekleştirilir: çekimden önce kaydı yapılan ses, hoparlörlerle sahneye yayımlanır; oyuncular dudak ve genel vücut hareketlerini bu sese uydururlar.)

PLÂY CU ya da **PLEIKU,** Vietnam'da kent, Gia Lai-Công Tum ilinin merkezi, Kontum platolarında.

PLAYFAIR (John), ingiliz matematikçi ve yerbilimci (Benvie, Tayside, 1748 - Edinburgh 1819). James Hutton'ın öğrencisiydi. Jeomorfolojinin öncülerindendir. En önemli çalışması "kavşakların uyumu yasası"dır.

PLAYFORD, müzik yayımcısı ingiliz aile. —JOHN (Norwich 1623 - Londra 1686), "ayre", "catche", enstrümantal parça, dans aryası derlemeleri yayımladı. Bunlar büyük yaygınlık kazandı. Yayınları arasında *Breefe Introduction to the Skill of Musick* (Müzik bilgisine kısa giriş) [1654] adlı kitap da vardır. —Oğlu HENRY (İslington 1657'ye doğr. - 1707'ye doğr.), babasının yayınlarının yeni basımlarını gerçekleştirdi. Bunlara birkaç yeni yapıt ekledi (örn. H. Purcell'ın *Orpheus Britannicus*'u).

PLAZA (Galo), ekvadorlu devlet adamı (New York 1906). Başkan Leónides Plaza'nın oğluydu, ABD'de okudu, 1930'da kordiplomatiğe girdi ve 1948-1952 arasında Cumhurbaşkanlığı yaparak ülkesine kısa bir demokratik dönem yaşattı. 1968-1975 arasında Amerikan devletleri örgütü genel sekreterliğine getirildi.

PLAZMA (alm. *Plasma;* yun. *plasma,* oluşum'dan). **1.** İçinde hücrelerin (alyuvarlar, akyuvarlar ve trombositler) yüzdüğü kanın sıvı kısmı. (Bk. *ansikl.* böl. Hematol.) **—2.** *Dondurulmuş taze plazma,* tek bir vericiden alındıktan sonra altı saat içinde dondurulmuş, hücresel öğelerinden ayrılmış plazma. (Bir yıl süre ile saklanabilir; donu çözüldükten sonra sıvı taze plazmanın bütün niteliklerini taşır. Plastik 200 ml'lik torbalar içinde saklanır, özellikle aşırı kan kaybı şoklarında, büyük miktarda yapılan kan nakillerinde, vücut dışı dolaşımla gerçekleştirilen kalp ameliyatlarında ve bazı pıhtılaşma etmeni yetersizliklerinde çok kullanılır.) ‖ *Liyofilleşmiş plazma,* kuru hale getirilmiş olan ve sıvı plazmanın bütün sabit yapı elemanlarını (albüminler, immünoglobülinler) içeren, ama değişken pıhtılaşma etmenlerinin çok azını taşıyan (etmen V ve VII) plazma. (Birçok vericiden gelen karma bir plazmadan elde edilerek hazırlanır. Saklanma süresi beş sene olup, büyük bir yedek plazma deposudur. Gerekliliği (dolaşımdaki kan hacmini ve yoğunluğunu acil olarak eski hale getirme) bazı özgül maddelerin (daha yüksek ya da aynı yoğunluktaki albümin) dondurulmuş taze plazma bulunmamasıyla sınırlıdır.

—Biyol. *Döl plazması,* Weismann'a göre, üreme hücrelerinde bulunan ve kalıtsal karakterleri taşıdığı varsayılan madde.

—Böcbil. *Kutupsal plazma,* TOHUM* BELİRLEYİCİ'nin eşanlamlısı.

—Fiz. Elektriksel açıdan yansız gaz moleküllerinden, pozitif iyonlardan ve negatif elektronlardan oluşmuş akışkan. (Kimi fizikçiler bu terimi, ancak yansız atom oranının % 1'i geçmediği ortamlar için kullanmaktadır. Bu adlandırmayı, 1928'de bu ortamın kararsızlığını, koruma zorluklarını ve jelatinsi niteliğini vurgulamak için amerikan Langmuir önermiştir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Ted. *Plazma tedavisi,* insan plazmasının tedavi amacıyla kullanılması (eskimiş bir yöntemdir).

—Uz. havc. *Plazma itmesi,* içinde plazma halinde bulunan itici etkenin bir elektromanyetik alanla ivmelendiği elektriksel itme biçimi.

—ANSİKL. Fiz. Dar anlamda bir plazma, yalnızca tümel yansızlığı sağlayacak oranlarda yüklü parçacıklardan, yani elektronlardan ve pozitif iyonlardan oluşur. Örneğin hidrojen plazması, eşit nicelikte elektron ve protondan oluşur. Nitekim plazmalar "tümüyle iyonlaşmış gaz"lardır ve bunların artan bir sıcaklık ölçeğinde katılar, sıvılar ve gazlardan sonra gelen "maddenin dördüncü hali" olduklarından söz edilir. Bu dördüncü hal, yıldızların temelini oluşturur: Evren'deki maddenin % 99'unun plazma biçiminde olduğu sanılmaktadır.

Plazmaların, temel bir farka karşın, gazlarla ortak belli sayıda mekanik özelliği vardır: Coulomb çekim ve itimleri çok uzaklardan da etkili olduklarından, plazmanın her parçacığı öbürleriyle sürekli olarak etkileşim halindedir. İletkenlik, bir manyetik alanın etkisi gibi elektriksel özelliklere gelince, bunlar tümüyle farklıdır. Bu nedenle, kötü bir dil kullanımıyla "elektriksel olmayan" bütün özellikleri yansız gazlarınkinin aynı olan kısmen iyonlaşmış gazlara da "plazma" denilmesi alışkanlık haline gelmiştir.

Plazmalar özellikle astrofizikte ve çok yüksek sıcaklıklar teknolojisinde sözkonusu olur.

Astrofizik alanında, yalnız yıldızların ve özellikle Güneş'in oluşumuna ilişkin değil ama, uzay araştırmalarının gelişmesiyle birlikte Yer'i çevreleyen iyonlaşmış katmanlara ilişkin de birçok inceleme yapılmıştır.

Çok yüksek sıcaklıklar tekniğine gelince, bu teknik sayesinde sıcaklığı 15 000 °C'a erişen hamlaçlar gerçekleştirilebilmişse de bu alandaki araştırmaların ana hedefi, termonükleer tepkimelerin günlük hayata uygulanabilmesidir. Gerçekte, milyonlarca derecelik bir sıcaklıkta atomlar bütün elektronlarını yitirir: bu durumda iki çıplak atom çekirdeği, aralarındaki çekirdek çekimi, Coulomb itimini yenecek biçimde birbirlerine yaklaşabilirse, hafif çekirdekler sözkonusu olduğunda, bunlar büyük bir enerji açığa çıkararak birbirleriyle kaynaşır. Termonükleer patlamaya yol açmadan hafif çekirdeklerin kaynaşmasını kontrollü bir biçimde gerçekleştirmek için milyonlarca dereceye dek ısıtılmış bir plazmayı, çeperlerine değmeyecek biçimde bir kabın içine hapsetmek gereklidir. İster Joule olayı, ister çok güçlü bir laser aracılığıyla olsun, plazma-

nın ısıtılması gerçekleştirilebiliyorsa da, korunması hâlâ bir sorundur. En çok incelenmiş olan yöntem özel ve uygun yapıdaki manyetik alanların plazma içinde doğurduğu kuvvetlerden yararlanmaya dayanmaktadır. Ama ne yazık ki elde edilen rejimler olağanüstü kararsız olduğundan plazmanın konumunu ancak saniyenin on binde biri kadar küçük süreler için gerçekleştirebilmektedir.

Metalürjide büyük enerjili sürekli bir elektrik arkının ürettiği plazma huzmesinden, metalleri kaynak yapma ve kesmede olduğu kadar kırılgan metalleri yerel ve yüzeysel olarak ısıtmada ve işlemede de yararlanılır. Plazmalar son derece saf metaller elde etmede kullanılır (silisyum ve SKF yöntemiyle çelik üretimi).

—Hematol. Plazma % 95'i su olmak üzere proteinler (albümin, globülin ve özellikle fibrinojen), lipitler, glusitler, potasyum, sodyum, kalsiyum, bikarbonatlar, aminoasitler ve hormanlardan oluşur. Kan naklinde, merkezkaçlamayla elde edilmiş plazma (liyofilleşmiş plazma ya da dondurulmuş taze plazma) öylece kullanılabildiği gibi başlıca yapı elemanlarına (albümin, fibrinojen, immünoglobülinler, antihemofilik etmen A ya da dondurularak çöktürülmüş etmen, P.P.S.B.) ayrılarak da kullanılabilir. Yüksek yoğunlukta hazırlanmış olan bu bileşenler, içlerinden birinin ya da birkaçının eksikliğini duyan hastalara şırınga edilebilir.

PLAZMA KİMYASI a. Plazmayı kimyasal açıdan inceleyen bilim dalı.

PLAZMAFEREZ a. (fr. *plasmaphérèse*). Hematol. **1.** Bir kimseden plazmasının bir kısmını alıp sonra onun içindeki hücresel elemanları, özellikle alyuvarları, kendisine geri verme işlemi. **—2.** *Değiş tokuş* ya da *tedavi plazmaferezi*, PLAZMA DEĞİŞTİRME*'nin eşanlamlısı.

—ANSİKL. Plazmaferez, dört plastik keseden oluşan kapalı bir sistem ya da bir makine aracılığı ile gerçekleştirilebilir. Plazma alımları en çok yılda 10 l, ayda 2 l ve haftada 600 ml olabilir. Her gün artan gereksinimleri karşılamak üzere gün geçtikçe daha fazla kullanılan bu teknik, tehlikesizce daha büyük miktarlarda plazmanın alınmasını sağlamaktadır. Bu toplu gereksinme dışında, plazmaferez, bağışıklık kazanmış vericilerden, antihemolitik A etmeni ile antitetanik serumun hazırlanması için plazma elde edilmesi amacı ile geniş çapta kullanılmaktadır.

PLAZMALAŞTIRMAK ettirg. f. Fiz. Bir gazı plazmaya dönüştürmek.

PLAZMASFER a. (fr. *plasmasphère*). Gezbil. Bir gezegenin manyetosferinin, iyonosferin üstünde yer alan ve içinde elektronik yoğunluğun nispeten yüksek olduğu iç bölgesi.

PLAZMATRON a. (fr. *plasmatron; plasma*, plazma ve [*elec*]*tron*, elektron'dan). Elektron. Deşarji denetlenen gaz tüpü.

—ANSİKL. Plazmatronda, yeğinliği 1 ampere ulaşan bir akım yayımlayan ana katottan başka, düşük yayım güçlü bir de yardımcı katot vardır. 10 megahertze kadar olan frekanslar için yükselteç olarak kullanılan tüp, volt başına onlarca miliamperlik eğimler elde etmeye olanak verir.

PLAZMİN a. (fr. *plasmine*). Biyokim. Kininojenden kininlerin salıverilmesini sağlayan ve fibrinolizde rol oynayan proteaz.

—ANSİKL. Plazmin plazmada etkin halde bulunmaz ve plazminojen adını alır. Plazminojen etkinleştiriciler yoluyla etkin plazmine dönüştürülür.

Tedavide kullanılan trombolizin esası, plazminojenin etkinleştiricilerle (streptokinaz, urokinaz) plazmine dönüştürülmesine dayanır.

PLAZMİNOJEN a. (fr. *plasminogène*). Etkinleştiricilerin etkisiyle plazmine dönüşen eylemsiz plazma proteini.

PLAZMİT a. (fr. *plasmide*'den). Bakteriyol. **1.** Bakteri sitoplazmasında, kromozom replikasyonundan bağımsız olarak eşlenen ve bakterinin genetik şifresine giren DNA. **—2.** *Direnç plazmidi*, DİRENÇ ETMENİ*'nin eşanlamlısı.

—ANSİKL. "Plazmit" terimi başlangıçta, genomda kromozom dışı bir parçayı gösteriyordu (Lederberg, 1952). Bugün, bakteride normal genom dışı olarak fazladan bulunan ve özellikle ya sitoplazma içi bağımsız bir birim olarak ya da konağın kromozomuna bağlandıktan sonra yavru bakteriye geçen herhangi bir genetik öğe anlamına gelir. Eskiden kromozoma bağlanarak onunla bütünleşen plazmitlere epizom denirdi.

Plazmitler bir kromozomla bütünleşmemiş oldukları zaman değirmi DNA'lardan oluşur. Bakteri çoğalırken eşlenmeleri ve ayrılmaları bakteri kromozomundan bağımsızdır.

Şematik olarak plazmitlerin iki büyük tipi vardır: verici hücreye özgü bir karakteri alıcı hücreye aktarmayı sağlayan bulaşıcı ya da özletimli plazmitler; karakter aktarmayan ve eşeysel bir etmeni taşıyıcı plazmit kimliği kazanan, bulaşıcı olmayan plazmitler. Plazmitler klonlanmış genlerin yaygınlaşması için çok kullanılır.

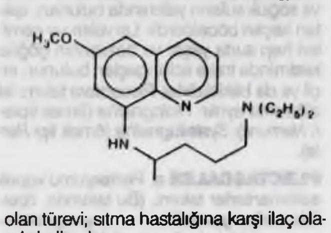
PLAZMODEZMA a. (fr. *plasmodesme*'den). Biyol. Komşu hücreleri birbirine bağlayan ve aralarında her türlü kimyasal alış verişi sağlayan sitoplazma uzantısı. (Plazmodezma her hücrenin çevresinde çok sayıda bulunur.)

PLAZMODYUM a. (fr. *plasmodium*'dan). Sıtma hastalığına neden olan hematozoer cinsi.

—ANSİKL. İnsanda dört türüne rastlanır: *Plasmodium falciparum, P. malariae, P. vivax, P. ovale.* Bunlar sırasıyla öteden beri bilinen kötücül üç günlük sıtma, kötücül dört günlük sıtma, iyicil üç günlük sıtma hastalığından ve bir de üç günlük sıtmanın özel bir çeşidinden sorumludurlar. Asalağın üreme çevrimi özellikle karmaşıktır: insanda dokularda ve kanda meydana gelen eşeysiz bir üreme evresini (şizogon evresi), anofelin vücudunda geçen ve anofelin kan emdiği zaman aldığı gametositlerle gerçekleşen bir eşeysel evre (sporogon evresi) izler.

Hayvanlarda, özellikle kuşlarda ve maymunlarda yaşayan plazmodyumlar, hayvan patolojisindeki rolleri dışında, özellikle bağışıklığa bağlı teşhisleri bakımından, insan hekimliğinde de kullanılmaktadır.

PLAZMOKİN a. (fr. *plasmoquine*'den). Org. kim. Kinoleinin, formülü $C_{19}H_{29}N_3O$

olan türevi; sıtma hastalığına karşı ilaç olarak kullanılır.

PLAZMOLİZ a. (fr. *plasmolyse*'den). Biyol. Geçişme etkisi altında canlı hücrenin su kaybetmesi. İlk evrede hücrenin hacminde küçülmeye, sonraki evrede hücrenin ölümüne yol açar.

—ANSİKL. Plazmoliz 1850 yıllarında Nâgeli tarafından keşfedildi. Hücre yüksek yoğunlukta bir sıvının içine konursa, suyu azalır, sitoplazma çekirdeğin çevresinde büzüşür. Plazmoliz bitkisel hücrelerde (bitkilerin solma nedenidir) ve omurgalıların alyuvarlarında kolay gözlenir.

PLAZMON a. (fr. *plasmon*). Fiz. Bir katı cismi oluşturan atomların değerlik elektronlarının ya da bir gaz plazmasındaki elektronların ve iyonların yaptıkları toplu titreşim.

PLAZMOSİT a. (fr. *plasmocyte*'ten). Hematol. 12 ila 15 μm çapında oval hücre. Çekirdeği merkezden uzak, kromatini yumak şeklindedir; çok bazofil olan sitoplazması, mitokondrice ve immünoglobulin salgılayan ergastoplazmaca zengindir. (Plazmositler, görünüşe bakılırsa B lenfositlerden gelir; çünkü lenfoit organlardan doğar, ama normalde kana geçmezler; akyuvar formülünde kana oranları % 1'i bulmaz. Görevleri, serum antikorlarını bireştirmek, yani suyuksal bağışıklığa yardımcı olmaktır.)

PLAZMOT a. (fr. *plasmode*'dan). Birçok çekirdeği olan hücre. (Eşanl. SİNSİTYUM.)

—ANSİKL. Patol. anat. Çok çekirdekli hücreler, normalde de vardır: osteoklast, megakaryosit, trofoblastik sinsityum. Patolojide daha sık rastlanır: yabancı cisimli dev hücre, tüberkülozda görülen Langhans hücresi, ur hücreleri. Değişik kökenli (epitelyum, monosit, mezanşim) olan plazmot her zaman tek çekirdekli hücrelerin birleşmesiyle ve istisna olarak sitoplazma bölünmeden çekirdeğin bölünmesiyle oluşur.

PLAZMOTOMİ a. (fr. *plasmotomie*'den). Biyol. Knidosporluların (aktinomiksidiler, mikrosporidiler, miksosporidiler) çokçekirdekli plazmotlar halinde defalarca bölünme biçimi.

PLAZMOZOM a. (fr. *plasmosome*). Dokubil. Çekirdeğin içinde serbestçe dolaşabilen gerçek çekirdekçik. (Asit sitoplazma boyalarıyla boyanır.)

PLD a. (*Programlanabilir Lojik Dizi*'den kısalt.) Elektron. PLA'nın eşanlamlısı.

Pl^E sistemi. Hematol. Pratikte ikinci derecede önemli Pl^{E1} ve Pl^{E2} antijenlerinden oluşan ve trombositlere özgü olan kan gruplarının tümü.

Pleas *(Court of Common)*, Ortaçağ İngilteresi'ndeki *Curia* regis*'ten türeyen üç "Common law" mahkemesinin birincisi. Henry III tarafından, *Curia regis*'i kralın adaletine sunulan uyruklararası davaların artan yükünden kurtarmak için kuruldu. Yurtsuz John döneminde mahkeme gerçek biçimini kazandı. Mahkeme, kralı göçebe yaşamında da izlediği için, yargı yetkisine sahip feodal beyin bir hukukçular grubuyla birlikte Westminster'de kalması usulü yerleşti. Magna Carta'nın yerinden oynamazlığını açıkça belirttiği bu mahkeme, Henry III döneminde kesin bir biçimde örgütlendi (1272). 1873 adli işlem yasasıyla mahkemenin yargılama yetkisi, Yüksek adalet divanı'ndaki Krallık mahkemesi bölümüne devredildi.

PLEBİSİT a. (fr. *plébiscite*). **1.** İktidara gelen bir kişinin, yurttaşlarda, kendisine güven bildirimi isteme yöntemi; bu güven yoklaması, halkoylamasına sunulan bir metne "evet" ya da "hayır" yanıtının verilmesi biçiminde gerçekleşir. (Bk. *ansikl.* böl. Anayas. huk.) **—2.** İsviçre'de referandum kurumuna verilen ad.

—Rom. tar. Pleb meclisince kabul edilmesi nedeniyle, başlangıçta yalnız plebler için bir değer taşıyan bir tür Roma yasası. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Uluslarar. huk. Bir halkın, bağlanmak istediği devleti seçmesine yarayan halkoylaması. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Anayas. huk. Fransız devrimi'nden sonra yapılan bazı hukuk işlemlerinin özellikle anayasaların (1793, 1795, 1799, 1802 ya da 1804) halk tarafından kabul edilmesi eylemine, daha sonraki yıllarda tarihçiler "plebisit" adını verdiler. Daha sonra, özellikle İkinci İmparatorluk döneminde Fransa'da bu sözcük bugünkü anlamını almaya başladı. Louis Napoléon Bonaparte birtakım eylem ve işlemlerini bu yolla halka kabul ettirme yolunu tuttu: 2 aralık 1851 hükümet darbesi, imparatorluğun yeniden kurulması (21/22 kasım 1852) ve bir dizi liberal reformlar (8 mayıs 1870). Böylece plebisit, otoriter rejimlerin (demokratik sezarcılıklar, faşizmler) elinde bir araç durumuna geldi.

"Plebisit" sözcüğü, XX. yy.'da "referandum" kavramının karşıtı olarak tanımlanmaya başladı. Referandumdan farklı olarak artık burada, bir yasa metninin oylanmasından çok, böyle bir metin aracılığıyla belli bir kişinin (yönetici durumuna gelmiş insanın) konumunun benimsenmesi ya da benimsenmemesi sözkonusudur. Bu yüzdendir ki, Fransa'da V. Cumhuri-

yet döneminde general de Gaulle'ün uygulattığı referandumlardan, "plebisit-referandum" diye söz edilir. Aynı şekilde, devlet başkanlarının giderek artan bir oranda doğrudan doğruya halk tarafından seçilmesi yöntemi de, bir plebisit niteliği kazanmaya başladı.

—Rom. tar. Plebisit, önce curiatus, ardından centuriatus halk meclisleri tarafından kabul edilen *lex*'in karşısında yer alır. Başlangıçta *concilia plebis*'lerde (yasal niteliği olmayan pleb toplantıları) bir pleb tribunusunun önerisi üzerine oylanıp kabul edilen ve yalnız plebler için değer taşıyan bir metindi. Uzun bir savaşım sonunda plebler, lex Hortensia (İ.Ö. 287) ile plebisitlerin yasalarla bir tutulmasını ve plebler gibi particiusa da uygulanmasını kabul ettirdiler. IV. yy.'dan itibaren başlıca yasalar, plebisit biçiminde yapıldı. Marius'tan başlayarak plebisit, gözü yükseklerde olanlar için, Senato'nun vermediği büyük komutanlıkların halk tarafından verilmesini sağlamak aracı durumuna geldi. Son plebisitler, İmparatorluk'un başlangıç döneminin (İ.S. I. yy.) tarihini taşımaktadır.

—Uluslar. huk. Fransız devrimi'nden sonra 1792-1793 yıllarında benimsenen plebisit yöntemi, uluslararası hukuku ilgilendiren anlamıyla Napoléon III 1860'tan sonra Vittorio Emanuele II (Emilia, Toscana, Nice, Savoia vb.) tarafından, daha sonra da Versailles antlaşması çerçevesinde (Slesvig, Yukarı Silezya, Saarland vb.) yeniden uygulamaya kondu. Bu bağlamda plebisit, toprak devredilmesi için başvurulması zorunlu bir yöntem olarak ortaya çıktı. Ancak bunun yerine başka onay yöntemlerinin uygulanması, örneğin bir meclisin ya da temsilcilik niteliği olan bir siyasal kurulun buna karar verebilmesi de mümkündür. 1946 ve 1958 fransız anayasaları, toprağın bir başka ülkeye devredilmesi değişimi ya da eklenmesi durumlarında plebisiti zorunlu saydılar. Birleşmiş milletler örgütü de bu ilkeyi benimsedi ve bunun usulüne uygun biçimde uygulanmasını üstlendi. BMÖ 1970'ten bu yana, yalnız sömürgecilikten çıkma durumlarında bu yönteme gidilebileceğini kabul etmektedir (Komor adaları, İspanyol Sahrası, Doğu Timor, Cibuti, vb.).

PLEBLER a. (lat. *plebs, plebis*'ten). Rom. tar. Roma toplumunun en kalabalık kategorisi; *patricius*'lar kategorisinin karşısında yer alıyor ve onunla birlikte *populus*'u oluşturuyordu.

—ANSİKL. Rom. tar. Pleblerin kökeni, yani kenarda tutulan etnik bir grup mu, hayvan yetiştiriciler tarafından aşağsanan tarımcılar sınıfı mı, yoksa inorganik ve değersiz bir düşkünler ve yabancılar yığını mı oldukları bilinmemektedir. Pleblere dayanan etrüşk kralları Roma'dan kovuldukları zaman (İ.Ö. VI. yy.) plebler, rahiplik ve magistratusluklan kendilerine ayıran patriciusların egemenliği altına düştüler. Yeni bir taktik büyük piyade taburları kullanılmasını gerektirince (→ CENTURİATUS *halk meclisleri*), vazgeçilmez bir duruma gelen plebler, iç savaş tehdidiyle durumlarında gitgide gelişen bir düzelme sağladılar. Önderleri olan *pleb tribunusları*, plebleri borç yüzünden köleliğe düşmekten ya da çok sık askere alınmaktan kurtarmak olanağını veren *intercessio* yetkisini elde ettiler (İ.Ö. V. yy.). Kent plebleri içinde, ticaretle zenginleşen bir seçkin grup oluştu ve bu grup, *ager publicus*'un bölüşmesine, 451-450'de yasaların yayımlanmasına katılmayı (→ DECEMVİR), bir magistratusun yetkisini kötüye kullanması üzerine halka başvurma *(provocatio ad populum)* hakkını, patriciuslar ve plebler arasındaki evliliklerin *(conubium)* geçerliliğini (ancak 445'te) ve magistratusluklara girmeyi patriciuslardan koparıp aldı. Pleblerin temsilcileri (tribunuslar ve aedilisler), İkinci pön savaşı'ndan sonra kesin olarak kabul edilen tümel bir yetki kazandılar; *concilia plebis* adlı toplantıları, bu toplantılarda kabul edilen yasa metinleri olan plebisitlerin geçerliği Senato'nun onayı olmaksızın kabul edildiği andan (287 *lex Hortensia*'sı) başlayarak patriciusları da çekmeye başladı. Bununla birlikte eşitlik tam olmaktan da uzaktı; bazı kutsal görevler, ne saliens, ne flamen ve ne de *rex sacrorum* olabilen plebler için erişilmez kaldı; ancak siyasal alanda onlara büyük bir üstünlük sağlayan tribunatusun mutlak denetimini sürdürdüler.

III. yy. boyunca, patriciuslar ve pleblerin önderleri arasındaki anlaşmazlıklar yatıştı ve çok geçmeden pleblerin önderleri yönetici bir aristokrasi olan *nobilitas* içinde bir araya geldi. Kalabalık bir orta sınıf oluşturan kırsal plebler, çok uzun savaşların ya da tarımsal bunalımların kurbanı olarak ortadan kalkmaya yüz tuttu. Yıkıma uğrayan roma köylüleri Roma'ya giderek, eski aileleri azatlılar yığını içinde yitip giden kent pleblerinin sayılarını artırdılar. İ.Ö. II. yy.'dan başlayarak, *nobilitas*'ın düzenlediği seçim yolsuzluklarıyla ahlakları bozulan roma plebleri, yalnızca verdikleri oylara karşılık kendilerine ödenen congiarium ve sportulalarla yaşıyorlardı. İmparatorluk döneminde plebler, bedava buğday almayı sürdürdüler ve çözülmesi güç veraset sorunları sırasında önemli bir rol oynadılar. Geç İmparatorluk döneminde, kent plebleri (zanaatçılar ve serbest meslek sahipleri) ve kırsal plebler arasında hâlâ bir ayrım vardı. Kırsal plebler, feodal baş vergisini ödemek zorunda olmakla birlikte devlet, onlar için bir *defensor plebis* görevi oluşturmuştu. İmparatorlukla birlikte, roma plebleri de ortadan kalktı.

PLEČNİK (Jože), slovenyalı mimar (Ljubljana 1872 - *ay. y.* 1957). O. Wagner'in öğrencisi ve iş ortağıydı. Başlıca yapıtları, Viyana'da Zacherl evi (1901), Prag'da Hradčany şatosu'ndaki değişiklikler (1919), Zagreb Tasarruf sandığı binası (1921), Ljubljana'da Ulusal kitaplık (1932) ve bir alışveriş merkezidir (1942).

PLECOGLOSSUS a. Çin ve Japonya kıyılarında yaşayan kemiklibalık cinsi. (*Osmeridae* familyası.)

PLECOPTERA a. *Perla*'ları ve akraba tipleri içeren paurometabol böcekler takımı.

—ANSİKL. *Plecoptera*'ların kanatları, dinlenme anında, beden üzerinde yatık durur; kabukları yumuşak, karınları uzun, ağızları çiğneyici ama çoğunlukla körelmiş, duyargaları uzun ve ipliksidir. Akıntılı ve soğuk suların yakınında bulunan, ışıktan kaçan böceklerdir. Larvaları ve nemfleri hep suda yaşar ve bazılarının göğüs kesiminde trake solungaçları bulunur; etçil ya da bitkicildirler. *Plecoptera* takımı iki alttakıma ayrılır: *Holognatha* (örnek tipleri *Nemura*); *Systellognatha* (örnek tipi *Perla*).

PLECTASCALES a. Peritesyumu kapalı asklımantarlar takımı. (Bu takımda, özellikle küfler [*penicillium* ve *aspergillus*'ların eşeyli biçimleri] ve asalaklar [kıl dökücü kellik etmeni *trichophyton*] yer alır.)

PLECTOGNATHİ a. Zool. ÇENGELÇENELİLER alttakımının bilimsel adı.

PLECTRİDİALES a. Lif bitkileri suya yatırıldığında liflerin ayrılmasını sağlayan mikroplarla tetanos mikrobu gibi mikropları kapsayan sporlu bakteriler takımı.

PLECTRUDE (VII.-VIII. yy.), 670-675 arasında evlendiği ve oğlu Charles Martel'i doğuran Alpaïde için kendisini yüzüstü bırakan Herstalli Pépin'in karısıydı. Pépin ölünce (714) ülkeyi yönetmeye giriştiyse de Charles Martel karşısında çekilmek zorunda kaldı (717).

PLECTUS a. Toprakta ve tatlısularda yaşayan ipsisolucan cinsi. (Çomakkurtgiller familyası.)

PLEGADİDAE a. KAŞIKLIBALIKÇILGİLLER familyasının bilimsel adı.

PLEHANOV (Georgiy Valentinoviç), rus sosyalist (Gudalovka, bugün Griazi Raion, Lipetsk, 1856 - Terijoki, Finlandiya, bugün Zelenogorsk, Sen-Petersburg, 1918). Küçük soylu bir ailenin çocuğuydu, 1874'te Sen-Petersburg Maden enstitüsü'ne girdi, devrimci etkinlikleri nedeniyle iki yıl sonra bu enstitüden çıkarıldı. Gerçekten de 1875'te halkçı akıma ("Toprak ve özgürlük" grubu) katılmıştı. Bütün halkçılar gibi, o sırada daha çok Rusya'da kapitalizmin aşırı güçsüzlüğü, rus toplumunun tarımsal özelliği ve gelecekteki bir toplumda mirin oynayabileceği rol üzerinde durdu. Ancak 1879-1882 arasında düşüncesi, çeşitli nedenlerin etkisiyle değişti (halkçı kuram ve uygulamanın bunalımı, işçi hareketinin gelişmesi, rus tarihinin ve özellikle Marx ve Engels'in yapıtlarının incelenmesi). Marxçılığı benimsedi. 1883'te Cenevre'de, P.B. Akselrod ve Vera Zasuliç ile birlikte, "Emeğin kurtuluşu" grubunu kurdu. Bu grubun iki amacı vardı: rus toplumunu marxçı açıdan incelemek ve alman sosyal demokrasisi örneğine göre sosyal demokrat bir işçi partisinin kuruluşunu hazırlamak.

1880'den başlayarak yurt dışına yerleşen Plehanov, mart 1917'ye kadar yurt dışında kaldı; özellikle İsviçre, İtalya ve Fransa'da yaşadı, II. Enternasyonal etkinliklerine katıldı ve Batı Avrupa'nın sosyalist liderleriyle, bu arada Engels ile de ilişkiler kurdu, Rusya'da marxçılığın, o sıradaki başlıca tanıtıcılarından biriydi. Marx ve Engels'in bazı yapıtlarını, bu arada *Komünist parti manifestosu*'nu da rusçaya çevirdi (1882). Yazdığı birçok metinde, kendi özel görüşlerini ortaya koydu. Örneğin, *Sosyalizm ve siyasi mücadele* (1883) ve *Nos différences* (fr. çev.) [Ayrılıklarımız] (1885) adlı yapıtlarında, serfliğin kaldırılmasının (1861) Rusya'da kapitalizmin gelişmesinin gerçek başlangıç noktası olduğunu ve tarihsel bir zorunlulukla kapitalizmin daha da gelişeceğini savundu. Ona göre, bu durumda rus proletaryasının, siyasal ve medeni haklarını elde etmek amacıyla, otokrasiyi devirmekte burjuvaziye yardımcı olması gerekiyordu. Ancak temel felsefi yapıtı, *Essai sur le développement de la conception moniste de l'histoire* (fr. çev.) [Tarihin tekçi görüşünün gelişmesi üzerine deneme] (1895) adlı yapıtıdır. Bu yapıtta Plehanov, marxçılığın oluşmasını sergiliyor, blanquicilere benzettiği halkçılarla polemiğe giriyor ve kişisel bir marxçılık yorumu yaparak, marxçılığın bir eylem felsefesi olduğunu ileri sürmekle birlikte, eylemi de bilgiye bağlıyordu. Marxçılık anlayışı, evrimci bir belirlenimcilikti. Kuruluşundan başlayarak Rus sosyal demokrat işçi partisi'nin üyesi olan Plehanov, *İskra* gazetesinin yönetimine de katıldı. Bu dönemden başlayarak Lenin, Plehanov'a çok şey borçlu olduğunu gizlemediyse de, çok geçmeden yolları ayrıldı. RSDİP'nin II. Kongre'sinde (1903) Plehanov, menşeviklere katıldı ve liberal burjuvaziyle yakınlaşmayı destekleyerek Lenin'in stratejik ve taktik tercihlerini reddetti. 1914'te, rus savaş çabasını destekledi. Rus toplumunun gelişme özellikleri, iktisadi geriliği ve siyasal düzeyde rus "doğu despotizmi" üzerinde duran *Histoire de la pensée sociale russe* (fr. çev.) [Rus toplumsal düşünce tarihi] (1914-1917) adlı yapıtını da bu dönemde yazdı. Ayrıca marxçı bir estetik geliştirmeye çalışan Plehanov, sanat ve edebiyat incelemelerini de hiçbir zaman bırakmadı.

Mart 1917 devrimi'nden sonra Rusya'ya dönünce, geçici hükümeti destekledi, bolşeviklerin kasımda iktidarı almalarına ve aralıkta Kurucu meclis'i dağıtmalarına karşı çıktı.

PLEHVE ya da **PLEVE** (Vyaçeslav Konstantinoviç), rus siyaset adamı (Meşçkov, Kaluga eyaleti, 1846 - Petersburg 1904). Polis müdürlüğü (1881), Finlandiya işleriyle ilgili Devlet bakanlığı (1899) yaptı. 1902'de İçişleri bakanlığına getirildi. Siyasal cinayetleri, zemstvoların liberal isteklerini ve Rusya'da gelişmeye baş-

Roger-Viollet-Viollet kol.

Georgiy Valentinoviç **Plehanov**

layan köylü ve işçi kıpırdanmalarını sert bir bastırma siyasetiyle durdurmaya giriştiyse de, temmuz 1904'te öldürüldü.

Pléiade *(la),* fransız edebiyatında şairler grubu. Atlas'ın yedi kızına telmihte bulunarak yedi kişiden oluşur. 1553'te, Ronsard arkadaşları arasında en üstün yedi şairi belirlemeyi düşünür, ama "pléiade" sözünü kullanması ancak 1556'ya rastlar. Birtakım çevreler tarafından alayla karşılanmasına rağmen terim çok tutmuştur. Pléiade'ı meydana getiren şairler şunlardır: J. du Bellay, J. A. de Baïf, Pontus de Tyard, É. Jodelle, R. Belleau (1554'te, genç yaşta ölen J. de La Péruse'ün yerini aldı) ve J. Dorat (Ronsard'ın 1582'de, J. Peletier du Mans'ın ölümünden sonra onu seçtiği sanılır). Antik lirizmi model alan ve Lyon okulunun (Scève) felsefi ve bilimsel esini kadar, hümanizmin tüm araştırmalarına da açık olan la Pléiade Fransa'da ulusal edebiyatın kuruluşunda önemli rol oynamıştır.

PLEIADES. Gökbil. ÜLKER'in eşanlamlısı.

PLEIADLAR. Yun. mit. Atlas ile Pleione'nin Kyllene dağında doğan yedi kızı. Yıldıza dönüştüler

PLEIKU → PLÂY CU.

PLEIONE. Yun. mit. Okeanos'un kızı, Pleiadlar ve Hyadlar'ın annesi.

PLEISTHENES. Yun. mit. Atreus'un soyundan gelenlerden (Atreidai) biri. Çeşitli kaynaklarda farklı kimliklere bürünür. Bunlardan birinde Atreus'un oğlu, Menelaos ile Agamemnon'un babası olarak görülür.

PLEİSTOANAKS (öl. İ.Ö. 408), Sparta'ya egemen olan agis kralı (İ.Ö. 455-445 ve 427/426-408). Pausanias'ın oğluydu. Atinalılar ile Nikias barışı'nı yaptı (421).

PLEİSTOSEİST sıf. (fr. *pléistoséiste*). Jeofiz. Bir deprem sırasında, en yüksek yeğinlikteki eşdepremsel eğriyle sınırlı yüzey için kullanılır. (Bu yüzey etkilerin en şiddetli olduğu bölgeye denk düşer ve deprem dışmerkezini içerir.)

PLEİSTOSEN → PLEYİSTOSEN.

PLEİYOKROMİK sıf. (fr. *pléiochromique*'ten). Patol. *Pleiyokromik sarılık,* aşırı safra pigmenti üretimi ve bunların dışkıya çok koyu bir renk vermesi ile belirgin sarılık.

PLEİYOTROPİ a. (fr. *pléiotropie*'den). Biyol. Yalnız bir genin birçok dokuyu ya da organı etkilediği ve değişik etkiler yarattığı kalıtım biçimi.

PLEİYOTROPİK sıf. (fr. *pléiotropique*'ten). *Pleiyotropik gen,* birçok doku ya da organı birden etkileyebilen gene denir. (Örneğin anormal bir gen, hem yüzde yağ adenomlarına, hem de sinir, böbrek ve kalp urlarının oluşmasına yol açar.)

PLEKSİFORM sıf. (fr. *plexiforme*). Omurgalıların, sinaps bağlantıları bakımından zengin retinasının iki bölgesine denir. (*Dış pleksiform tabaka* ikikutuplu görme hücreleri ile yatay hücreler arasındaki, *iç pleksiform tabaka* ikikutuplu hücrelerle gangliyon hücreleri arasındaki sinapsları içerir.)

PLEKSİGLAS a. (tesc. edil. a. *Plexiglas*'tan). Bir polimetilmetakrilata verilen ad.

PLEKTENKİMA a. (fr. *plectenchyme*'den). Mantarbil. Mantarlarda birbirine yapışık ya da karışık, ama ağızlaşmamış liflerden oluşan "yalancı" doku.

PLEKTOKOMYA a. (lat. *plectocomia*'dan). Malezya takımadalarında ve Hindistan'da dağlarda yetişen ve kardeşkanına benzeyen, dikenli ve tırmanıcı palmiye.

Plen sıf. (fr. dolu, tam, eksiksiz anlamında *plein*'den). Sig. Eksedan reasüransında, sigortacının saklama payına eşit değeri belirten ve reasürans anlaşmasının limitini belirlemek için kullanılan deyim.

PLENTİT a. (fr. *plinthite;* yun. *plinthos,* tuğla'dan). Pedol. Kırmızı benekli, genellikle hidromorf, kuruyunca sertleşebilen ve tropikal iklimde görülen killi kat (kaolinit).

PLENUM a. (lat. *plenum,* tam). Bir örgütün veya bir derneğin, bütün üyelerinin hazır bulunduğu toplantılara verilen ad.

PLEODORİNA a. Hücre öbeği 300 mm'yi aşan, 128 hücreden oluşan klorofilli kamçılı protist cinsi. (Hücrelerinin küçük olan 64'ü ön yarıkürede, büyük olan 64'ü arka yarıküredir. Tek türü Amerika'da yaygındır.)

PLEOKROİK sıf. (fr. *pléochroïque*). Miner. *Pleokroik hale,* kimi eski kayaçlarda, özellikle de mikada, mikroskopla gözlemlenen olay.

—ANSİKL. Miner. Pleokroik hale, mineral içinde bulunan radyoaktif bir element izinden kaynaklanır; yayımlanan alfa ışınları birkaç mikrometre yol aldıktan sonra radyoelementin çevresindeki tüm doğrultularda soğurulur ve sedefli bir hale meydana gelir. Bu olayın gözlemlenmesi, bir kayacın yaşını ortaya çıkarmaya, dolayısıyla Yer'in oluşum devri hakkında bilgiler elde etmeye olanak verir.

PLEOMELE a. Bazı dracaenalara bazı botanikçilerce verilen cins adı. (Pleomeler tropikal Afrika'da, Cape'te ve Kanarya Adaları'nda yetişir. Ejderkanı ya da *Pleomele draco,* çok büyük boyutlara erişebilen ve bin yaşını aşabilen bir ağaçtır [Tenerife]. Zambakgiller familyası.)

PLEOMORFİZM a. (fr. *pléomorphisme*). Mikrobiyol. Yeni şartların etkisiyle bazı organizmaların biçim değiştirmesi. (Pleomorfizm, özellikle dirençli biçimleri [sporlar] olan bakterilerde ve bulundukları doğal ya da yapay ortama göre değişebilen vejetatif biçimlerde görülür.) [Eşanl. POLİMORFİZM.]

PLEONAST a. (fr. *pléonaste*). Miner. Siyah bir spinel türü olan doğal magnezyum alüminat.

PLEOPOT a. (fr. *pléopode*). Kabuklularda karnın *(pleon)* üstüne eklemlenen eklenti. (Pleopotlar, onayaklılarda ya çok küçülmüştür ya da yoktur; dişilerde çoğunlukla yumurtaları taşımaya yarar.)

PLEOPTİK a. (fr. *pléoptique*). Oftalmol. Şaşılıktaki ağır ambliyopiyi tedavi yöntemi.

PLEOSPORALES a. Askları bir ovogon dağarcığında toplanmış, peritesyumu andıran asklımantarlar takımı. (Birçok bitki hastalığı, meyve ağaçlarındaki karaleke, tahıllardaki boğaz yanıklığı, üzümdeki siyah çürüklük, vb. bu takımdaki mantarlardan ileri gelir. *Loculoascomycetes* alt sınıfı.)

PLEOTELSON a. Bazı kabuklularda karınla telsondan oluşan bütün.

PLEROSERKOİT sıf. (fr. *plérocercoïde*). Zool. Bazı tenyaların, kurtsu larva (ikinci arakonakta asalak yaşar) evresi için kullanılır. (İnsanda asalak yaşayan batriosefalin birinci arakonağı bir kürekayaklıdır; bu arakonakta onkosfer embriyon, proserkoit larvaya dönüşür; bir balığın yuttuğu proserkoit larva kaslara ulaşarak pleroserkoit larva ve bir memeli tarafından yenilince de erişkin kurt haline gelir.)

Plesetsk, rus fırlatma üssü. Arhangelsk'in güneyinde. Özellikle askeri hava füzelerinin fırlatılmasında kullanılır.

PLESİADAPİS a. Avrupa'daki Paleosen ve Eosen topraklarında fosilleri bulunan küçük bedenli makimsi cinsi. (Kesicidişleri kemiricilerinkine benzer. Meyvelerle beslendiği sanılır. Madagaskar'da yaşayan ay-ayların bu hayvanların soyundan geldiği sanılır.)

PLESVANTHROPUS a. Transvaal'daki Sterkfontein'da, yaklaşık iki milyon yıllık katmanlarda, R. Broom tarafından bulunan narin australopithecus fosili. (Kafatası hacmi yetersiz olmakla birlikte ikiayaklı evreye ulaşan bu insangil, ilkel özelliklerini [geniş ve içbükey yüz] korursa da genel örgütlenmesi bakımından [küçülmüş diş düzeni, yuvarlak beyinsel kafatası] insana yakındır.)

PLESİOMONAS a. Hem aerobi, hem anaerobi yaşayabilen ve pozitif oksidazlı, Gram negatif basil türlerinden oluşan bakteri cinsi. Örnek tipi olan *Plesiomonas shigelloides* bulaşıcı ishalin mikrobudur.

PLESİOSAURUS a. Plezyozor*'ları içeren cins.

PLESİOTEUTHİS a. Bavyera'daki Jura devri kireçtaşlarında kolu ve mürekkep kesesiyle birlikte izleri ortaya çıkarılmış ikisolungaçlı kafadanbacaklı cinsi.

PLESSİS-ROBİNSON, Fransa'da kanton (Hauts-de-Seine) merkezi, Paris'in güney banliyösünde, Meudon ve Verrières ormanları arasında; 21 349 nüf. (1992). Dönüştürme metalürjisi. Besin.

PLESWİTZ, Silezya'da köy, Lützen ve Bautzen zaferlerinin arkasından, 4 haziran 1813'te, Napoléon burada Prusyalılar'la ve Ruslar'la bir ateşkes antlaşması imzaladı.

PLEŞÇEYEV (Aleksey Nikolayeviç), rus şair (Kostroma 1825 - Paris 1893). Peteraşevskiy derneği adında gizli bir örgüte üye oldu, ölüm cezasına çarptırıldı (1849), cezası hafifletildi: Orenburg valiliğine asker olarak gönderildi, 1859'da Moskova'ya döndü. Şiirleri Çaykovskiy'e, Musorgskiy'e ve Rubinstein'a esin kaynağı oldu.

PLETHODONTİDAE a. Gözkapaklı, başkalaşma sırasında solungaçlarını kaybeden ama akciğerleri oluşmayan kuyruklu amfibyumlar familyası cinsi. (Avrupa'daki *Hydromantes* bir yana bırakılırsa, çoğunlukla Kuzey Amerika'da bulunan bu familyanın bazı türleri mağarada yaşar ve kördür.)

PLETHRON a. (yun. *plethron*). **1.** 100 ayağa, yani 30,80 m'ye eşdeğer eski yunan uzunluk ölçüsü. **—2.** *Plethron kare,* kenarı 100 ayağa eşit bir karenin alanına ya da 10 000 ayak kareye, yani 948,64 m^2'ye eşdeğer eski yunan alan ölçüsü.

PLETİSMOGRAF a. (fr. *pléthysmographe*). Fizyol. Kan akımının değişiklik gösterdiği damarlı bir bölgede ortaya çıkan hacim değişikliklerini kaydetmeye yarayan aygıt.

PLETİSMOGRAFİ a. (fr. *pléthysmographie;* yun. *plethysmos,* çoğalma, artma, ve *graphein,* yazmak'tan). Fizyol. Pletismografla elde edilen kayıt.

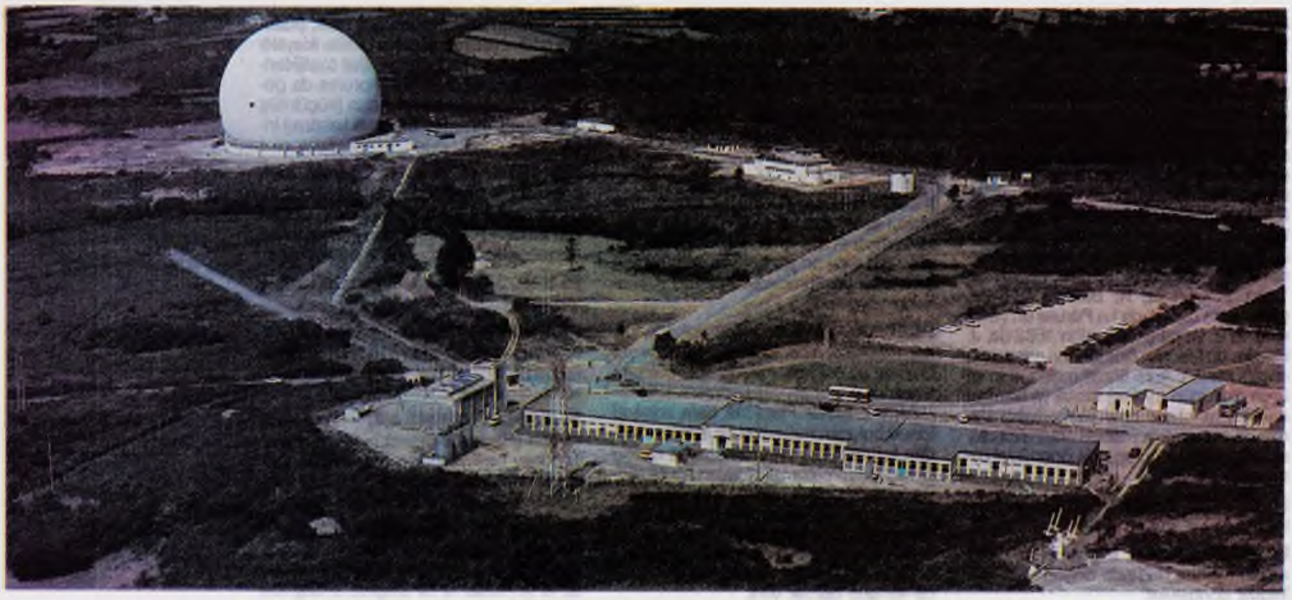
PLETTENBERG, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaleti sınırları içinde kent, Lüdenscheid'in doğusunda yer alır; 29 000 nüf.

PLETTENBERG (Wolter VON), Livonya, Kurzeme ve Estonya hükümran prensi (Westfalen'de 1460'a doğr. - Wenden, bugün Tsesis, Letonya, 1535). Schwertträger şövalyeleri başkanıydı, 1515'te Ruslar ve Polonyalılar ile savaştı. Bağlı olduğu Töton tarikatı başkanı Brandenburglu Albrecht'in Reform'u benimsemesine (1525) rağmen, katolikliğe bağlı kaldı. Bunun üzerine, Livonya, Estonya ve Kurzeme'nin hükümdarlığını üstlendi ve Karl V kendisini imparatorluk prensi yaptı (1526).

PLEUMEUR-BODOU, Fransa'da komün, Côtes-du-Nord'da, Trégorrois'da, Lannion'un K.-B.'sında; 3 711 nüf. (1992).

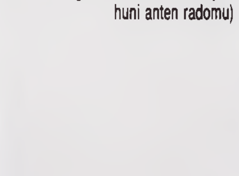
Bk. resim sayfa 9432

PTT'nin uydu aracılığıyla, telekomünikasyon merkezi, 1962'den beri, PTT, burada, ara uydular aracılığıyla, telefon, telgraf, veri ve televizyon iletişimini sağlayan yer istasyonları işletmektedir.

Larousse-Beaujard

Pleumeur-Bodou uzay telekomünikasyon merkezi tesislerinin havadan görünüşü (sağda, ilk planda uydu saptama radarı; solda arkada, 1962'de hizmete giren ve günümüzde kullanılmayan huni anten radomu)

boğadikeni **pleurotusu** *(Pleurotus eryngii)*

bolluk **pleurotusu** *(Pleurotus cornucopioides)*

PLEUROBRANCHİA a. İnce, bükülgen, yumurtamsı biçimli içkavkılı karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (Bu hayvanlar bütün denizlerin ortasularında yaşar. *Pleurobranchidae* familyasının örnek tipi.)

PLEUROCOCCUS a. Ağaç gövdelerinin ya da taşların daha çok yağmur alan yüzlerinde yeşil bir örtü oluşturan mikroskobik yuvarlak suyosunu. (Nemli rüzgârın estiği bazı bölgelerde bu özellik ormanda yön bulmaya yardımcı olur.)

PLEURODELES a. Susemenderlerine benzeyen kuyruklu ikiyaşayışlı cinsi. (İspanya, Portekiz ve Fas'ta yaşar. Kaburgalarının ucu böğürlerinden dışarı taşar. Semendergiller familyası.)

PLEURODİRA a. DÖNERBOYUNLULAR alttakımının bilimsel adı.

PLEURODONTA a. Antiller'de ve Güney Amerika'da yaşayan, akciğerli karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (*Camaenidae* familyası.)

PLEUROGONA a. Yalnız ya da koloni halinde yaşayan tulumlu altsınıfı. (Cinsel organları ve gonatı solungaç hizasındadır.)

PLEUROMMA a. Akdeniz'de çok yaygın kürekayaklı cinsi. (Göğsünün bazen sağında, bazen solunda bulunan, tekyanlı, göze benzeyen bir yumru vardır.)

PLEUROMYA a. İkinci Zaman topraklarında fosilleri bulunan ikiçenetli yumuşakça cinsi. (*Pleuromyidae* familyasının örnek tipi.)

PLEURONECTİDAE a. PİSİBALIĞIGİLLER familyasının bilimsel adı.

PLEURONECTİFORMES a. Zool. YASSIBALIKLAR takımının bilimsel adı.

PLEURONECTOİDEA a. Burun delikleri ve kaburgaları bakışımsız kemiklibalıklar alttakımı. (Yassıbalıklar takımı.)

PLEURONEMA a. Bataklıklarda çok yaygın kirpikli protist cinsi. (Başlıca özelliği, karındaki bakışımsız, esnek bir cep oluşturan geniş bir zardır. *Pleuronemidae* familyasının örnek tipi.)

PLEUROPTERUS a. Afrika ve Asya'da yaşayan, karıncaseverkınkanatlı cinsi. (Duyargaları kalındır. *Paussidae* familyası.)

PLEUROSAURİA a. Avrupa'da Üst Jura dönemi topraklarında fosilleri bulunan, yılansı bedenli, ama dörtayaklı fosil sürüngen takımı. (Günümüzde yaşayan kalakbaşlıların atası oldukları sanılır.)

PLEUROSİGMA a. Çenetleri uzun ve biraz S biçiminde kıvrık diyatome.

—ANSİKL. Bu cinsin bir türü olan *Pleurosigma angulata,* mikroskopların optik niteliklerini saptamada kullanılır. Çenetlerde çok sık paralel çizgiler vardır. Mikroskopun gücü çizgileri görme kolaylığı ile ölçülür.

PLEUROTHALLİS a. Tropikal Amerika'da yetişen, boy ve biçim bakımından çok değişik orkide. (Bu bitkilerin sadece bir yaprağı vardır. Bu cinsin 500 türünün bir kısmı çiçekleri için süs bitkisi olarak yetiştirilir.)

PLEUROTOMA a. *Turris* cinsi türlerine eskiden verilen ad.

PLEUROTOMARİA a. Öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (*Pleurotomariidae* familyası.)

—ANSİKL. İlkel özellikleriyle dikkati çeken bu yumuşakçaların kavkısının son sargısı kertiklidir; ama bu kertik gençlerde bulunmaz; *Pleurotomaria*'lar özellikle Jura devrinde yaygındı: günümüzde yalnızca Japon denizi'nde, Antiller denizi'nde ve Atlas okyanusu'nun güney kesiminde 50 -500 m derinlikler arasında birkaç türüne rastlanmaktadır.

PLEUROTREMA a. Solungaç yarıkları boynun yan kesiminde bulunan, genellikle mekiksi bedenli, gelişmiş rostrumlu, güçlü kuyruklu, heteroserk kuyruk yüzgeçli köpekbalığı alttakımı. (4 takıma ayrılır. İlkel canavarbalığımsılar [solungaç yarıkları 5'ten çoktur], *Heterodontiformes, Galeiformes* [kuyrukaltı yüzgeci vardır], camgözbalığımsılar [kuyrukaltı yüzgeci yoktur].)

PLEUROTROPİS a. Birçok böcekle yapılan biyolojik mücadelede etkili biçimde kullanılabilen asalak zarkanatlı cinsi. (Cava ile Fiji adaları arasındaki alana sokulur. *Pleurotropis parvulus,* hindistancevizlerine zarar veren yaprakböceğigiller familyasından *Promecotheca reichei* ile biyolojik mücadelede çok yararlı olmaktadır. *Eulophidae* familyası.)

PLEUROTUS a. Sapı tam ortada olmayan bazitlimantar. (*Agaricaceae* familyası.)

—ANSİKL. Pleurotusların çoğu yenebilir; *boğadikeni pleurotusu (Pleurotus eryngii)* bu dikenin çotuğunda yetişir; *istiridyemsi pleurotus (Pleurotus osteatus)* yaşlı ağaçların gövdelerinde yığın halinde biter. *Zeytin pleurotusu* meşe ya da zeytin ağaçlarının dibinde kümeler halinde yetişir. Sarı -turuncu renkteki bu mantarın lamelleri karanlıkta fosforışıldır.

Pleurotus üretimi bazı ülkelerde (Macaristan, İtalya, Almanya, Japonya, Filipinler, Malezya, Endonezya, Tayvan) geniş çapta yapılmakta, bazılarında da (Fransa, İsviçre, Kanada, ABD, Kore, vb.) gittikçe gelişmektedir. İstiridyemsi pleurotus *(Pleurotus ostreatus)* dünyada pleurotus üretiminin % 70'ini sağlar.

Bazı kişilerin olgun mantar sporlarına alerjik olması nedeniyle pleurotusun tarımı bazı engellerle karşılaşmaktadır; bu durum mantarı toplayacak kişilerin dikkatli seçilmesini ya da maskelerle korunmasını gerektirir. Pleurotuslar yüksek besleyici değerinin (proteinler, vitaminler), güzel kokusunun ve lezzetinin yanı sıra, organik tarım ve sanayi artıklarının değerlendirilmesine de yarar, aynı zamanda ortalığı kirleten ve kokuşan atıkları yok ederek bazı kirlenme sorunlarına da çözüm getirir.

Pleurotuslar uygulamalı mantarbilimin geleceği ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde beslenme rejiminin çeşitlendirilmesi için yararlı en ilginç mantar gruplarından biridir.

PLEVE → PLEHVE.

PLEVEN → PLEVNE.

PLEVEN (René), fransız siyaset adamı (Rennes 1901 - Paris 1993). 1945'ten başlayarak 1973'e kadar düzenli olarak Côtes-du-Nord milletvekilliğine seçildi. IV. Cumhuriyet döneminde, sırasıyla Maliye bakanlığı, iki kez Başbakanlık (temmuz 1950 - şubat 1951 ve ağustos 1951 - ocak 1952) ve geçici Pflimlin kabinesinde Dışişleri bakanlığı yaptı (mayıs 1958). Haziran 1969 Cumhurbaşkanlığı seçimi sırasında Georges Pompidou'nun adaylığını destekledi.

PLEVLJE, Karadağ'ın kuzey kesiminde kasaba. Sava'ya dökülen Drina'nın kaynak kollarından Ceotina vadisinde. Osmanlı döneminde Kosova vilayetine bağlı Taşlıca sancağının merkeziydi.

PLEVNE ya da **PLEVEN,** esk. **Plevna,** Bulgaristan'da kent, yönetim bölgesi merkezi. Önbalkan platosunda; 138 000 nüf. (1990). Bölge, ticaret (tahıl, pamuk, şarap pazarı), kültür ve sanayi (petrol rafinerisi, tekstil, deri, çimento, takım tezgâhları) merkezidir. Kale. —*Plevne yönetim bölgesi;* 4 132 km^2; 361 218 nüf. (1987).

Plevne madalyası, Abdülhamit II döneminde, Plevne savunmasında yararlılıkları görülen subay ve erlere verilmek üzere bastırılan gümüş madalya (1877). Ön yüzünde defne dallarından bir çelenk içinde sultanın tuğrası, arka yüzündeyse Osmanlı devletinin arması bulunur. Bu madalyalar 9,20 g ağırlığında, 27 mm çapındadır.

Plevne savunması, Doksanüç harbi'nde (1877-1878 Türk-Rus savaşı) Osman Paşa komutasındaki türk kuvvetlerinin Plevne'de Ruslar'a karşı verdiği savunma savaşı (19 temmuz - 10 aralık 1877).

Doksanüç harbi Hersek ayaklanmasıyla patlak verdi. Kafkasya ve Tuna boyları olmak üzere iki cephede iki tarafın askeri güçleri karşı karşıya geldiler. Savaşın ikinci ayında Vidin ve Rahova yöresinde mevzilenmiş bulunan Osman Paşa, Tuna'yı geçip savaşı düşman topraklarında sürdürmek istedi. Ancak, İstanbul'dan gönderilen kesin bir emirle bundan alıkondu. Ayrıca Tuna cephesi başkomutanı serdarıekrem Abdülkerim Paşa ve İstanbul'daki savaş meclisi, Rumenler Tuna nehrinin karşı kıyısında istihkâmlar yapmaya başladıklarında, buna engel olmak isteyen Osman Paşa'ya gene izin vermediler. Rus kuvvetlerinin Şipka geçidini ele geçirmesi üzerine Abdülhamit II'nin başkanlığında İstanbul'da toplanan savaş meclisi Osman Paşa'ya Plevne üzerine harekete geçmesi emrini ulaştırdı. Paşa, 25 tabur piyade, 12 bölük süvari (toplam 15 000 kişi), 48 sahra, 6 dağ topu ile Plevne üzerine hareket etti ve yedi günlük cebri bir yürüyüşle Plevne yakınlarındaki düşman birliklerine ulaştıktan sonra bir taburun saldırısıyla Plevne'yi aldı (19 temmuz) ve o gün akşama kadar süren yoğun bir topçu ateşinin ardından düşmana karşı genel bir saldırıya geçti. Büyük bir bozguna uğrayan Ruslar çekilmek zorunda kaldı. 3 000'e yakın ölü veren düşman savaş alanında çok sayıda silah ve cephane de bıraktı. Osım (Osma) suyunun karşı kıyısına atılan Ruslar çarın da katıldığı bir savaş meclisinde savaşı sürdürme kararı aldılar. Osman Paşa ise müstahkem mevki olmayan Plevne'nin çevresine toprak tabyalar yaptırdı. Vidin'den gelen takviye kuvvetleriyle türk kuvvetlerinin sayısı 15 000'den 23 000'e yükseldi. Ruslar da birliklerini takviye edip 50 000 asker ve 184 topla birlikte Plevne'ye karşı ikinci kez saldırıya geçtiler. Savaşı büyük bir ustalıkla yöneten Osman Paşa, kat kat üstün düşman kuvvetlerini ikinci kez püskürttü. Türk kuvvetlerinin kaybı 100 şehit, 400 kadar yaralıydı. Buna karşılık Ruslar 7 305 ölü verdikleri gibi çok sayıda silah ve cephaneyi savaş alanında bırakarak yeniden çekildiler; Niğbolu-Rusçuk-Şipka üçgeni içinde sıkışıp hareketsiz kaldılar.

Aradan geçen bir buçuk aylık süre içinde Ruslar kendilerini derleyip toparlamaya çalıştılar. Çar Aleksandr II bir yandan Petersburg'daki hassa ve kazak tümenleri ve alaylarıyla çeşitli sınıflardan altı tümeni daha cepheye sürerken, bir yandan da Romanya kralı Carol'dan yardım isteğinde bulundu. Carol, üç piyade, bir süvari tümeni ve 108 topla Ruslar'ın yardımına geldi. Birleşik düşman ordusunun gücü 100 000 piyade ve süvari askerine, top sayısı ise 432'ye yükselmiş, başkomutanlığı Carol, kurmay başkanlığını rus generali Totleben üstlenmişti. Plevne'yi ise ancak 30 000 kişiye ulaşabilen türk askeri savunuyordu. 7 eylül sabahından 11 eylül sabahına kadar aralıksız süren çok yoğun bir topçu ateşinin ardından başlayan düşman genel saldırısı göğüs göğüse yapılan kanlı çarpışmalardan sonra püskürtüldü. Düşman ordusu çarpışmalarda 16 000'i Rus, 5 000'i Rumen olmak üzere 21 000 kişi kaybetti. Bunlar arasında 3 general, 350 subay da vardı. Türk ordusunun zayiatı ise 4 000 kadar şehit ve yaralıydı.

Bu son yenilgiden sonra Ruslar cepheye taze kuvvet sürerek asker sayısını 150 000'e yükselttiler. 28 ekim tarihinde rus generali Gurko, buyruğundaki 35 000 kişilik bir kuvvetle Sofya-Plevne karayolunu ele geçirdi ve böylelikle Plevne'ye yardım gelebilecek son yol da kesilmiş oldu. Bu durumda Gazi* Osman Paşa'nın elindeki erzak ve cephane stoku tükeninceye kadar direnmekten başka çaresi kalmamıştı. Rus orduları başkomutanı Nikolay'ın saygılı bir dille kaleme aldığı "teslim ol" önerisini Osman Paşa geri çevirdi. Plevne'deki türk kuvvetleri 10 aralık günü bir yarma harekâtıyla kuşatmadan kurtulmayı denediyse de başarıya ulaşamadı. Kanlı çarpışmalar sonunda 2 500 şehit ve 3 500 yaralı veren türk kuvvetleri teslim olmak zorunda kaldı. Çarpışmalarda sol dizinden bir kurşun yarası alan Gazi Osman Paşa da tutsak düştü. Osman Paşa rus ordusu başkomutanı Nikolay ve Romanya kralı Carol tarafından çok iyi karşılandığı gibi bu büyük askeri merak eden çar Aleksandr II savaş alanına gelip onunla tanıştı; kılıcı alınmadığı gibi üniformasını taşımasına da izin verildi. Bu tarihten sonra Gazi Osman Paşa, türk halkı arasında bir kahramanlık simgesi durumuna geldi, Plevne savunması ve bu savunmanın yaratıcısı adına türküler yakıldı. (→ Kayn.)

PLEVNELİOĞLU (Kemal Hüseyin), türk hekim (İstanbul 1892 - *ay. y.* 1954). Tıbbiye'yi 1917'de bitirdi. Trabzon 49. Tümen başhekim muavini olarak görev yaptı (1918); Gülhane tababeti askeriye tatbikat mektebi'nde bakteriyoloji ve bulaşıcı hastalıklar kliniği asistanı oldu (1919). 1922'de Anadolu'ya geçip milli mücadeleye katıldı. İstanbul'da 1. Ordu sıhhiye müfettişi olarak görev yaptı (1925); aynı yıl Almanya'ya gönderildi. Dönüşte Gülhane'de bakteriyoloji ve bulaşıcı hastalıklar muallimi oldu. 1942'de tifüs aşısının hazırlanışını öğrenmek için Avrupa'ya gönderildi; dönüşte Cox tipi ilk yerli tifüs aşısını hazırladı. Bu nedenle 1943'te Milli müdafaa vekâleti'nce ödüllendirildi. Ankara'da yeni kurulan Ankara Üniversitesi tıp fakültesi intani hastalıklar kliniği'nde profesör olarak görev aldı (1945); bu görevden istifa etti (1946). 1949'da tümgeneral rütbesiyle 1. Ordu sıhhiye müfettişliği görevinden emekli oldu. 1948'de kabakulak hastalığına ilişkin çalışmaları İnönü mükâfatı ile ödüllendirildi.

PLEVRA a. (fr. *plèvre;* yun. *pleura,* kaburga, yan, böğür'den). Anat. Göğüs kafesinin iç yüzünü kaplayan ve akciğeri saran seröz zar.

—ANSİKL. Her iki plevra da (sağ ve sol), biri akciğeri saran, diğeri göğüs kafesinin çeperine yapışık olan iki yapraktan oluşur. Bu iki yaprak, plevra boşluğu denilen, gücül bir boşluğu sınırlandırır. Plevra iltihabına plörezi denir.

PLEYBEK → PLAY-BACK.

PLEYDENWURFF (Hans), alman ressam (Bamberg ? 1420'ye doğr. - Nürnberg 1472). 1457'de Nürnberg kent kütüklerine kaydolduğu bilinmektedir. *Çile sahneleri ve Meryem'in yaşamından sahneler* adlı yapıtında (Wrocław, Nürnberg, Münih müzeleri) Van der Weyden'in etkisinde kaldığı görülür. Wolgemut ve birçok nürnbergli ressam Pleydenwurff'un atölyesinde çalışmıştır.

PLEYEL (İgnaz), avusturyalı besteci (Ruppersthal, Aşağı Avusturya, 1757 - Paris 1831). Vanhal'dan sonra, Haydn'dan da ders aldı (1772-1777). İtalya'yı dolaştı. Strasbourg katedrali'nde Franz Xaver Richter'in asistanlığını yaptı, 1789'da onun yerine capella yöneticisi oldu. Aralık 1791'den mayıs 1792'ye değin Londra'da kaldı, Haydn ile rekabete girdi. 1795'te Alsace'ta giyotinden kıl payı kurtuldu; Paris'te bir yayınevi (1834'e değin etkinlik gösterdi) ve bir piyano fabrikası kurdu. Yayımcı olarak, 1801'de Haydn'ın tüm dörtlülerinin ilk toplu basımını gerçekleştirdi. 1802'de de ilk küçük boy partisyonları yayımladı. Besteci olarak, az sayıda vokal (*Die Fee Urgele,* Esterháza, 1776; *İfigenia in Aulide,* Napoli, 1785) ve pek çok enstrümantal yapıt verdi (oda müziği parçaları, konçertolar, senfoniler). Yaratıcılığının doruğuna Strasbourg yıllarında ulaşmıştı. —Oğlu CAMİLLE (Strasbourg 1788 - Paris 1855) de besteciydi. 1815'te babasıyla ortak oldu ve Chopin'in dostları arasına girdi. —Camille'in karısı CAMİLLE-MARİE, kızlık soyadı MOKE (Paris 1811 - Saint-Josse-ten-Noode, Brüksel yakınında, 1875), ünlü bir piyanocuydu. Chopin, opus 9 no'lu üç noktürnünü ona ithaf etti. Kocasından ayrıldı ve 1842'de Belçika'ya gitti, 1848-1872 arasında Brüksel konservatuvarı'nda piyano öğretti.

Pleyel, fransız piyano ve arp yapımevi. Firmayı 1807'de kuran İ. Pleyel 1815'te oğlu Camille, 1824'te F. Kalkbrenner ile ortak oldu. Önceleri daha çok, küçük duvar piyanoları üreten firma, daha sonra kuyruklu konser piyanoları yapımına yöneldi. 1830'da Cadet caddesinde açtığı konser salonunda, dönemin en büyük virtüozları, Pleyel'in piyanolarıyla bedava konserler verdiler. Babası 1831'de ölünce Camille, firmanın yönetimini tümüyle üstüne aldı; Pleyel'in kendisinin gerçekleştirdiği yeniliklerden (demir çerçeve, bakır ayaklı somya vb.) de yararlanarak ürettiği piyanolarla firmayı büyüttü. 1855'te C. Pleyel'in yerine geçen Auguste Wolff (Paris 1821 - *ay. y.* 1887), küçük kuyruklu piyano üretimini başlattı. Onun damadı Gustave Lyon (Paris 1857 - *ay. y.* 1936), 1887-1930 arasında firmayı yönetti. G. Lyon, 1867'de Saint-Denis'ye taşıdığı tezgâhları modernleştirerek üretimi artırdı. Çalgıların kalitesini daha da yükselten G. Lyon, Pleyela denilen pnömatik piyanolar da üretti ve 1910'a doğru klavsen üretimine başladı. 1927'de, Faubourg-Saint-Honoré sokağında büyük bir konser salonu inşaatına girişti. İktisadi bunalım yüzünden 1961'de Gaveau-Erard ile birleşmek zorunda kaldı. 1971'de de Schimmel tarafından satın alındı.

PLEYİSTOSEN ya da **PLEİSTOSEN** a. (ing. *pleistocene*'den). Yerbil. Dördüncü Zaman'ın en büyük bölümü (kronoloji kıtasal oluşumların incelenmesine dayanır).

PLEYİT a. Mak. san. Mükemmel bir düzlemsellik gösteren üst yüzü, üzerine konan parçaların çizimi ya da geometrik kontrolü için bir karşılaştırma düzlemi oluşturan katı ve sert levha. (Genellikle dökme demir ya da sert taştan yapılan bir pleyitin boyu, metrelerce uzunlukta olabilir; önce alıştırılan, sonra raspalanan yüzeyin, düzlemsellik hataları, kimi durumlarda, metrede mikrometre düzeyini aşmayabilir.)

PLEYON a. (lat. *pléione*'dan). Hindistan'da ve daha çok Çin'de yetişen orkide. (Yaprakları ve kökleri kışın dökülünce yerlerinde yalancı soğanlar kalır, bunlardan da yapraklardan önce tek çiçekli saplar çıkar. Yaklaşık 20 tür.)

PLEZANSİYEN a. (fr. *plaisancien;* İtalya'daki *Piacenza* kentinin adından). Yerbil. ASTİ KATI'nın eşanlamlısı.

PLEZYOZOR a. (fr. *plésiosaure*). İkinci Zaman topraklarında fosillerine rastlanan, denizde yaşamış, iri bedenli *Plesiosaurus* cinsinden sürüngenlerin ortak adı. (Su yaşamına çok iyi uyarlanmışlardı: uzun boyun, küçük kafa, yüzme paletleri biçiminde yassı ve kısa bacaklar, çok parmakkemiklilik, yanı yassı kuyruk. Plezyozorgiller familyası.)

PLİ → PİLİ.

PLİCATULA a. Düzensiz kavkılı ikiçenetli yumuşakça cinsi. (Bedeninin üstü ve altı yassı, genellikle kıvrımlı ya da pulludur; sağ çenetine tutunur. Trias devri topraklarından başlayarak fosillerine rastlanan bu hayvanlar, günümüzde sıcak denizlerde [Antiller, Hindistan, Çin, Avustralya] yaşarlar. *Plicatulidae* familyasının örnek tipi.)

PLİÉ a. (fr. sözc.). Dansçının, sahnedeki yerini değiştirmeden, bir ya da iki dizini bükerek yaptığı yer adımı.

—ANSİKL. Plié'ler tüm temel pozisyonlarda, yarım-pozisyonlarda yapılabilirler; dizler farklı biçimlerde bükülerek yapılan plié'ler olduğu gibi, bir bacağın iyice ya da biraz kaldırılıp büküldüğü ya da yer-

Gamma

René Pleven (ocak 1972'de)

barda birinci pozisyonda plié

bir bacak yerden kesikken ikinci pozisyonda plié

de pointe pozisyonunda yapılan turları de vardır. Fondu'de, dayanma bacağı çok büküktür, ondan çok uzakta olan öbür bacak arkaya dördüncü pozisyondadır. Çeşitli plié türlerinin çalışılması çok önemlidir: bunları hakkıyla yapabilmek, relevé'lerin, sıçramaların bitirilmesine bağlıdır. Plié'ler, dansçının fiziğini geliştirir, onun daha yükseğe sıçrayabilmesini sağlar.

Colette Masson

Maya Plisetskaya ve Jorge Donn, Maurice Béjart'ın *Léda*'sında (Kongre sarayı, Paris, haziran 1979)

PLIENSBACH KATI a. Yerbil. Liasın katı ya da üstkatı. (Eşanl. PLİYENSBAŞİYEN.)

PLIEVIER (Theodor), alman yazar (Berlin 1892 - Avegno, İsviçre, 1955). Birinci Dünya savaşı üstüne romanlar (*Des Kaisers Kulis*, 1929) yazdı. *Stalingrad* (1945), *Moskau* (1952), *Berlin* (1954) adlarını taşıyan üçlemesinde İkinci Dünya savaşı sırasında Almanya'nın Rusya'da uğradığı bozgunu ve alman başkentinin yaşadığı güç anları gerçekçi bir yaklaşımla dile getirdi.

PLİLİ → PİLİLİ.

PLINIUS Yaşlı ya da **Caius Plinius Secundus,** latin doğabilimci ve yazar (Como İ.S. 23 - Stabiae 79). Atlı sınıfa mensuptu, Germanya'da süvari subayı olarak, ardından İspanya'da procurator olarak parlak bir meslek yaşamı sürdü. Miseno donanmasının praefectusluğuna getirildi, 79'da Vezüv'ün püskürmesi sırasında, gemileriyle kıyıdaki halkı kurtarmak ve olayı yakından gözlemlemek isterken öldü. Durup dinlenmeden çalışan biriydi, dilbilgisinden savaş sanatına kadar her konuda birçok yapıt yazdı. Günümüze yalnızca, iki bini aşkın yapıttaki bilgilerin bir derlemesi olan 37 kitaplık *Naturalis historia* (Doğa bilimleri) ulaştı. Dağınık bir kurgusu olan bu yapıt, Eskiler'in etnografi, zooloji, botanik, tıp ve mineraloji alanlarındaki bilimsel bilgilerine açıklık getirmesi bakımından büyük bir tarihsel ve belgesel önem taşır ve Plinius'un, hayvanların tersine, insanın, yaşamını güvence altına almak için bilgi edinmek zorunda olduğuna inandığını gösterir.

M. Guillard-Scope

Plitvice gölleri'nden bir görünüm

PLINIUS Genç ya da **Caius Plinius Caecilius Secundus,** latin yazar (Como İ.S. 61 ya da 62 - öl. 114'e doğr.). Yaşlı Plinius'un yeğeniydi, onun tarafından evlat edinildi; Quintilianus'tan ders aldı ve hatiplik yetenekleriyle çok genç yaşta ün kazandı. Günümüze yalnız 100 yılında yazılan *Panegyricus Trajano dictus* (Traianus'a övgü) adlı yapıtı kaldı. Parlak bir senatörlük yaşamı sürdü, dostu olan Traianus döneminde Bithynia'da imparatorluk legatusluğuna atandı (111-112). Bütün edebiyat konularıyla ilgilendi, söylevler ve hafif şiirler dışında, yayımlanmak üzere dokuz kitaplık da mektup yazdı. Betimlemeler, tarihsel hikâyeler, ahlak incelemeleri ve edebiyat tartışmaları gibi çeşitli konuların ele alındığı bu zarif ve genellikle yapmacıklı mektuplar, İ.S. II. yy.'daki latin edebiyatının incelmiş ve yapay niteliğini ortaya koyar. Bithynia valisiyken Traianus'a gönderdiği mektuplardan oluşan onuncu kitaptaysa, eyalet yönetimi konusunda, özellikle hıristiyanlara karşı nasıl davranılacağı üzerine ilginç ayrıntılar yer almaktadır.

PLIODİNATRON a. (fr. *pliodynatron*). Elektron. Pozitif bir potansiyele getirilmiş ek bir ızgarası bulunan dört elektrotlu vakum tüpü; bu ızgara, tüpün negatif direnç etkisini ayarlayacak biçimde, katottan kaynaklanan elektron yayımına etkir.

PLIOHİPPUS a. Kuzey Amerika'daki Pliyosen topraklarında fosillerine rastlanan atgil cinsi. (Ayakları üçparmaklıydı; yalnızca orta parmağı toprağa değiyordu. Günümüzdeki atların ataları oldukları sanılır.)

PLIOPİTHECUS a. Avrupa'da Üst Miyosen dönemi topraklarında fosilleri bulunan fosil maymun cinsi. (Jibbonun atasına çok yakın sayılır.)

PLIOSAURUS a. Pliyozor*'ları içeren cins.

PLİSE sıf. (fr. *plissé*). Pilili.

PLİSETSKAYA (Maya Mihailovna), rus kadın dansçı (Moskova 1925). 1943'te Bolşoy topluluğu'na girdi. 1945'te başdansçılığa yükseldi. *Kuğunun ölümü* adlı solonun büyük yorumcularındandır. 1960 yılında, Bolşoy hiyerarşisinde, Galina Ulanova'nın ardından birinci sırayı alır. Moskova'da, Sergey Radçenko ile, kübalı koregraf Alberto Alonso'nun *Carmen Suite*'inin (Bizet'nin müziği, Rodyon Şçedrin'in düzenlemesi) prömiyerinde dans etti (1968). Sanat yaşamında ilk kez Marsilya balesi'nin konuğu olarak Bolşoy kadrosu dışında, çağdaş bir yapıtın prömiyerine katıldı (R. Petit'nin *la Rose malade*'ı, Paris, 1972). 1975'te, Ravel'in müziği üzerine Béjart'ın düzenlediği *Bolero*'da dans etmek üzere Brüksel'e gitti. Yine Béjart'ın koregrafilediği *İsadora* (1977, İsadora Duncan'ın anısına) ve *Léda* (1979) adlı yapıtların prömiyerinde Jorge Donn ile dans etti. İlk koregrafisi, Tolstoy'un romanından esinlendiği *Anna Karenina*'dır (1972). Daha sonra Çehov'un oyunundan esinlenerek, kocası Rodyon Şçedrin'in müziği üzerine *Martı*'yı düzenledi (1980).

PLİSETSKİY (Azari), rus dansçı (Moskova 1935). Maya Plisetskaya'nın kardeşi. Bolşoy tiyatrosu'na girdi. 1963'ten başlayarak Küba Ulusal balesi'nde "geçici" olarak yer aldı. Burada Alicia Alonso ile dans etti ve olağanüstü eşlik yeteneğini gösterdi. (O sıralarda gözleri çok az görebilen Alonso, Plisetskiy'e "sen benim gözümsün" derdi.) Topluluğun repertuvarındaki tüm yapıtları yorumladı, Alberto Alonso'nun *Carmen Suite*'inde Don José'yi oynadı (1968). Küba Ulusal balesi için *Concerto nº1* (Prokofyev'in, 1971) ve *Canto vital* (G. Mahler'in 5. senfonisinin son bölümü) adlı baleleri koregrafiledi. 1973'te SSCB'ye döndü, Bolşoy'da ders verdi ve çeşitli sanat etkinliklerine katıldı.

PLİSKA, K. Bulgaristan platosunda, Şumnu (Şumen) yakınlarında kent, Preslav'ın hemen K.-K.-D.'sundadır; ilk Bulgar devletinin (681-1018) merkezi. Bizans imparatoru Nikephoros I'in saldırılarıyla yıkıma uğradı (811); Omurtag Han döneminde (814-831) onarıldı ve Preslav'ın merkez oluşana değin (893) önemini korudu. IX.-X. yy.'larda el sanatları gelişmişti. Bizans İmparatorluğu'nun egemenliğinde sönükleşti, XI. yy.'da terk edildi. Yörede İstanbul Rus arkeoloji enstitüsü (1899-1900) ve Bulgar arkeolojisi enstitüsü (1930'dan başlayarak) tarafından yapılan kazılarda iki büyük saray ve IX. yy.'dan bir bazilika kalıntısı ortaya çıkarıldı.

PLİSNİER (Charles), fransızca yazan belçikalı yazar (Ghlin 1896 - Brüksel 1952). Başlangıçta şiirle uğraştı, sonra *Faux Passeports* (1937) [bir yabancıya verilen ilk Goncourt ödülü] gibi romanları ve öyküleriyle kendini kabul ettirdi. Öykülerinde ve roman çevrimlerinde, burjuva yaşamının yergili bir tablosunu çizdi ve devrimci duyarlıklara yakınlığını ortaya koydu (*Meurtres*, 1939-1941; *Mères*, 1946-1950).

PLİTVİCE gölleri, Hırvatistan'da göller topluluğu, Hırvatistan karstında, Korana vadisinde. Sayıları birkaç düzineyi bulan, çavlanlarla birbirinden ayrılan bu göller doğal pamuktaşı barajlarınca oluşturulmuştur. Önemli bir turizm merkezi olan bu güzel yer bir ulusal parktır.

PLİYENSBAŞİYEN a. (fr. *pliensbachien;* Almanya'da *Pliensbach*'tan). Yerbil. PLİENSBACH KATI'nın eşanlamlısı.

PLİYOKUVATERNER a. (fr. *plioquaternaire*'den). Yerbil. Pliyosen dönemi ve Dördüncü Zaman'ı, yani 5 ile 6 milyon yıllık bir süreyi kapsayan terim.

PLİYOSEN a. ve sıf. (fr. *pliocène;* ing. *pliocene*'den). Yerbil. Neojen sistemin dönemi.

PLİYOZOR a. Avrupa'nın İkinci Zaman topraklarında fosillerine rastlanan *Pliosaurus* cinsi üyelerine verilen ad. (Pleziyozarlara benzerlerse de bedenleri daha kalın, başları iri ve boyunları kısaydı.)

PLOCAMİUM a. Denizlerin kayalıklı diplerinde yaşayan çok ince dallanmalı kırmızı suyosunu. (*Rhodymeniales* takımı.)

PLOCE, Hırvatistan'da liman kenti, Neretya ağzında; 5 000 nüf.

PLOCK, Polonya'da kent, Varşova'nın K.-B.'sında, voyvodalık yönetim merkezi, Vistül kıyısında; 122 000 nüf. (1990). Ülkenin başlıca arıtım ve petrokimya merkezi, 1960'tan sonra gelişti. Buna, elektromekanik, tarım makineleri üretimi ve ırmak gemileri yapımı (Plock, Aşağı Vistül'deki, 50 km uzunluğunda önemli bir su regülatörünün yukarısında yer alan, bir ırmak limanıdır) da eklenir. —*Plock voyvodalığı*'nda (5 117 km²; 512 100 nüf. [1989]) değişik tarım ürünleri yetiştirilir: Vistül çevresinde çavdarla G.-B.'da buğdayla birlikte üretilen şekerpancarı; D.'da meyve ve sebze; az miktarda domuz besiciliği. G.'de maden kaynakları (Leczyca demiri) bulunur. Az sayıdaki küçük kentte, besin ya da makine sanayileri vardır.

PLOEŞTİ → PLOİEŞTİ.

PLOGOFF, Fransa'da, Finistère'de ko-

mün, Pointe du Raz'nın yakınında; 2 138 nüf. —Kıyıdaki *Plogoff Cehennemi*, dalgaların büyük bir gürültüyle içine daldığı geniş bir düdendir.

PLOİARİA a. Olağanüstü ince uzun bacaklı ve duyargalı, ince uzun gövdeli bitkibiti cinsi. (*Ploiaria domestica*, Güney Batı Avrupa'da evlerde yaşar, sivrisinekleri avlar. *Reduviidae* familyası.)

PLOİEŞTİ ya da **PLOEŞTİ**, Romanya'da kent, Muntenia'da, Prahova yönetim bölümünün merkezi; 252 862 nüf. (1991). XIX. yy.'da, ülkenin en önemli petrol yatağı sayesinde doğan sanayinin, günümüzdeki başlıca kolları, bir termik santral, petrol rafinerileri, petrokimya fabrikaları, petrol araç gereçleri, kimyasal gereçler ve bir cam fabrikasıdır. 1600'de, Yiğit Mihail'in Türkler'e karşı zaferi.

PLOİMİDEA a. (yun. *ploimos*, denizciliğe özgü'den). Yüzen ya da tutunarak yaşayan, tipik dönme aygıtlı tekerleklikurt takımı. (Tekerleklikurt türlerinin çoğu bu takımda toplanır.)

PLOİTLİK a. (fr. *ploïdie*'den). Bir hücrenin ya da bireyin, N simgesiyle belirtilen bir takım halinde kromozom sayısı.

PLOMBAGİNACEAE a. Bot. KURŞUNOTUGİLLER familyasının bilimsel adı.

PLOMBEMİ a. (fr. *plombémie*). Toksikol. Kanda kurşun bulunması ve bunun oranı. (100 ml kanda 40 mikrogramdan fazla kurşun bulunduğunda kurşun zehirlenmesi belirtileri ortaya çıkar.)

PLOMBÜRİ a. (fr. *plomburie*). Toksikol. İdrarda kurşun bulunması.

PLOMER (William), güney afrikalı yazar (Pietersburg, Transvaal, 1903 - Lewes, East Sussex, 1973). Roy Campbell ile birlikte *Voorslag*'ın yöneticiliğini yaptı, ırk ayrımına duyduğu nefreti açıkça belirtti ve ilk romanında da (*Turbott Wolfe*, 1925) bu öfkesini dile getirdi. Japonya'da, daha sonraları İngiltere'de sürgünde yaşadı, kuramsallaşmış şiddetin saçmalığı üzerine çok sayıda yergili baladlar (*Collected Poems*, 1960) yazdı. *I Speak of Africa* (1927), *The Child of Queen Victoria* (1933) adlı yapıtları Afrika edebiyatları üzerinde büyük bir etki yapmış, hem hayranlık hem öfke uyandırmıştır. *The İnvaders*'de (1934) değişen Londra'yı betimleyen Plomer, Benjamin Britten için librettolar (*Curlew River*, 1964; *The Prodigal Son*, 1968) da yazmıştır.

Plon *(Librairie)*, XVIII. yy.'da, danimarka kökenli bir matbaacı aile tarafından kurulmuş fransız yayınevi. Bugün, Presses de la Cité grubu'nun olan yayınevi, edebiyatın yanı sıra insan bilimleri ve siyasetle ilgili yapıtlar yayımlamaktadır.

PLONJON a. (fr. *plongeon*; *plonger*, dalmak, dalış yapmak'tan). Spor. Futbolda, kalecinin topu yakalamak amacıyla yaptığı (yere yatay biçimde) atlama.

PLOTİNA (Pompeia), Traianus'un karısı (İ.S. 70'e doğr.-122'ye doğr.). 117'de Traianus Kilikia'da ölünce, ceset kalıntılarını geri getirdi ve yetkililerin Hadrianus'a geçmesini kolaylaştırdı. Hadrianus da onu tanrılaştırdı.

PLOTİNOS, iskenderiyeli filozof (Lykopolis, bugün Asyût, Mısır, 205'e doğr. - Campania'da 270). Ammonios Sakkas'ın derslerini izledi. Daha sonra İran felsefesiyle ilgilendi. Şapur I'e karşı girişilen bir askeri sefere katıldı. 247 yılında Roma'ya yerleşti, burada bir okul kurdu. Derslerinde, Sokrates'in diyalog yöntemini benimseyerek, klasik ders verme yöntemine karşı çıktı. Romalı senatörlerle ilişkisi ve okulunun kazandığı başarı dolayısıyla imparator Gallienus'un dikkatini çekti; Plotinos' un derslerini izleyen imparator onu, Roma'nın resmi filozofu yapmak istedi. Plotinos'un kuramı, üstadının derslerini yayımlayan Porphyrios tarafından, dokuzar dokuzar altı grupta toplanan ve Enneades'leri oluşturan elli dört parça içinde bir araya getirilmiştir. Birincisi ahlak, ikincisi kosmos, üçüncüsü kader, öbür üçü de ruh, akıl ve Bir konusundadır. Bu bölümlenme, Plotinos'un düşüncesini özetler. Plotinos'a göre bir arınma ahlakıyla insan, bedenini aşabilir ve ruhunu Bir'e doğru yükseltebilir. Plotinos, yeniplatoncu düşünürlerin en önemlisi olmakla birlikte, Parmenides'e değin daha önceki tüm büyük filozofları yorumlamak da istemiştir. Düşüncelerinin, Kilise Babaları üzerinde etkisi büyüktür.

P. Zigrossi - Vatikan müzeleri

Plotinos'un büstü
mermer, roma sanatı
Braccio Nuovo, Vatikan

PLOTİNOSÇU sıf. Plotinos'un felsefesine ilişkin olan.

PLOTOSİDAE a. Hint okyanusu-Büyük Okyanus bölgesinde, denizde ya da tatlısuda yaşayan yayınbalığı familyası. (Bedenleri uzundur; sırt yüzgeçlerinin ardında bulunan iğnecik bir zehir salgıbeziyle bağlantıdadır: zehiri insan için tehlikelidir.)

PLOTOSUS a. (yun. *plotos*, yüzen'den). Hint okyanusu-Büyük Okyanus bölgesinde, mercan kayalıkları arasında çok yaygın yayınbalığımsılardan kemikiıbalık cinsi. (Bedeni boyunca ışık şeritleri ve tehlikeli zehirli dikenleri vardır. *Plotosidae* familyasının örnek tipi.)

PLOUGASTEL-DAOULAS, Fransa'da (Finistére) komün, Elorn'un G.'inde, *Plougastel yarımadası*'nda; 11 170 nüf. (1992) XVII. yy. başında oyulmuş, 150 figürden oluşan ünlü calvaria. Bölge turfandalıkları ve çilekleriyle ünlüdür.

M. Levassort

Plougastel-Daoulas'taki Müneccim kralların tapınması calvaria'sından bir ayrıntı (XVII. yy. başı)

PLOUOONVEN, Fransa'da (Finistère) komün, Arrée dağlarının eteğinde; 3 335 nüf. XV. yy.'da yapılmış kilisesi, kemikliği (1532), zengin kabartmaları (1554) ve küçük bir kiliseden oluşan güzel manastır bütünü.

PLOVDİV → FİLİBE.

PLÖCKENPASS, ital. **passo di monte Croce Carnico**, Doğu Alpler'de geçit, Carnia Alpleri'nde, İtalya-Avusturya sınırında; 1 360 m.

PLÖREKTOMİ a. (fr. *pleurectomie*). Cerr. Plevranın göğüs çeperine bitişik yaprağının bir kısmını çıkartmayı öngören cerrahi girişim.

PLÖREZİ a. (fr. *pleurésie*; lat. *pleuritis*; yun. *pleuritis*'ten). Pnömol. **1.** Plevra iltihabı ve plevra boşluğuna sıvı dolması. (Eşanl. SATLICAN, ZATÜLCENP.) **—2.** *Plörezi üfürümü*, gırtlak-solukborusu solunum sesinin, plevra içinde toplanan sıvı ile baskı altındaki akciğerden geçerken oluşturduğu üfürüm.
—ANSİKL. Plörezi, aşağıdaki koşullara göre değişik biçimler alır: 1. toplanan sıvının türüne göre (sero fibrinli, irinli, kanlı); 2. hastalığın nedenine göre; 3. sıvının yerine ve yaygınlığına göre; 4. hastanın durumuna göre (çocuk, ihtiyar ve kalp hastası plörezileri).
Akut plörezinin örnek tipi, seremlu-fibrinli olanıdır. Bu plörezi titreme, ateş ve böğür ağrısı ile başlar; ağrı şiddetli olduğu zaman solunum güçleşir. Göğüs kafesinin çapı genişleyebilir, sıvı miktarı çoksa kalp yer değiştirebilir. Plevra ponksiyonu sıvının türünü saptamaya yarar. Büyük sıvı birikimlerinde boşaltıcı plevra ponksiyonu (torasantez) gereklidir. Serumlu-fibrinli plörezilerin başlıca üç nedeni vardır: verem, urlar ve kalp yetersizliği; daha nadir olarak bakteri ve virüs enfeksiyonu ya da siroz sözkonusu olabilir.
Kanamalı plöreziler çoğunlukla kötücül ur alametidir. Ur akciğer ya da plevrada baştan ya da sonradan oluşabilir.
İrinli plöreziler, her zaman akciğer ya da medyastindeki bir bakteri enfeksiyonuna bağlıdır. Güçlü bir antibiyotik tedavisini gerektirir.

PLÖRİT a. (fr. *pleurite*). Böcbil. Eklembacaklılarda, tergit ile göğüs kalkanı arasında bulunan bölütlerin yan parçalarından biri. (Eşanl. PLÖRON.)

PLÖRİT a. (fr. *pleurite*; lat. *pleuritis*, *plörizi*). Pnömol. Plevranın, sıvı toplanması olmaksızın iltihaplanması. (Plöritlerde dinlemeyle sürtünme sesleri alınır.)

PLÖROBRANŞİ a. (fr. *pleurobranchie*). Zool. Kabuklularda, bedenin yanında bir göğüs eklentisinin eklemi üstünde bulunan solungaç.

PLÖRODİNİ a. (fr. *pleurodynie*). Pnömol. Plevra hastalıklarında rastlanan şiddetli göğüs ağrısı.

PLÖRODONT sıf. (fr. *pleurodonte*). Zool. Dişleri çenelerinin kenarında değil, iç yüzünde bulunan sürüngen için kullanılır.

PLÖROKARP sıf. (fr. *pleurocarpe*). Bot. Arkegonları sapın böğründe ya da bir dalın üzerinde çıkan yosuna denir. (*Hypnaceae* familyasındaki yosunlar gibi.)

PLÖROLİZ a. (fr. *pleurolyse*). Plevra yapışıklıklarının giderilmesi ya da bir plevranın iki yaprağının birbirinden ayrılması.

PLÖROMEL a. (fr. *pleuromèle*). Biyol. Gövdenin iki yanında dip taraflarından yapışık fazladan iki kolu bulunan ucube.

PLÖROMİTOZ a. (fr. *pleuromitose*). Biyol. Deliklilerde, kamçılılarda ve peridinyumlarda vb. görülen, metafaz evresinden yoksun özel hücre bölünmesi biçimi.

PLÖRON a. (fr. *pleuron*). Böcbil. PLÖRİT'in eşanlamlısı.

PLÖROPERİKARDİT a. (fr. *pleuropéricardite*). Patol. Plevra ve perikardın aynı anda iltihaplanması.

PLÖROPNÖMONEKTOMİ a. (fr. *pleuropneumonectomie*). Cerr. Akciğerin ve plevra yapraklarının kesilip çıkarılması.

PLÖROPNÖMONİ a. (fr. *pleuropneumonie*). Pnömol. Akciğer ve plevranın aynı anda iltihaplanması (az kullanılan bir terimdir).
—Vet. *Bulaşıcı at plöropnömonisi* → BULAŞICI AT PNÖMONİ'Sİ.

PLÖROSKOP a. (fr. *pleuroscope*). Plevranın içini incelemeye yarayan endoskop.

PLÖROSKOPİ a. (fr. *pleuroscopie*). Pnömol. Plevra boşluğunun endoskopla incelenmesi.

PLÖROTOMİ a. (fr. *pleurotomie*). Pnömol. Plevra boşluğunun cerrahi olarak açılması.

PLÖROTOTONOS a. (fr. *pleurothotonos*). Patol. Vücutta, tetanosun paroksistik nöbetleri sırasında yalnız bir taraftaki kasların gerilmesiyle ortaya çıkan yana eğiklik.

Giraudon

Plutarkhos
Bibliothèque nationale, Paris

PLÖROZOM a. (fr. *pleurosome*). Biyol. İçorganları karnın üst yan kısmından ve bazen göğüs hizasından dışarı sarkan ucube.

PLUMA a. Yağ. mad. Preslemeyle yağı çıkarılan zeytinlerden sızan bitkisel suları toplamak için toprağa gömülmüş sarnıç. (Dinlendirildiğinde, yağ damlaları yüzeye çıkar; bunlar toplanır ve böylece, bozulmuş ve gıda olarak kullanılamayan *pluma yağı* elde edilir.)

PLUMATELLA a. Avrupa'nın tatlısularında yaşayan yosunhayvanı cinsi. (Sonbaharda hareketsiz tomurcuklar [statoblast] oluşturur. *Phylactolemata* takımı.)

PLUMBACEAE a. KURŞUNOTUGİLLER familyasının bilimsel adı.

PLUMBAGO a. KURŞUNOTU'nun bilimsel adı.

PLUMBAT a. (fr. *plombate*'tan). Anorg. kim. Asıl maddesi kurşun olan çeşitli bileşiklerin genel adı (örneğin PbO_3^{2-}, PbO_4^{4-} iyonları).

PLUMBİCON a. (tesc. edil. a.). Elektron. Yarıiletken olarak, katkılanmış bir kurşun oksit kullanan, ışıliletimli çözümleyici tüp.

PLUMBİK sıf. (fr. *plombique*'ten). Anorg. kim. *Plumbik asit*, formülü $H_2[Pb(OH)_6]$ olan asit. (Eşanl. PLUMBİT ASİDİ.)

PLUMBİT a. (fr. *plombite*'ten). Anorg. kim. **1.** Formülleri $MHPbO_2$ ve M_2PbO_2 olan bileşiklerin genel adı. **—2.** *Plumbit asidi*, PLUMBİK* ASİT'in eşanlamlısı.
—Petr. san. Formülü Na_2PbO_2 olan ve sudkostik içinde çözündürülmüş tepkin; en eski benzin tatlılaştırma yöntemlerinden birinde kullanılır. || *Plumbitle deney*, petrol ürünlerindeki hidrojen sülfürü ya da merkaptanları tanımak için sodyum ve kükürt plumbitle yapılan deney.

PLUMBOFERRİT a. (fr. *plumboferrite*). Miner. Romboedrik sistemde yer alan doğal demir ve kurşun çift oksidi.

PLUMBOGUMİT a. (fr. *plumbogummite*'ten). Miner. Heksagonal sistemde yer alan bazik doğal kurşun ve alüminyum fosfat; rengi sarı ya da kahverengidir.

PLUMBOJAROSİT a. (fr. *plumbojarosite*). Miner. Romboedrik sistemde yer alan doğal bazik kurşun ve demir sülfat.

Plumed Serpent *(The)*, D. H. Lawrence'ın romanı (1926). Arayış içerisinde olan bir kadın herhangi bir kurala bağlı olmadan içgüdüleriyle davranmanın keyifli bir şey olduğunu keşfeder: gerçek uygarlık, baskı altına alınmamış içgüdüdür. Roman çağdaş Meksika'yı ve Aztekler'i anlatan değerli bir yapıttır.

Zigrossi-Vatikan müzeleri

Pluton ile Proserpina
mermer bir lahitten
ayrıntı
Roma sanatı
Chiaramonti müzesi, Vatikan

PLUMER DE MESSİNES (Herbert Charles Onslow PLUMER, 1. *—vikontu*), ingiliz mareşal (Torquay, Devon, 1857 -Londra 1932). Birinci Dünya savaşı sırasında 5. Kolordu'ya, ardından Fransa'daki II. İngiliz ordusu'na komuta etti (1915-1918) ve Filistin'de yüksek komiserlik yaptı (1925-1928).

PLUMERİA a. Dalların ucunda büyük talkımlar halinde beyaz, sarımsı ya da kırmızı büyük çiçekleri olan ve tropikal Amerika'da yetişen ağaççık. (Boru biçimindeki çiçek tacı beş lopludur; yaprakları, genellikle, oldukça büyüktür [20 ila 40 cm]. *Plumeria rubra* türüne hintyasemini* denir. Zakkumgiller familyası.)

Plummer-Vinson sendromu, KELLY -PATERSON SENDROMU'nun eşanlamlısı.

PLUMULARİA a. (lat. *plumula*, küçük tüy'den). Görünüşü tüye benzeyen koloniler halinde yaşayan hidra cinsi. (Kolonileri birçok bireyden oluşur. *Calyptoblastea* takımı.)

PLUNKETT (*sir* Horace Curzon), irlandalı siyaset adamı (Sherborne House, Gloucestershire, 1854 - Weybridge 1932), lord Dunsany'nin oğlu. 1894'te, kooperatif işletmeleri desteklemek amacıyla, İrish Agricultural Organization Society'yi (İrlanda Tarımsal örgütlenme derneği) kurdu. 1901'de İrlanda Çok nüfuslu bölgeler bürosu komiserliğine atandı, 1917-18 İrlanda konvansiyonu'na başkanlık etti ve Hür İrlanda devleti senatörlüğüne getirildi.

PLURİLOCULİNA a. Testumu ikiden çok loca içeren delikliler takımı. (Türlerin çoğu bu takımda toplanır.)

PLUSİA GAMMA a. İlkbaharda Kuzey Afrika'dan İngiltere'ye kadar göç eden kahverengimsi kelebek. (*Gammalı kelebek* adıyla da bilinen bu hayvanın tırtılları aşırı çoğalarak her çeşit ekine zarar verebilir. Bilimsel adını *Phytometra gamma* ya da *Autographa gamma* olarak kabul eden bilim adamları da vardır. Kukumavpervanegiller familyası.)

PLUTARKHOS, yunanlı yazar (Khaironeia, Boiotia'da, İ.S. 50'ye doğr. - *ay. y.* 125'e doğr.). Varlıklı bir ailenin çocuğuydu, Atina'da retorik, felsefe ve fen bilimleri okudu. Mısır ve Roma'yı dolaştı, Roma edebiyat çevrelerinde konuşmalar yaptı ve Delphoi rahipler kurulu'na katıldı. Ancak daha çok Khaironeia'da yaşadı ve yapıtlarının çoğunu orada yazdı. Bunlar geleneksel olarak iki gruba ayrılır: *Ethika* (çok değişik konularda ve farklı dönemlerde yazılan 78 inceleme, derleme ve yaşamöyküsü) ve yurtseverliği, ahlaki amaçları, kişilikleri ortaya koyan fıkralara karşı duyduğu eğilim, bilgisinin çeşitliliği ve tarihsel ya da efsanevi olayların pitoresk betimlemesi sayesinde ona ün kazandıran *Hayatlar** (Bioi parelleloi) [dört ayrı yaşamöyküsü dışında, ikişer ikişer gruplandırılmış 46 almaşık yunanlı ve romalı yaşamöyküsü]. Filozof ya da tarihçiden çok bir ahlakçı olan Plutarkhos helenizmin son günlerini yaşadığı bir dönemde bu akımın son büyük temsilcilerinden biriydi.

PLUTEUS a. Denizkestanelerinin larvası. (Mikroskopla görülebilecek kadar küçük bu kirpikli larva deniz yüzüne yakın yerlerde yüzer; kireçli, çok narin iskeleti uzun kolları vardır. Pluteusun içinde asıl denizkestanesinin taslağı oluşur; belli bir evreye ulaşan pluteus parçalanır ve içinden çıkan yavru denizkestanesi dibe düşerek burada büyür. Yılanyıldızlarının *ophiopluteus* adı verilen larvası biraz farklıdır.)

PLUTOKRASİ a. (fr. *ploutocratie*, ing. *plutocraty*). Siyas. bil. Siyasal iktidarın servet sahiplerinin elinde bulunduğu sistem. ("Plutodemokrasi" birleşik terimi, günümüz demokrasilerinde, kimi zaman paranın gözden kaçırılan çeşitli etkileme biçimlerini kınamak için kullanılır.)

PLUTON. Yun. ve Rom. mit. Ölüler ülkesinin tanrısı Hades*'in adlarından biri. Hades adından daha geç ortaya çıkan Pluton adı, tarımsal zenginliği yöneten yeraltı tanrısının iyi yönünü yansıtır. Romalılar, onun Saturnus ve Ops'un oğlu olduğunu düşünürlerdi. Pluton kültünün izlerine pek rastlanmamıştır.
—İlkonogr. Pluton, bazı Vulci ve Ruvo vazolarında canlandırılmıştır; en sık rastlanan tipi, tanrıyı, sakallı ve sert ifadeli, tahtına oturmuş, ölüler ülkesi krallığının asasını tutarken gösterir; ayağının dibinde Kerberos vardır (Villa Borghese'deki heykel). Pluton, özellikle Proserpina'nın kaçırılışı sırasında, arabasında otururken de tasvir edilmiştir.

Pluton, menzili 100 km olan ve 20 kt'luk nükleer bir yük taşıyan, fransız yapısı karadan karaya güdümlü mermi.

PLUTONYUM a. (fr. *plutonium;* Güneş sisteminde Neptün'den sonra yer alan Plüton* gezegeninden.) Atom numarası 94 olan uranyum ötesi kimyasal element. (Simgesi Pu.)
—ANSİKL. Plutonyum, aktinitler ailesinden insan eliyle yapay olarak elde edilen uranyum ötesi ikinci elementtir. 238 kütle sayılı ilk izotopu, 1940 yılında Seaborg ve çalışma arkadaşları tarafından uranyumun dötonlarla bombardıman edilmesi sonunda elde edildi. Daha sonra aynı ekip 1941 ilkbaharında, uranyumun nötronlarla ışınlanması sırasında 239 sayılı izotopunu saptadı. Plutonyum oluşumuna yol açan nükleer tepkime ve bozunmalar şu şekilde yazılabilir:

$${}^{238}_{92}U + {}^{1}_{0}n \rightarrow {}^{239}_{92}U + \gamma$$

$${}^{239}_{92}U \xrightarrow[\text{23 dakika}]{} {}^{239}_{93}Np + \beta^-$$

$${}^{239}Np \xrightarrow[\text{2, 3 gün}]{} {}^{239}Pu + \beta^-.$$

Plutonyum 239 (5,14 MeV enerjili alfa yayıcı ve yarıömrü 24 390 yıl), bugün nükleer reaktörlerde elde edilebilmektedir. Doğal uranyumun % 99,3'ünü oluşturan, bu nedenle çok bol bulunan, ama bir reaktörde parçalanmaya (fisyon) uğrama olasılığı düşük olan *uranyum 238*'i, nükleer bir reaktörde kolayca parçalanabilen *plutonyum 239*'a dönüştürme olanağı sağladığından, bu sürecin büyük bir önemi vardır. Böylece *parçalanabilir* (fisil) bir madde kaynağı olan uranyum 238, bundan dolayı *verimli* olarak nitelenir. Bir reaktörde oluşan plutonyumun bir bölümü, aynı reaktörde parçalanarak enerji üretimine katkıda bulunur ve miktar olarak azalır. Geride kalanı, yanıcı öğeler içinde birikir, boşaltma işleminden sonra bu öğelerden yeniden özütlenebilir.

Bir reaktörün uranyum 238'i plutonyum 239'a dönüştürme yatkınlığı, her an meydana gelen parçalanabilir çekirdeklerin tüketilen çekirdeklere oranı olarak tanımlanan *dönüştürme çarpanı*'nın değeriyle ölçülür. Dönüştürme çarpanı, reaktörden reaktöre değişir; normal suyla soğutularak yavaşlatılan zenginleştirilmiş uranyum reaktörlerinde 0,6; karbondioksitle soğutulan grafit yavaşlatıcılı doğal uranyum reaktörlerinde 0,7; ağır suyla soğutularak yavaşlatılan doğal uranyum reaktörlerinde 0,8'dir.

Kullanılmış yakıtlardan yeniden kazanılan plutonyum, ya reaktörlerde yakıt olarak ya da nükleer patlayıcıların (bombaların) yapımında kullanılır. Reaktörler sözkonusu olduğunda plutonyum 239, hızlı nötronlu reaktörlerde en iyi şekilde değerlendirilir. (→ ÜSTÜRETKEN.)

Plutonyum 238 (5,5 MeV enerjili alfa yayıcı ve yarıömrü 86,4 yıl), kalp pillerinde kullanılır.

Plutonyumun günümüzde, tümü yapay

olan 15 izotopu bilinmektedir. Bununla birlikte plutonyum 239, 1942'den bu yana uranyum cevherinden (pehblende, karnotit) birçok kez tek başına elde edildi. Derişimi, uranyumunkinden yaklaşık 10^{11} kez daha düşüktür. Cevherlerde uranyum 238'in nötron kapması sonucu oluşur.

Öte yandan 1971'de, bir nadir toprak cevherinde (bastnaezit) plutonyum 244'ün (yarıömrü $8{,}3{\cdot}10^7$ yıl) çok düşük derişimde saptanması ($1/10^{18}$), doğada uranyum ötesi elementlerin bulunduğunu ve bu elementlerin Güneş sisteminin oluşumu sırasında meydana geldiğini gösteren yegâne kanıttır.

PLUTOS ya da **PLUTUS.** Yun. mit. Zenginlik tanrısı, Demeter ile İasion'un oğlu. Gözleri görmediği için, tarımsal zenginliğin nimetlerinden, iyileri olduğu kadar kötüleri de yararlandırdığı söylenirdi.

Plutos, Aristophanes'in komedisi (İ.Ö. 388). Antikçağ'da ün yapmış olan bu piyes, Aristophanes'in orta komediye yöneldiğini gösterir. Yoksul bir köylü olan Khremylos, dürüst insanlara yardımcı olmadığı için Zeus tarafından gözleri kör edilen Zenginlik tanrısı Plutos ile karşılaşır, görme yeteneğine yeniden kavuşabilmesi için onu Asklepios tapınağı'na götürür ve bu hizmetinin karşılığı olarak kendisi ve yakınları zenginlik ve refah içinde yaşar.

PLUTUS → PLUTOS.

PLÜCKER (Julius), alman matematikçi ve fizikçi (Elberfeld, bugün Wuppertal'e bağlı, 1801 - Bonn 1868). İzdüşüm geometrisi için cebirsel bir yaklaşım önerdi. En önemli çalışmalarından biri, "çizgi koordinatları" yardımıyla ikillik ilkesinin analitik bir formülleştirilmesini elde etmesidir. Aynı bir eğrinin gerek bir noktalar topluluğu, gerekse bir teğet doğrular topluluğu olarak görülebileceğini savundu; bu ilke sayesinde cebirsel eğrileri, özellikle de kübik ve dördüncü dereceden eğrileri inceleme ve sınıflama olanağı buldu. 1847'den başlayarak fiziğe yöneldi; seyreltik gazların tayflarını inceledi, katot ışınlarının ürettiği fluorışıyı ve bu ışınların manyetik alanlar tarafından saptırılmasını gözlemledi.

Plücker konoidi. Geom. Bir Δ doğrusu ile (Δ ya dik olmayan) bir P düzleminin, üzerindeki değişmez bir noktadan geçen bir doğrusunun ortak dikmeleri olan D doğruları ailesinin doğurduğu yüzey.

Plücker formülleri. Geom. Düzlem eğrileri sınıflandırmak için Plücker'in yararlandığı "değişmezlerin sayılması" ilkesine dayanan formüller; ikişer ikişer birbirinin ikilli dört formül vardır:

$$k=n(n-1)-2d-3r$$
$$n=k(k-1)-2t-3w$$
$$w=3n(n-2)-6d-8r$$
$$r=3k(k-2)-6t-8w,$$

burada n eğrinin basamağı, k sınıfı, d ikikat noktalarının ya da farklı iki teğetinin bulunduğu noktalarının sayısı, r dönüm noktalarının, t ikikatlı teğetlerinin, w de büküm teğetlerinin sayısıdır. Önceki altı tamsayı, hangi cebirsel düzlem eğri olursa olsun bunu betimlemeye olanak verir, yeter ki hesaplamalar karmaşık izdüşümsel düzlemde uygun biçimde yapılsın.

PLÜTON a. (fr. *pluton*). Yerbil. Yavaş yavaş plütonik kayaç halinde katılaşmış derin magma kütlesi.

PLÜTON, yörüngesi, Neptün'ün yörüngesinden daha uzakta yer alan Güneş sistemi gezegeni.

1915'te, iki amerikalı gökbilimci, Percival Lowell ve William Pickering, Uranüs ve Neptün gezegenlerinin hareketlerinde görülen anomalilere dayanarak, daha uzakta, yerini aşağı yukarı saptadıkları bir gezegenin bulunduğunu birbirlerinden habersiz ileri sürdüler. Yapılan yoğun araştırmalara karşın belirlenemeyen bu gezegen ancak 1930'da, Flagstaff'daki (Arizona) Lowell gözlemevi'nin genç asistanı Clyde Tombaugh tarafından bir rastlantı sonucu keşfedildi; gezegene, ilk iki harfini Percival Lowell'in baş harflerinden alan Plüton adı verildi.

Yer'den çok zor gözlemlenebilmesi nedeniyle, Plüton hakkında bugüne dek yeterli bir bilgi elde edilememiştir: hem küçük, hem de Güneş'ten çok uzakta bulunan gezegen, en güçlü teleskoplarla bile ancak zayıf ışıklı bir nokta olarak görülür. Uzun süredir belirsiz olan boyutları, 70'li yılların sonundan itibaren speckle girişimölçümüyle saptanabilmiştir. Çapı yalnız 3 500 km olan Plüton, Güneş sistemindeki gezegenlerin en küçüğüdür. Bu da, Uranüs ve Neptün'ün hareketlerinde gözlemlenen tedirginlikleri tek başına açıklayamamakta ve daha uzakta başka bir gezegenin var olabileceği sorusunu gündeme getirmektedir. 70'li yılların başında, Yer'inkine yakın olarak tahmin edilen yoğunluğu, gerçekte suyunkinden biraz fazla, yani dev gezegenlerinkilerle aynı düzeyde olmalıdır. Gezegenin yüzey bileşimi hakkında çok az şey bilinmektedir, ayrıca parlaklığının zayıf olması, yansıttığı ışığın tayfını ve kutuplanmasını incelemeyi son derece güçleştirmektedir. Büyük bölümünün donmuş metan gazıyla kaplı olduğu sanılmakla birlikte, kimi ölçümler, yüzeyinde silikatların da bulunabileceğini ortaya koymaktadır. İç yapı modellerinden birine göre, Plüton'un merkez bölgesinde yaklaşık 1 200 km çapında kayalık bir çekirdek bulunur; bu çekirdeğin çevresinde buzdan geniş bir manto, onun dışında da aşağı yukarı 50 km kalınlığında, donmuş metan gazından bir kabuğun bulunduğu sanılmaktadır. Diğer modeller, kalınlığı 700 km'ye ulaşan daha büyük metan gazı katmanlarının bulunduğunu ileri sürer.

Plüton yörüngesinin, gezegenin belli dönemlerde Neptün yörüngesine girmesine yol açan dışmerkezliği (1979'dan bu yana Plüton, Neptün yörüngesinin içindedir ve bu durum 1999'da sona erecektir) ve bu yörüngenin tutulum düzlemine eğimi (17°' den fazla) gezegenin çizmekte olduğu yörünge üzerinde oluşmadığı izlenimini verir. Birçok gökbilimciye göre Neptün'ün eski bir uydusu olan bu gezegen, sonradan bağımsızlığına kavuşmuştur.

Boyutları Plüton'unkine yakın olduğu sanılan ve bu iki gökcismini, artık bir çift gezegen gibi düşünmeye neden olan Charon* adlı uydunun 1978'de keşfedilmesi bu uzak gezegene duyulan ilgiyi artırmıştır.

—Astrol. Güneş ailesi içinde yer alabilen gökcismi. (Jüpiter payları içinde daha etkindir. İndirgenemezlik, geçirimsizlik, disiplinsizlik ilkesi.)

PLÜTONİK sıf. (fr. *plutonique;* öz. a. *Pluton*'dan). Yerbil. Derinlerdeki magma kayaçları için kullanılır.

PLÜTONİST a. (fr. *plutoniste*). Plütonizme ilişkin.

◆ sıf. ve a. Plütonizm yandaşı.

PLÜTONİZM a. (fr. *plutonisme;* öz. a. *Pluton*'dan). Yerbil. **1.** Bazı kayaçların türemesini, ısıya ve erime süreçlerine bağlayan kuram. (Plütonist kuramın öncüsü James Hutton'dır. Hutton'ın düşüncesi daha sonra çok değişti. Bugün bu kurama magmatizmada ve buna ilişkin kavramlarda rastlanmaktadır.) **—2.** Magmaların derinlerde yerleşmesi.

PLÜTONYUM → PLUTONYUM.

PLÜVİYAL sıf. (yağışlı anlamında fr. *pluvial*'den). Hidrol. *Plüviyal rejim,* daha çok yağmur sularıyla beslenen ve buna bağlı olarak yağışın çok olduğu mevsimlerde kabaran bir akarsuyun rejimi. (Akışı düzenleyen debi azalmaları dışında, yağmurun yıl içindeki dağılımı ne kadar düzensizse, rejim de o denli düzensizdir.)

PLÜVİYOMETRE a. (fr. *pluviomètre*'den). YAĞIŞÖLÇER'in eşanlamlısı.

PLÜVYONİVAL sıf. (fr. *pluvio-nival*). Hidrol. Karlardan çok yağmurların katkısına dayanan bir rejim için kullanılır.

PLYMOUTH, Büyük Britanya'da (Devon) liman kenti, *Plymouth Sound* halici kıyısında; 255 000 nüf. (1989). XIII. yy.'da, bir manastır çevresinde kurulan Plymouth, XVI. yy.'da bir ticaret limanı olarak hızla büyüdü. XVII. yy. sonunda, yakınlarında (Devonport*) bir askeri üs kuruldu. 1941'deki bombardımanlardan çok zarar gördü ve St Andrews kilisesi (XV. yy.) harap oldu. Tersane. Takım tezgâhlar. Elektronik gereçler. Kaolin dışsatımı.

PLYMOUTH, ABD'de (Massachusetts) kent, *Plymouth körfezi* kıyısında; 18 600 nüf. Turizm merkezi. Kent Yeni İngiltere' deki ilk yerleşmenin (1620) yerinde bulunmaktadır.

PLYMOUTH, Montserrat adasının yönetim merkezi, İngiliz Küçük Antilleri'nde (Leeward İslands); 3 500 nüf.

Plymouth-Rock tavuğu, amerikan tavuk ırkı. Birçok çaprazlama sonucunda elde edilen ve birçok çeşidi bulunan bu ırk büyük boylu, uzunca gövdeli, her iklimde yetiştirilmeye elverişli, erkenci ve çok yumurtlayıcıdır.

PLYPHYLLA a. Böcbil. Üyeleri mayısböceğine benzeyen böcek cinsi.

PLZEN, esk. alm. **Pilsen,** Çek cumhuriyeti'nde kent, Batı Bohemya'da bir çanağın ortasında; 174 666 nüf. (1990). Yerel kaynaklardan (demir ve ormanlar) doğan demir-çelik sanayisi, bugün, Erzgebirge'den (Krusné Hory) ve dışarıdan gelen demirle ve çevredeki linyitle beslenmektedir. Ancak kent, daha çok, çeşitli makinelerin yapımı (Skoda fabrikaları) ve bira fabrikalarıyla (Prazdroj), tüm dünyada tanınır. Merkezinde, XV. yy.' dan kalma bir kilise, rönesans üslubunda bir belediye konağı, başka kiliseler (gotik dönemle, barok dönem arasındar kalma) ve üçgen çatılı yapılar bulunur.

Larousse

Plücker konoidi
palais de la Découverte, Paris

Ch. Sappa

Plzeň
Cumhuriyet meydanı'yla XV. yy.'da yapılmış kiliseden bir görünüm

—Tarih. XIII. yy.'da kurulan ve Almanlar tarafından sömürgeleştirilen Plzeň, Husçular savaşı sırasında (XV. yy.) katolik direnme merkezi durumuna geldi. 18 nisan 1945'te, Çekoslovakya'daki III. amerikan ordusunun eriştiği (ve Yalta antlaşmaları uyarınca gerisine çekildiği) en ileri noktaydı.

Pm Anorg. kim. *Prometyum*'un simgesi.

PMMA, polimetilmetakrilat*ın kısaltması.

PNEODİNAMİK a. (fr. *pnéodynamique*). Fizyol. Soluk alıp vermenin fiziksel mekanizmasını inceleyen bilim dalı.

PNEUMA a. (soluk anlamında yun. sözc.). Dilbil. Yunan diline özgü ayırtedici işaret. Bir sesliyle ya da *ρ* ile başlayan sözcüklerin ilk harfi ve bir çiftünlüyle başlayan sözcüklerin ikinci seslisi üzerine konur. (Hiçbir sesbirime karşılık olmayan yumuşak pneuma [ʼ] ile bir solukluya karşılık olan sert pneuma [ʽ] arasında ayrım gözetilir. Sert pneuma genellikle *h* harfiyle karşılanır: *Hektor* [Ektor].)

PNÖMALERJEN a. (fr. *pneumallergène*). Patol. Solunum sisteminde birtakım tepkilere (astım, saman nezlesi, vb.) neden olan alerjik madde.

PNÖMARTROZ a. (fr. *pneumarthrose*). Tıp. Röntgenle muayene amacıyla (örneğin kalça çıkığı) ya da bir travma sonucu açılan yaradan bir eklem boşluğuna gaz sızması.

PNÖMATİK a. (fr. *pneumatique;* lat. *pneumaticus;* yun. *pneumatikos*). **1.** Gazların hareketlerini inceleyen bilim. **—2.** Sıkıştırılmış hava kullanımına ilişkin sanayi tekniği.
—Aktar. *Pnömatik palanga,* genellikle patlama tehlikesi gösteren ortamlarda kullanılan kaldırma düzeneği. ||*Pnömatik parça taşıma sistemi,* çaplanmış bir boru içine yerleştirilen ve burada oluşturulan yüksek basınçlı ya da alçak basınçlı hava akımıyla itilen bir kartuş içine yerleştirilmiş belgeleri ya da eşyaları taşımaya dayanan yöntem. (Sistem aynı hat üzerinde ya da aynı hattan makaslarla ayrılan bir başka hat üzerinde yer alan iki ya da daha çok postayı birleştirmeye olanak verir. Uygulanan hız 5 ile 10 m/sn'dir.) || *Pnömatik taşıma, pnömatik taşıyıcı,* toz ya da tane halindeki katı bir maddenin esnek ya da bükülmez borular içinde bir akışkan akımıyla sürüklenmesi ilkesine dayanan sistem ya da aygıt. (Bu taşıma biçimi özellikle çimento gibi toz, tahıl gibi taneli ya da lifli maddeleri gemilere, kamyonlara, konteynerlere ya da depolara ya da silolara yükleyip boşaltmak için kullanılır.)
—Mad. oc. *Pnömatik dolgu,* malzemeleri, sıkıştırılmış hava akımıyla taşımaya dayanan dolgu yöntemi.

PNÖMATOFOR a. (fr. *pneumatophore*). Zool. Sifonoforlarda yüzme organı görevi yapan hava kesesi. (Hayvan kesedeki havayı doldurup boşaltarak istediği derinliğe inip çıkar.)

PNÖMATOJEN sıf. (fr. *pneumatogène*). Yerbil. PNÖMATOLİTİK'in eşanlamlısı.

PNÖMATOLİT a. (fr. *pneumatolyte*). Petrogr. B, F, Cl, S ile metaller bakımından zengin magma gazı ya da buharı.

PNÖMATOLİTİK sıf. (fr. *pneumatolytique*). Yerbil. **1.** Pnömatolizle oluşmuş bir olay ya da yatak için kullanılır. (Pnömatolitik gazlar [H_2O, HCL, CO_2, H_2S, HF, vb.] nadir elementlerle zenginleşir ve bunların taşınması pnömatolitik minerallerin [turmalin, beril, topaz, vb.] kristalleşmesini sağlar.) [Eşanl. PNÖMATOJEN.] **—2.** Kronolojik olarak pegmatik evreyle hidrotermal evre arasında yer alan bir magma evresi için kullanılır.

PNÖMATOLİZ a. (fr. *pneumatolyse*). Yerbil. Magmatik gaz aktarımları etkisi sonucu minerallerinin kristalleşmesi nedeniyle bir kayacın değişmesi.

PNÖMATOMETRE a. (fr. *pneumatomètre*'den). Fizyol. Soluk alma ve verme sırasında ortaya çıkan maksimum basınçları ölçmeye yarayan aygıt.

PNÖMATORAŞİS a. (fr. *pneumatorachis*). Patol. Omurga kanalı içinde gaz bulunması.

PNÖMATOSEL a. (fr. *pneumatocèle*). Patol. Organların arasına ya da parankima dokularına gaz sızması.

PNÖMATOZ a. (fr. *pneumatose*). **1.** Doğal boşluk, organ ya da dokularda gaz birikmesinden ileri gelen marazi hal. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kistli mezenter pnömatozu,* incebağırsağın yüzeyinde ya da mezenterin içinde küçük gaz kistlerinin bulunmasıyla belirgin değişim.
—ANSİKL. Pnömatozun en sık görüldüğü midede (hava yutma) ve bağırsakta bu durum olağandır. Buna karşılık, plevrada (pnömotoraks), peritonda (pnömoperiton), deri altında (deri altı amfizemi) ya da organlarda (pnömatosel) görülmesi her zaman anormaldir.

PNÖMATÜRİ a. (fr *pneumaturie*). Patol. İdrara gaz geçmesi. (İdrar yollarıyla bağırsak arasında bir bağlantı olduğunu gösterir; ender olarak anaerobi mikropların yol açtığı bir enfeksiyondan ileri gelir.)

PNÖMEKTOMİ a. (fr. *pneumectomie*). Cerr. PNÖMONEKTOMİ'nin eşanlamlısı.

PNÖMO a. (fr. *pneumo*). YAPAY PNÖMOTORAKS*'ın kısa adı.

PNÖMOANSEFALOGRAFİ a. (fr. *pneumoencéphalographie*). Nörol. Havalı ansefalografi*.

PNÖMOBASİL a. (fr. *pneumobacille*). Bakteriyol. *Klebsiella pneumoniæ*'nin eski adı. (FRIEDLÄNDER PNÖMOBASİLİ de denir.)

PNÖMOBASİLEMİ a. (fr. *pneumobacillémie*). Patol. Pnömobasilli bakteriemi ya da septisemi.

PNÖMOBLASTOM a. (fr. *pneumoblastome*). Patol. Embriyon kökenli akciğer uru.

PNÖMOFTİZYOLOG a. (fr. *pneumo-phtisiologue*'dan). Pnömoftizyoloji uzmanı.

PNÖMOFTİZYOLOJİ a. (fr. *pneumo-phtisiologie*'den). Akciğer hastalıklarını konu edinen (pnömoloji), özellikle akciğer veremini ele alan (ftizyoloji) uzmanlık dalı.

PNÖMOGRAF a. (fr. *pneumographe*). Fizyol. Solunum hareketleri sırasında göğüs çevresindeki genişlemeyi kaydetmeye yarayan aygıt.

PNÖMOGRAFİ a. (fr. *pneumographie*). Fizyol. Solunum hareketlerinin grafikle incelenmesi.

PNÖMOKOK a. (fr. *pneumocoque*). Bakteriyol. Pnömonide en sık rastlanan mikrop. (Bil. a. *Streptococcus pneumoniæ*.)
—ANSİKL. 1881'de Pasteur tarafından bulunan ve hemen hemen aynı zamanda Talamon ve Fraenkel (1884) tarafından da incelenen pnömokok, iki ya da dörtlü kümeler halinde bulunan, genellikle bir kapsülle çevrili, bir ucu gittikçe incelen (mum alevi biçiminde) ovalimsi bir koktur. Kolayca boyanır ve Gram alır. Sağlıklı insanların burun mukozasında ve sümüğünde rastlanan çürükçül bir mikroptur. Hastalık yapma özelliği kazandığında, yalnız akut lop pnömonisine değil, bazı bronkopnömonilere, irinli plöritlere, menenjitlere, perikarditlere, peritonitlere, vb. de neden olur. "*Rastlantı mikrobu*" denilen diğer mikroplar gibi, mevsim hastalıklarında, özellikle grip ihtilatlarında önemli rol oynar.

PNÖMOKOKSEMİ a. (fr. *pneumococcémie*). Patol. Pnömokokların neden olduğu septisemi.

PNÖMOKOKSİ a. (fr. *pneumococcie*). Patol. Pnömokoklardan ileri gelen hastalık.

PNÖMOKONYOZ a. (fr. *pneumoconiose*'dan). Toz solumaktan ileri gelen akciğer hastalığı.
—ANSİKL. *Maden kökenli pnömokonyoz.* Bazı maden tozları (demirden olan), sideroz ve (kömürden olan) antrakoz hallerinde olduğu gibi akciğerde lezyon yaratmadan aşırı ölçüde birikir. Buna karşılık, bazıları bir daha düzelmeyen bir akciğer fibrozuna neden olur: (silisten olan) silikoz, (amyanttan olan) asbestoz, (berilyumdan olan) berilyoz sakatlığa neden olan meslek hastalıklarıdır; bunlar tam yerleştiklerinde, klinik belirtiler süreğen solunum yetersizliğiyle birlikte sağ kalp yetersizliğidir. • *Bitki kökenli pnömokonyoz.* Sorumlu etkenler çoğunlukla çiçektozları olduğu için ortaya alerjik tipte bozukluklar çıkar. Fakat mantar, pamuk ve kenevir sanayileri de pnömokonyozlara neden olur ve bunlara sırasıyla şu adlar verilir: süberoz, bisinoz, kanabiyoz. Kuru ot ve saman tozları da benzer hallere neden olur. Diğer bazı tozlar da pnömokonyoz yapabilir: arpa tozları, sisal tozları, kahve çekirdeği tozları, vb.

PNÖMOLİT a. (fr. *pneumolithe*). AKCİĞER* TAŞI'nın eşanlamlısı.

PNÖMOLİZ a. (fr. *pneumolyse*). *Plevra dışı pnömoliz,* plevra dışı yapay pnömotoraks.

PNÖMOLOG a. (fr. *pneumologue*). Pnömoloji uzmanı hekim.

PNÖMOLOJİ a. (fr. *pneumologie*). Akciğer ve bronş hastalıklarını inceleyen uzmanlık dalı.

PNÖMOMEDİYASTİN a. (fr. *pneumomédiastin*'den). Mediyastin hücrelerinin aralıklarına gaz sızması. (Bazen, mediyastindeki organları röntgenle incelemek için yapay olarak oluşturulur.)

PNÖMOMİKOZ a. (fr. *pneumomycose*). Patol. Akciğerlerde görülen her çeşit mantar hastalığı.

PNÖMONEKTOMİ a. (fr. *pneumonectomie*). Cerr. Akciğerin ameliyatla çıkartılması. (Eşanl. PNÖMEKTOMİ.)
—ANSİKL. Pnömonektomi ağır akciğer lezyonları olduğu zaman uygulanır: tahrip edici verem, süreğen akciğer apsesi, kanser. Ancak diğer akciğerin sağlıklı olması ve yeterli oksijenlenme sağlaması koşuluyla yapılabilir.

PNÖMONİ a. (fr. *pneumonie;* yun. *pneumonia*'dan). **1.** Bütün bir akciğer lopunun mikroplu akut iltihabı. (Eşanl. ZATÜRREE.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Peynirsi pnömoni,* akciğer vereminin akut çeşidi. Adi pnömoninin yerel belirtileri yanında balgamda Koch basilinin bulunması, ağır genel durum bozukluğu ve akciğerin peynirsi erimeye yönelmesiyle belirgindir. || *Yutma pnömonisi,* besin maddelerinin solukborusuna kaçması yüzünden beliren pnömoni. || *Lopçuk pnömonisi,* bronkopnömoni.
—ANSİKL. Tipik pnömoni, pnömokoklardan ileri gelen *akut lop pnömonisi*'dir. Günümüzde oldukça seyrek rastlanır. Birdenbire gelen şiddetli bir böğür ağrısı ile başlar, ateş yükselir, hasta bol pnömokoklu pas rengi bir balgam çıkarır. Günümüzde erken antibiyotik kullanılması nedeniyle hastalığın gidişi değişmiştir. Eskiden, ateşin 9. günde "kriz" biçiminde düşüşü ile tanınırdı. Bugün ateş 48 saat içinde düşmektedir. İhtilatları (akciğer apsesi, irinli plörezi) artık görünmez olmuştur. Yalnız bazen ihtiyarlarda hastalık ağırlaşabilir (kalp yetmezliği).
—Vet. Hayvanlarda pnömoni, insanda olduğu gibi, bir kazadan ileri gelebilir (travma ya da akciğere yabancı cisim gitmesi), asalaklardan ileri gelebilir (bağırsak solucanı larvalarının akciğerden geçerken yaptıkları iltihap), virüs ya da bakteri kö-

kenli olabilir. Bakteri pnömonisi çoğunlukla, genel bir hastalığın yan belirtilerinden biridir (domuz salmonellozu ya da at ruamı).

Domuz gribi, virüsten ileri gelen bir pnömonidir. Bu hastalıkta hasta oranı yüksek, fakat ölüm oranı düşüktür. Domuz gribinin ağırlığı başka mikropların (*Haemophilus suis* ve *Pasteurella multocida*) olaya katılmasına bağlıdır.

Domuz enzootik pnömonisi, genel durum bozukluğu ve öksürükle belirgin, ölüm oranı düşük salgın bir hastalıktır; mikrobu *Mycoplasma hyopneumoniae*' dir.

Dana virüs pnömonisi, buzağılarda görülen, çok salgın bulaşıcı bir hastalıktır; ağırlığı ikincil mikroplara bağlıdır.

Maedi, bir virüsten ileri gelen süreğen koyun pnömonisidir; uzun bir kuluçka dönemi ve tedrici gelişme bu hastalığın başlıca özelliğidir.

Salgın at pnömonisi ya da *bulaşıcı at plöropnömonisi,* genellikle plörezinin de birlikte bulunduğu enfeksiyöz bir pnömoni tipidir.

PNÖMONOSİT a. (fr. *pneumonocyte*). PNÖMOSİT'in eşanlamlısı.

PNÖMOPATİ a. (fr. *pneumopathie*). Tıp. Akciğer hastalığı.

PNÖMOPERİKART a. (fr. *pneumopéricarde*'dan). Tıp. Akciğerleri ve kalbi zedeleyen ya da havanın doğrudan doğruya dışardan perikarda girmesini sağlayacak kadar büyük olan bir göğüs yarası sonucunda perikartta hava toplanması.

PNÖMOPERİTON a. (fr. *pneumopéritoine*'dan). Tıp. Peritonda hava bulunması. —ANSİKL. *Kendiliğinden pnömoperiton,* mide ya da bağırsak delinmesinin belirgin alametidir. Sindirim kanalından gelen gazlar periton içinde yayılır ve radyografide karaciğerle diyafram arasında "ayça" biçiminde tipik bir aydınlık görüntü verir.

Yapay pnömoperiton karın organlarının endoskopi ya da kontrast maddeli radyografiyle araştırılması için periton içine oksijen ya da hava verilerek gerçekleştirilen bir teşhis yöntemidir.

PNÖMOSEL a. (fr. *pneumocèle*). Akciğer fıtığı.

PNÖMOSERÖZ a. (fr. *pneumoséreuse*). İçorgan ya da eklem gibi herhangi bir seröz boşlukta hava bulunması.

PNÖMOSİSTİS a. (fr. *pneumocystis*). Asalbil. Pnömosistoza neden olan birhücreli hayvan. (Bil. a. *Pneumocystis carinii.*)

PNÖMOSİSTOGRAFİ a. (fr. *pneumocystographie*). İdrar torbasının içine hava verilerek yapılan radyografi.

PNÖMOSİSTOZ a. (fr. *pneumocystose*). Çoğu zaman bağışıklığı kalmamış kişilerde şiddetli akciğer hastalığı biçiminde ortaya çıkan ve hemen hemen tüm olgularda ölümle sonuçlanan asalak hastalığı.
—ANSİKL. Enfeksiyondan sorumlu olan *Pneumocystis carinii* adlı mikroorganizma birçok hayvan türünde hastalığa neden olmaksızın çürükçül olarak yaşar; ona ilk defa, yenidoğanda ve süt çocuklarında neden olduğu, şimdi ender görülen dokulararası bir akciğer hastalığında rastlandı. Enfeksiyon solunum belirtileriyle (solunum güçlüğü, öksürük, morarma) ortaya çıkar ve zayıflamaya yol açar. Sonra hızla ağır bir solunum yetersizliğine dönüşür. Akciğer radyografilerinde, alveol iltihabını anımsatan iki taraflı ağsı-düğümsü hasta doku görüntüleri belirmekle birlikte, kesin teşhis balgamdaki kistlerin boyanarak ortaya çıkarılmasıyla konur. Tedavi pentamidin gibi, trimetoprim-sulfametoksazol birleşimi gibi ilaçlara ve reanimasyona dayanır.

PNÖMOSİT a. (fr. *pneumocyte*). Dokubil. Akciğer alveollerinin iç yüzünü kaplayan hücre. (Zarsı pnömositlerin sitoplazmalarının oluşturduğu ağ, kan-hava arasındaki gaz alışverişinde önemli rol oynar. Granüllü pnömositler ise sürfaktan salgısından sorumludur.) [Eşanl. PNÖMONOSİT.]

PNÖMOSTOM a. (fr. *pneumostome*). Zool. Akciğerli yumuşakçalarda solunum boşluğu deliği.

PNÖMOTAKOGRAF ya da **PNÖMOTAKİGRAF** a. (fr. *pneumotachographe* ya da *pneumotachygraphe*). Akciğerin alıp verdiği hava miktarını kaydetmeye yarayan aygıt.

PNÖMOTAKSİK sıf. (fr. *pneumotaxique*). Fizyol. *Pnömotaksik merkez,* soluk vermeyi sağlayan sinir merkezi.

PNÖMOTİMPAN a. (fr. *pneumotympan*). Patol. Ortakulakta sıkışmış hava bulunması. (Bu hastalıkta, sümkürme sırasında ortaya çıkan şiddetli bir kulak ağrısının yanı sıra kulak çınlaması, sağırlık ve bazen de biraz başdönmesi görülür.)

PNÖMOTOMİ a. (fr. *pneumotomie*). Cerr. Akciğerin kesilmesi.

PNÖMOTORAKS a. (fr. *pneumothorax*). Tıp. **1.** Plevra boşluğunda gaz toplanması. **—2.** *Yapay pnömotoraks,* tedavi amacıyla plevra boşluğuna gaz verilmesi. (Antibiyotiklerin bulunmasından önce, verem tedavisinde plevra içine ya da dışına uygulanan bu yöntem günümüzde terk edilmiştir.) [Kısalt. PNÖMO.] || *Kendiliğinden pnömotoraks,* akciğerin yüzeyindeki genellikle çok küçük bir delikten plevra boşluğuna gaz sızması.
—ANSİKL. Patol. Kendiliğinden pnömotoraks ya plevradaki bir travma lezyonundan (örneğin bir kaburga kırığından) ya da akciğerdeki marazi bir bozukluktan (plevra altı bir amfizem kabarcığının yırtılması) ileri gelir. Başlangıç genellikle anidir, çok şiddetli böğür ağrısına ve ağır bir nefes darlığına neden olur. Ayrıca pnömotoraks alttaki akciğerde büzüşmeye ya da kolapsa yol açar. Supaplı pnömotoraksta ise, plevra içi alana girmiş bulunan hava buradan bir daha çıkamaz ve nefes darlığına, hatta hiç nefes alınamamasına neden olur.

PNÖMOÜRETEROPİYELOGRAFİ a. (fr. *pneumo-urétéro-pyélographie*'den). İçlerine hava şırınga edilerek yapılan üreter ve havuzcuk radyografisi.

PNYKS. Antik. Atina'nın B.'sında, halk meclisinin toplandığı tepe. İ.Ö. V. yy.'da, Akropolis'i gören kuzey-doğu yamacına, 6 000 kişilik (yasal çoğunluk), yarım daire biçiminde basamaklı bir toplantı yeri yapıldı. Zeus Agoraios'a kurban sunduktan sonra konuşmacılar, taş bir bloktan oluşan kürsüden seslenirlerdi. Gökbilimci Meton, İ.Ö. 433/432'de, burada bir güneş saati kurdu.

Po Anorg. kim. *Polonyum*'un simgesi.

PO, İtalya'nın en büyük ırmağı. Viso dağının kuzey yamacındaki Piano del Re' de (Re ovası) 2 022 m yükseklikten doğan Po, 652 km boyunca *Po ovası*'nı sular. Kollarıyla birlikte 70 472 km²'lik bir havzayı akaçlar. Başlangıçta, çok eğimli bir yatakta akan basit bir dağ selidir. Kaynaktan 70 km sonra ulaştığı Torino'da yalnızca 214 m yükseltidedir ve debisi 81 m³/sn' dir (en yüksek debisi 2 230 m³/sn; en düşük debisi: 9 m³/sn). Daha sonra, Dora Baltea gibi kolları sayesinde debisi artar, eğimi azalır, akışı doğuya yönelir ve birçok büklüm çizer. Po, çeşitli kollarla güçlenir; bu kollar, Tanaro dışında, sol kıyıdan kavuşan ve Alpler'den inen kollardır (Sesia, Ticino, Adda, Brembo, Serio, Oglio, Mincio). Daha aşağıda, Apenninler'in yamaçlarından inen Secchia ve Panaro gibi kolları önem kazanır. Aşağı çığırında Po'nun eğimi azdır; ağzına 150 km uzaklıktaki Ostiglia'da, deniz düzeyinden ancak 2 m yükseklikte akar. Taşınan çok büyük miktardaki alüvyonun bir bölümü yatağa çökelir; bu nedenle çevre ovaya oranla bir yüksekliğin (delta girişinde 6 m) oluşması koruyucu bentlerin yapılmasını gerektirdi. Pontelagoscuro'da ortalama debi 1 460 m³/sn'dir (en yüksek 8 900; en az 275). Buradan sonra geniş bir delta başlar ve Po deltada birçok kola ayrılarak başlıca 5 ağızdan denize dökülür; Po deltası Roma devrinden bu yana 25 km ilerlemiştir. Po'nun rejimi çok düzenlidir. Sol kıyıdan kavuşan kollarının, ilkbaharda ve yazın suları yüksektir; daha düzensiz ve daha cılız olan sağ kıyıdan kavuşan kollarının en yüksek debisi ilkbaharda ve sonbaharda görülür. Böylece Po belli bir dengeye kavuşursa da, çok kötü sonuçlar doğuran taşkınları önlenemez. Po'nun çeşitli iktisadi yararları vardır. Bütün çığırı boyunca açılmış sulama kanalları ve termik santrallar Po'nun başlıca yararlarıdır. Deltada girişilen ıslah çalışmaları balıkçılığın gerilemesine yol açmaktadır. Cremona, hatta Piacenza'ya kadar düz dipli mavnalarla ulaşım yapılabilmektedir. Po'yu büyük bir ulaşım yolu haline getirmeyi amaçlayan birçok tasarı hazırlanmıştır.

PO ovası ya da **PİANURA PADANA,** İtalya'nın kuzeyinde bölge. İtalya'nın tek büyük ovası, Alpler, Apenninler ve Adriya denizi arasında 50 000 km²'lik alana yayılır. Po ve kollarının akaçladığı bu üçgen biçimli alçak topraklar, Friuli ovalarıyla devam eder. İtalya topraklarının en çok değerlendirilen parçasıdır. Bu ova, dağlardan kopan gereçlerin Pliyosen devrinde oluşmuş bir deniz körfezini doldurmasıyla meydana geldi. Dolma yüzeyler, akarsu buzul taraçaları ve genç alüvyonlu ovalar yan yanadır. Kurak ve yüksek bir ovayla, nemli ve alçak bir ovaya ayrılır; ikisinin birleştiği yerde, kuzeyde çok düzenli,

R. Valacher-Atlas-Photo

Po
Casale Monferrato yakınlarında

R. Valacher-Atlas-Photo

Po ovası
Vercelli yakınlarında
çeltik tarlaları

güneyde daha düzensiz bir su kaynakları (fontanili) çizgisi uzanır. İklim koşullarının özelliği, sert kışlar ve sıcak yazlardır. Su genellikle boldur. Bu fiziksel özelliklerle ovanın Alp geçitlerine göre konumu birleşince, bölgedeki kalabalık nüfusun ve önemli etkinliklerin nedeni açıklanmış olur: 20 milyondan fazla kişi ovaya dağılmıştır. Tarım zengin ve çeşitlidir. Yüksek ovadaki çokürünlü tahıl tarımı ve tepelerdeki bağcılığa karşılık, Piemonte'de çeltik tarlaları, Lombardia'daki ovada yem bitkileri ekimi ve yoğun hayvancılık, Emilia'da zengin tarım (bağlar, meyve ağaçları, hayvancılık) görülür; Po deltasında gerçekleştirilen ıslah çalışmaları sayesinde sanayi bitkileri üretimi (şeker pancarı) ve meyvecilik gelişmiştir. Sanayi her yerde görülür. Milano'dan Ravenna'ya uzanan metan yatakları ve tarım gereksinimlerinden çok, sağlam bir kentsel yapı sanayi geleneğine temel olmuştur. Torino özellikle otomobil sanayisinin yerleşme alanıdır. Milano ve bölgesi dönüştürme, tekstil, makine, kimya, vb. sanayilerin her türünü kapsar. Venedik'te, dönüştürme sanayisi odakları daha dağınıktır (Verona, Vicenza) ve Emilia'da, *via Emilia* (Piacenza, Parma, Reggio, Modena, Bologna) boyunca sıralanır. Kıyıda, Ravenna ve Venedik'te kimya sanayisi yoğundur. Bu kentler ayrıca, etkin bir bölge, kültür ve genellikle turizm merkezleridir. Yoğun bir otoyol ağı, Liguria (Cenova) ve Adriya kıyı cepheleriyle, Batı Avrupa ve ovanın çeşitli noktaları arasında hızlı bir ulaşıma olanak verir.

Roger-Viollet

Konstantin Petroviç
Pobyedonostsev

POBEDA dağı → POBYEDA.

Santa Maria de Poblet manastırı'nda
avlu galerisi (XIII. yy.)

Pavlovsky-Lauros-Giraudon

POBEDONOSTSEV → POBYEDONOSTSEV.

Poblet (Santa Maria de— *manastırı*), İspanya'da, Espugla de Francolí (Tarragona ili) yakınında, Cîteaux rahipleri manastırı. 1153'te Fontfroide'dan çağrılan keşişlerce kurulan bu manastır, Katalonya'daki en önemli manastır topluluklarından birini oluşturur; gotik üslubun bu ülkede yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. XII. yy.'ın son otuz yılı içinde yapılmış bir kilise, XIII. yy.'dan kalma bir avlu ve aynı derecede önemli başka yapılar içerir: din adamlarının toplantı salonu (XIII. yy. başı), yemekhane (1225), geniş bir yatakhane, daha sonra kitaplığa dönüştürülen eski keşiş odaları, eski hizmetliler yatakhanesi. Aragón kralları olan Barcelona kontları, Poblet'te bir saray yaptırmış ve kiliseye gömülmüşlerdir. Anıtsal bir kapıyla donatılmış olan müstahkem bir sur, 1367'den beri manastırı korumaktadır.

POBRZEŻE BAŁTYCKIE, Polonya'da, Baltık kıyılarına verilen ad. Bölümleri: Szczecin körfeziyle Rozewie burnu arasındaki Batı Pomeranya kıyısı ya da Pobrzeże Słowinskie (kumul biçimli, bir kum şeridiyle düzenlenen, alçak kıyı bölgesi; gerisinde göller ve bataklıklar); Gdanak körfezinden sovyet sınırına uzanan Doğu Pomeranya kıyısı (yüksek kesimlerde [Kaszuby buzultaş tepeleri, Elblag tepeciği], alçak bölgelerin [Hel ve Vistül oku, Vistül deltası, Warmia çöküntüsü] art arda sıralandığı daha değişken bölge).

POBYEDA ya da **POBEDA dağı,** Çerski dağlarında doruk, Doğu Sibirya'da, Yakutistan özerk bölgesinde, kutup çemberinin 100 km G.'inde; 3 147 m.

POBYEDIY doruğu ("Zafer doruğu"), Kırgızistan'da, Tien Şan dağlarında, Çin-Kırgızistan sınırında doruk; 7 439 m. Bu doruğa ilk tırmanışı rus dağcılar V. Abalakov ile P. Budanov 1956 yılında gerçekleştirdiler.

POBYEDONOSTSEV ya da **POBEDONOSTSEV** (Konstantin Petroviç), rus siyaset adamı (Moskova 1827 - Petersburg 1907). Moskova Üniversitesi'nde hukuk profesörüydü (1860-1865), senatör (1868), İmparatorluk konseyi üyesi (1872), daha sonra da Svyatoy Sinod başsavcısı oldu. 1865'ten başlayarak müstakbel Aleksandr III'ün eğitmenliğini yaptı ve öğrencisine rus otokratik iktidar geleneğine saygılı olmayı ve batı liberalizminden nefret etmeyi öğretti. Aleksandr II'nin reformlarına karşı olan Pobyedonostsev, onun öldürülmesinden sonra Aleksandr III'ün, "otokrasiyi yeniden güçlendirmek" kararını ilan eden 29 nisan 1881 tarihli bildirisini kaleme aldı. İmparator üzerindeki etkisi sayesinde, 1880'li yılların sonuna kadar çok nüfuzlu bir kişi olarak kaldı. Siyasal görüşlerini, *Moskovski Sbornik* (1896) adlı kitabında açıkladı.

POCO A POCO be. (ital. sözcükler). Müz. Azar azar, yavaş yavaş anlamına gelen ve tüm yorum terimleriyle birlikte kullanılabilen deyim.

POCOCKE (Edward), ingiliz doğubilimci (Oxford 1604 - *ay. y.* 1691). Oxford Üniversitesi'ne bağlı Corpus Christi koleji'ni bitirdi (1628). Doğu dillerini öğrenmek ve bilgisini geliştirmek için Ortadoğu gezisine çıktı; birçok değerli elyazması topladı. İngiltere'ye dönünce Oxford Üniversitesi'nin Balliol koleji'ne arapça profesörü oldu (1636). İskenderiye patriği Sait bin el-Bitrik'in (Eutykhios) *Nazm ül-cevher* adlı vakayinamesini (2 c, 1659), Ebülferec'in *Doğu tarihi*'ni (2 c, 1672) latinceye çevirdi. Abdüllatif'in *Mısır tarihi*'nin arapça-latince basımını hazırladı (bas. 1800). Derlediği yazmalar Oxford'da, Bodleian kitaplığı'ndadır.

POCOS DE CALDAS, Brezilya'da (Minas Gerais) kent, São Paulo'nun K.'inde; 88 400 nüf. Kaplıca ve yazlık merkezi. Boksit yatağı. Alüminyum metalürjisi. Elektrikli aygıtlar. Uranyum zenginleştirme.

PODACHAENİUM a. Tropikal Amerika'da yetişen, büyük karşıt yapraklı, büyük demetler halinde toplu sarı ve beyaz çiçekli çalı. (Bazen süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bileşikgiller familyası.)

PODAGRİON a. Peygamberdevesinin yumurta kılıflarında asalak yaşayan zarkanatlı böcek cinsi. (*Torymidae* familyası.)

PODALEİRİOS ya da **PODALİRİOS.** Yun. mit. Hekim, Asklepios'un oğlu. Kardeşi Makhaon ile Truva kuşatmasına katıldı ve Philoktetes'i iyileştirdi.

PODALİA. Tar. coğ. Anadolu'nun Lykia bölgesinde kent, Elmalı'nın 13 km G.-D.'sunda Büyüksöğle'de ya da Avlan gölünün K.-B.'sında olduğu sanılıyor. İlk kez Plinius'un sözünü ettiği kent bizans listelerinde piskoposluk merkezi olarak yer alır. Gordianus III döneminde (238-244) sikke bastı.

PODALİRİOS → PODALEİRİOS.

PODALURYA a. (lat. *podalyria*'dan). Güney Afrika'da yetişen, almaşık hepyeşil yapraklı ağaççık. (Kelebeğe benzeyen çiçekleri yaprakların koltuğundan çıkan birkaç sapçığın üzerinde tek tek ya da küme halinde bulunur. Baklagiller familyası.)

PODANDOS, bugün **Pozantı.** Tar. coğ. Anadolu'da Kappadokia bölgesinin G.'inde kent, hitit kaynaklarında adı geçen *Paduvandaş*'ın burası olduğu sanılıyor. Toroslar'dan Orta Anadolu'ya açılan yolların kavşağında olan kent Valens döneminde (371-372) bölgenin (Cappadocia Secunda) merkezi yapılmak istenmiş, ancak daha sonra bundan vazgeçilerek Tyana (Kemerhisar) merkez olmuştur.

PODANSEFAL sıf. ve a. (fr. *podencéphale*). Biyol. Beyni kafatasının dışında ve bir çeşit sap üzerinde bulunan ucube.

PODARİCA a. Ebegümecide yaygın yaprakböceği cinsi. (Yaprakböceğigiller familyası.)

PODARGUS a. (yun. *podargos*, ayaklarına çabuk'tan). Avustralya ve Yeni Gine ormanlarında yaşayan, gri ya da esmer tüylü, güçlü, çengelli ve çok açılan gagalı, iri bedenli kuş cinsi. (*Podargidae* familyası.) —ANSİKL. *Podargus*'lar, *Batrachostomus**'larla birlikte, daha küçük kanatlarıyla ve ağaçlarda yuva kurmalarıyla çobanaldatangillerden ayıran dev bir çobanaldatan öbeği oluştururlar. Görüşü çiftgözmercekli olan *Podargus*'lar çeşitli eklembacaklılarla (böcekler, çokbacaklılar, örümcekler), amfibyumlarla ve küçük kemiricilerle beslenirler.

PODBREZOVA, Slovakya'da (Orta bölüm) sanayi merkezi, Hron kıyısında, Banská Bystrica'nın K.-D.'sunda. Ağır metalürji.

PODEBRADY, Çek Cumhuriyeti'nde (Orta Bohemya bölgesi) kent, Labe (Elbe) kıyısında; 14 000 nüf. Suları kalp hastalıklarına iyi gelen kaplıca merkezi. XIX. yy.'da onarılmış tahkimli sato.

PODENGO a. Balear adalarında yaşayan tazı.

PODESTA a. (ital. *podestà;* lat. *potestas; -atis,* güç'ten). Tar. **1.** Kuzey ve Orta İtalya kentlerinde yürütme ve yargı güçlerini elinde bulunduran en yüksek görevli (XIII.-XIV. yy.). **—2.** İtalya'da faşizm döneminde, hükümet tarafından atanan komün idaresi başkanı.

PODGORA, Hırvatistan'da sayfiye merkezi, Dalmaçya kıyısında, Hvar adasının karşısında. Balıkçılık.

PODGORİA (*bağ* anlamında rumence sözc. Fransız coğrafyacılar bu adı, özellikle Karpatlar'ın eteklerindeki bağlarla örtülü tepeler için kullanırlar). [→ KARPATLAR.] Her yanı yoğun nüfuslu Podgoria, ülkede bağların ve üzüm üretiminin dörtte birini elinde tutar. Ünlü üzüm bağları arasında Panciu, Odobeşti, Dealul Mare sayılabilir.

PODGORNIY (Nikolay Viktoroviç), ukraynalı devlet adamı (Karlovka, Ukrayna, 1903 - Moskova 1983). 1930'dan başlayarak Sovyetler Birliği Komünist partisi üyesiydi. Beslenme sanayisi sorunlarında uzmanlaştı, Ukrayna Komünist parti ikinci sekreterliğine (1953), ardından birinci sekreterliğine getirildi (1957). 1960'ta Sovyetler Birliği Komünist partisi Merkez komite prezidyumu (1966'da Politbüro olarak adlandırıldı) asli üyeliğine yükseldi. 1963'te Sovyetler Birliği Komünist parti sekreterliğine girdi ve 1965'e kadar bu kurulda kaldı. 1965'te Yüksek sovyet prezidyum başkanı olarak Mikoyan'ın yerini aldı ve böylece Devlet başkanı durumuna gelerek Brejnev ve Kosigin ile birlikte SSCB ortak yönetimini üstlendi. 1977'de devlet ve parti başkanlığı görevlerini elinde toplayan Brejnev tarafından görevden uzaklaştırıldı.

PODHALE, Polonya'da, Karpatlar'da tektonik çukur, Tatralar billurlu horstuyla yüksek Beskidler arasında. Engebeleri çeşitlidir: yükseklikler (700-1 100 m); Dunajec'in doğmasına neden olan sellerin toplandığı alçak kesimler (Nowy Targ bölgesi). Burada fön tipinde (*wiatr halny,* ya da dağ otlağı rüzgârı) sıcak rüzgârlar gelişir. Podhale, zengin folklorlu, ülkenin başlıca kış sporları merkezlerinin (Zakopane, Bukowina) toplandığı bir turizm bölgesidir.

PODİCİPEDİDAE a. Zool. YUMURTAPİÇİGİLLER familyasının bilimsel adı.

PODİMA → YALIKÖY.

PODİSMA ALPİNA a. Dağ kütlelerinde, 1 000 m'den yüksek çayırlarda bulunan çekirge. (Kırçekirgesigiller familyası.)

PODİT a. (fr. *podite*). Zool. Eklembacaklılarda, bölütlü bir eklentinin eklemli parçalarından her biri. (Dipteki parçaya *protopodit* denir; eğer iki parçaya ayrılmışsa, arka bölüme *bazipodit* adı verilir; dip bölümü *koksopodit,* arka iç parçası *endopodit,* arka dış parçası *ekzopodit*'tir; fazladan küçük bir parçayaysa *epipodit* denir.)

PODİUM ya da **PODYUM** a. (lat. *podium;* yun. *podion,* küçük ayak'tan). Zool. Birçok derisidikenlide (özellikle denizkestaneleri, denizhıyarları) yürüme organı görevi yapan, ucunda bir çekmen bulunan ya da bulunmayan, esnek, zarsı boru. (Podiumlar, çoğunlukla, örteneğin, "ambulakrum bölgesi"nde, "ambulakrum" ya da "redii" denen sıralar halinde dizilirler. Hayvan podiumlarından yararlanmak için içlerini ambulakrum suyuyla tıka basa doldurur ve podiumlar şişer; basınçlı su doldurma işlemine son verince podium boşalır ve söner. Podiuma *"ambulakrum borusu"* da denir.)

PODLASKA (NİZİNA), Polonya'nın kuzey-doğusu'nda bölge, Doğu Mazurya gölleriyle Batı Bug orta vadisi arasında. Tortul örtüsü altındaki, derinliği az, su geçirmez, billurlu toprakaltı nedeniyle, Biebrza ve Yukarı Narew, bölgenin sularını güçlükle akaçlayabilmektedir; bataklıklar ve nemli çayırlar, önemli orman kütlelerinin (Białowieża, Knyszyńska Puszcza) yer aldığı, hemen hemen tümüyle düz bir alanda uzanır. Białystok, bu yoksul ve az nüfuslu bölgenin tek önemli kentidir.
—Tar. Podlaska, özellikle bir küçük soylular ülkesiydi. Bu küçük soylular, bazıları bugün de varlığını sürdüren soylu köylerinde toplu olarak yaşıyorlardı. XIII. yy.'da latvinglerle meskûn olan ve yavaş yavaş Polonya devleti tarafından ele geçirilen Podlaska, 1569'da bu devlete bağlandı (Lublin Birliği).

PODLUZİ, Çek Cumhuriyeti'nde, Moravya'nın G.-D.'sunda bölge. Morava vadisinin aşağı kesimindedir. Zengin toprakları ve ılıman iklimi tarıma elverişlidir. Üzüm bağlarıyla ünlü olan bölgede 1960'larda petrol ve doğal gaz yatakları bulunmuş, 1980'lerin başında Mikulčice'de linyit çıkarılmaya başlanmıştır. Sanayi Breclav ve Hodonín gibi büyük kentlerde toplanmıştır (petrol arıtımı, yapay kauçuk, petrokimya, makine, kumaş, tuğla, kereste, besin). Mikulov ve Valtice şarap üretim merkezleridir.

PODO a. Tropikal Afrika'da yetişen ve açık sarımsı renkte, ince dokulu, yarı sert ve hafif bir odun veren kozalaklı ağaç. (Odunu marangozlukta, iç düzenlemede, silme ve pedavra yapımında kullanılır. *Podocarpus* cinsi; porsukgiller familyası.)

PODOBRANKİYA a. Önayaklı kabuklularda, göğüs ayağının dibindeki eklemde bulunan solungaç.

PODOCEROPSİS a. *Pagurus*'larda çok yaygın ortakyaşar kabuklupire cinsi.

PODOCES a. (yun. *podokes,* çevik ayaklılar'dan). Orta Asya'daki çölsü bozkırlarda yaşayan, donuk renkli tüylü kestanekargası cinsi. (Kargagiller familyası.)

PODOCNEMİS a. Amazon bölgesi ırmaklarında çok yaygın kaplumbağa cinsi. (*Podocnemis expansa,* ırmak adalarına binlerce yumurta bırakır; yerliler bu yumurtaları yemek ve bir yağ çıkarmak için toplarlar. Çamursalkaplumbağagiller familyası.)

PODODERMATİT a. (fr. *pododermatite*). Vet. *Vejetan pododermatit,* KRAPO'nun eşanlamlısı.

PODOFİL a. (fr. *podophylle*). Eczc. *Podofil reçinesi,* PODOFİLİN'in eşanlamlısı.

PODOFİLİN a. (fr. *podophyllin*). Eczc. *Podophyllum peltatum*'un köksaplarından çıkarılan ve eskiden iç yumuşatıcı ve kolagog etkisinden yararlanmak için, ama daha çok zührevi vejetasyonları tedavi etmek için kullanılan reçine. (Eşanl. PODOFİL REÇİNESİ.)

PODOFİLLOTOKSİN a. (fr. *podophyllotoxine*). Org. kim. Formülü $C_{22}H_{22}O_8$ olan, *Podophyllum peltatum*' da heterozit biçiminde bulunan etkin bileşen; hücre çoğalmasını önlediğinden kanserin kimyasal ilaçlarla tedavisinde (kemoterapi) kullanılır.

PODOFİLLÖZ sıf. (fr. *podophylleuse*). Vet. Atın toynağının altında toynak çeperiyle temas halindeki altderi kısmını oluşturan dokuya denir.

PODOKARPOKSİLON a. (lat. *podocarpoxylon*). Paleobot. Özellikleri günümüzdeki *podokarpus* cinsini andıran fosil odun.

PODOKARPUS a. (lat. *podocarpus*). Bot. TAŞPORSUĞU'nun eşanlamlısı.

PODOLEPİS a. Avusturalya'da yetişen ve kömeç halinde sarı, pembe ya da kırmızı güzel çiçekler açan süs bitkisi. (Bileşikgiller familyası.)

PODOLİT a. (fr. *podolithe;* yun. *pus, podos,* ayak ve *lithos,* taş'tan). Tarönc. İnsan ya da hayvanlar tarafından çiğnenerek zamanla aşınmış taş parçası.

PODOLOG a. (fr. *podologue*). Podoloji uzmanı.

PODOLOJİ a. (fr. *podologie*). Tıp. Ayak fizyoloji ve patolojisini inceleyen uzmanlık dalı.

PODOLSK, Rusya'da kent, Moskova' nın G.'inde; 210 000 nüf. (1989). Makine sanayileri. Takım tezgâhları. Kablo fabrikası. Yapı gereçleri.

PODOLYA, Ukrayna'da bölge, Karpatlar'ın önünde, Dniestr'in yukarı havzasında yer alır. Gölcüklerle bölünen bu ormanlık bölge, Volinya ile birlikte, Ukrayna Karpatları'nın eteğindeki alüvyonlu ovayı oluşturur.
—Tar. Halkı slav olan Podolya, XIII. yy.'da Tatarlar'ın eline geçti, Litvanya grandükü Olgierd tarafından kurtarıldı (1362) ve Jagellonlar'ın Polonya-Litvanya devletine bağlandı. Türkler tarafından fethedildi (1672). Polonya'ya geri verildi (1699), daha sonra bölündü: Habsburglar'ın topraklarına katılan (1772) *Batı Podolya,* bağımsız Polonya'ya geri verildiyse de (1918), Rusya'ya bağlanan (1793) *Doğu Podolya,* Ukrayna Sovyet Cumhuriyeti topraklarına katıldı. SSCB tarafından ilhak edilen Batı Podolya da 1939'da Ukrayna Cumhuriyeti'ne bağlandı ve bu ilhak 1945'te onaylandı.

Podgorniy

PODOMETRE a. (fr. *podomètre*'den). **1.** Ölçbil. ADIMSAYAR'ın eşanlamlısı. **—2.** Nalın numarasını saptamak için hayvanın ayak ölçüsünü almaya yarayan alet.

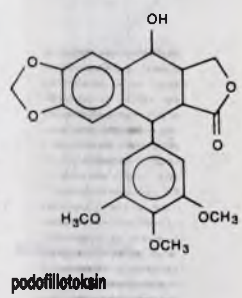
PODOPHTALMA a. Onayaklıların *Malacostraca* öbeğinden eski öbek. (Üyelerinin gözleri saplıdır. Başlıca üyeleri ıstakozlar, yengeçler vb.'lerdir.) [*Edriophtalma*'larla karşıtlaşırlar.]

PODOPHYLLUM a. Amerika'da, Himalaya bölgesinde ve Çin'de yetişen köksaplı çokyıllık otsu bitki. (Kuzey Amerika'da yetişen *Podophyllum peltatum* nemli toprakları sever; meyveleri yenebilir; kökleri eczacılıkta podofilin elde etmekte kullanılır. Kadıntuzluğugiller familyası.)

PODOSİST a. (fr. *podocyste*). Zool. Medüzlerde etkinlik göstermeyen tomurcuk. (Tomurcuklanmayla medüzlerin üremesini sağlar.)

PODOSİT a. (fr. *podocyte*). Dokubil. Böbrek yumakçığının süzme boşluğunu kaplayan tabakadaki epitelyum hücresi.

PODOSPHAERASTER a. Denizyıldızı cinsi. (Günümüzde soyunun tükendiği sanılan bu cinsin üyelerinin bedeni düzenli denizkestaneleri gibi küre biçiminde ve çok sağlamdır; koni biçiminde kısa dikenler taşıyan, kalın, çokgen levhalardan oluşur. *Sphaerasteridae* familyası.)

podofillotoksin

PODOSTEMACEAE a. Üst yumurtalıklı, çok erkekorganlı, albuminsiz küçük embriyonlu, taçyapraksız, ikiçenekli bitkiler familyası. (*Podostemales* takımının örnek tipi.)
—ANSİKL. Podostemaceae familyasındaki bitkiler kara yosunlarına, ciğeryosunlarına, hatta suyosunlarına benzeyen ve tatlısularda yetişen otsu bitkilerdir. Değişik biçimlerde kümelenmiş ya da tek başına bulunan erdişi ya da bireşeyli çiçekleri vardır. Amerika, Asya ve Madagaskar'da hızlı akarsularda kayalara tutunarak yaşayan 120 türü bilinir. Almaşık yapraklı *podostemum* cinsi denizkadayıfı *(Chondrus crispus)* denen suyosununa benzer.

PODRAVINA, Hırvatistan'da Drava vadisinin adı. Löslü taraçalarının ekilip biçilmesine (mısır, buğday, bağlar) karşılık kıyılarında bataklıklar ve çayırlar vardır. Başlıca kentleri *Osijek* ve *Varazdin.*

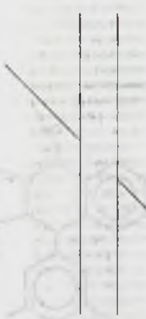
B.N., Paris

Edgar Allan **Poe**
Henri Lefort'un
bir portresinden (1894) ayrıntı
Bibliothèque nationale, Paris

Larousse

Johann Christian **Poggendorff**
Rudolf Hoffmann'ın bir gravüründen
ayrıntı

geometrik gösterimi

PODURA VİATİCA a. Kışın taşların altında sıkça rastlanan, çok küçük bedenli sıçrayıcı böcek. (*Poduridae* familyası.)

PODÜSÜET a. (fr. *peau du suède*). → SÜET.

PODYUM a. (lat. *podium;* yun. *podion,* küçük ayak'tan). **1.** Bir odanın içinde, dayanma yüksekliğinde duvar; Roma'da urnalar, amforalar vb. bu duvar üzerinde konurdu. **—2.** Roma amfitiyatrolarında, arenayı oturma sıralarından ayıran duvar. **—3.** Genellikle mankenlerin defilelerde giysileri sergiledikleri yüksekçe yer.
—Mim. Tek ya da çok kademeli yüksek yapı eteği.

PODZOL a. (rusça *podzol,* küllü). Pedol. Kuzey iklimlerine ve nemli ılıman iklimlerdeki kimi yörelere özgü toprak.
—ANSİKL. Podzol, kuzey bölgesinin reçineli ormanı tayganın klimaks toprağıdır. Kuzey bölgeleri dışında bu topraklara dağ iklimlerinde, reçineli ormanlar altında altalp katında ovada ya da dağ eteklerinde nemli ılıman bölgede, bitki örtüsü reçineli ya da insanın yaptığı fundalıklarda, asitli ve çok kumlu kayaçların altında bulunan dağınık alanlarda rastlanır.
Podzolların gelişmesi, humusun asitli bir organik türü olan morun etkisine bağlıdır. Bu humusun çözünür ve çok asitli organik bileşikleri mineral katlardan bolca sızarak mineral ortamın yoğun bir biçimde bozulmasına yol açar; böylece yüzeyde küllü bir kuvars katmanından başka bir şey kalmaz. Aynı zamanda, organik bozulmanın ürünleri olan demir ve alüminyum hidroksitler derinlere göç eder ve B katlarında birikir. Çok asitli ve organik ortamların evriminin yanı sıra, şiddetli bozulma ve alüminyum-demir göçü podzollaşma olayıdır ve podzolun ayırtedici profilini yaratır: ham humus ya da mordan oluşan kalın A_0A_1 katı, küllü A_2 katı, siyah ve humuslu Bh, pas renginde, alüminyum -demirli ve çoğunlukla bir alyos katmanıyla sertleşmiş Bs düzeyleri bulunan B birikim katı. Gelişim tamamlanmadığında, podzolların yerini, profilleri daha az çelişkili ve alyossuz podzollu topraklar alır. (→ TOPRAK.)

PODZOLLAŞMA a. Pedol. Bir podzolun oluşumu.

PODZOLLAŞMIŞ sıf. Podzola dönüşmüş bir toprak için kullanılır.

POE (Edgar Allan), amerikalı yazar (Boston 1809 - Baltimore 1849). Gezici bir komedyen ailesinin çocuğuydu; iki yaşında öksüz kaldı, richmondlu bir tarım işletmecisinin yanında yetişti. Hareketli bir gençlik dönemi yaşadı; Virginia Üniversitesi'ni, babalığının verdiği bir işi ve West Point askeri okulu'nu art arda terk etti. İlk öykülerini, para kazanmak için gittiği New York'ta yazmaya başladı. 1836'da kuzini Virginia Clemm (öl. 1836) ile evlendi. Zaman zaman çeşitli dergilere yazmakla birlikte, günlük yaşamın yavanlığını unutmak ve esinlenmek için kendini içkiye verdi. Şiirlerinde (*Karga** [The Raven], 1845) ve yazılarında (*Eureka,* 1848), romantizmin lirik iç dökmelerine karşı çıktı, öykülerindeyse, maraziliğin sınırlarına varan bir heyecanlandırma tekniğini sistemli olarak kullandı ve daha sonra polisiye roman yazarlarının taklit edecekleri yanıltıcı kurguların ilk örneklerini verdi (*The Narrative of Arthur Gordon Pym,* 1838; *Olağandışı* öyküler* [Tales of the Grotesque and Arabesque], 1840; *Tales,* 1845). Yurttaşları tarafından değeri anlaşılamayan Edgar Poe'nun yapıtları, Baudelaire'in çevirileriyle Avrupa'da tanındı ve Mallarmé ile Valéry'yi etkiledi.

Poggendorff yanılsaması
şekille gösterimi
(bir adam, bir bölümü düşey bir kolonun arkasında kalan yanlamasına bir ip yardımıyla bir çantayı yukarı çekerken; devam etmekle birlikte bu durumda yanılsama daha önemsizdir)

POECİLİDAE a. Zool. LEBISTESGİLLER familyasının bilimsel adı.

POECİLOBOTHRUS a. Yazın derelerin kıyısında çok sık rastlanan sinek cinsi. (Uzunbacaklısinekgiller familyası.)

POECİLOCORİS SATURATUS a. Çin'de yaşayan, dışı kırmızı çemberli kahverengi benekli, mavimsi renkli böcek. (Kalkanlıyarımkanatlıgiller familyası.)

POECİLOSCYTUS a. Çeşitli bitkilerde (yoğurtotu, devedikeni, ısırgan, miskotu, vb.) yaygın, oldukça koyu renkli böcek cinsi. (Köryarımkanatlıgiller familyası.)

POECİLUS CUPREUS a. Parlak yeşil renkli koşarkınkanatlı. (Koşarkınkanatlıgiller familyası.) [Eşanl. PTEROSTICHUS CUPREUS.]

POELZİG (Hans), alman mimar (Berlin 1896 - *ay. y.* 1936). Önce Behrens'in etkisinde kaldı (Lubań'da, Poznań yakınında fabrikalar, 1911), ardından anlatımcılığa bağlandı (Berlin Büyük tiyatrosu, 1918-19, yıkılmıştır). En önemli yapıtı, ilk üslubuna dönüşüne tanıklık eden I. G. Farben genel merkezidir (Frankfurt am Main, 1928 -1931).

Poenulus, Plautus'un komedisi → KARTACALI.

POEPHİLA (yun. *poia,* ot, ve *philos,* dost'tan). Dokumacıkuşu cinsi.

POERİO (Alessandro), italyan yazar (Napoli 1802 - Venedik 1848), yurtseverdi; Leopardi'den etkilenerek romantik şiirler (*Liriche,* 1843; *Poesie edite e postume di A. Poerio,* 1852) yazdı.

POERİO (Carlo), italyan yurtsever ve siyaset adamı (Napoli 1803 - Floransa 1867), Alessandro Poerio'nun kardeşi. 1820-21 devrimi'nden sonra babasıyla birlikte sürgüne gönderildi, 1833'te Napoli'ye geri döndü ve burada avukatlık yapmaya başladı. Ilımlı liberaldi, 1848-49 arasında Milli eğitim bakanlığı yaptı. İtalyan birliği derneği davasına karıştı ve kürek cezasına mahkûm edildi (1851). 1859'da serbest bırakıldı, 1860'ta milletvekili oldu.

POETİK a. (fr. *poétique*). Şiir yapısı ve şiir üzerine inceleme. (→ ŞİIR* SANATI.)

Poetika *(Peri poietikes),* Aristoteles'in iki kitaptan oluşan yapıtı (İ.Ö. IV. yy.). İkinci kitapta komedi inceleniyordu. Ama eksikleriyle, eklemelerle, yerleri değiştirilmiş bölümleriyle, yalnız birinci kitap günümüze ulaştı. Yapıt, yirmi altı bölümden oluşur ve şiirin özü üzerine girişi; şiirin çeşitleri, kökenleri, trajedi ve destan kuramları, destanla trajedinin karşılaştırılması gibi konuları kapsar. Aristoteles'e göre şiir, şeylerin, şu ya da bu ölçüde güzel tasarımlarını ortaya koyan bir taklittir. Çeşitli şiir türleri, çeşitli taklit tarzlarından başka bir şey değildir. Bütün sanatlar, içgüdüyle başlar ve hem alışkanlık, hem de teknik çalışmayla yetkinleşir. Trajedi, daha önce tüm şiirin varış noktası olan yüce türdür. Trajedinin temel öğesi, eylemdir. Aristoteles daha sonra, trajedinin kurallarını belirtir. Bu kurallar, daha XVI. yy.'ın başlarında, kuramcılar tarafından yanlış yorumlanmıştır. Gerçekten de Aristoteles, yalnızca eylem birliğini gerekli görür; yer birliği konusunda hiçbir şey demez ve zaman birliğinden de üzerinde pek durmadan alışılagelmiş bir olgu gibi söz eder.

Poetry, a Magazine of Verse, Harriet Monroe'nun, 1912'de Chicago'da kurduğu edebiyat dergisi. Tümüyle şiir yapıtlarına yer veren ve okul kurallarının dışında kalan dergi, Amy Lowell, Frost, Pound, H. Crane gibi yazarları okur kitlelerine tanıttı ve seçmeci anlayışıyla, amerikan şiir sanatında süregelen bir geleneği belirledi.

POF a. Yere düşen kaba ve yumuşak bir şeyin ya da havası boşalan bir nesnenin çıkardığı sesi anlatır: *Pof diye yere düştü. Balon pof diye söndü.*

POFURDAMAK gçz. f. Can sıkıntısıyla sesli nefes alıp vermek.

POFUR POFUR be. Düzenli aralıklarla, sürekli olarak çıkan bir *pof* sesini ya da bu ses eşliğinde çıkan dumanı belirtir.

POGGENDORFF (Johann Christian), alman fizikçi (Hamburg 1796 - Berlin 1877). 1821'de, manyetiklik konusunda bir inceleme yayımladı, 1827'de, küçük dönme açılarını hesaplamaya yarayan aynalı düzeneği tasarladı. Bikromatlı pili (1842), elektromotor kuvvetlerin ölçümü için karşıtlık yöntemini buldu. 1824'ten başlayarak, *Annalen der Physik und Chemie*'yi yönetti.

Poggendorff yanılsaması. Ruhbil. Optik-geometrik yanılsama: iki paralelin çaprazlama kestiği bir doğru, kırık iki doğru parçası olarak algılanır. Eliane Vurpillot, şekil bir anlam taşıdığında bu kırılmanın ortadan kalktığını gösterdi: örneğin, dikey bir sütun tarafından bir bölümü örtülen çapraz bir ipi gösteren şekilde olduğu gibi.

Poggendorff yöntemi. Ölçbil. Galvanometrelerde, manyetometrelerde, terazilerde, vb. kullanılan ve küçük dönme açılarını çok hassas olarak ölçmeye dayanan yöntem. Hareketli sistem, merkezi bir göstergesi olan ve aydınlatılmış küçük bir açıklıktan, dereceli bir cetvel üzerinde oluşan bir görüntü (spot) veren, içbükey, küresel küçük bir ayna ile donatılmıştır.

POGGİ (Giuseppe), italyan mimar ve şehirci (Floransa 1811 - *ay. y.* 1901). Floransa kentinin nazım planını çizdi (1864-1870) ve bu planlamada özellikle Arno'nun güneyindeki tepeleri düzenledi (viale dei Colli, piazzale Michelangelo).

POGGİBONSİ, İtalya'da kent, Toscana'da (Siena ili), Elsa kıyısında; 26 500 nüf. Karayolu ve demiryolu kavşağı. Şarap ticareti.

POGGİO (Gian Francesco BRACCIOLİNİ), italyan hümanist (Terranuova, Floransa, 1380 - Floransa 1459). 1453'te, Floransa Cumhuriyeti şansölyeliğine atandı. Poggio, Antikçağ'ın birçok yapıtını bulup ortaya çıkardı: Cicero'nun konuşmaları ve incelemeleri *(Brutus),* Platus'un on iki komedisi, Lucretius'un *Evrenin yapısı* (De natura rerum), Quintilianus'un, Statius'un, Silius İtalicus'un, Valerius Flaccus'un, Columella'nın, Celsus'un, Frontinus'un yapıtları gibi. Latince olarak, bir *Historia florentina* (Floransa tarihi) [1350'den 1445'e kadar], din adamlarına yönelik bir yergi olan ve 1679'da basılan *De hypocrisia, De varietate fortunae* (1431-1448) ve fransızcaya *Contes de Pogge Florentin* (Floransalı Poggio'nun öyküleri) adıyla 1490'a doğru çevrilen öyküler derlemesi *Facetiae* (1438-1452) gibi yapıtlar yazdı.

POGLA. Tar. coğ. Anadolu'nun Pisidia bölgesinde kent, Antalya'nın Korkuteli ilçesi Bozova bucağına bağlı Çomaklı köyünün yerindeydi. Hellenistik dönem sonlarında kent statüsünü kazandı. II.-III. yy.'larda sikke bastı. Ptolemaios ve Hierokles'in piskoposluk listelerinde yer aldı. Çok köşeli kaba taşlardan sur parçaları, köy içinde bir roma yapısı, mezarlar, yazıtlar başlıca kalıntılardır.

Pogo etkisi. Uz. havc. Uzay fırlatıcılarının sıvı ergollü katlarında gözlemlenen kararsızlık olayı. Bu olay, motorun itme kuvvetindeki dalgalanmaların yapılar üzerinde, özellikle ergol depolarında oluşturduğu titreşimli içkuvvetlerden ve bu titreşimlerin motorun beslenmesi üzerine yansımasından kaynaklanır.

POGODİN (Nikolay Fyodoroviç STUKA-

LOV, —denir) rus oyun yazarı (Gundorovskaya, Donetsk bölgesi, 1900 - Moskova 1962). Önce röportajlar ve denemeler kaleme aldı; ilk oyunlarında SSCB'nin kuruluş yıllarını işledi. (*Aristokratiy*, 1934), daha sonra yazdığı bir üçlemede de (*Çeloviel s rujiem*, 1937; *Kremliyovskiye kurantıy*, 1942; *Tretya papetişeskaya*, 1959) Lenin'in kişiliğini ve onun eski rejimin aydınlarını kazanmak için gösterdiği çabaları konu aldı.

POGONOCHOERUS a. Elitralarını öne doğru kıvrık tutan tekeböceği cinsi. (Tekeböceğigiller familyası.)

POGONOPHORA a. (yun. *pogonophoros*, sakallı'dan). Hint okyanusu ile Büyük Okyanus'un birleştiği bölgede yaşayan, kurtsu bedenli, tüpçül deniz hayvanları şubesi. (Mikrofaj beslenmelerini sağlayan bir dokunaç taçları vardır. Solungaçla solurlar. Çok ilkel olmalarına karşılık ilkelkordalılarla akraba sayılırlar. 1899'dan bu yana bilinirler.)

POGONORNİS a. Afrika'da yaşayan, küçük bedenli, güçlü ve dişli gagalı, ağaçkakanımsı kuş cinsi. (Sakallıguguksgiller familyası.)

POGOSTEMON a. Asya'da ve Tropikal Okyanusya'da yetişen köksaplı çokyıllık otsu bitki. (Yaprakları karşıttır; çiçekleri genellikle çok çiçekli çevremler halinde topludur. *P. patchouli*'nin hafifçe mayalanmış yapraklarından parfümcülükte kullanılan bir esans [tefarik yağı] elde edilir. Ballıbabagiller familyası.)

POGRADEC ya da **POGRADECİ**, Arnavutluk'ta kent, Ohrid gölü kıyısında; 11 000 nüf. Sayfiye merkezi. Kereste sanayisi. Balıkçılık. Konserve fabrikası. Metalürji.

POOROM a. (saldırı, yakıp yıkma anlamında rusça sözc.). Tar. Rus İmparatorluğu'nda, öldürmek ve mallarını yağmalamak amacıyla Yahudiler'e karşı girişilen saldırı.
—ANSİKL. Pogromların sayısı özellikle 1881-1921 arasında arttı. Bu dönem boyunca yahudi toplulukları, bozulan durumun tek suçlusu olarak gösterilirken, Aleksandr III ve Nikolay II dönemlerinin resmi propagandası da militan bir milliyetçiliği ve aşırı bir ortodoksluğu sürdürdü. Rus İmparatorluğu'nun geçirdiği bunalımlar, üç pogrom dalgasıyla belirginlik kazandı.
1. *1881-1884 arasında*, Aleksandr II'nin öldürülmesinden sonra. Yelizavetgrad'dan başlayan (nisan 1881) birinci dalga, Ukrayna'nın güney ve doğusundaki kentlere ve kasabalara, ardından Varşova (1881 Noel'i) ve Balta'ya (1882 Paskalyası) yayıldı. Yahudiler'in evlerini ve dükkânlarını yağmalayan köylüler, işçiler ve kentli ayaktakımı tarafından girişilen bu pogrom, mayıs 1882'de Aleksandr III hükümetinin Yahudiler'e karşı iktisadi ve toplumsal bir ayrımcılık siyaseti gütmesine yol açtı. Aynı zamanda idari yetkililere ve polise, Yahudiler'e karşı girişilecek yeni saldırıları önlemek için sert bir tavır takınmaları emredildiyse de 1883 (Rostov na Donu) ve 1884'te (Nijni-Novgorod) yeni pogromlar yapıldı.
2. *1903-1906 arasında*, devrim bunalımı sırasında. Tutucu dernekler, *Kara yüzler* ve gizli polis, ikinci pogrom dalgasının başlatılmasında önemli bir rol oynarken, bazı gazete ve dergiler de Yahudiler'i devrimci hareketin sorumluları olarak gösterdi. Kişinev pogromuyla (1903 Paskalya'sında 45 kişi öldü, 1 500 ev ve dükkân yağmalandı) başlayan bu ikinci dalga, ekim 1905 manifestosunun ilanından sonra doruk noktasına ulaştı ve özellikle Ukrayna ve Besarabya'daki 64 kent ve 600 kasabayı etkiledi.
3. *1917-1921 arasında*, devrim ve iç savaş sırasında. Yaklaşık 60 000 Yahudi'nin öldürülmesine yol açan bu üçüncü dalga, her şeyden önce Ukrayna'dan geçen ordunun askerleri tarafından yönetildi. Bunlar, bağımsızlık ilanından sonra Ukrayna ordusunun (1918), Denikin ordusunun (1919 sonu) Polonya'dan çekilişi sırasında Kızıl ordu'nun (1920) ve bolşevik düşmanı silahlı çetelerin (1920-21) askerleriydi. Bu katliamlar ancak sovyet iktidarının sağlamlaşmasıyla sona erdi.

POĞAÇA a. (ital. *focaccia*). Mutf. **1.** Katmerlendirilmiş yağlı hamuru sade ya da arasına peynir, kıyma vb. koyup pişirerek yapılan tuzlu hamur işi. **—2.** *Poğaça hamuru*, yağ, un ve yoğurtla hazırlanan, birkaç kez katlanıp yoğrularak katmerlendirilmiş hamur. (Poğaçanın yanı sıra bazı hamur işlerinin hazırlanmasında da kullanılır.)

POĞAÇACI a. Poğaça yapan ve/ya da satan kimse.

POHANG, Güney Kore'de kent, Degu'nun K.-D.'sunda, doğu kıyısında 318 595 nüf. (1990). Demir-çelik.

POHL (Carl Ferdinand), alman müzik yazarı (Darmstadt 1819 - Viyana 1887). Viyana'da orgculuk (1849-1855), Müzik dostları derneği'nin arşivciliğini ve kütüphaneciliğini yaptı. Haydn'ın biyografisi üzerinde çalıştı, ilk iki cildini yayımladı (1875-1882).

POHL (Robert Wichard), alman fizikçi (Hamburg 1884 - Göttingen 1976). Göttingen Üniversitesi fizik enstitüsü'nün müdürü oldu (1920), salınımlı devreler, ışıldama ve x ışınları üstüne araştırmalar yaptı. Özellikle seçici ısılelektrik etkiyi ve metal olmayan saydam kristallerde elektronların yer değiştirmesini inceledi.

POHL (Frederik), amerikalı yazar (New York 1919). Daha 1937'de bilim-kurgu yapıtları yazmaya başladı. Magazinler *(Galaxy)*, uzmanlık yayınları ve antolojiler yönetti, edebiyat danışmanlığı yaptı, space opera'dan ve bilim kurgudan esinlenerek öyküler ve romanlar (*Starchild dizisi*, 1964 -1969; *Jem*, 1979; *Heechee*, 1984) yazdı (bazı yapıtlarında J. Willamson ve C.M. Kormbluth ile işbirliği yaptı).

POHPOH a. Aşırı derecede ve gerçeğe uymayan övgü: *Pohpohtan hoşlanmak*.

POHPOHÇU sıf. ve a. Pohpohlamayı seven kimse.

POHPOHLAMA a. Pohpohlamak eylemi.

POHPOHLAMAK g. f. *Bir kimseyi pohpohlamak*, onu yüzüne karşı, abartılı bir biçimde övmek, ona dalkavukluk etmek. (PEHPEHLEMEK de denir.)

◆ **pohpohlanmak** gçz. f. Bir kimse tarafından abartılı bir biçimde övülmek. (PEHPEHLENMEK de denir.)

POHPOHLANMA a. Pohpohlanmak eylemi.

POHPOHLANMAK → POHPOHLAMAK.

POİANA BRAŞOV, Romanya'da kış sporları merkezi, Braşov yakınında, 1 020 m yükseltide.

POİDEBARD (R. P. Antoine), fransız cizvit (Lyon 1878 - Beyrut 1955). Arkeolojide, araziyi havadan araştırma yöntemini ilk uygulayanlardan biridir.

POİETİKOS sıf. (yun. sözc.). Fels. Aristoteles'te, maddesel bir şey üreten kişinin zanaatında etken olan şeye denir.

POİKİLE a. (yun. sözc.). Esk. Yun. Atina, Olympia ve Sparta'da resimlerle süslü revak.

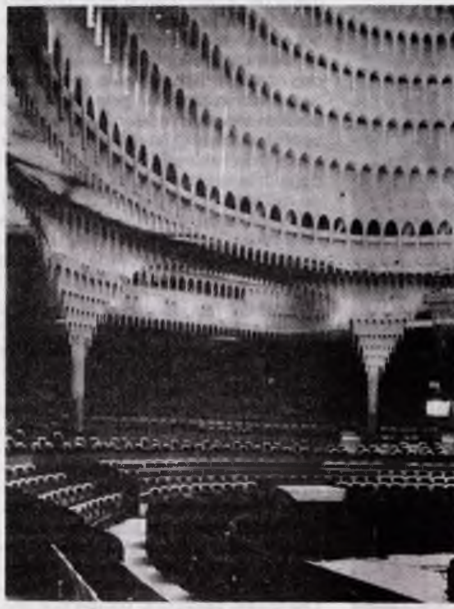
Poil de Carotte, Jules Renard'ın, kızıl saçlı ve çirkin olduğu için sevilmeyen bir çocuğun acılarını anlatan romanı (1894) ve bir perdelik oyunu (1900).

POİNCARÉ (Henri), fransız matematikçi (Nancy 1854 - Paris 1912). Öğrenimini Politeknik okul'da tamamladı, 1877'de Maden ocakları birliği'nde mühendis olarak çalıştı. 1881'den ölümüne dek Sorbonne'da ders verdi. XIX. yy. sonlarının en önemli matematikçisi olan Poincaré 500'e yakın inceleme yazısı yayımladı. Çok karmaşık değişkenli analitik fonksiyonları ilk inceleyenlerden biridir. Riemann ve Weierstrass gibi cebirsel geometriyle de ilgilendi. Diferansiyel denklemleri, gök mekaniği ve özellikle üç cisim problemiyle bağıntılı olarak inceledi. Matematiksel fizik alanında yaptığı araştırmalar sayesinde cebire ve kısmi türevli denklemler kuramına önemli katkılarda bulundu. Süreklilik düşüncesi bütün çalışmalarını etkiledi ve bu nedenle topolojik türde pek çok problemle uğraştı. Zaten Poincaré, cebirsel topolojinin gerçek kurucusu sayılmaktadır.

Bk. resim sayfa 9444

Kümeler kuramının paradoksları yüzünden, ana ilkeler konusunda çıkan tartışmalar sırasında Poincaré biçimcilere karşı tavır olarak Russell, Reano ve Hilbert' in mantıkçı yaklaşımını eleştirdi ve sezgici bir bakış açısı benimsedi. Matematiksel fizik alanında, Lorentz dönüşümler grubuna göre, devinim halindeki cisimlerin elektrodinamik denklemlerinin değişmezliğini ortaya koydu. Son yapıtlarının konusu bilim felsefesidir: *Bilim ve varsayım* (La Science et l'Hypothèse), 1902; *Bilimin değeri* (La Valeur de la science), 1906; *Bilim ve metot* (Science et Méthode), 1909). [Bilimler akad., 1887; Fr. akad., 1908.]

POİNCARÉ (Raymond), fransız devlet adamı (Bar-le-Duc 1860 - Paris 1934), Henri Poincaré'nin kuzeni. Meuse cumhuriyetçi milletvekili (1887-1903), Milli eğitim bakanı (1893 ve 1895), Maliye bakanı (1894-95). Meuse senatörü (1903-1913), 1906'da yeniden Maliye bakanı. Başbakan ve Dışişleri bakanı (1912-13) olarak orduyu, donanmayı ve Üçlü İttifak'ı güçlendirdi. Cumhurbaşkanlığına seçildi (1913), dört yıllık savaş boyunca Almanya ile mücadele etti. Kasım 1917'de G. Clemenceau'yu Başbakanlığa getirdi, ama ateşkesin imzalanması sırasında onunla anlaşmazlığa düştü. Yedi yıllık Cumhurbaşkanlığını Alsace-Lorraine'nin Fransa'ya katılmasıyla, parlak bir biçinde tamamladı. Yeniden Meuse senatörlüğüne seçildi (1920). Briand'ın Almanya'ya karşı güttüğü uzlaşma siyasetini kınadı ve sert bir tutum alınmasını savundu. 1922-1924 yılları arasında Başbakanlık ve Dışişleri bakanlığı yaptı. Almanya'nın tazminat öde-

Hans Poelzig
Büyük tiyatro, Salon
Berlin

GDE. POGONOPHORE

Pogonophora

Manuel

Henri Poincaré

Giraudon

Raymond Poincaré
M. Baschet'nin
bir portresinden ayrıntı
Versailles şatosu

Louis Poinsot
David d'Angers'nin yapıtı

Larousse

Siméon Denis Poisson
Maurin'in tablosundan
Delpech'in bir taşbaskısı (ayrıntı)
Bilimler akademisi, Paris

mede gecikmesi üzerine Ruhr bölgesini işgal etti (1923), ancak Dawes planı'nı kabul etmek zorunda kaldı (1924). Sol güçler arasındaki anlaşma Poincaré'yi iktidardan uzaklaştırdı (1924), ama anlaşmanın bozulmasının ardından gelen ciddi mali bunalım sonunda yeniden Başbakanlığa ve Maliye bakanlığına getirildi (1926). Bir ulusal birlik kabinesi oluşturdu ve frankın değerinde istikrarı sağladı. Kasım 1928' de merkez ve sağ güçlere dayanan bir hükümet kurdu, ancak sağlık nedeniyle istifa etmek zorunda kaldı (1929). Anılarını yayımladı: *Au service de la France* (Fransa'nın hizmetinde) [1926].

POİNSOT (Louis), fransız matematikçi (Paris 1777 - *ay. y.* 1859). Politeknik okul'da çözümleme profesörü (1809-1816) ve Bilimler akademisi üyesi oldu (1813), Üniversite genel müfettişliği (1814-1824), Milli eğitim krallık konseyi (1840), Boylamlar bürosu (1843) ve Chambre des pairs üyeliği yaptı (1846), senatörlük görevinde bulundu. Monge'dan sonra, geometrinin yeniden ilgi görmesi için önemli çalışmalar yaptı. *Éléments de statique* (Statiğin öğeleri) [1803] adında bir kitabı yayımlandı, düzgün yıldız çokgenleri ve çokyüzlüleri inceledi (1809). Mekaniğe kuvvet çifti kavramını ve bir cismin dönmesiyle ilgili önemli bir kuramı kazandırdı; Poinsot'nun ağırlık merkezi çevresinde, sürekli dönme eksenlerinin varlığını ortaya koyduğu bu kuramı, Sylvester ve Foucault yeniden ele aldılar.

Poinsot çokyüzlüleri, büyük onikiyüzlü ile büyük yirmiyüzlü. (Bunlar Poinsot tarafından bulunmuştur.)

POİNTE a. ("burun, uç" anlamında fr. sözc.). Koregr. **1.** Ayağın yere değen en dar yüzeyi. **—2.** Kadın dansçıların dans ayakkabıları ucuna yerleştirilen ve ayağın yere en dar yüzeyiyle basmasına olanak veren ve ustalık alıştırmaları yapmayı sağlayan destek. || *Pointe'ta,* bir bacağın kalkık olduğu, öbürünün yere yalnızca ayağın burnuyla bastığı pozisyon için kullanılır. || *Aşağı pointe,* en gergin durumdayken ayak burnunun pozisyonu. (Parmaklar sıkılır ve yere yöneltilir.)

◆ **pointelar** çoğl. a. Koregr. Ayakkabılarının ucu üzerinde, dengeli biçimde dik duran kadın dansçının durumu. (Dans ayakkabısının ucu [*pointe*], özel bir apreyle kaplanmış ve bu hareketin yapılabilmesi için sertleştirilmiştir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. XIX. yy.'ın başlarında kullanılmaya başlayan pointelar, kadın dansçının boyunu daha uzun gösterir, onun havalandığı izlenimini verir ve ona -daha önce sahip olmadığı- bir hafiflik ve denge kazandırır. Pointeların doğuşu, akademik dansa, Auguste Vestris'in kazandırdığı gelişmeye ve başlangıçta sandal biçimindeyken özel bir yapı kazanan dans ayakkabısının evrimine bağlıdır. Pointe üzerinde dans eden ilk kadın dansçıların Amalia Brugnoli, Maria Taglioni, Avdotya İstomina ve Mademoiselle Gosselin olduğu sanılıyor. Pointelar ve uzun tütü, romantik balenin simgeleridir. Pointe üzerinde dans, genellikle, kadın dansçılara özgüdür.

POİNTE-À-PİTRE, Guadeloupe'ta *arrondissement* merkezi, Grande-Terre'in güney-batı kıyısında; 26 083 nüf. (1992). Guadeloupe'un ticaret merkezi ve başlıca limanı (şeker ve muz dışsatımı). Schœlcher müzesi. Uluslararası havalimanı (Raizet). *Arrondissement*'ın 14 komünü vardır. 179 027 nüf.

POİNTE-AUX-TREMBLES, Kanada'da (Québec) kent, Montréal adasında; 35 600 nüf. Petrol rafinerisi. Seralarda domates yetiştiriciliği.

POİNTE-CLAİRE, Kanada'da (Québec) kent, Montréal ilinde; 25 900 nüf. Konut ve sanayi (makine, elektrikli gereçler, plastik sanayileri) merkezi.

POİNTE-CLAİRETTE, Gabon kıyısında yer, Port-Gentil yakınında. Petrol işletmesi.

POİNTE-NOİRE, Kongo'da liman kenti; 387 774 nüf. (1990). 1921'den beri Kongo-Okyanus demiryolunun son istasyonu olan kent, transekvator (Kongo-Ubang) ve Güney Gabon yollarının son noktasıdır. Birçok kez büyütülen limanın yaklaşık 3 Mt'luk trafiğine, Ceno deniz terminalinden yüklenen 4 Mt ham petrol eklenir. Yüklenen malların çoğunu manganez ve kereste (500 000 t) oluşturur; boşaltılan mallar arasında, hidrokarbürlerin ardından, donanım malları ve besin maddeleri gelir. Kent sanayileşmiştir: petrol rafinerisi, cam fabrikası, bira fabrikası, ayakkabı, gemi ve demiryolu taşıtları onarımı, bıçkıevleri ve kontraplak yapımı. Hava trafiği de gelişmiştir.

POİNT TO POİNT, birçok atın birlikte start alıp programda saptanan yollardan birini seçerek, daha önce belirlenen noktaya varmak için yaptıkları yarışmayı belirten ingilizce deyim. Türkiye'de bu yarış türü uygulanmaktadır.

POİNT TUPPER, Kanada'nın (Nova Scotia) petrol limanı, Cape Breton adasında, Canso boğazı kıyısında. Petrol rafinerisi.

POİRTERS (Adriaen), flaman yazar (Oisterwijk 1605 - Mechelen 1674). Filolog ve ünlü bir vaizdi. Didaktik şiirler yazdı. *Masque du monde enlevé* (fr. çev.) [1654] en önemli yapıtıdır.

POİSE a. (fr. *poise;* öz. a. *Poiseuille*'den). Saniyede pascal'ın onda birine eşdeğer ölçü birimi.

POİSEUİLLE (Jean Louis Marie), fransız hekim ve fizikçi (Paris 1799 - *ay. y.* 1869). Kalp ve kan dolaşımı hakkında birçok inceleme yayımladı. Ama en özgün çalışması, akışkanlar konusunda yaptığı özellikle değerli bir dizi deneydir. Kan dolaşımından esinlenerek yaptığı bu deneylerle ağdalı akışkanların silindirimsi boruların içinde laminer akışına ilişkin yasaları 1844'te belirlemeyi başardı. Deneylerinin sonucunda, kendi adını taşıyan ve iç sürtünme kavramını ortaya koyan yasayı belirledi.

Poiseuille yasası, R yarıçaplı ve l uzunluğunda boyutlanmış bir boru içinde laminer akış yapan bir akışkanın Q debisini, akışkanın akışmazlık katsayısının ve birim uzunluktaki $(p_0 - p)/l$ basınç düşümüne bağlı olarak veren yasa:

$$Q = \frac{\pi}{8} \cdot \frac{R^4}{\mu} \cdot \frac{p_0 - p_1}{l}$$

Poiseuille yasası, akışmazlık katsayısını belirlemede kullanılır.

POİSSON (Jeanne Antoinette), Pompadour markizi → POMPADOUR.

POİSSON (Siméon Denis), fransız matematikçi (Pithiviers 1781 - Paris 1840). Fourier'nin öğrencisi, sonra da vekili oldu. Politeknik okul'da profesörlüğe atandı (1860), Boylamlar bürosu'nda gökbilimci olarak çalıştı (1808), Paris Fen fakültesi'nde mekanik profesörlüğü yaptı (1809), Bilimler akademisi (1812), Chambre des pairs ve Üniversite'de Krallık konseyi üyeliğine (1837) seçildi; Konsey üyeliği sırasında Fransa'daki bütün kolejlerde matematik eğitimini yönlendirdi. Laplace'ın gözde öğrencisi olan Poisson, matematiksel fiziğin yaratıcılarındandır. Bütün çalışmalarında, matematiksel çözümleme işlemlerine karşı şaşırtıcı yeteneği göze çarpar; gök mekaniği ve çekim kuramında diferansiyel denklemlerle yapılan işlemleri yetkinleştirdi, Newton potansiyeli değerlerini nokta ve çeken kütlenin karşılıklı konumlarına göre verdi; ısı kuramında Poisson integralini geliştirdi; elektrik, esneklik, ışık konularını inceledi; manyetiklik kuramında etkiyle mıknatıslanmayı tanımladı; olasılıklar hesabı evrenselliğini savundu.

Poisson çekirdeği. Mat. çözlm. *r, z* ve θ değişkenlerine ilişkin olan ve görüntü ifadesi, Poisson formülünde ortaya çıkan

$$\frac{r^2 - |z|^2}{|r \cdot e^{i\theta} - z|^2}$$

fonksiyonu. Bu fonksiyonun değeri, $|z| = r$ çemberi üzerinde, $z = r \cdot e^{i\theta}$ noktası dışında sıfır ve çember içinde ise sıkı pozitiftir. *r* ve *z* nin saptanmış değerleri için, bu, θ nın, sıkı pozitif değerli dönemsel bir fonksiyonudur.

Poisson denklemi. Elekt. Gauss teoremini ifade eden genel denklem: bir noktadaki elektrik alanı vektörü $\vec{E}$, hacimsel yük yoğunluğu ρ ve elektrik geçirgenliği ε ise, Poisson denklemi div $\vec{E} = \rho / \varepsilon$ biçiminde yazılır. Durağan rejimde $\vec{E}$, $\vec{E} = -$grad V eşitliğini sağlayacak biçimde bir V potansiyelinden türer ve bu durumda Poisson denklemi

$$\Delta V + \rho / \varepsilon = 0$$

biçimini alır. Yüklerin dışında $(\rho = 0)$, $\Delta V = 0$ Laplace denklemi elde edilir.

Poisson formülü. Mat. çözlm. Aşağıdaki biçimde verilen bağıntı:

$$g(x, y) = \frac{1}{2\pi} \int_0^{2\pi} g(r \cdot \cos\theta, r \cdot \sin\theta) \cdot \frac{r^2 - |z|^2}{|re^{i\theta} - z|^2} \cdot d\theta$$

$(z = x + iy$ ve $r < \rho)$; burada *g*, $x^2 + y^2 < \rho^2$ dairesi içinde gerçek, uyumlu bir fonksiyondur.

Poisson katsayısı. Ger. day. Bir temel gerilme etkisindeki bir katının doğrusal, enine ve boyuna değişimleri arasındaki değişmez oran. (Bu oranın değişmezliği, sözkonusu katının izotrop ve davranışının doğrusal esnek olduğu anlamına gelir. Yukarıdaki tanım gereğince, uzunluğu *l* ve çapı *a* olan silindirsel bir çubuk, $e_1 = \Delta l / l$ birim uzamasını oluşturan basit bir çekme iç kuvvetinin etkisindeyse, uğradığı e_2 enine gerilmesi $e_2/e_1 = \nu$ değişmez olmak üzere $e_2 = \Delta a / a$ dır; burada ν Poisson katsayısıdır.)

Poisson yasası, 0, 1, 2, ..., tamsayı değerlerini alan ve dağılım fonksiyonu

$$P(X = n) = \frac{e^{-\lambda}\lambda^n}{n!}$$

olan kesikli bir rastlantı değişkeninin olasılık yasası. (λ yasanın parametresidir. Matematiksel beklenti ve değişken λ ya eşittir.)

POİSSY, Fransa'da kanton (Yvelines) merkezi, Saint-Germain ormanı kenarında, Sen'in sol kıyısında, Saint-Germain'in K.-B.'sında; 36 864 nüf. (1992). Kentte güzel bir kilise (XII. yy.'dan XVI. yy.'a kadar) vardı (Viollet-le-Duc onardı); roman üslubunda iki çan kulesi; alevli üslupta giriş yeri; XVI. yy.'dan kalma İsa peygamber mezarı ve başka heykeller. Le Corbusier'nin Villa Savoye'u (1929).

POİTİER (Sidney), amerikalı sinema oyuncusu ve film yönetmeni (Nassau, Bahama takımadaları, 1924). 1947'de ilk kez Broadway'de oynadıktan sonra 1950'de ilk filmini çevirdi: *No Way Out* (J. Mankiewicz). *Kara tahta ormanı* (The Blackboard Jungle) [R. Brooks, 1955] ve *İnsan avcıları* (Something of Value) [R. Brooks, 1956] adlı filmlerle tanındı, fakat ancak *Kader bağlayınca* (The Defiant Ones) [S. Kramer, 1958] ve *Porgy and Bess* ile (O. Preminger, 1959) amerikan sinemasının ilk zenci yıldızı durumuna geldi. Bazı filmleri: *Paris melodileri* (Paris Blues) [M. Ritt, 1961], *Çayırdaki zambaklar* (Lilies of the Fields) [R. Nelson, 1963], *Seni kurtaracağım* (The Slender threat) [S. Pollack, 1965], *Gecenin sıcağında* (In the Heat of the Night) [N. Jewison, 1967], *Beklenmeyen misafir* (Who Guess coming to dinner) [S. Kramer 1968]. Ayrıca yönetmen olarak *Kızgın ve*

sakin (Buck and the Preacher) [1973] ve *Ilık bir kış günü* (A Warm December) [1974], *Let's Do it Again* (1975), *A Piece of the Action* (1977), *Stir Crazy* (1980), *Hanky Panky* (1982), *Fast Forward* (1985), *Shoot to Kill* (1989), *Ghost Dad* (1990) adlı filmleri gerçekleştirdi.

POİTİERS, Fransa'da bölge (Poitou-Charentes) ve *département* (Vienne) merkezi, Yukarı Poitou'da; 82 507 nüf. (1992). Tarım ve hayvancılık pazarı ve sanayi (metalürji, elektroteknik, tipografi, kimya, besin, giyim, kereste ve deri) merkezi.

—Tar. 732'de Charles Martel burada müslümanları yendi. 1356'da Fransa kralı Jean II ile oğlu Atak Philippe, Kara Prens Edward'ın İngiliz kuvvetlerine esir düştü. 1372'de Bertrand du Guesclin kenti geri aldı (Poitiers, 1360'ta İngilizler'in eline geçmişti).

—Güz. sant. Erken Ortaçağ yapıları (VII. yy.'dan kalma Saint-Jean vaftizhanesi ve "hypogée des Dunes" adıyla anılan mezar capellası) ve birçok roman dönem kilisesi: Saint-Hilaire (XI.-XII. yy.), Sainte-Radegonde (XI. yy.'ın sonundan kalma

Bk. resim sayfa 9446

çan kulesi ve absida), Notre-Dame-la-Grande (XII. yy. ortaları). Yapımına 1160'a doğru başlanan gotik katedral (XIII. yy.'dan kalma vitraylar, taçkapılar). Kontlar sarayı'nın büyük salonu (XIII. yy). Rönesans dönemi konakları.

POİTİERS (Diane DE) → DİANE.

Poitiers savaşı, emevi komutanı Abdurrahman el-Gafiki ile frank ordusu başkomutanı Charles (Martel) arasındaki meydan savaşı (732). Emeviler'in İspanya (Endülüs) valisi Abdurrahman el-Gafiki, Karolenj hanedanı yönetimindeki Fransa' ya düzenlediği sefer sırasında Pireneler'i aşarak Tours kentini ele geçirdi; Aquitania dükü Eudes'i yenilgiye uğratıp Loire'a doğru ilerledi. Kraldan yardım isteyen dükün imdadına başkomutan Charles buyruğunda bir frank ordusu gönderildi. Bu arada, Aquitania'yı yakıp yıktıktan sonra Poitiers'e giren arap askerleri, kenti yağmalamaya koyuldular. Düşman ordusunun yaklaştığını öğrenen Abdurrahman el-Gafiki, yağmaya dalan askerlerinden toplayabildiği kadarıyla Poitiers yakınındaki düzlükte Franklar'la karşılaştı. Bu çarpışmada ağır bir yenilgiye uğrayan müslümanlar, aralarında komutanları Abdurrahman'ın da bulunduğu pek çok ölü bıraktıkları savaş alanından bozgun halinde kaçtılar. Aquitania'yı geri alan Franklar, dağınık arap birliklerini Narbonne'e kadar kovaladılar. Charles'a kazandığı Poitiers zaferinden ötürü "Martel" (çekiç) lakabı verildi. Bu yenilgiden sonra islam ordularının Avrupa içlerine ilerleyişi durdu ve savaşın yapıldığı yere islam tarihçilerince Balat üş-şüheda (şehitler yolu) adı verildi.

POİTOU, Batı ve Orta-batı Fransa'da tarihsel bölge; K.'inde Bretagne, Turenne, D.'sunda Marche ve Berry, G.'inde Angoumois ve Saintonge, B.'sında Atlas okyanusu vardır. Aquitaine ile Paris bölgeleri arasında doğal bir geçiş sağlayan bölge, günümüzde, Vienne, Deux-Sèvres, Vendée, Haute-Vienne, Charente, Charente-Maritime *département*'ları içinde kalır. Bölge ekonomisi tarıma, hayvancılığa ve balıkçılığa dayanır. Başlıca kentleri: Poitiers, Niort, Châtellerault.

—Tar. İ.Ö. I. yy.'da Roma egemenliğine giren Poitou, İ.S. III. yy.'a doğru hıristiyanlaştı; V. yy.'da Vizigotlar, VI. yy.'da da Franklar'ın eline geçti; VII. yy.'ın ikinci yarısında Aquitania dükluğü'nün topraklarına katıldı; IX. yy.'da özerk bir kontluğa dönüştü; 1154-1224 arasında İngiltere'ye bağlandı. 1224'te Louis VIII tarafından Fransa krallığı'na dahil edildi. 1360'ta yeniden İngiltere'nin eline geçen bölge, 1373-1416 arasında Berry dükluğü'ne, 1417'de de tekrar Fransa'ya bağlandı.

—Güz. sant. Poitou büyük ölçüde latinleşmişti (Poitiers amfitiyatrosu, Sanxay'deki hamam ve tapınak). Erken hıristiyanlık dönemi mimarlık ve süslemelerinde Roma etkisinin izleri görülür (Poitiers'de Saint-Jean vaftizhanesi, Ligugé'de martyrium ve ilk bazilika, Civaux'da Merovenj döneminden kalma vaftizhane ve nekropolis). XI. yy.'da bölgede roman üslubunda birçok kilise inşa edildi (Maillezais, Vouvant, Charroux vb.). Poitou'da gotik sanat Henry II Plantagenet döneminde "Anjou tarzı" tonozun kullanımıyla ortaya çıktı (Poitiers' de Saint-Pierre katedrali ve Sainte-Radegonde; Parthenay'de Sainte-Croix vb.). Oiron'daki Gouffier şatosu'nun bir bölümü (sırakemerli galeri, oymalı mermer madalyonlar, merdiven), Poitiers'deki Jean Beaucé, Berthelot, Fumé, Châtellerault' daki Sully ve Gaspard d'Auvergne konakları Rönesans üslubundadır. Saint-Loup-sur-Thouet, Thouars şatoları, Poitiers'deki cizvit capellası ise klasik mimarlık örnekleridir.

POİTOU-CHARENTES, Fransa'da yönetimsel bölge; 25 790 km^2; 1 595 109 nüf. (1992). Merkezi *Poitiers*. 4 *département*'dan oluşur: Charente, Charente-Maritime, Deux-Sèvres, Vienne.

POİVİLLİERS (Georges), fransız mühendis (Draché, İndre-et-Loire, 1892 - Neuilly-sur-Seine 1968). École centrale des arts et manufactures'de topografya profesörü, daha sonra da bu okulun müdürü oldu (1952), Bilimler akademisi üyeliğine seçildi (1946), École nationale des sciences géographiques'te ve Conservatoire national des arts et métiers'de fotogrametri dersleri verdi. Hava stereofotogrametrisiyle ilgili çok sayıda aygıt yaptı. İcat ettiği ilk aletin ilkesini 1919'da tasarladı; bu aletle, birleşik bir hava fotoğrafı çiftinden yararlanarak ve stereoskopik görüntüyü kullanarak yöneltme sorununu bir çırpıda çözdü.

POJARSKİY (Dmitriy Mihailoviç, *prens*), rus ulusal kahramanı (1578 - Moskova 1642). Minin'in topladığı milis kuvvetlerinin başına geçti ve onunla birlikte Moskova'yı Polonyalılar'dan kurtardı (1612). Çar Mihail Fyodoroviç'in seçilmesine kadar Rusya'yı yöneten Konsey'de yer alan (1612-13) Pojarskiy, daha sonra 1640'a kadar çeşitli prikazları yönetti.

POJEZİERZE, Polonya'da "göller ülkesi", son buzul döneminde, Kuzey Avrupa inlandsislerinin genişlemesinden etkilenen Kuzey Polonya bölgesi. Dip buzultaşları ya da buzulaltı birikintileriyle ve cephe buzultaşları yayıyla (buzların gerileme döneminde bu yayların gerisinde binlerce göl oluştu) yer biçimleri bütünüyle buzul kökenli yörelere özgüdür; göller, yörenin temel özelliğidir ve ormanlarla kaplı bölgeye turizm açısından büyük bir çekicilik kazandırır.

POKAL a. (alm. *Pokal*, kupa'dan). Kapaklı ve yüksek ayaklı metal ya da camdan kap ya da bardak. (XVII. ve XVIII. yy.'larda Almanya'da yaygındı.)

POKER a. (ing. sözc.). **1.** Amerika kökenli iskambil oyunu. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Amerikan pokeri* ya da *açık poker*, 52'lik desteyle, her oyuncuya dağıtılan kâğıtların 4'ü açık tutularak oynanan poker. (*Duk* da denir.) || *Poker kâğıdı*, 4 ya da 5 kişiyle oynanan pokerin 32'lik ya da 36'lık destesi.

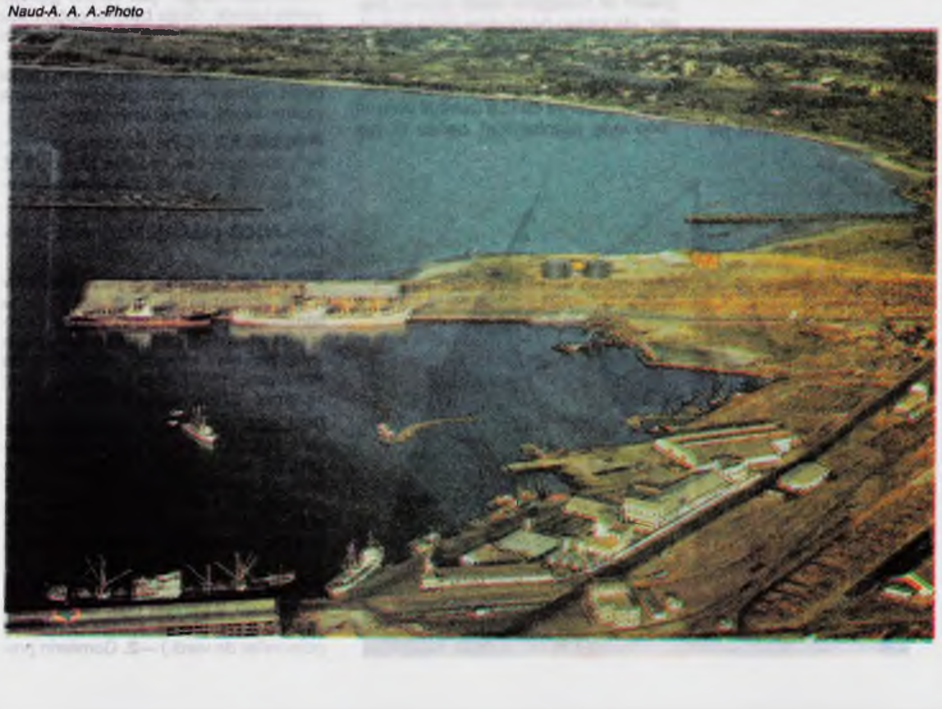
—ANSİKL. Amerika'da ortaya çıkıp dünyaya yayılan pokerin, oyuncu sayısı 2 ile 7 kişi arasında değişen çeşitli türleri vardır. Türkiye'de en tutulan türü 4 kişiyle ve 32' lik desteyle oynananıdır. Bu tipte, kâğıtların değeri büyükten küçüğe değin şöyledir: as, ruva (papaz), dam (kız), vale (oğlan), on, dokuz, sekiz, yedi. As, kentte ve floşta (renk) destede bulunmayan en büyük kâğıdın (4 kişilik pokerde 6'lının) yerine geçebilir. Kâğıt bileşimleriyse şöyledir (küçükten büyüğe doğru): beş benzemez, per, döper, kent (birbirini izleyen, farklı renklerden 5 kâğıt), üç, ful (1 üç ve 1 per), renk ya da floş (aynı renkte sırasız 5 kâğıt), kare (aynı değerde 4 kâğıt), floş ruvayal (aynı renkte ve birbirini izleyen 5 kâğıt).

Kâğıt yapan, her oyuncuya 5 kâğıt dağıtır. Yere belli bir miktar para sürerek ele katılan oyuncular, ellerinden istemedikleri kâğıtları (en çok 4 tane olabilir) yere atarak yeni kâğıtlar alırlar. Poker partisi belli bir saat ya da tur ve gelgel sayısı belirlenerek gerçekleştirilir. Oyuna başlarken, oyuncuların yerini belirlemek için kâğıt çekilir. En büyük kâğıdı çeken dilediği yere oturur; öbür oyuncular çektikleri kâğıdın büyüklüğüne göre soldan sağa doğru sıralanırlar ve ilk eli, en büyük kâğıdı çeken oyuncu yapar. Ele katılabilmek için oyunun gidişine göre miktarı değişen bir parayı ortaya sürmek gerekir. Oyun, en az iki ruvayla açılabilir; ama oyunun açılmasından sonra oyuncular ele katılıp katılmamakta serbesttir. Oyunu açanın ortaya sürdüğü parayı öbür oyuncular artırabilir. Ele katılanların hepsinin eşit miktarda para

pointelar (ayağın duruşu)

Naud-A. A. A.-Photo

Pointe-Noire limanından bir görünüm

Chirol

Poitiers'de Saint-Jean vaftizhanesi'nin iç görünümü (büyük bölümü VII. yy.'dan kalmadır) [XII.-XIII. yy. duvar resimleri]

sürmesinden sonra, oyuncular istemedikleri kâğıtları atarak yerlerine yenilerini alırlar. Bundan sonra konuşma sırası gene ele katılan oyunculardan kâğıdı dağıtanın solundaki ilk oyuncudadır. Eli kazanan oyuncu, ortaya sürülen parayı alır. Eli kazanabilmek için ortaya en çok para süren oyuncu kadar para sürmek gerekir (oyuncu, restinin küçük olması durumunda, önündeki tüm parayı sürerek ele katılabilir; ama bu durumda, ancak yere sürdüğü parayla orantılı para kazanır; geri kalan parayıysa eli en iyi oyuncu alır).

Bazı ülkelerde bir de özel zarlarla oynanan poker vardır. Bu pokeri 2 ya da daha çok oyuncu, 5 özel zarla oynar. Zarların her yüzünde 9'lu, 10'lu, vale, dam, rua ve as resimleri vardır. As joker yerine geçer. İlk oyuncu en çok üç kez zar atabilir ve 2.-3. atışında zarların tamamını ya da bir bölümünü atar. El bileşimleri pokerinkiyle aynıdır (küçükten büyüğe doğru): per, döper, kent, üç, ful, kare, 5'li (5 aynı resim).

• *Amerikan pokeri.* 52'lik desteyle oynanan, en çok 7 oyuncunun katılabildiği bu poker tipinde önce her oyuncuya biri açık, biri kapalı ikişer kâğıt dağıtılır. Eli, açık kâğıtların en büyüğüne sahip oyuncu başlatır; ele katılan oyunculara gene açık olmak üzere 1'er kâğıt daha verilir ve gene en büyük kâğıtlı oyuncudan başlamak üzere bütün oyuncular konuşur, para sürer, pas geçer ya da *duk* (normal pokerin "bop"uyla eşanlamlıdır) derler. El her oyuncunun 5'er kâğıt alıp konuşmaların bitmesiyle son bulur.

polacre (XVII. yy.)

POKERCİ sıf. ve a. Poker oynayan kimse, poker oyuncusu.

POKROVSK, 1931-1991 arasında *Engels*, Rusya'da kent, Volga kıyısında, Saratov'un karşısında; 182 000 nüf. (1989). Pokrovsk, İkinci Dünya savaşı'na kadar, Volga Almanları Özerk Cumhuriyeti'nin başkentiydi. Tekstil. Troleybüs, vagon ve dizel motoru üretimi. Besin sanayisi.

POKROVSKİY (Mihail Nikolayeviç), rus tarihçi ve siyaset adamı (Moskova 1868 - *ay. y.* 1932). 1904'te Bogdanov tarafından yönetilmekte olan *Pravda*'ya yazılar yazdı, 1905'te Rusya Sosyal demokrat işçi partisi'ne (bolşevik) girdi. 1909'dan başlayarak yurtdışında, özellikle Fransa'da yaşadı ve burada Troçki'ye yaklaştı. Marxçı açıdan bir inceleme olan *Ruskaya istoriya s drevneyshih vremyon* (En eski zamanlardan bu yana Rusya tarihi) [1910-1914] ve *Oşerk istorii ruskoy kulturıy* (Rus kültürü tarihi üstüne deneme) [1915-1918] adlı yapıtlarını yayımladı. Sosyal bilimler sosyalist akademisi'ni (1924'te Komünist akademi adını aldı) ve Marxçı tarihçiler derneği'ni (1925) kurdu ve başkanlığını yaptı. Yeni kuşak marxçı tarihçilerin eğitimini örgütledi. Geniş okuyucu kitlesi için rus tarihi üstüne kısa bir deneme (1920), dekabristler (1927), emperyalist savaş (1928) ve Ekim devrimi (1929) konularında kitaplar yazdı. 20'li yıllardan sonra, soyut şemacılıkla, her türlü kolonicıliği kesin olarak mahkûm etmekle ve "milliyetçi nihilizm"le suçlanarak eleştirilen Pokrovskiy' in tarihe yaklaşımı, 1934'te Stalin ve Molotov tarafından resmen reddedildiyse de, 60'lı yıllarda saygınlığı kısmen iade edildi.

POKRUVA a. Denizc. **1.** Üç direkli yelkenlilerde, grandi direğinin kıç tarafına açılan randa yelkeni. **—2.** *Pokruva sereni*, üzerine pokruva yelkeni açılan giz.

POKSVİRÜS a. (lat. *poxvirus*). Çiçek ve suçiçeği virüslerini içeren DNA'lı virüs grubu.

POLA → PULA.

POLABCA a. Lehçe öbeğinden slav dili; XVIII. yy.'a dek Elbe'nin aşağı bölgelerinde konuşuldu.

POLABİ, Çek Cumhuriyeti'nde yoğun nüfuslu bölge. Elbe'nin (Labe) yukarı çığırında yayılır. 150 km boyunca (G.-D.'dan K.-B.'ya) ve en çok 70 km eninde büyük bir ovadır. Bohemya'nın en çukur kesimi olan bölge, çok verimli çernozyomla kaplıdır. Doğu bölümü çoğunlukla tarıma (buğday, şekerpancarı, hayvan yemi, tütün, şerbetçiotu vb.) ayrılmıştır. Batı bölümündeyse sanayi (tarıma dayalı besin maddeleri, tarım gereçleri, makine yapımı, tekstil, kimya) önem taşır.

POLABLAR ("Elbe boyunda yaşayanlar"; slavca *po*, boy, ve *Labe*, Elbe'den). V.-VII. yy.'larda Oder ile Elbe arasına yerleşen slav kabileleri (zamanla germenleştiler).

POLACCA (ALLA). Müz. → ALLA POLACCA.

POLÁČEK (Karel), çek yazar (Rychnov nad Kněžnou 1892 - Auschwitz toplama kampında, 1944). Mizahla yergiye birlikte yer veren ve kahramanları çoğu kez çek yahudileri olan romanlar yazdı (*Dum na Predmesti*, 1928; *Muzi v offsidu*, 1913; *Hostinec "U Kamenneho Stolu"*, 1931).

POLACK (Jan), Polonya asıllı alman ressam; 1482'den sonra Münih'te etkinlik gösterdi (öl. Münih 1519). Özellikle Münih'te bulunan resimlerinde, biçimlerin ve giysi kıvrımlarının dolambaçlı çizgileri, ressamın gotik zevkini ortaya koymaktadır (*Weihenstephan sunakarkalığı*, 1483-1485; 1490'da sipariş edilen *Peterskirche sunakarkalığı*).

POLACRE a. (fr. sözc.). Esk. denizc. **1.** Akdeniz'de kullanılan eğik direkli, kare yelkenli gemi. (Şebek tipinde donatılmış polacre'lar da vardı.) **—2.** Gemilerin pruvasına donatılan ve tirinketine flokunun yerine kullanılan latin yelkeni. (Amora vakası cıvadra bastonuna bağlanırdı.)

POLAK sıf. ve a. (lehçe *polak*). Polonya halkından olan; polonyalı, polonez, leh. —Tar. XVII. ve XVIII. yy.'larda Fransa'ya hizmet eden polonyalı süvari.

POLAKİÜRİ a. (fr. *pollakiurie;* yun. *pollakis*, sık sık, ve *ouron*, idrar'dan). Çok sık ve çok az işemeyle belirgin işeme bozukluğu.

—ANSİKL. Polakiürinin, poliüri ile birlikte olması zorunlu değildir, hatta 24 saatte çıkan idrar miktarı çoğu zaman normalden de azdır.

Polakiüriler, gece polakiürisi ve gündüz polakiürisi diye ikiye ayrılır. *Gündüz polakiürisi* normal fizyolojik nedenlere (fazla içecek, idrar söktürücü ilaç kullanımı vb.) bağlı olabilir, ancak idrara çıkma sayısı altıyı, *gece polakiürisi*'nde ikiyi aşarsa patolojik sayılır. Polakiürilere idrar yolları enfeksiyonlarında (sistit, piyelonefrit, böbrek veremi), taş hastalıklarında, kadınlarda gebelik sırasında, erkeklerde üretra darlıklarında ve prostat hastalıklarında rastlanır.

Poland-China domuzu, Amerika Birleşik Devletleri kökenli, beyaz ayaklı, siyah renkli büyük domuz ırkı. Birçok melezlemeden elde edilen bu ırk erken ve kolay semirmesi nedeniyle makbuldür. Siyah ve beyaz benekli bir çeşidi de vardır: *Spotted Poland-China.*

POLANİEC, Polonya'da (Kielce voyvodalığı) burg, Czarna kenarında. Kościuszko burada, ünlü bir gösteriyle, köylülerin kaderindeki düzelmeleri haber verdi (7 mayıs 1794).

POLANLAR, Polonya ovasında yaşayan eski slav kabilesi. Bu kabile, IX.-X. yy.'larda, Polonya devletinin ilk örgütlenme merkezlerinden birini oluşturdu. Yerleşik tarımcılar olan Polanlar'ın başkenti Gniezno'ydu. Piastlar hanedanını kurdular.

POLANSKİ (Roman), polonyalı fiim yönetmeni (Paris 1933). Önce güldürü rollerine çıktı ve Andrzej Wajda'nın birçok filminde oynadı (*Pokolenie*, 1954; *Lotna*, 1959; *Niewinni czaradzieje*, 1960). Łódź Sinema enstitüsü'nün derslerini izledikten sonra yönetmen oldu. Birkaç kısa metrajlı filmden (*Dwaj ludzie z szafą*, 1957; *le Gros et le Maigre*, 1960; *Ssaki*, 1962) sonra 1962'de ilk uzun metrajlı filmi olan *Sudaki bıçak*'ı (Noz W Wodzie) gerçekleştirdi. İngiltere'de alışılmışın dışında alaycı ve bazen kaygı verici fantezilerini sergilediği *Repulsion* (1964), *Cul-de-sac* (1966) ve *Korkusuz vampir katilleri* (The Fearlees Vampire Killers) [1967] filmlerini çevirdi. Ardından *Rosemary'nin bebeği* (Rosemary's Baby) [1968], *Kanlı saltanat* (Macbeth) [1971], *What?* (1972), *Çin mahallesi* (Chinatown) [1974], *le Locataire* (1976), *Tess* (1979), *Les Pirates* (1986), *Frantic* (1988), *Acı ay* (Bitter Moon, 1991) gibi filmleri gerçekleştirdi. Ayrıca özyaşamöyküsünü anlattığı *Roman* adlı bir yapıt yazdı.

POLANYİ (Karl), macar asıllı ingiliz iktisatçı (Viyana 1886 - ? 1964). 1933'te İngiltere'ye göç etti. İktisat tarihi dersleri verdi ve bu alandaki çalışmalarını, Malinowski ve Radcliffe-Brown'u keşfederek tamamladı. 1947'de ABD'de Columbia üniversitesi'nde iktisat tarihi profesörü oldu. Özellikle para sisteminin ortaya çıkmasından önceki çeşitli mübadele sistemleri ile emtia üretimini tanımayan toplumların ekonomileri ile ilgili araştırmalar yaptı. En önemli yapıtı *The Great Transformation*'dır (Büyük değişiklik) [1944]; Arensberg ile birlikte, *Trade and marker in the Early Empires* (Tarihte ve kuramda iktisadi sistemler) adlı yayınları yönetti (1957). Polanyi'nin bazı önemli makaleleri G. Dalton tarafından *Primitive, Archaic and Modern Economics* (İlkel, arkaik ve modern ekonomiler) adı altında toplandı (1968).

POLANYİ (John Charles), kanadalı kimya ve fizik bilgini (Berlin 1929). Babasının fiziksel kimya dersleri verdiği Manchester Üniversitesi'ni bitirdi; doktorasını verdi (1952). Kanada Ulusal araştırma konseyi'nde araştırmalar yaptı (1952-1954). ABD'de Princeton Üniversitesi'nde araştırma asistanlığı görevinde bulunduktan sonra (1954-1956) Toronto Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu (1956). 1974'te aynı üniversitede kimya ve fizik profesörlüğüne yükseldi. Kimyasal sürecin dinamiği konusundaki katkıları nedeniyle 1986 Nobel kimya ödülü'nü Y. T. Lee ve Dudley Herschbach ile paylaştı.

POLAR sıf. (fr. *polaire*'den). Fizs. kim. KUTUPLU'nun eşanlamlısı.

POLARİMETRE a. (fr. *polarimètre*'den). Opt. Döndürücü gücü olan maddeler arasından geçişi sırasında, ışığın polarma düzleminde meydana gelen dönmeyi ölçmeye yarayan aygıt.

—ANSİKL. Bir polarimetre, temelde doğrusal olarak yerleştirilmiş iki polarizörden oluşur. Birincisi sabittir; *çözümleyici* denilen ikincisi aygıtın içinden geçen tekrenkli ışık demetinin ekseni çevresinde dönebilen bir tambur içine yerleştirilmiştir. Çözümleyicinin yönlendirilmesi dereceli bir çember üzerinde yapılır. Çözümleyicinin polarizörden gelen ışığı söndürdüğü yön üzerine dereceli çemberin sıfırı getirilir.

Polarizör ile çözümleyici arasına, döndürücü gücü olan bir madde yerleştirilirse, polarizörün ilettiği ışığın polarma düzlemi dönmeye uğrar. Sönümü yeniden oluşturmak için, çözümleyiciyi belirli bir açıyla döndürmek gerekir; dereceli çember üzerinde okunan bu açı sözkonusu maddenin döndürücü gücünü ölçer.

Polarimetre, ışık, sabit polarizörden geçtikten sonra ışığın polarma yönünü hafifçe modüle edecek özel bir düzenek yardımıyla otomatik hale getirilebilir. Bu durumda, çözümleyicinin ilettiği ışık modüle edilmiş olur. Işılelektrik bir fotosel tarafından alınan işaretin alternatif bileşeni, çözümleyicinin dönmesine kumanda etmeye ve sönüm elde etmeye olanak verir.

Görsel kullanım için, kimi yardımcı optik elemanlar eklenerek duyarlık önemli ölçüde artırılabilir. *Yarıgölgeli polarimetre*'de, sönüm yerine alanın iki yarısı arasındaki kontrast gözlemlenir, çünkü alanın sözkonusu iki yarısının sönümlerine çözümleyicinin birbirinden biraz farklı iki değişik dönme değeri denk düşer. Beyaz ışığın kullanıldığı *renk duyarlı polarimetre*'de, alanın iki yarısı arasındaki renkli kontrast gözlemlenir; çözümleyici uygun biçimde yönlendirildiğinde, her iki alan erguvan renginde renklenir (duyarlı renk); bu, yeşilin sönümüne denk düşer. Bu yön değiştirildiğinde alanlardan biri maviye, öbürü de kırmızıya döner ya da bunun tersi olur. (→ SAKARİMETRE.)

POLARİMETRİ a. (fr. *polarimétrie*). Opt. Işığın etkin maddeler içinden geçişi sırasında, polarma düzleminin uğradığı dönmeyi ölçme. (Polarimetri kimi çözeltilerin [örneğin şeker çözeltileri] derişimini ölçmekte kullanılır.)

Polaris, amerikan yapısı, denizden karaya balistik stratejik güdümlü mermi tipi; US Navy'nin güdümlü mermi atan nükleer denizaltılarında yer alır.

Polaris A1 güdümlü mermisinin ilk modeli, kasım 1960'ta güdümlü mermi atan ilk amerikan denizaltısı *George Washington*'da yerleştirildi. Bu denizaltı, her biri bir güdümlü mermi taşıyan düşey 16 namluyla donatılmıştı. Dalmış bir nükleer denizaltıdan fırlatılan Polaris A1, gücü yaklaşık 700 kt olan bir nükleer başlıkla, fırlatma noktasından 2 200 km uzakta yer alan bir hedefi vurabiliyordu. Bu güdümlü mermi, uzun süreli depolama için gerekli katı propergolü kullanan ilk stratejik güdümlü mermidir.

1962'den başlayarak bir savaş silahı haline gelen Polaris A2, 2 780 km'lik bir erime ulaşmasını sağlayan, uzatılmış bir itici katla donatıldı. Nükleer başlığı ise 800 kt'luk bir güce sahipti.

1964'ten sonra birçok yere yerleştirilen Polaris A3, her biri 220 kt gücünde, MRV tipi üç nükleer başlıkla donatıldı. Erimi, çok güçlü ikinci bir katın kullanılmasıyla 4 630 km'yi geçti. Nükleer başlıkların hedefi vurma oranları iyileştirildi (önceki modeller için 1 400 m yerine 930 m). Polaris A3, US Navy'nin denizaltılarının dışında, 1967'den başlayarak ingiliz donanmasının güdümlü mermi atan dört nükleer donanmasında da benimsenmiştir. Bu güdümlü mermi tipinin yerini 1990'dan sonra Trident D5 tipi almıştır.

POLARİSKOP a. (fr. *polariscope*). Opt. Bir ışığın doğal ya da polarılmış olup olmadığını anlamaya yarayan aygıt. (Bu aygıt, ışılesneklikölçümde saydam parçalardaki [içkuvvetlerin etkisinde kalan cam cisimler, lambalar, elektron tüpleri, saydam maketler vb.] iç gerilimleri belirginleştirmeye ve ölçmeye yarar.)

POLARİZÖR a. (fr. *polariseur*). Opt. Işığı polartmak için kullanılan aygıt.

POLARMA a. Dalga ve titr. Boyuna olmayan bir dalganın, özellikle elektromanyetik bir dalganın ayırtedici vektörünün belirli bir yasaya göre dağılımı; dalganın bir ortamla etkileşimi sırasında bu vektörün dağılımının değişmesi.

—ANSİKL. Opt. Işık, izotrop bir ortamda iki dik vektörle ayırt edilen bir elektromanyetik dalga (→ ELEKTRİK) olarak kabul edilebilir; ışık ışınına dik bir düzlem (dalga düzlemi) içinde bulunan $\vec{e}$ elektrik alanı ve $\vec{h}$ manyetik alanı. Alışılagelen algılayıcılar (göz, fotoğraf emülsiyonu, ışılelektrik fotosel vb.) yalnızca elektrik alan vektörüne duyarlı olduğundan, bu vektör, dalganın ayırtedici vektörü ya da ışık vektörü olarak kabul edilebilir. Alıştığımız kaynaklar, elektrik alan vektörü hızlı ve rastlantısal olarak yön değiştiren ardışık dalga dizileri yayımlar. Bu durumda ışık, kendi yayılma doğrultusu çevresinde dönel bir bakışım gösterir: bu durumda ışık doğal ve polarılmamıştır. Kimi lazerler ışık vektörü uzayda değişmez bir doğrultuda olan bir ışık verir: bu durumda doğrusal olarak polarılmış ışık sözkonusudur. Kimi olaylar, doğal bir ışıktan, doğrusal olarak polarılmış ya da ışık vektörü basit bir yasaya uyan bir ışık elde etmek için doğal ışığı süzmeye olanak verir. Uygulamada, bu vektörün ucunun, bir dalga düzleminde bir elips (eliptik polarma) ya da bir çember (çembersel polarma) çizebilmesini sağlayacak bir düzenlemeye gidilir (*şekil* 1). Bir gözlemcinin kendisine doğru ilerleyen dalganın ışık vektörünü doğru ya da ters yönde döndüğünü görmesine göre sola ya da sağa polarılmış dalgadan söz edilir. Bir ışık ancak kısmen polarılabilir ve doğal bir ışık ile polarılmış bir ışığın üst üste gelmiş hali olarak kabul edilir. Polarma derecesi polarılmış ışık yeğinliğinin tüm ışığın yeğinliğine oranıdır.

Doğal ışıktan, polarılmış bir ışık elde etmek için, birçok olaydan yararlanılır. Birincisi iki dielektrik ortamı ayıran bir diyoptr üzerinde meydana gelen *yansıma*'dır. Doğal ışık, biri gelme düzlemine dik, öbürü bu düzlem içinde yayılan iki titreşimin üst üste gelmiş hali olarak düşünülebilir (*şekil* 2). Maxwell denklemleri iki bileşinin her biri için yansıma çarpanlarını hesaplamaya olanak verir. Düzlemde bulunan titreşim için çarpanın değeri

$$R_{//} = tg^2(i-r)/tg^2(i+r),$$

düzleme dik titreşim içinse

$$R_{\perp} = \sin^2(i-r)/\sin^2(i+r)$$

bağıntılarıyla verilir; bu bağıntılarda i ve r gelme ve yansıma açılarıdır. Görüldüğü gibi $R_{\perp}$ hiçbir zaman sıfır olmaz, oysa $R_{//}$

$$i_B + r_B = \pi/2$$

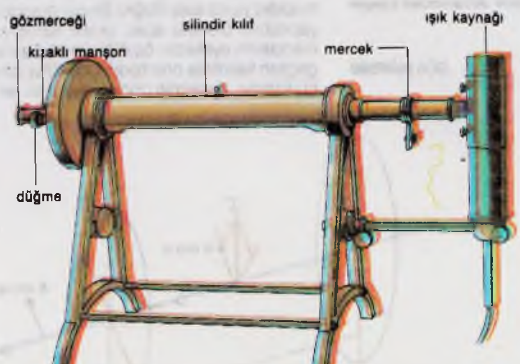
X- J.-L. Passek kol.

Jack McGowran ve Roman Polanski (solda) *Korkusuz vampir katilleri* (1967) adlı filmde

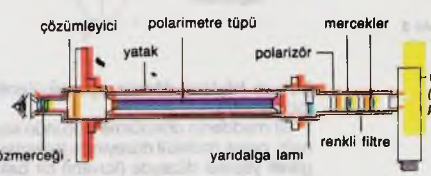
bağıntısı için sıfır olur. i_B gelme açısının bu özel değerine Brewster gelme açısı denir

(tg $i_B = n$; n kırılma indisi);

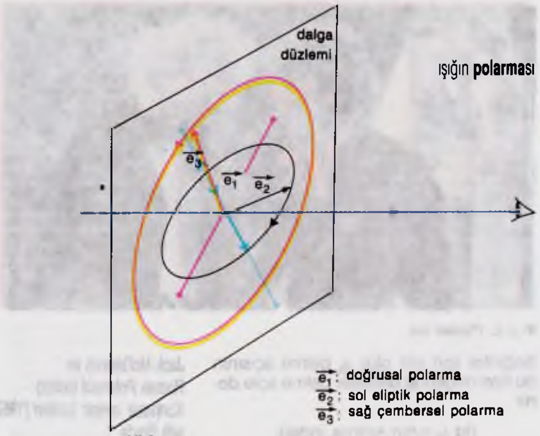
buna, gelme düzlemine dik bir ışık vektörüyle doğrusal olarak tam bir polarmaya uğratılmış bir yansıyan ışık denk düşer. Brewster gelme açısından farklı bir gelme açısı için, yansıyan ışık ancak kısmen polarılmıştır. Polarılmış bir ışık elde etmek için yararlanılan ikinci olay, kimi kristallerin meydana getirdiği *çift kırılma* olayıdır. Bu kristaller, gelen bir titreşimden, birbiriyle dik açı yapan ve doğrusal olarak polarılmış iki titreşim verir. Polarılmış bir ışık elde etmek için, bu iki titreşimden biri gerek tam yansımayla (Nicol* prizması vb.), gerek seçmeli soğurmayla (dikroizm) yok edilir; kullanım kolaylığı bakımından günümüzde en çok kullanılan yöntem sonuncu yöntemdir: dikroik mikrokristaller, plastik bir film (Polaroid) içinde yönlendirilir ve yıkanır. Elde edilen düzeneğe polarizör adı verilir. Bir ışığın polarma halini incelemek için, çözümleyici adı verilen bir düzenek kullanılır. Bu düzenek, iletilen ışığın yeğinliğini bu hale bağlı olarak değiştirmeye olanak verir. En basiti, çözümleyici ışığın yayılma doğrultusuna koşut bir eksen çevresinde hareket eden bir polarizörden oluşur. P_1 ve P_2 polarizörlerinden (*şekil* 3) oluşan bir montaj göz önüne alınırsa P_1'den çıkan doğal ışık doğrusal olarak polarılır (genlik $\vec{A}$). P_1 ile P_2' nin ayrıcalıklı doğrultularının yaptığı açı α ise, P_2'nin yayımladığı titreşim, $\vec{A}$'nın, P_2' nin ayrıcalıklı doğrultusuna koşut olan (A cosα genliğinde) bileşenine denk düşer. O halde yayımlanan yeğinlik: $I = A^2 \cos^2 \alpha$' dır (Malus yasası). α değiştirilerek (P_2' nin dönmesi), P_1'den çıkan ışığın doğrusal polarılması ortaya konur. Benzer

polarimetre

bir polarimetrenin şematik kesiti

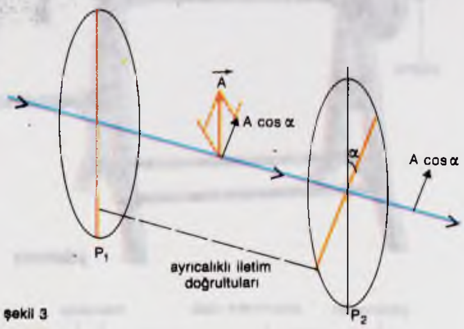
ışığın polarması

şekil 1

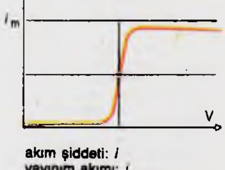

şekil 2

ışığın polarması

şekil 3

polarografi kutuplanma eğrisi

biçimde eliptik ya da çembersel olarak polarılmış ışıklar incelenir (bunlar daima, doğrusal olarak polarılmış ışıkların üst üste gelmesi olarak kabul edilir). Doğal anizotrop maddelerin gösterdiği çiftkırıcılıktan başka, kimi içkuvvetlerden kaynaklanan çiftkırıcılıklar da vardır: mekanik gerilmeler, elektrik alanı (Kerr etkisi, Pockels etkisi), manyetik alan (Cotton-Mouton etkisi). Bunların oluşturduğu polarmadan, gerek gerilmeleri (ışılesnekliölçüm) açığa çıkarmada, gerek alternatif alanlar yardımıyla, kipleyiciler ya da çok hızlı obtüratörler gerçekleştirmekte yararlanılır.

Optik bakımdan etkin maddeler olarak adlandırılan kimi maddeler (kuvars, sulu şeker çözeltileri), ışığın ışık vektörünü döndürme özelliğine sahiptir: bu, dönme polarmasıdır. Işığı algılayan bir gözlemci için bu döndürme, sağa doğru (dekstrojir madde) ya da sola doğru (levojir madde) yapılabilir. Dönme açısı, orantı katsayısı maddenin ayırtedici özelliği olmak üzere geçilen kalınlıkla orantılıdır. Çözeltiler için bu katsayı, derişimle doğrusal olarak değişir ve böylece dönme açısı ölçülebilir (polarimetri).

Bir maddenin döndürme gücünün kaynağı, gerek molekül düzeyinde (şekerler), gerek yapısal düzeyde (kuvars) bir bakışımsızlıktır. Bu bakışımsızlık doğal olabileceği gibi, aynı bakışımsızlığı gösteren bir dış etkiyle de meydana gelebilir. Işığın yayılma doğrultusuna koşut, sıfırdan farklı bir bileşeni olan bir manyetik alan (Faraday etkisi) böyle bir dış etkiye örnek verilebilir. Bu durumda, ışık vektörünün dönme açısı, manyetik alanın bu bileşenin değeriyle içinden geçilen etkin maddenin kalınlığıyla ve maddeye, dalga boyuna ve sıcaklığa bağlı olan bir değişmezle (Verdet değişmezi) orantılıdır.

Buraya kadar kullanılan ışığın monokromatik olduğu varsayılmıştır. Karmaşık ışıkta (özellikle beyaz ışıkta) gözlemlenen olay, ışınımların her birinden ileri gelen şekillerin yeğinlik bakımından üst üste gelmesinden kaynaklanır, bu da özel renklenme etkileri yaratabilir.

POLAROGRAF a. (fr. *polarographe*). Anal. kim. Çözümlenecek bir çözelti içine yerleştirilmiş iki elektrot arasına belli bir gerilim uygulandığında geçen akımı ölçen elektrik aygıtı.

POLAROGRAFİ a. (fr. *polarographie*). Anal. kim. Tuz çözeltileri içindeki metal iyonlarını çözümleme yöntemi; Heyrovski'nin 1922 yılında bulduğu bu yöntem, elektrolizde kutuplanma geriliminin ölçümüne dayanır.

—ANSİKL. Bir elektrolizde herhangi bir elektrot, örneğin katotla ilgili akım şiddeti (*i*), elektrotlar arasına uygulanan potansiyel farkıyla (V) orantılı olarak değişir. Kutuplanma eğrisi, bu değişimi gösterir. Bu eğrinin biçimi, birçok etkene bağlıdır Çok küçük boyutlu bir katotun (*mikrokatot*) kullanıldığı, ayrıca elektrolitin çalkalanmasının tümüyle önlendiği özel bir durumda, yandaki şekilde görüldüğü gibi kutuplanma eğrisi, uygulanan potansiyel farkı arttığında sınır akım (i_m) yoğunluğuyla (*yayınım akımı*) belirlenen bir biçim alır. Akımın bu şekilde sınırlanması, mikrokatot çevresinde yükleri bir elektrot üzerine boşaltan iyonların derişimini hemen hemen sıfıra düşüren oldukça hızlı bir elektrolizden kaynaklanır; bu andan itibaren çökelme hızı, dolayısıyla *i*'nin değeri, pratik olarak yalnızca çözeltide kalan iyonların *yayınma hızı*'yla belirlenir; bu yayınma hızı, ilke olarak çözeltinin iyonsal derişimiyle orantılıdır. Burada sözkonusu olan, elektrotlar arasına uygulanan potansiyel farkı nedeniyle bir elektrik alanının etkisinde meydana gelen *göç* değil, bir derişimin, değişim hızının yol açtığı iyonların yayınmasıdır. İncelenen iyonlar bakımından bu göç akımının, yayınım akımına göre ihmal edilebilir bir düzeye indirilmesi, elektrolite, deney koşullarında incelenen elektrolit yanında, elektrolize uğramayacak çok fazla miktarda bir *destek elektrolit*'in, genellikle KCl'ün katılmasıyla mümkündür; böylece akım, destek elektrolitiyle çözeltinin hemen her noktasına iletilir. Bununla birlikte bu akım, elektrotlara yalnızca elekrolize uğrayan iyonlar tarafından taşınır.

Polarografide şu noktalara dikkat edilir: bir polarograf, ilke olarak içinde elektrolit bulunan bir kaptan oluşur; kabın düz ve geniş olan tabanı, anot görevi yapacak cıvayla örtülür. Mikrokatot, bir ayırma hunisi biçiminde bir kabın kılcal alt ucunda sürekli olarak yeniden oluşan bir cıva damlasından meydana gelir. Bir gerilimölçüm düzeneği elektrotlar arasında belli sınırlar içinde potansiyel farkının değiştirilmesini sağlar; amperölçer ile voltölçer aynı anda okunarak kutuplanma eğrisi nokta nokta halinde çizilir; ancak uygulamada bu çizim için bir kaydedicinin kullanılması daha uygundur.

Akımın hızlı çıkış bölgesi ile bu bölgeyi izleyen ve bir yatay çizgiden oluşan belli bir iyonun kutuplanma eğrisine, *polarografi dalgası* denir; bu dalgaya özgü değerler şunlardır: *sınır akımı*, iyon derişimiyle orantılıdır; *yarı dalga potansiyeli*, akımın hızlı çıkış bölgesinin ortasına, yani eğrinin bükümüne denk düşer; bu yarı dalga potansiyeli, redoks sisteminin ayırtedici bir özelliğidir; çünkü redoks sisteminin yükseltgen bileşeni, mikrokatot üzerinde ayrılan iyonlardan, indirgen bileşeni ise bu ayrılma ürününden meydana gelir.

Polarografinin uygulamaları arasında özellikle şunlar sayılabilir: bir iyonun, yarı dalga potansiyeli yardımıyla tanınması ve sınır akımı aracılığıyla çözeltinin iyonsal derişiminin ölçülmesi, hem nitel, hem de nicel belirlemeyi sağlayan bu yöntem, tek bir tuza ya da çözelti halinde bir karışıma uygulanabilir; bir karışıma uygulandığında da kutulanma eğrisi, ardışıl dalgalardan meydana gelir. Ayrıca organik ve anorganik kimyada, kimyasal kinetikte polarografinin pek çok uygulaması vardır; tepkime mekanizmalarını anlamaya ve kimi kimyasal bağ türlerini belirlemeye yarar.

POLAROGRAM a. (fr. *polarogramme*). Anal. kim. Akım şiddetinin değerini bir polarografi ölçümüne özgü kutuplanma gerilimine bağlı olarak veren eğri.

POLAROİD a. (tesc. edil. a.). Opt. İçinden geçen ışığı polaran saydam yaprak. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Foto. Enstantane banyolu bir fotoğraf makinesinin tescilli adı.

—ANSİKL. Polaroid lamları, eksenleri birbirine koşut, küçük kristaller içeren, saydam sentetik bir reçineden yapılır; bu kristallerin eksenleri, katılaşması sırasında reçineye bir çekme işlemi uygulayarak ya da reçineyi bir elektrik alanının ya da manyetik alanın etkisinde bırakarak koşut hale getirilir.

Polaroid Corporation, fotoğraf malzemeleri üreten ve enstantane fotoğraf alanında uzmanlaşmış amerikan şirketi. ABD'de, Eastman Kodak'tan sonra ikinci sırayı almaktadır.

POLARON a. (fr. *polaron*). Fiz Bir kristal ağında, bir elektronun hareketine eşlik eden kutuplanma dalgası.

POLAT, Malatya'nın Doğanşehir ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 4 987 nüf. (1990). Belediye.

POLAT (Hasan), türk futbolcu ve yönetici (Trabzon 1919). Futbola Trabzon İdman ocağı takımında başladı; ortahaf olarak topları kesmedeki becerisi ve güvenilir oyunu ile ün yaptı. Futbolu 35 yaşına kadar Ankara'da Gençlerbirliği takımında sürdürdü (1946-1954); 1 kez milli formayı giydi. 1957-1960 arası Trabzon milletvekili olarak TBMM'de yer aldı. İki kez Futbol federasyonu başkanlığı yaptı (1954-1957), (1970-1976).

POLATELİ, Gaziantep'in Kilis ilçesine bağlı bucak; 5 998 nüf. (1990); 17 köy. Merkezi *Güldüzü* (esk. *Ispanak*), 473 nüf. (1990).

POLATHANE → AKÇAABAT.

POLATHANE limanı, D. Karadeniz kıyısında, ucunda Fener burnunun (esk. Yeros burnu) bulunduğu çıkıntının K.-B. fırtınalarına karşı koruduğu doğal liman.

POLATKAN (Saim), türk binici (Malatya 1907 - İstanbul 1991). Biniciliğe Harp okulu'nda başladı. 1932-1947 arası 17 yıl aralıksız milli binicilik takımında yer aldı. Milli olduğu ilk yıl Nice'teki uluslararası yarışmada 2. olunca Atatürk ona "Çankaya" adlı bir at armağan etti (1932); bu atla uzun süre yarıştı. Aachen konkurhipikleri'nde "Ren mükâfatı"nı (1935), Nice konkurhipikleri'nde "Polonya ordusu mükâfatı"nı (1938), aynı yıl Varşova konkurhipikleri'nde "Milli mükâfat"ı kazandı. Yine aynı yıl Roma konkurhipikleri'nde "Mussolini mükâfatı"nı kazanan türk milli binicilik ekibinde yer aldı. Londra olimpiyatları'na (1948) katıldı. Uzun yıllar (1960 -1968) Binicilik federasyonu başkanlığında bulundu ve bu spor dalının Türkiye'de gelişmesi için çaba harcadı.

POLATKAN (Hasan), türk yönetici ve siyaset adamı (Eskişehir 1915 - İmralı 1961). Eskişehir lisesi'ni (1933), Mülkiye'yi (1936) bitirdi. Kamu görevlerinde çalıştıktan sonra DP adayı olarak Eskişehir milletvekili seçildi (1946-1960). Adnan Menderes hükümetlerinde önce kısa bir süre Çalışma bakanlığı (1950), sonra da Maliye bakanlığı (1950-1955; 1956-1960) yaptı. 27 Mayıs 1960'ta Kütahya'da tutuklanarak Yassıada'ya gönderildi. Yüksek adalet divanı'nca ölüm cezasına çarptırıldı; hüküm İmralı adasında yerine getirildi. Mezarının uygun bir yere nakledilmesi için 1987'de bir yasa çıkarıldı. 1990'da çıkarılan bir yasa ile de, hüküm giymiş tüm demokrat partililerle birlikte itibarı iade edildi. 17 eylül 1990'da naaşı (A. Menderes ve F. R. Zorlu ile birlikte) devlet töreniyle İstanbul Topkapı'da hazırlanan Anıtmezar'a nakledildi.

POLATLI, İç Anadolu bölgesinde Ankara iline bağlı ilçe; 99 965 nüf. (1990); merkez bucağı dışında 2 bucak, 51 köy. Merkezi, Ankara'nın 76 km güneybatısında *Polatlı*, 60 158 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı, ayçiçeği üretimi.

Günümüzde önemli bir ticaret ve eğitim merkezi olan Polatlı, yeni bir kenttir. İstanbul-Ankara demiryolunun yapımından önce, bugünkü yerinden 6 km G.-D.'da plato eteğinde kurulmuş bir köydü. Demiryolunun yapımıyla birlikte istasyon çevresinde bugünkü Polatlı'nın çekirdeği oluştu. 1927 sayımı sırasında ancak 1 541 kişinin yaşadığı bu yeni yerleşme hızla büyüdü; nüfusu 1950'de 10 000'i, 1970'te 32 000'i, 1980'de 43 000'i aştı; 1990'da 60 000'i geçti. Bu arada daha önceki yerleşme yeri, *Eskipolatlı* adında küçük bir köy (199 nüf. [1990]) olarak kaldı.

POLATLI höyüğü, Ankara'nın Polatlı ilçesinde höyük. S. Lloyd ve N. Gökçe tarafından yapılan kazılarda (1949) dört kültür katmanı halinde 31 yerleşme evresi saptandı. I. katman (1-9 evreleri) Truva II ve Orta Anadolu İlk Tunç çağ dönemleriyle, II. katman ise (10-15 evreleri) Truva IV-V ile çağdaştır. I. katmanda taş temelli, kerpiç duvarlı yapı kalıntılarıyla koyu ya da parlak pembe astarlı, perdahlı çanak çömlekler ele geçti. II. kültür katmanının 15. evresinde, içinde sedirler, mil taşları, çizgi bezekli, siyah ve mat beyaz boyalı seramikler bulunan odalar ortaya çıkarıldı. 16.-22. yapı evrelerini kapsayan III. kültür katmanı tekrenkli Kappadokia seramikleri içeriyordu. Hitit dönemiyle çağdaş olan IV. kültür katmanı 23.-31. yapı evrelerinden oluşuyordu.

POLÇA → LEHÇE.

POLDER a. (hollandaca sözc.). Deniz ya da ırmak sularının basmasını önlemek için setlerle çevrilmiş, akaçlanmış ve tarıma açılmış bölge. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Pedol. *Polder toprağı*, bentlerle denizden kazanılan kıyısal turbalı ortamların toprağı. (Bunlar başlangıçta tuzlu, son derece indirgen bileşikler olan sülfürler bakımından zengin ve tuzlu bir örtüden etkilenen, tümüyle oksijenden yoksun topraklardı. Bentler yapıldıktan sonra akaçlama ve yıkamayla bu topraklar verimli hale geldiler, ancak sülfürlerin sülfatlara yükseltgenmesiyle, evrim sırasında önemli ölçüde asitlenme tehlikesi ortaya çıktı. Bu polder topraklarının, daha mineralli tropikal mangrov topraklarıyla yakınlığı vardır.)

—ANSİKL. Coğ. Polderler tekniği Hollanda'da gelişti ve en yetkin hale geldi. Bazı polderler, zaman zaman deniz sularıyla örtülen alçak kıyıların denize bakan cephesi setlerle kuşatılarak kazanıldı. Bu polderler, özellikle ılıman iklimli ülkelerin kıyılarında çok yaygındır ve en eski polder tipidir.

Başka bir tip polder de, bataklıkların ve ırmak ya da göl kıyılarının kurutulmasıyla elde edilir. Bunlarda hem deniz sularından ya da ani taşkınlardan korunmak için bir koruma seti, hem de iç suları yok etmek için akaçlama ve pompalama tesisleri vardır. En önemli ve en yeni polderler, hem set yaparak hem pompalama uygulayarak denizden kazanılan polderlerdir (örneğin Zuiderzee).

Polderlerin tarıma açılması önemli sorunlar yaratmaktadır. Set arkasındaki toprakların tuzdan arındırılması, yağışlı iklimlerde bitki örtüsünün ve yağmur sularının etkisiyle hızla gerçekleştirilmektedir, (Wash'ta [İngiltere] çayır alanının oluşması için bir yıl yetmektedir). Pompalamayla kurutulan deniz polderlerinde, eski tuzlu su örtüsü tatlısulu göle dönüştürüldükten ve birbirine yakın çukurlarla yapılan derin bir akaçlamadan (tuz yüklü suların boşaltılmasını kolaylaştırmaktadır) sonra polderi kurutma işlemine girişilir. Toprağı yumuşatmak ve ıslah etmek için çeşitli yöntemler uygulanır: üst katların dibini delme (kil zerreciklerini yukarı çıkarma olanağı verir); kökü derine inen bitkilerin dikilmesi ve mikrop yaşamının gelişmesini hızlandırmak için kökünde bakteriler bulunan bitkilerin (örneğin baklagiller) ekilmesi. Ayrıca, bataklıkları kurutma çalışmaları hep polder oluşturma çalışmalarıyla birlikte yürütülmelidir. Setlerden, eklüzlerden sızan suların ve fazla yağmur sularının akaçlanması, kolektörlerle bağlantılı bir çukurlar ve harklar ağıyla gerçekleştirilir. En basit olarak, klapeli bir vanayla (örneğin sular çekildiğinde) boşaltma sağlanır; ama çoğunlukla, pompalarla (eskiden yeldeğirmenleri, daha sonraları dizel ya da elektrik moturlu pompalarla) fazla sular hazne görevi yapan su örtülerine akıtılır. Bu su örtüleri, kuraklık dönemlerinde kentlerin tatlısu gereksiniminin karşılanmasında kullanılır (oysa çukurlar ağı ve akaçlama kanalları bu olanağı vermez). Hollanda dışındaki ülkelerde de polderler düzenlenmiştir: Fransa (Flandres, Saintonge, Vendée, vb. yerlerdeki eski kıyı bataklıkları), İtalya (Toscana, Lazio, Venedik), İspanya (Andalucía), Portekiz, Japonya, Mısır, vb.

POLDERLEŞME a. Bir bölgenin poldere dönüşmesi.

POLE (DE LA) ya da **ATTE POLE,** Richard II döneminde asalet unvanı alan bir ingiliz tüccar ailesinin soyadı. Ailenin kurucusu, Hull şehrine yerleşerek zengin olan WILLIAM **Atte Pole**'dir (öl. 1329'a doğr.). —İkinci oğlu sir WILLIAM **Atte Pole** (öl. 1366'ya doğr.), hükümete büyük miktarlarda borç para verdi; Hull'ün ilk belediye başkanı oldu, şövalyelik ve Exchequer payelerini aldı; İngiltere'nin en büyük tüccarı idi. Oğulları ticareti bırakarak askerlik mesleğine girdiler. Bu aile, en ünlü temsilcisi kardinal Pole olan Buckinghamshireli Pole ailesiyle karıştırılmamalıdır.

POLE (Michael DE LA), 1. **Suffolk** kontu (1330 ? - Paris 1389), sir William'ın büyük oğlu. Richard II'nin yakın arkadaşıydı. 1383'te İngiltere şansölyesi oldu. 1386'da muhalefet tarafından devrildi. Ama kral Parlamento'yu dağıttıktan sonra Suffolk, kralcı partinin önderi oldu. Muhalefetin kararlılığı karşısında ülkesini terk etmek zorunda kaldı.

POLE (William DE LA), 1. **Suffolk** dükü (Cotton, Suffolk, 1396-1450), Michael de la Pole'un torunu. John of Bedford, birçok diplomatik görevde ondan yararlandı; Henry VI'nın Margaret of Anjou ile evlenmesi ve bir ateşkes antlaşması konularıyla ilgili görüşmeleri o yürüttü. Ama barışçı siyaseti, ihtirasları ve harisliği nedeniyle halkın gözünden düştü. Beş yıl süreyle sınır dışı edilmeye mahkûm oldu; öldürüldü.

POLE (John DE LA), 2. **Suffolk** dükü (1442-1491), William de la Pole'un tek oğlu. Edward IV'ün kızı Elizabeth ile evlendi ve büyük oğulları, Lincoln dükü John, Richard III adıyla vâris oldu. Bosworth savaşı'na değin inanmış bir York yanlısıydı. Ama Henry VII, Bosworth savaşı'nı kazanınca ona bağlılık yemini etmekte gecikmedi.

POLE (Margareth) [Farley, Londra, 1473 - Londra 1541], Clarence dükü George'un kızı. Sir Richard Pole ile evlendi (1491'e doğr.) ve beş çocuğu oldu. Henry VIII, onu Salisbury kontesi yaptı (1513) ve prenses Mary'nin mürebbiyeliğine getirdi. Kardinal olan oğlu İngiltere kralını kınadığı için Pole vatana ihanet suçundan ölüm cezasına çarptırıldı.

POLE (Reginald), ingiliz rahip (Stourton Castle, Staffordshire, 1500 - Lambeth 1558), Margaret Pole'un oğlu. Clarence dükünün torunu olarak, kraliyet ailesinin yorkçu kolundan geliyordu. Henry VIII'in verdiği birçok yüksek göreve rağmen, içten katolikliği 1532'de İngiltere'den ayrılarak İtalya'ya gitmesine yol açtı. Hümanist hıristiyan çevrelerle ilişki kurdu, kardinalliğe yükseldi (1536) ve Katolik reformu hazırlamak üzere Paulus III tarafından toplanan komisyonun çalışmalarına katıldı. Papanın İspanya elçiliğini (1539), Papalık emlakının temsilciliğini (1541) yaptı. Trento konsili'ne (1542) başkanlık etti ve 1549'da neredeyse papa oluyordu. Mary Tudor

Bk. resim sayfa 9450

döneminde, katolikliği yeniden canlandırmak üzere İngiltere'ye döndü ve Canterbury başpiskoposluğuna getirildi (1556). Bununla birlikte etkinliğini, papa Julius II'nin düşmanlığı engelledi.

POLEJAYEV (Aleksandr İvanoviç), rus şair (Ruzayevka, Penza ili, 1805 - Moskova 1838). *Saşka* adlı şiirinde anlattığı gibi sefil bir hayat sürdü. Liberal düşünceleri orduda er olarak görev almasına ve sonra Kafkasya'ya sürülmesine neden oldu. Romantik, tutkulu şiiri gerçek duygularını yansıtır (*Kalyan*, 1833; *Harp*, 1838).

POLEMARKHOS a. (yun. sözc.). Esk. Yun. Başlangıçta, birçok kentteki orduların başkanı. (Polemarkhosluk görevi başlangıçta askeri bir magistratusluktu; ancak, bu niteliğini ender olarak korudu [örneğin Sparta'da polemarkhoslar, savaş alanlarında krallara teknisyen olarak yardım ediyorlardı]. Boiotia kentlerinde üç polemarkhos yürütme gücünün başındaydılar; Atina'da polemarkhosun [dokuz arkhondan biri], dinsel ve yargısal [yabancılara ilişkin sorunlarda] görevleri vardı.)

Sırrı Erinç

Polatlı çevresindeki tarım alanlarından bir görünüm

Hasan Polatkan

Hollanda büyükelçiliği, Fransa

Hollanda'da Doğu Flevoland-Polder'inde tarım işletmeleri (Zuiderzeé'den kazanılmış 54 000 ha'lık alan)

POLEMARKHOS, atinalı hatip Lysias'ın erkek kardeşi (öl. Atina İ.Ö. 404). Otuzlar'ın emriyle tutuklandı ve baldıran içerek ölüme mahkûm edildi.

POLEMİK a. (fr. *polémique;* yun. *polemikos, polemos,* savaş'tan). **1.** Az ya da çok sert, ateşli ve saldırgan, genellikle yazılı tartışma: *Siyasi polemik.* **—2.** *Polemiğe girmek,* kırıcı, sert bir tartışma yapmak.

POLEMOLOJİ a. (fr. *polémologie*). Savaşın toplumsal ve psikolojik bir olay olarak tüm alanlardaki (siyasal, ekonomik, demografik, ahlaki vb.) neden ve sonuçlarıyla birlikte incelenmesi. (Bu terim, 1945'te ilk kez ünlü fransız toplumbilimcisi Gaston Bouthoul tarafından öne sürüldü.)

POLEMON, yunanlı filozof (Atina, İ.Ö. 340'a doğr. - 270'e doğr.). 315'te Ksenokrates'in yerine Akademia'nın başına geçti. Krates, Zenon, Arkesilaos'a hocalık etti.

POLEMON I, Pontos kralı (öl. İ.Ö. 8). Zenon'un oğlu, Laodike'de (Karia) usta bir hatipti. Romalılar'a yaptığı yardım karşılığında, Antonius, İ.Ö. 36'da Polemon Pontosu adını alan Pontos'un doğu bölümünü ona verdi.

Lauros-Giraudon

kardinal Pole ressamı bilinmeyen bir XVII. yy. fransız tablosundan ayrıntı *Versailles şatosu*

POLEMON II (öl. İ.S. 63), Pontos kralı (38-63). Onun döneminde Pontos krallığı, Neron tarafından Galatia eyaletine bağlandı.

POLEMON (Antonios), yunanlı sofist (Laodikeia, Karia, 88 - öl. 144). Skopelianos ile İzmir'de hitabet öğrenimi gördü. Kendisi de İzmir'de bir okul açtı. İmparator Hadrianus ve Antonius ile yakınlık kurdu, 131'de, Hadrianus tarafından Atina'daki Olympieion'un açılış söylevini vermekle görevlendirildi. Hadrianus'un yaşamı üzerine yararlı bilgiler içeren *Fizyognomoni* ona mal edilmektedir.

POLEMONİACEAE a. Daha çok Amerika'da yetişen ve bitişik taçyapraklı çiçekleri talkım halinde toplu bulunan otsu bitkiler familyası.
—ANSİKL. Polemoniaceae familyasındaki bitkilerin çiçekleri 5'li tiptedir: 5 çanakyaprak, 5 taçyaprak, 5 erkekorgan. Dişiorgan kapalı ve bitişik 3 meyveyapraktan oluşur. Meyve 3 çenetli bir kapsüldür. Familya 13 cinste toplanan 270 kadar türden oluşur; en çok bilinen cinsler şunlardır: *phlox, gilia, polemonium, coboea, linanthus.*

POLEMONİON. Tar. coğ. Anadolu'nun Pontos bölgesinde kent, Bolaman çayının (antik Sidenos) ağzındaydı. Pontos kralı Polemon I ya da Polemon II tarafından kuruldu. Pharnakeia (Giresun) ve Trapezos (Trabzon) ile deniz, Diospolis (Niksar) ile de kara bağlantısı vardı. Roma topraklarına katıldıktan sonra önemini yöresel olarak sürdürdü.

POLEMONİUM a. Kuzey yarıküre'de ve Şili'de yetişen çokyıllık, ender olarak biryıllık otsu bitki. (10 tür; *polemoniaceae* familyası.)
—ANSİKL. Almaşık yaprakları tektüysü bileşiktir; çiçekleri talkım ya da koçan halinde topludur; tacı bitişik taçyapraklı ve uzun boruludur; meyvesi bir kapçıktır. Bazı polemonium türleri süs bitkisi olarak yetiştirilir.

POLEN a. (fr. *pollen*). Bot. ÇİÇEKTOZU'nun eşanlamlısı.

POLENOGRAFİ a. (fr. *pollénographie*). PALİNOLOJİ'nin eşanlamlısı.

POLENTA a. (ital. sözc.). Mısır unuyla (İtalya'da) ya da kestane unuyla (Korsika'da) yapılmış koyu bulamaç.

POLENTA (DA), eski italyan aile. Adını Romagna'daki, Bertinoro'ya uzak olmayan *Polenta şatosu*'ndan alır. —GUIDO *Minore* (öl. 1310), XIII. yy.'da Ravenna'da iktidarı ele geçirdi. —Oğlu GUIDO *Novello* (öl. Bologna 1330), Ravenna senyörü olarak 1316-1330 arasında barışçı bir politika izledi; 1322'de Bologna'da halkın başına getirildi. 1321'de Dante'ye cömert bir konukseverlik gösterdi ve ona görkemli bir cenaze töreni düzenletti. —FRANCESCA (öl. 1285'e doğr.), Guido Minore'nin kızıydı, 1275'te Rimini senyörü Gianciotto Malatesta ile evlendi ve bir kıskançlık bunalımı sırasında kocası tarafından öldürüldü. Dante'nin *İlahi* komedya*'sının (La Divina Commedia) "Cehennem" ("İnferno") bölümünde ölümsüzleştirdiği bu dram, S. Pellico (1815) ve G. D'Annunzio (1901) gibi başka yazarlara da esin kaynağı oldu.

POLENZ (Wilhelm VON), alman yazar (Obercunewalde şatosu, Bautzen yakınında, 1861 - Bautzen 1903). Dramlar (*Heinrich von Kleist,* 1891), romanlar (*Der Pfarrer von Breitendorf,* 1893; *Der Büttnerbauer,* 1895) yazdı ve kendi bölgesinde yaşayan köy ağalarıyla köylülerin töreleri ni anlattı.

POLE POSİTİON a. (ing. sözc.). Spor. Otomobil yarışlarında, çıkış noktasının en iyi yeri. Genellikle bu yer birinci sıranın iç kenarıdır. (Pole position denemelerde en iyi dereceyi yapmış olan yarışçıya verilir.)

POLESİE LUBELSKİE, Doğu Polonya'da, Polesiye doğal bölgesinin batı bölümü (doğu bölümü Beyaz Rusya'da). Düz, kumlu ya da turbalık, bataklık bölgedir; küçük ırmaklardan oluşan geniş bir akarsu ağı, çok sayıda gölü vardır; göller (bazıları çok derindir) karst kökenlidir (alt kesimindeki kireç bozuşmuştur). Tek önemli ili Biala Podlaska olan, azgelişmiş bir ülkedir.

POLESİNE, Aşağı Po vadisinin italyanca adı; Ferrara ile deniz arasında uzanır.

POLESİYE ("Ormanlar ülkesi"), rus ovasının batı bölgesi, Dniepr'in kolu Pripyat'ın akaçladığı yörede. Güney bölümü, Pripyat ya da Pinsk bataklığını oluşturur. Polesiye'de toprak ıslah çalışmaları (tahıl ekimi, yem bitkileri, keten, pamuk, sebzeler) yapılmıştır.
—Tar. Slavlar'ın yaşadığı Polesiye XIII. yy.'da Tatarlar'ın eline geçti ve XIV. yy.'dan başlayarak Polonya-Litvanya devletinin bir parçası oldu ve Rusya'ya katıldı (1795). Batı Polesiye Brest-Litovsk ile birlikte 1921'de Polonya'ya, 1939'da SSCB'ye bağlandı ve Beyaz Rusya ile Ukrayna arasında paylaşıldı.

POLET (Sijbe MINNEMA, **Sybren** —denir), hollandalı şair (Kampen 1924). Deneyciliği benimseyen Polet, Achterberg'i örnek alarak, metafizik konuları teknik bir dille ifade etmeye çalıştı (*Démiorgasmes* [fr. çev.], 1953; *Lady Godiva à scooter* [fr. çev], 1960; *Poésie concrète* [fr. çev.], 1962; *Persoon on persoon,* 1971). 1961'den başlayarak *Lokien* çevrimi gibi ütopik romanlar yayımladı.

POLETES a. (*satmak* anlamına gelen yun. *polein*'den). Esk. Yun. Her kabileden bir kişi olmak üzere adçekmeyle seçilen ve kamu gelirlerini kiralamak, ihalelere girmek ve elkonulan malların satışını sağlamakla görevlendirilen on atina magistratusuna verilan ad.

POLETTİ (Luigi), italyan mimar (Modena 1792 - Milano 1869). Akademik öğretilere ve arıtıcılığa bağlı kaldı; Roma'da, 1823'te yanan San Paolo fuori le Mura bazilikası'nı yeniden inşa etmekle görevlendirildi. Fano, Terni ve Rimini'de üç tiyatro binası yaptı.

POLEVOY (Nikolay Alekseyeviç), rus yayımcı ve tarihçi (İrkutsk 1796 - Petersburg 1846). Babası tüccardı. Kendi kendini yetiştirdi, alman felsefesi ve avrupa romantizminden etkilendi. 1825'te *Moskovskij Telgraf*'ı kurdu; bu gazetede edebiyat eleştirilerine ilk kez yer verdi. *İstorija russkogo naroda* (Rus halkının tarihi) [1829 -1833] ve *Esquisses de la littérature russe* (fr. çev.) [Rus edebiyatı üzerine karalamalar] (1829) adlı yapıtların yazarıdır.

POLEVOY (Boris Nikolayeviç KAMPOV, —denir), rus yazar ve gazeteci (Moskova 1908 - *ay. y.* 1981). Belgesel araştırmalara dayanarak sanayileşme üzerine denemeler ve hikâyeler yayımladı (*l'Atelier ardent* [fr. çev.], 1939); *Povest o nastoyaştem çelovele*'de (1946) faşizme karşı mücadele edenleri anlattı. Savaşı konu alan sonraki yapıtlarında rusların kahramanlığını övdü (*Zoloto* 1950; *Docteur Vera* [fr. çev.], 1966; *Anyuta,* 1977).

POLGAR (Alfred), avusturyalı yazar (Viyana 1873 - Zürich 1955). 1925'ten başlayarak Berlin'de tiyatro eleştirmenliği yaptı, 1933'te Avusturya'ya döndü, sonra 1938'de Fransa'ya ve oradan ABD'ye göç etti, 1945'te yeniden Avrupa'ya geldi. Denemeleri ve yergi yazıları vardır (*Ja und Neine,* 1926-27, eleştiri derlemeleri; *Standpunkte,* 1953).

> **1. POLİ-** ya da **POLY-** (fr. *poly-*), çok, çok sayıda anlamında yun. *polys*'dan, birçok sözcüğün yapısına girer.
> **2. POLİ-** ya da **POLY-** (fr. *poly-*). Org. kim. Bir bileşikte özdeş ya da farklı birçok işlevin bulunduğunu (örneğin polialkol); bir bileşiğin, bir monomerin polimerleşmesi (örneğin polivinilklorür) ya da bir ya da daha çok monomerin çoğulyoğuşma tepkimesi sonunda oluştuğunu (örneğin poliglikoltereftalat) gösteren önek.

POLİ, rumca **Polis,** G. Kıbrıs rum kesiminde Baf ilçesine bağlı köy.

Poli keseciği, derisidikenlilerde, amubroklum sisteminin genel düzenini sağlayan büyük kesecik.

POLİA a. Bazen *Mamestra*'yla eşanlamlı kullanılan cins adı.

POLİADELF sıf. (fr. *polyadelphe*). Bot. İpçikleriyle birbirine yapışık demetler halinde bulunan erkekorganlara denir.

POLİADENİT a. (fr. *polyadénite*). Patol. Birçok lenf bezi zincirinin birlikte iltihaplanması.

POLİADENOM a. (fr. *polyadénome*). Patol. Salgı bezlerinin ve silindirimsi epitelyum hücrelerinden oluşan örtülerin, mukoza üzerinde çıkıntı oluşturan iyicil uru (örneğin *kalınbağırsak, gödenbağırsağı, mide poliadenomu*).

POLİAGLÜTİNABİLİTE a. (fr. *polyagglutinabilité*). Hematol. Poliaglütinabl alyuvarların durumu. (Poliaglütinabilite kalıtsal ya da edinsel olabilir. Edinsel olanların çoğu mikrop enzimlerinin alyuvar zarı üzerindeki etkisine bağlıdır.)

POLİAGLÜTİNABL sıf. (fr. *polyagglutinable*). Hematol. Normal insan serumlarının çoğuyla aglütinasyona uğrayan alyuvarlara denir. (Burada bir bağışıklık olgusu sözkonusudur: bu alyuvarlarda normalde bulunmayan ya da etki göstermeyen antijenler bulunur ve normal insan serumları bu antijenlere karşı antikorlar içerebilir.)

POLİAKEN a. (fr. *polyakéné*). Bot. Her biri birer tohum taşıyan ve açılmadan birbirinden ayrılan çok akenli bileşik meyve (ebegümeci, düğünçiçeği, sukaranfili, vb.'nin poliakenleri).

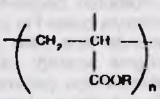
POLİAKOFF (Serge), fransız uyruğuna geçmiş rus ressam (Moskova 1900 - Paris 1969). Rusya'dan 1919'da ayrıldı, sırasıyla İstanbul, Sofya, Belgrad, Berlin'e gitti; 1923'te Paris'e yerleşti; gitarıyla hayatını kazanırken figüratif resim çalışmalarına girişti. Kandinsky, Delaunay'ler ve O. Freundlich ile tanıştıktan sonra, 1938'de tam bir soyutlamaya yöneldi. 1940'larda sanatının özgün nitelikleri belirdi: resim mekânı, sağlam yapı-

landırılmış düzlemlerden yola çıkılarak, renk, uyum ve karşıtlıkları ("slav" zevkine uygun olarak derin ve koyu tonlar ağır basar) ve yüzeydeki titreşimlerle ustalıklı bir biçimde kurulur.

POLİAKOVA, Rusya'da, Kostenkiy* yakınlarında tarihöncesi buluntu yeri; bazen Kostenkiy I adıyla da anılır. Yapılan kazılar sonucu, beş arkeolojik katmanın varlığı saptandı. Bunların en eskisinde, moustier endüstrisini andıran aletlerle birlikte, 5 m çapında yuvarlak bir konut ortaya çıkarıldı. Üst katmansa, büyük ekseni boyunca sıralanmış dokuz ocağın yer aldığı ve fildişi ya da kireçtaşından yapılma elli kadar kadın ve hayvan heykelciğinin ele geçirildiği oval bir konutun kalıntılarını içeriyordu. Burada bulunan taş aletler, kalıntıların pavlov endüstrisi dönemine yada I.Ö. 25 000 dolaylarına tarihlendirilmesini sağladı.

POLİAKRİLAMİT a. (fr. *polyacrylamide*). Polim. Formülü $CH_2{=}CHCONH_2$ olan akrilamidin polimerleri ile eşpolimerlerine verilen genel ad. (Suda çözünen bu maddeler, apre, kıvamlaştırıcı, topaklaştırıcı, vb. olarak kullanılırlar.)

POLİAKRİLESTER a. (fr. *poly[ester acrylique]*'ten). Polim. Akrilik asit esterlerinin, genel formülü

olan polimerlerinin genel adı; formüldeki R, çoğunlukla bir hidrokarbon grubudur.
—ANSİKL. Homopolimerler, özellikle çözünmüş olarak kullanılır. Çözelti halinde, ışığa ve sıcaklık değişmelerine karşı üstün bir direnç gösteren boya ve verniklerin elde edilmesinde yararlanılır. Bu boyalar, selüloz ve klorlu kauçuk türevleriyle boy ölçüşebilir. Emülsiyonlaştırıcı etkenlerle sulu fazda polimerleştirildiğinde, kullanıma hazır emülsiyonlar elde edilir. Bu emülsiyonlar, boya ve vernik üretiminde, tekstil aprelerinin hazırlanmasında, dokusuz tekstil yüzeylerinde bağlayıcı ve kuşe kâğıt yapımı malzemesi olarak kullanılır.
Poliakrilesterlerin kalıplama reçinesi olarak kullanılması, eşpolimerler karşısındaki eski önemini büyük ölçüde yitirmiştir. Poliakrilester granülleri, nitelikleri bakımından üç gruba ayrılır; "yumuşak" olanla düşük ısıda kullanılan parçaların yapımında, "yarı-sert" olanlar otomotiv sanayisinde, "sert" olanlarsa avizecilikte, tıbbi araçların yapımı vb.'de kullanılır.
Eşpolimerler, temel olarak akrilonitrille elde edilir. Poliakrilonitrile, geçirmezlik (CO_2'ye karşı çok az geçirgenlik) ve saydamlığını koruyarak bükülmezliğini azaltmak amacıyla akrilik asit esterleri katılır. Böylece ısılyumuşarlığı geliştirilen bu malzemeden şişirmeli fışkırtma yöntemiyle film, boru, hortum, plastik şişe vb. yapımında yararlanılır. Levhaları ısıyla biçimlendirilebilir. Bu polimerler, çeşitli polimerlerin koşullanmasında değerlendirilir. Kimi poliakrilatlar suya karşı büyük bir ilgi gösterir ve bundan dolayı örneğin mürekkep gibi çeşitli sulu ürünlerin hazırlanmasında kullanılır.

POLİAKRİLİK a. (fr. *polyacrylique*). Polim. Akrilik ve metakrilik asitlerin polimerleri ile eşpolimerlerine ve bu bileşiklerin türevlerine verilen genel ad.
◆ sıf. *Poliakrilik asit,* akrilik asidin polimeri. (Poliakrilik asit, akrilikler grubuna girer. Kimi tuzları emülsiyonlaştırıcı ya da kıvamlaştırıcı [sulu ortamda] olarak kullanılır.)

POLİAKRİLONİTRİL a. (fr. *polyacrylonitrile*). Polim. Akrilonitril ya da akrilik* nitrilin, genel formülü $(CH_2CHCN)_n$ olan polimeri.
—ANSİKL. Akrilonitril, butadien (nitril* kauçukları), butadien ve stiren (→ ABS), stiren (→ POLİSTİREN), vinil klorür (en yaygını, bileşiminde % 40 akrilonitril, % 60 vinil klorür bulunan, bakteri ve asitlere iyi bir direnç gösteren ve yanmayı önleyen liflerdir), vinil asetat (bileşiminde % 85 akrilonitril bulunan ve asitlere karşı üstün bir dayanım gösteren lifler) ve akrilatlarla çok sayıda eşpolimer verir.

POLİAKROMATOPSİ a. (fr. *polyachromatopsie*). Oftalmol. Birçok rengi algılama yeteneğinin ortadan kalkması.

POLİALDEHİT a. (fr. *polyaldéhyde*). Polim. POLİASETAL'in eşanlamlısı.

POLİALFA-SİYANOAKRİLAT a. (fr. *poly[alpha-cyanoacrylate]*'ten). Polim. α-siyanoakrilik asit esterlerinden elde edilen akrilik polyesterlerin genel adı. (Tek bileşenli zamk yapımında kullanılır.)

POLİALİL a. (fr. *polyallylique*'ten). Polim. Çeşitli alil monomerlerinin polimerlerine verilen genel ad.

POLİALKOL a. (fr. *polyalcool*). Org. kim. Birden çok alkol işlevi olan bileşik. (Eşanl. POLİOL.)

POLİALİLESTER a. (fr. *polyallylester*). Polim. Çeşitli alil esterlerinin polimerleşmesi sonunda oluşan bir polimer ailesine verilen genel ad.
—ANSİKL. En ilginç bileşikler, diasitlerin alil esterleri, özellikle dialil ortoftalattır. (→ ALİL.) Polidialilftalatlar, iyi birer elektrik yalıtkanıdır. Yapılarına kimi lifler katıldığında (cam elyafı, poliamitler, aromatik polyesterler), elektrik arkına karşı yüksek direnç gösterirler (elektrik düğmesi yapımı). Alil ftalatın önpolimerleri, kontrplak ve yonga levhalarda *(tanecikli levha*)* kaplama maddesi olarak kullanılır.

POLİALOMER a. (fr. *polyallomère*). Polim. Etilen ve propen eşpolimerlerinden oluşan bir polimer ailesinin genel adı.
—ANSİKL. Bu ürünler, "pollyalomer" olarak tescil edilen bir marka adına denk düşer. Yüksek yoğunluklu polietilen ile polipropilene benzerler. Bükülmez ve darbeye karşı dayanıklıdırlar. Yüksek yoğunluklu polietilenden daha kolay kalıplanabilen polialomerlerin gerilme altında çatlamaya karşı çok yüksek bir dirençleri vardır.

POLİAMİN a. (fr. *polyamine*). Org. kim. Birden çok amin işlevi olan bileşik.

POLİAMİT a. (fr. *polyamide*'den). Polim. Birim formülü

olan bir polimer ailesinin genel adı; R ve R', çok değişik türden olabilir.
—ANSİKL. Poliamitler, temel olarak bir diasit ile bir diaminin çoğulyoğuşma*sından elde edilir:

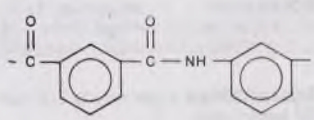
$$HOOC-R-COOH + H_2N-R'-NH_2 \rightarrow -R-\underset{\underset{O}{\|}}{C}-NH-R'- + H_2O\nearrow.$$

Ayrıca bir aminoasidin kendi kendine, bir asit diklorürün bir diaminle çoğulyoğuşması ya da bir halkanın açılmasıyla meydana gelen bir polimerleşme sonunda da elde edilebilir. Poliamitlerin yapısı, temel olarak birbirine yakın zincirler üzerinde bulunan C—O ve NH grupları arasında hidrojen bağlarının (köprülerinin) oluşumuyla belirginleşir; bu bağlar poliamitlerin, çözünmezlik ve erime noktasının yüksekliğiyle ilgili özelliklerinde belirleyici bir rol oynar.
• *Hazırlanması. n*-poliamit-6 ya da poli-ε-kaprolaktam, ε-kaprolaktamın polimerleşmesi sonunda oluşur. Ticari adlarından biri naylon olan poliamit-6,6, tüm poliamitleri belirten genel bir ad durumuna gelmiş, bütün polimerlerin olmasa bile poliamitlerin ilk kez elde edileni (1938) ve en çok tanınanı olmuştur. Naylon, adipik asit $[HOOC(CH_2)_4COOH]$ ile diamino-1,6 heksan, yani heksametilendiaminin çoğulyoğuşması sonunda oluşur. Poliamit-6,10 ya da poliheksametilen sebasamit, sebasik asidin $[HOOC(CH_2)_8COOH]$, heksametilendiaminle çoğulyoğuşmasından elde edilir. Bir fransız tasarımı ve üretimi olan poliamit-11, yani rilsan, hintyağından çıkarılan undekanoik amino-11 asidin $[H_2N(CH_2)_{10}COOH]$ kendi kendine verdiği çoğulyoğuşma tepkimesi sonunda oluşur. Özellikle ABD'de üretilen aromatik poliamitler, hazırlanmaları sırasında bileşimlerine aromatik diasitlerin diklorürleri katıldığından dikkat çekici özellikler kazanırlar.

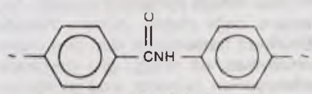

Lauros-Giraudon

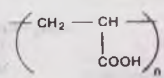
Serge Poliakoff
Düzenleme (1963)
Unterlinden müzesi, Colmar

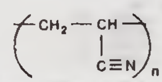
poliizoftalamit
(başlıca ticari adı Nomex)

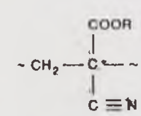
politereftalamit
(başlıca ticari adları Aramid, Kevlar)

poliakrilik asit

poliakrilonitril

polialfa-siyanoakrilat

• *Özellikleri.* Alifatik poliamitlerin belli başlı özellikleri sayfa 9452'deki tabloda belirtilmiştir.
Aromatik poliamitlerin özellikleri, büyük ölçüde bu ürünün biçimine bağlıdır (Nomex kâğıdı, aramit elyafı, vb.); bu özellikler, bilhassa sıcaklıktan hiç etkilenmez; ısılkararlılıkları ve ateşe karşı gösterdikleri direnç, klasik poliamitlerin çok üstündedir.
Klasik poliamitler (6; 6,6; 11; 12), öteden beri kullanılan çözücülere, alkali etkenlere ve zayıf asitlere karşı kusursuz bir direnç gösterir. Anorganik asitlerden büyük ölçüde etkilenirler; fenollerde ve kimi asitlerde çözünürler. Poliamitler, suya ve mikroorganizmalara karşı iyi bir direnç gösterir. Ticari ürünlerin bileşiminde birçok katkı maddesi bulunur. Örneğin cam elyafı gibi dolgu yükleri katıldığında mekanik özellikleri gelişir ve daha az nem tutarlar.
• *Kullanım alanları.* Poliamitlerin pek çok kullanımı vardır; uygulanan biçimlendirme teknikleri de buna göre saptanır.
Enjeksiyon*la kalıplama yöntemiyle genel mekanikte kullanılan dişli takımları, ya-

Kimi alifatik poliamitlerin başlıca özellikleri

özellikleri	6	6,6	6,10	11	12
özgül kütle (g/cm³)	1,13	1,14	1,08	1,04	1,02
erime sıcaklığı (°C)	215-220 arası	250-255 arası	210-220 arası	185	178
doğrusal genleşme katsayısı	←	4×10^{-4}-10^{-5}			→
esneklik modülü (MPa; 20° C)		3 000	2 500	1 200	1 600
darbeye karşı direnç (kJ/m²)	←	1,30			→
enlemesine özgül direnci (Ω·cm)	←	10^{15}-10^{13}			→

$\sim CONH{-}(CH_2)_5 \sim$
poliamit-6

$-(CH_2)_4{-}CONH(CH_2)_6-$
poliamit-6,6

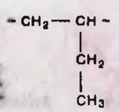
$-NHCO(CH_2)_8CONH(CH_2)_6-$
poliamit-6,10

$-(CH_2)_{10}CONH-$
poliamit-11

poliamitler

tak yastıkları, rulmanlar, küçük eş dişliler; otomobil, bisiklet ve elektrikli ev eşyalarının yapımında kullanılan türbinler, alet sapları ve çeşitli boru donanımları; elektroteknikte kullanılan buvatlar, bobin kutuları vb.; telefon, sıhhi tesisat, aerosoller vb. için çok çeşitli parçalar üretilir.

Fışkırtma* kalıplama yöntemiyle, hortum ve borular, filmler tek kesiksiz lifler ve bahçecilikte kullanılan çeşitli araçlar elde edilir; ayrıca elektrik tellerinin kaplanmasında işe yarar. Poliamitler levhaların, hortum ve merdanelerin yapımına, kaynakla birleştirme işlemine, sıcakta toz püskürtme ya da ısıtılmış parçayı akışkan yatak içine daldırarak ya da kaprolaktamın yerinde polimerleştirilmesi yoluyla (mazot tanklarının içi) kaplamaya oldukça yatkındır. Yağ asitleriyle değişikliğe uğratılmış poliamit ya da poliamit kökenli vernikler, dokuma parçaları, deri, kâğıt, vb.'nin işlenmesinde kullanılır; ayrıca tek kesiksiz liflerin (diş fırçaları, file örme iplikleri, balık ağları, vb.) ya da daha doğru bir ifadeyle tekstil elyafının hazırlanmasında işe yarar. Bu ürünlerin yapımı, poliamitlerin bilinen ilk uygulamalarıdır; eritilen malzemenin iplik halinde fışkırtılması ve sonra çekilmesiyle elde edilirler. Bu lifler, klasik tekstil uygulamalarının ötesinde sanayide, ayrıca dokusuz yüzeylerin hazırlanmasında kullanılır.

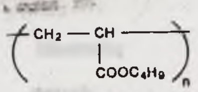
polibuten

POLİANDRİ a. (fr. *polyandrie*). **1.** Antropol. ÇOKKOCALILIK'ın eşanlamlısı. **—2.** Bot. ÇOKERKEKORGANLILIK'ın eşanlamlısı.

POLİARKHOS a. (yun. sözc.). Esk. Yun. Bir kentin valisi.

POLİARTRİT a. (fr. *polyarthrite*). Patol. **1.** Aynı anda ya da art arda birçok eklemi saran iltihaplı romatizma hastalığı. (Üç nedene bağlı olabilir: bulaşıcı hastalık [Bouillaud hastalığında yani akut eklem romatizmasında olduğu gibi streptokok enfeksiyonları, brüselloz, akut gnokok enfeksiyonları]; gutta olduğu gibi metabolizma bozukluğu; iltihap [bunun en tipik örneği romatoit artrittir].) **—2.** *Diş-diş çukuru poliartriti*, PARODONTOZ'un eşanlamlısı. || *Romatoit artrit* ya da *ilerleyici süreğen poliartrit*, eklemlerde biçim bozukluğu, tahribat ve ankiloz yapıcı iltihaplanmayla belirgin kollajen hastalığı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Romatoit poliartrit özellikle 35 ile 55 yaş arasındaki kadınlarda görülür. Nedenleri bilinmemekte, ama başlatıcı etmenleri bilinmektedir: nem, travmalar, büyük heyecan, bulaşıcı hastalık. Romatoit poliartrit tüm eklemlerde olabilir, ama daha çok ellerde, el parmaklarında, ayaklarda, omuzlarda, dizlerde, ayak bileklerinde ve boyun omurlarında görülür; nadiren kalçada ve sırt-bel kısmında da rastlanır. Hastalık bir ya da birden fazla eklemde olabilir ve bunlarda şişmeye, sertliğe, biçim bozukluğuna ve sakatlayıcı işlev kısıtlanmasına yol açabilir. Eklem dışında kirişlerde (düğümler oluşumu), lenf bezlerinde, dalakta (Felty sendromu), damarlarda, kaslarda, kalpte, mukozalarda, gözlerde ve ağızda da (Gougerot-Sjögren sendromu) olabilir. Teşhis, radyolojik olarak görülebilen harap olan doku lezyonları ve biyolojik açıdan rastlanan bir kansızlık ve akyuvar ve trombositlerde azalma, sedimentasyonda hızlanma ve pozitif oldukları zaman çok değerli kanıtlar oluşturan lateks* ve Waaler-Rose* adlı iki testle konur. Tedavi çok uzun sürer, antienflamatuar ilaçlar, sentetik sıtma ilaçları, altın tuzları, D-penisilamin ve bağışıklık sistemini tutuklayıcı maddelere dayanır. Kineziterapiye (ergometri), hatta cerrahi girişimlere (sinoviyortez, ortopedi) başvurulabilir.

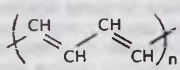

polibutilakrilat

POLİASETAL a. (fr. *polyacétal*). Polim. Aldehitlerin polimerlerine verilen genel ad. (Metanalin polimerleşmesi sonunda elde edilen bu ürünler, genellikle "poliasetaller" ya da "asetal reçineleri" terimiyle karşılanır. (Eşanl. POLİALDEHİT.)

POLİASETALDEHİT a. (fr. *polyacétaldéhyde*'den). Polim. Etanalın polimerlerine verilen genel ad. (Poliasetaldehitler, asetal [ya da poliasetal] reçineleri sınıfına girer. Ticari bir kullanımı yoktur.)

POLİASETİLEN a. (fr. *polyacétylène*). Polim. Çeşitli başlatıcıların asetilen üzerine etki ettirilmesi sonucunda elde edilen polimerlerin genel adı. [Genel formülü

olan poliasetilenler, elektrik iletkenliğiyle ilgili ayırtedici özellikleri bakımından son birkaç yıldan bu yana büyük bir önem kazanmıştır.]

POLİASİT a. (fr. *polyacide*). Kim. Birden çok asit işlevi olan bileşik. (Eşanl. ÇOĞULASİT.)

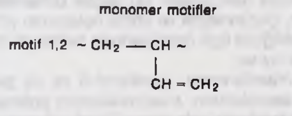
POLİBAZİT a. (fr. *polybasite*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan gümüş ve bakır antimonsülfür. (Siyah ve gümüş olan polibazit % 64-72 oranında gümüş, % 3 -10 oranında bakır içerir; Almanya'da, Meksika'da vb. bulunur.)

POLİBENZİMİDAZOL a. (fr. *polybenzimidazole*). Polim. Son on yılda büyük bir önem kazanan ısılkararlı bir polimer grubuna verilen genel ad.

POLİBOTRİYA a. (lat. *polybotria*'dan). *Dryopteris*'i andıran tropikal eğrelti. (*Polybotria osmundacea* Amerika'da yetişen tırmanıcı çok güzel bir bitkidir.)

POLİBUTADİEN a. (fr. *polybutadiène*'den). Polim. Kapalı formülü $(C_4H_6)_n$ olan butadien polimerlerinin genel adı.

monomer motifler

—ANSİKL. $CH_2{=}CH{-}CH{=}CH_2$ formüllü butadien, deney koşullarına göre 1,2 ya da 1,4 (sis ya da trans) yapısında monomer motifler vererek polimerleşir. Zincirlerde çoğunlukla her iki motif birlikte bulunur, ancak ikisinden biri daha baskındır. Bir polibutadienin mikroyapısı her şeyden önce polimerleşme* biçimine bağlıdır. Daha doğru bir ifadeyle (homopolimerler) denen polibutadienler, krep görünümünde hafifçe sarımsı ürünlerdir. Karbon siyahıyla ağlaştırılarak pekiştirilir. Polibutadien genellikle doğal kauçukla karıştırılarak kullanılır ve doğal kauçuğa düşük sıcaklıklarda iyi bir direnç kazandırır. Ayrıca ebonit üretiminde doğal kauçuğa ve çeşitli sentetik elastomerlere katılır. Bununla birlikte polibutadien, daha çok eşpolimerleriyle önem kazanır: akrilik nitrille "nitril kauçukları" denen eşpolimerleri verir; stirenle oluşturduğu eşpolimerler, stirenin türevleri olarak kabul edilir ve son derece önemlidir. (→ POLİSTİREN.) Akrilonitril ve stirinle birleştirildiğinde ABS* olarak adlandırılan terpolimerler elde edilir. Bu üç eşpolimer ailesi, diğerlerinin arasında en önemli olanlarıdır.

POLİBUTANDİOLTEREFTALAT a. (fr. *poly[téréphtalate de butanediol]*'den). Polim. POLİTETRAMETİLENTEREFTALAT'ın eşanlamlısı.

POLİBUTEN a. (fr. *polybutène*). Polim. Buten-1'in polimeri.

—ANSİKL. Polibuten, Ziegler-Natta katalizörleri yardımıyla buten-1'in polimerleştirilmesi sonunda elde edilir; yoğunluğu 0,92, dönüşme sıcaklığı yaklaşık 190 °C'tır. Sıcakta akmaya, çatlamaya, soğukta −25 °C'a dek darbeye karşı olağanüstü bir dayanım gösterir. Soğukta biçimlendirilebilir; bileşimine, ağırlığının % 80'i kadar dolgu maddesi katılabilir, öteki poliolefinlerle karıştırılabilir; kendi kendine kusursuz bir biçimde kaynar. Tel kaplamada, boru, hortum ve film yapımında kullanılır; diğer poliolefinlere katılarak bu malzemelerin kimi kusurlarının giderilmesini sağlar. Ayrıca olefinlerin eşmonomeri olarak (% 5-10) kullanılır; ilgili poliolefinlerin yırtılma ve çatlamaya karşı dayanımını çok açık bir biçimde artırır.

POLİBUTİLAKRİLAT a. (fr. *poly[acrylate de butyle]*'den). Polim. Butil akrilatın polimeri.

POLİBUTİLENTEREFTALAT a. (fr. *poly[butylène téréphtalate]*'tan). Polim. POLİTETRAMETİLENTEREFTALAT'ın eşanlamlısı.

POLİCASTRO körfezi, İtalya kıyısını sınırlandıran Tirren denizi kolu, Calabria'nın K.'inde.

POLİCHİNELLE a. (fr. *polichinelle*; napoli lehçesinde *polecenella*). İtalyan commedia dell'arte tiplerinden pulcinella'nın fransız tiyatrosundaki adı. (→ PULCİNELLA.)

POLİCORO, İtalya'da kent, Basilicata'da (Matera ili), Agri'nin ve kıyının yakınında, iyileştirilmiş bir ovada; 11 800 nüf. Tarım merkezi. Arkeoloji kazıları. Müze.

POLİÇE a. (ital. *polizza*'dan). **1.** Alacaklının borçluya, belirli bir para tutarını belirli bir tarihte üçüncü kişiye ya da onun havale edeceği birine ödeme emrini içeren kambiyo senedi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Sigorta poliçesi*, sigorta sözleşmesini kanıtlamaya yarayan belge. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Tic. huk. Poliçede üçlü bir ilişki vardır. Bu ilişkinin tarafları şunlardır: keşideci, muhatap ve lehdar. Keşideci, poliçeyi düzenleyen kişidir; muhatap poliçeyi kabul edecek olan borçlu, lehdar da poliçe ilişkisinden yararlanacak olan, senedin kendisine teslim edildiği ilk hamildir. Muhatap, poliçeyi kabul etmekle poliçe ilişkisine girmiş olur, ancak kabule zorlanamaz. Lehdar, poliçeyi vade tarihine kadar saklayarak ödeme istediğinde bulunabileceği gibi vade tarihinden önce ciro ve teslim yoluyla tedavüle de çıkarabilir.

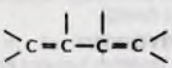
Bir poliçede bulunması gereken kayıtlar şunlardır: 1. poliçe sözcüğü, senet

başka bir dilde yazılmışsa o dilde poliçe karşılığı olarak kullanılan sözcük; 2. belirli bir para tutarının ödenmesi konusunda kayıtsız şartsız havale; 3. muhatabın (ödeyecek kişinin) adı ve soyadı; 4. vade; 5. ödeme yeri; 6. kime ya da kimin emrine ödenecekse onun adı ve soyadı; 7. keşide tarihi ve yeri; 8. keşidecinin imzası (Türk tic. k. md. 583).

Her poliçe, açıkça emre yazılı olmasa da, ciro ve teslim yoluyla devrolunabilir. Cironun kayıtsız şartsız olması gerekir. Ciro ve teslim sonucunda poliçeden doğan tüm haklar devredilmiş olur (Türk tic. k. md. 596). Poliçe, vadenin dolmasına kadar muhatabın kabulüne sunulabilir. Kabul, kayıtsız şartsız olmalıdır, ancak muhatap poliçe tutarının belirli bir kısmını kabul ederek üst tarafını reddedebilir. Muhatap, poliçeyi kabul etmekle bedelini vadesinde ödemeyi taahhüt etmiş olur (Türk tic. k. md. 610). Bir poliçe 1. görüldüğünde; 2. görüldükten belirli bir süre sonra; 3. keşide gününden belirli bir süre sonra; 4. belirli bir günde ödenmek üzere keşide edilebilir. Yasada öngörülen dört tür vadeden farklı bir vadeyi içeren poliçe geçersiz sayılır (Türk tic. k. md. 615). Hamil, vadesinde poliçe ödenmezse, cirantalara, keşideciye ve poliçe dolayısıyla taahhüt altına girmiş olan öteki kişilere karşı başvuru hakkını kullanabilir (Türk tic. k. md. 636). Kabulden ya da ödemeden kaçınma, kabul etmeme ya da ödememe protestosu denilen resmi bir belgeyle kanıtlanmalıdır. Bir poliçeyi keşide, kabul ya da ciro eden ya da o poliçeye aval veren kimseler hamile karşı müteselsil borçlu sıfatıyla sorumludurlar (Türk tic. k. md. 636).

• *Sigorta poliçesi.* Sigorta sözleşmesi belirli bir şekle bağlı değildir. Poliçe yalnızca bir kanıtlama aracıdır. Yasaya göre, sigortacı sigorta ettirene sözleşme gereğince iki tarafın hak ve borçlarını gösteren bir sigorta poliçesi ya da onun yerine geçmek üzere geçici bir sigorta ilmühaberi (ekleriyle birlikte) vermek zorundadır. Sigorta poliçesi nama, emre ya da hamile yazılı olarak düzenlenebilir (Türk. tic. k. md. 1265).

POLİDİEN a. (fr. *polydiène*). Polim. Dien moleküllerinin, formülü

olan polimerlerine verilen genel ad. (Polimerleşme başlatıcısının türüne ve polimerleşme koşullarına göre, aynı monomer diene denk düşen polidienler 1,4 sis, 1,4 trans, 1,2 [dien bakışımsız ise 3,4] vb. gibi çok farklı mikroyapılar gösterebilir. Kimi polidienler, polibutadien*, poliizopren*, polikloropren* ve doğal kauçuk* gibi bazı elastomerlerin ana maddesini oluşturur.)

POLİDİMİT a. (fr. *polydymite*). Miner. Kübik sistemde yer alan Ni_3S_4 formülündeki doğal nikel sülfür.

POLİDİSTROFİ a. (fr. *polydystrophie*). Patol. Edinsel ya da doğuştan biçim bozukluklarının çokluğunu belirten terim.

POLİDORO da Caravaggio (Polidoro CALDARA, —denir), italyan ressam (Caravaggio, Lombardia, 1490/1500'e doğr. -Messina 1546?). Raffaello'nun öğrencisiydi; floransalı Maturino ile birlikte çalıştı; Roma'da, kabartma taklidi süslemeler (grizay) üzerine uzmanlaştı, birçok saray cephesini, fresk tekniğini kullanarak, mitoloji ve tarih sahneleri, alegori, amblem ve armalarla süsledi (*Niobe'nin öyküsü*, Milesi sarayı). 1525'te Maturino ile birlikte S. Silvestro al Quirinale'de, geleneksel esinli dekoratif manzara resminin ilk örneklerini verdi. 1527'de Roma'dan ayrıldı, önce Napoli'ye sonra Sicilya'ya gitti, anlatımcı, hatta düşsel nitelikli yapıtlar gerçekleştirdi (*Calvarium'a çıkış*, Capodimonte ulusal galerisi, Napoli).

POLİEDROZ a. (fr. *polyédrose*). Böceklerde virüslerin neden olduğu hastalık.

—ANSİKL. Poliedroza bu adın verilmesinin nedeni, virüsün mikroskopta görülebilen, protein yapısında çokyüzlü (poliedrik) bir "inklüzyon cismi" içinde bulunmasıdır. Virüsün konak hücredeki eşlenme yerine göre birbirinden çok farklı iki çeşit poliedroz vardır: eşlenme çekirdekte olursa *çekirdek poliedrozu*, sitoplazmada olursa *sitoplazma poliedrozu* denir. İpekböceğinin sütlenme* hastalığı bir çekirdek poliedrozudur. Zararlı böceklerle, özellikle pulkanatlıların tırtıllarıyla savaşmak için yapay poliedroz epizootileri meydana getirilir.

POLİELEKTROLİT a. (fr. *polyélectrolyte*). Polim. Asit ya da baz etkisi yaratan iyon yerlerine sahip polimer. (Polielektrolitler, doğal [proteinler] ve yapay [poliakrilik asit] polielektrolitler olmak üzere başlıca iki gruba ayrılır.)

POLİEMBRİYOM a. (fr. *polyembryome*). Bir embriyon tomurcuğunu ya da döllenmiş insan yumurtasının ilk bölütlenme evrelerinden birini tam olarak ya da genel hatlarıyla taklit eden yapıların baskın olduğu embriyon uru.

POLİEN a. (fr. *polyène*). Org. kim. Birçok çifte karbon-karbon bağı içeren hidrokarbonların genel adı.

POLİEPİFİZLİ sıf. Patol. **1.** Aynı anda ya da ardışık olarak birçok epifizin hastalanmasıyla belirgin hastalığa denir. **—2.** *Poliepifizli displazi*, POLİOSTEOKONDRİT'in eşanlamlısı.

POLİEPİKLORHİDRİN a. (fr. *polyépichlorhydrine*). Polim. Epiklorhidrin polimerlerine verilen genel ad. (Bunlar sıvı yağ ve ozona karşı iyi bir direnç gösteren, aminlerle ağlaştırılabilen ve özelliklerini düşük sıcaklıkta da koruyabilen elastomerlerdir.)

POLİERİ (Jacques), fransız sahneye koyucu, sahneleyici ve kuramcı (Toulouse 1928). Birçok yapıtı ilk kez sahneye koydu (Mallarmé, Kafka, Pirandello, İonesco, Beckett, Tardieu, Butor, Arrabal, Faye...) ve bu çalışmalarında önemli biçimsel arayışlara girişti. Le Corbusier ile birlikte avangard sanat festivalleri düzenledi (1956-1960) ve yepyeni sahne mekânları ve devrim yaratan iletişim mekânları hazırladı (Grenoble kültürevindeki *Théâtre mobile;* Osaka sergisindeki *Théâtre du mouvement total*, 1970; 1972 Münih olimpiyatlarındaki *Jeu de communication vidéo*). 1980'de kıtalararası video yayınlarıyla tamamlanan "çok iletişim araçlı" gösteriler düzenledi (bilgisayarda üretilen ve dev ekranlara aktarılan görüntüler, hologramlar vb.). Kendi buluşu olan çeşitli gösteriler düzenledi (Xenakis'in müziğiyle *Gamme de sept balesi*, 1967), filmler yaptı (Kandinsky'nin yapıtından *Sonorité jaune*, 1976). Modern sahneleme kuramı üzerine yapıtlar yazdı *(Scénographie -Sémiographie* [Sahneleme-semiyografi], 1971; *Jeu [x] de communication* [İletişim oyunları], 1981). Polieri tüm yapıtlarında, türlerin ve tekniklerin sınırları ve ayrımı gibi kavramların dışına çıktı ve sahneleme anlayışını yeniledi.

POLİESTER → POLYESTER.

POLİESTERLEŞME a. Polim. Polyester bireşim tepkimelerine verilen ad.

POLİETER a. (fr. *polyéther*). Polim. Genel formülü $-(R-O)_n-$ olan polimerlerin genel adı; bu formülde R, aromatik ya da alifatik olabildiği gibi kimi zaman ayrık atomlar da içerebilir.

—ANSİKL. Polieterler, zincirlerinde eter işlevleri taşımak gibi ortak özelliği olan pek çok maddeyi kapsar; ancak bunların özellikleri ve üretimi çok farklıdır. Bu malzemelerden kimilerini, diğerlerine oranla daha değişik özellikler gösterdiğinden polieterlerin dışında ayrı bir gruba sokmak gerekir. Örneğin polietersülfonlar (→ POLİSÜLFON) ile epoksi reçineleri bu tür malzemelerdendir. Polieterlere örnek olarak asetal (ya da poliasetal) denen malzemeler gösterilebilir; birer polialdehit olan bu reçineler, özellikle polioksimetilenler ile poliasetaldehitleri içerir. Bir başka grup ise sanayide çok büyük bir önem taşıyan ve en önemlileri polioksietilenler olan polieterlerdir.

POLİETİLAKRİLAT a. (fr. *poly[acrylate d'éthyle]*'den). Polim. Etil akrilatın polimeri.

POLİETİLEN a. (fr. *polyéthylène*). Polim. Formülü $(CH_2CH_2)_n$ olan etilenin polimerlerinin tümüne verilen genel ad.

—ANSİKL. Polivinilklorürü de geride bırakan polietilen, kuşkusuz en çok üretilen sentetik bir polimerdir. Polietilenler, polimerleşme yöntemlerine göre ikiye ayrılır: 1. bireşim koşullarından dolayı yüksek basınç polietileni de denen düşük yoğunluklu polietilenler; 2. düşük basınç polietileni de denen yüksek yoğunluklu polietilenler.

Düşük yoğunluklu polietilenlerin bireşim yöntemi, çok yüksek bir basınç (100 -300 MPa) ve 150-300 °C arasındaki bir sıcaklıkta köksel bir polimerleşmeye dayanır. Buna karşılık yüksek yoğunluklu polietilenlerin polimerleşme başlatıcısı ya bir Ziegler-Natta katalizörü (bir alkilalüminyumla birleşmiş titan türevi) ya da bir taşıyıcı üzerine çökeltilmiş ve kısmen indirgenmiş bir metal oksittir. Düşük yoğunluklu polietilenlere göre çok daha düşük olan basınç, uygulanan tekniklere göre değişir; sıcaklık ise 60-200 °C arasındadır.

Bu iki yönetmle elde edilen polietilenler, yoğunluklarına göre sınıflandırılır, ancak aralarındaki farklılıkların en temel nedeni yapısal düzeyde ortaya çıkar: yüksek yoğunluklu polietilenler doğrusal (zincirler çok az dallıdır), düşük yoğunluklu polietilen zincirleri çok dallıdır (aktarma tepkimeleriyle yanal aşıların oluşması). Kimyasal tepkime mekanizmasına bağlı olarak bu dallanmalar "kısa" (2-5 karbonlu) ya da uzun olabilir.

Düşük yoğunluklu polietilen, çok kalın olduğunda donuk, dokunulduğunda parafin izlenimi veren yarısaydam bir katı görünümündedir. Kalınlığına göre az ya da çok esnektir, ancak ağlaşmamışsa bükülmezlik özelliği gösterir. Derecesiyle tanı-

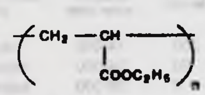
Fabbri

Polidoro da Caravaggio
Calvarium'a çıkış (1543)
Capodimonte ulusal galerisi
Napoli

M. Bonnet - J.-J. Barelle

Jacques Polieri
çifte portre
(teleprojeksiyon yöntemiyle büyük ekrana aktarılmış video büyütmesi)

polietilakrilat

nır (→ DERECE) ve buna göre 104-120 °C arasında bir sıcaklıkta erir. Renksiz ve zehirleyici değildir. Suda hiç çözünmemesine karşın çok az su soğurur. Su buharını oldukça az geçirir. Kimyasal etkenlere karşı (özellikle asitler ve alkali bazlar) dikkat çekici bir direnç gösterir. Düşük yoğunluklu polietilenlerin üstün bir ısılkararlılığı vardır (300 °C'a doğru bozunur); giderek büyüyen bir alevle yanar, dumanları zehirleyici değildir.

Yüksek yoğunluklu polietilen, düşük yoğunluklu polietilenden daha sert ve daha az saydamdır; derecesine göre 130-140 °C'ta yumuşar. Düşük sıcaklıklara (kimileri −115 °C'a dek kırılmaz) ve ısıl şoklara karşı üstün bir direnç gösterir. Gaz geçirgenliği düşük yoğunluklu polietilenlere göre yaklaşık 4 kez daha az, su buharı geçirgenliği hemen hemen sıfırdır. Ayrıca kimyasal bakımdan son derece eylemsizdir. Uygulamaları dönüştürme biçimlerine bağlıdır.

Düşük yoğunluklu polietilenin en önemli biçimlendirme tekniği, fışkırtmayla kalıplama yöntemidir. Şişirmeli-fışkırtmayla tarım ve ambalajcılıkta kullanılan filmler, çeker yapraklar vb. üretilir. Özellikle son birkaç yıldan bu yana, yüksek mekanik dayanımı olan buruşabilir yüksek yoğunluklu polietilen filmleri (taklit kâğıt) elde edilmektedir. Fışkırtmayla ayrıca kablo kılıfları (özellikle düşük yoğunluklu polietilen, hatta yüksek yoğunluklu polietilenden) yapılmaktadır. Polietilen, en iyi elektrik yalıtkanları arasında yer alır. Pek çok malzeme, düşük yoğunluklu polietilenin fışkırtılması yoluyla plastikle kaplanabilir. Yüksek yoğunluklu polietilenden şişirmeli-fışkırtma yöntemiyle çeşitli şişeler, cerikanlar ve mikroplardan arındırılmış ilaç kutuları yapılır. Yalnız fışkırtmayla yarı ürünler ve borular elde edilir. Plaka halindeki polietilenler, plastik kazan yapımında kullanılır. Yüksek mekanik bir dayanım, ısıl ya da kimyasal bir direncin gerekli olduğu her alanda düşük yoğunluklu polietilen yerine yüksek yoğunluklu polietilenler yeğlenir.

Düşük yoğunluklu polietilen, özellikle enjeksiyonla kalıplamaya daha yatkındır. Buna karşılık enjeksiyonla kalıplamada yüksek yoğunluklu polietilen de kullanılabilir; bu malzemeden, özellikle düşük yoğunluklu polietilene göre kopma dayanımı 2-5 kez daha yüksek olan bükülmez eşyaların yapımında yararlanılır.

Toz halındeki polietilen, halıların arka yüzlerinin ve depolama tanklarının iç yüzeylerinin kaplanmasında kullanılır.

polietilenlerin ayırtedici temel özellikleri

özellik	*düşük yoğunluklu polietilen*	*yüksek yoğunluklu polietilen*
özgül kütle ρ (g/cm³)	0,92	0,94-0,97
kopma dayanımı (MPa)	15	36 (ρ = 0,96 için)
kopma uzaması (%)	200	20
Shore D sertliği	45	60
genleşme katsayısı	18×10^{-5}	13×10^{-5}
özgül direnç (Ω·cm)	3×10^{17}	6×10^{15}
dielektrik değişmezi	2,3	2,3
yitim açısı (tg δ)	0,000 5	0,000 5
su buharı geçirgenliği (kg/m· m²·s)	$3,7\times10^{-6}$	$1,18\times10^{-6}$

düşük yoğunluklu polietilen			*yüksek yoğunluklu polietilen*		
*derece**	*ortalama molar kütle*	*temel uygulama biçimi*	*derece**	*ortalama molar kütle*	*temel uygulama biçimi*
200	14 000	kaplama	6,5	30 000	enjeksiyon
20	24 000	enjeksiyon	5,0	50 000	enjeksiyon
7	28 000	enjeksiyon	4,0	80 000	enjeksiyon
2	32 000	fışkırtma	3,5	125 000	enjeksiyon
0,7	37 000		0,9	500 000	fışkırtma
0,2	44 000		0,2	800 000	şişirmeli -fışkırtma

Homopolimerlerinin dışında, diğer monomerlerle elde edilen etilen eşpolimerleri ile kimyasal işlemlerle değişikliğe uğratılmış polietilenler de bilinmektedir.

Vinil asetatla elde edilen eşpolimerlerin kusursuz bir esnekliği, düşük sıcaklıkta bile darbeye karşı yüksek bir dayanımı vardır; saydam olan bu malzemeler, özelliklerini yitirmeden yüksek oranda yüklenebilirler; kimyasal dirençleri asıl polietilenlerden düşük olmakla birlikte, daha çok çözünebilirler ve bundan dolayı vernik yapımında kullanılırlar. Vinil asetat eşpolimerleri, vinil asetat oranlarına göre film (yaklaşık % 10), PVC plastikleştiricisi (% 20-40) ya da çeşitli elastomerlerin (% 50 -60) yapımında kullanılır. Bu elastomerler, peroksitlerle ağlaştırıldığında yağlara ve ozona karşı üstün bir direnç kazanır.

Etilen-propen eşpolimerleri kauçuğumsu özellikler taşır ve propilenle birleşebilir; bu da mekanik özelliklerini geliştirir. Yükseltgenmeye karşı üstün bir direnç gösterirler. Propen ve çeşitli dienlerle elde edilen terpolimerler, % 35-50 arasında propen içerir ve kükürtle ağlaşabilirler. Bunlar ısıya ve ozona karşı iyi bir direnç gösteren elastomerlerdir.

Akrilatlarla (metil ve etil akrilat) elde edilen eşpolimerleri, sıvı yağ ve atmosfer etkilerine karşı iyi bir direnç gösteren elastomerlerdir.

Fluorlu monomerlerle elde edilen eşpolimerler için → POLİTETRAFLUOROETİLEN, POLİKLOROTRİFLUOROETİLEN.

Klorlu polietilenler, belirgin kauçuk özellikleri taşır; esneklikleri, % 25-48 arasında değişen klor oranına bağlıdır. Peroksitlerle ağlaşabilirler Esnek polivinilklorürle karıştırıldığında plastik yer döşemelerinde kullanılan malzemeler elde edilir; bükülmez polivinil klorür katıldığında darbeye karşı direnci artar.

Klorosülfonlu polietilenlerin yapısında hem klor, hem de SO_2Cl grupları bulunur. Magnezyum oksitle ağlaşabilirler. Piyasada hipalon adıyla satılan polietilenler, özellikle ozona, oksijene ve hatta ısıya karşı yüksek bir direnç gösteren elastomerlerdir.

POLİETİLENGLİKOL a. (fr. *polyéthylèneglycol*). Eczc. Deri merhemlerinin hazırlanmasında, su ile karıştırılıp sıvağ olarak kullanılan madde. (Kısalt. P.E.G.)

POLİETİLENGLİKOLTEREFTALAT a. [fr. *poly(téréphtalate d'éthylèneglycol)*'den]. Polim. Piyasada tergal adı altında satılan aromatik polyester*. (Eşanl. POLİETİLENTEREFTALAT.) [Kısalt. PET.]

POLİETİLENTEREFTALAT a. [fr. *poly(éthylène téréphtalate)*]. Polim. POLİETİLENGLİKOLTEREFTALAT'ın eşanlamlısı.

POLİFAJ sıf. ve a. (fr. *polyphage;* yun. *polyphagos; poly,* çok ve *phagein,* yemek'ten). Patol. Oldukça düzenli bir biçimde ve çok yiyen kimseye denir.

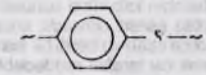
POLİFAJİ a. (fr. *polyphagie*). **1.** Patol. Doyma duygusuyla sınırlanmayan aşırı yeme gereksinimi. (Diyabetin ilk belirtilerinden biri olabilir.) **—2.** ALOTROFİ'nin eşanlamlısı.

POLİFENİL a. (fr. *polyphényle*). Polim. Benzen halkalarının zincirlenmesi sonunda oluşan polimerlerin genel adı.

POLİFENİLENOKSİT a. [fr. *poly(oxyde de phénylène)*'den]. Polim. Birim formülü ~Ar—O~ olan polimer.

—ANSİKL. Polifenilenoksitlerin en önemlileri, dimetil-2,6 fenolün (ya da 2,6-ksilenol) yükseltgenmesi sonunda elde edilen polimerlerdir. Yoğunlukları 1,06-1,10 arasında değişen bu polimerlerin camsı geçiş sıcaklıkları yaklaşık 225 °C'tır. Esneklik modülleri yüksektir ve 2 000-2 500 MPa arasında değişir; akma özellikleri düşüktür, % 0,1-0,2 oranında su soğururlar. Bunlar kendi kendine sönebilen malzemelerdir. Polifenilenoksitler, daha kolay biçimlendirilmek üzere polistiren ya da poliakrilonitrillerle işleme sokulur. Üstün kimyasal dirençleri vardır; suyla ayrışmazlar, atmosfer etkilerine karşı kusursuz bir direnç gösterirler. Klorlu çözücüler ile aromatik hidrokarbonlarda çözünürler. Cam elyafıyla pekiştirildiklerinde, üstün mekanik özellikler kazanırlar. Polifenilenoksitler enjeksiyon ya da fışkırtmayla kalıplanabilirler; bu malzemeden elde edilen levhalar ısıyla biçimlendirilebilir, yapıştırılabilir, sesötesi dalgalarla kaynaklanabilir ve işlenebilirler.

POLİFENİLENSÜLFÜR a. [fr. *poly(sulfure de phénylène)*'den]. Polim. Birim formülü

olan polimer.

—ANSİKL. Paradiklorobenzenin sodyum sülfürle verdiği çoğulyoğuşma tepkimesi sonunda elde edilen polifenilensülfür, 288 °C'ta eriyen hafifçe renkli bir tozdur. Yükseltgen atmosferde uzun süre ısıtıldığında ağlaşır. Dikkat çekici kimyasal bir direnci vardır, 230 °C'ta sürekli olarak kullanılabilir; tutuşması çok zordur ve kendi kendine sönebilir. Çok sağlamdır ve aşınmaya karşı kusursuz bir dayanımı vardır. Işınıma karşı yüksek direnç gösteren iyi bir elektrik yalıtkanıdır. Cam elyafı ya da başka anorganik liflerle yüklenebilir. Enjeksiyon ya da sıkıştırma kalıplamayla biçimlendirilir (az-çok ağlaşık malzeme). Sesötesi titreşimlerle yapıştırılabilir ya da kaynaklanabilir.

POLİFENOL a. (fr. *polyphénol*). Org. kim. Pek çok fenol işlevi olan bileşik.

POLİFENOLLÜ sıf. Org. kim. Bileşiminde polifenol bulunan maddeler için kullanılır.

POLİFİBROMATOZ a. (fr. *polyfibromatose*). **1.** Genelleşmiş fibromatoz **—2.** *Pigmentli deri-sinir polifibromatozu,* RECKLİNGHAUSEN HASTALIĞI'nın eşanlamlısı.

POLİFİLETİK sıf. (fr. *polyphylétique*). Biyol. Polifiletizm özellikleri taşıyan.

POLİFİLETİZM a. (fr. *polyphylétisme*). Biyol. Bir tek arketipten değil, çeşitli arketiplerden türemiş ayrı soylardan oluşan filumların özelliği.

POLİFİYODONT sıf. (fr. *polyphyodonte*). Yaşamları boyunca iki kezden çok dişi çıkan hayvanlar için kullanılır.

POLİFLUOROPREN a. (fr. *polyfluoroprène*'den). Polim. Fluoroprenin, kapalı formülü $(C_4H_5F)_n$ olan polimeri.

—ANSİKL. Kloropren gibi fluoropren de köksel olarak polimerleşir; böylece doğrudan kullanılabilen ya da asetik asit etkisiyle pıhtılaşan bir lateks elde edilir. Magnezyum oksit ya da çinko oksit etkisiyle 150 °C'a doğru ağlaşır. Polifluoroprenlerin mekanik özellikleri, doğal kauçuğunkinden daha düşüktür, ama soğukta sıvı yağlara, benzine ve pek çok çözücüye karşı olağanüstü bir direnç gösterir. Fluoropren, kloroprenden daha kolay eşpolimerleşir; böylece, elde edilen eşpolimerler üstün mekanik özellikler taşır ve çözücülere karşı iyi bir direnç gösterirler.

POLİFONİ a. (fr. *polyphonie*). Müz. ÇOKSESLİLİK'in eşanlamlısı.

POLİFONİK sıf. (fr. *polyphonique*). Müz. ÇOKSESLİ'nin eşanlamlısı.

POLİFOSFAT a. (fr. *polyphosphate*). Kim. Isıtılarak elde edilen ve bileşiminde zincir halde iyonların $(P_nO_{3n+1})^{-n-2}$ bulunduğu tuzlara denk düşen yoğuşuk fosfat. (Polifosfatların en önemlisi, sodyum tripolifosfattır. Polifosfatlar, susever duruma getirdikleri kir parçacıkları üzerinde kuvvetle tutunduklarından deterjanların bileşimine katılır.)

POLİGAM sıf. (fr. *polygame*). Antropol. → ÇOKEŞLİ.

—Bot. Aynı sapta hem erdişi, hem bireşeyli çiçekler taşıyan bitkiye denir. (Bu gibi bitkiler 3 kategoriye ayrılır: ♂ ve ♂ çiçekli, ⚥ ve ♀ çiçekli, ⚥, ♂ ve ♀ çiçekli.)
—Böcbil. Birçok erkeğin döllediği dişi için kullanılır. (Sözgelimi arılarda, kraliçe arı bir uçuş sırasında beş ya da altı erkekle çiftleşebilir.) || Bazı kabukböceklerinde *(Polygraphus)* olduğu gibi, birçok dişiyle birlikte yaşayan erkek için kullanılır. (Karşt. MONOGAM.)

POLİGAMİ a. (fr. *polygamie*). Bir erkeğin birçok kadınla (polygynie) ya da kadının birçok erkekle (polyandrie) yasal olarak evlenmesine izin veren toplumsal sistem. (→ ÇOKEŞLİLİK.)
—Bot. Poligam bitkilerin özelliği.

POLİGENETİK sıf. (fr. *polygénétique*'ten). Org. kim. Kullanılan mordanlara bağlı olarak değişik renkler veren boyarmaddeler için kullanılır.

POLİGHİROS → POLYGHYROS.

POLİGİN ya da **POLİJİN** sıf. (fr. *polygyne*). **1.** Antropol. → ÇOKKARILI. **—2.** Böcbil. Aynı anda birçok döllenmiş dişi kapsayan böcek kolonisi için kullanılır.

POLİGİNİ ya da **POLİJİNİ** a. (fr. *polygynie*). Antropol. → ÇOKKARILILIK.
—Böcbil. Birçok "kraliçe" (döllenmiş dişi) kapsayan böcek topluluklarının özelliği. (MONOGİNİ ile karşıtlaşır.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Böcbil. Balarılarında görülmeyen, karıncalarda ve termitlerde seyrek rastlanan poliginі, tropikal bölgelerde yaşayan yabanarılarında, özellikle de eşekarılarında her zaman görülür; cinsiyet bakımından nötr olan işçiler Amerika'daki bazı *Polybia*'larda çoğunlukta, Afrika'daki başka türlerde azınlıktadır; Afrika'daki *Belonogaster*'lerdeyse yoktur.

POLİGLİKOL a. (fr. *polyglycol*). Kim. Genel formülü

$$HO(CH_2—CH_2O)_n—CH_2—CH_2OH$$

olan sıvı ürün; etilen oksidin bazik bir katalizör eşliğinde glikol üzerine etkimesi sonunda oluşur. (Poliglikoller gerilimetkin madde, deterjan, ıslatıcı etken, emülsiyonlaştırıcı ve dağıtıcı olarak kullanılır.)

POLİGNAC ailesi, Velay kökenli fransız aile. —MELCHİOR (Le Puy 1661 - Paris 1742), papaz olarak atandıktan sonra Roma'da, Papalık ve fransız hükümetinin uzlaşması konusunda görüşmeler yaptı (1689). Polonya elçisi (1693) olarak, Jan III Sobieski ölünce (1696), Conti prensini kral seçtirmeyi başardıysa da prens, krallığı elinde tutma başarısını gösteremedi. Bu başarısızlık sonucu, 1702'ye kadar gözden düştü, Utrecht kongresi'nde Fransa'yı temsil etti (1710-1713). Kardinalliğe yükseldi (1713), Régence döneminde karıştığı entrikalarla saygınlığını tehlikeye düşürdü, Bilimler akademisi'ne üye seçildi (1715) ve Auch başpiskoposluğuna getirildi. Maddeci öğretileri eleştirmek için yazdığı *Anti-Lucretius* adlı büyük bir latince şiiri yarım bıraktı. (Fr. akad, 1704). —JULES FRANÇOIS (Claye 1743 - Petersburg 1817), öncekinin yeğeninin oğlu; karısının Marie-Antoinette üzerindeki etkisinden yararlanarak, soydan geçme dükluk unvanıyla birlikte çeşitli görev ve ödenekler sağladı. Göçmen (1789) olarak Viyana'da Bourbonlar'ı temsil etti, ardından Ukrayna'ya yerleşti ve Louis XVIII'in kendisini pair atamasına rağmen orada kaldı. —ARMAND JULES MARİE HERACLİUS (Paris 1771 - Saint-Germain-en-Laye 1847), Rusya'da göçmenken, Cadoudal ile birlikte suikast hazırlamak üzere Fransa'ya döndü. Tutuklandı ve ölüm cezasına çarptırıldı (1804), cezası ömür boyu hapse çevrildi ve kaçtı (1813). Artois kontunun yaverliğini yaptı, aşırı kralcı kesimden (ultra) milletvekili seçildi (1815), babasının ölümü üzerine dük ve pair oldu. Louis-Philippe'e bağlılık andı içmeyi kabul etmediği için, Chambre des pairs'den çıkarıldı (1830). —JULES AUGUSTE ARMAND MARİE (Versailles 1780 - Paris 1847), öncekinin kardeşi, Cadoudal komplosuna bulaştığı için iki yıl hapis cezasına çarptırıldı, tutukluluğunun belirsiz bir biçimde uzatılması üzerine kardeşiyle birlikte kaçtı. Artois kontunun yakını ve monarşiyle dinin tam bir restorasyonundan yanaydı, Chambre des pairs üyeliğine getirildi ve Ferman'daki liberal eğilimleri kınadı. Katolikliğin etkin bir savunucusu olarak, Roma prensi unvanını elde etti (1820). Londra'ya elçi atandı (1823-1829), 6 temmuz 1827 antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşmayla Büyük Britanya, Rusya ve Fransa, Yunanistan'ın bağımsızlığını sağlamak üzere, osmanlı sultanı ile Yunanlılar arasında arabuluculuklarını kabul ettiriyorlardı. Liberal kamuoyunda tutulmamasına rağmen, Dışişleri bakanlığına (8 ağustos 1829) ve hükümet başkanlığına (17 kasım) atandı. Cezayir seferini düzenlediyse de, bu seferin başarısı (5 temmuz 1830) iç bunalıma bir çözüm getirmedi. Liberal muhalefetin seçimlerdeki (temmuz 1830) zaferinden sonra, 26 temmuzda dört kararname yazarak bunların Charles X tarafından ilan edilmesini sağladı. Bu kararnameler, Paris ayaklanmasına ve rejimin devrilmesine (29 temmuz) yol açtılar. İngiltere'ye kaçmaya kalkarken tutuklandı (15 ağustos), Chambre des pairs karşısına çıkarıldı, ömür boyu hapis, unvanlarının elinden alınması ve medeni haklardan yoksun bırakılma cezasına çarptırıldı (21 aralık 1830). 1836'da affa uğradı.

POLİGON a. (fr. *polygone*). Geom. ÇOKGEN'in eşanlamlısı.
—Ask. Özellikle mermi ve patlayıcı madde denemelerinin yapıldığı manevra ve atış alanı. || *Atış poligonu*, ateşli silahlarla yapay hedeflere atış yapmak amacıyla düzenlenmiş, etrafı çevrili atış yeri. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Topogr. *Poligon geçkisi*, arazide, iki bilinen noktayı birleştiren bir poligon çizgisinin koordinatlarını saptamaya dayanan işlem. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ask. Atış poligonları, tüfek, makineli tüfek vb. hafif silahlara özgüdür. Buna karşılık, topçu atış eğitimi atış alanlarında gerçekleştirilir. Atış poligonları, yanları beton duvarlarla çevrili *atış yolları*, nişancıların bulunduğu üstü örtülü *atış hattı*, toprak yığınları, hedef tahtaları ve yapılan atışları kaydedenlerin korundukları siperlerin bulunduğu hedef hattından oluşurlar. Nişancıyı seken mermi ve diğer maddelerden korumak amacıyla yapılan mazgallar emniyeti tamamlar. Çok hafif silahlara (tabanca, karabina) özgü atış poligonları daha kabaca düzenlenmiştir.
—Topogr. A ve B uç noktaları bilinen bir poligon çizgisinin uçları olan M, N, P vb. noktalarının konumu saptanmak isteniyor. Kazıklarla işaretlenen bütün bu noktalara bir teodolit, bir takeometre ya da bir plançete kurulur. Kenarların AM, MN, NP, ..., uzunlukları ölçülür. Poligon geçkisi semt açısına göre gözlemleniyorsa, her bir kenarın doğrultusu bir pusulanın mıknatıslı iğnesiyle karşılaştırılarak ölçülür; açıölçerle yapılan ölçümde açılar, her bir M, N, P, ..., ucundan ölçülür, gidiş ve geliş kenarlarının yönleri, astronomik gözlemle ya da önceden bilinen diğer noktaların gözlemlenmesiyle bulunur. (→ POLİGONLAMA.)

POLİGONAL sıf. (fr. *polygonal*). Çokgen.
—Jeomorfol. *Poligonal kuzey toprağı*, merkezde ince malzemeden oluşmuş poligonlardan meydana gelen ve birbirinden kısmen düşey olarak doğrulmuş taş bölmelerle ayrılan soğuk bölge toprağı; bu toprak geçici ve yüzeysel olarak donmuş bir çamur kütlesi içinde, konveksiyon devinimlerinin etkisiyle oluşur. (Eşanl. AĞSI TOPRAK.)

POLİGONLAMA a. Topogr. Arazide oluşturulacak topografik doğrultuların kurulması, ölçülmesi ve kullanılması tekniği. (Poligonlama, bir kanava üzerinde önemli noktaları birleştiren *ana poligonlama* ve bunlara bağlı olarak da ayrıntı noktalarını birleştiren *yardımcı poligonlama* çalışmalarını kapsar.)

POLİGRAF a. (fr. *polygraphe*). Nörobiyol. Çeşitli değişkenlerin (elektroansefalografi, elektromiyografi, elektrokardiyografi, havalanma, kas kasılmaları, göz hareketleri, vb.) aynı anda grafik olarak irdelenmesine olanak veren kayıt aygıtı.

POLİGRAFİ a. (fr. *polygraphie*; yun. *polygraphia*'dan). Nörobiyol. Poligrafla kayıt tekniği.

POLİHALİT a. (fr. *polyhalite*). Miner. Triklinik sistemde yer alan hidratlı doğal magnezyum, kalsiyum ve potasyum sülfat. (Stassfurt'ta bulunmuştur.)

POLİHALOJENLİ sıf. Org. kim. ÇOKHALOJENLİ'nin eşanlamlısı.

POLİHİBRİT a. (fr. *polyhybride*'den). Polihibritlik sonucu doğan birey.

POLİHİBRİTLİK a. Biyol. Birçok kalıtsal karakter bakımından birbirinden farklı iki birey arasındaki çaprazlanma.

POLİHİDRAMNİOS a. (fr. *polyhydramnios*). Kad. hast. Gebeliğin ikinci yarısında, amnios sıvısı hacminin 2 000 ml'yi aşması.

POLİHOLOZİT a. (fr. *polyholoside*). POLİOZİT'in eşanlamlısı.

POLİİMİT a. (fr. *polyimide*'den). Polim. Zincirlerinde imit işlevleri bulunan polimerlerin genel adı.
—ANSİKL. Poliimitlerin kökenleri son derece değişik ve çeşitlidir. Örneğin bir dianhidrit ile bir diaminin çoğulyoğuşması iki aşamada gerçekleşir. Tepkime sırasında öncelikle bir önpolimer oluşur; biçimlendirilebilen bu önpolimer, ısıtıldığında imit halkalarının kapanmasıyla çoğulyoğuşma tepkimesine uğrar. Bu yolla elde edilen poliimidin bükülmezliği, erimeyecek kadar yüksektir. Bu bireşim yönteminin tek kusuru, suyun açığa çıkmasına bağlı olarak polimer kütlesi içinde mikrokabarcıkların oluşmasıdır. Bir başka bireşim yöntemi, maleik asit anhidritinin kullanıldığı yöntemdir; bu yöntemin üstünlüğü, zincirin oluşması sırasında hiçbir maddenin açığa çıkmamasıdır.
Poliimitlerin mekanik özellikleri (bükülmezlik, sertlik, aşınmaya karşı dayanım) kusursuz, ısıl özellikleri (−200 °C'tan +260 °C'a kadar yaklaşık 500 °C'lık bir sıcaklık aralığında çalışır) olağanüstüdür. Kimyasal etkenlere ve ışınıma karşı üstün bir direnç gösterir; grafit, cam elyafı, molibden sülfür gibi pekiştirme malzemeleriyle yüklenebilir (sürtünmeye karşı özellikler).
Poliimitler, uçak ve otomotiv sanayilerinde kullanılır. Elektronikte, elektroteknikte, uçak sanayisinde işe yarayan, işlenebilir, yapıştırılabilir pek çok karma malzemenin (katmanlı*, vb.) ana maddesini oluşturur.

POLİİZOPREN a. (fr. *polyisoprène*). Polim. Kapalı formülü $(C_5H_8)_n$ olan izopren polimerlerinin genel adı.
—ANSİKL.

$$CH_2=C(CH_3)—CH=CH_2$$

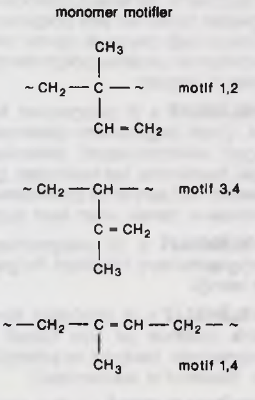
formüllü izopren, polimerleştiğinde deneysel koşullara bağlı olarak 1,2, 3,4 ya da 1,4 monomer motiflerinden bir ya da daha çoğunu içeren zincirler oluşturur. 1,4 monomeriyle, ornatanların çift bağa gö-

R. A. Francotte

Jules Auguste Armand Marie de Polignac
ressamı bilinmeyen bir tablodan ayrıntı
XIX. yy.
özel kol.

re konumlarına bağlı olarak E ya da Z yapısı ortaya çıkabilir. Bu durumda izopren -1,4 trans ya da izopren-1,4 sis sözkonusudur; üstelik 1,2 ve 3,4 ardışılları bir stereodüzenlilik gösterebilir.

Stereoözgül başlatıcıların kullanımı, mikroyapıların iyi bir denetimini sağlar. Doğal kauçuk, % 97-98 oranında 1,4 sis motifinden oluşur. Gutta-perka temel olarak bir poliizopren-1,4 trans'tır. Bir monomerin maliyet fiyatı göz önüne alındığında poliizoprenlerin gelişimi, polibutadienlerinki kadar önemli değildir. Bununla birlikte, belirgin bir yapısı olan ürünlerin hazırlanabilme olanakları, bu ürünlerin özgül uygulamalardaki kullanımlarını kolaylaştırır. Doğal kauçuk gibi poliizoprenler de kükürtlenebilir, karbon siyahıyla pekiştirilebilir.

POLİJENİK sıf. (fr. *polygénique*). Jeomorfol. **1.** Farklı morfojenik süreçlerle şekillenmiş bir engebe biçimi için kullanılır. **—2.** *Polijenik seki*, topografik bir süreklilik gösteren ve yatay kayması sırasında bir akarsuyun bıraktığı içbükey dilimli alüvyal menderes örtüsü. || *Polijenik yüzey*, aynı düzlemdeki ardışık kısmi düzleşmelerin bütünleşmesinden doğan yüzey (örn. Triyasöncesi, Liasöncesi, Juraöncesi tanık tepelerinin bir arada bulunduğu Armorik masifinin güney-doğu kenarı).

—Yerbil. Ayrı kökenli öğelerden oluşan.

POLİJİN → POLİGİN.

POLİJİNİ → POLİGİNİ.

POLİKAPROLAKTAM a. (fr. *polycaprolactame*). Polim. Birim formülü

$$\sim(CH_2)_5CONH\sim$$

olan poliamit.

POLİKARBONAT a. (fr. *polycarbonate*). Polim. Zinciri, organik karbonat işlevlerinin düzenli olarak yinelenmesi sonunda oluşan makromoleküllü bileşiklerin genel adı.

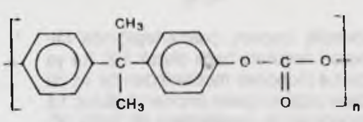
—ANSİKL. Polikarbonatların birim formülü

$$\sim R{-}O{-}\underset{\underset{O}{\|}}{C}{-}O{-}R\sim$$

dir; R, alifatik ya da aromatik olabilir. Çok büyük önemi olan aromatik polikarbonatların piyasadaki tek örneği, hemen hemen yalnızca bisfenol A polikarbonattır; temel olarak fosgenin bisfenol A ile çoğulyoğuşması sonunda oluşur.

(Bisfenol A) polikarbonatları, yönlendirilmemişlerse 200 °C'a doğru yumuşar; daha kristalli olanlar, 265 °C'a doğru erir. Camsı geçiş sıcaklıkları yaklaşık 150 °C'tır. Bunlar sert, bükülmez, darbeye karşı olağanüstü dayanımı olan ürünlerdir. Özelliklerini − 100 °C ile +120 °C arasında korurlar. Polikarbonatlar, yönlendirilebilir filmler verebilen ve çekildiğinde kristalleşebilen ürünlerdir. Bunlar çok iyi yalıtkanlardır. Darbeye karşı dayanımlarının ötesinde, en önemli özellikleri saydamlıklarıdır. Kırılma indisleri n_D^{25} = 1,5850'dir. Kimyasal bakımdan son derece duyarlı olmalarına karşın, besinsel sıvılara (sıvı yağ, meyve suyu) ve sabunlu sulara karşı üstün bir direnç gösterirler. Besin maddelerine ne koku, ne de bir tat verirler, üstelik şimdiye değin herhangi bir zehirleyici etkileri de saptanmamıştır. Molar kütlesi yüksek polikarbonatlar, enjeksiyon ya da fışkırtmayla biçimlendirilirler (hortumlar, borular, yapraklar ya da plakalar, profiller). Plakalar, ısıyla biçimlendirilir, işlenebilir, yapıştırılabilir ve kaynaklanabilirler.

bisfenol A polikarbonatı

POLİKARYOSİT a. (fr. *polycaryocyte*). Biyol. Çokçekirdekli hücre.

POLİKELAT a. (fr. *polychélate*). Polim. Zincirlerinde ya da taşıdıkları yanal gruplarda metal kompleksleri bulunan polimerlerin genel adı. (Polikelatların çok değişik özellikleri vardır; genellikle çok yüksek ısılkararlılıkları ve çok düşük çözünürlükleriyle tanınırlar.)

POLİKİNETİK sıf. (fr. *polycinétique*'ten). Nörol. Bir uyarı için birçok yanıt içeren reflekse denir. (Böyle bir refleks piramidal sendromun belirtilerinden biridir.)

POLİKİSTOZ a. (fr. *polykystose*). ÇOKKİSTLİ'nin eşanlamlısı.

POLİKLADLAR a. Yassısolucanların türbelarlar öbeğinden takım. (Sindirim aygıtı dallı ve ağsı, yutağı boru biçimindedir. Hemen hepsi denizde yaşar. Birçoğunun bir karın çekmeni vardır. Bil. a. *Polycladidea*.)

POLİKLİNİK a. (fr. *polyclinique*). **1.** Hastaların ayakta muayene ve tedavi edildiği hastane bölümü. **—2.** Çeşitli uzmanlık dallarıyla ilgili hastalıkların muayene ve tedavi edildiği özel sağlık kurumu.

POLİKLOROPREN a. (fr. *polychloroprène*). Polim. Kapalı formülü $(C_4H_5Cl)_n$ olan kloro-2 butadien-1,3'ün (ya da kloropren) polimeri. (Tescil edilmiş ticari adı ''neoprendir''.)

—ANSİKL. Kloropren, özellikle emülsiyon halinde köksel polimerleşmeye uğratılarak ya doğrudan kullanılır ya da döner bir merdane üzerinde asitlenip soğutularak pıhtılaştırılır; böylece elde edilen yapraklar, kurutulduktan sonra küçük parçalar halinde kesilir. Polikloroprenler, $ZnCl_2$, ZnO ya da birincil aromatik aminlerin etkisiyle 110-120 °C'a doğru ağlaştırılır. Mekanik özellikleri, doğal kauçuklarınkiyle hemen hemen aynıdır, hatta esneklik modülü biraz daha yüksektir. Kloroprenler, sıvı yağlara, benzine, ozona, ışığa ve ani sıcaklık değişmelerine karşı iyi bir direnç gösterir. Sıvı yağlara karşı direncini geliştiren doğal kauçukla her oranda karışabilir. Özellikleri, ince toz halinde magnezyum oksit katılarak daha da geliştirilir. Doğal kauçukların işlendiği makinelerde biçimlendirilebilen polikloroprenler, giderek doğal kauçuğun yerini almaktadır.

POLİKLOROTRİFLUOROETİLEN a (fr. *polychlorotrifluoroéthylène*). Polim. Klorotrifluoroetilenin polimeri. (En çok bilinen ticari adı, Kel-F'dir.)

—ANSİKL. Klorotrifluoroetilen ($CF_2=CFCl$), köksel bir polimerleşmeye uğradığında, özgül kütlesi 2,2 g/cm³ olan ve 200 °C'a doğru yumuşayan bir ürün, yarı poliklorotrifluoroetileni verir. Poliklorotrifluoroetilen politetrafluoroetilen'den daha kolay işlenir; sıcaklığa karşı dayanımı bu polimerden daha düşüktür, ancak soğuğa karşı direnci (−150 °C yerine 250 °C) olağanüstüdür. Ayrıca çekme ve darbeye karşı kusursuz bir dayanım gösterir; kimyasal etkenlere karşı direnci politetrafluoroetilenle hemen hemen aynıdır.

Poliklorotrifluoroetilen, enjeksiyon ya da fışkırtmayla biçimlendirilir; sulu dispersiyonlarından film ve yapraklar elde edilir. Sıcakta püskürtme yoluyla kaplama maddesi olarak kullanılır; ısıl işlemden geçirildikten sonra sızdırmazlığı kusursuz olan bir zar meydana getirir. Makine, elektrik ve kimya sanayilerinde kullanılır. Viniliden fluorürle ($CH_2=CF_2$) eşpolimerleşmeye uğradığında, yükseltgenme ve kimyasal etkenlere karşı kusursuz bir direnç gösteren bir elastomer (viton) verir. % 20 oranında etilenle birleştirildiğinde kimyasal etkenlere karşı çok dayanıklı bir malzeme elde edilir.

POLİKONDANSASYON a. (fr. *polycondensation*). Polim. ÇOĞULYOĞUŞMA'nın eşanlamlısı.

POLİKONDANSAT a. (fr. *polycondensat*'tan). Polim. ÇOĞUL' YOĞUŞKU'nun eşanlamlısı.

POLİKONTAMİNASYON a. (fr. *polycontamination*). Birçok mikrobun birlikte bulaşması.

POLİKORİ a. (fr. *polycorie*). Oftalmol. Görmede önemli bir bozukluk olmamakla birlikte birçok gözbebeğinin bulunmasıyla belirgin, doğuştan ya da edinsel iris anomalisi.

POLİKRAZ a. (fr. *polycrase*). Miner. Ortorombik sistemde yer alan doğal uranyum, itriyum, seryum, erbiyum ve kalsiyum titanoniobat.

POLİKREST a. (fr. *polychreste;* lat. *polychrestos;* yun. *polykhrestos*, çok yararlı'dan). Eylem alanı mekânda ve zamanda yaygınlaşan, organizmanın tümüne yönelen, birçok temel işlevi üstlenerek etki gösteren ve kalıtsal öğeler, yapı, mizaç gibi bazı bileşenlerde derin değişiklikler yapabilen önemli homeopatik ilaç.

POLİKROMATOFİLİ a. (fr. *polychromatophilie*). Hematol. Hızlı bir alyuvar oluşumu sonucunda, içlerinde eritroblast sitoplazması artıkları kalmış, henüz olgunlaşmamış alyuvarlar nedeniyle kanda değişik renklerde (pembe-gri, mavi-gri) alyuvarlar bulunması.

POLİKSEN sıf. (fr. *polyxène*). ÇOKKONAKLI'nın eşanlamlısı.

POLİLİTİONİT a. (fr. *polylithionite*). Miner. Manoklinik sistemde yer alan mineral madde. (Mika ailesinden olan polilitionit bir zinvaldit türüdür.)

POLİMASTİ a. (fr. *polymastie*). ÇOKMEMELİLİK'in eşanlamlısı.

POLİMEL sıf. (fr. *polymèle*). Biyol. Fazla kol ya da bacakları olan ucubeye denir.
◆ a. Polimel ucube.

POLİMELİ a. (fr. *polymélie*). Biyol. Polimel ucubelik hali.

POLİMENORE a. (fr. *polyménorrhée*). Kad. hast. Âdetlerin çok kısa aralıklarla görülmesi hali.

POLİMER a. (fr. *polymère;* yun. *polymeres*, pek çok parça, kat'tan). **1.** Bir ya da daha çok atom ya da atom grubunun yinelenmesiyle belirginleşmiş moleküllerden oluşan madde; bu atom ya da atom grupları, yapısal pek çok birimin katılması ya da çıkarılmasıyla herhangi bir değişikliğe uğramayan özellikler oluşturacak biçimde ve sayıda birbiriyle bağlanmıştır. **—2.** *Dörtlü polimer*, dört değişik türde monomer motiften oluşan eşpolimer. || *Gözenekli polimer*, görünümü bakımından deriyi andıran, mikrogözenekliliği ve su buharı geçirgenliğiyle tanınan yaprak biçiminde plastik madde.

—ANSİKL. Polimerlerle ilgili olarak yukarıda verilen tanım, İUPAC'ın (İnternational Union of Pure and Applied Chemistry; ''Uluslararası salt ve uygulamalı kimya derneği'') yaptığı bir tanımdır; yüksek polimerlere yani makromoleküllere ve makromoleküllü maddelere uygulanır. Atom ya da atom gruplarının sayısı, yapısal birimlerin katılması ya da çıkarılmasıyla de-

ğişmeyen özelliklerin oluşabilmesi için yeterli değilse, bu durumda bir *oligomer* sözkonusudur. Pek çok polimerin periyodik, yani tüm zincir boyunca düzgün bir biçimde yinelenen bir yapısı vardır. Yinelenen motife yapısal motif, birim monomer ya da monomer* motif denir. Düzgün bir polimer, molekülleri ardışık tek bir düzende yalnız tek bir yapısal birimden oluşan polimerdir. Molekülleri bu kurala uymayan bir polimere, düzensiz polimer denir. Bir polimer, rasgele ve belli yasalara göre dağılmış çeşitli motifler içeriyorsa böyle bir polimere, eşpolimer* adı verilir.

POLİMERİ a. (fr. *polymérie*). → POLİMERLİK.

POLİMERİZM a. (fr. *polymérisme*). ÇOKORGANLILIK'ın eşanlamlısı.

POLİMERLEŞME a. Polim. Küçük birimlerden makromolekül zincir oluşturma tepkimelerinin genel adı.

—ANSİKL. "Polimerleşme" sözcüğü, daha küçük birimlerden mekromoleküllü zincir elde etme yollarının tümünü kapsar; polimerleşmede, monomer moleküllerin etkin bir merkeze ardışık olarak katılmaları (zincirleme polimerleşme) sözkonusu olabileceği gibi, uzaklaştırma olsun ya da olmasın, monomerin yanı sıra daha yoğuşuk türler içeren birimlerin katılması da (çoğulyoğuşma*) sözkonusu olabilir. Burada yalnızca zincirleme polimerleşmelerden söz edilecektir.

Zincirleme polimerleşmenin temel tepkimesi şöyle yazılır:

$$\sim M^* + M \rightarrow \sim MM^*;$$

burada $\sim M^*$, büyüme halindeki zinciri (*etkin merkez), M, monomeri belirtir. Etkin merkez değişik yapılarda olabilir ve polimerleşmeler bu etkin merkeze göre köksel polimerleşme (M^* serbest kök), anyonsal polimerleşme (M^* anyon) ve katyonsal polimerleşme (M^* katyon) olmak üzere üç büyük gruba ayrılır. Bunlara, "eşkonum iyonları" denen mekanizmalarla meydana gelen polimerleşmelerle, stereoözgül polimerleşmeler olan Ziegler-Natta polimerleşmelerini de eklemek gerekir. Polimerleşmeler arasında görülen farklılık, monomerin türünden de ileri gelebilir: örneğin monomer, doymamış vinil ($CH_2 = CHR$), doymamış dien

$$\underset{\displaystyle\;\;\;\;\;\;R}{CH_2{=}\overset{}{C}{-}CH{=}CH_2}$$

ya da çok daha ender olarak doymamış asetilensel monomer ($HC \equiv CR$) olabilir. Bu durumda polimerleşme, π bağlarının kökleşimsel ya da heterolitik kopmalarını kullanan monomerlerin ardışık katılmasıyla gerçekleşir. Tam tersine, etilen ya da propen oksit ve laktonlar gibi halkalı bir molekül de sözkonusu olabilir. O zaman böyle bir polimerleşmeye "halka açılmasıyla" gerçekleşen polimerleşme denir ve σ bağlarının kopmasından (hemen her zaman ayrıkatom üzerinde [heterolitik]) yararlanılır.

Tüm zincirleme tepkimelerinde olduğu gibi polimerleşmeler de şu temel aşamalardan geçer:

—başlama: monomerden ilk etkin merkezin oluşumu: $M \rightarrow M_1^*$;

—yayılma (ilerleme): zincir büyümesine denk düşen özdeş tepkimeler dizisi:

$$M_1^* + M \rightarrow M_2^*$$
$$\vdots$$
$$M_n^* + M \rightarrow M_{n+1}^*$$

—durma: etkin merkezin yok olmasına bağlı olarak *gerçek* bitiş: $M_n^* \rightarrow M_n$ (ya da M_n'nin etkin olmayan bir türevi) ya da büyüyen bir zincirin etkinliğinin bir başka birime (çözücü, başlatıcı, başka zincir, vb.) aktarılması: $M_n^* + T \rightarrow M_n + T^*$. Büyüyen zincir, bir "ölü zincir" durumuna gelir ve T^* bir başka zincirin oluşumunu başlatabilir. T, bir aktarma etkenidir.

• *Köksel polimerleşme.* Etkin madde ısı (ısıl başlatma), ışık (ışılkimyasal başlatma), ışıma (γ ışınları, hızlandırılmış elektronlar) ya da çoğu kez serbest kök doğurucu moleküllerin etkisiyle (kimyasal başlatma) monomerden oluşan serbest bir köktür.

Işılkimyasal başlatma, sınırlı sayıdaki örnekte, ışığın (görünür ya da morötesi ışınımlar) bir monomer üzerine doğrudan etkimesiyle gerçekleşir. Genellikle bir kez etkinleştikten sonra enerjisini monomere aktaran bir ışıl başlatıcı Z'nin yardımına gereksinme duyulur. Her monomer molekülü (örneğin $CH_2 = CHR$) büyüyen bir zincire, örneğin

$$(\sim CH_2{-}\underset{R}{\overset{\cdot}{C}H})$$

ye iki biçimde bağlanır: "baş-kuyruğa katılma, baş-başa ya da kuyruk-kuyruğa katılma". En çok görülen durum "baş-kuyruğa" katılmadır. Zincirlenmedeki bu düzenliliğin yanı sıra R grubunun belirli uzaysal bir konuma eriştiği düzenliliği de (stereodüzenlilik) dikkate almak gerekir. (→ POLİBUTADİEN, POLİDİEN, POLİİZOPREN.)

Köksel polimerleşmede durma tepkimeleri, bileşme ya da tersdeğişimle olur.

Aktarma tepkimelerinin çok büyük bir önemi vardır; çünkü elde edilen ürünlerin molar kütlelerinin azaltılmasında ve gerektiğinde yapılarının bozulmasında etkin rol oynar (dallanmaların oluşumu). Ayrıca bu tepkimelerin olup olmaması iki ayrı tür polietilenin elde edilmesine yol açar: aktarımın ağırlıklı olduğu tepkimelerde düşük yoğunluklu polietilenler, aktarımın az olduğu tepkimelerde yüksek yoğunluklu polietilenler.

Bir köksel polimerleşme, büyüyen zincirin etkin kesimine etki ederek bu bölümü yok eden ya da bir monomer molekülüyle tepkimeye giremeyecek ölçüde kararlı başka bir kök veren her bileşikle önlenebilir (ya da geciktirilir). Böyle bir bileşiğe önleyici (ya da geciktirici), olaya ise önleme denir. Yalnızca ideal örnekler durumunda bile polimerleşme kinetiği, son derece karmaşıktır.

Gerek laboratuvar, gerekse sanayisel ölçekte dört çeşit polimerleşme yöntemi kullanılır:

Kütle durumunda polimerleşme. Bu yöntemde hiçbir çözücü ya da dağıtıcı kullanılmaz ve molar kütlesi yüksek polimerler elde edilebilir; ama tepkime ısı verici olduğundan açığa çıkan ısıyı denetlemek zordur.

Çözelti durumunda polimerleşme. Laboratuvarlardan geniş ölçüde kullanılmasına karşın sanayide pek uygulaması yoktur.

Boncuk durumunda polimerleşme (asıltı durumunda polimerleşme). Bu yöntemde monomer, çözünmediği bir ortamda (çoğunlukla su) çok ince damlacıklar biçiminde dağıtılır. Damlacıkların (çapları 0,01-1 mm arasındadır) topaklaşmasını önlemek için anorganik bir toz ya da suda çözünen organik bir polimer kullanılır. Bu tip polimerleşmeye "incileşme" de denir.

Emülsiyon durumunda polimerleşme. Monomer, misel oluşumuna yol açan bir emülsiyonlaştırıcı yanında genellikle su içinde dağıtılır. Emülsiyon durumunda polimerleşmeyle hazırlanan polimerler, lateks biçiminde dağılır ve öylece kullanılır ya da parçacıkların birleşmesini (kaynaşma ya da pıhtılaşma olayı) ve daha sonra çökelmesini sağlayan çeşitli elektrolitlerin ve ısının etkisiyle ayrılırlar.

• *Anyonsal polimerleşme.* Tepkime, $M_n^{\ominus} + M \rightarrow M_{n+1}^{\ominus}$ biçiminde yazılır. Yayılan anyon aslında, az-çok gevşek biçimde pozitif bir iyon, yani "karşı-iyon"la ($Met^{\oplus}$) genellikle birleşmiş olarak bulunur:

$$M_n^{\ominus}, Met^{\oplus} + M \rightarrow M_{n+1}^{\ominus}, Met^{\oplus}.$$

Başlatma, bir karbanyonun doğrudan etkisi ya da elektron aktarımıyla gerçekleşir. Arılığın çok yüksek olduğu koşullarda her türlü aktarım ve durma tepkimelerinden kaçınılır; monomer bir kez tamamen tüketildikten sonra, oluşan zincirler etkinliklerini korur: bu durumda "yaşayan" bir sistem (ya da bir polimer) sözkonusudur; yeniden monomer eklendiğinde (aynısı ya da bir başkası), polimerleşme de yeniden başlar. Öte yandan başlatma çok ani olursa, aynı uzunlukta zincirler elde edilir; bu, makromolekül bireşiminde çok ender rastlanan bir durumdur. Katışkı maddelerine karşı son derece duyarlı olduklarından, anyonsal polimerleşmelerin sanayide kullanılması oldukça zordur (butadienin stereoözgül anyonsal polimerleşmesi ve ardışık eşpolimerlerin bireşimi).

• *Katyonsal polimerleşme.* Katyonsal polimerleşmenin yazılımı, anyonsal polimerleşmeninkiyle büyük benzerlik gösterir:

$$M_n^{\oplus} + M \rightarrow M_{n+1}^{\oplus},$$

ya da bir A^- karşı-iyon varsa (ki genellikle bulunur), polimerleşme bu kez şöyle yazılır:

$$M_n^{\oplus}, A^{\ominus} + M \rightarrow M_{n+1}^{\oplus}, A^{\ominus}.$$

Başlatıcılar, Brønsted asitleri (sülfürik asit), Friedel-Crafts katalizörleri de denen Lewis asitleri ve organik katyon doğurucular (karbokatyonlar) olabilir. Katyonsal polimerleşmeler son derece hızlıdır. Molar kütlesi yüksek ürünler elde etmek için işlem çok düşük sıcaklıklarda (−100, −70 °C arasında) uygulanmalıdır. Sanayide katyonsal polimerleşmenin en önemli uygulaması, butilkauçuk ve poliizobutenlerin bireşimidir. Ayrıca molar kütlesi düşük, çok daha az tanımlanmış ama geniş bir pazarı olan inden ve kumaron reçineleri, çeşitli yağlayıcılar, vb. gibi ürünlerin bireşimini de saymak gerekir.

Kimi halkalı bileşikler ya da çeşitli aldehitler katyonsal polimerleşmeye uğrayabilir.

• *Ziegler-Natta polimerleşmeleri.* Bu tür polimerleşmeler, K. Ziegler'in kendi adını taşıyan katalizörleri bulmasıyla ortaya çıktı ve G. Natta bunları propenin polimerleşmesine uygulayarak elde edilen polipropenlerin stereodüzenli bir yapıya sahip olduğunu kanıtladı. Ziegler, aynı teknikle "yüksek yoğunluklu polietilen" denen polietilenleri elde etti. Bu katalitik sistemler, I-III gruplarından bir metalin (Al) alkoilli bir türeviyle, IV-VIII gruplarından bir geçiş metalinin (Ti, V, Cr) halojenürü ya da organohalojenürünün tepkimesi sonunda oluşur. Ancak bu mekanizmalar hâlâ tartışma konusudur.

Ziegler-Natta başlatıcılarının sanayisel uygulamaları arasında etilenin, yüksek yoğunluklu polietilenin elde edilmesini sağlayan doğrusal polimerleşmesi, stereodüzenli polipropilenin hazırlanması (özellikle izotaktik*), kimi dienlerin (denetimli mikroyapılı polibutadien*ler ve poliizopren*ler) stereoözgül polimerleşmeleri sayılabilir.

POLİMERLEŞMEK gçz. f. Polim. Bir monomer sözkonusuysa polimer durumuna geçmek.

◆ **polimerleştirmek** ettirg. f. Polim. Bir monomeri polimer durumuna dönüştürmek.

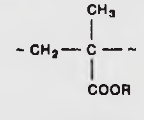
—Hidr. bağl. *Polimerleştirilmiş beton,* belli bir derinliğe kadar polimerleşebilir reçine emdirilmiş beton.

POLİMERLEŞTİRİLEBİLİR sıf. Polim. *Polimerleştirilebilir madde,* polimerleşme tepkimesine uğrayabilen bir malzeme için kullanılır.

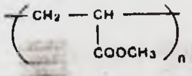
POLİMERLEŞTİRMEK → POLİMERLEŞMEK.

POLİMERLİK ya da **POLİMERİ** a. Biyol. Birbirinden farklı birçok genin, belli bir karakterin çeşitli derecelerini belirlemek üzere etkilerini birleştirmesiyle belirgin kalıtım. (Saç, deri rengi ve boy birer polimerlik örneğidir. Bir karakterin birçok genle belirlendiği başka durumlarda olduğu gibi polimerlikte de fenotiplerin çoğunluğu ortalamaya uyar.)

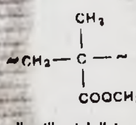
—Polim. *Polimerliği bozmak,* polimer özelliklerini giderme işlemine uğratmak. ‖ *Polimerliğin bozulması,* bir polimerin çeşitli etkenler altında bir monomer ya da daha karmaşık yapıların ortaya çıkmasına bağlı olarak parçalanması.

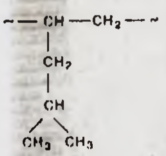
polimetakrilester

polimetilakrilat

polimetilmetakrilat

polimetilpenten

Ch. Lenars

tanrı A'a'nın
Rurutu adasında (Tubuai adaları)
bulunan ağaç heykeli
British Museum, Londra

POLİMETAKRİLESTER a. (fr. *poly[ester méthacrylique]*'ten). Polim. Metakrilik asit esterlerinin polimerlerine verilen genel ad; bu bileşiklerin en önemlileri, polimetilmetakrilat ile eşpolimerleridir.

POLİMETAKRİLİK a. (fr. *polyméthacrylique*). Polim. Metakrilik asidin ya da esterlerinin formülü $[CH_2C(CH_3)COOR]_n$ olan polimeri.

POLİMETALİK sıf. (fr. *polymétallique*). Hidrol. Genellikle eser miktarda bulunan birçok değişik metal tuzlarını içeren kaynak suları için kullanılır.
—Denizbil. *Polimetalik yumru* → YUMRU.

POLİMETİLAKRİLAT a. (fr. *poly[acrylate de méthyle]*'den). Polim. Metilakrilatın polimeri.

POLİMETİLMETAKRİLAT a. (fr. *poly[méthacrylate de méthyle]*'den). Polim. Metakrilik polyester. (En tanınmış ticari biçimi pleksiglas*tır.)
—ANSİKL. Polimetilmetakrilat, metilmetakrilatın köksel polimerleşmesi sonunda elde edilir. Metilmetakrilat, 1-20 mm kalınlığındaki kalıplara kütle ya da asıltı (yaklaşık 0,1 mm çapında yuvarlar verir) biçiminde dökülür. Örneğin kütlesi 1,18 g/cm³ olan polimetilmetakrilatın yüksek bir saydamlığı vardır. Kırılma indisi 1,49'dur. Saydamlığı güneş ışığında % 90-99, kızılaltı ışınlarda % 100, morötesi ışınlarda en çok % 75'tir. Hidroklorik asit dışında asitlere karşı yüksek bir kimyasal eylemsizliği vardır. Monomerinde, klorlu çözücülerde, asetik asit ve esterlerinde, asetonda çözünür. Çizilmelere karşı dayanımı düşüktür. Enjeksiyon ya da fışkırtmayla biçimlendirilir. Plakaları, optik özelliklerinden dolayı kullanılır. Ayrıca dökümden sonra da polimerleştirilebilir: dişçilik, çeşitli dolgu işlemleri.
Homopolimeri, özellikle eşpolimerleri (örneğin vinilasetat ya da çeşitli akrilatlarla) vernik ve boya üretiminde kullanılır. Diakrilatlar ya da glisidil akrilatla verdiği eşpolimerleri, fırında sertleşmeyi sağlar. Hidroksietilmetakrilat (glikol monometakrilat) ve glikol dimetakrilatla meydana getirdiği eşpolimerleri, hidrolize karşı iyi bir direnç gösteren ve kontak mercekleri yapımında kullanılan susever pelteler oluşturur.

POLİMETİLPENTEN a. (fr. *polyméthylpentène*'den). Polim. Metil-4 pentenin polimeri.
—ANSİKL. Metil-4 pentenin polimerleşmesi sonunda elde edilen polimetilpenten, düşük yoğunluklu (0,83), çok saydam bir polimerdir. 250 °C'a dek iyi bir mekanik davranış gösterir. Mekanik özelliklerinin pek iyi olmamasına karşın kusursuz elektriksel özellikleri vardır. En çok laboratuvar ve hastane araçlarının yapımında kullanılır.

POLİMİGNİT a. (fr. *polymignite*'den). Miner. Ortorombik sistemde yer alan doğal demir, kalsiyum, itriyum, seryum, toryum vb. titanozirkonat. (Norveç siyenitlerinde bulunur.)

POLİMİKSİN a. (fr. *polymyxine*). *Bacillus polymyxa* kültürlerinden elde edilen ve Gram negatif mikroplar üzerinde bakterisit etki gösteren polipeptit yapısında antibiyotik.
—ANSİKL. Çeşitli polimiksinler içinde en az zehirli olanı polimiksin B'dir. Tedavide polimiksin B'nin, bakterilerin zarına tutunan ve onların osmoz yoluyla erimesine neden olan sülfat tuzu kullanılır. Polimiksin B ve kolistin arasında çapraz bir direnç vardır.

POLİMİKTİK sıf. (fr. *polymictique;* yun. *polymiktos,* birçok maddenin karışımından oluşan). Hidrol. *Polimiktik göl,* suları sürekli olarak düşey doğrultuda hareket eden ve 4 °C'ın üstünde olan göl. (Yıllık ısı yüksekliği çok düşük ancak günlük yüksekliği, yüksek bölgelerin belirgin özelliği olan bu göllere tropikal bölgelerdeki yüksek dağlarda rastlanır: örneğin, Doğu Afrika'da Victoria gölü, Andlar'da Titicaca gölü.)

POLİMİYOZİT a. Patol. (fr. *polymyosite*). Kökeni halen bilinmeyen ve kas dokusunda iltihap yapan hastalık.
—ANSİKL. Polimiyozit, bacakların gövdeye yakın kısımlarında hareket zayıflığının yanı sıra, kas kütlelerinde amiyotrofiyle, özellikle bunlara basmakla ya da kendiliğinden beliren ağrılarla ortaya çıkar. Buna çoğu zaman deri belirtileri (dermatomiyozit) eşlik eder; yüzde eritemli döküntüler çıkar, boyun ve omuzlara kadar yayılabilir. Sedimentasyon hızını artıran bir iltihap sendromu genellikle vardır. Kas biyopsisi teşhis koymayı sağlar. Polimiyozitler bir içorgan kanseriyle, bazen de bir kolajenozla birlikte ortaya çıkabilir; belli bir neden bulunmadığından özbağışıklık hastalıklarından biri sayılır.

POLİMODAL sıf. (fr. *polymodal*). Nörol. Değişik cinsten uyarılara duyarlı dış alıcıya denir.
—Müz. ÇOKMAKAMLI'nın eşanlamlısı.

POLİMODALİTE a. (fr. *polymodalité*). Müz. ÇOKMAKAMLILIK'ın eşanlamlısı.

POLİMORF sıf. (fr. *polymorphe*). Çokbiçimli.

POLİMORFİZM a. (fr. *polymorphisme*). Çokbiçimlilik.
—Bakteriyol. PLEOMORFİZM'in eşanlamlısı.
—Genet. Bir toplumda, fenotipe özgü çeşitli karakterlerle birbirinden ayrılan çok sayıda genetik tipin birlikte var olması. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Patol. ÇOKBİÇİMLİLİK'in eşanlamlısı.
—Zootekn. *Genetik polimorfizm,* doğal ya da ıslah edilmiş bir hayvan topluluğunda, orta frekanslı genlerden ileri gelen alternatif genotiplerin dengeli olarak bir arada bulunması.
—ANSİKL. Genet. İnsanlarda, her gün çok sayıda polimorfizm örneğine rastlanır: deri, göz, saç rengi, boy vb. Başka polimorfizmler arasında kan gruplarının çeşitliliği sayılabilir. Şöyle ki, aynı kan grubuna sahip (tek yumurta ikizleri dışında) iki bireyin bulunabilmesi her halde olanaksızdır. Diğer bir polimorfizm tipi kromozomların heterokromi gösteren kısımlarını ilgilendirir; ikincil boğumlanmalar, uyduların boyu, kırılgan noktalar, santromer bölgeleri, Y'nin boyu. Polimorfizm, burada her karyotipe çok özgül bir karakter verir, bu nitelik akrabalık araştırmalarında dahi kullanılabilir.

POLİNEVRİT a. (fr. *polynévrite*). Birçok büyük sinirin aynı anda ve bakışımlı olarak hastalanmasıyla belirginleşen ve uçlarda daha belirgin bir gevşek felç, kemik-kiriş reflekslerinin ortadan kalkması ve amiyotrofi belirtileriyle birlikte el ve ayaklarda daha belirgin olmak üzere gövdesel topografi konusunda nesnel ve öznel duyu bozukluklarına neden olan çevresel sinir hastalığı.
—ANSİKL. Hastalığın hareket ya da duyu bakımından önemi polinevritin nedenine bağlıdır. Polinevritler, özellikle alkolizm sonucunda gelişen, fakat beslenme yetersizliği, beriberi ve dengesiz yemek rejiminden de (midesi çıkarılanlar) ileri gelebilen B_1 vitamini eksikliklerinde gözlenir. Nadiren arsenik, kurşun, apiol ya da bazı ilaçlar (emetin ya da izoniyazit) yüzünden zehirlenmeler de buna yol açabilir.

POLİNEZYA, Okyanusya'nın bir bölümü. Büyük Okyanus'un orta kesimine dağılan adalardan ve takımadalar bütününden oluşur ve hemen hemen Yeni-Zelanda, Hawaii adaları ve Paskalya adasının oluşturduğu büyük bir üçgen içinde yer alır. Polinezya adı da, "çok sayıda ada" anlamındaki iki yunanca sözcüğün birleşmesinden oluşur. Maoriler polinezyalı olsalar da, halkının çoğu avrupalı olan Yeni-Zelanda, Polinezya'dan ayrı düşünülmelidir. Polinezya'nın geri kalan bölümündeki küçük alanlı adaların toplam yüzölçümü yalnızca 26 000 km²'dir; bunun 16 700 km²'si günümüzde ABD'nin 50. eyaleti olan Hawaii takımadalarından oluşur. Fransa'nın denizaşırı topraklarından ikisi, Wallis-et-Futuna ve Fransız Polinezyası da Polinezya'dadır. Samoa, Tonga, Tuvalu (Ellice) bağımsız devletleri, Nauru adası (fosfat açısından zengin); Yeni-Zelanda'ya bağlı bağımsız topraklar (Coock, Niue); ABD toprağı Doğu Samoalar; İngiltere'ye bağlı Pitcairn ve Şili'ye bağlı Paskalya adası da Polinezya'nın parçalarıdır. Phoenix'ler ve Line Islands Mikronezya'daki Kiribati (eski Gilbert) devletine bağlıdır.
En büyük adalar, dağlıktır ve yanardağ kökenlidir; birkaç etkin yanardağ (Hawaii) varsa da çoğu sönmüş ve erozyonla iyice aşınmıştır (Société adaları). Yüksek adaların çoğu mercan kayalıklarıyla çevrilidir. Alçak adalar da mercan yapılı ve bir lagon'u (Tuamotu, Tuvalu atolleri) çevreleyen halkalar biçimindedir. Kireçli yalıyarlı bazı adalar, gerçekte yükselme geçirmiş eski atollerdir.
Bütün bu adalarda, alizelere açık bir tropikal iklim (25 °C yıllık ortalama) görülür: rüzgâra karşı (doğu) ve rüzgâr altındaki (batı) kıyıların aldığı yağışlar çok farklıdır. Yükseltisi az adalarda kuraklık görülebilir. Flora oldukça cılız ve çok hastalıklıdır. Çok dağınık ve çevreden kopuk olsalar da, takımadaların tümüne, Batı'dan gelen usta polinezyalı denizciler yerleşmiştir. Avrupalılar, adaları XVI. yy.'dan başlayarak ve özellikle XVIII. yy.'da (Cook, Bougainville) keşfettiler. Polinezyalı nüfusu büyük bir düşüşten sonra, günümüzde yeniden artmaktadır ve adalarda (Yeni-Zelanda dışında) 500 000'den fazla polinezyalı yaşamaktadır. Hawaii adalarında büyük tarım işletmelerinin gelişmesi (şekerkamışı, ananas), büyük bir avrupalı ve asyalı akınına yol açmış ve buradaki Polinezyalılar'ın çoğu melezleşmiştir. Diğer yerlerdeki önemli adalarda (Tahiti, Upolu) melezler bulunsa da, Polinezya ırkı daha iyi korunmuştur ve hıristiyanlığı benimsemelerine karşın, özgün Polinezya uygarlığı yaşatılmaktadır. Geleneksel tarım (yumrulu bitkiler), başlıca dışsatım ürünü (kopra) sağlayan hindistancevizi işletmeleri ve 200 millik ekonomik bölge sınırlamasıyla önemli bir kaynak haline gelen balıkçılığa oranla daha önemsiz kalmaktadır. Sanayi yok denecek kadar azdır; ancak, bazı takımadalar ve adalarda (Hawaii ya da Tahiti) turizm önem kazanmış, hatta başlıca gelir kaynağı haline gelmiştir.

TARİHÖNCESİ

Polinezyalılar'ın ataları, Doğu Asya'da yaşayan, malaya-polinezya dilini konuşan ve mongoloit fenotipli halk gruplarındandı. Bunların bir bölümü Güney-doğu Asya'ya (bazıları Madagaskar'a kadar gitmiştir), bir bölümü Batı Mikronezya'ya yer-

ata figürü; Yeni-Zelanda'da ele geçen
bir oymalı ağaç parçadan ayrıntı
maori sanatı *(Brooklyn müzesi, New York)*

POLİNEZYA'DA SANAT

Ch. Lenars

leşti, bir bölümü de en çok üç bin yılda Büyük Okyanus'un tümüne yayıldı. Bu son grubun geçişinin ilk izlerine Melanezya'da rastlanır; "Lapita* kültür kompleksi" olarak anılan bu kültürler, karma biçimli ve tarama bezekli bir seramikle, taş ve deniz kabuklarından yapılmış özgün aletlerle (keserler, olta iğneleri, mercan törpüleri) ve genellikle deniz kabuklarından oyulmuş süs öğeleriyle ayırt edilir. Bu kültür topluluğu, Melanezya adalarına büyük bir olasılıkla "Lapita insanları"ndan kısa bir süre önce yerleşmiş olan Melanezyalılar'ın atalarının maddi kültüründen çok değişik bir niteliktedir. Lapita insanlarının, başlangıçta, sebze yetiştiriciliğiyle uğraşan Melanezyalılar'la değiş tokuş yapma amacıyla kıyı bölgesine yerleşen ve sayıları çok fazla olmayan denizci bir halk olduğu sanılmaktadır. Buradaki ilk Lapita yerleşmeleri İ.Ö. 1500-1200 yıllarına tarihlendirilir. Melanezyalılar'ın soyunun hemen hemen tükenmesi, topluluk içinden evlenmeleriyle açıklanabilir. Lapite insanları, birkaç yüzyılda, adalarararası ilişki ağlarını güneyden kuzeye ve Fiji, Tonga ve Samoa adalarını keşfettikleri doğuya doğru yaydılar. Buraları nispeten geniş ve o güne kadar kimsenin oturmadığı topraklardı, nüfusun normal bir biçimde artmasına olanak veriyordu. Bu yeni gelen halk, Melanezyalılar'la kurdukları ilişkiler sayesinde sebze yetiştiriciliğini öğrenmiş ve böylece, yaşamlarını denizden elde ettikleri ürünlerle sürdürmekten kurtulmuştu. Fiji adaları ve Batı Polinezya'da kaldıkları uzun süre içinde (yeni bir toplu göç için, bin yıldan fazla beklemek gerekecektir), bu halklar maddi ve kültürel değişikliğe uğrayarak "polinezyalılaştı".

Melanezyalılar'ın Fiji adalarına gelmesi ve Batı Polinezya'da görülen nüfus artışı sonucu, bazı klanlar kendilerine yeni bir yurt aramak için yeniden denize açılmak zorunda kaldılar. Çift gövdeli oyma kayığın icadı, bu göçü kolaylaştırdı. Bu tür kayıklara, denizde ve karada yaşamaları için gerekli kumanyayla birlikte, iki yüzden fazla kişi binebiliyordu. Köpekleri, domuzları, piliçleri, yiyecekleri ya da varacakları adada ekecekleri bitkileri de bu kayıklara yüklüyorlardı. Her seferinde yalnızca birkaç kayık yola çıkıyordu. İlk olarak Orta Polinezya'ya, özellikle de İ.S. ilk yüzyıllarda Markiz ve Société adalarına yerleştiler; birkaç yüzyıl sonra da, bu takımadalardan yola çıkarak, Doğu Polinezya'ya ulaştılar: Hawaii adaları, Paskalya adaları ve Yeni-Zelanda. (→ MAORİLER.) Yeni ve değişik doğal çevrelere uyma zorunluluğu ve etnik bir kişilik oluşturmak ve kabul ettirmek gereksinimi, bütün bu bölgelerin her birinde, eski batı kültürü içeriğinin gelişmesine yol açtı. Bu gelişim belli bir yalnızlık içinde gerçekleşti. Buna karşılık, İ.S. 1000 yıllarında kültür alanında görülen bazı yenilikler, ancak dış etkilerle açıklanabilir: Asya'dan, kademeli olarak da Mikronezya, hatta Amerika'dan gelen balta türleri ve balık avı takımları ve en doğudaki adalara kadar yayılan tatlı patates.

TARİH

→ OKYANUSYA.

SANAT

"Lapita" geleneğinden seramik eşyalar, Batı Polinezya sanatının günümüze ulaşan en eski örnekleridir. Bu sanatta kullanılan süsleme motiflerine (âşıkyolu, sarmal vb.) oyma, gravür ya da dövme şeklinde günümüz Polinezya'sında da rastlanır. Samoa ve Tonga adalarında ve komşu Fiji adalarında sanat, Avrupalılar'ın geldiği dönemde, Doğu Polinezya'daki kadar parlak değildi. Heykel sanatı az gelişmişti; sadece bazı tören eşyaları ya da gündelik yaşamda kullanılan kimi eşyalar özenle süslenmişti: örneğin ağaç topuz ve tapa*. Doğu Polinezya sanatı çok daha zengin ve çeşitlidir; her takımada, yavaş yavaş ve kendi yalnızlığı içinde, dindışı ya da dinsel belli bir sanat alanına ve bir anlatım biçimine ağırlık vermiştir. Melanezya'da sık rastlanan görkemli boyalı süslemeler, Polinezya'da hemen hemen yok gibidir. Sanat alanında Doğu Polinezya'da en dikkat çekici etkinlik, Markiz adalarında görülür. Burada taş, ağaç, kemik ve fildişi ustaca işlenirdi. En yaygın tema tiki*'ydi. Bu temaya, Cook ve Tubuai adalarındaki ağaç oymacılığında (heykeller ya da kürek, davul vb. gibi oymalı tören eşyaları) rastlanır. Estetik anlayışın daha çok gündelik yaşamda kullanılan gelip geçici süslemelerde, müzikte ve dansta kendini gösterdiği Société adalarında, heykel sanatı daha az gelişmiştir. Polinezya'nın üç ucunu oluşturan Hawaii adaları, Yeni-Zelanda ve Paskalya adası ise, tersine sanatsal üretimin en yoğun olduğu bölgelerdi. Hawaii tanrılarının ağaçtan heykelleri, şaşırtıcı bir gerçekçiliği yansıtır. Çeşitli renklerde tüyler, savaş tanrısının asık yüzünü ifade etmek için, bir tür sepete tutturulmuş olarak kullanılmıştır. Tören giysilerini süslemede de tüylerden yararlanılmıştır. Maori sanatı, şef kulübelerinin ağaç iskeleti, kayıklar ve birçok eşya üzerinde görülen oyma süslemelerin zenginliği ve inceliği bakımından, Okyanusya'nın en tanınmış sanatlarından biridir. Maoriler, taş ve fildişini de silah ya da süs eşyaları yapmak için ustaca işlemişlerdir. Dev boyutlu taş heykelleriyle (moai) tanınan Paskalya adasında ağaç oymacılığı, gereç yetersizliği nedeniyle başka yerlerdekine göre çok daha gösterişsiz ve sadedir.

POLİNEZYA *(Fransız —sı)*, fr. **Polynésie française,** Fransa'nın denizaşırı toprağı, Güney Polinezya'daki çeşitli takımadalardan (Société, Tuamotu, Gambier, Markiz adaları, Tubuai adaları ve Clipperton atolü) oluşur; 4 000 km²; 200 000 nüf. (1992). Merkezi *Papeete* (Tahiti adasında). Başlıca gelir kaynakları, kopra, pamuk, şekerkamışı, kahve, hayvancılık, balıkçılık, şeker, rom ve turizmdir.

—Tar. Fransız deniz kuvvetleri birçok adayı (Markiz ve Tuamotu, 1842; Tahiti ve ona bağlı adalar, 1843; Gambier, 1844; Clipperton, 1858; Rüzgâraltı, 1887) Okyanusya'daki fransız yerleşmeleri arasına kattı. 1940'ta Özgür Fransa'yı desteklemeye başlayan bu adaların yerlileri, mart 1945'te fransız vatandaşı oldular. 1958'de Denizaşırı toprak statüsünü kazanan Fransız Polinezyası'na 1977'de iç özerklik tanındı ve bu yeni statü 1984 ve 1990'da güçlendirildi.

POLİNEZYA DİLLERİ a. Polinezya'da konuşulan dil öbeği. Bu öbek malaya-polinezya ailesinin doğu dalında yer alır.

—ANSİKL. Polinezya dilleri, Yeni-Zelanda'dan Hawaii'ye, Tonga'dan Paskalya adasına dek uzanan çok geniş bir alanda yaklaşık 1 milyon kişi tarafından konuşulur. En önemlileri samoa, maori, tahiti dili, tongan olan 16 dolayında dil vardır. Hawaii dili bugün hemen hemen ortadan kalkmıştır. Bu dillerin oluşturduğu öbekte şaşırtıcı bütünlük görülür. Genel olarak, öngenizsil [mb], [nd], [ng] ünsüzleriyle [r] üstdamaksılının düşmesi uzunluk karşıtlıklarının geliştiği ünlü dizgesinin zenginliği gözlemlenir. Sözdizimde, dilbilgisel bağıntıları göstermek için öne ya da sona konan ilgeçler kullanılır, örneğin adın önünde, cümle başında bulunan yüklemle bağımlısını gösteren (özne, nesne vb.) bir ilgeç vardır. Ne fiil ne de ad çekimi bulunur.

POLİNEZYALI sıf. ve a. Polinezya halkından olan.

POLİNİTROLU sıf. Org. kim. Yapısında birden çok nitroil (NO_2^-) kökü bulunan bir bileşik için kullanılır.

POLİNOM a. (fr. *polynôme*). Bilş. ve Telekom. *Polinom kodu*, ÇEVRİMSEL* KOD' un eşanlamlısı.

—Biyol. Bir bitki ya da hayvan türünü belirtmek için eski adlandırma sistemlerinde kullanılan dolaylama.

—Ceb. *Katsayıları, bir A değişmeli halkasından ya da bir K değişmeli cisminden alınan bir belirsizli polinom*, A nın ya da K nin, belirli bir sıradan başlayarak hepsi sıfır olan elemanlarının ($a_0, a_1, ..., a_n, ...$) dizisi. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ sıf. Ceb. A[X] *in bir belirsizli bir* $f = a_0 + a_1X + ... + a_nX^n$ *polinomuna eşlik eden polinom fonksiyon*, A dan A içine ($x \in A$ için) $f(x) = a_0 + a_1x + ... + a_nx^n$ biçiminde tanımlı, *f* ile gösterilen fonksiyon. [$f(x)$ e *f* polinomunun *x* teki değeri denir. Bu kavram çok belirsizli polinomlara genişletilir. A nın değişmeli sonsuz bir cisim olması halinde, A dan A içine $f \to f$ biçiminde tanımlanmış polinom fonksiyonların kümesi arasında bir eşyapı uygulaması vardır; A sonsuzsa dolayısıyla çoğu kez *f* ile *f* özdeşleşir: bu pratik olarak temel matematikte $A = \mathbb{R}$ ya da $A = \mathbb{C}$ için karşılaşılan haldir.]

—Mat. çözlm. Görüntüsü *x* ya da ($x_1, ..., x_n$) değişkeni yardımıyla ifade edilmiş *n* belirsizli bir polinom olan $\mathbb{R}$ ya da $\mathbb{R}^n$ üzerinde (ya da C ve $\mathbb{C}^n$ üzerinde) tanımlı bir sayısal fonksiyon için kullanılır.

—ANSİKL. Ceb. X, (0, 1, 0, 0, ..., 0, ...) polinomu gösterirse, bu durumda her $f =$

($a_0, a_1, ..., a_n, ...$)polinomu $f = \sum_{n=0}^{+\infty} a_n X^n$

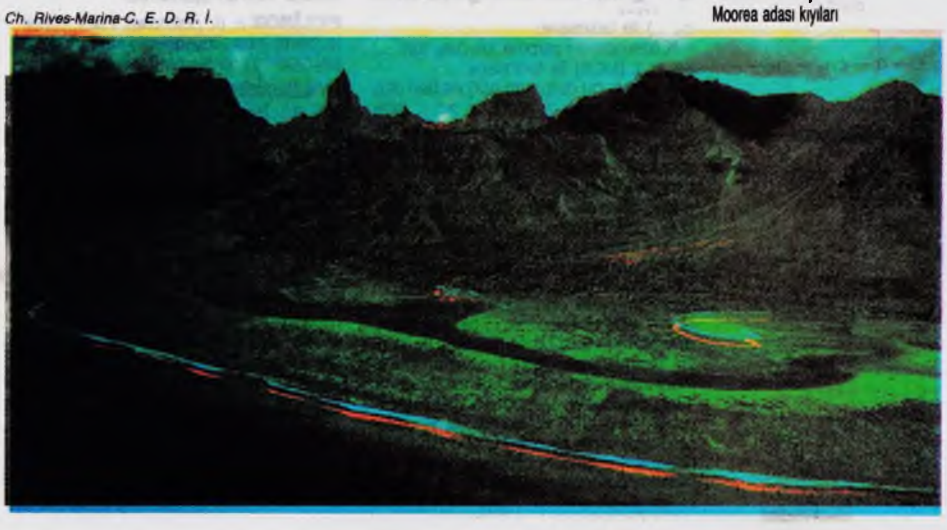
biçiminde yazılabilir, burada, a_n lerin belirli bir sıradan başlayarak hepsi sıfırdır; X e belirsiz, a_n lere de katsayılar adı verilir. Katsayıları bir A değişmeli halkasından (aynı biçimde bir K değişmeli cisminden) alınan bir belirsizli polinomların kümesi, değişmeli bir halka (aynı biçimde cebir) yapısındadır ve A[X] (aynı biçimde K[X]) ile gösterilir. Bun gibi katsayıları A[X] (aynı

musée de l'Homme

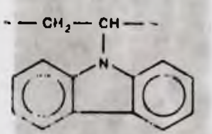

tanrıça Pele'nin Hawaii adalarında bulunan ağaç heykeli *musée de l'Homme, Paris*

Ch. Rives-Marina-C. E. D. R. I.

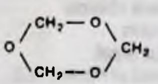

Fransız Polinezyası Moorea adası kıyıları

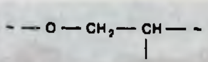

poli-N-vinilkarbazol

metanalin trimeri

polioksimetilen

polioksipropilen

biçimde K[X]) içinden alınan A[X] [Y] halkası (aynı biçimde K[X] [Y] cebiri) ve katsayıları A[Y] içinden (aynı biçimde K[Y] içinden) alınan A[Y] [X] halkası (aynı biçimde K[Y] [X] cebiri) da tanımlanabilir. Bu halkalar (aynı biçimde cebirler) birbirine eşittir; bunlar A[X, Y] (aynı biçimde K[X, Y]) ile gösterilir, bu halka her f elemanı

$$f = \sum_i \sum_j a_{ij} X^i Y^j$$

olarak yazılan iki belirsizli polinomlar halkasıdır (aynı biçimde cebirdir), burada a_{ij} lerin belirli bir sıradan başlayarak hepsi sıfırdır. Geri dönüşle, p sayıda $X_1, X_2, ..., X_p$ belirsizli halka (aynı biçimde cebir), yani her f elemanı

$$f = \sum_{i_1} ... \sum_{i_p} a_{i_1...i_p} X_1^{i_1}...X_p^{i_p}$$

olarak yazılan $A[X_1, X_2, ..., X_p]$ (aynı biçimde $K[X_1, X_2, ..., X_p]$) tanımlanır, burada $a_{i_1...i_p}$ lerin belirli bir sıradan başlayarak hepsi sıfırdır.

$f = (a_0, a_1, ..., a_n, ...)$, katsayıları A içinden alınan belirsizli bir polinomsa, ve n, $a_n \neq 0$ olacak biçimde bir doğal tamsayı ise, f, $a_0 + a_1X + ... + a_nX^n$ biçiminde gösterilir, n de f polinomunun derecesidir, $a_n = 1$ ise f birim polinomdur; a_0 sıfır olmayan biricik katsayı ise, yerinde olmayan bir kullanımla, f ye değişmez polinom adı verilir. Temel cebirde, önce incelenen polinomlar, katsayıları ℝ içinden alınmış olanlar, daha sonra incelenenler katsayıları ℂ den alınanlardır. [Bu durumda bir f polinomuyla onun $\tilde{f}$ polinom fonksiyonunun, eşyapı uygulaması ile özdeşleştirilebildiği halde bulunulur.] Dolayısıyla bir f polinomu doğrudan doğruya a_nx^n genel biçimindeki (yine monom adı verilen) terimlerin toplamı olarak tanımlanır, burada a_n bir gerçek sayı (ya da bir karmaşık sayı), x de ℝ nin (ya da ℂ nin) değişken denen herhangi bir elemanıdır, polinomun x için değeri $f(x)$ ile gösterilir. n nci dereceden bir polinom genel biçimde, değişkenin artan ya da eksilen üslerine göre yazılır, yani:

$$f(x) = a_0 + a_1x + ... + a_nx^n \quad (a_n \neq 0)$$

ya da

$$f(x) = a_0x^n + a_1x^{n-1} + ... + a_{n-1}x + a_n \quad (a_0 \neq 0)$$

ve kısa olarak:

$$f(x) = \sum_{i=0}^{n} a_ix^i \quad \text{ya da} \quad f(x) = \sum_{i=0}^{n} a_ix^{n-i}$$

A nın değişmeli bir birim halka olması halinde A[X] i bir birim halka yapısıyla donatan, K nin değişmeli bir cisim olması halinde de K[X] i vektör uzayı ve cebir yapılarıyla donatan işlemler şunlardır:

$f = (a_0, a_1, ..., a_n, ...)$
ve $g = (b_0, b_1, ..., b_n, ...)$ ise:

—toplama
$f + g = (a_0 + b_0, a_1 + b_1, ..., a_n + b_n, ...)$ ile tanımlanır;

—çarpma
$c_k = \sum_{i+j=k} a_ib_j$ olmak üzere, $fg = (c_0, c_1, ..., c_n, ...)$ ile tanımlanır;

—K üzerinde dış çarpma $\lambda f = (\lambda a_0, \lambda a_1, ..., \lambda a_n, ...)$, $[\lambda \in K]$ ile tanımlanır.

A tamsa, bu durumda A[X] de tam olur. K[X] vektör uzayı 1, X, X^2, ..., X^n, ... polinomlarını taban kabul eder ve K[X] in, derecesi n den küçük ya da n ye eşit polinomlarının kümesi, K[X] in $n+1$ boyutlu bir alt vektör uzayıdır

K[X] birim asal halka yapısı, ℤ içinde olduğu gibi, burada da Eukleides bölmesi ve bölünebilme kavramlarını tanımlamayı sağlar; sıfır olmayan her I idealine $I = (f)$ olacak biçimde sıfır olmayan bir tek bir birim f polinomu eşlik eder (I nin bir her elemanı, $q \in$ K[X] olmak üzere fq biçimindedir); aynı biçimde E.B.O.B. ve E.K.O.K. kavramları tanımlanabilir. K[X] in ekstremal elemanlarına indirgenemez polinomlar denir 1 inci dereceden bir polinom daima indirgenemezdir. ℂ[X] içinde (ya da, K cebirsel olarak kapalı bir cisimse K[X] içinde) indirgenemez biricik polinomlar, birinci dereceden polinomlardır. ℝ[X] içinde, indirgenemez polinomlar, birinci dereceden polinomlar ve

$$aX^2 + bX + c \quad (b^2 - 4ac < 0)$$

biçimindeki ikinci dereceden polinomlardır.

K[X] çarpımsal halka yapısı, derecesi sıfırdan farklı olan her polinomu, indirgenemez birim polinomlar çarpımı biçiminde yazmayı sağlar (sıra bir yana bırakılırsa yazılış tek türlüdür), yani: $f = \lambda g_1^{k_1}...g_m^{k_m}$ dir, burada $\lambda \in K^*$ ve k_1, ..., k_m sıkı pozitif tamsayılardır. Bu yazılışa f nin kanonik ayrılışı denir.

f polinomu, $\alpha \in K$ ve $g \in K[X]$ olmak üzere $f = (X - \alpha)\, g$ biçimine konabilirse, α ya f nin K de sıfırı, kimi kez de kök*ü denir ve $f(\alpha) = 0$ elde edilir. ℂ[X] içinde (ya da K cebirsel kapalı ise K[X] içinde), her f polinomu, dolayısıyla bir tek türlü birinci dereceden polinomlar çarpımı olarak yazılır ve n nci dereceden ($n > 0$) her polinomun ℂ içinde (ya da K içinde) n sıfırı vardır.

Polinomların K[X] cebiri üzerinde kanonik bir D türevlemesi tanımlanır, öyle ki $D(X) = 1$ dir ve her

$$f = a_0 + a_1X + ... + a_nX^n$$

polinomu için

$$D(f) = a_1 + 2a_2X + ... + na_nX^{n-1}$$

dir.

$D(f)$ ye f nin türev polinomu denir ve yine f' ile gösterilir. f nin k nci türevi f^k ($f^k = (f^{k-1})'$) ile gösterilirse ve K nin ayırtedicisi sıfırsa, polinomlar için Taylor teoremi, K nin her a elemanı için

$$f(X) = f(a) + (X - a) f'(a) + ... + \frac{(X - a)^k}{k!} f^k(a) + ... + \frac{(X - a)^n}{n!} f^n(a)$$

biçiminde yazılır.

K = ℝ olması halinde, f' ne eşlik eden polinom fonksiyonu, f ye eşlik eden polinom fonksiyonun türevidir.

K değişmeli bir cisimse, çok belirsizli polinomlar için $K[X_1, X_2, ..., X_n]$, K[X] ile aynı yapılarla, yani halka, vektör uzayı ve cebir yapılarıyla donatılabilir. Öyleyse aynı kavramlar incelenebilir, ama K[X] in tersine $K[X_1, X_2, ..., X_n]$ asal değildir. $K[X_1, X_2, ..., X_n]$ üzerinde kısmi bir türevleme tanımlanır: değişkenlerden birine göre türevleme; f nin X değişkenine göre türev polinomu bu durumda $D_X(f)$ ya da f'_X veya $\frac{\delta f}{\delta X}$ ile gösterilir.

—Mat. çözlm. *Polinom denklemler,* 1 ile M arasındaki bütün i ler için, f_i fonksiyonu, x_1, ..., x_n değişkenlerinin bir polinomu olmak üzere

$$f_i(x_i, ..., x_n) = 0, \qquad 1 \leq i \leq M$$

biçimindeki denklem ya da denklem sistemi. (Polinom biçimindeki denklemlerin ya da denklem sistemlerinin sayısal çözümü, uygulamalı matematiğin önemli bir koludur; bunda çoğu kez üstelemeli yöntemlere başvurulur.)

POLİNOMSAL sıf. Polinoma ilişkin.
—Bilş. ve Telekom. *Polinomsal kod,* ÇEVRİMSEL* KOD'un eşanlamlısı.

POLİNOZ a. (fr. *pollinose*). Patol. Çiçektozlarına karşı duyarlılıktan doğan alerjik belirtilerin tümü (samannezlesi, astım).

POLİNOZİK a. (fr. *polynosique*). [tesc. edil. a.]. Tekst. Islaklığa karşı yüksek modülleriyle, üstün boyutsal kararlılıkları ve sodyum hidroksit etkisine karşı dayanıklılıklarıyla ayırt edilen yapay selülozik elyaf sınıfı. (Bu elyafın hazırlanması, viskoz yöntemiyle sınırlı değildir: yüksek tokluğa sahip asetatların sabunlaştırılmasıyla elde edilen çok yüksek tokluklu selülozlar, Polinoziktir.)

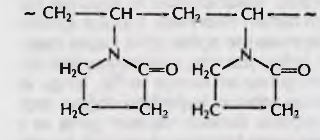
POLİNÜKLEOTİDAZ a. (fr. *polynucléotidase*). Biyokim. Polinükleotitleri (nükleik asitler) özgül olarak hidrolizleyen enzim. (Ribonükleazlar ve dezoksiribonükleazlar olarak iki gruba ayrılır.)

POLİNÜKLEOTİT a. (fr. *polynucléotide*'den). Biyokim. Çok sayıda nükleotidin birleşmesinden oluşan bileşik madde.

POLİNÜKLEOZ a. (fr. *polynucléose*). Hematol. Dolaşımdaki çokçekirdekli akyuvarların sayısının artması. (Orta derecede bir polinükleoz fizyolojik olarak yenidoğanda, gebelik sırasında ya da şiddetli bir kas çalışmasından sonra gözlenebilir. Patolojik olarak, bulaşıcı hastalıklarda, bazı iltihaplı hastalıklarda ve kanserlerde izlenebilir. İlik hücrelerinin anormal çoğaldığı çeşitli sendromlarda gözlenen kan anomalilerinin öğelerinden biridir.)

POLİ-N-VİNİLKARBAZOL a. (fr. *poly-[N-vinylcarbazole]*). Polim. Vinilkarbazolün polimerleşmesi sonunda oluşan polimer. (Plastikleşmemiş poli-N-vinilkarbazol, 200 -250 °C'a doğru yumuşar; klorlu bifeniller ve naftalenler gibi çeşitli bileşiklerle plastikleştirilerek pul, vernik ve macun yapımında kullanılır.)

POLİ-N-VİNİLPİROLİDON a. (fr. *poly-[N-vinylpyrrolidone]*). Polim. Genel formülü

olan polimer. (Molar kütleleri pek yüksek olmayan bu ürünler ağdalı bir kıvamdadır, özellikle sulu çözelti halinde kullanılırlar. Polimerleşme derecesi daha yüksek olanlar, yaklaşık 100 °C'ta yumuşar, bununla birlikte suda çözünmüş olarak bulunurlar. Apre, yapıştırıcı [kola] vb. yapımında kullanılırlar.)

POLİNYA a. (rusça *polıyniya*'dan). Denizbil. BUZ* GEÇİDİ'nin eşanlamlısı.

POLİOKSİETİLEN a. (fr. *polyoxyéthylène*). Polieterler grubuna özgü, birim formülü $-CH_2CH_2O-$ olan etilen oksit polimerlerinin genel adı.
—ANSİKL. Polioksietilenler, özellikle anyonsal polimerleşme sonunda oluşur; bu yolla, molar kütlesi düşük (500-3 000) ürünler elde edilir; ayrıca yüksek molar kütleli ürünler veren başka polimerleşme türleri de bulunmaktadır. Düşük ya da orta molar kütleli ürünler, alkan ve karbon sülfürün dışında organik çözücülerin çoğunda ve suda çözünür; apre, yağlayıcı ve özellikle poliüretan üretiminde kullanılırlar. Propilen oksitle verdiği ardışık eşpolimerleri, emülsiyonlaştırıcılardır. Yüksek molar kütleli ürünler, suda çözülen ambalajların hazırlanmasında kullanılır.

POLİOKSİMETİLEN a. (fr. *polyoxyméthylène*). Polim. Metanalin, genel formülü $-O-CH_2-$ olan polimerlerine verilen genel ad. (Polioksimetilenler, poliasetal ya da polialdehit grubuna girer.)
—ANSİKL. Metanal, metanın katyonsal ya da anyonsal ya da trioksanın katyonsal başlatıcılığıyla polimerleşir. Böylece elde edilen ve piyasada daha çok Delrin adı altında bulunan homopolimer, tümüyle amorf (− 73 °C'ta camsı* geçiş) ya da tümüyle kristalli (erime 184 °C) olabilir. Bu polimerlerin tümü yüksek toklukları, sertlikleri, aşınmaya karşı dayanımları ve çok yüksek bükülmezlikleri, iyi elektrik özellikleri, üstün kimyasal dirençleri, gaz ve buharlara karşı düşük olan geçirgenlikleriyle tanınır. Mekanik dayanımları, çok düşük sıcaklıkta bile (− 40 °C) kusursuzdur. Enjeksiyon ve fışkırtmayla biçimlendirilirler. Plakaları ısıyla biçimlendirilerek işlenebilir ve yapıştırılabilir. Ayrıca şişirmeli-fışkırtmayla kalıplanabilirler.

POLİOKSİPROPİLEN a. (fr. *polyoxypropylène*). Polim. Polieterler grubundan propilen oksit polimerlerinin genel adı. (Polioksietilen üretiminde kullanılan aynı yöntemlere göre, propilen oksidin polimerleşmesi sonunda elde edilir. Ticari olarak etilen oksitle özellikle eşpolimerleri biçiminde, istatistik ya da ardışık olarak hazırlanır. Poliüretanların, çeşitli emülsiyonlaştırıcıların vb.'nin üretiminde kullanılır.)

POLİOKSİTETRAMETİLEN a. (fr. *poly-*

oxytétraméthylène). Polim. POLİTETRAHİDROFURAN'ın eşanlamlısı.

POLİOL a. (fr. *polyol*). Org.kim. POLİALKOL'ün eşanlamlısı.

POLİOLEFİN a. (fr. *polyoléfine*). Polim. Genel formülü

$$\left(CH_2-\underset{\displaystyle R}{\underset{|}{C}}H\right)_n$$

olan hidrokarbonlu polimerlerin genel adı (R, alifatik ya da aromatik bir kök olabilir); ilgili olefinlerin ($CH_2 = CHR$) polimerleşmesi sonunda elde edilirler.

POLİONİKİ a. (fr. *polyonychie*). Aynı parmakta birkaç tırnak bulunması; çoktırnaklılık.

POLİOPİ a. (fr.*polyopie*). Oftalmol. Tek gözle görme bozukluğu. Göz aynı nesnenin birden fazla görüntüsünü algılar. (Mercek çıkığına bağlı olduğu sanılmaktadır.)

POLİOPTR sıf. (fr.*polyoptre*). Opt. Görüntüleri çoğaltan.

◆ a. Cisimleri çoğalmış olarak gösteren cam.

POLİORKİDİ a. (fr. *polyorchidie*). İkiden fazla erbezi bulunması; çokerbezlilik.

POLİOSTEOKONDRİT a. (fr. *polyostéochondrite*). 3 ya da 4 yaşındaki çocuklarda, özellikle erkek çocuklarda ortaya çıkan ve daha çok kol ve bacakları tutarak, kas gerginliğinde azalmaya (hipotoni) ve eklemlerde aşırı gevşemeye neden olan, başat geçişli, kalıtsal genotipik hastalık. (Büyüme döneminin sonunda sekel bırakarak iyileşir: küçük boy, iri baş ve gelecekte artroza eğilim.) [Eşanl. POLİEPİFİZLİ DİSPLAZİ.]

POLİOZİT a. (fr. *polyoside*'den). Biyokim. Birçok ozun birleşmesinden oluşan glusit. (Glikojen, nişasta, selüloz birer poliozittir.) [Eşanl. POLİHOLOZİT, POLİSAKKARİT.]

POLİÖSTRUS a. (fr. *polyœstrus*). Kızgınlık devresinin bir dişide normal aralıklarla yinelenmesi. (Evcil türler normal olarak yılda bir poliöstrus gösterir.)

POLİP a. (fr. *polype;* yun. *polypus,* çokayaklı'dan). Patol. Bir mukozayla kaplı boşluklarda gelişen, genellikle saplı ve armut biçiminde, etli ya da lifli, yumuşak ur. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Zool. Knidliler şubesinin tutunarak yaşayan bireylerinin her biri. (Knidliler ya tatlısu hidrası gibi yalnız yaşarlar ya da polipöbeği adı verilen bir koloninin yapısında yer alırlar.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Patol. Polipler genellikle belirti vermez. Bazen saplarının etrafında hareketli, küçük etli kütleler halinde görülür (geniz, dölyatağı boynu) ya da sezilir (gödenbağırsağı). Bazen kanayabilir ve varlıkları böylece anlaşılır ya da bir kanalı tıkayabilir (burun boşlukları, üretra). Kalınbağırsak polipleri sıklıkla kanserleşebilir ve ortaya çıkarılmaları gerekir. Poliplerin tedavisi kesip çıkarmaktır, fakat bazıları nüksetme eğilimi gösterir.

—Vet. At ve köpekte penis, dişi köpekte dölyolu mukozası, poliplerin yerleştiği organlardır. Fazla miktarda oldukları zaman, cerrahi tedavi gereklidir.

—Zool. Knidlilerde, polip evresi (tutunarak ve eşeysiz yaşanır), üyelerin serbest yaşadığı, yüzdüğü, gonatlar taşıdığı medüz evresinden kesin biçimde ayrılır. Her polip, dibiyle tabana tutunan, öbür ucunda dokunaçlarla çevrili ağız deliği bulunan, borumsu, küçük bir organizmadır. Beden yapısı yalındır ve yalnızca iki yapracıktan oluşur (diploblastik yapı): üstderi ya da örtenek; altderi ya da torba biçimindeki sindirim aygıtı (bu iki bölüm dokusuz bir mezogleayla birbirinden ayrılır). Her yapracığın epitelyumunun dibinde bir sinir ağı bulunur. Polip, yakınından geçen avlarla beslenen (avını yakıcı kapsüllerindeki zehirle felç eder) etçil bir hayvandır. Yılın belli dönemlerinde polip, tomurcuklar çıkarır; tomurcuklardan ayrılan eşeyli medüzler türün (hidralar) yayılmasını sağlar. Serbest medüz evresi bütünüyle yok olabileceği gibi (*Anthozoa*'larda olduğu gibi), bazı knidli öbeklerinde (örneğin gerçek medüzler) de polip evresi yok olur.

POLİPEKTOMİ a. (fr. *polypectomie*). Cerr. Bir polibin kesilip çıkarılması.

POLİPEPTİDAZ a. (fr. *polypeptidase*). Biyokim. Peptit bağlarını özgül olarak hidrolizleyen ve daha düşük molekül ağırlıklı peptitleri açığa çıkaran enzim. (Polipeptidazlar grubu içinde, yalnız serbest —COOH yakınında ve yalnız serbest —NH_2 yakınında etki gösterebilen enzimler bulunur.)

POLİPEPTİT a. (fr. *polypeptide*'den). Biyokim. 10 ila 100 aminli asit içeren aminli asitler zinciri. (Daha fazla aminli asit olduğunda proteinler sözkonusu olur.) Doğal polipeptitler arasında hormonlar, alerjenler, proteolitik enzimlerin özgül yavaşlatıcıları (özellikle pepsin ile tripsinin) ve birçok antibiyotik (sözgelimi penisilin) yer alır.

—ANSİKL. Nörobiyol. Sinir sisteminde polipeptitlerin bulunması nispeten yakın zamana dayanır. Polipeptitler hem bazı nöronlarda hem de sindirim kanalının bazı hücrelerinde bulunur. Etkileri pek belirlenmemiş olmakla birlikte, bir sinirsel iletici işlevi gördükleri düşünülmektedir. Günümüzde P maddesi, opioit peptitler (enkefalinler, endorfinler), anjiyotensin, somatostatin, tireoliberin, gonadoliberin, vazopressin, oksitosin, nörotensin, damar-bağırsak peptiti, kolesistokinin ve karnozin bilinmektedir. Diğer peptitler de (gastrin) belirlenmektedir. Bazı nöronların uçlarında hem bir peptit hem de bir "klasik" sinirsel iletici (dopamin, serotinin) bulunduğunu gözlemek ilgi çekicidir. Bu olgunun anlamı henüz bilinmemektedir.

POLİPİT a. (fr. *polypide; polype,* polip'ten). *Ectoprocta* öbeğinden yosunhayvanlarının kolonilerinde yer alan her birey. (Polipit, *sistit* adı verilen bir iskelet locasında bulunur; iskelet locası ve polipitler *zoit*'i oluşturur; her polipitte, U biçiminde bir sindirim borusu [anus, ağız çevresindeki bir dokunaç tacıyla dışarı açılır], gerçek bir sölom ve gonatlar bulunur.) [Eşanl. ENDOSİST.]

POLİPLOİT sıf. ve a. (fr. *polyploïde*'den). Biyol. Kromozom sayısı artmış olan bitki, hayvan ya da hücre çekirdeklerine denir. (Diploit tiplerin [2*n*] yanı sıra triploit [3*n*], tetraploit [4*n*], vb. tiplere rastlanır. Özellikle tarım bitkilerinde poliploit bitki türleri çok sık görülür.)

—Tarım. Şekerpancarlarında, diploit bir bireyle tetraploit bireyin çaprazlaşmasıyla elde edilen tohumlara denir. (Tohumların çoğu triploittir, ama bireylerin doğrudan döllenmesiyle elde edilen diploit ve tetraploit tohumlar da vardır.)

POLİPLOİTLEŞME a. Biyol. Kromozom sayısında, poliploitlikle sonuçlanan doğal ya da yapay çoğalma.

—ANSİKL. Tarım bitkilerinde çeşitli yöntemlerle (travma, aşı ve özellikle mitoz bölünmeyi durduran kolşisin kullanılarak) poliploitleşme yaratılmıştır. Bu işlem bazı bitkilerde verimli bir soy elde etmek için gereklidir (haploitlerde, kromozom sayısı birbirinden farklı olan bitki türleriyle çaprazlamalar).

POLİPLOİTLİK a. Genet. Diploitliğin normal durum olduğu türlerde, ikiden fazla sayıda haploit kromozom takımı içeren beden hücrelerinin, dokuların ya da bireylerin durumu.

—ANSİKL. Hücre poliploitliği kendiliğinden olabileceği gibi çeşitli hücre zehirlerinin etkisinden de ileri gelebilir. Kanserli hücreler poliploit olma eğilimi gösterir ve bazı durumlarda önemli derecede poliploitlik görülebilir.

Zigotta (döllenmiş yumurta) çeşitli mekanizmalara (çokspermalılık) bağlı olarak poliploitlik görülebilir. İnsanda, triploitlik en sık rastlanılan döllenme kazasıdır. Kendiliğinden düşüklerin % 15'i bundan ileri gelir. İstisna olarak canlı çocukların doğmasına olanak verebilir, ama o zaman da biçim bozuklukları çok ağırdır ve hızla çocuğun ölümüne neden olur.

Bitkilerde, poliploitleşme evrimin ve doku farklılaşmasının önemli bir etmenidir.

Hayvanlarda poliploitlik nadirdir; susemenderlerinde, böceklerde (drosophila, ipekböceği, bazı düzkanatlılar ve kınkanatlılar...), kabuklularda (artemia, tespihböceği) ve yersolucanında görülür.

POLİPODİ a. (fr. *polypodie*). ÇOKAYAKLILIK'ın eşanlamlısı.

POLİPOGON a. (lat. *polypogon*). Nemli kumsallarda yetişen, sürüngen köksaplı biryıllık ya da çokyıllık otsu bitki. (Çok kılçıklı başakları için bazen süs bitkisi olarak yetiştirilir. 10 tür; buğdaygiller familyası.)

POLİPOİT sıf. (fr. *polypoïde*'den). Patol. Polip görünümünde olan.

POLİPOL a. (fr. *polypole*). Her satıcının yalnız tek başına kendisinin girişebileceği eylemlerle değil, çok sayıdaki rakiplerinin bireysel tepkileriyle de üzerinde etkili olunamayacağını düşündüğü bir piyasanın durumu.

—ANSİKL. *Tam polipol*'de satıcılar piyasada geçerli olan fiyatı bir veri olarak kabul edip, yalnızca üretilecek optimal mal miktarını belirleyerek kârını maksimize etmeye (olabildiğince fazla kâr sağlamaya) çalışırlar; *eksik polipol*'de ise, bir satıcı, rakiplerinin kişisel olarak piyasa üzerinde etkili olamayacağını, ama kendisinin-farklılaştırılmış bir ürünü sunduğu için- piyasadaki fiyattan farklı bir fiyat uygulayabileceğini düşünür.

pullu polipor
(Melanopus squamosus) [yenebilir]

parlak polipor
(Ganoderma lucidum)
[yenmez]

POLİPOR a. (fr. *polypore;* yun. *polyporos*'tan). Bir şapkası ve birbirine yapışık boru biçiminde sporkeseleri bulunan çoğunlukla odunculbazitlimantar. (*Polyporaceae* familyasının örnek tipi.)

—ANSİKL. Çoğu yenebilen etli mantar türleri hep polipor cinsindendir: koyun poliporu, topalak polipor, şemsiyemsi polipor. Yenemeyen sert türler diğer cinslerde sayılır: *fomes, trametes, lenzites,* vb. Poliporlar yaralı ağaçların çürümesine neden olan etkili mantarlardır; çoğu zaman orman ağaçlarına (çamlarda halka hastalığı), sıra ağaçlara (akarsu kıyısındaki kavaklarda görülen kavmantarı), meyve ağaçlarına (yalancı kavmantarı), odunsu çeşitli bitkilere zarar verirler (yağ palmiyesi, kahve ağacı çürüklüğü, vb.).

huş polporu
(Ungulina betulina)
[yenmez]

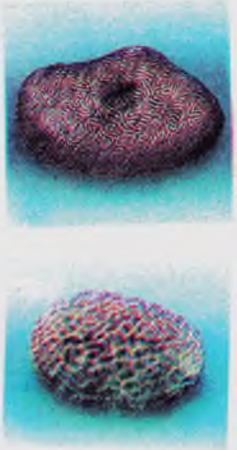
POLİPOT sıf. (fr. *polypode*'dan). ÇOKAYAKLI'nın eşanlamlısı.

POLİPOTOM a. (fr. *polypotome*). Burun boşluklarındaki polipleri çıkarmaya yarayan alet.

POLİPOZ a. (fr. *polypose*). Patol. İncebağırsakta, kalınbağırsakta, gödenbağırsağında ve istisnai olarak yemekborusunda sayısız polip oluşumuyla belirgin hastalık. (Polipler kötücül değildir, fakat bu urların çoğalması ve kötücül yozlaşmaya ve nüksetmeye eğilimleri durumu ağır bir hastalık haline getirir.)

POLİPÖBEĞİ a. Knidlilerin çoğunda, yalnız ya da koloni halinde yaşayan poliplerin salgıladığı iskelet.

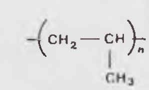
—ANSİKL. "Polipöbeği" terimi bütün knidli iskeletlerini belirtirse de, daha çok mercan kayalıklarının oluşumunda rol oy-

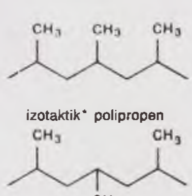
çalkantılı su **polipöbeği**

çalkantısız su **polipöbeği**

polipropen

izotaktik* polipropen

sendiyotaktik* polipropen

stereodüzenli polipropenler

nayan (özellikle de *Hydrocorallia* ve *Madreporaria* üyeleri için) büyük öğeler için kullanılır. Bazı polipöbekleri yalındır ve *Fungia*'larda olduğu gibi, yalnız yaşayan bir polipin iskeletidir; çoğuysa koloni oluşturan knidlilerce salgılanır ve çok büyük boyutlu yapılara (atoller, set kayalıkları, vb.) temel olur.

POLİPROPEN ya da **POLİPROPİLEN** a. (fr. *polypropène* ya da *polypropylène*). Polim. Propen polimerlerinin genel adı.

—ANSİKL. Propen ($CH_2{=}CH{-}CH_3$), Ziegler-Natta katalizörlerinin bulunuşuna dek köksel olarak polimerleştiriliyor ve bu yolla elde edilen ürüne ataktik polipropilen deniyordu. Bu, pek önemi olmayan bir mumdu. Ziegler-Natta katalizörlerinin kullanılmasıyla, stereodüzenli polipropenlerin elde ediimesi sağlandı. Ticari polipropen izotaktik bir üründür.

Propilen 149 °C'a doğru yumuşar, yaklaşık 170 °C'ta erir. Çekme dayanımı 20 °C'ta 30-35 MPa, kopma uzaması % 1 000, esneklik modülü 1 100 - 1 300 MPa'dır. Polipropen iyi bir yalıtkandır (özgül direnci 10^{17} Ω · cm). Enjeksiyonla biçimlendirilebildiği gibi (bu yolla hazırlanan ürünler polietilenle aynı alanlarda kullanılabilir, sıcağa karşı kusursuz bir dayanım göstermelerine karşın soğukta o denli dayanıklı değillerdir), fışkırtmayla da işlenebilir. Yarı ürünler, plastik kazancılıkta kullanılır. Polipropen filmlerinden elyaf ya da doğrudan iplik elde edilebilir; filmler ince şeritler halinde kesilerek ya olduğu gibi kullanılır (çemberleme) ya da devamsız iplik üretmek amacıyla çekim işleminden geçirilir.

Kesintisiz lif ve tel halinde çekme, erimiş durumdaki malzemeye uygulanır; bunu uzamayı azaltan, ama çekme dayanımını önemli ölçüde artıran % 400-500'lük bir germe işlemi izler. Sürekli iplik, doğrudan örme işinde kullanılabilir. Birçok kattan oluşan kablo bükümlü iplikler ise, taranarak iplik biçiminde eğrilebilen hurda halinde kesilebilir. Polipropen dokumalar, halıcılık ve döşemecilikte kullanılır; polipropenden ayrıca dokunmamış yüzeyler de elde edilebilir.

Propenin çeşitli eşpolimerleri vardır; özellikle etilenle verdiği eşpolimerler oldukça önemlidir. (→ POLİETİLEN.)

POLİPROTODONTLAR a. (fr. *polyprotodonte*'tan). Diprotodontlarda farklı olarak, her üst yarım çenesinde 4 kesicidiş bulunan keseli memeli alttakımı. (Bu eski alttakım keselisıçangilleri, keselisansargilleri, keseliporsukgilleri ve *Cœnolestidae* familyasını kapsıyordu [son üç familyanın üyeleri yalnızca Avustralya'da yaşar].)

POLİPROTODONTLUK a. Keselilerden poliprotodontların diş sistemi özelliği.

POLİPTİK a. (fr. *polyptyque*). Güz. sant. ÇOKKANATLI'nın eşanlamlısı.

POLİPTİKA a. (lat. *polyptycha;* yun. *polyptykhos, polys*, çok ve *ptyks, ptykhos*, kıvrım'dan) Esk. Rom. Birçok kanattan oluşan yazı levhası.

POLİRADİKÜLONEVRİT a. (fr. *polyradiculonévrite*). Nörol. Çevresel sinir sisteminin tümünü (sinir kökleri ve gövdeleri) yaygın ve genellikle bakışımlı olarak saran ve çoğunlukla beyin sinirlerini de kapsayan sendrom. (Gevşek bir felç, uçlarda paresteziler ve vazomotor bozukluklar şeklinde belirti verir. En tipik poliradikülonevrit, Guillain ve Barré sendromudur.)

POLİRİBOZOM a. (fr. *polyribosome*). POLİZOM'un eşanlamlısı.

POLİRİTMİ a. (fr. *polyrythmie*). ÇOKRİTİMLİLİK'in eşanlamlısı.

POLİRMAKİNE → TAŞ* MAKİNESİ.

POLİS a. (fr. *police*; yun. *politeia*, bir kentin yönetimi'nden). **1.** Kamu düzenini sağlamakla görevli devlet örgütü; kolluk, zabıta: *Polise düşmek. Polis duruma elkoydu. Polis teşkilatında görev yapmak. Polis arabası.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Polis örgütünde görevli memur. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** *Polis devleti* → DEVLET. **—4.** *Polis hafiyesi*, görevi suç sayılan bir eylemi ya da bunu yapan bir kimseyi bulup ortaya çıkarmak olan kimse; dedektif.

—Ask. *Askeri polis*, yabancı ordularda askeri inzibat sınıfına verilen ad. (Türk silahlı kuvvetleri'nde bu görevleri, her birlik ve garnizon bölgesinde kurulmuş bulunan "askeri inzibat*" birlikleri ve merkez komutanlıkları yürütür.)

—Ask. denizc. *Baş polis*, savaş gemilerinde, gemi polisi olarak görev yapan erlerin başında bulunan, gemi komutanı tarafından görevlendirilmiş subay ya da astsubay. || *Gemi polisi*, savaş gemilerinde, personelin gemi içindeki davranışlarını, birbirleriyle olan ilişkilerini, gemiye geliş ve gidişlerini kontrol eden, gemi personeli arasından seçilmiş ekip.

—İda. huk. *Adli polis*, bir suçun işlenmesinden sonra sanığı ve suç delillerini araştırarak yargı organlarına teslim eden polis. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. İda. huk. Bir toplumun iç güvenliğini sağlayan en önemli ve kapsamlı kuvvet, polis kuvvetidir. Polis bu genel güvenlik işlevi nedeniyle, kimi zaman zabıta* ile aynı anlamda kullanılır. Oysa, "zabıta", daha geniş bir kavramdır. Zabıta deyince, başta polis olmak üzere gümrük, belediye, sağlık vb. zabıta güçleriyle jandarma kuvvetleri akla gelir. Polis, zabıta kuvvetleri içinde en geniş yer tutan ve en geniş işlevi olan güvenlik örgütüdür. Polisin en temel işlevi, bir devlette iç güvenliği sağlamak, suç işlenmesini önlemek, suç işleyen kişileri yakalayarak yargı organlarına teslim etmektir. Türkiye'de polisin görev ve yetkileri, 4 temmuz 1934 tarih ve 2559 sayılı Polis vazife ve selahiyet kanunu'nda ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir. Yasaya göre, polisin genel güvenlikle ilgili görevleri iki kısımdır: 1. yasalara, tüzüklere, yönetmeliklere, hükümet emirlerine ve kamu düzenine uygun olmayan fiillerin, işlenmelerinden önce, bu yasa kuralları içinde önünü almak; 2. işlenmiş olan bir suç hakkında Ceza muhakemeleri usulü k. ile öteki yasalarda yazılı görevleri yapmak (md. 2). Polis, görevlerini yerine getirirken gerekirse silah da kullanabilir. Polisin hangi koşullarda silah kullanabileceği, yasada belirtilmiştir (md. 16). Polis, suç işlenmesini önlemek ya da işlenmiş suçların faillerini ele geçirmek için kişilerden -kendisinin polis olduğunu belirleyen belgeyi gösterdikten sonra- kimlik belgesi sorabilir. Bu istem karşısında herkes nüfus hüviyet cüzdanı, pasaport ya da resmi bir belgeyi göstererek kimliğini belirtmek zorundadır (md. 17).

• *Türkler'de polis.* Beylikten devlet kişiliğine dönüşen Osmanlılar'da Murat I döneminde Yeniçeri ocağı'nın çekirdeğini oluşturan Pencik oğlanları kurumuyla birlikte ilk kolluk örgütü de kuruldu (1362). Yeniçeri ocağı kurumlaştıktan (1369) sonra yeniçeri ağasının buyruğuna verilen bu örgütün başlıca görevi başkent Edirne'nin güvenliğini, dirlik ve düzenini sağlamaktı. Örgütün salma çuhadarı, salma neferi, subaşı, kolbaşı, vezir baş tebdili, kullukçu çavuşu, kullukçu zabiti gibi çeşitli rütbeleri ve aşamaları vardı. Yeniçeri ocağı'yla birlikte ortadan kaldırılan bu örgütün yerine İstanbul'da Mahmut II tarafından kurulan Asakiri mansurei Muhammediye' ye bağlı olarak Asakiri hassa oluşturuldu (1826). İstanbul'da zabıta ve güvenlik işleri İhtisap nezareti'nce yürütülürken, Anadolu ve Rumeli eyaletlerinde de aynı görevi doğrudan valilere bağlı olan Asakiri muvazzafa ve Asakiri redif örgütleri yapıyordu. Tanzimat'tan sonra ilk kez hazırlanan ayrıntılı bir nizamnameyle Zaptiye örgütü oluşturuldu (1845). Yetersiz bulunan güvenlik görevleri yeniden düzenlenerek bu kuruluş Zaptiye müşirliği düzeyine çıkarıldı (1846). Batı örneklerine göre oluşturulan bir polis örgütü, yeni kurulan Zaptiye nezareti'ne bağlandı (1847). Öte yandan, Zaptiye müşirliği'ne bağlı Asakiri zaptiye de seraskerliğin bir bölümü durumuna getirilerek kırsal bölgelerde jandarmalık yapmakla görevlendirildi. İkinci meşrutiyet'ten önce (1907) çıkarılan 167 maddelik bir polis nizamnamesi, ancak Meşrutiyet'ten sonra (1909) uygulanmaya konuldu. Buna göre kaldırılan Zaptiye nezareti'nin görevleri, İstanbul vilayetine bağlı olarak kurulan Emniyeti umumiye teşkilatı'na devredildi. Çıkarılan ikinci bir yönetmelikle (1913) polis örgütünde ıslahat yapılırken, görev ve yetkileri de yeniden belirtildi. İstanbul Emniyeti umumiye müdürlüğü Kurtuluş savaşı'nın sonuna kadar (1923) görevini sürdürdü. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte kaldırılan İstanbul'daki umum müdürlüğün yerine Ankara'da Emniyet umum müdürlüğü ve bu örgüte bağlı vilayet (il) polis müdürlükleri kuruldu. 2049 sayılı polis yasası'yla (1932) polis, üniformalı ve üniformasız olarak ikiye ayrıldı. Uniformalı polis de atlı ve yaya olmak üzere iki bölümde toplandı. 2559 sayılı yasa'yla (1934) polis görev ve yetkileri yeniden düzenlendi. 3201 sayılı Emniyet teşkilatı yasası'yla örgütün yeniden düzenlenmesi sonucu Emniyet* genel müdürlüğü kuruldu (1937).

Polis akademisi, Emniyet genel müdürlüğü'ne bağlı, emniyet örgütünün orta ve üst kademe amir ve yönetici gereksinimini karşılamak amacıyla eğitim, öğretim ve uygulama yapan parasız yatılı yükseköğretim kurumu. Polis enstitüsü adıyla Ankara'da açıldı (1938). 1981'de adı Polis akademisi olarak değiştirildi. Bu yükseköğretim kurumunda lisans ve özel eğitim olmak üzere iki ayrı düzeyde öğretim yapılır. Dört yıllık lisans eğitimine Polis koleji mezunları ile lise ve dengi okul mezunları, bir yıllık özel eğitime ise dört yıllık yüksekokul mezunları sınavla alınır. Akademiyi bitirenler komiser yardımcısı olarak göreve başlar, sonra emniyet örgütünün en yüksek aşamasına kadar çıkabilirler.

Polis koleji, Emniyet genel müdürlüğü'ne bağlı, öğrencilerini Polis akademisi'ne hazırlayan lise düzeyinde eğitim kurumu. İlk polis koleji 3452 sayılı yasa'yla Ankara'da kuruldu (1938). Bunu İzmir, İstanbul, Kayseri ve Adana'da kurulanlar izledi. Anadolu liseleri yapısındaki bu okullarda fen ve yabancı dil derslerine ağırlık verilir. Öğrenim yılı bir yılı hazırlık olmak üzere dört yıldır. Parasız yatılı olan bu okullara yalnız erkek öğrenciler alınır.

POLİSAJ a. (fr. *polissage*). Mak. san. Parlatmak eylemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Metalürj. PARLATMA'nın eşanlamlısı.

—ANSİKL. Polisaj genellikle aşındırıcılarla yapılır. Polisajdan önce çoğu kez, işlenecek parçanın taşlama taşında, zımparada ya da aşındırıcılı zımpara bandı ya da taşlama disklerinde kabası alınır; aynı şekilde çelik telli fırçalar (parçaların cürufunu almada) ve kuyumculuk işlerinde, pirinç telli fırçalar da kullanılabilir. Polisajın son aşamasında, bitkisel liften ya da domuz kılından daha ince fırçalar, bir kumaş diskleri yığını ya da manda derisi, meşin, deve derisi vb. kaplı tahta zımpara diskleri kullanılır. Bu fırçalar ve zımpara diskleri, bir mineral yağ ve öğütülmüş alümin (korindon ya da zımpara) karışımından oluşan aşındırıcı bir pastayla kaplıdır. Kimi çok hassas işlerde, ingiliz kırmızısı demir oksit), krom yeşili (krom seskioksit) ya da silis kuvarsı kullanılır.

POLİSAJCI a. Metalürj. Kimi metalleri, ayna vb. gibi kimi yüzeyleri parlatan kimse.

POLİSAKKARİT a. (fr. *polysaccharide*'den). POLİOZİT'in eşanlamlısı.

Polisarlo cephesi (*Frente popular de liberación de Sagula el Hamra y Río de Oro*'nun [Saguía el Hamra ve Río de Oro'

nun kurtuluşu için halk cephesi] kısaltması), 1973 mayısında oluşturulan Sahra halkının milli kurtuluş hareketi. (→ BATI SAHRA* ANLAŞMAZLIĞI.)

POLİSERİT a. (fr. *polysérite*). Patol. Birçok seröz zarın (plevra, perikart, periton) aynı anda iltihaplanması.

POLİSİKLİK sıf. (fr. *polycyclique*). Jeomorfol. ÇOKDÖNGÜLÜ'nün eşanlamlısı.
—Org. kim. ÇOKHALKALI'nın eşanlamlısı.

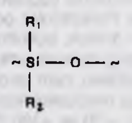
POLİSİLOKSAN a. (fr. *polysiloxane*). Polim. Zincirleri, organik gruplar tarafından ornatılmış almaşık oksijen ve silisyum zincirlenmelerinden oluşan polimerlerin genel adı. (Eşanl. SİLİKON.)
—ANSİKL. Polisiloksanlar sıvı yağ, gres, elastomer ya da reçine biçiminde bulunur. Klorosilanların, genellikle hemen hemen aynı anda oluşan hidrolizi ve çoğulyoğuşmasından elde edildikleri gibi, halkalı siloksanların iyonsal polimerleşmeleri sonunda da hazırlanabilirler. Üçboyutlu polisiloksanlar elde etmek için bir diklorosilan, yani 2'den çok işlevi olan bir klorosilan karışımından yararlanılır. Polisiloksanların çok yüksek bir ısıl kararlılığı vardır. Ani sıcaklık değişmelerine karşı iyi bir dayanım gösterirler ve su tutmazlar. Kusursuz yüzey özellikleri vardır ve bu nedenle köpük önleyici ve kalıp sökme etkeni olarak kullanılırlar. Bu uygulamalarının yanı sıra silikon *yağlar*'ından yapışma önleme etkeni, ayrıca poliüretan köpüklerinde ve bakım ürünlerinde katkı maddesi olarak yararlanılır. Çok iyi bir su geçirmezleştirme maddesi olan polisilikonlar, hidrolik akışkanlar vb. olarak ayrıca yoğuşturucu ve transformatör yapımında işe yarar.

Macunlar, yapışma önleyici ya da elektrikyalıtım özellikleri nedeniyle yağlayıcı, metallerin korozyonuna karşı koruyucu etken olarak kullanılır; silikon yağları gibi çok yüksek ısıl kararlılıkları vardır.

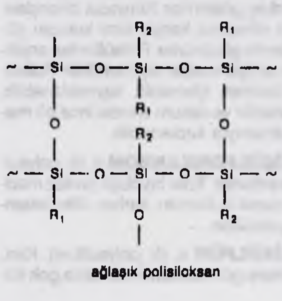
Gresler, yaklaşık −70 ve +250 °C arasında kullanılan, mineral yağlara oranla yükseltgenmeye, suya ve ışınımlara karşı çok yüksek bir direnç gösteren yağlayıcılardır.

Elastomerler, sıcakta ağlaşabilen elastomerler ve soğukta ağlaşabilen elastomerler olarak ikiye ayrılır:

1. sıcakta ağlaşabilenler, güçlendirici dolgu maddeleri, ağlaştırma etkeni ve çeşitli katkı ürünleri katılmış bir polisiloksandan oluşur. Normal elastomerlerden daha düşük kauçuk özellikleri gösterirler, buna karşılık düşük sıcaklıklarda kullanılabilirler; klorlu dielektrik sıvılara, kaynar suya ve ozona karşı dayanıklıdırlar. Soğukta ağlaştırılan elastomerler, bileşimlerine dolgu maddeleri katılabilen ve oda sıcaklığında ağlaşan az çok ağdalı yağlardır. Tel kaplamada (elektrik ve elektronik sanayileri), esnek kalıp yapımında, zamk ve binalarda sızdırmazlık sağlayan macunların hazırlanmasında kullanılırlar. Silikon reçinelerinden boya, elektrik yalıtkanları ve katmanlı cam-silikon malzemelerinin üretiminde yararlanılır.

doğrusal polisiloksan:
R_1 ve R_2 alkil ya da aril kökleridir

ağlaşık polisiloksan

POLİSİTEMİ a. (fr. *polycythémie*). Hemoglobin oranı normal kalmakla birlikte, dolaşan kandaki alyuvar sayısının artması. (Alyuvarların boylarının normalden küçük olması, plazma kayıplarına bağlı olarak hemokonsantrasyon ya da akut bir su kaybı sözkonusu olabilir.)

POLİSİYALİ a. (fr. *polysialie*'den). PTİYALİZM'in eşanlamlısı.

POLİSİYE sıf. (fr. *policier*). **1.** Polise ilişkin, güvenliğin sağlanmasına yönelik; baskıya dayalı şey için kullanılır: *Polisiye tedbirler.* **—2.** Bir cinayeti, bir suçu aydınlatmak için gösterilen çabaları konu alan bir roman, bir öykü, bir film için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. • *Polisiye roman.* Geçmişteki pek çok örneğe rağmen, polisiye roman XIX. yy.'da doğmuş bir türdür. Esrarlı, hatta cinayetle ilgili unsurlara çeşitli edebi kaynaklarda elbette rastlanıyordu (Eski Ahit, hindu efsaneleri, Sophokles'in *Kral Oidipus*'u, Theseus'un ve Hercules'in kahramanlıkları, R. H. Van Gulik tarafından gün ışığına çıkarılan, yargıç Ti'nin soruşturmaları, hint-iran efsaneleri ve Voltaire'in masalları [*Zadig*]). Bazı ingiliz yazarların cinayet öyküleri de (Defoe'nun *Moll Flanders*'i, 1722) polisiye romana iyice yaklaşır; Fielding'in *Tom Jones*'u (1749) bir caninin yaşamöyküsüdür ve "rogue literature" (serseri edebiyatı) çizgisindedir. İspanyol pikaresk edebiyatıyla birlikte düşünülmesi gereken bu öyküler, sözkonusu toplumların töreleri ile, geçerli sayılan ilkeler arasındaki çarpıcı uzaklığı göz önüne sererler. Ahlakçı bir tavrı olan bu edebiyat, büyük kentlerde ya da sanayileşen yörelerde doğduğu için, polisiye romanın atası sayılır. Bu edebiyat, daha sonra polisiye türün temelini oluşturacak kimi temaları da kapsıyordu (para, kötülüğün varlığı ve iyi uğruna savaş, iktidardaki burjuvaziyle aynı mekânları paylaşan marjinallere ve serserilere özgü bir altkültürün varlığı).

XIX. yy.'da, biri popüler, öbürü kültürlü azınlığa özgü iki geleneğin birleşmesiyle polisiye roman doğdu. Popüler gelenek, dedikodu edebiyatından, cinayetlere duyulan ilgiden besleniyordu; bu ilgi, kanlı olayların peşine düşerek bunları tüm kente yayan dedikodu gazeteleri ve sokak şarkıcıları sayesinde tüm XIX. yy. boyunca sürdü. Buna karşılık kültürlü azınlığa özgü gelenek Schiller'in *Haydutlar* (Die Räuber) adlı oyununun kahramanı Karl Moor'dan, Werner'den (Byron), ingiliz gotik romanından, Walpole'un *The Castle of Otranto, a Gothic story*'sinden (1764), M. Shelley'in *Frankenstein*'ından (1818), Maturin, Radcliffe ve Lewis'in romanlarından beslendi.

Tümüyle edebi nitelikteki bu unsurlara toplumsal-iktisadi unsurlar da eklendi. İlk ve en önemli unsur, kırsal alanların boşalmasından sonra her yerde görülen olağanüstü kentleşmedir. Kentleşme insan tutkularının (aşk, para hırsı, kötülük, cinayet ve delilik) dar bir mekânda yoğunlaşması anlamına gelir. Kente çok daha önce yerleşmiş bulunan burjuvaziyse kendini tedirgin, rahatsız ve kıstırılmış hissedecektir. Polisiye roman onun bu kuşatılmışlık durumuna düşsel bir düzeyde verdiği bir yanıttır.

Böylece Rastignac, Vautrin, Nucingen ve Vidocq'un (1828'den itibaren), Bel Ami'nin, Julien Sorel'in ve yaşamış ya da hayali öbür fırsat düşkünlerinin devri başlamıştır. Önemli olan, her yolu deneyerek büyük kitleden sıyrılmak, başarı kazanmaktır. Aklı başında, ama şaşkına dönmüş olan toplum, bu durumda polisi, dolayısıyla polis görevlisini ve onun edebiyattaki yansımasını, yani dedektifi yarattı. Buna koşut olarak, bilimlerdeki gelişme, soruşturma ve araştırma yöntemlerinin bulunuşu, hem bir cinayet biliminin, hem de akılcı ve olumlu soruşturma yöntemlerinin doğmasını sağladı. Demek ki, insan tutkuları (cinayet), bundan tedirgin olanlar (toplum), bunları yönlendirmekle görevli olanlar (polisler) ve bu işi gerçekleştirebilmek için başvurulan bilimsel ve kurgusal teknikler (soruşturma) sözkonusudur.

• *Basının gelişmesine bağlı bir başlangıç.* Polisiye roman doğduğunda, biçimini, temalarını ve konularını konuşulan, görülen ve bilinen şeylerden aldı. XIX. yy.'da, okuma yazma bilenlerin ve okulların sayısı sürekli arttı. Halkın kültürel gereksinmelerinin de aynı hızla arttığı söylenebilir. Bu gereksinme büyük ölçüde basın tarafından karşılandı. Basın, büyük başarı kazanan yepyeni bir edebi türü, tefrika romanı yarattı ve yazarlar kısa bir sürede, soruşturma, akılyürütme ustalığı gibi, polisiye romanı ilgilendiren konularda uzmanlaştılar; polisiye romanın bir tür olarak doğması da bu uzmanlaşma sayesinde oldu.

• *Çözüm romanı.* Polisiye romanı kuranın, bu türe önemli katkılarda bulunan E. A. Poe olduğu kabul edilir. Poe, bir yandan yazdığı üç öyküyle (*Morg sokağında cinayet* [The Murders In the Rue Morgue], 1841; *Kayıp mektup* [The Purloined Letter], 1841; *Marie Roget'nin esrarı* [The Mystery of Marie Roget], 1842-43) yepyeni bir edebi model, yani aydın bir amatör olan dedektifi, bir yandan da şövalye Dupin'in kişiliğinde başarıya ulaşacak bir formül ortaya koydu. Adı bilinmeyen anlatıcı ile Dupin, türün ilk işbirliğini (dehadeğerlendirme) gerçekleştirdiler; bu sistem daha sonra Conan Doyle, Sax Rohmer, A. Christie, J. Ray ve başka birçok yazar tarafından kullanıldı. Öte yandan Poe, polisiye romana "karanlık" bir boyut kattı: polisiye öykü onun sayesinde karanlığın öyküsü haline geldi; bu anlamda, "aydınlık"ın (hakikat-iyilik) karanlığa (yalan-kötülük) karşı "mücadele"si, kökü Antikçağ'a kadar uzanan çok eski bir geleneğe bağlanır. Poe'nun son bir katkısı da, Dupin'in, hakikate ulaşmaktan çok, anlatıcıyı, okuyucuyu ve gelecek kuşakları şaşırtmayı amaçlayan bir çözümleme yöntemi kullanmasıdır. Hakikat ancak, Dupin'in soğukkanlılığı ile öbür kahramanların telaşı arasındaki karşıtlığı vurgulayan, çok ustaca hazırlanmış bir düzenleme sonunda ortaya çıkar. Dolayısıyla olayların ve zamanın akışı yer yer kesintiye uğrar. Ama Poe'nun en etkileyici yanı yazma yöntemidir: "Biz bir plana ancak sürekli olarak sonucu düşünerek gerekli mantıksal ve nedensel görünümü kazandırabiliriz..." *(Bir şiirin oluşumu).* Başka bir deyişle Poe, öyküyü sondan başa doğru düzenler, yani bir çözüm romanı tasarlar.

Poe'nun çizgisinde, ama genellikle daha popüler bir üslup kullanan pek çok yazar çıktı. 1866'da Fransa'da É. Gaboriau'nun *l'Affaire Lerouge*'u, ardından da *le Crime d'Orcival*'i yayımlandı. *l'Affaire Lerouge, Morg sokağı cinayeti*'nden esinlendiği halde, ondan nerdeyse 9 kat daha uzundu. Polisiye öykü çizgisini terk eden ve anlatısında soruşturmacıyı alan Gabariau ise, popüler romanın, yani melodramın bazı belirgin özelliklerini koruyarak, polisiye romanda fransız tarzını başlattı. Ama polisiye tür kesin biçimini İngiltere'de kazandı. *Study in Scarlet* (1887) adlı yapıtıyla polisiye yazarlığına başlayan Conan Doyle, daha sonra *The Sign of Four*'u, 1892'de de "short stories" tarzında *Adventures of Sherlock Holmes*'u kaleme aldı. Bu öykülerin yapısı hep aynıdır. Holmes işi gücü olmayan biridir. Macera çeşitli biçimlerde gelir onu bulur (korkuya kapılmış, bir tertibin içine düşmüş kişiler, zor durumda kalmış, yardım isteyen polisler vb.). Holmes dinler, soruşturur, sonra gözlemler yapmak için "olay yeri"ne gider. Müşterisini haberdar ederek katilin peşine düşer ve yakalar. En sonunda Watson'ı karşısına alarak olayı nasıl çözdüğünü açıklar; okuyucu-Watson, hayranlıkla karışık bir şaşkınlığa düşer. Conan Doyle'un getirdiği önemli yenilik, açıklama talebini daha da artıran korku unsuruna yer vermesidir (*Baskervilleler'in köpeği*

[The Hound of the Baskervilles]). Ama Poe ve Gaboriau'nun öykülerinin tersine, başlangıç durumu dondurulmamıştır: geriye dönük olmayan soruşturma, bir cinayeti açıklamaktan çok onu önlemeye yöneliktir. Fransa'da bu akım M. Leblanc, G. Leroux, G. Le Rouge, Souvestre ve Allain ile sürerken, İngiltere'de de Sax Rohmer, Fu Mançu tipiyle geleceğin casusluk romanını hazırladı. XX. yy.'ın başları, çok çeşitli doğrultulara yönelebilecek bir ana türün var olduğu, bir kaynaşma dönemi olarak belirdi.

• *Çözüm romanının zaferi.* 1914'ten sonra, magazin ve dergiler, artık özerkliğini kazanan ve başlıbaşına bir sanayi ve tüketim konusu haline gelen polisiye edebiyata destek olmaktan uzaklaştılar. Fransa'da "Le Masque", "L'Empreinte" dizileri doğdu. Gallimard yayınevi 1936'da "Le Scarabée d'or"u kurdu. Polisiye roman, yazarın okuru içine sokarak şaşırtmaya çalıştığı, yanlış ve doğru yollarla dolu bir labirente dönüştü. Böylece başlatılan okur yazar karşılaşmasının kurallarını belirleyense S. S. Van Dine oldu (*American Magazine,* 1928). Bilmeceli roman bir ikilik üzerine kurulmuştur; polisiye romansa bir değil, iki.öyküye dayanır: bir yanda ikinci öykü başladığında sonra eren, cinayetin öyküsü, öte yandaysa, kahramanların eylemde bulunmadıkları, ama yalnızca olanları öğrendikleri, soruşturmanın öyküsü vardır. Buradan, yapısı, her izin, her yolun incelenmesi ve doğrulanmasına göre şekillenen geometrik bir mimari doğar. A. Christie'nin *Şark ekspresinde cinayet* (Murder on the Orient Express) adlı romanında izlediği yöntem -dedektif H. Poirot'nun on iki cinayet zanlısını sorguya çektiği on iki bölüm ile bir giriş (cinayetin öğrenilmesi) ve bir sonuç (suçlunun ortaya çıkarılması) bölümünden oluşur- ile, Simenon'un kahramanı komiser Maigret' nin yöntemi bu kurgunun en önlü örnekleridir.

• *Kara roman.* 1920'lerden itibaren ABD' de, soğuk ve ölçülü "ingiliz okulu"na tümüyle karşıt yeni bir okul ortaya çıktı. Bu okul esas itibariyle *Kara Maske* (Black Mask) adlı dergiden doğmuştur: bu dergi, toplumsal gerçeklere daha çok ilgi göstererek ve gangsterlik, siyasal cinayet, amansız iktisadi ve mali mücadeleler gibi olayları da göz önünde tutarak cinayet öyküleri yayımlıyordu. Bu dönemde D. Hammett, R. Chandler, W. R. Burnett, D. Goodis, J. Thompson, Ross Macdonald vb. kahramanlar doğdu. Kara roman iki öyküyü kaynaştırır; birinci öyküye son vererek ikinci öyküyü başlatır. Cinayet, anlatılan öyküden önce değildir. Anlatıcının geçmişteki olayları toparlamasını sağlayacak bir varış noktası yoktur. Anlatıcının olayın sonunda hayatta kalıp kalmayacağını bilemeyiz. İleriye dönük araştırma, geriye bakışın yerini alır ve anlatı artık, aydınlatılması gereken esrarın çevresinde toplanmaz; buna karşılık, bir bekleyiş havası yaratılarak okuyucunun ilgisi çekilir. Kara romanda nedenden sonuca, polisiye romandaysa sonuçtan nedene gidilir. Merak unsurunun yerini, canlandırılan ortamın incelenmesi almıştır; buna göre, kara romanın en belirgin özelliği tematik oluşudur (James Hadley Chase).

• *Thriller.* Polisiye roman ile kara roman arasında, merak unsurunun yanı sıra, anlatıyı etkili kılacak yollara (beklenmedik son ve zincirleme olaylar) başvuran yapıtlar da vardır. Bu akımın kurucusu, gerilimli, hatta dehşet verici atmosferler yaratmakta büyük bir ustalık gösteren A. Hitchcock'tur; çoğu zaman bu gerilim, onu kat kat aşan düşüşlerle aniden boşalıverir. Kara romanda olduğu gibi thriller'da da esas olan ikinci öyküdür. Okuyucu geçmişi olduğu kadar, geleceği ve asıl kahramanların -onların herhangi bir dokunulmazlığı yoktur- başına gelecekleri de düşünür. Bu kategoriye giren iki alt-tür vardır: dedektifin güçsüz bir kişi olduğu öyküler ve bilmece romanınkine benzer bir cinayetin sözkonusu olduğu öyküler. Bu tür öyküler yazanlar arasında W. İrish, P. Quentin, Ch. Williams ve Fransa'da Boileau -Narcejac en ünlüleridir.

Son olarak, iyice kalıplaşmış "hareketli" dizileri anmak gerekir; dozu çok ustaca ayarlanmış bir cinselliğe, sadizme, şiddete ve maraziliğe başvuran bu dizilerde, resmi polislerin yerini kaba, ama çekici serüvenciler (casuslar, gizli ajanlar) alır (→ CASUSLUK* *edebiyatı*); P. Cheyney, Ian Fleming, F. Dard (takma adı San Antonio), Jean ve Josette Bruce, Gérard de Villiers gibi yazarların yarattığı kahramanlar bu kategoriye girer.

POLİSKEL sıf. (fr. *polyscèle*'den). ÇOKBACAKLI'nın eşanlamlısı.

POLİSKELİ a. (fr. *polyscélie*'den). ÇOKBACAKLILIK'nın eşanlamlısı.

POLİSKOP a. (fr. *polyscope*). Opt. Aynı cismin birden çok görüntüsünü veren çokyüzlü cam.

POLİSLİK a. **1.** Polisin görevi. **—2.** Polis gibi davranma.

POLİSOM a. (fr. *polysome*'dan). Biyol. Birden fazla bedeni olan ucube.

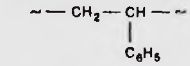
POLİSPERMİ a. (fr. *polyspérmie*). ÇOKSPERMALILIK'ın eşanlamlısı.

POLİSTES GALLİCUS a. Genellikle tek bölümlü kovanı bir sap aracılığıyla bir bitki ya da taş üzerine tutturulmuş topluluklar halinde yaşayan yabanarısı. (Yabanarısıgiller familyası.)

POLİSTİK a. (fr. *polystic*). Genellikle karada yetişen, oldukça sert hepyeşil yapraklı ve dişli yaprakçıklı eğrelti. (70 tür.)

POLİSTİREN a. (fr. *polystyrène*). Polim. Çok değişik görünüm ve özellikte malzemeleri kapsayan stiren polimerlerinin genel adı.

—ANSİKL. Stirenin pek çok rezonans biçimi vardır ve bunlar hemen hemen tüm polimerleşme tekniklerinin uygulanmasına olanak sağlar. Başlıca polimerleşme teknikleri anyonsal polimerleşme, katyonsal polimerleşme, köksel polimerleşme ve Ziegler-Natta katalizörleriyle başlatılan polimerleşmelerdir. Polistirenin sanayisel üretiminde, köksel polimerleşme yöntemi kullanılır. Polimerleşme, hem homojen kütle polimerleşmesi (monomeri içinde çözünen polimer), hem boncuk polimerleşmesi (özellikle köpük polistiren incileri ya da yuvarları hazırlamada kullanılan yöntem), hem de emülsiyon polimerleşmesi (düşük üretim) biçiminde uygulanır.

polistiren

Polistiren, ambalajlamada kullanılan hafif ya da sert, saydam (kristal polistiren) malzemeler biçiminde bulunur. Kristal polistiren saydam, bükülmez ve hafiftir (yoğunluk=1,0); 100 °C'a doğru yumuşar; kokusuz ve tatsızdır, zehirleyici değildir. Kusursuz elektrik özellikleri vardır, yağlara ve benzine karşı iyi bir direnç gösterir, ancak çok çabuk tutuşur ve darbelere karşı pek dayanıklı değildir.

Polistiren enjeksiyon ve fışkırtmayla biçimlendirilir. Plakaları kolayca yapışabilir ve kaynaklanabilir, ama ısılbiçimlendirilmesi zordur. Küçük şişeler üretmek için şişirmeli-fışkırtma yönteminden yararlanılır.

En çok tanınan biçimi, köpük polistirendir. Köpük polistiren renklendirilmediği sürece beyazdır. Bir kalıp içinde meydana getirilen köpük, hem çok küçük boyutlu, hem de hacimleri birkaç metreye varan eşyaların yapımında kullanılır. Köpük polistirenden ayrıca fışkırtma kalıplama yoluyla çeşitli parçalar (levhalar, profiller) elde edilir. Köpük polistiren işlenebildiği gibi, testereyle kesilebilir, rendelenebilir, frezelenebilir ve kızdırılmış telle kesilebilir. Ayırtedici kimyasal özellikleri ve yanabilirliği, kristal polistireninkiyle hemen hemen aynıdır. Mekanik özellikleri, köpük taneciklerin yapısıyla çok yakından ilgilidir. Köpük polistirenler kalıplanmaya son derece elverişlidir. Isıl yalıtımda, kırılgan eşyaların ya da besin maddelerinin ambalajlanmasında kullanılır.

Stirenin büyük ekonomik önemi olan pek çok eşpolimeri vardır.

Butadienle tepkimeye girerek şok polistirenleri (antişok da denir) verir; bu malzemelerde sönümleyici rol oynayan polibutadien (elastomer) nodülleri, aynı zamanda kristal polistirenin darbeye karşı zayıf olan direncini de geliştirir. Şok polistiren hafifçe donuktur; −40 °C'a dek darbeye karşı iyi bir dayanım gösterir. Kimyasal direnci, normal polistireninkinden biraz daha düşüktür; çok çabuk yaşlanır. Akrilonitrille oluşturduğu eşpolimerlerde akrilonitril motiflerinin bulunması (% 20-30) esneklik nodülü ile darbeye karşı dayanımını artırır; bununla birlikte butadienle verdiği eşpolimerlerin düzeyine erişemez. Isıl özellikleri, polistireninkinden üstündür, yanarken damlamaz. Bu malzemeden yüksek dayanıklı parçalar üretilir. Polistirenin akrilonitril ve butadienle verdiği eşpolimerlere, ABS terpolimerleri denir.

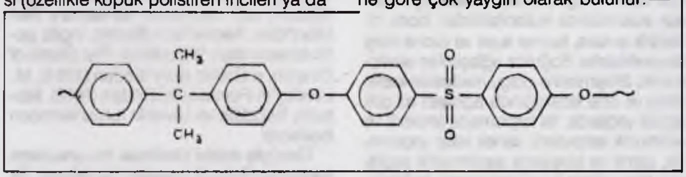
Akrilonitrille verdiği eşpolimerlerin yapısı, akrilatlarla aşılanarak değiştirilebilir. Bu eşpolimerlerin darbeye karşı gösterdikleri direnç, ABS'ninkinden çok üstündür; ayrıca sıvı ve katı yağlara, seyreltik anorganik çözeltilere karşı iyi bir dayanım gösterirler; ışığa ve yaşlanmaya karşı olağanüstü bir dirençleri vardır. Organik çözücülerle kolayca parçalanırlar.

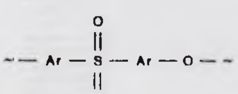
Stiren-metilmetakrilat eşpolimerlerinin özellikleri, stiren-akrilonitril eşpolimerlerininkine çok benzer; ayrıca güneş ışığında yüksek bir saydamlık özelliği olan bu eşpolimerler, ışığa karşı iyi bir direnç gösterirler.

POLİSTOM sıf. (fr. *polystome;* yun. *polystomos*'tan). Zool. Çok sayıda ağzı ya da emici organı bulunan.

POLİSÜLFON a. (fr. *polysulfone*). Polim. Zincirlerinde sülfon işlevleri bulunan polimerlerin genel adı.

—ANSİKL. Polisülfonlardan biri, diğerlerine göre çok yaygın olarak bulunur:

Ar: aromatik grup

polisülfon

Yapıları bakımından bu polimerlere kimi zaman polieter sülfonları da denir. En yaygın üretim biçimi, sodyum bisfenolatın p, p'-diklorodifenilsülfonla çoğulyoğuşturulmasına dayanır. Polisülfonlar, çok iyi mekanik özellikleri (tokluk, bükülmezlik, akmaya karşı direnç) olan ısılyumuşar plastiklerdir; bu özellikleri, cam ya da karbon elyafı gibi dolgu maddeleri katılarak daha da geliştirilir; −70 ve +180 °C arasında sürekli kullanılabilirler. İyi elektrik özellikleri vardır; darbe ve ateşe karşı üstün bir direnç gösterirler. Kimyasal dirençlerinin iyi olmasına karşın, kimi kutuplu çözücülerde çözünürler. Polisülfonlar, enjeksiyon ve fışkırtmayla biçimlendirilir. Polisülfon plakaları işlenebilir, kaynaklanabilir, süslenebilir ve vakum altında ince bir metal katmanıyla kaplanabilir.

POLİSÜLFONKARBON a. (fr. *polysulfonecarbone*). Tıpta biyolojik protez maddesi olarak kullanılan, karbon lifleri eklenmiş polisülfon.

POLİSÜLFÜR a. (fr. *polysulfure*). Kim. Sülfürlere göre bileşiminde daha çok kü-

kürt atomu bulunan tuz ya da asitlere verilen genel ad.

POLİTAKSİK sıf. (fr. *polytaxique*). Biyol. Çok sayıda bireyde görülen ve grafikle gösterildiğinde çokkipli frekansta bir çokgen biçimi alan karakterlere (örneğin boy) denir.

POLİTALAM sıf. (fr. *polythalame*). Bitki patol. İçinde birçok ayrı larva odacığı ve delikleri bulunan mazıya (bitki uru) denir.

Politbüro, eski SSCB komünist parti Merkez komitesi'nin siyasal bürosu; Komite'nin genel oturumları arasında partinin yönetimini üstlenirdi. Ekim 1917' de Lenin tarafından kurulan bu örgüt, 1952-1966 arasında "Merkez komite prezidyumu" adını aldı. Politbüro 1990' da 12 asil ve 8 yedek üyeden oluşuyordu.

Politecnico *(İl)*, Milano'da kurulan (1945-1947) ve E. Vittorini tarafından yönetilen, italyan politika ve edebiyat dergisi. Bu dergiye katkıda bulunanlar arasında F. Fortini ve İ. Calvino da bulunuyordu. Pek çok konuyu ele alan ve marxçı çizgide olan dergi, komünist entelektüellerin rolü konusunda, Vittorini ile Togliatti arasındaki polemikten sonra yayına son verdi.

POLİTEİZM a. (fr. *polythéisme*). → ÇOKTANRICILIK.

POLİTELİ a. (fr. *polythélie*). Biyol. İnsanda, meme olmaksızın, ikiden fazla meme başı bulunması.

POLİTEN a. (fr. *polythène*). Bir polietilen*in tescil edilmiş adı.

POLİTEN sıf. (fr. *polytène*). Genet. Hücre bölünmesi olmaksızın kromatitlerin art arda bölünmesi (iç bölünme) sonucunda ortaya çıkan ve sayısı bir ya da iki bine ulaşabilen kromatitler demeti halindeki bir özel kromozom çeşidine denir.
—ANSİKL. Politen kromozomlar bazı sinek çeşitlerine özgüdür ve normal kromozomlardan 200 kat (ya da daha fazla) büyüktür. Kromatit ipliklerindeki kromomerlerin sıkışık eşleşmesine bağlı olarak açık ve koyu renkli bantlardan oluşan doğal görünümleri ilgi çekicidir. Bu görünüm sayesinde sirkesineği *(drosophila)* kromozomları kesin olarak belirlenebilmekte ve bu türün gen haritası çok ayrıntılı olarak çıkartılabilmektedir. (→ PUF.)

POLİTERPEN a. (fr. *polyterpène*). Org. kim. Genel formülü $(C_5H_8)_n$ olan terpensel hidrokarbonların (*n*'in 3'ün üzerinde olması koşuluyla) ve daha genel olarak bu hidrokarbonlardan türeyen bileşiklerin genel adı.

POLİTETRAFLUOROETİLEN a. (fr. *poly[tétrafluoroéthylène]*'den). Polim. Tetrafluoroetilenin, formülü $(CF_2CF_2)_n$ olan polimeri. (En çok bilinen ticari adı, teflondur.)
—ANSİKL. Tetrafluoroetilen ($CF_2 = CF_2$), köksel olarak polimerleşir. Elde edilen beyaz tozun yoğunluğu 2,15-2,20 arasında değişir. Tetrafluoroetilenin kimi özellikleri olağanüstüdür. Hemen hemen tam bir kimyasal eylemsizliği ve dikkat çekici bir ısılkararlılığı vardır (250 °C'ta sürekli olarak kararlıdır; bu kimi zaman 300 °C'a dek çıkar); ancak 400 °C'a doğru bozunmaya başlar; bozunma ürünleri son derece zehirlidir. Özellikleri neme göre değişmeyen kusursuz bir elektrik yalıtkanıdır; çok düşük bir sürtünme katsayısının yanı sıra çok iyi bilinen yapışma önleyici özellikleri vardır. Akışkan duruma getirilmesi mümkün olmadığından işlenmesi zordur. Politetrafluoroetilen tozu, bir kalıpta sinterlenerek ya doğrudan bitmiş bir ürün biçiminde elde edilir ya da daha sonra kalıpta dövülerek biçimlendirilmek üzere bir önbiçim meydana getirilir. Sinterleme, fışkırtmayla da yapılabilir.
Sulu dispersiyonlarından, metal bir taşıyıcı üzerine ince bir katman halinde çökeltilen ve 380-400 °C'ta pişirilen filmler elde edilir. Bu filmler (kalınlıkları çok katmanlılarda 30 μm-0,05 mm arasında değişir) yapışmaz ama gözeneklidir. Film hazırlamanın başka yöntemleri (haddeleme, hamurun fışkırtılması) de vardır. Politetrafluoroetilen filmleri ısıtıldığında çeker (eşyaların kaplanması); herhangi bir parça ayrıca politetrafluoroetilenin sulu dispersiyonunda uygulanmasıyla da kaplanabilir, ancak bu parça daha sonra bir pişirme işlemine uğratılır. Politetrafluoroetileni yapıştırmak için önce bir yüzey işleminden geçirmek gerekir; bu durumda özellikle epoksi zamklarıyla tahta, metal, seramik ve organik polimerler üzerine yapışabilir.
Politetrafluoroetilenin en önemli uygulamaları şunlardır: kaplama, politetrafluoroetilen emdirilmiş cam dokuma, boru donanımları, yapraklar, filmler, şeritler, döküm kütleleri, sanayi elyafı.
Politetrafluoroetilenin çeşitli eşpolimerleri vardır:
—perfluoroproprenle

$$CF_2 = CF—CF_3$$

elde edilen ürün, politetrafluoroetilene benzer özellikler taşır, bilinen tekniklerle biçimlendirilir. Sıcaklığa karşı dayanımı (sürekli olarak 200 °C'ta) düşüktür. Özellikle kimya ve makine sanayilerinde kullanılır;
—son yıllarda bulunan ve etilenle oluşturduğu eşpolimerinin özellikleri, polivinilidenfluorürünkine çok yakındır; daha çok elektrik sanayisinde işe yarar.

POLİTETRAHİDROFURAN a. (fr. *poly[tétrahydrofuranne]*'dan). Polim. Tetrahidrofuranın, formülü $\sim CH_2CH_2CH_2CH_2O \sim$ olan polimeri. (Eşanl. POLİOKSİTETRAMETİLEN.)

POLİTETRAMETİLENTEREFTALAT a. (fr. *poly[tétraméthylène téréphtalate]*'tan). Polim. Aromatik polyester. (Eşanl. POLİBUTİLENTEREFTALAT, POLİBUTANDİOLTEREFTALAT.)

POLİTİK sıf. (fr. *politique*). **1.** Politika ile ilgili, siyasal; siyasi. **—2.** Politikayla ilgili kimse için kullanılır: *Politik bir yazar.*
—Antik. Eski Yunanistan'da sitenin yetki alanına giren şeye denirdi. (Aristoteles insanı, "politik hayvan", "bir siteye bağlı olmadığı zamansa, doğası gereği, ya insandan aşağı ya da ondan üstün varlık" olarak tanımlar.)

POLİTİKA a. (yun. *politike;* ital. *politica*). **1.** Bir devlette yöneticilerin belirli bir alanda uygulamaya geçirdikleri görüşlerin tümü; siyaset: *Dış politika. İktisadi politika.* **—2.** Hükümetin yönetiminde izlenen yol, yönetim biçimi: *Liberal politika. Otoriter politika.* **—3.** Hükümetin belirli bir alandaki tutumu: *İstihdam politikası. Para politikası.* **—4.** Herhangi bir konuda izlenen yol, yöntem: *Şirketin fiyat politikası.* **—5.** Bir amaca ulaşmak için karşıdakinin zayıf noktalarından yararlanarak, duygularını okşayarak işini yürütme: *Bu politika sizi bir yere götürmez.* **—6.** *Politika yapmak,* bir işi, bir sorunu politika yoluyla çözümlemeye çalışmak.
—Siyas. bil. *Politika dışı,* siyasetin dışında kalan, siyasetle uğraşmayan kişi ya da kuruluş için kullanılır. ‖ *Politikadan uzaklaşma,* siyasetle ilgiyi kesme, siyasal kimliği kaybetme. ‖ *Politikadan uzaklaştırmak,* bir şeyi siyasetten çıkarmak, onu bütünüyle siyasal içerikten yoksun bırakmak: *Bir tartışmayı, bir sorunu siyasetten uzaklaştırmak.* —Bir kimseyi, bir grubu siyaset dışı bırakmak, bir parti ya da siyasal bir ideolojinin etkisinden arındırmak: *Sendikaları politikadan uzaklaştırmak. Düş kırıklıkları onu siyasetten uzaklaştırdı.*

Politika *(e Politike)*, Aristoteles'in incelemesi (bu yapıttan günümüze tamamlanmamış sekiz kitap kalmıştır). Aristoteles'e göre siyaset, tüm öbür bilimlere yol göstermesi bakımından arşitektonik bir bilimdir, yani "bilimlerin ilki"dir. Hem kenti, hem devleti belirten yunanca *polis,* gerçekte, aile, köy, vb.'ye oranla, insanların toplum halinde sürdürdükleri en yüksek yaşam biçimidir. Aristoteles özgür insan ile köle arasında, tıpkı erdem ile kötülük arasındakine benzer bir fark olduğunu göstermeye çalışır: erdem ya da kötülük, onların öz doğası olmasa bile mutlaka birinin ötekine hükmetmesi gerekir. Fakat, özgür insanın köle üzerinde mutlak bir otoriteye sahip olmasına karşılık, devletin özgür insanlar üzerindeki otoritesi, onların emretmeye ya da boyun eğmeye yatkınlıklarına bağlıdır. Aristoteles, kitabını yazmak için altmış kadar anayasayı incelemiştir: bunun için kitabı büyük bir tarihsel önem taşır. Aristoteles, hepsi de akılcı bir biçimde temellendirilmiş üç yönetim biçimi ayırt eder: monarşi, aristokrasi, demokrasi. Ayrıca, bunlardan her birinin kendine özgü bir yozlaşma biçimi vardır ki, bu da sırasıyla: tiranlık, oligarşi ve demagoji'dir. Aristoteles'in bu yapıtı, batı siyasal düşüncesinde çok önemli bir rol oynamıştır.

Politika (lat. *Tractatus Politicus*), Spinoza'nın bitmemiş olan ve ölümünden sonra 1677'de Amsterdam'da yayımlanan eseri. Yazar, bu eserinde natüralizm üstüne bir hürriyet öğretisi kurmaya çalışır. Kendi başına ne kötülük, ne adalet, ne adaletsizlik söz konusu olabilir. Herkesin her şeye hakkı vardır ve hak ancak kuvvetle sınırlanır. Bunun en tabii sonucu da savaştır. Hükümet kurmak, birtakım uzlaşmalara göre kanunlar yaparak adalet ile adaletsizliği tanımlamak ihtiyacı bundan doğar.

Politika, aralarında Ercan Arıklı, İsmail Cem ve Kadri Kayabal'ın bulunduğu bir ortaklık tarafından İstanbul'da yayımlanan günlük gazete (1975). Başyazarlığını, önce İsmail Cem'in, sonra Vedat Dalokay'ın (1976) ve yine İ. Cem'in (1977) yaptığı gazete, 1977 sonunda Maden-İş sendikası'nın denetimine geçti ve emekçileri savunan bir yayın politikası izlemeye başladı. Bir süre sonra yayını İstanbul Sıkıyönetim komutanlığı'nca yasaklandı.

POLİTİKACI a. Politika ile uğraşan kimse; siyaset adamı.
◆ sıf. Ölçüp biçerek, diplomatça, akıllıca davranan bir kimse için kullanılır: *Çok politikacı bir insandır.*

POLİTİKACILIK a. **1.** Politikacının yaptığı iş. **—2.** Ölçüp biçerek, ustaca, akıllıca, diplomatça davranma.

POLİTİKOLOJİ a. (fr. *politicologie*). POLİTOLOJİ'nin eşanlamlısı.

POLİTİS (Nikolaos Sokratis), yunanlı diplomat ve hukukçu (Korfu 1872 - Cannes 1942). Balkan savaşları sırasında Venizelos tarafından, sırasıyla Londra (1912), Paris ve Bükreş (1913) konferanslarına Yunanistan delegesi olarak gönderildi, daha sonra dışişleri müsteşarlığına getirildi (1914-1915). Dışişleri bakanı oldu (1917-1920, 1922-1924). Barış konferansı'na katıldı. Milletler cemiyeti'nde delege olarak bulundu (1920-1922, 1923-1924). Paris büyükelçiliği (1924-1927), 1932 yılında Milletler cemiyeti başkanlığı yaptı. Hukuk alanında yayımlanmış başlıca yapıtları şunlardır: *Les Emprunts d'État en Droit İnternational* (Uluslararası hukukta devlet borçlanmaları), *La Justice İnternationale* (Uluslararası adalet, 1924), *Les Nouvelles Tendances du Droit İnternational* (Uluslararası hukukta yeni eğilimler, 1927).

POLİTİS (Kosmas), asıl adı Paris Taveludis, yunanlı yazar (Atina 1893 - *ay. y.* 1974). *Lemonodasos* (Limon bahçeleri, 1928) adlı romanıyla başlayarak bir düzyazı ustası olduğunu ortaya koydu. *Ekati* (Ekati, 1933), *Tris yinekes* (Üç kadın, 1943)

adlı öykü kitaplarıyla *Konstandinos o megas* (Büyük Konstantin, 1957) adlı bir oyunu vardır. *İkoromilya* (Erik, 1959) ile devlet düzyazı ödülünü kazandı. *Eorika* (1938) ve *Stu Hatzifrangu* (Hacı Frangu'larda, 1964) adlı yapıtlarında da İzmir'de geçen gençlik yıllarını anlattı.

POLİTİZE sıf. (siyasal bir nitelik vermek anlamında fr. *politiser*'den). **1.** *Bir şeyi politize etmek*, ona siyasal bir nitelik, siyasal bir boyut kazandırmak: *Bir sorunu politize etmek.* **—2.** *Bir kimseyi, bir grubu politize etmek*, onları siyasal tercihlerini yapmaya ya da siyasal bir rol oynamaya, siyasal tutumlarını ortaya koymaya yöneltmek.

POLİTOKSİKOMAN sıf. ve a. (fr. *polytoxicomane*). İki ya da daha fazla uyuşturucuyu birlikte ya da almaşık olarak (sırayla) kullanan uyuşturucu düşkünü.

POLİTOKSİKOMANİ a. (fr. *polytoxicomanie*). İki ya da daha çok uyuşturucuyu birlikte ya da sırayla kullanma.

POLİTOLOJİ a. (fr. *politologie*). Siyaset bilimini ve siyaset sosyolojisini birlikte ele alan bilim. (POLİTİKOLOJİ de denir.)

POLİTONAL sıf. (fr. *polytonal*). Müz. ÇOKEKSENLİ'nin eşanlamlısı.

POLİTONALİTE a. (fr. *polytonalité*). ÇOKEKSENLİLİK'in eşanlamlısı.

POLİTOP a. (fr. *polytope*). Geom. ve Mat. çözlm. ÇOKUZAMLI'nın eşanlamlısı.

POLİTOPİZM a. (fr. *polytopisme*). Aynı türün yeryüzünün birbirinden uzakta iki (ya da ikiden fazla) ayrı yerinde belirdiğini varsayan kuram. (Politopizmin varlığı tartışmalıdır.) [Karşt. MONOTOPİZM.]

POLİTRAVMATOLOJİ a. (fr. *polytraumatologie*'den). Ağır yaralıların tedavisiyle uğraşan tıp dalı.

POLİTZER (Adam), macar hekim (Alberti, Macaristan, 1835 - Viyana 1920). Kulak-burun-boğaz uzmanı olarak bu alanda birçok alet icat etti. Bunlardan biri östaki borusuna takılan bir sondadır.

POLİTZER (Georges), fransız filozof (Nagyvárad, bugün Oradea, 1903 - Paris 1942). 1924'te H. Lefebvre ile birlikte "Philosophies" grubunu kurdu. 1929'da Fransız komünist partisi'ne girdi ve *Revue marxiste*'in kurulmasına katkıda bulundu. Bergsonculuğu ve tinselcilikle suçladığı freudculuğu eleştirdi. Ruhbilimsel gerekirciliğin ancak iktisadi gerekircilik aracılığıyla etki gösterdiği ilkesine dayanan bir "somut ruhbilim" önerdi. Fransız komünist partisi'nce kurulan İşçi üniversitesi'nde ders verdi. Ayrıca ***Université libre*** (ekim 1940) ve ***Pensée libre*** (şubat 1941) adlı gizli dergilerin (nasyonal-sosyalist Rosenberg'e yanıtı olan *Révolution et contre-révolution au XX. siècle*'i [XX. yy.'da devrim ve karşı devrim] bu sırada yazdı) kuruluşunda rol oynadı. Direniş hareketi içindeki etkinlikleri nedeniyle 1942 yılının başında tutuklandı, aynı yılın mayıs ayında kurşuna dizildi.

POLİÜRE a. (fr. *polyurée*). Polim. Genel formülü ~R—NH—CO—NH~ olan polimerlerin genel adı; günümüzde biri elyaf ve birkaçı termoplastik olmak üzere çok az ticari biçimi vardır.

POLİÜRETAN a. (fr. *polyuréthanne*). Polim. Zincirlerinde üretan işlevleri ya da

$$-O-\underset{\underset{\displaystyle O}{\|}}{C}-NH-$$

yapısında karbamat bulunan polimerlerin genel adı.

—ANSİKL. Poliüretanlar, izosiyanat gruplan taşıyan bileşiklerle, alkol işlevi olan bileşiklerin tepkimesi sonunda elde edilir. Bir poliüretan, bir diolle bir diizosiyanatın tepkimesi sonunda oluşmuşsa doğrusaldır. Gerçekte, zincirler arasında ortak değerlikli bağların oluşumuna yol açan pek çok ikincil tepkime meydana gelebilir. Hiçbir küçük molekülllü yan ürün görülmese bile, poliüretanların bireşim tepkimesi, kinetiği bakımından çoğulyoğuşma tepkimeleri arasında yer alır. Çoğulyoğuşma tepkimelerinin kötü denetlenmesi sonunda meydana gelen ikincil tepkimeler, sanayisel üretimde istenmeyen dallanma ve köprülenmelere yol açabilir.

En çok kullanılan diizosiyanatlar, heksametilen diizosiyanat ile toluen diizosiyanattır. Polioller ise çok çeşitlidir. Doğrusal poliüretan üretiminde, dioller (propandiol, butandiol) ile özellikle zincirlerinin sonunda hidroksi grupları taşıyan polieterler kullanılır.

Doğrusal poliüretanların yoğunluğu yaklaşık 1,2'dir. Ürün az çok esnek ya da az çok bükülmez olabilir. Mekanik özellikleri su soğurmayla çok az değişir. Bükülmez poliüretanların 100 °C'a dek çok iyi bir ısıl direnci vardır; oysa esnek poliüretanlarınki daha düşüktür. Bunların tümü suya, hidrokarbonlara ve bu bileşiklerin klorlu türevlerine, eterlere, esterlere, ketonlara ayrıca seyreltik asit ve bazlara karşı iyi bir direnç gösterir. Enjeksiyonla kalıplanan bu malzemeler, elektrik ve makine parçaları, araba filtreleri vb. yapımında kullanılır. Tel halinde çekildiğinde, poliamit*lerinkine çok yakın özellikler taşıyan bir elyaf elde edilir. Ticari adı "perlon" olan bu liflerden sanayide (filtrelerde kullanılan bez dokuma) ve fırça yapımında yararlanılır. Poliüretanlar, çok değişik özellikler taşıyan elastomerlerin ana maddesini oluşturur. Üç işlevli tepken maddelerle ısıtılarak ağlaşma işleminden geçirilir. Aşınmaya karşı kusursuz bir dayanım, iyi kauçuk özellikler ve yırtılmaya karşı dikkat çekici bir dayanım gösterdiğinden araba lastiği ve ayakkabı yapımında kullanılır; ayrıca yağlara ve benzine karşı üstün bir direnç göstermesi, titreşimleri sönümlemesi nedeniyle değişik alanlarda değerlendirilir. Poliüretanların en önemli kullanımları, esnek ve bükülmez köpüklerin hazırlanmasıdır.

Esnek köpükler, temel olarak polieterlerle toluen diizosiyanatın tepkimesi sonunda elde edilir. Köpüğün şişerek kabarması, suyun toluen diizosiyanat üzerine etkimesi sonunda oluşan CO_2'in açığa çıkmasından ileri gelir. Esnek köpüklerden kesilebilen, ısıyla biçimlendirilen, birbirleriyle olduğu gibi PVC* ve bez dokumalar üzerine yapıştırılabilen tek parça halinde bloklar, yapraklar, levhalar üretilebilir. Köpük yaprak ve eşyalara baskı yapılabilir.

Bükülmez köpükler, esnek köpüklerden daha fazla işlevi olan karışımlardan elde edilen bileşiklerden hazırlanır. Bu köpüklerin en büyük rakibi polistiren köpükleri, anorganik yünler ve mantardır. Bu malzemeler özellikle ısı ve ses yalıtımı sağlamak için sandviç bölmelerin yapımında kullanılır. Hafiflik ve tutuşmazlıkları çok ince öğütülmüş cam ürünler (mikrobil) katılarak artırılır. Yapraklar, plakalar ya da bitmiş eşya (döküm yoluyla) biçiminde hazırlanır. Bükülmez köpükler, kaplanacak yüzeye bir tepkime meydana getirebilecek bir karışım halinde püskürtülür; püskürtme işleminin hemen ardından çok hızlı bir kabarma meydana gelir.

Poliüretanlar zamk, vernik ve boya yapımında, kimi tekstil ürünlerinin plastikle kaplanmasında, inşaatlarda sızdırmazlık sağlamak amacıyla macun olarak kullanılmaktadır.

POLİÜRİ a. (fr. *polyurie*). Nefrol. 24 saatlik idrar miktarının artması. (Genellikle 24 saatteki idrar akımı 2 500 ml'yi aştığında poliüriden söz edilir.)

POLİVANOV (Yevgeniy Dimitriyeviç), rus dilbilimci (Smolensk 1891- ? 1938). Baudouin de Courtenay ve Şçerba'nın öğrencisidir. 1919'da Sen-Petersburg'da profesör ve Komünist partisi üyesi oldu. Komintern'e katıldı (1921). Taşkent'te profesörlük yaptı. SSCB'deki türk dillerinin çevriyazısı için latin abecesini benimsetmeye çalıştı. Şaşılacak derecede çok dil (yaklaşık otuz dil) biliyordu. Japonca, çince, özbekçe (*Vvedenie v izuçenie uzbekskogo yazıka* [1925-1927], *Kratkiy russko-uzbekskiy slovar* [1926]), kazakça (*Kazak naymanskiy govor* [1929]) üzerine olduğu gibi edebiyat ve şiir üzerine de birçok çalışması vardır (biçimci akıma katıldı ve Opoyaz*'ın kurulmasında rol oynadı). 1927-1929'da N. Ya. Marr'a ve onun dil üzerine yeni öğretisine (Yafetik kuram) karşı şiddetle tavır aldı. Bütün görevlerinden alınarak Orta Asya'ya sürüldü. 1937'de tutuklandı, 1938'de idam edildi.

POLİVİDON a. (fr. *polyvidone*). Eczc. *İyotlu polividon*, polivinilpirolidon ve iyot kompleksi. İçerdiği iyodun bir kısmı serbest, bir kısmı bağlı durumdadır. Kuvvetli bir bakteri ve mantar öldürücü etkisi vardır.

POLİVİNİL a. (fr. *polyvinyle*). Polim. **1.** Polivinil polimerlerine verilen ticari ad. **—2.** Genel formülü

$$\sim CH_2-\underset{\underset{\displaystyle X}{|}}{CH}\sim$$

olan polimerlerin genel adı; burada X, halojen, ester, eter, vb. gibi çok değişik türde bileşikler olabilir. (Örneğin polivinilklorür, polivinilasetat, polivinilalkol, poliviniletер.)

POLİVİNİLALKOL a. (fr. *poly[alcool vinylique]*'ten). Polim. Genel formülü, $(CH_2CHOH)_n$ olan polimer.

$$\sim CH_2-\underset{\underset{\displaystyle OH}{|}}{CH}-CH_2-\underset{\underset{\displaystyle OH}{|}}{CH}-CH_2=\underset{\underset{\displaystyle OH}{|}}{CH}\sim$$

—ANSİKL. Polivinilalkoller, kuramsal olarak vinil alkolün ($CH_2=CHOH$) polimerleridir. Gerçekte bu monomer, tek başına elde edilemez, çünkü hemen tautomer biçimi olan *etanal*'a dönüşür. Bu polimerleri elde edebilmek için polivinilasetaller suyla ayrıştırılır, sabunlaştırılır ya da alkolleştirilir. Polivinilalkol, polimerleştirme yöntemine göre görünür yoğunluğu 0,40-0,70 arasında değişen, ama gerçek yoğunluğu 1,26 olan toz biçiminde elde edilir. Işıkta kararlıdır, 100 °C'ta sararmaz; 200 °C'a doğru bozunmaya başlar. Organik çözücülerin çoğunda çözünmemesine karşın suda çözünür. Kolloidal türde çözeltiler verir; akışmazlıkları derişimle birlikte bir pelte oluşuncaya dek artar. Bakterilerin etkisine karşı olağanüstü bir direnç gösterir.

Polivinilalkoller film, kalıplama tozu, sulu çözelti ve haşıllama maddesi olarak kullanılır:

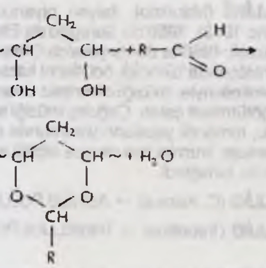
1. film olarak alkol ve katı yağlara karşı iyi bir direnç gösterir, ancak suda parçalanırlar; bu nedenle suda dağılabilen ambalaj malzemesi olarak kullanılırlar (besin preparatları, banyo tuzları);
2. kalıplama tozu olarak döküm, enjeksiyon, fışkırtma yoluyla biçimlendirilir ve yakıtlara karşı çok iyi bir direnç gösteren parçaların (diyaframlar, contalar) üretiminde kullanılır;
3. sulu çözelti olarak çok geniş bir kullanım alanı vardır: çeşitli zamklar (kâğıt-karton-ağaç tutkalı), bağlayıcılar (seramikler, ferritler);
4. haşıllama maddesi olarak tekstil elyafını haşıllamada, apre ve kıvamlaştırıcıların hazırlanmasında işe yarar.

Polivinilalkoller ayrıca kâğıdın plastikle kaplanmasında, eczacılık ve kozmetik sanayilerinde, polimer ya da kalloidal metal dispersiyonlarında koruyucu kolloidal olarak geniş ölçüde kullanılır. Nihayet, hammadde olarak polivinilasetallerin üretiminde çok önemli bir pazarı vardır.

POLİVİNİLASETAL a. (fr. *poly[acétal vinylique]*'ten). Polim. Aldehitlerin polivinilalkol üzerine etkimesi sonunda elde edilen makromolekülllü bir grup polimere verilen genel ad.

—ANSİKL. Polivinilasetallerin oluşumu

aşağıdaki tepkimeyle açıklanır:

Ayrıca polivinilasetattan da elde edilebilirler.

Polivinilasetaller çıkış maddesine göre üç ana gruba ayrılır:
1. başlangıç aldehidi, formaldehit olan polivinilformaller: bunlar, 120-160 °C arasında enjeksiyonla kalıplanabilen ya da diklorometan çözeltisinden film biçiminde çekilen renksiz tozlardır; zamklarda ve fenol reçinelerinde plastikleştirici olarak kullanılırlar;
2. başlangıç aldehidi, asateldehit olan polivinilasetaller: bunların suya karşı iyi bir dayanımı vardır; özellikle dokumalara geçirimsizlik kazandırmak için susevmez plastik kaplama olarak uygulanır; ayrıca koruyucu vernik, zamkların hazırlanmasında hammadde, et ve meyvelerin ambalajlanmasında film olarak kullanılır;
3. başlangıç aldehidi bir butiraldehit olan polivinilbutiraller: bu malzemeler, seyreltik asit ve bazlara karşı çok iyi bir direnç gösteren beyaz tozlardır; en önemli uygulama alanını, tripleks gibi emniyet camlarının yapımı oluşturur; ayrıca aminoplast* ve fenoplast*larda plastikleştirici, gemi gövdelerine sürülen ilk boya katmanı, fırın verniği, kimi eşyalar üzerine uygulanan geçici koruyucu tabaka, tekstil ürünlerine çoğunlukla melamin-formaldehit reçineleriyle birlikte uygulanan plastik kaplama etkeni olarak kullanılır.

POLİVİNİLASETAT a. (fr. *poly[acetate de vinyle]*'den). Polim. Vinil asetatın polimeri.
—ANSİKL. Polivinilasetat, polivinil ya da vinil ailesindendir. Vinil asetatın (CH_3—COO—CH=CH_2) köksel polimerleşmesi sonunda elde edilir. Polivinilasetat 1,8 yoğunluğunda, renksiz, saydam, beyaz bir tozdur. 65-150 °C arasında erir. Pek çok çözücüsü vardır (aseton, etil asetat, etanol, ksilen, benzin, en çok kullanılan klorlu çözücüler). Polivinilasetattan değişik biçimlerde ve alanlarda yararlanılır:
1. polimerleşme sırasında doğrudan emülsiyon durumunda elde edilerek suluboya yapımında, tekstilde (plastik kaplama, bitirme işlemi, dokusuz yüzeylerin hazırlanmasında selüloz elyafı bağlayıcısı), kâğıtçılıkta (kuşeleme, geçirimsizleştirme), zamk ve yapay deri üretiminde, yonga levhaların hazırlanmasında vb. kullanılır;
2. çözelti halinde verniklerin ve metal yapıştırıcılarının bileşimine girer;
3. polivinilalkolün öncüsüdür; polivinilasetat üretiminin % 50'si polivinilalkol üretiminde kullanılır.

Polivinilasetatların belli sayıda eşpolimeri vardır; vinil klorürle verdiği eşpolimeri (buna asetoklorür de denir) en çok kullanılanıdır. Bu malzemelerin özellikleri klorür ve asetat motiflerinin karşılıklı oranına bağlıdır Bileşiminde % 5-10 vinil asetat bulunan eşpolimerler presleme yöntemiyle mikroçizgili plakların yapımında, haddeleme yöntemiyle ısıyla biçimlendirilebilen bükülmez yaprakların hazırlanmasında kullanılır. Asetat oranı % 10-15'e çıktığında çözelti halindeki uygulamaları daha büyük önem kazanır. Asetat oranı % 15-20'ye ulaştığında yalnızca emülsiyon durumunda kullanılır. Eşpolimerin yapışma gücünü artırmak için bir üçüncü bileşenin (akrilik asit esteri, maleik asit esteri, vb.) katılması gerekir.

POLİVİNİLESTER a. (fr. *poly[ester vinylique]*'ten). Polim. Vinil ester polimerlerine verilen genel ad. (En çok bilineni polivinilasetattır.)

POLİVİNİLETER a. (fr. *poly[éther vinylique]*'ten). Polim. Genel formülü

$$\sim CH_2—\underset{\displaystyle OR}{\underset{|}{CH}}\sim$$

olan polimerlerin genel adı.
—ANSİKL. Poliviniléterler sıvı yağ, mum ya da plastik kütleler halinde bulunur. Metilli türevleri (R—CH_3) tekstil aprelerinin hazırlanmasında, zamk ve suluboya yapımında, polietilvinileterlerse, boya ve vernik sanayilerinde kullanılır.

POLİVİNİLİDENFLUORÜR a. (fr. *poly[fluorure de vinylidène]*'den). Polim. Viniliden fluorürün polimeri. (Kısalt. PVF_2.)
—ANSİKL. Viniliden fluorür (CH_2=CF_2), köksel polimerleşme sonunda özgül kütlesi 1,75 g/cm³ olan beyaz bir toz verir. Poliviniliden fluorürün iyi bir kimyasal eylemsizliği vardır, ancak bu eylemsizlik politetrafluoroetileninki kadar kararlı değildir. Politetrafluoroetilenden daha kolay biçimlendirilir ve kusursuz mekanik özellikleri vardır. Sınır kullanım sıcaklıkları −40 ve +150 °C'tır; kendi kendine söner, zehirleyici hiçbir etkisi yoktur.

POLİVİNİLİDENKLORÜR a. (fr. *poly[chlorure de vinylidène]*'den). Polim. Viniliden klorürün polimeri. (Kısalt. PVC_2.)
—ANSİKL. Viniliden klorür (CH_2=CCl_2) köksel olarak polimerleşir. Homopolimeri pek kullanılmaz. Vinil kolürür ve akril türevleriyle verdiği eşpolimerlerin büyük bir önemi vardır. Vinil klorürle birbirinden tümüyle farklı iki ayrı eşpolimer oluşturur. Viniliden klorür oranı % 30'dan düşük olan eşpolimerleri amorftur, polivinilklorürle benzer özellikler taşır; viniliden klorür oranı % 80'in üzerine çıktığında yapılan kristallidir, ancak işlenmeleri çok zordur. Fışkırtmayla, kopma dayanımı 350 MPa olan bir elyaf verir. Piyasada saran adı altında satılan bu elyafın kimyasal direnci, alifatik poliamitlerden daha üstündür.

POLİVİNİLİDENİK a. (fr. *polyvinylidénique*). Polim. Birim formülü

$$\sim CH_2—\overset{\displaystyle X}{\overset{|}{\underset{\displaystyle X}{\underset{|}{C}}}}—\sim$$

olan polimerin genel adı. (X ve Y, en çok bilinen bileşiklerde özdeştir). [Örneğin polivinilidenfluorür, polivinilidenklorür.)

POLİVİNİLKLORÜR a. (fr. *poly[chlorure de vinyle]*'den). Polim. Vinil klorür polimerlerinin genel adı. (Kısalt. PVC.)
—ANSİKL. Kapalı formülü $(CH_2CHCl)_n$ olan PVC, 1931'den sonra sanayisel olarak üretilmeye başlandı. Vinil klorürün köksel polimerleşmesiyle elde edilir:

$$nCH_2{=}CHCl \rightarrow (\sim CH_2CHCl\sim)_n.$$

Yumuşama noktası 80-85 °C arasında bulunan PVC'nin molar kütlesi, örnekten örneğe değişir. Özgül kütlesi 1,38-1,4 g/cm³' tür. Isıl parçalanmaya karşı çok duyarlı olduğundan, çeşitli kararlılaştırıcıların katılması gerekir. PVC'ler, polimerleşme derecesi yeterince yüksek olduğunda halkalı ketonlar, tetrahidrofuran ve klorobenzen dışında hemen hemen hiçbir çözücüde çözünmez. Suya karşı duyarlı değildir, kimyasal etkenlere (ozon, derişik asitler, soğukta alkali bazlar) karşı iyi bir direnç gösterir. Bu özellikler katkı ürünleri, özellikle plastikleştiriciler katılarak büyük ölçüde değiştirilebilir. Plastikleştirilmemiş PVC' ler 120-145 °C arasında işlenebilir, 200 °C dolayında sıcak hava akımıyla kaynaklanabilir.

Reaktörden elde edilen PVC, görünür yoğunluğu 0,3-0,6 olan beyaz bir tozdur; işlenebilmek için bir pelteleştirme işleminden geçirilir. Isı ve basınç altında elde edilen böyle bir kütle, bitmiş (boru ve hortumlar, çeşitli profiller, vb.) ya da yarı bitmiş (levhalar, filmler, vb.) bir eşya biçimine sokulur. Pelteleştirmeden önce toza kararlılaştırıcı, yağlaştırıcı, plastikleştirici vb. gibi çeşitli katkı ürünleri eklenir; besin sanayisiyle ilgili bir kullanım sözkonusu olduğunda, bu ürünlerin sağlık koşullarına uygun olması gerekir. Toz PVC'ye ayrıca boyarmadde, pigment, dolgu maddesi vb. katılır. PVC'ler soğukta bir plastikleştirici içinde asıltı durumunda pelteleştirilebilir. Bu durumda bir plastisol sözkonusudur. PVC, imalatçıya toz, kuru karışım ya da gerekli katkı ürünlerinin katıldığı granüller halinde verilir. Biçimlendirme teknikleri, kullanım alanına göre seçilir.

Haddelendiğinde esnek ya da bükülmez filmler ve yapraklar elde edilir.

Bükülmez PVC boru, profil, yaprak ve plaka; esnek PVC'ler boru, profil, plaka ve özellikle metal tel kılıfı biçiminde fışkırtılır. Fışkırtıcı memesinin, PVC'nin püskürtüldüğü kalıbın giriş deliğine uygulandığı fışkırtma-baskı kalıplama yönteminden daha çok ayakkabı sanayisinde yararlanılır. Şişirmeli-fışkırtma şişe üretiminde; enjeksiyonla kalıplama (özellikle bükülmez PVC), sanayide küçük eşyaların yapımında kullanılır. Plastisol biçimindeki PVC'den kâğıt ve dokumaların plastikle kaplanmasında yararlanılır. Plastisoller en çok plastik kaplama işleminde kullanıldığından, PVC'ler emülsiyon polimerleşmesiyle hazırlanır. Metal parçaların plastisolle kaplanması daldırma ya da tabancayla püskürtme yöntemiyle yapılır. Plastik kazan yapımında ve donanımlarda, korozyona karşı yüksek bir direnç gösterdiğinden daha çok bükülmez PVC'den yapılmış plakalar, borular ve bağlantı parçaları kullanılır.

Köpük elde etmek için, bükülmez ya da plastikleştirilmiş PVC içine, pelteleşme sıcaklığında bozunarak gaz açığa çıkaran (genellikle azot) bir köpürtme etkeni katılır. Bükülmez PVC köpüklerinin özgül kütlesi 0,03-0,1 g/cm³ arasında değişir. Tutuşkan olmayan bu malzemeler, −200, +70 °C arasında kullanılabilir. En önemli kullanım alanları ses ve ısı yalıtımının yanı sıra frigrifik taşımacılık, havacılık ve inşaatlarda yararlanılan "sandviç maddeler"in hazırlanmasıdır.

PVC elyafı, "yumuşatılmış" maddenin tel halinde çekilmesiyle elde edilir. Fransa'da rhovyl adı altında piyasaya çıkarılan bu lifler, sanayide dokumacılıkta kullanılır, plastisollere ise daha çok daldırmayla kalıplama (bone, vb.), içi boş ve dolu kalıplama tekniği (kapsüller, düğmeler, vb.) uygulanır.

Homopolimerinin dışında, belli sayıda değiştirilmiş PVC vardır:
—boru (örneğin sanayide sıcak akışkanlar için), rakor, plaka, vb. biçiminde kullanılan aşırı derecede klorlanmış PVC'ler;
—viniliden klorürle verdiği eşpolimerler. (→ POLİVİNİLİDENKLORÜR.)

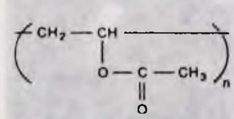
POLİVİTAMİNLİ sıf. Birçok vitamin içeren maddeye ya da ilaca denir.

POLİVİZYON a. (fr. *polyvision*). Sine. Üç perde üzerine yansıtma yöntemi. Bu yöntemle üç ayrı görüntü elde edilebileceği gibi daha sonra Sinerama'da görülecek olan tek bir görüntü de elde edilir. Bu yöntem ilk kez Abel Gance tarafından *Napoléon* filminde kullanıldı.

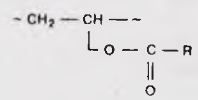
POLİYESTER → POLYESTER.

POLİYOZ a. (fr. *poliose*'dan; yun. *polios*, gri). Patol. Melanin kaybından ileri gelen kıl rengi yitimi.

POLİZİANO (Angelo AMBROGİNİ, il —denir), italyan şair ve hümanist (Montepulciano 1454 - Floransa 1494). Lorenzo de Medici'den destek gördü, Marsilio Ficino'nun tilmiziydi. Hümanizm ve filolojiyle ilgili yapıtları, 12 kitap tutan latince manzum mektuplardan ve üniversitede verdiği derslerden derlenmiş kitaplardan (*Miscellanea*, 1489) oluşur. Yapıtlarında üç dil

polivinilasetat

polivinilester

kullanan şair, dizelerindeki ustalık ve müzikli vurgularla, yunancada olduğu kadar (56 epigram), latince (*Sylvae*, 1482 - 1486) ve italyancada da kendini kabul ettirdi. Halk dilinde yazılmış gençlik şiirleri, iskenderiyecilik ile arkadaşı Lorenzo'nun yeniden üne kavuşturduğu Floransa toplumsal geleneği arasında kararsız kalmakla birlikte, iki önemli yapıtında, saray çevrelerinde geçen güncel olayları bir mit havası içinde büyük bir ustalıkla yansıttı (ocak 1475'teki yarışmayı kazanan, Lorenzo'nun kardeşi Giuliano de Medici'nin zaferini kutlamak için kaleme aldığı *Stanze per la giostra* [1475- 1478] ve dinsel olmayan ilk saray tiyatrosu örneği *Fabula di Orfeo* [1480]).

A. Lantz-Atlas-Photo

James Knox Polk, M. K. Kellos'un bir portresinden ayrıntı, *Portrait Gallery, Washington*

POLİZOM a. (fr. *polysome*). Genet. Aynı haberci-RNA'ya aynı anda tutunan ribozomların tümü. (Eşanl. POLİRİBOZOM.)

POLK (James Knox), amerikalı devlet adamı (Mecklenburg yönetim bölümü, Kuzey Carolina, 1795 - Nashville, Tennessee, 1849). Federal kongre üyeliğine seçildi (1825 - 1839). 1835'te bu meclisin başkanı oldu ve Demokrat parti içinde önemli bir rol oynadı. 1839 - 1841 arasında Tennessee valisi oldu, 1844'te ABD Başkanı seçildi. Ilımlı bir yayılmacılık yanlısı olan J. K. Polk, İngiltere'nin Oregon üzerindeki haklarını ABD'ye bırakmasını sağladı. Texas sınırlarının çizilmesine ilişkin bir anlaşmazlık nedeniyle, 1846'dan 1848'e kadar Meksika ile savaştı; bu savaş sonunda Yeni Meksika ve Kaliforniya'yı ABD topraklarına kattı.

POLKA a. ("yarım" anlamındaki çekçe *pûlka*'dan). **1.** 2/4'lük ritimde, çiftler tarafından yapılan, Bohemya kökenli dönüşlü dans. (Hızlı dört yarım-adımın [her sekizlik için bir yarım adım] yinelenmesiyle ayırt edilen polka, yaklaşık 1830 - 1850 arasında Avrupa'da rağbet gördü. Birçok çeşidi ortaya çıktı: *polka-mazurka, polka piquée, patenci polkası*.) **—2.** Eşliğinde bu dansın yapıldığı ezgi.

POLKA-MAZURKA a. 3/4'lük ritimde, valsten daha ağır tempoda polka çeşidi.

POLL a. (ing. sözc.). Büyük Britanya'da, Avam kamarası seçimlerinde oyların tasnifi, sayımı.

Pollachius (*Pollachius pollachius*)

POLLACHİUS a. Atlas okyanusu'nun ılıman serin bölgelerinde yaşayan kemiklibalık cinsi. (Mezgitgiller familyası; boyu 10 kg ağırlık için 1,30 m.)
—ANSİKL. İki türü vardır: *Pollachius virens* ve *P. pollachius*. Bu balıkların üç sırt, iki kuyrukaltı yüzgeci, çenelerinde gelişmemiş sakalları (bulunmayabilir) vardır. Çoğunlukla kayalıkların yakınında, küçük öbekler halinde yaşayan kıyı balıklarıdır. Trol, ağ ve oltayla avlanırlar. Korunması güç olmakla birlikte etleri makbuldür.

POLLACK (Sydney), amerikalı film yönetmeni (South Bend, İndiana, 1934). Televizyon için çok sayıda dramatik film yönetti ve 1966'da ilk filmini gerçekleştirdi: *Seni kurtaracağım* (The Slender Thread). Tennessee Williams'ı *Lanetli kadın*'da (This Property is condemned) [1966] uyarladıktan sonra komedi bir western (*Kafatası avcıları* [The Scalphunters], 1968) ve entelektüel bir savaş filmi (*Tek gözlü kahraman* [Castle Keep], 1969) gerçekleştirdi. Asıl uluslararası ününe *Son gerçek* ya da *Atları da vururlar* (They shoot Horses, don't they?) [H. McCoy'un yapıtından, 1969] adlı filmle kavuştu. Daha sonra *Jeremiah Johnson* (1972), *Bulunduğumuz yol* (The Way we were) [1973], *Yakuza* (1974), *Akbabanın üç günü* (Three Days of the Condor) [1975], *Eve gelen atlı* (The Electric Horseman) [1979], *Yanlış karar* (Absence of Malice) [1982], *Tootsie* (1982), *Benim Afrikam* (Out of Africa) [1985], *Hello Actors Studio* (1987), *Bright Lights, Big City* (1988), *The Fabulous Baker Boys* (1989), *Major League* (1989), *Havana* (1990), *Presumed Innocent* (1990), *White Palace* (1990).

yönetmenliğini Sydney Pollack'ın yaptığı *Son gerçek* (1969) adlı filmden bir sahne

X- A. Marinie kol.

POLLAÇİ, Hindistan'da kent, Tamil Nadu'da Koimbatur'un G.'inde; 69 000 nüf.

POLLAİOLO (Antonio BENCI, **Antonio del** —denir), italyan kuyumcu, heykelci, ressam ve gravürcü (Floransa 1432'ye doğr. -Roma 1498). Ghiberti'nin öğrencisiydi. Kendini önce kuyumcu olarak kabul ettirdi, Floransa vaftizhanesi'nin sunağı için üç gümüş alçakkabartma işledi: *Herodias'ın dansı*, *Herodes'in yemeği* ve *Vaftizci Yahya*. A. del Castagno ve Donatello'nun çarpıcı sanatının etkisinde kalan Pollaiolo, kısa süre içinde desende ustalaştı, üstün bir anatomi bilgisi sergiledi. 1460'ta kardeşi Piero ile birlikte, Medici sarayı için *Herakles'in işleri* konusu üzerinde üç büyük tablonun (üçü de kaybolmuştur; aynı konuda iki küçük resim Uffizi'dedir) yanı sıra, figürle manzarayı flaman zevkine göre bağdaştıran kompozisyonlar yaptı: *Aziz Sebastianus* (Londra), *Deianeira'nın kaçırılması* (Newhaven, ABD). 1469 - 1480 arasında, Floransa katedrali için, *Vaftizci Yahya'nın yaşamı*'ndan sahneleri konu alan bir dizi işlemeli panonun taslaklarını çizdi. *Herakles ile Antaios* grubu gibi natüralist üslupta, küçük bronz heykeller yaptı.

Roma'ya çağrılan Pollaiolo, bu kentte, ayrıntılardaki zenginlik ve çeşitliliğin keskin çizgiler ve yeni bir ölçülü kabartma anlayışıyla dengelendiği Sixtus IV'ün mezar anıtını gerçekleştirdi (1484 - 1493). Daha sonra İnnocentius VIII için bir yatık heykeliyle süslü bir mezar anıtı yaptı (1493 - 1497). A. del Pollaiolo, aynı zamanda usta bir gravürcüydü. Ünlü *Çıplak adamların dövüşü* gibi yapıtları Mantegna'yı, onun aracılığıyla da Dürer'i etkiledi.

POLLAİOLO (Piero BENCI, **Piero del** —denir), italyan ressam ve heykelci (Floransa 1443'e doğr. - Roma 1496), Antonio Pollaiolo'nun kardeşi. Özellikle resim alanında, sürekli kardeşiyle birlikte çalıştı, *Herakles'in işleri* dizisinin gerçekleştirilmesine katkıda bulundu. 1496'da Tribunale della Mercanzia (tacirler mahkemesi) için, yedi *Erdem* figürünün siparişini aldı. Daha sonra bunlardan biri *(Güçlülük)* Botticelli tarafından gerçekleştirildi; Botticelli'nin figürü, Pollaiolo'nun oldukça donuk kompozisyonlarına kıyasla çok daha başarılıdır. Aydınlık bir zemin üzerinde keskin bir biçimde beliren profillerle Floransa zevkinin ağır bastığı portrelerinde ise Pollaiolo, daha keskin bir üslup kullanmıştır. Sanatçı ayrıca, San Miniato için bir sunakarkalığı (1467) ve San Gimignano'daki *Meryem'in taç giyişi*'ni (1483) gerçekleştirmiştir.

POLLAİOLO (Simone DEL) → CRONACA (il).

POLLEX a. (başparmak anlamında lat. sözc.). Zool. Dörtayaklı omurgalılarda ön üyelerin birinci parmağına (başparmağı karşılar) verilen bilimsel ad.

POLLİCİPES a. *Anatifera*'larla akraba sülüayaklı kabuklu cinsi. (Dalgaların dövdüğü kayaçlarda yaşayan *Pollicipes cornucopiae*'nin etli sapı yenebilir.)

POLLİNİ (Maurizio), italyan piyanocu (Milano 1942). 1959'da Seregno'da Ettore Pozzoli, 1960'ta da Varşova'da Chopin yarışmalarında birincilik ödüllerini kazandı. Resitalleriyle, müziği elverişsiz ortamlara götürmeye çalıştı. Çağdaş müziği savundu, romantik yapıtların yorumunda da uzmanlaştı; lirizmini son derece ölçülü anlatımıyla birleştirdi.

POLLİO (C. Asinius) → ASİNİUS POLLİO.

POLLİO (Trebellius) → TREBELLİUS POLLİO.

POLLİTT (Harry), ingiliz siyaset adamı (Droylsden, Lancashire, 1890 - denizde 1960). Lancashire'da kazan işçisiydi. 1929'dan 1956'ya kadar (1939 - 1941 arasındaki bir kesinti dışında) İngiliz komünist partisi genel sekreterliğini, 1956'dan ölümüne kadar da başkanlığını yaptı. Ayrıca, 1924-1943 arasında Komünist enternasyonal'in yürütme komitesi üyeliğinde bulundu. *Serving my Time* (1940) adlı bir kitap yazdı.

POLLOCK (*sir* Frederick), ingiliz hukukçu (Londra 1845 - *ay. y.* 1937). Önce Londra, sonra Oxford üniversitelerinde ders verdi. Yapıtları: *Principles of Contract* (Sözleşmenin ilkeleri) [1876], *Digest of the Law of Partnership* (Ortaklık hukukunun özeti) [1877], *Spinoza, his Life and Philosophy* (Spinoza, yaşamı ve felsefesi) [1880], *The Law of Torts* (Haksız fiiller hukuku) [1887], *History of English Law* (İngiliz hukuk tarihi) [F. W. Maitland ile birlikte, 1895] vb. Ayrıca, *Law Quarterly Review* ve *Law Reports* dergilerini yönetti.

POLLOCK (Jackson), amerikalı ressam (Cody, Wyoming, 1912 - Springs, Long İsland, 1956). Kuzey Amerika okulunun bu en önde gelen sanatçısının ilk yapıtları, T. H. Benton'ın "bölgeselciliği"nin (1930'da New York'ta onun öğrencisi olmuştur), daha sonra da meksika duvar resminin etkilerini taşır. Ancak, Pollock'un güçlü ve hareketli sanatı (1935 - 1942 arasında, Federal Art Projet için yaptığı büyük duvar resimleri), amerind örneklerinden ve Jung'un mit ve totem simgeciliğinden yararlanan daha özgür bir üsluba yöneldi; avrupa resim sanatının (Picasso), özellikle de İkinci Dünya savaşı'nın başında ABD'ye sığınan gerçeküstücülerin (Matta, Masson, Miró, Ernst) etkisiyle daha da güçlendi. Bu bir dizi etkiyle, yaradılış miti, başlangıçtaki kaosla sürekli yinelenmesi gereken bir düzenin diyalektiği, resmin hem konusu, hem de yapılma sürecinin sorunsalı olarak önem kazandı. Tuval, kaligrafik, informel ya da figüratif işaretlerle kaplandı (*Guardians of the Secret*, 1943, Museum of Art, San Francisco); daha sonra bunlar, yavaş yavaş, belli bir merkeze ağırlık tanımadan tüm yüzeye yayıldı ("all over" düzenlemeler: *Eyes in the Heat*, 1946, P. Guggenheim vakfı, Venedik). Gerçeküstücü otomatikliktten kaynaklanan, bu renk ve hareket kullanan anlatım biçimi, 1946 - 47'den başlayarak, *dripping**'in boya sıçratmaları ve akıtmalarıyla, kendine özgü yöntemlerini buldu. Dripping yöntemi, resim yapma eylemiyle fiziksel girişimin biçime oranla ağır bastığı bir resim anlayışını (action* painting) belirler (*One, Number 31*, 1950, Museum of Modern Art, New York). 1951'den başlayarak, desenlerinde ve siyah beyaz tuvallerinde (ham tuval üzerine mineli boya) sanatçı, Picasso'nun etkisinin ve daha önceki temaların izlerini taşıyan figürleri işledi. Buna karşılık, belki de bireşimsel bir evrimin beklentisi içinde, en gösterişli biçimiyle drippingden de vazgeçmedi (*Blue Poles*, 1952, Canberra); ancak, sanatçının 1956'da beklenmedik ölümü, bu evrimi engelledi.

POLLOCK (Charles), amerikalı tasarımcı (Philadelphia 1930). G. Nelson'un bürosunda bir süre çıraklık yaptıktan sonra, 1962'de büro sandalyeleri üzerine araştırmalara girişti: oturma yeri deri, alüminyum ve parlak çelik iskelet üstüne kalıp-

lanmış plastikten döner koltuk (Knoll, 1965) ve rilsanla kaplanmış metal kafesli oturma elemanı (Castelli, 1982).

Pollosson tekniği. Kad. hast. Dölyatağı değirmi bağlarını karnın doğru kaslarının önüne tutturma esasına dayanan ligamentopeksi tekniği. Bu teknik aynı zamanda bir uç salpengostomi tekniğidir.

POLL-TAX, kişi başına alınan verginin (baş vergisi) ingilizce adı. (İlk kez 1377'de çıkartılan bu tür vergilerin en ünlüsü, emekçilerin başkaldırmasına yol açan 1380 tarihli olanıdır. 1513'te ve 1641'de yeniden başvurulan bu vergi türü, XVII. yy.'ın sonlarında giderek daha sık uygulanır oldu.)

POLLUKS, İkizler* takımyıldızının β yıldızına verilen ad. Kadiri 1, 2. Tayf tipi KO. Uzaklığı 35 ıy.

POLO a. (ing. *polo*; Keşmir'de konuşulan bir hint dilinden). Bir top ve sopa ile yapılan atlı spor. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Nalbantl. *Polo nalı*, polo oyunlarında ve cirit atmada atların yana kaymasını önlemek için çakılan nal; bu nal oluksuzdur, ancak ortasında bir set vardır; ön ayak nalına derin bir ters ayar açılmış, arka ayak nalına da, topuk çalmayı engelleyecek bir iç mahmuz takılmıştır.
—Spor. *Polo gömleği*, uzun ya da kısa kollu, devrik yakalı, düğme patı göğsün ortasında biten, örgüden spor gömlek. || *Polo sopası*, polo oyuncusunun oyun aleti. Esnek bir sapı olan sopanın bir ucunda eli kavrayan bir kayış,öteki ucunda da silindir bir çekiç biçiminde tahta bir baş (20 cm) bulunur. || *Su polosu*, XIX. yy.'da oynanan ve su topunun temelini oluşturan su sporu.
—ANSİKL. Asya'da (İran, Tibet, Moğolistan) doğan bu spor Hindistan'da oynandı ve XIX. yy.'da ingiliz ordusu tarafından

Bk. resim sayfa 9470

Büyük Britanya'ya getirildi ve belli kurallara bağlandı. Polo, özel olarak eğitilmiş polo-poneyleriyle, uzunluğu 275 m, eni 144 ya da 180 m olan ve üzerinde 7,50 m eninde kaleler bulunan bir alanda, başlarına kasklar takmış dörder kişiden oluşan iki takımla oynanır; oyuncular tahtadan bir topu (8 cm çapında, 120 ile 150 g ağırlığında), polo sopası (yaklaşık 1,30 m uzunluğunda) aracılığıyla rakip kalelere göndererek bir puan kazanmaya çalışırlar. Biniciler topa küçük çarklar yaptıracak bir biçimde vururlar. Topa sahip olan oyuncunun yolu üzerinde durmak, onu çapraza almak ya da yolunu kesmek yasaktır; hatalı durumlarda hakem faul yapılan taraf lehine bir sayı ya da serbest atış verir. Oyun, her biri yedi buçuk dakikalık, çaka denilen 4, 6, ya da 8 devre halinde oynanır, her devre arasında üç dakikalık bir dinlenme molası verilir. Polonun en çok oynandığı ülkeler Arjantin, Meksika ve Şili' dir.

POLO (Marco), venedikli gezgin (Venedik 1254 - *ay. y.* 1324). Yaptığı Doğu yolculuğunu anlatan *Marco* Polo'nun kitabı* ya da *İl Milione* adlı yapıtı, Çin'e ve ona komşu ülkelerin efsanevi zenginliklerine ilişkin mitlerin gelişmesinde çok büyük bir rol oynadı.

Dalmaçya kökenli olan Pololar, XI. yy.'ın başında Venedik'e yerleştiler ve burada varlıklı tacirler durumuna geldiler. Marco' nun babası Niccolo ile amcası Matteo, ticari bir geziyi, Buhara'ya, oradan da "Latinler"i merak eden büyük hanın çağrılısı olarak Pekin'e kadar uzanan çok büyük bir yolculuğa dönüştürerek ailenin gezgincilik geleneğini parlak bir biçimde başlattılar. 1255'te yola çıkan Niccolo ve Matteo, Cengiz Han'ın torunu Kubilay Han'ın papaya bir mesajıyla ancak 1269'da döndüler. Mesajda, hıristiyanların başı, dostça bir üslupla, Çin'e başka ziyaretçiler de göndermeye çağrılıyordu. İki kardeş, 17 yaşındaki Marco'yu da yanlarına alarak, 1271'de yeniden yola çıktılar. Marco Polo'nun anlatısı, Doğu Akdeniz kıyısında, Kilikia'daki Lajazzo Ayas'tan (şimdiki Yumurtalık) başlar. Gezginler, Doğu Anadolu üzerinden şimdiki Gürcistan'a, oradan da Basra körfezine gittiler. Yeniden kuze-

Lauros-Giraudon

Jackson Pollock
***The Moon Woman Cuts the Circle* (1943)**
M. N. A. M., C. N. A. C. Georges-Pompidou, Paris

MARCO POLO HARİTASI

Scala

Antonio del Pollaiolo
Herakles ile Antaios
bronz heykelcik
1475'e doğr. - 1480
Bargello müzesi, Floransa

B.N., Paris

Marco Polo
1275'te babası ve amcasıyla birlikte Moğollar'ın büyük hanı Kubilay'ın huzurunda
***Marco Polo'nun kitabı'*ndaki bir minyatürden ayrıntı**
Bibliothèque nationale, Paris

J. M. Loubat-Vandystadt

bir polo maçından görüntü

ye doğru yola çıkarak İran'ı geçtiler, eski ipek yolunu izleyerek Orta Asya'nın dağlık bölgelerine girdiler. Pamir'i aşıp Kaşgar'a, sonra Yarkent ve Hotan'a, yani büyük hana bağlı bölgelere geldiler. Lob Nor'u çevreleyen çölü aştıktan sonra, ilk gerçek çin kenti olan Gancou'ya vardılar. Böylece ilk kez şaşırtıcı bir uygarlıkla, hemen hiç bilmedikleri bir din olan buddhacılıkla karşılaştılar. Gancou'da bütün bir yıl kalarak çok kârlı işler yaptılar. Büyük hanın konukları yazlık yerine Pekin'in kuzey-doğu'sundaki Şangdu'ya getirmesi için bir koruma birliği göndermesi üzerine yolculuk yeniden başladı. Hükümdar, Marco'yu özel korumasına aldı. Böylece, genç venedikli için Çin'de geçecek uzun bir dönem başladı. Marco'nun bu dönem boyunca Çin'de yaptığı tüm gezilerin ayrıntıları iyi bilinmemektedir. Amcasıyla babası ticari işlerle uğraşırken, o Çin hükümdarının, gittikçe artan güvenini gerektiren türlü görevler üstleniyordu. Marco Polo bu geziler sayesinde ülkenin, moğol hanedanının en parlak dönemine rastlayan olağanüstü bir tablosunu sunmak olanağını buldu. Genç venedikliyi, başkent Cambaluc'un (Pekin) görkemi dışında en çok etkileyen şey, uçsuz bucaksız ülkenin yönetim örgütü, eşsiz posta düzeni, bayındırlık (yollar, köprüler, kanallar) ve zanaat -özellikle ipek işçiliği- alanlarında gerçekleştirilen işler, son olarak da kâğıt para kullanımı oldu.

Marco Polo, 17 yıl büyük hanın hizmetinde kaldı. Sonunda Venedik'e dönme isteği ağır bastı. Kubilay, epeyce direndikten sonra üç Latin'den ayrılmaya razı oldu. Ancak, onlara son bir görev daha verdi (1292): Pers hanıyla evlenecek bir prensese eşlik edeceklerdi. Venedikliler, Malakka boğazı yoluyla Seylan'a, oradan da Dekkan'ın batı kıyısına vardılar. Görevleri Hürmüz'de (İran) sona erdi. Onlar için, artık kara yoluyla Trabzon'a, Karadeniz'e, sonra İstanbul'a, oradan da Venedik'e ulaşmak (1295) kalıyordu. Söylendiğine göre, Pololar o kadar gerçekdışı görünen şeyler anlatıyorlardı ki insanları inandırmak için zenginliklerini sergilemeleri gerekecekti. Marco Polo Cenova'yla Venedik arasındaki bir deniz savaşında tutsak düştü (1296). Cenova'ya götürülen Marco Polo 1299'a kadar burada hapis yattı: mahpusluğu sırasında, mesleği yazarlık olan Rustichello adında birine anılarını yazdırmak fırsatını buldu. Rustichello, Marco Polo'nun anılarını, daha çok okunmasını sağlamak için fransızca yazdı.

POLOCU a. Polo oynayan oyuncu.

POLOG, Vardar'ın (Makedonya) yukarı vadisi, Sar Planina ile Suva Gora arasında uzanan bir tektonik çanaktır. Halkı arnavut ve makedonyalıdır.

POLONCEAU (Barthélemy Camille), fransız mühendis (Chambéry 1813 - Viry-Châtillon 1859). Paris-Versailles demiryolu hattını inşa etti. Dikdörtgen planlı büyük hacimler için, ahşap ya da demir yanlamalı ve demir gergili bir örtü sistemi geliştirdi ("Polonceau çatıları").

POLONEZ sıf. ve a. ("Polonya'ya özgü" anlamında fr. *polonaise*). Polonya halkından olan; polonyalı, polak, leh.
—Müz. Polonyalılar'ın ulusal dansı. (Başlangıçta savaşçıların zafer dansı olan polonez, sonra saray dansına, daha sonra da, katılanların yaşlarına ve mevkilerine göre dizildiği bir halka dansına dönüştü.) || Bu dansın karakterinde ve temposunda bestelenmiş enstrümantal yapıt. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Müz. Saray dansı polonez, sanat müziğine XVII. yy.'da girdi. XVIII. yy.'da, polonez derlemeleri yayımlandı ve gerek süitlerde, gerekse konçertolarda yer aldı (Bach, Händel, Couperin, Telemann). XIX. yy.'da, bağımsız parça olarak (Schubert) salon müziğini zenginleştirdi ya da *alla polacca* pasajları halinde, daha büyük çaplı yapıtlara girdi. Chopin ve Liszt, iç dramlarını yansıtan virtüoz işi polonezlerinde, hem yurt sevgilerini, hem de piyano tekniklerini serimlediler. Weber, Meyerbeer, Glinka, Musorgskiy, Çaykovskiy, Rimskiy-Korsakov gibi besteciler, operalarında poloneze yer verdiler.

POLONEZKÖY, İstanbul'un Beykoz ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 546 nüf. (1990). Adını XVII. yy.'da Osmanlılar'a sığınan ve burada yerleştirilen bir grup polonyalı mülteciden alır. Ormanlarla çevrili dinlence yeri.

Polonia Restituta *(Polonya'nın Rönesansı)*, Virtuti Militari nişanı kapsamına girmeyen sivil yararlıkları ödüllendirmek için 1921'de ihdas edilen Polonya nişanı. Beş derece. Kenarları beyaz yollu kırmızı kurdele. Halk Cumhuriyeti bu nişanı korudu. (→ NİŞAN LEVHASI.)

POLONNARUVA, Sri Lanka'da kent, Anuradhapura'nın yaklaşık 80 km G.-D.'sunda; 5 900 nüf. Sulu tarım (tütün ve pirinç) yapılan bir bölgede turizm ve arkeoloji merkezidir.
—Tar. X. yy. sonunda Seylanlılar'ı yenen Tamullar'ın başkent yaptığı Polonnaruva, yüz yıl sonra Vicayabahu tarafından alındı. Kent tamul baskısı, monarşinin zayıflaması ve su sisteminin bozulması sonucu terk edildi ve XIII. yy. sonunda Seylanlılar G.'e çekildi.
—Güz. sant. Polonnaruva'nın en parlak dönemini yaşadığı XII. yy.'dan, özellikle de Parakramabahu I döneminden (1153-1186) birçok anıt kalmıştır. Bunlar arasında, dagaba ya da stupalar (Rankot Vihara, Kiri Vihara), tapınaklar (bazı fresklerin hâlâ görülebildiği Thuparama, Lankatilaka, Tivanka), saraylar, 7 katlı piramit biçimli bir kule olan Satmahal Pasada ya da yuvarlak planlı Vatadage tapınağı gibi alışılmamış bazı yapılar sayılabilir. Gal Vihara'da, bir yarın önünde, dev boyutlu dört tamoyma buddha tasviri yer alır. Bunların her birinde tanrı değişik bir duruşta gösterilmiştir.

POLONSKİY (Yakov Petroviç), rus şair (Ryazan 1819 - Petersburg 1898). Sanat sanat içindir ilkesine bağlı kalarak yazdığı lirik şiirlerinde günlük yaşamdan, rus şarkılarından ve folklorundan esinlendi. (*Stihotvoreniya*, 1846; *Kuzneçik mujiykant*, 1859).

POLONYA, lehçe **Polska,** Orta Avrupa'da devlet; 312 683 km^2; 38 300 000 nüf. (1991). Başkenti *Varşova*. Resmi dili *lehçe*.

Polonya toprakları, 1945'ten beri, özellikle Oder ve Vistül havzalarından oluşmaktadır. D. sınırı Batı Bug'un orta çığırına dayanarak, hemen de XIX. yy.'daki Kongre'de çizilen krallık sınırını ve Birinci Dünya savaşı sonrasındaki Curzon hattını izler. G.'de ve B.'da, Slovakya ve Çek Cumhuriyeti sınırı, başlıca Karpat tepelerine ve Bohemya kütlesinin doğu kenarına paralel olarak uzanır. Öte yandan, Almanya'yla sınırı, Nysa Luzycka (alm. Neisse) ve daha sonra Oder'in (çekçe ve lehçe Ordra) aşağı çığırı boyunca ilerler.

COĞRAFYA
ülke

Ülkede, yükselti farkları (Rysy dağında 2 499 m; Vistül deltasında −1,8 m) ve ülke yüzölçümünün büyük bölümünü kaplayan alçak alanlar (yüzölçümünün % 75'i 200 m'nin altında ve yalnızca % 2,5'u 500 m'nin üzerinde) çok yaygındır; bununla birlikte önemli düzey farklılıkları da vardır. Substratum ancak G.'de kayaç yüzeylenmeleri biçiminde ortaya çıkar; geri kalan yerlerde ülkenin büyük bölümünün, kalın bir kum ve kil döküntüleri örtüsü bırakan Dördüncü Zaman buzullarıyla geçici olarak örtülmüş olduğunu gösteren birçok dolaylı ve dolaysız belirtiye rastlanmaktadır.

En yüksek ve en çok çeşitlilik gösteren güney bölgelerinde, hem genç dağlar (Karpatlar*) hem de, eski kütleler (Südetler*; Góry Swietokrzyskie) ve platolar bulunur. Bu bölgenin K.'inde tatlı eğimli bir dağ eteği, onun önünde de Yukarı Vistül çığırının geçtiği bir oluk yer alır. Daha ileride platolar bölgesi başlar. Oder ve Vistül arasında, Küçük Polonya platoları uzanır. Vistül'ün ötesinde Lublin platosu ve Roztocze yükseltileri başlar. Yükselti, B.'da 200 m'yi, D'da 300 m'yi ender aşar; ancak, önemli yüzey şekli ve substratum farklılıkları (yeraltı kaynaklarında da önemli sonuçlar doğurur) vardır. Kielce platosunun ortasında, küçük, yaşlı bir kütle (Góry Swiętokrzyskie) bulunur. G.-B.'da, Bohemya kütlesinin doğu kenarı Südetler*'i (700 -1 100 m) oluşturur: burada çok sarp aklanlar ya da derin vadilerle kesilen, düzleşmiş yüksek yüzeyler ve dağlararası havzalar (Wałbrzych havzası gibi) yan yana sıralanır. Südetler'in önünde, bir çö-

F. Kohler

Polonnaruva Lankatilaka (XII. yy.'da yapılmış tapınak) [solda] ve Kiri Vihara (XII. yy. stupası)

küntü bölgesi, yüksekliği 200-400 m arasında değişen bir alüvyon ovası görünümünü almıştır.

Orta Polonya büyük bir ovalar topluluğudur: Oder'in akaçladığı Aşağı Silezya ovası; Warta'nın akaçladığı Büyük Polonya ovası; Orta Vistül'ün akaçladığı Mazovya ovası; bunlara, ülkenin doğusundaki, Podlaska ve Polesiye bataklık ovaları da eklenir. Bu bölgeler, aşırı alçalma geçirmiş ırmaklararası kesimlerden, ovalardan ve dipleri kumlu geniş vadilerden oluşur. Yükseltiler, 200 m dolayıyla (Büyük Polonya, Mazovya sınırları), Oder ve Vistül vadilerinde 40-80 m arasında değişir.

Kuzey Polonya bir göller bölgesidir. Yalnızca buzultaş tepelerinin bulunduğu, karmaşık engebelere yol açan buzul biçimleri bölgenin temel özelliğidir. Yükseltinin az olmasına karşın, düzey farklılıkları çoktur (100-200 m arası). Akarsu ağı, buzulsonrası koşullarına iyi uyarlanamadığından birçok göl (alçak kesimlerde uzun diziler oluştururlar) ve nemli yer ortaya çıkmıştır. D.-B. doğrultusunda iki önemli çöküntü bulunur; daha güneydeki, Bzura ve Orta Warta'yı aşarak Batı Bug'dan Oder'e kadar uzanır; K.'dekiniyse, Orta Vistül, Noteć ve Aşağı Oder aşar. Bu iki büyük eksen arasında, yükseltisi az Büyük Polonya göller bölgesi uzanır. K.'de, Oder ile Vistül arasında, Pomorze ya da Pomeranya bulunur, Vistül'ün D.'sunda, gölleri ve belirgin engebeleriyle Mazurya başlar. Baltık kenarı, kum şeritlerinin düzene soktuğu alçak bir kıyıdır ve buzultaşlı bir alçak plato artülkeyi kıyıdan ayırır. Bu kıyının iki büyük girintisi, Szczecin ve Gdańsk koylarıyla devam eden Oder ve Vistül deltalarıdır.

İklimi, hem değişikliğe uğramış okyanus ikliminin hem de karasal iklimin özelliklerini taşır: okyanus iklimiyle karasal iklimin karışması, kışın, D. ve B. arasında önemli karşıtlıkların oluşmasına ve yıllar arasında farklılıklara yol açar. Yazın, aynı enlemdeki yerlerin ikliminde benzerlikler görülür. Sıcaklığın uç değerleri +39 ve –36°C'sa da D.'daki farklar (23°C), B.'ya göre (19°C) daha yüksektir. 0°C'ın altındaki ortalama sıcaklık tüm ülkede üç ay kadar devam eder; ama kar örtüsü, D.'da (üç aydan fazla) B.'dan (bir buçuk ay) daha uzun ömürlüdür. Genel olarak, D.'ya gidildikçe kış, ülkenin orta kesimine gidildikçe yaz uzar. Batı rüzgârıyla gelen yağışlar, topografyaya bağımlıdır ve 600 mm'lik eşyağış eğrisi, fiziki haritaya uygun bir gelişme gösterir. Yağmurlar yazın yağarsa da ilkbahar ya da sonbaharda ikinci bir yüksek yağış oranına da rastlanır.

Topraklar genellikle genç, kumlu ya da kumlu-killi ve yıkanmıştır. Verimlilik, bölgeden bölgeye büyük ölçüde değişir: çok geçirgen ovalar ve lösle kaplı platolar, nemli alanlarla, kumların yayıldığı yerlerle ve dağlık kesimlerle karşıtlaşır. Orman örtüsü (yüzölçümünün % 27'si) buzulsonrası dönemde oluşmuştur: çam ormanları ağır basmaktaysa da iyi topraklar üzerinde karışık ormanlar da bulunur.

halk

Nüfus 1938'dekinin hemen hemen aynısı olmakla birlikte, görünüşteki bu durağanlık önemli değişiklikler içerir. 1938 öncesi Polonyası ekonomik olanaklarına oranla fazla nüfusluydu (göç nedeni); % 30 oranında da azınlık (Litvanyalılar, Beyaz Ruslar, Ukraynalılar, Almanlar) içermekteydi. Bir yandan savaş kayıpları ve toprak dağılımı, sınırların yeniden belirlenmesi, öte yandan buna bağlı olarak nüfusun yer değiştirmesi (azınlıkların gidişi, Batı ve Kuzey'de alınan toprakların yeniden nüfuslanması), 1946 ve 1950 arasında nüfusun 24-25 milyon kişiye düşmesiyle sonuçlandı.

Bu türdeş (% 1,3 azınlık) nüfus, oldukça yüksek doğum oranına (‰ 16) bağlı olarak, bugün önemli oranda (yılda yaklaşık % 0,6) artmaktadır. Göç hareketi önemini yitirmiştir. Nüfus oldukça gençtir (% 26'sı 15 yaşın altında).

Kentleşme ve sanayileşmenin ikili etkisiyle, 1946'dan bu yana, nüfus dağılımında önemli değişiklikler görüldü. Kırsal bir ülke olan Polonya hızla kentleşti (1938'de % 30; 1989'da % 60) ve kırsal işgücü fazlası sanayileşmede kullanıldı. (Sanayileşme karmaşık bir rol oynadı: ekonomiye yeni bir yön verdi, iktisadi etkinliklerin doğa ve insan kaynaklarına göre ülke yüzeyinde dağılımının yeniden düzenlenmesine yardımcı oldu ve toplumun değişmesini destekledi.)

Nüfus yoğunluğu zıtlıklar taşır ve G.'den K.'e doğru azalır. En yüksek değerler Yukarı Silezya sanayi bölgesinde, en düşük yoğunluklar ise Batı ve Kuzey topraklarında görülür.

İki kat artan kent nüfusunun dayandığı, eski dengeli kent düzeni, XIX. yy. sanayisiyle aşamalı olarak ilerlemiş, savaşın yıkımından zarar görmüş ve savaş sonrasının güçlü kentleşmesiyle gelişerek tamamlanmıştır (yeni kentler). Ülkedeki 803 kentsel birimin, 20'sinin nüfusu 100 000-200 000 arasında ve 17'sinin nüfusu 200

bin'in üzerindedir. Belirli iki birim görülür: Varşova yerleşim alanı ve merkezi Katowice olan Yukarı Silezya kent bölgesi. Ülkenin yeniden kurulmasıyla kentleşme birlikte gerçekleştiği için, kentleşme sorunları önemini korumaktadır.

ekonomi

• *Ekonomik seçimler.* Savaş öncesinde Polonya, büyük çapta tarımsal (geniş tarım alanlarının ağırlık taşıdığı) bir ülkeydi ve birkaç büyük kesimle sınırlı sanayi, yabancı yatırımlara oldukça bağımlıydı. Savaş sonrasının, sosyalizme geçişi amaçlayan büyük reformları, başlıca üretim araçlarının kamulaştırılmasına ve merkezi planlamaya dayanan, yeni bir düzenlemenin temellerini attı: 1944-1949 arasındaki tarım reformu (50 ha'dan fazla alanın kamulaştırılması ve Kuzey ve Batı topraklarının işgali, 10 Mha'lık bir serbest alan elde edilmesini sağladı ve bunun üçte ikisi bir milyondan fazla yeni küçük mülk sahibine dağıtıldı); bankaların ve sanayinin devletleştirilmesi; dış ticaret üzerinde devlet tekeli kurulması; kesimler ve bölgelere yönelik bir ekonomik planın yapılması.

1949'a kadar, ekonomik kalkınmanın gereksinimleri ön plandaydı ve büyük reformlar gerçekleştirildi. İkinci planın (1950-1955) amacı, temel sanayiyi geliştirmek ve bir tarım-sanayi yapısından, sanayi-tarım yapısına geçmekti. Fazla merkeziyetçi olan ilk planlar, ekonomik gerçeklerden oldukça uzaktı. 1955-1965 arasındaki iki beş yıllık planda, sanayileşmenin sürdürülmesi ve tarımın daha mütevazı ölçülerde geliştirilmesi hedeflendi; 1961-1965 planı, ayrıca, ilk uzun vadeli (20 yıl) plandı. 1966-1970 planı uluslararası işbirliğini, planlama sisteminin yumuşatılmasını ve tüketim malları üretimini öngörüyordu. 1971'den sonra yeni yönelişler görüldü: merkeziyetçiliğe karşı çalışmalar ve batı ülkeleriyle işbirliği, işletmelerin daha bağımsız duruma getirilmesi ve tüketimin gelişmesi.

Bu planlama politikası değişik sonuçlar doğurdu: temel ürünler ve donanım malları gibi alanlarda bazı başarılar kazanan bir sanayinin kurulmasını sağladı. Buna karşılık, önceleri planın dışında kalan, tüketim mallarının üretimi ve dağıtımı, geciken çabalara karşın, bu katı çerçeveye uyum sağlayamadı; aynı durum tarım kesiminde de görüldü.

Özellikle 1974-76 yıllarından başlayarak, bir grup olumsuz koşulun (enerji bunalımı; Comecon içinde fiyatların yıllık gözden geçirilişi; düşük tarım rekoltesi) neden olduğu hızlı ekonomik gerileme, sosyal alanda da, 1980 yazını izleyen bunalımla kendini gösterdi.

• *Tarım.* Polonya'nın 1990 öncesinde öteki sosyalist ülkelere oranla özgün yanı, özel tarım mülkiyetinin korunmasıydı: 19,1 milyon hektar tarım alanının % 75'i özel kişilerdeydi, kamusal kesimin (devlet çiftlikleri ve kooperatifler) de çok özel bir dağılımı vardı (özellikle K.'de ve B.'da, sınır değişimiyle elde edilen alanlarda).

Tarımın ulusal gelirdeki payı sanayileşmeye paralel olarak sürekli düşmektedir: 1960'ta % 34, 1970'te % 22, 1975'te % 15 ve o zamandan beri biraz daha düşük. Ekim alanları çok küçüktür: 3 100 000 ha tarım alanından % 60'ı 5 ha'nın altında ve % 25'i 5 ve 10 ha arasındadır. Tarım hâlâ çok gelenekseldir. İşgücü yükü ağırdır ve toplam iş kaynaklarının % 25'i tarıma bağlıdır. Önemli gelişmeler görülmüşse de, makine kullanımı sınırlıdır ve gübre tüketimi çok düşüktür. İklimsel ve pedolojik koşullara eklenen bu yapısal güçsüzlük, işletmelerin yalnızca üçte birinin yeterli bir etkinliğe sahip olmasının nedenini açıklar.

Kullanılabilir tarım alanının (ülkenin % 60'ı) % 75'i sürülür. Başlıca ürünler en başta "dört tahıl"dır: 1989'da çavdar (6,2 Mt), buğday (8,2 Mt), arpa (4 Mt) ve yulaf (2,2 Mt). Sanayi bitkilerinin başlıcaları, şekerpancarı (14,4 Mt) ile dokuma ya da yağ bitkileridir (kolza, keten, kenevir). Patates tüm ülkede önemlidir (32 Mt). Domuz besiciliği (20 M baş), et üretiminin % 60'ını sağlar; büyükbaş hayvancılığıysa (10,7 M baş) özellikle, süt üretimine yöneliktir. Kümes hayvanları (50 M adet), beslenmede önemli yer tutar. Yüksek talebe karşın, et üretimi çok yavaş artmaktadır.

• *Sanayi.* Ulusal gelir içindeki payı sürekli artmaktadır: 1960'ta % 37, 1975'ten sonra % 45 dolayındadır. Sanayi, çok fakat değişik değerde enerji kaynağına ve hammaddeye dayanır: kömür temel zenginliktir. 178 Mt üretimiyle Polonya, dünyada dördüncü sırayı alır ve bilinen rezervler önemlidir (45 milyar ton; dünyada 8'inci). İşletme Yukarı Silezya'da üretimi desteklemek için yapılır. Yoğun ve iyi donanımlı işletme alanları, Avrupa'dakilerin en modernidir. Linyit de küçümsenmeyecek bir ek kaynaktır (72 Mt); başlıca üç havzada çıkarılır (Lódz yakınında; Büyük Polonya'daki Konin'de ve güney-batıdaki Turoszów'da) ve geniş çapta çıkarım yerinde kullanılır (termik santrallar). Öteki enerji kaynakları sınırlıdır: doğal gaz (5,3 Gm^3) ve petrol (1,6 Mt). Bu da özellikle Rusya'dan (Dostluk boruhattı) dışalıma yol açar. En önemli hidroelektrik kaynakları Vistül ile onun dağ kolları üzerindedir.

Başka yeraltı kaynakları da işletilir: özellikle Aşağı Silezya'da bakır (390 000 t), kurşun ve çinko (Yukarı Silezya ve Czestochowa'nın güneyi). Polonya, Sandomierz havzası yataklarıyla, dünyanın önde gelen saf kükürt üreticilerindendir (4,7 Mt); kaya tuzu bakımından da, Büyük Polonya ile Kraków yakınları çok zengindir (4,6 Mt). Buna karşılık demir üretimi hemen hemen yoktur. Elektrik üretimi (145 TWsa) termik kaynaklara dayanır: % 90'dan fazlası kömür ve linyit kullanarak üretilir.

Siderürji, ülkedeki sanayi girişimlerinin temelidir. Özellikle Katowice çevresinde, bunun yanı sıra Czestochowa, Kraków (Nowa, Huta) ve Varşova'da (özel çelikler) yoğunlaşan kombinalar, 17 Mt çelik üretir. Demirdışı metaller metalürjisi, bakır sayesinde gelişmiştir. Ancak en önemli ve en canlı sanayi, hem sanayi işgücünün, hem de sanayi üretiminin % 34'ünü kapsayan dönüştürme sanayisidir. Dönüştürme metalürjisi ve makine sanayisi, bütün büyük kentlerde görülür;

JEOMORFOLOJİK BÖLGELER

bazı büyük yerleşme alanlarına özgü küçük sanayi gibi, ulaşım araçları üretimi de, daha uzmanlaşmış ve yereldir (Lublin'de kamyon, Varşova'da otomobil [1989'da 300 000 kadar binek otomobili] Poznan ve Wroclaw'da vagon). Otomotivde üretim gün geçtikçe artmaktadır.

Kimya sanayisi, karbokimya (Güneybatıda), petrokimya (Plock'ta ve Karpatlar'da) ve gübre, soda ve sülfürik asit üretimi alanlarında hızla gelişti (günümüzde bu sektördeki gelişme yavaşlamış durumdadır). Geleneksel tekstil kesimi gerilemekte olsa da, önemini korumaktadır: Lódz, Aşağı Silezya ve Silezya Beskidleri bölgelerinde etkinlikler, büyük ölçüde bu tür üretime dayanır. Bunlar dışında kalan kesimler, özellikle büyük sanayi merkezleri dışındaki, yerel kaynakların değerlendirilmesini sağlayan kereste ve besin sanayileri, ülkenin sanayi yapısını pekiştirir.

Polonya'da sanayi başlıca üç büyük bölgede toplanır: temel üretim açısından zengin, Yukarı Silezya sanayi bölgesi; Varşova sanayi bölgesi (hafif sanayiler, küçük sanayi ve makine sanayisi); tekstil ile buna bağlı dallara yönelik Lódz sanayi bölgesi.

• *Ticaret.* Dış ticaret, 1990 öncesinde Comecon'la bütünlüğü önde tutan kurallara ve sosyalist sistem dışındaki ülkelerle değişimlerden doğan, parasal sorunlara bağlıydı. 70'li yılların sonunda, Polonya ekonomisi önce sosyal, ardından siyasal bunalımla sarsılmadan önce, başlıca ticaret alanları şunlardı: dışsatımda, % 44 elektrik ve makine sanayisi ürünleri, sanayi donanımı, ulaştırma araçları (özellikle gemiler), yaklaşık % 25 yakıtlar (kömür) ve yeraltı ürünleri ya da türevleri (bakır, kükürt), yaklaşık % 16 hafif sanayi ve besin sanayisi üretimi tüketim malları; dışalımda % 42 diğer elektromekanik ya da donanım ürünleri, % 11 diğer yakıtlar (petrol) ve hammaddeler (demir, pamuk), % 8,5 tarım ürünleri (özellikle buğday). Bu ticaret, ülkeler arasında eşit değildi: Comecon ülkeleriyle % 57 dışsatım, % 45 dışalım; sosyalist olmayan gelişmiş ülkelerle % 32 dışsatım, % 49 dışalım.

Polonya'da rejimin çökmesi ve aynı zamanda Doğu bloku'nun dağılmasıyla ülke, ekonomik açıdan olduğu gibi dışalım, dışsatım ve dış ticaret dengeleri açısından da yeni bir yapılanma sürecine girdi. Avrupa Topluluğu eylül 1989'da Polonya'ya uygulanmakta olan kısıtlamaların 3 aşamada (1990, 1992 ve 1994) kaldırılmasına karar verirken, 1990 yılında ülkenin batıya yaptığı ticaret % 40 oranında arttı.

• *Yaşam düzeyi ve yeni sosyoekonomik gelişmeler.* Kesimlere eşitsiz dağılan ekonomik gelişme, 1945'ten sonra pek önemli değildi; 1960'a dek düşük olan hız, daha sonra yükseldi ve 1971'den başlayarak, 1976-1977'ye dek büyük artış gösterdi. Yalnızca kişi başına düşen ulusal gelirde şu gelişme gözlendi: 1950'de 100 olan gösterge 1960'ta 174; 1970'te 285; 1978'de 488. Bu hızlı gelişme bir seçimden ileri geliyordu: ekonomi geniş biçimde B.'ya açılıyordu (borç, değişim) ve alım gücündeki yükselmenin sağladığı tüketim artışı, büyümeyi hızlandırıyordu. Aynı zamanda büyük bir yatırım çabasına girilmişti ve gerçek sanayi fiyatlarına dönüş başlamıştı. 1971-1975 planı, öngörülen hedefleri aştı; ancak bu aşırı gelişmenin güçlükleri daha sonra ortaya çıktı: 1973'ten 1975'e kadar dört katına yükselen borç yükü, yetersiz planlanan etkinliklere bağlı israf, nüfus, tarım, konut, tüketim malları gibi hassas konularda zayıflığın sürmesi. Bu beklenmedik olumsuz değişikliklerin görülmesi, büyüme hızını yavaşlattı.

Ücretlerdeki artışın bir bölümü yükselen fiyatlarla erise de, bu dönemde, halkın yaşam düzeyinde gerçek bir ilerleme sağlandı. Buna karşın, istatistiklere göre, satınalma gücündeki bu gelişmeye paralel bir tüketim sunumu gerçekleşmedi; bu durum halkın yoksun bırakılmasına yol açtı. Yeteneğe prim verilmesi ve ücret yelpazesinin genişlemesi (1'den 10'a), daha fazla kazanmakta yarar görmeyen halk üzerinde umulduğu şekilde etkili olmadı. 1980-1982 krizi, birçok kesimin, 70'li yıllar başındaki düzeyine inmesine yol açtı: bu durum, halkın ihtiyaçları ile gündelik iktisadi gerçekler arasında tam bir dengesizlik yarattı.

• *Rejim değişikliği ve ekonomik reformlar.* **1988.** 1981 yılından bu yana üçüncü defa olarak fiyat artışları görüldü (alkol ve sigara fiyatlarındaki yükseliş hariç ortalama % 36). Ücretlerde de bu yeni koşullara göre ayarlama yapılması öngörüldü. Yönetim böylece pazarda görece bir denge sağlamayı ve uzun vadede Zloti'yi konvertibl hale getirmeyi amaçlıyordu. Konut krizine ve tarım sektöründeki bunalıma çare bulunamadı. Güdümlü ekonomiden vazgeçme ve şirketlere idari özerklik verilme sürecine girildi. Dış borcu azaltmak amacıyla, ihracatı artırmak üzere, yabancı ülkelerle yeni işbirliği yöntemleri uygulamaya kondu (joint-ventures).

1990. Ekonomide liberalleşmeye (iş kurma, ticaret ve mülkiyet) ve özelleştirmeye (13 temmuz 1992'de çıkarılan bir yasa ile, 7 600 kuruluş [ülke ekonomisinin % 80'i], sermayesi hazineye ait anonim şirketler haline getirildi ve 500 büyük işletmenin hisseleri halka satıldı) gidildi. Bankacılık sistemi gözden geçirildi (9 olan banka sayısı 80'e çıktı). Temmuz ayında Varşova borsası açıldı. Bu dönemde 500 000 ila 1 000 000 orta ve küçük işletme kuruldu. 130 000 Polonya vatandaşı, 350 milyar zloti ödeyerek, 4,33 milyon hisse senedini satın aldı.

Özel sektör. Perakende ticaretin % 35'i, kara taşımacılığının % 60'ı özel sektör tarafından karşılanır hale geldi. Devlet kuruluşlarında üretim % 20 ila % 25 oranında düşerken, özel sektörde % 17'lik bir artış görüldü. Bütçe harcamalarının % 20 kadarı sübvansiyonlara ayrılmış durumdaydı.

Para. 1. ocak 1990'da kara borsayı ortadan kaldırmak amacıyla zloti devalüe edildi (1 dolar = 9 500 zloti). Mayıs 1991'de % 15 ve 25 şubat 1992'de % 12'lik devalüasyonlar yapılması gerekti (1 dolar = 13 500 zloti).

1991. Sanayi üretiminde % 11,9, yatırımlarda % 30, tarımsal üretimde % 50 oranında gerileme oldu.

Özelleştirme. Özelleştirilmesi kararlaştırılmış olan toplam 1 258 kuruluştan 224'ü, hazineye 216 milyon dolarlık bir katkı sağlayarak özel sektöre devredildi. 1991 yılında kamu şirketlerinin % 40'ının zararda olduğu açıklandı.

1992. 1992'de hükümet değişikliği ekonomik politikada vadedilen değişiklikleri getirmedi. J. Olszewski, önceki hükümetin monetarist politikalarını eleştirmiş olmasına rağmen, bu yöndeki uygulamaya devam etti. Hedef 1994 yılına kadar yatırımı teşvik amacıyla, reel gelirlerin ve tüketim seviyesinin dondurulması ve tek rakamlı enflasyona ulaşılmasıdır. Ancak bu arada üretimdeki düşüş ve bunun neden olduğu vergi kaybı, hükümeti sosyal politikalarından vazgeçmek zorunda bıraktı. Ülkede işsiz sayısı 2 milyonu aştı. Bugün Polonya'da bir yandan eski güdümlü ekonomik yapı devam etmekte, öte yandan spekülatif eğilimli ve son derecede hızlı gelişen bir özel sektörün etkinleştiği görülmektedir.

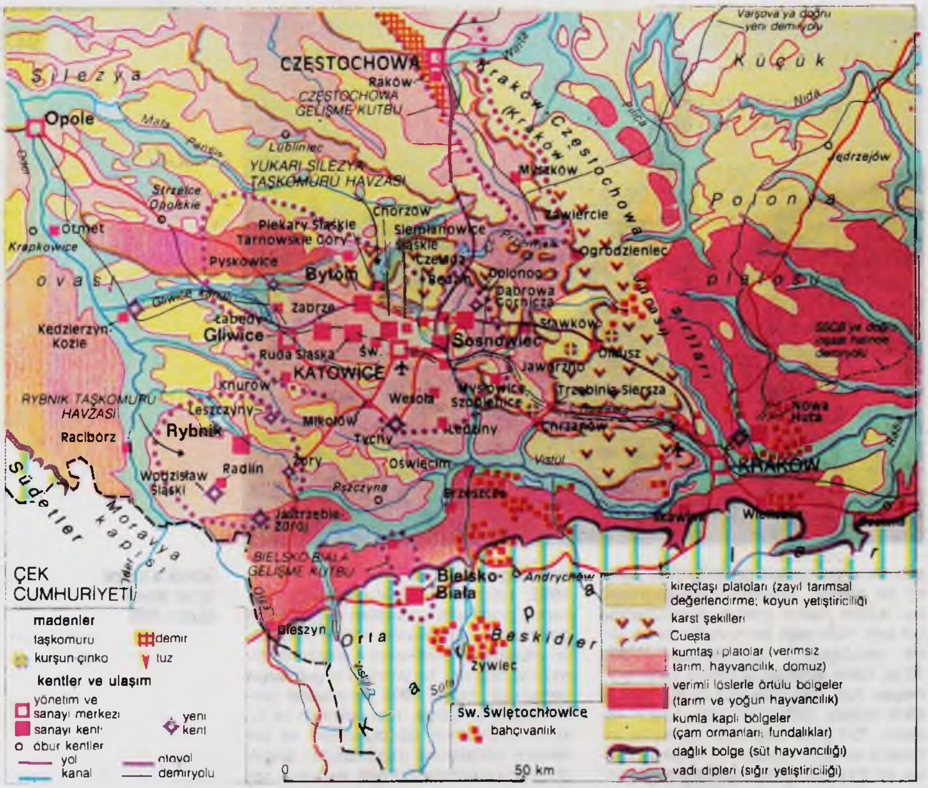
Gdansk'ta tersane işçileri grevde ağustos 1988

TARİH

• *Öntarih.* Bugünkü Polonya topraklarının aşağı yukarı tümüne, İ.Ö. III. binyıl'dan başlayarak Proto-Slavlar yerleşti. İsa'dan bin yıl önce Slavlar, batı ve doğu olmak üzere iki dil grubuna ayrıldılar. Batı Slavları, özgün kültürleri (Lausitz uygarlığı) bugünkü Polonya sınırlarını aşan hint avrupalı topluluklarla (Venetler) karşılaştılar ve onları kendi içlerinde erittiler. İ.Ö. 1000-400 arasında, yabancı istilası olmadığı için belirgin özellikleri olduğu gibi kaldı (ahşap mimari, ilkel tarım) ama İ.Ö. 600-200 arasında bu özelliklere komşu halklar ya da istilacılarla (Baltlar, Keltler, Germenler, İskit-Sarmatlar) kurdukları ilişkiden doğan Pomeranya uygarlığının (insan yüzlü cenaze külü kapları) özellikleri de eklendi. Erken Ortaçağ Polonyası bundan etkilendi (Wloclawek yakınında, Biskupin kazısı).

Slavlar'ın toplumsal-ekonomik yaşamı örgütlendi: amber ihracatına daha II. yy.'da başlandı, ilk yer adı (Kalisz) ortaya çıktı, demir işçiliği gelişti, tarımsal üretkenlik arttı. Köle işgücü ve özgür tarımcılar, aynı topraklar üzerinde bir arada yaşadı (375 000 nüf.); kabileler, siyasal birimler halinde toplandı (Wroclaw, Kraków, Poznan). Kabilelerin oluşturduğu federasyonlar, III. ve IV. yy.'da en parlak dönemlerini yaşadı.

Slav kabilelerin askeri şefleri, halklarının bir bölümünü büyük göçlere sürükleyerek (V.-VI. yüzyıl) bu grupların, yolları üzerindeki başka halkları ve toprakları da slavlaştırmasını sağladı. Veletler, Sorablar, Obodritler ve Hırvatlar, Odra ve Elbe arasına yerleştiler. 562 ve 567 yıllarında Avarlar ve Slavlar, Güney Polonya'dan Merovenj devletine saldırdılar, ama yeni bir gruplaşma meydana geldi ve İmparatorluk'la ilişkiler VII. yüzyılda kesildi. Bunu, Polonya topraklarında yaşayan

YUKARI SİLEZYA

solda:
X. YY.'DA VE XI. YY. BAŞINDA PİASTLAR POLONYASI

sağda:
XII. VE XIII. YY.'LARDA POLONYA

halkların maddi kültüründeki belli bir gerileme izledi. Slav göçünün durmasından sonra ekonomik gelişme yeniden başladı.

• *Bir ulusun doğuşu.* Polonya Slavları, VII. yy.'da artık belli bir bölgeye yerleşmişlerdi. Ortak meclisler, yetkilerini seçimle işbaşına gelen bir başkana devrettiler. Eşraf, siyasal iktidarı kendi ellerinde toplamaya ve toprak birimlerini genişletmeye çalıştı. Polonya kavmi, VII. - X. yy.'lar arasında slav topluluğu içinde, Odra (Oder) ve Vistül havzalarında meydana çıkmaya başladı. Polanlar, Vislanlar, Pomeranyalılar, Polonya ulusunu oluşturdular. Toplumun örgütlenmesi, doğal zenginliklerin işletilmesini sağladı. Ekonomik dinamizm, tarım (demirli saban) ve zanaat (çömlekçilik, metalürji) sayesinde yeniden canlandı ve Batı'yla ticareti teşvik etti (kürk, köle, vb. ihracatı). Bölgesel siyasal örgütlenmeler *castra* ya da *grody*'ler (yönetici ailelerin iktidarı yürütmelerini sağlayan tahkimli surlar) çevresinde gelişti. Egemen gruplar ortaya çıktı: Silezya'da (Wrocław, Opole), Silezyalılar, Orta Polonya'da (Gniezno, Poznań) Polanlar, Güney Polonya'da (Kraków) Vislanlar. IX. yy. ortasında polan egemenliği kuruldu.

Piastlar Polonyası

• *Devletin doğuşu.* Gniezno castrum'u, Polonya dükünün başkentiydi. 850'ye doğru kurulan bir çekirdek devletin yönetici prensleri, Siemowit, Leszek, Ziemomysł ve Polan devletini Polonya devletine dönüştüren Piastlar hanedanının kurucusu Mieszko I'di (960'a doğr.-992). Etnik ve ekonomik bütünlük ve çevrede çeşitli devletlerin (Germen İmparatorluğu, Bohemya, Kiev, Veletler) kurulması, Polonya ulusal bilincinin doğmasını kolaylaştırdı. Mieszko, bundan yararlandı ve Kilise'nin de yardımıyla (966'da hıristiyanlığın benimsenmesi), egemenliğini geniş topraklar üzerine yaydı ve Polonya'yı 1945'teki sınırlarına kavuşturdu. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'na karşı ülkesinin bağımsızlığını korudu. Oğlu Yiğit Bolesław I (992 - 1025), Gniezno metropolit başpiskoposluğunu kurarak (1000) Polonya kilisesini imparatorluk kilisesinden bağımsızlaştırdı. Bautzen (Budziszyn) barışı'yla (1018), Odra'nın ağızları, Lausitz, Moravya, Çekler ülkesi ve Slovakya ilhak edildi. İmparator Heinrich II tarafından bağlılık yemininden bağışık tutulan Bolesław I, ilk Polonya kralı oldu (1025'te taç giydi). Ama oğlu Miezsko, rus prenslerinin, Danimarkalılar'ın, Çekler'in, Franken'in saldırıları ve kardeşlerinin taht üzerinde hak iddialarıyla karşı karşıya kaldı. Sınırları daralan devletini kurtarabilmek için imparatora bağlılık yemini etmek zorunda kaldı (1034).

• *Devletin evrimi.* Bir fetret döneminden (1034-1040) sonra Yenilikçi Kazimierz I, devletin ve Kilise'nin birliğini (Kraków başkent oldu) yeniden sağladı, ama aristokrasi tarafından gittikçe daha sıkı denetlendi ve imparator Heinrich III'e bağlandı;

JAGELLON SÜLALESİ DEVLETLERİ XIV.-XVI. YY.

onun sayesinde Silezya ve Mazovya'yı aldı. Oğlu Atak Bolesław II (1058-1079) bu ikili vesayete son verdi ve papa Gregorius VII'den krallık tacını elde etmeyi başardı (1076). Ama, hükümdara muhalefet eden aziz Stanisław'ın idam edilmesi üzerine ayaklanan senyörler, kardeşi Władysław Herman'ı tahta çıkardılar. Ülke, Bohemya'ya bir haraç ödedi ve fiilen soylular tarafından yönetildi. Çarpık Ağızlı Bolesław III (1102-1138), ülkenin toprak bütünlüğünü yeniden sağladı, germen himayesinden kurtuldu ve Baltık'a açılan Pomeranya'yı ele geçirdi. Rutenler ve Macarlar'la ittifak kurarak 1109'da imparatorun düzenlediği bir seferi püskürttü, sonra fethettiği yerleri hıristiyanlaştırdı. Devletini oğulları arasında dört düklüğe bölmesi Polonya'nın parçalanmasına ve zayıflamasına yol açtı. Aynı veraset yasası, sırasıyla her düklükte (XIII. yy. başında yirmi düklük) uygulandı.

Władysław II'nin (1138-1146) ardıllarından hiçbirinin kendi üstünlüğünü kabul ettirememesi nedeniyle patlak veren iç savaş, aristokrasinin, monarşiyi kendi himayesi altına almasını sağladı. Soylular, istedikleri hükümdarı belirlemeyi alışkanlık haline getirdiler. Yaşlı Mieszko III'ün (1173-1177) yerine tahta kardeşi Adil Kazimierz II'nin (1177-1194) çıkarılmasıyla, seçimli monarşi ilkesi ortaya çıktı. Bu seçim, siyasal ya da mali ödünlerin verilmesine yol açtı (Łęczyca meclisi, 1180). Halk yığınları içinde etkisi artan Kilise, XII. ve XIII. yy.'da birliğin tek harcıydı. İtalya, Fransa ve Bohemya'da yetişen ilk yazarlar, ülkeyi hıristiyan Batı uygarlığına bağladılar (Wincenty Kadłubek'in *Kronik'i*). Manastırlar, iktisadi yaşamı canlandırdı; dilenci tarikatları, kentlerin gelişmesine bağlı olarak yaygınlık gösterdiler (XIII. yy.'ın ikinci yarısı). Soylular *(szlachta)*, feodal bir hiyerarşinin yokluğu nedeniyle açık bir sınıftı. Bunlar, kendi topraklarına yerleşmiş şövalyeler ve hükümete katılan eski derebey aileleriydi (magnatların kökeni). Germenler, bu siyasal ve toplumsal karışıklıktan yararlanarak, yeniden kuzeye ve güneye doğru ilerlemeye başladılar: Ayı Albrecht, Elbe ve Odra arasındaki Baltık kıyısını işgal etti (1138-1181). Polonya, Odra batısındaki topraklardan başka, Aşağı Warta'yı da yitirdi. Pagan Prusyalılar'ın baskısını durdurmak için Mazovyalı piast Konrad'ın yardıma çağırdığı (1226) Töton şövalyeleri, Toruń'a yerleştiler; 1283'te Prusya topraklarını ele geçirdikten sonra 1308-09'da Doğu Pomeranya'yı fethettiler. Diğer yandan, Polonya'yı yakıp yıkan moğol istilaları, Dindar Henryk (1238-1241) tarafından 1241'de Legnica'da durduruldu. Germenler'in ülkeye girmesi, ormanlarda tarlaların açılmasına ve yeni kır topluluklarının oluşmasına, bunların sonucu olarak da tarımın gelişmesine yol açtı. Alman, flaman, wallon ve yahudi kolonlar, teknik ilerlemeyi teşvik ettiler, kentlerin büyümesini hızlandırdılar, el sanatlarını ve ticareti geliştirdiler. *Jus teutonicum* uygulandı, kentlere bağışıklık belgeleri verildi (Wrocław, 1242; Poznań, 1253; Kraków, 1257). Toprak köleliği yavaş yavaş ortadan kalktı. Aşağı Silezya ve Pomeranya germenleştirildi; ülkenin öbür bölgelerinde Almanlar, üstünlüklerini kurdukları kentlerde burjuvazinin çekirdeğini oluşturdular ve bir piast olan Namuslu Henryk IV'ü (1288-1290), sonra Bohemyalı Venceslav'ı (1291), Polonya kralı (1300-1305) olarak kabul ettirdiler. Piastlar'ın yol açtığı karı-

şıklığı geçici olarak durduran bu yabancı kral, ulusal hoşnutsuzluğa yol açtı. Bir piast olan Władysław I Łokietek, bu durumdan yararlandı. Kent burjuvalarının ayaklanmasını bastırarak 1320'de kendini Polonya kralı ilan ettirerek taç giydi. Monarşiyle birlikte ülke bütünlüğü yeniden sağlandı, ama artık Silezya ve Pomeranya Polonya toprakları dışında kalmıştı.

• *İstikrarlı devlet; parçalanmış ulus.* Polonya kralı, evliliklere yoluyla sağlanan ittifaklara dayanarak, Brandenburglular'ın yayılmasını durdurdu ve Töton şövalyelerini, 1331'de Płowce'de yendi. Władysław Łokietek'in oğlu Büyük Kazimierz III (1333 - 1370), Bohemya'nın taht üzerindeki hak iddialarına ve 1343'te Pomeranya'yı ele geçiren Töton şövalyeleri tarikatının emellerine son verdi; Anjou kontu Luigi' nin, Polonya tahtı üzerinde Kazimierz'in vârisi olarak tanınması (1339) üzerine, macar tehdidi ortadan kaldırıldı; Polonya toprakları Kızıl Rutenya'yı içine alarak genişledi. 1347'de çıkarılan Wiślica yasası'yla, yasama ve adalet birliği ilkesi sağlandı. 1364'te, Polonya'nın düşünsel özerkliğinin simgesi olan Kraków Üniversitesi kuruldu. Kral, szlachta'nın direnişini kırarak otoritesini yeniden kurdu.

XVII. YY.'DA POLONYA

ilk Jagellonlar zamanında Polonya

1370'ten başlayarak ülke bir gelişme ve değişme süreci içerisine girdi. Bu süreç Kazimierz III ile sona eren Piastlar hanedanı ve Jagellonlar hanedanı arasında iki aşamada gerçekleşti. Soylular, üzerlerindeki tüm vergilerin kaldırılması (Koszyce ayrıcalığı, 1374) ve tahtın kral Lajos'un kızlarına intikali karşılığında, Macaristan kralı Lajos'un (1370-1382) krallığını kabul etti. 1384'te Hedwige, Polonya kraliçesi seçildi ve bir jagellon olan Litvanya grandüküyle evlenmek zorunda kaldı (1386). Grandük, Władysław II (1386-1434) adını aldı ve kendisine ait toprakları Polonya'ya kattı. Krallığın güçlenmesi, Töton şövalyelerine karşı Grunwald zaferini kazandırdı (15 temmuz 1410). Władysław II, Moldavya ve Eflak hükümdarlarının kendisine bağlılıklarını sağladı; böylece Polonya, Baltık denizi'nden Karadeniz'e kadar yayıldı; bütünlük, her iki ülkenin soyluları tarafından gerçekleştirildi (Horodło birliği, 1413).

• *Devletin güçlenmesi, ulusun gelişmesi.* Seçimle işbaşına gelen ve Litvanya grandüklerinden oluşan Polonya monarşisi böylece iki başlı bir devletin siyasal merkezi oldu: Władysław III (1434-1444), Kazimierz IV (1445-1492). Kraków, ortodoksluğun ve islamlığın yayılması durumuyla karşı karşıya kalan büyük bir katolik devletin merkezi konumuna geldi (Kraków piskoposu Oleśnicki'nin rolüyle). 1444'te Władysław III, türk tehlikesini ortadan kaldırmaya çalışırken bozguna uğradı ve Varna'da öldü. Kazimierz IV, şövalyelerle (1454'te Nieszawa statülerinin verilmesi) magnatlar arasındaki çatışmayı kullanarak özellikle monarşiyi güçlendirdi. Toprak yayılmasını bir yana bırakarak devletin temelini sağlamlaştırmaya çalıştı.

Polonya, 1454'ten başlayarak Almanlar'a karşı saldırıya geçti: Töton şövalyelerinin elinde bulunan Prusya, aynı yıl krallığa katıldı. Kazimierz IV ile Töton şövalyeleri arasında başlayan Onüç Yıl savaşı Kazimierz IV'ün 1466'da şövalyelere kendi metbuluğunu kabul ettirmesiyle sonuçlandı. Pomeranya ve Gdańsk'ın yeniden Polonya'ya bağlanması, Toruń barışı'yla (1466), Polonyalılar'ı ürettikleri buğdayı sevk edebilecekleri bir deniz limanına kavuşturdu.

Habsburg hanedanından Elazbieta'nın 1454'te Kazimierz IV ile evlenmesi, büyük oğulları Władysław'ın, Bohemya (1471) ve Macaristan (1490 - 1492) kralı olmasını sağladı. Alman tehlikesi önemini iyice yitirirken rus tehlikesi ortaya çıktı. XV. yy. sonunda krallık iktidarı, siyasal, ekonomik ve toplumsal yapılarda meydana gelen değişiklikler yüzünden zayıfladı. Ruhban sınıfının ve magnatların hırsı, kralı 1433'te Kraków ayrıcalığını, mali ve askeri harcamalar konusunda görüş bildirme hakkını (1454'te Nieszawa statüleri ile) elde etmiş olan szlachta'ya dayanmak zorunda bıraktı. Krallık iktidarı, 1493'ten başlayarak, küçük soylular lehine geriledi. Meşruti bir krallık resmen tanındı: kral, senatörler ve Diyet meclislerinin üyeleri yasaları, vergileri ve seferberliği birlikte oyluyorlardı (*Nihil novi* anayasası, 1505).

Szlachta, ekonomik gelişmeden (tarım ürünlerinde fiyat artışı) yararlanarak çiftliklerini genişletti ve ayrıcalıklarını korudu: büyük ölçüde buğday ihracatı nedeniyle, köylünün toprağa bağlanmasını (1496 ve 1532) ve angaryaya boyun eğmesini (1520) gerçekleştirerek işletmelerin verimliliğini artırdı. Toprak köleliği yeniden kurulurken kent halkının toprak sahibi olması yasaklandı. Szlachta'ya paralel olarak Kilise de, Rönesans'ın habercisi olan bir hümanizm içinde etkinlik gösterdi (Lwów başpiskoposu Sanoklu Grzegorz, Jan Długosz). 1400'de yeniden kurulan Kraków Üniversitesi, büyük dini tartışmalara katıldı (Paulus Vladimiri, Jan Ostroróg). Kopernik burada öğrenim gördü.

soylular demokrasisinin altın çağı (XVI. yy.)

• *Devletin yayılması, ulusal kimliğin kazanılması.* XV. yy.'da ortaya çıkan soylular demokrasisi, XVI. yy.'da en parlak dönemini yaşadı. Kazimierz IV'ün üçüncü oğlu Zygmunt I, 1506-1548 arasında hüküm sürdükten sonra oğlu Zygmunt II August'ü (1548-1572) Polonya kralı seçtirdi. Soydan geçen bu krallık biçimi, Jagellonlar'ın yitirdiği Macaristan'da uygulanmadı. XVI. yy. başında Polonya sınırında kurulan Moskova grandüklüğü Smolensk'i aldı (1514). Lutherci Albrecht von Brandenburg, Töton tarikatını laikleştirdikten sonra, Polonya'nın Prusya üzerindeki metbuluğunu kabul etti (1525); Zygmunt I ise, Mazovya Piastları'nın ortadan kalkmasından yararlanarak (1526) Mazovya düklüğünü, başkenti Varşova'yla birlikte Polonya krallığı'na kattı. Zygmunt II, Litvanya soylularının ayrıcalıklarını yasallaştırdı (Birinci diyet, 1566; Lublin birliği, 1569). Polonya krallığı ve Litvanya grandüklüğü, tek bir diyet ve birlikte seçilen tek bir hükümdar tarafından yönetilen tek ve bölünmez bir "cumhuriyet" oluşturdular. Her ülke kendi yasalarını, kendi idari yapısını ve kendi ordusunu korudu. Grandüklüğün Ukrayna'daki topraklarının, Polonya krallığı'na bağlanması, Polonyalılar'ın doğuya ve güney-doğu'ya doğru yayılma hırsını körükledi. Zygmunt II, bir donanmanın kurulması sayesinde denizlere yönelik bir siyaseti başlattı ve Schwertträger şövalyeleri tarikatının çözülmesi üzerine Güney Livonya'yı ele geçirdi.

Ekonomik gelişme, XVII. yy. başına ka-

XVIII. YY.'DA POLONYA'NIN PAYLAŞILMASI

dar, soylular ve burjuvazi yararına devam etti. Şövalye, toprak sahibine dönüştü; szlachta, kendi işletmelerini kendi yönetmeye başladı; orman içinde tarım alanları açtı ve buğday fiyatının mamul mallara oranla yüksek olmasından yararlandı. Gdańsk tahıl, kereste, zift, keten, kenevir ve mamul malların ticaret merkezi oldu; deniz ticareti hacmi, Vistül sayesinde, 1618'e kadar arttı. Toplam nüfusun beşte birinden fazlası kentlerde toplandı; kent burjuvazisi, kültürel ve maddi planda magnatlarla rekabete girişti. Burjuvaziye buğday ticaretini yasaklayan 1565 Anayasası hiçbir zaman uygulanmadı. Soylularla burjuvaların ortak şirketleri gelişti ve burjuvazi şirketlere yatırım yaptı. Varşova'nın (1596'da başkent oldu) ekonomik gelişmesi, Kraków'un üstünlüğünü tehlikeye düşürdü.

Mutlakıyetten korkan szlachta, kralın iktidarını sınırlamaya, laik ve kilise yanlısı aristokrasiyi zayıflatmaya çalıştı (1557, vergi bağışıklıklarının sonu). Jan Zamoyski'nin liderliğinde, Jagellonlar sülalesinin yok olmasından sonra (1572) tüm soyluların, kralın seçimine doğrudan katılmasını sağladı. Krallık gücünün sıkı bir şekilde denetlenmesi koşuluyla *(pacta conventa)* 1573'te kral seçilen Henri de Valois 1574'te kaçtı. Ardılı İstvan I Báthory (1576-1586), krallığın saygınlığını pekiştirdi, Gdańsk ayaklanmasını ezdi ve Livonya'yı Moskovalılar'dan geri aldı. Ama magnatların ekonomik gücü, güçler oranını orta soylular aleyhine değiştirdi.

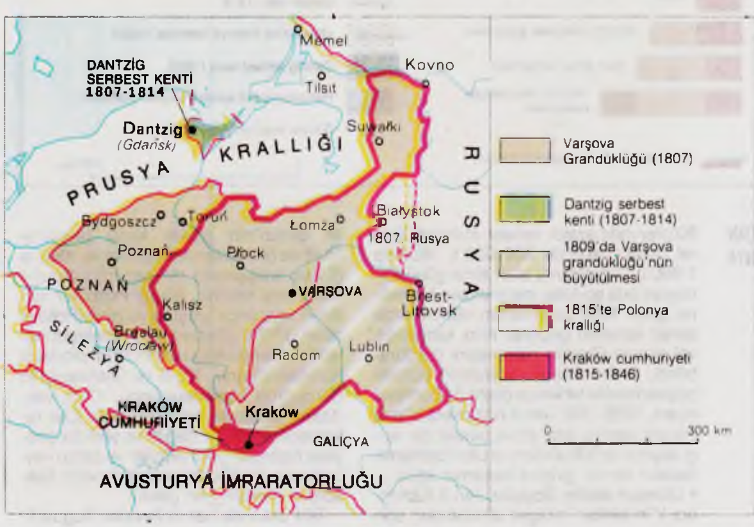
Sanat etkinlikleri Yaşlı Zygmunt I döneminde gelişirken hümanizm de kendini kabul ettirdi ve yabancı üniversitelere göç başladı. Polonya'da üniversiteler kuruldu (Wilno, 1578; Zamość, 1595) ve kilise okullarının sayısı iki katına çıktı: erkek nüfusun dörtte biri okur yazardı. Matbaanın gelişmesi, kültürün yayılmasını hızlandırdı. Szlachta latinceye ağırlık verirken, eski soylular okullarına leh dilini soktular (Pińczów akademisi); 1543'ten başlayarak diyet yasaları leh diliyle yazıldı. Yüzyılın ikinci yarısında ulusal bir edebiyat gelişti (Jan Kochanowski). A. F. Modrzewski'nin yapıtları dinsel, siyasal ve toplumsal eleştiri alanında ağır bastı. XVI. yy. Avrupası'nın kültürel yeniden doğuşuyla bütünleşen Polonya, tanrıbilimsel tartışmalara sürüklendi (Töton tarikatının Konstanz konsili'nde ileri sürdüğü istemler, polonyalı bazı soylular ve burjuvaların benimsediği husçu sapkınlık, bazı tanrıbilimcilerin, konsillerin papalardan üstün olduğunu açıklaması). Polonya artık, Prusya, Kurzeme ve Litvanya'da benimsenen Reform hareketini kabul etmeye hazırdı. Hoşgörü anlayışı, din savaşlarını önledi. 1518'den başlayarak Pomeranya ve Büyük Polonya'da yayılan luthercilik, germen kökenli ve hükümdara bağlı olduğu için etki uyandırmadı. Bir seçkin grup, Erasmus'u yüceltti. Calvincilik, 1540'tan sonra, szlachta'nın en kültürlü ve en kararlı üyelerini kazandı. Soylular meclisine egemen olan ve protestanlığı benimseyen magnatlar ve soylular, kralın zımni izniyle, Büyük Polonya'da lutherci bir kilise, Küçük Polonya ve Litvanya'da iki calvinci kilise (1552) kurdular. 1573'te, Varşova konfederasyonu, dini barışı ve mutlak inanç özgürlüğünü ilan etti. Mazovya az etkilendi, çünkü burada eski soyluların çoğu calvinciydi; icra hareketini (kurumlar reformu) ve Millet meclisi'ni de onlar yönetiyordu. "Polonyalı kardeşler", İtalya'dan gelen teslis aleyhtarı öğretiyi (Raków'un kateşizmi) yaydılar; Polonya, Transilvanya'yla birlikte socinicilerin tek sığınağıydı. İstvan I Báthory, Kilise'nin, Reform'a karşı etkili bir şekilde mücadele etmesini sağladı, Piotr Skarga'nın (1536-1612) hitabet yeteneği, soylu gençliğin yeniden kazanılmasını sağladı. Calvincilik gerilerken luthercilik de sadece krallık Prusya'sı kentlerinde varlığını koruyabildi. Yüzyılın sonundan başlayarak, yeni kral Zygmunt III Vasa'nın (1587-1632) desteklediği katoliklik eski nüfuzunu yeniden kazandı. Brest (Brześć) birliği (1596), papanın otoritesini yaydı.

XVII. ve XVIII. yüzyıllar

• *Ulusun bölünmesi, devletin yozlaşması.* Anne tarafından bir jagellon olan Zygmunt III, isveçli Vasa sülalesindendi. Polonya kralı seçildikten sonra aynı zamanda İsveç kralı olmaya çalıştı. Baltık'a yönelik emelleri, Moskova ve İsveç'in direnişiyle karşılaştı. Genişliği nedeniyle savunması zor olan topraklara yönelik tehditlerin artması, Moskova'nın Żółkiewski (1610-1612) tarafından alınmasına ve başka zaferlere yol açtı. Aynı zamanda Polonya başka iki cephede daha savaşıyordu: Türkler'e (1620-21) ve Livonya kıyılarıyla Gdańsk gümrüklerini ele geçiren İsveç'e (1600-1629) [Altmark ateşkesi, 1629] karşı.

Ülke içinde kral, eski soyluları kamu görevlerinden uzaklaştırarak Reform'a karşı mücadele etti, "Polonyalı kardeşler" 1638'den başlayarak ağır baskıya uğradılar. Buna, ağır bir siyasal bunalım (Zebrzydowski'nin yönettiği konfederasyon, 1606) eklendi. Magnatlar soylular karşısında üstünlüğü ele geçirdiler; bazı görevleri (özel ordular) devletin elinden aldılar ya da Diyet meclislerine verdiler (vergi alanında yerinden yönetim).

Władysław IV Vasa (1632-1648), Fransa ve Habsburglar'ın isteğine rağmen Otuz yıl savaşı'nda tarafsız kaldı. Moskova'yla yapılan savaşı onurlu bir barışla (Polanowo, 1634) sonuçlandırdı. İsveç'le

1807'DEN 1815'E KADAR POLONYA

çatışmaya son verdi (Sztumska Wieś ateşkesi, Gdańsk yakınında, 1635), ama krallık otoritesini yeniden kuramadı. Polonyalılaştırılmış yeni bir aristokrasi (Wiśniowiecki, Ostrogski) yararına Ukrayna'da toprak köleliğinin düzenli bir şekilde yayılması, Boğdan Hmelnitskiy'nin yönetimindeki Zaporog Kazakları'nın isyanına yol açtı (1648). Halk yığınları ayaklandı.

Jan II Kazimierz V (1648 - 1668), özgürlüğe susamış ve ekimi kolay topraklara sahip olmak isteyen Kazaklar'ın yol açtığı tehlikeleri önleyemedi. Önce Türk Tatarlar'la ittifak kuran (1648 - 1651) Kazaklar, çarın otoritesini kabul ettiler (1654); çar, Smolensk'i ve Wilno'yu ele geçirdi. Beyaz Rusya ve Litvanya'nın istilasından sonra İsveç, soyluların ihaneti nedeniyle ülkeyi hemen hemen bütünüyle fethetti. Ulusal ve dinsel (Czestochowa'daki Jasna Góra manastırı) güçlü bir halk ayaklanması ve başka devletlerin müdahalesiyle ülke kurtarıldı. Jan II Kazimierz V, Prusya düklüğü üzerindeki metbuluk hakkından vazgeçti (1657). İsveç, İç Livonya'yı elinde tuttu (Oliwa barışı, 1660), Rusya Smolensk'i ve Dniepr'in sol kıyısını (Andrusovo barışı, 1667) elde etti. Polonya yıkılmıştı: Lwów dışında, tüm kentler yağmalandı, nüfus % 30 oranında azaldı, tarlalar ekilmedi, ticaret durdu (1618'de 200 000 t, 1659'da 1 980 t). Topraklarını ıslah etme gücü kalmayan orta soylular, magnatların hizmetine girdi. 1652'de çıkarılan oturumlarda alınan kararları geçersiz kılıp, karışıklığa yol açarak Diyet'in çalışmasını durdurabilirdi. Kralın iktidarı, soyluların şiddetli başkaldırısıyla tehlikeye düştü (Lubomirski isyanı, 1665 - 66). Jan II Kazimierz V'in *liberum veto*'yu iptal etme, sürekli bir vergi koyma ve hükümdara ardılını belirleme hakkını verme girişimi başarısız kaldı.

• *Ulussuz devlet.* Soylular, Jan II Kazimierz V'in tahttan feragat etmesinden sonra (1668), Polonyalı Wiśniowiecki'yi (1669 -1673) kral seçtiler. Yeni kral, Ukrayna'nın paylaşılmasına karşı şiddetli tepki gösteren Kazaklar'ın yarattığı büyük karışıklığın üstesinden gelemedi. Kazaklar'ın bağlandığı osmanlı padişahı Mehmet IV Polonya'ya savaş ilan etti (1672). Ordunun başına geçen Jan III Sobieski, sonra Polonya kralı seçildi (1674-1696). Podolya ve Ukrayna'da türk egemenliğini kabul etmek zorunda kalan (Zorawno antlaşması, 1676), Jan III Sobieski, Türkler'i Viyana kuşatmasını kaldırmaya zorlayarak (1683) büyük ün kazandı. Ama kralın elde ettiği başarılar, ülkeyi felaketten kurtarmaya yetmedi. Podolya'nın ve Ukrayna'nın büyük bölümünün geri alınmasına (Karlofça antlaşması, 1699) rağmen Polonya'nın gerilemesi hızlandı.

Polonya'nın sınırlarında yeni kurulan, güçlü, mutlakıyetçi devletler, ülkenin iç işlerine karıştılar (rüşvet, silahlı müdahale) ve çarın desteklediği Saksonya Seçici prensi August II'yi (1697-1733) kral olarak kabul ettirdiler, ama İsveç kralı Karl XII, August'u kovarak yerine Stanisław I Leszczyński'yi (1704-1709) geçirdi. Bunun üzerine August II, çar Büyük Petro ve Danimarka kralıyla ittifak kurdu. İsveç'in Baltık denizi'nin güney kıyısı boyunca 1648'de (Westfalen antlaşması) ve 1660'ta (Oliwa antlaşması) ele geçirmiş olduğu topraklara saldırdı. Büyük Petro'nun birlikleri sayesinde Varşova'ya girdi (Poltava zaferi, 1709). Ülkedeki nüfus azalması hızlandı. Polonya August II'nin (Sandomierz konfederasyonu, 1702) ve Stanisław I'in (Tarnogród konfederasyonu, 1715) yandaşları arasında ikiye bölündü. Çar, bu konfederasyonları dağıttı ve yeni bir anayasa hazırlattı (yeni vergiler ve ordu mevcudunun 24 000 kişiye indirilmesi). Saksonyalı birlikler geri çekildi.

Taht üzerinde hak iddia eden August II'nin oğlu August III ve Stanisław I, yabancı devletlerin Polonya üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için kullandıkları birer kukladan başka bir şey değildi. Avusturya, Prusya ve Rusya, Polonya'yı karışıklıktan kurtarabilecek bir hükümdarın seçilmesini engellemek amacıyla Berlin paktı'nı (1732) imzaladılar (statu quo'nun korunması). Stanisław I'in, Fransa'nın ve Potocki'ler'in yardımıyla kral seçilmesi, Polonya veraset savaşı'na ve Rusya'nın August III lehine müdahalesine yol açtı. Viyana barışı'yla, Stanisław I, Polonya'nın sözde kralı oldu, ama rus ordusunun desteklediği August III'e yenilmesi 1736'da tahttan uzaklaşmasına neden oldu. Polonya, Avusturya veraset savaşı sırasında tarafsız kaldı, çünkü soylular antimilitarist ve barışçı bir tutum içine girmişlerdi. Polonya'daki karışıklık, komşularının kışkırttığı bir devlet sistemine dönüştü.

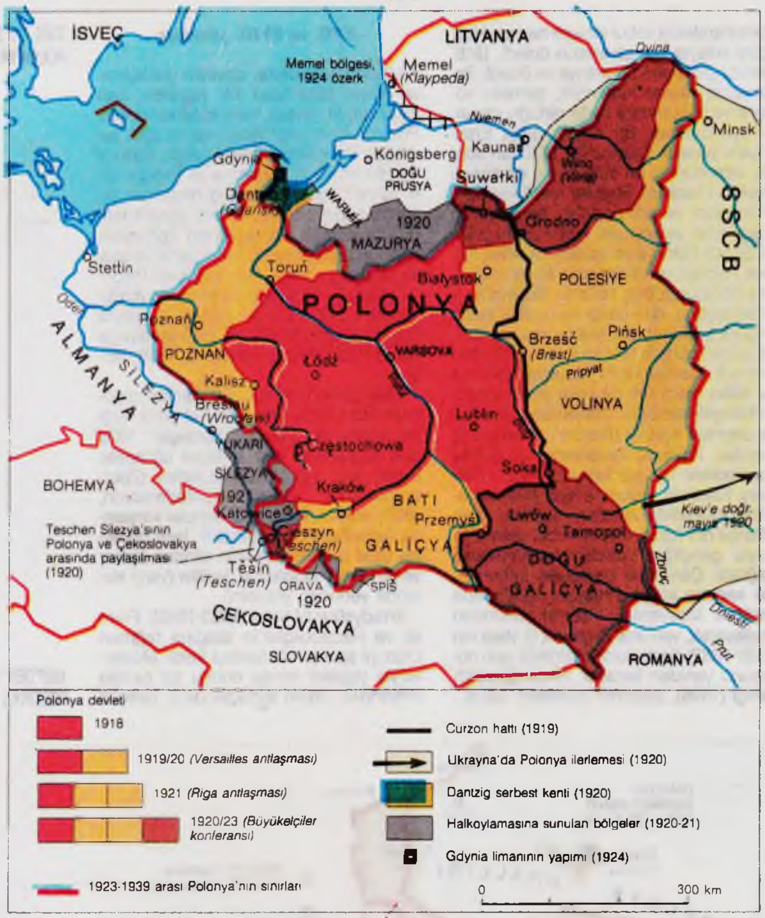
Konarski, ekonomik, toplumsal ve kültürel gerilemeyle mücadele etti (1740'ta Varşova'da kurulan soylular kurulu). Aydınlardan oluşan bir seçkinler grubu, Batı'dan esinlenerek ülkeyi kalkındırma yolları üzerinde düşündü. Toplum, değişikliklere uğradı: köylü nüfus arttı; toprak soylularının dış ticarete elkoyması kentlerin gerilemesine yol açtı; Gdańsk trafiği, geçmişe oranla büyük ölçüde azaldı; el sanatları ve madencilik terk edildi; ağır angarya uygulaması köylüleri köleleştirdi ve yığınların yoksullaşması açlıklara ve salgın hastalıklara neden oldu. Bununla birlikte ekonomik canlanma 1740'ta başladı.

Soylu, katolik, polonyalı kavramları birbiri içinde eridi. Kültürü küçümseyen soylular "sarmatçılık"a sığındılar. Aydınlık düşmanlığı ve hoşgörüsüzlük, "Avrupa'nın en eski ulusu"nun üstünlüğüne sığınarak hüküm sürdü. Bununla birlikte reformcu düşünceler magnatları etkilemeye başladı; yeğeni Stanisław August Poniatowski'yi (1764-1795) tahta çıkarmak için Rusya'nın yardımını isteyen Czartoryski bunlardan biriydi.

• *Himaye edilen devlet ve parçalanmış ulus.* Samimi bir yurtsever olan yeni kral, hamisi Yekaterina II'ye rağmen, ülkeyi modernleştirmeye girişti: hem Litvanya hem de Polonya devletlerinde ordu ve hazine komisyonları oluşturuldu, bir subay okulu kuruldu, vergiler artırıldı, liberum veto geçici olarak askıya alındı. Rusya, Prusya'yla anlaşarak liberum veto'yu yeniden uygulatmak için müdahale etti (1766) ve Radon konfederasyonu'nu oluşturan muhafazakâr muhalefetin istediği karışıklığın devamını sağladı. Olağanüstü bir Diyet (aslında rus büyükelçisinin yönetiminde olan Repnin diyeti) "temel yasalar"ı çıkardı (hükümdarın seçimle tahta çıkması, liberum veto, soyluluk ayrıcalıkları). Silahlı müdahalenin şiddeti, yurtseverlerin, Rusya'ya ve krala karşı kurulan ve Fransa tarafından desteklenen Bar konfederasyonu'na (1768-1772) geçmesine yol açtı. Konfederasyon, rus birlikleriyle savaşa girdi. Ülkeyi dize getiremeyen Yekaterina II, Polonya'nın ilk paylaşımını kararlaştırdı. Rusya, Dvina'nın K.'indeki ve Yukarı Dniepr'in D.'sundaki Litvanya topraklarını aldı; Prusya krallık Prusya'sını (Gdańsk ve Toruń hariç) ilhak etti, Avusturya ise Galiçya'yı (Lwów dahil, 1772) ele geçirdi: ülke yüzölçümü 210 000 km²'ye, nüfusu da 4,5 milyona indi. Rusya, bir protektoraya dönüşen Polonya'ya yeni bir anayasa kabul ettirdi (1775).

Kral ve yurtseverler, bir öğrenim ve eğitim devrimine umut bağladılar. Stanisław II, iyi niyetli, yapıcı bir yönetim kurdu (kütüphanelerin açılması, gazetelerin çıkarılması [*Monitor*, 1765], Varşova'da bir tiyatronun kurulması) ve öğrenimi örgütledi. Aydınlanma felsefesinden esinlenen yeni bir edebiyat hareketi doğdu.

Nüfus, yirmi yıl içinde 7,5 milyondan 9 milyona çıktı. Ekonomi, Czartoryski'nin önderliğindeki magnatların baskısıyla yeniden canlandı. Bu magnatlar, fizyokrat düşünceleri yaydılar, angaryayı kaldırarak

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN SONRA POLONYA

solda
1939'DAN 1945'E KADAR POLONYA
sağda
1945'TEN BU YANA POLONYA

yerine topraklardan vergi alma sistemi getirdiler, imalathaneler kurdular ve burjuvaziyle birleştiler. Kentler yeniden canlandı. Yurtsever parti, vergi reformu ve orduda yenilikler yapmayı başardı (Büyük Diyet, 1788 - 1792). Radikal entelijansiya (Forge Kołłątaj'ın jacobinleri) tarafından desteklenen burjuvazi, kentlere ilişkin reform yapılmasını sağladı. Kralla anlaşan yurtseverler, fransız devrimi ilkelerinden esinlenen 3 mayıs 1791 tarihli Anayasa'yı kabul ettirdiler. Böylece Saksonya sülalesine soydan geçecek meşrutiyet, burjuvaziye ve halka siyasal haklar verilmesi, iki meclis (noncelar ve senatörler), sorumlu bakanlıkların kurulması, köylüleri himaye (azat değil) kabul edildi. Rusya, askeri müdahalede bulundu, Targowica konfederasyonu'nun kurulmasını teşvik etti (mayıs 1792) ve reformlardan vazgeçilmesini kabul ettirdi. Rusya ve Prusya, Polonya'yı ikinci kez paylaştılar (1793); ülke yüzölçümü 212 000 km²'ye, nüfusu da 4 milyona düştü (Grodno "sessiz" diyeti). Rusya, Mińsk, Volinya ve Podolya'yı; Prusya da Gdańsk, Toruń ve Büyük Polonya'yı aldı.

Yurtseverlerin artan öfkesi, soyluluğun ve jacobincilik yanlısı büyük kentlerin desteklediği Tadeusz Kościuszko ayaklanmasıyla patlak verdi (24 mart 1794). Kościuszko Kraków'a girdikten sonra, 17 ve 23 nisan 1794'te Varşova'yı (Jan Kiliński) ve Wilno'yu da (Jakub Jasiński) peşinden sürükledi. Ama Kraków'u geri alan Prusyalılar'ın kuşattığı Varşova (1794 yazı), 5 kasımda rus generali Suvorov'a teslim oldu. (Bunun sonucunda Praga varoşunda 20 000 kişi katledildi.) Polonya'nın üçüncü kez paylaşılmasıyla ülkenin adı bile silindi ve Varşova Prusya'ya, Kraków Avusturya'ya, Wilno ve Bsześć (Brest) Rusya'ya verildi (24 ekim 1795 antlaşması).

Polonya'nın üçüncü kez paylaşılmasından (1795) Birinci Dünya savaşı'nın sonuna kadar

• *Devletsiz ulus.* Ülke artık sömürgeleştirilmiş ve germenleştirilmişti. Avusturya, soyluluğu köylülüğün karşısına çıkardı; Prusya, Kilise'nin ve soyluluğun topraklarına kral yararına elkoydu ve bu toprakları alman kolonlara dağıttı; Rusya, inananları, ortodoks dinini kabule zorladı. Ama milliyetçilik duygusu canlılığını korudu ve yurtseverler, umutlarını iki gelişmeye bağladılar. Fransa'daki göçmenler, Bonaparte'a bağlandılar (Dąbrowski, 1797) ve 1800'de Tuna lejyonunu oluşturdular. Göçmen askerler Lunéville barışı'ndan (1801) sonra dağıtılınca, çar Pavel I'in daha önce isyancı Polonyalılar'ı serbest bıraktığı Rusya'ya umut bağladılar. Daha sonra Aleksandr I, Dışişleri bakanlığına getirdiği (1804) dostu Adam Czartoryski'ye belirsiz vaatlerde bulunarak Polonya krallığı'nı kendi lehine yeniden kurmaya çalıştı. Çar, muhafazakârların desteğini aldı, ama Polonyalılar onu Prusya'yı desteklemekle suçladılar; Jena'dan sonra prens Czartoryski istifa etti (1806). Bunun üzerine Polonyalılar, Fransızlar'ın bir Polonya devleti kurma önerisini benimsediler.

• *Çekirdek devletin ulusal kazanımları.* Napoléon, yenilen Prusya'dan alınan illerle Varşova grandüklüğünün kurulmasını kabul ettirdi (Tilsit, 7 temmuz 1807). Düklüğün yüzölçümü 1809'da, Avusturya'dan ele geçirilen Galiçya'nın büyük bir bölümünün bağlanmasıyla genişledi. Saksonyalı Friedrich August meşruti hükümdar oldu. Angarya uygulaması devam ettiği ve köylülük toprak soylularına bağlı kaldığı için toprak köleliğinin kaldırılması (1807) hemen sonuç vermedi. Ama Medeni kanun'un çıkarılması, burjuvazinin siyasal yaşama katılması, modern bir yönetimin ve Józef Poniatowski'nin ulusal bir ordunun başına geçirilmesiyle, yeniden kurulan bir devlet çerçevesinde yeni bir toplumun doğması için gerekli adımlar atılmış oldu. Ne yazık ki, Poniatowski, Napoléon efsanesinde yer alan kahramanca çabalardan sonra Leipzig'de öldü (1813). Poniatowski'yi yenen Aleksandr I, Polonya'yı yeniden paylaşarak egemenliği altına almaya çalıştı (Viyana kongresi, 1815). Çar, Poznań'ı Prusya'ya bıraktı ve Kraków, özgür cumhuriyet oldu. Ülkenin geri kalan bölümüyle bir Polonya krallığı ya da "Kongre krallığı" kurdu; kesin olarak bağlandığı Rusya İmparatorluğu, bir anayasa çıkararak bu krallığın özerkliğini güvenceye aldı. Ulusal kurumlar korundu, ama yüksek görevler Ruslar'a verildi.

• *Devlet-ulus.* Krallığa bırakılan özgürlük payı, ekonomisinin hızlı gelişimini ve kültür varlığının korunmasını kolaylaştırdı. Gümrük himayesi, rus pazarının açılması, maliyenin düzeltilmesi (1820-1830), bir Polonya bankasının kurulması, ülkede sanayi devrimini başlattı (Dąbrowa kömür ocakları, Varşova'da metalürji, Łódź ve Żyrardów'da tekstil). Buğday üretiminin düşmesi, yeni tarım ürünlerinin (şekerpancarı, patates) üretimini ve yün hayvancılığını geliştirdi. Kültür yaşamı, üniversitelerde yoğunlaştı (Varşova üniversitesi, Potocki tarafından 1816'da kuruldu). Liberalizmin yuvası sayılan bu kuruluşlar, çok geçmeden mutlakıyetçilik yanlılarının kurbanı oldu. Ulusal tarih, şair Julian Ursyn Niemcewicz'in "tarihi şarkılar"ında yüceltildi. Polonya kültürü, sınırları aşarak, Adam Mickiewicz'in tarihçi Joachim Lelewel tarafından eğitildiği Wilno'ya kadar yayıldı. Ama rus yetkililer, Aleksandr I'in vaatlerine rağmen, gizli derneklerin üyesi olan öğrenciler hakkında 3 Mayıs 1791 Anayasası'nın yıldönümünü kutladıkları gerekçesiyle kovuşturma açtılar. Nikolay I, siyasal baskıyı şiddetlendirdi. Bir Polonya ordusunun, fransız ve belçikalı devrimcilerle savaşmasına karşı olan teğmen Piotr Wysocki yönetimindeki muhafız okulu öğrencileri direnişe geçtiler (29 kasım 1830) ve tüm Varşova'yı ayaklandırdılar. Grandük Konstantin, bir cinayet girişiminden kurtuldu ve Varşova'dan ayrıldı. General Chłopicki kendini diktatör ilan etti (5 aralık). Toplanan diyet (18 aralık), Nikolay I'in düşürüldüğünü (25 ocak 1831) ve Adam Czartoryski'nin başkanlığında ulusal bir hükümet kurulduğunu ilan etti. Lelewel, bu hükümette, radikal cumhuriyetçi hareketi temsil etti. Köylü sorununun ertelenmesi nedeniyle, isyancılar kitle desteğinden yoksun kaldılar. Poznań, Galiçya ve Kraków'dan gelen gönüllüler, Louis -Philippe'in yardım etmeyi reddetmesine rağmen Ruslar'ı yendiler (Grochów, 25 şubat; Ostrołęka); ama Paskeviç'in komutasındaki Ruslar Varşova'yı işgal ettiler (8 eylül). Polonya soylularını kırıp geçiren acımasız bir baskıdan sonra Nikolay I, krallığı imparatorluğa bağlayan bir statüyü kabul ettirdi (1832). Ordu ve diyet kaldırıldı, yönetim Ruslar'a açıldı ve imparatorluk senatosuna bağlandı. Okulların ve üniversitelerin (Wilno, Varşova) kapatılmasıyla birlikte zorla ruslaştırma dönemi başladı; uniat kilisesi de kapatıldı. Rusça zorunlu hale getirildi.

• *Devlet dışında ulus.* Büyük bir göç ha-

reketi sonucunda seçkinler Batı'ya sığındılar (9 000 kişi); siyasal ve düşünsel merkezi Paris olan direniş hareketini örgütlediler. Hôtel Lambert'de kalan Czartoryski'nin çevresinde toplanan ılımlılar (3 Mayıs partisi), umutlarını Batı'yla Rusya arasında çıkacak bir çatışmaya bağladılar. Brüksel'e yerleşen Lelewel'in ve merkezi Versailles olan Polonya Demokratlar derneği'nin çevresindeki radikaller, tarım reformuna dayalı bir ayaklanma düşüncesini yaydılar (1833'te ayaklanma girişimi). Krasiński, Słowacki, Adam Mickiewicz gibi şairler, milliyetçilik duygusunu yücelttiler. Krallıkta ise, Paskeviç, teröre başvurarak sükûnu sağladı. 1839'dan sonra Edward Dembowski ve Ludwik Mierosławski, Poznań ve Galiçya'daki komplo girişimini desteklediler, ama Avusturya, ayaklandığı (1846) gerekçesiyle Kraków'u ilhak etti. Berlin ayaklanması (1848), Friedrich-Wilhelm IV'ü, Mierosławski'nin ordu komutanı olduğu Poznań grandüklüğüne geçici olarak özerklik vaadinde bulunmak zorunda bıraktı, ama durumun normale dönmesi üzerine bu vaatlerin geçerliği kalmadı. Galiçya'da angarya kaldırıldı, ama rutenyalı köylülerle polonyalı soylular arasındaki düşmanlık devam etti. Polonyalılar'ın macar ve viyanalı isyancılara yardım etmesi nedeniyle (ekim 1848), Józef Bem ve Henryk Dembiński'nin bozguna uğramasından sonra Galiçya'da sıkıyönetim ilan edildi.

Sanayi gelişti (Dąbrowa kömür ocakları) ve öncülüğünü Andrzej Zamoyski'nin yaptığı ekonomik ve toplumsal ilerlemeyi sağlamak amacıyla bir Tarım derneği kuruldu. Aleksandr II, bir tıp akademisiyle bir sanat okulunun kurulmasına ve 1862'de üniversitenin açılmasına izin verdi. Yurtseverler, polonya siyasal olguculuğunun sözcüsü olan ve Gorçakov tarafından yönetimde ve okul sisteminde reform yapmakla görevlendirilen Alexander Wielopolski'nin kabul ettirmek istediği meşruiyetçilik yerine bağımsızlığı yeğlediler.

• *Devlete karşı ulus.* Polonyalılar, Varşova'da düzenlenen bir gösteriyle (17 ağustos 1861) birleşme çağrısında bulundular. Kentte sıkıyönetim ilan edildi; isyancılar tutuklandı, hükümetin yetkileri genişletildi. Polonya toplumunda ılımlı soylular ("Beyazlar") ve devrimciler ("Kızıllar") çatıştı. Rus nihilizminden esinlenen gizli örgütler kuruldu ve Varşova Sanat okulu'ndan işçilere ve zanaatçılara kadar tüm krallığı kapsayan bir propaganda ağı oluşturuldu. Yurtseverlik gösterileri ve terörist suikastlar, şüpheli gençlerin zorla askere alınmasıyla bastırıldı ve bu olay yüzünden zamansız patlak veren ayaklanma (ocak 1863), ilhak edilen illere yayıldı. Soylular ve ruhban sınıfı, isyancılara yardım etti. Gizli ulusal hükümet, toprakların köylülere verildiğini ilan etti, ama Beyazlar ve Kızıllar arasındaki mücadele, hareketin daha fazla gelişmesini önledi.

Wielopolski istifa etti ve Aleksandr II, ayaklanmaya karşı 300 000'den fazla askeri harekete geçirdi. Bismarck tepki göstermedi, ama Paris, Londra ve Viyana'nın konferans önerisi de, çar tarafından reddedildi. Muravyev, Litvanya'yı, Berg de Polonya'yı (Traugutt'un asılması, 1864) zorla dize getirdi. Çar, halkı kendine bağlamak için bir tarım reformuna izin verirken (2 mart 1864), isyancı soylular sürüldü ya da göç etmek zorunda bırakıldı. 7 000 genç göçmen (Dąbrowski, Wróblewski) Batı'ya geçti; bazıları Paris komünü için çarpıştılar. Acımasız bir baskı ve organik işbirliğini öngören olgucu ideoloji, romantik idealleri geçici olarak ortadan kaldırdı.

• *Gizli bir devlet-ulus.* Ruslar ve Prusyalılar, özümseme politikasını hızlandırırken Avusturya özerkliği genişletti. Çar, Polonyalılar'ın özelliklerini korumaya yönelik her çeşit girişimi bastırdı. Kilise'nin Vatikan'la ilişki kurması bütünüyle yasaklandı (1870). Varşova Sanat okulu kapatıldı ve ortaokullar ruslaştırıldı, özel kolejlerde lehçe yasaklandı. Kültür düzeyi geriledi (okur yazar olmayanların oranı 1862'de % 64 iken 1910'da % 82'ye yükseldi. Ama, hali vakti yerinde olan gençler kendi evlerinde leh dilinde eğitim gördükleri için ruslaştırma yüzeysel kaldı. Poznań da, Bismarck'ın germenleştirme politikasına aynı şekilde direndi. Okullarda ve yönetimde almanca zorunlu dil haline getirildi. Başpiskopos Ledóchowski hapsedildi; bir sömürgeleştirme komisyonu (1886), Polonyalılar'ı mülksüzleştirmek amacıyla ellerindeki toprakları satın almak isteyen Almanlar'a yardım etmekle görevlendirildi. Polonyalılar, aynı yola başvurarak kendilerini savundular (1888'de Poznań mali bankası); böylece satış fiyatlarını kendi lehlerine çevirdiler. Şansölye Caprivi'nin (1890-1894) iyi niyeti sayesinde bu sonuçları pekiştirdiler.

Avusturya'nın Galiçya için ilan ettiği 1861 statüsü, Polonya'nın yerel özelliklerine saygı gösterdi. Lehçe, almancanın yerini aldı, 1869'dan başlayarak galiçyalı memurlar işbaşına getirildi. Galiçya diyeti'yle özerklik sağlandı ve İmparatorluk konseyi'ne Galiçya temsilcileri seçildi; Avusturya hükümetinde her zaman en azından bir Polonyalı yer aldı. Diyet, ekonomik gelişmeye ve halk eğitimine ağırlık verdi. Kalkınan Polonya'nın daha sonraki kadroları, Galiçya'da yetişti. Kraków ve Lwów, Prusya ve Rusya'dan gelen öğrencileri ve bilginleri bağrına bastı.

O tarihten başlayarak ayaklanma, Ulusal birlik'i kuran (1886) Jan Popławski tarafından Varşova'dan yönetilen yasal direnişe dönüştü. Dmowski'nin kurduğu Ulusal demokrat parti'nin (1897) amacı, pangermanizm ve panslavcılığa karşı mücadele birliğini ve örgütlenmeyi sağlamaktı. Avusturya parlamentosu'nda üye sayısının artmasından, ulusal demokratların isteği üzerine Galiçya da yararlandı (1902).

Yoksul galiçya köylüsü göç etmek zorunda kalırken, sınai gelişme sayesinde burjuvazi ve proletarya sayıca arttı (1875-1905 arasında "krallık"taki işçi sayısı üç katına çıktı). Aydınların oluşturduğu seçkinler topluluğu, ulusal bilincin kitleler arasında yayılmasına katkıda bulundu ve modern ve daha adil bir toplumdan yana oldu. İşçi hareketi güçlendi (grevler ve gizli örgütlenmeler). Kızıllar, marxçılığı ve Rosa Luxemburg'un yönetimindeki Polonya ve Litvanya krallığı Sosyal demokrat partisi'nin öncülüğünde, sosyalist enternasyonalciliği benimsedi. Limanowski, Paris'te, yurtsever eğilimli Polonya Sosyalist partisi'ni kurdu (1892). Parti merkez komite üyesi olan Piłsudski, *Robotnik* (İşçi) adında gizli bir gazete yayımladı. Çoğu gizli olan siyasal partilerin kurulması ve sosyalizmin yayılması, Avusturyalılar'ın hoşgörüsünden yararlandı.

Galiçya'da bir işçi partisi kuruldu (1879). Ignacy Daszyński'nin yönettiği Polonya Sosyal demokrat partisi'nin (1892), 1897'deki Viyana parlamentosu'nda birçok üyesi vardı. Bu arada galiçyalı köylüler de, Bolesław Wysłouch'un çıkardığı *Sosyal dergi*'nin etkisiyle kendi partilerini kurdular (1895); temsilcileri, 1897'de Parlamento'ya girdi.

Krallıkta, Piłsudski, Rus-Japon savaşı sırasında Varşova'da bir ayaklanma girişiminde bulundu (1904), sonra mücadele grupları aracılığıyla karışıklığı canlı tuttu; milliyetçi demokratlarsa düzeni korumak için kendi örgütlerini kurdular. Devrim (1905-1907), sosyalist ve ulusal içerikliydi. Devrimin başarısızlığı üzerine dağılan sosyalistler yalnız milliyetçi demokratların bulunduğu Duma'yı boykot ettiler. Etkisi artan bu milliyetçi demokratların kimi meşruiyetçi, kimi muhafazakâr, kimi yahudi aleyhtarı olurken, Köylü birliği de kırsal alanda gizli olarak mücadele ediyordu. Litvanyalılar, Beyaz Ruslar, Ukraynalılar ve Yahudiler, ulusal kimliklerinin bilincine vardılar ve Polonyalılar'dan ayrılmaya başladılar. Siyasal güçler, Piłsudski'nin ve "atış örgütleri"nin (Avusturya'nın desteklediği sosyalistler) öncülüğünde Bağımsızlık partiler geçici komisyonu'nda bir araya geldiler. Bu partiler, Rusya'yla savaş durumuna girildiğinde iktidarı örgütlemek için birleşmişlerdi (1912). Polonya sorunu, çözümsüz gibi görünüyordu: muhafazakârlar Habsburglar'a, demokrat milliyetçiler ise Rusya'ya dayanıyordu.

• *Ulus-devlete doğru.* Böylece ikiye bölünmüş olan Polonyalılar, harekete geçtiler. Siyaset adamları, üstünlüğü ele geçirecek olanın vereceği özerkliğe bel bağlamışlardı. Varşova Ulusal Polonya komitesi, Rusya'dan; Kraków Ulusal yüksek konseyi Avusturya'dan medet umuyordu; ama her iki kuruluş da, Avusturya ordusu saflarında Ruslar'la savaşan Piłsudski'nin yönettiği lejyonların ayaklanma eylemine ve öbür polonyalı örgütlere (Sikorski'nin grubu, vb.) karşı ihtiyatlı bir tavır takındı. Grandük Nikolay, çar adına, Rusya'nın yanında savaştıkları taktirde Polonyalılar'a özerklik vaadinde bulundu. Avusturyalılar Lublin'in, Almanlar da Varşova ve Wilno'nun (ağustos 1915) alınmasından sonra krallığı ikiye böldüler, sonra Polonya'da soydan geçen, meşruti ve bağımsız bir Polonya krallığı haline getirmeyi vaat ederek ülkeyi yeniden birleştirdiler (5 kasım 1916). Bunun amacı bir Polonya ordusu kurmaktı.

Almanya'yla işbirliği yapmayı reddeden Piłsudski sürüldü (22 temmuz 1917). İmparatorlukların onayıyla kurumlar oluşturuldu (12 eylül 1917). Lejyonerler ordudan kaçtılar, Rusya'daki Polonya birlikleri bolşevikleri tanımadılar ve silahsızlandırıldılar.

Öte yandan, Lozan'da kurulan (15 ağustos 1917) Ulusal komite, Paris'e yerleşti; Batılılar tarafından resmi Polonya örgütü olarak tanındı. Başkanlığını Dmowski'nin, yardımcılığını Paderewski'nin yaptığı bu komite, Haller'in komuta ettiği bir gönüllüler ordusu kurdu (4 ekim). Avusturya'nın çökmesi, Lublin'de, Daszyński'nin başkanlığında ve Piłsudski yandaşlarının katıldığı geçici bir halk hükümetinin kurulmasını (7 kasım 1918) sağladı. 10 kasımda Almanlar tarafından serbest bırakılan Piłsudski, 11 kasımda Varşova'ya döndü ve tüm Polonya'da iktidarı ele geçirdi. Müttefikler bakımından Polonya'nın bağımsızlık davası, Başkan Wilson'un bildirisinde formüle edildi. Bildirinin 13. maddesi, Baltık denizi'nde kıyısı bulunan bağımsız bir Polonya'nın yeniden kurulmasını bir zorunluluk olarak belirtiyordu. Paris'teki Polonya komitesi bu yönde çaba gösterdi ve Piłsudski'nin dönüşünden birkaç hafta sonra Konsey'in yeni başkanı Paderewski'ye bağlandı. Yenilen devletler, bu durumu kabul ettiler. 26 ocak 1919'da seçilen kurucu Diyet'in çoğunluğu, bolşevizm korkusuyla (bir Polonya Komünist partisi aralık 1918'de kuruldu) sağa ve merkeze (milliyetçi demokratlar, Wincenty Witos'un yönetimindeki Piast köylüleri) kaydı. İktidarı Diyet'e bırakan Piłsudski, oybirliğiyle Devlet başkanı seçildi.

1918-1939 arasında bağımsız Polonya Cumhuriyeti

Versailles antlaşması'yla batı sınırı 1772'deki durumuna getirildi, ama Dantzig, denize açılmasını sağlayan 70 km uzunluğundaki bir kordonun ucunda serbest şehir ilan edildi. Mazurya'da ve Warmia'da yapılan plebisitler, Polonya'nın aleyhine sonuçlandı (11 temmuz 1920); Silezya ve Cieszyn'in Polonya ve Çekoslovakya arasında paylaşılması, ikisini de memnun etmedi (temmuz 1920). Ekim 1921 paylaşımında Polonya, Yukarı Silezya'nın güney-doğu'sunu aldı. Ama doğuda, Polonya, Litvanya'yı Kızıl ordu'ya karşı başarıyla savundu. Curzon hattını kabul etmeyen Piłsudski, mayıs 1920'de saldırıya geçti; Batılı devletlerce desteklendi ve "Vistül mucizesi"ni gerçekleştirdi (ağustos 1920). [→ POLONYA-SOVYET

SAVAŞI.] Riga antlaşması'yla (mart 1921) Polonya'ya, Curzon hattının ötesinde 200 km uzunluğunda bir toprak şeridi bırakıldı. 1923'te itilaf devletleri Doğu sınırını tanıdılar (Büyükelçiler konferansı).

Yeniden kurulan Polonya'nın yüzölçümü 389 000 km², nüfusu da 27 milyondu. Tüm Polonyalılar'ı içine almayan sınırları savunmak zordu; ayrıca ulusal azınlıklar toplam nüfusun üçte birini oluşturuyordu (Ukraynalılar, Beyaz Ruslar, Almanlar, Yahudiler). Yıkılan Polonya'da, ekonomik etkinlikler sınırlıydı. Başlangıçta, kitlelerin yoksulluğunu artıran, toplumsal gerginliği ağırlaştıran ve siyasal mücadeleyi sertleştiren enflasyoncu bir politika uygulamasına rağmen ülke, borçlarını 1939'a kadar ödeyemedi.

Kurucu meclis (20 şubat 1919 Anayasası), bir tarım reformunu başlattı -1920 -1925 arasında 936 000 hektar toprak dağıtıldı- ve daha sonra 17 mart 1921 Anayasası'yla, genel oyla seçilen iki meclis kuruldu; Senato'nun onayıyla Diyet'i dağıtma yetkisine sahip olan Cumhurbaşkanı bu meclisler tarafından seçiliyordu. Siyasal mücadeleler çok sertti ve hükümet istikrarsızlık içindeydi. Başkanlık seçimlerinde (kasım 1922) yenilen sağın yönetimindeki Diyet, arazilerin paylaştırılmasını durdurdu. Parlamenter rejimi basiretsizlikle suçlayan Piłsudski, görevlerinden istifa etti. Grabski tarafından olumlu bir para siyaseti izlendi (1924), ama bunalım daha da derinleşti (1925): sanayi, kırsal kesimden gelen aşırı işgücü fazlalığını istihdam edemedi. Büyük arazilerin sahiplerinde kalmış olmasının yarattığı düş kırıklığı, Piłsudski'ye askeri bir hükümet darbesi yapma olanağı verdi (12-14 mayıs 1926). Piłsudski, yürütme erkini güçlendirdi ve Mościcki'yi Cumhurbaşkanlığına getirdi. Tam yetkili olarak yönetimde ve orduda temizliğe girişti, Diyet'i askıya aldı. Amerikan yardımı ve kömür ihracatı mali durumu iyileştirdi, ama dünya bunalımı nedeniyle ülke ekonomik çöküntüden kurtulamadı. 23 Nisan 1935 Anayasası'yla, otoriter tipte bir başkanlık rejimi kuruldu.

Piłsudski ölünce iktidar, Başkan Mościcki, Konsey başkan yardımcısı E. Kwiatkowski, general Rydz-Smigły ve Składkowski'yle, Dışişleri bakanı albay Beck tarafından yürütüldü. Bu ekip ekonomik durumu iyileştirdi, ama ulusal uzlaşmayı sağlayamadı. 1935'ten beri hızlanan sınai birikim, proletaryayı sayıca artırdı; kentlerde gösteriler düzenlendi ve nüfusun üçte ikisini oluşturan köylüler toprakların dağıtılmasını istediler. Manevi bütünlük, ulusal ayrımcılık ve yahudi düşmanlığı yüzünden bozuldu. Dış güvenlik tehlikeye düştü; Polonya, kendi güvenliğini yeterince sağlayamadan Batı'ya bağlandı (Locarno antlaşması'nda 1925 sınırları konusunda bir şey söylenmemişti). SSCB ile yapılan saldırmazlık antlaşması, nazizme karşı güvence sağlamadı. Avrupalı devletler arasındaki antlaşmalardan çekinen Polonya'nın Almanya'yla imzaladığı saldırmazlık paktı (1934), Paris'i kızdırdı. Beck, Münih bunalımından yararlanarak Cieszyn Silezyası'nı Çekoslovaklar'dan aldı (2 ekim 1934). Polonya, Hitler'in koridora ve Dantzig (Gdańsk) kentine ilişkin baskılarına direndi; Büyük Britanya, Polonya'ya alman istilasına gerekçe sağlayabilecek her tür saldırıya karşı güvence verdi (mart 1939). Hitler, Çekoslovakya'yı ilhak eder etmez Alman-Polonya paktı'nı tanımadığını açıkladı (nisan 1939). Almanlar ve Sovyetler bir saldırmazlık paktı imzaladılar (23 ağustos). Alman birlikleri, savaş ilan etmeden Polonya'yı istila etti (1 eylül). [→ POLONYA SEFERLERİ.]

ulusun yok edilmesi ve Direniş (1939-1945)

Sovyetler, doğu illerine girdiler. Sivil ve askeri yetkililer Romanya'ya geçtiler (17/18 eylül). Varşova'nın düşmesinden (28 eylül) sonra Ruslar ve Almanlar, Polonya'yı, Ribbentrop-Molotov antlaşmasıyla çizilen bir hatta göre paylaştılar (23 ağustos ve 28 eylül 1939). SSCB, ilhak edilen bölgeleri kendi topraklarına katarken eski alman toprakları da Reich'a bağlandı. Ülkenin geri kalan bölümünde (bu arada Varşova), bir genel hükümet kuruldu (başkenti Kraków). Polonyalılar, Fransa'da, bir hükümet kurdular (Sikorski) ve fransız ordusuyla birlikte savaştılar. Reich, ulusun seçkinlerini katletti, radikal bir germenleştirme uygulamasına girişti ve toplama kamplarına sürmeyi sistemleştirdi. Gettolar, 1940 ortasında kapatıldı. Yahudi soykırımı (aralık 1941'den başlayarak) bir ayaklanmaya ve Varşova gettosunun yok edilmesine yol açtı (nisan-mayıs 1943). SSCB'nin yenilmesi durumunda, Polonyalılar'ın Sibirya'ya sürülmesi tasarlandı. Polonya'da toplama kampları kuruldu: Chełmno, Auschwitz (Oświęcim), Treblinka.

Haziran 1941'den sonra direniş gelişti: Mikołajczyk, Władysław Sikorski'nin yerine geçti (temmuz 1943). Ekim 1939'da Londra'daki hükümete bağlı olarak ülke içinde kurulan bir ulusal ordu, şubat 1942'de son biçimini aldı. Buna karşılık Moskova, "halk muhafızları"nı destekledi ve bir Ulusal halk konseyi'nin kurulmasını sağladı (31 aralık 1943); bu konsey, Lublin'e yerleştikten sonra Polonya Ulusal kurtuluş komitesi'ni oluşturdu (22 temmuz 1944). Ülke içinde Polonya İşçi partisi (komünist), 360 000 mevcutlu *Armia Krajowa*'ya (iç ordu) karşılık *Armia Ludowa*'yı (halk ordusu) kurdu. Bu iki direniş hareketi, Katin katliamının ortaya çıkarılmasından sonra birbirine karşı güvensizlik duydu. Direnişin aşırı sağında yer alan bazı eğilimler, önceliği bolşeviklikle savaşa verdiler. Bunların gücü, halk ordusu (22 000 kişi) kadar önemsizdi, ama halk ordusu Kızıl ordu'nun kesin desteğine sahipti. 1 ağustos 1944'te Bör-Komorowski'nin yönettiği Armia Krajowa'nın başlattığı Varşova ayaklanmasına direniş hareketinin üç kolu da katıldı. İki ay süren çarpışmalardan sonra, Varşova, sovyet desteğinden yoksun olması ve Batılılar'ca sağlanan desteğin yetersizliği nedeniyle teslim oldu (2 ekim). Kent yıkıldı, halk toplama kamplarına sürüldü. Bu olaya müdahale etmeyen sovyet birlikleri Varşova'nın kurtarılmasına yardımcı oldu (17 ocak 1945). Lublin komitesi, geçici hükümet adıyla kente yerleşti.

Polonya Halk Cumhuriyeti

• *Devletin yeniden doğuşu.* Yalta konferansı'yla (11 şubat 1945) Polonya'nın sınırları çizildi (batıda Oder-Neisse hattı, doğuda Curzon hattı) ve yönetimin demokratikleştirilmesi öngörüldü; bir ulusal birlik hükümeti Osóbka-Morawski (sosyalist) [Başbakan], Gomułka (Polonya İşçi partisi [komünist] genel sekreteri) ve Mikołajczyk'i (Polonya Köylü partisi lideri) bir araya getirecekti. Partiler, komünizme karşı ya da komünizmden yana olma temelinde bir kardeş kavgasına giriştiler; Kızıl ordu hemen her yerde mevcuttu. Komünist Bierut, Cumhurbaşkanı oldu. Nüfus aktarımlarıyla sınır sorunlarını çözdü; SSCB tarafından alınan bölgelerdeki Polonyalılar döndüler ve Almanya'dan geri alınan topraklara yöneldiler; yüz binlerce Alman bu toprakları terk etti. Doğuda, Ukraynalılar SSCB'ye götürüldü ya da yurtlarına döndü. Seçimlerde hükümet koalisyonunun hazırladığı tek liste oyların yüzde 90'ını aldı (ocak 1947), ama koalisyon, kısa süre sonra parçalandı. Mikołajczyk gizlice ülke dışına kaçtı. Cyrankiewicz, mart 1921 Anayasası'nın ideallerini benimseyen 19 şubat 1947 Anayasası'nı oylattı. Bu "küçük Anayasa", uluslararası kamuoyu konusunda duyarlı olan bir devletin son eylemiydi. Stalinci dönem başladı. Gomulka'nın partiden çıkarılmasından sonra (1954'e kadar gözaltında tutuldu) sosyalistler ve komünistler Polonya Birleşik işçi partisi'nde (PBİP) birleştiler. Bierut, parti genel sekreteri oldu (22 aralık 1948). Cyrankiewicz (eski sosyalist), Konsey başkanlığına getirildi ve 1971'e kadar aynı görevde kaldı. Sosyalizmin, üç yıllık bir kalkınma planına (1947-1949) göre kurulması öngörüldü. O tarihten başlayarak Polonya, 1956'ya kadar Polonya Savunma bakanı olan mareşal Rokossowski'nin gözetiminde sovyet modelini benimsedi.

• *Devletin önceliği, horlanan ulus.* 22 temmuz 1952 Anayasası'yla Devlet başkanının yerini, genel oyla seçilen Diyet tarafından belirlenen bir devlet konseyi aldı. Başlıca yönetim organlarındaki ortak yönetim uygulaması genelleştirildi ve bu arada parti merkez organlarının üstünlüğü pekiştirildi.

Toprakların dağıtılmasından ve deneme amacıyla devletleştirilmiş bir sektörün oluşturulmasından sonra hazırlanan bir plan, tarımda kolektivizmi başlattı (1950 -1955). Köylülüğün muhalefeti, tarımsal üretim kooperatiflerinin ekonomik sonuçlarını zayıflattı. 1946'da devletleştirilen ekonomi, uzun vadeli planlar çerçevesinde modern bir sanayi toplumu yaratmaya yöneldi: metalürji merkezlerinin, yeni kentlerin (Nowa Huta, 1950; Nowe Tychy, 1952), büyük tersanelerin kurulması. Ama bu sonuçlara, tüketimin ciddi bir şekilde kısılması pahasına ulaşıldı ve bu durum tüm toplumsal sınıflarda hoşnutsuzluk yarattı. İktidar, ülke çapında büyük bir saygınlığı olan Kilise'yle uğraşmak zorundaydı (5'i piskopos olan 2 901 kilise adamı, yani ruhban sınıfının % 25'i naziler tarafından öldürülmüştü). Kilise'nin elde ettiği bir modus vivendi (1950), dine karşı yoğun bir kovuşturmanın ardından kardinal Wyszyński'nin tutuklanmasından (eylül 1953) sonra bozuldu. Poznań'da işçi ayaklanmaları patlak verdi (27 haziran 1956) ve Wyszyński'nin serbest bırakılması istendi. Hükümet, rejimi liberalleştirmeyi yeğledi: itibarı iade edilen Gomułka, yeniden iktidara geldi (20 ekim 1956). Bu gelişme "Polonya ekimi" diye adlandırıldı.

• *Devletin hizmetinde ulus.* Sovyetler Birliği'yle ilişkiler gözden geçirildi, Polonya'nın siyasal hareket alanı genişledi ve devlet Kilise karşısında daha uzlaşmacı bir tavır takındı. Aralık 1956'da imzalanan bir modus vivendi, her iki tarafın barış içinde bir arada yaşama isteğini ortaya koydu. Bununla birlikte, doğum kontrolüne ve resmi tatillerin kaldırılmasına ilişkin yasalar konusunda çatışmalar patlak verdi (1960). Liberalleşme sürecinin ilk yılları geçtikten sonra yöneticilerin otoriter dogmatizmi ülke yaşamına egemen oldu. Rejim, reform girişimlerine muhalif kaldı; ücretliler, 1960'lı yılların sonuna doğru pazarda mal kıtlığından ve ücretlerin yetersizliğinden zarar gördüler.

Polonya ekiminden başlayarak Gomułka, düzenli bir şekilde (1959, 1964, 1968) PBİP birinci sekreteri seçildi. 1967'ye kadar olan döneme, genel olarak "küçük istikrar" dönemi dendi. İktidarın, gitgikçe huysuzlaşan dört muhatabı vardı: Kilise, işçiler, köylüler ve aydınlar. Kilise'yle iktidar arasındaki ilişkiler, 1965'te, ikinci Vatikan konsili'ne katılan polonyalı 36 piskoposun, alman piskoposlar kurulunu polonya hıristiyanlığının birinci yılına davet etmesi, Polonya ve Almanya'nın dini ve kültürel alanlarda barış içinde bir arada yaşamaları çağrısında bulunması, alman halkını bağışladıklarını ve bu halkın da onları bağışlamasını istediklerini açıklamaları üzerine (18 kasım 1965), açıkça düşmanlığa dönüştü. Alman piskoposlar kurulunun cevabı (5 aralık) ve bu cevabın Polonya Piskoposlar kurulunca kabul edilmesi, kesin uzlaşma yönünde bir adım oldu. 10 aralıkta Polonya kilisesi'nin tutumuna karşı başlatılan resmi bir kampanya bir yıl sürdü.

Dostluk, ittifak ve sınırların dokunulmazlığı, Polonya'nın SSCB'ye karşı izlediği politikanın temeliydi (yardım antlaşması,

1965; teknik ve bilimsel işbirliği antlaşması, 1966). ADC, Bulgaristan (1967), Çekoslovakya ve Macaristan'la ikili ittifak antlaşmalarıyla bağlı olan Polonya devleti, Batı'yla işbirliği antlaşmaları yaptı (İtalya, 1965; Fransa, 1966 vb.).

Yaşam düzeyinin yükselmemesi ve zorlukların artması protestolara yol açtı. Mart 1968'de Varşova'da aydınlarca desteklenen öğrenci gösterileri bastırıldı. Karışıklıklar tüm üniversite kentlerine yayıldı. Hükümet, bu karışıklıkların düzenleyicisi olarak siyonizmi suçlayınca yahudidüşmanı bir kampanya gelişti. Hükümet içinde gerçekleştirilen önemli değişiklikler, göstericilere karşı açılan davaların sorumlusu olan Gomułka - mareşal Spychalski "klanı"nın ve general Moczar (İçişleri bakanı) yandaşlarının gücünü artırdı. Katolik grup "ZNAK" tarafından Diyet'e (milletvekili Zawieyski) yöneltilen gensoru, yahudidüşmanlığına ve öğrencilerin kovuşturulmasına karşı çıkan bu akımın saygınlığını artırdı.

Birçok polonyalı musevi ülkeyi terk etti; çoğu polonyalı musevi olan ve aynı zamanda Varşova paktı ordularının Çekoslovakya'ya müdahalesini (polonyalı askeri birlikler de katıldı) protesto etmekle suçlanan "karışıklık kışkırtıcıları"na karşı davalar açıldı. Sonunda yöneticiler, Willy Brandt ile, Oder-Neisse hattını tanıyan bir antlaşma imzalamayı kabul ettiler (7 aralık 1970). 13 aralıkta Gomułka, temel tüketim maddelerinin fiyatlarını önemli oranda artırınca Gdańsk'ta, Szczecin'de, sonra tüm ülke çapında işçi gösterileri patlak verdi. Ordu ve polis işçilere ateş açtı (yüzden fazla ölü). Ülke, genel grevin eşiğindeydi. 19 - 20 aralık gecesi PBİP, Gomułka'yı görevden aldı ve yerine, "moczarcı" kanadın desteklediği Gierek'i geçirdi. 23 aralıkta Jaroszewicz (Konsey başkanı), halkı işbaşı yapmaya çağırdı. Gierek, düşük ücretlerin artırıldığını ve 13 aralık kararlarının benimsendiğini açıkladı. Ama karışıklık devam etti ve Kilise, inanç özgürlüğüne saygı, toplumsal adalet ve doğru haber hakkı talebinde bulundu. Gomułka, PBİP merkez komitesinden çıkarıldı, fiyat artışları iptal edildi (şubat 1971).

• *Devletin ulusa çağrısı.* Gierek, durumunu güçlendirmek amacıyla siyasal tutukluları serbest bıraktı, Kilise'nin geri alınan Kuzey-batı toprakları üzerindeki malların mülkiyetini elinde bulundurmasını kabul etti, kitle iletişim araçları üzerindeki denetimin yumuşamasına izin verdi, özellikle de Batılılar'dan aldığı borçlarla yaşam düzeyini yükseltmeye çalıştı. "Yeni Polonya'yı inşa edelim" sloganını ortaya attı; ulusal değerlere önem verilirken, halkla yeniden diyalog kurmak için çaba harcandı. Ücretlerin artırılması ve ekonomik yönetimi iyileştirme kaygısı, 1971-1975 yıllarının Polonya'sına iç açıcı bir görünüm kazandırdı.

Zirvede girişilen önemli değişiklikler sonucunda Moczar tasfiye edildi (1971); Jabłoński, Cyrankiewicz'in yerine Devlet konseyi başkanı oldu. Birçok girişimde bulunuldu: Bonn'la büyükelçi değişimi, Fransa'yla dostluk ve işbirliği antlaşması; İran ve ABD'yle antlaşmalar (1974). 1975'te idari bir reform oylandı: Polonya'daki voyvodalık (il) sayısı, 22'den 49'a çıkarıldı; Yönetim ve Yerel ekonomi bakanlığı kuruldu. Ama ne işsizlik ne de kaliteli iş çıkarma sorunları çözümlenebildi. Ekonominin gelişmesine rağmen enflasyon, haftalık çalışma süresinin beş gün olarak belirlenmesiyle iyileşen yaşam düzeyini kemirmeye devam etti. 1975 yılı bir dönüm noktasıydı: Batı'yla ticaret arttı, ama tüketim talebi ekonominin olanaklarını çok aştı. Yeni anayasa tasarısı (10 şubat 1976'da oylandı) üzerindeki tartışmalar, hoşnutsuzluğun tırmandığını ortaya koydu. Polonya'yı "Sovyetler Birliği'yle dostluk ve işbirliği"ne zorlayan ve partinin "toplumun yönetici siyasal gücü olduğu"nu belirten anayasa maddeleri güçlü protestolara ve Kilise'nin muhalefetine yol açtı. Parti, *devlet* üzerindeki yönetici rolünü vurgulamaktan vazgeçti ve bu rolü *toplum* üzerinde sınırlamakla yetindi. Fiyatları artırmaya yönelik başka bir girişim de Ursus ve Radom'da şiddetli işçi gösterilerine neden oldu (haziran 1976) ve bu eylemler sert bir şekilde bastırıldı. KOR (Komitet Obrony Robotników), eylül 1976'da kuruldu; aydınları, eski sol militanları, aynı zamanda marxçı olmayanları ve iki rahibi içine aldı. Bu komitenin amacı, kovuşturmaya uğrayan işçileri savunmak ve ailelerine yardım etmekti. Bu eylem, rejim aleyhtarı işçilerle aydınların yakınlaşmasını başlattı.

Güçlükler karşısında hükümet SSCB' den yiyecek yardımında bulunmasını istedi; 1978 planı ulusal gelirin % 76'sını tüketime ayırdı. Ama yeteneksiz ve çoğunlukla görevini kötüye kullanan yönetim kadroları işi yürütemedi. Propaganda, sert eleştirilere yol açtı. Rejim, enflasyonu durdurmak için kemerleri daha da sıkmaya çalıştı (1979). Saygınlığını yitiren konseyin başkanı Jaroszewicz'in yerine, şubat 1980'de Edward Babiuch getirildi.

• *Ulus ve devlet çatışması.* Ekim 1978'de, Kraków başpiskoposu Karol Wojtyła'nın papa seçilmesi, toplumun hem manevi hem de toplumsal-kültürel özlemlerini destekleyen Polonya kilisesi'ni cesaretlendirdi. Eylül 1977'de "Toplumsal özsavunu komitesi" (KSS-KOR) adını alan KOR, mevzuata ve yasalara aykırı bir şekilde kovuşturmaya uğrayan işçilerle ilgilendi. 1980'de şubat ayında Gdańsk'ta başlayan, daha sonra tüm ülkeye yayılan bir grev dalgası patlak verdi; Gdańsk, Gdynia ve Szczecin tersaneleri hareketin başını çekti. Gdańsk'ta "özgür sendikalar" slogans yaygınlık kazandı; grevler temmuz ayında, et fiyatının yüksek oranda artırılmasından sonra yayıldı (1 ve 2 temmuzda Ursus'da ve Tczew'de). Gdańsk tersanelerindeki grev, bu hareketi radikalleştirdi (14 ağustos).

İşçiler, İşletmelerarası grev komitesi (MKS) halinde örgütlendiler; aralarında Lech Wałesa'nın da olduğu delegeleri seçtiler. Bir talepler listesi (grev hakkı, özgür sendikalar, kitle iletişim araçlarında doğru haber) hazırladılar. Birçok KOR üyesi tutuklandı ve hareket genişledi. Babiuch istifa etti (24 ağustos), Pińkowski Başbakan oldu.

Hükümet ve MKS arasındaki görüşmeler (30 ağustos), işçi taleplerine ilişkin bir anlaşmayla sonuçlandı. Bu anlaşma Gdańsk'ta, Konsey başkan yardımcısı Jagielski ve Wałęsa arasında imzalandı. Silezya ve Szczecin grev komiteleri, taleplere sahip çıktılar. Gierek görevden alındı ve 5 eylülde yerine Kania getirildi. Bu sırada bağımsız ve özyönetimci sendika Solidarność ("Dayanışma"), 35 sendikanın katılımıyla kuruldu (22 eylül) ve tüzüğü İdare mahkemesi, sonra 10 kasım 1980' de de Yüksek mahkeme tarafından tescil edildi.

1981'de, Solidarność'un artan gücüyle iktidarın zayıflayan direnişi arasındaki sürekli çatışma sürüp gitti. Kilise, Solidarność içindeki hıristiyan sendikal hareketi destekledi, ama aynı zamanda silahlı bir çatışmayı da engellemeye çalıştı. Mayısta monsenyör Glemp, kardinal Wyszyński' nin yerine geçti ve onun politikasını yürüttü. Ekonomik durum, her grevden sonra daha da kötüleşiyordu. Kania, "vatanın tehlikede" olduğunu açıkladı ve Konsey başkanlığını, Savunma bakanı general Jaruzelski'ye bıraktı (9 şubat). Üst düzey iktidar yetkililerinin bir bölümü, hem parti ve devlet aygıtını hem de sovyet, doğu-alman ve çekoslovak müttefikleri harekete geçirmeyi denedi. Bu karşılıklı uzlaşmazlık ortamında her iki tarafın ılımlı unsurları anlaşamadılar. 19 martta bir polis provokasyonunun Bydgoszcz'ta yol açtığı şiddet olayları, ülkeyi genel grevin eşiğine getirdi; genel grev, Kilise'nin aracılığıyla tam zamanında önlendi.

"Olayların akışının değiştirilmesi"ni isteyen sovyet yöneticilerin kararlı açıklamaları (4 mart 1981) ve yeni sendikanın, idareyi ve PBİP bölge yönetimlerini beceriksizlik ve görevlerini kötüye kullanmakla suçladığı yerel çatışmalar, durumu daha da nazik hale getirdi. Özgür sendikalar kurmaları için kardeş sosyalist ülkelerin emekçilerine çağrıda bulunan Solidarność kongresi (Gdańsk, eylül-ekim) ve Polonya sınırındaki askeri manevralar ile sendikaların "serbest seçim" istekleri arasındaki dönemde gerginlik tırmanıyordu. Jaruzelski, ekim 1981'de PBİP birinci sekreteri oldu. Üç ay süreli bir toplumsal ateşkes isteği geri çevrildi (3-4 kasım). Ordu iktidar üzerindeki denetimini artırdıkça iktidar da tutumunu sertleştirdi. 10 milyon üyesi ve yarattığı coşkuyla güçlenen, ama siyasal bakımdan deneyimsiz olan, bazı aşırı eylemci eğilimlerin etkisinde kalan ve provakatörlerin sızdığı Solidarność, çatışmayı belki bilinçsizce körükledi ya da nasıl önleyeceğini bilemedi.

Wałęsa'nın görüşüne karşıt düşen sınırsız bir grev tehdidi ve şiddetin artması karşısında ihtilaf, sendikalar yasa tasarısı çevresinde billurlaştı (12 aralık). Bir genel grev tehdidi, artık ordunun denetimine giren hükümeti harekete geçmeye itti. Güç sınaması, 12-13 aralık 1981 gecesi, general Jaruzelski'nin "savaş durumu" ilan etmesi üzerine patlak verdi. Jaruzelski, Askeri ulusal kurtuluş konseyi (WRON) adında yüksek bir organ oluşturdu. Sendikalar geçici olarak kapatıldı, haberleşme bağlantıları kesildi, Solidarność yöneticileri tutuklandı; tutuklanan Lech Wałęsa iktidarla görüşmeyi reddetti; binlerce kişi hapsedildi, basın susturuldu, grevler yasaklandı. 14 aralıkta, özellikle Baltık denizi kıyısında ve Silezya'da birçok grev patlak verdi. Ayaklanmayı bastırmakla görevli polis (ZOMO), 32 ölü ve yeni tutuklamalar pahasına da olsa bu direnişi, ordunun yardımıyla ezdi.

1982 yılı, iktidarın düzeni yeniden kurmaya ve işyerleriyle kurumların çalışmasını sağlamaya yönelik çabalarıyla başladı; toplumun, Kilise tarafından desteklenen büyük bir bölümü bu çabalara karşı çıktı. Tutuklanmaktan kurtulan birkaç lider ve militanın girişimiyle gizli bir Solidarność kuruldu. Bununla birlikte, hükümetin iyi hazırlanmış eylemiyle hazırlıksız direniş eylemi arasında büyük bir oransızlık vardı. İktidara karşı düzenlenen gösteriler (13 şubat, 3 mayıs, 13 haziran, 13 ağustos, 31 ağustos) ve daha sonra 10 kasım gösterisi başarısızlığa uğradı ve Jaruzelski' ye "olağan duruma dönme" sürecini başlatma olanağını verdi.

Toplum, artık cesaretini yitirmiş ve kıtlıktan usanmıştı. Ekonomi çökmek üzereydi. Bir sovyet müdahalesini göz ardı etmeyen Jaruzelski, PBİP IX. Kongresi'nde (14 temmuz 1981) açıklanan sosyal-ekonomik reformdan vazgeçmeden olağan duruma dönmeyi düşünüyor ve PBİP yönetimindeki bir "merkezciler" grubu tarafından destekleniyordu: Rakowski, Barcikowski, Kiszczak, Kubiak ve başkaları. "Ulusal anlaşma" ve "bize karşı olmayan bizimle beraberdir" sloganları anlamlıydı. Temmuz ayından başlayarak tutukluları serbest bırakma vaatleri sıklaştı; Wałęsa, kasım 1982'de serbest bırakıldı ve Diyet savaş durumunu "askıya aldı" (18 aralık 1982 yasası). Eski KOR'un (eylül 1981'de dağıtılmıştı) 5 lideri ve Solidarność'un 7 yöneticisi dışında gözaltına alınanların çoğu serbest bırakıldı. İktidar sıkıyönetim ilanından başlayarak uzlaşma ve ulusal anlaşma çağrısında bulundu. Bu çağrıyı yurtseverlik duygularına ve ancak SSCB ile bütünleşmiş sosyalist biçimiyle var olabilen Polonya devletinin varlığını koruyabilmesi için gerekli olan gerçekçiliğe dayandırdı. Jaruzelski, 1980-81'de girişilen sosyal-ekonomik reformu sürdüreceğine ve Gierek dahil, 1970'li yıllardaki bunalımın sorumluları hakkında dava açacağına söz verdi (Konsey eski başkanı Gierek ve yardımcıları 1982 başında gözaltına

alındılar). Ancak ulusun bir bölümü için etkileyici olan bu konuşma birçok baskıcı önlem, yeni stalinci aşırılıklar, felaket boyutuna varan kıtlık ve SSCB'nin gittikçe iç işlerine daha fazla karışması yüzünden inandırıcılığını yitirdi.

8 ekim 1982'de "KPN" ("Bağımsız Polonya konfederasyonu") adlı siyasal örgütün liderleri 7 yıla varan ağır hapis cezalarına çarptırıldı. Aynı gün, Solidarność resmen yasadışı ilan edildi. Yeni sendikalar (her işyerinde ya da fabrikada bir sendika), altı ay sonra ücretlilerin ancak % 10'unu örgütleyebildi. Ayrıca yabancı ülkelere göç, kaygı verici boyutlara ulaşmaya başladı. Çoğu genç, binlerce polonyalı Batı'dan iltica talebinde bulundu. Kırsal kesim ve tersanelerin askeri denetime alınması, sosyal asalaklığa karşı yasa (26 ekim), her tür genel muhalefet olanağını ortadan kaldırdı. Serbest bırakılmasına rağmen Wałesa'nın eylemi etkisizleştirildi; sıkıyönetim 31 aralıkta sona erdi. (Gözaltına alınanların serbest bırakılmasına rağmen siyasal tutuklular [çeşitli kaynaklara göre 1 500-3 600 arasında] için af öngörülmedi. Yetkililer, dinsel amaçlı da olsa, karışıklık kışkırtıcılarını tehdit ettiler.)

Wałęsa'nın, diyalog çağrısını ısrarla reddetmesi, Polonyalılar'ın manevi direnişini de güçlendirdi. Sendikacılar aleyhine dava açma hazırlıkları sürerken iktidar Kilise'yle yakınlaşma yolu arıyordu. Şubat ayından başlayarak dindarlar, papayı karşılama hazırlıklarına başladılar; piskoposlar iktidardan af ve tam bir toplumsal adalet talebinde bulundu. Halk, din yoluyla içten içe direnmeyi sürdürdü. Wałesa, gizli Solidarność'un başına yeniden geçti, barışçıl ve kısa süreli protesto biçimlerini benimsedi (mart-nisan). Polonya'yı ziyareti sırasında (6-13 haziran) papa Joannes-Paulus II, 1980 Gdańsk antlaşmalarının uygulanmasını istedi. Jaruzelski, sıkıyönetimi (aralık 1982'de savaş durumundan sonra getirilmişti) kaldırarak bunalım durumu ilan etti (22 temmuz 1983); kısmi bir af bu yeni dönemde çıkarıldı. Bununla birlikte, serbest bırakılanlar, sosyal asalaklık yasasının pençesine düştüler (uygulanmaya geçildiği 28 ekim 1982'den beri yaklaşık 23 000 kişi bu yasaya dayanılarak cezalandırıldı). Wałęsa, 5 ekim 1983'te Nobel barış ödülünü aldı.

Batı ülkelerinin Polonya'ya uyguladıkları iksitadi yaptırımların iktisadi duruma olumsuz etkileri oldu. İktidar, muhalefete, özellikle Dayanışma sendikası'na karşı girişimlerini sürdürdü. Dayanışma sendikası önderleri kısa aralarla tutuklandılar, hüküm giydiler; sonra çıkarılan af yasalarıyla serbest bırakıldılar. Devlet denetimindeki sendikaların güçlendirilmesine çalışıldı. Kasım 1985'te yapılan seçimlerden sonra Meclis general Jaruzelski'yi Cumhurbaşkanı seçti; Başbakanlığa Zbigniew Messner getirildi. Şubat 1987'de ABD, Polonya'ya karşı 1982'den beri uyguladığı iktisadi yaptırımları kaldırdığını açıkladı. Kasım 1987'de hükümetin önerdiği iktisadi ve demokratik reformlar için referandum yapıldı. Dayanışma sendikası'nın boykot çağırısına karşı halk sandık başına giderek reformlar lehine oy kullandı. İktisadi reformun bir parçası olan kemer sıkma programının şubat 1988'de uygulamaya konması tepkiyle karşılandı. Temel besin maddelerindeki % 40 artış karşısında nisan, mayıs ve ağustos 1988'de grevler yapıldı. Ancak Dayanışma önderi Walesa'nın çağrısı üzerine grevler sona erdi. Bu grevler uygulanabilen iktisadi önlemleri de etkisiz duruma getirdi. Messner hükümeti reformları uygulayamadığı için istifa etti. Polonya'ya resmi bir gezi yapan Büyük Britanya Başbakanı Margaret Thatcher, general Jaruzelski'nin uyarılarına karşı Gdansk'a giderek Dayanışma sendikası önderleriyle görüştü; Polonya'nın iktisadi ve sosyal sistemini eleştiren demeçler verdi. Dayanışmayla diyalog kurulmasını önerdi. Aralık ayında Walesa başkanlığında Varşova'da toplanan muhalefet önderleri, 128 üyeli bir meclis kurdular. Ocak 1989'da PBİP Merkez komitesi, uzun tartışmalardan sonra, Dayanışma'nın yasallaşmasını kabul etti.

1989 başında çoğulcu sendikacılık kabul edildi ve iki meclisli bir parlamento kuruldu. Haziran seçimlerini Dayanışma kazandı. Jaruzelski cumhurbaşkanı seçildi; Dayanışma'nın liderlerinden biri olan Mazowiecki ağustosta bir koalisyon hükümeti kurdu. Polonya Birleşik işçi partisinin yönetici rolüne son verildi ve ülke resmen Polonya Cumhuriyeti adını aldı. 1 ocak 1990'da yürürlüğe giren kemer sıkma planı işsizliğin önemli ölçüde artmasına yol açtı. Aralık 1990'da, Lech Walesa, cumhurbaşkanlığına seçildi. Ekim 1991'de yapılan tamamiyle serbest genel seçimlere otuz kadar parti katıldı. Fakat katılım çok düşük oldu (% 43,2). 460 üyeli Sejm'de (millet meclisi) altı parti 40'tan fazla üyelik (Demokratik Birlik 62, Demokratik sol ittifak 60) kazanabildi. 100 üyeli Senato'da ise yalnız iki parti (Demokratik Birlik ve Dayanışma) 10'dan fazla senatörlük elde edebildi. Jan Krzystof'tan (1991) sonra Jan Olszewski, 1992'de Waldemar Pawlak başbakan oldular. Aynı yılın temmuzunda hükümeti Hanna Suchocka kurdu. Bütün sıkıntılara rağmen Polonya, komünizm sonrası Doğu Avrupa âleminde en kısa sürede müteşebbis ve üretken bir sınıf yetiştiren ülke durumuna geldi.

Polonya-osmanlı ilişkileri

Türkler, halkına "leh", ülkesine "Lehistan" dedikleri Polonyalılar'la Murat I'in şehit olduğu Birinci Kosova* savaşı'nda ilk kez ilişki kurdular (1389). Sırp kralı Lazar'ın komutası altında Türkler'e karşı savaşarak yenilen ve sırp, boşnak, bulgar, ulah, arnavut, macar askerlerinden oluşan birleşik orduda Władysław Jagellon II'nin gönderdiği leh birlikleri de vardı. Leh kralının yerine geçen oğlu Władysław III de tahtı 12 yaşındaki oğlu Mehmet II'ye bırakan Murat II'nin Manisa'ya çekilmesi üzerine (1444) Szeged* antlaşması'nı bozan macar kralı László'yu destekleyerek onun komutası altına bir kuvvet verdi. Ancak, Varna* (1444) savaşı'nda olduğu gibi İkinci Kosova* (1448) savaşı'nda da Polonyalılar, öteki bağlaşıklarıyla birlikte Osmanlılar karşısında yenilgiye uğradılar. Fatih Sultan Mehmet döneminde Boğdan (Moldavya) seferine çıkan Rumeli beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa'ya karşı Polonyalılar, Macarlar'ın da katıldığı 50 bin kişilik bir orduyla Boğdan voyvodası Stefan cel Mare'nin yardımına koştular ve Türkler'i Rakova'da (Racovitza) yenmeyi başardılar (1475). Bayezit II ile Polonya kralı Kazimierz Jagellon IV arasında imzalanan barış antlaşması (1490), Osmanlı devletiyle Lehistan arasında ilk antlaşma sayılır. Ancak, Polonya kralı Jan Adalbert Boğdan'a saldırıp Bukovina geçitlerinde yenilerek çekilmek zorunda kalınca (1497), iki devlet arasındaki barış bozulmuş oldu. Bunun üzerine Silistre sancakbeyi Bali Bey, padişahın buyruğuyla Polonya topraklarına iki akın düzenledi (1498): birincisinde Dniestr ırmağını geçip Czarnkow, Gologory, Glemiany kalelerini ele geçirdi; ardından Lwów, Sandomierz, Brzeziny, hatta Varşova'yı bile yağmalayarak yıkıma uğrattı; ikincisinde yine Dniestr ırmağını geçtikten sonra Halicz, Zydaczew, Sambor, Drohobycz kentlerini yağmalayarak yakıp yıktı; birincisinden daha çok tutsak ve ganimetle geri döndü. Giderek büyüyen bu türk tehlikesi karşısında kral Jan Adalbert, Litvanya grandükü Aleksandr ve macar kralı László ile Osmanlı devletine karşı bir ittifak kurdu (1499). Ancak, aynı yıl Osmanlı devletiyle Lehistan arasında imzalanan barış, bir savaşı engelledi. Moskova veliki knyazı Vasiliy III'ün Polonya'ya karşı Osmanlı devletiyle ittifak antlaşması yapma önerisini Kanuni Sultan Süleyman reddetti (1521). Buna karşın Polonyalılar, Türkler'e karşı savaşa hazırlanan macar kralı Lajos II'nin çağrısına uyarak buyruğuna kuvvet gönderdiler ve Mohaç* meydan savaşı'nda öteki bağlaşıklarıyla birlikte Kanuni'ye yenildiler (1526). Türk zaferi üzerine bağımsızlığını yitiren Macaristan'ın Osmanlı korumasına girmesinden ve Pavia savaşı'nda (1525) Karl V'e yenilerek tutsak düşen Fransa'nın koyu katolik türk düşmanı kral François I'in bile Kanuni'nin yardımına sığınmasından sonra Polonya kralı Zygmunt I de Osmanlı devletiyle dostluk kurmaya çalıştı. Avusturya seferinden dönen Kanuni ile İstanbul'a gelen Polonya elçisi Piotr Opalinski arasında yapılan bir antlaşmayla (1532) Osmanlı-Lehistan ittifakı (1490) yenilendi. Buna göre Osmanlı devleti Kırım Hanlığı ile Boğdan voyvodalığı tarafından Polonya topraklarına herhangi bir saldırıda bulunulmayacağına ve bir savaş durumunda Lehistan krallığı'na yardım edileceğine ilişkin güvence verirken, Polonya da buna karşılık Osmanlı devletinin düşmanlarıyla anlaşma yapmamayı ve onlara dolaysız ya da dolaylı olarak yardımda bulunmamayı kabul etti. Böylece Lajos II'nin Mohaç savaşı'nda vurularak ölmesinden sonra osmanlı korumasındaki János Zápolya ile Avusturya kralı Ferdinand arasında macar tacı yüzünden başlayan büyük savaşımda Polonya kralı tam anlamıyla tarafsız kalarak bir bakıma Kanuni'nin Macaristan siyasetini desteklemiş oldu. Osmanlı devletinin Lehistan'a verdiği saldırmazlık güvencesine karşın, Boğdan voyvodası Petru Rareş'in Polonya topraklarına saldırmaya başlaması üzerine Kanuni bu söz dinlemez voyvodasını cezalandırmak için Boğdan seferine çıktı (1538). Bu arada, Kanuni'nin macar krallığına atamış olduğu János Zápolya, bağlı bulunduğu padişaha ihanet ederek Avusturya hükümdarı ve baş düşmanı Ferdinand'la gizli bir antlaşma imzaladı. Buna göre Ferdinand'ın kendisini yaşam boyu macar kralı tanımasına karşılık kendisi de bekâr ve çocuksuz olduğu için ölümünden sonra ülkesinin Ferdinand'a geçmesini kabul etti (1538). Bu durumu öğrenen Kanuni, Zápolya'yı Polonya kralı Zygmunt I'in kızı ile evlendirerek (1539) macar tahtına bir mirasçı bırakmaya çağırdı. Ertesi yıl bu evlilikten János Zsigmond adlı bir oğlu dünyaya gelen Zápolya'nın çocuk doğduktan 15 gün sonra ölmesi (1540). ortaya önemli veraset sorunları çıkardı. Çocuğu yasal vâris saymayan kral Ferdinand, ölen Zápolya ile arasındaki gizli antlaşmaya dayanarak Macaristan topraklarını işgale başladı. Bunun üzerine Budin seferine çıkan Kanuni, başkent Budin'i ikinci kez ele geçirip Macaristan'ın osmanlı topraklarına katıldığını duyurdu (1541). Erdel (Transilvanya) banlığına atadığı küçük János Zsigmond'u da annesini naip atayarak oraya gönderdi. Öte yandan, karşılıklı taahhütlere dayanan Osmanlı-Polonya ittifakı (1532) bir kez daha yenilendi (1553). Selim II döneminde antlaşma tekrar yenilendikten (1568) sonra güney ve güney-doğu sınırlarını tam güvence altına almış olduklarına inanan Polonyalılar, kuzey-doğu'ya doğru genişleme siyaseti izlemeye başladılar. Litvanya grandüklüğünü doğrudan kendi topraklarına katarak (1569) Rusya ile Avusturya arasında büyük bir devlet durumuna geldiler. Ancak, Zygmunt II'nin geride bir mirasçı bırakmadan ölmesi üzerine (1572) Jagellon hanedanı sona erince, boşalan polonya tahtına Diyet meclisi'nin kararıyla bir yabancı prens seçme zorunluğu ortaya çıktı. Böylece imparatorun oğlu arşidük Ernst Avusturya, çar Korkunç İvan Rusya ve Charles IX'un kardeşi Henri de Valois Fransa'dan Polonya krallığına aday gösterildiler. Rusya ya da Avusturya adaylarından birinin seçilmesi, Lehistan'ın türk düşmanlarının safına katılması anlamına geldiğinden, dost saydığı Fransa ile işbirliği yapan Osmanlı devleti, padişahın gönderdiği fermanla da Diyet meclisi'ne baskı yaparak Henri de Valois'nın Polonya kral-

lığına seçilmesini sağladı (1573). Ancak, bu prens, ağabeyinin ölümü üzerine Fransa kralı olmak için Henri III adıyla ülkesine dönünce (1574), yeni padişah Murat III'ün temsilcisi olarak soruna ağırlığını koyan sadrazam Sokullu Mehmet Paşa, bu kez de Türkler'in adayı olan Erdel voyvodası İstvan Bâthory'yi Polonya krallığına seçtirdi (1575). Sokullu'nun Lehistan sorunundaki bu başarısı, Polonya'yı paylaşmaya karar vermiş olan Avusturya ile Rusya'nın gizli ittifakını hükümsüz kılarken, Rusya'nın Polonya'dan kazandığı toprakları geri almaya ant içen kral Báthory'yi de çarlığın başına musallat etti ve genişleme siyaseti güden Korkunç İvan'ın karşısına Osmanlı devletinin yararına güçlü bir düşman dikmiş oldu. İstvan Báthory döneminde (1575-1586) Osmanlılar'la iyi ilişkiler kuran Polonya krallığı, onun ölümünden sonra yerine getirilen Zygmunt III döneminde (1586-1632) Türkler'i tedirgin eden bir siyaset izlemeye başladı. Uyarılara karşın Kırım'a saldırmaları, Lehistan Kazakları'nın osmanlı topraklarına sürekli akınlar düzenlemeleri, bu krallığın cezalandırılması için bir sefer açılmasıyla sonuçlanacağı sırada, Polonya'dan barış ricasıyla İstanbul'a gelen bir elçiyle Lehistan'ı haraca bağlayan bir antlaşma imzalandı (1590). Bu antlaşma gereğince Polonya krallığı, bağlılık belirtisi olarak her yıl padişaha 200 bin duka altını değerinde samur kürk ve sadrazama da 12 bin duka altını, 50 samur kürk, ayrıca 100 balya samurla 100 kat elbise göndermeyi kabul etti. 1593-1606 Türk-Avusturya savaşı'na Osmanlı devletine karşı Avusturya'nın bağlaşığı olarak katılan Polonya, Haçova* meydan savaşı'nın Mehmet III'ün yönettiği türk ordusunun yengisiyle bitmesi üzerine (1596) askerini savaştan çekerek tarafsızlığını ilan etti ve yeniden Osmanlılar'ın dostluğuna sığındı. Türkler'e karşı Avrupa'da ittifaklar sağlamaya çalışan İran şahı Abbas I'in gönderdiği elçinin önerisini Osmanlılar'dan çekindiği için reddeden Polonyalılar, yeni padişah Ahmet I ile dostluk bağlarını güçlendirmeye yöneldiler (1603). Bu dostluğun bir kanıtı olarak Erdel prenslerinin Erdelliler tarafından seçilip Osmanlı devletince onaylandıktan sonra atanabileceklerini kabul ettikleri gibi, Erdel'e kesinlikle saldırmayacaklarına ve Eflak-Boğdan (Memleketeyn) voyvodalarından ayaklananlar Lehistan'a sığınacak olurlarsa hemen Osmanlı devletine teslim edileceklerine ilişkin güvence de verdiler (1614). Ancak, Polonyalılar, osmanlı korumasına girmelerine karşın, sözlerine ve antlaşmalara bağlı kalmadılar. Zaporog Kazakları da denen Lehistan Kazakları'nın Sinop ve Tuna kıyıları baskınları (1615), leh soylusu Korezky'nin Boğdan'ı istila girişimi (1616) gibi hareketler durumu çok gerginleştirdi. Polonya krallığı Osmanlılar'a bağlı olan Kırım Tatarları'nın akınlarından, Osmanlı devleti de Lehistan Kazakları'nın saldırılarından yakınarak birbirini suçladı. Bunun üzerine Boğdan'da dirlik ve düzeni yeniden sağlamış olan Bosna valisi İskender Paşa, kazak sorununu da çözümlemekle görevlendirildi. Eflak, Boğdan ve Erdel voyvodalarını da yanına alan İskender Paşa, Dniestr (Turla) ırmağını geçerek Lehistan topraklarına girdi. Başkomutan Stanisław Żołkiewski'nin yönetimindeki leh ordusuyla savaş başlayacağı sırada Polonyalılar'ın isteği üzerine görüşmelere girişilerek bir barış antlaşması imzalandı (1617). Buna göre Kazaklar Dniestr ırmağını geçmeyecek ve Karadeniz'e inemeyecekler; türk egemenliğinde bulunan Eflak, Boğdan ve Erdel prensliklerine saldırılmayacak, buna karşılık Kırım Tatarları da Polonya topraklarına akın yapmayacaklar; Lehistan krallığı Kırım Hanlığı'na öteden beri vermekte olduğu haracı ödemeye devam edecekti. Ahmet I'in ölümü (1617), Mustafa I'in tahttan indirilerek Osman II (Genç Osman) gibi 14 yaşında bir çocuğun padişahlığa getirilmesinden (1618) yararlanmayı düşünen Polonyalılar, kışkırtıp kendi yanlarına çektikleri asi Boğdan voyvodası Gratiani ile birleştiler ve 60 bin kişilik bir kuvvetle Erdel prensliği üzerine yürüdüler (1620). Özü beylerbeyliğine getirilmiş olan Bosna eski valisi İskender Paşa, yanına Kırım hanı Canıbek Giray'ı da alarak Prut ırmağını geçip Dniestr boylarına doğru ilerledi. İki ordu Yaş (Iaşi, Jassy) yakınında karşılaştı. Stanisław Żołkiewski'nin komutasındaki leh ordusu akşama kadar süren savaşta 10 bini aşkın ölü verdikten sonra geri çekildi; Gratiani kaçtı; yakalanan kâhyası Botschuk, öteki tutsaklarla birlikte öldürüldü. Başkomutan Stanisław serdara 100 bin duka altını haraç önererek barış istediyse de bu önerisi reddedilince, çekilme harekâtına girişti. Ancak, Dniestr ırmağını geçmeye çalışan leh ordusu, şiddetli bir saldırı sonucunda tam anlamıyla yok edildi. Başkomutan Żołkiewski'nin kesik başı İstanbul'a gönderildi. Bu durum üzerine Lehistan seferine (Hotin* seferi) karar veren Osman II, 200 bin asker ve savaş makinelerinden oluşan büyük ordusuyla yola çıktı (1621). Kırım hanı Canıbek Giray'ın da tatar atlılarıyla katıldığı türk ordusu, yaklaşık 3 ay sonra Hotin önlerine gelerek kaleyi kuşattı. 35 gün süren kuşatma sırasında kaleye karşı yapılan 6 türk genel saldırısı da Polonyalılar tarafından püskürtüldü; Budin beylerbeyi Karakaş Mehmet ile Doğancı Ali paşalar şehit oldu. Yeniçerilerin yılgınlık belirtileri göstermeleri üzerine Lehler'in barış önerisini kabul etmek zorunda kalan padişah, sadrazam Dilaver Paşa'yı kale komutanıyla bir antlaşma imzalamakla görevlendirdi. Antlaşma gereğince Hotin kalesi osmanlı egemenliğindeki Boğdan voyvodalığına verilirken, Zaporog Kazakları'nın türk, Kırım Tatarları'nın da Polonya topraklarına akın yapmaları yasaklandı (1621). Bu antlaşmaya karşın, Osmanlı devletindeki iç karışıklıkları (Haile-i* Osmaniye) fırsat bilen Lehistan krallığı, Kazaklar'ı Karadeniz'e inip yeniden kıyıları yağmalamaya özendirdi. Ancak, Karadeniz donanması komutanı Damat Recep Paşa, Yeniköy ve Sarıyer'e bile akınlar düzenlemekten çekinmeyen korsan Kazaklar'ı iki kez (1622 ve 1625) yenilgiye uğratıp şaykalarını batırarak akınlarına son verdirmeyi başardı. Bununla yetinmeyen Murat IV, Vidin valisi Abaza Paşa'yı Polonya topraklarına akınlar yapmakla görevlendirdi; hemen ardından da kendisi Lehistan seferine çıktı (1634). Durumun ciddiliğini kavrayan Polonya kralı Władysław IV, barış istemek için Edirne'ye gönderdiği elçiler aracılığıyla padişahın öne sürdüğü tüm koşulları tartışmasız kabul ettiğini bildirince, seferden vazgeçen Murat IV İstanbul'a döndü. Bir süre sonra Rusya'nın buyruğundaki Don Kazakları ile birleşen Polonya'ya bağlı Zaporog Kazakları, ani bir baskınla Azak kalesini ele geçirdiler (1637). Bağdat* seferi ile uğraşan padişah, bu olayın üstüne gidemedi. Ancak, Sultan İbrahim döneminde Sultanzade Semin Mehmet Paşa, Azak kalesini Kazaklar'dan yıkılmış durumda geri aldı (1642). Kendisini gözardı eden Polonya kralı Michał Wiśniowiecki'den yüz çevirip Osmanlı devletinin hizmetine giren Ukrayna Kazakları hetmanı Doroşenko, Ukrayna'nın bir türk sancağına dönüştürülmesini ve kendisinin de sancakbeyliğine atanarak korunmasını istedi. Bu isteği kabul edilen Doroşenko, sancak durumuna getirilen Ukrayna'nın sancakbeyliğine atandı. Ancak, burasını kendi toprağı sayan Polonya kralı, ayaklanmacı olarak gösterdiği hetmanı cezalandırmak için Ukrayna üzerine yürüdü. Böylece Doroşenko'yu Polonya kralına karşı korumak zorunda kalan Mehmet IV, Lehistan seferine çıkarak Podolya eyaletinin merkezi Kamaniçe'yi (Kamenets-Podolskiy) kuşattı (1672). Sekiz günlük bir kuşatmadan sonra kalenin teslim olması üzerine Bucaş* antlaşması yapıldı. Bucaş (Buczacz) kasabasında imzalanan barış antlaşmasına göre Podolya Türkler'in elinde kalırken, Galiçya Lehistan'a bırakıldı. Ayrıca, Ukrayna üzerindeki haklarından vazgeçen Polonya, Osmanlı devletine yılda "pişkeş" adıyla 220 bin duka altını vergi ödemeyi ve padişaha bağımlı olmayı kabul etti. Ancak, koşulları ağır bulan Polonya Diyet meclisi'nin antlaşmayı reddetmesi, türk ordusu çekildikten sonra meydanı boş bulan başkomutan Jan Sobieski'nin Lemberg ve Lublin gibi bazı kaleleri geri alması üzerine padişah Lehistan'a karşı yeniden sefer açtı (1673). Polonyalılar'ın türk gücünü kabullenmek zorunda kaldıkları bu savaşı sona erdiren Zorawno antlaşması'yla (1676) Podolya ve Ukrayna Osmanlı devletine bırakıldı. 1683-1699 Türk-Avusturya savaşı'nda sadrazam ve serdarıekrem Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Viyana'yı kuşatması (1683), avrupa hıristiyanlığını türk tehlikesi telaşına düşürdüğü için papa İnnocentius XI, artık Polonya kralı olan eski başkomutan Jan Sobieski'nin Zorawno antlaşması'nı tanımamasını ve Avusturya imparatoru Leopold I ile ittifak etmesini başardı. 20 bin atlısıyla Avusturya'ya gelerek imparatorluk ordusuna katılan ve başkomutanlığı üstlenen kral Sobieski, türk ordusunun Almandağı* (Kahlenberg) savaşı'nda yenerek İkinci Viyana kuşatmasının Osmanlılar için başarısızlıkla sonuçlanmasını sağladı. Viyana bozgunu, avrupa hıristiyanlığının osmanlıdan öç alma zamanının geldiğini gösteren bir belirti sayıldı; Papalık'ın çabasıyla Avusturya, Polonya, Rusya, Venedik, Malta ve Toscana arasında hemen bir Kutsal İttifak imzalandı. Tüm bu düşmanlarıyla tek başına uğraşmak zorunda kalan Osmanlı devleti, Polonya, Rusya, Avusturya ve bağlaşıklarına karşı 6 savunma cephesi oluşturdu. Lehistan cephesinde üstün gelmelerine karşın, Türkler Karlofça* antlaşması (1699) gereğince Kamaniçe kalesiyle Ukrayna ve Podolya eyaletlerini Polonya'ya bırakmak zorunda kaldı. Osmanlılar karşısında Rusya'nın yenilgisiyle sonuçlanan Prut* savaşı sonunda imzalanan Prut* antlaşması'na (1711) Ruslar'ın Lehistan krallığı'na bağlı Kazaklar'a kesinlikle karışmayacaklarına ve krallığın topraklarından çekileceklerine ilişkin bir madde eklendi. Bu antlaşmanın hükümlerine uymayan Rusya'ya karşı yeni bir sefer açılmasına karar veren Ahmet III'ten çar Petro I özür diledi. Yapılan Edirne* antlaşması'yla (1713) Ruslar 2 ay içinde Polonya topraklarını boşaltmayı kabul ettiler. Kocası Pyotr III'ü öldürerek Rusya tahtına çıkan çariçe Yekaterina II, Polonya kralı Friedrich-August III ölünce (1763), Prusya kralı Büyük Friedrich ile anlaştıktan sonra Lehistan'a asker gönderdi. Ertesi yıl da Polonya Diyet meclisi'ne baskı yaparak eski sevgilisi kont Stanisław August Poniatowski'yi kral seçtirdi (1764). Osmanlı devletinin güvenliği açısından Lehistan'ın rus istilasından uzak tutulması en önemli ilke olarak benimsenmiş olduğu halde, devlet erkânının sabır önerilerine uyan Mustafa III, çariçenin askerini geri çekeceğine ilişkin vaatleriyle yetinmek zorunda kaldı. Ancak, 4 yıl sabreden leh milliyetçileri sonunda rus istilasına karşı ayaklandılar ve "Bar Konfederasyonu" denen bir birlik kurarak osmanlı padişahı Mustafa III'ten yardım istediler (1768). Böylece Polonya'yı korumak amacıyla Rusya'ya karşı sefer açan Osmanlı devleti, 1768-1774 Türk-Rus savaşı'nı başlattı. Bu savaş sırasında Polonya, aralarına Avusturya'yı da alarak üçlü bir antlaşma imzalayan Rusya, Prusya ve Avusturya arasında paylaşıldı (1772). Osmanlı devleti de boşuna girdiği bu savaşa Abdülhamit I döneminde son veren Küçük* Kaynarca antlaşması'yla (1774) Rusya'ya önemli ölçüde toprak bıraktı. Fransa'da krallığın devrilmesi ve cumhuriyetin ilanıyla sonuçlanan devrim hareketinin (1848) yaydığı yeni düşünce akımlarından etkilenen Polonyalılar, istilacı Ruslar'a karşı yeniden ayaklandılar. Ayaklanma Ruslar tarafından bastırıldıktan sonra leh milliyetçilerinin ço-

ğu türk topraklarına sığındı. Rusya ile Avusturya'nın Türkiye'ye sığınan leh ve macar milliyetçilerini geri istemesiyle başlayan Mülteciler* sorunu, topraklarına sığınan kişilerin teslimini reddeden Osmanlı devletinin kararı uyarınca çözümlendi (1849).

ASKERİ TARİH

Güçlü komşularıyla çatışan Polonya orduları Ortaçağ'dan beri sınırları sık sık değişen bir vatanı savundu. Orduların kahramanlığını gösteren zaferleri (Grunwald*, 1410), parasızlık ve karışıklığın merkezi iktidarı felce uğrattığı dönemlerdeki ağır bozgunlar izledi (Polonya'yı paylaşma girişimleri, XVIII. yy. sonu). *Pospolit*'e (soyluların kitlesel seferberliği) dayanan ordu, başlıca zırhlı hafif süvarilerden oluşuyordu. Sayıca az, ama seyyar olan piyade, atış açısından "husçu" tekniği uygular (arbalet, sonra arkebüz), bazen hafif toplarla donatılan (XVI. yy.) dört tekerlekli yük arabaları kullanırdı; alaybozan ve mızrak daha geç bir tarihte ortaya çıktı. Topçular, bindirilmiş bataryayı ilk olarak XVIII. yy.'da kullandı.XVI. yy.'dan beri silahlı kuvvetler iki ordudan (Polonya ve Litvanya orduları) oluşuyordu; her biri, Diyet tarafından ömür boyu seçilen bir *hetman*'ın komutasına verilirdi. İşgalci Ruslar'a karşı Kościuszko, bir bölümü tırpanla silahlanmış 150 000 kişiyi askere aldı (1794). Cesaretleri Polonya'nın paylaşılmasını engelleyemese de 120 000 Rus'u, Avusturyalı ve Prusyalı'yı sekiz ay boyunca durdurdu. 35 000 mültecinin oluşturduğu *Polonya lejyonları*, İtalya'da (Dąbrowski), Tuna kıyısında ve hatta Saint-Domingue'de Fransa'nın yanında savaştı; bu birlikler, Poniatowski'nin Varşova grandüklüğünde topladığı üç tümenin çekirdeğini meydana getirdi (1807). 100 000 Polonyalı, Büyük Ordu'nun (Napoléon orduları) seferlerine (İspanya, Rusya, Almanya vb.) örnek bir bağlılıkla katıldılar. 1815'te çarın kardeşi ve Polonya kral temsilcisi Konstantin, rus ordusunun yanı sıra küçük bir Polonya ordusu kurdu. 1830'da ayaklanan bu ordu ve denetimindeki 70 000 isyancı, 183 000 rus askerinin karşısında on ay direndi. 1863'te 30 000 partizanın ayaklanması ancak on altı ayda ve 186 000 kişiyle bastırılabildi. Daha sonra, Piłsudski lejyonlarının (Avusturya-Macaristan'da, 1914) ve Haller ordusunun (Fransa, 1917) kurulmasına kadar Polonya'da hiçbir ulusal askeri kuvvet oluşturulamadı. 1919'dan başlayarak bir fransız askeri heyeti, bu birliklerin fransız örneğine göre silahlı kuvvetlere (zorunlu askerlik) dönüştürülmesine yardım etti; Polonya Silahlı kuvvetleri 1920 saldırısını püskürttü (→ POLONYA-SOVYET SAVAŞI), ama yeterli para ve zaman olmadığı için iddialı 1935 planı bu orduyu, eylül 1939'daki Wehrmacht saldırısını durdurabilecek düzeyde modernleştirmeyi başaramadı. Bu saldırıyı Kızıl ordu'nun istilası izledi (Katin*'de yaklaşık 4 500 polonyalı subay katledildi). [→ POLONYA SEFERLERİ.] Donanmanın bir bölümü İngiltere'ye gitmeyi başardı ve savaşa devam etti (yeniden donatılan donanma 1945'te bir kruvazör, üç denizaltı, 12 refakat muhribinden oluşuyordu). Fransa'da göçmenlerin ve kaçıp gelenlerin oluşturduğu 4 tümen Narvik (1 tugay) ve Champagne'da (mayıs-haziran 1940) savaşa katıldı; daha sonra 27 000 asker İngiltere'ye geçti, Libya'da savaştı, 1942'de SSCB tarafından serbest bırakılan 78 000 kişiyle birleşti. Yakalandıktan ya da firar ettikten sonra zorla Wehrmacht'a katılan binlerce Polonyalı, daha sonraları Polonya ordusunun mevcudunu artırdılar. Bu ordunun *(Anders ordusu)* üç tümeni İtalya'da yararlık gösterdi (Cassino, 1944; Bologna, 1945); bir tümen Normandiya'ya çıktı, Falaise'de çarpıştı (ağustos 1944), Wilhelmshaven'i ele geçirdi (nisan 1945); paraşütçü tugayı Arnhem'e indirme yaptı (eylül 1944). Havacılar, *İngiltere savaşı*'ndan (1940 yazı) sonra büyük başarılar kazandı; 8 mayıs 1945'te polonyalı 15 grup (300 uçak) 1 000 uçak ve 190 V1 düşürdü.

Kasım 1939'dan başlayarak sürgündeki hükümetin yönettiği direniş, Grot-Rowecki ve Bór-Komorowski'nin komutasındaki *iç ordu*'da (*Armia* Krajowa* [AK]) komünistler dışında her eğilimden 360 000 kişiyi bir araya getirdi. Yüz binlerce Alman'ı uğraştıran çok yönlü bir gerilla, bir genel ayaklanma hazırladı, ama Kızıl ordu Varşova ayaklanmasının ezilmesine göz yumdu (ağustos-eylül 1944) ve AK birliklerini silahsızlandırdı. *Halk ordusu (Armia Ludowa* [AL]) [AK'ye katılmayan 22 000 komünist partizan], nisan 1944'te, general Berling tarafından 1943'te Ukrayna'da örgütlenen kuvvetlerle birleşti. Armia Ludowa adını alan bu ordu, general Rola-Zymierski'nin başkomutanlığındayken toplam mevcudu 400 000 kişi olan iki ordu, bir zırhlı birlik ve bir hava birliğinden (400 uçak) oluşuyordu. Varşova'yı (ocak 1945), Prag'ı (mayıs) kurtardı ve Berlin'in alınmasına katıldı. Avrupa'nın öbür ülkelerinde direniş hareketine katılan binlerce Polonyalı da eklenince, silah altındaki bir milyon insanıyla Polonya, nazizme karşı savaşta, Müttefikler arasında dördüncü sırada yer alıyordu.

1944'ten başlayarak halk ordusu, bütünüyle PBİP'e (komünist parti) bağlanmıştı; zaten 16 000'den fazla sovyet subayı (ortalama % 36; bunun % 89'u hava kuvvetlerinde) bu ordu saflarında görev yapıyordu. Savaştan sonra, nizami birliklere katılan 2 000 eski FTP dışında, Batı'da savaşan ve Polonya'ya dönmeyi kabul eden Polonyalılar terhis edildi. Mevcudu, 27 000'i sınırları korumakla görevli 180 000 askere indirilen ve teknik ve siyasal eğitimini sürdüren (SSCB'de staj) ordu, ekonomik (nüfus aktarmaları, yeniden imar, ürün toplama) ve siyasal (propaganda, komünist rejimi kurma amacıyla seçimlerin "korunması") görevler yüklendi. 1948'e kadar, ayrıca "çetelere karşı savaş"ı (çetelere giren 50 000 eski AK mensubu) yürüttü. Ordu daha sonra "ruslaşma" sürecine girdi: SSCB tarafından yeniden donatıldı; Sovyet mareşali Rokosovskiy Savunma bakanı oldu. 1946'da ülkeye dönen 14 000 kişinin yerini 4 000 yeni askeri danışman aldı; tasfiyeler komutanlık kademelerini altüst etti (1950'de ordudan atılan "milliyetçi kanat"tan 300 subay; 1951 "generaller davası"). Bununla birlikte, Varşova paktı'nın imzalanmasından en çok bir yıl sonra, "ekimde ilkbahar" (1956) sırasında askeri birlik, halka ateş açmayı reddetti; Kızıl ordu'yla ciddi olaylar tam zamanında önlendi. Rokosovskiy, SSCB'ye çağrıldı ve yerine 1949'da PBİP'den çıkarılan general Spychalski getirildi. Böylece ordunun "yeniden polonyalılaştırılması" başladı; ordu, yurtseverlik güdüsüyle devrimci ruhu birleştirmeye çalıştı, geleneksel üniformasını kuşandı, yerli malzemeyle donatıldı. Ama, merkezi siyasal yönetimin lideri olan Jaruzelski, çok geçmeden "batı yanlısı eğilimler"e karşı sesini yükseltti; birkaç general, komutanlık görevlerinden alındı (1963); Savunma bakanlığı, sınır muhafız birlikleriyle güvenlik birliklerini denetimi altına aldı (1965). 1968'de halk ordusu, hiçbir olay çıkmadan, Kızıl ordu ve NVA'yla birlikte Çekoslovakya'nın "normalleştirilmesi"ne katıldı. Aralık 1981'de, Başbakan olan Jaruzelski "savaş durumu" (yani sıkıyönetim) ilan ettiğinde ordu, PBİP'nin denetiminden çıkan duruma egemen olabilecek tek güçtü.

SAVUNMA VE SİLAHLI KUVVETLER

Polonya'nın savunma politikası 1990'a kadar Varşova paktı'na üye devletler için SSCB tarafından belirlenen çizgiyi sıkı bir şekilde izledi. Polonya topraklarında Sovyetler Birliği'nin iki zırhlı tümeni ve bir hava ordusu (300 savaş uçağı) sürekli olarak üsleniyordu. Silahlı kuvvetlerinin mevcudu bakımından (305 000 kişi, seferberlikte bir milyon) Polonya, SSCB'nin Avrupa'daki en önemli müttefikiydi. Polonya, savunmasına GSMH'nin % 4,3'ünü ayırıyor ve askeri malzemesinin çoğunu kendisi (genellikle sovyet lisansıyla) üretiyordu. Örgütlenme, doktrin, taktik, lojistik bakımından sovyet modeli örnek alınmıştı. Ülke toprakları üç askeri bölgeye ayrılmıştı. Kaynak ihtiyaçtan fazla olduğu için çok sayıda Polonyalı zorunlu askerlik hizmetinden (sınıfa göre iki ya da üç yıl) muaf olabilir.

1992 yılında Polonya silahlı kuvvetleri durumu şöyleydi:

- *Kara kuvvetleri* (% 75'i kura eri olan 199 500 kişi), 15 tümenden (5 zırhlı, 8 mekanize, 1 hava taşıma, çıkarma); bu tümenleri destekleyen nükleer kapasiteli yerden yere 4 füze tugayı, 3 topçu tugayı, 1 yerden havaya füze tugayı ve kara savunması için ihtiyat birliklerinden oluşur. Ayrıca, 5 169 zırhlı (2 850'si tank), 2 300 top, çeşitli roketatar, nükleer rampa (40 frog, 25 seud), tanksavar ve uçaksavar füzesi vardır.
- *Hava kuvvetleri* (27 000'i kura eri olan 86 000 kişi), 4 hava tümenine (dörtte üçü eski tip 506 savaş uçağı, 29 helikopter) ve 3 yer-hava tümenine ayrılmıştır.
- *Deniz kuvvetleri* (6 000'i kura eri olan 19 500 kişi), 3 denizaltı, 1 uçaksavar destroyeri, 51 karakol gemisi (8'i roketatar), 23 mayın dökme ya da tarama gemisi, 19 çıkarma gemisinden oluşur. Hava-deniz tümeninde 52 Mig 17 ve 25 helikopter görev yapar. Deniz üsleri: Gdynia, Hel, Swinoujscie, Kolobrzeg, Ustka
- Nizami kuvvetlerinin yanı sıra, 20 000 sınır muhafızını, *güvenlik birlikleri*'nde görevli 65 000 kişiyi, ayrıca 350 000 *milis*'i (polis) unutmamak gerekir.

EDEBİYAT

Ortaçağ

Polonya 966'da katolik dinini kabul etmekle Roma ve batı kültürünün etkisi altına girmiş oldu. Latince ilk yapıtlarda (XII. yy.'da Gallus Anonymus'un, XIII. yy.'da Vincenty Kadłubek'in [1160'a doğr.-1223] kaleme aldığı kronikler ve daha sonra Jan Długosz'un [1415-1480] XV. yy.'ın ikinci yarısında yazdığı *Historia Polonica libri XII* [Polonya tarihi]), Polonya devletini tanıtmak kaygısı ağır basar. Lehçe dinsel şiirler de (en eski örneği XIII. yy.'ın sonunda yazılmış olan *Bogurodzica*'dır), ilk düzyazı yapıtlar gibi (Góry Świętokrzyskie ve Gniezno'nun [XIV. ve XV. yy.] vaazları ile "Świety Florian" ve Puławy'nin [XIV. yy.'ın sonu, XV. yy.'ın başı] mezamir kitabı ve kraliçe Zofia'nın İncilidir) yavaş yavaş gelişti (XV. yy.'ın ortası).

Rönesans

Hümanizm, Reform ve Rönesans sayesinde, düşünsel gelişmeye elverişli bir ortam doğdu. 1364'te kurulan ve 1400'de yeniden düzenlenen Kraków Üniversitesi 200 yıl boyunca Avrupa çapında bir bilim merkezi oldu (Kopernik orada yetişmiştir). Antikçağ üzerine bilgilerin artması, latince yazan bir grup hümanist şairi bir araya getirdi (Sanoklu Grzegorz [1406'ya doğr.-1477], Jan Ostroróg [1436-1501], Andrzej Krzycki [1482-1537], J. Dantyszek [1485-1548] ve K. Janicki [1516-1542 ya da 1543]). Ama protestanlığın yayılmasıyla, tarihçilerin ve yazarların daha uzun zaman kullanacakları latince, edebiyattaki üstünlüğünü yitirdi. Protestanlık, elli yıl kadar yönetici sınıflar üzerinde etkili oldu. Buna karşılık, soylu demokratların söz sahibi olduğu siyasal yaşamda halk dili ağır bastı (Doğu'daki eyaletler latin geleneklerine yabancıydı).

1513'te lehçe ilk kitap, Lublinli Biernat'ın (1465'e doğr.-1529) *Raj Duszy* adlı yapıtı basıldı. Calvinci bir burjuva olan Mikołaj Rej (1505-1569), 1543'te genellikle hicivli, siyasal ve toplumsal yazılar ile şii-

rin önemli bir yer tuttuğu ulusal bir edebiyata öncülük etti. Jan Kochanowski (1530-1584), çok başarılı elejileri ve lirik şiirlerinde, estetik güzellik ile hıristiyan inancını uyumlu bir biçimde birleştirmeyi başardı. Bu dönem Polonya'nın en parlak yüzyılı oldu. Szymon Szymonowic'in (1558-1629), hellenizme özgü tüm incelikleri aktaran idillerini kaleme aldığı 1614'te bu parlak devir henüz sona ermemişti. Łukasz Górnicki (1527-1603) ve güçlü hatip P. Skarga (1536-1612) ise düzyazıda büyük bir yetkinliğe ulaştılar. Bu arada tarih ve coğrafya bilgileri yaygınlaşıyordu: Marcin Bielski (1495'e doğr.-1575) ilk kez yeni keşiflere yer veren bir dünya tarihi yazmaya girişirken, şair S. F. Klonowic (1545'e doğr.-1602), burjuva sınıfının ve halkın törelerini aktarmaya çalıştı. Öğreti tartışmaları sayesinde polonyalılık düşüncesi gelişti ve olgunlaştı. Batılı mutlakiyetçi ilkeler ile Moskova prensliğinden kaynaklanan despotluk ilkelerinin Polonya'ya egemen olduğu bir dönemde, A. Modrzewski-Frycz (1503-1572) ve S. Orzechowski (1513-1566) gibi hukukçu ve din adamları, siyasal özgürlüğü ve halklar arasında barışı savundular.

barok ve Karşı Reform

Bu çağın edebiyatı Polonya'daki tarihsel değişikliklerin etkisinde kaldı; art arda gelen istilalar şövalyelik zihniyetini canlandırdı. Büyük hetman'ların komutasında savaşan Polonya bir destan ortamında yaşıyordu. 1618'de, P. Kochanowski (1566-1620), Tasso'nun *Gerusalemme liberata*'sını ve Ariosto'nun *Öfkeli Orlando*'sunu [Orlando furioso] mükemmel bir biçimde çevirerek, ülkesinin şairlerine örnekler kazandırdı. Türkler ile yapılan savaşların getirdiği, Doğu egzotizmine özgü düşsel dekor, cizvitlerin tanıttığı mitolojik motiflerle karışınca, ortaya çok çekici şiirsel bir üslup çıktı. Bu barok sanat düzensiz bir zenginlik yarattı. Herhangi bir edebiyat okulunun doğmasını sağlayamadı ve yazarı belli olmayan pek çok metnin, özellikle de gezgin öğrencilerin kaleme aldığı komedilerin ortaya çıkmasına neden oldu. Bunun sonucunda, italyan etkisi, yalnızca soylu sınıfın giyimi ve alışkanlıklarında kendini duyuran fransız etkisine üstün geldi: gene de iki fransız kraliçe elli yıl boyunca Polonya tahtını paylaştılar (sarayda ancak bir tek ozanı, Marino'nun geleneğine yaklaşan süslü bir üslupla yazan J. Andrzej Morsztyn'i [1613'e doğr.-1693] barındırabilen Gonzagalı Luise Maria ile, *Astrée*'yi çok beğenen ve ülkesinin en büyük mektup yazarlarından biri olan J. Sobieski'nin [1624-1696] karısı Marja-Kazimiera). Mistik düşüncenin ürünü olan ve İsa'nın yaşamı, ölümü ve dirilişini konu alan sayısız, ülkenin dört bir yanına yayılmış dinsel yapıt hesaba katılmazsa, barok yapıtlar genellikle gerçekçi ve canlıdır (P. Skarga'nın [1536-1612] *Kazania Sejmowe*'si ve J. C. Pasek'in [1630'a doğr.-1701'e doğr.] *Pamietniki Jana Chryzostoma Paska*'sı gibi). Birçok yazar da Karşı Reform hareketinden esinlendi. Epik ve dinsel şiirin en önemli temsilcisi W. Potocki'dir (1612-1696); mesihçi esini ilk kez dile getiren Wespazjan Kochowski (1633-1700) de dinsel konuları işledi. Bunların yanı sıra S. Twardowski'nin (1600'e doğr.-1661) zarif, betimleyici sanatını, Zimorowic kardeşlerin (Józef [1597-1677] ve Szymon [1608'e doğr.-1629]) pastoral şiirlerini, Ł.Opaliński'nin (1612-1662) sert yergilerini ve cizvit Maciej Kazimierz Sarbiewski'nin (1595-1640) yapıtını anmak gerekir.

Saksonyalı kralların saltanatları döneminde şiir kapalılığa yöneldi 1766'da (*Considérations sur la mort inévitable* [fr. çev.] adlı, üzerinde çok tartışılmış bir yapıt kaleme alan J. Baka'nın [1707-1780] dinsel şiirini bunun dışında tutmak gerekir).

Aydınlanma yüzyılı

XVIII. yy.'ın ikinci yarısında, Stanisław August Poniatowski'nin (1732-1798) saltanat döneminde, tarihin en güzel kültür rönesanslarından biri doğdu. Bu hareketin ilk ifadesi öğretimin düzenlenmesiydi (rahip S. Konarski [1700-1773] daha önce bir reform girişiminde bulunmuştu). 1773'te kurulan bir eğitim komisyonu, Avrupa'daki ilk Eğitim bakanlığının taslağını hazırladı. Yeni dergiler ilerici fikirleri yaymaya başladılar. Akılcı, öğretici ve yurtsever bir çizgi benimseyen ve (*Ansiklopedi*'den, fiziyokratların kuramlarından ve Condillac'ın felsefesinden) etkilenen polonya edebiyatı, Hugo Kołłątaj (1750-1812), Stanisław Staszic (1755-1826) ve F. S. Jezierski (1740-1791) -üçü de yazılarıyla 3 mayıs 1791 Anayasası'nın çıkmasında rol oynamışlardır- ve J. U. Niemcewicz (1757'ye doğr.-1841) gibi siyaset yazarları, Warmia piskoposu ve zamanının edebiyatının öncüsü olan İgnacy Krasicki (1735-1801), A. Naruszewicz (1733-1796), S. Trembecki (1739-1812), yergi yazarı ve özgür düşünceleri savunan Tomasz Kajetan Węgierski (1756-1787) gibi şairler yetiştirdi. XVIII. yy.'ın sonlarında, en önemli temsilcileri F. Karpiński (1741-1825), F. D. Kniaźnin (1750'ye doğr.-1807) ve J. Jasiński olan duygusal ve ödünsüz yurtsever ve toplumsal akımlar doğdu. Stanisław döneminin en başarılı yapıtları -masallar, yergiler, nazım mektuplar- kendi türlerinde klasik sayılabilecek bir yetkinliğe ulaştılar. Bunların yanı sıra, tiyatro yapıtları da önemli bir rol oynadı: (F. Bohomolec [1720-1784], F. Zabłocki [1752-1821]), fransız tarzında töre komedileri yazarken, (J. U. Niemcewicz, W. Bogusławski [1757-1829]) de, yurtseverlik temalarını işleyen piyesler kaleme aldılar.

romantizm

1795-1822 arasında bir önromantik akım (K. Brodziński [1791-1835]) ile, Varşova'da doğan, klasikçiliğe yönelmekle birlikte canlılıktan yoksun olan bir akımın (K. Koźmian [1771-1856] ve A. Feliński [1771-1820]) ardından, romantizm, yankılar uyandıran bir tartışmaya yol açtıktan sonra ağırlığını kabul ettirdi. Polonya'nın şiirdeki dehası bu dönemde doruğuna ulaştı. Ama özgürlükten yoksun olan bu ülkede, tarihsel talihsizlikler romantik akıma alışılmamış bir renk kazandırdı. Yüceltilen bireycilik, sonunda ateşli bir yurtseverliğe ve tam bir özveri isteğine dönüştü. Mesihçi bir ülküye bağlanan Polonyalılar, kurtuluşla son bulacak acının ve kahramanlığın örneğini dünyaya duyurmak için seçilmiş bir halk durumuna geldiler. Polonyalı şairlerse, tutsaklığa düşmüş ulusun manevi önderleri, peygamberleri oldular.

Bu dönemde üç sanatçı öne çıktı: tam bir ulusal simge haline gelen, modern zamanların tek destanı olan *Pan Tadeusz* (1834) ile, romantik polonya tiyatrosunun doruğu sayılan *Dziady*'nin yazarı A. Mickiewicz (1798-1855); lirik şiirler ve pek çok oyun kaleme almış olan J. Słowacki (1809-1849) yurtsever ve ilerici fikirleri, gitgide daha vizyoner ve simgeci bir biçim kazanan ve gizemci bir dünya görüşüne yönelen Słowacki, Polonya'nın geçmişini, Ukrayna köylüleri ile polonyalı soylular arasındaki trajik ve kanlı çatışmaları, ulusal bağımsızlık mücadelesini konu alan oyunlar yazdı]; ve gene bir oyun ve mektup yazarı olan ve karşıdevrimci eğilimi temsil eden Z. Krasiński (1812-1859). Romantizmin temsilcilerinden A. Malczewski (1793-1826), S. Goszczyński (1801-1876) ve J. B. Zaleski (1802-1886), ise, Ukrayna tarihinden ve manzaralarından esinlendiler. Bu yazarları, ikinci romantik kuşağı temsil eden dört şair izledi: T. Lenartowicz (1822-1893), W. Pol (1807-1872), R. W. Berwiński (1819-1879), K. Ujejski (1823-1897); hem romantik hem de simgeciliğin habercisi sayılan C. Norwid'i (1821-1883) de onlarla birlikte saymak gerekir. Bu dönemin en önemli yapıtları sürgündeki yazarlar tarafından kaleme alındı. Aynı dönemde Polonya'da, A. Fredro (1793'e doğr.-1876) komedi tiyatrosunu Avrupa düzeyine çıkarırken, J. Korzeniowski roman türüne katkıda bulundu, H. Rzewuski (1791-1866) ve J. İ. Kraszewski (1812-1887) de tarihsel romanı saygınlığa kavuşturdular. Edebiyat eleştirisinin en önemli temsilcisiyse M. Mochnacki'ydi (1803-1834).

olguculuk

1863'ten ve ikinci ayaklanmanın başarısızlığından sonra, "olgucu" diye nitelenen yeni bir dönem başladı. Gazete yazarlarının ve toplumbilimcilerin, özellikle de A. Świętochowski'nin (1849-1938) etkisiyle, romantizmin siyasal düzeydeki eğilimlerine tepki gösteren bir hareket doğdu. Gerçekçi akımlar, toplumsal ve ulusal dönüşümler, birçok ünlü romancının çıkmasını sağladı; bunlar arasında en iyi bilinenler; tarihsel romanlar (*Krzyzary,* 1897-1900; *Quo vadis,* 1895-96) ile, çağdaş töreleri konu alan romanlar yazan H. Sienkiewicz (1846-1916) [1905 Nobel edebiyat ödülü; üne kavuşmuş ilk kadın yazar olan Eliza Orzeszkowa (1841-1910); ve gerçekçi ve tarihi romanlar yazan Bolesław Prus'tur (1847-1912). Olguculuk ile Genç-Polonya hareketi arasında köprü olan ve Zola'dan etkilenen natüralist akımı temsil eden yazarlarsa; A. Dygasiński (1839-1902) ve aynı zamanda oyun yazarı olarak da ünlenen G. Zapolska (1857-1921) gibi nesir yazarları; lirik şiir alanında Maria Konopnicka (1842-1910), felsefi düşüncelere ilgi duyan A. Asnyk'tir (1838-1897); ayrıca, M. Bałucki'nin (1837-1901) ve J. Bliziński'nin yergili töre komedilerini anmak gerekir.

Genç-Polonya

1890-1910 arasında, çağdaşçı, yeniromantik ya da "Genç-Polonya" diye adlandırılan ve *Chimera* dergisi tarafından desteklenen yeni bir kuşak, özgünlüğünü yitirmeksizin Avrupa'daki edebi yenilenmeye sahip çıktı. S. Przybyszewski'nin (1868-1927) öncülüğünde ve J. Kasprowicz (1860-1926), Miriam (1861-1944), K. Tetmajer Przerwa (1865-1940), L. Staff (1878-1957), B. Leśmian (1878-1937) ve T. Miciński'nin (1873-1918) katkılarıyla, Polonya şiiri, sırasıyla, toplumsal, folklorik, simgeci ve klasik bir özellik kazandıktan sonra, anlatımcılığa ve gerçeküstücülüğe yöneldi. "Genç-Polonya" hareketinin nesir yazarları arasındaysa şu adlar sayılabilir: oyunlar da yazan ve büyük bir etkileme yeteneği olan S. Żeromski (1864-1925); kullandıkları biçimlerin modernizmiyle bu harekete bağlanmakla birlikte, temalarını çağdaş sorunlardan seçen W. S. Reymont (1867-1925) [1924 Nobel edebiyat ödülü] ve Władysław Orkan (1875-1930).

Devrim teması ve devrimin yol açtığı ve özellikle 1905'ten sonra edebiyatı derinden etkileyen uygarlık bunalımı teması, W. Berent (1873-1940), A. Strug (1871-1937), G. Daniłowski ve aynı zamanda edebiyat eleştirmeni olan S. Brzozowski'nin (1878-1911) yapıtlarında yer alır. K. İrzykowski (1873-1944), T. Miciński, S. Przybyszewski ve W. S. Reymont tarafından temsil edilen roman, şiir ve eleştiri alanlarındaki yenilikçi eğilimlerin tiyatrodaki en büyük temsilcisiyse, tiyatroya bakışı ve sahnelemeyi yenileyen S. Wyspiański'dir (1869-1907).

iki dünya savaşı arası

Birinci Dünya savaşı'nın sonunda, ülke özgürlüğüne yeniden kavuştuktan sonra, J. Tuwim (1894-1953), K. Wierzyński (1894-1969), A. Słonimski (1895-1976) ve J. Lechoń (1899-1956) tarafından temsil edilen yeni bir şiir okulu *Skamander* dergisinin çevresinde birleşir ve ölçülü bir ge-

lenekçiliğe yönelirken, Polonya fütürizmi de, özellikle B. Jasieński (1901-1939), A. Wat (1900-1967), T. Czyżewski (1885-1945) ve A. Stern (1899-1968) tarafından temsil edildi. Bu dönemde, J. Przyboś (doğm. 1901), J. Czechowicz (1903-1939) ve A. Ważyk (doğm. 1905) de avangard şiire öncülük ettiler. W. Broniewski (1897-1962) ise, devrimci marxçılığın şairiydi. C. Miłosz (doğm. 1911), M. Jastrun (doğm. 1903), T. Różewicz'de (doğm. 1921) kasvetli bir görünüm alan şiir, K. I. Galczyński (1905-1953) ile, alaycı ve grotesk bir renk kazandı. Gerçekçi yazarlardan, romancı W. Sieroszewski (1858-1945), J. Weyssenhoff (1860-1932), A. Strug, W. Berent (1873-1940), J. Kaden-Bandrowski (1885-1944), Zofia Nałkowska (1884-1954), Maria Dąbrowska (1889-1965), J. İwaszkiewicz (1894-1980), denemeci J. Parandowski (1895-1978) eleştirmen T. Zeleński (1874-1941) ve K. İrzykowski ve dramaturg K. H. Rostworowski (1877-1938) ve J. Szaniawski (1886-1970) o dönemde ünlerinin doruğundaydılar. Romanda ve tiyatroda avangard hareketin temsilcileri S. İ. Witkiewicz (1885-1939), B. Schulz (1892-1942), W. Gombrowicz'di (1904-1969) [*Ferdydurke*, 1938]. Ancak, kısa bir süre sonra, ülkenin kültür siyaseti stalinciliğin etkisiyle katılaştı. J. Andrzejewski (doğm. 1909). A. Rudnicki (doğm. 1912), L. Buczkowski (doğm. 1905) ve T. Borowski (1922-1951) gibi romancılar dönemin trajik olaylarını işlerken, T. Breza (1905-1970), J. Putrament (doğm. 1910), S. Dygat (1914-1978), K. Brandys (doğm. 1916) tarihsel ve toplumsal bunalımın bilançosunu çıkardılar. 1945'ten sonra, her şeyden çok ülkenin yeniden inşasını yüceltmeye önem veren bir edebiyat gelişti.

1956 Polonya ekiminden bu yana kültürel yaşam, toplumu sarsan bunalımlara ve başkaldırılara çok yakından bağlı olarak gelişti; edebiyat özgün girişimlere bol bol yer veren yeni biçimsel arayışlarla zenginleşti. Felsefi eğilimli romanlar yazan, savaş öncesi yazarlardan (T. Parnicki [doğm. 1908], J. Stryjkowski [doğm. 1905] ve ünlü bilim-kurgu yazarı S. Lem [doğm. 1921]) sonraki yeni kuşak gerçekçiliği benimsedi ve toplumsal, siyasi sorunların yol açtığı psikolojik töre romanlarında, zaman zaman eski kalıplara, fantastik ya da grotesk roman anlayışlarına da kayarak, kişinin kendini bulma çabasını ele aldı: T. Konwicki (doğm. 1926), M. Hłasko (1934-1969), M. Nowakowski (doğm. 1933), M. Białoszewski (doğm. 1922), W. Odojewski (doğm. 1930), B. Wojdowski (doğm. 1930), W. Terlecki (doğm. 1933), S. Kisielewski (doğm. 1911), A. Kuśniewicz (doğm. 1904), B. Czeszko (doğm. 1923), R. Bratny (doğm. 1921). Tiyatrodaysa, Gombrowicz'in (*Slub*, 1953) çevresinde, yergili ve parodili piyesler yazan L. Kruczkowski (1900-1962), J. Zawieyski (1902-1969) ve S. Mrożek (doğm. 1930) gibi dramaturglar toplanırken, şair T. Różewicz (doğm. 1921), J. M. Rymkiewicz (doğm. 1935), Herbert (doğm. 1924), Grochowiak (1934-1976) ve İredyński (doğm. 1939) yeni tiyatro akımını temsil ettiler. Savaştan önce de tanınan K. İłłakowiczówna (doğm. 1892), K. Wierzyński, A. Słonimski (1895-1976), S. J. Lec (1909 -1966), A. Wat, J. İwaszkiewicz ya da C. Miłosz'u, "şiirden arındırılmış" şiiri savunan T. Różewicz, A. Międzyrzecki (doğm. 1922), Z. Herbert izledi. Savaşın trajedisini ve umutsuz bilinci dile getiren K. K. Baczyński'ye (1921-1944) ayrı bir yer vermek gerekir.

Çağdaş şiir bir yandan şiirsel kalıpların baskısına alaycı bir tutumla karşı koyarken (S. Grochowiak), bir yandan folklor ve dini fantastik bir açıdan ele almaya çalıştı (J. Twardowski [1910-1971]), bir yandan da klasik ve barok teknikleri (J. M. Rymkiewicz, T. Karpowicz [doğm. 1921]) ve geleneksel şiir anlayışını (E. Bryll [doğm. 1935]) benimsedi. M. Białoszewski gibi (doğm. 1922) kimi şairler de, deneysel şiir araştırmalarına giriştiler.

70'li yıllarda ortaya çıkan "yeni dalga" şairlerinin ortak yanı dil araştırmalarına ağırlık vermeleriydi: S. Barańczak (doğm. 1946), R. Krynicki (doğm. 1943), A. Zagajewski (doğm. 1945). Polonya kültür yaşamının değişmezleri olarak kabul edilen edebi eleştiri ve deneme türlerinin en önemli temsilcileriyse K. Wyka (doğm. 1910), A. Sandauer (doğm. 1913), Cz. Miłosz, W. Gombrowicz, A. Wat, L. Kołakowski (doğm. 1927), J. Błoński (doğm. 1931), G. Herling-Grudziński (doğm. 1919), S. Kisielewski, A. Kijowski'dir (doğm. 1928).

GÜZEL SANATLAR

kökenler

Yapılan birçok kazı, tarihöncesi çağlardaki uygarlıkların uğradıkları yer değişiklerinin ve bunlarla birlikte, Polonya'nın sanatsal kökenlerinin anlaşılmasını sağladı. Yontma ya da oyma taş eşyalarda, megalitik vazolarda, silahlarda (Góry Świętokrzyskie), şerit süslemeli vazolarda Asya ve İskandinavya etkileri görülür. Tunç çağında büyük önem kazanan amber ticareti, süslemeli silahlar, altın eşyalar kelt paraları (Oświęcim) ve değerli takılardan anlaşıldığı gibi ülkeyi zenginleştirdi. İ.S. İlk yüzyıllarda İskitler hayvan biçimli süslemeleri (Tarnopol'daki tatar-türk figürü), Hunlar ve Sarmatlar ise IV. yy.'da üsluplaştırmayı ve bozkır sanatının geometrik süslerini bu ülkeye getirdiler.

Prens Mieszko I'in 966'da hıristiyanlığı kabul etmesi Polonya'nın latin etkisi altındaki batı dünyasına girmesini sağladı.

roman sanatı

Polonya'da bilinen en eski romanöncesi mimarlık anıtı, Kraków'da Wawel'deki rotondadır (X. yy.). Giderek yaygınlaşan bu tür capellalar XIV. yy.'a kadar yapılmaya devam edildi. XII. yy.'dan başlayarak tahkim edilmiş kiliseler, Opatów, Płock, Kraków (Swiety Andrej) ve Tum'da (oymalı bir taçkapısı ve dört kulesi olan bazilika) ortaya çıktı. Gniezno'daki gotik katedralin (zemin döşemesinin altında romanöncesi bir katedralin [X. yy.] kalıntıları yer alır) alçakkabartmalarla süslü roman döneminden kalma bronz bir kapısı vardır (1170). Bu kapı da, Strzelno bazilikası'nın sütunlarında, taç kapıların ve alınlık tablalarının süslemelerinde Meuse, Fransa ve Lombardia etkileri görülür.

Resimde tek tür minyatürdü: *Tyniec ayin kitabı* (XI. yy.), benedikten Leopard'ın *Yaradılış kitabı* (XII. yy.), *Azize Hedwige'nin efsanesi* (XIV. yy.). Ciltçilik ve kuyumculuk sanatında ise dikkate değer ürünler verildi: ince işlenmiş fildişi levhalar (Lwów *Çarmıha geriliş*'i, XI. yy.), savatlanmış altın ve gümüş parçalar (Kujawy'de, Włocławek'te ele geçirilen ve büyük bir olasılıkla XII. yy.'dan kalma olan kupa).

gotik sanat

Cîteaux keşişleri, ülkeye, Jędrzejów (XII. yy.), Sulejów (XIII. yy.) ve Wąchock'ta (XIII. yy.) kaburgalı sivri çapraz tonoz kullanımıyla ayırt edilen sanatlarını getirdiler. Bu sivri tonoz gotik üslubun gelecekteki gelişmesinin habercisiydi; bu üslup özellikle XIV. yy.'da, birçok anıt ve hisar yaptıran ve "inşa edici" diye anılan Büyük Kazimierz döneminde bütün Polonya'ya yayıldı.

XIV. yy.'ın başlangıcında yapılan Kraków'da, Wawel'deki Swiety Stanisław katedrali, başkentteki en önemli gotik yapıdır. Kraków gotiğinin temel özellikleri, tuğla kullanımı, koroyerinin uzatılması, destek kemerlerinin bulunmaması ve iç payandaların çatıyı aşmasıdır (Kraków'da Kofciol Mariacki kilisesi, XIV. yy.). Yine Kraków'da, Góry Świętokrzyskie kilisesi'nde, tonozlar, tek bir merkezi ayak üzerine eklemlenir. XIV. yy.'ın sonunda, Wilno'daki (Vilna) Swieta Anna, alevli gotiğin yetkin bir örneğidir. Töton şövalyelerinin etkisi, Ortaçağ Avrupası'nın en güçlü kalelerinden birinin bulunduğu Malbork'ta ve Toruń'da açıkça görülür. Galiçya'da (Drohobycz, Osiek, Rabka, XV. yy.) birçok ahşap yapı vardır ve bunlar kimi zaman fresklerle süslenmiştir (Dębno, Libusza). Ünlü sanatçılar arasında, ressam Krakówlu Piotr'u ve biri mimar öteki kuyumcu olan iki Czypser'i sayabiliriz.

XIV. yy.'da italyan etkisinde kalmış olan heykelciliğin XV. yy.'daki en büyük ustası W. Stwosz*'tu. Stwosz'un başyapıtı, Kraków'daki Kofciol Mariacki'nin barok öncesi bir anlayışı dile getiren çokrenkli ağaçtan dev boyutlu sunakarkalığıdır (1477-1489). XIV. yy.'dan sonra, Kraków okulunun egemen olduğu resimde, yeni bir üsluplaştırma anlayışı içinde gerçekçilikle manevi dünyayı bir araya getiren Polonya'ya özgü bir sanat gelişti. Duvar resmi, bizans özelliklerini korudu (*Częstochowa Meryemi;* Sandomierz katedrali'ndeki fresk). Ne var ki, italyan etkisi gittikçe ağır basıyordu (Gniezno'daki Swiety Jan, Kraków'daki fransisken kilisesi freskleri). Gerçekçi figürleri ve yaldızlı zemin üzerindeki süslemeleriyle pano resmi, sonra da manzara resmi, daha XIV. yy.'da Kraków'a özgü bir üslup kazandı (Olkusz, Bodzentyn üçkanatlıları; Tum, Tuchów Meryemleri). Ağaç ve bakır üzerine gravür, vitray sanatı, telkâri altın işlemeciliği alanlarında da yetkin yapıtlar ortaya kondu.

Rönesans

Karısı italyan olan kral Zygmunt I'in Polonya'ya davet ettiği italyan sanatçılar, Rönesans sanatını da birlikte getirdiler. Francesco Fiorentino'nun yönetimindeki yeniden inşa ve süsleme çalışmaları sonucu, Wawel Ortaçağ şatosu modern bir malikâne haline geldi (1507-1536). Bartolommeo Berecci, Wawel katedrali'nin bitişiğinde, kubbesi ve çatıfeneri ile Rönesans sanatının çok güzel bir örneği olan merkezi planlı Zygmunt capellası'nı inşa etti (1519 -1533). Bu capella, XVII. yy.'a kadar çeşitli yapılara örnek oldu. Hemen her yerde, eski yapılar attike katları eklenerek modernleştirildi (sıra kemerli Poznań, Tarnów ve Sandomierz belediye sarayları, Kraków, Lwów, Jarosław, Gdańsk, Kazimierz Dolny'deki burjuva evleri). 1580'de padovalı mimar Morando'nun planları uyarınca inşa edilen Zamość kentinde de aynı üslup görülür. Kraków bölgesindeki Pieskowa Skała krallık şatosu (XIV. yy.), kemerli bir avluyla süslenmiştir. Galeazzo Appiani, 1592-1614 arasında, geç Rönesans üslubunun başyapıtı olan Krasiczyn şatosu'nu yaptı. Buna karşılık Mazovya ve Podlaska bölgeleri gotik üsluba bağlı kaldı. Genel olarak dinsel mimarlık, Rönesans üslubundan, özellikle süsleyici nitelikli birkaç öğe almakla yetindi.

İtalyan heykelciler (Giovanni Maria Padovano, Santi Gucci), Wawel'deki krallık mezarlarını süslediler. Ulusal üslup, gotik geleneğinin ve W. Stwosz'un etkisinin sürdüğü ağaç heykelciliğiyle (Jan Michałowicz'in ve Urzedów'un yapıtları) sınırlı kaldı. Resim sanatı, özellikle, lirizmi yergici natüralizmle kaynaştıran Kraków minyatürcülerinin yapıtlarında kendini gösterdi (B. Behem'in *Codex*'i, E. Ciołek'in *Papa ve piskoposlar için ayin kitabı*). Duvar resimlerinde (Stanisław Samostrzelnik'in Mogiła'daki yapıtları) ve sunak panolarında da aynı anlayış görülür. Kuyumculukta, Marcin Marciniec ve Blanc kardeşler gibi ustalar vardı. Döküm sanatı gelişme gösterdi. Birçok atölyede seramik (Sławków), cam eşya (Urzecze), marketri ve kakma tekniğiyle süslenmiş mobilyalar (Gdańsk) yapıldı.

barok sanat ve rokoko

Kral Zygmunt III ve Władysław IV'ün desteklediği barok sanatın XVII. yy.'daki gelişimi, bir ölçüde, çaprazsahın karesi üzerinde bir kubbesi bulunan, latin haçı planlı kilise tipini yaygınlaştıran cizvitlerin etkisiyle gerçekleşti (Giovanni Trevano'nun yaptığı Sw. Piotr-i-Pawel [1605-1619]) [Kraków]. Bu çağın büyük mimarlarından biri de, italyan barok üslubunu daha yalın ve akılcı bir anlayışla ele alan ve Polonya'ya 1665'e doğru gelmiş olan hollandalı Tylman Van Gameren'dir (Varşova'da Krasiński sarayı,

Rousseau-Top

Töton şövalyeleri tarafından yaptırılan (XIII.-XV. yy.) Malbork şatosu (XIX. yy.'da değişikliğe uğratıldı)

POLONYA'DA SANAT

Lauros-Giraudon

Meryem ile çocuk İsa'dan ayrıntı boyalı ıhlamur ağacı Kraków atölyesi XV. yy.'ın başı *Ulusal müze, Kraków*

1680-1695; Kraków'daki Swieta Anna kilisesi, 1689-1703 vb.). Bu dönemde şatolar ve saraylar yapıldı; Varşova yakınındaki Wilanów sarayı, XVII. yy.'da kralın malikânesi haline geldi. Geç barok dönemin mimarları arasında, Pompeo Ferrari, italyan etkisinin doruğunu temsil ederken (1712'den sonra yapılan Leszno belediye sarayı), polonyalı Kasper Bażanka, ünlü yabancılarla başarılı bir biçimde boy ölçüşüyordu (Kraków Misyonerler kilisesi, 1719-1728). Daha sonra, fransız etkisindeki rokoko akımı ortaya çıktı (Lwów'daki ortodoksluğa bağlı Swiety Jerzy kilisesi, 1745; Varşova'daki Pod Blachą sarayı; Kielce piskoposluk sarayı). İtalyan sanatçılar, bu dönemde, yapıları birçok heykel ve yalancımermer süslemelerle aşırı bir biçimde doldurdular (örneğin, Kraków'daki Swieta Anna'da Baltazar Fontana). Bu arada, A. Schlüter (Wilanów sarayı'nın süslemeleri, 1682-83) ve Antoni Frączkiewicz'in de (1728-1730 arası Kielce'de) adlarını anmak gerekir.

XVII. yy.'da resim sanatında, aynı zamanda törensel süslemeye yönelik ve gerçekçi özellikler taşıyan, "sarmat" olarak nitelendirilen Polonya'ya özgü bir resmi portre sanatı gelişti. Venedikli Tommaso Dolabella, ülkesinin manierismocu geleneğini, dinsel ve tarihsel resme uyarladı. Gdańsklı Jerzy Daniel Schultz (1620'ye doğr. -1683), hollanda etkisinin görüldüğü kral portreleri yaptı. Wilanów sarayı'nda, fransız Claude Callot (Jacques'ın yeğeni) ve Eleuter adıyla anılan Jerzy Szymonowicz-Siemiginowski (1660'a doğr.-1711) gibi Polonyalılar çalıştı. Fransız etkisi, XVIII. yy.'da daha da güçlendi, ama bu arada polonya okulu, sunakarkalıkları ressamı Szymon Czechowicz'in (1689-1775) ve öğrencilerinin çalışmalarıyla güç kazandı. Chodowiecki* ve Marie -Antoinette'in ressamı Kucharški* yabancı ülkelerde etkinlik gösterirken, İtalyanlar Kraków'a çağırıldı: Varşova manzaraları ünlü olan Bellotto, Polonya saraylarında süslemeler yaptı. Mobilya sanatı, XVII. yy.'da Gdańsk'ta, XVIII. yy.'da Kielce ve Kolbuszowa'da gelişti; Telechany ve Lubartów fayanslarıyla, Korzec, Baranów ve Belvedere krallık atölyesi de (Varşova) porselenleriyle dikkatı çekti.

"Aydınlanma" dönemi ve XIX. yüzyıl

1764'te tahta çıkan kral Stanisław August, güzel sanatları korudu ve XVIII. yy. sonu mimarlık üslubuna adı verildi. Fransız zevki ağır basıyordu. Nitekim Victor Louis Varşova Krallık sarayı'nın yeniden yapım planlarını hazırladı; 1780'e doğru Domenico Merlini, Łazienki yazlık sarayı'nın yapımında, Petit Trianon'u model olarak aldı. Fransız klasikçiliği, önemli polonyalı mimarlar tarafından çeşitli bölgelere uyarlandı: S. B. Zug (1733-1807), S. Zawadzki (1743-1806), W. Gucewicz (1753-1798), J. Kubicki (1758-1833) vb. Kral, saraylarının dekorasyonu için Pigalle'in öğrencisi heykelci André Lebrun (1737-1811), Dresden kentinin mimarı Jan Chrystian Kamsetzer ve ressam M. Bacciarelli'yi görevlendirdi.

Modern Polonya resim okulunun oluşmasında, fransız Norblin de La Gourdaine önemli rol oynadı; bu ülkede otuz yıl çalıştı, A. Orłowski* ve desenci M. Płoński (1778-1812) gibi öğrenciler yetiştirdi. 1794 ayaklanmasının kahramanlarını canlandıran ressam Kazimierz Wojniakowski (1771-1812), Bacciarelli'nin öğrencisiydi. Antoni Brodowski (1784-1832) ise, öğrenimini, Paris'te Gérard'ın atölyesinde tamamladı ve daha sonra portrenin ve büyük tarihsel sahnelerin önde gelen ustalarından biri oldu.

Ülkenin paylaşılmasından sonra "Stanisław August" üslubu, 1830'a kadar devam etmesine rağmen, giderek "Empire" üslubuna dönüştü (A. Corazzi'nin, 1833'te yaptığı Varşova Büyük tiyatrosu). Heykelcilik alanında J. Tatarkiewicz'in (1798 -1854) sanatı yeniklasikçilikten romantizme doğru bir evrim gösterdi.

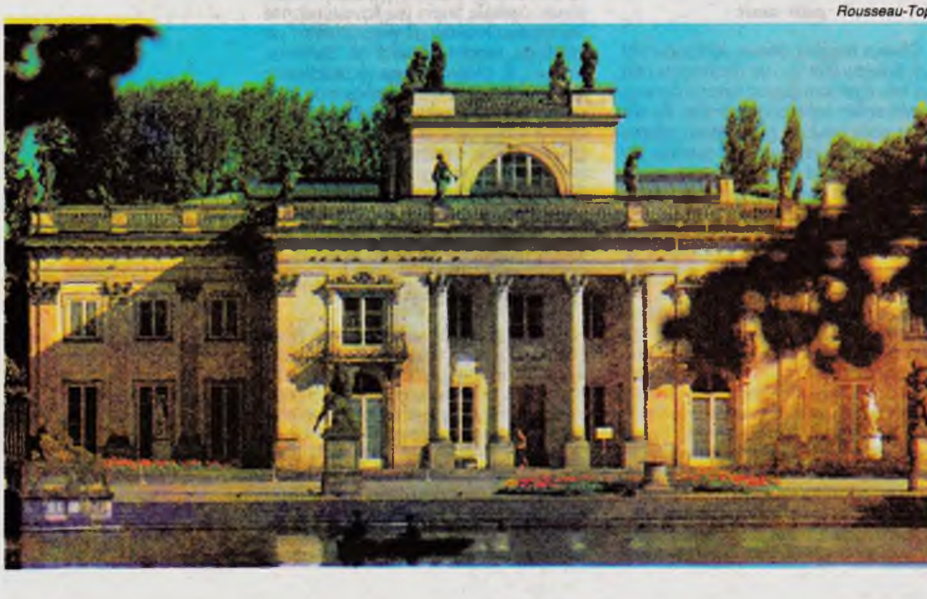
1831 ve 1863 ayaklanmaları, sanatçıları derin bir biçimde etkiledi ve bir ulusal sanat doğdu. Romantik dönemin büyük ressamı P Michałowski*'dir. Viyana ve Paris'te uzun süre yaşamış portreci Henryk Rodakowski'nin (1823-1894) yanı sıra, XIX. yy.'ın ikinci yarısında, resimde, başlıca iki akım görüldü: Polonya tarihsel resminin en ünlü ustası J. Matejko*'nun, Jacek Malczew ski'nin (1854-1929) ve "Genç Polonya" akımını başlatan şair, desenci ve ressam Wyspiański*'nin temsil ettiği Kraków okulu ve Juliusz Kossak'ın (1824 -1899), Wojciech Gerson'un (1831-1901), önizlenimci A. Gierymski* ve J. Chełmoński*'nin temsil ettiği Varşova okulu. Mimarlıkta, "Zakopane üslubu", ulusal gelenekte, bir yenilenmenin öğelerini bulmaya yöneldi.

XX. yüzyıl

XX. yy.'ın başlangıcında, polonya sanatı, fransız akımlarının etkisindeydi. Öğrencileri, 1923'te "Polonya renkçiliği"ni ortaya atan J. Pankiewicz*'in izlenimciliği, bu bakımdan dikkate değer. Ne var ki, halk temalarına bağlılık sürerken (ressam Eugène Zak [1884-1926] ve gravürcü Władysław Skoczylas'ın [1883-1934] kurulmasına ön ayak oldukları *Rytm* grubu), öncü sanatçılar, 1917'de, bazı kübist ve fütürist öğeleri özümleyen bir anlatımcılığı benimseyen *formcular*'ın (Léon Chwistek [1884-1944], Tytus Czyżewski [1885-1945], Zbigniew Pronaszko [1885-1958], Witkiewcz* vb.), özellikle de, konstrüktivist anlayışları bugüne kadar süren çeşitli arayışlara yol açmış olan *Blok* grubunun (Mieczysław Szczuka [1898-1927], Strzemiński*, Stażewski*, Berlewi*, Katarzyna Kobro [1898-1950]) çevresinde toplandılar. Ancak, 30'lu yıllarda daha etkileyici bir soyutlama ile bir tepki doğdu (Maria Jarema [1908-1958]) ve savaştan sonra birçok doğrultuda gelişti: gerçekliğin yeni bir yaklaşımla ele alınması (Jerzy Nowosielski [doğm. 1923], Andrzej Wróblewski [1927 -1957], Jan Lebenstein [doğm. 1930], heykelci Alina Szapocznikow [1926-1973]), Kantor*'un deneysel araştırmaları, Tadeusz Brzozowski'nin (doğm. 1918) lirik soyut resmi. Geometrik (Stażewski) ve hatta minimalci kesinlik (Zbigniew Gostomski [doğm. 1932], Edward Krasiński [doğm. 1925]), önemli bir yönelim olarak kaldı ve Ryszard Winiarski'nin (doğm. 1936) kinetik çalışmalarında görüldüğü gibi teknolojik yeniliklerle birlikte gelişti, Lebenstein ve Szapocznikow'un (ikisi de Fransa'ya yerleşmiştir) yapıtlarında anlatımcı ve gerçeküstücülüğe yaklaşan bir eğilim görülür; bu eğilim Władysław Hasior'un (doğm.

Varşova'da Łazienki yazlık sarayı; yeniklasik üslup, XVIII. yy.'ın son çeyreği

Rousseau-Top

Lauros-Giraudon

solda:
Müneccimlerin tapınması (1468'den sonr.)
Mikołaj Haberschrack'ın yaptığı çokkanatlıdan bir pano
Ulusal müze, Kraków

Roy-Explorer

sağda:
Kazimierz Dolny'de Przybył kardeşlerin evlerinden biri
Polonya Rönesans üslubu
XVI. yy.'ın sonu

1928) asamblajlarında, Jerzy Beres'in (doğm. 1930) "ham" heykellerinde ve Zbigniew Makowski'nin (doğm. 1930) içrek desenlerinde yeni bir boyut kazandı. Öncü sanatçılar arasında, 70'li yıllar kavramsal arayışlar ve yeni iletişim araçlarının denenmesiyle belirginleşir.

Gravürde, canlı bir halk geleneğinin (Skoczylas ve öğrencileri) yanı sıra başlıca iki eğilim görüldü: anlatımcı (Józef Gielniak [1932-1972]), gerçeküstücülük ve soyutlama. Polonya'da çok gelişmiş olan afiş sanatı (1966'dan bu yana iki yılda bir yapılan Varşova şenliği) anlatımı tamamen imgeye yükleme çabasıyla ayırt edilir; bu çaba gerçeküstücülükten (Franciszek Starowieyski [doğm. 1930], Cieślewicz*), çoğunlukla fantastik nitelikte bir anlatımcılıktan (Waldemar Swierzy [doğm. 1931], Lenica*) ya da mizahtan (Andrzej Dudzinski [doğm. 1945], Jan Sawka [doğm. 1946]) kaynaklanır. Önemli bir geçmişi olan Polonya halıcılığı (Łódz'daki Tekstil tarihi müzesi), duvar geleneğinde olduğu gibi mekânsal yenilikler bakımından da gelişme gösterdi (Abakanowicz*, Wojcieh Sadley vb.).

Mimarlık alanında, 1925 Paris Süsleme sanatları sergisi'nde, Polonya pavyonu'nun (J. Czajkowski) büyük başarı kazanmasından sonra uluslararası üslup, Barbara ve Stanisław Brukalski ya da J. Hryniewiecki'nin (doğm. 1908) yapıtlarında ortaya çıktı. ABD'ye göç etmiş olan Maciej Nowicki (1910-1950) ya da Büyük Britanya'da çalışan Z. S. Makowski, yeni yapı arayışlarına giriştiler. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra, kentlerin yeniden kurulması gerektiğinden mimarlar geniş iş olanaklarına kavuştular: yeni kentler (Nowa Huta), büyük yapı toplulukları (Z. Karpiński'nin yaptığı Varşova'nın doğu mahallesi), kamu binaları (Varşova'da, Wojciech Zabłocki'nin yaptığı Olimpiyat merkezi, Zbigniew İhnatowicz'in, Jerzy Soltan ve ötekilerin, Spor merkezi) yapıldı. Jerzy Soltan (doğm. 1913), Oskar ve Sophia Hansen, J. Jedynak vb., geleceğe dönük önemli araştırmalara giriştiler.

MÜZİK

Polonya folklorunun (halk şarkıları ve erkenden özgün ritimler kazanan danslar) ilk verimleri, gregorius müziğinin ülkeye girmesinden (XI. yy.) önceye rastlar. Bu iki tarz, XIII. yy.'da, belki de Poznań ve Kraków'dan giden papaz adaylarının öğrenim gördüğü Notre-Dame okulu'nun (Paris) etkisiyle, kilise dramlarında kaynaştı. Aynı dönemde, çalgı (çeşitli lavtalar, viyoller ve üflemeliler) müziği de gelişmeye başladı. XV. yy.'da, en tipiklerini Jacob Reys ya da Jakub Polak'ın (1545'e doğr. - 1605'e doğr.) bestelediği parçalar (danslar) içeren ilk lavta ve klavye tablaturaları ortaya çıktı. Saraylarını, Avrupa'nın en zengin müzik merkezlerinden birine dönüştüren Zygmunt I ve Zygmunt II dönemlerinde tüm vokal ve enstrümantal formlar gelişti. Kraków capellası'nın şarkıcıları çoksesli müzik uygulamasını tekellerine aldılar. Daha 1628'de italyan operası Varşova'ya girmekle ve Gniezno başpiskoposluğunun capella yöneticisi Mikołaj Zieleński'nin (1550'ye doğr. - 1615'e doğr.) açık bir biçimde Venediklilerden etkilenmiş olmakla birlikte, tümüyle Polonya'ya özgü soylu danslar, prens Michał Kleofas Ogiński'nin (1765-1833) polonezleriyle Chopin'e değin ulaşan bir geleneğe bağlı kaldı. İlk polonya operalarını Maciej Kamieński (1734-1821) ve Jan Stefani (1746-1829) bestelediler. Rönesans'ın altın çağından sonra, XVIII. yy.'da da müzik yaşamı canlılığını korudu, ama siyasal çalkantıdan olumsuz yönde etkilendi. Bununla birlikte, ulusal bir anlatım geleneğinin doğmasına da bu olaylar neden oldu. Karol Kurpiński'nin (1785-1857) 26 operası, Józef Elsner (1769-1854) ve Stanisław Moniuszko'nun (1819-1872) operaları, en yüksek düzeye, romantik bestecilerin en klasiği olan Frédéric Chopin'in (1810-1849) ulaştırdığı bir düşünceden esinlenmiştir.

Aynı milliyetçilik kaygısını, Karol Szymanowski'nin (1882-1937) çevresinde toplanan ve başlıca temsilcileri Mieczysław Karłowicz (1876-1909), Grzegorz Fitelberg (1879-1953) ve Ludomir Różycki (1884-1953) olan "Genç Polonya" grubu gibi yeniromantik ya da yeni teknikler deneyen birçok kuşaktan bestecilerde de bulabiliriz. Günümüzde birçok eğilim ve yönelimin görüldüğü polonya müziğinin rönesansını da "Yeni Polonya" grubu başlatmıştır.

Folklordan yararlanan Artur Malawski (1904-1957), Roman Palester (doğm. 1907), Michał Spisak (1914-1965) ve Andrzej Panufnik'in (doğm. 1914) temsil ettiği yeniklasikçilik, fransız Nadia Boulanger'nin öğrencisi olan besteciler (Antoni Szałowski [1907-1973], Grażyna Bacewicz [1913-1969], Kazimierz Serocki [doğm. 1922]) zincirinin başlangıcıdır. Dizisel teknik, Jósef Koffler (1896-1943 ya da 44) ve Bolesław Szabelski'nin (1896-1979) ardından, daha genç bestecilerin çoğu tarafından benimsendi ve avangardçılar üzerinde, Varèse ve Xenakis etkisi ağır basıncaya değin sürdü. Ama Tadeusz Baird (1928-1981) ve Henryk Górecki (doğm. 1933), 1950'lerde rağbet gören noktacılık ve lekecilik akımlarına katılarak kişisel bir üsluba ulaştılar. Noktacılık ve lekeciliğin başlıca temsilcisi olan Krzysztof Penderecki (doğm. 1933), sonradan yeniklasikçi anlayışı benimsedi. Aynı yıllarda, Witold Lutosławski (doğm. 1913), akımın doğuşundan epeyce sonra dizisel eksensizliği benimsedi ve arayışlar aşamasını aşan bir grup bestecinin önderi olarak kaldı, insan duyarlığından ve lirizmden uzaklaşmadan, en cüretli teknikleri kullandı. 1957'de Varşova radyosu'nda deney stüdyosunun kurulmasıyla elektroakustik olanakları arttı. Son olarak, Karol Lipiński (1790-1861) ve Henryk Wieniawski'den (1835-1880) sonra Bronisław Hubermann (1882-1947) ve Henryk Szeryng'in (doğm. 1918) temsil ettiği ünlü Polonya keman okulunu da anmak gerekir.

SİNEMA

Daha 1894'te, Kazimierz Prószyński, "fotoğrafı hareket ettiren" bir aygıt yaptı. *Pleograf* adındaki bu aygıtın ticarileştirilmesi, sinematografın başarısından ötürü olumlu

Limoncu kadın (1881)
Aleksander Gierymski'nin tablosu
Ulusal müze, Kraków

Lauros-Giraudon

Film Polski-J.-L. Passek kol.

Jan Batory'nin
Dancing w Kwaterze Hitlera
adlı filmi için
Waldemar Swierzy'nin afişi (1968)

bir sonuç veremedi. İlk sinematograf gösterisi, Kraków'da 14 kasım 1896'da yapıldı. Bolesław Matuszewski, birçok tarihsel olayı filme çekti ve 1898'de, sinema üzerine ilk kuramsal bireşim denemelerinden birini yayımladı. Ama ulusal film üretimi, 10'lu yıllardan önce kendini gösteremedi. Bu yıllarda, Aleksander Hertz, becerikli bir yapımcı ve yönetmen (daha sonra büyük ün kazanacak iki yıldızı, yani Pola Negri ve Jadwiga Smosarska'yı da o keşfetmişti), Włodzimierz Puchalski ise çalışkan bir sinemacı olarak dikkati çektiler. 20'li yıllarda, Wiktor Biegański (*Wampiry Warszawy*, 1925), Leon Trystan, Henryk Szaro, Juliusz Gardan, Ryszard Ordyński ve Józef Lejtes *(Huragan, 1929)* filmler yaptılar.

POLONYA SİNEMASI

X.-J.-L. Passek kol.

Zbigniew Cybulski
yönetmenliğini Wojciech Has'ın yaptığı
Saragossa'da bulunan elyazması
(1964)
adlı filmin bir sahnesinde

X.-J.-L. Passek kol.

Yönetmenliğini Andrzej Wajda'nın yaptığı
Vaadedilmiş topraklar (1974)
adlı filmden bir sahne

Aleksander Ford, Leonard Buczkowski ve Eugeniusz Cękalski, sessizden sesli sinemaya geçiş döneminde yetiştiler. Ama polonya sineması, bir süre, sanat bakımından yüksek ürünler veremedi. Büyük klasiklerin uyarlanması (Żeromski, Sienkiewicz, Zapolska) ve René Clair'in ya da Aleksandrov'un komedilerinin taklit edilmesiyle yetinildi. 1929'da kurulan küçük bir öğrenciler topluluğu *(Start)*, bu duruma karşı çıkmaya çalıştı ve ileri sürdüğü görüşler, 1935'te Film yönetmenleri kooperatifi tarafından benimsendi. Bu akımın temsilcileri arasında Cękalski ve Ford'un yanı sıra, Wanda Jakubowska, Stanisław Wohl, Jerzy Zarzycki, Jerzy Bossak, Jerzy Toeplitz, Tadeusz Kowalski bulunuyordu. Józef Lejtes (*Dzikie pola*, 1933), Juliusz Gardan (*Wyrok życia*, 1934), Aleksander Ford (*Legion ulicy*, 1932; *Ludzie Wisły* 1936), Michał Waszyński (*le Dibbouk*, 1937), ilginç yapıtlar verdiler. İkinci Dünya savaşı, polonya sinemasının da yıkımına yol açtı ve Ulusal film dairesi (Film Polski), bu yıkıntılar üzerinde 13 kasım 1945'te kuruldu ve başına da Aleksander Ford getirildi. Bunun yanı sıra, Antoni Bodhiewicz Kraków Sinema enstitüsü'nün (1945-1947) müdürü oldu ve daha sonra bu kurumun yerini Łódź Sinema okulu (müdürü Jerzy Toeplitz) aldı. 1947'de yalnızca iki film çevrildi. 1954'te bu sayı 10'a yükseldi. Wanda Jakubowska, Auschwitz toplama kampına ilişkin röportaj-filmiyle (*Ostatni etap*, 1948) uluslararası bir başarı kazandı. Polonya sinemasının örgütlenmesinde derin bir değişikliğin gerçekleşmesi için 1954-55 yıllarını beklemek gerekti. Bu yıllarda, birçok yapımcı grup kuruldu. Yeni yeteneklerin ortaya çıkmasına daha elverişli bir ortam doğdu. "Baba" Aleksander Ford'un (*Barska sokağı çocukları* [Piątka z ulicy Barskiej], 1954) ardından,savaş sonrasının büyük polonyalı yönetmenleri ortaya çıktı: Jerzy Kawalerowicz (*Celuloza*, 1953-54; *Gece treni* [Pociąg], 1959), Andrzej Wajda (*Pokolenie*, 1954; *Kanał*, 1957; *Küller ve elmas* [Popiół i diament], 1958), Andrzej Munk (*Czlowick na torze*, 1956; *Eroika* [Eroica], 1958; *Zezowate szczęście*, 1960). Ayrıca, Wojciech Has, Kazimierz Kutz, Tadeusz Konwicki, Janusz Morgenstern dikkati çektiler. Bu yapıtlardan bazılarındaki gerçekçi ve eleştirel tavır, çok önemli temaların, kötümserliğin de karıştığı bir içtenlikle ele alınmasını olanaklı kıldı. Bunlar başarısızlığa mahkûm, ama ulusun kurtulması için gerekli olan bireysel kahramanlık, tarihin soğuk mantığı, kendi ulusal topluluğu içinde bir yer bulamayan insanın dramı gibi temalardı. 60'lı yıllarda başka yönetmenler kendini gösterdi: Roman Polanski (*Sudaki bıçak* [Noz w Wodzie], 1962) ve daha sonra Jerzy Skolimowski (*Walkover*, 1965). Aleksander Ford'un (*Töton şövalyeleri* [Krzyżacy], 1960), Andrzej Wajda'nın (*Popioły*, 1965), Jerzy Kawalerowicz (*Firavun* [Faraon], 1965), Wojciech Has (*Saragossa'da bulunan elyazması* [Rekopis znaleziony w Saragosie], 1964) gibi yönetmenlerin ve Zbigniew Cybulski'nin (1967'de bir kazada öldü) ününe rağmen, ulusal film üretiminin niteliğinde bir düşüş görüldü. Bununla birlikte, Andrzej Wajda, *Herşey satılık*'tan (Wszystko sprzedaż) [1968] sonra başarılı filmler yaptı (*Savaş sonrası manzaraları* [Krajobraz po bitwie], 1970; *Düğün* [Wesele], 1972; *Vaadedilmiş topraklar* [Ziema obiecana], 1974) ve çevresinde birçok yeni yetenek yetişti. Bunların başlıcaları, Krzysztof Zanussi (*Kristalin yapısı* [Struktura kryształu], 1969; *Aydınlanma* [İluminacja], 1973 ve Andrzej Żuławski'dir *Trzecia czesc nocy*, 1971). Günlük gerçeklere gittikçe daha fazla yönelen, ideolojik kalıplardan çok bireyin gözlemlenmesi üzerinde duran genç yönetmenler, ülkelerinin sinemasını yeni bir doğrultuya soktular, ama biçimsel araştırmalardan da geri kalmadılar. Wajda ve Zanussi 70'li yıllarda polonya sinemasının en önde gelen adları olmalarına rağmen, Henryk Kluba, Janusz Majewski, Andrzej Kondratiuk, Roman Zaluski, Antoni Krause, Grzegorz Królikiewicz ve Marek Piwowski'yi unutmamak gerekir. Andrzej Wajda, 1976'da, siyasal alandaki belli bir liberalleşmeyi başlatan (*Człowiek z marmuru*'yu çevirdi (*Człowiek z zelaza* adlı filmi de 5 yıl sonra Cannes'da Altın palmiye ödülü'nü aldı). Bu arada yeni bir akım (Krzysztof Kieslowski, Agnieszka Holland, Janusz Kijowski) daha özgür ve ideolojik kısıtlamalardan daha sıyrılmış bir sinema önerdiler. Dayanışma'nın (Solidarność) yarattığı özgürlük hareketi, sinema yönetmenlerini de etkiledi. Aralık 1981'de, liberalleşme hareketi ansızın durdurulunca, polonya sineması sallantılı bir durumda kaldı. Çünkü yönetmenlerin bazıları, ödün vermeden mesleklerine devam etmeyi istiyorlar, bazıları da hükümetin yeni talimatına uymaya yöneliyorlardı. Zanussi gibi Wajda da Polonya dışında birçok film çevirdi (*Danton*, 1982; *Almanya'da bir aşk* [Ein Liebe im Deutschland], 1983), ama ülkesini terk etmedi. Nihayet 1989'dan itibaren başlayan demokratikleşme süreci ve rejim değişikliği, Polonya sinemasında bir kere daha verimli bir dönemin başlangıcı oldu. Bir süre önce senatoya seçilen Andrej Wajda 1990'da *Korezak*'la sinemaya döndü. Bunun dışında, sıkıyönetim dönemini ve komünist yönetimin son günlerini ele alan filmler yapıldı. Janusz Kijowski *Stan strachu*'da (Korku hali) bir aile içindeki siyasi görüş ayrılıklarından yola çıkarak dönemin ahlaki yozlaşmasını yansıtıyordu. Waldemar Krzystek'in *Ostatni Prom*'u (Son gemi) ise bir yolcu gemisiyle ülkeden kaçmayı planlayan bir grup insanın öyküsüydü. 1991'de, 25 yıldan bu yana kendi ülkesi Polonya'da ilk filmini yapan Jerzy Skolimowski, Witold Gombrowicz'in uyumsuz (*absurd*) romanı *Ferdydurke*'yi sinemaya uyarladı. Aynı yıl, Dorota Kedzierzawska'nın *Diably Diably* ve Krzysztof Kieslowski'nin *Podwojhe Zycie Weroniki* adlı filmlerinden de söz etmek gerekir.

POLONYA (Büyük), lehçe **Wielkopolska,** Polonya'da coğrafi bölge ve Polonya devletinin tarihsel beşiği. K.'inde Pomeranya, D.'sunda Oder-Vistül'ün su bölümü çizgisi, G.'inde Trzebnica tepeleri ve Czestochowa platosu, B.'sında Oder vadisi. Sularının büyük bölümü Oder ve Warta ile boşalan alçak bir bölgedir. Başlıca tarım ürünleri, çavdar, patates ve şekerpancarıdır. Sığır, at ve domuz yetiştiriciliği önemlidir. Yeraltı kaynakları (linyit, kayatuzu ve potas, biraz doğal gaz) önemsizdir. Bölgede, merkez Poznan'ın yanı sıra, birçok küçük kentten (Kalisz, Gniezno, Leszno, Konin, Ostrów Wielkopolski, Sieradz, İnowroclaw) oluşan sık bir kent ağı vardır.

POLONYA (Küçük), lehçe **Małopolska,** Polonya'da coğrafi bölge; Oder'in yukarı kesimiyle Vistül arasında. Yüksekliği 200-300 m arasında değişen (kayaçların yapısı ve jeolojik yapılar bu farklılığı doğurur) bir platolar bütünüdür. B.'dan D.'ya doğru şu bölümlere ayrılır: cuesta biçimlerinin ağır bastığı, Karbon devri substratumlu bir çeşit kırıklı çanak olan Silezya platosu (Yukarı Silezya); sarp bir diklikle Silezya platosu yanında yükselen ve K.-B.'dan G.-D.'ya doğru uzanan, kireçtaşlı, çok karstlaşmış, 500 m'ye kadar yükseldikten sonra D.'ya doğru yavaş yavaş alçalan bir yüzey şekli oluşturan Kraków-Częstochowa platosu (ya da "Jura"sı); yeraltı kesimi kireçli ve alçıtaşlı, güneye doğru yüzeyi lösle kaplı olan Nida çöküntüsü; yüzeyi çok düz, yükseltisi 300 m'ye yaklaşan, kalın bir lös tabakasıyla kaplı (vadiler lösler içine gömülür; yörenin ortasında, yüksekliği 600 m'yi biraz aşan bir

dağ birimi bulunur; Góry Swiętokrzyskie) Kielce-Sandomierz platosu.

Küçük Polonya platoları, toprağı ve iklimi bakımından tarıma elverişlidir; başlıca tarım ürünleri, buğday, patates ve yulaftır; bunlara yer yer çavdar, sanayi ya da bostan bitkileri de eklenir. Yeraltı kaynakları eskiden işletilmiştir. Günümüzdeki tek yeraltı zenginliği Yukarı Silezya'daki kömürdür. Buna, kısa süre önce bulunan kükürt (Kielce'nin G.-D.'sunda) de eklenir. Birbirine komşu yirmi kadar kentte 2 milyon nüfus toplayan Katowice bitişikkenti dışında, platoda, iki büyük kent daha vardır: Częstochowa ve Kielce.

POLONYA a. (öz. a. *Polonya*'dan). [Tamlayan olarak] Polonya'ya ait, Polonya'ya ilişkin olanı belirtir.

—Bilş. ve Mant. *Polonya simgeleme yazımı*, mantık, aritmetik, vb. ifadelerinin, işlemcilerin, ilişkili oldukları işlenenlerin önüne (*önekli* polonya simgeleme yazımı) ya da arkasına (*sonekli* polonya simgeleme yazımı) konularak yazılması. (Bu simgeleme yazımı, XX. yy.'ın başında, Polonya mantık okulu tarafından bulundu. Mantıkta, önekli simgeleme yazımı kullanılır. Örneğin, "*p* & *q*" ["*p* ve *q*"], *Kpq* olarak yazılır. Bilişimde, sonekli polonya simgeleme yazımı, basit bir mantıksal istifleme kullanımıyla, ifadelerin hesabını kolaylaştırır. Birçok hesap makinesinde kullanıcılar, bu tür simgeleme yazımını uygulamaya koyarlar, çünkü bu makinelerde yapılacak işlemin simgesini gösteren tuşa, iki işlenen girildikten sonra basılır ve ara sonuçların istiflenme olanağı doğar.)

—Zootekn. *Polonya tavşanı*, çok küçük boylu tavşan ırkı. (Tavşanlar arasında en küçük boylu olan bu ırkın, kakum tüyüne benzeyen gümüş parlaklığında beyaz, çok ince ve çok kısa sert tüylü bir kürkü vardır.)

Polonya seferleri, her iki dünya savaşı sırasında Polonya'da cereyan eden askeri harekâtlar.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI. 1914'te arşidük Friedrich ile Hindenburg ve Ludendorff kumandasındaki avusturya-macaristan (ağustos) ve alman-avusturya (eylül) ordularının saldırıları ile general Brusilov ve general Ruskiy kumandasındaki rus kuvvetlerinin saldırıları (eylül-ekim) birbirini izlediyse de kesin sonuç elde edilemedi. Hindenburg, 1915'te, Doğu Prusya'yı geri aldıktan (şubat) sonra, rus cephesini yarmayı (Dunajec yarma harekâtı, 2 mayıs) ve Polonya'yı ele geçirmeyi başardı, ama askerlerinin yarısına yakınını kaybederek mevcudu azalan rus kuvvetlerini tamamen yok edemedi.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI. • *1939 seferi.* 1. eylül günü saat 5'te, Wehrmacht, savaş ilan etmeden Polonya'ya girdi ve Luftwaffe'nin 2 000 uçağı havaalanlarını ve ulaşım yollarını tahrip etti. İki ordu grubuna ayrılmış olan (kuzeyde Bock, güneyde Rundstedt) 58 alman tümenine, Rydz-Smigły, ancak 600 uçakla desteklenen 1 600 km'lik bir cephe boyunca yayılmış 40 kadar tümenle karşı koymaya çalıştı.

Yıldırım savaşının tipik örneği olan alman harekâtı, Vistül'ün batısında polonya kuvvetlerini iki kanadından kuşatmayı amaçlıyordu: önce Vistül kıyısında kısa bir kuşatma yapıldı; Pomeranya ve Doğu Prusya'dan gelen Bock, Narew'e vardı (6 eylül), Bug'u aştı ve 6 eylülde Kraków'u, 8 eylülde de Łódź'u almış olan Rundstedt kuvvetleriyle Varşova'da birleşti. 14 eylülde Varşova tamamen kuşatılmıştı. Bu arada, daha batıda, Poznań'daki polonya kuvvetleriyle yapılan Bzura muharebesi, 10 eylülden 17 eylüle kadar sürdü. 16 eylülde Bock ve Rundstedt kuvvetlerinin Brest'te birleşmesiyle Bug üstünde daha geniş bir kuşatma gerçekleşti. 17 eylülde, sovyet ordusu Doğu Polonya'ya girdi. Polonya'nın paylaşılması konusundaki gizli protokol, 28 eylülde Ribbentrop ve Molotov tarafından değiştirildi: alman-sovyet sınırı Bug ve San'dan geçecek şekilde

G. Sioen - C. E. D. R. İ.

Büyük Polonya
Konin yakınlarında hasat

belirlendi. 18 eylülde, Polonya hükümeti ve yüksek komuta heyeti Romanya'ya geçti. Varşova'nın teslim olmasından (28 eylül) sonra, son çarpışmalar da (general Kleeberg), 5 ekimde cephane yokluğu nedeniyle kesildi.

• *1944-45 seferi.* 1944 yaz saldırısı sırasında sovyet birlikleri Polonya'ya girdi ve Vistül'e ulaştı. Sovyetler, 22 temmuzda Lublin'de bir Polonya Milli kurtuluş komitesi kurdular. Sovyetler'in yaklaşmasıyla, general Bör-Komorowski, 1 ağustosta Varşova ayaklanmasını başlattı. Ama Rokosovskiy kumandasındaki rus kuvvetleri, ayaklananlarla Almanlar arasında 2 ekime kadar kanlı çatışmalara sahne olan kentin kapılarında durdular. Sovyetler, ancak 12 ocak 1945'te Polonya'da yeniden saldırıya geçerek Vistül'ü aştılar. 17 ocakta Varşova, 18 ocakta Kraków, 27 ocakta Poznań, Kızıl ordu tarafından ele geçirildi. 1 şubatta Almanlar, Polonya topraklarının aşağı yukarı tümünden atılmış bulunuyordu.

POLONYALI sıf. ve a. Polonya halkından olan.

Polonya-Sovyet savaşı, 1920'de Polonya ve SSCB arasında çıkan savaş.

XVIII. yy. Büyük Polonya'sının sınırlarına yeniden kavuşmak isteyen (1919 ilkbaharında Brest, Minsk ve Lvov'un [Lwów] işgali) ve Almanya'daki bolşevik tehdidinin bir alman-sovyet sınırı kurulmasına, yani Polonya'nın ezilmesine yol açacağına inanan Piłsudski, bu durumda doğuya yöneldi. Burada Rus ve Polonya devletleri arasında yalnızca geçici bir sınır oluşturan Curzon* hattı bulunuyordu. 24 nisan 1920'de, Polonyalılar, Ukrayna'yı işgal ettiler. Dniepr kıyısını 200 km boyunca ele geçirdiler ve Kiev'i aldılar (7 mayıs). Kuzeyde ise general Sikorskiy Polesiye'yi işgal etti. Bu yıldırım harekâtı, milli duyguları ve devrimci ideolojiyi canlandırarak eski çarlık ordusunun birçok subayının (bu arada Brusilov'un) yeni sovyet rejimine katılmasına yol açtı. Kamenev, harekâtı yönetirken, ukraynalı köylüler polonya ordusunun geri hatlarına saldırdılar. 14 mayısta Tuhaçevskiy, Borisov istikametinde saldırıya geçti ve Polonyalılar'ı geri püskürttü; Budenniy'in bolşevik süvarileri onları Kiev'i boşaltmak zorunda bıraktı (10 haziran) ve Jitomir'e doğru saldırıya geçti (2 temmuz). Polonya kuvvetleri, Minsk (11 temmuz), Wilno (15 temmuz) ve Grodno'yu (20 temmuz) boşaltmak zorunda kaldı. Budenniy, Galiçya'ya girdi (4 ağustos) ve Tuhaçevskiy Polonyalılar'ın başlıca ikmal yolu olan Varşova-Dantzig demiryolunu kesmeye çalıştı.

Varşova tehdit altına girmiş ve Moskova'da devrimi Ren'e kadar yayma umudu

G. Sioen - C. E. D. R. İ.

Küçük Polonya
Kielce bölgesinde
bir köy evi

yeniden doğmuştu. Bu durum Londra ve Paris'i endişelendirdi. Bunlar, Polonyalılar'a askeri danışman olarak Weygand başkanlığında bir fransız-ingiliz heyeti gönderdiler (24 temmuz). Polonya'da general Henrys'in iki yüz subayını hazır bulan ve bunları hemen savaş meydanının her yanında görevlendiren Veygand, IV. Kızıl ordu'yu Varşova'nın kuzeyinde durdurmak amacıyla bir manevra hazırladı. Bu arada, altı tümenlik bir kuvvet de Sovyetler'in gerilerine saldırmak üzere Lublin'de toplandı. Saldırı 12 ağustosta başkent dolaylarında başladı. Kuzeyde polonya süvarileri, cüretkâr bir saldırıyla 4. Kızıl ordu'nun komuta merkezini yok ettiler (15 ağustos). Polonyalılar, Bug (20 ağustos) ve Nyemen'e (25 ağustos) ulaştılar. Sovyet bozgununa rağmen, Tuhaçevskiy, 10 eylülde durumu düzeltmeyi ve Minsk-Molodeçno hattı üzerindeki mevzilerde tutunmayı başardı (20 eylül). 12 ekimde Polonyalılar ve Sovyetler, Riga'da bir mütareke imzaladılar. Fransa ile Polonya arasındaki ittifak antlaşması (şubat 1921), polonya-sovyet ilişkilerinin normalleşmesini belirleyen Riga* antlaşması'yla (18 mart 1921) sonuçlanan zorlu görüşmeler de Piłsudski'nin durumunu güçlendirdi.

POLONYUM a. (fr. *polonium;* Marie Curie'nin doğduğu ülke olan *Polonia,* Polonya'dan). Ton başına yaklaşık 0,1 mg oranında bulunduğu Joachimsthal'dan getirilmiş pehblende cevheri içinde, Marie ve Pierre Curie tarafından keşfedilen (1898) ilk radyoaktif madde. (Simgesi Po olan kimyasal element.)
—ANSİKL. Curieler'in bulduğu izotop, yarıömrü 138,4 gün olan ve alfa parçacıkları yayarak kararlı kurşuna (^{206}Pb) dönüşen ^{210}Po izotopuydu. O tarihten bu yana, doğal radyoaktif gruplar içinde yer alan ya da yapay olarak hazırlanan ve kütle sayıları 192-218 arasında değişen tam 27 izotopu saptandı. Tümü radyoaktif olan bu izotopların çoğu, alfa yayıcısıdır. Yarıömürleri $3 \cdot 10^{-7}$ saniye ile 102 yıl arasında değişir. Yarıömrü, ışınımı, arı olarak son derece kolay hazırlanabilmesi bakımından araştırmalarda en çok kullanılan izotop, ^{210}Po'dur. Polonyum, tellürün bir benzeşiğidir ve onun gibi, en kararlı olduğu durumda dörtdeğerlidir

POLO-PONEY a. Özellikle polo oyunu için eğitilmiş at.

POLOS → YOĞUNTAŞ.

POLOTSK, Beyaz Rusya'da kent, Dvina'nın sağ kıyısında; 79 000 nüf. Barok tarzda restore edilen (1750) Svyatoya Sofiya bizans katedrali (XI. yy.). XII. yy. freskleriyle dekore edilmiş manastır kilisesi. Karayolu ve demiryolu kavşağı. Dökümevleri, plastik maddeler, yapı gereçleri, mobilya, hazırgiyim, besin sanayileri.
—Tar. Adına ilk kez 862 tarihinde kaynaklarda rastlanan kent, X. yy.'da kurulan bir prensliğin başkenti oldu ve XIII. yy.'da Litvanya'ya bağlandı. 1772'de kesin olarak Rusya topraklarına katıldı. 1812'de Fransızlar ve Ruslar arasında şiddetli çarpışmalara sahne oldu.

Lauros-Giraudon

Bernardin de Saint-Pierre'in *Pol ve Virjini* adlı yapıtının temalarından birini canlandıran XIX. yy.'dan kalma ressamı bilinmeyen resim *Afrika ve Okyanusya sanatları müzesi Paris*

Poloveç ya da **Polovtsıy dansları** → PRENS İGOR.

POL POT, asıl adı **Saloth Sor** ya da **Sar,** kampuçyalı siyaset adamı (Kompong Thom ili 1928). Fransa'da öğrenim gördükten sonra (1949-1953) komünist militan oldu, ilk direnişe katıldı, sonra eylül 1960 kongresi sırasında Khmer devrimci halk partisi'nin (Vietnam yanlısı) yeniden örgütlenmesine katıldı. 1962'de, koyu milliyetçi ve Vietnam karşıtı Khmer komünist partisi'nin genel sekreteri oldu, Sihanuk'un polisinden kurtulmak için dağa çıktı. Savaş sırasında (1970-1975) askeri harekâtı yönetti. Kızıl Khmerler'in perde arkasındaki gerçek lideri olarak kaldı. 1976'da, Pol Pot adıyla Başbakan oldu; rejimin ve onun aşırılıklarının baş sorumlusudur. Phnom Penh'in düşmesinden sonra (7 ocak 1979) yeniden dağa çıktı. Gıyabında kıyım suçlarından yargılanarak ölüme mahkûm edildi (ağustos 1979). Vietnam istilası sırasında (1979-1985) gerilla kuvvetlerini yönetti. Bir süre Milli savunma yüksek enstitüsü'nün yöneticiliğini yaptı (1985-1989). Kasım 1991'de Kampuçya'ya döndü.

POLTAVA, Ukrayna'da kent, Vorskla kıyısında, Dnepr'in K.'inde, Kara Topraklar bölgesinde; 315 000 nüf. (1989). Metalürji. Elektromekanik. Kimya. Sentetik elmas. Deri ve kereste, besin sanayileri.
—Tar. Kent, Büyük Petro'nun burada İsveçliler'i yenmesiyle (27 haziran [8 temmuz] 1709) ünlüdür. Karl XII, 28 000 askerle (16 000 İsveçli ve Mazepa'nın Kazakları), 5 000 Rus'un koruduğu bu müstahkem yeri üç aydan beri kuşatma altında tutuyordu; amacı burada depolanmış olan buğdayı ele geçirmekti. Büyük Petro yaklaşık 40 000 askerle Poltava'nın yardımına geldi. Açlıktan ve kralın hastalanmasından morali bozulan Karl XII'nin ordusu, Ruslar tarafından sarıldı; 7 000 kişiden fazla ölü verdi ve gerisi esir düştü; yalnızca Karl XII, Mazepa ve bazı İsveçliler kurtulup Türkler'e sığınabildiler. Bu savaşla Rusya, avrupa topluluğuna girdi ve İsveç'in Baltık'taki üstünlüğü sona erdi.

POLTEROEİST a. (vurucu ruh anlamında alm. sözc.). Nesnelerin yer değiştirmesi ya da havaya kalkması, sesli darbeler ya da açıklanması olanaksız görünen daha başka bazı fiziksel belirtiler halinde ortaya çıkan, kendiliğinden ve yinelenmeli normaldışı fiziksel olay.
—ANSİKL. Bu tür fiziksel olaylar, uzun süre, vurucu ruhların, hortlakların, görünmez musallat ziyaretçilerin işi sayıldı. Günümüzdeyse, parapsikologlarca, genellikle normalötesi güçlere sahip bir kişinin çevresinde kendiliğinden meydana gelen özel bir psikokinezi biçimi olarak açıklanmaktadır.

POŁUBİŃSKİ ya da **POŁUBEŃSKİ,** Litvanya grandükü Olgierd'in oğlu Wigunt'un soyundan gelen polonyalı prens ailesi. Adını, kendi mülkü olan Polotsk kentinden almıştır. —ALEKSANDER (öl. 1577), Litvanya ordusu komutanlarındandı, Livonya'yı İsveçliler'e ve Ruslar'a karşı başarıyla savundu. —Torunu ALEKSANDER HİLARY (öl. 1679), İsveçliler'e (özellikle Varşova savunmasında [1656]) ve Ruslar'a (1660-1664) karşı savaşlarda kendini gösterdi. Jerzy Lubomirski'nin yönettiği ayaklanmada (1665-66) kral Jan II Kazimierz'in yanında yer aldı ve 1669'da Litvanya büyük mareşalliğine getirildi.

POLUSİT a. (fr. *pollucite*'ten). Miner. Kübik sistemde yer alan doğal sezyum alüminosilikat.

Pol ve Virjini, Bernardin de Saint-Pierre'in romanı (1788). Mauritius adasında yaşamakta olan Pol ve Virjini adındaki iki gencin doğal saflığı, cinselliklerinin uyanışıyla birlikte allak bullak olur, bundan rahatsız olan kızın annesi gençleri birbirinden ayırır ve Virjini'yi Fransa'ya, zengin ve kimsesiz bir halanın yanına gönderir. Virjini dönerken ada açıklarında *Saint-Géran* fırtınasında ölür, Pol de üzüntüsünden ölür. Kimi zaman zorlama, kimi zaman da bir trajedi gibi kurallara bağlı olan bu pastoral, yazarın *Études de la nature* adlı yapıtında yer alır ve tiplerinin yaşama ve toplumsal önyargılara göğüs germesiyle, bu yapıtın kaderci iyimserliğiyle ters düşer

POLY- → POLİ-.

POLYA KURUŞU a. (ital. *Polia*'dan). Nümism. Osmanlılar tarafından geçici olarak işgal edilen G. İtalya'daki Polia dukalığının sikkesi.

POLYAİNOS, yunanlı hatip ve tarihçi; Makedonya'da doğdu (İ.S. II. yy.). Marcus Aurelius döneminde Roma'da hatiplik ve avukatlık yaptı. Marcus Aurelius ve Lucius Verus'a ithaf ettiği *Strategemata* adlı sekiz kitaplık, alıntılardan oluşan bir yapıtı vardır. Çok sayıda tarihsel öyküyü içeren bu yapıt, Antikçağ'ın bilinmesi bakımından yararlı bir kaynak oluşturur.

POLYARNIY, esk. **Aleksandrovsk,** Murmansk'ın (Rusya) 40 km K.'inde önliman, Kola körfezi kıyısında. Balıkları tüketime hazırlama.

POLYARTHRA a. Göllerde ve su birikintilerinde çok yaygın tekerleklikurt cinsi.

POLYBİA a. Yer yer sarı ya da beyaz şeritli ya da kulamsı lekeli, kahverengi küçük bedenli, topluca yaşayan eşekarısı cinsi.

POLYBİOS, yunanlı tarihçi (Megalopolis İ.Ö. 200'e doğr.-120'ye doğr.), Akhaia birliği strategosu Philopoimen'in dostuydu. İ.Ö. II. yy.'ın ilk yarısında, babası Lykortas ile birlikte yunan siyasal yaşamına katıldı. 169'da Romalılar'ı tuttu ve onlarla yapılan görüşmeleri yürüttü, fakat bu işi o denli ihtiyatlı biçimde yaptı ki, Roma ile ittifak yanlısı demokratların nefretini kazandı. Perseus'un Pydna'da yenilmesinden (168) sonra Romalılar, aralarında Polybios'un da bulunduğu 1 000 rehine aldılar; Polybios, böylece Roma'ya götürüldü. Orada Scipio Aemilianus ve onun evine girip çıkanlarla dostluk kurdu. Roma'nın gerçeklerini dikkatle inceledi. Birçok yapıt, bu arada kırk tarih kitabı *(istoriai)* yazdı. Bu yapıtlarında Roma'nın evrensel gücüne ve dengeli yapısına derin hayranlığını dile getirir. Yapıtlarında insanlara yararlı olmayı amaçlar; yöntemi, eleştirici zekâsıyla dikkati çeker. Her türlü doğaüstü nedeni bir yana atarak, insan davranışlarının gerçek nedenlerini araştırır. Yaptığı yolculuklar (Scipio'nun birçok seferine katıldı) bilgi toplamasına ve yapıtlarını yazabilmek için her zaman gerekli bulduğu gibi, olayların geçtiği yerleri kendi gözleriyle görüp bilgi edinmesine yardımcı olmuştur. Yapıtları, Roma'nın o dönemde başlattığı Doğu Akdeniz'de egemenlik kurma sürecinin anlaşılması bakımından temel bir kaynaktır.

POLYBLEPHARİDALİA a. Kamçılı protistler takımı. (Yeşil bedenli, çıplak hücreli, örtü zarları hiç bulunmayan hayvanlardır. *Dunaliella* ve *Polyblepharis* cinsleri iyi bilinir.)

POLYBOTHRİS a. Madagaskar'da yaşayan, üstü bronzrenkli, altı parlak ve canlı madensel renkli, iri bedenli parlakböcek cinsi. (Parlakböcekgiller familyası.)

POLYCELİS a. Bataklıklarda ve derelerde çok yaygın planarya cinsi. (Birçok görme organı vardır.)

POLYCERA a. Avrupa denizlerinde ve Hint okyanusu'nda yaşayan, kavkısız,

uzun gövdeli, canlı renkli deniz sümüklü-böceği cinsi. (Solungaçları telekli beş ya da yedi yapracıktan oluşur. Arttansolungaçlı bu yumuşakçalar *Polyceridae* familyasının örnek tipidir.)

POLYCHAETA a. ÇOKKILLILAR sınıfının bilimsel adı.

POLYCHELİDAE a. Denizlerin çok derin yerlerinde yaşayan onayaklı kabuklu familyası. (Göğüs ayaklarının yapısıyla dikkati çekerler: en azından ilk dört çifti kıskaçlarla son bulur.)

POLYCLADİDEA a. Zool. POLİKLADLAR takımının bilimsel adı.

POLYCLİNUM a. Manş'ta ve Atlas okyanusu'nda çok yaygın, birleşik tulumlu cinsi. (Kolonisi, kumlarla örtülü küçük bir patatese benzer; uzun bedenli her zoitinde üç bölüm vardır: göğüs, karın ve artkarın; *Polyclinidae* familyasının örnek tipi.)

POLYCTENİA a. Tropikal bölgelerdeki yarasalarda dışasalak yaşayan böcek cinsi. (*Polyctenidae* familyasının örnek tipi.)

POLYDACTYLUS a. Göğüs yüzgeçlerinin alt ışınları serbest, kuyruk yüzgeci çatallı kemiklibalık cinsi. (Çamurlu diplerde yaşar. Bütün tropikal denizlerin kıyılarında bulunur, haliçlere ve ırmaklara girer. Batı Afrika'da yaşayan *Polydactylus quadrifilis* türünün eti lezzetlidir.)

POLYDAMAS. Yun. mit. Truvalı kahraman; Panthoos'un oğlu Hektor'un savaş danışmanıydı.

POLYDAMNA. Yun. mit. Mısır kralı Thon'un karısı. Kocasının cinsel sataşmalarından korumak için Helene'yi Pharos'a gönderdi ve ona büyülü otlar verdi.

POLYDEKTES. Yun. mit. Seriphos kralı. Konuk ettiği Danae'ye tecavüz ettiği için, Perseus tarafından Medusa'nın başıyla taşa dönüştürüldü.

POLYDESMUS a. Halkalarının yanlarında uzantılar bulunan çokbacaklı kırkayak cinsi.

POLYDEUKES. Yun. mit. Yunanlı kahraman, Zeus ile Leda'nın oğlu; Kastor'un kardeşidir. (→ KASTOR.)

POLYDORA a. Yerleşik yaşayan, delici, çokkıllı halkalısolucan cinsi. (Özel tipte ipekleri vardır. *Spionidae* familyası.)

POLYDORİON. Tar. coğ. Burdur'un Antikçağ'daki adı.

POLYDOROS. Yun. mit. Priamos ile Hekabe'nin oğlu. Daha çocukken Truva önlerinde savaşa katıldı ve Akhilleus tarafından öldürüldü. Başka bir kaynağa göre, Polymnestor tarafından öldürülmüştür.

POLYDROSUS a. (yun. *polydrosos*, bol çiyli'den). Larvaları kökleri yiyen, çitlerde ve çalılıklarda yaşayan, yeşilimsi hortumlukınkanatlı cinsi.

POLYE a. (sırpça-hırvatça *polje*, tarıma elverişli ova'dan). Jeomorfol. Büyük boyutlarda (birkaç kilometre ve hatta 40-50 kilometre uzunluğunda), tabanı düz ve kenarları sarp kapalı karst kökenli çukur.
—ANSİKL. Polyelerin yeri, yapısal düzeneklere bağlıdır: senklinaller, çökme çukurları ya da kırıklarla belirlenmiş çukurlar; bunlara, Akdeniz çevresindeki dağ sıralarında ya da tropikal bölgede ada yaylarında sıkça rastlanır. Tektoniğin denetimindeki çöküntü ponor (düden) denen kuyularda kaybolan yeraltı sularını toplar; ponorların rastlantıyla ya da dönemsel olarak (buz, alüvyon) tıkanması ya da yağışlara göre yetersiz boşalma taşkınlara yol açar. Polyeler akarsu-karst biçimleridir ve su, bu biçimlerin genişlemesini sağlayan bir korozyon etkisi gösterir. Kırıntılı gereçlerin birikmesiyle oluşan taban düzlüklerinde kimi kez hum denen, dik yamaçlı artık kireçtaşı tepeleri vardır. Türkiye'de polyelerin en yaygın olarak görüldüğü alan, kireçtaşlarının çok geniş yer kapladığı Toroslar'dır (Elmalı, Kestel, Çeltikçi, Korkuteli, Kovada, Kemboz polyeleri).

POLYERGUS a. *Camponotus* cinsi üyelerine benzeyen, savaşçı, esir alan, eskiden "amazon" adıyla bilinen, iri bedenli karınca cinsi. (Bazı bilim adamlarına göre odunkarıncasıgiller bazılarına göreyse karıncagiller familyasında yer alır.)
—ANSİKL. *Polyergus*'a esir düşenler onların yuvasını kurar ve onları besler; çünkü altçenelerinin yapısı nedeniyle *Polyergus*'lar besinleri yalnızca başka karıncaların ağzından alarak yiyebilirler. Avrupa'da yaşayan tek türü *Polyergus rufescens* kırmızı orman karıncası ya da kızıl karıncayı *(Formica fusca)* daha nemf evresindeyken yuvasına alarak esir eder.

POLYESTER ya da **POLİYESTER** a. (fr. *polyester*). Polim. Zinciri ester işlevleriyle bağlı motiflerin birleşmesinden oluşan polimerlerin genel adı. (Bk. *ansikl.* böl.)

~R—C—O—R'—O—C—R~
       ‖   ‖
       O   O

—Marangl. Polyester vernik, ağaçişlerinde, özellikle mutfak, oturma ve çalışma odası takımlarını verniklemede kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Marangl. Polyester vernik mekanik ve kimyasal etkilere dayanıklı, onarması kolay, kalın bir vernik katmanı oluşturmaya elverişli bir vernik türüdür. Renk pastaları katıldığında, lakeli işler gibi renkli yüzeyler elde etmeye olanak verir.

Bileşenleri katıldıktan sonra 30 dakika içinde kullanmak gerekir; bu nedenle seri çalışmayı, kullanılacak kadar malzeme hazırlamayı ya da özel tabancalarla atılmayı gerektirir.
—Polim. Poliakrilester ve polivinilasetat gibi polimerler, ester işlevleri taşımalarına karşın polyesterler grubuna girmez. Polyesterlerin tanımına tıpatıp uyan polikarbonatlar* bile genellikle ayrı sınıflandırılır. Aynı durum, gliseroftalik* polimerler için de geçerlidir.

Polyesterlerin çok çeşitli bireşim tepkimeleri vardır:
1. bir diolün, bir diasit, bir diklorür ya da ilgili bir anhidritle çoğulyoğuşma*sı (doğrudan poliesterleşme);
2. bir diesterin bir diolle çoğulyoğuşması (politereftalatların bireşiminde önemli rol oynayan politransesterleşme);
3. halkanın açılmasıyla meydana gelen ve pek az kullanılan polimerleşme.

Doymuş alifatik polyesterler, diollerle çeşitli diasitlerin katılmasını gerektirir (etilen glikol, adipik asit, ftalik anhidrit ve genellikle karışım halinde kullanılan öteki dioller, trioller, tetroller, vb.) ve daha çok kozmetik sanayisinde, tekstil aprelerinin hazırlanmasında cila ve plastikleştiricilerin üretiminde kullanılırlar. Alkit* reçineleri de bu gruba girer.

Doymamış polyesterler, çeşitli diollerin doymuş ya da doymamış ya da aromatik diasitlerin karışımıyla çoğulyoğuşması sonunda oluşur. En çok kullanılan doymamış asit, maleik asit anhidritidir. Aromatik motifler, polimerin yapısına genellikle ftalik anhidritle sokulur. Doymamış polyester, bireşimden hemen sonra çoğu kez hidrokinon katılarak kararlaştırılır, daha sonra stirenle karıştırılır. Kullanımı sırasında katılan bir peroksit, biçimlendirme aşamasında uygulanan bir ısıtmayla, tüm bu malzemelerin eşpolimerleşmesini* sağlar. Doymamış polyesterler, özellikle katmanlı* malzemelerin yapımında kullanılır. Pratikte dolgu maddesi olarak hemen her zaman cam elyafından yararlanılır; cam elyafı ya olduğu gibi (kesilmiş elyaf), ya bükümsüz bağlama maddesi biçiminde (roving), ya dokusuz yüzey (cam keçesi) ya da silion örgüleri şeklinde katılır. Biçimlendirme, "temas" ya da "elle" denen bir kalıplama yöntemiyle yapılır; bu yöntemde dolgu maddesi ve reçine katmanları sert bir kalıp üzerine (alçıtaşı, tahta, vb.) ardışık olarak uygulanır. Kalıplama ayrıca hallı ya da çuval örgüsü biçiminde de yapılır; malzemenin biçimi ve dolgu maddesi -reçine teması, emme ya da tam tersine bir basınç etkisiyle sağlanır (zımbayla kalıplama, düşük basınçlı kalıplama). Böylece orta boyda eşyalar elde edilebilir. Daha büyük boyutlu parçalar için kesin biçimlerinin daha sonra verileceği bir "önbiçim" hazırlanır. Doymamış polyester üretiminin önemli bir kesimini meydana getiren oluklu levha üretimi, döner bir bant üzerinde ve sıcak bir tünel içinde kesiksiz olarak sürdürülür. Büyük çaplı borular, şarap fıçıları, kamyon ya da vagonlar üzerine monte edilen sarnıçlar, önemdirme işleminden geçirilmiş dokuların bir mandren üzerine sarılmasıyla üretilir. Bu yolla ayrıca daha önceden üretilmiş metal ya da PVC boruları da korunabilir. Kimi parçalar, elyaf ve reçinenin tabancayla püskürtülerek uygulanmasıyla kaplanır.

Önemdirme işleminden geçirilmiş cam elyafı-reçine malzemeleri, polimerleştirilmeden önce çok zor kullanılır ve depolama sırasında kimi sorunlar çıkarır. Bu tür sorunları gidermek için son yıllarda "olgunlaştırma" denen tersinir bir sertleştirme tekniği uygulanmaktadır. Nitekim bu yolla elde edilen levha ve profiller, ısıyla biçimlendirilebildiği gibi kullanım aşamasında da polimerleştirilebilir. Önemdirme malzemeleri, olgunlaştırılsın ya da olgunlaştırılmasın elektrik, mobilya ve inşaat sanayilerinde kullanılabilir. Doymamış polyesterler gerçekte, ancak bir dolgu maddesinin katılmasından sonra kullanılmalarına rağmen, dolgu maddesi katılmamış reçine dökümünde de işe yararlar. Dökümle kalıplama genel olarak ardışık katmanlar şeklinde yapılır: çeşitli cisimlerin (böcekler, taşlar) gömülmesi; dekoratif eşyaların üretimi (örneğin yalancı fildişi); tozların ve mineral artıkların topaklaştırılması (mermer taklidi döşeme malzemesi üretimi). Merkezkaç kaplamayla sedefsi bir görünümün verildiği plakalar elde edilir. Doymamış polyesterlerden vernik sanayisinde de yararlanılır (örneğin mobilya sanayisi).

Aromatik polyesterler arasında en önemlisi polietilenglikoltereftalattır (PET). Polibutandioltereftalat gibi öteki ürünler henüz gelişme aşamasındadır. Sanayide PET üretiminde iki yöntem uygulanır. "Doğrudan" yöntem, etilenglikolün tereftalik asitle çoğulesterleştirilmesine dayanır. "Dolaylı" yöntem çok daha yenidir ve dimetiltereftalatın etilen-glikolle tepkimesinden meydana gelir.

PET, zincirlerinin bükülmezliğinden dolayı çok yavaş kristalleşse bile, kristalleşme işlemine oldukça yatkındır. Ticari ürünler, genellikle 265 °C'a doğru erir, ama titizlikle uygulanan bir tavlama işleminden sonra bu sıcaklık 285 °C'a çıkarılabilir. PET, organik çözücülerin çoğunda çözünmez. Nitrik asit (HNO_3) dışında yükseltgen maddelerden çok az etkilenir. Işığa ve ısıya karşı kusursuz bir direnç gösterir (150 °C'a dek direncini sürekli olarak korur). Mekanik özellikleri kristallilik derecesine bağlıdır. PET, şu alanlarda kullanılır: enjeksiyon*la elektroteknik, makine yapımı, vb.'de kullanılan parçaların üretimi Fransa'da tergal, Büyük Britanya'da terilen, ABD'de dakron, AFC'de trevira, İtalya'da terital, Hollanda'da terlanka, Japonya'da tetoren, Türkiye'de perilen adı altında üretilerek piyasaya sürülen PET elyaf*ı ve iplik*leri, erimiş durumdaki malzemenin tel halinde çekilmesiyle elde edilir. Kusursuz mekanik özellikleri olan bu elyafın tekstil sanayisinde çok büyük bir önemi vardır. PET elyafı, dokunmamış geotekstiller*de kullanılır. Fışkırtma ve çift yönlendirmeyle elde edilen filmleri, biyolojik etkenlere karşı kusursuz bir direnç gösterir, tutuşturulduğunda kendi kendine söner. Elektrik mühendisliğinde ve mikroplardan arındırılmış (sterilize) ambalaj malzemeleri olarak tıp ve eczacılıkta kullanılır. Şişirmeli

Polygonum
(Polygonum divaricatum)

Polykandilion
Antalya müzesi

Larousse

Polymnia
François Robertet'nin *Poésies* adlı yapıtının bir minyatüründen ayrıntı XVI. yy.'a ait elyazması *Bibliothèque nationale, Paris*

-fışkırtmayla hazırlanan içi boş cisimler (şişeler) içeceklerin ambalajlanması ve korunmasında işe yarar. Polibutandioltereftalat ise çok iyi kristalleşmiş bir üründür; sıcakta biçim değiştirmeye karşı büyük bir direnç gösterir; bükülmezlik ve sertliği yüksektir; aşınmaya karşı kusursuz bir davranışı vardır; nem tutma oranı düşük, dielektrik özellikleri yüksektir; kimyasal etkenlere karşı iyi bir direnç gösterir.

Enjeksiyon ve fışkırtmayla biçimlendirilir. Cam elyafıyla pekiştirilen ve dolayısıyla çok sert koşullarda iş görebilen parçalar, hafif alaşımlarla boy ölçüşebilir. Fışkırtma 250 °C'a doğru uygulanır, yaprak ve plaka üretiminde kullanılır.

POLYETTA. Tar. coğ. Anadolu'nun Pisidia bölgesinde kent, Burdur'un Yeşilova ilçesi merkez bucağına bağlı Bademli köyünün yerinde olduğu sanılıyor.

POLYGALACEAE a. Genellikle almaşık yapraklı, düzensiz erdişi çiçekli, kimisi sarmaşıcı otsu ya da ağacımsı bitkiler familyası. (700 türü kapsar.)

POLYGHYROS ya da **POLİGHİROS,** Yunanistan'da kent, Makedonya'da, Khalkidike *nomos*'unun merkezi; 4 500 nüf.

POLYGNOTOS, İ.Ö. V. yy.'da yaşamış yunanlı ressam (Taşoz ? - öl. Atina). Daha çok Atina (Poikile, Theseion) ve Plataia'da büyük boy duvar resimleri gerçekleştirdi. Truva'nın alınışını ve Odysseus'un ölüler ülkesine inişini konu alan ve Delphoi'deki Knidoslular'ın Leskhesi'ni süsleyen büyük kompozisyonları Pausanias tarafından betimlenmiştir: kişiler engebeli bir zemin üzerinde, değişik yüksekliklere yerleştirilmiş, duygular ise, kişilerin duruşları ve yüz ifadeleriyle dile getirilmişti. Polygnotos'un vazo resimleri üzerinde büyük etkisi olmuştur; Niobe çocukları ressamının süslediği kraterde (Louvre) bu etki açıkça görülür.

POLYGONACEAE a. KARABUĞDAYGİLLER familyasının bilimsel adı.

POLYGONUM a. Dünyanın her tarafına yayılmış 200 kadar türü bulunan biryıllık ya da çokyıllık ve kimisi tırmanıcı, otsu bitki cinsi. (Almaşık, basit ve tam olan yaprakların dibinde kın biçiminde zarsı kulakçıklar bulunur. Çiçekler beşli tipte, küçük, ama çok sayıdadır ve yumak ya da salkım halinde bir arada toplu bulunur. Genellikle kuru, çatlamaz, üçgen ya da mercimek biçimindeki meyve bir bürgüyle kaplıdır. Bazı türleri herkesçe bilinir: *Polygonum fagopyrum* [karabuğday]; *P. avicularа* [kuşekmeği]; *P. cognatum* [madımak]: *P. bistorda* [kurtpençesi]; vb. Karabuğdaygiller familyasının örnek tipi.)

POLYGORDİUS a. (yun. *polein*, satmak, ve *Gordias*, bir Phrygia kralının adından). İlkel, çokkıllı halkalısolucan cinsi. (Sölomborucukları yoktur; eşeysel ürünler beden çeperinin yarılması sonucu dışarı çıkar.)

POLYGRAPHUS POLYGRAPHUS a. Böcbil. Daha çok kozalaklıların (ladin) bazen de kiraz ağaçlarının kabukları altında yaşayan küçük kabukböceği. (Kabukböceğigiller familyası.)

POLYHİSTOR (Aleksandros) → ALEKSANDROS POLYHİSTOR.

POLYKANDİLİON a. Birkaç kollu ya da üzerinde mum yerleştirilebilecek birkaç yuva bulunan tepsi vb. biçminde kandil. (Kumluca [Korydalla] definesinde, Bizans döneminden güzel örnekler bulunuyordu.)

POLYKLEİTOS, İ.Ö. V. yy.'da yaşamış yunanlı heykelci. Sikyon ya da Argos'ta doğdu; özellikle 460-420 arasında etkinlik gösterdi. Ünlü bir bronz ustasıydı, dinlenen atletlerin vücudunu canlandırmada çok başarılı oldu; esnek bir ritimle canlılık kazanan heykellerindeki uyumlu mükemmellik, çağdaşları tarafından övüldü. Yapıtlarından geriye sadece kopyalar kalmıştır: *Diskophoros* (küçük bronz heykel, Louvre), kaidesi hâlâ daha Olympia'da görülen *Kyniskos* (Londra'daki Wesmacott atleti Kyniskos'un bir kopyasıdır), özellikle de, *Doryphoros** ve *Diadumenos** (kopyalarının çokluğu bu yapıtların halk tarafından sevildiklerini gösterir). 420'ye doğru, Argos'taki Heraion için altın ve fildişinden bir Hera heykeli yaptı. Efes'te açılan *Yaralı Amazon* heykeli yarışmasını kazandı (Musei Capitolini'deki heykelin, Polykleitos'un bu yapıtından türediği sanılır). Oranların hesaplanması üzerine yazdığı incelemenin *(Kanon)*, heykel sanatı üstünde büyük bir etkisi oldu.

POLYKLEİTOS Küçük, İ.Ö. IV. yy.'da yaşamış yunanlı heykelci; Polykleitos'un soyundan geliyordu. Pausanias tarafından betimlenen birçok heykel yaptı. Bu yazara göre, sanatçı aynı zamanda Epidauros'taki tholos ve tiyatronun da mimarıydı. Ama, yarım yüzyıl arayla inşa edilen bu yapıların aynı kişinin eseri olması zor bir ihtimaldir.

POLYKRATES, İ.Ö. 533/532-522 arasında Sisam tiranı (öl. Magnesia e epi Maiandroi [Manisa] 522). VI. yy.'ın başında Sisam adasını yöneten aristokratlar sınıfından zengin Aiakes'in oğlu. Bir toplumsal karışıklık ve kurumlarda istikrarsızlık döneminden yararlanarak tiranlığı ele geçirdi. Başlangıçta iktidara ortak ettiği iki kardeşini safdışı bıraktıktan sonra gösterişe ve lükse düşkün bir hükümdar olarak saltanat sürdü (Anakreon'u ve Eupalinos'u sarayına aldı). Onun zamanında Sisam, büyük bayındırlık çalışmalarına (su kemerleri, liman, tapınaklar [Heraion tapınağı gibi]) olanak veren çok büyük bir iktisadi refah dönemi yaşadı. Zanaatkârlar ve tacirler bu harcamaları çok iyi değerlendirdiler ve bundan kazanç sağladılar. Persler'in denizdeki zayıflığından yararlanan Polykrates, Ege adalarını egemenliği altına almayı tasarladı ve birçok İonia kentini ele geçirdi. Ama, Kambiz'e yardım ederken filosunu yitirdi ve Magnesia e epi Maiandroi'de bir pusuya düşürüldü ve satrap Oroites'in emriyle çarmıha gerilerek öldürüldü.

Polykrates'in yüzüğü, olağanüstü talihli bir kişi olan tiran Polykrates'in sihirli yüzüğü. Herodotos'un anlattığına göre, Polykrates, bir kez olsun bir şey yitirmiş olmak için yüzüğünü denize atmış, ama bir balıkçının kendisine sattığı bir balığın karnında onu yeniden bulmuş. Bu hikâyenin Herodotos'a göre, bir tanrı takdiri olarak anlaşılması gerekir. Yüzük iktidarın simgesidir; tanrılar, Polykrates'in iktidardan vazgeçmesini kabul etmezler ve onu Polykrates'e geri verirler. Böylece tiran, iktidardan ancak ölünce ayrılabileceğini anlar.

POLYKRİKİDAE a. Çizgisel zincirler halinde kaynaşmış kamçılı *Protozoa* familyası. (Beslendiği iri avları yakalamak için yakıcı kapsüllerinden yararlanılır. Başlıca cinsi *Polykrikos*'tur.)

POLYKRİKOS a. (yun. *polys*, birçok, ve *krikos*, halka'dan). Yalnızca 4 halkalı ve yakıcı kapsüllü (knidlilerinkine benzer), 8 hücreli, yüzen koloniler oluşturan deniz hayvanları. (*Peridinia* sınıfı.)

POLYKSENE. Yun. mit. Priamos ile Hekabe'nin kızı. Akhilleus ölümünden az önce ona âşık oldu. Polyksene, akha gemilerinin dönüşünü kolaylaştırmak için Akhilleus'un mezarı üzerinde kurban edildi.

POLYKSENOS. Yun. mit. Truva kuşatmasına katılan eleialı kahraman.

POLYKSO. Yun. mit. Rodoslu kahraman Tlepolemos'un karısı. Helene Rodos'a sığınınca, Truva önlerinde ölen kocasının öcünü almak isteyen Ploykso hizmetkârlarını Erinyes kılığına sokarak konuğunun üzerine saldı. Bunun üzerine Helene kendini astı.

POLYMASTİGİNA a. Çok kamçılı, asalak *Protozoa* takımı. (Başlıca cinsleri *Chilomastix, Trichomonas, Giardia.*)

POLYMERA a. (yun. *polymeres*, birçok bölümden oluşan'dan). Paleont. En az beş göğüs bölütü bulunan trilobit cinsi.

POLYMESTOR. Yun. mit. Trakya kralı. Truva savaşı'nın başında Priamos, küçük oğlu Polydoros'u ona emanet etti. Trakya kralı, Polydoros'u öldürdü. Hekabe, oğlunun öcünü almak için Polymestor'u kör etti, çocuklarını da öldürdü. Bu, aynı zamanda Euripides'in *Hekabe* adlı trajedisinin konusunu oluşturur.

POLYMİTARCYS VİRGO a. Bazı akarsuların kenarında çok kalabalık sürüler halinde rastlanan birgünlük sinek. (*Polymitarcydae* familyası.)

POLYMNİA a. (yun. *polymnios*, yosunla kaplı'dan). Amerika'da yetişen karşıt yapraklı, dalların ucunda kömeç halinde toplu çiçekli otsu bitki ya da çalı. Kömeçlerde ortadaki çiçekler kırmızı, kenardaki dilsi çiçekler sarı renktedir. (And sıradağlarında yetişen *Polymnia edulis* türü patatesin yerini tutmak üzere yetiştirilmeye çalışılmış, ama başarı sağlanamamıştır. Bileşikgiller familyası.)

POLYMNİA. Yun. mit. Dokuz Musa'dan biri. Çeşitli kaynaklarda kendisine farklı roller yüklenmiştir. Kutsal ilahilerin esin kaynağı olduğuna inanılırdı.

POLYNEİKES. Yun. mit. Eteokles*'in erkek kardeşi.

POLYNEMA a. *Notonecta* cinsinden su yarımkanatlılarının yumurtalarında asalak yaşayan çok küçük bedenli bronzarı cinsi. (Kanatlarının yardımıyla su altına yüzebilirler. *Mymaridae* familyası.)

POLYNEMİFORMES a. Bütün tropikal suların ya da acısuların kıyılarında yaşayan, çamuru karıştırarak bulduğu bitkisel ve hayvansal maddelerle beslenen kemiklibalıklar takımı.

POLYNEOPTERA a. Paurometabol böcekler öbeği. (Jügal alanı çok gelişmiş ve çok sayıda sinirle desteklenmiştir; kanatlarını dinlenirken arkaya kıvırır; birçok malpighi borucuğu ve serki vardır. *Orthopteroidea*'ları, *Blattopteroidea*'ları, *Dermapteroidea*'ları kapsar.) [OLİGONEOPTERA ve PARANEOPTERA ile karşıtlaşır.]

POLYOANSEFALİT a. (fr. *polioencéphalite*'ten). Nörol. **1.** Daha çok bozmaddede olan ansefalit. **—2.** *Kanamalı yüksek polyoansefalit*, GAYET-WERNİCKE ANSEFALOPATİSİ'nin eşanlamlısı.

POLYOANSEFALOMİYELİT a. (fr. *polioencéphalomyélite*'ten). Nörol. Beyin -omurilik sisteminde bozmaddede olan ansefalomiyelit.

POLYODONTİDAE a. ÇOKDİŞLİMERSİNGİLLER familyasının bilimsel adı.

POLYOM a. (fr. *polyome*). *Polyom virüsü*, papovavirus grubundan DNA'lı virüs. (Deney için verildiği kemirgenlerin hücrelerinde değişikliğe ve böylece kanser oluşumuna neden olabilir. İnsan patolojisinde, bağışıklığı kalmamış kimselerde rastlanmıştır.)

POLYOMİYELİT a. (fr. *poliomyélite*'ten). ÇOCUK* FELCİ'nin eşanlamlısı. (Kısaca POLYO da denir.)

POLYOMMATUS a. (yun. *polein*, satmak, ve *omma,-atos*, göz'den). Genellikle bronz renkli ya da altın sarısı kanatlı kelebek cinsi. (Değişik renklerde benekleri vardır. *Polyommatus icarus* türü Türkiye'de oldukça yaygındır. *Lycaenidae* familyası.)

POLYOPHTHALMUS a. Çok yalın biçimli, çokkıllı halkalısolucan cinsi. (*Ophelidae* familyası.)

POLYOVİRÜS a. (lat. *poliovirus*'ten). Çocuk felcine neden olan RNA'lı virüs. (*Enterovirus* grubundan).

POLYPEDATİDAE a. Zool. ÇOKPARMAKKEMİKLİGİLLER familyasının bilimsel adı.

POLYPERKHON, makedonyalı general (İ.Ö. 380'e doğr. - 301'e doğr.) Philippos'un hizmetine girdi. İskender'le birlikte Asya'ya gitti. Antipatros'a bağlandı; Antipatros'un oğlu Kassandros, ona karşı öbür diadokhos'larla elbirliği etmeye çalıştı, ama onunla etkili bir biçimde mücadele edebilmek için Yunanistan'da yeterli desteği bulamadı.

POLYPHAGA a. Kınkanatlılar alttakımı. (Yaprakböceklerini, hortumlukınkanatlıları, bokböceklerini içerir.)

POLYPHEMOS. Yun. mit. Poseidon'un oğlu; Kyklopslar'ın en vahşisidir. Etna yakınlarında bir inde yaşar ve insan etiyle beslenirdi. Tutsak ettiği Odysseus tarafından gözü kör edildi. Galateia'ya duyduğu aşkla da ünlüdür.

POLYPLACOPHORA a. Kitonları vb. içeren yumuşakça takımı. (Kavkısının eklemli olmasıyla *Aplacophora* altsınıfı üyelerinden ayrılırlar. İlkelyumuşakçalardan.)
—ANSİKL. Bedeni yumurtaya benzer; sırtında, önden arkaya doğru, kavkıyı oluşturan sekiz kireç parçası taşır. Çok kaslı ayağı da yumurta biçimindedir; örteneği ayaktan ayıran yuvarlak oluk 16 sorguçlu bir solungaç diziyle donanır. Tespihböcekleri gibi dertop olabilen *Polyplacophora*'lar, bütün denizlere, özellikle de sıcak denizlere yayılır ve sular çekildiğinde kayaçlara asılı kalırlar. Fosillerine Cambria topraklarından başlayarak rastlanır.

POLYPODİACEAE a. Sporkeseleri saplı olan ve yaprakların alt yüzünde kümeler halinde bulunan *(sorus)* eğreltiler familyası. (Sorusları saran bir gömlek olmadığı gibi sporkeselerinin açılma halkası da tam değildir. 5 000'den fazla türü olan bu familyanın bütün bitkileri kıllı ya da pullu köksaplıdır, karada yaşar ya da epifit yetişir.)

POLYPROTODONTİA a. Zool. POLİPROTODONTLAR alttakımının bilimsel adı.

POLYPTERİDAE a. ÇOKSAÇAKLIGİLLER familyasının bilimsel adı.

POLYPTERUS BİCHİR a. Orta Afrika ırmaklarında yaşayan kıkırdakımsı iskeletli balık. (*Polypteridae* familyası.)
—ANSİKL. Göğüs yüzgecinin iskeleti nedeniyle *Polypterus bichir* bazen *Brachiopterigii*'ler arasında sınıflandırılırsa da, gerçekte kıkırdaklı balıklara daha yakındır. *P. bichir,* uzun bedenli, kalın ve eşkenar dörtgen biçiminde pullu, sırt yüzgecinin ardında bir dizi tek ışınlı yüzgeççikler bulunan bir balıktır. İlkel özellikleri arasında, bir spirakulumunun, sarmal bir bağırsak tıkacının, az damarlı ve az işlevsel bir akciğerinin bulunması sayılabilir.
Bol bitkili, çalkantısız sularda yaşayan on kadar *Polypterus* türü vardır. Yumurtadan çıkan larvalarında, amfibyum iribaşlarında olduğu gibi dış solungaçlar bulunur.

POLYSİPHONİA a. Fırça biçiminde ipliksi uzantıları olan ve denizlerde yaşayan kırmızı suyosunu.

POLYSTOMA İNTEGERRİMUM a. Kara ve su kurbağalarının sidik kesesinde asalak yaşayan yassısolucan. (Bedeninin arka bölümünde çengellerle donanan birçok çekmen bulunur. Yumurtaları konağının sidiğiyle dışarı atılır. Yumurtadan çıkan larva, iribaşların solungaçlarına tutunur; sonra, başkalaşma sırasında yutak boşluğuna, oradan da sidik kesesine ulaşır. *Polystomidae* familyası.)

POLYSTOMUM a. Balıklarda, amfibyumlarda ve suda yaşayan kaplumbağalarda bulunan, birçok tutunma organıyla donanan yassısolucan cinsi. (Günümüzde *Polystomum* cinsi *Heterocotylea*'lar arasında sınıflandırılır.)

POLYSYNODİE a. Tar. Fransa'da, 1715'ten 1718'e kadar uygulanan ve her bakanın yerini bir konseyin aldığı hükümet sistemi.

polytechnique *(École),* fransız yükseköğretim okulu. Amacı, öğrencilerine, bir uzmanlık dalında eğitim gördükten sonra, devletin sivil ve askeri kesimlerinde, kamu hizmetlerinde ve genel olarak, ulusun tüm etkinlik alanlarında, yüksek vasıf ve sorumluluk isteyen bilimsel, teknik ve ekonomik görevlerde çalışabilmelerini sağlayacak bir bilimsel ve genel kültür vermektir.

POLYTOMİDAE a. Yeşil olmayan kamçılı *Protozoa* familyası. (*Polytoma, Polytomella,* vb. cinsleri kapsar.)

POLYTRİCHUM a. Oldukça büyük boylu (15 cm), dik saplı, ikevcikli akrokarp yosun. Diken gibi sivri, sert ve 8 ila 12 mm uzunluğundaki yapraklarının üst yüzünde, uzunlamasına lameller bulunur ve bunlar yaprak yüzeyini artırır. (Basit ağızlı kapsülleri kısa ve küt birçok dişten [32 ya da 64] oluşur. Birçok türüne [*Polytrichum attenuatum, P. piliferum*], her yerde rastlanır.)

POLYXENUS a. Çınarların kabukları altında yaşayan, çok küçük bedenli çokbacaklı kırkayak cinsi. (Çok iri kıl demetleri ve bir anus fırçası vardır.)

POMACANTHİDAE a. Tropikal denizlerde yaşayan kemiklibalık familyası. (Üyeleri kelebekbalığına benzer. Kapakçıklarının yakınında güçlü dikenler vardır; aynı türlerin gençleriyle erişkinleri çoğunlukla farklı renklerdedir. Levrekbalığımsılar takımı.)

POMACENTRİDAE a. Zool. PAPAZBALIĞIGİLLER familyasının bilimsel adı.

POMA DE AYALA (Felipe Huamán), perulu melez yazar (Huánaco bölgesi, 1534'e doğr. - ? 1615), yazarın hıristiyan kültürüyle inka uygarlığına bağlılığının çözülmez bir biçimde iç içe geçtiği, resimli yapıtı iki bölümden oluşur: *Nueva corónica* (1600) ve *Buen gobierno* (1615). Bu yapıtta yer alan çok sayıdaki resim, Amerika tarihi açısından kesin bir kaynak niteliğindedir.

POMADERRİS a. Avustralya ve Yeni -Zelanda'da yetişen, hepyeşil, almaşık yapraklı ağaççık. (Yapraklarının alt yüzü beyaz ya da kızıl renkli ince tüycüklerle kaplıdır. Hünnapgiller familyası.)

POMAK sıf. ve a. Rumeli'de yaşayan müslüman halktan olan.

◆ a. [Tamlayan olarak] Pomaklar'a ilişkin, Pomaklar ile ilgili.

Pomak gaydası, Trakya bölgesinde, kadın erkek birlikte oynanan karşılama türü bir halk oyunu.

POMAKÇA a. Pomaklar'ın dili. Slav kökenlidir. Bulgarcanın bir şivesini oluşturur. Türkçeden de birçok sözcük almıştır.

POMAKLAR, Balkanlar'da yaşayan müslüman halk. Orhan Gazi döneminde Türkler'in Rumeli'ye geçmesinden başlayarak (1354) müslümanlık yerli halk arasında giderek yaygınlaştı. Önceleri Rodoplar'da yaşayan Pomaklar XV. yy. ortalarında müslümanlaştıktan sonra Lofça (Loveç), Plevne, Rahova, Filibe, Selanik ve Manastır yörelerine dağılarak buralarda pomak köyleri kurdular. Doksanüç harbi (1877-1878 Türk-Rus savaşı) sırasında Pomaklar'ın bir bölümü Makedonya'ya göçerken, bir bölümü de Anadolu'ya geçti. Bugün Türkiye'nin bazı kesimlerinde, özellikle Bursa yöresi ve Trakya'da Pomaklar vardır.

POMALAA, Endonezya'da yer, Sulavesi adasında, Nikel çıkarma ve nikel dökümevi.

POMARANCİO (Niccolo CIRCIGNANİ, **il** —denir), italyan ressam (Pomarance, Volterra yakınında, 1516'ya doğr. - ? 1596'dan sonr.). Roma'da önemli siparişler aldı: S. Pudenziana'nın kubbesi *(Meleklerle çevrili Tanrı);* S. Stefano Rotondo'da Karşı Reform'un ve İgnacio de Loyola'nın *Ejercicios Espirituales*'in ruhunu yansıtan martyr sahneleri.

POMARANCİO (Cristoforo RONCALLİ, **il** —denir), italyan ressam (Pomarance 1552 - Roma 1626), öncekinin öğrencisi. Ustasının takma adını aldı. Roma'da (Vatikan locaları, 1580'e doğr.) ve Loreto'da (Santa Casa'da fresk, 1505-1510) çalıştı.

POMARÉ, 1763-1880 arasında krallar ve kraliçeler çıkaran Tahiti hanedanı. —POMARÉ I (1743-1803) zor kullanarak iktidara geçti ve Avrupalılar'a iyi kabul gösterdi; 1797'de bir halk ayaklanmasıyla iktidardan uzaklaştırıldıysa da ingiliz yardımıyla geri geldi. —**Pomaré II** (1780-1821), asıl adı VARİATOA, babasının karşılaştığı güçlüklerle karşılaştı; misyonerlerin desteğini sağlamaya çalıştı, vaftiz oldu (1819) ve sonunda otoritesini kurmayı başardı. —Oğlu **Pomaré III** (1819-1827), asıl adı TERİITARİA, 1824'te, 5 yaşında kral oldu, protestan misyonerlerin elinde oyuncak olarak kaldı. —Kız kardeşi **Pomaré IV,** asıl adı AİMATA (1813-1877), 50 yıl saltanat sürdü (1827-1877). Protestan misyonerlerin vasiliğini yıkmaya çalıştı, Pritchard'ın etkisiyle fransız katolikleri kovdu; şiddetli bir direniş gösterdikten sonra, 1847'de, fransız protektorasını kabul etmek zorunda kaldı, ama protektora yönetimi din kavgalarını hemen yatıştıramadı. —Oğlu **Pomaré V,** asıl adı ARİİAUE, (1842-1891), Tahiti'nin son kralı oldu (1877-1880); 1880'de tahttan feragat ederek yerini Fransa'nın doğrudan yönetimine bıraktı.

Polypterus bichir

POMAT a. (ital. *pommada*'dan). **1.** MERHEM'in eşanlamlısı. **—2.** → POMATA.

POMAT a. (fr. *pomate*). Patates ve domates protoplastlarının kaynaşmasıyla elde edilen melez bitki. (Üretime elverişli olmamıştır.)

POMATA a. (ital. *pommada*). Eskiden saçlara sürülen yağlı ve kokulu bir madde. (POMAT da denir.)

POMATİAS a. (yun. sözc.). Karada yaşayan, öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (Kavkısı koni ve küçük kule biçimindedir, sarmal ve kireçli bir kapakçıkla örtülür; çekirdekçiği dışmerkezlidir. Daha çok dağ eteklerinin kireçli topraklarında bulunan bu hayvanlar Avrupa'da yaşar ve Üçüncü Zaman topraklarından başlayarak fosillerine rastlanır. *Pomatiasidae* familyasının örnek tipi.)

POMATOCEROS a. (yun. *poma, -atos,* tıpa, kapak, ve *keras,* boynuz'dan). Tüpçül çokkıllı halkalısolucan cinsi. (Bedeni canlı renklerde olur. Kıyılarda kapakçıklı boru yığışımları oluşturur. *Serpulidae* familyası.)

POMATOMİDAE a. Zool. LÜFERGİLLER familyasının bilimsel adı.

POMATOSCHİSTUS MİNUTUS a. Norveç ile İspanya arasındaki kıyı bölgesinin kumlu diplerinde yaşayan kemiklibalık. (Kayabalığıgiller familyası.)

Giraudon

Pombal markisi
ressamı bilinmeyen bir tablodan ayrıntı (XVIII. yy.)
Torre del Tombo arşivleri, Lizbon

POMBAL (Sebastião José DE CARVALHO E MELO, I.-*markisi*), portekizli devlet adamı. (Lizbon 1699 - Pombal, Coimbra yakınında, 1782). Önce Londra'da (1739), sonra Viyana'da (1745) büyükelçilik yaptı, Dışişleri (1750), İçişleri ve Denizcilik bakanı oldu. José I'in desteğiyle Başbakanlığa getirildi. Tipik bir aydın despottu, krallığın otoritesini yeniden kurdu ve iki silik hükümdarın saltanat dönemleri arasında, dermandan düşmüş monarşiyi tek başına ayakta tuttu. İktidar araçlarını yeniden örgütlendirerek krallığın iktidarını güçlendirdi: yönetim tarzı yenilendi, donanma ve orduda reform yapıldı. Görevi sırasında iki gücün direnişiyle karşılaştı: soylular ve Kilise. Açıkça görülen sertliği buradan kaynaklanıyordu. 1758'de krala karşı düzenlenen suikastı izleyen cezalandırma, soyluları yıldırdı: Aveiro dükü ile Távoralar'ın

idamından sonra soylular bir daha kıpırdayamadılar. Kilise'nin etkisi yavaş yavaş sınırlandı. Portekiz Papalık'ın vasalı durumundaydı: vasallık bağlarının koparılması, ilişkilerin eşit koşullar içinde yeniden kurulmasına olanak sağladı. Ruhban sınıfının üst tabakası itaat altına alındı ve başlıca güç olan İsa Birliği tasfiye edildi: haksız yere 1758 soylular komplosuna karıştırılan ve bütün kötülüklerin kaynağı olmakla suçlanan cizvitler, 1759'da ülke ve imparatorluk dışına sürüldüler. 1761'den beri gözaltında tutulan Engizisyon, basit bir siyasal mahkeme durumuna geldi ve sansür bir devlet kuruluşuna verildi. Coimbra Üniversitesi reformundan ve kolejler ve ilkokullar açılmasından sonra bu devlet kuruluşunun etkisi öğretim alanında büyük ölçüde yayıldı. Pombal, iktisatçı olmamakla birlikte, ülkesinin ekonomik yaşamıyla ilgilendi, çünkü ekonomiyi devlet gücünün temellerinden biri olarak görüyordu. Ülke koşullarının zoruyla merkantilist olan Pombal, bir yandan ülkenin, özellikle Alentejo'nun kaynaklarını değerlendirip, yerel manüfaktürleri teşvik ederek ithalatı sınırlandırmaya çalışırken, öbür yandan yukarı Duero şarapları gibi kaliteli ürünlerle ihracatı artırmak için çaba harcadı. Özellikle, Brezilya ile ticaret gibi olağanüstü bir zenginlik kaynağından İngilizler'i uzak tutmaya çalıştı ve bu amaçla tekelci şirketler kurdu: Companhia de Grão Pará de Maranhão (1755), Companhia de Pernambuco e Paraíba (1759). Bununla birlikte kendi kişiliğine çok bağlı olan hizmetleri birçok muhalifin ortaya çıkmasına yol açtı. José I'in ölümünden (1777) sonra, polis zulmünün kurbanları, ayrıcalıkları ellerinden alınanlar, himayecilikten ve güdümcülükten zarar gören tüccarlar, ana kraliçenin desteğiyle, Pombal'ın istifa etmesini, yargılanmasını ve hüküm giymesini sağladılar. Böylece Pombal, topraklarına çekilmek zorunda kaldı.

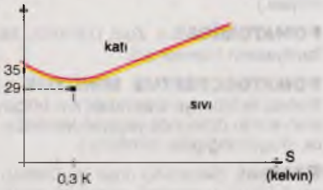

ahşap kapılarda kullanılan **pomel** menteşeler

POMBO (Rafael), kolombiyalı yazar (Bogotá 1833 - *ay. y.* 1912). Romantik şiirler yazdı, insanın yazgısını sorgulayan, betimlemeye yönelik şiir ve felsefi şiir (*La hora de las tinieblas*, 1864) de içinde olmak üzere tüm edebiyat türlerinde ürünler verdi.

POMEL a. (fr. *paumelle*). İnş. ve Marangl. *Pomel menteşe*, kapı ve pencere kanatlarının açılıp kapanmasını sağlayan ve birbirinin içine geçen iki yapraktan oluşan destek ve döndürme organı. (→ MENTEŞE.)

Pomeranchuk olayı, helyumun, düşük sıcaklıklarda, sıkıştırılan katı ve sıvı bir karışımının sıcaklığının düşmesi biçiminde gösterdiği ayırtedici nitelikte davranış. Bundan yararlanarak, 1970 ile 1980 arasında helyum 3 ile 1°mK düzeyinde sıcaklıklara dek erişilebilmiş ve helyum 3'ün aşırı akışkanlık özelliği ortaya çıkarılmıştır.

Pomeranchuk olayı
helyum 3'ün katı-sıvı geçişi

POMERANYA, lehçe **Pomorze,** alm. **Pommern,** Baltık denizi kıyısında, sınırları tarih boyunca değişikliklere uğramış eski prenslik. Polonyalı prensler, bu bölgede oturan pagan Slavlar olan Pomeranyalılar'ı önce egemenlikleri altına almak istediler (Vistül yakınındaki bölgenin 1125'te kral Bolesław III tarafından ilhakı); batıda ise, ülke Brandenburg markgraflarının vasallığına geçti ve germenleştirme çabalarından etkilendi. Bu arada, doğuda, Vistül Pomeranyası sonunda Szczecin dükülüğü, Brandenburg markgraflığı ve Töton tarikatı arasında bölüşüldü. Daha sonra, *Batı Prusya* adı verilen Vistül yakınındaki bölge ile Oder bölgesi ya da asıl Pomeranya birbirinden ayrıldı ve bu ikinci bölgenin dükleri sonunda Brandenburg'un egemenliğinden kurtularak (1338) doğrudan doğruya imparatorun vasalı oldular (1529). Pomeranya'nın yeniden birleştirilmesi için yapılan bir girişimden (1625 -1637) sonra, Westfalen antlaşmalarıyla (1648) Batı Pomeranya ve Oder ağızları İsveç'e, Doğu Pomeranya da Brandenburg'a verildi. Sonunda, İsveç Pomeranyası, Prusya'ya bırakıldı (Viyana kongresi, 1815), böylece Prusya bütün Pomeranya'yı yeniden birleştirdi. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra Almanya ile Polonya arasında sınır yeniden çizilirken Pomeranya'nın büyük bölümü Polonya'ya verildi. (→ POMORZE.)

POMERELYA ya da **POMORZE GDAŃSKİE,** alm. **Pommerellen,** Baltık kıyısında bölge, Gdańsk (Dantzig) çevresinde. Töton şövalyelerinin (1309), Polonyalılar'ın (1466-1772) işgal ettiği bölge Batı Prusya iline katıldı. Versailles antlaşması'yla (1919) Polonya ile serbest Dantzig kenti arasında paylaştırıldı. 1945'ten beri Polonya'ya bağlıdır.

POMESTİYE a. (rusça sözc.) Tar. Prense ya da çara sağladığı bir hizmet, özellikle de silahlı hizmet karşılığında, hizmet gören kişiye *(dvoryanin)* bahşedilen toprak (XV.-XVII. yy.).

POMİGLİANO D'ARCO, İtalya'da komün, Campania'da, Napoli'nin banliyösünde, Vezüv'ün kuzey eteğinde; 37 900 nüf. Otomobil ve hava taşıtları sanayileri.

POMİLİO (Mario), italyan yazar (Orsogna, Chieti, 1921 - ? 1990), kuşkucu ve aykırı eğilimde katolik romanlar (*Il testimone*, 1956; *Il quinto evangelio*, 1974; *Il cane sull'Etna*, 1977) yazdı.

POMMARD, Fransa'da komün (Côte-d'Or), bağlık yamacın eteğinde; 555 nüf. (1992). Bourgogne şaraplarının en ünlülerinden Beaune'un kırmızı şarapları.

POMMER (Erich), alman film yapımcısı (Hildesheim 1889 - Hollywood 1966). Decla firmasının (Deutsches Eclair), daha sonra Bioscop firmasının yöneticiliğini (iki topluluk 1920'de birleşti ve güçlü UFA'yı [Universum Film Aktiengesellschaft] meydana getirdi) yaptı. 20'li yılların alman sinemasının ve özellikle anlatımcı okulun gelişmesinde çok büyük katkısı oldu. 1926'da Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti, Almanya'ya geri çağrıldı ve orada özellikle *Mavi melek* (Der Blaue Engel) [J. von Sternberg'in, 1930) filmini gerçekleştirdi. A. Korda ile birlikte çalışmak için Büyük Britanya'ya gitti ve 1939'da Hollywood'a göç etti. 1946'da amerikan hükümeti tarafından Almanya'ya çağrıldı ve alman sinema sanayisinin oluşumuna katkıda bulundu.

POMO, laviyle yapılan bir desen tekniğini belirten, *çatlak mürekkep* anlamında çince sözcük. (Bu teknik, ilk mürekkep tabakasının, değişik kıvamda bir mürekkeple "çatlatılmasına" dayanır. Gerçekten de sonradan sürülen mürekkep kuruduğunda daha fazla çektiğinden, alttaki tabakada çatlakların oluşmasına yol açar. Bu buluş, ressam Vang Vei'ye mal edilmiştir.)

POMODORO (Arnaldo), italyan heykelci (Morciano di Romagna, Forli ili, 1926). 1950'li yıllarda başladığı biçim arayışları, gereci ve işareti ön plana çıkaran soyut ve simgesel bir yol izledi. Çoğunlukla bronzdan ve diziler halinde gerçekleştirdiği yapıtları, yalın ve anıtsal (sütun, küre, küp, tekerlek), ama çatlak ya da parçalanmış, çizikler ve diş diş kesiklerle bölünmüş hacimlere dayanır (*Sfera grande*, 1966-67, Mount Sinai Hospital, New York). —Kardeşi GIO da (Orciano di Pesaro, Pesaro e Urbino ili, 1930), heykelcidir; kuraldışılığın, hareketli geniş yüzeylerde derinlemesine özümsenmiş bir gelenekle iç içe geçtiği yapıtlar yarattı (mermer, bronz, plastik maddeler). Ürünlerini diziler halinde gerçekleştirdi ("gerilimli yüzeyler" [50'li yılların sonu], "taşıyıcı yapılar" [1964-65]) ve 1960'lı yılların ortasında, karmaşık dengeleri simgeler bakımından zengin (*Luogo di misure*, 1977-1980) güçlü bir mimarlık anlayışına yöneldi (taş ya da mermer diziler: "Archi", "Sole produttore", "Sole deposto").

Arnaldo ve Gio'nun mücevherleri, madde ve dokudan çok çizgiye önem verdiklerini gösterir.

POMŒRİUM a. (lat. sözc.). Rom. tar. Roma kentinin kutsal sınırı.

—ANSİKL. Roma'nın sınırlarını bir saban demiriyle çizen Romulus, böylece Palatinus'un eteğinde ilk pomœriumu saptadı. Merkezi *mundus* olan bir alanı içine alan ve törenle çizilen bu sınırın, özellikle şiddet ve ölüme ilişkin kötülüklere karşı koruyucu bir işlevi vardı. Bu nedenle ölüler pomœriumun dışına gömülür, askerler silahlarıyla (zafer geçidinin dışında) bu sınırı geçemezlerdi. Sulla İ.Ö. 88'de lejyonlarıyla birlikte bu sınırı aşarak, kutsal alana karşı gerçek bir saygısızlıkta bulundu. Pomœrium aynı zamanda magistratusların yetki alanlarının sınırını belirler, augurların (kurul toplantıları ve magistratusların atanmaları için) *auspicia urbana*'da bulunabildikleri bölgeye denk düşerdi. Sulla, Augustus, Claudius ve Vespasianus, zaten Roma surlarına denk düşmeyen ve yalnızca sınır taşlarıyla belirtilen pomœriumu genişlettiler.

POMOLAR, Kuzey Amerika (Kaliforniya) Kızılderilileri; hoka lehçeleri konuşurlar. 1770'te başlayan ispanyol fetihleri yüzünden Pomolar'ın sayısı büyük ölçüde azaldı. Altına hücum (1849), o tarihe kadar yarı babasoylu bir kabile taksimatına dayanan toplumsal ve kültürel bağımsızlıklarını iyice yok etti. Geçim ekonomileri, palamut toplayıcılığına ve biraz da avcılık ve balıkçılığa dayanıyordu.

POMOLOJİ a. (fr. *pomologie*). MEYVEBİLİM'in eşanlamlısı.

POMONA (lat. *pomum*, meyve'den). Roma mitolojisinde meyveleri geliştiren nymphe. Şairler ondan, Vertumnus ya da Picus'un karısı olarak söz ederler. Roma'da, Ostia'ya giden yol üstünde kutsal bir koruluğu vardı.

—İkonogr. Çiçek ve meyve taşıyan genç bir kadın biçiminde canlandırılan Pomo-

Arnaldo **Pomodoro**
Büyük Duvar (bronz, 1978)
12 m uzunluğunda
ve 4 m yüksekliğinde kabartma
Amada Headquarters, Tokyo

A. Pomodoro

na, Floransa'daki antik bir mermer heykelin, il Pontormo'nun yaptığı bir freskin (Poggio a Caiano, Floransa yakınında) yanı sıra klasik dönemde, Legros (*Vertumnus ile Pomona*, Versailles) ve François Barrois'nın (eskiden Marly'de) bahçeleri süslemek için yaptıkları heykellerin konusunu oluşturur. Ayrıca A. Maillol'un *Pomona*'sını (1910) da belirtmek gerekir.

POMONA, ABD'de (Kaliforniya) kent, Los Angeles'ın D.'sunda; 131 720 nüf. (1990). Konut ve sanayi merkezi.

POMONA → MAİNLAND.

POMORAVLJE ("Morava ülkesi"). Büyük Morava'nın vadisi, Sırbistan'da. Aşındırma ve su baskınları tehdidindeki bu bölgede düzenleme çalışmaları yapıldı (setler). Kasabalarda, tekstil ve dokuma sanayileri.

POMORİYE, Bulgaristan'da (Burgaz yönetim bölümü), Karadeniz'deki kayalık bir yarımadadır, Burgaz'ın K.-D.'sunda; 9 000 nüf. Sayfiye ve tedavi kürleri (çamur banyosu) merkezi. Tuzlalar. Meyve ağacı dikimi deneme merkezi (bademağaçları, incirağaçları).

POMORZE, esk. **Pomeranya**, Polonya'da coğrafi bölge. K.'inde Baltık denizi, D.'sunda aşağı Vistül, G.'inde Noteć, B.'sında Aşağı Oder vadisi. İki ayrı birimden oluşur: kıyı ovası ya da Pobrzeże Bałtyckie; Pomeranya gölleri bölgesi ya da Pojezierze Pomorskie. Biçimlerin çeşitliliği ve belirgin olup olmaması son buzul devrinin etkisine bağlıdır: kıyı ovası ve Noteć vadisi iki önbuzul vadisidir; oysa Pomeranya göller bölgesi, K.'deki önemli buzultaş birikintilerinin ve G.'deki ırmak buzul yayılmalarının (akarsu ağının vurguladığı bakışımsızlık) sonucudur. D.'su (329 m) B.'sına oranla daha yüksek olan Göller bölgesi'nde tepeler, ormanlar (kayın ve çam) ve dizi dizi göller yan yana sıralanır. Kıyı ovasıyla ulaşım bir buzultaş platosu aracılığıyla gerçekleştirilir.

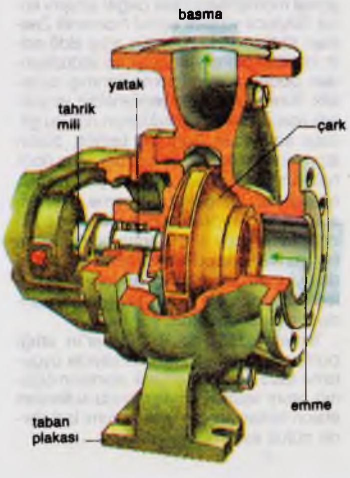
Kıyıdan uzak yerlerde iklim oldukça serindir ve genç topraklar pek gelişmemiştir: çayırlar, tarım alanlarından çok daha fazla yer kaplar. Tarım yetersizdir ve buğday üretilen B. kesimi bir yana bırakılırsa, daha çok çavdar ve patatese dayanır; büyükbaş hayvancılık yapılmaktadır; D.'da büyükbaş hayvanların yanı sıra domuz da yetiştirilir. 1945'ten sonra "yeniden ele geçirilen" bu topraklara yeni insanlar (çoğu genç) yerleştirildi ve büyük devlet çiftlikleri kuruldu. Başlıca kentler (Szczecin, Piła, Bydgoszcz, Koszalin, Słupsk) kenar kesimlerinde, vadilerde ya da kıyıda yer almaktadır.

—Tar. → POMERANYA.

POMORZE GDAŃSKİE → POMERELYA.

POMPA a. (fr. *pompe*; ital. *pompa*'dan).

çarklı merkezkaç pompa

1. Bir akışkanı yükseltmek ya da basmak için kullanılan makine: *Bir pompayı çalıştırmak.* (Bk. *ansikl.* böl. Hidr. pnöm.) **—2.** Bir kapta boşluk oluşturmak için o kaptaki havayı emmeye yarayan aygıt. **—3.** Özellikle otomobil, bisiklet ya da top vb. şişirmek için hava basan aygıt. **—4.** Sıh. tes. Sökmeden, borulardaki tıkanıklığı gidermeye yarayan aygıt.

—Dy. *Su pompası* → SU CENDERE*Sİ.

—Elektrotekn. ve Soğut. san. *Akı pompası*, bir soğukbobinin uyarma akımını, yerinde üretmeye olanak veren düzenek. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Fizyol. *Zar* ya da *sodyum pompası*, sodyum iyonlarının hücre dışı sıvıya geçmesi ve potasyum iyonlarının içeri girmesi için hücre zarı düzeyinde (özellikle sinir lifinde) gerçekleşen biyokimyasal süreçlerin tümü.

—Isıbil. *Isı pompası*, düşük sıcaklıktaki bir ortamdan (soğuk kaynak) aldığı ısıyı daha yüksek sıcaklıktaki bir ortama (sıcak kaynak) veren makine. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İtfaiyc. *Yangın pompası*, ateşi, üzerine şiddetli ve sürekli bir biçimde su sıkarak söndürmeyi sağlayan pompa.

—Petr. san. *Pompa istasyonu*, kapalı ya da yanları açık bir binada yer alan ya da açık havaya pompalar yerleştirilerek kurulan, rafineri, depo, boruhattı pompalama istasyonu.

—Teknol. *Yakıt pompası*, benzin istasyonlarında, yakıt dağıtım ve satışı için kullanılan aygıt.

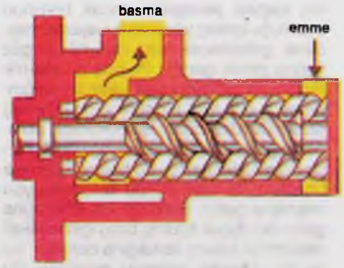
—Tıp. *Ensülin pompası*, köprücükaltı bölgesinde deri altına yerleştirilen ve itici bir gazın etkisiyle kana ensülin gönderen pompa. (Ensüline bağımlılığı kararsız olan diyabetli hastalarda denenmiştir.) || *Kalp pompası*, kalbin işlevini onun yerine yapabilen aygıt. (Vücut dışı dolaşımın geliştirilmesi, kalp cerrahisinde büyük adımlar atılmasına neden olmuştur. Buna karşılık, vücut içine yerleştirilen sahici protez anlamındaki yapay kalp henüz deneme evresindedir. İnsanda ilk yapay kalp nakli denemesi 1982'de Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleştirilmiş, hasta 112 gün sonra ölmüştür.)

—ANSİKL. Hidr. pnöm. Bir pompada, bir akışkanın yerini değiştirmek, genellikle de bulunduğu düzeyden daha yüksek bir düzeye çıkarmak için mekanik enerjiden yararlanılır. Kullanılan akışkan bir gaz ise pompalar kompresör, vantilatör, tromp gibi özel adlar alır. Pompalar iki büyük sınıfa ayrılır: türbomakineler (merkezkaç ve helisel pompalar) ve volümetrik pompalar.

Pistonlu volümetrik pompalar'ın çalışması, içindeki bir pistonun tek ya da çift etkili almaşık doğrusal bir hareket yaptığı bir odanın hacminin değişmesi ilkesine dayanır. Bu pompa tipinden, günlük yaşamda kuyu ve sarnıçlardan su basmak için, bisiklet lastiğini şişirmek için el pompası, vb. olarak, sanayide ise kazanları beslemek, günlük tüketilen suyu basmak, hidrolik presleri çalıştırmak vb. için yararlanılır. Bu pompalar, günümüzde özellikle düşük debiler ve yüksek basınçlar için kullanılmaktadır. *Zarlı volümetrik pompalar*'da bir pompa gövdesi içine yerleştirilen esnek bir zarın biçim değiştirmesiyle meydana gelen hacim değişmesinden yararlanılır. Bunlar yakıt, asit ve çamur aktarmaya yarar.

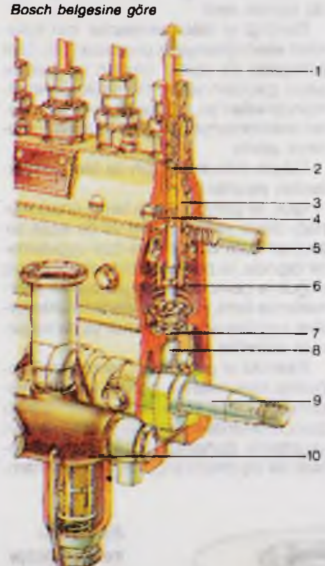
Döner volümetrik pompalar, genellikle bir dişliyle kavranan ve ters yönde sürekli bir çembersel hareket yapan organlar yardımıyla bir akışkanın yerini değiştirmeye olanak verir. Dönme, hızın basma yüksekliğine bağlı değildir ve ancak debiyi etkiler. En çok kullanılanları paletli pompalar, dişli pompalar, vidalı pompalar ve tekercikli pompalar olan bu tip pompalar çabuk aşınır, verimleri genellikle düşüktür.

Merkezkaç pompalar'ın yukarıda söz edilen pompalara oranla, kimi üstünlükleri vardır; bu pompalar daha ucuza mal olur, daha az yer kaplar, bir elektrik motoruna doğrudan bağlanabilir ve titreşimsiz çalışır. Bir merkezkaç pompa kendisini çevreleyen bir gövde içinde dönen bir çark ile basma borusuna bağlı bir yayıcıdan oluşur. Yayıcı içinde, akışkanın kinetik enerjisi potansiyel enerjiye dönüşür. Pompanın hızı değiştiğinde, debi hızla, çıkıştaki basınç, hızın karesiyle ve soğurulan güç, hızın kübüyle orantılı olarak değişir. Basma basıncı tahrik motorunun özellikleriyle sınırlıdır. Elde edilen debi pek yüksek değildir; daha yüksek debiler için yarıeksenel ya da eksenel pompalar kullanılır. Tek bir çarkla elde edilemeyecek kadar yüksek bir basınç sağlamak için, dizi halinde yerleştirilmiş birçok çarktan oluşan çokhücreli pompalardan yararlanılır. Bir merkezkaç pompa kendiliğinden çalışmaya başlayamaz; pompanın kendisi ve emme boruları çalıştırılmadan önce suyla doldurulmalıdır. Emme yüksekliği artırılırsa çark içindeki basınç azalarak doymuş su buharı basıncına kadar düşer; su buharlaşmaya başlar. Bu, çarkın hızla aşınmasına yol açan kavitasyon olayıdır. Basma borusu üzerine genellikle bir tut-

vidalı döner volümetrik **pompa**

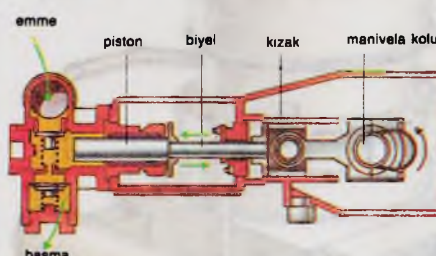
Bosch belgesine göre

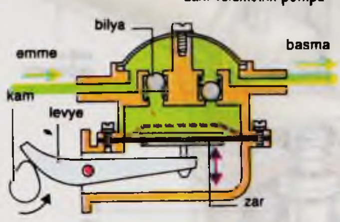
bir Diesel motorunun püskürtme **pompası**

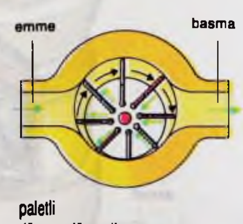
1. Basma borusu;
2. Besleme borusu;
3. Silindir;
4. Piston;
5. Kremayer;
6. Piston yayı;
7. Ayar vidası;
8. İtici tekercik;
9. Kam mili;
10. Besleme pompası.

pistonlu volümetrik **pompa**

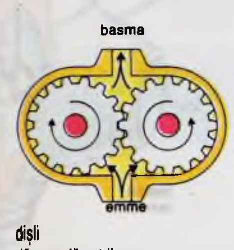

zarlı volümetrik **pompa**

paletli döner volümetrik **pompa**

dişli döner volümetrik **pompa**

ma klapesi yerleştirilir, ancak borunun uzunluğu birkaç yüz metreyi aşarsa meydana gelebilecek koç darbelerini göz önüne almak gerekir. Pompa bir elektrik motoruyla çalıştırılıyorsa, akım kesildiğinde aygıt çok kısa bir süre içinde (birkaç saniye) aniden durur. Bu durumda, pompanın giriş bölümünde basınç düşer; hiçbir önlem alınmazsa, bu basınç düşmesi borunun bir bölümünde bir kavitasyon meydana getirir. Borunun üst bölümüne gelen bu düşük basınç boru için tehlikeli olabilen bir basınç fazlalığına dönüşür; bu da bir güvenlik sistemini gerektirir. Bu pompalar karmaşık akışkanları taşımaya da olanak verir.

Elektriği iyi ileten akışkanlar için kullanılan elektromanyetik pompalar gibi özel pompalar da vardır; içinden bir elektrik akımı geçirilen ve bir manyetik alanın etkisinde kalan bu akışkanlar, meydana gelen elektromanyetik kuvvet tarafından hareket ettirilir.

Vakum elde etmek için de özel pompalardan yararlanılır.

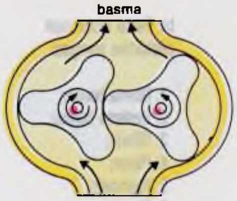
—Isıbil. Isı pompalarında temel enerji kaynağı olarak elektrik, yakıt ya da sıcak bir akışkan kullanılabilir. Kimi özel uygulamalar dışında, ısı pompalarında alışılagelmiş soğutma çevrimlerinden yararlanılır. İlkörneklerde farklı çevrimler denenmekle birlikte, uygulamada sıkıştırmalı ya da soğurmalı sistemler kullanılır.

Elektrikli ısı pompaları, sıkıştırmalı* soğutma makinelerine benzer biçimde yapılmıştır, ancak kullanımları terstir; çünkü bu pompalarda kondansöre verilen ısıdan yararlanılır. Buharlaştırıcı, *kaynak* adı verilen bir dış ortamı soğutur, yani bu ortamdan ısı alır; dış ortam, dış hava, yerüstü ya da yeraltı suları, toprak, ısıl atıklar, vb. olabilir. Kondansörde kullanılan ısının tüketilen elektrik enerjisine oranına *etkinlik katsayısı* adı verilir; bu katsayı genellikle 2 ile 4 arasında değişir.

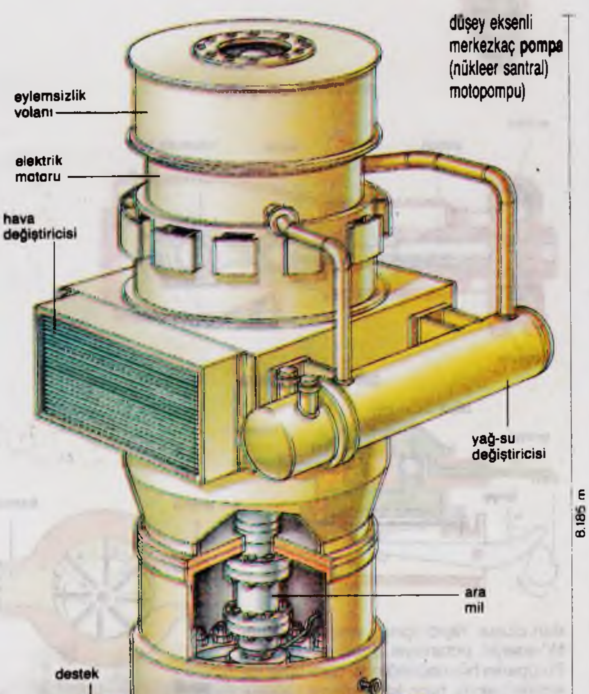
Isıl ısı pompaları teknolojik olarak üreteçleri yakıtla ya da sıcak bir akışkanla çalıştırılan soğurmalı* soğutma makinelerine benzer biçimde yapılmıştır. Bu özellikler dışında sistemin işleyişi elektrikli ısı pompalarındaki gibidir, ancak bu pompaların etkinlik katsayısı daha küçüktür (genellikle 1,2 ile 2).

Isı pompaları mekânların ısıtılmasında kullanılır (30 ile 60 °C düzeyinde sıcaklık). Bu aygıtlar, aynı zamanda, jeotermal enerjiyi ve güneş enerjisini en iyi biçimde kullanmaya olanak verir. Sanayideki birçok uygulamada, özellikle tarım-besin sanayisi ürünlerini, inşaat malzemelerini, tekstil maddelerini, ahşabı, kâğıt ve kartonu, vb. ürünleri kurutmada yüksek sıcaklıkta çalışan ısı pompalarından yararlanılır.

—Elektrotekn. ve Soğut. san. *Akı pompası.* Soğuk bobinleri uyarmada kullanılan akımlar, kiloamperler düzeyindedir. Bu düzeydeki akımları taşımak için gerekli kablolar, bobin kriyostatında çok yüksek ısılar oluşturur. Bir akı pompası, bu akımları ardışık eklemelerle üretmeye olanak verir. Her ekleme iki zamanda elde edilir. Birinci zamanda, çok zayıf indüktanslı aşırıiletken bir devrede, buna kalıcı bir mıknatıs ya da bir elektromıknatısla görece küçük bir manyetik alan uygulanarak, güçlü bir I akımı indüklenir. İkinci zamanda kriyotron tipi bir anahtarın açılması soğukbobini devreye sokmaya ve dolayısıyla içinden geçen akımı yükseltmeye ve buna, başlangıçta kapanlanmış manyetik akının bir bölümünü aktarmaya olanak verir. Bu işlemler, bobindeki akımın değeri I'ye yaklaşıncaya dek yinelenebilir.

tekercikli döner volümetrik **pompa**

düşey eksenli merkezkaç **pompa** (nükleer santral) motopompu)

POMPA, XVIII. yy.'da La Caille tarafından keşfedilen ve Yelken takımyıldızının kuzeyinde bulunan küçük güney takımyıldızı. Bu takımyıldızda yalnız az parlak yıldızlar bulunur. (→ GÖK *haritası.*)

POMPADOUR (Jeanne Antoinette POISSON, *—markizi*), Louis XV'in gözdesi (Paris 1721 - Versailles 1764). 1741'de annesinin âşığı ve Pâris kardeşlerin dostu olan M. Le Normant de Tournehem tarafından, yeğeni Etiolles senyörü Charles Guillaume Le Normant ile evlendirildi. Gözalıcı güzelliği, eğitimi, müzik ve oyunculuk yetenekleriyle tam bir salon kadınıydı. Sénart ormanındaki av partilerinde Louis XV'in dikkatini çekince, Châteauroux düşesinin yerine kralın gözdesi olan (şubat 1745); kral onu Pompadour markizi yaptı. Haziran 1745'te kocası resmen boşanmaya razı oldu. 1750'ye kadar unvanlı metres olan, 1752'de fahri düşeslik payesi verilen ve 1756'da kraliçenin saray nedimeliğine atanan Pompadour, ölünceye kadar kralın dostu ve sırdaşı olarak kaldı; şölenler ve tiyatro gösterileri düzenleyerek kralı eğlendirdi.

Edebiyat ve sanat konularında çok sağlam bir zevki olan markiz, ayrıca gerçek bir bilim ve sanat koruyucusuydu. İkametgâhlarında (Bellevue, Brimborion, Crécy, Menars, La Celle-Saint-Cloud, Champs şatoları ve Évreux konağı (günümüzde Élysée sarayı) sanatçıları (Gabriel, Boucher, Quentin de La Tour, Van Loo, Cochin ve Œben) çalıştırdı. Yazarları ve filozofları korudu, Quesnay, Marmontel, Montesquieu, Rousseau (*le Devin du village*'ını Bellevue ve Fontainebleau'da sahneye koydurdu) ve Voltaire'i (markiz sayesinde kralın mabeyin memuru ve vakanüvisi oldu) salonlarında ağırladı ve *Ansiklopedi*'yi savundu.

—İkonogr. En ünlü portresi La Tour'un yaptığı pasteldir (Louvre). Ayrıca Boucher (Londra [Victoria and Albert Museum, Wallace Coll.], Münih, Edinburgh, Louvre) ya da Drouais'nin (Londra) tuvallerini de belirtmek gerekir. Heykellerini Pigalle (*Aşk ve dostluk* alegorik heykel grubu, Louvre) ve Falconet (*Müzik*, Louvre) yapmıştır.

POMPALAMA a. Pompalamak eylemi.

—Atom fiz. *Optik pompalama, hertz pompalaması,* bir maddeyi, çeşitli enerji düzeylerinde bulunan atom (ya da iyon, molekül) sayısı dağılımını değişikliğe uğratmak için, frekansı ve kutuplanması belirli bir ışık ya da hertz ışınlaması etkisinde bırakmaya dayanan deneysel yöntem. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Hidr. pnöm. Türbomakinelerin kimi çalışma rejimlerinde görülen ve akışkanın akışında, debinin ve basıncın dönemsel salınımlar yapmasıyla belirginleşen olay.

—Mad. oc. SUATIM'ın eşanlamlısı.

—Petr. san. İşletilen katmanın basıncı ham petrolün kuyudan fışkırması için yetersiz olduğunda, petrol kuyularına uygulanan işletme yöntemi. (Kuyunun dibindeki pompanın pistonu, kuyu başındaki bir karşıağırlığa asılan çubuklarla çalıştırılır.)

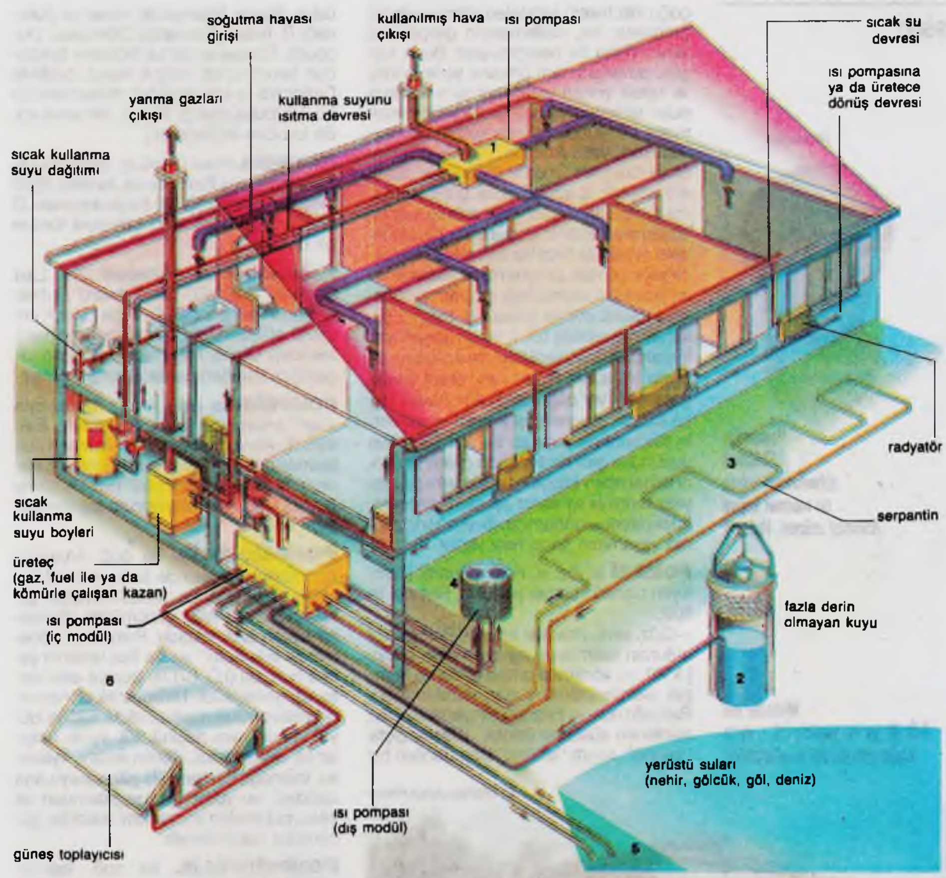
—Su işler. *Pompalama istasyonu,* duru ya da kirli suları basma donanımı. (Genellikle bir toplama haznesi, bir ya da birçok pompalama organı [pompalar, enjektörler, vb.] ve basit olarak ele alınırsa, mekanik [şamandıralar], elektriksel ya da pnömatik kontaklar sayesinde otomatik olarak çalıştırılıp durdurulan bir kumanda sisteminden oluşur. Zayıf debilerde ve giriş borusu sürekli dolu olduğunda, toplama haznesi iptal edilebilir ve bu durumda sistem bir basınç yükselticisi gibi davranır.)

—Su yapı. *Katı maddeleri pompalama,* liman ya da polder inşaatı sırasında, suya karışmış ince gereçlerin yerini değiştirme. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Atom fiz. Tayfgözlemin temelini oluşturan $E' - E = h\nu$ (E ve E' aralarında bir geçişin oluştuğu düzeyler, ν bu geçişin frekansı, h Planck değişmezi) bağıntısının da gösterdiği gibi, hertz tayfgözlemi deneyleri çok yakın E ve E' düzeylerine ilişkindir: hertz bölgesindeki bir fotonun $h\nu$ enerjisi, optik fotonlarınkiyle karşılaştırıldığında çok düşüktür ve karşılık gelen geçişler komşu E ve E' düzeyleri arasında gerçekleşir. Bir örnek değişmez bir manyetik alan içine yerleştirilerek elde edilen Zeeman* altdüzeyleri bu tiptendir. Hertz tayfgözleminde temel gözlem zorluklarından biri, normal koşullarda, incelenen örneğin, Maxwell Boltzmann* dağılım yasasına uygun olarak E enerji halinde, hemen hemen E' enerji halindeki kadar atom içermesinden kaynaklanır.

Optik pompalama, incelenecek örnek (bir manyetik alana yerleştirilmiş) üzerine, çembersel olarak polarılmış (ve dolayısıyla sıfırdan farklı bir açısal moment taşıyan), ν frekanslı ($E' - E = h\nu$ olacak biçimde) bir ışık dalgası göndermeye dayanır. Bu dalganın bir fotonunu soğuran her örnek atomunda, alana göre açısal moment bileşeni artar. Böylece uyarılmış atomlar, gelişigüzel polarılmış fotonlar yayarak kendiliğinden temel düzeylerine döner; bu nedenle, polarılmış dalganın fotonlarını soğuran atomlar, ortalama olarak, açısal momentlerindeki değer artışını korur. Böylece yüksek açısal momentli Zeeman altdüzeyinde bir nüfus artışı elde edilir. İmgesel olarak, bir Zeeman altdüzeyinden öbürüne atom pompalanmış denebilir. Süreç birçok kez yenilenebilir ve yüksek açısal momentli altdüzeyin nüfusu gittikçe artırılabilir. Bununla birlikte, bütün atomların bu halde yer alacağı, yani öbür hallerin boş olacağı sınıra hiçbir zaman erişilemez. Gerçekte gevşeme olayları, sistemi ısıl dengeye getirmeye çalışır. Hızı ışınlama yeğinliğiyle artan pompalama ile, atomların kendi aralarında ya da içinde bulundukları kabın çeperleriyle yaptıkları çarpışmalarla artan gevşeme arasında bir rekabet vardır.

Temelini 1950'de A. Kastler'in attığı pompalama tekniğinin çok sayıda uygulama alanı vardır: manyetik alanların ölçümü, atom saatlerinin yapımında kullanılan etalon frekanslarının üretimi, kimi laserlerde nüfus evirtimi vb.

Dietrich belgesine göre

Bağımsız bir tesiste kullanılabilecek başlıca ısı **pompası** tipleri (sıcak kullanma sularını ısıtma ve üretme). [Bir ısı pompası, önce, ısı alınan kaynağın adı (soğuk kaynak), sonra, ısıyı taşıyan akışkanın türü (sıcak kaynak) belirtilerek adlandırılır.] 1. Çekilen hava/su* (sıcak kullanma suyu üretimi); 2. Yeraltı suyu/su*; 3. Toprak/su*; 4. Dış hava/su*; 5. Yerüstü suyu/su*; 6. Güneş toplayıcısı/su*. (* suyun ısı üretecinde kullanıldığını gösterir.)

—Su yapı. Suya karışmış ince gereçleri pompalama, liman arazilerini ya da polderleri oluşturmada çok kullanılan bir tekniktir. Doldurulacak bölge, süzücü kanallarla birbirine bağlanmış bölücü seddelerle karelere ayrılır; bu kanallar, karışımın durulmasını ve suyun denize ya da ırmağa doğru boşalmasını kolaylaştırır. Dolgu gereçleri genellikle, emici tarak gemilerinin ya da tarama şalopalarının kuyularında bulunan tarama ürünleridir. Uygun su hacminin eklenmesiyle, bu dolgu gereçleri pompalar yardımıyla basılır. Tarama ve pompalama işlemleri aynı makineyle (örneğin emme basma tarak gemisi) ya da iki ayrı makineyle (tarak gemisi ve pompalayıcı) gerçekleştirilebilir.

POMPALAMAK g. f. **1.** *(Bir yere) bir şey pompalamak,* hava ya da akışkan bir maddeyi, pompa yardımıyla bir yerden başka bir yere ya da daha yükseğe aktarmak: *Petrol pompalamak. Su pompalamak.* **—2.** *Bir şeyi pompalamak,* onu pompa ile şişirmek: *Lastiği pompalamak.* **—3.** *Lavaboyu vb. pompalamak,* pompa ile hava basıncı oluşturarak ondaki bir tıkanıklığı gidermek. **—4.** *Bir şeyi (soyut) pompalamak,* kızıştırmak, şiddetlendirmek, yapay olarak artırmak: *Kardeşi babasıyla aralarındaki kızgınlığı pompalıyordu.*

—Oto. Freni pompalamak.

◆ **pompalanmak** gçz. f. Pompalamak eylemi yapılmak.

POMPALANMA a. Pompalanmak eylemi.

POMPALANMAK → POMPALAMAK.

POMPALI sıf. Pompası olan.

—Sil. *Pompalı tüfek,* namlu altına yerleştirilmiş bir borunun gidip gelme hareketiyle doldurulan, seri atışlı tüfek.

POMPEDİUS SİLO (Quintus), Marsi halkı önderi (öl. İ.Ö. 89) ve sosyal savaşın hazırlayıcılarından biri. M. Livius Drusus'u desteklemek için Roma üzerine yürüdü (İ.Ö. 91), sonra konfederasyon ordusunun bir bölümüne komutanlık etti. Metellus tarafından öldürüldü.

POMPEİ, İtalya'da kent, Campania'da (Napoli ili), Vezüv'ün eteğinde; 23 000 nüf. Madonna del Rosario kilisesi. Önemli hac yeri.

—Arkeol. İ.Ö. VI. yy.'da Osklar tarafından kurulan kent. Yunanlılar'ın etkisi altında kaldı, 425-420'ye doğru birkaç yıl Samnitler'in işgaline uğradı; 290'da Roma'nın müttefiki olduysa da kendi osk kültürünü korudu. Kent, sosyal savaş sırasında ayaklandı; 89'da Sulla tarafından ele geçirilince bir roma kolonisi haline geldi ve konuşma dili olarak latinceyi kabul etti. Tarıma elverişli topraklarıyla zenginleşti, ılıman iklimiyle, zengin Romalılar'ın bir sayfiye kenti haline geldi. İ.S. 59'da amfitiyatroda oyunlar sırasında çıkan bir kavga, Pompeiiler'le Nuceria Alfaternalılar'ın (bugün Nocera İnferiore) çatışmasına yol açtı. 62'de, büyük hasara neden olan bir deprem, Vezüv'ün yeniden faaliyete geçtiğinin habercisi oldu; 79 yılının 24-28 ağustos günleri arasında Vezüv'den fışkıran küller ve lapilliler kenti kapladı ve çok sayıda pompeilinin boğularak ölmesine yol açtı. O tarihte Miseno donanmasına komutanlık eden Yaşlı Plinius, yardıma koştu ve yeğeninin ünlü bir mektupta anlattığına göre yanardağın gazlarından zehirlenerek öldü.

Pompei, İ.Ö. V. yy.'da inşa edilen ve İ.Ö. I. yy.'a kadar birkaç kez onarılan elips biçiminde bir surla çevrilmiştir. Kent, forum çevresinde, sokaklarının eğri büğrülüğü hiçbir zaman bütünüyle düzeltilemeyen eski osk çekirdeği ile kuzey-güney doğrultusundaki üç ana sokak tarafından dikine kesilen doğu-batı yönünde uzanan iki sokağın (Nola sokağı ve Bereket sokağı) çevresinde gelişen hellenistik mahallelerden oluşuyordu. Romalılar'ca Capitolium'a dönüştürülen Iupiter tapınağı, dikdörtgen biçimli bir meydan olan forumda yükselir. Forumun çevresinde ise Apollon tapınağı ile başlıca kamu binaları sıralanır: yargı işlerine ayrılmış bazilika, curia, Eumachia adında bir kadın tarafından çırpıcılar için yaptırılan pazar yeri; bazilikanın güneyinde, kentin koruyucu tanrıçası Venüs'e adanmış tapınak yer alır. Doğuya doğru, eskiden kentin dışında kalan bir kutsal alan (dor düzeninde tapınak) olan "üçgen forum" bulunur. Tiyatro, Odeion, daha geç bir tarihte gladyatörler kışlası ve çok sık ziyaret edilen İsis tapınağı da bu kesimde kurulmuştur. İmparatorluk döneminde Pompei'de halka açık dört hamam vardı; bunların en önemlileri, merkez ve Stabiae hamamlarıydı.

Varlıklı mülk sahipleriyle eğlence meraklılarının kenti olan Pompei'de, çokkatlı yüksek binalar yoktu. Kente özgü evler, biri atriumun, öbürü peristylonun çevresinde gelişen iki bölümden oluşuyordu; bazen, balkon ve loggialı bir üst kat da bulunabiliyordu. Duvar süslemelerinin zenginliği, çoğu kez, konutların kapladığı dar alanla çelişir. Pompei'deki duvar süslemeleri, 1886'da A. Mau tarafından dört "üslup"a ayrılmıştır; bir yüzyıl sonra, bu sınıflandırma geçerliliğini hâlâ korumaktadır. Yunanistan'da ortaya çıkan birinci üslup değerli gereçten yapılmış kaplamaları boyalı yalancımermerle taklit etmekle yetinir. Kentin Roma tarafından fethiyle birlikte İ.Ö. 90'a doğru ortaya çıkan ikinci üslup, duvar yüzeyinin önüne ve arkasına doğru taşan ve gözaldatmacalı mimarlık öğeleriyle doldurulmuş hayali bir alanın yaratılmasıyla ayırt edilir; bu üslubun en yetkin örneklerine Labirent evi'nde (casa del Labirinto) ve adını bir Dionysos ayinini gösteren ve henüz tam olarak açıklanamamış bir freskten alan, Misterler evi'nde (villa dei Misteri) rastlanır. Akılcı ve klasikçiliği savunan bir tepkinin ürünü olan üçüncü üslup (duvarın önünde ve arkasındaki hayali alanlar ortadan kalkar), İ.Ö. 15'e doğru ortaya çıkar; bu üslupta süslemeler, serbest bir biçimde yunan resminden etkilenen merkezi bir tablonun çevresinde gelişir (Iason evi). Ama, daha Claudius zamanında romantik bir eğilim, rahip Amandus ve Lucretius Fronto evlerindeki tablolarda göze çarpar. Bu eğilim, Neron zamanında, dördüncü üsluba dönüşür. Pompei üsluplarının en iyi temsil edileni olan dördüncü üslup, ikincisinin düşsel eğilimleriyle birleşerek, duvarı gözaldatmacalı süslemelerle hayali bir dünyaya açar. Düşsel mimarlık görünümleri

Lauros-Giraudon

Pompadour markizi, François Hubert Drouais'ye atfedilen bir portreden ayrıntı *Condé müzesi, Chantilly*

Lauros-Giraudon

bir hermafroditten kaçan Pan, bir **Pompei** evinde bulunan duvar resmi *Ulusal müze, Napoli*

Ricciarini

Pompeius Claudius döneminden kalma bir mermer kopya
Arkeoloji müzesi, Venedik

Misterler evi (İ.Ö. III. yy.'da yapıldı; İ.S. I. yy.'a kadar genişletildi ve yükseltildi)

E. Guillou-Atlas-Photo

POMPEİ

Kentin merkezinde yer alan "via del Foro" (geri planda, Caligula takı)

Quinsard-Atlas-Photo

çoğu kez tiyatro sahnelerinden esinlenir; groteskler ise, süslemelerin gerçeküstü yanını daha da belirginleştirir. Buna karşılık, duvarların tam ortasına yerleştirilmiş ve klasik yunan yapıtlarını aynen kopya eden tablolarla bilinçli bir karşıtlık yaratılmıştır. Dördüncü üslupta süslenmiş başlıca evler, Vetti, Apollon, Pinarius Cerealis ve Octavius Quartio (Flaviuslar dönemi) evleridir. İç süslemelere, günlük yaşama ilişkin sahnelerin tasvir edildiği cephe süslemeleri eklenir. Çoğunlukla bunlar, felaket sırasında hazırlığı sürmekte olan seçimlere yönelik programlarla kaplanmıştır. Mozaik süslemeciliği en parlak dönemini Fauna evi'yle (casa del Fauno) [İskender'in savaşı] İ.Ö. I. yy.'da yaşamıştır. İmparatorluk döneminde, birkaç istisna dışında (Cuspius Pansa evi), siyah beyaz geometrik yer döşemeleri ağır basar; buna karşılık çeşmeler çokrenkli mozaiklerle süslenmiştir. Bazıları banker Caecilius Jucundus gibi kentin önde gelen kişilerini temsil eden birçok heykelin yanı sıra sayısız mobilya ve sanat eşyası, Pompei'yi, İmparatorluk döneminin ilk yüzyılında roma yaşamının bir aynası yapar.

POMPEİ a. (öz. a. *Pompei*'den). [Tamlayan olarak] Pompei'ye ilişkin; Pompei ile ilgili.

—Güz. sant. *Pompei üslubu*. Pompei'de bulunan resimlerde egemen olan üslup. ‖ XVIII. yy. sonunda ortaya çıkan ve Pompei resimlerinden, yunan vazolarından, Raffaello'nun ve Piranesi'nin yapıtlarından esinlenen süsleme üslubu. (Başlangıçta "yunan", sonra "etrüsk" tarzı denilen bu üslup, Büyük Britanya'da mimar ve dekoratör R. Adam, Fransa'da Clérisseau, Dugourc, Rousseau de La Rothière tarafından temsil edildi; birçok konut, özellikle Directoire ve İmparatorluk dönemlerinde bu üslupta süslendi. Rusya, Almanya vb. de bundan etkilendiler.)

POMPEİA (Raul D'ÁVILA), brezilyalı yazar (Angra dos Reis, Rio de Janeiro, 1863 - Rio de Janeiro 1895). Başlıca romanı *O Ateneu* (1888) izlenimci edebiyat türüne bir örnektir.

Pompei'nin son günleri *(The Last Days of Pompeii)*, sir Edward Bulwer-Lytton'ın romanı (1834). Yapıt bir aşk entrikası çevresinde, Pompei faciasının arifesindeki Güney İtalya'nın yunan-latin uygarlığını yeniden canlandırmaya çalışır.

POMPEİON a. (yun. sözc.; "kortej, ayin alayı" anlamında yun. *pompe*'den). Esk. Yun. **1.** Atina'da, büyük bayramların kutlanmasında kullanılan süslerin ve eşyaların muhafaza edildiği yapı. (Büyük harfle yazılır.) **—2.** Ayin alaylarında taşınan değerli vazo.

POMPEİOPOLİS. Tar. coğ. Anadolu'nun Kilikia bölgesinde liman kenti, Mersin'in 11 km B.'sında, Mezitli köyünün yakınındadır; kalıntıları günümüzde *Viranşehir* olarak anılmaktadır. Pompeius döneminde eski Soloi* ya da Soli kentinin yerine kuruldu (İ.Ö. 67) ve buraya eski korsanlar yerleştirildi. Hıristiyanlık döneminde piskoposluk merkezi oldu. 525'te büyük bir deprem geçirdi. VII. yy.'da Araplar'ca ele geçirildi. Kentin limanı, tiyatrosu, tapınağı, hamamı, iki yüz sütunlu ana caddesi, su yolları gibi yapılarından ve nekropolisinden ancak kimi kalıntılar günümüze ulaşabilmiştir.

POMPEİOPOLİS. Tar. coğ. Taşköprü*'nün Antikçağ'daki adı.

POMPEİUS, tam adı **Cnaeus Pompeius Strabo,** romalı konsül (öl. İ.Ö. 87). Sardinya'da quaestor (103), 94'te de praetor oldu. Sosyal savaşta büyük zaferler kazandı. 89'da konsül oldu ve Transpadana sitelerine latin hukukunu getirdi.

POMPEİUS, tam adı **Cnaeus Pompeius Magnus,** romalı devlet adamı (İ.Ö. 106 - Pelusium İ.Ö. 48), Pompeius Strabo'nun oğlu. Picenum'da yeni soylu olmuş zengin bir toprak sahibi ailedendi. Çok genç yaşta, Marius yanlılarına karşı savaşa katıldı; bu amaçla kendi toprakları üzerinde üç lejyon toplayarak bunları Sulla'nın emrine verdi (83). Mariusçuların Sicilya ve Afrika'daki son direnişlerini bastırmakla görevlendirildi; bu işi öyle etkili bir biçimde başardı ki birlikleri onu *imperator* ilan etti ve ona *Magnus* (Büyük İskender'e denildiği gibi) unvanını verdi; nitekim, Sulla bile onun zaferini kutlamasına izin vermemezlik edemedi; yoksa henüz 25 yaşındaki bir şövalyenin böyle bir kutlama törenine hakkı olamazdı.

Pompeius'un tüm meslek yaşamı yasalara aykırı bir seyir izledi. Henüz hiçbir önemli magistratuslukta bulunmadığı halde İber yarımadasında Sertorius'a karşı savaşmakla görevlendirildi. Ülkeye boyun eğdirdi ve burada kendine önemli bir clientela (taraftar çevresi) oluşturdu (72). İtalya'ya dönerek Spartacus'un son çetelerini de ezdi (70); *cursus honorum* aşamalarından geçmeden, kent pleblerine dayanarak, Crassus ile birlikte konsül seçildi. Sulla'dan önceki yasa sistemini yeniden kurarak (özellikle halk tribunuslarının yetkileri) halk katında çok büyük bir sevgi ve saygı kazandı. Cumhuriyeti, karşılaştığı tehlikelerden kurtarabilecek tek kişi olarak görülüyordu. 67'de *lex Gabinia* ile korsanlara karşı olağanüstü komutanlık yetkisi elde etti. Askeri dehası ve örgütçülüğü sayesinde korsanları çok kısa sürede etkisiz kıldı ve böylece deniz yollarının güvenliğini sağladı. 66'da halk, *lex Manilia* ile, Mithridates'e karşı savaşın yönetimini ona verdi. Taktik yeteneği, canlılığı, savaşçı ve diplomat nitelikleri, kolayca zafere ulaşmasını sağladı; Roma adına tam anlamıyla Doğu'yu fethe koyuldu; Suriye'de selefki egemenliğine son verdi ve Kudüs'ü ele geçirdi. Tüm Doğu yeniden örgütlendi. Roma, burada Suriye-Filistin eyaleti de içinde olmak üzere yeni topraklar elde etti. Pompeius, yerel hükümdarlar arasında kendine önemli bir clientela kurdu.

Roma'ya döndüğünde (ocak 61), uzun süre uzaklaştığı için siyasal durumunun, ihtiraslı Crassus ve Sezar yararına zayıfladığını fark etti. Onlarla gizli bir anlaşma yapmak zorunda kaldı ("birinci triumviratus"); Sezar'ın kızı Julia ile evlendi (60), Doğu'da gerçekleştirdiği işlerin onaylanmasını sağladı. Bu anlaşmanın Lucca'da yenilenmesiyle (56) Roma dünyası tam anlamıyla üç kişi arasında paylaştırılmış oldu: Galya Sezar'a, Doğu Crassus'a, İber yarımadası Pompeius'a bırakıldı. Roma'da kalan Pompeius, yavaş yavaş yalnızlaştığını hissetti. Kentteki ciddi düzensizlikler onu Senato'ya yaklaştırdı. Saygınlığı hâlâ Roma'daki karışıklığa son vermek üzere tek başına konsül olmasına yetecek kadar büyüktü. Ama önemli propaganda yollarından yararlanan Galya fatihi Sezar, devletin dengesini tehdit ediyordu. Bunun üzerine Pompeius Senato'yla çıkar birliğine girdi. Sezar, Rubico'yu aştığı zaman Pompeius, meşruiyetin tek savunucusu gibi görüldü. Lejyonlarıyla birlikte İtalya ve Roma'yı terk etmeyi yeğledi; senatörlerin büyük bölümünü de beraberinde götürdü. Ama, Saturnus hazinesini Sezar'a bırakmak hatasını işledi. İllyria'da kuvvetlerini yeniden topladı ve Doğu'daki kalabalık clientela'sının desteğini sağladı. Ama Farsala savaşı'nda (9 ağustos 48) kesin olarak yenildi. Mısır'a kaçtı ve burada Ptolemaios XIII'ün emrindeki bir centurio tarafından öldürüldü (eylül 48).

POMPEİUS (Cnaeus Magnus), büyük Pompeius'un oğlu (İ.Ö. 78'e doğr. - İspanya'da İ.Ö. 45). Babası ölünce İspanya'da Sezar'a karşı savaşa devam etti; Munda'da Sezar'a yenildi (45).

POMPEİUS, tam adı **Sextus Pompeius Magnus** [İ.Ö. 75 - Milet 35], Cnaeus'un kardeşi. Babasından ve kardeşi Cnaeus'tan sonra mücadeleye devam etti. Sezar'ın ölümünden sonra Senato'nun oyuncağı oldu ve donanma yöneticiliğine getirildi. Sürülünce Akdeniz'e egemen oldu, Sicilya, Sardinya ve Korsika'yı işgal etti, Roma'yı açlıkla karşı karşıya bıraktı. Antonius'un desteklediği Pompeius'un gücü, Misenum (Miseno) antlaşması ile tanındı. Ama Naulochus'ta Agrippa'ya yenildi (36). Milet'e kaçtı ve orada Antonius'un bir subayı tarafından öldürüldü.

POMPEIUS (Trogus) → TROGUS POMPEIUS.

POMPEIUS FESTUS (Sextus), İ.Ö. II. yy. latin dilcisi. Latincenin tarihi üstüne önemli bilgilerin kaynağı olan, Verrius Flaccus'un *De verborum significatu* ("Sözcüklerin anlamı üstüne") adlı kayıp yapıtını özetledi.

POMPİDOU (Georges), fransız devlet adamı (Montboudif, Cantal, 1911 - Paris 1974). Charles de Gaulle'ün özel kalem müdürüydü. De Gaulle tarafından Başbakanlığa getirildi (nisan 1962). G. Pompidou, başlangıçta, general de Gaulle'ün belirlediği politikanın sadık bir uygulayıcısı ve Meclis'teki de gaullecü çoğunluğun başıydı. General de Gaulle'le ilişkilerinin yavaş yavaş bozulması, bir yana itilmesine yol açtı. 1968 temmuzunda istifa etmek zorunda kaldı. General de Gaulle'ün ayrılmasından sonra, haziran 1969'da yapılan Başbakanlık seçimlerinde çoğunluğun adayı olan G. Pompidou, ikinci turda Cumhurbaşkanı seçildi.

De gaullecülüğün mirasçısı olarak görülen G. Pompidou, Başbakanı Jacques Chaban-Delmas'ı, V. Cumhuriyet'in ana istikametlerinden sapmadan bir "süreklilik ve açıklık" politikası izlemekle görevlendirdi. Birçok kez ülke dışına çıktı. Çin'i resmen ziyaret eden avrupalı ilk Devlet başkanı oldu (eylül 1973). Avrupa'da siyasi, iktisadi ve parasal işbirliğinden yana olan G. Pompidou, Lahey zirvesine öncülük etti (aralık 1969) ve Ortak pazar'ın genişlemesini (özellikle Büyük Britanya'yı kapsayacak şekilde) [nisan 1972 referandumu] teşvik etti.

Pompidou merkezi → CENTRE* NATİONAL D'ART ET DE CULTURE GEORGES -POMPİDOU.

POMPİLUS a. (yun. *pompilos*). Gri ya da kırmızı hareli, siyah renkli zarkanatlı cinsi. (Yeraltı yuvaları kazar, iğnesiyle sokarak uyuşturduğu örümcekleri yuvasına taşır ve tutsak örümceklerin üstüne yumurtlar; yumurtadan çıkan larvaları bu örümceklerle beslenir. *Pompilidae* familyasının örnek tipi.)

POMPON (François), fransız heykelci (Saulieu 1855 - Paris 1933). Uzun süre Rodin'in yanında çalıştı. 1905'te hayvan heykelleri yapmaya başladıysa da, ancak 1922'de Güz Salonu'nda, alçıdan *Beyaz ayı* heykeliyle adını duyurdu. Ayrıntılardan kaçınma ve dolgun biçimler kullanma, üslubunun ayırtedici özellikleridir. Dijon Güzel sanatlar müzesi'nde bir salon kendisine ayrılmıştır. Bronz *Boğa*'sı (1933), Saulieu'deki Etape meydanı parkını süsler.

Ken Takase-Ziolo

Beyaz ayı (mermer, 1925) Louvre-Orsay müzesi, Paris

POMPONAZZİ (Pietro), italyan filozof (Mantova 1462 - Bologna 1525). *Tractatus de İmmortalitate Animae* (Ruhun ölümsüzlüğü üstüne inceleme) [1516] adlı yapıtı, ruhun ölümlü olduğunu kabul ettiği için mahkûm edildi. Aristotelesçi bir hümanist olan Pomponazzi, doğanın, rasyonel bir düzene uyduğunu düşünüyordu. *De incantationibus* (Olağanüstü şeyler) [1556] mucize diye bir şeyin olamayacağını ileri sürdü.

POMPONİUS (Sextus), sabinus okulundan romalı hukukçu (İ.S. II. yy.). Yapıtına gönderme yapan, daha geç tarihlerde yayımlanan hukuk kitaplarından tanınır.

POMPONİUS ATTİCUS (Titus) → ATTİCUS.

POMPONİUS MELA, İ.S. I. yy.'da yaşamış latin coğrafyacı. İmparator Claudius'un çağdaşıydı. İspanyol asıllı ve Seneca ailesinden olan Mela'nın akdeniz halklarını ve ülkelerini anlatan bir coğrafya incelemesi vardır: *De situ orbis* (Dünyanın konumu) ya da *De chorographia* (Topografya).

POMPONNE (Simon ARNAULD, — *markisi*), fransız devlet adamı (Paris 1618 - Fontainebleau 1699). Devlet konseyi üyesi (1644). Fouquet ile çıkar bağlılığı vardı; o gözden düşünce, Verdun'e sürüldü (1661). Louis XIV tarafından geri çağrıldı (1665), Stockholm'e (1665 ve 1671) ve Lahey'e (1669) elçi olarak gönderildi. İsveç'in Fransa ile yeniden ittifak kurmasını sağladı (1672), Dışişleri bakanlığı müsteşarı ve Devlet bakanı oldu (1672). Hollanda savaşı sırasında yapılan ve ayrıca Nijmegen antlaşmalarıyla (1678-79) sonuçlanan diplomatik müzakereleri yönetti.

POMP-ROCK a. (ing. sözc.). 1960'ların sonlarında Büyük Britanya'da ortaya çıkan ve rock ile senfonik müziğin bireşimini gerçekleştirmeye çalışan rock akımı ("senfonik rock"). [Pomp-rock, 1968'de London Festival Orchestra ile *Days of Future Passed* adlı albümü dolduran Moody Blues tarafından başlatıldı.]

POMYALOVSKİY (Nikolay Gerasimoviç), rus yazar (Petersburg 1835 - *ay. y.* 1863). Bir diyakozun oğluydu, eğitim gördüğü papaz okuluyla ilgili hiç de iç açıcı olmayan anılarını *Oçerki Bursıy*'da (1862-63) anlattı. İçkiden ölmesi üzerine bir burjuva ailesini ele aldığı umut verici toplumsal bir roman olan *Brat i sestra* yarım kalmıştır.

PONAPE, Mikronezya federe devletlerinde ada (başkent *Kolonia* buradadır).

PONCALAR, Kuzey Amerika Prairie'sinde yaşayan Kızılderililer; sioux grubuna bağlı lehçeler konuşurlar. Babasoylu klanlar biçiminde örgütlenmiş olan Poncalar' da iktisadi görevler ikiye ayrılıyordu. Bunların, toprağın tarımsal işlenişine (mısır, fasulye, kabak) yönelik olan bölümü, esas olarak kadınlara özgü bir etkinlikti (bu durumda konutlar, köy biçiminde bir araya toplanmış toprak evlerden oluşuyordu). İktisadi görevlerin öbür bölümüyse, bizon öküzü avına yönelikti. Erkeklere özgü bir etkinlik olan bizon avı, zorunlu yer değiştirmeler için elverişli deriden çadırlar (babayerli) kullanımını gerektiriyordu. İspanyollar tarafından getirilen at (1700'e doğr.), Poncalar'ın yaşam biçimini büyük ölçüde değiştirdi.

PONCE, Porto Riko'da liman kenti, güney kıyısı yakınında; 190 000 nüf. Ticaret merkezi. Besin (balık ve meyve konserveleri, şeker işleme) sanayileri. Çimento fabrikası. Kırtasiye. Makine ve elektrikli gereçler sanayileri. Tekstil. Elmas yontuculuğu.

PONCE (Manuel), meksikalı besteci ve piyanocu (Fresnillo 1882 - Mexico City 1948). Paris'te Paul Dukas'nın öğrencisi oldu. Daha sonra Mexico City konservatuvarı'nda ders verdi. Piyano ve orkestra yapıtlarının (*Konçerto*, 1912; *Meksika baladı*, 1914) yanı sıra saf senfonik partisyonlar (*Ferial*, 1940), melodiler (keman konçertosunun andantesinde yeniden kullandığı ünlü *Estrellita* [1914]) besteledi. En tanınmış yapıtı, gitar ve orkestra için *Concierto del Sur*'dur ("Güney konçertosu") [1941]. Üslubu, Meksika folklorunun, alman kontrapuntosu ve fransız izlenimciliğiyle birleştirilmesine dayanır.

PONCE (Alberto), ispanyol gitarcı (Madrid 1935). ORTF'nin (Fransız radyo televizyon kurumu) 1962'de açtığı uluslararası gitar yarışmasında birinciliği kazandı. Paris'teki Ecole normale de musique'te öğretmenlik yaptı. Dünyanın dört bir yanında konserler verdi, seçmeci bir tutumla gitar repertuvarını seslendirdi.

PONCE DE LEÓN (Juan), ispanyol conquistador (Santervás de Campos, Valladolid, 1460 ? - Küba 1521). Santo Domingo'nun fethi sırasında (1502) Ovando' nun yanındaydı; Porto Riko'yu sömürgeleştirme hakkını elde etti. 1513'te Florida' nın batı kıyısına çıktı. Bir sefer sırasında öldürüldü.

PONCE DE LEÓN (Rodrigo), **Arcos** dükü → ARCOS.

PONCELET (Jean Victor), fransız general ve matematikçi (Metz 1788 - Paris 1867). Rusya seferi sırasında, 1812'de tutuklandı, hapishanede matematik çalışmalarına yeniden başladı. Fransa'ya dönünce yayımladığı *Traité des propriétés projectives des figures* (Şekillerin izdüşümsel özellikleri üstüne inceleme) [1822] adlı yapıtında, merkezsel ya da perspektif izdüşümle korunan geometrik özellikleri konu alan bu çalışmalarını ortaya koydu. Temel aldığı yöntemler şunlardı: perspektifin ve düzlemsel kesitlerin genel kullanılması, sonsuzda elemanlarla sanal elemanlardan sistematik olarak yararlanılması, bir koniğe göre kutuplara ve kutup doğrularına bağlı olarak ikillik ilkesi. Poncelet bir de mekanik üstüne inceleme kitabı yazdı. Kurucu meclis'te halk temsilcisi olarak görev aldı. İkinci imparatorluk'a hizmet etmeyi reddedince 1852'de emekli edildi. (Bilimler akad. 1834.)

Poncelet büyük teoremi. Geom. Koniklerin dışına çizili ve başka koniklerin de içine çizili çokgenlerle ilgili teorem, konikler çember olabilir. Bir gerekçe bu teoreme ilişkin iyi bir fikir verir: bir (C) koniği içine, bir (Γ) koniğinin de dışına bir $A_1 \ldots A_n$ çokgeni çizilebilindiğinde ve (B_1 B_2), (Γ) ya teğet olmak üzere B_1 ile B_2, C nin farklı noktaları olduğunda, (C) içine ve (Γ) dışına çizili bir $B_1B_2B_3 \ldots B_n$ çokgeni vardır.

Poncelet noktalı demeti, sınır noktalı demet*.

Poncelet teoremi. Geom. Odakları F ve F′ olan bir (C) koniği, bunun düzleminde herhangi bir M noktası ve (C) nin M den geçen teğetlerle T ve T′ kesişme noktaları verildiğine göre, (MF) ile (MF′) doğruları ile (MT) ve (MT′) doğrularının açıortaylarının aynı doğru olduğunu ifade eden teorem. (Bir parabol için, F′, eksen üzerinde sonsuzda diye göz önüne alınırsa teorem doğruluğunu korur.)

PONCET (Antonin), fransız cerrah (Saint-Trivier-sur-Moignans 1845 - Culoz, Ain, 1913), kemik cerrahisi, iltihaplı tüberküloz, aktinomikoz, kısırlaştırma üzerine incelemeler yazdı.

Poncet-Spiegler urları (fransız A. *Poncet* ve avusturyalı deri hastalıkları uzmanı E. *Spiegler*'in [1860-1908] adlarından), saçlı deri silendromları.

PONCHİELLİ (Amilcare), italyan besteci (Paderno Ossolaro [bugün Paderno Ponchielli], Cremona, 1834 - Milano 1886). Milano konservatuvarı'nda ders verdi, Puccini de öğrencileri arasındaydı. Birçok opera besteledi: *İ Lituani* (1874), *La Gioconda* (1876), *Marion Delorme* (1885).

PONCHO a. (isp. *poncho*). **1.** Ortasında kafanın geçmesi için bir boşluk bulunan ve Güney Amerika'da sığır çobanları tarafından giyilen manto. **—2.** Biçimini latin amerika ponchosundan alan giysi.

PONDİÇERİ, Hindistan'da kent, Bengal körfezi kıyısında; 202 648 nüf. (1991). Eski fransız topraklarının merkezi. Sri Aurobindo'nun aşram'ı. —*Pondiçeri topra-*

Depardon-Gamma

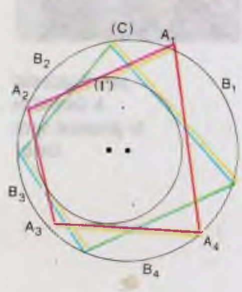

Georges **Pompidou** (1972'de)

Larousse

Jean Victor **Poncelet** Scheffer'ler'den birinin bir portresinden (1849) ayrıntı *École polytechnique, Paris*

Poncelet büyük teoremi

ğı (yönetim merkezi Pondiçeri kentidir); 480 km²; 604 000 nüf. Başlıca gelir kaynağı pirinç ve darıdır.
—Tar. 1674'te, Doğu Hindistan şirketi memurlarından François Martin, Pondiçeri topraklarını aldı ve komşu prenslerin desteğiyle Coromandel kıyılarında ve yarımada boyunca Malabar kıyılarına doğru ticareti geliştirdi; pamuklu dokuma sanayisini ilerletti ve Pondiçeri'yi Şirket'in merkezi yaptı; kendisi de onun müdürü oldu (1686-1706). İngilizler tarafından birçok kez kuşatılan (1748) ve ele geçirilen (1761, 1778, 1793) Pondiçeri; Amiens antlaşması (1802) ile şeklen, Paris antlaşmalarından (1814-15) sonra da, hiçbir askeri birlik bulundurmamak ve tahkimat yapmamak koşuluyla, fiilen Fransa'ya geri verildi (nisan 1817). 1 kasım 1954'te Hindistan'a devredilen kent, 28 mayıs 1956 antlaşması'yla resmen bu ülkeye bırakıldı. Devir işlemi, 1962'de Fransız parlamentosu'nca onaylandı.

Francis Ponge (1978'de)

PONENTE *(Riviera di)*, Cenova körfezinin batı bölümü, Savona ile Fransa sınırı arasında. Akdeniz iklimi bu toprakları çekici kılar ve ekim (çiçekler, bağlar, meyve ağaçları) olanağı verir. Burada birçok sayfiye merkezi sıralanır: Alassio, İmperia, San Remo, Bordighera. (*La Riviera* da denir.)

PONERA a. (yun. *poneros*, kötü'den). Çoğunlukla tropikal bölgede yaşayan, oldukça yavaş hareket eden karınca cinsi. (Evlere girmez. Etçildir, böcekleri avlar.)

PONFERRADA, İspanya'da (León ili) kent, Sil ile Boeza'nın kavşağında; 53 700 nüf. Madenkömürü. Termik santral. Demir-çelik.

PONOA a. Batı Afrika kıyılarında sıcak ve çok tuzlu sularda büyük sürüler halinde yaşayan sardalye. (Bil. a. *Ethmalosa dorsalis;* sardalyegiller familyası.)

Pongal, Hindistan'ın güneyinde ve özellikle Tamil Nadu'da kış gündönümünde kutlanan büyük hindu bayramı. Bu ad, tamil dilinde, "kaynamak" anlamına gelir. Gerçekten de, bayramın başlıca âdeti, pirinci sütle kaynatıp tanrılara, ana-babalara ve o gün kendilerine özel bir saygı gösterilen ineklere sunmaktır. Birkaç gün süren şenlikler sırasında dindarlar Agni, İndra ve Ganeşa adlı tanrılara ibadet ederler.

PONGAU, Avusturya'da (Salzburg ili) bölge; Lend ile Werfen arasında Salzach'ın orta vadisinden oluşur. Merkezi *Bischofshofen*. Hidroelektrik tesisleri.

prens **Poniatowski**
A. Orlowski'nin bir guvaşından ayrıntı *özel kol.*

PONGE (Francis), fransız şair (Montpellier 1899 - Le Bar-sur-Loup 1988). İlk şiir kitabı *Le Parti pris des choses*'da (1942), tutumu açıkça belirir: nesneyi içten ve dıştan kavramak, insanla ilişkisi bakımından değil, kendi nesnelliği içinde yakalamak. Jean Paul Sartre'ın "doğanın görüngübilimi" diye tanımladığı ve yalınlığın, arılığın metafiziği olarak düşünebileceğimiz bu yaklaşım, *Proèmes* (1949-1950) adlı kitapta daha da belirgindir. Yazar "şiir-düzyazı" tartışmasını aşarak, herkesi kendi öz retoriğini kurmaya çağırır. Şiirin biçimi, sürekli bir mimetizmle "şiirin konusu tarafından belirlenmelidir". Bu yaklaşım sanatına, nesneyi nesnenin kendisiyle yakalamaya yönelik bu adcı sayılabilecek tutuma, bir karalama, bir taslak ve eleştirel uzaklaşma sanatı denk düşer. Metnin varlığı ve ayırtedici özelliği, işlediği nesnenin varlığı ve ayırtedici özelliği kadar apaçık ve belirli olmalıdır: metin olduğu yerde titremeli, "bize heyecan veren nesne" ile "dilin başdöndürücü saydamlığı ve saçmalığı" arasındaki çarpışmayla inlemelidir (*Grand Recueil*, 1961). Ponge'a göre, betimlemek, her şeyden önce arıtmak, "gösterişe kaçmadan, büyük simgelere başvurmadan, yakınmadan ve böbürlenmeden" görevini yerine getirmektir. Yeni bir lirizmin yaratıcısı olan F. Ponge'un çeşitli kitapları arasında *Pour un Malherbe* (1965), *le Savon* (1967), *Nouveau Recueil* (1967) ve *Comment une figue de paroles et pourquoi* (1977) sayılabilir.

PONİATOWSKİ (Stanisław, *kont*), Kraków valisi (Litvanya'da 1676 - Ryki 1762). Karl XII'nin arkadaşıydı, onun seferlerine katıldı ve 1711'de Polonya'ya döndü. Sırasıyla August II, Stanisław I ve August III'ün hizmetine girdi. Prenses Czartoryska ile evlendi ve ondan on çocuğu oldu; bunlardan STANISŁAW AUGUST Polonya kralı (→ STANİSŁAW II), ANDRZEJ (1734 - Viyana 1773) general ve Viyana'da elçi, MICHAŁ JERZY (1736-1794) Polonya başpiskoposu ve primatı (1784) oldu.

PONİATOWSKİ (Józef ya da Joseph, *prens*), polonyalı subay (Viyana 1763 - Leipzig 1813). Avusturya ordusuna girdi (1778); albay rütbesiyle imparatorun dragon süvarileri alayında görev yaptı ve Joseph II'nin yaveri oldu (1788). Polonya'ya döndükten sonra (1789) tümgeneralliğe yükseltildi, Zieleńce'de rus istilasını durduran (1792) Ukrayna'daki leh ordusuna komuta etti. Diyet'in politikasına karşı olduğu için istifa etti (1792) ve Kościuszko'nun hizmetine girdi. Varşova'yı Prusyalılar'a karşı savunduktan sonra kendi topraklarına çekildi (1794). Prusya'nın çökmesi üzerine askerlik mesleğine geri döndü: Napoléon tarafından Varşova grandüklüğü'nün Savaş bakanlığına (1806) ve burada üslenen leh, sakson ve fransız ordularının başkomutanlığına (1808) getirildi. Avusturya arşidükü Ferdinand'a karşı Galiçya'da (1809), Rusya seferi sırasında Büyük Ordu'nun (Napoléon ordusu) 5. kolordusu başında Smolensk ve Moskova'da yararlıklar gösterdi (1812). Leipzig'de İmparatorluk mareşali oldu (16 ekim 1813). Elster ırmağı dolaylarını savunmak ve geri çekilmeyi örtülemekle görevliyken bu ırmakta boğuldu (19 ekim).

PONİATOWSKİ (Joseph, *prens*), fransız yurttaşlığına geçmiş polonyalı siyaset adamı ve besteci (Roma 1816 - Chislehurst, Kent, 1873), Stanisław Poniatowski'nin kuzeni. Hem besteci, hem de tenor olarak operayla ilgilendi. Bestelediği otuz kadar opera, İtalya, Fransa ve İngiltere'de sahnelendi. Toscana Millet meclisi üyeliğinden sonra, Paris, Londra ve Belçika'da ortaelçilik yaptı. 1853'te istifa ederek Paris'e yerleşti. 1855'te Senato'ya girdi.

PONJE a. (fr. *pongé*; ing. *pongee*'den). Genellikle yün ve ipek karışımından dokunan ve yüzeyinde düzensiz hafif pütürler bulunan bir tür ipek tafta. (Çok hafif ve esnek olan bu dokuma, değişik genişliklerde dokunur; giysi, iç çamaşırı yapımında ve döşemecilikte kullanılır.)

PONKSİYON a. (fr. *ponction*). Cerr. Bir vücut boşluğuna ya da organa, araştırma ya da sıvıyı boşaltma amacıyla sivri bir aletin (iğne, bisturi, trokar) sokulması.
—ANSİKL. Cerr. Araştırma ponksiyonu, iğne ve şırıngayla az miktarda sıvı çekilerek gerçekleştirilir. Plevrayı ya da perikardı boşaltıcı ponksiyonlar oldukça ince iğnelerle yapılır. Assit (karınzarında sıvı birikmesi) ponksiyonu, genellikle trokar yardımıyla gerçekleştirilir. *Bel iğnesi* de denen *bel ponksiyonu* beyin-omurilik sıvısı almak ya da çeşitli sinir radyolojisi muayeneleri için (miyelografi, sakroradikülografi) X ışınlarını geçirmeyen kontrast bir madde şırınga etmek üzere Be 4 ve Be 5 ya da Be 5 ve Sa 1 omurlarının dikensi çıkıntıları arasından bir iğne sokularak yapılır. Aynı amaçla artkafa kemiği ile atlas arasından *artkafa altı ponksiyonu*, beyin yarımkürelerinin yan karıncıklarından girilerek *karıncık ponksiyonu* (çocukta bıngıldak yoluyla, erişkinde trepanasyondan sonra) yapılabilir.

PONKSİYON-BİYOPSİ a. (fr. *ponction-biopsie*'den). Tıp. Özel iğneler yardımıyla, yerel anestezi altında, örtenekler den geçerek, doku incelemeleri için bir doku parçası almaya yarayan ponksiyon. (Bu teknik, günümüzde özellikle akciğer-plevra, karaciğer ve böbrek hastalıklarının teşhisinde sık kullanılır.)

PONOMAREV (Boris Nikolayeviç), rus siyaset adamı (Zaraysk, Moskova yönetim bölgesi, 1905). Komintern yürütme komitesi üyeliğinde bulundu (1937-1943). Parti Merkez komitesi ve SSCB Bakanlar kurulu'na bağlı, yabancı komünist partilerle ilişkileri yürütmekle görevli çeşitli daireleri yönetti. SSCB Komünist partisi tarihi uzmanı olan Ponomarev, 1961'de parti sekreteri ve 1972-1986 arası politbüro yedek üyesi, 1958-1989 arası Yüksek Sovyet üyesiydi.

PONOR a. (sırp-hırvat dilinde sözc.). Coğ. Polyelerdeki bazı ırmakların içinde kaybolduğu uçurum. (→ DÜDEN.)

PONPON a. (fr. *pompon*'dan). **1.** Giysileri, kimi zaman da döşemeleri süslemekte kullanılan püskül biçiminde yuvarlak yumak. **—2.** Pudra sürmekte kullanılan, yuvarlak, yumuşak tüylü makyaj eşyası.
—Bot. Çok taçyapraklı küçük çiçekleri olan gül, kasımpatı ya da yıldızçiçeği çeşitlerine denir.
—El sant. *Ponpon oyası*, tek ya da değişik renkte ipliklerden yapılmış ponponları, tığ ya da iğneyle birbirine tutturarak yapılan oya. (Önceden hazırlanan ponponlar araları tığ ya da iğneyle örülerek birbirine tutturulur; aralara değişik motiflerin uygulandığı da olur.)

PONS (Jean-Louis), fransız gökbilimci (Peyre, Dauphiné, 1761 - Floransa 1831). Kuyrukluyıldızlar üzerine araştırmalar yaptı. Bu çalışmaları nedeniyle Floransa gözlemevi'nin yöneticiliğine getirildi.

PONS (André), fransız siyaset adamı (Sète, Hérault, 1772 - Paris 1853). Yüz gün döneminde Lyon valiliği yaptı (1815), 1830'da Jura valisi oldu, 1848'de devlet danışmanlığına getirildi.

PONS (Alice Joséphine, **Lily** — denir), amerikan yurttaşlığına geçmiş fransız soprano (Draguignan 1898 - Dallas 1976). İlk büyük başarısını, 1931'de New York Metropolitan Opera'da oynadığı *Lucia di Lammermoor*'da kazandı. Daha sonra yirmi beş yıl boyunca, gerek çok tiz seslerdeki hızlı pasajları başarıyla yorumlayışı, gerekse zarif fiziği dolayısıyla Metropolitan Opera'nın yıldızı olarak kaldı.

PONSARD (François), fransız oyun yazarı (Vienne, İsère, 1814 - Paris 1867). Romantik tiyatro oyununa karşı bir tepkinin, Antikçağ'a dönüşün ve bir "sağduyu" okulu"nun önderliğini yaptı. *Burgraves*'ın başarısızlığa uğramasının ardından yayımladığı *Lucrèce* (1843) yankılar yarattı. Ayrıca manzum komediler (*Horace et Lydie*, 1850; *l'Honneur et l'argent*, 1853) ve dramlar (*le Lion amoureux*, 1866; *Galilée*, 1867) yazdı.

PONSELLE (Rosa PONZİLLO, **Rosa** — denir), italyan asıllı amerikalı opera oyuncusu (Meriden, Connecticut, 1897 - Baltimore 1981). 1918'de, Caruso'yla birlikte, New York Metropolitan Opera'da yorumladığı *Talihin gücü* ile sanat yaşamına başladı. 20 yıl boyunca Metropolitan Opera'nın yıldızıydı. Çeşitli ses cinsleri için yazılmış değişik rollerle sahneye çıktı.

PONSETYA a. (lat. *poinsettia*'dan). ATATÜRKÇİÇEĞİ'nin eşanlamlısı.

PONSİYEN a. (fr. *pontien*). Yerbil. PONTOS-EUKSEİNOS KATI'nın eşanlamlısı.

PONSONBY (John William) → DUNCANNON.

PONSON DU TERRAİL (Pierre Alexis, *vikont*), fransız yazar (Montmaur, Gap yakınında, 1829 - Bordeaux 1871). Tefrika romanları (*les Coulisses du monde*, 1853; *les Exploits de Rocambole*, 1859'dan başlayarak 22 cilt) ile çok büyük başarı kazandı.

PONTA DELGADA, Asorlar'da Portekiz takımadasının merkezi, Sao Miguel

adasının güney kıyısında; 21 300 nüf. Okyanusu aşan gemiler için uğrak limanı ve deniz üssü. Katedral (cümle kapısı manuel üslubundadır). Müze.

PONTA GROSSA, Brezilya'da (Paraná eyaleti) kent, Curitiba'nın B.'sında; 190 500 nüf. Demiryolu kavşağı. Besin sanayileri. Kereste sanayisi.

PONTANO (Giovanni ya da Gioviano), lat. **Pontanus,** italyan siyaset adamı ve hümanist (Cerreto, Umbria, 1426 ? - Napoli 1503). Babasının ölümünden sonra Perugia'ya yerleşti. Napoli'de Aragón hanedanının hizmetine girdi ve sırasıyla Ferdinando I'in danışmanı, oğlunun eğitimiyle görevli sekreteri, 1486'dan sonra da Başbakan oldu. Ama Fransızlar'la barış görüşmelerinde bulunduğu ve Charles VIII'i karşıladığı (1495) için, Fransızlar'ın gidişinden sonra gözden düştü. Bununla birlikte Louis XII'ye hizmet etmeye yanaşmadı (1501). 1471'de Napoli akademisi müdürü oldu (nitekim o zamandan beri Napoli akademisi onun adını taşır). Çok arı bir latince kullanan bu hümanistin, gökbilim ve felsefe üstüne yapıtları, sert ve iğneleyici diyalogları (özellikle *Asinus* ve *Charon*) vardır.

PONTARLİER, Fransa'da *arrondissement* (Doubs) merkezi, kıvrımlanmış Jura'nın kenarında, 837 m yükseltide; 18 884 nüf. (1992). Büyük bölümü XVII. yy.'da yapılmış kilise. Sanayi merkezi.

PONTASSİEVE, İtalya'da kent, Toscana'da (Floransa ili), Arno kıyısında, Floransa'nın D.'sunda; 20 000 nüf. Chianti şarapları. Çimento ve demiryolu gereçleri fabrikası.

Pont-Audemer epanyölü → EPANYÖL.

PONT-AVEN, Fransa'da kanton (Finistère) merkezi, Cornouaille'da, *Pont-Aven ırmağı* kıyısında; 3 054 nüf. (1992). Besin sanayileri.

Pont-Aven okulu, XIX. yy.'ın sonuna doğru akın akın Pont-Aven'e giderek burada çalışan ressamlara çok genel bir biçimde verilen ad. Hollandalı ressam Hermann Anker ile Corot'nun dostları Anastasi ve Français'nin keşfettikleri bu breton kasabası, 1870-1880 yıllarından başlayarak, Julian akademisi'nin ya da E.N.S.B.A.'nın öğrencilerini, Robert Wylie gibi Amerikalılar'ı, Allan Osterlind, E. Josephson gibi İsveçliler'i kendine çekti. Gauguin'in ilk kez 1886'da, A.M.F. Jobbé-Duval'in tavsiyesi üzerine Pont-Aven'e gitmesi, kasabanın bir anda ünlenmesini sağladı. Genç arkadaşı E. Bernard gibi 1888'de izlenimcilikten bireşimcilik'e geçen Gauguin, Sérusier ile dostlarını da bu yeni estetiğe inandırdı. *Vision après le Sermon* (1888, National Gallery of Scotland, Edinburgh) adlı yapıt bu estetiğin kilit tablolarından biridir. Gloanec hanında ya da Pouldu'daki Marie Henry hanında, hollandalı Jacob Meyer de Haan, alsaceli Filiger, polonyalı Władysław Ślewiński, danimarkalı J. F. Willumsen gibi sanatçılar, Gauguin'in çevresinde toplandı. Tahiti'den dönüşünde, 1894'te Gauguin yeniden, A. Seguin ve irlandalı Roderic O'Conor ile birlikte, Pont-Aven'de kaldı; kasaba, hâlâ isviçreli C. Amiet ile G. Giacometti, ingiliz Robert Bevan ya da David Young Cameron gibi yabancıların büyük ilgisini çekiyordu. Pont-Aven okuluna iki eğilim damgasını vurmuştur. Bunlardan birincisi (Sérusier, Bernard, Filiger) folkloru, simgeciliği ve katolikliği birleştirir (danimarkalı Mogens Ballin ve hollandalı Jan Verkade gibi birçok ressam katolik olacaklardır), ikincisiyse (H. Moret, M. Maufra, Ernest de Chamaillard) izlenimciliğe bağlanır.

PONTCHARTRAİN gölü, ABD'de (Louisiana) göl; suları Meksika körfezine boşalır; 1 619 km². Kanalla Mississippi'ye bağlanır. New Orleans limanının ekidir; kentten çıkışta, bir köprü gölün güney kıyılarını kuzey kıyılarına bağlar.

PONTE (Lorenzo DA) → DA PONTE.

PONTE (Maurice), fransız bilgin ve sanayici (Voiron 1902 - Paris 1983). 1929'da Genel telsiz telgraf şirketi'nin bir araştırma laboratuvarını yönetti, 1935'te *Normandie* gemisi için ilk engel algılayıcısını (bugün bu aygıta "çarpışma önleyici" radar denmektedir), 1938'de "rezonans segman"lı, *manyetron*'lu darbeli bir algılayıcı ve 1940'ta denizde yapılan atışlar için 30 km menzilli kılavuz bir radar gerçekleştirdi. Mayıs 1940'ta Wembley'deki General Electric Company'nin laboratuvarına, Henri Gutton'un yaptığı oksit katotlu son manyetronun iki ilkörneğini getirdi; 16 cm'lik bir dalga boyunda 1 kW'lık bir güç üreten bu tüp, oyuklu manyetronları 10 cm'den haber veriyordu; bu aygıt manyetron, Müttefikler'in deniz ve hava üstünlüğüne çok büyük katkıda bulundu. Fransa Bilimler akademisi'ne üye seçildi (1963).

PONTECORVO, İtalya'da komün, Campania'da (Frosinone ili), Liri kıyısında; 11 370 nüf.

—Tar. 886'da kurulan Pontecorvo, Napoli hükümdarlarıyla Papalık arasında çekişmelere yol açtı. Julius II tarafından alınan kent, Campania'daki papalık topraklarının bir iç parçası oldu. 1806'da Bernadotte için prenslik haline getirildi; o da Pontecorvo'yu 1810'da Fransa'ya verdi. 1814'te Papalık'a geri verilen prenslik, daha sonra İtalya devletine katıldı (1860).

PONTECORVO *prensi* → KARL XIV, İsveç kralı.

PONTECORVO (Gillo), italyan film yönetmeni (Pisa 1919). Müziğini de kendisinin yaptığı belgesel filmler çekti ve çok sayıda senaryo yazdı. Orta metrajlı *Giovanna* (1956) filminden sonra, ilk uzun metrajlı filmini 1957'de yaptı: *La grande strada azzurra* (F. Solinas'ın yapıtından, 1959) [Karlovy Vary festivali büyük ödülü]. Ardından *Kapo* (1960), Venedik festivali altın aslan ödülü'nü alan *Cezayir savaşı* (La battaglia di Algeri) [1966], *İsyan* (Queimada) [1969], *Ogro* (1979) gibi filmler gerçekleştirdi.

PONTEDERA, İtalya'da kent, Toscana'da (Pisa ili), Arno vadisinde, Pisa'nın G.-D.'sunda; 28 500 nüf. Ticaret ve sanayi merkezi: makine (motosiklet) ve besin sanayileri.

PONTEDERYA a. (lat. *pontederia;* ital. botanikçi G. *Pontedera*'nın [1688-1757] adından). Kuzey Amerika bataklıklarında yetişen, köksaplı, birçenekli, çokyıllık su bitkisi. (Pontederyanın yaprakları yürek biçimindedir, diplerdeki yapraklar da uzun saplıdır. Çok sayıda, 3 ya da 4 saçaklı, bileşik başak halinde toplu olan çiçekleri, çiçekçilerin yetiştirdiği en yaygın tür olan *Pontederia cordata*'da mavidir. *Pontederiaceae* familyasının örnek tipi; zambaklar takımı.)

PONTE DE SOR, Portekiz'de (Portalegre yönetim bölümü) kent, Alentejo ovasında, 16 800 nüf. Mantar ticareti merkezi.

PONTE Dİ LEONO, İtalya'da sayfiye ve kış sporları merkezi, Lombardia'da (Brescia ili), 1 268 m yükseltide, Oglio'nun kaynağında; 2 100 nüf.

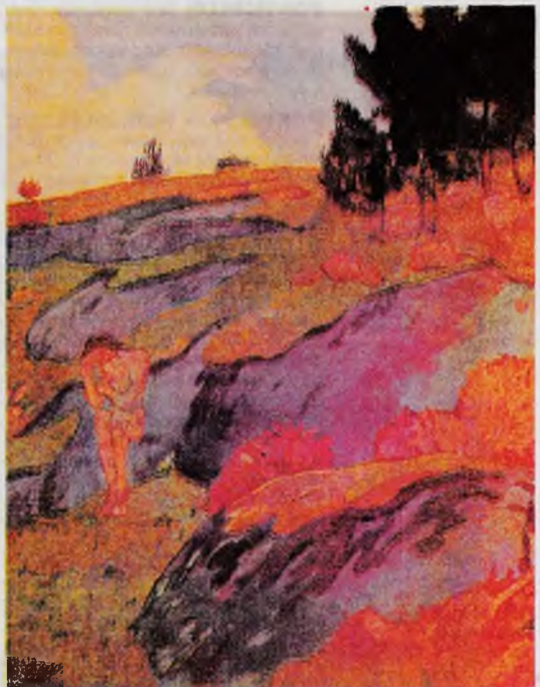
PONTEFRACT, Büyük Britanya'da (West Yorkshire) kent, Wakefield'ın D.'sunda; 31 300 nüf. Makine, tekstil ve besin sanayileri.

PONTELLİ (Baccio), italyan mimar (Floransa 1450'ye doğr. - Urbino 1492). Önce marketriler yaptı (studiolo d'Urbino). Roma'da S. Spirito hastanesi'nin, S. Pietro in Vincoli ve S. Maria del Popolo kiliselerinin, Ostia'da S. Aurea kilisesi'nin yapım çalışmalarına katıldı. Askeri mimar olarak özellikle Iesi ve Senigallia kalelerini yaptı.

Bulloz

Pont-Aven okulu: *Pont-Aven'de çamaşırcı kadınlar* (1886) Gauguin'in yapıtı *(Louvre-Orsay müzesi, Paris)*

Lauros-Giraudon

Pont-Aven okulu *Melankoli* (1890) Sérusier'nin yapıtı *özel kol.*

PONTEN (Josef), alman yazar (Raeren, Eupen yakınında, 1883 - Münih 1940). Çoğu zaman tarihsel olmak üzere romanlar yazdı, *Volk auf dem Wege* (6 cilt, 1934 - 1942) adlı roman çevriminde yabancı ülkelerde oturan Almanlar'ın bağlılıklarını anlatır.

PONTEVEDRA, İspanya'da kent, Galicia'da il yönetim merkezi, Lérez ria'sı ve Atlas okyanusu kıyısında; 67 000 nüf. (1991). Eskiden canlı bir liman olan kentte, güzel sokaklar, eski yapılar, S. María la Mayor gibi kiliseler bulunur. Değerli taşlar müzesi ve İl müzesi. Yönetim merkezi Selüloz. —*Pontevedra ili,* 4 477 km²; 927 827 nüf. (1990). Galicia yüksek topraklarının bir bölümünde (özellikle Lalin havzası çevresinde) uzanır. Daha sıcak olan alçak vadilerde, güney iklimine özgü bir tarım (bağlar) yapılır. Ancak başta gelen etkinlik, Galicia'nın en derin ria'larından başlayarak yapılan balıkçılıktır (konserve fabrikaları).

PONTİ (Giovanni, **Gio** — denir), italyan mimar (Milano 1891 - *ay. y.* 1979). Özellikle modern mobilya tasarımıyla ilgilendi. İtalyan iç dekorunda yeni estetik anlayışının öncüsü sayılabilir. Milano Politeknik okulu'nda dersler verdi ve bu kentte üç

yılda bir yapılan fuarı düzenledi; *Domus* (1928) ve *Stile* dergilerini çıkardı. Milano'da Montecatini binasını yaptı (1939) ve Pirelli gökdeleninin (1956) tasarımına katkıda bulundu.

PONTİAC, ABD'de (Michigan) kent, Detroit'in K.-B.'sında, Detroit'in sanayi banliyösü; 76 700 nüf. Otomobil sanayisi.

PONTİAC, kızılderili şefi (Ohio'da 1720' ye doğr. - Cahokia, Saint-Louis yakınında, 1769). Fransa'nın müttefiki ve bir kabileler koalisyonunun önderiydi; ingiliz general E. Braddock'un öldürüldüğü muharebeye (1755) katıldı, sonra ingiliz karakollarına saldırdı. Detroit'i kuşattı (1763) ve bütün Kızılderililer'i İngilizler'e karşı ayaklandırmaya çalıştı (1766). Sonunda boyun eğdi. İngilizler'in kışkırtmasıyla öldürüldüğü sanılıyor.

PONTİANAK, Endonezya'da liman kenti, il merkezi, Borneo adasının B. kıyısında, Kapuas deltasında, 305 000 nüf. (1991). Bir tarım bölgesinin merkezi (hindistancevizi, hevea). Besin sanayileri.

PONTİCELLO, yaylı çalgılarda, yayın eşiğe çok yaklaştırılması gerektiğini belirtmek için kullanılan *sul ponticello* teriminde yer alan, "eşik, köprücük" anlamında italyanca sözcük.

PONTİD ya da **PONTİDLER.** Coğ. Türkiye'nin tektonik yapısında jeolojik evrime, stratigrafik ve magmatik özelliklere göre ayrılan dört büyük birimin en K.'de yer alanı. K.'de Karadeniz boyunca uzanır. G. sınırını, D.'da Çoruh ve Kelkit vadileri oluşturur. B.'da genişleyerek İzmir -Ankara kuşağının K.'inde kalan K.-B. Anadolu'yu ve Trakya'yı kapsar. Jeolojik yapısında birçok metamorfik masifler ve Cambria devrinden Pliyosen'e kadar çeşitli oluşuklar yer alır. Başlıca özelliğini dağoluşum gelişmesindeki farklılıklar ile sürekli magmatik etkinlikler meydana getirir. Pontidler, Kaledonya, Hercynia ve Alp dağoluşum dönemlerine katılmış, bu son dönemde en şiddetli kıvrılmalara Pirene ve Helvetia evrelerinde uğramışlardır. Buna karşılık daha G.'deki birimlerden farklı olarak Miyosen'den sonraki hareketler burada büyük şiddete erişmemiş, daha çok epirojenik değişikliklere yol açmıştır. Birimde magmatik etkinlikler Üçüncü Zaman sonlarına kadar sürmüştür. Bu etkinliklerin başlıca ürünleri, Paleozoyik plütonlar (Çavuşbaşı, Gebze, Uludağ, Kapıdağı), gabrodioritler (Küre dağlarında), D. Karadeniz dağlarının Üçüncü Zaman granitleri ile Karadeniz bölgesinde Kretase ve Eosen devirleri boyunca meydana gelen denizaltı andezitik lavlarıdır.

PONTİFEX a. (lat. *pontifex, -icis*). Rom. tar. **1.** Eski Roma'da rahiplere verilen unvan. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Pontifex yıllıkları (Annales maximi),* pontifexler tarafından kaleme alınan ve Roma tarihindeki önemli olayların yıl yıl özetlenerek anlatıldığı yıllıklar. (Bunlar İupiter Capitolinus tapınağı'nda saklanırdı.) ‖ *Büyük Pontifex (Pontifex maximus),* Roma'da pontifexler kurulunun başkanı.
—ANSİKL. Rom. tar. Pontifexler kurulu, resmi dinin örgütlenmesini denetlemek amacıyla Numa tarafından oluşturuldu. Kurul üyelerinin sayısı Sezar döneminde beşten on altıya çıkarıldı. Monarşinin çöküşünden sonra, kralın dinsel alandaki tüm yetkileri kurul başkanına, yani *pontifex maximus*'a geçti. Pontifex maximus' un en önemli görevi, çalışılan ve çalışılmayan günleri ayrı ayrı gösteren bir takvim *(fasti*)* düzenlemekti; özel kültler, dinsel evlilikler ve vasiyetnameler de yetki alanına giriyor, flamenleri ve Vesta rahibelerini o belirliyordu: pontifex maximus din işlerinin gerçek yöneticisi konumundaydı. Yapılara yalnızca pontifex kutsal bir nitelik kazandırabiliyor, en eski oyunları ancak onlar düzenleyebiliyorlardı. Tüm imparatorlar pontifex maximus unvanını almışlardır.

PONTİNİYEN a. (fr. *pontinien*). Yerbil. AGRO PONTİNO* EVRESİ'nin eşanlamlısı.

PONTİNO *(Agro)*,esk. **Pontino bataklıkları,** İtalya'da ova, Lazio'da, Roma'nın G.'inde, Latina ilinde, Tirren denizi ile Lepini dağları arasında. Roma Cumhuriyeti döneminde verimli olan toprakları, İmparatorluk'un son dönemlerinden başlayarak sıtmanın kol gezdiği bir bataklık bölgesine dönüştü. 1926-1939 arasında, ovayı bütünüyle ıslah etme çalışmaları yapıldı (beş büyük kolektörle akaçlama kanalları, altyapı, toprakların dağıtımı, küçük işletmelerin yerleştirilmesi, kentlerin yapımı). Çalışmalar tartışmasız yararlı oldu. Ovada buğday, şekerpancarı, yem bitkileri üretilmektedir; süt hayvancılığı gelişmektedir Roma'ya yakın olmanın sağladığı üstünlükten yararlanan Latina, Sabaudia, Aprilla gibi kentlerde hafif sanayiler kurulmaktadır.

PONTİNO EVRESİ *(Agro)* a. Tarönc. İtalya'da Pontino bataklıkları bölgesinde ele geçirilen buluntulara belirlenen Orta Yontmataş endüstri evresi. (Alet yapımında kullanılan yassı çakıllarla ayırt edilen pontino evresi, moustier evresinin bölgesel bir biçimidir. Monte Circeo [Lazio] yakınındaki Guattari mağarası'nda, neandertalyen bir kafatasıyla birlikte bir pontino endüstrisine rastlanmıştır.) [Eşanl. PONTİNİYEN.]

PONTİUS HERENNİUS, samnit önder (öl. İ.Ö. 291). Roma ordusunu Caudinae Fauces'te sıkıştırdı ve Romalılar'ı boyunduruğu altına girmeye zorladı (321). Daha sonra kendisi yenilince ordusu boyunduruk altına girdi ve Romalılar Pontius'u boğarak öldürdüler.

PONTİYEVA a. (lat. *ponthieva*'dan). Tropikal Amerika'ya özgü, saçakköklü, dipten sürme yapraklı, salkım çiçekli yer orkidesi.

PONT-L'ÉVÊQUE, Fransa'da kanton (Calvados) merkezi, Auge bölgesinde, Normandiya otoyolunda, Touques ile Calonne kavşağında; 3 885 nüf. (1992). St-Michel kilisesi (XV.-XVI. yy.). Eski evler. Pont-l'Évêque peyniri üretimi daha çok Touques vadisinde yapılır.

PONTOBDELLA a. (yun. *pontos,* deniz ve *bdella,* sülük'ten). Vatozlarda ve elektrikbalıklarında dışasalak yaşayan sülük. (*Rhynchobdelliformes* takımı, *İchtyobdellidae* familyası.)

PONTOİSE, Fransa'da (Val-d'Oise) yönetim merkezi, Oise ile Viosne'un kavuştukları yerde, fransız Vexini'nin kenarında; 28 463 nüf. (1992). Tavet-Delacourt (başkanlık yönetimi) müzesi, XV. yy.'dan kalma Estoutville konağındadır; ek olarak bir Pissarro müzesi de vardır.

PONTO-JENİKÜLO-OKSİPİTAL sıf. (fr. *ponto-géniculo-occipital*). Nörobiyol. *Ponto-jenikülo-oksipital etkinlik,* aykırı uyku evreleri sırasında Varol köprüsünden, dış yan dizsi cisimlerden ve artkafa korteksinden toplanan elektrik etkinliği.
—ANSİKL. Ponto-jenikülo-oksipital etkinlik aykırı uyku sırasında gözlenen (özellikle gözlerdeki) hareketlerden sorumludur. Bu etkinlik Varol köprüsünün arka-yan kısmında bulunan iki "jeneratör" tarafından yönetilir; aynı etkinlik bağımsız olarak okülomotor çekirdeklere (göz hareketlerini bunlar sağlar) ve görme sistemine (dış yan dizsi cisim ve artkafa korteksi) iletilir. M. Jouvet, bu ponto-jenikülo-oksipital etkinliği "müziği rüya etkinliği olan bir orkestranın şefi" olarak tanımlar. Kedinin aykırı uykusu sırasında yalnız kas gevşemesi ortadan kaldırılarak, rüya etkinliği sırasında ponto-jenikülo-oksipital sistem tarafından başlatılan davranışlar gözlenebilmiştir: hayvan başını kaldırır, yön tayin eder, saldırı ya da korku, çılgınlık ya da kızgınlık davranışları gösterir.

PONTON a. Denizc. **1.** Su yollarında kullanılan ve üzerinde mekanik donanımlar taşıyan yüzer araç. **—2.** Köprü dubalarına verilen ad. **—3.** Ariyet köprü yapımında ya da batmış gemileri askıya almada kullanılan güverteli, altı düz duba.

PONTONİA a. Büyük ikiçenetli yumuşakçalarda ya da tulumlularda çiftler halinde ortakyaşar bir yaşam süren karides cinsi. (*Palaemonidae* familyası.)

PONTOPPİDAN (Henrik), danimarkalı yazar (Fredericia 1857 - Kopenhag 1943). Mühendisti, edebiyatı tercih ederek *Staekkede Vinger* (1881), *Landsbybilleder* (1883) adlı öykü kitaplarında kilise sisteminin baskısını ve halkın yaşam koşullarını sert bir dille eleştirdi. Öğretmenlik anılarını (*Skyer,* 1890) yayımladı. Roman üçlemesi *Det forjaettede Land*'ın (1891-1895) konusunu fanatik bir din adamıyla köylüler arasındaki sürtüşmeler ve bir evliliğin yıkılması oluştururken, daha sonraki romanlarında (*Nattevagt,* 1894) ve başyapıtı *Lykke-Per*'de (8 cilt, 1898-1904) bireyin kendini bulma hakkı ve sınırlı bir burjuva mantığı karşısındaki öfkesini işledi. *De Dødes Rige* (5 cilt, 1912-1916) ve *Monds Himmerig* (1927) adlı yapıtlarındaysa şiddetli bir şüpheciliğin yanı sıra yergili bir anlayış egemendir. Danimarka'da natüralizmin en önemli temsilcisi olan Pontoppidan 1917'de Nobel edebiyat ödülü'nü Karl Gjellerup ile paylaştı.

PONTORMO (İacopo CARUCCI, **Il** — denir), italyan ressam (Pontormo, Empoli yakınında, 1494 - Floransa 1556). Andrea Del Sarto'nun öğrencisiydi; Michelangelo'nun sanatından esinlenerek ve çevre çizgilerine ağırlık veren aydınlık bir resme dönerek, ustasının klasikçiliğinden ve Fra Bartolomeo'dan hızla uzaklaştı. Floransa'da, Annunziata'da bulunan *Ziyaret* adlı tablodan sonra, Caiano'daki Poggio villası'nın büyük salonunun dekorasyonuyla görevlendirildi. Çalışmaları yönetti ve yalnızca tonoz aynalarından birini *Vertumnus ile Pomona* teması üzerine kendisi yaptı; bu çalışmada titreşimli çizgiler, griler ve sarılar içinde hoş geçişler yapan siluetleri vurgulamaktaydı. Il Pontormo'nun huzursuz ve değişken mizacı, onu yeni deneylere itti; Galluzzo manastırı'nda, kimi zaman doğrudan doğruya Dürer'in estamplarından esinlenen *Çile* dizisini yaptı (1522-1524, günümüzde harap durumdadır). *Çarmıhtan indirilme* (S. Felicità, 1526) adlı çalışma, hafif ve soğuk tonlar içeren bir renk yelpazesi içinde dolambaçlı biçimler ortaya koyar. *Alessandro de Medici'nin portresi* (Lucca, 1525'e doğr.) uzun, pürüzsüz, saplantılı bir figürler dizisinin ilk denemesidir. İl Pontormo, 1545'ten sonra, S. Lorenzo kilisesi'nin koroyerini süsledi; burada, on yıl boyunca, şaşırtıcı ve girift, anıtsal bir etki taşımayan ve hiçbir başarı kazanmayacak düzenlemeler üzerinde çalıştı (bunlar XVIII. yy.'da tahrip olmuştur).

PONTOS, lat. **Pontus.** Tar. coğ. Anadolu'nun K.'inde, Karadeniz (Pontos Eukseinos) kıyısında bölge ve bu bölgede Phasis (Kolkhis'te) ile Halys (Kızılırmak) arasında kalan topraklarda kurulan devlet. Persler döneminde, Dara I zamanında bu bölgeyi kapsayan satraplık oldukça bağımsızdı. Pontos İ.Ö. 370'te bağımsız bir Kappadokia devleti kurmak isteyen Datames'in yönetimine girdi. Büyük İskender döneminde bu bölge işgal edilmedi. Diadokhoslar döneminde de ele geçirilemeyen bölgede pers kökenli Mithridates I (İ.Ö. 302-266), Ktistes (kurucu) unvanıyla Pontos devletini kurdu ve Amaseia'yı (Amasya) başkent yaptı. Devlet rahipleri ve feodal beyleriyle Persler'e özgü bir toplumsal yapıya sahipti. Mithridates I devletin sınırlarını B.'da Amastris'e (Amasra) kadar genisletmiş, yalnızca Sinope (Sinop) alınamamıştı. Mithridates I'in oğlu Ariobarzanes Galatlar'la savaşmak zorunda kaldı. Onun ölümünden sonra tahta geçen Mithridates II (İ.Ö. 250-200), Anadolu'da birliği sağlamaya çalışan Seleukos'un kardeşi Antiokhos Hieraks'ın kız kardeşiyle evlendi ve kendisine Phrygia bölgesi çeyiz olarak verildi. Mithridates III, Anadolu'daki siyasal çalkantılarda tarafsız kalarak topraklarını korumayı başardı.

Özellikle İ.Ö. II. yy.'ın başında Pontos devletinin gücü arttı, Anadolu'daki öteki devletler arasında ön planda yer aldı, sınırlarını genişletti. Pharnakes I döneminde Sinope (Sinop) ele geçirildi (İ.Ö. 183) ve devletin merkezi buraya taşındı. Kıyıdaki yunan kolonileri de Pontos devletine bağlandı. Mithridates V Euergetes döneminde (İ.Ö. 150-120) Galatia, Paphlagonia ve Kappadokia'da üstünlük sağlandı. Mithridates VI Eupator zamanında (İ.Ö. 111-63) devletin sınırları en geniş boyutlarına ulaşmış, Kırım'a dek uzanmıştı. Bölge tarım ve maden zenginlikleriyle ünlüydü. Amaseia ve Sinope'nin yanında Trapezos (Trabzon) ve Pantikapaion (Kerç) önemli merkezlerdi. Mithridates VI'nın yayılma siyaseti, Ege adalarına ve hatta Yunanistan'a dek geçmesi, Pontos devletini Roma ile karşı karşıya getirdi. Pompeius pontos ordusunu bozguna uğrattı (İ.Ö. 66). Pontos toprakları paylaştırılarak bir bölümü Bithynia'ya bağlandı (Pontos-Bithynia eyaleti). Galatia kralı Dejotorus'a bağlanan topraklarsa Antonius döneminde Polemonlar'a verildi (Polemon Pontosu). Polemon II'nin krallığı da Neron tarafından Galatia eyaletine bağlandı (İ.S. 63).

Pontos ayaklanması, Anadolu'da, D. Karadeniz kıyısıyla bu bölgenin iç kesimlerini kapsayan yörede rum yönetiminde bir Pontos Cumhuriyeti kurulmasını amaçlayan başkaldırma (1919-1923). Ayaklanmanın öncülüğünü üstlenen Pontos cemiyeti 1904'te, Merzifon Amerikan koleji'nde okuyan Rumlar tarafından kuruldu. Okulun amerikalı müdürü White, tüm hıristiyan azınlıkların osmanlı boyunduruğundan kurtulması için güçlenmeleri, desteklenmeleri gereğine inanıyordu. Okulda Pontos adlı spor dernekleri oluşturulmuştu. Pontos cemiyeti, düşlediği Pontos Cumhuriyeti'nin bir haritasını da bastırdı. Bu haritaya göre merkezi Samsun olmak üzere Batum'dan İnebolu'ya kadar olan Karadeniz kıyıları ile Kastamonu, Çankırı, Yozgat, Sivas, Tokat, Amasya, Çorum, Gümüşhane ve Erzincan ilinin kuzey bölümü cumhuriyetin sınırları içinde gösterildi. Rum nüfusun artırılması için, Kordos komitesi adlı bir rum örgütünün yardımıyla Yunanistan'dan, Kafkaslar'dan rum göçmenler bölgeye getirilerek yerleştirildi. Türkçe konuşan Rumlar'a da türkçeyi unutmaları, rumca kullanmaları için baskı yapıldı; rumca öğretildi. Rum nüfus fazla gösterilerek, Wilson ilkelerinin "Osmanlı İmparatorluğu'ndaki azınlıklar, çoğunluk oldukları bölgelerde bağımsız devlet kurabileceklerdir" biçimindeki 12'nci maddesinden yararlanılmak istendi. Birinci Dünya savaş sırasında Yunanistan ve Rusya yararına casusluk yapan Rumlar, Rusya Trabzon'u ele geçirince yerel yönetime elkoymak için girişimlere başladılar; bazı belediye meclislerinde egemen duruma geçtiler. Batum'da rum asıllı bir rus olan general Anonya komutasında bir rum tümeni oluşturuldu. Ancak 1917'de Rusya' da devrim olunca 12 000 mevcudu olan bu tümen de dağıldı. Savaş sırasında askerden kaçan Rumlar'ın oluşturduğu çeteler türk köylerine saldırılara başladılar.

Birinci Dünya savaşı sonrasında Marsilya'da tüm Avrupa, Amerika ve Türkiye'deki pontosçuların katıldığı bir kongre toplandı (kasım 1918). Kongreye başkanlık yapan Giresun eski belediye başkanı Konstantinidis, kongreden SSCB Hariciye komiseri Troçki'ye bir telgraf çekerek, rus ordularının boşalttığı Trabzon'da yeniden türk yönetimi kurulmasına izin vermemelerini istedi. 1919'da rum çetelerini Amasya metropoliti Yermanos ile Samsun Tütün fabrikası müdürü Tokomanidis yönetiyorlardı. Yunanistan da Pontos Cumhuriyeti'nin kurulmasını, "megaloidea"yı gerçekleştirme yönünde bir girişim olarak destekledi. Yunanistan Başbakanı Venizelos Paris barış konferansı'na verdiği muhtırada B. Anadolu, Kıbrıs ve Trakya yanında Trabzon ve civarının da Yunanistan'a verilmesini istedi (30 aralık 1919). Bu propagandaya koşut olarak rum çetelerinin yöredeki eylemleri de tırmandı. Yalnız Samsun yöresinde 699 Türk öldürüldü. Öteki bölgelerde öldürülenlerle birlikte ölü sayısı, 1921 sonuna kadar 1 641'i buldu. 323 Türk yaralandı; 3 723 ev yakılıp yıkıldı; hayvan sürüleri, mallar yağmalandı. Bu çetelerin ortadan kaldırılması için bölgeye gönderilen 15. Tümen'in 38. ve 56. alayları daha önce yöreye gelen 45. Alay'ı desteklediler. Ancak alay mevcutlarının eksik oluşu çetelere karşı etkili önlemler alınmasını engelledi. Aralık 1920'de karargâhı Amasya'da kurulan Merkez ordusu oluşturuldu; komutanlığına da Nurettin Paşa atandı. Nurettin Paşa aldığı sert önlemlerle ayaklanmayı bastırmaya girişti. Samsun metropolit vekili Eftim, İstiklal mahkemesi'ne sevk edildi. Merzifon Amerikan koleji, okulun türkçe öğretmeni Zeki Bey'in öldürülmesinden birkaç gün sonra basıldı; pontosçuluğu kışkırtan çalışmaları ortaya çıkarılan amerikalı yöneticiler yurtdışına çıkarıldı. 1922 başında ayaklanmanın bastırılması için kesin harekâta girişildi. 6 şubat 1923'te yöre çetelerden tamamen temizlendi; pontosçuluk girişimi önlendi.

PONTOS EUKSEİNOS → KARADENİZ.

PONTOS-EUKSEİNOS KATI a. Yerbil. Miyosen dönemin üst bölümünde yer alan ve messina katıyla eşzamanlı olan kat. (Eşanl. PONSİYEN.)

PONTREMOLİ, İtalya'da kent, Toscana'da (Massa e Carrara ili), Magra kıyısında; 9 800 nüf. Kale (XIV. yy.); katedral (XVII. yy.) vb. Lunigiana'nın yönetim, kültür ve ticaret merkezi.

PONTRESİNA, romanşça **Puntraschigna,** İsviçre'de (Graubünden kantonu) sayfiye ve kış sporları merkezi, Saint -Moritz'in D.'sunda, Engadin'in yukarı kesiminde, 1 800 m yükseltide; 1 700 nüf.

PONTRİAGİN (Lev Semenoviç), rus matematikçi (Moskova 1908). Moskova Üniversitesi'nde profesörlük yaptı (1935' ten sonra), topolojinin cebirleştirilmesine katkıda bulundu. Sürekli grupları inceledi, genel ikillik yasasını (benzeşiklikler arasında) keşfetti.

PONT-SAİNTE-MAXENCE, Fransa'da kanton (Oise) merkezi, Oise kıyısında, Halatte ormanının K.'inde; 11 001 nüf. (1992). Küçük ırmak limanı. Metalürji. Seramik. Deri. Kırtasiye.

PONT-SAİNT-ESPRİT, Fransa'da kanton (Gard) merkezi, Rhône kıyısında; 9 402 nüf. (1992). Uzunluğu 900 m'yi geçen, XIII. yy. sonunda yapılmış ünlü bir köprü, ırmağın iki yakasını bağlar.

PONTUS DE TYARD → TYARD.

PONTYPOOL, Büyük Britanya'da kent, Wales'in (Gwent) güneyinde, Newport'un K.'inde; 36 700 nüf. Yapay tekstil. Çelik işleme. Camcılık.

PONTYPRİDD, Büyük Britanya'da kent, Wales'in (Mid Glamorgan) güneyinde, Taff kıyısında, Cardiff'in K.-B.'sında; 34 200 nüf. Makine fabrikaları.

PONZA, isole Pontine'nin en büyüğü, Gaeta körfezi (Latina iline bağlıdır) karşısında; 7,5 km²; 3 300 nüf. Tüflerden oluştuğu için deniz aşındırmasından çok etkilenmektedir. Turizm (sualtı balıkçılığı). —Tar. Ponza açıklarında birçok deniz savaşı gerçekleşti: 14 haziran 1300 (Corrado Doria'nın Ruggiero di Lauria karşısında uğradığı bozgun); 5 ağustos 1435 (Cenovalılar'ın Aragónlular'ı yenmesi).

PONZA a. Yerbil. SÜNGERTAŞI'nın eşanlamlısı.
—Bayınd. *Ponza betonu,* agregası ponza taşından oluşan hafif beton. —Betona katılmadan önce elenmesi ve özel bir granülometrisi bulunması gereken volkanik esaslı kayaçlardan oluşan beton; iri öğeler hafiflik, ses ve ısı yalıtımı sağlarken, ince öğeler betonun dayanımını artırır.

PONZALAMA a. Ponzalamak eylemi.

PONZALAMAK g. f. *Bir şeyi ponzalamak,* onu ponza ile ovmak, temizlemek, silmek.
◆ **ponzalanmak** edilg. f. Ponzalamak işine konu olmak.

PONZALANMA a. Ponzalanmak eylemi.

PONZALANMAK → PONZALAMAK.

PONZİO (Flaminio), italyan mimar (Viggiu, Varese ili, 1560'a doğr. - Roma 1613). Roma'da, manierismocu bir çevre içinde yetişmiş bir geçiş dönemi sanatçısıdır. Başkentte Borghese ailesi için çalıştı: Santa Maria Maggiore'de Paolina capellası (1605-1611), Borghese sarayı'nın cephesi, S. Sebastiano kilisesi'nin restorasyonu vb.

POOL a. (ing. *pool*). Birden çok işletmenin, bir grup başkanının yönetimi altında, belirli bir işi gerçekleştirmek amacıyla (bankerlik pool'u, inşaat pool'u) belirli bir süre için oluşturdukları topluluk.

Scala

Il Pontormo
Ziyaret (1528'e doğr.) Floransa yakınında Carmignano kilisesi

POOL, Kongo'da bölge; 492 500 nüf. Merkezi *Kinkala.* Başlıca kenti *Brazzaville.* Kurşun. Çinko ve bakır yatakları.

POOLE, Büyük Britanya'da (Dorset) liman kenti, Dorchester'ın D.'sunda; 125 000 nüf. Sayfiye merkezi. Yatçılık. İki müze (arkeoloji ve tarih; doğa tarihi; XVI-II. yy. çömlekçiliği ve camcılığı).

POOLE (Reginald Stuart), ingiliz arkeolog ve nümismat (Londra 1832 - *ay. y.* 1895). British Museum'un sikke ve madalya bölümü sorumlusuydu. İskenderiye'deki eski yunan sikkeleri üzerine bir kitap hazırladı (1892); *Catalogue of Greek coins in the British Museum*'un (British Museum'daki yunan sikkelerinin kataloğu) ilk dokuz cildini yayımladı.

POOL MALEBO → MALEBO *(Pool).*

POOPÓ, Bolivya'da göl, Andlar'da, 3 686 m yükseltide; yaklş. 2 600 km². Titicaca gölünden çıkan Desaguadero ırmağı gölü besler. Poopó gölünün gerileyip ilerleyen kıyıları kamışlarla kaplıdır; gölde, yoğun bir buharlaşma ve ani düzey değişiklikleri görülür.

Poor Laws → YOKSUL'*lar üzerine yasalar.*

POOT (Hubert Kornelisz), hollandalı şair (Abtswoude 1689 - Delft 1733), "Hollanda'nın Hesiodos'u" adı verilmiştir. Köy kökenliydi, kendi kendini yetiştirdi, bir tür köy akademisine kabul edildi, büyük bir duyarlılıkla kaleme alınmış *Mengeldichten*'i (1716) yayımladı.

POP sıf. ("popüler" anlamındaki ing. *popular*'ın kısaltılmış biçimi). Pop müzik şarkıcısı ya da çalgıcısı için kullanılır.

◆ a. POP MÜZİK'in eşanlamlısı.

—Koregr. *Pop eğilimi*, koregrafik buluşu, müzikal gerçekten tümüyle ayırmayı öngören tutum.

POP a. (rusça sözc.). Ruslar'da, Sırplar'da, Rumenler'de, Bulgarlar'da ortodoks papaz.

POPA (Magdalena), rumen kadın dansçı (Bükreş 1941). 1961'de Bükreş operası'nda solist oldu. Konuk sanatçı olarak

POP ART
Tom Wesselmann'ın *Great American Nude no 98* adlı yapıtı (1967) metal üzerine akrilik boya *özel kol.*

Durand-Dessert galerisi

Durand-Dessert galerisi

Andy Warhol'un *100 Campbell's Soup Cans* adlı serigrafisi (1962; ayrıntı) *özel kol.*

Ballet-Théâtre contemporain ve Grand Ballet classique de France'ta sahneye çıktı. 1965-1975 arasında Zürich operası'nın baş dansçısıydı. Her zaman Bükreş operası'nın kadrosunda kalan Popa, 1982-83'te Kanada Ulusal balesi'nde konuk bale yöneticiliği yaptı.

POP ART a. (ing. *pop art, popular art*'ın kısaltması). 1950'li yılların sonunda ortaya çıkan, kentsel ve gündelik yaşam görüntülerinin kulanılmasıyla belirginleşen, temelde ingiliz-amerikan kökenli sanat akımı.

—ANSİKL. Öznel ve varoluşsal bir sanatın (soyut anlatımcılık, lirik soyutlama) tersine pop art, temel öğeler olarak sıradan nesneleri seçer; bu nesneler, oldukları gibi değil, basın fotoğrafları, çizgifilmler ve reklamlardan alınmış, çok tanınan imgeler biçiminde verilir. Bir kitle kültürünün taşıyıcılığını yapan görüntü, böylece gerçeğin biçimi olur.

1950'li yıllarda, Londra'da İnstitute of Contemporary Art bünyesinde oluşturulan İndependent Group, sanatçıları (Hamilton, Paolozzi) ve eleştirmenleri (L. Alloway), teknolojiye, halk ve kent kültürüne yeni yeni duyulmaya başlanan ilgi çevresinde bir araya getirdi. Önceleri, pop art deyimi, bu hareketi oluşturan geniş alana özgü biçimleri nitelendiriyordu; daha sonra, hareketten esinlenen yapıtları da kapsamına aldı. Daha 1960'lı yılların başında, kolaj, resim ve heykellerde üsluplar bir sanatçıdan ya da bir dönemden ötekine farklılık gösterseler de (Kitaj, Peter Blake, Hockney, A. Jones, Peter Phillips, Patrick Caulfield vb.) otomobil, teknolojik ürünler, sinema yıldızları gibi konulara özel bir ilgi duyulmaya başlandı. İngiliz pop art'ını belli bir fantezi ve belli bir özenticilik belirler.

Pop art'ın temel tutkusu, sanatla yaşam arasındaki uzaklıkları ortadan kaldırmaktır ve bu istek özellikle ABD'de kendini göstermiştir. Modernizm, burada gündelik yaşama başka hiçbir yerde olmadığı kadar girmiştir. Artdadacı ve artgerçeküstücü öğeleri harman eden bir anlayış içinde, önceleri nesneye bir dönüş gelişmiş, bu arada canlandırma sorunu da göz ardı edilmemiştir: J. Johns'un "bayraklar"ı ve bronz nesneleri, Rauschenberg'in "combine paintings"i, kaliforniyalı sanatçıların asamblajları (Kienholz), hatta happeninglerin "canlı asamblajlar"ı (Dine, Oldenburg). Ancak, kişisel özelliklerden arındırılmış, daha soğuk bir teknikle ve sanayi nesneleriyle kitle iletişim araçlarına sistemli bir biçimde başvurarak, 1960'lı yılların başında amerikan pop art'ı ağırlığını koydu (Warhol, Lichtenstein, Wesselmann, Rosenquist, Oldenburg vb.). Amerikan pop art'ının kullandığı resimler, hızla, amerikan kültürünün ayırtedici simgeleri oldular ve aynı simgeler, bu etkileşim içinde, kitle iletişim araçları ve grafik sanatlar için yeni bir üsluba kaynaklık ettiler.

POPAYÁN, Kolombiya'da kent, Cauca yönetim bölgesinin merkezi, Cauca'nın yukarısında; 180 000 nüf. Başpiskoposluk. 1536'da Sebastián de Belalcázar'ın kurduğu kent Yukarı Cauca vadisinde, 1 760 m yükseltidedir. Sömürge döneminin etkin kenti Popayán, bu dönemden kalma evler, güzel çeşmeler ve barok üslubunda kiliseler (S. Francisco katedrali), 1983'te kentte büyük zarara yol açan depremde harap olmuş mimari yapıtları içerir. Besin sanayileri. Hazırgiyim. Üniversite.

POPE (Alexander), ingiliz şair (Londra 1688 - Twickenham 1744). Kısa boylu, kemik veremi geçirdiği için vücudu çarpıktı, yaşamı kendini kabul ettirmek için mücadeleyle geçti: beğenileri yönlendirdi. *Pastorals*'dan (1709) sonra, *Essay on Criticism*'de (1711) ingilizcede yeniklasikçiliğin kurallarını yayımladı. Aynı yıl salonları ve kadınların gizli dünyalarını anlattığı -kimi zaman yergili ve çok eğlenceli- güldürü -destanları (*The Rape of the Lock*, 1712) büyük başarı kazandı, *Scriblerus Club*' da toplumda yer etmiş kişilerle "yanlış beğenileri" anlattı ve 15 yıl boyunca son derece büyük bir titizlikle kendini Homeros çevirisine adadı. Kendisine yöneltilen saldırıların öcünü, sert bir yergi olan *la Dunciade** (1728-1742) ile aldı, mükemmel akla övgü niteliğindeki şiiri *An Essay on Man*'i (1733-34) yazdı: "Var olan her şey iyidir". Durmadan mutsuzluk, kötülük ve günah temalarını işledi. Biçimsel mükemmelliği ya da inceliği lanetlemeyen coşku pırıltıları kadın portrelerinde ortaya çıkar (*Verses to the memory of on Unfortunate Lady*, 1717).

POPE (John), amerikalı general (Louisville, Kentucky, 1822 - Sandusky, Ohio, 1892). Amerikan iç savaşı sırasında Missouri gerillalarıyla çarpıştı. Mississippi ordusuna komuta etti (Corinth'in alınması). Sonra Virginia'da savaştı (general Lee karşısında Bull Run yenilgisi).

POPE (*sir* William Jackson), ingiliz kimyacı (Londra 1870 - Cambridge 1939); kristal biçimle, bakışımsız organik bileşiklerin oluşumu arasındaki ilişkileri inceledi.

POPE (John Russell), amerikalı mimar (New York 1874 - *ay. y.* 1937). Akademizme bağlı yeniklasik üslubu benimsedi, Washington'da çalıştı (Mason tapınağı, 1916; sırasıyla 1941 ve 1943'te açılan National Gallery of Art ve Memorial Jefferson).

POPESCO (Elvire), rumen asıllı kadın oyuncu (Bükreş 1896). Bükreş konservatuvarı'nda öğrenim gördü, ilk olarak Ulusal tiyatro'da sahneye çıktı, sonra Mic tiyatrosu'nu yönetti (1922-23), daha sonra Fransa'ya yerleşti. 1923'te Paris'te, Louis Verneuil'ün *Ma cousine de Varsovie* adlı oyununda büyük başarı kazandı. J. Deval'in *Tovaritch* (1933), H. Bernstein'ın *Elvire* (1939), A. Roussin'in *Nina* (1949) ve *la Mamma* (1957) adlı oyunlarında oynadı. Aynı zamanda film de çevirdi (*l'Habit vert*, 1937; *Éducation de prince*, 1938). Théâtre de Paris'yi yönetti.

POPESCU (Dumitru Radu), rumen yazar (Pauşa, Bihor, 1935). Gariplik duygusunun egemen olduğu öyküler (*Somnul pamantului*, 1965; *Duios Anastasia trecea*, 1967), romanlar (*F.*, 1969; *le Lièvre boiteux* [fr. çev.], 1981) ve tiyatro oyunları (*César, le bouffon des pirates* [fr. çev.], 1967; *Aceşti îngeri trişti*, 1970; *Orasul ingerilor*, 1985) yazdı.

POPESCU-GOPO (Ion), rumen film yönetmeni (Bükreş 1923). Canlandırma sineması alanında Avrupa'nın en önemli yapımcılarından biri oldu (*Scurta istorie*, 1957; *Şapte arte*, 1958; *Homo sapiens*, 1960; *Allô, Allô*, 1962), sonra uzun metrajlı kurgu ve özellikle bilim-kurgu filmlerine yöneldi: *S-a furat o bomba* (1961), *Paşi spre luna* (1963), *Harap alb* (1965), *Faust XX* (1966), *Sancta Simplicitas* (1968), *Trois pompes* (1979), *Maria Mirabela* (1981).

POPET a. Denizc. Bir teknenin farş tahtalarını desteklemek için bir uçtan bir uca belli aralıklarla dikine yerleştirilen kısa ağaç parçası.

Popiół i diament (*Küller ve elmas*), yönetmenliğini Andrzej Wajda'nın yaptığı Polonya filmi (1958). 1945'te savaşın sonu yaklaşırken, bir genç (Zbigniew Cybulski), direniş örgütünün şefleri tarafından yerel komünist partisi sekreterini öldürmekle görevlendirilir. Fakat hedefini yanlış seçen genç, bir hana sığınır, barmen kıza âşık olur, birçok duraksamadan sonra kurbanını bularak öldürür fakat kendisi de ölür.

Tarihin gerisinde kalmış bir kuşağın temsilcisi olan filmin kahramanı, Polonya'da İkinci Dünya savaşı ertesi çelişkilerinin de bir simgesidir. Jerzy Andrzejewski'nin bir romanından uyarlanmış olan Wajda'nın filmi, hem anlatımcı ve barok üslubu, hem de maniciliği yadsıması ve kahramanlık kavramını açık bir biçimde çözümlemesiyle, 1955-1960 yılları arasında polonya sinemasının başlıca filmlerindendir.

POPŁAWSKI (Jan Ludwik), polonyalı gazeteci ve siyaset adamı (Bystrzejowice,

Lublin, 1854 - Varşova 1908). Rusya'da birçok kez gözaltına alındı (1878, 1894). 1897'de, R. Dmowski ile birlikte Ulusal demokrat parti'yi kurdu.

POPLİN a. (ing. *popelin*'dan). **1.** Eskiden, çözgüsü ipekten, atkısı floretten dokunan, düz ya da işlemeli çok hafif kumaş. (Ayrıca, yün, keten ya da pamukla karıştırılmış ipek poplinler de üretilirdi). **—2.** Günümüzde, ince çözgü ve kalın atkı kullanarak bezayağı örgüde dokunan, çözgü yönünde fitilli pamuklu kumaş. (Poplin sıkı dokunmuş bir kumaştır.)

◆ sıf. Poplinden yapılmış şey için kullanılır: *Poplin gömlek.*

—ANSİKL. İpek poplin, tutumu oldukça dolgun kalın bir dokumadır. Pamuk poplin, bezayağı örgüde, genellikle ince penye ipliklerle dokunur ve gömlek yapımında kullanılır. Düz ya da fitilli olabilir.

POP MÜZİK a. ("popüler müzik" anlamındaki amerikanca *popular music*'in kısaltılmış biçimi *pop music*'den). 1960'ların başlarında ilkin Büyük Britanya'da, sonra da ABD'de ortaya çıkan, rock and roll'den, zencilerin blues'undan, folk song'dan, country'den türeyen ve çeşitli etkilerle (klasik, elektronik müzik ve kızılderili müziği) zenginleşen müziklerin tümü. (POP da denir.)

—ANSİKL. "Pop müzik" terimi ABD'de, başlangıçta, varyete şarkısından (ça-ça -ça, Elvis Presley'in rock and roll'ü) eğlence müziğine kadar, radyo yayınlarında çokça yer verilen tüm ticari müzikleri belirtiyordu. 1962'de Beatles'ın ortaya çıkışı ve ingiliz rock müziğinin büyük bir ilgi görmesi üzerine, "pop" sözcüğü, yavaş yavaş ABD'de "rock" denilen müziği değil, "popular music"in belli bir dalını belirtmek amacıyla kullanılır oldu. Bu, tüm dünyada, bütün bir genç kuşağın kendini bulduğu, elektrikten yararlanılan, ritmik bir müzikti. 1969'da Woodstock'ta (ABD) ve 1970'te de Wight adasında (İngiltere) yapılan ve çok büyük bir gençlik kitlesini kendine çeken toplantılarda doruğa ulaşan bu önemli müzik olayı, hem toplumsal, hem de siyasal bir olguya dönüştü. Başlangıçta basit bir moda (Beatles tarzı giyim modası) olan pop hareketi, çok geçmeden, 1960'larda gençliği peşine takan büyük radikal başkaldırı hareketiyle birleşti. Pop müziğin, Beatles, Rolling Stones, Who, Animals, Pink Floyd, Byrds, Beach Boys, Jefferson Airplane, Doors, Crosby, Stills, Nash and Young, Grateful Dead gibi topluluklardan önce anılması gereken büyük starları, Bob Dylan ve Jimi Hendrix gibi, sıradışı iki "pop star"dır.

1970'lerin başlarında, içeriği çok belirsizleşen ve anglosakson popüler müziğinin tümünü belirtmeye yetmeyen "pop music" terimi, yerini, amerikanca "rock music" ya da kısaca "rock" terimine bıraktı.

1980'lerin başlarında, "pop" sözcüğü, "rock music"in, radyolar ve hit-parade'lar için yapılan belli bir dalını belirtiyordu. Rock'ın bu yumuşak türü, basit ritimler, sık yinelenen akılda kalıcı nakaratlar, özenli ve kusursuz düzenlemelerle ayırt edilir.

POPO a. *Tkz.* Kaba et, kıç.

POPOCATÉPETL, Meksika'nın en önemli yanardağ doruklarından biri, Anáhuac'ın G.-D.'sunda, Mexico'ya 60 km uzaklıkta; 5 452 m. Dasit, andezit ve hornblendli andezit kayaçlarından oluşan çok büyük bir kütledir; bazalt, koninin eteğindeki dar yarıklardan dışarı akmıştır. Henüz bütünüyle sönmemiştir. Kraterin dibindeki gölün yerinde, bir çukurla çevrili bir kubbe oluşmuştur. Sürekli karlar, doruğun bir bölümünü (4 000 m yükseltiye kadar) kaplar. Daha aşağıda otlaklar ve geniş çam ormanları bulunur. Bugün de işletilen kükürt ocakları vardır. Popocatépetl, bugün sönmüş olan İxtacihuatl ile birlikte bir ikiz yanardağ oluşturur.

—Dağc. İlk tırmanış Cortes'in emriyle Diego de Ordás, dokuz İspanyol ve yerliler tarafından gerçekleştirildi (1520). Himalayalar'a yapılan ilk tırmanışlara kadar, birkaç yüzyıl boyunca bu tırmanış yükseklik rekorunu elinde tuttu.

Kraft-Explorer

Popocatépetl'in konisi ve krateri

POPOLOCA a. Otomang ailesinden, mazatek'e yakın dil; Orta Meksika'da yaklaşık 15 000 kişi tarafından konuşulur.

Popolo d'Italia *(il)*, 1914'te Mussolini tarafından kurulan günlük siyasal gazetenin adı. 1922'ye kadar Mussolini'nin bizzat yönettiği gazete, 1945'te Salo Cumhuriyeti'nin devrilmesine kadar Faşist parti'nin yayın organı oldu.

Popol-Vuh, maya-kiçe edebiyatının başyapıtlarından biri. İspanyol işgali sırasında kaybolan piktografi belgelerine göre, inançlarını ve geleneklerini korumak amacıyla yerli yazıcılar tarafından latin harfleriyle kaleme alınmıştır. XVIII. yy.'da Chichicastenango'da (Guatemala) Francisco Ximénez tarafından keşfedilen *Popol -Vuh*'u, 1861'de Charles Brasseur de Bourbourg fransızcaya çevirdi. Mitolojik nitelikteki bu yapıt, dünyanın kökenini ve insanın yaratılışını anlatır, maya-kiçe halkının efsanevi tarihini verdiği üçüncü bölümden önce, yüce tanrılar arasındaki savaşların öyküsünü dile getirir. Mitoloji ve büyü metinlerinin tarihsel kesitlerle dönüşümlü olarak verilmesi *Popol-Vuh*'a tartışılmaz bir tarihsel değer kazandırır, aynı zamanda da yapıt, Mayalar'ın hayal gücü ve şiir sanatı açısından ne kadar güçlü olduklarını gösterir.

Films Polski (J.-L. Passek kol.)

yönetmenliğini Andrzej Wajda'nın yaptığı *Popiół i diament*'ın (1958) bir sahnesinde Ewa Kryzewska ve Zbigniew Cybulski

POPOV (Aleksandr Stepanoviç), rus mühendis (Turinskiye Rudniki, bugün Krasnoturinsk, Sverdlovsk yakınında, 1859 - Petersburg 1906). Kronştadt Torpido okulu'nda profesör oldu, 1889'da bu

Bk. resim sayfa 9508

okulda, Hertz'in deneylerini yeniden yaptı. Branly'nin koherörünü yetkinleştirdi ve bu aygıtı iletken bir tele, daha sonra da bir uçurtmaya bağlayarak duyarlılığının arttığını gözlemledi. Böylece, anten doğdu. 1894'te, atmosfer boşalmalarıyla oluşan dalgaların bir koherörle algılandığını buldu ve koherörün işaretlerini, bir Mors telgraf alıcısının şeridine kaydetti. 7 mayıs 1895'te, bir Hertz salıngacıyla elektromanyetik dalgalar üreterek kendi buluşu olan "fırtına göstergesi"ni tanıttı. Mart 1896'da, 250 m'lik bir uzaklıktan, Mors abecesini kullanarak ilk telsiz telgraf mesajını iletmeyi ve kaydetmeyi başardı; bu mesaj, iki sözcükten oluşuyordu: "Heinrich Hertz".

National Portrait Gallery

Alexander Pope
Charles Jervas'a mal edilen bir portreden ayrıntı
National Portrait Gallery, Londra

POPOV (Oleg Konstantinoviç), rus sirk ve müzikhol sanatçısı (Moskova yakı-

Bk. resim sayfa 9508

nında 1930). 1956'da Moskova sirki ile Avrupa'ya yaptığı turnede, palyaço görünümüyle sergilediği cambazlık yetenekleriyle ün kazandı. Özyaşamöyküsünü yayımladı.

J.-P. Leloir

pop müzik
Rolling Stones'un 1976 haziranında Paris'teki gösterisi

Telekomünikasyon müzesi Leningrad

Aleksandr Stepanoviç **Popov**

Bernand

Oleg Konstantinoviç **Popov**

Alinari-Giraudon

Poppaea'ya ait olduğu sanılan büst roma sanatı *musei Capitolini, Roma*

POPOVA (Lyubov Sergeyevna), rus kadın ressam (İvanovskoye, Moskova yakınında, 1889 - Moskova 1924). Bir süre Paris'te kaldıktan (1912-13) sonra, Rusya'da, öncü akımların tüm gösterilerine katıldı. Başlangıçta kübo-fütürist olan üslubu, süprematizmin ve konstrüktivizmin etkisiyle soyutlaştı. "Mimari düzenlemeler"inde ve "resimsi yapılar"ında coşkulu bir dinamizm ve kararlı bir hacim anlayışı egemendir. Crommelynck'in *le Cocu magnifique* adlı oyunu için hazırladığı sahne düzeni (Meyerhold, 1922) konstrüktivizmin tiyatroya uyarlanmasının güzel bir örneğidir.

POPOVİĆ (Jovan Sterija), sırp oyun yazarı (Vršac 1806 - *ay. y.* 1856). Romantizme karşıt bir doğrultuda yer aldı. Gerçekçiliği haber veren töre komedileri (*Tvrdica*, 1837) yazdı.

POPOVİC (Koca), sırp siyaset adamı (Belgrad 1908). Yazar ve gazeteciydi, İspanya'da savaştı (1937-1939). İkinci Dünya savaşı'nda Direniş hareketine etkin bir biçimde katıldı ve 1945'te Genelkurmay başkanı oldu. 1951'de ABD yardımına ilişkin müzakereleri yürüttükten sonra, Dışişleri bakanı oldu (1953-1965), Yugoslavya Devlet başkanı yardımcılığı (1966-67), sonra Federasyon konseyi üyeliği yaptı. 1972'de, rejimin sertleşmesini onaylamayarak istifa etti.

POPOVO POLYE, Aşağı Bosna-Hersek'in, kapalı, karstik, 30 km uzunluğunda ve Trebisnica'nın yazın kuruyan aşağı vadisine denk düşen çukur.

POPPAEA Augusta, Roma imparatoriçesi (öl. İ.S. 65). Güzel ve zeki bir kadındı; önce praetor birliklerinin lideri Rufius Crispinus ile, sonra da Neron'un arkadaşı Otho ile evlendi. Poppaea'nın çekiciliğinin sürekli övüldüğünü duyan Neron, onu saraya alarak Otho'yu Lusitania'ya gönderdi (58), Neron, karısı Octavia'yı yalan yere zinayla suçlayarak boşadı ve böylece Poppaea imparatorla evlendi (62). Neron'un, karnına attığı bir tekmeyle öldü. İmparator, Poppaea'yı tanrıçalaştırdı.

Poppaea'nın taç giymesi (*L'İncoronazione di Poppea*), Monteverdi'ye atfedilen, bir prologla başlayan 3 perdelik opera. Librettosunu, Tacitus'un Yıllıklar' ından esinlenerek G. F. Busenello'nun yazdığı yapıt, ilk kez 1942'de Venedik'te sahnelendi. Neron ve Poppaea'nın aşklarını, Octavius'un sürgüne gidişini ve Seneca'nın ölümünü anlatan operada, sırayla recitativo, arioso, arya, koro parçaları, solist grupları kullanılarak yoğun bir anlatıma ulaşılmıştır.

POPPE (Nicholas), rus moğolbilimci, türkolog, altay dilleri uzmanı (Çiu-fu, Çin, 1897). Sen-Petersburg Üniversitesi'nde öğrenim gördü (1916-1920). Sen-Petersburg Doğu dilleri enstitüsü ve Sen-Petersburg Üniversitesi'nde doğu dilleri dersleri verdi (1920-1941). Doğu Sibirya, Moğolistan, Özbekistan, Azerbaycan ve Kuzey Kafkasya'da araştırma gezileri yaptı. 1943-1945 yıllarında Berlin Üniversitesi'nde çalıştı. 1949'da ABD'ye yerleşerek Washington Üniversitesi'nde moğolca ve altay dilleri okuttu; 1968'de emekli oldu. Araştırma gezilerinde derlediği moğolcanın lehçebilim malzemesini ve moğol halk edebiyatı ürünlerini yayımladı: *Proizvedeniya narodnoy slovesnosti halha-mongolov* (Halha-moğol halk edebiyatı örnekleri, 1932), *Buryat-mongolskoye yazikoznaniye* (Buryat-moğol dili, 1933). Moğolcayı öğreten rusça, almanca, ingilizce ders kitapları yazdı: *Praktiçeski uçebnik mongolskogo razgovornogo yazika* (Moğol konuşma dilinin pratik ders kitabı 1931), *Kalkha-Mongolische Grammatik* (Halha moğolcası grameri, 1951), *Grammar of written mongolien* (Moğol yazı dili grameri, 1954). Moğol destanlarını almancaya çevirdi: *Mongolische Epen* (5 c, 1975 -1977). Türkolojiyle ilgili yapıtları da vardır: *Tatar manual* (Tatarca el kitabı, 1963), *Bashkir manual* (Başkırtça el kitabı, 1964).

POPPER (*sir* Karl Raimund), avusturya kökenli ingiliz filozof (Viyana 1902). 1919'da Avusturya Komünist partisi'ne girdi, ama çok kısa bir süre kaldı. Einstein'ın yapıtları kendisine yeni bir yol açtı. İnsan bilimlerinin zayıf yanının her yeni olguyu kendilerine göre açıklayıp özümsemeleri olduğunu ve bilimsel kuramların -biçimselleştirilmiş ve kendi kendilerine yeter duruma getirilmiş oldukları için- kendilerini çürütecek, dolayısıyla yerlerine daha genel bir kuram getirecek şeyler ardında koşmasına karşılık, sonunda onlarda hep kendi doğrulanışlarını bulduklarını anladı.

Avusturya'dan ayrılmak zorunda kalınca, 1945'e kadar Yeni-Zelanda'da, sonra London School of Economic'te (1945 -1966) ve Londra Üniversitesi'nde (1949 -1969) ders verdi. Başlangıçta, Viyana çevresi mantıkçılarına yakınlık duydu, kısa sürede mantıksal olguculuktan uzaklaştı. *Logik der Forschung* (Araştırmanın mantığı, [1934]) adlı yapıtını yayımladığı sırada, Carnap'ın bilimsel araştırmasının (alm. *Forschung*) tümevarımcı yönteminden ve mantıksal olguculuk yanlılarının önerdikleri bilimle metafizik arasındaki ayrım ölçütünü tartışma konusu etti, Popper'e göre, bilimsel araştırma, tümevarımla değil, deneme ve yanılmalarla, varsayım ve yadsımalarla ilerlerdi. Bir bilimsel kuramın özelliği yanlışlanabilir* olmaktır; doğrulanabilirliğin yerini bilimsel olanla olmayanı birbirinden ayırma ölçütü olarak yanlışlanabilirlik almalıdır. Bilim, bir bilgi sisteminden çok, "nesnel bilgi"ye yönelik bir "tamamlanmamış araştırma" olarak anlaşılır. Popper, bilimkuramsal çalışmalarının yanı sıra, her türlü yetkeciliğe karşı (bunun köklerini Marx ve Hegel'i de içine almak üzere, Platon'a kadar götürür) liberalizmi savundu. *Açık toplum ve düşmanları* (The Open Society and its Enemies) [1945] ve *Tarihselciliğin sefaleti* (The Poverty of Historicism) [1957] adlı yapıtlarında tarihselciliği ve Frankfurt okulu üyelerinin yenimarxçı tutumlarını eleştirdi. Daha yakın bir tarihte, "metafizik sanı" olarak, üç çeşit dünya ayrımı yapmayı önerdi (maddi nesneler dünyası, zihinsel durumlar dünyası ve soyut kendilikler dünyası) ve *Postscript to the Logic of Scientific Discovery* (Bilimsel araştırma mantığına sonsöz) adlı yapıtının son üç cildinde (1. *Realism and the Aim of Science* [Gerçekçilik ve bilimin amacı] 2. *The Open Universe: An Argument for indeterminism* [Açık Evren: Belirlenmezcilik üzerine bir tartışma]; 3. *Quantum Theory and the Schism in Physics* [Kuvantum kuramı ve fizikteki bölünme]) [1982] idealizme ve öznelciliğe karşı metafizik gerçekçiliği savundu. *Unended Quest* (Bitmemiş araştırma) [1974] adlı kitabında düşünsel gelişimini ve özyaşamöyküsünü anlattı.

POPPER (Frank), fransız filozof ve sanat kuramcısı (Prag 1918), Paris-VIII üniversitesi'nde estetik profesörü. 60'lı yıllarda, kinetik sanatın ilk kuramcılarından biri oldu. 1970'te çağdaş sanatın yeni biçimlerinden (kavramsal sanat, gerçekçi ve toplumsal sanat, çevre sanatı, elektronik ve informatik sanat) yola çıkarak sanatçıyla izleyici arasındaki ilişkilerin değişimini incelemeye başladı. Yapıtları: *Naissance de l'art cinétique* (Kinetik sanatın doğuşu) [1967], *Art, action et participation* (Sanat, eylem ve katılım) [1975], *Agam* (1976).

POPRAD, Slovakya'da ve Polonya'da ırmak. Yüksek Tatralar'daki *Poprad gölü*'nden (kütlenin en yüksek iki doruğunun [Gerlachovka ve Krivàn] eteğinde bulunan buzul kökenli bir göldür) doğar. 170 km uzunluğundaki ırmak, kütlenin güneyinden dolaşır, *Poprad*'a geçer, Slovakya ile Polonya arasındaki sınırı yaklaşık kırk kilometre boyunca belirledikten sonra Polonya'ya girer. Nowy Sacz'ın yukarı kesiminde Dunajec'e kavuşur (sağ kıyıdan).

POPRAD, Slovakya'da kent, *Poprad ırmağı* kıyısında; 36 400 nüf. Makine sanayileri.

POPULARES. Rom. tar. *"Halktan olanlar"* anlamına gelen ve Cumhuriyet döneminin sonunda, aristokratlara ya da *optimates*'e karşı demokrat partiyi belirten latince sözcük.

POPULETUM a. (lat. *populetum*, kavak ekili yar'dan). Çeşitli kavak tür, çeşit ve klonlarından oluşan bir koleksiyon içeren arboretum.

POPULİN a. (fr. *populine*'den). Org. kim. ve Eczc. Formülü

$$C_6H_5—CO—O—C_6H_{10}O_4—O$$
$$—C_6H_4—CH_2—OH \text{ (orto)}$$

olan heterozit; kavak ağacı tomurcuklarında ve pek çok söğüt türünün kabuğunda bulunur; ateş düşürücü özellikleri vardır. Suyla ayrıştırıldığında saligenin, glukoz ve benzoik asidi verir. (Eşanl. POPULOZİT.)

POPULONİA, İtalya'da yer, Toscana'da, Piombino komününde. Etrüsk metalürjisinin merkezi (tunç, sonra İ.Ö. 400'den başlayarak demir). Etruria paraları arasında en iyi bilinenler Populonia'da basılanlardır.

POPULOZİT a. (fr. *populoside*'den). Org. kim. ve Eczc. POPULİN'in eşanlamlısı.

POPÜLASYON a. (fr. *population*'dan). Biyol. Belli bir yerde yaşayan ve aralarında akrabalık olasılığı yüksek bulunan aynı türden bireylerin toplamı. (Popülasyonların yalnız miktar bakımından değil nitelik bakımından da incelenmesi, önce homojen sayılan bu topluluklarda, az ya da çok saf tiplerle sabit mutant formların karışık halde bulunduğunu göstermektedir.)
—Tarım. Bireyleri pek çok ortak özellik taşıyan ve belli bir ekolojik ortama uyum sağlamış olan aynı tür tarım bitkilerinden oluşan kültivar. Alogamiyle üreyen türlerde bu bitkiler panmiksi yoluyla döllenir; otogam türlerde birbirini dölleyenler aynı ya da yakın soydan olanlardır.
—Zootekn. Genetikte ve hayvan ıslahında, kendi aralarında çiftleşerek üreyen bireylerin tümü.

POPÜLER sıf. (fr. *populaire*). **1.** Halka, çok sayıda kişiye yönelik, halkın kültür düzeyi en düşük kesiminin zevklerine uygun olan şey için kullanılır: *Popüler tiyatro. Popüler romanlar.* **—2.** Halk tarafından tutulan, çok beğenilen bir kimse, bir yapıt için kullanılır: *Son dönemlerin en popüler şarkıcısı.* **—3.** Bir topluluk içinde büyük çoğunluğun sevgisini kazanmış bir kimse, bir eylem için kullanılır: *Popüler bir öğrenci.* **—4.** *Popüler olmak,* bir kimse, bir şey sözkonusuysa, belli bir topluluk içinde tanınmak, ün kazanmak; o topluluk tarafından beğenilmek, sevilmek.

POPÜLİZM a. (fr. *populisme*). → HALKÇILIK.

PORADECİ (Lazer Guşo PORADECİ, **Lasguş** denir), arnavut yazar (Pogradec 1899), yurtsever *(28 günü)* ve felsefi *(Vallja i Yive)* şiirler yazdı.

PORADENİT a. (fr. *poradénite*). NİCOLAS-FAVRE HASTALIĞI'nın eşanlamlısı.

PORANSEFALİ a. (fr. *porencéphalie*). Nörol. Beynin bir bölümünün oluşmaması sonucunda ortaya çıkan ve yan karıncığı beyin yarımkürelerinin yüzeyiyle birleştiren beyin boşluğu. (Çocuklara özgü bu ansefalopati klinik olarak zekâ geriliği, yarı felç ya da atetoz ve sara nöbetleriyle kendini belli eder.)

PORASPİS a. Avrupa, Spitzberg ve Sibirya'da Alt Devon dönemi topraklarında fosilleri bulunan zırhlı balık cinsi. (*Pteraspidomorphes* takımı.)

PORBANDAR, Hindistan'da (Gucerat) liman ve sayfiye merkezi, Umman körfezi

kıyısında; 134 000 nüf. Çimento fabrikası. Tekstil. Tuzlalar.

PORCARİ (Stefano), romalı soylu (öl. roma 1453). Floransa'da halk kuvvetleri komutanıydı (1427 ve 1428), Eugenius IV'ün ölümü üzerine Roma'ya dönerek halkı papalık iktidarına karşı ayaklandırmaya çalıştıysa da çabası sonuçsuz kaldı (1477). Papa Nicolaus V tarafından Bologna'ya sürüldü. Orada yeni bir komplo düzenledi. Ele verildi, Sant'Angelo şatosu'nda asıldı.

PORCELLANA a. (porselen anlamında ital. sözc.). Küçük bir yengece benzeyen onayaklı kabuklu cinsi. (Gelgit kuşağındaki taşların altında bol bulunan *Porcellana*'ların son göğüs ayakları küçüktür ve bağanın altında gizlidir. Anomura öbeği. *Porcellanidae* familyasının örnek tipi.)

PORCELLİO a. (lat. *porcus*, domuz'un küçültmeli biçimi). Birçok türü olan tespihböceği cinsi.

PORCELLİS (Jan), hollandalı ressam ve gravürcü (Gent 1584'e doğr. - Zoeterwoude, Leiden yakınında, 1632). Deniz manzaraları yapan ilk ressamlardan biridir; daha çok fırtınalı bir gökyüzü altında kükreyen deniz sahneleri canlandırdı (Münih'te, Rouen'da, Bordeaux'da vb. örnekler). —Oğlu JULİUS (Rotterdam 1609'a doğr.-Leiden 1645) da deniz ressamı olarak tanınır.

PORCHÉ (François), fransız edebiyat eleştirmeni ve yazar (Cognac 1877 - Vichy 1944). Tiyatro oyunları ve şiir kitaplarının yanı sıra denemeler de yazdı: *Péguy et les Cahiers* (1914), *Paul Valéry et la poésie pure* (1926), *Verlaine tel qu'il fut* (1933), *Baudelaire* (1945).

PORCİUS CATO → CATO.

PORCİUS LATRO (Marcus), latin hatip (İ.Ö. 55'e doğr.-İ.S. 5'e doğr.). Roma'da bir retorik okulunun yönetiminde görev aldı, Ovidius'un öğrencisi ve Seneca'nın dostu oldu.

PORCUPİNE, Kanada'da (Yukon) ve Alaska'da Yukon ırmağının kolu (sağ kıyıdan); 845 km. Mackenzie dağlarından doğar.

Porcupine, İngiltere'de hidrografya gemisi; adını verdiği yerler: Atlas okyanusu'nda az derin (153 m) kıyı platosu (*Porcupine sığlığı;* yanardağ birikimleriyle kaplıdır; Batı İrlanda kıyısından bir boğazla ayrılır [300 m]); İrlanda'nın G.-B.'sında, Atlas okyanusu'ndaki bir çöküntü (*Porcupine havzası;* 2 500-4 000 m derinliğinde, yanardağ kökenli tabanlıdır; Porcupine sığlığı ve Goban mahmuzu arasındaki kıta sahanlığına açılır); uzun ve dar, bir derin deniz ovası (*Porcupine ovası:* Atlas okyanusu'nun kuzey-doğu'sunda, 52° ve 48° K. enlemler arasında: G.-D.'da Gaskonya derin deniz ovasıyla bağlantılıdır).

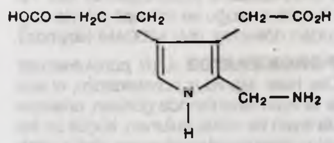
PORDENONE, İtalya'da kent, Veneto'da il yönetim merkezi; 51 000 nüf. Gotik katedral (XIII.-XVII. yy.'lardan kalma güzel çan kulesi; Pordenone'nin yapıtları). Belediye müzesi. Elektrikli ev eşyası. Seramik. Tekstil ve tekstil sanayileri makineleri. Elektronik sanayisi. —*Pordenone ili;* 2 273 km; 275 641 nüf. (1989).

■ **PORDENONE** (Giovanni Antonio DE' SACCHİS, **il** —denir), italyan ressam (Pordenone 1484'e doğr. - Ferrara 1539). Friuli bölgesinde yetişmiş bir ressam olan il Pordenone'nin ilk yapıtlarında, taşralılığın verdiği bir hamlık ile Giorgione ve genç Tiziano'nun etkisi görülür (*Bağışlayıcı Meryem,* Pordenone katedrali). Sanatçı, 1515'e doğru Roma'da, Raffaello'nun, özellikle de Michelangelo'nun yapıtlarıyla karşılaştıktan sonra, ışık-gölge oyunlarına dayanan ve büyük bir plastik anlatım gücüne sahip yapıtlar gerçekleştirdi (Treviso [1520] ve Cremona [*Çile öyküleri,* 1522] katedrallerindeki freskler). Kendini Venedik'te kabul ettirmeye çalışan il Pordenone'nin sanatının özellikleri, rakibi Tiziano ve okulunun uyumlu ve dingin renk anlayışıyla karşıt düşüyordu. Renklerdeki çarpıcılık ve aşırılık, Piacenza'daki Madonna di Campagna kilisesi için yaptığı fresklerin (1531) manierismocu havası içinde yumuşadı. 1532'de Venedik'e geri döndü ve il Tintoretto üzerinde derin bir etki bırakacak olan *Aziz Lorenzo Giustiniani* sunakarkalığı (Accademia) gibi yapıtlarını, bu kentin sanat çevrelerine kabul ettirdi.

POREC, ital. **Parenzo,** Hırvatistan'da liman ve sayfiye merkezi, İstria'nın B.'sında; 4 295 nüf. Roma kalıntıları. V. ve VI. yy.'dan kalma bazilika (absidada ilginç bizans mozaikleri). XV. yy.'dan kalma surlar. Eski evler ve saray. Arkeoloji ve etnografya müzesi.

■ **PORFİN** a. (fr. *porphine*). Org. kim. Formülü $C_{20}H_{14}N_4$ olan, iskeletine porfirinlerle klorofillerde rastlanan ayrıkhalkalı bileşik. (Eşanl. TETRAPİRROL.)

■ **PORFİNOBİLİNOJEN** ya da **PORFOBİLİNOJEN** (fr. *porphinobilinogène* ya da *porphobilinogène*). Org. kim. ve Biyokim.

Formülü $C_{10}H_{14}N_2O_4$ olan ve pirrolden türeyen aminodiasit. (Porfinobilinojen, canlı organizmalarda iki molekül aminolevulik asidin yoğuşması sonunda oluşur. Akut porfiri [böbrektaşı] rahatsızlığı çeken hastaların idrarlarında bulunur. Safra pigmentlerinin, porfirinlerin, klorofillerin ve kobalaminin öncüsüdür.)

PORFİR a. (fr. *porphyre;* ortaçağ lat. *porphyrium;* klasik lat. *porphyrites;* yun. *porphyrites*'ten). **1.** İri feldispat kristalli magma kayacı. **—2.** *Antik porfir,* kırmızı, yeşil, mavi ya da siyah mezostazlı porfir. (Bunlar süslemede kullanılan andezitler, riyolitler ya da mikrogranitlerdir.)
—Eczc. Porfirden, mermerden ya da camdan bir levha ile düz yüzlü bir havan elinden oluşan ve maddeleri çok ince toz haline getirmeye yarayan alet. (Göz merhemlerindeki suda çözünmeyen maddeler çok ince toz haline getirilmek ister.)
—Mad. oc. *Porfir yatağı, porfir ocağı,* düşük tenörlü, düzensiz bakır yatağı. (Böyle bir yatak kırılmış ya da bozunmuş porfir kütleleri ya da benzer yapıdaki sokulum kayaçları ya da çevre kayaçlar içinde, emdirme yatakları ile stockwerklerin bileşiminden meydana gelir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Mad. oc. Bakır tenörü % 1 ya da daha düşük olan porfir yatakları dünyanın birçok yerinde işletilir. Pirit ve kalkopirit halinde minarelleşmiş kütlelerin yatay boyutları çok büyüktür ve düzensiz bir biçimde toprak yüzeyinde yayılır. Minerallesme, eski kırıklar ya da fazla dirençli olmayan başka düzlemler içinde oluşan porfir sokulumlarına bağlıdır. Porfir yatakları dünyadaki en önemli bakır rezervlerini oluşturur.

PORFİRİ a. (fr. *porphyrie*). Patol. Pirol türevlerinin metabolizmasındaki bir bozukluğa bağlı olarak organizmada büyük miktarda porfirin oluşmasıyla belirgin hastalık
—ANSİKL. Porfirilerin ortak belirtisi idrarda (porfirinüri) ve dışkıda porfirin bulunmasıdır. Bu durumların bazıları zehirlenmelere bağlı olmakla birlikte, diğerleri nedeni belli olmayan hastalıklardır.

Doğuştan olan *süreğen porfiri* ya da *Günther hastalığı,* güneş gören vücut bölgelerinde kabarcıklı deri döküntüleri biçiminde çocuklukta ortaya çıkar ve erişkin çağa kadar sürer; çok zaman çeşitli distrofi lezyonları bunlara eşlik eder.

Deri porfirisi öncekine benzer, fakat distrofi göstermez ve erişkinlikte de ortaya çıkabilir.

Akut porfiriler karın ağrıları, sinirsel ve ruhsal bozukluklarla kendini belli eder ve ağır soğanilik bozukluklarıyla sonuçlanabilir. Nöbetler aralıklıdır ve PP vitamini (nikotinamit) verilmesiyle iyiye doğru gidebilir.

Karma ya da *değişken porfiri,* akut porfiriyle deri porfirisi belirtilerini birlikte taşır. Hastalık ergenlikte ortaya çıktıktan sonra, ilerledikçe sinirsel-ruhsal belirtiler ağırlaşır ve soğaniliğin hastalanmasıyla ölüme varabilir. Değişken porfiri özellikle, XVII. yy.'da Hollanda'dan Güney Afrika'ya göç eden bir kadının, Berrit Janisz'in soyundan gelen Hollanda kökenli beyazlarda görülür.

PORFİRİATO a. Tar. Meksika tarihinde Porfirio Díaz'ın egemen olduğu döneme (fransız müdahalesinin ertesinden devrime kadar) verilen ad.

PORFİRİK sıf. (fr. *porphyrique*). Petrogr. Feldispatları, diğer minerallerden çok daha büyük olan bir magma kayacı için kullanılır.

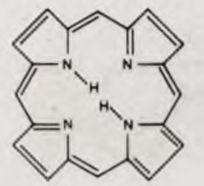
PORFİRİN a. (fr. *porphyrine*). Biyokim. **1.** Porfin çekirdeğinden türeyen bileşik. (Pirolik çekirdekler üzerine ornatılmış köklere göre, *etiyoporfirin, uroporfirin, koproporfirin* gibi çeşitlere ayrılır.) **—2.** Protoporfirinin öncüsü olan ve demirli olmayan tetrapirolik idrar pigmenti; demir-II ile birleştiğinde, hemoglobin yapıcı öğeyi (hem) oluşturur.

PORFİRİNÜRİ a. (fr. *porphyrinurie*). İdrarda porfirin bulunması. İdrar havayla temas ettiğinde morumsu kırmızı bir renk alır.
—ANSİKL. Normal koşullarda, idrarda çok az miktarda porfirin bulunur; bu miktar, başta kurşun ve veronal zehirlenmesi, pel-

Tom Blan-Camera Presse-Parimage

Sir Karl Raimund **Popper** (1970'e doğr.)

porfin

Scala

il **Pordenone**
Aziz Lorenzo Giustiniani ve diğer azizler (1538'e doğr.)
Venedik'teki Santa Maria dell'Orto kilisesi için gerçekleştirilen sunakarkalığı
Accademia, Venedik

lagra (PP vitamini eksikliği), bazı karaciğer yetersizlikleri ve nedeni bilinmeyen porfiriler başta olmak üzere bazı hastalık durumlarında önemli ölçüde artar.

PORFİROBLAST a. (fr. *porphyroblaste*). Petrogr. İRİKRİSTAL'in eşanlamlısı.

PORFİROİT sıf. (fr. *porphyroïde*'den). Petrogr. Porfirik feldispatlar içeren bir magma kayacı için kullanılır.

PORFOBİLİNOJEN → PORFİNOBİLİNOJEN.

Porgy and Bess, George Gershwin'in 3 perdelik operası. Librettosunu İra Gershwin ve DuBose Heyward'ın yazdığı yapıt ilk kez 1935'te Boston'da sahnelendi. Zenci şarkıcılar için yazılan ve türün geleneksel öğelerine caz ritimlerini ve çalgılarını katan ilk operalardan olan *Porgy and Bess,* bu anlayışla bestelenen yapıtların, halkın büyük ilgisiyle karşılaşan tek örneğidir. Birinci perdenin birinci sahnesindeki *Summertime an'the Livin' is easy,* diye başlayan ninni, ünlü aryalar arasına girmiştir.

PORİ, isveççe **Björneborg,** Finlandiya' da liman kenti, Kokemäenjoki'nin denize döküldüğü yerde, Botten körfezinde; 79 000 nüf. Bir yönetim, eğitim, ticaret ve sanayi (kereste, bakır metalürjisi, tekstil) merkezidir. Mäntyluoto ve Reposaari'de yapılmış dış liman bütün yıl çalışır.

PORİCHTHYS a. Amerika'nın Büyük Okyanus kıyılarında yaşayan balık cinsi. (Yüzme kesesinin çıkardığı sesle ve kızdığında ya da heyecanlandığında ışık saçan yan delikleriyle dikkati çeker. *Batrachoididae* familyası.)

PORİNÇİNE ya da **PURNOÇİNO** a. Denizc. **1.** Makara dillerinin ortasına, aşınmayı önlemek ve makara milini taşımak için yerleştirilen metal yatak. **—2.** *Kilindereli porinçine,* makara dillerinin arkasına yerleştirilen rulmanlı yatak.

PORİZMA a. (fr. *porisme;* geç. lat. *porisma;* yun. *porisma, poridzein,* iletmek, tümden gelmek'ten). Eski yunan geometrisinde, bir önermenin gerekçelerinin kümesi.

PORJEZİNSKİY (Viktor Karloviç), rus dilbilimci (Morşansk, Tambov bölgesi, 1870 - Varşova 1929). F. Fortunatov'un öğrencisi, Moskova'da (1901-1921), sonra Lublin ve Varşova'da profesörlük yaptı. Baltık dilleri tarihi ve lehçebilim uzmanı olarak, baltık ve slav dillerinin tür açısından bir olduğu ilkesini ileri sürdü.

PORJUS, Kuzey İsveç'te (Norrbotten) köy, Lule älv kıyısında. Metalürji. Hidroelektrik santralı. Laponya'da gezinti yeri. — Yakınında ulusal park ve Muddus doğal rezervi.

PORKKALA, Finlandiya'ya bağlı yarımada ve deniz üssü, Finlandiya körfezinde, Helsinki'nin B.'sında, Paris antlaşması'yla (1947) elli yıl için eski SSCB'ye bırakılan bu topraklar 1956'da Finlandiya'ya geri verildi (1955 antlaşmalarıyla).

PORLAMAR, Venezuela'ya bağlı Margarita adasında (Nueva Esparta eyaleti) liman kenti, güney-doğu kıyısında; 32 000 nüf. Balıkçılık. Serbest liman. Turizm. Havalimanı.

PORLİER (Juan Díaz), **El Marquesito** denir, ispanyol general (Buenos Aires 1755 - La Coruña 1815). Asturias eyaleti gerillalarındandı (1808). Liberal düşünceleri yüzünden hapsedildi (1814). Daha sonra Galicia'da askeri bir ayaklanmayı kışkırttı, ölüme mahkûm oldu ve cezası infaz edildi.

PORNOGRAF a. (fr. *pornographe*). Müstehcen konuları işleyen ya da müstehcenlikten tat alan yazar ya da kişi.

PORNOGRAFİ a. (fr. *pornographie*). Kimi edebiyat ve sanat yapıtlarında edebe aykırılıkların bulunması; yayın, gösteri, fotoğraf vb.'de edebe aykırılıklar. (→ MÜSTEHCEN.)

PORNOGRAFİK sıf. (fr. *pornographique*). Pornografi ile ilgili olan, pornografi niteliğinde olan: *Pornografik bir anlatım.*

PORNOKRASİ a. (fr. *pornocratie;* yun. *porne,* fahişe ve *kratos,* iktidar'dan). Saraylı kibar fahişelerin etkisi altında kalmış yönetim. (Rönesans'ta, Papalık için söylenirdi.)

Poro, Liberya, Sierra Leone gibi bazı bölgelerde ve Kpelleler ile Mendeler'de görülen, hıristiyanlaştırma ve özellikle islamlaştırma girişimlerine karşı toplum düzeninin, eğitimin ve evlilik kurumunun korunmasında önemli bir rol oynayan erkeklere özgü gizli dernek. Ayrıca, buna paralel bir rol oynayan *Sande* adında gizli bir kadın derneği de vardır.

POROCALAR ya da **PARACALAR,** Andhra Pradeş'te (Hindistan) yaşayan dravid dil grubuna bağlı halk; yaklaşık 200 000 kişidirler. Porocalar çiftçilik, avcılık ve toplayıcılık yapar ve bambu kamışı işlerler. İçtenevli totem klanları biçiminde örgütlenmişlerdir, babasoylu bir akrabalık düzenine sahiptirler ve ilke olarak babayerli konutlarda otururlar.

POROGAMİ a. (fr. *porogamie*). Bot. Yumurtalık boşluğu ve mikropil yoluyla doğrudan döllenme. (KALAZOGAMİ karşıtıdır.)

POROKERATOZ a. (fr. *porokératose*). Der. hast. *Mantoux porokeratozu,* el ayası ve ayak tabanlarında görülen, ortalarında siyah bir nokta bulunan, küçük bir keratoz elemanından oluşmuş deri hastalığı. ‖ *Mibelli porokeratozu,* başat otozomik geçişli, nadir kalıtsal hastalık. Özellikle erkeklerde görülür. Vücudun her yerine yayılmış, merkezleri çökük ve atrofik, çevreleri sert ve hiperkeratozlu bir yastıkçıkla çevrili yuvarlak plakların varlığı ile belirgindir.

POROROCA a. (portekizce sözc.; tupi dilindeki *poreoca*'dan). Amazon'un ağzında oluşan ve 6 m yüksekliğe ulaşabilen maskaret.

POROS, Yunanistan'da (Attike *nomos*'u) ada, Peloponisos kıyıları yakınında; 23 km²; 4 500 nüf. Turizm.

POROS, İskender'in Hindistan'daki başlıca düşmanlarından biri olan hintli kral **Paurava**'nın (öl. İ.Ö. 317'ye doğr.) yunanca adı. Poros, Hydaspes (günümüzde Chelum) nehrinin doğusunda, güçlü bir ordu tarafından savunulan, geniş ve verimli toprakları olan bir imparatorluğun sahibiydi. Mayıs-haziran 326'ya doğru, muson yağmurlarına rağmen, Hydaspes'te yapılan savaşta Poros teslim oldu. Fakat müttefiki Taksiles ile Poros arasında akıllıca bir denge kurmak amacıyla İskender, Poros'a bütün krallığını geri verdi.

POROSEFALOZ a. (fr. *porocéphalose*). *Armillifer* cinsinden pentastomalardan ileri gelen ve Afrika ve Asya'da rastlanan asalak hastalığı.

—ANSİKL. Asalak erişkin haldeyken büyük yılanların solunum yollarında yaşar. Ancak nemf biçiminde iken insana bulaşır, sindirim sistemine girer; lenf ve kan yoluyla dağılır (karın, göğüs, vb.); hastalık çoğunlukla tehlikesizdir. Röntgen muayenelerinde kireçlenmiş nemflerin bulunmasıyla rastlantı olarak teşhis edilir.

POROZ a. (fr. *porose*). Adli tıp. *Beyin porozu,* çok sıcak havalarda yapılan otopsilerde rastlanan beyin lezyonu. (Beyin kütlesi içinde dağılmış, bezelye ya da fındık büyüklüğünde çok sayıda boşluklar halinde bulunur.)

PORPEZİT a. (fr. *porpezite*). Miner. Doğal altın ve palladyum alaşımı.

PORPHYRA a. Denizlerde yetişen yassı mor tatlı suyosunu. (Porphyralar uzun süreden beri Japonya'da besin olarak tüketilmekte, çevrimlerinin bilinmesi sayesinde geniş çapta üretilebilmektedir. *Rhodophyceae* familyası.)

PORPHYROGENETOS sıf. ve a. (yun. sözc.). Tar. Hüküm sürmekte olan bir babadan doğmuş, Doğu İmparatorluğu ailesi üyelerine denirdi.

PORPHYRİOS, yeniplatoncu filozof (Tir İ.S. 234 - Roma 305'e doğr.). Atina'da Apollonios, Demetrios ve Longinos'un derslerini dinledi. 263-268 arasında Roma'da Plotinos'un yanında kaldı, onun öğüdüyle Sicilya'ya gitti; Roma'ya ancak Plotinos'un ölümünden sonra, onun okulunun başına geçmek üzere döndü. Kehanetlere, tanrıların imgelerine, Homeros'a, ruhun Tanrı'ya dönüşü ve perhize ilişkin incelemelerinden günümüze ancak bazı parçalar kaldı. Yapıtlarının büyük bölümü Plotinos üzerinedir. Plotinos'un öğretisini açıklayan, akılla kavranılan şeyler üzerine bir giriş kitabı ile *Peri biu Plotinu kai tes takseos ton biblion autu*'yu (Plotinos'un yaşamı) ve *Bios tu Pythagoru*'yu (Pythagoras'ın yaşamı) yazdı. *İsagoge* (Eisagoge kai ta ipomnemata eis tas Kategorias kai ta Ethika tu Aristotelus) adlı yapıtı, Aristoteles felsefesi üzerine ilk yeniplatoncu yorumdur. Hıristiyanlara düşman olan Porphyrios onları eleştiren on beş kitap yazdı. Bu kitaplar, 448'de yok edildi. Hellenizmin savunuculuğunu yapan Porphyrios, IV. ve V. yy.'larda yazılan pek çok hıristiyan düşmanı yapıtın esin kaynağı oldu.

PORPHYROPHORA a. Kumlu topraklarda, bitkilerin köklerine tutunarak yaşayan koşnil cinsi. (Örnek türü *Porphyrophora polonica*'dan eskiden güzel bir lal rengi boya elde ediliyordu.)

PORPHYROPS a. Nemli yerlerde yaşayan sinek cinsi. (Hayvansal besinleri yer. Larvası toprakta ve ağaç kabukları altında bulunur. Uzunbacaklısinekgiller familyası.)

PORPİTA a. Değirmi bedenli, mavi renkli sifonofor cinsi. (Yassı, disk biçimindeki pnömatoforunun altında çeşitli biçimlerde ve değişik işlevli polipler asılıdır; *Porpita*' lar, sıcak denizlerde, özellikle de Akdeniz' de çok kalabalık sürüler halinde yaşarlar.)

PORPORA (Nicola Antonio), italyan besteci (Napoli 1686 - *ay. y.* 1768). Napoli'de, Hessen-Darmstadt prensi Phillipp' in capella yöneticiliğini yaptı. 1715-1722 arasında aynı kentteki Sant' Onofrio konservatuvarı'nda ders verdi. Hasse ve Farinelli de öğrencileri arasındaydı. Operaları, italyan kentlerinde (en çok da, bir süre yaşadığı Venedik'te), Viyana, Münih ve Dresden'de sahnelendi. 1733'te yerleştiği Londra'da, başında Händel'in bulunduğu topluluğun rakibi olan Opera of the Nobility'yi yönetti. Daha sonraki yılları, Venedik, Napoli, Dresden ve Viyana'da geçti (Viyana'da tanıdığı genç J. Haydn'ı hizmetine aldı). Yapıtları arasında sonatlar, sinfonia'lar, serenatlar, kantatlar, oratoryolar *(Davide e Bersabea),* missalar, motetler, mezmurlar, bir *Magnificat* (*sol* minör) da bulunan Porpora, özellikle opera seria ustasıdır. 50'yi aşkın opera seriasından *Didone abbandonata, Siroe re di Persia, Arianna in Nasso, Il Trionfo di Camilla* ve *Filandro* anılmalıdır. Napoli bel cantosunun melodik üslubuna bağlı kalmıştır.

PORRÉE (Gilbert DE **La**) → GİLBERT DE LA PORRÉE.

PORRENTRUY, İsviçre'de kent, Jura kantonunda, *Porrentruy yönetim bölümünün* (24 400 nüf.) merkezi, Allaine kıyısında: 7 000 nüf. Basel piskopos prenslerinin eski şatosu (XV.-XVII. yy.) ve başka anıtlar. Duvar saatleri. Tekstil. Mobilya.

—Tar. Basel piskopos prenslerinin ikametgâhı (1527-1792) olan Porrentruy, 1793'te Fransa'ya bağlanarak Mont-Terrible yönetim bölgesi merkezi oldu, daha sonra, bu birimin dağılması üzerine (1800), Yukarı Ren'e bağlandı. 1814'te yeniden İsviçre'ye verildi.

PORRİCONDYLA a. Larvası çürümüş odunda yaşayan sivrisinek cinsi. (Sivrisinekler takımı; mazısineğigiller familyası.)

PORRİDGE a. (ing. porridge). Üzerine süt ya da krema eklenerek şekerli olarak servis edilen, suda kaynatılmış yulaf. (İngiliz spesiyalitesi.)

PORRLAR → PEARLAR.

PORRO (Ignazio), italyan topograf ve optikçi (Pinerolo 1801-Milano 1875). Cenova bölgesinde bir meridyen yayının ölçülmesi ve nivelman çalışmalarına katıldı. Yer dürbünlerinde ve dürbünlerde kullanılan prizmalı bir doğrultma düzeni icat etmesiyle tanınır.

PORRO LAMBERTENGHİ (Luigi, *kont*), italyan yurtsever (Como 1780 - Milano 1860). Milano'da carbonaroların "satış" örgütüne katıldı. Confalonieri'yle birlikte, Lombardia'da endüstriyel ve teknik gelişmeyi ve halk eğitimini gerçekleştirmeye çalıştı. Liberal düşünceleri ve romantizmi savundu. *Il Conciliatore* adlı gazetenin (1819'da hükümet tarafından yasaklandı) kurucularındandı. Gıyaben ölüm cezasına çarptırıldı (1822), sürgün edildi. Yunan bağımsızlık savaşı'na katıldı (1825-1827). 1838'de affa uğradı; 1848' de Paris'te, Milano geçici hükümetinin özel temsilcisi oldu.

PORSANGERFJORD, Norveç'in (Finnmark) kuzeyinde fiyord.

PORSELANİT a. (fr. *porcelanite*'ten). Petrogr. Porselen parlaklığında silisli kayaç.

PORSELEN a. (fr. *porcelaine;* ital. *porcellana*, dişi domuzun cinsel organı biçiminde deniz kabuğu, *porcella*, dişi domuz'dan). **1.** İnce ve sıkı hamurlu, genellikle beyaz renkli, ince yerlerinde yarısaydam, iç kısmı camlaşmış, dışı çoğu kez feldispat ya da kurşunlu parlak ve saydam bir sırla kaplı seramik ürünü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Camc. *Réaumur porseleni*, çok ağır bir soğutma ile elde edilen, porselen taklidi beyaz donuk cam (XVIII. yy.).
—Dişç. cerr. *Diş porseleni*, sabit ya da takma protezlerin yapımında kullanılan porselen çeşidi. (Porselen, yüksek ya da orta derecedeki erime sıcaklığında, laboratuvar fırınlarında pişirilir (ceket kuronlar, doğrudan doğruya değerli alaşımlar ya da krom-nikel üzerinde pişirilen porselenler, çengelli ya da borulu porselen dişler, vb.) ‖ *Diş porseleni tekniği*, sabit ya da takma protez yapımında porseleni yapı aracı olarak kullanan teknik.
◆ sıf. Porselenden yapılmış eşya vb. için kullanılır: *Porselen fincan takımı.*
—ANSİKL. Porselenler başlıca iki gruba ayrılır: sert porselen ve yumuşak porselen.
Sert porselen, değişik oranlarda üç ana maddeden oluşur: biçimlendirilebilen, çözülmez bir tür beyaz kil olan kaolen; eritici olarak feldispat; camlaşmayı kolaylaştıran ve yarısaydamlığı sağlayan kuvars. Öğütme, eleme ve yoğurma yoluyla hazırlanan hamur, çarkta ya da elde işleme, ya da dökümle biçimlendirilir. Elde edilen ürün, alçak ısıda (yaklş. 800-1 050 °C) bir ön pişimden sonra feldispatlı bir sırla kaplanır ve yüksek ısıda (1 250-1 450 °C) yeniden pişirilir. Böylece sertleşen sır, çelikle çizilemez hale gelir. Özellikle Çin porseleni, sert Sèvres porseleni ve yeni Sèvres porseleni (içerdikleri kaolen oranı bakımından birbirlerinden ayrılırlar), mutfak ya da laboratuvar porseleni (ani ısı değişikliklerine dayanıklılığını artırmak amacıyla kaolen oranı yükseltilmiştir) ve yüksek ya da alçak gerilimde yalıtkan olarak kullanılan elektroteknik porselen bu gruba dahildir.
Yumuşak porselen (genellikle kurşunlu olan sırı çelikle çizilebildiğinden böyle adlandırılır) kendi içinde iki gruba ayrılır: yapay yumuşak porselen ve doğal yumuşak porselen.
Yapay yumuşak porselen ya da *fritli porselen*, tebeşir katkılı (ya da katkısız) kireçli bir kil ile bir fritten (fırında camlaştırılmış ve toz haline getirilmiş kum, soda, deniz tuzu, güherçile, şap, alçıtaşı karışımı) oluşur. Plastik özelliği az olan hamur, kalıplanarak ya da kalıplanmış bir taslağı çarkta işleyerek biçimlendirilir. Parça, sert porselenden (yaklş. 1 200 °C) daha düşük bir ısıda pişirilir. Bu yolla elde edilen bisküvi daha sonra, pişirme ısısı yakış. 900-1 000 °C'ı geçmeyen kurşunlu bir sırla kaplanır. XVIII. yy. fransız seramiklerinin büyük bir bölümü bu grupta yer alır.
Doğal yumuşak porselen ya da *fosfatlı porselen*, XVIII. yy.'da İngiltere'de bulunmuştur. Bu tür porselenlerde fritin yerini doğal bir hammadde almıştır: kavrulmuş ve toz haline getirilmiş kemik biçiminde kalsiyum fosfatın yanı sıra, pegmatite yakın özellikler gösteren bir ingiliz kayacı olan "cornish stone" kullanılır. Hamur, çaplama ve döküm yöntemleriyle biçimlendirilir. Fritli porselenden daha plastik olan bu porselen, onun gibi, bisküvi olarak pişirilir; ancak pişirme biraz daha yüksek bir ısıda (yaklş. 1 250-1 320 °C) gerçekleştirilir. İnce fayanslarınkine benzeyen sır ise yaklaşık 1 100 °C'ta pişirilir.
—Süslem. sant. Porselen Çinliler tarafından bulundu. Çinliler porseleni, onunla aynı sertlikte ve aynı tınlama özelliğine sahip olan yeşimtaşı kadar değerli sayıyorlardı. Porselen, gre tekniklerinin yavaş yavaş gelişmesi, killerin giderek daha iyi arıtılması ve pişirme tekniğinin, hamurun camlaşabilmesi için gerekli olan yüksek ısıyı (yaklş. 1 300 °C) sağlayacak düzeye ulaşması sonucu ortaya çıktı. Han döneminde (İ.Ö. 206 - İ.S. 220), saf olmayan kaolen içeren greler üretildi. *Seladon* adıyla Avrupa'da yaygınlaşacak olan yeşil sırlı "porselenimsi" greler, Tang döneminde (618-907) görülmeye başlandı. Feldispatlı bir sırla kaplanmış beyaz renkli ve ince biçimli ilk gerçek porselenler de (bunlara şingyao deniyordu) bu dönemde ortaya çıktı. Song döneminde (960-1279) yapım merkezleri sayıca arttı ve boyayıcı oksitlerin kullanımıyla çok değişik tonlarda (fildişi rengi, lavanta mavisi, gri vb) sırlar elde edildi: kazılı ya da kalıplanmış bezekli ding ve çingbailer. Moğol hanedanı Yüenler zamanında (1280-1368) ortaya çıkan "mavi beyaz"lar, Ming döneminde (1368 -1644) gelişme gösterdi ve XVII. yy.'da Batı'da çok tutuldu. İmparatorluk porselen yapımevinin bulunduğu Cingdıcın (Ciangşi) seramik üretim merkezi, bu dönemde giderek ağırlık kazandı. Ming döneminde ayrıca, "Çin beyazı" denen porselenler üretildi, yüksek ve alçak ısı mineleri geliştirildi. Bu gelişme, Kangşi dönemine (1662-1722) özgü "yeşil aile" porselenleri ile Yongcıng ve Çienlong (1723-1796) dönemlerinde görülen "pembe aile" porselenlerinin canlanıp yaygınlaşmasını sağladı. XIX. ve XX. yy. boyunca Çinliler, eski teknikleri ve süsleme motiflerini bıkıp usanmadan kullandılar.
Çin porseleni, Çin'le sıkı ilişkileri olan Ortadoğu üzerinden ve arap dünyasıyla temaslar sonucu, Ortaçağ'dan itibaren Batı'ya girmiştir. Bununla birlikte, bu dönemde Avrupa'ya ulaşan ve Venedikli Marco Polo'nun kitabında sözü edilen çok ender örnekler, yalnızca hükümdarların koleksiyonlarında yer alıyordu. Bu parçalar, Venedik'te ilk porselen üretimi denemelerinin başlamasına yol açtı (1470). Ümit burnu yolunun Vasco da Gama tarafından keşfi (1497) ve Makao'da bir ticaret kolonisinin kuruluşu (1577), Portekizliler'e, Çin porselenlerinin, özellikle de "mavi beyaz"ların ticaretini geliştirme olanağını sağladı. Bu "mavi beyaz"lar, 1575'e doğru Floransa'da, Toscana grandükü Francesco de Medici'nin atölyelerinde, fritten ve kaolenli beyaz Vicenza toprağından bir tür yapay porselenin üretilmesine yol açtı (bu porselenlerin, doğu tarzı mavi süslemeli değerli örnekleri günümüze ulaşmıştır). Doğu Hindistan şirketi'nin kurulmasıyla

porselen vazo
XIX. yy., Yıldız porselen
Topkapı sarayı müzesi
İstanbul

Laozi'yi (?) canlandıran mineli bisküvi heykelcik (mineler mat zemin üzerine uygulanmıştır; eller ve yüz ise boyasızdır)
Çin
Kangşi dönemi
Guimet müzesi
Paris

Réunion des musées nationaux

Lauros-Giraudon

Vincennes yapımevi'nde üretilmiş (1752'ye doğr.) çokrenkli çiçek motifleriyle süslü yumuşak porselen çiçeklik (doğal renklerine boyanmış porselen çiçekler)
Ulusal seramik müzesi
Sèvres

PORSELEN SANATI

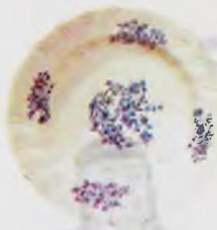
porselen matara
XVI. yy.'ın ikinci yarısı, Çin
Topkapı sarayı müzesi
İstanbul

porselen aşurelik
XIX. yy., Yıldız porselen
Topkapı sarayı müzesi
İstanbul

(1602) Uzakdoğu ile yapılan ticaretin tekeli Hollandalılar'ın eline geçti ve Amsterdam limanı, süslemeleri önce Delft fayansçıları, sonra da tüm Avrupa tarafından taklit edilen Çin porselenlerinin ithalat merkezi haline geldi.
Doğu Hindistan fransız şirketi'nin kuruluşuyla (1664) Uzakdoğu porselenleri doğrudan Fransa'ya ithal edilmeye başlandı. Bütün fayans ustaları bu yeni ürünün yapım tekniğini bulmaya çalışıyordu. Bu arayışların sonucunda fransız yumuşak porseleni keşfedildi. 1738'de kurulan Vincennes yapımevi "Saksonya işi" porselen üretim ayrıcalığını (1747) ve krallık yapımevi unvanını (1752) aldı. Yapımevinin 1756'da Sèvres'e taşınmasından son-

Giraudon

Tournai yapımevinde üretilmiş (1760'a doğr.) yumuşak porselen tabak mavi kamayö çiçekler
Arras müzesi

ra, bu kent Fransa'nın en önemli porselen üretim merkezi haline geldi. Sèvres yapımevinde yumuşak porselen üretimi 1800'e dek sürdürüldü.

XVIII. yy.'da yumuşak porselen Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde yer alan yapımevlerinde üretiliyordu. Bunlar arasında, Belçika'da Tournai (1750), İsveç'te Marieberg (1766), Danimarka'da Kopenhag (1759), İngiltere'de Chelsea (1745), Longton Hall (1749), Derby (yaklş. 1750), Worcester

Lauros-Giraudon

Paris'te Thiroux sokağındaki yapımevinde üretilmiş sert porselen ibrik ve leğen; çokrenkli bitkisel süsler; yaldızlı kenar süsleri; XVIII. yy. sonu
Ulusal seramik müzesi Sèvres

(1751) ve fosfatlı porselenin (bone china) geliştirildiği Bow, İtalya'da Capodimonte (1743) [1759'da İspanya'daki Buen Retiro' ya taşınmıştır] sayılabilir. Bu yapımevlerinin bazılarında sert porselen de üretilmekteydi.

Ancak, bu yumuşak porselenler, bileşim bakımından sert çin porseleninden ayrılıyordu. Sert porselenin yapım sırrı bilinmekle birlikte, esas hammaddesi olan kaolenin daha Avrupa'da bulunmamış olmasından üretilemiyordu. Aue'de (Erzgebirge, Almanya) kaolen yataklarının bulunması ve Ehrenfried Walther von Tschirnhausen ve Johann Friedrich Böttger adlı iki alman bilginin ortak araştırmaları sonucu 1710'da Meissen'de Avrupa'nın ilk sert porselen yapımevi kuruldu. Saksonya seçicisi ve Polonya kralı Güçlü August' un desteğiyle, Meissen, sırasıyla ressam Johann Gregor Höroldt ve heykelci Johann Joachim Kändler'in yönetiminde parlak bir dönem yaşadı ve ürünleri "Saksonya porseleni" adı altında tüm Avrupa' ya yayıldı. Bu porselen türünün yapım sırrı Avusturya'ya (Viyana, 1719), İtalya'ya (Venedik, 1720'ye doğr.) ve Almanya'nın diğer kentlerine ulaştı: Fürstenberg (1747), Höchst (1750), Nymphenburg (1753), Frankenthal (1755), Ludwigsburg (1758), Berlin (1763).

porsuk *(Meles meles)*

XVIII. yy.'ın ikinci yarısında, Hollanda' da Weesp'te (1759) [1771'de Ood-Loosdrecht'e, sonra da Amstel'e taşındı], Belçika'da Brüksel'de (1786), İsviçre'de Zürich (1765) ve Nyon'da (1780), Rusya' da Petersburg (İmparatorluk yapımevi, 1763) ve Moskova'da (Gardner yapımevi, 1765) sert porselen fabrikaları açılmıştı. Fransa'da ilk sert porselen üretme denemelerine 1751'e doğru Strasbourg'da Paul Hannong, 1765'e doğru da Niederwiller'de Beyerlé tarafından alman kaolenleri kullanılarak girişildi. Ancak Fransa' da gerçek anlamda bir sert porselen endüstrisinin ortaya çıkması için 1768'de Saint-Yrieix'te (Limousin) kaolen yataklarının bulunmasını beklemek gerekti. Sèvres (1769), Limoges (1771) ve Paris bu ülkedeki başlıca üretim merkezleri haline geldi.

Cape balcıl porsuku *(Mellivora capensis)*

• Türkler'de ilk kez XIX. yy. ortalarında, Haliç'te üretilmeye başlanan porselenler *Eseri* İstanbul* adını taşıyordu. Topkapı sarayı müzesi'nde örnekleri bulunan bu porselenler formları ve bezemeleriyle batı beğenisini yansıtıyordu. Çok pahalıya mal olan bu porselenler dışarıdan getirilenler karşısında tutunamadı. Abdülhamit II döneminde Yıldız sarayı'nın bahçesinde Yıldız çini ve porselen fabrikası kuruldu

Réunion des musées nationaux

"klavsen", Meissen'de üretilmiş (XVIII. yy.) sert porselen grup
Louvre müzesi, Paris

Réunion des musées nationaux

porselen vazolar,
(biri Beaudin tarafından [1964] mavi kamayö olarak, diğeri Fiorini tarafından [1966] mavi zemin üzerine yaldızla süslenmiştir)
Ulusal [illegible]amik müzesi, Sèvres

(1892). Burada üretilen ince işçilikteki porselenler yalnızca sarayın gereksinimini ve padişahın yabancı konaklarına vereceği armağanları karşılayabilecek boyuttaydı. Bu yapıtlarda da batı formları ve beğenisi egemen olmakla birlikte türk motifleri de kullanılıyordu. Bu fabrika 1909'da kapandı.

Türkiye'de, Cumhuriyet'in ilk yıllarında hazırlanan Birinci sanayi planı'nda bir porselen fabrikası kurulması öngörülerek çalışmalara başlanmış, ancak bu çalışmalar İkinci Dünya savaşı'nın çıkması nedeniyle bir sonuç vermemiş ve ülke gereksinimi 1950'lerin sonuna kadar yurtdışından karşılanmıştır. 1960'ta, Yıldız çini ve porselen fabrikası Sümerbank'a bağlı olarak, yılda 1 400 000 parça üretim kapasitesiyle yeniden işletmeye açılmıştır. Onu, 1963'te açılan İstanbul Porselen (bu fabrika 1990'da ekonomik nedenlerle kapatılmıştır), 1968'de 3 500 t kapasiteli Sümerbank Yarımca Porselen, seramik ve çini fabrikası (1984 yılında Çitosan bünyesine alınmış ve kapasitesi 12 000 t'a çıkmıştır), 1977'de yılda 23 000 t kapasiteli Kütahya Porselen sanayii'nin kuruluşu izlemiştir.

PORSELENCİ a. Porselen yapan ve / ya da satan kimse.

PORSELENCİ a. Porselen üreten ya da satan kişi.

Porsche, 1931'de Stuttgart'ta kurulan alman otomobil yapım firması. Kurucusu olan, mühendis Ferdinand *Porsche* (1875 -1951) Volkswagen'ı ("halk arabası") gerçekleştirdi, bu modelin üretimine 1934'te başlandı; İkinci Dünya savaşı sırasında, aynı modele dayanarak bir Jeep ve amfibi bir taşıt yaptı. Ferdinand'ın oğlu Ferry (doğm. 1909), 1949'da Cenevre'de Porsche'yi tanıttı; seri üretimine 1950'de başlandı ve o günden beri hava soğutmalı, son derece sağlam ve yüksek performanslı pek çok modeli yapıldı. Ayrıca firma, çok sayıda yarışta kazandığı başarılarla adını duyurdu.

PORSENNA, İ.Ö. VI. yy.'da Etruria'da hüküm sürmüş Clusium (bugün Chiusi) kralı. Romalı tarih yazarlarına göre Tarquiniuslar'ın yeniden tahta çıkması için uğraştı. Horatius Cocles tarafından Sublicius köprüsünde yolu kesilen Porsenna, daha sonra Mucius Scaevola'nın sonuçsuz kalan suikastından korkuya kapılarak Roma kuşatmasını kaldırdı.

PORSGRUNN, Güney Norveç'te (Telemark) kent, Skien ırmağı kıyısında, Skien' in karşısında; 31 500 nüf. Metalürji. Kuyu açma gereçleri. Kimya. Porselen.

PORSİYON a. (fr. *portion*). Özellikle bir lokontada, bir yemekte kişilerden her birinin tabağına konan yemek miktarı: *Bir porsiyon et.*

PORSON (Richard), ingiliz yunan dili ve uygarlığı uzmanı (East Ruston, Norfolk, 1759 - Londra 1808). Cambridge'de yunanca profesörlüğü yaptı. Aiskhylos'un yapıtlarını ve Euripides'in bazı piyeslerini yayımladı. Yunan şiir ölçülerini inceledi ve bir trimetrosun yarım hecelik bir sözcükle bitmesi durumunda önceki hecenin kısa olacağı ilkesine dayanan yasayı ("Porson yasası" denir) ortaya koydu.

PORSUK a. **1.** Kuzey yarıküre'de yaşayan, postu sert kıllı (eskiden elbise fırçası ve resim fırçası yapımında kullanılırdı) memeli hayvan. (Bil. a. *Meles meles.* Sansargiller familyası [ya da, bazı bilim adamlarına göre, gerçekporsukgiller *(Melidae)* familyasının örnek türü].) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Amerika porsuğu* → AMERİKAPORSUĞU. ‖ *Cape balcıl porsuğu,* Afrika'da Sahra'nın güneyinde ve Tropikal Asya'da Arabistan ile Hindistan arasında yaşayan etçil memeli. (Bil. a. *Mellivora capensis;* sansargiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Gerçek porsuk *(Meles meles),* Avrasya kökenli bir hayvandır. Ne var ki Amerika'da 1 (amerikaporsuğu), Asya' nın tropikal bölgelerinde de 3 porsuk türü bulunur: *Melogale* ya da *Helictis orientalis, M. personata* ve *M. moschata.* Gerçek porsuk, bodur, ayak tabanlarına basarak yürüyen, orta irilikte bir memelidir. Derin yeraltı yuvaları kazar ve kuzey bölgelerindeki türleri bu yuvalarda kış uykusuna yatar; diğer bölgelerdekilerse bütün yıl etkinlik gösterir. Hepçildir: böcek, kuş, kurbağa, kök, bal, mantar, mısır vb. yer. Anal bezleri keskin bir koku yayar. *Cape balcıl porsuğu,* dayanıklı bedeni, kısa ve güçlü cırnaklı üyeleriyle porsuğa benzer. Postu siyahtır; yalnız, başının ve sırtının üstü beyazımsı ya da kurşunidir. Gececidir: gündüzleri yeraltı yuvasına sığınır; geceleriyse yiyecek aramak için etkinlik alanı olarak belirlediği topraklarda dolaşır. Tam hepçil bir beslenme rejimi vardır: meyveler, çeşitli bitkiler, böcekler, kemiriciler, kuşlar, yılanlarla beslenir ve özellikle balı çok sever. Çok saldırgandır: özellikle de üreme mevsiminde, irilikleri ne olursa olsun, her tür düşmana saldırır. Kokarca gibi Cape balcıl porsuğunun da anal bezleri vardır: bu bezlerden kendisini kovalayan düşmanına iğrenç kokulu bir salgı fışkırtabilir.

PORSUK a. **1.** Kuzey yarıküre'nin ılıman bölgelerinde yetişen ve yavaş büyüyen açıktohumlu ağaç ya da ağaççık. (Kısa, bükük saplı yaprakları, sivri uçlu kısa şerit biçiminde, almaşık dizili ve hepyeşildir. Olgun tohumu, hemen hemen tümü yumurtalığın taban örtüsünün gelişmesinden doğan parlak kırmızı bir kapçıkla kaplıdır. Bil. a. *taxus;* porsukgiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Yalancı porsuk,* porsuğa benzeyen ve park ve bahçelerde yetiştirilen, Çin, Japonya ve Hindistan kökenli kozalaklı ağaç. (Bil. a. *cephalotaxus;* porsukgiller familyası.)

—ANSİKL. Porsuğun Kuzey yarıküre'de yaygın ve birbirine çok benzeyen ona yakın türü vardır. Bazı botanikçiler bunları bir ana türün çeşitleri sayarlar. Adi porsuk *(Taxus baccata)* Türkiye'de doğal olarak yetişen en yaygın türdür. *T. chinensis* Çin'de, *T. cuspidato* Japonya'da, *T. brevifolia* Kuzey Amerika'da, *T. globoso* Meksika'da, *T. canadensis* Kanada'da, *T. wallichiana* Himalaya'da yetişir. Çok uzun yaşayan ve çok büyük boyutlara ulaşabilen bu ağacın gövdesi çok kalınlaşabilir. Gövde düz ve üzeri çukur çizgilidir. Odunu esmer çizgili ve kırmızı kahverengidir. Makbul bir odundur. Porsuk park ve bahçelerde süs bitkisi olarak da yetiştirilir ve ağaca değişik biçimler verilir.

—Halk hek. Porsuk yaprakları çok zehirli olan taksin adlı bir alkaloit, uçucu yağ, acı madde ve tanen içerir. Yatıştırıcı, âdet söktürücü, midevi ve gaz çıkartıcıdır, ama çok zehirli olduğundan nadiren kullanılır. İnsanda öldürücü doz 2-5 g, hayvanlarda (koyun, keçi, inek) kilo başına 10-12 g kurutulmuş yapraktır.

PORSUK → PÖRSÜK.

PORSUK, selçuklu emir (öl. Isfahan 1095). Genç yaşta Tuğrul Bey'in belli başlı emirleri arasına girdi; Bağdat'ın ele geçirilmesinden sonra da bu kentin komutanlığına atandı (1060'a doğr.). 1078'de Melikşah tarafından, başkaldıran Anadolu Selçukluları'nı cezalandırmakla görevlendirildi ve Mansur'u öldürdü. 1090'da Ebülkasım'ın elinde bulunan İznik'i kuşattı ama alamadı. Melikşah'ın ölümünden sonra baş gösteren iktidar kavgaları sırasında Tutuş'a karşı Berkyaruk'un yanında yer aldı ve onunla birlikte gittiği Isfahan'da haşhaşiler tarafından öldürüldü (1095). Oğulları Zengi, Akburi, İlbeki ve Porsuk da babalarının ölümünden sorumlu tuttukları şii müstevfi Mecdülmülk el-Belasani'yi öldürdükten sonra Berkyaruk'a bağlı kaldılar.

Porsuk barajı, Eskişehir ilinde, Porsuk çayı üzerinde kurulu baraj. Sulama, taşkından koruma, kentin içme ve kullanma suyu gereksinimini karşılama amacıyla 1966'da yapımına başlandı, 1972'de işletmeye açıldı. Gövdesi beton ağırlıklı dolgu tipi olan barajın normal su kotunda (882,6 m) su toplama hacmi 431 milyon m^3, göl alanı 23,40 km^2; sulama alanı 41 020 ha, bir yılda sağlanan içme ve kullanma suyu 206 milyon m^3'tür.

PORSUK çayı, antik. **Tymbris,** Yukarı Sakarya bölümünde akarsu; 488 km. İçbatı Anadolu'da Murat dağının K. yamaçlarından inen kaynak kollarının birleşmesiyle oluşur; Altıntaş ovasından gelen dereleri alır, K.'e döner. Kütahya ovasından geçer ve bir yay çizerek Eskişehir'e yönelir; Eskişehir, Alpu ve Beylikahır ovalarını akaçlar, Polatlı'nın 15 km kadar K.-B.'sında Sakarya'ya kavuşur. Yukarı ve aşağı çığırında farklı rejim gösterir. Daha çok eriyen kar suları ile beslendiği yukarı çığırında ilkbaharda en çok (nisanda ort. akım 24 m^3/sn), yazın en az (ağustosta ort. akım 1 m^3/sn) su geçirir. Aşağı çığırında en yüksek seviyeye ekimde (30 m^3/sn), en düşük seviyeye temmuzda (7,7 m^3/sn) erişir. Orta çığırında Porsuk barajı.

PORSUKGİLLER a. Porsuk ve podokarpus gibi açıktohumlu bitkiler familyası. (Genellikle ikievcikli ağaçlar olan porsukgiller, dişi kozalak yerine tohumları görünen etli kapçıkların ya da drupaların bulunmasıyla çamgillerden ayrılır. Porsuk Kuzey yarıküre'de, podokarpusun 85 türü de Avustralya, Madagaskar ve Japonya'da yetişir. Bil. a. *taxaceae;* kozalaklılar takımı.)

PORSUK höyük. Arkeol. Niğde'ye bağlı Ulukışla ilçesinin yaklaşık 10 km D.'sunda, Porsuk köyü yakınında höyük. W. M. Ramsay 1903'te höyüğü saptadığında burasının roma kenti Colonia Faustiniana olabileceğini öne sürmüş, ancak 1937'de yazıtbilimci E. O. Forrer hitit metinlerinde adı geçen Dunna olabileceğini belirtmiştir. 1968'den beri (1989) Prof. Olivier Pelon yönetiminde önce Strasbourg, daha sonra da Lyon üniversitelerince gerçekleştirilen kazılarda Hitit İmparatorluğu dönemine değin inen (şimdilik) müstahkem bir yerleşme ortaya çıkarıldı. İ.Ö. XIV.-XIII. yy.'larda kent sandık duvar tekniğinde, küçük kumtaşı bloklarından örülmüş ve kulelerle güçlendirilmiş bir surla çevriliydi. B. ucunda, surun K.-B. köşesinde daha sonra kapatılarak depo olarak kullanılmış (içinde pithoslar ele geçti) bir tür geçit vardır. Höyüğün G.-B.'sında yapılan kazılarda ortaya çıkarılan büyük bir odanın köşesinde yarı yanmış bir insan iskeleti bulundu. Ayrıca daha çok Alacahöyük ve Boğazköy, bir ölçüde de Kilikia seramiklerine benzer çanak çömlek parçaları ele geçti. Eski Demir çağı ya da Geç Hitit dönemine (İ.Ö. X.-IX. yy.'lar) tarihlendirilen ikinci katmanda yerleşmenin hitit surlarının planını izleyen yeni surlarla çevrildiği saptandı. Bu katmanda Kilikia seramiklerini andıran tek ya da iki renkli, bezemeli çanak çömlek parçaları bulundu. İ.Ö. VIII. yy.'a tarihlendirilen bir üst katmanda çok az mimari kalıntı vardır (D.'da alçıtaşından örülmüş, kuleli büyük bir sur duvarı). Phrygia etkisinin sezildiği çok sayıda seramik yerleşmenin zenginliğini kanıtlar (özellikle büyük bir pithos dikkati çeker). Bu evrede kent tüm G. Kappadokia'ya yayılmış olan Tyana krallığı'nın bir parçasıydı ve Asurlular'ın Kilikia kapıları'ndan K.'e doğru ilerlemelerini önlemek için yapılmış güçlü bir kale konumundaydı. Buluntular höyükte Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerinde de yerleşme olduğunu kanıtlamaktadır. Roma döneminden basit konutların yanı sıra İ.S. II.-III. yy.'lardan tunç ve gümüş sikkeler ele geçmiştir.

PORSUMAK → PÖRSÜMEK.

PORSUN a. Ask. denizc. **1.** Savaş gemilerinde, sabit ve hareketli armalar ile makara, demir ve zincirlerle ilgili işlerde yetiştirilmiş usta personel. **—2.** *Porsun ambarı,* gemilerde, palanga, halat, makara vb. ile gemi bakımında kullanılan malzemenin konduğu ambar. (Genellikle başaltındadır.) || *Baş porsun,* porsun olarak görev yapan personelin başında bulunan, gemi komutanınca atanmış subay ya da astsubay.

PORT a. (fr. *porte;* lat. *porta,* kapı'dan). Camc. *Yukarı port,* bir fırının içinde, iki bölme arasında atmosfer ayrımını sağlayan, refrakter malzemeden çeper.

PORTA (Giuseppe) → SALVİATİ *(il).*

PORTA (Costanzo), italyan besteci (Cremona 1528 ya da 1529 - Padova 1601). Bir fransisken keşişiydi. Willaert'ten ders aldı. Zarlino ve Merulo'nun okul arkadaşıydı. Çağının en büyük kontrapuntocularından olan Porta, dinsel ve dindışı yapıtlarını (4 ve 5 sesli madrigaller, 5-8 sesli motetler, *Litaniae* [1575], 4-8 sesli 15 missa, ilahiler, mezmurlar vb.) dokuz ciltte topladı, bunların bir bölümünü yayımladı.

PORTA (Carlo), italyan yazar (Milano 1775 - *ay. y.* 1821). Porta'nın Parini'den ve Dante'nin *Cehennem*'inden yaptığı çeviri (1801-1805) denemelerinde milano lehçesini kullanması, şiirleri üzerinde önemli bir rol oynamıştır. Yapıtlarında, ilerici siyasal görüşlerinden kaynaklanan gerçekçi bir yaklaşımla, insanlık komedisini işlemiştir. Halktan insanları betimlediği yapıtlarında (*Desgrazzi de Giovannin Bongee,* 1812; *La Ninetta del Verzee,* 1814) ve kilise karşıtı taşlamasında (*La nomina del cappellan,* 1819) aynı yaklaşımı başarıyla sürdürdü.

PORT ADELAİDE, Avustralya'da liman kenti, Saint Vincent körfezine dökülen halicin kıyısında; 39 000 nüf. Adelaide'in denizcilik ve sanayi banliyösü.

PORTADOWN, Büyük Britanya'da (Kuzey İrlanda'da Armagh yönetim bölgesi) kent, Bann kıyısında, Lough Neagh'ın G.'inde; 20 600 nüf. Demiryolu merkezi.

adi porsuk
(Taxus baccata)

irlanda porsuku
(Taxus baccata "Fastigiata")

Porsuk barajı

Porsuk höyük

portakal (*Citrus sinensis*)

Tekstil ve besin (un, konserve) sanayileri. Çömlekçilik.

PORTAELS (Jan Frans), belçikalı ressam (Vilvorde 1818 - Schaerbeek 1895). Navez'nin, ardından P. Delaroche'un yanında yetişti (Navez'in kızıyla evlendi); Mısır'a ve Filistin'e yaptığı bir geziden (1843) sonra Belçika'ya doğu zevkini getirdi (*Samyeli*, Brüksel Krallık müzeleri). Gent ve Brüksel akademilerini büyük bir özgürlük anlayışıyla yönetti.

PORTAGE LA PRAİRİE, Kanada'da (Manitoba) kent, Winnipeg'in B.'sında; 13 100 nüf.

Portage Mountain, Kanada'da önemli hidroelektrik tesisi, İngiliz Kolombiyası'nda, Peace River kıyısında.

PORTAKAL a. Sıcak bölgelerde, meyvesi için yetiştirilen, *citrus* cinsinden, hepyeşil yapraklı, etli, sulu, iri meyveli ağaç. (Bil. a. *Citrus sinensis;* sedefotugiller familyası.)

—Pastac. *Portakal çiçeği suyu,* portakal çiçeklerinin damıtılmasıyla elde edilen portakal esansı. (Pastaları kokulandırmakta kullanılır.)

—ANSİKL. Portakalın anayurdu, Himalaya sıradağlarının güneyindeki ülkelerdir. Portakal orta boylu, sık ve koyu yeşil parlak yapraklı bir ağaçtır. Özel ve çok güzel kokulu beyaz çiçekleri yaprakların koltuğundan çıkar.

Araplar X. yy.'dan sonra portakalın Afrika'da yayılmasını sağladılar. Akdeniz havzasının batısına XV. yy.'da Cenovalılar ve Portekizliler tarafından götürüldü, 1493'ten sonra da Kristof Kolomb portakalı Yeni Dünya'ya (Haiti) soktu. Portakal *citrus* cinsinin en önemli türüdür; turunçgillerin toplam üretiminin % 70'ini oluşturur. Hava sıcaklığı –1° ila 2 °C'a düştüğü zaman zarar gören bu meyve ağacı, bütün sıcak bölgelerde ve kışları yumuşak geçen ülkelerde yetişir. Bununla beraber ticari üretim, meyvelerin tüketici isteklerine uygun bir tat aldığı, 25° ve 40° kuzey ve güney enlemleri arasında özellikle gelişmiştir. Başlıca üretici ülkeler şunlardır: 1991'de Brezilya (17 Mt), ABD (7 Mt), Çin (5 Mt); İspanya, İtalya, Meksika, İsrail, Hindistan, Mısır, Japonya, Türkiye, Fas, Güney Afrika, Yunanistan ve Avustralya. Türkiye'de portakal Akdeniz, Ege ve Doğu Karadeniz bölgelerinde yetişir. Ağaç sayısı 10 milyon, yıllık portakal üretimi 830 000 t dolayındadır (1991).

J.-P. Leloir

Michel Portal (1982'de)

PORTAKAL a. **1.** Özel kokulu bir yağ içeren turuncu kabuklu, etli, sulu ve tatlı özlü, yuvarlak iri meyve. **—2.** *Portakal rengi,* turuncu renk; bu renkte olan şey için kullanılır.

—Parf. Tatlı portakal kabuğunun ya da meyvesinin sıkılması sonunda elde edilen ve parfümcülükte geniş ölçüde kullanılan uçucu yağ esansı. Buna *portekiz esansı* da denir. Damıtma sonunda elde edilen esansın daha sınırlı bir kullanımı vardır.

—ANSİKL. Portakal türüne göre az ya da çok kalın ve içi keseciklerle dolu beyaz bir kabukla kaplı etli, sulu bir meyvedir. Bu kabuk dilimlere ayrılmış sulu bir öz içerir. Portakallar başlıca dört gruba ayrılır: ikinci bir meyveciği tepesinin iç kısmında bulunan *navel portakalı,* çekirdekli ya da hemen hemen çekirdeksiz *sarı portakal, kan portakalı, ekşiliği olmayan portakal.*

Portakal besin değeri olan ve sevilen bir meyvedir. Önemli bir askorbit asit kaynağıdır. Olduğu gibi yenir, suyu sıkılarak içilir, reçeli, konservesi, tatlısı yapılır. Çok sayıda keseciklerle dolu olan kabuğundan parfümcülükte, şekercilikte ve serinletici içitlerin yapımında kullanılan uçucu yağlar çıkarılır. Meyve suyu sanayisinde portakaldan birçok yan ürün elde edilir (eczacılıkta kullanılan maddeler, doğal boyalar, hayvan yemi). Türkiye'de yetiştirilen başlıca portakal çeşitleri şunlardır: özellikle İçel'de yetiştirilen yafa portakalı (şamuti), yüksek kaliteli vaşington navel portakalı, ince kabuklu, karın kısmı geniş meme portakalı, önemli yazlık bir tür olan valensiya.

Portakal zeybeği, Mersin ve çevresinde oynanan türkülü, zeybek türü bir halk oyunu. Daha çok portakal toplama mevsiminde ürünün bol olması amacıyla kızlar tarafından oynanır. Bazı yörelerde kaşıklı ya da kaşıksız olarak erkekler de oynar. Eşlik ezgisi *"Portakalım tekerlendi, yedik sıra şekerlendi"* sözleriyle başlayan türküdür.

PORTAKALLIK a. Portakal bahçesi.

PORTAL a. (fr. *portail*'den). Mim. TAÇKAPI'nın eşanlamlısı.

PORTAL (Michel), fransız klarinetçi, saksofoncu ve flütçü (Bayonne 1935). 1959'da Paris konservatuvarı'nı klarinet dalında birincilikle bitirdi. Tüm klarinet repertuvarını çaldı; Boulez, Berio, Stockhausen ve Mauricio Kagel gibi çağdaş bestecilerle çalıştı ve kayıtlar yaptı. 1969'da tromboncu Vinko Globokar ile ses kaynaklarının serbest seçimi ilkesine dayanan New Phonic Art topluluğu'nu kurdu. 1971'de Fransa'nın ve Avrupa'nın en iyi cazcılarını bir araya getirdiği Portal Unit topluluğu'nu kurdu. Serbest, açık, tümüyle doğaçlamaya dayalı müziğin en başarılı temsilcilerinden olan Portal, Jean-Louis Comolli'nin birçok filmine (*La Cecilia,* 1975; *l'Ombre rouge,* 1981) müzik yaptı. Başlıca plakları: *Chateauvallon 76, Dejarme solo* (1980), *Arrivederci le chouartse* (1981).

PORT ALBERNİ, Kanada'da kent, İngiliz Kolombiyası'nda, Vancouver adasında; 19 900 nüf. Kereste sanayileri.

PORTALEGRE, Portekiz'de kent, Alentejo'da, yönetim bölümü merkezi, Seda kıyısında; 15 000 nüf. XVI. ve XVIII. yy.'dan kalma katedral ve başka anıtlar. Tekstil sanayileri. Deri işleme. Halı dokunan el tezgâhları (XVIII. yy.'da Pombal kurdu). —*Portalegre yönetim bölümü,* 6 065 km²; 136 200 nüf. (1989).

PORTALEONE DE'SOMMİ (Leone), **Jehudah Sommo** denir, italyan yazar (Mantova 1527'ye doğr. - *ay. y.* 1592), Mantova'daki yahudi tiyatro topluluğunda edindiği yazarlık ve rejisörlük deneyiminden yararlanarak tiyatro tekniği üzerine bir inceleme yazdı.

PORTALES (Diego José Victor), şilili siyaset adamı (Santiago 1793 - Cabritería, Valparaíso, 1837). Yetenekli bir iş adamıydı. Muhafazakâr parti'nin başına geçti; on yıl süren bir anarşi döneminden sonra partisi iktidara geldi (1830). Portales, Cumhurbaşkanı Prieto'nun Başbakanı sıfatıyla, 1830'dan ölümüne kadar Şili'nin gerçek diktatörü oldu. Modern Şili'nin temellerini attı, maliyeyi düzeltti, 1833 Anayasası'nı çıkardı ve Şili'yi, büyük Peru'yu kurmak isteyen general Santa Cruz'a karşı savaşa soktu. Öldürüldü.

PORT ALFRED, Kanada'da (Québec) liman, Saguenay kıyısında Saguenay kent bütününün bir bölümüdür. Alümin dışalımı.

PORT ANTONİO, Jamaika'nın kuzey kıyısında liman kenti; 10 400 nüf. Tarım ürünleri dışsatımı. Sayfiye ve turizm merkezi.

PORT ARTHUR, Kanada'da (Ontario) kent, Superior gölü kıyısında. Fort William ile birlikte Thunder Bay belediyesini oluşturur.

PORT-ARTHUR, japonca **Ryocun,** çince **Lüşun.** K.-D. Çin'de (Liaoning) kent, Dalien'i de (Daijin) kapsayan Lüda bitişikkentinin bir bölümü. Liaodong yarımadasının ucunda, Bohai körfezinin girişinde bulunan limanın stratejik konumu çok önemlidir. Japonlar 1894'te ele geçirdikleri limanı 1895'te Çin'e geri vermek zorunda kaldılar 27 mart 1898 tarihli antlaşmayla Port-Arthur, "kiralık toprak" olarak Ruslar'a bırakıldı. Ruslar tahkim ettikleri limanı, Japonya'yla yaptıkları savaşı kaybetmeleri üzerine, 1905'te Japonlar'a vermek zorunda kaldılar; Ruslar aynı zamanda, yarımadayı Mançuryaötesi bölgelere bağlayan demiryolunu da bıraktılar. 1945'te Port-Arthur çin-sovyet karma yönetimi altına girdi. Ama 1954'te SSCB, saklı tuttuğu haklardan da vazgeçti.

Port-Arthur kuşatması (1904-05), 8 şubat 1904'te Port-Arthur'da Japonlar tarafından üç rus gemisinin torpillenmesi, Rus-Japon savaşı'nı başlattı. Japon filosu koyu abluka altında tutarken, Stoessel'deki rus garnizonu da general Oku ve general Nogi tarafından kuşatıldı. Filonun 14 nisan (amiral Makarov'un ölümü) ve 10 ağustostaki huruç girişimleri başarısız kalınca, denizciler savunmaya geçtiler. Fakat 15 aralıkta, koya hâkim durumda olan 203 rakımlı tepenin ele geçirilmesi filoyu, kendi kendini batırmak; garnizonu da Japonlar'a 50 000'den fazla insana mal olan bir direnişten sonra teslim olmak (2 ocak 1905) zorunda bıraktı.

PORT ARTHUR, ABD'de (Texas) kent, Beaumont'un G.-D.'sunda, Sabine gölü kıyısında; 61 200 nüf. Petrol rafinerisi ve dışsatımı.

PORTATİF sıf. (fr *portatif*). Kolayca taşınabilen ya da katlanarak kolaylıkla taşınır duruma getirilebilen şey için kullanılır: *Portatif radyo. Portatif karyola.*

—Ask. *Portatif balta,* maki, çalılık ve fundalıklarla kaplı arazide yapılan harekâtta dalları ve küçük ağaçları keserek yol açmak için kullanılan, sapı çıkarılabilir kısa, küçük balta. || *Portatif çadır* → ÇADIR. || *Portatif kazma,* baş ve göğüs siperi hazırlamakta kullanılan, bir ucu çapa biçiminde, sapı çıkarılabilir küçük kazma. || *Portatif kürek,* baş ve göğüs siperi hazırlamakta kullanılan, sapı çıkarılabilir kısa küçük kürek.

PORT-AU-PRİNCE, Haiti Cumhuriyeti'nin başkenti ve Batı yönetim bölgesinin merkezi, *Port-au-Prince körfezi* kıyısında; 684 000 nüf. (1991). Üniversite. Birkaç sanayi kuruluşunun yer aldığı, yönetim ve turizm merkezi. Haiti'nin başlıca limanı (tarım ürünleri dışsatımı). 1749'da *L'Hôpital* adıyla kurulan kentte, XVIII. yy.'dan kalma bir katedral bulunur; kentte çok sık deprem olmaktadır.

PORT AUX BASQUES, Newfoundland'da liman kenti, Cabot boğazı kıyısında; 6 200 nüf. Balıkçılık. Canadian National Railway'in son istasyonu. North Sydney'e giden feribot. Balık dondurma.

PORT-AUX-FRANÇAİS, Kerguelen adalarının başlıca üssü, Grande Terre adasının doğu ucu yakınında. 1949'da kurulan sürekli bilimsel araştırma merkezi.

PORTA WESTFALİCA, XVIII. ve XIX. yy. alman coğrafyacılarının, Weser sıradağlarında, Minden'in G.'inde bulunan Weser klüzüne verdikleri ad.

PORTA WESTFALİCA, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaleti

sınırları içinde kent, Weser kıyısında, Minden'in güney banliyösünde yer alır; 34 700 nüf.

PORTBAGAJ a. (fr. *porte-bagages*). Bagaj ve koli koymak için bir arabanın üstüne takılan sabit ya da sökülüp takılabilir metal iskelet.

PORT BLAİR, Hindistan arazisinin merkezi, South Andaman adasında. Andaman ve Nicobar adalarından oluşur. Etnoloji müzesi. Port Blair, İngilizler'in eski bir ceza kolonisidir.

PORT-BOU, İspanya'da liman kenti ve sayfiye merkezi, Katalonya'da (Gerona ili), Costa Brava'da, Fransa sınırı yakınında; 2 300 nüf.

PORT-BOUËT, Fildişi Kıyısı'nda yer, Abican yakınında, Atlas okyanusu kıyısında, Vridi kanalının D.'sunda. Uluslararası havalimanı.

PORT-CARTİER, Kanada'da (Québec) liman kenti, Saint Lawrence ırmağının denize döküldüğü yerde, Sept-Îles'ın B.'sında; 8 100 nüf. Liman bir demiryoluyla Gagnon demir cevheri üretim merkezine bağlıdır. Kereste işleme.

PORT COLBORNE, Kanada'da (Ontario) kent, Erie gölü kıyısında; 20 500 nüf. Sudbury bölgesinde çıkarılan nikel cevherinin işlenmesi.. Demir-çelik. Çimento fabrikası.

PORT COQUİTLAM, Kanada'da kent, İngiliz Kolombiyası'nda, Vancouver'in büyük doğu banliyösünde; 23 900 nüf. Demir-çelik.

PORT-DE-BOUC, Fransa'da (Bouches-du-Rhône) komün, Fos körfezinde, Caronte kanalının ağzında; 18 861 nüf. (1992). Metalürji ve kimya sanayileri.

PORT-DE-PAİX, Haiti Cumhuriyeti'nde liman kenti, Nord-Ouest *département*'ının merkezi, adanın kuzey kıyısında; 13 900 nüf. Bir tarım bölgesinin merkezi. Kristof Kolomb 1492'de bu limanın yerinde karaya çıktı.

PORT-DİCKSON, Malaysia'da liman kenti ve sayfiye merkezi, Malezya'da (Negeri Sembilan), Malakka boğazı kıyısında; 10 300 nüf. Dökümevi. Kimya sanayisi.

PORTE a. (fr. *portée*). Bir girişimin, bir etkinliğin, bir işin gerçekleştirilmesi için gerekli para tutarı: *Bir projenin mali portesini belirlemek.*
—Müz. Üstlerine ya da aralarına notaların yazıldığı, paralel ve eşit aralıklı yatay çizgilerden oluşan sistem. (Eşanl. DİZEK.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Topogr. ARALIK'ın eşanlamlısı.
—ANSİKL. Bu çizgiler, notaların, genel ıskaladaki kesin yükseklikleri (frekansları) belirtir. Kısa ek çizgilerle, portenin ambitusu genişletilir. Portenin kökeni, X. ve XI. yy. parşömenlerinde pes ve tiz diastematik neumaları birbirinden ayıran tek çizgiye değin uzanır. Çizginin başına konan harf, buradaki işaretin adını ve göreceli yüksekliğini belirtir. Modern portenin (günümüz müziği için 5 çizgili) başında, yükseklik belirten bir işaret (anahtar), ölçü rakamları ve donanım (değiştirme işaretleri) yer alır.

PORTEKİZ, Avrupa'nın güney-batısında devlet; 91 971 km^2 (Asor ve Madeira adaları hariç kıtadaki bölümü 88 944 km^2); 10 500 000 nüf. (1990). Başkenti *Lizbon*. Resmi dili *portekizce*.

COĞRAFYA
doğal çevre

560 km×220 km (en çok) boyutlarında bir dikdörtgene benzeyen ve İspanya ile 1 215 km uzunluğunda ortak sınırı bulunan Portekiz, K.'den G.'e doğru, Tajo'nun (Tejo) her iki yakasında, engebeler ve iklim bakımından bir dizi geçiş bölgesi içerir. Galicia ile sınırı çizen Minho ırmağı çığırına kadar uzanan K. kesimi, hem yüksek, hem de bol yağışlıdır; São Vicente burnunun her iki yanında yer alan, daha dörtgen biçimli G. bölümü, daha alçak, birbiçimli ve çoraktır. Tajo'nun K.'inde yükseklik çoğunlukla 1 000 m'nin üstündedir (Trás-os-Montes, serra da Estrela Duero ve Tajo arasında ülkenin en yüksek noktası bulunur, 1 991 m). G.'de yükselen yerler çok enderdir (serra de Mamade 1 025 m; serra de Monchique'de 902 m.)

Yüzey şekilleri, Atlas okyanusu'na kadar, Meseta'nın eski sert tabanının özelliklerini devam ettirir: geniş yer kaplayan platolar ve kırılma tektonikleri (sarp yamaçlarla sınırlanan bir basamaklar dizisi oluştururlar); kütlesel ve az girintili çıkıntılı kıyılarla son bulan, belirgin yüzey şekilleri. Tajo'nun G.'inde, engebeleri daha az belirgin Güney Meseta'nın aşındırma yüzeylerinin devamında, daha alçak platolar yer alır. Ayrıntıya girildiğinde, kırıklarla sınırlanan karstlar ve az dayanıklı uzun tepecikler olan Trás-os-Montes'de sert tabanın gereçleri granitler, şistler ve kuvarsiz tepeleri almaşmasından oluşur.

Minho'nun billurlu sert tabanındaki farklılıklar daha çoktur. Duero, şistli yamaçlarında Porto bağları uzanan derine gömülmüş bir yatakta akar. Orta kuzey kesiminde, yüksekliği 200 m'yi bulan Lousã ve Estrela dağları, sarp yamaçlarıyla Meseta'nın B. sınırını belirtir ve kireçli bir önülkeye, Mondego çukuruna, Averro denizkulağıyla üçgen biçimli Beira ovasına egemendir: burası, iç çanak çevresinde uzanan bir çeşit fundalık, kumul ve çam ormanı alanıdır. Estremadura tepeleri ve hem engebeli hem kırıklı ikincil küçük kütleleriyle K. ile G. bölgeleri arasında geçişi sağlar. Ribatejo bölgesi Tajo ırmağı kıyılarında uzanır; Tajo'nun ötesinde, daha güneyde olan ve kireçli platolardan, ovalardan ve denizkulaklarından oluşan Alentejo ise Algarve'ye kadar yayılır.

Ortalama sıcaklık ve yıllık yağışlar, "Güney"e doğru yavaş yavaş okyanus ikliminden akdeniz iklimine geçişi vurgular; yağışlar azalıp kuraklığa dönüşürken (İspanya'daki Galicia'nın yeşilliği, "Norte"nin yağışları buralarda görülmez) sıcaklıklar artar; Trás-os-Montes'deki sert kışlardan da anlaşıldığı gibi, iç kesimde karasal iklim egemendir. Yıllık ortalama sıcaklık ve yağışlar Porto'da 14 °C ve 1 160 mm, Lizbon'da 16 °C ve 600 mm'dir; Faro'daysa 17,3 °C ve 400 mm'den azdır.

Aynı ikilem hayvancılığın yok etmediği kesimlerde, bitki örtüsünde de görülür. Nemli K.-B.'nın silisli topraklarında mantar meşesi, yaprak dökmeyen akdeniz meşesi ile yaprak döken nemcil meşelerin yayılım alanı arasındaki kireçli topraklardaysa portekiz meşesi yetişir. G.'de, ormanların gerilemesi sonucu, kermes meşelerinden oluşan bir pırnallık ve ladinlerin ağır bastığı bir maki alanı gelişmiştir. Yeniden ağaçlandırma çalışmalarında, özellikle kıyı kesiminde, çam ve okaliptüs ağaçlarına öncelik tanınmaktadır.

Büyük ırmakların (İspanya'da doğan Duero, Tajo, Guadiana) çığırlarının ancak küçük bir bölümü Portekiz topraklarından geçmektedir. Portekiz'de doğan ırmaklarsa özellikle Mondego ve Sado hem kısa, hem de düzensiz rejimlidir: bunların en önemlilerinde, çığırın derine gömüldüğü kesimlerde, su kabarmaları 20 m'yi aşabilir. Bu ırmaklar üzerinde kurulmuş birçok baraj ve hazne baraj ırmak rejimlerinin düzenlenmesine yardımcı olmaktadır.

nüfus

1970 nüfus sayımında 8 611 000 kişi 1975'te 9 633 100, 1990'da 10 milyonur üstünde (km^2'ye yaklaşık 114 kişi): sürekli bir artış sözkonusudur. 1527 yılındak ilk nüfus sayımında belirtilen rakamlarsa şöyledir: 280 582 ölüm, 1 100 000 yaşayan. Bu sayı 1732'de iki katına çıkmıştır. Modern anlamdaki ilk nüfus sayımında, 1864'te, 4 188 410 Portekizli olduğu açıklanmıştır; 1900'de, 5 446 760, 1950'de, 8 510 240. Bu sayılardan anlaşılacağı gibi nüfus artışı değişkenlik göstermektedir. 1930 ve 1940 yılları arasında % 14'lük bir artış olmuş, ama, 1960 ve 1970 yılları arasında, büyük bir olasılıkla yarısı kaçak olmak üzere, bir milyon Portekizli'

M. Petitjean - C. E. D. R. I.

Port-au-Prince
kentten ve limandan bir görünüm

PORTEKİZ

JEOMORFOLOJİK BÖLGELER

nin yurtdışına çıkması nedeniyle nüfus artışında gerileme görülmüştür. 1970'ten sonra Afrika'daki eski sömürgelerin yitirilmesi (Angola, Mozambik) bir buçuk milyondan çok insanın yeniden ülkeye dönmesine yol açmıştır. Uzun süre yüksek olan doğum ve ölüm oranlarıyla nüfus artışı gerileme göstermektedir. İkinci Dünya savaşı'na kadar doğum oranı ‰ 30'u aşmıştı, 1950'li yıllarda ‰ 24'e, 1960'lı yıllarda ‰ 20'ye düştü, son yıllardaysa ‰ 11,9'a (1988) kadar indi. Aynı tarihte ölüm oranı ‰ 9,5 olduğuna göre, doğum ve ölüm oranları arasındaki yıllık fark çok değildir.

1950 ile 1960 yılları arasında portekizli mültecilerin % 75'ini Brezilya, 1960 ve 1974 yılları arasındaysa yarısından çoğunu Fransa kabul etmiştir. Sonunda sıkı önlemler alan Fransa ve Almanya daha az sayıda Portekizli'nin ülkelerine girmesine izin vermiş, Avrupa genelinde yaşanan iktisadi bunalım göçmen sayısının büyük ölçüde azalmasına yol açmıştır. Ama, yine de, Portekiz'de, genellikle genç nüfustan oluşan "yaş piramidi"nin ortasında, yurtdışına göçün yol açtığı büyük boşluklar görülmüştür. Lizbon (Portekiz nüfusunun % 20'sinden fazlası) ve Porto kentlerinin dışında, kuzeydeki birçok kasabada'da (Braga, Aveiro, Coimbra, Leiria) yüksek nüfus yoğunluğu vardır. Bu kasabalarda ve özellikle de, civar köylerinde görülen yüksek nüfus yoğunluğu, insanların buralardan eskiden beri göç etmelerine karşın, nüfussal bir baskı halinde yaşanmaktadır. Güneydeyse, Alentejo ve Algarve'nin nüfus yoğunlukları daha düşüktür; Portalegre, Evora, Beja kasabalarında km^2'ye ancak 20 kişi düşer (oysa Aveiro ya da Braga kasabalarında km^2'ye 238 ila 290 kişi düşmektedir).

ekonomi

1990 yılı verilerine göre çalışan nüfusun % 21,9'u tarım kesimindedir. Aynı yıl sanayide çalışan nüfus % 34,8, hizmet sektöründe ise % 42,3 olarak saptanmıştır. 1977'de oylanarak kabul edilen tarım reformu yasası, kolektif üretim birimlerince yönetilen toprakların (Güney'de, 1974 nisanından başlayarak bir yıl içinde 1 140 000 ha toprağa el konulmuştu) yönetimdeki deneyim eksikliği, okuma yazma bilmeyenlerin çokluğu, toprakların verimsizliği gibi etkenlerin yarattığı engellere karşın geri verilmesini başlattı. Sözkonusu tarım reformu, aynı zamanda, tarımsal etkinliklerin Kuzey'de yoğunlaşmasını öngörüyordu. Esasen, Kuzey ile (küçük işletmeler ve araziler yüksek nüfus yoğunluğu, genelde mısır, patates gibi çeşitli üretim, bağcılık, büyükbaş hayvancılık) Alentejo (büyük araziler ve işletmeler, büyük köyler, tahıl bitkileri ekimi, domuz ve koyun gibi küçükbaş hayvancılık) arasında eskiden beri süregelen çelişki de budur. İklime rağmen Algarvee'de meyvecilik (incir, badem, portakal) ve sebzecilik yapılır. En çok ekilen tarım ürünleri mısır (Minho, Beira, Estremadura), çavdar (Trás-os-Montes), üzüm ve zeytin (orta bölümlerde). Akdeniz bölgesine özgü kültür bitkileri ve buğdaydır (Güney). Pirince göre (153 000 t), ön sırayı alan mısır (674 000 t) ve buğday (605 000 t) en çok ekilen tahıl bitkileridir. Yıllara göre değişen şarap üretimi 10-12 Mhl arasında oynar. Toplam koyun sayısı (Güney ve iç kesimler) 5,35 milyon baştır.

Portekiz, halkın gereksinimlerini karşılamak için dışalımını da yaptığı tekstil ürünleri, kereste ve keresteden elde edilen ürünler (mantar), besin maddeleri (özellikle Porto şarabı) dışsatımı yapar. Balık üretimi de oldukça önemlidir (yılda 352 000 t). Limanlardaki deniz trafiği dışalım ürünlerinden (özellikle petrol ürünleri) yana bir dengesizlik gösterir. Portekiz, ayrıca, enerji tüketiminin % 90'ını da dış ülkelerden karşılar. Hidrokarbonlar yoktur, yalnızca hatırı sayılır bir düzeyde hidrolik (aynı zamanda sulamaya da yönelik) santrallar ve düzenlemeler vardır: bunların yarısından 15 TWsa düzeyinde elektrik üretilir. Madenler çok azdır (pirit). Son yıllarda gelişen metalürji ve tekstil sanayileri, inşaat kesiminden daha çok gelişmişlerdir. Başlıca fabrikalar Lizbon, Porto, Leixões, Seixal kentlerinde toplanmış durumdadır.

Eskinin mirası sürüp gitmektedir: dışalım ürünlerine aşırı bağımlılık, yapılardaki arkaik nitelik, işsizlik (etkin nüfusun onda biri), yatırımların düşüklüğü. Bütün bunlara sürekli bütçe açıkları, dış ticaretteki dengesizlikler, çeşitli kuruluşların ulusallaştırılmasının yarattığı olumsuz etkiler ve 1991'de % 11,4'lük enflasyon da eklenmektedir. Angola ve Mozambik'in bağımsızlıklarını kazanıp 1974'te ülkeden kopmalarından sonra, Portekiz en eski tarihsel sınırlarıyla başbaşa kalmıştır. 1986 yılında AT'a katılan Portekiz'in gerek dışalımında gerek dışsatımında en büyük pay, topluluk üyesi ülkelere aittir. 18 milyar dolara ulaşan dış borçlarıyla ekonomik durumu bozulmuştur. Dışsatımıyla dışalımını karşılama oranı 1992'de % 62 olarak gerçekleşti. Dış ödemeler dengesindeki açık, turizm gelirleri ve yurtdışında çalışan işçilerin gönderdikleri dövizlerle kapatılmaya çalışıldı. Kişi başına düşen gayrisafi milli hâsıla 1990 yılında 5 630 dolar oldu.

Uluslararası düzeydeki ekonomik dengesizliklere, coğrafi açıdan dengesiz kalkınma karşılık düşmektedir. İkimsel ve fiziksel aykırılıklara iki yerleşim yeri olan Lizbon ve Porto'nun salt üstünlüğü eklenir. Kıyı ve iç kesimler arasındaki kadar açık seçik görülen, hatta onun iki katı bir farklılık, kuzey-güney kesimleri arasında vardır. İç bölgeler, çoğunlukla en basit hizmetlerden bile yoksundur. Donanımların tamamlanması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktaysa da, ulusal alanın yeniden dengeye kavuşturulması da gereklidir; kurumların sosyal merkezlerinin ülke içine dengeli bir biçimde dağıtılması sorunu bunun en iyi örneklerinden biridir: günümüzde, bu merkezlerin % 63'ü Lizbon' da, yalnızca % 1'i iç kesimdedir. Ama güneyin ve sınır bölgesinin ıssızlığına (nüfus yoğunluğunu ve dinamizmini veren haritalar bunu kanıtlamaktadır) karşılık kent merkezlerindeki ve sanayi kuruluşlarındaki elektrik tüketimi, hastane sayısı, karayolu ve suyolu ulaşımı, bir doktora düşen hasta sayısı büyük çelişkiler yaratacak kadar farklılık gösterir.

TARİH

uluslaşma öncesinde Portekiz

Ülkeye ilkin Fenikeliler, Kartacalılar ve Yunanlılar'la akrabalıkları olan kabileler yerleşti. Bunların direnişini kırmak için Romalılar, uzun seferler düzenlemek zorunda kaldılar. İ.Ö. II. yy.'da yarımadanın batısı fethedildi. Augustus, *Lusitania* eyaletini kurdu. V. yy.'da bu eyalet, Alenler ve Süevler, daha sonra da Vizigotlar tarafından istila edildi. 711'de başlayan islam egemenliği, Porto bölgesini fetheden Asturias kralı Alfonso III (866-910), ardından Duero ve Mondego arasındaki bölgeyi kurtaran (1064) Castilla kralı Fernando I tarafından düzenlenen seferlerle sarsıldı.

Portekiz krallığı'nın kuruluşu Bourgogne sülalesi

Tajo'ya kadar savaşan León kralı Alfonso VI, Portekiz kontluğunu (Porto bölgesi) evlilikdışı kızı Teresa'nın kocası Bourgognelu Henrique'e verdi. Böylece bu bölge, aynı lehçenin konuşulduğu Galicia'dan ve yarımadanın geri kalan bölümünden yapay olarak, ama kesinlikle ayrıldı (1097). Braga'nın başpiskoposluk durumuna yükseltilmesini (1104) sağlayan Henrique, Portekiz'i dinsel bakımdan Castilla'dan kurtardıysa da müslümanların Lizbon ve Santarém'i yeniden ele geçirmelerini önleyemedi. Ölümünü (1114) izleyen karışıklıklar döneminden sonra oğlu Afonso Henriques (1128-1185), Portekiz'in bağımsızlığını benimsedi. Soyluluğun desteğiyle, Portekiz'i Castilla'ya bağlayan her türlü ilişkiye son verdi. Urik'te Mağribliler'e karşı kazandığı zaferin (1139) sağladığı saygınlık, kral unvanını almasına yol açtı ve 1143'te Castilla, bu unvanı kabul etti.

Portekiz, müslümanlık zararına G.'e doğru yayılmasını sürdürdü. Coimbra'yı başkenti yapan, Templierler ve Hayırseverler'i Mondego ve Tajo arasına yerleştiren Afonso I Henriques, 1147'de Santarém ve Lizbon'u, ardından Sintra'yı aldı ve Alentejo'nun bir bölümünü işgal etti. Ardılları, kısa sürede portekizlileşen ispanyol Santiago ve Calatrava tarikatlarına dayanarak ve Güney'deki müslümanları daha kolay yenebilmek üzere kutsal toprağa yönelik haçlı seferlerinin yönünü değiştirmekten çekinmeyerek, Afonso I'in fetih seferlerini sürdürdüler. Gerçekte fetih hareketi, ancak Afonso II'nin (1211-1223) portekizli birliklerinin katıldıkları Las Navas de Tolosa savaşı'nda (1212) Muvahhitler'in uğradığı bozgundan sonra hızlandı ve

Afonso III döneminde (1248-1279) Algarve'nin alınmasıyla tamamlandı (1249). Fethedilen ve müslümanlarla yahudilerin 1497'ye kadar yaşamaya devam ettikleri bölgeler, yalnız kuzeyden gelen ve oralarda porto lehçesini yayan kolonlar tarafından değil, ayrıca Alcobaçalı Cîteaux tarikatı üyeleri ve Aziz Augustinus piskoposluk kurulu üyeleri gibi laik ya da kilise mensubu yabancılar tarafından da hemen ekime açıldılar. Özellikle Sancho I döneminde (1185-1211) büyük sayıda gelen ve daha önceki senyörlüklerden bağımsız merkezlerde toplanan göçmenler, hükümdardan ayrıcalık fermanları aldılar.

XIII. yy. ortasında Portekiz'in ülke sınırları kesinlik kazanırken, kurumları da kısmen kesinlik kazandı. Daha XI. yy.'dan beri babadan oğula geçmeye başlayan krallık, gerçekte tüm yetkileri kendi elinde tutuyordu. Ancak Vizigotlar döneminde kralların seçilerek tahta çıkmalarını anımsatan halk onayı yönteminin uygulanması, *Cortes*'lerin kurulmasına yol açtı. Bilinen ilk Cortes, henüz ancak din adamları sınıfıyla soyluluğun temsil edilmelerine (1211) rağmen, Portekiz yasalarının ilk öğelerini de hazırlayan Coimbra Cortesi' dir. Bu tarihe kadar krallık otoritesi, ancak çok zengin bir din sınıfının ve kendi toprakları üzerinde adaleti uygulama ve vergileri toplama hakkını ele geçirerek etkili bir feodalitenin kadrolarına katılan bir soyluluğun ayrıcalıklanyla sınırlıydı. Ancak feodaliteyle din adamları sınıfının gösterdikleri gelişmeden rahatsızlık duymaya başlayan Afonso II, babasının şansölyesi Julião'nun da yardımıyla, bütün mülkiyet senetlerini *(inquirições)* denetleterek ve *amortização* yoluyla din adamlarının taşınmaz mal sahibi olmalarını yasaklayarak, bunlara ilk önleyici darbeyi indirdi. Çatışma Sancho II döneminde (1223-1248) de sürdü, ancak papa onu tahttan indirerek yerine küçük kardeşi Afonso'yu geçirdi (1245) ve buna karşılık yeni kral, kilise haklarına saygı göstereceğine söz vermek zorunda kaldı (Paris paktı, 1245). Ülkenin kuzeyine çekilen Sancho, Castilla'nın desteğine rağmen, sonunda Toledo'ya sığınmaktan başka bir yol bulamadı (1248). Bunun üzerine Afonso III, Portekiz kralı olarak tanındı. Bu galibiyetten sonra, Paris paktı'nın hükümlerini uygulamayı reddetti ve din adamları sınıfının haklarını daha da kısıtlamakla yetinmeyerek Leiria Cortesi'ne kentlerin temsilcilerinin de katılmalarını ilk kez olarak kabul etti (1254). Böylece, feodalitenin XIII. yy. başında gösterdiği gelişmeyi engellemek için burjuvaziye dayandı. Bu da, burjuva sınıfına krallık hizmetine girmek olanağını sağladı. Görevleri uzmanlık isteyen bu hizmetlilerin en kültürlü üyeleri olan hukukçular, hükümdarın ayrıcalıklılara karşı *ordenaçoes* yazmasına ve uygulatmasına yardımcı oluyorlardı. 1290'da Lizbon Üniversitesi'ni kuran (1308'de Coimbra'ya nakledilen bu üniversite, 1338-1354 ve 1377-1537 arasında yeniden Lizbon'a taşındı) ve porto lehçesini ulusal dil durumuna getiren Dionisio döneminde (1279-1325) krallık otoritesini güçlendirme siyaseti, kent burjuvazisinin desteğiyle sürdürüldü. Bu desteğe karşılık, kent burjuvazisinin iktisadi etkinlikleri desteklendi. Daha XII. yy.'da balıkçılık, denizciliği geliştirmişti. Çok geçmeden portekizli tüccarlar, Brugge ve Londra'ya sık sık giderek, buralara balık, tuz, şarap, sıvıyağ ve deri satmaya başladılar.

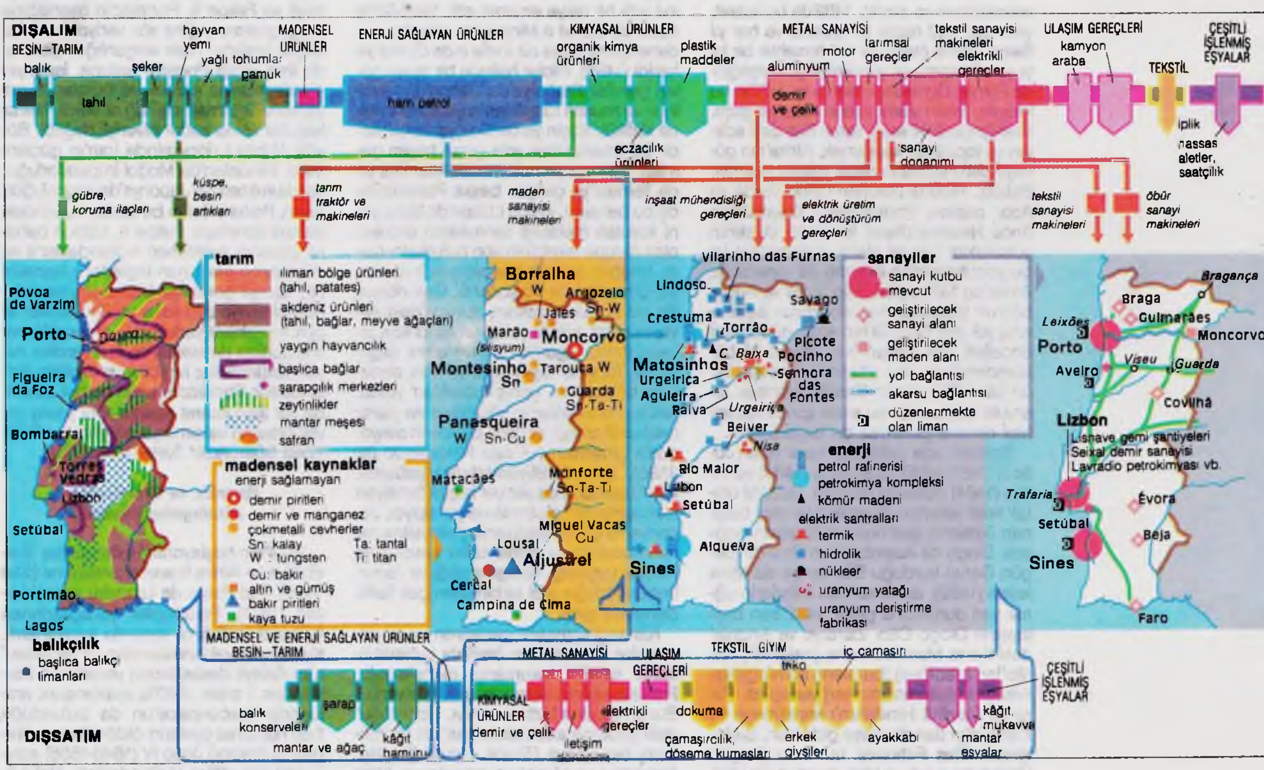
Dionisio'nun ardılları Afonso IV (1325-1357) de Pedro I (1357-1367) de onun izinden gittiler ve ülkenin denizaşırı yayılması yolunda etkinlik gösterdiler. Ancak 1348'deki veba salgını sırasında nüfusu yarı yarıya azalan Portekiz, XIV. yy.'da ağır bir iktisadi bunalımla karşılaştı. Bu bunalımı sona erdirmek için Fernando I (1367-1383), yabancıların güçlü rekabetiyle savaşan portekizli armatörleri destekledi ve bir tür sigorta şirketi kurdu. Ayrıca mülk sahiplerini topraklarını işlemeye zorlamak için, ekilmeyen topraklara krallık yararına elkonulacağını bildirdi (1375). Ancak bu çabalar yetersiz kaldı ve hükümdarın Castilla'da izlediği serüvenci siyaset, durumu daha da ağırlaştırmaktan başka bir sonuç vermedi.

Aviz hanedanı ve deniz egemenliği

Fernando'nun öldüğünde, Fransa'nın müttefiki Castillalı Juan I'le nişanlı olan kızı Beatriz'den başka vâris bırakmaması, tehlikeli bir veraset bunalımına yol açtı. Castillalı adaylıktan yana olan soyluluk ve Portekiz'in bağımsızlığını portekizli bir prensin egemenliği altında korumaya kararlı burjuvazi, bu bunalım sırasında açık bir çatışmaya girdiler (1383-1385). Aviz* (ya da Avis) tarikatının başkanı, Pedro I'in evlilikdışı oğlu ve Fernando'nun üvey kardeşi olan João, ingiliz desteğiyle iktidara getirildi ve Coimbra Cortesi de bu adaylığı onayladı (1385). João I (1385-1433) ve başkomutanı Nuno Álvares Pereira, Aljubarrota'da Castillalılar'ı ingiliz paralı askerlerin desteğiyle yenerek (1385), Portekiz'in bağımsızlığını sağlamlaştırdılar. 1411'de Castilla ile yapılan barış ve daha 1387'de João I'in Lancasterli Philippa ile evlenmesi sonucu güçlenen ingiliz ittifakı, Portekiz'in bu bağımsızlığını pekiştirdi. Bunalım yeni krala, Corteslerde egemen bir rol oynamaya başlayan burjuvaziye dayanarak soyluluğun hak iddialarını daha küçük boyutlara indirme olanağını sağladı.

XV. yy.'da portekiz yayılmacılığı gelişme gösterdi. Bilimsel araştırmalar (Bilge Alfonso X ve İber Yahudileri'nin gökbilim cetvelleri) ve gemi yapımındaki ilerlemeler (kıç bodoslama dümeni; 1439-40'ta yapılan karavela), tehlikeli yolculukları olanaklı duruma getirdi. Bu yolculukların, Portekiz'in göreli kalabalıklığı, güçlü Castilla zararına kıtasal bir yayılma siyaseti uygulama olanaksızlığı, buğday kıtlığı, artan balık, deri ve boya maddeleri talebi, şekerkamışı yetiştirilmesine uygun yeni topraklar arayışı, Algarve'de kurulmaya başlanan şekerkamışı cendereleri için köle bulma zorunluluğu ve Batı'daki ticareti zorlaştıran altın sıkıntısı gibi çeşitli nedenleri vardı. İktisadi bunalımın yıkıma uğrattığı şövalyeler, Fas'taki Ceuta (Septe) limanını ele geçirdiler (1415). Burjuvalar, 1418'den başlayarak Madeira ve 1432'den başlayarak Asor takımadalarının sömürgeleştirilmesini ve altın ülkesine erişmek amacıyla Afrika kıyısının keşfini örgütlediler; Bojador burnu aşıldı (1434) ve Río de Oro'ya ulaşıldı (1436). Kral Duarte'nin (1433-1438) güçsüzlüğünden yararlanan soyluluk, Fas'a savaş açılmasını

EKONOMİ

kabul ettirdi. Tanca önündeki yenilgi (1437) ve Afrikalı Afonso V'in (1438-1481) küçüklüğü, Coimbra dükü infante Pedro'yu birinci plana getirdi; yengesi kraliçe Aragónlu Leonor zararına Cortes, naipliği ona verdi (1440); hukuku derleyip standartlaştırmak amacıyla "Afonso buyrukları" çıkarıldı. Burjuvalarca yeğlenen barışçıl yayılma gelişti; Madeira'yı ve Asor adalarını buğday tarlaları, ardından kamış plantasyonları kapladı; kâşifler sahra sınırını aştılar ve zencilerin ülkesine ulaşarak onlarla daha elverişli ticaret ilişkileri kurdular. İlk Portekiz altın parası olan cruzado, 1457'de basıldı. Ancak büyük senyörler tarafından teşvik edilen genç kral, naibin ayaklanmasına yol açtı. Alfarrobeira'da öldürülen (1449) naibin yaptığı olumlu işler de, bu kavgaya karışmamak ihtiyatlılığını gösteren ve "Gemici" denilen kardeşi Henrique'e mal edildi. Faslılar'a karşı yeniden başlayan savaşta Faslılar, Alcácer Ceguer (bugün Kasrussagir) [1458], Tanca ve Arzila (1471), Safi (1508) ve Mazagan (bugün El-Cedide) [1514] gibi yerleri kaybettiler; buna karşılık Mağrib yönündeki castilla ilerlemesi D.'ya doğru (Oran ve Tlemsen bölgesi) yön değiştirdi. Ancak Gine'deki ticaret, salt özel girişimle yürütülebilecek kadar verimliydi (altın, köle, fildişi, cennetbiberi ve zamk). 1469'da bu ticaret, yıllık 200 000 reislik bir ödeme ve her yıl Sierra Leone ötesinde 100 fersahlık bir kıyı şeridi keşfetmek yükümlülüğü karşılığında Fernão Gomes'e kiralandı ve 1474'te bu imtiyaz, tahtın vârisi prens João'ya geçti. Krallığın artık iki ereği vardı: Batı'daki adaları ve toprakları keşfetmek, Afrika'nın güneyinden Hindistan deniz yolunu bulmak. Batıda, 1460'ta bulunan Cabo Verde ve Asor adaları, Portekizliler'i Kolomb'dan önce Newfoundland kıyılarına ulaştıran yolculuklar için üs olarak kullanıldılar ve bu yolculuklardan Kolomb da yararlandı. Afrika'da 1471 seferi, São Tomé ve Annobón'un bulunmasına, ekvatorun aşılmasına yol açtı. Castilla'nın artan gücünden öncelleri gibi korkan kral Afonso V, hükümdarlığının son yıllarında Enrique IV'ün (öl. 1474) veliahtı Castilla infantası Juana ile bağlaşarak bu krallık içinde söz sahibi olmaya çalıştıysa da başaramadı.

Soyluları yola getirmeye karar veren João II (1481-1495), Bragança (1483) ve Viseu (1484) dükleriní öldürttü. Düzenli olarak keşif seferleri düzenledi ve yeni bulunan ülkelerin işletmeye açılmalarını sağladı. Diogo de Azambuja'nın Gine'de (bugün Gana) kurduğu São Jorge da Mina kalesi (1482), daha sonraki seferlerin uğrak yeri durumuna geldi. 1482'den başlayarak Diogo Cão, Zaire'ye ve Angola'daki Santa Maria burnuna portekizli *padrão*'ları (padrões) [buraların sömürgeleştirildiğini gösteren kolonlar] yerleştirdi. Pêro da Covilhã Hindistan'ı keşfetmeye ve Etyopya'yı denetlemeye giderken, Bartolomeu Dias Fırtınalar burnunu (bugün Ümit burnu) aştı ve Hint okyanusu'nu buldu (1487). 1484'te Portekiz kralının gemi vermeyi kabul etmediği Kolomb, Castilla hesabına yaptığı ilk yolculuğundan (1492-93) dönerek Hindistan'a batıdan ulaştığını açıkladı. João II doğu yolunun üstünlüğüne inanmayı sürdürürken papa Alexander VI, 1493'te yayınladığı Calixtus III bullasıyla Portekiz'e tanınan denizcilik bölgesini, Cabo Verde adalarından 100 fersah uzaklıktaki bir meridyenin doğusuyla sınırlandırdı. Gizemli Batı adalarına çok önem veren Lizbon sarayı, sınırı Cabo Verde takımadalarının 370 fersah batısından geçirtti (Tordesillas antlaşması, 1494).

Talihli Manuel I döneminde (1495-1521) Vasco da Gama, Uzakdoğu ürünlerini İskenderiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırma tekelini o zamana kadar ellerinde tutan müslüman tüccarların düşmanlığıyla da karşılaşmasına rağmen, Hindistan'a ilk deniz yolculuğunu başardı. Gemilerinin ve topçu kuvvetlerinin üstünlüğünden yararlanan Portekizliler, yerel sultanlıkları cezalandırdılar, müslümanların ticaretini bozdular ve boğazlardaki kaleleri ele geçirerek birkaç yıl içinde Hint okyanusu'na egemen oldular: Vasco da Gama, Kalikût'ü topa tuttu (1502); Koçin, Cannanore ve Quiloa genel valiliğine getirilen Francisco de Almeida, Afrika kıyısında tabyalar kurdu (1505) ve Diu'da Mısır donanmasını yok etti (1509); Albuquerque, 1507-1515 arasında Socotora, Maskat, Goa, Malakka ve Hürmüz'ü aldı. Malakka'ya 1509'da gelen Portekizliler, baharatın daha doğudaki Molûk adalarından geldiğini öğrenince, 1512'ye doğru orada bir ticaret kolonisi (Ambon) kurdular. Macellan'ın geçişine (1521) rağmen takımada, Zaragoza antlaşması'ndan (1529) sonra Portekiz'in malı oldu. Siyam'a, Kampuçya'ya, Dai Viêt'e, Makao imtiyazını ele geçirdikleri (1557) kanton bölgesinde Çin'e (1514 ya da 1517) ve Japonya'ya (1542) çıkan Portekizliler, böylece Asya pazarlarının keşfini tamamladılar.

Bunun üzerine "denizin bu ve öteki kıyısında Portekiz ve Algarveler kralı; Afrika'da Gine'nin ve Etyopya, Arabistan ve İran fetih, denizcilik ve ticaretinin senyörü" unvanını alan ve Goa'da bir genel vali tarafından temsil edilen hükümdar, bu keşiflerin kazancını kendi tekeline almak isteğiyle uzak ülkeler ticaretini *Casa da Guiné* adlı bir rejiye emanet etti; 1482-83'te *Casa da Guiné e Mina* adını alan bu reji, daha sonra *Casa da India e da Guiné*'ye katıldı (1499). Filolar halinde bir araya gelen gemiler, Paskalya'da Lizbon'dan ayrılıyor ve muson rüzgârları sayesinde eylülde Kalikût, Koçin ya da Goa'ya varıyorlardı. Bu limanlardan yola çıkan başka gemiler, baharat pazarları olan Malakka ya da Ternate'ye gidiyor, başka Portekizliler de bu baharatı, ayrıca Lizbon'da daha yeni kurulan metalürji sanayisinin ürünleri olan Avrupa tekniğinin son buluşlarını (saat, arkebüz, top) da ona ekleyerek Japonya, Çin ve İran'a satıyorlardı. Geri dönen filo da Portekiz kralının, Avrupa'daki Asya baharatı, adalar şekeri ve zenci köle piyasalarında egemenlik kurmasını sağlıyordu. Tabyaları dışında Portekiz'in, denizaşırı bölgelerde geniş toprakları yoktu. Ancak Portekizliler'in etkinlikleri de yalnız merkantil amaçlı değildi; cizvitlerin misyonerlik girişimleri (→ *aziz* FRANCİSCO DE JASO), zorla hıristiyanlaştırma çabaları, tüm Uzakdoğu'da yer yer küçük hıristiyan topluluklarının oluşmasına yol açıyor, Japonya ve Çin'in hıristiyanlaştırılmasına zemin hazırlıyordu. Portekizliler aracılığıyla Avrupa uygarlığı, Kongo krallığı ve Japon İmparatorluğu gibi birbirinden çok farklı çevrelere girdi.

Kâr sağlanmasını geciktiren uzun yolculuklar, masraflar ve özellikle baharat ticareti tekelini korumanın olanaksızlığı, Portekiz kralının kazancını çok kısıtlıyordu. Bunun üzerine Lizbon sarayı, Uzakdoğu'daki çabasını azaltmaya, Fas'taki topraklarını bırakmaya (Tanca, Ceuta [Septe], Azemmur ve Mazagan dışında) ve Atlas okyanusu'ndaki topraklarına yönelmeye başladı. Hemen hemen Portekiz'in tekelinde olan ve Madeira, Asor, Cabo Verde ve São Tomé adalarında yeterince üretilemeyen şekerkamışı, 1500'de Pedro Álvares Cabral tarafından portekiz mülkü ilan edilen "Brezilya ormanı" bölgesinde neredeyse sınırsız bir yayılma alanı buldu. Brezilya'yı fransız korsanlardan kurtarmak isteyen João III'ün buyruğuyla Martim Afonso de Sousa, São Vicente'den başlayarak bu ülkeyi sömürgeleştirmeye girişti (1532). XVI. yy.'ın ikinci yarısında Brezilya plantasyonları, Gine ve Angola'daki köle ticareti acentalarının gelişmesine yol açtı. Köle ticareti tekelini hemen hemen tümüyle ellerinde tutan Portekizliler, sömürgelerine ve İspanyol Amerikası'na da köle satarak, Uzakdoğu ticaretine gerekli olan parayı sağladılar.

Tıpkı iktisat gibi, düşünce ve sanat (manuel üslubu) kültürü de bir gelişme gösterdi ve altın çağına João III döneminde (1521-1557) yaşadı. Papa Paulus III'ten Portekiz'e yerleşmeleri iznini aldığı (1547) Cizvitler Évora'da kendi üniversitelerini kurarlarken kral, Lizbon Üniversitesi'ni kesin olarak Coimbra'ya nakletti (1537). Portekiz, Katolik Reformu'nun kalelerinden biri durumuna geldi. Büyük yahudi topluluğuysa, kendisine yönelik düşmanlığa rağmen, hem düşünsel hem de iktisadi alanda çok önemli bir rol oynadı.

İspanya'yla birleşme (1580-1640)

Castilla'nın yayılmasından her zaman büyük bir kaygı duyan Portekiz kralları, evlenmeler yoluyla iki sülalenin kendi yararlarına birleşmesini hazırlamışlardı. Ancak ilkin Aviz sülalesi silindi; çağdışı bir haçlı seferi görüşünden kendini kurtaramayan kral Sebastiao (1557-1578), Alcaçar-Quivir'de Faslılar'a yenilerek yok oldu (1578). Ailenin son temsilcisi olan ardılı Kardinal Henrique de ocak 1580'de öldü. Crato prioresi dom António'nun hak iddialarına rağmen Portekiz, portekizli prenseslerin oğlu ve torunu olan ve Santarém'de kral ilan edilen Felipe II'nin ordusu tarafından ele geçirildi (1580). Alcantara'da Alba düküne yenilen Crato prioresiyse, 1583'e kadar Asor adalarında tutunmayı başardı. Gerçekte iki taç tek kişide birleşmişti ve Felipe II, Portekiz'in özerkliğine saygı göstereceğine söz veriyordu. Ama küçük krallığın halkı atılganlığını yitirmedi; İber birliği Portekiz halkına, ispanyol sömürgelerine sızmak ve buraları kendi yararına işletmek olanağını verdi. Yalnız koşullar eskisi kadar elverişli değildi; Büyük Abbas I döneminde İran'ın güçlenmesi, Hindistan'da Moğol İmparatorluğu'nun kurulması ve Japonya'da şogunluğun zaferi, Portekizliler'in bu ülkeler üzerindeki etkisini sarsmıştı. Felipe II, Lizbon baharat pazarını ayaklanan Hollandalılar'a ve düşmanca davranan İngilizler'e kapatınca, kuzeyli gemiciler Uzakdoğu'ya sefer düzenlemeye başladılar ve Portekizliler ile aynı topraklara yerleşerek, onların ticaretine değilse de tekellerine son verdiler. Asyalı hükümdarlar, İngilizler ve özellikle Hollandalılar, Portekiz'in uzun bir hat üzerinde yer alan ticaret acentalarını yavaş yavaş ortadan kaldırmaya giriştiler. (→ PORTEKİZ SÖMÜRGE* İMPARATORLUĞU.)

Portekiz ve Brezilya'nın sömürgeleştirilmesi

1624'ten başlayarak Hollandalılar, Brezilya'ya ve Afrika ticaret acentalarına (São Tomé, São Paolo de Luanda) yerleşirlerken (1641), Portekizliler yenilgilerinden İspanyol krallığı'nı sorumlu tutuyorlardı. Katalonya ayaklanmasından ve Richelieu'nün dolaylı desteğinden yararlanan Portekizliler, 1 aralık 1640'ta ayaklanarak, aralarında Vasconcelos'un da bulunduğu bazı hükümet üyelerini öldürdüler ve Bragança dükünü João IV (1640-1656) adıyla kral ilan ettiler. Hollandalılar'ı Afrika ticaret acentalarından (1643, 1648), ardından Lizbon sarayı yararına ayaklanan Brezilya'dan (1654) kovma başarısını gösterdilerse de Asya'daki durumlarının bozulmasına boyun eğmek zorunda kaldılar. (→ PORTEKİZ SÖMÜRGE* İMPARATORLUĞU.) Uzun ve masraflı bir savaştan sonra ve Portekiz soyluluğunun büyük bir bölümünün desteğine rağmen İspanya, Ceuta'nın kendisine bırakılması karşılığında Portekiz'in bağımsızlığını kabul etmek zorunda kaldı (1668'de onaylanan Lizbon antlaşması). Bunun üzerine castilla dili-portekizce ikidilliliği ortadan kalktı ve fransız edebiyatı, ardından fransız "felsefesi" etkisini göstermeye başladı. Tehlikeli bir monarşi bunalımından (1667'de Afonso VI'nın [1656-1683] Asor adalarına sürülmesi; Pedro II'nin naiplik [1667-1683] ve hükümdarlığı [1683-1706]) ve bir colbertçilik denemesinden sonra Portekiz, iktisadi geleceğini İngiltere'nin iktisadi geleceğine bağladı. Lord Methuen antlaşması'yla (1703) ingiliz pazarı, Madeira ve Porto

şaraplarına açıldı; buna karşılık Büyük Britanya, buğdayını ve yünlü kumaşlarını salt bağ tarımına yöneltilen Portekiz'de serbestçe satabilecek ve Brezilya ticaretine katılabilecekti. Ayrıca Hindistan, Doğu Afrika, Zanzibar ve Mombasa'daki acentalarını (1698), Batı Afrika'daki Annobón ve Fernando Poo adalarını bırakan (1778), Fas'tan kesin olarak ayrılan (Mazagan, 1769), ulusal iktisadı canlandırmaktan genel olarak vazgeçen monarşi, Tordesillas antlaşması'yla İspanya'ya bırakılan topraklar zararına B.'ya doğru uzanan kendi Amerika sömürgesini işletmeye yöneldi. 1696'da Minas Gerais'de bulunan altın (1 000 t'u aşkın olduğu sanılıyor) ve elmas (Diamantina 1725'e doğr. kuruldu), Antiller'in gelişmesiyle birlikte Portekiz tekelinden çıkan şeker, tütün ve kakaodan daha çok kazanç sağlamakla birlikte, gitgide daha çok afrikalı köle gerektiriyordu. Brezilya, ayrıca İspanyol sömürgeleriyle verimli bir kaçak ticaret olanağı da sağlıyor ve bu yüzden Portekiz, rio de la Plata'daki Sacramento mevziinde tutunmak için iyice zorlanıyordu. Ancak sonunda bu kale, 1778'de kaybedildi.

João V'in (1707-1750) oğlu José (1750 -1777), 1770'te Pombal markisi yapılan Carvalho e Melo'yu hükümetin başına getirdi. Çok sert bir polis rejimi kurarak bir aydın despotluğu denemesine girişen Pombal, Portekiz üzerindeki kilise etkisini azalttı, soylulara karşı, ülkeden kovulan (1759) cizvitlere karşı, manastır tarikatlarına karşı çok sert davrandı. 1755 depreminden sonra Lizbon'un yeniden kurulma olanağını sağlayan Brezilya altınıyla, Portekiz ve Brezilya arasındaki ticaretle görevli ayrıcalıklı şirketler, Alto Douro şarapçılık şirketi, tekstil sanayileri, vb. paraca desteklendilerse de Pombal, Portekiz'i iktisadi bağımsızlığına kavuşturma başarısını gösteremedi. José'nin kızı ve vârisi Maria I (1777-1816), tahta çıkar çıkmaz bakanın görevine son verdi ve izlenen siyaseti temelden değiştirdi; akli dengesini yitiren kraliçe, 1792'de iktidarı geleceğin João VI'sı olan oğluna bıraktı.

Devrim Fransası'na karşı İspanya saflarında savaşa katılan Portekiz, saf değiştiren İspanya'nın saldırısına uğradı ("portakallar savaşı", 1801) ve Olivença'yı kesin olarak yitirdi. İngiltere'yle bozuşmayı ve abluka uygulamayı kabul etmeyen Portekiz, 1807'de ilkin Junot'nun birlikleri tarafından istila edildi; bunun üzerine her türlü direnişten vazgeçen krallık ailesi, Brezilya'nın yolunu tuttu.

İspanya örneğini izleyen Portekizliler, mayıs-haziran 1808'de fransız işgalciye karşı ayaklandılar. Portekiz'e çıkan Wellesley, Sintra'da Junot'ya boyun eğdirdi (30 ağustos 1808). Soult (1809) ve Massena (1810-11) komutasındaki saldırıların başarısızlıkla sonuçlanması üzerine Portekiz, Fransızlar'dan kurtuldu.

Portekiz'in gerilemesi

Bir krallık durumuna getirdiği Brezilya'da kalmayı yeğleyen João VI (1816-1826), Portekiz hükümetini naiplik kuruluna ve ordu komutanı general Beresford'a bıraktı. İspanya örneğince Porto'da düzenlenen askeri bir ayaklanma mutlakıyetçi rejimi devirdi (ağustos 1820). Ocak 1821'de toplanan Cortes, Engizisyon'u kaldırdı ve kralın dönmesini istedi. Lizbon'a dönen João VI, Cortes'ten çıkan liberal anayasayı kabul etti (1822). Cortes'in beceriksiz tutumundan yararlanan João VI'nın oğlu Pedro, kendini Brezilya imparatoru ilan etti (1822) ve 1825'te Portekiz, Brezilya'nın bağımsızlığını tanıdı. João VI'nın küçük oğlu Miguel, mutlakıyetçiliği yeniden kurmaya giriştiyse de başarısızlığa uğrayınca Fransa'ya kaçmak zorunda kaldı. Hükümdar ölünce, Brezilya imparatoru Pedro I (Portekiz kralı Pedro IV), yedi yaşındaki kızı Maria II'yi kraliçeliğe getirdi ve amcası Miguel ile nişanladı; ardından 1826 Fermanı'yla, Portekiz'de çiftmeclisli bir yönetim oluşturdu. Canning'in himayesine bırakılan genç kraliçeyi 1828'de iktidardan uzaklaştıran Miguel, kendini kral ilan ederek acımasız bir mutlakıyetçilik uygulamaya başladıysa da 1830 devrimi'yle etkili koruyucularını kaybetti. Pedro I Brezilya'dan ayrıldı (1831), Miguel'e karşı ayaklanan Asor adalarına gitti, ardından Porto'ya çıktı (1832). Lizbon'a döndükten (1833) sonra Dörtlü İttifak'ı, Évora Monte'de teslim olan (1834) Miguel'in kovulmasına razı etti. 1826 Fermanı yeniden yürürlüğe girdi, dinsel tarikatlar kapatıldı, siyasal yaşam ılımlı fermancılar ve 1822 Anayasası'na dönülmesini isteyen liberal eylülcülerden oluşan iki hizbin rekabeti çerçevesinde örgütlendi. On beş yıllık bir süre boyunca ülke, bir iç savaşımlar dönemi yaşadı. 1852 Ek antlaşması'yla getirilen ve çok az vergi ödeyenlere de seçme hakkı tanıyan tek dereceli bir seçim sistemi, % 80'i okuma yazma bilmeyen Portekizliler'in % 25'ini seçmen durumuna getirdi. Parlamenter rejim bir dış görünüş olarak kaldı; seçimler, tahta dayanan ve yönetici sınıfları hoşnut etmekle yükümlü hükümet tarafından hazırlanıyordu. Maliyenin kötü yönetilmesi, iktisadi gelişmeyi yavaşlattı. Kral Pedro V (1853-1861) ve kral Luis (1861-1889) dönemlerinde, kilise mallarının satışa çıkarılması, sömürgelerde köleliğe son verilmesi ve medeni kanunun kabulü (1867) gibi bazı reformlar yapıldı. Serpa Pinto gibi değerli subaylar, 1877'den başlayarak Angola ve Mozambik arasındaki bölgeleri keşfettiler. Ancak Portekiz, Leopold II'nin Kongo boyunca giriştiği tecavüzlerle karşılaştı ve Berlin kongresi (1885) Portekiz'e yalnız sağ kıyıdaki iki kasabayı bıraktı. Ardından Cape'den Kahire'ye kadar kesiksiz bir ingiliz toprakları şeridi oluşturmak isteyen Cecil Rhodes'in entrikalarıyla karşılaşan Portekiz, Nyasa'daki bir ayaklanma (1890) nedeniyle İngiltere'nin verdiği bir ültimatom karşısında, Afrika'daki iki büyük sömürgesini birbirine bağlamaktan vazgeçmek zorunda kaldı (1891). Carlos I döneminde (1889-1908) monarşi, bütçe sıkıntılarını artıran ve cumhuriyetçi propagandayı kolaylaştıran savurganlığı sonucu, halk desteğini açıkça yitirdi. João Franco'nun bir diktatörlük kurmasına (1906-1908) göz yuman kral, büyük oğluyla birlikte sokak ortasında öldürüldü. İkinci oğlu Manuel II (1908-1910), otoriter rejimden vazgeçti ve askeri bir darbeyle iktidardan uzaklaştırıldı. 5 ekim 1910'da Cumhuriyet ilan edildi.

Cumhuriyet (1910-1926)

Kamuoyu üzerinde büyük bir etkisi olmayan ve devrimci eğilimli sendikalarla çoğunluktaki kralcılar arasında sıkışıp kalan küçük cumhuriyetçi aydınlar grubu, kesin önlemler aldı. Bir Kurucu meclis toplayarak kongregasyonları dağıttı, Kilise ve Devlet arasındaki bağları kopardı, askerlik yoklamasını, laik ve zorunlu öğrenimi başlattı, grev hakkını tanıdı. Gerçekten demokratik bir nitelik taşıyan 1911 Anayasası, iyi işlemedi; kralcı ayaklanmalar, hukuk dışı askeri önlemler, hükümet istikrarsızlığına eklenerek, 1911-1926 arasında birbirini izleyen yirmi kadar ihtilal ve kırk kadar hükümet değişikliğine yol açtı. Birinci Dünya savaşı sırasında, daha eylül 1914'te Portekiz sömürgelerine saldırıya başlayan Almanya, 9 mart 1916'da Portekiz'e savaş ilan etti. Portekiz'in İtilaf devletleri safında Fransa'da savaşa katılması, genç cumhuriyete Quionga (Mozambik) bölgesinden başka bir şey kazandırmadı.

korporatif birlikçi Cumhuriyet (1926-1974)

Mayıs 1926'da general Gomes da Costa, Braga garnizonunu ayaklandırarak hükümeti devirdiyse de çok geçmeden general Oscar Carmona tarafından işbaşından uzaklaştırıldı. Nisan 1928'de Cumhurbaşkanlığına seçilen general Oscar Carmona, 1951'de ölene kadar her yedi yılda bir yeniden Cumhurbaşkanı seçildi. 1928'de Maliye bakanlığına getirdiği profesör António de Oliveira Salazar, 1932'de Başbakanlığa yükseldi. Salazar, yeni rejimin en güçlü kişisi durumuna geldi. Korporatist bir rejim kuran yeni anayasa, 1933'te yürürlüğe girdi. Ulusal iş statüsü (1933), işçileri ulusal sendikalara üye olmaya zorluyor, işverenler *gremiolar*'da (korporasyonlar) bir araya geliyorlardı. 1934'te de grev yasaklandı. Tüm çabasını bütçe denkliğini sağlamaya yönelten Salazar, daha 1928'de bu amacına ulaştı. Portekiz ve Vatikan'ı barıştıran "Yeni devlet", ihtiyatlı bir dış siyaset izledi. İspanya savaşı sırasında açıkça Franco'dan yana davrandı, İkinci Dünya savaşı'nın başında tarafsızlığını korudu, daha sonra Büyük Britanya (1943) ve ABD'ye (1944), Atlas okyanusu'nu denetlemek üzere Asor adalarından yararlanmak olanağını sağladı. Savaştan sonra, Portekiz'in iktisadi sıkıntısı bir artış gösterdi. 1951'de general Francisco Higino Craveiro Lopes, ölen Carmona'nın yerine geçti. 1958'de, resmi aday olan amiral Américo Tomás seçildiyse de, muhalefetin adayı general Humberto Delgado oyların % 25'ini kazandı. Ocak 1959'da general Humberto Delgado, Brezilya elçiliğine sığındı, sonra da ülke dışına gitti. Porto piskoposu Monsenyör A. Ferreira Gomes'in Portekiz'e dönmesi yasaklandı (şubat 1960). O sırada Delgado ile ilişkide olan yüzbaşı Galvão'nun *Santa Maria* gemisini durdurarak denetlemeye kalkması, dünyanın dikkatini Portekiz'deki rejim üzerine çekti (ocak 1961). 1 ocak 1962'de Beja'da patlak veren bir ayaklanma, kısa sürede bastırıldı. Mayıs 1962'de yeni ayaklanmalar patlak verdi.

Portekiz, sömürge topraklarında da ciddi güçlüklerle karşılaştı. 1953'te Hindistan Cumhuriyeti'yle, Goa, Damân ve Diu iç sömürgelerinin statüsünü görüşmeyi reddetti. 17 aralık 1961'de hint birlikleri, bu toprakları egemenliği altına aldı. Şubat 1961'de Angola'da karışıklıklar çıktı. İki yıl sonra gerilla savaşı Gine'ye ve 1964'te de Mozambik'e yayıldı.

Gergin bir siyasal ortamda (şubatta Delgado'nun öldürülmesi) yapılan 25 temmuz 1965 başkanlık seçimleri, amiral Américo Tomás'ın yeniden seçilmesiyle sonuçlandı.

Bununla birlikte hasta olan Salazar, 16 şubat 1968'de iktidarı bırakmak zorunda kaldı. Yerine Marcelo Caetano geçti ve davranışına demokratik bir görünüş kazandırmakla birlikte aynı yoldan yönetmeye girişti. Ancak denizaşırı sömürgelerdeki durum daha da kötüleşiyordu. Gine -Bissau'da milliyetçiler, yavaş yavaş kendi iktidarlarını kurarak Portekiz birliklerine karşı etkili bir gerilla savaşına başladılar. Angola'da ordu, kentleri elinde tutmakla birlikte asiler, kırları egemenlikleri altına alıyor ve Mozambik'te FRELİMO, ülkenin tüm kuzey kesimini denetliyordu. Birleşmiş milletler genel kurulu tarafından daha önce ve kasım 1972'de bir kez daha kınanan Lizbon'un, diplomatik yalnızlığı, Afrika'da izlediği siyaset nedeniyle daha da yoğunlaştı. Katolik kilisesi de hükümete karşı soğuk davranmaya başladı. Asker kaçaklarının sayıları arttı. Gemlenen ve bastırılan muhalefetin aday gösteremediği 28 ekim 1973 seçimlerinde Marcelo Caetano'nun Ulusal halk eylemi partisi, bütün milletvekillerini kazandı. Grevleri ve öğrenci hareketlerini, ordu içindeki çalkantılar izledi. Şubat 1974'te general Spínola'nın, sömürge sorunlarına yalnız askeri değil, siyasal bir çözüm de bulunması gerektiğini ileri sürdüğü bir yapıtının yayımlanması, generalin görevden uzaklaştırılmasına yol açtı. "Yüzbaşılar hareketi", "ordunun siyasete bulaşmama efsanesi" nin geçersizliğini ortaya koydu.

diktatörlüğün yıkılması ve yeni bir rejimin doğuşu (1974-75)

25 nisan 1974'te Caetano, bir hükümet darbesiyle devrildi. Bunun üzerine bir "ulusal kurtuluş cuntası", yurttaşlık haklarını ve demokratik hakları güçlendirmek, temsili bir parlamentonun yeni bir anayasa hazırlaması için tüm yurttaşlara tanınan tek dereceli oy hakkıyla özgür seçimler düzenlemek ve sömürgeleri yeniden barışa kavuşturmak görevini üzerine aldı. Ulusal halk eylemi partisi ve siyasal polis (1969'dan başlayarak Direcção geral de seguranza [DGS]) dağıtıldı, siyasal tutuklular serbest bırakıldı ve sansür kaldırıldı. Ayaklanan askerlere halkın içinden gelerek sunduğu çiçeklere anıştırma yapılarak, bu harekete "karanfilli devrim" adı verildi.

15 mayısta general Spínola Cumhurbaşkanlığına getirildi ve ertesi gün Adelino Palma Carlos başkanlığında geçici bir hükümet kuruldu. Bunun üzerine iktidar, Devlet konseyi durumuna dönüşen cunta, Cumhurbaşkanlığı, hükümet ve "kışlalarda siyasal bir açıklama çalışması"na girişen "silahlı kuvvetler hareketi" (Movimento das forças Armodas) [MFA] arasında bölüşüldü. Bununla birlikte, basın üzerinde askeri bir denetim kurulması, grevlere öncülük edenlere karşı girişilen saldırılar ve sömürgeler temsilcileriyle yapılan görüşmelerin geçici olarak kesilmesi, iktidardaki yeni blokun benzemez öğelerden oluştuğunu ortaya koydu. Devlet konseyi'nin Palma Carlos hükümetinin yetkilerini artırmayı kabul etmemesi üzerine, 9 temmuzda Palma Carlos istifa etti. Spínola'nın gizlice desteklediği ılımlılarla çoğu sol eğilimli olan MFA subayları arasındaki gerilim, özgürlükler (özellikle basın özgürlüğü) ve sömürgesizleştirme konularındaki önlemler hazırlanırken daha da sertleşti. 14 temmuzda albay Vasco Gonçalves Başbakanlığa getirildi ve 4 MFA üyesi hükümete alındı. 10 eylülde, sol partilerin etkisini sınırlandırmaya çalışan Spínola, sessiz çoğunluğa bir çağrıda bulundu. Bunun üzerine sağ ve aşırı sağ güçler, 28 eylülde bir sokak gösterisi yapmak istediler Sol ve aşırı sol, Lizbon'un merkezine giriş yollarını engellemek için barikatlar kurdular. Aynı gün Spínola, istifa etmek zorunda kaldı.

Spínola'nın yerini Francisco da Costa Gomes aldı, Vasco Gonçalves görevinde kaldı ve hemen tüm ılımlılar iktidar mevkilerinden uzaklaştırıldılar. Yeni koalisyon, "silahlı kuvvetler hareketi" (MFA), Demokratik halk partisi, Sosyalist parti ve Komünist parti üyelerinden oluşuyordu. Alınan ilk önlem, yönetim kadrolarında yapılan bir temizlikle ilgiliydi. İkincisi, yeni bir seçim yasası oldu. Seçmen yaşını on sekize indiren ve okuma yazma bilmeyenlerle bazı göçmenlere de oy hakkı tanıyan bu yasayla, seçmen sayısı dört kat arttı.

Sömürgesizleştirme süreci hızlandı. São Tomé ve Príncipe adalarında Portekiz, iktidarı bir geçiş hükümetine devretti (bu geçiş hükümetinin görevi, temmuz 1975'te ilan edilecek bağımsızlığı hazırlamaktı). Hindistan'ın Goa, Damān ve Diu üzerindeki hükümranlığını tanıdı (aralık 1974) ve ocak 1975'te angolalı milliyetçilerle, kasım 1975'te ilan edilecek bağımsızlık üzerine bir antlaşma imzaladı.

11 mart 1975'te general Spínola yönetimindeki bir hükümet darbesi girişimi bastırıldı. MFA ("silahlı kuvvetler hareketi"), kendi özel yapılarını iki örgüt biçimine dönüştürdü: Devrim konseyi ve Silahlı kuvvetler genel meclisi. Hükümet darbesine direnmede belirleyici bir rol oynayan COPCON (Kıta [Portekiz] harekât komutanlığı), olduğu gibi kaldı. Bunun üzerine Ulusal devrim konseyi, sosyalist bir program uygulamaya karar verdi. Geniş bir ulusallaştırma tasarısının gerçekleştirilmesine başlandı. Yoğun bir "kültürel canlandırma" kampanyasından sonra, Kurucu meclis seçimleri sol partilerin zaferiyle sonuçlandı. Gerçek iktidar, MFA ve COPCON içindeki askerlerin elinde kaldı. Ağır iktisadi güçlüklerin önüne geçebilmek için toplumsal barışı korumaktan başka bir şey düşünmeyen askerler, sosyalistlerle komünistler arasındaki çekişmenin üstünde kalmak istediler. Ancak temmuzda PSP (Portekiz Sosyalist partisi) hükümetten ayrıldı, PPD (Demokratik halk partisi) de onu izledi. Bunun üzerine Vasco Gonçalves, Devrim konseyi tarafından yeni bir hükümet kurmakla görevlendirildi (19 temmuz).

rejimin sağlamlaştırılması

1975 yazı boyunca, ılımlı muhalefet güçlendi ve rejimin otoritesi bazı bölgelerde sarsılmaya başladı. Eylül başında, amiral Pinheiro de Azevedo yönetiminde yeni bir hükümet kuruldu. 25 nisan 1976 milletvekili seçimleri PSP'ye Meclis'te büyük bir çoğunluk sağladı ve 27 haziranda Cumhurbaşkanlığına seçilen general Ramalho Eanes, Mário Soares'i göreve çağırdı. Şubat 1977'de Mário Soares, bir kemer sıkma planı açıklamak zorunda kaldı. Bu planı sert bir şekilde eleştiren komünistler, tarım reformu tasarısına da karşı çıktılar. Ekimde tarım bakanı Lopes Cardoso'nun istifası PSP içinde ağır bir bunalıma yol açtıysa da 8 aralıkta Başkan Eanes, yeni bir hükümet kurma görevini gene Mário Soares'e verdi. 27 temmuz 1978'de Mário Soares'i Başbakanlıktan uzaklaştıran Başkan, ilkin Nobre da Costa (28 ağustos-24 eylül), ardından Carlos Mota Pinto yönetiminde olmak üzere, bağımsız kişiliklerden ya da teknisyenlerden oluşan iki hükümet kurulmasını sağladı. Ocak 1979'da Carlos Mota Pinto, yerini Maria de Lourdes Pintassilgo'ya bıraktı.

11 eylül 1979 milletvekili seçimleri, Francisco Sá Carneiro önderliğindeki Demokratik ittifak'ın Meclis'te mutlak çoğunluğu kazanmasıyla sonuçlandı; aynı şekilde, belediye seçimleri de sağa doğru bir kayma olduğunu gösterdi. 27 aralıkta M. de L. Pintassilgo'nun istifa etmesi üzerine, 29 aralıkta Sá Carneiro, karanfilli devrimden sonraki ilk sağ hükümeti kurdu. 5 ekim 1980'deki yeni milletvekili seçimleri çoğunluğunu pekiştirdiyse de Sá Carneiro, bir ay sonra bir uçak kazasında öldü. 7 aralıkta oylarının % 56'sından çoğunu alarak yeniden seçilen Başkan Eanes, hükümeti kurma görevini Francisco Pinto Balsemão'ya verdi. Ağustos 1982'de yeni çoğunluk, 1976 Anayasası'nda yaptığı bir değişiklikle, askerlerin vesayetine son vererek (Devrim konseyi kaldırıldı), rejimi batı demokrasilerindeki rejime yaklaştırdı. Siyasal partilerin çoğu tarafından onaylanmasına rağmen, Cumhurbaşkanının yetkilerini de sınırlandıran bu değişiklik, Cumhurbaşkanı ve Parlamento arasında gerginliklere yol açtı. Bu huzursuzluğa, tarım reformu, Ortak pazar'a giriş, dünya bunalımının etkileri gibi başka sorunlar da eklendi.

25 nisan 1983 seçimleriyle Sosyalist parti, yeniden Meclis'in en büyük partisi durumunu kazanınca (oyların % 36,2'si), 9 haziranda Mário Soares, sosyalistler ve sosyal demokratlardan oluşan merkez sol bir hükümetin başında yeniden iktidara geldi. Koalisyon, ülkeyi Avrupa topluluğu'na hazırlamak üzere üç yıllık bir iktisadi ve mali program uygulamaya başladı. Portekiz Sosyal demokrat partisi (PSD) başkanı Mato Pinto partinin güvenini yitirdiği için istifa etmek zorunda kaldı. Yerine Prof. Cavaço Silva seçildi (mayıs 1985). Yönetim değiştiren PSD koalisyondan çekilince erken seçime gidildi. Ekim 1985'teki seçimlerde sosyal demokratlar en çok milletvekili çıkaran parti oldular, ama Başkan Cavaço Silva ancak bir azınlık hükümeti kurabildi (31 ekim 1985).

Portekiz 1 ocak 1986'da AT üyesi oldu. Şubat 1986'da yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimini eski Başbakan Mário Soares kazandı. Cavaço Silva'nın azınlık hükümeti de güvensizlik oyuyla düşürülünce nisan 1987'de erken seçim yapıldı. Sosyal demokratlar bu kez oyların % 50'den fazlasını alarak tek başlarına iktidar olabildiler ve programlarını uygulamaya koydular. 1989'da özelleştirmeye girişildi. Anayasadaki marksist eğilimli maddeler kaldırıldı, tarım reformu yumuşatıldı. 13 ocak 1991'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimini gene Mario Soares kazandı. 6 ekim 1991'de yapılan genel seçimlerde başbakan A. C. Silva'nın Sosyal demokrat partisi parlamentoda salt çoğunluğu sağladı, Sosyalist parti biraz geriledi.

• *Portekiz-osmanlı ilişkileri.* Islahat için Mısır'a giden sadrazam Makbul İbrahim Paşa, Umman ve Hint denizlerindeki etkinlikleri bir süredir Kızıldeniz'de tehlike yaratan Portekizliler'e karşı Süveyş limanı merkez olmak üzere bir "Mısır kaptanlığı" kurdu. Memluklar döneminde bu görevde bulunmuş olan türk denizcilerinden Selman Reis'i de bu önemli göreve atadı (1525). Öte yandan, Barbaros'un Tunus'u fethetmesi, Avrupa'nın denizci devletlerinin, bu arada Portekizliler'in de Türkler' in baş düşmanı sayılan imparator Karl V'in çevresinde toplanmasına yol açtı (1535). Kanuni'nin İran seferiyle uğraşmasından yararlanan Karl V germen, ispanyol, italyan, belçika, papalık, malta ve portekiz filolarından oluşan 500 gemilik bir donanmayla aynı yıl Barbaros'a karşı harekete geçerek Tunus'u işgal etti. Tunus'u yitirdikten sonra Cezayir'e geçen Barbaros Hayrettin Paşa, Menorca adasına ve Portekiz kıyılarına yaptığı bir baskın sırasında (1536) Tunus'tan türk ve arap tutsaklarını taşıyan portekiz gemilerine elkoyduğu gibi, Mahón limanını zapt edip hazinesini ele geçirdi ve kenti de yağmaladı. Buna karşılık Papalık, bu kez de portekizli gemici Vasco da Gama Ümit burnundan dolaşarak Hindistan yolunu keşfettikten sonra Portekizliler'i Mekke'yi yıkıma uğratarak müslümanlığı ortadan kaldırmak ve yerine hıristiyanlığı yaymak uğraşıyla görevlendirdi. Böylece Hindistan'ın Gucerat kıyılarına yerleşen Portekizliler, Papalık'ça kendilerine verilen görevin ilk aşamasını yerine getirmiş oldular. Hıristiyanlığın, müslümanların temsilcisi olan Osmanlı İmparatorluğu'nu arkadan çevirmeyi amaçladığını anlayan Kanuni Sultan Süleyman, şii Safeviler'in yönetimindeki İran'a kol atan Karl V ile Hindistan'da tutunmaya çalışan Portekiz krallığı'nın siyasetini yakından takibe başladı. Bu arada, İstanbul'a bir elçi gönderen Gucerat hükümdarı Bahadır Şah, portekiz saldırılarına karşı Kanuni'den islam dünyasının halifesi olarak yardım istedi (1536). Öte yandan, Hindistan'da Okha, Bassein, Porbandar gibi çeşitli kıyı noktalarında tutunmuş olan Portekizliler, Bahadır Şah'ın oğlu Mahmut'u elde etmeyi başardılar. Portekizliler Gucerat'ın Diu (Goa) kalesini kuşatınca, Bahadır Şah güven altında bulundurmak istediği hazinesini Mekke'ye gönderdi. Ancak, Bahadır Şah'ı bir hileyle öldürten Portekizliler, yerine kendi adamları olan oğlunu tahta çıkardılar (1537). Bunun üzerine Mekke'de korunan hazineyi İstanbul'a getirten Kanuni, Mısır valisi Hadım Süleyman Paşa'yı da Portekizliler'i hint ve arap denizlerinden kovmak üzere Hindistan seferiyle görevlendirdi. Böylece Süleyman Paşa, 7 bini yeniçeri olmak üzere 20 bin asker ve 80 gemiden oluşan donanmasıyla Kızıldeniz'den Hint okyanusu'na açıldı (1538). Gucerat'ın Umman denizi'ne uzanan Kathiavar yarımadasına asker çıkaran Süleyman Paşa, Kuka ve Kat kalelerini fethetti. Ancak, Antonio da Sylveria adlı portekizli bir komutanın savunduğu Diu (Goa) kalesini, asıl hedefi olmasına karşın ele geçirmeyince, kuşatmayı kaldırıp ordusu ve donanmasıyla birlikte çekildi. Öte yandan, Türkler'e karşı verilen Akdeniz savaşımında Portekiz krallığı, Andrea Doria'nın komutası altındaki 40 kalyonuyla Preveze* deniz savaşı'na katıldı (1538). İran şahı

Tahmasp I'in Avusturya ve Portekiz'e elçiler göndererek, Avrupa ile Asya'yı aralarında paylaşma önerisiyle bir anlaşma yapmaya giriştiğini öğrenen Kanuni, Budin seferine çıkmadan önce Safeviler'in herhangi bir saldırı olasılığına karşı sadrazam Hadım Süleyman Paşa'yı 50 bin kişilik bir ihtiyat kuvvetinin başında Anadolu'yu korumakla görevlendirdi (1541). Avusturya seferinden dönen Kanuni, Aden limanının yerli Araplar'ın yardımıyla Portekizliler'in eline geçtiğini haber aldı. Bunun üzerine Hint kaptanlığına atanan Piri Reis (1547), Aden limanını Portekizliler'den geri aldı (1548). Ancak, bu sularda etkinliklerini ara vermeden sürdüren Portekizliler, Maskat kalesiyle Hürmüz adasını ele geçirerek Basra körfezinin girişini oluşturan Hürmüz boğazına dıştan ve içten egemen oldular (1549). Türk gemilerine kapalı bu girişin açılıp kurtarılmasını ticaret ve askerlik açısından zorunlu gören Kanuni, Piri Reis'i bu önemli işi yerine getirmekle görevlendirdi (1552). Otuz parçalık bir donanmayla Süveyş limanından yola çıkan Piri Reis, Umman kıyısındaki Maskat kalesini ele geçirmeyi başardı. Daha sonra gittiği Hürmüz adasında kaleyi kuşatıp yıkıma uğratmasına karşın, bir söylentiye göre fethetmek üzere olduğu bu önemli kaleyi rüşvet karşılığında almaktan vazgeçerek Basra'ya yöneldi ve yolda yakalandığı fırtınadan çok zarar gören gemilerini limanda demirledi. 70 gemilik bir portekiz donanmasının Hürmüz boğazına yaklaşmakta olduğunu haber alınca da fırtınadan zarar görmüş gemilerinden sağlam olan 3 tanesiyle Süveyş'e hareket etti (1553). Mısır valisi Dukakinoğlu Mehmet Paşa'nın, olayı İstanbul'a bildirmesi üzerine ihanetle suçlanan Piri Reis, boynu vurularak idam edildi (1554). Onun yerine atanan ve Basra limanında yatan 17 parçalık filo artığını Süveyş'e getirmekle görevlendirilen Murat Reis, Hürmüz boğazında karşılaştığı bir portekiz donanmasıyla savaşa giriştiyse de başa çıkamayacağını anladığı için verdiği kayıplarla yetinerek Basra'ya dönmek zorunda kalınca, azledildi. Onun ardından Hint kaptanlığına atanan Galatalı Seydi Ali Reis, Basra'da gemilerin onarım ve donanımını tamamladıktan sonra yola çıkıp 25 gemilik bir portekiz filosunu yenilgiye uğratarak Hürmüz boğazını geçti. Maskat açıklarında da 34 gemiden oluşan bir portekiz donanmasının çemberini yarıp yoluna devam etti. Ancak, "tufanıfil" denen çok şiddetli bir fırtınaya yakalanarak doğu doğrultusunda sürüklenen filo, yelkenleri parçalanmış, direkleri kırılmış durumda Gucerat kıyılarına düştü. Toplarıyla ağırlıklarını oradaki portekiz garnizon komutanına teslim ettikten sonra adamlarıyla birlikte yurduna dönmekte serbest bırakıldı (1557). Selim II döneminde Hint okyanusu'ndaki sömürgecilik etkinliklerinin alanını daha da genişleten Portekizliler, Okyanusya adalarından Sumatra'ya göz diktiler. Buradaki Açin ya da Aca sultanlığı'nın hükümdarı Alaettin Şah, müslümanlara rahat vermeyen Portekizliler'e karşı islam dünyasının halifesi ve koruyucusu saydığı padişahtan yardım istedi. Bu uzak sefere çıkmakla görevlendirilen Mısır kaptanı Kurtoğlu Hayrettin Hızır Bey, 22 gemilik bir filoyla yola koyuldu (1568). Aden'i bir kez daha geri aldıktan sonra yolculuğunu tamamlayıp Sumatra'ya ulaştı (1569). Buradan Portekizliler'i kovan Türkler, Sumatralılar'a top dökmeyi, askerliği ve savaşı öğrettiler. Bunların büyük bölümü yerli müslüman kadınlarla evlenerek Sumatra'da kaldı. Selim II'nin sultan Alaettin'e göndermiş olduğu türk bayrağı kutsal bir emanet gibi korundu. Böylece Sumatra sultanlığı'nın osmanlı korumasına girmesiyle, türk egemenliği Avrupa, Asya ve Afrika'dan sonra 4. anakara olarak Okyanusya'ya da uzanmış oldu. İstanbul'da imzalanan bir antlaşma gereğince ceneviz, venedik, ingiliz vb. gemilerine olduğu gibi türk limanlarına gelecek portekiz gemilerine de fransız bayrağı çekme zorunluğu getirildi (1570). Bu arada, sadrazam Sokullu Mehmet Paşa, Hindistan yolunu Osmanlı devletinin Akdeniz donanmasına açarak Kanuni döneminden beri Portekizliler'e karşı verilen büyük savaşımı kolaylaştıracak olan Süveyş kanalı projesini ortaya attı. Ancak, Kıbrıs seferinin başlaması (1570) bu tasarının rafa kaldırılmasına neden oldu. Murat III döneminde Fas sultanı Mulay Abdullah el-Galip'in ölümü üzerine (1574) yerine geçen oğlu Mulay Muhammet el-Mütevekkil, kendisine karşı ayaklanan büyük amcası Abdülmelik'i yenince, İstanbul'a kaçan Abdülmelik, padişaha sığındı. Bunun üzerine Abdülmelik'i Fas tahtına çıkarmakla görevlendirilen Tunus beylerbeyi Ramazan Paşa, Mulay Muhammet'in kuvvetlerini yenilgiye uğrattı (1576); tahtından edilen sultan da Portekiz kralı Sebastiao'dan yardım istedi. Müslümanlar arasındaki anlaşmazlıktan yararlanmak için 80 bin kişilik bir ordu ve büyük bir donanmayla Afrika'ya geçen kral Sebastiao, Ramazan Paşa komutasındaki türk-fas birleşik kuvvetleriyle Tanca'nın güneyindeki Vadisseyl ovasında karşılaştı (1578). Büyük bir bozguna uğrayan Portekizliler, aralarında kralları Sebastiao ve Mulay Muhammet'in de bulunduğu 20 bin ölü bıraktıkları, 40 bin de tutsak verdikleri savaş alanından kaçıp kendilerini kıyıda bekleyen gemilerine atarak canlarını güçlükle kurtardılar. Bu savaşta ölen sultan Abdülmelik'in yerine geçen oğlu Ahmet el-Mansur, padişahın kendisine verdiği "Mağrib sultanlığı" unvanını benimseyerek türk egemenliğine girdi. Vadisseyl savaşı, Okyanusya kıyılarına kadar uzanarak büyük bir sömürgecilik siyaseti izleyen Portekiz krallığı için gerileme döneminin başlangıcı oldu. Kral Sebastiao XVI'nın ölümü üzerine Portekiz tahtında hak iddia eden türk düşmanı İspanya kralı Felipe II'ye karşı Crato başpiskoposu dom António'yu desteklemek için Osmanlı devleti Portekiz kıyılarına bir donanma göndermeyi gerekli gördüyse de Felipe II'nin ordusu Portekiz'i ele geçirdi (1580). Böylece Portekiz'i kendi topraklarına katan İspanyollar, portekiz-osmanlı ilişkilerini de noktalamış oldular.

SAVUNMA VE SİLAHLI KUVVETLER

1949 yılından başlayarak NATO üyesi olan Portekiz, Atlas okyanusu kıyısında Akdeniz'in açılma noktasında çok önemli bir konumda olmakla birlikte, iktisadi güçsüzlüğü nedeniyle güçlükle ayakta tutabildiği silahlı kuvvetlerine (yaklaşık 62 000 kişi) gene de GSMH'sinin % 2,6'sını (1971'de % 7,3'tü) ayırmaktadır. Ordu araç ve gereçlerinin yenilenmesi, büyük ölçüde ABD (Asor adalarından Terceira'daki Lajes üssü) ve Almanya'ya (Beja üssü) kiraladığı üsler karşılığında müttefikleri tarafından sağlanan yardıma bağlıdır.

Savunma yetkileri, silahlı kuvvetler başkomutanı olan Cumhurbaşkanı, Genelkurmay başkanı ve kurmay heyeti arasında bölüşülmekte, Savunma bakanı genel savunma siyasetini yönlendirmektedir. Ülke toprakları, Madeira ve Asor adaları bölgeleri dahil olmak üzere, 6 bölgeye ayrılmıştır. Resmen 24 ay olan askerlik süresi, kara kuvvetleri için 16 aya indirilmiş, inancı gereği askerlik yapmayı reddetme hakkı tanınmıştır.

• *Kara kuvvetleri* (33 100 kişi). Nato yedek harekât birliği olan 1 karma tugay, 1 komando alayı ve 1 özel kuvvet alayından oluşmakta, geri kalan 12 piyade ve 2 keşif alayı ile topçu ve istihkâm birlikleri sınırlı bir güç taşımaktadır. Kara kuvvetlerinin elinde, ulusal tasarımlı Chaimite ulaştırma birliği dışında, modası geçmiş 100 tank ve 300 zırhlı araç, 6'sı çağdaş motorlu top kundağı olmak üzere 200 top ve birkaç da TOW tanksavar misili vardır.

• *Hava kuvvetleri* (13 400 kişi), Kara kuvvetlerindeki Alouette ve Puma (50) dahil, her türlü hava taşıtına yardımcılık etmektedir. 50 Fiat G-91, denizdeki gemilere saldırmak için 20 Corsair A-7P hafif avcı uçağı, 80 nakliye ya da irtibat uçağı, 50 helikopter ve 1 paraşütçü alayıyla (2 500 kişi) donatılmıştır.

• *Deniz kuvvetleri* (15 300 kişi), 3 denizaltı (Daphné tipi), 20 firkateyn, 18 devriye botu ve 15 kadar da çıkarma gemisine sahiptir. Deniz kuvvetlerindeki 2 500 nişancı, Chaimitelerle donatılmıştır. Lizbon yakınındaki Alfeite Portekiz'in tek deniz üssüdür.

• *Cumhuriyetçi ulusal muhafız* (Commando zırhlı taşıtlarıyla donatılmış 14 600 kişi), düzenin korunmasını sağlamaktadır. *Güvenlik polisi* 16 000, *mali muhafız* (gümrük muhafızı) 7 500 kişiden oluşmaktadır.

EDEBİYAT

Ortaçağ'da Portekiz krallığı, León, Castilla ve Aragón krallıklarıyla birlikte, birçok kral ve senyör sarayının, manastırın, piskoposluk merkezinin ve üniversitenin kültür açısından yapılandırdığı İber yarımadasının siyasal bütünü içinde yer aldı. Birçok lehçe arasından İber yarımadasının büyük bölümünde üstünlüğünü kabul ettiren castilla dili ve Portekiz kontluğunun önceleri bağlı olduğu León krallığı'nın batı eyaleti Galicia'da konuşulan gallego-portekizce yaygınlaştı. Müslümanları güneye çekilmek zorunda bırakan Galicia şövalyeleri dillerini de birlikte getirirken, keşişler de kültürün yaygınlaşmasını sağladılar. Cluny ve Cîteaux tarikatlarının bu konuda çok önemli rolleri olmuştur. Portekiz'in ilk kralı Afonso Henriques, 1153'e doğru ülkenin ilk manastır kültürünün merkezi olan Alcobaça manastırı'nı kurdu. Bu kültür ve kral saraylarında yaygın olan şiir portekiz edebiyatının ilk göstergeleridir. Alcobaça ve Santa Cruz de Coimbra manastırları, azizlerin yaşamının ve mucizelerin portekizceye çevrilmesine ön ayak oldular. Buna karşılık halk dilindeki laik kültür, ulusal edebiyatta büyük önem kazandı. Başlangıçta yerel özellik taşıyan ve saz şairleri tarafından ağızdan ağıza aktarılan bu kültürden "cancioneiro"larda derlenen bir lirik şiir ve kalıntılarına *Crónicas Breves de Santa Cruz de Coimbra*'da rastlanan epik bir şiir doğdu. Gallego-portekizce ile yazılmış şiirler arasında, erkeklerin söylediği ve provence dili etkisini yansıtan "aşk şarkısı" *(Cantiga d'amor);* kadınlarını söylediği, esinini halktan alan, yerli ve geleneksel "dostluk şarkısı" *(cantiga d'amigo)* ve yergili "alay ve karalama şarkısı" *(cantiga de escárneo e maldizer)* en dikkati çeken örneklerdir. Bu dönem şairleri arasında kral Dinis'i anmak gerekir.

İber yarımadasında şövalye romanının başlangıcı XII. yy.'ın sonudur. Portekizce ilk özgün romanının XIV. yy. sonunda ortaya çıktığı görülür. Bu roman Vasco de Lobeira'ya mal edilen *Amadis de Gaula*'dır.

Soylu ailelere ait soykütüğü derlemeleri ve epik gelenek üzerine temellenen *D. Afonso Henriques kroniği* XIV. yy. ortasında portekiz edebiyatının kapsamlı bir yapısı olduğunu gösterir. Düzyazıyı özerkliğe kavuşturan ve hem yeteneği hem de modern tarih anlayışıyla ülkenin Ortaçağ'daki en büyük düzyazıcısı olan Fernão Lopes (1380'e doğr. - 1458'e doğr.), Portekiz'de vakanüvisliğin atasıdır. Onu izleyen Gomes Eanes de Zurara (1410'a doğr. -1474) ve Rui de Pina ile içerik, yöntem ve tarihsel tutarlılık gibi ortak noktaları bulunmasına rağmen, Lopes, sanat ve açıklık bakımından onları aşar.

Öğretisel ve öğretici düzyazı kral Büyük João I, Tatlı dilli Duarte ve Coimbra dükü Pedro gibi kültürlü saray adamları tarafından geliştirilmiştir.

XVI. yy.'ın yarısına kadar hümanist etkinin kendini belli etmesine rağmen, ortaçağ kültürüne bağlı bazı biçimler ve temalar varlığını korudu. Ama Garcia de Resende'nin *Cancioneiro Geral*'inde (1516), Petrarca'nın ve aşk anlayışının etkisi görüldü. "Duygusal roman" *Menina e Moça*'nın yazarı Bernardim Ribeiro (1482-1536'ya doğr.), Sá de Miranda tarafından İtalya'dan aktarılan bir tür olan eglogu geliştirdi, ama bunu geleneksel *redondilha* çerçevesinde, halk öğelerini ustaca kullanarak yaptı.

Bununla birlikte şövalye romanları her zaman ilgi çekiyordu. João de Barros'un (1496'ya doğr.-1570) *Crónica do İmperador Clarimundo*'su (1520), Francisco de Morais'in (1500'e doğr.-1572) *Palmeirim de İnglaterra*'sı, Jorge Ferreira de Vasconcelos'un (1515'e doğr.-1585'e doğr.) *Memorial das Proezas da Segunda Távola Redonda*'sı bunun örnekleridir.

Tiyatro, Gil Vicente (1465'e doğr. -1536'ya doğr.) ile köklü bir değişime uğradı. İki dil (portekizce ve castilla dili) bilen ve portekiz tiyatrosunun yaratıcısı olarak kabul edilen Vicente güçlü lirizmiyle toplumun çeşitli kesitlerinden tipler çizdi.

Bu arada italyan Rönesansı'ndan esinlenen ve başlıca temsilcisi António Ferreira (1528-1569) olan klasik tiyatro gelişti. Aynı doğrultuda oyunlar yazmasına rağmen Francisco Sá de Miranda (1481-1558) sone ve eglogu geliştirerek, geleneksel şiir ölçülerini kullanarak ve katkıda bulunduğu *Cancioneiro Geral*'ın yergici ve ahlakçı geleneğini devam ettirerek, özellikle şiir alanında önemli bir rol oynadı. Onun çevresinde, içlerinde en dikkate değeri, klasik kültürü ve aynı zamanda castilla ve latin dillerinin kullanılmasını savunan António Ferreira olan "italyanca yanlısı" bir şairler okulu oluştu. XVI. yy.'ın en büyük şairi, epik şiiri *Os Luciades*'te, portekiz halkını yücelten ve bu gelenekçi, hümanist ve fetihçi yüzyılın bireşimini de gerçekleştiren Camões'tir (1524 ?-1580).

Vakanüvislik alanında da, deniz keşifleri sırasında edinilen deneyimlere dayalı metinler kaleme alındı. Nitekim João de Barros, *Decadas da Ásia*'da Portekiz'in Asya'daki fetihlerinin öyküsünü anlattı. Erasmus ve Luther'den etkilenen hümanist Damião de Góis ise görüşlerinin bağımsızlığıyla ilgili çeken yapıtlar bıraktı. Denizlerde yayılmanın sonucu Fernão Mendes Pinto'nun (1514-1583) *Peregrina ção* ve *História Trágico-Marítima* gibi yolculuk öyküleri ortaya çıktı.

XVII. yy.'da yaşanılan bunalım sonucu castilla siyaset ve kültürünün egemen olması, ulusal sanatı köstekledi. Ama bu arada, Francisco Rodrigues Lobo'nun (1850 -? 1627) şiirlerini, *Vida de Frei Bartolomeu dos Mártires*'te ispanyol egemenliğine karşı sesini yükseltmekten çekinmeyen vakanüvis Frei Luís de Sousa'nın (1555-1632) yapıtlarını ve tiyatro, şiir, felsefe alanında, Francisco Manuel de Melo'nun (1608-1666) çalışmalarını unutmamak gerekir. Aynı dönemde cizvit António Vieira (1608-1697), mektup tarzıyla vaazlar biçiminde kaleme aldığı ustalıklı yapıtlarında, halkların ve insan haklarının güçlü bir savunucusu olarak ortaya çıktı *(Sermões, Cartas)*.

XVIII. yy.'da Aydınlanma çağı yazarlarının düşüncesi, Engizisyon'dan kaçarak yabancı ülkelere sığınan aydınların etkisiyle Portekiz'de yayıldı. Ülke üzerinde büyük etkileri olan bu "yabancılar" *(estrangeirados)* arasında, o sıralarda öğretimde egemen olan skolastik anlayışa karşı çıkan Luís António Vernei'yi (1713-1792), hekim Ribeiro Sanches'i (1699-1783) ve fikirleri Pombal markisinin reformlarına esin kaynağı olan şövalye Francisco Xavier de Oliveira'yı (1702-1783) saymak gerekir. Böylece diri diri yakma cezaları durduruldu ve cizvitler Portekiz'den çıkarıldı (1759). Yeni okullar kuruldu ve üniversitede reform yapıldı. Genç yazarlar "Arcádia Lusitana" edebiyat derneğini kurdular ve "barok sanat eğilimi"ne karşı klasik modellerin taklit edilmesini savundular. Arcádiacılar, tiyatroyu yenileştirmeye çalıştılar ve yeni bir şiir dili yarattılar. Bunların yapıtları arasında, Correia Garção'nun (1724-1772) bir Vergilius taklidi olan *Cantata á Dido*'sunu ve António Dinis da Cruz e Silva'nın (1731-1799) güldürü destanı *O Hissope*'yi saymak gerekir.

Başlıca temsilcileri José de Santa Rita Durão (1720'ye doğr.-1784) ve Tomás António Gonzaga (1744-1810) olan Brezilya ile Minas devrimci yerli okuluysa özgürlük tutkusu ve özleminden oluşan portekiz şiir esinini yenilediler.

Yeniklasiklerin dışında, şairlerden Nicolau Tolentino'nun (1740-1811) ve Manuel Maria Barbosa Du Bocage'ın (1765-1805) yapıtları romantizmi haber verirken José Anastácio da Cunha (1744-1787) ve bir edebiyat salonu olan Alorna markizi (1750 -1839), önromantizmin yayılmasına katkıda bulundular. Francisco Manuel do Nascimento (1734-1819) ise, "Arcádia"nın son temsilcisi oldu.

Tiyatro alanında, António José da Silva (1705-1739) töreleri işleyen komediler yazdı.

Portekiz'de, romantik devrim, liberaller ve mutlakıyetçiler arasındaki mücadeleler sırasında gerçekleşti ve romantizmin yeni fikirlerini, yabancı ülkelerdeki siyasal mülteciler aktardı. Portekiz'de romantizmi, iki büyük yazar temsil eder: liberal görüşün savunucusu lirik şair, ruhsal çözümlemelere önem veren romancı ve portekiz tiyatrosunun yenileyicisi olan Almeida Garrett (1799 -1854) ile romancı, tarihçi, şair, gazeteci, liberal davanın savunucusu ve kuşağının düşünce, ahlak bakımından en saygı duyulan kişisi olan A. Herculano (1810-1877). İlk romantik kuşağın çağdaşı olan şair António Feliciano de Castilho (1800-1875), ustalığına rağmen, modası geçmiş bir biçimcilikten kurtulamamıştı.

Gerçekçiliğe geçişi de temsil eden ikinci romantik kuşağın temsilcileri, Camilo Castelo Branco (1825-1890) ve natüralizme yaklaşmış olan Júlio Dinis'ti (1839-1871). Bu arada João de Deus Ramos'un (1830 -1896) şiirlerini de unutmamak gerekir.

Yeni toplumsal (Proudhon) ve felsefi (Hegel) öğretiler, yabancı ülkelerdeki siyasal olaylar (I. Enternasyonal'in kurulması, Paris komünü), Portekiz'de yankılar uyandırdı. Coimbra'da yetişmiş genç aydınların oluşturduğu "70 kuşağı", modası geçmiş romantizme ve üstatların otoritesine karşı çıktı. Portekiz'de gerçekçiliği yayan aydınlık düşünceli şair Antero de Quental (1842 -1891), eski okulun temsilcisi Castilho'ya karşı bir edebiyat tartışmasına girişti ve yeni estetik öğretileri savundu (1865). Quental'in Victor Hugo etkisinin görüldüğü *Odes Modernas*'ı, bir kışkırtma aracı ve toplumsal eylem niteliği taşır. Bu, Avrupa'ya bağlı yeni aydınlar zümresinin, taşra darkafalılığına karşı kazandığı bir zaferdi. Böylece şiir, bilgi düşmanlarına karşı bir mücadele silahı haline geliyordu.

"70 kuşağının" öteki yazarları da gerçekçi akım içinde yer aldı: yapıtlarında, yaşadığı dönemin toplumundaki töreleri eleştiren romancı Eça de Queirós (1845-1900); pitoresk duygusu ve olağanüstü betimleme gücünün büyük bir romancı haline getirdiği tarihçi Joaquim Pedro de Oliveira Martins (1845-1894); Antero'nun izleyicisi olan, devrimci düşünceyle, yeni şiir okulunu temsil eden ve kozmik bir lirizme yönelen yergici Gerra Junqueiro (1850-1923); sosyalist düşünürlerin etkisinde, portekiz liberalizminin, törelerin, tiplerin ve ulusal çevrelerin karikatürünü çizen polemikçi ve üslupçu José Duarte Ramalho Origão (1836 -1915); masallar ve krallığa karşı yergiler yazan José Valentim Fialho de Almeida (1857 -1911) ve yergilerinin şiddetiyle Junqueiro'ya yaklaşan, portekiz şiirini yenileştiren, simgeciliğin habercisi Duarte Gomes Leal (1848-1921).

Gerçekçilikten kaynaklanan parnasçılık ise, Gonçalves Crespo (1848-1883) ve António Feijó (1860-1917) gibi şairler tarafından temsil edildi. Öte yandan şair Cesário Verde (1855-1886), *O Livro de Cesário Verde* ile, yeni bir gerçekliğe uyarlanmış tamamen yeni bir anlatım yarattı.

Eugénio de Castro'nun (1869-1944) *Oaristos* adlı yapıtıyla edebiyata girmiş olan simgeciliğin en başarılı temsilcisi *Clepsidra* adlı yapıtıyla Camilo Pessanha (1867 -1926) ve özlem şairi António Nobre'dir (1867-1903).

XX. yy.'ın başında, "saudosismo" (özlemcilik) akımı, Teixeira de Pascoaes'in (1877-1952) yapıtlarıyla en parlak dönemine ulaştı, Raúl Brandão (1867-1930) ise tiyatro ve denemede, varoluşçuluğun öncülerinden biri olarak ortaya çıktı.

"Orpheu" ve "Presença" hareketlerinin renk kattığı modernizm, geçmişin anlatım biçimlerini bir yana bıraktı. Lizbon'da kurulan "Orpheu" grubu yaygın değerlere, işi skandallara vardıracak ölçüde karşı çıktı. Bu grubun fütürist mesajı, dönemi etkisi altına aldı ve Mário de Sá Carneiro (1890 -1916), Camilo Pessanha ve özellikle Fernando Pessoa'nın (1888-1935) tanınmasını sağladı. "Presença" (1927-1940) çevresinde toplanmış olan ikinci modernist gruptaysa José Régio (1901-1959), António Boto (1897-1959) ve hareketin eleştirel temelini hazırlayan João Gaspar Simões (doğm. 1903) gibi şairler sivrildi.

António Patrício (1878-1930) ve Júlio Dantas (1876-1962) saudosismo ile simgeciliği birleştirerek çok farklı düzeylerde, çağdaş tiyatronun örneklerini verdiler. Uzun süren natüralizm döneminden sonra ortaya çıkan çok çeşitli yetenekler, düzyazı alanında, üslubu hem bölgesel dillerden hem de klasiklerden esinlenen romancı Aquilino Ribeiro (1885-1963) ve özellikle *Seara Nova* dergisi çevresinde toplanmış aydınlar üzerinde çok büyük etkisi olan denemeci António Sérgio (1883-1969) ile seslerini duyurdular. Ferreira de Castro (1898-1974), yenigerçekçi okulun öncülerinden biri olmasını sağlayan toplumsal temalarla, yeni bir perspektif açtı. Bunların ardından, şair ve öykücü Miguel Torga (doğm. 1907), İrene Lisboa (1892-1958) ve hem duyarlığı hem de sonelerinde dile getirilmiş kadınsal erotizmle döneminde apayrı bir yeri olan Florbela Espanca (1894-1930) dikkati çekti.

Yenigerçekçilik, Soeiro Pereira Gomes (1909-1949), Carlos de Oliveira (1921-1980), Manuel da Fonseca (doğm. 1911), Fernando Gonçalves Namora, portekiz romanında bu türün ilk temsilcisi Alves Redol (1911 -1969) ve Urbano Tavares Rodrigues (doğm. 1923), varoluşçuluğa ve metafiziğe yönelen Virgílio Ferreira (doğm. 1916) gibi yazarlara esin kaynağı oldu.

Şiirde, José Gomes Ferreira (doğm. 1900), Adolfo Casais Monteiro (1908-1970), Jorge de Sena (1919-1978), Sophia de Mello Breyner Andresen (doğm. 1919), Eugênio de Andrade (doğm. 1923), en fazla dikkati çekenlerdi. Mário Cesariny de Vasconcelos (doğm. 1923), António Ramos Rosa (doğm. 1924) ve Antônio Maria Lisboa (1928-1953) [*Ossóptico*, 1952] gerçeküstücü akımın temsilcileri oldular.

Bu akımdan sonra, başlıca temsilcileri Fernanda Botelho (doğm. 1926) ve Alberto Lacerda (doğm. 1928) olan "Távola Redonda" (1950-1954) grubunun ön ayak olduğu Ortaçağ türü "cancioneiro"ların kaynaklarına ve geleneksel lirizme dönüş hareketi ortaya çıktı. Bu yenilik, "ruhsal irdeleme"ye önem veren Reinaldo Ferreira (1922-1959) ve Cristovam de Pavia (1933 -1968) ile sürdü ve bu arada, yeni şiir, Antonio Gedeão (doğm. 1906), Herberto Helder (doğm. 1930), hem gerçeküstücü hem de deneyci olan Alexandre O'Neill (doğm. 1924) ile "deneysel"liğe yöneldi. Burada, Natália Correia (doğm. 1923) ve David Mourão-Ferreira'nın (doğm. 1927) adlarını da anmak gerekir. 1968'den başlayarak öncü gruplar çoğaldı ve şiirsel söylemi kendi üstdili haline getiren Nuno Judice'nin (doğm. 1949), João Miguel Fernandes Jorge'un (doğm. 1944) ve özellikle, nazımda yenilikler arayan Nuno Guimarães'in (1942 -1973) tanınmasını sağladı.

"Yeni roman"ın etkisiyle anlatıda yeni kurguların ve yapıların uygulamasına geçildi. Bu teknikleri en başarılı biçimde kullananlardan biri de anlatım ve yazım tekniğiyle romanın tür olarak çerçevesini kıran romancı Almeida Faria'dır (doğm. 1943). Bessa-Luis'nin (doğm. 1922) ırmak romanları, Augusto Abelaira (doğm. 1926) ve José Cardoso Pires'in (doğm. 1925) yenigerçekçi çabalarına rağmen Queirós'un bıraktığı mirasa her zaman bağlı kalmış olan bu türün geleneklerini sarsmıştı. Deneyci şair Herberto Helder, roman ve öykü yazımının değişmesine önemli katkılarda bulunan düzyazı metinleri kaleme aldı. Bütün bu etkiler, 1968'den sonra bir öncü kuşağın ortaya çıkmasına yol açmıştır. Temel özelliği yakın geçmişle bile bağlarını koparmak olan bu kuşağın başlıca temsilcisi Maria Velho da Costa'dır (doğm. 1938).

Tiyatro alanında, Luís Francisco Rebelo (doğm. 1924), *Condenados à Vida*'da toplumsal ve varoluşsal irdelemeye girişti, Bernardo Santareno (doğm. 1924) halk temalarını işledi. Romeu Correia (doğm. 1917), yenigerçekçi bir eğilim gösterdi ve Luís de Sttau Monteiro (doğm. 1926), Brecht'in etkisi altında kaldı. Eleştirel araştırma alanındaysa, José Leite de Vasconcelos (1858-1941), Jaime Cortesão (1884-1960) ve António José Saraiva (doğm. 1917) çalışmalarıyla portekiz kültürünün, bu alanda da ürünler vermeye yatkın olduğunu kanıtladılar.

Karşıt, ama birbirini tamamlayan nedenlerden (ruhbilimleştiricilik ve toplumbilimleştiricilik) dolayı, gecikmiş bir temsilcisi João Gaspar Simões (doğm. 1903) olan "presencista" kuşağından ve ayrıca Óscar Lopes'in (doğm. 1917) temsil ettiği yenigerçekçilikten kaynaklanan eleştiri anlayışlarının içinde bulunduğu çıkmazlar, metin çözümlemesine dilbilimi ve göstergebilimi uygulamaya çalışan yapısalcı akım dolayısıyla, yorum yöntemlerinin eleştirme konusu olmasına yol açtı. "Nova critica"nın öncüsü Eduardo Prado Coelho (doğm. 1944), yazıyı, barthesçı ve lacancı görüş açısından ele aldı. Gerçekçilik sorunu, Mário Sacramento (1920-1969) ve sürgündeki eleştirmenlerin benimsediği önemli bir akımın temsilcisi olan Edouardo Lourenço (doğm. 1923) ile yeniden ortaya çıktı. Ülke içinde, Nelson de Matos (doğm. 1945), Manuel Gusmão (doğm. 1945) ve anglosakson "new criticism"inin temsilcisi José Palla e Carmo (doğm. 1923) ile, çeşitli ideolojik ve kuramsal yanları bulunan yeni ve eleştirel bir söylem, yankılar uyandırdı. "Hümanist varoluşçu" akım da Vergílio Ferreira (doğm. 1916) tarafından temsil edildi. Yeni eleştiri yöntembilimsel bir yenilenmeye yol açarak üniversitede tutunmaya başlamıştır (Jacinto do Prado Coelho [doğm. 1920], Maria de Lourdes Belchior [doğm. 1923]), fakat en zengin eleştiri örneklerini, şiir alanında, özellikle de Vitorino Nemésio (1901-1978), D. Mourão-Ferreira, A. Ramos Rosa (doğm. 1924), F. Guimarães (doğm. 1928) ve Gastão Cruz'un (doğm. 1941) yapıtlarında aramak gerekir.

Tomar'daki İsa manastırı'nın manuel üslubundaki penceresinden ayrıntı, Diogo Arruda'nın yapıtı (1510-1513)

L. Y. Loirat-Explorer

GÜZEL SANATLAR

mimarlık

Roma döneminin en önemli kalıntıları Évora ve Conímbriga'dadır. Vizigot etkisine tanıklık eden S. Pedro de Balsemão, Braga yakınında bulunan ve bizans üslubunda yapılmış olan S. Frutuoso (VII. yy.'ın ikinci yarısı) ve mustarip etkisindeki Lourosa kiliseleri, İber yarımadasındaki erken ortaçağ kültürünün ürünleridir.

Saf çizgileri ve fransız etkisindeki süslemeleriyle dikkati çeken roman anıtları arasında en ilginci, Coimbra'daki Sé Velha'dır. Yakın ispanyol eyaletlerindeki örneklere benzeyen çok sayıda küçük kilise vardır. Tomar şövalyelerinin tapınağı, Avrupa'nın en iyi korunmuş rotondasıdır ve ayrı bir önem taşır.

Portekiz'in ilk gotik yapısı, Alcobaça'daki Cîteaux rahipleri manastırıdır. İki yüzyıl sonra yapılan Batalha manastırı da bir başka başyapıttır. Büyük deniz keşiflerinin gerçekleştirildiği XV. yy.'ın sonuna doğru Portekiz'de manuel* üslubu serpilip gelişti; çok büyük bir özgünlüğe ve bezeme zenginliğine ulaşan bu sanatın başyapıtları arasında, Tomar ve Batalha'ya yapılan eklemelerin yanı sıra, Jerónimos manastırı'nı ve Lizbon yakınındaki Belém kulesi'ni saymalıdır.

İtalyan etkisindeki Rönesans'tan ve Karşı Reform'un klasik sanatından sonra, barok sanat ortaya çıktı. Bu sanat, italyan ve uluslararası kaynaklardan sıyrılarak, çok anlatımcı ve katıksız portekiz beğenisini yansıtan bir anlayışa doğru gelişti. Bu dönemde, çok sayıda kemer ve ters eğrilikli kemer, uçları çin tarzında kıvrık alınlıklar yapıldı (Mafra manastırı; eski Lizbon cephaneliği). Lizbon'un yerle bir olmasına ve modern bir şehircilik planına göre yeniden kurulmasına yol açan depremin yaşandığı 1755 yılı önemli bir tarihtir. XIX. yy.'da Portekiz'de yeniklasikçiliği özellikle yabancı sanatçılar uyguladı. XX. yy.'ın başlarındaysa mimar Raul Lino, hem ulusalcı hem de modernist eğilimleri Lizbon'da temsil etti. Daha sonraları (60'lı yıllardan başlayarak), Alvaro Siza, portekiz mimarlığının başlıca kişilerinden biri olarak kendini kabul ettirdi.

heykelcilik

Vizigot ya da mustarip heykelciliğinden pek az örnek kalmıştır. Roman heykelcilik ürünlerinin çoğu, süslemeci ve geometriktir; birkaç ikonografi ürünü, katılığı ve sağlamlığıyla dikkati çeker. Évora taçkapısının yapıldığı gotik dönemde, portekiz heykelciliği, özellikle mezar sanatında başarılı oldu (XIV. yy.'ın son çeyreğinde kral Pedro I'in ve Inês de Castro'nun Alcobaça'daki mezarları).

Manuel döneminden sonra, fransız Chanterène*, italyan Rönesansı'nın inceliklerini taşıyan bir sanatı Coimbra'da yaygınlaştırdı. Jean de Rouen gibi başka Fransızlar da Portekiz'de çalıştılar. Barok çağda (XVII. ve XVIII. yy.'lar) dinsel temele dayanan gerçek heykelcilikle (Alcobaça'da boyalı pişmiş toprak heykeller grubu olan *aziz Bernard'ın ölümü*) en önemli örnekleri Portekiz'de bulunan yaldızlı ve çokrenkli ahşap sunakarkalıklarını birbirinden ayırt etmek gerekir. Aynı dönemin ve özellikle XVIII. yy.'ın yapıtları arasında saray ve bahçeleri (Queluz şatosu) süslemek amacıyla yapılan ve hem italyan, hem de fransız etkisinde kalmış olan taş heykelciliğini, mezar heykellerini ve J. Machado* de Castro'nun pişmiş topraktan heykelciklerini saymak gerekir. 1872'deyse, António Soares dos Reis (1847-1889), Roma'da klasik -romantik üsluptaki ünlü *Sürgün* heykelini yapmıştır. Klasikçiliğin dingin anlayışının egemen olduğu uzun bir dönemden (Francisco Franco [1885-1955], Salvador Barata Feyo [doğm. 1902]) sonra, XX. yy.'da modern biçimler, ya kesinlik (António Duarte, doğm. 1912) ve şemacılıkla (Jorge Vieira, doğm. 1922) ya da barok bir anlatımcılıkla (J. Charters de Almeida, doğm. 1935) kendini kabul ettirdi.

resim

Resim sanatı, *São Vicente çokkanatlısı*'nı (Lizbon müzesi) yapan N. Gonçalves* ile XV. yy.'da başladı. Bu dâhi ressamdan sonra, portekiz resminde ilkin, ülkeye gelmiş olan flaman ustaların etkisi, ardından, gerçek okulların kurulması ağır bastı. Lizbon ve Viseu okulları bunlar arasında yer alır ve başlıca temsilcileri şunlardır: Francisco Henriques, Jorge Afonso (*Tapınakta tanıtılma*, Viseu müzesi), Grão* Vasco, Gregó-

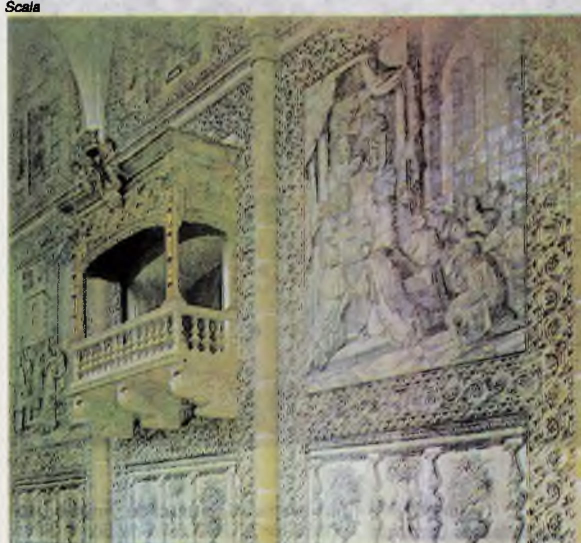
PORTEKİZ'DE SANAT

Phedon-Salou-Explorer

Alcobaça manastırı kilisesi'nin cephesi (XVII. yy.'da yeniden yapılmıştır)

Scala

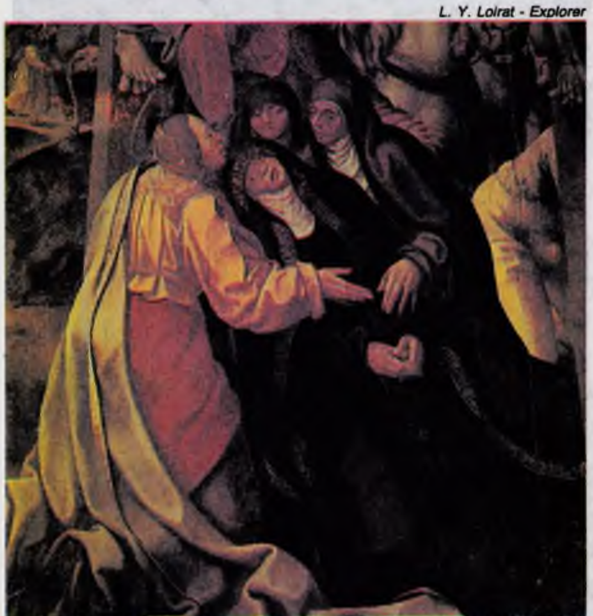
aziz Laurentius'un yaşamını canlandıran azulejo panoları 1711'de Évora'daki São João Evangelista kilisesi'nde Oliveira Bernardes tarafından yapılmıştır

rio Lopes, C. de Figueiredo*, Garcia Fernandes ve Cristóvão Lopes. Rönesans ile birlikte italyan etkisi dinsel resimde ağır bastı ama, zengin portekiz geleneği, portre sanatında devam etti (Cristóvão de Morais'in yaptığı genç kral Sebastián'ın portresi, 1571'e doğr., Lizbon müzesi).

XVII. yy.'da ispanyol resminin büyük etkisi oldu (Domingos Vieira*). XVIII. yy.'da, büyük yapı süslemeleri, çoğunlukla İtalya'ya sipariş ediliyordu. Roma'da yetişmiş Vieira* Lusitano'dan sonra iki ünlü ressam, Vieira Portuense (1765-1805) ile D. A. de Sequeira*, XIX. yy.'a geçiş dönemini temsil ettiler. Sanatsal etkinlik artık, Avrupa'daki büyük akımları ve özellikle fransız akımlarını yansıtıyordu. Ângelo Lupi (1826-1883), José Júlio de Sousa Pinto (1856-1939) ve Columbano* bu dönemin sanatçıları arasında sayılabilir.

Grão Vasco'nun *Çarmıha gerilme* adlı çalışmasından ayrıntı XVI. yy.'ın ilk yarısı *Grão Vasco müzesi, Viseu*

L. Y. Loirat - Explorer

M. N. A. M., C. N. A. C. G.-Pompidou

Süvariler (1913) Amadeo de Souza Cardoso'nun tablosu *M. N. A. M., C. N. A. C. Georges-Pompidou, Paris*

Modernizm akımı, genç portekiz sanatçılarının 1905-1910 yıllarında Paris'te, Cézanne'ın yapıtlarını ve kübist araştırmaları keşfetmeleriyle başladı. Souza* Cardoso, Eduardo Viana (1881-1967), Santa-Rita (Guilherme Augusto Cau da Costa [1889-1918], — denir), Almada* Negreiros, bu akımların büyük ölçüde etkisinde kaldılar ve daha sonra fütürizmin etkisi de buna eklendi (Almada Negreiros, Santa-Rita). İki dünya savaşı arasında, daha gerçekçi ve hatta gelenekçi bir anlayışın ortaya çıkması karşısında Mário Eloy'un (1900-1951) anlatımcılığı ve daha sonra gerçeküstücülük (António Pedro, 1909-1966) belirginleşti ve gerçeküstücü hareket 40'lı yıllarda iyice gelişti (António Dacosta [doğm. 1914], Fernando de Azevedo [doğm. 1923], Marcelino Vespeira [doğm. 1925] vb.). Savaş sonrası, soyut resmin ağır bastığı dönemdir. Önce geometrik soyutlama (Fernando Lanhas [doğm. 1923], Nadir Afonso [doğm. 1920], daha sonra Artur Rosa [doğm. 1926]) ve onun ardından 50'li yıllarda lirik soyutlama (António Charrua [doğm. 1925], Artur Bual [doğm. 1926], Menez [doğm. 1926] ve sonra João Vieira [doğm. 1934] ve António Sena [doğm. 1941]) yaygınlaştı. 60'lı yıllardaysa, çoğunlukla pop art'tan etkilenen (Paula Rego, doğm. 1935) yeni bir imge dünyası kuruldu (Joaquim Rodrigo [doğm. 1912] ve her ikisi de Paris'e yerleşmiş olan Lourdes Castro [doğm. 1930] ve René Bértholo [doğm. 1935]). 70'li yıllarda gelişen avangard sanatın ayırtedici özelliği, yeni iletişim araçlarının denenmiş olmasıdır (Helena de Almeida [doğm. 1934], Fernando Calhau [doğm. 1948], Alberto Carneiro [doğm. 1937], Ana Vieira [doğm. 1940]).

MÜZİK

Portekiz müziğinin ilk örneklerinde, Mağribliler'in ve Provencelılar'ın etkisi görülür. XII. yy.'da keşişlerin dualarına bir org eşlik ederdi. Odivelas ve Coimbra'daki Santa Cruz manastırlarının koroları ünlüydü. Guimarães sarayı'nda, halk ve saz şairi Egas Moniz ve Gonçalo Hermingues'e büyük değer verilirdi. Saz şairi kral Dionisio, Coimbra Üniversitesi'nde bir müzik sınıfı açtırdı. Elimizde, *pénola* (telli çalgı eşlikli) halk şairlerinin, *boca* (üflemeli çalgı eşlikli) halk şairlerinin, *atambor* (vurmalı çalgı eşlikli) halk şairlerinin -notalanmamış- şarkılarını içeren elyazması derlemeler vardır. Halk şairi Martin Codax'ın (XIII. yy.) *Yedi aşk şarkısı* da günümüze ulaşmıştır. XV. yy.'da krallar, müzik sanatıyla ilgilendiler. Afonso V döneminde, eşlikli vokal müzik üslubu belirginleşti ve portekizli ilk *violista*'lar (vihuelacılar) ün kazandılar. XVI. yy.'da Gil Vicente, dramlarında, *canto*'larında, komedilerinde, traji-komedilerinde müzik öğesine daha çok yer verdi, böylece opera türünü hazırlayanlar arasına girdi. Damião de Góis, uzun süre kaldığı Flandre'dan, 3-4 sesli korolar için, eşlikli ya da eşliksiz şarkı ya da motet seslendirme modasını getirdi. XVII. yy.'da, Evora ve Vila Viçosa okullarının açılmasıyla, Manuel Mendes, Evora'da çoksesli müziğin en büyük savunucusu oldu ve öğrencileri (P Duarte Lobo, Manuel Cardoso, Filipe de Magalhães), Mendes' in yolundan yürüdüler. Bu polifonicilerin sonuncusu olan Diogo Dias Melgaz (ya da Melgaço), modern tonal sisteme geçişi sağlayan bir teknik geliştirdi. Farklı bir tekniği savunan Vila Viçosa okulunun en ünlü temsilcileri arasında kral João IV ve João Lourenço Rebelo da vardı. Ünlü Pedro de Cristo, Heliodoro de Paiva ve Francisco de Santa Maria ise Coimbra okuluna bağlıydılar. XVII. yy.'da, birçok yeni metot ve inceleme yazıldı: Pedro Thalésio'nun *Arte de canto chão*'su (Temel şan sanatı) [1618], Manuel Rodrigues Coelho'nun *Flores de música* (Müzik çiçekleri) [1620], António Fernandes'in *Arte de música* (Müzik sanatı) [1626], Frei Agostinho da Cruz'un *Lyra de arco ou Arte de tanger rabeca* (Rebec çalma sanatı) [1639].

İtalyan operası, Portekiz'e 1708'e doğru girdi. João V, İtalya ve Portekiz arasındaki sanat mübadelesini kolaylaştırdı: António Teixeira ve Francisco António de Almeida İtalya'ya giderken, Napolili klavsenci Domenico Scarlatti, Lizbon'a geldi. Scarlatti, 700'ü aşkın *toccata* besteleyen Carlos de Seixas (1704-1742) üzerinde derin etki bıraktı. Başka bir Napolili müzikçi, David Peres, S. Carlos'taki krallık tiyatrosunun açılışını (1793) unutulmaz kılan opera temsilleri sırasında en üst noktaya ulaşan italyan etkisini güçlendirdi. Kral João V ve José tarafından İtalya'ya gönderilen João de Sousa Carvalho, Peres'in yerini aldı ve birçok öğrenci yetiştirdi: António Leal Moreira, João Domingos Bontempo ve italyan üslubunu benimsemiş bu bestecilerin en büyüğü olan Marcos Portugal. XIX. yy.'da, Napoléon istilası ve iç savaşlar, portekiz sanatının gelişmesini bir süre duraklattı. João Domingos Bontempo, Lusitania romantizminin en iyi temsilcisidir. XIX. yy.'ın sonlarında ve XX. yy.'da, besteciler, ulusal bir müzik yaratmak amacıyla folklora yöneldiler: *Serrana* (1899) adlı operasıyla buna örnek veren Alfredo Keil'i, yeniklasik anlayışta yapıt veren Cláudio Carneiro (1895-1963) ve Fernando Lopes Graça (doğm. 1906) izlediler. Ama portekizli müzikçiler arasında, öbür ülkelerde de olduğu gibi, son 50-60 yılda, çok çeşitli eğilimler ortaya çıktı: uzun zaman, José Viana da Motta (1868-1948) gibi Liszt'in öğrencisi bir bestecide bile egemen olan fransız etkisi, Francisco de Lacerda (1869-1934), Luís de Freitas Branco (1890-1955), İvo Cruz (doğm. 1901) ve Armando José Fernandes'in (doğm. 1906) yapıtlarında kendini hissettirdi. Filipe Pires'te (doğm. 1934) Hindemith etkisi, Fernando Correia de Oliveira (doğm. 1921) gibi onikitoncularda da Schönberg etkisi görülür. Öncü portekiz müziğini, tüm etkilerden uzak durmaya çalışanlarla, yeni perspektifler arayarak deneysel yapıtlar veren besteciler temsil etmektedir: Álvaro Leon Cassuto (doğm. 1938), Jorge Peixinho (doğm. 1940), Emanuel Nunes (doğm. 1941).

PORTEKİZ DOĞU AFRİKASI → MOZAMBİK.

PORTEKİZCE a. **1.** Özellikle Portekiz ve Brezilya'da konuşulan roman dili. **—2.** *Hint portekizcesi*, Goa, Sri Lanka, Diu ve Makao'da konuşulan portekizce.

—ANSİKL. İber yarımadasındaki tüm diller gibi, portekizcenin de tarihi hıristiyanların Mağribliler karşısındaki zaferine bağlıdır. Portekizcenin dilsel ve coğrafi kökeni Kuzey-batı İspanya'dır. Bu dil öbeğinin, iki ayrı ülkede iki ayrı dil biçimine bürünmesi biçiminde ortaya çıkan bölünmenin nedeni tarihsel koşullardır. Sınırların hep doğu-batı doğrultusunda belirlendiği hıristiyan fetihleri galicia diliyle portekizcenin bulunduğu dilsel bölgede lehçe ayrımının başlıca nedenidir. Genellikle üç öbek ayırt edilir: Kuzey'de galicia dili ve Entre-Douro-e-Minho ile Trás-os-Montes ağızları; iç kesimlerde Beira ağızları; Güney'de Estremadura, Alentejo ve Algarve ağızları. Bunların dışında, İspanya-Portekiz sınırı boyunca kimi bölgelerde karma ağızlar vardır ve bunları belirli bir lehçe altöbeğine sokmak zordur.

• *Sesçil özellikler.* Ünlü dizgesi özellikle yeğinlik vurgusunun yeriyle belirlenir. Aynı sesbirim vurguyla belli bir sesçil gerçekleşmede (açık, güçlü türden) vurgusuzken de başka bir sesçil gerçekleşme içindedir (daha kapalı, zayıf türden). Örneğin *dórme* (*dorme* okunur) *dormír* (*dourmír* okunur) ile; *fálo* ("konuşuyorum", *fálou* okunur) *falár* (*felar* okunur) ile karşıtlaşır. Bunun dışında, önemli ölçüde genizsil ünlü içeren bir dizi vardır (-an, -en, -on gibi), ayrıca genizsil *i* (portekizce *fim*) ve genizsil *u* (portekizce *um*) da bulunur. Castilla dilinden farklı olarak portekizce açık ya da kapalı ünlü tınılarına dayalı işlevsel bir ses ayrımı içerir: örneğin *avô* (kapalı *o*), "büyükbaba" ile *avó* (çok açık *o*), "büyükanne" karşıtlaşır vb. Portekizcenin ünsüz dizgesi de çok zengin ve fransızcanınkine çok yakındır (castilla dilinde bulunmayan *ch, j, z, v* gibi fransızcaya özgü seslerin varlığı). Tarihsel açıdan ünlü arasındaki *l*

ve *n*'nin düşmesi çok önemli evrimlere yol açmıştır (*lã* = castilla dilinde *lana; céu* = castilla dilinde *cielo*).

• *Biçimsel yapı ve sözdizim.* Küçültme (sevgi) ve büyültme (aşağılayıcı) içekleri çok kullanılır (*amigo*'dan *amig-alh-aç-o*, *casa*'dan *cas-inh-ot-a* vb.). İyelik öğesi genellikle tanımlıkla kullanılır *(a sua pena).* Kişi adılları ve bazı fiil biçimleri birleştiklerinde değişikliğe uğrar (*nos + os = nolos; falar + o = falá-lo*). "Olmak" fiilinin iki biçimi vardır: *ser* (temel özellikler için) ve *estar;* bileşik zamanların yardımcı fiili *ser'* dir. Gelecek zaman ve koşul bileşik zamanları, tümleç adılı, eski castilla dilinde olduğu gibi, içerirler (*dir-İho-emos = dir* [*dizer*] + *lhe + o + emos,* "ona buna söyleyeceğiz"). Bildirme kipinin hikâye bileşik zamanı latincenin aynıdır. Mastarın çok kullanılan kipli çekimi vardır (*dizerem* = "söylemek, onlar", "söylemeleri"; *sem o sabermos* = "bilmeden, biz", "biz bilmeden").

• *Sözlük.* Dilin tümüne egemen olan latincenin dışında, portekizcede çok sayıda arapça (*alferes,* "bayraktar"; *alcachôfra,* "enginar", *nora,* "su dolabı"), germence (*orgulho,* "gurur"; *albergar,* "konaklamak"; *roubar,* "aşırmak"), italyanca (*embaixada,* "büyükelçilik"; *pilôto,* "pilot"), fransızca (*pajem,* "uşak", *detalhar,* "ayrıntılamak"), amerikanca (*tapioca; tocaio,* "adaş") sözcüklerle Asya'daki kuruluşlardan aktarma terimler *çaruto,* "sigar" (Hindistan), ya da *lekue,* "yelpaze" (Japonya).

• *Yazım.* Yazım konusunda bir sorun bulunmaktadır. Yazılışları bütünlüğe kavuşturmak için Portekiz ile Brezilya arasında birçok anlaşma imzalanmış (ikili ünlüler, çift ünsüzler, vb.) ve yazım kılavuzları yayımlamak zorunda kalınmıştır.

PORTEKİZLİ sıf. ve a. Portekiz halkından olan.

Portekizli rahibenin mektupları *(Lettres de la religieuse portugaise),* 1669'da yayımlanan ve portekizceden çeviri diye sunulan beş mektuptan oluşan yapıt. Bu mektuplar uzunca bir süre rahibe Mariana Alcoforado'ya mal edilmişti. Söylentiye göre rahibe, bu mektupları, o sırada Portekiz'de görevli olan kont Chamilly'ye yazmıştır. Gerçekte, bu iki kişi yaşamıştır ama, aslında mektupları, çevirmen olarak görünen Guilleragues doğrudan fransızca olarak kaleme almıştır. Mektuplarda seven ve terk edilen bir kadının uzun sızlanması yer alır. Gerçeklik, burada, artık hoşa gitmediğinin bilincinde olan bu kadınla doruk noktasına varmış, açıkyüreklilik ve lirizm, daha önce örneği pek görülmemiş bir biçimde birbirine karışmıştır.

PORTEL, Fransa'da, Pas-de-Calais'de komün, Boulogne-sur-Mer'in güney banliyösü; 10 711 nüf. (1922). Elektrikli gereçler. Konserve fabrikaları.

PORTEL *(le),* Ariège'de, Plantaurel'de, Pamiers'nin K.-B.'sında, Loubens komünü'ndeki (09120 Varilhes) sit. Üç uzun koridoru tarihöncesi gravür ve resimlerle süslü mağara. Çoğu madeleine kültürünü yansıtan yapıtlar, sol koridordan başlayarak, biraz kiremit renginde ve daha çok eski üslupta çeşitli insan görüntüleri, göstergeler ve hayvan betimlemeleri; gelişmiş madeleine (İ.Ö. 1200 dolayları) üslubuyla siyah olarak çizilmiş atlar ve aynı üslup ve aynı dönemde çizilen bizonlar olmak üzere üç gruba ayrılmaktadırlar.

PORTELA DE SACAVÉM, Portekiz'de yer, Lizbon'un banliyösü. Uluslararası havalimanı.

PORT ELİZABETH, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde (Cape ili) liman kenti, Algoa körfezinde (Hint okyanusu); 585 000 nüf. (1991). 1820'de ingiliz sömürgecilerin kurduğu bu dışsatım (manganez, yün, tarım) limanı bir ticaret, turizm ve sanayi (otomobil yapımı, demiryolu gereçleri, elektrikli motorlar) merkezidir.

PORTER a. (ing. *porter; porter's ale,* hamal birası'ndan). XVIII. yy.'dan beri bilinen ve üst mayalanma yöntemiyle elde edilen koyu renkli, çok yoğun ingiliz birası.

PORTER (Horace), amerikalı general (Huntingdon, Pennsylvania, 1837 - New York 1921). Amerikan İç savaşı sırasında, Chickamauga'da Kuzeyliler'in safında savaşıldı. ABD Başkanı seçilen Grant'ın özel sekreteri oldu, 1897-1905 arasında Paris büyükelçiliği yaptı.

PORTER (William Sydney) → O. HENRY.

PORTER (Edwin Stratton), amerikalı film yönetmeni ve yapımcı (Connellsville, Pennsylvania, 1870 - New York 1941). Sinemanın öncülerindendi; yüzyılın ilk yarısında çok sayıda film yönetti ve özellikle ilk amerikan westerni olan *The Great Train Robbery* (1903) ile ün kazandı. Ayrıca çeşitli buluşlarla da ilgilendi (üç boyutlu sinema denemeleri, 1915).

PORTER (Katherine Anne), amerikalı kadın edebiyatçı (İndian Creek, Texas, 1890 - Silver Spring, Maryland, 1980). Vatandaşlıktan çıkarılması ve tüm gazetecilik yazımı isyankâr bir insan olduğunu gösterir. Öykülerinde (*Flowering Judas,* 1930; *Pale Horse, Pale Rider,* 1939; *The Leaning Tower,* 1944) ve *Ship of Fools* (1962) adlı romanında bu isyan duygusunu, toplumsal değerler ile manevi değerler arasındaki çatışmaya yansıtmıştır. Güney teması ve gemi alegorisi (nazi Almanyası'na yapılan okyanus ötesi yolculuk), berraklık, bilinç ve dünyanın apaçık düzensizliği arasındaki kaçınılmaz gerilimi verir.

PORTER (Cole), amerikalı besteci (Peru, İndiana, 1892 - Santa Monica, Kalifornia, 1964). Yale ve Harvard'da öğrenim gördü, Schola cantorum'da V. d'Indy'den besteleme dersleri aldı. Şarkılar (*Night and Day,* 1946), müzikal komediler ve film müzikleri besteledi. Broadway revüleri için yazdığı müziklerde amerikan duyarlığını yansıttı. Bunların en başarılıları: *Hitchy-Koo* (1919); *Fifty Million Frenchmen* (1929); *The Gay Divorcee* (1932). Ünlü film müziklerinden bazıları: *Born to dance* (1936) ve *High Society* (1956). En büyük başarısını *Öp beni Kate* (Kiss me, Kate, 1948) adlı müzikal komediyle elde etti.

PORTER (Quincy), amerikalı besteci ve kemancı (New Haven, Connecticut, 1897 - Bethany 1966). Vassar College'da öğretmenlik yaptı, daha sonra Boston konservatuvarı'nı yönetti. 1946-1965 arasında Yale University'de ders verdi. İki senfoni, iki piyano konçertosu ve bir viyola konçertosu, birçok oda müziği yapıtı bıraktı.

PORTER (Rodney Robert), ingiliz doktor ve biyokimyacı (Newton le Willows, Lancashire, 1917 - Newbury, Berkshire, 1985). İnsan serumundaki proteinli antijenleri parçalamayı sağlayan bir yöntem buldu (enzimle dilme). Antikorların, birisi antijeni tanımaya yarayan, diğeri bütün gammaglobülinlerde bulunan iki parçaya bölünebildiğini gösterdi. (1972 Nobel tıp ödülü.)

PORTER (*sir* George), ingiliz kimyacı (Stainforth 1920). 1952'den 1954'e değin Emmanuel College'da Norrish'in asistanlığını yaptı. Daha sonra, Sheffield Üniversitesi'nde ve 1966'dan başlayarak Londra Krallık enstitüsü'nde ders verdi. Norrish ile birlikte çok hızlı kimyasal tepkimeleri inceledi; bu çalışma iki bilim adamına, alman M. Eigen ile birlikte 1967 Nobel kimya ödülü'nü kazandırdı.

PORTES GİL (Emilio), meksikalı devlet adamı (Ciudad Victoria 1891 - Mexico 1958). Calles'in reformculuğunu savundu, milletvekilliği (1916-1920), İçişleri bakanlığı (1924-1928) ve 1928-1930 arasında Cumhurbaşkanlığı yaptı. Ulusçu devrimci parti'nin başkanlığına getirildi (1930 -1935), Dışişleri bakanlığı (1934-35) görevini yürüttü, Meksika Medeni kanunu'nu hazırladı.

PORT-ÉTIENNE → NUADİBU.

PORTEVİN (Albert), fransız metalürji uzmanı (Paris 1880 - Abano Terme, İtalya, 1962). École centrale des arts et manufactures'de profesör, Fransa Bilimler akademisi üyesi (1942) oldu. En önemli çalışması, paslanmaz çeliklerin kimyasal direncini ortaya koymasıdır.

PORTFÖY a. (fr. *portefeuille*). **1.** Para cüzdanı. **—2.** İçine kâğıt, evrak konan, kartondan, deriden vb. muhafaza.

—Bank. Belli bir tarihte bir bankanın elinde bulunan ve üçüncü kişilerden bir alacağı temsil eden vadesi gelmemiş ticari senetlerin tümü.

—Bors. Bir özel kişi, bir işletme, bir yatırım ortaklığı ya da bir bankanın elinde bulunan menkul kıymetlerin tümü. || *Portföy kıymetleri,* borsa işlemlerinde kullanılan (spekülasyon amacıyla) kıymetli evrakın aksine olarak, yatırım konusu oluşturan ve bir mal varlığı içinde uzun süre bulundurulması amaçlanan kıymetli evrak. || *Portföy yöneticisi,* bir banka, mali kuruluş ya da borsa acentası dışında, kendisine verilen sermayeleri, bir vekâletle belirtilen yetkiler çerçevesi içinde, menkul değer yatırımları yaparak üçüncü kişiler hesabına yöneten, bu işi meslek edinmiş kimse.

—İkt. *Portföy kuramı,* iktisat biliminin, hisse senetleri ve tahviller, mali piyasa hareketleri, yatırım seçimleri konularını inceleyen bölümü; özellikle amerikan iktisatçısı James Tobin'in savunduğu, mali aktiflerle gerçek aktiflerden (arsalar, binalar) oluşan mal varlıklarının, para stoklarındaki değişikliklerin, yalnız faiz oranı üzerinde değil, gerçek aktiflerle ilgili fiyatlar üzerinde de etkili olduğunu ileri süren kuram.

—Pulc. Bir anma pulu için bastırılan ve içinde sözkonusu anma pulu, bununla ilgili FDC (ing. *First Day Card,* ilk gün zarfı'nın kısaltması), kart ya da öteki yayınlar bulunan filatelik dosya.

—Uluslarar. ikt. *Portföy seçimleri kuramı,* randıman ve risk ölçütlerine göre yön alan uluslararası sermaye akımlarını inceleyen kuram.

PORT-FRANCQUİ → İLEBO.

PORT FUAD, Port Said'in (Mısır) doğu banliyösünde, Süveyş kanalının doğu kıyısında.

PORT-GENTİL, Gabon'da liman kenti, Lopez burnu koyunda, Mandci yarımadasının doğu kıyısında, Ogoue deltasında; 164 000 nüf. (1988). Kent, petrol çıkarılan bölgenin merkezidir. Trafiğin (9 Mt; özellikle petrol ve kereste) büyük bölümü deniz yoluyla ve yabancı limanlar aracılığıyla gerçekleştirilir. Sanayileşme hızlıdır: kontrplak, petrol arıtımı, bira fabrikası, sabun fabrikası, sıvı gazlar, küçük metalürji. Balıkçılık az gelişmiştir.

PORT GİBSON, ABD'de (Mississippi) köy, Jackson'ın G.-B.'sında, Mississippi yakınında; 2 400 nüf. —Yakınında (Grand Gulf), nükleer santral.

PORT GLASGOW, Büyük Britanya'da liman kenti, İskoçya Lowlands'ında (Strathclyde), Clyde halicinin güney kıyısında, *Glasgow*'un aşağı kesiminde; 22 500 nüf. Gemi yapımı. Makine sanayisi.

PORT-GRİMAUD, Fransa'da Grimaud (Var) komününde yer, Akdeniz kıyısında, Saint-Tropez körfezinde. Sayfiye merkezi.

PORTHAN (Henrik Gabriel), finlandiyalı tarihçi ve etnograf (Viitasaari 1739 - Turku 1804). Turku Üniversitesi'nde kütüphanecilik ve profesörlük yaptı, fennoman Aurora derneği'ni kurdu (1770) ve bu derneğin çıkardığı gazetede makaleler yazdı. Tarih ve dilbilim alanında yaptığı incelemeler fin ulusçu hareketini yönlendirdi. *Paavali Juusten Chronicon Episcorum Finlandensium* (Finlandiya piskoposluk kronikleri) [1784-1800] eski fin tarihinin en önemli kaynağıdır. *De Poësi fennica* (Fin şiiri) [1766-1778] adlı yapıtı Kalevala'nın yazılmasında esin kaynağı oldu.

Camera Press-Parimage

Katherine Anne Porter

PORT HARCOURT, Nijerya'nın güney-doğusunda liman kenti, Rivers eyaletinin merkezi; 361 800 nüf. (1991). Kent, deltayla sert toprağın birleştiği yerde, mangrovlarla çevrili Bonny kanalının kenarında yer alır. 1912'de yapılan liman, ülkenin merkezine ve kuzeyine, çok kullanılan bir demiryoluyla bağlandı. Nijer deltasında petrol yataklarının bulunması, ağır sanayinin kuruluşunu hızlandırdı: rafineri ve petrokimya kompleksi. Liman trafiği 2,5 Mt dolayındadır.

PORT HEDLAND, Avustralya'da (Batı Avustralya) liman kenti, eyaletin kuzeyinde; 7 200 nüf. Kentin D.'sunda çıkarılan demir cevherinin dışsatımı.

PORT HOPE, Kanada'da (Ontario) kent, Ontario gölü kıyısında; 9 800 nüf. Uranyum işleme.

PORT HURON, ABD'de (Michigan) kent, Saint Clair ırmağı kıyısında, *Huron gölü*'nün çıkışında; 34 000 nüf. Sayfiye, ticaret ve tarım merkezi.

PORTİCİ, İtalya'da liman kenti, Campania'da (Napoli ili), Napoli'nin banliyösünde, Vezüv'ün eteğinde; 79 400 nüf. XVIII. yy.'da yapılmış eski krallık sarayı. Bir meyve bölgesinin ticaret merkezi. Besin sanayisi. Tekstil.

PORTİER (Paul), fransız fizyolog (Bar-sur-Seine 1866 - Bourg-la-Reine 1962). Monako prensi Albert I'in çeşitli keşif seferlerine katıldı ve Bilimler akademisi'ne seçildi (1902). Richet ile birlikte 1902'de anafilaksinin bulunmasında öncülük etti.

PORTİK a. (fr. *portique*). Aktar. TAŞIYICI* KÖPRÜ'nün eşanlamlısı.
—Elektrotekn. Üst bölümünde, bir travers aracılığıyla bağlanmış birçok küçük direk bulunan ve bir havai hattı taşımaya yarayan yapı.

PORTİLLO, Şili'de kış sporları merkezi, Andlar'da (San Felipe ili). 1966'da dünya kayak şampiyonaları burada yapıldı.

PORTİLLO Y DİEZ DE SOLLANO (Álvaro DEL), ispanyol rahip (Madrid 1914). Karayolları mühendisi, hukukçu ve tarihçiydi; çilecilikle ve Kilise'yle ilgili konular üzerine *Fieles y laicos en la Iglesia* (Kilise'de inananlar ve laikler) [1969] ve *Escritos sobre el sacerdocio* (Rahiplik üzerine yazılar) [1970] adlı incelemeleri yazdı. 1935'ten başlayarak üyesi olduğu Opus Dei'nin genel sekreterliğine getirildi. 1975'te, bu kurumun kurucusu olan monsenyör Escrivá de Balaguer'in ölümünden sonra, Opus Dei genel seçici kongresi'nde genel başkan seçildi.

PORTİMÃO, Portekiz'de (Faro yönetim bölümü) liman kenti, Algarve kıyısında; 20 000 nüf. Balıkçılık (sardalye). Konserveler. Gemi yapımı.

PORTİNARİ (Cândido), brezilyalı ressam (Brodósqui, São Paulo eyaleti, 1903 - Rio de Janeiro 1962). Tarihsel ya da alegorik bir esin ve güçlü bir anlatımcılıkla ayırt edilen (*Brezilya toprağının işlenmesi, Çocuk oyunları, Dört ana unsur,* 1936 -1945, Milli eğitim bakanlığı, Rio de Janeiro; *Savaş ve barış,* BM sarayı, New York) çok sayıda duvar süslemesi gerçekleştirdi. Tablolarında daha yalın bir üslup kullanmıştır.

PORT JACKSON, Yeni Güney Galler' de (Avustralya) körfez; hilallerinden birinde Sydney kurulmuştur.

PORT KAİSER, Jamaika'da liman, adanın güney kıyısında. Boksit dışalımı. Alümin fabrikası.

PORT KELANG, esk. **Port Swettenham,** Malaysia'da liman, Malezya'da, Malakka boğazı kıyısında. Demiryoluyla Kuala Lumpur'a (Kelang ile) bağlanan limandan kauçuk ve kalay dışsatımı yapılır.

PORT KEMBLA, Avustralya'da (Yeni Güney Galler) liman. Demir-çelik. Bakır dökümevi. Kömür dışsatımı.

PORTKOTON a. (fr. *porte-coton*). İlaç çözeltilerini yaraların ya da doğal boşlukların içine sokabilmek için üzerine pamuk sarılmış tahta ya da madenden çubuk.

PORT LÁIRGE, ing. **Waterford,** İrlanda Cumhuriyeti'nde (Munster ili) kent, yönetim bölümü merkezi, daha aşağıda Waterford Harbour'la birleşen, Suir halicinin kıyısında; 38 000 nüf. Katolik ve protestan piskoposluk merkezi. Kentte, sur kalıntılarıyla XI. yy. ya da XII. yy.'dan kalma bir kule bulunur. İki katedralin bazı bölümleri XVIII. yy.'da yapılmıştır. Bu önemli liman kentinde, tekstil (jüt), makine, elektrik ve besin sanayileri vardır. Cam fabrikaları. — *Port Láirge yönetim bölümü,* İrlanda'nın güney-doğu kıyısında, Barrow ve Suir (Waterford Harbour) ortak haliciyle Blackwater halici arasında uzanır; 1 838 km^2; 91 151 nüf. (1986).

PORTLAND a. (*Portland* yarımadasının adından). *Portland çimentosu* (standart simge PÇ), klinkerin bir miktar alçı taşıyla birlikte öğütülmesi sonucu elde edilen hidrolik bağlayıcı (28 günlük basınç dayanımına göre [kgf/cm^2 cinsinden] türleri vardır: örneğin 28 günlük basınç dayanımı en az 325 kgf/cm^2 olan portland çimentosu PÇ 325 diye anılır). || *Katkılı portland çimentosu* (standart simge KPÇ) klinker (en az % 65), alçı taşı ve puzolanik maddenin birlikte öğütülmesi sonucu elde edilen çimento.

PORTLAND, ABD'de (Maine) liman kenti, Casco körfezi kıyısında; 61 600 nüf. Derin ve güvenli bir gemi demirleme yerinin kıyısında kurulmuş olan Portland, önemli bir limandır: balıkçılık, ticaret, tersaneler, petrol terminali. Ayrıca, çeşitlenmiş bir sanayi (makine, kimya, besin sanayileri, kırtasiye, tekstil, kereste ve deri işleme, yayımcılık) merkezidir. Kent, 1820'den 1832'ye kadar Maine eyaletinin merkeziydi.

PORTLAND, ABD'de (Oregon) liman kenti, Willamette ve Columbia'nın birleştikleri yerin yukarısında; 437 319 nüf. (1990). Üniversite ve sanat (çin sanatı koleksiyonlarının ve resim koleksiyonlarının [özellikle Eugène Delacroix'nın resimleri] bulunduğu müze) merkezi. Demiryolu kavşağı, ticaret (kereste) ve sanayi (tersaneler, kimya, metalürji, elektronik, tekstil, besin sanayileri) merkezi.

PORTLAND dükleri → BENTİNCK.

PORTLAND KATI a. Yerbil. Jura sisteminin katı. (Eşanl. PORTLANDİYEN.)

PORTLAND yarımadası, Büyük Britanya'nın (Dorset yönetim bölümü) güney kıyılarında yarımada, çakıl taşından bir set olan Chesil Bank'le kıyıya bağlanır; 11 km^2. Bir hidrolik kireç çeşidine adı verilen kesme taş ve killi kireçtaşı ocağı.

PORTLANDİA a. Arkası güdük ve geniş bir yamuk biçiminde ikiçenetli yumuşakça cinsi. (Çok büyük boylu olabilen bu hayvanlar özellikle kuzey denizlerinde yaşar. *Nuculanidae* familyası.)

PORTLANDİYEN a. (ing. *portlandian; Portland* yarımadası'ndan). Yerbil. PORTLAND KATI'nın eşanlamlısı.

PORT LAOİSE, esk. **Maryborough,** İrlanda Cumhuriyeti'nde (Laigin ili) kent, Laois yönetim bölgesinin merkezi, bog of Allen'in G.'inde; 4 000 nüf.

PORT LOUİS, Mauritius adasının merkezi ve liman kenti, adanın K.-B. kıyısında; 141 870 nüf. (1990). Ticaret ve tarım (şekerkamışı) merkezi.

PORT-LYAUTEY → KENİTRA.

PORTMANTO a. (fr. *portemanteau*'dan). ASKILIK'ın eşanlamlısı.

PORTMEŞ a. (fr. *porte-mèche*). Cerr. Bir meşi fistüllü yaraların dibine sokmak için kullanılan stile.

PORT MORESBY, Papua-Yeni Gine' nin başkenti. Mercan denizi kıyısında; 152 100 nüf. (1987). Bakır, kauçuk, hindistancevizi, kereste ve kahve dışsatım limanı. Ticaret. Uluslararası havalimanı.

PORT NATAL → DURBAN.

PORTO a. Portekiz'de Duero nehri kıyılarında elde edilen kokulu ve kuvvetli likör şarabı. (Genellikle koyu renkli olmakla birlikte beyaz olanları da vardır. Porto şarabı en üstün niteliğine 20-30 yıl içinde ulaşır.)

PORTO, Portekiz'de kent, yönetim bölümü merkezi; 350 000 nüf. (1988). (yapma önliman Leixões, Matosinhos [balıkçılık ve sardalya konservesi fabrikası], Gondomar'ı [el sanatları merkezi] kapsayan yerleşme alanında 1 milyona yakın). Duero ırmağına egemen yamaçlarda kurulu olan Porto, ülkenin ikinci büyük kenti ve kuzey kesiminin anakent alanıdır. Nüfus, Porto şaraplarının yapıldığı adegalarda (mahzen) üretilen Alto Duero şaraplarının pazarlandığı Vila Nova de Gaia'da (güney kıyı) yoğunlaşır. Tekstil, dönüştürme metalürjisi ve kimya (taşıt lastiği) sanayileri. —*Porto yönetim bölümü,* 2 395 km^2; 1 683 200 nüf. (1989).

Porto
Duero'nun sağ kıyısındaki eski kent (önde Dom Luis I köprüsü [1886])

L.Y. Loirat-Explorer

—Tar. Antikçağ'da *Portus Cale* diye anılan Porto, kısa bir süre için Araplar'ın eline geçti, ancak X. yy.'ın ortalarına kadar sınır kenti olarak kaldığı için uzun süre ilerleme gösteremedi. Lizbon'un aksine, İmparatorluk'un olanaklarından çok az yararlandı, ancak buna karşılık XVII. yy.'ın sonundan başlayarak ingiliz ticaretine açıldı. XVIII. yy.'da başkaldıran Porto (1756 ayaklanması) XIX. yy.'da liberalizmin güçlü kalelerinden biriydi.
—Güz. sant. Roman dönemin ilk yıllarından kalma Cedofeita kilisesi; barok dönemde değiştirilen roman katedral (XVII. yy.-XVIII. yy.); aynı dönemde yapılan ya da değiştirilen başka kiliseler (*Clérigos* kulesi, 1754-1763). Kentin yukarısında, eski Pilar manastırı'nın (XVI.-XVII. yy.) yuvarlak avlulu kilisesi. Soares dos Reis (burada yapıtları bulunan XIX. yy. heykelcisinin adı) müzesi; etnografya müzesi.

PORTO (Luigi DA) → DA PORTO.

PÔRTO ALEGRE, Brezilya'da kent, Rio Grande do Sul'un merkezi, Guaíba ırmağı kıyısında, denizkulağı (lagoa dos Patos) ve deniz ulaşımının son iskelesi; 1 371 313 nüf. (1990); banliyöleriyle 2 232 000 nüf (1990). Kent 1742'de kuruldu. 1850'den sonra alman göçmenler sayesinde etkinlikleri gelişti XX. yy. başlarında sanayileşen (tarıma dayalı besin sanayileri, metalürji vb.) Pôrto Alegre, Güney Brezilya'nın büyük ticaret merkezi oldu.. Bir granit mahmuzu üzerinde kurulmuş eski kent, modern gökdelenlerin ve yayalar için yeni sokakların yapılmasıyla günümüzde bütünüyle yenilenmiştir. Ticaret, goşoların kalbinde taht kurmuş geleneksel "rua da Praia" da hâlâ etkinliğini sürdürmektedir. Konut semtleri tepelerde ya da Guaíba ırmağı kıyılarındadır. Halkın yaşadığı semtler, zaman zaman su baskınlarına uğrayan alçak ırmak taraçalarında uzanır. Canoas, deri ve ayakkabı sanayileriyle ünlü eski alman sömürgeleri São Leopoldo ile Nôvo Hamburgo yolu üzerinde büyük bir sanayi ve işçi banliyösüdür. Canoas yakınlarında yapılmış büyük bir petrol rafinerisi, Montenegro dolaylarındaki petrokimya merkezini beslemektedir.

PORTO AMÉLIA → PEMBA.

PORTOBELO, PORTO BELLO ya da **PUERTO BELLO,** Panama Cumhuriyeti'nde köy, Antiller denizi kıyısında; 550 nüf. Sömürge döneminde, Colón'un K.-D.'sunda önemli bir limandı. Arkeoloji kalıntıları.

PORTOCARRERO (Luis Manuel Fernández DE), ispanyol kardinal ve siyaset adamı (1635 - Toledo 1709). Kardinallik (1669), devlet danışmanlığı ve geçici olarak Sicilya kral naipliği (1677) yaptı, Toledo başpiskoposluğuna getirildi (1678). Carlos II ölünce, Anjou dükünün adaylığını var gücüyle destekledi ve Naiplik cuntası üyelerinden biri durumuna geldi.

PORTO CERVO, İtalya'da sayfiye merkezi ve deniz sporları limanı, Sardinya'nın kuzey-doğu kıyısında.

PORTO CONTE, İtalya'da sayfiye merkezi, Sardinya'nın batı kıyısında, Alghero' nun K.'inde.

PORTO EMPEDOCLE, İtalya'da liman kenti, Sicilya'da (Agrigento ili), Akdeniz kıyısında; 15 900 nüf. Kimya (gübre) sanayisi. Çimento. Kükürt, potas, kayatuzu dışsatımı.

PORTO-FARİNA → GAR ÜL-MİLH.

PORTOFERRAİO, İtalya'da kent, Toscana'da (Livorno ili), Elbe adasının merkezi ve başlıca limanı; 11 000 nüf. XVI. yy.'da Mediciler'in tahkim ettiği ve ayrıcalıklar tanıdığı bu kasaba XVII. yy.'da bir kent oldu. Napoléon 1 mayıs 1814'ten 26 şubat 1815'e kadar burada yaşadı. Adanın kuzey kıyısında bulunan kent, bir ticaret ve sayfiye merkezidir.

PORTOFİNO, İtalya'da sayfiye ve iklimi sağlığa yararlı tedavi merkezi, Liguria'da (Cenova ili), Cenova'nın D.'sunda; 1 000 nüf.

PORT OF SPAİN, Trinidad adasında kent, Trinidad and Tobago devletinin merkezi, Paria körfezinin kuzey kıyısında; 50 878 nüf. (1990). Ticaret, kültür, turizm ve sanayi (besine dayalı tarım sanayisi, tekstil) merkezi.

PORTOGRUARO, İtalya'da kent, Veneto'da (Venedik ili) Adriya denizkulaklarının kuzeyinde; 25 000 nüf. XIV.-XVI. yy.'dan kalma Belediye sarayı. Ulusal müze (Concordia Sagittaria'ya komşu kentten gelen Antikçağ yapıtları). Bir tarım bölgesinin ticaret merkezi. Kimya sanayisi. Tekstil.

PORTOLANO a. (ital. *portolano,* kılavuz'dan). **1.** Deniz limanlarını ve derinliklerini, gelgitleri, bu limanlara giriş ya da çıkış biçimlerini açıklamalı bir şekilde gösteren kitap. **—2.** Bu betimlemeyi resimleyen eski deniz haritası. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. XIII., XIV. ve XV. yy.'larda cenovalı ve venedikli denizciler tarafından düz projeksiyonla oluşturulan bu deniz haritaları yazılı ya da resimli olarak engebeli (kayalıklar, akıntılar, fenerler vb.) kıyılar hakkında bilgiler veriyordu. İspanyollar, Portekizliler ve Araplar çok sayıda portolano yaptılar, renkli resimlerle süslenen, gökbilim cetvelleriyle tamamlanan bu haritaların kimileri birinci derecede dokümanlardır. Piri Reis'in *Kitab-ı bahriye*'si ile Seydi Ali Reis'in *Muhit*'i Osmanlı İmparatorluğu'nda yazılmış portolano örnekleridir.

PORTO MARGHERA → MARGHERA.

PORTO MAURİZIO → İMPERİA.

PORTO NOVO, Benin'in başkenti, Ouémé yönetim bölgesinin merkezi, Gine körfezinde, kum oklarıyla çevreden ayrılan bir adada; 200 000 nüf. (1990). Ticaret ve yönetim merkezi. Üniversite. Halkının çoğu gündüzleri Kotonu'ya çalışmaya gider. Porto Novo, Fransızlar'ın Dahomey'e giriş üssü olmuştu.

Bk. resim sayfa 9528

PORTORİA, Roma İmparatorluğu'nun çeşitli kesimlerine giriş ve çıkışta alınan tüm gümrük vergilerini belirten latince sözcük (ayakbastı, vergi anlamına gelen *portorium*'un çoğulu).

PORTO-RİCHE (Georges DE), fransız oyun yazarı (Bordeaux 1849 - Paris 1930). Yapıtlarında duyumsal aşkı çözümleyerek, döneminin tiyatrosuna şehvet ve acıyla yüklü güçlü bir duyarlılık kazandırdı. Oyunlarındaysa şiddetli psikolojik çatışmaları irdeledi (*la Chance de Françoise,* 1889; *le Marchand d'estampes,* 1917). [Fr akad. 1923.]

PORTO RİKO, Büyük Antiller adalarından biri; 8 897 km²; 3 600 000 nüf. (1990). Başkenti *San Juan.*

coğrafya

Dikdörtgen biçimindeki (D.'dan B.'ya doğru 170 km, K.'den G.'e doğru 50-60

G. Sioen-C. E. D. R. İ.

Pôrto Alegre'den bir görünüm

B. N., Paris

"Carlos V'in" portolanosu" diye bilinen katalan portolanosu Afrika kıyılarının bir bölümünü gösteren bu harita 1375'e doğru gerçekleştirildi ***Bibliothèque nationale, Paris***

N. Thibaut-Explorer

Porto Novo'da bir mahalle

km) ada, ortadaki bir sıradağdan (ortalama 600-800 m; 1 000 m'yi aşan birkaç doruk), geniş kıyı ovalarıyla son bulan uzun kuzey yamacından ve küçük kıyı ovalarıyla kesilen, daha sarp güney yamacından oluşur. Bu yüzey şekli, yanardağ kökenli ve kıvrımlanıp sonra düzleşmiş tortul kayaç blokunun bakışımsız yükselmesinin sonucudur. Tropikal iklim (San Juan'da, şubat ortalaması minimumu 19 °C, ağustos ayı ortalaması maksimumu 31 °C) denizin ve alize rüzgârlarının etkisiyle ılımanlaşır. Yağışlar kuzey yamacında ve alize rüzgârlarına açık yüksek kesimlerde boldur (1,5-3 m). Doğal olarak kuzey yamacında gür bir orman bulunmasına karşılık, güney yamacı savanlar ya da makilerle örtülüdür. Ada tropikal afetlerden, kasırgalardan ve toprak aşındırmasından büyük zarar görmektedir.

EKONOMİ

Tarım, ülke ekonomisinin temel taşlarından biridir: özellikle kıyı ovalarında yetiştirilen şekerkamışı (en yüksek 1 Mt'a kadar çıkan şeker üretimi 68 000 t'a düştü), kahve, tütün, çeşitli meyveler. Üçüncü kesim ve sanayi, giderek kentlerde toplanan halkın çoğuna iş sağlar. Başlıca kentler, başkent ve sanayi merkezi San Juan, güney kıyısındaki sanayi ve ticaret merkezi Ponce, Caguas ve Mayagüez'dir. Hızla artan nüfus (doğal artış ‰ 11,8), aşırı yoğun nüfusa (yoğunluk: km²'de 404 kişi) ve ABD'ye (özellikle New York'a) yönelik bir göçe yol açar.

PORTO RİKO

Porto Riko'nun orta kesiminden bir görünüm

W. K. Müller-Bavaria-Pix

tarih

Başlangıçta Kızılderili Aravaklar'ın yaşadığı ada, Kolomb tarafından keşfedildi ve *San Juan Bautista* olarak adlandırıldı (1493). Kolomb'un yol arkadaşlarından Ponce de León, bir koya "Porto Riko" adını verdi (1508) ve üç yıl sonra orada San Juan'ı kurdu (1511). Savaşlara ya da büyük bir iktisadi sömürüye kurban giderek hızla yok olan yerli işgücünün yerini, 1518'den başlayarak, kısa sürede tükenen altını çıkartmak, tütün ve şekerkamışı ekiminde çalıştırılmak üzere getirilen afrikalı köleler aldı. Kölelerin sayısı hiçbir zaman çok artmadı ve bir süre sonra andaluclalı küçük çiftçiler adaya gelip yerleştiler. Plantasyonları sık sık karayibli Kızılderililer tarafından yakılıp yıkılan Porto Riko, yeni denizci devletlerin ilgisini çekti. İngiliz Drake, San Juan'ı yağmaladıktan (1595) sonra başarısızlığa uğradıysa da yurttaşı lord Cumberland adayı, geçici de olsa işgal etti (1598). Ardından, Hollandalılar da San Juan'ı kuşattılar (1625). Büyük ölçüde tahkim edilen Porto Riko San Juan'ı, önemli bir ispanyol deniz üssü, adaysa bir kaçakçılık merkezi haline geldi.

Durumu düzelen Porto Riko (1778 ve 1804 ispanyol reformları), kölelerin önce ayaklanma girişiminde bulunmalarına (1812), ardından da ayaklanmasına (1815) rağmen, XIX. yy. başında İspanyol Amerikası'nı saran özgürleşme hareketine katılmadı.

XIX. yy.'ın başı, 1816'da geniş bir iktisadi özerkliğe kavuşan ada için büyük bir refah dönemi oldu. Bununla birlikte yüzyılın ortasında, İspanya'ya karşı bir ayaklanma korkusu, ispanyol yönetiminde bir sertleşmeye ve sınırlı da kalsa özerklikçi bir hareketin gelişmesine yol açtı (1868'deki Lares ayaklanmasının başarısızlığa uğraması). Özerklik yanlısı lider Luis Muñoz Rivera'nın, Sagasta'nın önderliğindeki ispanyol liberallerle ittifakı, 1897'de Porto Riko'nun özerkliğe kavuşmasını sağladı. Bunun üzerine kendi hükümetini kuran Porto Riko, iki yasama meclisi kurmak ve ticaret antlaşmaları yapmak yetkisini elde etti. Bu yeni durum ancak bir yıl sürdü. 1898'de, ABD'ye karşı giriştiği savaşta yenilen İspanya, Paris antlaşması'yla adayı Amerikalılar'a bıraktı. İlkin askeri denetim altına alınan Porto Riko'ya, daha sonra amerikalı bir vali ve bir Yürütme konseyi gönderildi (1900). Bunun üzerine, bir yanda Luis Muñoz Rivera'nın özerklik ve bağımsızlık arasında kararsızlık gösteren Porto Riko birliği, öte yanda ABD ile tam bir bütünleşme yanlısı Cumhuriyetçi parti olmak üzere, ortaya iki eğilim çıktı. 1917'de *Jones Act*, Porto Rikolular'a amerikan uyrukluğu ve temsili bir rejim kazandırdı.

Adanın ABD'ye katılması, gümrük tarifeleri ve büyük amerikan yatırımcıları sayesinde çok hızlı bir maddi gelişmeye yol açtı. Ancak 1929 bunalımı, temel üretimi şeker olan aşırı nüfuslu bir ülkede, tehlikeli sonuçlar doğurdu. 1938'de Muñoz Rivera'nın oğlu Luis Muñoz Marín, bağımsızlık sorununu ikincil bir sorun olarak gören ve önceliği iktisadi yaşamın çeşitlendirilmesine veren Demokratik halk partisi'ni kurdu.

Panama kanalı'nın yolu üzerinde bir deniz ve hava üssü olarak adanın stratejik önemini ortaya çıkaran İkinci Dünya savaşı'ndan sonra Porto Rikolular kendi valilerini seçme hakkını kazandılar. Luiz Muñoz Marín, 1948'de seçildi ve 1964'e kadar da görevde kaldı. 1952'de halk oylamasıyla kabul edilen yeni anayasaya göre Porto Riko, ABD'ye bağlı "özgür devlet" durumuna geldi.

İki ana partinin her ikisi de (Demokratik halk partisi bağımlı özgür devlet statüsünü koruyarak, Yeni ilerici parti tam bütünleşmeye kadar giderek), ABD ile sürekli bir birlikten yanaydılar. 1967'de yapılan yeni halk oylamasında, oylamaya katılanların % 61'i ortak devlet statüsünden, % 39'u tam bütünleşmeden ve ancak % 0,6'sı bağımsızlıktan yana oy verdiler.

8 aralık 1991'de yapılan halk oylamasında da halkın büyük çoğunluğu bir kere daha bağımsızlığa hayır dedi (% 55).

edebiyat

İspanyol diline bağlı kalan Porto Riko adasında, ilk yazılı metinler XIX. yy.'ın ortasında ortaya çıkmıştır (1843'te yayımlanan bir kolektif manzum ve düzyazı derlemesi ve Manuel Alonso'nun [1823-1889], gündelik yaşamdan kesitlerle, bölgeci bir akımın başlamasına yol açan *El Jíbaro* [1849] adlı romanı). XIX. yy.'ın ikinci yarısında tarihsel dramlar ve romanlar yazan Alejandro Tapia y Rivera (1826-1882) ve özellikle ateşli yurtsever José Gautier Benítez (1848-1880) romantik akımı temsil ederler. Ama o dönemde en büyük etki *Peregrinación de Bayoán* (1863) adlı ro-

manı, denemeleri ve siyasal eylemiyle yurttaşlarını özgürlük idealine çekmeye çalışan Eugenio María de Hostos'unki (1839-1903) olmuştur. Öte yandan José de Diego (1866-1918), adada modernist akımın en önemli temsilcisi Luis Lloréns Torres (1878-1944) ve Evaristo Ribera Chevremont (1896-1976) şiire yeni bir atılım kazandırmaya çalıştılar; Luis Palés Matos (1898-1959) ise, renkli ve son derece ritimli dizelerinde Antiller'de yaşayan zencilerin yaşamını işledi. Daha sonraki kuşak şairlerinin çeşitli okullara bağlı sanatçılar arasından çıktığı ya da yeni yetenekler olduğu görülür (Luis Hernández Aquino [doğm. 1907], Francisco Manrique Cabrera [doğm. 1908], Juan Antonio Corretjer [doğm. 1908], Félix Franco Oppenheimer [doğm. 1912], Francisco Matos Paoli [doğm. 1915], Hugo Margenat [1933 -1957] ve içlerinde en ünlüsü Julia de Burgos [1914-1953] olan, Clara Lair [1895 -1973], Carmelina Vizcarrondo [doğm. 1906], Carmen Alicia Cadilla [doğm. 1908], Marigloria Palma [doğm. 1921] olan kadın şairler). 1903'te Río Piedras'ta kurulan Porto Riko Üniversitesi bugün en etkin aydınların ve genç şairlerin yetiştiği bir merkez durumundadır.

Deneme alanında Concha Meléndez (doğm. 1904), Margot Arce (doğm. 1904) ve Nilita Vientós Gastón (doğm. 1903) en dikkate değer kalemlerdir. Öykü alanında, natüralizmin tartışılmaz bir biçimde en büyük temsilcisi olan Manuel Zeno Gandía'dan (1855-1930) sonra, yazarlar tarım işçilerinin çetin yaşamlarını sorguladılar (Enrique A. Laguerre, 1906). Bir kısmı da Luis González (doğm. 1926) ve Pedro Juan Soto'nun (doğm. 1928) öykülerinde yaptıkları gibi New York'a göç eden Porto Rikolular temasını işlediler. Çoğu kısa öyküyü yeğledi: günümüzde en parlak düzyazıcılardan biri olan, aynı zamanda oyun da yazan ve yapıtlarında siyasal eğilimler ağır basan René Marqués'i (doğm. 1919) özellikle anmak gerekir. Tomás Blanco (1897-1975), Emilio S. Belaval (1903 -1973), Abelardo Díaz Alfaro (doğm. 1920), Emilio Díaz Valcárcel (doğm. 1929) da nitelikli öykücülerdendir. Çağdaş öykücüler arasında iğneleyici bir mizah gücüne sahip Luis Rafael Sánchez (1936), Carmelo Rodríguez Torres (doğm. 1941), Magali García Ramis (doğm. 1946) ve Manuel Ramos Otero (doğm. 1948) önemlidir.

PORTO RİKO çukuru, Atlas okyanusu'nun tropikal kuşaktaki batı kesiminde çukur (9 218 m). Porto Riko adasının kuzey sınırında 1 500 km'den fazla uzanır. B.'da Küba ile Haiti arasındaki dar bir dehlizle Cayman çukuruna bağlanır. (Çukur, Amerika levhasının soldan, Karayib levhasından kopması sonucu oluşmuştur.)

PORTO SANTO, Portekiz'e bağlı Madeira takımadasında adacık, en büyük adanın K.-D.'sunda; 42 km²; 4 000 nüf. Başlıca kenti *Vila Baleira*. Buğday ekimi ve bağcılık. Balıkçılık. Konserve fabrikası. Turizm.

PORTO SANTO STEFANO, İtalya'da (Monte Argentario komünü) liman, Toscana'da (Grosseto ili).

PORTO TORRES, İtalya'da liman kenti, Sardinya'da (Sassari ilinde), Asinara körfezi kıyısında; 21 100 nüf. Yarımada İtalyası'na Korsika ve Fransa'ya giden yolcuların gemiye bindiği liman. Petrokimya kompleksi.

PÔRTO VELHO, Brezilya'da kent, Madeira kıyısında, Rondônia toprağının yönetim merkezi; 216 254 nüf. (1990).

PORTOVENERE, İtalya'nın sayfiye ve turizm merkezi Liguria'da, La Spezia'nın G. kıyısında; 4 900 nüf.

PORTO VESME, İtalya'da sanayi kompleksi, Sardinya'da, adanın güney-batı'sında. Termik santral. Metalürji (alümin ve alüminyum, çinko ve kurşun).

PORTOVİEJO, Ekvador'da kent, Manabi ilinin merkezi, 134 180 nüf. (1990). Bir tarım bölgesinin merkezi. Deri sanayisi. Şapkalar (panama).

PORTÖR sıf. ve a. (fr. *porteur*). Patol. TAŞIYICI'nın eşanlamlısı.

PORT PHİLLİP BAY, Avustralya'nın güneyinde körfez; Melbourne da bu körfezin kıyısındadır.

PORT PİRİE, Güney Avustralya'da liman kenti, Spencer körfezinde; 15 500 nüf. Maden cevheri (kurşun, çinko, gümüş) dışsatımı. Demirsiz madenler dökümevi ve rafinerisi.

PORT RADİUM, Kanada'da (Kuzey -Batı Arazisi) madencilik merkezi, Büyük Ayı gölünün kıyısında. —Yakınında gümüş, kurşun, çinko yatakları (uranyum madeni 1960'ta tükendi).

Portrait d'un inconnu, Nathalie Sarraute'un romanı (1948). Sartre'ın "antiroman"dan söz eden coşkulu bir önsözüyle yayımlandı. Anlatıcı, iki kişi çevresinde dolanır ve onların "davranış ve sözlerinin altında, o gizli hareketler aracılığıyla, hiçbir ad taşımayan, başkalarıyla olan ilişkilerimizi ve yaşadığımız her bir anı ilmek ilmek oluşturan, filizlenmeye yüz tutmuş o duyguları yakalamaya" çalışır. Hayat denilen bu yumuşak karmaşıklığı, bu gevşek yıkımı sözcüklerle yakalayabilmek başlı başına bir sorundur ve görüntüsüz, öyküsüz yazının yüklendiği amaç da budur. Adı konulamayanı çizmek, tanınıp bilinmeyenin portresini yapmak yazıya düşer.

PORTRE a. (fr. *portrait*; "resme almak" anlamında esk. fr. *portraire*'den). **1.** Bir kimsenin desen, resim, fotoğraf vb. ile yapılan tasviri. (Bk. *ansikl.* böl. Güz. sant.) **—2.** Bir kimseyi, onun ruh durumunu anlatarak, yazarak, film çekerek vb. betimleme; tasvir: *Ünlü yazarın başarılı bir portresini çizen bir kitap.* (Bk. *ansikl.* böl. Ed.). —Güz. sant. *(Sanatçının) kendi portresi*, bir sanatçının, kendini konu aldığı sanat yapıtı.

—ANSİKL. Ed. Önceleri, Antikçağ'da en ünlü örneklerini Theophrastos'un verdiği karakter betimlemelerinden pek ayırt edilmeyen portre türü, XVII. yy.'da büyük bir ilgi gördü (Joseph Hall, La Bruyère). Portre, herkesin, tüm insanlarda ortak olan özellikler ile evrenin karakteristik özelliklerini kişiliğinde barındırdığı görüşüne dayanan bir tipoloji ortaya koyar. Tiplere dayandığı için de, Montaigne'den La Rochefoucauld'ya, daha çok ahlakçıların ilgisini çekmiştir: ama bu, portrenin belli bir örneği belirtmesine engel değildir. Portre, Steele ve Addison'da olduğu gibi, denemeye katkıda bulunabilir, romanın önemli bir öğesi haline gelebilir ve karikatürde, kendine özgü tipolojik özelliğe yeniden kavuşabilir (Thackeray, *The Book of Snobs*). Portre, ahlaki ya da kanıtlayıcı örnekleri ifade etmek için çok gerekli olan, özlü bir anlatım sağlar.

Türk edebiyatında mesnevilerdeki portreler, gerçekdışı benzetmelere, soyut öğelere dayanır. Tanzimat döneminin ilk romanlarındaki (örn. Namık Kemal'de) portreler tek yönlü kişilere aittir; iyiler çok iyi, kötüler çok kötüdür; çirkinler kötüdür vb. Buna karşılık çok güzel fakat çok kötü kahramanlar (örn. *İntibah*'ta Mahpeyker) canlandırılır. Gerçekçi edebiyat (H. Z. Uşaklıgil, Y. K. Karaosmanoğlu) yapıttaki toplumsal konumlara, kişiliklere, işlevlere uygun portreler canlandırmaya başladı. Ayrıntılara düşkün yazarlar (A. Ş. Hisar) yapıtlarında derin ifadeli portrelere yer verdi.

—Güz. sant. Mezopotamya'da portrenin gerçekçi bir nitelik taşıdığı söylenemezse de, Gudea*, Lagaş* ensi'si ya da Hammurabi* gibi çok sayıda tasviri bilinen kimi hükümdarlar, gerçekçi bir üslupta betimlenmişlerdir.

Firavunlar döneminde Mısır'da, Eski İmparatorluk'tan başlayarak *serdab**'da bir heykel yer alır: ölünün gerçek anlamda bir ikizi olan bu heykel, onun yerine yaşayacaktır. Firavunlar dönemi sanatçılarının portrecilikteki ustalığının kökeninde büyük bir olasılıkla bu dinsel işlev yatar. Sanatçılar, hafif alçakkabartmada kireçtaşını (Horbeyt tapınağı [deltanın doğu kesimi, III. hanedan] için yapılmış ve firavun Coser'i canlandıran taslak; New York'ta, Metropolitan museum'da korunmaktadır), kireçtaşı üzerine boyalı alçıyı (prens Ankhaf'ın büstü, Museum of Fine Arts, Boston), ağacı (Şeyh* ül-Beled) ya da taşı, birçok heykelde (Mikerinos heykel grupları ya da Sesostris III'ün Orta İmparatorluk döneminde gerçekleştirilen ve firavunun yaşının ve hastalığının ilerleyişinin gözlenebildiği çeşitli tasvirler) görüldüğü gibi aynı rahatlıkla işlemişlerdir. Yeni imparatorluk döneminde de, Nefertiti özellikle de Akhenaton'un portreleri, şaşırtıcı bir gerçekçilik ortaya koyar. Bununla birlikte, özel kişilere yönelik heykel sanatının bireysel bir nitelik kazanması için Gerileme dönemini beklemek gerekir (Mentuemhat'ın büstü, Mısır müzesi, Kahire; "Yeşil baş" adıyla anılan rahip başı, Berlin müzesi).

Yunanistan'da ise, tersine, kişi portreleri çok yavaş bir biçimde ortaya çıktı ve başlangıçta yalnız mezar heykelciliğinde görüldü. Kişiye tapınma eğiliminin ağır bastığı İskender döneminde, kişisel portreler büyük önem kazandı. İskender'in ve diadokhosların suretleri, gerçekçi ama bir ölçüde idealleştirilmiştir; hükümdarların sikkelerdeki portreleri de üstün niteliklidir (Makedonya, Bergama, Bithynia, Pontos, Suriye ya da Mısır krallarının portreleri; Baktria kralı Eukratides'in madalyonundaki portresi). Mezarlara portre yapma sanatı Etruria'da elverişli bir ortam buldu ve Roma gerçekçiliğinin temel taşlarından biri oldu. Bu gerçekçilik Cumhuriyet ve daha sonra İmparatorluk dönemlerinde yüksek mevki sahibi ya da halktan kişilerin (Cato, Caecilius Jucundus, Sezar, Pompeius, Augustus ve diğer imparatorlarla bunların aileleri) sayısız heykellerinde, büstlerinde ve sikkeler üzerindeki suretlerinde kendini gösterdi. İmparatorluğun uzak eyaletlerinde portre sanatı, özellikle Palmira (mezarlarda) ve Mısır'da (el-Fayyum'daki büyük anlatım gücüne sahip boyalı portreler) gelişme gösterdi.

Erken hıristiyanlık sanatı Roma mirasını kısmen devraldı. V.-VI. yy.'lara kadar yalnızca saç biçimi, kıyafet vb. gibi yan öğeler yardımıyla birtakım belirlemeler yapılabilir; üstelik bu belirlemeler kişilerin kimliğinden çok yapıtın gerçekleştirildiği atölyenin saptanmasıyla ilgilidir.

Gerçek bir saray sanatı olan bizans sanatı, katı ve geleneksel kurallara uyar:

Ch. Lenars

prenses başı
Tel el-Amarna'da
bulunmuş bir alçakkabartma parçası
Mısır, Yeni İmparatorluk
XVIII. hanedan
British Museum, Londra

Ch. Lenars

Agrippa'nın büstü
mermer, İ.S. I. yy.
Louvre müzesi, Paris

PORTRE SANATI

Sanatçının ailesi
(1528-29)
Genç Holbein'ın tablosu
Basel müzesi

Hinz

Roger-Viollet

Bella (1536'ya doğr.)
Tiziano'nun tablosu
Pitti sarayı
Floransa

Réunion des musées nationaux

Jean Perrault ile Abraham Girard'ın
Philippe de Champaigne'e mal edilen portreleri
Versailles şatosu

portreler bireysel bir nitelik taşımaz; betimlenen kişilerin kimlikleri üslup ya da daha sık bir biçimde, yazıtlar yardımıyla saptanabilmiştir.

Batı'da, portre yapma sanatı ve portre zevki, Erken Ortaçağ döneminde kaybolmaya yüz tuttu. Bu zevk Fransa'da gotik dönemde mezar heykelleri aracılığıyla tekrar ortaya çıktı (Saint-Denis'de Atak Philippe III'ün yatık heykeli; Charles V ile Jeanne de Bourbon'un yatık heykelleri [bu kişiler Louvre'daki Narbonne sunak örtüsünde de betimlenmişlerdir]). İyi Jean'ın pano üzerine resmedilmiş portresi (Louvre) XIV. yy.'ın ortalarına aittir. İtalya'da S. Martini, condottiero Guidoriccio da Fogliano'yu ata binmiş olarak gösteren portreyi fresk tekniğinde gerçekleştirdi (Siena, 1328); Jacopo Della Quercia da, Ilaria Del Carretto'nun yatık heykelini yaptı (Lucca, 1407). Scaligerolar'ın Verona'daki heykelleri, Donatello'nun Gattamelata'sının (Padova, 1453) habercisi oldu. Pisanello ise, madalya sanatını tekrar canlandırdı.

XV. yy.'da batı sanatında portre resmi yaygınlaştı ve büyük önem kazandı. Flandre'da Van Eyck (*Arnolfini ve karısı;* kısa sürede yaygınlaşan bağışçı* portresi türünün bir örneği olan piskopos Van der Paele'nin portresi), Van der Weyden, Memling, Van der Goes, P. Christus, Fransa'da Fouquet (papa Eugenius IV [kaybolmuştur], Charles VII, Juvénal des Ursins), Moulins ustası (Bourbonlar'ın portreleri) bu türde yapıtlar verdiler. Portekiz'de, bu alanda, N. Gonçalves'in *São Vicente çokkanatlısı* sayılabilir. İtalya'da, Piero Della Francesca, Sigismondo Malatesta (Louvre) ile Federico da Montefeltro'yu (Uffizi) ölümsüzleştirdi; Gozzoli Mediciler'i müneccim krallar olarak (Medici sarayı), Mantegna da Gonzagalar'ı (Mantova) temsil etti. Bir sonraki yüzyılda, Raffaello Roma'da portre sanatına egemen oldu (Leo X ve iki kardinal, Pitti sarayı), Tiziano Venedik'te bu sanata ender ve duygulu bir derinlik kazandırdı, Bronzino ise, Floransa Dukalık sarayı'nın üyelerini donuk bir zariflikle betimledi. Sebastiano Del Piombo, Lotto, Moroni vb.'yi de unutmamak gerekir. Almanya'da Dürer ile birlikte, sanatçıların kendi portrelerini yapmaları yaygınlaştı, Cranach maniyerist bir üslupla yüzlerde biçim değişiklikleri gerçekleştirdi, Genç Holbein klasik bir nesnelliği yeğledi (*Elçiler,* Londra; *Erasmus,* Louvre). Fransız saray çevreleri ise, Clouetler'in karakalem portrelerini tercih etti.

XVII. yy.'ın portre sanatçıları kibarların inceliğini (Beabrunler, P. Mignard) ya da toplumsal ayrıntıları canlandırmaya (Rigaud) yönelmedikleri zaman, ruhbilimsel gerçeğe önem verdiler (Philippe de Champaigne, François De Troy, Nanteuil). Van Dyck ve Rubens, Hals ve Rembrandt (eşsiz bir kavrayışa sahip kendi portreleri), Velázquez, gravürcülerden Mellan, Audran ve Edelinck, büst ve mezar heykeli yapanlardan Anguierler, Sarazin, Coyzevox, Girardon ve Houdon, modellerin kişisel özelliklerine büyük önem verdiler. Yeni bir teknik olarak ortaya çıkan pastel, insan yüzündeki geçici ifadeleri yakalamayı sağladı. Vivien, La Tour, Perronneau, R. Carriera, sonra da Ducreux ve Boze bu alanda ün kazandılar. Öte yandan, Largillière, Aved, Tocque, Nattier (mitolojik kılıklarda kadın portreleri), Greuze, Drouais, Mme Vigée-Lebrun gibi Fransızlar, Ghislandi, G. M. Crespi ya da Ceruti gibi italyan "gerçekçileri" ve genellikle dış mekânlarda soyluların portrelerini gerçekleştiren Reynolds, Gainsborough, Rommey, Raeburn, Lawrence gibi İngilizler yağlıboya tekniğini kullandılar. Goya'da ise durum tamamıyla değişikti: onda, resmi portreler bile acımasız bir yergi havası taşıyabiliyordu (Carlo IV ailesi, Prado).

XIX. yy.'da fransız portre sanatı maddi ve manevi gerçekleri canlandıran başyapıtlar ortaya koydu: David, Prud'hon, Gérard, Gros, Delacroix, İngres, Chassériau, Courbet. Daha sonraları, saray portreleri Winterhalter ile, resmi salon burjuvazisi portreleri de Carolus-Duran ya da Bonnat ile varlığını sürdürürken, izlenimciler, ışığın cilt yüzeyinde oluşturduğu renk çeşitliliğini vermeye çalışarak, insan figürünü manzara resmi gibi ele aldılar (Renoir). Degas, kişiyi daha yalın anlatım olanaklarıyla canlandırmaya çalıştı. Manet ve Cézanne her şeyden önce plastik olguya önem verdi; Fantin-Latour ve Carrière, kişiye içtenlikle yaklaşmayı denediler; Van Gogh, iç bunalımlarını, üslubundaki saplantılı ritimler ve canlı renklerle yansıttı.

Kübistler insan yüzünü, art arda gelen düzlemlerle yeniden oluşturmaya çalıştılar (zaman zaman İngres'in sanatına göndermeler yapan Picasso; Gris; Gleizes). Bu sırada kibar çevre ressamları aşırı özentili (Helleu, Boldini, J.-E. Blanche) ya da modernist (Van Dongen) bir anlatımı benimsemişlerdi. Heykel dalında, Dalou, Carpeaux, Rodin, Bourdelle, Despiau'yu saymak gerekir. Fotoğrafın (XIX. yy.'da Nadarlar, Carjat, Disderi ve diğerleri; XX. yy.'da A. Sander, Cartier-Bresson, E. Sougez, G. Freund, Brassaï, Doisneau vb.) yaygınlaşmasına karşın, portre ressam ve heykelcilerin ilgisini çekmeyi sürdürdü. Sanatçılar bu alanda, Giacometti'nin ya da Bacon'un anlatımcılığından, Afrika'nın heyecan verici mürekkep çalışmaları ya da César'ın yaldızlı bronz maskelerine varıncaya dek, çok çeşitli üsluplarda yapıtlar ortaya koydular. (→ ÇOCUK, KADIN, ERKEK.)

• *Türkler'de portre sanatı.* Orhon vadisinde bulunan Göktürkler'den kalma Kültigin ve balbal heykelleri bir ölçüde portre özelliği taşırlar. Bu alanda ilk önemli örnekler buddhacı gelenekleri yansıtan uygur duvar resimleridir (VIII.-IX. yy.'lar). Sorçuk'ta, kız ve erkek uygur bağışçılarını (vakıfçı) tasvir eden freskte, figürlerin tümü yuvarlak yüzlü, badem gözlü, iri burunlu, küçük ağızlı olmakla birlikte, genelde portre özelliği sezilir. Bezeklik freskinde bir uygur prensi, Hoço'da bulunmuş bir minyatürdeyse dindarlar (yüksek rahipler, seçkinler) resmedilmiştir. İslam dini figürlü resmi yasaklamıştır, ancak Aynüddevle'nin

G. Dyer'in portresi için
üç etüt (1969)
Francis Bacon'un yapıtı
özel kol.

Lauros-Giraudon

(Nakkaş-ı Rum) selçuklu sultanı Keyhüsrev II'nin kızı Gürcü Hatun için Mevlana'nın resmini yaptığı ve Mevlana'nın bu resim için poz verdiği bilinmektedir. Osmanlılar'da Mehmet II (Fatih) batı resmine, özellikle portre sanatına ilgi duymuş, portresini ve madalyonunu yaptırmak amacıyla Batı'nın ünlü ressamlarını saraya davet etmiştir (başta Bellini olmak üzere Ferrara, Pasti vd.). Sinan Bey ve öğrencisi Ahmet Şiblizade de dönemin ünlü portre sanatçılarıydı. Süleyman I (Kanuni) döneminin başta gelen sanatçılarından Nigâri (Haydar Reis), Kanuni Sultan Süleyman'ın, Selim II'nin ve Barbaros Hayrettin Paşa'nın portrelerini yapmıştı. Özellikle Barbaros Hayrettin Paşa'nın büst biçiminde, profilden resmedilen portresi batı portreciliğine yakın üsluptadır. Türk minyatürünün klasik dönemi olarak tanımlanan ve Selim II ile Murat III'ün saltanat yıllarını kapsayan dönemde (XVI. yy.'ın ikinci yarısı) Nakkaş Osman, Osman Gazi'den Murat III'e kadar olan tüm osmanlı padişahlarının portrelerini çizmiştir *(Kıyafet ül insaniye fi şemail il Osmaniye)*. Bu resimlerde sultanlar 3/4 profilden, bağdaş kurmuş ya da diz çökmüş olarak resmedilmiştir. Özellikle Osman Gazi'nin portresi çağdaşı ve daha sonraki sanatçılara örnek olmuştur. Nakkaş Osman yönetiminde Lütfü, Abdullah, Ali ve Mehmet adlı nakkaşlarca resmedilen *Zübdet ül-tevarih*'te islam halife ve imamlarıyla osmanlı sultanlarının büyük boyutlu portreleri bulunmaktadır. Kırk dokuz minyatürden oluşan *Tercüme-i şekaik-i numaniye* adlı albümde Ahmet Nakşi dönemin ünlü âlim ve şeyhlerini tek başına ya da öğrencileriyle resmetmiştir. Türk minyatürünün ikinci klasik dönemi olarak nitelendirilen Lale devri'nin ünlü nakkaşı Levni'nin hazırladığı *Silsilename*'de Osman Gazi'den Ahmet III'e kadar tüm padişahların portreleri yer almaktadır; daha sonraki padişahlar da bu albüme kendi portrelerini ekletmiştir. Levni'nin portrelerinde de sultanlar bağdaş kurmuş otururken resmedilmiş, yalnızca Ahmet III tahtta otururken gösterilmiştir. XVIII. yy.'ın ikinci yarısında ve XIX. yy.'da padişah portrelerinin yapımı sürmüştür, ancak özellikle XIX. yy.'ın yapıtlarında batı portreciliği egemen olmuştur.

XIX. yy.'ın sonlarına doğru kurulan Sanayii nefise mektebi (günümüzde Güzel sanatlar akademisi), Batı'ya yönelik türk resminde çağdaş portre anlayışının çekirdeğini oluşturur. Bununla birlikte, Mühendishane çıkışlı bir ressam olan Halil Paşa, portre alanında ilk öncüler arasında yer alır. Paris'te Gérôme'un atölyesinde resim eğitimini tamamlayan Halil Paşa, genelde gelenekçi-akademik bir anlatım yolunu benimsemesine karşın, portrede rutin işçilikten desenci ve lekeci bir anlayışa geçen ilk ressamlardan biridir. (Halil Paşa'nın *Madam X'in portresi* adlı yağlıboya yapıtı Uluslararası Viyana sergisi'nde altın madalya aldı [1936].) Bu dönemin portre çalışmaları yapan öteki ressamları arasında Abdülmecit Efendi, Ömer Adil, Süleyman Seyit, fotoğraftan çalışan Osman Hamdi Bey de sayılabilir. Hoca Ali Rıza da biraz kartpostala kaçan guvaş ve yağlıboyalarına karşılık, güçlü bir portre desencisi olarak diğerlerinden ayrılır. Yine Sanayii nefise mektebi'nin ve bu kurumun bünyesinde Yervant Osgan'ın yönettiği bir heykel şubesinin açılması, Osgan'la birlikte onun yetiştirdiği İhsan Özsoy, İsa Behzat, Mehmet Bahri vb. heykelcilerin insan figürüne yönelmelerine ve dönemin ilk büst örneklerini gerçekleştirmelerine olanak verdi. Ancak nicel ve nitel bakımdan oldukça sınırlı bir düzeyde kalan bu örnekler, ikinci kuşak olarak adlandırabileceğimiz sanatçıların (Mehmet Mahir Tomruk, Nijad Sirel, Ratip Aşir Acudoğu) yetişmesinden, özellikle de Cumhuriyet'in ilanından sonra gerek öğretmen olarak (Rudolf Belling), gerekse anıt yapımı için (Heinrich Krippel, Pietro Canonica, Joseph Thorak, vb.) yabancı sanatçıların Türkiye'ye gelmelerinden sonra yeni bir aşama evresi içine girdi.

İnsan figürünün, dolayısıyla portrenin resim sanatına yerleşmesi, 1914 öncesinde resim eğitimlerini çeşitli batı ülkelerinde sürdüren İbrahim Çallı ve arkadaşlarının Türkiye'ye dönmelerinden sonra gözlemlenen bir olaydır. Çallı kuşağı denilen bu sanatçılar, natürmort ve doğa görünümlerinin yanı sıra portreye de büyük önem verdi. Feyhaman Duran bir portre ustası olarak tanınırken, Eşref Üren, Namık Ziya Güran, Avni Lifij, Cemal Tollu, Halil Dikmen vb. birçok ressam da başarılı çalışmalarıyla dikkati çektiler. Günümüzde portreye ağırlık veren sanatçılar olarak Malik Aksel, Saip Tuna, Nurullah Berk, Turgut Zaim, Nuri İyem, Cemal Bingöl, Şükriye Dikmen, Ramis Aydın, Cihat Özegemen vb. adlar sayılabilir.

—Nümism. İ.Ö. IV. yy.'dan başlayarak portre, yunan dünyasıyla ilişki kuran pers satraplarının bazı sikkelerinde yer aldı. İskender'in ardılları olan hellenistik krallar, sikkeler üzerinde yaşayan hükümdarların başresmi kullanımına yaygınlık kazandırdılar. Baktria krallığı'nda, bu sanat doruğuna vardı. İ.Ö. I. yy.'da Roma'da yaşayan kişilerin paralar üzerinde simgelenmesine ilk kez Sezar tarafından izin verildi. Ondan sonra bu simgeleme, para sanatına girdi ve İ.S. IV. yy.'a kadar imparatorluk propagandası hizmetinde kullanıldı.

Ortaçağ'da görünmez olan büstler ve çehreler, antik portrelere karşı duyulan hayranlık birçok italyan prensi ilk para koleksiyonlarını toplamaya yöneltince, XV. yy.'da yeniden ortaya çıktılar. Pisanello, özellikle portreye özel bir önem veren modern madalya* sanatının öncüsü ve ustasıdır.

Anadolu paralarında portrelere ilk kez tanrı başlarının idealize edilmiş tasvirleri biçiminde rastlanır. İ.Ö. V. yy. sikkeleri üzerinde az da olsa portre benzeri betimlemeler vardır. Büyük İskender ve sonrasında hükümdar portreleri sikkeler üzerinde kesintisiz olarak yer alır (İskender ve Diadokhoslar sikkeleri). Anadolu sikkelerinin önemli bir bölümünü oluşturan Roma dönemi paralarında da dönemin imparatorlarının gerçekçi portreleri bulunmaktadır. Bizans dönemi sikkelerinin ön yüzlerinde imparator ya da imparator ailesine ait kişilere ilişkin figürler yer alırsa da bunlar büyük ölçüde portre özelliğini yitirmiştir. İslam sikkelerinde dinsel yasaklamalar yüzünden portreye rastlanmaz, ancak kimi paralarda bazı figürler görülebilir. 1934'te ilk kez latin harfleriyle bastırılan Cumhuriyet dönemi gümüş sikkesinde Atatürk'ün portresi bulunuyordu. Daha sonra çıkarılan kâğıt paralar üzerinde de Atatürk'ün yanı sıra İsmet İnönü'nün, Mevlana Celalettin Rumi'nin (1981'de bastırılan beş bin liralıkların arka yüzünde) ve Mimar Sinan'ın (1982'de çıkarılan on bin liralıkların arka yüzünde), Fatih Sultan Mehmet'in (bin liralıklar) ve Mehmet Akif Ersoy'un (yüz liralıklar) portreleri yer alır.

PORTRECİ a. Portre ressamı.

PORT ROYAL, Kingston'un (Jamaika) önlimanı, Kingston doğal limanının ağzını kapatan dilin ucunda.

Port-Royal, Fransa'da 1204'te kurulan rahibeler manastırı (1225'te Cîteaux tarikatına katıldı). Chevreuse vadisinde bulunan Port-Royal, XVII. yy.'a dek sıradan bir manastır olarak kaldı, ancak 1608-1609 yıllarında başrahibe Jacqueline Arnauld, amiri olan Saint-Cyran başrahibinin ve janseniusçuluk akımının etkisiyle manastırda büyük reformlar gerçekleştirdi. Port-Royal des Champs ve Port-Royal de Paris olarak ikiye ayrılan manastır (1625), çok etkin bir dinsel kültür merkezi durumuna geldi, birçok "münzevi düşünür" (Pascal, Arnauld) manastırı ziyaret ettiler, bunların çoğu eğitmen oldu. Cizvitlerin ısrarıyla Louis XIV, 1661'den başlayarak, janseniusçuluğun Fransa merkezi durumuna gelen Port-Royal'a çeşitli baskılar uyguladı. 1707'de rahibeler aforoz edildiler, 1708'de manastır kapatıldı, 1709'da rahibeler sürüldüler, 1710'da manastır binası, 1712'de de capella yıkıldı: capella'nın olduğu yere bir küçük kilise-müze inşa edildi.

PORT SAİD, ar. **Bur Sa'id,** Mısır'da liman kenti, il merkezi, Süveyş kanalının girişinde, Akdeniz'de; 461 100 nüf. (1986). Menzele gölünün önünü kapatan bir kıyı şeridi üzerinde kuruludur (1860). Kendisine bağlı Port Fuad'la birlikte, liman etkinlikleri çok yoğundur. Tersaneler. Balıkçılık. Açık liman.

—Ask. tar. İkinci israil-arap çatışması sırasında Port Said, kasım 1956'da fransız-ingiliz paraşütçüler tarafından ele geçirildi ve çok geçmeden ateşkes nedeniyle yarım kalan takviye çıkarmalarında kullanıldı. 23 aralıkta kent boşaltıldı ve fransız-ingiliz kuvvetlerinin yerini Birleşmiş milletler uluslararası gücü aldı. Ekim 1973'te, dördüncü İsrail-Arap çatışması sırasında kent, İsrail hava kuvvetleri tarafından birçok kez bombalandı.

Lauros-Giraudon

yaşlı bir adam başı için etüt
Rembrandt'ın yapıtı
Kassel müzesi

Roger-Viollet

Doña Tadea de Enriques
Goya'nın tablosu
Prado müzesi, Madrid

Fabio Simion-Ricciarini

Poseidon
Parthenon'un doğu frizinden ayrıntı, İ.Ö. 447-432
Akropolis müzesi, Atina

PORTSMOUTH, Büyük Britanya'da (Hampshire) liman kenti, Portsea adasında, Spithead boğazının girişinde; 186 900 nüf. (1989). Henry VIII zamanında, XVI. yy.' da başlayan askeri işlev günümüze kadar sürdü (haziran 1944'te Portsmouth, Fransa'da savaşacak müttefik birliklerinin gemilere bindiği başlıca limanlardan biriydi). Savaş gemisi onarım tersaneleri, uzun süre en önemli istihdam alanı oldu; bu sanayi günümüzde biraz çeşitlenmiştir (firkateyn, hidroglisörler, yatlar, elektrik donanımları). Wight adasının, Cherbourg ve Saint-Malo ile düzenli deniz bağlantısı vardır. Müzeler (müzelerden birinde, amiral Nelson'un gemisi *Victory* bulunmaktadır).

PORTSMOUTH, ABD'de (Virginia) liman, Norfolk'un G.-B.'sında, Elizabeth River'ın denize döküldüğü yerde; 103 910 nüf. (1990). Gemi yapımı ve onarımı. Kimya. Besin sanayisi. Kereste onarımı.

PORTSMOUTH, ABD'de (New Hampshire) liman; 26 200 nüf. Eski evler. Bir tarım bölgesinin ticaret merkezi. Turizm. Yakınında, deniz üssü (nükleer denizaltıların yapım ve onarımı.)

PORTSMOUTH, ABD'de (Ohio) kent, Cincinnati'nin yukarı kesiminde, Ohio ile Scioto'nun kavşağında; 25 900 nüf. Çelik fabrikası. Deri işleme. Kimya sanayisi. Plastik maddeler. Taşımacılık gereçleri.

Portsmouth antlaşması, Japonya ile Rusya arasında 5 eylül 1905'te, Portsmouth'ta (New Hampshire, ABD), başkan T. Roosevelt'in arabuluculuğuyla imzalanan antlaşma. Bu antlaşma Rus-Japon savaşı'na son verdi. Rusya, Güney Mançurya demiryolunu, Mançurya'daki hak ve çıkarlarını, Sahalin adasında 50. paralelin güneyinde kalan bölümü ve Liaodong kiralık topraklarındaki (Port-Arthur ve Daijin [bugün Dalien] ile birlikte) haklarını Japonya'ya bıraktı. Böylece Japonya'nın Kore üstünde protektorasını kurması için hiçbir engel kalmadı.

PORT STANLEY, Falkland adalarının merkezi, Doğu Falkland adasında; 1 000 nüf.

PORT SUDAN, ar. **Bur Sudan,** Sudan'da liman kenti, Kızıldeniz ilinin merkezi, Kızıldeniz kıyısında; 987 200 nüf. (1990). Atbara demiryolunun ve Kassala, Sennar ve Kosti demiryollarının son istasyonu. Dışalım mallarının (petrol, makineler) büyük bölümü buradan yurda girer ve dışsatımlar (pamuk, deri) buradan yapılır. Petrol rafinerisi. Taşıt lastikleri.

PORT SUNLİGHT, Büyük Britanya'da liman kenti, Mersey halicinin güney kıyısında, Birkenhead'in G.'inde. Kimya sanayisi. Sanat galerisi.

PORT SWETTENHAM → PORT KELANG.

PORT TALBOT, Büyük Britanya'da liman ve sayfiye merkezi, Wales'in (West Glamorgan) güneyinde, Swansea körfezi kıyısında; 55 000 nüf. (1991). Yakınında, Margam çelik fabrikası.

PORT TEVFİK, Süveyş'teki (Mısır) limanlardan biri.

PORTUÇ a. Denizc. **1.** Gemilerde, sürekli olarak kullanılan araç gereç ve malzemelerin konduğu, güverte üstünde bulunan küçük ambar. **—2.** *Baş portuç,* geminin baş tarafında, güverte üstünde yer alan küçük malzeme ambarı.

PORTUGALETE, İspanya'da (Vizcaya ili) kent; 58 000 nüf. Bilbao'nun önlimanı. Balıkçılık. Besin sanayileri. Makine sanayileri.

PORTUGUESA, Venezuela'da eyalet, *rio Portuguesa*'nın (Apure'nin sol kıyıdan kolu) iki kıyısında; 15 200 km^2; 607 319 nüf. (1990). Merkezi *Guanare.* Başlıca kentleri *Acarigua, Piritu.* Andlar'ın eteğindeki topraklarda hayvancılık ve tarım (mısır, pirinç, pamuk, susam, şekerkamışı).

PORTULACACEAE a. Bot. SEMİZOTUGİLLER familyasının bilimsel adı.

PORTUNİDAE a. (öz. a. *Portunus,* ve yun. *eidos,* görünüm'den). Yengeç familyası. (Temel özellikleri son göğüs ayakları çiftidir; son iki eklemi palet biçiminde yassı olan bu ayaklar sayesinde çok hızlı yüzebilirler.)

PORTUNUS. Rom. mit. Limanların koruyucusu deniz tanrısı.

PORTUS a. (lat. sözc.). VIII. ve IX. yy.'lara ait karolenj metinlerinde, büyük su yolları üzerinde ya da bu yolların denize açıldığı noktalarda kurulmuş ve bu nedenle yoğun bir mal trafiği olan yerleşmelere verilen ad.

PORTUS CALE → CALE.

PORTUS İTİUS. Esk. coğ. İ.Ö. 55-54'te Sezar'ın İngiltere'yi istila için bir donanma topladığı liman. (Günümüzde *Boulogne-sur-Mer.*)

PORT-VİLA ya da **VİLA,** Vanuatu takımadasının merkezi, Vaté adasında; 19 311 nüf. (1989).

PORUBA, Çek Cumhuriyeti'nde kent, Ostrava madenkömürü havzası yakınında. 1954'ten bu yana konut semti olarak gelişen Poruba'nın nüfusu 80 000'i aşar.

PORVENİR, Şili'de liman kenti, Ateş Ülkesi'nin merkezi; 2 000 nüf. Balıkçılık ve balığı işleme. Bir küçükbaş hayvan yetiştirme bölgesinin merkezi.

PORVOO, isveççe **Borgå,** Finlandiya'da kent, Finlandiya körfezindeki bir fiyordda, Helsinki'nin K.-D.'sunda; 19 000 nüf. Bir sanat ve kültür merkezi. XV. yy.'da gotik üslubunda yapılmış katedral ve sur (XIII. yy.) kalıntıları. Eski evler. Tarih müzesi ve Edelfelt-Vallgren müzesi. Tersaneler. Makine. Petrol rafinerisi.

Porvoo diyeti, Finlandiya halkının çar Aleksandr I'e bağlılık yeminini sunmak üzere seçilen ve 20 mart 1809'da Porvoo'da toplantıya çağrılan diyet. Buna göre Aleksandr I Finlandiya grandükü unvanını alıyor ve ülkenin kurumlarına saygı göstermeyi vaat ediyordu.

PORZ AM RHEİN, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde yer, Ren kıyısında, Köln yerleşmesinin güney-doğusunda. Makine sanayileri. Dökümevi. Camcılık.

PORZANA PORZANA → BATAKLIK SUTAVUĞU'nun bilimsel adı.

POS sıf. (*post*'tan). **1.** Gür ve uzun bıyık için kullanılır. **—2.** *Pos bıyık* → POSBIYIK.

POSA a. **1.** Suyu alınmış her türlü yiyecek maddesinin, özellikle meyvelerin artığı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bir sıvının tortusu, çökeltisi. **—3.** *(Bir kimsenin) posasını çıkarmak,* aşırı ölçüde yorarak işe yaramaz duruma getirmek; onu çok kötü dövmek. || *Bir şeyin posasını çıkarmak,* onu sonuna kadar sömürmek.
—Diyet bilg. ve Zootekn. Yenen besinlerin dışkıyı cıvıklaştıran ve böylece bağırsaktan geçişi kolaylaştıran sindirilemeyen kısmı. (Posa özellikle çiğ ve pişmiş yeşil sebzelerin, rendelenmiş sebzelerin, meyvelerin selüloz liflerinin kalıntılarından, tam ekmekten ve kepekten oluşur. Bu lifler su tutar, bu da dışkının hacmini artırarak onu daha yumuşak bir hale getirir. Kabızlığa karşı bu "posalı besinler"in miktarı artırılarak mücadele edilir.)
—Kim. müh. ve Mad. oc. Bir sıvının içinde az çok iri parçacıklardan oluşan katı asıltı.
—ANSİKL. Tarım san. Salkım sapı, meyve kabuğu ve çekirdeklerden oluşan üzüm posasından, geniş çapta şarapçılık yapılan ülkelerde kötü şarap, çekirdek yağı, alkol ve hayvan yemi üretiminde yararlanılır. Üzüm posası kurutularak saklanabildiği gibi silolanarak da saklanabilir. Azotlu madde bakımından fakir olduğundan besin değeri düşüktür.
Elma posası da aynı şekilde kurutularak ya da silolanarak saklanır. Elma posası pektin çıkarılmasında ve hayvan beslenmesinde kullanılır. Proteini olmayan, fakat fosfor ile kalsiyum bakımından dengeli, potasyumca zengin, yüksek enerjili bir besin maddesidir.

POSAD. Tar. Bir kentin Kremlin'in duvarları dışında yer alan kenar mahallesini belirten rusça sözcük. XV.-XVII. yy. Moskova'sı'nda posad, kendilerine yüklenen vergiler ve hizmetler *(tiaglo)* karşılığında "kenar mahalle halkı"nın *(posadskiye lyudi)* kullanımına bırakılan hükümdar mülküydü. 1649 yasası bütün tüccar ve zanaatçıları bu kenar mahallelere yerleştirerek onları bağımlılaştırdı.

POSADA (José Guadalupe), meksikalı gravürcü ve resimleme sanatçısı (Aguascalientes 1852 - Mexico 1913). Sanatı halka yöneliktir. Yapıtlarında, Meksika'nın kültürel ve tarihsel mirasıyla gündelik yaşamın olaylarını güçlü bir üslupta bağdaştırdı. Almanak, masal ve efsane resimlemeleriyle, yergili desenleri ve gravürleriyle, duvar ressamlarını etkileyen bir üslup ortaya koydu.

POSADAS, Arjantin'de kent, Misiones ilinin merkezi, Paraná kıyısında; 144 000 nüf. Irmak limanı. Makine sanayileri. Kereste sanayisi.

Posadas ve Rixford hastalığı, KOKSİDİOİDOMİKOZ'un eşanlamlısı.

POSALANMAK gçz. f. Bir sıvı sözkonusuysa, içinde tortu oluşmak; tortulanmak.

POSALI sıf. Posası, tortusu olan, tortulu.

POSASIZ sıf. Posası, tortusu olmayan şey için kullanılır.

POSAVİNA, Sava ırmağı vadisinin adı. Kenarında ekilebilen alüvyonlu taraçalar bulunan bataklık bir ovadır.

POSBIYIK a. Gür ve uzun bıyık: *Son gördüğümden bu yana posbıyıkları ağarmıştı.*
◆ sıf. ve a. Bıyığı bu biçimde olan erkek için kullanılır: *Posbıyık bir adam.* (POSBIYIKLI olarak da kullanılır.)

POSBIYIKLI → POSBIYIK.

POSCHİAVO, alm. **Puschlav,** İsviçre'de (Graubünden) komün, *Poschiavo gölü* yakınında ve *Poschiavo vadisi*'nde; 3 300 nüf. Anıtlar ve eski konutlar (gotikten barok üslubuna kadar). Müze.

POSEİDON. Yun. mit. Denizler tanrısı, Kronos ile Rhea'nın oğlu. Adı daha Mykenai döneminde bilinmekteydi; bu dönemde tanrının, yer sarsıntıları, atlar, boğalar ve rüzgâr üzerinde de etkisi vardı. Amphitrite'nin kocası olarak dünyaya birçok kötü huylu yaratığın gelmesine yol açtı. Denizlerin dibinde bir sarayı vardı. Atina'nın koruyucu tanrısı olmak istemiş, ancak Athena ile başa çıkamamıştı. Erekhtheion'da bir kayanın üstünde, Poseidon'un üç dişli zıpkınıyla açtığı bir yarık gösterilirdi. Poseidon kültü yunan dünyasında önce Tesalya'da, sonra Onkhestos, Delphoi, Atina, Korinthos, Kalauria, Tenos, Delos ve burunlarda (Atina yakınında Sunion burnu, Tenaros burnu, Triopion burnu) ve nihayet bütün yunan denizleri kıyılarında yayılmıştı. Gemiciler, iyi bir yolculuk için Poseidon'a yakarırlardı.
—İkonogr. Kalamis tarafından yapıldığı sanılan Atina Poseidonu, bilinen en eski büyük bronz heykellerden biridir (İ.Ö. V. yy.'ın ortası). Daha sonra tanrı Parthenon'da görülür. Lysippos'un yaptığı bronz Poseidon'un Eleusis'te, Dresden'de ve Roma'da (Laterano, villa Albani) kopyaları vardır. Yarı giyinik Milo Poseidon'u (Atina) İ.Ö. II. yy.'dan kalmadır. Madrid, Louvre ve Vatikan'da da Poseidon heykelleri vardır. Ayrıca, Metz'de bulunan bronz bir heykel-

cik (Louvre), paralar, resimli vazolar ve Napoli müzesi'ndeki kame sayılabilir. (→ NEPTUNUS.)

Poseidon, amerikan yapısı, balistik stratejik güdümlü mermi; 1971'den bu yana US Navy'nin güdümlü mermi atan nükleer denizaltılarında kullanılmaktadır.

Polaris A-3 güdümlü mermisinin bir devamı olan Poseidon C-3, amerikan donanması'nın, MİRV tipi nükleer başlıklar taşıyan ilk güdümlü mermisidir. Ağırlığı 29 t, boyu 10,4 m ve çapı 1,88 m olan Poseidon C-3, her biri 4 200 km erime, 40 kt bir güce sahip 14 nükleer başlık taşıyabilir ve dalmış durumdaki bir denizaltıdan fırlatılır. Katı propergollü iki itici kat ve bunların üzerinde, nükleer başlıkları zaman ve uzay bakımından birbirinden ayrı balistik mermi yollarına sokmayı sağlayan bir yerleştirme katı içerir. 70'li yılların sonuna doğru, amerikan donanmasında, toplam 496 Poseidon C-3 güdümlü mermisine sahip 31 nükleer denizaltı bulunuyordu. 1979'dan 1982'ye kadar, Poseidon C-3 taşıyan 12 nükleer denizaltı, Poseidon C-3'ten yüksek performansa sahip Trident IC-4 güdümlü mermileriyle donatılmıştır.

POSEİDONİA a. (yun. sözc.). Esk. Yun. Birçok yunan sitesinde, Poseidon onuruna kutlanan bayramlar.

POSEİDONİA → PAESTUM.

POSEİDONİOS, yunanlı yazar (Apameia, Suriye, İ.Ö. 135'e doğr. - Roma İ.Ö. 51). Rodos'ta bir felsefe okulu kurdu. Cicero ve Pompeius da öğrencileri arasındaydı. Platonculuğun etkisinde bir stoacılığa dayanan öğretisi, latin düşünce ve edebiyatı üzerinde önemli bir rol oynadı. Ruh ve tanrılar üzerine, Cicero'yu da etkileyen felsefe yapıtları, ayrıca Polybios'un çizgisinde, 52 kitaplık bir tarih incelemesi yazdı.

POSİDONİA a. (yun. *Poseidon*'dan). Çeşitli türleri Karbon devriyle Üst Jura dönemi arasında art arda ortaya çıkan ikiçenetli yumuşakça cinsi. (Biriken kavkıları bazen gerçek tabakalar [Lias'ın Posidonia'lı şistleri] oluşturur. *Posidoniidae* familyasının örnek tipi.) [Eşanl. POSİDONOMYA.]

POSİTANO, İtalya'da sayfiye yeri, Campania'da (Salerno ili), Salerno körfezinin K.'inde; 3 500 nüf.

POSKİM a. ("kesin bir çözüme bağlayanlar" anlamına gelen ibranice sözc.). Talmud'un tamamlanmasından (İ.Ö. VI. yy.) kısa bir süre sonra, bu kitapta özetlenen tartışmalara dayanarak yahudi yaşamı ve yahudi din uygulamasını yöneten yasaları *(Dinim)* belirleyen haham otoriteler.

POSOF, Doğu Anadolu bölgesinde Ardahan iline bağlı ilçe; 18 661 nüf. (1990); 607 km²; merkez bucağı dışında 1 bucak, 48 köy. Merkezi, Ardahan'ın 92 km kuzeyinde *Posof* (esk. *Duğur*), 2 208 nüf. (1990), Tarım (tahıl). Hayvancılık.

POSOFLU MÜDAMİ, asıl adı **Sabit Ataman,** türk halk şairi (Posof, Ardahan, 1918 - Ardahan 1968). Ardahan'da açılan yatılı okulda 4. sınıfa kadar okudu; okul kapatılınca köyüne dönerek babasından din öğrenimi gördü. Köy imamlığı vaptı; Cılavuz köy enstitüsü'nde bağlama dersi verdi. Ardanuçlu Efkâri, Yusufeli Huzuri gibi âşıklarla atışmaları ünlüdür. Türkülü halk hikâyeleri (*Öksüz vezir, Gül ile Alişir* vd.) anlatmakta ustaydı. P. N. Boratav'ın isteği üzerine *Yaralı top efsanesi*'ni türkülü çağdaş bir halk hikâyesi olarak düzenlemişti.

POSOFLU ZÜLALİ, asıl adı **Yusuf,** türk halk şairi (Posof, Ardahan, 1876 - Afyonkarahisar 1956). Köylerde imamlık, bir ara gittiği Batum'da ilkokul öğretmenliği yaptı. 1911'de Afyonkarahisar'a yerleşti. Doğayı, doğup büyüdüğü yerlere özlemini, toplumsal bozuklukları anlattı. Bazı şiirleri bir kitapta derlendi: *Zülali'den parçalar* (Erdoğan Kökten, 1953).

POSOKERYA a. Güney Amerika'da on kadar türü bilinen, karşıt ve sert yapraklı, dalların ucunda kümelenmiş beyaz çiçekli tüysüz ağaççık. (Bil. a. *posoqueria;* kökboyasıgiller familyası.)

POSOŞKOV (İvan Tihonoviç), rus iktisatçı (Pokrovskoye, Moskova yakınında, 1652 - Petersburg 1726). Serflerin vergi mükellefiyetlerinin kanunla sınırlandırılmasından yanaydı; özellikle tüccarların menfaatlerini ve merkantilist doktrinleri savundu. *le Livre sur les besoins et les richesses* (fr. çev.) [İhtiyaçlar ve servetler üstüne inceleme] (1724) adlı bir yapıtı vardır.

POSPOLİT a. (lehçe *pospolite ruszenie,* halkın meclisi'nden). Tar. **1.** Polonya topraklarını savunmak için, halk ve soyluların kitlesel ayaklanması (XVI.-XVIII. yy.). **—2.** Bu kitlesel ayaklanma sırasında kurulan birlikler.

POST a. (fars. *pūst*'tan). **1.** Memeli bir hayvanın kıllı, yünlü ya da tüylü derisi. **—2.** Tüyüyle birlikte tabaklanmış ya da kurutulmuş hayvan derisi: *Duvarda bir geyik postu asılıydı. Koyun postu.* **—3.** Önemli bir makam ya da görev: *Bir post kapmaya çalışmak.* **—4.** *Post elden gitmek,* bir kimse sözkonusuysa, öldürülmek ya da bulunduğu makamdan ayrılma zorunda kalmak. ‖ *Post kavgası,* iş başına geçme ya da bir makamı ele geçirme çabası. ‖ *Post vermek,* bir şeyin uğruna canını vermek, ölmek (esk.). ‖ *Postu deldirmek,* kurşunla vurulmak, yaralanmak (arg.). ‖ *Postu kurtarmak,* öldürülme tehlikesini atlatmak. ‖ *(Bir yere) postu sermek,* kısa bir süre kalmak için gittiği yerden uzunca bir süre sorumsuz ve saygısızca oturup kalmak.

—Tasav. Tarikat şeyhi ya da pirinin oturduğu tabaklanmış, tüylü deri. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ sıf. **1.** *Esk.* Posttan yapılmış şey için kullanılır: *Post kalpak.* **—2.** *Post bıyık* → POSBIYIK.

—ANSİKL. Memeli hayvanların kıllı ya da tüylü vücut örtüsü genellikle dokusuna ve kıllarının sıklığına göre tanımlanır. İşlenerek kürk yapılan postlar için "kürk" terimi de kullanılır. Sığır ve at postu gibi çok kısa kıllı postlara "deri" denir. Post terimi özellikle koyun, keçi ya da lama gibi kıllı, yünlü ve yapağılı hayvanların derisine denir. Postun üstünde iki çeşit kıl ya da tüy vardır:

1. *koruyucu kıllar,* çoğunlukla boyarmaddeli ve bazen duyu organı görevi de yapan kıllardır; örneğin seyrekliğine ve sertliğine göre, diken kıllar (kirpi), yele ya da kuyruk kılı, domuz kılı. Bu kıllar hemen hemen bütünüyle, kök kısmı önde ve uzantısı arkaya yatık olmak üzere eğik durur. Bu çeşit kıllardan oluşan postların karın kısmı, sırt ve böğür kısmına göre daha açık renkli olur;

2. *yün kılları,* kısa ve yumuşaktır; örtü kıllarının arasında ya da altında yoğun demetler oluşturur ve ısı yalıtımını sağlar. Bu tip kıllara yün, tiftik, yapağı denir Post rengi çoğunlukla türlere özgüdür, ama cinsiyete, yaşa, mevsime ve bireye göre de çeşitlilik gösterir.

—Tasav. Post, bir tarikatı kuran ya da kurduğuna inanılan pirin makamını simgeler. Şeyh yerine *posta oturan* anlamında *postnişin* deyimi de kullanılır. Şeyhin önünde sınav geçiren müride "sahibi post" denir. Bektaşi tekkesi ayinlerinde tekkenin tabanı On iki imam'ın anısına on iki beyaz koyun postu ile kaplanırdı. Mevlevi tekkelerinde mukabeleden önce şeyhin postunda oturarken okuduğu dua ile mukabeleden sonra şeyhin huzurunda dedenin okuduğu duaya "post duası", sema başlamadan önce nât-i şerifin ardından neyzenbaşının yaptığı taksime de "post taksimi" denirdi. Ayin bestesi hangi makamdan olacaksa post taksimi de o makamdan olurdu; bu sırada öteki neyzenler dem tutarlardı.

POST (Pieter), hollandalı mimar ve ressam (Haarlem 1608 - Lahey 1669). Ustası J. Van Campen ile birlikte, klasikçiliğin Hollanda'daki en iyi temsilcisiydi (Lahey yakınında Huis ten Bosch sarayı, 1645 -1651, XVIII. yy.'da değiştirildi; Leiden Ölçü ve tartılar bürosu, 1658; Maastricht belediye binası vb.).

POST (Frans), hollandalı ressam (Leiden 1612 - Haarlem 1680), Pieter Post'un kardeşi. Jan Maurits van Nassau ile Brezilya'ya gitti (1637-1644). Haarlem'e dönünce, kesin ve naif bir üslupla Brezilya manzaraları yapmayı sürdürdü (Louvre'da 3'ü 1638-39'dan kalma 8 tuval).

POST (Emil Leon), Polonya kökenli amerikalı mantıkçı (1897-1954). Önerme hesabının bir özyeterlilik ve tamlık tanıtlamasını verdi (1921). Ayrıca bazı kuramların kararverilebilirliğine ilişkin çalışmalar yaptı ve biçimsel dillerin incelenmesi için bir sistem kurdu.

POSTA a. (ital. *posta*). **1.** Gönderilerin (mektup, paket, havale) alınması, yerine ulaştırılmasıyla ilgili işlemlerin tümü: *Postadaki gecikmeler dikkate alınmayacaktır.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu işlemleri yürüten örgüt; bu örgüte ait yapı: *Posta müdürlüğü. Posta idaresi.* **—3.** Bir yere gelen ya da giden gönderilerin tümü: *Mektubu postaya yetiştirmek. Sabah postası henüz gelmedi.* **—4.** Tamlayan olarak,

Lauros-Giraudon

Frans Post
Sao Francisco ırmağı ve kale (Brezilya'da) [1639]
Louvre müzesi, Paris

posta işlemleri, posta örgütü vb. ile ilgili şeyleri belirtir: *Posta çantası. Posta havalesi. Posta treni. Posta kutusu. Posta pulu.* **—5.** Aynı etkinlikte bulunan kimselerden oluşan grup, topluluk; takım, kol: *Senin postan birazdan hareket ediyor.* **—6.** Bir olayın yinelendiği durumların her birini anlatır; defa, kez: *Bu eşyaları kaç postada taşıyabilirsiniz? —Bütün hepsi için beş posta yeter.* **—7.** Yirmi dört saat aralıksız çalışan bir işyerinde, bir kuruluşta, belirli bir süreyi içeren eşit işgünlerinden her biri; vardiya: *Her posta dört saattir.* **—8.** Bu işgününde aynı süre içinde çalışanların tümü: *Hangi postadasın? —Gece postası...* **—9.** Tren, gemi ya da uçakla yapılan yolcu taşımacılığı: *Karadeniz postasıyla Karadeniz gezisine çıkmak.* **—10.** *Posta etmek,* sözkonusu resmi bir görevde bulunanlarsa, bir kimseyi resmi bir daireye götürmek; bir kimseyi istememesine karşın birine teslim ederek bir yere göndermek. ‖ *Posta koymak, atmak,* bir kimseyi kabadayıca davranışlarla korkutmak, ona gözdağı vermek (arg.). ‖ *Posta yapmak,* bir yere gidip gelmek, sefer yapmak. ‖ *Postaya atmak, vermek,* bir gönderi sözkonusuysa, postalamak: *Mektubu dün postaya atmıştı.* ‖ *Postayı kesmek,* bir yere gidip gelmeyi bırakmak ya da orayla ilişkiyi kesmek; bir işi yapmaktan, sürdürmekten vazgeçmek.

—Ask. Muharebe harekâtı sırasında, birliklerin konma noktalarında, çevre güvenliğini sağlamak amacıyla çıkardıkları karakolların daha ilerisinde görevlendirilen, manga ya da daha küçük güvenlik grubu.

Lauros-Giraudon

posta
Kültepe kil tabletlerinden birini içeren zarf "Kappadokia tabletleri" denen ve çivi yazısıyla yazılmış asur metinlerini içeren tablet Kappadokia'da bulundu (İ.Ö. 2000'e doğı.)
Louvre müzesi, Paris

—Bilş. *Posta kutusu,* bir bellekte, genellikle mutlak adreslerle erişilen ve programlar ya da işlemciler arasında bilgi alışverişine olanak veren ayrılmış bölüm; çeşitli süreçlerin eşzamanlı çalışmasını sağlamak için, yukarıdaki düzenekten yararlanan teknik.

—Çağ. sant. *Posta gönderisi,* posta kurumu ve araçlarından yararlanılarak gerçekleştirilen ve dağıtımı sağlanan yapıtlarla ayırt edilen sanatsal anlatım türü. (*Mail art* olarak da adlandırılan posta gönderisi, daha çok 60'lı yıllarda uygulandı ve iletişimle sanatsal biçimin yeniden tartışma konusu yapılması olarak ortaya çıktı. Mail art, bir tür posta happening'i [şiir, kolaj ya da çeşitli nesnelerin posta aracılığıyla elden ele geçmesi; özellikle Fluxus akımına bağlı sanatçıların gerçekleştirdikleri toplu deneyler], kavramsal bir girişim [belgelerin dağıtımı: Boltanski, On Kawara, Dibbets, Douglas Huebler vb.] ya da posta iletişim aracının amacından saptırılmasıdır [özellikle sahte damga ve mühürler kullanılarak telgraf, mektup gönderileri: Ben, Hervé Fischer vb.].)

—Denizc. Ağaç gemi inşaatında, ISKARMOZ'un eşanlamlısı. || Metal gemi inşaatında, gemi borda kaplamalarını taşıyan enlemesine gemi çerçevelerinden her biri. (Gemilerin ana yapısını oluşturan ve omurgaya dik olarak bağlanan postalar, tekne biçimine kavislendirilir.) || Ticaret gemilerinde, limanlarda yükleme-boşaltma işlerinde kullanılan ve vardiya usulü çalışan işçi grubu. || *Ana posta,* bir geminin en geniş yerine yerleştirilen posta. || *Derin posta,* gemi teknesini oluşturan postaların arasına belli aralıklarla yerleştirilen ve normal postalardan daha kalın olan posta. (İki ya da üç posta atlanarak yerleştirilen derin postalar bir taban döşeği ile borda kaplamasına kaynaklanmış çelik bir levhadan oluşur. Yalpaya karşı güverteleri sağlamlaştıran bu postalar ro-ro gemileri ile yük gemilerinde kullanılır.) || *Karkas döşek postası,* L ya da U biçiminde köşebentlerden yapılan, dikey ve yatay uçları parçalarla takviye edilen döşek postası. (Ambar taban sacı ile omurga arasına, enlemesine ya da boyuna yerleştirilir.) || *Takviye postası,* geminin baş ve kıç bodoslamalarını güçlendirmek için buralara, diğer postalara göre daha sık aralıklarla yerleştirilen posta.

—Dy. *Posta treni,* posta ve yolcu trenlerinden meydana gelen ve güzergâhı üzerindeki tüm istasyonlarda duran tren. || *Posta vagonu,* yalnız posta hizmeti için ayrılmış vagon. || *Katener kumanda ve kontrol postası,* elektrikli cerle çalışan trenleri doğru akımla beslemeye yarayan ve uzaktan kontrol ve kumanda edilen otomatik donanım. || *Makas postası,* garın bir bölümünde ya da tamamında kullanılan işaretlerin, genellikle de makasların kumanda ve kontrol işlemlerinin bir arada yapıldığı, çoğunlukla demiryolundan daha yüksekte yer alan bir kabine yerleştirilmiş donanım. || *Seksiyonman postası,* elektrikli bir hat üzerinde, iki alt besleme istasyonu ya da iki katener kumanda ve kontrol postası arasında yer alan ve aynı hattı çevreleyen bölümleri yalıtmaya, bitişik yolların katenerlerini koşut hale getirmeye olanak veren donanım. || *Tren takip postası,* bir bölgede trenlerin seyrinden, trafiğin düzenlenmesinden ve bir kaza ya da olay durumunda gereken önlemlerin alınmasından sorumlu kuruluş. || *Triyaj postası,* bir triyaj garında, ayırma demeti makaslarına kumanda eden makas postası. (Modern makas postaları, ayrılan vagonların sembolik olarak makaslarla gösterildiği *bilyalı postalar*'dır; elektrikle kumanda edilen bu postalar bilyaların, triyaj yollarına karşılık gelen borular içine inmesiyle otomatik olarak çalışmaya başlar ve böylece makas manevrasına kumanda eden kontakları kurar.)

—Elektrotekn. Bir elektrik donanımının bulunduğu yer.

—Huk. *Posta çeki,* posta çeki merkezlerine çekilen çek. (Gerçek ve tüzel kişiler posta çeki merkezlerinde hesap açtırarak kendilerine gelen paraların bu hesapta toplanmasını, yapacakları ödemelerin de bu hesaptan yapılmasını isteyebilirler.)

—İş huk. *İş postası,* gece ve gündüz nöbetleşe çalışılan işyerlerinde 7,5 saatlik iş süresini kapsayan bölümlerden her biri. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İş örgüt. Bir sanayi ya da ticaret işletmesinde aynı zamanda çalışan işçilerin tümü; aralıksız iş görülen bir işyerinde, bir işgününün çalışma bölümlerinden her biri; vardiya. || *Posta usulü çalışma,* işlerin kesintisiz olarak sürdürüldüğü bir işyerinde, çalışmaların işçi postalarıyla nöbetleşe olarak yapılması. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İşlem. *İşleme postası,* otomatik bir makinede, işlenecek parçaların aynı anda ya da art arda yollandığı yerlerin (işleme, yükleme, kontrol vb.) her biri.

—Kur. tar. *Posta tatarı* → TATAR.

—Mad. oc. Ateşleme sonucu açığa çıkan ve yüklenerek boşaltılması gereken kazı malzemesi.

—Postc. *Posta arabası,* eskiden genellikle posta gönderilerini taşıyan, bazen yolcu da alan atlı araba. || *Posta havalesi,* posta aracılığıyla bir yerden başka bir yere para gönderme işlemi. || *Posta kartı,* kişisel haberleşme niteliğinde yazılar yazmaya mahsus kartondan yapılmış resimli ya da resimsiz kart. (PTT tarafından bastırılan posta kartlarının ön tarafında "posta kartı" yazısının bulunması zorunludur; özel kuruluşlar tarafından bastırılan kartlar için bu zorunluk yoktur.) || *Posta kutusu,* postaya verilecek kimi maddelerin atılması için kentin çeşitli yerlerine konan kutu. (Gönderilmesi için bir işlem gerekmeyen posta maddeleri, posta pulu yapıştırmak suretiyle bu kutulara atılabilir. Posta kutuları posta gönderme saatlerinden önce mutlaka açılır.) —Gelen posta maddelerinin konması için işyeri ve konutların giriş yerlerine konan özel kutu. —Gelen posta maddelerinin konması için PTT idaresi tarafından kişilere kiralanan, PTT binalarındaki özel kutu. || *Posta pulu* → PUL.

—Sirk. *Posta arabası,* yan yana giden iki at üzerinde ayakta duran bir at cambazının yaptığı binicilik gösterisi. At cambazı bu durumdayken aralarından başka atların geçmesine izin verir ve atların uzun dizginlerini yakalayarak seyircilere bir arabaya koşulmuş atların görüntüsünü sunar. (Bu gösteri ingiliz A. Ducrow [1793-1842] tarafından bulundu.)

—Zootekn. *Posta güvercini,* haber ulaştıran güvercin. (Posta güvercinlerinin iki eski tipi olan *Anvers* ve *Belçika posta güvercinleri,* bugünkü posta güvercinlerinin atalarıdır.)

—ANSİKL. Kutsal Kitap'a ve Sikeliotes Diodoroso'ya göre, daha eski Mısır'da posta servisi vardı. Herodotos, Keyhüsrev'in İskitler'e karşı giriştiği savaşta (İ.Ö. 500) posta istasyonlarının kullanıldığını söyler. Eski Yunan kentlerinin *hemerodromos* diye anılan özel postaları vardı. Galya'da da posta vardı, ama gerçek anlamda ilk posta servisini kuran *cursus publicus*'un yaratıcısı Augustus'tur. Praetorium'un yönetimi altındaki bu idare yüksek görevlileri, imparator kuryelerini ve ordunun araç ve gereçlerini taşımakla görevliydi. Posta yolu üzerinde atların değiştirilmesi için ayrılan mola yerleri vardı. Özel kişiler de bu servisten yararlanabilirdi.

Ortaçağ'da yollardan herkes istediği gibi yararlanıyordu. Kral, büyük senyörler, din adamları, loncalar ve üniversitelerin özel postaları vardı. Ancak yollar pek güvenli değildi.

Osmanlılar döneminde postayla ilgili işler Mahmut II'ye kadar yalnızca devlet haberleşmelerini içine alıyordu. Mahmut II, bir fermanla halkın mektuplarının İstanbul ile öteki iller arasında bir ücret karşılığı taşınmasını, postanın gizliliği ilkesine uyulmasını, mektup dağıtımında, müslüman, reaya ve yabancılara eşit davranılmasını emretti (1838). Tanzimat fermanı'nın ilanından (1839) sonra posta hizmetleri kamu hizmetleri içine alındı. Bir yıl sonra İstanbul'da Yeni cami'nin avlusunda Postahanei âmire adı ile bir Posta nezareti kuruldu. Bunu, imparatorluğun Musul, Diyarbakır, Sivas gibi önemli merkezlerinde açılan postaneler izledi (1843). Telgraf idaresi de nezaret düzeyine çıkarıldı (1855). Posta hizmetlerinin nakit parayla değil pul* ile görülmesine başlandı (1862). Posta ve Telgraf nezaretleri tek bir nezaretin yapısı içinde bir araya getirildi (1871). İkinci meşrutiyet'ten sonra nazırlık kaldırıldı ve örgüt genel müdürlük düzeyine getirildi (1909). 1911'de yeniden kurulan nezaret yine genel müdürlük düzeyinde örgütlendi ve genel müdürlüğe Refik Halit Bey (Karay*) getirildi (1919).

Kurtuluş savaşı başlarında Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti tarafından bir Posta müdürlüğü kuruldu (1920). Aynı yıl Posta müdürlüğü genel müdürlük düzeyine yükseltildi; Sabri Bey (Toprak) ilk genel müdür olarak görevlendirildi. İstanbul'daki Posta genel müdürlüğü'nün görevi ise Osmanlı devleti yıkılıncaya kadar (1922) sürdü.

—Dy. *Makas postası.* Aygıtların (işaretler ve makaslar) kumanda ve manevra sistemlerine göre, başlıca şu posta tipleri ayırt edilir: *mekanik postalar*'da kumanda ve manevralar ya borulu ya da füniküler mekanik transmisyonları harekete geçiren mekanik levyeler yardımıyla, makasçının kol kuvvetiyle gerçekleştirilir; *güç postaları*'nda aygıtlara, elektriksel, hidrolik ya da pnömatik devrelerle küçük levyeler yardımıyla kumanda edilir; ayrıca aygıtların kumandası için elektrik ya da sudan, manevrası için de sıkıştırılmış havadan yararlanan *elektropnömatik* ya da *hidropnömatik* postalar da vardır. Avrupa ülkelerinin birçoğunda, modern güç postalarının tümü, *röleli postalar*'dır, bunlar güvenlik röleleri adı verilen rölelerle, tamamen elektriksel kumandayla çalışan ve elektrik motorlarıyla manevra edilen postalardır.

—İş huk. İşçi postaları kullanılan işlerde, en fazla bir iş haftası gece çalıştırılan işçiler, ondan sonra gelen 2. iş haftası gündüz çalıştırılarak postalar sıraya konur. Çalışma bakanlığı gece ve gündüz postalarında 15 günlük nöbetleşmeye izin verebilir. Sanayi işlerinde, 18 yaşını doldurmamış erkek çocuklarla her yaştaki kadınların gece çalıştırılmaları yasaktır. İşin özelliği gereği kadın işçi çalıştırılması gerekli işlerde 18 yaşını doldurmuş kadın işçilerin gece postalarında çalıştırılmalarına tüzükteki şartlarla izin verilir (Kadın işçilerin sanayiye ait işlerde gece postalarında çalıştırılma koşulları hakkında tüzük, *Resmi gazete,* 22 ağustos 1973, sayı: 14 633).

—İş örgüt. Bakanlar kurulu'nun 28 şubat 1973 tarih ve 7/5941 sayılı kararnamesiyle yürürlüğe konulan "Postalar halinde işçi çalıştırarak yürütülen işlerde çalışmalara ilişkin bazı özel usul ve kurallar hakkında tüzük" uyarınca, postalar halinde çalışma iki türlü olabilmektedir: işin niteliği sürekli çalışmayı gerekli kıldığı için birbiri ardına işçi postalarının çalıştırılması; işin niteliği sürekli çalışmayı gerekli kılmadığı halde işverenin postalar halinde çalışma yöntemini uygulaması. Sözkonusu tüzük, işin gereği olarak gündüz ve gece aralıksız işletilen ve işçi postaları sistemi kurulan işyerlerinde, 24 saatlik süre içinde en az üç işçi postası çalıştırılacak biçimde bir düzenlemeyi zorunlu kılmıştır. İşin niteliği gerektirmediği halde postalar halinde işçi çalıştıran öteki işyerlerinde ise, posta sayısı işçilerin yasayla belirlenen günlük çalışma süreleri aşılmamak koşuluyla işveren tarafından saptanır; gerektiğinde toplu iş sözleşmelerine bu konuda hükümler konabilir. Ayrıca, bütün postaların çalışma sürelerinin aynı olması gerekmediği gibi, bir işyerinde değişik işlere göre ayrı ayrı posta sayıları belirlenebilir ya da işyerinin yalnızca belirli birimlerine uygulanabilir.

—Postc. Günümüzde posta hizmetleri

2 mart 1950 tarih ve 5584 sayılı Posta kanunu'nun öngördüğü esaslara göre yürütülmektedir. Yasaya göre bu hizmetleri yürütme görevi PTT idaresine aittir. Üzerlerinde haberleşme niteliğinde yazılar bulunan açık ya da kapalı mektuplarla kartlar PTT'nin tekeli altındadır (md. 2). Yasanın aynı maddesi PTT idaresinin tekeli dışında kalan gönderileri de belirtmiştir. Tekel kapsamına giren gönderilerin PTT idaresi dışındaki kişi veya kurumlarca taşınması yasaktır (Posta k. md. 59).

Mektup postası gönderileri, niteliklerine göre üçe ayrılır: 1. kişisel haberleşme niteliğinde yazıları içeren gönderiler (mektuplar ve kartlar); 2. kişisel haberleşme niteliğinde yazılar içermemesi gereken gönderiler (basılmış kâğıtlar, küçük paketler); 3. kişisel haberleşme niteliğinde yazılar içersin ya da içermesin, körlere özgü yazılar (cécogramme). Mektup postası gönderilerine kimi özel hizmet işaretleri konabilir: konutta teslim, özel ulak ve postrestant. Değer konmuş mektuplar gönderici tarafından ücreti verilmek suretiyle alıcının konutunda teslim edilir. Kent içindeki özel ulak işaretli mektuplar dağıtım çevresi içinde oturan alıcılarına özel ulakla teslim edilir. Köylere ve askeri birlik adreslerine özel ulak işaretli gönderi kabul edilmez. Postrestant işaretli gönderiler, alıcıları tarafından alınmaları için postanede bekletilir. Mektuplar ve kartlar, ağırlıkları ne olursa olsun kural olarak, uçakla gönderilir. Basılmış kâğıtlar, küçük paketler ve körlere özgü yazılarsa uçak ek ücretleri tam ve peşin ödenmek koşuluyla uçakla gönderilirler. Mektuplar, kartlar, gazeteler, dergiler, kitaplar, basılmış kâğıtlar ve küçük paketler taahhütlü olarak da kabul edilebilirler (Posta k. md. 3).

Posta birliği *(Dünya)*, çeşitli posta hizmetlerini düzenlemek ve yetkinleştirmekle ve bu alanda uluslararası işbirliğinin gelişmesine katkıda bulunmakla görevli örgüt. Eylül 1874'te Bern kongresi ile kurulan Dünya posta birliği, hemen tüm ülkeleri kapsamaktadır. 1 temmuz 1948'den başlayarak bu örgüt, Birleşmiş milletler örgütü'nün özel bir kuruluşu durumuna geldi. İşlemleri, *Convention postale universelle* (Dünya posta sözleşmesi) adını taşıyan bir sözleşme ve haberleşmelerin karşılıklı değiş tokuşu bakımından tek bir bölge oluşturan Birlik üyeleri arasında yapılan anlaşmalar içinde toplandı. Resmi dil olarak fransızca benimsendi. Birliğin ve sürekli organlarının merkezi olarak Bern saptandı. En yüksek organ olan kongre, bir önceki kongre kararlarının uygulamaya konma tarihinden en geç beş yıl sonra toplanmaktadır. İki kongre arasında işlerin sürekliliğini, bir "yürütme ve irtibat komisyonu" sağlar. Birliğin sürekli organlarından biri olan Posta incelemeleri danışma komisyonu, posta hizmetiyle ilgili teknik, idari ve iktisadi sorunlar üzerinde incelemeler yapmak ve görüşler sunmakla görevlidir. Son olarak, Bern'deki Uluslararası birlik bürosu, posta idareleri için irtibat, bilgi ve danışma organı hizmetini görmektedir.

Posta, Telgraf ve Telefon İşletmesi Genel Müdürlüğü (TC) → PTT.

POST-ABORTUM a. (lat. *post abortum*, düşükten sonra). Kad. hast. Düşüğü izleyen dönem.

POSTACI a. Her türlü gönderileri yerlerine dağıtmakla görevli posta memuru.
—ANSİKL. Postc. "Müvezzi" de denilen postacılar, mektup ve telgraf dağıtıcısı olmak üzere ikiye ayrılırlar. Mektup dağıtıcılarının görevi kent, bölge, köy ve alıcı postacılıklarını içerir. Kent postacıları mektupları adreslere dağıttıkları gibi mektup kutularını açıp atılan mektupları da toplarlar. Bunun dışında posta merkezlerinde mektupları ayırma, pul yapıştırma vb. işleri de yerine getirirler. Bölgesel postacının görevi kamu merkezlerinde makbuz dağıtımı yapmaktır. Köy postacıları postane merkezleri bulunmayan yerlerde mektupları toplayıp dağıtırlar. Telgrafçılar ise ya telgrafları adreslere dağıtır ya da telgraf bürolarında görev yaparlar.

POSTACILIK a. **1.** Posta işletmeciliği. **—2.** Postacının işi, görevi.

POSTACIOĞLU (İlhan E.), türk hukukçu (İzmir 1917). Galatasaray lisesi'ni (1936), Paris Hukuk fakültesi'ni (1939) bitirdi. İÜ Hukuk fakültesi'nde doçent (1946) ve profesör (1954) oldu. 1982'de emekliye ayrıldı. Bazı yapıtları: *Şahadetle ispat memnuiyeti ve hudutları* (1964), *Konkordato* (1965), *Medeni usul hukuku dersleri* (1970), *İcra hukuku esasları* (1973), *İflas hukuku ilkeleri* (1978), *Okumak ve yaşamak* (1987).

POSTAL a. (fars. *pustgal, püstgale*, koyunun kuyruğu altındaki tüysüz deri'den). **1.** Konçlu, kaba, derisi ve tabanı kalın bir tür ayakkabı: *Asker postalı.* **—2.** Hafifmeşrep kadın.

POSTALAMA a. Postalamak eylemi.

POSTALAMAK g. f. **1.** Bir şeyi postalamak, bir gönderiyi postaya vermek: *Bir mektubu postalamak. Gazeteleri abonelere postalamak.* **—2.** Tkz. *Bir kimseyi (bir yerden) postalamak*, istenmeyen bir kimseyi herhangi bir bahaneyle bir yerden uzaklaştırmak: *Böyle giderse, onu buradan yakında postalarlar.*

◆ **postalanmak** edilg. f. Postalamak eylemine konu olmak: *Dergiler, abonelere postalandı mı? O buradan yakında postalanacak.*

POSTALANMA a. Postalanmak eylemi.

POSTALANMAK → POSTALAMAK.

POSTALI sıf. Mak. san. *İki postalı*, bir seri üretimde, benzer iki işleme postası bulunan ve bunların her birinde dönüşümlü olarak çalışan otomatik bir makine ya da çevrim için kullanılır; postalardan biri üzerindeki çalışma sırasında, öbürü bir sonraki işlem için hazırlanır.

POSTAN (*sır* Michael), büyük britanyalı tarihçi (Tigina, Besarabya, 1899 - Cambridge 1981). 1938-1965 arasında Cambridge Üniversitesi'nde iktisat tarihi okuttu, birçok kitap yazdı, özellikle *Cambridge Economic History of Europe* (Cambridge Avrupa ekonomik tarihi) [1965] adlı yapıtın yayın yönetmenleri arasında yer aldı. Ortaçağ iktisadı üzerine Fransa ve ABD' de büyük bir yankı uyandıran ve her şeyden çok nüfus ve doğal koşulların işlevi üzerinde duran bir kuram geliştirdi.

POSTANE a. (*posta* ve *ḫāne*'den *postane*). Gönderilerin (mektup, paket, havale vb.) geldiği ve dağıtıldığı, PTT'nin yetki alanına giren parasal işlemlerin ve posta hizmetlerinin yerine getirildiği PTT binası. ‖ *Paket postanesi*, yurtiçine ve yurtdışına gönderilmek üzere koli, değer konulmuş mektup; yurtdışına gönderilmek üzere küçük paket kabul eden ve bunları adreslerine ulaştıran postane. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Paket postanelerinde en fazla 20 kg'a kadar koli kabul edilir. Kolilerin üzerine pul yapıştırılmaz, taşıma ücretleri "alındı" karşılığında kabul edilir, teslim yerine ayrı bir posta ile yollanır. Patlayıcı, parlayıcı, yanıcı, sağlığa zararlı, yasal yönden bulundurulması, taşınması, kullanılması yasak maddeler kabul edilmez. Koli ambalajları, içlerindeki malzemelerin niteliklerine göre oluklu mukavva, tahta, kontrplak, sunta ya da bir torba olabilir. Postane görevlileri, içine ne konulduğunu gördükten sonra koli ambalajı kapatılır. Biri Ankara'da öteki İstanbul'da olmak üzere Türkiye'de iki paket postanesi vardır. Yurtdışından Türkiye'ye gelen maddelerin gümrük işlemleri bu iki postane ile İstanbul Posta gümrük müdürlüğü tarafından ortaklaşa yapılır.

POSTEL (Guillaume), fransız hümanist (Barenton, Normandiya 1510 - Paris 1581). İstanbul'da François I'in elçilik heyetinde üyeydi (1535-1537). Collège royal'de, arapça ve ibranice gibi yabancı diller öğretti (1539-1543). Roma'da (1544) cizvitlerin tarikatına girmeye çalıştıysa da başaramadı. Venedik'te ermişlik taslayan bir kadınla karşılaştı (1547) ve onu insanlığın kurtarıcısı olarak gösterdi. Müslümanlarla hıristiyanların birleşmesini savunarak, Doğu'yu ve İtalya'yı bir kez daha baştan başa dolaştı; 1555-1559 arasında İtalya'da, Engizisyon hapishanelerine atıldı. Paris'te, gözaltında tutulduğu Saint-Martin-des-Champs manastırı başrahibinin evinde öldü. Postel'in büyük tasarısı, dünyayı İsa'nın öğretisine uygun bir duruma getirerek, Galyalılar kralının (François I, ardından imparator Ferdinand) egemenliği altında bir *Concordia mundi* (Dünya birliği) kurmaktı. Başlıca yapıtları: *De orbis terrae concordia* (Birleşmiş dünya üzerine), 1543; *Protévangile de Jacques* (Yakup'un ilk incili), 1552; *les Très Merveilleuses Victoires des femmes du Nouveau Monde* (Yeni dünya kadınlarının çok şaşılacak zaferleri), 1553 ve *De La République des Turcs* (Türkler'in devleti üzerine), 1560.

POSTER a. (ing. *poster*). Afiş büyüklüğünde esnek, hafif kâğıt üzerine basılmış, genellikle reklam amacı gütmeyen, süslemeye ve özel kullanıma yönelik afiş ya da fotoğraf.

POSTGLASİYAL sıf. (ing. *postglacial*'dan) → BUZULLAŞMASONRASI.

POSTHİPOFİZ a. (fr. *posthypophyse*). Eczc. Hipofiz bezinin arka lobunun özütünden oluşan ilaç.

POSTİN a. (fars. *postin*). *Esk.* Kürk.

POSTİŞ a. (ital. *posticcio*'dan). **1.** Saçları kabarıklaştırmak ya da topuz, burma, saç örgüsü vb. oluşturmak için bir, iki ya da üç montüre dikili bir tül üzerine takılan doğal ya da yapay saç. **—2.** Takma sakal, takma bıyık.
—Dilbil. TAKMA'nın eşanlamlısı.

POSTİT a. (fr. *posthite*). Sünnet derisi iltihabı. (Çoğu zaman kamış başı enfeksiyonuyla birlikte görülür ve bu durumda balanopostit adını alır.)

POST-KEYNESİAN sıf. (ing. *post-keynesian*'den). İkt. düş. tar. **1.** Keynes'ten sonra gelen, Keynes-sonrası. **—2.** *Post-Keynesian* ya da *Keynes-sonrası okul*, J. M. Keynes tarafından ileri sürülen bazı çözümleme şemalarında değişiklik yapmakla birlikte onun gerçekte savunduğu öğretilere dönülmesini isteyen iktisadi düşünce okulu.

◆ a. Keynes'in izleyicisi, Keynes'in izinden giden. (Post-Keynesian'lar arasında R. Harrod, Joan Robinson ve N. Kaldor sayılabilir. Bunların öğretisi, fazla matematikleştirici olan yeniklasiklerin göz ardı ettikleri bir gerçekçiliği savunur ve çağdaş kapitalizmin gelişimi için karakteristik olan istikrarsızlığın ve aynı zamanda yatırımın, zaman etkisinin vb. rolünün araştırılması çabasına öncelik verir. Post-Keynesian'lar, çözümlemelerinde paranın rolüne yeniden kararlı bir biçimde yer verdiler.

POSTL (Karl) → SEALSFIELD.

POSTMASBURG, Güney Afrika'da (Cape ili), Kimberley'in B.-K.B.'sında kent; 9 500 nüf. Demir madenleri.

POSTMODERN sıf. (fr. *postmoderne*). Postmodernizme ilişkin.

◆ sıf. ve a. Postmodernizm yanlısı.

POSTMODERNİZM a. (fr. *postmodernisme*). **1.** Mim. Modernist kuramların ve uluslararası üslubun yarım yüzyıl boyunca kurduğu egemenliğin tartışılmasına dayanan çağdaş hareket. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Koregr. Koregrafik söylemi yalınlaştıran ve araştırmalarını hareket üzerinde odaklaştıran çağdaş sanat eğilimi.
—ANSİKL. Mimarlığın, 60'lı yılların başından beri yaşadığı evrim, modernizme olan inanca ve teknoloji efsanesinin iyimserliğine ilk kez kuşkuyla bakılması biçiminde özetlenebilir. Bu itirazlar 70'li yıllar boyunca, ilk kuramcılarının çok bulanık

bir biçimde "postmodern" diye nitelendirdikleri bir hareket içinde billurlaşmıştır. Ne 70'li yıllarda amerikalı mimar Charles Jencks'in terimi bir kuram gibi kullanması, ne yurttaşı Peter Blake'in, Saint Louis' de CİAM'ın ülkülerine göre inşa edilmiş Pruitt-İgoe yapı topluluğunun 1972'de yıkılması olayına simgesel bir değer yüklemesi, modernist düşüncenin itirazlarının etkili bir biçimde sökün etmesine yetmiştir. Jencks'e göre, gerçekte postmodernizm, daha eski ve son derece çeşitli kaynaklardan beslenmektedir. İtalyan Aldo Rossi'ye göre, Rus devrimi'ni izleyen yıllarda yeşeren konstrüktivizmin, sosyalist gerçekçilik ideologlarınca, halk ve ulus gerçekleri adına suçlanması, bu kaynaklardan biridir. Gerçekten de hareket, kimi zaman birbiriyle çelişen birçok akımla kendini göstermiştir.

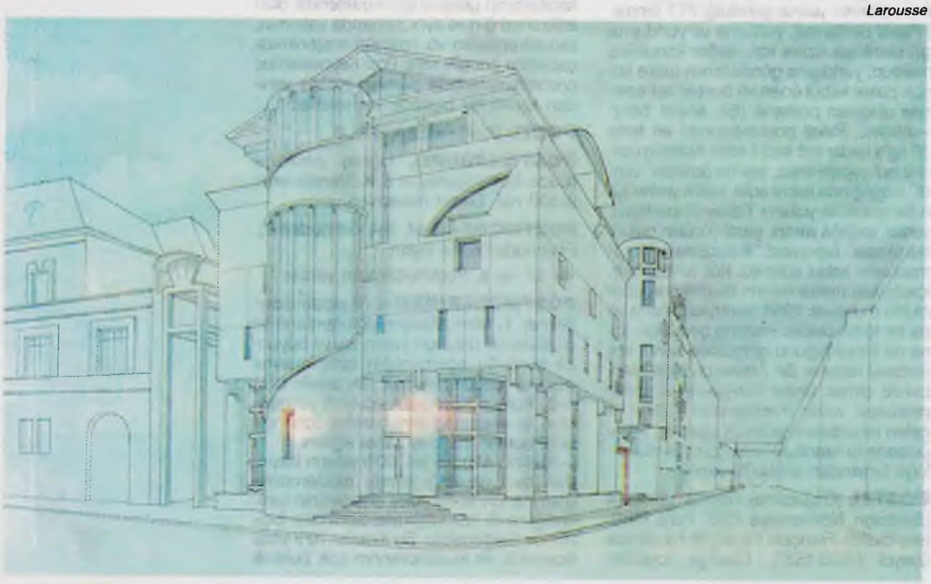
Tarihselci eğilim de bu akımlardan biridir ve 80'li yılların kamuoyu için en kolay tanınabilir ve en yaygın olanıdır: son yıllarda yapılmış binaların cephelerinde gömme ayaklar, kemerler, pahlar, bölgesel uygulamalardan çeşitli öğeler görülmektedir. Ne var ki, savaş sonrasında boy gösteren, ardından "Neo-Liberty"nin seçmeci biçimciliğine saplanıp soluğu kesilen "yeni gerçekçi" İtalyanlar'ın tuttukları yolu, amerikalı Robert Venturi ve John Rauch'un kurdukları ekibin neredeyse mizah kokan yaklaşımını, Ph. Johnson'ın tarihsel telmihlerini ve R. Bofill'in yeniklasik incelik ve özenticiliğini aynı kefeye koymaktan kaçınmak gerekir: bu mimarların hepsi de, tarihsel kaynaklara başvurup bunları kullanma konusunda birleşseler de, güdülenmeleri her zaman aynı değildir.

John Darbourne ile Geoffroy Darke'ın kurdukları ingiliz ekibi, 1961'de Londra' daki Pimlico mahallesi için hazırladığı projeyle, modernizmin her derde deva olduğunu öne sürenlere karşı, kendi halinde ve saygılı bir eleştiri başlattı: bu mahallede tuğlanın ve betonun üstünlük kurmasıyla vazgeçilmiş gereçlerin, farklı hacimlerin, kabaca işlenmiş taşların kullanılması, projeye bir manifesto işlevini yüklüyordu. Belçikalı Lucien Kroll, hollandalı Aldo Van Eyck, lüksemburglu Léon, Krier ve ingiliz Ralph Erskine de, rehabilitasyon, "bağlamcı" şehircilik konuları ve katılımcı ideoloji çevresinde dolaşan bu tutuma yakınlık duydular.

Modernizmin organik eğiliminden kaynaklanan son bir özellik, Le Corbusier'nin Ronchamp capellası'yla öncülüğünü yaptığı ve Saarinen'in TWA binasında, J. Utzon'un Sydney operası'nda, Japon Yamaşita Kazumasa'nın insan biçimli tasarımlarında da görülen eğretilemelerde anlatımını bulur.

Henüz bütüncül bir perspektif ortaya koymamış olan ve modernist düşünce içinde, bir kenara itilecek öğelerle korunacak öğeleri ayıklamaya çalışan bir hareketi kesin çizgileriyle tanımlamak kolay değildir. Geleneklerle beslenme düşüncesi, bölgesel özellikleri hesaba katma, biçimleri özgürce ve çoğu kez barok bir anlayışla bir araya getirme, görsel etkiye verilen önem, seçmeciliğe duyulan bilinçli eğilim (amerikalı Charles Moore'da olduğu gibi) söylemin temel ilkeleri olarak ortaya çıksa da, bu söylemin türü hâlâ açık seçik değildir. Mimarlığın günümüzün toplumsal, kültürel ve ekonomik değişimlerine kendini uyarlamada çabuk davranamaması, belki de bundan kaynaklanmaktadır.

postmodernizm
Christian de Portzamparc'ın Paris'te Belediye konservatuvarı için hazırladığı proje (1981)

Larousse

POSTNİŞİN sıf. ve a. (fars. *püst* ve *nişin*' den *pūst-nişin*). Tasav. Tekkede post*ta oturan, şeyhlik makamında bulunan. (Terim, daha çok mevlevilik tarikatında kullanılır.)

POSTOJNA, ital. **Postumia,** alm. **Adelsberg,** Slovenya'da kent, Trieste ile Ljubljana arasında; 4 800 nüf. *Postojna mağaraları* Avusturya tarafından Birinci Dünya savaşı'ndan önce düzenlendi. Bir bölümü küçük bir elektrikli trenle gezilen bu mağaraları her yıl birçok ziyaretçi gezmektedir.

POST-PARTUM a. (lat. *post-partum*, doğumdan sonra). Kad. hast. Doğumu izleyen dönem.

POSTPİRA sıf. (fars. *post* ve *pīrā*'dan *post-pīrā*). *Esk.* Deri tabaklayan.

POSTRESTANT a. (fr. *poste restante*). Post. Bir kimseye posta yoluyla gönderilen mektup ve öteki posta maddelerinin, sonradan kendisi tarafından alınmak üzere postanelerde saklanması yöntemi. (Bu yöntemin uygulanması için yazıyla posta idaresine başvurularak postrestant ücreti ödenir.)

POSTSPERMATOOENEZ a. (fr. *post-spermatogenèse*'den). Biyol. Erbezi histogenezinin son evresi. (Yaşlılarda erbezi dumura uğrar; dokulararası hücreler kaybolur. Erbezi kanalcıkları küçülür, ama bu durum spermatogenezi engellemez; varlığını sürdüren kanalcıklar sağlıklı kişilerin çoğunda yaşlılığın son zamanlarına kadar döl verir.)

POSTULAT a. (fr. *postulat*). KOYUT'un eşanlamlısı.

POSTUMUS (Marcus Cassianius Latinius) [öl. İ.S. 268], Galya imparatoru. Galyalı bir subaydı, Gallianus tarafından Ren'i savunmakla görevlendirildi, Gallianus'un oğlu Saloninus'u öldürttü ve imparator seçildi (258). Galya, Germanya, Bretagne ile İspanya'nın bir bölümünü kendi egemenliği altında birleştirdi. GERMANİCUS MAXİMUS unvanını aldı ve kendini RESTİTUTOR GALLİARUM ilan etti. Generallerinden biri olan Laelianus ayaklandı ve kendini imparator seçtirdi. Postumus onu Mainz'da kuşatarak kenti de ele geçirmesine rağmen, yağmacılık yapmalarına izin vermediği askerleri tarafından öldürüldü.

POSTZİGOTİK sıf. (fr. *postzygotique*). Zigot evresinden sonra meydana gelen.

POSYON a. (fr. *potion*'dan; lat. *potio, -onis,* içecek). Eczc. Dahilen kullanılmak üzere hazırlanan, bir ya da daha fazla ilaç maddesi içeren sulu ve şekerli preparat.

—ANSİKL. Posyonlar kısa sürede tüketilmesi gereken, hacmi 150 ml'yi geçmeyen, yani 10 çorba kaşığı kadar olan 24 saatlik etken madde içeren ilaçlardır. Çoğunlukla majistral olarak hazırlanır.

POŞA → BOŞA.

POŞET a. (fr. *pochette*). **1.** Naylondan ya da kâğıttan yapılmış küçük torba, küçük kutu. **—2.** Demlendirilecek kurutulmuş bitkilerin (ıhlamur, nane, mine çiçeği vb.) bir kişilik dozunu içeren ve bir iplik yardımıyla demliğin kenarına asılarak tutturulan küçük kese.

—Bank. Cari ve küçük cari hesap cüzdanlarına geçirilen plastik kap ve kılıflara verilen ad.

—Pulc. İçine pul konulması için hazırlanmış, ön yüzü saydam, arka yüzü zamklı özel zarf ya da kılıflar. (Pullar bunların içine konularak föylere yapıştırılır. Çeşitli büyüklükte olanları vardır. İçindeki pulların ve poşetin değeri ile satılırlar.)

POŞTA ya da **PÜŞTE** a. *Yörs.* Biçilen tomruktan çıkan kapak tahtası.

POŞU, PUŞU ya da **PUŞİ** a. (fars. *pūş*, örtü'den). Daha çok sarık olarak kullanılan, büyükçe, kenarları püsküllü kadınlar gibi erkeklerin de kullandığı bir tür başörtüsü. —Bu başörtüsünü doğrudan başa dolayarak oluşturulan hafif sarık. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Laz poşusu,* D. Karadeniz bölgesinin kıyı kesimlerinde yaşayanların kullandığı, başa geçirilip iki uzun ucu baş çevresine dolanarak oluşturulan kara başlık.

—ANSİKL. Poşu, tepeyi örtecek biçimde başa alınan başörtüsünün uçları, baş çevresine dolanarak yapılır. Bazen bir ya da iki ucu serbest bırakılıp omuza sarkıtılır. D. ve G.-D. Anadolu'nun bazı yörelerinde bugün de kullanılan poşu, Osmanlılar döneminde bir ara tersane kalyoncuları ve topçuların başlık biçimiydi.

POŞULU sıf. Başına poşu bağlamış olan kimse için kullanılır.

POT, -tu a. **1.** Terz. Kesimdeki, dikişteki ya da provadaki bir hata nedeniyle giysinin herhangi bir yerinde oluşan kıvrım, bolluk. **—2.** Ortama uygun düşmeyen hatalı davranış; gaf, falso. **—3.** *Pot gelmek,* bir iş sözkonusuysa, iyi bir biçimde sonuçlanmamak, terslikler doğmak. ‖ *Pot kırmak,* bilmeyerek sakıncalı bir davranışta bulunmak ya da karşısındakini incitecek bir söz söylemek; gaf yapmak: *Bu sözümle pot kırdığımı ne bileyim?* ‖ *Pot yapmak,* giysinin herhangi bir yerinde kıvrım, bolluk oluşmak. ‖ *(Bir işin) pot yeri,* onun pürüzlü, hoş olmayan yanı.

POT a. (fr. *pot*). Oy. Pokerde her yeni oyun için, oyuncuların ortaya koymak zorunda oldukları para tutarı.

POT, -tu a. (alm. *Boot*'tan). **1.** Irmağın bir kıyısından ötekine geçmekte kullanılan sal. **—2.** *Pot başı,* ırmakta potun yanaşmasına elverişli kıyı noktası; potun geçiş yeri.

POTA a. (fars. *pūte;* hazine, mahzen'den). **1.** Kim. ve Metalürj. Laboratuvarlarda kimi maddeleri eritmeye ya da kavurmaya yarayan, metal ya da ateşe dayanıklı malzemeden yapılmış küçük kap. (*Kröze* de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Birbirinden çok farklı şeylerin bir araya geldiği, birbirine karıştığı yer: *Anadolu sayısız uygarlığın içinde eridiği bir potadır.*

—Camc. Cam yapımında kullanılan, ısıya dayanıklı toprak kap. (Camcı potaları, belli topraklardan seçilmiş çok ince kille yapılır. İçindeki cam yüzeyinin fırın atmosferiyle temas ettiği açık potalar ve cam yüzeyinin bu atmosferden yalıtlandığı kapalı potalar olmak üzere iki türdür.) || *Alma potası,* cam üfleyicinin işlemek üzere cam aldığı pota. || *Ölçü potası,* kristal fabrikalarında kurşun oksidin saflığını ölçmekte kullanılan saplı küçük pota.

—Isıt. havld. Katı yakıtla yakılan metal bir sobada, ocağın, içine ızgara yerleştirilen deliksiz iç bölümü.

—Kim. *Gaz potası,* bir su kabı içinde bir gazı toplamak amacıyla üzerine bir deney tüpü yerleştirilen topraktan yapılmış küçük kapsül. || *Laboratuvar potası,* laboratuvarlarda metalleri yükseltgemeye, erimeyen katı maddeleri kavurmaya (kavurma potası) yarayan, ateşe dayanıklı topraktan yapılmış kal potası.

—Metalürj. *Potada işleme,* doğrudan döküm potasında uygulanan çelik arıtma işlemleri. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Dökme demir potası,* sıvı dökme demiri yüksek fırından karıştırıcı ve çelikhaneye taşımaya yarayan kap. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Döküm potası,* sıvı metali ergitme ya da hazırlama fırınından külçe döküm ya da kalıplama birimine taşımaya yarayan ve içi ateşe dayanıklı malzemeyle döşenmiş olan kap. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Spor. Basketbolda çemberi tutan çarpma tahtası. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Kim. ve Metalürj. Pota yapımında kullanılacak hammadde, potaların kullanım alanına göre seçilir. Özellikle laboratuvarlarda ve camcılıkta kullanılan potalar, çoğunlukla çimento karıştırılmış ateşe dayanıklı ve daha önceden pişirilmiş kilden yapılır. Analitik kimyada kullanılan potaların yapımında porselen ve platinden yararlanılır. Kurşun oksitleri ve erimiş bakırı soğuran kemik külü, altın ve gümüşün arılaştırıldığı kal potasının hammaddesini oluşturur.

Kille topaklaştırılmış grafit potalar alüminyum, altın, gümüş, vb. gibi kimi metalleri indirgen ortamda ergitmeye yarar. Platin kireç potalarda, sodyum ve potasyum hidroksit gümüş potalarda ergitilir. Özel uygulamalar için ya da çok yüksek sıcaklıklarda kullanılmak üzere korindon, zirkon, magnezya, glusin, grafit, kuvars vb.'den çeşitli potalar yapılır. Potalar dövülerek, kalıba dökülerek ya da preslenerek elde edilir ve kullanmadan önce gerekli dayanım kazandırılmak üzere bir önpişirme işleminden geçirilir. Camcılıkta kullanılan potalar, yalnızca iyice kurutulur. Bir pota kullanıma alınmadan önce, giderek yavaş yavaş yükselen bir sıcaklıkta ısıtılarak kurutulmalıdır. Bu yapılmadığı takdirde ilk uygulamadan hemen sonra bir çatlama meydana gelebilir. Potaların biçimi, kullanım amacına göre değişir; dıştan bakıldığında kesik konisel ve yuvarlak biçimde görünürler; tabanları oldukça sağlamdır. Sanayide kullanılan potaların sığası, erimiş metalin (bronz) kilogram cinsinden hacmine göre ifade edilir (5'lik pota, 10'luk pota, 100'lük pota vb.).

—Metalürj. • *Potada işleme.* Ayrı ayrı ya da birbirini tamamlayacak biçimde doğrudan potada bir arada uygulanan çelik arıtma işlemleri homojenleştirme, oksit giderme ve işlem sıcaklığına getirme, derin püskürtmeyle kükürt giderme (Si,Ca), karbür giderme, aşırı vakum altında hidrojen giderme, kalıntıları fiziksel ya da kimyasal yollarla uzaklaştırma ve kimyasal bileşimin son kez ayarlanmasından oluşur. Bu işlemler sırasında şu teknikler kullanılır: yansız gaz üfleme ya da indükleme yoluyla karıştırma; toz püskürtme; telleri ya da tozla kaplanmış tel ve plaka parçalarını derine daldırma; vakumla gaz giderme; ark, plazma ya da indükleme yoluyla elektriksel olarak ısıtma ve sıcaklığı ayarlamak için soğuk metalden soğutucular katma; eklenecek demir alaşımlarının niceliğini ayarlama ve işlemden sonra metal yüzeyini yalıtmak için kaplama tozu serpme. Potada işleme, adi çelikler, beton demirleri ve küçük profiller dışında standartlaşmış tüm çelik türlerine uygulanır.

• *Dökme demir potası.* Dik potaların kapasiteleri 50-200 t arasında değişir. Daha büyük kapasitelere (450-600 t'a kadar) ulaşmak ya da dökme demiri normal gabaride daha uzak mesafelere taşımak için, uzunluklarına göre "fıçı-pota", "puro-pota" ya da "torpil-pota" olarak adlandırılan çift koni ya da yatay silindir biçimli potalar kullanılır.

• *Döküm potası.* Dik potaların, 100 kg'lık el potalarından araba ya da köprülü krenle taşınan 300 t'luk çelikhane potalarına dek çeşitli tip ve boyutları vardır. Küçük potalar devrilerek, büyük potalarsa, potanın dibinde bulunan bir kapan, sürgü ya da döner bir tamburla kapatılan döküm memesinden boşaltılır. Cürufu tutmak için, sıyırma kepçeli potalar ve çaydanlık tipi potalar denen özel potalar geliştirilmiştir.

—Spor. Son zamanlarda genellikle cam elyafından ve sağlam, dayanıklı tahtadan yapılan potanın yerden yüksekliği 2,75 m, eni 1,80 m, boyu 1,20 m'dir. Pota üzerinde çemberin hizasında boyu 0,45, eni 0,59 m olan bir dikdörtgen vardır. Potalar, yere tutturulmuş dikmeler ya da tavana asılı olarak kullanılır.

Potala ya da **Buddha-la** ya da **Buddha'nın Dağı,** Tibet'in semavi hükümdarı Avalokiteşvara'nın tanrısal ikametgâhı ve dalai-lama'nın Lasa'daki sarayı. Saray, VII. yy.'da Songzanganbu tarafından kuruldu; şimdiki saray, 1645'e doğru, dalai-lama V tarafından inşa ettirilmiştir. İki yanında 2 yuvarlak kulesi, 1 000 penceresi ve 178 m yüksekliğinde 13 katıyla, dev boyutlu gerçek bir tahkimli kent görünümünde olmasına rağmen, hafif yamuksal biçimi, dikdörtgen pencereleri ve düz damlarıyla (saf altınla kaplıdır) himalayaötesi mimarisinin tipik bir örneğini oluşturur. Tapınaklar, daireler, kütüphaneler, avlular, taraçalar, koridorlar, cenaze pagodalarıyla dolu bu hayranlık uyandırıcı eşsiz yapı, günümüzde halkın serbestçe gidip görebildiği efsanevi hazineleri barındırmaktadır.

POTALI sıf. Spor. *Potalı atış,* topu potaya çarptırıp çembere sokarak yapılan sayı.

POTAMACANTHUS a. Yazın ırmak boylarında bol bulunan birgünlüksinek cinsi.

POTAMİDES a. Denizde ya da denizkulaklarının acısularında yaşayan öndensolungaçlı yumuşakça cinsi. (Özellikle Üçüncü Zaman'da çok yaygın olan, günümüzdeyse yalnızca Hint okyanusu-Büyük Okyanus yöresinde bulunan bu hayvanlar *Cerithium*'lara benzer. *Potamidiae* familyasının örnek tipi.)

J. P. Colin - Rush

köprülü krenle taşınan döküm **potası**

POTAMOBİYOLOJİ a. (fr. *potamobiologie*'den). Akarsuların, özellikle büyük nehirlerin ekolojisini, flora ve faunasını inceleyen bilim dalı.

POTAMOCHOERUS PORCUS → IRMAK DOMUZU'nun bilimsel adı.

POTAMON a. Kongo ırmağında yaşayan tatlısu yengeci cinsi. (Irmak kıyısıyla su düzeyi arasında uzun bir dehliz kazar. *Potamonidae* familyasının örnek tipi.)

POTAMONİDAE a. Zool. TATLISUYENGECİGİLLER familyasının bilimsel adı.

POTAMOTRYGON a. (yun. *potamos,* ırmak, ve *trygon,-onos,* denizkedisi), Afrika'da ve Güney Amerika'daki tatlısularda yaşamaya uyarlanmış denizkedisi cinsi. (Dikenliuyuşturanbalığıgiller familyası.)

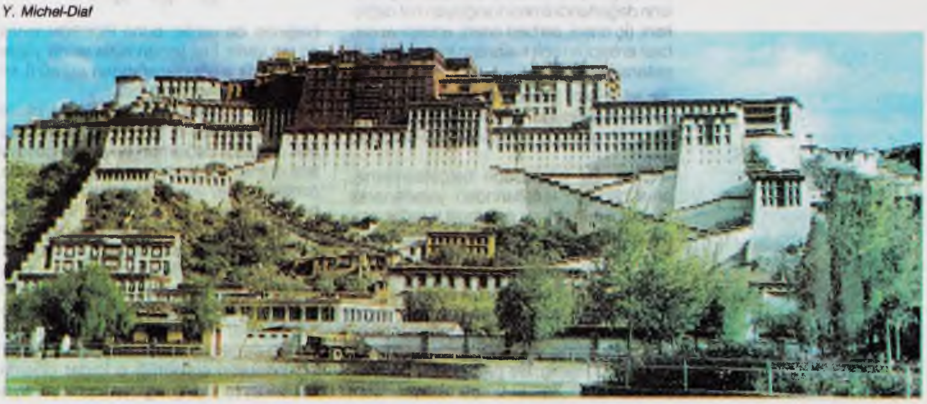
POTANA ya da **BAMMERA POTANA,** telugu dilinde yazan şair (XV. yy.). Ateşli bir vişnucuydu, ruhların selameti için yazılan ve hastalıkları iyileştirici bir büyü yöntemi olarak önemsenen, *Bhagavata*'nın telugu dilindeki versiyonunu kaleme almıştır.

POTANSİYEL a. (fr. *potentiel*). Ortaya çıkmamış fakat kullanılmaya, ortaya çıkmaya hazır güç, yetenek, özellik: *İnsan potansiyeli.*

—Dilbilg. Varsayımsal cümlelerde, koşul yerine getirilmiş olsa gelecekte gerçekleşebilir nitelikte bir eylemi anlatan fiil biçimi (örn. *Söyleseydin gelebilirdim*). [Potansiyel gerçekdışıya karşıttır.]

—Elekt. *Potansiyel fark,* rotasyoneli sıfır

Y. Michel-Diaf

Lasa'da **Potala**'nın (XVII. yy.) genel görünümü

olan bir elektrik alanının iki noktası (A ve B) arasındaki elektrik geriliminin değeri (U_{AB}). (V_A ve V_B, A ve B noktalarının potansiyelleri olduğunda, $U_{AB} = V_A - V_B$'dir) || *Elektrik potansiyeli*, elektrik alanının skaler potansiyeli.

—Fişekç. Kütle birimi üzerinden hesaplandığında, belli bir patlayıcı maddenin patlamasıyla sağlanabilecek en büyük işgücü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Fiz. → VEKTÖR.

—Hematol. *Zeta potansiyeli*, alyuvarı saran katyon bulutu ile alyuvar dışı ortam arasındaki elektrik potansıyeli farkı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Kuyuc. *Kendiliğinden potansiyel*, 1928'de G. Schlumberger tarafından bulunan ve bir yüzey elektrotunun sabit elektrik potansiyeli ile bir sondaj içinde yer değiştiren bir elektrotun değişken potansiyeli arasındaki farkla belirlenen olay. (Bu potansiyelin ölçümü, bir kuyunun geçirimli bölgelerini belirlemeyi sağlar.)

—Manyet. *Manyetik potansiyel*, işaret değiştirmiş gradyanı, her noktada manyetik alanın rotasyoneli sıfır olan bileşenine eşit potansiyel. (Manyetik potansiyelin SI birimi amperdir.)

—Mat. ve Fiz. *Bir* f *vektör alanının potansiyeli*, varsa, $f = -\text{grad } U$ eşitliğini sağlayan U sayısal fonksiyonu. (Bk. *ansikl.* böl. Fiz.)

—Nörobiyol. Bir sinir ya da kas hücresinde zarın iki yüzü arasında ya da bir hücrede iki nokta arasında bulunan ve sinir ya da kas dokusu tarafından yaratılan elektrik potansiyeli farkı. (Birincisine *zar ötesi potansiyel*, ikincisine *yüzey potansiyeli* denir) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Yerel ön potansiyel*, bir sinir lifi üzerinde kaydedilebilen, bu lifi kutupsuzlaştıran ve eylem potansiyelinin harekete geçmesini sağlayan iletilmemiş elektrik potansiyeli. (Eşanl. DOĞURUCU ya da YEREL POTANSİYEL.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Pedol. *Toprağın kılcal potansiyeli*, suyu, toprağın kılcal gözenekleri içinde tutan ve 16 kg/cm²'den yüksek basınçlara karşılık gelebilen enerji. (Yararlı yedek su miktarı, potansiyeli, bu 16 kg/cm²'lik değerle [sürekli kuruma noktası], alan kapasitesine yakın ve toprağın türüne göre 0,2 ile 0,7 kg/cm² düzeyindeki tutma kapasitesi potansiyelinin değeri arasında değişen su miktarıyla tanımlanır.)

—Ruhbil. *İnsani potansiyel*, çeşitli teknikleri bir araya getiren hareket; bu tekniklerin ortak özelliği, bedensel yaşantıya önem veren ve spekülatif olmayan edimli anlayış aracılığıyla kavranan bir şimdiki zaman durumundaki bireysel gelişme ve mutluluk arayışıdır. (Biyoenerji, transsendental düşünme, temel çığlık ve görüşme grupları, bu tekniklerin en tanınmışlarıdır.)

—Termodin. *Kimyasal potansiyel*, bir sistemin i bileşeninin μ_i yeğinlik büyüklüğü; bu büyüklük, T sıcaklığı, p basıncı ve sistemin olası diğer bileşenlerinin n_j molekül sayısı sabit tutularak sözkonusu maddeden bir molekül eklendiğinde, sistemin G serbest entalpisinde meydana gelen değişime eşittir: $\mu_i = (\partial G/\partial n_i)_{p,T,n_j}$. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Termodinamik potansiyel*, bir termodinamik sistemin denge koşullarının bulunmasını ve çevre ile sistem arasındaki alışverişlerin değerlendirilmesini sağlayan hal değişkeni. (İç enerji, serbest enerji, entalpi ve serbest entalpi en çok kullanılan termodinamik potansiyellerdir.)

◆ sıf. Eylem halinde bulunmayan ya da içinde bulunduğu durum değişince ortaya çıkan gizli güç için kullanılır: *Potansiyel enerji*.

—Dilbil. Bir bütüncede belgelenmemiş, ama dilbilgisi kurallarından yararlanarak oluşturulabilecek ve anlamsal kurallar aracılığıyla yorumlanabilecek bir sözce için kullanılır.

—Fizs. mekan. *Potansiyel enerji*, bir sistemde, sistemin bir bölümünün öbürüne göre konumundan kaynaklanan enerji. (Örneğin Yer'e göre belirli bir yükseklikte bulunan cisim, sıkıştırılmış yay vb.)

—ANSİKL. Fişekç. Bir patlayıcının potansiyeli kavramını Sarrau ortaya atmıştır. Aslında, normal sıcaklıktaki izotermik patlama ısısı potansiyel ölçüsü olarak kabul edilebilir. Çok yakın zamanlara kadar ısı birimleriyle (kcal/kg) ifade edilen potansiyel, bugün, mekanik birimlerle (kJ/kg) ifade edilmektedir. Cıva fulminat, tolit ve hegzojenin 1 700, 3 770 ve 5 730 kJ/kg potansiyelleri vardır. Barutların potansiyelleri, soğuk barutlar için 2 300'den başlayarak çok sıcak barutlar için 5 300 kJ/kg'a kadar değişir

—Fiz. Bir vektör alanı verildiğinde, alanın M_1 ve M_2 gibi iki nokta arasındaki "dolaşım"ı, izlenen yola değil de yalnızca bu iki noktaya bağlıysa, bu alanın bir *potansiyel*'den türediğinden söz edilir. Bu durumda bu dolaşımın değerine M_1 ve M_2 noktaları arasındaki "potansiyel farkı" adı verilir ve bu

$$U_1 - U_2 = \int_1^2 X\,dx + Y\,dy + Z\,dz$$

bağıntısıyla gösterilir; bu bağıntıda X, Y, Z alanın üç koordinat ekseni üzerindeki bileşenleri dx, dy, dz ise temel bir yer değiştirmenin bileşenleridir. Bunun böyle olabilmesi için $dU = -(X\,dx + Y\,dy + Z\,dz)$ niceliğinin bir tam diferansiyel olması gerek ve yeterdir. Bu bağıntılardan alan vektörü bileşenlerinin

$$X = -\frac{\partial U}{\partial x}, \quad Y = -\frac{\partial U}{\partial y}, \quad Z = -\frac{\partial U}{\partial z}$$

olduğu sonucu çıkar. Buna karşılık, alan vektörünün işaret değiştirmiş potansiyelin *gradyan*'ına eşit olduğu söylenir: $\vec{E} = -\text{grad } U$. Potansiyel ancak bir değişmez yaklaşıklığıyla tanımlanır; bu büyüklük, bir noktanın, örneğin sonsuzdaki bir noktanın potansiyeli keyfi olarak saptanırsa, o zaman tümüyle belirlenebilir. Potansiyel *skaler* bir büyüklüktür. *Eşpotansiyelli yüzeyler* de, potansiyel yüzeyin her noktasında aynı değerdedir. Bunların denklemi C bir değişmezi göstermek üzere $U(x, y, z) = C$ dir. Bu yüzeyler ve bunlardan biri üzerine çizilmiş, *eşpotansiyelli çizgi* denen bir çizgi her noktada ilişkin alan vektörüne diktir: alan çizgileri, eşpotansiyelli yüzeylerin dik yörüngeleridir. Alan vektörünün yönü, azalan potansiyellere doğrudur ve normu komşu iki eşpotansiyelli yüzey arasındaki bu noktaya dik uzaklıkla ters orantılıdır.

Elektrik alanı, manyetik alan, çekim ya da yerçekimi alanı gibi bir Newton alanı, şiddeti etkiyen yüklere ya da kütlelere olan uzaklığın karesiyle ters orantılı olan bir merkezi kuvvet alanıdır; bu alan sonsuz uzaklıktan etki yapan yükler ve kütleler yoksa, sonsuzda sıfır alınabilecek bir potansiyelden türer. Bu koşullarda, alanın bir M noktasındaki M nin alanının sonsuzdaki dolaşımına eşit potansiyel şu bağıntıyla verilir:

$$U = \Sigma \frac{m}{r};$$

bu bağıntıda r yükün ya da m kütlesinin M noktasına uzaklığıdır.

Ayrıca ρ göz önüne alınan noktaya etkiyen yüklerin ya da kütlelerin hacimsel yoğunluğunu göstermek üzere,

$$\Delta U = \frac{\partial^2 U}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 U}{\partial y^2} + \frac{\partial^2 U}{\partial z^2} = -4\pi\rho$$

bağıntısı da vardır; buna POİSSON teoremi adı verilir. Etki yapan kütle ya da yüklerin dışında ρ sıfır olacağından $\Delta U = 0$ (LAPLACE DENKLEMİ) elde edilir.

—Hematol. *Zeta potansiyeli*. Dolaylı olarak alyuvarların elektrik yüküne bağlıdır. Ortamın dielektrik değişmeziyle ve iyon gücüyle ters orantılıdır. Alyuvar aglütinasyonunda, özellikle yapay aglütinasyon yöntemlerinde büyük rol oynar. Bu yöntemler kan nakledilen hastalarda serumdaki aloantikorların belirlenmesi, kan gruplandırmaları, hemolitik kansızlık özantikorlarının ve yenidoğanın hemolitik hastalığının teşhisinde büyük önem taşır. Zeta potansiyelinin değeri iki alyuvar arasındaki itme gücünü ayarlar. Bu değer ne kadar düşükse sistemin aglütinasyon olabilirliği o kadar olasıdır. Bu nedenle yapay aglütinasyon ya alyuvarların elektrik yükü düşürülerek (protein parçalayıcı enzimlerle işleme), ya ortama büyük molekküllü maddeler (örneğin albümin, dekstron) eklenip dielektrik sabitesi yükseltilerek, hatta gerekirse ortamın iyon gücü artırılarak potansiyeli azaltma yoluyla sağlanabilir.

—Nörobiyol. Bir eylem potansiyeli yaratmak için sinir lifinin minimum düzeyde kutupsuzlaşması gerekir ve bu rolü yerel ön potansiyel oynar. Eylem potansiyelini bir duyu sinirinin ucu (alıcı potansiyeli), bir sinaps zarı (sinaps potansiyeli) yaratabilir ya da doğrudan doğruya komşu sinir zarını yerel akımlarla kutupsuzlaştıran ve böylece kendi iletimini sağlayan eylem potansiyeli bunu yaratır. Yerel potansiyellerin oluşumu, mekanizması katyonların iletiminde bir artmaya (en sık görüleni budur) ya da potasyum yahut klor iyonu iletiminde bir azalmaya bağlı olan, zarın kendisinin kutupsuzlaşmasıdır.

• ZAR ÖTESİ POTANSİYELLER.

1. *Dinlenme potansiyeli*. Etkinlik dönemleri dışında uyarılabilen biyolojik bir zarın her iki yüzünde ölçülebilen bir elektrik potansiyelidir. Bunu dinlenme akımları yaratır. Dinlenme halindeki bir hücrenin içine yerleştirilen bir elektrotla doğrudan ölçülür. Edilgin yayılma, dinlenme anında çeşitli iyonları edilgin yayılmaya ters yönde hareket ettiren bir sodyum / potasyum pompasının etkisiyle dengelenir. (→ DİNLENME AKIMI.)

2. *Eylem potansiyeli*. Sinir ve kas zarlarında gelişir; sinirlerdekine sinir akı*'sı denir; eylem potansiyelinin uyarılmasına yol açan yerel akımları o doğurur.

3. *Sinaps potasiyeli* ya da *sinapssonrası potansiyel*. Bu potansiyel bir sinir hücresinde, sinapsöncesi nöronun uyarılmasına yanıt olarak sinaps zarının her iki yüzünde kaydedilebilen bir elektrik potansiyelidir. Sinapssonrası potansiyeller, sinapsöncesi lifin salıverdiği sinirsel aracı ile sinapssonrası alıcılar arasındaki etkileşimden doğar. Tutuklayıcı bir sinirsel aracı olduğu zaman, zarda ya katyon iletiminin azalmasından ya da anyon (klor) iletiminin artmasından ileri gelebilen bir aşırı kutuplaşma görülür. Bu durumda bir *sinapssonrası tutuklayıcı potansiyel* sözkonusudur. Uyarıcı bir sinirsel aracı olduğu zaman, kural olarak kutupsuzlaşmaya varan bir katyon iletimi artışı sözkonusudur; buna *sinapssonrası uyarıcı potansiyel* denir; bu potansiyel eylem potansiyellerinin doğmasını ve böylece sinapssonrası nöronun elektrik etkinliğinin artmasını sağlar.

4. *Sinapsöncesi potansiyel*, eylem potansiyelinin yayılmasıyla sinapsöncesi bir sinir ucu üzerinde ilerleyen elektrik potansiyelidir. Onu, sinir ucuna kalsiyum girişi ve sinapsın kimyasal aracısının salıverilmesi izler.

5. *Doğurucu potansiyel*, yerel potansiyel ya da yerel ön potansıyel.

6. *Hareket plak*'ı *potansiyeli*.

7. *Alıcı potansiyeli*. Bir duyu sinir lifinin çevresel ucu yakınında kaydedilebilen yerel bir potansiyeldir. Genellikle çevresel bir uyarıya yanıt olarak gelişen bir kutupsuzlaşma ya da aşırı kutuplaşma sözkonusudur; örneğin, ışık, ışığa duyarlı pigmentlerle fotonlar arasındaki etkileşimden sonra retinanın koni ve çomak hücrelerinde bir alıcı potansiyeli doğmasına yol açar, mekanik biçim değişiklikleri derinin ya da kasların mekanik uyarılara duyarlı liflerinde alıcı potansiyelleri oluşturur. Alıcı potansiyeli, genellikle doğurucu bir potansiyeldir, komşu sinir lifini kutupsuzlaştırır ve duyu mesajını kodlayacak olan eylem potansiyellerini başlatır.

8. *Ardışık potansiyel* ya da *art potansiyel*. Sinir hücrelerinin zarlarında oluşan ve bir eylem potansiyelinin ardını izleyen çok düşük gerilimli bir potansiyel değişikliğidir. Ardışık potansiyel önce negatif, sonra pozitif olur. Ardışık potansiyeller sodyum ve potasyum iletimindeki ani değişmelerden ve sodyum pompasının eyleminden doğar.

9. *Elektrotonik* potansiyel.*
10. *Denge potansiyeli.* Çeşitli iyonların yoğunluğu sabit kaldığında, iyonlarda yarı geçirgen bir zarın iki yüzü arasında bulunan bir elektrik potansiyelidir.
11. *Ayrım potansiyeli* ya da *yayılma potansiyeli.* Zarla birbirinden ayrılmış iki bölmede çeşitli iyon türlerinin yoğunlukları aynı olmadığı zaman, iyonlara yarı geçirgen bir zarın her iki yüzünde ölçülebilen elektrik potansiyeli farklıdır. Eğer iyonlardan biri zardan geçmeyip diğerleri geçebilirse, ayrım potansiyeli ortaya çıkar.
12. *Minyatür potansiyel.* Sinir ucu tarafından asetilkolin içeren bir keseciğin salıverilmesi sırasında sinir-kas bağlantısının sinapssonrası yüzünde kaydedilen elektrik potansiyelidir.

Minyatür potansiyeller genliği az potansiyellerdir (0,4 milivolt) ve sinir lifi eylem potansiyeli yaymadığı zaman rastlantı olarak kaydedilebilirler. Sinirsel uyarı geldiğinde, aynı anda birçok kesecik salıverilir ve hareket plak*ı potansiyelini oluşturmak üzere bir araya toplanırlar; bunun sonucunda kas kasılmasını başlatacak olan eylem potansiyeli doğar. Minyatür potansiyellerin B. Katz tarafından bulunması sinirsel aracıların salıverilmesi kuramının temelini oluşturur: bu kurama göre, bir sinir akısının gelişi sırasında salıverilen kimyasal aracı, sinapsöncesi öğede bulunan ve her biri sabit miktarda (quantum) sinirsel aracı molekülü içeren keseciklerin toplam içeriğinden kaynaklanır. Minyatür potansiyellerin ortaya çıkarılması ancak asetilkolinde gerçekleşebilmiştir.

• YÜZEY POTANSİYELLERİ. Birçok hücrenin etkinliği sonucunda ortaya çıkar ve bu hücrelerden uzakta da kaydedilebilir. Belirlenebilip de özellikle önem taşıyan yüzey potansiyelleri şunlardır:
1. *koklea mikrofon potansiyeli,* bir ses uyarısı sırasında içkulak yakınında kaydedilebilen potansiyeldir, koklea liflerinin etkinliğine değil, Corti organındaki kırpıklı hücrelerin etkinliğine bağlı olduğu sanılmaktadır;
2. *korteks potansiyeli,* kafa derisi üzerinden kaydedilebilen beyin korteksi yüzeyindeki potansiyel farkıdır; örneğin, elektroansefalografi ile kaydedilir;
3. *sürekli korteks potansiyeli,* beyin dokusu içine yerleştirilen bir elektrotla beyin dışındaki bir elektrot arasındaki potansiyel farkıdır; bu sürekli korteks potansiyeli özellikle beynin metabolizma durumuna göre değişmekle birlikte, nasıl oluştuğu tam olarak anlaşılamamıştır;
4. *anımsatma potansiyeli,* gerek uzaktaki bir başka sinirsel yapının elektrikli uyarısının, gerek doğal bir duyu uyarısının etkisi altında beyin yapısında kaydedilen potansiyeldeki yerel değişikliktir; anımsatma potansiyellerinin kafa derisi üzerinden kaydedilmesi günümüzde yaygınlaşmaktadır, çünkü sinir sisteminin derinlerde bulunan ve görünmeyen lezyonlarına, özellikle plak sklerozuna teşhis koymaya yarar;
5. *kas potansiyeli,* kas liflerinin yarattığı *elektrik potansiyel farkıdır. Tekniklere gö*re şu çeşitleri vardır: kas içindeki bir mikroelektrotla kaydedilen kas lifi potansiyeli, elektromiyografide kas içindeki bir makroelektrotla kaydedilen çok birimli kas potansiyeli ve deriye yapıştırılmış bir elektrotla kaydedilen yüzey potansiyelleri.

—Termodin. *Kimyasal potansiyel.* Bu kavram, açık sistemlerin, yani çeşitli bileşenlerinin mol sayıları sabit olmayan sistemlerin incelenmesi açısından termodinamikte önemli bir rol oynar. Sonsuz küçük bir değişimde *i* bileşenlerinin her birinin molekül sayısı dn_i kadar değişen böyle bir sistemin dU iç enerjisindeki değişim,

$$dU = \partial W + \partial Q + \sum_i \mu_i \, dn_i$$

biçiminde ifade edilebilir. Burada ∂Q ve ∂W dönüşüm sırasında sistemin aldığı ısıyı ve işi, μ_i ise *i* bileşeninin kimyasal potansiyelini gösterir. Çok bileşenli homojen bir sistemin G serbest entalpisi, $G = \sum_i \mu_i n_i$ biçiminde ifade edilir. Sistemin *n* sayıda molekülden oluşmuş arı bir cisim olduğu basit durumda $G = \mu n$ olur ve bu, tanecik başına serbest entalpi olarak yorumlanabilir. Kimyasal potansiyel değişimleri, basınç ve sıcaklık değişimlerine Gibbs-Duhem* yasası ile bağlanır.

Birçok faz denge halindeyse, her bileşenin kimyasal potansiyeli bütün fazlarda aynı değerdedir. Sistem içinde, A_i ve B_j ler tepkimeye giren çeşitli cisimler ve a_i ve b_j ler de stokiyometrik katsayılar (tepkime katsayıları) olmak üzere,

$$a_1A_1 + a_2A_2 + .. a_iA_i + .. \rightleftharpoons b_1B_1 + .. b_jB_j.. + ..$$

denklemiyle gösterilen bir dengeye varan bir kimyasal tepkime meydana geliyorsa, kimyasal potansiyeller

$$\sum_i a_i \mu_i = \sum_j a_j \mu_j$$

bağıntısıyla ifade edilir.

Düşük sıcaklıktaki bir fermionlar sistemi incelendiğinde kimyasal potansiyel çoğunlukla *Fermi düzeyi* adını alır.

POTANSİYELÖLÇER a. Elekt. Etalon dirençlerden oluşan ve eskiden bir gerilimi, etalon bir pilin elektromotor kuvvetiyle karşılaştırmada kullanılmış düzenek.

POTANSİYELÖLÇÜM a. Elekt. Potansiyel farklarının ve elektromotor kuvvetlerin ölçümü.

POTANSİYOMETRE a. (fr. *potentiomètre*'den). Elekt. Değişmez bir gerilimden yola çıkarak, ayarlanabilir bir gerilim elde etmeye olanak veren üç uçlu reosta.

—ANSİKL. Potansiyometre, değişken konumlu bir ara uç ya da sürgü taşıyan sabit bir dirençten oluşur. Direncin uçlarına bir E gerilimi uygulandığında, sürgü ve direnç uçlarından biri arasında, değeri OV ile E arasında değişebilen bir *e* gerilim çıkışı elde edilir. Potansiyometreler özellikle elektronik aletlerde, bir yeğinliği, bir dengeyi, bir gerilimi, bir ses düzeyini vb. kademeli olarak ayarlamada kullanılır.

POTANSİYOMETRİ a. (fr. *potentiométrie*). Anal. kim. GERİLİMÖLÇÜM'ün eşanlamlısı.

POTANSİYOSTAT a. (fr. *potentiostat'*tan). Metalürj. Bir karşılaştırma elektrotu yardımıyla değişmez bir gerilim uygulamaya yarayan aygıt. (Potansiyostat, bir korozyon deneyi ya da mikrografik bir dağlama işlemi sırasında metalin bulunduğu bir elektroliz hücresine bağlanır.)

POTAS a. (fr. *potasse;* hollandaca *potasch, pot,* tencere ve, *asch,* kül'den). **1.** Potasyum hidroksit. (POTAS KOSTİK de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Potasyum karbonatlarına verilen ad. (KARBONATLI POTASLAR da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—3.** Piyasadaki arı olmayan tüm potasyum karbonat türlerine verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) **—4.** *Arg.* Kötü giyimli kimse. **—5.** *Alsace potası,* bileşiminde potasyum klorür bulunan ve potasyumlu gübre olarak kullanılan cevher.

—Tarım. Potasyum ya da tuzlarından biri (potasyum klorür, potasyum sülfat ya da potasyum oksit).

—ANSİKL. Anorg. kim. *Potasyum hidroksit (KOH).* Potasyum hidroksit, 360 °C'ta ergiyen beyaz bir katıdır. Kızıl derecede uçucudur. Havada nem kaparak sulanır, suda ısı açığa çıkararak çözünür. Asitler, tuzlar, esterler ve renkli ayraçlar üzerine etki eden kuvvetli bir bazdır. Oldukça yakıcıdır; deriyi tahriş eder ve kasları eritir. Genellikle suda çözündürülen potasyum klorürün elektroliziyle elde edilir; ancak anotta açığa çıkan klorun potas üzerinde meydana getireceği ikincil tepkimeyi önlemek gerekir.

Potas, laboratuvarlarda çözünmeyen hidroksitleri çökeltmek ve karbondioksidi soğurmak amacıyla kullanılır. Ayrıca arap sabunu yapımında ve yağlıboyayla boyanmış yüzeylerin temizlenmesinde kullanılır.

Potasyum karbonatlar ya da *karbonatlı potaslar.* İki tür potasyum karbonat vardır: *yansız potasyum karbonat* (K_2CO_3), susuz beyaz bir katıdır; kızıl derecede bozunmadan erir; su ve alkali çözeltide çözünür. Potasyum bioksalatın kavrulması sonunda arı olarak elde edilir. *"Asit" karbonat* ya da *"bikarbonat"* da denen potasyum hidrojen karbonat ($KHCO_3$), kristalleşmiş renksiz bir katıdır. Karbondioksidin yansız potasyum karbonat üzerine etkimesi sonunda oluşur.

Arı olmayan ticari potasyum karbonatlar odun külü, yapağı yağı, şekerpancarı tuzu ve tortusu gibi çeşitli kaynaklardan özütlenir. Ayrıca sodyum karbonat gibi Leblanc yöntemine göre, potasyum karbonatın kömür ve tebeşirle kavrulması sonunda da elde edilebilir. Potasyum karbonat, potasyum hidroksit ve potasyum nitrat üretiminde kullanıldığı gibi ayrıca Bohemya camcılığında, kristal ve optik cam üretiminde, klorat, ferrosiyanür ve silikatların hazırlanmasında da işe yarar.

—Coğ. Dünya üretimi 27 Mt dolayındadır. Dünya rezervinin yarıdan fazlasına sahip olan Rusya, Beyaz Rusya, Ukrayna ve Özbekistan ile birlikte yaklaşık 9 Mt üretir; bu ülkeleri, Kanada (7 Mt), Almanya (yaklş. 5 Mt), ABD (1,6 Mt), İsrail ve Fransa (1,3 Mt) izler.

POTASLI sıf. İçinde potas bulunan madde için kullanılır.

POTASYUM a. (ing. *potassium; potass,* potas'tan). Anorg. kim. Potasyum hidroksit içinde keşfedilen alkali metal. (Simgesi K olan kimyasal element.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Toksikol. *Potasyum zehirlenmesi,* potasyum tuzlarının ya da iyonlarının neden olduğu tüm subakut ya da süreğen zehirlenmeler.

—ANSİKL. Anorg. kim. Potasyum, 1807'de Davy tarafından potasyum hidroksidin elektroliziyle bulundu. Dövülerek yassılaştırılabilen yumuşak bir metaldir; kırılma yüzeyi ilk anda gümüş gibi parlar, ancak havada hemen yükseltgenerek matlaşır. Bu nedenle vazelin yağı içinde saklanır.

Potasyum, sodyuma benzeyen alkali bir metaldir. Çok kolay yükseltgenir; ametallerin çoğuyla, özellikle oksijen, kükürt ve halojenlerle bileşir. Güçlü indirgen özellikler taşıdığından oksijenli ya da halojenli pek çok maddenin yanı sıra soğukta suyu ayrıştırır ve açığa çıkan hidrojeni tutuşturur. Öteki metallerden çoğunu bileşiklerinden açığa çıkarır. Doğada çok yaygın olarak bulunan potasyuma deniz suyunda klorür durumunda, önemli yataklarda (Stassfurt carnalliti, Alsace silviniti) çift klorür biçiminde rastlanır. Bitki küllerinde karbonat durumunda bulunur.

Kimi bileşiklerinden elektroliz ya da indirgeme yoluyla çok az miktarda hazırlanabilir.

Atom numarası	: 19
Atom kütlesi	: 39,102
Özgül kütlesi	: 0,86 g/cm³
Erime sıcaklığı	: 63,65 °C
Kaynama sıcaklığı	: 774 °C
Yükseltgenme derecesi	: +1
Elektron biçimlenmesi	: [2,8,8] s¹
İzotopları	: 38-44
Doğal potasyum	: ^{39}K : % 93,08
	^{40}K : % 0,012
	^{41}K : % 6,91

Potasyum kimi kez indirgen olarak kullanılır, ama bunun yerine tepkimelerinin daha az şiddetli ve maliyet fiyatının da düşük olması nedeniyle çoğunlukla sodyum yeğlenir.

KİMYASAL ÖZELLİKLERİ. Potasyum bileşikleri temel olarak iyonsaldır: elektronegatif elementlerle şiddetle birleşerek çö-

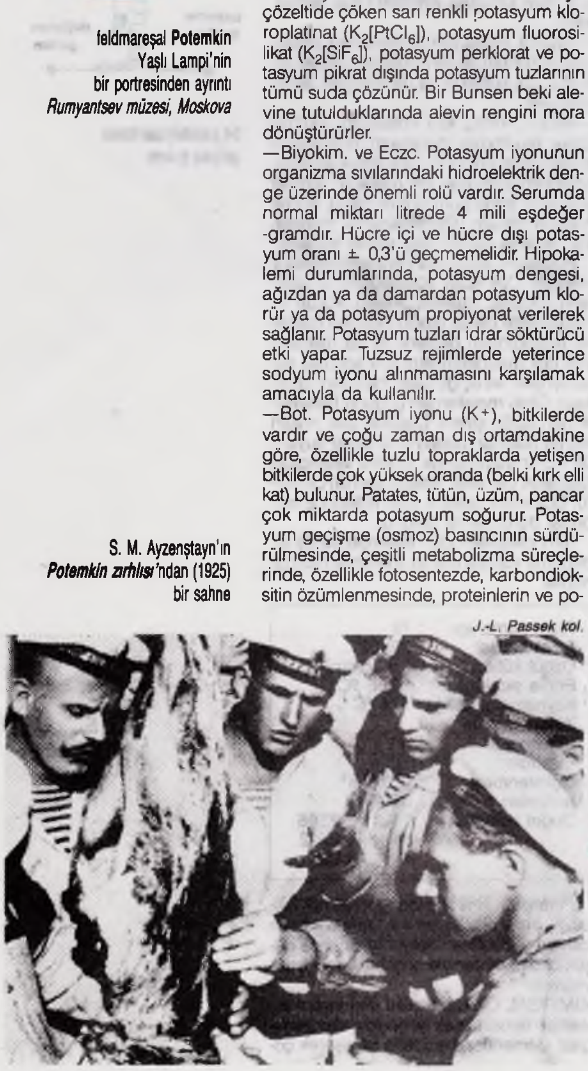
bir potansiyometrenin çalışma şeması

A. P. N.

feldmareşal Potemkin Yaşlı Lampi'nin bir portresinden ayrıntı *Rumyantsev müzesi, Moskova*

J.-L. Passek kol.

S. M. Ayzenştayn'ın **Potemkin zırhlısı**'ndan (1925) bir sahne

zelti halinde salvatlanmış K^+ katyonu veren KCl gibi iyonsal katılar oluşturur.

• *Potasyum bileşikleri.* Potasyum, oksijen içinde yanarak pek çok oksit verir. Potasyum oksit (K_2O), suda çözündüğünde *bazik hidroksit* (KOH), yani potasyum hidroksit meydana getirir.

Potasyum klorür (KCl), susuzken 768 °C'ta eriyen renksiz küpler biçiminde kristalleşir. Tuzlu bataklık sularından, yosun külünden, carnallitten (KCl, $MgCl_2$, $6 \cdot H_2O$) ya da silvinitten (KCl, NaCl) özütlenir. Potasyum tuzu özellikle carnallit ile silvinitten bölümsel çözündürme yoluyla elde edilir. Potasyum klorür, öteki potasyum bileşiklerinin çoğunun hazırlanmasında kullanılır.

Potasyum bromür (KBr) ve *potasyum iyodür* (KI), çok çözünen renksiz kübik kristaller biçiminde bulunur. Bu tuzlardan tıpta ve fotoğrafçılıkta yararlanılır.

Potasyum klorat ($KClO_3$), patlayıcıların bileşimine girer ve kibrit yapımında kullanılır.

Potasyum sülfat (K_2SO_4), yosun külü ile şekerpancarı tuzlarından çıkarılır; ayrıca sülfürik asidin potasyum klorür üzerine etkimesiyle de hazırlanır. Tarımda gübre olarak kullanılır. Potasyumun ayrıca ısıtıldığında *potasyum pirosülfat*'a ($K_2S_2O_7$) dönüşen bir hidrojen sülfatı ($KHSO_4$) vardır.

Potasyum nitrat (KNO_3), aynı zamanda güherçile* olarak da adlandırılır.

Silis ve potas karışımları ısıtıldığında, çeşitli potasyum *silikatlar* ve bu arada özellikle *metasilikat* (K_2SiO_3) elde edilir. Bunların *çakıltaşı çözeltisi* denen sulu çözeltileri, yapılarda kullanılan gevrek kalker taşlarını sertleştirmeye yarar.

• *Potasyum tuzlarının özellikleri.* Derişik çözeltide çöken sarı renkli potasyum kloroplatinat ($K_2[PtCl_6]$), potasyum fluorosilikat ($K_2[SiF_6]$), potasyum perklorat ve potasyum pikrat dışında potasyum tuzlarının tümü suda çözünür. Bir Bunsen beki alevine tutuldukIarında alevin rengini mora dönüştürürler.

—Biyokim. ve Eczc. Potasyum iyonunun organizma sıvılarındaki hidroelektrik denge üzerinde önemli rolü vardır. Serumda normal miktarı litrede 4 mili eşdeğer -gramdır. Hücre içi ve hücre dışı potasyum oranı ± 0,3'ü geçmemelidir. Hipokalemi durumlarında, potasyum dengesi, ağızdan ya da damardan potasyum klorür ya da potasyum propiyonat verilerek sağlanır. Potasyum tuzları idrar söktürücü etki yapar. Tuzsuz rejimlerde yeterince sodyum iyonu alınmamasını karşılamak amacıyla da kullanılır.

—Bot. Potasyum iyonu (K^+), bitkilerde vardır ve çoğu zaman dış ortamdakine göre, özellikle tuzlu topraklarda yetişen bitkilerde çok yüksek oranda (belki kırk elli kat) bulunur. Patates, tütün, üzüm, pancar çok miktarda potasyum soğurur. Potasyum geçişme (osmoz) basıncının sürdürülmesinde, çeşitli metabolizma süreçlerinde, özellikle fotosentezde, karbondioksitin özümlenmesinde, proteinlerin ve poliholozitlerin bireşiminde önemli rol oynar; fosforillenmeyi sağlayan bazı enzimler (kinazlar) potasyumla etkinleşir. Ayrıca potasyum hücrenin asit-baz dengesinin sürdürülmesinde de rol oynar.

—Pedol. Topraktaki potasyum ya toprak çözeltisi içinde erir, ya kil-humus kompleksi tarafından yüzde tutulur (bitkiler tarafından kolaylıkla kullanıldığı varsayılan "değiştokuş edilebilen" potasyum), ya kilin iç bölgelerinde kalır (potasın "bağlanma"sı) ya da toprak minarellerinin bileşimine girer. Toprakların cinsine ve bir arada bulunan miktarlara göre az ya da çok kolay olan değiştokuşlar, topraktaki potasın bu çeşitli bölümleri arasına yerleşir. Yalnızca çözelti haldeki potasyumla kil-humus kompleksinin dış bölgelerinde yüzde tutulan potasyum, bitkinin beslenmesine etkin olarak katılır. Potas gübresinin miktarı hesaplanırken tarla düzeyinde bir potasyum bilançosunun çıkarılması, bitkiler tarafından atılmanın ve çeşitli kayıpların (tutulma, yıkanma vb.) doğru değerlendirilmesi gerekir.

POTASYUMANTİMONAT a. Anorg. kim. Bileşiminde antimon ve potasyum bulunan ve kusturucu olarak kullanılan madde.

POTASYUMLU sıf. Anorg. kim. Bileşiminde potasyum bulunan bir madde için kullanılır.

—Tarım. *Potasyumlu gübre,* potasyum türevleri içeren gübre. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Tarım. Başlıca potasyumlu gübreler şunlardır: potasyum klorür ve sodyum klorür içeren ham tuzlardan elde edilen ve en az % 10 potasyum oksit (K_2O) taşıması gereken *silvinit;* potas madenlerinden çıkarılan ham tuzların parçalanıp suda eritilmesiyle elde edilen ve % 60 K_2O içeren *potasyum klorür;* potasyum klorürün sülfürik asitle karıştırılmasından elde edilen ve en az % 47 K_2O içermesi gereken *potasyum sülfat.*

POTAŞE a. Kim. Potasyum karbonatın (K_2CO_3) eski adı.

POTAWATOMİLER, Kuzey Amerika'daki Büyük Göller bölgesinde yaşayan Kızılderililer. Potawatomiler'in kültür biçimi, beyaz uygarlığın ülkeye girişiyle derin bir değişikliğe uğrayarak geleneksel sanat etkinliklerini (mücevhercilik, nakışlı giysiler) yenilemelerine ve aşmalarına yol açtı. Yaptıkları birçok uzlaşma girişimi (42 kadar antlaşma) rezerv alanlarında toplanmalarıyla sonuçlandı.

POTCHEFSTROOM, Güney Afrika'da (Transvaal) kent, Johannesburg'un G.-B.'sında; 60 000 nüf. 1838'de kurulan Potchefstroom, boer kentlerinin en eskilerinden biri ve Transvaal'in ilk başkentidir. Meyve tarımı yapılan bir bölgenin pazarı. Üniversite.

POTEBNİA (Aleksandr Afanasiyeviç), ukraynalı dilbilimci ve folklorcu (Gavrilovka, Poltava ili, 1835 - Harkov 1891). Harkov'da profesördü. Ukrayna dilini, beyaz rusya dili ve rusçayı (*Remarques sur la grammaire russe* [fr. çev.], Rus dilbilgisi üstüne açıklamalar, 1874, 1941'de 4. baskı) ve dil felsefesi sorunlarını (*la Pensée et la langue* [fr. çev.], Düşünce ve dil, 1862) inceledi. Folklor üstüne incelemeleri ve Ukrayna halk şarkıları derlemeleriyle, Ukrayna'da kültürün yeniden doğuşuna etkin bir biçimde katıldı.

POTEİDAİA → POTIDAIA.

■ **POTEMKİN** (Grigoriy Aleksandroviç), **Tavrida** prensi, rus siyaset adamı ve feldmareşal (Çijovo, Smolensk eyaleti, 1739 - İaşi yakınında 1791). Muhafız subayıydı, Türk-Rus savaşı'nda (1768-1774) yararlılık gösterdi ve generalliğe yükseltildi. Yekaterina II'nin gözdesi olarak, hükümette etkin bir rol oynadı. 1774'te Askeri kolej başkan yardımcılığına atandı, Pugaçev ayaklanmasının bastırılmasını, Zaporog Kazakları'nın seç'ine karşı saldırıyı (1775) ve topraklarının ilhakını düzenledi. Kırım'ı, Anadolu ve Balkanlar'ı Türkler'den almayı, Tuna eyaletlerinde bir Daçya krallığı kurarak buranın kralı olmayı ve Bizans İmparatorluğu'nu bir rus prens yararına yeniden canlandırmayı tasarladı. Kendi görüşlerini kabul ettirdiği Yekaterina II, Panin'in savunduğu kuzey ülkeleriyle ittifaktan düş kırıklığına uğrayınca, onun "yunan projesi"ni benimsedi ve Avusturya imparatoru Joseph II'ye yaklaştı (1779-80). Yeni Rusya, Azak ve Astrahan genel valiliğine atanan (1776) Potemkin, parlak bir yönetici olduğunu gösterdi. 1783'te Kırım'ın Rusya'ya katılmasını sağladı ve Tavrida prensi unvanını aldı. Yeni Rusya ve Kırım'ı değerlendirmeye girişerek, rus, yunan, alman ve ermeni kolonlar yerleştirdiği bu bölgelerde Herson, Nikolayev, Yekaterinoslav ve Sivastopol kent ve limanlarını kurdu. 1787'de Yekaterina II'nin bu bölgelerdeki görkemli gezisini örgütledi ve yolu üzerine bu gezi için özel olarak düzenlenen örnek köyler dizdirdi. 1784'ten başlayarak feldmareşalliğe, Türk-Rus savaşı (1787-1791) sırasında başkomutanlığa getirildi, harekâtın fiili yönetimini Suvorov'a bıraktı. Osmanlılar ile görüşmelerde bulunmak üzere İaşi'ye (Yaş) giderken öldü.

Potemkin, Karadeniz rus donanmasının zırhlı gemisi; 14-25 haziran (27 haziran - 8 temmuz) 1905 arasında, bu gemide bir ayaklanma patlak verdi. *Potemkin* mürettebatı subaylarını denize attı ve Odesa koyunda kızıl bayrak çekti (14[27] haziran). Filonun öteki gemileri kendine katılmayınca, yiyecek ve yakıt bulamayan *Potemkin,* 25 haziranda (8 temmuz) teslim olmak zorunda kaldı. Mürettebat gemiyi Köstence'de (Constanța) romanyalı yetkililere teslim etti. 1905 Rus devrimi' nin bu bölümü üzerine, Ayzenştayn, *Potemkin* zırhlısı* filmini çevirmiştir.

■ **Potemkin zırhlısı** *(Bronenosets "Potemkin"),* yönetmenliğini Sergey Mihayloviç Ayzenştayn'ın yaptığı rus filmi (1925). 27 yaşında genç bir yönetmen tarafından gerçekleştirilen bu film, 1905 yılının devrim olaylarını anmak isteyen sovyet hükümetinin emriyle yapıldı. Ayzenştayn, 1 300 sahnede, coşku ve inançla, devrim öncesi döneminin en anlamlı olaylarından birini anlattı: Odesa koyunda demirli Potemkin zırhlısındaki ayaklanma. Yapıt klasik bir trajedide olduğu gibi gelişir: zaman birliğini bir yer ve eylem birliği karşılar. Usta işi bir montajdan kaynaklanan eylemin hızı, simgesel sonuçlara yönelik büyük planların ustaca kullanılması, sekansların çok iyi "düzenlenmiş" kesinliği bu şiirsel yapıtın, uluslararası birçok festivalde dünyanın en iyi filmleri arasında yer almasını sağladı. Bazı sahneler, özellikle, kalabalığın Odesa merdivenlerinde beyaz muhafızlar tarafından kurşunlanması ünlüdür.

POTENZA, İtalya'da kent, Basilicata' da, il yönetim merkezi, Basento'nun yanı başında yükselen bir tepede; 67 000 nüf. (1991). Ortaçağ'dan kalma kiliseler. Önemli arkeoloji müzesi. Yönetim ve ticaret merkezi. Antikçağ'daki adı *Potentia*'dır. —Yakınlarında İ.Ö. IV.-İ.S. I. yy.'lar arasında kullanılan büyük bir tapınağın (Lucania) kalıntıları (dev sunak); bir kaynak yakınında kurulan ve Mefitis ile Osk Iupiteri'ne adanan bu tapınakta birçok exvoto ve tüm Güney İtalya paraları bulundu. —*Potenza ili,* 6 545 km^2; 413 340 nüf. (1989). Ofanto'dan Pollino dağına kadar uzanır ve Maratea'da Tirren denizi'ne ulaşır. Büyük bölümü dağlık olan il toprakları az verimlidir; küçük tarım işletmelerinde zeytincilik yapılır.

POTESTAS a. (lat. sözc.). Rom. huk. Kimi kişilere tanınan özel yetki.

POTGİETER (Everhardus Johannes), hollandalı yazar (Zwolle 1808 - Amsterdam 1875). Bakhuizen ile birlikte *De Gids* (1837) dergisini kurdu ve ülkesinin edebiyatını yeniden XVII. yy.'daki parlak dönemine kavuşturmaya çalıştı (*Florence,* 1867).

POTHİER (Robert Joseph), fransız hukukçu (Orléans 1699 - *ay. y.* 1772). 1720 -1772 arasında Orléans présidiali'ne başkanlık etti. Borçlar, satış sözleşmesi, kira sözleşmesi, şirket sözleşmesi emanet ve vekâlet sözleşmeleri, rehin sözleşmesi, evlenme sözleşmesi, ortaklık, karı ve koca arasındaki bağışlar üzerindeki incelemeleri, medeni kanun yazarları için bir başvuru kaynağı oldu.

POTHİER (*dom* Joseph), fransız benedikten keşişi ve müzikbilimci (Bouzemont, Vosges, 1835 - Conques, Belçika, 1923). Paleografi uzmanıydı. Papa Pius X'un desteğiyle gregorius müziğini yeniden canlandıranlardan biridir. Gregorius ezgilerinin Vatikan basımını hazırlamakla görevli komisyona başkanlık etti. Saint-Wandrille manastırı'nı onarttı ve rahibi oldu (1898). Latin müziğinde hitabet ritmi ve neumaların anlamı üzerine çalışmaları vardır: *les Mélodies grégoriennes d'après la tradition* (Geleneğe göre gregorius ezgileri) [1880]. Yayınlarını (*Liber gradualis*, 1883; *Liber antiphonarius*, 1891), *Paléographie musicale* başlıklı, açıklamalı koleksiyonda elyazmalarını yayımlayarak (1889'dan itibaren) belgeledi. *Revue du chant grégorien* adlı dergide yazıları yayımlandı (1892-1914).

POTHVARİ a. Lahndanın lehçesi; Pencab'ın kuzey-batı'sında, yaklaşık 1 milyon kişi tarafından konuşulur.

POTİ, Gürcistan'da liman kenti, Karadeniz'in doğu kıyısında, Rion ırmağının denize döküldüğü yerde; 46 000 nüf. XVI. yy.'da Osmanlılar'ın yaptırdığı kale 1829'da Ruslar'ın eline geçti. Gemi yapımı. Elektrikli gereçler. Un. Balıkçılık ve balıkları tüketime hazırlama.

POTİDAİA ya da **POTEİDAİA.** Esk. coğ. Makedonya'da kent, Pallene yarımadasını Khalkidike'ye bağlayan kıstak üzerinde. Potidaia İ.Ö. VI. yy. sonlarına doğru, Korinthos tiranı Periandros'un oğlu Evagoras tarafından kuruldu. Komşusu Eretria kolonileriyle savaşmak zorunda kaldı. İkinci Med savaşı sırasında, Kserkses tarafından yağmalandı, daha sonra Atina'ya bağlandı. Peloponisos savaşı sırasında, Korinthos'un yardımıyla Atina'ya başkaldırdı; Atina, uzun ve kanlı bir kuşatma sonunda (İ.Ö. 432-429) kenti yeniden ele geçirdi ve burada klerukhialar kurdu. 382'de Olynthoslular tarafından alınan Potidaia, 364'te yeniden Atina'nın eline geçti. 356'da Makedonya kralı Philippos II, kenti yakıp yıktıktan sonra, Olynthos'a bıraktı. Kassandra tarafından yeniden kurulan kent, onun adını aldı: *Kassandreia*.

Potier reaktansı, senkron bir makinenin yük uyarmasını belirlemeye yarayan, kaçak indüvi reaktansına eşdeğer reaktans.

POTİFAR (mısırlı *Padipare*'nin Kutsal Kitap'taki adı), Yusuf döneminde firavunun görevlisi. Kutsal Kitap'a göre Potifar'ın karısı, Yusuf'u baştan çıkarmak istediyse de Yusuf kabul etmedi, ancak harmanisi kadının elinde kaldı. Kadın'ın Yusuf'u kendisine tecavüz etmek istemekle suçlaması üzerine Potifar, Yusuf'u hapse attırdı.

POTİGUARALAR, Brezilya'nın K.-D. kıyısında yaşayan Kızılderililer; tupi-guarani dillerinden birini konuşmakta ve Tupinambalar adiyla sık sık kültür bakımından akraba çeşitli kabilelerle bir araya getirilmektedirler. Yaklaşık 1 000 kişi tahmin edilen Potiguaralar, tarım, av ve balık avı ürünleriyle beslenmektedirler. Toplumsal örgütlenmeleri, babasoylu geniş aileye dayanıyordu. Bu aileler, anayerli uzun ortaklaşa evlerde oturuyor, bu evleri yöneten grup başkanları da bazen bir yaşlılar meclisinden yardım gören bir köy başkanı tarafından yönetiliyorlardı. Sınıflar ve mevkiler, toplumsal zenginliklere ve savaş saygınlıklarına göre saptanıyordu. Savaş saygınlıkları, büyüsel-dinsel yetkilerin tanınmasına dayanıyor, bu yetkiler de yamyamlık ve savaş tutsaklarının öldürülme törenlerinde kazanılarak, kabileler arasında hemen hemen sürekli bir savaş durumuna yol açıyordu. Şamanlık dininden gelen Potiguaralar, yoğun bir beyaz kültürlenmeden geçirilmişlerdir.

POTİN a. (fr. *potin; pot*, tencere'den). Metalürj. Galyalılar tarafından İ.Ö. I. yy.'da demir para basımında kullanılan, bakır, çinko, kurşun ve özellikle kalaydan oluşan alaşım.

POTİN ya da **FOTİN** a. (fr. *botte, bottine*'den). Giy. **1.** Koncu ayak bileğine değin uzanan bağcıklı, düğmeli ya da yandan lastikli ayakkabı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Potin bağı*, bazı potinlerin önünde bulunan çift sıra zımbalı deliklerden geçirilip bağlanarak potinin ayağa oturmasını sağlayan, ucuna küçük borucuklar takılmış bağcık.

—ANSİKL. Potin daha çok XIX. yy.'dan sonra yaygınlaşmış bir ayakkabı türüdür. Boyu incik kemiğine değin çıkar, önden ya da yandan bağcık, düğme vb. ile kapatılır. Giyilip çıkartılmasında kolaylık olması için yan tarafına lastik konmuş potinler de vardır. Osmanlılar'da düğmeli potinler daha çok varlıklı çevrelerde giyilir, üzerine küçük bir tozluk geçirilirdi. Çeşitli dönemlerde modaya göre alçak, yüksek topukluları; küt, sivri burunluları; glase ya da süetten yapılmış olanları kullanıldı.

POTİOREK (Oskar VON), avusturyalı general (Bleiberg 1853 - Klagenfurt 1933). 1914'te Sırbistan'ı işgal eden Avusturya -Macaristan birliklerinin başkomutanıydı, Šabac'ta ve Rudnik'te Putnik'e yenildi (ağustos-aralık 1914) ve görevden alındı.

POTKAL a. Denizc. Kazaya uğrayan gemiler tarafından, içine not yazılıp denize bırakılan ağzı mühürlü şişe.

POTKAPAÇ a. Mad. oc. **1.** Arında kazı kolaylığı sağlamak için, genellikle bir damarın tabanında ya da uygun bir yerinde derinlemesine açılan oyuk. (POTKOPAÇ da denir). **—2.** *Potkapaç çekici*, potkapaç makinesini çalıştıran işçi. ‖ *Potkapaç çekme*, potkapaç makinesiyle kayacı kesmek ya da kazmak işlemi. —Bir kazı makinesiyle (saban, kazı yükleme makinesi) ayak arınında yapılan sürekli kazı. ‖ *Potkapaç makinesi*, kayaç içinde yatay bir yarık açan mekanik kazı makinesi. (Eşanl. HAVÖZ.) ‖ *Tamburlu potkapaç makinesi*, ekseni arına dik, kesici dişlerle donatılmış bir tambur taşıyan devingen kollu potkapaç makinesi. (Bu makine, ayak arınında, 1 m yüksekliğinde ve 1 m derinliğindeki bir alanı kazabilir.) ‖ *Zincirli potkapaç makinesi*, dişlerle donatılmış bir zincir taşıyan hareketli bir koldan oluşan, 2-4 m derinliğinde ve 15 cm kalınlığında bir yarık açabilen potkapaç makinesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. *Tamburlu potkapaç makinesi*, cevher katmanının tümünü kazabilen büyük boyutlu bir makinedir. İnce katmanlarda tamburun tek bir geçişi kazı için yeterlidir, buna karşılık, makinenin birden çok (2-3) tamburla donatılması koşuluyla, kalın katmanlarda iki ya da üç "paso" gerekir. Tamburlu potkapaç makinesi, arın boyunca kayarak hareket eder.

Zincirli potkapaç makinesi, koparılacak kaya blokunun tabanında yatay bir yarık açmaya olanak veren zincirli büyük bir testeredir. Büyük kütleler halinde bulunan taşlarda (arduvaz, mermer), blok, bütün yüzlerinde gereken kesme yapıldıktan sonra tek parça halinde koparılır. Cevherlerde (kömür, potas) kazının patlayıcı* ile yapılması gerekir. Bu durumda açılan yarık orta çekmenin yerine serbest yüzey görevi yapar.

POTLAÇ a. (ing. *potlatch*, bağış anlamına gelen chinook *patshatl*'tan). Antropol. Yüksek sınıfa mensup bir birey ya da bireyler grubunun, bir başka toplumsal sınıftan bir bireye bazı bağışlarda bulunarak ona meydan okumasına veya bunları karşılıksız kabul etmek ya da kendisine eşdeğerini sunmak ve böylece olumlu bir karşılık vermek zorunda bırakmasına yarayan davranış ve ayinlerin tümü.

—ANSİKL. Başlangıçta Kanada'nın kuzey -batı kıyısında ve ABD'de yaşayan Kızılderililer (Kwakiutl, Haida, Tlingit, Tsimshian vb.) arasında görülen bir kurumu adlandırmak için kullanılan "potlaç" terimi, daha sonra bu kurumun evrenselliği saptanınca, dünyanın her yerindeki benzer uygulamalar için de kullanılmaya başlandı. Özellikle B. Malinowski tarafından betimlenen melanezyalı Trobriandlılar arasındaki bedel ve karşı bedel kurumuyla potlaç kurumu arasında bir benzerlik kuruldu.

Potlaç, klasik iktisat kuramlarını, toplumsal yaşamın "iktisat", "siyaset" ve "din" gibi kesimleri arasındaki ayrımları yeniden tartışma konusu durumuna getirdiği için özellikle F. Boas, M. Mauss ve Cl. Lévi -Strauss tarafından incelendi. M. Mauss, *Essai sur le don* (Bağış üzerine deneme) [1924] adlı yapıtını kwakiutl, trobriand ve maori gerçeklerinden yola çıkarak hazırladı ve bu yapıt, Lévi-Strauss'taki değiştokuş kuramına çıkış noktası oldu.

Kuzey Amerika kıtasının kuzey-batı kıyısında çok aşamalandırılmış bir toplum oluşturan Kızılderililer arasında potlaç, depolamadan sonra, kış mevsiminde veriliyor ve sürekli bir değiştokuş çevrimi içinde etni, aşiret ya da klan çapında, daha çok değerli eşya vermeye, almaya ve geri vermeye dayanıyordu. Saygınlık kazanmak için gösteriş, potlacın temel kuralıydı. Değerli şeylerin sergilenmesi ve bağışlanmasıyla, kendisine yapılan bağışı geri çeviremeyen kişiyi ezmek, onu ya yıkıma uğratmak ya da küçük düşürmek ve ona ast bir düzeyi kabul ettirmek ereği güdülüyordu. Gerçekten de kendisine bağış yapılan kişi, eğer düzeyini korumak istiyorsa, yıkım tehlikesini göze alarak daha çoğunu vermek zorundaydı; yoksa, düzey ve saygınlığını kesinlikle yitirirdi. Yasal ve toplumsal olarak kabul edilen bir düzey sağlamanın yolu, bir potlaç vermekti.

M. Mauss tarafından toplumsal yaşamın bütün alanlarını (mistik, iktisadi, siyasal vb.) kapsayan ve savaşıma yönelik eksiksiz bir bedeller sistemi olarak tanımlanan potlaç, sonradan saldırgan duyguların düzene bağlanması, saygınlık karşılığında yiyecek maddelerinin yeniden bölüşüm mekanizması, siyasal konumları yasallaştırma aracı, akrabalık ve birleşme yapılarına bağlı cenaze ve evlilik bedelleri sistemi gibi birçok yoruma yol açtı.

XIX. yy.'dan başlayarak potlaç, bu toplumları etkileyen demografik ve iktisadi değişiklikler nedeniyle biçim değiştirdi. Fetihten sonra, nüfusun hızla düşmesi, savaşın yasaklanması ve maddi mallar akını gibi etkenler, gerçek bir yıkım nedeni durumuna gelen yarışmaya bir başka yön kazandırdılar: çünkü geleneksel potlaç,

Alsace potas madenleri

Alsace'taki bir potas madeninde kazı yapan 3 tamburlu potkapaç makinesi

emperyalist sanayi ekonomisiyle bağdaşmaz bir nitelik taşıyordu.

POTLAMAK gçz. f. *Yörs.* Bir hayvan sözkonusuysa, yavrulamak.

POTLANMAK gçz. f. Giysi sözkonusuysa, pot yapmak, potu olmak.

POTNİA THERON ("Hayvanların efendisi"), minoslu Doğa ve Verimlilik tanrıçası; dağ doruklarında kutsanan bu tanrıça, daha sonraki zamanların Artemis'ine benziyordu.

POTOCKİ, polonyalı magnatlar ailesi; 1236'da Jędrzejów (Küçük Polonya) yakınındaki Potok kasabasında ortaya çıkan aile, adını da bu kasabadan aldı. En ünlü üyeleri: STANİSŁAW REWERA (1579 -Podhajce, Tarnopol yakınında, 1667), tahtın büyük hetmanı. Türkler'e, Tatarlar'a, Ruslar'a (Cudnów, 1660) ve İsveçliler'e karşı yaptığı savaşlarla ünlendi: —İGNACY (Podhajce,Tarnopol yakınında, 1750 - Viyana 1809), Litvanya büyük mareşalı. 3 mayıs 1791 Anayasası'nı yazdı, Kościuszko ayaklanmasına ve hükümetine katıldı (1794). Varşova'nın alınmasında Suvorov'a tutsak düştü, 1796'da serbest bırakıldı; —STANİSŁAW SZCZĘSNY FELİX (Krıystıynopol, Volinya, 1751 - Tulczyn, Podolya, 1805), Rusya valisi (1782), olağanüstü kral vekili (1784), topçu generali (1789). 3 mayıs 1791 Anayasası'na karşı çıktı, S. Rzewuski ve K. Branicki ile birlikte Targowica konfederasyonu'nu kurdu ve Yekaterina II tarafından bu konfederasyonun mareşalliğine atandı (1792); —STANİSŁAW KOSTKA (Lublin 1755 - Wilanów 1821). İgnacy'nin kardeşi ve onun gibi yurtseverdi, Anayasa'yı (1791) tüm gücüyle destekledi. Sonra 1820'ye kadar Polonya krallığı'nın Eğitim ve din işleri bakanlığını yaptı, Varşova Üniversitesi'ni kurdu (1816), ilk ve ortaöğretimi düzenledi ve Polonya kilisesi'nin Papalık tarafından yeniden örgütlenmesini sağladı (Varşova başpiskoposluğu ve yedi piskoposluk); —JAN (Pików, Podolya, 1761 - Uładówka 1815), slav etnolojisinin kurucusu, *Manuscrit trouvé à Saragosse* (Zaragoza'da bulunan elyazması) [1804-95] adında fransızca fantastik bir roman yazdı.

POTOCKİ (Wacław), polonyalı şair (Wola Łużańska 1621 - Łużna 1696). Yapıtları, toplumun ve çağının dinsel mücadelelerini yansıtması bakımından önemlidir. Çok geniş boyutlu olan (300 000 dize) ve çoğu yazarın ölümünden sonra basılan yapıtlarının değeri ancak XIX. yy.'da gerçekten anlaşılabilmiştir. Polonya-Türk savaşı'yla ilgili bir destan niteliği taşıyan ve 1670'e doğru yazılıp 1850'da yayımlanan *Wojna Chocimska* (Hotin seferi) bir klasik yapıt sayılır. Kitapta yer yer türkçe sözcüklere (örneğin "emir") rastlanmaktadır.

Potsdam 1763-1769 arasında J. G. Büring, M. L. Manger ve Gontard'ın yaptığı Yeni Saray'dan ayrıntı

Guillard-Scope

POTOLOJİ a. (fr. *potologie*). İçkiler hakkında yazılan kitap.

POTOMAC, ABD'nin kuzey-doğu'sunda ırmak, Apalaşlar'dan doğar, Washington'un G.-D.'sunda Chesapeake körfezine dökülür; 460 km (havzası 37 600 km²). Cumberland'ın G.-D.'sunda iki kolun birleşmesiyle meydana gelen ırmak, Apalaşlar'ın doğu sıralarını boğazlarla aşar ve sağ kıyısındaki iki Virginia eyaletiyle sol kıyısındaki Maryland eyaleti arasındaki sınırı çizer. Washington'un yakınına kadar çığırı çağlayanlarla kesilen ırmak, daha sonra iki kanal sayesinde ulaşıma elverişli hale gelir.

POTOMANİ a. (fr. *potomanie*). Patol. Her çeşit sıvıyı aşırı miktarda ve sürekli olarak içme gereksinimi.

POTOMETRE a. (fr. *potomètre*'den). Bir bitkinin su emmesini ölçmeye yarayan alet. (Kök, suyla dolu bir kaba batırılır; kabın dışında içeriyle ilintili kılcal bir boru bulunur; sıvının düzeyi bu boru üzerinde deneyden önce ve sonra görülebilir.)

POTO-POTO a. Denizbil. Mangrov kökleri ve tropikal enlemlerdeki bataklıklar arasında kalmış balçık.

POTO-POTO, Brazzaville'in (Kongo) kuzey-batı'sında büyük banliyö.

POTOROUS a. (ing. *Potoroo*'dan). Güney Avustralya ve Tasmanya'da yaşayan, yuvarlak ve küçük kulaklı kanguru sıçanı cinsi. (Sıçrayarak ilerleyen bu hayvanların üç türü bilinir. Gececidir. Ön ayaklarının güçlü tırnaklarıyla topraktan çıkardığı köklerle beslenir. Kangurugiller familyası.)

POTOS a. (yun. *pothos*, istek, aşk'tan). İkisıralı, oval, mızraksı yapraklı ve yaprak ayası bazen şişkin bir yaprak sapıyla eklemli olan tırmanıcı bitki. (Bireşeyli çiçekleri yeşilimsi bir yenle çevrili bir koçanın üzerinde topludur.) [Sıcak bölgelerde yetişen yaklaşık 50 tür; yılanyastığıgiller familyası.]

POTOSİ, Bolivya'da kent, yönetim bölgesi merkezi, yaklaşık 4 000 m yükseltide; 110 700 nüf. (1989). Güney Amerika'nın sömürgecilik döneminden kalma ilk sivil anıt olan Casa de la Moneda "Melez" barok üslubunda kiliseler. Kalay, bakır ve gümüş rafinerisi. Deri işleme. Besin sanayileri. Mobilyalar. Elektrikli gereçler yapımı. Üniversite. —*Potosí yönetim bölgesi*, Bolivya'nın G.-B.'sında, 118 218 km², 967 000 nüf. (1990).

—Tar. İnkalar tarafından da bilinen Cerro Rico gümüş madeni. 1545'ten başlayarak İspanyollar tarafından işletildi. İspanyollar burada Potosí adlı bir kent kurdular. Karl V bu kente, *Villa İmperial* unvanını verdi. 1572'de alaşım yönteminin uygulanmasından sonra, Potosí madeninden çıkan ve beşte biri (ya da "kral payı") hükümdara düşen binlerce ton gümüş, avrupa ekonomisini altüst etti. Fethi izleyen nüfus azalmasının yol açtığı işgücü kıtlığı sonucu, madenlerdeki çalışmada İnkalar'ın mitasından esinlenen ve köylerdeki Kızılderililer'in dönem dönem zorla çalıştırılmasına dayanan mita* (angarya) yöntemi uygulandı. Birçok Kızılderili daha sonra özgür emekçi olarak Potosí'de kaldığı için, bu angarya köylerin boşalmasına yol açtı. Kent nüfusu 1572'de 120 000'e, 1650'de 160 000'e yükselerek, o dönem için çok büyük bir sayıya ulaştı. En zengin gümüş damarları tükendiği ve yüksek yaylalardaki nüfus, zorla çalıştırılmaktan kaçarak ücretli çalışmanın uygulandığı kıyı ovalarına gittiği için, 1620-1630 arasında gümüş üretimi azalmaya başladı. Bunun üzerine ücretlilik uygulaması, madenlerde de zorunlu bir duruma geldi. Ancak teknik gelişme eksikliği yüzünden gümüş üretimi, XVIII. yy.'da yeni bir artış gösteremedi ve yerini XIX. yy.'da kalay üretimine bıraktı.

POTOSİA a. Tropikal bölgelerde yaşayan, parlak metalik renkli altınböcek cinsi. (*Potosia morio* bileşikgillerin ve olgun meyvelerin üstünde yaşar. *Cetonidae* familyası.)

POTPURİ a. (fr. *pot-pourri;* isp. *olla podrida*'dan). **1.** Operalardan alınan ve herhangi bir kural, bir ilke gözetilmeksizin birbirine bağlanan melodilerden oluşan müzik parçası. (XIX. yy.'ın başlarında, enstrümantal potpuriler, lirik yapıtların partisyonundaki belli başlı aryaların bir araya getirildiği uvertürler de yer alırdı.) **—2.** Çeşitli şarkıların kuple ve nakaratlarından oluşan karışım.

POTRA ya da **POTRE** a. (bulgarca *poterya > potera*'dan). Osmanlılar'da 100 kişiden az akıncı birliğinin sınır boylarında düzenledikleri akın. (*Çete* de denirdi.)

POTRAK sıf. (*pot*'tan). Potu, büzgüsü çok olan giysi için kullanılır.

POTRERİLLOS, Şili'de madencilik merkezi, Chañaral ilinde (Atacama'nın III. bölgesi). Çıkarılan ve rafine edilen bakır demiryoluyla Chañaral limanına götürülür. 1959'dan beri komşu El Salvador madencilik merkezi Potrerillos'un görevlerini devralmıştır.

POTSDAM, Almanya'nın Brandenburg eyaleti sınırları içinde kent, Berlin'in 20 km kadar güney-batısında, Havel ırmağı kıyısında yer alır; 143 000 nüf. (1989). Bu "Prusya Versailles"ı, XX. yüzyılda gerçek bir sanayi merkezi haline gelmiştir: makine sanayisi ve metalürji, demiryolu gereçleri, tekstil, sinema sanayisi, besin sanayileri.

—Güz. sant. Kentin merkezi, 1945 bombardımanlarından büyük zarar gördü. Krallık konutu (XVII. ve XVIII. yy.) ve ünlü Garnisonkirche (XVIII. yy.) yerle bir oldu. Schinkel'in yapıtı olan Nikolaikirche (1830) büyük çapta restore edildi. Knobelsdorff'un Friedrich II için yaptığı, Sanssouci* şatosu, Potsdam'ın en değerli yapısıdır; park içinde, geniş Yeni Saray (1763-1769; süslemeli daireler, rokoko üslubunda tiyatro) ve Charlottenhof villası (1826-1829). Kentin K.-D.'sunda, Neue Garten'de, Gontard ve Langhans'ın ortak yapıtı olan Marmorpalais (1787-1790; bugün Ordu müzesi). G.'de, ingiliz tarzındaki Babelsberg parkı'nda, yapımına 1834'te Schinkel'in başladığı, aynı adlı yenigotik şato.

POTSDAM KATI a. Yerbil. Cambria sisteminin katı. (Eşanl. POTSDAMİYEN.)

Potsdam konferansı, 17 temmuz - 2 ağustos 1945 arasında, Potsdam'daki Cecilienhof'ta, SSCB adına Stalin ve Molotov'u, ABD adına Truman ve Byrnes'ü, Büyük Britanya adına Churchill ve Eden'i, ardından 28 temmuzdan sonra Attlee ve Bevin'i bir araya getiren ve amacı daha sonra Avrupa'da yapılacak barış antlaşmaları konusunda önemli uzlaşmalara varmak olan konferans. Konferansta ilkin Almanya'nın müttefikleriyle yapılacak antlaşmaları hazırlamak üzere Beş Büyükler'den (Fransa ve Çin ile birlikte) bir bakanlar konseyi kurulması kararlaştırıldı. Gerekli koşullar sonucu Fransa, yalnız İtalya ile yapılacak antlaşmanın hazırlanmasına katıldı. Almanya bakımından konferansta, denetim dönemi boyunca Almanya'ya karşı izlenecek tutumun dayanacağı siyasal ve iktisadi ilkeler saptandı. Bu ilkeler şunlardı: silahsızlandırma, askersizleştirme, savaş suçlularının yargılanması, nazilikten arındırma, yerinden yönetim ve demokratikleştirme, tazminatlar, Doğu

Prusya'nın SSCB (Königsberg'i ilhak etti) ve Polonya arasında bölüşülmesi, Oder -Neisse hattının doğusundaki bölgelerin geçici olarak Polonya tarafından yönetilmesi. Stalin'in Libya üzerinde manda ve türk boğazları üzerinde denetleme hakkı istekleri kabul edilmedi. Batılılar, Bulgaristan ve Romanya üzerindeki tekyanlı SSCB etkisine karşı protestoda bulundular. Potsdam bildirgesi'yle SSCB, Japonya'nın koşulsuz teslimini isteyen ingiliz-amerikan ültimatomuna katıldı.

POTSDAMİYEN a. (fr. *potsdamien;* ABD'de *Potsdam*'dan). POTSDAM KATI'nın eşanlamlısı.

POTT (Percival), ingiliz cerrah (Londra 1713 - *ay. y.* 1788). 1764'te Londra'da Royal Society'ye girdi, kendi adını taşıyan hastalığı tanımladı.

Pott hastalığı, tüberküloz spondilit de denilen, omur tüberkülozu. Pott hastalığı çoğu zaman sırt-bel omurlarının birleşme yerinde yerleşir; önce ağrılara neden olur; sonra ikincil olarak apseler görülür. Bunlar bazen çok büyür ve uyluk köküne kadar uzanabilir; üçüncü dönemde önemlice bir kamburluk ve bacaklarda felç (parapleji) gözlenir. Röntgende lezyonların evrimi izlenebilir: önce bir omurlararası diskin ezildiği, sonra birkaç omurun az çok harap olduğu görülür. Çocukta hastalık kendiliğinden ankiloza doğru ilerler. Erişkinde ise tüberküloz odağını ankilozlamak için kemik grefleri yapmak gerekir. Pott hastalığı sırt-bel omurlarının birleşim yerinden başka bölgelerde de görülebilir; artkafa kemiği altında, sırt, bel-kuyruksokumu omurları birleşiminde yerleşebilir. Hastalık verem basiline etkili antibiyotiklerle tedavi edilir.

POTT (August Friedrich), alman dilbilimcisi (Nettelrede, Hannover, 1802 - Halle 1887). Berlin'de F. Bopp'un öğrencisi ve Halle'de profesör oldu (1833). Hint-avrupa dillerinin tarihsel inceleme çalışmalarının kurucularındandır *(Etymologische Forschungen auf den Gebiete der indo-germanischen Sprachen)* [Hint-germen dillerinin alanı üstüne kökensel araştırmalar] (1833-1836). Güney Afrika ve Cava dillerini, japoncayı ve çingeneceyi de inceledi.

POTTER (Paulus), hollandalı ressam ve gravürcü (Enkhuizen 1625 - Amsterdam 1654). Tarihsel tabloları, gündelik yaşam sahneleri ve natürmortlarıyla tanınan Pieter **Potter**'in (Enkhuizen 1597'ye doğr. -Amsterdam 1652) oğlu ve öğrencisiydi; Hollanda okulunun hayvan resimleri yapan en ünlü sanatçısıdır. Yapıtları özellikle XIX. yy.'da çok tutulmuştur. Tablolarında, hoş biçimde ışıklandırılmış ve büyük bir canlılığa sahip manzaralarla birlikte, atları, inekleri, koyunları betimledi (Mauritshuis, Rijkmuseum [Amsterdam], Louvre, Ermitaj vb.). A. Van de Velde ve A. Cuyp gibi ressamları etkiledi.

POTTER (Louis DE), belçikalı siyaset adamı (Brugge 1786 - *ay. y.* 1859). Kilise düşmanı bir tarihçi ve liberal bir gazeteciydi; Belçika devrimi'nin (1830) hazırlayıcılarındandır. Geçici hükümetin başına getirildi ve bağımsızlık kararnamesini kaleme aldı. Cumhuriyetçiliğin üstünlüğünü sağlayamayınca siyasetten çekildi.

POTTER (Beatrix), ingiliz kadın yazar (Kensington, Londra, 1866 - Sawrey, Lancastershire, 1943), çocuk kitapları yazdı. Titiz bir doğa gözlemcisiydi, çiçek, yosun ve mantar gravür ve desenlerinden hiçbir duygusal yanı ve fazla ayrıntısı olmayan Peter Rabbit ya da Benjamin Bunny adındaki tavşanlar, Jemima Puddle-Duck adlı ördek vb. (*The Tale of Peter Rabbit,* 1900; *Benjamin Bunny,* 1904) gibi kahramanların serüvenlerini anlatan küçük boyutlu kitaplarda harika bir evren yarattı.

POTTER (Archibald James), irlandalı besteci (Belfast 1918 - Greystones 1980). Royal İrish Academy of Music'te besteleme dersleri verdi. Geleneksel kelt halk müziğine tutkuyla bağlıydı. Ama Berlioz ve Bizet'den de etkilenerek, zengin bir orkestralamanın dikkat çektiği kişisel bir üslup geliştirdi. Yapıtları arasında, çok sayıda senfonik partisyon vardır: *Phantasmoraggia* (1956), *Fox and Geese* (1957), *İrish Rhapsody* (1963); 12 kelt arpı ve 2 arp için *A full house of harpers* (1963); 3 trombon ve orkestra için *Sound the sackbuts* (1965). Ayrıca birçok melodi, kantat, dinsel ve dindışı koro parçaları (*Missa brevis,* 1949), baleler (*Full moon for the Bride,* 1964) ve bir opera (*Patrick,* 1963) besteledi.

Potter sendromu, doğuştan birtakım biçim bozuklukları ve mongolizme benzeyen bir yüz ifadesiyle birlikte görülen, iki taraflı böbrek yokluğu.

POTTERİES, Büyük Britanya'da (Staffordshire) yönetim bölümü, Stoke-on-Trent bölgesini karşılar. Bu bölgenin çömlekleri, XVI. yy.'da ün kazandı ve ününü bugüne kadar korudu.

POTTİER (Eugène), fransız devrimci ve şarkı yazarı (Paris 1816 - *ay. y.* 1887). Paris komünü'ne katıldı, sonra ABD ve Büyük Britanya'ya sığındı. 1873'te yokluğunda ölüm cezasına çarptırıldı, Fransa'ya ancak 1880'de dönebildi. Haziran 1871'de, Komün'ün yıkılmasından sonra Paris'te saklanırken yazdığı *Enternasyonal,* Pierre Degeyter tarafından bestelenince ün kazandı.

POTTO a. (ing. sözc.). Afrika'nın ekvator bölgesindeki ormanlarda yaşayan makimsi hayvan. (Gececi, ağaççıl ve meyvecildir. Hareketleri yavaştır. Bil. a. *Perodicticus potto;* lorigiller familyası.)

POTTOCK ya da **POTTOK** a. Bask ülkesi kökenli fransız midillisi ırkı. Çok dayanıklı olan bu hayvanların bir kısmı hemen hemen yabani yılkı halinde yaşamaktadır. (Gezi ve dinlenmelerde binek ve koşum hayvanı olarak kullanılan bir ırktır.)

POTTSTOWN, ABD'de (Pennsylvania) kent, Schuylkill'in yakınında, Philadelphia'nın K.-B.'sında; 22 700 nüf. Çelik fabrikası. Kauçuk ve plastik maddeler. Tekstil. — Yakınında, nükleer santral.

POTUK sıf. (*pot*'tan). Kırmalı ve geniş giysi için kullanılır.

POTUK a. *Yörs.* Hayvan (deve, tavşan, domuz) yavrusu.

POTUK a. Pastırmacılık. Sığırların arka ayaklarının üst kısmından ve budun alt bölümünden elde edilen etlerle yapılan pastırma. (Birinci sınıf pastırmalardandır.)

POTUR a. (*pot,* giysi üzerindeki kabarıklık'tan). Giy. Üst kısmı, özellikle arkası geniş, dizkapağından başlayarak bacağı sıkıca saran bir tür pantolon. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ sıf. Kırmalı ve potlu.

—ANSİKL. Giy. Poturun ön tarafı, dize kadar genişçe bir pantolonu andırır, ağı bir iki kırmayla toplanmıştır. Arka kısmı şalvar ağı gibi bol ve kırmalı olur ve dizkapağının arka kısmına değin sarkar. Dizkapağından başlayarak bacağı sıkıca sarar ve ayaklar üzerinde, tozluk görünümlü küçük birer dilcikle biter. Anadolu'da bugün de giyilen bir pantolon türüdür.

POTURLU sıf. Potur giymiş kimse için kullanılır.

POTUROĞULLARI a. Kur. tar. Osmanlılar'da Bosna'daki müslümanlar arasından toplanan devşirmelere verilen ad. (Müslümanlar arasından devşirme toplamak kurallara aykırı olmakla birlikte, Bosna halkı kendi istekleri ile çocuklarının devşirilmesi için başvurunca Fatih bu başvuruyu kabul etti. Poturoğulları, doğrudan doğruya saray hizmetine ya da Bostancı ocağı'na alınırlardı.)

Us Army-archives Idées et Editions

Potsdam konferansı'na (17 temmuz -2 ağustos 1945) başlıca katılanlar (soldan sağa oturanlar: Clement Attlee, Harry Truman, Stalin; soldan sağa ayaktakiler: amiral Leahy, Ernest Bevin, James Byrnes ve Molotov)

POUBARA, Ogoue (Gabon) üstünde çağlayanlar yöresi, Franceville'in G.'inde. Baraj ve hidroelektrik tesisler.

POUGHKEEPSİE, ABD'de (New York) Hudson'un kıyısında kent; 29 700 nüf. Ticaret ve sanayi (elektronik gereçler, basımcılık, makine sanayisi, kimya sanayisi) merkezi. Sayfiye merkezi. Vassar College sanat galerisi italyan sanatçıların ve fransız okulunun resim ve heykellerini içerir.

POUGNY Jean (İvan Albertoviç) PUNİ, Fransa'da **Jean** —denir), rus ressam (Kuokkala, bugün Repino, Karelya, 1894 - Paris 1956), 1947'de fransız uyruğuna geçti. Paris'e giderek Julian akademisi'nde resim eğitimi gördü, İtalya'ya (1912) gitti; daha sonra ülkesine dönerek Gençlik birliği'nde resimlerini sergiledi. 1915-1918 arasında fütürist ve süprematist sergilere katıldı ("Tramway V", "0,10"), kübo-fütürist tablolar yaptı ve dadacılığın habercisi niteliğini taşıyan kabartma nesneler gerçekleştirdi. 1920'de Berlin'e gitti, Der Sturm galerisi'nde resimlerini sergiledi, gazete resimlemeleri yaptı ve tiyatro dekorları tasarladı. 1923'te Paris'e yerleştikten sonra Bonnard ve Vuillard'a yakın bir üslupta özentili küçük tablolar gerçekleştirdi. Art moderne ulusal müzesi'nde pek çok tablosu (bunlar sanatçının eşi tarafından bağışlanmıştır) vardır.

Académie des sciences

Claude Pouillet

POUİLLET (Claude Servais Mathias), fransız fizikçi (Cusance, Doubs, 1790 - Paris 1868). Louis-Philippe'in çocuklarının fizik öğretmenliğini yaptı (1827), École polytechnique'te ders verdi ve Conservatoire des arts et métiers'yi yönetti (1831).

Pouillet 1834'te, deneysel yöntemle Ohm yasalarını yeniden bularak elektromotor kuvvet ve üreteçlerin iç direnci kavramlarını ortaya koydu. Ayrıca ilk mutlak galvanometre tipi olan tanjantlar pusulasını icat etti (1837). Bir gerilimölçerde açığa çıkan hidrojen hacmini hesaplayarak yeğinliklerin ölçümü ilkesini verdi; düşük sıcaklıklar için bir manyetik pirometre (1837), Güneş değişmezini ölçtüğü bir pirhelyometre (1837) ve sıvı yoğunlukölçer-

Paulus Potter
Sudaki görüntüsüne bakan inek (1648)
Mauritshuis, Lahey

Mauritshuis

lerin bir derecelenme biçimini icat etti (1859).

POUJADE (Pierre), fransız siyaset adamı (Saint-Céré, Lot, 1920). 1953'te U.D.C.A.'yı kurdu (Esnaf ve zanaatkârları koruma birliği). Zanaatkârların, küçük esnafın ve orta köylülüğün çeşitli kesimlerine özgü sorunları tahrik ederek parlamento karşıtı ve aşırı milliyetçi bir konuma gelen U.D.C.A., politik sahnede aşırı sağa çok yakın bir işlev gördü. 1956'da büyük bir seçim zaferi kazanmasına rağmen bu hareket, de gaullecülük karşısında kısa sürede geriledi ve silindi.

Francis **Poulenc**

POULENC (Francis), fransız besteci ve piyanocu (Paris 1899 - *ay. y.* 1963). Sanat yaşamının başlangıcında Erik Satie tarafından desteklendi. Altılar grubu'nda yer aldı ve Jean Cocteau ile dostluk kurdu. Her türde başarılı yapıtlar besteledi. Bunlar arasında, orkestra yapıtları (*Sinfonietta* [1947]; aralarında klavsen konçertosu *Kır konseri* [1928] ile iki piyano için [1932] ve org için konçertonun da [1938] bulunduğu birçok konçerto), piyano yapıtları (*Trois Mouvements perpétuels,* sonatlar, noktürnler, doğaçlamalar); birden çok çalgı için sonatlar; Apollinaire (*le Bestiaire,* 1919), Cocteau, P. Eluard, García Lorca, L. de Vilmorin, Radiguet, M. Jacob, Jarry, Desnos, Fombeure, L. Lalanne, Aragon gibi şairlerin şiirleri üzerine bestelediği -fransız repertuvarında çok önemli bir yeri olan -80 dolayında şarkı; aralarında, kimileri 1936'da "iman gücüyle" bestelenmiş dinsel parçaların da bulunduğu koro ve orkestra yapıtları (*Zenci Bakire'ye dualar,* 1936; a capella koro için *"Sol" majör missa,* 1937; *Bir tövbe zamanı için dört motet,* 1939); orkestra eşlikli dinsel koro yapıtları (soprano sololu *Stabat Mater,* 1950; soprano sololu *Gloria,* 1960). Teatral müzik alanında, dramlar (*Karmelitlerin diyalogları,* 1957, Bernanos'un yapıtına dayanarak; *İnsan sesi,* 1959, Jean Cocteau'dan esinlendiği monodram), opera-buffalar (*Teiresias'ın memeleri,* Apollinaire'den esinlenerek, 1944, 1947'de sahnelendi), baleler (*les Biches,* 1924) ve oyun müzikleri vardır. Ayrıca güzel film müzikleri de yazdı. *Emmanuel Chabrier* (1961) adlı bir inceleme ve *Journal de mes mélodies* (Melodilerimin günlüğü) [1964] başlıklı bir kitap yayımladı. Chabrier ve Satie'nin yolundan giden Poulenc, yeni olmayan teknik ve yapılar kullandığı yapıtlarıyla, melodinin ağır bastığı ve zarif, bazen de tuhaf öğelerin yanı sıra derin, dramatik bir lirizmin de katıldığı fransız, hatta parisli ve son derece kişisel bir üslubu kabul ettirmeyi başardı.

Camera Press-Parimage

Ezra **Pound**

POULET (Georges), fransızca yazan belçikalı eleştirmen (Chênée 1902 - ? 1991). Edebiyatta zaman ve mekân kategorilerini, "çember" gibi bazı ayrıcalıklı biçimlerin edebiyattaki yansımasını inceleyerek, insan zihninin "kendini özne olarak yaratmak için nesne ile nasıl birleştiğini" yakalamaya çalıştı. Konusu "başkasının bilincine varmak" olan bir "katılım eleştirisi"ni kurdu. Yapısalcı eleştirinin babası olarak bilinir (*Études sur le temps humain* [İnsan ve zaman üstüne incelemeler], 1950-1971; *les Métamorphoses du cercle* [Çemberin başkalaşımı], 1961; *Mesure de l'instant* [Anın ölçümü], 1968; *Entre moi et moi,* 1977; *la Poésie éclatée,* 1980).

Jane **Poupelet**
Süslenen kadın
bronz, 1906
M.N.A.C., C.N.A.C. Georges-Pompidou, Paris

Réunion des musées nationaux

POULO CONDOR ya da **CÔN DAO,** Vietnam'da takımada, Mekong deltasının G.'inde. Takımada, en büyüğünde bir cezaevi bulunan on iki tane yanardağ kökenli ada kapsar.

POULSEN (Valdemar), danimarkalı mühendis (Kopenhag 1869 - New York 1942). Konuşmayı manyetik tel üzerine ilk kaydeden o oldu (1898). 1903'te sönümsüz elektromanyetik dalgalar üreten elektrik arkını gerçekleştirdi; bu buluşun dayandığı ilke, ingiliz mühendis W. Duddell (1872-1917) tarafından daha önce ortaya konmuştu. Ayrıca Poulsen, sesli sinemanın gelişmesine büyük katkıda bulundu.

POUM, PARTİDO OBRERO DE UNİFICACIÓN MARXİSTA'nın (Marxçı birlik için işçi partisi) kısaltması. Sol komünistlerle köylü ve işçi grubunun birleşmesi sonucu 1935 eylülünde Barcelona'da kurulan ispanyol siyasi partisi. Başlangıçta Halk cephesi'ne karşı olan POUM ilk genel sekreter Joaquín Maurín'in etrafında toplandı. İç savaşın patlak vermesinin ardından, cumhuriyetçi saflarda yerini alan ve Generalitat de Cataluña hükümetine katılan POUM artık Andreu Nin tarafından yönetiliyordu. Sanayi ve ulaşım araçlarının kamulaştırılmasını, ordunun milislerden oluşmasını ve toprakların köylülere dağıtılmasını savunuyordu. Confederación* Nacional Del Trabajo (CNT) ve anarşist eğilimli Federación anarquista ibérica'ya (FAI) yakın olan POUM, başta komünistler olmak üzere, gitgide Cumhuriyet'in diğer partilerine karşı tavır aldı. 1937 mayısının başkaldırı günlerinde, Cumhuriyet hükümetine karşı Barcelona'da anarşistlerle birlikte savaştı, ancak girişim başarısızlığa uğradı: 17 haziran 1937'de POUM yasaklandı; yöneticileri tutuklandı. Yöneticileri Troçki'ye yakın oldukları için POUM, hasımları tarafından, sık sık "troçkici" olarak nitelendi, ama parti bu sıfatı her zaman reddetti.

POUND a. (ing. *pound*). **1.** Parac. 20 schilling ya da 240 pence değerinde ingiliz lirası. **—2.** Ölçbil. İngiliz ölçü sisteminde temel kütle birimi (simgesi lb). [Pound ya da türkçedeki karşılığıyla *libre,* "İmperial Standard Pound" adı verilen, 0,453 592 37 kg değerindeki platinden bir etalonun kütlesidir.]

POUND (*sir* Dudley), ingiliz amiral (Wight adası 1877 - Londra 1943). 1916'da Jutland savaşı'nda *Colossus* adlı savaş gemisinin komutanı olarak yararlık gösterdi, ardından 1917 ve 1918'de Amirallik harekât şubesi başkanlığı yaptı. 1936'da Akdeniz filosunun başına getirildi, Etyopya ve İspanya savaşları sırasında dikkat çekti. 1939'da oramiralliğe yükseldi ve Deniz kuvvetleri kurmay başkanlığına atandı. Bu görevde, ölünceye kadar Churchill'in başlıca çalışma arkadaşlarından biri olarak kaldı. Saldırı üzerine bir de deniz stratejisi kitabı yazdı.

POUND (Ezra Loomis), amerikalı yazar (Hailey, İdaho, 1885 - Venedik 1972). Cummings tarafından çağdaş şiirin Einstein'ı olarak selamlandı, T. S. Eliot *Çorak ülke*'yi (Vaste Land) ona ithaf etti. 1912'de amerikan şiirini allak bullak eden "imgecilik" hareketine katıldı. Daha sonra, sanatı "elektriğe ya da radyoaktiviteye yakın bir enerji, aktarma ve birleştirme yetisine sahip bir güç" olarak kabul eden "vorticism" akımını başlattı. Pound gerçekte, özellikle okur ve eleştirmen olarak bir birleştiricidir (*The Spirit of Romance,* 1910); kültürü Dante ve limogeslu troubadourlarla ingiliz matematikçilerini, fransız simgecilerini ve çin şairlerini birleştirmiş ve ilk üslup alıştırmalarının temelini oluşturmuştur (*A Lume Spento,* 1908; *Personae,* 1909; *Hugh Selwyn Mauberley,* 1920). Kaynaklara ve egzotizme yönelişi, çıkarcı kapitalizmin hem motor gücünü hem de simgesini oluşturan kokuşmuş ve kendi kendini yok etmekte olan bir uygarlığı reddedişini gösterir. İşte bu dünyanın ve duygularını ifade eden dilin parçalanmasına karşı oluşu nedeniyle *Cantos**'u yazdı ve garip bir biçimde Mussolini faşizminin saflarında yer aldı (savaş sırasında Roma radyosu'nun amerikan karşıtı yayınlarına katıldığı için 1945'te tutuklandı, Pisa'da gözaltına alındı, sonra 1958'e kadar bir psikiyatri kliniğine yatırıldı). Biri insanlığın kökeninden gelen, öbürü de varlığın derinliklerinden kaynaklanan en gelişmiş kültürle en günlük acı, şairin örgütlediği ve çözmeye çalıştığı "doğru dil"'in (*Cantos*'un ortasında bu anlamı taşıyan iki çin ideogramı yer almaktadır) gereçlerini oluşturur.

POUNDİNG a. (ing. *pounding*). Ayakkc. PİSTARİZMA'nın eşanlamlısı.

POUPELET (Jane), fransız heykelci ve desen sanatçısı (Saint-Paul-Lizonne, Dordogne, 1878 - *ay. y.* 1932). Önceleri gerçekçi anlayışta yapıtlar ortaya koydu (*Périgord'da bir çocuğun cenaze töreni,* alçı, 1900, Périgueux müzesi); çok geçmeden, esnek bir çizginin etrafında gelişen biçim ve yüzeylerin uyumlu bir sentezine ulaştı. Nülerde ve evcil hayvan çalışmalarında modellerinin özgün çizgilerini başarıyla ifade etti (*Süslenen kadın,* bronz heykel, 1906; kediler, horozlar, kazlar, inekler, eşekler vb.). Ailesinin bağışı sonucu, sanatçının heykel ve desenlerinin (kamış kalem, lavi, sangin, pastel...) büyük bir bölümü devlet koleksiyonlarına girdi.

POUPİNEL a. (XIX. yy.'da yaşamış bir fransız hekimin adından). Tıp. Kuru ısılı sterilizasyon fırını.

POURBUS (Pieter), flaman ressam (Gouda 1523 - Brugge 1584). Brugge'ye yerleşti, L. Blondeel'in kızıyla evlendi; 1543'te usta olarak ressamlar loncasına kabul edildi, 1569'da Loncanin başkanlığına seçildi. Brugge sanat çevresine italyan tarzı manierismoculuğu yerleştirmeye çalıştı (*Son yargı,* 1551, Brugge Komün müzesi; *Son yemek* [Brugge'de bu konuda üç tablo bulunmuktadır], 1556-1562; *Parkta kibar toplantı,* Wallace Collection; portreler vb.).

POURBUS (Frans), **Yaşlı** —denir, flaman ressam (Brugge 1545 - Anvers 1581), Pieter Pourbus'un oğlu. Anvers'de F. Floris'in öğrencisiydi; kuzey ülkeleri romanist akımının özelliklerini taşıyan dinsel kompozisyonların (*aziz Georgius üçkanatlısı* [Dunkerque'te bu azizin adını taşıyan bir dernek için gerçekleştirildi], 1577, kanatlar Dunkerque şehir müzesi'nde) yanı sıra, Key, Moro ve Neufchâtel'inkilere yakın nitelikte portreler (*Hoefnagel ailesi,* Brüksel Güzel sanatlar müzesi; *Kadın portresi,* Gent gerçekleştirdi.

POURBUS (Frans), **Genç** —denir, flaman ressam (Anvers 1569 - Paris 1622), Yaşlı Frans Pourbus'un oğlu. Portre ressamı olarak Avrupa çapında ün kazandı. 1600'den başlayarak, Brüksel sarayı'nda çalıştı ve Mantova'da Gonzagalar'ın ressamı oldu. İnnsbruck, Napoli ve Torino'da bulundu. 1609'da Paris'e çağrıldı. Marie de Médicis'in emriyle Louvre'a alındı, orada birçok görkemli portre yaptı. Önce babasının, sonra da Moro ve Pantoja da la Cruz'un etkisinde kaldı. Louvre'da bulunan yapıtları: *Henri IV*'ün iki boy portresi, *Marie de Médicis*'nin büyük bir portresi (1609'a doğr. - 1610) ayrıca bir *Aziz Francesco* (1620) ve Poussin'in hayran kaldığı anıtsal bir *Son yemek* (St-Leu-St-Gilles, 1618).

Pourfour du Petit sendromu. Nörol. Midriyaz, gözkapağı yarığında genişleme ve ekzoftalmiden oluşan sendrom. Sempatik sinir liflerinin tahrişinden ileri gelir.

POUSSEUR (Henri), belçikalı besteci (Malmédy 1929). 1951'de Boulez ile tanış-

tı. Köln'deki (1954) ve Milano'daki (1957) elektronik müzik stüdyolarında çalıştı. 1958'de Brüksel'de böyle bir stüdyo kurdu. Darmstadt'ta (1957-1967), Köln'de (1962-1968) ve Basel'de (1963-64) de ders verdi. 1970'te Liège'e yerleşti, burada Wallonia müzik araştırmaları merkezi'ni kurdu. Liège konservatuvarı'nda önce öğretmenlik, 1975'ten sonra da müdürlük yaptı. Kısa sürede, Belçika dizisel müziğinin önderi olarak tanındı. *Üç kutsal şarkı* (1951), *15 solistli senfoniler* (1955) gibi ilk yapıtlarında, Webern'e duyduğu hayranlığın izleri görülür. 1960'ta, *Elektra* adlı elektronik bale müziği ile İtalya ödülü'nü kazandı. Bu yapıtı flüt, keman, viola da gamba ve klavsen için *Madrigal II* (1961) ve klarinet, 2 vurmalı çalgı, piyano, keman ve çello için *III* (1962) izledi. 1967'de orkestra için *Çapraz renkler* ve *Sizin Faust*'unuzu besteledi. 1970'lerde ve 1980'lerde, piyano ve çeşitli çalgılar için *İkaros'un gökgünlükleri* (1970; genişletilmiş biçimi *Ütopyaya çağrı*, 1971); ortak çalışma *Gelecekte Stravinski* (1971); *Schönbergs Gegenwart* ya da *les Epreuves de Pierrot l'Hébreu* (1974); İ.R.C.A.M.'ın açılışı için bestelediği elektroakustik yapıt *Paris'te Liège* (1977); *Rameau'nun ikinci kez tanrılaşması* (1981); *Nacht der Nächte* (opera; Hamburg, 1985) gibi yapıtlar verdi.

POUSSİN (Nicolas), fransız ressam (Villers, Andelys yakınında, 1594 - Roma 1665). Çok genç yaşta resme ilgi duydu; 1612'de Q. Varin ile tanıştıktan sonra Paris'e gitti ve orada F. Elle ve G. Lallemand'ın atölyelerine girdi. Gençlik yapıtları kaybolmuştur. 1624'te Roma büyük ödülü'nü kazanarak bu kente gitti. Konularını Yeni (*Masumların öldürülmesi*, Chantilly) ve Eski Ahit'ten (*Yeşua ile Amalikler*, Ermitaj), mitolojiden (*Bacchus'un çocukluğu*, *Flora'nın zaferi*, *Ekho ile Narkissos*, Louvre) alır; daha kişisel bir ikonografiye bağlanan yapıtları da vardır (*Şairin esinlenmesi*, Louvre; *Arkadhia çobanları*, Chatsworth). Bu yapıtlar, ressamın Tiziano'nun sanatına duyduğu hayranlığın izlerini taşır. Kardinal Francesco Barberini için gerçekleştirdiği *Germanicus'un ölümü* ile (1627, Minneapolis) Poussin ününü pekiştirdi. Ressamın aldığı tek anıtsal sipariş, *Aziz Erasmus'un martyri*'ydi (Roma'daki San Pietro için, 1629'a doğr., bugün Vatikan pinakoteği'nde). Poussin 1630'dan sonra yalnızca sehpa tabloları gerçekleştirdi. *Aşdod'da veba salgını* (Louvre) ve *Flora ülkesi* (Dresden) adlı tablolarda, insanın tutkularının incelenmesine dayalı, daha abartmalı bir tarz ortaya koydu.

Richelieu'nün daveti üzerine 1640 sonlarında Paris'e geri dönen Poussin, kralın baş ressamı oldu. En başta Vouet olmak üzere rakiplerinin saldırılarıyla karşı karşıya kalınca, bir daha geri dönmemek üzere 1642'de Roma'ya gitti. Stoacılığa giderek artan bir ilgi duyuyor, konularını Plutarkhos'un yapıtlarından alıyordu (*Phokion'un cenaze töreni* ve *Phokion'un külleri*, özel kol., Büyük Britanya). İkinci kez ele aldığı *Arkadhia* çobanları*, sanatçının tasarılarındaki "felsefi" gelişmeyi ortaya koyar. Poussin, insan tutkularından çok açık tümtanrıcılığa yönelerek, yapıtlarında manzara öğesine giderek daha çok yer vermeye başladı (*Aziz Matta ile manzara*, Berlin; *Orpheus ile Eurydike*, *Daphne'ye âşık olan Apollon* [sanatçının son yapıtıdır], Louvre; *Polyphemos ile manzara*, Ermitaj). *Dört mevsim* dizisi (1660-1664, Louvre) bir anlamda sanatçının manevi vasiyetidir.

Bk. resim sayfa 9546

Bağımsız bir sanatçı olmasıyla çağdaş bir nitelik taşıyan Poussin, klasik resmin en önemli temsilcilerinden biridir. Yapıtlarında, plastik arayışlarının yanı sıra, Descartes gibi insanın yazgısını sorgular. Özellikle XVIII. yy.'ın sonunda, yeniklasikçiliğin ortaya çıktığı dönemde büyük etkisi olmuştur. Daha sonra, Delacroix ve İngres gibi ressamların dikkatini çekmiş ve Cézanne'a örnek olmuştur.

POUSSİN (le Guaspre) → DUGHET (Gaspard).

Pouteau-Colles kırığı (fransız cerrah Claude *Pouteau* [1725-1775] ve irlandalı cerrah Abraham *Colles*'un [1773-1843] adından), en sık rastlanan, dönerkemik alt uç kırığı tipi.

POUZOLZİA a. Eski Dünya'nın tropikal bölgelerinde yetişen ve almaşık, bütün ve üç damarlı yaprakları olan çalı ya da otsu bitki. (Isırgangiller familyası.)

PÓVOA DE VARZİM, Portekiz'de sayfiye merkezi ve balıkçılık limanı, Porto'nun K.'inde; 17 500 nüf.

POVOLJİYE, Rusya'da iktisadi bölge, Volga'nın orta ve aşağı çığırının geçtiği alanları içine alır. İki büyük sanayi merkezi olan Orta kesim ve Urallar arasında kalan bölge, bugün ekonomisi gelişmekte olan bir geçiş alanıdır. Tarih boyunca Volga, hem Orta Rusya'yı Hazar havzasına bağlayan bir ulaşım yolu hem de bu iki bölgeyi birbirinden ayıran bir sınırdır. XVI. yy.'da başlayan rus istilası, yavaş yavaş etnik kökenleri farklı küçük ulusal toplulukları egemenliği altına aldı; bu topluluklar bugün özerk cumhurriyetlerde (Tataristan, Başkırdistan, Çuvaş, Mordvin, Mari) toplanmıştır. 1950'li yıllarda başlatılan Volga'yı düzenleme çalışmaları, bu ırmağı ulaşıma elverişli büyük bir suyolu, hidroelektrik üreticisi ve bölgesel gelişmenin yapılaştırıcı ekseni haline getirdi. Bölge ekonomisinin temelleri, İkinci Bakü'deki hidrokarbon yataklarının işletilmesiyle güçlendirildi. İktisadi bütünleşme enerji ve sanayi (makine sanayisi, kimya sanayisi) alanlarında sağlanan uzmanlaşma sayesinde gerçekleşti. Beş büyük kompleks Volga ekseni doğrultusunda sıralanmaktadır. Kuzeyde Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti Kazan'da kimya sanayisi ve makine sanayisi gelişmiştir. Sanayileşme, Kama ırmağı boyunca (kamyon fabrikası, Nijnêkamsk'ta petrokimya) ilerler. Samara (petrokimya) ve Stavropol'dan (otomobil yapımı) Sizran'a dek uzanan en güçlü sanayi kompleksi merkezidir. Saratov kompleksi petrokimya alanında uzmanlaşmıştır. Volgograd ve uydusu Voljskiy'de enerji üretimi, kimya, metalürji ve makine yapımı göze çarpar. Delta ağzında yer alan Astrahan kenti ise besin sanayisine yönelmiştir.

POWDERLY (Terence Vincent), amerikalı sendikacı (Carbondale, Pennsylvania, 1849 - Washington 1924). Demiryolları müstahdemiydi; 1879-1893 arasında, "Knights of Labor"ın (1869'da kurulan ilk amerikan emekçi örgütü) başkanlığını yaptı.

POWELL (John Wesley), amerikalı yerbilimci, etnolog ve dilbilimci (Mount Morris, New York eyaleti, 1834 - Haven, Maine, 1902) Colorado, Utah ve Arizona'da düzenlenen birçok geziye katıldı; Colorado ırmağının 1 600 km'lik bölümünü inceledi ve büyük kanyonu betimledi (1869). 1881'den 1894'e dek, Amerika Yerbilim bürosu'nu düzenledi ve yönetti. ABD Etnoloji bürosu'nun başkanlığını yaptı, ayrıca kuzey amerika yerli dillerini ilk kez sınıfladı (1891).

POWELL (Cecil Frank), ingiliz fizikçi (Tonbridge, Kent, 1903 - Casargo, Como'nun bir ili, 1969). Bristol'de A. M. Tyndall'in asistanı (1928), daha sonra aynı üniversitede profesör oldu. Atom çekirdekleri ve kozmik ışınlar uzmanıydı; yüksek hızda yüklü parçacıklar tarafından bırakılan izleri kaydetmek için fotoğraf yönteminin kullanılabileceğini düşündü. Bu yöntem, sayesinde mezon piyi buldu (1947). [1950 Nobel fizik ödülü.]

Babey-Ziolo

Genç Frans **Pourbus**
Son yemek (1618)
Louvre müzesi, Paris

Michel Bœrmans

Henri **Pousseur** (1983'te)

Lauros-Giraudon

Nicolas **Poussin**
Çanağını fırlatan Diogenes (1648)
Louvre müzesi, Paris

Zina eden kadın (1653)
Nicolas **Poussin**'in tablosu
Louvre müzesi, Paris

Lauros-Giraudon

Lauros-Giraudon

Nicolas **Poussin**
Bacchus'un çocukluğu (1630'a doğru)
[sanatçının bu konuyu işlediği birkaç tablosu bulunmaktadır]
Condé müzesi, Chantilly

National Portrait Gallery

John Cowper **Powys**
Augustus Johns'un deseni
National Portrait Gallery, Londra

POWELL (Colin Luther), amerikalı general (New York 1937). New York ve George Washington üniversitelerinde okudu. 1958'de orduya girdi. 1986'da tuğgeneral oldu. 1989'da Genelkurmay başkanlığına atandı. 1991 Körfez savaşı sırasında başarılı hizmet verdi.

POWELL (Michael Anthony, **Mike** —denir), amerikalı atlet (Philadelphia 1963). Lisedeyken yüksek atlama dalında 2,1 m'lik derece elde etti. Üniversitede uzun atlamaya yöneldi. 1988 Seul Olimpiyatları'nda 8,49 m ile gümüş madalya kazandı. 1991'de Tokyo'da yapılan oyunlarda, 8,95 metre ile dünya rekorunu kırdı.

POWELL (Earl, **Bud** —denir), amerikalı caz piyanocusu (New York 1924 - *ay. y.* 1966). Charlie Parker, Dizzy Gillespie ve Thelonious Monk ile birlikte çalarak be-bop devrimine katıldı. Sağlığının bozuk olduğu bir dönemde, 1947'de Max Roach ve Curley Russell ile, 1953'te de George Duvivier ve Art Taylor ile plak doldurmayı başardı. 1959'da Fransa'ya yerleşti. Burada Kenny Clarke ve Pierre Michelot ile yeni bir üçlü kurdu. 1963'te hastaneye yattı. Sonra yeniden New York'a gitti. Bir virtüoz olan Bud Powell, bop piyanocularına önderlik etti. İncelikli bir armoniyi, son derece hızlı bir tempoyla ve çok yumuşak bir eklemlenmeyle birleştirdiği coşkulu üslubuyla bir okul oluşturdu. Başlıca plakları: *Tempus Fugit* (1949), *Un Poco Loco* (1951), *Buttercup* (1954), *Monk's Mood* (1961), *Bouncing with Bud* (1962).

POWELL gölü, ABD'de göl, Utah'da; Glen Canyon barajı San Juan ve Colorado ırmağının sularını, Grand Canyon'un yukarısında depo eder. Böylece oluşan göl yaklaşık 300 km boyunca uzanır. Balıkçılık. Turizm.

POWELLİT a. (J. W. *Powell*'in adından). Miner. Kuvadratik sistemde yer alan Ca MoO_4 formülündeki, doğal kalsiyum molibdat.

POWHATANLAR, Louisiana'dan Florida'ya kadar uzanan ovalarda yaşayan Kuzey Amerika Kızılderilileri. Powhatan toplum, çok aşamalandırılmış bir siyasal örgütlenme ve işletilmesi akraba gruplara bırakılan avcılık ve balıkçılık olan ve bölgelerinin çok aşamalandırılmış bir bölüşümüyle donatılmıştır. Ayrı bir kast oluşturan rahipler, dinsel törenlerin yapıldığı yerlerin (tapınaklar, kemiklikler) koruyucularıdırlar.

POWİCKE (*sir* Frederick Maurice), ingiliz ortaçağ uzmanı (Alnwick, Northumberland, 1879 - Oxford 1963). 1928-1947 arasında Oxford'da ders verdi. Başlıca yapıtları: *The Loss of Normandy* (Normandiya'nın yitirilişi) [1913] ve *The Thirteenth Century* (Onüçüncü yüzyıl) [1953].

POWYS, Romalılar'ın geri çekilmesinden hemen sonra, ülkenin merkez-doğusunda yer alan başlıca Wales krallıklarından biri. *Offa's dyke* (VIII. yy.) ile korunuyordu. —1974'te kurulan bir kontluğa da bu ad verildi; 5 077 km²; 110 500 nüf. Yönetim merkezi *Llandrindod Wells.*

POWYS (John Cowper), ingiliz yazar (Shirley, Derby, 1872 - Blaenau Ffestiniog, Wales, 1963). Şair ve denemeci (*The Meaning of Culture* [Kültürün anlamı], 1930); daha çok mistik ve duyusal bir özellik taşıyan geniş çerçeveli romanlarıyla tanındı (*Wolf Solent*, 1929; *A Glastonbury Romance*, 1932). Ayrıca, açıkyürekliliği, mizahı ve canlılığı, romanlarındaki mistik renkle bağdaştıran bir özyaşamöyküsü (1934) kaleme aldı. —THEODORE FRANCIS (Shirley, Derby, 1875 - Mappowder, Dorset, 1953), öncekinin kardeşi, evlendikten sonra (1905), bir keşiş gibi yaşamak niyetiyle Dorset'e yerleştiyse de, Thomas Hardy'ye yaklaşan kaderci bir melankoli ile ıstıraplı bir aşk hayali arasında kararsız kaldı. Sekiz romanından en ünlüsü olan *Mr. Weston's Good Wine*'da (1927), aşk ve ölüm temalarını işledi; ayrıca öyküler (*The White Paternoster,* 1930) kaleme aldı. —LLWELYN (Dorchester, Dorset, 1884 - Clavadel, İsviçre, 1939), öncekilerin kardeşi; sağlığına kavuşmak için Güney Afrika ve İsviçre'ye gitti. Afrika'da yazdığı romanları, değeri bilinmemiş bir canlılığı ve içtenliği yansıtır (*Ebony and Ivory,* 1923; *Black Laughter,* 1924); düşsel bir özellik taşıyan *Love and Death* (1939) adlı öz yaşamöyküsüyse, bütün bunların aslında, çekilen acıları dışa vurmamak için başvurulmuş bir yol olduğunu ortaya koyar.

POXVİRUS a. (fr. *poxvirus*) → POKSVİRÜS.

POYANG, Çin'de (Ciangşi) büyük göl, Orta Yangzi Ciang vadisinde; en geniş durumda 2 700 km². Kabarma zamanında ırmağın fazla sularını alır, kurak mevsimde geri gönderir. Poyang gölü, çin resminin gözde konularından biridir.

POYKİLODERMATOMİYOZİT a. (fr. *poïkilodermatomyosite*'ten). Der. hast. Deri lezyonları poykilodermiyi andıran dermatomiyozit.

POYKİLODERMİ a. (fr. *poïkilodermie*'den). Der. hast. Atrofi, telanjiyektazi ve melanin pigmentlenmesinin birlikte bulunduğu deri alacalığı. (Poykilodermi birçok hastalıkta görülebilir: doğuştan hastalıklar [örneğin Rothmund-Thomson sendromu], edinsel deri hastalıkları [likenimsi parapsoriasis, dermatomiyozit, süreğen radyodermitler]. Kadınlarda yüz ve boyunda görülen Civatte poykilodermiti, Riehl melanozuna yakındır.)

POYKİLOHİDR a. (fr. *poïkilohydre*). Bot. Dış ortamdaki koşullara bağlı olarak su oranı hızla ve önemli ölçüde değişebilen (canlı ağırlığın % 10 ile 90'ı) genellikle ilkel bitki (yosun, liken, bazı suyosunları). [Dolayısıyla bu bitkiler hem susuzluk dönemleri (anhidribiyoz) geçirir, bu sırada yavaş bir yaşam sürer, hem bol sulu dönemler geçirir, bu sırada etkin bir yaşam sürerler; yeniden su edinmelerine canlanma* denir.]

POYKİLOSİTOZ a. (fr. *poïkilocytose*). Hematol. Alyuvarlarda görülen çeşitli biçim bozukluğu (raket, armut, topuz, düzensiz kenarlı yumurta biçimleri, vb.).

POYLAK a. (bulgarca sözc.). Osmanlılar'da hem asker hem de bekçi niteliğindeki ordu görevlisi. (Bunlara hazineden ayrıca para ödenmezdi. Sayıları XIX. yy.' da 4 000'i bulmuştu.)

POYLAR a. BÖĞLER takımının eşanlamlısı.

POYNİNGS (*sir* Edward), ingiliz siyaset adamı ve asker (Southwark? 1459 - Kent' te 1521). Lancaster yanlısıydı, Fransa'ya sığınarak Richmond kontu Henry'ye bağlandı. Henry VII onu Calais valiliğine getirdi (1493), ardından lord deputy olarak İrlanda'ya gönderdi (1494). Orada yerel hükümeti ingilizleştirmeye girişen Poynings, İrlanda parlamentosu'na, daha çok "Poynings yasası" adıyla tanınan "Droichead Atha"'yı kabul ettirdi (aralık 1494). 1782'de yürürlükten kaldırılıncaya kadar bu yasa, İrlanda yasalarını İngiltere yasalarına bağladı. Poynings Waterford'da Perkin Warbeck'i yendi ve adadan kovdu. Bundan sonra İngiltere'ye döndü (1496), çeşitli askeri ve diplomatik görevler üstlendi.

POYNTİNG (John Henry), ingiliz fizikçi (Monton, Manchester yakınında, 1852 - Birmingham 1914). Elektromanyetik enerji üzerine incelemelerinde, bir dielektrikteki enerji değişimlerinin formülünü buldu ve değişken alanlar için bir enerji akımları kuramı geliştirdi. Işıma basıncı üzerine deneyler yaptı ve bu deneylerde ışımanın, kuyrukluyıldızların kuyrukları üzerindeki itici etkisiyle ilgili Arrhenius kuramını doğruladı. Ancak en önemli çalışması Yer'in ortalama yoğunluğunun ölçümüdür (1890).

Poynting vektörü. Elekt. Elektrik alanı $\vec{E}$ ile manyetik alan $\vec{H}$'nin $\vec{S}$ vektörel çarpımı ($\vec{S} = \vec{E} \wedge \vec{H}$). Herhangi bir kapalı yüzeyden geçen Poynting vektörü akısı, bu yüzeyden geçen ani elektromanyetik güce eşittir.

POYRA a. Arabac. **1.** Tekerleğin ortasında, parmakların ve dingilin geçirildiği yuvarlak bölüm, göbek. **—2.** *Poyra başlığı* ya da *topu* → BAŞLIK.
—Oto. GÖBEK"in eşanlamlısı.

POYRACIK, İzmir'in Kınık ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 7 066 nüf. (1990). Belediye.

—Arkeol. Yerleşmenin yakınında Bergama müzesi müdürü Osman Baytekin tarafından saptanan (1936) ve bir kadına ait olduğu belirlenen mezarda İ.Ö. II. yy.'dan tunç sikke, pişmiş topraktan heykelcikler, çeşitli renkte cam boncuklar ve krem şişeleri ele geçti.

POYRAZ a. (rumca *boreas*'tan). Meteorol. Türkiye'de K.-D. rüzgârına verilen ad.

—ANSİKL. Ülkemizde özellikle kış mevsiminde daha sık eser. Bu mevsimde Türkiye üzerine Rusya ve Sibirya üzerindeki soğuk kutupsal havayı getirir ve bu nedenle sıcaklığın belirgin olarak düşmesine yol açar. Yaz mevsiminde, Asor yüksek basınç alanından, Basra üzerindeki alçak basınç alanına doğru ilerleyen denizsel hava kütleleri Ege ve Türkiye üzerinde sapmaya uğrayarak K.-D.'dan esen poyraza dönüşür. Bu mevsimde serinletici etki yapan poyraz etezyen adı ile bilinen genel hava hareketinin bir öğesini oluşturur.

POYRAZ, Elazığ'ın merkez ilçesine bağlı bucak; 5 532 nüf. (1990); 19 köy. Merkezi *Poyraz*, 253 nüf. (1990).

POYRAZ (Nuri Halil), türk besteci (İnebolu 1885 - İstanbul 1956). Genç yaşta Muzikayı hümayun'a alındı. Saray fasıl heyeti'nde hanendelik yaptı. Önce Ankara, daha sonra da İstanbul radyosu'nda fasıllar yönetti ve stajyer sanatçılara çeşitli dersler verdi. Son yıllarında İstanbul radyosu'nda kadınlar korosu şefi ve Belediye konservatuvarı'nda Tasnif heyeti üyesiydi. Birkaç saz eseri (bunlardan *Hicazkâr sirto* anılmalıdır) dışında yalnızca şarkı formunda yapıt vermiştir. Başlıca şarkıları: *Bir neş'e umdu gönül...* (nihavent), *Sorma dostum halimi...* (acemaşiran), *Dilde derd-i iştiyâkın çekmeye takat mı var* (acemşiran), *Sevda elinin bülbülü uçmuş...* (suzidil), *Geçti sevdalarla ömrüm...* (bayati), *Gittin gideli ben deli divaneye döndüm* (mahur), *Sana "gül-gonca" diyorlar bana "şeydâ bülbül"* (muhayyer).

POYRAZ (Vefa), türk asker ve siyaset adamı (Niğde 1917). Harbiye'yi ve Harp akademisi'ni bitirdi. Albaylıktan emekliye ayrıldı. Birçok ilde valilik (Bursa, İstanbul, Van) yaptı. 1973'ten başlayarak AP Cumhuriyet senatosu üyeliği (1973-1980), Köyişleri bakanlığı (1975-1977) görevlerinde bulundu.

POYRAZ adası ya da **YELLİCE adası,** Ege denizi'nde Alibey adalar grubunda küçük ada (0,64 km²); Alibey adasının B.'sında.

POYRAZ burnu, Kıbrıs'ın G.-D. kıyısında Gazi Mağusa körfezinin G. ucunu oluşturan burun.

POYRAZ limanı, İstanbul boğazının D. kıyısında Anadolufeneri'nin G.'inde K.-D. rüzgârına karşı kapalı küçük koy.

POYRAZKUŞU a. Zool. İSTİRİDYE AVCISI'na avcılar arasında verilen ad.

POYRAZLAMA a. Poyrazlamak eylemi.

POYRAZLAMAK gçz. f. Havadan söz ederken, poyraza dönmek; poyraz esmeye başlamak: *Hava akşamları poyrazlıyor.*

POYRAZOĞLU (Erdal), türk basketbolcu (Ankara 1940). Basketbol oynamaya Robert kolej'de başladı (1957). İstanbul Teknik üniversitesi (İTÜ) ve Eczacıbaşı takımlarında yer aldı; 130 kez milli oldu; basketbolu 1975'te bıraktı.

POYRAZOĞLU (Ali), türk tiyatro ve sinema oyuncusu, yönetmen (İstanbul 1946). İlk kez İstanbul Şehir tiyatrosu'nda *Tarla kuşu* oyunuyla sahneye çıktı (1959); daha sonra Arena, Kent oyuncuları, Ulvi Uraz vb. topluluklarda çalıştı. Bu arada İstanbul Belediye konservatuvarı'nı bitirdi. 1972'de Gülriz Sururi-Engin Cezzar topluluğu'ndan ayrılarak kendi tiyatrosunu kurdu. Otuza yakın oyunu çevirdi; uyarladı ve yönetti. *Çılgınlar klübü*'ndeki rolüyle Avni Dilligil en iyi oyuncu (1981), *Orkestra* oyunuyla Ankara Sanat kurumu özel (1983), *Hoşçakal İstanbul*'un rejisiyle Ulvi Uraz en iyi yönetmen (1986) ödüllerini aldı. *Arkadaşım şeytan* filmindeki rolüyle Sinema eleştirmenleri en iyi erkek oyuncu ve Ankara Film festivali en iyi yardımcı oyuncu ödüllerini (1990), *Uzakta piyano sesleri* ve *Ali harikalar diyarında* oyunlarındaki rolleriyle, 1992 ve 1993 Avni Dilligil en iyi oyuncu ödüllerini kazandı.

POZ a. (fr. *pose*). **1.** Vücudun istemli ya da istemsiz aldığı duruş biçimi. **—2.** Modelin bir ressam, bir heykeltıraş ya da bir fotoğrafçı için aldığı duruş: *Bu poz iyi, bozmayın.* **—3.** Doğallıktan yoksun, gösteriş için yapılan, yapmacık davranış: *Bu ne poz böyle.* **—4.** *Poz kesmek*, gösteriş yapmak, çalım satmak için takınılan yapay tavırlar için kullanılır (tkz.). || *Poz vermek*, fotoğraf çektirmek için uygun durum almak; bir ressam ya da heykeltıraş için belli bir duruş almak ve o durumda belli bir süre kalmak.

—Foto. Filmin nispeten uzun, bir saniyeden çok ya da biraz az süren ışıklanma süresi. || *Poz indisi*, bir duyarlı yüzeyin ışıklama koşullarını bir ışıkölçer kullanarak saptamaya yarayan sayısal değer. || *Poz odası*, çekimler, özellikle de portre çekimleri için hazırlanmış oda. || *Poz süresi*, bir poz için gerekli zaman dilimi. || *B ve T pozları*, bir pozun bir ya da iki poz süresinde gerçekleşeceğini gösteren obtüratör ayarları. (Fotoğrafçının, T ayarında deklanşöre iki kez basarak obtüratörü açıp kapaması gerekir. B ayarındaysa bir kez basarak obtüratörü açmak yeterlidir; deklanşör bırakılınca obtüratör kapanır.)

—Güz. sant. *Modele poz vermek*, sanatçının, çalışma sırasında modele nasıl durması gerektiğini göstermek. || *Baş* ya da *gövde için poz vermek*, baş ya da tüm gövde için modellik etmek.

—Koregr. Dansçının, sahnedeki yerini değiştirmeden yaptığı bir hareketin durgun anı.

POZANTI, Akdeniz bölgesinde Adana iline bağlı ilçe, 23 040 nüf. (1990); 772 km²; merkez bucağı dışında 1 bucak, 15 köy. Merkezi, Adana'nın yaklaşık 111 km K.-B.'sında *Pozantı*, 7 092 nüf. (1990). Tahıl, üzüm, baklagiller üretimi. İç Anadolu'dan Çukurova'ya inen doğal yol üzerinde önemli konuma sahip.

POZAREVAC → PASAROFÇA.

POZİSYON a. (fr. *position*). **1.** Sabit olarak duran bir şeyin, bir kimsenin duruş biçimi; konum: *Masanın pozisyonu. Bu pozisyonunu bozma, ışık çok güzel.* **—2.** Bir kimsenin, bir topluluktaki ya da bir toplumdaki yeri; mevki, konum: *Bu olay şirketteki pozisyonunu sarsacak. Toplumsal pozisyonunuz böyle davranmanızı engeller.*

—Bank. ve Muhs. *Pozisyon bildirmek*, bir hesap sahibine, belli bir tarih itibariyle hesabının bakiyesini bildirmek.

—Koregr. Ayakların yere basış ve kolların boşlukta duruş tarzlarından (klasik dansta beş, yeniklasik danstaysa yedi tarz vardır) her biri. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Açık pozisyon*, ayakların birbirinden uzak olduğu iki temel pozisyondan (ikinci ve dördüncü) her biri. || *Başlama pozisyonu*, genellikle, ayaklar beşinci pozisyondayken, kolların bir elips oluşturacak biçimde gövdeden biraz ayrık, ellerin de birbirine yakın ve gevşek, avuç içleri havaya bakar durumda tutulduğu pozisyon. (XIX. yy.'ın sonuna değin, normal başlama pozisyonu, üçüncü pozisyondu. Teknik ilerleyince, dansçılar, başlarken, beşinci pozisyondayken de, adımların çoğunda, eşit bir dengeye ulaştılar. Başlama pozisyonu, dansçı hareketsizken, aynı zamanda bir *dinlenme pozisyonu*'dur. || *Kapalı pozisyon*, ayakların birbirine değdiği üç temel pozisyondan (birinci, üçüncü ve beşinci) her biri. || *Rumba pozisyonu*, salon danslarında, sağ eli kadının sırtında olan ve sol eliyle, baş hizasında, kadının sağ elini tutan erkek dansçıyla, erkeğin sağ omzuna dayanan kadın dansçının pozisyonu. (Bu pozisyon, Güney Amerika kökenli birçok dansta [mambo, ça-ça-ça, samba, conga vb.] kullanılır.) || *Yarım pozisyon*, beş temel pozisyondan türeyen, serbest ayağın yere değdiği pozisyon. (Yarım pozisyonların en çok kullanılanları, yarım-ikinci ve yarım-dördüncüdür.)

—Müz. Bir akordaki seslerin, polifoninin çeşitli partilerine dağılımı. (Örn. temel pozisyon, çevirim pozisyonu, sık pozisyon, seyrek pozisyon.) || Yaylı çalgılarda, sol el parmaklarının kullanılış tarzı. (Orkestra çalgıları, hiçbir zaman yedinci pozisyondan ileri gitmez; birinci pozisyonda birinci parmakla [işaretparmağı], boş telin sesini izleyen ilk ses [boşken *sol* sesi veren bir telde *la*]; ikinci pozisyonda, birinci parmakla, boş telin sesinden sonraki ikinci ses [*sol* telinde *si*]... elde edilir. || Sürgülü üflemeli çalgılarda (trombon), sürgünün bulunduğu ve titreşen hava sütununun uzunluğunu belirleyen yer.

—Verg. huk. *Gümrük tarife pozisyonu*, gümrük tarife cetvelinde yer alan fasılların her birini kendi içinde yeniden ayrıştıran ve fasıl numaraları ile birlikte bir eşya grubunu belirleyen numaralara verilen ad. (Gümrük tarife cetvelinde 99 fasıl bulunmakta, gümrük tarife pozisyonu her faslı kendi içinde ayrıştıran numaralarla ifade edilmektedir. Örneğin, 84-05 gümrük tarife pozisyonu ifadesi, 84. faslın 5. pozisyonunu belirtmektedir.)

—ANSİKL. Koregr. Akademik dansın pozisyonları, XVII. yy.'ın dans yöneticileri tarafından kodlanmıştır ve bugün de, dans eğitiminin temelini ve tüm koregrafik hareketlerin başlangıcını oluştururlar. Tümünü de en-dehors ilkesi belirler. Beş temel pozisyon, şöyle tanımlanabilir:
Birinci: topuklar birleşik, bacaklar gergin, ayaklar 180° açık ve kalça çizgisine paralel (kollar önde halka oluşturur).
İkinci: birinciye benzer; yalnız, ayaklar, yaklaşık bir buçuk ayak boyu kadar açıktır (kollar yana doğru açılmıştır).
Üçüncü: ayakların yönü aynıdır ve her birinin ucu, öbürünün ortasına gelecek biçimde birbirine dokunurlar.
Dördüncü: yine aynı yönde yere basan ayaklardan biri, öbüründen, yaklaşık üç buçuk ayak boyu kadar öndedir (kollardan birisi bükülür ve öne uzatılır, öbürü yukarıya kaldırılır).
Beşinci: ayaklardan biri öbürünün önündedir ve sıkı sıkıya birbirine dokunur; birinin topuğu, öbürünün burnuna değer.

Yeniklasik danstaki altıncı pozisyonda ayaklar yürüyüş yönünde yan yana geti-

akademik dansın beş **pozisyon**u (ayaklar ve kollar)

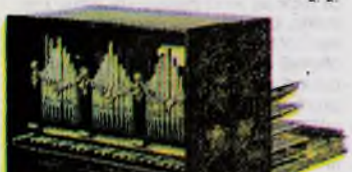

Ali **Poyrazoğlu** (solda), Bülent Kayabaş *Dünyalar* oyununda (1988) *Ali Poyrazoğlu tiyatrosu İstanbul*

rilir ve sıkılır; yedincideyse, ayaklardan biri, öbüründen yaklaşık bir buçuk ayak boyu öndedir ve pointe'tadır. Ama bu pozisyonda ayağın üstü, klasik pointe'takinden öne doğru daha çok çıkmıştır.

POZİTİF sıf. (fr. *positif*). Aranılan sonucu ya da veriyi ortaya koyan şey için kullanılır; olumlu, müspet.
—Arit. *Pozitif sayı,* sıfırdan büyük ya da sıfıra eşit gerçek sayı. (Pozitif sayılar işaret konmadan ya da [+] işaretiyle yazılır.) [→ ℤ, ℚ, ℝ.]
—Ceb. *Pozitif sayı, f(x,x)* > 0 olmak üzere bakışımsız ikili doğrusal gerçek bir biçim ile bir Hermite biçimi için kullanılır. [$q(x)=f(x,x)$ olmak üzere eşlik eden *q* ikilenik biçimi için de kullanılır. $x=0$, $f(x,x)=q(x)=0$ olan biricik vektör ise, bu durumda *f* ye belirli pozitif ya da yoz olmayan pozitif denir.] || *Bir* E *vektör uzayının pozitif tabanı,* vektör uzayını yönlendirmek için seçilen tabanla aynı yönlü olan taban. || *≤ sıralama bağıntısıyla tam sıralanmış bir* G *grubunun pozitif elemanı,* G nin $0 \leq x$ olan *x* elemanı.
—Elekt. *Pozitif elektrik yükü,* ARTI* ELEKTRİK YÜKÜ'nün eşanlamlısı.
—Fels. Hegel'de, olumsuzlamanın olumsuzlanmasının sonucuna denir. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Pozitif çağ,* Auguste Comte'a göre, insan bilgisindeki evrimin son aşaması. Ayırtedici özelliği, olguların, bu olgular arasındaki bağıntılara, görüngülerin ölçülmesine ve nedenlerin değil de, yasaların araştırılmasına dayandırılarak açıklanmasıdır (*tanrıbilimsel çağ*'ın ve *metafizik çağ*'ın karşıtıdır). || *Pozitif bilim,* dinsel inanca değil de, deneye ve akla dayanan somut ve gerçek bilgi.
—Foto. *Pozitif baskı,* bir negatiften, kontakt ya da agrandisman yöntemleriyle elde edilen resmi çekilen konunun son ve kesin görüntüsü olan baskı.
—Geom. DOĞRU'nun eşanlamlısı. || Kuvveti, pozitif bir gerçek sayı olan bir evirtim için kullanılır. || *Pozitif eşdeğer yaylar,* bağıntılı olduklarını doğrulamaya olanak veren φ eşyapı uygulaması sıkı (dar anlamda) artan olmak üzere, aynı bir geometrik yayın* temsilcileri. (Bunların aynı yönde oldukları da söylenir.) || *Pozitif eşdeğer yüzeyler,* aynı bir geometrik* yüzeyin temsilcileri, öyle ki birinden öbürüne, kabul edilebilir varsayılan parametre* değiştirimi, jakobi determinantı pozitif olan bir Φ türevsel yapı uygulaması aracılığıyla tanımlıdır. (Böylece tanımlanan yaylar [ya da yüzeyler], yayların [ya da yüzeylerin] kümesi üzerinde iki sınıf tanımlayan bir eşdeğerlik bağıntısıyla birbirine bağlıdır; bunlar ancak yay ya da yüzey yönlendirilebilir ise birbirinden farklıdır.)
—Huk. *Pozitif hukuk* → HUKUK.
—Mat. çözlm. *Bir* f *fonksiyonunun pozitif kısmı, f* değerlerini ℝ den aldığına göre, *x* in her değeri için $f^+(x)=\text{Sup}\,[f(x), 0]$ ile tanımlanmış, f^+ ile gösterilen fonksiyon. (Bu durumda $f=f^+ - f^-$ dir, burada f^-;*f* nin negatif kısmıdır.)
—Müz. *Pozitif klavyesi* ya da *sırt pozitifi* denilen ikinci klavyenin tüm borularını içine alan küçük büfe. || Büyük bir tribün orgundan daha az yer kaplayan ve yere konan küçük org. (Doğrudan doğruya bir tribünün zeminine konduğu da olur.)

L. L.

Ravani'nin yaptığı bir pozitif
Lucca, 1651
Ulusal müzik konservatuvarı
Paris

Pozitif felsefe dersleri *(Cours de philosophie positive),* Auguste Comte'un yapıtı. Pozitif bilimlerin incelenmesine ayrılan 72 derse bölünen yapıtta (6 cilt), üç durum yasasının ve bilimlerin aşamalı sıralanışının anlatılmasından (1-2) sonra, matematik (3-18), gökbilim (19-27), fizik, (28-34), kimya (35-39), biyoloji (40-45), toplumbilim (46-57), pozitif yöntem bakımından sırayla ele alınıp incelenir ve bu incelemeler sonunda yöntemin bir değerlendirmesi yapılır (58). Ardından pozitif öğretinin bir ilk işlenişi gelir (59) ve bunu da ideal ve ahlaksal bir eylem tasarısı izler (60). Her bilimin konusu, kendi araştırma araçlarının tarihine göre belirlenir. Gerçek bir bilimkuramı ya da bilim üzerine bir konuşma niteliğini taşıyan bu yapıt, ilkelerini felsefeden almaya çalışmaz, pozitif bilimlerin tarih içinde ortaya koydukları pozitifliği gene bu pozitif bilimlerden çıkarır. Comte, bir bütün olarak matematiği ele alır, ama hiçbir zaman bir bütün olarak bilimden söz etmez; insanoğlunun yaklaşımıyla tarih boyunca tanımlandığı ve kabul edildiği biçimiyle pozitif bilimleri ele alır. Daha çok her türlü bilimsel üretimin ve her bilimsel üretim alanının kendi dışındaki bilimsel üretim alanlarıyla bağıntısının tarihsel niteliği üzerinde durur; bundan ötürü, her bilimin öteki bilimlerden hem ayrı, hem de onlara bağımlı olduğunu ileri sürer.

POZİTİFLİK a. Pozitif olma durumu.
—Elekt. ARTILIK'ın eşanlamlısı.
—Mat. *Pozitiflik teoremi, f* fonksiyonu [*a, b*] ($a < b$) üzerinde sınırlı, integrallenebilir ve pozitifse, *f* nin [*a, b*] üzerindeki integralinin pozitif olduğunu ifade eden teorem.

POZİTİVİST sıf. ve a. (fr. *positiviste*). OLGUCU'nun eşanlamlısı.

POZİTİVİZM a. (fr. *positivisme*). OLGUCULUK'un eşanlamlısı.

Pozitivizmin ilmihali *ya da Bir kadın ve bir insanlık rahibi arasındaki on bir sistematik konuşmayla evrensel dinin kısa açıklaması* (Catéchisme positiviste ou Sommaire exposition de la religion universelle en onze entretiens systématiques entre une femme et un prêtre de l'humanité). Auguste Comte'un 1852'de yayımlanan yapıtı. Yazarın, önsözünde belirttiğine göre, kitabın amacı, olgucu felsefenin (pozitivizm) yoğun ve özlü bir açıklamasını sunmak ve böylece onu halk tarafından kolay anlaşılır hale getirmektir. Yapıtın iki tanımlığı (epigraf) vardır: Başkası için yaşamak. —Aile, vatan, insanlık; ilke: sevgi, temel: düzen, amaç: ilerleme. *Pozitivizmin ilmihali*'nin, "evrensel din" in havarilerine özgü bir baskısı 1891'de yayımlandı.

POZİTRON ya da **POZİTON** a. (fr. *positron* ya da *positon; posit[if],* artı ve *[élect]ron,* elektron'dan). Fiz. Elektronun karşıtparçacığı olan, artı yüklü lepton.
—ANSİKL. Pozitronun kütlesi, elektronunkine eşittir, ama mutlak değeri elektronunkiyle aynı olan artı bir elektrik yükü taşır. Bu parçacığın varlığını, 1930'da ingiliz Dirac ileri sürmüş ve 1932'de amerikalı Anderson, kozmik ışınlarda gözlemlemiştir. Pozitron, saptanan ilk karşıtparçacık örneğidir. Yalıtıldığında kararlı olmasına karşın, madde içinde, bir elektronla etkileşime girerek kaybolur ("yok olma"). Buna karşılık, yeterince enerji taşıyan fotonlar (gama ışınları), elektron-pozitron çiftlerine dönüştürülerek, pozitron yaratılabilir.

POZİTRONYUM ya da **POZİTONYUM** a. (fr. *positronium* ya da *positonium*). Fiz. Aralarında Coulomb çekimiyle (elektrostatik etkileşim) birbirine bağlı bir elektron ve bir pozitrondan oluşan atom sistemi türü.
—ANSİKL. İki zıt yükten oluşan kuvantal bir sistem sözkonusu olduğu ölçüde, pozitronyumun hidrojen atomuyla birçok benzerliği vardır. "Pozitronyum" adlandırması, helyum, döteryum ya da aslında hidrojen olan "protonyum" gibi bir atomla olan benzerliği yansıtır. Pozitronyum çoğu kez, yavaş bir pozitronun bir gazın molekülleri arasında, bunlardan bir elektron koparacak biçimde yer değiştirmesi sırasında oluşur. İki değişik biçimi vardır: iki parçacığın spinlerinin koşut ve aynı yönde olduğu *ortopozitronyum* ve spinlerin ters yönlü olduğu *parapozitronyum.* Her ikisi de kararsızdır ve yaşam süreleri orto- için $1{,}4 \cdot 10^{-7}$ sn ve para- için $1{,}2 \cdot 10^{-10}$ sn'dir. Pozitronyum, elektron ve pozitonun karşılıklı olarak "yok olma"sından kaynaklanan iki ya da üç foton yayımıyla kaybolur. Halojenlerle kimyasal tepkimeye girerek, hidrojeninkilere benzer bileşikler verir. Optik tayfı, hidrojeninkine benzer.

POZLANDIRMA a. Foto. *Işığı pozlandırma,* ışıma etkilerini ışığa duyarlı bir alıcı içinde tam ya da kısmi olarak toplama.

POZLANDIRMAK g. f. Foto. Filmin ışıklanmasını sağlamak için bir fotoğraf makinesinin obtüratörünü yeterince uzun bir süre açık tutmak.

POZMETRE a. (fr. *posemètre*'den). IŞIKÖLÇER'in eşanlamlısı.

POZNAŃ, XVIII. yy.'da Polonya'nın bölünmesinden doğan ve 1945'te bütünüyle Polonya'ya geri verilen eski Prusya (Almanya) eyaleti (merkezi Poznań).

XIII. yy.'da Poznań'a bir germen göç dalgası geldi. Polonya'nın bölüşülmesi sırasında eyalet, yavaş yavaş Prusya'ya bağlandı (1772, 1793, 1795). Tilsit'ten sonra Napoléon, eyaletin büyük bölümünü Varşova grandüklüğü'ne katıysa da (1807), Viyana kongresi ile Prusya'ya geri verilen eyaleti Prusya, Posen grandüklüğü durumuna getirdi (1815). Mierosławski'nin yönetiminde, bir Polonya bağımsızlık hareketinin (1846-1848) örgütlendiği bu grandüklük, polonyalı milletvekillerinin karşı çıkmalarına rağmen Kuzey Almanya konfederasyonu'na katıldı. Bismarck'ın ve daha sonra Bülow'un izledikleri Polonya düşmanı siyaset, Polonya toplumundaki bütün sınıfların dayanışmasıyla başarısızlığa uğratıldı. 1918'de patlak veren bir ayaklanmayla, Almanlar Poznań'dan kovuldu (27 aralık). Versailles antlaşması (1919) ile Poznań, batıdaki bir toprak şeridi dışında, Polonya'ya verildi. 1939'da yeniden alman işgaline uğradı, 1945'te, Oder-Neisse hattı'na kadar yeniden Polonya'ya verildi.

Jablonska-İnterpress

Poznań
plac Rynkoły (Çarşı meydanı) ve Belediye konağı
(1550-1560'a doğru Giovanni Battista Quadrio yeniden yaptı)

POZNAN, esk. alm. **Posen,** Polonya'da kent, Büyük Polonya'da, Warta kıyısında, voyvodalık yönetim merkezi; 588 700 nüf. (1990). Ülkenin en eski kentlerindendir; bir süre başkent oldu, 1793-1918 arasında Almanya'ya bağlandı. Tüm Büyük Polonya'yı etkileyen siyasal, yönetimsel kültürel ve dinsel etkinlikleri olan Poznan, bugün bir sanayi merkezidir (makine ve dönüştürme metalürjisi, özellikle de demiryolu gereçleri yapımı; ayrıca, tekstil, besin, ilaç fabrikaları ve taşıt lastiği sanayisi). Bundan başka, yıllık uluslararası fuarı sayesinde, ticarette de önemli rol oynar (kökeni, XV. yy. fuarlarına kadar uzanır). Ayrıca hem demiryolu kavşağı, hem de ırmak limanıdır. — *Poznan voyvodalığı* (8 151 km^2 ve 1 316 800 nüf. [1989]). Orta Warta yöresindedir ve ilde Kuzey Avrupa büyük ovalarına özgü bir tarım görülür: ağırlıkta olan çavdar ve şekerpancarının yanı sıra patates. Bazı kesimlerde buna, keten ve buğday da eklenir. Besicilik özellikle G.-D.'da önemlidir (büyükbaş hayvancılığın tamamladığı domuz besiciliği ağır basar). Poznan çevresinde, önemli bir sebze üretim kuşağı gelişmiştir. Voyvodalık, çeşitli sanayi etkinliklerinin (makine, besin, kimya, kereste) görüldüğü, yoğun bir küçük kent ağı kapsamaktadır.

—Güz. sant. Ostrów Tumski adasındaki katedralin yapımı, kentin, kral Mieszko I'in başkenti olduğu döneme (X. yy.) uzanır. XI. yy.'da, ardından XIV.-XV. yy.'larda (gotik üslupta) yeniden yapılmış, 1945'ten sonraki çalışmalarla ilk üslubuna kavuşturulmuştur. Çoğu gotik (Kościuł Matki Boskiej) ya da barok (italyan mimar ve dekoratörlerin yapıtı olan eski cizvitler kilisesi; fransiskenler kilisesi) üslupta başka birçok kilise 1945'ten sonra yeniden düzenlenen plac Rynkoły'de (Çarşı meydanı), gotik üslupta yapılmış, Ticinolu Giovanni Battista Quadrio (ya da Quadro) tarafından Rönesans üslubunda yeniden inşa edilmiş (1550-1560 dolayları) Belediye sarayı bulunur. Müzeler arasında, Ulusal müze (her dönemden güzel sanatlar) ve Müzik aletleri müzesi anılmalıdır.

POZOLOJİ a. (fr. *posologie;* yun. *posos,* ne kadar büyük, ve *logos,* bilim'den). **1.** İlaçların dozunu ve verilme biçimini inceleyen bilim dalı. **—2.** Hekim tarafından, yazılan ilacın miktarını ve verilme sıklığını belirtmek üzere yazılan notlar. (Pozoloji, bir kerede alınacak miktarı ve 24 saatte alınacak miktarı göstermek üzere ikiye ayrılır.)

POZÖR sıf. (fr. *poseur*). Poz yapan; pozcu.

POZZO (Andrea POZZO, **Peder** —denir), italyan ressam ve mimar (Trento 1642 - Viyana, Avusturya, 1709), barok "quadratura", yani gözaldatmacalı mimarlık resimleri sanatının en parlak temsilcilerinden biriydi. Cizvit rahibi oldu (1665); Venedik resim geleneğinden beslenen, Rubens'in ve Bologna kökenli sanatçıların etkisi altında kalan Pozzo, 1681-1702 arasında Roma'ya yerleşti. Bu kentte, Sant İgnazio kilisesi'nin sahın, kubbe ve absidasındaki, başyapıtı sayılan gözaldatmacalı tavan resimlerini gerçekleştirdi (1685-1694); kilisenin gerçek mimari öğelerinin üzerinde, başka bir tapınağın duvar ve sıra kemerleri, olağanüstü ustalıklı bir gözaldatmaca yöntemiyle, fresk tekniğinde resmedilmiştir; tapınağın tavanı, melek topluluklarıı ve alegorik figürlerin yer aldığı gökyüzüne açılır. Pozzo böylece (Baciccia'nın Gesù kilisesi'ndeki süslemelerinin yanı sıra), Roma baroğunun son büyük yapıtını ve kilise debdebesini ortaya koyan en görkemli ve tumturaklı örneği vermiştir. 1703'te Viyana'ya çağrıldı; germen ülkelerinde güçlü bir etki bıraktı. *Perspectiva pictorum et architectorum* (Ressamların ve mimarların perspektifi) [1693] adlı bir inceleme kitabı kaleme aldı.

POZZO Dİ BORGO (Carlo Andrea), korsikalı gentilhomme (Alata, Ajaccio yakınında, 1764 - Paris 1842). Korsika'nın Fransa ile birleşmesi sırasında Kurucu meclis'e gönderildi (aralık 1789), Yasama meclisi'ne Korsika milletvekili olarak katıldı (1791). Yönetimle arası açılınca, Paoli ile birlikte Korsika'yı fransız egemenliğinden kurtarmaya çalışarak İngilizler'den yardım istedi. İngiliz işgali döneminde (1794-1796) Dışişleri bakanlığına getirildi. Fransızlar geri dönünce, Londra'ya sığındı. Çar Aleksandr I'in hizmetine girdi ve napoléoncu siyasetle savaşımı sürdürdü. Tilsit'ten sonra gözden düştü, biri İsveç'te Bernadotte'un yanında olmak üzere, birçok geçici göreve getirildi. Çar tarafından generalliğe atandı (1813), onunla birlikte Paris'e girdi (1814), çarın Paris elçiliğini yaptı (1815-1834). Bourbonlar'ın sözü dinlenen danışmanı olarak, onları Aleksandr I'e yaklaştırmaya çalıştı, ardından Rusya'nın Londra elçiliğine atandı (1834-1839). Diplomatik yazışmaları yayımlanmıştır (1890-1897).

POZZUOLİ, İtalya'da kent, Campania'da (Napoli ili), Napoli körfezi kıyısında, Misena burnuyla Nisida adası arasında; 70 300 nüf. Samos'un (İ.Ö. 530 dolayı) kolonisi antik *Puteoli*'nin (ilk adı *Dikaiarkheia*) yerinde kurulmuş olan bu kent, önceleri, Cumae'nin limanıydı ve İ.Ö. 194'te Roma kolonisi oldu. Kentin, birbiriyle bağlantılı bir dizi havuz içeren ve bir mendirekle (İ.Ö. II. yy.) güney rüzgârlarından korunan bir limanı vardı. Burada, ayrıca, "Serapis tapınağı" denilen eski bir yiyecek pazarı, Vespasianus zamanında yapılan büyük amfitiyatro, günümüzde katedralin içinde kalmış bir Augustus tapınağı'nın kalıntıları bulunur. Pozzuoli'deki kükürtlü kaynaklar, çok yüksek sıcaklıkta (162 °C) buhar püskürtmektedir. Pozzuoli, hem bir kaplıca ve sayfiye yeri, hem de bir sanayi (büro makineleri, demir-çelik sanayisi) merkezidir.

PÖÇ a. *Yörs.* Kuyruksokumu kemiği.

PÖÇÇÜK a. Halk oy. Bar türü halk oyunlarında dizinin en sonundaki oyuncuya bazı yörelerde verilen ad.

PÖÇÜK a. *Yörs.* Kuyruksokumu; küçük ve kısa kuyruk.

PÖF ünl. Tiksinti belirten söz: *Pöf, ne iğrenç kokuyor!*

PÖL a. Batı atlantik öbeğinden nijer-kongo dili; Senegal ve Gambiya'dan, Kamerun'a ve Çad gölünün doğusuna dek uzanan bir alanda, toplam 12 milyon kişi (1992) tarafından konuşulur. (Eşanl. FULANİ.)

—ANSİKL. Atlas okyanusu'ndan Darfur'a dek, 15 ile 8 derece kuzey enlemleri arasındaki bozkırlarda yaşayan göçebe halklar tarafından konuşulan pöl, birçoğu bugün de pek iyi bilinmeyen çok sayıda lehçeye ayrılır. Sınırı yaklaşık Bosso yöresinde bulunan doğu öbeğiyle batı öbeği olmak üzere ikiye ayrılır; iki öbeği ayırmak için kullanılan en belirgin özellik mastar yapım biçimbirimidir: batıda *-de,* doğuda *-go.* Pöl, ad sınıflı bir dildir (22 tekil için, 5 çoğul için); sınıf belirtisi ekle gerçekleşir. Tekilde ve çoğulda baştaki ünsüzün düzenli almaşması gözlemlenir; sınıf ekleriyle bir araya geldiğinde bu özellik tekilde ve çoğulda çok değişik sözcüklerin ortaya çıkmasına neden olur: örneğin bir kişiyi belirten *pul-lo* sözcüğü çoğul durumunda *ful-be* olur. Pöldeki yeğinlik vurgusu sözcüğün sondan bir önceki hecesindedir. Sözcük dağarcığına arapçadan ve ilişkide olduğu dillerden, batı lehçeleri için manding ve molof, doğu lehçeleri içinse kanurice ve özellikle de hausadan çok sayıda öğe girmiştir.

PÖLKEN, asıl adı **Muhammetkul Camratoğlu,** özbek halk şairi (Semerkand 1874 - *ay. y.* 1941). Destancı Casak Bahşi'nin yanında yetişti. Birinci Dünya savaşı'nda askere alınarak çarlık ordusunun işçi bölüklerinde Avrupa'daki cephelerde bulundu. 1917'de başsız kalan ordunun dağılması üzerine yurduna döndü; Batı Türkistan'daki bağımsızlık hareketine katıldı. Eski ustalardan öğrendiği *Bötaköz, Gorogli* (Köroğlu), *Avez* (Ayvaz) *Han, Reyhan Pâdşâ* gibi destan ve halk hikâyelerini iki telli saz eşliğinde anlatırdı. Ülkesinde sosyalist cumhuriyetin kurulmasından sonra yeni yönetimin görüşlerini yansıtan çağdaş destanlar söyledi: *Komsamolska Aytotı, Hasanköl* vb. (→ Kayn.)

PÖLLER ya da **FULANİLER,** Senegal'den Kamerun'a kadar bütün Batı Afrika'ya dağılmış olan halkların tümü. Adamaua, Sokoto, Liptako, Masina, Futa-Toro ve Futa-Calon gibi tarihsel fetihleri nedeniyle çoğunlukta oldukları bazı bölgeler dışında Pöller, genellikle öteki afrikalı halklar arasında bir azınlık oluşturmakta ve büyük bir çeşitlilik göstermektedirler. Bazıları, eşitlikçi bir bölünümsel soysop biçimine göre örgütlenerek göçebe çobanlık ve hayvan yetiştiriciliği yaparlarken, bazıları da yerel halklarla karışarak iyice islamlaşmış köylerde yerleşik yaşama geçmişlerdir. Yerleşik yaşama geçen Pöller, babasoylu ve babayerlidirler.

—Tar. Pöller'in temel özellikleri üzerine yapılan gözlemler, eski yazılı kaynaklardaki bilgiler ve kendi öz gelenekleri onların, Afrika'nın doğusundan gelmiş oldukları kanısını uyandırmaktadır. Birçok özellik onları, Doğu Afrika'nın yüksek yaylalarındaki hayvan yetiştirici halklara yaklaştırmaktadır. Doğudan batıya Sahra'nın çevresini, genellikle kuzeyden dolanarak göçtükleri ve Erken Ortaçağ'da Senegal vadisine ulaştıkları sanılmakta, bu dönemden başlayarak varlıkları, gerçeğe yakın bir biçimde saptanabilmektedir.

Sahra'da bulunan kaya resimleri, bir başka varsayıma yol açtı. Bu resimler, daha nemli bir dönemde (İ.Ö. V.-III. binyıl'lar) Sahra'da boynuzlu hayvan çobanlarının yaşadıkları ve kuraklığın başlamasıyla bu çobanların, güneye doğru çekildikleri izlenimini uyandırıyordu. Bu varsayım, daha önceleri göçler olduğu yargısına varmak olanağı vermemekte ve doğuyla ilişkiler, hatta doğulu köken varsayımını hiçbir bakımdan çürütmemektedir.

Pöller, 1339'da çizilen ünlü Mallorca haritasından önce bilinmiyorlardı. IX. yy.'dan başlayarak ve sürülerini önlerine katarak Futa-Toro'dan (Senegal) ayrılmış oldukları sanılmaktadır. Böylece, henüz tamamlanmayan ve büyük aşamalarının belirtilerine, izleri üzerinde kurulan hegemonyalarda rastlanan bir dağılma başladı.

Futa-Toro'da Pöller, aralarında Deniankeler'in de bulunduğu birçok hanedan çıkardılar. 1500'e doğru, bu hükümdarlardan biri olan Koli Tenguéla, egemenliğini tüm Senegal vadisine ve Yukarı Gambiya'ya doğru yaydıysa da müslüman Tukulorlar, 1876'da bu hükümdarın ardıllarını yendiler.

Dağılmanın ilk aşaması, Nioro ve Nara üzerinden, Nijer merkez deltasındaki Masina*'ya doğru gerçekleşti. Kurulan ilk krallıkta iktidar, Diallubeler kabilesinin bir yüksek *ardo*'su ve sürülerin yaylaya çıkmasını düzenleyen öteki *ardo*'lar tarafından yürütülüyordu. Buradan Futa-Calon (Gine), Liptako (Burkina Faso ve Nijer), Gober (Nijerya) ve Bagirmi (Çad) yönünde yeni göçler yapıldı. XVII. yy.'dan başlayarak Pöller, Batı Afrika'nın tüm Sahil-Sudan bölgesine yayıldılar.

XVI. yy.'dan başlayarak Futa-Calon'da, ilkin barışçı bir nitelik taşıyan sızmalar, XVIII. yy. başında savaşçı bir görünüm kazandı, Manding Dialonkeler'in yenilgisinden sonra Karamoko Alfa, ülkeyi teokratik bir krallık olarak örgütledi.

Kasso, Vassulu ve Segu gibi orta alanlara da yerleşen Pöller, yerleşik halklarla büsbütün karışmamakla birlikte melezleştiler.

1810'da Masina'da dinsel bir krallık kuruldu; Amadu Şeyhu'nun yönettiği bu

Lauros-Giraudon

general Pozzo di Borgo
Gérard'ın bir portresinden ayrıntı
Versailles şatosu

krallık, aileleri toprağa yerleştirmeye girişerek, Nijer taşkın alanındaki zengin otlakları onlar arasında paylaştırdı. 1862'de imparatorluk, Elhac Ömer'in saldırılarıyla yıkıldı.

XV. yy.'dan başlayarak bazı Pöller, hausa bölgesinde (Nijer ve Kuzey Nijerya) yerleşmişti. XVIII. yy.'da, öteki Pöller gibi bunlar da islamlaşarak bölgedeki pagan hükümdarlıklarla çatışmaya giriştiler. Kesin dönüm noktası 1804'te, Gober ayaklanmasıyla baş gösterdi. Osman bin Fudi, kendine din reformcusu süsü vererek kutsal savaşa girişti. On yıl içinde Dori ve Maroua arasındaki tüm bölgeyi egemenliğine aldı, Adamaua'daki yüksek yaylalara yerleşti ve Nupe ile Yoruba üzerinde güçlü bir baskı yaptı. Bornu'ya karşı başarısızlığa uğradıktan sonra, 1810'da imparatorluğunu kardeşi Abdullahi ve oğlu Muhammet Bello arasında paylaştırdı. Kardeşi Abdullahi'ye, Gvandu'yu da kapsayan batı bölgesini, oğlu Muhammet Bello'ya da, daha geniş olan doğu bölgesini verdi. Bu bölge, ticaret alanında olduğu kadar kültür alanında da dikkate değer bir gelişme gösteren Sokoto'yu da kapsıyordu. Northern Territories ile başlatılan ingiliz sömürgeleştirmesi, Benue'ye ve Nijer'in güneyinde bu ırmakla kavşak noktasına kadar Pöller'in egemenliğine resmi bir nitelik kazandırdı.

Böylece XIX. yy., Pöller tarihinin büyük yüzyılı oldu. Gerçi birçok küçük grup, göçebe ve marjinal bir yaşam sürdürdüyse de, toprağa yerleşen öteki gruplar, kölelerinin (rimaibe, maçube) emek gücünden yararlanan efendiler durumuna geldiler. Sömürgeleştirme, bu kölelere özgürleşmek olanağı sağlayarak birçok toplumsal soruna yol açtı. Fransız yönetimi bu efendileri, hükümdar yetkisinden ve kendileri için topladıkları birçok toprak vergisinden yoksun bıraktı. Bağımsızlık bu durumu güçlendirdi. Yeni devletlerde birçok Pöl, önemli görevlere getirildi.

Scala

Kartacalılar'ın Pön savaşları'nda kullandığı savaş fili pişmiş toprak bir tabaktan ayrıntı Latium (Lazio) sanatı, İ.Ö. 250'ye doğru. *Villa Giulia etrüsk müzesi Roma*

Pön savaşları, İ.Ö. 264-146 arasında Roma ve Kartaca'yı karşı karşıya getiren üç savaş.

• *Birinci Pön savaşı'nın İ.Ö. 264'e kadarki kökenleri.* Roma*, Campania'daki yunan siteleri, sonra Büyük Yunanistan siteleri üzerindeki etkisini genişlettiği sırada, V. yy.'da refah düzeyi sarsılan Kartaca, IV. yy.'da, Doğu Akdeniz'de yeniden etkin olabildiği için eski dinamizmine kavuştu. Himera'da uğradıkları bozgundan (480) sonra Batı Sicilya'ya çekilen Kartacalılar, tahıl üretimini denetimleri altına almak amacıyla tüm adaya egemen olmayı düşünüyorlardı; Pyrrhos'un düzenlediği seferin başarısızlığından sonra, osklu paralı askerlerin, yani Mamertini halkının çağrısı üzerine Messina'ya yerleştiler. Mamertini halkı, kısa bir süre önce kenti ele geçirmişti, ama Romalılar'ın bir müttefiki olan ve 269'da kendilerini yenen Siracusalı Hieron'un tehdidi altındaydı. Sicilya boğazını kapama ve bu adayı tekellerine alma tehdidinde bulunan Kartacalılar, böylece Güney İtalya'daki Yunanlılar'ın çıkarlarına zarar veriyorlar ve Roma'yı, Kartaca ile yaptığı antlaşmalara (306 ve 279 -278) karşın, konfederasyonun sağlamlığını korumak için adaya müdahale etmeye zorluyorlardı. Kartaca egemenliğinden yılan Mamertini halkı sayesinde Roma, Messina'yı işgal etti (İ.Ö. 264).

• *Birinci Pön savaşı (264-241).* Romalılar, Messina'daki kolonilerini ve boğaz üzerindeki denetim haklarını kabul ettirmek amacıyla, Siracusalı Hieron ile ittifak kurduktan (263) sonra Agrigento'yu da alarak (262) Kartacalılar'ı tecrit ettiler. Ama, denizlere egemen olan düşmanlarına boyun eğdiremeyince tüm adayı fethetmenin zorunlu olduğuna karar verdiler ve bu amaçla, müttefiklerine ilk roma donanmasını (150 gemi) yaptırttılar. Bu donanma, Mylae'de önemli bir deniz savaşı kazandı (260). Afrika'da, kendi topraklarında Kartaca'ya saldırarak Sicilya'yı bırakmasını sağlamak amacıyla 256'da yeni bir girişimde bulunuldu. Eknomon'da Kartaca donanmasını önemli kayıplara uğratan (256 yazı) Regulus, Afrika'ya çıktı (256 -255). Clupea'yı ele geçirdi, Kartaca İmparatorluğu'nu sarstı (Numidialılar'ın ayaklanması), ama yenildi ve Ksanthippe'nin yunanlı paralı askerleri tarafından esir alındı. Donanması birkaç talihsizliğin (Kamarina açıklarında, sonra Lucania'daki Palinuro burnunda fırtınaya tutularak [253] battı) kurbanı olan Roma, Egadi adalarında nihai savaşı kazandı (241). Bunun üzerine, Kartaca on yılda 3 200 talanton ödemek ve Sicilya'yı, Egadi ve Lipari adalarını bırakmak zorunda kaldı (241 tarihli barış antlaşması).

• *Birinci Pön savaşı'ndan ikincisine (241 -219).* Zafer kazanan Roma, Kartaca'nın kaybettiği yerleri geri alma hazırlıklarından tedirgin oldu ve Kartaca'yı, Sardinya ve Korsika'yı bırakmaya zorladı (238-237); böylece Batı Akdeniz havzasında deniz üstünlüğünü ele geçirdi. Savaştan bitkin düşen ve tam bir iktisadi yıkım içinde olan Kartaca, ücretlerini ödeyemediği paralı askerlerinin isyanıyla uğraşmak zorunda kaldı (241-237). 237'den başlayarak Barkaslar ile birlikte, insan gücü ve madenler bakımından zengin olan İspanya'da bir imparatorluk kurmaya kalkıştı; böylece Gadir (Cádiz), Hamilkar Barka'ın kurduğu Alicante (237-229/228) ve Hasdrubal'ın kurduğu (228-221) Cartagena gibi önemli üsler sayesinde Akdeniz'e yeniden egemen olmayı tasarlıyordu. Önceleri Kartaca'nın Sicilya'dan uzaklaşarak, hiçbir çıkarının olmadığı bir ülkeye yönelmesinden memnun olan Roma, zamanla bu devletin yeniden güçlenmesinden tedirginlik duymaya başladı; bunun üzerine, Kartaca'nın yayılmasını Ebro ile sınırladı (226 antlaşması). Böylece savaş kaçınılmaz bir duruma geldi. Saguntum olayı bir savaş nedeni oldu. Roma'nın müttefiki olan Saguntum, Annibal tarafından ele geçirildi (219). İllyria'da meşgul olan Roma, Kartaca'ya, Annibal'in teslimi ve Saguntum'un geri verilmesi koşullarını içeren ve kabul edilmesi olanaksız bir ültimatom verdi.

• *İkinci Pön savaşı* (İ.Ö. 218-201). İspanya'nın savunmasını kardeşi Hasdrubal'a bırakan (218 ilkbaharı) Annibal, İberler ve Numidialılar'dan oluşan bir orduyla (ordusunda büyük bir olasılıkla 37 fil de vardı) Alpler'i aşarak beş ayda Kuzey İtalya'ya ulaştı (218 sonu). Kısa süre içinde romalı konsüller P. Cornelius Scipio'yu, sonra Tiberius Sempronius Longus'u yenince (Ticino, Trebbia, 218) Galyalılar'ın desteğini kazandı ve Cisalpina'nın denetimini ele geçirdi. 217 ilkbaharında Galyalılar ile takviye edilen kartaca ordusu, Apenninler'i aşarak, hazırlıksız yakaladığı konsül Flaminius'un ordusunu Trasimeno gölünün kuzey kıyısında yok etti. Kuşatma araç ve gereçlerine sahip olmayan Annibal, tumultus (ani kitlesel seferberlik) ilan edilen Roma üzerine yürümedi; Roma'nın müttefiklerine dokunmadan Picenum ve Apulia bölgelerine geçti; çözülmeler yaratmaya ve Makedonya kralı Philippos V'in dolaysız yardımını sağlamaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Annibal'in Galyalılar ile ittifakı İtalyanlar'ı korkuya düşürdü; ayrıca centuriatus halk meclisi tarafından diktatör seçilen Fabius Maximus Cunctator, savaştan kaçınarak Kartacalılar'ı izliyor ve böylece Roma'nın varlığını bu topraklarda korumuş oluyordu; sonunda, Publius Cornelius Scipio'nun komutasındaki bir roma ordusu Ebro ve Tarragona ırmaklarının ağızlarını işgal ederek Kartacalılar'ın İspanya ile bağlantısını kesti ve Hasdrubal'ın ilerlemesine engel oldu. Bununla birlikte Senato'nun sabırsızlığı ve söylendiğine göre yeni konsül C. Terentius Varro'nun ihtiyatsızlığı, Annibal'in Cannae savaşı'nda roma ordusunu ezmesine yol açtı (2 ağustos 216); bu yenilgi, Roma konfederasyonu'nun parçalanmasına neden oldu. Bazı Apulialılar, Samnitler, Lucanialılar, Bruttiumlular ve Capua (216 sonbaharı), sonra Taranto, Metapontion, Thurium, Herakleia (213), Annibal ile ittifaka girdiler. Bu arada Annibal, Makedonya kralı Philippos V ile görüşüyor ve Roma'nın müttefiki Siracusalı Hieron'un ölümünden (215 sonu) sonra Sicilya'da bazı destekler elde ediyordu. Bununla birlikte Roma'nın çevresindeki Etruria, Umbria ve Latium (Lazio) Roma'ya bağlılıklarını korurken Güney Yunanistan siteleri kararsız kaldılar. Aslında, Güney İtalya'da sıkışan, takviyesiz kalan ve Romalılar'ın İtalya'ya girmesini engelledikleri Philippos V'ten doğrudan bir destek de sağlayamayan Annibal, zor durumdaydı. Ayrıca, Roma üzerine yürüyormuş izlenimini vererek bir şaşırtma harekâtına girişmesine karşın, Romalılar'ın Capua'yı geri almasını önleyemedi (211). İtalya dışındaysa kartaca orduları, İspanya'da son ve çok önemli bir başarı sağladıktan kısa bir süre sonra her yerde savunmaya geçtiler. Sicilya'da, Kartaca'nın yardımından yoksun kalan Siracusa, konsül M. Claudius Marcellus tarafından ele geçirildi (İ.Ö. 211); İspanya'da P. Cornelius Scipio, Cartagena'yı aldı (209 başı), ama Hasdrubal'in Pireneler'in batı geçitlerini aşarak yarımadaya sızmasını önleyemedi; İtalya'ya geçen Hasdrubal, Metauro kıyılarında konsül C. Claudius Nero'ya yenildi ve öldürüldü (İ.Ö. 207). Kesinlikle tecrit edilen Annibal, Bruttium'a çekildi, Lokroi'yi boşalttı (205) ve yalnız Crotone çevresinde tutunabildi; Romalılar'ın ülkeye yeniden egemen olmalarına boyun eğmek zorunda kaldı. İspanya da, İlipa zaferi'nden (206) sonra bütünüyle Roma'nın boyunduruğuna girdi. Barkaslar İmparatorluğu'nun yok olmasından sonra ve Annibal'in öbür kardeşi Magon'un Liguria'da yeni bir köprü başı tutmasına (205 -203) karşı Scipio, Senato'dan savaşı Afrika'da sürdürme yetkisini aldı; 204'te Afrika'ya çıkarak Masesiller'in kralı ve Kartaca'nın müttefiki öbür Numidia prensi Syphax'a karşı, Masiller'in kralı Numidia prensi Masinissa ile birleşti ve Syphax'ı esir aldı. Böylece Kartaca, Magon ve Annibal'i geri çağırmak zorunda kaldı (sonbahar 203). Annibal'ı Zama'da yenen (sonbahar 202) Scipio, sonunda barış antlaşmasını kabul ettirmeyi başardı. Buna göre Kartaca, İspanya'yı bırakıyor, donanmasını teslim ediyor, yıllık taksitler halinde elli taksitte 10 000 talanton ödemeye razı oluyor, roma halkının onayı olmadan hiçbir savaşa giremeyeceğini taahhüt ediyor ve böylece Roma'nın müttefiki Masinissa'nın girişimleri karşısında savunmasız kalıyordu. Kartaca, artık büyük bir güç olmaktan çıkarken, İspanya ve Afrika'nın yeni sahibi, muzaffer Roma, Batı Akdeniz'e egemen oluyordu. Yine de emin olmayan Roma, Kartaca'dan, Annibal'i sürgüne göndermesini istedi (195) ve Afrika'

da yeni bir tehlike ortaya çıkar çıkmaz kentin yerle bir edilmesini kararlaştırdı.

• *Üçüncü Pön savaşı (149-146).* 153'e doğru Kartaca'yı ziyaret eden Cato, kentin iktisadi bakımdan yeniden canlandığını görünce yıkılmasını istedi (*Delenda est Carthago,* "Kartaca'yı yıkmak gerekir"). Kartaca ve Masinissa arasında son bulmayan çatışmalar, Kartaca'yı, İ.Ö. 201 tarihli antlaşmaya karşın, düşmanına karşı silahlanmak zorunda bırakırken, Üçüncü Pön savaşı'nın da nedeni oldu (149-146). İki yıl süren sonuçsuz saldırılardan sonra Romalılar kuşatmanın yönetimini Scipio Aemilianus'a verdiler. Yeni komutan, bölgenin düzlük kesimini tutan kartaca birliklerini ezdi, kenti denizden ve karadan tecrit etti. On günlük bir kuşatma sonunda Byrsa tepesi düştü ve hayatta kalan son Kartacalılar Eşmun tapınağı'nın yıkıntıları altında öldüler. Kartaca yerle bir edildi, toprağı lanetlendi, yeniden kurulması yasaklandı, toprakları *fossa regia*'nın (Senato'nun emriyle açılan hendek) sınırları içine alındı.

• *Pön savaşları'nın sonuçları.* Bu savaşlar, Kartaca'nın yok olmasının yanı sıra birçok önemli sonuç doğurdu: Roma ve İtalya'da nüfusun azalması; toprakların yakılıp yıkılarak işlenemez hale gelmesi; *nobilitas*'ın, küçük toprak sahiplerinin topraklarını düşük fiyatlarla satın alarak ya da *ager publicus* topraklarını kiralayarak geniş latifundiumlar *(latifundia)* kurması ve ayrıca

BİRİNCİ PÖN SAVAŞI
İ.Ö. 264-241

İKİNCİ PÖN SAVAŞI
İ.Ö. 218-201

dış eyaletleri sömürerek zenginleşmesi; bunun yanı sıra, şövalyelerin zenginleşmesi; yıkıma uğrayan toprak sahiplerinin de katılmasıyla çoğalan kent pleblerinin (Roma) yoksullaşması; savaş sırasında, yasaları çoğu zaman senatus consultumlar yoluyla ve halk meclislerini hiçe sayarak tek başına çıkaran senato otoritesinin güçlenmesi, *cursus honorum*'a saygı gösterilmemesi ve savaşın muzaffer generallere olağanüstü bir saygınlık kazandırması (Scipio Africanus'un durumu) sonucunda roma demokrasisinin bozulması; Batı Akdeniz'e egemen olan Roma'nın Doğu'ya doğru sonu belirsiz bir yayılmaya sürüklenmesi nedeniyle geleneklerin, dinin ve siyasetin doğululaşması bu sonuçlar arasında sayılabilir.

PÖNEK a. *Yörs.* Gübreyi dışarıya atmak için ahır duvarına açılan delik.

PÖPPELMANN (Matthäus Daniel), alman mimar (Herford 1662 - Dresden 1736). Geç barok ustasıydı; yapıtlarıyla

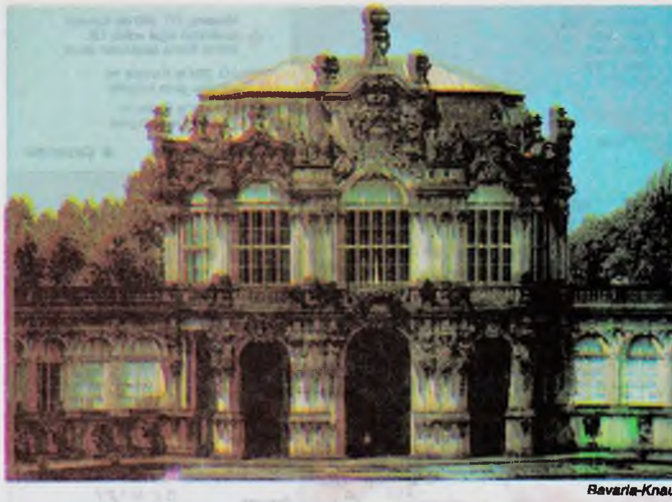
Bk. resim sayfa 9552

Dresden'i, bu üslubun merkezi durumuna getirdi. 1686'da Dresden sarayı'nda ustabaşı, 1704'te saray mimarı oldu. Başyapıtı, Zwinger yapı topluluğudur (1711 -1728, B. Permoser tarafından dekore edildi, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra yeniden inşa edildi).

PÖRSÜK ya da **PORSUK** sıf. Gevşeyip sarkmış şey, genellikle bir bedenin bir bölgesi, bir yeri için kullanılır: *Pörsük dudaklı, yanaklı.*

PÖRSÜKLÜK a. Pörsük olma durumu.

PÖRSÜME a. Pörsümek eylemi.
—Bot. Dal, yaprak ve çiçeklerin, susuzluktan yumuşayarak sarkması.
—ANSİKL. Pörsüme basit bir buharlaşmanın sonucudur ve bu bakımdan plazmoliz olgusundan ayrılır; pörsüme sırasında büyük fizyolojik işlevler yavaşlar, sonra durur. Pörsüme üç aşamaya ayrılabilir: *pör-*

Matthäus Daniel Pöppelmann Dresden'de (ADC) Zwinger'in merkezi pavyonu (1711-1728) [Balthasar Permoser'in heykel ve kabartmaları]

Bavaria-Knaus

sümenin doğuşu aşamasında gözenekler kapanır, solunum gazlarının alışverişi yavaşlar ve fotosentez durur; *geçici pörsüme* aşamasında sertleşmiş bazı organlar çöker, meyveler buruşur, ama bu olgu eski duruma dönebilir; *kesin pörsüme* ya da kuruma* aşamasında bozukluklar düzelip eski duruma gelemez, su eksikliği ölümcül hale gelir ve bitki ölür.

PÖRSÜMEK ya da **PORSUMAK** gçz. f. **1.** Gevşeyip sarkmak. **—2.** Tazeliği, diriliği gitmek, buruşmak.

PÖRTLEK sıf. *Yörs.* Dışarıya doğru çıkık göz için kullanılır; patlak.

◆ a. Cıvık bir şeyin patlayan kabuktan, delikten dışarıya çıkmış durumu.

PÖRTLEMEK gçz. f. **1.** Bir şeyden söz ederken, dışarıya doğru fırlamak: *Korkudan gözleri pörtlemek.* **—2.** Meyveden söz ederken, kabuğu yarılıp içi dışarı çıkmak.

◆ **pörtletmek** ettirg. f. Gözlerini çok açarak bakmak; patlatmak.

PÖRTLETMEK → PÖRTLEMEK.

PÖSİLANDRİ a. (fr. *pœcilandrie*). Zool. Dişilerin tersine, erkek üyelerinin biçimleri birbirinden farklı olan hayvan türlerinin özelliği. (Karşt. PÖSİLOGİNİ.)
—ANSİKL. Pösilandri daha çok böceklerde ve kabuklularda görülür. Dişilerde çok daha gelişmiş olan eklentilerde görülen farklılıklara alometri* denir (erkek geyikböceğinin altçeneleri).

PÖSİLİTİK sıf. (fr. *pœcilitique*). Petrogr. İki mineralin birleşmesiyle belirginleşen ve geniş yapraklar halinde gelişmiş minerallerinden biri, diğerinin kristalografik olarak yönlenmemiş küçük kristallerini saran bir yapı için kullanılır.

PÖSİLOBLASTİK sıf. (fr. *pœciloblastique*). Petrogr. Pösilitik başkalaşım kayaçları için kullanılır.

PÖSİLOGİNİ a. (fr. *pœcilogynie*). Zool. Erkeklerinin tersine, dişileri bireyden bireye farklı biçimlerde olabilen hayvan türlerinin özelliği. (Karşt. PÖSİLANDRİ.)
—ANSİKL. Pösilogini özellikle böceklerde yaygındır; bunlarda, bazı doğurgan dişiler, öbür dişilerden çok erkeklere benzerler.

PÖSTEKİ a. (fars. *pösteki*). **1.** Koyun ya da keçi postu. **—2.** *(Birine) pösteki saydırmak*, bir kimseyi içinden çıkılması güç, karmaşık bir işe sokarak onunla uğraştırmak. || *Pösteki saymak*, ağır yürüyen ya da ilerlemeyen güç ve sıkıntılı bir işle uğraşmak. || *(Birinin) pöstekisini sermek*, bir kimseyi yerinden kımıldayamayacak kadar ağır bir biçimde dövmek, pestilini çıkarmak.

PÖTİBÖR a. (fr. *petit-beurre*). Tereyağlı küçük kuru bisküvi.

PÖTİFUR a. (fr. *petit[-]four*). Kuru hamurdan hazırlanan ya da arasına krema doldurulan, üzeri fondanla, şekerlemeyle kaplanan ve bir lokmada yenen küçük pasta.

PÖTİKARE a. (fr. *petit-carré*, küçük kare'den). Küçük kareli kumaş.

◆ sıf. Bu kumaştan yapılan: *Pötikare elbise.*

PÖTÜRGE → PÜTÜRGE.

PP vitamini, NİKOTİNAMİT'in eşanlamlısı.

PPB, ing. *part per billion* (milyarda bir) deyiminin kısaltması; havadaki ya da sudaki zehirli ya da kirletici bir maddenin yoğunluk ölçüsünü belirtir (1 ppb, $1 \cdot 10^{-9}$'luk bir yoğunluk demektir).

PPD (ing. *Purified Protein Derivative*'in [saflaştırılmış protein türevi] kısalt.). Amonyum sülfatla çöktürülerek saflaştırılmış proteinli tüberkülin maddesi.

PPLO (ing. *Pleuropneumonia-Like Organisms*'in [*pleuropneumonia* benzeri organizmalar] kısalt.). Plöropnömoni mikroplarına benzeyen mikroorganizmalar (mikoplazmaları belirten eski terim).

PPM, ingilizce *part per million*'un kısaltması. Türkçeye *milyonda bir parça* olarak geçmiştir ve kimi kez çok küçük oranları ifade etmede kullanılır. (Bunun yerine milyonda bir ya da 10^{-6} kullanılmalıdır.)

P. P. S. B. bölümü. Hematol. İnsan plazmasından hazırlanan, liyofilleştirilmiş pıhtılaştırıcı ürün. Protrombin, prokonvertin, Stuart etmeni ve antihemofilik B etmeni adlı pıhtılaşma etmenlerini içerir. Damıtık suyla yeniden oluşturulduğunda, bu etmenleri küçük hacimde (10 ml) içeren bir karışım ortaya çıkar. Yalnız damar yoluyla verilebilen bu madde, özellikle B tipi hemofili kanamalarında ve pıhtılaşmayı önleyici tedavilerde K antivitaminlerini aşırı dozlarda destekleyici olarak kullanılır.

Pr Anorg. kim. *Praseodimyum*'un simgesi.

Pr Hematol. *Pr antijeni*, tüm insanlarda bulunan ve başta soğuk aglütininler olmak üzere özantikorlar tarafından belirlenen alyuvar antijeni. || *Anti-Pr özantikoru*, Pr antijenine karşı oluşan ve bazen özbağışık hemolitik kansızlığa neden olan IgM tipinde "soğuk" özantikor (soğuk aglütinin).

PRACADHİPOK ya da **PRAÇATHİPOK** (1893-Büyük Britanya'da 1941), Siyam kralı (1925-1935), kral Çulalongkorn'un oğlu, kral Vaciravuth'un kardeşi ve ardılı. İngiltere ve Fransa'da eğitim gördü, Fransa'yla bir ticaret ve dostluk anlaşması imzaladı (1926). İyi niyetli olmakla birlikte, prenslerin tutucu etkisinin güçlenmesine göz yumdu. Çetin bir iktisadi durum, kötü hasatlar, Pridi Phanomyong'un öncülük ettiği subay ve memurların hoşnutsuzluğu, mutlak monarşiye son veren 24 haziran 1932 hükümet darbesiyle sonuçlandı. Kralın kabul ettiği geçici anayasa, yerini 10 aralık anayasasına bıraktı. Eylül 1933'teki karşı-hükümet darbesinin başarısızlığı üzerine yurtdışına kaçan kral, Büyük Britanya'ya sığındı ve 1935'te tahttan çekildi.

PRACAPATİ, Brahma'nın, kendi ruhundan doğan ve *maharsi*, *brahmarsi* ya da *brahmaputra* olarak adlandırılan büyük bilgeler durumuna gelen on (ya da yedi) oğlu. Brahma bunları, yaradılışı sürdürmeleri ve yedi manuyu, tanrıları, hayvan ve bitki türlerini, vb. meydana getirerek, kendilerinin de "yaratıkların efendileri" durumuna gelmeleri için yarattı.

PRACAPATİ, *yaratıkların efendisi* anlamına gelen sanskritçe sözcük. Vedacılıkta doğa güçlerini kişileştiren yaratıcı gücü belirtir. Pracapatinin işlevi yaratma edimiyle sınırlıdır. Yarattıktan sonra özünü yitirerek dünyayla, yılla ve kurbanla özdeşleşir.

PRACHATİCE, Çek Cumhuriyeti'nde (Güney Bohemya bölgesi) kent; 10 200 nüf. Sgraffittolarla dekore edilmiş rönesans dönemi evlerini, bir bölümü XIV. yy.'da yapılmış kilise ve sur kalıntılarını kapsayan tarihi bir kenttir.

PRACNAPARAMİTA, "bilgeliğin yetkinleştirilmesi" anlamına gelen ve mahayana buddhacılığında aynı adı taşıyan öğreti ve metinleri kişileştiren tanrıçayı belirten sanskritçe sözcük. Her türlü ruhsal uyanışın kaynağı sayılan bu tanrıça,bütün buddhaların annesidir. Lotus duruşunda ve ders veriyormuş gibi *(dharmacakramudra)* ya da ellerinde lotus ve kutsal kitap tutarken betimlenir. Başlıca simgeleri tespih, kılıç, yıldırım *(vacra)* ve dilenci keşkülüdür.

PRACTİCE a. (ing. *practice*). Golf oyununda, antrenman alanı.

PRAÇATHİPOK → PRACADHİPOK.

PRADAKSİNA, *güneye doğru ilerleme* anlamına gelen ve hindu ve buddhacı bir ayini belirten sanskritçe sözcük. Kutsal olarak kabul edilen bir nesnenin, bir resmin, bir anıtın, bir yer ve hatta geniş bir bölgenin çevresinde dönmeye dayanan bu ayinde sağ yan her zaman kutsal nesneye doğru, yani Güneş'in dolaşması yönünde tutularak uğurlu bir kutsal çember çizilir. Güneş'in yönüne ters bir yönde yapılırsa, bu ayin cenaze ya da kara büyüyle ilgili bir uygulama anlamı taşır.

PRADES, Fransa'da *arrondissement* (Pyrénées-Orientales) merkezi, Têt kıyısında, Conflent'da, Canigou'nun eteğinde; 6 445 nüf. (1992). Her yıl yapılan oda müziği festivali.

PRADES (Jean, *abbé* DE), fransız yazar (Castelsarrasin 1720 - Glogau, bugün Głogów, 1782). *Encyclopédie*'ye katkıda bulundu, Sorbonne'da ruh ve vahiy konusunda öne sürdüğü görüşler tepkiyle karşılandı (1751). Roma kilisesi tarafından mahkûm edildi, Friedrich II'ye sığındı. Diderot'nun katkıda bulunduğu *Apologie de l'abbé de Prades*'i (Abbé de Prades' in savunması) 1752'de yayımlandı.

Prado, Madrid'de, J. de Villanueva'nın bir yapısında 1819'da açılan, dünyanın en önemli müzelerinden biri. Koleksiyonlarının en önemli bölümü ispanyol resim sanatına ayrılmıştır: Bermejo, Gallego, Berruguete gibi primitifler; Morales, Pantoja de La Cruz, Coello, Ribera, Zurbarán, Murillo gibi Rönesans ve Altın çağ sanatçıları; özellikle de el Greco, Velázquez ve Goya. El Greco'nun Prado'daki yapıtları şunlardır: *Teslis*, *İsa'nın vaftizi*, *Hamsin* gibi ateşli bir gizemciliğin izlerini taşıyan dinsel kompozisyonlar ve *Elini kalbine götür-*

müş şövalye, Don Rodrigo Vásquez. Velázquez'den 50 tablo bulunmaktadır: *Vulcanus'un demirci ocağı, Breda'nın teslim oluşu, İplik büken kadınlar, Las Meninas* ve bir dizi portre: çeşitli yaşlarda *Felipe IV, Kraliçe Mariana,* infante *Don Ferdinand* ile *Don Carlos, İnfanta Margarita,* kral maiyetinin cüceleri ve soytarıları. Müzede Goya'nın da çok sayıda başyapıtı (115) bulunmaktadır: *Bayeu*'nün portresi, *Carlos IV ailesi;* iki *Maja, San Isidro çayırı,* tarihsel tablolar (*Dos* ve *Tres de mayo*), duvarhalısı patronları dizisi, "kara resimler" dizisi, çok sayıda desen. Müzenin bir ek binasında, Buen Retiro *casón*'unda, Picasso'nun *Guernica*'sı sergilenmektedir.

Prado, italyan okulu resim sanatından yana da çok zengindir: Raffaello, il Tintoretto, Veronese, Tiziano (aralarında *Venüs'e armağan, Bacchanalia, Danae* ve çeşitli portrelerin de yer aldığı 40 tablo). Flaman okulu, Van der Weyden, Memling, Patinir, Bosch *(Dünya nimetleri bahçesi),* J. Bruegel, Van Dyck ve yapıtlarının sayısı Tiziano'nunkinden de fazla olan Rubens ile *(Paris'in seçimi, Âdem ile Havva, Katolik kilisesinin zaferi, Samanyolu, Diana ile Kallisto, Aşk bahçesi)* temsil edilmektedir. Müzedeki diğer yapıtlar arasında Dürer'in kendi portresi ile Watteau'nun iki şenlik resmi sayılabilir.

PRADOS (Emilio), ispanyol şair (Málaga 1899 - Mexico 1962). Málaga'da çıkan şiir dergisi *Litoral*'in (1926-1929) kurucularındandır. Önceleri estetik arayışların ağır bastığı şiirler (*Tiempo,* 1925; *Vuelta,* 1927) yayımladı. *Llanto subterráneo*'su (1936) gerçeküstücülüğe yakındır. 1939'da Meksika'ya sürüldü. *Mínima muerte* (1942), *La piedra escrita* (1961) ve *El dormido en la yerba*'da (1963) olduğu gibi, yapıtları bazen evrensel bir boyut kazanır.

PRADO Y UGARTECHE (Manuel), perulu devlet adamı (Lima 1889 - Suresnes, 1967). Eski bir Devlet başkanı olan Mariano Ignacio Prado'nun (1826-1901) oğluydu, 1919-1921 arasında milletvekilliği, 1939-1945 arasında Cumhurbaşkanlığı yaptı. 1956'da Alianza* Popular Revolucionaria Americana'nın (Amerikan devrimci halk birliği) desteğiyle yeniden seçildi ve çok geçmeden bu kuruluşu yasallaştırdı. Bu görevinin son haftalarında onu deviren partinin 1962 başkanlık seçimlerindeki zaferi, askeri bir hükümet darbesine yol açtı.

PRAEFECTUS a. (lat. sözc.). Roma'da Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerinde birçok yüksek görevliye verilen unvan. —ANSİKL. Rom. tar. *Kent praefectusu,* kent cohorslarının yardımıyla Roma'da inzibatı sağlamakla görevli bir senatördü. *Praetorium praefectusu,* praetorium cohorslarına kumanda ederdi; gerçek anlamıyla imparatorun genelkurmay başkanıydı; şövalye sınıfından olurdu. *Annona* praefectusu,* Roma'nın ve İtalya'nın buğday gereksinimini karşılamak ve buğdayı yurttaşlara dağıtmakla görevliydi. *Mısır praefectusu,* Mısır'ı yöneten vali, şövalye sınıfından olurdu. Bütün praefectusların, işlerinde onlara yardım eden büyük büroları vardı. Askerlik alanında (süvari birlikleri kanat komutanları, filo komutanları) ve maliyede (Saturnus hazine praefectusu) başka birçok praefectuslar daha bulunuyordu.

PRAENESTE. Esk. coğ. Latium bölgesinde (yarımada İtalyası; bugün Lazio), Tibur'un G.'inde kent. İ.Ö. 338'de Roma ile bağlaşıklık kurdu ve İ.Ö. 90'da municipium oldu. Genç Marius, Sulla'nın bir subayı tarafından burada kuşatıldı ve intihar etti (İ.Ö. 82). Bu tarihten sonra askeri bir sömürge durumuna gelen kent, *via Praenestina* aracılığıyla Roma'ya bağlanıyordu. Ortaçağ'da, Roma savunmasında yararlı bir kale olarak, Colonnalar ile papalar arasında büyük çekişme konusu oldu. 1630'da Barberini halkının eline geçti. 1849'da Garibaldi'nin zaferi. Forumun ve Fortuna tapınağı'nın (bir urnadan rasgele çekilen tabletler üzerine yazılmış kehânet sözleriyle ünlüdür) duvar kalıntıları. Kentin günümüzdeki adı *Palestrina**'dır.

PRAENETEOS, lat. **Praenetus.** tar. coğ. Karamürsel'in Antikçağ'daki adı.

PRAENOTİO a. (lat. sözc.). Fels. DOĞUŞTAN* FİKİR.

PRAESİDES a. Esk. Rom. **1.** Erken İmparatorluk'ta, senato sınıfından olmayan eyalet valisi. **—2.** İ.S. III. yy. ortasından başlayarak imparatorluk eyaleti valisi.

PRAETEXTATUS (Vettius Agorius) [310-384], Asya prokonsüllüğü (362-364), kent praefectusluğu (367-368), İtalya, Illyria ve Afrika praetorium praefectusluğu yaptı (384); son "militan" paganlardan biriydi.

PRAETOR a. (lat. sözc.). Rom. tar. Roma'da yargıçlık görevi yapan ya da bir eyaleti yöneten magistratus
—ANSİKL. Başlangıçta devletin en önemli magistratusu olan praetor, konsüllerin ortaya çıkmasından sonra sadece adli işlere bakmaya başladı (kent praetoru). Çok geçmeden, yanına yardımcı olarak yabancılar arasındaki uyuşmazlıklarla ilgilenmek üzere bir başka praetor (praetor peregrinus) verildi. *İmperium*'a sahip oldukları için praetorlar, orduların başına geçebilir ve eyaletleri yönetebilirlerdi. Praetor, göreve başlarken, uyacağı kuralları ilan ederdi *(edictum praetoris).* İmparatorluk döneminde, praetorluk konsüllükten önceki *cursus honorum*'un bir aşaması olarak kaldı. Uzmanlık isteyen yeni işlere bağlı olarak praetorların sayısı da giderek arttı, ama gerçek güçleri, özellikle Hadrianus döneminde edictum perpetualis'in ilanından sonra iyice azaldı. Ama yine de praetorluk, senatörlük mesleğinde, eyalet valisi görevine ya da büyük idari hizmetlerin başına gelebilmek için zorunlu bir aşama olarak kaldı.

PRAETORİANUS a. (lat. sözc.). Esk. Rom. İmparatorun kişisel korumasını sağlayan praetor cohorslarına mensup asker
—ANSİKL. Praetorium cohorslarının Roma'da Quirinale tepesinde sürekli bir kampları *(castra praetoria)* bulunuyordu. Bu muhafız birliği çok büyük nüfuza sahipti. İmparatorların seçilmesine gittikçe daha sık müdahalelerde bulundu; kimini resen imparator ilan etti, kimini öldürdü, en dolgun *donativum* verene imparatorluk vaat etti. Ayrıcalıklı, hoşnut edilmesi güç birlikler olan cohorslar, güçlü praetorium praefectuslarının kumandasında imparatora seferlerinde eşlik ederdi. Septimius Severus, bunlara eyaletlerden devşirilmiş askerleri kattı. Constantinus, 312'de, cohorsları lağvederek, onların yerine, zaten var olan diğer muhafızları *(protectores)* getirdi.

PRAETORİUM a. (lat. sözc.). Esk. Rom. **1.** Ordugâhta generalin çadırı (ya da sürekli bir ordugâhta aynı işlevi gören yapı). **—2.** Vali konağı. **—3.** Praetorianus ordugâhı.

PRAETORİUS (Michael), alman besteci ve kuramcı (Creuzburg, Eisenach, 1569 ile 1573 arasında - Wolfenbüttel 1621). 1585'te Frankfurt an der Oder Üniversitesi'nde öğrenim gördü, bir süre bu kentteki Sankt Maria kilisesi'nde orgculuk yaptı. 1593'te Braunschweig dükünün capellasına girdi, daha sonra Wolfenbüttel'de dükün capella yöneticisi oldu. Luther öğretisine sıkı sıkıya bağlı kaldığı yapıtları, XVII. yy. Almanyası'nın en önemli verimleri arasındadır ve İtalya'dan gelen çeşitli akımların izlerini taşır. Tekniği, ilk motetlerinde Lassus'ünkine, daha sonra da Viadana ve G. Gabrieli'ninkilere yakındır. Besteci, *liedmotette*'ye, yani sağlam bir kontrapunto yazımına bağlandı. Başlıca yapıtları: *Musae sioniae... Geistliche Concert-Gesänge über die fürnembste deutsche Psalmen und Lieder* (1605, 1607, 1609, 1610) başlığıyla yayımlanan çok önemli motet dizisi; *Missodia sionia, Hymnodia sionia, Eulogodia sionia* (1611); *Polyhymnia exercitatrix* (1620), *Puericinium* (1621); çalgı yapıtları derlemesi *Terpsichore* (1612). Ayrıca müzik kuramı ve uygulaması (lítürji, organoloji) üzerine önemli bir kitabı vardır: *Syntagma musicum* (1614-1619).

PRAFA a. Genellikle üç kişiyle ve otuz ikilik poker destesiyle oynanan bir iskambil oyunu.
—ANSİKL. Desteden iki kâğıt ayrıldıktan sonra iskambillerin tümü dağıtılır. Ayrılan kâğıtlara "ıskartalık" denir. İlk olarak elinde karo yedilisi olan oyuncu konuşur. "Coz" deyip kozunu söyler, ya "pas" der ya da yerdeki ıskartalıkları alır; bu durumda oyun kupa kozla sürer. "Coz" diyen olmazsa kâğıt dağıtan ıskartalıkları açar ve sağından başlayarak kâğıtları alan olursa, oyun onun kozuyla sürer. En değerli koz kupadır, sonra karo, sinek ve maça gelir. Oyuncular kozu yükseltebilir ve ıskartalıklardan yararlanarak değiştirebilirler. Maça yalnızca ilk elden koz olabilir. Konuşmalar sırasında elinde hiç surat olmayan oyuncu "oksoprafa" diyerek oyunu bozar. Bu durumda bu oyuncunun hanesinden 6 kasa silinir ve kâğıtlar yeniden dağıtılır. Oyunu başlatanın en az altı, oyuna katılanların en az iki el alması gerekir; aksi halde "batmış" sayılırlar. Oyun başlarken her oyuncu için bir kasa 10 sayı olmak üzere yirmi kasa yazılmıştır. Hesaplar koz değerine ve bazı kurallara göre tutulduktan sonra adına yazılı kasa kalmayan oyuncu oyunu kazanır.

PRAG, çekçe **Praha,** Çek Cumhuriyeti'nin başkenti; 1 214 885 nüf. (1990).

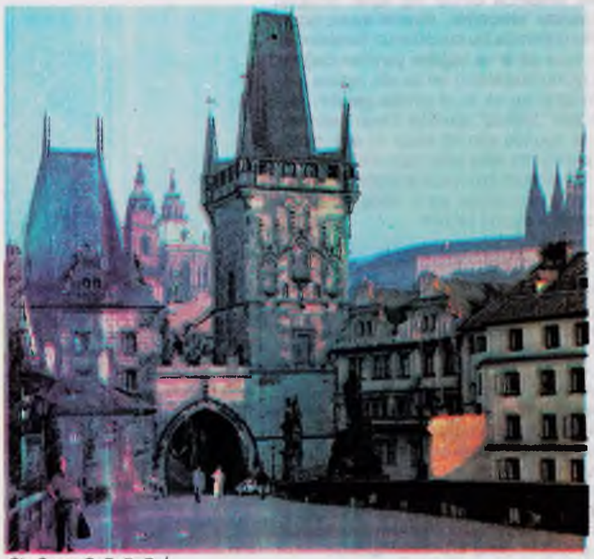
• COĞRAFYA. Prag, Vltava'nın iki yakasındaki eski kentinin (sol kıyıda Hradčany tepesinin eteğindeki soyluların mahalleleri, sağ kıyıda, Venceslav meydanıyla birbirine bağlanan Staré Město ["Eski Kent"] ve Nové Město ["Yeni Kent"]) güzelliğiyle ünlüdür. Prag, geleneksel bir siyaset, ticaret ve kültür anakentidir; ama, kentin gelişmesine sanayi de katkıda bulunmuştur: metalürji ve makine yapımı (motorlu taşıtlar, demiryolu gereçleri, maden, elektrik, hidrolik donanımları, takım tezgâhları, vb.), besin, tekstil ve kimya sanayilerine oranla daha ağır basmaktadır.

• TARİH. Vltava'nın her iki kıyısında, Přemyslidler'in iki şatosu (Hradčany ve Vyšehrad) çevresinde yayılan Prag, birçok tüccar ve zanaatçıyı (yahudi, italyan ve fransız, ama özellikle alman) işlek geçiş yollarının yakınına çekti. X. yy.'dan başlayarak bu tüccar ve zanaatçıların gelişmesine yol açtıkları kent, piskoposluk kenti olduktan (973) sonra, Bohemya düklerinin yerleşme yeri durumuna geldi (1061-1140). XI. yy.'ın ikinci yarısından başlayarak bu tüccarlar, göreli bir özerklikten yararlandılarsa da, şehirlerinin siyasal bir birim niteliğine sahip bir kent düzeyine gelmesini, ancak Nürnberg'e tanınan ayrıcalıkları onlara da tanıyan Venceslav I sayesinde sağlayabildiler. Bu "Eski Kent" *(Staré Město),* Venceslav I'in şansölyesi Eberhard tarafından kurulan yeni bir yerleşme bölgesiyle birleşti ve surlarla çevrildi (1253). 1257'de Přemysl Otakar II, Eski Kent halkıyla sürekli çatışmaları önlemek üzere, salt alman kolonlar için yeni bir yerleşme bölgesi olan *Malá Strana* ya da "Küçük Kent"i kurdu. Alman kolonlar, Magdeburg'a tanınan hakları sağladılar ve özerk bir komün olarak örgütlenme yetkisini elde ettiler (1338). XIV. yy.'da çok müreffeh bir kent olan Prag, Karl IV döneminde (1346-1378) imparatorluk başkenti düzeyine yükseldi. Karl IV, yeni yapılarla zenginleştirdiği bu kentte bir başpiskoposluk (1344) ve bir üniversite kurdu (1348). Bu üniversite, Vyšehrad çevresindeki köylerin birleşmesi (1348) sayesinde halkını Çekler'in oluşturduğu üçüncü bir yeni kentin *(Nové Město)* kurulmasıy-

Ch. Sappa-C. E. D. R. İ.

Prag'ın Hradčany'den görünümü (ortada Karlův most)

Ch. Sappa-C. E. D. R. İ.

yanda:
Vltava'nın sol kıyısındaki Karlův most ve iki kulesi (XV. yy.);
[sağda geride Hradčany ve Svatj Vit katedrali]

la daha da güçlenen çek ulusçuluğunun odağı durumuna geldi. Rusçu savaş sırasında şiddetlenerek, Çekler'in bir süre tek başlarına egemen olmalarını sağlayan milliyet çatışmaları, Poděbradlı Jiri döneminde yeniden canlandı. Bununla birlikte kent, Habsburglar döneminde, başkentini Viyana'ya taşıyan Ferdinand I'e karşı düzenlenen ayaklanmadan (1547) sonra önemini yitirdi. İmparator Rudolf II'nin Prag'a yerleşmesi (1583-1610), bir süre için kente uluslararası önemini yeniden kazandırdıysa da yeni bir almanlaşmaya neden oldu ve açık bir ayaklanmaya yol açtı (Prag pencereden fırlatma olayı*, 23 mayıs 1618). Ak Dağ savaşı'nı (1620) izleyen büyük baskı, Prag'ı bir taşra kenti düzeyine düşürdü. Ancak XVII. yy. sonu ve XVIII. yy. başında Prag, Karşı Reform'un etkisiyle, barok sanatın büyük merkezi durumuna geldi. 1598'den başlayarak krallık kenti olan Hradčany, ilk üç kentle aynı haklara sahip dördüncü kent düzeyine yükseldi (1756). Ancak Joseph II, dört yerleşme bölgesini tek bir komün biçiminde birleştirdi (1784). XIX. yy.'da, sanayileşmenin yol açtığı çek nüfus akını, 1861'den başlayarak belediyeye egemen oldu. 28 ekim 1918'de Çekoslovakya bağımsızlığının ilanından sonra Prag, yeni devletin başkenti durumuna geldi. 15 mart 1939'da alman kuvvetleri tarafından işgal edilen kent, ancak mayıs 1945'te kurtuldu. 1968'de federal başkent, 1993'te Çek Cumhuriyeti'nin başkenti oldu.

• GÜZEL SANATLAR. Daha X. yy.'da, Vltava kıyılarında iki prenslik şatosu yükseliyordu: Svatj Martin rotondası ve Svatj Loreta kilisesi ile Vyšehrad şatosu (sağ kıyıda); Svatj Yosef bazilikası ve Svatj Vit kilisesi'ni (973'te yanında piskoposluk binası yapıldı) içeren Prag şatosu. Şatolarının yakınında ya da kent çevresinde (Strahov manastırı) yer alan görkemli yapıların yanı sıra, roman dönemine ait taş evler de Prag'ın XII.-XIII. yy.'lardaki zenginliğini ve önemini yansıtır Bohemya kralları, özellikle de Lüksemburglular döneminde, Prag'da gotik üslupta yapılar inşa edildi. İmparator Karl IV'ün inşaat alanındaki ilk etkinliği, sol kıyıdaki roman üsluptaki şatoyu, zarif Vsishmi svadí capellası'nın da yer aldığı fransız tarzında gotik bir saraya dönüştürmek oldu; 1356'dan başlayarak, eski yapının yerine, Mathieu d'Arras ve P. Parler'e bugünkü Svatj Vit katedrali'ni yaptırdı. 1348'de, üniversiteyi ve yeni kenti kurdu; tahkimat çalışmalarını sürdürdü; sol kıyının merkezi Malá Strana'yı, çek ve alman ticaret mahalleleri ile gettonun yer aldığı eski kente bağlayan yeni bir taş köprü (P. Parler'in 1357'de inşa ettiği Karlův most) yaptırdı. Düklere, prenslere ait saraylar ve yeni kiliselerin yapılmasıyla kent genişledi.

XVI. yy.'da kente gelen Habsburglar, Rönesans üslubunu da birlikte getirdiler. Bu yüzyılda krallık bahçesi, italyan mimarlarının yapıtı Belvedere (1536-1563) ve görkemli soylu sarayları (Schwarzenberg sarayı, 1545-1563) yapıldı. Ancak, kısa süren Rönesans, din savaşının başlamasıyla son buldu. Katolikliği canlandırmak amacıyla Kilise, XVII., XVIII. yy.'larda mimarlık etkinliklerine ağırlık verdi. Barok üslup Prag'da yaygınlaştı. Yeni surlar, saraylar (yapımına 1668'de başlanan Černín sarayı; başpiskoposluk sarayı, 1764; vb.), soylu konutları, kiliseler (Svatj Tomaš [1731] ve Svatj Mikuláš [1737] kiliseleri) inşa edildi. Bu görkemli yapıların büyük bir bölümü, praglı iki büyük mimar, K. I. Dientzenhofer ve František Maximilián Kaňka tarafından gerçekleştirildi; süslemelerse, M. Braun, F. M. Brokoff ve diğer heykelcilerin (Karlův most'un heykelleri) yapıtıdır. Kent barok bahçelerle bezendi. XIX. yy.'da barok Prag, Yeni Rönesans üslubunda birkaç yapıyla (J. Zítek'in 1868-1881 arasında yaptığı Ulusal tiyatro) tamamlandı. Surların yıkılmasından sonra, kent hızla gelişti. XX. yy.'ın başında mimarlıkta Art nouveau ağır bastı (O. Polívka'nın yaptığı yeni Belediye sarayı, 1911), şık

Ch. Sappa-C. E. D. R. İ.

yanda:
Staré Město meydanındaki Týnsky chram (Týn kilisesi [XIV.-XVI. yy.])

altta:
Hradčany meydanı ve solda, Piskoposluk sarayı (mimar Jan Wirch'in yaptığı cephe, 1764; sağda şatonun giriş kapısı [arkada Svatj Vit katedrali'nin okları])

Ever ts-Rapho

mahalleler düzenlendi (Dejvice'de, na Ořechovce, na Hanspaulce, na Babě sokakları). İkinci Dünya savaşı'ndan sonra, kentin çevresinde büyük yapı toplulukları inşa edildi. Kentin güzelliğine zarar vermeden, yeni ulaşım yolları ve bir metro (70'li yıllar) kuruldu.

Başlıca müzeler: Ulusal galeri (değişik yerlerde; Hradčany'deki Šternberk sarayı: Ortaçağ'dan [gotik sanat] XX. yy.'a uzanan [XIX. ve XX. yy. fransız okulunu da kapsar] dönemlere ait koleksiyonlar); Hradčany şatosu galerisi (birçok kez dağılmış eski imparatorluk koleksiyonlarının geriye kalan bölümü); Süsleme sanatları müzesi; Kent müzesi. Ulusal kitaplık ise, cizvitlerin 1643'ten başlayarak yaptırdığı büyük bir kompleks olan Klementinum'dadır.

Prag baharı, 1968-69 yıllarında Çekoslovakya'da rejimin liberalleştirilmesi girişimine verilmiş ad. Yıpranmış ve saygınlığını yitirmiş Antonín Novotný'nin yerine, 5 ocak 1968 seçimleriyle Alexander Dubček'in gelmesi, sansürün kaldırılması ve parti toplantılarında beliren özgür tartışmalar, yöneticilerin ihtiyatlı öngörülerini aşan güçlü bir liberalleşme hareketine yol açtı. 22 mart 1968'de Cumhurbaşkanlığına Novotný'nin yerine general Ludvík Svoboda getirildi. Ama Dubček'in Çekoslovakya'sı Varşova paktı üyesi öteki beş ülke tarafından mahkûm edilerek 20 ağustosu 21'e bağlayan gece çekoslovak toprakları işgal edildi. Halkın toplu direnişi hızla tasfiye edildi. Nisan 1969'da, SSCB'nin baskısıyla, Dubček yerini Husák'a bırakmak zorunda kaldı.

Prag barışı (23 ağustos 1866), Nikolsburg (günümüzde Mikulov) öngörüşmelerini (26 temmuz 1866) onaylayarak 1866 Avusturya-Prusya savaşı'na son veren barış antlaşması. Bu antlaşma hükümlerine göre, Avusturya, Prusya'yı, Almanya'nın Main'ın kuzeyinde kalan bölümünü hegemonyası altına almakta serbest bırakacak, burada Kuzey Almanya konfederasyonu* kurulacaktı. Prusya, Schleswig'de bir plebisit düzenlemek koşuluyla (Prusya bu şartı yerine getirmedi) Danimarka düklüklerini kendi topraklarına katabilecekti. Bu antlaşma, Almanya'nın birleşmesi yolunda çok önemli bir aşama oluşturdu.

Prag dilbilim çevresi, yapısalcı dilbilim okulu; 1926'dan 1939'a dek etkinlik gösterdi. 1926'da Vilém Mathesius'un girişimiyle kurulan Prag çevresi, başlangıcından beri iki rus dilbilimcinin etkisinde kalmıştır: N. Trubetskoy ve R. Jakobson. İki dilbilimci, 1928'de Lahey'de toplanan birinci Uluslararası dilbilim kongresi'nde, geniş yankılar uyandıran *Prag tezleri*'ni sunmuşlardır. Bu tezler, hem kuramsal bir bildirge, hem de bir araştırma programıdır. Çalışmalarının temelini oluşturan dil anlayışı işlev kavramını (bildirişim dizgesi olarak dilin işlevi, dizge içindeki çeşitli öğelerin işlevi) vurgular. *Prag dilbilim çevresinin çalışmaları* (1929-1939 arası yayımlanmış 8 cilt), özellikle sesbilim alanında önemliydi. Bu alanda hem F. de Saussure'e, hem de J. Baudouin de Courtenay'ye çok şey borçlu oldukları da belirtiliyordu. Prag çevresi, Avrupa dilbilimi, özellikle de fransız dilbilimi (E. Benveniste, A. Martinet) Prag çevresinden çok etkilenmiştir.

Prag kongresi (4 haziran - 10 ağustos 1813), Metternich'in girişimi ve aracılığı ve kuvvetlerini derleyip toparlayabilmek için Pleiswitz mütarekesi'nden (4 haziran) yararlanmayı uman Napoléon'un rızasıyla Prag'da toplanan, Prusya, Rusya ve Fransa'nın katıldığı kongre. Metternich de kendi bakımından Avusturya'nın isteklerini kabul ettirebileceğini düşünüyordu. Epeyce tereddüt ettikten sonra Napoléon, 13 ağustosta, Metternich'e müttefiklerin koşullarının hemen hemen hepsini kabul ettiğini bildirdi. Ama mütareke sona erer ermez Metternich, kongrenin kapandığını bildirdi (10 ağustos, geceyarısı) ve aracılığının Fransa tarafından reddedilmesi olasılığına karşı Prusya ve Rusya ile varmış olduğu anlaşma (27 haziran) uyarınca Fransa'ya savaş ilan etti (12 ağustos).

Prag panslav kongresi (2-16 haziran 1848), Palacký'nin başkanlığında toplanan ve Habsburg İmparatorluğu dışında yaşayan 343 slav delegeyi bir araya getiren kongre. Avusturya monarşisinin federal bir devlete dönüştürülmesinden yana olan delegeler, Palacký'i bu doğrultuda bir bildiri hazırlamakla görevlendirdiler. Avusturya ordusu Prag ayaklanmasını bastırırken (12-17 haziran) kongreyi de dağıttı.

PRAGA, Varşova yerleşme alanının Vistül'ün sağ kıyısında gelişen bölümü, XIX. yy.'da kısa sürede kurulan dört işçi mahallesinden oluşur. Günümüzde de halka ait özellikleri ve vasat kent görünümünü korumaktadır. Yerleşme alanı nüfusunun dörtte biri Praga'da yaşar: 500 000 nüf.

PRAGA (Emilio), italyan yazar (Gorla, Lombardia, 1839 - Milano 1875). Heine, Hugo ve Baudelaire'den etkilenen ve "Scapigliatura" akımına bağlı bir şairdi. *Tavolozze* (1862), *Penombre* (1864), *Trasparenze* (1878) gibi şiir yapıtlarının yanı sıra *Memorie del presbiterio* (1881) adlı içtenci bir de roman yayımladı.

PRAGA (Marco), italyan yazar (Milano 1862 - Varese 1929). Emilio Praga'nın oğlu. Gerçekçi ve burjuva tarzında oyunlar yazdı. *Le vergini* (1889), *La mogli ideale* (1890), *La porte chiusa* (1914) adlı yapıtları ilgiyle karşılandı.

PRAGMACI a. Pragmatik uzmanı dilbilimci.

◆ sıf. Fels. Pragmacılığa ilişkin. *Pragmacı temel ilke,* pek çok amerikan filozofunun benimsediği yöntembilimsel kural. Bu kurala göre, bir kavramın anlamı, uygulanmasının deneysel sonuçlarında aranmalıdır.

◆ sıf. ve a. Pragmacılık yandaşı.

PRAGMACILIK a. (yun. *pragma,* nesne, olay'dan). **1.** Fels. Gerçekten iş görme, pratik olarak başarıya ulaşma olgusunu hakikatin ölçütü olarak kabul eden öğreti. **—2.** Her duruma uyan, pratik eyleme yönelen kimsenin tutumu; gerçekçilik.

—ANSİKL. Fels. Ocak 1879'da *Revue philosophique*'te Charles S. Peirce'in "Düşüncelerimizi nasıl açık bir duruma getirebiliriz?" başlıklı bir makalesi yayımlandı. Bilginin etkinlik hizmetinde olması gerektiği kuramı ilk kez olarak bu makalede açıklandı. Bununla birlikte "pragmacılık" sözcüğünün kendisi, Peirce'in bu makalesinde yer almıyordu. Bu sözcüğü ancak 1898'de William James'in kullandığı sanılmaktadır. Ancak W. James'e göre pragmacılık, başarıya bağlı bir hakikat kuramı ya da daha açıkçası yalnız doğruluğu kabul eden bir kuramdı. Bu da pragmacılığın deneyciliğe benzemesine yol açıyordu. James şöyle yazar: "Pragmacılığın simgelediği davranış, deneycilerin davranışı olduğu için uzun zamandan beri iyi bilinen bir davranıştır" (*Pragmacılık* [Pragmatism], 2. ders). Böyle olduğu için pragmacılar, akılcıların eleştirisine uğruyorlardı. "Pragmacılık olguların uzağında rahatsızlık duyar, oysa akılcılık ancak soyutlamalar karşısında rahat eder. Bir pragmacı hakikatlerden (çoğul olarak) söz ettiğinde, onları yararlı ve doyumcu olarak nitelendiğinde; hakikatlerin nasıl bir başarıyla "iş gördükleri", vb. üzerinde durduğunda, böyle bir dil akılcı bir kafaya hakikat konusunda bayağı ve düzmece bir konuşma gibi gelir" *(ay. ypt.).* Pragmacılık, anglosakson dünyasında büyük bir ilgi gördü.

Peirce tarafından savunulan pragmacılık görüşü, bilimlerin deneysel yöntemi ile gerçek arasındaki bağıntıları kavramak, yani bir yasa ya da bir kuramın pratik uygulamalarındaki geçerliliğini doğrulamak ereğini güdüyordu. James'teyse bu görüş, hakikati yararlı olanla tastamam örtüştüren bir tanıma indirgeyerek, daha çok eylem psikolojisine yönelik bir biçim kazandı.

PRAGMATİCUS a. (lat. *pragmaticus*). Esk. Rom. Bir avukatın yardımcısı olarak görev yapan hukuk uygulayıcısı.

Pragmaticus sanctus İustiniani (13 ağustos 554),İustinianos I'in, got savaşlarıyla yıkıma uğrayan İtalya'yı yeniden düzenleyen fermanına verilen ad. Bu pragmatik, gasıplara karşı yasal mülk sahiplerinin haklarını geri vererek, ölçü ve ağırlıklar sisteminde, para, adalet ve annona'da reform yaparak, bütün Bizans dönemi boyunca sürecek olan imparatorluk yönetimi kurallarını temellendiriyor ve ayrıca, Papalık'ı imparatorluk otoritesi altına sokuyordu.

PRAGMATİK a. (fr. *pragmatique*). Dilbil. Dil incelemelerine, dili kullananların işlevini ve dilin kullanıldığı durumları da katmayı amaçlayan dilbilimsel yaklaşım. (Eşanl. KULLANIM BİLİM.)

—ANSİKL. Dilbil. Başlangıçta, Ch. Morris'te, pragmatiğin konusu, dil ve dili kullanan organizma arasındaki bağıntıların incelenmesidir. Başka bir deyişle, dil olguları psikolojik, toplumsal ve biyolojik gerekircilikleri açısından ele alınır. Her ne kadar mantık, anlambilimi* tümcelerin doğruluk koşullarını (dil-dünya bağıntısı) araştıran bir yaklaşıma indirgerse de, cümlelerin kullanımından (yani cümlelerle birlikte cümleleri söyleyenlerle yorumlayanların da ele alınmasından) kaynaklanan temel özelliği dışlar. Bu bakış açısında anlam, şu ya da bu kişi için, şu ya da bu toplulukta değişik çağrışımlar yapabilen örnek, bağımlı ve saymaca nitelikli, gerçeğin kendisini etkilemeyen ama duygusallık alanından kaynaklanan (yananlam* etkileri) bir içerik olarak ele alınır. Ayrıca, dilbilim çerçevesinde bu bakış açısı, kullanıcıların özelliğine bağlılıkları ölçüsünde, az çok nedensiz nitelikli söz olgularını bir yana bırakarak dilin incelenebileceğini ileri süren Saussure'ün tutumuna yakındır.

Bu köktenci dışlamaya ilk itirazlar, dil incelemeleri sonucunda, tam olarak bir anlam taşımayan ama temel işlevi bildirişime katılanların rollerini saptayarak *(ben, sen, o)* ve bilgi alışverişini belli bir duruma yerleştirerek (*burada, şimdi, yarın,* geçmiş ekleri, vb.) bu alışverişi düzenlemek olan birimlerin varlığı ortaya çıkınca geldi. Burada sözkonusu olan, cümlenin öz anlamıyla değişik durumlarda bildirişime katılanların kişisel özellikleri nedeniyle cümlenin bürünebileceği anlamı ayırt etme işlevi üstlenen simgelerdir.

Gündelik dili inceleyen filozoflar (Austin ve Oxford okulu) yalnızca bildirme cümlelerinin (ya da betimleme cümlelerinin) doğruluk düzleminde değerlendirilebileceğine dikkatleri çektiler. *Yağmur yağıyor mu?; Defolun!; Söz veriyorum geleceğim* türünden cümlelere hangi doğruluk değeri verilebilir? Buradan, kimi cümlelerin belli bir toplumsal eylemi yerine getirdiği düşüncesi kaynaklanır (bu eylemi Austin "edimsöz" diye adlandırır). Bu eylemler yalnızca toplumsal kurallarla düzenlenmez (*Sizi karı-koca ilan ediyorum* cümlesi eğer yasal bir yetki varsa söylenebilir), ayrıca söylenişleri sırasında belirttikleri eylemi de gerçekleştiren, kendilerine özgü dilsel biçimler kullanırlar: örneğin *söz vermek* gibi edimsel fiillerin durumu (*söz veriyorum* demek, gerçekte bir vaatte bulunmaktır). Bu arada, doğruluk koşulları isteğin yerine getirilme koşullarına dönüşür: konuşucunun karşısındakinin soruya yanıt verip veremeyeceğini, yöneltilen emri gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceğini, kendisine bir emir yöneltilip yöneltilemeyeceğini, vb. bilmesi yerindedir. "Pragmatik" diye adlandırılan ve özerkliğini kazanan bir alanın ortaya çıkmasını sağlayan ilk öğeler bunlardır.

Temel sorun, bu alanın bir yardımcı dalı mı, yoksa sözcelerin anlamını inceleyen dalın, yani dilsel anlambilimin bir parçası mı olduğudur. Bu ilk çalışmaların ışığında "pragmatik" etkilerin yalnızca dil birimlerini değil, sözdizim ya da anlambilim kuralları gibi incelenebilen bir dizgeyi de kullanabildiği ortaya çıkmıştır. Böylece dilsel dizgenin bütününe pragmatik bir bileşen katma fikri doğmuştur. Gerçekten de, bildirişime dili kullananlar ve gerekçeleriyle söylem durumu katılınca, cümle yorumuna katkı yapabilecek çıkarsamalara olanak veren değişik süreçleri de incelemek gerekmiştir. Önvarsayımların oluşturduğu geniş araştırma alanı böyle doğmuştur: *Ali'nin sevgilisi hasta* demekle kuşkusuz bir bireyin *"hasta"*'lık özelliği saptanır, ama aynı zamanda Ali'nin bir sevgilisi olduğu da kabul edilir (önvarsayılır); *Ahmet bir rakı daha içti*'de de, Ahmet'in önceden de rakı içtiği anlaşılır. Burada salt içerme olgusunu aşan bir düzen sözkonusudur; çünkü olumsuz biçimde bile *(Ali'nin sevgilisi hasta değil)* aynı çıkarsama yapılır: "Ali'nin bir sevgilisi var."

Bu mekanizmalarda, gerçek anlambilimin alanında bulunmayan terimleri inceleyen tüm araştırmalar da eklendi: önesürüm türleri, anıştırmalar, söylemsel yönlendirme, vb. Örneğin *Tatlısını bile yedi* gibi bir cümlede *bile*'nin kullanımı, yemeğe pek itibar etmeyen bir kişiden söz edildiğini anlatır: *Zeki ama alçakgönüllü* derken de, genel olarak zeki insanların alçakgönüllü olmadığı belirtilmiş olur.

Pragmatik ordu, Pragmatische Sanktion von 1713'ü uygulatmak amacıyla 1741'de ingiliz bakan Carteret'in girişimiyle toplanan ve hessenli paralı askerler, ingiliz birlikleri ve 16 000 Hannoverli'den oluşan ordu. (Aşağı Almanya'da Maillebois'nın birliklerine karşı savaşan bu ordu Fransızlar'ın Bavyera'ya çekilmesinden [1742 sonu] sonra Kuzey Almanya'yı kontrolü altına aldı; İngiltere kralı George II'nin komutasında, Noailles'ın fransız ordusunu Dettingen'de yendi [27 haziran 1743].) || *Pragmatik Onay,* esaslı bir konuda (veraset, Kilise ile devletin ilişkileri) kesin çözüm getiren hükümdar fermanı; imparator buyrultusu.

pragmatique sanction de Saint Louis, 1438 tarihli Pragmatique sanction de Bourges'u sağlama almak ve ona bir emsal yaratmak için, kral Charles VII' nin çevresince uydurulup Saint Louis'ye (1269) mal edilen sahte belge. Chartres (1450) ve Bourges (1452) meclislerinde bu amaçla kotarılan bu sahte belge, seçim serbestliği getirmesine ve papalık tahsildarlarının olağanüstü vergiler toplamasını yasaklamasına bakılarak, 1789 devrimi'ne kadar, Gallikan kilisesi'nin özgürlük beratı olarak kabul edildi.

pragmatique sanction de Bourges, Bourges'da kralın danışmanlarıyla birlikte toplanan ruhban sınıfı temsilcileri tarafından alınan kararlardan sonra, Charles II tarafından 7 temmuz 1438'de çıkarılan pragmatik. Bu pragmatik, konsil halinde toplanan piskoposların papadan üstünlüğünü ilan ediyor; piskopos ve başrahiplerin, rahipler meclisi ve manastırlar tarafından seçilmesi usulünü yeniden yürürlüğe koyuyor; din adamlarına, makama bağlı gelir ihsan etme hakkını papadan alıyor (mevki vaatlerinin kaldırılması); ara yargı mercilerine başvurulmadan bir hükmün Roma'da temyiz edilebilmesi ilkesine karşı çıkıyor; ve aforoz uygulamalarına sınırlama getiriyordu. Böylece, bu pragmatikle inanç dışındaki bütün konularda Gallikanlık*'ın bağımsızlığı onaylanmış olmaktaydı. 1516'da, bu pragmatiğin yerini, Bologna konkordatosu aldı.

Pragmatische Sanktion von 1549, Augsburg diyeti'nden (1548) sonra Karl V tarafından çıkarılan (4 kasım 1549) pragmatik. Bu pragmatikle Hollanda'nın on yedi eyaleti (Bourgogne çevresi) birörnek bir veraset hakkına bağlı kılınıyor ve fiilen imparatorluğun yargı yetkisi dışına çıkarılıyordu.

Pragmatische Sanktion von 1713, Germen İmparatorluğu (1711'den beri) ile ispanyol monarşisini (1714'e kadar) otoritesi altında birleştirmiş olan Karl VI tarafından 19 nisan 1713'te kaleme alınan pragmatik. Bu pragmatik Leopold'un 1703 tarihli yasasını (→ LEOPOLD I) iptal ediyordu. Bu iptalin amacı, Avrupa'ya karşı Habsburg ülkesinin bölünmezliğini ve veraset yoluyla intikalini, iktidardaki imparatorun sülalesi (Karolin kolu) lehine güvence altına almaktı; bu. kol tümüyle kadınlardan oluşsa bile, büyük kolun (Jozefin kolu) kadın üyelerinin veraset hakkına rağmen, sözkonusu pragmatiğin hükümleri uygulanacaktı. Tek oğlu arşidük Leopold' un ölümü (1716) ve Maria-Theresia'nın doğumu (1717) üzerine Karl VI, bu pragmatiği, bir yandan büyük kolun mirasçılarına (Marie-Josèphe ve Maria-Amelia), evlenmeleri sırasında; öbür yandan da Avusturya hanedanının çeşitli devletlerine (1720-1723 arasında) kabul ettirdi ve böylece, 1724'te pragmatiği ilan etme olanağını sağladı. Buna karşılık, Karl VI büyük devletlerin onayını elde edebilmek için, hükümdarlık döneminin büyük bir bölümünü kaplayan güç ve masraflı müzakerelere girişmek zorunda kaldı (İspanya'nın onayını 1725 Viyana antlaşması ile, İngiltere'ninkini İkinci Viyana antlaşması'nın [1731] gizli maddeleriyle, Birleşik Eyaletler'inkini 1731'de Oostende şirketi'nin devri karşılığında, Kutsal İmparatorluk'unkini ocak 1732'de Diyet'in onaylamasıyla, Saksonya'nınkini temmuz 1733 antlaşması'yla, Fransa'nınkini 1735 ve 1738 Viyana antlaşmaları ile vb. elde edebildi). Buna rağmen, Karl VI'nın ölümüyle (1740) birlikte Pragmatische Sanktion von 1713, batıl ilan edildi. Yalnız, Joseph I'in damatları (1721'den beri Marie-Josèphe'in kocası olan Saksonya Seçicisi August III ve özellikle, 1722'den beri Maria-Amelia'nın kocası olan ve kendisini imparator seçtiren [1742-1745] Bavyera Seçicisi Karl Albrecht) değil, fakat Fransa (Belle-Isle'in savaşçı siyaseti, 1741'de, Fleury'nin siyasetine baskın çıktı) ve Prusya da pragmatiğe karşı çıktılar. Böylece bu pragmatik Avusturya Veraset savaşı'nın başlıca nedenlerinden bir oldu; ama sonuçta Maria-Theresia'nın (1740-1780) lehine muhafaza edildi ve 1919'a kadar Avusturya devletinin birliğini sağlayan avusturya kamu hukukunun temelini oluşturdu.

PRAGMATİSİZM a. (ing. *pragmaticism*). Bu terimi kendi pratik felsefesini W. James'in pragmacılığından ayırt etmek için benimseyen S. Peirce'in öğretisi.

PRAGMATİST sıf. (fr. *pragmatiste*) → PRAGMACI.

PRAHA → PRAG.

PRAHLADA, hindu mitolojide baş iblis *(daitya)* Hiranyakaşipu'nun oğlu. Sınırsız tutkusu kendini "Üç dünyanın efendisi" ilan etmesine yol açan babasına karşı tüm gücüyle savaştı. Vişnu'ya olan sarsılmaz inancı sayesinde, babasının onu ortadan kaldırma girişimlerinden kurtuldu.

PRAHOVA, Romanya'da ırmak, Muntenia'da, İalomiţa'nın kolu (sol kıyıdan). Prahova vadisi, Eflak ovasını Transilvanya'ya bağlar.

PRAİA, Cabo Verde takımadasının yönetim merkezi; São Tiago adasında (Rüzgâraltı adaları); 61 797 nüf. (1990). Balıkçılık. Tarım ürünleri dışsatımı.

PRAİA A MARE, İtalya'da sayfiye merkezi, Calabria'da (Cosenza ili), Policastro körfezi kıyısında; 5 600 nüf.

PRAİRİE, Kuzey Amerika'da ılıman bölge ormanının B.'sında ve kuzey bölge ormanının G.'inde kalan bozkırsı oluşum ve daha geniş anlamda, ABD'de Mississippi ile Kayalık dağlar arasındaki bölgelere verilen ad. Bugün *Prairie*'ler deyimi Kanada'nın Alberta, Saskatchewan ve Manitoba *(Alsama)* illeri için kullanılır. Bu bütün, Manitoba dikliği ve Missouri yamaçlarıyla birbirinden ayrılan farklı yükseklikteki üç ovayı içine alır. Bitki kuşakları (çöl, kısa otlu çayır, yüksek otlu çayır, ağaçlıklı çayır ya da *Aspen Grove*) ile topraklar (kahverengiden çernozyum tipi kara toprak arasında değişir) en çorak kesimin çevresinde yarım çember biçiminde dizilmiştir. Düzensiz yağmurlar, bitki yeşerme mevsiminin değişken süresi, dolu yağışının sıklığı "yazın sahra, kışın sibirya" tipinde bir iklime özgü tarımın olumsuz özellikleridir. Prairie, ilk olarak, yalnızca buğday tarımı ve çorak bölgelerde yaygın sığır yetiştiriciliği açısından değerlendirildi. 1945'ten sonra, tarım çeşitlendi (sulu tarım); aynı zamanda maden kaynaklarını (petrol ve gaz, kömür, tuz, potas) işletme etkinlikleri ve kentlerde dönüştürme sanayisi gelişmeye başladı; başlıca kentler Winnipeg, Edmonton, Calgary'dir. Son ikisi, giderek Vancouver ve Büyük Okyanus kesimiyle bağlarını sıklaştırmaktadır. Alsama'nın nüfusu 4 100 000'e yükselmiştir; bu nüfusun yaklaşık yarısı, en dinamik ve en zengin il olan Alberta'da toplanmaktadır.

Prairie Island, ABD'de nükleer santral, Minnesota'da, Minneapolis - Saint Paul yerleşme alanının G.-D.'sunda.

PRAİRİES ırmağı, Kanada'da (Québec) ırmak, Outaouais ırmağının kollarından birini oluşturur ve Jésus ile Montréal adalarını birbirinden ayırır; 32 km.

PRAKRİT a. (sanskritçe *prakrita*, gündelik, sıradan'dan). Eski Hindistan'da kullanılan ve modern hint-ari dillerinin kaynaklandığı yerel dillere verilen ad.

—ANSİKL. Prakritler, sanskritçe öncelikle bir din ve edebiyat dili olduğundan, İ.Ö. V. yy.'la İ.S. X. yy. arasında Hindistan'da gelişmiştir. İlk belgeler, imparator Aşoka'nın (İ.Ö. III. yy.) yazıtlarıdır. Daha sonra ortaya çıkan prakritler sanskritçe dramlarda *(Dhammapada)* ve kimi dilbilgisi yapıtlarında görülür. Başlıca prakritler, doğudan batıya, magadhi ve ardha-magadhi, şauraseni, maharaştri ve kuzey-batı'da paişaci'dir. Prakritler ses ve biçim yapıları bakımından sanskritçeden çok ayrıdır. Sanskritçeye en yakın prakrit, sanskrit kültürün beşiği Madhyadeşa (orta ülke) kökenli şaurasenidir. Prakritlerin en son evresi apabhramşaları ortaya çıkarmıştır.

PRAKRİTİ, ikici hindu felsefesi *samkhya*'da bütün görünüşler dünyasını kuran üç ilkeyi *(guna)* içinde taşıyan sonsuz tözü belirten sanskritçe sözcük. Bu, etken erkek öğeyle *(purusa)* ilişki durumuna girince onu ortaya çıkaran ve maddesel dünyanın evrimini başlatan etken dişi ilkedir.

PRAKSİNOSKOP a. (fr. *praxinoscope*). Sina. 1876'da fransız Émile Reynaud'nun geliştirdiği hareket görüntüsü veren aygıt. (Döner yansıklar gerisinden izlendikleri için resimlerin hareketsiz göründüğü zootrop ve fenakistiskopun tersine, praksinoskopun çalışma ilkesi, çembersel bir aynalar dizisinden yansıyan resim hareketlerinin optik denkleştirilmesine dayanıyor, bundan dolayı da daha aydınlık olan resimler hareketli bir görüntü elde etmeye olanak veriyordu.

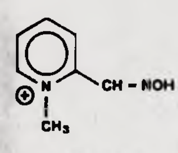
PRAKSİS a. (alm. *Praxis;* yun. *praksis,* eylem'den). Marx'ta, dünyayı dönüştürmeyi amaçlayan etkinliklerin tümü. (*Praksis,* almancada tek olan *Praxis* terimini çevirmek için *pratik*'le birlikte kullanılır.)

—Fels. Gramsci praksis deyince, dünyayı değişikliğe uğratmayı amaçlayan ve "marxçı felsefe" diye adlandırdığı bütünü oluşturan felsefe (dünya görüşü) ile eylemin (insanların etkileyici davranışları) birliğini kasteder. (İtalyanca eşanlamlısı *pratica*'dan pek de farklı olmayan praksis terimini Gramsci, faşist sansürü atlatmak için kullanır.) || Sartre'a göre, burada varlığın kendini tarih içinde ortaya koymasını sağlayan şey.

Scala

Çocuk Dionysos'u taşıyan Hermes Praksiteles'in özgün bir heykelinin Antikçağ'da yapılmış kopyası mermer, İ.Ö. 340'a doğr.-330 *Olympia müzesi*

pralidoksim

PRAKSİTELES, İ.Ö. IV. yy.'ın ortalarına doğru etkinlik gösteren yunanlı heykelci. Yaşlı Kephisodotos'un oğluydu. Thespiai, Olympia, Mantineia ya da çeşitli Anadolu kentleri için siparişler gerçekleştirdiği bilinmekle birlikte, eldeki tek kesin tarih, Akropolis'teki *Artemis Brauronia* heykelinin ithaf yazıtından (346-345) kaynaklanır. Ünlü kibar fahişe Phryne ile olan ilişkisi, yapıtlarını büyük ölçüde etkiledi. Duruşlardaki zariflik ve esneklik, yüz ifadesindeki tatlı kayıtsızlık ve mermerin incelikle işlenişiyle, kısaca tüm sanatıyla, klasik sanata yenilik getirdi. Bilinen ilk yapıtının *İçki boşaltan Satyros* (kopyası Dresden'de) olduğu sanılmaktadır. Bu heykelde Polykleitos'un etkisi görülürse de, biçimler daha yumuşak ve uzundur. V. yy.'ın bronzdan dökülen büyük yapıtlarının aksine, mermere oyulmuş ve çoğu kez ressam Nikias tarafından boyanmış olan diğer erkek heykelleri, Praksiteles'e ve taklitçilerine özgü zarif, yuvarlak çizgili ve oldukça kadınsı bir delikanlı güzelliğini canlandırır; *Thespiai Eros'u* (kopyaları Louvre ve Parma'da), *Dinlenen Satyros* ya da *Periboetos* (Roma [Torlonia ve Musei Capitolini], Louvre), *Apollon Sauroktonos* (Vatikan, Avignon,Louvre; Roma'da Villa Albani'deki bronz), 1875'te Olympia kazılarında bulunan ve kimilerince özgün yapıt olarak kabul edilen *Çocuk Dionysos'u taşıyan Hermes.* Ancak Praksiteles'in asıl ünü, Phryne'nin dolgun çizgilerinden esinlenerek gerçekleştirdiği çeşitli Aphrodite tiplerinden gelir. Bu yapıtlarda çok belirgin bir gerçekçilik göze çarpar: *Thespiai Aphrodite'si* (bu yapıtın en eksiksiz kopyası Arles Venüs'üdür), özellikle de Aphrodite tiplerinin en ünlüsü, yıkanmaya hazırlanan bir kadının göz kamaştırıcı çıplaklığını canlandıran *Knidos Aphrodite'si;* çok sayıda kopyası (Vatikan, Roma Terme müzesi; Floransa, Louvre, Münih; Louvre, Berlin ve Toulouse'daki başlar) bilinen *Knidos Aphroditesi*'nin daha sonraki heykelciler üzerinde büyük etkisi oldu *(Capitolium Venüs'ü). Artemis Brauronia*'nın zarif Attike üslubu, Gabies kazılarında ele geçen *Diana* heykelinde (Louvre) gözlemlenir. Praksiteles'in sanatının yunan heykelciliğinin gelişimi kadar, Attike stelleri ve pişmiş toprak heykelleri üzerinde de büyük etkisi oldu; Knidos Aphrodite'si erişilmez bir ün kazandı. Praksiteles, Skopas ile birlikte, Hellenistik dönem boyunca canlı ve pitoresk bir anlatımcılık doğrultusunda gelişecek olan bir hareketi başlattı.

PRALAYA, *çözülme* anlamına gelen ve dünyanın bir Brahma gününe karşılık düşen her çağ *(kalpa)* sonundaki yıkılışını belirten sanskritçe sözcük. Tanrıça Kali'nin yol açtığı büyük çözülme *(mahapralaya)*, bir Brahma yaşamı sonunda gerçekleşir.

PRALİDOKSİM a. (fr. *pralidoxime*). Org. kim. Formülü C_7H_9O olan metil-1 hidroksimino-metil-2 piridinyum katyonunun yaygın adı; tuzları, sinir zehirleri ile antikolinesteraz böcek öldürücülerine karşı panzehir olarak kullanılır.

PRALİN a. (fr. *praline*; aşçısı bu ürünü gerçekleştiren mareşal *Plessis - Praslin*' in adından). Esmerleşmiş vanilyalı şeker ağdasına kavrulmuş badem katılarak hazırlanan karışım. Soğutulup donduktan sonra dövülerek toz haline getirilir ve kremaları, dondurmaları kokulandırmak amacıyla pastacılıkta sıkça kullanılır.
—Pastac. *Pralinli pasta*, çırpılmış yumurta, şeker, erimiş tereyağı ve undan hazırlanan kat kat döşenmiş hamurların arasına, pralinli krema döşenip yine aynı kremayla kaplanan ve üzerine çentilmiş badem serpilen pasta.
—Şekerc. Birkaç kez şeker ağdasına daldırılarak üzeri kaplanmış kavrulmuş badem ya da fındık.

PRAMANA, iki ayrı anlama gelen sanskritçe sözcük: 1. Nyaya felsefesinde, bilginin ya da yargının dört yolu; 2. estetik dilinde, en doğru beden ölçüleri (insan bedeninin pramanalarıyla evrenin ya da kozmik bedenin pramanaları arasında bir bağıntı vardır).

PRAMOJ ya da **PRAMOT** (Seni), taylandlı siyaset adamı (Nahon Savan 1905). Prens soyundan, monarşist, muhafazakâr, Bangkok ABD'ye savaş açtığı sırada (ocak 1942), bu ülkede büyükelçi olarak bulunuyordu. Savaş ilanını bildirmeyi reddetti. "Özgür Taylar" direnişinin ülke dışı liderliğini üstlendi. Savaştan sonra Başbakan oldu, Pridi Phanomyong'a karşı çıkarak istifa etti (ocak 1946) ve Demokrat parti'yi kurdu. Pridi Phanomyong'un devrilmesinden sonra (kasım 1947), Başbakan yardımcılığı ve Adalet bakanlığı yaptı, sonra askeri diktatörlüklere karşı parlamenter muhalefet içinde yer aldı. Nisan 1976 seçimlerinden sonra Başbakan ve İçişleri bakanı oldu, 6 ocak darbesiyle devrildi. 1979'da Demokrat parti başkanlığını bıraktı. —Kardeşi KUKRİT (Phitsanulok 1911), savaştan sonra demokrat oldu, *Siam Rath* (1950) gazetesini çıkardı ve Seni'ninkinden bağımsız bir meslek yaşamı sürdürdü. Diktatörlüğün yıkılmasından sonra Millet meclisi başkanlığı yaptı (kasım 1973), Başbakan oldu (mart 1975 - nisan 1976). Anayasa komisyonu'nda görev yaptı (1977-1978).

PRAMPOLİNİ (Enrico), italyan ressam, dekoratör ve kuramcı (Modena 1894 - Roma 1956). 1912'den başlayarak, manifesto ve yazılarının yanı sıra, resim (sentetik ve dinamik resimler, çeşitli gereçlerden kolajlar) ve sahne grafiği alanında araştırmalarını çoğaltarak fütürist harekete katıldı. Önceleri katı bir soyutlamaya yönelen sanatı (De Stijl, Cercle et Carré vb. grupları katıldı) sonunda, kuvvet çizgilerinin, canlı ve cansız varlıkların dünyasını ve evreni çağrıştıran biçimlerin, gereç etkileriyle birlikte, özgürce bir araya geldiği bir resim anlayışına vardı.

PRAMUDYA ANANTA TUR, endonezyalı yazar (Blora, Orta Cava, 1925). Bağımsızlık savaşı boyunca Hollandalılar tarafından hapiste tutuldu (1947-1949), en iyi romanlarından bazılarını orada yazdı (*Famille de maquisards* [fr. çev.], 1950; *Ce n'est pas une foire* [fr. çev.], 1951). Savaştan sonra öyküler (*Aube* [fr. çev.], 1950), romanlar (*Corruption* [fr. çev.], 1954), tarihsel denemeler (*les Chinois en Indonésie* [fr. çev.], 1960) ve eleştiriler yayımladı. 50'li yıllardan başlayarak Komünist partisi'nin kültür organı Lekra'da çalıştı.

PRANAYAMA, "soluğun denetimi" anlamına gelen ve sekiz aşamalı yoganın solunumu kontrol altına almaya dayanan dördüncü aşamasını belirten sanskritçe sözcük. Uygun alıştırmalarla solunum, gitgide düzene sokularak yavaşlatılır ve bu da *samadhi*'ye girişi kolaylaştırır.

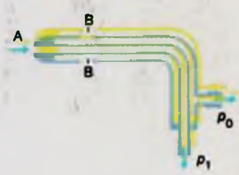
PRANDTAUER (Jakob), avusturyalı mimar (Stanz bei Landeck, Tirol, 1660 - Sankt Pölten 1726). Babası gibi duvarcı ustasıydı; 1689'da Sankt Pölten'e yerleşti. Yaşamının büyük yapıtı 1702'den ölümüne dek üzerinde çalıştığı Melk manastırı'dır; bu yapı, Tuna üzerinde, çok hareketli iç mekânı, zarif ve ustalıklı tonozları olan bir kiliseyle eklemlenir. Prandtauer, Sankt Florian'da ve Christkindl'da (Steiermark yakınında) Carlo Antonio Carlone'nin (öl. 1708) bazı yapıtlarını tamamladı, birçok manastırın yapımında danışmanlık yaptı, Waidhofen an der Ybbs yakınında Sonntagberg hac kilisesi'ni (1706-1717), Sankt Pölten'de çeşitli binalar ve Linz piskoposluğu'nu yaptı.

PRANDTL (Ludwig), alman fizikçi (Freising, Bavyera, 1875 - Göttingen 1953). 1899'da Münih'te, katıların esnekliğini konu alan tezini sundu. 1901'de Hannover Yüksek okulu'nda mekanik profesörü oldu, daha çok akışkanlar mekaniği üstünde çalıştı. 1904'te Göttingen Üniversitesi'nde profesör olarak görev aldı, bir yandan Aerodinamik araştırmaları laboratuvarı'nın kuruluş çalışmalarına katıldı, diğer yandan da Kaiser-Wilhelm akışkanlar mekaniği enstitüsü'nde görev aldı; bu enstitünün adı, 1947'de Max-Planck enstitüsü olarak değiştirildi, Prandtl da bu kurumun müdürlüğüne atandı. 1904'te, bir akışkanın bir engel çevresindeki akışında, sınır katman kavramını ortaya attı; ayrıca ayrılma olaylarının mekanizmasını inceledi ve bu olaylara ilişkin hesap sistemini kurdu. Bu dönemden sonra sıkışabilirlik olayının gazların akışındaki etkisini araştırdı (Prandtl-Meyer genişlemesi, 1907); bu çalışmalar, düzlemsel, durağan, burgaçlı olmayan sesüstü akışları ortaya koyan bir yöntemle sonuçlandı (Prandtl-Busemann yöntemi, 1929). Prandtl, akış halindeki akışkanlarda türbülansı incelerken sürtünmeyle ısı aktarımı olayları arasında var olan ve daha önce Reynolds tarafından da açıklanan benzerliğin önemini vurguladı (1910). Blasius'un deneysel çalışmalarından yola çıkarak, türbülanslı sınır katmanda hızların dağılımı yasasını verdi. Öte yandan ideal bir akışkan içinde, açıklığı sonsuz bir taşıyıcı kanada ilişkin hidrodinamik kuramı geliştirdi (1918-19), bu kuramın geliştirilmiş bir biçimi daha sonra büyük sesaltı hızlara uygulandı.

Ludwig Prandtl

Prandtl tüpü ya da **sondası,** havanın hızını ölçmede kullanılan aygıt. A ve B gibi iki basınç açıklığı vardır. B açıklığı akışkanın basıncını yani *statik basınç* p_0'ı ölçer. Sondanın ve akışkanın göreli hareketi, böylece toplam basınç p_1'in etkisinde kalan A açıklığında bir sıkışmaya neden olur. Bu basınç p_0 basıncıyla, akışkanın V akış hızının karesiyle orantılı olan dinamik basınç q'nun toplamına eşittir: $q = p_1 - p_0 = \rho V^2/2$ (Bernoulli teoremi) [ρ akışkanın özgül kütlesidir]. $p_1 - p_0$ farkı, sonda bir diferansiyel manometreye, örneğin bir su manometresinin iki koluna bağlanarak ölçülür. Kimi koşullara uyulursa (deliklerin uygun uzaklıklarda olması, sondanın yönünün hızın yönüne hemen hemen koşut olması) Prandtl sondası hızı birkaç milyemlik bir yaklaşıklıkla verir. Bu aygıt uçaklarda göreli rüzgâr hızını hesaplamada kullanılır. Prandtl sondasına çoğu kez *Pitot tüpü* adı verilir. Ancak bu adlandırma, yalnız A açıklığı olan sondalar için uygundur.

Prandtl tüpünün çalışma ilkesi

PRANG a. (tayca sözc.). Tayland'da, çoğu kez piramidal bir etek üzerine kurulan yüksek tapınak-kule.

PRANGA a. (ital. *branca*, iki şeyi birbirine bağlayan şey'den). **1.** Eskiden ağır cezalıların ayaklarına takılan kalın zincir. **—2.** *(Birini) prangaya vurmak*, ayağına pranga bağlamak.

PRANGALI sıf. Prangaya vurulmuş mahkûm için kullanılır.
—Binc. *Prangalı burunsalık*, kantarma halkasından geçen kayışlarla burunsalığa bağlanan ve kantarmanın etkisini artıran burunsalık; atı terbiye etmekte kullanılmaz. (Eşanl. ALMAN BURUNSALIĞI, ÇAPRAZ BURUNSALIK.)

PRANGOS a. İplik iplik dilimli yapraklı, küçük sarı çiçekli, 50-60 cm yükseklikte çokyıllık otsu bitki. (Maydanozgiller familyası.) Orta ve Doğu Anadolu'da 10 kadar türü bulunur. 8-15 mm boyundaki kanatlı meyveleri uçucu ve sabit yağlar içerir. Halk hekimliğinde infusyon halinde (% 2) uyarıcı ve gaz söktürücü olarak ağızdan alınır.

PRAO a. (ital. *prao;* malezya dilindeki *parau*'dan). Denizc. **1.** Boyutları farklı iki gövdeden oluşan çokgövdeli tekne tipi. **—2.** Sonda adalarında kullanılan hızlı, derinliği az, çok dar tekne. **—3.** Malezya'da kullanılan tüm teknelere verilen genel ad.

Bk. resim sayfa 9558

PRAPATTİ, özellikle Güney Hindistan'daki hinduculukta, kendini tamamen Tan-

E. Quemere-Marina-C.E.D.R.İ.

prao "Sudinox"

rı'nın inayetine bırakmayı belirten sanskritçe sözcük. Herkesin kolayca girebileceği bir yol olan prapatti, tam ve etkin bir sofuluk olan *bhakti*'ye seçenek olarak önerilen yoldur. Bu yolu yeğleyen sofu, ister sıradan bir yaşamı seçebilir, isterse bu yaşamdan vazgeçerek kendini tamamen Tanrı'ya adayabilir.

PRASAD (Racendra), hintli devlet adamı (Zeradei, Bihar, 1884 - Patna 1962). Kongre partisi'nin genel sekreteriydi (1922), birkaç kez hapse atıldı. Tarım bakanlığı (1946-47), Kurucu meclis başkanlığı yaptı (1946-1950), 1950 ve 1957'de iki kez Cumhurbaşkanlığına seçildi.

PRASAD (Cay Şankar), hindi dilinde yazan hintli yazar (Varanasi 1889 - *ay. y.* 1937). Çayavad (romantik) akımını benimsedi ve lirik şiirler yazdı. Şiva mezhebinden olması, *Kamayanı* adlı (1935) manzum efsanesine ayrı bir boyut kazandırır. Romanlarının en önemlisi olan *Kankal*'da geleneksel hint toplumunun marjinal çevrelerini anlattı.

PRASADA, iki ayrı anlam taşıyan sanskritçe sözcük: 1) hinduların tanrılarına sundukları yiyecek ve içecekler (genellikle pirinç, meyve ya da şekerlemeler); 2) Tanrı'nın kurtuluşa doğru ilerleyen kişiye bahşettiği "inayet".

PRASAT, sanskritçe *prasada* (pali dilinde *pasada*) sözcüğünün khmerce ve taycadaki söylenişi; bu sözcük bir sarayı, bir tapınağı (taycada) ya da bir tapınak-kuleyi (khmercede) belirtir.

L.L.-galerie de France

Mario **Prassinos** *Bessie Smith* (1962) *özel kol.*

PRASEODİMYUM a. (yun. *prasios,* tatlı yeşil, ve *didymos,* çift, ikiz'den). Kim. Lantanitler grubundan metal. (Simgesi Pr olan kimyasal element.)
—ANSİKL. Praseodimyum, atom numarası 59, atom kütlesi Pr=140,91 olan bir elementtir. 1885'te, daha önce yalın bir cisim olduğu sanılan didimyumun, gerçekte bir praseodimyum-neodimyum karışımı olduğunu kanıtlayan Auer von Welsbach tarafından neodimyumla birlikte aynı anda bulundu. W. Muthmann tarafından tek başına elde edilen praseodimyum, 931 °C'a doğru ergiyen soluk sarı renkli bir katıdır. Tuz çözeltileri yeşildir; praseodimyum adını da buradan almıştır. Tüm lantanitler gibi monazitten çıkarılır.

PRASİNİT a. (fr. *prasinite;* lat. *prasinus;* yun. *prasinos,* tatlı yeşil'den). Genellikle şistli, kimi zaman da kireçli olan, yeşilimsi renkte başkalaşım kayacı; klorit, epidot ve feldispattan oluşur.

PRASLİN, Seychelles takımadalarında ada; 26 km². Hindistancevizi yetiştiriciliği. Turizm.

PRASOCURİS PHELLANDRİ a. (yun. *prasokuris, -idos,* kök kurdu'ndan). Kuzey yarıküre'de, bataklıklarda yetişen şemsiyeli bitkilerin üzerinde yaşayan yaprakböceği. (Yaprakböceğigiller familyası.)

PRASOPHYLLUM a. Okyanusya ve Asya'da kırk kadar türü bilinen yer orkidesi.

PRASSİNOS (Mario), yunan asıllı fransız ressam, dekoratör ve gravürcü (İstanbul 1916 - Fransa 1985). Önceleri gerçeküstücülüğe ve anlatımcılığa yakın bir üslupta çalışırken, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra kendine özgü bir yol izledi: gerçekliğin rengarenk biçimlerin oyununa dönüştüğü sanatında, bu biçimler belli bir düzene uymakla birlikte son derece hareketlidir. 60'lardan başlayarak bu biçimler, tam tersine, çoğu kez siyah beyaz lekeler, noktalar ve çizgilerden oluşan yoğun ve canlı bir dokunun içinde kaybolur ("Pretextat", sonra da "Peretextat" dizileri, 1964-1971; "Türk manzaraları", 1971'den başlayarak). Prassinos, duvar halıları için çok sayıda patron gerçekleştirmiş ("Gökyüzünün sakinleri", 1952 -1956, Aubusson; Shakespeare temaları, 1961-1968, Aubusson ve Gobelins), ayrıca, tiyatro kostümleri ve dekorları tasarlamış, resimlemeler ve cilt maketleri yapmıştır.

PRAT DE LLOBREGAT, İspanya'da kent, Katalonya'da, Barcelona'nın büyük güney banliyösünde, Llobregat'ın ağzında; 60 400 nüf.

PRATELLA (Francesco Balilla), italyan müzikolog ve besteci (Lugo, Ravenna, 1880 - Ravenna 1955). 1927-1945 arasında Ravenna'daki Liceo musicale'yi yönetti. 1910'da, fütürist hareketin önderi Marinetti ile birleşerek modern müziği savunan birçok kitap yayımladı. Bunlardan *Manifesto dei musicisti futuristi* (Fütürist müzikçilerin manifestosu) [1910] anılmalıdır. Orkestra için yazdığı *Musica futurista* (1912), ilk manifestosunu oluşturur.

PRATESİ (Mario), italyan yazar (Santa Fiora sull'Amiata 1842 - Floransa 1921). Verismo'ya yakın bir romancıydı, roman ve hikâyelerinde sienalı köylüleri anlattı (*In provincia,* 1883; *L'eredità,* 1889).

PRATİ (Giovanni), italyan şair (Campomaggiore, Trento, 1814 - Roma 1884). Byron, Hugo ve Heine'den etkilenen ikinci kuşak romantiklerinden ve Savoia sülalesinin hizmetinde bir yurtseverdi. En önemli yapıtları, *Ballate* (1843) ve *Canti Politici*'dir (1852). Son yapıtları, doğu tümtanrıcılığının izlerini taşır (*Psiche,* 1876; *İside,* 1878).

PRÄTİGAU, romanş dilinde **Val Pratens,** İsviçre'de (Graubünden kantonu) vadi, Ren ırmağının kolu Landquart tarafından akaçlanır. Özellikle Davos ve Klosters çevresi çok turist çeker.

PRATİK sıf. (fr. *pratique*). **1.** TEORİK'e karşıt olarak, bir bilim dalının, bir bilginin uygulanmasını ilgilendiren, uygulamayla ilgili olan ya da doğrudan somut bir işlemi amaçlayan şey için kullanılır; uygulamalı, tatbiki: *Teori yeterli değildir, birtakım pratik bilgileri de öğrenmek gerekir.* **—2.** Gerçekçi olan, ayağı yere basan, günlük yaşamın somut sorunlarını elden geldiğince çözebilen bir kimse; bu kimsenin düşünme biçimi için kullanılır: *Pratik bir zekâsı olmak. Kendinizi bu kadar hayale kaptırmayın, biraz daha pratik olmaya bakın.* **—3.** Kullanım amacına her yönüyle uygun olan, her bakımdan verim sağlayan bir şey için kullanılır; kullanışlı: *Küçük bir el çantası koskoca bir valize göre çok daha pratiktir. Küçük arabalar şehir trafiğinde çok daha pratik oluyor.*

◆ a. **1.** Deneyimle, uygulamayla edinilen bilgi: *İngilizceyi anlıyorum ama pratiğim eksik.* **—2.** *Pratikte,* uygulamada.
—Fels. Kant'ın felsefesinde, ahlak buyruğunun zorunlu bir sonucu olarak düşünülen ahlaksal tutum alanı. (Hiçbir sorunun ahlaksal tutum düzeyinde bir sonuç doğurmadığı spekülasyon'un karşıtı.) ‖ Marx'a göre insanın, toplumsal örgütlenmesine dayanarak doğayı dönüşüme uğratmasını sağlayan çalışma süreçlerinin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Deneysel pratik,* belli bir toplumda, teknik pratik ile siyasal pratik arasındaki somut ilişki. ‖ *İdeolojik pratik,* bilincin kendine yönelik bir düşünüş aracılığıyla, bir durumdan bir başka duruma geçmesi. ‖ *Kuramsal pratik,* bilimkuramsal bir kopukluk doğuran belirli bir kavramsal çalışmayla, bir ideolojik ürünün (sanının) kuramsal bir bilgiye dönüşmesi. ‖ *Siyasal pratik,* toplumsal ilişkilerin yeni toplumsal ilişkilere etkin dönüşümü. ‖ *Toplumsal pratik,* belli bir toplumsal oluşum içinde diyalektik olarak birbirine bağlı pratiklerin karmaşık bütünü.
—ANSİKL. Fels. Marx'ta pratik kavramı, "doğal hukukun robinsonlukları" diye nitelediği ve insanı soyut bir biçimde, tarih dışında ve idealist bir tarzda ele alan daha önceki görüşler (Ricardo'nun görüşleri gibi) karşısında yaşama koşullarının üretim biçimine tanıdığı önceliği belirtir. Pratik sadece üretim etkinliğine indirgenemez, iktidar ilişkilerini de içerir. Bu iktidar ilişkilerinde, örneğin kapitalist üretim tarzında görüldüğü gibi, burjuvazinin devlet iktidarı yansır. Eylemin kendisine yönelen eleştirel eylem sürecini de hesaba katmaya çalışarak marxçı pratik kavramını tamamlayan Gramsci, pratiğin proletarya için sınıflar savaşımının bilincini, konusunu ve ortadan kaldırılma savaşımını da oluşturduğunu ileri sürer.

Pratik aklın eleştirisi (*Kritik der praktischen Vernunft*), Kant'ın yapıtı. 1788'de yayımladığı bu yapıtta Kant, ahlak yasasının doğasını ve pratik ilkelere bağlanmanın ne tür bir bağlanma olduğunu gösterir. Ahlaki yükümlülük ruha, aklın iradeye kabul ettirdiği bir yasa olarak verilir. Nitekim ihtiyatlı davranmaya, sağlık korumaya, vb. ilişkin buyruklar, bazı eylemlerin yapılmasını kendilerinden başka bir şey için araç olarak öngörür, yani koşullu bir nitelik taşırlarken, ahlaklılık buyruğu kesin bir nitelik taşır ve "Öyle davran ki eyleminin kuralı iraden tarafından tümel bir yasa durumuna getirilebilsin" formülü de bu kesinlikten kaynaklanır. İrade tarafından böylece tümelleştirilebilen kurallar dışında, bizi akılsal bir ereğe, kendinde bir ereğe yönelten başka bir kural yoktur. Oysa kendinde erek olarak var olan tek şey, akıllı varlıktır. Bu durum yeni bir buyruk formülüne yol açar: "Öyle davran ki kendinde ve başkasında insanlığı her zaman bir erek olarak gör ve hiçbir zaman bir araç olarak görme." "Erekler cumhuriyeti"'nin, "içindeki her yurttaşın aynı zamanda hem yasakoyucu hem de uyruk olacağı" bir

cumhuriyet olduğu söylenebilir. Buradan da şu üçüncü ödev formülü türer: "Özgür ve akla uygun iradelerin cumhuriyetinde hem yasakoyucu hem de uyrukmuşsun gibi davran." Yasa saygısının, tek davranış güdüsü olması gerekir. Ahlaklılığın koşulu olan özgürlük koyutu ("Yapmalısın, öyleyse yapabilirsin!"), erdemin gerçekleştirilmesi için zorunlu olan ruhun ölümsüzlüğü koyutu, ahlak yasasının ve doğal yasaların yaratıcısı olarak mutluluk ve erdemin son birleşmesini sağlayacak olan Tanrının varlığı koyutu gibi *koyutlar*, pratik aklın bu genel ilkelerine bağlıdır. *Pratik aklın eleştirisi*, bu aşkın gerçekliklerin spekülatif bilgisine değilse bile, en azından onlara inanmaya yol açar.

Pratik kız sanat okulu, öğrenim çağını geçirmiş ya da bu çağ içinde olmakla birlikte durumları uzun süre bir öğrenim görmeye elverişli olmayan genç kız ve kadınlara kısa süreli kurslarla temel eğitim yanında ev, aile ve meslek eğitimi veren öğretim kurumu.

1928'de Akşam kız sanat okulu adı ile öğretime açıldı. Adları 1977'de Pratik kız sanat okulu olarak değiştirildi. Bu kuruluşlar, kız teknik ve kız meslek liselerine, kız sanat okullarına, olgunlaşma enstitülerine bağlı ya da bağımsız olarak etkinlik göstermektedir.

Pratik sanat okulu, ilkokulu bitirmiş kimseleri değişik süre ve düzeylerde düzenlenen kurslarla belirli bir mesleğe hazırlayan ya da herhangi bir meslek dalında kendisini yetiştirmiş olup da mesleği ile ilgili bilgi ve becerilerini artırmak isteyen genç ve yetişkinlere olanak sağlayan meslek okulu. Temelini, ilki Bursa'da 1928-1929 ders yılında Erkek sanat enstitüsü'ne bağlı olarak açılan Akşam erkek sanat okulları oluşturdu. 1959-1960 ders yılına kadar yoğun öğretim yapan bu kuruluşlar, bu tarihte kısa süreli kurslara dönüştü. 1969-1970 ders yılında Erkek sanat enstitüleri'ne (günümüzde Endüstri meslek liseleri) bağlı ya da bağımsız olarak pratik sanat okulları açılmaya başlandı.

Bu kuruluşların yanı sıra, 1929'da İstanbul'da Orta terzilik okulu adıyla açılan ve 1979'da liseye dönüştürülen Beyoğlu terzilik meslek lisesi bünyesinde Pratik sanat derinleşme kursları etkinlik göstermektedir. Terziliği meslek olarak seçmiş, okur yazar yetişkinlere yönelik bu kurslar 1938'de açılan Akşam terzilik okulu'nun uzantısıdır ve süresi iki aydır.

PRATİKA a. (ital. *pratica*). Denizc. *Serbest pratika*, sağlık servisince denetlenen bir gemiye verilen karaya çıkma belgesi.

PRATİKLEŞMEK gçz. f. Pratik duruma gelmek, pratik olmak.

PRATİKLİK a. Pratik olma durumu, özelliği.

PRATİSYEN a. (fr. *praticien*). Sanatını uygulayan, pratik yolları bilen ve kullanan kimse.

◆ sıf. ve a. Gerek teşhis ve tedavi, gerek koruyucu hekimlik bakımından organizmanın tümüyle ilgili hastalıklara bakan hekim. (Uzman hekim karşıtı olarak *pratisyen hekim* biçiminde de söylenir.)

PRATO, İtalya'da kent, Toscana'da (Floransa ili), Arno'nun kolu Bisenzio'nun kıyısında, 165 888 nüf. (1990). Tekstil sanayisi (yün). Hazırgiyim. Metalürji. Kimya. İmparator şatosu (1248); Pretorio sarayı (XIII. ve XIV. yy.'lar); roman-gotik üslubunda katedral (Michelozzo ve Donatello'nun dış kürsüsü; freskler (sözgelimi Filippo Lippi'nin koro yerindeki freskleri); G. de Sangallo'nun yaptığı S. Maria delle Carceri kilisesi vb. Belediye galerisi.

Prato (Convenevole DA) → CONVENEVOLE da Prato.

PRATOLİNİ (Vasco), italyan yazar (Floransa 1913 - Roma 1991). Gerçekçi bir romancı olarak, XIX. yy.'ın sonundan İkinci Dünya savaşı sonrasına kadar uzanan dönemde Floransa'nın, halk kesiminden insanların yaşadığı mahallelerini, kimi zaman özyaşamöyküsel nitelikli geniş bir fresk biçiminde betimledi (*Il quartiere*, 1944: faşist dönemde geçen *Cronache di poveri amanti*, 1947; *Cronaca familiare*, 1947; *Le ragazze di San Frediano*, 1952; *La costanza della ragione*, 1963). *Una stroia italiana* adlı üçlemesinde yeni bir anlatı tekniği geliştirdi ve çözümlemelerini toplumsal (*Metello*, 1955), siyasal (*Lo scialo*, 1960) ve ruhbilimsel (*Allegoria e derisione*, 1966) yönden sürdürdü.

PRATT (Charles), 1. **Camden** kontu, ingiliz yargıç ve siyaset adamı (Londra 1714 - *ay. y.* 1794). 1757'den başlayarak milletvekiliydi, 1761'de Asliye mahkemesi baş yargıçlığına *(chief justice)* getirildi. Wilkes davasında, davanın yasallığı aleyhinde karar vermesi üzerine büyük bir ün kazandı ve 1766'da lord chancellor atandı. Ancak 1770'te, hükümete özellikle amerika siyaseti konusundaki muhalefeti yüzünden istifa etmek zorunda kaldı. Pitt yandaşıydı, Rockingham markisi döneminde (1782) ve W. Pitt döneminde (1783-1794) Meclis başkanlığı yaptı.

PRATT (John Jeffreys), 2. **Camden** kontu ve 1. markisi, ingiliz siyaset adamı (Chislehurst yakınında, Kent, 1759 - Sevenoaks yakınında, Kent, 1840), öncekinin oğlu. Bath milletvekiliydi (1780), W. Pitt hükümetine girdi, İrlanda lord-lieutenantlığına atandı (1795) ve oradaki 1798 ayaklanmasını bastırdı. 1812'ye kadar birçok kez daha bakanlık yaptı.

PRATT (John Henry), ingiliz din adamı ve jeodezi uzmanı (Londra 1809 - Gazipur 1871). Cambridge'de öğrenim gördükten sonra, Hindistan şirketi'ne papaz olarak atandı (1838), burada jeodeziyle ilgilendi. (Kalküta'da kaldığı sırada Himalayalar'ın neden olduğu, düşeyin anormal derecede küçük sapmalarını, geliştirdiği izostazi* kuramıyla açıkladı.

PRATT (Edwin John), kanadalı yazar (Western Bay, Newfoundland 1883 - Toronto 1964). Kahramanlık şiirleri yazdı: *Titans* (1926), *The Titanic* (1935), *Brébeuf and his Brethren* (1940), *Towards the Last Spike* (1952).

PRATT (Hugo), italyan çizgiroman sanatçısı (Rimini 1927). Büyük serüven romanı geleneğinden esinlenmiş senaryolara dayanarak ve yalın çizgiler yardımıyla, dikkate değer diziler yarattı; bu dizilerin en önemlilerinde, kahraman, 1967'den beri *Corto Maltese*'dir.

PRATTELN, İsviçre'de (Basel-Landschaft yarıkantonu) komün, Ren ovasında. Basel'in G.-D.'sunda; 15 700 nüf. XV. yy.'dan kalma şato. Metalürji ve kimya sanayileri. —Yakınında, tuz yatağı.

PRATYAHARA, klasik yoganın sekiz aşamasından beşincisini belirten sanskritçe sözcük. Bağasının içine çekilen kaplumbağa gibi duyularını içe çekerek, duyularla duyu nesneleri arasındaki bağlantıyı kesmeye dayanan bu beşinci aşama, fizik etkinliği dindirmeye yönelir. Bu durumda gerçeklik, aklını açıklığa kavuşturan ve dikkatini bir nokta üzerinde toplama yeteneğini geliştiren yogi tarafından doğrudan doğruya, yani duyuların aracılığı olmaksızın kavranabilir.

PRATYAKSA, hint felsefelerinde, beş bilgi aracından birincisi olarak kabul edilen algıyı belirten sanskritçe sözcük. Pratyaksa, doğrudan *(anubhava)* ya da bellek tarafından üretilmiş *(smriti)* olabilir.

PRAVADİ deresi → SİNANPAŞA deresi.

Pravaz şırıngası (mucidi fransız ortopedi hekimi Charles Gabriel *Pravaz*'ın [Le Pont-de-Beauvoisin 1791 - Lyon 1853] adından), dokulara ilaç çözeltileri vermeye yarayan çok ince iğneli ve bir ila beş santimetre küp hacimli küçük şırınga; ilk kez ağızdan başka yollarla vücuda ilaç verilmesini sağlamıştır.

Pravda *(Gerçek)*, 1922-1991 arasında SSCB komünist partisi merkez komitesinin yayın organı. 1912'de Sen-Petersburg'da kuruldu, yönetimi hemen Lenin'in eline geçerken, genel sekreterliğini de Molotov üstlendi. 1913-1917 arasında, çarlık sansüründen kurtulmak için 8 kez başlık değiştirdi. Ekim 1917'de, Rusya Sosyal demokrat işçi partisi Merkez komite organı durumuna geldi. Mart 1918'den 1952'ye kadar Komünist parti Moskova komitesi organı olarak Moskova'da yayımlandı. 1937'ye kadar Buharin, uzun yıllar boyunca gazetenin başyazarlığını yaptı. 14 mart 1992'de yayımına son verilen Pravda'nın tirajı bir zamanlar 10 milyon dolayındayken, kapanmadan önce 1 milyona kadar düşmüştü.

PRAVDİNSK → FRIEDLAND.

PRAVRİTTİ, hinduculukta yaşam karşısında alınabilecek iki tavırdan birini adlandıran sanskritçe sözcük. Etkinliğe ve yararlı işler yapmaya dayanan bu tavır, yaşamdan tamamen yüz çevirmenin *(nivritti)* karşıtıdır.

PRAYAG, Hindistan'da, günümüzde yerinde modern Allahâbad kentinin yükseldiği eski hindu kenti. Üç kutsal ırmak Ganj, Cumna ve Sarasvati'nin kavşağında, Hindistan'ın en ünlü hac yerlerindendir.

Prayer *(The Book of Common)* → COMMON PRAYER *(The Book of)*.

PRAZ a. (fr. *prase;* lat. *prasius;* yun. *prason*, pırasa'dan). Miner. Yeşil renkli kuvars türü; rengini bileşimindeki bir silikattan (aktinot) alır.

PRAZ (Mario), italyan eleştirmen ve denemeci (Roma 1896 - *ay. y.* 1982). Çok bilgili bir ingiliz edebiyatı uzmanıydı. Yapıtının bir bölümünü, edebiyatla güzel sanatlar arasındaki ilişkilerin incelenmesine adadı. (*Le carne, la morte e il diavolo nella letteratura romantica*, 1930; *Gusto neoclassico*, 1940; *la Casa della vita*, 1958).

PRAZOSİN a. (fr. *prazosine*). Nörobiyol. Atardamar hipertansiyonu tedavisinde kullanılan alfa engelleyici ilaç.

PRAŽSKÝ (Jeroným) → JERONYM PRAŽSKÝ.

PRAZVANA → PIRAZVANA.

PRE-, lat. *prae*, önce, önünde, zaman bakımından önceliği belirtmek için birçok bil msel terimin bileşimine girer: *prefabrike, prehistorya*.

PREAH VİHEAR, tayca **Khao Phra Viharn**, Tayland sınırında, Sisaket'in G.'inde khmer arkeolojik buluntu yeri. IX. yy. sonlarında, Angkor'un kurucusu Yaşovarman I tarafından yaptırılan tapınak, büyük bölümü XI.-XII. yy.'lardan kalmadır. Preah Vihear, 1954'te Taylandlılar tarafından işgal edildi; 1962'de Lahey Uluslararası adalet divanı tarafından Kampuçya'ya geri verildiyse de Bangkok karara itiraz etti.

PREAMPLİFİKATÖR a. (fr. *preamplificateur*). Elektron. ÖNYÜKSELTEÇ'in eşanlamlısı.

PREANGER ya da **PRİANGAN,** Cava'nın (Endonezya) batısında bölge, adanın merkezindeki sıradağlarla güney kıyısında uzanır. Bu volkanik ülke verimli toprakları sayesinde tarım işletmeleriyle donanır: çay, hevea ve kınakına (azalmaktadır) bahçeleri.

PREBEZA → PREVEZE.

PREBİSCH (Raúl), arjantinli iktisatçı (Tucumán 1901 - Santiago, Şili, 1986) 1935 yılında Emisyon kurumunun örgütlenmesini yönetti ve bu kurumun ilk baş-

Lauros-Giraudon

precisionism
... *Ve yiğidin evi* (1931)
Charles Demuth
Art İnstitute, Chicago

kanı oldu. Ama 1943'te Peron'un iktidara gelmesi üzerine görevinden ayrılmak zorunda kaldı. 1948-1962 arasında Birleşmiş milletler'de Latin Amerika İktisat komisyonu genel sekreterliğini yaptı ve burada kalkınmakta olan ülkelerin sözcüsü olarak kendini gösterdi. 1964'te BM Ticaret ve kalkınma konferansı'nın genel sekreterliğine getirildi; Üçüncü dünya ülkelerinden kaynaklanan mamul maddelere daha geniş pazarlar sağlanmasını salık verdi. Başlıca yapıtı: *Los Obstáculos del mercado comuń Latinoamericano* (Latin Amerika Ortak pazarı'nın karşılaştığı engeller) [1967].

PRÉCIEUSE a. (fr. *précieuse*). Henri IV' ün saray çevresinin kendini salıvermesine tepki olarak, davranışlara ve dile incelik vermeye çalışan XVII. yy. başı fransız aristokrasisine mensup kadınlara verilen ad.

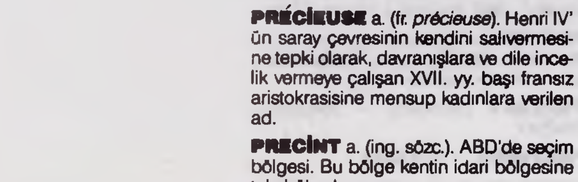
PRECİNT a. (ing. sözc.). ABD'de seçim bölgesi. Bu bölge kentin idari bölgesine tekabül eder.

PRECISIONISM a. (ing. sözc.). 20'li ve 30'lu yıllarda ABD'de geçerli olan ve şematik, kesin bir üslupla belirginleşen figüratif resim eğilimi.
—ANSİKL. Precisionism, kübizmden (şematik yapı), Duchamp ve Picabia'nın "mekanik" yapıtlarından (kişisel olmayan, nesnel üslup) esinlendi. Bu eğilimdeki sanatçıların (bir süre için Demuth, Sheeler*, O'Keeffe* ve George Ault, Ralston Crawford, Niles Spencer) en çok işledikleri konular, çağdaş kent ve sanayi görünümleridir.

PREDA (Marin), rumen yazar (Siliştea -Gumeşti 1922 - Mogoşoaia 1980). Önce Romanya köylerindeki yaşamı dile getirdi (*Rencontre dans les terres* [fr. çev.], 1948; *les Moromeţi* [fr. çev.], 1955-1967). Daha sonra romanlarında, savaştan bu yana meydana gelen toplumsal değişiklikler üzerine eğildi (*l'İntrus* [fr. çev.], 1968; *le Délire* [fr. çev.], 1975; *le Plus Aimé des mortels* [fr. çev.], 1980). Denemeler de yazdı (*l'İmpossible Retour* [fr. çev.], 1971; *la Vie comme une proie* [fr. çev.], 1977).

Peselino'nun Floransa'daki bir sunakarkalığı için 1450'ye doğru gerçekleştirdiği iki **predella** panosu (solda, İsa'nın yara izlerini taşıyan aziz Francesco; sağda, hastaları iyileştiren aziz Cosma ile aziz Damiano)
Louvre müzesi, Paris

Réunion des musées nationaux

PRÉ-D'AUGE, Fransa'da, Calvados'ta komün, Lisieux'nün B.'sında; 607 nüf. Ortaçağ'dan beri çömlekçilik merkezi. Manerbe gibi, yapraklar ve meyve kabartmalarıyla süslü çatı panoları ve sırlı çömlek üretimi alanlarında uzmanlaştı. XVIII. yy.' da, çömleklerin yanı sıra, karolar, alaca sırlı vazolar ve heykelcikler de yapıldı.

PREDEAL geçidi, Transilvanya (Romanya) Alpleri'nde geçit, Prahova ve Timiş vadileri arasında, Olt ırmağının kolu; yüksl. 1 040 m. Bükreş, Ploieşti ve Braşov'u birbirine bağlayan demiryolu ve karayolu bu geçitten geçer. Kayak ve turizm merkezi.

PREDELLA a. (ital. sözc.). Güz. sant. Sunakarkalığının genellikle küçük panolara ayrılmış olan alt bölümü; ikonografisi sunak tablosundaki esas konuyla ilgilidir.

PREDENTİN a. (fr. *prédentine*'den). Embriyol. Odontoblastlar tarafından salgılanan ve kireçlendikten sonra dentine dönüşen madde.

PREDETERMİNİZM a. (fr. *prédéterminisme*). Fels. → ÖNBELİRLENİMCİLİK.

PREDİYASTOLİK sıf. (fr. *prédiastolique*). Fizyol. Kalp diyastolundan önce gelen.

Předmostí insanları, Moravya'da, Bečva'nın sağ kıyısındaki Předmostí köyünde, aurignac kültürü döneminden toplu bir mezarda bulunan 27 fosil iskelet. Předmostí insanlarının, Orta Avrupa'ya özgü Cro-Magnon'un bir çeşidi olduğu genellikle kabul edilmektedir.

PREDNİZOLON a. (fr. *prednisolone*). Hidrojen yitirerek hidrokortizondan türeyen ve daha kuvvetli bir antienflamatuvar etkiye sahip olan kortikoit ilaç. (Eşanl. DELTAHİDROKORTİZON.)

PREDNİZON a. (fr. *prednisone*). Kortizonun hidrojen yitirmesiyle elde edilen ve aynı antienflamatuvar etkiye sahip olmakla birlikte ondan daha etkili ve daha az zehirli nitelik taşıyan, steroit yapıda sentetik ilaç.

PREFABRİK → ÖNÜRETİMLİ.

PREFABRİKASYON a. (fr. *préfabrication*). İnş. ÖNÜRETİM'in eşanlamlısı.

PREFABRİKE sıf. (fr. *préfabriqué*). İnş. ÖNÜRETİMLİ'nin eşanlamlısı. (PREFABRİK de denir.)

PREFERENDUM a. (fr. *préférendum*; lat. *praeferendum*, *praeferre*, tercih etmek'ten). Etol. Canlıların yaşadığı bir çevrede, bir türün bireylerinin tercih ettiği, fiziksel ya da kimyasal bir etkenin değeri. (Bireyler bu etkenin yoğun olduğu yere yönelir ve orada toplanırlar. Preferendum kavramı, pati kavramını tamamlar.)

PREFORMATİF sıf. (fr. *préformatif*). Dokubil. *Preformatif zar,* embriyonda dişlerin oluşumu sırasında, epitelyum hücrelerinden oluşan mine yapıcı organı, adamantin prizmalarından ve dentindeki odontoblast uzantılarından ayıran ana zar.

PREGADO a. (ital. sözc.). Tar. Venedik senatosu üyesi. (1172'de kurulan pregadolar [pregadi] konseyi, XIV. yy.'da "senato" unvanını aldı. Büyük Konsey tarafından seçilen bu meclisin, 1230'da 60 olan üye sayısı, XVI. yy.'da 300'e yükseldi ve XIV. yy.'da yetkileri arttı. Dış siyaseti, savaş işlerini ve iktisadi yaşamı yönetiyordu.)

PREGL (Fritz), avusturyalı kimyacı (Ljubljana 1869 - Graz 1930) Graz ve İnnsbruck'ta fizyolojik kimya profesörlüğü yaptı. Çok küçük miktardaki maddeleri konu alan kimyasal çözümleme yöntemi mikroçözümlemenin kurucularındandır. 1917'de *Die quantitative organische Mikroanalyse* (Niceliksel organik mikroanaliz) adlı kitabını yayımladı. Ayrıca safra asitleri ve albüminin hidroliz ürünleri üstüne yaptığı çalışmalarla tanındı. (1923 Nobel kimya ödülü.)

PREGNAN a. (fr. *prégnane*). Org. kim. Formülü $C_{21}H_{36}$ olan dört halkalı doymuş hidrokarbon; iskeletine pek çok önemli steroitte, özellikle gebelik hormonu olan projesteronda rastlanır.

PREGNANDİYOL a. (fr. *prégnandiol*' dan). Endokrinol. Progesteron metaboliti. İdrardan atılan başlıca progesteron ürünüdür.

PREGNANOLON a. (fr. *prégnanolone*). Endokrinol. Testosteronun dört hidrojenli metaboliti.

PREGNEN a. Endokrinol. (fr. *prégnène*' den). Pregnandan türeyen ve aralarında aldosteronun da bulunduğu birçok böbreküstü bezi korteksi hormonunun yapısında bulunan bir karbonlu ya da doymamış karbür.

PREGOLYA, alm. **Pregel,** Rusya'da kıyı ırmağı, Kaliningrad bölgesinde; 187 km (havzası 15 500 km^2). Kaliningrad'da Vistül körfezine dökülür.

PREHİSTORİK sıf. (fr. *préhistorique*). Tarihöncesine, "tarih zamanları" olarak adlandırılan dönemden daha öncesine ait ya da bu dönemle ilgili olan şey için kullanılır.

PREHİSTORYA a. (fr. *préhistoire*'dan). Tar. TARİHÖNCESİ'nin eşanlamlısı.

PREHNİT a. (fr. *prehnite;* öz. a. *Prehn*' den).Miner. Ortorombik sistemde yer alan hidratlı doğal alüminyum ve kalsiyum silikat.

PREISIGKE (Friedrich), alman papirüs uzmanı (Magdeburg 1856-Heidelberg 1924). Başlıca yapıtları, yayımladığı papirüsler ve papirüs metinleri üzerindeki incelemeleridir (*Berichtungsliste der Griechischen Papyrusurkunden* [Yunan papirüsleri üzerine rapor], 1970).

Preisz-Nocard basili, Vet. Atlarda bulaşıcı akne, öküzde püstüllü dermatit, toynaklılarda ülserli lenfanjit nedeni olan mikrop. Kangrenli meme iltihaplarında ve koyun pnömonisinde de bu basile rastlanır.

PRÉJEAN (Albert), fransız sinema oyuncusu (Paris 1898 - *ay. y.* 1979). Sinemaya akrobatik sahnelerde figüranlık yaparak başladı, daha sonra René Clair'in gözde oyuncusu oldu (*Paris qui dort,* 1923; *le Voyage imaginaire,* 1925; *Un chapeau de paille d'Italie,* 1927; *Sous les toits de Paris,* 1930).

PREKAMBRİYEN a. (fr. *précambrien*). Yerbil. CAMBRİAÖNCESİ'nin eşanlamlısı.

PREKMURJE, Slovenya'da birçok vadiden oluşmuş bölge, ülkenin kuzeydoğusu kesiminde. Özellikle bağcılığa elverişli olan bölgenin başlıca kentleri *Murska Sobota* ve *Lendava.* Lendava yakınında petrol yatağı ve rafinerisi.

PREKORDİYALJİ a. (fr. *précordialgie*' den). Patol. KALP* ÖNÜ AĞRISI'nın eşanlamlısı.

PRELLER (Friedrich), **Yaşlı** denir, alman ressam (Eisenach 1804 - Weimar 1878). J. A. Koch'tan etkilenerek *Odysseia* teması üzerine güney manzaraları yaptı (1854-1856). — Oğlu *Genç* FRİEDRİCH (Weimar 1838-Dresden 1901) aynı anlayış doğrultusunda ürünler verdi.

PRELOG (Vladimir), isviçreli kimyacı (Saraybosna 1906). Prag'da, sonra Zagreb'de çalıştıktan sonra, Zürich Politeknik okulu'nda profesör oldu (1947). Stereokimya uzmanıydı, alkollerin mutlak biçimlenmesini belirlemek için "bakışımsız indükleme" olayına dayanan bir yöntem buldu. Cahn ve İngold ile birlikte, stereokimya ile ilgili bir adlandırma sistemi kurdu. (1975 Nobel kimya ödülü.).

PRELOJİK a. (fr. *prélogique*). Mant. MANTIKÖNCESİ'nin eşanlamlısı.

PRELÜD a. (fr. *prélude*, geç lat. *praeludium*, klasik lat. *praeludere*, çalmaya hazırlanmak'tan). Belli bir biçimi olmayan ve enstrümantal, teatral bir yapıttan ya da bir kilise töreninden önce seslendirilen müzik parçası.

—ANSİKL. Terim, ilk kez XV. yy'da, bir Kuzey Almanya org derlemesinde kullanıldı. XVI. yy'da, genellikle bir doğaçlama türünün adı olarak, lavta müziğine girdi. İtalyanlar'ın *intonazione*'sine yakındı ve kendisinden sonra seslendirilecek yapıtların tonunu belirtirdi. Daha sonra, lavta müziğinden, klavye müziğine geçti. İlk klavye prelüdlerini XVI. yy'ın başlarında Attaingnant yayımladı. XVII. yy'da, serbest ve ölçüsüz bir türdü. Fransız okulundan bir dizi besteci bu tarzda prelüdler besteledi. F. Couperin, *l'Art de toucher le clavecin* (Klavsen çalma sanatı) adlı yapıtında, sıkı bir düzeni olan altı prelüde yer verdi. Yavaş yavaş, ritmik bir öğe ya da bir veya iki tema üzerine yazılmış ve daha yapılaşmış bir türe dönüşen prelüd, sonat, sinfonia, rondo ya da fransız tarzında uvertürün biçimini aldı (J. S. Bach, *Ayarlı klavye*).

Reform'u benimsemiş kiliselerde, cemaat ilahiye başlamadan çalınan ve protestan neşidelerinden alınmış temalar üzerine org için yazılan parafrazlara da prelüd ya da koral prelüdü denir (Bach, Reger). XIX. yy'da, prelüd bağımsızlık kazandı. Chopin'in, kısa ve doğaçlama izlenimi veren yirmi dört prelüdü, etüt üslubuyla yazılmış olmakla birlikte, şiirsel bir anlatıma da sahiptir. Debussy'nin yirmi dört prelüdüyse, görsel ve duyumsal izlenimlere dayanılarak bestelenmiştir ve Gabriel Fauré'nin, birer saf müzik örneği olan dokuz prelüdünün karşıtıdır. Ayrıca, C. Franck, Rahmaninov, Skryabin, Satie, Messiaen ve Şostakoviç'in piyano için; Mendelssohn, Saint-Saëns, Vierne ve Dupré'nin org için; Liszt ve Marius Constant'ın orkestra için prelüdleri de anılmaya değer. Kimi operalarda, senfonik prelüd, uvertürün yerini alabilir (*Lohengrin*, *Tristan und Isolde*, *Parsifal*, *Pénélope*); bu durumda prelüd, partisyonun başlıca temalarını geliştirir.

Prelüdler, Liszt'in senfonik şiiri. 1848'de bestelenen yapıt 1850'de gözden geçirildi ve 1854'te Weimar'da seslendirildi. Joseph Autran'ın "Yaşamımız, ilk ve törensi notasını ölümün seslendirdiği şu meçhul şarkıya bir dizi prelüdden başka ne ki?" düşüncesinden esinlenen besteci, şairin dile getirdiği ruh durumunu yansıtabilmek için büyük çeşitleme yöntemine başvurdu: aşk, hayaller, doğanın tesellisi, zafere çağrı.

PREMADASA (Ranasinghe), seylanlı siyaset adamı (Colombo 1924 - ay. y. 1993). Seylan İşçi partisi'nde siyasete atıldı. 1956'da Birleşik ulusal parti'ye geçti. 1965'te milletvekili seçildi. Yerel yönetim başkanlığı (1968-1970), muhalefet partisi meclis grubu başkanlığı (1970-1977), parti başkan yardımcılığı yaptı. 1977'de partisi iktidara gelince yeniden Yerel yönetim-konut ve bayındırlık bakanı, Meclis başkanı oldu. 1978'de Başbakan atandı. Aralık 1988'de Cumhurbaşkanı seçildi. Başkentte 1 mayıs törenleri sırasında, Tamil terör örgütüne mensup bir intihar komandosunun, halkı selamlamakta olan başkanın yanına gelerek kendi üzerine bağladığı bombaları patlatmasıyla, suikastçı ve yakınındaki diğer 13 kişiyle birlikte hayatını kaybetti.

PREMAN, yoğun istek, tanrısal aşk anlamına gelen ve hinduculukta çok özenli arınma ayinlerinden sonra, özellikle şaktilik mensupları arasında uygulanan cinsel birleşme ayinini belirten sanskritçe sözcük.

PREMATÜRE sıf. (fr. *prématuré*). Kad. doğ. ERKEN* DOĞMUŞ ÇOCUK'un eşanlamlısı.

PREM CAND (Dhanpat Ray, **Navab Ray** ya da ... denir), yapıtlarını hindî dili ile urdu dili ve ingilizce kaleme alan hintli yazar (Lamahi, Benares yakınında, 1880 - Benares 1936). Bir memur ailesinin çocuğuydu; ilk urduca öykülerini yazdı ve bir çok film senaryosu kaleme aldı. Konularını günlük gerçeklerden seçerek, kırsal kesim Hindistan'ının trajedisini gerçekçi bir dille betimledi. Başlıca romanı olan Godan'da (1936), kırsal yörelerde, köylüyü tam bir serf durumuna düşüren sistemi ele aldı.

PREMİKOZİK sıf. (fr. *prémycosique*). Der. hast. Mantarsı mikozisin ortaya çıkmasından önce ortaya çıkan deri belirtilerine denir.

PREMİNGER (Otto), avusturya asıllı amerikalı film yönetmeni (Viyana 1906 - New York 1986). 1923'te Max Reinhardt'ın asistanlığını, 1929'da da Reinhardt'dan sonra Viyana Theater in der Josefstadt'ın yöneticiliğini yaptı ve ABD'ye giderek Broadway'de yönetmen, Hollywood'da da senaryocu olarak çalıştı. Sinema yönetmenliğine 1944'te başladı: *Kanlı gölge* (Laura) (1944), *Mühlets tehlikesi* (Angel Face) (1952), *Ay mavidir* (The Moon is Blue) (1953), *Dönüşü olmayan nehir* (River of No Return) (1954), *Carmen Jones* (1954), *Altın kollu adam* (The Man with the Golden Arm) (1955), *Günaydın hüzün* (Bonjour tristesse) (1958), *Porgy and Bess* (1959), *Bir cinayetin anatomisi* (Anatomy of a Murder) (1959), *Exodus* (1960), *Öğüt ve onay* (Advise and Consent) (1962), *Küçük kız kayboldu* (Bunny Lake is Missing) (1965), *Rosebud* (1975), *The Human Factor* (1980).

PREMİUM a. (fr. *premium*). Bors. Hisse senedi ve tahvil alım (ya da satım) opsiyonu satıcısına, opsiyonu satın alan tarafından ödenen para. (Bu, alıcının işlemi yapmaktan kaçınması olasılığına karşı satıcıya ödenen bir caymа bedelidir; tutarı, piyasada serbestçe pazarlık edilebilir.) [Türkiye'de henüz uygulaması yoktur.]

PREMNA a. (yun. *premnon*, kütük). Bo- vaz ya da mavimsi küçük çiçekleri ... ilafin ucunda salkım ya da seyrek başak halinde toplu bulunan ağaç ya da ağaçcık. (Bütün sıcak bölgelerde yetişen 80'den fazla türü bilinir. Minegiçegiller familyası.)

PREM TİNSULANOND, taylandlı subay ve siyasal adamı (Songkhla eyaleti 1920). General. Savunma bakanı ve genelkurmay başkanı (1978) oldu. 1980-1988 arasında başbakanlık yaptı.

PŘEMYSL, Bohemya'nın efsanevi prensi. Prenses Libuše tarafından koca olarak seçilmeden önce çiftçiydi. *Přemysl* hanedanlığını kurdu.

PŘEMYSL OTAKAR I, Bohemya dükü (1197-98), ardından Bohemya kralı (1198-1230), dük Ladislav II'nin oğlu. İmparatorluk içindeki anlaşmazlıklardan ustaca yararlanmasını bildi; Philipp von Schwaben'in dukluğunu krallığa yükseltmesini sağladı (1198) ve bunun üzerine Otakar adını aldı. 1212'de Friedrich II'ye krallığının kalıtsallığını onaylattı; 1222'de Moravya'yı krallığına kattı ve krallık yönetimini geliştirdi.

PŘEMYSL OTAKAR II (1230 - Dürnkrut yakınında 1278), Bohemya kralı (1253-1278), öncekinin torunu. Büyük* Fetret döneminden yararlanarak birçok bölgeyi kendi buyruğu altında topladı. Babenberg sülalesinin yok olmasından (1246) sonra, ilkin Avusturya dükü seçildi (1251); babası ölünce Bohemya ve Moravya ona geçti; burjuvaziyi destekleyerek, kentler kurarak ve soyguncu senyörlerin sayısını azaltarak devletlerini yeniden örgütlemeye girişti. Steiermark'ı ele geçirdi (1261), Kärntenli Philipp'ten Kärnten ve Krain'ı aldı (1269) ve Kutsal İmparatorluk'un en güçlü hükümdarı durumuna geldi. Gücünden ürken Seçiciler, ilkin Otakar'ı destekleyen Gregorius X'un öğüdüne uyarak Habsburg hanedanından Rudolf'u seçtiler. Avusturya, Kärnten ve Krain'den yoksun bırakılan kral, İmparatorluk'taki saygınlığını yitirdi (1275). Habsburg hanedanından Rudolf'un saldırısına uğrayınca boyun eğmek zorunda kaldıysa da (kasım 1276), çok geçmeden yeniden savaşıma girişti ve Dürnkrut yakınında yenilerek öldürüldü.

A. E. Diambevian ... Paçal kal

Gene Tierney (ortada) ve Clifton Webb (sağda) Otto Preminger'in *Kanlı gölge* (1944) adlı filminin bir sahnesinde

Otto Preminger

PŘEMYSLİDLER, çek kabilelerini birleştirerek devlet halinde örgütleyen (X. yy.) efsanevi çek hanedanı. Germen imparatorlarını bağımlılığı altındayken Macarlar'a karşı onlara yardımda bulunan Přemyslidler (Lechfeld, 955); onlardan ilkin yaşamboyu olarak (Vratislav II, 1085-1092), ardından kalıtsal olarak (Přemysl Otakar I) krallık unvanını aldılar. Přemysl Otakar II döneminde gücünün doruğuna çıkan hanedan, Venceslav III'ün öldürülmesiyle birlikte ortadan kalktı ve veraset sorununu hiçbir zaman çözemediği için büyük feodallerin bağlılığını sağlayamadı.

PRENANT (Louis Auguste), fransız hekim ve doktorbilimci (Lyon 1861 - Paris 1927). Çeşitli hücre elemanlarını buldu. Histoloji'yi, karşılaştırmalı histoloji, histoloji ve histokimya alanında çalışmalar yaptı. Çeşitli başlı ve histokimya yöntemleri geliştirdi.

PRENANTHES a. Almaşık yapraklı, genellikle ırmansı, salkımlı büyük ot (Yaprağı biçiminde ya da kırmızı, mor ya da beyaz renkte olan çiçekleri gevşek kümeler oluşturan kömeçler halinde bulunur. Dağlarda nemli yerlerde yetişir. Bileşikgiller familyası.)

PRENDERGAST (Maurice Brazil), amerikalı ressam (Saint John, Newfoundland, 1859 - New York 1924). Avrupa'ya ve Avrupa sanat akımlarına çok bağlı olan bu ressam, manzaralarında ve dış mekân sahnelerinde (suluboya ve yağlıboya tablolar) izlenimcilerden, sonra da nabiler ve Seurat'dan etkilendi. Gerçekçiliği tam olarak benimsemediyse de, Sekizler grubuna katılarak, modern sanatın ABD'deki öncülerinden biri oldu.

PRENEKS sıf. (fr. *prénexe*). Mant. ve Mat. *Preneks formül*, $Q_1x_1Q_2x_2 \ldots Q_nx_nF(x_1, x_2, \ldots, x_n)$ biçimindeki formül, burada $Q_1, Q_2, \ldots, Q_n$ niceleyiciler ve F niceleyicisiz bir formüldür. (Klasik mantıktaki yüklemeler hesabında, her formül bir preneks formüle eşdeğerdir.)

PRENESTİNİ dağları, Apenninler'in kenarında kalan ve D.'da Roma'nın kırsal kesimi yanında yükselen kireçtaşlı yüksek tepeler kümesi, 1 218 m.

PRENİLAMİN a. (fr. *prenylamine*). Amfetamin türevi sentetik ilaç. (Koroner damarların genişleme yeteneğini artırır, beyin damarlarını genişletir, merkez sinir sistemi üzerinde yatıştırıcı etki gösterir.)

PRENİTEN a. (fr. *prehnitène*). Org. kim. Tetrametil-1,2,3,4 benzenin yaygın adı.

PRENİTİK sıf. (fr. *prehnitique*). Org. kim.

Harlingue-Roger-Viollet

Yevgeniy **Preobrajensky**

Prenitik asit, benzen tetrakarboksilik-1,2,3,4 asidin yaygın adı; mellofanik ve piromellik asitlerin izomeridir.

PRENJ, Bosna-Hersek'te yer alan kireçtaşlı, şistli dağ kütlesi: *Zelena glava*'da 2 155 metre. Her üç yanından Neretva'nın yukarı çığırıyla çevrilidir. Hayvancılık gerilemekte, ama turizm gelişmektedir (özellikle Boracko Jezero gölü çevresinde).

PRENS a. (fr. *prince;* lat. *princeps,-ipis,* birinci'den). **1.** Bir hükümdarlığa sahip erkek. (Bk. *ansikl.* böl. Tar.) **—2.** Bir hükümdar ailesine mensup erkek. **—3.** Fransa'da en yüksek soyluluk unvanı.

—Tar. *Krallık prensi,* kralın erkek vârisi, veliaht. || *Soydan prens,* bir hükümdar ailesinde erkek tarafından gelen prens.

—ANSİKL. Geç İmparatorluk sonunda kaybolan prens unvanı Ortaçağ'da küçük bir devletin hükümdarını belirtmek üzere, latince biçimiyle (→ PRİNCEPS), yeniden ortaya çıktı: 774'te, Benevento'nun lombardialı dükü Arechis, Pavia monarşisinin yıkılmasıyla bağımsızlığına kavuşunca *princeps* unvanını aldı. Daha sonra, Benevento prensliğinin parçalanması sırasında (IX. yy.), Capua ve Salerno prenslikleri ortaya çıktıysa da, bunlar bir süre sonra Roberto Guiscardo tarafından ilhak edildiler (XI.-XII. yy.). Bu unvan hıristiyan Doğu'ya büyük bir olasılıkla Normanlar tarafından götürüldü: nitekim burada 1098-1268 arasında Antakya* prensliğine ve ayrıca Celile ya da Taberiye prensliğine rastlanır. İtalya'da, Ortaçağ'ın sonundan itibaren prenslik unvanları çoğalmaya başladı (Roma, Napoli, Sicilya prensleri).

Almanya'da, prens *(Fürst)* önceleri yalnızca bir görevliydi (dük, markgraf, saray kontu, kont); verasetle intikal hakkını ancak XII. yy.'da elde etti. 1180'den sonra, imparatorluk şansölyesi, prens unvanını, ancak doğrudan doğruya imparatora bağlı ve imparatorluk diyet meclisine (Reichstag) katılmakla yükümlü vasallere veriyordu. Bunların sayısı durmadan arttığı için, sonunda Altın mühürlü ferman (1356) ile içlerinden yalnız yedi tanesine imparatoru seçme hakkı tanındı; basit prensler ise, artık Reichstag'ın ikinci meclisini oluşturmaya başladılar. XVI. yy.'ın başında, otuz kadar kilise prensiyle (başpiskopos, piskopos, başrahip, tarikat başkanı) altmış kadar laik prens bulunuyordu. Prensin zaten büyük olan özerkliği, Westfalen antlaşmalarının da (1648) gösterdiği gibi, XVII. yy.'da daha da genişledi 1803 İmparatorluk fermanı'yla hemen bütün kilise prenslikleri laikleştirildi ve laik prensliklerden bir bölümünün dolaylı olarak imparatora bağlanmasına olanak sağlandı. Nihayet, imparatorlukla birlikte (ağustos 1806), Almanya'da prenslik unvanı da ortadan kalktı.

Rusya'da prens ya da *knyaz** unvanı, 1917'ye kadar sürdü.

Fransa'da Charles V, *soydan prensler* sınıfını kurdu. Bazı derebeyi aileleri, Ortaçağ'ın sonundan beri, prenslik unvanına sahip olduklarını ileri sürdülerse de, onlara bu payeyi veren belgeleri hiçbir zaman ortaya koyamadılar. Bununla birlikte, kral, bazı ailelerin (Broglie, Bauffremont) Kutsal İmparatorluk zamanında verilmiş bir prenslik unvanını taşımalarına müsaade etti. Devrimin kaldırdığı (1790) bütün unvanları yeniden ihdas eden (1808) Napoléon, bütün yüksek mevki sahiplerine ve bazı mareşallere prens unvanı verdi ve bunu soyluluk hiyerarşisinin en üst derecesi yaptı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda prens unvanı, Batı etkisiyle son dönemlerde, hanedanın bazı erkek mensupları tarafından gayri resmi olarak kullanıldı.

Prens ya da **İl Principe** → HÜKÜMDAR.

PRENS adaları → ADALAR.

Prens İgor *(Knyaz İgor),* Borodin'in, bir prologla başlayan 4 perdelik operası. Librettosunu da, V. V. Stasov'un taslaklarından yararlanarak bestecinin yazdığı ve büyük bölümü eksik kalan yapıt daha sonra Glazunov ve Rimskiy-Korsakov tarafından tamamlandı ve 1890'da Petersburg'da sahnelendi. Bu operada, rus ve asya folklorundan öğeler kullanılmıştır. — Serge de Diaghilev, Rus baleleri'nin Paris'teki ilk gösteri (Châtelet tiyatrosu, 1909) programına ikinci perdenin balesini de aldı. Bu koregrafik tablo, *Poloveç dansları* adı altında bundan böyle, Borodin'in operasından bağımsız olarak temsil edilir oldu. Koregrafiyi Michel Fokine, dekor ve kostümleriyse ressam N. Rœrich hazırlamıştı.

PRENS SABAHATTİN, türk siyaset adamı ve toplumbilim kuramcısı (İstanbul 1878-Colombier, Neuchâtel, 1948). Abdülhamit II'nin kız kardeşi Seniha Sultan'ın oğlu olduğu için "prens" sanıyla anıldı. Bir batılı gibi eğitim gördü. Babası Mahmut Celalettin Paşa ve kardeşi Prens Lütfullah ile birlikte 1899'da Avrupa'ya kaçtı. Avrupa'da Abdülhamit yönetimine karşı olanların önderlerinden biri oldu. Bir süre babasıyla birlikte Mısır'da kaldıktan sonra Paris'e yerleşti. Le Play'in kurduğu "Science Sociale" (İlmi içtimai) okulunun ileri gelenlerinden Edmond Demolins ile tanıştı. Toplum ve siyaset hakkındaki görüşlerini, kuramlarını bu okulun savunduğu ilkelere dayandırdı. (→ MESLEKİ İÇTİMAİ.) Osmanlı toplumunun ilerleyebilmesi için "teşebbüsi şahsi"ye (özel girişim) ve "ademimerkeziyetçilik*"e (yerinden yönetim) ağırlık veren ingiliz-amerikan modelinin benimsenmesini savundu. Toplumun yapısı değiştirilmediği için reform girişimlerinin başarılı olamadığını; osmanlı insanının memur gibi değil girişimci gibi yetiştirilmesini, eğitim sisteminin bireyciliği temel alan biçimde değiştirilmesini önerdi.

Avrupa'daki Türkler'i Abdülhamit II yönetimine karşı örgütlemek için babası ve kardeşinin yardımlarıyla 1902'de Paris'te Birinci osmanlı liberalleri kongresi'ni (Jön Türk kongresi) topladı. Kongre'de İngilizler'in yardımıyla yapılacak bir darbeyle Abdülhamit'in devrilmesini savunan grubun önderi olarak, yabancı müdahaleye karşı çıkan Ahmet Rıza Bey ve arkadaşlarıyla tartıştı. Ahmet Rıza Bey grubunun Terakki ve İttihat cemiyeti'ne karşı Teşebbüsi şahsi ve ademimerkeziyet cemiyeti'ni kurdu. Önce *Meşveret* gazetesinde, 1906'dan sonra *Terakki* dergisinde görüşlerini yaymaya başladı. Gizlice Türkiye'ye gönderilen dergi aydınlar arasında etkili oldu. Prens Sabahattin'in ademimerkeziyetçi görüşü Terakki ve İttihat grubu tarafından eleştirildi; bu görüş uygulanırsa Osmanlı devletinin dağılacağı ileri sürüldü. İttihatçılarla görüş ayrılığı, 1908'de Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'a dönünce daha da derinleşti. Ahrar fırkası, programında onun görüşlerine yer verdi. Onun görüşlerinden etkilenen gençler Nesli cedit kulübü'nü kurdular (1908-1911). Hürriyet ve İtilaf fırkası da ademimerkeziyetçiliği ve özel girişimcilik görüşlerini savundu. Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi olayına adı karıştırıldığı için yeniden Avrupa'ya kaçmak zorunda kaldı; Birinci Dünya savaşı süresince orada yaşadı. 1918'de İstanbul'a döndü. Yazılarıyla Kurtuluş savaşı'nı destekledi. 1924'te Osmanlı hanedanı yurtdışına çıkarılınca İsviçre'ye yerleşti. Orada yoksulluk içinde yaşadı.

Başlıca yapıtları: *Teşebbüsi şahsi ve tevsii mezuniyet hakkında bir izah* (1908), *Teşebbüsi şahsi ve ademimerkeziyet hakkında ikinci bir izah* (1908); ittihatçıların eleştirilerine karşı yazdığı mektup ve makaleleri kapsayan, *Mesleğimiz hakkında üçüncü ve son bir izah* (1911), *Türkiye nasıl kurtarılabilir* (1918, yeni harflerle 1950, 1965). [→ Kayn.]

Prensa *(La),* 1869'da Buenos Aires'te José Clemente Paz tarafından kurulan liberal eğilimli muhafazakâr günlük arjantin gazetesi. 1951'de sahipleri, Peron hükümetince uzaklaştırıldı ve *La Prensa* resmi denetim altında yayımlandı. Peroncu rejimin devrilmesi üzerine gazete bağımsızlığına yeniden kavuştu (1956). İş ve finans dünyasının en önemli günlük arjantin gazetesidir.

PRENSDÖGAL a. (fr. *prince-de-galles*). Yüzeyinde, dokuma sırasında çözgü ve atkıda aynı renk düzenlemeleri kullanarak elde edilen kare desenler bulunan, genellikle yünlü dokuma. (Kullanılan boyalı iplikler, çoğunlukla birbirine yakın nüanslardadır, bu da, derece derece yumuşayan, belli belirsiz kare etkileri oluşturur. Böylece prensdögal, üretim ilkesi aynı olan, ancak yapısında çokrenkli ve genellikle canlı boyalı iplikler kullanılan ekose dokumadan ayrılır.)

PRENSES a. (fr. *princesse*). **1.** Prensin eşi ya da kızı. **—2.** Bir ülkenin kadın hükümdarı. **—3.** Fransa'da en yüksek soyluluk unvanı. **—4.** *Prenses gibi,* çok güzel; çok zarif bir şekilde.

—Terz. Beden bölümü kalçaya kadar oturan, etek kısmı bol elbise.

Prenses de Clèves *(la Princesse de Clèves),* Mme de La Fayette'in 1678'de, adını açıklamadan yayımladığı romanı. Mlle de Chartres, sevmediği halde Clèves prensiyle evlenmiştir. Kısa süre sonra, elinde olmadan, Henri II'nin sarayında yakışıklılığıyla herkesin başını döndüren Nemours dükünе karşı dayanılmaz bir eğilim duymaya başlar. Dürüstlüğüne güvendiği kocasına derdini açar ve onu kendi kendisinden korumasını ister. M. de Clèves, karısını anlar ve bağışlar, ama kıskançlık yüreğine işlemiştir; yersiz bir kuşku üzerine kahrından ölür, ama ölmeden önce karısının masum olduğunu kabul eder. Özgür kalan Prenses de Clèves Nemours düküyle evlenmeyi reddeder ve bir manastıra çekilerek yaşamını orada tamamlar. Prenses de Clèves aşkın, erdemin ve toplumsal yaşamın gereklerini bir arada üstlenen üç yönlü bir kahramandır.

PRENSESLİK a. **1.** Prenses olma durumu. **—2.** Prensesin görevi.

PRENSİP a. (fr. *principe*). **1.** Bir şeyin ilk nedeni; ilke. **—2.** Bir olay tanımlamada temel önerme, yasa, kural. **—3.** Herhangi bir şeyin, düzeninin dayandığı ya da işlevini yöneten temel; ilke: *Hareketimizin prensipleri açık ve kesindir.* **—4.** Bir davranış biçimini belirleyen akılyürütmenin dayandığı önerme, varsayım: *Bu sınıfın, bu soruların altından kalkacağını bir prensip olarak benimsiyorum.* **—5.** Tipik bir davranış tarzını belirleyen, çoğunlukla ahlaksal bir kural: *Bu tür toplantılara gitmemek prensiplerimden biridir.* **—6.** Bir şeyin temelini, özünü belirleyen nokta, olay, tutum: *Bir sözleşmenin prensipleri üzerinde uzlaşmak.* **—7.** Ayrıntıları belirlenmemiş, öze ilişkin olan şey: *Prensip anlaşması.*

◆ **prensipler** çoğl. a. Bir kimsenin ya da bir grubun titizlikle uyduğu, kesinlikle ödün vermediği ahlak kurallarının tümü: *Prensiplerine bağlı bir insan.*

PRENSLİK a. **1.** Bir prens tarafından yönetilen ülke. **—2.** Prensin görevi.

Prenslik konseyi. Rom. tar. Hukuki konularda imparatora yardımcı olmakla görevli konsey. Augustus, imparatorluğunun başlangıcından itibaren, çeşitli görevlerini yerine getirebilmek için, aile üyelerinden ve dostlarından oluşan bir "yoldaşlar" topluluğunun görüşlerinden yararlanmaya çalıştı. Böylece, Prenslik konseyi'nin *(Consilium principis)* ilk çekirdeği ortaya çıkmış oldu. İmparatorun hukuki rolünün giderek daha çok önem kazanması, konseyin gelişmesine yol açtı. Augustus döneminde düzensiz aralıklarla toplanan ve üyeleri her zaman aynı ol-

mayan konsey, ancak Hadrianus döneminde resmi bir organizasyona kavuştu ve Severuslar döneminde gerçekten üstün bir rol oynamaya başladı. Bundan böyle senatörler ve atlılar arasından seçilen ve maaş alan Prenslik konseyi üyeleri, imparatorun ya da onun yokluğunda, praetorium praefectusunun başkanlığında toplanıyorlardı. Üyelerin çoğu, imparatorun takdirine sunulan davaları hükme bağlamak ya da yasaları yorumlamak ve tamamlamak için uzmanlıklarına başvurulması kaçınılmaz olan meslekten hukukçulardı. Bunlar, giderek artan nüfuzlarını, yasaların tek biçimde yorumlanmasını sağlamak yönünde kullandılar (Hadrianus'un Edictum perpetualis'i). III. yy.'daki illyrialı imparatorlar tarafından getirilen değişiklikler, Prenslik konseyi'nin ortadan kalkarak, yerini "Kutsal konseyler"e *(Consilia sacra)* bırakmasına yol açtı. Erken İmparatorluk'un Prenslik konseyi'ne denk düşen bu konseylerin en önemlisine, Constantinus döneminde *consistorium** adı verildi.

PRENZLAU, Almanya'nın Brandenburg eyaletinde kent, eyaletin kuzey sınırına yakın, Uecker gölü kıyısında; 23 000 nüf. XIV. yy.'da yapılmış tuğladan Unsere Damen kilisesi. Metalürji ve makine sanayisi. Yapı gereçleri. Besin sanayileri. Murat, burada, Hohenlohe prensi komutasındaki prusya ordusunu teslim aldı.

PREOBRAJENSKA ya da **PREOBRAJENSKAYA** (Olga Josifovna), fransız yurttaşlığına geçmiş rus kadın dansçı (Petersburg 1870 - Saint-Mandé 1962). 1889'da Çarlık dans okulu'nu bitirdi. 1889'da solist, 1910'da yıldız oldu. Çarlık tiyatrosu'nda ve yabancı tiyatrolarda geçen 25 yıllık sahne yaşamı boyunca, tüm klasik rolleri yorumladı. Özellikle Marius Petipa'nın balelerinde dans etti. 1917-1921 arasında Leningrad Devlet balesi'nde ders verdi. 1923'te Paris'e yerleşti. Burada bir okul açarak, rus okulunun geleneğini Fransa'ya aşıladı ve birçok dansçı yetiştirdi.

PREOBRAJENSKİY (Yevgeniy), rus siyaset adamı (1886-1938?). Rusya Sosyal demokrat işçi partisi üyesiydi, 1904'te bolşeviklere katıldı, birçok kez tutuklandı ve siyasal etkinliklerinden ötürü hapse mahkûm edildi, ağustos 1917'de Bolşevik partisi merkez komitesi üyesi oldu. Tanınmış bir iktisadi konular uzmanıydı, 1920'de N. Buharin ile birlikte *Azbuka Kommunizma* (Komünizmin ABC'si), 1926'da *Novaya Ekonomika* (Yeni ekonomi) adlı yapıtları yazdı. Hiç gecikmeden sanayileşme yoluna girebilmek için sovyet ekonomisinin, köylü sınıfı aleyhine olarak, bir "sosyalist ilk birikim"i gerçekleştirmek zorunda olduğunu ileri sürdü. 1927'de partiden atılarak sürgüne gönderildi, 1929'da serbest bırakıldı, 1935'te yeniden tutuklandı ve idam edildi.

PREOPERKULUM a. (lat. *preoperculum*). Zool. Kemiklibalıklarda solungaç kapağının ön bölümü.

PREOPERKÜLER a. (fr. *préoperculaire*). Zool. Kemiklibalıklarda solungaç kapağını tutan deri kökenli dört kemikten biri. (Dilkemiğine eklemlenir.)

PREPARASYON a. (fr. *préparation*'dan). Eczanede eczacı tarafından yapılan ilaç.

PREPARAT a. (alm. *präparat*). İlaç fabrikalarında yapılıp eczanelere gönderilen kullanıma hazır ilaç.
—Dişç. Diş hekimliği öğrencilerinin ödev olarak yaptıkları uygulama çalışması.

PREPATANS a. (fr. *prépatence*). Asalbil. Asalağın erişkin üretken evresine ulaşmadığı ya da seçkin kesin konağında yerini henüz almadığı asalak enfeksiyonu evresi. (Bu evre süresinde, asalağın gelişim devri sırasında görünen biçimleri daha ortaya çıkmamıştır.)

PREPOL, sırpça **Prijepolje**, Sırbistan'da. Drina'nın kolu Lim ırmağının sağ kıyısında kasaba. Osmanlı imparatorluğu döneminde Kosova vilayetinin K.-B. kesiminde Taşlıca sancağına bağlı kaza merkeziydi.

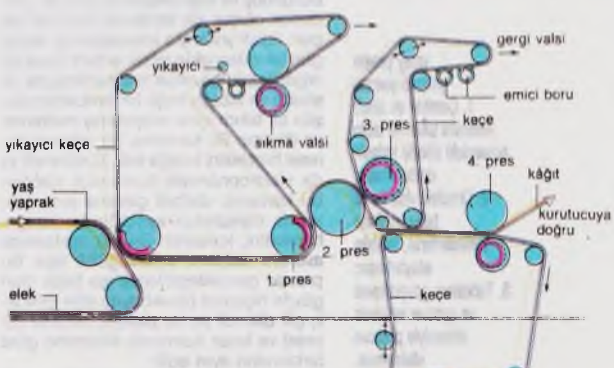
PRERAFAELİZM a. (fr. *préraphaélisme*). → ÖNRAFFAELLOCULUK.

PREROV, Çek Cumhuriyeti'nde (Kuzey Moravya bölgesi) kent, Brno'nun K.-D.'sunda; 50 200 nüf. Karayolu ve demiryolu kavşağı; bir sanayi merkezidir: takım tezgâhları, makine, kimya, besin sanayileri. XVI. yy.'dan kalma şato. — Yakınlarında şerbetçiotu tarımı.

PRES a. (fr. *presse*). **1.** Suyunu çıkarmak için üzüm, elma gibi meyveleri, yağını çıkarmak için zeytin, yerfıstığı gibi ürünleri sıkmaya yarayan alet. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu aletin bulunduğu oda ya da bölüm.
—Ciltç. İçerisine, uygulanmakta olan işlem nedeniyle sıkıştırılması gereken (örneğin kambura işlemi) kitabın konulduğu parçalar ya da aygıtlar bütünü. (Eşanl. CENDERE.) || *Pres tahtası*, içbükey uçları, kambura işleminden sonra cildin sırt yüzeyini eşitlemeye yarayan kâğıt ıstakası biçiminde sert ağaç parçası. || *Darbeli pres*, ahşap ya da dökümden yapılmış, bir vida ve bir volanla kumanda edilen tablaları arasına, perdahlanacak kâğıtların, kat yerlerinin ve baskının arka yüzüne çıkan kabarıklıkların ezilmesi için birleştirilmiş cildin ya da kaplanma ve paketleme aşamasındaki ciltlerin konulduğu yatay pres. (Endüstriyel cilt atölyeleri bunların yerine hidrolik ve havalı presler kullanmaktadır.) || *Yaldız presi*, cilt kapaklarının plaka ile basımı ve yaldızlanması işleminde kullanılan makine. (Bazı yaldız preslerinin, yaldız kalıplarını gerekli sıcaklığa yükseltecek ısıtma düzenekleri vardır ve bu makineler renk, tunç ya da altın yaldız merdanelerini otomatik olarak ilerleten bir sistemle donatılmıştır.)
—Hidr. bağl. *Beton presi*, hazır beton sanayisinde, genellikle kuvvetli bir titreştirme işlemiyle birlikte uygulanan sıkıştırma sayesinde kalıpları içinde beton üretmeyi sağlayan makine. (Dökümden hemen sonra kalıptan çıkarılan oldukça kuru beton, bloklar, bordür taşları, kanallar, döşeme kaplamaları yapmada kullanılır.)
—Kâğ. san. *Emici pres*, biri, içi dolu, öbürü, üstü kauçuk kaplı metal bir kovandan oluşan iki valsten meydana gelen pres; içi boş valsin tüm yüzeyi boyunce delinen delikler bir vakum uygulamaya olanak verir. (Emici pres, hem basınç hem de bir pompanın oluşturduğu vakum etkisiyle suyu alır.) || *Filigran presi*, üzerinde kabartma ya da oyuk bir şekil bulunan ve kâğıt makinesinin pres bölümünde yer alan bir başka valsle birlikte bir filigran oluşturmak için kullanılan, üstü kauçuk kaplı vals. || *Kuşeleme presi*, içi dolu iki valsten oluşan yaş pres. || *Ofset presi*, kurutma biriminin girişine yerleştirilen ve kâğıt ya da kartonun yüzeyine daha düzgün bir görünüm vermeye yarayan içi dolu iki valsten oluşan pres. || *Tutkal presi*, kâğıt makinesi kurutucusunun iki bataryası arasına yerleştirilen ve içinden geçen kâğıt yaprağına düzgün bir tutkal katmanı, kuşeleme karışımı ya da başka bir madde süren iki valsten oluşan pres. (Eşanl. SIZE PRESS.) || *Yaş pres*, yüzeyleri kauçuk, bez, keçe ya da parlatılmış granitle kaplı iki ya da daha çok valsten oluşan ve yaş yaprağın suyunu almak ve onu daha tıkız bir hale getirmek için kullanılan pres. (Yaş pres kurutma biriminin hemen önünde yer alır.)
—Mak. san. Temel olarak, mekanik ya da hidrolik kumandayla birbirine yaklaşabilen ve aralarına yerleştirilecek bir malzemeyi sıkıştırmaya yarayan iki tabladan oluşmuş makine. (Bk. *ansikl.* böl. Mak. san. ve Polim.) || *C gövdeli pres*, başı, tek bir düşey dikme üzerine desteksiz olarak bağlanmış, genellikle küçük boyutlu pres. || *Deveboynu pres*, gövdesi deveboynu biçiminde olan, düşük ve orta güçlü kesme ve çekme presi. || *El presi*, elle uygulanan mekanik kuvvetin, mekanik ya da hidrolik bir sistemle yükseltildiği pres. || *Hidrolik pres*, basıncın bir akışkan aracılığıyla ve bir yük akümülatörü, bir pompa ya da bir kompresör yardımıyla elde edildiği pres. || *Tekparça pres*, gerekli gücün, prese bağlı bir pompa yardımıyla elde edildiği hidrolik pres.
—Nümism. *Sikke presi*, para ve madalya basımında kullanılan ilk darbeli makine. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Parac. *Para basma presi*, özellikle para basımında kullanılmak üzere yapılmış, kumanda kollu ya da eksantrikli tipte mekanik pres. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Spor. Futbolda adam adama uygulanan savunma taktiği; baskı. || *Tam saha pres*, futbolda sahanın tamamında uygulanan adam adama savunma taktiği. || *Yarı saha pres*, futbolda bir takımın kendi yarı alanında uyguladığı adam adama savunma taktiği.
—Süslem. sant. Sabit tablalı, üstünde yapma çiçek oyma (oyma cenderesi), bu çiçekleri basma (basma cenderesi), rengi saptamak için sıkma (sıkma cenderesi) işini görebilen hareketli bir parçası olan alet.
—Sütç. Peynirin sıkılmasında kullanılan alet.
—Şek. san. *Küspe presi*, pancar küspelerinde kalan suyun bir kısmını sıkarak ayıran alet.
—Tarım mak. Tarımsal bir ürünün taşınmasını kolaylaştırmak üzere sıkıştırarak hacmini küçültmeye ve geometrik bir biçime sokulmasına yarayan makine. (Kuru yem bitkilerini ya da unları toprak haline getirmek için kullanılan ve içinden geçen ürünü döner makaralarla sıkıştırarak kesik koni biçimindeki deliklerden geçiren silindirik hadde presler vardır. Eskiden görülen sabit konumlu kuru ot preslerine günümüzde yalnız balya* makinelerinde rastlanır.)
—Tekst. Birbiri üzerine bastıran ve tarama makinesi girişinde sıyrılmış keten saplarını tutan, iki metal plakadan oluşmuş bütün. || *Buharlı pres*, aprelemek ve satış için gerekli görünümü vermek amacıyla, kumaşları ya da trikoları sıcak etkisiyle düzleştirmede kullanılan ısıtmalı ve buharlı tablalara sahip makine.
—Tic. *Pres makinesi*, birbirine bağlı iki levha arasında elbise ütülemeye yarayan sanayi makinesi. (Bir kazana bağlı olan levhalardan biri kumaşa buhar verirken, öteki levha da emme yoluyla onu kurutur.)
—ANSİKL. Bağc. Pres eski bir tarım aletidir ve şimdiye kadar çeşitli biçimler almıştır. İki kalın kalasın kaldıraç gibi iş gördüğü kaldıraçlı pres, yatay pres, vb. Modern presler iki tipe ayrılır: sürekli presler ve aralıklı çalışan presler. Sürekli preslerde üzümler, içerisinde adımları küçülen vidanın döndüğü delikli bir silindire sürekli olarak doldurulur. Aralıklı çalışan preslerde alet üzümle ağzına kadar doldurulur, sonra, yivli bir hidrolik kriko (ya da eski pres-

para basımında kullanılan sikke presi (XVIII. yy. sonu) *Para müzesi, Paris*

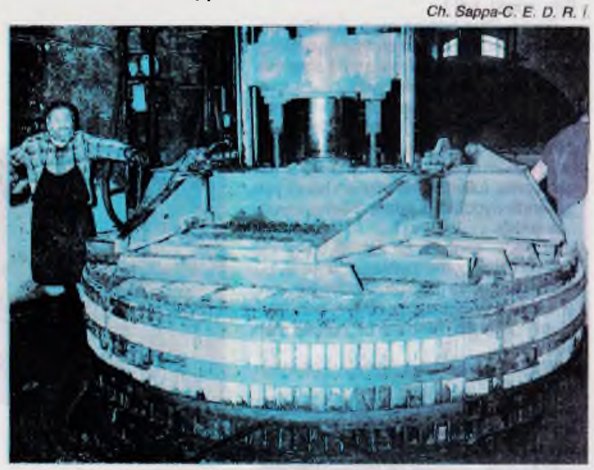
kâğıt üretiminde kullanılan yaş pres

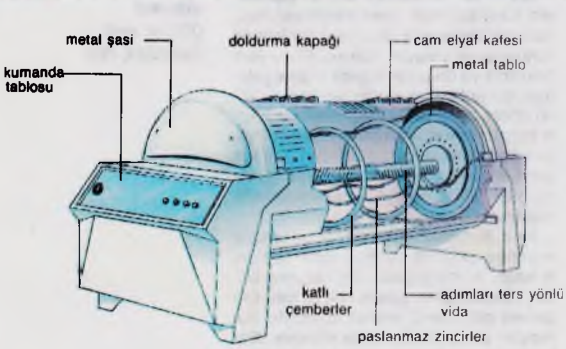
lerde vida) ile çalışan bir piston yukardan aşağı bastırılarak sıkıştırılır. Bundan başka yan kapakları birbirine yaklaşan ve döndürücü ekseninde posaları ufalayan zincirlerin bulunduğu silindir biçiminde yatay presler de vardır. En son geliştirilen havalı presler, önceden üzümün yerleştirildiği delikli bir silindirin içinde bulunan su sızdırmaz bir torbanın şişirilmesiyle çalışır.

—Mak. san. • *Mekanik kumandalı presler.* Bu makineler, kızağın kumanda organlarını (krank mili, volan, biyel, kavrama vb.) ve işlenecek malzemeyi taşıyan dökme

hidrolik dikey pres

Ch. Sappa-C. E. D. R. I.

yatay pres

yatay presin çalışma şeması
1. Çember ve zincir sistemini tutan iki tablo arasındaki silindir kafesin doldurulması;
2. Ortadaki vida ile iki tabla birbirine yaklaştırılarak, ürünün sıkıştırılması;
3. Tablaların gevşetilmesi ve çember ve zincir sistemiyle posanın ufalanması.

1

2

3

demir, dökme çelik ya da haddelenmiş, dövülmüş ve kaynaklanmış çelik bir gövdeden oluşur. Bir ötelenme hareketi yapan, kızak yollarıyla kılavuzlanmış ve uygun bir düzenekle tahrik edilen hareketli organ kızak, gövdeye tespit edilmiş bir dişikalıp ve kızağa bağlı bir zımbadan oluşan bir takım içine sıkıştırılmış malzemeye dayanır. Bir kavrama, bir volanın dairesel hareketini kızağa iletir. Sürtünmeli ya da elektropnömatik kumandalı olabilen bu kavrama, darbeli çalışma sırasında, zımba dişikalıptan ayrıldığında, kızağın hareketini, kursunun üst ölü noktasında avaraya alabilme üstünlüğünü taşır. Bu presler, gerçekleştirilecek işe bağlı olan gövde biçimine (deveboynu eğik gövdeli, çift dikmeli ya da plaketli, sütunlu vb. pres) ve kızak kumanda sistemine göre birbirinden ayırt edilir.

Kızağın kursu genellikle sınırlıdır; bu durumda, basit etkili, eksantrikli denen pres, yürütülmesi kolay küçük işlerde kullanılır; çift etkili (çift eksantrik) pres, kesme ve soğuk çekme işlerine uygundur. Manivelalı ya da mafsallı presten, ağır işlerde yararlanılır.

Derin soğuk çekme işleri yapılmak istendiğinde, serbest kurslu, yani kursu sınırlı olmayan bir pres kullanmak gerekir. Friksiyon presi, bu tür makineler kategorisine girer. Kızak, gövdeye tespit edilmiş bir somun içinde dönen vidalı bir düzeneğe bağlıdır. Bu kızağı yükseltmek ya da indirmek için, vidalı düzenekten yararlanılır.

• *Hidrolik kumandalı presler.* Bu makine türünde kızak, gövdeye bağlı bir silindir içinde hareket eden bir pistonun ucuna tespit edilmiştir. Devindirici akışkan olarak mineral yağ ya da su kullanılır. Böylece 5 000 ile 15 000 t düzeyinde, hatta daha yüksek itme güçleri elde edilebilir. Çok büyük güçler sözkonusu olduğunda, devindirici akışkan silindir içine, ağırlık akümülatörlerine bağlı bir pompayla basılır. Hidrolik presin kullanımı, kimi işler için çok gerekli olan dereceli bir kuvvet verebilmesi nedeniyle büyük ölçüde yaygınlaşmıştır; oysa, mekanik kumandalı presin anlık bir etkisi vardır.

Fışkırtma presi de denen çekme presi, metallere ya da plastik maddelere bir kalıp arasında, soğuk ya da sıcak sıkıştırma uygulayarak, karmaşık profilli çubuklar ya da parçalar elde etmeye olanak verir.

—Nümism. Sikke presinin, XVI. yy.'da, "Kutsal Kabir Şövalyesi" adıyla tanınan augsburglu bir "makine teknisyeni" tarafından icat edildiği sanılmaktadır.

Zamanla bu makinede önemli düzeltmeler yapıldı. Makine, başlangıçta, ana çizgileriyle, madeni bir kaide üzerine oturtulmuş plaket biçiminde masif bir gövdeden oluşuyordu. Plaketin üst tarafında bronzdan bir somun yer alıyor ve somunun içinden çelik bir vida geçiyordu. Vidanın başı, yatay bir kolun ortasına gömülmüştü. Böylece, yatay kolun çevriliş istikametine göre vida aşağı ya da yukarı inip çıkıyordu.

1803'ten sonra, yatay kolun yerini çelik volan aldı. Bu çelik volan, bir mile monte edilmiş olan ve volanın iki yanında yer alan iki düşey disk tarafından hareket ettirilmekteydi. Bu mil, artık elektrik motoruyla hareket ettirilmektedir. Bu tip sikke preslerine "sürtünmeli sikke presi" denir.

Günümüzde madeni paralar, işleyiş ilkesi farklı olan otomatik preslerde basılmakta, fakat madalyaların basımında hâlâ sikke presi kullanılmaktadır.

—Parac. Bir para basma presi başlıca şu parçalardan oluşur: bir gövde; iki para kalıbından birinin takılı bulunduğu, almaşık hareketli bir sürgü kolu; metal pula yataklık eden halkanın yerleştirildiği bir tabla; öteki para kalıbını taşıyan bir örs ve son olarak, bir doldurma ve boşaltma düzeneği. Sürgü kolunun hareket eksenine göre, para basma presine "düşey vuruşlu" ya da "yatay vuruşlu" denir. Madeni paraların üzerindeki kabartılar tek bir vuruşla elde edilebilecek kadar hafif olduğundan, üretim hızı dakikada 450 madeni parayı bulabilir: bir metal pul halkanın önüne gelir ve sürgü kolunun ucundaki kalıp tarafından halkanın içine itilerek orada iki kalıp arasında basılır. Basılan para halkadan çıkarılarak atılır; buna "boşaltma" işlemi denir. Madeni para, arkadan gelen metal puldan önce bir oluğa fırlatılır ve bu işlem böylece sürer. "Kırık halka" adı verilen yöntemde ise, halka üç parçadan yapılmıştır. Bu parçalar, baskı sırasında mekanik olarak kapanır ve sonra açılarak paranın halkayı boşaltmasını sağlar. Para basımında presler ancak 1840-1845'ten beri kullanılmaya başlanmış ve buhar makinesiyle birlikte gelişebilmiştir.

—Polim. Plastik maddelerin biçimlendirilmesinde pres kullanılması, temel olarak kalıplama tekniklerine bağlıdır.

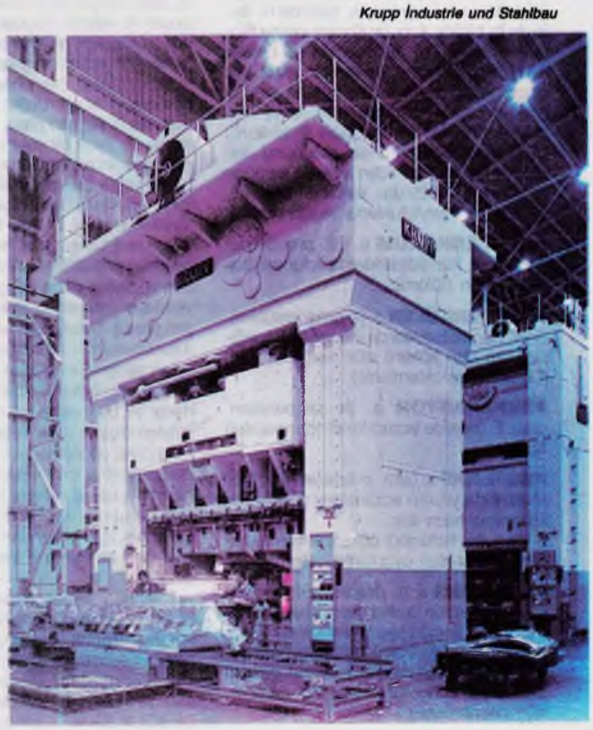
Sıkıştırmayla kalıplamada presin asıl işlevi, tablalar üzerine basınç uygulayarak kalıbın kapanmasını ve böylece kalıplanacak malzenin dişikalıp ile zımba (erkek kalıp) tarafından belirlenen kesin biçimini almasını sağlamaktır. Basınç, mekanik (kollu ya da motorlu) ya da hidrolik bir sistemle sağlanır. Büyük bir kuvvetin uygulanması gereken tüm işlemlerde hidrolik presler yeğlenir; çünkü en emniyetlileri bu tür preslerdir. Sıkıştırmalı bir presin en önemli özellikleri, kapanma kuvveti (50 - 1 000 t), kalıp bağlama tablalarının kullanılabilen geniş yüzeylerin olması ve hareketli tablanın kursudur (açılma büyüklüğü). Gerek kalıplamada kullanılan preslerde, gerekse sıkıştırmalı preslerde maddenin aktarılmasına yarayan ikinci bir piston vardır (50-150 MPa). Enjeksiyonla kalıplamada enjeksiyon presleri kullanılır; ancak bunlarla uygulanan kalıplama süreci, öncekilerden çok farklı olduğundan bunlara *enjeksiyon makineleri* demek daha doğrudur.

PRÉS (Josquin DES) → JOSQUIN DES PRES.

PRESAPIENS a. (fr. *présapiens*). Türümüzün hemen başlangıcında yer alan insan fosili. (Bazı bilginler, insanlığın, bugünkü insanlara bağlanan evrimini Avrupa'da geçirdiğini düşünüyorlardı. "Presapiensler kuramı" adıyla bilinen bu yorum, günümüzde hemen hemen terk edilmiştir.)

PRESBİT sıf. (fr. *presbyte*; yun. *presbytes*, eski, yaşlı'dan). Oftalmol. Presbitli-

Krupp Industrie und Stahlbau

metal yaprakları şekillendirmede kullanılan çift etkili hidrolik presler (makine sanayisi)

ğe yakalanmış organlara denir.

◆ a. Presbitliği olan.

PRESBİTERİYEN sıf. (ing. *presbyterian*'den). Presbiteriyenlikle ilgili.

◆ sıf. ve a. Presbiteriyen Kiliseler'in cemaatinden olan kimse.

—ANSİKL. "Presbiteriyen" adı genellikle iskoç, ingiliz ve amerikan calvincileri için kullanılır. Bunlar, anglikanların piskoposçuluğunu ve bağımsızların kongregasyonculuğunu reddederek presbiteriyenlik*i benimserler. Bunun dışında daha çok "reformcu" deyimi kullanılır. Presbiteriyen Kiliseler tanrıbilim konusunda bazı görüş ayrılıklarına sahip olmakla birlikte, aynı ayin usulünü uygularlar. Din anlayışları çok sadedir ve pazar günleri çalışmama kuralına çok sıkı bir biçimde uyarlar.

PRESBİTERİYENLİK a. Calvin tarafından öngörülen ve Kilise'nin yönetimini protestan papazlarla laik kişilerden oluşan *presbyterium* adındaki karma bir kurula (bölge konseyi, consistorium, il sinodu, ulusal sinod) veren kilise yönetimi.

—ANSİKL. "Presbiteriyenlik" sözcüğü, dar anlamıyla, ingilizce konuşulan ülkelerdeki calvinci Kiliseler ile Brezilya presbiteriyen kilisesi gibi bazı yeni Kiliseler için kullanılır. Bu sistem, bazı yerel farklarla ve çoğu kez çok şiddetli bir muhalefetle (özellikle anglikan piskoposçuluğunun muhalefetiyle) karşılaşmasına rağmen, Fransa (1559), Hollanda (1571, 1618-19), İskoçya (1560, John Knox*'un ön ayak olmasıyla) ve Kuzey Amerika'da (XVIII. yy.) reformcu Kiliseler'in çoğu tarafından benimsendi. İngiltere'de, Elizabeth I, James I ve Charles I dönemlerinde presbiteriyenlik, muhalefette ve çoğu kez baskı ve eziyet altında yaşadı ve ancak Cromwell zamanında yasallık kazandı (piskoposluğu kaldıran Westminster meclisi [1643]). İngiliz presbiteriyen Kilise'sinin ancak 100 000 kişilik bir cemaati vardır. Buna karşılık, ABD'deki presbiteriyenlerin sayısı 4 milyonu aşar. 1877'de, presbiteriyen Kiliseler arasında bir birlik oluştu *(Panpresbyterian Alliance)* ve bu sayede dış misyonlar büyük bir gelişme gösterdi. 1921'de bu birlik, Dünya reform kiliseleri birliği'ne dönüştü. Ancak bu birliğin 40 milyonu aşan taraftarlarının tümünün, ortodoks calvinciliğe bağlı olduğu söylenemez.

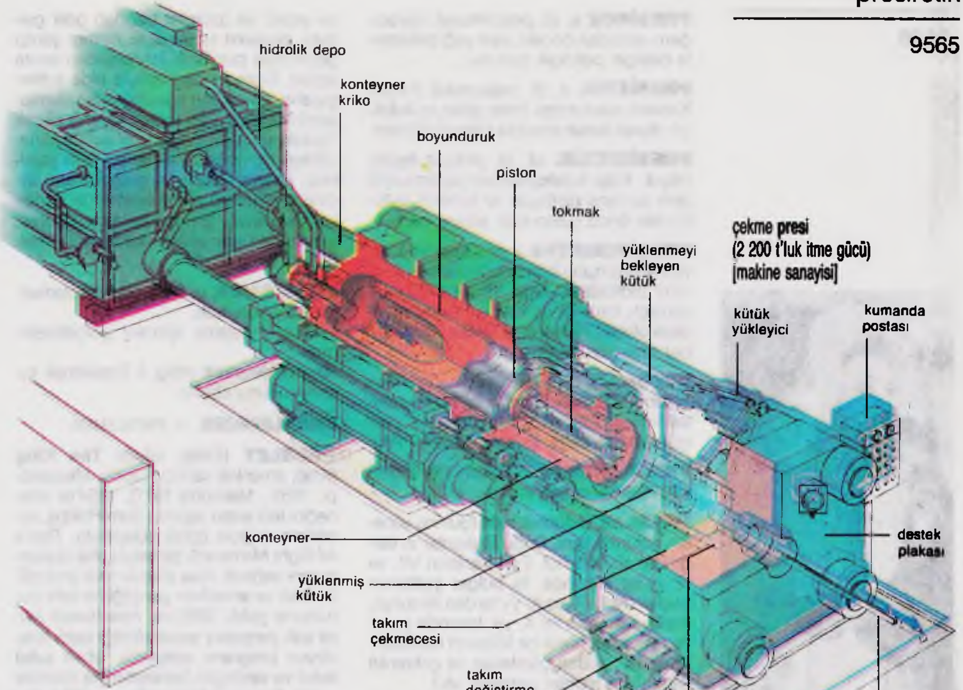
PRESBİTLİK a. (fr. *presbytie*'den). Oftalmol. Yakın nesneleri görebilmek için dışbükeyliği artmayan gözmerceğinin uyum gücünün azalmasından dolayı genellikle yaşın ilerlemesine bağlı olarak yakın nesneleri net görememe.

—ANSİKL. Presbitlik 45 yaşında ortaya çıkar, 60 yaşına kadar ilerler ve orada durur. Presbitliği hipermetroplukla karıştırmamak gerekir; ama bu iki kusurun ortak bir noktası vardır: çıplak gözle yakın nesneleri görememe. Presbitlik de hipermetropluk gibi, dışbükey gözlüklerle düzeltilir; fakat, yeteri kadar yakınsak gözlük takan hipermetrop her uzaklığı net olarak görebilirken, presbit dışbükey gözlük taktığında uzağı göremez.

PRESBİYOFRENİ a. (fr. *presbyophrénie*'den). Psik. Yaşlılığa bağlı bunama çeşidi. Yanlış tanımalarla birlikte bellek bozukluklarının ve mekân-zaman yanılmalarının baskın olmasıyla, buna karşılık toplumsal davranışların az çok korunmasıyla belirgindir.

PRESBORD a. (ing. *pressboard*). Genellikle yaş karton makinesinde, saf bitki selülozundan üretilen karton. (Nispeten yüksek yoğunluğu, düzgün kalınlığı, pürüzsüzlüğü, yüksek mekanik dayanımı, bükülmezliği ve elektriği yalıtma özellikleri ile ayırt edilir.) [Eşanl. PRESKARTON.]

PRESBYTERİUM a. (lat. sözc.). **1.** Ayrı bir kiliseye ya da bir diocesise bağlı rahipler grubu. **—2.** Presbiteriyen kiliselerde bir kongregasyon ya da cemaat yönetimini oluşturan karma topluluk. **—3.** Kilisenin koro bölmesiyle ayrılan ve missayı yöneten rahiplere özgü bölümü.

S. E. C. İ. M. belgesine göre

çekme presi (2 200 t'luk itme gücü) [makine sanayisi]

PRESCOTT, ABD'nin kuzey-batı'sında, Oregon'da köy. Nükleer santral (*Trojan* denir).

PRESCOTT (William Hickling), amerikalı tarihçi (Salem, Massachusetts, 1796 -Boston 1859). Harvard'da ders verdi, kendini ispanyol ülkelerinin tarihini incelemeye adadı (*History of the Reign Ferdinand and İsabella the Catholic* [Fernando ve Katolik İsabel dönemi tarihi], 1838; *History of the Conquest of Peru* [Peru'nun fethi tarihi], 1847), William Robertson'ın *Charles V* (Karl V) adlı yapıtını tamamladı (1857), ancak *A History of the Reign of Philip the Second, King of Spain* (İspanya kralı Felipe II dönemi tarihi) [1855 - 1858] adlı yapıtını bitiremedi.

PRESÇİ a. Pres makinesinde çalışan işçi.

PRESE sıf. (fr. *presser*, sıkıştırmak'tan). Sıkıştırılmış şey için kullanılır: *Prese mukavva.*

Présence africaine, 1947'de, Alioune Diop'un çevresinde toplanmış bir grup afrikalı, antilli ve avrupalı aydın tarafından kurulmuş dergi. Çağdaş zenci dünyasının kültür yaşamında önemli bir rol oynar. İlk amacı afrikalının özgünlüğünü tanımlamak ve modern dünyaya katılımı için çaba göstermektir.

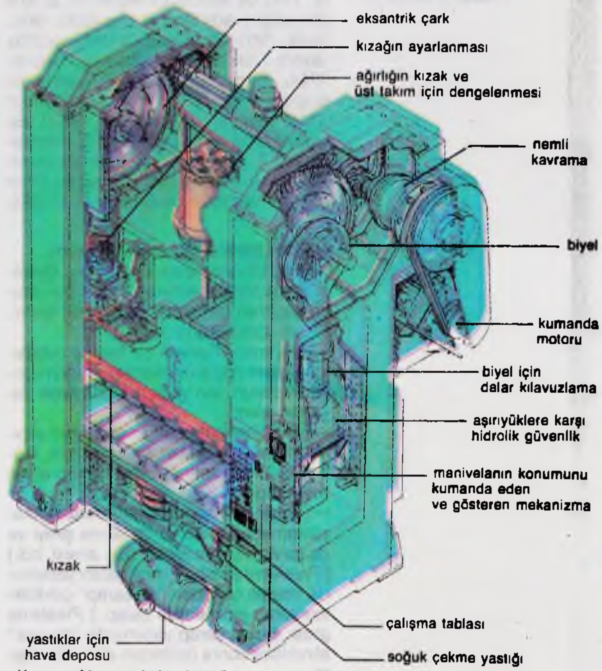
PREŠEREN (France), sloven şair (Vrba, Krain, 1800 - Kranj 1849). Lirik şiirlerinde (*Soneti venec,* 1834) avrupa romantizmiyle ulusal özellikleri bağdaştırmayı başarırken özgünlüğünü korudu ve slovenceyi şiir dili olarak geliştirdi. *Krst pri Savici* (1836) adlı epik şiirinde ise pagan Slovenler'in hıristiyanlara karşı son mücadelelerini anlattı.

PRESESYON a (fr. *précession*). Fizs. mekan. YALPA'nın eşanlamlısı.

PRESİDENTE PRUDENTE, Brezilya'da (São Paulo eyaleti) kent; 141 100 nüf. Tarım merkezi. Kereste sanayisi. Üniversite.

PRESİDİO a. (isp. *presidio;* lat. *praesidium*, garnizon'dan). İspanyollar'ın, yabancı bir ülke kıyısında ve Meksika'nın kuzey sınırında sahip oldukları müstahkem mevkilere verilen ad.

—ANSİKL. Felipe II'nin 1557'de elde tuttuğu Toscana presidioları (Porto Ercole, Orbetello, Porto San Stefano, Talamone,

Komatsu-Maypres belgesine göre

eksantrik pres (makine sanayisi)

Ansedonia, Porto Longone ve Elbe adası), İtalya'da ispanyol askeri üsleri olarak 1707'ye kadar önemli bir rol oynadı. Önce Avusturya'ya, sonra Napoli Bourbonları'na (1738) geçen bu presidiolar, daha sonra Fransızlar tarafından Etruria krallığı'na katıldı (1801); Viyana kongresi'nde Toscana'ya geri verildi (1815). XV. yy. ispanyol mağrib imparatorluğunun kalıntıları olan afrika presidioları (Ceuta, Peñón de Vélez de la Gomera, Alhucemas, Melilla, Chafarinas adaları), 1956'ya kadar İspanyol Fası'nın temelini oluşturdu.

PRESİROTİK sıf. (fr. *précirrhotique*). Bir hastalığın presirozla belirgin evresine denir.

Micheline **Presle** *Jacques Becker*'in *Falbalas* filminde (1944)

PRESİROZ a. (fr. *précirrhose*). Karaciğerin sirozdan önceki, aşırı yağ birikimiyle belirgin patolojik durumu.

PRESİSTOL a. (fr. *présystole*). Fizyol. Karıncık sıstolundan önce gelen ve kulakçık diyastolunun sonuyla çakışan dönem.

PRESİSTOLİK sıf. (fr. *présystolique*). Fizyol. Kalp kulakçıklarının kasılmasıyla aynı zamana rastlayan ve karıncık sistolundan önce gelen kalp sesine denir.

PRESİYOMETRE a. (fr. *pressiomètre*). Göreli basınçları ölçmede kullanılan, kadranlı hidrostatik aygıt. (Presiyometreler sarkaçlı, canlı ya da U borulu ve şamandıralı olabilir. Kullanım aralıkları 10^{-5} ile 1 bar arasında değişir.)

PRESKÂĞIT a. Bileşimi ve özellikleri presbord ile aynı olmakla birlikte, yüzeysel kütlesi 224 g/m²'den daha az olan çokkatmanlı kâğıt. (Eşanl. PRESSPAPER.)

PRESKARTON a. Kâğ. san. PRESBORD ve PRESPAN'ın eşanlamlısı.

PRESLAV, Bulgaristan'da (Şumnu yönetim bölümü) kent, Doğu Balkanlar'ın eteğinde; 10 000 nüf. Eski hanların VII. ve X. yy.'lar arasında, ilk bulgar çarlarının başkentiydi. IX. ve X. yy.'lardan iki surun, krallık sarayının ve X. yy. başında yapılmış yuvarlak planlı bir kilisenin kalıntıları. Müze (X. yy.'dan çömlekler ve çokrenkli seramikler, mimari parçalar, vb.).

PRESLE (Micheline CHASSAGNE, **Micheline** -- denir), fransız kadın tiyatro ve sinema oyuncusu (Paris 1922). G. W. Pabst'ın *Jeunes Filles en détresse* (1939) ve Abel Gance'ın *Kayıp cennet* (Paradis perdu) [1939] adlı filmleriyle tanındı. Sonra, 1942'de Marcel L'Herbier'nin *la Nuit fantastique* adlı filminin baş yıldızı oldu. 1949 - 1951 yılları arasında Hollywood'da yaşadı. Öteki filmleri: *Falbalas* (J. Becker, 1944), *İçimizdeki şeytan* (le Diable au corps) [1946], *Bir kadının aşkı* (l'Amour d'une femme) [J. Grémillon, 1953], *Bir yazlık kız* (Une fille pour l'été) [E. Molinaro, 1960], *Kaderin cilvesi* (Chance Meeting) [Joseph Losey, 1960], *Suzanne Simonin, la Religieuse de Diderot* (J. Rivette, 1966).

PRESLEME a. Preslemek eylemi.
—Ciltç. Bir cildi ya da formalarını, föylerini düzleştirmek ve tıkız bir blok durumuna getirmek için preste sıkıştırmak işlemi. (Eşanl. CENDEREYE ALMA.)
—Kim. müh. Kuvvetli bir basınç uygulayarak kimi doğal ürünlerde bulunan uçucu esansları, sıvı yağları özütlemeye dayanan işlem.
—Sütç. Sıkma hamurlu peynirlerin yapımında, süzülmeyi tamamlamak için, kalıba döktükten sonra peyniri basınç altına koyma işlemi.
—Şarapç. Hasat edilen üzümlerden, mayalanmadan önce ya da sonra şırayı ya da şarabı ayırma işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Presleme şarabı*, kırmızı şarap yapımında, mayalı cibreden "ön şarap" çekildikten sonra elde edilen şarap. || *Presleme şırası*, beyaz şarap yapımında "ön şıra" alındıktan sonra üzümden akan ikinci şıra.
—Teknol. Hafif nemlendirilmiş toz halindeki malzemeleri, hamurumsu malzemeleri preste kalıplama işlemi.
—Tekst. Bir dokumaya parlaklık vermek amacıyla uygulanan işlem. (Presleme, işlemden geçirilecek düzgün katlanmış dokumanın katları arasına, önce düz kartonlar, sonra buharla ya da elektrikle ısıtılmış metal plakalar koyarak ve bu dokumayı hidrolik bir basıncın etkisinde bırakarak gerçekleştirilir.)
—Yağ. mad. *Presleme hasırı*, alfadan ya da hindistancevizi elyafından örülen ve içine preslenecek zeytin küspesi yerleştirilen bere ya da tepsi biçiminde yuvarlak kap.
—ANSİKL. Şarapç. Beyaz şarap yapımında presleme daima mayalanmadan önce yapılır ve üzümler bağdan gelir gelmez, preslenir ya da ezilir. Kırmızı şarap yapımında presleme küvlemeden sonra yapılır. Cibrenin sıkılmasıyla elde edilen şaraba, küvlerden kendiliğinden damlayarak toplanan "ön şarap" karşılığı olarak "presleme şarabı" denir. İyi sonuç alınabilmesi için, cibre preslemesi ılımlı yapılmalı; salkım, kabuk ve çekirdeklerin zedelenmemesine dikkat edilmelidir. Kendiliğinden akan "ön şıra"larla çeşitli preslemelerden elde edilen şıraları ayırt etmek önemli bir işlemdir.

PRESLEMEK g. f. *Bir şeyi preslemek*, presle sıkıştırmak.
—Tekst. Presleme işlemini gerçekleştirmek.
◆ **preslenmek** edilg. f. Preslemek eylemine konu olmak.

PRESLENMEK → PRESLEMEK.

PRESLEY (Elvis), lakabı **The King** (Kral), amerikalı şarkıcı (Tupelo, Mississippi, 1935 - Memphis 1977). 1954'te yeteneğini fark eden yapımcı Sam Phillips, annesinin doğum günü dolayısıyla, *That's All Right Mama* adlı şarkısıyla plak doldurmasını sağladı. Kısa sürede rock and roll'ün kralı ve amerikan gençliğinin ilahı durumuna geldi. 1956'da, *Heartbreak Hotel* adlı parçasını seslendirdiği canlı televizyon programı sırasında, tahrik edici seksi ve saldırgan hareketleriyle skandal yarattı. Bunun üzerine şarkıcıya, "Elvis the Pelvis" ("Belden aşağı Elvis") adı takıldı. Jerry Leiber ve Mike Stoller'ın şarkıları sayesinde plakları satış rekorları kırdı. Tipine ve kişiliğine uygun filmlerle (*Jailhouse Rock*, 1957; *King Creole*, 1958) ününü pekiştirdi. Askerlik dönüşü sahneyi bırakarak kendini film ve plak çalışmalarına verdi. Daha sonra şarkı söyleme tarzını değiştirdi, "crooner"ların üslubuyla, tatlı, duygusal baladlar söyledi. 1969'da, *In the Ghetto* ile daha iddialı olarak sahnelere döndü ve Las Vegas'ta bir dizi konser verdi. Artık Frank Sinatra ile, amerikan orta sınıfının en sevdiği şarkıcı olmuştu. Yaşamının son yıllarını Memphis'teki villasında geçirdi.

Elvis **Presley**'in *Jailhouse Rock* (1957) adlı filmdeki şarkılarından birinin plak kapağı

PRESLİ sıf. Preslenerek yapılmış olan.
—Mak. san. *Presli bağlama* ya da *montaj*, ZORLAMALI* BAĞLAMA ya da MONTAJ'ın eşanlamlısı.

PRESOSTAT a. (fr. *pressostat*; *pression*, basınç ve *-stat*, kararlı, durağan'dan). Sıkıştırılmış bir akışkan içeren bir üretece, bir depoya ya da bir boruya bağlanan ve sözkonusu akışkanın basıncını değişmez tutmaya yarayan otomatik aygıt.

PRESOV, Slovakya'da kent, Torysa kıyısında yer alır, 81 000 nüf. (1991). XII. yüzyılda, orman ve maden kolonilerinin merkezi olarak kuruldu. Karayolu ve demiryolu kavşağı, kültür ve sanayi (elektrikli gereçler, tekstil, besin sanayileri) merkezi.

PRESPA, sırp-hırvat dilinde **Prespansko Jezero,** arnavutça **Prespës,** Makedonya, Yunanistan ve Arnavutluk sınırında bulunan iki gölün adı. En büyüğünün yüzölçümü 288 km²'dir (38 km²'si Yunanistan'da); hemen bütünüyle Yunanistan'da kalan en küçüğünün yüzölçümüyse 43 km²'dir ve bu gölde üç kuş rezervi yer almaktadır.

PRESPAN a. (fr. *presspahn*; alm. *Presspan*'dan). İyice kalenderlenmiş, sert ve parlak, preslenmiş kâğıt ya da karton. (Yağ ya da vernik emdirilmiş prespan yalıtkan olarak kullanılır.) [Eşanl. PRESKARTON.]

PRESSBURG, Bratislava'nın almanca adı.

Pressburg antlaşması, Napoléon I'in Austerlitz zaferinden (2 aralık 1805) sonra Talleyrand, Giulay ve Liechtenstein arasında görüşülen ve 26 aralıkta Almanya ve Avusturya imparatoru olarak Franz II tarafından Pressburg'da imzalanan antlaşma. Bu antlaşmaya göre Franz II, Venezia'yı (İtalya krallığı'na ilhak edildi), İstria ve Dalmaçya'nın bir bölümünü Fransa'ya; Tirol, Vorarlberg ve Trentino'yu Bavyera'ya; Schwaben'deki Avusturya topraklarını Württemberg'e bırakıyor, Toscanalı Ferdinando tarafından bırakılan Salzburg prensliğini alıyordu. Salzburg'dan vazgeçmesine karşılık Ferdinando'ya da, Bavyera tarafından bırakılan Würzburg veriliyordu. Bavyera Seçicisi kral durumuna geliyor ve Württemberg dükü ve Baden grandükü olarak, Viyana karşısındaki her türlü vasallık bağından kurtuluyordu.

Presses de la Cité *(les)*, 1947'de Sven Nielsen (Olgod, Danimarka, 1901 - Paris 1976) tarafından kurulan fransız yayınevi. 1988 yılından beri *Groupe de la Cité*'yi oluşturan yayınevlerinden biridir.

Presses universitaires de France (PUF), 1921'de Fransa'da anonim ortaklık biçiminde kurulan ve ortaklaşa yönetilen yayınevi. 1934'te Alcan, Leroux ve Rieder şirketlerini de bünyesine kattı. En önemli yayınları, üniversite öğretiminin çeşitli dallarına ilişkin yüksek düzeyde bilimsel kitaplardır. PUF, Angoulvent tarafından kurulan *Que sais-je?* dizisini de yayımlamaktadır.

PRESSPAPER a. (ing. *presspaper*). Kâğ. san. PRESKÂĞIT'ın eşanlamlısı.

PRESTBURY, Büyük Britanya'da (Cheshire) turizm merkezi, Manchester'in G.-D.'sunda; 3 200 nüf. Eski evler. Roman capellası. XIII.-XV. yy.'dan kalma kilise.

PRESTEA, Gana'da kent, Sekondi -Takoradi'nin K.-B.'sında; 13 200 nüf. Altın madeni.

PRESTES (Luís Carlos), brezilyalı siyaset adamı (Pôrto Alegre 1898). Yüzbaşıyken, ekim 1924'deki bir ayaklanma girişiminin başarısızlığa uğraması üzerine, askerlerden ve köylülerden oluşan bir kafilenin başına geçti ve bu kafile ülke boyunca 24 000 km'yi aşkın bir yürüyüş yaptı; sağ kalanlar şubat 1927'de Bolivya'ya sığındı. Prestes Moskova'ya göç etti. 1934'te Brezilya Komünist partisi'ne katıldı, 1935'te III. Enternasyonal yürütme kurulu üyeliğine atandı, ardından aynı yıl Brezilya'da Getúlio Vargas'a karşı başarısız bir ayaklanmaya katıldı. 1936 - 1945 arasını hapiste geçirdi. 1943'ten başlayarak Brezilya Komünist partisi genel sekreterliğine getirildi, 1945 - 1947 ve 1958 - 1964'teki iki kısa yasallık dönemi dışında partisini yasadışı gizlilik içinde ve 1971 - 1979 döneminde, Moskova'da sürgünden yönetti, Brezilya'ya dönünce de Brezilya Komünist partisi'nin başından uzaklaştırıldı.

PRESTİJ a. (fr. *prestige*). Bir kimsenin başkalarında uyandırdığı hayranlık, saygı; saygınlık: *Prestijini yitirmek. Prestij sahibi bir kimse. Prestij kazanmak.*

Duboutin-Explorer

Pretoria
Church Square'dan bir görünüm (arka planda postane [solda], Ratsaal [Belediye sarayı; ortada] ve Transvaal il yönetim binası)

PRESTİSSİMO be. ("en hızlı" anlamında ital. sözc.). Müz. Çok hızlı bir tempoyu belirtir.

PRESTO be. (ital. *presto*, canlı, çabuk). Müz. Hızlı bir tempoyu belirtir.
◆ a. Hızlı ve parlak biçimde seslendirilen müzik parçası.

PRESTON, Büyük Britanya'da kent, Lancashire'in merkezi, Ribble halicinin kıyısında; 169 000 nüf. Eski evler. Ticaret ve sanayi merkezi (makine ve hava taşıtları yapımı, sentetik tekstil). Cromwell'in iskoçyalı kralcılara (18-20 ağustos 1648) karşı zaferi. İngilizler önünde yakubilerin bozguna uğraması (kasım 1715).

PRESTONYA a. (lat. *prestonia*'dan). Tropikal Amerika'da yetişen, karşıt yapraklı, sık yalancı şemsiye halinde toplu çiçekli, tırmanıcı büyük ağaç. (Zakkumgiller familyası.)

PRESTWİCH, Manchester'in (Büyük Britanya) kuzey-batı banliyösünde yerleşme alanı; 32 800 nüf. Konut merkezi. Tekstil sanayileri.

PRESTWİCHİA a. Gölcüklerde yaşayan, çok küçük bedenli zarkanatlı cinsi. (Kirpikli kanatları yüzme organı görevi yapar. *Prestwichia aquatica,* çeşitli su böceklerinin yumurtaları içine yumurtlar. Bronzarıgiller familyası.)

PRESTWİCK, Büyük Britanya'da sayfiye merkezi, İskoçya'da (Strathclyde), Ayr'ın K.'inde; 13 500 nüf. Uluslararası havalimanı.

PRETA a. Hindistan'da ölmüş bir kişinin, atalarıyla birleşmesini sağlayan cenaze ayinlerinden önceki hali. (Bu ayinler yapılmazsa ölü başıboş bir ruh ya da bir iblis olur.)

PRETEKTUM a. (lat. *prétectum; prae,* önde, ve *tectum,* dam'dan). Nöroanat. Dördüz cisimlerin önünde ve beyaz birleşek hizasında bulunan bölge. (Bu bölgenin gözbebeğinin ışığa karşı reflekslerinde doğrudan getirici [aktarmasız] sinirler aracılığıyla rol oynadığı sanılmaktadır.)

PRETERİT a. (fr. *prétérit;* lat. *praeteritum,* geçmişten). Dilbil. Hikâye bileşik zamanı, geniş zaman ve belirli geçmiş zaman arasında ayrım yapmayan dillerde geçmiş zamanı anlatan fiil biçimi.

PRETİ (Girolamo), italyan yazar (Bologna 1582 - Barcelona 1626). Kardinal Francesco Barberi'nin hizmetinde diplomatlık görevinde bulundu. Şiirler (*Poesie,* 1614) ve barok edebiyat üzerine kuramsal yazılar (*İntorno alla onestà della poesia,* 1618) kaleme aldı.

PRETİ (Mattia), italyan ressam (Taverna, Calabria, 1613 - La Valletta, Malta adası, 1699). Napoli'de Caracciolo'nun öğrencisiydi. Caravaggioculuktan etkilendi. 1630'a doğru Roma'ya gitti ve yenilikçi akımların (Il Guercino) etkisiyle daha açık renkler kullanmaya başladı (S. Andrea della Valle absidasının freskli dekoru [1650 - 1653], Modena'da S. Biagio'nun son derece ışıklı kubbesi [1653 - 1656]. 1656 - 1660 arasında yine Napoli'de yaşadı ve San Pietro a Maiella kilisesi için güçlü dekoratif bir bütün oluşturdu, L. Giordano'nun barok anlayışını keşfetti (*Baltazar'ın ziyafeti* ve *Absalon'un ziyafeti; 1656 veba salgını exvotosu* için taslaklar [tuvalleri Capodimonte müzesi'ndedir]). 1660'tan ölümüne kadar Malta adasında çalıştı ve dingin bir üslupla birçok kiliseyi dekore etti (La Valletta'daki San Giovanni katedrali'nin sahnı ve koroyeri).

PRETİUM DOLORİS a. (acının bedeli anlamında lat. sözc.). Huk. Bedensel bir zarara uğrayan kişinin ya da yakınlarının çektiği maddi ve manevi acıların karşılığı olarak mahkemece ödetilen tazminat.

PRETORİA, Güney Afrika Cumhuriyeti'nin yönetim merkezi (hükümet merkezi) ve Transvaal ilinin merkezi; 823 000 nüf. (nüfusun 472 000'i beyazdır; Pretoria, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde beyazların çoğunlukta olduğu tek büyük kenttir). 1855 yılında, 1 370 metre yükseltide, kuvarsitli iki küçük sıradağın arasında, batıdoğu doğrultusunda uzanan bir çöküntü içinde kurulmuş olan (adını Boerler'in önderlerinden Andries Pretorius'tan alır) kent, 1860 yılında, Highveld'in kuzeyinde yer alması nedeniyle başkent yapıldı. Ortadaki bir meydan (Church Square) çevresinde dama planına göre düzenlenen Pretoria kenti, yalnızca bir yönetim merkezi değildir: ilk demir-çelik fabrikası İscor'un kurulduğu 1934 yılından başlayarak sanayisi durmadan gelişmektedir (demiryolu gereçleri yapımı, otomobil montaj fabrikası). Ayrıca bir üniversite kenti olan Pretoria, aynı zamanda Council for Scientific and Industrial Research adlı bilim kurumunun da merkezidir. Zenci işçiler, Mamelodi ve Atteridgeville mahalleleri dışında, Bophuthatswana'da oturulurlar; Güney Afrika hükümeti, bir homeland olan Bophuthatswana'ya başkentin en azından yirmi kilometre kadar kuzey-batısından başlamak üzere bağımsızlık tanımıştır; o zamandan beri Pretoria sanayisinin gelişmesi Rosslyn sınırına kaymış durumdadır (15 000 kişilik istihdam).

PRETORİUS (Andries Wilhelmus Jacobus), güney afrikalı siyaset adamı (Graaff Reinet yakınında, Cape Town, 1798 - Magaliesberg, Transvaal, 1853). Natal'e yerleşti (1829), Dingaan yönetimindeki Zulular'ı Blood River'de yendi (16 aralık 1838) ve Natal Cumhuriyeti'ni kurdu. Natal'in İngilizler tarafından ilhakından (1844) sonra, Orange'a doğru bir trek (göç) yönetti; Boomplaats'ta yenilince (1848), Vaal'in K.'ine yeni bir treke öncülük etti ve Transvaal Cumhuriyeti'ni kurdu. Bu cumhuriyetin bağımsızlığı, 1852'de kabul edildi. Pretoria kenti, Pretorius'un anısına kuruldu (1855).

PRETORİUS (Marthinus Wessel), güney afrikalı siyaset adamı (Graaff Reinet, Cape Town, 1819 - Potchefstroom 1901), öncekinin oğlu. Orange ve Transvaal'i birleştirmeye giriştiyse de başaramadı (1860). Orange'ın başından ayrılarak Transvaal'in başına geçti (1863). Vaal'in K.'indeki elmaslı topraklar konusunda Natal vadisinin hakemlik yapmasını istedi. Boerler'in öfkelenmesi üzerine istifa etmek zorunda kaldı (kasım 1871). 1879'dan başlayarak, 1877'de Natal'e katılan Transvaal'in yeniden bağımsız duruma gelmesi için çalıştı; Joubert ve Kruger ile birlikte kurduğu (1880) üçlü yönetim, Laing's Neck ve Majuba Hill zaferlerinden sonra, Transvaal'e çok geniş bir özerklik kazandırdı (1881). Bunun üzerine, Kruger karşısında gölgede kaldı.

PRETREMATİK sıf. (fr. *prétrématique*). Balıkbilim. Balıklarda, her solungaç yarığının ön bölgesini uyaran solungaç siniri ağına denir.

PREUSS (Paul), avusturyalı dağcı (Altaussee, Steiermark, 1886 - Mandelkogel, Dachstein, 1913). Doğu Alp dağlarının en dik ve tırmanılması en güç bölümlerine çıkan bir dağcı olarak tanındı. Sikke kullanılmasının karşısında olan Preuss çok az dağcının uygulayabildiği tırmanışlar gerçekleştirdi. Güney Mandelkogel dağlarına tırmanırken öldü.

PREVALANS a. (fr. *prévalence*). Tıp. Eski ve yeni olgu ayırımı yapılmaksızın hastalıkların, hastaların ya da kaza gibi herhangi bir başka olayın, belli bir topluluk içindeki sayısı. (Prevalans daima belli bir zaman için belirtilir.)

PREVANTORYUM a. (fr. *préventorium*'dan). Vereme yeni tutulmuş olup henüz lezyon taşımayan ve başkalarına bulaştırıcı olmayan çocukların ve yetişkinlerin kür tedavisi gördüğü sağlık kurumu.

PREVELAKİS (Pandelis), yunanlı yazar (Rethymnon, Girit, 1909 - öl. 1986). Çok kültürlü bir aydın, doğduğu adaya yürekten bağlı bir romancı ve Rönesans sanatı tarihçisi olan Prevelakis, Kazancakis'in yakın dostuydu ve onun yaşamöyküsünü yazdı. *To kroniko mias politeias*'tan (1938) *O Kretikos* (1948 - 1950) üçlemesine kadar, Girit'te XIX. yy.'ın ikinci yarısında baş gösteren ayaklanmaların tarihini işledi. İkinci üçlemesi olan *O elios tu thanatu,* 1959; *To kephali tes Medusas,* 1962; *To psomi ton angelon,* 1966, özyaşamöyküsel niteliktedir. Prevelakis ayrıca oyunlar yazdı ve çevirdi. Yerel deyişlere ya da halk diline sık sık yer veren güçlü bir anlatımı vardır.

Doisneau-Rapho

Jacques Prévert (1963'e doğr.)

PRÉVERT (Jacques), fransız şair (Neuilly-sur-Seine 1900 - Omonville-la-Petite, Manche, 1977). Gerçeküstücülere katıldığı dönemde yazdığı ilk şiirlerinde "en sıradan gerçeğe en basit yollardan bambaşka bir görünüm kazandırma yeteneği" (A. Thirion) dikkati çekti. Bu yeteneğini şair, oyun ve şarkı yazarı olarak geliştirdi. 1932 - 1936 arasında tiyatro topluluğu "Octobre"un çalışmalarına katıldıktan sonra Jean Renoir için senaryolar (*Le Crime de M. Lange,* 1935), Marcel Car-

ne için senaryolar ve diyaloglar yazdı (*Drôle de drame*, 1937; *Sisler rıhtımı* [Quai des brumes], 1938; *Gece ziyaretçileri* [les Visiteurs du soir], 1942 *Paradideki çocuklar* [les Enfants du paradis], 1944; *les Portes de la nuit*, 1946). Keskin bir alaycılığın ve sevecenliğin halktan kaynaklanan nüktelerle, nostaljik bir mizah anlayışı ve acımasız hicivle kaynaştığı şiirleri, *Paroles* (1946), *Spectacle* (1951), *la Pluie et le beau temps* (1955), kendi yaptığı kolajlarla resimlediği *Fatras* (1966), *Choses et autres* (1972) ve *Hebdomadaires* (1972) adlı şiir kitaplarında toplanmıştır. Şiirlerinden birçoğu Joseph Kosma tarafından bestelendi.

PREVEZE ya da **PREBEZA,** Yunanistan'da kent, Epeiros'da, *nomos* merkezi, Arta körfezinin ağzını K'den kapatan burunda; 13 000 nüf. — *Preveze* ya da *Prebeza nomosu*, 1 086 km²; 56 600 nüf.

Preveze deniz savaşı, Barbaros Hayrettin Paşa komutasındaki türk donanmasıyla cenevizli amiral Andrea Doria'nın yönetimine verilen haçlı donanması arasında Preveze önlerinde yapılan deniz savaşı (28 eylül 1538). Barbaros'un birbirini izleyen zaferleri, hıristiyan Avrupa'da büyük yankılar uyandırdı. Venedik'in çağrısı, papanın özendirmesi ve germen imparatoru Karl V'in ön ayak olmasıyla Venedik (10 kalyon ve 70 kadırga), İspanya (40 kalyon), Portekiz (40 kalyon), Papalık (36 kadırga), Malta (10 kadırga), Ceneviz (1 kalyonla 52 kadırga) gibi Avrupa'nın denizci devletlerinin katıldığı, öteki bazı hıristiyan ülkelerin de desteklediği (49 kalyon) 308'i büyük olmak üzere yaklaşık 600 savaş gemisi, 60 000 asker ve 2 500 topları olusan bir haçlı donanması imparatorluk amirali Andrea Doria'nın komutasına verildi. Haçlı donanması toplanma yeri olan Korfu adasından yola çıkarak ağzında Preveze'nin yer aldığı ve içinde Barbaros'un gemilerinin yattığı Arta (Narda) körfezinin 2 mil kadar açığında demirledi (25 eylül). Böylece 122 gemi ve 20 000 askerden oluşan türk donanması, 600 düşman gemisinin tıkadığı Arta körfezinde kapanın kalmış gibi bir duruma düştü. Ancak, körfezin ağzı iyice berkitildiğinden türk donanması tam bir güven içindeydi. 27 eylülde körfezden dışarı çıkan türk donanmasının beklenmedik saldırısı karşısında Andrea Doria, yanlış bir manevra yaptırarak kendi donanmasını tehlikeli bir duruma düşürdü. Bu durumdan yararlanan Barbaros, 40 gemilik bir filoyu hıristiyan donanmasını ikiye ayırmak üzere ileri sürdü. Durumun kötüye gittiğini gören Haçlılar ters yüz ederek Korfu doğrultusunda dümen kırdılar. Düşman gemilerini bir süre kovalayan türk donanması, Arta körfezinin dışında ve Preveze önlerinde demirledi. Ertesi gün haçlı donanmasını yeniden karşısında bulan Barbaros, kendisi ortada, Salih Reis sağ kanatta, Seydi Ali Reis sol kanatta ve gönüllü ihtiyat filosunun başında da Turgut Reis olmak üzere hilal biçiminde savaş düzeni aldı. Bunun karşısında birleşik donanma borda düzeninde ve birbiri ardında 3 saf biçiminde dizildi. Gemilerin büyüklüğüne göre sıralanan bu 3 saffın birincisi kalyonlarla karakalardan (kalyon azmanı), ikincisi kadırgalardan, üçüncüsü de çektiri türündeki küçük gemilerden meydana gelmekteydi. İki taraf bu savaş düzenleriyle birbirine yaklaşırken, Haçlılar için çok elverişli esen Güney rüzgârının apansız kesilmesi düşmanın ağır gemilerini hareketsiz bırakınca, Barbaros saldırı buyruğu verdi. Hafif türk gemilerindeki topların erim üstünlüğünden yararlanılarak düşmanın ön saffında yer alan ağır gemilerin yok edilmesine başlanıldı. Bunun üzerine Andrea Doria ile yardımcılarından venedikli amiral Capello, ikinci saftaki kadırgalarını harekete geçirerek türk donanmasını iki ateş arasına almak istediler. Ancak, Turgut Reis'in ani bir çevirme hareketiyle karşılaşınca çekilmek zorunda kaldılar. Birkaç saat süren savaşın bu en şiddetli döneminde Haçlılar'ın ön saftaki kalyonlarıyla karakaları artık hiçbir işe yaramayacak biçimde tahrip edildi. Beklemeden bir yarma hareketine girişen Barbaros, düşmanın ön saffını ikiye bölerek Andrea Doria yönetimindeki kadırgalar filosunun üzerine yüklendi. Bu arada, Turgut Reis komutasındaki hafif filo da düşmanın arkalarına sarktığından, birleşik donanma hem safları yarılmış, hem de kapanmak üzere olan bir türk çemberi içine düşmüş oldu. Sabah saat 10'dan ikindi vakti 3'e kadar 5 saat süren Preveze deniz savaşı'nda kalyon ve karaka gibi büyük gemilerin 128'ini yitiren Andrea Doria, artık hiçbir umudun kalmadığını görerek donanmasına çekil buyruğu verdi. Dağınık düzende kaçan haçlı gemilerinin ardına düşen türk donanması, izleme harekâtını gece karanlığında da sürdürdü. Ancak, çıkan fırtınanın görüşü engellemesi yüzünden kovalama harekâtına son vererek, Preveze önlerindeki üssüne döndü. Türk deniz kuvvetlerinin avrupa hıristiyanlığına karşı kazandığı en büyük başarı olan Preveze zaferi, Osmanlı devletini Akdeniz'de tartışmasız en büyük deniz gücü durumuna getirdi. (→ Kayn.)

PREVEZELİ MUSTAFA PAŞA →MUSTAFA PAŞA Prevezeli.

PRÉVOST (Antoine François PRÉVOST D'EXILES, **l'abbé** — denir), fransız yazar (Hesdin, Artois, 1697 - Courteuil, Chantilly yakınında, 1763). Cizvitlerin yanında öğrenim gördü, orduya katıldı (1717), cizvitlerin yanına döndü, orduda yeniden görev aldı, daha sonra benediktien tarikatına girdi (1721). 1728'de ilk romanı *Mémoires et aventures d'un homme de qualité* (1728 - 1731) yayımlanmaya başlandı. *Manon Lescaut* (Histoire du chevalier Des Grieux et de Manon Lescaut) (1731) bu yapıtın yedinci bölümünü oluşturur. Manastırdan ayrılan Prévost, Hollanda'ya, sonra İngiltere'ye ve *Cleveland*'ı (1732 - 1739) yayımlamaya başladı. Paris'te yayımlanan ve dönemin ingiliz edebiyatını ve toplumsal yaşamını tanıtan *le Pour et le Contre* (1733 - 1740) adlı bir dergi kurdu. Fransa'ya dönüşünde *le Doyen de Killerine* (1735 - 1740) adlı yapıtını yazmaya koyuldu. Conti prensi, onu papaz olarak hizmetine aldı (1736). Mlle Aïssé'nin başından geçen bir maceradan esinlenerek kahredici bir kıskançlığı irdelediği *l'Histoire d'une Grecque moderne* (1741) adlı yapıtını yeni yayımladığı sırada, mali sıkıntılar ve bir yayın olayının kopardığı gürültü üzerine Fransa'dan uzaklaşmak zorunda kaldı. Dönüşünde Cicero'dan ve ingiliz yazarlarından (özellikle Sheridan, Richardson) çeviriler yaptı, *Journal étranger*'yi yönetti (1755) ve son romanı *le Monde moral*'i tamamladı. Bugün en büyük romanlarla bir tutulan Prévost'nun yapıtları, dolambaçlı bir anlatıma ve karmaşık bir olay kurgusuna başvurarak, belki de erişilmez olan doğa ile aklın, yeryüzü mutluluğu ile tanrı buyruğunun bağdaşması idealine açılan labirenti kurmaya ve aydınlatmaya çalışır.

PRÉVOST (Marcel), fransız yazar (Paris 1862 - Vianne, Lot-et-Garonne, 1941). Ecole polytechnique'i bitirdi, tütün fabrikaları mühendisliğinden ayrılarak ruhbilimsel romanlar yazdı (*Kadın mektupları* [Lettres de femmes], 1892; *Bir Kadının sonbaharı* [l'Automne d'une femme], 1893; *les Demi-Vierges*, 1894; *Nouvelles Lettres de femmes*, 1894; *Lettres à Françoise*, 1908; *Bakır adam* [l'Homme-Vierge], 1930). [Fr. akad., 1909.)

PRÉVOST-PARADOL (Lucien Anatole), fransız gazeteci ve siyaset adamı (Paris 1829 - Washington 1870). Liberal, ingiliz tipi bir siyasal rejimden yanaydı. Napoléon rejimine karşı muhalefetin keskin sözcüsü olmakla birlikte, çöküşünden hemen önce bu rejimle uzlaştı. 1869 seçimlerini kazanamayınca ABD'de büyükelçilik görevini kabul etti (haziran 1870), ama Prusya'ya savaş ilan edildiğini öğrenince yaşamına son verdi (temmuz). Çok sayıda yapıtı vardır: *Essais de politique et de littérature* (Siyaset ve edebiyat denemeleri) [1859 - 1863], *Études sur les moralistes français* (Fransız ahlakçıları üzerine incelemeler) [1865], *la France nouvelle* (Yeni Fransa) [1868]. (Fr. akad.)

PREY (Hermann), alman bariton (Berlin 1929). 1952'den başlayarak Schubert'in ve az tanınmış şarkı bestecilerinin yapıtlarını seslendirdi. Mozart'ın operalarında Figaro, Guglielmo ve Papageno rollerinde gösterdiği büyük başarıyla oyuncu olarak da kendini kabul ettirdi.

PREYER (Wilhelm Thierry), alman fizyolog ve ruhbilimci (Moss Side, Manchester yakınında, 1841 - Wiesbaden 1897). İzlanda'da giriştiği bir inceleme gezisinin sonuçlarını 1862'de yazdığı bir yapıtında açıkladı, daha sonra Bonn, Jena ve Berlin'de ders verdi. Yapıtlarında özellikle solunum ve kan fizyolojisiyle, kas fiziğiyle, fizyolojik optikle, akustikle ve çocuk ruhbilimiyle ilgilendi.

PREY VENG, Kamboçya'da kent, Phnom Penh'in güney-doğusunda il merkezi; 8 800 nüf. — *Prey Veng ili*, 4 883 km²; 779 000 nüf.

PREZANTE sıf. (fr. takdim etmek anlamına gelen *présenter*'den). *Prezante etmek*, kendisini ya da bir kimseyi bir başkasına, bir topluluğa tanıtmak, takdim etmek; bir şeyi sunmak, tanıtmak.

PREZERVATİF a. (fr. *préservatif*). Cinsel bir ilişki anında doğum kontrolü amacıyla kamışın üstüne geçirilen ya da dölyatağı boynuna uygulanan plastik maddeden ya da kauçuktan yapılmış araç. (Erkekler için [kondom] ve kadınlar için [diyafram, kapak, vb.] ayrı tipleri vardır.) [Eşanl. KAPUT.]

PREZİDYUM a. (lat. *praesidium*). Temsil ettiği kurumun yetkilerini, bir kurul halinde ve vekâlet yoluyla kullanan, eski SSCB anayasasına özgü organ. (En önemlisi *Yüksek sovyet prezidyumu*ydu. Yüksek sovyet tarafından seçilen bu prezidyum, kurul halinde, devlet başkanının yetkilerini kullanır, Yüksek sovyet'in toplanmadığı dönemlerde onun yerine kararlar alır ve yasaların denetlenmesinde yargı işlevi görürdü. Politbüro, 1952-1956 yılları arasında Merkez komitesi prezidyumu adıyla görev yapmıştı.)

PREZÜR a. (fr. *présure*) PEYNİR MAYASI'nın eşanlamlısı.

PREZZOLİNİ (Giuseppe), italyan yazar (Perugia 1882 - Lugano 1982). *Leonardo* ve *La Voce* dergilerini kurdu, edebi ve siyasal denemeler yazdı. Başlangıçtaki çağdaşçılığı giderek tüm çağdaş kültürü sistemli biçimde yadsımaya dönüştü (*Benedetto Croce*, 1909; *la Cultura italiana* [İtalyan kültürü], 1923; *Benito Mussolini*, 1924; *Repertorio bibliografico della storia e della critica della letteratura italiana dal 1902 al 1942* (1902'den 1942'ye italyan edebiyatının tarihsel ve eleştirel kaynakçası) [1937 - 1948]. Prezzolini daha sonra dine yöneldi (*Dio è un rischio*, 1969) ve özyaşamöyküsüsel yapıtı *Manifesto dei conservatori*'de (1972) muhafazakâr modern düşüncenin ilkelerini ortaya koydu.

PRİA a. Çiçekler üzerinde yaşayan küçük bedenli kınkanatlı cinsi. (*Pria dulcamarae*, tatlı-acı sularda bulunur. *Nitidulidae* familyası.)

PRİABONA KATI a. Yerbil. Paleojen sistemin katı. (Eşanl. PRİYABONİYEN.)

PRİAM a. *Ornithoptera* cinsinden kelebeklerin ortak adı.

PRİAMOS. Yun. mit. Laomedon'un oğlu ve ardılı son Truva kralı. Phrygialılar ile birlikte Amazonlar'a karşı savaştı. Aralarında Hekabe'nin de bulunduğu birçok

Arsicaud

l'abbé Prévost
Georg Friedrich Schmidt'in bir sanguininden (1745) ayrıntı
(Güzel Sanatlar müzesi, Tours)

kadınla evlendi; bunlardan elli oğlu (Hektor, Paris, Helenos, Deiphobos vb.) ve birçok kızı (Kassandra, Kreusa, Polyksene vb.) oldu. Truva kuşatması sırasında Hektor'un ölümüne tanık oldu ve onun ölüsünü Akhilleus'tan geri istedi. Kentin ele geçirildiği sırada Neoptolemos tarafından öldürüldü.

PRİANGAN → PREANGER.

PRİAPOS. Tar. coğ. Anadolu'nun K.-B.'sında, Propontis'in (Marmara denizi) G. kıyısında kent; günümüzde Karabiga kalesi olarak bilinen kalıntıları, Çanakkale'nin Biga ilçesine bağlı Karabiga bucağının K.'indedir. İ.Ö. VII. yy.'ın ilk yarısında Milet kolonisi olarak kurulduğu sanılmaktadır.

PRİAPOS ya da **PRİAPUS.** Mit. Lampsakos kentinin koruyucusu olan kır tanrısı. Dionysos ile Aphrodite'in oğlu olduğu söylenirdi; doğumu üzerinde çeşitli efsaneler vardı. Sürüleri, arıları ve balıkçıları korurdu. Bağların, bahçelerin girişine yerleştirilen dik uzuvlu tasvirleri kötülükleri uzaklaştırır ve bereketi sağlardı. Adına kutlanan priapaia şenlikleri, müstehcen öğeler taşırdı. Bir phallusla simgelenen tanrıya eşekler kurban edilirdi.

PRİAPULİA a. (öz. a. *Priape*'den). Arktika ya da Antarktika'daki soğuk denizlerde yaşayan, solucansı bedenli omurgasızlar şubesi. (Bedeninde yuvarlak, yüzeysel çizgiler vardır. Ağzı önde, geriye çekilebilen hortumunun ucundadır; arkada, bir ya da iki kuyruk eklentisi demeti bulunur. Kum ya da çamur içinde yaşayan üyeleri az sayıda türe ayrılır.)

PRİBİÇEVİÇ (Svetozar), sırp kökenli hırvat siyaset adamı (Kostajnica, Hırvatistan, 1875 - Prag 1936). Hırvatistan diyeti'ne seçildi. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndaki Sırp ve Hırvatlar'ın birliğini amaçlayan Fiume kararı'nın yazarları arasında yer aldı (ekim 1905). Eski Habsburglar İmparatorluğu'ndaki Yugoslavlar'ın Sırbistan'la birleşmesini kararlaştıran Zagreb Ulusal meclisi'nin başkan yardımcısı olarak Demokrat parti'yi, ardından merkeziyetçi tezleri savunan Bağımsız demokrat parti'yi kurdu. Ancak 1927'de muhalefete geçerek federalizmi savundu ve Hırvat köylü partisi başkanı Stjepan Radić ile birlikte, demokrat köylü koalisyonunu oluşturdu. 1918-1925 arasında birkaç kez bakanlık yaptı.

PRİBİLOF adaları. Bering denizi'nde volkanik kökenli takımada; Alaska'ya bağlıdır; yakl. 200 km²; 600 nüf. Başlıca adaları Saint Paul ve Saint George'dur. Fokbalığı avcılığı.

PRİBRAM, Çek Cumhuriyeti'nde (Orta Bohemya bölgesi) kent, önemli bir maden yöresinde; 31 000 nüf. Kurşun metalurjisi. Hafif sanayiler. —Yakınlarında, dinsel ziyaret yeri Svatá Hora (XVII. yy.'dan kalma barok üslubunda sunak).

PRİCE (Richard), ingiliz reformist kilise papazı (Tynton 1723 - Londra 1791). Vaiz ve gazete yazarıydı. 1765'te Londra Krallık derneği'ne girdi; iktisadi sorunlarla ilgilendi ve lord Shelburne'un, daha sonra da Pitt'in mali danışmanlığını yaptı. Ünlü yergi yazılarıyla, amerika davasını savundu.

PRİCE, ingiliz asıllı danimarkalı dansçı aile. —JULIETTE (Kopenhag 1831 - ay. y. 1906), Danimarka Krallık balesi'nin baş kadın dansçısıydı. 1849'da August Bournonville'in *Konservatoriet*'inin prömiyerinde dans etti. 1862'de, Giselle rolünü yorumlayan ilk Danimarkalı oldu. —Kardeşi WALDEMAR (Kopenhag 1836 - ay. y. 1908), kuşağının en iyi erkek dansçısıydı. —Küçük yeğenleri ELLEN (Kopenhag 1878 - ay. y. 1968), Danimarka Krallık balesi'nde parlak başarılar elde etti. 1909'da Hans Beck'in *La Petite Sirène*'ini ilk kez yorumladı.

PRİCE (Leontyne), amerikalı zenci soprano (Laurel, Mississippi, 1927). 1952'de yorumladığı *Porgy and Bess* (Gershwin) adlı operayla Avrupa'da tanınmaya başladı. 1958'de Viyana operası ile anlaştı. Daha sonra birçok büyük opera merkezinde, özellikle de Salzburg'da sahneye çıktı. Çok geniş repertuvarı Mozart, Verdi (*Aida*, *Leonore*), Puccini gibi bestecilerin yapıtlarını olduğu gibi liedleri de kapsar.

PRİCE (Margaret), walesli soprano (Blackwood 1941). 1971'de Köln operası'nda Mozart'ın *Don Giovanni*'sindeki Donna Anna rolünü üstün başarıyla yorumlayarak en büyük Mozart sopranoları arasına girdi. Sesi, Verdi, Weber gibi bestecilerin romantik yapıtlarını yorumlamaya da elverişlidir.

Price-Jones eğrisi. Hematol. Alyuvarları çaplarına ve sayılarına göre gösterme olanağı veren eğri. Genellikle düzenli bir Gauss eğrisi biçiminde olan bu eğrinin tepesi bir kişideki alyuvarların ortalama çapını gösterir.

PRİCE-MARS (Jean), haitili yazar ve devlet adamı (Grande-Rivière du Nord 1876 - Pétionville, Port-au-Prince 1969). Hekim, etnolog ve etkin bir siyasal adamıydı. *Ainsi parla l'oncle* (1928) adlı yapıtıyla yerel değerlere sahip çıkan okulun öncüsü oldu. Gustave Le Bon'un ırklar üstüne savlarını çürütmeye çalıştı ve yurttaşlarına, Afrika'nın kültür mirasını ve özellikle kreol ve vaudou dillerini korumaları çağrısında bulundu. Ülkesinin tarihiyle ilgili çalışmaları da vardır: *la République d'Haïti et la république Dominicaine* (Haiti Cumhuriyeti ve Dominik Cumhuriyeti) [1953].

PRİCHARD (Katherine Susannah), avustralyalı kadın yazar (Levuka, Fiji 1884 - Greenmount, Avustralya, 1969). Komünist bir yazar olan Prichard toplumsal gerçekçilik geleneği içinde yer alır. Siyasal yergilerin dışında, işçi yaşamını konu alan ve toplumsal adaletsizlikleri sergileyen öykü ve romanlar yazdı. Prichard ayrıca yerlilerin yaşamıyla ilgili bir kitap (*Coonardoo*, 1929) ve altın arayıcılarına ilişkin bir üçleme (*The Roaring Nineties* [1946], *Golden Miles* [1948], *Winged Seeds* [1950]) kaleme aldı.

PRİDE (Thomas), ingiliz parlamento generali (öl. Nonsuch House, Surrey, 1658). Cromwell ve Fairfax gibi bağımsızdı; alayıyla birlikte Londra'nın işgaline katıldı (aralık 1648) ve Ordu konseyi'nin buyruğuyla, Parlamento'nun arındırılmasını yönetti ("Purge Pride"). Bu temizlikten sonra Parlamento, "Rump" Parliament oldu.

PRİENE. Tar. coğ. Anadolu'nun Ionia bölgesinde kent; kalıntıları Aydın'ın Söke ilçesi Güllübahçe bucağına bağlı Turunçlar'da, 371 m yüksekliğinde bir tepe üzerindedir. Kodros'un torunu Aipytos'un kurduğuna inanılan ilk kentin yeri bilinmemektedir; ancak bir yarımada üzerinde iki limanlı bir yerleşme olduğu sanılmaktadır. Bu ilk yerleşmeden günümüze ulaşan tek buluntu, üzerinde Athena'nın portresi olan İ.Ö. 500'lere tarihlendirilen bir sikkedir. Priene Ionia birliği'ne (Panionion) bağlı olan ilk kentlerdendi ve bu birliğin toplanma yeri olan Panionion da bu kentin toprakları üzerinde bulunuyordu. İ.Ö. 494'te Lade deniz savaşı'na on iki gemiyle katıldı. Attike-Delos deniz birliği'nce vergiye bağlandı. İ.Ö. 350'ye doğru Priene, Mykale (Samsun) dağının G.'inde, bugünkü yerinde yeniden kuruldu. Tipik bir hellenistik kent görünümünde olan yerleşme o dönemde denize daha yakındı ve bir limana (Naulokhos) sahipti. İ.Ö. 334'te Priene'ye gelen Büyük İskender Athena tapınağı'nın tamamlanmasına katkıda bulundu ve kenti vergiden bağışık tuttu. Bergama krallığı'ndan sonra Roma'ya ve daha sonra da Bizans'a bağlandı. Bizans döneminde de Efes başpiskoposluğuna bağlı piskoposluk merkezi oldu. XIII. yy.'da depremler ve sıtma yüzünden tümüyle terk edildi. Antikçağ'ın ünlü düşünürü Bias' Prieneliydi.

—Arkeol. Siyasal tarihte hiçbir zaman önemli bir rol oynamayan Priene İ.Ö. IV. yy.'da ve Hellenistik dönemde sanat alanında başta gelen merkezlerdendi. Yörede 1895'te Carl Humann'ın, onun ölümünden sonra da Theodor Wiegand'ın yaptığı kazılar 1898'e değin sürdü. Hippodamos planına göre kurulmuş olan kent güçlü, çok iyi işçilikte güzel bir surla çevriliydi. K.-D.'daki ana kapısının yanı sıra B.'da ve D.'da iki girişi daha vardı. Güneye bakan kentin ana yolları D.-B. yönünde uzanıyor, bunlar K.-G. doğrultusunda yollarla kesiliyordu. Tiyatro, stadion, Athena tapınağı, stoa ve evlerin oikosları hep G.'e yönelikti. Kentin en önemli ve eski yapılarından olan Athena Polias tapınağı Halikarnassos'taki (Bodrum) Mausoleion'unun ünlü mimarı Pytheos tarafından inşa edilmişti (İ.Ö. IV. yy.'ın üçüncü çeyreği). Vitruvius'a göre Pytheos bu yapıyı İon tapınakları için klasik bir model olarak tasarlamış ve çeşitli öğeler arasında belirli ölçüler saptamıştı. 6×11 sütunlu peripteros planlı yapı, yerel Mykale mermerindendi. Bezemeli bölümler kırmızı ve mavi renklerde boyalıydı. Athena Parthenos'un kopyası olan kült heykeli daha sonra (İ.Ö. II. yy. ortaları) yerleştirilmişti. Önceki İon tapınaklarında bulunmayan opisthodomos ilk kez bu yapıda uygulanmıştır (daha sonra bu öğe hemen hemen tüm İon tapınaklarında görülür). Roma döneminde Augustus'a adanan tapınağın kimi sütunları günümüzde de ayaktadır. İ.Ö. III. yy. ortalarında, İon düzeninde inşa edilen Zeus Olympios tapınağı ve kutsal alanı, agoranın D. stoasının yanındadır; günümüze yalnızca temel kalıntıları ulaşmıştır. Zeus kutsal alanının D. köşesine daha sonra capellalı bir bizans kalesi yapılmıştır. Priene'nin en iyi durumdaki anıtlarından biri olan buleuterion (meclis binası) ve kutsal ateşin yandığı prytaneion (yönetim binası), İ.Ö. II. yy.'ın ortalarında inşa edilmişti. 20×21 m ölçülerinde, üç yanı basamaklı bir bina olan buleuterion 640 kişi alabiliyordu ve ortada kabartmalarla süslü sunak vardır. Kentin K.-B.'sundaki tiyatro yalnız Priene'nin değil, tüm hellenistik dünyanın en önemli yapılarındandı (İ.Ö. II. yy. ortaları). Dört yapı evresi saptanabilen bu bina, Roma dönemindeki çeşitli eklemelere karşılık genel görünümüyle hellenistik özelliklerini korumaktadır. Beş bin kişi alabilen, at nalı biçimindeki oturma yerlerinin önünde beş mermer koltuk ve tam ortada sunak bulunmaktadır. Orkestranın iki ucu bronz heykellerle süslüydü. Sahne bölümü Roma döneminde iki katlı olarak yenilenmiştir. Agora kentin

Lauros-Giraudon

Priamos
çömlekçi Brygos'un
kırmızı figürlü bir kupasından ayrıntı
İ.Ö. V. yy.'ın ilk çeyreği
Louvre müzesi, Paris

Büyük Larousse

Priene
Athena tapınağı
Söke : Aydın

merkezini oluşturuyordu (İ.Ö. III. yy.) ve bunu dor üslubunda stoalar çevreliyordu. B.'daysa bir dizi dükkân yer alıyordu. Agoranın çevresi ve stoaların önü heykellerle süslüydü. İ.Ö. II. yy.'da agoranın çevresi anıtsal yapılarla donanmıştır. Kentin D.'sunda mısır tanrıları (İsis, Serapis, Anubis vd.) için Hellenistik dönemde inşa edilen, sunaklı kutsal alan yer alır. İki gymnasiondan biri buleuterionun K.inde (yukarı gymnasion), ötekisi kentin G.'indedir (aşağı gymnasion); daha iyi durumda olan aşağı gymnasion dor düzeninde stoa ile çevriliydi ve ortada palaestra vardı. Aşağı gymnasionun K.-D.'sunda, 190 m uzunluğunda, 6 m genişliğinde stadion (İ.Ö. 130) yer alır. Kentin en eski dinsel anıtlarından biri olan Demeter ve Kore kutsal alanı tepede, akropolisin yamacındadır (yörede bu tanrıları simgeleyen başak sapı betimli sikkeler bulundu). Beş köşeli avlu biçimindeki Kybele kutsal alanıysa B. kapısının yanındadır. Burada Kybele'yi kutsal hayvanı aslanla gösteren iki küçük heykel ele geçmiştir. Kybele kutsal alanının D.'sundaki Büyük İskender evi (Kutsal ev) büyük bir olasılıkla Büyük İskender'in kaldığı yapıdır ve daha sonra ona saygı göstergesi olarak kutsallaştırılmıştır. Burada ele geçen ve halen Berlin müzesi'nde bulunan bir yazıta göre yapıya ancak beyaz giysili kişiler girebiliyordu. Büyük bir avlu ve çeşitli odalardan meydana gelen binada ele geçen pişmiş topraktan ve mermerden yapılmış birkaç heykelcik arasında özellikle Büyük İskender'i betimleyeni dikkati çeker (Berlin müzesi). Akropolisin G. yamacında Hermes'i gösteren bir alçakkabartma, heykel yerleri ve adakların konduğu nişler vardır. Delos ve Pompei evleriyle kıyaslanabilecek büyüklük ve güzellikteki priene evlerinin çoğu Hellenistik dönem başlarındandır. Bir avluya açılan çeşitli mekânlardan meydana gelen bu evler arasında kimi yerlerde ikinci bir katın varlığını gösteren basamaklar saptanmıştır. Tiyatronun B.'sında yer alan ve bütün bir bloku kaplayan bir evin ön cephesi (35 m) hemen hemen Athena tapınağı'nınki genişliğindedir. Yirmi altı odası olan bu yapının odalarından birinde Zeus'a adanmış bir sunak bulunması önemli ve saygın bir kişiye ait olduğunu göstermektedir. (→ Kayn.)

W. W.

Joseph Priestley

PRİESKA, Güney Afrika'da (Cape ili) kent, Orange kıyısında. Madencilik (bakır ve çinko) merkezi.

PRİESTLEY (Joseph), ingiliz kimyacı, filozof ve dinbilimci (Birstall Fieldhead, Leeds yakınında, 1733 - Northumberland, Pennsylvania, 1804). *Essay on Institutes of Natural and Revealed Religion* (Doğal din ile vahiy dininin ilkeleri) başlıklı çalışmasına papaz okulunda başladı. 1755 yılında Suffolk'ta, Needham Market'e, daha sonra Nantwich'e vaiz olarak atandı, çocuklara fizik ve kimya dersleri verdi. Çok geçmeden Warrington akademisi'ne, dil öğretmek üzere çağrıldı. Londra'da tanıdığı Franklin, onu, *The History and Present State of Electricity* (Elektriğin tarihi ve bugünkü durumu) adlı kitabını yayımlaması için cesaretlendirdi. Bu yapıt, Priestley'e Kraliyet derneği'nin kapılarını açtı (1766). Kısa bir süre sonra Leeds'e yerleşti, ardından Lansdowne markisinin kütüphanecisi oldu. Önceleri calvinciliği benimseyen Priestley, Arminius'un öğretisine, sonra da ariusçuluğa yöneldi ve sonunda unitarianlıkta ya da socinicilikte karar kıldı; bununla birlikte, ezilen katoliklerin şikâyetlerini ateşli bir biçimde savunmaktan da geri kalmadı. 1789 Devrimi'ni iyimserlikle karşıladı ve fransız yurttaşı ve Meclis üyesi seçildi. Hükümetin zulmüne maruz kalan Priestley, 1794 yılında Amerika'ya gitti. Philadelphia'da pek çok unvanla ödüllendirildi; uzak, küçük bir çiftliğe çekildi, geri kalan günlerini, Jefferson'un koruması altında burada geçirdi.

Priestley büyük bir kimyacıdır. İlk yapıtı olan *Experiments and Observations on Different Kinds of Air*'i (Çeşitli hava türleri üzerine deneyler ve gözlemler) 1772'de yayımladı. Cıva tankında açığa çıkan gazları topladı (1773) ve bunlardan çoğunu, özellikle de suda çözünenleri elde etmeyi başardı: hidrojen klorür, kükürt dioksit, amonyak, karbondioksit, silisyum fluorür. Hidrojen sülfürü, azot monoksidi ve 1783'te, alkolü ısıtılmış kil üzerinde bozundurarak etileni buldu. Karbondioksidi inceledi ("sabit hava"), bitki solunumunu keşfetti. En önemli buluşu oksijendir; bu gazı 1774'te, kırmızı cıva oksidi ya da sülüğeni bir mercekle güneşte ısıtarak elde etti. Henry Cavendish ile birlikte, hidrojeni ("tutuşan hava") yakarak bireşim yoluyla suyu elde etti; böylece bu iki bilim adamı, suyun bileşik bir madde olduğunu gösterdi. Lavoisier'nin yaptığı gibi, bütün bu gözlemlerini birbirine bağlayıp yorumlayamadı.

Elektrostatik alanında, 1767'de, iletkenlerin elektriklenmesinin yüzeysel olduğunu doğruladı ve buradan yola çıkarak elektrik yükleri arasındaki etki yasasının, çekim için gerekli olan etki yasasıyla aynı olduğu sonucuna vardı.

PRİESTLEY (John Boynton), ingiliz yazar (Bradford, Yorkshire, 1894 - Alveston, Warwickshire, 1984). Er, sonra subay oldu, 1914'te yaralandı. İngiltere'nin Unesco temsilciliğine getirildi (1946-47). Denemelerinde ve edebiyat eleştirilerinde, sokaktaki adamın, iddiasız küçük burjuva ama aydın insanın görüşlerini dile getirdi. Fielding geleneğini sürdüren romanlarında (*The Good Companions*, 1929; *Angel Pavement*, 1930; *The Magicians*, 1954), sevimli serüvenci tipini geliştirdi, kimi zaman dehşet öğesine yer verdi (*Benighted*, 1927), kimi zaman da metafizik konuları işledi (*The Salt is leaving*, 1966). *Dangerous Corner* (1932) adlı yapıtı, J. W. Dunne'ın zaman ve kıvrımları kuramından esinlenir. *An Inspector Calls* (1945), *The Glass Cage* (1957), halk tiyatrosunun başarılı örnekleridir. *Literature and Western Man*'de (1960), uygarlığın doruk noktası saydığı ingiliz romanını yüceltti. Sonraki yapıtları, üzerinde artık güneşin battığı imparatorluğun hüznünü yansıtır. Tüm yapıtı, XX. yy. toplumuna yöneltilmiş oldukça sert bir eleştiridir. Üslubundaki ince alay havası Dickens'ın tarzını çağrıştırır.

PRİETO (Joaquín), şilili general ve politikacı (Concepción 1786 - Valparaíso 1854). Muhafazakârdı. Santiago'nun askeri komutanlığını yaptı. Aslında Diego Portales'in yönlendirdiği bir hükümetin başına geçti (1831). 1836'da yeniden seçildi ve Yungay'da (1839) bolivyalı diktatör Santa Cruz'u yendi ve Şili'yi yeniden düzenlemeye çalıştı. Yönetim süresi sona erdiğinde (1841) arkasında barış içinde bir ülke bıraktı.

PRİETO Y TUERO (İndalecio), ispanyol siyaset adamı (Oviedo 1883 - Mexico 1962). Sosyalist parti'nin ılımlı kanat lideriydi. Bilbao'da yayımlanan *El Liberal* gazetesini yönetti ve bu kentten milletvekili seçildi. Ekim 1934 günlerinden sonra göç etti ve şubat 1936'da İspanya'ya geri döndü. Largo Caballero kabinesinde Deniz ve hava kuvvetleri bakanlığı (ağustos 1936 - mayıs 1937) ve Juán Negrín kabinesinde Savunma bakanlığı yaptı (mayıs 1937 - mart 1938).

PRİEUR-DUVERNOİS (Claude Antoine, — *kontu*), **Prieur de la Côte-d'Or** denir, fransız siyaset adamı (Auxonne 1763 - Dijon 1832). Fransız devrimi başladığında orduda istihkâm teğmeniydi. 1791'de yüzbaşı oldu. Yasama Meclisi'ne, ardından Konvansiyon'a seçildi. Kamu güvenliği komitesi'ne girdi. Carnot'nun yanında cephane işlerinin denetimini üstlendi. Bütün silah ve gereçlerin ülke içinde üretilmesini sağlayacak tesisler kurdurdu. 9 Thermidor'da Robespierre'e karşı düzenlenen komploya katılmadı. Ekim ayında Kamu güvenliği komitesi'nden istifa etti. Mart 1795'te ağırlık ve uzunluk ölçülerine ilişkin standartların benimsenmesinde önemli rol oynadı.

PRİJEDOR, Bosna-Hersek'te kent, Sana kıyısında; 22 000 nü. Demir madeni. Metalürji. Selüloz.

PRİKAZ, *buyruk* anlamına gelen ve Moskova'da bir merkezi hükümet bölümünü (şube ya da mühürdarlık) belirten rusça sözcük (XVI. yy. - XVIII. yy. başı).

PRİLEP, Makedonya'da kent, Pelagonia ovasında; 100 000 nüf. Sırbistan'ın başkenti oldu (XIV. yy.). XII.-XIV. yy.'dan kalma, *markova Varos* semtinde, ilginç dekorlu kiliseler. Camiler. Tarım ve tütün pazarı. Yapı gereçleri. —Yakınında, XIII. yy.'da kurulmuş Treskavec manastırı.

PRİLLY, İsviçre'de (Vaud kantonu) komün, Lozan'ın kuzey-batı banliyösü; 11 900 nüf.

PRİLOKAİN a. (fr. *prilocaïne*). Yerel ya da bölgesel enfiltrasyon için şırınga edilerek kullanılan anestezik madde.

PRİM a. (fr. *prime*). **1.** Çalışmayı özendirmek ve iş verimini artırmak için işçilere ücret dışında yapılan ek ödeme. (Bk. *ansikl.* böl. İş huk.) **—2.** Sigortalılarla işverenlerin sosyal sigorta kurumlarına ödedikleri para. (Bk. *ansikl.* böl. İş huk.) **—3.** İsteğe bağlı özel sigortalarda sigortacıya ödenen para.

—Bors. Kesinleşmiş bir pazarlığın yürürlüğe gireceği tarihte alıcı tarafından feshedilmesi durumunda, alıcının satıcıya ödemek zorunda olduğu para. ‖ *İhraç primi*, bir hisse senedi ya da tahvil alıcısının, aldığı hisse senedinin nominal değerine ek olarak ödediği para.

—İşl. ikt. Normal ölçülerin üstünde verim sağlayan bir işçiye, memura ya da satıcıya ödenen ek ücret.

—Muhs. *Birleşme primi*, bir şirkete başka bir şirket katıldığı zaman bilançonun özsermaye bölümünde ortaya çıkan ve bir artı değerin varlığını gösteren prim.

—Sig. Sigorta ücreti. ‖ *Ek prim*, bazı risklere karşı güvence sağlamak amacıyla normal primini üstünde ödenen prim. ‖ *Riziko primi*, hasar miktarını karşılayan ve herhangi bir yükleme yapılmamış olan prim. ‖ *Tarife primi*, riziko primine yapılan üretim komisyonu, emniyet marjı, kâr payı vb. yüklemelerden sonra elde edilen prim.

—Spor. İstenilen sonucu alan ya da üstün performans gösteren takım ya da oyuncuyu ödüllendirmek için verilen para ya da armağan.

—Tic. *Dışsatım primi*, sanayicilerin dış piyasalara açılmalarını sağlamak amacıyla devletçe kendilerine yapılan parasal özendirme yardımı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Uluslarar. ikt. *Dışsatım primi*, AET üyesi ülkelerin hükümetlerine, dünya piyasasında ve ortak piyasada (ortak pazar) uygulanan fiyatları aynı düzeyde tutmak amacıyla dış ülkelere satmış oldukları tarım ürünleri için verilen telafi edici sübvansiyon.

—ANSİKL. İş huk. İşçilere ödenen primlerin çeşitli amaçları vardır. Kimi primler ağır ve tehlikeli işlerin parasal karşılığıdır. Örneğin inşaat işlerinde yükseklik ve kötü hava koşulları primi, gece, vardiya, sağlığa aykırı işler vb. primler bu türdendir. Kimi primler ise "iyi emekçiler"i ödüllendirerek, işçilerin disiplin, düzenlilik ve

verimlerini artırmayı amaçlar. Nihayet kimi primler de işçiyle işletme arasında yakın bağlar kurma amacını taşır. Örneğin yıl sonu bilanço primleri, tatil, evlenme vb. nedenlerle ödenen primler. Primlerin toplam ücret gelirleri içindeki yeri iş koluna ve hiyerarşi durumuna göre değişir. En yüksek primden yararlanan işçiler her zaman en ağır işlerde çalışan işçiler değildir.
• Sosyal sigortalar kurumu ile Bağ-kur'un gelir kaynaklarının en önemlisi ilgililerce ödenen primlerdir. Sosyal sigorta kurumu primleri sigortalı işçilerle işverenler tarafından ödenir. Prim tutarı sigortalının aylık kazancı üzerinden hesaplanır. Prim oranları ve işçiyle işverenlerin katılma payları sigorta türüne göre değişir. Örneğin analık sigortası primi sigortalının kazancının yüzde biridir ve bu primin tümü işveren tarafından ödenir. İşveren, bir ay içinde çalıştırdığı sigortalıların primlerine esas tutulacak kazançlar toplamı üzerinden Sosyal sigortalar k. gereğince hesaplanacak prim tutarlarını ücretlerinden kesmek ve kendisine alt tutarları da buna ekleyerek en geç ertesi ayın sonuna kadar Kurum'a ödemek zorundadır (Sosyal sigortalar k. md. 80). Bağ-kur primleri sigortalının bildirdiği gelir durumuna göre hesaplanır. Bağ-kur primlerinin tümü sigortalı tarafından ödenir. Bağ-kur sigortalısı aylık prim borcunu, ilgili ayın sonuna kadar kuruma ödemek zorundadır. (→ BAĞ-KUR, SOSYAL SİGORTALAR KURUMU.)
—Tic. Dışsatım primleri, dışsatımcılara doğrudan verildiği gibi üreticilere de verilebilir. Ancak, üreticilere ödenen primler dışsatımı dolaylı bir biçimde (üretim artışı sağlanması, bu artışın fiyatları düşürerek dışsatımın artması) etkiler. Dışsatımcılara doğrudan verilen primlerde ise malların fiyatlarını düşürerek satışlarını artırmak amacı güdülür. Türkiye'de de uygulanan bu sistem dışsatımda vergi iadesi, vergi bağışıklıkları, dışsatım kredileri gibi dışsatımı özendirici yollardan biri olarak kullanılır.

PRİMA a. (ital. *prima*). Tekst. Merinos yünü ile karışık yün arasında bir inceliği olan yün sınıfı.

PRİMA BALLERİNA a. ("baş kadın dansçı" anlamında ital. sözcükler). YILDIZ* DANSÇI'nın eşanlamlısı.

PRİMA DONNA a. (*baş, birinci kadın* anlamında ital. sözcükler). **1.** XVIII. ve XIX. yy.'larda İtalya'da, bir tiyatroda, ses cinsi ne olursa olsun, baş rolleri yorumlayan kadın şarkıcıya verilen hiyerarşik unvan. **—2.** Uluslararası yıldız niteliği kazanmış kadın opera şarkıcısı.

PRİMAT a. (lat. sözc.). Bazı piskoposluk merkezlerine verilen onursal unvan. Eski geleneklerin tanıdığı bu onursal üstünlük, gerçekte artık var olmayan bir üst yargı organı sisteminden kalmadır.

PRİMATES a. Zool. PRİMATLAR takımının bilimsel adı.

PRİMATİCCİO (Francesco **II**— denir), italyan ressam, desinatör, yalancımermer sanatçısı, heykelci ve mimar (Bologna 1504 - Paris 1570). 1526'dan başlayarak Mantova'da G. Romano'nun yanında yetişti; ustasının tavsiyesiyle 1532'de, François I'in Fontainebleau'daki sarayına girdi. Rosso'nun ölümü üzerine şatodaki çalışmaların yönetimini üstlendi (1540); dolayısıyla, Primaticcio'nun çizgisel ve zarif üslubu Rosso'nun coşkulu üslubunun yerini aldı. Kral için antik sanat yapıtları satın almak üzere birkaç kez İtalya'ya gitti. Fontainebleau'daki dekor çalışmalarını tüm yönleriyle Primaticcio yönetti; böyle çok yönlü bir yetki, daha sonra yalnızca, Versailles'ın dekorlarını yapan Le Brun'e verildi. Primaticcio birlikte çalıştığı ressamlara, yalancımermer sanatçılarına, heykelcilere, duvarcılara, duvar halısı dokumacılarına, mine sanatçılarına talimatlarını, kara taş desenlerle iletiyordu; bu yetkin desenler (Louvre; Viyana, Londra, Stockholm vb.) sanatçıdan kalan yapıtların en iyileridir. Gerçekten de, Banyo dairesi 1697'de, başyapıtı sayılan Ulysse galerisi de (yapımına 1541'de başlandı: 150 m uzunluğunda ve 6 m genişliğindeydi; tonozlarda 93 mitolojik konu, pencerelerin arasındaysa *Odysseus'un öyküsü*'nden 58 sahne yer alıyordu) 1738'de tahrip olmuştur; Etampes düşesinin odası çeşitli müdahaleler sonucu biçim değiştirmiş (günümüzde merdiven haline getirilmiştir), Dell'Abate'nin (1552'den başlayarak en yetenekli çalışma arkadaşı) gerçekleştirdiği balo salonu birçok kez restore edilerek özgün üslubunu yitirmiştir. Primaticcio tüm bu yapıtlarıyla (geriye yalnızca birkaç kopya, özellikle deestamplar kalmıştır), fransız sanatına italyan tarzının özünü aşılayabildi. Özellikle Ulysse galerisi, Fransa'daki iç dekor çalışmalarına önemli bir örnek oluşturdu. Primaticcio, çeşitli mimarlık çalışmalarını yönetti, hatta Henri II'nin ölümünden sonra (1559), krallık yapı işlerinin baş denetçiliğine getirildi. Ayrıca, Fontainebleau'daki Fontaine avlusu'nun doğu kanadını ve Saint-Denis'deki Valois capellası'nı (Bullant tarafından tamamlanmıştır) gerçekleştirdi.

Museum of Art, Toledo

Francesco **Primaticcio**
Odysseus ile Penelopeia
(tuval, 1560'a doğr.)
Museum of Art, Toledo (Ohio)

PRİMATLAR a. (fr. *primate*'tan). Maymunlarla insanları kapsayan memeliler takımı. (Bil. a. *Primates*).
—ANSİKL. Primatlar genellikle tabanlarına basarak yürüyen, ağaççıl ya da iki ayağı üzerinde kalkarak hareket edebilen, hepçil, yassı tırnaklı, baş parmağı ve orta parmağı genellikle birbirini karşılayan, diş sistemi eksiksiz (iki çift kesici diş, insan dışındaki türlerde çok gelişmiş uzun köpekdişleri, bunodont yanak dişleri), göğüslerinde ilgi çekici memeler bulunan, daha çok ekvator ya da tropikal iklimli bölgelerde yaşayan, özellikle beyni çok gelişmiş memelilerdir. Primatlar takımı üç alttakıma ayrılır: makimsiler (lemurlar, makiler, sivrisincapçıklar vb.), gerçekmaymunlar ve günümüzde yaşayan insanları ve fosil insanları içeren insansılar.

PRİMAVERA a. (isp. *primavera*, ilkbahar). Tropikal Amerika'da yetişen ve açık sarıdan koyu sarıya değin değişik renkte ve çoğunlukta çizgili, ince dokulu, hafif ve yumuşak bir odun veren ağaç. Odunu ince marangozlukta ve plaka yapımında kullanılır. (Bil. a. *Cybistax donnell-smithii*.)

PRİME RATE a. (ing. sözc.). ABD'de, bir bankanın, en iyi müşterilerinin işlemlerine uyguladığı ayrıcalıklı faiz oranı.

PRİMEVEROZİDAZ a. (fr. *primevérosidase*). Biyokim. Özellikle çuhaçiçeğigillerde bulunan bazı heterozitleri hidrolizleyerek bir şeker (primeverozit) veren enzim.

PRİMEVEROZİT a. (fr. *primevéroside*). Çuhaçiçeğigillerle fundagillerde bulunan ve primeverozidazın etkisiyle bir esans veren heterozit. (Parfümcülükte kullanılır.)

PRİMİTİAE a. (lat. *primitae; primus* ilk' ten). Din. tar. Birçok antik dinde, Tanrı'ya sunulan ilk toprak ürünleri, ilk hayvan ve insan yavruları. (Bazı etnologlara göre primitiae sunulması, en eski tapma biçimlerinden birini simgeliyordu. Yahudi dinin de Musa yasası, toprağın ilk ürünlerinin sunulmasını buyurdu. Haftalar bayramı [*Şabuot*] ya da Hasat bayramıyla [*Katsir*] birleşen bu bayram, bugünkü yahudi ayininde yer almamakla birlikte, Hamsin haftasında yeni ürünlerin kutsanmasıyla roma ayin düzeninde bir süre varlığını sürdürdü.)

PRİMİTİF sıf. ve a. (fr. *primitif*). İlkel.
—Antropol ve Fels. → İLKEL.
—Güz. sant. ARKAİK'in eşanlamlısı. ‖ Çoğu kez sanayileşmemiş Avrupa dışı toplumların sanatı için söylenir. Rönesans'a bağlı sayılanlara karşılık, ortaçağ avrupa ressamları için denir. ‖ Bazen naif ressamlar için söylenir.

PRİMLİ sıf. Bors. *Primli tahvil*, satışa çıkarılan bir tahvilin ihraç fiyatının üzerinde yazılı olan nominal fiyatın altında olması durumu.

PRİMO DE RİVERA (José Antonio), ispanyol siyaset adamı (Madrid 1903 - Alicante 1936). Diktatör Primo de Rivera'nın oğlu. Avukattı. 1933'te İspanyol falanji*'nı kurdu. (Partinin amacı marxçılık ve kapitalizm dışında gerçekleşecek ulusal sendikacı bir devrimdi.) Primo de Rivera 1933'te Cortes'e girdi. Halk cephesi'nin zaferinden sonra tutuklandı (1936) ve kurşuna dizildi.

PRİMO DE RİVERA Y ORBANEJA (Miguel), ispanyol general ve siyaset adamı (Jerez de la Frontera 1870 - Paris 1930). Madrid Harp akademisi'ni bitirdikten sonra Fas, Küba ve Filipinler'de çeşitli görevlerde bulundu. Cádiz valiliği (1915), ardından Valencia, Madrid ve son olarak Katalonya başkomutanlığı yaptı (1921). Özellikle Katalonya toplumsal sorunu konusunda, işbaşındaki hükümetlere karşı çıktı. Katalonya'da sıkıyönetim ilan etti ve halka bir çağrıda bulunarak parlamenter hükümeti eleştirdi (12-13 eylül 1923 gecesi); bunun üzerine hükümet istifasını verdi. Ordu ve kral tarafından desteklenen Primo de Rivera, çevresinde askeri bir di-

Algar

Miguel Primo de Rivera y Orbaneja
Alvaro Delgado'nun bir portresinden ayrıntı
Eğitim ve bilimler bakanlığı, Madrid

Biblioteca nacional, Madrid

Juan Prim y Prats
J. J. Martinez'in bir taşbaskısından ayrıntı
Biblioteca nacional, Madrid

Prince Edward adasının kuzey kıyısında bir balıkçı köyü

rektuvar kurdu, Meclis'i ve belediyeleri dağıttı, eyaletleri askerî valilerin yönetimine verdi, jüriyi kaldırdı ve sansür koydu. Sessizlik sağlanınca maliyeyi düzeltti, geniş bir yol şebekesi yaptırdı, son olarak sınıflar savaşımını ortadan kaldırmak amacıyla derece derece uygulanan korporatif bir sistem tasarladı. Fas'ta, el-Huseyma körfezindeki çıkarmayı ve asilerin genel karargâhının alınmasını yönetti (eylül 1925). Fas sorunu, fransız yardımı sayesinde çözüldükten sonra Primo de Rivera, parlamentoculuk görünüşünü yeniden canlandırmaya girişti (Direktuvar'ın kaldırılarak sivil bir diktatörlük kurulması [3 aralık 1925]; sıkıyönetime son verilmesi; Yurtsever birlik adlı bir partinin kurulması; yeniden bir meclis açılması [1927], ancak bu meclisin üyeleri hükümetçe atanıyorlardı ve ancak istişari bir oyları vardı). Bununla birlikte, ordunun dikbaşlılığıyla ve gerek siyasal gerekse üniversite çevrelerinden gelen kaynaşmalarla karşılaşan diktatör, servetlere elkoyma, muhalif memurları görevden uzaklaştırma, ünlü düşünürleri (Miguel de Unamuno, Blasco Ibáñez) sürme, dinsel üniversiteleri devlet üniversiteleriyle aynı düzeye getiren bir üniversite statüsü gibi önlemlerle bu karışıklıkları daha da körükledi. Mali bunalımla daha da belirginleşen iktisadi bunalım, hoşnutsuzluğu artırdı ve 28 ocak 1930'da Primo de Rivera, istifasını vererek Paris'e göç etti.

PRİMOENFEKSİYON a. (fr. *primo-infection*). Patol. **1.** Bir organizmaya bir mikrobun ilk bulaşması. **—2.** *Tüberküloz primoenfeksiyonu,* tüberküloz basili bulaştıktan hemen sonra ortaya çıkan belirtilerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Tüberküloz primoenfeksiyonu, basil bulaştıktan yaklaşık olarak sekiz hafta sonra anlaşılabilir. Görünürde hiçbir belirti olmayabilir, o zaman yalnız tüberküline karşı alerjik tepki ile belli olur (deri tepkisi [kütireaksiyon] değişikliği). *Yerel lezyonlu* (çoğunlukla akciğerde) *lenf bezi tepkili* patolojik belirtiler de verebilir ve bunlara genel belirtiler (ateş, halsizlik, zayıflama), ayrıca çeşitli klinik ve radyolojik belirtiler de eklenebilir. İki ya da üç verem ilacı ile yapılan 6 ila 8 aylık bir tedavi, çoğu zaman ihtilatları ve ikincil tüberkülozu önlemeyi başarabilir.

PRİMORDİYUM a. (lat. *primordium,* başlangıç'tan). Mantarbil. İlerdeki bir karpoforun embriyonu olan ve miselyum kordonları üzerinde oluşan küremsi küçük korpüskül. (Mantar tarımı yapılan yerlerde "fizyolojik bir şok" yoluyla [sıcaklığın düşürülmesi, havalandırma, ışık] primordiyumların daha çok ve daha erken ortaya çıkması sağlanır.)

PRİMORJE, sırpça *kıyı, kumsal* anlamına gelen ve Adriya denizi kıyısını belirten terim.

PRİMORSKO, Bulgaristan'da (Burgaz yönetim bölümü) kent, Karadeniz'deki bir yarımadada; 2 000 nüf. Sayfiye merkezi.

G. Hunter

PRİMROSE (Archibald Philip), 5. **Rosebery** kontu, ingiliz siyaset adamı (Londra 1847 - Epsom, Surrey, 1929). Soylu bir ailedendi. Emperyalizmi benimsedi. Liberal parti'de Gladstone ve arkadaşlarına karşı kraliçe Victoria'nın desteğini elde ederek önemli bir rol oynadı. Dışişleri bakanı oldu (1886, 1892-1894). Nil vadisindeki ingiliz nüfuzunu savundu. 1894-95'te Başbakan oldu.

PRİMROSE (William), iskoçyalı viyolacı (Glasgow 1903 - Provo, Utah, 1982). 1930 -1935 arasında London String Quartet'te çaldı. 1937-1942 arasında NBC orkestrası'nın solist viyolacısıydı. 1949'da Bartók'un viyola konçertosunu ilk kez seslendirdi. Aynı zamanda öğretmen olarak da etkinlik gösterdi (Philadelphia'daki Curtis İnstitute, Güney Kaliforniya, İndiana ve Tokyo üniversiteleri).

PRİMULACEAE a. ÇUHAÇİÇEĞİGİLLER familyasının bilimsel adı.

PRİMULALES a. ÇUHAÇİÇEKLERİ takımının bilimsel adı.

PRİMULİN a. (fr. *primuline*'den). Kim. Paratoluidinin 250 °C'a doğru kükürtle ısıtılması sonunda elde edilen kükürtlü boyarmadde. (Aynı boyarmaddenin gene "primulin" adıyla bilinen sülfonlu bir türevi, pamuğu doğrudan sarıya boyar.)
—ANSİKL. Tiyazol boyarmaddelerin ana ürünü olan primulinin tarihsel açıdan büyük bir önemi vardır; çünkü elyaf üzerine uygulanan diazolama işlemi, ilk kez bu boyarmaddeyle başladı. Primulinin birincil amin grubunu diazolayan ve elde ettiği diazoyu fenoller, aminler vb.'yle kenetleyen Green, ilk kez bu boyarmaddenin birincil amin grubundan yararlanmayı düşündü; ancak uygulamanın asıl ilginç yanı, diazolama işleminin, boyamadan sonra uygulanmasıydı. Böylece kenetlenme maddesine bağlı olarak bir dizi değişik renk (fenolle turuncu, rezorsinle kahverengi-sarı, fenilendiaminle kestane rengi, β-naftolle *primulin kırmızısı* denen kırmızı) elde edildi.

PRİM Y PRATS (Juan), ispanyol general ve siyaset adamı (Reus 1814 - Madrid 1870). Carlistalar'a karşı savaşta (1833 -1839) ünlendikten sonra, Espartero'nun naiplikten uzaklaştırılmasını desteklemesi (1843), ona Madrid askeri valiliğini ve kont unvanını kazandırdı. Komplo düzenlemekle suçlanınca, yurtdışına göçmek zorunda kaldı. 1854 devriminden sonra İspanya'ya geri döndü. Fas savaşı'na katıldı (1859 -1860), Porto Riko genel valiliğine ve Kırım savaşı'nda askeri gözlemciliğe atandı. Meksika'da sefer birliğine komuta etti (1862) ve bu ülkeye karşı izlenecek ispanyol siyasetini saptadı (borçlar sorununun çözümü, Meksika bağımsızlığına saygı). Kraliçe İsabel'i tahttan uzaklaştıran 1868 devriminde rol oynadı; ardından cumhuriyetin ilanını engelleyerek meşruti bir monarşi kurulmasını sağladı, ancak yeni kral Amedeo d'Aosta'nın gelmesinden hemen önce bir suikastta öldürüldü.

PRİNA (Giuseppe), italyan siyaset adamı (Novara 1766 - Milano 1814). İtalya Cumhuriyeti maliyesini yönetmekle görevlendirildi (1802) ve İtalya krallığı Maliye bakanı oldu. Maliyede örnek bir örgüt kurdu, ama getirdiği ağır vergi yükümlülükleri halkın tepkisini çekti. 20 nisan 1814'te Fransızlar'a karşı yapılan gösteriler sırasında Milano halkı tarafından öldürüldü.

PRİNCE ALBERT, Kanada'da (Saskatchewan) kent, Kuzey Saskatchewan kıyısında; 28 600 nüf. Kereste sanayileri. — 40 km K.-B.'sında *Prince Albert ulusal parkı* (3 890 km²).

PRİNCE EDWARD adaları, esk. **Soğuk adalar,** Hint okyanusu'nun güneyinde takımada, 46° 35′ G. enleminde, Marion ve Prince Edward adalarından oluşur; 41 km². Takımada 1772'de Marion-Dufresne tarafından keşfedildi. 1947'den beri Güney Afrika Cumhuriyeti'ne bağlıdır.

PRİNCE EDWARD adası, Kanada'daki illerin en küçüğü, Saint Lawrence körfezinde; 5 657 km²; 130 400 nüf. (1990). Merkezi *Charlottetown*

Ada, koylarla ve girintili çıkıntılı haliçlerle bölünen, alçak bir kumtaşı düzlüğüdür; kuzey kıyısındaki haliçlerin ağzı oklarla kapalıdır: güney kıyıdaysa yalıyarlar geniş yer kaplar. Kışları soğuk (sürüklenen buzlar Northumberland boğazını tıkar), yazları ılık (tarıma elverişlidir) bir iklimi vardır.

Ekonomi, balıkçılığa (morina, ringa, ıstakoz), istiridye yetiştiriciliğine, tarıma (patates, meyve, sebze), süt ineği besiciliğine ve besin sanayisine dayanır. Turizm yakın zamanda gelişmiştir. Dışarıya yönelik sürekli göç, nüfusu 1931'de 88 000'e düşürdü; ada, 1891'deki nüfusuna (109 000) ancak 1966'da yeniden ulaşabildi. Kent nüfusu (% 40) özellikle Charlottetown ve Summerside'da yoğunlaşır. İngilizce konuşulan ilde, bir Acadie azınlığı (% 6) bulunmaktadır.
—Tar. Utrecht antlaşması'ndan sonra, ingiliz egemenliğinden kurtulmak isteyen Acadieliler'in yerleştiği ada, Louisbourg teslim antlaşması'ndan sonra İngilizler'in eline geçti (1758). 1763'te bağlandığı Nova Scotia'dan 1769'da ayrıldı. 1873'te, Kanada konfederasyonu'na girdi.

PRİNCE GEORGE, Kanada'da kent, İngiliz Kolombiyası'nda, Fraser'in kıyısında; 68 000 nüf.

PRİNCE OF WALES adası, Arktika takımadasında Kanada'ya bağlı ada (Kuzey -batı arazisi), Victoria ve Somerset adaları arasında; 33 230 km². Magnetik kutup, adanın batı kıyısı yakınındadır.

PRİNCE RUPERT, Kanada'da liman (İngiliz Kolombiyası) kenti, Skeena'nın Büyük Okyanus'a döküldüğü yerde; 16 000 nüf. Canadian National Railway'in son durağı. Alaska ile deniz bağlantısı. Balıkçılık ve balıkları tüketime hazırlama. Kâğıt hamuru.

PRİNCEPS a. (lat. sözc.). İkinci safta, hastati adı verilen lejyonerlerin arkasında dövüşen ve onlarla aynı donatıma (*pilum, gladius*) sahip romalı lejyonerlere verilen ad.

PRİNCETON, ABD'de kent, New Jersey'de, Trenton'un K.-D.'sunda; 12 000 nüf. Ünlü üniversite. Amerikalılar'la İngilizler'in savaştıkları (1777) yer.

Princeton University, özel amerikan üniversitesi. 1746'da Elizabeth'te (New Jersey) "New Jersey koleji" olarak kuruldu, 1756'da Princeton'a nakledildi ve 1896'da bu kentin adını aldı. Öğrenciler bu üniversitede ilkin genel bir eğitim görmekte, ardından çeşitli yüksekokullarda (bölümlerde) uzmanlaşmaktadırlar. Bu üniversitede uygulanan küçük gruplar halindeki eğitim sistemi, 1902-1910 arasında üniversitelerin başında bulunan W. Wilson tarafından kuruldu. Üniversitenin 1889'da açılan bir arkeoloji müzesi ve zengin bir kitaplığı vardır (2 100 000 kitap).

PRİNCİP (Gavrilo), sırp yurtsever (Grahovo, Bosna, 1894 - Theresienstadt, bugün Terezín, Bohemya, 1918). Narodna Odbrana derneği'ne girdi. Arkadaşı N. Čabrinović ile birlikte Saraybosna'da arşidük veliaht Franz-Ferdinand ile karısını öldürdü (28 haziran 1914). Yirmi yıl ağır hapis cezasına çarptırıldı. Hapishanede öldü.

PRİNCİPATUS a. (lat. sözc.). Rom. tar. Roma İmparatorluğu'nun siyasal rejimi.
—ANSİKL. Augustus'un oluşturduğu anayasal biçime genellikle "principatus" adı verilmektedir. Principatus, devlette tüm yetkilere sahip tek kişi olan *princeps*'in (prens) üstünlüğünün kabul edilmesi anlamına gelir. Princeps bu yetkileri yalnızca ılımlı bir biçimde, ortak yarar kaygısı içinde ve senatonun saygınlığına gölge düşürmeden kullanmak zorundadır.

PRİNCİPE adası ya da **İLHA DO PRİNCİPE,** Gine körfezinde ada, yaklaşık olarak Bioko ile São Tomé*'ye eşit uzaklıkta; 128 km². Merkezi *São Antonio* (kuzey kıyıda liman kenti). Kakao, kah-

ve. Adayı 1471'de Portekizliler keşfetti.

Principia mathematica, Alfred North Whitehead ve Bertrand Russell (1910-1913) tarafından üç cilt halinde yayımlanmış yapıt; tipler* kuramının ortaya konduğu bu yapıt mantıklaştırma geleneğinin doruk noktası sayılır.

PRİNETTİ (Giulio), italyan siyaset adamı (Milano 1851 - Roma 1908). Mühendisti. Aşırı sağcı partiden milletvekili seçildi (1882). Dışişleri bakanı oldu (1901-1903). Üçlü ittifak'ı yeniledi ve bir İtalya-Fransa yakınlaşması için çalıştı (1902).

PRİNGLE (Thomas), iskoç yazar (Blaiklaw, Borders, 1789 - Londra 1834). 1820'de Güney Afrika'ya gitti, orada Cape Town kütüphanesi'nin yöneticiliğine getirildi. İki gazete kurdu. Kısa sürede valiyle arası açılınca İngiltere'ye döndü (1826) ve orada köleliğe karşı çıkanların safına katıldı. *Ephemerides* (1828) ve *African Sketches* (1834) adlı yapıtlarında yer alan şiirlerle, Güney Afrika'nın en büyük şairi olarak tanındı. Ayrıca, *Narrative of a Residence in South Africa* (1835) adlı bir özyaşamöyküsü vardır.

PRİNGSHEİM (Nathanael), alman botanikçi (Wziesko, Silezya, 1823 - Berlin 1894). Suyosunları üstüne yaptığı pek çok araştırmadan başka klorofil ve işlevleri konusunda da önemli çalışmalarda bulundu.

PRİNZHORN (Hans), alman psikiyatr (Hemer 1886 - Münih 1933). Akıl hastalarının yaptığı resim ve heykellerden topladığı koleksiyon (6 000 parça) Heidelberg Üniversitesi psikiyatri kliniği'nde saklanmaktadır. Bu çeşit yapıtlar hakkında incelemeler yayımlamıştır.

PRİOCNEMİS a. Kırmızı benekli, siyah bedenli zarkanatlı cinsi. (Örümcekleri avlar. *Pompilidae* familyası.)

PRİONAİLURUS a. Güney doğu Asya'da yaşayan, kızıl postlu yabanıl kedi cinsi. (Bazı bilim adamları bu cinsin üyelerini *Felis* cinsine sokarlar; kedigiller familyası.)
—ANSİKL. *Prionailurus* cinsinin üç türü bilinir: insandan kaçmayan pars kedisi *(Prionailurus bengalensis)*; yalnızca Seylan'da ve Dekkan'ın güneyinde bulunan kedigillerin en küçüğü olan pasrenkli kedi *(P rubiginosus)*; avcı kedi adıyla da bilinen tarai kedisi *(P viverrinus)*.

PRİONOMYS a. Afrika'da yaşayan, ağaççıl ve böcekçil kemirici cinsi. (Çıplak ve kavrayıcı dört ayaklıdırlar. Duyu kılları çok uzundur.)

PRİONOPİDAE a. BAŞLIKLIÖRÜMCEKKUŞUGİLLER familyasının bilimsel adı.

PRİONOTHECA CORONATA a. Çöllerdeki kumlar arasında yaşayan, üzeri dikenli, siyah renkli, iri bedenli kınkanatlı böcek. (Karaböcekgiller familyası.)

PRİOR (Matthew), ingiliz şair (Wimborne, Dorset 1664 - Wimpole, Cambridgeshire, 1721). Babası marangozdu. Lord Dorset'in desteğiyle yetişti, büyükelçi oldu, Utrecht antlaşması görüşmelerini yürütenlerden biriydi (1712). Kraliçe Anne'ın ölümünde Saint-Georges şövalyesiyle gizlice anlaşmaya girişmekle suçlandı ve hapsedildi (1715-1717). Rastlantı sonucu şair olduğunu ileri süren Prior hoş ve nükteli yapıtlar bıraktı (*The Hind and the Panther* 1867; *Solomon on the Vanity of the World* (1718). Ayrıca baladlar, çocuk şiirleri, açık saçık öyküler yazdı. Metresine adadığı *Jinny the Just,* o dönemde halktan bir kadın için kaleme alınmış en saygılı şiirlerden biriydi.

PRİOR (Arthur Norman), büyük britanyalı fizolof ve mantıkçı (Masterton, Yeni-Zelanda, 1914 - Trondheim, Norveç, 1969). Yeni-Zelanda'da yıllarca ders verdikten sonra Oxford'a profesör olarak atandı. Zamansal mantığı kurdu ve sözsel zamanları açıklayabilmek için mantıksal hesaba, modal işlemcilere benzer zamansal işlemcilerin eklenmesi gerektiğini ileri sürdü. İlk zamansal mantık sistemlerini kurdu ve zamana ilişkin varlıkbilimsel sorunları ele aldı. Yapıtları: *Time and Modality* (Zaman ve kip), 1957; *Past, Present and Future* (Geçmiş, şimdi ve gelecek), 1967; *Papers on Time and Tense* (Zaman ve kip üzerine inceleme), 1968; *Objects of Thought* (Düşünce nesneleri), 1971 ve *Papers in Logic and Ethics* (Mantık ve etik üzerine incelemeler), 1976.

PRİORAT (EL-) ya da **EL PRİORATO,** İspanya'da (Katalonya) küçük bölge, Tarragona'nın B.'sında. Bağcılık ve meyve ağaçları (badem ve fındık).

PRİORE a. (ital. sözc.). Tar. İtalya'da konsüllük kentlerinde birinci konsül.

PRİORİT a. (fr. *priorite;* öz. a. G. T. *Prior*'dan). Miner. Ortorombik sistemde yer alan doğal itriyum, erbiyum, seryum, uranyum, toryum niyobat-titanat; Madagaskar'da bulunur.

PRİPYAT ya da **PRİPET,** Orta Avrupa'da ırmak, Dnepr'in kolu, Ukrayna'nın kuzey-batısında, Polonya ve Beyaz Rusya sınırı yakınında doğar, Pinsk'in güneyinde Beyaz Rusya'ya girer, tekrar Ukrayna'ya girdikten az sonra sağ kıyıdan Dnepr nehrine kavuşur; 775 km. Havzası 114 300 km^2.

PRİSCİANUS CAESARİENSİS, İ.S. V. yy. ya da VI. yy.'da yaşayan latin dilci. Mauretania Caesariensis'de doğdu ve İstanbul'da latince öğretmenliği yaptı. Başlıca yapıtı olan 18 kitaplık *İnstitutio de arte grammatica,* Apollonios Dyskolos'un yunanca dilbilgisi için koyduğu ilkelere dayanılarak hazırlanan, sistemli bir latince dilbilgisi açıklamasıdır. Çok sayıdaki alıntılar aracılığıyla yapıtları kaybolan latin yazarlarından parçalar günümüze ulaştı. Bu inceleme, tüm Ortaçağ boyunca latin dilbilgisi öğretiminin temelini oluşturdu.

PRİSKOS, bizanslı general (öl. 613). Maurikios döneminde Avarlar'a karşı yapılan savaşlarda yararlılık gösterdi. 602'de, kendisini vali yapan Phokas'ın tarafını tuttu ve onun kızıyla evlendi (607). Bununla birlikte, Herakleios'un ayaklanmasını destekledi (610), ancak Herakleios onu etkisiz duruma getirdi (613).

PRİSMATOLAİMUS a. Bütün topraklarda çok yaygın sivrisinek cinsi. (*Trilobidae* familyası.)

PRİSTAN a. (fr. *pristane*). Org. kim. Formülü $(CH_3)_2CH—(CH_2)_3—CH(CH_3)—(CH_2)_3—CH(CH_3)—(CH_2)_3—CH(CH_3)_2$ olan tetrametil-2,6,10,14 pentadekanın yaygın adı. (Petrol, köpekbalığı karaciğeri gibi kimi doğal kaynaklardan elde edilen bir hidrokarbondur ve bu kaynaklarda fitolden oluştuğu kabul edilir. Yağlayıcı ve transformatör yağı olarak kullanılır.)

PRİSTİDAE a. Zool. TESTEREBALIĞIGİLLER familyasının bilimsel adı.

PRİŞTİNA → PRİŞTİNE.

PRİSTİNAMİSİN a. (fr. *pristinamycine*). Org. kim. *Streptomyces pristinae spiralis* kültürlerinden elde edilen polipeptit antibiyotikler grubunun genel adı. (Kimi bileşenleri vernamisinlere, kimileri virjinamisinlere benzer.)

PRİSTİOPHORİDAE a. Zool. TESTEREKÖPEKBALIĞIGİLLER familyasının bilimsel adı.

PRİŞTİNE ya da **PRİŞTİNA,** Kosova'nın merkezi kenti; 148 656 nüf. XIV. yy.'da sırp hükümdarlarının oturduğu yerdi. 1912'ye kadar Osmanlılar'ın elinde kaldı. Kent, camileriyle ve bir hamamıyla doğu karakterinin eski çekirdeğini korur. Müze (arkeoloji, etnografya).
—Tar. Makedonya seferi sonunda Romalılar tarafından "Vicianum" adıyla bir konaklama yeri olarak kurulan kent (İ.Ö. 168). IX. yy.'da Bulgar Türkleri'nin egemenliği altına girdi ve adı Priştine'ye çevrildi. Sırp krallığı'nın merkezi oldu (1371). Birinci Kosova* savaşı'ndan (1389) sonra Osmanlı devletine bağlanan Sırp krallığı'na bırakıldı. Musa Çelebi'nin fethettiği (1412), kent ödün olarak yeniden Sırplar'a verildi. İkinci Kosova* savaşı'ndan (1448) sonra Murat II tarafından bir kez daha Osmanlı topraklarına katıldı ve Rumeli beylerbeyliğini oluşturan sancaklardan biri oldu. İkinci Viyana kuşatması'nda bozulan türk ordusu karşısında avusturya kuvvetlerinin sürekli ilerlemesinden cesaretlenerek ayaklanan hıristiyan halkın eline geçen Priştine (1689), yine aynı yıl Kırım hanı Selim Giray I tarafından geri alındı. 1716-1718 Türk-Avusturya savaşı'nda Belgrad'ın düşmesi üzerine (1717) kentte yeniden başlayan hıristiyan ayaklanmasını Avlonyalı Mustafa Paşa bastırdı. Mahmut II döneminde Edirne* antlaşması'yla (1829) Rumeli beylerbeyliğinin parçalanmasından sonra kurulan yeni 5 eyaletten biri olan Kosova'nın merkezi oldu. Tanzimat'ta eyaletlerin vilayetlere dönüştürülmesi sırasında Üsküp vilayetine bağlandı. Bağımsız bir Arnavutluk kurmak amacıyla ayaklanan arnavut milliyetçilerinin (Prizren ittihadı) denetimine girdiyse de bu ayaklanma Derviş Paşa tarafından bastırıldı (1881). Balkan* savaşı sırasında sırp ordusunun eline geçen Priştine (1912), türk yönetiminden çıktı.

PRİŞVİN (Mihail Mihayloviç), rus yazar (Yeletski, Lipetsk bölgesi, 1873 - Moskova 1954). Doğa ve etnoloji hakkında derin bilgisi olmakla birlikte (*V Krayu Nepugannıyh,* 1907), yayımladığı yapıtlarda toplumsal gerçeği de göz ardı etmedi (*la Chaîne de Kachtcheï* [fr. çev.], 1923-1960; *la Route impériale* [fr. çev.], 1957), ayrıca hayvan hikâyeleri ve doğayla insan arasında uyumlu bir kaynaşma ülküsünü dile getirdiği, folklordan esinlenmiş denemeleri vardır. (*Rodniki Berendeya,* 1925-26; *Ginseng,* 1933; *Phacelia,* 1940).

PRİTCHARD (George), ingiliz misyoner (Birmingham 1796 - Samoa adaları 1883). Protestan misyoner ve konsolos olarak Tahiti'ye (1824) gitti. Katolik misyonerlerin ülkeden çıkarılması için kraliçe Pomaré IV üzerinde nüfuzunu kullandı (1836). Dupetit-Thouars'ın fransız protektorasını kurmasından sonra, Pomaré'yi ayaklanmaya teşvik etti (1843). Tutuklandı, ama hemen serbest bırakıldı, Londra'ya dönerek (temmuz 1844) kamuoyunu Fransa'ya karşı kışkırttı. İngiliz hükümeti Fransa'dan tazminat istedi. Bu isteğin Fransız parlamentosu'nca kabul edilmesi, muhalefet tarafından Guizot ve Louis-Philippe'e karşı hücum vesilesi yapıldı.

PRİTCHARDİA a. Fiji adalarında yetişen, dikensiz ve halkalı kongövdeli, az ya da çok derin dilimli yapraklı palmiye. (Büyük ve erdişi çiçekleri bazen çatal koçanlar halinde topludur. Meyvesi bir drupadır.)

PRİTHVİ ya da **PRİTHİVİ,** *geniş uzam* anlamına gelen ve hinduculukta dünyayı ve onun tanrıça olarak kişileşmesini belirten sanskritçe sözcük. Genellikle Bhumi'nin ("var olan") eşanlamlısı olarak kabul edilen Prithvi, atmosfer ve gök zarflarının tersine, üç kozmik zarftan biri olan dünya zarfını oluşturur.

PRİTSAK (Omelian), ukraynalı türkolog (Ukrayna 1919). Lvov, Kiev, Berlin, Göttingen'de öğrenim gördü. Ural-altay dilleri uzmanı olarak Hamburg Üniversitesi'nde, ABD'de Washington Seattle, Harvard üniversitelerinde ders verdi. Tuna Bulgarları'nın dili, karay dili, kıpçakça, yeni uygurca, yakutça ile ilgili araştırmalar yayımladı: *Die Bulgarische Fürs tenliste und die Sprache der Protobulgaren* (Bulgar prenslerinin listesi ve Protobulgarlar'ın dili, 1955) vd.

PRİTTWİTZ UND GAFFRON (Maximilian VON), alman general (Bernstadt 1848-Berlin 1917). Ağustos 1914'te Doğu Prusya'yı korumakla görevli VIII. Ordu'nun komutanıydı. Gumbinnen*'de Rennenkampf tarafından yenilince (18-21 ağustos) görevinden alındı ve yerine Hindenburg getirildi.

Prival Kavaleri *(Atlıların molası),* 1 perdelik bale. Librettosunu ve koregrafisini Marius Petipa, müziğini Joseph Armsheimer, dekorlarını G. Levogt, kostümlerini Pono-

marev hazırladı. İlk kez 1896'da Petersburg'daki Mariynskiy tiyatrosu'nda, Marie Petipa, Pavel Gerdt, Pierina Legnani, Sergey Legat tarafından sahnelendi.

PRİVAS, Fransa'da *département* (Ardèche) merkezi, Vivarais'de, Coiron kütlesinin K.'inde, Ouvèze'in yukarısında; 10 490 nüf. (1992). Büyük bir calvinci merkezi olan kenti 1629'da Louis XIII yerle bir etti. Reçel ve kestaneşekeri.

Privy council, İngiltere'de, daha XIII. yy.'ın başlarında norman hükümdarların *Curia regis*'inden doğan kurum; aynı dönemde, Genişletilmiş konsey ya da Parliament'in de çerçevesi belirginleşiyor ve bu, ayrı bir kuruma dönüşüyordu. Seçkinler danışmanlık görevlerini bırakmak istemedilerse de, başarılı olamadılar; XVI. yy.'da "commoner"lar kesinlikle çoğunluktaydı. Tudor yönetiminin en önemli organı olan Privy council, daha ilk Stuart*lar döneminde önemini yitirdi. Bu gerilemenin iki nedeni vardı: öncelikle devlet işleri hızla karmaşıklaştı, bu da danışmanların sayısında büyük bir artışa, ama güçlerinde bir azalmaya yol açtı; bunun yanı sıra, Parlamento, özellikle de, siyasal rolünün bilincine iyice varan Avam* kamarası büyük bir gelişme gösterdi. Oldukça hantal bir yapı kazanmış olan council Charles II döneminden başlayarak, daha sınırlı, ama kralın ve Parlamento'nun güvenini kazanmış gruplar, yani "kabineler" karşısında hemen tüm gücünü yitirdi. XVIII. yy.'da kabinenin üstünlüğü iyice belirginleşti.

PRİYABONİYEN a. (fr. *priabonien;* İtalya'da *Priabona*'dan). Yerbil. PRİABONA KATI'nın eşanlamlısı.

PRİYAPİZM a. (fr. *priapisme*'den; yun. mitolojik ad *Priapos*'a özgü anlamında *priapismos*). Cinsel istek olmaksızın doğan ve hiçbir fışkırma olmaksızın, genellikle ağrılı, uzun süreli kamış dikleşmeleri ile belirgin hastalık durumu. (Yerel nedenler ve ilaç zehirlenmeleri dışında, priyapizm ağır omurilik ve damar hastalıklarının haberci belirtisi olabilir.)

PRİZ a. (fr *prise*). Hat iletkenlerine bağlı birçok ucu bulunan ve üzerine sabit ya da seyyar kullanımlı çeşitli aygıt ve aletlerin fişi takılabilen, sabit düzenek.
—Elektron. ve Elektrotekn. *Çoklu priz,* birçok aygıtı (yükseltec ve teyp, televizyon alıcısı ve video vb.) aynı anda dağıtım şebekesine bağlamaya olanak veren priz.

Scala

Giulio Cesare Procaccini
Azize Meryem
Pinacoteca di Brera
Milano

—Hidr bağl. Bağlayıcı bir maddede hamurun katılaşması.
—Telekom. *Telefon prizi,* bir telefon aygıtını, kablosunun ucuna bağlı bir fiş aracılığıyla, abone hattına bağlamaya olanak veren sıvaüstü ya da sıvaaltı priz.

PRİZDİREKT a. (fr. *prise directe*). Oto. ve Mak. san. DOĞRUDAN KAVRAMA*'nın eşanlamlısı.

PRİZMA a. (fr. *prisme;* lat. *prisma;* yun. *pridzein,* biçmek'ten). **1.** Geom. İkincisi birincinin $\overline{A_1A_1'} = ... = \overline{A_nA_n'}$ vektör ötelemesinde görüntüsü olan iki $A_1A_2...A_n$ ve $A_1'A_2' ... A_n'$ dışbükey çokgeni (tabanları) ile, birleşimi yan yüzü oluşturan bütün $A_iA_{i+1}A_{i+1}'A_i'$ ($i=n$, $i+1=1$ ise) koşutyüzlülerden oluşan çokyüzlü; bu çokyüzlünün içi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Opt. Işık ışınlarını saptıran ve ayrıştıran, saydam maddeden yapılmış üçgen prizma. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Denizbil. *Büyüme prizması,* taşküre levhaları arasındaki bir sıkıştırma sınırı boyunca istiflenen ve bir okyanus çukurunun iç kenarıyla inici okyanus kabuğunun üstü karşısında yavaş yavaş yükselen pulsu kabuklar bütünü. (Ana yapıyı oluşturan araziler bir ölçüde başkalaşmıştır. Prizmanın bir bölümü, Endonezya'da olduğu gibi, yüzeye çıkabilir. Prizmanın birbiri üstüne binen yapısı, dalma-batma olayının sonucudur. Bazı bilim adamlarına göre, büyüme prizması düşüncesi tahminden ileri gitmemektedir.) || *Kıyı prizması,* kıyı ve denizaltı kumsallarını oluşturan kıyı bölgesi tortul merceği.
—Foto. Refleks bir fotoğraf makinesi vizörünün, buzlu cam üstüne yansıyan görüntüyü doğrultmayı sağlayan bölümü; böylece görüntünün sol ve sağ tarafları yer değiştirmez.
—Geom. *Düzgün prizma,* tabanları düzgün çokgenler olan prizma.
—Oftalmol. *Yapışkan prizma,* prizma etkisi yaratmak için düzeltici gözlük camına yapıştırılan esnek plastik maddeden saydam pul.
—Opt. *Prizma renkleri,* bir prizmadan geçen beyaz ışığın dağılması sonucu görülen renkler.
—Yerbil. *Bazalt prizmaları,* BAZALT SÜTUN*LARI'nın eşanlamlısı. || *Lav prizmaları,* bir yanardağın yüzeyine dik bir lav akışının (çoğunlukla bazaltlı) soğuması sırasında oluşan, 30 ile 45 m yüksekliğe erişebilen, çok düzgün prizmalar.
—ANSİKL. Geom. Her $[A_i\ A_i']$ doğru parçasına prizmanın yan ayrıtı denir. Prizmanın $n+2$ yüzü, $3n$ ayrıtı ve $2n$ köşesi vardır. Genellikle, tabanların biçimi belirtilir: örneğin üçgen (ya da üçgen tabanlı) prizma. Koşutyüzlü özel bir prizmadır. Ayrıtların taşıyıcıları taban düzlemlerine dikse prizma diktir. Böyle değilse eğiktir.
—Opt. Bir ikidüzlemlinin iki yüzü ile sınırlanan her kırıcı ortam bir prizma oluşturur. İkidüzlemlinin yüzlerine *prizmanın yüzleri,* ayrıtına *kırma ayrıtı,* yüzleri arasındaki açıya ise *kırma açısı* adı verilir. *Asal kesit,* ayrıta dik bir düzlem tarafından belirlenen açıdır.

Bir asal kesitte bulunan yalın (monokromatik) bir SI ışını prizma üzerine düştüğünde II' yolunu izleyecek biçimde kırılır ve I'R yolunu izleyerek dışarı çıkar. A kırma açısı, i ve i', gelme açıları, r ve r' yansıma açıları, ışık ışınının D sapması ve kırıcı ortamın n kırılma indisi arasında *prizma formülleri* adı verilen, kolayca gösterilebilecek dört bağıntı vardır:
(1) $\sin i = n \sin r$; (2) $\sin i' = n \sin r'$;
(3) $A = r + r'$; (4) $D = i + i' - A$.
Deneylerin ve hesaplamaların verdikleri sonuçlara göre sapma, kırılma indisleri aynı olan, aynı malzemeden yapılmış prizmalarda kırma açısıyla doğru orantılı olarak artar; prizmanın kırılma indisinin 1'den büyük olması durumunda kırılma indisi büyüdükçe artan sapma, kırılma indisinin ve kırma açısının aynı kalması durumunda ışının gelme açısına bağlı olarak değişir ve $i=i'$ olduğunda minimal D_m değerini alır. En küçük sapma değerinden hareket edilerek, yukarıdaki denklemlerden, kırılma indislerini ölçmede kullanılan

$$n = \sin\frac{A + D_m}{2} \Big/ \sin\frac{A}{2}$$

bağıntısı elde edilir. D sapması, n kırılma indisi ile birlikte ışımanın dalga boyuna bağlıdır. Böylece bir prizma karmaşık bir ışığın bileşenlerini farklı açılarla saptırır, yani ışığı dağıtır. Prizmanın içindeki bir ışık ışını prizmanın yüzlerinden birine sınır açıdan daha büyük bir gelme açısıyla gelirse tam yansımaya uğrar. Prizma bir ışık demetini saptırmaya, dağıtmaya (tayfgözlem), yansıtmaya (optik gönye, katadiyoptr, dürbün vb.) ya da polarmaya yarar (Nicol* prizması).

PRİZMA-OBJEKTİF a. (fr. *prisme-objectif*). Astrofiz. Dağıtma gücü olan bir prizma ile bu prizmanın önüne yerleştirilmiş bir gök dürbününün objektifinden oluşan ve odak düzlemi içindeki alan yıldızların her birinin tayfını elde etmeyi sağlayan optik sistem.
—ANSİKL. Prizmanın, ışın demetini saptırması nedeniyle, prizma-objektifin ilkel modelinde dürbün, gökyüzünün görüm alanından oldukça uzak bir noktaya yöneltiliyordu. Ayrıca, elde edilen dağılma da alan noktasına bağlıydı. Charles Fehrenbach'ın iki farklı camdan yapılan üç prizmayı birleştirerek 1945'te gerçekleştirdiği normal alanlı prizmayla ışın demetini dağıtan, ancak saptırmayan bir prizma-objektif elde edildi; böylece karşılaşılan iki güçlük ortadan kalktı. Öte yandan, 180°'lik bir döndürme mekanizması, her yıldızın, belirli bir dalga boyuna göre bakışımlı ilk görüntüsünü elde etmeyi ve aynı çizgilerin görüntüleri arasındaki sapmayla, alandaki tüm yıldızların radyal hızlarını ölçmeyi sağlar.

PRİZMASAL sıf. Geom. **1.** Prizma biçiminde olan. **—2.** *Prizmasal yüzey,* doğrultusu değişmeyen ve bir çokgen çevresine dayanan doğrunun yer değiştirmesiyle doğurulan yüzey.
—Oftalmol. Prizma biçiminde olan ya da prizma özelliği taşıyan (örneğin prizmasal cam, prizmasal diyoptri).

PRİZÖRTER a. Kontak elemanlarına ulaşılmasını engellemek amacıyla bir akım prizinin oyuklarına sokulan yalıtkan düzenek.

PRİZREN ya da **PRİZRİN,** Kosova'da kent; 134 526 nüf. Bizans üslubunda, XIII. yy.'a ait kilise (türk egemenliği sırasında cami olmuştur; XIV. yy.'da yapılmış duvar resimleri). XVII. yy.'a ait cami. Tekstil, kereste, besin sanayisi. El sanatları (işlemeler, filigran). Yakınında, Sveti Arhandjel kale manastırı (XIV. yy.).

PRJEVALSKİY (Nikolay Mihailoviç), rus subay ve kâşif (Kimborovo, Smolensk ili, 1839 - Karakol 1888). 1867-1869 arası Usuri bölgelerini inceledikten sonra, 1871'de Gobi çölünü aştı, Pekin'e ulaştı ve Kuku Nor (Çinghai) gölü yoluyla geri döndü. 1876'dan başlayarak Tarım havzasını dolaştı, Altındağ dağ zincirini tanımladı. 1879'da, Lasa'ya ulaşma girişiminde başarılı olamadıysa da Tibet'in kuzeyi üstüne ilk kesin bilgileri sağladı. 1883-1884'te yeniden Tibet sınırlarına döndü. Kunlun dağ zincirini ve Huang Hı nehrinin kaynaklandığı bölgeleri keşfetti. Doğa tarihine ilişkin buluşları arasında yabani deve ile prjevalskiy atı adıyla da bilinen Asya yaban atı da vardır. Orta Asya'ya ilişkin gezi notları Rusça ve İngilizce yayımlanmıştır.

PRJEVALSKİY ATI a. ASYA YABANATI'nın eşanlamlısı.

PROAKSELERİN a. (fr. *proaccélérine*). Hematol. Normal plazmada bulunan, pıhtılaşmayı hızlandırıcı madde. (Karaciğerde bireştirilmesi K vitamininden etkilenmez. Kandaki normal oranının azalması bir kanama sendromuna yol açar.) [Eşanl. PIHTILAŞMA ETMENİ V.]

PROAMNİOS a. (fr. *proamnios*). Embriyol. Bazı kuşlarda, embriyon yumurtanın sarısına bitişik iken, embriyon taslağının başının üstünü örtmeye koyulan ektoderm

kıvrımı. (Mezoderm araya girdikten sonra proamnios ön amnios kıvrımı ile kaynaşır.)

PROANSEFAL a. (fr *procéphale*). Biyol. Beyni kafatasının dışında, alın bölgesinde bulunan ucube.

PROARTHROPODA a. İLKELEKLEMBACAKLILAR altşubesinin bilimsel adı.

PROBAZİT a. (fr. *probaside*'den). Bot. ÖNBAZİT'in eşanlamlısı.

PROBENESİT a. (fr. *probénécide*'den). Benzoik asitten türeyen ve ürik asidin vücuttan atılmasını sağlayan sentetik ilaç.

PROBLEM a. (fr. *problème;* lat. ve yun. *problema*'dan). **1.** Sorun. **—2.** Bilimsel bir akılyürütme ile çözülecek ve bir alıştırma niteliğindeki sorun: *Matematik problemi. Problemin açıklaması, çözümü.* (Esk. eşanl. MESELE.)
—Mat. *İyi konulmuş problem,* çözüm sürekli biçimde problemin verilerine bağlı olduğuna göre bir ve ancak bir çözüm kabul eden problem. (Yukardaki özellikler gerçeklenmezse, probleme *kötü verilmiş* denir. Bu kavramları matematiğe J. Hadamard getirmiştir.)
—Oy. Bazı oyunlarda (satranç, briç, Scrabble vb.), oyunun, belli bir aşamasında belli sayıda el ya da hamlede bitirilmesini öngören alıştırma.
◆ sıf. Sorun çıkaran, davranış bozukluğu gösteren kimse için kullanılır: *Problem çocuklar.*

PROBLEMATİK a. (fr. *problématique*). SORUNSAL'ın eşanlamlısı.

PROBLEMLİ sıf. **1.** Duygusal düzeyde çeşitli sorunları olan, karşısındakine sorun çıkartan kimse için kullanılır; sorunlu: *Problemli bir genç.* **—2.** Çeşitli güçlükler, sorunlar içinde olan topluluk, kuruluş vb. için kullanılır; sorunlu: *Problemli bir ülke. Problemli şirketler.*

PROBLEMSİZ sıf. Herhangi bir sorunu olmayan; sorunsuz.

PROBOLİNGGO, Endonezya'da liman kenti, Cava adasında, Madura boğazı kıyısında; 100 000 nüf. Ticaret ve tarım merkezi. Balıkçılık ve balıkları tüketime hazırlama. El sanatları (çömlekçilik, dokuma).

PROBOSCİDEA a. HORTUMLUMEMELİLER takımının bilimsel adı.

PROBUS (Marcus Aurelius) [Sirmium 232 - *ay. y.* 282], Roma imparatoru (276 -282) Çok iyi bir generaldi. Doğu ordusunun başında Afrika'da savaştı, Tacitus ölünce askerleri tarafından imparator seçildi. Göçebe kavimlerin (Sarmatlar, Alamanlar ve Franklar) istilalarıyla karşılaşınca, bazen onlara karşı savaşmak, bazen de onları imparatorluk topraklarına yerleştirmek zorunda kaldı. Toprağın işlenmesini özendirdi, Galya ve İspanya'da bağcılık yapılmasına izin verdi. Sıkı disiplinden yakınan askerler, bir doğu seferinin arifesinde ayaklanarak onu öldürdüler. Tetrarşi döneminde tanrılaştırıldı.

PROBUS (Marcus Valerius), latin dilci. Berythos'ta doğdu; İ.S. I. yy. sonunda yaşadı. Plautus, Terentius, Lucretius ve Horatius üzerine yazdığı eleştirel yayınları kayboldu; Vergilius'un *Georgica* adlı yapıtı üzerine bir yorumu günümüze ulaştı.

PROCACCİNİ, XVI. ve XVIII. yy.'larda yaşayan italyan ressamlar ailesi. Başlıca üyeleri, 1585'e doğru Milano'ya yerleşen manierismocu ressam ERCOLE *il Vecchio* (Bologna 1515 - Milano 1595) ile oğulları Camillo, Carlo Antonio ve Giulio Cesare'dir. —CAMİLLO (Bologna 1550'ye doğr.- Milano 1629), seçmeci bir üslupta büyük boy kompozisyonlar gerçekleştirdi ve geç dönem manierismocularının üslubunu Milano'ya soktu (Milano'daki Duomo'da bulunan org için 8 kapak gerçekleşmiştir). —CARLO ANTONIO (Bologna 1555'e doğr. - öl. 1616'dan sonr.), natürmortlar, Bril ve Elsheimer'in tarzlarına yakın mitolojik ya da dinsel konulu tablolar gerçekleştirdi. —GIULIO CESARE (Bologna 1570'e doğr.- Milano 1625), ailenin en önemli sanatçısıdır. Morazzone ve Cerano'nun yanı sıra, XVII. yy. başlarının lombardialı en iyi ressamlarından biridir. İl Correggio ve il Parmigianino'dan etkilenen Cesare, gümüş ve sedef parlaklığında tonlarla zenginleştirdiği olağanüstü dinsel tablolar gerçekleştirdi (yapıtları Milano'da [*San Carlo'nun mucizeleri,* katedralde], Novara, Brescia, Cenova [*Son yemek,* Annunziata'da], Dresden vb.'dedir).

PROCAVİİDAE a. Zool. KIRSIÇANIMSIGİLLER familyasının bilimsel adı.

PROCELLARİİFORMES a. Zool. FIRTINAKUŞLARI takımının bilimsel adı.

PROCHLORON a. Yeşil suyosunlarındaki pigmentlerin aynını taşıyan, ama hücreleri mavi suyosunlarınınki gibi prokaryot olan suyosunu. (*Prochlorophyta* şubesi, üstün yapılı yeşil bitkilerin kökeni sayılan tek başına bu cins için açılmıştır.)

PROCHLOROPHYTA a. Günümüzde yalnız *prochloron* cinsiyle temsil edilen yeşil suyosunları şubesi.

PROCHORDATA a. İLKELKORDALILAR öbeğinin bilimsel adı.

PROCİDA, Tirren denizi'nde İtalya'ya bağlı küçük ada, Miseno burnu ile İschia adası arasında; 3,9 km²; 10 400 nüf. Tüf ve bazalt yapılı bu adada dört eski krater bulunur. Turunçgiller ve üzüm bağları. Antikçağ'daki adı *Prochyta.*

PROCOELA a. Zool. OBRUKÖNLÜLER alttakımın bilimsel adı.

PROCONSUL a. (lat. sözc.). Paleont. Doğu Afrika'da Miyosen devri topraklarında rastlanan fosil maymun. (*Dryopithecus*'lara yakındır, insansıgillerin atalarından biri olabileceği düşünülmektedir.)

PROCRİS a. (mit. a. *Prokris*'ten). Genellikle parlak yeşil ya da mavi renkli, küçük bedenli kelebek cinsi. (*Procris statices*'in tırtılı kuzukulağı üzerinde yaşar; *P. pruni'* nin tırtılı erik ve frenküzümü üzerinde bulunur. Bağ biti, bağ gözkurdu, bağ göztırtılınkiyse [*P. ampelophaga*] bağlara zarar verir. *Zygaenidae* familyası.)

PROCRUSTES CORİACEUS a. Daha çok kireçli topraklarda ve bağlarda bulunan, gececi, siyah ve iri bedenli koşarkınkanatlı. (Sümüklüböcekleri yer.)

PROCTER (Bryan Waller), daha çok **Barry Cornwall** adıyla tanınan ingiliz şair (Leeds 1787 - Londra 1874). *Literary Gazette*'te çalıştı, *English Songs* (1832) adlı bir ingilizce şarkı kitabı yayımladı.

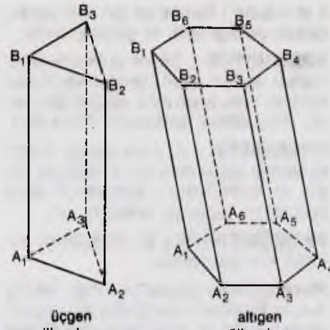
Procter and Gamble, sentetik sabun ve deterjan üreten amerikan şirketi. 1837' de kurulan şirket, başlangıçta bakım ürünleri üretiyordu. 1879'da işçilerden biri "yüzen sabun"u buldu. 1890'da anonim şirkete dönüştükten sonra, XX. yy.'ın başlarında büyük bir gelişme gösterdi. 1933'ten sonra, alman lisansıyla kimyasal deterjan üretmeye başladı. Bugün şirket, ABD deterjan üretiminde birinci sıradadır ve dünyada, Unilever'in en önemli rakibidir. Üretimi oldukça çeşitlidir: bakım ürünleri, tuvalet ürünleri, gıda ürünleri.

PROCTOTRYPİDAE a. Toprakta yaşayan kınkanatlı larvalarında ve mantarsineklerinde asalak yaşayan zarkanatlı familyası. (Dişinin karnı, eğri bir iğne kılıfıyla son bulur. *Terebrantia* alttakımı.)

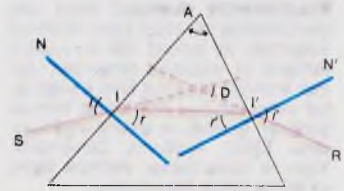
PROCULUS (Titus İllius), romalı zorba (Albenga - öl. Galya 280). Lyonlular tarafından imparator ilan edildi. Germenler' in desteğini sağlayamadı ve Probus tarafından öldürüldü.

PROCURATOR a. (lat. sözc., *başkası adına imzalamak* anlamına gelen *procurare*'den). Tar. İmparator tarafından, kendisini temsil etmek üzere eyaletlere gönderilen bazı romalı devlet memurlarının unvanı.

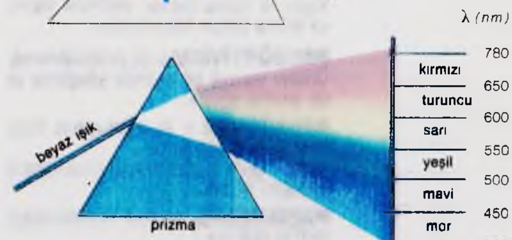
PROCYON (yun. *pro[tu]kynos,* köpekten önce anlamında, çünkü Büyük Köpek takımyıldızından önce doğar), Küçük* Köpek takımyıldızının α yıldızı. Güneş sistemi'ne en yakın ve gökyüzünün en parlak yıldızlarından biridir. Kadiri: 0,5. Tayf tipi F5. Uzaklığı: 11,4 ıy. Büyük bir öz devinime sahip Procyon'un, gökyüzündeki yıllık açısal yer değişimi 1,25″ ye ulaşır. Görsel bir çift yıldız olan Procyon'un yoldaşı 11. kadirden bir beyaz cücedir ve yörüngesini yaklaşık 40 yılda dolanır. (Eşanl. ÖNCÜ.)

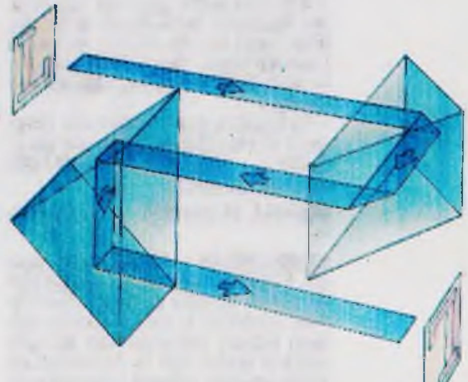
prizmalar (geometri)

bir ışık ışınının prizmada izlediği yol

beyaz ışığı bir prizma ile ayrıştırma

bir görüntünün iki prizma yardımıyla ters çevrilmesi (fotoğrafçılıkta kullanılan yöntem)

PROCYONİDAE a. Zool. KÜÇÜKAYIGİLLER familyasının bilimsel adı.

PRODDATUR, Hindistan'da kent, Andhra Pradeş'te, Nellor'un B.-K.-B.'sında; 71 000 nüf.

PRODİGİOSUS sıf. (lat. *prodigiosus,* olağanüstü'den). Bakteriyol. *Bacillus prodigiosus,* kırmızı koloniler oluşturmasıyla belirgin küçük aerobi basil. (Ekmekte, sütte, patateste ortaya çıkar ve hıristiyan ayinlerinde papazın dağıttığı kan rengi ekmekte görülen ve eskiden gizemli sayılan olguya neden olur.)

PRODİKOS, yunanlı filozof (İulis, Keos, İ.Ö. V. yy.). Sözcüklerin doğru kullanılmasında uzman bir sofistti. Platon'un bazı diyaloglarında alaya alınan bu sofistten, günümüze hiçbir yapıt kalmadı.

PRODROMOS (Theodoros), bizanslı yazar (1115-1166). Manzum bir roman olan *Ta kata Rodanthen kai Dosiklea,* bürlesk şiirler ve belli olaylar dolayısıyla kaleme alınmış birçok şiir yazdı. En ilginçleri, İoannes

II ve Maunel I Komnenos için halk yunancasıyla yazdığı canlı ve güçlü şiirlerdir.

PRODUCTUS a. Dikenli ve eklemli kavkılı, Karbon ve Perm devri topraklarında fosilleri bulunan kolsuayaklı cinsi. (Birçok türü vardır; *Productidae* familyasının örnek tipi.)

PRODÜKTİK a. (fr. *productique*). Üretim sürecinde verimi artırmayı amaçlayan bilişim ve otomatizasyon tekniklerinin tümü (robotbilim, bilgisayar kullanımı vb.).

PRODÜKTİVİTE a. (fr. *productivité*). VERİMLİLİK'in eşanlamlısı.

Prodüktivite ajansı *(Avrupa)*, 1953'te Avrupa Ekonomik işbirliği örgütü çerçevesinde kurulan ve gelişmekte olan Avrupa ülkelerine programlarını gerçekleştirmede yardım etmekle görevli uluslararası örgüt.

Prodüktivite merkezi *(Milli)*, ülke ekonomisinde verimliliği artırıcı önlemleri araştırmak, bu konuda ilgili kuruluşlarla danışma ve uygulama çalışmaları yapmak amacıyla kurulmuş tüzel kişiliğe sahip kamu kurumu. Ana hizmet birimleri şunlardır: İş etüdü ve işletme organizasyonu, Eğitim, Araştırma, Danışmanlık, Yayın ve halkla ilişkiler, Verimlilik ölçme ve izleme bölüm başkanlıkları.

PRODÜKTİVİZM a. (fr. *productivisme*). Üretimi sistemli bir biçimde iyileştirme ya da artırma eğilimi.

PRODÜKTÖR a. (fr. *producteur*). Sine. YAPIMCI'nın eşanlamlısı.
—Sig. Sigorta işletmelerinde, şirketlerine iş sağlayan kimse.

PROECHİDNA a. Zool. İlkeltanrıcayiyen'in cins adı.

PROEDROS a. (yun. *sözc.*). Esk. Yun. 1. Bir meclisin başkanı. —2. Atina'da, İÖ 378-377'den sonra, pritaneia uygulayan kabilelerin temsilcilerine verilen ad. (Proedroslar kurayla seçilir ve ekklesia'ya başkanlık ederdi. Birçok sitede proedroslar vardı; Midilli'de baş magistratuslar proedrostu.)
—Ist. Senato başkanı. (Nikephoros II Phokas'ın 963'te Basileios Lekapenos için çıkardığı bu unvanın, XI. yy. sonunda hiçbir saygınlığı kalmadı.)

PROELL (Annemarie) → MOSER-PROELL.

PROENSÜLİN a. (fr. *proinsuline*). Biyokim. Ensülinden daha yüksek molekül ağırlıklı protein. (Molekül ağırlığının yüksek olması, hormonun iki zincirini birbirine bağlayan bağlantı polipeptidinden ileri gelir. Ensülinin öncüsü olan bu prohormon ensülinin tüm özgül bağışıklık proteinlerine sahiptir.)

PROENZİM a. (fr. *proenzyme*). Biyokim. Etkin bir enzim doğuran, ama kendisi etkin olmayan özgül proteinli madde. (Eşanl. ZİMOJEN.)
—ANSİKL. Proenzim, enzim özelliklerine erişmek için ilk yapısında değişikliklere uğramak zorundadır. Etkinleştirici etken çoğunlukla bir iyondur: hidrojen iyonu ya da metal iyonu (özetkinleşme). Kimotripsinojen, tripsinojen, lipinojen ve protrombinde rastlanan durumlar buna örnektir. Organizmada proenzimler dokuların sindirimini, kanın damarlarda pıhtılaşmasını, yaşamla bağdaşmayan kazaları önler.

PROETUS a. Ordovisien, Silürien ve Devon devri topraklarında fosilleri bulunan, yumurlama ve küçük gövdeli trilobit cinsi.

PROFAJ a. (fr. *prophage*). Biyol. Bir bakteriyle ortak yaşayan, ama ona karşı anıden virülans kazanabilen bakteriyofaj.

PROFAZ a. (fr. *prophase*). Biyol. Mitozun ilk evresi. (Bu evrede kromozomların ve santromerin görünüşü değişir ve akromatik iğ oluşur.)

PROFESÖR a. (fr. *professeur*). Üniversite öğretim üyeliğinde doçentlikten sonra yer alan akademik unvan; bu unvanı taşıyan kimse.
—ANSİKL. Türkiye'de 1981'de üniversitelerin yapısı ve organları yeniden düzenlenirken profesörlüğe yükselme ve atanma koşullarında değişiklik yapıldı. 4 kasım 1981 tarih ve 2547 sayılı Yükseköğretim kanunu'na göre, profesörlüğe yükselmek için, 1. doçentlik unvanını aldıktan sonra açık bulunan profesörlük kadrosu ile ilgili bilim dalında en az beş yıl çalışmış olmak; 2. ilgili bilim alanında uygulamaya yönelik çalışmalar ve uluslararası düzeyde özgün yayımlarda bulunmuş olmak; 3. bir profesörlük kadrosuna atanmış olmak gerekir.
Adı geçen yasaya göre profesörlük kadrosuna atanma şöyle yapılır: 1. rektörler, boşalan kadroları ve o kadro ile ilgili adaylarda aranacak nitelikleri, kadrosunun sürekli ya da kısmi statüde olduğunu belirterek Yüksek öğretim kurulu'na (YÖK) bildirirler. YÖK, boş kadroları, kadro statüsünü ve aranan nitelikleri ilan eder; 2. aranan niteliklere sahip adaylar üniversite tercihlerini sıralayarak YÖK'e başvururlar; 3. YÖK, başvuruları ilgili üniversitelere bildirir. Başvuruları incelemek üzere, rektör tarafından, biri profesörlüğün açık olduğu birimden, en az biri de üniversite dışından olmak üzere üç profesör saptanır; 4. rektör, bu profesörlerin adaylarla ilgili görüşlerini üniversite yönetim kuruluna sunar. Yönetim kurulundan aldığı görüşü de inceleyerek tercihini yapar ve atanmak üzere YÖK'e bildirir; 5. YÖK, gerekli gördüğü durumlarda, bu önerileri ilgili üniversite rektörleri ya da yetkili temsilcilerinin katılacağı bir komisyonda, adayların isteklerini de göz önünde tutarak inceletir, alınacak karara göre atama yapar.

PROFESÖRLÜK a. Profesörün görevi; bu görevin süresi.

PROFESYONEL sıf. ve a. (fr. *professionnel*). 1. AMATÖR'e karşıt olarak bir mesleği, bir işi düzenli olarak sürdüren kimse için kullanılır: *Profesyonel bir müzisyen.* —2. Bir etkinliği çok yetkin bir biçimde uygulayan kimse için kullanılır. —3. Bir sporu yapmak ya da kimi zaman öğretmek için para alan sporcu. —4. Herhangi bir etkinlikle özel bir deneyi olan kimse için kullanılır: *Profesyonel hırsız. Suikast profesyoneller tarafından yapılmış.* —5. *Bir işin profesyoneli olmak,* onu en ince ayrıntılarına kadar öğrenmiş olmak.

PROFESYONELLEŞME a. Profesyonelleşmek eylemi.

PROFESYONELLEŞMEK gçz. f. Profesyonel duruma gelmek.

PROFESYONELLİK a. 1. Profesyonel olma durumu. —2. Profesyonel sporcunun statüsü.

PROFİL a. (fr. *profil*). 1. Yüzün yandan görünüşü: *Düzgün bir profili olmak.* —2. Yandan bakıldığında dış çizgileri belirgin olarak seçilen bir şeyin görüntüsü; siluet: *Bir anıtın profili.*
—Astrofiz. *Ay profili,* Ay diskinin, engebelerden kaynaklanan tüm girinti çıkıntılarıyla görünen çevresi. ‖ *Bir ışıl çizginin profili,* bir ışıl çizginin kapladığı dalga boyu ya da frekans aralığındaki, bir elektromanyetik kaynağın yeğinliğinin bu dalga boyuna ya da frekansa bağlı olarak dağılımı.
—Bayınd. *Profil düzeltme,* biçim değiştirmiş bir karayolunda yeni gereçler sererek, kimi zaman da çıkıntı yapan bölümleri düzleyerek profili yeniden oluşturma.
—Denizbil. *Batimetrik profil,* deniz dibinin biçimini ve derinliğini gösteren eğri. ‖ *Kıyı denge profili,* dalgaların oluşturduğu enerjiye bağlı olarak, birikme ve aşındırma biçimlerini birleştiren kuramsal profil. ‖ *Sismik profil,* deniz dibindeki katmanların sıralanışını veren, sismik bir aygıt yardımıyla kaydedilen kesit (yansıma ya da kırılma yöntemi). Elde edilen profil, alanlardan geçiş biçimi ve hızı bilindiğinde derinlik kesitine dönüşebilen bir zaman kesitidir.
—Dy. *Profil düzeltme,* yuvarlanma yüzeyleri ile budenlerin geometrik biçimini düzeltmek için dingil tekerleklerini tornalama.
—Elektroakust. *Bir plak izinin profili,* izin ses işareti taşımayan bölümüne ilişkin dik kesitinin geometrik biçimi. (Bu dik kesit, genellikle, tepe noktası eşit kenarlara denk düşen ve dip bölümü hafifçe yuvarlanmış bir ikizkenar üçgen biçimindedir. İzin temel öğeleri şunlardır: açıklık açısı, dip bölümün eğrilik yarıçapı ve derinlik ya da bu göz ardı edilebilecek düzeydeyse izin kenarları arasındaki genişlik.)
—Güz. sant. *Kayıp profil,* normal bir yan profile göre yüzden çok enseyi gösteren, başın "dörtte üç" arkadan profili.
—Havc. Bir uçak kanadının derinliğine alınan kesiti. (Bir profilin göreli kalınlığı maksimum kalınlığının boyuna oranıdır. Bu oran % 12'ye erişir ve geçerse, profil, dolayısıyla kanat, kalındır; % 12'den % 9'a kadar profil orta kalınlıkta, % 9'un altındaysa incedir.)
—İnş. Metal işçiliğinde, silmelerle süslü parçalardan her biri (örneğin, camlı bir kapıda demir kayıtlar). ‖ *Basamak profili,* bir basamakta, rıhtın önünde yer alan, çoğu kez silmeli taşkın bölüm.
—İşlem. *Profil kalemi,* belli bir profili olan ve işlenecek parçaya göre hareketi (örneğin helisel) sırasında bu parçada benzer profilde bir kanal açan kesme takımı.
—Jeofiz. Arazilerin kesitini çıkarmak amacıyla bir dizi jeofizik ölçümün (deprem, gravimetri vb.) gerçekleştirildiği az ya da çok doğrusal yol.
—Jeomorfol. ve Hidrol. *Boyuna profil,* bir akarsuyun kaynakla ağzı arasındaki çığırını düşey bir düzlemde gösteren aygıl. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Enine profil,* bir akarsuyun akış yönüne dik yatak kesiti. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Denge profili,* debisi aşağı çığıra doğru azalmayan bir ırmağın ideal boyuna profili. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mak. san. *Profil işleme,* bir parçaya işleme sırasında, teknik resimde belirtilen profili vermeyi amaçlayan işlem. ‖ *Profil tornalama,* sayısal kumandalı bir takım tezgâhında gerçekleştirilen ve bir parçaya kesintisiz olarak eğrisel bir biçim ya da profil vermeye dayanan işlem. ‖ *Sabit profil,* döner bir kesme takımında, ayrılı, ardışık bilemeler sırasında değişmez bir yüzey oluşturan profil.
—Marangl. *Ters profil,* ağaç bir parça üzerinde açılan ve bu parçanın içine geçeceği silme profilinin tersi olan profil. (Silmeli bir başlıkla bir dikmenin zıvana-lamba geçmeyle birleştirilmesi sözkonusu olduğunda ters profil açmak gerekir. İşlem freze makinesinde yapıldığında ancak girintili bölümleri bulunmayan profiller [örneğin armudi silme] açılabilir.)
—Metalürj. Sıcak haddeleme (raylar, putreller, köşebentler, palplanşlar, çelikten U ya da T demirleri), sıcak tel çekme (alüminyum alaşımlarından metal doğrama) ya da soğuk çekme yoluyla elde edilmiş uzun ve değişmez kesitli metalürji ürünü. ‖ *Profil çekmek,* uzun bir metal ürünün kesiti üzerine sürekli olarak özel bir profil vermek.
—Mim. Mimari bir öğeyi, bir silmeyi, bir silme gövdesini oluşturan çeşitli bölümleri belirtmeyi sağlayan düşey kesit. (Eşanl. YANAY); silmeli mimarlık öğesi, silmenin kendisi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mim. ve Süsleme. sant. *Ters profil,* bir silmenin, doluluk-boşluk oranları bir başka profile göre tersine çevrilmiş profili.
—Oto. *Profil verme,* bir karoseriye hıza karşı en az direnci gösterecek biçimi verme.
—Polim. *Plastik profil,* fışkırtmayla plastikten elde edilen değişmez kesitli ürün.
—Res. ve Mim. Bir binaya, bir araziye bir gövdeye uygulanan kesit; kesitin dış biçimi. ‖ *Boyuna profil* (ya da *boykesit*), bakışımlı bir parçanın, bakışım eksenini kapsayan bir düzlemdeki profili. ‖ *Enine profil* (ya da *enkesit*), bakışım eksenine dik bir düzlemdeki profil.
—Ruhbil. *Ruhbilimsel profil,* aynı özneye uygulanan çeşitli testlerin sonuçları saptanarak elde edilen gösterim.
—Topogr. Düzenli bir yamacın eğiminin ölçümü ve ardından gözleme doğrultusunu belirleyen çizgi boyunca yükseltilerin içdeğer biçmeyle saptanması. ‖ *Boyuna profil,* arazinin kamulaştırma alanının (karayolu, demiryolu, kanal) ekseni boyunca katlanmış boy doğrultusundaki kesiti. ‖ *Enine pro-*

fil, kamulaştırma alanının katlanmış en doğrultusundaki kesiti.
—ANSİKL. Jeomorfol. ve Hidrol. *Denge profili.* Bu profil kaynaklardan taban düzeyine kadar giderek azalan eğimler, yani içbükeyliği yukarı dönük parabol görünümünde bir çığır gösterir. Yukarı çığırdaki kuvvetli eğim, zayıf debiyle ve kaba malzemenin hacminin büyük olmasıyla bağlantılıdır, çünkü bu malzeme ancak daha dik bir eğimden boşaltılabilir; oysa aşağı çığırda debi yükten çok daha fazla artar ve incelen malzeme zayıf bir eğimle boşaltılabilir. Bu profil, bir akarsu yatağının, en iyi koşullarda ve en az işle havzasına düşen suların akışını ve aşınımdan kaynaklanan malzemenin boşaltılmasını sağlayabileceği eğimi temsil eder. Bir akarsuyun kaynak yakınındaki debisi ne kadar büyükse, aşındırması yapı ve kayaçların niteliğiyle ne kadar kolaylaştırılırsa, talwegi ağızdan uzakta o kadar daha derin kazılır ve buna bağlı olarak aşağı çığıra doğru eğim azalır, denge profili de o oranda dışbükey olur. Belli koşullarda (taban düzeyi, tektonik biçim değiştirmeler, iklim koşulları) yatağın oyulması denge profilinin ötesine geçemez. Aslında bu kavram ancak dönencelerin dışındaki nemli bölgelerde bulunan akarsularda uygulanabilir. Nitekim tropikal ırmaklardaki katı yük, yataklarındaki dayanıklı kayaçların oluşturduğu setleri yaramayacak kadar azdır ve ırmaklar bu engelleri jeolojik ölçekte son derece yavaş bir biçimde şekillenen ivinti yerleri ya da çavlanlar halinde aşar. Ayrıca, başka bölgelerde iklim değişiklikleri ve deniz düzeyinin yeni glasiyo-östatik salınımları denge profili kavramına özellikle kuramsal bir görünüm verir.
• *Boyuna profil.* Ortalama eğim değerini akarsuyun kesimlerine göre verir. Daha dirençli kayaçlardan kaynaklanan çıkıntıları da gösterebilir.
• *Enine profil.* Ayırtedici özellikleri kolların sayısı, bunlardan her birinin eni ve derinliği, bakışımsızlıkları, dip kabartıları, eşikler ve nemlilik derecesidir. Alüvyal düzlüklerde bu kesit bir olağan yatak ya da küçük yatakla bir büyük yatak ayrımına olanak verir. Yatağın yarılma derecesine bağlı olarak suyun akış hızı ve dolayısıyla aşındırma ya da alüvyonlanma gücü değişir.
—Mim. Profiller mimarlık okullarına göre değişir; ilk kez Yunanlılar, bunları mantıklı bir sıraya göre düzenlemiştir. Farklı silme biçimlerinin (yarım kaval, bilezik, topuk, armudi, boyunsak vb. silmeler) çeşitli kurallar uyarınca düzenlenmesiyle elde edilen bu profillerin tek işlevi, plastik bir öğe olarak cepheyi bezemeleridir. Bir binanın, korniş, yapı eteği gibi bölümlerini hareketlendirmek, hafifletmek, bezemek için de profillerden yararlanılır.

PROFİLAKSİ a. (fr. *prophylaxie*). Tıp. KORUNMA'nın eşanlamlısı.

PROFİLLENDİRMEK ettirg. f. Marangl. Bir marangozluk işinin, bir saçaklığın, bir kornişin silmelerine ait çeşitli profilleri çizmek.

PROFİLOGRAF a. (fr. *profilographe*). Karayollarının profilindeki düzensizliklerin küçük ölçekli çizimini elde etmeyi sağlayan aygıt.

Profintern, KRASNIY İNTERNATSİONAL PROFSOYUZOV'un kısa yazımı. (→ KIZIL* SENDİKA ENTERNASYONALİ.)

PROFİTEROL a. (fr. *profiterole*). **1.** Et ya da av etiyle birlikte sunulan, içi tuzlu bir harçla doldurulmuş şu hamurundan küçük lokma. **—2.** Şekerli bir malzemeyle (pastacı kreması, vanilyalı dondurma) doldurulan şu hamurundan küçük lokmaların, sıcak çikolata sosuyla kaplanmasıyla oluşmuş pasta çeşidi.

PROFORMA sıf. (lat. *pro forma,* biçim için). Tic. *Proforma fatura* → FATURA.

PROFORMA a. (fr. *proforme*'dan). Dilbil. Üretici dilbilgisinde, tüm bir sözcük kategorisine ortak anlamsal özellikleri içeren ve bu kategorinin türsel temsil işlevini yerine getirebilen sözcük.

PROGAMİK sıf. (fr. *progamique*). Biyol. Henüz döllenmemiş yumurtacıkta bulunan karakter belirleyici etmenlere denir (*singamik* ve *epigamik* karşıtı olarak).

PROGENEZ a. (fr. *progenèse*'den). Biyol. Döllenmeden önce var olan ve bireyin gelişimini belirleyen etmenlerin tümü.

PROGERİA a. (lat. *progeria; pro,* önde, ve yun. *geraios,* ihtiyar'dan). Çoc. hekim. Yaşamın ilk yıllarından başlayarak yaşlı adam görünümü alan nadir cücelik biçimi.

PROGESTATİF ya da **PROJESTATİF** sıf. (fr. *progestatif;* lat. *progestare,* önde taşımak'tan). Tıp. Kimyasal açıdan çok çeşitli yapılara sahip olan ve diğer özelliklerinin yanı sıra dölyatağı mukozası üzerinde progesteronunkine benzer etki gösteren, yani çoğalma evresindeki bir mukozayı salgı salan dölyatağı mukozasına dönüştüren maddelere denir.
◆ a. Progestatif madde.
—ANSİKL. Tedavide kullanılan sentetik progestatif moleküller ya 17 alfa-hidroksiprogesterondan (pregnan bileşikleri), ya da 19 nortestosterondan (estran ya da norandrostran bileşikleri) türer. Bu bileşiklerin doğal hormon (progesteron) etkisi göstermelerine karşın, aslında, kimyasal yapılarına göre, hem gestajen etkinliği, hem antiöstrojen ya da antiandrojen etkinliği vardır. Ayrıca, özellikle lipitler ve karbonhidratlar üzerinde, metabolizma açısından, aynı zamanda su ve sodyum metabolizması ve hemostaz açısından azımsanamayacak derecede ikincil etkileri de bulunmaktadır. Bu maddeler 1955'ten sonra Pincus tarafından önce gebeliğin önlenmesinde kullanıldılar. Bunun için, hem östrojenle birlikte (östroprogestatif haplar), hem tek başlarına 19 nortestosteron türevleri kullanıldı. Progestatiflerin gebeliği önleyici özellikleri çok yönlüdür, yalnız yumurtlamayı önlemekle kalmaz, cinsel organlarda çevresel değişiklikler yaparlar (dölyatağı boynu sümüksü akıntısında değişiklik, yumurtalık borusu hareketlerinde yavaşlama, endometriyumda yumurtanın yuvalanmasını olanaksız kılan değişiklik). Fakat, tedavide bu moleküllerin sayısız özelliklerinden, sarı cisim yetersizliği, bazı kısırlıklar, meme hastalıkları, endometriyoz ve hiperandrojenizm gibi kusurları ve hastalıkları iyileştirmek için de yararlanılmaktadır.

PROGESTERON a. (fr. *progestérone;* lat. *progestare,* önde taşımak, ve [*horm*]*on*'dan). Yumurtalıktaki sarı cisim tarafından salgılanan ve dölyatağı mukozasını, döllenmiş yumurtanın yuvalanıp tutunmasına ve gelişmesine elverişli hale getiren, $C_{21}H_{30}O_2$ formüllü hormon. (Esk. eşanl. LÜTEİN.)
—ANSİKL. Progesteron ilk kez 1934'te Butenandt tarafından dişi domuzların sarı cisimlerinden elde edildi. Yapısı ertesi yıl belirlendi (21 karbon atomlu pregnan çekirdeği) [→ STEROİT]. Kadında, aybaşı çevriminin ikinci bölümünde sarı cisim tarafından salgılanır. Östradiola karşı hem yöndeş, hem aykırı rol oynar. Yumurtanın yuvalanmasında ve gebeliğin sürdürülmesinde oynadığı rolden başka, endometriyum, miyometriyum, dölyatağı boynu, dölyolu ve memelerde de etkinlik gösterir. Ayrıca merkez sinir sistemi, damar geçirgenliği, su ve tuz dengesi üzerinde de etkileri olduğu bilinmektedir. Karaciğer tarafından etkisizleştirilmesi nedeniyle ağızdan verilmemesi tedavide kullanımı zorlaştırmaktadır. Bundan ötürü çoğu zaman onun yerine sentetik progestatifler kullanılır.

PROGLASİYAL a. (fr. *proglacial*). Jeomorfol. *Proglasiyal oluk,* BUZULÖNÜ* OLUK'un eşanlamlısı.

PROGLOTTİS a. Şeritlerin (tenyalar) bölütlerine verilen ad. (Proglottisler yumurtayla tıka basa doluysa, strobilden ayrılarak dışkıyla birlikte yumurtaları da dışarı boşaltırlar.)

PROGNAT sıf. ve a. (fr. *prognathe*). Antropol. Ayırtedici özelliği prognatizm olan kişi için kullanılır.
—Zool. Ağız parçaları başın ön bölümünde bulunan ve başı öne doğru uzanan çenelerine göre yatay duran böcek için kullanılır.

PROGNATİZM a. (fr. *prognathisme*). Antropol. Üstçene kemiklerinin ileri çıkması. (Aynı zamanda hem üstçene, hem de altçene kemikleri ileri çıkarsa, *tam prognatizm* denir. Üstçenede, tüm kemikleri [*üst yüz prognatizmi*] ya da yalnız burunaltı bölümünü [*alveol-burunaltı prognatizm*] ilgilendirebilir.)

PROGNOZ a. (lat. *prognosticus;* yun. *prognostikos, progignoskein,* önceden tanımak'tan). Hekimin bir hastalığın gidişi ve sonucu hakkında önceden yaptığı tahmin.

PROGRAD sıf. (fr. *prograde*). Petrogr. İLERLEYEN'in eşanlamlısı.

PROGRADASYON a. (fr. *progradation*). Denizbil. → İLERLEME.

PROGRAM a. (fr. *programme*). **1.** Bir yerde, belirli bir zamanda ve belli bir dönem için sunulan yayınlar, gösteriler, konferanslar vb. bütünü; bunların dökümü; izlence: *Televizyonda kuşak programları. Bu akşam radyoda ilginç bir program var. Devlet operaları bu eseri programına alıyor.* **—2.** Bir gösteriye, bir konsere vb. katılan sanatçıları ve yapıtları tanıtan basılı kâğıt, broşür. **—3.** Özel bir olay, bir kutlama vb. için ya da bir kimsenin çalışması için öngörülen etkinlikler bütünü; bunların dökümü; izlence: *Konuklarına kutlama programını bildirmek. Bu hafta programım çok yüklü. Programı değiştirmek zorunda kaldık, yemeği dışarda yiyeceğiz.* **—4.** Bir kimsenin, bir grubun, bir siyasal partinin, bir kuruluşun vb. yapmayı, gerçekleştirmeyi düşündüğü tasarıların bütünü; izlence: *Bir reform programı oluşturmak. Parti programı. Ekonomik program.* **—5.** Bir sınıfta ele alınması düşünülen ve bir sınava aday olanların yanıtlayacakları soruları içeren konular bütünü; izlence: *Son sınıfların programları çok ağır.*
—Bilş. Bir algoritmayı betimleyen ve bir bilgisayarda yürütülmeye elverişli komutlar ve veriler kümesi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Program paketi,* aynı uygulama ya da aynı işlev amacıyla birçok kullanıcıya sunulmak üzere tasarlanmış, tam ve belgelenmiş bilişim programları kümesi. || *Amaç* ya da *sonuç program,* simgesel dilde yazılmış bir programın bir derleyicide ya da bir çeviri programında işlenmesinden sonra elde edilen program. || *Ana program,* birtakım altprogramları çağıran program. || *Destek program,* bir uygulama problemini çözmekten çok yardımcı programlama görevlerini (yazıcının, çiftleyicilerin, disklerin ve bantların vb. nin yönetimi) sağlayama yarayan program. || *İşleme programı,* makine dilinde ya da simgesel dilde yazılmış ve birtakım gerçek sonuçlar üreten program. || *Kayıtlı program,* yürütülmeden öne belleğe aktarılmış program. (Kayıtlı program kavramı bilgisayarların ayırtedici niteliğidir.) || *Kaynak programı,* makine dilinde bir amaç program elde etmek için bir derleyiciye uygulanan, yüksek düzeyli bir dilde yazılmış simgesel program. || *Kontrol programı,* birçok işleme programını aynı anda ya da ardışık olarak yönetmek ve denetlemek için oluşturulmuş program. || *Kullanım öncelikli program,* birçok kullanıcının çağırabildiği ve herhangi bir anda kesilebilme, çalışmasına ara verilebilme, bir başka kullanıcı tarafından yeniden kullanılabilme, sonra kesinti noktasına geri dönülerek ilk kullanıcı tarafından yeniden yürütülebilme özelliklerini gösteren program. || *Tanılama* ya da *deneme programı,* donanım arızalarını ya da başka bir programdaki hataları bulmaya, yerini saptamaya ve tanımaya yarayan program. || *Yerleşik program,* program kitaplığının ve özellikle işletim sisteminin merkezi belleğe kaydedilmiş ve dolayısıyla, yardımcı bellekte saklanan programların tersine, doğrudan kullanılabilen bölümü.
—Eğit. Belli bir çalışmanın amacını, bölümlerini, yöntemini ve süresini gösteren plan. || *Öğretim programı* → ÖĞRETİM.
—Elektron. ve Bilş. *Yönetici program,* belli sayıda görevin zamana ya da dış olaylara bağlı olarak başlatımını düzenlemeye ve öngörmeye yarayan program.
—Kamu mal. *Program bütçe tekniği,* çeşitli kamu karar odaklarının seçtikleri amaç ve hedeflerin saptanmasını, bu amaç ve

hedeflere ulaşmayı sağlayacak araçların tanımlanmasını ve bu araçlar arasından en etkili olanlarının seçilmesini sağlayan yöntem. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Mim. Tasarlanıp gerçekleştirilecek bir binanın kesin özelliklerini gösteren ve incelemelerinde, projelerini oluşturmalarında temel almaları için aday mimarlara verilen yazılı bilgi.

—Siber. Bir otomatik çamaşır makinesi, bir takım tezgâhı, bir kimyasal reaktör, bir bilgisayar vb. gibi herhangi bir makinenin gerçekleştirmek zorunda olduğu, çoğu kez çevrimsel işlemler dizisinin betimlenmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Siyas. bil. *Hükümet programı,* yeni göreve başlayan bir hükümetin, uygulamayı düşündüğü icraat ve önlemler bütünü. (Hükümet programı, hükümetin kuruluşundan en geç bir hafta içinde Başbakan ya da bir bakan tarafından TBMM'de okunur ve güvenoyuna başvurulur [Anayasa md. 110].)

—Uluslarar. ikt. *Program kredisi,* alıcısı için bir sermaye katkısı oluşturan, ama kullanımı özel yatırım projelerine bağlı olmayan kredi.

—ANSİKL. Bilş. Program kavramı, belli bir bellek kapasitesine sahip hesap makineleriyle birlikte ortaya çıktı. İlk elektronik hesap makinelerinin programları, bir bağlantı tablosuyla kumanda edilen birkaç temel işlem dizisiyle sınırlıydı. Belleği yüzbinlerce karakter içerebilen bilgisayarların ortaya çıkışı, bu belleğin önemli bir bölümünü, bir komut dizisinden oluşan hesap programının kaydına ayırma olanağı verdi. En temel işlemlere (bir verinin okunması, bir verinin, bir bellek konumunun bir öbürüne aktarılması, iki değişkenin toplanması, karşılaştırılması vb.) denk düşen bu komutlar, bilgisayarın işlem biriminin çeşitli devrelerince gerçekleştirilir. Bu komutların tümü, makinenin dilini oluşturur.

Bir programın yazımı, dolayısıyla, yürütülecek işe denk düşen komutların listesini yapmaya ve adresin her komutunu gerek işlenecek verinin alındığı bellek birim ya da konumuyla, gerekse sonucun saklandığı bellek birim ya da konumuyla tamamlamaya dayanır. Komutlar genellikle, sayısal kodlarla tanımlanır; bu kodların yinelemeli kullanımı bıktırıcı olduğundan ve birtakım hatalara yol açabildiğinden, bilgisayarın doğrudan kullanamadığı ve bir çevirme programı aracılığıyla makine diline dönüştürülmesi gereken "simgesel komutlar (örneğin toplama için ADD) oluşturulmuştur. Simgesel kod ilkesi kendi başlarına gerçek altprogramlar oluşturan az çok eksiksiz komut dizilerine dek yayıldı ve sonuçta problemlerin uzlaşmalı bir dille makineye verilmesi başarıldı.

Bir bilgisayarın, ancak çevirme programı aracılığıyla kullanılabilen, simgesel dilde yazılmış çeşitli programları, bilgisayarın ve çeşitli birimlerinin kullanımını düzenleyerek, kullanıcının işini daha da basitleştiren monitörlerin sorumluluğuna bırakılabilir. Bu kontrol programları kümesi, bilgisayarın işletim sistemini oluşturur. Yapımcıların, başlangıçta bilgisayarların yetkinliklerini artırmaya yönelik olan çabaları günümüzde yerini, programlama ve kullanım kolaylığı alanlarındaki rekabete bırakmıştır.

—Kamu mal. *Program bütçe tekniği.* Bütçe üzerinde doğrudan ya da dolaylı etkisi olan bütün işleri ilgilendirir. Ama, bu sözkonusu tekniğin yalnızca bütçe harcamalarıyla sınırlı kaldığı anlamına gelmez. Bu teknik, kamu tüzel kişiliği etkinliklerinin bütün alanlarını kapsar; dolayısıyla, kıt kaynakların en iyi biçimde tahsisini sağlamaya, savunganlığı ve yeniden kullanımları önlemeye çaba gösterir. Fayda-maliyet ya da etkinlik-maliyet türünden bazı çözümleme teknikleri sayesinde önceden belirlenen hedeflere ulaşmayı olanaklı kılacak aynı etkinlikteki iktisat siyaseti araçlarını belirlemeye çalışır: örneğin, ulusal savunma konusunda, alternatif proje ya da programların maliyetlerini karşılaştırır.

Bu yöntem, ABD'de, PPBS *(Planning, Programming Budgeting System)* adı altında uygulanmaktadır. Buradaki *planning* (planlama) yönetimin uzun vadeli gereksinimlerinin dökümünü, gerçekleştirilecek hedeflerin ve bu hedeflere ulaşmayı olanaklı kılacak araçların seçimini içeren stratejisine karşılıktır. *Programming* (programlama), yönetimin seçilen program projesinin optimal biçimde düzenlenmesi anlamındaki taktiğidir. *Budgeting* (bütçeleme) ise, işin yürütülmesinin mali yanını gösterir, yani program projesinin bütçe terimleriyle ayrıntılı bir biçimde ifadesi ve yönetimin denetimi anlamını taşır.

Türkiye'de 1970'lere kadar geleneksel bütçe uygulanmış, bu bütçelerde devlet dairelerinin gereksinimleri karşılamak, harcamaları yasalara uygun olarak yapmak ön planda tutulmuş, kamu hizmetlerinde amaçlara ve bunları gerçekleştirecek olan etkinliklere fazla bir ağırlık verilmemiştir. 1969'da, Maliye bakanlığı'nda bir Bütçe reform grubu kurularak program bütçe hazırlanması konusunda çalışmalara başlanmıştır. 1971'de, kamu kuruluşlarına program bütçelerini hazırlamaları konusunda bir "bütçe çağrısı" yapılmıştır; bunun üzerine her devlet dairesi yürüttüğü hizmetleri sınıflandırarak programlara ayırmış, bu programlar yapılan etkinliklere göre tanımlanmıştır. Daha sonra ise, sınıflaması yapılan bu programların gerekçeleri (program çözümlemesi) yazılarak programların nitelikleri ve önem dereceleri belirtilmiş, son aşama olarak da, programların maliyetleri hesaplanmıştır. 1973'e kadar, bazı devlet dairelerinin bütçeleri geleneksel bütçe yanı sıra bir de program bütçe yöntemine göre hazırlanmış, 1973'te ise program bütçe bütün bakanlıklarda uygulanmaya başlanmıştır.

—Siber. Program, konuşulan ya da simgesel dilde, ya da Pétri ağı ya da Grafcet gibi grafik bir biçimde yazılmış bir komutlar dizisi halinde olabilir. Program, makine üzerinde, bunun çeşitli öğeleri arasında kurulan bağlantılarla ("kablolu" program) üstü kapalı olarak somutlaştırılabilir ya da bir kam bataryası, delikli ya da manyetik bir şerit ya da bir mikroişlemcinin belleği (kayıtlı program) gibi uygun bir kayıt ortamına yazılmış komutlar biçiminde açıkça belirtilebilir.

PROGRAMCI a. **1.** Bir etkinliği programlamak ya da bir radyo, bir televizyon programı hazırlamakla görevli kimse; yapımcı: *Televizyon, radyo programcısı.* **—2.** Bir gösteri salonunda (tiyatro, sinema vb.) program satan ya da dağıtan kimse. **—3.** Bilgisayara yaptırılacak işlerin program hazırlığını yapan uzman: *Bilgisayar programcısı.*

—Bilş. Bilgisayar için bir program hazırlamak, yazmak ve gözden geçirmekle yükümlü kişi.

PROGRAMLAMA a. Programlamak eylemi.

—Bilş. Programların, yani bir problemi çözmeye, bir yönteme kumanda etmeye vb. yarayan temel komutlar dizisinin tanımlanmasına, yazımına, kontrolüne ve yürütülmesine bağlı etkinliklerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Biçimlenmiş programlama,* iyi bir yazılı program niteliği sağlayan kesin yöntemsel kurallara uyulayarak gerçekleştirilen programlama. || *Değiştirilemez bellekleri programlama,* kalıcı elektronik bir belleğe, temel bileşenler düzeyinde tersinmez fiziksel etkiler gerçekleştirilebilecek derecede güçlü elektrik akımları göndererek veri kaydetme.

—İkt. İktisadi konjonktürle ilgili orta vadeli tahmin.

—Mak. san. *Bilgisayar destekli programlama,* sayısal kumandalı bir makinede, programın bir bilgisayar yardımıyla gerçekleştirdiği programlama biçimi.

—Siber. *Dinamik programlama,* amerikalı matematikçi Richard Bellman'ın geliştirdiği eniyileme yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Bilş. Programlama, bilgisayar kullanılarak gerçekleştirilen bir problem çözümünün çeşitli evrelerini kapsar. Bu evreleri örneğin, Bir N tamsayısının 3'e kalansız olarak bölünüp bölünmeyeceğini araştırma problemine uygulayalım. Önce problem çözümlenerek izlenecek aşamalar saptanır ve yazılacak programın akış diyagramı belirlenir. Daha sonra probleme ve kullanılan bilgisayara uygun bir programlama dili seçilir; çeşitli komutları türkçe sözcüklerden oluşan saymaca bir dil ele alınacak olursa, satır numaralarına göre aşağıdaki biçimde sıralanmış bir program elde edilir:

0 PROGRAM BAŞLANGICI
1 N'Yİ GİR
2 N1=N/3
3 N2=N1'İN TAMSAYI BÖLÜMÜ
4 (N2–N1) 0'A EŞİT DEĞİLSE 5'E
 0'A EŞİTSE 7'YE GİT
5 "N KALANSIZ OLARAK
 3'E BÖLÜNMEZ" YAZ
6 8'E GİT
7 "N KALANSIZ OLARAK
 3'E BÖLÜNÜR" YAZ
8 PROGRAM SONU

Bilgisayarın sistem komutları içinde, bir sayının tamsayı bölümünü verecek bir komut bulunmuyorsa, yukarıdaki program için bunu hesaplayacak bir altprogramın yazımı gerekebilir.

—Siber. *Dinamik programlama.* Ardışıl kararlara ilişkin optimal bir programda, başlangıç durumu ve başlangıç kararı ne olursa olsun, izleyen kararlar, ilk karardan kaynaklanan duruma göre optimal bir program oluşturmalıdır (Bellman'ın "optimallik ilkesi"). Nitekim, belli sayıda durumdan geçen ve birtakım tedirginliklerin etkisinde kalan bir sürece ilişkin optimal yönlendirmede, her ara durumda uygulanacak kumanda, önceki kumandalar ve sözkonusu ara durum ne olursa olsun, son duruma dek uzanan durumlar dizisinin optimal bir program oluşturmasını sağlamalıdır. Bu ilkenin uygulanması, geri dönüş yoluyla, son durumdan yola çıkarak optimal programı hesaplamaya olanak verir. Dinamik programlamanın, otomatik kontrol, yöneylem araştırması ve ekonomi gibi alanlarda geniş uygulamaları vardır. Uygulamaya konması, bilgisayar kullanımını gerektirir.

PROGRAMLAMAK g. f. *Bir etkinliği, bir şeyi programlamak,* onun programını hazırlamak, bir programa bağlamak.

—Bilş. Bir problemin çözüm algoritmasına ilişkin programları yazmak. —Bir düzeneği, bir program oluşturan bir komutlar dizisiyle kumanda etmek. || *Yeniden programlamak,* bir program yazımını düzeltmek, geliştirmek ya da başka bir sisteme aktarmak için yeniden ele almak. —Yeniden programlanabilir belleklere, önceki kayıtların silinmesinden sonra, birtakım değerleri yeniden yazmak.

◆ **programlanmak** edilg. f. **1.** Bir şeyden söz ederken, programı yapılmak, programa bağlanmak. **—2.** Bir kimseden söz ederken, belli bir biçimde koşullandırılmak.

—Bilş. *Programlanabilir makine,* programlanabilen bir düzenek, bir makine vb.

—Teknol. *Programlanmış makine,* kalıcı ya da değiştirilebilir bir belleğe yazılı komutlar biçiminde kaydedilmiş bir çalışma programı olan bir makine ya da bir aygıt.

PROGRAMLANMAK → PROGRAMLAMAK.

PROGRAMLAŞTIRMAK g. f. Programlamak.

PROGRAMLAYICI a. Programlama işini yapan.

—Bilş. *İş programlayıcısı,* bir monitörde yer alan, önceliklerine ve kullanılabilir olanaklara bağlı olarak, beklemedeki işlerin yönetimiyle yükümlü yazılım.

—Siber. Çıkış işaretleri, bir programa ilişkin bir işlemler dizisinin yürütülmesine kumanda eden düzenek. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Siber. Programlayıcılar, ardışıl kimyasal süreçlerin ve elektrik santrallarının kontrolü de dahil olmak üzere, fırınlar ve çamaşır ya da bulaşık makinelerinden takım tezgâhlarına dek uzanan otomatik çalışmalı çok sayıda ardışıl makinede kul-

lanılır. İlk programlayıcılar, bir senkron motorla hareket ettirilen ve elektromekanik röleler aracılığıyla program işlemlerinin yürütülmesine kumanda eden elektrik kontaklarını ardışık olarak kapayan bir tamburdan oluşuyordu. Daha sonra bu elektromekanik düzenekler yerlerini, elektrik darbeleri, elektronik sayaçlar ve diyot ya da tranzistor matrisleri yardımıyla dağıtan düzeneklere bıraktı. Günümüz programlayıcılarında, geniş ölçüde, düşük fiyatları ve kullanım esneklikleriyle bunların çok çeşitli alanlara yayılmasına olanak veren mikroişlemciler kullanılmaktadır.

PROGRAMLI sıf. **1.** Önceden belirlenen bir programa göre yapılan, düzenlenen şey için kullanılır: *Programlı çalışma. Programlı bir yaşam.* **—2.** İşlerini, zamanını önceden programlayan kimse için kullanılır: *Programlı bir insan.*
—Müz. *Programlı müzik,* bir düşünceden ya da edebi bir metinden hareketle bestelenen her tür enstrümantal yapıt. (Bu deyim, ilk kez XIX. yy.'da Liszt ve Almanlar tarafından kullanıldı. Berlioz'un *Fantastik senfonisi,* senfonik şiir ve film müziği dallarında sık karşılaşılan bu tarz yapıtların ilk örneklerindendir. Liszt, Saint-Saens, P. Dukas, programlı yapıtlar vermişlerdir.)
◆ be. Bir programa uygun olarak; düzenli: *Programlı çalışmak.*

PROGRAMSIZ sıf. **1.** Belli bir programı olmayan, plansız: *Programsız bir iş.* **—2.** İşlerini, zamanını programlamayan, düzensiz kimse için kullanılır.
◆ be. Belli bir programa uymadan, dağınık: *Programsız çalışmak.*

PROGRAMSIZLIK a. Plan, program yokluğu: *Çalışmalar programsızlık nedeniyle bir sonuca ulaşamadı.*

PROGRESO (EL), Guatemala'da kent, yönetim bölgesi merkezi, Motagua vadisinde; 4 000 nüf. —*El Progreso yönetim bölgesi,* 1 922 km²; 104 057 nüf. (1989).

Progress, Salyut* yörünge istasyonlarının ikmalinde kullanılan rus yapısı otomatik uzay gemileri ailesi. Progress uzay gemilerinin kütlesi yaklaşık 7 t'dur. Bu gemiler 2,3 ton kadar yük taşır. İlki, 1978 yılında Salyut 6'ya doğru fırlatılmıştır.

PROGYMNOSPERMOPSİDA a. Paleobot. Üst Devon tabakalarında görülen ve yaprakları eğreltiyaprağına *(archeopteris),* odunu kozalakların oduruna *(callixylon)* benzeyen heterosporlu eğreltiler sınıfı. (Açıktohumlular bu sınıftan türemiştir.)

PROHORMON a. (fr. *prohormone*). Biyokim. Bir hormonun öncüsü olan madde.

PROHOROV (Aleksandr Mihailoviç), rus fizikçi (Atherton, Avustralya, 1916). Basov ile birlikte, kuvantal sistemler yardımıyla elektromanyetik dalgalar üretmek için yeni bir yöntemin ilkelerini belirledi (1954-55) ve amonyak molekülleri demetinden (maser) yararlanarak ilk molekül üretecini betimledi. Daha sonra paramanyetik maserler geliştirdi, kuvantal elektronikte yakutun kullanılmasını önerdi ve (laser için) açık rezonatörler ve gazlı laser düşüncelerini ortaya attı. Kızılötesi ve görünür ışınlar alanında yayım yayan güçlü laserler yardımıyla doğrusal olmayan optik olayları inceledi. Basov ve amerikalı Townes ile 1964 Nobel fizik ödülü'nü paylaştı.

PROİTİDES. Yun. mit. Tiryns kralı Proitos'un üç kızına verilen ad: İphianassa, İphinoe ve Lysippe; kıskanç Hera, akıllarını alarak onları cezalandırdı.

PROİTOS. Yun. mit. Argolis'te Tiryns kralı. Erkek kardeşi Akrisios tarafından tahttan indirilince, Lykia kralının yanına sığındı ve onun kızlarından biriyle evlendi. Birleşmelerinden üç kız doğdu: *Proitides kardeşler.* Daha sonra Tiryns'i ele geçirdi.

PROJE a. (fr. *projet*). **1.** Varılmak istenen sonuç; tasarı, plan: *Hayali bir proje. Bu tatil için yeni projelerimiz var.* **—2.** *Proje halinde* → TASLAK. || *Proje yapmak,* bir şeyi gerçekleştirmek için neler yapılması gerektiğini düşünmek, tasarlamak.
—İkt. *Bölgesel planlama projeleri,* iktisadi açıdan az gelişmiş bölgelerle, belirli kesimler açısından potansiyel gösteren bölgelerde, gelişmenin hızlandırılması, kaynakların etkili kullanımının sağlanması amacıyla hazırlanan projeler. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İnş. ve Teknol. *Uygulama projesi,* gerçekleştirilecek yeni bir yapıya, bir makineye, bir donanıma, bir kent düzenlemesine vb. verilen son biçimi plan, kesit ve yükseltileriyle gösteren kesin çizim. (İlk incelemelerden sonra yapılan ilk çizime *ön proje* ya da *avanproje* denir.)
—İş örgüt. Yapımı amaçlanan bir bütüne ilişkin kavramsal inceleme. || Bu incelemeyi ve özellikle bununla ilgili hesapları ve bütünü kapsayan planları içeren dosya.
—Uluslarar. ikt. *Proje kredisi,* alıcısı tarafından hazırlanan ve onun yapılacak mali yardım sayesinde, uzun ömürlü bir işi (ya da işleri) gerçekleştirebilecek güçte olduğunu gösteren bir proje için verilen kredi.
—ANSİKL. Türkiye'de, bölgesel kalkınma konusunda ilk girişimler, 1935-1936 yıllarında Doğu Anadolu için, 1940'ta ise Zonguldak için bölge plânları hazırlamak üzere yapılan proje çalışmalarıyla başlar. Bu konudaki asıl çalışmalar ise, 1958'de İmar ve İskân bakanlığı'nın kurulmasıyla başlamış, bu bakanlığın Planlama ve imar genel müdürlüğü'ne bölge imar planı yapmak görevi verilmiş, daha sonra 91 sayılı yasa'yla Devlet planlama teşkilatı (DPT) da bölge plan çalışmaları yapmakla görevlendirilmiştir. Bu iki kuruluş, kimi zaman birlikte kimi zaman ise ayrı ayrı olmak üzere birçok proje hazırlamış, ancak bunlar genellikle küçük birimler için ve dar kapsamlı olarak ele alınmış, bazı tarım projeleri dışında uygulamaya konulamamıştır. Hazırlanan bu projelerden bazıları şunlardır: 1967'de Fethiye depreminden sonra başlatılan ve OECD'nin de katıldığı Köyceğiz-Dalaman projesi; 1960'ta İmar ve iskân bakanlığı'nca başlatılan ve 1963'te tamamlanan Doğu Marmara bölge planlama projesi; 1959'da FAO'nun başlattığı, AİD ve İmar ve iskân bakanlığı'nın katıldığı, ancak 1966'da çalışmaların durdurulduğu Çukurova bölge planlama projesi. İkinci plan döneminde bölge planlaması fiilen ortadan kaldırılmış, üçüncü plan döneminde ise DPT içinde kurulan Kalkınmada öncelikli yöreler dairesi eliyle yürütülmeye çalışılmıştır. Beşinci beş yıllık kalkınma planı'nda (Beşinci BYKP), DPT'ce iki büyük bölge projesi ele alınmıştır; bunlardan biri Çukurova metropoliten bölgesi kentsel gelişme projesi, diğeriyse Güneydoğu Anadolu bölgesindeki sulama projeleriyle ortaya çıkacak gelişme potansiyelini, çeşitli iktisadi kesimler itibariyle ve entegre bir yaklaşımla değerlendirecek olan Güneydoğu Anadolu gelişme projesi'dir. Beşinci BYKP'nin 1980'lerin ikinci yarısında başlanıp 1990'ların ortasına doğru tamamlanmasını öngördüğü bu projeler, Güneydoğu Anadolu projesi'ne (GAP) bağlı çeşitli sulama projelerinin (Urfa tünelleri, vb.) öngörülen sürelerde tamamlanamaması nedeniyle daha ileri tarihlere atılmıştır.

PROJEKSİYON a. (fr. *projection*). Görüntüleri bir ekrana yansıtma işlemi.
—İkt. İktisadi konjonktürle ilgili kısa vadeli tahmin.
—Opt. İZDÜŞÜM'ün eşanlamlısı.
—Sine. *Projeksiyon odası,* bir sinema salonunda projeksiyon aletlerinin bulunduğu yer. || *Cepheden projeksiyon,* çekim hilesine dayanan yöntem. Bu yöntemde oyuncular özel bir perde önünde bulunurlar; bu perde kameranın yanındaki bir göstericiden aldığı hareketli ya da hareketsiz görüntüleri tümüyle kameraya yansıtır. (Oyuncular bu ışığı cepheden aldıkları halde [yöntemin adı da buradan kaynaklanır] bu ışığın ancak çok küçük bir bölümünü yansıtırlar; dolayısıyla bir dekor önünde hareket eder gibi görünürler.)

PROJEKSİYONCU a. Bir fotoğraf ya da film projeksiyonunu gerçekleştirmekle görevli kimse ve özellikle de bir sinema salonunda bulunan projeksiyon makinelerini çalıştırmakla görevli kimse.

PROJEKTÖR a. (fr. *projecteur*). **1.** İçinde ışığın, yüksek bir ışık şiddeti elde etmek amacıyla, optik bir sistemin belirlediği bir uzay açısı içinde yoğunlaştırıldığı şiddetli ışık kaynağı. (Eşanl. → IŞILDAK.) [Bk. *ansikl.* böl. Aydınlt.] **—2.** Sine. ve Foto. GÖSTERİCİ'nin eşanlamlısı.
—Ask. IŞILDAK'ın eşanlamlısı.
—Havc. Yaklaşmayı kolaylaştırmak için bir havaalanına ya da gece inişini kolaylaştırmak için bir uçağa yerleştirilen güçlü ışık kaynağı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Aydınlt. *Yansıtıcı projektör*'de, basit bir yansıtıcı ayna bulunur. *Mercekli projektör*'de ise yansıtıcılı ya da yansıtıcısız basit bir mercek (genelde düzlem-dışbükey) bulunur. Her iki tipte de, ışık demetinin açısal genişliği, lambanın, merceğin ya da aynanın göreli hareketleriyle ayarlanabilir. *Fresnel mercekli projektör,* ışık demetine belli bir sınırlama getiren ölçekli bir mercek taşır. *Siluet projektörü,* biçimleri, siluet oluşturan diyafram, örtü ya da maskelerle değiştirilebilen, kesin sınırları olan bir ışık demeti elde etmeye olanak verir. Düzgün aydınlatılmış bir alan elde edilebilecek biçimde tasarlanmış bir optik sistemi olan *"dekor projektörleri",* uygun objektiflerle, klişelerin oldukça ayrıntılı projeksiyonlarını elde etmeye olanak verir. Klişeler, hareket etkili ya da statik etkili olabilir.
Bir projektör, yönlendirilebilir. Ayrıca gerektiğinde de bir lambadan, yani içine belirli özelliklere sahip bir ışık demeti verecek biçimde yapılmış bir optik düzen yerleştirilmiş bir lambadan da oluşabilir.
—Havc. Havacılıkta, iniş alanları üzerinde radyoyla yönlendirilen pilotların bu alanları bulmalarını ve hemen tanımalarını sağlamak için projektörlerden yararlanılır. Bu nedenle, havacılıkta kullanılan projektörler alanların yakınına ve hava trafiğinin engellenmemek için genellikle çok yüksek olmayan metal üçayaklar üzerine yerleştirilir. Çok güçlü ve parlak ışıkları yalnız ufku değil, tüm göğü tarar ve düzenli aralıklarla yanıp sönmesi alanları hemen tanımayı sağlar. Belirli bir boyutu geçen uçaklarda kanatlarının hücum kenarına ya da iniş takımlarına yerleştirilmiş projektörlerle donatılır; uçaklara takılan bu projektörler, gece inişlerinde pilotun piste göre konumunu daha iyi değerlendirmesini sağlar, ayrıca çarpışma tehlikesini azaltır.

PROJESTATİF → PROGESTATİF.

PROKAİN a. (fr. *procaïne*). Org. kim. Formülü $H_2N{-}C_6H_4{-}CO{-}O{-}CH_2{-}CH_2{-}\overset{\oplus}{N}H(C_2H_5)_2Cl^{\ominus}$ olan dietilaminoetanolün para-aminobenzoik asit esteri klor hidratının yaygın adı; duyarlı sinir uçları üzerine etki ederek iletimi engeller; özellikle yerel anestezik olarak kullanılır; ancak vücutta çeşitli bozukluklara yol açar.

PROKAİNAMİT a. (fr. *procaïnamide*'den). Eczc. Kalp ritmini düzenleyici ilaç. (Prokainin amididir.)

PROKARYOT sıf. (fr. *procaryote*). Biyol. Çekirdeği hiçbir zaman bir zarla sarılmış olmayan ve sitoplazmayla karışık bulunan organizmaya denir. (Karşt. ÖKARYOT.)
◆ a. Prokaryot organizma.
—ANSİKL. Prokaryotlar, virüs, bakteri, mavi suyosunları gibi ilkel yapılı organizmalardır. Genetik öğeleri genellikle halkavari tek bir kromozoma indirgenmiştir. Prokaryotlar ve ökaryotlar genetik öğenin düzeni bakımından değişik evrim aşamalarını temsil ederler.

PROKELEUSMATİKOS a. (yun. sözc.). Esk. ölçbil. Dört kısa heceden oluşan ve anapaistos, iambos ve trokhaikos dizelerinde rastlanan ayak.

PROKESCH VON OSTEN (Anton,

kont—), avusturyalı diplomat (Graz 1795 -Viyana 1876). Levant'a gönderildi ve Akkâ valisi ile hıristiyanlar lehine bir anlaşma imzaladı (1829). Reichstadt düküne bağlandı (1830-1831). Dükle dost oldu ve bu yüzden Metternich'in düşmanlığını kazandı. Mahmut II ile asi Mısır valisi Mehmet Ali Paşa arasındaki barış görüşmelerini yürüttü (1833).

PROKHARİSTERİA a. Esk. Yun. Toprak ürünlerini koruması için Athena'ya sunulan kurban.

PROKİMOTRİPSİNOJEN a. (fr. *prochymotrypsinogène*). Biyol. Pankreasın ürettiği enzim. (Enterokinazla etkinleştirildiğinde, bağırsaklarda etkin olan tripsini oluşturur.)

PROKLES, yunanlı para gravürcüsü; İ.Ö. V. yy.'ın sonunda Sicilya'nın Catania ve Naksos kentlerinde basılan metal paralar onun imzasını taşır.

PROKLESLER, Sparta'nın iki krallık ailesinden birinin, soyu *Prokles*'e dayanan üyelerinin taşıdığı ad (daha sonraları Eurypontidler adını aldılar).

PROKLETİJE sıradağları, Karadağ ile Arnavutluk sınırında uzanan kireçtaşlı dağ kütlesi; 2 694 m.

PROKLOS, yunanlı filozof (İstanbul İ.S. 412 - Atina 485). Önce Ksanthos'ta öğrenim gördü; sonra Atina'ya giderek orada Aristoteles'i ve Platon'u inceledi. Öğretmenliğe başladıktan sonra, bazen günde beş ders verdi, yazılar yazdı, siyasal yöneticilere danışmanlık yaptı, bu yüzden birkaç kez geçici olarak sürgüne gönderildi. Son günlerine kadar oruç tuttu, kadınlardan uzak durdu, böylece yunan dininin arınma gereklerine uydu. Proklos'tan günümüze, beşi Platon, biri Eukleides'in *Stoikheia*'sı üzerine altı açımlama, iki tanrıbilim (*Stoikheiosis Theologike* [Tanrıbilimin temel ilkeleri], *Eis ten Platonos theologian* [Platoncu tanrıbilim]) ve üç felsefe incelemesi kaldı. *Eis ten Platonos theologian,* Proklos'un antikçağ mitlerini platoncu yorumla bütünleştiren geniş bir bireşim çalışmasıdır. Tüm yapıtlarında, platoncu savları, aksiyomlar ve kanıtlamalarla sistemleştirmeye çalışan bir çaba dikkati çeker. Temel görüşü, Varlık'ın birliğinin belli bir sürecin sonucu olduğu ve bu sürecin sonunda, Bir'de içkin olarak bulunan bir örneğe göre Bir'den doğan varlıkların hem onunla aynı tözden, hem de ondan farklı olduklarıdır. Proklos'un Plotinos'un savlarından farklı olan savları Ortaçağ'da büyük ilgi gördü.

B. S. I.

Sergey Sergeyeviç Prokofyev Pyotr Konçalovskiy'in bir portresinden ayrıntı

PROKNE. Yun. mit. Atina kralı Pandion'un kızı. Tereus ile evlendi; fakat kocası, kız kardeşi Philomela'yı baştan çıkarınca Prokne, Tereus'a kendi oğlunu yedirerek öç aldı. Tanrılar tarafından bülbüle (ya da kırlangıca) dönüştürüldü.

PROKOF (Ferdinand Maximilián) → BROKOFF.

PROKOFYEV (Ivan Prokofyeviç), rus heykelci (Sen-Petersburg 1758 - ay y. 1828). Paris'e gitti (1779-1784) ve en güzel yapıtlarından *Morpheus*'u (1782) gerçekleştirdi. Sen-Petersburg akademisi'ndeki Labzin ve karısının büstleri, Rus müzesi'ndeki *Aktaion* diğer yapıtlarıdır.

PROKOFYEV (Sergey Sergeyeviç), rus piyanocu ve besteci (Sontsovka, Harkov, 1891 - Moskova 1953). Yaşamının, 1891 -1918'e kadarki ilk dönemi Rusya'da geçti. Petersburg konservatuvarı'nda Anna Yesipova'nın piyano, Lyadov'un besteleme, Rimskiy-Korsakov'un orkestralama, N. Çerepnin'in orkestra yönetimi derslerini izledi. Genç yaşta piyanocu ve modernist eğilimli bir besteci olarak kendini kabul ettirdi. 1914'teki Londra gezisi sırasında Diaghilev ile tanıştı ve Stravinski'nin müziğini dinledi. Ekim devrimi'nin ardından yaşamının ikinci dönemi başladı. Yurdundan uzak geçirdiği bu dönemin başında, *Üç turuncun aşkı* adlı operasının sahnelendiği ABD'de (1918-1922); daha sonra da, Avrupa'da yaşadı (1922-1936). Bu yıllarda sık sık Paris'te kaldı. Üçüncü senfonisinin, *Ateş meleği*'nin ve Diaghilev'in ısmarladığı balelerin bestelenişi, üçüncü piyano konçertosunun ilk seslendirilişi ve Altılar grubu'yla tanışması bu dönemdedir. Uzun süre SSCB'ye dönmeyi tasarladıktan sonra 1936'da kesin olarak Moskova'ya yerleşti. A. Jdanov'un estetik zorlamalarına boyun eğerek folklordan ve partinin ideolojisinden esinlenen partisyonlar, halk eğlencelerinde kullanılmak üzere yapıtlar besteledi. Bu dönemin başlıca ürünleri arasında *Aleksandr Nevskiy, Pyotr ve kurt, Külkedisi, Romeo ve Juliet,* beşinci senfoni, *Savaş ve barış* anılmalıdır. Bu yurda dönüş, bestecinin yenilikçi ve yaratıcı yönünün, zorlamalardan ve baskılardan zarar gördüğü gelenekçi bir yazım kullanmasına yol açtı.

Verimli bir besteciydi. Her türde yapıt verdi. Bunlar arasında, piyanonun solist olduğu yapıtlar önemli bir yer tutar (9 sonat, 1907-1947; *İğnelemeler,* 1914; 20 *Anlık görüntü,* 1917; *Yaşlı bir büyükanneden masallar,* 1918). Oda müziği dalında otuz dolayında melodi (*Çirkin ördek yavrusu* adlı çevrim, 1914), çeşitli çalgılar için sonatlar (bunlardan yalnız keman için sonat önemlidir), bir beşli, *Yahudi temalar üzerine uvertür* (altı çalgı için yazılmışken sonradan orkestraladı) besteledi. Prokofyev, orkestra için 7 senfoni ("Klasik senfoni" denilen birincisi [1917] ve yedincisi [1952] anılmalıdır) ve bir sinfonietta, kendi balelerinden, operalarından ve film müziklerinden aldığı süitler ve ısmarlama yapıtlar besteledi. Solist ve orkestra için 5 piyano konçertosu (1912 -1932; dördüncüsü [1931] sol el için), 2 keman konçertosu (1917, 1935), çello için 1 konçerto (1938), bir senfoni-konçerto (1952) ve bir konçertino (1952) besteledi. 8 operasından *Üç turuncun aşkı* (1921), *Ateş meleği* (1919-1927; 1954'te Paris'te sahnelendi), *Savaş ve barış* (1941-1952) ve 7 baleden *Şut* (1921), *Çelik adım* (1927), *Müsrif oğul* (1929), *Romeo ve Juliet* (1938) ve *Külkedisi* (1945) anılmalıdır. Film müzikleri, bu türün en iyileri arasında sayılır (A. Faintsimmer'in *Teğmen Kijé*'si [1933], özellikle de S. M. Ayzenştayn'ın *Aleksandr Nevskiy* [1938] ve *Korkunç İvan*'ı [1945] için yazdığı müzikler en önemlileridir). Besteciye, *Ekim devrimi'nin XX. yıldönümü için kantat* (Marx, Lenin ve Stalin'in metinleri üzerine, 1937) gibi yapıtlar da ısmarlanmıştır.

Prokofyev ömrü boyunca, yurdunun folklorik ve koregrafik geleneği ve SSCB'de yüceltilen basitlik ideali ile modernliğe yönelen Batı kültürü arasında bocalamıştır. Yine de, ritim öğesinin, renkli ve zengin bir orkestralamanın ve kişisel bir lirizmin ağır bastığı yeniklasik bir üslup geliştirmeyi başardı.

PROKOFYEV (Aleksandr Adreyeviç), rus şair (Kobona 1900 - Sen-Petersburg 1971). Folklordan esinlenen şiirlerinde, ülkesinin doğasının güzelliğiyle birlikte sovyet devrimini (*Rue des Aubes rouge* [fr. çev.]; *Midi* [fr. çev.], 1931) ve rus halkını yüceltti (*Russie* [fr. çev.], 1944), daha sonra felsefi bir bireşime vardı (*Invitation au voyage* [fr. çev.], 1960).

PROKOLİS a. (lat. *procolis; pro,* önde, ve [*torti*] *colis,* boyun tutulması'ndan). Patol. Başın öne eğik durduğu boyun tutulması biçimi. (Genellikle diskartrozdan doğan bir boyun kamburluğu sözkonusudur.)

PROKONNESOS. Tar. coğ. Marmara* adasının Antikçağ'daki adı.

PROKONSÜL a. (lat. *proconsul*). Rom. tar. Bir konsülün tüm yetkilerine sahip magistratus.

PROKONVERTİN a. (fr. *proconvertine*). Normal plazmada bulunan ve protrombinin trombine dönüşmesi için gerekli olan madde. (Normal oranının azalması kanama sendromuna yol açar.) [Eşanl. PIHTILAŞMA ETMENİ VII.]

PROKOP Büyük ya da **Kel**, husçu önder (1380'e doğr.-Lipany 1434). Žižka'dan sonra Taborlular'ın başına geçti (1425). 1428'den 1430'a kadar Macaristan, Silezya, Saksonya ve Franken'e dehşet saldı. Ilımlı husçular tarafından terk edildi ve praglı katoliklere yenilerek öldürüldü.

PROKOPİEVSK, Rusya'da kent, Sibirya'da, Novokuznetsk'nin kuzey-batısında; 274 000 nüf. Madenkömürü merkezi. Metalürji. Kimya. Takım tezgâhları. Madencilik gereçleri. Plastik maddeler. Fayans. Hazırgiyim. Besin sanayileri.

PROKOPİOS, bizanslı tarihçi (Caesarea, Filistin, V. yy. sonu - İstanbul 562'ye doğr.). Belisarios'un sekreterliğini yaptı, ardından saray erkânına katıldı ve İustinianos'un baş tarihçiliğine getirildi. Doğruluğu, açıklığı ve yansızlığı bakımından dikkat çekici bir *Historiai* (Savaşlar kitabı) [545-554] genellikle abartmalı olmakla birlikte zengin bilgiler veren bir *Peri Ktismaton* (Yapılar kitabı) [560] ve doğruluğu tartışma götüren ilginç bir yergi olan *Anekdota* ya da *Gizli tarih*'i (Mystike Historia) yazdı.

PROKOPOVİÇ (Fyofan), rus rahip ve yazar (Kiev 1681 - Petersburg 1736). Kiev akademisi'nde ve Roma'daki katolik kurumlarda öğrenim gördükten sonra keşiş oldu (1704). Piskoposluğa yükselince (1718), yazar, şair ve dramaturg yeteneklerini Büyük Petro I'in hizmetine sundu. Çarın, ruhban sınıfının çoğunluğunun karşı çıktığı reformlarını savundu ve din adamları için bir yönetmelik hazırladı (*Duhovniyj Reglament,* 1721). 1721'de Sinod'un başkan yardımcılığına getirildi ve Stefan Yavorskiy ile görüş ayrılığına düştü. *Droit du bon vouloir du monarque* (fr. çev.) [1722] adlı yapıtında, hükümdara kayıtsız şartsız boyun eğmenin bir görev olduğunu savundu.

PROKORAKOİT a. (fr. *procoracoïde'*den). Omurgalıların omuz kemerindeki kemiklerden biri. (Memelilerin kökeni sayılan sürüngenlere özgüdür.)

PROKOSCH (Frederic), amerikalı yazar (Madison, Wisconsin, 1908 - Grasse, Fransa, 1989). Çok sayıdaki yapıtlarında kozmopolitliği, amerika, avrupa, asya yaşamından kesitleri (*The Asiatics,* 1935; *Storm and Echo,* 1948; *America, My Wilderness,* 1972) gündeme getirir, romantik bir bireycilik imgesinin sürekliliğini sağlamayı amaçlar.

PROKRİS. Yun. mit. Efsanevi Atina kralı Erekhtheus'un kızı. Kephalos'un karısıydı; Minos'un metresi oldu. Kephalos tarafından kazara öldürüldü.

PROKRUSTES ("Çekerek uzatan"). Yun. mit. Yolcuları durdurup demir yataklara yatırarak korkunç bir biçimde sakatlayan attikeli haydut. Theseus tarafından öldürüldü.

PROKSİMA. Erboğa takımyıldızının, bilinen tüm yıldızlar arasında Güneş'e en yakın olan yıldızı. Proksima, kütlesi Güneş kütlesinden 0,12 kez büyük olan ve 4,22 ıy uzaklıkta yer alan M5 tayf tipinde bir kırmızı cücedir. Bu yıldız, α *Centauri* üçlü sisteminin bileşenlerinden birini oluşturur.

PROKTİT a. (fr. *proctite*). Patol. Gödenbağırsağı iltihabı.

PROKTOLOJİ a. (fr. *proctologie*). Göden ve makat hastalıklarına bakan tıp dalı.

PROKTORE a. (fr. *proctorrhée*). Patol. Makattan sümüksü akıntı gelmesi.

PROKTOSİGMOİDOSKOPİ a. (fr. *proctosigmoïdoscopie*). Tıp. Bir endoskop yardımıyla, gödenin ve sigmamsı kalınbağırsağın muayenesi.

PROKUPLJE, Sırbistan'da kent, Toplica kıyısında; 20 000 nüf. IX. ya da X. yy.'dan kalma kilise ve başka tarihsel anıtlar.

PROLAKTİN a. (fr. *prolactine;* lat. *pro,* ön, ve *lac, lactis,* süt'ten). Endokrinol. Hipofizin ön lobundan salgılanan ve süt salgısını başlatan hormon.

—ANSİKL. Prolaktin, ön hipofizin süt bezlerine yönelik hücrelerinde sentezlenen, sonra da tanecikler şeklinde kana verilen bir polipeptittir. Özellikle süt salgısı üzerinde etki gösterir ve onun protein, laktoz ve lipit oranını düzenler. Ayrıca cinsel bezleri ve gonadotrof hormonları, böbrekten su, sodyum ve potasyum atılımını da etkiler. Aşırı proklatin salgısı birçok bozukluğa neden olur. (→ HİPERPROLAKTİNEMİ.)

PROLAMİN a. (fr. *prolamine*). Biyokim.

Glutamik asitçe zengin bitkisel holoprotein. (Mısırdaki zein, buğday ve pirinçteki gliyadin, arpadaki hordein, prolaminler grubuna girer.)

PROLAPSUS a. (lat. *prolapsus; prolabi*, öne kaymak'tan). Patol. Bir organın ya da bir organ kısmının, sabit durmasını sağlayan yapıların gevşemesi yüzünden düşmesi.
—ANSİKL. Dölyatağı, zor doğumların bir ihtilatı olarak, prolapsusa en çok uğrayan organdır; çoğunlukla bir idrar torbası ve gödenbağırsağı düşüklüğüyle birlikte olur; tedavisi ameliyattır.

PROLAPSUSLU sıf. Patol. Organlarından birinde prolapsus (düşüklük) olan.

PROLEPSİS a. (lat. sözc.). Fels. Stoacılara göre, deneyden edinilen ve daha sonraki deneylerin anlaşılmasını sağlayan imge.

PROLEPTİKOS sıf. (yun. *proleptikos*). Kronol. Yaşandığı dönemde henüz yerleşmemiş olan bir yöntemle saptanan bir olay için kullanılır.

PROLETARYA a. (fr. *prolétariat*). Proleterlerden oluşan toplumsal sınıf. (Marxçılığa göre proletarya, kapitalist üretim biçimi dönemindeki değerlerin üreticisi ve devrimci toplumsal sınıfı oluşturmaktadır. Marx şöyle der: "Burjuvazi, yani sermaye büyüdükçe, ancak iş bularak yaşayan ve ancak emek sermayeyi büyüttüğü zaman iş bulabilen çağdaş işçiler sınıfı olan proletarya da büyür" [*Komünist parti manifestosu*, 1].)

PROLETARYACI sıf. Proletaryaya ait, proletaryaya ilişkin olan için kullanılır.
—Ed. *Proletaryacı edebiyat*, 1920'de Sovyetler Birliği'nde *Proletkult* hareketi çevresinde doğan ve Fransa'da iki savaş arasındaki halkçı akımla örtüşen bir edebiyat akımı için kullanılır; bu akım 1974'te, her ikisi de Nobel ödülü kazanan Eyvind Johnson ve Harry Martinson gibi kendi kendini yetiştirmiş yazarlar aracılığıyla İsveç'te de gelişti.

PROLETER a. (fr. *prolétaire*). İşgücünü satarak karşılığında aldığı ücretten başka geçim kaynağı olmayan kimse.
—Esk. Rom. Vergiden bağışık ve ancak dünyaya getireceği çocuklar bakımından devlete yararlı sayılan en ast sınıftan yurttaş.
—Tar. *Bütün ülkelerin proleterleri, birleşin! (Proletarier aller Länder, vereinigt euch!)*, Karl Marx ve Friedrich Engels'in *Komünist parti manifestosu* adlı yapıtlarının son cümlesi.

Proleter devrim ve dönek Kautsky *(Proleterskaya Revolyutsiya i renegat Kautskiy)*, Lenin'in yapıtı (1918). Lenin bu yapıtında ustası Kautsky'den öğrendiklerini belirttikten sonra ondan kesin olarak ayrıldığı noktaları gösterdi. Bolşeviklerin ordudaki eylemlerini eleştiren Kautsky'ye Lenin "ordu, geleneksel olarak, eski rejimin sürdürülmesine yarayan alet [...], sermaye egemenliğinin en sağlam savunma aracıdır" der. Aynı zamanda, bolşeviklerin rus köylüleriyle ilgili önlemleri konusunda Kautsky'nin anlayışsızlık gösterdiğini ileri sürer.

Proleter kültür devrimi *(Büyük)*, Çin'in çağdaş tarihsel dönemi. 1963-64 yıllarındaki "Sosyalist eğitim kampanyası"nın ve ocak 1965'te Cou Inlai'nin ilan ettiği "Sosyalist kültür devrimi"nin ardından, 8 ağustos 1966'da resmen başlatıldı (Çin Komünist partisi merkez komitesi'nin on altı kararı). İktidarın kimi yandaşlarına karşı savaş bayrağını açan ilk dazibaolar (elle yazılmış duvar gazeteleri) Pekin Üniversitesi'nde, mayıstan başlayarak, ortaya çıkmıştı. Olaylar, daha önceki Büyük ileriye sıçrama'nın kimi başarısızlıklarını ve temmuz 1960'ta sovyet yardımlarının kesilmesiyle durumları bozulan halk komünlerini (1958-59) izleyen geçiş döneminde oldu. Kültür devrimi Çin'i yönetenleri karşı karşıya getiren ayrılıkların ulaştığı noktayı gösterir. Bir yanda sanayileşmeye öncelik tanıyanlar, öte yanda da maocular vardı. Sanayileşmeyi savunanlar, ideolojik kampanyalarla sanayileşmenin yavaşlatılmaması gerektiğini ileri sürüyorlardı. Maoculara göreyse, burjuva ideolojik modellerinin bu kalıntıları yalnızca sınıf mücadelelerinin şiddetlenmesinin bir yansımasıydı ve kapitalizmin ya da sovyet tipi bir revizyonizmin yeniden canlanması tehlikesini taşıyordu.

Mao'nun iktidarı yeniden ele geçirmesinin çeşitli aşamalarına koşut olarak, "devrimi siyasal amaçlarına ulaştırmakla görevli olan ordunun" (Mao Zıdong), siyasal hayata müdahale ederek, gittikçe etkin bir rol oynaması (1965-1966), böylece açıklanabilir. Bunun ötesinde, merkez komitesi içinde azınlıkta olan Mao'ya getirilen destek ve ordunun müdahalesi Kültür devrimi'ne uluslararası bir boyut kazandırdı. Bu durum Çin için tehlikeli görülen ABD'nin Güney-doğu Asya siyasetinin muhtemel bir siyasal ve askeri çatışmaya yol açabileceği ve buna hazırlıklı olmayı gündeme getiriyordu.

Ancak, ordu da öteki siyasal güçlerden daha bütünlük içinde görünmüyordu: iç anlaşmazlıklar 1966 ve 1967 yıllarında birçok ilde kimi zaman kanlı bir biçimde sonuçlanan çatışmaların nedenlerinden biriydi. Devletin ya da partinin ordu üzerindeki otoritesi, ocak 1967'de, merkez komitesinin askeri komisyonu ile kültür devrimi grubunun ortak yönetimi altında olan ordunun kültür devrimi ekibine geçti. Bu yeni kuruluşların yerleşmesi 1966 yılı ağustos ve eylül aylarındaki olaylardan önce olmuştu ve bunun kızıl muhafızların baskısıyla ilgisi yoktu. Devlet ve parti otoritesinin yerini almaya çalışan öteki kuruluşlar halkın bölünmesine yol açan tartışma ve çatışmalar doğurdu. Bu yeni kuruluşlar, en azından alt yönetim birimlerinde, Mao Zıdong düşüncesinin eksiksiz bir biçimde uygulanmasından başka bir ölçü tanımaz gibiydiler.

Kültür devrimi'nin fabrikalara girmesiyle (aralık 1966) sendika yönetimleri dağıtıldı. Bu durum karşısında işçiler ya kızıl muhafızlarla çatışmaya ya da paramiliter bir örgütlenmeye girdiler. 1967'de kimi işler yoluna konduysa da ordu, devrimci asiler (yani maocu kitleler) ve "revizyonist" yola sapmış parti üyeleri arasındaki üçlü ittifak sağlam bir örgütlenmeye gidemedi ve siyasal inisiyatif "kitle"lerden orduya geçer gibi oldu. Kızıl muhafızlar yavaş yavaş dağıtıldı ve eğitim kurumlarının yeniden açılışındaki militan davranışlar sınırlandırıldı (temmuz 1967). Ülkenin egemen bir unsuru olan köylüler Kültür devrimi'nden çok az etkilendiler. Ama parti örgütü bozuldu. Partinin yeniden yapılanması, ordu ve kitlelerle olan ilişkilerinin belirlenmesi iki önemli sorun oldu. Kültür devrimi'nin hazırlayıcıları olan Mao Zıdong'a ve Lin Biao'ya göre bu devrimin sürdürülmesi gerekiyordu. Kültür devrimi, Uzun Yürüyüş'ten kalma yönetici çevreyi altüst etti; önceki Çin'le hiçbir ortak yönü olmayan genç kuşakların siyaset sahnesine çıkmasına olanak sağladı.

1967 yazı ile 1968 yazı arasında, devrim yeni bir görünüm aldı. Bu, yeniden örgütlenme dönemiydi. Artık, üçlü ittifaktan çok büyük ittifaktan söz ediliyordu; ılımlı unsurlar yeniden ortaya çıkarken aşırı sol da yavaş yavaş gücünü kaybediyordu. 1968-1969 kışında eğitim alanında büyük reformlar yürürlüğe kondu; sınavlar kaldırıldı ve okullarla üniversitelere girişte işçi çocuklarına öncelik tanındı. Kızıl muhafızlar yerlerini orduya bıraktılar. Tasfiyeden geçmiş Komünist parti, ayrıcalıklarına yeniden kavuştu. Komünist parti'nin nisan 1969'da yapılan IX. kongresi'nde Kültür devrimi'nin zaferi ortaya çıkmış gibiydi. Parti kongresinde raportörlük yapan Lin Biao, güdülen iktisat siyasetinin başarısını, özel çıkarlar karşısında kamu çıkarlarının öne geçmesini ve "Çin'in Hruşçev'i" Liu Şaoçi'nin kesin yenilgisini vurguladı ve kitlelerin devrimci dinamiğinin yarattığı temel değişiklikleri belirtti. Yeni Anayasa'da Mao'nun halefi olarak gösterilen Lin Biao geleceğin kuvvetli adamı gibi görünüyordu. Birçok askerin ve son mücadelelerde kendini gösteren militanların yer aldığı yeni idari kuruluşların oluşturulmasına çoğu kez büyük emekler verildi. İktisadi hayat düzene sokuldu. Dış siyasette, Pekin açıklık yolunu seçti. Şubat 1972'de Nixon'ın Çin'i ziyaret etmesiyle, ABD ile gerçekleştirilen gösterişli yakınlaşma bu açıklık siyasetinin simgesi oldu.

Bu sırada Lin Biao'nun kaybolması (eylül 1971) ve kimi yandaşlarının tasfiyesi parti içinde anlaşmazlıkların olduğunu gösteriyordu. Partinin X. kongresi (ağustos 1973) öncesi ve sonrasında yapılan yoğun kampanyada Mao Zıdong'un eski halefi ve rejimin en önemli kişiliklerinden biri olan genel sekreteri Çın Boda'nın gözden düşürülmesi amaçlanıyordu. Lin Biao da özellikle geleneksel konfuçius düşüncesine bağlanmakla suçlandı. Bu nedenle yapılan büyük bir tartışma (ocak-şubat 1974) tüm ülkeyi etkiledi.

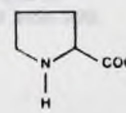
1976'da Mao Zıdong'un ölümü ve Dörtlü Çete'nin tutuklanmasıyla, milyonlarca kurban vermiş olan Kültür devrimi kesin olarak sona erdi. 1976 yılı Çin yönetiminin başına ılımlıların dönüşüyle belirlendi. Yeni yöneticiler Çin'in siyasal hayatında geniş bir temizlik hareketine girdiler. Bu hareketin en şiddetli dönemi 1980 kasımında yapılan Dörtlü Çete davasıyla yaşandı. Çin Komünist partisi'nin XII. kongresi'nde girişilen antimaocu kampanya en önemli dönemlerden biridir.

PROLETERLEŞME a. Evvelce mülk sahibi olan bir sınıfın bir bölümünün, genellikle bir sanayileşme süreci sonunda, emekçiler sınıfına katılmak zorunda kalarak içine girdiği iktisadi ve toplumsal durum (ücretli işçi durumuna geçen köylüler, toplulaşmanın iflasa sürüklediği küçük işletmeciler vb.).

PROLİFER sıf. (fr. *prolifère*). Bot. Sapçığı dişiorganın üzerinde dal biçiminde büyümeye devam ederek kendisinden ötesine geçen çiçeğe denir; çanakyaprakların ve taçyaprakların koltuğunda büyüyüp çiçek dalcığı gibi uzayan tomurcuğa da denir.

PROLİGER sıf. (fr. *proligère*; lat. *proles*, soy, aile, ve *gerare*, taşımak'tan). Biyol. Proliger küme ya da disk, ortasında yumurtacık bulunan De Graaf folikülünün granüllü zarının kalın bölümü. (Eşanl. OVİGER DİSK.)

PROLİN a. (fr. *proline*). Biyokim. $C_5H_9O_2$ formüllü pirolidin karboksilik-2 asidin yaygın adı; sola döndüren antipodu, L prolin, glukoz oluşturucu bir imin fonksiyonuna sahip aminoasittir; birçok proteinin bileşimine girer, ama onsuz olmaz değildir.

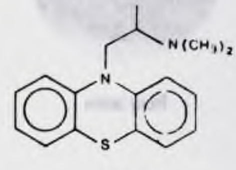
prolin

PROLOG a. (fr. *prologue*). ÖNDEYİŞ'in eşanlamlısı.

PROM a. (ing. *Programmable Read Only Memory*, programlanabilir salt okunur bellek'ten kısaltma). Elektron. Kullanıcı tarafından programlanabilen, değiştirilemez elektronik bellek. (PROM'lar, üreticinin programladığı ve kullanıcının üzerinde değişiklik yapamadığı ROM'lardan ayırt edilir.) [Eşanl. PSOB.]

PROME, Birmanya'da kent, İravadi'nin sol kıyısında; 148 100 nüf. Ticaret, el sanatları (ipekçilik, lak, mücevhercilik) ve sanayi (elektrikli gereçler) merkezi. —8 km G.'de, Pyular'ın eski başkenti Şriksetra* bulunur.

PROMETAZİN a. (fr. *prométhazine*). Org. kim. Tiazinin, formülü $C_{17}H_{20}N_2S$ olan bir türevinin yaygın adı; yatıştırıcı ve öksürük kesici özelliklerinden dolayı alerjik hastalıkların tedavisinde, yolculuk sırasında mide bulantılarına karşı yaygın olarak kullanılan ve sentetik olarak hazırlanan antihistaminik bir ilaçtır.

prometazin

PROMETHEİA a. (yun. sözc.). Esk. Yun. Atina'da, Prometheus'un anısına her yıl yapılan şenlikler.

PROMETHEUS. Yun. mit. Titanlar'dan biri, Iapetos'un oğlu. Kullanımını tekellerine aldıkları için Prometheus ateşi tanrılardan çaldı ve içi boş bir sopada saklayarak insanlara getirdi. Bunun üzerine tanrılar insanlara Pandora'yı gönderdiler ve Prometheus Kafkasya'da bir kayanın üzerinde zincire vuruldu; bir kartal devamlı olarak tekrar büyüyen karaciğerini kemirmekteydi. Herakles kartalı öldürerek bu işkenceye son verdi. Bu efsane çeşitli biçimlerde anlatıldı. Yapılan son araştırmalar, onun ve bazı diğer mitlerin temelinde hint-avrupa kökenli bir öbür dünya öğretisinin bulunduğunu ortaya çıkardı. Prometheus insanlara, uygarlığın doğmasını sağlayan tüm bilgileri aktarmıştı. Hatta kilden bir insan yaparak, tanrısal ateşin bir parçasıyla ona ha-

Scala

Prometheus ile Atlas ressam Arkesilas'ın süslediği siyah figürlü bir lakonia kupası İ.Ö. 550'ye doğr. *Etrüsk müzesi, Vatikan*

Larousse

Prony baronu

yat verdiği de söylenmekteydi. Demircilerin ve çömlekçilerin koruyucusu olarak kendisine tapınılan Attike'de çok sevilirdi.

PROMETYUM a. (fr *prométhéum*'dan). Nadir topraklar ya da lantanitler grubundan atom numarası 61 olan kimyasal element (simgesi Pm). [Parçalanma ürünleri kimyası üzerine araştırmalar yapan Marinsky, Glendenin ve Coryell, 1947'de bu elementin 147 ve 149 kütleli iki izotopunu saptadılar. Günümüzde 23 izotopu bilinmektedir. Yarıömrü en uzun olanı (yaklaşık 18 yıl), ^{145}Pm izotopudur. Prometyum kimyasal bakımdan bir nadir toprak gibi davranır ve bileşiklerinde yalnızca üçdeğerli olarak bulunur.]

PROMİSELYUM a. ÖNMİSELYUM'un eşanlamlısı.

PROMİYELOSİT a. (fr. *promyélocyte*). Hematol. İlikte bulunan granülosit cinsinden hücre; miyeloblast ile (bunu o doğurur) miyelosit (onu bu doğurur) arasında yer alır.

PROMONTOFİKSASYON a. (fr. *promonto-fixation*'dan). Kad. hast. Bir dölyatağı prolapsusunu ya da geriye dönüklüğünü düzeltmek için dölyatağı kıstağını sağrı kemiği çıkıntısının ön yüzüne tutturdurmayı öngören cerrahi girişim.

PROMONTORYUM a. (lat. *promuntorium*'dan). Anat. **1.** Kulakdavulunun iç taraftaki çeperinin orta kısmında bulunan küçük çıkıntı. **—2.** Bel-sağrı eklemini oluşturan ve üst leğen darlığının arka sınırını oluşturan çıkıntı.

PRONAOS a. (bir tapınağın giriş sofası anlamında yun. sözc.). Mim. Antik bir tapınağın ön bülümü. (Klasik bir mısır tapınağında pronaos, hypostylos salonla naos arasında yer alır.)

PRONASYON a. (fr. *pronation;* lat. *pronus,* öne eğik'ten). Fizyol. **1.** Ele dıştan içe doğru 180°'lik bir dönüş yaptırarak, başparmağı içe ve el ayasını arkaya getiren önkol hareketi. (SUPİNASYON'un tersidir.) **—2.** Bu hareket sonucunda, elin, el ayası yere bakacak şekilde aldığı konum.

PRONATOR sıf. (lat. *pronator; pronare,* öne eğilmek'ten). Anat Pronasyon hareketini sağlayan kaslara denir.

◆ a. Pronator kas. (Başlıca iki pronator kas vardır: değirmi pronator ve kare pronator.)

PRONEFROZ a. (fr. *pronéphros, pro;* yun. *nephros,* böbrek'ten). Omurgalı embriyonlarının kalp bölgesinde çok erkenden ortaya çıkan çift böbrek. Bundan Wolff kanalı ya da ilkel üreter ve Müller kanalı ya da yumurta kanalı meydana gelir. (Pronefroz, ilkel omurgalıların embriyonlarında işlevseldir; kemikli balıklarda lenf organına dönüşür; erişkinlerde yerini her zaman bir arka böbreğe bırakır: amniyosluların opistenofrozu ve metanefrozu.)

PRONGHORN a. (ing. *prong,* uç ve *horn,* boynuzdan). Boynuzu çatallı, boynuz kılıfı gelişmemiş antilop. (Uzun boylu, kulamsı ve beyaz postlu bir hayvandır. Ulusal parklar sayesinde yok olmaktan kurtulmuştur. Bil. a. *Antilocapra americana.* Antilopgiller familyası.

PRONOTUM a. (lat. *pro,* ön, ve yun. *noton,* sırt'tan). Böceklerin öngöğsünün sırt yüzü. (Mesonotumdan önce gelir. Kınkanatlıların öngöğsünü karşılar.)

PRONUNCİAMİENTO a. (bildiri anlamında isp. sözc.; bildirmek anlamında *pronunciar*'dan). Siyasal düzeni ya da işbaşındaki hükümeti devirmek için (ya da çok istisnai olarak onları savunmak amacıyla) ordunun kuvvet kullanması. (Pronunciamiento ilke olarak her zaman, askerlerin fiilen iktidarı ele almaları sonucunu doğurmaz. Uygulamada, bu terim İspanya ve Latin Amerika tarihlerinde görülen askeri hükümet darbeleri için kullanılır.)

PRONUNCİATİO a. (lat. sözc.). Retorik. Retoriğin beş bölümünden sonuncusu.

PRONÜKLEUS a. (lat. *pronucleus*). Biyol. ÖNÇEKİRDEK'in eşanlamlısı.

PRONY (Marie RICHE,—*baronu*), fransız mühendis (Chamelet, Rhône, 1755-Asnières 1893). 1821'de Gros-Caillou yükseltici fabrikasında bulunan buhar makinesinin maksimum gücünü belirlemekle görevlendirildi, kendi adıyla anılan dinamometre frenini tasarladı. 1822'de, Arago ile birlikte, biri Villejuif'te, diğeri Montlhéry'de bulunan iki istasyon arasında, sesin havadaki hızını inceledi; iki bilim adamı bu araştırma sırasında, bir topun ateşlenmesiyle patlama sesinin duyulması arasında geçen süreyi ölçerek ses hızının 331,2 m/sn olduğunu buldular.

PROOSTRAKUM a. (lat. *pro,* ön, ve yun. *ostrakon,* kavkı'dan). Bazı kafadanbacaklı yumuşakçalarda kavkının ön uzantısı. (Belemnitlerin proostrakumu, örtenek kıvrımlarının salgıladığı kalın tabaklardan oluşan ön oda çeperinin bir uzantısıdır.)

PROPAGANDA a. (fr. *propagande;* lat. *yaymak* anlamına gelen *propagare*'den *[congregatio de] propaganda,* inanç yayma [topluluğu]). **1.** Bazı siyasal ve toplumsal düşünce ya da öğretileri kabul ettirmek, şu ya da bu tavrı veya şu ya da bu kişinin desteklenmesini sağlamak için kamuoyunun sistemli bir biçimde işlenmesi: *Seçim propagandası. Televizyon bir propaganda aleti, bir propaganda aracıdır.* (Bk. *ansikl.* böl. Topbil.) **—2.** (Tamlayan olarak) belli düşünceleri savunmak ve benimsetmek amacında olan şeyi belirtir. *Propaganda filmi. Propaganda konuşması.* **—3.** *Bir şeyin, bir kimsenin propagandasını yapmak,* onları övmek, beğendirmeye çalışmak: *Bir filmin propagandasını yapmak.*

—Huk. *Radyo ve televizyonla propaganda,* seçimlere katılan siyasi partilerin program ve görüşlerini radyo ve televizyon aracılığıyla halka duyurmaları. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Huk. Siyasi partilerin milletvekili genel ve ara seçimleri sırasında radyo ve televizyondan yararlanma koşulları seçim yasalarında belirtilen ilkelere bağlıdır. (Seçimlerin temel hükümleri ve seçmen kütükleri hakkında kanunun, 10 haziran 1983 tarih ve 2839 sayılı yasa'yla değiştirilmiş 52. maddesine göre seçime katılan siyasi partiler, oy verme gününden önceki yedinci günden başlayarak oy verme gününden önceki gün saat on sekize kadar radyo ve televizyonda propaganda yapabilirler. Siyasi partiler radyo ve televizyonla ilk konuşmalarında seçim bildirilerini açıklarlar. Radyo ve televizyon konuşmaları Türkiye'deki bütün radyo ve televizyon postaları ile aynı zamanda yayınlanır. Radyo ve televizyondaki propaganda yayınlarının tam bir tarafsızlık ve eşitlik içinde yapılması, Yüksek seçim kurulu ve Türkiye Radyo ve televizyon kurumu tarafından sağlanır.

—Topbil. Propagandanın anlamı, hükümetler ya da devlet tarafından iletişimler üzerinde uygulanan denetimin genişliğine bağlıdır. Aynı biçimde, hükümetin bürüneceği otoriter ya da liberal, totaliter ya da demokratik biçim de bu denetimin genişliğine bağlıdır.

Otoriter ya da totaliter bir hükümet ya da bir devlet, tüm anlatım araçlarını denetlemeye yönelir. Bu durumda kitle iletişim araçlarının, dönemin egemen anlayışını bıkıp usanmadan yayarak, ilkin gündelik konuşmaları etkilemeleri gerekir. Nitekim bu araçlar, toplumsal bağıntıların tümünü aynı beylik düşünceler çevresinde düzenleyerek, tam anlaşmış bir kamuoyu görünüşü ya da yanılsaması yaratırlar. Aynı zamanda bu araçların, kültür modelleri ve zamanı, mekânı ve nesneleri özel kullanma biçimleri önerdikleri ve bu biçimlerin üretim ya da kamu yaşamı alanıyla olduğu kadar, özel alanla da ilgili oldukları kabul edilir. Son olarak, kitle iletişim araçları devleti, devleti simgeleyen kimseleri ve bunların günlük etkinliklerini de yüceltirler; çeşitli bildiriler, açış konuşmaları ve madalya törenleri, kurulu düzeni savunmak ve incelemek için bahanelerdir.

Demokratik toplumlarda propaganda, hiçbir zaman hükümetlerin toplumdaki bölünmeleri yadsımak, düşünce birliğini toplumsal tekdüzelik aracı durumuna getirmek isteklerinin ifadesi değildir. Bu toplumlarda "propaganda" sözcüğü, polemik söz dağarcığının malıdır; bir şeye birini inandırmayı ya da bir şey yaptırmayı belirtmekten çok, savunucuları kınanmak istenen bir dava ya da ideolojiyi gözden düşürmeye yarar.

PROPAGANDACI a. Propaganda yapan kimse. (Eşanl. PROPAGANDİST.)

PROPAGANDACILIK a. Propaganda yapma işi.

PROPAGANDİST a. (fr. *propagandiste*). **1.** PROPAGANDACI'nın eşanlamlısı. **—2.** Piyasaya yeni çıkarılmış bir ürünü, özellikle de bir ilacı ilgili yerleri gezerek tanıtan kimse; tanıtıcı.

PROPAN a. (fr. *propane*). Org. kim. Formülü $CH_3—CH_2—CH_3$ olan doymuş hidrokarbon. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Denizc. *Propan tankeri,* propanı, sıvılaştırılmış petrol gazı biçiminde, ya normal sıcaklıkta 10 bar basınç altındaki tanklarda ya da atmosfer basıncı altındaki tanklarda, −40 °C'ta soğutulmuş olarak taşımada kullanılan gemi.

—Petr. san. *Propan hattı,* sıvı propan taşımada kullanılan boruhattı.

—Petrokim. *Propan ayırıcı,* bir hidrokarbon karışımının propanını ayırmada kullanılan damıtma kolonu ya da başka bir aygıt. ‖ *Propan gidermek,* daha az uçucu hale getirmek için, bir hidrokarbon karışımındaki propanı ayırmak.

—ANSİKL. Org. kim. Propana doğal gazda, özellikle rafineri gazında rastlanır. Oda sıcaklığında gaz halinde bulunur. Atmosfer basıncında −45 °C'ta, 20 atmosfer basınçta 58 °C'ta kaynar. Bundan dolayı sıkıştırma işlemiyle kolayca sıvılaştırılır; ısıtmada, alevle kesme ve kaynak yapmada yakıt olarak kullanılmak üzere gaz tüpleri içinde piyasaya verilir. Ticari propanın (tüp gaz) içinde bir miktar propilen ile daha ağır hidrokarbonlar bulunur: bu nedenle buhar basıncı 50 °C'ta 20,6 MPa'la sınırlanmalı, buharlaştırma işleminden sonra geriye kalan artık, cıva erime sıcaklığında, yani −39 °C'ta, % 2'yi aşmamalıdır.

PROPANAL a. (fr. *propanal*). Org. kim. PROPİYONALDEHİT'in eşanlamlısı.

PROPANDİOL a. (fr. *propanediol*). Org. kim. Formülü $C_3H_6(OH)_2$ olan ve propandan türeyen dialkol. (Propandiolün üç izomeri vardır; ilki propanalın bir hidratı olan $CH_3—CH_2—CH(OH)_2$ formülünde propandiol-1, ikincisi bir propilenglikol olan $CH_3—CHOH—CH_2OH$ formülü propandiol-1,2, üçüncüsü ise bir trimetilenglikol olan $HOCH_2—CH_2—CH_2OH$ formülünde propandiol-1,3'tür.)

PROPANLI sıf. Petrokim. *Propanlı hava,* hava ve ticari propan karışımından oluşan yanıcı gaz.

PROPANOL a. (fr. *propanol*). Org. kim. Formülü C_3H_7OH olan ve propandan türeyen alkol. (Propanolün iki izomeri vardır. Propanol-1, yani *propil alkol,* Chancel tarafından, damıtma yoluyla elde edilen damıtık cibre içkisinde ve fuzel yağında bulundu ancak propiyonaldehitin hidrojenlenmesi yoluyla daha kolay hazırlanabilir. Propanol-1 suyla karışan, 97 °C'ta kaynayan, renksiz bir sıvıdır; selüloz reçineleri ve esterlerinin çözücüsü olarak kullanılır. İkinci izomeri, yani propanol-2, izopropanol* dür.) [Eşanl. PROPİL ALKOL.]

PROPANOL-1 ON-2 a. (fr. *propanol-1 one-2*). Org. kim. ASETOL'ün eşanlamlısı.

PROPANOLOL a. (fr. *propanolol*). Atardamar yüksek basıncının düşürülmesinde ve kalp krizleri ile bazı ritim bozukluklarının önlenmesinde kullanılan betaengelleyici ilaç.

PROPANON a. (fr. *propanone*). Org. kim. ASETON'un eşanlamlısı.

PROPANOYİK sıf. (fr. *propanoïque*'ten). *Propanoyik asit,* PROPİYONİK* ASİT'in eşanlamlısı.

PROPANTELİN ya da **PROPANTELİNİUM** a. (fr. *propanthéline* ya da *propanthélinium*). Antikolinerjik etkili sentetik ilaç. (Tedavide mide salgısını azaltmak için kullanılır.)

PROPARGİL a. (fr. *propargyle*). Org. kim. Formülü HC≡C—CH_2— olan birdeğerli kök. (57 °C'ta kaynayan propargil klorür [HC≡C—CH_2Cl] ile 83 °C'ta kaynayan propargil bromür [HC≡C—CH_2Br], propargil alkolden elde edilir ve organik bireşimde kullanılır.)

◆ sıf. **1.** Propargil köküne özgü ya da propargil köküne ilişkin. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Propargil alkol,* asetilenin formaldehit üzerine etkimesi sırasında butindiolle birlikte oluşan HC≡C—CH_2OH formülünde alkol. (Eşanl. PROPİNOL.)

—ANSİKL. *Propargil konum değiştirme,* iki izomer arasında dengenin kurulduğu bir anyon yer değişimidir; örneğin

H≡C—CH_2—Cl ⇌ H_2C=C=CHCl
propargil klorür   allenil klorür

ya da konum değiştirmeyle birlikte meydana gelen bir ornatma tepkimesidir; örneğin

RMgX + C≡C—CH_2—Cl
propargil klorür
→ RCH=C=CH_2+ClMgX.
alkil-allen

Bu tür konum değiştirmeye ayrıca ornatılmış propargil bileşiklerinde de rastlanır.

PROPARİA a. Paleont. Yüz kemiği ekleminin gözarkası dipleri ön bedenin yan kenarlarında, yanak köşelerinin önünde son bulan trilobit cinsi.

PROPEN a. (fr. *propène*). Org. kim. PROPİLEN'in eşanlamlısı.

PROPENAL a. (fr. *propénal*). AKROLEİN* in eşanlamlısı.

PROPENİL a. (fr. *propényle*). Org. kim. Formülü CH_3—CH=CH— olan birdeğerli kök; propenden türer, alil kökünün bir izomeridir.

PROPENİLGAYAKOL a. (fr. *propényl-gaïacol*'den). İZOEUGENOL'ün eşanlamlısı.

PROPENİLLİ sıf. Org. kim. Yapısında propenil kökü bulunan bileşikler için kullanılır. (Fenollerin, polifenollerin ve fenolsel eterlerin propenilli türevleri, anetol gibi ya doğada bulunur ya da izoeugenol ile izosafrol gibi doğal ürünlerin izomerleşmesi sonunda oluşur. Bu izomerleşme, yani alil-propenil konum değiştirmesi, genellikle alkali ortamda gerçekleşen bir katyon yer değişimidir. Bu yolla elde edilen propenilli bileşikler, parfümeride geniş ölçüde kullanılan aromatik aldehitlere yükseltgenebilirler [örneğin vanilin].)

PROPENNİTRİL a. (fr. *propènenitrile*). Org. kim. AKRİLONİTRİL'in eşanlamlısı.

PROPENOİK sıf. (fr. *propénoïque*). Org. kim. *Propenoik asit,* AKRİLİK* ASİT'in eşanlamlısı.

PROPERDİN a. (fr. *properdine*). Biyokim. Normal kan plazmasında bulunan ve komplemanın elemanlarından birini oluşturan protein. (Properdinin bakterisit etkisi vardır ve doğal bağışıklıkta önemli rol oynar; plazmadaki normal oranı litrede 20 mg'dır.)

PROPERGOL a. (fr. *propergol; prop[ulsion]*, itme ve *ergol*'den). Uz. havc. **1.** Kimyasal tepkime sonucunda bir roket motora itme enerjisi sağlayan bir karışım (ya da bileşik) meydana getirmek için ayrı ayrı ya da bileşmiş olarak bulunan bir ya da daha çok ergolden oluşan bütün. **—2.** *Katı propergol,* bileşmiş ya da karışmış biçimdeki ergolleri katı halde bulunan propergol. || *Sıvı propergol,* ergolleri sıvı halde kullanılan propergol.

PROPERTİUS (Sextus Aurelius), latin şair (Umbria İ.Ö. 47'ye doğr. - İ.Ö. 16'ya doğr.). 41'deki toprak dağıtımından sonra mülkü elinden alınınca Roma'ya gitti. Avukat olmayı düşündü, ama Hostia adında kendinden yaşlı bir kadına tutulunca şiire yöneldi, onu Cynthia adıyla ölümsüzleştirdi. İlk kitabı *Elegiarum Libri* sayesinde Augustus ve Maecenas'tan himaye gördü, Ovidius ile Vergilius'un dostluğunu kazandı. İskenderiyeli şairleri örnek alan Propertius Cynthia'nın sadakatsizlikleriyle, ayrılıp barışmalarla süregiden bir ilişkinin çalkantılı evrelerini canlandırdı. Yapıtı, az bilinen mitolojik efsanelere sıkça gönderme yapması nedeniyle biraz çetrefil olmakla birlikte, aşk tutkusunun kaçınılmazlığını, yıkıcılığını dile getirişindeki özgünlük ve fantastik boyutlu düş gücü açısından beğeni kazandı. Cynthia'nın ölümünden sonra, Maecenas'ın öğütlerine uyarak yazdığı dördüncü kitapta ulusal eleji türünü denedi.

PROPHTASİA. Tar. coğ. Drangiane'deki Phrada ya da Phra kentine İskender'in verdiği ad. Günümüzde *Ferah* (Afganistan).

PROPİDER a. Deniz motoruyla yapılan sprint yarışlarında kullanılan küçük boyutlu ve küçük silindirli tekne.

PROPİL a. (fr. *propyle*). Org. kim. Formülü CH_3—CH_2—CH_2— olan ve propandan türeyen birdeğerli kök. (Propil klorür [C_3H_7Cl], propil bromür [C_3H_7Br] ve propil iyodür [C_3H_7I] propanolden elde edilir ve organik bireşimde kullanılır; propanolden su gidererilerek elde edilen dipropileter ise [C_3H_7—O—C_3H_7] 90 °C'ta kaynayan bir sıvıdır; kimi zaman çözücü olarak kullanılır.) || *Propil alkol,* PROPANOL'ün eşanlamlısı.

PROPİLAMİN a. (fr. *propylamine*). Org. kim. Formülü

CH_3—CH_2—CH_2NH_2

olan birincil amin; 49 °C'ta kaynar, amonyak ve hidrojenin propiyonaldehit üzerine etkimesinden elde edilir.

PROPİLBENZEN a. (fr. *propylbenzène*). Org. kim. Formülü

CH_3—CH_2—CH_2—C_6H_5

olan aromatik hidrokarbon; 158 °C'ta kaynar ve taşkömürü katranında bulunur; kümen ve mezitilenin izomeridir.

> **PROPİLEN-** (fr. *propylène-*). Org. kim. Bir molekülde propilen kökünün varlığını gösteren önek.

PROPİLEN a. (fr. *propylène*). Org. kim. **1.** Formülü

CH_3—CH=CH_2

olan etilensel hidrokarbon. (Eşanl. PROPEN.) **—2.** Pek çok propilen hidrokarbon türevinde bulunan CH_3—CH—CH_2— formülünde ikideğerli kök.

—ANSİKL. Propilen, petrolün arılaştırılması ve buharla krakingi sırasında önemli miktarlarda elde edilir (1979 dünya üretimi 25,6 Mt). −48 °C'ta sıvılaşan bir gazdır. Etilensel hidrokarbonlara özgü tepkimelerin tümünü verir; bu tepkimelerden kimilerinin sanayide büyük bir önemi vardır. Suyla tepkimeye girdiğinde izopropanolü, hidrojen halojenürleriyle izopropil halojenürlerini, benzenle izopropilbenzeni, yani kümeni, dolayısıyla asetonu verir. Uygun yükseltgenler kullanıldığında propilen oksit ve propilenglikol elde edilir; klorla, propilen klorür oluşumuna yol açar. Nihayet polimerleştiğinde polipropileni verir.

Propilen klorür (CH_3—CHCl—CH_2Cl), 96 °C'ta kaynayan bir sıvıdır; gres ve sıvı yağların çözücüsü olarak kullanılır. *Propilen oksit* (C_3H_6O) 34 °C'ta kaynayan bir sıvıdır; propilenglikol, polieter, poliüretan, yağlayıcı ve gerilimetkin maddelerin üretiminde kullanılır.

PROPİLENGLİKOL a. (fr. *propylène-glycol*). Org. kim. Formülü CH_3CHOH—CH_2OH olan propandiol-1,2'nin yaygın adı. (Propilenglikol, 188 °C'ta kaynayan, suyla karışabilen bir sıvıdır; sodyum karbonat ve klorlu suyun propilen üzerine etkimesinden oluşur. Çözücü, pelteleşme önleyici ve reçine üretiminde ara madde olarak işe yarar; kimi uygulamalarda glikol ve gliserolün yerine kullanılır.)

> **PROPİLİDEN-** (fr. *propylidène-*). Org. kim. Bir molekülde propiliden kökünün bulunduğunu gösteren önek.

PROPİLİDEN a. (fr. *propylidène*). Org. kim. Formülü CH_3—CH_2—CH= olan ve propandan türeyen ikideğerli kök. (Propiliden klorür [CH_3—CH_2—$CHCl_2$], 87 °C'ta kaynayan bir sıvıdır; fosfor pentaklorürün propiyonaldehit üzerine etkimesi sonunda oluşur.)

PROPİLİT a. (fr. *propylite;* yun. *propylon,* giriş sofası, revak'tan). Hidrotermalizm sonucu yeşil ve ufalanabilen bir kayaca dönüşmüş andezit.

PROPİLİTLEŞME a. Petrogr. Volkanik kayaçlarda kuvarsın, kalsitin, karbonatların, epidotun ortaya çıkmasıyla ve kimi kez de metal mineralleşmeleriyle birlikte görülen hidrotermal dönüşüm.

PROPİN a. (fr. *propyne*). Org. kim. Formülü CH_3—C≡CH olan, −123 °C'ta kaynayan asetilensel hidrokarbon.

PROPİNOL a. (fr. *propynol*). Org. kim. PROPARGİL* ALKOL'ün eşanlamlısı.

PROPİNOYİK sıf. (fr. *propynoïque*'ten). Org. kim. *Propinoyik asit,* PROPİYOLİK* ASİT'in eşanlamlısı.

PROPİTHECUS a. (lat. *pro-*, ön, ve yun. *-pithekos,* maymun'dan). Madagaskar'da yaşayan, meyvecil ve ağaççıl, gündüzcü, memeli makimsi cinsi. (Sık olmayan ormanda sıçrayarak dolaşır, küçük aile öbekleri oluştururlar. İndrigiller familyası.)

PROPİYOLAKTON a. (fr. *propiolactone*'dan). Org. kim. Formülü $C_3H_4O_2$ olan hidrakrilik asit laktonunun yaygın adı; ketenin formaldehit üzerine etkimesi sonunda elde edilir ve organik bireşimde kullanılır.

PROPİYOLİK sıf. (fr. *propiolique*'ten). Org. kim. Bileşiminde HC≡C—CO kökü bulunan kimi bileşikler, özellikle propiyolik asit aldehiti, yani propinal, propiyolik ya da propinoyik asit için kullanılır.

PROPİYONALDEHİT a. (fr. *propional-déhyde*'den). Org. kim. Formülü CH_3—CH_2—CH=O olan ve propandan türeyen aldehit. (Propiyonaldehit, etilenin hidroformillenmesi ya da propanolün yükseltgenmesi sonunda elde edilir. Yükseltgendiğinde propiyonik asidi verir. (Eşanl. PROPANAL.)

PROPİYONAT a. (fr. *propionate*'dan). Org. kim. Propiyonik asidin tuzu ya da esteri.

PROPİYONİK sıf. (fr. *propionique*'ten). Org. kim. *Propiyonik anhidrit,* formülü CH_3—CH_2—CO—O—CO—CH_2—CH_3 olan, propiyonik asitten su giderilerek elde edilen anhidrit. (Propiyonik anhidrit, 167 °C'ta kaynayan bir sıvıdır; selüloz esterlerinin, alkid reçinelerinin, boyarmaddelerin ve çeşitli ilaçların hazırlanmasında kullanılır.) || *Propiyonik asit,* propandan türeyen CH_3—CH_2CO_2H formülünde asit. (Eşanl. PROPANOYİK ASİT.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Propiyonik nitril,* PROPİYONİTRİL'in eşanlamlısı.

—Sütç. Gaz çıkaran mayalanmalara bağlı olarak gravyer türü peynirlerde boşlukların oluşmasına neden olan bakteriler için kullanılır.

—ANSİKL. Org. kim. Propiyonik asit, 1847'de şekerkamışı şekerinin alkali ortamda eritilmesi sırasında Gottlieb tarafından bulundu ve anorganik bir tuz katıldığında sulu çözeltilerinden ayrılan ilk yağ asidinin propiyonik asit olduğunu saptayan Dumas tarafından adlandırıldı. Ginko ağacı meyvesinde ve terde bulunur; bunlardan yayılan ekşi lahana kokusu, propiyonik asitten ileri gelir. Odunözü posası çözeltilerinin mayalanması ya da etilen (ya da etanol), karbonmonoksit ve suyun katalitik olarak yoğuşturulması ya da propiyonaldehidin yükseltgenmesi sonunda elde edilir. Propiyonik asit, 141 °C'ta kaynayan bir sıvıdır; küflere karşı kullanılan tuzları, yani propiyonatlar (özellikle kalsiyum propiyonat) ile propiyonik anhidrit üretiminde kullanılır.

PROPİYONİL a. (fr. *propionyle*'den). Org. kim. Formülü CH_3—CH_2—CO— olan birdeğerli kök. (Propiyonil klorür [CH_3—CH_2—COCl], 80 °C'ta kaynayan, organik bireşimde kullanılan bir sıvıdır.)

PROPİYONİTRİL a. (fr. *propionitrile*'den). Org. kim. Propiyonik asidin, formülü CH_3—CH_2—C≡N olan nitrili; potasyum siyanürün etil sülfat üzerine etkimesi sonunda elde edilir, arı propiyonik asit üretiminde kullanılır. (Eşanl. PROPİYONİK NİTRİL.)

propilen oksit

propiyolakton

PROPLAST a. Bot. ÖNPLAST'ın eşanlamlısı.

PROPODİT a. (fr. *propodite;* lat. *pro-*, ilerde, ve yun. *pus, podos,* ayak'tan). Kabukluların tipik eklentilerinde, sondan bir önceki eklem. (*Malacostraca*'larda, göğüs ayaklarının altıncı eklemi.)

PROPOLİS a. (lat. *propolis;* yun. *propolis*'ten). Arıc. Arıların kovandaki çatlakları tıkamak, petekleri yapıştırmak, çeperleri cilalamak için kullandıkları reçinemsi ya da zamkımsı madde.
—ANSİKL. Arılar propolisi çeşitli ağaçların, özellikle kavak, huş, kızılağaç, ladin, çam ve göknar gibi ağaçların tomurcuklarından ve kabuklarından toplar. Propolisin rengi açık sarıdan esmer yeşile ve siyaha kadar değişik olabilir. Bileşiminde ortalama % 30 mum, % 50 reçine ve balsam, % 10 uçucu yağlar bulunur. Bakterilere, yükseltgenmeye, mantarlara karşı etkisi olduğu kanıtlanmıştır. Propolis çok eski zamanlardan beri, özellikle cila yapımında ve halk hekimliğinde kullanılan bir maddedir.

PROPONTİS ("Köprünün önünde"). Tar. coğ. Günümüzdeki Marmara denizi'ne Antikçağ'da verilen ad. Kıyısında birçok yunan kolonisi (Kyzikos, Perinthos, Selymbria, vb.) vardı.

PROPP (Vladimir Yakovleviç), rus folklorcu (Sen-Petersburg 1895 - *ay.y.* 1970). *Masalın biçimbilimi* (Morfologia skazki) [1928] ve *İstoriçeşkiye korni volşebnoyi skazki* (1956) adlı yapıtlarında, tarihi, sözlü geleneğin mit ve yazılı edebiyatla ilişkisini göz ardı etmeden, yapısalcı anlatının temellerini attı. Propp biçimsel edebiyat eleştirisini derinlemesine etkilemiştir.

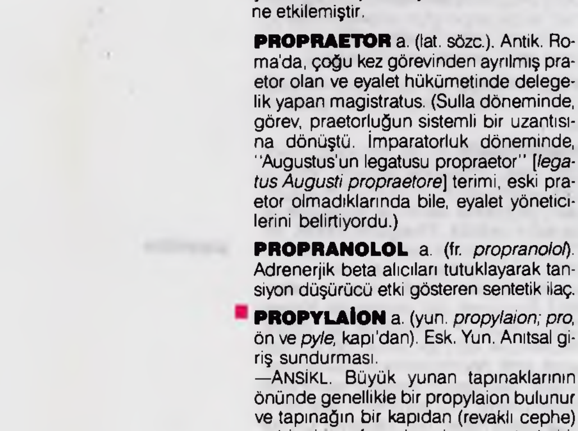
PROPRAETOR a. (lat. sözc.). Antik. Roma'da, çoğu kez görevinden ayrılmış praetor olan ve eyalet hükümetinde delegelik yapan magistratus. (Sulla döneminde, görev, praetorluğun sistemli bir uzantısına dönüştü. İmparatorluk döneminde, "Augustus'un legatusu propraetor" [*legatus Augusti propraetore*] terimi, eski praetor olmadıklarında bile, eyalet yöneticilerini belirtiyordu.)

PROPRANOLOL a. (fr. *propranolol*). Adrenerjik beta alıcıları tutuklayarak tansiyon düşürücü etki gösteren sentetik ilaç.

PROPYLAİON a. (yun. *propylaion; pro,* ön ve *pyle,* kapı'dan). Esk. Yun. Anıtsal giriş sundurması.
—ANSİKL. Büyük yunan tapınaklarının önünde genellikle bir propylaion bulunur ve tapınağın bir kapıdan (revaklı cephe) ve bir giriş sofasından oluşan anıtsal girişini oluşturu du: Sunion, Olympia, Eleusis propylaionları.
En ünlü propylaionlar Atina Akropolisi*'nde bulunan (İ.Ö. 437-432) ve Mnesikles tarafından yapılmış olanlardır. Çeşitli olaylar sonunda zarar gören bu propylaionlar, başlangıçta, üzerine beş kapı açılmış bir duvarla bölünen ve arasından Kutsal Yol geçen dikdörtgen biçiminde geniş bir giriş sofasından oluşuyordu; giriş sofasının önünde ve arkasında zemindeki düzey farklarıyla ustaca birleştirilmiş, dor düzeninde iki revak bulunuyordu; sağda ve solda, apteros Zafer tapınağı'yla ve Pinakotek salonuyla bağlantılı küçük bir revak görülüyordu.

Atina Akropolisi'nde İ.Ö. 437-432 arasında Mnesikles'in yaptığı propylaionların doğu cephesi

Ch. Lénars

PRORATA a. (fr. *prorata;* lat. *pro rata* [*parte*], orantılı, paya göre'den). Verg. huk. *Prorata kuralı,* bir katma değer vergisi (KDV) yükümlüsünün, daha önce kullanmış olduğu mal ve hizmetler için ödenmiş olan bütün vergileri (marjinal vergilendirmeler) ödeyeceği KDV'den indirme yetkisi.

PRORATA TEMPORİS a. (lat. sözc.). Zaman süresine oranla değişen bir ölçüyü, bir miktarı belirten deyim. (Özellikle faiz oranı için kullanılır.)

PRORHYNCHUS a. Çukurlarda ve su birikintilerinde çok yaygın, saydam ve ipliksi gövdeli türbelar cinsi.

PROROCENTRACEAE a. Üyelerinin bedeni iki levhayla korunan, enine yarığı olmayan *Phytoflagellata* familyası. (Titreşen iki kirpiği vardır; bunlardan boyuna olanı hareket sırasında öne yönelik, enine olan ikincisiyse arkaya yönelik durur. Sıcak denizlerde yaşayan *Peridinia*'lara benzerler.)

PRORODON a. Tatlısularda ve deniz sularında yaşayan, yutak düzeneği gelişmiş, tümkirpikli *Protozoa* cinsi.

PROSAUROPODA a. (lat. *pro-*, önde, yun. *saura,* kertenkele, ve *pus, podos,* ayak'tan). Avrupa'da Trias topraklarında fosillerine rastlanan, boyu 5 m'yi bulan sürüngen cinsi.

PROSCENİUM a. (lat. *proscenium,* yun. *proskenion*'dan, *pro,* ön ve *skene,* sahne duvarı). Antik. Bir tiyatro sahnesinin önü.

PROSCRİPTİO a. (lat. *proscriptio*). Rom. tar. Cumhuriyet'in sonunda, Marius, ardından Sulla ve ikinci triumvirlerce alınan önlemlere verilen ad. (Forum'da adları ilan edilenleri kim olursa olsun öldürebilirdi; kimi zaman proscriptio uygulanan kişilerin elkonmuş malları ödül olarak verilirdi. Sulla'nın uyguladığı proscriptiolardan geriye, kanlı bir terörün anısı kalmıştır.)

PROSEDÜR a. (fr. *procédure*). Bir sonuca ulaşmak için izlenecek yol; usul.

PROSEKRETİN a. (fr. *prosécrétine*). Fizyol. Onikiparmakbağırsağı mukozası tarafından salgılanan ve midenin asit özsuyuyla birleştiğinde etkin sekretine dönüşen eylemsiz madde.

PROSEKTÖR a. (fr. *prosecteur;* lat. *prosecare,* kesmek'ten). Tıp fakülte ve okullarında bir sınıfın önünde anatomi gösterimi için kesim yapan ya da gereçleri hazırlayan kimse.

PROSERKOYİT sıf. (fr. *procercoïde*'den). Asalakbil. *Proserkoyit larva,* kürekayaklılardan kabuklu bir hayvanda asalak yaşayan botriyosefalın ikinci kurtçuk biçimi.

PROSERPİNA. Mit. Bitkilerin filizlenmesini sağlayan Roma tanrıçası; çok geçmeden, yunan tanrıçası Persephone* ile bir tutuldu. Kültü Roma'da İ.Ö. 249'da resmen tanındı.
—İkonogr. En çok işlenen konu tanrıça Proserpina'nın kaçırılışıdır: lahitler, sikkeler, vazolar, Ostia'daki resim, Farnese sandığının kapağı (Napoli); daha sonra, Roma'daki San Pietro'nun kapılarını süsleyen Filarete'nin alçakkabartması, N. Dell' Abate, Albani, Gentileschi, L. Giordano, Rubens, Rembrandt, B. Boullogne'un tabloları, Bernini'nin Roma'daki ve Girardon' un Versailles'daki heykel grupları.

PROSES a. (ing. *process*). Süreç.

PROSHORİANOS LİMEN → BOSPORION.

PROSİFON a. (fr. *prosiphon*). Zool. Bazı kafadanbacaklı yumuşakçalarda kör sifonu kavkının baş loca çeperlerine bağlayan bağ.

PROSİMİAE a. Zool. MAKİMSİLER alttakımının bilimsel adı.

PROSKE (Karl), alman müzikolog (Gröbnig, Yukarı Silezya, 1794 - Regensburg 1861). 1826'da papaz oldu. Kendini klasik çokseslilliğin canlandırılmasına adadı. *Musica divina* (Tanrısal müzik) [1853-1864] adı altında, XV., XVI. ve XVII. yy. üstatlarının yapıtlarını bir araya getirdi. 1 200'ü aşkın basılı ya da elyazması notayı kapsayan bu antoloji, bugün Regensburg piskoposluğu'ndadır.

PROSLAMBANOMENOS a. (yun. sözc.; "dışardan almak" anlamındaki *proslambanein*'den). Müz. Eski Yunanlılar'da, mese'nin alt oktavında yer alan ve birinci tetrakorda eklenen en pes nota.

PROSNA, Polonya'da ırmak, 229 km. Częstochowa yüksekliklerinin eteğinden doğar, Büyük Polonya ovasından ve Kalisz'dan geçer, Poznań'ın yukarısında sol kıyısından Warta'ya kavuşur.

PROSOBRANCHİATA a. ÖNDENSOLUNGAÇLILAR öbeğinin bilimsel adı.

PROSODİAKOS sıf. (vurguya ilişkin anlamında yun. sözc.). Esk. ölçbil. Bir anakrusis, iki daktylos ve bir spondeios'dan oluşmuş, ayin alaylarında kullanılan ve yunanlı trajedi yazarlarının yararlandıkları dizeler için kullanılır.

PROSOMA a. Kabuklularda ve örümceğimsilerde BAŞLIGÖĞÜS'ün eşanlamlısı.

PROSOPİS a. Bacaklarında çiçektozu toplamaya yarayan fırçası bulunmayan, yalnız yaşayan, küçük bedenli arı cinsi. (Maskeli arı ortak adıyla da bilinen *Prosopis*'ler, daha çok muhabbetçiçeğinden çiçektozu toplar. Oyuk saplarda, özellikle de muhabbetçiçeğinin kuru saplarında ya da başka böceklerin kazdığı yeraltı inlerinde yuvar yapar. Larvalarını beslemek için sıvı bal yaparlar. *Colletidae* familyası.)
—Bot. Güney Amerika'nın kurak bölgelerinde yetişen dikenli küçük ağaç. (Küstümotugiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Prosopisin yaprakları çifttüysü ve çok yapraklıdır; badıç biçimindeki meyvelerini hayvanlar severek yer (*Prosopis juliflora, P. pubescens*). Sert, ağır ve çok dayanıklı olan odunu kazık yapımında kullanıldığı gibi yakacak odun olarak kullanılmaya da çok elverişlidir. Prosopis kurak tropikal bölgelerin ağaçlandırılmasında da kullanılır; iyi bir kum tutucudur.

PROSOPOGRAFİ a. (fr. *prosopographie;* yun. *prosopon,* rol, kişi ve *graphein,* yazmak'tan). Ünlü kişilerin soy zincirlerini ve kariyerlerini inceleyen, eski tarihe yardımcı bilim dalı. (Özellikle klasik Antikçağ'a uygulanır.)

PROSPALTELLA BERLESEİ a. Amerika'dan dut koşniliyle mücadele için İtalya'ya getirilen, asalak bronzarı cinsi. (Aynı cinsten *P. permiciosi,* 1955'te bazı tarım zararlılarıyla mücadele için Avrupa' dan Asya'ya götürüldü.

PROSPEKSİYON a. (fr. *prospection*). İşl. ikt. Genelgeler, el ilanları vb. göndererek, temsilci ziyaretleri yaparak müşteri araştırma eylemi. || Bir piyasanın sunduğu satış olanaklarını inceleme.

PROSPEKT a. (fr. *prospect;* lat. *prospectus,* görüş, perspektif'ten). Şehirc. YAKLAŞMA* MESAFESİ'nin eşanlamlısı.

PROSPEKTÜS a. (fr. *prospectus*). Bir şey hakkında tanıtıcı bilgi içeren basılı kâğıt; tanıtmalık, tarife: *Kutunun içindeki prospektüsü okumadan ilacı kullanmayın.*

Prospero, Shakespeare'in *Fırtına**'sındaki (The Tempest) [1611'e doğr.] oyun kişisi. Milano'nun meşru dükü, kardeşi tarafından sürülür, büyücü olur, becerisini meşru haklarını yeniden kazanmak için kullanılır, ama sonra vazgeçer.

Prospero ile Caliban, Nurullah Ataç' ın yazılarını derleyen yapıt (1961). Aydının toplum kalkınmasındaki yerini, edebiyatın toplumsal işlevini, gelenekle çağdaşlaşmanın ilişkilerini vb. konu edinir. Adını Shakespeare'in *Fırtına* oyunundaki iki kahramandan alan yapıtta aydını simgeleyen Prospero tipiyle, eğitimden yoksun kalmış halkı simgeleyen Caliban tipi karşılaştırılır. Yazar toplumun ancak Prospera'ların (aydınların) çabasıyla kalkınabileceğini öne sürer. Örneğin Köy enstitüleri modelinde olduğu gibi halkın eğitilmesi yerine öncü aydınların yetiştirilmesi gerektiğini savunur.

PROST (Léon Henri), fransız mimar ve şehircilik uzmanı (Paris 1874 - *ay. y.* 1959). 1902'de Roma ödülü'nü aldı. İstanbul'da bizans yapılarını inceledi. 1910'da uluslararası bir yarışmada birincilik ödülünü kazanan Anvers imar planı çağdaş şehircilik alanında çığır açtı. Fas'ta Liautey için yeni Casablanca, Fez, Marakeş, Meknes ve Rabat kentlerinin imar planlarını avrupai bir anlayış doğrultusunda çizdi (1914 -1922). 1922'den 1924'e değin Var kıyı şeridinin düzenlenmesinde çalıştı. 1928 -1934 arasında Paris kentinin nâzım planını tamamladı (özellikle batı otoyolu). 1936'da İstanbul'un nâzım planını hazırlamak üzere Türkiye'ye çağrıldı. İki yıl süren bir ön çalışmadan sonra, kentin imar planını hazırlarken, günümüzde de güncelliğini koruyan kimi ilke ve uygulamaları (tarihsel yapıya saygı, tarihi yarımadanın ve Sultanahmet çevresinin korunması, Sarayburnu'nun depo ve yük garından arındırılması vd.) ön planda tuttu. Kente önemli özellikler kazandıran plan 1939'da yürürlüğe girdi. Daha sonra Üsküdar -Kadıköy bölgesinin planını hazırladı. Bu arada Malatya kentinin ilk nâzım planını 40 000 nüfuslu bir bahçe kent anlayışı doğrultusunda hazırladı (1940). 1950'de Fransa'ya döndü.

PROSTAGLANDİN a. (fr. *prostaglandine*). Biyokim. Prostanoik asitten türeyen hormonların genel adı. (Memelilerin ve gorgonidea grubundan bazı hayvanların dokusunda arahidonik asidin yükseltgenmesiyle oluşur.)
—ANSİKL. Prostaglandinler 1935'te atmıkta ve prostatta bulundu, ama pek çok dokuda da bulunur. Günümüzde, her yerde bulunma özelliğinden dolayı hücre etkinliklerinin tümünde düzenleyici olarak rol oynadığı kabul edilmektedir. Organizmada, doymamış temel yağ asitlerinden biri olan linolenik asitten yararlanılarak bireştirilir. Metabolizmada bireşim yolları çok ve karmaşıktır ve aynı yollar tiyomboksen ve lökotinem gibi başka maddelerin bireşimini de sağlayabilir.

Prostaglandinler düz kasların kasılmasını, salgı bezlerinin salgı yapmasını, suyun ve elektrolitlerin geri emilmesini, sinir iletimini, trombositlerin kümelenmesini, ateşin başlatılmasını ve iltihaba yanıt verilmesini, vb. denetler. Bu etkiler, prostaglandinlerin çeşidine göre karşıt olabilir ya da prostaglandin dozuna göre ters dönebilir. Bu maddelerin dölyatağı kası üzerindeki etkisi, ortaya çıkarılan ilk etkidir. Prostaglandinlerin gerek erkek, gerek dişi üreme süreçlerinin çoğunda rol oynadığı sanılmaktadır. Fışkıran atmıkta bulunan prostaglandinler spermatozoitlerin hareketliliği, yumurtalık boruları ve yumurta iletimi üzerinde etkili olabilir. Dişideki endojen prostaglandinler hipotalamus-hipofiz denetiminde, yumurtalıkta ve dölyatağında etkili olabilir. Bu sonuncu etki, özellikle gebeliğin ya da düşüğün başlamasında, dölyatağı boynunun olgunlaşmasında ve dismenorede en fazla kendini belli eder. E_1 ve E_2 prostaglandinlerinin iç ağrı alıcılarının duyarlılığını artırarak acının denetiminde de işe karıştığı sanılmaktadır.

PROSTANNA, bugün **Eğirdir.** Tar. coğ. Anadolu'da (Pisidia bölgesi) kent, gölün güney kıyısında. Kent paraları üzerinde sivri, görkemli bir dağ tasviri yer alır.

PROSTANOİK sıf. (fr. *prostanoique*). Org. kim. *Prostanoik asit*, formülü $C_{20}H_{38}O_2$ olan trans (oktil-2′ siklopentan-1′)-7 heptanoik asidin yaygın adı; iskeletine prostaglandinlerde rastlanır.

PROSTANTHERA a. Avustralya'da yetişen ve hepyeşil yapraklarında kokulu reçine bezleri bulunan odunsu bitki. (Beyaz ya da kırmızı çiçekleri yaprakların koltuğunda çevrem ya da kısa saplı salkım halinde bulunur. Çanak çan biçiminde, taç kısa boru biçiminde ve çift dudaklı geniş ayaklıdır. Ballıbabagiller familyası.)

PROSTASİKLİN a. (fr. *prostacycline*). Biyoklm. Prostaglandinlerin yapısına benzer yapıda olan ve trombositlerin topaklaşmasını önleyici güçlü bir etki gösteren, arahidonik asit türevi.

PROSTAT a. (fr. *prostate;* yun. *prostates*, önde duran'dan). **1.** Özmemelilerin erkeğinde, üretranın endodermik kıvrılmasından gelişen cinsel bez. **—2.** Erkeklerde idrar torbasının boynu ile üretranın başlangıcını çepeçevre saran kestane biçimindeki bez. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** *Prostat üretrası*, erkek üretrasının, prostatın içinden geçen başlangıç kısmı. (Prostat üretrasının arka ortasında "verumontanum" denen bir çıkıntı bulunur. Atmık keseciklerinden gelen atmık kanalları, prostatın iki yanından girerek, prostatın derinliğinde orta yerde boru biçiminde yer alan prostat kesecine ulaşır, bu kesecik de verumontanum'un en sivri kısmına açılır.)
—Cerr. *Prostat ameliyatı*, prostatın çıkarılması. (Eşanl. PROSTATEKTOMİ.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Çatı kemiği ardı prostat ameliyatı*, MİLLİN AMELİYATI'nın eşanlamlısı.
—Patol. *Prostat akıntısı*, süreğen prostat iltihaplarında, prostat kökenli sümüksü bir sıvının üretradan akması. || *Prostat iltihabı*, prostatta görülen akut ya da süreğen iltihap. (Prostat iltihabı, adi mikroplara [kolibasil, stafilokok] ya da gonokoka bağlı bir cinsel organ-idrar yolları enfeksiyonundan ileri gelebileceği gibi, bir prostat adenomundan da ileri gelebilir.)
—ANSİKL. Erkekte prostat, tabanı idrar torbasına bakan bir kestane biçimindedir; rengi beyazımsı, kıvamı sertçedir. Prostat gelişimini ancak ergenlikte tamamlar. Üretranın başlangıç kısmını idrar torbası boynuna kadar sarar; böylece çatıkemiği birleşeğinin arkasında, gödenbağırsağının önünde ve apışarası tabanının üzerinde bulunur. Prostat tabanının üstünde ve gerisinde bulunan atmık kanalları prostatın içinden geçer. Prostat gagası, kasılınca işemeye engel olan çizgili büzgenkasla sarılıdır. Prostat, atmığın öğelerinden biri olan koyu ve beyazımsı bir sıvı salgılar. Bu prostat sıvısı, verumontanum' un yan olukları hizasında sayısız atım kanallarıyla üretraya açılır.

Prostat hastalıkları iltihap (prostatit) ya da ur biçiminde ortaya çıkar. İyicil urlar (adenom) kanserlerden daha çok görülür. Prostat adenomu, işeme bozukluklarıyla (prostatizm) belirti verir, ama prostat kanseri genellikle ancak kemik metastazlarından anlaşılır.
—Cerr. Prostat ameliyatlarında, prostat kanserinde olduğu gibi prostatın tamamı çıkarılabilir. Ama çoğu zaman "prostat büyümesi" olarak da adlandırılan bir *prostat adenomu*'nun çıkarılması sözkonusudur. Bu ameliyat çeşitli yollardan gerçekleştirilebilir: idrar torbasından girilerek (Freyer ameliyatı), idrar torbasına dokunmadan karın altından girilerek (Millin çatıkemiği ardı yolu), apışarasından girilerek (apışarası yolu, hemen hemen terk edilmiştir), doğal yollardan girilerek (prostatın endoskopik yöntemle çıkarılması). Günümüzde artık pek görülmeyen bazı durumlarda, idrar akımının yolunu değiştirmek için önce idrar torbasını deriyle ağızlaştırmak (sistostomi) gerekebilir.

PROSTATEKTOMİ a. (fr. *prostatectomie*). PROSTAT* AMELİYATI'nın eşanlamlısı.

PROSTATES a. (yun. *prostates*, koruyucu). Esk. Yun. **1.** Bazı devletlerde magistratus (örneğin, Moloslar'da). **—2.** Metoikosun Atina'daki yasal temsilcisi. **—3.** Atina'da, demokratik parti başkanının *(prostates ton demon)* yarı resmi adı.

PROSTATİZM a. (fr. *prostatisme*). Patol. Bir prostat adenomuyla ilgili klinik belirtilerin tümü. (Başlıca belirtileri zor işeme, gece sık sık idrara kalkma, idrar fışkırmasının zayıflaması ve şiddetli işeme isteği gibi bozukluklardır.)

PROSTATLI sıf. Prostat hastalığı, özellikle prostat adenomu olan kişiye denir.

PROSTEJOV, Çek Cumhuriyeti'nde (Güney Moravya) kent, Brno'nun K.-D.' sunda; 49 500 nüf. Tarım makineleri; hazırgiyim; besin sanayisi. XVI. yy.'dan kalma şato ve içinde güzel bir duvar saati koleksiyonu bulunan belediye konağı.

PROSTELA a. (yun. *emprosthella*'dan). Önlük.

PROSTEMMA a. (yun. *pro*, ön, ve *stemma*, taç'tan). Kırmızı kanatlarında kahverengi ve beyaz benekler bulunan, siyah ya da mavi bedenli bit cinsi. (*Nabidae* familyası.)

PROSTERNUM a. Böceklerde öngöğsün (protoraks) karın yüzü.

PROSTETİK sıf. (fr. *prosthétique*). Biyokim. *Prostetik grup*, heteroproteinlerin molekülünde bulunan ve (kimyasal ya da enzimsel) hidrolizlenmeyle açığa çıkan ve proteit olmayan bölüm (nükleoproteinler için nükleik asit, glikoproteinler için glusidik bölüm, lipoproteinler için lipidik bölüm).

PROSTİON a. (fr. *prosthion;* yun. *prosthios*, öne yerleştirilmiş'ten). Antropol. Orta kesici dişler arasında üst dişetinin (canlıda) ya da üstçene kemiğinin (kafatasında) en eğik noktasında yer alan antropometrik işaret noktası.

PROSTOMİUM a. (lat. sözc.; yun. *prostomion*, ırmak ağzı'ndan). Halkalısolucanların bedeninin ön bölümü. (Birinci bölütün önünde, ağzın açıldığı ve sölom bulunmayan kesimdedir. Prostomium ya da kafa lobu beyin gangliyonları içerir ve bir miktar duyu organı [duyargalar, palpler vb.] taşır.)

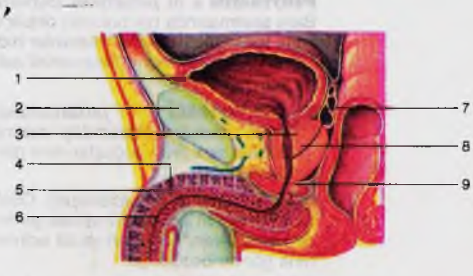
PROSTYLOS sıf. ve a. (yun. *prostylos*). Mim. Yalnız ön cephesinde sütunlu bir revak bulunan antik ya da antik üsluplu tapınak ya da yapı için kullanılır.

PROT(O)-, yun. *protos*, ilk, birinci' den, birçok terimin bileşimine girer.

PROTAGONİSTES a. (ön safta savaşan anlamında yun. sözc.). Esk. Yun. Başroldeki kadın ya da erkek oyuncu. (Aiskhylos'tan önce sahnede, koroya replik vermek için yalnızca bir tek aktör bulunurdu. Aiskhylos bir ikinci *(deuteragonistes)*, Sophokles bir üçüncü *(tritagonistes)* aktör ekledi.

prostanoik asit

prostat (önden arkaya kesit)
1. İdrar torbası;
2. Çatı kemiği birleşeği;
3. Prostat;
4. Üretra;
5. Kavernöz cisimler;
6. Süngersi cisimler;
7. Erbezi keseciği;
8. Boşaltıcı kanal;
9. Cooper bezi.

adenomlu **prostat** kesiti
1. İdrar torbası;
2. Üretra ağzını sıkıştıran adenom;
3. Çizgili büzgenkaslar;
4. Prostat.

Prospero ile Caliban, Nurullah Ataç'ın yazılarını derleyen yapıt (1961). Aydının toplumun kalkınmasındaki yerini, edebiyatın toplumsal işlevini, gelenekle çağdaşlaşmanın ilişkilerini vb. konu edinir. Adını Shakespeare'in *Fırtına* oyunundaki iki kahramandan alan yapıtta aydını simgeleyen Prospero tipiyle, eğitimden yoksun kalmış halkı simgeleyen Caliban tipi karşılaştırılır. Yazar toplumun ancak Prospera'ların (aydınların) çabasıyla kalkınabileceğini öne sürer. Örneğin Köy enstitüleri modelinde olduğu gibi halkın eğitilmesi yerine öncü aydınların yetiştirilmesi gerektiğini savunur.

PROST (Léon Henri), fransız mimar ve şehircilik uzmanı (Paris 1874 - *ay. y.* 1959). 1902'de Roma ödülü'nü aldı. İstanbul'da bizans yapılarını inceledi. 1910'da uluslararası bir yarışmada birincilik ödülünü kazanan Anvers imar planı çağdaş şehircilik alanında çığır açtı. Fas'ta Liautey için yeni Casablanca, Fez, Marakeş, Meknes ve Rabat kentlerinin imar planlarını avrupai bir anlayış doğrultusunda çizdi (1914 -1922). 1922'den 1924'e değin Var kıyı şeridinin düzenlenmesinde çalıştı. 1928 -1934 arasında Paris kentinin nâzım planını tamamladı (özellikle batı otoyolu). 1936'da İstanbul'un nâzım planını hazırlamak üzere Türkiye'ye çağrıldı. İki yıl süren bir ön çalışmadan sonra, kentin imar planını hazırlarken, günümüzde de güncelliğini koruyan kimi ilke ve uygulamaları (tarihsel yapıya saygı, tarihi yarımadanın ve Sultanahmet çevresinin korunması, Sarayburnu'nun depo ve yük garından arındırılması vd.) ön planda tuttu. Kente önemli özellikler kazandıran plan 1939'da yürürlüğe girdi. Daha sonra Üsküdar -Kadıköy bölgesinin planını hazırladı. Bu arada Malatya kentinin ilk nâzım planını 40 000 nüfuslu bir bahçe kent anlayışı doğrultusunda hazırladı (1940). 1950'de Fransa'ya döndü.

PROSTAGLANDİN a. (fr. *prostaglandine*). Biyokim. Prostanoik asitten türeyen hormonların genel adı. (Memelilerin ve gorgonidea grubundan bazı hayvanların dokusunda arahidonik asidin yükseltgenmesiyle oluşur.)

—ANSİKL. Prostaglandinler 1935'te atmıkta ve prostatta bulundu, ama pek çok dokuda da bulunur. Günümüzde, her yerde bulunma özelliğinden dolayı hücre etkinliklerinin tümünde düzenleyici olarak rol oynadığı kabul edilmektedir. Organizmada, doymamış temel yağ asitlerinden biri olan linolenik asitten yararlanılarak bireştirilir. Metabolizmada bireşim yolları çok ve karmaşıktır ve aynı yollar tiyomboksen ve lökotinem gibi başka maddelerin bireşimini de sağlayabilir.

Prostaglandinler düz kasların kasılmasını, salgı bezlerinin salgı yapmasını, suyun ve elektrolitlerin geri emilmesini, sinir iletimini, trombositlerin kümelenmesini, ateşin başlatılmasını ve iltihaba yanıt verilmesini, vb. denetler. Bu etkiler, prostaglandinlerin çeşidine göre karşıt olabilir ya da prostaglandin dozuna göre ters dönebilir. Bu maddelerin dölyatağı kası üzerindeki etkisi, ortaya çıkarılan ilk etkidir. Prostaglandinlerin gerek erkek, gerek dişi üreme süreçlerinin çoğunda rol oynadığı sanılmaktadır. Fışkıran atmıkta bulunan prostaglandinler spermatozoitlerin hareketliliği, yumurtalık boruları ve yumurta iletimi üzerinde etkili olabilir. Dişideki endojen prostaglandinler hipotalamus-hipofiz demetinde, yumurtalıkta ve dölyatağında etkili olabilir. Bu sonuncu etki, özellikle gebeliğin ya da düşüğün başlamasında, dölyatağı boynunun olgunlaşmasında ve dismenorede en fazla kendini belli eder. E_1 ve E_2 prostaglandinlerinin iç ağrı alıcılarının duyarlılığını artırarak acının denetiminde de işe karıştığı sanılmaktadır.

PROSTANNA, bugün **Eğirdir.** Tar. coğ. Anadolu'da (Pisidia bölgesi) kent, gölün güney kıyısında. Kent paraları üzerinde sivri, görkemli bir dağ tasviri yer alır.

PROSTANOİK sıf. (fr. *prostanoïque*). Org. kim. *Prostanoik asit,* formülü $C_{20}H_{38}O_2$ olan trans (oktil-2′ siklopentan-1′)-7 heptanoik asidin yaygın adı; iskeletine prostaglandinlerde rastlanır.

PROSTANTHERA a. Avustralya'da yetişen ve hepyeşil yapraklarında kokulu reçine bezleri bulunan odunsu bitki. (Beyaz ya da kırmızı çiçekleri yaprakların koltuğunda çevrem ya da kısa saplı salkım halinde bulunur. Çanak çan biçiminde, taç kısa boru biçiminde ve çift dudaklı geniş ayaklıdır. Ballıbabagiller familyası.)

PROSTASİKLİN a. (fr. *prostacycline*). Biyokim. Prostaglandinlerin yapısına benzer yapıda olan ve trombositlerin topaklaşmasını önleyici güçlü bir etki gösteren, arahidonik asit türevi.

PROSTAT a. (fr. *prostate;* yun. *prostates,* önde duran'dan). **1.** Özmemelilerin erkeğinde, üretranın endodermik kıvrılmasından gelişen cinsel bez. **—2.** Erkeklerde idrar torbasının boynu ile üretranın başlangıcını çepeçevre saran kestane biçimindeki bez. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** *Prostat üretrası,* erkek üretrasının, prostatın içinden geçen başlangıç kısmı. (Prostat üretrasının arka ortasında "verumontanum" denen bir çıkıntı bulunur. Atmık keseciklerinden gelen atmık kanalları, prostatın iki yanından girerek, prostatın derinliğinde orta yerde boru biçiminde yer alan prostat keseciğine ulaşır, bu kesecik de verumontanum'un en sivri kısmına açılır)

—Cerr. *Prostat ameliyatı,* prostatın çıkarılması. (Eşanl. PROSTATEKTOMİ.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Çatı kemiği ardı prostat ameliyatı,* MİLLİN AMELİYATI'nın eşanlamlısı.

—Patol. *Prostat akıntısı,* süreğen prostat iltihaplarında, prostat kökenli sümüksü bir sıvının üretradan akması. || *Prostat iltihabı,* prostatta görülen akut ya da süreğen iltihap. (Prostat iltihabı, adi mikroplara [kolibasil, stafilokok] ya da gonokoka bağlı bir cinsel organ-idrar yolları enfeksiyonundan ileri gelebileceği gibi, bir prostat adenomundan da ileri gelebilir.)

—ANSİKL. Erkekte prostat, tabanı idrar torbasına bakan bir kestane biçimindedir; rengi beyazımsı, kıvamı sertçedir. Prostat gelişimini ancak ergenlikte tamamlar. Üretranın başlangıç kısmını idrar torbası boynuna kadar sarar; böylece çatıkemiği birleşeğinin arkasında, gödenbağırsağının önünde ve apışarası tabanının üzerinde bulunur. Prostat tabanının üstünde ve gerisinde bulunan atmık kanalları prostatın içinden geçer. Prostat gagası, kasılınca işemeye engel olan çizgili büzgenkasla sarılıdır. Prostat, atmığın öğelerinden biri olan koyu ve beyazımsı bir sıvı salgılar. Bu prostat sıvısı, verumontanum' un yan olukları hizasında sayısız atım kanallarıyla üretraya açılır.

Prostat hastalıkları iltihap (prostatit) ya da ur biçiminde ortaya çıkar. İyicil urlar (adenom) kanserlerden daha çok görülür. Prostat adenomu, işeme bozukluklarıyla (prostatizm) belirti verir, ama prostat kanseri genellikle ancak kemik metastazlarından anlaşılır.

—Cerr. Prostat ameliyatlarında, prostat kanserinde olduğu gibi prostatın tamamı çıkarılabilir. Ama çoğu zaman "prostat büyümesi" olarak da adlandırılan bir *prostat adenomu'*nun çıkarılması sözkonusudur. Bu ameliyat çeşitli yollardan gerçekleştirilebilir: idrar torbasından girilerek (Freyer ameliyatı), idrar torbasına dokunmadan karın altından girilerek (Millin çatıkemiği ardı yolu), apışarasından girilerek (apışarası yolu, hemen hemen terk edilmiştir), doğal yollardan girilerek (prostatın endoskopik yöntemle çıkarılması). Günümüzde artık pek görülmeyen bazı durumlarda, idrar akımının yolunu değiştirmek için önce idrar torbasını deriyle ağızlaştırmak (sistostomi) gerekebilir.

PROSTATEKTOMİ a. (fr. *prostatectomie*). PROSTAT* AMELİYATI'nın eşanlamlısı.

PROSTATES a. (yun. *prostates,* koruyucu). Esk. Yun. **1.** Bazı devletlerde magistratus (örneğin, Moloslar'da). **—2.** Metoikosun Atina'daki yasal temsilcisi. **—3.** Atina'da, demokratik parti başkanının *(prostates ton demon)* yarı resmi adı.

PROSTATİZM a. (fr. *prostatisme*). Patol. Bir prostat adenomuyla ilgili klinik belirtilerin tümü. (Başlıca belirtileri zor işeme, gece sık sık idrara kalkma, idrar fışkırmasının zayıflaması ve şiddetli işeme isteği gibi bozukluklardır.)

PROSTATLI sıf. Prostat hastalığı, özellikle prostat adenomu olan kişiye denir.

PROSTEJOV, Çek Cumhuriyeti'nde (Güney Moravya) kent, Brno'nun K.-D.' sunda; 49 500 nüf. Tarım makineleri; hazırgiyim; besin sanayisi. XVI. yy.'dan kalma şato ve içinde güzel bir duvar saati koleksiyonu bulunan belediye konağı.

PROSTELA a. (yun. *emprosthella*'dan). Önlük.

PROSTEMMA a. (yun. *pro,* ön, ve *stemma,* taç'tan). Kırmızı kanatlarında kahverengi ve beyaz benekler bulunan, siyah ya da mavi bedenli bit cinsi. (*Nabidae* familyası.)

PROSTERNUM a. Böceklerde öngöğsün (protoraks) karın yüzü.

PROSTETİK sıf. (fr. *prosthétique*). Biyokim. *Prostetik grup,* heteroproteinlerin molekülünde bulunan ve (kimyasal ya da enzimsel) hidrolizlenmeyle açığa çıkan ve proteit olmayan bölüm (nükleoproteinler için nükleik asit, glikoproteinler için glusidik bölüm, lipoproteinler için lipidik bölüm).

PROSTİON a. (fr. *prosthion;* yun. *prosthios,* öne yerleştirilmiş'ten). Antropol. Orta kesici dişler arasında üst dişetinin (canlıda) ya da üstçene kemiğinin (kafatasında) en eğik noktasında yer alan antropometrik işaret noktası.

PROSTOMİUM a. (lat. sözc.; yun. *prostomion,* ırmak ağzı'ndan). Halkalısolucanların bedeninin ön bölümü. (Birinci bölütün önünde, ağzın açıldığı ve sölom bulunmayan kesimdedir. Prostomium ya da kafa lobu beyin gangliyonları içerir ve bir miktar duyu organı [duyargalar, palpler vb.] taşır.)

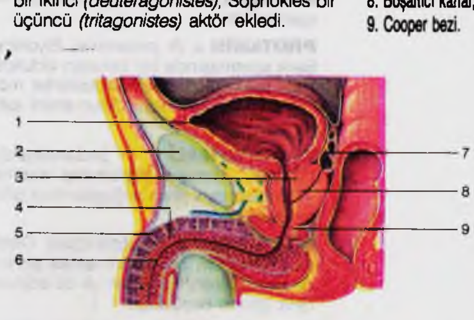
PROSTYLOS sıf. ve a. (yun. *prostylos*). Mim. Yalnız ön cephesinde sütunlu bir revak bulunan antik ya da antik üslupla tapınak ya da yapı için kullanılır.

PROT(O)-, yun. *protos,* ilk, birinci' den, birçok terimin bileşimine girer.

PROTAGONİSTES a. (ön safta savaşan anlamında yun. sözc.). Esk. Yun. Başroldeki kadın ya da erkek oyuncu. (Aiskhylos'tan önce sahnede, koroya replik vermek için yalnızca bir tek aktör bulunurdu. Aiskhylos bir ikinci *(deuteragonistes),* Sophokles bir üçüncü *(tritagonistes)* aktör ekledi.

prostanoik asit

prostat (önden arkaya kesit)
1. İdrar torbası;
2. Çatı kemiği birleşeği;
3. Prostat;
4. Üretra;
5. Kavernöz cisimler;
6. Süngersi cisimler;
7. Erbezi keseciği;
8. Boşaltıcı kanal;
9. Cooper bezi.

adenomlu **prostat** kesiti
1. İdrar torbası;
2. Üretra ağzını sıkıştıran adenom;
3. Çizgili büzgenkaslar;
4. Prostat.

lak olduğu ve bu yaşam biçimine uyum sağladığı, erişkin biçimininse aynı zoolojik grubun serbest formlarını (monstrillidae familyasından kabuklular, *unio* cinsinden yumuşakçalar, vb.) benzer yaşam sürdüğü asalaklık biçimine denir.

PROTENSİO a. (lat. sözc.). Fels. ÖNYÖNELİM'in eşanlamlısı.

PROTEOLİTİK sıf. (fr. *protéolytique*). Biyokim. Proteolize ilişkin olan, proteolizi yaratan, başlatan.

PROTEOLİZ a. (fr. *protéolyse*). Biyokim. Karmaşık proteinli maddelerin parçalanmasını sağlayan tepkimelerin tümü. (Canlı hücrede proteoliz, proteolitik enzim ya da proteaz denen özgül enzimlerle sağlanır. Sindirim sırasında besinlerle gelen karmaşık proteinler sindirim enzimleri tarafından parçalanır. Serbest kalan aminoasitle farklı tarzda yeniden birleşerek, türe özgü proteinli maddelerin bireşimine katkıda bulunur.)

PROTEOLİZA a. (fr. *protéolysat*). Biyokim. Çeşitli proteinlerin (kaslar, kan, süt vb. proteinleri) enzimatik hidroliziyle elde edilen kısa zincirli aminoasitle ve polipeptitler karışımı. (Tıbbi tedavide proteolizalar koma halinde, sindirim borusunun ağır rahatsızlığında ya da normal bir beslenmeyi engelleyen ameliyatlardan sonra organizmanın beslenmesini sağlamakta kullanılır.)

PROTEOPLAST a. (fr. *protéoplaste*). Bot. Lifli demetler halinde değişik protitleri biriktiren plast.

PROTEOSENTEZ a. (fr. *protéosynthèse*). Biyokim. **1.** Canlı hücrelerin protein yapması. **—2.** *Yapay proteosentez,* kimyasal yöntemlerle yapay olarak protein bireşimi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Aynı biyolojik etkinliklere sahip ve bazı hormonlar ya da benzer maddelerin (başlıcaları kalsitonin, glukagon, hipofiz somatrotrofini) zincirlerini aynen kopya eden polipeptit zincirleri hazırlanmıştır. Bu alanda en büyük başarı ensülinin bireşimidir. Besin olarak kullanılmaya elverişli hiçbir protein henüz kimyasal yoldan elde edilememiştir.

PROTERANDRİ a. (fr. *proterandrie*). TEZERLİK'in eşanlamlısı.

PROTEROCTOPUS a. Yüzgeçleri, infundibulumu ve dört çift dokunacından bir çifti nispeten daha gelişmiş olan fosil sekizayaklı kafadanbacaklı yumuşakça cinsi. (Orta Jura topraklarında fosilleri bulunan bu hayvanların fosili 1982'de Ardèche'te ortaya çıkarıldı. Bilinen en eski sekizayaklı olan *Proteroctopus*'lar bazı özellikleriyle kalamarlara benzer. Ortasularda yaşayan, çok iyi avlanan hayvanlardı.)

PROTEROGİNİ a. (fr. *protérogynie*'den). Biyol. Organizmanın art arda önce dişi sonra erkek olması biçiminde erdişilik. (Proteroginiye, proterandriden daha az rastlanır. Proterogini sümüklüböceklerde, synaptada [derisidikenliler], salpada [gömlekliler] ve bazen de pyrosomada görülür.)

PROTEROGİNİK sıf. (fr. *protérogynique*'ten). Biyol. Önce dişi sonra erkek işlevi gören erdişiye denir.

PROTEROGLYPHA a. ÖNDENOYUKLULAR öbeğinin bilimsel adı.

PROTESİLAOS. Yun. mit. Tesalyalı kahraman. Truva önünde kıyıya ayak basar basmaz öldürülen ilk yunanlı.

PROTESTAN a. (alm. *Protestant*'dan). Roma kilisesi'nden ayrılan ve ayrı olarak kalan Reform yanlılarına verilen ad.

◆ sıf. Protestanlığa ilişkin: *Protestan inancı.*

Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu *(Die protestantische Ethik und der Geist des Kapitalismus),* Max Weber'in 1905'te yazdığı ve 1920'de yayımlanan yapıtı. Yazar, bu yapıtında, kapitalizmin köklerini din tarihinde bulmaya çalışır; protestan tarikatlarının inançları ve yaşam biçimleriyle kapitalizmin gelişmesi arasındaki, ilk bakışta çelişik görünen ilişkiyi inceler. Kadere inanan protestanlar, insani şeylere kutsal bir anlam verirler ve insanların eylemlerinde Tanrı lütfunun "işaretlerini" görmeye çalışırlar. Bu da onları perhizkâr, disiplinli bir yaşam sürmeye ve işlerini akılcı bir biçimde düzenlemeye götürür. Böylece, sermayenin kârı, püriten din anlayışının gerekli kıldığı sıkı ilke ve kurallara bağlı bir toplum düzeni için zorunlu bir amaç halini alır. Weber, buradan kapitalizmin, calvincilikle püritenliğin mirasçısı olduğu sonucunu çıkarır.

PROTESTANLIK a. Reform'dan kaynaklanan dinsel öğreti ve Kiliseler'in tümü.

—ANSİKL. Protestanlık, hıristiyanlığın öğreti, ayin düzeni ve Kilise'yle ilgili bir ifadesidir. Roma katolikliği ve Doğu kiliseleri yanında, büyük hıristiyan ailelerden birini oluşturur ve lutherci, düzeltilmiş, anglikan, metodist, kongregasyoncu vb. kiliseler gibi çeşitli dinsel akımlara yol açar. Hepsi de ilk yüzyıllardaki konsillerin birlikçi iman açıklamalarına dayanan ortak bir öğreti içeren bu kiliseler, kendi çeşitlilikleri içinde büyük bir temel ilkeye duyulan aynı iman ortaklığıyla birleşirler: bu büyük temel ilkeyse, Kutsal Kitaplar'da duyulan ve doğruluğu Ruhülkudüs tarafından Kilise'ye ve her mümine kanıtlanan Tanrı kelamıdır. Reform'un iki temel öğretisini, Kutsal Kitaplar'ın otoritesi ve ancak tanrısal inayetle kurtuluş oluşturur (Efesliler'e mektup II, 8-10). İnsanın kurtuluşu, tanrısal inayetin hiçbir nedene bağlı olmayan bir bağışıdır ve ancak imanla kazanılabilir. Ortaya konan işler, imanın varoluş alanındaki bir bildirgesi (Efesliler, II, 10) ve bir edimleşmesidir. İman, kendi üzerine bir kapanma değil, İsa'nın hizmet edilecek ve sevilecek kardeşler olarak gösterdiği öteki insanlara bir açılmadır.

Her türlü otoriter magisteriumu reddeden protestanlık, ergin ve sorumlu hıristiyanlardan oluşan bir aile durumuna gelmek ister; bu ergin ve sorumlu hıristiyanların, erkek ve kadın iman kardeşlerinin kişisel inançlarına saygıda kusur etmemek koşuluyla, kendi kişisel inançlarını özgürce dile getirmek isteme hakları ellerinden alınamaz.

Reform, Kutsal Kitaplar'ın Kilise bakımından taşıdıkları kesin önemin yeniden keşfedilmesinden doğdu. Yorulmak bilmez sorgulamasının, dört yüzyılı aşkın bir zamandan beri batı hıristiyanlığını ve yarım yüzyıldan beri de bu arada kendini gösteren Kutsal Kitap'a dönüş hareketini etkilediği söylenebilir. Günümüzde her türlü hıristiyan mezhepten birçok papaz ve birçok laik, yaşadığımız devir bakımından canlı bir tanrıbilim kaynağı oluşturan Kutsal Kitaplar çevresinde, kiliseler birliğine yönelik bir anlayışla bir araya gelmektedirler.

Öğretisel açıdan çağdaş protestanlık, Reform'un temel ilkelerine ve havari geleneğinin büyük kesinlemelerini onaylayan bir tutum içinde, büyük bir çeşitlilik göstermektedir. Bununla birlikte, her Kilise içinde durmadan tartışma konusu yapılan birlik, köklerini Kutsal Kitap'ta kanıtlanan Vahiy'e ortak bir bağlılık kararından aldığı için göründüğünden çok daha büyüktür. Tanrı Kelamı, bütün düşünce çalkantıları, bütün tanrıbilimsel düşün akımları arasından, Kiliseler'i ve müminleri durmadan işin özüne, ete kemiğe bürünmüş Kelam olan (Yuhanna'ya göre İncil'in başlangıcı I, 14) ve kendi Ruhuyla kendi Kilise'sini Birlik içinde büyüten İsa'ya götürmektedir.

Protestanlığın tarihi için, özellikle, CALVİN, PROTESTAN KİLİSE*LER, LUTHER, REFORM, ZWİNGLİ maddelerine ve çeşitli protestanlık akımlarıyla ilgili maddelere (ANGLİKANCILIK, CALVİNCİLİK, LUTHERCİLİK vb.) bakınız.

PROTESTO a. (ital. sözc.). **1.** Bir şeyi, bir davranışı, bir uygulamayı vb. haksız bularak ona karşı çıkmak eylemi: *Geniş kapsamlı bir protesto gösterisi.* **—2.** Bir şeyin onaylanmadığını, ona karşı çıkıldığını bildiren resmi açıklama. **—3.** *Bir şeyi protesto etmek,* ona karşı çıkmak; onu kabul etmediğini, onaylamadığını şu ya da bu biçimde göstermek: *Sendikalar, hükümetin aldığı son kararları bir yürüyüşle protesto ettiler. Bir davranışı, toplantıyı terk ederek protesto etmek.*

—Huk. Bir hukuksal yükümlülüğün yerine getirilmemesi durumunda borçluya noter aracılığıyla yapılan yazılı bildirim, uyarı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Spor. Yelken yarışlarında kuraldışı davranan yelkencinin, bir başka yarışmacı yelkenci tarafından belirlenerek hakem kuruluna duyurulması. (Protestocu yarışçı, protestoyu yelkenine bayrak çekerek açıklar, yarış sonunda, itirazını belli bir süre içerisinde hakem kuruluna yazılı olarak verir.)

—ANSİKL. Huk. Protesto bir yükümlülüğün yerine getirilmediğini belgelemeye yarayan ve hukuksal sonuçlar doğuran bir işlemdir. Türkiye'de protesto işlemlerini noterler yapar (Noterlik k. md. 60). Protestoda şu kayıtlar bulunur: 1. protestoyu çeken ve kendisine protesto çekilen kişilerin ad ve soyadları ya da ticaret unvanları; 2. kendisine protesto çekilen kişiye yükümlülüğünü yerine getirmesi için çağrı yapıldığı ve bu çağrının yanıtsız kaldığı kaydı; 3. bu çağrının yapıldığı ya da bu girişimin sonuçsuz kaldığı yer ve tarihe ilişkin kayıt; 4. protestoyu düzenleyen noterin imzası. Türkiye'de protesto ticaret hukuku alanında özellikle de bonoların ödeme tarihinde ödenmemelerinde sıkça başvurulan bir işlemdir (Türk ticaret k.'nda poliçeler için öngörülen kabul etmeme ve ödememe protestosu, poliçenin Türkiye'de yaygın bir kullanımı olmadığı için, uygulaması azdır). Bono vadesinde ödenmezse onu elinde bulunduran kişi (hamil) iki iş günü içinde borçluya noter aracılığıyla bir protesto gönderir. Bono borçlusu, kendisine protesto gönderilmese de bonoyu ödemek zorundadır; protesto hamile asıl borçlunun yanında bonoyu daha önce ciro etmiş olanlardan da ödeme yapılmasını isteme olanağı sağlar.

PROTETELİ a. (fr. *prothéthélie*). Böcbil. Böceklerin larva ya da nemf gelişmesinde görülen bireysel bozukluk. (Proteteli, daha ileri bir evrenin özelliklerini önceden edinme sonucunu doğurur: sözgelimi, nemf özelliklerini taşıyan larva, bazı erişkin özelliklerini edinmiş nemf.)

PROTEUS a. Bakteriyol. Sindirim yollarında her zaman bulunan, bazen irinlenmeye ya da septisemiye yol açan bakteri cinsi. (*Enterobacteriacea* familyası.)

PROTEUS. Yun. mit. Poseidon ile Amphitrite'nin deniz canavarlarını güden deniz tanrısı. Poseidon'dan istediği kılığa girebilme ve geleceği haber verme yetilerini aldı. Ancak mecbur bırakıldığı zaman kehanette bulunurdu (Menelaos, Aristaios).

PROTEZ a. (fr. *prothèse;* lat. *prothesis;* yun. *prosthesis, prostithenai,* yanına yerleştirmek'ten). **1.** Bir kol ya da bacağın ya da bir organın kısmen ya da tamamen değiştirilmesini öngören tekniklerin tümü. **—2.** Organ yerine takılan parça ya da aygıt. (Bk. *ansikl.* böl. Cerr.)

—Dişç. cerr. *Diş protezi,* bozuk dişlerin onarılması, eksik dişlerin yerinin doldurulması ve ortodontide, dişlerin diş kemeri üzerinde düzgün biçime sokulması amacıyla yapılan protez. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Oftalmol. *Göz protezi,* CAM GÖZ*'ün eşanlamlısı.

—Tıp. *Biyolojik protez maddesi,* canlı organizmada bir organın ya da bir dokunun

yerine konmaya yarayan madde ya da gereç. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Cerr. I. İÇ PROTEZLER. Yapımcılar dirençli ve organizma tarafından kolay kabul edilen maddeler geliştirmişlerdir: plastik maddeler, sentetik dokular ve madenler. En çok kullanılan madenler özel çelikler ve Vitalyum'dur (% 65 kobalt, % 25 krom, % 6 molibden).

• *Ortopedik protezler.* En sık kullanılanları kalça-uyluk (kalça) eklemi protezleridir. *Uyluk protezleri,* plastik maddelerin direnci yeterli olmadığı için madendendir. *Asetabulum protezleri,* uylukkemiği başının eklemleştiği asetabulum boşluğunu yeniden oluşturmak için kullanılır. Bunlar Vitalyum'dan kapakçıklar biçimindedir ve yerleştirilmeleri için eski asetabulum boşluğunun oyulması gerekir. *Tam kalça protezleri,* hem uylukkemiği başının hem asetabulum boşluğunun yerini tutar. Bu protez kalça eklemi artrozunun cerrahi tedavisinde çok büyük bir ilerleme sağlamıştır. Anatomik koşullar nedeniyle tam *diz* ve *dirsek protezleri,* kalça protezlerine göre daha zordur ve daha ağır teknik sorunlar yaratır.

• *Damar protezleri.* Bir atardamarın ya da bir damar çeperinin yerini tutmak üzere sentetik maddeler olan Teflon ya da Dakron'dan yapılır. Uygulanan atardamar ameliyatının tipine, atardamarın çapına ve parçanın takılacağı yere göre farklı biçimlerde olur (aort çatalı grefleri için Y ya da pantolon biçiminde protezler). Bir hasta, atardamar protezi taşıyacaksa, aralıksız olarak pıhtılaşmayı önleyici tedavi altında olmalıdır. Bu tedavinin kesilmesi her zaman için protezin tıkanması tehlikesini taşır.

• *Kalp protezi.* Bunlar madeni ya da maden ve plastik karışımı kapakçıklardır. Çeşitli tipleri vardır: en çok kullanılanı, kapalı bir madeni kafesten oluşur (Starr kapakçığı). Kafes, plastik ya da madenden bir bilyayı yerinde tutar. Diğer modeller hem biçim hem hemodinamik anlayış bakımından yukarda anılanlardan farklıdır. Bunlar yassıdırlar ve kalp boşluğunda daha az yer tutarlar. Bu kapakçıklar vücut dışı dolaşım sağlanarak açık kalp ameliyatı ile takılır.

II. DIŞ PROTEZLER. Bacağını kaybedenlerin aygıtlardan gördükleri yardım önemli ölçüde artmıştır: temas protezleri basınçların daha iyi dağılmasını sağlamıştır; günümüzde en önemli sorun, tamamen normal bir yürüyüşe olanak verecek bir diz ekleminin gerçekleştirilmesidir: bugün piyasada bu gereksinimi karşılayan birçok aygıt bulunmaktadır.

Elin fizyolojik hareketlerini gerçekleştirmek daha zor olduğu için, kolunu ya da elini kaybetmiş hastalar için aygıt geliştirmek daha zor ve karmaşıktır.

İdeal bir *yapay el* henüz geliştirilememiş olmakla birlikte, hareketsiz estetik protezlere (tören eli) ek olarak "iş protezleri" de sürekli bir gelişme göstermektedir: bir kasın ya da bir kol çotuğunun karşı taraftaki omuzdan yararlanılarak hareket ettirilmesi sistemi uzun zamandan beri kullanılmaktadır; kol kaslarıyla temastaki küçük ve havalı kapsüllerle kumanda edilen elektrikli ya da havalı yapay el iyi sonuç vermiştir, ama bu sistemlerin nazikliği ve pahalılığı yaygınlaşmalarını engellemektedir. Son olarak geliştirilen *miyoelektrik protezler*'de kol kaslarının yarattığı elektriksel uyarılar bir yükseltici ile bir bataryaya aktarılmakta, batarya da elin mekanik kısmını harekete geçirmek için gerekli gücü sağlamaktadır. Günümüzde bu sistem yalnız "basitleştirilmiş" hareketlere, yani yalnız kıskaç hareketlerine (haraketli bir başparmağın sabit parmaklar üzerine açılıp kapanması) olanak veren ellere uygulanabilmektedir.

—Dişç. cerr. *Diş protezleri.* Bitişik ya da ayrık olabilir.

Bitişik ya da *sabit protezler,* metal kuronları, seramikten ya da akrilik maddeden ceket kuronları, pivo çivilerini, köprüleri, inlay ve onlay'leri vb. kapsar. Seramik, doğrudan doğruya platine altın üzerinde ya da nikel-kromlu alaşımlar üzerinde pişirilebilir (altın-seramik ya da seramik -metal protezler). Kemik içi ya da kemik zarı altındaki implantlar henüz deneme aşamasındadır.

Ayrık ya da *oynar protezler* parsiyel (kısmi) ya da tam olabilir ve çoğunlukla sabit protez yerleştirme olanağı bulunmadığı zaman yapılır. Ortodontide ve diş-yüz ortopedisinde de sabit ve oynar protezler kullanılır. Protezlerin hazırlanmasında en çok kullanılan gereçler, nikel-krom-kobalt alaşımları, molibden alaşımları, seramikler ve plastik maddelerdir. Protezler, hekimin kendisi tarafından ya da diş protezcileri tarafından yapılır.

—Tıp. En basitinden (diş protezi) en karmaşığına (yapay solukborusu) kadar bütün protezler biyolojik protez maddelerinden yapılır. Bir biyolojik protez maddesinin başlıca niteliği çevredeki canlı dokular tarafından iyi karşılanması ve iltihap ya da ret tepkilerine yol açmamasıdır. Çeşitli alanlarda (kemikler, eklemler, kalp, damarlar, göz, vb.) birlikte ya da tek başlarına kullanılmak üzere üretilmiş kırk kadar biyolojik protez maddesi (silikonlar, Teflon, Dakron, poliüretan, polisülfonkarbon, düşük yoğunluklu alüminyum, vb.) vardır.

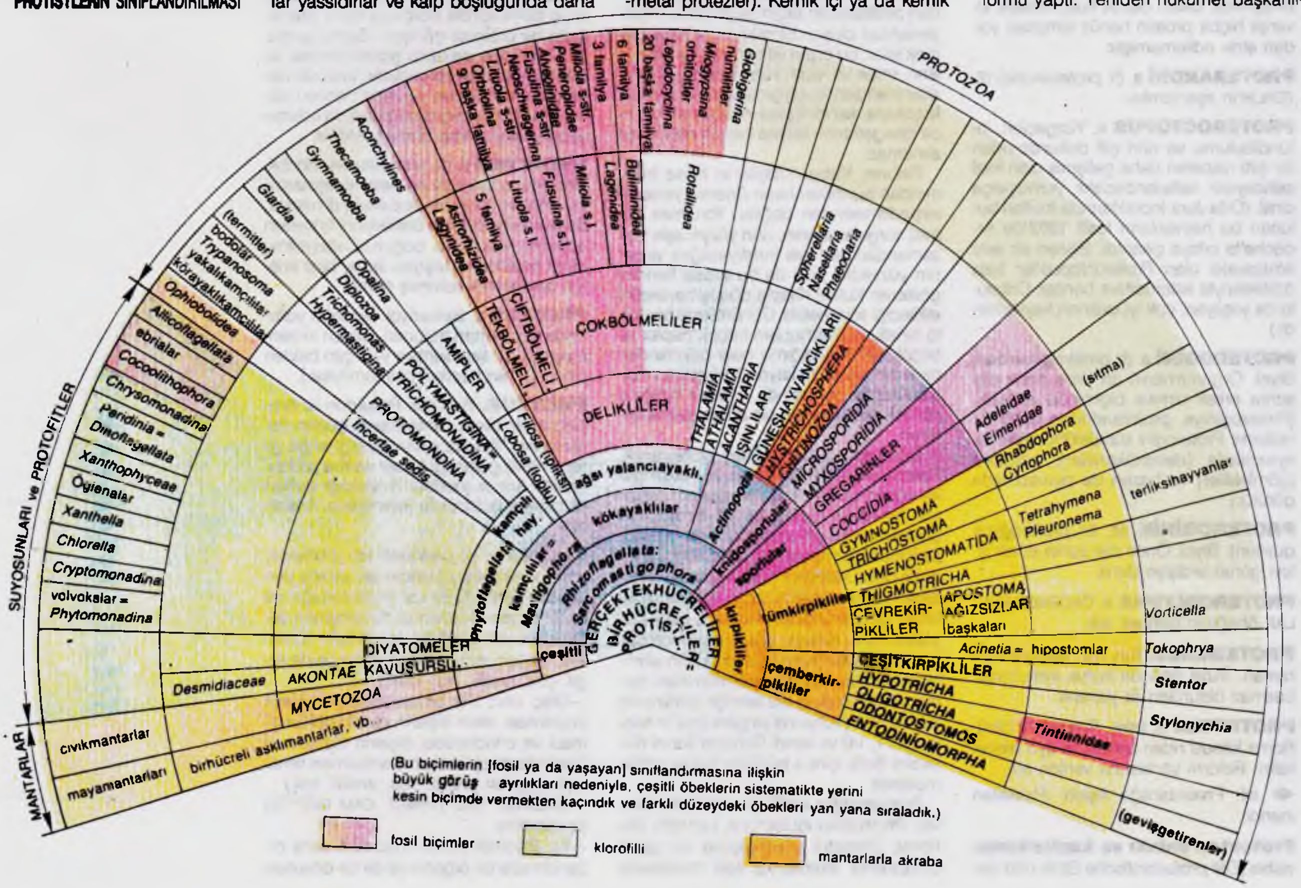
PROTEZCİ a. **1.** Protez yapan. **—2.** *Diş protezcisi,* diş protezleri yapan teknisyen; dişçi kalfası. (Diş protezcisi, bir diş hekiminin muayenehanesinde yahut birçok hekime protez yapımında yardım etmek üzere ayrı bir atölyede çalışır.)

PROTEZCİLİK a. Protez yapma işi.

PROTEZÖNCESİ sıf. ve a. Dişç. cerr. Bir protezin yerine konmasından önceki işlemlere denir.

PROTIC (Stojan) sırp devlet adamı (Krusevac 1857 - Belgrad 1923). Radikal milletvekiliydi (1887), Sırbistan krallığı'nın 1888 ve 1903 anayasalarının yazılmasına katkıda bulundu ve bakanlıklar yaptı; Pasic ile birlikte, Yugoslavlar'ın birleşmesi üzerindeki Korfu bildirisi'ne katıldı (1917). Sırplar, Hırvatlar ve Slovenler krallığı'nın ilk kabinesini kurdu (aralık 1918 - ağustos 1919) ve toprak reformu yaptı. Yeniden hükümet başkanlı-

PROTİSTLERİN SINIFLANDIRILMASI

ğına getirildi (şubat-mayıs 1920), çok geçmeden Pašić ile bozuştu, federalist görüşleri benimseyerek bağımsız radikal grubu ve *Radikal* gazetesini kurdu.

PROTİDOGRAM a. (fr. *protidogramme*). PROTEİNOGRAM'ın eşanlamlısı.

PROTİSTLER a. (fr. *protiste*'ten). Biyol. Ayrı çekirdekli tek bir hücreden oluşan canlılar.

—ANSİKL. Bir protistin tek hücresi, çokhücreli canlılarınkiyle aynı öğelerden (çekirdek, mitokondri, vb.) oluşur; ama bakteriler gibi prokaryot birhücrelilerinkinden daha karmaşıktır. Bazı protistlerin, fotesentez yapabilen klorofiller taşıyan plastları vardır: bunlar, bitkilere yakın protofitlerdir. Birçoğundaysa bu plastlar bulunmaz: bunlar hayvanlara yakın *Protozoa*'lardır. Bu tek birey-hücre çokdeğerlidir: yaşamsal ilişki, beslenme ve üreme görevlerini tek başına yerine getirmek zorundadır.

• *Dış çevreyle ilişki.* Dış çevreyle ilişki kurabilmek için hem uyarılabilirlik, hem hareket edebilme yeteneği gerekir. Gerçek sinir sistemleri yoksa da protistlerin dokunma duyuları, kimyasal maddelere karşı duyarlıkları vardır: ışığa, basınca, akımlara, yer çekimine ya da elektrik alanlarına karşı duyarlıdırlar. Protist, bu etkenlere bağlı olarak, iç çevrinti hareketleriyle ya da hücre loplarının çıkardığı organlarla (yalancıayaklar) hareket eder. Sitoplazması içinde, kas hücresiyle aynı yapıda (aktin) ya da tam tersine bütünüyle özgün proteinlerden oluşan kasılgan lifçikleri bulunabilir. Son olarak, birçok protist, çokhücreli organizmaların bazı hücreleriyle homolog kirpikler ya da kamçılar aracılığıyla yüzerler. Hareketi sağlayan öğeler, hücre içindeki ya organik (mikrotübüller, mikrotelcikler) ya mineral (silikatlar, karbonatlar, sülfatlar) kökenli iskelet oluşumlarından destek görebilirler.

• *Beslenme.* Klorofilli protistler (porotofitler), mineral öğelerden sağladıkları organik maddelerin sentezi (fotosentez) için ışık enerjisini kullanabilirler. Yani kendibeslektirler. Klorofilli olmayanlar *(Protozoa)* bu tür sentezi yapamazlar. Bu yüzden organik maddeleri çevrelerinden almak zorundadırlar. Yani dışbeslektirler. Bununla birlikte, çevre koşullarına bağlı olarak, aynı protist hem dışbeslek, hem kendibeslek olabilir. Özetle, protistlerde hayvan ile bitki ayırımı kesin değildir.

Kendibeslek protistlerin sentez yapabilmeleri için gerekli H_2O, NH_4 mineral molekülleri, zar geçirgenliği sayesinde hücrelere girebilecek kadar küçüktür. Dışbeslek protistler, yaşadıkları çevredeki küçük damlacıkları beden yüzeylerinden içeri alarak, bu çevredeki erimiş ya da kolloidal haldeki maddelerle beslenebilirler (pinositoz). Başka türler, az çok önemli parçacıkları, büyük olasılıkla başka organizmaları (bakteriler, protistler, vb.) içerlerine alarak yutabilirler (fagositoz). Bu sonuncular, hücrenin yüzeyinde bir çeşit sürekli hücre ağzı (gözeağzı) ve büyük bir olasılıkla, yapışkan ya da zehirli (trikosist) maddeler fışkırtan, emme, tuzak kurma sistemleri, saldırma ya da savunma olanakları gelişebilir. Bu yolla yutulan besin parçacığı bir sindirim boşluğuna gider; sitoplazma lizozomlarında üretilen enzimler sindirim boşluğuna boşalarak besin parçacıklarının sindirilmesini sağlarlar; büyük bir olasılıkla, yenemeyecek kalıntılar, anus görevini yüklenen geçici bir yüzeysel farklılaşmayla dışarı atılırlar (sitopit). Hücrenin endoplazma retikulumu, metabolitlerin dağılımını sağlayarak bir dolaşım sistemi görevi yapar. Solunum bütün hücre yüzeyiyle gerçekleştirilir. Yükseltgeme-indirgeme olayları mitokondriler düzeyinde meydana gelir. Bazı protistler anaerobiyoz bir yaşam sürebilir. Bazı protistlerde, endoplazma retikulumuna bağlı bir bölüm (yani damar gibi atan koful), geçişim, düzenleme ve belki de metabolizma artıklarının dışarı atma görevini yüklenir.

• *Ekoloji.* Beslenmeyle ilgili bu süreçlerin bütünü protistlerin yaşama biçimini belirler. Birçok protist, su örtüsünün orta kesiminde ya da dipte serbest yaşar. Okyanus yüzeylerinin aydınlık tabakalarındaki plankton protofitleri (bir litre deniz suyundaki birey sayısı bir milyonu geçebilir), fotosentezleri sayesinde, yerküre yüzeyindeki organik madde kaynaklarının en önemlisidir. Buna karşılık, organik maddelerle beslenen ve çürümüş ortamlarda bakterilerle, ilkel mantarlarla birlikte yaşayan saprotrof protistler, yerküre yüzeyinin organik madde mineralleşmesinde önemli bir etkendir. Protistler başka organizmalarla birlikte yaşarlar: bazı durumlarda bu olay ortakyaşarlığa dönüşür. Sözgelimi mercan kayalıklarını oluşturan madreporlar hücre içi protofitleriyle birlikte yaşamak zorundadırlar: hücreiçi protofitleri, protistlerin sentezlerinden, özellikle de vitamin sentezlerinden yararlanırlar. Buna karşılık protistler selenterelerin dışkısındaki azotlu maddeleri kullanırlar. Gevişgetirenlerin midesinde ve termitlerin bağırsağında, selüloz sindiriminin büyük bölümünü ya da tümünü sağlayan da *Protozoa*'lardır. Son olarak, protist asalak da olabilir: su organizmalarında dışasalak; beden boşluklarında, hatta hücreiçinde içasalak. Hatta hayvanların ya da bitkilerin çekirdekiçlerinde asalak yaşayan protistler bile vardır; bunlar, toksin salgılayarak, antijen oluşturarak vb. birçok hastalığa yol açabilirler.

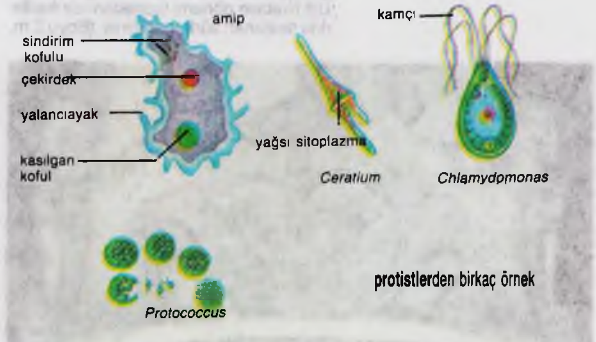
• *Üreme.* En yalın üreme biçimi ikiye bölünmedir. Çekirdek mitozla bölünür; sonra, bölünme sırası hücreye gelir. Böylece iki yavru hücre oluşur; bunlar, zamanla büyüyerek, başlangıçtaki hücrenin boyutlarına ulaşırlar ve onun özelliklerini edinirler. Bu ikiye bölünme sonrasında, iki yavru hücre, birbirine az çok yapışık olarak yan yana kalabilir ve ikiye bölünmeler birbirini izlediğinden çokhücreli bütünler, yani protist kolonileri ortaya çıkabilir; protist kolonileri, bütün hücreleri özdeş olan ve er ya da geç dağılan topluluklardır. Bununla birlikte, gerçek protofit kolonileriyle, suyosunları gibi ilkel çokhücreli bitki kolonileri arasında çok sayıda ara evre bulunmaktadır. Öte yandan, mitozdan sonra hücre bölünmesinde bir gecikme olabilir. Her iki çekirdek, aynı hücrenin içinde çoğalabilir. Bu durumda bir plazmot ortaya çıkar: belli sayıda özdeş çekirdek içeren bir sitoplazma. Bu plazmot, er ya da geç, çekirdek sayısına eşit sayıda tekçekirdekli hücrelere ayrılacaktır. Son olarak, kromozom bölünmesi, art arda çekirdek bölünmesi olmaksızın çekirdek içinde gerçekleşebilir (endomitoz). Bu durumda, geçici ya da sürekli bir poliploit çekirdek haliyle karşılaşılır.

Bazı protistler, basit mitoz ve ikiye bölünmeyle kuşaktan kuşağa belirsiz sayıda üreme gerçekleştirebilir. Daha genel olarak, birkaç kuşaktan sonra, çekirdeğin haploit hale gelmesine yol açan meyoz ya da indirgemeli bir mitoz ortaya çıkar. Ama eninde sonunda iki haploit bireyin (gametler) sitoplazmalarını birleştirir ve çekirdeklerinde (anfimiksi) yeniden diploitlik ortaya çıkar. Meyoz ve anfimiksi, cinselliğin iki cephesidir. Belli sayıda diploit kuşak, meyozdan sonra da, gametlerin ve çiftleşmelerinin gerçekleşmesine kadar birçok haploit kuşak geliştirebilir. Birçok protistte, diploit evre yok olmuştur, gametlerin çiftleşmesinden hemen sonra meyoz gerçekleşir (haplobiyont prositler). Daha ender olaraksa, haploit evre ortadan kalkarak, çok hücreli hayvanlarda olduğu gibi, meyozu gametlerin oluşumu izler (diplobiyont protistler). Gametler morfoloji ve fizyoloji açısından özdeş (izogami), ya da birbirinden az çok farklı (fizyoloji, morfoloji açısından anizogami) olabilir. Bu durumda cinsel bir çiftkutupluluk ortaya çıkar; gametlerden biri, küçük, hareketli, kamçılıdır (erkek gamet); öbür gamet daha iri ve hareketsizdir (dişi gamet). Uç durum ele alındığında, bu dişi gamet çok büyük boyutlara ulaşabilir, rezervlerle dolabilir (ovogami). Ayrıca, çokkutuplu eşeylilik örnekleri de bulunabilir: bunlarda, aynı gamet, bir gamete karşı erkek gamet gibi, başka bir gamete karşıysa dişi gamet gibi davranır. Üstün yapılı organizmalardakinin tersine, protistlerde üremeye otomatik olarak bağlı olmayan eşeylik, meyozun, sonra da çiftleşmenin nitelikleri sayesinde, hem kromozom karışımını hem de olası kromozom aksaklıklarının azalmasını sağlar: böylece, öznel özelliklerin sürmesi de kolaylaşır.

• *Başlıca öbeklerin özellikleri.* 65 000'den çok protist türü tanımlanmıştır. *Rhizoflagellata*'larda ya yalancıayaklar, ya kamçılar, rastlantısal olarak her ikisi birlikte bulunabilir. Kökayaklıların yalancıayakları loplu (kundaklı ya da kundaksız amip), ipliksi (filosa), ya da ağsı (gelişmiş kireçli iskeletli delikliler) olabilir. Bitki olan *Mycetozoa*'lar geçici mantar miselyumlarına benzeyen hacimli plazmotlar oluşturur. *Actinopoda*'ların yalancıayakları ışınsı, düz çizgisel, çok küçük ve borumsu bir eksenle sağlamlaştırılmıştır (aksopotlar). Güneşhayvancıkları genellikle iskeletsizdir; ışınlılarınsa, geniş anlamda, mineral bir iskeletleri vardır (silis, stronsiya). Bitkilere benzeyen özellikler taşıyan protistlerin hemen hemen hepsi kamçılıdır *(Phytomastigophora)*. *Rhizoflagellata*'ların çoğu serbest yaşar; ama kökayaklıların arasında, hayvanda ya da insanda asalak yaşayanlar da vardır; özellikle kamçılı hayvanlarda (uyku hastalığına yol açanlar, bağırsaklardaki *Trichomonadina*'lar, vb.) asalaklık daha yaygındır.

Stentor

protistlerden birkaç örnek

Ağız yapıları karmaşık olanların hepsi asalaktır; bunlar, konaklarına tutunma olanağı veren bir sistemle (karmaşık ağız yapıları) donanan protistlerdir. Bazıları yalnızca omurgasızlarda (gregarinler) bazılarıysa hem omurgasızlarda hem de omurgalılarda (sıtmaya yol açan plazmodyum, anofel sivrisineğiyle insana bulaşır) asalak yaşar. *Microsporidia*'ların ya da knidosporluların hepsi asalaktır: konaklarına bulaştıkları sırada yay gibi gerilen sarmal bir telcikle donanan sporları vardır.

Genellikle kirpikleri (çok sayıda ve kısa) bulunan *Ciliophora*'ların temel özelliği iki çekirdek taşımalarıdır: biri mikroçekirdek (diploit), öbürü makroçekirdek (poliploit). Genetik kalıtımın baş temsilcisi olan mikroçekirdek, çok özel bir eşeylik olayında, konjugezonda işe karışır. Her genin birçok örneğini kapsayan makroçekirdek sitoplazma sentezlerinin gerçekleştiği yerdir. Parçalara ayrılamadığı için makroçekirdek eşeylik olayları sırasında yok olur. (Daha sonra endomitozla yeni bir makroçekirdek oluşur.) Olağanüstü farklılaşan *Ciliophora*'lar, birhücreli organizmalarda görülebilecek karmaşık durumların en iyi örneklerini verirler. Bu hayvanların sınıflandırılmasında gözeağzının konumuna (gimnostoma, hipostoma, himenostoma, vb.) bağlı olarak kirpiklerin yapısına ve dağılımına bakılır (tümkirpikliler, çevrekirpikliler, çeşitkirpikliler). Çoğu (yırtıcılar) serbest yaşar; ama, *Metazoa*'ların sindirim borusunda ortakyaşar ya da asalak bir yaşam süren birkaç türü de vardır (insanda dizanteriye yol açan *Balantidium coli*, gevişgetirenlerin işkembesindeki mikrofauna, vb.)

PROTİSTOLOJİ a. (fr. *protistologie*). Protistleri inceleyen bilim dalı.

PROTİT a. (fr. *protide*'den). PROTEİT'in eski eşanlamlısı.

PROTİUM a. Tropikal bölgelerde, ama özellikle Amazon havzasında yaygın, her boyda 90 ağaç türünü içeren bitki cinsi. (*Kopal* denen odunundan "takamak" denilen bir reçine elde edilir: Brezilya elemisi, kamış elemisi, santa Lucia elemisi, yağlı takamak, beyazımsı takamak, vb. *Burseraceae* familyası.) [Eşanl. İCİCA.]

> **1. PROTO-** → PROT(O)-
> **2. PROTO-** (fr. *proto-*). Anorg. kim. Kendinden sonra gelen elementin ilgili bileşikte en düşük oranda bulunduğunu belirten önek (örneğin protoksit).

PROTOBASİDİOMYCETES a. Çoğunlukla bölmeli olan ve heterojen bazitleri bulunan bazitlimantarlar grubu. (*Auriculariales, tremellales, protoclavariales* takımları bu gruba girer.)

PROTOBATRACHUS a. (yun. *protos*, birinci ve *batrakhos*, kurbağa'dan). Madagaskar'da Alt Trias dönemi topraklarında fosillerine rastlanan amfibyum cinsi. (Kuyruğu kısadır. *Labyrinthodenta*'larla günümüzdeki kurbağalar arasında yer alır.)

PROTOCARDİA a. İkinci Zaman topraklarında fosillerine rastlanan ikiçenetli yumuşakça cinsi. (Karidesgiller familyası.)

PROTOCERATOPS a. Moğolistan'da Üst Kretase dönemi topraklarında fosillerine rastlanan sürüngen cinsi. (Boyu 2 m, başı iri, ensesi uzun, ağzı papağan gagası biçiminde, yumurtaları kaplumbağalarınkine benzeyen, *Ornithischia* öbeğinden dinozorlardır.)

Lauros-Giraudon

protomeler (dişi sfenksler) bir sunak altlığından ayrıntı roma sanatı İ.S. I. yy.'ın sonu *Condé müzesi, Chantilly*

PROTOCOCCALES a. Küre ya da disk biçiminde, hareketsiz, birhücreli suyosunları takımı. (*Chlorophyceae* sınıfı.)

PROTOCOCCUS a. Ağaçların gövdesi üzerinde yetişen yeşil suyosunu. (*Protococcales* takımının örnek tipi.)

PROTODİYASTOLİK sıf. (fr. *protodiastolique*'ten). Fizyol. Diyastolün başlangıcında meydana gelen.

PROTODONATA a. Birinci Zaman topraklarında fosilleri bulunan kızböceği alttakımı. (Bedenleri dev boyutlara ulaşır. Örnek cinsi *Meganeura.*)

PROTODORİK sıf. (fr. *protodorique*). Mim. Eskiden, firavunlar Mısır'ında, özellikle Sakkare'de bulunan ve dor düzenindeki bazı sütunları andıran sütunlar için kullanılır.

PROTOESKİGENİN a. (fr. *protoescigénine*'den). Org. kim. Formülü $C_{30}H_{50}O_6$ olan triterpensel aglükon; hint kestanesi esininin suyla ayrıştırılması sonunda elde edilir.

PROTOFİT a. (fr. *protophyte*). Biyol. "Protozoa"ya benzetilerek birhücreli herhangi bir bitkiye verilen ad. (Protofitler grubunun hiçbir türdeşliği ve taksinomide değeri yoktur.) [Karşt. METAFİT.]

PROTOFLOEM a. (fr. *protophloème*). Bot. ÖNSOYMUK'un eşanlamlısı.

PROTOGALAKSİ a. (fr. *protogalaxie*). Astrofiz. ÖNGÖKADA'nın eşanlamlısı.

PROTOGÜNEŞ a. Astrofiz. ÖNGÜNEŞ' in eşanlamlısı.

PROTOHİSTORYA a. (fr. *protohistoire*' dan). ÖNTARİH'in eşanlamlısı.

PROTOHİTİT a. (fr. *protohittite*). Tar. Hititler'in gelişinden önce Orta Anadolu'da yaşayan (İ.Ö. III. binyıl sonları - II. binyıl başları) Hattiler*'e verilen ad.

PROTOHİTİTÇE a. HATTİ DİLİ'nin eşanlamlısı.

PROTOJİN a. (fr. *protogine; proto-*ve yun. *gignesthai*, olmak, doğmak'tan). Az ya da çok milotinleşmiş porfiroit granit. (Mont-Blanc'ın yeşil protojini, bu dağ kütlesinin büyük bir bölümünü oluşturur.)

PROTOKATEŞİK sıf. (fr. *protocatéchique*). Org. kim. Dihidroksi benzoik asit ile bu asidin aldehiti için kullanılır.
—ANSİKL. *Protokateşik aldehit*

$$[(HO)_2C_6H_3—(HO)_2C_6H_3CHO],$$

eterleri (vanilin, veratrik asit aldehit) ile asetallerinin (piperonal) asitle ayrıştırılması sonunda elde edildiği gibi kloroformun sodyum hidroksit yanında pirokatekol üzerine etkimesiyle de hazırlanır. || *Protokateşik asit* $[(HO)_2C_6H_3—CO_2H]$, pek çok doğal maddenin alkali ortamda eritilmesi sırasında ya da pirokatekolün amonyum karbonatla ısıtılması sonunda oluşur; 199 °C'ta erir ve bu sırada pirokatekol ile CO_2'ye ayrışır.

PROTOKLOROFİL a. (fr. *protochlorophylle*). Karanlıkta tutulan bitkilerin toprak dışındaki organlarında oluşan ve protein eklenmesi, ışıkta indirgenme ve fitolla birleşme sonucu hızla klorofile dönüşen madde.

PROTOKOL, -lü a. (fr. *protocole*). **1.** Resmi törenlerde mevki sıralaması, selamlaşma, öncelik hakkı gibi konularda uyulması gereken kuralların tümü; bu kuralları uygulamakla görevli bölüm: *Protokole uymak. Protokol görevleri.* **—2.** Bu kurallara bağlı olarak törende bulunanların tümü: *Ön sıra protokole ayrıldı.* **—3.** Bir kurulda, bir oturumda alınan kararları gösteren ve imza sahibi tarafların karşılıklı onayını belirten tutanak: *Bir anlaşmanın protokolü.* **—4.** Günlük yaşamda, kişisel ilişkilerde nezaket kurallarına sıkı sıkıya bağlılık; resmiyet: *Biz bizeyiz, protokole ne gerek var?* **—5.** *Protokole dahil*, resmi törenlere katılma hakkı olan kimseler için kullanılır.
—Bilş. Özellikle bilişim ağlarında, iki program, iki sistem ya da iki bilgisayar arasındaki bilgi alışverişlerine ilişkin, çoğu kez standartlaştırılmış tanım.
—Cerr. *Ameliyat protokolü*, her ameliyat için önceden belirlenmiş ve iyi düzenlenmiş bir plana uygun olarak cerrahın yapması gereken ardışık işlemlerin tümü; ameliyat sırasında yapılan işlerin yazılı özeti.
—Mant. *Protokol önermeleri* → TUTANAK* ÖNERMELERİ.
—Paleogr. Bizanslı ve latin yazarlarda, tomarlar üzerine yapıştırılan ilk kâğıt yaprak.
—Ruhbil. Bir testin yapılışını ya da bir deneyin aşamalarını tam olarak gösteren betimleme.
—Tarım. *Deney protokolü*, bir bitki çeşidinin davranışını, bir gübrenin ya da bir tarım ilacının etkisini incelemeye yarayan deneme düzeni için gerekli kural ve önlemlerin tümü.
—Uluslarar. huk. Bir antlaşmanın ardından, onu tamamlayan ve ayrıntılarını düzenleyen bazı olguları saptamak için kabul edilen hükümler.
—ANSİKL. Türkiye Cumhuriyeti devlet protokolünde sıra şöyledir: 1. Cumhurbaşkanı; 2. TBMM başkanı; 3. Başbakan; 4. Cumhurbaşkanlığı konseyi üyeleri; 5. Genelkurmay başkanı; 6. ana muhalefet partisi başkanı; 7. eski Cumhurbaşkanları; 8. TBMM başkanvekilleri; 9. Anayasa mahkemesi başkanı; 10. Yargıtay 1. başkanı; 11. Danıştay başkanı; 12. Bakanlar kurulu üyeleri; 13. kuvvet komutanları; 14. orgeneraller ve oramiraller; 15. YÖK başkanı...

PROTOKSİT a. (fr. *protoxyde*'den). Kim. Eskiden aynı elementin oksitleri arasında oksijen oranı en düşük olan okside verilen ad.

PROTOLİTİK sıf. (fr. *protolytique*). Fizs. kim. PROTON* DEĞİŞİMLİ TEPKİME'nin eşanlamlısı.

PROTOLİZ a. (fr. *protolyse*). Fizs. kim. PROTON* DEĞİŞİMİ'nin eşanlamlısı.

PROTOME a. ("bedenin baştan bele kadar olan bölümünün resmi, büst" anlamında yun. sözc.). Süsleme motifi olarak kullanılan insan büstü ya da hayvan bedeninin ön kısmı.

PROTOMERİT a. (fr. *protomérite*). Tipik gregarinlerin bedeninde, epimeritle dötomerit arasında bulunan bölge.

PROTOMETRİ a. (fr. *protométrie, proton* ve *-métrie*'den). Anal. kim. PROTONÖLÇÜM'ün eşanlamlısı.

PROTOMETRİ a. (fr. *protométrie; proto*, ilk ve *-métrie*'den). Matbaac. Tipo baskı çalışmasında akılcı hazırlık yöntemi.
—ANSİKL. Protometri, baskı makinelerinde ölü zamanı azaltmayı amaçlar. Başlangıçta kalıp plakası önhazırlık aşamasında takozlama süresini kısaltmak için kullanılan yöntem zamanla, işin presleme öncesi tüm aşamalarında (dizgi, fotogravür, klişe, kalıp hazırlama) hassas bir biçimde yapılmasını sağlamak amacıyla da kullanılmaya başladı. Protometri kalibre ve ölçü aletlerinin kullanımını, malzeme denetimini ve yöntemlerin incelenmesini de kapsar.

PROTON a. (ing. *proton;* yun. *proton*, ilk şey'den). Fiz. Temel bir artı yük taşıyan, en hafif temel baryon parçacığı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Fizs. kim. *Proton değişimi*, proton değişimle tepkime. (Eşanl. PROTOLİZ.) || *Proton değişimli tepkime*, iki cisim arasında H^+ iyonları, yani proton alışverişine dayanan kimyasal tepkime. (Örneğin bir asidin bir baz üzerine etkimesi, proton değişimli bir tepkimedir.) [Eşanl. PROTOLİTİK.] || *Proton verici:* 1. hidrojen iyonu, yani proton biçiminde kolayca bir ya da daha çok hidrojen atomu veren molekül. 2. Bu tür moleküllerden oluşan çözücü. (Su ve metil alkol, çift kutuplu, proton verici çözücülerdir.) || *Proton yer değişimi*, konum değiştiren katyonun proton olduğu katyon yer değişimi.
—ANSİKL. Fiz. Proton, yansız benzeri olan nötron ile, atom çekirdeklerinin temel bileşenleri olan nükleonlar ailesini oluşturur. Proton böylece hidrojen atomunun çekirdeğidir. Elektrondan yaklaşık 1 840 kez daha ağırdır. Parçacık hızlandırıcılarında büyük enerjiler kazanan protonlar, uygun hedef çekirdekleriyle karmaşık tepkimelere girer; bu tepkimeler parçacıklar fiziğinin incelediği temel olaylardır. Günümüzde parçacıkların iç yapısı üzerinde sürdürülen araştırmalar protonun ortalama ömrü çok uzun (10^{31} yıldan fazla) olmasına karşın belki yine de kararsız bir parçacık olduğu varsayımını gündeme getirmiştir.

Proton, uzaydaki kozmik ışımanın yüksek enerjili parçacıklarını incelemede kullanılan, rus yapısı ağır bilimsel uydular ailesi. 1965 ile 1968 arasında dört Proton uydusu fırlatılmıştır. İlk üçünün kütlesi 12,2 t, dördüncüsününki ise 17 t'dur. Bu uyduları yörüngeye oturtmada kullanılan ve 80'li yılların başına dek eski SSCB'nin en güçlü savunma aracı olan füzeye de genellikle "Proton füzesi" denilir. Bu füze başlangıçta 1 500 t'luk bir itme gücüne ulaşır ve Yer'e yakın bir yörünge üzerine 20 t'luk bir yük bırakabilir.

PROTONEFRİDYUM a. (lat. *proto-*

nephridium; protos, ilk ve yun. *nephridios*'tan). Sölomsuz triploblastik hayvanlarda, bir ateş-hücre ya da solenostler nedeniyle bir çıkmazla son bulan boşaltma organı. (Yassısolucanlarda, *Gastrotricha*'larda, bazı halkalısolucanlarda, trokofor ve örtülü larvalarda, *Entoprocta*'larda ve batraklarda protonefridyuma rastlanır.)

PROTONEMA a. Bot. Bir yosun sporunda çıkan ve üzerinde ilerde yapraklı sapları verecek tomurcuklar bulunan süreğen bölmeli iplik. (Yosun protoneması, hücrelerinin klorofilli ve bazı uzantılarının çengel gibi toprağa gömülü, ötekilerin yüzeyde kalışıyla mantar miselyumundan ayrılır.)

PROTONKÜRE a. Jeofiz. Yer atmosferinin, üst iyonosfere ya da plazmakürenin tabanına karşılık gelen ve protonların baskın iyonlar olduğu bölgesine kimi kez verilen ad.

PROTONLAMA a. Fizs. kim. Bir B molekülünün, bir AH asidinden bir H^+ iyonu, yani bir proton alarak eşlenik asidi BH^+'ye dönüştüğü tepkime: $AH + B \rightleftharpoons A^- + BH^+$. (B molekülü, bir OH grubu üzerine bir proton bağladığında, bir molekül su ile bir katyon oluşabilir:

$$\underset{\text{alkol}}{ROH} + H^+ \rightleftharpoons ROH_2^+ \rightleftharpoons \underset{\text{[karbokatyon]}}{R^+} + OH_2$$

$$\underset{\text{nitrik asit}}{NO_2OH} + H^+ \rightleftharpoons NO_2OH_2^+ \rightleftharpoons \underset{\text{nitronyum katyonu}}{NO_2^+} + OH_2.)$$

PROTONLAMAK g. f. Protonlama tepkimesine uğratmak.

PROTONLAYICI sıf. Fizs. kim. Protonlama tepkimesini sağlayan bir bileşik için kullanılır.

PROTONÖLÇÜM a. Anal. kim. Proton değişiminden yararlanarak bir asidin bir bazla yansızlaştırılmasını amaçlayan nicelik belirleme yöntemlerinin tümü. (Bu terim giderek ASİTÖLÇÜM ve ALKALİÖLÇÜM terimlerinin yerini almaktadır.) [Eşanl. PROTOMETRİ.]

PROTONSAL sıf. Fiz. Protona ilişkin.

PROTONSUZ sıf. Kim. Protonu olmayan ya da proton veremeyen ortam ve çözücüler için kullanılır.
—ANSİKL. Bileşiminde hidrojen bulunmayan çözücüler (CCl_4, CS_2), doğal olarak protonsuz çözücülerdir. Bununla birlikte kimi hidrojenli çözücüler (heksan, benzen, eter), proton veremedikleri için protonsuz çözücüler olarak nitelenir; buna karşılık asitler, fenoller, su, alkoller, üçüncül olmayan aminler ve kimi diketonlar gibi öteki çözücüler az-çok kolayca proton verebilirler. Hidrokarbonlar ile bunların halojenli türevlerinin proton alma ya da verme gibi herhangi bir eğilimleri yoktur. Eylemsiz olan bu bileşikler eşitleştirici hiçbir etki göstermezler. Dielektrik değişmezlerinin çok düşük olması nedeniyle çözeltideki iyonlar bağlı olarak kalır. Bu tür etkenler, asit ve bazların sözkonusu çözücülerdeki çözünürlüklerini önemli ölçüde azaltır.

PROTOPATİK sıf. (fr. *protopathique*). Uyaranın yeri ve niteliği ayrıntılı olarak incelenmeden organizmada bir savunma tepkisi doğuran kuvvetli bir uyaranın (sıcaklık ve özellikle ağrı) deride yarattığı bir çeşit duyarlılığa denir.

PROTOPHASMA a. Commentry'nin kömür madenlerinde bulunan ve günümüzdeki değnekçekirgelerine benzeyen, ilkel böcek cinsi. (*Blattopteroidea* üsttakımı.)

PROTOPİNACEAE a. Dokusu genelleşmiş olup anatomik yapısıyla aynı odun planında bugünkü çok çeşitli kozalaklı ağaç cinslerini, özellikle araukaryaları ve öteki kozalaklıları andıran fosil bitkiler familyası. (Bu bitkiler İkinci Zaman, özellikle Jura ve Kretase katmanlarında bol miktarda bulunur. Soyu tükenmiş olan bu türler bugün yaşayan türlerin ataları olabilir.)

PROTOPLAST a. (fr. *protoplaste*). Biyol. Katı çeperden yoksun bitki ya da bakteri hücresi. (Protoplastlar, özel kültür ortamlarında, örneğin Gram pozitif bakteriler, hipertonik ortamda lizozomlarla bir araya getirilerek kolaylıkla elde edilebilir. Böylece bu hücrelerle sitolojik çalışmalar yapmak kolaylaşır.)

PROTOPLAZMA a. (alm. *protoplasma*; yun. *protos*, ilk, ve *plasma*, biçimlendirme'den). Biyol. Etkin canlı madde. (Mikroskoplarda elde edilen ilerlemeler, gözlemleri gittikçe derinleştirerek canlı maddenin son derece karmaşık yapısını ortaya çıkarıp, homojen sayılan bu "ana madde"nin sınırlarını gittikçe daraltmaktadır. Yalnız şimdiki hiyaloplazma kavramı bu eski kavrama denk düşmekte, paraplazma kavramıysa ona karşıt sayılmaktadır.)

PROTOPODİT a. (fr. *protopodite*). Tipik kabukluların ve başka eklembacaklıların dip bölümü. (Endopodit ile eksopodit protopodite eklemlenir.)

PROTOPOPOV (Aleksandr Dmitriyeviç), rus siyaset adamı (1866 - Moskova 1918). Ekimci parti'ye girdi, üçüncü Duma'ya, ardından dördüncü Duma'ya milletvekili seçildi. 1914'te Duma başkan yardımcılığına, eylül 1916'da İçişleri bakanlığına getirildi. Yeteneksizliğine ve hiç sevilmeyen biri olmasına rağmen, imparatoriçe ve Rasputin'in himayesi sayesinde görevini sürdürdü. Bolşevikler tarafından öldürüldü (aralık 1917 [yeni takvime göre ocak 1918]).

PROTOPORFİRİN a. (fr. *protoporphyrine*). Biyokim. Demir-II ile birleşerek, kromoproteinlerin (hemoglobin, miyoglobin, sitokrom ve bunlara yakın enzimler) prostetik grubu olan hemi veren $C_{34}H_{34}N_4O_4$ formüllü tetrapirolik bileşik.

PROTOPORFİRİNOJEN a. (fr. *protoporphyrinogène*). Biyokim. Yükseltgenmeyle protoporfirini veren tetrapirolik bileşik.

PROTOPTERUS a. Tropikal Afrika'da yaşayan ciğerlibalık cinsi. (*Protopteridae* familyası.)
—ANSİKL. *Protopterus*'ların bedeni uzun, çift solungaçları iplikşi, solungaçları körelmiştir: iki akciğer aracılığıyla havayı solurlar. Büyük ırmakların (Nijer, Senegal, Kongo) yanı sıra suyu kuruyan bataklıklarda da bulunurlar. Yılanlar gibi yana kıvrılmalarla toprak üzerinde yer değiştirirler. Kurak mevsimde, çamurdan bir koza yaparak içine girerler ve yaşamsal etkinliklerini yavaşlatarak suların gelmesini beklerler. 4 türü vardır: en irisi *Protopterus aethiopicus*'un boyu 1,60 m'yi bulur.

PROTORTHOPTERA a. Birinci Zaman topraklarında fosilleri bulunan böcek takımı. (Üyeleri *Plecoptera*'larla termitler arasında yer alır.)

PROTOSİSTOLİK sıf. (fr. *protosystolique*). Fizyol. Sistolün başlangıcında olup biten her çeşit olguya denir.

PROTOSOMA a. Stomokordalılarda bedenin ön bölümü. (Bir salgıbezine benzer ve tek sayıda sölom boşluğu kapsar.)

PROTOSTEGİDAE a. (yun. *protos*, ilk, birinci ve *stege*, çatı'dan). Üst Kretase ve Üçüncü Zaman topraklarında fosillerine rastlanan fosil kaplumbağa familyası. (Yüzgeçlere dönüşmüş üyeleri ve pencereli kemiksi bağasıyla denizde yaşamaya uyarlanmıştı.)

PROTOSTOMİA a. Zool. **1.** Ağzı doğrudan gastrula blastoporunun evrimi sonucu ortaya çıkan hayvan dalı. (*Prostotomia* dalı omurgasız hayvanların büyük bölümünü içerir. Üç şubeye ayrılır: halkalısolucanlar, yumuşakçalar ve eklembacaklılar. Bunlar, ayrıca, *Hyponeurina*'lar da içerir ve *Deuterostomia*'larla karşıtlaşır. **—2.** Bu dala giren hayvan.

PROTOSTRATOR a. Bizans sarayında "stratorlar"ın (saray seyisleri) başı. (Daha sonra bu unvan, "strategos" [general] rütbesiyle eşanlamda kullanılmaya başlandı.)

PROTOSUCHİA a. (yun. *protos*, ilk, birinci ve *sukhos*, timsah'tan). Trias ve Jura devri topraklarında fosillerine rastlanan, fosil sürüngen alttakımı. (Karada yaşayan, ama henüz bedeni iyice özelleşmemiş hayvanlardır. Günümüz timsahlarının atasıdır. Örnek cinsi: *Protosuchus;* boyu 1 m.)

PROTOTİP a. (fr. *prototype*). Çoğaltılacak nesnenin modeli; en kusursuz, en gelişkin örnek; önörnek.
—Mant. *Prototip yöntemi*, ANA* ÖRNEK YÖNTEMİ'nin eşanlamlısı.

PROTOTROF sıf. (fr. *prototrophe*). Büyümesi için gerekli metabolitlerin hepsini bireştirebilen bakteriye denir.

PROTOVERİN a. (fr. *protovérine*). Org. kim. Formülü $C_{27}H_{43}NO_9$ olan steroitsel alkoloit; çöplemede (*Veratrum album*) glukozit biçiminde bulunur.

PROTOZOA a. Hayvansal nitelikler taşıyan, yani klorofilli olmayan ve genellikle organize bir avı geçici (amip) ya da daimi (kirpikler) bir "ağız" yardımıyla alıp sindirebilen protist öbeği. (*Protozoa*'lar çekirdekli hayvanlardır ve üreme çevrimlerinde genellikle eşeyli bir evre vardır. Sınıflandırmaları için bk. PROTİSTLER tablosu.)

PROTOZOBAKTERİ a. (fr. *protozoobactérie*). Protozoa ile bazı benzerlikleri olan bakteri.

PROTOZOOZ a. (fr. *protozoose*). Bir protozoanın neden olduğu asalak hastalığı. (İnsanda hastalığa neden olan protozoalar dört sınıfa ayrılır: kökbacaklılar [amibiyaz], kamçılılar [tripanozomiyaz, layşmanyoz, giyardiyaz, trikomonaz], sporlular [sıtma, toksoplazmoz] ve kirpikliler [balantidyoz].)

PROTROMBİN a. (fr. *prothrombine*). Hematol. K vitamininin yardımıyla karaciğerde bireştirilen ve etkin tromboplastinin etkisiyle tamamen trombine dönüşen alfa 2-globülin. (Plazmada ancak çok küçük miktarda bulunur. Protrombin oranına günümüzde Quick* zamanı adı verilmektedir.) [Eşanl. PIHTILAŞMA ETMENİ II.] ‖ *Protrombin zamanı* ya da *toplam protrombin etkinliği oranı*, QUİCK ZAMANI'nın eşanlamlısı.

PROTROMBİNAZ a. (fr. *prothrombinase*). Hematol. Pıhtılaşma sırasında protrombinin trombine dönüşmesini sağlayan proteolitik enzim. (Eksojen yoldan [yaralanmadan zarar gören dokulardan] ya da endojen yoldan [plazma etmenlerinden] oluşur.)

PROTUNGULATA a. (yun. *protos*, birinci ve lat. *ungula*, tırnak'tan). Güney Amerika'daki toynaklılar (*Litopterna, Notongulata, Astrapotherinia*) ve şişeklemlileri içeren fosil memeliler üsttakımı.

PROTURA a. TELSONKUYRUKLULAR takımının bilimsel adı.

PROTYUM a. (fr. *protium;* yun. *protos*, birinci'den). Anorg. kim. Döteryum ve tritryumdan ayırt etmek için atom kütlesi 1 olan hidrojene kimi zaman verilen ad.

PROUDHON (Pierre Joseph), fransız siyaset kuramcısı (Besançon 1809 - Paris 1865). Yardımlaşma okulunda okudu, ardından Besançon koleji'ne girdi, ancak ailesine yardımda bulunabilmek için öğrenimini yarıda bırakmak zorunda kaldı. 1827'de dizgiciliğe başladı. Kendi hesabına bir basımevi açtıysa da (1836) başarısızlığa uğradı; sonra, bakaloryasını verdi (1838). 1840'ta mülkiyet üzerindeki ilk incelemesi yayımlandı. Bu yapıtta, "Mülkiyet nedir?" sorusuna, J. P. Brissot'nun bir formülünü yineleyerek, "Mülkiyet, hırsızlıktır" yanıtını vermekle birlikte, küçük mülkiyetin övgüsünü yapmaktan da geri kalmıyordu. Yapıt gene de gürültüye yol

Protopterus æthiopicus

Lauros-Giraudon

Pierre Joseph Proudhon
bir XIX. yy. portresinden ayrıntı
Carnavalet müzesi, Paris

Larousse

Joseph Louis Proust
Ambroise Tardieu'nün
bir gravüründen ayrıntı

L.L.

Marcel Proust
Jacques-Émile Blanche'ın
bir portresinden ayrıntı
özel kol.

açtı. Aynı konuda Adolphe Blanqui'ye yönelik ikinci incelemesi de (1841) tepkiyle karşılandı. Son olarak, üçüncü incelemesinde (1842), fourierci Victor Considérant'a saldırdı. Bu son yapıt yüzünden mahkemeye verildi ve aklandı. 1840'tan başlayarak Paris'te yaşıyordu; 1843'te Lyon'a yerleşerek bir ırmak taşımacılığı işletmesinde memurluğa başladı. 1847'de kesin olarak Paris'e döndü. Bir yandan Lyon'da yardımlaşmacılığı benimserken, öte yandan Paris'te Marx, Bakunin ve Herzen ile ilişki kurdu. 1846'da, *Sefaletin* felsefesi* (Philosophie de la misère) adlı yapıtını yayımladı. Hegelci diyalektikten esinlendiğini sandığı bu yapıtta, her şeyde bir "iyi" ve bir de "kötü" yan ayırt etmeye çalışıyordu. 1847'de yayımlamaya başladığı *le Représentant du peuple* (Halkın temsilcisi) gazetesi sayesinde, işçiler arasında ünü yayıldı.

Hazırlıksız yakalandığı şubat 1848 devrimi'nden az sonra mart 1848'de iki broşür yazdı (*la Solution du problème social* [Toplumsal sorunun çözümü] ve *l'Organisation du crédit et de la circulation* [Kredinin ve dolaşımın örgütlenmesi]). Toplumsal adaletsizliklerin tek çözümünü, kapitalist kârın ortadan kalkmasında görüyordu. Ürünlerin ürünlerle mübadele edilecekleri bir "Mübadele bankası"na dayanan bedava bir kredi sistemi önerdi. 5 haziran 1848'de Kurucu meclis'e milletvekili seçilmesine rağmen, Haziran günlerinde hiçbir etkinlik göstermedi. 1850'de, orléansçı bir restaurationdan korkarak ve Louis Napoléon Bonaparte'ın halktan yana bir siyaset izleyeceği umuduna kapılarak, prens-başkana yaklaştı. Bu yüzden, 2 aralık hükümet darbesine karşı gösterilen direnişe katılmadı ve yazdığı *la Révolution sociale démontrée par le coup d'État* adlı yapıtta, Louis Napoléon'u "devrimci bir diktatör" olarak gösterdi. Bununla birlikte, temmuz 1852'den başlayarak düşüncesini değiştirdi. İzleyen yıllarda birçok güçlükle karşılaştıysa da, yazmayı sürdürdü. 1857'de, zanaatçı birliklerinin gelişmesini savunduğu *le Manuel du spéculateur à la Bourse* (Borsa spekülatörünün el kitabı) ve 1858'de, elbirliği önerdiği ve emeği göklere çıkardığı *De la justice dans la révolution et dans l'Église* (Devrimde ve Kilise'de adalet) adlı yapıtları yayımlandı. Bu son yapıt yüzünden hapis cezasına çarptırıldı ve Belçika'ya kaçmak zorunda kaldı. Belçika'da yayımladığı *la Guerre et la Paix* (Savaş ve barış) [1861] adlı yapıtta, sefaletin kaçınılmaz ve sürekli olduğu düşüncesini dile getirdi. Aralık 1860'ta affa uğradı, eylül 1862'de Paris'e döndü ve genel seçimlerdeki işçi adaylarını büyük bir coşkuyla destekledi. 1864'te yazılmakla birlikte ölümünden bir yıl sonra yayımlanan son yapıtı *De la capacité politique des classes ouvrières*'de (İşçi sınıfların siyasal yeteneği üzerine), toplumsal gelişmeyi devletin aşamalı bir yıkımı olarak düşünüyor ve parasız eğitimi kınıyordu.

Proudhon'un düşünceleri, bireycilik ve anarşiye yaklaşmaktadır. Şöyle der: "Hiyerarşi nasıl ki ilkel toplumların var olma koşuluysa, anarşi de bugünkü toplumların var olma koşuludur". Önerdiği sistemin, iktisadi ve toplumsal düzeyde yardımlaşmacı, siyasal düzeyde federalist olduğu söylenebilir. Büyük sınai üretim birimleri, emekçi birlikleri durumuna dönüşecek ve emekçiler kendi ürünlerini kendi aralarında özgürce mübadele edeceklerdir. Faizin kaldırılması ve bedava kredi, her türlü sınıf ayrımının ortadan kalkmasına yol açacaktır. İmparatorluğun son döneminde Proudhon, fransız işçileri üzerinde çok büyük bir etkide bulundu. Öteki yapıtları: *les Confessions d'un révolutionnaire* (Bir devrimcinin itirafları), 1849; *l'Idée générale de la révolution au XIXe siècle* (XIX. yy.'da genel devrim düşüncesi), 1851 ve *Correspondance* (Mektuplaşma).

PROUST (Joseph Louis), fransız kimyacı (Angers 1754-*ay. y.* 1826). Salpêtrière'de başeczacı olarak çalıştı; idrar, fosforik asit, şap üstüne inceleme yazıları yayımladı. Balonlarda, ısıtılan havanın yerine hidrojenin geçmesi olayını inceledi, Pilâtre de Rozier'ye, bir montgolfier balonuyla yaptığı uçuşta eşlik etti (1784). Daha sonra İspanya'ya geçti, Segovia Topçu okulu'na kimya profesörü olarak atandı, Madrid'de kral Carlos IV'ün laboratuvarını yönetti. Proust, bu ülkedeyken üzümden şeker elde etmeyi başardı. 1806'da Fransa'ya döndü. Kıta abluka altındayken Napoléon I'in bu yöntemle şeker üretmek için fabrika kurmak üzere kendisine vermek istediği önemli miktarda parayı kabul etmedi. 1816'da Bilimler akademisi'ne seçildi. Proust kimyasal çözümlemenin kurucularından biridir. Kaynağı ne olursa olsun, suyun kimyasal bileşiminin değişmediğini göstererek 1808'de kendi adını taşıyan *belirli oranlar yasası*'nı açıkladı. Bu yasayla ilgili olarak Berthollet'ye karşı ünlü bir polemiğinde (1801-1808) kimyasal maddelerin bileşiminin mutlak değişmezliği ilkesini savundu ve sonunda haklı olduğunu kanıtladı.

Proust yasası, BELİRLİ ORANLAR* YASASI'nın eşanlamlısı.

PROUST (Marcel), fransız yazar. (Paris 1871-*ay. y.* 1922). Doktor Adrien Proust ile musevi bir sarrafın kızı olan Jeanne Weil'in oğlu; Condorcet lisesi'nde okudu, kibarlar çevresinde çeşitli salonlara girip çıktı. 1892'de Gregh, Halévy, de Flers ve La Salle ile birlikte *le Banquet* adlı bir edebiyat dergisi kurdu, ardından *la Revue blanche*'a girdi. 1896'da "garip ve marazi bir güzellikten" söz eden Anatole France'ın ve ilişki kurduğu Reynaldo Hahn'ın önsözleriyle *les Plaisirs et les Jours*'u yayımladı. Bu kitapta yer yer kendini gösteren bazı proustçu temalar, 1896 ile 1904 arasında tamamlanan, ama ancak 1952'de yayımlanacak olan *Jean Santeuil* adlı romanında daha da belirginleşti. Bu kitapta, gelecekteki yapıtının oluşumu ve Dreyfus olayına değinen ilginç sayfalar dikkati çeker. 1900'de Venedik'te karşılaştığı Ruskin'den, ilerde yararlanacağı üslup özelliklerini bulduğu *La Bible d'Amiens*'in [1904] ve *Sésame et les lys*'i [1906] çevirdi. Babasının (1903) ve annesinin (1905) ölümünden sonra evinden daha seyrek çıkmaya başladı, hastalığa (astım) karşın, kendini tümüyle yapıtını yazmaya verdi. 1913'te *Geçmiş zaman peşinde* (À la Recherche du temps perdu)'nin ilk cildi *Swann'ların semtinden* (Du côté de chez Swann) yazarın hesabına yayımlandı. *À l'ombre des jeunes filles en fleurs* (1918) 1919'da Goncourt ödülü'nü kazandı. Proust yapıtını tamamlayamama korkusu içinde, evine kapanıp deli gibi yazmaya koyuldu. Böylece *Le Côté des Guermantes* (1920), Sodome et Gomorrhe (1922) ve ölümünden sonra *la Prisonnière* (1923), *Albertine disparue (ou la Fugitive)* (1925) ve *le Temps retrouvé* (1927) yayımlandı. *Pastiches et Mélanges* (1919), hayranlık duyduğu yazarlara, özellikle de kendisi gibi salon havailikleriyle kıyamet günü hiçlikleri arasında pek bir fark görmeyen Saint-Simon'a kendi tarzında bir saygı sunuştur: Çıkış noktası aynıdır ve etiket insan haklarına bedeldir. *Chroniques* 1927'de yayımlandı, ama *Contre Sainte-Beuve* başlığı altında toplanan bir dizi metnin yayımlanması için 1954'ü beklemek gerekti. Bu metinlerin en önemlilerinde, Proust Sainte-Beuve ve okurlarının "sulandırılmış tonlardaki" eleştirilerinin karşısına yapıtın "parlak kırmızı rengini" çıkarır.

Dünya edebiyatında bir anıt olan *Geçmiş zaman peşinde* hiçbir biçimde belli bir çevreye, bir ülkeye ya da bir uygarlığa bağlı değildir. Yapıta hangi açıdan (zaman, sanat, aşk, varlık yokluğu, züppelik) yaklaşılırsa yaklaşılsın, metafizik bir ayrıntıyla; züppelikle daha da belirginleşen ve hem büyüleyici, hem bezgin bir yazıyla vurgulanmış bir tür saçmaya indirgeme kanıtlamasıyla karşılaşılır. Züppece bir istek, isteğin karikatürüdür ve yapıtta temel düşünce, masal dünyasının içine girilir girilmez, silinip gittiğidir. Salonların kapalı dünyası için geçerlidir bu; ama olanaksız aşk, yanıltıcı etimoloji, düşsel aristokrasi, karşılıksız platonik sevgi için de geçerlidir. Yapıt boyunca görülen çeşitli düzlemlerdeki çılgınca ilişki arayışı, başlangıçtaki duygusal ilişki kopukluğunun karşılığıdır ve her başarısızlık, gelecekteki zafer öğesini içinde taşısa bile (bunu tümce yapısından sezebiliriz) edinilen son izlenim bir başarısızlık izlenimidir. Ama sürekli bir *deneme* vardır ve bu *deneme* yapıtın kendisidir. Böylece yapıt, yaşamı ve zamanı sürekli bir tükenişe çeviren neden ve koşulların (bu noktada, eşcinsellik örneklik nitelikleriyle önemli bir açıklayıcı rol oynar) bilinçli ve derinlemesine araştırılmasıdır. Yani, bir yandan çözülmenin nedenlerinin araştırılması, bir yandan da bu nedenlerin, her defasında, karmaşıklıkları içinde, çekingen açıklamalarla, sayısız sorgulamalarla ve yanıtlarla ortaya konması sözkonusudur (bu yanıtların çürütülmezliği, çelişkin bir biçimde, cümle boyunca, kesinlikleri pekiştiği ve tutarlılıkları daha da belirginleştiği anda gücünü yitirir). İşte burada, fışkırma ve biçimlendirme arasında Proust'un sesi duyulur. Dreyfus olayı'nın sarstığı ve savaşın çökerttiği 1914 öncesi fransız toplumunun soğuk geçmişe bağlılığına, Proust, tüm hayalleri (yıkılmaya yüz tutan entrika da buna dahildir) ateşli ve sistemli biçimde darmadağın ederek yanıt verir. Bu çalışmada, sonraki yüzyılın tüm roman yaratılarına büyük ölçüde öncülük eden bir metin ve bir sanat özgürlüğü (yıkımdan yalnızca bunlar kurtulmuştur) ortaya çıkar. Roman, Proust'la, şiirin romantizmden beri yüklendiği mistik işlevi devralır. Bu bakımdan *Geçmiş zaman peşinde* XX. yy. romanını kuran düşünsel bir uygulamadır. Proust'un tüm yazışmalarının *La Correspondance* adı altında yayımına 1970'te başlanmıştır.

Proust belirtisi (Marcel Proust'un kardeşi fransız cerrah Robert *Proust*'un [1873-1935] adından). Kad. hast. Dış gebeliğin patlaması halinde dölyolu tuşe ile muayene edildiği zaman Douglas çıkmazı kesiminde duyulan bayıltacak kadar şiddetli ağrı.

PROUSTİT a. (öz. a. J. L. *Proust*'tan). Miner. Romboedrik sistemde yer alan doğal gümüş arsenosülfür. (Ag_3AsS_3 formülündeki *proustit*'in ya da *arsenikli kırmızı gümüş*'ün kristalleri frenküzümü kırmızısı rengindedir. % 65 oranında gümüş içeren bu mineral pirargirit ile birlikte bulunur.)

PROUT (William), ingiliz hekim ve kimyacı (Horton, Gloucestershire, 1785 - Londra 1850). Londra'da çalışırken mide özsuyunda hidroklorik asit bulunduğunu kanıtladı ve 1815'te bütün elementlerin hidrojen atomlarının birleşmesiyle oluştuğu varsayımını öne sürdü.

PROUVÉ (Jean), fransız inşaatçı (Nancy 1901 - *ay. y.* 1984). Bir süre demircilik yaptıktan sonra metal mobilya ve doğramalara ve tasarıma ilgi duydu ve sanayileşmiş mimarlığın öncüleri arasında yer aldı (modern önüretim: katlanmış sac, perdeduvar vb. kullanımı). 1931'de Nancy'de kurduğu atölyelere mimarlar uzun süre ilgi göstermedi. Önerileri de çoğu kez resmi standartlara uymadığı gerekçesiyle geri çevrildi.

PROVA a. (ital. *prova*). **1.** Deneme, sınama. **—2.** Bir giysiye son biçimini vermeden önce, onu giyecek kimsenin üzerinde düzeltme: *İlk, son prova.* **—3.** Yazar ya da düzeltmenin, dizgide yapacakları düzeltileri, belirli işaretlerle üzerinde gösterebilecekleri denetleme yaprağı. (Örneğin, birinci prova, basıla provası, son prova.) —Denizc. *Makine provası,* silindirleri temizlemek ve tüm organların işleyişini denetlemek için, boşta çalıştırıp ısıttıktan

sonra gemi makinesini birkaç devir öne ya da arkaya çalıştırmaya dayanan işlem.
—Grav. ve Matbaac. Bir resim ya da gravürün, nemli bir kâğıt yaprağı üzerine basit baskıyla yapılmış ters yönlü kopyası. || *Prova makinesi*, ofset fotogravür atölyelerinde, denetim ya da deneme provalarının basımında kullanılan makine.
—Matbaac. *Prova tezgâhı*, fotogravürcünün deneme provalarını çıkarmasına ya da tipo işçisinin ilk prova baskılarını veya sütun tashihlerini yapmasına olanak veren baskı makinesi.
—Terz. *Prova çıkmak*, son biçimini vermeden önce sahibine giydirilen giysi üzerinde düzeltilecek yerler bulunmak. || *Prova yapmak*, giysiyi sahibi üzerinde denemek ve gerekli düzeltmeleri yapmak.
—Tiyat. Bir gösteri, bir rol, bir konser vb. üzerinde, seyirci ya da dinleyici karşısına çıkmadan önce yapılan çalışma. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Okuma provası*, tiyatro metninin oynanmadan, yalnızca doğru okunmasını sağlamak için yapılan prova. || *Son prova*, ayrıntılar üstündeki çalışmalardan sonra, bir oyunun kesintisiz olarak prova edilmesi.
—Yayınc. *Prova baskı*, süreli bir yayının yazı ekibini alıştırmak ve ilan verenlerin tepkisini ölçmek için ilk sayının, yayımlanmadan önce basılan nüshası.
—ANSİKL. Tiyat. Genellikle bir piyesin provası her zaman aynı sırayı izler: sahneye koyucu yapıtı okuyuculara okur. Bundan sonra, süresi duruma göre değişen bir "masa başı" çalışması başlar: oyuncular rollerini okurlar, sahneye koyucu kendi yorumunu ve rol üzerindeki düşüncelerini açıklar, oyuncularla, orada hazır bulunuyorsa oyunun yazarıyla ve varsa dramaturgla görüş alışverişinde bulunur. Oyuncuların ellerinde metinleriyle sahnede yer almalarından sonra sahne çalışmasına geçilir. Bunu, oyunun sahne sahne ele alınması ve gösterinin teknik unsurlarının (dekor, kostüm, ses, ışık) da araya girmesiyle bağlantıların gitgide daha belirginleşmesi izler. Prova çevrimi, teknik provalar, giysi uzmanıyla görüşmeler ve genel provayla tamamlanır. Çağdaş sahneye koyuculardan birçoğu (örneğin Peter Brook), buluş ve yaratma gücüne pek özgürlük tanımayan provaların mekanikliğini ve geri kalmışlığını eleştirirler. Bugün ekibin tümünü zaman yitirmeden çalışmanın içine sokarak, doğaçlamalardan yararlanarak, yapıta yaklaşma yollarını çoğaltarak ve genellikle tüm yaratıcılara olabildiğince çok özgürlük tanıyarak geleneksel alışkanlıklar değiştirilmektedir.

PROVACI a. Terz. Ismarlama bir elbisenin dikimi sırasında, giysiyi müşterinin üstünde prova eden ve gerekli rötuşları işaretleyen kimse.

PROVADİYA, Bulgaristan'da kent, Varna'nın B.'sında; 15 000 nüf. Kayatuzu.

PROVENCE, eski Güney Fransa eyaleti.
—Tar. İ.Ö. VI. yy.'da Phokaialılar, Ligürler' in yaşadıkları kıyıda Massalia'yı (Marsilya*) kurdular ve yunan uygarlığını getirdiler. IV. ve III. yy.'larda kelt istilacılar, Ligürler'le birleştiler. Keltligürler ve Massalialılar arasındaki çatışmalar, Marsilya' nın müttefikleri olan Romalılar'ın müdahalesine yol açtı. İ.Ö. 125-121 arasında Galya'nın tüm güney-doğu'sunu işgal eden Romalılar, burayı *Provincia Romana* (Provence sözcüğü buradan gelir) durumuna getirdiler. Aix*'i (123) ve Narbonne'u (118) kurdular, Aix'te Tötonlar'ı yendiler (102). Augustus'dan başlayarak Narbonensis diye adlandırılan *Provincia*, Antikçağ'dan kalma Orange, Arles, Nimes ve Fréjus'deki anıtların da gösterdikleri gibi, tamamen romalılaştırıldı. Hıristiyanlık oldukça erken yerleşti; İ.S. IV. - V. yy.'lar arasında manastır yaşamı yoğunlaştı (Marsilya'daki Saint-Victor, Lérins). III. - IV. yy. arasında Narbonensis, göçebe kavimlerin tehdidi karşısında parçalandı. Arles, gerçek bir anakent durumuna geldi.

V. yy. sonunda Provence, Vizigotlar, Burgundlar ve Ostrogotlar tarafından istila edildi, ardından Frank krallığı'na bağlandı (537). Kent, Araplar'ı iyi karşıladığı için Charles Martel tarafından yakılıp yıkıldı, Karolenjler döneminde gerilemeye başladı. Verdun atlaşması'yla (843) Lothar'a verildi, bir süre Bourgogne'la birleşen ve çok geçmeden Arles krallığı diye adlandırılan bir krallık oluşturdu. Bu krallığa önce karolenj prensler, ardından bir kontluk hanedanı, zaman zaman birbiriyle savaşarak egemen oldular. Ülke sarazen korsanların baskınlarına uğradı (889-973 arasında bunlar, La Garde-Freinet'de üslendiler). 1032'de Arles krallığı kâğıt üzerinde Kutsal Roma-Germen imparatoruna geçti. Ancak fiili iktidar, ilkin kontluk hanedanının, ardından merkezi bir otorite kuran Barcelona kontlarının (1112-1246) egemenliğindeki feodal hiyerarşinin elindeydi. Levant ticaretiyle zenginleşen kentler bağımsızlaşarak (konsüllüklerin kurulması) uygarlık merkezleri durumuna geldiler. 1246'da Provence, evlenme yoluyla Anjou sülalesine geçti ve 1481'e kadar bu sülalenin elinde kaldı. XIV. yy. Provence'a felaket getirdi. 1348'de Avignon'un papaya satılması (1309'dan beri papa oraya konuk olarak yerleşmişti), krallığı küçülttü. 1347-48'deki veba salgını, nüfusu azalttı; büyük birlikler ülkeyi soyup soğana çevirdi. Levant ticareti tehlikeye düştü. Anjou sülalesinin bütün varlığıyla Napoli mülkünü korumaya çalışması, Provence'ın mali durumuna darbe vurdu. Kral René döneminde (1434-1480) Provence, kalkınmaya başladı. Louis XI, Charles du Maine'i destekleyerek, vârisler arasındaki anlaşmazlığı çözdü. 1481'de ölen Charles du Maine, Provence'ı Fransa'ya bıraktı.

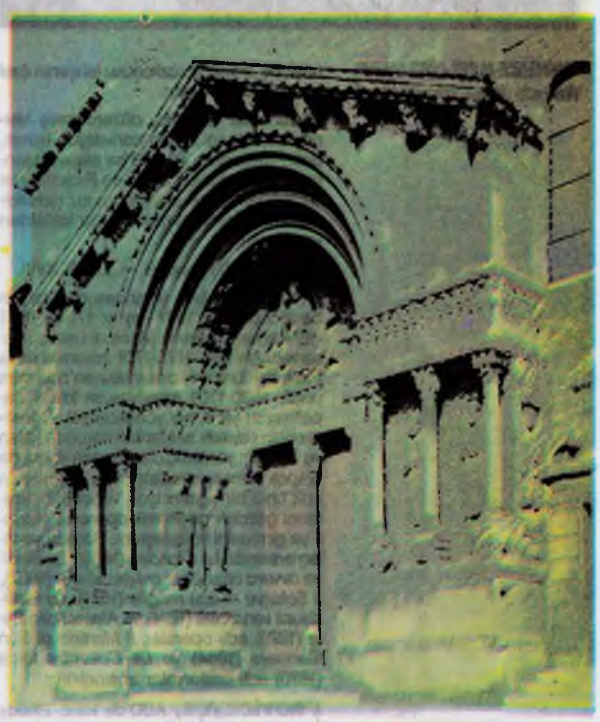
Fransa krallarının eritme siyaseti, Provencelılar'ın özerkliğine son verdi. Bununla birlikte Provencelılar, Germen İmparatorluğu kuvvetleri ülkeyi istila ettikleri zaman (1524 ve 1536) Fransa krallığı'na bağlılık gösterdiler. XVI. yy.'ın en önemli olaylarını, Cabrières ve Mérindol'da sapkın vaud hareketinin acımasızca bastırılması (1545) ve sonunda Marsilya birlikçileriyle krallık valisi arasında bir mücadeleye dönüşen Din savaşları oluşturdu. XVII. yy.'da Richelieu ve Mazarin'in reformları, Aix parlamentosu'nun ayrıcalıklarını tehlikeye düşürerek bir parlamento Fronde'una yol açtı (1650-1652). Marsilya' nın son ayaklanması, ancak 1660'ta bastırılabildi. XVIII. yy.'da ülke, 1720 veba salgınına ve Avusturyalılar'ın 1707 ve 1746' daki, kısa süren istilalarına uğradı, 1731' de Orange prensliği, Fransa'ya ilhak edildi.
—Güz. sant. Bölgede bulunan birçok ilginç Roma yapısı arasında, Arles'daki su kemeri ve zafer takı, Fréjus ve Vaison-la-Romaine'deki hamamlar, Glanum'daki zafer takı ve anıtmezar sayılabilir. Erken hıristiyanlık döneminde bazilika planlı ve merkezi planlı kiliseler yaygınlaştı. Gotik yapılar arasında en ilginci Aix'teki Saint-Jean-de-Malte kilisesi'dir. Manastırlar yoluyla bölgeye gelen gotik üslubun büyük yaygınlık kazanmasına karşın, Arles'daki Saint-Trophime kilisesi'nde ve Aix katedrali'nde roman biçimlere rastlanır. Rönesans dönemi mimarlığı fazla ilginç değildir. Barok mimarlık, Aix ve Arles belediye saraylarında görüldüğü gibi ılımlı klasik çizgilerle kendini kabul ettirdi.

Başlıca Provence kaleleri arasında kral René'nin Tarascon'daki şatosu sayılabilir. Resim sanatı, Avignon'da Papalık sarayı'nda etkinlik gösteren Simone Martini ve Viterbolu Matteo Giovannetti gibi sanatçıların katkılarıyla heykelcilikten daha çok gelişti. Nicolas Froment (*Alevli çalı üçkanatlısı*, Saint-Sauveur katedrali, Aix-en-Provence), Enguerrand Charonton (*Meryem'in zaferi*, Hospice müzesi, Villeneuve-lès-Avignon), Aix Muştulaması ustası'nın (Aix-en-Provence, Sainte-Marie-Madeleine kilisesi) yapıtlarından anlaşıldığı gibi, İtalyanlar'ın yanı sıra Flaman sanatçıların da bölge ressamları üzerinde önemli bir etkisi olmuştur.

PROVENCE-ALPES-CÔTE D'AZUR, Fransa'nın güney-doğusunda yönetimsel bölge; 31 436 km²; 4 257 907 nüf. (1992). Merkezi *Marsilya*. 6 *département*'dan oluşur: Alpes-de-Haute-Provence, Hautes-Alpes, Alpes-Maritimes, Bouches-du-Rhône, Var ve Vaucluse. Bölge eski Provence'ı (burada bazen bir *Yukarı Provence* [Alp kesiminin bütünü ve özellikle Önalpler] ve bir de *Aşağı Provence* [Maures ve Esterel "kıyı" kütleleri, ovalar ve havzalar] ayrımı yapılır), Comtat Venaissin ve Orange prensliğini, Dauphiné'nin güneyini ve Nice yönetim bölgesini içine alır.

Bk. resim sayfa 9594

Provence çıkartması, 15 ağustos 1944'te Müttefikler'in Provence kıyılarında başlattıkları ve Normandiya'daki harekâtla birlikte fransa topraklarının büyük bir bölümünün kurtulmasına yol açan harekât (Anvil-Dragoon harekâtı denir).

Pix-Chappe

Provence'ta Arles'daki (Bouches-du-Rhône) Saint-Trophime kilisesi'nin taçkapısı (XII. yy. sonu)

PROVENCE DİLİ a. 1. Geniş anlamda OC DİLİ'nin eşanlamlısı. —2. Dar anlamında, eski Provence, Nice kontluğu, Venaissin ve Nîmes ile Uzès yörelerinde konuşulan oc lehçesi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Dilbil. Provence lehçesi, dar anlamda dört önemli lehçe türü içerir: Rhône vadisinde konuşulan lehçe; Apt-Draguignan çizgisinin güneyiyle kıyıda Marsilya ve Sisteron'dan Allos'a uzanan yörenin lehçesi ve eski Nice kontluğu'ndaki nice lehçesi. Bu öbeklerin her biri içinde büyük çeşitlilik görülür. Coğrafi konum nedeniyle lehçesel parçalanma da çok aşırıdır. Ancak ayrılıklar daha çok sesçil niteliklidir. Sözcük dağarcığı ve sözdizimleri aynıdır. Bunlar içinde bir tek nice lehçesinde eski biçimler vardır, çünkü Nice XIV. yy. sonunda Provence'tan siyasal açıdan ayrılmıştır. Bu lehçelerden Rhône vadisinde konuşulanı, Mistral ve izleyicileri sayesinde saygın bir edebiyat diline dö-

Ch. Lenars

PROVENCE-ALPES-CÔTE D'AZUR
Villefranche (Alpes-Maritimes) yat limanı

nüşmüş, böylece sözkonusu lehçenin özel bir yazgısı olmuştur.

Provence kanalı, düzenlenmiş Verdon'un sularını akıtan derivasyon kanalı. Batı Provence'ta 60 000 ha alanın sulanmasında ve Marsilya, Aix-en-Provence ve Toulon yerleşme alanlarının su gereksinimlerinin karşılanmasında bu kanaldan yararlanılır.

PROVENCE kontu → LOUIS XVIII.

PROVENZALE (Francesco), italyan besteci (Napoli 1627 - *ay. y.* 1704). 1663 -1674 arasında Santa Maria di Loreto konservatuvarı'nda, 1673-1701 arasında da la Pietà dei Turchini konservatuvarı'nda ders verdi. 1690-1701 arasındaysa krallık capellasının yardımcı yöneticisiydi. Öğrencilerinin sayısını sınırlamak zorunda kalan ve öğretim yöntemi, ölümünden sonra da Napoli konservatuvarlarında uygulanan çok ünlü bir eğitimciydi. Venedik operalarını gözden geçirerek operanın Napoli'ye girmesini kolaylaştırdı. Başlıca yapıtları arasında *La Cloridea* (1660), *La Bisalva ovvero offendere chi piu s'ama* (1667), *Il Schiavo di sua moglie* (1671), *La Stellidaura vendicata* (1674) ve *Alessandro Bala* (1678) adlı operalar, *Il Martirio di San Gennaro* (1664) ve *La Colomba ferita* (1670) adlı oratoryolar anılmalıdır.

PROVİDENCE, ABD'de kent, Rhode İsland'ın merkezi, Providence River'ın kıyısında, Narragansett koyunun ağzında yer alır; 160 730 nüf. (1990). 1636'da kurulmuş eski kent, (halkı anglosakson kökenlidir) etkin bir liman (petrol), bir sanayi (takım tezgâhları, tekstil, mücevher, deri işleme), yönetim, ticaret ve üniversite merkezidir.

PROVİDENİYA, Rusya'da liman, Bering boğazının G. girişinde. Bilim merkezi. Deri işleme. Besin (et, süt) sanayileri.

Provincetown Players *(The)*, 1915'te önce Provincetown'da (Massachusetts) bir araya gelen ve 1929'a kadar O'Neill' in, Sherwood Anderson'un, Cummings' in *(Him)*, Suzan Glaspell'in oyunlarıyla amerikan tiyatrosuna yenilik getiren, yazar, yönetmen ve oyuncular topluluğu.

PROVİNCİA a. (lat. sözc.). Esk. Rom. İtalya dışında fethedilmiş, Roma yasalarının geçerli olduğu ve bir roma valisi tarafından yönetilen ülke.
—ANSİKL. Esk. Rom. *Provincia* sözcüğü önceleri bir savaş yükümlülüğünü, yani askeri bir komuta yetkisini *(imperium)* ifade ediyordu; daha sonraları bir *magistratus*'un yerine getirmesi gereken tüm görevleri ve nihayet Roma'nın İtalya dışında egemen olduğu toprakları belirtmek için kullanıldı. İlk provincialar Sicilya (227), Sardinya-Korsika (227), España Citerior ve España Ulterior'du (197). Fethedilen ülkede askeri bir yönetim kurulurdu: tüm *imperium* (iktidar), *jus gladii* (ölüm ve yaşam hakları) da dahil, valiye aitti. *Lex provinciae* (provincia yasası) legatus'lardan yardım gören muzaffer general tarafından belirlenir, gerekirse valinin fermanlarıyla desteklenirdi. Bu yasa valinin yerleşeceği yeri, provinciaların statülerini (özgür site, municipiumlar, özerk site) ve mali yükümlülükleri (özerk sitelerden alınan toprak vergisi, *stipendium* [haraç] ve bağımlı sitelerin yükümlülükleri) gösterirdi. Bağımlı siteler, mesleklerini sürdürmeleri için gerekli olan geliri provincialardan sağlayan valiler ile *stipendium*'la yükümlü publicanusların haraç talepleri karşısında korumasız durumdaydılar. Başlangıçta magistratusları *(konsül, praetor)* ya da görev süresi uzatılanları *(prokonsül, propraetor)* provincialara atayan Senato'ydu: bu görevliler anlaşarak ya da kura çekerek provinciaları aralarında paylaşırlardı; *provinciis consularibus lex Sempronia*'sı (123 -122), görevliler arasında rekabeti önlemek amacıyla, konsül seçimi döneminden önce bu uygulamayı zorunlu kılıyordu. Sulla, *provinciis ordinandis lex Cornelia*'sıyla (81), o döneme kadar istisnai olan, görev süresini uzatma uygulamasını olağan bir işleme dönüştürdü; bir askeri komutan ve yeni bir atama bekleyen provinciaları konsüller için ayırırken, diğer provinciaları sekiz *praetor* arasında bölüştürme yetkisini de Senato'ya verdi; bu *praetorlar* bir yıl görevde kalıyordu. İ.Ö. I. yy.'da görev yapan olağanüstü komutanların pek uymadığı bu düzenleme, valileri atama yetkisini kendine mal eden Sezar'ın döneminde kalktı (İ.Ö. 49). İ.Ö. 27'de Octavianus, provincialarını iki kategoriye ayırdı: 1) *senato provinciaları*, güvenliğin sağlandığı, dolayısıyla garnizon bulundurmayı gerektirmeyen topraklar: Senato'nun görevlendirdiği ve ancak sivil yönetim yetkisine sahip senato prokonsülleri tarafından yönetiliyordu (prokonsüller uygulamak istedikleri kuralları *[edictum provinciale]* gene kendileri belirlerlerdi). Aslında yalnızca iki eyalet (Afrika ve Asya) konsüllerle yönetiliyor, öbür eyaletlerde ancak *preator*'lar bulunuyordu; buralardan sağlanan gelirler Senato'nun *aerarium*'una katılıyordu; 2) *imparatorluk provinciaları*, güvenliğin henüz sağlanamadığı ve dış tehditler yüzünden asker bulundurmayı gerektiren topraklar; yeni toprakların ilhakı, koruma altındaki kimi bölgelerin provincia haline getirilmesi, beli bir provincianın birkaç provinciaya bölünmesi (örneğin Bretagne 198'de Birinci Bretagne ve İkinci Bretagne olmak üzere ikiye bölünmüştür) gibi nedenlerle, imparatorluk provincialarının sayısı arttı. Öte yandan, procuratorların yönetimine verilmiş provincialar *praetor*'luk (Marcus Aurelius devrinde Rhaetia ve Noricum) ya da konsüllük (Vespasianus devrinde Kappadokia) haline getirilebiliyordu. İmparatorluk provincialarını kendine ayıran Augustus, buralara senato ya da şövalye sınıfına mensup (Mısır' da *praefectus*, küçük provincialarda *procurator*) *legati Augusti pro praetore*'yi atıyordu: bunların hepsi imparator tarafından seçiliyor ve belli bir ücret alıyorlardı. Roma ve Augustus imparatorluk kültü, provincia meclislerinin *(consilia)* toplanmasını gerektiriyordu: genellikle yılda bir kez toplanan bu meclisler, imparatorun yöneticileri daha iyi denetlemesini sağlıyordu. Öte yandan senato provinciaları ile imparatorluk provinciaları arasındaki fark ortadan kalktı. III. yy.'da, imparator artık tüm provinciaların yöneticilerini kendisi atamaya başladı ve 261'de, imparatorluk provincialarının yönetiminden senatörleri aldı.

Diocletianus (284-305), İtalya'yı provinciaların böldü, artık askerden arındırılmış bulunan senato ve imparatorluk provinciaları arasındaki ayrımı kaldırdı. Provinciaların sayısını artırdı (Traianus'un döneminde sayıları kırk ikiyken, III. yy.'ın sonunda yüze yaklaştı) ve on iki *diocesis* içinde bir araya getirdi; artık sivil magistratuslar olan provincia yöneticileri ya da *rectores, spectabiles* (prokonsül), *clarissimi (consulares* ve *correctores)* ve *viri perfectissimi (praesides)* sınıflarına ayrıldılar. Askeri yetkilerse, yeniden *duce*'lere verildi. Göçebe kavimlerin istilası döneminde (İ.S. V. yy.) ortadan kalkan roma provinciası, yerini kontluğa, marka ve dukalığa bıraktı.

PROVİNS, Fransa'da *arrondissement* (Seine-et-Marne) merkezi, Brie'de, Voulzie ile Durteint kıyısında yer alır; 12 171 nüf. (1992). Turizm ve ticaret merkezi.

Durteint'e egemen bir yüksek burunda yer alan *Ville-Haute*'ta (Yukarı Kent) ilgi çekici surlar bulunur.

XII. yy.'ın sonunda yapılmış Grange -aux-Dîmes. Ortaçağ'dan kalma yeraltı geçitleri ve evler. XII. yy.'dan roman üslubuyla yapılmış bir evde Provinois müzesi.

Ville-Basse (Aşağı Kent) Durteint'in sol kıyısında yayılır. St-Ayoul kilisesi XI. ve XII. yy.'da yapılmıştır.

PROVİRÜS a. (lat. *provirus*). **1.** Konağın kromozomuyla bütünleşen ve onunla birlikte ana hücreden yavru hücreye geçen virüsün özel durumu. (Örneğin lizogen bakteriler tarafından taşınan profajlar.) **—2.** Yedek transkriptaz (ya da RNA'ya bağımlı DNA polimeraz) adlı bir enzimle elde edilen, onkojen bir virüs RNA'sının kopyası. (Bir provirüsün bu biçimde birleştirilmesi, bu virüslerce başlatılan enfeksiyon ve hücresel dönüşüm için onsuz olmaz bir koşul sayılmaktadır.)

PROVİTAMİN a. (fr. *provitamine*). Biyokim. Canlı bir organizmada vitamin oluşturabilen ekzojen madde. (Karotenin [provitamin A] karaciğerde yükseltgenmesi A vitaminini verir.)

PROVİZYON a. (fr. *provision*). **1.** Bank. Bir poliçe keşidecisinin, poliçe muhatabından alacaklı olduğu ve poliçenin lehtarına ya da sonraki taşıyıcılarına devrettiği tutar. **—2.** Bir çek keşidecisinin, çekin ödenmesini sağlamak amacıyla önceden bankaya yatırdığı para. (Provizyonsuz çek keşidesi, yasalarca suç sayılır.)

PROVİZYONSUZ sıf. Bank. ve Muhs. Karşılıksız, karşılığı olmayan çek ya da poliçe.

PROVO a. Hollanda'da, aşırı sol eğilimli, kışkırtıcı küçük grupların üyesine verilen ad.

PROVO, ABD'de (Utah) kent, Utah gölünün doğu kıyısında, Salt Lake City'nin G.-G.-D.'sunda; 73 900 nüf. Bir maden bölgesinin (gümüş, kurşun, bakır ve altın) ticaret merkezi. Demir-çelik. Elektronik. Tekstil. Besin sanayisi. Üniversite.

PROVOCATİO. Rom. tar. Hüküm giymiş bir yurttaşın halk meclisine başvurma olanağını *(provocatio ad populum)* belirten latince sözcük. Yalnız ölüm ya da sürgün cezaları için geçerliydi.

PROVOKASYON a. (fr. *provocation*). **1.** Birini kışkırtmak, onu suç sayılacak bir eyleme itmek eylemi; kışkırtmaya yönelik olay ya da hareket. **—2.** Sert bir tepkiye yol açmak için başvurulan hareket: *Bu provokasyona cevabımız çok sert olacaktır.*

PROVOKATÖR sıf. ve a. (fr. *provocateur*). Bir örgüte, bir mitinge, bir gösteriye katılanları, kendilerine zararı dokunacak eylemlerde bulunmaya ya da bir görüş belirtmeye itmek amacıyla sızan kimse; kışkırtıcı.

PROVOKE sıf. (kışkırtmak anlamına gelen fr. *provoquer*'den). *Provoke etmek*, bir kimseyi, bir topluluğu kışkırtmak.

PROVOST (Jan), güney hollandalı ressam (Mons 1470'e doğr. - Brugge 1529). 1493'te Anvers'de ustaydı; daha sonra Brugge'ye yerleştiyse de Q. Metsys ile ilişkisini koparmadı. Maniyerist yeniliklere bir ölçüde açık olmakla birlikte XV. yy. geleneğini sürdürdü. Elinden çıktığına kesin gözle bakılan yapıtı, Brugge müzesi'nde bulunan *Son yargı*'dır (1525).

PROVVEDİTORE a. (ital. *provveditore, provvedere*, donatmak, sağlamak'tan). Tar. Venedik Cumhuriyeti'nde bir ilin yönetimiyle ya da denetim işleriyle görevli memur (bankalar provveditoresi, tulumbalar provveditoresi vb.).

PROZANSEFAL a. (fr. *prosencéphale*). Nöroanat. ÖNBEYİN'in eşanlamlısı.

PROZODEM a. (fr. *prosodème*). Sesbil. Bir dilin prozodik dizgesindeki işlevsel birim. (Eşanl. BÜRÜNBİRİM.)
—ANSİKL. Prozodem sınıfında yer alan vurgubirim, tonbirim ve tonlamabirimler, dilsel bildirişimde, sözkonusu dilin özelliklerine göre (tonlamalı dillerdeki tonbirimler gibi), ayırıcı işlevden başka, yücelim işlevini (vurgubirim), sınırlayıcı, anlamlayıcı ve anlatımsal (vurgubirim ve tonlamabirimler) işlevleri de gerçekleştirebilirler. İngiliz ve kimi amerikalı dilbilimcilere göre, prozodem terimi daha geniş bir anlam içerir. Bunun nedeni, sözkonusu terimin genellikle parçasal birimlerin (ya da sesbirimlerin) sınırlarını aşan ve parçaüstü öğe (ya da uzun bileşen) adı verilen sesçil olguların tümünü belirtmesidir. Bu nedenle, aynı sözcükte birçok parçayı içerebilen ses uyumu (macarca ve türkçede), genizsillik (portekizcede), damaksıllaşma (rusçada) da prozodem olarak ele alınır.

PROZODEMATİK a. (fr. *prosodématique*). Sesbil. Çift eklemleme çerçevesinde yer almayan, ancak sözlü bildirişimde önemli ve çeşitli dilsel işlevler üstlenen anlatım düzlemi öğelerinin (vurgular, tonlama, tonlar) işlevsel açıdan incelenmesi. (Sesbirimbilim ile prozodematik, sesbilimin birbirini bütünleyen iki alanını oluşturur.)
◆ sıf. Prozodemlere, prozodematiğe ilişkin. (Eşanl. BÜRÜNBİRİMSEL.)

PROZODİ a. (fr. *prosodie;* yun. ve lat. *prosodia*'dan). Ed. Dizeyi oluşturan seslilerin sayısıyla ilgili kuralların tümü. (Prozodi, ancak sesli miktarının kesin olarak saptanabildiği dillerde var olabilir.)
—Esk. Yun. Bir çalgı eşliğinde söylenen şarkı.
—Müz. Güftedeki vurgulu ve vurgusuz hecelerle, müziğin kuvvetli ve zayıf zamanlarının tam uyumlu olmasını sağlayan kuralların tümü.
—Sesbil. Genel dilin (ya da özel bir dilin), sınırları sesbirimlerle çakışmayan, gerek daha küçük (mora'lar gibi) olan ses öğelerinin biçim ve tözünün incelenmesi. (Örneğin, alanı sözcük olan vurgu ve alanı cümleyle kurucuları olan titremleme üstüne yapılan incelemeler, söz içinde dizem, hız ve durak incelemelerini de içeren prozodiye bağlanır.) [Eşanl. BÜRÜNBİLİM.]

PROZOPAGNOZİ a. (fr. *prosopagnosie;* yun. *prosopon*, çehre, kişi, yüz, ve *agnosia*, bilgisizlik'ten). Nöropsikol. Tanıdık yüzleri (akraba, ünlü kişiler, hatta kendi yüzü) baktığı halde tanıyamama biçiminde ender olarak ortaya çıkan görme agnozisi.
—ANSİKL. Hastalar genellikle bu kusurlarını bazı görüntü ayrıntılarına (yara izleri, saç rengi, gözlük, vb.) ve daha başka kişisel özelliklere (ses, adım, yürüme sesleri, vb.) bakarak kısa zamanda düzeltirler Bu bozukluğun ortaya çıkmasında sağ artkafa-şakak kavşağındaki (sağ ellerini kullananlarda) bir lezyonun büyük rol oynadığı bilinmekle beraber ortaya çıkıp belirli bir hale gelmesi için lezyonun iki taraflı olması gerekeceği sanılmaktadır.

PROZOPİL a. (fr. *prosopyle;* yun. *pros*, kurt, ve *pyle*, kapı'dan). *Tetractinellida* öbeğinden süngerlerde titreşen solungaç sepetçiklerine suyu taşıyan kanal.

PROZOPİT a. (fr. *prosopite*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan alüminyum ve kalsiyum fluorür.

PRÖMİYER a. (fr. *première*). Sahneye konan bir oyunun ilk temsili.

PRUDENTİUS (Aurelius Clemens), hıristiyan latin yazar (Calahorra 348 - 410'a doğr.), Zaragozalı'ydı. İmparator Theodosius'un danışmanı oldu. İleri yaşlarda Tanrı'yı ve hıristiyanlığı övmek için şiirler yazmaya başladı. Lirik (*Cathemerinon* [günün çeşitli saatleri için ilahiler], *Peristephanon*), epik ve öğretici (*Hamartigenia* [Günahın kökeni], *Apotheosis*) yapıtları Prudentius'un şiirsel kıvraklığına ve güçlü imgelerine tanıklık eder. Erdemlerle kötülükler arasındaki çatışmayı dile getiren *Psycomachia* ile Ortaçağ'da çok tutulacak olan alegorik şiir türünü yarattı.

PRUDENZANİ (Simone), italyan yazar (Orvieto XIV. yy.'ın ikinci yarısı - *ay. y.* 1440'a doğr.). Döneminin aristokratları üstüne bir sone kitabı *(Saporetto)* ve Boccaccio etkisinde öyküler *(Sollazzo)* yazdı.

PRUDHOE BAY, Alaska'nın kuzeyinde, Kuzey Buz denizi'nde (Beaufort denizi) körfez. 1968'de bulunan önemli petrol yatağı (başlangıçta tahmin edilen rezerv 1 300 Mt). Bugünkü üretim miktarı, yılda 80 Mt dolayındadır. Yatak, 1 280 km uzunluğundaki Transalaska boruhattıyla, Valdez limanına (Alaska körfezinde) bağlanır. Petrolün yanı sıra önemli miktarda doğal gaz (700 milyar m^3'ten fazla; henüz işletilmemektedir) da vardır.

PRUD'HON (Pierre Paul), fransız ressam (Cluny 1758 - Paris 1823). Dijon desen okulunda öğrenim gördükten sonra, 1780'de sanatını geliştirmek için Paris'e gitti. Minyatürler ve alegoriler yaparak geçimini sağladı. Dijon'da Devosge'un atölyesine girdi; Roma ödülü'nü kazanarak 1785'te Roma'ya gitti. İtalya'da, Antikçağ'dan çok, da Vinci ve il Correggio'nun sanatından etkilendi. Fransa'ya dönüşünde devrimci düşünceleri benimsedi, ancak sanatı pek beğenilmedi. 1796'da Paris'te çeşitli gravürler, özellikle de Joséphine de Beauharnais'nin konağı, Saint-Cloud ve Louvre sarayları için süsleme çalışmaları yaptı. Joséphine imparatoriçe olduktan sonra sanatçıya portresini yaptırdı (1805, Louvre). XIX. yy.'ın başında, Devrim öncesi ressamlarının zarif üslubunu sürdüren Prud'hon, birçok sipariş aldı ve çok sayıda portrenin yanı sıra alegorik ya da mitolojik konulu tablolar gerçekleştirdi: *Psykhe'nin kaçırılması, İupiter'e yakaran Diana, Cürmü kovalayan adalet ve ilahi öc* (Louvre). 1817 Salonu'na *Astyanaks'ın kötü kaderine ağlayan Andromakhe* adlı tablosuyla katıldı.
Prud'hon'un genellikle mavi kâğıt üzerine füzen ya da tebeşirle yaptığı desenleri, zamana tablolarından daha iyi dayandı. Constance Mayer'in portresi (Louvre müzesi'nin desen bölümü) başyapıtlarından biridir. Nülerinin büyük bir bölümü, İngres ve Chassériau'nun sanatının habercisi olan bir incelik ortaya koyar. Romantizmin öncülerinden biri sayılır.

PRUDNİK, Polonya'nın güney-batısında kent, Südetler'in kenarında, Çek Cumhuriyeti sınırında; 23 000 nüf. Hafif sanayi (özellikle pamuk ve ayakkabı).

PRULORASİN a. (fr. *prulaurasine*'den). Bir enzimin (emülsin) etkisiyle hidrolizlenerek glukoz, benzoik aldehit ve siyanhidrik asit veren taflan yaprağı heterozidi.

Prune Belly sendromu, karın çeperi kaslarının aplazisi ile idrar yolları biçim bozukluğunun ve kriptorkidinin bir arada bulunduğu nadir kalıtsal hastalık.

PRUNİÈRES (Henry), fransız müzikolog (Paris 1886 - Nanterre 1942). Romain Rolland'ın öğrencisi. 1913'te edebiyat doktoru unvanını aldı. *L'Opéra italien en France avant Lully* (Fransa'da Lully'den önce

Réunion des musées nationaux

Pierre Paul Prud'hon
Yıkanan Venüs ya da Saflık
Louvre müzesi, Paris

italyan operası) ve *le Ballet de cour en France avant Benserade et Lully* (Fransa'da, Benserade ve Lully'den önce saray balesi) başlıklı tezlerinden sonra *Lully* (1910), *la Vie et l'œuvre de Claudio Monteverdi* (Monteverdi'nin yaşamı ve yapıtları) [1926], *la Vie illustre et libertine de J.-B. Lully* (J.-B. Lully'nin dillere destan serazat yaşamı) [1929], *Cavalli et l'opéra vénitien au XVIIe s.* (Cavalli ve XVII. yy.'ın venedik operası) [1931] adlı çalışmalarını yayımladı. 1919'da kurduğu *la Revue musicale* adlı dergiyi 1939'a değin yönetti. Ayrıca *Nouvelle Histoire de la musique* (Yeni müzik tarihi) [2 cilt, 1934-1936] başlıklı bir yapıtı vardır.

PRUNNER (Johann Michael), avusturyalı mimar (Linz 1669 - *ay. y.* 1739). İtalya, Viyana ve Prag'da barok sanatı inceledikten sonra, Passau, Regensburg ve Yukarı Avusturya'da (Spital am Pyhrn kilisesi, 1714-1736) ve özellikle Linz'de (burada baş mimardı), hem dinsel yapılarda hem de zengin bezemeli saraylarda barok temaları geliştirdi.

PRUNUS a. Almaşık, basit, kimisinde dişli, kışın dökülen ya da dökülmeyen (hepyeşil) yapraklı, tek tek ya da demet yahut salkım biçiminde toplu çiçekli ağaç ya da ağaççık. (Çiçeklerde çanak ve taç beşli tiptedir; taçyapraklar solmadan dökülür, erkekorganların sayısı çoktur; meyve drupa biçimindedir ve çoğu türleri yenir. Bazı botanikçiler, asıl eriğin yanı sıra kayısı, kiraz, badem ve şeftali ağaçlarını da bu cinse sokarlar; bir kısmı doğada kendiliğinden yetişen, bir kısmı bahçe bitkisi olarak üretilen prunus türlerinin sayısı 200'den fazladır. Gülgiller familyası.)

PRURİGO a. (lat. *prurigo, prurire;* kaşınmak'tan). Üzerinde sıvı dolu küçük bir kesecik bulunan ve şiddetli kaşınan kurdeşenimsi kabarcık *(prurigo kabarcığı)* halinde deri hastalığı.

—ANSİKL. Birçok prurigo çeşidi vardır ve kaşıntının prurigonun nedeni mi, yoksa sonucu mu olduğunu söylemek bazen güçtür. *Akut basit prurigo* ya da *prurigo strophulus,* özellikle diş çıkaran çocuklarda görülür ve çevresi kırmızı küçük keseciklerle kendini belli eder. Sivrisinek ısırıklarıyla karıştırılabilir. *Hebra prurigosu* genellikle ilk yaşta ortaya çıkar ve 15 ila 20 yaşına kadar sürer. Bacaklarda daha belirgindir. *Besnier prurigosu* çocukluk çağında ortaya çıkan bir diyatez prurigosudur. Aralarına astım nöbetlerinin girdiği egzama alevlenmeleriyle belirgindir. *Düğümlü Hyde prurigosu* kol ve bacaklarda yerleşen ve şiddetli kaşıntı yapan kabarcıklardan oluşur. *Gebelik prurigosu,* gebeliğin dördüncü ayına doğru ortaya çıkar ve her gebelikte nüksedebilir. *Asalak prurigoları* bitkilerden, akarlardan (uyuz), vb. ileri gelir.

L. L.

Bolesław Prus

PRUS (Aleksander GŁOWACKİ, **Bolesław** —denir), polonyalı yazar (Hrubieszów yakınında 1847 - Varşova 1912). Olgucu toplumsal ilerlemeyi savunan Prus, *Esquisses varsoviennes* (fr. çev.) [1872] ve *Courrier de Varsovie*'de (fr. çev.) yayımladığı kronikleriyle toplumsal töreleri ince bir mizahla yansıttı. *Anielka* (1880) adlı bir roman ve bir dizi mizah öyküsünün (*le Gilet* [fr. çev.], 1881; *Katarynka,* 1882) yanı sıra kapitalist ve işçi arasındaki çatışmayı irdeleyen *le Flot qui revient* (fr. çev.) [1880] adlı bir hikâye yazdı. Bunları izleyen bağımlı romanlar dizisi büyük ilgi gördü. Bu yapıtlarında, köylülerin ülke savunmasındaki önemli rolünü vurguladı (*Placowka,* 1886), varşova sosyetesinin geniş bir freskini çizerek sosyalizm ve kapitalizm arasındaki çatışmaları sergiledi (*Lalką,* 1890), kadının statüsünü inceledi (*les Émancipées* [fr. çev.], 1893) ve devletin işleyişini ve iktidardakilerin ruhbilimsel durumlarını ortaya koydu (*Faraon,* 1897). Son romanı *les Enfants*'da (fr. çev.) [1908] ulusal bağımsızlık mücadelesinden esinlenir.

PRUSA, bugün **Bursa.** Tar. coğ. Anadolu'nun Bithynia bölgesinde kent, Olympos (Uludağ) dağının K.-B. yamaçlarında yer alıyordu. Daha önceki bir kentin yerine Annibal'in teşvikiyle, Bithynia kralı Prusias I (İ.Ö. 230/227-182) tarafından kurulduğu sanılmaktadır. Roma'nın egemenliği altında çok gelişti ve *Prusa ad Olympum* adını aldı. Bizans döneminde Opsikion theması kapsamındaydı. Yunan düşünürü Dion* Ho Khrysostomos Prusalı'ydı.

B. N., Paris

Prusias I
bir gümüş tetradrakhmonun önyüzü
Bibliothèque nationale, Paris

PRUSİAS I (öl. İ.Ö. 182'ye doğr.), Bithynia kralı (İ.Ö. 230/227'ye doğr.-182). Kral Ziaelas'ın oğlu ve ardılı. Önce küçük krallığını büyütmek istedi ve Çanakkale bölgesine sağlamca yerleşmek için Rodos'un Bizans'a karşı mücadelesinden yararlanmayı denedi (220), Attalos I ile savaştı ve ondan Phrygia'nın bir bölümünü aldı (207). Makedonya kralı Philippos V ile ittifak kurdu ve böylece onun tarafından Phoinike barışı'na ortak edildi. Romalılar, Prusias I'e karşı Bergama krallığı'nı desteklediler. Prusias I, Apameia barışı'ndan sonra kaçan Annibal'i yanına aldı ve Eumenes II'ye karşı savaşında Annibal ona yardım etti. Ama, Roma böyle bir şeyi kabul edemezdi; nitekim, Flaminius'u Doğu'ya yollayarak Annibal'in kendisine teslim edilmesini istedi: Kartacalı da, kendisini bekleyen işkencelerden kurtulmak için intihar yolunu seçti (183).

PRUSİAS II (öl. Nikomedeia, İ.Ö. 149). Bithynia kralı (İ.Ö. 182-149). Prusias I'in oğlu ve ardılı. Perseus'un kayınbiraderiydi, eniştesini, Attalos II'ye karşı desteklemek cesaretini gösteremedi ve Pydna savaşı'ndan (168) sonra Roma'ya gitti; orada her türlü hakarete katlanarak, başında azatlı köle takkesi olduğu halde senatörlerin önünde secde etti. Bithynia'nın altınları sayesinde bazı *Pater*'leri (Patres) kendi davasından yana çelerek, babasının Kappadokia ve özellikle Attaloslar aleyhine genişleme siyasetini yeniden uygulamaya koyuldu; Attalos II'yi başkentine hapsetti, köylerini yağmaladı (156-154). Daha sonra, Pontos, Kappadokia ve Rodos krallarından yardım gören Attalos'un birlikleri, Prusias'ı Nikomedeia'da kuşattılar. Romalılar'ca terk edildi ve düşmanına 20 savaş gemisi vermek ve Kuzey Phrygia'yı ona bırakmak zorunda kaldı. Attalos, öç almak için Prusias'ın oğlu Nikomedes II'yi babasına başkaldırmaya kışkırttı ve Nikomedes II, Prusias'ı öldürttü.

PRUSİAS AD HYPİUM, bugün **Konuralp.** Tar. coğ. Anadolu'nun Bithynia bölgesinde kent, Nikomedeia'yı (İzmit) Amastris'e (Amasra) bağlayan yol üzerinde, Hypios (Melen) çayının D.'sunda önemli bir yerleşmeydi. Prusias I tarafından Kieros'un yerine kurulduğu sanılan kent Roma döneminde (özellikle II. yy.'da) gelişti, çeşitli yapılarla (tiyatro, sütunlu caddeler, surlar, köprü) donandı. IV. yy.'da piskoposluk merkezi oldu.

PRUSİAT a. (fr. *prussiate; Prusya*'nın latinceleşmiş biçimi *Prussia*'dan). Anorg. kim. Kimi siyanürleri belirtmekte kullanılan eski terim. (Piyasada sarı prusiat ve kırmızı potasyum prusiat olarak adlandırılan maddeler, sırasıyla *ferrosiyanür* ile *potasyum ferrisiyanür**ü oluşturur.)

PRUSİK sıf. (fr. *prussique*'ten). Kim. *Prusik asit,* HİDROSİYANİK* ASİT'in eski eşanlamlısı.

PRUSSİSCHE SACHSEN → SAKSONYA (*Prusya —'sı*).

PRUSYA, almanca **Preussen,** Kuzey Almanya'da eski devlet; başkenti *Berlin.*

• *Kökenler.* Vistül ile Nyemen arasındaki Prusya topraklarına ilkin bir baltık halkı olan Prusyalılar ya da Boruslar yerleşti. Oliva Cîteaux tarikatına mensup din adamları (1215'te ilk Prusya piskoposu olan Olivalı Christian) ve Polonyalılar bu halkı hıristiyanlaştırmaya çalıştılarsa da başaramadılar. Yenilen Mazovyalı Konrad, Töton* şövalyelerinden yardım istedi (1226). Şövalyeler yardım karşılığında Prusya'ya egemen oldular. 1230'da büyük bir ustalık ve enerjiyle tam bir haçlı seferi gerçekleştirildi. Şövalyeler, inşa ettikleri tahkimli kalelerin eteklerine alman kolonlarını yerleştirdiler. 1230-1280 arasında bütün Prusya fethedildi. Kolonlar tahıl üretimi sayesinde zenginleştiler. Üretilen tahıllar Dantzig (Gdańsk), Elbing (Elbląg), Thorn (Toruń) tüccarları tarafından ihraç ediliyordu. Bu kentlerin tümü Hansa birliği'ne katılmış ve Magdeburg ve Lübeck yasaları uyarınca kendi kendilerini yönetme hakkını elde etmişlerdi. Ama Töton tarikatı şövalyeleriyle ilişkiler kısa sürede gerginleşti.Köylüler, soylular ve özellikle alman tüccarlar, tarikat başkanlarını hükümdarlar gibi mutlak bir yönetim uygulamak ve sayılarını artırmak için günden güne daha çok yabancı asker çağırmakla suçluyorlardı. Zaten Töton tarikatı, Brandenburg ile işbirliği yapmak ve tehlikeli saydığı Polonya-Litvanya birleşmesine (1386) karşı bir güç olarak ortaya çıkmak amacıyla, Pomerelya ve Dantzig'i ilhak ederek (Kalisz anlaşması, 1343) ve Neumark'ı satın alarak (1402) egemenliğini genişletmişti. Tötonlar Polonya-Litvanya birliği'ni bozmak için Polonya'ya savaş açtılar, ama 1410'da Grunwald'da (Tannenberg) soylu ve burjuva uyrukları (bunlar daha sonra Marienwerder birliği'ni kuracaklardı [1440]) tarafından savaş sırasında yüzüstü bırakılınca yenildiler. Tötonlar'ın isteğine uygun olarak imparator Friedrich, Marienwerder birliği'ni dağıttı (1453). Bunun üzerine soylular ve kentler, Polonya kralı Kazimierz IV'ün desteğiyle ayaklandı. Kazimierz bu ikinci savaştan sonra Doğu Prusya'nın kendisine bırakılmasını sağladı ve tarikata Polonya'nın metbuluğunu kabul ettirdi (Toruń antlaşması, 1466).

• *Prusya düklüğü.* Üçüncü bir savaş (1519-1521) sonunda Töton tarikatı başkanı Brandenburglu Albrecht, Prusya'nın laik ve soydan geçen bir düklük durumuna getirilmesini sağladı; düklük doğrudan doğruya Polonya tacına bağlı bir fiefti (Kraków, 1525). Hohenzollern ailesinden Albrecht, Prusya dükü oldu (1525-1568); Luther reformunu benimsedi, tarikat başkanı unvanından vazgeçti ve tarikatın mülklerini laikleştirdi.

Albrecht, devletini yeniden örgütlemeye çalışmakla birlikte, eyaletlerin yönetiminde Tötonlar'ın yaptığı bölümlemeyi değiştirmedi. Albrecht, Friedrich (1568-1618), Polonya ve Brandenburg Seçici prensi Joachim II ile yaptığı görüşmeler sonucunda, egemen sülalenin ortadan kalkması durumunda Prusya düklüğü'nün Joachim II'ye geçmesini kabul etti (1569). Nitekim Albrecht yaşlandığı zaman (1573) Joachim II, Polonya düklüğü'nün yönetimini önce Ansbach markgrafı Georg-Friedrich'e (1577-1603), sonra Brandenburg markgraflarına verdi. Böylece Seçici prens Johann-Sigismund (1608-1619) Prusya dükü oldu (1618-1619). Düklük ve Seçici prenslik kurumları, resmen korundu ve Polonya'nın desteklediği eyalet yönetimleri, boyun eğmekle birlikte her hükümdar değişikliğinde yeni yeni ödünler kopardılar. Hohenzollernler, ileri Otuz yıl savaşı'na sürükleyince istekler daha da arttı. Aciz Seçici prens Georg-Wilhelm (1618-1640) ülkesi için İsveç Vasaları (Gustaf II Adolf, 1611-1632) ile Polonya arasındaki (Zygmunt III, 1587-1632) çekişmelere seyirci kaldıktan sonra İsveç Vasaları'na katılmayı kabul etti. Bununla birlikte, oğlu ve vârisi Büyük Seçici Friedrich-Wilhelm (1640-1688), Doğu Pomeranya (Kamién piskoposluğu dahil) ile Minden, Halberstadt ve Magdeburg piskoposluklarının kendisine bırakılmasını sağladı (Westfalen antlaşmaları, 1648). Sonra Polonya-İsveç savaşı'na (1655-1660) katılmasına karşılık Prusya'yı, Polonya metbuluğundan kurtardı (Wehlau, 1657) ve bu düklük üstünde kendi otoritesini kabul ettirdi (Oliva, 1660). Prusya o tarihten sonra Brandenburg devletine katıldı ve bu devlete bağlı eyaletler arasında Hohenzollernler'in rakipsiz bir egemenlik kurdukları tek ülke oldu.

• *Prusya devletinin doğması.* Büyük Seçici prens, devleti yeniden örgütledi ve il meclislerinde ülkenin yönetiminde görev alacak brandenburglu memurların bulunmasını kabul ettirerek ayrıcalıkları yok etmeye çalıştı. Friedrich-Wilhelm, Louis XIV'ün zulmünden kaçan fransız protestanlarına yardım etti ve ekonomiyi güçlendirdi. Öte yandan da idari reformlar yaparak merkantilizme yönelik bir ekonomik siyaset uygulamaya girişti. Brandenburg-Prusya, gücünü İsveçliler'i Fehrbellin'de yenip (1675) Riga'ya kadar kovalayarak (1678 sonu) ortaya koydu. Louis XIV'ü Büyük Seçici prense yaklaşmaya yönelten (1681 gizli antlaşması) bu askeri güç, Friedrich III'te krallığını ilan etme isteği uyandırdı. Ama bunun için imparatorun ve büyük devletlerin onayı gerekiyordu. Prusya ordusu, Louis XIV'e karşı Avusturya imparatorunun emrine verildi (1689-1697)

ve imparator, İspanya Veraset savaşı'na katılmasını sağlamak için Prusya hükümran düklüğünü, krallık haline getirmeye karar verdi (1700). Friedrich, Königsberg' de törenle taç giyerek (18 ocak 1701) Friedrich I adını aldı (1701-1713).

• *Prusya askeri devletinin kurulması (1713 -1740).* Fransız protestanlarının egemen olduğu bir yönetici sınıfa dayanan Friedrich-Wilhelm I -kendisine "Çavuş -Kral" da deniyordu- İsveç'in Ön Pomeranya, Stettin ve Oder'in ağızlarını kendisine bırakmasını sağladıktan sonra (Stockholm anlaşması, 21 ocak 1720) bütün gücünü ordu ve yönetime dayandırdı. Orduyu devletin temel direği durumuna getirdi, hükümdarlığı boyunca bütün çabalarını ordu için harcadı ve ordunun bakımını kişisel gelirleriyle karşıladı. Buna koşut olarak kral, ülke içi yerleşme hareketine de hız verdi: 1709-1710 vebasının kırıp geçirdiği Prusya düklüğü'ne, 17 000 Salzburglu yerleştirdi (1732). Friedrich Wilhelm'in elinde kusursuz bir idare vardı ve ülkeyi maliye, savaş ve emlak işlerine bakan Yüce direktuvar'ın yardımından yararlanarak yönetiyordu ve bakanlar ancak birer yürütme görevlisiydi.

• *Prusya'nın büyük bir devlet durumuna gelmesi (1740-1786).* Prusya ordusu Friedrich II'nin elinde eşsiz bir kudret aracı oldu. Avusturya'dan Silezya'nın alınması, Berlin antlaşması ile belirlendi (1742) ve Dresden'de onaylandı (1745). Fransa, Avusturya ve Rusya'ya karşı bir güç denemesi olan Yedi yıl savaşları'nı Prusya, büyük güçlüklerle ve ağır kayıplara (kısa süre içinde yeni kolonların getirilmesiyle telafi edildi) rağmen kazandı (Rossbach, kasım 1757; Leuthen, aralık 1757; Hubertsburg antlaşması, 1763). Friedrich, Avusturya ve Rusya'ya kabul ettirdiği Polonya' nın bu ilk bölüşülmesiyle, Batı Prusya* ya da Polonya Prusyası'nı ele geçirerek (1772) ve Prusya ile Brandenburg'u toprak bakımından birleştirerek junkerlere (mülk sahibi soylular) iktisadi çıkarlar sağladı. O tarihten sonra sürekli olarak imparatora karşı çıkarak Almanya'nın sorunlarına müdahale etti. İmparator Joseph II' nin Bavyera'yı ilhak etmesini engelledi (1778-1779) ve birleşmiş alman prenslerinin (Fürstenbund) yardımıyla Almanya'da Habsburglar'ın yerini almaya çalıştı (1785). Ama köylerde toprak köleliği rejiminin sürmesi, kentlerdeki katı lonca rejimi ve soyluların devlette önemli rol oynaması, toplumsal gelişmeyi köstekliyordu. Friedrich II, babasının mutlakıyet rejimini daha da sağlamlaştırdı, ama düzenin dış görünüşünü filozofça düşüncelerini uygulayarak yumuşattı (din özgürlüğü, adli reform, Prusya hukukunun derlenmesi [1748; 1794'te resmen ilan edildi], yönetim ve adaletin birbirinden ayrılması). Bütün dikkatini iktisadi gelişmeye toplayarak bataklıkların tarla haline getirilmesini ve iskânını sağladı. Silezya ve Berlin'i güçlü sanayi merkezleri durumuna getirdi.

• *Prusya devletinin gerilemesi ve yeniden doğması (1786-1815).* Friedrich II'nin eseri kısa süre içinde yeğeni Friedrich-Wilhelm II'nin (1786-1797) beceriksizliği yüzünden tehlikeye düştü. Yönetimi bir gözdeler kabinesine bırakan Friedrich-Wilhelm II, din ve düşünce özgürlüğünü kaldırdı; devlet hazinesini har vurup harman savurdu, prusya ordularını hiçbir çıkar sağlamayan serüvenlere sürükledi (Hollanda, 1787; Valmy, 1792) ve sonunda orduyu İngiltere'ye kiraladı. Gelir kaynakları tükenince Fransa ile Kuzey Almanya'nın tarafsızlaştırılmasını sağlayan Basel antlaşması'nı (1795) imzaladı. O tarihten sonra eyaletlerini Polonya'nın zararına genişletmekle uğraştı (1793 ve 1795 bölüşmesi). Prusya'nın o tarihte yüzölçümü 300 000 km²'yi, nüfusu da 8 700 000 kişiyi bulmuştu. Ama ülke borç içine gömülmüş, ordusu zayıflamış ve yönetim laçkalaşmıştı. Friedrich-Wilhelm III gerilemenin önünü almaya çalıştı. Fransa'ya karşı dostça bir siyaset izleyerek Almanya'da bazı toprak parçaları kazandı (1803). Napoléon, Kleve, Ansbach ve Neuchâtel karşılığında Prusya'ya Hannover'i verdi (Schönbrunn, 15 aralık 1805). Ama Ren konfederasyonu'nun kurulması Prusya'yı, Rusya ile ittifaka sürükledi. Napoléon'a bir ültimatom gönderen Prusya'nın ordusu ezildi (Jena, Auerstedt, 14 ekim 1806). Berlin işgal edildi (27 ekim 1806). Tilsit anlaşması (1807) ile Prusya krallığı'nın elinde yalnızca dört eyalet kaldı: Prusya, Pomeranya, Brandenburg ve Silezya. Ama barış ilan edilir edilmez kral, Fransız devrimi' nin yaydığı özgürlükleri tanıdı. Stein, toprak köleliğini kaldırdı (9 ekim 1807) ve köylüler kralın kişisel mülkü olarak işledikleri topraklara sahip oldular. 1810'da kurulan Berlin Üniversitesi Fichte'nin önderliğinde alman ulusçuluğunun kaynağı durumuna geldi. Ordu Scharnhorst ve Gneisenau tarafından yeniden örgütlendi. Ama Stein' ın entrikalarını haber alan Napoléon, onun görevden alınmasını sağladı (1808) ve ordunun mevcudunu sınırladı. Bununla birlikte Hardenberg 1810'da Stein'ın çabalarını sürdürdü: mali ayrıcalıkları kaldırdı, Kilise'nin mallarına elkoydu, sanayi özgürlüğünü ilan etti, ordu mevcudunu artırma yasağını işlemez hale soktu. Prusya, Almanya'nın ayaklanmasında kesin rol oynayacak duruma gelmişti. General Yorck'un büyük ordusunun Taurrogen'deki başarısızlığı (30 aralık 1812) ayaklanmaya işaret oldu. Kral kitlelere başkaldırı emri verdi ve Fransa'ya savaş ilan etti (17 mart 1813). Avusturya'yı da koalisyona zorladı. Bu çabaların ve fedakârlıkların sonucu Viyana kongresi (1814-15) ile alındı. Prusya yeniden kurularak İsveç Pomeranyası'nı, Saksonya'nın kuzey yarısını, Westfalen ve Rheinland'ı aldı. Artık bir germen devleti durumuna gelmişti ve Almanya'nın en zengin bölgelerini içine alıyordu.

• *Almanya'da Prusya hegemonyası (1815 -1870).* Prusya'nın yönetimi altında Zollverein* (1834) öteki kuzey alman devletleriyle birleşmeyi hazırladı. Bununla birlikte kralın vaat ettiği anayasa, Kutsal ittifak'ın etkisiyle çıkarılmadı. Üniversite derneklerine *(Burschenschaften)* kötü davranıldı. Eski Prusya ailelerinden meydana gelen soylular, Friedrich II döneminden beri devleti yönetiyorlardı. Protestan kiliselerin birleştirilmesi (1817) ve devlet tarafından yönetilen bir kilise durumuna getirilmesi bazı güçlüklerle karşılaştı. Bu tasarıya muhalefet eden Köln ve Poznań piskoposları tutuklandı. Friedrich Wilhelm IV (1840-1861) piskoposları serbest bıraktı ve genel af ilan etti (1844). Temsili meclise benzer bir meclis kurdu: Berlin "birleşmiş Landtag"ı (1847). Berlin'deki 1848 ayaklanmalarından bunalınca, bir kurucu meclis topladı ve liberal bir anayasa çıkardı (1848). Ama Frankfurt parlamentosu'nda Avusturya'nın dışta bırakılacağı bir Almanya'yı egemenliği altına almaya cesaret edemedi. Avusturya kendi ülkesinde düzeni sağladıktan sonra Friedrich'i bu yoldaki bütün denemelerinden vazgeçmek zorunda bıraktı (Olmütz, 1850). İki meclisten oluşan bir parlamento (senyörler meclisi [*Herrenhaus*] büyük mülk sahiplerini temsil ediyordu; ikinci meclis sınıflar sistemine göre seçiliyordu) kuran 31 ocak 1850 Anayasası'nı kabul ettikten sonra Friedrich-Wilhelm IV, Avusturya'nın tutumundan etkilenerek yeniden bir tepki siyasetine döndü: ama bir delilik buhranı geçirerek naipliği kardeşine bırakmak zorunda kaldı (1858-1861). Kardeşi Wilhelm I adıyla hüküm sürdü (1861-1888). Güçlü bir monarşi taraftarı olan yeni hükümdar, 1860'ta Roon'un sunduğu askeri reform tasarısını destekledi. Yeni kralın iktidara çağırdığı Bismarck muhalefete hiç aldırmadan kendi siyasetini kabul ettirdi. Gücünü Düklükler* savaşı'nda denedikten sonra Avusturya'yı Sadová'da ezdi ve 1866 seçimlerinde başarı kazandı. Prusya, Schleswig, Holstein, Hannover, Hessen Seçici prensliği, Hessen-Nassau ve Frankfurt'u ilhak etti. Kuzey Almanya konfederasyonu'na giren öteki devletleri denetimi altına aldı ve Güney Almanya devletlerini askeri ittifaklarla kendine bağladı. 1870 savaşı Bismarck'a alman birliğini gerçekleştirme olanağı verdi; Prusya kralı Versailles'da (1871) alman imparatoru ilan edilerek taç giydi.

• *Prusya'nın sonu.* Prusya'nın son yılları, krallığın kendi askeri örgütünü aktardığı Almanya'nın son yıllarıyla iç içedir. Bismarck, hem imparatorluk şansölyesi, hem de Prusya Başbakanıydı. İmparatorluk işlerini prusyalı görevliler yönetiyordu. Prusya ağırlığını koyarak Almanya'yı Birinci Dünya savaşı'na sürükledi. Bu davranıştan ötürü, yenilgi ve 1918 devrimi Prusya' yı derinden sarstı ve Almanya'dan alınan topraklar, yalnızca Prusya sınırları içinde olan topraklardı. Sosyalistlerin etkisiyle demokratik bir anayasa çıkarıldı; bu anayasaya göre iktidar, konsey başkanını (sosyal demokrat Braun [1920-1932]) seçen Landtag aracılığıyla halktaydı. 1933-1935 birleşme yasalarıyla nasyonal sosyalizm, ulus hükümranlığını yavaş yavaş Reich'a aktardı. Prusya o tarihten sonra pratikte devlet olarak ortadan kalktı. 1945 bozgunuyla da kesinlikle yok oldu. Gücünü sağlayan toprakların büyük bölümü SSCB ve Polonya'ya verildi. Gerisi, Doğu ve Batı Almanya'yı oluşturan çeşitli Land'lar arasında bölüştürüldü. Müttefikler'in Denetim kurulu Prusya devletinin simgesel olarak dağıtılmasını ilan eden bir yasa çıkarınca, Prusya'nın adı bile haritadan silindi.

Nationalgalerie

Prusya kralı Wilhelm I 31 temmuz 1870'te Mainz'taki birliklerine katılmak için Berlin'i terk ediyor A. von Menzel'in bir tablosundan (1871) ayrıntı ***Nationalgalerie, Doğu Berlin***

askeri tarih

Prusya ordusu, 1641'de Küstrin (bugün Kostrzyn) alman paralı askerlerinin imparatora değil, yalnızca Friedrich-Wilhelm'e (Büyük Seçici) bağlı olduklarını açıklamalarıyla doğdu. Hohenzollernler'in geliştirmek için sürekli çaba harcadıkları bu ordu, parçalanmış ve bir bölümü düşman tarafından işgal edilmiş bir devleti, Almanya'nın en büyük gücü durumuna getirdi. Hohenzollernler, iki yüzyıl sonra güçlerinin çekirdeğini oluşturan ve prusya geleneğine dayanan bu orduyla, imparatorluğu kurdular.

Büyük Seçici, piyadeye dayanan ve Hollanda yöntemine göre eğitilmiş ve donatılmış 30 000 kişilik bir ordu bıraktı (1688). Bu orduda komuta ve yönetim birbirinden ayrılmıştı (oluşturulan küçük çapta bir donanma kısa sürede yok oldu). Askerlik tutkunu olan Friedrich-Wilhelm I, orduyu tahtının temel dayanağı olarak görüyordu. Etkin yönetimiyle asker sayısını 83 000'e çıkardı (üçte biri yabancıydı), milis kuvvetlerini kaldırdı, zorunlu askerlik hizmeti ilkesini getirdi (1713) [her alay için belli bir bölgeden asker toplanıyordu, 1733]. Birlikler sert bir disiplin ve eğitime *(drill*)* tabi tutuluyordu. Ne var ki askerden kaçmalar da engellenemiyordu (onun döneminde 30 000 kaçak) ve bütün teknik, bilimsel gelişmeler titizlikle izleniyordu. Friedrich II subayları soylu sınıf arasından seçti ve orduyu daha da güçlendirdi. Mevcudundan çok (200 000) zaferleriyle onu Avrupa'nın en güçlü ordusu durumuna getirdi ve siyaset ve stratejiyi sıkıca birbirine bağlayan bir siyasal-askeri öğreti belirledi.

Friedrich II'nin ölümünden sonra zayıflayan ordu Jena'da çöktü (1806). Bu yıkımdan sonra ortaya çıkan yenilikçi düşünceler, kurtuluş savaşları sırasında (1813-1815) ordunun yeniden canlanmasını sağladı. Gneisenau, Boyen ve Karl von Grolman'ın yardımcılıklarıyla Scharnhorst *Ordu reform komisyonu*'nu yöneterek Savaş bakanlığı'nı ve Genelkurmay'ı kurdu. Altı yıl içinde moral ve teknik açıdan modern savaşlara hazır yepyeni bir ordu yaratıldı. Soylu sınıftan olduğu kadar burjuvalar arasından da seçilmeye başlanan subayların mesleki eğitimleri yetkinleştirildi. Çağdışı cezalar kaldırılarak ulus ve vatan sevgisine dayalı bir disiplin anlayışı geliştirildi. Alman olmayanların orduya alınması yasaklandı. Lojistiğin yükü hafifletildi. Eğitim ve taktik yenilendi. Paris konvansiyonuyla (1808) 42 000 kişiye düşürülen ordu mevcudu, 6 kuvvetlerarası tugaydan oluşuyordu ve yedeklerin hızla silah altına alınmasıyla kolayca savaşa hazır duruma geliyordu. Landwehr kısa bir süre içinde muharip birliklere katılabilecek 120 000 asker (1813) sağlıyordu. 1814'te çıkarılan zorunlu askerlik hizmeti yasası sayesinde birleşik güçler, 280 000 coşkulu askerle, 1814 ve 1815 Fransa seferlerinde Blücher ve Gneisenau komutasında etkin rol oynayan 6 prusya birliğinden oluşmaktaydı.

1815'ten sonra soyluların tepkisiyle askerlik alanında reformcuların etkisi azaldı. Ordunun Prusya toplumunda çok etkili bir rolü vardı. Kral, ordu üstündeki otoritesini titizlikle korumaya çalışıyordu. Ordu, anayasanın ilanından sonra bile yalnızca krala bağlı olduğunu ilan etti. Subaylar tutucu çevrelerin sempatisini kazanmışlardı, ama liberallerin panalmancı, antimilitarist özlemlerini de paylaşıyorlardı. Ordudaki birlik toplumsal kökeninden değil (yalnızca muhafız birliğindeki subaylar, soylular ve burjuvalar arasından seçiliyordu), sorumluluk, girişim ve rekabet duygularını sürekli geliştiren Friedrich geleneğiyle modern teknikleri birleştiren eğitimden kaynaklanıyordu. Clausewitz düşüncesinin egemen olduğu *Kriegsakademie* ("Yüksek askeri okul") Avrupa'da Napoléon seferlerinin verdiği dersten en iyi ve en çok yararlanan kurumdu. 1857-1888 arasında doğrudan doğruya yalnızca krala bağlı olan (1864) Moltke tarafından yönetilen genelkurmay *(Generalstab)* ordunun fikir ve moral açısından hazırlanmasıyla görevliydi. 1859-1873 arasında Roon tarafından yönetilen Savaş bakanlığı ise askerlerin maddi hazırlıklarını üstlenmişti.

Wilhelm'in (1858'de naip, sonra kral) iktidara gelişiyle yeni bir dönem başladı. 1830'dan sonra bekleneni veremeyen Landwehr ve ağır işleyen 1859 seferberliği Wilhelm'e ders olmuştu. 1864-1871 arasında birliği sağlamaya yönelik savaşlara girişmeden önce bir anayasa bunalımı pahasına orduyu güçlendirdi. Bu bunalım (1862) Bismarck ve Roon'un birlikte hareket etmesiyle çözüme kavuşturuldu. Landtag'ın onayı alınmadan ordunun mevcudu 135 000'den 350 000'e çıkarıldı. Biri muhafız birliği olmak üzere 3 yeni birlik oluşturuldu. Landwehr'in etkinliği sınırlandı. Silahlar modernleştirildi. 1864'te iğneli "Dreyse" tüfeklerine, namlu dibinden doldurulan yivli "Krupp" topları eklendi. 1864'te bir donanma kuruldu. Danimarka'ya karşı kazanılan ilk başarıdan sonra (→ DÜKLÜKLER SAVAŞI) ulusal birlik güçlendi. Avusturya-Prusya savaşı birliklerinin ve genelkurmayın değerini kanıtladı. Bu savaş aynı zamanda ordunun siyasal emirlere karşı tepkici bir tutum içinde olduğunu da göstermişti. Bu tutum Bismarck'ın düzeyinde olmayan kişiler karşısında daha da belirginleşti. Daha sonra yeni ilhaklarla iki yeni birlik daha oluşturulmuş ve askeri anlaşmalarla öteki alman devletleri de askeri güçlerini Prusya'nın hizmetine vermişlerdi. Bu destekler (2 bavyera birliği, 1 sakson birliği; 3 tümen [Hessen, Württemberg, Baden]) Düklükler savaşı'ndan sonra ordunun her şeyinden sorumlu olan Moltke'ye 1870 Fransız-Alman savaşı'na 500 000 askerle katılma olanağı sağladı. Kazandığı zafer prusya ordusuna eşsiz bir saygınlık sağladı.

• *Prusya-osmanlı ilişkileri.* Sadrazam Koca Ragıp Paşa (1757-1763), Rusya'ya karşı Prusya kralı Friedrich II (Büyük Friedrich) ile bir dostluk ve saldırmazlık antlaşması imzalamak için hazırlıklara giriştiyse de Mustafa III'ün isteğiyle toplanan olağanüstü bir osmanlı meclisi, bu ittifaktan vazgeçti (1761). Daha sonra Rusya çariçesi Yekaterina II ile anlaşan Prusya kralı, Lehistan'ı aralarında bölüşmek kararı aldı. Türkiye'nin Lehistan'ı korumak için Rusya'ya karşı savaşa girmesi (1768), Avusturya'nın da Prusya ve Rusya ile anlaşmasına yol açtı. Lehistan bu 3 devlet arasında ikinci kez paylaşıldı (1772) ve boşuna girdiği savaştan yenik çıkan Osmanlılar önemli ölçüde toprak yitirdiler (1774). Lehistan'dan sonra Türkiye'yi de paylaşmak için Avusturya imparatoru Joseph II ile gizli bir ittifak imzalayan Yekaterina II, Suriye ve Mısır'ı verme vaadiyle Fransa'yı da yanına çekti. Fransa'nın rakibi durumundaki İngiltere de buna karşılık Prusya ile anlaşarak Osmanlı devletini desteklemeye başladı. İstanbul'daki İngiltere ve Prusya elçileri Rusya'ya karşı İsveç yardımından, Avusturya'ya karşı da Prusya tehdidinden söz ederek Babıâli'yi Rusya'ya savaş açmaya özendirdiler. Bunun üzerine rus elçisi maiyetiyle birlikte Yedikule zindanına atılarak Rusya'ya savaş ilan edildi (1787). Prusya'dan çekindiği için tarafsız kalan Avusturya, Friedrich II öldükten (1786) sonra siyaset değiştiren Prusya'nın rus planına eğilim göstermesi üzerine duraksamadan Türkiye'ye karşı savaşa girerken, İsveç de Osmanlı devletinin yanında Rusya'ya karşı savaşa katıldı (1788). Avusturya ile yeniden rekabete girişen ve hazırlıklarını kısa sürede tamamladıktan sonra Rusya ve Avusturya'ya savaş açacağına söz veren Prusya ile Osmanlı devleti arasında Prusya'ya Akdeniz'de bazı ticari ayrıcalıklar verilmesini ve Kırım geri alınana kadar savaşın sürdürülmesini öngören 5 maddelik bir dostluk antlaşması imzalandı (1790). Ancak, Ruslar'la aynı yıl tek başına bir barış antlaşması yapan İsveç'in savaştan çekilmesi ve söz verdiği halde Prusya'nın savaşa girmemesi üzerine hem bu dostluk antlaşması sonuçsuz hem de savaşan Osmanlı devleti iki düşmanı karşısında yalnız kaldı. Fransız devrimi'nin patlak vermesi üzerine Prusya ile Reichenbach antlaşması'nı imzalayan Avusturya, 1790 Prusya-Osmanlı ittifakından ötürü Prusya'nın baskısıyla Türkler'le ateşkes yapmayı, bu son savaşta aldığı yerleri Türkiye'ye geri vermeyi, yalnız Hotin kalesini Türk-Rus barışı'na kadar elde tutmayı kabul etmek zorunda kaldığı Ziştovi* antlaşması'nı imzalayarak yaklaşık 3 buçuk yıldır süren Türk-Avusturya savaşı'nı sona erdirdi (1791). Daha sonra Fransız devrimi'ne karşı Avusturya gibi Rusya'nın da serbest kalmasını gerekli gören İngiltere ve Prusya'nın işe karışması sonucu Balkanlar'a inmek üzere olan Rusya da Osmanlı devletiyle savaşa son veren Yaş* antlaşması'nı imzaladı (1792). 1806'da yeniden başlayan Türk-Rus savaşı'na, Fransa-Rusya-Prusya arasındaki Tilsit antlaşması gereğince ve özellikle Prusya'nın bu konuda gösterdiği aşırı titizlik sonucunda 7 ay süreli bir ateşkes yapılarak ara verildi (1808). Ancak, Prusya ve Avusturya'ya karşı Ruslar'la anlaşan Napoléon Erfurt görüşmesinde (1808) çar Aleksandr I'in Memleketeyn'i kendi topraklarına katma önerisini olumlu karşılaması üzerine Prusya ve İngiltere'nin kışkırttığı Babıâli, Türk-Rus savaşı'nı yeniden başlattı (1809). Bükreş* antlaşması'yla (1812) sona eren bu savaştan sonra Navarin* baskınının (1827) ardından başlayan 1828-1829 Türk-Rus savaşı'nda Ruslar Edirne'yi ele geçirip İstanbul'a doğru ilerledi. Bunun üzerine Prusya elçisine başvuran Babıâli, onun arabuluculuğu ve hükümetinin Rusya'ya verdiği sert nota sayesinde Ruslar'la Edirne* antlaşması'nı yaptı (1829). Mısır sorununda ayaklanmacı Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya karşı Abdülmecit'in yanında yer alan İngiltere, Prusya, Avusturya ve Rusya; padişahın Mısır valisine bir ültimatom biçiminde yapacağı önerileri saptamak için Osmanlı devletiyle Londra* sözleşmesi'ni imzaladılar (1840). Daha sonra aynı devletler, özellikle Prusya'nın çabaları sonucu aralarına Fransa'yı da alarak Londra'da bir Boğazlar* sözleşmesi yaptılar (1841). Kudüs'te ortaya çıkan Kutsal* yerler sorununda katolik ve ortodoks mezheplerinin koruyucuları geçinen Fransa ile Rusya'ya karşı Prusya ve İngiltere de protestanların koruyucusu sıfatıyla işe karışarak Kudüs'te protestan kilisesi kurulması için Abdülmecit'ten bir ferman almayı başardılar (1845). Kutsal yerler sorunu yüzünden Babıâli ile anlaşmazlığa düşen Ruslar, Prut ırmağını geçerek Memleketeyn'e girdiler (1853). Bu siyasal kargaşa ortamında Fransa'nın Ren boylarına saldırma olasılığından kaygılanan Prusya ile Doğu Avrupa dengesinin Rusya yararına olarak kendi zararına bozulabileceğinden kuşkulanan Avusturya, Rusya'nın Memleketeyn'i işgalini protesto ettiler. Ayrıca, Viyana'da Avusturya ile birlikte Fransa ve İngiltere'nin de katıldığı bir konferans düzenleyen Prusya, Türkiye ile Rusya'yı uzlaştırarak soruna barışçı yollardan bir çözüm getirmek için hazırlanan formülü İstanbul ve Petersburg'a gönderdi. Formülü Rusya benimsediyse de Babıâli reddetti. Böylece "Kırım* savaşı" diye anılan 1853-1856 Türk-Rus savaşı başladı. Kırım savaşı'na son vermek için toplanan Paris* barış kongresi'ne Türkiye, Fransa, İngiltere, Sardinya, Avusturya ve yenik Rusya'nın yanı sıra, savaşa katılmadığı halde Boğazlar sözleşmesinde imzası bulunduğu için çağrılan Prusya da katıldı (1856). Böylece Dışişleri bakanı baron Otto Theodor von Manteuffel ile Paris elçisi kont Franz von Hatzfeldt tarafından temsil edilen Prusya, Paris* antlaşması'nı imzaladı (1856). Bağımsızlığını elde eden Karadağ'la (Crna Gora) Osmanlı devleti ara-

sında çıkan toprak anlaşmazlığı yüzünden Babıâli buraya asker göndermek zorunda kaldı. Rusya ve Fransa başta olmak üzere Karadağ yararına hemen işe karışarak sadrazam Ali Paşa'yı uyaran avrupa devletleri, savaşı engellediler. İstanbul'da Türkiye, Prusya, Avusturya, Fransa, İngiltere, Rusya tarafından Grahovo kazasının Karadağ'a verildiğine ve Kulaşin'in Türkiye'ye kaldığına ilişkin yeni bir sınır protokolü imzalandı (1858). Daha sonra Avrupa devletlerinin baskısıyla ayrıcalıklı bir özerk sancak konumuna getirilen Cebelilübnan'ın yeni yönetsel örgütüne ilişkin Beyoğlu* protokolü'nü imzalayan türk, ingiliz, fransız, avusturya ve rus temsilcilerinin arasında prusyalı bir temsilci de vardı (1861). Sırbistan'daki türk kaleleri konusunda bir protokol imzalamak üzere Prusya, İngiltere, Fransa, İtalya, Rusya ve Türkiye arasında İstanbul'da bir konferans düzenlendi (1862). Bu konferansta fransız elçisi Marquis de Moustier, Belgrad kalesinin Sırplar'a bırakılması için büyük çaba gösterdiyse de Prusya başta olmak üzere Avusturya ve İngiltere'nin şiddetle karşı çıkması sonucu başarılı olamadı. Birleşik Eflak ve Boğdan (Memleketeyn) beyliğinin başına bir yabancı prens getirilmesini Paris konferansı kabul etmediği halde, Paris kararından 40 gün sonra çoğunluğunu rumen milliyetçilerinin oluşturduğu Memleketeyn millet meclisi, Prusya hanedanından prens Karl von Hohenzollern'i Carol I adıyla Memleketeyn prensi seçerek hem bağlı bulunduğu Osmanlı devletini hem de kefil durumundaki avrupa devletlerini bir oldubitti karşısında bıraktı (1866). Babıâli bu duruma karşı çıktıysa da patlak veren Girit bunalımı nedeniyle bu oldubittiyi kabullenmek zorunda kaldı. Girit sorununda, adanın Yunanistan'a verilmesini isteyen Rusya'ya karşı Prusya Osmanlı devletini destekledi. Ancak, Prusya'nın giderek güçlenmesinden rahatsız olan Fransa da rus-yunan tezine katılınca, çözümlenmek üzere olan Girit bunalımı uluslararası bir sorun durumuna geldi. Avrupa gezisi sırasında Paris sergisi'nin açılış töreninde bulunmak üzere Fransa'nın başkentine gitmiş olan Abdülaziz, Prusya'nın Paris elçisi tarafından hükümdarı adına Berlin'e davet edildi (1867). İngiltere'den sonra Prusya'ya geçen Abdülaziz'i Koblenz'de eşi kraliçeyle birlikte karşılayan Prusya kralı Wilhelm I, konuğu onuruna düzenlenen geçit töreni sırasında padişaha bu orduyu Fransa'ya karşı hazırladığını söyledi. Girit'te serdarıekrem Ömer Paşa'nın ayaklanmacılara karşı başarılı harekâtı sürüp giderken, İstanbul'da Rusya, Fransa ve İtalya elçileri Babıâli'ye ortak bir nota vererek adaya uluslararası bir komisyon gönderilmesini ve halkoylaması yapılıp yeni yönetim ilkelerinin bu komisyonca hazırlanmasını istediler (1867). Ancak, Prusya, İngiltere ve Avusturya'nın bu isteğe katılmamış olmalarından güç alan Babıâli, uluslararası komisyon önerisini şiddetle reddetti. Yabancılara Türkiye'de mülkiyet hakkı verilmesini tanıyan protokol, öteki devletlerle olduğu gibi, ayrıca Prusya ile de imzalandı (1868). Girit sorunu konusunda Türkiye, Prusya, Avusturya, Rusya, İngiltere, Fransa ve İtalya'nın katılmasıyla toplanan Paris konferansı'nda (1869) Prusya başta olmak üzere İngiltere ile Avusturya da türk tezini benimseyince, Fransa karşı çıkmaktan vazgeçmek zorunda kaldı. Böylece Yunanistan'ın Girit ayaklanmasına karışmaktan el çekmesi, çetelerin dağıtılması ve adaya sefer yapan yunan gemilerinin silahtan arındırılması gibi önemli koşulları içeren osmanlı ültimatomundaki isteklerin Yunanistan tarafından kabul edilmesine karar verildi. Süveyş kanalının açılış törenine katılmak üzere çağrıldıkları Mısır'a giderken ziyareti iade için İstanbul'a uğrayan Prusya veliahtı ve yanındakiler, aynı amaçla burada bulunan bazı avrupa hükümdarları (Avusturya-Macaristan imparatoru Franz-Joseph I, Fransa imparatoriçesi Eugénie vb.) gibi Abdülaziz'in konuğu oldular (1869). Prusya kralı Wilhelm I'in Fransa'ya karşı kazandığı zaferden (1871) sonra Versailles'da Almanya imparatoru ilan edilerek taç giymesi üzerine Prusya da alman birliğinin öteki üyeleri gibi bundan böyle katıldığı Almanya* İmparatorluğu tarihi içinde yer aldı.

PRUSYA *(Batı)*, alm. **Westpreussen**, eski Prusya krallığı'nda eyalet, Pomeranya ile Vistül arasında. Merkezi *Dantzig*. 1309'da Töton şövalyelerinin eline geçen eski Pomerelya leh düklüğüne tekabül eder. Toruń antlaşması (1466) ile ülke, *Krallık Prusyası* adı altında, Polonya egemenliğine verildi; ama, eyalet Diyet'ine ve birçok ayrıcalığına dokunulmadığından özerkliğini belli bir ölçüde korudu; kentleri germen özelliklerini korudular. Polonya'nın ilk paylaşılmasından (1772) sonra Prusya krallığı'na katılan ülke, Batı Prusya eyaleti oldu ve bir süre Doğu Prusya ile birleştirildi (1829-1878). Versailles antlaşması (1919) ile bölge, Dantzig dışta kalmak üzere, Polonya'ya verildi ve Pomerelya voyvodalığı'nı (Dantzig koridoru, 1919-1939) oluşturdu. Hitler Almanyası'na katıldıktan sonra, 1945'te Polonya'ya geri verildi.

PRUSYA *(Doğu)*, alm. **Ostpreussen**, eski Prusya krallığı'nda eyalet; Nyemen ile Vistül arasında. Merkezi *Königsberg*. Önceleri *Düklük Prusyası* (1525-1806) denen bu eyalete, daha sonra Doğu Prusya adı verildi. İkinci Dünya savaşı sırasında (1944) büyük zarar gören bu bölge, SSCB ile Polonya arasında paylaşıldı (Potsdam, 1945). Halkının büyük bölümü Batı Almanya'ya gönderildi. Rusya Federasyonu'na katılan kuzey bölümüne (16 331 km^2), özellikle Orta Asya'dan getirilen kolonlar yerleştirildi. Polonya yönetimindeki güney bölümüyse (23 489 km^2), Gdansk, Olsztyn ve Bialystok voyvodalıklarına ayrılmıştır. Varşova'da imzalanan Alman-Polonya antlaşması'yla (1970) Polonya'nın bu bölge üstündeki egemenliği kesinlik kazandı.

PRUSYA DİLİ a. *Eski prusya dili*, XVII. yy.'a dek Doğu Prusya'da konuşulan Baltık dili. (İki sözlük ve XVI. yy. almanca din dersi çevirileri aracılığıyla bilinir.)

Prusya savaşları *(Doğu)*, iki Dünya savaşı sırasında Almanlar ile Ruslar arasında bu eyalette cereyan eden savaşlar.

• *Birinci Dünya savaşı*. 1914'te alman yüksek komutanlığı, Doğu Prusya'da ancak sınırlı miktarda askeri kuvvet bırakmıştı. Fransız-rus askeri anlaşmaları uyarınca, Nyemen (Rennenkampf) ve Narew'deki (Samsonov) rus orduları hücuma geçerek alman birliklerini çekilmek zorunda bıraktılar. Fakat alman komutanlığında yapılan değişiklik (22 ağustosta Prittwitz'in yerine Hindenburg'un getirilmesi) ve rus harekâtları arasında eşgüdüm yetersizliği durumu tersine çevirdi (Tannenberg* ve Mazurya gölleri zaferleri).

• *İkinci Dünya savaşı*. Kızıl ordu, 18 ekim 1944'te Goldap'ta Doğu Prusya sınırına vardı. Eyalet, ocak 1945'te Çernyahovskiy'in birlikleri tarafından alındı (Çernyahovskiy çarpışmalar sırasında ölünce [18 şubat 1945] yerine Vasiliyevskiy getirildi); aynı birlikler 20 ocakta Tilsit'i, 23 ocakta İnsterburg'u aldılar ve şubatta Königsberg'i kuşattılar. (→ ALMAN-SOVYET SAVAŞI.)

Prusya sefaretnamesi, Ahmet Resmi Efendi'nin geçici elçilik göreviyle yaptığı Prusya yolculuğunu (1763-1764) konu edinen yapıtı. Ahmet Resmi Efendi, Prusya ile imzalanan dostluk ve ticaret antlaşmasının ardından Friedrich II'ye gönderildi. Sefaretnamesinde Lehistan ve Prusya ile ilgili olarak kendi gözlemlerine dayanan bilgiler verdi. 5 ay kaldığı Berlin'de Friedrich ile görüşmelerini, kentin yaşamını, izlediği tiyatro oyunlarını, katıldığı baloları, prusyalı askerlerin eğitimini vb. yalın ve gerçekçi bir biçimde anlattı.

PRUSYA-RHEİNLAND → REN eyaleti.

PRUSYALI sıf. ve a. Prusya halkından olan.

PRUSZKÓW, Polonya'da kent, Varşova kent bölgesinin güney-batı'sında, başkentin önde gelen gelişme eksenlerinden birinde (Łódź'a giden kara ve demiryolu); 49 000 nüf. Makine sanayisi ve demiryolu gereçleri onarımı.

PRUT, Doğu Avrupa'da ırmak, Tuna'nın sol kıyıdan kolu; 989 km (havzası 27 500 km^2). Ukrayna'da Kuzey Karpatlar'dan doğar, Çernovtsıy'dan ve bu kentin 30 km aşağısından geçer, sonra Romanya ile Moldova arasındaki sınırı çizer ve sınırın bitiminde Tuna'ya kavuşur.

Prut antlaşması, Prut* savaşı'ndan sonra Osmanlı devletiyle Rusya arasında imzalanan barış belgesi (22 temmuz 1711). Ruslar'ın teslim olmasından, Baltacı Mehmet Paşa'nın da ordusuna ateşkes buyruğu vermesinden sonra barış görüşmeleri için rus delegeleri türk ordugâhına gelince, komutanlarını çadırında toplayan Baltacı, kendilerince ileri sürülen tüm isteklerin kabulü koşuluyla düşmanın önerdiği barışın yapılması sorununu tartışmaya açtı. İsveçli general Poniatowski ile Kırım hanı Devlet Giray'ın rus ordusu tam anlamıyla yok edilene kadar savaşın sürdürülmesi önerilerine karşın, Yeniçeri ocağı'nın artık iyice yozlaştığına inanan ve savaş alanında buna kendi gözleriyle tanık olduğu için askerine güveni kalmayan serdarıekrem, barışın yapılmasından yana ağırlığını koydu. Sonuçta oybirliğiyle barışa karar verildi. Bunun üzerine reisülküttap Ömer Efendi ile Rusya başvekili baron Pyotr Şafirov arasında Prut antlaşması imzalandı. Bu antlaşmanın en önemli hükümlerine göre Azak kalesi tüm silahlarıyla ve olduğu gibi Osmanlı devletine geri verilecek; Ruslar'ın son zamanlarda yaptıkları sınır kaleleri (Taygan, Kamaniçe, Samara vb.) yıkılıp tüm silahları türk ordusuna teslim edilecek; Kırım Hanlığı ile Lehistan krallığı'na bağlı Kazaklar'a Rusya kesinlikle karışamayacak; Türkiye'de mülteci olarak bulunan İsveç kralı Karl XII yanındakilerle birlikte ülkesine dönerken Ruslar tarafından saldırıya uğramayacak; Başvekil Şafirov'la general Şemeretov rehine olarak Türkler'in elinde kalacak ve ancak bu koşullar yerine getirildikten sonra serbest bırakılacaklardı. Bu antlaşma Baltacı'nın İstanbul'daki düşmanlarınca "çarın elden kaçırıldığı" biçiminde yorumlandıktan sonra, zafer dönüşü Edirne'de fazlaca oyalanması da bu nedenle cezalandırılacağından korktuğu için padişahı tahttan indirmek üzere bir ayaklanma hazırlığına girişmekle suçlanmasına yol açtı. Çevresini alan kişilerin yaydığı bu söylentilere inanan Ahmet III, sadrazam Baltacı Mehmet Paşa'yı ödüllendireceği yerde görevden aldı (1711).

Prut savaşı, sadrazam ve serdarıekrem Baltacı Mehmet Paşa komutasındaki türk ordusuyla çar Petro I'in yönettiği rus kuvvetleri arasında Prut ırmağı yakınında yapılan meydan savaşı (19-21 temmuz 1711). Genişleme siyaseti izleyen Rusya çarı Petro I, kuzeyde Baltık denizi'ne egemen olmayı ve güneyde de Karadeniz'e çıkmayı kendine başlıca amaç edinmişti. Kuzeydeki rakibi İsveç kralı Demirbaş Karl XII, 16 bin kişilik bir kuvvetle Petro'ya karşı giriştiği Pultava (Poltava) savaşı'nı yitirince (1709), bağlaşığı olan kazak hetmanı Mazepa ile birlikte Bender'e kaçıp osmanlı topraklarına sığınmak zorunda kaldı. Ruslar'ın İsveç kralıyla yanındakileri yakalamak için sınırı aşıp türk topraklarına girmeleri; bu arada, Kırım sınırında da saldırılara başlamaları; Türk-Rus

barışı'na aldırmaksızın Azak denizi'nde bir rus donanması kurmuş olmaları; özellikle de İstanbul'daki rus elçisi kont Tolstoy'un İsveç kralı Karl XII'nin sınır dışı edilmesini ve Mazepa'nın da hemen Rusya'ya teslimini isteyecek kadar ileri gitmesi, barışsever bir padişah olan Ahmet III'ü bile rus elçisini huzurundan kovma derecesinde öfkelendirdi. Böylece Ahmet III'ün başkanlığında toplanan olağanüstü bir mecliste, rus seferinin açılmasına karar verildi. 360 savaş gemisiyle yardımcı gemiden oluşan büyük bir türk donanması Azak denizi'ndeki rus donanmasını yok etmek ve Azak kalesini geri almakla görevlendirilerek Karadeniz'e açıldı. Sadrazam ve serdarıekrem Baltacı Mehmet Paşa komutasındaki 140 bin kişilik türk ordusu da Boğdan'da Prut üzerindeki Falçi (Faltschi) geçidinin bulunduğu Kartal (Kargul) düzlüğünde ordugâh kurdu (18 temmuz). Petro'nun başında bulunduğu 60 bin kişilik rus ordusu da ırmağın karşı yakasındaki Çuçura'da (Cecora) mevzilendi. Türkler karşı yakaya geçmek için hemen köprü kurmaya giriştiler. Petro'nun general Petroviç Şeremetov komutasında üzerlerine gönderdiği birlikler püskürtüldü; sabaha kadar 4 köprü kuruldu. Sabahleyin Baltacı 40 bin kişilik öncü (piştar) kuvvetini karşıya geçmek üzere ileri sürdü. Mevzilerinden karşı koymak için çıkarılan rus birlikleri, akşama kadar süren bir çatışmadan sonra yenilgiye uğrayarak çekilmek zorunda kaldılar (19 temmuz). Ertesi gün tüm kuvvetleriyle karşı yakaya geçen Baltacı Mehmet Paşa, düşman mevzilerine cepheden saldırırken, 20 bin atlısıyla yetişip savaşa katılan Kırım hanı Devlet Giray da Ruslar'ı arkadan çevirdi. Çok kanlı geçen boğuşma sırasında bir ara yeniçeriler Ruslar'ın şiddetli top ateşi karşısında geri çekilmeye kalkıştılar. Hemen duruma elkoyan serdarıekrem, atını öne sürüp kaçmaya yeltenen askeri kılıç zoruyla engelleyerek ve mehter takımına zafer havaları vurdurup savaşçılarını yüreklendirerek düşman farkına varmaksızın büyük bir bozgunu önledi. Sonunda yaklaşık 25 bin ölü veren türk ordusu akşama doğru ovaya egemen tepeleri tutmayı başardı. Öte yandan, ordusunun yarısını yitiren Petro, geriye kalan bitkin kuvvetleriyle birlikte Prut ırmağı ve çevresindeki bataklıklar arasında sıkışması yüzünden umutsuz bir duruma düştü (20 temmuz). Ertesi sabah Ruslar son çare olarak bir karşı saldırıya geçtiler. Ancak, bu saldırının ilk dalgası kendilerini sıkı bir ateş çemberi içine almış olan Türkler karşısında eriyince, üzgün çar Petro çadırına çekildi. Bu arada, ordu komutanlarını toplayıp teslim olmanın kendileri için tek kurtuluş yolu olduğunu öneren Petro'nun güzel eşi Yekaterina (sonradan çariçe Yekaterina I), onlarla birlikte çarı da buna inandırdı. Böylece tüm mücevherleriyle parasını ortaya koyan ve borç para da toplayan Yekaterina, 200 bin rublelik bir barış fidyesi hazırladı. Savaş ikindiye kadar rus askerinin kırılmasıyla sürdükten sonra Petro'nun ordugâhına teslim bayrakları çektirmesi ve Baltacı'nın da ordusuna ateşkes buyruğu vermesi üzerine durdu. Barış elçisi seçilen general Şeremetov, türk karargâhına gelip mücevherlerle paradan oluşan fidyeyi ve Petro'nun aman dileyen mektubunu sadrazama çadırında teslim ettikten sonra (bu görevi Yekaterina'nın yerine getirdiğine ilişkin söylentiler doğru değildir) rus ordusuna "vire bayrakları" (silah ve ağırlıklarını bırakarak serbestçe gidebileceklerini bildiren işaret) çekildi ve hemen ardından barış görüşmelerine başlandı (21 temmuz 1711). [→ PRUT ANTLAŞMASI.] (→ Kayn.)

PRUTZ (Robert), alman yazar (Stettin 1816 - *ay. y.* 1872). Dönemin siyasal olaylarının içinde yer aldı. Makinenin insanı köleleştirdiğini gösteren romanı *Das Engelchen* (1851) ile tanındı. Aynı konuyu Hauptmann *Dokumacıların isyanı*'nda (Die Weber) yeniden ele almıştır.

PRUVA a. (ital. *prua;* lat. *prora*'dan). Denizc. **1.** Bir geminin ön tarafı, başı (karşıtı *pupa*). [Başlangıçta, eski ağaç gemi inşaatında pruva, loça uzantılarını, postaları ve bunların üzerine kaplanan borda kaplamalarını içeren bölümden oluşuyordu; genellikle talimara oyulmuş bir heykelle süslenirdi.] **—2.** *Pruva direği,* grandi direği ile cıvadra arasında yer alan en baştaki direk. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Pruva hattı* → HAT. || *Pruva gabya yelkeni,* pruva direğinin en alttaki yelkeni. || *Pruva yelkeni,* pruva direğine açılan yelken.
—Ask. denizc. *Pruva hattı atışı,* pruva hattında seyreden bir filonun, hedefin önünden geçerken yaptığı atış. || *Pruva hattı rehberi,* pruva hattında seyreden bir filonun en başında bulunan gemi.
—ANSİKL. Pruva direği, bir geminin en baştaki düşey direğidir; başlangıçta bu ad ikinci direk için kullanılmıştır. Donanımı, tümüyle grandi direğinin donanımına benzer; grandi direği gibi bir gabya yelkeni ile bir babafingo yelkeni taşır. Pruva abaşo gabya sereni, pruva gabya sereni, pruva abaşo babafingo sereni, pruva babafingo sereni, pruva kontra babafingo sereni, pruva kontrato babafingo sereni, pruva direğindeki serenleridir. Ayrıca kimi pruva direklerinin ufka doğru hafif bir eğimi vardır.

pruva direği (1) ve gabya yelkeni (2)

PRÜM, Almanya'nın Rheinland-Pfalz eyaletinde kent, Eifel kütlesinde, Trier'in K.-B.'sında; 5 200 nüf. 721'de kurulmuş benedikten manastırı. Kral Lothar I, tahttan inmeden önce, buraya çekildi ve burada öldü (855). Okulu ünlüdür.

PRYMNESSOS ya da **PRYMNESİA.** Tar. coğ. Anadolu'nun Phrygia bölgesinde kent, kalıntıları Afyonkarahisar'ın hemen G.-G.-D.'sundaki Sülün köyü yakınlarında, Hisar höyük olarak anılan tepe üzerindedir. Keramon Agora (Banaz yakınları), İpsos (Çay yakınları), Synnada (Şuhut), Dokimeion (İscehisar) kentlerini bağlayan yolların kavşağında yer alan kent, özellikle Roma döneminde gelişti. Dokimeion'daki mermer yataklarına yakınlığı nedeniyle kentte heykel de yapılıyordu. Günümüze yalnızca tepenin D. yamacında yer alan ve İ.S. II. yy.'da inşa edildiği sanılan tiyatrodan kalıntılar ulaşmıştır.

PRYTANEİA a. (yun. sözc.). Esk. Yun. Atina'da, kabilelerden seçilen prytanislerin görev süresi. (Dinsel yılın aylara göre düzenlenmesine karşılık, siyasal yılın temel birimi prytaneia'ydı.)

PRYTANEİON a. (lat. *prytaneum;* yun. *prytaneion, prytanis*'ten). Esk. Yun. **1.** Yunan sitelerinde, içinde kutsal ocağın yer aldığı ve prytanislerin, konukların ve özel olarak onurlandırılan yurttaşların (örneğin, Olimpiyat oyunları'nda galip gelenlerin) yemek yediği kamu binası. **—2.** Atina'da Prytaneion'da toplanan ve bazı cinayet davalarına bakan ephetesler mahkemesi.

PRYTANİS a. (yun. sözc.). Esk. Yun. **1.** Birçok yunan sitesinde baş magistratus. **—2.** Atina'da onda bir yıllık bir dönem için bule'nin sürekli komisyonunu oluşturan bir kabilenin elli delegesinden (bule'nin onda biri) her birine verilen ad. (Prytanisler, aralarında kurayla seçilen ve her gün yenilenen bir epitatosun başkanlığında Prytaneion'da toplanır ve günlük devlet işlerini yürütürlerdi: kentin yönetimi, elçilerin kabulü, meclislerin toplantıya çağrılması. Görevlerinin kısa süreli olması, kuşkucu Atina demokrasisi için bir güvence oluşturuyordu.)

PRZEMYSL, Polonya'nın güney-doğusunda kent, Ukrayna sınırı yakınında, San yüksek vadisinin Karpat eteklerinden (Doğu Beskidler) ayrıldığı noktada, voyvodalık yönetim merkezi; 64 000 nüf. Polonya'nın en eski kentlerinden biridir (Kraków-Karadeniz ekseninde): zengin bir kültür birikimi vardır; günümüzde, bir sanayi merkezi (elektroteknik, kontrplak, hazırgiyim) ve Ukrayna'ya giden demiryolunun kavşağıdır. XIV. yy.'dan kalma şato; gotik ve barok katedral; müze. — *Przemysl voyvodalığı* (4 436 km^2 ve 402 400 nüf. [1989]), kuzey-doğu ve güney-batı kenarları dışında, az kentleşmiş, zengin bir tarım (buğday ve şekerpancarı) bölgesidir. Przemysl ve Jaroslaw arasında ve Lúbaczow'da önemli doğal gaz yatakları. Küçük kentlerde geleneksel etkinlikler (kereste, tekstil, besin).
—Tar. Galiçya'nın önemli bir stratejik merkezi olan kenti, Avusturyalılar, rus kuvvetlerine karşı şiddetle savundu; Przemyśl altı ay süren (eylül 1914 - mart 1915) bir kuşatmadan sonra teslim oldu ve temmuz 1915'te alman orduları tarafından geri alındı.

PRZERWA TETMAJER (Kazimierz) → TETMAJER PRZERWA (Kazimierz).

PRZESMYCKİ (Zenon), polonyalı yazar (Radzyń 1861 - Varşova 1944). İkinci dereceden bir şair olan ve (*Du calice de la jeunesse* [fr. çev.], 1893) **Miriam** takma adıyla da tanınan Przesmycki yabancı yazarlardan, özellikle de fransız simgecilerinden ve parnasçılarından çeviriler yaptı. *Życie* (Yaşam) [1887-88] ve *Chimera* (1901-1907) adlı dergilerde yazıişleri müdürü ve edebiyat eleştirmeni olarak çalıştı ve editörlük yaptı. Cyprian Norwid'in yapıtlarını unutulmaktan kurtaran Przesmycki'dir.

PRZYBOŚ (Julian), polonyalı şair ve diplomat (Gwoźnica 1901 - Varşova 1970). Kraków Avangard grubunun önde gelen temsilcilerindendi; sanayi uygarlığını öven şiirler yazdı (*Sruby,* 1925). Doğduğu taşra kentinin ve en yüce simgesi şiir olan bir sanat yapıtı saydığı doğanın imgeleri aracılığıyla, insanın yaratıcı çabalarını göklere çıkardı (*W Glab las,* 1932; *Równanie serca,* 1938; *Miejsce na ziemi,* 1945). Denemeleri (örneğin Mickiewicz üzerine) ve şiir çevirileri de vardır.

PRZYBYSZEWSKİ (Stanisław), polonyalı yazar (Łojewo, Kujawy, 1868 - Jaronty, Kujawy, 1927). Berlin'e yerleşti ve bohem sanatçılarla (O. Hansson, A. Strindberg, R. Dehmel, E. Munch) yakın dostluk kurdu, almanca düzyazı şiirler ve bazıları Chopin, Nietzsche ve Hansson ile ilgili olmak üzere denemeler (*Sur la psychologie des individus* [fr. çev.], 1892; *Totenmesse,* 1893; *De profundis,* 1895; *Dla Szczescia,* 1900), romanlar (*Homo sapiens,* 1895-1898; *Satans Kinder,* 1897) ve cinselliğin metafiziğine, Ortaçağ iblisçiliğine ve bilinçaltının keşfine dayanan ve "çıplak ruh" kavramına yönelen anlatımcı bir insan anlayışını ortaya koyduğu dramlar yazdı. 1898'de Kraków'a döndü, orada yapıtlarını lehçeye çevirdi ve Genç Polonya edebiyat hareketinin yayın organı *Życie* dergisinde yayın yönetmenliği yaptı ve *Confiteor* (1899) adlı manifestosunu yayımladı. Birçok dram (*Toison d'or* [fr. çev.], 1901; *l'Abîme* [fr. çev.], 1912) ve öteki romanlarından başka anılar da kaleme aldı: *Moi Wspolczesni* (1926-1930).

PSACASTA EXANTHEMATİCA a. Akdeniz kıyılarında, sığırdiligiller üzerinde yaşayan bitkibiti. (Kalkanlıyarımkanatlıgiller familyası.)

PSALLİOTA a. (yun. *psalis*, kubbe'den). Başlangıçta pembe, sonra siyahımsı mor lamlı şapkalı mantar. (Bil. a. *psalliota* [ya da *agaricus*]; *agaricaceae* familyasının örnek tipi.)
—ANSİKL. Psalliotaların sapında zarsı bir halka bulunur; bu halka, mantar körpe iken şapkanın kenarına yapışık durumdadır. Bu mantarların büyük bir bölümü yenebilir (kır psalliotası, orman psalliotası, bostan psalliotası). Dokunulunca sarı lekeler peyda eden ve kötü koku çıkaran sarartıcı psalliotanın sindirimi güçtür. Psalliotanın iki türü üretilmektedir: *Agaricus bisporus* (yastık mantar*ı) ve *A. edulis* (ya da *bitorquis*). Isısever olan bu ikinci tür, virüslere ve soğutulmamış mantar üretim yerlerindeki yaz sıcaklığına dayanıklı olduğundan tercih edilir. Fazla önem taşımayan diğer türler, öteden beri yastık mantarları için kullanılan tipte, kompostlu maddeler üzerinde deneysel olarak yetiştirilmiştir: *A. purpurescens, silvicola, augusta, leucotrichus*.

PSALTERİON a. (yun. sözc.). **1.** Eski Yunanlılar'da, telleri çekilerek çalınan çalgılara, özellikle de arpa verilen ad. **—2.** Ortaçağ'da, parmaklarla ya da mızrapla çalınan kithara. (Psalterionun teknesi, çok değişik biçimler almıştır. Daha çok yamuk, kanat ya da arp biçiminde psalterionlar yapılmıştır. Çalgının tel sayısı değişkendi ve teller genellikle ikişer ikişer takılırdı. XVI. yy.'da psalteriona bir klavye eklenerek klavsenin atası olan çalgılar yapıldı.)

PSAMİT a. (fr. *psammite*). Çoğunlukla killi, kırıntılı mika bakımından zengin (özellikle muskovit), ince yataklar halinde çökerek küçük levhalardan oluşan bir çiçeklenme meydana getiren kumtaşı.

PSAMMOBİA a. Kıyı kumlarında rastlanan ikiçenetli yumuşakça cinsi. (Hayvanın örteneği açık ve saçaklı, sifonları ince ve uzun, dilsi bir ayağı ve birbirine eşit olmayan iki solungacı vardır; kavkısı enlemesine uzun, yumurta biçiminde, pürüzsüz ya da çizgilidir. Bazı bilim adamlarınca *Gari* ya da *Psammabia* adıyla da anılır. *Psammobiidae* familyasının örnek tipi.)

PSAMMOBİİDAE a. Az çok uzun, arka kesimi küt kavkılı ikiçenetli yumuşakça familyası. (Kavkısında, tepeden art -karın yüzü köşesine kadar uzanan bir çıkıntı [karina] bulunabilir ya da her iki ucu da yuvarlak ve çıkıntısız olabilir. Başlıca cinsleri: *Gari, Psammobia, Sanguinolaria*. Kretase devri topraklarından başlayarak fosillerine rastlanan bu hayvanlar, hemen hemen bütün denizlerin kıyılarındaki kumlar arasında yaşarlar.

PSAMMODRAMUS a. Akdeniz bölgesinde kum içinde yaşayan, ama çalılıklara da giren pütürlü pullu kertenkele cinsi. (Cezayir pütürlü pullu kertenkelesi [*Psammodromus algirus*] ve ispanya pütürlü pullu kertenkelesi [*P. hispanicus*] türleri iyi bilinir. Kertenkelegiller familyası.)

PSAMMOFİL sıf. (fr. *psammophyle*). AMMOFİL'in eşanlamlısı.

PSAMMOM a. (fr. *psammome*). Patql. İçinde kalker birikintisi bulunan ur.

PSAMMOPHİS a. Kum çöllerinde yaşayan, gerideoyuklu yılan cinsi. (Kertenkelelerle beslenir. Suyılanıgiller familyası.)

PSAMTİK ya da **PSAMTEK,** Mısır'da XXVI. hanedandan üç kralın adı. **—Psamtik I** (İ.Ö. 663'e doğr. - 609), hanedanın kurucusu ve Sais valisi prens Neho'nun oğlu. Rakiplerine karşı egemenliğini tüm Mısır'a yaymayı başardı. Kalelere ve kamuya ait topraklara yerleştirdiği yunanlı ve karialı paralı askerlerle, askeri feodaliteye karşı mücadele etti. Bu arada ülkeye çok sayıda yunanlı tüccar da geldi. **—Psamtik II** (İ.Ö. 594-588), Psamtik I'in torunu ve Neho'nun oğlu. Nübye ve Etyopya'ya seferler düzenledi. Etyopya seferinde Nil'in beşinci çavlanına kadar ilerlediği sanılır. Ayrıca, Fenike'ye diplomatik bir ziyaret yaptığı da söylenir. **—Psamtik III,** Amasis'in oğlu. Yalnızca altı ay hüküm sürdü (İ.Ö. 526-525). Pelusium savaşı'nda tahtını kaybetti, esir düştü ve Kambiz'in emriyle öldürüldü.

PSARA ya da **İPSARA,** Ege denizi'nde yunan adası, Sakız adasının K.-B.'sında; 39 km²; 480 nüf.

PSARONİUS a. Karbon ve Perm devri tabakalarında görülen bazı ağacımsı eğreltilerin *(pecopteridae)* saplarına verilen ad.

P-SEL sıf. Arit. p-*sel tamsayı* (p, asal), $\forall m \leqslant 1$, $0 \leqslant x_m < p^m$ ve $x_m \equiv x_{m+1}$ mod p^m biçiminde olan $(x_m)_{m \geqslant 1}$ dizisi. (p-sel tamsayılar kümesi $\mathbb{Z}_p$ ile gösterilir.) ‖ *p-sel sayı* (p asal), p-sel tamsayıların $\mathbb{Z}_p$ halkasının $\mathbb{Q}_p$ cisminin elemanı. ‖ p-*sel tamsayıların* $\mathbb{Z}_p$ *halkası üzerinde* p-*sel mutlak değeri*, $x=0$ için $|x|_p=0$ ile, $x \neq 0$ için $p^{-v_p(x)}$ ile tanımlanan mutlak değer, burada $v_p(x)$, x in p-sel değerlendirmesidir. ‖ $\mathbb{Z}_p$ *kümesinin bir* x p-*sel tamsayısının* p-*sel değerlendirilmesi*, u, $\mathbb{Z}_p$ nin evirtilebilir bir elemanı olmak üzere $x = p^n u$ biçiminde olan, $v_p(x)$ ile gösterilen n doğal sayısı.
—ANSİKL. p-sel tamsayıların $\mathbb{Z}_p$ kümesi bir halka yapısındadır. Bu halka denklemlerin tamsayı çözümlerini aramada kullanılır. $\mathbb{Z}_p$ nin her x elemanı bir tek türlü $x = p^n u$ biçiminde yazılabilir, burada u, $\mathbb{Z}_p$ nin evirtilebilir bir elemanı, n de $v_p(x)$ ile gösterilen ve x in p-sel değerlendirmesi denen bir doğal sayıdır. Şu halde $\mathbb{Z}_p$ değerlendirilmiş bir halkadır: gerçekten

$$v_p(xy) = v_p(x) + v_p(y),$$
$$v_p(x+y) \geqslant \inf(v_p(x), v_p(y)),$$
ve
$$v_p(0) = +\infty$$

dur. $\mathbb{Z}_p$ halkasının $\mathbb{Q}_p$ kesirler cismine p-sel sayılar cismi denir; bu, oranlı sayıların $\mathbb{Q}$ cismini altcisim olarak içerir. $\mathbb{Q}_p$ nin her elemanı, x p-sel bir sayı olmak üzere $\frac{x}{p^n}$ biçimine konabilir.

PSEL, Rusya'da ve Ukrayna'da ırmak, Dniepr'in kolu (sol kıyıdan); 717 km. (Havzası 22 800 km^2).

PSELAPHUS HEİSEİ a. Su kenarlarındaki bitki döküntülerinde yaşayan 2 -3 mm boyunda, kısa elitralı kısakanatlıböcek. (Kısakanatlıböcekgillerin örnek türü.)

PSELLOS (Mikhail), bizanslı devlet adamı ve yazar (İstanbul 1018 - *ay. y.* 1078). Konstantinos IX Monomakhos zamanında profesör ve bakan olarak önemli rol oynadı. 1054'te Olympos dağında bir manastıra kapandıysa da İsaakios I Komnenos'un tahta çıkması (1057) üzerine yeniden siyasete döndü. İsaakios I Komnenos ve ardıllarının danışmanı oldu. Çeşitli konularda kalem oynatan, Platon'un felsefesini yeniden itibara kavuşturan, hümanist, tarihçi ve polemikçi olan Psellos'un birçok yapıtı vardır. Bunlardan *Khronographia* adlı kroniğiyle (976-1077 yıllarını kapsar) mektupları tarihçilerin en çok başvurdukları yapıtlardır. Psellos, kökleri platonculuktan gelen gizli bilimler felsefesine de meraklıydı; yapıtları arasında cinbilime baş yeri verdi ve bu konuda kendinden sonraki yazarlar üzerinde güçlü bir etki yaptı.

PSEN a. (yun. *psen, -eros*, bir çeşit sinekten). Zarkanatlı böcek cinsi. (*Pemphredon*'lara benzer. Çatılardaki saman saplarında, kuru böğürtlen saplarında, mürver saplarında yuva yapar. Avladığı bitkibitlerini ve başka küçük eşkanatlıları yuvasına depolar. Kazıcıyabanarısıgiller familyası.)

PSERİMOS → KEÇİ adası.

PSETTODİDAE a. (yun. *psetta*, sakallı ve *eidos*, görünüm'den). Hem sağ, hem sol yanına yatabilen, ağzı ve burun delikleri bakışımlı, ilkel balıklar familyası. (Alt yüz gözü biraz hareketlidir. Pisibalığımsılar takımı.)

PSEUDAXİS SİKA a. Japonya'da ve Kuzey Çin'de yaşayan geyik. (Biraz aksise benzer. Geyikgiller familyası.)

PSEUDİDAE a. Güney Amerika'da yaşayan kurbağa familyası. (İribaşı erişkininden iridir. Türleri suda yaşarsa da ağaççıl kurbağalarda görülen özellikleri korur; parmaklarında fazladan bir parmakkemiği ve tutunma diskleri vardır.)

PSEUDİS PARADOXA a. Güney Amerika'da suda yaşayan kurbağa. (İribaşı erişkininden iridir. Perdeli ayaklarındaki her parmakta fazladan bir parmakkemiği ve bir tutunma diski vardır: bu özellikler atalarının ağaççıl olduğunu gösterir. *Pseudidae* familyası.)

PSEUDOCOCCUS a. Koşnil cinsi. (Dişilerinin beyaz bir tozla kaplı örtenekleri vardır ve yumurtaları beyaz bir yumak [yumurta kesesi] biçiminde kümelenir. Uzun kuyruklu yalancı kabuklu bit, sera unlubiti ya da kuyruklu unlu bit [*Pseudococcus adonidum*] sera bitkilerinin hepsinde gelişir; turunçgil yalancı kabuklubiti, turunçgil pamuklubiti ya da turunçgil unlubiti [*P. citri*] Akdeniz bölgesindeki turunçgillerde, inciraağaçlarında ve bazen de bağlarda yaşar, bulaştığı bitkiyi pamuksu salgısıyla örterek karaballık mantarlarının gelişmesini kolaylaştırır. Unlubitgiller [*Pseudococcidae*] familyası.)

PSEUDOCOELOMATA a. Zool. YALANCISÖLOMLULAR öbeğinin bilimsel adı.

PSEUDOCRUSTACEA a. Paleont. YALANCIKABUKLULAR altsınıfının eşanlamlısı.

PSEUDO-DİPTEROS sıf. Mim. Peristylonu bir dipterosunki kadar geniş olan peripteros bir tapınak için kullanılır. (*Yalancı dipteros* da denir.)
◆ a. Pseudo-dipteros tapınak.

PSEUDODON a. Japonya, Doğu Asya ve Malezya'nın tatlısularında yaşayan, iri bedenli, ikiçenetli yumuşakça cinsi. (*Anodonta*'lara benzerlerse de sağ çenetlerinde küçük bir menteşe dişi vardır. Deremidyesigiller familyası.)

Pseudolus, Plautus'un komedisi (İ.Ö. 191). Köle Pseudolus, genç efendisi Calidorus'un âşık olduğu kızı, muhabbet tellalı Ballio'yu aldatarak elinden alır. Diyalogların canlılığı, Scapin'in atası sayılan kurnaz Pseudolus'un çevresinde gelişen oyundaki çeşitli güldürü öğeleri ve kaba Ballio gibi ikinci derecedeki kişiliklerin son derece canlı tasvirleri temanın yavanlığını gidermektedir.

PSEUDOMONAS a. Bakteriyol. Birçok türü bulunan ve *Pseudomonas aeruginosa* (piyosiyanik basil) gibi bazı türleri patojen olan, Gram negatif basillerin meydana getirdiği tam aerobi bakteri cinsi.

PSEUDO-PANTHERA MACULARİA a. Mayıs ve haziranda bol rastlanan, tırtılı dudaksı taçyapraklı bitkilerde yaşayan pervane. (Mühendispervanegiller familyası.)

PSEUDOPERONOSPORA a. Peronosporales takımından mantar. (*Pseudoperonospora humuli* şerbetçiotunda, *P. cubensis* kabakgillerde mildiyu hastalığına neden olur.)

PSEUDOPHYLLİDEA a. İki arakonaklı şeritler takımı. (Birçok asalak türü arasında, insanda da bulunabilen botrisefal* [*Diphyllobothrium latum*] ve tatlısu balıklarında bulunan kayışşerit [*Ligula intestinalis*] sayılabilir.)

PSEUDOPLAZMOT a. (fr. *pseudoplasmode*'dan). Cıvıkmantarlarda olduğu gibi ayırıcı zarları zor seçilen birbirinin eşi hücrelerin oluşturduğu grup.

bostan psalliotası *(Psalliota arvensis)* [yenebilir]

orman psalliotası *(Psalliota silvicola)* [yenebilir]

Giraudon

psalterion çalan melek
Memling'in
İsa müzikçi meleklerin ortasında
adlı üçkanatlısının
bir kanadından ayrıntı
Güzel sanatlar müzesi, Anvers

PSEUDORCA CRASSİDENS a. Açık denizde yüzlerce bireylik sürüler halinde yaşayan, siyah bedenli dişlibalina. (Yunusgiller familyası.)

PSEUDOSCORPİONİDEA a. YALANCIAKREPLER takımının bilimsel adı.

PSEUDOSUCHİA a. (yun. *pseudes*, aldatıcı, yanlış ve *sukhos*, timsah). Trias devrinde yaşamış, timsaha benzeyen, ama büyük olasılıkla filumun temelinde yer alan sürüngenler alttakımı. (*Thecodontia* alttakımı.)

PSEUDOTSUGA a. Douglas çamının bilimsel cins adı.

PSİ a. Yunan abecesinin yirmi üçüncü harfi (ψ, Ψ); *b*, *p* ya da *ph*'yle s'nin karşılaşmasından kaynaklanan bir dudaksılla *(p)* bir ıslıklının (s) oluşturduğu ünsüz öbeğini gösteren ünsüz öbeği.
—Arit. Yunanlılar'ın sayı işareti, sağ üste konulan vurguyla (ψ') 700 değerinde, sol alta konulan vurguyla (,ψ) 700 000 değerinde olur.
—Böcbil. Üst kanatlarında bulunan ψ (yunan alfabesi harfi) biçimindeki beyaz işaretten ötürü *Acronyctes* cinsinden kukumavpervanelere verilen ortak ad.
—Fiz. Kuvantal bir sistemin ya da bir titreşim sisteminin dalga fonksiyonunu belirtir.
—Tem. parç. Bulunan ilk büyülü parçacığı belirtir. (J ile de gösterilir.)

◆ sıf. Parapsikol. Bir öznenin, geçmişteki, şimdiki ya da gelecekteki çevresiyle kurduğu duyusal-devimsel nitelikte olmayan normal dışı iletişimlerin tümüne denir. (PSİ olaylar, duyum dışı algı ve psikokineziden oluşur.)

PSİCHARİ (Jean), yunan asıllı fransız filolog ve yazar (Odesa 1854 - Paris 1920). Fransa ve Almanya'da filoloji öğrenimi gördü ve kendini demotike lehçesinin üstünlüğünü bilimsel biçimde kanıtlamaya adadı. Bu dilin zaferi için 1880 kuşağının yürüttüğü mücadelede önemli bir rol oynadı. Hem bir anlatı, hem de bir bildirge olan *Mon voyage* (1888) büyük yankı uyandırdı. Bu yapıt demotikeye olan inancının bir simgesidir. Dil için mücadele görüşü salt dilbilimsel sınırları aşarak bir ulusal kurtuluş doğrultusunda yer alır. Çok sayıdaki roman ve öyküleri arasında *le Rêve de Yanniri* (1897), *Vie et amour dans la solitude* (1904); *À l'ombre du platane* (1911) sayılabilir.

PSİK(O)-, fr. *psych(o)-*; yun. *psykhe*, ruh'tan, birçok sözcüğün bileşimine girer.

PSİKAGOJİ a. (fr. *psychagogie*). Eğit. Psikanaliz bilgilerinden esinlenen pedagoji. Bu terimi, Jung ve Pfister'den genişçe etkilenen ve Cenevre Psikagoji ve psikoterapi enstitüsü'nün kuruculuk ve yöneticiliğini yapan Ch. Baudoin kullandı.

PSİKAMİN a. (fr. *psychamine*). Amfetamine benzeyen ve psikoanaleptikler grubunda bulunan aminli madde. (Psikaminler arasında psikostimülan etkisi için kullanılanlarla, iştah kesici etki gösterenleri ayırt etmek gerekir. Bu sonuncuların amfetaminler gibi alışkanlık yaratma tehlikesi vardır.)

PSİKANALİST a. (fr. *psychanalyste*). Psikan. PSİKANALİZCİ'nin eşanlamlısı.

PSİKANALİZ a. (fr. *psychanalyse*). **1.** S. Freud tarafından 1895'e doğru ortaya konan psikoterapi yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu yönteme göre yürütülen tedavi, uygulama, analiz: *Psikanaliz yapmak.* **—3.** Freud'un yöntemine dayandıklarını ileri süren kuram ve uygulamalar. **—4.** Bir yapıtın bir toplum olgusunu oluşturan öğelerin simgesel yorumuna dayanan ve psikanaliz kavramları kullanılarak yapılan eleştirel incelemesi.

—ANSİKL. Psikanalize göre psikopatolojik belirti (özellikle histerik belirti) bastırılmış bir ruhsal sürecin yerine geçer. Psikanaliz yapanın kurduğu ilişkiler, bu bastırma sürecinin kaynağına çıkmayı olanaklı kılar ve belirtisinin dolaylı olarak dile getirdiği bilinçdışı olaylar ortaya koyar.

Dolayısıyla, psikanalizin temel kuralı, özgür çağrışımdır; psikanalizden geçirilen kişiden istenen, bütün aklından geçenleri, yararsız, yersiz ve hatta aptalca bulsa bile, söylemesidir. Asıl önemli olan, utanç verici ve üzücü olsa da, hiçbir düşünceyi söylemekten kaçınmamasıdır. Bundan elde edilen sonuç, bastırılmış anılar aracılığıyla hastanın yaşamöyküsünün yeniden kurulması, bu belirtinin kaybolmasıdır.

Ne var ki bu ilk girişim, psikanaliz yönteminde iki sorunla karşılaşır: direnç* ve aktarım* sorunları. Psikanaliz uygulanan kişi kısa sürede, bu tip düşünceleri özgürce açıklayamaz duruma gelir; bunların itiraf edilmesine direnç gösterir. Buna koşut olarak, psikanalize ilişkin olan (ama psikanaliz yapana her zaman ilişkin olmayan) dostça ya da düşmanca duyguların aktarımı kendini gösterir. Böylece psikanalizin işlerliği, gerçek anlamıyla, psikanalizden geçirilenin yaşamında, daha önce yaşanmış durumların yinelenmesiyle etkili olmaya başlar ve bu durumlar, hem psikanalizden geçirileni, hem de psikanalizi uygulayanı aşar. Böylece direnç, aktarımın anlatımı olur.

Bu yinelenmeyi denetim altına almak için, yukarıdakini tamamlayan iki kurala da ayrıca uymak gereklidir:
1. Psikanaliz uygulamasının verdiği her sonuç, yeniden bu yöntemle incelenmelidir ve psikanalizden geçirilenin anımsayarak kurtulması için çaba harcaması gereken belirtinin bir bölümüdür (dayatma).
2. Psikanaliz yapan, aktarıma ve dolayısıyla uygulamaya izin verip vermemek gibi güç bir görevle karşı karşıyadır (J. D. Nasio). Çünkü bazı kişiler kendi kendilerini analiz etme yeteneğinden yoksundurlar. Hangi koşullar altında bu aktarımı yüklenebileceğini bilmek, psikanaliz yapanın sorumluluğudur. Bu da, geçmişteki deneylerine ve kendi bilinçdışı süreçleri konusundaki sezgisine bağlıdır (karşıaktarım).

• *Psikanaliz akımının tarihi.* Freudcu kavramlar, psikanaliz akımına bağlı olduklarını düşünenler tarafından, oldukları gibi ve bir bütün olarak kabul edilmediler. Akımın tarihi, başından beri, kuramsal ayrılıklarla doludur. Daha 1902'de, psikanalizi incelemek için, S. Freud'un evinde, çarşamba günleri bir grup hekim toplanıyordu. A. Adler, S. Ferenczi, O. Rank ve W. Stekel bu gruba hemen katıldılar. İsviçreli tanınmış psikiyatr E. Bleuler ve daha sonra asistanı C. G. Jung, çok geçmeden Freud'un buluşlarına ilgiyle yaklaştılar. Jung, 1908'de Salzburg'da toplanan ilk Psikanaliz kongresi'ne katıldı ve Freud'a ABD gezisinde eşlik etti (1908). 1910'da Nürnberg'de ikinci psikanaliz kongresinde, International Psychoanalytical Association (İPA) kuruldu. Freud, kuruluşun amacını, "psikanaliz üne kavuştuğunda onun adına yapılabilecek aşırılıkları önlemek" olarak açıklıyordu.

İki dizi çıkarma kararı, Freud'un kendisi tarafından açıklandı: bir yandan Adler'e (1911) ve Jung'a (1913) karşı, öte yandan Rank (1924) ve Ferenczi'ye (1929) karşı. Birincilerle ayrılık noktası, cinselliğin, psikanalizdeki nedenselliği belirleyen tek başvuru noktası olarak alınması; ikincilerleyse, gerileme ve travmatizm kuramına bağlı pratik sorunlardı. Freud'un en sadık izleyicileri Berlin'de ilk psikanaliz enstitüsünü kuran K. Abraham ve Londra'da E. Jones'tu.

Freud'un yaşadığı kent olan Viyana, nazizm, psikanalistlerin büyük bölümünü ABD'ye göç etmeye zorlayana kadar akımın merkezi olarak kaldı (W. Reich, bu akıma 1920'den sonra katıldı). Freud'un düşüncelerinin gelişimi için uygun bir ortam saydığı ABD, psikanalizin en kolayca ehlileştirildiği yer oldu. Psikanaliz, H. Hartmann ile bir çeşit uyum ruhbilimine (ego-psychology) dönüştü. Sosyalist ülkelerde sosyalist devrimin başlangıcında iyi karşılanmasına rağmen (özellikle 1919'da Budapeşte'de Ferenczi) psikanaliz, kısa sürede gerici bir burjuva bilimi olarak devre dışı bırakıldı; şimdiki durum da bundan pek az farklıdır. Büyük Britanya önemli bir kuramsal yenileşmeye sahne oldu; çocukların psikanalizi konusunda Anna Freud'a karşı çıkan Melanie Klein ile Oidipus öncesi evreler kuramında önemli bir adım atıldı. D. W. Winnicott, W. Bion ve D. Meltzer'ın çalışmaları, Klein tarafından açılan yeni boyutta yer alarak psikozlara yaklaşımı da sağladı.

Fransa'da Freud'un yapıtlarının çevrilmesi için 1923'ü ve Société psychanalytique de Paris'nin kuruluşu için de 1926'yı beklemek gerekti. Bu örgüt, Marie Bonaparte, Eugénie Sokolnicka, E. Hesnard, R. Allendy, A. Borel, R. Laforgue, R. Loewenstein, G. Parcheminey ve E. Pichon tarafından kuruldu. Örgütün temel amacı, fransız dilini konuşan ve freudcu tedavi yöntemini uygulayan hekimleri bir araya toplamak ve psikanalizci olmak isteyen hekimlerin, bu yöntemin uygulanması için zorunlu olan eğitsel psikanalizden geçmelerini sağlamaktı. Topluluk, International Psychoanalytical Association (İPA) tarafından tanındı. Jacques Lacan, kasım 1934'te, bu örgüte üye olarak kabul edildi. 1935'te Marienbad'daki Uluslararası psikanaliz kongresi'nde ayna evresi üzerine ilk çalışmasını sundu.

Fransız psikanaliz akımında ilk bölünme "Enstitü sorunu" dolayısıyla ortaya çıktı. 1933'ten beri Société psychanalytique topluluğu bünyesinde bir Psikanaliz enstitüsü vardı. Savaştan sonra Sacha Nacht, Serge Lebovici ve Maurice Benassy ile birlikte öğretim ve yeni psikanalizcilerin yetiştirilmesi görevini yüklenen Psikanaliz enstitüsü'nün Société psychanalytique'ten ayrılmasını ve yine psikanalizci adaylarının yetiştirilmesi için bir kurallar bütünü hazırlanmasını öngören bir tasarıyı yürürlüğe koydular. Bu harekete karşı muhalefet, Société française de psychanalyse'i (SFP) kuran J. Lacan'ın çevresinde yoğunlaştı. SFP üyeleri Société psychanalytique'ten ayrıldıkları için İPA tarafından da tanınmamaktadırlar.

1963'te SFP'de yeni bir bölünme oldu: özellikle üniversite mensuplarından oluşan bir grup, İPA tarafından tanınmak istedi. İPA bu isteğin kabul edilmesini, Jacques Lacan'ın eğitsel psikanalizlerini uygulama biçiminin düzenlenmesi koşuluna bağladı. 1953'e göre çok sayıda üyenin geri döndüğü görüldü. SFP lağvedildi. 21 haziran 1964'te Jacques Lacan, École freudienne de Paris'yi (EFP); Piera Aulagnier, Jean Clavreul, Serge Leclaire, François Perrier, Guy Rosolato ve Jean-Paul Valabrega ile birlikte kurdu. Bir başka grup (Association psychanalytique de France) daha oluştu; İPA'ya kabulünü istedi ve kabul edildi. Mart 1969'da eğitsel psikanalize ilişkin başka bir bölünme ortaya çıktı. P. Aulagnier çevresinde toplananlar, EFP'yi terk ederek "Dördüncü grup"'u kurdular.

1980'de J. Lacan, EFP'yi lağvederek École de la cause freudienne'i kurdu (1981). Bu tarihten beri Lacan'ın mirasını benimsemek isteyenler dağılmakta ve yeni grupçuklar kurulmaktadır.

Fransa'da halen psikanalizcilik mesleğini düzenleyen hiçbir yasa bulunmamak-

tadır. 1968'den beri bazı üniversitelerde psikanaliz öğretimi yapılmakta, hatta bazıları tarafından psikanalizcilik diploması verilmektedir, ama psikanaliz yapmak için hiçbir üniversite diploması gerekli değildir. Bir psikanaliz topluluğuna üye olma, bazıları tarafından bir uzmanlık güvencesi olarak kabul edilmektedir. Bu okullarda güçlü bir hiyerarşi vardır ve her psikanalizci adayından kişisel bir psikanaliz uygulaması yapmış olması (buna, bazı okullarda eğitsel psikanaliz adı veriliyor) ve adayın, okul hiyerarşisinde yüksek bir yerde bulunan ve kendisine unvan verecek olan bir psikanalizcinin gözetimindeki tedaviler, yani bir dizi "kontrol"e katılması istenmektedir. Psikanalizciler, muayenehanelerdeki özel hekimliğe (psikanaliz tedavisi sosyal sigortalar tarafından üstlenilmemektedir), sorunları olan çocukları ya da yetişkinleri kabul eden kurumlardaki çalışmalarını da eklemektedirler. Bu çalışmalar, bireysel psikanaliz tedavileri ya da bir grup içinde etkili olan bilinçdışı süreçlerin saptanması düzeyinde yürütmektedir.

PSİKANALİZCİ a. Psikanaliz uygulayan kişi. (Eşanl. PSİKANALİST.)

Psikanalize giriş *(Vorlesungen zur Einführung an der Psychoanalyse)*, S. Freud'un 1916 ve 1917'de verdiği bir dizi konferansın bir araya getirildiği kitap. Freud bu konferanslarında, birinci topik'inin rüyalara ve nevrozlar kuramına ilişkin sonuçlarını didaktik bir biçimde açıklar. Yapıtta incelenen temel konular; bilinçdışı isteğin bastırılması, bilinçdışı, çocuk cinselliği ve nevrozların cinsel etiyolojisidir.

PSİKASTENİ a. (fr. *psychasthénie*). P. Janet tarafından betimlenen nevroz durumu. Ayırtedici özelliği, çeşitli zihinsel işlevlerdeki (dikkat, bellek, irade) enerji yetersizliğine bağlı sürekli bir sinir çöküntüsüdür.
—ANSİKL. Janet'ye göre, bu bünyesel enerjetik yetersizlik (onun terimleriyle ruhsal gerilim azalması) bireyi düşük düzeyli etkinliklere yöneltir: hareketlerle ajitasyon (tikler, kalıp edimler) ve düşünsel-sözsel ajitasyon (yinelemeler, kafa karışıklığı, bıktırıcı sözler) gibi. Psikasteniде bunlar, yararlı etkinliğin yerini alır. Öte yandan hasta, düşünce ve heyecan düzeyinde, ruhsal güçsüzlüğüne tanıklık eden karamsar duygulardan kurtulamaz. Bu ruhsal güçsüzlük, kuşkularda, kişiliksizleşmede, gevelemede, eksiklik, gerçekdışılık ve yabancılık duygularında kendini gösterir. Ancak en ağır durumlarda ortaya çıktıkları halde, saplantılar, psikasteninin klinik tablosunun merkezinde yer alırlar. Janet, saplantıları, bilinç alanındaki belli bir düşüncenin aşırı önem kazanmasından doğan düşünsel bozukluklar olarak betimler ve beş içerik tipi ayırt eder: küfür, cinayet, kendinden utanma, vücudundan utanma ve hipokondri.

Psikasteni bugün, nevrozlu kişilerin betimlenmesinde klinik birim olarak ele alınmaktadır. Kimileri psikasteniyi, S. Freud'un aynı dönemde tanımladığı saplantılı nevrozun bünyesel temeli olarak görürler. Ne var ki, Janet'nin ruhsal gerilimde bir azalma gördüğü yerde Freud, bilinçdışı ve ruhsal çatışma kavramlarını ileri sürerek, nevroz belirtilerine anlam kazandırır.

PSİKEDELİK sıf. (fr. *psychédélique*). Psikedelizm ile ilgili.
—Müz. *Psikedelik müzik*, 1960'ların sonlarında ortaya çıkan ve halüsinojen uyuşturucuların, özellikle de LSD'nin yol açtığı etkileri müzik yoluyla betimlemeyi amaçlayan rock müzik üslubu. (Bk. *ansikl.* böl.)
◆ a. Kimi halüsinojenlere, özellikle de LSD'ye verilen ad.
—ANSİKL. *Acid-rock* adı da verilen bu üslubun ilk örneğini, İngiltere'de, *Sgt. Pepper's Lonely Hearts Club Band* (1967) adlı albümleriyle Beatles verdi. Ama acid-rock, en çılgın anlatımına, ABD'nin Kaliforniya kıyısında, Grateful Dead, The Doors ve Jefferson Airplane gibi topluluklarla ulaştı. 1970 sonunda, acid-rock'ın "tanrı"larından üçünün (Janis Joplin, Jim Morrison ve Jimi Hendrix) trajik ölümleri, "psikedelik görüntü"ye öldürücü bir darbe indirdi.

PSİKEDELİZM a. (fr. *psychédélisme*). LSD gibi halüsinojenlerin kullanımıyla ortaya çıkan uyanık rüya durumu.

PSİKİYATR a. (fr. *psychiatre*). Psikiyatri uzmanı hekim.

PSİKİYATRİ a. (fr. *psychiatrie;* yun. *psykhe*, ruh ve *iatreia*, tedavi'den). Tıbbın ruh hastalıklarını ve bunların tedavisini inceleyen bölümü.
—ANSİKL. Psikiyatri, başlangıcından beri, ruh hastalarına karşı gösterilen toplumsal bir davranıştan; ruh hastalığının tanımına, kuram ve tedavi yöntemine dayanan ve çeşitli psikiyatri kurumlarıyla tedavi uygulamalarında somutlaşan bir ideolojiden ayrılmamıştır. Sanayi devrimi öncesinde ve hatta XVII. yy.'a kadar, deliliğe, büyüsel-dinsel bir nitelik atfediliyordu (bazı toplumlarda iyilik, bazılarında da kötülük kaynağı olarak görülürdü) ve deliye karşı, genellikle, onu toplumdışı, verimsiz bir kişi sayan, hoşgörülü bir toplumsal tutum egemendi. Sadece yaşayan bir vücut olarak görülen deliye verilen tek destek, onu bir düşkünlerevine ya da hastaneye kapatmaktan ibaretti. Delinin tedavisi, ikinci planda kalıyordu ve tabi tutulduğu işlem onu toplumsal düzenin mantığını kabule zorlamak için uygulanan cezalandırıcı bir eğitimden başka bir şey değildi. Fransız devrimi'nden sonraki ahlak anlayışı, hastanın kapatılma koşullarını şeklen daha iyileştiren (Ph. Pinel, la Salpêtrière'deki hastaların zincirlerini çözdürmüştü) bir insancıllık görüntüsü altında deliliği, yeniden eğitilmesi gereken bir hasta kişinin ruhsal yetenek ve iradesinin bozulması, sapıklaşması olarak gördü. Böylece, ortaya, bedensel çalışmaya öncelik veren, aynı zamanda hastaya kendi kendini düzene sokup kontrol etmeyi öğretmeyi amaçlayan katı düzenli bir tedavi şekli çıkmış oldu. Delilik, kişilerarası ilişkiler alanında ortaya çıkan bir bunalım olarak tanımlanmaktaydı. Eski cezalandırma yönteminden ayrılan bu tedavi yönteminin farklı yanı, emredici bir eğitim modeline dayanmasıydı.

Psikiyatri, ayrı bir uzmanlık dalı, bilimsel bir etkinlik alanı olarak XIX. yy.'da doğmuştur. Beyin, insanın ruhsal faaliyetlerinin merkezi olarak kabul edilince, ruhbilim, onu çeşitli bölümlere, başka bir deyişle, yetilere (bellek, duygusallık, zekâ vb.) ayırarak normal çalışmasını inceleyen bilim oldu; psikiyatri de bu ruhsal etkinlik merkezinin çeşitli bozukluklarını (patolojik hallerini) teşhis etme, bunların nedenlerini ve tedavilerini belirleme görevini üstlendi. Akıl hastanelerinde görülen çeşitli "akıldışı" davranışların teşhis ve sınıflandırılmasından yola çıkılarak ve sürekli ilerleyen genel felç (ruhsal ve patolojik belirtileri olan bir hastalık) örnek alınarak klasik ruhbilimsel nozografi kuruldu. Toplumsal koşullardan ve nedenini oluşturan insanlararası etkileşimden tamamen ayrı mütalaa edilmeye çalışılan delilik, ruhsal bir hastalık olarak tanımlandı. Bireyin davranış bozuklukları, yaşamış olduğu toplumsal karşıtlıklara bağlı değildi. Sadece, tedavi edilmesi gereken hastanın başına gelen bir durumdu. 1850'li yıllarda ortaya psikofarmakoloji (ruhbilim ile eczacılığın sentezi) çıktı. Marazi davranışların nedenleri ortadan kalkmasa bile bunların tedavisi mümkün görülüyordu. Öte yandan, psikiyatrinin tedavi alanında kullandığı şiddet yöntemleri bilim yaftası altında maskelendi. Bu yöntemlerin iddialı ve önemli şekilleri hâlâ varlığını sürdürmektedir: kardiazol, insülin şoklarıyla başlatılıp, elektrik akımı ve cerrahi ile sürdürülen tedavi gibi. Biyolojik psikiyatri, bireyin benlik-kişilik yönünü görmezlikten gelerek, onu biyolojik bir organizmaya indirgedi.

XX. yy.'ın başında ortaya yeni bir akım çıkmış bulunuyor. Bu akımın temeli, kişiliğin derinlerde gizli yapısının ve katmanlarının dinamiği üzerine kurulmuştur. Freud' un başlattığı bu akım, bir yandan, önemli bir tedavi okulu olan psikanalitik psikiyatrinin (→ PSİKANALİZ) kurulmasını sağlarken, öte yandan da insan ruhunun hem normal, hem de hasta haliyle daha geniş şekilde tanınmasını mümkün kıldı. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra psikanalizin gelişmesi ve sosyopsikolojiyle etnopsikiyatrinin katkılarıyla, Avrupa'daki ruh ve akıl hastanelerinde uygulanan psikiyatriye karşı yeni bir seçenek ileri sürüldü.

Ruh ve akıl hastanelerindeki kurumsallaşmış şiddet yöntemine bir karşılık olarak ingiliz tedavi modeli ortaya çıktı. Tedavi çalışmaları, hastalar, hekimler ve yardımcı personelden oluşan ortak toplantılarda tartışılmaya başlandı. Psikanalizci akımın psikiyatri kurumlarına girmesi, Fransa'da başlatılan ve kurumsal psikoterapi adı verilen bir hareketin gelişmesini sağladı. Bu konuda La Borde ve Saint Alban kliniklerinde somut deneylere girişildi. Aynı şekilde, Fransa'da bir sosyal yardım politikası olarak psikiyatri sektörü kurma düşüncesi ortaya çıktı. Bu model, düşünce ve teknik alanında iki kural koyuyordu: 1) ruh hastasının, akıl hastanesine, ruh hastalığı araç ve kurumlarına bağımlı kılınması demek olan tecrit olayının ortadan kaldırılması ve yardımcı ekibin, hastaların yaşadığı gerçek toplumsal ortama taşınması; 2) tedavi çalışmalarının birliği ve bölünmezliği (her tedavi sektörü ekibinin belli bir yerleşim biriminin [mahalle, semt] ruh sağlığıyla ilgili araçların programlanmasıyla da görevli olması). Her yerleşim birimi, "üretken hasta hücresi" olarak, tanımlanır ve halk üzerinde tedavi araştırmaları yapılır. İtalya'da ise, bir yandan, okul çağındaki çocukları bölgelere ayırma modeli uygulanmakta ve problemli çocukların eğitimi ve ruh sağlığına ait merkezler kurulmasına çalışılmakta; öte yandan da, F. Basaglia'nın çevresinde toplanan bir grup ruh sağlığı uzmanının girişiği kurumsal çalışmalar, psikiyatri hastanelerini bu kurumların bizzat ürettiği toplumdışı insanlar deposu olmaktan çıkarmaya uğraşmaktadır. İtalya'daki bu deneme, 1969' dan başlayarak, hastanelerden başka kurumlara (huzurevleri, zekâ derecesi farklı çocuklar için okullar, zihin özürlülerine özgü kurumlar) ve marjinal sektörlere de el atmış, sağlık kurumlarından ayrı ve klinik türde yardım dışında bir dizi koruyucu toplumsal etkinliklerde bulunan ruh sağlığı merkezlerinin kurulmasını sağlamıştır. 70'li yılların başında "antipsikiyatri" adı altında kuram ve tedavi yöntemlerini değiştirmeyi amaçlayan bir hareket ortaya çıktı. Bu hareket, tümüyle toplumsal-siyasal ve antikültürel bir açıdan, hem psikiyatri uygulamalarını, hem de psikanalizi eleştirdi (*l'Anti-Œdipe*, G. Deleuze ve F. Guattari). [→ ŞİZOFRENİ.] Bu akımın başlıca temsilcileri, ABD'de Szasz ve İngiltere'de Laing, Cooper ve Esterson'dur. Bu hekimler doğal tedavi yöntemlerine başvurmaksızın, ruhsal bunalım içindeki insana uygun yer ve çevreyi sağlamaya yönelik küçük tedavi birimleri kurdular.

Psikiyatri günümüzde, tedavi uygulamalarının değişmiş olması nedeniyle hasta bireyi, aile, iş, vb. çevrelerindeki karşılıklı etkileşim çerçevesi içinde kendini gösteren toplumsal, siyasal ve kül-

türel çatışmaların konusu olarak; ruhsal hastalığı ya da davranış bozukluğunu da, bu çatışmaların toplumsallaşma süreci içinde doğurduğu bir sonuç olarak görmektedir.

PSİKO- → PSİK(O)-.

PSİKOANALEPTİK sıf. (fr. *psychoanaleptique*). Normal sayılan ya da organik bir beyin hastalığı olan kişilerde, zihinsel çalışmayı düzelten, uyanıklığı artıran, yorgunluk duygusunu ve uyku ihtiyacını azaltan psikotrop ilaçlara denir.

◆ a. Psikoanaleptik psikotrop.
—ANSİKL. Psikoanaleptikler grubu birçok ilaç sınıfını içerir. Nooanaleptikler travma, çeşitli beyin lezyonları, zehirlenmeler, bunama hali gibi organik bir hastalık sürecinde azalmış bulunan zihinsel etkinliği artırır. Bu ilaçlar kimyasal yapı bakımından farklı olabilirler. Psikostimülanlar arasında başlıca ilaç grubu psikaminlerdir. Bazıları, davranışları normalleştirerek zihinsel etkinliği artıran antidepresörleri de bu gruba katarlar.

PSİKOBİYOLOJİ a. (fr. *psychobiologie*). Psik. **1.** Amerikalı psikiyatr A. Meyer ve öğrencileri tarafından geliştirilen kuram. **—2.** Bedensele eklemlenen ruhsallıkla ilgilenen bilim dalı.

PSİKODİNAMİZM a. (fr. *psychodynamisme*). Psik. Ruhsal işleyişin psikodinamik görünümlerine öncelik veren ruhsal işleyiş kuramlarının tümü.

PSİKODİSLEPTİK sıf. (fr. *psychodysleptique*). Zihinsel etkinliği nitelikçe bozan, karıştıran maddelere denir. (Psikodisleptikler birkaç gruba ayrılır: halüsinojenler [lisergamit, meskalin ve psilosibin] uyuşturucular [morfin ve afyonlu ilaçlar], sarhoş edici maddeler [alkol, eter, organik çözücüler].)

◆ a. Psikodisleptik madde.

PSİKODRAM a. (fr. *psychodrame*). Ya travma yaratan eski bir duruma son verme girişiminde bulunmayı ya da güç bir durumu ele almayı amaçlayan gerçek ya da düşsel sahnelerden oluşan dramatik oyun.
—ANSİKL. J. L. Moreno'nun gözlemlerinden doğan psikodramdan, pedagoji ve öğretimden başka, özellikle psikoterapide yararlanılır. *Moreno psikodramı* ve *analitik psikodram* olmak üzere başlıca iki psikodram okulu vardır. Moreno psikodramında bir ya da birkaç başoyuncu, oyun sırasında uydurulan bir senaryoya göre duygu ve düşüncelerini özgürce açıklarlar; psikodramcı "yardımcı-egolar"dan yardım görmekle birlikte, ne bir rol alır, ne de değiştirimi çözümler. Analitik psikodram, tedavi ereği güder; psikodramcılar hem oynar hem de değiştirimi çözümler ve yorumlarlar; hastanın, oynayacağı ya da oynadığı şeye özgürce katılımı sağlanır.

Moreno psikodramında gerçekliğin dramatik temsili, hastada bir katharsis gerçekleştirmeyi amaçlar ve hastaya toplumsal baskının etkisiyle çok katı bir duruma gelen ve doğallığını maskeleyen basmakalıp rollerden kurtulma olanağını sağlar.

PSİKOFARMAKOLOG a. (fr. *psychopharmacologue*). Psikofarmakoloji uzmanı.

PSİKOFARMAKOLOJİ a. (fr. *psychopharmacologie*). Farmakolojinin ruhsal durumlar üzerine etki gösteren ilaç ve etken maddelerin metabolizmalarını ve etkilerini inceleyen dalı.
—ANSİKL. Afyon gibi yatıştırıcılar, hint keneviri gibi halüsinojenler, alkol, eter gibi sarhoş edici maddeler, kloral ve barbitüratlar gibi uyutucular, kahve, tütün ve amfetaminler gibi uyarıcılar uzun zamandan beri bilinmektedir, ama modern psikofarmakoloji 1952'de klorpromazinin bulunması ve 1957'ye doğru antidepresanların ortaya çıkmasıyla başlamıştır.

PSİKOFARMAKOLOJİK sıf. (fr. *psychopharmacologique*). Psikofarmakolojiye ilişkin.

PSİKOFİZİK a. (fr. *psychophysique*). XIX. yy.'da Fechner'in yarattığı araştırma akımı. Amacı öznel birer durum olan duyumlarla onların karşılığı olan fizik uyarılar arasındaki ilişkileri saptamaktı. (Günümüzde bu sorunları, duyum ve algılama ruhbilimi ele alıyor.)

◆ sıf. Psikofiziğe ilişkin.

PSİKOFİZYOLOJİ a. (fr. *psychophysiologie*). İnsandaki davranışları ve zihinsel etkinlikleri, bunların temelinde bulunduğu varsayılan fizyolojik süreçlerle ilişki içine sokmaya çalışan bilim dalı.

PSİKOGENETİK sıf. (fr. *psychogénétique*). → RUHGENETİKSEL.

PSİKOGERİATRİ a. (fr. *psychogériatrie*' den). Yaşlanmanın ruhbilimsel yanlarını ve psikiyatrik bozukluklarını ele alan geriatri dalı.

PSİKOKRİTİK a. (fr. *psychocritique*). Ed. RUHSAL* ELEŞTİRİ.

PSİKOLENGUİSTİK a. (fr. *psycholinguistique*). → RUHDİLBİLİM.

PSİKOLEPTİK sıf. (fr. *psycholeptique*). Eczc. ve Psik. Ruhsal durum üzerinde yatıştırıcı etki gösteren maddeye denir. (Psikoleptikler grubunda hipnotikler [barbitürikler ve barbütirik olmayanlar], yatıştırıcılar, nöroleptikler ve bunlara eklenen psikoregülatörler bulunur.)

◆ a. Psikoleptik madde.

PSİKOLOG a. (fr. *psychologue*). Ruhbil. RUHBİLİMCİ'nin eşanlamlısı.

◆ sıf. ve a. İnsan davranışları üzerinde deneyimsel ya da sezgi yoluyla bilgi sahibi olan, öteki insanların düşüncelerini, duygularını sezerek anlayan kimse: *Çok psikologsunuz, bunu neden söylediğimi hemen anladınız.*

PSİKOLOJİ a. (fr. *psychologie*). **1.** RUHBİLİM'in eşanlamlısı. **—2.** Bir kimseye, bir gruba özgü düşünme, duygulanma biçimlerinin tümü; zihniyet: *Çocuklarla ilişki kurarken çocuğun psikolojisini göz önünde bulundurmalıyız.*

PSİKOLOJİK sıf. (fr. *psychologique*; yun. *psykhologikos*'tan). **1.** Ruhbilimle ilgili; ruhbilimsel. **—2.** Bir kimsenin ya da bir grubun psikolojisine ilişkin; ruhsal: *Psikolojik sorunları var.* **—3.** Bir kimsenin, bir grubun ruhsal güçlerini etkileyen: *Psikolojik gerilim.* **—4.** İnsan karakterlerini, ruh hallerini çözümleyen: *Psikolojik roman.*
—Ask. *Psikolojik savaş,* düşman halklarının ya da düşman ordularının düşünce ve davranışlarını, savaşma isteklerini kıracak, bozacak ya da azaltacak biçimde etkilemeye yönelik her türlü önlemin ve yolun sistematik olarak kullanıldığı savaş türü.

PSİKOLOJİZM a. (fr. *psychologisme*). Fels. → RUHBİLİMLEŞTİRİCİLİK.

PSİKOMETRİ a. (fr. *psychométrie*). Ruhbilimin testlerle, testlerin hazırlanması ve uygulanmasıyla uğraşan dalı.
—Parapsikol. Duyumdışı algı biçimi. Bu algıda, öznenin normal dışı izlenimleri, maddi bir nesne aracılığıyla algılanır gibidir. Sözkonusu maddi nesneyle divinasyon konusu olan olaylar ve kişiler arasında eski bir ilişki vardır ve bu nesne clairvoyance'ı kolaylaştırıcı rol oynar.

PSİKOMOTOR sıf. (fr. *psychomoteur*' den). **1.** Psikomotris etkinliğe ilişkin. **—2.** Organik bir bozukluk olmaksızın, hareketlerde ortaya çıkan bozukluklara denir. **—3.** *Yeniden psikomotor eğitim,* çeşitli vücut çalıştırmaları aracılığıyla, vücut şemasının ve zaman-mekân kerterizlerinin daha iyi şemalanmasını amaçlayan yeniden eğitim. (Özellikle çocukta, geniş bir uygulama alanı vardır: kötü yönlenme, psikomotor dengesizlik ya da ketlenme, dispraksi.)
—Nörol. *Psikomotor nöbet,* kısmi sara çeşidi.

PSİKONEVROZ a. (fr. *psychonévrose*). Psikan. S. Freud'un çocukluktaki ruhsal çatışmalar ve bunların özgül savunma biçimleriyle belirlenmiş ruhsal durumların görüldüğü rahatsızlıkları belirtmek için ileri sürdüğü terim.
—ANSİKL. *Savunma psikonevrozları,* histeri, saplantılı nevroz, fobi ve başta paranoya olmak üzere bazı psikozları kapsar. Psikonevrozlar, etiyolojilerinin psikojenezi ve belirtilerinin vahimliği dolayısıyla güncel nevrozların karşıtı olan rahatsızlıklardı. Nevrozla psikoz arasında gözetilen ayrımdan sonra psikonevroz terimi ortadan kalktı.

PSİKOPAT a. (fr. *psychopathe*). **1.** Psik. Psikopatlık gösteren özne. **—2.** Her türlü ruh hastası.

PSİKOPATİ a. (fr. *psychopathie*). Psik. → PSİKOPATLIK.

PSİKOPATLIK a. Psik. Özellikle belli bir suçluluk olmamakla birlikte toplum düzenine aykırı davranışlarla (edime geçişler-le) ortaya çıkan kişilik bozukluğu.
—ANSİKL. Psikanalizciler psikopatlığı, haz ilkesinin egemenliği altındaki bir ben'e, bir fantazmatik yaşam yoksulluğuna ve içselleştirilen bir üstben'e atfetmekte, suçluluk yokluğunu da bu durum açıklamaktadır.

PSİKOPATOLOJİ a. (fr. *psychopathologie*). Ruhsal yaşamın normal ve patolojik süreçlerinin karşılaştırmalı incelemesiyle uğraşan ruhbilim dalı. (Çeşitli karışıklıkların kendi aralarında eklemlenmelerini açıklamaya yönelik kuramsal modellere [örneğin psikanaliz] dayanır.) [Eşanl. PATOLOJİK RUHBİLİM.]

PSİKOPATOLOJİK sıf. (fr. *psychopathologique*). **1.** Psikopatolojiyle ilgili. **—2.** Ruhsallıkla ilgili ve akıl alanında ortaya çıkan bir belirti için kullanılır.

PSİKOPEDAGOJİ a. (fr. *psychopédagogie*). Bilimsel ruhbilimden kaynaklanan pedagoji. (H. Piéron, bu terimle, daha önceki felsefi ve hümanist pedagojiye göre daha iyi saydığı bir bilimsel görüşü, yani pedagojide, çocuk ruhbilimine dayanmak gerektiği görüşünü belirtmek istemiştir.)

PSİKOPLASTİKLİK a. Psik. Ruhsal tasarımların etkisiyle bedensel anlatımlı belirtiler göstermek eğilimi. (Psikoplastiklik, bir histerik kişilik özelliğidir.)

PSİKOPOLİNEVRİT a. (fr. *psychopolynévrite*). Nöröl. Bir polinevrit ile B vitamini eksikliğinden doğan bir ansefalopatinin bir arada bulunması. (Olguların çok büyük çoğunluğunda alkolizm kökenlidir.)

PSİKOPROFİLAKSİ a. (fr. *psychoprophylaxie*). Tıp. **1.** Organizmanın iyi çalışmasını engelleyebilecek istenmeyen tepkileri önlemek amacıyla yapılan ruhsal hazırlık. **—2.** *Doğum psikoprofilaksisi,* ilaç kullanmadan bir ağrı duyumunu önleme amacı güden doğuma hazırlama yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. İngiliz Read yöntemi, ruhsal sakinleşmeyi öngörürken Ruslar'ın Pavlov yöntemi üst düzeydeki sinirsel etkinliğe üstün rol tanır. Dr. Lamaze bu ikinci yöntemi 1956'da Fransa'ya soktu. Bu yöntemde amaç doğum yapan kadının beyin korteksi etkinliğini güçlendirerek, işin bilinci-

ne varmasını, etkin işbirliğini ve doğumun aşamalarını sürekli denetim altında tutmasını sağlamaktır. Bu yöntem doğum öncesinde kadının eğitilmesini gerektirir: solunumun vücuttaki yerini ve görevini öğrenme, sinirler ve kaslar hakkında bilgi edinme, dölyatağı kasılmalarını ve buna bağlı duyumları çözümleme.

Tedavi edenle edilen arasındaki ilişkilerin felsefesine, hastanelerin daha fazla insanileştirilmesine ve koruyucu hekimliğe dayanan iddialı projeler de vardır. Doğuma hazırlanma, ruhsal ve insani ilişki sorunlarıyla, çocuk edinme ve onu kabul isteğiyle ilgili ekip toplantılarını kapsar. Bu toplantılara katılan baba, sonradan doğumda "hazır bulunmaya" değil, eşini desteklemeye davet edilir.

PSİKOREGÜLATÖR sıf. (fr. *psychorégulateur*). Sürekli olarak kullanıldığı takdirde hem aşırı heyecan durumlarında etki gösteren (psikoleptik etki), hem davranış dengesizliklerinin önüne geçen (ruhsal düzenleyici etki) psikotroplara denir.

◆ a. Psikoregülatör psikotrop. (Lityum tuzları ve dipropilasetamit bu gruba girer.)

PSİKOSEKSÜEL sıf. (fr. *psychosexuel*). Psikan. Öznenin libido örgütlenmesi tarafından belirlenen ruhsal yaşamı belirtmek için kullanılır.

PSİKOSOMATİK sıf. (fr. *psychosomatique*). **1.** Aynı zamanda hem beden hem de zihinle ilgili olan. **—2.** *Psikosomatik hekimlik*, tıbbın, psikosomatik hastalıklarla ilgilenen dalı. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Psikosomatik hastalık*, belirleyici nedeni ve evrimi her şeyden önce psişik ya da iç çatışma türünden etkenlere bağlı olmakla birlikte, zihin hastalığı belirtileri göstermeyen organik hastalık.

◆ a. Psikosomatik hekimlik.

—ANSİKL. Psikosomatik hekimlik, bir psişik iç çatışmanın kendini bedensel bir değişiklik biçiminde gösterebileceğini kanıtlayan psikanaliz sayesinde gelişti. Groddeck, *Das Buch vom Es* (O'nun kitabı) [1923] adlı yapıtında, ister nevroz türünden, ister organik türden olsun, her hastalığın bir iç sürecin simgesi, temsili, alt -ben'in (O'nun) bir mizanseni olduğunu ileri sürdü. Ona göre, birey, yüksek sesle söylemeye cesaret edemediğini bu yoldan dile getirir ve böylece belirli bir yaşam tarzı değeri kazanır. Bu açıdan bakıldığında bütün tıp, psikosomatik olarak kabul edilebilir. Bazı yazarlara göreyse, psikosomatik bozukluklarla histeri gibi dönme tezahürleri arasında temelde bir fark yoktur. Ancak, bu sonrakiler, özellikle bazı işlevlere ve organlara arız olurlar, ama aslında bu işlevler ve organlar gerek anatomik, gerekse fizyolojik bakımdan sağlam durumdadırlar; oysa psikosomatik hastalıklarda durum böyle değildir. L. Kreisler (1974), psikosomatik kliniği, "belirlenişinde ya da evriminde psişik etkenlerin ön planda rol aynadığı bedensel hastalıklar"a indirgedi. Bu kategoriye giren ve bu bakımdan en az itirazla karşılaşan hastalıklar, bazı alerjiler (astım, egzama), kalp ve damar (yüksek tansiyon, anjin), deri (sedef hastalığı, vitiligo) ve sindirim (mide ve onikiparmak barsağı ülseri, kolopatiler) hastalıklarıdır. Duygu ve heyecanların açığa vurulmaktan alıkonması, fantazmatik yaşamca yoksulluk ve bu yüzden psişik travmaların ancak bedensel bir biçimde entegre olabilmesi (çatışmalar zihinselleştirilemediği için), sanıldığına göre psikosomatik hastalıkların baş göstermesi için elverişli bir ortam oluşturmaktadır.

PSİKOSOSYOLOJİ a. (fr. *psychosociologie*). TOPLUMSAL RUHBİLİM*'in eşanlamlısı.

PSİKOSTİMÜLAN sıf. (fr. *psychostimulant*). Normal sayılan insanlarda bile zihinsel verimi hızla artıran psikoanaleptik psikotroplara denir.

◆ a. Psikostimülan psikotrop. (Bu grupta, en başta psikaminler ve çeşitli psikotonikler bulunur.)

PSİKOŞİMİK sıf. (fr. *psychochimique*). Sinir sistemini etkileyerek davranışları doğrudan doğruya değiştiren maddelere denir.

PSİKOŞİRÜRJİ a. (fr. *psychochirurgie*). Akıl hastalıklarının bazı belirtilerini ortadan kaldırmak amacı ile yapılan cerrahi müdahalelerin tümü. (İlk girişimler Egas Moniz'in çalışmalarına [1935] dayanır ve en iyi bilinen müdahaleler lobotobi ve lökotomidir. Yapılan müdahaleler, kişilikte değişikliklere neden olarak ahlaki sorunlar yarattığından psikoşirürji birçokları tarafından eleştirilmiştir.)

PSİKOTEKNİK a. (fr. *psychotechnique*). Ruhbil. Bir bireyin yetilerini ölçmeyi sağlayan testlerin tümü. (Çoğunlukla, mesleksel yönlendirme ve seçim için kullanılır.) [Bk. *ansikl.* böl.]

◆ sıf. Psikotekniğe ilişkin.

—ANSİKL. *Türkiye*'de psikoteknik alanındaki etkinlikler ilk olarak İstanbul'da İstanbul Elektrik-tramvay ve tünel işletmeleri' nin (İETT) ufak bir laboratuvarında başladı (1945-1950). 1950'den sonra Gureba hastanesi psikiyatri kliniği'ne bağlı olarak psikoteknik uygulamalara geçildi. Bunu, öteki birçok hastane ve dispanserdeki etkinlikler izledi. Bu konuda Milli eğitim gençlik ve spor bakanlığı'na bağlı ve öğretim psikolojisi ile ilgili test ve araştırma yapan bir laboratuvar da vardır.

PSİKOTERAPİ a. (fr. *psychothérapie*). **1.** Yaşamaktan acı duyan bir özneye, kendi takdirine bırakılan bir iyilik durumunu geri vermek olanağını sağlayan her türlü yöntem. **—2.** Dar anlamda, psikanalizden esinlenen ve onun uygulama ve kavramlarına dayanarak, bilinçdışı içerikleri aynı iyilik durumu açısından bir işleme olanağı sağlamak için aktarıma istediği yönü veren her türlü yöntem. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Psikan. Psikanalizden esinlenen psikoterapiler arasında, temel çığlık, Gestalt-terapi, biyoenerji, gevşemeler, rebirth, karşı karşıya konuşma, grup psikoterapisi, psikodram vb. yöntemler sayılabilir.

Bu uygulamaların etkinlik ve ahlaki temelleri konusunda canlı bir polemik tartışma sürmektedir. Bununla birlikte, tüm bu terapilerin, yaşama güçlüklerimizin kaynağının ve bu güçlüklerin çözümünün ancak bedende bulunabileceğini ortaya çıkarmak ortak paydasına dayandıklarını da kabul etmek gerekir.

PSİKOTONİK sıf. (fr. *psychotonique*). Ruhsal durum üzerinde uyarıcı etki gösterdiği kabul edilen ve değişik kimyasal yapılarda olabilen maddelere denir. (Bu sınıfta psikaminlerden başka, ruhsal durum üzerine daha az etkili olan kargabüken, striknin, arsenik tuzları, heptaminol, vb. maddeler yer alır.)

◆ a. Psikotonik madde.

PSİKOTRİN a. (fr. *psychotrine*). Eczc. Tedavide kullanılmayan ipeka alkaloitlerinden biri.

PSİKOTRONİK a. (fr. *psychotronique*). Parapsikol. Normaldışı ruhsal görüngülerin incelenmesi. (Özellikle doğu ülkelerinde ruhçu yan anlamlarla yüklü parapsikoloji teriminin yerine kullanılır.)

PSİKOTROP sıf. (fr. *psychotrope*). Eczc. ve Psik. Esas etkisi ya da başlıca etkilerinden biri ruhsal durumu düzelten doğal ya da sentetik kimyasal maddelere denir.

◆ a. Psikotrop madde.

—ANSİKL. Psikotroplar üç gruba ayrılır: *psikoleptikler* ya da *ruhsal yatıştırıcılar* (nöroleptikler, hipnotik yatıştırıcılar ve psikoregülatörler); *psikoanaleptikler* ya da *ruhsal uyarıcılar* (nooanaleptikler ya da uyanıklığı artırıcılar, antidepresörler, psikotonikler ya da genel uyarıcılar); *psikodisleptikler* (halüsinojenler, uyuşturucular, sarhoşluk vericiler). Bazı hormonlar gibi ruhsal durum üzerinde önemsiz etkileri olabilen maddeler psikotrop ilaçların dışında tutulur.

PSİKOZ a. (fr. *psychose*). **1.** Psikan. ve Psik. Öznenin gerçekle ilişkisini altüst eden kişilik bozukluğu. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Toplumsal ya da siyasal kökenli bir travmanın yol açtığı kolektif saplantı: *Savaş psikozu.* **—3.** *Çocuk çağı psikozu*, çocukluğa özgü psikoz türü. (Bu kavram, özellikle M. Klein'ın çalışmalarından sonra ortaya çıktı. Kapsadığı durumlar daha önceleri, organik kökenli ağır zihinsel yetersizliklere bağlı sanılıyordu. Bu rahatsızlık, erken ve geç psikozlar olmak üzere ikiye ayrılır. Erken psikozlar çevreyle ilişkinin ve dilin yokluğu ile özetlenir ve en çok rastlanan tipi kapanımdır. Geç psikozlar 4 ya da 5 yaşına doğru ortaya çıkar. Zihinsel yetersizlik baskın değildir, fakat karakter bozuklukları, dengesizlik, konuşmama, kendini tecrit etme ve imgesel üretimlerin denetimsizliği ayırtedici özelliklerdir. Manyakodepresif türden duygulanım bozuklukları ve şizofrenik ruhsal çözülme, buluğdan önce pek az görülür.) || *Organik psikoz*, organik beyin hastalıklarını izleyen zihinsel bozuklukların tümü (sarayla ilgili zihinsel bozukluklar, beyin tümörleri, kafatası travmaları, bunamalar, alkolizm).

—ANSİKL. Psikan. ve Psik. Psikiyatri, süreğen psikozlar grubuna, süreğen hezeyanları (en önemlisi şizofreni) ve manyako depresif psikozu alır, düşlü zihin karışıklığını ve akut psikozları bunlardan ayırır. Psikozların kliniği, XIX. yy.'da gelişti, nevrozlarınkiyse, XX. yy.'da derinleşti. Ne var ki, psikozlarda etkin olan psikodinamik süreçler, nevrozlardan daha geç incelenmiştir. Bu konudaki yaklaşımlar, Jacques Lacan ve Melanie Klein'ın çalışmalarına çok şey borçludur.

Psikanalistlere göre psikozlunun yaşam karşısındaki tutumunun ayırtedici özelliği, yarılma* olgusunda görülür. Bu durumda, birbirinden tümüyle ayrılmış ruhsal süreçler, birbiriyle karşılaşmadan yan yana var olurlar. Özellikle ideallleştirilmiş libido nesneleri, kişinin kendisine ait olduğunu hiçbir zaman kabul etmek istemediği baskıcı nesnelerle hiçbir biçimde karşılaşmamak durumundadırlar. Yani bu durumda, psikozlu, arzuya olanak tanıyan baba işlevi konusuna yanaşmaktan kaçınmakta ve onu reddetmektedir.

Kuşkusuz, kendisi için acımasızca yıkıcı olan ya da yapılandırıcı olmayan ve büyük önem taşıyan bir oidipus yaşantısı yüzünden böyle davranmaktadır. Yani ana baba, oidipus konusundaki kendi açmazlarına bağlı olarak çocuğa var olma güvenini ya da çocuğun isteyen bir özne olarak kendini konumlamasını sağlayacak ölçüde iyi deneyleri (yaşantıları) verememişlerdir. Baba adının atılması önce ana babanın davranışının sonucudur ve çocuk bunu kendi üzerine almaktan başka şey yapmamıştır.

Ne var ki, bir hezeyan, baba eğretilemesinin yeniden kurulması için bir girişimdir. Psikozlu, şuradan buradan bulabildiği parçalardan bir baba, bir çocuk, bir vücut imgesi vb. yaratmaya çalışır. Hezeyanı, bir iyileşme, insan kişisinin yaşamsal öğesi olan baba adı göstergesinin anneye çocuktan ayrılma isteğinin kanıtı olarak verilen olanağın yeniden kurulması girişimidir.

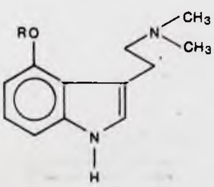
Aynı presprektif içinde sanrı, atılmış baba adının gerçeklik içinde bir yeniden ortaya çıkışıdır. Yani öznenin sanrıladığı, her zaman baba adıdır ya da onun yerine geçecek bir öğedir. Dolayısıyla, anne vücudunun öznede eksik kalmış bir parçasıdır ve özne bunu, bir yokluğun algılanmasına (sanrılanan öğe) ya da bir var olanın bilinçten kovulmasına (olumsuz sanrı) ilişkin paradoksal bir bağıntı biçiminde yeniden bulmaya çalışır.

M. Klein'a göre şizoparanoit ya da çöküntülü durumun gelişmesi başarısızlığa uğradığında, erişkinde ve hatta çocukta, şizofren-paranoyak ya da manyakodepresif tipte bir psikoz gelişebilir. Klein'ın görüşünü savunanlara, özellikle W. Bion'a

Larousse-société Maxant

psikrometre

psilosin R = H
psilosibin R = PO_3H_2

göre psikozlu, kendi psikozlu yanlarının (iç ve dış gerçekliğe karşı şiddetli kin, yıkıcı dürtülerin egemenliği) etkisi altındadır. Bu yanlar, psikozlunun, gerçeğin ve düşüncenin bilincine varmasını sağlayabilecek olan her şeye saldırırlar. Çünkü psikozlu, yansıtmalı özdeşleşimi, yoğun biçimde kullanılır.

PSİKROFİL sıf. (fr. *psychrophile*). Biyol. Başka canlı varlıkların dayanabildiği sıcaklıklardan daha düşük sıcaklıklarda (0 ila 25 °C arası) yaşayabilen ve çoğalabilen mikroorganizmalara denir. (Karşt. KRİYOFİL ve ISISEVER.)

PSİKROMETRE a. (fr. *psychromètre*' den). Meteorol. Kuru termometrenin verileri ile sıvılı termometrenin verilerini karşılaştırarak havanın nem durumunu saptamaya yarayan aygıt.
—ANSİKL. Bir psikrometrede basit bir cıvalı termometre (kuru termometre) ile haznesi damıtık suyla ıslatılmış bir muslinle sarılı "sıvılı termometre" denilen bir termometre bulunur. Küçük bir ıslatma haznesi sürekli olarak muslini ıslatır. Buharlaşmanın, 1 gram buharlaşmış su için 600 kalorilik bir ısı katkısı gerektirdiği bilinmektedir. Bu ısı sıvılı termometrenin haznesinden sağlanır. Demek ki bu termometre kuru termometrenin sıcaklığından daha düşük bir sıcaklık gösterecek ve $(t-t')$ farkı hava kurudukça daha büyük olacaktır; çünkü buharlaşmanın yeğinliği hava kuruluğunun bir fonksiyonudur. Doymuş hava sözkonusu olduğunda muslinin suyu buharlaşmaz ve $t=t'$ olur. Şu halde $(t-t')$ farkı ya da psikrometri farkı bağıl nemin fonksiyonudur. Regnault tarafından hesaplanan çizelgeler iki termometreden okunan tüm t ve t' sıcaklıkları için su buharı basıncını ve bağıl nemi verir.

PSİKROMETRİ a. (fr. *psychrométrie*). Meteorol. Bir psikrometre yardımıyla nem durumunu saptama.

PSİKROTROF sıf. (fr. *psychrotrophe*). Biyol. Büyümelerine uygun optimum sıcaklık genellikle daha yüksek olduğu halde 0 ile +6 °C arasında gelişebilen mikroorganizmalara denir.

PSİLOCERAS a. Alt Lias tabakalarında birçok türünün fosiline rastlanan ammonit cinsi. (Geniş göbekli, az süslü, düz kavkılı hayvanlardır. *Psiloceratidae* familyasının örnek tipi.)

PSİLOCYBE a. Bir türü halüsinojen özellikleri nedeniyle Meksika'da kâhinlikte, büyücülükte ve tedavide kullanılan mantar cinsi. (*Strophariеae* familyası.)

PSİLOMELAN a. (fr. *psilomélane*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan hidratlı doğal manganez oksit.

PSİLOPA a. Larvası petrol birikintileri yüzeyinde yaşayan petrolsineği cinsi. (Kıyısineğigiller familyası.)
—ANSİKL. *Psilopa* larvaları yaşadıkları petrol birikintisinden çıkamazlar, çünkü petrol olmazsa örtenekleri kurur ve larva ölür. Buna karşılık, erişkinler petrol birikintilerinin çevresinde yaşarlar, petrol üzerinde koşamazlar; çünkü tarsusları sıvıya değerse sinek kurtulamaz, petrolün içine batarak ölür. Larvaların petrolde çok bol bulunan bakterilerle beslendiği sanılır; ayrıca, kendi türlerinin petrolde boğulan erişkinlerini de yedikleri olur.

PSİLOPHYTALES a. Bot. RHYNIALES' in eşanlamlısı.

PSİLOSİBİN a. (fr. *psilocybine*). Kutsal meksika mantarından *(Psilocybe mexicana)* özüt olarak elde edilen ve halüsinojen etki gösteren $C_{12}H_{17}N_2O_4P$ formüllü alkaloit. (Ağızdan ya da şırıngayla alındıktan sonra, önce anksiyete hali gözlenir, bunu hayaller ve görsel tipte halüsinasyonlar izler ve bir saat sonra başağrısı ve uyuklama meydana gelir.)

PSİLOSİN a. (fr. *psilocine*). Org. kim. Formülü $C_{12}H_{16}N_2O$ olan (dimetilamino -2')-3 hidroksi-4 indol'ün yaygın adı; fosfatına psilosibin denir.

PSİLOSİS a. SPRU'nun eşanlamlısı.

PSİLOTUM a. Tropikal bölgelerde yetişen yalın ya da dallanmış saplı, çatal pul biçiminde yapraklı, çiçeksiz bitki. (Sporkeseleri, küçük yan dalcıklar üzerinde üçerli kümeler halinde bulunur. Çok küçük olan gametofit birhücreli köksü uzantılar taşır. Anteridiler, arkegonlardan önce oluşur. Embriyon, senelerce yer üstünde sap taşımayan bir yeraltı köksapı verir; köklerinde mikoriz cinsinden mantarları barındırır. *Psilotales* takımının örnek tipi.)

PSİŞİK sıf. (fr. *psychique*). **1.** Bilinçli ve / ya da bilinçsiz yönleriyle ruhsal yaşamla ilgili olan; ruhbilimsel, zihinsel. **—2.** *Psişik bozukluk,* RUHSAL* BOZUKLUK'un eşanlamlısı.

PSİŞİZM a. (fr. *psychisme*). Ruhbil. RUHSALLIK'ın eşanlamlısı.

PSİTHYRES a. (yun. *psithyros,* cıvıldaşan'dan). Çiçektozu toplayamayan asalak eşekarısı cinsi. (Dişi *Psithyres*'ler, başka eşekarısı türlerinin yuvasına girerek yumurtlar ve konaklarının yumurtalarını ve genç larvalarını yok eder; eşekarılarının işçileriyse asalak arı yavrularını besleme devam eder. Arıgiller familyası.)

PSİTTACİDAE a. Zool. PAPAĞANGİLLER familyasının bilimsel adı.

PSİTTACİFORMES a. Zool. PAPAĞANIMSILAR takımının bilimsel adı.

PSİTTACULA a. Tropikal Amerika'da yaşayan kısa kuyruklu, küçük bedenli papağan cinsi.

PSİTTAKOZ a. (fr. *psittacose*). Ornitoz mikrobu *Chlamydia psittaci*'den ileri gelen bulaşıcı hastalık. (Terim, insana yalnız muhabbetkuşları ile papağanlardan geçen bu hastalık için kullanılır.)

PSKHENT a. ("iki güç" anlamında mısır dilinde *pa sehemti*'nin yunancalaşmış biçimi). Antik. Başlangıçta firavunun, biri Yukarı Mısır (beyaz mitra), öteki Aşağı Mısır (kıvrımlı, kırmızı renkli tepelik) üzerindeki egemenliğini simgeleyen, 2 tacın birleşmesinden oluşan başlık. (Narmer' in, iki krallığı birleştirmesinden [İ.Ö. 3200'e doğr.] sonra, firavunlar, Aşağı Nil vadisinin tek hükümdarı olarak görüldükleri tüm resmi törenlerde pskhent giydiler.)

PSKOV, Rusya'da kent, Çudlar gölüne dökülen Velikaya'nın kıyısında; 204 000 nüf. (1989). Metalürji ve takım tezgâhları. Besin sanayileri. Kereste sanayisi. Yapı gereçleri. Hazırgiyim.
—Tar. Adı belgelere ilk kez 903'te geçen kent, Kiev devletine bağlıydı, ardından XII. yy.'dan başlayarak Novgorod'a geçti ve 1348'de bağımsızlığını kazandı. Özgür bir ticaret kenti durumuna gelerek, canlı bir ticarete yol açan keten, kenevir ve balık gibi ürünlerin üretildiği 300 km uzunluğunda dar bir şeritten oluşan bir araziyi yönetti. Novgorod'da olduğu gibi, kenti bir *veçe* yönetiyor ve bu yönetimin başına askeri komutanlığın da verildiği bir prens geçiriliyordu. XIII. yy. ortasından başlayarak Pskov, livonyalı şövalyelerin sürekli saldırılarına karşı kendini savunmak zorunda kaldı. 1510'da Moskova'ya bağlandı. Batı Avrupa'ya doğru bir transit kenti olan Pskov, XIII. yy.'a kadar Rus devletinin ikinci kenti olarak kaldıktan sonra, Petersburg' un gelişmesiyle birlikte gerilemeye başladı.
—Güz. sant. Novgorod mimarlık okulunun ilk dönemleriyle büyük benzerlikler gösteren önemli bir mimarlık okulunun merkezi olan kentte, çeşitli anıtlar bulunmaktadır: çok iyi korunmuş rus-bizans üslubundaki kuleleriyle ilk kentin kalesi olan kremlin; haç planlı ve alçak yan absidalı Mirojskiy manastırı katedrali (1156); İvanovskiy kadınlar manastırı'nda (1240) Vaftizci Yahya kilisesi; dış galerileri, kapı sundurmaları ve kemerli çan kuleleriyle ayırt edilen ve özellikle üç absidaları ve kubbe kasnakları bezenmiş küçük kiliseler (Snetogorskiy manastırı kilisesi [1310], Büyük Aziz Basileios kilisesi [1413], Svyatov Sergiyevskiy [1561]).
Pskov okulu ikonaları, karanlık ve ağırbaşlı renkleri ve neredeyse naif diye nitelendirilebilecek yalın teknikleriyle ayırt edilir.

PSOA a. (pis koku anlamında yun. sözc.). Avrupa'da ve Kaliforniya'da bulunan, kırmızı elitralı, mavi ya da yeşil kınkanatlı böcek cinsi. (*Psoa dubia* bağ çubuklarında yaşar; *Psoidae* familyasının örnek tipi.)

PSOAS a. (lat. *psoas;* yun. *psoa,* bel, böbrekler). Anat. Leğendeki çift kas.
—ANSİKL. Esas psoas kas beş bel omurunun yan yüzünden küçük trokantere uzanan kalın bir kastır. Bu kas leğende uyluğu leğene doğru büken tek bir kas kütlesi olan *kalça psoası*'nı oluşturacak biçimde kalça kasıyla birleşir.

PSOB a. (*Programlanabilir Salt Okunur Bellek*'ten kısaltma). Elektron. PROM'un eşanlamlısı.

PSOCOMORPHA a. *Caecillus* ve *Psocus* gibi cinsleri içeren böcek alttakımı. (*Psocoptera* takımı.)

PSOCOPTERA a. *Psocus*'lar gibi pauremetabol, küçük bedenli böcek takımı.
—ANSİKL. *Psocoptera*'ların gözleri iridir; tarsuslarında iki ya da üç eklem vardır; kanatlar, karın üzerinde çatı biçiminde durur. Bu böceklerin ağız parçaları öğütücüdür: suyosunlarını ve evlerde, taşların altında, ağaçların kabukları ya da yaprakları altında oluşan küfleri yerler. *Psocoptera* üç alttakıma ayrılır: evlerde çok yaygın odunbitini *(Atropos [Trogium] pulsatorium)* içeren *Trogiomorpha;* kitapbitini *(Liposcelis divinatorius)* ve birçok başka türü kapsayan *Troctomorpha;* örnek tipi *Psocus* olan *Psocomorpha.*

PSOCOPTEROİDEA a. Yarıbaşkalaşımlı, kanatlı böcekler üsttakımı. (*Psocoptera,* bitler, tüybitleri takımlarını içerir.)

Pskov
Velikaya ırmağı boylarındaki surlardan ve Kremlin'den bir görünüm

PSOCUS a. (lat. sözc.; yun. *psokhein*, kemirmek, çiğnemek'ten). Şiş kafalı, uzun duyargalı, geniş kanatları çok özel damarlı, küçük bedenli böcek cinsi.
—ANSİKL. Hareketli ve çevik böcekler olan *Psocus*'lar kuru bitkiler üzerinde yaşar; bazıları evlere girer. Örümcek ağına benzeyen ağlar örer. *Psocus longicornis* sonbaharda meşeler üzerinde yaygındır.

PSOFOMETRE a. (fr. *psophomètre*'den). GÜRÜLTÜÖLÇER'in eşanlamlısı.

PSOİTİS a. (fr. *psoitis;* yun. *psoa*, bel'den). Patol. Psoas kasının iltihabı. (Uyluğun leğene doğru bükülerek özel biçimde durdurmasıyla kendini belli eder. Şiddetli bir çabaya, Pott hastalığına ya da periton arkasındaki bir iltihaba bağlı olabilir.)

PSOLUS a. (yun. *psolos*, duman'dan). Her iki yarıkürenin soğuk denizlerinde yaygın denizhıyarı cinsi. (Dokunaçları dallıdır. Bedeninin karın yüzü düzdür; sırtı ve yanlarıysa iri pullarla örtülüdür. Karasularında; bazen de ortasularda yaşar. *Dendrochirota* takımı.)

PSOR a. (fr. *psore*). Homeopat. S. Hahnemann'ın önerdiği üç diyatezden biri.
—ANSİKL. Lüteizm ve sikozdan önce ortaya çıkan psor, tüm organizmamızı ya kalıtımın etkisiyle, ya yaşantımız boyunca, her çeşit anlaşmazlık ve saldırganlıklardan arta kalan pisliklerin aşırı miktarda toplanmasıyla biriken "zehirler"in kemirmesinin sonucudur. Çeşitli zehirlerin vücutta bu biçimde tutulması, onları dışa atmakla görevli sistemlerin (karaciğer-safra sistemi, idrar yolları, bağırsak) değişik derecelerde yetersizlikleri olmadan açıklanamaz.

İlk dönemde organizma mücadele eder ve fizyolojik olmayan savma ya da ikame yolları arar: her şeyden önce deri, mukozalar ve sinir sistemi. Bu, tepki biçiminde ortaya çıkan, stenik (güçlü), sorunlardan uzaklaştıran, patolojik, ama işlevsel ilk evredir. Bundan sonra, astenik ve yetersizlik evresi olan ikinci evre basamak basamak yerleşmeye başlar. Tepkisel süreçler yavaş yavaş durur, zehirlenme artar, yaygın dokusal lezyonların belirmesi organların hastalanmasına neden olur. Nihayet, geriye dönüşü olmayan organ patolojisinin belirgin olduğu son evreye gelinmiş olur. Ortaya çıkan bütün bozukluklar, hangi evrede olursa olsun, üç ana özellik taşır: yinelenme, almaşıklık ve süreğenlik.

Psorlu hasta, önce aşırı konjestif durumlar, şişmanlık, metabolizma sendromu (diyabet, gut), taşlar (idrar yolları, safra kesesi, pankreas), deri ya da solunum yollarında alerjik bozukluklar ve bazı sinirsel hastalıklar (sempatikotoni) gibi yüklenmeye bağlı klinik tablolar gösterir. Daha sonra, eğer tam bir yetersizlik yerleşmişse, skleroz tüm organlara, ama ilk ağızda temel organlara (kalp-damar sistemi, böbrek, karaciğer) yayılacak ve kemik-eklem yapılarındaki yozlaşma sürecini (sakatlayıcı artroz) hızlandıracaktır.

Az çok iyi ödünlenebilen bu evrensel diyatez, daha çok karbonik biyotipte görülmekle birlikte, psorlu tipin patolojisi yalnız karboniklere özgü değildir. Psorda kullanılan esas homeopatik ilaçlar, polikrestlerdir.

PSORALEN a. (fr. *psoralène*). Der. hast. Başta vitiligo ve psoriyazis olmak üzere bazı deri hastalıklarının tedavisinde, güneş ışığıyla ya da yapay ışıkla (morötesi ışınlar) birlikte, vücudun bir yerine ya da tümüne uygulanan, pigmentleştirici ve ışıl-duyarlaştırıcı madde. (En çok kullanılanı 8 -metoksipsoralen'dir.)

PSORENTERİ a. (fr. *psorentérie;* yun. *psora*, uyuz, ve *enteron*, bağırsak'tan). Patol. Bağırsaktaki kapalı foliküllerin şişmesinden ileri gelen küçük, yuvarlak çıkıntı ya da keseciklerle belirgin, bağırsak mukozası lezyonu. (Tifo, kolera ve dizanteride görülür.)

PSORİYAZİFORM a. (fr. *psoriasiforme*'dan). Der. hast. Psoriyazise benzeyen.

PSORİYAZİS a. (fr. *psoriasis*). Der. hast. SEDEF* HASTALIĞI'nın eşanlamlısı.

PSOROPTES a. Sığırlar, atlar, koyunlar, vb.'lerde asalak yaşayan akar cinsi. (Sokması, hayvanlarda deri hastalıklarına yol açar. *Sarcoptiformes* takımı; *Psoroptidae* familyasının örnek tipi.)

PSÖDANSEFAL a. (fr. *pseudencéphale*). Biyol. Beyninin yerinde bir damar kütlesi bulunan ucube.

PSÖDANSEFALİ a. (fr. *pseudencéphalie*). Biyol. Psödansefal ucubeliği.

PSÖDARTROZ a. (fr. *pseudarthrose*). Kırık bir kemiğin iki parçasının uçları arasında, kesin birleşmeyi olanaksız kılan (bu bakımdan basit sağlamlaşma gecikmesinden ayrılır) değişikliklere bağlı sağlamlık yokluğu.
—ANSİKL. Oynak ya da sabit, iltihaplı ya da iltihapsız olsun psödartroz birçok etmene bağlıdır: kırığın tipi, enfeksiyon (özellikle açık kırıklarda), durumu bozuk hasta, kırığın iyi tutmaması ya da tespit yetersizliği. Cerrahi tedavi kemik grefini gerektirebilir.

PSÖDERGAT a. (fr. *pseudergate*). İşçi birey görevi yapan ve bazen kanatlı bir biçime dönüşebilen kuru odun termiti larvası.

PSÖDOADİYABATİK sıf. (fr. *pseudo-adiabatique*). Meteorol. Su buharına doymuş havanın yalnızca adiyabatik olmayan ısı dönüşümleri için kullanılır.

PSÖDOBOLEİT a. (fr. *pseudoboléite*). Miner. Kuvadratik sistemde yer alan kurşun oksiklorür.

PSÖDOBROOKİT a. (fr. *pseudobrookite*). Miner. Ortorombik sistemde yer alan, Fe_2TiO_5 formülünde titan ve demir oksit.

PSÖDOFREKANS a. (fr. *pseudofréquence*). Dalga ve titr. Aynı işaretin, sönümlenmiş bir salınımı niteleyen maksimumlarının birim zamanındaki ortalama sayısı.

PSÖDOGAMİ a. (fr. *pseudogamie*). Bot. YALANCI* DÖLLENME'nin eşanlamlısı.

PSÖDOGLEY a. (fr. *pseudogley*). Pedol. Yüksekte bulunan yüzeysel örtünün geçici olarak doymuş durumda bulunduğu g katı ya da toprak.
—ANSİKL. Bu tip hidromorf toprağın ayırtedici özellikleri yükseltgeme-indirgeme ve demir sürükleme olaylarıdır. Belirgin profili fakirleşmiş, gri renkte, az ya da çok sertleşmiş ferromagnezyum taşlaşmalı bir A_2 g katı ve sonra düşey ya da çapraz beyaz ince şerit, aşıboyası renginde kil birikimli az ya da çok tıkanmış bir B_t g katı içerir. Psödogley çoğunlukla ormanlık toprakların, yapraklı ormanın bozulması sonucu tıkanması ve asitlenmesinden doğar. Eski alüvyal sekilerde sıkça görülür. Daha az asitli ve genellikle kullanılması daha kolay olan yeraltı örtüsü toprakları olan gleylerden farklıdır.

PSÖDOGLOBÜLİN a. (fr. *pseudoglobuline*). Biyokim. Suda çözünürlüğüyle belirgin olan ve büyük çoğunluğu α-globülinlerden, az bir kısmı γ-globülinlerden oluşan globülin parçası.

PSÖDOGRUP a. (fr. *pseudogroupe*). Mısırbilim'de, aynı duruşta iki ya da üç figürün yer aldığı heykel grubu. (Genellikle bunların ölünün değişik yaşlardaki görünümleri olduğu düşünülür.)

PSÖDOHETEROMORFOZ a. (fr. *pseudohétéromorphose*). Biyol. Hayvanlarda organların anormal biçimde yenilenmesi (örneğin, sol ayak yerine sağ ayağın yenilenmesi, ya da ayağın arkaya dönük olarak çıkması vb.).

PSÖDOİYONON a. (fr. *pseudo-ionone*'dan). Org. kim. Formülü

$(CH_3)_2C = CH{-}(CH_2)_2{-}C(CH_3)$
$= CH{-}CH{=}CH{-}CO{-}CH_3$

olan dimetil-6,10 undekatrien-3,5,9 on -2'nin yaygın adı; bireşim yoluyla kolayca hazırlanır, asit ortamda halkalaşma tepkimesine uğrayarak iyononları verir.

PSÖDOKÜMEN a. (fr. *pseudocumène*). Org. kim. Trimetil-1,2,4 benzenin yaygın adı; kümen ve mezitilenin izomeridir; 170 °C'ta kaynar, taşkömürü katranında ve kimi ham petrollerde bulunur.

PSÖDOLENFOM a. (fr. *pseudolymphome*). Patol. Lenf düğümlerinde ya da bazı içorganlarda (akciğer) görülen ve tıpatıp lenfomaya benzeyen, fakat ur yapısında olmayan doku tepkisi.

PSÖDOMALAHİT a. (fr. *pseudomalachite*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan hidratlı doğal bakır fosfat.

PSÖDOMİKSİ a. (fr. *pseudomixie*). Bot. Bazı eğreltilerin (polistik) önçimlerinde olduğu gibi eşeysel olmayan komşu iki haploit hücre arasında meydana gelen bir çeşit döllenme.

PSÖDOMİKSOM a. (fr. *pseudomyxome*). Patol. Periton boşluğunda mukoit madde birikmesi.

PSÖDOMİSELYUM a. (fr. *pseudomycélium*). Pedol. Rendzina ve çernozyom gibi karbonatlı ya da kalsiyumlu pek çok toprağın tabanında bulunan, mantar lifleri görünümünde ince lifli kireçtaşı birikimi.

PSÖDOPELETİERİN a. (fr. *pseudopelletiérine*). Org. kim. Formülü $C_9H_{15}NO$ olan ve nar ağacı kabuğundan özütlenen alkaloit.

PSÖDOPERİYOT a. (fr. *pseudopériode*'dan). Dalga ve titr. Sönümlenmiş bir armonik salınım üretecinin, sıfır uzanımda, ardışık ve aynı yöndeki iki geçişini ayıran zaman.

PSÖDOPERİYOTLU sıf. Dalga ve titr. Sönümlenmiş bir sinüzoidal yasaya göre değişik bir büyüklük için kullanılır.

PSÖDOSKOPİ a. (fr. *pseudoscopie*). Opt. ve Foto. Tersine bir kabartma hissi veren, ters stereoskopik görüntü. (Olay, stereoskopik çiftin görüntü sırasının değişmesiyle meydana gelir.)

PSÖDOTAKİLİT a. (fr. *pseudotachylite*). Petrogr. Bazalt camı görünümünde, milonit türü.

P.S.P., FENOLSÜLFONFTALEİN'in latince bilimsel dildeki yazımının (phenolsulfonphtalein) kısaltması.

PSUSENNES, iki Mısır kralının adı. — **Psusennes I** (İ.Ö. 1054-1009), babası Smendes*'in yerine geçerek, XXI. mısır hanedanının ikinci hükümdarlığını yaptı; gerçek iktidarı Aşağı ve Orta Mısır'ı kaplarken, Amon başrahibi Pinecem* I Thebais'te gerçek bir egemenlik sürüyordu. Psusennes I, Tanis kentinin tapınağını yeniden yaptırmaya girişti ve sarayın çevre duvarını onarttı. Bozulmamış mezarı, 1940'ta fransız mısırbilimci Pierre Montet tarafından bu kentte bulundu; mezardaki gümüş tabutlar, altın maskeler ve değerli mücevherler, krallığın zenginliğini gösteriyorlardı. —**Psusennes II** (İ.Ö. 984-950), Herihor'u izleyen Mısır kralı Amon başrahiplerinin sonuncusuydu. Libyalı hükümdar Şeşonk'a, kutsal Abydos kentinde babası Nemrud için bir cenaze ayini düzenlemek yetkisini verdi ve ona büyük lütuflarda bulundu. Psusennes II'nin kızlarından biriyle evlenen Şeşonk, o ölünce Mısır tahtına çıktı ve "libyalı" denilen XXII. hanedanın ilk kralı oldu.

PSYCHE a. Böcbil. Tarak biçiminde duyargalı, kalın ve kıllı bedenli, büyük bir eşey ayrılığı gösteren kelebek cinsi. (Keselikurtgiller [*Psychidae*] familyasının örnek tipi.)
—ANSİKL. Kanatlı ve kıllı erkekleri *Bombyx*'lere benzerse de dişiler tırtıl görünümünü korur ve larvaları gibi ipek bir kın için-

P. Tetrel-Explorer

pskhent giyen firavun Sesostris I
Karnak'ta Sesostris I capellası'nı süsleyen bir alçakkabartmadan ayrıntı
Orta İmparatorluk, XII. hanedan

de yaşar; kınının yapısı ve bileşimi (çalı çırpı, yaprak parçası, küçük taşlar) türden türe değişir. Bazı Kuzey Amerika türleri meyve ağaçlarına zarar verir.

PSYCHODİDAE a. Zool. GÜVEMSİSİVRİSİNEKGİLLER familyasının bilimsel adı.

PSYCHROPOTES a. (yun. *psykhropotes,* soğuk su içen'den). 5 000 m'nin altına kadar inen derin denizlerde yaşayan denizhıyarı cinsi. (Boyu 50 cm'yi aşar. Bedeni kalın, önü yassıdır; sırtındaki büyük bir eklenti gerçek bir kuyruk görünümündedir. Rengi çoğunlukla koyu mordur.)

Scala

Eros ile Psykhe'nin yıkanmaları Mantova'daki Te sarayı'nı süsleyen, Giulio Romano ile öğrencilerinin yaptığı bir freskten ayrıntı (1527'ye doğr.-1531)

PSYKHAGOGİA a. (yun. *psykhagogia, psykhe;* ruh, ve *agogos,* yöneten'den). Esk. Yun. **1.** Yatıştırmak amacıyla, ölülerin ruhlarına yakarıldığı dinsel tören. **—2.** Psykhagogos'un görevleri.

PSYKHE a. (yun. sözc.). Fels. RUH'un eşanlamlısı.

PSYKHE. Yun. mit. Ruhun kişileştirilmiş biçimi ve Eros'un sevgilisi. Halk masallarına konu olan alegorik öyküsü, Apuleius tarafından anlatıldı (*Metamorphoseis** [Değişimler]) ve bu öyküyü, öbür dünyada sonsuz bir mutluluğun insanları beklediği biçiminde yorumlayan platoncular ve yeniplatoncular tarafından büyük bir ilgi gördü. Apuleius'a göre Psykhe, büyülü bir sarayda her gece Eros'u kabul eder. Eros, sevgilisine, kendisini görmek için herhangi bir girişimde bulunmaması şartıyla sonsuz mutluluk vaatlerinde bulunur. Psykhe dayanamaz, bir gece Eros uyurken yağ kandilini yakar. Ancak Eros'un omuzuna bir damla kızgın yağ damlar. Bunun üzerine tanrı uyanır, kaçar, saray da yok olur. Kıskanç Aphrodite Psykhe' nin bir sürü olmayacak işler yapmasını buyurur; sonunda Psykhe ölümsüzlüğe kavuşur.
—İkonogr. Psykhe efsanesi yunanlı sanatçılara sık sık esin kaynağı olmuştur. En çok işlenen tema İ.Ö. IV. yy.'da cenaze vazolarında, bronzlarda, mühürtaşlarında, özellikle de Musei Capitolini'deki (Roma) ünlü bir heykel grubunda görülen *Eros ile Psykhe*'dir. Psykhe efsanesi Rönesans'tan sonra yeniden önem kazandı: Farnesina' da Raffaello'nun, Mantova'da G. Romano'nun resimleri; G. Reni, Van Dyck, S. Vouet, A. Coypel, Boucher, Yaşlı Lagrenée, Natoire, Prudhon'un tabloları; Canova'nın heykel grubu (Louvre).

PSYKHOMAKHİA a. (geç. lat. *psychomachia;* yun. *psykhomakhia,* yaşam için verilen savaş). Güz. sant. V. yy. başlarında latin şair Prudentius tarafından betimlenen ve erdemlerin kötülüklerle savaşını konu alan alegorik tema; ortaçağ resim ve heykelinde bu temaya sık sık yer verilmiştir.

PSYKHOPOMPOS a. (yun. sözc; "ruh" anlamına gelen *psykhe* ve "yöneten" anlamına gelen *pompaios*'tan). Din. Ölülerin ruhlarının yöneticisi. (Antikçağ'da bu rol, özellikle Hermes, Kharon ve Orpheus tarafından oynanır. Hıristiyan ikonografideyse bu rol, Son Yargı betimlemelerinde aziz Mikail'e düşer.)

PSYKHOSTASİA a. (yun. sözc.). Mıs. mit. "Ruhun tartılması" anlamına gelen ve Yunanlılar'ın yanlış olarak bir mısır ayin eylemi için kullandıkları terim.
—ANSİKL. Eski Mısır'da, Yeni İmparatorluk'tan başlayarak, bugün *Ölüler** kitabı adını verdiğimiz büyük cenaze ayininin uzun 125. bölümü, ölünün kendisini yargılayacak ve gerekirse sonsuz olarak ahrete kabul edecek tanrı Osiris ve 42 yardımcısı karşısında yargılanmasıyla ilgiliydi. Ölüyü tanrı Anubis getiriyordu; ölünün kalbi (eski Mısır'da duygunluk, zekâ ve düşüncenin merkezi), bir kefesinde tanrıça Maat'ın bir heykelciği ya da bu Doğruluk-Adalet tanrısının adını yapmaya yarayan hiyeroglif göstergenin bulunduğu terazinin öteki kefesine konuyordu. Bu işlem sırasında ölü, kınanacak hiçbir eylem yapmadığını belirterek "olumsuz itiraf"ta bulunuyordu. Düzen ve Ölçü tanrısı ve yargılamanın tutanak yazmanı olan Thet'un denetlediği iki kefenin tam dengesi, sonsuz yaşama girişin işaretiydi.

PSYLLA a. (pire anlamında yun. sözc.). Ayakları sıçramaya elverişli, ön kanatları arka kanatlarından daha uzun, çok küçük bedenli (2-4 mm uzunluğunda) ağustosböceği cinsi. (Bu cins yaprakpiresigiller familyasını oluşturur.)
—ANSİKL. Geniş ve yassı larvası az hareketlidir; salgıladığı ezme kıvamındaki balmumuyla bedenini kaplar. *Psylla*'lar besisu emerler; çoğunlukla yazın belli bir bitki üzerinde bol bulunur: sözgelimi elma yaprakpiresi *(Psylla mali)* mayısta karaağaç üzerine göç eder, ama karaağaçta üremez ve eylül başında yeniden elmaağacına döner. Elma yaprakpiresi ve armut yaprakpiresi (*P. piri* ve *P. piricola*), erişkinlerinin sokması ve larvalarının zehirli salyası (karaballığın gelişmesine ve üzerinde yuvalandığı bitkinin bütünüyle ölmesine yol açar) nedeniyle meyve ağaçları için çok zararlıdır. Bu zararlılarla kimyasal mücadele sübye halinde oleoparationlar ve lindan püskürtülerek yapılır. Bu böcekleri avlayan (uğurböcekleri, *Chrysopa*'lar, vb.) böcekler aracılığıyla biyolojik mücadele de yapılabilir.

PSYLLİDAE a. Böcbil. YAPRAKPİRESİGİLLER familyasının bilimsel adı.

PSYLLİODES a. Turpgillerle patlıcangillerde yaşayan, küçük bedenli toprakpiresi cinsi. (Kolza toprakpiresi *Psylliodes chrysocephala* şalgam ve turpta çok görülür ve büyük zararlar verebilir. Yaprakböcegiller familyası.)

PSZCZYNA, Polonya'da kent, Yukarı Silezya'da, Katowice bitişikkentinin G.'inde; 35 000 nüf. Makine ve besin sanayileri.

Pt Anorg. kim. *Platin*'in simgesi.

PTAH, mısır tanrısı; özellikle Memfis kentinde tapılırdı. Elleri dışında tüm bedenini sıkıca saran bir giysiye bürünmüş, kafası kazınmış, bir asa (basit ya da karmaşık) taşıyan bir insan biçiminde temsil edilirdi. Kimi kez efsanevi tanrı hanedanlarının başında yer alan, her zaman Sed* şenliğinde ve krallık yıldönümlerinde adı geçen bir kral-tanrıdır. Aynı zamanda kuyumcuların ve zanaatçıların koruyucusudur. Taş üzerine kazınmış bir metin olan *Memfis tanrıbilim belgesi*'nde, Ptah'ın evreni nasıl tasarladığı ve onu söz yoluyla nasıl yarattığı anlatılır. Ptah, Memfis bölgesinin birkaç yerel tanrısıyla birlikte anılır; tanrıça Sekhmet (eşi) ve Nefertum ile (oğul-tanrı) bir üçlü oluşturur. Memfis'in hayvan tanrısı Apis boğasıyla da ilişkilidir. Eski İmparatorluk'tan başlayarak Ptah tapınağı'nda tapılan boğa, Yeni İmparatorluk döneminde bu tanrıyla bir tutuldu. Ptah aynı zamanda, Ptah-Sokaris-Osiris karma tanrı kişiliğine bürünerek ölüleri himaye eder. Popüler biçimiyle Ptah-Patek, Pigmeler'i andırır; ürkütücü biçimiyle kötü ruhları korkutup, kötülükleri uzaklaştırır.

S. Held

Ptah
Karnak'taki Ptah tapınağı'nın pilonunu süsleyen bir alçakkabartmadan ayrıntı Ptolemaioslar dönemi

PTAHHOTEP, kral İsesi'nin veziri (V. hanedan, İ.Ö. 2400'e doğr.). Sakkare'deki mastabası oldukça iyi korunmuştur ve mezar odasının duvarlarına oyulmuş günlük yaşam sahneleri akademik bir üslubun güzel örnekleridir. Ptahhotep özellikle, Prisse papirüsü sayesinde günümüze kadar gelen ve oğlunu eğittiği *Bilgiler* (*Ptahhotep'in Bilgeliği* denir) adlı yapıtıyla ünlüdür. Ptahhotep 110 yaşına gelince ve yaşlılığın verdiği acılardan yakınmaya başlayınca kendisine yardımcı olacak ve görevlerini sürdürecek bir "yaşlılık değneği" edinme izni aldı. Kendi oğlu olan bu yaşlılık değneğine, ataların manevi mirasını aktardı. Bu kitap Eski İmparatorluk'un yüksek görevlilerinin rehberi olmuştur. Kitap, üstün bir insanlık ahlakına uygun olarak yaşamanın ilkelerini anlatan ve Petosiris*'e kadar varlığını sürdüren bilgelik edebiyatının başyapıtları arasındadır. (→ AMENEMOPE, ANY, KAGEMNİ.)

PTELEA a. Kuzey Amerika'nın ılıman bölgelerinde yetişen küçük ağaç. (Yaprakları genellikle üç yapraklı, almaşık dizili ve kokuludur, kışın dökülür. Yeşilimsi ya da soluk sarı olan çiçekler bileşik salkım biçimindedir. Meyvesi çepeçevre kanatlı bir samaradır. *Ptelea trifoliata* ya da "Samiriye karaağacı" bahçeleri süsleyen güzel bir ağaçtır. Sedefotugiller familyası.)

PTELEOBİUS a. (yun. *ptelea,* karaağaç ve *bios,* yaşam'dan). Karaağacın kabukları altında çok yaygın kabukböceği cinsi. (*Hylesinus*'lara çok benzerler.)

PTERANODON a. (yun. *pteron,* kanat ve *anodus,* dişsiz'den). Kuzey Amerika' daki Üst Kretase dönemi topraklarında fosillerine rastlanan fosil uçan sürüngen cinsi. (Kanat açıklığı 7 m'yi bulabilir. Çok hafif olan kafatasının, arka kesiminde, uzun boynuzsu gaganın ağırlığını dengeleyen uzun bir ibik bulunur. Pterozorlar takımı; *Pterodactyloidea* alttakımı.)

PTERASPİDOMORPHES a. Ordovices ve Devon devri topraklarında fosillerine rastlanan çenesiz *(Ostracoderma)* omurgalılar altsınıfı. (Ön yarısı kalın bir bağayla kaplı bedeninin arka bölümü yassıdır.)

PTERASPİS a. Bilinen en eski zırhlı balık cinsi. (Karın yüzünde, uzun bir rostrumun altında bulunan bir ağız vardır; ön bölümü bağayla kaplı bedeninde çift yüzgeç yoktur; bedenin geri kalan bölümü normal pulludur. *Pteraspidomorphes* altsınıfının örnek tipi.)

PTERELAOS. Yun. mit. Poseidon'un oğlu ya da torunu. Amphitryon ile mücadelesinde kızı Kamaitho tarafından ihanete uğradı. Komaitho babasının hasmına âşık olmuş ve Pterelaos'u ölümsüz kılan altın saç telini koparmıştı.

PTERİA a. Denizde yaşayan ikiçenetli yumuşakça cinsi. (Bazı bilim adamlarının *Avicula* adını verdiği bu cinsin üyelerinde kavkı ince, çok eğik oval biçimdedir; kanat biçimindeki iki eklentisinden arkadaki öndekinden daha gelişmiştir. *Pteria*'lar sıcak ya da ılıman denizlerde yaşar. Avrupa denizlerindeki türleri, sözgelimi *Pteria hirundo,* çok büyük sürüler [bisüsleriyle birbirine tutunan binlerce birey] oluşturur, balıkçılar trol ağlarıyla bu hayvanları bol miktarda yakalarlar. Bazı sıcak deniz türleri inci yapar. *Pteria*'ların fosillerine Trias'tan başlayarak rastlanır. *Pteriidae* familyasının örnek tipi.)

PTERİA. Tar. coğ. Anadolu'nun Kappadokia bölgesinde kent, yeri kesinlik kazanmamıştır, ancak Boğazköy (Hattuşaş) yakınlarında ya da aynı yerde olduğu sanılmaktadır. Herodotos Lydia kralı Karun'un

Keyhüsrev'e karşı düzenlediği seferde (İ.Ö. 546), iki ordunun karşılıklı olarak burada konaklakdıklarını ve yapılan savaşta yenişemediklerini yazar.

PTERİDİN a. (fr. *ptéridine*). Org. kim. **1.** Formülü $C_6H_4N_4$ olan ayrıkhalkalı bileşik; iskeletine kelebek kanatlarındaki boyarmaddelerde, yani pterinlerde (adını bu bileşiklerden alır) rastlanır. **—2.** Bu maddeden türeyen bileşiklerin genel adı.

PTERİDİZM a. (fr. *ptéridisme*). Vet. Pteridium'un (kartaleğreltisi) sap ve yapraklarının yenmesiyle meydana gelen zehirlenme.

—ANSİKL. Atlarda hastalık bradikardi ve hareketlerde düzensizlik ile belirgindir; B_1 vitamini şırıngasıyla iyileşme görülür. Sığırda ise çok yüksek ateşle başlar, şiddetli kanamalarda kendini belli eder: bağırsak, deri ve mukoza kanamaları. Deride "kan teri" denen kan damlacıkları belirebilir.

PTERİDOPHYTA a. Damarları ve besisuyu dolaşımı olan, ama çiçeksiz ve tohumsuz üreyen bitkiler şubesi: örneğin, eğreltiler, atkuyrukları, kibritotları vb. (Yaşayan ve fosil türleri pek çok olan bir şubedir.)

—ANSİKL. Pteridophyta şubesindeki bitkilerin birliği gelişmelerine dayanır. Bu gelişme art arda iki evre gösterir: gametofit evresi, sporofit evresi. Bu iki evre yaşamlarının az ya da çok uzun bir döneminde açıkça farklı ve birbirinden bağımsızdır. *1. evre (gametofit evresi):* spor çimlenir ve genellikle pul biçiminde haploit bir önçim verir; bunun üzerinde erkekorganlar (anteridium) ve dişiorganlar (arkegon) bulunur. Anteridiumun içinde oluşan bir anterozoit, arkegondaki yumurta hücresini, yani oosferi döller. Yumurta, önce önçimin üzerinde gelişerek embriyonu oluşturur. *2. evre (sporofit evresi):* önçim ortadan kalkar ve diploit embriyon, yapraklı bitki halinde gelişir. Yapraklar, hemen hemen her zaman, soruslar halinde birleşmiş sporkeselerini taşır. Her sporkesesi çok sayıda spor içerir. Bunlar, çoğunlukla, sporkesesi çeperinin eşit biçimde kalınlaşmamış bir halkasının yırtılmasıyla serbest hale geçer. Toprağa düşen sporlar, koşullar elverişli olduğunda çimlenir.

Pteridophyta odun damarlı bünyeleriyle ve sporofit evresindeki yapraklı saplarıyla yosunlardan (yosunlar, ciğeryosunları) ayrılır. İlkel çiçekli bitkilerden de (açıktohumlular) üreme organlarının toprakla temas ederek gelişmesiyle ayrılır; genç sporofit doğduğu yerde, hiçbir duraklama olmadan ve yer değişimi gerekmeden, gelişimini tamamlamayı başarır: tohum da yoktur.

PTERİDOSPERMAE a. Üzerlerinde tohum taslakları bulunan eğrelti yapraklı fosil bitkiler sınıfı. (*Pteridospermae* Birinci Zaman tabakalarında bol miktarda bulunur.)

—ANSİKL. Lyginopteris, heterangium, medullosa gibi bazı pteridospermae cinslerinin anatomileri, yaprak ve üreme organları tüm ayrıntılarıyla bilindiği halde, bazılarınınki yalnız anatomileriyle tanınmaktadır. Bazı hallerde üreme organlarına bağlı yapraklara rastlanmıştır (sphenopteris, pecopteris, aletopteris ve neuropteris). Birinci Zaman tabakalarında başlı başına birçok pteridospermae tohumu ele geçmiştir. Bu bitkiler madenkömürü tabakalarını oluşturmuşlardır. Sınıflandırmada açıktohumluların yanında yer alırlar.

PTERİGİYON a. (fr. *ptérygion*'dan). KUŞKANADI'nın eşanlamlısı.

PTERİGOİT sıf. ve. a. (fr. *ptérygoïde*; yun. *pterygoeides*, kanat biçiminde'den). Anat. *Pterigoit çıkıntı*, temelkemik kanatlarının alt yüzünde bulunan kemik çıkıntısı. ‖ *Pterigoit çukur*, pterigoit çıkıntı ile damak kemiği piramit çıkıntısının arka yüzü arasındaki çukur. ‖ *Pterigoit-damak kanalı*, pterigoit çıkıntıların oluşturduğu kanal. ‖ *Pterigoit kaslar*, pterigoit çıkıntıya bağlı iki kas. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Pterigoit-üstçene bölgesi*, üstçene çıkıntısının arkasında, pterigoit çıkıntı dışında ve temelkemik büyük kanadının yatay bölümünün altındaki bölge.

—Oftalmol. *Konjonktiva pterigoitleri*, bir travmadan sonra kornea üzerine yapışıp kalan ve kanadı andıran konjonktiva kıvrımı.

◆ a. Zool. İlkel damağın yapısına katılan, çene sırtı yayının iskelet parçası. (Sürüngenlerden itibaren pterigoitler ikincil damağın yapısına da girer. İkincil damak koanaların açıldığı yeri ağız boşluğunun arkasına doğru uzatır. Memelilerin pterigoitleri, büyük bir olasılıkla, öteki omurgalılarınkinin homoloğu değildir.)

—ANSİKL. Anat. Pterigoit kaslardan *dış pterigoit kas*, pterigoit çıkıntıdan altçene lokması boynuna kadar, *iç pterigoit kas*, dıştakinin yanında pterigoit çukurdan altçene kemiği açısına kadar uzanır. Her iki kas da çiğneme kaslarındandır; özellikle altçenenin yana doğru hareketini sağlar.

PTERİGOKARE sıf. (fr. *ptérygo-carré*). *Pterigokare kıkırdak*, omurgalıların ilkel üstçenesini meydana getiren embriyon iskeleti parçası. Kemiklibalıklarla dörtayaklılarda sonradan kemikleşerek damak, pterigoit ve kare kemiklerini meydana getirir.

PTERİGOPODYUM a. (lat. *pterigopodium*). Zool. Erkek kıkırdaklıbalıkların çiftleşme organı. (Karın yüzgecinin bir bölümünden oluşur ve ovositlerin iç döllenmesini ve böylece de embriyonla yumurtaların yumurtalanmasını sağlar.)

—Böcbil. Göğsün her iki yanında (pulkanatlılarda birinci çift kanadın dibinde) bulunan ortagöğüs parçası. (Eşanl. TEGULA.)

PTERİGYUM a. (lat. *pterigium;* yun. *pterygion*, küçük kanat'tan). Bazı balıklarda, çift yüzgeç iskeletinin doğrudan göğüs kemerine eklemlenen dip bölümü.

—ANSİKL. Pterigyum 3 iskelet parçasından oluşur: önpterigyum, ortapterigyum ve artpterigyum. Bunlar ışınları ya da pterigoforları (yüzgeç ışınları bunların arasından çıkar) taşırlar. Bu yapıya köpekbalıklarının göğüs yüzgecinde rastlanır (ortapterigyum karın yüzgecinde bulunmaz). *Actinopterygii*'lerde pterigyum yoktur; ışınlar doğrudan doğruya göğüs kemerine eklemlenir.

PTERİLİ a. (fr. *ptérylie*). Zool. Kuşlarda, tüylerin çıktığı deri bölgesi.

—ANSİKL. Tüylerin beden yüzeyine düzenli biçimde dağılması çok ender rastlanan bir olaydır (yalnızca koşarkuşlarda vb.). Telekler, çoğunlukla diziler (ya da pteriliIer) halinde sıralanırlar ve bedenin çıplak ya da havtüylü bölümleriyle (apteriler) birbirlerinden ayrılırlar.

PTERİLOZ a. (fr. *ptérylose*). Kuşların bedeninde, pterililerin, yani tüy yapısının düzeni.

PTERİN a. (fr. *ptérine*). Org. kim. Pteridinden türeyen bir grup bileşiğin genel adı; kelebek kanadındaki boyarmaddeler ile folik asitte (lökopterin, ksantopterin vb.) bulunur.

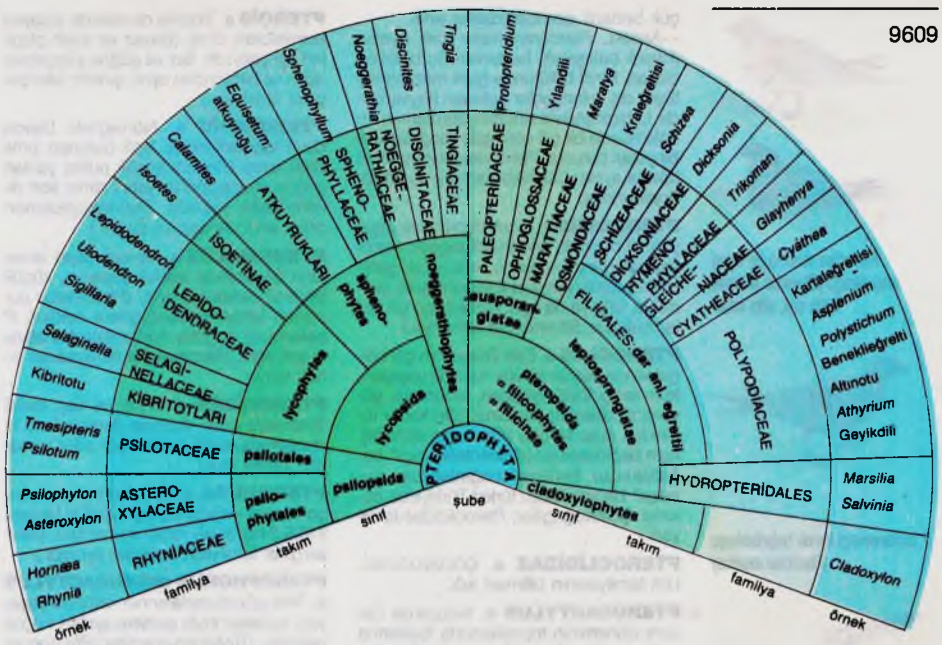
PTERİNEA a. Birinci Zaman, özellikle de Devon devri topraklarında yaygın ikiçenetli yumuşakça cinsi. (*Pterineidae* familyasının örnek tipi.)

PTERİOMORPHA a. Örnek tipi *Pteria* olan ikiçenetli yumuşakça altsınıfı. (Fındıkmidyelerinin, *Arca*'ları, midyeleri, *Pteria*'lan, taraklımidyeleri, *Lima*'ları, istiridyeleri kapsar. Üyeleri solungaç yapracıklarının ve menteşelerinin yapısıyla öbür ikiçenetlilerden ayrılır.)

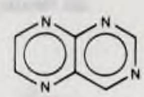
PTERİON a. (fr. *ptérion*). Anat. Kafatası kubbesinde şakak ve yankafa kemiği ile temelkemiğinin büyük kanadı ve alın kemiğinin eklemlendiği bölge. (Bu eklemlerin tümü bir çeşit H harfi biçiminde görülür.)

PTERİS a. Sıcak ve ılıman bölgelerde, ama daha çok tropikal bölgelerde yaygın, 60 kadar eğrelti türünün cins adı. (Damarların dallanma tipi ve biçimi türden türe değişir. Bütün türlerde pullu bir köksap vardır. Sporkeseleri pinnulaların kıvrık kenarının altında bir çizgi biçiminde yer alır. Birçok pteris türü süs bitkisi olarak yetiştirilir. Büyük kartaleğreltisi, bugün komşu bir cins [*pteridium**] içinde sınıflandırılır.)

PTEROBRANCHİATA a. Denizde, genellikle koloni halinde yaşayan ve fosil graptolitlerle akraba olan, üyeleri çok kü-

PTERİDOPHYTA ŞUBESİNİN SINIFLANDIRMASI

pteridin

Pterobranchiata sınıfından bir hayvan içinde yaşadığı borucukların dallarına tırmanıyor

Pterobranchiata'ların anatomisi (boyuna kesit)

Pterocles cinsinin bir üyesi arap tavuğu (*Pterocles alchata*) üstte dişi, altta erkek

kestanerengi karınlı bağırtlakkuşu (*Pterocles exustus*)

fosil *Pterodactylus*

çük bedenli stomokordalılar sınıfı.
—ANSİKL. *Pterobranchiata* sınıfı üyeleri ikiyanlı bakışmalı, bedenleri üç bölütten oluşan, ikinci bölütünde (yani mezosoma) tüysü dış solungaçlar bulunan hayvanlardır. U biçimindeki sindirim borularının ön bölümünde bir çift solungaç yarığı taşıyan bir yutak bulunur. *Pterobranchiata* sınıfı iki takıma ayrılır: *Cephalodiscidea* ve *Rhabdopleuridea*.

PTEROCERA a. Sıcak denizlerde yaşayan, iri bedenli, önden solungaçlı, karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (Çok gelişmiş labrumlu kütlesel kavkısında, iri, parmaksı, düz ya da eğri, cinse özgü çıkıntılar bulunur. *Strombidae* familyası.)

PTEROCLES a. Eski Dünya'nın çöl bölgelerinde büyük sürüler halinde yaşayan, kum rengi tüylü, iyi uçan, tohumcul, güvercinimsilerden kuş cinsi. (On kadar türünden arap tavuğu [*Pterocles alchata*], kum bağırtlakkuşu [*P. orientalis*], taçlı* bağırtlakkuşu, Senegal* bağırtlakkuşu, kurakçıl* bağırtlakkuşu türleri Türkiye'de bulunur. Çöltavuğugiller; *Pteroclididae* familyası.)

PTEROCLİDİDAE a. ÇÖLTAVUĞUGİLLER familyasının bilimsel adı.

PTERODACTYLUS a. Avrupa'da Üst Jura döneminin topraklarında fosillerine rastlanan, kısa kuyruklu, uçan fosil sürüngen cinsi. (Pterozorlar takımı; *Pterodactyloidea* alttakımı.)
—ANSİKL. Dişsiz çeneleri boyunsuz bir gagayla örtülü olan *Pterodactylus*'lar pek iri olmayan (ardıçkuşuyla kartal arası) hayvanlardı. *Pterodactylus*'ların yanında balık iskeleti kalıntıları da bulundu. *Pterodactylus*'ların kıyıda yaşayan, iyi uçamayan, suda avladığı hayvanlarla beslenen sürüngenler olduğu sanılır.

PTEROİLGLUTAMİK sıf. (fr. *ptéroylglutamique*'ten). Org. kim. *Pteroilglutamik asit*, FOLİK* ASİT'in eşanlamlısı.

PTEROZORLAR

bir *Pteranodon*'un temsili resmi

fosil *Pteranodon*

bir *Pterodactylus*'un temsili resmi

PTEROİS a. Tropikal denizlerde yaşayan kemiklibalık cinsi. (Beyaz ve siyah çizgileri ilgi çekicidir. Sırt ve göğüs yüzgeçleri uzun ve birbirinden ayrık ışınlıdır. İskorpitgiller familyası.)

PTEROLEPİS a. Norveç'teki Devon devri katmanlarında fosili bulunan zırhlı balık cinsi. (Bedeni küçük pullar, yanları göğüs yüzgeçlerinin yerini almış sert dikenciklerle kaplıdır. *Cephalaspidomorphes* sınıfı; *Anaspida* takımı.)

PTEROMALUS a. Larvası çeşitli larvaların bedeninde asalak yaşayan, küçük bedenli zarkanatlı cinsi. (*Pteromalus puparum* lahanakelebeğigillere saldırır; *P. calandrae*, buğday hortumlukınkanatlısını yok eder. *Pteromalidae* familyasının örnek tipi.)

PTERONİDEA a. Siyah ve sarı renkli *Tenthreda* cinsi. (Larvası frenküzümü fidanlarında yaşar, sayıları çok artar ve bazen zararlı olur.)

PTERONURA a. Brezilya'da yaşayan, çok esnek ve hızlı yüzüşlü, çok iri bedenli (2,5-3 m), siyah renkli su samuru. (Sansargiller familyası; *Lutrinae* oymağı.)

PTEROPHORUS MONODACTYLUS a. Tırtılı gündüzsefalarının üstünde yaşayan, kanatları tüylü şeritlere ayrılan, küçük kelebek. (Tüylüpervanegiller [*Pterophoridae*] familyası.)

PTEROPİDAE a. Zool. KANATAYAKLIGİLLER familyasının bilimsel adı.

PTEROPODA a. Zool. KANATAYAKLILAR öbeğinin bilimsel adı.
—Denizbil. *Pteropoda çamuru*, kanatayaklıların *(Pteropoda)* koni biçiminde, ince, kireçli kabuklarından oluşmuş ortasu tortulu tipi. (Pteropoda çamuru, deniz diplerinin yalnızca % 1'ini kaplar. Özellikle Güney Atlas okyanusu sırtı ve Rio Grande kütlesi ile İber yarımadasının batısındaki birkaç tek tek dağda toplanmıştır.)

PTEROSAURİA a. Zool. PTEROZORLAR takımının bilimsel adı.

PTEROSPERMUM a. Tropikal Asya'da yetişen ağaç ya da ağaççık. (Yaprakları bütün ve sert, çiçekleri az ya da çok derin dilimli, 5 loplu ve 5 taçyapraklı borumsu çanaklıdır. *Sterculaceae* familyası.)

PTEROSTİCHUS a. Yassı gövdeli koşarkınkanatlı cinsi. (Pronotumu ip biçiminde, duyargaları uzundur: yaklş. 13 mm. Bütün Avrupa'ya yayılan birçok türü vardır. Bazı türleri çilek fidelerine zarar verir.)

PTEROSTİCHUS CUPREUS a. Böcbil. → POECİLUS CUPREUS.

PTEROTEKA a. (fr. *ptérothèque*'ten). Böcbil. Yarımbaşkalaşmalı böceklerin larvalarında bulunan ve gözle görülebilen gelişmemiş kanat.

PTEROTRACHEA CORONATA a. Ortasularda yaşayan karındanbacaklı yumuşakça. (Kavkısı yoktur; boyu 25 cm'yi bulabilir; kürek gibi kullandığı ayağı sayesinde hızla yüzebilir. *Heteropoda* öbeği.)

PTEROZAMİTES a. Lias tabakalarıyla oolitli tabakalarda görülen ve yaprakları eğik olarak küt uçlu geniş yaprakçıklardan oluşan fosil bitki. (*Cycadaceae* familyası.)

PTEROZORLAR a. İkinci Zaman topraklarında fosillerine rastlanan, yalnızca bir parmağı gelişmiş bir kanadın tuttuğu bir patagyum sayesinde uçabilen fosil sürüngenler takımı. (Bil. a. *Pterosauria*.)
—ANSİKL. Pterozorlar, Lias devrinde ortaya çıktıkları sırada bir serçe iriliğindeydiler; Üst Kretase döneminde *Pteranodon*'larla soyları tükendiği sıradaysa kanat açıklıkları 7 m'yi aşıyordu. Pencereler sayesinde hafiflemiş kafatasları dar ve uzundur. İlk türleri dişli *(Rhamphorhynchus)* ve uzun kuyruklu, en gelişmiş türleriyse kuşlar gibi gagalı ve kısa kuyrukluydu (bir kuyruksokumu iriliğinde). Ön ayaklarının iskeleti, birinci parmak (patagyumu taşıyordu ve 4 çok uzun parmakkemiğinden oluşuyordu) dışında, çok az değişmişti. Arka ayakları çok uzun tırnaklıydı: bu nedenle pterozorların yarasalar gibi başaşağı dinlendikleri sanılmaktadır. Pterozorların süzülerek uçtukları ve kıyı bölgelerinde suda yaşayan hayvanları avladıkları sanılır. Pterozorlar takımı 2 alttakıma ayrılır. *Rhamphorhynchoidea* (üyeleri ilkel, dişli çeneli ve uzun kuyruklu) ve *Pterodactyloidea* (üyeleri daha yakın dönemlerde yaşamış, dişsiz ve kısa kuyruklu).

PTERYGOTA a. KANATLIBÖCEKLER öbeğinin bilimsel adı.

PTERYGOTUS a. Avrupa, Amerika ve Avustralya'da Silures ve Devon devri topraklarında fosillerine rastlanan *Merostomata* cinsi. (*Pterygotus*'lar, boyu 2 m'yi bulabilen dev *Merostomata*'lardı. Bedenleri uzun, orta kesimleri şişkindi; bir çift güçlü kıskaçları ve yuvarlak yüzme paletleri halinde genişlemiş bir telsonları vardır. *Eurgypterida* altsınıfı.)

PTFE Polim. POLİTETRAFLUOROETİLEN'in kısaltması.

PTİLİNOPUS a. Hint okyanusu - Melanezya bölgesinde ve Avustralya'da yaşayan meyvecil güvercin cinsi. (Tüyleri çoğunlukla çokrenklidir. Elli kadar türü vardır. Güvercingiller familyası; boyu 20-50 cm.)

PTİLİNUM a. Böcbil. ALIN KESECİĞİ*'nin eşanlamlısı.

PTİLİNUS a. Duyargaları yelpaze biçiminde, esmer bedenli kınkanatlı cinsi. (*Ptilinus pecticornis* ve *P. fuscus* işlenmiş kerestelerde yaşar. *P. punctatum* mobilyaböceği adıyla bilinir. Tosvuranböcekgiller [*Anobiidae*] familyası.)

PTİLİUM a. Boyu yarım milimetreyi ancak bulan çok küçük kınkanatlı cinsi. (Üyeleri bitki döküntüleri arasında, bazen de kozalaklıların kabukları altında yaşar. *Ptilidae* familyası.)

PTİLONORHYNCHİDAE a. Zool. BEŞİKKUŞUGİLLER familyasının bilimsel adı.

PTİNUS a. Hayvansal maddeler ve kurumuş bitkisel maddelerle beslenen kınkanatlı cinsi. (*Ptinus fur* ve *P. latro*'ya evlerde, tavanaralarında ve doğa tarihi koleksiyonlarında sıkça rastlanır. Örümcek böcek [*P. tectus*] Türkiye'de ambarlarda önemli zararlara yol açar. *Ptipidae* familyasının örnek tipi.)

PTİYALİN a. (fr. *ptyaline;* yun. *ptyalon*, tükürük, balgam'dan). Çiğneme sırasında, nişastanın sindirimine yardım eden ve etkisi midede de süren tükürük kökenli enzim.

PTİYALİZM a. (fr. *ptyalisme;* yun. *ptyalismos*, aşırı tükürük çıkarma'dan). Patol. Aşırı tükürük salgılama. (Ptiyalizm komşu organların hastalıklarında [stomatite, farenjit], yemekborusunun hastalıklarında, bazı zehirlenmelerde [cıva zehirlenmesi], bazı sinirsel lezyonlarda [yüz felci, dudak -dil-geniz felci], gebelik sırasında ya da belirgin bir neden olmaksızın ortaya çıkabilir.) [Eşanl. SİYALORE, POLİSİYALİ.]

PTOİON → PTOON.

PTOLEMAİOS, Mısır'da, Lagos* hanedanından (İ.Ö. 305-30) yunanlı kralların, hanedanın başı Ptolemaios Soter'den sonra aldıkları ad.

PTOLEMAİOS I Soter ("Sürdürücü") [İ.Ö. 360'a doğr. - 283], Mısır'da yunan Lagos hanedanının kurucusu, Mısır kralı (İ.Ö. 305-283). Makedonyalı soylu Lagos' un oğluydu, Asya'da İskender'in özel muhafızlığını yaptı ve seferin bir hikâyesini yazdı; Babil'in paylaşılmasında (323), krallığın en zengin eyaleti olan Mısır'a satrap olarak atanmasını sağladı. Subaylar konseyi'nin eline geçen merkezi iktidarın, kendi yanındaki temsilcisi olan Naukratisli Kleomenes'i öldürttükten sonra, Mısır'da

hemen kişisel bir siyaset izlemeye başladı, Kyrene'yi fethetti ve tek düşüncesi krallığın bütünlüğünü sürdürmek olduğu için onu yeniden sade bir yurttaş durumuna döndürmek isteyen Perdikkas'a başarılı bir biçimde direndi (321). Triparadisos antlaşmalarından sonra, Antigonos Monophtalmos'a karşı Seleukos'u destekledi. Demetrios'a (gelecekteki Poliorketes) karşı Gazze'de kazandığı zafer (312), Suriye'ye yerleşmesini sağladı; etkisini Ege adalarına kadar yayarak Küçük Asya kıyılarını denetimi altına alabildi ve Kıbrıs'ın yöneticisi durumuna geldi. (Salamis'te yenilmesine [306] rağmen ada, sonunda hanedanın mülkü olarak kaldı.) 305'te kral unvanını alması, ülkeye geldiğinden beri kendisini firavunların ardılı olarak gören Mısırlılar ile ilişkilerini değiştirmedi. İskender'in cesedini İskenderiye'ye gömdürttü ve böylece Yunanlılar'ı krallık ailesinin ululanmasına ortak eden bir hanedan kültünün doğuşuna yol açtı. Yarı yunan, yarı mısırlı bir nitelik taşıyan Serapis kültünü icat etmekle birlikte, fatihlerin yerel halka karışmadıkları bir krallık kurdu. Yunanlılar ve Makedonyalılar, kralın Museion'u kurduğu İskenderiye'de, Ptolemais'te ve hatta birçok gymnasion'un yapıldığı kırlarda, vergiler ve çiftlik kiralarıyla ezilen yerli köylülerin emeğini sömürerek hellen biçimi bir yaşam sürüyorlardı. Kralın merkantilizme dayanan iktisat siyaseti adamlarıyla devleti zenginleştirdi ve akdeniz dünyasındaki mısır üstünlüğünü yirmi otuz yıllık bir süre için güvence altına aldı.

PTOLEMAİOS II Philadelphos ("Kız kardeşini seven") [Kos (İstanköy) İ.Ö. 309/308-246], öncekinin ve Berenike'nin oğlu, Mısır kralı (283-246). Lysimakhos'un kızı Arsinoe I ile, ardından kendi öz kız kardeşi ve Lysimakhos ile Ptolemaios Keraunos'un dul karıları olan Arsinoe II ile evlendi. 280'de erkek kardeşi onuruna isolympios yarışmalarını (Ptolemaia) düzenledi ve bu yarışmalar İskenderiye'yi, Olympia, Delphoi ya da Korinthos gibi hellenizmin başkentlerinden biri durumuna getirerek çeşitli ülkelerde yaşayan pek çok Yunanlıyı İskenderiye'ye çekti. Böylece, hanedanının saygınlığı evrensel bir nitelik kazandı. Ancak dış siyaseti başarısızlığa uğradı. Lagos hanedanının Ege'deki üstünlüğünü sağlayan Nesiotes *koinon*'u yok olmaya yüz tuttu. Ptolemaios II Antiokhos II ile bir barış antlaşması imzalayarak Küçük Asya'dan çekilmeyi kabul etti (253); buna karşılık Sirenayka'da Magas, kendini kral ilan etti ve ölünceye kadar bağımsızlığını korudu.

PTOLEMAİOS Efesli, Ptolemaios II'nin mirasçısıydı; onun tarafından 267'den sonra yönetime ortak edildi, Küçük Asya'daki lagos yönetiminden sorumluydu. Babasına karşı Efes'te ayaklandı ve askerleri tarafından öldürüldü (259).

PTOLEMAİOS III Euergetes ("İyilikçi") [İ.Ö. 280'e doğr.-221], öncekinin oğlu, Mısır kralı (246-221). Selefki krallığı'nı parçalayan çekişmelere müdahale etti (Laodike savaşı) ve Mezopotamya ile Babylonia'da büyük bir askeri seferi yönetti (245). Yunanistan'da etkin bir siyaset izledi ve Spartalı Kleomenes'in çabalarını, Sellasia'daki yenilgisine (222) kadar destekledi. İktisadi durumun bozulması, yerli halkın hoşnutsuzluk gösterileri gibi, lagos gücünün ilk gerileme belirtilerinin kendilerini gösterdikleri sırada öldü.

PTOLEMAİOS IV Philopator (İ.Ö. 244'e doğr.-203), öncekinin oğlu, Mısır kralı (İ.Ö. 221-204/203). Ahlaksız ve tembeldi (Polybios onun kişiliğini öncellerinin kişiliğiyle karşılaştırmaktan hoşlanır), iktidar sorumluluğunu bakan Sosibios'a bıraktı. Aile facialanı (ailesini öldürttü), Koile Syria valisi Theodotos'un ihaneti ve belirgin bir siyasal gevşekliğe rağmen, geleneksel ordunun güçten düşmesi ve mali kaynakların yetersizliği yüzünden silah altına alınmaları zorunlu bir duruma gelen 20 000 fellahtan oluşan yerli bir falanj kurulması sayesinde, Antiokhos III Megas'ı Raphia savaşı'nda yendi (217). Bu zafer, Mısır'da yıkıcı sonuçlara yol açtı. Kralların gücünden korkmamaya ve kendi öz güçlerine güven duymaya başlayan yerliler, yabancı egemenliğe karşı ayaklandılar ve 207'de tüm Yukarı Mısır, ptolemaios denetiminden çıktı. Kurtarılabilecek olanı kurtarmak için, tapınakları bundan böyle krallık ganimetiyle zenginleşmeye başlayan mısırlı rahipler sınıfına dayanan hükümdar, kamuoyuna boyun eğerek firavun unvanını taşıyan ilk yunan hükümdarıydı.

PTOLEMAİOS V Epiphanes (İ.Ö. 210/209'a doğr.-181), öncekinin oğlu, Mısır kralı (yaz 204-181). Babası öldüğünde henüz bir çocuktu; eski ve yeni hükümdarlığın hırslı bakanları, entrika ve cinayetin hüküm sürdüğü sarayda iktidar kavgasına başladılar. Krallığın uluslararası alanda bir önemi kalmadıysa da (hatta 203/202'de Suriyeli Antiokhos III ve Makedonyalı Philippos V, Lagos hanedanının mülklerini paylaşmak üzere bir antlaşma imzaladılar), Roma'nın müdahaleleri ve Antiokhos III'ün Magnesiaoi e pros Sipyl'deki yenilgisi hanedanı kurtardı.

PTOLEMAİOS VI Philometor ("Annesini seven") [İ.Ö. 186 - Suriye İ.Ö. 145], öncekinin oğlu, Mısır kralı (İ.Ö. 181-İ.Ö. 145). Ergin yaşa gelmeden önce ilkin annesi Kleopatra I'in (Antiokhos III'ün kızı) naibeliğine boyun eğdi; annesinin ölümünden sonra, entrikacı saray çevresinin kötü niyetli temsilcileri olan Eulaios ve Lenaios'un etkisinde kaldı. 170'te Suriyeli Antiokhos V'e karşı çılgınca bir savaşa atılanlar bunlardı. Pelusium'da yenilen Ptolemaios VI, Suriye kralının eline düşünce İskenderiyeliler, kardeşi Ptolemaios VIII'i kral yaptılar. Bununla birlikte iki prens, Suriye kralını Doğu'da kalmaya zorlayan sorunlardan yararlanarak barıştılar. 168'de Antiokhos, İskenderiye'yi yeniden kuşatmaya geldiyse de Popilius Laenas, Roma adına, onu geri çekilmek zorunda bıraktı. Bunun üzerine Lagos krallığı paylaşıldı ve Ptolemaios VIII Sirenayka'ya giderken, Mısır, Ptolemaios VI'ya kaldı. 150'de Ptolemaios V, hanedan savaşlarıyla parçalanan Suriye'nin sorunlarına müdahalede bulundu, hatta Antiokheia'da (Antakya) kral olarak alkışlandı; bundan yararlanarak damadı Demetrios II'yi buraya hükümdar atadı. Aleksandros Balas ile savaşırken öldü.

PTOLEMAİOS VII Neos Philopator, Ptolemaios VI'nın oğlu, Mısır kralı (145). Annesi Kleopatra II, kocası öldüğünde onun adına kendisini naip ilan etti. Annesinin Ptolemaios VIII ile yeniden evlendiği gün öldürüldü.

PTOLEMAİOS VIII (ya da **VII**) **Euergetes II, Physkon** ("Şişko") —denir (öl. İ.Ö. 116), Ptolemaios VII Neos Philopator'un amcası ve ardılı, Mısır kralı (İ.Ö. 143-116). İktidarı Ptolemaios* VI ile paylaştıktan (169) sonra, Sirenayka'da hüküm sürdü ve vârissiz ölmesi durumunda burayı vasiyetnameyle Romalılar'a bıraktı (155). Kardeşi ölünce İskenderiye'ye döndü ve kardeşinin dul eşiyle (Kleopatra II) evlenerek yeğenini öldürttü. Birçoğunu ölüm cezasına çarptırdı, sürgüne gönderdi ve malına mülküne elkoydu. Bunun üzerine birçok aydın, kendilerine başka bir gelecek aramak üzere Museion'u terk etti. 141'e doğru, annesini de boşamaksızın yeğeniyle (Kleopatra III) evlendi ve 130'da eski karısı, özellikle aydın yunan çevrelerde ve İskenderiye'de çok olan Yahudiler arasında ona karşı beslenen düşmanlıktan yararlanarak onu İskenderiye'den kovmayı başardı. Öcünü, oğulları Memfisli Ptolemaios'u parça parça ederek alan Ptolemaios, 129-127 arasında krallığını yeniden elde etti. 124'te, uzun bir anarşi döneminden sonra, Kleopatra II ile barıştı ve 118'de, hanedan çatışmasının yol açtığı yıkımları gidermek amacıyla, krallık triosu tarafından büyük bir genel af ve vergi indirimi kararnamesi (Tebtunis papirüsü) yayımlandı.

PTOLEMAİOS IX (ya da **X**) **Philometor Soter II Lathyros** ("Nohut") [İ.Ö. 143/142-81/80], Lagos hanedanından kral (116-81/80), Ptolemaios VIII'in ve yeğeni Kleopatra III'ün oğlu. 116'da annesinin karşı çıkmasına rağmen kral ilan edildi ve 107'de yerini küçük kardeşine bırakarak Mısır'dan kaçmak zorunda kaldı. Bunun üzerine Kıbrıs'ta hüküm sürdü ve Suriye'de etkin bir siyaset izledi (Aleksandros İannaios komutasındaki Yahudiler'e karşı kazanılan zafer). 88'de Mısır'a geri döndü ve kardeşini buradan kovdu. Ptolemaios tarafından vasiyetle Romalılar'a bırakılan Sirenayka'dan yoksun kalan krallık, böylece yeniden birleşti. Mısır'ın iç durumu karışıktı (Yukarı Mısır'daki bir ayaklanma güçlükle bastırıldı, kral Teb'i talan ettirdi) ve bu durum, Romalılar'ın istekleriyle Mithridates Eupator'un istekleri arasında bocalayan Ptolemaios IX'un izlediği dış siyasetin gölgede kalmasına yol açtı.

PTOLEMAİOS X (ya da **XI**) **Aleksandros I** (öl. İ.Ö. 88), Ptolemaios X Soter II'nin küçük kardeşi. Babası öldüğünde Kıbrıs valiliğine getirildi. Kleopatra III, oğlunun Ptolemaios IX'u devirerek İskenderiye'de tahta çıkması için büyük çaba gösterdi. Ptolemaios X annesinin otoritesine daha fazla dayanamayarak 103'te kaçtı ve ancak 101'de onu öldürmek için geri döndü. Kardeşi, askerlerin çıkardığı bir isyandan yararlanarak onu kovdu.

PTOLEMAİOS XI (ya da **XII**) **Aleksandros II** (öl. İ.Ö. 80), Lagos hanedanından kral (80), Ptolemaios X'un oğlu. 88'de Mithridates Eupator tarafından tutsak edildi, sonra Romalılar'ın eline geçti. Amcası Ptolemaios IX ölünce kuzini ve üvey annesi Kleopatra Berenike'nin yanında saltanat sürmesi için Sulla tarafından İskenderiye'ye gönderildi; 19 gün sonra, kuzinini öldürttü, hemen ardından da kendisi İskenderiye halkı tarafından katledildi. Vasiyetiyle Lagos krallığı Romalılar'a geçti.

PTOLEMAİOS XII (ya da **XIII**) **Auletes** ("Flütçü") [İ.Ö. 95-51], Mısır kralı (İ.Ö. 80-51), Ptolemaios IX'un oğlu. Mithridates'in eski tutsağı olarak, Ptolemaios XI öldüğünde Suriye'de bulunuyordu. İskenderiyeliler onu geri getirterek tahta çıkardılar. En büyük kaygısı, kendini Roma'ya kabul ettirmekti. Ancak 59'da roma halkının dostu ve bağlaşığı olarak kabul edildi, ama Senato'nun 58'de Kıbrıs'ı ilhak etmesi üzerine İskenderiyeliler, kızı Berenike IV yararına hükümdarlarını kovdular. Roma'da Pompeius'un yanına sığındı ve tahtına yeniden kavuşmak için entrikalar çevirerek, gerektiğinde artık kendisini istemeyen İskenderiyeliler'in birçok özel görevlisini öldürdü. 55'te Suriye valisi Aulus Gabinius, Berenike IV'ü öldürten Ptolemaios XII'yi yeniden tahtına oturttu.

PTOLEMAİOS XIII (ya da **XIV**) [İ.Ö. 61-47], Mısır kralı (İ.Ö. 51-47). Ptolemaios XII'nin oğlu. Tahtı, kendisinden 7 yaş büyük ablası Kleopatra VII ile paylaştı. Pompeius'u öldürttü, Sezar'a komplo hazırladı; "İskenderiye savaşı"nda öldü.

PTOLEMAİOS XIV (ya da **XV**) [İ.Ö. 59-44], Ptolemaios XIII'ün kardeşi, Mısır kralı (İ.Ö. 47-44). Sezar tarafından tahta çıkarılan kız kardeşi Kleopatra VII ile evlendi ve böylece onun iktidarına ortak oldu. Karısıyla Roma'ya gitti; Mısır'a dönüşlerinde büyük bir olasılıkla zehirlendi.

PTOLEMAİOS XV (ya da **XVI**) **Kaisarion** (İ.Ö. 47-30), Sezar ile Kleopatra VII'nin oğlu, son Mısır kralı (İ.Ö. 44-30). Saltanatı annesiyle paylaştı. 34'te Antonius tarafından kral olarak tanındı. Actium deniz savaşı'ndan sonra Sezar'ın evlatlığı Octavius tarafından öldürtüldü.

PTOLEMAİOS, Memfisli denir (İ.Ö.

B. N., Paris

Ptolemaios I Soter
altın bir pentadrakmos'un ön yüzü
Bibliothèque nationale, Paris

144/143-132/131), Ptolemaios VIII ile kız kardeşi Kleopatra II'nin oğlu. Kleopatra tarafından 132/131'de kral ilan edilen Ptolemaios, Ptolemaios VIII tarafından kaçırılarak öldürtüldü; Ptolemaios VIII kız kardeşine oğullarının parçalanmış cesedini yolladı. Çiftin 124'te barışmasından sonra, Ptolemaios yeniden hanedanlık kültü kapsamına alındı.

PTOLEMAİOS, Ptolemaios XII Auletes' in küçük kardeşi; İskenderiyeliler tarafından Kıbrıs kralı ilan edildi (İ.Ö. 80); Romalılar'ın adayı topraklarına kattıkları tarihe (58) kadar burada kaldı.

PTOLEMAİOS (öl. İ.S. 40), Moritanya kralı (İ.S. 23'e doğr.-40), Juba II ile Kleopatra Selene'nin oğlu. Tacfarinas'ı yenmelerine (24) yardım ederek Romalılar'a bağlı olduğunu gösterdi, görkemli bir yaşam sürdü. Caligula onu Roma'ya çağırdı ve öldürttü.

PTOLEMAİOS Aloroslu (öl. İ.Ö. 365), Makedonya kralı (İ.Ö. 367-365). Amyntas III'ün evlilikdışı oğlu. Kral Aleksandros II'yi öldürttü (367) ve kurbanının annesi Eurydike ile evlendi. Pelopidas'ın bir saldırısına karşı koymak ve Atina'nın yardımını kabul etmek zorunda kaldı. Aleksandros II' nin küçük kardeşlerinin iktidarı ele geçirmesini kabul etti, fakat krallık naibi olarak kaldı. Kardeşlerden Perdikkas III tarafından 365'te öldürüldü.

PTOLEMAİOS Apion (İ.Ö. 117-96), Sirenayka kralı (İ.Ö. 101-96). Ptolemaios VII' nin evlilikdışı çocuğu. Kyrene'yi yönetti ve İ.Ö. 101'de bu taşra eyaletinin kralı oldu. Vasiyetiyle krallığını Romalılar'a bıraktı.

PTOLEMAİOS Eupator, Ptolemaios VI'nın oğlu.Babası onu, krallık unvanıyla onurlandırarak Kıbrıs'a vali gönderdi.

PTOLEMAİOS Keraunos ("Yıldırım") [İ.Ö. 320'ye doğr.-279], Makedonya kralı (İ.Ö. 281-279). Ptolemaios I Soter ve Eurydike'nin büyük oğluydu; mirastan yoksun bırakılınca Lysimakhos'un yanına sığındı ve onu prens Agathokles'ten kurtarma görevini üstlendi. 281'de Seleukos Nikator'u da öldürdü. Lysimakhos'un ölümünden sonra, Makedonya kralı ilan edildi. 280 -279'daki büyük galya istilası sırasında ordusu yenildi ve kendisi de öldürüldü.

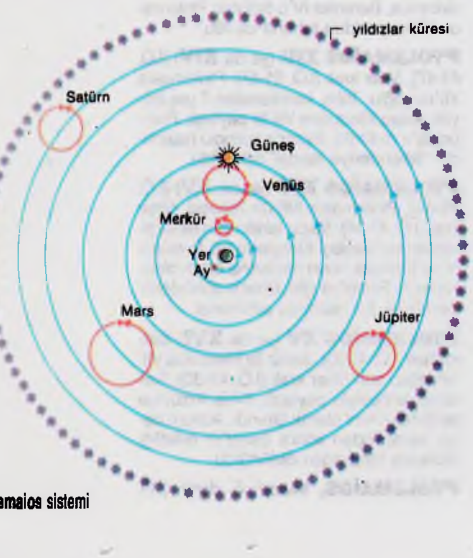
PTOLEMAİOS Philadelphos, Antonius ve Kleopatra'nın oğlu (İ.Ö. 36'ya doğr. - 25'ten sonra). Anne ve babası onu Fırat'ın batısındaki bütün ülkelerin kralı ilan ettiler. Octavius'un zaferinden sonra Ptolemaios'a ne olduğu bilinmemektedir.

■ **PTOLEMAİOS** (Klaudios), yunan gökbilimci, matematikçi ve coğrafyacı (Thebais Ptolemais'i 100'e doğr. - Kanopos 170'e doğr.). İskenderiye okulundan olduğu kabul edilir. Daha çok *Almagest** adıyla tanınan *Meghale syntaksis*'in 13 kitabını yazdı. Bu kitap, Kopernik ve Kepler dönemine kadar gökbilimin temel yapıtı olarak kaldı. Yunan trigonometrisinin ve bu bilimin gökbilimde uygulanmasının gelişmesi, bu yapıtta doruk noktasına ulaşır. Ancak yapıtta hiçbir toplu trigonometri açıklaması yoktur, teoremler ancak özel gökbilim sorunlarının çözümleri gerektirdiği ölçüde tanıtılanır. Ptolemaios burada bir çemberin yaylarını birleştiren kirişlerin uzunluklarını veren bir tablo sunar, bu tablo sinüs tablosu anlamına gelir. Yazar, kendi dünya sistemini de açıklar, bu sistemse gökbilimsel gözlemleri açıklayan matematiksel bir modeldir. Her gezegen, düzgün bir hareketle, doğrusal yönde, küçük bir daireyi, bir ilmiği baştan başa dolaşır ve bu ilmiğin merkezi de, merkezi Evren'in ortasında hareketsiz olarak durduğu kabul edilen Yer olan çok daha büyük bir daireyi, taşıyıcıyı izler. Ptolemaios, *Planisphaerium*'da stereografik izdüşümden yararlanır, *Geographia*'da haritacılıkta kullanılan izdüşüm yöntemlerini betimler ve ilk haritaları çizer. Öteki yapıtları arasında, *Tetrabiblon* adlı bir astroloji kitabıyla *Harmonika Biblia* adlı bir inceleme vardır. Ptolemaios bu yapıtında sesler konusunda matematik bir kuram geliştirir pythagorasçı verilerden yola çıkarak hareketli *dinamik* ölçeğin tersine, yunan sisteminin 7 tonunu düzenleyen *ilkesel* sabit ölçek görüşü gibi özgün görüşlerini açıklar.

Klaudios Ptolemaios'un dünya haritası
Ulm baskısı, 1846
Bibliothèque nationale, Paris

Lauros-Giraudon

Ptolemaios sistemi

Ptolemaios ya da **Batlamyus eşitsizliği ve teoremi.** Geom. Bir Eukleides uzayının herhangi dört A, B, C, D noktası için, AB·CD ⩽ AC·BD+AD·BC bağıntısı, eşitlik, aynı bir düzlemin dört noktası halinde, bu noktalar eşçemberli olduğunda gerçeklenir.

PTOLEMAİS. Tar. coğ. Hellenistik dönemde, *Ptolemaios* adlı prenslerce ya da onların onuruna kurulan, değişik kentlerin adı. —Ptolemaios Philadelphos'un yeniden kurduğu, İustinianos'un düzenlediği Sirenayka limanı. *Tolmeita* yakınında kalıntılar. —Fenike'de, Karmel dağının K.'inde, Ptolemaios I Soter'in *Ptolemais* adını verdiği, *Ptolemais-Ake* olarak tanınan kent. Günümüzde *Akkâ*. —Ptolemaios I'in, Abydos yakınında, Nil kıyısında kurduğu **Thebai Ptolemais**'i, Mısır'ın üçüncü büyük kentiydi. Lagos kralına bağımlı olsa da, gerçek bir yunan kenti sayılırdı ve Yukarı Mısır'da bir hellenizm merkeziydi. Günümüzde *Menşiye*. —Ptolemaios II zamanında kurulan **Ptolemais Theron** (sözcük anlamı "vahşi hayvanlar"), fil avlama yeri ve Kızıldeniz kıyısında limandı. —Anadolu'nun G. kıyısında, Pamphylia ile Taşlık Kilikia bölgeleri sınırında kent, Kibyra ile Hemaksia arasındaydı. Ptolemaios I ya da Ptolemaios II döneminde kurulduğu sanılmaktadır. — Anadolu'nun İonia bölgesindeki Lebedos* kentinin Ptolemaios II döneminde yeniden kurulurken aldığı ad.

PTOMAİN ya da **PTOMATİN** a. (fr. *ptomaïne* ya da *ptomatine;* ital. *ptomaina;* yun. *ptoma*, düşüş, kadavra, ceset'ten). Proteinlerin mayalı karboksil giderme yoluyla parçalanması sonucunda ortaya çıkan aminli madde. (Bu parçalanmadan sorumlu olan enzimler [dekarboksilazlar] bakterilerde çok yaygındır; onun için çürüme halindeki cesetlerde ve bazı enteritler sırasında bağırsakta ptomainlere rastlanır.)

PTOON ya da **PTOİON.** Tar. coğ. Boiotia'da dağ, Kopais gölü yakınında yükseliyordu ve burada bir Apollon kâhini bulunuyordu (bir tapınağın kalıntıları, pek çok *kuroi* heykeli, kutsal kaynak).

PTOSİMA UNDECİMMACULATA a. Erik, kayısı, kiraz ve başka meyve ağaçlarında yaşayan parlakböcek. (Türkiye'de kayısı, zerdali ve kiraza zarar verir. Parlakböcekgiller familyası.)

PTOSİS → BLEFARÓPTOZ.

PTOZ a. (fr. *ptose*). Tıp. SARKMA'nın eşanlamlısı.

PTT (TC Posta, Telgraf ve Telefon işletmesi genel müdürlüğü'nün kısa adı), haberleşmeyi sağlamak, telgraf ve telefon tesislerini kurmak ve işletmekle görevli, tüzel kişiliği olan özerk kamu iktisadi kuruluşu. 5584 sayılı Posta kanunu ile 406 sayılı Telgraf ve telefon kanunu PTT'ye tekel niteliğinde kimi görevler vermiştir: 1. yurdun her tarafından açık ve kapalı mektup ve kartları kabul etmek, taşımak ve dağıtmak; 2. telgraf, telefon ve her tür haberleşme tesislerini kurmak ve işletmek; 3. basılmış kâğıt, küçük paket, değer konulmuş mektup vb. posta maddeleriyle havale kabul etmek ve göndermek; 4. posta çeki işlemlerini yürütmek. Ana hizmet birimleri şunlardır: Posta dairesi başkanlığı, Telgraf ve telefon dairesi başkanlığı, Teknik işletme ve bakım dairesi başkanlığı, Yapı işleri dairesi başkanlığı, Nato ve Tafıcs dairesi başkanlığı, Milletlerarası ilişkiler dairesi başkanlığı, Radyo ve televizyon dairesi başkanlığı ile Frekans uygulama yönetim ve koordinasyon dairesi başkanlığı. PTT'nin taşra kuruluşu olarak, başlıca il merkezlerin-

de Bölge başmüdürlükleri ile İstanbul, Ankara ve İzmir'de Telefon başmüdürlükleri vardır.

PTUJ, Slovenya'da kent, Maribor'un 25 km G.-D.'sunda; 20 000 nüf. Romalılar'ın eski *Poetovium*'u XIV.-XVII. yy.'lar arasında yeniden yapılmış şato (bölge müzesi). Roman ve gotik üslubunda Sv. Djordija kilisesi (mobilyaları barok üslubunda), 1230'da kurulmuş, avlu çevresi dehlizleri XV. yy.'da yapılmış eski dominiken manastırı (günümüzde arkeoloji müzesi: Demir çağından bu yana çeşitli dönemlerden kalma koleksiyonlar). —12 km G.-B.'sında XV. yy.'dan kalma Ptujska Gora kilisesi (duvar resimleri, gotik ve barok üslubunda sunakarkalığı).

PTYCHİTES a. Yalnızca Trias devrinde yaşamış, kalın kavkılı fosil ammonit cinsi. (Kıvrımlarla bezeli kavkısı hafifçe göbeklidir. *Ptychitidae* familyasının örnek tipi.)

PTYCHODERİDAE a. (yun. *ptykhodes*, birçok kıvrımı ya da üst üste yapracığı olan'dan). Üyelerinin sırtında kanatsı eklentiler ve çıkıntı yapan karaciğer lopları bulunan kurt familyası. (Çoğu *Balanoglossus* ve *Ptychodera* cinsinde toplanan otuz kadar türü vardır.)

PTYCHOSPERMA a. Okyanusya adalarında yetişen palmiye. (Yaprakları saplı ve tüy kesimlidir. Çiçekleri yaygın koçan halinde kümelenmiştir.)

PTYCHOTİS a. Kıraç yerlerde yetişen kazıkköklü tüysüz bitki. (*Ptychotis agowan*'ın meyvesi Hindistan'da baharat olarak kullanılır. Meyvelerde büyük miktarda timol bulunur. Maydanozgiller familyası.)

PTYCOPTERA a. *Tipula*'ya benzeyen sivrisinek cinsi. (Larvasının bedeninin ucunda uzun bir boru, borunun ucunda da hava delikleri vardır; bu boru ve hava delikleri hayvanın gölcüklerin dibinden ayrılmadan solumasına olanak verir. *Ptychopteridae* familyasının örnek tipi.)

PU a. (fars. *pū*). *Esk.* **1.** Koşma. **—2.** Araştırma, arama.

Pu Anorg. kim. *Plutonyum*'un simgesi.

PUAL a. (fr. *poil*). Tekst. **1.** İpek ipliği. **—2.** Pelüş ve kadife üretiminde kullanılan temel çözgü ipliği. **—3.** Dokuma üzerinde efektler oluşturmada kullanılan ek çözgü ipliği (pual çözgüsü).

PUAN a. (fr. *point*). **1.** Bir değerlendirme tablosundaki her birim; bir oyun partisinde, bir yazışmada bir oyuncuya, bir sporcuya verilen sayı: *Altı puan daha almış olsaydı sınavı kazanacaktı.* **—2.** Bir kimsenin, bir şeyin değeri ile ilgili olarak edinilen kanı, verilen yargı; not. **—3.** Belli bir renkteki zemin üzerinde değişik bir renkle oluşturulan benek: *Kırmızı üzerinde beyaz puanları olan bir ipekli.* **—4.** *İyi, kötü puan almak*, iyi, kötü not almak; beğenilmek ya da beğenilmemek. || *Puan kırmak*, herhangi bir nedenle öğrencinin puanını düşürmek. || *Puan tutturmak*, belli bir sayıda puan elde etmek. || *Puan vermek*, bir şeyin değerini puanlama yoluyla belirlemek. || *Bir kimseye, bir şeye iyi, kötü puan vermek*, bir kimseye iyi, kötü not vermek; o kimseyi, o şeyi beğenmek ya da beğenmemek.
—Binc. *İyi* ya da *kötü puan*, at yarışlarında bir at için yarışı kazanıp kazanamayacağı olasılığı üzerine önceden verilen değerlendirme sayısı.
—El sant. Kumaş üzerine sarma tekniğiyle yapılan küçük ve dolgun benek. (Daha çok beyaz işte ve desen aralarında kullanılan bir işleme desenidir.) || İplik, pamuk ipliği geçirilmiş bir iğnenin kumaşa elde ya da makineyle her batıp çıkışı. || *Paris puanı*, kumaş ya da desen kenarlarına, iplik çekmeden yapılan bir tür antika. (Karşılıklı olarak uygulandığında ajur görünümü verir.)
—Hayvc. Hayvan puanlamasında kullanılan hesap birimi. (Puanlama sırasında, ideal yapıyla karşılaştırmak üzere, hayvanın her bölümüne bir puan verilir; ırkın standardındaki önemine göre her bölümün bir katsayısı vardır. Verilen puanlar katsayılarıyla çarpılarak toplanır. Bu toplam, ideal hayvanın 100 puanını aşamaz.)
—Örg. Bir örgünün yapımı sırasında şiş ya da tığla gerçekleştirilen ilmik. || Belli bir örgü çeşidi elde etmek için ilmiklerin örülüş tarzı.
—Spor. Spor liglerinde, takım oyunlarında, iki kişilik karşılaşmalarda, birden fazla sporcunun katıldığı tek kişiyle uygulanan spor gösterilerinde; yenme, yenilme, berabere kalma durumlarında; hakemlerin takdir hakkına göre verilen ve karşılaşmanın, gösterinin sonucunu belirleyen, ölçüsü ve değeri değişken birim. || *Puan almak*, spor karşılaşmalarında yenerek, berabere kalarak, beceri göstererek ya da dereceye girerek sayı elde etmek. (*Puan toplamak* ya da *puan kazanmak* da denir.) || *Puan cetveli*, spor karşılaşmaları sonunda takım ya da sporcu sıralamasını belirleyen tablo.

PUANLAMA a. Puanlamak eylemi.
—Hayvanc. Bir hayvanın değerini belirleme ve kaydetme işlemi. || Puanlama sonucunda hayvanın aldığı notların toplamı. || *Puanlama tablosu*, puanlama sırasında değerlendirmek için göz önüne alınacak özellikleri belirten tablo. (Irklara göre değişebilen bu tablolar, ırk standardının çeşitli elemanlarıyla her bir bölüme verilebilecek en yüksek puanı gösterir.)
—Spor. *Puanlama kodu*, jimnastikte kullanılan not verme yöntemi.

PUANLAMAK g. f. *Bir test kâğıdını, sınav kağıdını puanlamak*, sorulara verilen yanıtları değerlendirerek başarı derecesini puanla göstermek.

PUANLI sıf. Üzerinde puanlar bulunan kumaş, bu kumaştan yapılmış giysi için kullanılır; benekli: *Puanlı kumaş, elbise.*

PUANTAJ a. (fr. *pointage*). Bir şeyin denetlendiğini ya da görüldüğünü işaretle belirtme, işaret koyma.
—San. *Puantaj saati*, kart basma sisteminin uygulandığı işletmelerde, bireysel çalışma saatlerini bir puantaj kartı ya da çalışma karnesi üzerine o günkü tarihi de basarak otomatik olarak kaydeden makine. (KART BASMA SAATİ de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Spor. Karşılaşmalarda bireysel ya da takım sıralamasını puanlarla belirleme.
—ANSİKL. San. Puantaj saati personelin giriş ve çıkış saatlerini denetlemeyi, fazla mesai saatlerini daha kolay hesaplamayı sağlar. Bu aletlerde düşey olarak ayın günlerine, yatay olarak da çeşitli vardiyalardaki giriş ve çıkış saatlerine bölünmüş puantaj kartları kullanılır.

PUANTER a. (fr. *pointer*; ing. *pointer*, av köpeği). Ferma köpeği ırkı.
—ANSİKL. Bu köpek ırkına verilen adın nedeni karakteristik fermalarıdır. Kısa ve düz kıllı, ince ve uzun kuyruklu, mütenasip ve zarif endamlı olan bu hayvanlar, çeşitli renkte olur: siyah, siyah ve beyaz, beyaz, kahverengi, turuncu benekli ya da beneksiz. Puanter birinci sınıf bir av köpeğidir; koku alması, hızı ve fermasıyla ünlüdür.

PUANTÖR a. (fr. *pointeur*). Bir işyerinde, bir fabrikada ya da büyük bir inşaatta, çalışanların işe geliş ve işten çıkış saatlerini işaretleyen kimse ya da aygıt.

PUAR a. (fr. *poire*, armut). Elektrotekn. Genellikle yumuşak kabloların ucuna bağlanan armut biçiminde anahtar ya da kontaktör.
—Süslem. sant. Armut biçiminde şişe ya da kutu.
—Tıp. *Şırınga puan*, kauçuktan ya da plastik maddeden yapılan ve vücut boşluklarına (kulaklar, dölyolu vb.) sıvı şırınga etmeye yarayan, bir ucu kanüllü küçük balon.

PUB a. (ing. sözc.). İngiltere'de ve bazı anglosakson ülkelerinde, alkollü içki verilen yer.

PUBLİCANUS a. (lat. sözc. "vergi, devlet geliri" anlamına gelen *publicum*'dan). Esk. Rom. **1.** Vergi toplamakla görevli kimse. **—2.** Vergi toplamak ya da bayındırlık işleri yapmakla uğraşan mültezim ya da devlet müteahhidi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** Yeni Ahit'te, vergi ve harç toplayan yahudi memur. (Publicanuslar, işgalci devletle ilişkileri ve yaptıkları haksızlıklar yüzünden küçümsenir ve sevilmezlerdi [havari Matta da bir publicanustu].)
—ANSİKL. Publicanuslukların kiralanmaları genellikle büyük sermayeler gerektirdiği için, son derece çağdaş bir yapıya sahip mali şirketler kuruluyordu. Senatörlere yasaklanan bu işlemlerden şövalyeler yararlanıyor ve böylece zenginleşerek yükseliyorlardı. Mültezim şirketler vergi tutarını öndelik olarak ödüyor ve sonradan bu tutarı topluyorlardı; genellikle ordunun gereçlerini de sağlıyor ve ikraz bankası rolü oynayarak özel işlerle uğraşıyorlardı. Cumhuriyet döneminin sonunda, eyaletlerden gelen parayı yönlendirerek büyük bir gelişme gösterdiler. Çoğu zaman, valinin etkinliklerini engelleyemeyeceği kadar büyük bir güçleri vardı.

PUBLİCOLA (Publius VALERİUS) → VALERİUS.

publicus *(cursus)*, Roma'da imparatorluk posta idaresi.

PUBLİLİUS PHİLO (Quintus), romalı siyaset adamı (öl. İ.Ö. 315'ten sonr.). Latinler'i yendi, diktatör ilan edildi. Pleblere önemli yararlar sağlayan *leges publiliae*'yi çıkarttı, 337'de praetor, 332'de censor, 327'de konsül oldu ve Napoli'yi kuşattı. 320 ve 315'te yine konsül seçildi.

PUCA, *saygı* anlamına gelen ve hinduculukta kutsal bir resme tapmayı adlandıran sanskritçe sözcük. Genel ve özel bir ayin olan bu tapma, özellikle çiçekler ve yiyecek maddeleri sunulmasını, tapılan tanrının suyla kutsanmasını ve süslenmesini vb. içerir.

PUCALLPA, Peru'da (Loreto yönetim bölgesi) kent, Ucayali kıyısında; 153 000 nüf. (1990). Iquitos'a doğru ırmak ulaşımının başlangıç noktası. Tersaneler. Kereste sanayisi. Petrol rafinerisi.

PUCARA, Peru'da, Titicaca gölünün (Puno ili) K.-B.'sında arkeolojik alan. İlk ara dönemin (İ.Ö. 200 - İ.Ö. 600) başına tarihlendirilen yapı topluluğu geniş bir alana yayılır. Kazılar sırasında, birçok yapı temeli (bunlar arasında bir teras üzerine inşa edilmiş üç büyük yapı da yer alır) ortaya

Bk. resim sayfa 9614

çıkarıldı. Ele geçirilen çanak çömlek kırmızı zemin üzerine siyah ve beyaz boyalı motiflerle süslüdür; motifler çoğu kez kazınmış çizgilerle vurgulanmıştır. Bol miktarda bulunan heykeller Recuay* ve Tiahuanaco*'dakileri anımsatır ve daha çok ellerinde "ganimet başlar" tutan kişileri canlandırır.

Pucavaliya *(Sungu tacı)*, Buddha'nın yaşamından alınan ve Mayurapada Buddhaputra adlı sri lankalı bir keşiş tarafından seylan dilinde yazılan öyküler derlemesi (XIII. yy.). Topluluk önünde okunmak için yazılan bu uzun metnin son bölümlerinde Sri Lanka tarihi anlatılmaktadır.

PUCCİ (Antonio), italyan yazar (Floransa 1310'a doğr. - ? 1388). Esinini halktan alan şiirler yazdı, G. Villani'nin *Cronica*'sının bir uyarlamasını yaptı. *Le proprietà del Mercato Vecchio*'da Floransa yoksul halk kesiminin geleneklerini anlattı.

PUCCİNİ (Giacomo), italyan besteci (Lucca 1858 - Brüksel 1924). Milano'da Ponchielli'nin öğrencisi oldu. Bu kentte ilk iki operası *Le Villi* (1884) ve *Edgar*'ı (1889)

puanter

de Bölge başmüdürlükleri ile İstanbul, Ankara ve İzmir'de Telefon başmüdürlükleri vardır.

PTUJ, Slovenya'da kent, Maribor'un 25 km G.-D.'sunda; 20 000 nüf. Romalılar'ın eski *Poetovium*'u XIV.-XVII. yy.'lar arasında yeniden yapılmış şato (bölge müzesi). Roman ve gotik üslubunda Sv. Djordija kilisesi (mobilyaları barok üslubunda), 1230'da kurulmuş, avlu çevresi dehlizleri XV. yy.'da yapılmış eski dominiken manastırı (günümüzde arkeoloji müzesi: Demir çağından bu yana çeşitli dönemlerden kalma koleksiyonlar). —12 km G.-B.'sında XV. yy.'dan kalma Ptujska Gora kilisesi (duvar resimleri, gotik ve barok üslubunda sunakarkalığı).

PTYCHİTES a. Yalnızca Trias devrinde yaşamış, kalın kavkılı fosil ammonit cinsi. (Kıvrımlarla bezeli kavkısı hafifçe göbeklidir. *Ptychitidae* familyasının örnek tipi.)

PTYCHODERİDAE a. (yun. *ptykhodes*, birçok kıvrımı ya da üst üste yapracığı olan'dan). Üyelerinin sırtında kanatsı eklentiler ve çıkıntı yapan karaciğer lopları bulunan kurt familyası. (Çoğu *Balanoglossus* ve *Ptychodera* cinsinde toplanan otuz kadar türü vardır.)

PTYCHOSPERMA a. Okyanusya adalarında yetişen palmiye. (Yaprakları saplı ve tüy kesimlidir. Çiçekleri yaygın koçan halinde kümelenmiştir.)

PTYCHOTİS a. Kıraç yerlerde yetişen kazıkköklü tüysüz bitki. (*Ptychotis agowan*'ın meyvesi Hindistan'da baharat olarak kullanılır. Meyvelerde büyük miktarda timol bulunur. Maydanozgiller familyası.)

PTYCOPTERA a. *Tipula*'ya benzeyen sivrisinek cinsi. (Larvasının bedeninin ucunda uzun bir boru, borunun ucunda da hava delikleri vardır; bu boru ve hava delikleri hayvanın gölcüklerin dibinden ayrılmadan solumasına olanak verir. *Ptychopteridae* familyasının örnek tipi.)

PU a. (fars. *pū*). *Esk.* **1.** Koşma. **—2.** Araştırma, arama.

Pu Anorg. kim. *Plutonyum*'un simgesi.

PUAL a. (fr. *poil*). Tekst. **1.** İpek ipliği. **—2.** Pelüş ve kadife üretiminde kullanılan temel çözgü ipliği. **—3.** Dokuma üzerinde efektler oluşturmada kullanılan ek çözgü ipliği (pual çözgüsü).

PUAN a. (fr. *point*). **1.** Bir değerlendirme tablosundaki her birim; bir oyun partisinde, bir yazışmada bir oyuncuya, bir sporcuya verilen sayı: *Altı puan daha almış olsaydı sınavı kazanacaktı.* **—2.** Bir kimsenin, bir şeyin değeri ile ilgili olarak edinilen kanı, verilen yargı; not. **—3.** Belli bir renkteki zemin üzerinde değişik bir renkle oluşturulan benek: *Kırmızı üzerinde beyaz puanları olan bir ipekli.* **—4.** *İyi, kötü puan almak*, iyi, kötü not almak; beğenilmek ya da beğenilmemek. || *Puan kırmak*, herhangi bir nedenle öğrencinin puanını düşürmek. || *Puan tutturmak*, belli bir sayıda puan elde etmek. || *Puan vermek*, bir şeyin değerini puanlama yoluyla belirlemek. || *Bir kimseye, bir şeye iyi, kötü puan vermek*, bir kimseye iyi, kötü not vermek; o kimseyi, o şeyi beğenmek ya da beğenmemek.
—Binc. *İyi* ya da *kötü puan*, at yarışlarında bir at için yarışı kazanıp kazanamayacağı olasılığı üzerine önceden verilen değerlendirme sayısı.
—El sant. Kumaş üzerine sarma tekniğiyle yapılan küçük ve dolgun benek. (Daha çok beyaz işte ve desen aralarında kullanılan bir işleme desenidir.) || İplik, pamuk ipliği geçirilmiş bir iğnenin kumaşa elde ya da makineyle her batıp çıkışı. || *Paris puanı*, kumaş ya da desen kenarlarına, iplik çekmeden yapılan bir tür antika. (Karşılıklı olarak uygulandığında ajur görünümü verir.)
—Hayvc. Hayvan puanlamasında kullanılan hesap birimi. (Puanlama sırasında, ideal yapıyla karşılaştırmak üzere, hayvanın her bölümüne bir puan verilir; ırkın standardındaki önemine göre her bölümün bir katsayısı vardır. Verilen puanlar katsayılarıyla çarpılarak toplanır. Bu toplam, ideal hayvanın 100 puanını aşamaz.)
—Örg. Bir örgünün yapımı sırasında şiş ya da tığla gerçekleştirilen ilmik. || Belli bir örgü çeşidi elde etmek için ilmiklerin örülüş tarzı.
—Spor. Spor liglerinde, takım oyunlarında, iki kişilik karşılaşmalarda, birden fazla sporcunun katıldığı tek kişiyle uygulanan spor gösterilerinde; yenme, yenilme, berabere kalma durumlarında; hakemlerin takdir hakkına göre verilen ve karşılaşmanın, gösterinin sonucunu belirleyen, ölçüsü ve değeri değişken birim. || *Puan almak*, spor karşılaşmalarında yenerek, berabere kalarak, beceri göstererek ya da dereceye girerek sayı elde etmek. (*Puan toplamak* ya da *puan kazanmak* da denir.) || *Puan cetveli*, spor karşılaşmaları sonunda takım ya da sporcu sıralamasını belirleyen tablo.

PUANLAMA a. Puanlamak eylemi.
—Hayvanc. Bir hayvanın değerini belirleme ve kaydetme işlemi. || Puanlama sonucunda hayvanın aldığı notların toplamı. || *Puanlama tablosu*, puanlama sırasında değerlendirmek için göz önüne alınacak özellikleri belirten tablo. (Irklara göre değişebilen bu tablolar, ırk standardının çeşitli elemanlarıyla her bir bölüme verilebilecek en yüksek puanı gösterir.)
—Spor. *Puanlama kodu*, jimnastikte kullanılan not verme yöntemi.

PUANLAMAK g. f. *Bir test kâğıdını, sınav kağıdını puanlamak*, sorulara verilen yanıtları değerlendirerek başarı derecesini puanla göstermek.

PUANLI sıf. Üzerinde puanlar bulunan kumaş, bu kumaştan yapılmış giysi için kullanılır; benekli: *Puanlı kumaş, elbise.*

PUANTAJ a. (fr. *pointage*). Bir şeyin denetlendiğini ya da görüldüğünü işaretle belirtme, işaret koyma.
—San. *Puantaj saati*, kart basma sisteminin uygulandığı işletmelerde, bireysel çalışma saatlerini bir puantaj kartı ya da çalışma karnesi üzerine o günkü tarihi de basarak otomatik olarak kaydeden makine. (KART BASMA SAATİ de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Spor. Karşılaşmalarda bireysel ya da takım sıralamasını puanlarla belirleme.
—ANSİKL. San. Puantaj saati personelin giriş ve çıkış saatlerini denetlemeyi, fazla mesai saatlerini daha kolay hesaplamayı sağlar. Bu aletlerde düşey olarak ayın günlerine, yatay olarak da çeşitli vardiyalardaki giriş ve çıkış saatlerine bölünmüş puantaj kartları kullanılır.

PUANTER a. (fr. *pointer;* ing. *pointer*, av köpeği). Ferma köpeği ırkı.
—ANSİKL. Bu köpek ırkına verilen adın nedeni karakteristik fermalarıdır. Kısa ve düz kıllı, ince ve uzun kuyruklu, mütenasip ve zarif endamlı olan bu hayvanlar, çeşitli renkte olur: siyah, siyah ve beyaz, beyaz, kahverengi, turuncu benekli ya da beneksiz. Puanter birinci sınıf bir av köpeğidir; koku alması, hızı ve fermasıyla ünlüdür.

PUANTÖR a. (fr. *pointeur*). Bir işyerinde, bir fabrikada ya da büyük bir inşaatta, çalışanların işe geliş ve işten çıkış saatlerini işaretleyen kimse ya da aygıt.

PUAR a. (fr. *poire*, armut). Elektrotekn. Genellikle yumuşak kabloların ucuna bağlanan armut biçiminde anahtar ya da kontaktör.
—Süslem. sant. Armut biçiminde şişe ya da kutu.
—Tıp. *Şırınga puarı*, kauçuktan ya da plastik maddeden yapılan ve vücut boşluklarına (kulaklar, dölyolu vb.) sıvı şırınga etmeye yarayan, bir ucu kanüllü küçük balon.

PUB a. (ing. sözc.). İngiltere'de ve bazı anglosakson ülkelerinde, alkollü içki verilen yer.

PUBLİCANUS a. (lat. sözc. "vergi, devlet geliri" anlamına gelen *publicum*'dan). Esk. Rom. **1.** Vergi toplamakla görevli kimse. **—2.** Vergi toplamak ya da bayındırlık işleri yapmakla uğraşan mültezim ya da devlet müteahhidi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** Yeni Ahit'te, vergi ve harç toplayan yahudi memur (Publicanuslar, işgalci devletle ilişkileri ve yaptıkları haksızlıklar yüzünden küçümsenir ve sevilmezlerdi [havari Matta da bir publicanustu].)
—ANSİKL. Publicanuslukların kiralanmaları genellikle büyük sermayeler gerektirdiği için, son derece çağdaş bir yapıya sahip mali şirketler kuruluyordu. Senatörlere yasaklanan bu işlemlerden şövalyeler yararlanıyor ve böylece zenginleşerek yükseliyorlardı. Mültezim şirketler vergi tutarını öndelik olarak ödüyor ve sonradan bu tutarı topluyorlardı; genellikle ordunun gereçlerini de sağlıyor ve ikraz bankası rolü oynayarak özel işlerle uğraşıyorlardı. Cumhuriyet döneminin sonunda, eyaletlerden gelen parayı yönlendirerek büyük bir gelişme gösterdiler. Çoğu zaman, valinin etkinliklerini engelleyemeyeceği kadar büyük bir güçleri vardı.

PUBLİCOLA (Publius VALERİUS) → VALERİUS.

publicus *(cursus)*, Roma'da imparatorluk posta idaresi.

PUBLİLİUS PHİLO (Quintus), romalı siyaset adamı (öl. İ.Ö. 315'ten sonr.). Latinler'i yendi, diktatör ilan edildi. Pleblere önemli yararlar sağlayan *leges publiliae*' yi çıkarttı, 337'de praetor, 332'de censor, 327'de konsül oldu ve Napoli'yi kuşattı. 320 ve 315'te yine konsül seçildi.

PUCA, *saygı* anlamına gelen ve hinduculukta kutsal bir resme tapmayı adlandıran sanskritçe sözcük. Genel ve özel bir ayin olan bu tapma, özellikle çiçekler ve yiyecek maddeleri sunulmasını, tapılan tanrının suyla kutsanmasını ve süslenmesini vb. içerir.

PUCALLPA, Peru'da (Loreto yönetim bölgesi) kent, Ucayali kıyısında; 153 000 nüf. (1990). Iquitos'a doğru ırmak ulaşımının başlangıç noktası. Tersaneler. Kereste sanayisi. Petrol rafinerisi.

PUCARA, Peru'da, Titicaca gölünün (Puno ili) K.-B.'sında arkeolojik alan. İlk ara dönemin (İ.Ö. 200 - İ.Ö. 600) başına tarihlendirilen yapı topluluğu geniş bir alana yayılır. Kazılar sırasında, birçok yapı temeli (bunlar arasında bir teras üzerine inşa edilmiş üç büyük yapı da yer alır) ortaya çıkarıldı. Ele geçirilen çanak çömlek kırmızı zemin üzerine siyah ve beyaz boyalı motiflerle süslüdür; motifler çoğu kez kazınmış çizgilerle vurgulanmıştır. Bol miktarda bulunan heykeller Recuay* ve Tiahuanaco*'dakileri anımsatır ve daha çok ellerinde "ganimet başlar" tutan kişileri canlandırır.

Bk. resim sayfa 9614

Pucavaliya *(Sungu tacı)*, Buddha'nın yaşamından alınan ve Mayurapada Buddhaputra adlı sri lankalı bir keşiş tarafından seylan dilinde yazılan öyküler derlemesi (XIII. yy.). Topluluk önünde okunmak için yazılan bu uzun metnin son bölümlerinde Sri Lanka tarihi anlatılmaktadır.

PUCCİ (Antonio), italyan yazar (Floransa 1310'a doğr. - ? 1388). Esinini halktan alan şiirler yazdı, G. Villani'nin *Cronica*' sının bir uyarlamasını yaptı. *Le proprietà del Mercato Vecchio*'da Floransa yoksul halk kesiminin geleneklerini anlattı.

PUCCİNİ (Giacomo), italyan besteci (Lucca 1858 - Brüksel 1924). Milano'da Ponchielli'nin öğrencisi oldu. Bu kentte ilk iki operası *Le Villi* (1884) ve *Edgar*'ı (1889)

puanter

makyajın yapılmasını sağlayan kozmetik ürün. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Pirinç pudrası,* eskiden pirinç nişastasından yapılan pudra. **—2.** *Pudra şeker* → PUDRAŞEKER.
—ANSİKL. Kozmet. Pudralar, toz ya da sıkıştırılmış olarak (taş pudra) bulunur. Pudranın ana bileşeni, dokunulduğunda çok yumuşak bir etki uyandıran ve örtme gücü zayıf olan talktır (hidratlı doğal magnezyum silikat); ancak bileşimine örtme gücünü artırmak, parfümlerin katılmasını kolaylaştırmak ya da kimi kozmetik özellikler kazandırmak için çeşitli anorganik maddeler katılabilir.

PUDRALAMA a. Pudralamak eylemi.
—Aşındırc. Bir bağlayıcı (yapıştırıcı) sürülmüş yüzey üzerine, niteliği ve iriliği önceden belirlenmiş aşındırıcı tanelerini dağıtmaya dayanan yapıştırmalı aşındırıcı üretim aşaması. (Pudralama yerçekimi aracılığıyla ya da daha genel olarak, bir elektrik alanında elektrostatik yolla yapılır.)
—Boyac. Pudra haline getirilmiş reçineyle koruyucu ya da dekoratif bir katman meydana getirdikten sonra, bu tabakayı yoğuşturmak ya da eritmek amacıyla pişirme işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Boyac. *Püskürtme ile pudralama*'da boya tabancasına benzeyen bir hava tabancası kullanılır. Tabancayla *elektrostatik püskürtme*'de, elektrikle yüklenen pudra, eşya üzerine püskürtülür, eşya ters işaretli bir elektrik yükü taşıdığı için, pudra ile yüzey arasında elektrostatik bir çekim olur. *Akışkan yatakta* önceden ısıtılan eşya, bir gaz içinde akışlaştırma ile asıltı haline gelmiş pudra içine yerleştirilir ve kısmen erimiş pudrayla kaplanır. *Elektrostatik akışkan yatakta* akışkanlaştırılmış pudranın eşyayı kaplaması, elektrikle yüklenmiş toz tanecikleri ile cisim arasındaki elektrostatik çekim sayesinde kolaylaştırılır.

PUDRALAMAK g. f. Pudra dökmek, pudra sürmek.

PUDRALI sıf. Pudra sürülmüş yüz, ten vb. için kullanılır: *Yüzü her zaman pudralıdır.*
—Seram. *Pudralı mavi,* Kangşi sülalesi döneminde (1662-1722) yapılan bazı çin porselenlerinde görülen düzensiz mavi zemine denir; bu zemini sağlamak için mavi pudra, bir ucu gazlı bezle kapatılmış bambu kamıştan üflenir, böylelikle sonuçta benek benek bir görünüm elde edilirdi. (Bu teknik XVIII. yy.'da Avrupa'da, Meissen'de, Sèvres'de, Tournai'de, Worcester'de, vb. taklit edildi.)

PUDRALIK a. Pudra kutusu; pudriyer.

PUDRAŞEKER a. Dövülerek un durumuna getirilmiş şeker.

PUDRİYER a. (fr. *poudrier*). Aynası ve ponponu olan, içine pudra konmuş küçük kutu; pudralık.

PUDSEY, Büyük Britanya'da (West Yorkshire) kent, Leeds yerleşme alanının güney-batı'sında; 38 100 nüf. Tekstil.

PUDU a. Andlar'ın batı yamacında, Peru ile Patagonya arasında yaşayan geyik cinsi. (Dallı olmayan iki sivri boynuzu vardır. Geyikgiller familyası, *Odocoileinae* oymağı.)

PUDUHEPA, hitit tarihinin en etkin kraliçesi (İ.Ö. XIII. yy.). Adı çeşitli belgelerde Kizzuvatna ülkesinin kızı ya da Kummani ülkesinin kızı olarak geçer. Pentipşarri adlı bir rahibin kızıydı ve kendisi de rahibeydi. Hattuşili III'ün ve oğlu Tuthalya IV'ün hükümdarlıkları sırasında önemli rol oynadı (pek çok resmi belgede kocası ve daha sonra da oğluyla birlikte onun mührü de vardır). Fıraktin* kabartmasında Hattuşili III ile birlikte dinsel bir törende gösterilmektedir.

PUDUKOTTAİ, Hindistan'da kent, Tamil Nadu'da, Tiruçirapalli'nin güneyinde; 87 952 nüf.

PUEBLA ya da **PUEBLA DE ZARAGOZA,** esk. **Puebla de los Angeles,** Meksika'da kent, eyalet merkezi, Atoyac vadisinde, Popocatepet'in D.'sunda; 1 054 921 nüf. (1990). Üniversite. Ticaret ve sanayi (çelik fabrikası, otomobil yapımı, tekstil, seramik, camcılık) merkezi. —*Puebla eyaleti* (33 919 km²; 4 118 059 nüf. [1990]) Anáhuac platosunun doğu ve güney ucunu kaplar ve G.'de rio de las Balsas'ın yukarı havzasını sınırlar. Yoğun nüfusludur; zengin bölgeler üzerinde (kahve, mısır, pamuk, tahıl, şekerpancarı) yayılır.
—Tar. 1530'da din adamları tarafından kurulan kent, Mexico-Veracruz yolu üzerinde bir anahtar rolü oynadı ve 1550'de piskoposluk oldu. 1847'de Amerikalılar tarafından alınan kent Fransızlar'ın Meksika seferindeki başlıca hedeflerinden birini oluşturdu. Başarısız bir ilk kuşatmadan sonra (1862) [Meksikalılar için "5 mayıs" zaferi] 1863'te Fransızlar kenti aldılar. 1867'de Porfirio Díaz kenti yeniden ele geçirdi.
—Güz. sant. Kent ve çevresinde, zengin bezemeleriyle dikkati çeken barok üslubunda birçok kilise bulunur. 1588'de yapımına başlanan Rönesans üslubundaki katedrale 1664'te bir cephe eklenmiştir. S. Domingo kilisesi'nde 1690 tarihli Rosario capellası. Eski S. Monica manastırı'nda din müzesi. Puebla eyaleti müzesi (arkeoloji, etnoloji).

PUEBLO, ABD'de (Colorado) kent, Yukarı Arkansas kıyısında, Kayalık dağlar'ın doğu kenarında; 102 150 nüf. (1987). Demiryolu (kıtalararası demiryolu ve Kayalık dağlar boyunca kuzeyden güneye doğru uzanan yol). Sulama ile tarım yapılan bir bölgenin ticaret ve sanayi (çelik, metalürji, yakınındaki kömür madeni sayesinde gelişmiştir) merkezi.

PUEBLO BONİTO, İ.S. 919-1100 yılları arasında, Yeni Meksika'da, Chaco Canyon bölgesinde Anasazi kültürü doğrultusunda yapılmış önemli mimari komplekslerden biri. Dört kat yüksekliğinde surlarla çevrili, yarım daire biçiminde yapılmış bu kent, 1 200'den fazla insanı barındırıyordu. Zenginliği, çok uzaklardaki

Bk. resim sayfa 9616

satıcıları bile çekiyordu. 1300'e doğru pek bilinmeyen nedenlerden ötürü terk edildi ve halkı Hopiler'in ve Zuñiler'in bugün de yaşadıkları köylere yerleştiler.

PUEBLOLAR, ABD'nin kuzey-batı'sında yaşayan Kızılderililer. Özellikle tarımsal (mısır) bir gelenekleri olmakla birlikte, avcılık da yapıyorlardı (tavşan, geyik, karaca ve bizon). İlkin yerleşmiş oldukları Utah, Colorado, Arizona ve Yeni Meksika'da en görkemli dönemlerini yaşayarak (XIII. yy.) koloniler halinde Texas, Nevada ve Kansas'a yayıldılar. Bu dönemi, ispanyol kolonların gelmesiyle (1540) başlayan bir gerileme dönemi izledi ve onları batıya doğru bir göçe zorlayan ispanyol kolonlar, bugün yaşadıkları bölgelere yerleşmelerine yol açtılar. Beyaz sömürgeleştirmeye başarıyla direnen Pueblolar'ın yığınsal bir nitelik taşıyan 1680 ayaklanmaları, bütünleşmeye razı olmadıklarını gösterdi ve günümüze kadar süren bu tutum, birçok töre ve inançlarının korunmasını sağladı.
Doğu'daki Pueblolar (teva, tiva, tanoan ve keresan köyleri), iki yarı biçiminde bir bölünmeye ve iyileşme ayinleri yapan gizli derneklerin varlığına dayanan bir toplumsal yapıya sahip topluluklar halinde, rio Grande kıyılarında yaşamaktadırlar. Öteki pueblo köyleri (Zuñiler), Batı'daki Pueblolar'ın başlıca temsilcileri olan Hopiler' in yerleştikleri Yeni Meksika ve Arizona sınırında yer alan köylerde kurulmuşlardır. Pueblolar'ın mitolojisi çökel bir evren başlangıcı inancına dayanmakta ve bu inanç kendini insanlar, atalar ve tanrılar arasında var olan zorunlu karşılıklı bağıntıyı dile getiren temel atalar tapmasıyla *(kaçina)* ortaya koymaktadır.

Puduhepa
Fraktin kabartmasında
Kayseri

PUENTE ALTO, Şili'de kent, Santiago'nun banliyösü; 187 735 nüf. (1990).

PUENTE-GENİL, İspanya'da kent, Andalucía'da (Córdoba ili), Genil kıyısında; 26 200 nüf. Şekercilik.

PUENTE LA REİNA, İspanya'da kasaba, Navarra'da (Pamplona ili), Ebro'nun ikincil kolu Arga'nın kıyısında; 1 962 nüf. Ortaçağ'da Santiago de Compostela'ya giden hacıların en son konaklama yeriydi. Eski kiliseler ve gotik üslubunda köprü.

PUERARYA a. (lat. *pueraria*'dan). Üçüz yapraklı, küçük, kırmızı ya da mavi salkım çiçekli tırmanıcı çalı. (*Pueraria thunbergiana* [*hirsuta*] güzel kırmızı çiçekli, tırmanıcı bir bitkidir. Sapının lifleri Japonya'da dokumacılıkta, köklerinden elde edilen nişasta yiyecek olarak [kudzu] kullanılır; yaprakları çok iyi bir hayvan yemidir. Kelebekçiçekligiller familyası.)

Puerta del Sol, 1969'da hizmete giren ve Paris-Madrid arasını bir gecede alan süratli tren.

PUERTO AİSÉN ya da **PUERTO AYSÉN,** Şili'de liman kenti, río Aisén'in oluşturduğu fiyordun kıyısında; 7 000 nüf. Ulaşım kavşağı (Arjantin'e giden karayolu). Soğukhava depoları (et ve meyve). Süt sanayisi.

PUERTO ARMUELLES, Panama'da liman, Chiriquí körfezinin batı kıyısında;

Lauros-Giraudon

pudralı mavi vazo
XVIII. yy. çin porseleni
Ulusal seramik müzesi, Sèvres

Puebla
Santo Domingo kilisesi'nde
Rosario capellası (1690)
[yaldızlı yalancımermerler ve ağaç oymalar, mermer vb.]

A. Thomas-Explorer

A. Thomas-Explorer

Pueblo Bonito sitinden bir görünüm (önde, bir kiva) Anasazi kültürü, X.-XII. yy.

12 000 nüf. Bir muz bölgesinin ticaret merkezi.

PUERTO ARRECİFE ya da **ARRECİFE,** İspanya'ya bağlı Lanzarote adasının (Kanarya takımadaları) merkezi; 29 000 nüf.

PUERTO AYACUCHO, Venezuela'da kent, Amazonas federal bölgesinin (Amazon) merkezi, Orinoco'nun sağ kıyısında; 10 400 nüf.

PUERTO AYSEN → PUERTO AISÉN.

PUERTO BAQUERİZO, PUERTO CHİCO ya da **BAQUERİZO MORENO,** Galápagos adaları ilinin (Ekvador) merkezi, San Cristobal adasının G.-B. kıyısında.

PUERTO BARRİOS, Guatemala'da liman kenti, İzabal yönetim bölgesinin merkezi. Honduras körfezi kıyısında; 52 000 nüf. (1987). Muz, buğday, kahve, mısır, şeker dışsatımı. Petrol rafinerisi.

PUERTO BELLO → PORTO BELO.

PUERTO BERRÍO, Kolombiya'da (Antioquia ili) kent, Magdalena kıyısında; 21 700 nüf. Irmak limanı. Ticaret ve tarım merkezi.

PUERTO BOLÍVAR, Ekvador'da (El Oro ili) liman, Machala yakınında. Muz dışsatımı.

PUERTO CABELLO, Venezuela'da (Carabobo eyaleti) liman, Andlar'ın eteğinde, Antiller denizi kıyısında; 94 000 nüf. (1991). Kahve ve kakao dışsatımı yaparak bir sanayi merkezi (gemi yapımı, petrol rafinerisi, kimya) ve Valencia gölü yöresindeki sanayi alanının ulaşımını sağlayan bir merkez haline geldi.

PUERTO CARRENO, Kolombiya'da yer, Vichada komiserliğinin merkezi, Venezuela sınırı yakınında, Orinoco ve río Meta'nın kavşağında; 1 900 nüf. Tarım merkezi (büyükbaş hayvan, mısır).

PUERTO CHİCO → PUERTO BAQUERİZO.

PUERTO CORTÉS, Honduras'ta (Cortés yönetim bölgesi) liman kenti, Honduras körfezi kıyısında (Antiller denizi); 43 300 nüf. (1989). Besin sanayileri. Deri işleme. Muz, kahve, hindistancevizi, kereste dışsatımı. Petrol rafinerisi.

PUERTO DE ALCUDİA, Mallorca adasında (Balear adaları) balıkçılık limanı ve sayfiye yeri, Alcudia koyunun kuzey-doğu kıyısında; 150 nüf.

PUERTO DE LA CRUZ, İspanya'ya bağlı Tenerife adasında (Kanarya takımadası) kent; 20 700 nüf. Turizm merkezi. Botanik bahçesi.

PUERTO DE SANTA MARÍA (EL), İspanya'da liman kenti, Andalucía'da (Cádiz ili), Guadalete'nin ağzı yakınında, Cádiz koyu kıyısında; 57 400 nüf. Dışsatım (Jerez şarapları, portakal) merkezi.

PUERTO LA CRUZ, Venezuela'da (Anzoátegui eyaleti) liman kenti; 442 677 nüf. (1989). Petrol merkezi (liman ve rafineriler).

PUERTO LİMÓN → LİMÓN.

PUERTOLLANO, İspanya'da kent Castilla la Mancha'da (Ciudad Real ili), sierra Morena'nın kuzey yüzünde; 49 000 nüf. Yeraltı zenginlikleri sayesinde gelişmiş sanayi (kömür ve bitümlü şistler) merkezi. Termik santral. Petrol rafinerisi ve petrokimya. Sentetik tekstiller.

PUERTO MALDONADO, Peru'da kent, Madre de Dios ilinin merkezi, río Madre de Dios kıyısında; 6 400 nüf. Bir hayvancılık bölgesinin ticaret ve turizm merkezi (Cuzco ve İquitos'a bağlanmış havalimanı).

PUERTO MONTT, Şili'de liman kenti, Göller yönetim bölgesi'nin merkezi, 122 413 nüf. (1990). Ticaret ve tarım (besin sanayileri). Panamerikan'ın ve demiryolunun son durağı. Balıkçılık. Turizm.

PUERTO NATALES, Şili'nin güneyinde kent; 12 000 nüf. Soğuk hava depoları (etler). —Yakınında, kömür madeni. Arjantin Patagonyası'nda çalışan madenciler için yatakhane-kent.

PUERTO ORDAZ, Venezuela'da (Bolívar eyaleti) liman kenti, Orinoco kıyısında, Ciudad Bolívar'ın aşağısında, ırmağın río Caroní'ye kavuştuğu yerde. Cerro Bolívar'daki demir madeni buradan başka yerlere taşınır. Alüminyum metalürjisi (elektrik enerjisi Caroní üzerindeki barajdan gelir). Río Caroní'nin öbür kıyısındaki San Félix'e bir köprüyle bağlı olan kent, San Félix ile birlikte yeni Ciudad Guayana yerleşme alanını oluşturur.

PUERTO PLATA, Dominik Cumhuriyeti'nde kent, kuzey kıyısında, il merkezi; 42 200 nüf. Turizm merkezi. Besin sanayileri. —*Puerto Plata ili,* 1 881 km^2; 229 738 nüf. (1990).

PUERTO REAL, İspanya'da liman kenti, Andalucía'da (Cádiz ili), Cádiz koyu kıyısında, Trocadero kanalının başlangıç noktasında; 23 900 nüf. Sayfiye yeri.

PUERTO RİCO → PORTO RİKO.

Puerto Rosales-La Plata, Arjantin'de 585 km uzunluğunda petrol boruhattı, Neuquén yataklarından gelen ve dışarıdan alınan ham petrolü La Plata rafinerilerine ulaştırır.

PUERTO STROESSNER, Paraguay'da (Alto Paraná ili) kent, Paraná kıyısında, Arjantin ve Brezilya sınırında. Paraná üstünde uluslararası köprü.

PUERTO SUÁREZ, Bolivya'da (Santa Cruz ili) kent, Brezilya sınırında, Corumbá'nın karşısında; 5 000 nüf. Santa Cruz-São Paulo demiryolu buradan geçer.

PUERTO VALLARTA, Meksika'da (Jalisco) sayfiye yeri ve turizm merkezi, Büyük Okyanus kıyısında (Banderas körfezi); 60 000 nüf. Tarım ürünleri dışsatım limanı.

PUERTO WİLCHES, Kolombiya'da (Santander yönetim bölgesi) kent; 5 300 nüf. Magdalena kıyısında ırmak limanı. Yakınında petrol yatağı.

PUERTO WİLLİAMS, Şili'de liman kenti, Antarktika ili ile Şili'nin Antarktika arazisinin yönetim merkezi, Beagle kanalı kıyısında, Navariño adasında.

PUF a. (fr. *pouf*). **1.** XIX. yy.'ın ikinci yarısında çok tutulan, ayakları gizleyen bir fırfırla ya da püsküllerle süslü, alçak ve geniş kapitone tabure. **—2.** Üzerinde oturmaya yarayan kalın yastık.

PUF a. (ing. taklit kökenli *puff*'tan). Genet. Politen kromozomlar üzerinde gözlenen ve haberci-RNA bireşimini gösteren her türlü yapı değişikliği. (Puflar, DNA sarmalının açıldığı yerdeki tek bantlara tekabül eder. Bu sarmal yapısını yitirmiş DNA yerel histonlarla birlikte, yeni RNA birikimi ve dış kaynaklı asit proteinlerin birikmesi sonucu, puflara özgü görünümü yaratır. Puflar, Balbiani halkalarına tekabül eder.

PUF ünl. (yansıma sözc.). **1.** Sıkıntı ve usanç belirten ses. **—2.** Bir şeyi söndürürken ya da bir şey sönerken çıkan ses.

PUFBÖREĞİ a. Mutf. → BÖREK.

Larousse

baron von **Pufendorf**
D. K. von Ehrenstrahl'ın yapıtından Jan Munnikhuysen'in bir gravürü (ayrıntı)
Bibliothèque nationale, Paris

PUFENDORF (Samuel, *baron* VON), alman hukukçu ve tarihçi (Chemnitz, Saksonya, 1632 - Berlin 1694). *Elementorum Jurisprudentiae Universalis Libri Duo* (Evrensel hukuk biliminin öğeleri) [1660] adlı yapıtı öyle büyük bir başarı kazandı ki Saray seçicisi onun Heidelberg'e profesör atanmasını sağladı (1661). "Severinus de Monzambano" takma adıyla, siyasal ucube olarak nitelediği Germen İmparatorluğu'nun sert bir eleştirisi olan *De statu imperii germanici* (Germen İmparatorluğu'nun durumu) [1667] adlı bir yapıt yayımladı. Kendini unutturmak zorunda kaldığı için, İsveç Lund üniversitesi'nin doğal hukuk kürsüsünde ders vermeyi kabul etti (1670). *De iure naturae et gentium* (Doğal hukuk ve devletler hukuku) [1672] adlı büyük yapıtı burada yayımladı. Grotius'un düşüncelerini yeniden ele alarak geliştirdiği bu yapıtta, hukuku rasyonel temellere, toplumsal bir sözleşmeye dayandırdı ve barışın doğal durum olduğunu ileri sürdü. İsveç'in (1677), ardından Brandenburg Büyük Seçiciliği'nin (1688) tarih yazarlığına getirildi, hukuki ve savunucu çalışmalarını sürdürdü. Rousseau'yu son derece etkileyen bir de insan ve yurttaş ödevleri üzerine bir kitap yazdı.

PUFLA a. (yun. *pupulan,* ince tüy'den). **1.** Kuzey kutbu çevresinde yaşayan ördek. (Çok ince ve yumuşak tüylerinden yapılan yastıklar ve yataklar çok makbuldür. Bil. a. *Somateria mollissima;* ördekgiller familyası.) [PUPLA da denir.] (→ EİDER.) **—2.** *Pufla gibi,* çok yumuşak ve şişkin.

◆ sıf. Bu kuşun tüyleriyle doldurulmuş: *Pufla minder, şilte.*

PUFLAMAK gçz. f. (yansıma sözc.). Puf sesi çıkararak sıkıntısını, üzüntüsünü ya da usancını belli etmek.

PUGAÇEV (Yemelyan İvanoviç), Don kazağı (Zimoveyskaya 1742'ye doğr. -Moskova 1775), 1773-74 rus halk ayaklanmasının önderi. 1771'de imparatorluk ordusundaki askerlik görevini terk ederek, İayk vadisindeki (Ural) Kazaklar'ın ve Starovyerıylar'ın yanına sığındı. 1773-74'te, "mujiklerin ve Kazaklar'ın çarı" imparator Pyotr III olduğunu ileri sürerek, onun tahtını gasbeden Yekaterina II'yi devirmek üzere Kazaklar'dan, köylülerden ve azınlıklardan oluşan birçok birlik topladı. Kazaklar'a özerklik sözü verdiği İayk Kazakları'nı,kendisine silah sağlayan Ural'daki metalürji fabrikaları işçilerini ve Başkırtlar'ı çevresine toplayarak, Orenburg eyaletinin büyük bölümünü egemenliği altına aldı. Bununla birlikte mart 1774'te, altı aydan beri kuşattığı Orenburg'dan ayrılmak zorunda kalması üzerine Kazan'a ve Volga bölgesine geçti. Temmuz 1774'te yayımladığı bir bildiriyle serfliğin ve soyluluğun kaldırıldığını ilan etti ve Volga havzasındaki köylülerin genel ayaklanmasına yol açtı. Ayaklanan köylüler, memurları ve senyörleri öldürdüler. Ağustos ayından başlayarak Yekaterina II, Türk-Rus savaşı'nın son bulmasıyla serbest kalan orduyu isyancılar üstüne gönderebildi. Pugaçev tutuklanarak yetkililere teslim edildi (eylül 1774). Moskova'da yargılandı ve dört yoldaşıyla birlikte idam edildi. Serflik kaldırılana kadar rus yönetici sınıflar yeni bir *pugaçevşçina*'nın patlak vermesi korkusu yaşadılar.

PUGET (Pierre), fransız heykelci,ressam ve mimar (Marsilya 1620 - *ay. y.* 1694). Floransa'da Pietro da Cortona'nın yardımcısı olarak etkinlik gösterdi (1640'a doğr. - 1642). Ülkesine dönünce Toulon'da (belediye sarayının atlantları, 1655) ve Paris'te (Fouquet'nin siparişi üzerine Vaux parkı heykelleri) çalıştı. Yedi yıl kaldığı Cenova'da S. Maria di Carignano kilisesi için heykeller yaptı. 1667'de Toulon'a döndü ve krallık gemileri heykel şantiyesini yönetti. Versailles için, barok gariplikleri̇ne rağmen olumlu yankılar uyandıran *Krotonlu Milo** ve *Andromede'yi kurtaran Perseus* adlı heykel gruplarını gerçekleştirdi (1672 -1684, mermer, bugün Louvre'da). Marsilya'daki Düşkünler yurdu'nun, yumurta biçimli kubbesiyle ayırt edilen güzel capellası onun planlarına göre yapılmıştır.

PUGET SOUND, ABD'nin batı kıyısında fiyord, Washington eyaletinde. Juan de Fuca boğazının ucunda başlar ve Olympia yakınlarında, adalardan ve deniz kollarından oluşan dar bir labirentle sona erer. Dördüncü Zaman buzullarınca yontulmuş bu çöküntü alanını, daha sonra denizin istila etmesi, liman yerlerini çoğalttı. Balıkçılığın gelişmesi (kıyılarda balık üretimi) ve özellikle de büyük ticari gelişme (Tacoma, Seattle) hem kıyılarda nüfusun artmasına hem de önemli sanayilerin burada kurulmasına yol açtı.

PUGİLATUS, YUMRUK* DÖVÜŞÜ'ne Latinler'in verdiği ad.

PUGİLLARES a. (lat. sözc.). Antik. Üzerine sivri bir uçla yazı yazılan mum kaplı tabletler. (Çok küçük boyutlarda olan bu tür tabletler avuç içinde taşınabiliyordu.)

PUGİN (Augustus Welby Northmore), ingiliz mimar ve yazar (Londra 1812 - Ramsgate 1852). Fransız asıllı olan babası AUGUSTE (Bellier-Auvray, Normandiya, 1762 - Londra 1832), gotik sanat uzmanı bir teknik ressamdı. Oğul Pugin, Barry tarafından Londra parlamentosu'nun dekorunu yapmakla görevlendirildi; Nottingham katolik katedrali (1842) ve Ramsgate'deki St Augustine kilisesi de onun yapıtlarıdır. XIX. yy. ingiliz yenigotik hareketinin öncülüğünü yapan Pugin'in başlıca kitapları şunlardır: *Contrasts; or, a Parallel between the noble edifices of the 14th and 15th centuries and similar buildings of the present day; showing the present decay of taste* (Karşıtlıklar; ya da XIV. ve XV. yy.'ların soylu yapılarıyla günümüzün benzer yapıları arasında kurulan paralellik, bugünkü zevk düşkünlüğünü nasıl yansıtıyor) [1836] ve *The true Principles of pointed or christian architecture* (Hıristiyan mimarlığının gerçek ilkeleri) [1841].

PUGLİA, Güney İtalya'da bölge; 19 347 km²; 4 059 309 nüf. (1989). Merkezi *Bari*. Bari, Brindisi, Foggia, Lecce ve Taranto illerinden oluşur. Eski Apulia, Adriya denizi ile İon denizi kıyısında, İtalya yarımadasının güney-doğu ucunda (burada "çizme topuğu" biçimini alır) 350 km uzunluğunda ve 50 km genişliğinde bir dörtgen oluşturur. Apenninler'in doğusunda kalan ovalarda ve Puglia tepelerinde (yüzölçümünün % 90'ı) çok kurak, akdeniz iklimi görülür. Bununla birlikte Puglia büyük bir tarım bölgesi ve büyük tahıl üreticisidir; ayrıca ağaç yetiştiriciliği, bağcılık (italyan şarabının % 17'si), zeytincilik (ülke toplamının 1/3'ü) ve meyvecilik de vardır. Balıkçılık ve deniz ürünleri yetiştiriciliği de yapılmaktadır. Sanayide büyük gelişme göstermiştir. Geleneksel sanayilere (un fabrikası, yağ fabrikası, tuzlalar, boksit yatakları, Taranto askeri fabrikası), daha modern etkinlikler eklenmiştir: Brindisi'de kimya, Taranto'da demir-çelik ve Bari'de dönüştürme sanayileri. Hizmetler kesimi etkinlikleri, turizm (kıyı dışında, "trulli"deki muhteşem kentleşmiş kasabalar) ve özellikle Foggia, Lecce, Brindisi ve Taranto gibi kentlerin ticarette oynadığı rol sayesinde önem kazanmıştır. İl merkezleri, bölge merkezi Mezzogiorno'nun üçüncü kenti Bari'nin gölgesinde kalmıştır. Son on yılda gerçekleşen gelişmeler Puglia'dan Kuzey İtalya'ya yapılan göçü durdurmaya yetmemektedir.

—*Tar.* B.'ya doğru Eskiler'in *Apulia*'sından daha dar olan bölge, yavaş yavaş Normanlar tarafından işgal edildi (1059'da Roberto Guiscardo Puglia dükü durumuna geldi). Haçlı seferleri çağında limanlarındaki etkinliğin yol açtığı bir refah döneminden sonra bölge, anjou (1264), aragón (1442), ardından ispanyol (1529-1707) egemenlikleri döneminde yavaş yavaş gerilemeye başladı. Sicilya krallığı'nın eyaleti olunca, Bourbonlar'ın tahta yeniden çıkmalarından (1816) sonra liberal bir muhalefet merkezi durumuna geldi. 1860'ta İtalya krallığı'na katılması, büyük malikâneler sorununa bir çözüm getirmedi ve temmuz 1861'den başlayarak bölge, büyük haydutluk odaklarından birini oluşturdu.

Giraudon

Pierre Puget
İskender ile Diogenes
mermer kabartma, 1684
Louvre müzesi, Paris

Puglia ya da **Pulya seferleri,** Osmanlı devletince İtalya'nın Puglia (Pulya) bölgesi hedef alınarak Fatih (→ OTRANTO SEFERİ), Kanuni ve Selim II dönemlerinde yapılan askeri harekât. Kanuni, Napoli krallığı'nı fethettikten sonra Roma'yı ele geçirmek amacıyla İtalya seferine çıktı (1537). Osmanlı-Fransız ittifakı gereğince türk ordusuyla donanması Güney İtalya'ya saldırırken, Fransızlar da Kuzey İtalya üzerine yürüyeceklerdi. Ordusunun başında Avlonya'ya gelen Kanuni, üçüncü vezir Lütfi Paşa'yı Güney İtalya'yı fethetmekle görevlendirdi. Böylece İtalya kıyısına çıkan Lütfi Paşa ordusu, Castro, Otranto gibi birkaç kaleyi aldıktan sonra yaklaşık 30 berkitilmiş yer, binlerce tutsak ve bol miktarda ganimet ele geçirdi. Türk-Venedik savaşı'nın başlaması üzerine Puglia seferini yarıda kesmek zorunda kalan Lütfi Paşa, 30 gün kadar işgal altında tuttuğu Otranto yöresini boşaltarak Korfu seferine çıkmak için Avlonya'ya (Vlorë) geri döndü (1537). Sakız adasını fetheden kaptanıderya Piyale Paşa, daha sonra Güney İtalya kıyılarına giderek Puglia bölgesini ele geçirdi (1566). Selim II döneminde Piyale ve Kılıç Ali paşalar komutasındaki türk donanmasıyla ordusu, İki Sicilya krallığı'na karşı açılan sefer sırasında (1573) İtalya'nın Puglia kıyılarını vura-

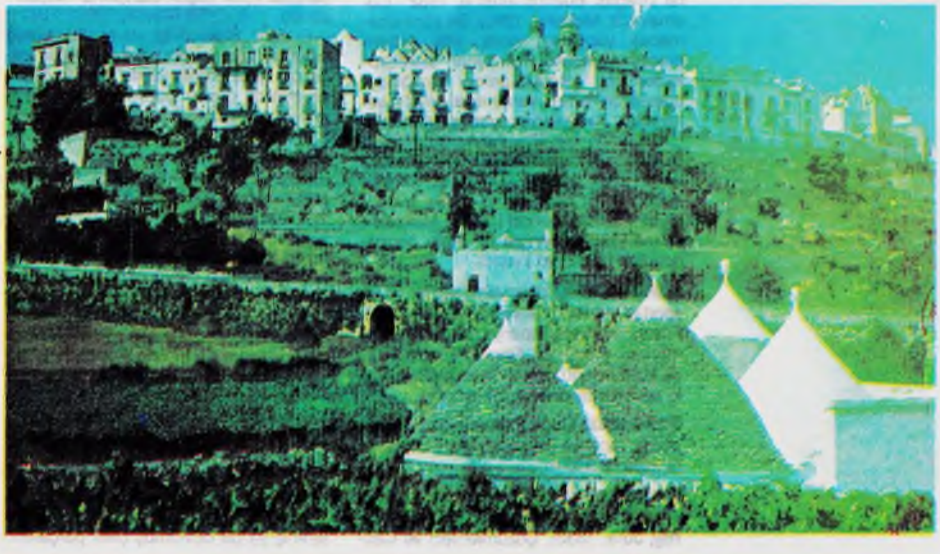
A. P. N.

Yemelyan İvanoviç Pugaçev
ressamı bilinmeyen bir portreden
ayrıntı
Tarih müzesi, Moskova

Puglia: Locorotondo'da (Bari ili) bağlar ve taraça tarımı

J. P. Garcin-Diaf

rak birçok tutsak ve bol miktarda ganimet elde etti. Ancak, havaların erken bozması üzerine Napoli ve Sicilya kıyılarına gitmekten vazgeçip İstanbul'a geri döndü.

PUGNANİ (Gaetano), italyan kemancı ve besteci (Torino 1731 - *ay. y.* 1798). Torino Krallık capellası'nda keman çaldı. Roma'da V. L. Ciampi'den kontrapunto dersleri aldı. Keman virtüozu olarak ünlendi, Paris'te konser verdi (1754). 1767-1770 arasında Londra'da Royal Theatre'ı yönetti. Daha sonra hep Torino Krallık capellası'nda çalıştı: 1770'te birinci keman, 1776' da enstrümantal, 1786'da da askeri müzik yöneticisi oldu. Öğrencisi Viotti ile, birçok Avrupa başkentinde konser verdi. 8 opera (*Nanetta e Lubino*, 1769; *Achille in Sciro*, 1785), bir oratoryo, 2 kantat, keman sonatları, oda müziği yapıtları, senfoniler, bir keman konçertosu, bir orkestra süiti (*Werther*, 1796) bıraktı.

PUHTE sıf. (fars. *puhten*, pişmek'ten, *puhte*). *Esk.* Pişmiş, olgun; deneyimli, gün görmüş.

PUHTEGÂN çoğl. a. (fars. *puhte*'nin çoğl. *puhtegān*). *Esk.* Olgunluğa erişmişler, olgun kimseler.

PUHTEGİ a. (fars. *pūhte* ve *-ī*'den *pūhtegī*). *Esk.* Olgunluk, pişkinlik.

PUHUKUŞU a. Hemen hemen Kuzey yarıküre'nin büyük bölümüne yayılan baykuş. (Ormanları, dağları, kayalıkları seven, yerli ve gezici bir kuştur. Küçük ve orta irilikte memelileri, böcekleri, gündüzyırtıcısıgilleri avlar. Bil. a. *Bubo bubo*. Baykuşgiller familyası.)

puhukuşu

PUİFORCAT (Jean), fransız kuyumcu ve heykelci (Paris 1897 - *ay. y.* 1945). Kuyumculuk alanında, boyutlardaki uyumla dikkati çeken, yalın nitelikli çok sayıda yapıtı vardır (Süsleme sanatları müzesi [Paris], Metropolitan Museum [New York], Toledo ve Lüksemburg katedrallerinin, Blois bazilikası'nın ve Solesmes manastırı'nın hazine daireleri).

PUIG (Manuel), arjantinli yazar (General Villegas, Buenos Aires ili, 1932 - Cuernavaca, Meksika, 1990). Bir süre sinemacılık yaptıktan sonra,. kitle iletişim araçları kanalıyla yayımlanan stereotiplerden yola çıkarak, parodi niteliğinde, düşsel bir evren yaratmaya girişti: senaryolar, radyofonik oyunlar, romanlar (*La traición de Rita Hayworth* [1968]; *Boquitas pintadas* [1969]; *The Buenos Aires affair* [1973]; *Örümcek kadının öpücüğü* [El beso de la mujer araña], 1976; *Pubis angelical* [1979]; *Maldición eterná* [1980]; *Sangre de amor correspondido* [1982] vd.) yazdı.

PUIGCERDÁ, İspanya'da sayfiye ve kış sporları merkezi, Katalonya'da (Gerona ili), Fransa sınırında, İspanya Cerdanyası'nın merkezi, 5 800 nüf. Aragón kralının 1177' de kurdurduğu kent XVII. ve XVIII. yy.'daki savaşlarda önemli rol oynadı.

PUIGMAL, Doğu Pireneler'de (Fransa) doruk, İspanya sınırında, Mont-Louis'nin G.'inde; 2 910 m.

PUISEUX (Victor), fransız matematikçi ve gökbilimci (Argenteuil 1820 - Frontenay, Jura, 1833). Çözümlemeci ve Cauchy'nin öğrencisiydi; 1857'de, Paris Fen fakültesi matematik gökbilim kürsüsü'nde onun yerini aldı. *Recherches sur les fonctions algébriques* (Cebirsel fonksiyonlar üstüne araştırmalar) adlı yapıtında cebirsel fonksiyonların, bir dallanma noktası çevresinde yakınsak seriler biçiminde açılımını verdi (değişkenin, kesirli kuvvetlere bağlı olarak gelişen Puiseux açılımı). Gök mekaniği alanında da çalışmaları vardır.
—Oğlu PIERRE (Paris 1855 - Frontenay, Jura, 1928), gökbilimciydi, Ay devniminin yüzyıllık ivmesini, küçük gezegenleri inceledi, sapınç değişmezini belirledi ve fotoğraflarla Ay atlası hazırlanmasına ve Gök haritası çalışmalarına etkin olarak katıldı.

PUJİNE a. (fars. *pūjine*). *Esk.* **1.** Kantar. **—2.** 1 240 g'lık ağırlık birimi.

Pukaskwa, Kanada'da (Ontario) ulusal park, Superior gölünün kuzey kıyısında. Birçok göl içerir. Alanı: 1 885 km².

PUKË ya da **PUKA,** Arnavutluk'ta kent, yönetim bölümü merkezi, İşkodra dağlık artülkesinde; 2 500 nüf. Bakır zenginleştirme. —*Pukë yönetim bölümü;* 969 km²; 49 222 nüf. (1989).

PUKOU, Çin'de (Ciangsu) kent, Yangzi Ciang'ın aşağısında, Nankin'in karşısında; 15 000 nüf. Tiencin'den gelen demiryolunun son istasyonu. Kimya sanayisi.

PUKU a. (fr. *poukou*). Tropikal Afrika'nın sular altında kalan ovalarında ve bataklıklarında yaşayan iri antilop. (Bil. a. *Kobus vardoni*; boynuzlugiller familyası; *Hippotraginae* oymağı.)

PUL a. **1.** Eskiden kullanılan akçadan küçük metal para. **—2.** Taşıma ücretine karşılık posta gönderilerine, damga resmine karşılık kâğıtlara yapıştırılan, basılı küçük kâğıt parçası. (Bk. *ansikl.* böl. Postac.) **—3.** Kimi fantezi giysileri bezemek amacıyla kumaşa tutturulan madenden, sedeften, jelatinden vb. yapılmış yassı, delikli, küçük ve genellikle yuvarlak süs: *Pullarla işlenmiş bir gece giysisi.* **—4.** Tavla oyununda kullanılan tahtadan, plastikten vb. yassı ve yuvarlak taşlardan her biri. **—5.** Hayvanlara koruyucu bir örtü sağlayan, kendine benzeyen başka fanerlerle kiremit gibi üst üste binen ya da yan yana sıralanan, yassı ve sert deri faneri. (Bk. *ansikl.* böl. Zool.) **—6.** *Bir pul etmemek* → BİR. || *Pul pul*, ince parçalar, levhacıklar halinde: *Zamanla pul pul dökülen duvarlar. Derisi pul pul kalktı.* || *Pul şişe*, yeşil camdan, çok ince çeperli şişe. || *Bir pula satmak* → BİR.
—Balıkç. *Pul kazımak*, balıkların pullarını kuyruktan başa doğru sıyırarak temizlemek.
—Bot. Genellikle yassı ve küçük boyda, yaprak kökenli bitkisel organ. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Der. hast. Deriden kopup ayrılan üstderi parçası. (Çok küçük olanlarına "kepek" denir.)
—El sant. Bakırcılıkta yuvarlak kesilmiş bakır levhaya verilen ad. || *Pul oyası*, ipliğe pul geçirip tığla ya da iğneyle çeşitli biçimlerde örerek yapılan oya. (Desen aralarına uygulanabildiği gibi birkaçı bir araya getirilerek üç boyutlu motifler de oluşturulur.)
—Esk. sil. Kimi zırhları oluşturan ve balık pullarına benzeyen küçük metal yapraklardan her biri.
—Güz. sant. *Pul pul kalkmak*, bir vernik, boya vb. tabakası, bir resmin, heykelin yüzeyi sözkonusu olduğunda, pullar halinde ayrılıp dökülmek. (Bir tablonun pul pul kalkması, kullanılan verniğin ve boyaların kalitesizliğinden, yüzeyin iyi hazırlanmamasından ya da tuvalin rulo halinde sarılmasından kaynaklanabilir.)
—Mak. san. *Güvenlik pulu*, sıcaklığın aşırı yükselmesi durumunda güvenlik organı görevi yapan eriyebilir metalden pul. (Eşanl. GÜVENLİK RONDELASI.)
—Metalürj. Soğuk çekme işleminden sonra biçimlendirilmiş belirli boyutlarda metal levha parçası. (Eşanl. DİSK.) || Haddelenmiş ya da dövülmüş çelik parçaların gövdelerinde ortaya çıkan özür. (Bk. *ansikl.* böl.) || Dövme ya da çekiçleme gibi mekanik işlemlerin ürünün yüzeyinde kaldırdığı metal parça. (Genellikle kısmen oksitlenen demir alaşımlarının pulları, tufal olarak adlandırılır.) || Yorulmaya bağlı olarak haddeleme merdanelerinden kopan küçük parça. || *Pul temizleme*, kimi metallerin üzerini kaplayan oksit pullarını ya da tufalları giderme işlemi. (Yüzey temizleme işlemine benzeyen pul temizleme, mekanik [kumlama, saçma savurmayla temizleme] ya da kimyasal yöntemlerle [asitler] yapılır.)
—Mim. Üst üste binmiş kaplama öğelerini (örneğin kiremit, arduvaz) andıran süsleme. (Roman çan kuleleri, gotik oklar ve ağırlık kuleleri, çoğu kez pullarla bezenmiştir.)
—Mim. ve İnş. Bindirilerek yan yana dizilmesi, yuvarlak, testere dişi ya da düzensiz çizgiler oluşturan çatı kaplama öğesi.
—Mim. ve Süslem. sant. Tespih gibi sıralanan, oldukça kalın ya da şişkin küçük disklerden oluşan bezeme.
—Parac. Bir sikke, bir madalya basımı için hazırlanmış, yasal ayarda ve ağırlıkta maden ya da alaşım parçası.
—Teknol. Bir sıkıştırma aygıtını kullanırken vidayla somun arasına konan, ortası delik, yuvarlak ve ince metal levha.
—Terz. *Pul işlemek*, pulları belli bir desen oluşturacak biçimde kumaş üzerine dikmek. (Pul, iğneyi deliğinden geçirip kumaşa tutturarak ya da ortasına boncuk, inci vb. geçirilerek işlenir.)
—Tıp. *Tüberkülin pulu*, üzerine bir damla tüberkülin konan ve verem alerjisini araştırmaya yarayan yapışkan pastil.
—Verg. huk. Bazı hukuk anlaşmalarının yazılmasına tahsis edilen kâğıtlar üzerine basılmış, vergi biçiminde tahsil edilen ve Hazine yararına ödemeyi belirten küçük etiket ya da basılı işaret. || *Pul yapıştırarak ödeme*, damga vergisinin ana ödeme biçimi. (Yasada aksi belirtilmeyen durumlarda ve Maliye ve gümrük bakanlığı'nca ödenme biçimi düzenlenmeyen konularda ödeme, pul yapıştırılarak yapılır.) || *Taşıt pulu*, taşıt vergisinin ödendiğini göstermek üzere otomobillerin ön camına yapıştırılan damga pulu.
—Zool. Kelebeklerde, küçük bir ucu örteneğin içine gömülü olan çok küçük levha. (Kelebeklerin kanatlarını sürekli bir "toz" ile kaplayan bu pullar, ya basit yansımayla [kimyasal renkler] ya da ışık karışımları aracılığıyla [fiziksel renkler; ayrıca renklere parlaklık kazandırır] kanatlara renk verir.) || *Kokulu pul*, bazı kelebeklerde görülen androkoni*ye bazen verilen ad.

◆ sıf. Küçük, yassı ve yuvarlak şeyler için kullanılır: *Pul biber.*
—Metalürj. *Pul kalıp yöntemi*, KABUK* KALIP YÖNTEMİ'nin eşanlamlısı.
—ANSİKL. Bot. Pullar, tomurcukların, tırtılsı çiçeklerin ve kömeçlerin çevresinde, köksapların, yumruların, bazı soğanların, çamlarda çeşitli sürgünlerin, asalak bitki saplarının üzerinde ve tallı ciğeryosunlarında talın alt yüzünde bulunur. Kozalaklıların ve sikasların bileşik çiçeklerinde eşeysel organlar (yumurtalıklar ve çiçektozu keseleri) pulların üzerinde bulunur. Tomurcuklarda pullar, iç yüzlerindeki kıllar sayesinde, büyüme noktasını şiddetli kurumadan, mekanik etkilerden ve ani sıcaklık değişikliklerinden korumaya yarar. Bazı soğanlarda pullar yedek besinle yüklenerek kalınlaşır (zambak, sümbül).
—Metalürj. Pullar, bir kırılma yüzeyi üzerinde dairesel ya da birkaç milimetre uzunluğunda açık renkli oyuklar biçiminde ortaya çıkar. Genellikle nikel-krom, hatta karbon çeliklerinde bile görülen pul oluşumu, izabe sırasında normalin üstünde hidrojen bulunmasından ve ısıl ya da özellikle mekanik biçim değiştirmeye bağlı iç gerilimlerden kaynaklanır; pullar ayrıca sıcak şekillendirmenin (dövme ya da haddeleme) ardından uygulanan soğutma işleminin yeterince yavaş olmaması yüzünden de meydana gelebilir. Pulların oluşumunu önlemek için örneğin, kül içinde ya çok

yavaş bir soğutma (pullanmayı önleme işlemi) ya da vakum altında külçe döküm yöntemi uygulanır.

—Postc. Ortaçağ'dan beri yolların güvenli olmaması nedeniyle mektupların taşıma ücreti alıcı tarafından ödeniyordu. Posta ücreti gönderilerin ağırlığına ve yolun uzaklığına göre saptanıyordu. Ücretin varış merkezinde ödenmesi gönderilerin dağıtımında kimi güçlükler yaratıyordu. Daha sonraları posta puluna öncülük eden ve mektuplara yapışık olmayan bir tür bilet kullanılmaya başlandı. Ücretler artık postayı gönderen tarafından ödeniyordu. Mektup ücretlerinin gönderici tarafından ödenmesi, işlemlerin postanelerde yapılmasını gerektiriyor, bu da kullanımı azaltıyordu. Daha sonra damgalı zarf ya da kâğıt kullanılmaya başlandı. Posta pulu ilk kez 1840 yılında İngiltere'de çıkarıldı; Fransa'da 1848 yılında, Türkiye'de de 1863 yılında kullanılmaya başlandı.

Türkiye'de ilk posta pulu, bir ara Postahanei amire nazırlığı da yapan gazeteci Agâh* Efendi tarafından bastırılarak ülke çapında kullanılmaya başlandı (1862). İnce bir kâğıda basılan bu pulun üzerinde dönemin padişahı Abdülaziz'in tuğrası ve bir hilal içinde "Devlet-i âliye-i Osmaniye" yazısı vardı. İlk türk pulu dikdörtgen biçiminde ve dantelsizdi. Daha sonra pulun üzerindeki motif değiştirildi; tuğra yerine ay-yıldız ve "Posta-i devlet-i Osmaniye" yazısı konuldu (1865). Ardından pulun çevresi türk motifleriyle süslendi (1892). Türk-Yunan savaşı'nın ardından (1898) kazanılan zafer dolayısıyla Tesalya anma pulları serisi çıkarıldı. Kenarları dantelli olan bu pullar altıgen biçimindeydi, üzerinde tuğra ile "Bilâd-ı meftuha'dan Tesalya kıtası postasına mahsustur" yazısı vardı. İkinci meşrutiyet'in ilanı (1908) dolayısıyla dolaşıma çıkarılan pulun üzerinde "Hatıra-i meşrutiyet" yazısı bulunuyordu. Mehmet (Reşat) V'in saltanat döneminde (1909-1918) bu padişahın imparatorluğun bazı illerine düzenlediği geziler pullarda sürşarj ile belirlendi. Türkiye'de resimli ilk posta pulu, Edirne'nin işgalden kurtarılışı dolayısıyla basıldı (1913). Bu pulun üzerinde Selimiye camisi'nin resmi bulunuyordu. Birinci Dünya savaşı yıllarında (1914-1918) eski pullar sürşarjlı olarak dolaşıma sürüldü. Savaşın sonlarına doğru çıkarılan pullar Viyana'da bastırıldı. Kurtuluş savaşı'nda Anadolu'da Ankara hükümeti kurulduktan (1920) sonra, önce Avrupa'da bastırılmış pullar ikiye bölünürek, bu uygulama gereksinmeyi karşılamayınca da sürşarj edilen tiyatro, donanma, Hicaz demiryolu, devair-i adliye, maliye vb. pulları posta pulu olarak kullanıldı. Gereksinme bu yolla da karşılanamayınca İtalya'da üzerinde "Kelime-i tevhit" bulunan pullar bastırıldı.

Kurtuluş savaşı'nın kazanılmasından sonra Lozan barış antlaşması'nın anısına bastırılan (1 ocak 1924) pulun üzerinde Atatürk'ün resmi ve "Hatıra-i pul" yazısı bulunuyordu. Bu pul, üzerinde Atatürk'ün resmi bulunan ilk puldur. Sonraki yıllarda üzerinde Atatürk'ün resmi bulunan çok sayıda pul bastırıldı. Daha sonra devlet adamlarının, edebiyatçıların, bilginlerin, sanatçıların portrelerini içeren birçok portre (İsmet İnönü, Farabi, Namık Kemal, Abdülhak Hamit Tarhan, Fuzuli, Mevlana, Ahmet Rasim, Tanburi Cemil, Kemalettin Mimaroğlu, Osman Hamdi Bey, Fransa Cumhurbaşkanı de Gaulle, İran şahı Ali Rıza, Almanya Cumhurbaşkanı Theodor Heuss) pulunun yanı sıra, yine birçok tematik (kuş, çiçek, spor, önemli olaylar ve kişiler gibi belli konuların resimlerini taşıyan pullar) pullar ile değişik desen, motif ve resimleri içeren pullar da bastırıldı. Başlangıçta pullar Avrupa'nın çeşitli kentlerinde bastırılırken

KİMİ ÜLKELERDE İLK KEZ ÇIKARILAN POSTA **PULLARI**

Larousse

Büyük Britanya, 1840. "one penny" siyah, dünyada ilk kez çıkarılan **pul**.

Larousse

Fransa, 1849. "Siyah Ceres".

Larousse

Bavyera krallığı, 1849.

Larousse

Belçika, 1849. Léopold I.

Larousse

Ümit burnu, 1853.

Larousse

Finlandiya, 1856 (rus yönetimi altındayken).

Larousse

Türkiye'de ilk posta pulunun (1863) yüzüncü yılı dolayısıyla 1963 yılında çıkarılan pul.

Larousse

Polonya, 1860 (rus yönetimi altındayken).

Batı Avustralya, 1857.

Larousse

Ünlü kişiler serisi Einstein. ABD, 1965.

A. Jessueld

Avrupa yapılarını koruma yılı (Rothenburg ob der Tauber, Almanya). Almanya, 1975.

A. Jessueld

Telefonun yüzüncü yılı Almanya, 1977.

A. Jessueld

Kurtuluşun 30. yıldönümü. Hollanda, 1975.

POSTA PULLARI

Larousse

Siyam kedisi. Tayland, 1971.

Kadınlara saygı. Flora Tristan. Fransa, 1984.

Sapporo Kış olimpiyat oyunları. Almanya, 1972

A. Jessueld

Trafikte çocukların karşılaşabilecekleri tehlikeler, Hollanda, 1977

A. Jessueld

Şair Klopstock'un 250. doğum yıldönümü. Almanya, 1974

Atatürk-İnönü posta pulları serisi (1943) 200 kuruşluk pul

Fuzuli yılı anma pulu 1957

Osmanlı postaları 1336 el basması (Anadolu pulları 1920 Mahakimi şeriye hasılatı pulları üzerine,100 kuruşluk pul)

2,5 liralık uçak pulu 1950

Londra baskısı posta pullarından 200 kuruşluk pul (1914)

1928 İzmir 9 eylül sergisi Anma serisi 200 kuruşluk pul

Tuğralı pullar, (1863) ikinci emisyon 2 ve 5 kuruşluk

Uluslararası XII. kadınlar kongresi pullarından 15 ve 20 kuruşluk pullar 1935

1940'lı yılların sonlarından başlanarak Türkiye'deki basımevleri tarafından basıldı. Dünyadaki ilk kabartma pulu Ankara' da Ajans türk basımevi gerçekleştirdi (1968). Ajans türk basımevi sonraki yıllarda da birkaç kez kabartma pul bastı.

Pullar, genel olarak üç ana türe ayrılır: *Hazine pulları, posta pulları* ve *yardım pulları*.

—Zool. Kıkırdaklıbalıklardaki *plakoit* pullar (dikenli pullar), hem deri (dentin ya da fildişi), hem üstderi (mine) embriyonu kökenli ve bütün omurgalıların dişleriyle homolog olan fanerlerdir; zaten bunlara *deri dişçikleri* adı da verilmektedir. *Kozmoit* pullar, saçakyüzgeçlilere ve fosil çiftakciğerlilere özgü yapılardır: bu pullar, kesintisiz bir ince mineli plakoit pullar örtüsüyle kaplı, deri kökenli bir isopedin levhası taşırlar. *Actinopterygii* altsınıfından balıklarda görülen *ganoit* pullar, bir ganoin tabakasıyla (mine gibi hücresiz, ama farklı yapıda iyice mineralleşmiş doku) kaplı bir isopedin levhasından oluşur. Kemiklibalıklarda ganoine rastlanmaz; isopedinse çok incelerek *elasmoit* pullarla dönüşür. Örtenek içinde eğri duran elasmoit pullar, komşu pulların tam yanında bulunmazsa da hemen arkasındaki pulun dibini örter. Kenarı kaygan (ilkel kemiklibalıkların *sikloit* pulu) ya da dişlidir (gelişmiş kemiklibalıkların *ktenoit* pulu). Bu tip pullara bazı ayaksız amfibiyumların örteneklerinin derindeki kesimlerinde rastlanır. Bu pullar, Birinci Zaman'ın zırhlı balıklarında ya da birçok omurgalının deri levhalarında olduğu gibi, bir dışiskeletle donanan deri kemikleşmeleriyle birlikte bulunabilir.

Amniyonlularda pullar, yalnızca üstderinin en dış tabakalarının keratinleşmesiyle ortaya çıkan üstderi oluşumlarıdır. Ya yan yana sıralanırlar ya da kiremit gibi birbiri üstüne binerler; hemen hemen tüm sürüngenlerin, tatuların ve pangolinlerin bütün bedeni pullarla kaplıdır. Pullar, kuşların yalnız ayaklarında, bazı memelilerin (böcekçiller, kemiriciler ve keseliler) kuyruklarında bulunur. Tatularda ve birçok sürüngende, özellikle timsahlarda ve kaplumbağalarda bulunan pullar deri kökenli kemiksi levhalarla kaplı olabilir. Kaplumbağaların bağaları üst üste tabakalanan bir dışiskelet ile *pul* adı verilen (bazı kaplumbağa türlerininki işlenerek yararlı hale getirilebilir) iki tabakadan oluşur. Kuşlarda ve kaplumbağalarda gaganın pulların kaynaşmasıyla geliştiği sanılır.

Deri pulları hayvanla birlikte büyüdüğünden üzerlerindeki büyüme çizgileri sayılarak hayvanın yaşı ortaya çıkarılabilir. Sürüngenlerin üstderi pulları birbirlerine sıkıca bağlıdır ve çok zaman büyüme sırasında hayvanın üstünden dökülür (örneğin yılanlardaki kabuk ya da deri değiştirme).

PUL a. Afganistan'ın 1/100 afgani değerindeki ufaklık parası.

PULA a. Botsvana'nın para birimi.

PULA, Hırvatistan'da liman kenti, İstria ırmağının batı kıyısında; 56 000 nüf. Kentte Romalılar'dan kalma güzel anıtlar (Herculea ve Aurea kapıları büyük anfitiyatro, Augustus tapınağı). XVII. yy.'da yapılmış bir katedral (IV.-V. yy'dan kalma eski bazilika), aynı çağdan bir kale vb. bulunur. Zengin arkeoloji müzesi (tarihöncesi ve roma yapıtları koleksiyonları). Tersaneler.

—Tar. Cenevizliler tarafından 1379'da yağma edilen ve hemen yeniden yapılan, XVII. yy.'da sıtma nedeniyle terk edilen Pula, Avusturya-Macaristan'ın askeri limanı olması ve İtalya'ya bağlanmasından sonra bir sanayi merkezi oldu (Rapallo antlaşması, 1920). 1947'den beri Hırvatistan'a aittir.

PULACAYO, Bolivya'da (Potosí yönetim bölgesi) kent, Chichas sıradağlarının batı yamacında; 8 200 nüf. —Yakınında, kurşun, çinko, gümüş madenleri.

PULADİ a. (fars. *pūlād* ve *-ī*'den *pūladī*). Esk. dokmc. Dârâyi kumaşın bir türü. (Bu tür kumaşlara *pulad-i dârâyi* de denirdi.)

PULANTZAS (Nikolaos, **Nikos** —denir), yunanlı filozof ve toplumbilimci (Atina 1936 - Paris 1979). Marxçı ve yunan komünist partisi üyesi idi, 1960'ta Paris'e yerleşerek orada ders vermeye başladı. Önceleri mantık üzerinde çalıştı (*Logique dialectique et logique moderne* [Diyalektik mantık ve modern mantık], 1966), sonra düşüncesini bazı siyasal kavramlar üzerinde odaklaştırdı. Fransızca yayımladığı birçok kitapta, XX. yy.'da devlet sorununu inceledi: *Faşizm ve diktatörlük* (Fascisme et dictature, 1971); *les Classes sociales dans le capitalisme contemporain* (Çağdaş kapitalizmde toplumsal sınıflar), 1974; *la Crise des dictatures* (Diktatörlüklerin bunalımı), 1975; *l'État, le pouvoir, le socialisme* (Devlet, iktidar, sosyalizm), 1978. Althusserci ve yapısalcı anlayışlardan uzak durarak, geleneksel marxçı iktidar çözümlemesini benimsedi. Modern devletin ayırıcı özelliğini, ekonomide giderek artan ölçüde yönetici bir rol oynamasında görüyordu.

PULASKİT a. (fr. *pulaskite;* Arkansas' taki *Pulaski* yönetim bölümü'nün adından). Miner. Piroksen grubunda yer alan ve sodyumlu bir amfibol olan nefelinli siyenit.

PULAT a. (fars. *pūlād*). *Esk.* **1.** Çelik. **—2.** *Pulad-beden,* çelik bedenli: *"Oldu her bir neferi kal'a-i pulad-beden"* (Y. K. Beyatlı).

—El sant. *Puladı zerefşan,* metali oyarak içine altın tel kakma biçiminde yapılan süsleme. (Daha çok eski silahların, zırhların bezemesinde uygulanırdı. Çeşitli eşya üzerine bu teknikle yapılan bezeme ve yazma sanatına ise güftekârî* denir.)

PULATARİNA a. Zool. CİRAN'ın eşanlamlısı.

PULATKA a. Denizc. Ticaret gemilerinde, sefere çıkacak gemi adamlarının gemi sahibinden aldığı bir miktar peşin para.

PULAU BUKUM ya da **PULAU BUKOM,** Singapur'da petrol limanı, Singapur adasının G.'inde.

PULAWY, Polonya'da kent, Vistül kıyısında, Varşova'nın yukarı kesiminde; 45 000 nüf. XVIII. yy.'dan kalma saray; saray

parkında çeşitli üsluplarda köşkler ve evler Kimya sanayisi merkezi (azotlu gübre).

PULCHELLİA a. Alt Kretase'de fosillerine rastlanan, hafifçe göbekli, düz kavkılı ammonit cinsi. (Kavkısı kabarık çizgilerle bezelidir. *Pulchelliidae* familyasının örnek tipi.)

PULCİ (Luca), italyan yazar (Floransa 1431 - *ay. y.* 1470). Mitolojik şiir *Driadeo d'amore*'nin (1465) ardından, kardeşi Luigi'nin tamamladığı *Ciriffo Calvaneo* adlı kahramanlık şiirini yazdı. —Kardeşi LUİGİ (Floransa 1432 - Padova 1484) de yazardı; Lorenzo de Medici ile dostluk kurdu. Muhteşem Lorenzo'nun *Nencia da Barberino*'sundan esinlenerek yazdığı *Beca di Dicomano* adlı rüstik fablı, floransa şiirinin halk geleneğine yeniden saygınlık kazandırmak amacını güder. 28 şarkılık bir kahramanlık şiiri olan başyapıtı *Morgante* Maggiore* (1483), zengin dili, başarılı ölçü ve üslubuyla, parodisini yapmak istediği XIV. yy. destanlarını aşar. —Öncekilerin kardeşi BERNARDO (Floransa 1438 - *ay. y.* 1488), petrarcacı bir şairdi ve dinsel dramlar yazdı. —Bernardo'nun karısı ANTONİA (Floransa XV. yy.) da dinsel dramlar yazdı *(Santa Guglielma)*.

PULCİNELLA a. Commedia dell'arte' de bir tip. (Pulcinella, gaga burunlu, yüzüne siyah, parlak bir maske takmış komik, ama ürkütücü bir kişidir. Bol, uzun, beyaz giysisi, partal ayakkabıları ve komik beyaz şapkasıyla, daha çok napolili serserilere benzer. XVII.-XIX. yy.'larda Fransa'da da, özellikle Paris'te çok tutulmuştur [*Polichinelle*].)

Pulcinella, şarkılı bir enterlüdün araya girdiği tek perdelik bale. Müziği Pergolesi'den alınmış, Stravinski tarafından düzenlenmiş ve orkestralanmıştır. Konusunu, yayımlanmamış bir XVIII. yy. Napoli elyazmasından yararlanarak Serge de Diaghilev ve Léonide Massine'in, koregrafisini L. Massine'in, perde, dekor ve kostümlerini Picasso'nun hazırladığı yapıt, ilk kez 1920' de Paris operası'nda, Rus baleleri tarafından sahnelendi. Bale, bir commedia dell' arte taslağı üzerine kurulmuştur.

PULCU a. **1.** Pul satan kimse. **—2.** Pul toplayan ya da toplayanlara pul satan kimse; pul koleksiyoncusu.

PULCUK a. Buğdaygillerde çiçeği bürgü gibi saran, hemen hemen renksiz ve saydam çok küçük pulların her biri. —Hematol. TROMBOSİT'in eşanlamlısı.

PULCULUK a. **1.** Pul satma işi. **—2.** Pul koleksiyonculuğu ya da pul koleksiyoncularına pul satma işi.

—ANSİKL. *Türkiye*'de pulculuk 1950'yi izleyen yıllarda bu konuyla ilgilenen ülkelerdeki düzeyine gelmeye başladı. 1955'e doğru, PTT, pul tirajlarını yükselttiği gibi pul koleksiyoncuları için abone usulünü oluşturdu. Buna göre, posta pulları biriktirmek isteyenler, bunları PTT merkezlerinden üzerlerinde yazılı değerlerden satın alabilirler ya da posta pullarına, bloklarına ve öteki değerli kâğıtlara abone kaydı yaptırabilirler. Ayrıca yurtiçindeki ya da yürürlükteki kambiyo mevzuatına uyularak pul değiştirmek de pulculukta uygulanan bir yöntemdir. Filateli derneklerinde belli günlerde düzenlenen açık artırmalardan da gerekli olan pullar ya da seriler sağlanabilir. Türkiye'de günümüzde (1989) 30'a yakın filateli derneği etkinlik göstermektedir. Bunların en eskisi 1948'de kurulan İstanbul Filatelist kulübü'dür. Ankara, Kadıköy, Yeşilköy, İzmir'deki filateli derneklerinin de gösterdikleri etkinlik bakımından adları anılmaya değer. Türkiye'deki tüm filateli dernekleri 1958'de *Türkiye Filatelist kulüpleri federasyonu* adıyla bir federasyona bağlandı. Bu federasyon, Uluslararası filatelist federasyonu'na (FİB) üyedir. Türkiye Filatelist kulüpleri federasyonu, pul koleksiyoncularını pulculuğa özendirmek amacıyla belirli zamanlarda yarışma niteliğinde pul sergileri düzenler. Bir jüri tarafından ödüllendirilmeye uygun görülen koleksiyonlar, derecelendirilir ve bunlara madalya vb. ödüller verilir.

Türkiye'de PTT, özellikle 1958'den sonra pulculuğa gerekli önemi verdi; arz ve talep durumuna göre pulların tirajını ayarladı, anma pullarının sürekli olarak geçerli olmasını kararlaştırdı (1962).

PTT genel müdürlüğü'nün zengin pul koleksiyonu Ankara'da Aydınlıkevler'deki PTT genel müdürlüğü müzesi salonlarında sürekli olarak sergilenmektedir.

PULEGOL a. (fr. *pulégol*'den). Org. kim. Formülü $C_{10}H_{18}O$ olan ve pulegonun indirgenmesi sonunda elde edilen monoterpensel alkol.

PULEGON a. (fr. *pulégone*'dan). Org. kim. Formülü $C_{10}H_{16}O$ olan monoterpensel keton; yarpuz esansında bulunur ve parfümeride kullanılır. (Hidrojenlendiğinde mentonu verir.)

PULFRİCH (Carl), alman fizikçi (Strâsschen, bugün Burscheid'a bağlı Düsseldorf yakınında, 1858 - Baltık denizi, Timmendorfer Strand yakınında, 1927). Jena'da Zeiss firmasında mühendis olarak çalıştı, bir stereokomparatör (1901), bir stereotelemetre (1908) ve bir kırılmaölçer icat etti.

Pulfrich görüngüsü. Ruhbil. C. Pulfrich tarafından betimlenen algısal görüngü. Buna göre, alın düzeyinde yer alan bir sarkaçın (örneğin bir metronomun) hareketi, bir göz dumanlı bir camla kapatılarak izlendiği zaman, ardışık bir yaklaşma ve uzaklaşmalar görünüşüyle eliptik bir yörünge olarak algılanır.

PULGAR (Hernando DEL), ispanyol kronikçi (Madrid ya da Pulgar, Toledo yakınında, 1436'ya doğr. - öl. 1493'e doğr.). Krallık sekreteri, ardından resmi vakanüvis oldu (1482). Belgelere dayalı bir *Crónica de los Reyes Católicos*'un (Katolik kralların kroniği) [1550'de basıldı], bir yaşamöyküler *(Claros Varones)* [Ünlü baronlar] koleksiyonunun ve *Letras*'ın yazarıdır.

PULHEİM, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaleti sınırları içinde kent, Köln'ün büyük kuzey-batı banliyösünde yer alır; 41 200 nüf.

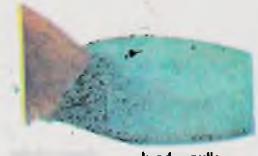
PULİ a. Yere kadar inen uzun, bol kıllı postuyla belirgin macar çoban köpeği ırkı.

PULİCİDAE a. (lat. *pulex, -icis,* pire ve *eidos,* görünüm'den). *Xenopsylla, Ctenocephalus* (köpek piresi) ve benzeri cinsleri içeren böcek familyası. (Pireler takımı.)

PUL-İ HUMRİ, Afganistan'da (Katağan ili) kent, Surhab kıyısında; 2 500 nüf. Kâbil'i Hanâbad'a ve Mezar-ı Şerif'e bağlayan yolların kavşağında. Tekstil sanayisi.

PULİKAT, Hindistan'da (Andhra Prades ve Tamil Nadu) göl, Bengal körfezinin hemen yakınında; yaklş. 400 km². Denizden dar bir kıyı şeridiyle ayrılan ve güneyde *Pulikat* kenti yakınında denize açılan suyu tuzlu bir denizkulağıdır.

PULİTZER (Joseph), amerikalı gazeteci (Makó, Macaristan, 1847 - Charleston, Güney Carolina 1911). 1864'te ABD'ye göç etti ve bir süre federal orduda görev aldı. 1878'de Saint Louis'de *Post-Dispatch*'i kurdu. 1883'te *The World* gazetesini satın aldı ve New York'un en önemli yayın organlarından biri haline getirdi. 1903'te bir gazetecilik okulu kurulması için Columbia üniversitesi'ne bir milyon dolarlık bağışta bulundu (okul 1912'de kuruldu). Öldüğünde yirmi milyon dolarlık bir servet bırakıyor ve Pulitzer ödüllerinin kurulmasını vasiyet ediyordu.

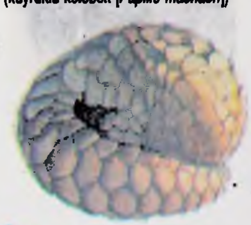

kunduz pulları

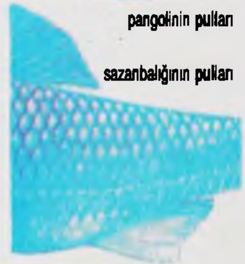

çok büyütülmüş pul

kelebek pulları (kuyruklu kelebek [*Papilio machaon*])

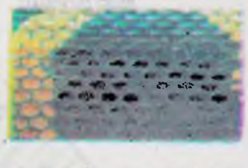

pangolinin pulları

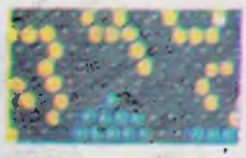

sazanbalığının pulları

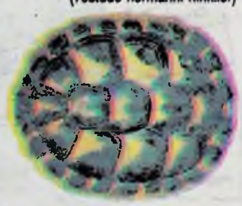
kral pitonun pulları

göz göz sıralanmış kertenkele pulları

kaplumbağa pulları (*Testude hermanni*'ninkiler)

Mandelmann-Rapho

Pula
Augustus döneminde yapılmış Vespasianus döneminde genişletilmiş (İ.Ö. I. yy.'ın sonu - İ.S. I. yy.) Roma amfitiyatrosu

Roger-Viollet

Joseph Pulitzer

Pulitzer ödülü, amerikalı gazeteci Joseph Pulitzer tarafından kurulan ve 1917'den beri, Columbia üniversitesi'nin yönetim kurulu tarafından gazeteci ve yazarlara verilen ödül.

PULKANATLILAR a. Sıvı besinleri emmeye yarayan bir hortumu ve mikroskobik pullarla kaplı dört kanadı bulunan, erişkinine *kelebek,* larvasına *tırtıl,* hareketsiz nemfine *krizalit* ya da *krizalis* adı verilen böcekler takımı. (100 000'i aşkın tür kapsayan büyük bir takımdır. Bil. a. *Lepidoptera.*) [Eşanl. KELEBEKLER.]

—ANSİKL. Pulkanatlıların hacimli bileşik gözleri, genellikle uzun ve çeşitli tipte duyargaları (ama her ucunda bir düğme ya da gündüzkelebeklerinde olduğu gibi bir topuz) bulunur. İlkel biçimlerinin çiğneyici ağız parçaları vardır; buna karşılık bütün geri kalan kelebeklerde yarım silindir biçiminde uzamış ve birbirine sıkı sıkıya yapışmış artçeneler, dinlenme anında dudak palpleri arasında sarmal bir yay gibi duran, ama açıldığında böceğe besleyici suları (çiçeklerdeki balözü gibi) emme olanağı veren bir sarmal hortum oluştururr. Ortagöğüs (mezotoraks) ve artgöğsün (metatoraks) her birinde pullar ile kaplı bir çift kanat bulunur; bu pullar derialtı hücrelerin salgıladığı, renkleri özel fiziksel bir yapıya ya da boyarmaddelere (ya da her ikisine birden) bağlı olan yassı kıllardır. Erkeklerde, çoğunlukla *androkoni* adı verilen özel pullara rastlanır. Eşey ayrılığı bazen çok belirgin olabilir. Uçma sırasında ön ve arka kanatlar, bir birleştirme düzeneği sayesinde, tek bir kanat gibi hareket ederler. (→ JUGUM, FRAENULUM.)

Larvalar ya da *tırtıllar,* tırtılsı tiptedir; gövdeden belirgin biçimde ayrılan kafa, iyice sertleşmiş bir kafa kapsülü, bir çift duyarga ve çiğneyici ağız parçaları kapsar. 5 eklemden oluşan, bir tırnakla son bulan üç çift göğüs ayağı (ya da "gerçek ayak") ve genellikle, çekmenlerle ya da loplarla son bulan 5 çift zarsı karın ayağı (ya da "yalancı ayaklar") vardır. Mühendispervanegillerde yalnızca 2 çift karın ayağı bulunur.

Nemfler ya da *krizalitler* iyice kitinlidir, çıplak (yere ya da toprağın içine serbestçe bırakılır ya da bir desteğe bağlanır) ya da ipek bir koza içinde olabilir.

Kelebeklerin görünüşü hem güzellikleri, hem çok biçimlilikleri (erkekle dişinin farklı görünümde olması, pösilogini, mevsimlere göre farklı biçimlerde olmaları) hem de çevre renklere uyma yetenekleri açısından ilginçtir. Çok obur olan tırtılların birçok türü, ekinlere, depolanmış tahıllara, hatta giysilere (güveler) zararlı olmaktadır; polifaj ya da çok katı monofaj beslenebilmektedirler; bu tırtılların bazıları endofajdır (delici tırtıllar); bazılarıysa yuvaların ya da *cepler*'in (keselitırtıllar) içinde kümelenirler. Asya kökenli bazı türler ipek salgılar ve ipekleri oldukça makbuldür: dut Bombyx'i, aylandız Bombyx'i, ipekböceği vb.

Pulkanatlılar, bütün evrelerinde, birçok düşmanın (özellikle kuşlar; larva evresinde, daha çok asalak zarkanatlılar) saldırısına uğrarlar. Pulkanatlılar takımının gelişmesi Kretase'de başladı ve çiçekli bitkiler her evrede (bu hayvanların temel besin kaynağı oldu) yayılımını adım adım izledi.

Pulkanatlılar, biri çok büyük biri küçük iki alttakıma ayrılır: *Homoneura* (iki çift kanattaki sinirler birine benzer ya da çok az farklıdır: *Micropterygidae; Hepialidae*); *Heteroneara* (sinirleri hiç birbirine benzemez; eski sınıflandırmaların öbekleri bu alttakımda yer alır: küçükpulkanatlılar (cücepervanegiller, *Nepticulidae, İncurveridae*), gecekelebekleri (geceleri ya da alacakaranlıkta etkinlik gösterirler; keçigüvesigiller, güvegiller, yaprakbükengiller, piralgiller, mühendispervanegiller, kukumavpervanegiller, ipekböceğigiller, *Sphingidae*) ve gündüzkelebekleri (lahanakelebeğigiller, *Papilionidae*, güdükbacaklıkelebekgiller, *Lycaenidae*). [→ TIRTIL, KRİZALİT, KELEBEK.]

PULKHERİA *(azize),* Doğu Roma imparatoriçesi (Konstantinopolis 399 - öl. 453), Arcadius'un büyük kızı. 450'de ölen kardeşi Theodosius II'ye naiplik yaptı (414-416). Yaşlı senatör Marcianus ile evlendi ve imparator unvanını alan (450) kocasıyla yönetimi paylaştı. Sade bir yaşam sürdü.

Pulkuk-sa, Kore'de Silla krallığı manastırı (668-935). 751'de kurulan iki pagoda ve kyklops örgülü teraslar, hemen yakındaki eski başkent Gyongcu'nun görkemini çağrıştırır.

PULL ünl. (ing. *pull*). Toprak güvercine atışta, tabakları fırlatması için fırlatıcıya verilen komut.

PULLAMA a. Pullamak eylemi.

PULLAMAK g. f. **1.** *Bir zarfı, paketi vb. pullamak,* üzerine pul yapıştırmak. **—2.** *Bir şeyi pullamak,* pullarla süslemek: *Bir giysiyi pullamak.* **—3.** *Allamak pullamak* → ALLAMAK.

—Mim. Bir yüzeyi, pul biçiminde bezemelerle kaplamak.

◆ **pullanmak** edilg. f. Üzerine pul yapıştırılmak.

◆ **pullanmak** dönşl. f. Ciltten söz ederken pul pul olmak.

PULLANDIRICI sıf. Tıp. Üstderinin pul pul dökülmesine neden olan.

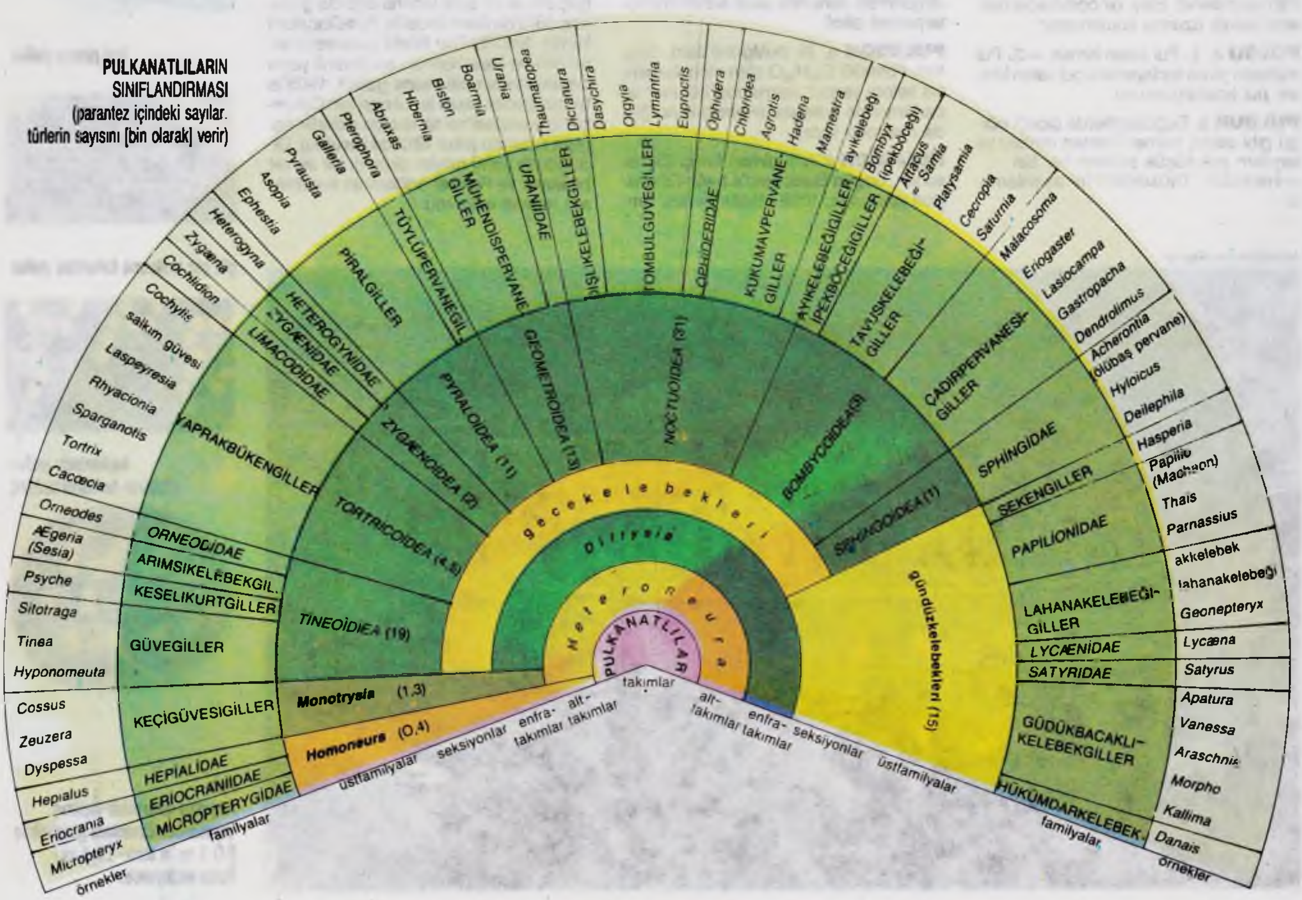
PULLANMA a. Pullanmak eylemi.

—Boyac. Hem derinlemesine çatlayan hem de yapışkanlığını kaybeden boyanın eşya yüzeyinden ayrılarak pul pul ufalanması biçiminde ortaya çıkan bozulma.

—Patol. Bazı hayvanlarda pulların ya da insanda ince bir deri tabakasının dökülmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Patol. Pullanma normal bir olgudur, ama o zaman göze çarpmaz. Patolojik özellikleri (üstderinin boynuzsu pullar ya da büyük parçalar halinde soyulması) yalnız sedef hastalığı, parakeratoz ve bazı eritrodermiler gibi deri hastalıklarında değil, kızıl, kızamık gibi döküntülü bulaşıcı hastalıklarda da meydana çıkar.

PULKANATLILARIN SINIFLANDIRMASI
(parantez içindeki sayılar. türlerin sayısını [bin olarak] verir)

PULLANMAK → PULLAMAK.

PULLAŞTIRICI a. Kim. müh. Kimyasal ürünleri pullaştırmaya yarayan aygıt.

PULLAŞTIRMA a. Kim. müh. Kimyasal ürünleri erittikten sonra katılaştırmaya ve pul pul ayırmaya dayanan işlem.

PULLMAN (George Mortimer), amerikalı sanayici (Brocton, New York, 1831 - Chicago 1897). 1863'te Chicago'da, arkadaşlarından Ben Field adlı biriyle birlikte, üst bölümünde geceleyin açılabilen yataklar olan bir vagonun planlarını yaptı. 1865'te iki arkadaş, uzatılarak yatak haline getirilebilen bir koltuk sisteminin beratını aldılar. "Pioneer" adı verilen ilk yataklı vagon, büyük bir başarı kazandı. Bunun üzerine Pullman, bu yeni vagonların yapımı için Pullman Palace Car Company adlı işletmeyi kurdu. İşçilerini yerleştirmek için, Chicago yakınında kendi adı verilen bir kent yaptırdı.

PULLORUM a. (lat. sözc.). AKSÜRGÜN'ün eşanlamlısı.

PULLU sıf. **1.** Üzerine pul yapıştırılmış zarf, evrak vb. için kullanılır. **—2.** Üzerine pul işlenmiş giysi, ayakkabı vb. için kullanılır. **—3.** Pulu, pulları olan hayvan için kullanılır. (Örneğin *pullu balık.*)

—Metalürj. *Pullu yapı,* son derece ince, bitişik ve yalnız mikroskop altında görülebilen pul fazlarından oluşan yapı. ‖ *Pullu yırtılma,* kalın borularda ya da yassı ürünlerde yapraklanmadan (sıcak şekillendirme sırasında ezilen ametal kalıntı katmanları) ileri gelen ve haddeleme ya da dövme düzlemine koşut olarak ortaya çıkan bir tür çatlak.

—Seram. Balık pulu biçiminde yarım dairelerle süslü seramik. (Özellikle XIV. yy. İznik, XVII. yy. ve daha sonraki yüzyıllarda Kütahya çini ve seramiklerinde kullanılmıştır.)

—Verg. huk. *pullu kâğıt,* üzerine vergi pulu basılmış olan kâğıt, zarf vb.

PULLUHAYVANLAR a. Bedeni ve kuyruğu deri kökenli geniş pullarla kaplı dişsiz memeliler takımı. (Yapışkan uzun dilleriyle termitleri ve karıncaları avlar. Pulluhayvanlar takımı pangolinleri içerir. Bil. a. *Pholidota.*)

PULLUHOROZBİNAGİLLER a. Zool. Üyeleri, Eski Dünya'nın sıcak ve ılık denizlerinin 30 m derinliğe kadar inen sığı kıyılarında yaşayan kemiklibalık familyası. (Türkiye denizlerinde bulunan tek türü pulluhorozbinadır [*Tripterygion tripterenotus*]. Bil. a. *Tripterygiidae.*)

PULLUK a. (alm. *Pflug*'tan). Toprağı sürmeye yarayan ve bir yanlı çalışarak toprağı bir yana atarak deviren tarım aleti. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Tarım mak. *Pulluk arabası,* bazı tip pulluklarda bulunan ve pulluk okuna desteklik ettiği gibi pulluğun dengesini de sağlayan iki tekerlekli, sürme derinliği ayarlı ve koşum bağlama düzenekli çekici ön bölüm.

—ANSİKL. Tarihçe. Karasabandan türemiş olan pulluk, ondan ancak 3 000 yıl kadar sonra ortaya çıkmıştır. Karasaban, toprağı basit bir tırmık dişi gibi yırtarak işlediği halde, pulluk toprağı prizma biçiminde keserek döndürmek için tasarlanmıştır. Bu türlü çalışma her toprakta mümkün ve gerekli olmadığından, pulluğun yeryüzündeki yayılışı oldukça sınırlı kalmıştır. Öte yandan pulluğu elde etmek için eski karasabana yeni parçalar eklemek (keski, kulak), koşum ve ayar sistemlerini (pulluk arabası, regülatör) büyük ölçüde değiştirmek gerekmiştir. Daha pahalı ve yapımı daha güç olan yeni alet için daha fazla demir gereklidir. Çekiş çizgisi ile toprağı yırtma çizgisi üst üste çakışan karasabanın tersine pulluk tamamen bakışımsız çalışır.

Karasabandan pulluğa geçiş yeryüzünün iki bölgesinde, Çin'de ve Avrupa'da birbirinden bağımsız olarak gerçekleşmiştir. Bununla beraber Çin pulluğu karasabandan pek farklı değildir. Su altındaki pirinç tarlalarını işlemek için tasarlanan bu pulluğun keskisi ve pulluk arabası yoktur. Bir tek tutağı vardır. Uçdemiri ve kulak bir bütün halinde dökme demirdendir. (Bilindiği gibi Çin'de demirciler fontu Avrupalılar'dan yaklaşık bin yıl önce tanımışlardır.)

Batı'da pulluk, büyük bir olasılıkla çağımızın başında Alp dağlarıyla Tuna nehri arasındaki bir yerde gelişmiştir. Pulluk arabasındaki tekerlekler ile keskiden, bildiğimiz kadarıyla, ilk kez Yaşlı Plinius'un *Historia naturalis* (Doğa bilimleri) adlı kitabında (İS I. yy.) söz edilmektedir. Fakat o zamanlar, belki de keski, ayrı bir parça olan keskiliğin üzerine bağlanıyordu. Keskilik, İspanya ve Portekiz'in kuzeyinde, merkezi Alpler'de, İskoçya'da, İskandinavya'da ve Doğu Avrupa'nın bazı bölgelerinde geçen yüzyıla kadar kullanılagelmiştir. Keski ve pulluk arabası, herhalde, çimle kaplı ham toprağın sürülmesindeki güçlükleri yenmeye yarıyordu. Pulluğun Ortaçağ'ın başından beri Galiçya ve İskoçya'dan Ermenistan'a ve Urallar'a kadar uzanan bölgede bilinmesine karşılık Avrupa'nın Akdeniz iklimli bölgelerinde görünmemesini açıklayan en iyi varsayım bu olsa gerektir.

Avrupa'da kullanılan geleneksel pulluk tipleri çok değişik olmakla beraber, bölgesel üç ana gruba ayrılabilir: 1. Bretagne'dan Urallar'a kadar Orta Avrupa'da kullanılan arabalı ve iki tutaklı pulluklar; 2. Kuzey denizi kıyısındaki ülkelerde kullanılan iki tutaklı (Büyük Britanya) ya da tek tutaklı (Flandre, Hollanda, Norveç...) arabasız pulluklar; 3. Finlandiya'da, Baltık ülkelerinde ve Rusya'da (rusça *soha* adı verilen) çok özel tipteki arabasız pulluklar.

XVIII. yy.'dan itibaren çok sayıda araştırıcı, geleneksel pullukları geliştirmek için çaba harcamış ve o zamanlarda öteki pulluklardan üstün oldukları sanılan flaman pulluklarından esinlenmişlerdir. İngiltere' de Joseph Foljambe (Rotherham pulluğu adı verilen geliştirilmiş pulluk için alınan ilk patent 1730), İskoçya'da James Small (seri halinde imal edilen ilk pulluk, yaklaşık 1765), Amerika Birleşik Devletleri'nde Thomas Jefferson (kulakların geometrik yapım yöntemi, 1790'a doğru), Almanya' da Albrecht Thaer (1800-1810'a doğru), Fransa'da Mathieu de Dombasle (1821) ve Amerika Birleşik Devletleri'nde John Deere (1837) bunların başlıcalarıdır.

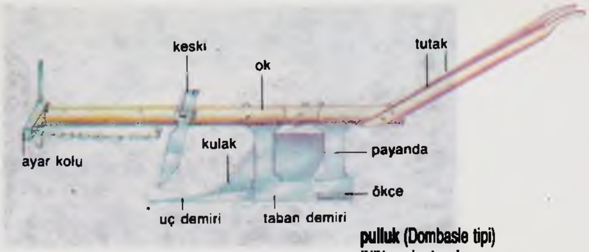
XVIII. yy.'daki Flaman pulluklarının üstünlükleri bunların toprağı yırtıp deviren parçalarının biçimlerinden kaynaklanmaktadır. Öteki geleneksel modellerde yatay bir bıçak biçimindeki uçdemiri, çoğunlukla dikey düz bir levhadan oluşan kulakla bir açı yapar. Bu pullukların birkaç yıl otla kaplı kalmış ağır toprakları işlerken büyük bir dirençle karşılaşmasının nedeni budur. Bu yüzden çıvgar halinde 3 ila 8 çift hayvanın koşulması nadir değildir. O zaman, haliyle pulluk yöneticisinden başka, hayvanları yönetmek üzere 2 ya da 3 kişi daha gerekir. Demek ki, XVIII. yy.'dan belki de daha önceden başlayarak flaman pulluklarında açısız ve kesintisiz, tek bir eğri yüzey halinde bir uç demiri-kulak takımı vardı. Bu da çekişe karşı direncin çok azalmasını ve pulluğun tek atla çekilmesini sağlıyordu. Bununla beraber, bu biçimde tasarlanan pullukların yapımı ve bakımı demircilerin çoğunun çözemeyeceği sorunlar yaratıyordu. Bu engel ancak seri halinde pulluk üretimiyle ortadan kalkmıştır.

• *Pulluğun yapısı.* Pulluk bir çatı ile top-

Ets Gard et Fils

bağ işleyen pulluk

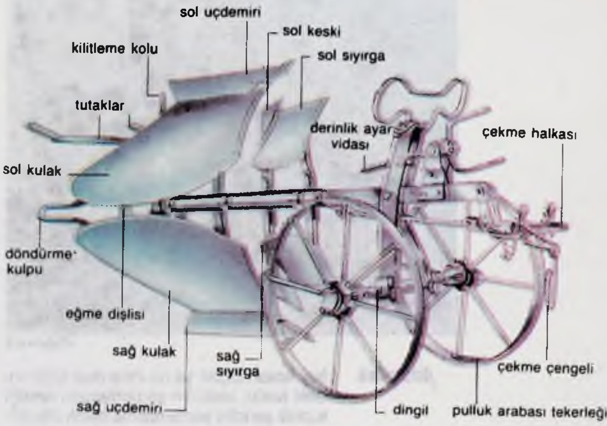

pulluk (Dombasle tipi) [XIX. yy.'ın başı]

pulluk (Howard tipi)

pulluk (Brabant tipi) [XIX. yy.'ın sonu, XX. yy.'ın ilk yarısı]

altı kulaklı döner pulluk

Fenet-C. F. M. A.

Huard

dört kulaklı basit **pulluk**

rağı kesip deviren parçalardan oluşur. Gövde, yatay bir ok (eskiden arka tarafında tutaklar bulunurdu), okun uzantısı olan az çok dikey bir payanda ve onun üzerine tespit edilen belli başlı çalışır parçaları taşıyan taban demirinden oluşur. Taban demiri yandan karşı taban demiri ile korunur ve çoğunlukla dayanmasına yarayan bir ökçe taşır. Toprağı kesip deviren parçalar şunlardır: toprağı yatay kesen ve eğik bir bıçak olan uçdemiri; toprağı di-

Rabewerk

diskli **pulluk**

key kesen bıçak ya da ince disk biçimindeki keski; keskinin ve uçdemirin kestiği toprak şeridini yanlamasına iterek döndüren ve ufalamaya yarayan, silindirimsi eğik yüzeyli kulak; keskinin önünde bulunan ve pulluğun geçişi sırasında kesilen ana toprak şeridinin altında kalmak üzere yüzeysel küçük bir toprak şeridi kesmeye yarayan ve biçimi küçük bir uçdemiri-kulak bütününü andıran sıyırga.

Pulluklar, aynı çatıya bağlı 1 ila 8, bazen daha fazla gövde içerebilir. Bu nedenle bir uçlu ya da çok uçlu pulluklardan söz edilir. Uçdemirinin ağız genişliği 25 ila 45 cm arasında değişir. Aynı sıra üzerinde birkaç kulağı olan pullukların tümü toprağı aynı yöne çevirir; bunlara "basit pulluk" denir. Aynı iz üzerinden geriye dönmeye elverişli olmayan bu pulluklarla tarla balıksırtı biçimde ya da karşılıklı iki kenarından başlanarak sürülebilir. Döner pulluklarda bakışımlı iki ya da iki sıra pulluk bulunur; bunlar toprağı hep aynı tarafa yatırır, yani aynı iz üzerinden geri gelme olanağını sağlar. Buna toprağın düz sürülmesi denir. Birçok pulluk tipi vardır: hayvanla çekilen ve eski brabant pulluklarından türemiş olan 180°'lik döner pulluk ya da 1/2 devirli pulluk; bakışımlı parçaları ok üzerinde traktör tarafından dik açı altında tutulan 1/4 devirli pulluk. Taşıma sırasında tüm pulluklar çekilebilir, asılabilir ya da yarı asılabilir; toprak sürülürken pulluk çekilir ya da asılıdır. Diskli pulluklar öteki pulluklara benzer, ama "disk" denilen parçaları yüzünden daha kaba iş görür. Disk, küresel takke biçimindedir, sürme yönüne ve dikey düzleme göre iki eğimlidir ve çoğu zaman "sıyırga" ya da "disk kulağı" denilen bir temizleyici ile son bulur.

PULLUMEMELİGİLLER a. Üyeleri Afrika'da (Büyük Sahra'nın güneyi) ve Güney-doğu Asya'da, yerde ya da ağaçta yaşayan memeli familyası. (7 türü vardır; bunların başlıca özellikleri, dişsiz bir ağızlarının, kiremit gibi üst üste binmiş iri pullarla kaplı bir bedenlerinin ve daha çok termitlerle karıncalara dayanan bir beslenme rejimlerinin bulunmasıdır. Bil. a. *Manidae;* pullumemeliler takımı.)

PULLUORKİDE a. Eski Dünya'nın tropikal bölgelerine özgü, çok küçük salkım çiçekli, yalancı soğanlı, köksaplı bitki. (Bil. a. *pholidota;* yaklaşık olarak 20 tür; salepgiller familyası.)

PULLUSÜRÜNGENLER a. Bedeni pullarla kaplı, dışkılık yarığı enine uzanan sürüngenler takımı. (İki büyük alttakıma ayrılır; kertenkeleler ve yılanlar. Bil. a. *Squamata.*)

PULLY, İsviçre'de (Vaud kantonu) komün, Lozan'ın doğu banliyösünde; 15 000 nüf. Gotik üslubunda kilise. Ramuz müzesi.

PULMAN a. (amerikanca *pullman-car*'ın kısaltması, G. M. *Pullman*'ın adından). **1.** Başlangıçta ABD demiryollarında kullanılan, daha sonra İngiltere'ye ve tüm Avrupa'ya yayılan lüks yolcu vagonu. (PULMAN VAGONU da denir.) **—2.** Yatar koltuk.

PULMONATA a. AKCİĞERLİ SALYANGOZLAR altsınıfının bilimsel adı.

PULP a. (fr. *pulpe*'ten). Eczc. Özleştirme yoluyla elde edilen, uzun süre saklanmaya elverişli olmayan, ağızdan alınarak kullanılabilen yumuşak kıvamlı bitkisel ya da hayvansal kökenli ilaç.

PULPİTUM a. (lat. sözc.). Esk. Rom. Yüksek platform (seki, kürsü, tribün, tiyatro sahnesi).

PULP MAGAZİNES, XX. yy. başlarında ABD'de çıkan halk dergilerini belirten ingilizce sözcükler. Çok ucuz olan bu dergiler (odunözünden elde edilen bir kâğıda basılırdı) değişik anlatı biçimlerine ayrılmıştı. Polisiye edebiyat alanında en ünlüsü, H. L. Mencken ile G. J. Nathan'ın 1923'te kurduğu, 1926'dan sonra Joseph T. Shaw'un yönetimi altında büyük önem kazanan *Black Mask*'tir (Kara Maske). Shaw on yıl boyunca, kısa cümlelerden, gerçekçilikten, mizahtan ve karşılıklı konuşmalarda sataşmadan oluşan (*"hard boiled"* denir) yeni bir yazı üslubunu kabul ettirdi. D. Hammett, R. Chandler, R. Whitfield, Paul Cain, W. R. Burnett, H. McCoy, W. İrish, E. S. Gardner vb. bu dergide birlikte çalıştılar. Öteki pulplar arasında, *Dime Detective, Detective Dragnet Magazine, Man Stories, Western Trails, Weird Tales* (bilimkurguya ve fantastiğe ayrılmış dergi) sayılabilir.

PULQUE a. (isp. *pulque*). Agave adlı bitkinin özsuyunun ve meyvesinin mayalanmasıyla elde edilen alkollü meksika içkisi. (Taze içkinin tadı köpüklü elma şarabını andırır.)

PULSAR a. (ing. *pulsa*[*ting*], [*sta*]*r*). Astrofiz. Son derece düzgün aralıklarla oluşan ve yayımları çok kısa olan (yaklaşık 50 msn) elektromanyetik ışıma kaynağı. —ANSİKL. Pulsarlar, uzlaşmalı olarak PSR harfleriyle ve bunların arkasından saat ve dakikalarla gösterilen bahar açılarıyla belirtilir. İlk pulsarlar 1967'de Cambridge'deki İngiliz radyoastronomi gözlemevi'nde keşfedildi. Günümüzde, tümü Gökadamızda yer alan 400'den fazla pulsar bilinmektedir. Dolanım süreleri, yani ardışık iki vurumu birbirinden ayıran zaman, 1,5 msn ile 3 sn'yi aşan bir süre arasında değişir. Yayımladıkları vurumlar ya da atımlar, dolanım süresinin yalnızca 1/100'ü ya da 1/10'u kadar sürer. Gözlem sıklığıyla değişen biçimleri, kimi kez basit, kimi kez de karmaşıktır. Pulsarlar genellikle radyoastronominin bütün dalga boyu aralıklarında yayım yapar. Crabe* bulutsusunun (PSR 0532) merkezinde yer alan pulsar gibi kimi pulsarlar, optik, X ve γ alanlarında da ışıma yayımlar. Bu yayımlar, bütün dalga boylarında, aynı dönemsellikle eşanlıdır.

Pulsarların dolanım sürelerinin düzenliliği yalnız dönme olaylarıyla açıklanabilir: pulsarlar, kendi üzerlerinde çok hızlı dönen ve bir noktasından bir deniz feneri gibi elektromanyetik dalgalar yayımlayan yıldızlardır. Bu kadar hızlı dönen bir yıldız ancak boyutları küçükse kararlı olabilir ve ancak kütlesel ise yeterince enerji yayımlayabilir. Bu tür yıldızların varlığı 1934'ten bu yana astrofizikçiler tarafından ileri sürülmektedir: bunlar, kütlesi, Güneş' in kütlesine yakın, ama çapı 20-30 kilometreyi geçmeyen ve bir yıldızın kendi üzerine çökmesiyle oluşan nötron* yıldızlarıdır.

PSR 0532 ile Crabe bulutsusunun çakışması dışında, pulsarlar ile süpernova kalıntıları arasındaki birleşmelere daha başka örnekler de gösterilebilmiştir. Bu, genel bir olgudan kaynaklanır: bir yıldız patlayarak süpernova haline geldiğinde, kendisinden uzaklaşan ve sonradan süpernova* kalıntısı oluşturan büyük miktarda madde fışkırtır; ama yıldızdan artakalan çekirdek kendi üzerine çökebilir ve gözlem sırasında pulsar biçiminde görünen bir nötron yıldızı oluşturabilir.

Pulsarların dolanım süreleri son derece değişmez olmakla birlikte, zaman içinde ağır ağır ve düzenli olarak artar; bu da, dönme hızlarındaki yavaşlamadan ileri gelir. Crabe bulutsusunun pulsarı için dolanım süresinin artışı yılda 10 mikrosaniyedir ve birkaç saat içinde belirlenebilir. Yelken* takımyıldızındaki pulsarın ise yavaşlaması birkaç günde anlaşılır; diğer pulsarlar için birkaç yıl gerekir. Bu yavaşlama, pulsarların yaşını tahmin etmeyi sağlar: en yaşlıların birkaç milyon yıllık olması mümkündür.

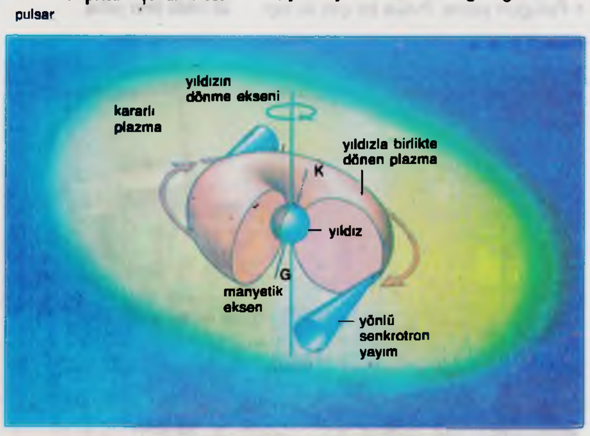
Pulsarların dolanım sürelerindeki düzenlilik bir dönme olgusuyla pekâlâ açıklanabiliyorsa da vurumların yayım süreci henüz açıklığa kavuşmamıştır. Pulsarların güçlü parlaklığı ve radyo yayım tayflarının biçimi, bu yayımların büyük bir olasılıkla yeğin manyetik alanlardan (10^6-10^8T) kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Bu manyetik alanlar, ancak nötron yıldızının manyetik ekseni gözlemcinin doğrultusunda olduğunda gözlemlenebilen yönlü bir senkrotron* ışıma yayımına neden olur.

Kimi pulsarların Yer'e uzaklığı, ışımalarının, 21 cm dalga boyundaki hidrojen çizgisi içinde bulutsular tarafından soğurulması incelenerek hesaplanmıştır.

Astrofizik için çok önemli olmaları dışında, pulsarlar, yıldızlararası* ortamın incelenmesinde de yararlanılan çok güçlü araçlardır. Gözlemci ile pulsar arasında yer alan maddenin miktarı, pulsarın vurumlarının dağılmasına yol açar; alçak frekansta gözlemlenen vurumlar, yüksek frekansta gözlemlenenlere göre bize daha geç ulaşır. Gözlem hattı, üzerinden madde bulutlarının geçmesi, radyo dalgalarını hafifçe yayındırarak, Yer'den alınan İşaretin parıldamasına yol açar. Bu yıldızlararası parıldama (açısal boyutları yeterince belirli olmadığından normal yıldızlar gibi diğer yıldızlarda da gözlemlenemez) yıldızlararası gaz bulutlarının boyutunu ve hızını incelemeyi sağlar.

bir **pulsarın** şematik modeli

pulsar

PULSE-DOPPLER a. (ing. *pulse,* darbe ve özel a. *Doppler'*den). Çalışma ilkesi Doppler etkisine dayanan radar.

PULSU sıf. Pulu andıran.
—Miner. Kırık parçalarının yüzeyinde kalkık, ancak tümüyle ayrılmamış pullar bulunan bir mineral için kullanılır.

PULSUZ sıf. **1.** Pul yapıştırılmamış: *Pulsuz dilekçe.* **—2.** Pulu, pulları bulunmayan: *Pulsuz balık.*

PULSZKY (Ferenc), macar siyaset adamı (Eperjes, bugün Prešov, Slovakya, 1814 - Budapeşte 1897). 1848 devrimci hükümetinin Dışişleri bakanlığını yaptı. Kossuth'un peşinden sürgüne gitti. Daha sonra İtalya'ya yerleşti (1860) ve Garibaldi ile birlikte savaştı (1862). Bağışlandıktan sonra (1866) Macaristan'a döndü, müzeler ve kütüphaneler müfettişi oldu.

PULTA a. Esk. sil. Ucu küçük demirli ok. (Sert bir yayla ve güçlü bir çekişle atılan bu oklar tuncu delebilirdi.)

PULTANAEA a. Avustralya ve Tasmanya kökenli ve hepyeşil, basit, almaşık, bazen karşıt ya da çevrem yapraklı ağaççık. (Kelebeksi çiçekleri sarı ya da kırmızıyla karışık sarıdır ve önceki yılın odununun üzerinden çıkar. Yaklaşık 130 tür; baklagiller familyası.)

PULTENEY (William), 1. **Bath** kontu, ingiliz siyaset adamı (Londra 1684 - *ay. y.* 1764). 1705-1742 arasında Avam kamarası'nda whig milletvekilliği yaptı; ilkin Walpole ile arası çok iyiydi, ancak tutkularında düşkırıklığına uğrayınca, ona karşı Bolingbroke ile birleşti (1725). Tutumundaki değişikliğini haklı göstermek için, partilerüstü hükümet düşüncesini ortaya attı ve "yurtsever" parti bu düşünceden doğdu. 1742'de soyluluğa yükseltildi, hükümete girdi (1742-1746), ancak hiçbir sorumluluk üstlenmeyi kabul etmemesi, saygınlığını yok etti.

PULU, Tiglatpileser III'ün Babil kralı olarak aldığı ad (İ.Ö. 728).

PULUÇ sıf. *Esk.* Cinsel güçten yoksun erkek için kullanılır; iktidarsız.

PULUÇLUK a. Puluç olma durumu; iktidarsızlık.

PULUL ya da **PULUR** a. *Yörs.* Biçilmiş, fakat demet yapılmamış ot ve ekin yığını.

PULUR → DEMİRÖZÜ.

PULUR (Hasan), türk gazeteci (İstanbul 1932). Kabataş lisesi'ni bitirdikten (1954) sonra *Son saat* gazetesine girdi. Muhabir, sayfa sekreteri, yazı işleri müdürü olarak birçok gazetede çalıştı. 1958'de girdiği *Milliyet* gazetesinde başlayan "Olaylar ve insanlar" sütunundaki köşe yazarlığını *Hürriyet* (1979), *Güneş* (1986) ve yeniden *Milliyet* (1988) gazetelerinde sürdürdü. 1957'de Türkiye Gazeteciler sendikası tarafından yılın gazetecisi seçildi, 1980, 1981, 1983, 1985 ve 1989'da Gazeteciler cemiyeti'nce düzenlenen güncel yazı yarışması ödüllerini kazandı. Seçilmiş köşe yazılarını içeren *Olaylar ve insanlar* adlı kitabının ilk cildi 1970'te, beşinci cildi 1993'te yayımlandı.

PULUR höyük, Arkeol. Erzurum'un 20 km K.-B.'sında, Ilıca ilçesine bağlı Ömertepe (esk. *Pulur*) köyünde höyük. Hamit Zübeyr Koşay ve macar arkeolog Hermann Vary yönetiminde başlatılan (1960) kazılarda, İ.Ö. 4000'lere tarihlendirilen ilk yerleşme katında duvar temelleri, ocaklar, cilalı taş baltalar bulundu. Bunun üstündeki yapı katında taş temeller, ocaklar, pişmiş topraktan bir tanrı idolü, bir kuş heykelciği ele geçti. Bir üst katmandaysa çamur harçlı duvarlar, çok sayıda çanak çömlek, pişmiş topraktan bir insan heykelciği ve bir tanrı idolü ortaya çıkarıldı. Son Bakırtaş dönemine tarihlendirilen (yaklş. İ.Ö. 2600) en üst yapı katındaysa siyah boya astarlı, üstü kabartmalı ya da oluklu, kafes, zikzak, çizgi bezekli Karaz türü seramikler, öğütme taşları, ağırşaklar, ocaklar ve sunaklar bulundu. Pulur'un tüm yapı katlarında az sayıda metal eşya, bol miktarda obsidyen gereçler, koyun ve keçi kemiklerinden bizler ele geçti.

PULUR höyük, Arkeol. Bayburt'un Demirözü ilçesine bağlı Gökçedere (esk. *Pulur*) köyünde höyük. Bayburt çevresindeki küçük köy yerleşmelerini oluşturan höyüklerin (Siptoros, Evciklertepesi, Balahor vd.) en büyüğüdür. Burada Tarihöncesi, Hitit, Phrygia, Roma, Bizans dönemlerinden buluntulara rastlanmıştır. Höyüğün en zengin katmanı İlk Tunç çağa tarihlendirilmektedir. Bu katmanda Karaz türü, içi dışı parlak siyah ya da kırmızı astarlı, kabartma çizgilerle bezeli çanak çömleklerin yanı sıra Orta Anadolu türü seramikler, pişmiş topraktan büyük bir mühür (ekinleri damgalamakta kullanılan çeç mühürü) ve bir sacayağı parçası ortaya çıkarıldı.

PULUR höyük. Arkeol. Tunceli'nin Çemişkezek ilçesine bağlı Sakyol (esk. Pulur) köyünde höyük. Hamit Zübeyr Koşay yönetiminde gerçekleştirilen kazılarda (1968-1970) üç kültür katmanı, on üç yapı katı saptandı. En alttaki İlk Bakırtaş/Son Yenitaş dönemine tarihlendirilen katmanda çok sayıda obsidyen gereçler, çanak çömlekler ele geçti. Son Bakırtaş/İlk Tunç çağ evresinde (İ.Ö. III. binyıl) ortak avlulu, topografik yapıya uygun olarak yerleştirilmiş, kale görünümü veren evler ortaya çıkarıldı. Duvarlar tek sıra taş üzerine kerpiç ya da çamur harçlı taştan örülmüştür. Odalarda ocaklar, sekiler, dibekler ve öğütme taşları vardır. Bu katmanın en önemli yapısı tapınak olarak nitelendirilen kalıntıdır. Burada kilden yapılmış keman biçiminde, bereket tanrıçası ile eşini simgeleyen küçük idoller, adak ve kült eşyası, kuş kabartmalı küpler bulundu. Kutsal ocaklar ve taşınabilir sunaklar Beycesultan'dakilerle benzerdir. Daha üst katmanlarda beyaz zemin üzerine geometrik motifli, hayvan ve kuş figürlü, iki renkli çanak çömleklerle Karaz türünde siyah açkılı, kabartma ve yivli seramikler ele geçti. Taş ve kemikten yapılmış aletlerin yanında, az sayıda metal (tunç iğneler, kamalar) eşya da vardır.

PULVİNAR a. (lat. sözc.). Esk. Rom. Lectisternium sırasında üzerine tanrı heykelinin konduğu yastık.
—Nöroanat. Talamusun şişkin arka ucu. (Pulvinar birçok çekirdeğe ayrılmıştır, bunlara gelen bütün yollar talamusun öteki çekirdeklerinden gelir, kendisinden çıkan yolların beynin şakak ve yankafa korteksiyle ilişkili olduğu sanılmaktadır. Pulvinardaki bir lezyon insanda konuşma bozukluklarına neden olur.)

PULVİNARİA VİTİS a. Zool. BAĞ KOŞNİLİ'nin bilimsel adı.

PULVİNO a. (ital. *pulvino;* lat. *pulvinus,* yastık'tan). Bayınd. Bazı kemer barajlarda kullanılan temel kütlesi. (İtalyan mühendislerce keşfedilen pulvinonun işlevi, baraj için, düzgün biçimli, yükleri arazi üzerinde yayan yapay bir öğe oluşturmaktadır. Baraj, çevre derzi adı verilen kesintisiz bir mesnet yüzeyiyle pulvino üzerine dayanır.)

Pulya seferleri → PUGLİA.

PUMA a. (isp. sözc.; kiçua dilinden). Amerika'da yaşayan, gececi, ağaççıl, etçil memeli hayvan. (Bil. a. *Felis concolor;* kedigiller familyası.) [Eşanl. DAĞ ASLANI, KUGUAR, GÜMÜŞASLANI.]
—ANSİKL. Puma, Amerika'daki kedigillerin en irisidir; uzunluğu, kuyruğuyla birlikte, 2,5 m'yi, ağırlığı yüz kilogramı bulabilir. Yaşama alanı Güney Amerika'yı ve Kuzey Amerika'nın batısını (Alaska'ya kadar), dağlardaki sürekli karlar sınırına kadar kıyı ovalarını içine alır. Geyikgiller, büyükbaş hayvanlar ve atlar dahil bütün memelilere saldırırsa da insandan kaçar.

PUMİ, Çin'de (Yünnan, Sıçuan, Çinghai ve Gansu) yaşayan ve nüfusu yaklaşık 15 000 kişiyi (1960) bulan halk. Çin-tibet dilini konuşan Pumiler, eskiden Batı Çin'e yayılan göçebe bir halktı. Bu durum, onları düşman dağlı halklara karşı paralı asker olarak kullanan Moğollar'ın istilasına kadar sürdü. 1920-1930 yılları arasında Guomindang'ın paralı askerliğini yaptılar. Günümüzde Pumiler, lama buddhacılığını ve eski geleneklerini bırakarak ülke halkıyla bütünleşen köylüler durumuna gelmişlerdir.

PUMORİ, Himalayar'ın Nepal'deki kesimindeki doruk, Tibet sınırında, Humbu buzulunun yanında, Everest'in 10 km D.'sunda; 7 145 m. Doruğa ilk tırmanışı, alman ve isviçreli dağcılardan oluşan bir ekip gerçekleştirdi: E. Forrer, U. Hürlemann, G. Lenser (1962). Başdöndürücü güney cephesine Y. Pollet-Villard'ın yönettiği bir sefer sırasında tırmanıldı (1972).

PUMPERNİCKEL a. (alm. sözc.; *pumper,* saf, *Kern,* tahıl, ve *Nickel,* ekmek [lehçe] kelimelerinden, belki de kıtlık sırasında [1400] Osnabrück'te üretilmiş olan bir "bütün" ekmeğe verilen lat. *bonus paniculus* adından). Kepekli çavdar unundan Westfalen kökenli kara ekmek.

PUMPURS (Andrejs), letonyalı şair (Ljelumpravas Keirani, Livonya 1841 - Riga 1902). Halkçı görüşlere yakındı. Yurtseverlik duygularıyla dolu şiirler, toprak sahipleri üzerine yergiler (*Le Pays des ivrognes* [fr. çev.], 1870) ve özellikle *Lačplesis* (1888) adlı bir destan yazdı. Bu destanda bir XIII. yy. efsane kahramanı aracılığıyla letonya halkının ulusal ve demokratik geleneklerini anlattı.

PUNA a. (yüksek plato anlamında isp. sözc.; kiçua dilinde *puna,* ıssızlaşmış' tan). Coğ. Andlar'da, 3 000-5 000 m yükseltiler arasındaki "soğuk topraklar" katı.
—ANSİKL. Kuraklık, soğuk ve rüzgâr, geniş düzlüklerin büyük yer kapladığı bu yüksek toprakların yazgısıdır. Akarsu ağı zayıftır ve Bolivya punasıyla Atacama punasında içakışlılık ağır basar; iç çöküntü alanları (*salares*) Kuzey Afrika'daki şot'lara benzer. Derinliği az olan toprak, genellikle çok taşlıdır. Puna zayıf dağ otlakları oluşturur; bu otlaklardaki bitkiler genellikle top ve yastık biçimindedir; burada, aynı zamanda, çoğunlukla reçineli (bileşikgiller) dikenli çalılıklar, dayanıklı buğdaygiller ve *adesmia, azorella, opuntia* gibi cinsler göze çarpar. Yağmur mevsiminde yıllık otlar da bulunur. Dağ otlaklarının bulunduğu puna, lama, vikunya ve koyun yetiştiren Kızılderililer'in yurdudur.

PUNA, Hindistan'da (Maharaştra) kent, Dekkan platosunda Bombay'ın G.-D.'sunda; 1 685 000 nüf. XVIII. yy.'da Maratha İmparatorluğu'nun eski başkenti olan bu eski kent, hem tarihsel sarayları ve tapınakları hem de bir kültür (askeri eğitim, doğabilimleri incelemeleri, üniversite) ve el sanatları merkezi olması sayesinde saygınlığını korumuştur. Sanayi (tekstil, kimya, makine, elektronik, besin, kâğıt sanayileri) banliyölerle çevrilidir.

PUNAKHA, Bhutan'da kent, ülkenin batı kesiminde ticaret merkezi. Bhutan'ın eski başkenti.

PUNANLAR, Saravak ve Kalimantan (Borneo) ırmaklarının kaynaklarında yerleşmiş, endonezya dillerini konuşan, yaklaşık 3 000 kişiden oluşan dağlı etni. Geçimlik iktisatları avcılık, toplamacılık ve ekiciliğe (manyok, pirinç) dayanır. En büyük toplumsal-siyasal birimleri, köydür. Hıristiyanlaştırılmış olmakla birlikte, geleneksel dinlerinin birçok kalıntılarını korumuşlardır (şamancı uygulamalar ve pek çok ayin).

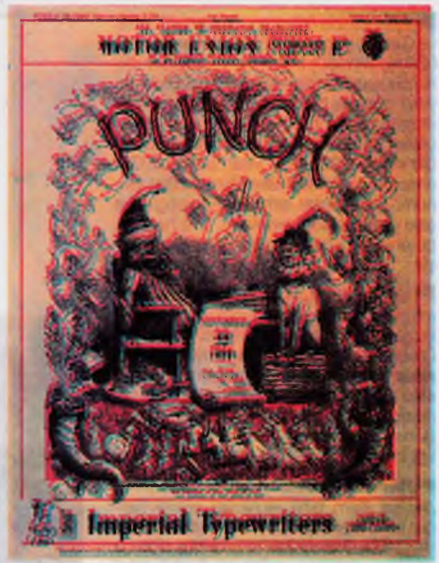
PUNARCANMA, *yeniden doğuş* anlamına gelen ve tenasüh öğretisinin ilk kez olarak açıklandığı Upanişadlar'dan baş-

Hasan Pulur

puma (*Felis concolor*)

B. N., Paris

Punch'un 22 kasım 1944 tarihli sayısının kapağı *Bibliothèque nationale, Paris*

layarak kullanılan sanskritçe sözcük.

Punch, H. Mayhew ile Mark Lemon'un 1841'de kurdukları haftalık ingiliz mizah dergisi. 1952'ye kadar *the London Charivari* altbaşlığıyla yayımlandı. Desen ve karikatürlere de yer veren bu dergi, toplumsal eşitsizliklerle ve ayrıcalıklarla mücadele etmeyi amaçlıyordu. Sonraları muhafazakâr bir anlayışa yöneldi. Kadrosundaki başlıca kişiler arasında J. S. Coyne, R. Doyle, J. Leech, Th. Hood, sir J. Tenniel, Thackeray vardı. Punch, çok satan nitelikli bir mizah dergisi olarak ününü korudu.

PUNCHİNG-BALL a. (ing. sözc.). Antrenmanda boksörün çabukluğunu artırmak ve refleksierini güçlendirmek için kullanılan, oynak bağlarla tutturulmuş top.

PUNCTARİALES a. Oldukça gelişmiş bir gametofiti ve feosporları olan ve izogamiyle üreyen esmer suyosunları takımı.

PUNCTUM a. (lat. *punctum*, nokta). Oftalmol. *Punctum caecum*, retinanın hiçbir duyu iletmediği nokta, görme sinirlerinin göz küresine girdiği nokta. (KÖR NOKTA da denir.) || *Punctum proximum*, uyumun sağlanması koşulu ile bir cismin net olarak görülebildiği en yakın nokta. (İki göz için her zaman aynı değildir; yaşlılıkta uzaması presbitliğe neden olur.) || *Punctum remotum*, uyum sağlamadan bir cismin net olarak görülebildiği en yakın nokta. (Emetrop göz için aşağı yukarı 60 m; miyop için, en uzak görüş mesafesine [*punctum maximum*] çok yakındır; hipermetrop için böyle bir nokta yoktur, uyum her mesafe için gereklidir.)
—Yumş. bil. *Endodontidae* familyasından salyangoz cinsi. (Kavkısı yassı, göbekli, ince, kaygan ya da üstderi yapracıklarıyla bezelidir; hemen hemen bütün Avrupa'nın serin ve gölgeli yerlerinde yaşar.)

Presse Sports

punching-ball ile antrenman yapan boksör

PUNÇ a. (ing. *punch;* hindi dilinde *panç*, beş'ten, içkinin bileşimine giren beş ayrı maddeden dolayı). Çoğu zaman romdan ve çeşitli öğelerden (meyve suları, şurup ve kokulu maddeler, vb.) yapılan içki.

PUNÇ, Keşmir'in güney bölgesi, Pir Pancal'ın B.'sında, D.'su Hindistan'ın, B.'sı Pakistan'ınındır. 1 000 m'ye yaklaşan yükselti çeşitli tarım olanakları sağlar.

PUNDOS a. (fr. *pundos*). Patol. Guatemala'da görülen ve cüzama benzeyen, ama anestezi belirtileri vermeyen ayak elefantiyazisi. (Pundosa yakalanmış kişilerde Hansen basili hiçbir zaman saptanamamıştır; herhalde bir filarya elefantiyazisi olduğu söylenebilir.) [Eşanl. ROBLES YALANCI CÜZAMI.]

PUNİCACEAE a. Bot. NARGİLLER familyasının bilimsel adı.

PUNK sıf. (belki "rezil, kepaze" anlamındaki ing. *punk*'tan). 1975'e doğru Büyük Britanya'da ortaya çıkan ve yandaşları, toplumda algıladıkları yavanlığı, sıradanlığı alaya almak amacıyla kışkırtıcı birtakım şeyler (horoz ibiği gibi boyalı bir saç şeridinin bırakıldığı kazınmış bir kafa, takı olarak kullanılan zincirler, çengelli iğneler, jiletler vb.) sergileyen müzik ve kültür hareketi için kullanılır.
—ANSİKL. Müzik açısından, yapmacıklı rock'a karşı olan ve pop müziğe yaklaşan punk akımı, ilk ve sert rock'a döndü. En popüler temsilcisi, ömrü çok kısa süren *Sex Pistols* grubuydu. 1970'lerin sonunda punk hareketi, yerini yavaş yavaş new wave'e bıraktı.

PUNKTUR a. (fr. *puncture*'den; lat. *punctura*, batma'dan). Teşhis ya da tedavi amacıyla, özellikle akupunktur çerçevesinde iğne batırma.
—ANSİKL. Akupunkt. Punkturun ilgilendiği deri bölgeleri, geleneksel çin tıbbı kitaplarında yer alan akupunktur noktaları olmalıdır. Bundan başka iğnelerin, batı hekimliğinde öteden beri kullanılan punkturlarla akupunkturu birbirinden ayırmaya yarayan bazı fiziksel karakterlere sahip olması gerekir. Bir içorganın ya da genellikle vücudun enerjisi dağıtılmak ya da güçlendirilmek istendiğine göre, punkturda özel tekniklere başvurulur. Teknik elle uygulanabildiği gibi elektrikle de uygulanabilir (elektroterapi). İstenilen etkinin elde edilebilmesi için iğne kullanımında çeşitli parametreler birleştirilir: punkturun hızı, derinliği, punkturun uygulandığı bölgeye iğne ucunun geliş yönü, dönüş yönü (saatte yelkovanın dönüş yönü ya da tersi) göz önüne alınır. Amaç her zaman enerjinin güçlendirilmesi ya da dağıtılmasıdır.

PUNO ya da **SAN CARLOS DE PUNO,** Peru'da kent, yönetim bölgesi merkezi, Titicaca gölü kıyısında; 66 477 nüf. Gölün başlıca limanı ve Cuzco ile Arequipa'dan gelen demiryollarının son istasyonu. Ticaret (et, yün), turizm (gölün kıyısındaki kiliselere ve adalara doğru) ve kültür (teknik üniversite) merkezi. Manganez çıkarımı. —*Puno yönetim bölgesi*, 72 382 km^2; 1 024 000 nüf. (1990).

PUNT a. (ital. *punta*, çıkıntı'dan). *Bir şeyi punduna getirmek, bir şeyin pundunu bulmak*, bir şeyi yapmak için en uygun zamanı, onun tam sırasını bulmak; biçimine getirmek: *Punduna getirip bu konuyu ona açacağım.*

PUNT a. (ital. *punto*'dan). Denizc. **1.** Seyir halindeki bir geminin harita üzerindeki konumu. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Punt cetveli*, tahmini puntun öğelerini süratle hesaplamayı sağlayan cetvel. || *Punt koymak*, geminin yerini harita üzerinde işaretlemek. || *Punt tayin etmek*, bir geminin coğrafi konumunu belirlemeye yarayan öğeleri yaklaşık olarak hesaplamak. || *Tahmini punt tayini*, bir geminin coğrafi konumunu yaklaşık olarak bulmak için yapılan hesap; bu konum, izlenen rotalar ile bu rotaların her birinde alınan mesafeler birleştirilerek ve geminin hızı, rüzgâr ve akıntıya bağlı sapmalar (bunların yönünü ve kuvvetini bilmek gerekir), pusula hataları ve dümencinin neden olduğu yön değiştirmeler dikkate alınarak elde edilir.
—ANSİKL. Bir geminin puntu, tahmini puntla ya da doğrudan gözlemlerle hesaplanır. Karadan alınan kerterizlerle çok kesin gözlemler yapılabilir. Karadan alınan kerterizlerin dışında, punt tayini, gökbilim gözlemleriyle ya da günümüzde, gemilerin hemen hemen tümünde bulunan radyoelektrik ya da elektronik aygıtlarla (radar, radyogonyometri, hiperbolik alıcı ağları [Decca*, Loran*...], uydularla seyir, sonda) gerçekleştirilir.

PUNT, eski Mısır'da, geniş anlamda, Guardafui burnunun ötesindeki Somali kıyısını belirten sözcük. Bu burnun 160 km G.'inde bulunan Hafun burnu yerleşmesi, bugün de, güneyindeki Hafun koyuyla birlikte, eski Mısırlılar'ın çok iyi bildiği bu yörenin adını taşımaktadır. Mısırlılar çok eski zamanlardan beri (bilinen ilk sefer, firavun Sahure'nin İ.Ö. 2500'e doğru düzenlediği seferdir) bu yöreye gidiyor, mısır mamulleri karşılığında Doğu Afrika'nın egzotik ürünlerini, özellikle, dini ayinlerde gerekli olan günlüğü alıyorlardı. Kraliçe Haçepsut tapınağı'ndaki (Luksor'un karşısında) alçakkabartmalar Punt'a düzenlenmiş bir deniz seferinin ayrıntılarını vermektedir.

PUNTA a. (ital. *punta*). İşlem. **1.** Torna tezgâhlarında, taşlama makinelerinde, bölücülerde, freze tezgâhlarında vb.'de, işlenecek parçayı tutmaya yarayan, su verilmiş ve taşlanmış çelikten koni. (Torna tezgâhında, freze tezgâhında vb.'de puntanın bir yanı, işlenecek parçanın merkez deliğine giren standart boyutlu bir bız, öbür yanı makinenin puntasına bağlı kesik konisel bir bölümle son bulur.) **—2.** *Punta ekseni*, bir torna ya da taşlama tezgâhında, puntayı ve gezer puntayı birleştiren ideal eksen. || *Punta yüksekliği*, punta ekseninin, bir torna ya da taşlama tezgâhı bankosundan yüksekliği; bu yükseklik işlenecek parçanın olası maksimum yarıçapını belirler. || *Döner punta*, biri makine içinde sabit öbürü işlenecek parçayla dönen ve birbirine bir rulmanla bağlı iki bölümden oluşmuş torna ya da taşlama tezgâhı puntası.
—Kaynakç. *Punta kaynak makinesi*, uçlarına elektrotlar bağlı iki kolla donatılmış ve rezistansla elektrik kaynağı yapmada kullanılan el aygıtı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mak. san. Bir aktarma milini kabul eden ya da bir dönme hareketinde sabit nokta görevi yapan makine organı. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Punta aralığı*, bir torna tezgâhında, puntayla gezer punta arasındaki, tornanın kapasitesini belirleyen maksimum uzaklık.
—ANSİKL. Kaynakç. *Punta kaynak makinesi*. Bunların başlıca iki tipi vardır: birinci tipte, transformatör ve pnömatik ya da hidrolik kumanda donanımının büyük bir bölümü elektrotları taşıyan bölümden ayrı olabilir ve bu durumda bütün, "punta kaynak postası" adını alır; öbür tipte, transformatör ve mekanik ya da pnömatik kumanda düzeneği makine içindedir.
Öte yandan, elektrot yerine bir tür dişli tekerlek taşıyan punta kaynak makineleri de vardır.
—Mak. san. Bir torna tezgâhında iki punta bulunur: bunlardan sabit olanı, iş milini ve bunun kumanda organlarını taşır; hareketli olan öbürü, yani *gezer punta*, kılavuzlandığı ve yerleştirildikten sonra sıkıştırılarak tespit edildiği kızak yolları üzerinde, torna tezgâhı bankosu boyunca yer değiştirebilir. *Bölücü* punta, freze tezgâhlarında bir parçayı gerek puntalar arasında, gerek havada tespit etmeye ve bu parçaya istenen her açıya göre bir dönme hareketi vermeye olanak sağlar.

PUNTA ALA, İtalya'da sayfiye merkezi, Toscana'da (Grosseto ili), Follonica körfezinin ağzını güneyinden kapatan burnun ucunda.

PUNTA ARENAS, Şili'de liman kenti, Macellan ve Antarktika bölgesinin merkezi, Macellan boğazının K.-B. kıyısında; 123 373 nüf. (1990). Ushuaia (Ateş Ülkesi) hesaba katılmazsa yerkürenin en güneydeki kentidir. Arjantin'e giden karayolu. Turizm (Paine sıradağlarında ulusal park) merkezi. Balıkçılık. Linyit.

PUNTA CARDÓN, Venezuela'da (Falcón eyaleti) liman kenti, Paraguanâ yarımadasının güney-batı ucunda; 18 200 nüf. Petrol terminali. Rafineri.

PUNTA DEL ESTE, Uruguay'da kent, Atlas okyanusu kıyısında, Maldonado yakınında; 10 000 nüf. Önemli sayfiye merkezi. 1961 ağustosunda Amerika devlet-

lerinin düzenlediği bir konferans burada toplandı; ABD bu konferansta, Amerika'daki dost ülkelere büyük para yardımları yapmayı kabul etti ("Kalkınma anlaşması").

PUNTALAMA a. Kaynakç. Birleştirilecek parçalara, bunları kaynak işlemi sırasında sabit tutmak amacıyla, yer yer punta kaynak ya da kısa kaynak dikişleri uygulama.

PUNTARENAS, Kosta Rika'da liman kenti, il merkezi, Nicoya körfezinin (Büyük Okyanus) kıyısında; 92 900 nüf. (1990). Limón'a giden demiryolunun ilk istasyonu. Kimyasal gübre. Turizm merkezi. —*Punta-renas ili,* 11 227 km²; 330 528 nüf. (1990).

PUNTASIZ sıf. Mak. san. *Puntasız bağlama,* AYNA*YA BAĞLAMA'nın eşanlamlısı.

PUNTAZO a. (isp. sözc.). Boğa güreşçisinin aldığı boynuz yarasından daha az tehlikeli yara.

PUNTEL a. (ital. *pontello*'dan). Denizc. **1.** Kemere ve güverteleri kuvvetlendirmek için kemere ve güvertelerin alt bölümlerine ya da fazla basınç gören mevkilere konulan ve kullanıldığı yere göre adlandırılan, değişik biçim ve boyutlarda düşey desteklerden her biri. **—2.** *Çatal puntel,* ticaret gemilerinde üzerine yük bumbası, yelkenli gemilerde ise yelken bumbası oturtulan, cundası çatal biçiminde puntel. || *Vardavela punteli,* çanaklıkların, köprüüstlerinin, kasaraları birleştiren asma köprülerin vardavelalarını tutan, metal çubuk.

Puntilla ağa ve uşağı Matti *(Herr Puntila und sein Knecht Matti),* Brecht'in oyunu (1940-41'de yazdı, 1948'de sahnelendi). Yalnız sarhoş olduğu zamanlar insancıllığı tutan bir efendi tipinin çevresinde, Brecht, çok sevdiği bir temayı, yani insanın birbiriyle çatışan iki ayrı kişiliğe sahip olması temasını işlemiştir.

PUNTİLLERO a. (isp. sözc.). Boğa güreşinde, kılıç darbesi hayvanı öldürmediği takdirde, boyun omurlarının arasına sapladığı bir hançer vuruşuyla boğayı öldüren kişi.

PUNTİUS PUTİTORİA a. Hindistan'ın tatlısularında yaşayan, iri kemiklibalık. (Sazangillerin en iri türüdür, yan çizgideki pulların her biri el ayası iriliğindedir. Boyu 3 m'ye kadar.)

PUNTO a. (ital. sözc.). Karakterlerin geçerli harf yüksekliklerini belirtmek ve bunları adlandırmakta kullanılan ölçü birimi. (TİPO PUNTOSU da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Ayakkc. Ayakkabıcıların ölçü almak için kullandıkları mezuranın üzerindeki işaretlerden her biri.

—ANSİKL. Matbaac. Eskiden karakter tiplerini kendi aralarında ayırt etmek için özgün (yelpaze vb.) ama kesinlik taşımayan adlandırmalardan yararlanılıyordu. 1723'te yapılan bir düzenlemeyle harflerin yükseklikleri belli bir oranda standartlaştırılmaya çalışıldı. Fransız harf kazıyıcısı ve dökümcüsü Pierre Simon Fournier, yeterince kesin olmamakla birlikte eskiye oranla bir ilerleme sayılan bir ölçek düzenledi. 1775'te François Ambroise Didot, Fournier'nin itibari puntolarının yerine daha doğru bir ölçü getirmek amacıyla tipo puntosunu o zamanın ölçülerine uyarladı. Günümüzde punto 3/8 mm değerindedir, matbaacılıkta yaygın bir kullanımı vardır.

Aralarında Türkiye ve Almanya'nın da yer aldığı pek çok ülke Didot puntosunu benimsemiştir. Amerikalılar ve İngilizler' de ise punto sistemi 1/72 inch ya da 0,3515 mm üzerine kurulmuştur.

PUNTO FİJO, Venezuela'da (Falcón eyaleti) liman kenti, Venezuela körfezinin doğu kıyısında; 123 000 nüf. Balıkçılık limanı, iki petrol rafinerisi tesislerinden ve Las Piedras'a komşu havalimanından oluşan bir bitişikkent merkezine dönüştü.

PUNTOLAMA a. Matbaac. Bir metnin dizilmesi için özellikle başlık, altbaşlık, başlık araları, alt yazılar, notlar vb. gibi yerlerde kullanılacak karakterlerin boyutunu, eğimini, harf genişliğini göstermek amacıyla dizgide yapılan düzenleme.

PUNTOLU sıf. ... *puntolu,* puntosu belirtilen büyüklükte olan: *İri puntolu haber başlığı.*

PUPA a. (fr. *poupe;* lat. *puppis*'ten). **1.** Bir geminin kıç tarafı (karşıtı *pruva*). [Başlangıçta, eski ağaç gemi inşaatında pupa, kıç kasarayı, kıç kepçeyi ve aynalığı içeren bölümden oluşuyordu.] **—2.** *Pupa çarmıkları,* rüzgârı pupadan alarak seyreden bir yelkenlide, direklere binecek aşırı yükü karşılamak için direk ve gabya babafingo çubuklarının cundalarından kıça doğru uzatılan halatlar. || *Pupa etmek,* bir gemiden söz ederken, başka bir geminin kıçına bindirmek. || *Pupa gitmek,* rüzgârı arkadan alarak seyretmek. || *Pupa işaret feneri,* bir geminin kıçına asılan ve dar bir alanı aydınlatan, yeşil, beyaz ya da kırmızı ışıklı, sabit ya da oynak fener. || *Pupa rüzgârı,* geminin seyrettiği rotaya göre kıçtan esen rüzgâr. || *Pupa yelken,* yelkenleri pupadan gelen rüzgârla dolmuş bir teknenin yaptığı seyri belirten deyim; hiçbir şeye bağımlı olmayarak, bütün bağlardan kurtulmuş olarak: *Her konuya pupa yelken el atmıştı.*

—Ask. denizc. *Pupa atışı,* belli bir nizam halinde seyreden savaş gemilerinin, hedeften uzaklaşma rotasına geçtiklerinde, düşman atış menzilinden çıkana ve kendi atış menzillerinin sonuna kadar kıç toplarıyla yaptıkları atış.

◆ be. **1.** Arkadan, arka kısımdan; rüzgârı arkadan alarak: *Rüzgâr pupa esiyor. Gemi pupa gidiyor.* **—2.** *Arg. Pupa gitmek,* dosdoğru yola koyulmak.

PUPA (fr. *poupe;* lat. *Puppis*'ten), eski Gemi* (Argo) takımyıldızının bölünmesiyle ortaya çıkan güney takımyıldızı. Pupa'nın en parlak yıldızı olan ζ *Puppis*'in kadiri, 2,3'tür. Bu takımyıldızda birçok açık yıldız kümesi bulunur.

PUPA a. (bebek anlamında lat. sözc.). **1.** İkikanatlıların, bazen de başka böceklerin nemflerine verilen ad. **—2.** KUNDAK'ın eşanlamlısı.

PUPAZZO a. (ital. *pupazzo*). Tiyat. Bir tür italyan el kuklası.

PUPİENUS (Marcus Clodius) [öl. 238], Roma imparatoru (238). Basit bir asker olan Pupienus, çeşitli eyaletlerin valiliğini yaptı, Senato tarafından, Gordianus I ve Gordianus II'nin ölümünden sonra, Maximinus'a karşı Balbinus ile birlikte imparator ilan edildi. Maximinus, askerler tarafından öldürüldü, fakat ardından Pupienus ve Balbinus da muhafız erleri (praetorianus) tarafından katledildiler.

PUPİLLA a. (lat. *pupillus,* gözbebeği, madenci). Dört dokunaçlı salyangoz cinsi. (Dokunaçlarının alttakileri çok kısadır; çok küçük kavkısı yarı silindir biçimindedir ve dışında bir halkası vardır. *Pupilliidae* familyasının örnek tipi.)

PUPİN (Michael İdvorsky), sırp kökenli amerikalı fizikçi (İdvor, Banat, 1858 - New York 1935). 1874'te ABD'ye yerleşti, seyreltik gazlardaki elektrik olayları ve elektrik rezonatörleri betimledi. Heaviside ve Vaschy'den sonra, doğrusal endüktans artışının telefon hatlarındaki zayıflamayı gidermedeki etkisini inceledi ve yerleştirilecek endüktansların değerini ve birbirinden uzaklığını saptamaya yarayan kuramsal temelleri açıkladı.

PUPİPAR sıf. (fr. *pupipare*'dan). Böcbil. Nemf evresindeyken yavru yapan böcek için kullanılır.

PUPİRARA a. Böcbil. SİNEKBİTLERİ üstfamilyanın bilimsel adı.

PUPLA → PUFLA.

PUPPİS, Pupa* takımyıldızının latince adı (kısalt. Pup).

PUR a. (fars. *pūr*). *Esk.* **1.** Oğul, erkek çocuk. **—2.** *Pur-mend,* evlat sahibi. || *Pur-ı arabi,* Hz. Muhiddin-i Arabi. || *Pur-i Azer,* Hz. İbrahim. || *Pur-i duht,* yeğen. || *Pur-i Hacer,* Hz. İsmail. || *Pur-i Meryem,* Meryem'in oğlu; Hz. İsa.

PUR a. *Yörs.* İç Anadolu bölgesinin bazı yörelerinde alçıtaşı ve jips içeren oluşuklara verilen yerel ad.

—Coğ. *Pur koyağı,* alçıtaşı ve jipsli alanlarda bu kayaçların erimesi sonucunda meydana gelen kapalı küçük çukur. (Dolinlerin, bu bileşimdeki kayaçlarda oluşan türü. Ülkemizde özellikle Sivas yöresinde yaygındır.)

PURA (Turgut), türk heykelci (Bursa 1922 - Ankara 1979). Ortaöğrenim yıllarında Eşref Üren'den resim dersleri aldı, ayrıca Ankara halkevi'nin heykel kurslarını izledi. İstanbul Devlet güzel sanatlar akademisi Rudolf Belling atölyesi'ni bitirdi (1948). 1963'te İzmir Devlet güzel sanatlar galerisi müdürü oldu. Daha sonra ölümüne değin İzmir Resim ve heykel müzesi müdürlüğünü yaptı. Heykel çalışmalarında genellikle alçı, tel, kumaş gibi malzemeler kullandı. 1970'lerde açık kompozisyon anlayışına yönelerek hareketin ön plana çıktığı yapıtlara ağırlık verdi. Soyut heykellerin yanı sıra büst ve anıt çalışmaları da bulunan sanatçının bu türdeki en ünlü yapıtı İzmir'deki *İlk kurşun* ya da *Gazeteci Hasan Tahsin* anıtı'dır. 1970'te Devlet resim ve heykel sergisi birinci ödülü'nü, 1971'de TRT birinci resim-heykel yarışması başarı ödülü'nü kazandı. Ölümünden sonra İzmir Devlet resim ve heykel müzesi müdürlüğü'nce adına bir heykel yarışması düzenlenmektedir.

PURACÉ, Kolombiya'daki (Cauca yönetim bölgesi) Cordillera central'de yanardağ, Popayán'ın D.'sunda; 4 756 m.

PURAN çoğl. a. (fars. *pūr*'un çoğl. *pūrān*). *Esk.* Oğullar, erkek çocuklar.

PURANA, Hindistan'da bir epik hikâyeler dizisine verilen ad; yazılmaları IV. yy.'dan XV. yy.'a kadar süren bu hikâyelerin amacı, Vedalar'ın, Brahmanalar'ın ve Upanişadlar'ın öğretisini okuması yazması olmayan kişilere, yani kadınlara ve aşağı kastların üyelerine iletmekti. Aynı düzeyde ve yaradılış, yok oluş ve yeniden yaradılış, ataların soy kütüğü, Manular'ın hükümdarlıkları ve krallık hanedanlarının tarihleri gibi beş klasik özelliğe *(pancalaksana)* göre yazılan bu hikâyelerde, birçok başka konu da ele alınıyordu.

Hikâyelerin büyük bir bölümünün hıristiyan çağın başlangıcı sıralarında kaleme

Hüseyin Gezer arşivi

Turgut Pura
Soyut heykel

alındığı sanılmaktadır. Sayıları, 18'i birincil *(mahapurana)* ve 18'i ikincil *(upapurana)* olmak üzere 36'dır. En ünlüleri de Bhagavata-Purana ve Vişnu-Purana'dır.

Purananuru, Peruntevanar tarafından derlenmiş, insan yaşamını oluşturan dış öğeleri *(puram)* anlatan dört yüz şiirlik tamul derlemesi: zaferi, savaşçıların cesaretini, toplumsal ve dinsel gelenekleri anlatan yurttaşlık şiirlerinden ve prenslere düzülmüş övgülerden oluşur. *Sangam**'ın *Sekiz derleme*'sinden biridir.

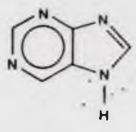
PURBECK FASİYESİ a. Yerbil. Jura sisteminin üst bölümüyle Kretase'nin alt bölümünde oluşan kıta çıkışını gösteren, göl ya da lagün fasiyesli arazilerin tümü. (Eşanl. PÜRBEKİYEN).

National Portrait Gallery

Henry Purcell
bir portreden ayrıntı
(1695)
National Portrait Gallery, Londra

PURCELL (Henry), ingiliz besteci (Londra 1659 - *ay. y.* 1695). Müzikçi bir ailenin çocuğuydu. Krallık capellası'nda şarkıcılık yaptı. Burada Cooke, Pelham Humfrey, John Blow, M. Locke'tan ders aldı. Locke'ın ölümü üzerine 1677'de, krallık kemancılarının bestecisi oldu. 1679'da J. Blow'un, ardından Westminster manastırı'nın orgculuğuna atandı. Bu görevi, Krallık capellası'ndaki göreviyle birlikte, ölünceye değin sürdürdü. Aynı zamanda, capelladaki çalgıların onarımıyla da ilgilendi ve ders verdi. Saray için çok sayıda dinsel, dramatik, enstrümantal ve koral yapıt yazdı, kendisine belli vesilelerle yapıtlar ısmarlandı. Anthemler ve "service"leri: *I was glad, in the midst of life* (1682'den önce), *Morning and Evening Service* (*si* bemol majör, 1682-83), *My heart is inditing, They that go down the sea in ships* (1685), *Te Deum and Jubilate* (1694) vb.; operaları ve oyun müzikleri: *Dido and Aeneas* (1689), *Dioclesian* (1690), *King Arthur* (1691), *The fairy Queen* (1692), *The Tempest* (1695); odları ve kral James II ve kraliçe Mary'ye ithaf ettiği kantatları: *Swifter Isis* (1681), *Fly, bold rebellion* (1683), *From those serene* (1684), *Why are all the Muses mute* (1685), *Sound the Trumpet* (1687), *Now does the glorious day appear* (1689), *Arise my Muse* (1690), *Love's goddess* (1692), *Celebrate this festival* (1693); azize Cecilia'ya odlar: *Welcome to all the pleasures* (1683), *Hail bright Cecilia* (1692). Çalgı yapıtları içinde klavsen için *Musick's Hand Maid, A Choice collection of lessons for the harpsichord or spinet;* org için *Voluntaries;* yaylılar için *Fantaisies;* üç ve dört bölümlü sonatlar vardır. Kontrapuntocu olarak yetişen, aynı zamanda Lully ve italyan bestecilerin etkisinde de kalan Purcell, üslubuna İngilizler'e özgü bir mizahla düşselliği de kattı. Onun müziği, zengin anlatımlı güzel melodilerle, ritim ve armonide yaptığı cüretli yeniliklerle ayırt edilir.

purin

PURCELL (Edward Mills), amerikalı fizikçi (Taylorville, İllinois, 1912). Harvard üniversitesi'nde bir fizik kürsüsünü yönetti (1949), yıldızlararası uzayda hidrojenin varlığını ilk kanıtlayanlardan biridir; bundan başka, iyonosferin özelliklerinden yararlanarak, radyoelektrik dalgaların yayılmasına ilişkin yeni bir yöntem tasarladı ve radarın yetkinleştirilmesine katkıda bulundu. Atom çekirdeklerinin manyetik momentlerini belirledi ve F. Bolch ile birlikte 1952 Nobel fizik ödülü'nü paylaştı.

Larousse

Military Order
of the Purple Heart

PURCELL dağları, Kanada'da (İngiliz Kolombiyası) dağ zinciri, Kimberley'in K.-B.'sında; 3 456 m. Kayalık dağlar'a paralel uzanır.

PURCHAS (Samuel), ingiliz yazar (Thaxted, Essex, 1577'ye doğr. - Londra 1626). Canterbury'de din adamı olarak çalıştı, Hakluyt'un elyazmasını yayımladı. Yapıtları: *Purchas, his Pilgrimes; or, Relations of the world and the Religions Observed in All Ages* (Purchas'ın din gezileri ya da bütün dönemlerde gözlenmiş dinlerle dünya arasındaki ilişkiler) [1613]; *Microcosmus or the History of man* (Mikrokozmos ya da insanın tarihi) [1619]; *Hakluytus posthumus* (1625). Purchas, Coleridge'e ve *Fırtına* adlı yapıtı için Shakespeare'e esin kaynağı olmuştur.

PURDY (James), amerikalı yazar (Ohio 1923). Hikâyeleri ve romanlarında (*The Nephew*, 1960; *In a Shallow Grave*, 1975; *Narrow Rooms*, 1978; *Garments The Living Wear*, 1989; *Out With the Stars*, 1992) akıldışı davranışları, iyi ve kötünün karşıtlıklarını, toplumsal ayrışmalara bağlı cinsel sapmaları ele alarak, Amerika'ya özgü yalnızlığı ve yabancılaşmayı anlattı. Tiyatro alanında pek çok yapıtı vardır: *How I became a Shadow* (8 oyun) [1979]; *Proud Flesh* (1980); *The Berry-Picker and Scrap of Paper* (1981); *Dawn* (1985); *In the Hollow of His Hand* (1986); *Are you in the Winter Tree* (1987); *In the Night of Time and Four other Long Plays* (1992).

PURİ a. Hindistan'ın kuzeyinde yenilen, sıvı yağda kızartılmış, buğday unundan kalın gözleme.

PURİ, Hindistan'da (Orissa) kent, Bengal körfezi kıyısında; 65 000 nüf.: II. yy.'da yapılmış Cagannatha manastırı hinduların çok ziyaret ettiği bir hac yeridir. Yılda bir defa, tanrının resmi yüzlerce inananın çektiği çok büyük bir tahta arabayla kentte dolaştırılır. Ticaret merkezi. Besin sanayileri.

Purim bayramı, Azar ayında (yahudi takviminde, şubat ve martın bir bölümüne rastlayan ay) kutlanan yahudi bayramı. Yahudiler'in Esther'in kitabı'nda anlatılan, katliamdan kurtuluşu dolayısıyla kutlanır. Tören, haham metinlerince düzenlenmiştir. Bu dönemde yapılan şenlikler, karnaval eğlencelerini andırır.

PURİN a. (fr. *purine*'den). Org. kim. **1.** Formülü $C_5H_4N_4$ olan ayrıkhalkalı bileşik. (Purin, biyokimyada büyük önemi olan [proteinlerin bireşimi, genetik özelliklerin aktarılması, vb.] nükleotitlerin, nükleik asitlerin ve kimi koenzimlerin bileşimine girer. Halkası üzerindeki ornatılmalara bağlı olarak adenin, guanin, kafein, ksantin ve hipoksantin gibi bileşikler verir. İnsandaki en son parçalanma ürünü ürik* asittir.) **—2.** Bu bileşiğin türevlerine verilen genel ad.

PURİTAN a. (ing. sözc.). PÜRİTEN'in eşanlamlısı.

Puritani *(I)*, Bellini'nin 3 perdelik operası. Librettosunu, Walter Scott'un bir yapıtından esinlenerek kont Pepoli yazdı. İlk kez 1835'te Paris'teki Théâtre des Italiens'de sahnelenen yapıt, romantik tutkularla siyaset arasındaki çatışmayı ele alışıyla romantik operanın ilkörneği sayılır. Önemli teknik güçlükler içeren ve Grisi, Tamburini, Rubini, Lablache gibi ünlü opera oyuncuları için yazılan bu yapıt, seyircinin ilgisini her dönemde çekmiştir.

Purkinje etkisi. Oftalmol. Işık çok az olduğu zaman gözü kırmızıdan çok maviye duyarlı kılan etki (gece görmesi).

Purkinje görüntüleri. Oftalmol. Gözde ışığı kıran ve yansıtan yüzeylerin (kornea, göz merceğinin ön ve arka yüzü) oluşturduğu tek ışık kaynaklı görüntüler.

Purkinje hücresi (çek fizyolojisti Jan Evangelista *Purkyně* ya da *Purkinje*'nin [Libochovice, Bohemya 1787 - Prag 1869] adından), beyincik korteksinin orta hücre tabakasını oluşturan nöron çeşidi.

Purkinje keseciği. Dokubil. Yumurta hücresinin döl keseciği ya da çekirdeği.

Purkinje lifleri. Dokubil. Kalbin sağ kulakçığının ve karıncıklarının iç yüzünde bulunan özgül kas lifleri. Düğüm dokusunun elemanları olup kulakçıklarla karıncıkların kasılmalarını düzenleyerek kalp atımlarının eşgüdümlü olmasını sağlamakla görevlidirler.

PURMEREND, Hollanda'da (Kuzey Hollanda) kent. Edam'ın B.'sında: 32 600 nüf. Tarım pazarı (büyükbaş hayvan) ve küçük bir sanayi merkezi.

PURNEA, Hindistan'da kent, Bihar'da, Bhagalpur'un K.-D.'sunda; 110 000 nüf.

PURNOÇİNO → PORİNÇİNE.

PURO a. (ital. *puro*, temiz, saf'tan). Tütün yaprak ve parçalarından oluşan ve tüttürülerek içmeye yarayan küçük rulo. (Eşanl. SİGAR.)

—ANSİKL. Purolar üç ayrı kısımdan oluşur: 1. *iç* ya da *dolgu*, puronun ekseni boyunca doldurulmuş yaprak parçalarından ya da son zamanlarda yapıldığı gibi dövme işlemi görmüş ufak parçalar halindeki tütünden oluşur; 2. *iç sargı* ya da *ilk kılıf*, damarı alınmış yarım yapraktan ya da homojen hale getirilmiş tütün parçalarından yapılır; 3. *dış sargı (yaldız)*, ilk iki kısımdan oluşan "bebek"in etrafına sarılan, istenilen biçimde kesilmiş ve damarı alınmış esnek ve ince yarım yaprak halinde dar bir tütün şerididir. Puro imalatı ya elle ya da bebek için özel tahta kalıplarla, yahut daha düzgün ürünler sağlayan makinelerle gerçekleştirilir. Puroların elle yapıldığı tarihlerde her yapımcı ustalığını göstermek amacıyla değişik biçimler vermeye uğraşırdı. Yüzeyleri açılıp yayılabilen, yani sarılması daha dolay silindir biçimli olanları imalatın makineleştirilmesinden sonra çok yaygınlaşmıştır. Puroların ağıza gelen başı çoğunlukla yuvarlak, kimisinde açık, kimisinde kapalıdır. En ünlü purolar, Havana kökenli olanlardır.

Türkiye'de, silindir ve dört köşe kesitli purolar imal edilir. Genellikle önleri kalın, arkaları incedir. İç ve dış sargı için kullanılan tütünler sadece Rize'nin Pazar ilçesinde yetişir. Dolguluk tütünler çeşitli bölgelerden elde edilen tütün harmanlarıyla yapılır.

PUROAĞACI → KATALPA.

PUROHİTA, Eski Hindistan'da, büyülü güçleriyle kralı korumak ve saraydaki dinsel törenleri yönetmekle görevli bir kral danışmanını adlandıran sanskritçe sözcük.

PUROMİSİN a. (fr. *puromycine*'den). Org. kim. Formülü $C_{22}H_{29}N_7O_5$ olan ve adenozine benzeyen antibiyotik; bakterilerin çoğalmasını önleyici ve kanseri durdurucu özellikler taşır.

PURPARA a. Yumş. bil. Denizde yaşayan ve Antikçağ'dan bu yana kırmızı boya elde etmekte yararlanılan karındanbacaklı yumuşakçaların ortak adı. (*Muricidae* familyasının üyesi olan purpuralar, pek iri olmayan, kısa ve küt ayaklı, küçük kafalı, pürtüklü, çıkıntılı ve yapraksı kavkılı, yapraksı ve çizgili kapakçıklıdır. Başka bazı yumuşakçaların testumunu delerek yer. İstiridye tarlalarına büyük zarar verir.)

Purple Heart *(Military Order of the)*, 1782'de askeri yetenekleri ödüllendirmek için Washington tarafından ihdas edilen en eski amerikan askeri nişanı. Bağımsızlık savaşı'ndan sonra dağıtılmasına son verildiyse de 1932'de kara ordusu, 1942'de deniz kuvvetleri için savaş sakatları madalyası olarak yeniden ihdas edildi. Ayrıca savaşta ölenler için de verildi. Kenarı beyaz lal rengi nişan.

PURPURA a. (lat. *purpura;* yun. *porphyra*, mor'dan). **1.** Deri üzerinde döküntü biçiminde kırmızı lekelerle (peteşi) belirgin kanama sendromu. (Bu lekeler kendiliğinden ortaya çıkar, cam ile bastırıldığında kaybolmaz, çeşitli biçimde ve boyda olur.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Bateman yaşlılık purpurası*, ihtiyarlarda görülen deri hastalığı. (Zaman zaman yinelenerek el bileklerinde, önkolda ve bacaklarda kanama lekeleri ile kendini belli eder.) || *Kan naklinden sonra görülen trombopenili purpura*, genellikle kan naklinden yaklaşık sekiz gün sonra ortaya çıkan ve çoğunlukla birkaç kez gebe kalmış kadınlarda görülen çok ender, akut purpura. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Trombozlu trombopenili purpura*, MOSCHCOWITZ SENDROMU'nun eşanlamlısı.

—Bulaşıcı hast. *Patlayıcı Henoch purpurası*, menengokokların septisemi yaparak yayılmasından ileri gelen akut menenjit. (Bu sendromda, klinikte ağır bir enfeksiyon tablosuna şiddetli bir purpura eşlik eder. O zamana kadar tam sağlıklı olan bir kişide hızla gelişen bir tablodur. Hastalık 12-24 saat içinde çoğunlukla ölümle sonuçlanır.)

—ANSİKL. Purpuralar trombopenili ve trombopenisiz olmak üzere ikiye ayrılır.

Trombopenili olanlarda önemli kan bozuklukları görülür: trombosit sayısında azalma, kanama süresinde uzama, lase alameti ve pıhtının büzülmemesi. Kanama sendromuna (burun, dişeti, idrar, vb. kanamaları) olguların üçte birinde dalak büyümesi eşlik eder. Trombopenili purpuralar ya bünyeden kaynaklanan ya da kimyasal (arsenik, benzol, sülfamitler, bizmut vb.) ve fiziksel (X ışınları gibi) etmenlerin yahut lösemi, aplastik anemi, Biermer anemisi gibi kan ve dalak hastalıklarının neden olduğu ikincil hastalıklardır. Trombopenili olmayan purpuralar, kan bulgularının normal olmasıyla belirgindir, bazen sadece lase alameti pozitiftir. Birçok bulaşıcı hastalıkta purpuralara rastlanabilir (tifo, kızıl, vb.). Romantizmanın neden olduğu purpura çocuklarda sık görülür.

• *Kan naklinden sonra görülen trombopenili purpura.* Çok azalan trombositler tehlikeli bir kanama sendromuna neden olabilir. Hematoloji açısından ayrı bir varlığı olan bu purpura genellikle birkaç hafta içinde kendiliğinden iyileşir. Hastalar PİA1 negatif trombosit grubundan olup serumlarında anti-PİA1 antikoru bulunur. Verilen kandaki trombositler PİA1 pozitif gruptandır. Gözlenen ileri derecedeki trombopeni, şırınga edilen PİA1 pozitif trombositlerin yok olmasından çok alıcının PİA1 negatif trombositlerinin bir bölümünün tahrip edilmesinden ileri gelir.

PURPURA a. (lat. sözc.). Antik. Roma'da en yüksek magistratusluk.

PURPURİCENUS a. İri kırmızı lekeli, siyah renkli güzel tekeböceği cinsi. (Tekeböceğigiller familyası.)

PURPURİN a. (fr. *purpurine;* lat. *purpura*, erguvan kırmızısı'ndan). Org. kim. Formülü $C_{14}H_8O_5$ olan trihidroksi-1,2,4 antrakinon'un yaygın adı. (Purpurin, kökboyasında alizarinle birlikte bulunur ve alizarinden yükseltgenerek elde edilir; ayrıca bireşimle de hazırlanabilir. Alüminle mordanlanan pamuğu parlak kırmızıya boyar. Özellikle asit boyarmaddelerin üretiminde ve kumaş baskısında kullanılır.)

PURPURİNA a. Yumş. bil. Öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (Jura devri topraklarında fosillerine çok rastlanır. *Purpurinidae* familyasının örnek tipi.)

PURPURİT a. (fr. *purpirite*'den). Miner. Ortorombik sistemde yer alan, kırmızı renkli doğal demir ve manganez fosfat.

PURPUROGALLİN a. (fr. *purpurogalline*'den). Org. kim. Glikozitler biçiminde bulunduğu mazı kozalaklarından özütlenen $C_{11}H_8O_5$ formülünde kırmızı bileşik. (Pirogallolün yükseltgenmesi sonunda da elde edilebilir, yükseltgenme önleyici olarak kullanılır.)

PURPUROKSANTİN a. (fr. *purpuroxanthine*'den). Org. kim. Formülü $C_{14}H_8O_4$ olan dihidroksi-1,3 antrakinon'un yaygın adı, alizarinin izomeridir; ftalik anhidritin rezorsinolle verdiği yoğuşma tepkimesi sonunda elde edilir.

PURSAT, Kampuçya'da kent, il merkezi, Tonle Sap'ın güney kolu Pursat'ın kıyısında; 12 000 nüf. —*Pursat ili,* 12 692 km²; 213 000 nüf.

PURUS *(rio)*, Güney Amerika'da ırmak, Amazon'un kolu (sağ kıyıdan); yaklş. 3 200 km. Doğu Peru'dan doğar ve çığırının büyük bölümü Brezilya'nın Amazon bölgesinde yer alır.

PURUSA, insan anlamına gelen ve 1) samkhya ve yoga hindu okullarında arı bilinci oluşturan temel ruhu (bu ruh prakriti [temel madde] ile özdeşleşince maddi dünyanın evrimi başlar); 2) Vedalar'da ilk kurban eden ve ilk kurban edilen olan ve bedeninin çeşitli bölümleri yaradılışın öğeleri durumuna gelen, makrokozmosun kişileşmesini, temel insanı adlandıran sanskritçe sözcük.

PURUŞANDA ya da **BURUŞANDA.** Tar coğ. Orta Anadolu'da asur koloni kenti, dönemin önemli karumlarındandı. Yeri tartışmalıdır, ancak Prof. Nimet Özgüç'ün Acemhöyük*'te yaptığı kazılarda elde edilen buluntular, kentin burada olabileceği kanısını güçlendirmektedir. Akkad kralı Sargon'la ilgili bir belgede (İ.Ö. III. binyıl ikinci yarısı), bu kentin tüccarlarının Sargon'a başvurarak ondan kendilerini korumasını istedikleri bildirilmektedir. Hitit kralı Anitta ile ilgili çivi yazılı bir metindeyse Puruşanda kralının Anitta'ya armağanlar getirdiği ve Anitta'nın onu beraberinde Nesa'ya götürdüğü yazılıdır.

PURUZ a. İkt. tar. Osmanlı devletinde, Rumeli'de tutulan tevzi defterlerine verilen ad. (Tanzimat'tan sonra kaldırılan bu defterler biri hıdrellezde öteki de kasım ayında olmak üzere yılda iki kez tutulurdu.)

PURVA-MİMAMSA, hinduculuğun, kökeni Caimini'ye atfedilen altı görüş *(darşana)* ya da klasik okulundan birini adlandıran sanskritçe sözcük. Bu okul, *Uttara -Mimamsa* olarak adlandırılan ve sonradan *Vedanta* adını alan okulun tersine, eski öğretileri *(purva)* benimser. Yöntemiyse, eleştirel inceleme ve Vedalar öğretisine uygun kurban ayinlerinin yerine getirilmesi yoluyla, tenasühler *(samsara)* çevriminden kurtulma sorununun çözümünü aramaya dayanır.

PUS a. **1.** Görüş uzaklığını çok azaltmayan hafif sis. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Kimi meyvelerin ya da lahana gibi bazı bitkilerin yapraklarını ve mantarları kaplayan reçine ya da mum görünümünde toz. **—3.** Yaprakların üzerinde görülen örümcek ağına benzer böcek ya da kurt yuvası. **—4.** Ağaçların kütük ve dallarındaki yosun. **—5.** Dişi koyunlarda kimi zaman meme başında oluşan kabuk.

—ANSİKL. Meteorol. Uluslararası bir anlaşma gereğince, görüş uzaklığını 1 km'nin altına indirmeden azaltan (sisten farklı olarak) atmosfer bulanıklığına *pus* denir. *Beyaz pus* havada asıltı halinde bulunan sıvı damlacıklardan ileri gelir: olay sise benzer, ancak yoğunlaşma daha hafiftir ve atmosfer doymamıştır. Yoğuşma çekirdekleri de çoğu zaman pusa neden olabilir (deniz ve şehre inen pus). Ayrıca, adiyabatik genişleme, meltem estiğinde, dağların doruklarında toplanan puslara yol açar.

Kuru pus sakin hava içinde asıltı halinde bulunan katı parçacıklardan kaynaklanır. Bu olay çölde (kum), savanlarda (çalılık yangınları), ormanlarda (polen tozları), kentlerin üzerinde (kir katmanı) gözlemlenir.

PUS a. (fr. *pousse*). Şarapç. Tartarik asit parçalandığı ve çok fazla karbondioksit gazı çıktığı zaman ortaya çıkan aşırı dönme hali.

PUS a. (fr. *pouce*). Ölçbil. PARMAK'ın eşanlamlısı.

PUSAN, Güney Kore'nin ikinci büyük kenti ve başlıca limanı, Tsuşima boğazı kıyısında; 3 797 566 nüf. (1990). Japonlar'ın, Mançurya ve Kore yarımadasının girişinde, pirinç ve soya almak için kurdukları modern bir liman olan Pusan, feribotla Şimonoseki'ye bağlıdır. Depolar, triyaj ve dönüştürme fabrikalarını kapsayan kentin en önemli sorunu, alüvyon ovasının küçüklüğü ve enerji kaynağı eksikliğidir. K.'de, Ulsan büyük petrokimya tesisine G.'de, Tongkuk demir-çelik sanayi kompleksine kadar kıyı boyunca yayılan Pusan, bir demiryolu ve bir otoyolla Seul'e bağlanır.

—Ask. tar. Pusan, Kore savaşı sırasında (1950-1953) BM kuvvetlerinin başlıca çıkarma ve ikmal üssüydü.

PUSARIK sıf. Bulutlu, puslu, sisli hava için kullanılır.

◆ a. Serap.

PUSARMAK gçz. f. Hava sözkonusuysa, bulutlu, puslu, sisli bir duruma gelmek.

PUSAT, -tı a. *Esk.* **1.** Araç. **—2.** Savaş aracı.

—Ask. tar. Düşmanın ateşsiz silahlarına karşı yakın muharebede kullanılmak üzere metalden yapılmış korunma araçlarına (zırh, kalkan, tolga vb.) verilen ad. (Pusat sözcüğü askeri terimler arasında silah yerine kullanılan bir deyim olarak da yer alırdı.)

—Sey. oy. Ortaoyununda giysi için kullanılan sözcük. || *Pusat odası*, ortaoyununda içinde oyuncuların giysilerinin bulunduğu çadır ya da gergiyle kapatılmış yer. (*Sandık odası* da denir.)

PUSATÇI a. *Esk.* **1.** Taklit yaparak izleyicileri güldüren sanatçı, soytarı. **—2.** Ortaoyununda giysileri korumakla görevli kimse. **—3.** Savaşa giden askerlerin önünde dans ederek çeşitli gösteriler yapan güldürü sanatçısı.

—Tar. Osmanlı devletinde savaştaki askeri, cephe gerisinde oyun havaları eşliğinde raksederek eğlendiren kişi.

PUSATLANDIRMAK → PUSATLANMAK.

PUSATLANMAK gçz. f. Gerekli savaş araç gereçleriyle donanmak, gerekli savaş araçlarını edinmek.

◆ **pusatlandırmak** ettirg. f. *Bir kimseyi, bir grubu vb. pusatlandırmak,* onları, gerekli savaş araç gereçleriyle donatmak.

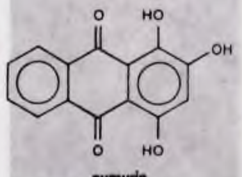
PUSATLI sıf. **1.** *Esk.* Gerekli savaş araçlarıyla donanmış olan kimse için kullanılır. **—2.** *Esk.* Zırh giymiş kimse için kullanılır.

PUSE a. (fars. *būse*'den). → BUSE.

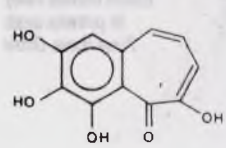
PUSELİK → BUSELİK.

PUSET a. (fr. *poussette*). Küçük tekerlekli bir gövdeyle ona asılmış yatabilir bir oturma bölümünden oluşan katlanabilir çocuk arabası.

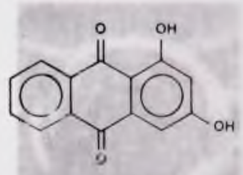
PUSEY (Edward BOUVERIE), ingiliz tanrıbilimci (Pusey, Oxford yakınında, 1800 - Ascot Priory, Berkshire, 1882). İngiltere'ye yerleşen eski bir Huguenotlar ailesinin çocuğuydu. Oxford'daki Christ Church koleji'ne girdi (1818). 1824'te Newman ve Keble ile birleşti; öğrenimini Almanya'da sürdürdü (1825-1827) ve Oxford'da ibra-

purpurin

purpurogallin

purpuroksantin

Pusan'dan bir görünüm

Thomas-Photos-Oxford

Edward Bouverie **Pusey** bir portreden ayrıntı *Pusey House, Oxford*

Erwan Quemere-Marina C.E.D.R.İ.

bir gezi yelkenlisinin **pusulası**

Lauros-Giraudon

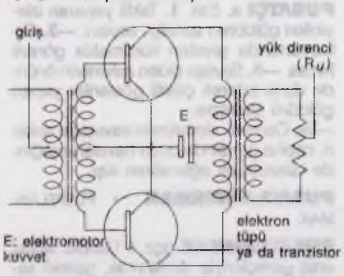
eğim **pusulası** XVIII. yy. *Deniz müzesi, Paris*

nice profesörlüğüne getirildi (1828). Oxford hareketinde etkin bir rol oynadı. "Puseycilik" de denen bu hareketin amacı, Reform'dan önceki katolik öğretileri Anglikan kilise'ye yeniden sokmaktı. *Tracts for the Times* (1833-1841) etkinliğine katıldıysa da, Newman ve başka birçok tractarian'ın katolikliğe geçmelerine karşın Anglikan kilise'ye bağlı kaldı. Ritualism yandaşlarının önderi olarak birçok yapıt, özellikle Vatikan konsili'ne ilişkin metinlerden oluşan üç *Eirenicon* (1865-1870) yazdı.

PUSEYCİLİK a. (ing. *puseyism*'den). Pusey ve arkadaşlarının öncülük ettikleri ritualism yanlısı akım.

PUSH-PULL sıf. (ing. *push pull; to push*, itmek ve *to pull*, çekmek'ten). Elektron. Elektron tüpü ya da tranzistor gibi, etkileri karşılıklı tepkilerle dengelenen iki etkin öğeden oluşmuş bir montaj için kullanılır. (Push-pull montaj, alçak frekans yükselteçlerinin çıkış katlarında kullanılır; minimum bozulmayla, yüksek bir güç elde etmeye olanak verir.)

◆ a. Push-pull montaj.

bir push-pull montajın şeması

PUSHUM a. Himalayalar'da yaşayan birçok memeli hayvanın bedenini kışın kaplayan çok ince kıl. (Bu memeliler arasında keçiler, köpekler, Tiber ve Keşmir kurtları sayılabilir. Bu kıllardan kumaş dokunur.) [Eşanl. PUŞUM.]

PUSH-UP a. (ing. sözc.) → ŞINAV.

PUSİDE sıf. (fars. *pûsiden*, çürümek'ten, *pûside*). *Esk.* **1.** Çürümüş, çürük. **—2.** Paslanmış, paslanarak çürümüş.

PUSİDEGİ a. (fars. *pûside* ve *-î*'den *pûsidegi*). *Esk.* Çürüklük.

PUSLA → PUSULA.

PUSLANMA a. Puslanmak eylemi.

PUSLANMAK gçz. f. **1.** Havadan söz ederken, hafif bir sisle kaplanmak, puslu bir duruma gelmek: *Hava giderek puslanıyor.* **—2.** Bir şeyden söz ederken, buğulanmak: *Camlar puslandı.*

PUSLU sıf. **1.** Hafif sisli hava için kullanılır. **—2.** Üzerinde pus bulunan şey için kullanılır.

—Res. Çevre çizgileri belirsiz, tonları silik bir peyzajın uzak noktaları için kullanılır.

PUSMAK ya da **PISMAK** gçz. f. **1.** Korkudan ya da gizlenmek amacıyla bir yere sinmek. **—2.** Ortalığı hafif sis kaplamak; pusarmak, puslanmak.

—Avc. Küçük av hayvanlarından söz ederken, avcıların yakınlara kadar sokulmasına razı olmak. ‖ Bir kuş sözkonusu olduğunda, uçuşunu tamamladıktan sonra yere konmak.

PUSTERTAL, ital. **Val Pusteria**, Doğu Alpler'de, Avusturya (Doğu Tirol) ile İtalya (Yukarı Adige ile) arasında paylaşılmış vadi. Vadiyi D.'dan Drava, B.'dan Rienza ırmağı aşar; İtalya'nın Klagenfurt ve Viyana ile olan bağlantılarını kolaylaştırır. Birçok sayfiye ve kış sporları merkezi.

PUSU a. **1.** Bir kimseyi ya da bir hayvanı gafil avlayıp yakalamak ya da öldürmek amacıyla saklanıp beklenilen yer: *Adamlardan biri pusuda beklerken diğeri yolu gözetliyordu.* **—2.** *Pusu kurmak,* saldıracağı bir kimseye kendini göstermemek için bir yere gizlenerek saldırmaya hazır durumda beklemek: *Pazardan dönerken pusu kurup öldürmüşler onu.* ‖ *Pusuda,* saldırıya hazır vaziyette. ‖ *(Birini) pusuya düşürmek,* pusu kurup beklediği kimseye kötülük etmek. ‖ *Pusuya yatmak,* bir kimseyi yakalamak, öldürmek için gizlenmek, pusuda beklemek.

—Ask. İlerlemekte olan bir düşman birliğini esir almak ya da yok etmek amacıyla yapılan baskın biçiminde ani saldırı.

PUSUCU a. Bir kimseye pusu kuran kimse.

PUSULA a. (ital. *bussola*, küçük kutu'dan). **1.** Ortasına, bir mil üzerinde serbestçe duran ve uçları Yer'in manyetik kutuplarına yönelerek, kuzey doğrultusunu anlamaya olanak tanıyan mıknatıslanmış bir iğne yerleştirilmiş, manyetik olmayan bir maddeden yapılmış kutu. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Pusulayı şaşırmak,* güç ve sıkıntılı bir duruma düşerek ne yapacağını, nasıl kurtulacağını bilememek; doğruluk ve dürüstlükten ayrılmak.

—Denizc. *Pusula dolabı,* içinde pusula, mıknatıslı çubuklar ve pusulayı aydınlatan lambalar bulunan, camlı silindirsel kutu. ‖ *Açıklık* ya da *kerteriz pusulası*, manyetik güney açısını (açıklık) belirlemek için herhangi bir gökcisminden kerteriz almaya yarayan ve kaptan köprüsünün açık bir noktasına yerleştirilen, bir pinülle donatılmış büyük pusula. ‖ *Asma pusula,* gemilerin seyir kamaraları ile süvari ve ikinci kaptan kamaralarının kemerlerine başaşağı olarak asılan özel pusula. (Süvari ve ikinci kaptanın dinlenirken gemi rotasını kontrol etmesini sağlar.) ‖ *Cayroskop pusulası,* cayroskopun mekanik kararlılığına göre düzenlenmiş ve bu nedenle manyetik etkilere karşı duyarsız olan pusula. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Dümen* ya da *dümenci pusulası,* serdümenin, verilen rota açısından ayrılmaması için dümen dolabının üzerine yerleştirilmiş pusula. ‖ *Falso pusula,* gerekli düzeltmeleri yapılmamış, hatalı yön gösteren pusula. ‖ *Filika pusulası,* küçük teknelerde ve filikalarda kullanılan, kararlılığı yüksek, küçük pusula. ‖ *Sağır pusula,* geminin yön değiştirmelerinden etkilenmeyip, sürekli olarak geminin rota tuttuğu yönü gösteren pusula. ‖ *Sıvılı pusula,* pusula kartının salınımlarını azaltmak için, kabında alkol ve su karışımı bulunan pusula. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Yavru pusula,* cayropusulanın hareketlerini bir senkron motor sistemiyle izleyen ve bir pusula gibi yön gösteren aygıt. (Kerteriz almak için geminin sancak/iskele alabandalarına yakın köprüüstlerine olduğu gibi, geminin yeke dairesine, harita kamarasına ve kimi kez de kaptan kamarasına yerleştirilir.)

—Elektrotekn. *Elektromanyetik pusula,* hareketli donanımı, bir ekseni çevresinde dönen ve aygıttan bağımsız bir manyetik alanın etkisindeki bir mıknatıstan oluşan, elektromanyetik ölçü aygıtı. (Pouillet'in tasarladığı ve Gaugain'in geliştirdiği *tanjant pusulası*'nda, Yer manyetik alanıyla, içinden ölçülecek akımın geçtiği sabit bir bobinin yarattığı alanın bileşkesinin etkisindeki mıknatıslanmış iğne tanjantı bu akımla, orantılı bir açı kadar sapar. Aynı şekilde, *sinüs pusulası* da vardır.)

—Gökbil. *Kadranlı pusula,* bir kutu içine yerleştirilen ve aygıtı yönlendirerek istendiğinde saati öğrenmeyi sağlayan küçük güneş saati.

—Havc. ve Denizc. Bütün doğrultuları, manyetik kuzey doğrultusuyla karşılaştırmaya yarayan aygıt. (Manyetik kuzey, gerçek kuzey, yani coğrafi kuzey ile *manyetik sapma açısı* denilen bir açı oluşturur; harita üzerinde işaretlenen bu açı yardımıyla pilot ya da kaptan, uçağının ya da gemisinin gidiş yönünü tayin edebilir.) [Bk. *ansikl.* böl. Havc. ve Denizc.]

—Jeomanyet. *Eğim pusulası,* belirli bir yerde, Yer manyetik alan doğrultusunun ufukla yaptığı açıyı ölçen, yatay bir eksenin taşıdığı mıknatıslanmış iğne. (Eğimin göz önüne alınması, XVI. yy. sonunda yaşamış ingiliz fizikçi Robert Norman'ın düşüncesidir.) ‖ *Yükselim pusulası,* belirli bir yerde, manyetik meridyenin coğrafi meridyenle yaptığı değişken açıyı ölçen pusula. (Yatay bir düzlemde devinen mıknatıslanmış bir iğnenin tam olarak kuzey-güney doğrultusunu almadığını ilk kez Kristof Kolomb'un gözlediği sanılır.)

—Topogr. *Topograf pusulası* ya da *topografya pusulası,* arazi ölçümlerinde kullanılan ve bir gözleme düzeneğiyle donatılmış pusula. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Bir pusula, aslında, Yer manyetik alanının doğrultusunu gözlemlemekte kullanılan mıknatıslanmış bir iğneden başka bir şey değildir. Temel organı hareketli bir mıknatıstan oluşan ölçü aygıtları da bu adla anılır. Mıknatısın kutupluluğunun ve Yer'in mıknatısa uyguladığı yönlendirme etkisinin ilk ayrımına varanların Çinliler olduğu sanılmaktadır. Çinliler, bu özellikleri 1100 yılına doğru kullanmışlardır. Pusuladan yararlanmayı Çinliler'den öğrenen Araplar, öğrendiklerini Avrupalılar'a da aktarmışlardır. Böylece pusula, XII. yy.'ın sonundan başlayarak Avrupa'da da kullanılmaya başlamıştır.

—Havc. ve Denizc. En basit pusula olan *kuru pusula,* üzeri bir camla kapatılmış ve bir kardana asılmış bir kaptan oluşur. Bu kabın merkezinde, üzerine bir mihver (pusula mihveri*) oturtulmuş sivri uçlu düşey bir mil bulunur. Pusula mihveri, üzerine rüzgâr gülü* yapıştırılmış hareketli bir çember taşır; rüzgâr gülüne de, birbirine koşut, mıknatıslı birçok iğneden meydana gelmiş manyetik bir donanım asılıdır. Geminin yalpalaması ve rotadan kaçması, rüzgâr gülünde, sönümlenmesi uzun süren salınımlara yol açar.

Sıvılı pusula, bir sakıncayı ortadan kaldırır. Manyetik donanımı, su-alkol karışımı bir sıvı içinde yüzen şamandıralara bağlı iki büyük mıknatıstan meydana gelir; bu şamandıralar, pusulanın ağırlığını hafifletir ve mil üzerindeki pusula mihverinin sürtünmesini azaltır. Çelik gemiler, Yer'in manyetik alanının yeğinliğini ve yönünü büyük ölçüde değiştirir, böylece belirli yönlerde pusulayı kimi kez kullanılamaz hale getiren önemli sapmalar ortaya çıkar; geminin demir kısımlarının etkisi, pusulanın yakınına uygun biçimde yerleştirilen denkleştiricilerle giderilir. Sürekli manyetiklik mıknatıslarla, geçici manyetiklik ise yumuşak düşey demirlerle (bilyeler ve flinder çubukları) geçersiz hale getirilir.

Cayroskop pusulası, ağırlık merkezinden asılan ve elektrik yardımıyla büyük hızla döndürülen bir cayroskoptan meydana gelir. Başka bir düzenek olmaksızın, ekseni, dönmeye başladığı anda yöneltildiği bir yıldızın hareketini izler. Bir karşıağırlık sistemi, bu yatay ekseni yerinde tutar ve bir sönümleme sistemi, bu eksenin coğrafi kuzey doğrultusundan ayrılmasını önler. Düzeltliciler, geminin enlemini, hızını ve çeşitli hareketlerden kaynaklanan ivmeleri göz önünde bulundurmayı sağlar. Yineleyiciler, dümen kamarasına, kaptan köprüsünün iki yanına yerleştirilir ve radyogonyometre, radar vb. ile donatılır. (→ CAYROPUSULA.)

—Topogr. Uçları derecelenmiş bir çember üzerinde hareket eden mıknatıslanmış yatay bir iğne, kare bir kutunun içindedir. Kutunun yanındaysa bir dürbün ya da iki pinül vardır; bunların doğrultusu, derecelerin bulunduğu bir çapa koşuttur. Bu aygıt, A tepe noktasına ulaşılamayan bir $\widehat{BAC}$ üçgenini ölçmeye yarar. Yandaki şekilde, gözlemlenecek ve ölçülecek $\widehat{FOG}$ ve $\widehat{DOE}$ açıları görülmektedir: $\widehat{BAC}$ açısı bunların farkına eşittir.

Topografya rölövelerinde çok işe yara-

yan portatif aygıtlar da yapılmıştır.

PUSULA a. **1.** Küçük bir kâğıda yazılmış kısa mektup, not, tezkere: *Geç kalacağını belirten bir pusula bırakmış.* **—2.** Üzerinde alacak hesabı bulunan kâğıt. (*Hesap pusulası* da denir.)
—Huk. *Oy pusulası*, bir seçimde oylamaya katılan seçmenlerin tercihini gösteren kâğıt. || *Birleşik oy pusulası*, seçime katılan partilerle bağımsız adayları gösteren ve üzerinde seçmenin tercihini yaparak oyunu kullandığı kâğıt. (Milletvekili seçimleriyle yerel yönetim seçimlerinde Yüksek seçim kurulu tarafından bastırılan birleşik oy pusulaları kullanılır.)
—İş huk. *Ücret hesap pusulası*, işçinin ücretindeki kazanç ve kesinti durumunu gösteren ve işverenin imzasını taşıyan kâğıt. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. İş huk. İşveren, işçiye yaptığı her ödemede ücret hesap pusulası vermek zorundadır. Bu pusulada, ödeme günü ve ilişkin olduğu dönemi ile fazla çalışma, hafta tatili ücreti gibi eklemeler ve vergi, sigorta primi gibi her tür kesintiler gösterilir (1475 sayılı İş kanunu md. 30).

PUSUR → PUŞUR.

PUSVAL a. Yemenicilerin kullandığı bir ölçü birimi.

PUSZTA, Macaristan'da, ekilen *Alföld*'ün tersine, ülkenin doğu kesiminde bulunan kırsal bozkıra verilen ad. Eskiden yaygın yöntemlerle yetiştirilen koyun, at ve çatallı uzun boynuzlu sığır sürülerinin ve küçük işletmelerin dağınık biçimde yayıldığı Puszta'da bugün bile terazili kuyulara rastlanır. Sulamanın girmesi, günümüz Puszta'sını Hortobágy ve Kiskunság doğal rezervlerine ayırmıştır. Hortobágy, 60 000 ha'lık, düz ve çıplak bir ulusal parktır (korumaya alınmış evcil hayvan türleri, kuşlar, csárdák [eski hanları], etnografya müzesi); Kiskunság ya da Küçük Kumanya (30 000 ha) ise, ağaçlandırılmış kumulları (çam, kavak, ardıçağacı), sazlıkları ve küçük gölleriyle daha sevimli bir bölgedir. Ayrıca, Hortobágy'de otlaklar, çeltik tarlaları ve sazanbalığı üretme havuzları, Kiskunság'da bağlar, meyve bahçeleri ve bahçeler bulunur.

PUŞ sıf. (fars. *pūşiden*, giymek, giyinmek' ten, *pūş*). *Esk.* "Örten, kaplayan giyinmiş" anlamlarıyla bileşikler yapar: *ahen-puş* (zırh giyen), *ayb-puş* (ayıbı örten), *hata-puş* (hata, ayıp düzelten), *hırka-puş* → HIRKAPUŞ, *pa-puş* → PAPUŞ, *ser-puş* → SERPUŞ, *siyah-puş* (kara giyen), vb.
◆ a. **1.** Örtünecek şey, örtü. **—2.** Giysi, elbise. **—3.** Zırh.

PUŞARRUMA, hitit kralı Labarna* I'in, kral olmadan önceki adı.

PUŞCARİU (Sextil), rumen dilbilimci (Braşov 1877 - Bran 1948). Rumen akademisi sözlük çalışmalarını yönetti (1906 -1940) ve 1929'dan sonra rumencenin dil atlasının hazırlanmasına katkıda bulundu.

PUŞE a. (fars. *pūşe*). *Esk.* Örtü, perde.

PUŞENDE sıf. (fars. *puşiden*'den *puşende*). *Esk.* **1.** Örtücü, örten. **—2.** *Puşende-i hata*, yanlışı ya da ayıbı saklayan, örten.

PUŞİ → POŞU.

PUŞİDE sıf. (fars. *pūşiden*'den *pūşide*). *Esk.* **1.** Örtünmüş, örtülü. **—2.** *Puşide-çeşm*, gözü kapalı, dikkatsiz.
◆ a. **1.** Örtü: *Puşide-i Beyt-i Muazzam* (Kâbe örtüsü). [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Türbelerde sandukaların üzerine örtülen işlemeli kumaş, şal vb. **—3.** Sarıkların üzerine örtülen değerli kumaşlardan yapılmış, işlemeli örtü.
—ANSİKL. Müslümanların Kâbe'ye duydukları saygı dolayısıyla bu yapının *Puşide-i Beyt-i muazzam* (Yüce ev'in örtüsü) ya da kısaca *Puşide* denilen örtüsünün her yıl hac zamanında değiştirilmesi bir gelenek oldu. Özellikle osmanlı padişahları bunu kutsal bir görev saydılar. Ağır kumaştan hazırlanan yeşil renkli kumaşın üzerine sırma ile Kuran'dan ayetler işlenir ve örtü özel bir törenle Mekke'ye gönderilirdi. (Bazı din ve tasavvuf büyüklerinin kabirleriyle mushafların ve sarıkların üzerine örtülen yeşil örtüye de puşide denir.)

PUŞİDENİ a. (fars. *pūşiden* ve *-ī*'den *pūşideni*). *Esk.* **1.** Giyecek şey, elbise, giysi. **—2.** Örtü, örtünecek şey.

PUŞİŞ a. (fars. *pūşiş*). *Esk.* Örtü, örtünecek şey.

PUŞKARİ, Ukrayna'da Tarihöncesi dönem buluntu yeri. Burada mamut kemikleriyle yapılmış bir konut ortaya çıkarıldı; ele geçen aletler gravette endüstrisine bağlanabilir.

PUŞKAŞ (Ferenc), ispanyol uyruğuna geçen macar futbolcu (Budapeşte 1927). Dünyanın en iyi "sol ayağına" sahip olan Puşkaş aynı zamanda iyi bir çalımcı, golcü ve oyun kurucuydu. 1954 Dünya kupası'nda finali oynayan macar milli takımının kaptanlığını yaptı. 1956'da ülkesini

Bk. resim sayfa 9632

terk etti ve 1958'de Real Madrid takımı ile anlaştı ve aynı takımda oynayan Di Stefano'nun yanında 1962 yılına kadar görev yaptı. Takımına Avrupa Kupa galipleri şampiyonası maçlarında sayısız başarı kazandırdı. Oyunculuğu bıraktıktan sonra bir süre futbol antrenörü olarak çalıştı.

PUŞKİN, Tsarskoye Selo kentinin 1937 -1991 arasında taşıdığı ad.

PUŞKİN (Aleksandr Sergeyeviç), rus yazar (Moskova 1799 - Petersburg 1837). Avrupa kültüründen hoşlanan eski bir soylu ailenin çocuğuydu. Bu aile içinde mutlu bir çocukluk yaşadı. Büyük Petro'nun "zenci"si Annibal'ın torunu olan annesi tuhaf bir kadındı; coşkulu ve taşkın mizacı ona çekti. Altı yılını geçirdiği yeni Tsarskoye Selo lisesi'nde edebiyat kurallarını öğrenmeye çalıştı ve taklit yapıtlar olan ilk denemeleri biçimsel nitelikleriyle şaşkınlık uyandırdı. Derjavin ve Jukovskiy, şiirlerinin akıcılığına hayran kaldılar ve Puşkin daha yirmi iki yaşında açık saçık şiirler, epigramlar, kuralları hiçe saymasıyla unutulmazlık kazanan ulusal esinli bir öykü (*Ruslan i Ljudmila*, 1817-1820), Voltaire tarzında parodi bir şiir (*Gavriliada*, 1821) yazdı. Memur olarak Dışişleri bakanlığına girdi, sürdüğü monden, sefih, saldırgan yaşam idari bir sürgüne yol açtı: Kafkasya ve Kırım'da geçirdiği bu yararlı kesinti (1820-1824) sırasında, bölgenin güzelliğini keşfetti, Scott ve Byron'ı okudu, *Kafkas* mahkûmu* (Kavkazski plennik [1821]) ve *Bahçesaray* çeşmesi* (Bahçisarayskiy Fontan [1824]) adlı iki hikâye yazdı. Yeni bir çılgınlıktan sonra 1824'te, Pskov yakınındaki Mihailovskoye aile mülkünde gözetim altına alındı. Bu iki yalnızlık yılı boyunca, rus toprağının kaynaklarından yeni bir güç kazanarak *Boris* Godunov* ve *Yevgeniy* Onegin* adlı iki başyapıt üzerinde çalıştı. Bu talihsizlik Puşkin'i, dekabristlerle birlikte tehlikeye atılmaktan kurtardı ve yaşamında bir dönüm noktasına yol açtı; yeni çar Nikolay I onu himayesine aldı ve Puşkin toplumda büyük bir saygınlık kazandı. Daha ciddi bir esinle çalışıyor, "kumarcı kafiye"nin yerini derin düşünceler alıyordu. *Arap Petra Velikogo* (Büyük Petro'nun zencisi [1827]) adlı mensur bir hikâye, ardından bir çırpıda *Poltava* (1828) adlı ulusal esinli bir şiir yazdı. Otuz yaşındayken on altı yaşında bir güzel olan Nataliya Gonçarova ile evlenmek istedi ve 1831'de evlendi. Zamanını dingin Mihailovskoye inzivası ve hareketli saray yaşamı arasında paylaştırdı. Nataliya sarayda karşılaştığı kimselerin gözünü kamaştırıyordu ve çar, genç çiftin saray balolarında yer almaları için yazarı sarayda görevlendirdi. *Tunç* Süvari* (Myednıyvsadnik [1833]) dışında şiir esini kurumakla birlikte, bu yıllar verimli yıllardı; aylıklı memur olarak bir Büyük Petro tarihi hazırladı; *Byelkin'in hikâyeleri* (Povesti Belkina [1831]), *Dubrovski* (Dubrovskiy [1832]) ve *Maça* kızı* (Pikovaya Dama [1834]) adlı yapıtlarını yayımladı, *Pugaçev isyanının tarihi*'ne (İstoriya Pugaçova) çalıştı ve bu çalışma *Yüzbaşının* kızı*'nı (Kapitanskaya doçka [1836]) yazmasına yol açtı. Ancak, gerçekte özgürlükten yoksundu ve son yapıtları (*Sevremennik* dergisinde yayımlanan *Kamenniy gost*), hoppa Nataliya'nın isteklerinden ve çarın baskılarından doğan büyük gerginlikler içinde yazıldı. Baron Heeckeren'in evlatlığa kabul ettiği ve Nataliya'nın gönlünü çelmeye çalışan Georges d'Anthès adlı genç bir Fransız'ın kışkırtmaları karşısında Puşkin alınganlık ve öfkeye kapılarak 27 ocak 1837'de bu gençle düello etti ve karlar içine yığıldı. Rus yazarlarının

Bk. resim sayfa 9632

en duru, en uyumlu ve en özentisizi böyle öldü. Onun için Gogol, şöyle diyecektir: "Dilimizin tüm zenginliği, tüm gücü, tüm esnekliği Puşkin'in yapıtlarındadır."

PUŞKİN (Aleksandr), rus dansçı (Mikulino, Tver, 1907 - Sen-Petersburg 1970). 1925'te Kirov tiyatrosu'nun dans okulunu bitirdi. Kirov balesi'nde bir süre önemsiz rollerde dans ettikten sonra, repertuvarın tüm rollerini yorumladı. 1936'da ders vermeye başladı. Vladimir Vasilyev, Rudolf Nureyev, Aleksandr Gribov, Mihail Barışnikov gibi dansçıları yetiştirdi.

PUŞKİNO, Moskova'nın uydu yerleşme alanı, başkentin K.'inde; 48 000 nüf. Jüt ipliği ve dokumacılığı. Metalürji. Elektromekanik. Mobilyalar. Biyoloji araştırma enstitüleri.

PUŞT a. (fars. *pūşt*). *Kaba.* **1.** Eşcinsel erkeklerle ilişkiye giren genç erkek. **—2.** Çok ağır bir sövgü sözü.

PUŞT-İ KÛH ("Dağ sırtı"), İran'da dağ sırası, Zagros'un güney-batı ucunda; yaklş. 1 700 m. İran ile Irak sınırı bu dağların güney kenarını izler.

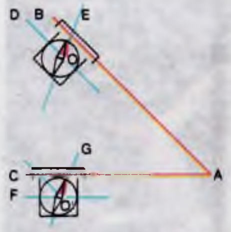
PUŞTLUK a. *Kaba.* **1.** Puşt olma durumu. **—2.** Ahlaksızca davranış.

PUŞU → POŞU.

PUŞUM a. PUSHUM'un eşanlamlısı.

PUŞUR, Bangladeş'te akarsu; 175 km. Ganj deltasının bir koludur.

PUT, -tu a. (fars. *būt*). **1.** Tanrısal bir varlığı, maddi bir biçimde (resim, heykel) temsil eden ve ona, sanki o varlığın kendisiymişçesine tapılan nesne; sanem: *Taş, tahta, bronz put. Puta tapma. Pagan ta-*

A noktasına ulaşılamayan AB ve AC doğrultularının oluşturduğu $\widehat{BAC}$ açısının, topograf pusulası ya da topografya pusulasıyla bulunması

Larousse

dürbünlü topograf pusulası

Charmet-Atlas-Photo

Hortobágy bölgesindeki (Macaristan) Puszta'dan bir görünüm

Presse Sports

Ferenc **Puşkaş**'ın bir sol şutu (Real Madrid), Avrupa şampiyonası final maçı, Glasgow, 1960

A. P. N.

Aleksandr Sergeyeviç **Puşkin** Kiprenskiy'in bir portresinden ayrıntı *Tretyakov galerisi, Moskova*

Puuc üslubu Labná kemerinin (Meksika) batı cephesi yakın klasik maya uygarlığı

S. Held

pınakların putları. **—2.** Bir kimsenin, bir topluluğun tutkulu bir sevgi ya da hayranlık duyduğu, yüceltiği kimse: *Edebiyat dünyasında putları yıkmak*. **—3.** Haç. **—4.** *Put gibi*, sessiz, hiç kımıldamadan: *Put gibi durmak*. || *Put kesilmek*, sessiz, kımıltısız bir duruma girerek olduğu gibi kalmak: *Kötü haberi duyunca hepimiz put kesilmiştik*.

PUT a. Dokmc. Üç ya da dört tel ipeğin bükülmesiyle elde edilen iplik.

PUTA a. Esk. sil. **1.** Nişangâh, hedef. **—2.** Yelek bölümü iki karış uzunluğunda, enlice bir tür ok. **—3.** *Puta atışı*, hedefe yapılan atış. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Hadde putası*, putadan daha kısa yelekli ve daha hafif bir tür ok.

—ANSİKL. Puta atışları bireysel ya da ekip yarışmaları biçiminde düzenlenir, hedefi en çok tutturan taraf yarışmayı kazanırdı. Atışlar genellikle beş yüz adım uzaklıktan, ayakta, diz çökerek ya da alçaktan gerilmiş bir ipin altından yapılırdı. Bir taraf atışını yaparken, karşı taraf yayları sağ omuzlarında sıralarını beklerdi. Hedefi bulan oklar çıkarılarak meydan şeyhinin önüne konurdu. Yarışma sonuçlandıktan sonra oklar sayılıp kazanan belirlenirdi. Puta atışlarında, saygı nişanesi olarak kabza alışa, yani kıdeme göre sıralanmak gelenektendi.

PUTA a. Denizc. Koymak, donatmak anlamında kullanılan deyim.

◆ ünl. *Puta kürek!*, küreklerin lombarlara konması ve çekilmeye hazır durumda tutulması için verilen komut. (Hısa kürek komutundan sonra verilen bu komutta, kürekçiler kürekleri suya koşut ve teknenin eksenine dik olarak havaya kaldırırlar; bu komutu alberaber komutu izler.)

PUTAMEN a. (lat. *putamen, -inis*, kabuk'tan). Nöroanat. Mercimeksi çekirdeğin dış bölümü. (Dışta dış kapsülle, içte pallidum arasında yer alır. Çizgili cisme, yani ekstrapiramidal sisteme aittir.)

—ANSİKL. Putamen, talamusun orta çekirdekleri ile tüm korteksten somatotopili getirici lifler alır. Bundan başka dopaminerjik lifler olan ve locus niger'den gelen lifler alır. Daha çok palliduma doğru götürücü lifler yollar. Doğrudan doğruya locus niger'e doğru giden kolinerjik götürücü liflerin bulunduğu da sanılmaktadır. Putamen piramidal sistemde birleştirici rol oynar, tek başına bir hastalığa uğraması kas tonus bozukluklarına yol açar.

PUTE a. (fars. *pūte*). *Esk.* **1.** İçinde maden eritmek için kullanılan tava, pota. **—2.** Nişan tahtası.

PUTEAUX, Fransa'da kanton (Hauts-de-Seine) merkezi, Paris'in B.'sında, Sen kıyısında; 42 917 nüf. (1992). XVI. yy.'a ait kilise. Konut, sanayi (makine ve elektrikli aletler sanayisi, ecza ürünleri) ve üçüncü kesim etkinlikleri (özellikle savunma) merkezi.

PUTİGNANO, İtalya'da komün, Puglia'da (Bari ili), Murge ırmağı kıyısında; 25 000 nüf. Ortaçağ ve barok döneminden S. Pietro kilisesi ve başka anıtlar.

PUTLAŞMAK gçz. f. Put yerine konulmak; olağanüstü bir tutku ve hayranlığa konu olmak.

◆ **putlaştırmak** ettirg. f. **1.** *Bir varlığı, bir şeyi putlaştırmak*, onlara putmuşçasına tapmak, tanrının temsilcisiymiş gibi onlara tapınmak. **—2.** *Bir kimseyi, bir şeyi putlaştırmak*,onlara nerdeyse dinsel sayılabilecek aşırı bir tutku ve hayranlıkla körü körüne bağlanmak: *Bir sanatçıyı putlaştırmak*.

PUTLAŞTIRMA a. Putlaştırmak eylemi.

PUTLAŞTIRMAK → PUTLAŞMAK.

PUTNA, Romanya'da köy, Boğdan'da (Suceava bölgesi), Moldova sınırı yakınında yer alır. Büyük Stefan III'ün 1466 yılında yaptırdığı manastır; duvar resimleri kalıntıları; zengin din sanatı müzesi (işlemeler, canlı renklerle süslü elyazmaları, ikonalar, vb.).

PUTNEY, Londra'nın güney-batı'sında (Wandsworth *borough*'u) konut semti, Thames ırmağının sağ kıyısında. Oxford ve Cambridge üniversitelerinin yapıları Putney'den Mortlake'e kadar devam eder.

PUTNİK (Radomir), sırp general (Kragujevac 1847 - Nice 1917). Generaldi (1903), Savunma bakanlığına getirildi (1906), yeni sırp ordusunu kurdu ve Balkan savaşları sırasında (1912-13) bu ordunun başına geçti; 1914'te, prens Aleksandr'ın kurmay başkanı olarak, Šabac (ağustos), Valjevo (eylül) ve Rudnik (aralık) zaferlerinde büyük bir rol oynadı. 1915'te, kendini taşıtmasını gerektiren hastalığa rağmen, Adriya denizi'ne doğru geri çekilmeyi yönetti, ardından askerliği bırakmak zorunda kaldı.

PUTONGHUA a. Çin'de, resmi ortak dile verilen ad. (Temeli, tüm yerel dilbilgisi ya da sözlük özelliklerinden arınmış mandarindir; söyleyiş Pekin söyleyiş biçimidir.)

PUTPEREST, -ti sıf. ve a. (fars. *pūt* ve *perest*, *pūt-perest*). Puta tapan kimse için kullanılır.

PUTPERESTLİK a. İdollere, tanrı görüntülerine (resimler, heykeller) ya da tanrı yerine konan yaratıklara tapma.

PUTRAMENT (Jerzy), polonyalı yazar (Minsk 1910 - Varşova 1986). Siyasal çözümlemenin hiç eksik olmadığı romanlar (*Rzeezywistosc*, 1947; *Eylül* [Wrzesień], 1951), genellikle savaş konusunun işlendiği öykü derlemeleri (*Swieta Kulo*, 1946) ve denemeler yazdı. Anılarını *Pół wieku* (1961-1979) adını verdiği kitabında topladı.

PUTREL a. (fr. *poutrelle*). **1.** İnş. ve Bayınd. Yapılarda taşıyıcı olarak kullanılan demir profil. **—2.** *Genişleyebilir putrel*, beton döşemelerin yapımında geçici destek olarak kullanılan, açıklığı ayarlanabilir kiriş.

—Metalürj. Kesiti I biçiminde olan bitmiş demir-çelik ürünü. (Keskin köşeli iki dış kanat, birbirlerine içerden içbükey yüzeyli bağlantı elemanlarıyla bağlanır.)

PUTRESİN a. (fr. *putrescine*'den). Kim. Formülü $NH_2(CH_2)_4NH_2$ olan asiklik diamin; 27 °C'ta erir, 160 °C'ta kaynar. Cesetlerin çürümesi sonunda oluşur, sistinüri durumlarında idrar ve dışkıda bulunur. (Suda çözünür, kokusuyla piperidini andırır.) [Eşanl. TETRAMETİLENDİAMİN, DİAMİNOBUTAN.]

PUTT a. (ing. sözc.). Golf oyununda putterle çimde yapılan vuruş. (Eşanl. PUTTİNG.)

PUTTER a. (ing. sözc.). Topu deliğe sokmak için kullanılan golf sopası.

PUTTGARDEN, Almanya'nın Schleswig-Holstein eyaletinde yer. Fehmarn adasının kuzey kıyısında. Danimarka'yla bağlantıyı sağlayan köprü.

PUTTİNG a. (ing. sözc.). Golfte PUTT'un eşanlamlısı.

PUTTKAMER (Robert VON), prusyalı siyaset adamı (Frankfurt an der Oder 1828 - Karzin, Pomeranya, 1900). Reichstag'da tutucu milletvekiliydi, Silezya yüksek başkanlığına getirildi (1877), Prusya Din işleri ve Eğitim bakanlığında Falk'ın yerini aldı (1879); Kulturkampf'tan doğan çatışmaların yatıştırılmasına katkıda bulundu. Prusya İçişleri bakanlığını yaptı (1881 -1888), Friedrich III'ün gözünden düştü. 1891-1899 arasında, Pomeranya yüksek başkanlığına getirildi.

PUTTO a. (ital. *putto*; çoğl. *putti*). Güz. sant. Genellikle çok sayıda kullanılan, boyanmış ya da yontulmuş çıplak çocuk ya da küçük aşk tanrısı figürü.

PUTUMAİPPİTTAN (C. VIRUTTACALAM, — denir), tamul dilinde yazan hintli yazar (1906-1948). Çok bilinçli, mizaha da yer veren öyküleri *(Putumaippittan öyküleri)* vardır.

PUTUMAYO, Kolombiya'da doğan, Kolombiya'yı Ekvador'dan ve Peru'dan ayırdıktan sonra Brezilya'da sol kıyıdan Amazon'a kavuşan ırmak (rio İçá adıyla), yukarı havzasında petrol yatağı. Adı Amazon Kolombiyası'nda bir yönetim bölgesine verilmiştir (25 570 km²; 174 000 nüf. Merkezi *Mocoa*).

PUUC, yakın klasik dönemde (İ.S. 600 -950), Yucatán'da, Uxmal*, Kabah*, Sayil ve Labná tören merkezlerinde gelişen maya mimarlık üslubuna verilen ad. Bu üslubun ayırtedici özelliği, heykel sanatının mimarlıkla ustaca bütünleştirilmesi ve üst bölümleri çok süslü bir frizle kuşatılmış yapılardır. En gözde konulardan biri, geometrik taş mozaiklerle bütünleştirilen, Yağmur tanrısı Chac olduğu sanılan uzun burunlu tanrı temasıdır.

PUVİS DE CHAVANNES (Pierre), fransız ressam (Lyon 1824 - Paris 1898). Bu süsleme ustası büyük klasik geleneği simgecilikle bağdaştırarak yeniden canlandırdı. Ailesi tarafından mühendislik ve hukuk öğrenimi için yönlendirildi, sanat yeteneğini sağlığına kavuşmak için gittiği (1847) İtalya'da anladı. Fransa'ya dönüşünde, kısa sürelerle Paris'te, H. Scheffer, Delacroix ve Couture'ün atölyelerine gitti. 1850 Salonu'na Delacroix tarzında bir *Pietà* ile kabul edildiyse de daha sonra birçok kez geri çevrildi. Kardeşinin Saône -et-Loire'daki evini süslemek için gerçekleştirdiği resimlerden biriyle (*Av dönüşü*, Marsilya Güzel sanatlar müzesi) 1859'da yeniden Salon'a kabul edildi. Dostu Chassériau'nun Sayıştay binasına yaptığı fresklerinden etkilenerek 1861'de mumlu boyayla gerçekleştirdiği iki yapıtıyla üne kavuştu. Bunlardan biri *(Concordia)* yeni açılan Amiens müzesi tarafından satın alınınca, sanatçı öbür yapıtını *(Bellum)*, daha sonra da *Çalışma* ve *Dinlenme* panolarını (1863 Salonu) bu müzeye armağan etti. Amiens'deki öbür yapıtları *Ave Picardia Nutrix* (1865) ve *Ludus Pro Patria*'dır (1880-1882). Marsilya'daki Longchamp sarayı'nın merdiveni için yaptığı iki büyük süsleme çalışması (*Yunan kolonisi Massilia*, 1867 ve *Doğu'ya açılan kapı Marsilya*, 1869), 1869 Salonu'nda sergilendi. Sanatçı fresk yöntemi yerine yapıtlarını tuvaller üzerinde gerçekleştiriyor; daha sonra bunlar duvara yapıştırılıyordu. Resimler yalınlıkları nedeniyle taşla büyük uyum gösteriyordu. Fra Angelico ya da Giotto'yu anımsatan bu anlatım yalınlığı, Gautier, Mallarmé gibi ozanlarca çok beğenildi; buna karşılık E. de Goncourt, Castagnary, Wolff'u (Figaro'dan) kızdırdı. *Azize*

Meryem çölde (1870 Salonu), *Umut* (1872 Salonu, Baltimore müzesi; Louvre'da aynı konuda benzer bir tablo vardır), *Deniz kıyısında genç kızlar* (1879 Salonu, Louvre) ya da ölümünden az önce evleneceği *Prenses Cantacuzène*'in portresi (1883, Lyon müzesi) gibi sehpa tablolarında, her türlü oyundan kaçındığı görülür. Degas, Chavannes için, "Hiçbir sanatçı kişileri bir kompozisyona onun kadar doğru yerleştirememiştir" der. Panthéon (1874'te Chennevières tarafından sipariş edilen *Azize Geneviève ile aziz Germain'in karşılaşması, Azize Geneviève'in çocukluğu;* bu kompozisyonlar 1898'de *Paris'i koruyan azize Geneviève* ile tamamlandı), Lyon Sanatlar sarayı (*Sanatların ve Musalar'ın kutsal ormanı*, 1884 Salonu; aynı konuyu daha ağırbaşlı bir anlayışla Sorbonne büyük amfitiyatrosunda da ele aldı), Rouen (*İnter artes et naturam*, 1890), Paris Belediye sarayı (*Yaz*, 1891, *Kış*, 1892) ve Boston müzesi kitaplığı'ndaki büyük boy süsleme çalışmalarında da aynı özellik dikkati çeker. Puvis de Chavannes'ın etkisi büyük olmuştur. Gauguin'den Matisse'e kadar, Seurat, Sérusier, S. Valadon (uzun süre sanatçıya modellik yaptı), Degouve de Nuncques, Hodler, Segantini gibi ressamlar, ustanın çizgisel ve akıcı üslubundan etkilendiler.

PUY a. (lat. *podium*'dan). Coğ. Dağ, tümsek, tepe (birçok coğrafya isminde, özellikle Massif central'dekilerde rastlanan eski sözcük).

PUY, Fransa'da Haute-Loire'ın merkezi, Velay'da, Loire'ın kolu Borne'nun kıyısında; 23 434 nüf. (1992). Loire'ın akaçladığı (*Puy havzası*) bereketli bir çöküntü alanının ortasında, Velay'ın merkezi olarak 630 m yükseklikte kurulan Puy'ün yeri çok görkemlidir: üzerine Meryem Ana'nın dev bir heykeli yerleştirilmiş olan, yanardağ kökenli Corneille kayacı yanı başında yükselmektedir.

PUY (Jean), fransız ressam (Roanne 1876 - *ay. y.* 1960). Lyon Güzel sanatlar okulu'nda, daha sonra Paris'te, Julian akademisi'nde öğrenim gördü; Carrière akademisi'nde öğrenciyken (1899) Matisse ile dostluk kurdu ve üslubu izlenimcilikten ölçülü bir fovizme kaydı (*Soylu manzara*, 1904, Rouen müzesi).

PUYA a. Peru ve Şili'de yetişen kurakçıl ağaççık ya da çokyıllık otsu bitki. (Ananasgiller familyası.)
—ANSİKL. Puyaların, çepeçevre çengel dikenli kılıcımsı yaprakları dalların tepesinde sıkı demetler ya da sık rozet halinde kümeler oluşturur. Mavi, sarı ya da beyaz olan çiçekleri büyük, oval, kırmızımsı bürgülerle çevrili yalancışemsiyeler halindedir. Meyveleri lokülisit açılan kapsül biçimindedir. 80 tür.

PUYAN ya da **PUYA** sıf. (fars. *pūyān, pūyā*). *Esk.* Koşan, koşarcasına yürüyen.

PUYANA (Rafael), kolombiyalı klavsenci (Bogotá 1931). Wanda Landowska ile eski müzik çalıştı. Sanat yaşamına 1957'de başladı. Daha çok öğretmen olarak etkinlik gösterdi (Londra'daki Darlington Hall, Fontainebleau'daki amerikan konservatuvarı, Granada'daki Manuel de Falla kursları).

PUY DE DÔME, Fransa'da (Auvergne) yanardağ kökenli dağ, Clermont-Ferrand'ın B.'sında; 1 465 m. Bir domit (trakit çeşidi) tırmanmasından oluşan Puy de Dôme'un doruğuna bir karayolu ile ulaşılır. Puys sıradağlarının ve Limagne'ın manzarası çok güzeldir. Bir meteoroloji gözlemevi ve televizyon röle istasyonu vardır. Ünlü Mercurius (dağ tanrısı) tapınağı, gözlemevinin inşaatı sırasında ortaya çıkarıldı. Bu tapınak, merdivenli revakları, tapınağı (I. yy.'dan) ve çeşitli yapıları bulunan bir taraçalar bütünüdür. Yaşlı Plinius burada Mercurius'un dev bir büstünün bulunduğunu söyler.

PUY-DE-DÔME, Fransa'da (Auvergne bölgesi) *département;* 7 995 km²; 598 213 nüf. (1992). Merkezi *Clermont-Ferrand.* Geniş yüksek topraklarda yayılan bu *département*'ın B.'sında bir dizi yanardağ kütlesi (Dôme dağları) ve Limousin ve Livradois engebeleri, D.'sunda Forez dağları vardır. Allier, Dore ve Sioule ırmaklarıyla kolları *département*'ı sular. Tarım ve hayvancılığın (tahıl, şekerpancarı, patates, üzüm, sebze, meyve) ağır bastığı yörede, besin, metalürji, tekstil, makine, taşıt lastiği sanayileri ve yayımcılık da gelişmiştir.

PUYE a. (fars. *pūye*). *Esk.* **1.** Koşma, koşar gibi yürüme. **—2.** *Puye-ger,* koşucu.

PUYENDE sıf. ve a. (fars. *pūyende*). *Esk.* Koşan, koşucu, atlet.

PUYİ, Çin, sonra Mançukuo imparatoru (Pekin 1906 - öl. 1967). **Şüentong** adıyla ve babası Çun'un naipliği altında amcası Guangşü'den sonra tahta geçti (kasım 1908). Yüen Şikai'nin isteğiyle tahttan el çektikten (12 şubat 1912) sonra, 1924'e kadar Pekin sarayı'nda kaldı. Japonlar kendisini Mançukuo naipliğine (mart 1932), ardından **Gangdı** adıyla bu devletin imparatorluğuna getirdiler (mart 1934). Hükümdarlığı 1945'te sona erdi. Sovyet kuvvetlerinin eline geçti, çin hükümetine teslim edildi ve 1949-1959 arasında Fuşun'da tutuklu kaldı. Aralık 1959'da serbest bırakıldı, Pekin Botanik bahçesi'nde (1959-1963), ardından bir kültürel işler bürosunda çalıştı. 1965'te özyaşamöyküsünü yayımladı.

PUYO, Ekvador'da kent, Pastaza ilinin yönetim merkezi; 3 900 nüf. Oriente'nin başlıca kenti. Havalimanı.

PUYO, Kore krallığı Peykçe'nin son başkenti. Tuğla çin pagodaları örnek alınarak yapılmış, beş katlı taş bir pagoda (VI. yy.) hâlâ ayaktadır; bu pagoda, uzun yıllar varlığını sürdürmüş bir türün en eski örneğidir.

■ **PUYO** (Constant), fransız fotoğrafçı (Daix, Côte-d'Or, 1857 - Paris 1933). Subaydı. Demachy ile birlikte resimselciliği benimsedi. İzlenimci ve simgeci fotoğraflar çekti.

PUZİNE a. (fars. *pūzīne*). *Esk.* Maymun.

PUZİŞ a. (fars. *pūziş*). *Esk.* **1.** Özür dileme, af dileme, mazeret. **—2.** *Puziş-pezir,* mazereti kabul eden.

PUZOLAN a. (fr. *pouzzolane*, ital. *puzzolana, Pozzuoli*'den). **1.** Trakitli akıntılarla birlikte bulunan, gözenekli yapıda, silisli doğal püskürük kayaç. Isı ve ses yalıtımındaki üstün özellikleri nedeniyle inşaatlarda aranan bir malzemedir. (Puzolan, iki bölme arasını doldurmada, özel beton üretiminde agrega olarak [boyutları 40 ile 80 mm arasında değişen taneler halinde kırıldıktan sonra], bakteri yataklarını doldurmada kullanılır. **—2.** *Yapay puzolan,* silis, alümin, demir oksitten oluşan ve ısıl bir işlemden geçirilerek puzolan özellikleri kazandırılan madde. (Termik santralların külleri kimileri tarafından yapay puzolanlar olarak kabul edilir.)
—Hidr. bağl. *Cüruflu puzolan çimentosu,* Portland klinkerini, taşkömürünün uçucu küllerini ve cürufunu homojenleştirdikten sonra belirli oranlarda karıştırarak elde edilen çimento.

PUZOLANİK sıf. (fr. *pouzzolanique*). Oda sıcaklığında ve sulu ortamda kireçle bileşerek, oldukça hızlı bir biçimde kararlı hidratlı bileşikler verebilen ince toz halindeki doğal ya da yapay malzemeler için kullanılır. (Bu bileşikler, hidratlanmaları sırasında çimentoların hidrolik bileşenlerinin oluşturduğu bileşiklere benzer.)

PUZZLE a. (ing. sözc.). Konulu bir resmin ya da şeklin dağınık parçalarını bir araya getirmeye dayanan sabır oyunu.

PÜF ünl. (yansıma sözc.). **1.** Hafifçe üflerken çıkan sesi belirtir. **—2.** *Püf desen uçacak,* bir kimsenin aşırı ölçüde zayıf olduğunu vurgulamak için söylenir. ‖ *Püf noktası,* bir işin ya da konunun en ince, en önemli yeri: *Tamam, işin püf noktası da bu ya.*

PÜFKERDE sıf. (fars. *püfkerden*'den *püfkerde*). *Esk.* Söndürülmüş, üflenerek söndürülmüş.

PÜFKÜRMEK g. f. Püskürmek.

PÜFLEMEK g. f. Bir şeyi üfleyerek söndürmek ya da soğutmak.

PÜFTERİ a. (fars. *püfter* ve *-ī*'den *püfterī*). *Esk.* Avcı ıslığı.

PÜFÜR PÜFÜR be. (yansıma sözc.). Rüzgârın hafif hafif ve serinletecek biçimde esişini anlatır.

PÜJİLOMETRE a. (fr. *pugilomètre*'den). Fizyol. Bir yumruğun yarattığı gücü ölçmeye yarayan dinamometre.

PÜKLÜ → EKLİ · PÜKLÜ.

PÜL a. (far. *pül*). *Esk.* **1.** Köprü: *"Ol ağaçlar birle dutmak aşk deryasına pül"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—2.** *Pül-i sırat,* sırat köprüsü

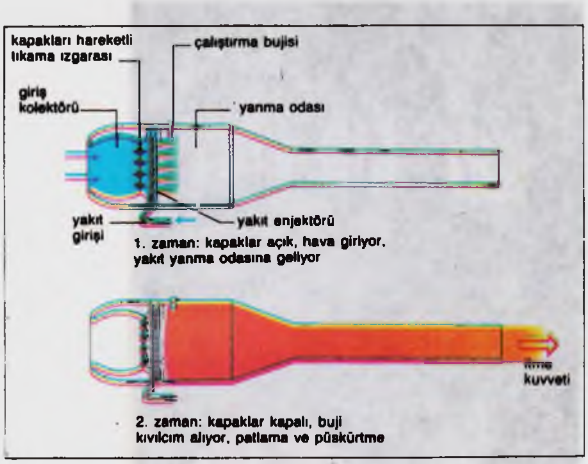
Giraudon

Pierre **Puvis de Chavannes**
Dua eden çocuk azize Geneviève
(1877)
duvara yapıştırılmış tuval
Panthéon, Paris

Société française de photographie

Constant **Puyo**'dan bir fotoğraf
Société française de photographie kol.

bir pülsoreaktörün çalışma şeması

PÜLPEKTOMİ a. (fr. *pulpectomie*). Dişç. cerr. Dişözünün çıkarılması. (Eşanl. SİNİR ALMA.)
—ANSİKL. Dişözünün çıkarılması elden geldiği kadar tam yapılmalıdır. Bu girişim için anestezi çoğu zaman yerel ya da bölgesel yapılır, bazen de nekroz yapıcı etkisinden yararlanmak üzere arsenik III oksitten oluşan bir pansuman uygulanır. Dişözü boşluğu, kök kanallarına kolay girilebilmek için geniş ve yeterli bir biçimde açılmalıdır. Taçtaki dişözü boşluğun tamamı kazınarak çıkarılır. Kökteki dişözünün çıkarılmasında şişler, eğeler, çapı ölçülü dikenli sondalar kullanılır. Kök kanalları dezenfenkte edilir ve perdahlanır. Kanalların kapatılması ilaçlı bir madde ve guttaperka konileri ya da sıcak guttaperkayla gerçekleştirilir. Bu küçük cerrahi girişim, tedavi edilen dişin kök kanallarını tükürükten, solunum yollarından ve dişeti sızıntılarından gelebilecek bir mikroplu bulaşmadan korumak için bir ameliyat alanının hazırlanmasını gerektirir.

PÜLPİT a. (fr. *pulpite*). Dişç. cerr. Dişözü iltihabı.
—ANSİKL. Pülpit çoğu zaman diş çürüğünün bir ihtilatıdır. Durup dururken gelen az ya da çok şiddetli, yayılan, aralıklı ağrılarla kendini belli eder. Bu ağrılar ısı değişiklikleriyle ortaya çıkar ya da şiddetlenir. Diş ekseni doğrultusunda vurulduğunda değişik şiddette bir ağrı duyulur. Pülpit tedavi edilmediğinde dişözünün kesin kangrenine ve kök çevresi bölgenin akut ya da süreğen ihtilatlarına neden olur. Tedavi, çoğunlukla pülpektomi ile gerçekleştirilir.

PÜLSASYON a. (fr. *pulsation*). Dalga ve titr. ÇARPINTI'nın eşanlamlısı.
—Astrofiz. Kimi yıldız hacimlerinin, ışınım güçlerindeki düzenli dalgalanmalarla kendini gösteren dönemli değişimi.

PÜLSATÖR a. (fr. *pulsateur;* lat. *pulsator*, vuran'dan). Tarım mak. **1.** Sağım makinesinde bulunan ve sağım emziğindeki simit biçimli odacığında art arda vakum ve basınç yaratan aygıt. **—2.** Mekanik sağım yerlerinde devresel olarak basınç değişimlerini sağlayan her türlü düzenek.
—ANSİKL. Pülsatör, sağım emziklerine varan çeşitli kanallara atmosfer basıncını ve basınçsızlığı devreli olarak dağıtmayı sağlayan çok yollu bir çeşit musluktur. Pülsatörler kumanda biçimlerine göre sınıflandırılır: mekanik, pnömatik ve elektromanyetik pülsatörler. Pülsatörün atım çevrimi, sağım emziğinin ardışık sıkma-gevşeme hareketlerini sağlar. Atım oranı, yükselen ve düşen basınç evrelerinin bağıl süreleriyle sıklıklarını ve birim zaman içinde gerçekleştirilen çevrim sayısını belirler.

PÜLSOMETRE a. (fr. *pulsomètre;* ing. *pulsometer*'den). Isıbil. Su buharı basıncıyla çalışan ve yağlı ya da akışmaz, her tür sıvıyı emmek ve basmakta kullanılan aygıt.
—ANSİKL. Pülsometre, ısıl enerjiyi mekanik enerjiye dönüştüren buhar makinesinin ilk örneğidir. 1650'ye doğru Worcester markisi Londra'da bir buhar çeşmesi yaptı; bir süre sonra, Savery bu makineyi geliştirerek Cornwall maden ocaklarının suyunu çekmekte kullandı.

PÜLSOREAKTÖR a. (fr. *pulsoréacteur*). Kesikli olarak çalışan tepkili motor.
—ANSİKL. Pülsoreaktör, özellikle, İkinci Dünya savaşı sırasında Almanlar tarafından tasarlanan ve kullanılan VI güdümlü mermisinde kullanılmıştır. Önü kapalı, arkası açık bir lüleden oluşur. Ön yüzünde, yalnız, motora hava girmesini sağlayan açılabilir birkaç klape bulunur; bu klapeler, lülenin içine bir enjektörle püskürtülen yakıtın havayla karışarak yanması sonucunda oluşan basıncın etkisiyle otomatik olarak kapanır. Basınç altında çıkan gazlar lülenin arkasına doğru püskürtülerek bir itme meydana getirir. Bu püskürtmeyle, lülenin içinde bir alçak basınç oluşur ve böylece hava giriş klapeleri açılarak yeni bir çalışma çevrimi başlar. Daha verimli türbojetlerin ve roket-motorların ortaya çıkışı, bu tür tepkili motorlara ilgiyi azaltmıştır.

PÜLTASE sıf. (fr. *pultacé;* lat. *puls, pultis,* bulamaç'tan). Patol. Bulamaç görünüm ve kıvamında olan ve suda kolaylıkla eriyip parçalanabilen şeye denir. (Bu terim özellikle bazı anjinlerin sızıntıları için kullanılır ve bu anjinlere de *pültase anjinler* denir.)

PÜLÜMÜR, D. Anadolu bölgesinde Tunceli iline bağlı ilçe; 8 704 nüf. (1990); 1 505 km². Merkez bucağı dışında 4 bucak, 59 köy. Merkezi, Tunceli'nin 66 km K.-D.'sunda *Pülümür,* 3 056 nüf. (1990). Tahıl üretimi. Hayvancılık. Tuz yatakları.

PÜLVERİZATÖR a. (fr. *pulvérisateur*). Hidr. PÜSKÜRTÜCÜ'nün eşanlamlısı.
—Tarım mak. Sıvı ürünlerin (haşere, mantar ve yabancı ot ilaçları, gübreler) serpilmesinde kullanılan makine. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Ted. İlaçları buhar ya da sis biçiminde püskürtmeye yarayan aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Tarım mak. Pülverizatör damlacıklar haline getirdiği sıvıyı fışkırtır ve bunu ilaçlanacak bitki organlarına ya da toprağa yöneltir. Serpilecek sıvının, yüzey birimine göre tam ayarlanmasını ve düzenli biçimde dağılmasını sağlar. Pülverizatörler damlacıkların oluşturulması ve taşınması için uygulanan yönteme göre sınıflandırılır: basınçlı fışkırtmalı pülverizatör (sıvının meme adı verilen derecelendirilmiş bir lüleden basınç altında geçişi) ya da taşımalı fışkırtmalı pülverizatör (ilacın parçalanma yöntemi aynı esasa dayalıdır, ama damlacıkların oluşturduğu bulut büyük debisi olan bir hava akımı tarafından taşınır); itimli ya da taşıma fışkırtmalı merkezkaçlı pülverizatör; pnömatik pülverizatör (bir sıvının yüzeyi ile karşılaşan çok hızlı bir hava akımı ile parçalama ve taşıma).
Büyük tarım alanlarında en çok taşımalı ve itimli fışkırtmalı pülverizatörler kullanılır. Bir traktörle taşınan ya da bazen çekilen bu tip pülverizatörlerin (en büyükleri 3 000 l'den fazla) 6-30 m'lik rampalar üzerinde eşit aralıklı memeleri vardır. Bu tip pülverizatörlerden sırtta taşınan tek memeli ve el pompasıyla çalıştırılanları da vardır. Kullanılan dozlar hektar başına 300 ila 1 000 litre arasında değişir.
Basınçlı, taşımalı fışkırtmalı pülverizatörler daha çok meyve bahçeleriyle bağlarda, pnömatik pülverizatörler ise daha çok bağlarda (doz 50 l/ha'a kadar iner) kullanılır. Merkezkaçlı pülverizatörler çok küçük dozlarla ilaçlama yapılmasına yarar: bunlara "çok küçük hacimli" (5 l/ha'dan az) pülverizatör adı verilir. Durum ne olursa olsun, etkin madde dozları korunacağından, çözelti ve emülsiyonların yoğunluk sorunları her zaman göz önünde bulundurulmalıdır.
—Ted. *Havalı pülverizatör,* üst ucu nokta gibi ince kıvrık bir borudan oluşan ve bu ucu püskürtülecek sıvıya batırılan bir aygıttır; kıvrık yerin yanına eklenen bir parça ile lastik bir puardan yararlanılarak şiddetli bir hava akımı sağlanır. Bu akım, dikey tüpün havasını dışarı atar ve orada bir boşluk meydana getirir, sıvı buraya doğru yükselir ve küçük damlacıklardan bir bulut haline gelerek dağılır. *Buharlı pülverizatör,* bir kazanın sağladığı basınçlı buharı kullanır; ilaçlı sıvı içine batırılmış olan tüpün ince ucundan ilaç fışkırarak dağılır. Özellikle yerel olarak antibiyotiklerin kullanımında yararlanılan *toz pülverizatörleri* de vardır.

traktörle çekilen basınçlı fışkırtmalı pülverizatör

Berthoud

PÜNCÜŞK a. (fars. *bıncışk*'ten). Esk. zool. Serçe.

PÜNEZ a. (fr. *punaise*). Raptiye.

PÜPİLOMETRE a. (fr. *pupillomètre*'den). Gözbebeğinin çapını ölçmeye yarayan aygıt.

PÜPİNLEME a. (öz. a. M. *Pupin*'den). Bir telefon hattına yer yer seri olarak, yük bobini denen indüktanslar bağlamaya dayanan yöntem; böylece kesim frekansının altındaki frekanslar zayıflarken kesim frekansından büyük frekansların zayıflaması artar. (Bant genişliği; dolayısıyla hattın kapasitesi, daha büyük bir erim sağlamak için azaltılmış olur. Günümüzde bu yöntem yerine, tekrarlayıcılar arasındaki uzaklıkların azaltılması yoluna gidilmektedir.)

PÜR sıf. (fars. *pür*). Bir şeyle dolu, ona sahip, çok: *Pür hiddet. Pür neşe.*
—*Esk. Pür aheng,* çok ahenkli, ahenk dolu. || *Pür amal,* emellerle dolu. || *Pür ateş,* ateş dolu, ateşli: *"Yüksek mefhumlar birer verid ve şiyan gibi manzumelerinde pürateş dolaşır"* (Cenap Şahabettin). || *Pür azamet,* çok azametli: *"Yer açılıp da cam tarafına yerleşti mi, beklemediği bir zamanda nezaret koltuğuna geçmiş birdenbire pürazamet kesilenlere rastlarsınız"* (R. H. Karay). || *Pür bad,* çok rüzgârlı; kibirli. || *Pür bar,* yüklü; meyvesi çok olan. || *Pür cuş,* coşku dolu. || *Pür çin,* çok karışık: *"Derya kuşanan taliasıyle / Ebrusu ederken, olsa pür-çin"* (A. H. Tarhan). || *Pür dil,* yürekli, cesur. || *Pür fer,* parlak aydınlık. || *Pür feyz,* çok bol, bolluk dolu. || *Pür gazab, pür gayz, pür tehevvür,* kızgın, çok kızmış. || *Pür gû,* çok konuşan; kırılmış, çok incinmiş. || *Pür hayal,* hülyalı. || *Pür hayat,* hayat dolu, canlı. || *Pür hun,* kanlı, kan içinde: *"Her ki nazik diller / Şimşir-i merg elinden pürhundur"* (Ebuzziya Tevfik, XIX. yy.). || *Pür huzur,* huzur içinde, huzur dolu. || *Pür ıstıfa,* seçilmiş, ayrılmış. || *Pür maharet,* hünerli, çok usta. || *Pür melal, pür teessür,* üzüntülü, sıkıntılı: *"Gülzar pürmelal ise bülbül de lal ise / Siz müjde-i baharı veren bad olun dedi"* (Y. K. Beyatlı). || *Pür nur,* nurlu, nur içinde. || *Pür sıhhat,* sağlıklı, sıhhat dolu. || *Pür surur,* sevinç dolu. || *Pür şevk,* şevkli, çok heyecanlı. || *Pür şule,* pırıl pırıl. || *Pür teravet,* gençlik dolu, çok taze.

PÜR a. *Yörs.* Ladin ağaçlarının kesilmiş yeşil dalları.

PÜRBEKİYEN a. (fr. *purbeckien;* İngiltere'de *Purbeck*'ten). Yerbil. PURBECK FASİYESİ'nin eşanlamlısı.

PÜRÇEK ya da **PÜRÇÜK** a. **1.** Alından ya da şakaklardan sarkan saç lülesi. **—2.** Bitkilerin saçaklı kökü ya da püskülü.

PÜRÇEKLENMEK gçz. f. **1.** Saç sözkonusuysa, lülelenmek, kıvrılmak. **—2.** Bitki sözkonusuysa, saçaklanmak, köklenmek. **—3.** Dokuma eşya sözkonusuysa, eskiyip örselenerek kenarları püskülleninek.

PÜRÇEKLİ sıf. Pürçeği olan.

PÜRÇÜK → PÜRÇEK.

PÜRÇÜKLÜ a. *Yörs.* Havuç.

PÜRE a. (fr. *purée;* esk. fr. *purer,* temizlemek; geç lat. *purare,* arıtmak'tan). Mutf. **1.** Bazı yiyecekleri haşlayıp kevgirden ya da makineden geçirerek elde edilen ezme.**—2.** Mutf. *Püre makinesi,* pişmiş sebze ya da meyveleri ezme durumuna getirmeye yarayan aygıt; ezilecek maddeler, tahtadan bir havaneli, bir kaldıraç düzeneği, sebze değirmeni ya da robot aracılığıyla elekten geçirilir. **—3.** *Patates püresi,* haşlanmış patatesleri ezip içine yağ, süt, et suyu, baharat ve tuz koyup karıştırarak yapılan yiyecek. (Patatesler ezildikten ya da makineden geçirildikten sonra içine malzemesi katılarak yapılır. Daha çok et yemeklerinin yanına garnitür olarak konur.)

PÜREN a. Batı Anadolu'da yetişen bir kılıçotu türü *(Hypericum empetrifolium).* [Sarı püren de denen bu bitkinin çiçekleri yöresel olarak kumaş boyamakta kullanılır.] (Eşanl. PİREN.)

PÜRİTEN a. (ing. *puritan;* "saflık" anlamına gelen lat. *puritas, -atis*'ten). Tar. Kutsal Kitap'ı yeni bir gözle okumaktan yana olan ve XIX. yy. sonundan başlayarak çoğu Amerika'ya göç eden katı bir presbiteriyen tarikatının üyesi.

—ANSİKL. *İngiltere'de.* James I Stuart'ın, presbiteryenliğe katılmakla birlikte piskoposluğu kaldırmayı reddetmesi ve püritenler için hoşgörü isteyen Binler dilekçesinin (Hampton Court konferansı, ocak 1604) hükümdar tarafından kabul edilmemesi, 1610'a doğru, kralların tanrısal hakkının karşısına ulusun yüksek hakkını çıkaran siyasal bir püritenciliğin doğmasına yol açtı. Tanrıbilimsel püritenciliğin siyasal püritencilikle birleşmesi, ingiliz devriminin belirleyici öğelerinden biriydi. Çoğu, Cromwell gibi doğu kontluklarından gelen ve Charles I'e karşı Parlamento saflarında savaşan püritenler, kralın yenilgiye uğratılmasına ve idam edilmesine (1649) katkıda bulundular. Ayrıca İngiltere kilisesi'ni, presbiteriyen İskoçya kilisesi'ne göre yeniden örgütlemeyi tasarladılar (Westminster sinodu, 1643). Cromwell' in iktidara gelmesinden sonra, fiilen hükümeti denetledilerse de (Barebone's Parliament, 1653), deneysizliklerinden ötürü devleti yeniden örgütleyemediler. Bunun üzerine bölünerek, 1660'ta yeniden kurulan krallık yönetimi tarafından siyasal yaşamdan uzaklaştırıldılar. (→ PÜRİTENCİLİK.)

• *Kuzey Amerika'da.* Anglikan kilise'de reform yapmanın olanaksız olduğu kanısına varan bazı püritenler, kendi kuramlarını uygulamak üzere yurtlarından göç etmek ve denizaşırı topraklarda yeni bir din topluluğu kurmak yolunu tuttular. Bunların otuz beşi, ayrılmış Leiden kilisesi'nden (Hollanda) geliyor, altmış yedisi de serüvencilerden *(Pilgrim* Fathers)* oluşuyordu; Okyanus'u *Mayflower** adlı bir gemiyle aşarak (16 eylül - 21 aralık 1620), Plymouth kolonisinin kurulduğu yere yerleştiler. 1629'da yapılan ikinci bir yolculuk, Massachusetts körfezi kolonisinin kurulmasına yol açtı. Püritenler burada, ruhları selamete erişmemiş olan çoğunluk ile azizler azınlığı (kurtuluşu yalnız bu azizler umut edebilirlerdi) arasında kesin bir ayrım yapan bir toplum kurdular. Kendi kendilerini yöneten püritenler (bir vali, yedi yardımcı ve bir meclis), yalnızca Kilise üyelerine (Massachusetts halkının % 25'i) oy hakkı tanıdılar. Bu niteliği ancak ayine katılanlar kazanabildiği için, 1635'te çıkarılan bir yasayla, ayine katılmak zorunlu duruma getirildi. Ancak yeni gelenlerin sayısının artması (1630-1640 arasında 20 000), bu püritenlerin batıya ve güneye doğru, daha önce kurulan koloniler zararına yayılmalarının hoşnutsuzluklara neden olması, hoşgörüsüzlüklerinin nefret uyandırması, kazanç hırsının giderek büyümesi, azizlerin çocuklarını vaftizden bağışık tutmamak kararı ve Massachusetts fermanı'nın Charles II tarafından yürürlükten kaldırılması (1684), Yeni İngiltere'deki püriten yönetimi sarstı. Bununla birlikte püritenler, Hoşgörü bildirgesi'nin ilanına (1689) rağmen, dinsel sapmaların üzerine gitmekte ve başlangıçtaki ahlaki katılıklarını sürdürmekte ayak diredilen. Sonunda, püriten ve tarikatçı ortodoksluk yandaşlarının, vaftiz olan herkesi kudasa kabul etmeyi reddetmeleri üzerine, XVII. yy. sonunda Yeni İngiltere'nin dinsel birliği bozuldu. Gelenekçiler, varlıklarını sürdürebilmek için, devletin bir ölçüde laikleşmesini kabul etmek zorunda kaldılar ve bu laikleşme sonucu püriten papazlar, siyasal güçlerinin bir bölümünü yitirdiler. Sonunda püriten kolonileri Massachusetts eyaleti içinde eriyip gitti (1691). Ortak yasaya bağlı kalan püritenler, uzun süre dinsel özgünlüklerini korudularsa da, tanrıbilimsel düzeyde dogmatizmlerini azaltmaya, bireysel planda da daha anlayışlı bir tutuma yönelmekten de geri kalmadılar. Ancak bu durum onların, tarikatçı bir kilise ve devlet görüşüne bağlı kalmalarını ve bu nedenle 1750'den başlayarak, ingiliz hükümetini amerikalı uyruklarına bağlayan temel sözleşmeyi bozmakla eleştirdikleri anglikan piskoposluğa ve ingiliz hükümetine karşı çıkmalarını engellemedi. Böylece, 1776 Amerikan devrimi' nin hazırlanmasında önemli bir rol oynadılar.

PÜRİTENLİK a. Püritenlerin partisi, öğretisi.

—ANSİKL. Püritenlik, başlangıçta yalnızca, Kutsal Kitap'ın yüksek otoritesine ve alınyazısı öğretisinin kabulüne dayanan, Büyük Britanya'ya özgü bir anlayıştı. XVI. ve XVII. yy.'larda İngiltere'de halkın gerçekten sevdiği tek kitap olan Kutsal Kitap'a bağlılık, onu düşüncelerinin kılavuzu sayan püriten için yaşamın temeli durumuna geldi. Püritenlerin dünyadaki yaşama, sanata, tiyatroya (1642'de tiyatro salonlarını kapattırdılar) ve genel olarak bütün eğlence kaynaklarına karşı duydukları tiksintinin nedeni buydu; ancak katı davranışları da Kutsal Kitap'ın etkisinden çok Stuartlar'a ve onların hoppalıklarına karşı duydukları düşmanlığa bağlıydı. Püritenlerin alınyazısına verdikleri önemle birlikte düşmanları da arttı ve bu durum onların kendilerini bir tür cennetlik halk olarak görmelerine yol açtı.

Püritenlik 1654'e doğru, Anglikan kilisesi'nin üyeleri, piskoposçuluğu kabul etmekle birlikte, *Book of Common Prayer*' de varlığını sürdüren bazı katolikleştirici öğelere karşı başkaldırdıkları zaman ortaya çıktı. Calvin, Zwingli ve Bullinger'in tanrıbilimlerinden etkilenen püritenler, Elizabeth I'in hükümdarlığı sırasında, özellikle Cambridge Üniversitesi'nde tuttukları yer sayesinde büyük bir rol oynadılar ve katolik kökenli ayin giysileri kullanılmasına karşı çıktılar. 1583'te kurulan Yüksek Kilise komisyonu'nun zulmüne uğrayınca büyük topluluklar halinde Hollanda'ya, ardından ABD'ye göç ettilerse de (→ PÜRİTEN), aynı zamanda ingiliz toplumunun en etkili sınıflarından bazı öğeleri kendilerine çektiler.

Genellikle presbiteriyen ya da presbiteriyenliğe yakın çevrelerden gelen püritenler, *no bishop, no king* (ne piskopos, ne kral) çığlıklarıyla James I'in aşırı piskoposçu görüşlerini eleştirdiler. Püritenlik, ingiltere devriminde büyük bir rol oynamaya yöneldi. Böylece püritenlerin, bireyleri Kilise ile hiçbir bağı olmayan bağımsız topluluklar kurmakta özgür bırakmak isteyen üçüncü bir kategorisi ortaya çıktı.

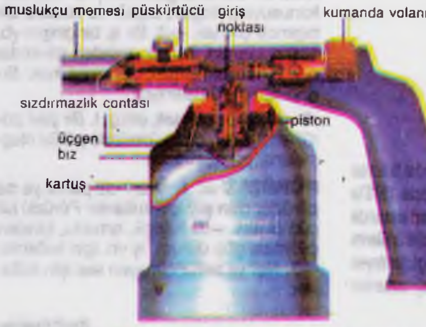
Püritenlik, sadeliğe önem vererek, zenginlikte Tanrı tarafından seçilmiş olmanın işaretini görerek, İngiltere'de kapitalist burjuvazinin gelişmesine katkıda bulundu. Öte yandan dinsel yaşamda bireyin rolüne verilen payı geliştirerek, alman piyetizm*ine ve ingiliz metodizm*ine yol açtı. Daha sonra liberal protestanlığın gelişmesine yardımcı olan püritenlik, günümüzde de bazı *Low Church* kesimlerinde varlığını sürdürmektedir. (→ ANGLİKANCILIK.)

PÜRİZM a. (fr. *purisme*). → ARITICILIK.

PÜRMEÇE → PERMEÇE.

PÜRMÜS a. Kaynakç. *Pürmüs lambası,* benzinle ya da gazla (propan, bütan) çalışan ve havyayla lehimlenemeyecek kadar büyük parçaları lehimlemede kullanılan aygıt.

Camping Gaz belgesine göre

pürmüs lambası

PÜRNAKIL a. (fars. *pür,* ve ar. *nahl; pür -nahl*'dan). *Esk.* Üstü meyve ve çiçekle dolu olan ağaç.

PÜRPAYE a. (fars. *pür* ve *pâye,* ayak' tan *pür-pâye*). *Esk.* Kırkayak.

PÜRSA ya da **PÜRSAN** sıf. (fars. *pürsa, pürsân*). *Esk.* Soran, soruşturan, sorucu.

PÜRŞİŞ a. (fars. *pürşiş*). *Esk.* **1.** Soruş, sorma, sual ediş, sual etme. **—2.** *Pürşiş-i hatır,* hatır sorma.

PÜRTÜK a. **1.** Bir şeyin yüzeyinde bulunan çıkıntı biçimindeki küçük kabartı, kabarcık: *Tahtanın pürtüklerini rendelemek.* **—2.** *Pürtük pürtük,* üzerinde çok sayıda pürtük bulunan şey için kullanılır.

—Meyvc. Çeşitli nedenlerle meyvelerin kabuğunda oluşan mantarsı oluşum. (Kabuğu düzgün elmalarda [özellikle sulu golden] görünümü bozar ve satışı etkiler, ama bazı meyvelerde [kanada elması, kış armudu] normal sayılır.)

PÜRTÜKLENMEK gçz. f. Üzerinde pürtükler oluşmak.

PÜRTÜKLÜ sıf. Üzerinde pürtükler bulunan, pürtükleri olan şey için kullanılır.

—Anat. *Uyluk kemiğinin pürtüklü çizgisi,* birçok kasın yapıştığı uyluk kemiğinin arka kenarı.

—Bakteriyol. *Pürtüklü koloniler,* düz ve kaygan kolonilerin tersine, katı kültür ortamlarında çoğalan aerobi bakterilerin oluşturduğu koloni tipi. (Bakterilerin çe-

perlerini oluşturan bileşenlerde meydana gelen değişiklikler bu pürtüklü görünüme yol açar.)

PÜRÜZ a. **1.** Düz bir şey üzerindeki küçük çıkıntı, çukurluk ya da kusur: *Ciltteki pürüzler.* **—2.** Bir eylemi, bir ilerlemeyi köstekleyici şey; engel, güçlük: *İşlemlerde bir pürüz çıktı.* **—3.** Kusur, eksiklik: *Çalışmalarında en ufak bir pürüz göremezsiniz.*
—Mak. san. Bir parçanın yüzey durumuna ilişkin ayırtedici nitelikteki büyüklük. (Pürüz, yüzeyin mikroskobik profilinin çıkıntıları ve oyukları arasındaki uzaklıkların mutlak değerinin ortalaması ve yüzeyin kuramsal profilidir; μm cinsinden ifade edilir.)

PÜRÜZLEME a. Pürüzlemek eylemi.
—Camc. *Kabaca pürüzleme,* kesme cam yapımında, aşındırıcı olarak ıslak ince kumla kaplı döner demir çarkla, yüzeyi kabaca U ya da V biçiminde kesme.

PÜRÜZLEMEK g. f. İnş. Sıva katmanının daha kolay tutmasını sağlamak için kâgir bir duvarın tüm yüzeyine küçük delikler açmak.
—Grav. *Bir planşı pürüzlemek,* onu dişli bıçakla hazırlamak.

PÜRÜZLENDİRMEK → PÜRÜZLENMEK.

PÜRÜZLENME a. Pürüzlenmek eylemi.

PÜRÜZLENMEK gçz. f. **1.** Bir şey sözkonusuysa, üzerinde pürüz oluşmak, pürüzlü bir duruma gelmek. **—2.** Ses sözkonusuysa, boğuk, bozuk ve kusurlu bir biçimde çıkmak. **—3.** Bir iş, bir girişim vb. sözkonusuysa, karışık, içinden çıkılması güç bir durum almak, sorun çıkmak: *Bu iş giderek pürüzleniyor.*
◆ **pürüzlendirmek** ettirg. f. *Bir şeyi pürüzlendirmek,* onun üzerinde pürüz oluşmasına yol açmak.

PÜRÜZLÜ sıf. **1.** Üzerinde pürüz ya da pürüzler olan şey için kullanılır: *Pürüzlü bir cildi olmak.* **—2.** Karışık, sorunlu, içinden çıkılması güç durum, iş vb. için kullanılır. **—3.** Net ve temiz olmayan ses için kullanılır.
—Orm. san. *Pürüzlü tahta, pürüzlü kalas,* biçildiğinde yüzeyinde kaba lifler kalan tahta, kalas. (Bazı kavak türlerinin tahta ve kalasları pürüzlü olur.)

PÜRÜZLÜLÜK a. Pürüzlü olma durumu.
—Havc. Yüzeyi tamamen düz ve parlak olmayan bir kaplamanın ayırtedici özelliği. (Bir yüzeyin pürüzlülüğü sınır katmanı içindeki hava akışını tedirgin eder.)
—ANSİKL. Bayınd. Pürüzlülük, karayolu yüzeyinin temel özelliklerden biridir. (→ KAYGANLIK, YOLTUTUM.) Makropürüzlülük taşıt tekerleğiyle ıslak yol arasında kalan su filmini ortadan kaldırma olanağını niteler, mikropürüzlülükse tekerlekle yüzeyin teması sonucunda oluşan sürtünme etkisini yönlendirir. Makropürüzlülük, kumda derinlik deneyi ya da akaçlama deneyiyle ölçülür. Mikropürüzlülüğün belirlenmesinde karayolu yüzeyinde kullanılmış agreganın cilalanma katsayısı ölçümünden yararlanılır.

PÜRÜZLÜLÜKÖLÇER a. Bir yüzeyin pürüzlülüğünü bir yoklayıcı yardımıyla incelemeyi sağlayan aygıt.

PÜRÜZSÜZ sıf. **1.** Pürüzü olmayan şey ya da bir sorunu, bir engeli bulunmayan bir durum için kullanılır. **—2.** Temiz, berrak, açık ses için kullanılır.

PÜRÜZSÜZLEŞTİRMEK g. f. *Bir şeyi pürüzsüzleştirmek,* onu pürüzsüz bir duruma getirmek.

PÜRÜZSÜZLÜK a. Pürüzsüz olma durumu.
—Kâğ. san. Bir kâğıdın yüzeyindeki kabartıların derecesini saptamaya olanak veren ayırtedici özellik.

PÜSE a. *Yörs.* Ağaçtan sızan reçine.

PÜSENDER a. (fars. *püsender*). *Esk.* Üvey oğul.

PÜSER a. (fars. *püser*). *Esk.* Oğul, erkek çocuk.

PÜSERAN çoğl. a. (fars. *püser*'in çoğl. *püserān*). *Esk.* Oğullar, erkek çocuklar, erkek evlatlar.

PÜSKÜ → ESKİ* PÜSKÜ.

PÜSKÜL a. **1.** Bir ucu bağlı, öbür ucu serbest iplik, sırma, vb. demeti: *Tespihin püskülü. Fes püskülü.* **—2.** Giysi ve döşemelerde kullanılan ucu saçaklı süs öğesi: *Perdenin püskülü.* **—3.** Dokumalarda atkının ya da çözgünün bırakılmasıyla oluşturulan saçak: *Halının püskülü.* **—4.** Kimi bitkilerde görülen ince uzun lifler: *Pırasa, mısır püskülü.*
—El sant. *Püskül oyası,* çeşitli tür ipliklerden yapılmış püskülleri tığ ya da iğneyle birbirine tutturarak oluşturulan oya. (Püsküller, tığ ya da iğneyle yapılan zincir üzerine aralıklı olarak tutturulur. Kimi zaman araları başka motiflerle de bezenir.)
—Giy. *Fes püskülü* → FES. ‖ *İbrişim püskül,* ibrişimden yapılmış püskül. ‖ *Kendinden püskül,* kumaşın atkı ya da çözgü ipliklerini söküp bir ucunu bağlayarak yapılmış püskül. ‖ *Perde püskülü,* perdeyi açık tutmaya yarayan bağların ucuna takılan kordoneden yapılmış püskül. ‖ *Sırma püskül,* üzeri sırmayla sarılmış iplikten yapılmış püskül. (*Tel püskül* de denir.) ‖ *Tespih püskülü,* tespihlerin ucuna takılan ibrişim püskül. ‖ *Top püskül,* perdelerin kenarına dikilen küçük ponponlardan yapılmış püskül. —Çok sayıda iplik demetinden, tepe kısmı irice bir top biçiminde yapılmış püskül.
—Mim. Mukarnaslarda, diş* bölümünün alt ucunda yer alan yuvarlakımsı, püskül biçiminde düğmecikler.
—ANSİKL. Püskül ibrişim, pamuk ipliği, yün, sırma vb. çok değişik malzemelerden yapılır ve bezeme amacıyla kullanılır. Kemerlerin, tespihlerin ucuna; bere, fes ve başlıkların tepesine; perde, örtü vb.'nin kenarlarına; bazı bağların ucuna geçirilir. İstenen boyun iki katı uzunluğunda iplik kesilip ortadan ikiye katlanır ve katlanan kısım çeşitli biçimlerde düğümlenerek ya da tutturularak püskül oluşturulur. Tek kat iplikleri demet halinde yan yana getirip üst kısmını tutturarak da yapılır.

PÜSKÜLKUYRUKLULAR a. Böcbil. Başkalaşma geçirmeyen, kanatsız, karınları ipliksi ve çokeklemi eklentilerle son bulan böcekler takımı. (Gümüşcün ve *Machilis* cinsi üyeleri gibi türler kapsayan bu takıma giren böcekler, nemli yerlerdeki pisliklerde beslenirler. Püskülkuyruklular, ağız parçaları gözle seçilebilen *(Ektotrof),* kanatsız böceklerdir. Birleşik gözleri, eklemli tarsusları, üç serkleri, on iki karın bölütleri ve pulsu bir örtenekleri vardır. Bil. a. *Thysanura.*)

PÜSKÜLLÜ sıf. **1.** Püskülü olan ya da püskül takılmış olan şey için kullanılır; saçaklı: *Püsküllü örtü. Püsküllü etek.* **—2.** *Püsküllü bela,* bir kimseye sıkıntı veren, onu bezdirip usandıran kişi ya da şey: *Oldu mu adam başımıza püsküllü bela.* ‖ *Püsküllü yalan,* katmerli yalan.

PÜSKÜLLÜOĞLU (Ali), türk şair (Kadirli 1935). Lise öğreniminden sonra yayıncılığa başladı; TDK'de çalışarak emekli oldu. Dille ilgili çalışmalar (*Öz dilimiz,* 1966; *Öztürkçe sözlük,* 1971; *Yaşar Kemal sözlüğü,* 1974) yaptı. Halk şiirinden İkinci yeni'ye kadar genişleyen anlatım olanaklarının beslediği şiirlerinde doğayı, sevgiyi, toplumsal sorunları konu edindi: *Uzun atlar denizi* (1962), *Sırtımızda kızgın güneş* (1965), *Gül sevgili yurdum* (Ö. F. Toprak ödülü, 1984). Çocuk kitapları da yazdı: *Afacan Cem dizisi* (10 kitap) [1990].

Ali Püsküllüoğlu

PÜSKÜRME a. Püskürmek eylemi.
—Uz. havc. Bir roket-motorun lülesinde oluşan gazların yüksek bir hızla dışarı atılması.
—Yerbil. Yanardağ malzemelerinin yeryüzüne çıkması (püskürtüler, lavlar, gazlar). [Bk. *ansikl.* böl.] ‖ *Hawaii türü püskürme,* yanardağ püskürmesinin akıntılı bir türü.
◆ sıf. Sık ve tek tek benekler halinde: *Püskürme ben.*
—ANSİKL. Yerbil. Yanardağ püskürmelerinin dağılımını Yer tektoniği yönlendirir (taşküre levhalarının devinimleri). Püskürme olaylarına en çok denizaltında, okyanus sırtları düzeyinde ve bunların bazı dönüşüm kırıklarında rastlanır. Püskürme ürünleri okyanus kabuğunu oluşturan temel malzemedir. Rahatça gözlemlenebilen yeryüzü püskürmeleri, kimi zaman okyanus sırtlarına bağlanabilen genişleme bölgelerinde (Doğu Afrika oluğu) ya da bir levhanın başka bir levhanın altına dalıp batmasından doğan sıkışma bölgelerinde görülebilir (Andlar, Japonya ve Polinezya'nın ada yayları vb.).
Püskürmelerin özellikleri ve volkanik yapıların geometrisi, derin volkanik haznelerde ve yeryüzüne çıkışı sırasında magmayı etkileyen fiziksel koşullara (özellikle basınç ve sıcaklık) ve magmanın kendi kimyasal bileşimine (çözünmüş gazlar ve silis oranları) bağlıdır.
• *Denizaltı püskürmeleri.* Bunların türü, derinliğe, yani çıkan magmayı etkileyen dış basınca bağlıdır. Çok derin yerlerde magma gazları basıncından büyük olan dış basınç, bu gazların genleşmesini ve patlamaları engeller. Çatlaklardan ya da kraterlerden çıkan magma, suyla temas edince hemen soğur ve yastık görünümü alır; bunlara *yastıklav* denir. Sözkonusu lavların temel bileşeni bazalttır ve bunlar yaygın olarak MORB diye adlandırılır (ingilizce deyim *Mid Oceanic Ridge Basalts*'dan). Yer yüzeyine daha yakın yerlerde (500 m'den az) çözünmüş gazlar genleşir ve patlamalı püskürmeler görülür; bu püskürmelerin ürünleri olan az ya da çok sertleşmiş magma parçaları çökellerle karışır. Denizaltında meydana gelen bu püskürmeler tsunamilerin oluşmasına neden olur.
• *Yüzey püskürmeleri.* Daha iyi bilinen bu püskürmeler meydana getirdikleri ve magmanın fiziksel davranışına sıkı sıkıya bağlı

Krafft-Explorer

Heimaey adasında (İzlanda) bulunan Helgafell'in ocak 1973'te püskürmesi sırasında lav püskürtülerini ve volkanik külleri gözlemleyen yanardağ uzmanları

Fischer-Pix

Etna'nın (Sicilya) nisan 1971'deki püskürmesinde oluşan lav akıntısı

olan yapı tipleriyle ayırt edilir. Bu sınıflamada bir yanardağın yalnızca baskın özelliği dikkate alınır ve art arda gelen püskürmelerde, aynı ağzın birbirinden çok farklı ürünler çıkardığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Patlamasız püskürmeler. Çatlak (İzlanda'da Laki örneği) ya da Hawaii tipindeki (Hawaii adalarında Mauna Loa ve Kilauea örnekleri) bu püskürmelerin ayırtedici özelliği, kimi kez kilometrelerce uzunlukta çatlaklardan ya da merkezi bir kraterin yanındaki daha küçük kraterlerden, çok büyük miktarda akkor ve akışkan bazalt püskürmesidir. Günümüzde çatlaklarda oluşan volkanik etkinliğin, başka çağlardaki etkinliklerle karşılaştırıldığında zayıf olduğu görülür; geçmiş zamanlardan şu örnekleri verebiliriz: 660 000 km²'yi kaplayan Dekkan *trapp*'ları, ABD'de 520 000 km²'yi kaplayan Snake River ve Columbia bazalt platoları, Brezilya'da rekor düzeye ulaşarak 780 000 km²'yi kaplayan Paraná bazalt bölgesi. Hawaii tipinde patlamalı olaylara çok az rastlanır ve bunların en belirgin biçimi 30-40 m yüksekliğindeki lav fıskıyeleridir. Erimiş geçici bazalt gölleri bu tip püskürmenin belirgin özelliklerinden biridir.

Tıkaç püskürmeleri. Pelée ya da Dôme tipindedir; genellikle silis bakımından zengin çok kıvamlı lavlardan oluşur ve en belirgin özelliği soğan (Puy de Dôme örneği) ya da iğne (Pelée dağı örneği) biçiminde çıkan magma tıkacıdır. Bu olay genellikle magma bacasının tıkanmasına neden olur. Yanardağ tıkacının alt bölümüne magmanın birikmesi, basıncın artması çok şiddetli ve binlerce insanın ölümüyle sonuçlanan patlamalara yol açar (Martinique'te, Pelée dağının 1902'de patlaması 34 000 kişinin ölümüne yol açmıştı). Patlamalara *kızgın bulutlar* eşlik eder; bu bulutlar, sıcak gazların içindeki, toz, kum ve akkor parçalardan oluşan bir emülsiyondur ve yeni jüvenil gazların bu katı parçacıklar içinde açığa çıkması kızgın bulutun, bir anlamda kendi kendine genleşmesine neden olur ve böylelikle, yalnızca büyük hızlara ulaşmakla kalmaz (A. Lacroix, Pelée dağında hızın 600 km/sa'e yaklaştığını gözlemledi), yarıntı ya da tepe gibi engelleri aşabilir, vadilere tırmanabilir. Gerçek asitli volkanik köpükler olan ignimbrit püskürmeleri kızgın bulutlara benzer olayların ortaya çıkmasına neden olur.

Patlamalı püskürmeler. Vulcano tipinde (Eolie adalarında Vulcano adacığı) ya da, paroksizma gösterenleri Plinius tipindedir (79'da Vezüv'ün püskürmesini anlatan Plinius'un adından); bu püskürmelerin en belirgin özelliği genellikle çok kıvamlı ve asit olmalarıdır (andezitler, riyolitler). Hızla püskürüen gazlar bol miktarda külle yüklenir (tozumuş lavlar) ve havaya yayılarak, tepeleri çam kozalağı, mantar, karnabahar gibi şaşırtıcı biçimler alır. Yüzyılımızın en şiddetli püskürmesi olan, 1956'da Kamçatka'da meydana gelen Bezıymyannıy püskürmesi de bu püskürme tipindedir ve en tehlikeli olanıdır. Püskürme sonu gaz çıkışları da (bunlara ultra-Vulcano püskürmeleri denir) bu sınıfa girer; bu tür püskürmeler, meteorik suların magma haznesi yakınında buharlaşmasından doğar ve içinde kayaç artıkları bulunan su buharı fışkırmaları biçimindedir.

Karma püskürmeler. Stromboli tipindedir (Eolie adalarında Stromboli adası), çeşitli ürünler verir (lav akıntıları, püskürtüler, kimi zaman baca tıkaçları). Bu püskürmelere eşlik eden patlamalar, gayzerlerde olduğu gibi bazen az ya da çok düzgün bir dönemlilik gösterir.

PÜSKÜRMEK g. f. **1.** *Bir şeyi püskürmek,* ağızda bulunan toz ya da sıvı bir şeyi dışarı çıkarmak; saçmak, püskürtmek: *Ağzındaki suyu bir kimseye püskürmek.* **—2.** *Lav püskürmek,* lav fışkırtmak, saçmak. **—3.** *Ateş püskürmek* → ATEŞ.

◆ gçz. f. Bir volkandan söz ederken, faaliyete geçmek; indifa etmek.

◆ **püskürtmek** ettirg. f. **1.** *Ağzındaki şeyi püskürtmek,* onu hızla dışarı çıkartmak, fışkırtmak. **—2.** *Bir sıvıyı (bir yere) püskürtmek,* onu çok ince damlacıklar halinde sıçratmak, fışkırtmak: *Bir bitkinin yapraklarına su püskürtmek.* **—3.** *Bir topluluğu püskürtmek,* onun ilerlemesine engel olmak; onu geriletmek, önüne katıp sürüklemek: *Düşmanı püskürtmek. Saldırganları püskürtmek.*

—Ask. Düşmanı bir mevziyi terk etmek zorunda bırakmak.

—Metalürj. Özel makineler yardımıyla döküm maçalarının püskürtülmesini sağlamak. ‖ Bir metal ya da bir alaşımı izabe fırınına fışkırtmak. ‖ *Çelik saçma püskürtmek,* yüzey durumunu değiştirmek üzere (kalıcı biçim değiştirme, yüzey temizleme) sıkıştırılmış gaz jeti aracılığıyla parçaların üzerine çelik ya da cam bilyalar fırlatmak.

—Uz. havc. Bir roket-motorun yanma odasına sıvı ergol enjekte etmek ve homojenleştirmek.

◆ **püskürtülmek** edilg. f. Püskürtmek eylemi yapılmak ya da püskürtmek eylemine konu olmak.

PÜSKÜRTEÇ a. Kim. İçindeki sıvıyı üzerine uygulanan basıncın etkisiyle püskürten, laboratuvarlarda çökelti ve filtrelerin yıkanmasında kullanılan cam ya da plastikten kap. (Eşanl. PİSET.)

PÜSKÜRTME a. Püskürtmek, ince damlacıklar halinde fırlatmak eylemi.

—Bayınd. Bir araziyi ya da bir sanat yapısını sağlamlaştırmak ya da sızdırmazlık sağlamak için, donma özelliğine sahip bir harç şerbetini, basınç altında boşluklar içine akıtma yöntemi. (Eşanl. ENJEKSİYON.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Bes. san. *İnce püskürtme,* kurusun diye bir sıvıyı ince damlacıklar halinde püskürtme işlemi. (Kimyasal ya da organik bazı maddeler, ısıya dayanıklı olmadıklarından, sulu, sıvı ya da macun halindeki bu maddeler vakumda püskürtülerek toz haline getirilebilir. Sıvı tanecikler sıcak çeperler üzerine düşünce anında buharlaşır ve orada kuru bir toz bırakır [besin maddeleri, unlar].)

—Boyac. *Elektrostatik püskürtme,* ince bir maddenin (pudra, aerosol) bir elektrik alanı yardımıyla katı bir cisim üzerine sürülmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Eczc. *Püskürtme ilacı,* bir organın üzerine fışkırtılmak üzere devinimsiz bir gaz içinde asılı bulunan sıvı ya da katı ilaç. (Püskürtülecek maddenin taneciklerinin çapı 5 μm'den küçük olduğu zaman püskürtme *aerosol* adını alır.)

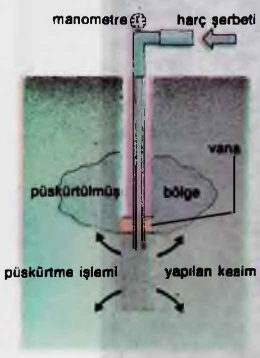
—Graf. *Püskürtme kalemi,* değişken kesitli bir boru içindeki sıkıştırılmış hava yardımıyla, mürekkep ya da sıvı boya fışkırtan kalem.

—Hidr. bağl. Harç, beton, alçı gibi yapı gereçlerini, kaplanacak bir yüzey üzerine basınç altında serpme tekniği. (Bk. *ansikl.* böl.)

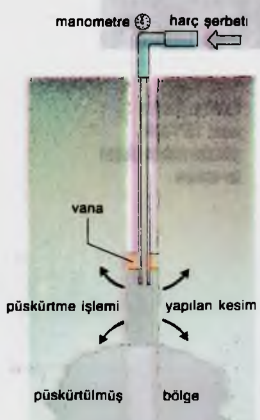
—Isıbil. *Püskürtmeyle yoğuşturma,* buharı içine soğuk su püskürterek soğutmaya dayanan yoğuşturma yöntemi.

—Isıl mot. Gerek içten yanmalı (Diesel), gerek kumandalı ateşlemeli (benzin motoru) bir motorda, yanma odası içinde yanmaya elverişli bir karışım oluşturabilmek için emme havası içine belli oranlarda yakıtın basınç altında gönderilmesi. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Doğrudan püskürtme,* yakıtı doğrudan yanma odası içine püskürtme. ‖ *Dolaylı püskürtme,* yakıtın motorun emme manifolduna ya da önyanma odasına püskürtülmesi.

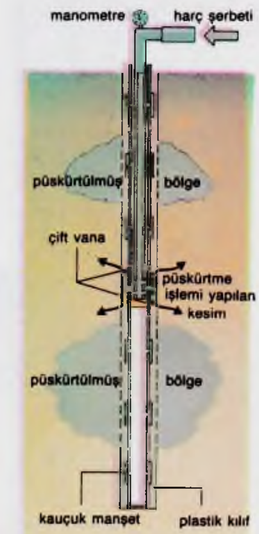
—İnş. ve Bayınd. Çok küçük tanelerden oluşan ya da killi bir zeminde kazık çakarken, püskürtücü adı verilen metal borular yardımıyla kazık ucuna su ya da sıkıştırılmış hava püskürtmeye dayanan işlem.

inerek püskürtme

yükselerek püskürtme

alüvyonlu arazilerde püskürtme (manşetli bir boruyla donatılmış delik)

(Böylece sağlanan aşınma, kazığın gömülmesini kolaylaştırır.)
—Kozmet. Güzellik enstitülerinde cildi temizlemek (sıcakta) ya da uyarmak (yüksek basınçta) için kokulandırılmış ozon buharlı bir sıvıyı (sıcak ya da soğuk) yüze fışkırtma yöntemi.
—Metalürj. Bir maça kutusu içine kum püskürterek kalıp maçalarının hızla üretilmesini sağlayan döküm yöntemi. || *Püskürtmeyle maça yapımı,* dökümcülükte bir kutunun belli miktarda basınçlı havayla doldurulması ya da sıkıştırılması yoluyla bir maçanın elde edilmesi. || *Sıcak püskürtmeyle metal kalıplama,* oksijen-gaz alevi (asetilen, propan, şehir gazı, doğal gaz, hidrojen vb.), elektrik arkı ya da plazma kaynağıyla ergitilmiş metali çok küçük damlacıklar halinde tabancayla püskürterek elde edilen kaplama.
—Petr. san. Bir akışkanı, yerinde hidrokarbonların daha iyi çıkarılmasını sağlamak için bir petrol yatağına enjekte etme. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Resim. Suluboya püskürterek çeşitli tonlarda yüzeyler elde etme tekniği ya da bu teknikle yapılmış resim.
—Seram. Boya ve sırçanın seramikler üzerine fiksatör ya da tabancayla sıkılması işlemi. || Bir püskürteç (pistole vb.) yardımıyla büyük ya da kırılabilir parçaları sırla kaplama yöntemi.
—Uz. havc. Bir roket-motorun yanma odasına sıvı ergol enjekte etme ve homojenleştirme.

◆ sıf. Püskürtülerek yapılmış: *Püskürtme boya.*
—Hidr. bağl. *Püskürtme harç,* sıkıştırılmış havayla püskürtülen, hidrolik bağlayıcı esaslı harç.
—Mad. oc. ve Bayınd. *Püskürtme beton,* nem etkisiyle meydana gelebilecek bozulmaları önlemek amacıyla, galeri çeperlerini korumak için kullanılan serpme beton. (Püskürtme beton aynı zamanda tahkimat görevi de yapar.)
—ANSİKL. Bayınd. Bir arazide püskürtme işlemi, 3-6 m kalınlığında toprak dilimlerine (geçiş) 5-15 cm çapında delikler açma yoluyla gerçekleştirilir. Kullanılacak şerbetin türü ve bileşimi, püskürtülen miktar, deliklerin sıklığı, püskürtme basıncı, arazinin özelliklerine (çatlak kayaçlar, boşluklar, alüvyonlar), beklenen sonuca (sağlamlaştırma ve/ya da sızdırmazlık sağlama) ve gerçekleştirilecek yapının türüne (düşey kabuk, yatay zemin ya da bir yeraltı yapısını sandıklaması gereken toprak kütlesi) bağlıdır.
Kütlesinde çatlaklar bulunan kayaçlarda, püskürtme iki yolla yapılabilir: delme işlemi ilerledikçe inerek çalışma (delme ve püskürtme işlemleri, baştan sona kadar birbirini izler) ya da zeminden yüzeye doğru çıkarak ve püskürtme yapılan bölgeyi bir bölmeyle sınırlandırarak çalışma. Bir geçişe karşılık gelen delme uzunluğu, bir (ya da iki) vanayla sınırlandırılmıştır. Yaygın olarak kullanılan şerbet, su içinde çimento asıltısıdır. Genç çatlaklar ya da oyuklar sözkonusu olduğunda, çimento şerbetine kum, kimi zaman da kimyasal katkı maddeleri eklenir.
Alüvyonlu arazilerde, çeperlerin göçmesini önlemek ve vanayı tıkamak için, püskürtme işlemi sırasında deliğin içine boru salmak gerekir. Genellikle plastik gereçten olan boru, kil-çimento karışımı bir şerbetle yere gömülür. Boruya her 30 cm'de bir açılan delikler, şerbetin boru içinde dönmesini önleyen kauçuk birer manşetle kapatılır. Püskürtme işlemi, 30 cm'lik dilimler halinde, iki vana arasında gerçekleştirilir.
Kullanılan şerbetler, iri kum ve çakıllarda bentonit çimentosu esaslı kararlı asıltılar; orta irilikteki kumlarda kil pelteleri ya da kimyasal pelteler (sodyum silikatlar ve tepkin maddeler); ince kumlarda polimerleşebilir reçinelerdir.
Araziyle yapı arasında kalan boşluklara da, yapıştırmak ya da tıkamak için çimento ya da harç püskürtülebilir: barajlarda düşey derzler arasında kalan öğeler, galeri kaplamaları (yerinde dökülür ya da önüretimli vusuarlarla gerçekleştirilir).
—Boyac. *Elektrostatik püskürtme.* Bu teknik elektrostatik çökeltmeye yakındır ve katı tanecikler içeren havanın iyonlaşması, sürülecek malzeme yüklü hava akımına yakın, aktif bir ayrıtı bulunan bir tüp, bir tel ya da birkaç noktayla sağlanır: kaplanacak cisimler ise topraklanmış karşı -elektrodu oluştururlar. Malzeme sıvı ise (boya) püskürtme ve damlacıkların yüklenmesi, çıktıkları ağız yüksek gerilim altına sokularak, aynı anda gerçekleştirilir. Pek çok durumda bir gaz akımı, sürülecek malzemenin taşınmasına katkıda bulunur. Bu teknik, metalden eşyaların korunması ve süslenmesinde kullanılır (boyama ve pudralama). Elektrik yükü, toz halinde plastik tabakanın kaynayıncaya ve polimerleşinceye kadar cisme yapışık kalmasını sağlar.
—Hidr. bağl. Püskürtme ilkesi, kuru ya da nemli gereçleri homojenleştirmeye, mekanik pompalar ya da sıkıştırılmış hava yardımıyla bükülmez ya da esnek borular içinde taşıdıktan sonra, kaplanacak yüzey üzerine basınçlı havayla serpmeye dayanır. *Kuru* püskürtmede, çimento ve agrega karışımı (susuz), püskürtücüye giden boru içinde sıkıştırılmış havayla itilir; gerekli su, karışıma püskürtücüde katılır (gerektiğinde katkı maddeleriyle birlikte). *Islak* püskürtmede, harç, beton ya da alçı, nemli halde, ya pompalanarak ya da sıkıştırılmış havayla püskürtücüye kadar taşınır. Bu yöntemlerle püskürtülen başlıca malzemeler şunlardır:
—*alçı,* saf hamur biçimindedir ve iç ve kimi kez dış sıvaların yapımında ıslak olarak püskürtülür;
—hidrolik bağlayıcı *harç*'ı; boyutu 2 ya da 3 mm, ender olarak da 5 mm olan kum taneleri içerir. Islak olarak püskürtülen hazır sanayi harçlarının kullanımı gittikçe yaygınlaşmaktadır. Bu harçlar, çoğunlukla bina sıvalarının ve kaplamaların (galeriler, tüneller, yangına karşı korunma, ateşe dayanıklı malzeme) yapımında ve derzleme, takviye ya da onarım işlerinde kullanılır.
—*beton*'un içerdiği agregaların maksimum büyüklüğü, gerçekleştirilecek katmanın kalınlığı, boruların çapı ve uygulanan yöntemle sınırlıdır. Uygulamada, ıslak yöntemde 10 mm, kuru yöntemde 25 mm büyüklüğünde agregalar kullanılır. Birkaç katın üst üste püskürtülmesiyle katmanın toplam kalınlığı 30 cm'yi aşabilir. Püskürtme beton, yeni yapılarda kullanılabildiği gibi, yenileme ve sağlamlaştırma işlemlerinde de bu gereçten yararlanılabilir.
Püskürtme tekniğinin birçok üstünlüğü vardır: malzemenin daha tıkız ve daha yoğun olması, kaplanacak yüzeye daha iyi yapışma, daha iyi bir çalışma düzeni, iş süresinin kısalması, zor ulaşılabilir yerlerdeki ya da karmaşık biçimli yapıların gerçekleştirilebilmesi, maliyetin genellikle daha düşük olması.
—Isıl mot. Buharlaştırmayla karışım hazırlama yerine ya motorun yanma odasına ya da emme supabının arkasına, yani manifolda yakıt püskürtme yoluna gidilir. Böylece, benzin taneciklerinin havada asıltı halinde bulunduğu bir aerosol elde edilir; elektriksel olaylar yoğuşmayı önlediğinden karışım uzun süre kararlı kalır. Püskürtmeyle elde edilen karışım daha yoğun olur; bu da hem özgül gücün artmasını hem de vuruntu tehlikesine yol açmadan sıkıştırma oranının yükseltilmesini sağlar. Bütün çalışma koşullarında ve bütün rejimlerde hava-benzin karışımının oranı daha iyi ayarlanabildiğinden püskürtme, egzos gazlarında bulunan kirletici bileşiklerin oranını azaltmaya da olanak verir. Gerçekte iki ayrı debiyi ayarlayan bir sistem sözkonusudur: giriş manifolduna yerleştirilen ve açıklığı gaz pedalının konumuna göre değişen bir kelebekle kumanda edilen hava debisi ve motorun silindir sayısı kadar pistonu bulunan bir yakıt pompasının beslediği enjektörün debisi. Bu pompa bütün koşullarda hava-yakıt karışımının oranını tam olarak ayarlar. Uygulamada böyle bir ayarlamayı gerçekleştirmek güçtür. Bu yüzden bütün mekanik kumanda sistemlerinin yerini, daha düzenli çalışan elektronik kumanda sistemleri almıştır. Enjektör bir iğne ile bunu tüm püskürtme süresince kaldıran bir elektromıknatıstan oluşur. İğnenin kalkma miktarı ve enjektör çıkışındaki geçiş kesiti sabittir. Yakıt besleme basıncı değişmez.
• *Doğrudan püskürtme,* Diesel motorlarında uygulanan sistemden farklıdır. Püskürtme sıkıştırma zamanında gerçekleşir; pompanın basıncı daha düşüktür (50 bar düzeyinde); ancak, belli bir sürede püskürtülen benzin miktarı çok daha azdır, bundan dolayı, pompa ve enjektör parçalarının yapımında aranan duyarlılık maliyet fiyatlarının artmasına yol açar. Ayrıca, sürekli yakıtla temas eden bu organların yağlanması oldukça dikkat gerektiren bir iştir.
• *Dolaylı püskürtme* için doğrudan püskürtmeden daha basit bir donanım yeterlidir. Ayrıca, bu püskürtme sisteminin doğrudan püskürtmenin üstünlüklerinden başka, yanma odasına girmeden önce gazların iyi karışması gibi bir üstünlüğü de vardır; bu da yakıt karışımının homojenliğini artırır. Karışım oranı motorun rejimine ve yüklenme durumuna bağlıdır. Kalkış sırasında karışımı zenginleştirmek ve kimi zaman yükseltiye göre oranını ayarlamak iyi sonuçlar verebilir. Yakıt, beslenecek silindir sayısı kadar enjektöre ve yalnız birkaç barlık basınçla gönderilir.
—Petr. san. En çok kullanılan püskürtme teknikleri su ya da gaz püskürtmedir. Bu teknikler, akışkanların ve kayacın genişleme enerjisi elverişli bir üretim debisi sağlamak için yetersiz hale geldiğinde yatağın basıncını korur.
Su püskürtme (ya da *water flooding*), belli sayıdaki püskürtme kuyusuna büyük miktarda basınçlı su enjekte edilerek gerçekleştirilir, böylece de ham petrolün üretim kuyularına doğru göç etmesi sağlanır. Gaz püskürtme de aynı ilkeye göre yapılır. En yeni teknikler, üretimi engelleyen ya da çıkarılacak ham petrol ile püskürtülen akışkan arasındaki akışmazlık oranını düşüren yüzey gerilim kuvvetlerini azaltacak akışkanları oluşum içine püskürtmeye dayanır (→ DESTEKLİ ÇIKARMA.)

PÜSKÜRTMEK → PÜSKÜRMEK.

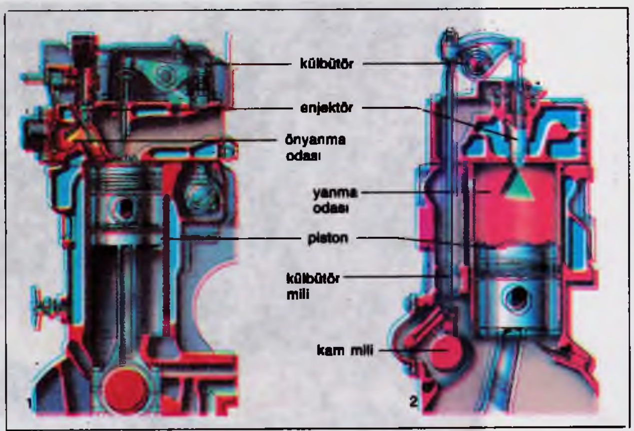
PÜSKÜRTÜ a. Yerbil. Yanardağ püskürmelerinin ürünleri.
—Astrofiz. *Güneş püskürtüsü,* genellikle Güneş'in etkin bölgelerine bağlı olan ve renkküre ile taçta önemli yerel tedirginliklere yol açan enerjinin aniden açığa çıkması. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Denizbil. Deniz yüzeyindeki su kabarcıklarının, havaya ince damlacıklar (çapı mikron ölçüsünde) sıçratarak ve deniz asıltıları oluşturarak patlaması. (Her yıl yaklaşık 10 milyar ton tuz, bu şekilde deniz yüzeyinden dışarı atılır.)
—Yerbil. *Yanardağ püskürtüsü,* patlamalı yanardağ püskürmeleri sırasında havaya fırlayan çeşitli boyutlarda katı madde. (Doğal bir çimentoyla bağlanan bu maddenin külünden sinerit, bloklarından breş, diğer püskürtülerden de tüfler oluşur.)
—ANSİKL. Astrofiz. *Güneş püskürtüsü.* Bir püskürtü, genellikle Güneş lekelerinin yakınında yer alan renkkürenin sınırlı bir bölgesinde, birkaç dakika ile birkaç saat arasında süren ani parlaklık artışıyla ortaya çıkar ve hidrojenin H_α çizgisi (6 563 Å) gibi renkküresel yayım çizgileri ile genellikle X ışınlarından radyoelektrik dalgalara kadar uzanan bütün tayf alanını etkiler. Çok önemli püskürtüler sırasında açığa çıkan enerjinin büyük miktarı (10^{32} erg düzeyinde) tacı geçerek Yer atmosferine kadar ulaşabilen hızlı parçacıkların (fotonlar, elektronlar) fışkırma kaynağını oluşturur. Püskürtünün en etkili olduğu evre sü-

resince maksimum parlaklıktan önce, renkküresel madde, 200 000 km/sn'lik hızlarla taç içinde çok büyük yükseklikle-re kadar fışkırabilir. Büyük püskürtüler, te-dirginlik merkezinden kaynaklanan ve iç taca kadar düşey manyetik alanlar boyun-ca yayılan Moreton dalgalarına, yani man-yetohidrodinamik şok dalgalarına yol aça-bilir. Bu dalgalar, püskürtü merkezinden birkaç bin kilometre uzakta yer alan fila-manları geçici olarak tedirgin edebilir. Püskürtülerin etkisi yalnız Güneş'le sınırlı değildir. Gözlemlenen olay, renkküre dü-zeyinde meydana geldiğinde, fışkırma, Güneş ile Yer arasındaki mesafeden da-ha büyük uzaklıklara kadar uzanır. Ses hı-zından yüksek bir hızla Yer'e ulaşan ve Güneş rüzgârı'nı oluşturan parçacıkların kütlesi çok büyüktür. Biz bu parçacıkların etkisini hissetmeyiz, çünkü Yer'in manye-tik alanı, manyetosfer düzeyinde, yaklaşık 10 Yer yarıçapı uzaklıkta, yani 64 000

Bk. resim sayfa 9640

km'de bu parçacıkların büyük bir bölümü-nü durdurur; bir şok dalgasıyla etkisi iki katına çıkan manyetosfer yüzeyinin sınırı, yani manyetopoz, Yer'i, Güneş rüzgârı'nın etkilerinden korur. Yer atmosferi düzeyin-de, Güneş püskürtüleri genellikle iki çeşit tedirginliğe yol açar: 1. özellikle kısa dal-ga boylarında gerçekleştirilen telsiz telgraf iletişimlerindeki anlık tedirginlik ve man-yetik değişimleri sürekli biçimde kayde-den aygıtların çizdiği grafiklerde hafif bir sıçrama; 2. ani bir başlangıç dönemiyle, ancak 26 saat düzeyinden bir kaymayla ortaya çıkan manyetik fırtına ve kutup ışık-ları. Bu gecikme, püskürtü sırasında Gü-neş'ten çıkan parçacıkların Yer'e ulaşma-sı için geçen zamandan kaynaklanır (yak-laşık hız 1 500 km/sn). Işınların Yer'e ulaş-mayan bir doğrultuda yayımlandığı halle-re denk düşen etkin olmayan belli sayıda püskürtüler de vardır (etkili radyal konisi açıklığının 40° olduğu sanılır). Renkküre-sel püskürtülerin önemi, gökbilimcileri, Güneş'i sürekli gözlemlemeyi sağlayacak uluslararası bir büro kurmaya yöneltmiş-tir. Gözlemler, Güneş tayfgözleriyle yapı-lır.

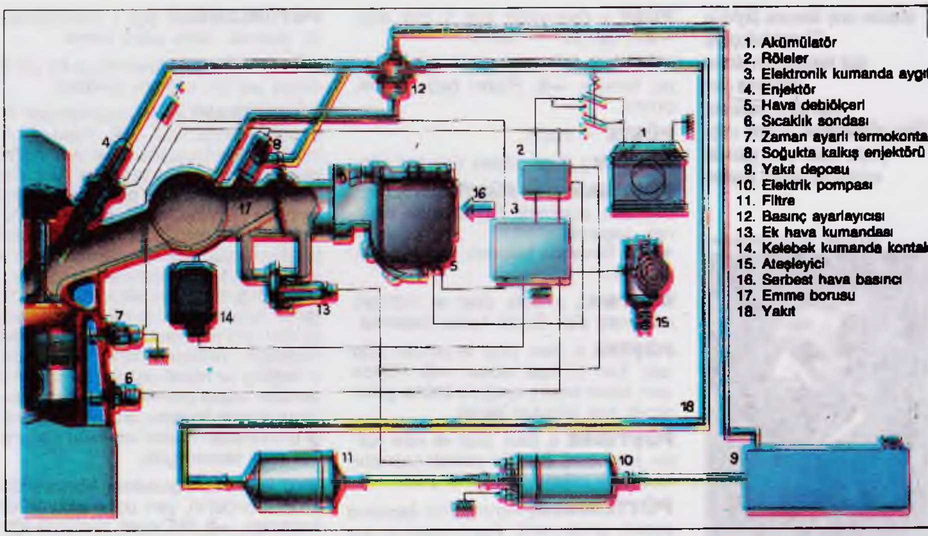
PÜSKÜRTÜCÜ a. Bir boruya tespit edi-len ve herhangi bir sıvıyı küçük damlacık-lar halinde fırlatmaya yarayan lüle.
—Bayınd. *Beton püskürtücü*, bir kazı ye-rinin çeperlerini sıvamak için hazırlanan betonu esnek bir borunun ucundan püs-kürtmeyi sağlayan makine.
—Hidr. Bir hava ya da sıvı hüzmesinin üzerine hızla çarparak parçalandığı ve kü-çük taneciklere ayrıldığı metal lamel. (Eşanl. PÜLVERİZATÖR.)
—Hidr. pnöm ve Isıbil. Bir akışkanı ya da toz halindeki bir ürünü sürüklemek ve bir kaba ya da oyuğa doldurmak için çok hızlı bir akışkandan yararlanan aygıt. (Sü-rükleme akışkanı genellikle püskürtücü-nün girişine basınç altında gelir ve bu-rada bir lüle içinde genişleyerek hız ka-zanır.) [Eşanl. ENJEKTÖR.] || *Buharlı püs-kürtücü*, küçük buhar kazanlarını suyla beslemekte yararlanılan ve sürüklenme akışkanı olarak beslenecek kazanın bu-harını kullanan püskürtücü. (Dolayısıyla, püskürtücünün girişindeki buhar basın-cı, en çok kazanın basıncına eşit olur. Ka-zanlar, ancak suyun sıcaklığı yeterince düşük olduğu zaman püskürtücüyle bes-lenebilir.)
—İnş. ve Bayınd. Püskürtme işlemi yap-maya yarayan metal boru. || Beton, harç, alçı gibi inşaat gereçlerini püskürtme tek-niğinde, bu gereçlerin içinden geçtiği ka-nalın ucuna tespit edilen ve bu gereçle-rin fışkırmasını sağlayan düzenek. (Kuru yöntemde su ve gereğinde başka sıvı kat-kılar, ıslak yöntemde sıkıştırılmış hava ve katkı maddeleri püskürtücü içinde karış-tırılır.) || *Oksijenli püskürtücü*, beton duvar-ları ısıl yöntemlerle delmeye ve kesmeye yarayan düzenek. (Bu düzenek, demir -çelik sanayisinde kullanılan oksijen boru-sundan türetilmiştir.)
—Mak.san. Bir Pelton türbini dağıtıcısın-da, akışkanın potansiyel enerjisinin kine-tik enerjiye dönüştüğü bölüm. (Püskürtü-cünün çıkışında, silindir biçiminde bir hüz-me oluşturan akışkan, Pelton türbininin hareketli çarkının kepçelerine çarpar.)
—Matbaac. *Pudra püskürtücü*, tipo ya da ofset baskı makinelerinin çıkışında, taze mürekkebin arkadan gelen kâğıdın arka-sını kirletmesini önlemek amacıyla, basıl-mış kâğıdın üzerine ince bir pudra katma-nı bırakan düzenek.
—Tarım mak. Sulama sistemlerinde bulu-nan püskürtme organları. (Bk. *ansikl.* böl.) || Meyve bahçelerinde ve bağlarda, haşe-re ilaçlarını ya da fenni gübreleri toprağa püskürtmeye yarayan taşınabilir küçük aygıt.
—Ted. Aerosola yakın çok küçük damla-cıklar halinde bazı ilaç maddelerini bulut şekline dönüştürmeye yarayan aygıt.
—Uz. havc. Bir iticide, lüleden ve enjek-törüyle birlikte yanma odasından oluşan bütün. (Eşanl. EJEKTÖR.)
—ANSİKL. Tarım mak. Püskürtücülerin, sulama başlıklarıyla donatılmış, karşılıklı iki rampadan oluşan dev püskürtücüler (su-lama uzaklığı 50-80 m), arazide otomatik olarak yer değiştiren ve yüksek basınçla (6-10 bar) çalışan özdevinimli püskürtücü-

Bosch belgesine göre

bir Diesel motorunda püskürtme
1. Dolaylı;
2. Doğrudan.

bir benzin motorunda elektronik püskürtme

Bosch belgesine göre

ler (ya da sulama tabancaları) ve düşük basınçla (2-4 bar) çalışan küçük döner püskürtücüler gibi çeşitleri vardır.

PÜSKÜRTÜLMEK → PÜSKÜRMEK.

PÜSKÜRÜK sıf. Yanardağın püskürme-siyle ortaya çıkan, oluşan: *Püskürük küt-le. Püskürük kayalar.*

PÜSLÜ → SÜSLÜ* PÜSLÜ.

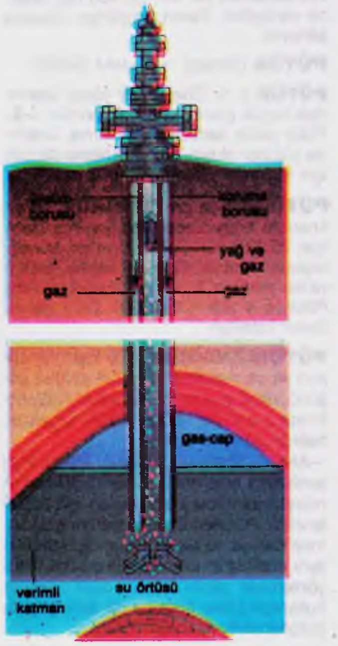
PÜSTÜL a. (fr. *pustule;* lat. *pustula,* irin'den). **1.** İrinli kabarcık. **—2.** *Kötücül püs-tül,* bazen insan şarbonuna verilen ad.

PÜSTÜLOZ a. (fr. *pustulose*). Patol. **1.** Çok sayıda püstül belirmesiyle belirgin hastalık. **—2.** *Akut çiçeğimsi püstüloz,* süt çocuğu egzamasının, çiçek hastalığına benzer genel püstüllü döküntü biçiminde beliren ağır ihtilatı. (Genellikle aşı virüsü [çiçek aşısı] ya da herpes virüsü ile bu-laşmaya bağlıdır.)

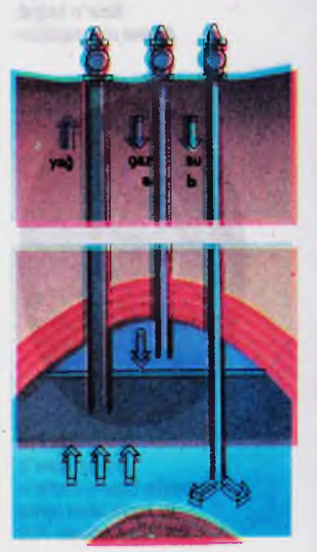
PÜSÜR a. **1.** Bir şeyin can sıkıcı, hoşa gitmeyen ayrıntısı; pürüzü: *Arkasında bir yığın püsür bırakıp gitti.* **—2.** Bir kimse-nin yanında getirdiği istenmeyen kimse: *Püsürünü de birlikte getirmiş.* **—3.** *Bok püsür* → BOK.
◆ sıf. *Yörs.* **1.** Tembel. **—2.** Dolaşık saç, ip vb. için kullanılır. **—2.** Karışık, kusurlu iş için kullanılır.

PÜSÜRLÜ sıf. Püsürü olan şey için kul-lanılır; pürüzlü.

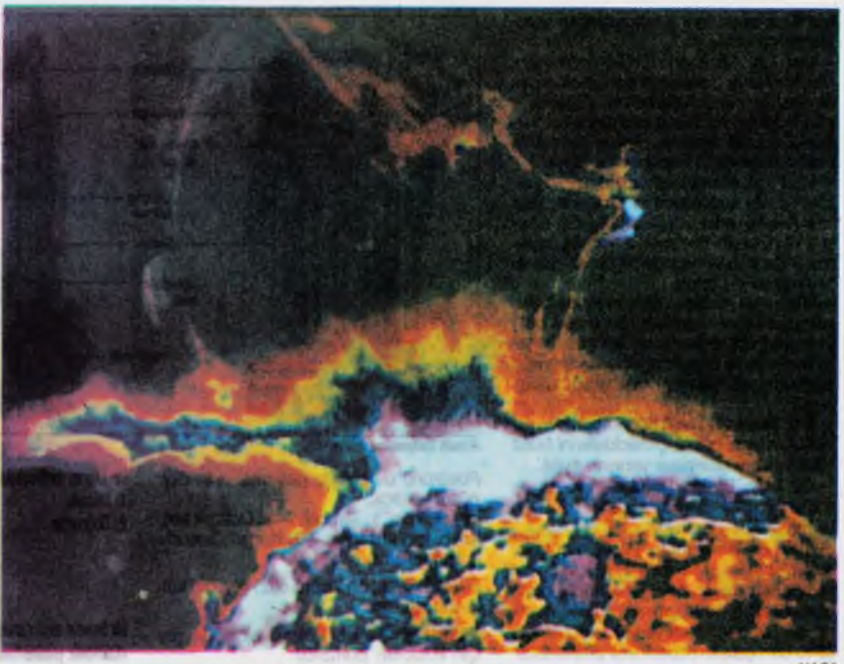
PÜSÜRSÜZ sıf. Püsürü olmayan şey için kullanılır; pürüzsüz.

yağ kolonunu hafifletme ve üretim borusunun dibine gaz püskürtme yoluyla yağı yüzeye sürükleme

verimli katmanın basıncını koruma
a) gas-cap içine gaz püskürtme yoluyla
b) su örtüsüne su püskürtme yoluyla

NASA

amerikan uzay istasyonu Skylab'ın Güneş teleskopuyla uzak morötesinden alınmış bir klişeye göre renkli olarak kodlanmış Güneş püskürtüsünü gösteren resim (beyaz kuşak, ışınım gücünün maksimuma ulaştığı kuşaktır)

Archives photographiques

Félix Pyat
Nadar'ın fotoğrafı
Archives photographiques

Lauros-Giraudon

John Pym
Edward Bower'in yapıtından Cornelis Visscher'in bir kazıma kalemi (ayrıntı)
Bibliothèque nationale, Paris

PÜŞT a. (fars. *püşt*). *Esk.* **1.** Sırt, arka. **—2.** *Püşt-i pa* → PÜŞTPA.

PÜŞTE a. (fars. *püşte*). *Esk.* **1.** Yığın, tepe, tümsek. **—2.** *Püşte-i bağ,* çayırlık, çimen.

PÜŞTE → POŞTA.

PÜŞTER a. (fars. *püşter*). *Esk.* Sırt, arka.

PÜŞTİBAN ya da **PÜŞTİVAN** a. (fars. *püştibān, püştivān*). *Esk.* Destek, dayanak, payanda.
◆ sıf. Yardımda bulunan, yardım eden, yardımcı.

PÜŞTMAL a. (fars. *püşt* ve *māl*'dan, *püşt-māl*). *Esk.* Büyük havlu, peştemal.

PÜŞTPA a. (fars. *püşt* ve *pā*'dan *püşt-pā*). *Esk.* **1.** Ayak tabanı. **—2.** *Püştpa-zen,* taban tepen; ayağıyla önüne gelen nimeti iten; bozulup kaçan.

PÜŞTVARE a. (fars. *püşt* ve *vāre* yük'ten *püşt-vāre*). *Esk.* Bir seferde taşınabilecek yük miktarı, bir hamal yükü.

PÜTTLİNGEN, Almanya'nın Saarland eyaleti içinde kent, Saarbrücken'in kuzey-batısında yer alır; 20 900 nüf. Makine sanayileri. Takım tezgâhları. Kereste sanayisi.

PÜTÜN (Yılmaz) → YILMAZ GÜNEY.

PÜTÜR a. **1.** Düzgün bir yüzey üzerindeki küçük çıkıntı, kabarcık; pürtük. **—2.** *Pütür pütür,* sertleşmiş, çatlamış, üzerinde pütürler oluşmuş şeyleri nitelendirmek için kullanılır: *Elleri pütür pütürdü.*

PÜTÜRGE ya da **PÖTÜRGE,** Doğu Anadolu bölgesinde Malatya iline bağlı ilçe; 35 319 nüf. (1990); merkez bucağı dışında 1 bucak, 62 köy. Merkezi, Malatya'nın yaklaşık 72 km güney-doğusunda *Pütürge,* 4 359 nüf. (1990). Tahıl, üzüm. Demir yatakları.

PÜTÜRLENDİRME a. Bir taşın, bir camın ya da metal bir levhanın kaygan yüzünü, daha sonraki bir çalışmayı kolaylaştırmak amacıyla, hafifçe pütürlü bir yüzey haline getirmek eylemi.
—ANSİKL. Matbaac. Taşbaskı taşları, kurşunkalem çizgilerini ya da merdanenin mürekkebini kolayca tutmaları için pütürlendirilir. Pütürlendirme, aralarına ıslanmış ince kum ya da elenmiş kumtaşı konulan aynı nitelikte iki taşın birbirine sürtülmesi yöntemiyle yapılır. Bazen ofset baskıda kullanılan çinko plakalar da aynı şekilde pütürlendirilirler.

PÜTÜRLENMEK gçz. f. Üzerinde pütür oluşmak, pütür pütür olmak.

PÜTÜRLÜ sıf. Pütürlenmiş, pütür pütür olmuş şey için kullanılır, pürtüklü.

PÜVATERAPİ a. (fr. *puvathérapie; P,* psoralenin kısaltması, *UVA,* ultraviyole *A,* morötesi A'nın kısaltması, ve yun. *therapeuein,* tedavi etmek'ten). Der. hast. Bazı deri hastalıklarını, bir psoralen emilmesi eşliğinde morötesi ışınlarla tedavi yöntemi.
—ANSİKL. Püvaterapi, özellikle sedef hastalığının tedavisinde kullanılan bir fotokimyoterapidir. Hasta tarafından alınan psoralen çoğunlukla 8-metoksipsoralen'dir. Işınlar büyük dalga uzunluğu olan (320 ila 400 nm) morötesi A ışınlarıdır. Sedef hastalığını kökünden kazıyacak bir tedavi değildir, bir nöbeti ortadan kaldırır, ama yeniden ortaya çıkmasını engelleyemez. Uzun sürede önceden anlaşılması olanağı bulunmayan önemli tehlikeler doğurabilir (deri kanseri gibi).

PVC Polim. **1.** Anglosakson kökenli (*PolyVinylChloride*)'in, yani *polivinilklorür**'ün kısaltması. **—2.** *PVC elyafı,* zincirinde ağırlık olarak % 50'den fazla vinil ya da vinililden klorürün monomer motifi bulanan doğrusal makromoleküllerden oluşmuş kimyasal elyaf. (Örneğin rhovyl, clevyl. Bu lifler statik elektriklenme özellikleri gösterdiğinden daha çok bebek takımları ve iç çamaşırı yapımında kullanılır. Ateşe karşı davranışları, öteki klasik liflerinkine göre daha iyidir.)

PWLLHELİ, Büyük Britanya'da liman kenti, Wales'de, Cardigan körfezinin kuzey kıyısında; 4 000 nüf. Turizm ve sayfiye merkezi.

PWR (ing. *Pressurised Water Reactor* basınçlı su reaktörü'nden kısaltma), elektrik enerjisi üretiminde kullanılan nükleer reaktör tipi; bir yandan yakıt olarak zenginleştirilmiş uranyumdan, öte yandan, hem yavaşlatıcı, hem soğutucu hem de yansıtıcı olarak hafif sudan yararlanır; kaynamaması için bu hafif su basınç altında tutulur.

PYA a. Parac. Kyat'ın 1/100'ü değerindeki Birmanya para birimi.

PYARNU, Estonya'da liman kenti, Riga körfezinin K.'inde; 46 000 nüf. İklimi sağlığa yararlı tedavi merkezi.

PYASİNA, Rusya'da ırmak (Batı Sibirya); 818 km (havzası 182 000 km^2). *Pyasino gölü*'nden doğar, kuzeye doğru akar, tundraları aşarak, Taymir yarımadasının B.'sında Kuzey Buz denizi'ne ulaşır. Balıkçılık.

PYAT (Aimé,**Felix** denir), fransız yazar ve siyaset adamı (Vierzon 1810-Saint-Gratien 1889). Avukat oldu (1831), romantizme karşı çıktı, çok beğenilen dramlar yayımladı. 1848'de, Montagnard milletvekili olarak meclise girdi, 13 haziran 1849 gösterisinden sonra İsviçre'ye sığınmak zorunda kaldı, burada blanquici gizli bir dernek kurdu. 2 aralık 1851'den sonra Büyük Britanya'ya sığındı. Uluslararası işçi birliği'ne katıldı, burada K. Marx'a karşı çıktı. 1869'da Fransa'ya döndü ve devrimci komünizm yanlısı olarak imparatorluğa karşı sert bir kampanya sürdürdü. Basın suçuyla mahkûm olunca yeniden Büyük Britanya'ya dönmek zorunda kaldı (eylül 1870), Fransa'ya dönüşünde tutuklandı. 8 şubat 1871'de Seine milletvekili seçildi, Paris komünü'nün yöneticileri arasında yer aldı. Ölüme mahkûm edilince yeniden Büyük Britanya'ya kaçtı. Aftan sonra döndü (1880) ve blanquiciler'in yanında militanlık yaptı. Cher senatörü oldu (1887), Bouches-du-Rhône'dan milletvekili seçildi (1888).

PYATAKOV (Georgiy Leonidoviç), ukraynalı devrimci ve siyaset adamı (Marinskiy, Kiev eyaleti, 1890 - ? 1937). Bir fabrika müdürünün oğluydu, anarşist görüşleri benimsedi, ardından Rusya Sosyal demokrat işçi partisi'ne (RSDİP) girerek (1910) bolşevik akıma katıldı. 1912'de Sibirya'ya sürüldü, iki yıl sonra kaçarak Japonya'ya, ardından ABD ve İsviçre'ye gitti. Ekim devrimi'nden sonra Rusya'ya döndü, Devlet bankası müdürlüğüne, ardından aralık 1918'de Ukrayna geçici işçi ve köylü hükümeti başkanlığına getirildi. Bunun üzerine Lenin'e karşı çıkan sol komünistlerin yöneticilerinden biri durumuna geldi. 1922'de Yüksek mahkeme başkanlığı, 1923'te Enternasyonal temsilciliği, ardından SSCB Yüksek iktisat konseyi başkanlığı yaptı, 1924-1927 arasında troçkici muhalefeti yönetti. 1927'de partiden çıkarıldı, bir yıl sonra yeniden partiye alınarak Sovyet devlet bankası başkanlığına getirildi ve ilk iki beş yıllık planın gerçekleştirilmesine katıldı. Ağustos 1936'da tutuklandı, ocak 1937'deki karşıtroçkici duruşmanın baş sanığı olarak ölüm cezasına çarptırıldı ve cezası infaz edildi.

PYATİGORSK, Rusya'da kent, Kafkasya'nın K.'inde; 129 000 nüf. (1989). Kaplıca turizmi. Besin sanayisi. Hazırgiyim. Deri işleme. Makine yapımı.

PYATİGORSKİY (Gregor) → PIATIGORSKY.

PYATNİTSKİY (Yosif Aronoviç), rus siyaset adamı (Vilkomir, Litvanya, 1882-1938). Daha 1898'de RSDİP'e girerek bolşevikliği benimsedi. 1906'da, 1908'de ve 1914-mart 1917 arasında tutuklandı. Ekim devrimi'ne katıldı. Komünist enternasyonal'in veznedarı oldu, 1923-1935 arasında bu örgütün sekreterliklerinden birini yürüttü. 1937'de tutuklandı ve öldürüldü. 1956'da saygınlığı geri verildi. *Anılar*'ını yayımladı (1925).

PYCNODONTA a. Kretase devri topraklarında fosilleri görülmeye başlayan, günümüz denizlerinde yaygın, kalın ve pullu kavkılı istiridye cinsi. (*Gryphæidae* familyası.)

PYCNOGONİDA a. Denizde yaşayan eklembacaklılar sınıfı. (Boyları en çok 10 cm olabilir. Bedeni üç bölüme ayrılır: baş [gözleri ve zehir çengellerini taşıyan bir hortumla öne doğru uzanır]; gövde [ucunda tırnak bulunan 4-6 çift bacak taşır]; karın [kısa, eklemsiz, eklentisizdir.] Bu hayvanlar, kıyı kesiminden çok derin yerlere kadar bütün denizlerde bulunurlar. Hidralarla, süngerlerle beslenirler. Sınıf, 4 takım, 62 cins, yaklaşık 500 tür içerir.)

PYCNOGONUM a. Soğuk denizlerde